

وزارت جهاد کشاورزی
دفتر نمایندگی ولی فقیه

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج

مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

مجموعه مقالات اولین همایش ملی

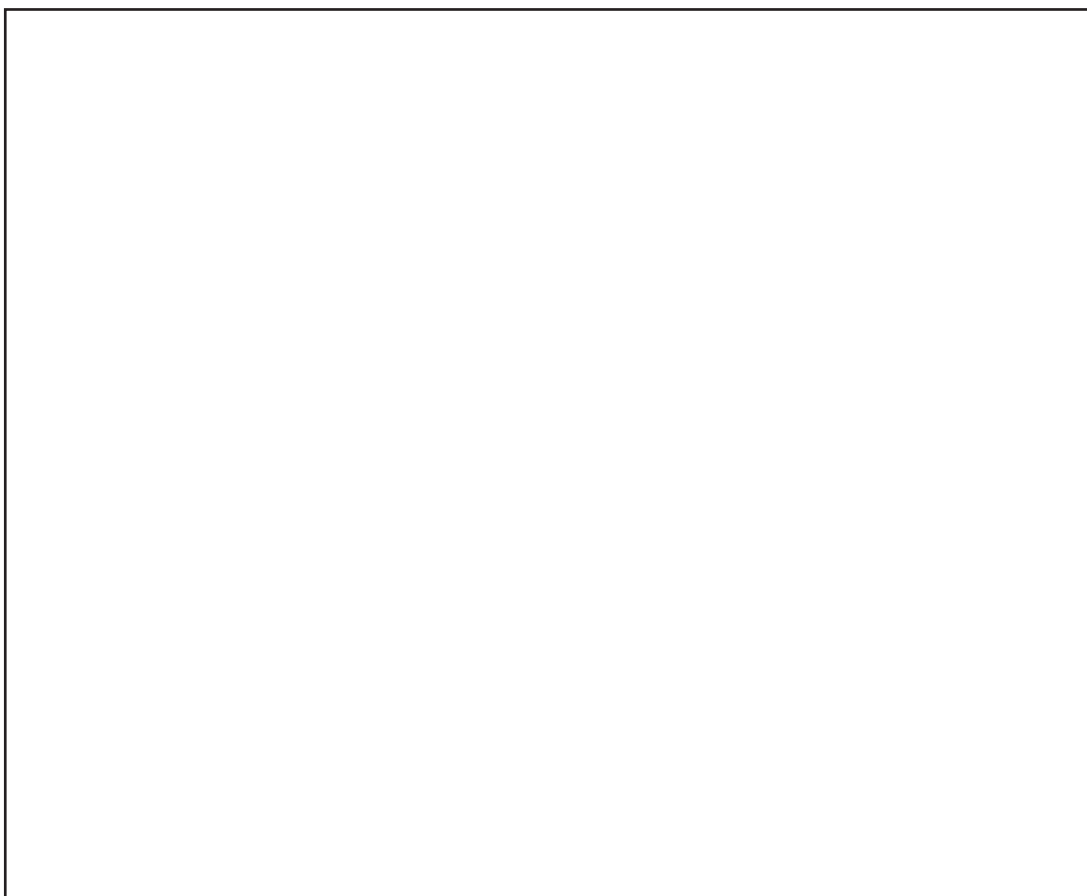
اخلاق در کشاورزی و غذا

۳۰ مهرماه - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳

دفتر نمایندگی ولی فقیه وزارت جهاد کشاورزی

با همکاری مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره) و سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی

۱۴۰۳

ISBN: 978-622-363-080-4

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۶۳-۰۸۰-۴

عنوان: مجموعه مقالات اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا - ۳۰ مهرماه ۱ آبان‌ماه ۱۴۰۳

تهیه کنندگان: دکتر اسکندر زند، دکتر امیر افضلی گروه، دکتر سید داود حاجی میررحیمی

دبیر کنگره: سید داود حاجی میررحیمی

ویراستار: زهره آقاجانی

ناشر: نشر آموزش کشاورزی

شمارگان: محدود

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۳

مسئولیت درستی مطالب با نویسندگان است.

شماره ثبت در مرکز فن‌آوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی کشاورزی ۰۰۰۰ به تاریخ ۱۴۰۳/۰۰/۰۰ است.

نشانی دبیرخانه: کرج کیلومتر ۵ جاده ماهدشت، خیابان شهید همت، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)
تلفن: ۰۲۶-۳۶۷۰۵۰۰۸ | پست الکترونیک: fceaf@areeo.ac.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

ارزش‌های والای اخلاقی، تجلی صفات و اسمای حسنای الهی در جهان انسانی است. این ارزش‌ها از یک سو در جهان تکوین و در مناسبات عالم نهادینه شده و از دیگر سو در عالم تشریع به تحقق آن امر شده، از این رو کانون مأموریت پیامبران الهی قرار گرفته است. خداوند متعال در جای جای قرآن کریم ارزشهای اخلاقی را معرفی و انسانها را به رعایت آن سفارش و تشویق نموده است؛ ارزش‌هایی مانند عدالت (نساء ۵۸)، صبر (انفال ۴۶)، امانت داری (نساء ۵۸)، پیروی از احسن (زمر ۱۸)، صدق (توبه ۱۱۹) قرض الحسنه (بقره ۲۴۵)، دستگیری از نیازمندان (بقره ۲۷۴)، مهربانی و محبت (نحل ۹۰)، سخاوت (آل عمران ۱۱۷)، کرامت (اسراء آیه ۷۰)، تقوا (مائده ۲۷)، توکل (طلاق ۳)، خوشرویی و خوش گفتاری (بقره ۸۳) مورد تأیید و تأکید قرار گرفته و در مقابل ده‌ها ضد ارزش اخلاقی نیز به تفصیل در قرآن کریم و بیان و لسان نبی مکرم (ص) مطرح و از آن نهی شده است.

از نظر اسلام رعایت اخلاق و مدل عملی آن یعنی تقوا و انجام اعمال صالح، تنها راه نجات انسان و خروج از خسران و نابودی سرمایه‌هاست. خداوند متعال در سوره شمس پس از یازده قسم تنها راه نجات را تزکیه نفس از رذایل اخلاقی دانسته است (شمس آیه ۸) و در ده‌ها آیه دیگر صفات حمیده و رفتارهای پسندیده را معرفی و نیک سیرتان را تجلیل نموده است. ارزش‌های اخلاقی از آنچنان جایگاه والایی برخوردار است که پیامبر اسلام (ص) فلسفه بعثت خود را تتمیم و به نهایت رساندن ارزش‌ها و مکارم اخلاقی اعلام نموده است (بحار، ج ۶۸، ص ۳۸۲). معارف اهل بیت - علیهم السلام - نیز سرشار از احادیث و توصیه‌های اخلاقی است و در آن ملاک و معیار سنجش ایمان، آراستگی به صفات و تعهد و عمل به ارزش‌های اخلاقی دانسته شده است. رعایت ارزشهای اخلاقی علاوه بر تعالی فردی، اجتماعی و حکمرانی، به طور مشخص در افزایش کمی و کیفی محصول از طریق کاهش اسراف و تبذیر، اسراف به معنای هدر دادن منابع و تبذیر به معنای ریخت و پاش و کشاورزی بدون هدف، مؤثر است. مراعات اخلاق اسلامی در کشاورزی در رشد و افزایش اثربخشی و زایش برکت در محصولات نیز کاملاً مؤثر است، چرا که خداوند تبارک و تعالی به روستائیان و کشاورزان تعهد داده است که اگر ایمان بیاورند و تقوا پیشه کنند، درهای برکت از آسمان و زمین به روی آنها گشوده خواهد شد. (اعراف ۹۶).

اما اینکه و در دنیای معاصر، بی توجهی به اخلاق، جهان را با بحرانهایی بزرگی مواجه ساخته است؛ بحرانهایی همچون گرسنگی و سوء تغذیه، اسراف روزانه هزاران تن غذا و هدر رفت هولناک محصولات کشاورزی در زنجیره تولید تا مصرف، تخریب محیط زیست و منابع طبیعی، دستکاری‌های نامتعارف در طبیعت و کشاورزی، سیاستگذاری‌ها در جهت منافع عده‌ای قلیل و برخوردار با هدف افزایش ثروت‌های نامشروع، تغذیه‌های ناسالم و بیماری‌زا، خیانت به منافع عمومی، بدعهدی و خیانت در امانت، و چندین و چند عامل بحران‌ساز با منشأ بی‌اخلاقی موجب انحطاط و ضعف مفرط جوامع انسانی شده است.

انقلاب اسلامی ایران، با رویکرد دینی و فرهنگی خود در واقع بازگشت انسان سرخورده در مواجهه با تمدن غیر اخلاقی و ناعادلانه غرب به سوی اخلاق ناب و حیانی بوده است. مقصد اصلی انقلاب اسلامی رشد و تعالی انسان در ساحت فردی، اجتماعی و حکمرانی در تراز اخلاق متعالی است و تمدن نوین اسلامی که مسیر آینده و محصول عقلانیت، معنویت و حکمت انقلاب اسلامی است بر پایه و بنیان ارزش‌های والا و تعالی اخلاق اسلامی سامان می‌یابد و این فصل ممیزه آن از تمدن غربی است.

تمدن نوین اسلامی به خلاف تمدن‌های مادی‌گرا با تکیه بر انسان‌های طیب، جامعه پاک و حکمرانی عادلانه استوار شده و شرط لازم آن وجود روابط تولید، توزیع و مصرف مبتنی بر عدالت، تقوا و تزکیه است. از نظر اسلام نقش کشاورزی و تأمین غذای سالم، طیب و حلال در تربیت نفوس مستعد به بی بدیل و منحصر به فرد است. تبدیل اصول و رهنمودهای اخلاق اسلامی در کشاورزی و غذا به نظام‌ها و سازوکارهای عملی و کدهای اخلاقی قابل ارزیابی و اعتبارسنجی، میتواند کشاورزی کشورمان را از بسیاری بحران‌ها عبور دهد و حتی در سطح جهانی دارای مزیت منحصر بفرد نماید.

اینک مفتخریم برای نخستین بار جامعه دانشمندان عرصه کشاورزی ایران به همراهی نهاد نمایندگی ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی، دست در دست هم با تلاشی عالمانه و تعمقی ژرف به موشکافی پیرامون مبحث اخلاق در کشاورزی و غذا پرداخته‌اند. رجاء واثق دارم این حرکت، طلعه و آغاز یک نهضت علمی تمدنی و آینده ساز خواهد بود. شکوفایی علم اخلاق کاربردی در عرصه کشاورزی، دریافت چند صد مقاله وزین از پژوهشگران و اساتید خبره، مشارکت بیش از ۲۴۰۰ نفر محقق به صورت مجازی و حضوری در نشست‌های تخصصی، استخراج چالش‌ها و مسائل اخلاق کشاورزی و بحث و بررسی نقادانه وضعیت موجود با حضور مسئولین و کشاورزان و بهره‌برداران نوید بخش آینده‌ای درخشان است. امیدوارم این حرکت مبارک با توان مضاعف و عمق بیشتر در سنوات آینده ادامه یابد. مجموعه مقالات پیش رو بخشی از مقالاتی است که برای این کنگره ارزشمند ارسال شده است.

لازم است از همه محققین، استادان و دانش پژوهانی که برای این همایش مقالات و نتایج پژوهشهای خود را ارسال کرده‌اند تشکر نمایم و همچنین از کمیته‌های علمی و اجرایی و برگزار کنندگان آن قدردانی نموده و از خداوند متعال عاجزانه درخواست نمایم تا این تلاش‌ها را باقیات صالحات برای همه همکاران قرار دهد.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

سید حسن ربانی

سخن دبیر علمی همایش

امروزه جامعه بشری با بحران‌های مانند کاهش منابع طبیعی و به خصوص آب شیرین، فروپاشی زیست بوم‌ها و از بین رفتن تنوع زیستی، گرمایش جهانی و تغییرات آب و هوایی ناشی از فعالیت‌های انسانی، توزیع نامناسب جمعیت، آلودگی شیمیایی قسمت‌های مختلف سیاره از جمله اتمسفر و اقیانوس‌ها، فقر و ناپایداری امنیت غذایی، جنگ و سلاح‌های کشتار جمعی، بیماری‌های جدید و غیرقابل درمان، ظهور فناوری‌های غیرقابل مهار، گسترش بی‌عدالتی و ناتوانی ملی و جهانی در فهم خطر تهدیدها و انجام اقدامات پیشگیرانه در مورد هر کدام از این بحران‌های جهانی روبروست. این در حالی است که کلیه جوامع بشری و سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی قوانین و مقرراتی را وضع کرده‌اند که باید از بروز این بحران‌ها پیشگیری و یا موجب کاهش آنها شوند، ولی متأسفانه روز به روز شاهد وخامت اوضاع و گسترش بحران‌ها هستیم. متأسفانه در طی این سال‌ها قدرت مادی انسان به قدری زیاد شده که برای زیست کره خطرناک گردیده و در عوض قدرت اخلاقی رشد چندانی نداشته است. آنچه مسلم است ریشه همه این بحران‌ها در رفتار نادرست انسان و رعایت نکردن ارزش‌های معنوی و اخلاقی در ابعاد مختلف زندگی است. به عبارتی امروز گمشده اصلی بشر در پیشگیری و مهار بحرانهای موجود، ضعف پایبندی به اخلاق است و انسان برای رسیدن به جهانی بهتر، چاره‌ای جز روی آوردن به اصول و ارزشهای اخلاقی ندارد.

از آنجا که امروزه منشاء بخشی از این بحران‌ها را نظام کشاورزی و غذای حاکم بر جهان می‌دانند. انتظار می‌رود که نظام کشاورزی و غذا به روشی مدیریت شود که ضمن تولید محصولات با کیفیت و سالم، تعادل زیست بوم نیز در آن مد نظر قرار گیرد. در این راستا موضوع اخلاق کشاورزی و غذا، تبیین جایگاه اخلاق و نظریه‌های اخلاقی در حوزه کشاورزی و غذا، بویژه با توجه به غنای فرهنگ و اخلاق اسلامی ایرانی و بهره‌گیری از تجربیات جهانی بیش از پیش ضرورت یافته است. در این راستا همایش اخلاق کشاورزی و غذا با هدف گفتمان‌سازی پیرامون این موضوع مهم و آشنایی با نقطه نظرات صاحب‌نظران و محققان این رشته برگزار گردید که با توجه به استقبال به عمل آمده مجموعه اطلاعات بسیار ارزشمندی برای تدوین برنامه اخلاق کشاورزی و غذا که، در دست تدوین است، حاصل شد.

بعجاست که از کلیه صاحب‌نظران، محققان، دانشجویان و کشاورزان عزیزی که با ارائه مقاله و یا شرکت در این همایش بر غنای آن افزودند تشکر و قدر دانی به عمل آید. انشا... این همایش ادامه دار باشد و منجر به گفتمان‌سازی بیشتر، جریان‌سازی و شبکه‌سازی در حوزه اخلاق کشاورزی و غذا گردد و به رفعه برخی از مشکلات بخش کشاورزی و غذا کمک کند.

اسکندر زند

دبیر علمی اولین همایش اخلاق کشاورزی و غذا

شورای سیاستگذاری همایش

حجت الاسلام والمسلمین سید حسن ربانی (نماینده ولی فقیه وزارت جهاد کشاورزی)؛ رئیس شورا
دکتر اسکندر زند؛ استاد موسسه تحقیقات گیاهپزشکی؛ دبیر شورا
دکتر سید مجتبی خیام نکویی؛ معاون وزیر و رئیس سازمان تات
دکتر عبدالله مخبر دزفولی؛ معاون برنامه ریزی و امور اقتصادی سازمان تات
دکتر کامبیز بازرگان، عضو هیات علمی موسسه تحقیقات خاک و آب
دکتر ابراهیم پورجم؛ عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس
دکتر عباسعلی مطلبی؛ استاد موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور
دکتر علی کیانی راد؛ رئیس موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی
دکتر مجتبی پالوج؛ قائم مقام موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی
دکتر سعید صوفی زاده؛ عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی
مهندس خداکرم جلالی؛ مشاور وزیر جهاد کشاورزی
دکتر مهدی خلج؛ مشاور رئیس سازمان دامپزشکی کشور
دکتر سید داود حاجی میررحیمی، رئیس مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

اعضای کمیته علمی

دکتر اسکندر زند؛ دبیر علمی همایش
حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید مهدی علیزاده
دکتر کامبیز بازرگان
دکتر ابراهیم پورجم
دکتر رحمان یاسی
دکتر محمد رضا بلالی
دکتر جهانفر دانشیان
دکتر سعید صوفی زاده
دکتر سید مجتبی خیام نکویی
دکتر سید محمدعلی رضوی
دکتر سید محمدعلی ابراهیم زاده موسوی
دکتر عبدالله مخبر دزفولی
مهندس خداکرم جلالی
دکتر غلامحسین زمانی
حجت الاسلام والمسلمین دکتر مهرداد کیان پور
دکتر غلامحسین طهماسبی
دکتر مجتبی پالوج
دکتر سید داود حاجی میررحیمی
دکتر امیر افضلی گروه (مسئول دبیرخانه)

اعضای کمیته اجرایی

دکتر سید داود حاجی میررحیمی؛ دبیر اجرایی همایش

دکتر امیر افضلی گروه؛ رئیس دبیرخانه همایش

مهندس کریم احمدی صومعه

مهندس محمد حیدرزاده

دکتر یداله دالوند

دکتر سید وحید فرهنگی

دکتر جمشید اقبالی

دکتر مجید فرومدی

دکتر مریم گلباز

دکتر هادی نجات نژاد

مهندس مهدی سیرایی

مهندس مهرداد تیموری

مهندس والی الله جعفری

مهندس حمیدرضا عنایتی

مهندس سید محمد تقی حق شناس

مهندس محمدرضا خشکدامن

مهندس ولی الله جعفری

مهندس علی بیاناتی

مهندس پیروز نوروزیان

مهندس نسرین رحمتی

مهندس اکبر خیابانی

حسین بخشی

شمس الله مهدیان

مصطفی ملک

اسامی داوران ہمایش:

دکتر حسام الدین غلامی	حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی علیزاده
دکتر جهانفر دانشیان	حجت الاسلام و المسلمین دکتر حسن بوسلیکی
دکتر حجت ورمزیاری	حجت الاسلام و المسلمین دکتر ناصر نورمحمد
دکتر مجتبی پالوج	حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی اسلامی
دکتر رضا فرهوش	دکتر حسن روشن
دکتر حسین کیانی	دکتر جعفر یعقوبی
دکتر مریم سلامی	حجت الاسلام و المسلمین محمد ملائی نوری
دکتر مسلم محمد پور	دکتر امید جمشیدی
دکتر افشین جوادی	محمد کاظم دکتر کوهی
دکتر عباسعلی مطلبی	دکتر امیر حسین رضاخانی
دکتر نادر اسدزاده	دکتر مریم گلباز
دکتر امیرحسین شیرانی راد	دکتر امیر افضلی گروه
دکتر علی خورگامی	دکتر محسن لبافی
دکتر علیرضا آقاشاهی	دکتر مهدی خلیج
دکتر مهدی بهرامی یکدانگی	دکتر کریم شهبازی
دکتر مسعود امیرمعافی	دکتر شهرام نعیمی
دکتر شهرام شاهرخی	دکتر سعید صوفی زاده
دکتر حسن خمیس آبادی	دکتر اکرم عباسی
دکتر حسن رهنما	دکتر شهره سلطانی خانکهدانی
دکتر پریسا جنوبی	دکتر حسن لاهوتیان
دکتر محمدرضا اردکانی	دکتر محمدرضا بلالی
دکتر مریم حسینی چالشتی	دکتر مجید فرومدی
دکتر هومن شریف نسب	دکتر سید هادی رضوی
دکتر فاضل بابلی	دکتر محمدرضا رضاپناه
دکتر کامبیز بازرگان	دکتر جلال شیرازی
مهندس مهرداد تیموری	شهبازی کریم
دکتر محمد جعفرآقایی	دکتر علی اکبر باغستانی
مهندس کامبیز جلایریان	دکتر فردین حقانی
دکتر عادل جلیلی	دکتر مهدی کدیور
دکتر رضا حیدری	دکتر رحیم دهقان
دکتر محمودرضا حیدری	دکتر محمد باقر رضایی
دکتر معیدرضا خداوردیان	دکتر ابراهیم شریفی عاشورآبادی

دکتر علی خورگامی
دکتر شهرام دادگر
دکتر رحیم دهقان
دکتر محمد علی سحری
دکتر بهزاد سرخی
دکتر شهره سلطانی خانکهدانی
دکتر کتایون شمشادی
دکتر سید مرتضی صداقت حسینی
دکتر غلامحسین طهماسبی
دکتر جواد قاسمی
دکتر آرمان قربانزاده
دکتر حسن لاهوتیان
دکتر غلامرضا مجردی
دکتر عباس نوروزی
دکتر یداله دالوند
مهندس عباسعلی مونسى شبستری
مهندس محمد حیدرزاده
دکتر محمد یونسى الموتی
دکتر محمدرضا شاه پسند
دکتر سید داود حاجی میررحیمی

فهرست مطالب

پیشگفتار	۵
سخن دبیر علمی همایش	ز
بخش اول : سخنرانی های کلیدی	۱
فضیلت های سبز و مراقبت از جنگل ها	۲
به طعام خویش بنگریم! اخلاق خوراک	۱۶
چالش های اخلاقی پیش روی بخش کشاورزی تا سال ۱۴۲۴	۳۱
به سوی اخلاق امانت مدار خاک در ایران	۴۳
امنیت غذایی با اخلاق در کشاورزی یا کشاورزی اخلاقی	۶۸
بررسی تطبیقی اصول اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی: مطالعه موردی	۸۶
پیشینه اخلاق کشاورزی در فرهنگ و تمدن اسلامی	۱۰۵
نوتری ژنومیکس از منظر اخلاق، حقوق و اکوسیستم	۱۳۵
اخلاق حکمرانی در تولید غذای سالم: تمرکز بر کاهش آلاینده های باقیمانده در مواد غذایی	۱۴۵
اخلاق و سلامت در مصرف غذا	۱۵۵
مواردی از اصول اخلاق در صنایع غذایی	۱۶۸
تأثیر آموزه های معناگرایانه دین اسلام بر اخلاق کشاورزی	۱۷۶
شمه ای از پیچیدگی های اخلاقی در کاربرد فناوری های هوشمند ساز	۱۹۴
بررسی اخلاق در تولید و فرآوری گیاهان دارویی و چالش های موجود آن در ایران ، ارائه راهکارها	۲۰۲
ظرفیت ها و پیامدهای اخلاق و آداب اسلامی در حوزه دامداری و دامپروری	۲۱۲
مروری بر چالش های اخلاقی در تقلبات محصولات دامی: از خوراک دام تا محصولات نهایی	۲۳۱
جایگاه و نقش تفکر و تحلیل سیستمی در تحقق کشاورزی اخلاق مدار	۲۳۶
اخلاق حکمرانی در دامپزشکی	۲۴۵
اخلاق کشاورزی و غذا: معضلات، ریشه ها و راه حل ها	۲۷۱
اخلاق در کشاورزی	۲۷۴
بخش دوم: مقالات شفاهی	۲۷۶
چالش های اخلاقی در صنعت غذا	۲۷۷
اخلاق محوری عامل انگیزش در پژوهش های کشاورزی	۲۸۹
مفاهیم و چالش های اساسی اخلاق کشاورزی در دنیای معاصر	۲۹۵
جنبه های اخلاقی در دسترسی و بهره برداری از منابع ژنتیکی	۳۰۱
اصول اخلاقی و بهبود دسترسی فیزیکی به محصولات کشاورزی و غذا	۳۰۶
اخلاق و تجارت محصولات کشاورزی و غذا	۳۱۳
کشاورزی اخلاقی؛ یکی از مظاهر تمدن اکولوژیک	۳۲۰

۳۲۵	 اصول اخلاق کشاورزی از منظر دین اسلام
۳۳۲	 تبیین و بررسی جایگاه اخلاق و فرهنگ در میراث کشاورزی
۳۳۷	 مزایا و چالش‌های اخلاقی کاربرد زیست‌شناسی مصنوعی در کشاورزی
۳۴۴	 فراخوان برای اخلاق در کشاورزی پایدار: جامه‌ی کهنه‌ست ز بزّاز نو
۳۵۰	 تبیین عناصر حکمرانی مبتنی بر اخلاق زیست‌محیطی برای کاربردپذیری فناوری‌های نوظهور در ...
۳۵۶	 نهاده‌سازی اخلاق غذایی در مصرف غذا جهت مدیریت و کاهش ضایعات غذایی
۳۶۶	 شناسایی و تدوین الگوی ارزش‌ها در حیطه کشاورزی
۳۷۵	 الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربرست هوش مصنوعی در کشاورزی
۳۷۹	 بخش سوم: مقالات پوستری
۳۸۰	 طراحی الگوی امنیت غذایی و اخلاق‌زیستی در کشاورزی پایدار (مطالعه موردی: شهرستان سمنان)
۳۸۶	 اخلاق در تولید، تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی منطقه سیستان
۳۹۳	 اخلاق در فرآوری محصولات کشاورزی و ارتباط آن با حکمرانی خوب
۴۰۰	 کاهش آلاینده‌های محصولات کشاورزی به کمک تکنیک‌های نوین اخلاقیست؟
۴۰۵	 خوانشی بر عوامل مؤثر بر رفتار و نگرش در حفاظت از منابع طبیعی
۴۰۹	 جایگاه اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی
۴۱۴	 اخلاق حرفه‌ای در تعاونیهای کشاورزی
۴۲۴	 اخلاق، پایداری و نوآوری در کشاورزی: افق‌های نوین حکمرانی و کارآفرینی سبز
۴۲۹	 حکمرانی اخلاقی و نقش آن در کاهش ضایعات غذایی و پایداری منابع کشاورزی
۴۳۴	 چالش‌های اخلاقی در استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشت در تولید سوسیس و کالباس
۴۳۹	 چالش‌های اخلاقی و تقلبات رایج در خوراک دام: استفاده از اوره، ملامین و پرکننده‌های غیر معجاز
۴۴۴	 جایگاه اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک در دنیا
۴۴۹	 از جذابیت ظاهری تا مخاطرات پنهان: تحلیل اخلاقی و علمی استفاده از رنگ‌های ...
۴۵۳	 بیوانفورماتیک، مخاطرات و امنیت غذایی
۴۵۷	 اصول اخلاقی در تولید و عرضه گیاهان دارویی و داروهای گیاهی
۴۶۳	 جنبه‌های اخلاقی در مهارت‌آموزی رشته‌های کشاورزی در هنرستان‌های وابسته وزارت جهاد کشاورزی
۴۶۹	 بررسی تغذیه سالم از دیدگاه قرآن کریم
۴۷۷	 ابعاد اخلاقی استفاده از بسته‌بندی‌های غیرقابل تجدیدپذیر در صنعت نوشیدنی‌ها و آب‌های بسته‌بندی
۴۸۱	 چالش‌های اخلاقی اولیه در مورد ایمنی مصرف گیاهان دارویی ایران
۴۸۷	 حکمرانی اخلاق‌محور در کشاورزی و غذا: بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در ...
۴۹۱	 اخلاق در قوانین کشاورزی و غذا: نقش قوه قضاییه و کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی
۴۹۵	 بررسی ابعاد اخلاقی تقلبات در تولید روغن زیتون خوراکی
۴۹۹	 استفاده مجدد از آب در کشاورزی، ارزیابی ابعاد اخلاقی
۵۰۴	 سلامت عمومی جامعه مستلزم رعایت اصول تولید و عرضه محصول سالم

اخلاق در کشاورزی و غذا با توجه به مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام	۵۱۰
نقش ارزیابی کیفیت سازمان ملی استاندارد در بهبود اخلاق تولید و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی	۵۱۵
امنیت غذایی و اخلاق در تولید محصولات کشاورزی و غذایی	۵۲۰
جنبه‌های اخلاقی تولید حشرات به عنوان غذا و خوراک	۵۳۲
مروری بر تقلبات در مواد غذایی	۵۴۰
اصول اخلاق کشاورزی در مصرف، سلامت غذا و توسعه پایدار	۵۴۵
بررسی ابعاد اخلاقی آزمایش‌های حیوانی در حوزه کشاورزی و تولید غذا	۵۵۶
چالش‌های اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته از دیدگاه کارشناسان کشاورزی استان فارس	۵۶۰
کشاورزی ارگانیک و اخلاق در تولید محصولات غذایی	۵۶۸
چالش‌های پیش روی پرورش در رفاه گوساله‌های شیرخوار	۵۷۷
رفاه دام و امنیت غذایی انسان‌ها	۵۸۴
فرهنگ غذایی و آداب تغذیه ایرانیان در دوره صفوی به روایت سفرنامه‌های اروپایی	۵۸۹
نقش اخلاق در تأمین پایدار مواد غذایی	۵۹۳
اخلاق و غنی‌سازی مواد غذایی؛ بررسی غنی‌سازی برنج با آهن	۶۰۱
استفاده از الگوی رفتاری صرفه جویانه زنبور عسل در مدیریت زنبورداری	۶۰۷
نگرانی‌های اخلاقی در ارتباط با کارگران صنعت تولید مواد غذایی	۶۱۲
نقش اخلاق در بهره‌برداری و حفاظت از منابع طبیعی	۶۱۶
ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی: چالش‌ها و راهکارها	۶۲۳
نقش ترویج اخلاق زیست محیطی با تأکید بر تغییر شیوه دیدگاه و رفتار با منابع طبیعی	۶۲۸
اخلاق فناوری با رویکرد فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی	۶۳۳
تاثیر آموزش بر شکل‌گیری نگرش اخلاقی مسئولانه در حفظ و صیانت از منابع طبیعی یک مطالعه موردی	۶۳۹
رعایت اخلاق در استفاده از پشه‌پاد محلول پاش به منظور افزایش تولید محصولات کشاورزی	۶۴۸
کشاورزی و اخلاق محیط زیستی	۶۵۲
معنویت، پیشران اخلاق در کشاورزی	۶۶۱
رفاه حیوانات و هوشمندسازی دامپروری	۶۶۶
بین نقش اخلاق در توسعه پایدار کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان تهران)	۶۷۰
اخلاق حکمرانی در مدیریت ضایعات فرآوری آبزیان کشور	۶۷۷
اخلاق در مصرف غذا و سلامت: چشم‌انداز حیاتی برای کشاورزی پایدار	۶۸۲
اخلاق در تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی: یک مرور سیستماتیک	۶۸۸
احساس درد در ماهی: مروری بر نروزیولوژی درد و اخلاق در شیلات	۶۹۴
مسائل اخلاقی در هوشمندسازی و توسعه فناوری‌های نوین جهت تولید محصولات کشاورزی	۷۰۰
نقش دین و اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از آب، خاک و منابع طبیعی	۷۰۵
نقش اخلاق اسلامی در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی: چالش‌ها و راهکارها	۷۱۱

۷۱۶.....	رعایت اصول اخلاقی در جمع آوری بذور گیاهان جهت نگهداری در بانک بذور.....
۷۲۰.....	چالش‌های اخلاقی در دامپروری صنعتی.....
۷۲۵.....	جایگاه رعایت اخلاق پژوهشگری در تحقیقات دامپروری و دامپزشکی.....
۷۳۱.....	اخلاق تغذیه در قرآن کریم، آثار و پیامدهای آن در زندگی انسان.....
۷۳۷.....	پارادایم نوآوری اجتماعی، رویکردی در راستای بازتعریف اخلاق و عدالت در کشاورزی و غذا.....
۷۴۲.....	صنعت دامپروری و گرمایش جهانی: تاثیرات زیست محیطی و راه‌حل‌های اخلاقی.....
۷۴۷.....	شناسایی چالش‌های اخلاقی کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال.....
۷۵۲.....	کشاورزی ارگانیک و تولید محصولات گواهی شده مبتنی بر اخلاق حرفه ای.....
۷۵۷.....	اخلاق در امنیت و تولید مواد غذایی.....
۷۶۴.....	استفاده از آفت کش‌های زیستی راهکاری اخلاق مدارانه در مدیریت آفات مزارع پنبه.....
۷۶۸.....	نقش تولید محصولات کشاورزی با بهره‌گیری از کودها و سموم اورگانیک بر اخلاق کشاورزی.....
۷۷۹.....	لزوم توجه به اخلاق در کنترل آفات گیاهی بدون استعمال آفت‌کش‌های شیمیایی.....
۷۸۵.....	محدودیت‌های اخلاقی در روش‌های نوین مهندسی ژنتیک CRISPR.....
۷۹۶.....	مسئولیت اخلاقی در زنجیره تولید و تامین محصولات لبنی.....
۸۰۱.....	اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و منابع پایه.....
۸۰۷.....	نقش ترویج کشاورزی در رعایت اخلاق زیست محیطی و تولید محصول سالم توسط کشاورزان.....
۸۱۱.....	لزوم تعیین دستورالعمل اخلاق در تحقیقات و فناوری‌های نوین کشاورزی و غذا.....
۸۱۹.....	ارزیابی رفاه در آبزیان.....
۸۲۶.....	مدیریت آب کشاورزی جهت ترویج عدالت و اخلاق در جامعه.....
۸۳۱.....	اخلاق کشاورزی، مقوله‌ای غفلت شده در دروس دوره کارشناسی رشته‌های کشاورزی.....
۸۳۶.....	مروری بر اثر اخلاق بر فرسایش خاک.....
۸۴۱.....	اصول بازاریابی اخلاقی محصولات کشاورزی و غذا.....
۸۴۶.....	بررسی فقهی - اخلاقی آفت‌کش‌های جانوری رایج با تاکید بر حقوق حیوانات.....
۸۵۶.....	تحلیل عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان.....
۸۶۲.....	داروهای ضد میکروبی: امنیت غذایی و تبعات کاربرد آن‌ها در دام.....
۸۶۷.....	بررسی جنبه‌های اخلاقی کاربرد مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی.....
۸۷۳.....	کشاورزی زیستی با محوریت سلامت خاک، رویکردی اخلاقی، زیست محیطی و اقتصادی ...
۸۷۸.....	نظریه امانتداری الهی: اخلاق کشاورزی اسلامی.....
۸۸۵.....	ضرورت اخلاق مدار بر بیوتکنولوژی کشاورزی.....
۸۹۳.....	بررسی عوامل مؤثر بر اخلاق مصرف آب در باغات کشاورزی.....
۹۰۱.....	نقش اخلاق مداری در کاهش ضایعات گندم نان.....
۹۰۶.....	بررسی جایگاه دوره‌های اخلاق در دوره‌های آموزش کارکنان وزارت جهاد کشاورزی.....
۹۱۱.....	وضعیت نگرش کودکان به منابع طبیعی پایه (مطالعه موردی: خاک).....
۹۱۹.....	استفاده از اخلاق هوش مصنوعی در کشاورزی.....

۹۲۶.....	امنیت غذایی و اخلاق در کشاورزی.....
۹۳۲.....	تحلیل مدل مفهومی اخلاق کشاورزی در حوزه امنیت غذایی.....
۹۳۷.....	ارتقا اخلاق زیست محیطی کشاورزان.....
۹۴۳.....	هوش مصنوعی و اخلاق در حفظ اطلاعات و صیانت از پروتکل های مزرعه هوشمند.....
۹۴۸.....	اخلاق در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی.....
۹۵۳.....	ملاحظات اخلاقی در برنامه ریزی توسعه روستایی و کشاورزی در ایران.....
۹۵۷.....	چالش های اخلاقی در تولید محصولات کشاورزی و امنیت غذایی.....
۹۶۱.....	ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا: از کشاورزی تا میز غذا.....
۹۶۶.....	کاربرد اصول اخلاق اسلامی در رکن دسترسی اقتصادی به غذا.....
۹۷۲.....	اخلاق کشاورزی و زنبورداری پایدار حلقه ی گمشده مقابله با اختلال فروپاشی کلنی زنبور عسل.....
۹۷۸.....	برآورد ضایعات آب مجازی میوه ها و سبزیجات در کشور، واقعیتی مغفول مانده در اخلاق تولید.....
۹۸۴.....	رونق اخلاق کشاورزی و تاثیر آن بر امنیت غذایی.....
۹۸۸.....	بهره برداری از بقولات علوفه ای، راهبردی در راستای کشاورزی اخلاقی... ..
۹۹۴.....	مروری بر راهکارهای حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در شرایط تحریم و
۱۰۰۰.....	اخلاق تجاری از دیدگاه اسلامی در بخش کشاورزی.....
۱۰۰۶.....	اخلاق کشاورزی از منظر ارزش های اسلامی در حوزه آب.....
۱۰۱۱.....	رعایت اصول اخلاقی در رفاه حیوانات در تولید غذا: الزامات و چالش ها.....
۱۰۱۵.....	استفاده از مواد زیست تخریب پذیر، روشی اخلاقی برای بسته بندی پایدار مواد غذایی.....
۱۰۱۹.....	نقش اخلاق در حفاظت و صیانت از منابع طبیعی.....
۱۰۲۴.....	ارزیابی میزان رعایت مؤلفه های اخلاق کشاورزی در رفتار بهره برداران حوزه کشاورزی از... ..
۱۰۳۰.....	رعایت اعتدال و عدم اسراف در مصرف غذا و محصولات کشاورزی.....
۱۰۳۳.....	پیوست
۱۰۳۶.....	گزارش تصویری همایش.....
۱۰۳۸.....	فهرست نگارندگان.....

بخش اول: سخنرانی های کلیدی

فضیلت‌های سبز و مراقبت از جنگل‌ها

سید حسن اسلامی اردکانی

استاد دانشگاه ادیان و مذاهب

نویسنده مسئول: eslami@urdl.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

اسلامی اردکانی، س.ح. (۱۴۰۳). فضیلت‌های سبز و مراقبت از جنگل‌ها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

در مواجهه با بحران زیست‌محیطی و برای ترویج اخلاق زیست‌محیطی معمولاً یکی از این دو رهیافت، یا هر دو، اتخاذ می‌شود. گاه تأکید می‌شود که «منابع طبیعی» و برای نمونه جنگل‌ها، متعلق به نسل‌های آینده نیز هست. از این رو، باید در بهره‌وری از آن‌ها دقت کرد و گاه گفته می‌شود که بقای جنگل‌ها در گرو استفاده بهینه از آن‌هاست و اگر می‌خواهیم همچنان به بهره‌وری خود ادامه دهیم، لازم است در رفتار خود تجدید نظر کنیم. این دو نگاه، برآمده از دو نگرش یا مکتب اخلاقی معروف است که در سه سده اخیر شکل گرفته است. نخستین رویکرد که بر مسئولیت ما در قبال نسل‌های آینده تأکید می‌کند به نحوی تکلیف‌مدارانه عمل می‌کند و از ما می‌خواهد تکالیفی در قبال طبیعت و محیط زیست به عهده بگیریم. این دیدگاه به رغم معقولیت آن، در عمل به مشکلاتی برمی‌خورد و حتی اشکالات نظری بر آن وارد می‌شود، از جمله اشکال آخرین نسل و آخرین انسان. اگر به فرض، ما آخرین نسل روی زمین باشیم دیگر چه مسئولیتی در برابر آیندگان خواهیم داشت. وانگهی مسئولیت در قبال «موجودات» است نه «معدومات» و نسل‌های آینده وجود ندارند. دیدگاه دوم برآمده از نگرش فایده‌گرایانه است که بر اهمیت استمرار عاقلانه در استفاده از منابع طبیعی تأکید می‌کند. این دیدگاه نیز عملاً در کشور ما با حضور تفکراتی چون «دیگی که برای من نمی‌جوشد...» به مشکلاتی برمی‌خورد. توجه به استفاده بهینه از منابع طبیعی، به دلیل فقدان تفکر جمعی و بلندمدت به مانع برخورد است. غالب افراد به دلیل عقلانیت محدود خویش قادر به فهم درست موقعیت بلندمدت خویش نیستند. حال می‌توان از رهیافت سومی برای ترویج اخلاق زیست‌محیطی بهره برد که هم قدمت تاریخی و کارایی قابل توجهی دارد و هم با سنت دینی و آموزه‌های قرآنی همخوانی بیشتری دارد. در این رهیافت، که آن را رهیافت فضیلت‌مدار می‌توان نامید، بر به‌دست آوردن و پرورش فضایل زیست‌محیطی مانند شگفتی، توجه، تواضع، احترام به گونه‌های جانوری و گیاهی، هشیاری زیست‌محیطی، و اعتدال تأکید می‌شود. انسان اخلاقی فضیلت‌مدار، فارغ و فراتر از آنکه نسبت به آیندگان چه مسئولیتی دارد یا خواهد داشت و اینکه منافع او در گرو رفتار بهینه است، چنان فضایی در خود پرورش می‌دهد که از سر تمایل دست به اقدامات اخلاقی می‌زند. وی بیش از آنکه دغدغه تکلیف یا تصمیم را داشته باشد با مسئله منش و خوی اخلاقی سروکار دارد. در این نوشته، می‌کوشم این نگرش و مبانی آن را توضیح دهم و برخی از مهم‌ترین فضایل زیست‌محیطی را برشمارم. هدف اصلی مقاله حاضر برجسته کردن رویکرد فضیلت‌مدار به محیط زیست و جنگل‌ها است و روش نگارنده در اینجا توصیفی و تحلیل منابع مرتبط است.

درآمد

زمانی می‌توان از اخلاق سخن گفت که بتوانیم از سطح رفتار واکنشی و هیجانی فراتر برویم و در فضایی عقلانی و به‌شکلی بین‌الذهانی به سود این یا آن مدعا استدلال کنیم. به همین سبب در نهایت در اخلاق از دیدگاه‌ها و منظره‌هایی سر در می‌آوریم که به شکل‌های مختلفی شناخته و از آن‌ها دفاع می‌شود. اصولاً اخلاق زیست‌محیطی زاده تأمل در باره تکالیف ما در قبال عالم ناهسانی، اعم از گیاهان یا حیوانات است. در این فضا به رفتار یا منش مناسب در این عرصه توجه و بر مناسبات دقیق میان انسان و عالم طبیعت به شکل عام آن تأکید می‌شود.^۱

در عرصه محیط زیست و به‌ویژه بحث جنگل‌ها نیز امروزه شاهد این تأملات هستیم که در قالب رویکردهای مختلف خود را نشان می‌دهد. برای مثال شهرداری یکی از شهرهای شمالی کشور این تابلو را در مسیرهای جنگلی نصب کرده است «تخریب محیط زیست خیانت به نسل‌های آینده است». در این نوشته شهرداری به‌جای آنکه مستقیماً بگوید درختان را قطع نکنید، می‌کوشد استدلال کند و توضیح دهد که چرا نباید چنین کرد.

عمدتاً دو دیدگاه برای توجیه آموزه‌های زیست‌محیطی در جهان امروز وجود دارد که بازتاب آن‌ها را در ادبیات زیست‌محیطی ایران نیز مشاهده می‌کنیم: دیدگاهی که به تکلیف‌گرایی معروف است و بر وظایف ما در قبال دیگران تأکید می‌کند و دیدگاهی که می‌کوشد نشان دهد تن‌دادن به قواعد و احکام اخلاقی در نهایت به سود خودمان است.^۲ دیدگاه نخست معمولاً در قبال شعارهایی چون «جنگل سرمایه ملی است» و «از منابع طبیعی و سرمایه ملی حفاظت کنیم» خود را نشان می‌دهد. دیدگاه دوم که به سودگرایی یا فایده‌گرایی معروف است، با تأکید بر منافع بلندمدت خودمان، مدعی می‌شود که اخلاق و احکام اخلاقی و در اینجا توجه و مراقبت از جنگل‌ها در نهایت به سود ما است و اگر نیک از جنگل‌ها مراقبت کنیم، از آن‌ها بهتر بهره‌برداری خواهیم کرد.

حال بیایید به این دو نمونه توجه کنیم. گرت هاردین^۳، اکولوژیست نامدار نقل می‌کند که یک دلار خرج می‌کند تا دانه درخت سرخ‌چوبی^۴ را بکار. این بذر ۲۰۰۰ سال طول می‌کشد تا به درختی تناور تبدیل شود و به بیشترین ارزش اقتصادی خود برسد. در این حال ارزش این درخت ۱۴۰۰۰ دلار خواهد بود. او این کار را می‌کند و آن را درست و خوب می‌شمارد. اما این کار از نظر اقتصادی حماقت محض است. چون با این یک دلار می‌توان چنان سرمایه‌گذاری کرد که بعد از ۲۰۰۰ سال، بسیار بیش از آن سود به دست آورد.^۵ حال چه توجیه اخلاقی قدرتمندی می‌توان برای چنین کاری ارائه کرد؟ اشاره به نسل‌های آینده معنای روشنی ندارد. چون ما تصور روشنی از انسان‌های ۲۰۰۰ سال آینده نخواهیم داشت. در نتیجه، سخن از تکلیف در قبال آن‌ها نیز به‌شدت مبهم است.

تأکید بر منافع خویش هم چندان راهگشا نیست. مثال دیگر، مفهوم تراژدی منابع مشترک^۶ است که از سوی ویلیام فورستر لویس، ریاضیدان بریتانیایی، ارائه شده و از سوی گرت هاردین بسط داده شده است. هاردین در مقاله کلاسیک و بسیار معروف خود به نام «تراژدی منابع مشترک» به بازگویی این فاجعه می‌پردازد.^۷ تصور کنید مرتع یا جنگلی در دسترس

۱ سیدحسن اسلامی اردکانی، اخلاق زیست‌محیطی: زمینه‌ها، دیدگاه‌ها و چشم‌انداز آینده، فصلنامه اخلاق وحیانی، شماره ۴، تابستان ۱۳۹۲.

2 Benson John (2000). Environmental ethics: an introduction with readings, London, Routledge

3 Garrett Hardin.

4 Redwood.

5 Louis P. Pojman, James Fieser, Ethics: Discovering Right and Wrong, Seventh Edition, Wadsworth, Boston, USA, 2012, p. 94.

6 the tragedy of the commons.

7 Garrett Hardin, The Tragedy of the Commons, in Environmental Ethics: Readings in theory and Application, Louis P. Pojman and Paul Pojman, 5th edition, Thomson Wadsworth, Belmont, 2008.

چندین دامدار است که آزادانه از آن استفاده می کنند. هر دامداری تعدادی گوسفند دارد و جایی برای نگهداری و هزینه نسبتاً ثابتی برای مخارج خویش اختصاص داده است. حال با توجه به این جنگل یا مرتع غنی و سرسبز، بهترین گزینه برای دامدار الف آن است که به تعداد گوسفندان خود اضافه کند. این کار بار چندانی به او یا مرتع تحمیل نخواهد کرد. دامدار ب و دامدار ج هم همین رویه را دنبال خواهند کرد. به تدریج همه دامداران به سمت افزایش تعداد دام های خود می روند و در نهایت به تخریب و نابودی همان جنگل و مرتع سرسبز می رسند. در واقع، خواسته هیچ یک از آن ها نبود کردن جنگل نبوده است و همه خواستار بهره مندی از آن بوده اند. اما عقلانیت محدود حاکم بر آن ها، عملاً چنین نتیجه تلخی به بار آورده است. این مثال هم نشان می دهد که تأکید بر منافع فردی و بحث استفاده بهینه چندان راهگشا نیست. البته هدف نقد این دیدگاه ها در اخلاق نیست. بر عکس، در عین قوت این دو دیدگاه و بدون ورود به مناقشات جاری، می خواهیم در اینجا نشان بدهیم که می توان از مسیر سومی به اخلاق نزدیک شد و از منظر دیگری برای حمایت از جنگل بهره گرفت و آن اخلاق فضیلت مدار است.

اخلاق فضیلت مدار زیست محیطی

در این رویکرد، به جای تأکید بر «کنش» درست یا «کردار» مناسب یا «قاعده رفتاری» صحیح، به «منش» شخص فاعل توجه می شود. در نتیجه، «فضیلت» یا «قوت منشی» در محور مباحث قرار می گیرد و به جای آنکه بحث کنیم کدام رفتار در آن شرایط خاص درست است، می گوئیم شخص فضیلت مدار و درستکار، در این شرایط خاص چه می کند. فرضاً فلان نماد یا شخصیت اخلاقی در این شرایط قرار داشت چه می کرد. از نخستین کسانی که از این رویکرد در اخلاق زیست محیطی بهره گرفت، می توان توماس ای. هیل جونیور را نام برد که در مقاله درخشان خود «آرمان های انسانی کمال و حفاظت از محیط طبیعی»^۱ رویکردهای جاری را ناکارآمد شمرد و بر اهمیت اخلاق فضیلت مدار در این عرصه تأکید کرد و اهمیت کسب فضایل اخلاقی معینی برای حفاظت از محیط زیست را برجسته کرد.

حال فضیلت چیست؟ فضیلت^۲ آن منش پرورده شده در ما است که به بهبود زندگی ما کمک می کند و در مجموع از ما انسان بهتری می سازد. به تعبیر سنتی آن ملکه ای است که ما را به سوی رفتارهای ستودنی راه می برد بی آنکه به تکلف اندیشیدن مدام و ادارمان کند. مقصود از «ملکه» عادت های نسبتاً پایداری است که آگاهانه در خویش پرورش داده ایم. برخی نویسندگان، مانند پترسون و سلیگمن در پروژه معروف قوت های منشی و فضایل، به دلیل بار دینی و معنوی که کلمه فضیلت در متون اخلاقی داشته است، گاه ترجیح می دهند از تعابیر دیگری چون «قوت منشی»^۳ استفاده کنند.

تفاوت فضیلت اخلاقی با مهارت های دیگر آن است که هر مهارتی ممکن است وضع ما را در یک زمینه معین بهبود بخشد، مانند مهارت رانندگی یا کمک های اولیه، حال آنکه فضیلت و مشخصاً فضیلت اخلاقی، مانند احترام به دیگران، دقت به پیرامون خویش و مشاهده گر بودن از ما انسان بهتر و کارآمدتری می سازد. از این منظر فضیلت امری جهانی است و در همه فرهنگ های جهانی ما شاهد فضیلت های معینی هستیم که در گذر زمان ستوده بوده و ارزشمند شمرده می شده است. برای مثال، کریستوفر پترسون و مارتین سلیگمن در تحقیق معروف جهانی خود در باب فضایل و قوت های منشی به مجموعه ای از ۲۴ فضیلت می رسند که آن ها را ذیل شش گروه عمده می گنجاندند.^۴

1 Thomas E. Hill, Jr. "Ideals of Human Excellence and Preserving Natural Environments" in Ethics in practice: An Anthology, Edited by Hugh LaFollette, third edition, Blackwell Publishing, Malden, USA, 2007.

2 virtue, arete, kunst.

3 character strength.

4 Christopher Peterson & Martin E. P. Seligman, Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification, Oxford University Press, Oxford, 2004.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

امروزه عده‌ای از محققان و متخصصان اخلاق زیست‌محیطی از این رویکرد بهره گرفته‌اند و کوشیده‌اند به جای یا در کنار تأکید بر قواعد رفتاری خاص در عرصه محیط زیست، بر فضایل خاص زیست‌محیطی تأکید کنند. برای مثال، خانم لوک ون ونزوین هلندی در کتاب فضیلت‌های گل آلود: برآمدن اخلاق بوم‌شناختی فضیلت‌مدار^۱ با بررسی گفتمان اخلاق زیست‌محیطی نشان می‌دهد طی سه دهه اخیر تعابیر فضیلت و رذیلت در کتاب‌ها و مباحث مربوطه بارها تکرار شده است. وی فهرستی از ۱۸۹ فضیلت و ۱۷۴ رذیلت را در این گفتمان شناسایی می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه مفهوم فضیلت مورد توجه قرار گرفته است و توجه به فضایل بوم‌شناختی رو به فزونی است.

البته این فضایل مبتنی بر نگاهی به کره زمین و گیاهان و درختان است که نیازمند بحث مستقلی است. برای مثال از منظر اخلاق فضیلت‌مداری که ریشه در سنت اسلامی دارد: (۱) عالم خلقت، به‌ویژه زمین، واحدی حقیقی است و همه اجزای آن به‌مثابه وجودی زنده با یکدیگر ارتباطی اندام‌وار و ارگانیک دارند؛ (۲) این عالم حیات دارد و زنده است؛ (۳) توازن و برابری بر همه جلوه‌های عالم حاکم است؛ (۴) همه عالم یکسره آیه و نشانه حق تعالی است؛ و (۵) همه عالم، از جمله زمین، به‌سوی حق تعالی باز می‌گردد و حشر و معاد مختص نوع انسان نیست، بلکه معاد امری فراگیر و کیهانی است.^۲ آیات متعددی بر زنده‌بودن کره زمین گواهی می‌دهند^۳، و فیلسوفانی چون ملاصدرا بر آن استدلال کرده‌اند^۴ و آسمان و زمین به عبث و بازیچه آفریده نشده است و به تعبیر قرآن کریم: «وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِینَ»^۵ ما آسمان و زمین و آنچه را که میان آن دو است، بازی‌گرانه نیافریدیم. و: «وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا»^۶ ما آسمان و زمین و آنچه را که میان آن دو است به باطل نیافریدیم. این گمان کسانی است که کفر ورزیده‌اند. مبانی معرفتی این نگرش را در جای دیگری توضیح داده‌ام و در اینجا به همین مقدار بسنده می‌کنم.

* فضایل سبز

کسانی که با بینش قرآنی به عالم و درخت و گل و سنگ می‌نگرند، به تدریج متوجه ابعاد گسترده زندگی سبز بر کره زمین و به‌خصوص جنگل‌ها می‌شوند. در نتیجه در آن‌ها فضایی آرام‌آرام رشد می‌کند و به زندگی فضیلت‌مدار آن‌ها شکل می‌دهد. مهم‌ترین فضایل برآمده از نگرش فضیلت‌مدار به محیط زیست و به‌خصوص جنگل‌ها عبارت‌اند از: شگفتی، تواضع، توجه و مراقبت، میانه‌روی و اعتدال. در میان این فضیلت‌ها شاید بتوان شگفتی یا حیرت را مهم‌ترین فضیلت و بنیاد اخلاق فضیلت زیست‌محیطی برشمرد. به همین سبب این فضیلت را با تفصیل بیشتری بررسی خواهیم کرد.

* شگفتی

یکی از فضیلت‌های بنیادین در عرصه محیط زیست، احساس شگفتی و حیرت است.^۷ این فضیلت در همه فرهنگ‌های جهانی شناخته و ستوده شده است.^۸ نخستین جمله ارسطو در کتاب متافیزیک اشاره به همین حیرت است که سرآغاز فلسفه

1 Louke van Wensveen, *Dirty Virtues: The Emergence of Ecological Virtue Ethics*, Humanities Press, 1999.

۲ سیدحسن اسلامی اردکانی، «اخلاق زیست‌محیطی فضیلت‌مدار»، حیات معنوی، سال اول، شماره اول، پاییز ۱۳۹۸.

۳ مانند سوره روم آیه ۷ و سوره عنکبوت آیه ۶۴.

۴ صدرالمتألهین شیرازی، محمد بن ابراهیم، رساله الحشر، ترجمه و تصحیح محمد خواجوی، تهران، مولی، ۱۳۷۷، ص ۷۰.

۵ سوره انبیاء، آیه ۱۶.

۶ سوره ص، آیه ۲۷.

7 Awe, wonder

۸ برای مثال، پترسون و سلیگمن در تحقیق جهانی معروف خود درباره فضایل جهانی، آن را شناسایی و تأیید کرده‌اند. نک:

Christopher Peterson & Martin E. P. Seligman, *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

است. به تعبیر او: آدمیان چه امروز و چه در روزگاران گذشته به سبب حیرت به اندیشیدن فلسفی روی آوردند. نخست امور توجیه‌ناپذیری که در برابر چشمشان بود آنان را به حیرت افکند. سپس گام به گام پیش‌تر رفتند و در باره مسائلی بزرگ‌تر به اندیشیدن پرداختند، مثلاً در باره دگرگونی‌هایی که در ماه و خورشید روی می‌دهد، یا در باره ستارگان و پیدایش کیهان. کسی که در باره موضوعی می‌اندیشد یا برابر چیزی به حیرت می‌افتد، در این پندار نیست که آن چیز را می‌شناسد بلکه به جهل خود واقف است.^۱

متضاد این فضیلت، بی‌اعتنایی و بی‌توجهی^۲ است. کسی که هرگز از چیزی شگفت‌زده نمی‌شود و اصولاً حیرت نمی‌کند، در واقع فاقد یک فضیلت انسانی است. انسانی که این فضیلت را ندارد، به همه عالم نگاهی بی‌اعتنا و سنگدلانه دارد و همه چیز را صرفاً منابعی برای بهره‌برداری خود می‌پندارد. همین بی‌توجهی و بی‌اعتنایی است که در ساده‌ترین شکل خود به نابودی جنگل‌ها می‌انجامد. برای مثال، کسی که صرفاً به قصد تفریح، و نه تخریب، به جنگل می‌رود و می‌خواهد آتش درست کند شاخه‌های مورد نیاز خود را بی‌توجه از درختان خشک و سبز تهیه می‌کند، به جای استفاده از جاهایی که قبلاً آتش درست کرده‌اند، هر جا شد و گاه درست زیر درخت زنده‌ای آتش می‌افروزد و سپس بی‌توجه به خاموش شدن یا نشدن باقیمانده آتش، آن را رها می‌کند و می‌رود. این شخص فاقد صفت شگفتی از سرشت جنگل است. همین‌طور کسانی که جنگل را برای مصالح و مصارف اقتصادی تبدیل به فضای باز می‌کنند و درختان چند ده ساله را می‌برند و خشک می‌کنند. این کسان فاقد فضیلت شگفتی هستند و توانایی شگفت‌زده شدن را از کف داده‌اند.

اخیراً پدیده شگفتی در مرکز توجه روان‌شناسان قرار گرفته است و برخی از آن‌ها کوشیده‌اند آن را از منظر روان‌شناختی بررسی کنند. یکی از این کسان، داکر کلتنر^۳ است که در کتاب پرفروش و خوشخوان خود شگفتی: دانش جدید حیرت روزانه و اینکه چگونه می‌تواند زندگی شما را ارتقا ببخشد^۴ به ابعاد این پدیده و به تعبیر خودش هیجان پرداخته است. به این معنا شگفتی، هیجانی است که گاه ما را به وجد می‌آورد و چشمانمان را بر حقایق تازه می‌گشاید. با این حال او در پی آن است که تعلیم دهد چگونه این هیجان را در خود شناسایی کنیم، پرورش دهیم و آن را در زندگی روزانه خود به کار ببریم و بیاموزیم که همواره شگفت‌زده شویم. با این نگرش، او شگفتی را به زندگی خوب گره می‌زند و به این معنا، هیجان مورد نظر او وارد عرصه اخلاق می‌شود و همان، فضیلت مورد نظر در این نوشته است. خشم نیز یک عاطفه یا هیجان است که اگر مهار و اداره شود و به درستی پرورش داده شود به شجاعت که فضیلتی جهانی است تبدیل می‌شود. با اشاره به این نکته، زین پس شگفتی را به مثابه فضیلت بررسی و تحلیل خواهیم کرد. از این منظر، هر کسی ممکن است ناخواسته دچار حیرت و شگفتی شود. اما کسانی هستند که تعلیم می‌گیرند و چنان خود را آموزش می‌دهند که در دل هر چیز ساده‌ای امری شگفت را شناسایی کنند. فضیلت یعنی همین.

حال این فضیلت شگفتی دست کم شش شاخصه دارد که آن را از دیگر عواطف و احساسات یا فضایل متمایز می‌کند: **یک.** احساس کوچکی و حقارت. در حالت عادی ما بیش از حد خود را جدی می‌گیریم و نوعی خودبزرگ‌بینی داریم و خود را بیش از حد، واقعی ارزیابی می‌کنیم. اما به هنگام از سر گذراندن تجربه شگفتی، درست عکس این اتفاق می‌افتد و ناگهان احساس حقارت و کوچکی می‌کنیم، مانند زمانی که به کمک لوازم غواصی به اعماق چند صد متری

۱ ارسطو، مابعدالطبیعه (متافیزیک)، ترجمه محمد حسن لطفی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۸، ص ۲۶، ۹۸۲. b.

2 indifference

3 Dacher Keltner

4 Awe: The New Science of Everyday Wonder and How It Can Transform Your Life, Penguin Press, 2023.

گفتنی است که این کتاب ترجمه و با این مشخصات منتشر شده است: داکر کلتنر، حیرت: شگفتی‌های روزمره چگونه زندگی ما را متحول می‌کنند؟، ترجمه امیرحسین فتوحی، تهران، نشر هورمزد، ۱۴۰۲.

اقیانوس می‌رویم و شگفتی‌های دنیای زیر آب را تجربه می‌کنیم. یا هنگامی که زیر درختان جنگلی ۵۰۴۰ متری قرار می‌گیریم، درست در جایی که نور آفتاب به‌سختی می‌تواند از میان آن‌ها گذر کند.

دو. احساس گشودگی^۱. گاه تجربه شگفتی با تجربه ترس یا وحشت ممکن است یکی پنداشته شود. با این حال، این دو تفاوت بنیادی دارند. به‌هنگام ترسیدن، ما حالت بسته و دفاعی داریم و می‌خواهیم از وضع موجود یا منبع ترس بگریزیم. حال آنکه در تجربه شگفتی درست برعکس، خود را با همه وجود بر تجربه شگفتی می‌گشاییم و خود را در اختیار آن می‌گذاریم. برای مثال، اگر در جنگل گم شده باشیم، دیدن درختان ستبر و در هم پیچیده ما را متوحش می‌کند و می‌خواهیم زود از آن فضا خارج شویم. اما در حالی که احساس ایمنی داشته باشیم و نگران گم‌شدن نباشیم، همان درختان دهان ما را از شگفتی باز می‌کنند و همه وجود ما را به سمت خود می‌کشاند و همه‌تن چشم می‌شویم تا این تجربه تکرارشدنی را با همه حواسمان لمس کنیم.

سه. احساس انفعال^۲. در حالت شگفتی، در پی اقدام خاصی یا چیرگی بر منبع و سرچشمه شگفتی نیستیم بلکه صرفاً اجازه می‌دهیم که این تجربه ما را در خود فرو ببرد. برای مثال، شکارچی خرس با دیدن خرس مادر که همراه با توله‌هایش در حال بازی است، بلافاصله به فکر چیرگی بر آن وضعیت و شکار آن‌ها می‌افتد. حال آنکه کسی که شگفت‌زده شده است، صرفاً منفعلانه به این وضعیت با همه زیبایی آن می‌نگرد. همین‌طور کسی که به جنگل علاقه‌مند است با دیدن درختان درهم‌پیچیده و برگ‌های بر زمین ریخته پاییزی، منفعلانه اجازه می‌دهد تا آن صحنه وجودش را تسخیر کند.

چهار. احساس عظمت و قدسی بودن. در حال تجربه شگفتی و در پی آن، شخص احساس می‌کند با امری عظیم و جلوه‌ای مقدس مواجه شده است. در عین حال، شخص خود را جلوه تجلی آن عظمت حس می‌کند و در می‌یابد که از سطح عادی و ابتدال بالاتر رفته است. این عظمت و حس تقدس است که شگفتی را از سایر تجربه‌های لذت‌بخش حسی متمایز می‌کند. برای مثال، هنگامی که در پاییز ریزش برگ‌های رنگارنگ درختان جنگل را مشاهده می‌کنیم که گاه تا زانوی ما بالا می‌آیند، صرفاً از دیدن آن صحنه لذت نمی‌بریم؛ بلکه فراتر از آن احساس عظمت و قدسیت در آن منظره می‌کنیم و گویی حضور خداوند را در خش‌خش برگ‌هایی که می‌شکنند را حس می‌کنیم.

پنج. رازآمیز بودن عامل شگفتی. در زندگی عادی هنگامی که با امور پیچیده یا ناشناخته مواجه می‌شویم، آن‌ها را مسائلی تلقی می‌کنیم که باید حل شوند. در واقع نگرش مادی و ماتریالیستیک مایه این شکل رفتار در ما شده است. حال آنکه در هنگام مواجهه با امر شگفت، حس می‌کنیم به عرصه راز^۳ پا نهاده‌ایم. در این عرصه، دیگر سخن از حل معضل و مشکل نیست، بلکه سخن از زیستن در دل راز است. گابریل مارسل در مقاله‌ای در باب راز هستی‌شناختی میان مسئله و راز تفاوت می‌گذارد و بر آن است که انسان امروز گویی همه چیز را به مسئله فرو کاسته است و دیگر برای راز جایی قائل نیست^۴. این تمایز که مارسل پیشنهاد می‌کند برای فهم ویژگی رازآمیز امر شگفت‌انگیز مفید است.

شش. تواضع و تغییر نگاه به پیرامون خود. کسانی که شگفت‌زده نمی‌شوند، چنان در خود غرق هستند که خود را ناخواسته محور عالم می‌دانند و با دانش محدود خویش به خود اجازه می‌دهند در باب کل عالم داوری کنند. نمونه آن آگوست کنت بنیان‌گذار جامعه‌شناسی و نگرش پوزیتیویستی بود که بدون داشتن دانش اکولوژیک و صرفاً با نگاهی انسان‌محورانه نتیجه گرفت که برخی از حیوانات مانند ببر و مار شایسته بودن نیستند و باید آن‌ها را یکسره نابود کرد و

1 openness

2 Passivity

3 Mystery

۴ گابریل مارسل، در باب راز هستی‌شناختی در فلسفه اگزیستانسیالیسم، گابریل مارسل، ترجمه شهلا اسلامی، تهران، نگاه معاصر، ۱۳۸۱، ص ۶۱

گیاهان بی‌فایده را باید از بین برد^۱. حال آنکه در پی تجربه شگفتی، شخص دچار تواضع معرفتی و عملی می‌شود و نگاه و رفتارش با طبیعت دگرگون می‌شود.

حاصل تجربه شگفتی، راز آمیز و مقدس دیدن همه کره زمین و ساکنان آن است. کسی که فضیلت شگفتی را در خود پرورش داده است، با دیدن هر برگی خالق را در آن می‌بیند و به تعبیر آندره ژید می‌کوشد تا عظمت و «اهمیت» در نگاهش باشد نه آنچه بدان نگاه می‌کند^۲. لذا همه چیز از خرگوشی که فرزندش را شیر می‌دهد تا برفی که کوه را سفید می‌کند، تا جنگلی که در مه پوشیده می‌شود، همه را عظیم و بزرگ می‌شمارد. در پی آن شخصی که چنین تجربه‌ای کرده است، به تعبیر قرآن کریم، بر زمین آرام گام می‌نهد، خود را برتر از کوه‌ها نمی‌شمارد، در دل هر ذره‌ای خدا را و اثر خلاقیت بی‌بدیل او را می‌بیند. برای چنین کسی دیگر نه جنگل «منابع طبیعی» است و نه حیوانات دریایی «منابع غذایی» و نه نفت و گاز «منابع سوختی»؛ همه چیز تجلی عظمت و منبع شگفتی است.

با این نگاه، می‌توان مهم‌ترین فضیلت زیست‌محیطی یا فضیلت سبز را شگفتی نامید و به نظر می‌رسد که قرآن در آیات گوناگون خود مخاطبان را به شگفت زده شدن فرا می‌خواند. برای مثال در آیه‌ای چنین آمده است: «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَائٍ وَيَقْبِضْنَ»^۳ آیا به پرندگان بالای سر خود نمی‌نگرند که گاه بال می‌کشند و گاه می‌بندند؟

این آیه با آشنایابی، یک پدیده رایج و همه جایی را به امری شگفت‌انگیز تبدیل می‌کند و از ما می‌خواهد تا به حرکت عادی پرندگان با نگاهی شگفت زده بنگریم، مانند کودکانی که برای اولین بار پرواز یک پرنده بزرگ را می‌بینند. همچنین در آیه دیگری این گونه پدیده‌های عادی به امری شگفت‌انگیز تبدیل می‌شوند: «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ»^۴ در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و رفت و آمد شب و روز و حرکت کشتی در دریا، و سودرسانی آن، و آبی که خداوند از آسمان به زمین فرود آورد و با آن زمین مرده را زنده کرد و در آن انواع جنبدگان را گسترده و به جنبش در آوردن بادها و ابرهایی که میان زمین و آسمان مهار شده‌اند، آیات و نشانه‌هایی برای گروهی است که می‌اندیشند.

بدین ترتیب، از منظر قرآنی همه عالم نشانه است و می‌تواند و باید مایه تفکر و حیرت و شگفتی ما باشد. با این نگاه به جای تأکید بر اصول و قواعد اخلاق زیست‌محیطی، یا در کنار آن‌ها بهتر است که فضایل و منش‌های اخلاقی، به‌ویژه فضیلت شگفتی را در خود پرورش دهیم و آن را ترویج کنیم. بدین معنا، شگفتی کلید و بنیاد اخلاق زیست‌محیطی ادیان الهی به خصوص اسلام است. به همین سبب می‌توان با فعالیت‌هایی مانند بردن دانش آموزان به جنگل و فضای طبیعی آن‌ها را با فضیلت شگفتی آشنا کرد و از همان آغاز در آن‌ها توجه به طبیعت و زمینه مراقبت از جنگل‌ها را پدید آورد.

* تواضع

در واقع، شاید لازمه و پیامد طبیعی شگفتی تواضع باشد. با این حال تواضع می‌تواند زاده عوامل دیگری باشد. به همین سبب می‌توان از تواضع زیست‌محیطی به مثابه دومین فضیلت نام برد. اما تواضع چیست و تواضع زیست‌محیطی یا سبز کدام است؟ غالباً تواضع با مفاهیمی چون تحقیر خود، خودکم‌بینی و خاکساری یکی شمرده می‌شود. اما تواضع یکسره از آن متفاوت است. از سویی تواضع در برابر تکبر، به معنای خودبرتربینی قرار دارد و از سوی دیگر با خودکم‌بینی و تحقیر

۱ تئودور گمبرتس، متفکران یونانی، ترجمه محمد حسن لطفی، تهران، خوارزمی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۸۱۰۶۷.

۲ آندره ژید، مانده‌های زمینی و مانده‌های تازه، ترجمه مهستی بحرینی، تهران، نیلوفر، ۱۳۹۵، ص ۲۵.

۳ سوره ملک، آیه ۱۹.

۴ سوره بقره، آیه ۱۶۴.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

خویشتن فاصله دارد. اگر بخواهیم دقیق باشیم، باید بگوییم که تواضع یعنی شناخت جایگاه دقیق خویش در عالم و متناسب با آن عمل کردن. معمولاً به میزانی که درک آدمی از خویشتن بیش تر می شود و فهم او از هستی عمیق تر می گردد، تواضع او بیش تر می شود. اینجا است که تواضع با معرفت و فهم گره می خورد. غالب کسانی که تکبر می ورزند به دلیل آن است که درک درستی از خودشان ندارند و به سبب نقص معرفتی خویش، دچار غرور یا تکبر می شوند. معمولاً دانشجویان سال های نخست دانشگاه از عمق و گستره دانش خویش نسبت با عموم مردم حس خوبی کسب می کنند و تصور می کنند که خیلی چیزها می دانند و این موجب تکبر آن ها می شود. اما همین کسان در صورتی که به شکل مناسبی ادامه تحصیل دهند، به میزانی که پیش می روند، بیش تر متوجه محدودیت دانشی خویش می شوند و راه تواضع را در پیش می گیرند. به این می گویند تواضع معرفت شناختی یعنی تواضعی که زاده معرفت و شناخت است. بخش قابل توجهی از تخریب جنگل ها و سیاست هایی که در نهایت به جنگل زدایی می انجامد به دلیل فهم نادرست و نشناختن جایگاه جنگل ها در کره زمین است. کافی است کسی اندکی دانش اکولوژیک کسب کند تا رفتارش نسبت به پیرامون خویش دگرگون شود. ما وقتی دست به اقدامی می زنیم به پیامد خاص و مشخص عمل خویش فکر می کنیم تا ابعاد گسترده آن. برای مثال، احداث پل بر دریاچه ارومیه به قصد کوتاه کردن مسیر رفت و آمد بین ارومیه و تبریز صورت گرفت، اما پیامدهای ناخواسته و ناخوشایند زیادی داشت که کمتر کسی به آن فکر کرده بود. یا احداث سد گتوند در جنوب کشور. طبق قانون اول اکولوژی گرت هاردین، «ما هرگز یک کار معین در طبیعت انجام نمی دهیم، هر اقدام ما پیامدهای گسترده ای دارد.» اما درک ارتباط عمیق بین کل کره زمین و تأثیر اقدامات ما بر تخریب آن، خود نیازمند دانش قابل توجهی از اکولوژی و علوم زمین شناختی است. اینجا است که بین تواضع و دانش ما همبستگی مستقیمی وجود دارد و لازم است که برای مراقبت از محیط زیست و به خصوص جنگل ها، دانش پایه در این زمینه به مردم داده شود. هنوز بسیاری از مردم فکر می کنند که بوته های خار مثلاً خاصیتی ندارند یا درختچه تاغ، چون میوه ندارد فایده ای ندارد و می توان آن ها را برید و برای آتش درست کردن از بین برد. هرچه دانش ما در این زمینه گسترده تر شود و فهم ما از پیوند میان ما، رفتار ما و طبیعت بیشتر شود، تواضع ما بیشتر خواهد شد. اما این تنها یک نوع خاص از تواضع است که می توان آن را تواضع معرفتی نامید.

دومین نوع تواضع، تواضع وجودی است. یعنی آنکه فارغ از دانش خود، متوجه جایگاه خود در زمین شویم. ما بر اثر آموزه های غلط و تربیت نادرست و گاه به دلیل تفسیر ناروای برخی آیات قرآن کریم، خود را حاکمان عالم می دانیم و بر این باور خطا هستیم که چون برگزیده خداوند هستیم و مسجود ملائک، بهترین مخلوق عالم به شمار می رویم و می توانیم هر چه بخواهیم انجام دهیم. این باور انسان محورانه ریشه بسیاری از رفتارهای ویرانگر محیط زیست شده است. تواضع وجودی یعنی آنکه ما خود را شهروند زمین بدانیم، زمینی که خود بخشی از منظومه شمسی است و منظومه شمسی یکی از هزاران منظومه کهکشان راه شیری و خود کهکشان هم بخشی از کیهان بی نهایت است. این نگاه، ما را از غرور نسبت به جایگاه خویش باز می دارد و به این نقطه می رساند که باور کنیم هر موجودی و هر مخلوقی و هر گیاهی و هر جانوری در این عالم بهره خود را از زندگی و حق خود را از زیستن دارد. بی توجهی به این نکته است که موجب تخریب هولناک جنگل ها شده است به صورتی که برای لذتی کوتاه و گذرا به دل جنگل ها می زنیم، گونه های جانوری و گیاهی موجود در آن را نابود می کنیم و با رفتارهای مخرب خویش امکان زیست سالم را از جنگل می گیریم. این تواضع معرفتی و وجودی زمانی واقعاً تواضع به شمار می رود که در عمل جدی گرفته و طبق آن عمل شود. یعنی اگر به لحاظ معرفتی قانع شده باشیم که دانش اندکی داریم، این جهل را باید جدی بگیریم و بر آن چیره شوم و گر نه نوعی تکبر معکوس به شمار می رود. کسی که با افتخار می گوید که اصلاً اکولوژی بلد نیستم! تلاشی در جهت یادگیری نمی کند، متواضع نیست. یا کسی که معتقد

است ما تنها شهروندان زمین نیستیم، اما این دانش و فهم او را به عمل و رفتار معینی بر نینگیزد، متواضع نیست. از این منظر، متواضع همواره با پرورش منش رفتاری معینی در شخص همراه است و در اینجا شخص متواضع نه تنها واقعاً می‌داند باید به محیط زیست و جنگل‌ها توجه کرد، بلکه طبق این دانسته دست به اقدامات معینی می‌زند.

* توجه و مراقبت

سومین فضیلت سبز مورد نیاز ما در مواجهه با طبیعت و به‌خصوص جنگل‌ها توجه و مراقبت است که برآمده از شفقت است. مقصود از شفقت آن است که نوعی حس دلسوزی عام نسبت به پیرامون خود داشته باشیم و نخواهیم به حیات وحش یا حیات گیاهان بی‌دلیل موجه آسیبی وارد کنیم. بخشی از آتش‌سوزی‌هایی که در جنگل‌ها و کوه‌ها رخ می‌دهد و گاه درختان چند صدساله را نابود می‌کند به‌دلیل فقدان این حس شفقت و چیرگی منطق سوداگری اقتصادی است. اگر آموخته باشیم تا به طبیعت به‌مثابه موجودی زنده و نیازمند مراقبت نگاه کنیم و اگر یاد گرفته باشیم که برای تک‌تک درختان حق حیات و استمرار زندگی قائل باشیم، محال است این گونه بی‌پروا به نابودی آن و تبدیل این جلوه‌های خداوند به منابعی برای درآمدزایی خود اقدام کنیم. این دلسوزی به موجودات زنده در مقام عمل به توجه و مراقبت تبدیل می‌شود و عاملی برای حفاظت از جنگل‌ها می‌شود. مقصود آن نیست که از جنگل بهره‌گیری نکنیم، بلکه مقصود استفاده به‌نحوی است که امروزه با توسعه پایدار از آن یاد می‌شود. یعنی چنان از جنگل استفاده کنیم که این استفاده بتواند همواره استمرار پیدا کند و به نابودی و جنگل‌زدایی ختم نشود.

داستانی از یکی از عارفان به نام ابو عبدالله مغربی نقل می‌کنند که در این زمینه آموزنده است. وی گیاه‌خوار و مراقب طبیعت بود. او شاگردی داشت به نام ابراهیم شبیان که روزی با استادش برای تفرج صنع به صحرا می‌رود. به نقل از خودش: من دست فرو کردم و گیاهی از زمین برکندم و ساعتی در دست بگردانیدم. پس بینداختم. استاد مرا گفت: ما کنت قمیناً بهذا! ای ابراهیم، نه سزاوار این بودی که کردی. که پنج خطا از این یک فعل تو پدید آمد.

گفتم: کدام است؟

گفت: یکی آنکه تن خود را در هوس و بازی برگماشتی؛

دیگر آن است که مسبّحی را از تسبیح بازداشتی - وان من شیء الا یسبح بحمده؛^۱

سیم، دیگران را در راه این معاملت بگشادی؛

چهارم، بی‌حاجتی برگرفتی؛

پنجم، بی‌حجتی فرو گذاشتی.

برخیز و از من جدا شو.^۲

این نمونه‌ای است از توجه عمیق به رفتار خویش که زاده فضایل برجسته‌ای است که فراهم‌آمدن آن در اشخاص دشوار و البته به همان میزان ارزشمند است. این شفقت عام و توجه به حیوانات و گیاهان و مراقبت از آن‌ها است که در سنت دینی ما بر آن بسیار تأکید شده است تا جایی که آب‌یاری درختان نوعی عبادت معرفی شده^۳ و شکستن شاخه‌های درختان رفتاری زننده و گاه مستوجب آتش قلمداد شده^۴ و بر نهال‌کاری و پرورش درختان عمیقاً تأکید شده است. برای نمونه

۱. سوره اسراء، آیه ۴۴.

۲. احمد طوسی، تفسیر سوره یوسف الجامع الستین، تصحیح محمد روشن، تهران، ۱۳۵۶ ص ۱۰۸.

۳. «ما من مسلم یغرس غرساً او یزرع زرعاً، فیاکل منه طیر او انسان او بهیمة الا کان له به صدقه»، علاء الدین متقی هندی، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۸۹۲ و «ما من رجل یغرس غرساً الا کتب الله له من الاجر قدر ما یخرج من ثمر ذلك الغرس»؛ همان.

۴. «من قطع سدره، صوب الله رأسه فی النار»، سنن ابی داود، سلیمان بن الاشعث السجستانی الازدی، تحقیق احمد حسن و محمد بربر، صیداییروت، المکتبه العصریه، ۱۴۲۶ق، ص ۹۵۵، حدیث ۵۲۳۹.

پیامبر اکرم (ص) فرمود: «إن قامت الساعة و في يد أحدكم الفسيلة، فإن استطاع الا يقوم حتى يغرسها، فليغرسها يعني اگر قیامت به پا شد و در دست کسی از شما نهالی بود و می توانست پیش از آنکه برخیزد آن را غرس کند، پس چنین کند.^۱ هنگامی که این نگرش قرآنی در ما شکل بگیرد که درخت و گیاهان نیز تسبیح گوی خداوند هستند^۲، توجه به آنها و حس مراقبت از آنها در ما شکل می گیرد. از منظر عرفانی برآمده از قرآن کریم:

برگ درختان سبز، پیش خداوند هوش هر ورقی دفتری است، معرفت کردگار^۳

جلال الدین محمد مولوی، این نگرش را که گیاهان و درختان موجوداتی چون ما هشیار هستند بارها پیش می کشد و تأکید می کند:

این درختان اند همچون خاکیان دست ها بر کرده اند از خاکدان
سوی خلقان صد اشارت می کنند وانک گوشتش، عبارت می کنند
با زبان سبز و با دست دراز از ضمیر خاک می گویند راز^۴

* میانه روی

بخش عمده سنت ما تأکید بر میانه روی است که حد وسط میان اسراف یا افزون روی و بخل یا تنگ چشمی قرار می گیرد. در حالی که در سنت دینی ما همه عالم و گیاهان نعمت های الهی هستند که باید در استفاده از آنها با اعتدال و میانه روی رفتار کرد، در نظام های تربیتی جدید چنان آموزش داده می شود که گویی هر چه بیشتر مصرف کنیم بهتر است. امروزه با نوعی از مصرف در جهان مواجه هستیم که به آن مصرف متظاهران گفته می شود. در این حالت ما نه از سر نیاز، بلکه صرفاً برای خودنمایی و نشان دادن اقتدار خویش مصرف می کنیم. ثورستاین و بلن^۵ جامعه شناس آمریکایی در کتاب نظریه طبقه تن آس^۶ با بررسی تفریحات و شیوه مصرف برخی دولتمندان اصطلاح مصرف نمایشی یا متظاهران^۷ را وضع کرد. طبق نظر او، بعد از آنکه نیازهای اساسی و اولیه شخص برآورده شد، نوبت به مصرف نمایشی و خرید اشیای گران قیمت و غیر ضروری برای تأثیر گذاشتن بر دیگران می رسد. از این منظر شخص چیزهای گرانی می خرد که مشخصاً کارکرد و مصرف خاصی ندارد و تنها بیانگر مکنت و ثروت شخص است. این حالت رقابت با دیگران و چشم و هم چشمی باعث می شود، شخص خانه هایی بخرد که در آنها زندگی نمی کند و قایق های تفریحی که در آنها به سر نمی برد^۸. گسترش همین فرهنگ باعث می شود تا مثلاً در دل جنگل و به قیمت آسیب زدن به جنگل و یلاهایی بسازیم که ممکن است در طول سال تنها یک ماه استفاده شود و برای احداث همین، باید مسیرهای جنگلی گشوده و درختان قطع شود و کل زیست بوم آنجا به هم بخورد. همین فرهنگ موجب می شود تا به سمت کارهای چوب و صنایعی برویم که در نهایت با قربانی کردن درختان رشد کنند. نتیجه گسترش این فرهنگ، رشد صنایع و رفتارهایی است که در درازمدت اثری جز نابودی بلندمدت جنگل ها را نخواهد داشت.

۱ میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص ۴۶۰؛ و علاء الدین علی متقی هندی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۳، ص ۸۹۲.

۲ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ (سوره الرحمن، آیه ۶).

۳ سعدی، کلیات سعدی، به اهتمام محمد علی فروغی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۲، ص ۵۱۹.

۴ جلال الدین محمد بلخی، مثنوی، تصحیح محمد استعلامی، تهران، زوار، ۱۳۷۲، دفتر دوم، ص ۱۰۰.

5 Thorestein Veblen

6 the theory of the Leisure Class

7 conspicuous consumption

۸ تورستین وبلن، نظریه طبقه تن آس، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نشر نی، ۱۳۸۶.

اینجا است که آموزه قرآنی میانه‌روی درست در جهان زخمی امروز به کارمان می‌آید تا به خودمان یادآوری کنیم و به فرزندانمان تعلیم دهیم. قرار نیست جنگل‌ها منابعی برای مصرف نمایشی و خودنماییانه ما باشند. جنگل‌ها موجوداتی زنده و منظومه‌های حیاتی ارزشمندی هستند که به‌خودی خود و برای خود زیست می‌کنند و مقصد و مقصودی در این عالم دارند که بالاتر از تصور عامیانه و مصرف‌زده ما است.

جمع‌بندی و پیشنهاد

حاصل آنکه برخی فضایل هستند که تعلیم و ترویج آن‌ها به رشد فرهنگ زیست‌محیطی کمک می‌کند و مایه بقا و شادابی جنگل‌ها می‌شوند. از این منظر، کسانی هستند که از سر فضیلت از جنگل‌ها مراقبت می‌کنند و مواظب هستند مبادا رفتار و کردارشان ناخواسته به جنگل آسیبی بزند. آن‌ها این کار را می‌کنند چون در خود منش‌های خوب و فضایل ارزشمند پرورش داده‌اند نه آنکه صرفاً به نسل‌های نادیده آینده تعهد داشته باشند یا در پی منافع بلندمدت خویش باشند. آن‌ها بندگان خوب خدا هستند که، به تعبیر قرآن کریم، آرام بر زمین گام می‌گذارد و مراقب هستند که آسیبی به آن نرسانند. با توجه به نکات پیش گفته برای مراقبت از جنگل‌ها و حفظ و گسترش آن‌ها می‌توان دست به اقداماتی زد از جمله:

۱. قاطعانه جلو رفتارهای تهاجمی به جنگل‌ها که معمولاً در شکل تفریح و لذت‌جویی صرف انجام می‌شود گرفته شود. متأسفانه شاهد برخی افراد لذت‌جو هستیم که صرفاً برای تفریح و بی‌توجه به نتایج رفتار خود در قالب آفرود یا موتورسواری به جنگل‌ها و محیط‌های طبیعی حمله می‌برند و گویی با این منظومه‌های الهی دشمنی دارند. این رفتارها در نهایت، گونه‌های گیاهی و جانوری فراوانی را از بین می‌برند. در این زمینه می‌توان از سازمان‌های مختلف یاری گرفت و اهمیت ملی این ماجرا را برجسته کرد. لذا می‌توان حتی برای تأمین اهداف لذت‌طلبانه این کسان، مراکز جنگلی بسیار محدودی را معرفی کرد تا برای فعالیت‌های آفرودی استفاده شود. اما در مقابل، باید با شدت و حدت از بخش‌های دیگر حفاظت کرد و به هیچ‌نوعی اهمالی در این زمینه صورت نگیرد.

۲. فرهنگ و آموزش اکولوژیک در سطوح مختلف تعبیه شود. شاهد آن هستیم هنوز خیلی از کسان که گاه مسئولیت‌های اجتماعی هم دارند، در کی از اکولوژی و پیوند همه پدیده‌های زیستی با هم ندارند. در نتیجه تصور می‌کنند که مثلاً مراقبت از یوز یا پلنگ ایرانی و هزینه کردن در این عرصه چه فایده‌ای دارد. حال آنکه چه به لحاظ الهیاتی و چه اکولوژیک همه گیاهان و جانوران جایگاه خود را در این کره زمین دارند. از این منظر بد نیست که پیشنهاد شود دو واحد عمومی اکولوژی یا آشنایی با محیط زیست و جنگل‌ها در دروس دبیرستانی و دانشگاهی همه رشته‌ها گنجانده شود.

۳. تأکید بر اهمیت اقتصادی جنگل‌ها و تعبیر «سرمایه» ملی کاسته شود و به‌جای آن بر «آیه» بودن جنگل‌ها تأکید شود. باید تعلیم دهیم که جنگل‌ها تجلی حضور خداوند در کره زمین است، نه صرفاً منابع سوختی.

۴. نگرش فضیلت‌مدار را در فرزندانمان پرورش دهیم. نیاکان ما نان را «نعمت» خدا می‌دانستند و در مصرف آن دقت می‌کردند، چون از نظر آن‌ها نان و گندم «برکت» بود و به‌همین سبب گاه بدان قسم می‌خوردند. لازم است که ما نیز این نگاه را ترویج کنیم که جنگل و دریا نعمت‌های الهی هستند که باید به‌شکلی مقتصدانه و میانه‌روانه از آن‌ها استفاده کرد.

۵. مفهوم «توسعه پایدار» از سطح شعار به نگرشی عمل‌گرایانه تبدیل شود. هنگامی که برای مثال جاده‌ای وسط کویر کشیده می‌شود و بوم‌زیست آنجا تغییر می‌کند و گونه‌های جانوری یا گیاهی منقرض می‌شوند، یعنی هنوز در سطح تفکر اقتصادی قرن نوزدهم زندگی می‌کنیم و در کی از اهمیت کویرها نداریم. لذا بد نیست که به لوازم مفهوم توسعه پایدار بیشتر توجه کنیم.

Green virtues and forest care

Eslami Ardakani. H.

Professor of the Department of Religions and Denominations

Responsible author's Email: Eslami@urd.ac.ir

Abstract

In the face of the environmental crisis and to extention environmental ethics, one of these two approaches, or both, is usually adopted. Sometimes it is emphasized that "natural resources" and for example forests, belong to future generations as well. Therefore, we must be careful in their productivity, and sometimes it is said that the survival of forests depends on their optimal use, and if we want to continue our productivity, we need to rethink our behavior. These two views are the result of two famous moral attitudes or schools that have been formed in the last three centuries. The first approach, which emphasizes our responsibility towards the future generations, acts in a dutyoriented way and asks us to take responsibility for nature and the environment. Despite its reasonableness, this view faces problems in practice and even has theoretical problems, including the problems of the last generation and the last man. If we are supposed to be the last generation on earth, what responsibility will we have to future generations? Thus, the responsibility is towards "beings" and not "perishables" and future generations do not exist. The second point of view is derived from the utilitarian attitude that emphasizes the importance of wise continuity in the use of natural resources. This view actually runs into problems in our country with the presence of thoughts such as "a pot that doesn't boil for me." Paying attention to the optimal use of natural resources has been hindered due to the lack of collective and longterm thinking. Most of the people are not able to understand their longterm situation properly due to their limited rationality. Now, we can use a third approach to promote environmental ethics, which has a significant history and efficiency, and is more compatible with religious tradition and Quranic teachings. In this approach, which can be called a virtueoriented approach, emphasis is placed on acquiring and cultivating environmental virtues such as wonder, attention, humility, respect for animal and plant species, environmental awareness, and moderation. A virtuous moral person, regardless of and beyond what responsibility he has or will have towards the future and that his interests depend on optimal behavior, cultivates such virtues in himself that he engages in moral actions out of love. He is more concerned with the issue of character and moral character than he is concerned with the task or the decision. In this article, I will try to explain this attitude and its foundations and enumerate some of the most important environmental virtues. The main purpose of this article is to highlight the virtuous approach to the environment and forests, and the author's method here is descriptive and analysis of related sources.

الفضائل الخضراء ورعاية الغابات

السيد حسن إسلامي أردكاني

أستاذ في جامعة الأديان والمذاهب

المؤلف المسؤول: Eslami@urd.ac.ir

ملخص

في مواجهة الأزمة البيئية ولتعزيز الأخلاق البيئية، عادةً ما يتم تبني واحد من النهجين الذين سنتعرض لهما أو كليهما. ففي بعض الأحيان، يتم التأكيد على أن "الموارد الطبيعية" مثل الغابات، تنتمي إلى الأجيال القادمة أيضًا، ولذلك، يجب أن نكون حذرين في استغلالها. وأحيانًا يُقال إن بقاء الغابات يعتمد على الاستخدام الأمثل لها، وإذا أردنا الاستمرار في الاستفادة منها، يجب علينا إعادة النظر في سلوكنا. هذان النهجان ينبعان من مدرستين أخلاقيتين معروفتين تشكلتا في القرون الثلاثة الأخيرة. النهج الأول الذي يؤكد على مسؤوليتنا تجاه الأجيال القادمة، يعمل بطريقة تكليفية ويطلب منا تحمل مسؤوليات تجاه الطبيعة والبيئة. وعلى الرغم من معقولية هذا النهج، فإنه يواجه مشاكل في التطبيق وحتى اعتراضات نظرية، مثل اعتراض الجيل الأخير والإنسان الأخير. إذا افترضنا أننا الجيل الأخير على الأرض، فما هي المسؤولية التي ستكون لدينا تجاه الأجيال القادمة؟ وعلاوة على ذلك، المسؤولية تكون تجاه "الموجودات" وليس "المعدومات"، والأجيال القادمة غير موجودة. وينبع النهج الثاني من النظرة النفعية التي تؤكد على أهمية الاستمرار العقلاني في استخدام الموارد الطبيعية. وهذا النهج أيضًا يواجه مشاكل في بلدنا بسبب وجود أفكار كالمثل الفارسي الذي معناه: "القدر الذي لا يغلى لي، فليجرب عليه ما يجري، من يبالى؟". إن الاهتمام بالاستخدام الأمثل للموارد الطبيعية يواجه عقبات بسبب نقص التفكير الجماعي وطويل الأمد. غالبية الأفراد بسبب محدودية فكرهم غير قادرين على إدراك موقفهم الطويل الأمد بشكل صحيح. لكننا نستطيع الاستفادة من نهج ثالث لتعزيز الأخلاق البيئية، والذي يتمتع بتاريخ طويل وكفاءة ملحوظة، ويتوافق بشكل أكبر مع التراث الديني والتعاليم القرآنية. ففي هذا النهج الذي يمكن تسميته بالنهج الفضيل، يتم التأكيد على اكتساب وتطوير الفضائل البيئية مثل الدهشة، والانتباه، والتواضع، واحترام الأنواع الحيوانية والنباتية، والوعي البيئي، والاعتدال. الإنسان الأخلاقي الفضيل، بغض النظر عن المسؤولية التي لديه أو ستكون لديه تجاه الأجيال القادمة، وبغض النظر عن أن مصالحه تعتمد على السلوك الأمثل، يطور في نفسه فضائل تجعله يتصرف بشكل أخلاقي بدافع الحب. فهو أكثر اهتمامًا بالمسألة الأخلاقية والشخصية الأخلاقية بدلاً من القلق بشأن التكليف أو القرار. في هذه المقالة، سأحاول شرح هذا النهج وأساسياته وأذكر بعض أهم الفضائل البيئية. الهدف الرئيسي من هذه المقالة هو تسليط الضوء على النهج الفضيل تجاه البيئة والغابات، وطريقة الكاتب هنا وصفية وتحليلية للمصادر ذات الصلة.

منابع

قرآن كريم.

ارسطو. (۱۳۷۸). مابعدالطبيعة (متافيزيك) (ترجمه: محمد حسن لطفی). طرح نو.

اسلامی اردكاني، ح. (۱۳۹۲). اخلاق زیست محیطی: زمینه‌ها، دیدگاه‌ها و چشم‌انداز آينده، فصلنامه اخلاق وحياني، شماره ۴.

اسلامی اردكاني، ح. (۱۳۹۸). «اخلاق زیست محیطی فضیلت مدار»، حیات معنوی، سال اول، شماره اول.

بلخی، ج.م. (۱۳۷۲). ، مثنوی، تصحيح محمد استعلامی، تهران، زوار.

ژيد، آندره. (۱۳۹۵). مائده‌های زمینی و مائده‌های تازه (ترجمه مهستی بحرینی). نیلوفر.

السجستاني الازدی، سليمان بن الاشعث. (۱۴۲۶ق). سنن ابی داود (تحقیق احمد حسن و محمد بربر). المكتبة العصرية.

سعدی. (۱۳۷۲). کلیات سعدی (به اهتمام محمدعلی فروغی). امیرکبیر.

صدرالمآلهین شیرازی، م.ا. (۱۳۷۷). رساله الحشر (ترجمه و تصحيح محمد خواجه‌ای). مولی.

طوسی، ا. (۱۳۵۶). تفسير سوره يوسف الجامع الستين، تصحيح محمد روشن، تهران.

- گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). متفکران یونانی (ترجمه محمد حسن لطفی). خوارزمی.
- مارسل، گابریل. (۱۳۸۱). فلسفه اگزیستانسیالیسم (ترجمه شهلا اسلامی). نگاه معاصر.
- متقی هندی، ع.ع. (۱۴۱۳ق). کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال. مؤسسه الرساله.
- نوری، م.ح.. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- وبلن، تورستین. (۱۳۸۶). نظریه طبقه تن آسا (ترجمه: فرهنگ ارشاد). نشر نی.
- Benson, J. (2000). *Environmental ethics: An introduction with readings*. London: Routledge.
- Hardin, G. (2008). The tragedy of the commons. In L. P. Pojman & P. Pojman (Eds.), *Environmental ethics: Readings in theory and application* (5th ed., pp. [specific page range if available]). Belmont, CA: ThomsonWadsworth.
- Hill, T. E., Jr. (2007). Ideals of human excellence and preserving natural environments. In H. LaFollette (Ed.), *Ethics in practice: An anthology* (3rd ed., pp. [specific page range if available]). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Keltner, D. (2023). *Awe: The new science of everyday wonder and how it can transform your life*. New York, NY: Penguin Press.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford: Oxford University Press.
- Pojman, L. P., & Fieser, J. (2012). *Ethics: Discovering right and wrong* (7th ed.). Boston, MA: Wadsworth.
- Wensveen, L. V. (1999). *Dirty virtues: The emergence of ecological virtue ethics*. New York, NY: Humanities Press.

به طعام خویش بنگریم! اخلاق خوراک

سید حسن اسلامی اردکانی

استاد دانشگاه ادیان و مذاهب

نویسنده مسئول: Eslami@urd.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

اسلامی اردکانی، س.ح. (۱۴۰۳). فضیلت‌های سبز و مراقبت از جنگل‌ها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده.

بخش قابل توجهی از زندگی ما صرف خوردن و نوشیدن می‌شود و بخش دیگری صرف فکر کردن و تصمیم‌گیری درباره اینکه چه بخوریم و چه بنوشیم. در حالی که به نظر می‌رسد امروزه به کمیت و کیفیت آنچه می‌خوریم بیش از حد توجه می‌کنیم، عمیقاً از خوراک و طعام «خویش» غافلیم. هر روز شاهد گسترش اغذیه‌فروشی‌ها و نام‌های تازه‌ای در باب غذاها هستیم، با این همه روز به روز فقر غذایی ما بیشتر می‌شود. بدنمان فربه و فربه‌تر می‌شود، اما ناتوان‌تر و رنجورتر. از روح و روانمان بگذریم که تنک‌تر، تکیده‌تر، و رنجورتر می‌گردد. نشان آشکار آن، تبدیل مستمر کتاب‌فروشی‌ها به رستوران‌ها و «ایستگاه شکم»‌ها، «لمکده»‌ها و مانند آن است. دیدن تبلیغاتی مانند ساندویچ ۵۰ سانتیمتری و کباب ۸۰ سانتیمتری و منوهای غذایی رستوران‌ها که به چندین صفحه می‌رسد به امری عادی تبدیل شده است. متناظر با آن، شاهد صنعت لاغری و اقدامات تهاجمی مانند پیکرتراشی و «اسلیو» معده هستیم. در واقع، به جای آنکه به ریشه این آسیب‌ها توجه کنیم با حفظ سیاست و روش جاری خود، تلاش می‌کنیم بیماری‌ها و مشکلات برآمده از این سیاست‌ها را، به‌عبارت، درمان کنیم. مشکل ما در عرصه غذا و طعام، آن است که طعام را تنها آن چیزی می‌دانیم که به بدن خود می‌رسانیم، می‌خوریم و می‌نوشیم و از فلسفه وجودی خوردن و نوشیدن و کارکرد اصلی آن‌ها و تأثیری که این فعالیت‌ها بر ما و طبیعت می‌گذارد بی‌خبریم. به‌میزانی که تن و ذهنمان مشغول خوردن است، از چرایی رفتار خود غافلیم. در این نوشتار، با تأکید بر بحث خوردن و نوشیدن، می‌کوشم به چهار پرسش اصلی پاسخ دهم: (۱) چرا می‌خوریم؟، (۲) چگونه می‌خوریم؟، (۳) چه بخوریم؟، و (۴) چقدر و چگونه بخوریم؟ تأمل دقیق درباره این چند پرسش راه را بر اخلاق خوراک و اصول آن و فضیلت درست مصرف کردن می‌گشاید.

واژگان کلیدی: طعام، اخلاق کشاورزی، اخلاق اسلامی

درآمد

خوردن و نوشیدن با زندگی ما گره خورده است. از لحظه تولد با نوشیدن شیر گویی حیات خود را تضمین می‌کنیم و در آستانه مرگ با نخوردن و دست از فعالیت غذایی برداشتن مرگ خویش را تسریع می‌بخشیم. بعد از اکسیژن برای تنفس، نوشیدن و خوردن مهم‌ترین فعالیت حیاتی ما است. به گونه‌ای که اگر ۸ هفته یکسره دست از خوردن و نوشیدن بکشیم، به احتمال زیاد خواهیم مرد. در نتیجه، اینکه همواره فکر و ذکر ما معطوف به خوردن باشد طبیعی است و لازمه بقای ما. اهمیت غذا در زندگی ما موجب شکل‌گیری فرهنگ‌های غذایی متنوعی در طول تاریخ و در گستره زمین شده

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

است و هر قومی کوشیده است با توجه به نیازهایش فرهنگ غذایی مناسبی را شکل بدهد. حاصل آنکه به رغم تنوع گسترده فرهنگ‌های غذایی دنیا، همچنان شاهد نوعی همگرایی و مشابهت عمیق در باب غذاها هستیم. فراتر از تأمین نیاز، در طول تاریخ غذا خوردن به فعالیتی فرهنگی اجتماعی برای بیان منزلت اجتماعی و اقتصادی و گاه خودنمایی و تظاهر به کار رفته است و در عین حال جنبه زیباشناختی داشته است. درباره خوردن و نوشیدن با پرسش‌های گوناگونی مواجه هستیم که من آن‌ها را در چهار پرسش اساسی می‌گنجانم. تأمل درباره این پرسش‌ها و تلاش برای پاسخگویی به آن‌ها راه را بر اخلاق خوراک می‌گشاید. این پرسش‌ها عبارت‌اند از: (۱) چرا می‌خوریم؟ (۲) چگونه می‌خوریم؟ (۳) چه بخوریم و (۴) چقدر و چگونه بخوریم؟

چرا می‌خوریم؟

در یک جمله، می‌خوریم تا به زندگی خود ادامه دهیم و کارکرد ارگانیسم طبیعی خودمان را حفظ کنیم. بدن ما بر اثر فعالیت دچار ناتوانی و فرسودگی می‌شود و با خوردن و نوشیدن ما این ناتوانی را جبران، توان لازم بدنی را حفظ، بنیه انجام انواع کارهای بدنی و فکری را فراهم و از فرسایش بدن جلوگیری می‌کنیم. برای انجام هر کاری نیازمند انرژی هستیم و این انرژی از طریق غذاهایی که وارد بدن خودمان می‌کنیم، تأمین می‌سازیم. قدیمی‌ها برای توضیح این فرایند از تعبیر «بدل ما یتحلل» استفاده می‌کردند یعنی بدن بر اثر فعالیت به نوعی تحلیل می‌رود و خوردن و نوشیدن این تحلیل را جبران می‌کند و بدل آن می‌شود. در واقع با غذا خوردن ما دو کار می‌کنیم: (۱) انرژی مورد نیاز بدن را تأمین می‌کنیم؛ و (۲) مانع تحلیل رفتن عضلات و بافت‌های بدن می‌شویم.^۱

بنابراین، هر توصیه یا پیشنهادی که مبتنی بر نخوردن یا «کم خوردن» باشد مغایر نظام طبیعی و ضروری بدن است. بخشی از انسان بودن ما در گرو همین خوردن و نوشیدن و تأمین نیازهای سوختی فیزیولوژیک ما است. هر نوع کم و کاستی در خوردن و نوشیدن در نهایت به آسیب بدنی و روحی می‌انجامد و به همین دلیل است که معمولاً رژیم‌های غذایی راه به جایی نمی‌برند و کسانی که، برای لاغری یا کاهش وزن، رژیم غذایی می‌گیرند در درازمدت شکست می‌خورند و چاق‌تر می‌شوند. روان‌شناسان و زیست‌شناسان تکاملی بر این باور هستند که اصولاً بدن ما به دلیل کمیابی و کمبود غذایی که در گذشته رایج بود به نوعی گرسنگی و آزمندی برای تأمین منابع غذایی و پرخوری و ذخیره کردن منبع انرژی برنامه‌ریزی شده است و به مجرد آغاز یک رژیم غذایی، در حالت بحران قرار می‌گیرد و می‌کوشد منابع ذخیره را حفظ کند و این پروژه را شکست دهد. به همین سبب کل پروژه رژیم گرفتن و خودداری از خوردن به چالش کشیده می‌شود. لذا در این نوشتار، این اصل مسلم گرفته شده است که خوردن و نوشیدن مناسب برای بقای ما لازم و ضروری است و هرگز نباید این نکته نادیده گرفته شود.

البته خوردن و نوشیدن در اینجا صرفاً از منظر بقا دیده است. و گرنه کسان زیادی برای سرگرمی، وقت‌کشی، دور هم بودن و نوعی مناسک اجتماعی به خوردن و نوشیدن روی می‌آورند. اما فرض اصلی آن است که اصولاً خوردن و نوشیدن یک فعالیت بنیادی برای بقای زیستی انسان است.

بحث خوردن و نوشیدن نه تنها یکی از لوازم زیست ارگانیسم است، ابعاد الهیاتی هم دارد. قرآن کریم بر خوردن به مثابه

۱ - برای اطلاعات بیشتر درباره کارکردهای تغذیه، رک:

The outdoor athlete, Courtenay Schurman and Doug Schurman, Human Kinetics, 2009, chapter 5.

یک کنش آشکار بدنمندی^۱ تأکید می‌کند و آن را جلوه آشکار انسانیت می‌داند و حتی پیامبران را مشمول خوردن و نوشیدن می‌داند. طبق یکی از تصریحات قرآنی: «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ. وَ مَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَ مَا كَانُوا خَالِدِينَ» ما پیش از تو به رسالت نفرستادیم مگر مردانی را که به آن‌ها وحی می‌کردیم و اگر خود نمی‌دانید از اهل کتاب بپرسید. آن‌ها را کالبدهایی نکردیم که به طعام نیازمند نباشند و عمر جاودان هم نداشتند (سوره انبیاء، آیه ۷ و ۸).

لازمه بدنمندی خوردن و نوشیدن است و این نکته هرگز از منظر قرآن نادیده گرفته نمی‌شود تا جایی که درباره حضرت عیسی و حضرت مریم تأکید می‌شود: «مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَ أُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ» مسیح پسر مریم جز پیامبری نبود که پیامبرانی پیش از او بوده‌اند و مادرش زنی راستگوی بود که هر دو غذا می‌خوردند (سوره مائده، آیه ۷۵).

از سوی دیگر مخالفان پیامبران از این گونه رفتار بدنمندان و خوردن و نوشیدن پیامبران و رسولان الهی شگفت‌زده می‌شدند و می‌پرسیدند: «وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَ يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» گفتند: چیست این پیامبر را که غذا می‌خورد و در بازارها راه می‌رود (سوره فرقان، آیه ۷).

بحث بدنمندی انسان‌ها، حتی پیامبران و در نتیجه نیاز به خوردن و نوشیدن، بحث طعام را برجسته می‌کند و ما را به این ایده می‌کشاند که خوردن و نوشیدن می‌تواند هویت انسانی ما را شکل دهد. از این منظر، بدن و بدنمندی ما شکل و شیوه پیوند را با جهان را تعیین می‌بخشد و ما فارغ از بدن خود اصولاً قادر به ارتباط مناسبی با جهان نیستیم^۲. در نتیجه، اهمیت خوردن و نوشیدن در شکل‌گیری هویت انسانی ما آشکار می‌گردد. ما با خوردن مناسب در واقع فهم درست‌تری از جهان به دست می‌آوریم و منظر بهتری از عالم کسب می‌کنیم. به همین سبب در قرآن کریم به شکل آشکاری بر خوردن و نوشیدن و از آن مهم‌تر به توجه به آنچه می‌خوریم و می‌نوشیم تأکید شده است. برای نمونه پیش از اشاره به فرایند کشت و فراهم آوردن میوه‌ها می‌گوید: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» آدمی باید به طعام خویش بنگرد (سوره عبس، آیه ۲۴).

حتی از منظر الاهیات اسلامی، حیات آن جهانی آدمی با بحث خوردن و نوشیدن به‌نحوی گره خورده است و پاداش آن جهانی در قالب خوردنی‌های خوشایند و نوشیدنی‌های دلخواه پدیدار می‌شود. «كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» به پاداش کارهایی که کرده‌اید، بخورید و بیاشامید، گوارایتان باد (سوره طور، آیه ۱۹).

توجه به آنچه که می‌خوریم در سنت اسلامی، بخشی از خودآگاهی و لازمه کمال به شمار می‌رود.

چگونه می‌خوریم؟

این نیاز ضروری به خوردن و نوشیدن در عمل موجب تنوع رفتاری ما چه در هدف خوردن و چه در شکل و گونه‌های خوردن شده است. اگر خوردن برای بقای ما لازم باشد باید نخست منابع غذایی مورد نیاز را شناسایی کنیم و سپس بهترین شکل مصرف آن‌ها را بشناسیم و بر اساس آن عمل کنیم. اما در عمل، چنین نیست و ما در انتخاب غذای خود بیش از آنکه به نیازهای خود توجه کنیم به تأمین علائق و خواسته‌های خود روی می‌آوریم. در نتیجه اجازه داده‌ایم تا سلیقه و ذائقه ما در تغذیه راهنمایمان باشد و این به‌نوبه خود به رشد صنعت‌های مختلف غذایی انجامیده است. هدف عمده این صنایع غذایی تغییر شکل غذاهای کامل و مفید به غذاهای خوشمزه و چشم‌نواز اما عملاً مضر بوده است. مصرف گسترده

1- embodiment

۲ - سیدحسن اسلامی اردکانی، بدنمندی و پیامبری: رهیافتی پدیدارشناختی به آموزه‌های قرآنی، در مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی قرآن ۱۴۰۱: تحلیل و بررسی کتاب پیامبری دیگر، عیسی در قرآن، زیر نظر سیده سعیده غروی و مجتبی بیدقی، قم، دانشگاه قم، ۱۴۰۲

این نوع غذاهای تغییر شکل یافته و فراوری شده به انواع بیماری‌های بدنی مانند کبد چرب، فشار خون، چربی خون، پوکی استخوان، و چاقی مفرط انجامیده است. خود اینها زمینه‌ساز و گاه عامل کم‌حرکی بوده است که به نوبه خویش به بیماری‌هایی چون ام‌اس و آلزایمر راه برده است. در برابر این وضعیت ناخوشایند، شاهد رشد صنعت درمانی گسترده‌ای در جهان هستیم که می‌کوشد این بیماری‌ها را نه درمان بلکه عمدتاً مهار کند. همچنین شاهد شکل‌گیری صنعت بزرگ زیبایی هستیم که با شیوه‌های مختلف و گاه تهاجمی می‌کوشد با آشکارترین جلوه این تغذیه ناخوشایند یعنی چاقی مبارزه کند. رژیم‌های غذایی سنگین و گاه برداشتن چربی از بدن به عنوان پیکر تراشی و حتی برداشتن بخشی از معده به کاری رایج و عادی بدل شده است. طرفه آنکه سه عامل اصلی که مایه خوشمزگی غذاها می‌شود، یعنی چربی، شیرینی، و شوری، در واقع زیان‌بخش‌ترین عوامل تغذیه‌ای به شمار می‌روند. با این حال شاهد آن هستیم که تقریباً همه غذاهایی که روزانه مصرف می‌کنیم، هم‌زمان یک و گاه دو تا از اینها را با خود دارند و افزون بر بیماری‌های مختلف باعث چاقی بیمارگونه می‌شوند. در حالی که در گذشته فقیران را در قالب افرادی لاغر و ثروتمندان را به شکل افراد چاق ترسیم می‌کردند، امروزه کار برعکس شده است. در آغاز مقاله «جهان زیادی چاق است، زیادی بد است» که در مجله اکونومیست منتشر شد، چنین آمده است: «زمانی که جهان جای ساده‌تری بود ثروتمندان چاق بودند و فقیران لاغر و مردم درست‌اندیش به این فکر می‌کردند که چگونه گرسنگان را سیر کنند. اینک، در بیشتر نقاط جهان ثروتمندان لاغر هستند و فقیران چاق و مردم درست‌اندیش نگران چاقی هستند»^۱ ایده اصلی این مقاله آن بود که بدن انسان برای مواجهه با قحطی برنامه‌ریزی شده است، نه فراوانی؛ و امروزه با نبودن قحطی شاهد رشد فزاینده چاقی در سطح جهان هستیم. این مسئله به گونه‌ای است که مداخله دولت را موجه می‌کند. اما با اعتیاد فرق می‌کند و با آزادی افراد در انتخاب شیوه زندگی خود تعارض دارد. از سوی دیگر، هزینه چاقی و درمان فربهان را لاگران نیز باید پردازند، پس امری عمومی است و به همه تعلق دارد.

در واقع، در گذشته غذای فراوان در اختیار متعلمان بود و چاقی و «سبیل چرب» در میان آن‌ها رواج داشت. اما با پیدایش صنعت «فست فود» و به‌واقع «جانک فود» یا غذای آشغال، غذاهایی سرشار از کربوهیدرات و چربی و پروتئین و در عین حال ارزان در اختیار غالب مردم قرار گرفته و کمابیش چاقی به امری عمومی تبدیل شده است. اما دولت‌مندان این میان آموخته‌اند تا بیشتر مراقب غذای خود باشند و با فعالیت بدنی مناسب از چاقی بیش از حد خود، پیشگیری کنند. این معضل جامعه ما است که تقریباً همگی دچار نوعی سوء تغذیه هستیم. همه‌چیز فراوان است، اما این غذاها به جای آنکه نیازهای بدنی ما را برآورده کنند و مایه سلامت ما باشند، عملاً خود به عامل بیماری‌های متعددی تبدیل شده‌اند.

گسترش فراوان رستوران‌ها و مراکز فست فود و غذاهای متنوع، افزون بر نابودی فرهنگ بومی غذایی ما، به گسترش بیماری‌های گوناگون و پیدایش صنایع زیبایی و درمانی انجامیده است. هرچه می‌خوریم بیمارتر می‌شویم. در چنین فضایی می‌توان از اخلاق خوراک سخن گفت؛ یعنی هنجارهایی که باید بر فرهنگ غذایی ما حاکم گردد و منش‌ها و عادات غذایی خوبی که باید در خودمان پدید آوریم.

چه بخوریم؟

اگر هدف عمده خوردن و نوشیدن را رفع نیازهای اصلی بدنی خودمان بدانیم، آنگاه می‌توانیم به استناد یافته‌های علوم تغذیه بهتر درباره خوراک خود بیندیشیم و تصمیم بگیریم. در یک تقسیم‌بندی کلی غذاهایی که به آن‌ها نیاز داریم در سه گروه کلی می‌گنجند: (۱) کربوهیدرات‌ها یا مواد قندی مرکب و ساده، مانند گندم و ذرت و میوه‌ها، (۲) پروتئین‌ها

1- The world is too fat. Too bad, in The Economist, on December 11, 2003.

مانند گوشت و لوبیا، و (۳) چربی‌ها همچون کره و دانه‌های روغنی. کارکرد کربوهیدرات‌ها عمدتاً تأمین مواد قندی بدن و انرژی مورد نیاز فعالیت‌های روزانه است. پروتئین‌ها را برای ترمیم بافت‌ها و عضلات مصرف می‌کنیم و چربی‌ها با حجم کم خود بیش از دو برابر کربوهیدرات‌ها انرژی تولید می‌کنند و برای مهار تغذیه و سوخت‌وساز خوب لازم است. گفته‌اند اگر بدن خود را به ماشین مانند کنیم، کربوهیدرات‌ها بنزین آن هستند که سوخت لازم را تأمین می‌کنند، پروتئین‌ها مانند روغن موتور مایه کارکرد مناسب ماشین می‌شوند و چربی‌ها مانند ترمز عمل می‌کنند و مانع پرخوری می‌شوند.

بدین ترتیب، ما به سه نوع مواد غذایی نیازمند هستیم: کربوهیدرات‌ها، که نیاز عمده بدن ما است و باید بین ۶۰ تا ۷۰ درصد غذای ما از آن تأمین شود، پروتئین‌ها که چیزی بین ۱۵ تا ۲۰ درصد نیاز داریم و نهایتاً چربی‌ها که در حد ۱۰ تا ۱۵ درصد برای ما کافی است. این منابع غذایی هم در گیاهان یافت می‌شوند و هم در منابع گوشتی. با این تفاوت که در منابع گیاهی با کمترین آسیب و تحمیل به طبیعت مواجه هستیم. اما هنگامی که می‌کشیم غذاهای خود را از منابع گوشتی تأمین کنیم و به خصوص هنگامی که رژیم‌های غذایی پروتئین‌بنیاد را در پیش می‌گیریم عملاً تغذیه ما با تخریب محیط زیست همراه خواهد بود. گسترش فرهنگ غذایی مبتنی بر گوشت و تأکید بر اهمیت پروتئین، به‌خصوص پروتئین حیوانی، به شکل‌گیری و گسترش دامداری و مرغداری صنعتی انجامیده است که در نهایت یکی از عوامل اصلی نابودی گسترده جنگل‌ها، فرسایش خاک، گرمایش زمین، و کاهش آب شده است.

به نوشته خانم سوزان هاوالا هوبس، متخصص تغذیه و سلامت عمومی، مصرف گوشت موجب قطع درختان جنگل‌های استوایی و ایجاد مراتع برای دام‌ها شده است، به‌حدی که برآورد ابعاد آن دشوار است. این جنگل‌ها نقش ریه انسان را بازی می‌کنند و برای تولید اکسیژن لازم هستند. جنگل‌زدایی^۱، کمبود اکسیژن و همچنین نابودی حیواناتی که به این جنگل‌ها وابسته‌اند را در پی خواهد داشت^۲. از نظر آب شیرین مورد نیاز ما و حیوانات در زیر زمین است و مصرف گسترده آن‌ها برای ایجاد مراتع و حیوانات صنعتی، جبران‌ناپذیر است و به همین سبب مصرف گسترده گوشت به کاهش آب در سطح جهانی خواهد انجامید. همچنین برای پرورش حیوانات، نیازمند سوخت‌های فسیلی مانند نفت، گاز و ذغال سنگ، در همه سطوح هستیم، از گرم کردن محل زندگی آن‌ها تا راه انداختن دستگاه‌ها و حمل و نقل حیوانات و غذاهایشان و این موجب کاهش و نابودی این سوخت‌ها می‌شود^۳.

اریک اشلوسر در مقاله ملت فست‌فودخور، گزارشی تکان‌دهنده از کشتارگاه‌های گاوها که روزانه پنج‌هزار گاو را سلاخی می‌کنند می‌دهد و رفتار وحشیانه مدیریت را با کارگران بررسی می‌کند. همه این قساوت‌ها برای کسب منافع است. بارها کارگران اعضای بدن و گاه سر خود را در اینجا از دست داده‌اند. معماری این کشتارگاه سه طبقه‌ای به گونه‌ای است که از بیرون چیزی را نشان نمی‌دهد^۴.

همچنین دیوید دی گارسیا به بررسی تأثیر شیوه تغذیه ما بر حیوانات و طبیعت می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که دامداری صنعتی بیش از دیگر نهادهای انسانی به حیوانات آسیب رسانده است، تنها در آمریکا این نهاد سالانه بیش از ۱۰۰ میلیون پستاندار و ۵ میلیارد طیور را می‌کشد. از نظر او محصولات دامداری صنعتی، موجب بیماری فراوان و تخریب محیط زیست

1 Deforestation.

2 Suzanne Havala Hobbs, Living Vegetarian for Dummies, Wiley Publishing, Inc. Indianapolis, Indiana, 2010, 31.

3 Ibid., p. 32.

۴ اریک اشلوسر، ملتی که خوراکش غذای فوری است، ترجمه میرعماد نبوی، در به من دروغ نگو: گزارش‌هایی تاریخ‌ساز از روزنامه‌نگاران کاوشگر، به کوشش جان پیلجر، ترجمه مهرداد (خلیل) شهابی و میرعماد نبوی، اختران، تهران، ۱۳۸۷، ص ۳۶۳۳۳۷. عنوان اصلی مقاله و منبع بدین شرح است:

Eric Schlosser, Fast Food Nation, in Tell me no lies: Investigative journalism that changed the world, by John Pilger, Thunder's Mouth Press, 2005.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

می شوند. این تخریب، در قالب جنگل زدایی، صحرایابی، بی حاصل شدن خاک و گرمایش زمین آشکار می شوند. در واقع باید مواد فراوانی برای حیوانات تأمین کرد تا آن‌ها به ما گوشت بدهند؛ در برابر هشت واحد پروتئین که به خوک می دهند، یک واحد پروتئین و در برابر ۲۱ واحد که به گاو می دهند، یک واحد پروتئین گاو برای انسان به دست می آید. در نتیجه بیشترین محصول زراعی آمریکا به دامداری‌ها می رود و تقاضای زیاد کشورهای ثروتمند برای این محصولات، موجب گران شدن آن در کشورهای فقیر می شود و به بی حاصلی زمین می انجامد که فقر و سوء تغذیه را در پی دارد^۱.

در مجموع به نظر می رسد که شیوه تغذیه ما و گرایش به تأمین مواد پروتئینی از حیوانات مایه تخریب گسترده محیط زیست شده است. در برابر این تحلیل‌ها، کسانی که از گوشت و اهمیت آن برای تغذیه دفاع می کنند عمدتاً بر اهمیت پروتئین برای بدن سخن می گویند و کمبود پروتئین را موجب بیماری می دانند و بدین ترتیب مصرف پروتئین حیوانی را ضروری می شمارند. آن‌ها بر این باورند که گرچه در منابع گیاهی هم پروتئین یافت می شود، اما در پروتئین حیوانی آمینواسیدهایی وجود دارد که به سختی در منابع گیاهی می توان یافت یا اصلاً یافت نمی شود و بدن انسان هم قادر به ساخت آن‌ها نیست. به همین سبب لازم است که از منابع حیوانی استفاده کنیم و عملاً دامداری‌ها و مرغداری‌های صنعتی را گسترش دهیم. در مقابل این باور عمومی خانم سوزان هاوالا هوبس بر این باور است که خطر اصلی تغذیه مردم، بر خلاف تصویری که دارند، دریافت بیش از حد پروتئین است، نه کمبود آن و موادی چون گوشت قرمز، گوشت سفید، ماهی، محصولات لبنی، تخم مرغ، و برخی دانه‌های روغنی به دلیل داشتن آمینواسیدهای سولفوری مایه دفع کلسیم از استخوان‌ها می شوند^۲. اصولاً هنگامی که پروتئین بیش از حد مصرف شود، هنگام متابولیسم، اسید فراوانی در بدن جریان پیدا می کند و برای خنثی کردن آن کلسیم بیش از حدی از استخوان‌ها خارج می شود و بدین ترتیب کلیه‌ها ناگزیر می شوند تا این کلسیم زیادی را از طریق ادرار دفع کنند. بدین ترتیب، مصرف پروتئین با میزان کلسیم موجود در بدن نسبت معکوس دارد. بنابراین، مهم‌ترین نکته در اخلاق خوراک آن است که چنان بخوریم که به محیط زیست و طبیعت آسیب جدی وارد نشود. حال آنکه عملاً با شیوه تغذیه خود داریم نه تنها به طبیعت آسیب می زنیم، به بدن خود نیز زیان می رسانیم. اینجا است که لازم است دست به بازنگری و انتخاب در شیوه تغذیه خود بزنیم و نخست درباره اهمیت پروتئین بیندیشیم و سپس درباره منبع آن. طبیعتاً تأمل درباره منبع پروتئین ما را در برابر دو گزینه قرار می دهد. نخست ادامه وضع موجود و تأکید بر اهمیت گوشت در سبد غذایی ما و دیگری کنار گذاشتن گوشت یا کاهش آن به انگیزه‌های اخلاقی یا سلامتی. در حالی که نگرانی مدامی درباره ضرورت مصرف گوشت وجود دارد، امروزه به شکل فزاینده‌ای شواهدی به نفع گیاه‌خواری و کنار گذاشتن، یا کاهش مصرف گوشت می توان ارائه کرد.

در اینجا بحث گیاه‌خواری را دست کم از دو جنبه می توان بررسی کرد: نخست از منظر سلامتی و دیگری اخلاقی. از منظر سلامتی، اگر نگوئیم که رژیم غذایی گیاه‌خوارانه سالم‌تر از رژیم غذایی گوشت‌خوارانه است، حداقل به همان اندازه می تواند نیازهای غذایی ما را برآورده سازد. به جای ارائه شواهد مختلف در این زمینه، در اینجا تنها به راهنمای تغذیه‌ای بسنده می کنم که وزارت کشاورزی ایالات متحد آمریکا^۳ فراهم آورده است و مرتب ویرایش و اطلاعات آن به روز می شود. در ویرایش هشتم این کتاب که قرار است نظام غذایی سالم و شیوه زیست درست را تعلیم دهد، قواعد و اصول راهنمای متعددی شامل تحرک و ورزش و تغذیه آمده است. اما در بحث تغذیه در پیوست شماره ۵ آن برای کسانی که مطلقاً گیاه‌خوار هستند و لب به گوشت و محصولات گوشتی نمی زنند، با قبول و تأیید این تصمیم، دستورالعمل‌هایی برای

1 - Suzanne Havala Hobbs, Living Vegetarian for Dummies, 42.

2 - United States Department of Agriculture.

3 - DIETARY GUIDELINES FOR AMERICANS 2015-2020 EIGHTH EDITION, USDA.

تغذیه متنوع آن‌ها تدوین کرده است که در آن هیچ نوع فراورده گوشتی دیده نمی‌شود.

با فرض اینکه نظام غذایی گیاهی متنوع و فارغ از گوشت می‌تواند واقعاً نیازهای بدنی ما را تأمین کند، به نظر می‌رسد که تنها گزینه اخلاقی پیش رو کنار گذاشتن گوشت از رژیم غذایی ما باشد. در واقع اینجا سخن از انتخاب اخلاقی است، نه منع فقهی یا قانونی. ممکن است کاری مجاز باشد، اما همچنان بتوان درباره درستی یا نادرستی آن تصمیم گرفت و قضاوت کرد. برای مثال، رانندگی با نهایت سرعت مجاز در بزرگراه‌ها به مدت ۱۰ ساعت متوالی «مجاز» است، اما می‌توان درباره درستی یا نادرستی آن بحث کرد. مصرف گسترده نوشیدنی‌های غیر الکلی گازدار مجاز است اما می‌توان درباره اخلاقی بودن آن تردید جدی کرد. لذا در اینجا سخن از «مجاز» بودن یا نبودن مصرف گوشت نیست. بی‌گمان در نصوص دینی ما مصرف گوشت‌های خاصی که با شرایط معینی فراهم شده باشند مجاز است. اما اینکه در جهانی زندگی می‌کنیم که اصولاً مصرف گوشت اولاً با زندگی ما گره خورده است و دیگر آنکه عمیقاً بر محیط زیست ما تأثیر ماندگار و آسیب‌زایی خواهد داشت.

پیشتر به سود گیاه‌خواری از منظر اخلاقی استدلال کرده و مدعی شده‌ام که در شرایط امروز، به دو دلیل باید دست از گوشت‌خواری کشید: نخست درد و رنج ناموجهی که به حیوانات تحمیل می‌کنیم و دیگر آسیب‌های گسترده‌ای که به محیط زیست وارد می‌سازیم^۱. البته در آن نوشته بر مصرف گوشتی متمرکز شدم که در مرغداری‌ها یا دامداری‌های صنعتی فراهم می‌شود. در نتیجه، ممکن است کسی ادعا کند که مصرف گوشت‌هایی که به شکل دیگری پرورش داده می‌شوند و به شکل سنتی هستند، مجاز باشد. پاسخ آن است که عملاً این انتخاب گسترده نیست و ما در سفرها یا زمانی که به میهمانی می‌رویم باز از همان گوشت‌هایی مصرف می‌کنیم که به شکل مدرن و در مراکز صنعتی فراهم آمده است. اما اگر به هر دلیلی باز کسی متقاعد نشود، دست کم می‌توانیم همین مقدار متیقن را بنیاد کار قرار دهیم و بکشیم تا از دایره تأثیرات منفی بر طبیعت بکاهیم. اگر هم کسی واقعاً فکر می‌کند یا توصیه مشخص پزشکی دال بر ضرورت مصرف گوشت دارد، می‌تواند در مصرف آن به شکل معناداری دقت کند و از میزان مصرف خود به شکل آماري بکاهد. یعنی به جای تکرار جمله کلیشه‌ای «ما کلاً کم گوشت می‌خوریم» بررسی کند که در طول هفته چند بار گوشت می‌خورد و هفته‌ای یک یا دو بار یا ۲۰ درصد از میزان مصرفی گوشت خود را کاهش دهد.

در واقع با کنار گذاشتن رژیم غذایی مبتنی بر گوشت و انتخاب گیاه‌خواری به صورت سنجیده هم سلامت بدنی خود را تأمین می‌کنیم و هم معضل گرسنگی جهانی را کاهش می‌دهیم و هم از طبیعت و محیط زیست و حیوانات حمایت می‌کنیم. باز باید تأکید کنم که گیاه‌خواری اگر درست صورت گیرد دست کم همسنگ رژیم غذایی مبتنی بر گوشت است و اصولاً سوء تغذیه ربطی به گوشت‌خواری یا گیاه‌خواری ندارد و به دلیل شیوه تغذیه و مصرف فست‌فود و غذاهایی است که بیش از حد فراوری شده‌اند.

حاصل آنکه مهم‌ترین و بیشترین ماده غذایی که بدن ما نیاز دارد کربوهیدرات است، نه پروتئین، و دیگر آنکه پروتئین گیاهی نیاز ما را تأمین می‌کند و تولید آن کمتر به طبیعت آسیب می‌زند. بدین ترتیب، لازم است که در فهم و نگاه خود نسبت به اهمیت پروتئین حیوانی بازنگری کنیم.

با در نظر گرفتن این نکات، می‌توانیم آموزه‌های اسلامی را در اینجا صورتبندی کنیم. قرآن کریم در آیات متعددی ما را به خوردنی‌های حلال و طیب دعوت کرده است. در یکی از این آیات چنین آمده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا» ای مردم از آنچه در زمین است، حلال و طیب بخورید. (سوره بقره، آیه ۱۶۸)

۱ - سیدحسن اسلامی اردکانی، دو استدلال اخلاقی بر ضد مصرف گوشت صنعتی، پژوهش‌های اخلاقی، شماره ۹-۱۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ۲

آیات دیگری با همین مضمون آمده است که حلال بودن خوردنی‌ها را در فقه بحث می‌کنند. برخی خوردنی‌ها حرام و برخی حلال هستند. این مسئله با دقت در منابع فقهی و بعد در رساله‌های عملی آمده است. اما این معیار حداقلی است. کافی نیست که غذا حلال باشد، بلکه قرآن کریم غالباً در کنار حلال صفت طیب یعنی پاکیزه را افزوده است. از این منظر می‌توان گفت که برخی غذاها در عین حلال بودن، مانند نان سفید و شکر سفید ممکن است به دلیل ارزش پایین غذایی، غذای پاکیزه‌ای نباشند. در حالی که صاحب‌نظران بسیار بر بحث حلیت و حرمت غذاها تأکید بجا داشته‌اند، به نظر می‌رسد که از جنبه پاکیزگی و طیب بودن آن‌ها غافل شده‌اند. هنگامی که از این منظر به مسئله می‌نگریم، می‌توانیم نتیجه بگیریم که چه بسا غذاهایی که حلال و مباح هستند، اما از نظر اخلاقی و تکلیف ما در قبال بدنمان و محیط زیست، خوردنی نباشند و بهتر است از آن‌ها رویگردان شویم.

حق‌دور و چگونه بخوریم؟

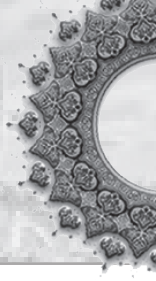
با توجه به تحلیل پیشگفته، می‌توان برخی قواعد و اصول راهنما را استنتاج و برای مصرف اخلاقی پیشنهاد کرد. این قواعد برآمده از دو اصل است: نخست پرهیز از تحمیل بیش از حد به طبیعت و آسیب‌زدن به محیط زیست و دیگری حفظ سلامتی خویش به مثابه تکلیف و منشی اخلاقی. با این نگاه، ده قاعده اساسی غذا خوردن عبارت‌اند از:

یک. غذاهای فراوری شده را حذف یا محدود کنیم. غذاهایی که در طبیعت یافت می‌شود، به خصوص کربوهیدرات‌ها مانند گندم و چغندر قند، سرشار از مواد غذایی و ریز مغذی هستند. به میزانی که آن‌ها دستکاری و فراوری می‌شوند از ارزش غذایی‌شان کاسته می‌شود و به همان میزان تهیه و تولید آن‌ها به طبیعت و محیط زیست هزینه زیادی تحمیل می‌شود. فاصله غذایی غلات کاملی چون گندم تازه درو شده تا آرد سفید بسیار زیاد است. به همین سبب افزون بر جنبه سلامتی، غذاهای فراوری نشده یا کمتر فراوری شده، مصرف این نوع غذاها و پرهیز از غذاهای فراوری شده، مانند انواع نان باگت، اقدامی سنجیده و اخلاقی به شمار می‌رود. مایکل پلان در آغاز کتاب بسیار خواندنی قواعد خوردن: راهنمای خورنده، با اشاره به رژیم‌های غذایی مختلف و گاه خطرناک، دو واقعیت را آشکار می‌کند: (۱) نظام تغذیه غربی که عمدتاً بر فراوری گسترده غذاها استوار است پیوند نزدیکی با بیماری‌های معینی چون دیابت، چاقی و سرطان دارد، و (۲) کسانی که نظام‌های غذایی سنتی یا غیر غربی را با غذاهای کمتر فراوری شده مصرف می‌کنند، کمتر با این بیماری‌ها دست و پنجه نرم می‌کنند.^۱

در قرآن کریم گاه دانه‌هایی که از زمین می‌رود و ما آن‌ها را می‌خوریم معجزه قلمداد می‌شود. برای نمونه قرآن کریم تأکید می‌کند: «وَأَيُّ لَهِمُّ الْأَرْضِ الْمَيْتَةِ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ» آیتی است برای آن‌ها که زمین مرده را زنده می‌سازیم و از آن دانه‌ای برون می‌آوریم که از آن می‌خورند. (سوره یس، آیه ۳۳)

دو. عمدتاً غذای کربوهیدرات‌بنیاد بخوریم. بدن ما به کربوهیدرات بیش از هر غذایی نیاز دارد و در عمده فرهنگ‌های جهانی کربوهیدرات ماده غذایی اصلی به شمار می‌رود. غلات و میوه‌ها منبع کربوهیدرات هستند و می‌توان با مصرف گسترده آن‌ها از مصرف پروتئین کاست و به طبیعت کمتر آسیب زد. معمولاً رژیم‌های غذایی پروتئین‌محور که گاه محبوبیت هم پیدا می‌کنند، در نهایت سلامتی ما را به خطر می‌اندازند و به طبیعت هم آسیب بیشتری می‌زنند. برخی از این رژیم‌های مبتنی بر گوشت مانند رژیم غذایی کارنیور، حتی توصیه می‌کنند که یکسره از حبوبات و سبزی‌ها و حتی میوه‌ها پرهیز کنیم؛ کاری که عملکرد طبیعی سیستم گوارش ما را مختل می‌کند و در نهایت موجب آسیب‌های بدنی جبران

1 - Michael Pollan, Food rules: an eater's manual, Penguin books, 2009.

ناپذیری می‌شود. بی‌شک در سنت اسلامی، خوردن گوشت و پروتئین‌های گوشتی معینی مجاز شمرده است. اما باید این مجاز بودن را از منظر تأثیری که امروزه بر خودمان و محیط زیست می‌گذارد دید. بارها گفته شده است که پیامبر اکرم و دیگر پیشوایان دین گوشت می‌خوردند. اما این را نقل نمی‌کنند که همان بزرگواران غذای مرجحشان گوشت نبود و بیشتر به غذاهای گیاهی تمایل داشتند. برای مثال، در وصف خوراک رسول خدا (ص) نوشته‌اند که «كان احب الطعام الى رسول الله (ص) البقل؛ محبوب‌ترین غذا نزد رسول خدا گیاهان بودند»^۱. همچنین ابن ابی‌الحدید در شرح حال زندگی حضرت امیر مؤمنان (ع) می‌نویسد: «و كان يأتمد إذا ائتم بخل أو بملح فإن ترقى عن ذلك فبعض نبات الأرض فإن ارتفع عن ذلك فبقلیل من ألبان الإبل و لا يأكل اللحم إلا قليلا و يقول لا تجعلوا بطونكم مقابر الحیوان» اگر نان خورشتی می‌خواست، به سرکه یا نمک بسنده می‌کرد و اگر بیشتر می‌خواست به برخی رویدنی‌های زمین اکتفا می‌کرد و اگر بیشتر می‌خواست اندکی شیر شتر بود و گوشت را جز به میزان اندکی نمی‌خورد و می‌گفت: شکم‌هایتان را گورستان حیوانات نکنید^۲.

سه. متنوع بخوریم. با همه تنوعی که در گیاهان، غلات، میوه‌ها، و مغزها وجود دارد، عملاً نظام‌های غذایی و صنایع غذایی جهانی موجود ما را به سمت برخی غذاها می‌رانند تا جایی که به این غذاها معتاد می‌شویم و خود را از خیلی از غذاهای مغذی و مفید محروم می‌کنیم و حتی هنگامی که به جایی سفر می‌کنیم، همان غذای همیشگی خود را می‌خوریم. حال آنکه هر اقلیم و منطقه‌ای فرهنگ غذایی خاصی دارد که در نهایت سلامتی غذایی و تنوع فرهنگی آنجا را حفظ می‌کند. میزان نیاز ما به منابع سه‌گانه غذایی در مناطق کویری ممکن است با مناطق استوایی کمی فرق کند. میوه‌های گرمسیری مناسب همان نقاط است و میوه‌های سردسیری مناسب مناطق خشک و سرد. اما وجود رستوران‌های زنجیره‌ای داخلی و خارجی مانند کی.اف.سی^۳ یا مک‌دونالد عملاً در درازمدت این فرهنگ‌ها را از بین می‌برند و ما را دچار فقر غذایی و سوء تغذیه می‌کنند.

چهار. به اندازه بخوریم. این توصیه دینی به همان میزان که کهن است، درست است و از آزمون زمانه سرفراز بیرون آمده است. در همه فرهنگ‌ها بر به‌اندازه خوردن و پرهیز از پرخوری تأکید شده است. وجود انبوه غذاهای متنوع و سادگی دسترسی به آن‌ها و آن تمایل ذاتی ما به ذخیره کردن چربی عملاً ما را به پرخوری می‌کشند که ریشه بسیاری از بیماری‌ها است. در سنت اسلامی به پرخوری و مخاطرات آن بسیار توجه شده است. برای نمونه در سخنی از حضرت امیر مؤمنان (ع) آمده است که فرمود: البطنه تمنع الفطنة؛ پرخوری از هوشمندی باز می‌دارد^۴.

مضامین متعددی با همین دو کلیدواژه پرخوری و هوشمندی در سخنان ایشان بارها تکرار می‌شود، مانند البطنه تحجب الفطنة، پرخوری فرزاندگی را پنهان می‌کند، لا فطنة مع بطنه، با پرخوری هوشمندی در کار نخواهد بود، لا تجتمع الفطنة و البطنه، هوشمندی با پرخوری گرد هم نمی‌آیند. همچنین بین پرخوری و کم‌تقوایی و ناپرهیزی رابطه مستقیمی از نظر حضرت برقرار شده است^۵.

باز در سخنی رسول خدا (ص) فرمود: ما ملأ آدمی وعاءاً شراً من بطن؛ آدمی ظرفی بدتر از شکم پر نکرده است^۶. همچنین از امام باقر (ص) این سخن نقل شده است که: ما من شیء ابغض الی الله من بطن مملوء؛ هیچ چیز نزد خداوند منفورتر از شکم پر نیست^۷.

۱- ابو الشیخ اصفهانی، اخلاق النبی و آداب، نقل از قوت دل و نوش جان، نصرالله پورجوادی، تهران، فرهنگ نشر نو با همکاری آسیم، ۱۳۹۷، ص ۴۰.
۲- ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه الله، شرح نهج‌البلاغه لابن ابی‌الحدید، ۱۰ جلد، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۲۶.
۳- KFC Fast food restaurant chain.
۴- عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، تحقیق مصطفی درایتی، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، [بی‌تا]، ص ۳۶۰.
۵- همان.
۶- محمدباقر مجلسی، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الأئمه الأطهار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق، ج ۶۶، ص ۳۳۰.
۷- همان، ص ۳۳۱.

حاصل آنکه آموزه‌های متعدد دینی از پرخوری منع می‌کنند و به تعادل و میانه‌روی در خوردن دعوت می‌کنند. در برابر این همه نكوهشی که متوجه پرخوری شده است، ما شاهد مخالفت جدی یا آشکاری با کم‌خوری نیستیم. چون اصولاً تمایلی به آن نداریم و غالباً بر اثر کم‌خوری آسیب نمی‌بینیم. بلکه مشکلات زمانی آغاز می‌شود که از حد مجاز خوردن و نوشیدن بگذریم.

اما از کجا بدانیم که به اندازه می‌خوریم؟ هر کسی کمابیش می‌تواند این را برای خود حل کند. اما یک معیار روشن وجود دارد که می‌تواند راهنمای رفتار ما باشد. معیار به‌اندازه خوردن، آن است که در طول زمان وزنمان خیلی کم و زیاد نشود و بتوانیم وزن زمان ۲۰ سالگی خود را کمابیش حفظ کنیم و دچار چاقی نشویم. امروزه ما غالباً در گذر زمان و عمدتاً به دلیل پرخوری و کم‌تحرکی چاق می‌شویم و غذایی که قرار بوده است مایه سلامتی ما باشد، خود به عامل بیماری ما تبدیل می‌شود. امروزه چاقی به پدیده‌ای فراگیر و جهانی تبدیل شده است و کمابیش شاهد آن حتی در میان نوجوانان هستیم. البته گاه ممکن است کسی در طول زمان وزنش ثابت بماند و در عین حال چاق شود. در این حالت گرچه به ظاهر وزن شخص ثابت مانده است اما به تدریج ترکیب بدنی او به هم خورده است. یعنی اگر مثلاً در سی سالگی ۳۵ درصد بدنش عضله و ۲۵ درصد چربی باشد، در چهل سالگی ممکن است ۲۵ درصد عضله و ۳۵ درصد به چربی تبدیل شود و نسبت چربی و عضله تغییر کند. در این حال او عضلاتش را از دست داده است و به جایش چربی ذخیره کرده است و این یعنی چاقی. بنابراین افزون بر ثابت بودن وزن، باید بکشیم ترکیب بدنی متناسبی هم داشته باشیم. مهم‌ترین معیار در این باره آیه شریفه قرآن است که ما را به خوردن و نوشیدن متعادل دعوت می‌کند و از اسراف و افراط در خوردن و نوشیدن برحذر می‌دارد: «وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» بخورید و بنوشید و اسراف نکنید که او مسرفان را دوست ندارد. (سوره اعراف، آیه ۳۱)

پنج. خواسته‌ها را از نیازها تفکیک کنیم. ما غالباً «نیاز» را با «خواسته» خلط می‌کنیم و عملاً آنچه را که می‌خواهیم و خواسته ما است تلقی می‌کنیم. برای مثال بدن ما برای سوخت و ساز خود به کربوهیدرات «نیاز» دارد. این نیاز است که بدون دریافت کربوهیدرات در عملکرد بدنمان اختلال رخ می‌دهد. اما هنگامی که برای رفع این نیاز اصرار داریم که حتماً سیب‌زمینی سرخ کرده با سس یا چلو چرب مصرف کنیم این دیگر نیاز نیست بلکه «خواسته» است. چیزهای زیادی می‌تواند نیاز ما را به کربوهیدرات تأمین کند؛ از گندم ساده گرفته تا سیب‌زمینی آب‌پز. اما ما ذائقه خود را به گونه‌ای پرورش داده‌ایم که گویی باید حتماً این کربوهیدرات را در شکل خاصی مصرف کنیم تا فکر کنیم نیازمان برطرف شده است. اینجا است که صنایع غذایی وارد کارزار می‌شوند و ذائقه ما را به دلخواه خود شکل می‌دهند و حاصل آن نه تنها هزینه بالای اقتصادی و بیماری ما که آسیب گسترده به طبیعت و محیط زیست است. بنابراین هرگاه احساس نیاز کردیم، صادقانه از خودمان پرسیم که این «نیاز» ما است یا «خواسته» ما که ما را به حرکت درآورده است.

خطبه درخشان ۱۶۰ نهج البلاغه الگوهایی می‌دهد برای آنکه بتوانیم نیازها را از خواسته‌ها تفکیک کنیم. به گفته امیر مؤمنان علی (ع) حضرت موسی چندان رویدنی زمینی و گیاه خورده بود که سبزی آن‌ها از زیر پوست شکمش آشکار شده بود و او در آن حال از خداوند تنها نانی برای خوردن خواست.

شش. آسیب‌رسانی به طبیعت را کاهش دهیم. ما عملاً و معمولاً در حال آسیب‌رساندن به طبیعت و محیط زیست هستیم. جاده‌هایی که می‌کشیم مایه نابودی بسیاری از گونه‌های جانوری و گیاهی می‌شود، خانه‌هایی که می‌سازیم و سوخت‌های فسیلی که به کار می‌بریم و روشنایی‌ای که مصرف می‌کنیم، همه اینها به نحوی تأثیری ماندگار و منفی بر طبیعت دارد. بنابراین سخن این نیست که آسیب نزنیم، واقع‌گرایانه‌تر آن است که بگویم سعی کنیم دامنه آسیب‌رسانی خود را کاهش

دهیم. برای مثال، مصرف گوشت و ایجاد دامداری و مرغداری و پرورش ماهی تأثیر منفی بسیاری بر طبیعت دارد. لذا بکوشیم یا از مصرف گوشت یکسره دوری کنیم که بهترین گزینه در شرایط فعلی است، یا دست کم مصرف آن را کاهش دهیم و به سمت مواد غذایی دیگری برویم یا آنکه به سوی شیوه‌ای برای نگهداری دام و طیور برویم که آسیب کمتری به همراه خود دارد. برای مثال شیوه مرغداری در فضای آزاد یا بیرون از قفس^۱ نمونه‌ای از این رویکرد است.

در سنت اسلامی بر رفتار هشیارانه در قبال طبیعت و محیط زیست تأکید شده است. برای مثال از هر گونه تخریب و نابود کردن درختان بدون دلیل موجه نهی شده است. تا جایی از رسول خدا (ص) نقل شده است که فرمود: من قطع سدره، صوب الله رأسه فی النار؛ هر کس درخت سدری را قطع کند، خداوند او را در دوزخ واژگون کند^۲. درخت سدر از فراوان‌ترین و به ظاهر کم‌خاصیت‌ترین درختان شبه جزیره عربستان بوده است و تأکید حضرت بر این درخت بیشتر بیانگر شیوه سلوک ما در قبال طبیعت است.

هفت. آگاهانه بخوریم. خوردن و نوشیدن فعالیت‌های حیاتی برای بقای ما است و لازم است مانند هر فعالیت هدفدار و متناسب به هدفش باشد. با این حال، گاه این خوردن و نوشیدن به‌نوعی بیماری برای گریز از بی‌حوصلگی و حالات عصبی می‌شود. آگاهی به خوردن و نوشیدن و توجه به الگوهای خورد و خوراک خویش مستلزم نوعی خودنگری است که بخشی از خودشناسی به شمار می‌رود. بدین ترتیب، توجه به آنچه که می‌خوریم، مواد سازنده آن، مقدار کالری که به ما می‌دهد و عوارض منفی احتمالی آن، خود بخشی از تکلیف اخلاقی ما در قبال خویشتن است. این آگاهانه خوردن در روایات ما به شکل خفت اکل، سبک‌خوری بیان شده است^۳ و گاه به این صورت که بیش از یک سوم معده‌مان را به خوردنی اختصاص ندهیم و همواره یک سوم آن را خالی نگهداریم^۴.

هشت. به ابعاد اجتماعی و اقتصادی خوراک خود توجه کنیم. خوردن و نوشیدن صرفاً فعالیت بیولوژیک و امری شخصی نیست، بلکه با مسائل کلان اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی گره خورده است. برای نمونه، تمایل به خوردن غذایی که اجزای سازنده آن از خارج وارد کشور می‌شود، می‌تواند تعادل زیست‌محیطی و اقتصادی جامعه را به هم بزند، مایه نابودی فرهنگ غذایی محلی و بیکاری عده‌ای شود و در نهایت برای جامعه بهای سنگینی داشته باشد. بدین ترتیب، هنگامی که یک محصول غذایی را مصرف می‌کنیم، باید مراقب این ابعاد هم باشیم.

گاه ناخواسته و برای اجرا یا ترویج رفتارهای دینی ابعاد زیست‌محیطی رفتارهای خود را فراموش می‌کنیم. حال آنکه توجه به محیط زیست و تأثیر رفتار ما بر آن ضرورتی است همیشگی. نقل می‌کنند که روزی پیامبر اکرم (ص) بر سعد بن ابی وقاص می‌گذشت و او داشت وضو می‌گرفت. حضرت به او فرمود:

لا تسرف؛

اسراف مکن!

سعد پرسید آیا در آب هم اسراف معنا دارد؟

حضرت پاسخ داد: نعم؛ و إن كنت علی نهر جارٍ

آری، حتی اگر بر کناره رودی جاری باشی^۵.

1 - Cage free

۲ - سلیمان بن الاشعث السجستانی الازدی، سنن ابی داود، تحقیق احمد حسن و محمد بربر، صیدایی‌بروت، المكتبة العصرية، ۱۴۲۶ق، ص ۹۵۵، حدیث ۵۲۳۹.

۳ - کان علیه السلام خفیف الأکل، بحار الانوار، ج ۶۶، ص ۳۳۱.

۴ - همان.

۵ - یوسف القرضاوی، رعایه البیئة فی شریعة الاسلام، القاهرة، دار الشروق، ۲۰۰۶، ص ۱۰۲.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

نه. با شیوه تغذیه خود بار سنگینی بر جامعه و نظام سلامت عمومی تحمیل نکنیم. شیوه تغذیه ما می تواند عملاً ما را روانه مراکز بهداشتی و درمانی کند و به بستری شدن یا مرخصی گرفتن و نیاز به داروهای خاص بینجامد. همه اینها هزینه هایی است که ما ممکن است ناخواسته به جامعه تحمیل کنیم. در واقع، غذا خوردن که گاه امری کاملاً شخصی به شمار می رود، عملاً یکی از اجتماعی ترین فعالیت های ما است و این رفتار به ظاهر شخصی پیامدهای اجتماعی گسترده ای دارد و چه بسا هزینه تنوع طلبی غذایی ما را جامعه متحمل گردد. لذا توجه به این جنبه نه تنها تکلیفی در قبال خودمان است که مسئولیتی در قبال جامعه هم به شمار می رود. بارها حضرت امیر مؤمنان به شیوه غذا خوردن خود اشاره می کند. گاه در مقام حاکم جامعه اسلامی درباره نحوه غذا خوردن خویش اشاره می کند و گاه در مقام یک شخص. در مقام زمامدار تأکید دارد که می تواند بهترین غذا را برگزیند، اما ترجیح می دهد با ضعیف ترین قشر جامعه همسو باشد تا مبادا که این فقر بر آنان گران تر بیاید. نامه ۴۵ نهج البلاغه به خوبی این رویکرد را نشان می دهد. اما جنبه دوم جنبه شخصی است و آن این نکته است که در زمان خود حضرت علی (ع) کم خوری ایشان زباززد دیگران بوده است و حتی با تعجب می گفتند کسی که این مقدار غذا می خورد چگونه قادر است در نبردها تاب آورد. ایشان خود به این مسئله اشاره می کند و این گونه پاسخ می دهد:

و کانی بقائلکم یقول: اذا کان هذا قوت ابن ابی طالب، فقد قعد به الضعف عن قتال الاقران و منازل الشجعان. الا وان الشجره البریه اصلب عودا و الروائع الخضره ارق جلودا و النباتات البدویه اقوی وقوداً و ابطا خموداً؛ و چنان بینم که گوینده شما بگوید: اگر پسر ابوطالب را خوراک است، ناتوانی او را از کشتن هم آوردان بنشانند و از جنگ با دلاورمردان بازماند. بدانید که درختی را در بیابان خشک روید شاخه سخت تر بود و سبزه های خوش نما را پوست نازک تر و رستنی های صحرایی را آتش افروخته تر و خاموشی آن دیرتر^۱.

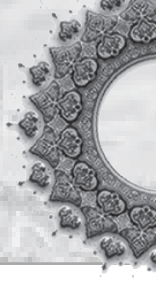
از منظر اسلامی، مسئولیت انسانی ما مختص خودمان و همگانمان نیست، بلکه همه عرصه زمین را در می نوردد. ما در قبال طبیعت، محیط زیست، حیوانات و منظومه های حیاتی و خود زمین مسئولیت داریم. به تعبیر حضرت امیر مؤمنان علی (ع): فإنکم مسئولون حتی عن البقاع و البهائم؛ که شما مسئولید حتی درباره سرزمین ها و چهارپایان^۲.

ده. خوردن و نوشیدن را از فعالیتی صرفاً غریزی به کنشی مسئولانه تبدیل کنیم. گرچه خوردن و نوشیدن برای بقای ارگانیسم ما ضروری است، اما فراتر از فعالیتی بیولوژیک است و می تواند و باید به امری کاملاً آگاهانه و مسئولانه تبدیل گردد. در این سطح خوردن و نوشیدن مانند سخن گفتن به فعالیتی عمیقاً آگاهانه و مسئولانه بدل می گردد و تابع هنجارهای رفتاری و فضیلت ها می شود. در این سطح، هنگام نوشیدن یک لیوان آب یا خوردن یک دانه سیب به مسائل جانبی آن و پیامدهایش توجه خواهیم کرد. این نگرش، نه آنکه موجب وسواس گردد، بلکه آگاهی ما را افزایش می دهد و یک فعالیت ساده را به امری عمیقاً پیچیده تبدیل می کند و با ساختار جامعه و سیاست و اقتصاد گره می زند. در این مرحله، شخص دیگر نیازی به قواعد اخلاقی ندارد و خود نماد فضیلت و رفتار اخلاقی می شود و در ساده ترین رفتاراش می توان تجلی اخلاق و فضیلت را دید.

حاصل آنکه، اخلاق خوراک زاده این بینش است که به سرشت خوردن و نوشیدن و جنبه های آشکار و نهان آن توجه کنیم و بکوشیم عادات غذایی خویش را به ساحت آگاهی خویش در آوریم و چنان بخوریم و بنوشیم که کمترین آسیب را به پیرامون خویش وارد سازیم و بیشترین هماهنگی را با طبیعت اطراف خویش داشته باشیم.

۱ - شریف رضی، نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۹، نامه ۴۵، ص ۳۱۸.

۲ - همان، خطبه ۱۶۷، ص ۱۷۴.

جمع بندی

در این مقاله برپایه تحلیل نظرات کارشناسی متخصصان تغذیه و تطبیق بر آموزه های اسلامی با هدف حفظ سلامتی خود، کم کردن رنج حیوانات و حفاظت از محیط زیست به این نتایج رسیدیم:

- یک. غذاهای فراوری شده را حذف یا محدود کنیم.
- دو. عمدتاً غذای کربوهیدرات بنیاد بخوریم.
- سه. متنوع بخوریم.
- چهار. به اندازه بخوریم.
- پنج. خواسته ها را از نیازها تفکیک کنیم.
- شش. آسیب رسانی به طبیعت را کاهش دهیم.
- هفت. آگاهانه بخوریم.
- هشت. به ابعاد اجتماعی و اقتصادی خوراک خود توجه کنیم.
- نه. با شیوه تغذیه خود بار سنگینی بر جامعه و نظام سلامت عمومی تحمیل نکنیم.
- ده. خوردن و نوشیدن را از فعالیتی صرفاً غریزی به کنشی مسئولانه تبدیل کنیم.

Let's Look at Our Food! Food Ethics

Professor of the Department of Religions and Denominations

Responsible author's Email: Eslami@urd.ac.ir

Abstract

A significant part of our lives is spent eating and drinking, and another part is spent thinking and deciding what to eat and drink. While it seems that today we pay too much attention to the quantity and quality of what we eat, we are deeply oblivious to “our” food and nourishment. Every day we witness the expansion of food stores and new names for food, yet our food poverty increases day by day. Our bodies are getting fatter and fatter, but we are also getting weaker and more miserable. Let alone our souls, which are getting thinner, more frail, and more miserable. The obvious sign of this is the continuous transformation of bookstores into restaurants and “stomach stations,” “snacks,” and the like. It has become commonplace to see advertisements such as 50centimeter sandwiches and 80centimeter kebabs, and restaurant menus that run for several pages. Correspondingly, we witness the weight loss industry and invasive procedures such as body sculpting and gastric sleeve surgery. In fact, instead of addressing the root of these harms, we try to treat the diseases and problems that arise from these policies by maintaining our current policies and methods, in vain. Our problem in the field of food and nutrition is that we consider food only as something we put into our bodies, eat and drink, and we are unaware of the existential philosophy of eating and drinking, their main func-

tion, and the impact that these activities have on us and nature. To the extent that our bodies and minds are busy eating, we are oblivious to the reason for our behavior. In this article, with an emphasis on the discussion of eating and drinking, I will attempt to answer four main questions: (1) Why do we eat? (2) How do we eat? (3) What should we eat? and (4) How much and how should we eat? Careful reflection on these few questions opens the way to the ethics of food and its principles and the virtue of proper consumption.

Keywords: Food, Agricultural Ethics, Islamic Ethics

دعونا ننظر إلى طعامنا! آداب الطعام السيد حسن إسلامي أردكاني

السيد حسن إسلامي أردكاني

أستاذ في جامعة الأديان والمذاهب

* المؤلف المسؤول: Eslami@urd.ac.ir

ملخص

نقضى جزءاً كبيراً من حياتنا في الأكل والشرب، ونقضى جزءاً آخر في التفكير واتخاذ القرارات حول ما نأكله ونشربه. بينما يبدو أننا اليوم نولي اهتماماً مفرطاً لكمية ونوعية ما نأكله، فإننا نتجاهل بشكل كبير غذائنا الحقيقي. نشهد كل يوم توسعاً في المطاعم وأسماء جديدة للأطعمة، ومع ذلك يزداد فقرنا الغذائي يوماً بعد يوم. أجسامنا تزداد سمنة، لكنها تصبح أضعف وأكثر تعباً. أما أرواحنا وعقولنا، فتصبح أكثر نحافة وهزالاً ومرضاً. الدليل الواضح على ذلك هو التحول المستمر للمكتبات إلى مطاعم و"محطات للبطن" و"مقاهي" وما شابه ذلك، وليس العكس. أصبح من المعتاد رؤية إعلانات مثل ساندويتش بطول ٥٠ سم وكباب بطول ٨٠ سم وقوائم طعام المطاعم التي تصل إلى عدة صفحات. وبالمقابل، نشهد صناعة التخصيس وإجراءات الغزو الثقافي مثل نحت الجسم و"تكيم المعدة" وفي الواقع، بدلاً من الانتباه إلى جذور هذه الأضرار، نحاول عبثاً علاج الأمراض والمشاكل الناجمة عن هذه السياسات، مع الحفاظ على نفس السياسة والأسلوب الحالي المتبع. مشكلتنا في مجال الطعام هي أننا نعتبر الطعام فقط ما نأكله ونشربه، ونحن غير مدركين لفلسفة الطعام والشرب والغرض الرئيسي منهما والتأثير الذي تتركه هذه الأنشطة على أنفسنا وعلى الطبيعة. بقدر ما نتشغل أجسادنا وعقولنا بالأكل، فإننا نغفل عن فلسفة سلوكنا. وفي هذا المقال، ومع التركيز على موضوع الأكل والشرب، أحاول الإجابة على أربعة أسئلة رئيسية: (١) لماذا نأكل؟، (٢) كيف نأكل؟، (٣) ماذا نأكل؟، و(٤) كم وكيف نأكل؟

التأمل الدقيق في هذه الأسئلة يفتح الطريق أمام آداب الطعام ومبادئه وفضيلة الاستهلاك الصحيح..

منابع

ابن أبي الحديد، عبد الحميد بن هبة الله، شرح نهج البلاغة لابن أبي الحديد، مكتبة آية الله المرعشي النجفي، قم، ١٤٠٤ق.
اسلامي اردكاني، سيدحسن، بدنمندی و پیامبری: رهیافتی پدیدارشناختی به آموزه‌های قرآنی، در مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی قرآنی ١٤٠١: تحلیل و بررسی کتاب پیامبری دیگر، عیسی در قرآن، زیر نظر سیده سعیده غروی و مجتبی بیدقی، قم، دانشگاه قم، ١٤٠٢.

اسلامي اردكاني، سيدحسن، دو استدلال اخلاقي بر ضد مصرف گوشت صنعتی، پژوهش‌های اخلاقی، شماره ١٠٩، پاییز و زمستان ١٣٩١.

اشلوسر، اریک ملتی که خوراکش غذای فوری است، ترجمه میرمحمود نبوی، در به من دروغ نگو: گزارشهایی تاریخ‌ساز از

روزنامه نگاران کاوشگر، به کوشش جان پیلجر، ترجمه مهرداد (خلیل) شهابی و میرحمود نبوی، اختران، تهران، ۱۳۸۷.
پورجوادی، نصرالله، قوت دل و نوش جان، تهران، فرهنگ نشر نو با همکاری آسیم، ۱۳۹۷.
تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، تحقیق مصطفی درایتی، قم، مکتب الإعلام الإسلامی، [بی تا].
السجستانی الازدی، سلیمان بن الاشعث سنن ابی داود، تحقیق احمد حسن و محمد بربر، صیدا بیروت، المکتبه العصریه، ۱۴۲۶ق.
شریف رضی، نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۹.
القرضاوی، یوسف، رعايه البيئه في شريعة الاسلام، القاهرة، دار الشروق، ۲۰۰۶.
مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الأئمه الأطهار، بیروت، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

Schurman, Courtenay and Doug Schurman, The outdoor athlete, Human Kinetics, 2009.

Hobbs, Suzanne Havalala Living Vegetarian for Dummies, Wiley Publishing, Inc. Indianapolis, Indiana, 2010.

De Grazia, David, Meateating, in The Animal Ethics: Reader, edited by Susan J. Armstrong and Richard G. Botzler, 2nd edition, London and New York, Routledge, 2008.

DIETARY GUIDELINES FOR AMERICANS 20152020 EIGHTH EDITION,USDA.

Pollan, Michael, Food rules: an eater's manual, Penguin books, 2009.

The world is too fat. Too bad, in The Economist, on December 11, 2003.

چالش های اخلاقی پیش روی بخش کشاورزی تا سال ۱۴۲۴

غلامحسین زمانی

استاد دانشگاه شیراز

*نویسنده مسئول: ghh_zamani@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

زمانی، غ. (۱۴۰۳). چالش های اخلاقی پیش روی بخش کشاورزی تا سال ۱۴۲۴. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

اخلاق از زیر بناهای توسعه می باشد؛ و تضعیف مبانی و اصول اخلاقی در بخش کشاورزی بر تأمین غذا و پایداری کشاورزی اثر جدی خواهد گذاشت. از نگاهی دیگر، جهان در حال تغییرات سریع و جدی است، بنحوی که با گسترش اقتصاد لیبرال سرمایه داری زمینه های رشد فساد و بد اخلاقی در دنیا نیز فراهم گردیده و فزونی گرفته است. کتاب جهان تا ۲۰۴۰ که نگاهی به گزارش شورای سیاست های راهبردی آمریکا دارد به پیش بینی تحولات جهانی تا سال ۲۰۴۰ میلادی داشته و نکاتی آموزنده برای سیاست گزاران و سیاست پژوهان عرصه های مختلف از جمله بخش کشاورزی را در بر دارد. این مقاله که حاصل بررسی های کتابخانه ای، تحلیل محتوا، و مفهوم سازی است با تمرکز بر منبع اصلی فوق نگرانی های بد اخلاقی در بخش کشاورزی و غذا تا سال ۱۴۲۴ شمسی را استنباط و تحلیل نموده است. از تحولات آینده بر اساس آینده پژوهی آن شورا موارد زیر استخراج و مورد کنکاش و تطبیق با شرایط کشور تنظیم و عرضه گردید: (۱) اخلاق خانوادگی جایگاه زنان روستایی؛ (۲) نیروی کار، جوانان، مهاجرت، و پیر شدن بخش کشاورزی؛ (۳) تجارت، و شرکت های بزرگ چند ملیتی، و وابستگی ها؛ (۴) روابط اجتماعی، بدبینی مردم نسبت به دولت ها؛ (۵) باورهای دینی، و رفاه زدگی؛ (۶) اخلاق علمی و فناوری های نوین؛ (۷) فرآوری محصولات کشاورزی، استاندارد و ذائقه سازی؛ و (۸) اخلاق ارتباطی، عوام گرایی و پوپولیسم.

کلید واژه ها: آینده پژوهی در بخش کشاورزی؛ اخلاق کشاورزی؛ تحولات جهانی تا سال ۲۰۴۰؛ زیر بناهای توسعه، زنان روستایی، جوانان روستایی.

مقدمه:

از آرمان های ملی ما توسعه و پایداری بخش کشاورزی است. مهمترین سازه مؤثر در این رابطه رفتار کنشگران بخش می باشد؛ و اخلاق را زیر بنای رفتار نامیده اند. بنابراین با گسترش و به روزرسانی شناخت چالش ها، مبانی و اصول اخلاقی می توان امیدوار بود که حرکت در راستای آرمان مذکور پیش می رود. اخلاق کشاورزی از شاخه های اخلاق حرفه ای و تخصصی است که در سال های اخیر بطور مستقل مطرح و در دانشگاه ها، نهادهای دولتی، و سازمان های بین المللی مورد توجه جدی قرار گرفته است. پژوهش ها و مطالعات متنوع و گسترده ای که ابعاد اخلاق کشاورزی را مورد واکاوی قرار داده و دستاوردهای علمی این تلاش ها این موضوع را به یک دیسیپلین علمی جذابی تبدیل کرده است. از زمینه های علمی لازم به تبع، جریان آینده پژوهی می باشد. با بررسی و پیش بینی آنچه احتمال دارد در آینده رخ دهد می توان برنامه های مناسب جهت مهار و مدیریت اوضاع تدوین نمود. این مقاله سعی خواهد کرد که بر اساس مطالعات آینده

نگاری و تحلیل شرایط در بخش غذا و کشاورزی جهان و ایران تعدادی از چالش های اخلاقی که احتمالاً در سالهای آتی بروز کرده و یا گسترش می یابند را شناسایی و معرفی نماید. راهبرد های مدیریت و مهار این چالش ها از رسالت ها و مسئولیت های خادمان دلسوز بخش کشاورزی است که امید است مورد عنایت آنان قرار گیرد.

روش شناسی مطالعه:

این مطالعه با روش واکاوی اسنادی (Archival Research) آغاز گردید؛ در این رابطه اصلی ترین منبع گزارش شورای سیاست های راهبردی ایالات متحده آمریکا با عنوان Global Trends toward 2040 بود؛ که توسط این نویسنده ترجمه و با حاشیه بر آن اثری تحت عنوان "جهان تا سال ۲۰۴۰" منتشر شد. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا (Content Analysis) چالش های اخلاقی عمده و مؤثر در بخش کشاورزی و غذا شناسایی و تشخیص داده شد. و نهایتاً با روش مفهوم سازی (Concept Forming) نتایج تنظیم و تدوین گردید.

یافته ها و بحث:

معرفی منبع اصلی مطالعه: شورای سیاست های راهبردی ایالات متحده آمریکا با استفاده از تحقیقات سفارشی خود و مطالعات انجام شده توسط سازمان ها و دانشگاه ها پیرامون آنچه در جهان رخ خواهد داد هر ۴ سال یکبار به نشر جمع بندی یافته های خود می پردازد تا چراغ راهی باشد برای سیاستمداران و تصمیم سازان آمریکایی. کتاب جهان تا ۲۰۴۰ جدید ترین دستاورد آن شورا میباشد. در این کتاب ابتدا به نقش و تحلیل ۴ عامل اصلی تأثیر گذار بر جهان تحت عنوان نیروهای ساختاری با ارایه سند و آمار شامل موارد زیر می پردازد:

۱. عوامل جمعیت شناسی و توسعه انسانی

۲. محیط زیست و تغییر اقلیم

۳. اقتصاد

۴. فناوری

سپس تأثیرات این عوامل را بر تحولاتی که در سطوح زیر رخ خواهد داد مورد کنکاش قرار می دهد:

(الف) تحول در سطح اجتماع ها

(ب) تحول در سطح کشورها

(ج) تحول در سطح بین المللی

این تحولات روابط و ساختار جهان را تا سال ۲۰۴۰ به یکی از وضعیت های احتمالی (سناریو) زیر شکل خواهد داد:

I. احیای مردم سالاری یا رنسانس دموکراسی

II. جهان سرگردان و متلاطم

III. همزیستی رقابتی

IV. مراکز جدا از هم قدرت

V. تراژدی و تحرک و اقدام

این مجموعه مباحث و موضوعات بسیار متنوعی در زمینه های مختلف عرضه میکند؛ ولی در این بررسی سعی شده است به تعدادی از موضوعات مرتبط با غذا و کشاورزی که احتمال دارد در آینده موجب بروز چالش های اخلاقی شود

به شرح زیر تمرکز نماید.

۱) اخلاق خانوادگی؛ وضعیت و جایگاه زنان روستایی:

اطلاعات و شواهد:

شورای سیاست های راهبردی آمریکا (به نقل از زمانی، ۱۴۰۳) وضعیت زنان بویژه در کشورهای در حال توسعه را اینگونه تشریح می کند: "دنیا شاهد پیشرفت چشمگیر در ارتقای سلامتی زنان، آموزش و گسترش حقوق قانونی آنان در بسیاری از کشورها در دهه های اخیر می باشد. و هم چنین، میزان زاد و ولد در اکثر اقتصادهای در حال توسعه به کم تر از سه فرزند برای هر زن کاهش یافته است، ولی سن باروری تا سال ۲۰۲۰ و سن اولین تولد فرزند نیز افزایش یافته و این فرصتی برای تحصیل و کار در خارج از خانه زنان می باشد" (جهان تا سال ۲۰۴۰، ص ۱۴).

اینانلو (۱۳۹۸) برآورد کرده است که از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۶ میزان طلاق در مناطق روستایی ایران از ۴ درصد ازدواج ها به ۱۶ درصد رسیده است. گزارش آمارفکت ضمن تأیید مفهوم فوق اظهار میدارد که از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۹۹ میزان ازدواج در مناطق روستایی نصف (از ۱۲۸۷۰۴ به ۶۶۲۹۳) و میزان طلاق به بیش از دو برابر (از ۵۷۲۵ به ۱۲۵۰۵) رسیده است. طریقت (۱۳۹۵) سخنگوی سازمان ثبت احوال کشور، شیب طلاق در روستاها را تند اعلام کرده و گفته است: "گزارش های تطبیقی و تحلیلی از وضعیت طلاق در کشور نشان دهنده روند افزایشی ۳۰ درصدی طلاق در مناطق روستایی است".

تحلیل و استنباط

از تحولات اجتماعی، روستاها هم بی نصیب نمانده اند؛ تحولاتی که در برخی از موارد ضرورت بوده، و در مواردی تقلیدی و القایی هستند. انتظار میرود که نتیجه پویایی و تحول، رشد و شکوفایی باشد ولی متأسفانه این امر در حد انتظار محقق نشده است. جمعیتی از زنان روستایی ما که از نظر سواد، بهره مندی از امکانات رفاهی، و فرصت های اجتماعی در محرومیت بودند، و از سوی دیگر نقش بسیار مؤثری در تولید (محصولات کشاورزی، صنایع روستایی ...) داشتند امروزه به سمت رفاه زدگی، مصرف گرایی، تجملات تقلیدی، و بیان هویتی مستقل در خانواده پیش می روند. مشاهدات میدانی از روستاها بیانگر تحولی جدی در رفتارهای اجتماعی-اقتصادی می باشد. از جمله این تحولات خطر فروپاشی نظام خانواده است، که شواهدی از این امر در قالب پدیده شوم طلاق ارایه شد.

معیدفر (۱۳۹۵)، جامعه شناس، به این نکته اشاره می کند که اگرچه عوامل اقتصادی همواره به عنوان یکی از دلایل اصلی طلاق اعلام می شود اما ریشه های این اتفاق را باید در تغییرات سریع اجتماعی در جامعه ایران جستجو کرد: «تغییرات اجتماعی در شهرهای بزرگ به دلیل فعالیت بیشتر رسانه ها و همچنین توجه سازمان ها، بیشتر رصد می شود در حالی که جوامع محلی کوچک از جمله روستاها هم دچار همین روند تغییرات اجتماعی هستند که کمتر دیده شده است. از نگاه جامعه شناسان افزایش طلاق در جوامع کوچک و به ویژه روستاها دلایل متعددی دارد که یکی از مهم ترین آنها، تغییرات اجتماعی در سبک زندگی روستایی تحت تأثیر رسانه ها، افزایش نسبی تحصیلات در جامعه روستایی و به نوعی تلاش برای تغییر سبک زندگی در میان جوانان و جابه جایی ارزش هاست. معیدفر می گوید: مهم ترین مسأله در درک اتفاق طلاق در جامعه ایران این است که بدانیم نوع نگاه نسل جدید به ویژه زنان به زندگی و خانواده تغییر کرده است و افزایش آمار طلاق نتیجه یک دوران گذاری است که خانواده در ایران طی می کند. آنچه مسأله تغییرات اجتماعی و ضرورت شناخت آن را در جامعه ایران دو چندان می کند این است که همزمان با افزایش آمار طلاق در روستاها، آمار ازدواج هم در این مناطق

کاهش پیدا کرده که این موضوع به روشنی تغییرات در سبک زندگی، انتخاب‌ها و نگرش روستاییان را نشان می‌دهد. پورزمان (۱۳۹۵)، پژوهشگر و کارشناس ارشد خانواده، مشکلاتی از قبیل بیکاری، اختلاف سن و تفاوت سطح تحصیلات، اعتیاد و عدم تمکین را از جمله دلایل مطرح در طلاق روستایی می‌داند. وی گذشته از عوامل یاد شده، به موضوع چشم و هم‌چشمی در روستاها اشاره می‌کند و می‌گوید: چشم و هم‌چشمی در شهرها هم وجود دارد اما در روستاها چون جمعیت کمتر است و همه افراد همدیگر را می‌شناسند و از خانه و زندگی یکدیگر خبر دارند پدیده چشم و هم‌چشمی را بیشتر شاهدیم. این امر در غفلت مسئولان و در خلاء فرهنگسازی برای ایمن ماندن از آن در میان روستاییان رواج یافته است.

نتیجه: ضعف یا نبود برنامه‌های فرهنگی اخلاق خانوادگی مناسب زنان روستایی همگام با پیشرفت‌های پرطمطراق اجتماعی بحران جدی در جامعه روستایی ما بجا خواهد گذاشت. و بطور مشخص جمعی از زنان روستایی ما که زمانی مدیر خانه، پرورش دهنده کشاورزان آینده، مولد، و سازنده اقتصاد روستا بودند به زنانی پُر ادعا، مصرف‌کننده، تجمل‌گرا، ناسازگار با شرایط احتمالی ضعیف تبدیل میشوند؛ و این خطری جدی برای جامعه روستایی و تولید محصولات کشاورزی است.

۲) اخلاق نیروی کار؛ جوانان؛ مهاجرت؛ و پیر شدن بخش کشاورزی

اطلاعات و شواهد

- میانگین سن مردم جهان در ۲۰۲۰ حدود ۳۱ سال، و در ۲۰۴۰ به ۳۵ سال می‌رسد (منبع اصلی، ص ۱۱).
- افزایش درصد جمعیت بالای ۶۵ سال از ۱۵ به ۲۵ درصد می‌رسد (همان)
- کشورهایی که جمعیت جوانان بالایی دارند با چالش تأمین نیازهای اساسی جوانان که در جو رفاه طلبی بشدت افزایش یافته مواجه خواهند شد (همان)
- سهم شهرنشینی از ۵۶ درصد در ۲۰۲۰ به دوسوم جمعیت جهان در ۲۰۴۰ خواهد رسید، و سهم کشورهای درحال توسعه بیش‌تر خواهد بود.
- این شهرنشینان جدید از کشاورزی سنتی و تولید محصولات کشاورزی برای خود در روستا محروم شده و در شهر هم با توجه به کاهش تولید و گرانی مواد غذایی با مشکل مواجه خواهند شد (منبع اصلی، ص ۱۲).
- در ۲۰ سال گذشته، حداقل ۱/۲ میلیارد نفر از فقر نجات یافته؛ علاوه بر این، نزدیک به ۱/۵ میلیارد نفر به سطح درآمدی طبقه متوسط می‌رسند (همان، ص ۱۳).
- از دستاوردهای اولیه در توسعه انسانی خارج شدن افراد از بخش کشاورزی معیشتی به مشاغل مزدبگیر می‌باشد (همان، ص ۱۴).
- مهاجرت در مقیاس بالا طی دو دهه آینده ادامه خواهد داشت (همان، ص ۲۰).
- سهم مهاجرین بیگانه در تولید (تا ۸۰٪)، بنا بر نظر کشاورز نمونه) و عرضه بخش کشاورزی ما رو به افزایش است. تحلیل و استنباط
- مسن‌تر شدن جامعه بر وضعیت نیروی کار اثر جدی خواهد گذاشت: افراد مسن‌تر ناگزیرند به کار کردن ادامه دهند و جوان‌ترها برای زیر ساخت‌های اقتصادی تقلا کنند. افزون بر این اثرات، ضمن سیر کاهشی بازده عملکردی گروه مسن، اینان سهم بیش‌تری از حقوق بازنشستگی را مطالبه کرده و هزینه‌های مراقبتی و بهداشتی بیش‌تری را بر دولت‌ها تحمیل می‌کنند (منبع اصلی، ص ۱۱).

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

- عواملی که موجب مهاجرت می‌شوند عبارتند از: انگیزه رسیدن به شرایط اقتصادی بهتر، ناآرامی‌های اجتماعی، جنایت، فشارهای مذهبی و اجتماعی، و بلایای طبیعی در کشورهای مبدأ. (همان، ص ۲۰).

- نیاز بیش‌تر به نیروی کارگری در کشورهای پیر (کشورهای صنعتی اروپایی و آسیایی) عامل جاذبه و کشش (ارایه تسهیلات) برای پذیرش مهاجرین کارگر می‌باشد (همان، ص ۲۱).

نتیجه: چالش اخلاقی پیش رو عبارت است از ضعف و عدم رشد فرهنگی متناسب با رشد اقتصادی برای سازگاری با شرایط؛ ناسازگاری جوانان با شرایط متفاوت روستا با شهر و مطالبه امکانات فرهنگی و رفاهی در حد شهرها و حتی کشورهای پیشرفته و در نتیجه مهاجرت و خالی شدن روستاها از جوانان با استعداد، کارآ، مولد نسل، دلسوز و سازنده.

۳) اخلاق تجارت؛ و شرکت‌های بزرگ چند ملیتی؛ وابستگی؛ سلاح غذا

اطلاعات و شواهد

- فناوری (و سرمایه کلان) انحصار تولید را در اختیار شرکت‌های معدودی قرار می‌دهد که منجر به ایجاد سوپر استارهای جهانی یا شرکت‌های "برنده همه چیز" می‌شود... (این شرکت‌ها) به طور قطع به مشارکت فعال خود در تجارت بین‌المللی ادامه خواهند داد (همان، ص ۳۷).

- هالتر جیمینز و شاتوک (به نقل از زمانی و پالوچ، ۱۴۰۲) گزارشی از واقعیت‌های آماری ارائه کرده‌اند که به‌طور مختصر به آنها اشاره می‌شود:

الف) ۸۰ درصد غلات جهان در مدیریت و کنترل سه شرکت ADM, Cargill, Bunge است.

ب) ۶۵ درصد بازار ذرت در اختیار دو شرکت شیمیایی مونسانتو و دوپونت می‌باشد.

- شش شرکت تولیدکننده مواد شیمیایی کشاورزی ۷۵ درصد از فروش این مواد را در دست داشته و بر بازار بذر جهان غلبه دارند. ده شرکت کنترل ۶۷ درصد از حق مالکیت بازار بذر و نزدیک به ۹۰ درصد بازار مواد شیمیایی کشاورزی و ۴۰ درصد عرضه خوار و بار جهان را مالکیت و مدیریت می‌کنند (گنزالز به نقل از زمانی و پالوچ، ۱۴۰۲).

- خودکشی کشاورزان: در هند تعداد خودکشی کشاورزان از سالی ده هزار نفر به بالغ بر ۱۶۰۰۰ هزار نفر رسیده است. جای‌دپ در ۲۰۲۱ بررسی کرده که بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۸ بیش از ۴۰۰ هزار نفر کشاورز در هند اقدام به خودکشی کرده‌اند. به نقل از ویکی پدیا در استرالیا هر چهار روز یک کشاورز، در انگلستان هر هفته و در فرانسه هر دو روز یک کشاورز اقدام به خودکشی می‌کند (زمانی و پالوچ، ۱۴۰۲).

تحلیل و استنباط

زمانی و پالوچ (۱۴۰۲) دریافتند که شرکت‌های بزرگ با دو رویکرد بر کشاورزان خسارت وارد می‌کنند:

۱. تهیه و خرید نهاده‌ها مانند بذر، سم، کود، جوجه، خوراک دام و طیور، داروها، ماشین و ادوات و غیره که در کنترل شرکت‌های بزرگ بوده و به هر مبلغ که شرکت‌های بزرگ مطالبه کنند کشاورزان خانوادگی ناگزیر به پرداخت و قبول تحمیل هستند و همچنین دریافت وام از بانک‌های وابسته به شرکت‌ها.
۲. فروش محصولات و تولیدات کشاورزان خانوادگی به شرکت‌های صنایع تبدیلی و فراوری و شرکت‌های بسته‌بندی‌کننده و عرضه‌کننده که اکثراً در تملک و زیرمجموعه شرکت‌های بزرگ هستند به قیمت‌های ناچیزی که شرکت‌های بزرگ تعیین می‌کنند.

راوی شانکر کاپور (به نقل از زمانی و پالوچ، ۱۴۰۲) ضمن بر شمردن برخی اثرات مثبت، برخی از نظرات مخالفین

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

شرکت‌های بزرگ را چنین بیان می‌دارد:

- شرکت‌های بزرگ خون کشاورزان و مصرف‌کنندگان محصولات کشاورزی را می‌مکند.
- عامل و مروج رشوه در نظام اداری کشورها هستند،
- کشاورزان را می‌چاپند،
- از کارکنان خود بهره‌کشی می‌کنند،
- برای ادامه فعالیت‌های خود قانون شکنی می‌کنند و یا قوانین را دور می‌زنند.
- به شگردهای فرارهای مالیاتی مسلط و اعمال می‌کنند،
- نسبت به حفظ محیط زیست بی‌توجهی هستند،

مروری بر منابع پیرامون شرکت‌های زنجیره‌ای در ایران، نویسنده را به این نکته رساند که هیچ‌یک از محققین متوجه اثرات منفی این شرکت‌ها بر فرهنگ بومی جامعه، بر اقتصادهای کوچک و متوسط، بر مصرف‌گرایی و غیره نبوده‌اند. با نظری مثبت و تکیه بر مزایای کوتاه مدت آنها به تبلیغ و توصیه برای ترویج و رشد آنها پرداخته‌اند. نتیجه: شرکت‌های بزرگ و زنجیره‌ای تحت عنوان‌هایی مانند هاپیر مارکت، بازار، ستاره (سوپر استار) ... و هلدینگ‌های بزرگ با اتکا به سرمایه‌های کلان، استفاده از رانت‌های ساختاری، تبلیغات فریبنده در ایران در حال رشد هستند و در سال‌های آینده تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در خرید نهاده‌ها و کسب اعتبارات مالی از یک سو و فروش و عرضه محصولات خود به این شرکت‌ها وابسته بوده و بر اساس سیاست‌های این شرکت‌ها باید عمل کنند. از سوی دیگر برای مصرف‌کنندگان نیز با ذائقه‌سازی و قیمت‌های گزاف فشار خواهند آورد؛ و دولت‌ها سعی بر همراهی و قبول خط مشی این شرکت‌ها خواهند شد.

اخلاق اجتماعی؛ بدبینی مردم نسبت به دولت‌ها

اطلاعات و شواهد

- فاصله درآمدی بین حقوق‌بگیران سطوح پائین با حقوق‌بگیران سطوح بالا افزایش می‌یابد؛ این امر منعکس‌کننده روند قطبی شدن جامعه می‌باشد (همان، ص ۲۰).
- مزدکارگران ساده کاهشی می‌شود و اینان با از دست دادن فرصت‌های شغلی نیز مواجه خواهند شد (همان، ص ۲۰).
- تضاد و تفرقه در جوامع بیش‌تر خواهد شد؛... این شرایط با توجه به فناوری‌ها و ابزار پیشرفته ارتباطی جهانی وخیم‌تر می‌گردد (همان، ص ۵۳).
- در سال‌های آینده در بسیاری از کشورها، رشد اقتصادی کندتر شده و برنامه‌های رفاهی و توسعه انسانی کاهش می‌یابد، در نتیجه عملاً بی‌اعتمادی به نهادها و منابع رسمی قدرت در آنها تشدید می‌شود (همان، ص ۵۶).
- اعتماد عمومی به دولت از ماه می ۲۰۲۰ تا ژانویه ۲۰۲۱ به طور متوسط ۵ درصد کاهش یافته است، زیرا دولت‌ها نتوانستند ویروس کرونا را مهار کنند (همان، ص ۵۷).

تحلیل و استنباط

- کندی رشد اقتصادی و دستاوردهای توسعه انسانی، همراه با تغییرات سریع اجتماعی، بخش بزرگی از جمعیت جهان را دچار احساس ناامنی، نامطمئن بودن نسبت به آینده و بی‌اعتمادی به نهادها و دولت‌هایی می‌کند که از نظر آنها فاسد یا ناکارآمد هستند (همان، ص ۵۴).

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

- در کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته، فساد است که اعتماد به دولت را تضعیف می‌کند. فساد در حال حاضر یکی از مسلط‌ترین عواملی است که تقاضا برای تغییرات سیاسی را افزایش می‌دهد. بر اساس نظرسنجی سال ۲۰۱۹ در خاورمیانه و شمال آفریقا ۶۵ درصد مردم گفته‌اند که فساد در منطقه آنها در حال افزایش است (همان، ص ۵۷).

- در سال‌های آینده، پیشرفت‌های هوش مصنوعی (AI)، یادگیری ماشینی، G۵ و سایر فناوری‌هایی که دسترسی به اینترنت را گسترش می‌دهند، می‌توانند اعتماد عمومی را بیش‌تر کاهش دهند (همان، ص ۵۷).

- کشورها مواجه با شرایط رو به افزایش و با ترکیبی از پدیده تغییر اقلیم (خشکسالی)، ناامنی غذایی، جوانگرایی و افزایش جمعیت (در آفریقا) و شهری شدن سریع (روستائیان) که این مجموعه دست به دست هم داده و ثبات کشورها را شکننده و لرزان می‌کند. (همان، ص ۶۷).

- شهرها در جهان با توسعه چشمگیر مواجه شده‌اند؛ زیرا کسری بودجه و منابع مالی برای توسعه زیرساخت‌ها و سازگاری با تغییرات آب و هوایی بر مناطق روستایی اثر بیش‌تری داشته و شهرنشینی را تشدید کرده است (همان، ص ۷۰). نتیجه: زیر بنای توسعه و پایداری کشاورزی مشارکت مردم (با محوریت کشاورزان) با کارگزاران دولتی می‌باشد. مشارکت فعال و سازنده نیازمند اعتماد گروه‌های ذی‌مدخل است. با گسترش انواع فساد (چه در تولید و عرضه کنندگان محصولات کشاورزی و چه در دستگاه‌های اجرایی) اعتماد بین نیروهای مؤثر بخش کشاورزی تضعیف خواهد شد و در نتیجه توسعه و پایداری کشاورزی لطمه شدید خواهد خورد.

اخلاق و باورهای دینی؛ رفاه زدگی

اطلاعات و شواهد

- نمودار "رابطه ثروت با عبادت" گویای آنست که کشورهای غنی‌تر بزرگسالان بین ۳۵ تا ۶۵ سالگی کم‌تر به عبادت روزانه می‌پردازند (همان، ص ۶۰).

- همجنس‌گرایی، ... و در کشورهایی که از نظر اجتماعی محافظه‌کار هستند، مثل ایران، نیز در این ارتباط‌ها حضور خواهند داشت (همان، ص ۵۸).

- یافته‌های تحقیق نشان داد که تمایز چندانی میان دینداری شهرنشینان با دینداری روستائیان وجود ندارد و فقط در ابعاد مناسکی، دینداری شهرنشینان، بیش‌تر از روستائیان است (طالبان و شفیع زاده، ۱۳۹۶).

- عنابستانی و احمدزاده (۱۳۹۳) در تحقیق خود یافتند که: یکی از عرصه‌هایی که نسل جوان روستایی را به لحاظ ارزشی از نسل‌های قبل متمایز ساخته مربوط به حوزه دین است..... یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد بین نسل‌های مختلف در حوزه دینداری تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

تحلیل و استنباط

رحمانی (۱۳۹۱) در تحقیق خود به نکات زیر اشاره دارد: جامعه‌شناسی روستایی در ایران سابقه‌ای نزدیک به نیم قرن دارد... از جمله موضوعاتی که در این گفتمان علمی توجهی به آن نشده مقوله مذهب و امر دینی در روستا است. مذهب به مثابه هسته نظام فرهنگی و زمینه بازتولید انسجام اجتماعی نقشی کلیدی در جامعه روستایی ایران دارد، که از یک‌سو حافظ سنت است و از سوی دیگر می‌تواند عامل تغییر و عنصر مشروعیت بخش تغییرات باشد. اقتصاد سرمایه‌داری و مسائل شهری سبب شد روستا به مثابه عنصری اقتصادی و جمعیت‌شناختی شده اهمیت یابد ... و مقتضیات گفتمان روشنفکری دانشگاهی سبب شد به دین روستایی بی‌توجهی شود.

مشاهدات میدانی و گزارش حضوری کارشناسان گویای تغییرات جدی در رفتار و باورهای دینی روستائیان است. عوامل اقتصادی و فقر، رسانه های مجازی و بیگانه، الگو قرار گرفتن منحرفین شهرنشین، مشاهده برخی از مظاهر فساد (رشوه خواری و بی تعهدی) کارگزاران بخش کشاورزی، و غیره متأسفانه باورهای دینی روستائیان را بسیار تضعیف کرده و روال شتابنده ای را ترسیم میکند.

نتیجه: متأسفانه همگام با توسعه اقتصادی و افزایش درآمد روستائیان آموزش های دینی ترویج نیافته است. احساس روشنفکری کاذب، و مطالبه سطح رفاهی و رشدیافتگی بدون پیوست فرهنگی روند دین گریزی را بویژه بین جوانان روستایی در آینده تشدید خواهد کرد.

اخلاق علمی و فناوری های نوین

اطلاعات و شواهد

- سود احتمالی حاصل از بکارگیری هوش مصنوعی به طور نابرابر بین و درون کشورها توزیع می شود (همان، ص ۳۹).
- هوش مصنوعی تقریباً تمام صنایع را دگرگون خواهد کرد و وضعیت نیروی کار جهانی را به هم خواهد ریخت (همان، ص ۴۶).

- پیشرفت در هوش مصنوعی ... دلواپسی و توجه به اخلاقیات را افزایش خواهد داد (همان، ص ۴۷).
- برآورد می شود بیوتکنولوژی تا ۲۰ درصد در توسعه کشاورزی و صنایع سهم داشته باشد (همان، ص ۴۸).
- اثرات منفی بیوتکنولوژی در آینده: کاهش تنوع زیستی، تنش های اجتماعی پیرامون واریته های دستکاری شده ژنتیکی، بحران در نیروی کار و زنجیره تولید غذا (همان، ص ۴۹).
- تحقیقات سفارشی شرکت های چند ملیتی غذایی برای ذائقه سازی، تبلیغ و توصیه محصولات و یا نهاده های کشاورزی رو به افزایش است.

تحلیل و استنباط

- مردم ... نگرانند و وحشت دارند که برخی از شرکت های خصوصی (گوگل، فیس بوک و غیره) از اطلاعات شخصی آنان برای کنترل و کسب منافع مادی سوء استفاده کنند (همان، ص ۵۸).
- فاصله رشد تکنولوژی در کشورهای برخوردار با کشورهای ضعیف منجر به ارزانتر تهیه شدن مواد غذایی توسط برخورداران و در نتیجه رقابت نابرابر و تضعیف تولید در کشورهای فقیر خواهد شد.
نتیجه: گرچه علم و فناوری از نعمات با ارزش الهی میباشد، لکن با قرار گرفتن در دست سودجویان بی تعهد و بی اخلاق، حربه ای بر اقتصاد کشاورزی خرده پا وارد کرده و این شرایط با سرعت زیاد ادامه خواهد یافت.

اخلاق فرآوری محصولات کشاورزی؛ استاندارد و ذائقه سازی،

اطلاعات و شواهد

- علیزاده (۱۳۹۲) اظهار می دارد: "آن طور که از بررسی های بانک مرکزی می توان محاسبه کرد ۷۷ میلیون ایرانی سالانه بیش از ۱۱٫۱ هزار میلیارد تومان برای خوردن غذا و خوراکی های آماده (فست فود یا مواد غذایی سریع) هزینه می کنند."

- شیر مستی (۱۳۹۳) از فست فودها به عنوان غذاهای پرکالری یاد کرد که اضافه وزن و چاقی شکمی را به همراه دارند؛ و مصرف فست فودها مانع قد کشیدن کودکان می شود. وی معتقد است که افزودن موادی برای نگهداری بلندمدت، یا

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بهبود رنگ، و ارتقای طعم و مزه، ... موجب دفع کلسیم، سرطان زایی، چاقی مفرط، زمینه ساز تصلب شرایین و گرفتگی عروق، تضعیف سیستم ایمنی بدن میشود.

- خبرگزاری مهر (۱۳۹۶): بازار فست فود یا غذاهای فوری طی دو دهه اخیر به سرعت رو به توسعه بوده و در ایران نیز با رشد روزافزونی مواجه شده است به طوری که ارزش بازار داخلی آن حدود ۱۶ هزار میلیارد تومان برآورد شده است... بر اساس آمار مجامع بین المللی غذا و سلامت (تا پایان سال ۲۰۱۴) هر آمریکایی به طور میانگین سالانه بیش از ۲۹۰ دلار و هر کانادایی به طور میانگین حدود ۳۰۰ دلار برای فست فود هزینه می کند. ایالات متحده آمریکا نخستین بازار شکل گیری بزرگترین رستورانهای فست فود همچون کنتاکی، وندی، مک دونالد و ... است. از سال ۱۹۷۰ تاکنون مصرف فست فود در آمریکا سه برابر شده است.

- آذریا (۱۳۹۷) گفت: تغییر شیوه زندگی در کشور ما و بسیاری از کشورهای جهان در دهه های اخیر، وضع سلامت مردم را دستخوش دگرگونی کرده و تغییر سنت های گذشته و شیوه های جدید زندگی منجر به تغییر در الگوهای غذایی از جمله مصرف زیاد فست فودها و غذاهای غیرخانگی، افزایش دریافت چربی و کاهش مصرف سبزی و میوه و در نتیجه افزایش شیوع بیماری های غیرواگیر نظیر چاقی، بیماری های قلبی عروقی، سرطان و دیابت شده است.

- بنا بر گزارش مجتمعی فنی تهران (۱۴۰۳)، مصرف فست فودها مضرات دیگری هم در پی دارند مانند: افزایش هزینه خانوار در بلند مدت، افزایش هزینه های پزشکی، و تأثیرات زیست محیطی (تولید و حمل و نقل فست فود می تواند تأثیر منفی بر محیط زیست داشته باشد و به مسائلی مانند آلودگی و تغییرات آب و هوایی کمک کند).

تحلیل و استنباط

- موافقت نامه های بین المللی پیرامون استانداردهایی که برای محصولات تدوین می شود از ظهور و عرضه فناوری های جدید پشتیبانی کرده و نسبت به رفع ابهام و سردرگمی های بازار مصرف و همچنین، ایجاد هنجارها و معیارهایی که مورد اعتماد تولید کننده، بازار و تجارت و مصرف کننده باشد بسیار مؤثر است. عضویت در نهاد یا تشکلی که به تنظیم استاندارد می پردازد، برای هر کشور یا شرکت تولید کننده بسیار اهمیت دارد زیرا استانداردهای خود را اعمال کرده و در نتیجه منتفع گردد (همان، ص ۸۱)

- تبلیغات حساب شده و علمی و رسانه های متنوع توانسته اند در ذائقه مردم جهان تغییرات بسیاری را ایجاد کنند؛ غذاهای بومی و سنتی کم ارزش و کم تقاضی شده و فست فودهای بعضاً مضر خواهان فراوان یافته اند.

- نظارت و کنترل (مهار و مدیریت) سازمان های مسئول برای عرضه محصولات و مواد غذایی سالم و بهداشتی ابزاری برای تقویت شرکت های مربوطه شده که با امکانات مناسب و در اختیار میتوانند در سطح استانداردهای مصوب عمل کنند و رقبای ضعیف را از گردونه خارج نمایند.

- استانداردها و معیارهای کیفیت مواد غذایی مرتباً ارتقا می یابد؛ و تلاش کشورهای در حال توسعه به رسیدن در سطح کشورهای برخوردار بی نتیجه مانده است.

- نهضت غذاهای نرم (Slow Food Movement) برای مقابله با فست فودها شکل گرفته و در حال گسترش است. نتیجه: روند ذائقه سازی بدلیل طبیعت تنوع طلب انسان ادامه خواهد یافت، و این امر همراه با ارتقای مستمر استانداردهای غذایی و با کمک تبلیغات پیچیده فرهنگ بومی کشورها را متزلزل خواهد کرد؛ و کشورهای ضعیف توان پاسخگویی به نیازها و خواست مردم بویژه جوانان را نداشته و ناگزیر به واردات مواد غذایی آماده مصرف میشوند که بر تولید داخلی و اقتصاد کشاورزان لطمه جدی وارد خواهد کرد.

اخلاق ارتباطی؛ عوام گرایی و پوپولیسم؛

اطلاعات و شواهد

- وعده های عمل نشده مسئولین موجب بی اعتمادی مردم و کشاورزان می گردد (رحیم پور ازغدی، ۱۳۸۹).
- عدم رسیدگی به نارضایتی های اقتصادی یا اجتماعی منجر به بروز پدیده عوام گرایی یا پوپولیسم می شود. بررسی ها نشان می دهد که در طول چند دهه گذشته هم تعداد رهبران پوپولیست در قدرت و هم سهم آرای احزاب پوپولیست در سراسر جهان افزایش یافته است. اگرچه برخی از پوپولیست ها در مقام خود دچار تزلزل می شوند، لکن جذابیت پوپولیستی به احتمال زیاد تا مدت ها و تا زمانی که نارضایتی عمومی بالا باشد، جامعه قطبی شده باشد و اطلاعات نادرست و منحرف کننده نشر یافته باشد ادامه خواهد یافت. علاوه بر این، پوپولیسم پس از بحران های اقتصادی یا تحولات در گرایش های قومی و مذهبی (و در پدیده مهاجرت) رو به افزایش خواهد بود (منبع اصلی، ص ۶۶).

تحلیل و استنباط

پدیده پوپولیسم رو به گسترش است؛ این پدیده برای فریب یا قانع کردن مردم با وعده های غیر عملی و یا توجیه های غیر واقعی ولی زیبا و فریبنده توسط برخی از دولتمردان و یا منتخبین مردم برای مجلس قانونگذاری عمل می شود. این امر در بلندمدت اثرات منفی بسیار بجا میگذارد؛ از سویی اقدام و توسعه ای حاصل نمیشود، و از سوی دیگر بی اعتمادی مردم نسبت به نظام اجرایی کشور تضعیف می گردد.

نتیجه: در بخش کشاورزی، برخی از مسئولین برای پوشش ضعف های اخلاقی و عملکردی خود مبتلا به این عارضه شده اند. دادن اطلاعات مایوس کننده و غلط، فرافکنی، و عدم قبول مسئولیت و جدی نبودن در میدان عمل (کاهش انگیزه و تعهد کاری) ممکن است افزایش یافته و نظام اجرایی بخش کشاورزی را در آینده ناکارآمد نماید.

نتیجه گیری و توصیه ها:

گسترش اقتصاد لیبرال که بدنبال حداکثر سود میباشد در کشورهای در حال توسعه و تحت تسلط فساد فراوانی را در پی داشته است؛ این نظام اقتصادی در کشورهای سرمایه داری رشد کرده و در آن مناطق همزمان ضوابط و قوانین کنترل کننده نیز تدوین و فرهنگ عمومی جامعه برای نظارت ارتقا و سازگار گردیده است؛ لکن در کشورهای پیرو فقط جنبه های ظاهری اقتصاد لیبرال بصورت تقلیدی ناقص نشر یافته است.

کاهش منابع تولیدی و تغییرات اقلیمی و در نتیجه کاهش احتمالی تولیدات داخلی و از سوی دیگر افزایش مطالبات عمومی برای غذای بهتر و بیشتر دولت ها را ناگزیر به افزایش واردات خواهد کرد؛ و این زمینه ای مناسب برای سودجویان بی اخلاق خواهد شد.

در آینده شرایط برای رشد بی اخلاقی در بخش کشاورزی فراهم تر خواهد بود و برای مهار و مدیریت این امر توصیه های زیر عرضه می گردد:

۱. درک و تبیین عمیق و جامع عوامل فساد را در بخش کشاورزی باید گسترش یابد.
۲. برای هر یک از موضوعات فوق باید نشست های تخصصی مستقل ولی هماهنگ با حرکت کلی اخلاق مدار برگزار گردد.
۳. سازمان ها و مؤسسات اجرایی باید مسئله اخلاق را جدی گرفته برای کارکنان خود دوره های آموزشی و پرورشی

متنوع ارایه دهند.

۴. دانشگاه ها و مؤسسات تحقیقاتی بایستی نسبت به انجام پژوهش های کاربردی در زمینه های آینده پژوهی در اخلاق کشاورزی مبادرت نموده و برای اساتید و محققین خود برنامه های هشداردهنده و آموزنده ارایه نمایند، و دوره های آموزشی برای دانشجویان تدوین کنند.

Agricultural Ethical Challenges towards 2040

Zamani.G.H.

Professor at Shiraz University

Abstract

Ethics is one of the foundations of development; And weakening the ethical bases and principles in the agricultural sector will have a serious effect on food supply and agricultural sustainability. From another point of view, the world is undergoing rapid and serious changes, in such a way that with the expansion of the liberal capitalist economy, the factors for the growth of corruption and immorality in the world have also been provided. The book World by 2040 (in Persian), which looks at the report of the National Intelligence Council, predicts global emerging dynamics and contains informative points for policymakers and policy researchers in various fields, including the agricultural sector. This article, which is the result of archival research, content analysis, and concept forming, has deduced and analyzed the above main source of immoral concerns in the agriculture and food sector until 2040. From that source the following ethical challenges were extracted , explored and adapted to the conditions of the country: 1) Ethics & Place of rural women; 2) workforce; youth; immigration; and the aging of the agricultural sector; 3) trade; and large multinational corporates; dependencies; 4) social relations; pessimism, untrust of people towards governments; 5) religious beliefs; and prosperity; 6) scientific ethics and new technologies; 7) processing of agricultural products; standardization and taste making; and 8) communication ethics; Popularism.

Keywords: Future ethical research in the agricultural sector; Agricultural ethics; Global developments until 2024; Developmental factors, Rural women, Rural youth.

التحديات الأخلاقية التي تواجه القطاع الزراعي حتى عام ١٤٢٤ش

الدكتور غلامحسين زمانی

أستاذ بجامعة شیراز

* - المؤلف المسؤول: ghh_zamani@yahoo.com

ملخص

تعدّ الأخلاق إحدى الركائز الأساسية للتنمية؛ وإنّ إضعاف المبادئ والأسس الأخلاقية في قطاع الزراعة سيؤثر بشكل جدي على تأمين الغذاء واستدامة الزراعة. ومن منظور آخر، فإنّ العالم تغييرات سريعة وجديدة، بحيث أنّ انتشار الاقتصاد الليبرالي الرأسمالي قد أوجد وزاد من فرص الفساد وسوء الخلق حول العالم. كتاب (العالم حتى عام ٢٠٤٠) الذي يستعرض تقرير مجلس السياسات الاستراتيجية الأمريكي يتنبأ بالتغيرات العالمية حتى العام ٢٠٤٠ الميلادي، ويحتوي على نقاط توجيهية لصنّاع السياسات والباحثين في مختلف المجالات بما في ذلك قطاع الزراعة. وهذه المقالة التي بين أيدينا تستنبط وتحلل مخاوف سوء الأخلاق في قطاع الزراعة والغذاء حتى العام ١٤٢٤ الهجري الشمسي بالتركيز على المصدر الرئيسي المذكور، وهي حصيلّة دراسات مكتبية، وتحليل للمحتوى، ومن نوع البحوث الأساسية. ومن التغيرات المستقبلية المبنية على استشراف المستقبل لذلك المجلس تم استخراج النقاط التالية ومقارنتها مع ظروف البلاد وتنظيمها وتقديمها: (١) الأخلاق الأسرية - ومكانة نساء الريف؛ (٢) القوى العاملة، والشباب، والهجرة، وشيخوخة قطاع الزراعة؛ (٣) التجارة، والشركات الكبرى متعددة الجنسيات، والارتباطات؛ (٤) العلاقات الاجتماعية، وتشاؤم الناس تجاه الحكومات؛ (٥) المعتقدات الدينية، والرفاهية؛ (٦) الأخلاق العلمية والتكنولوجيا الحديثة؛ (٧) معالجة المنتجات الزراعية، والمعايير وتشكيل الذوق؛ و (٨) الأخلاق التواصلية، والشعبوية.

الكلمات المفتاحية: استشراف المستقبل في قطاع الزراعة؛ الأخلاق الزراعية؛ التغيرات العالمية حتى عام ٢٠٤٠؛ أسس التنمية، النساء الريفيات، الشباب الريفي.

منابع:

- آذريپرا، آ. (١٣٩٧). همدان رشد قارچ گونه فست فودها و شکل گیری خیابان پیتزا. خبرگزاری تسنیم.
- اینانلو، م. (١٣٩٨). طلاق در مناطق روستایی. خبرگزاری جمهوری اسلامی. ١٣٩٨/٨/٢٧. کد خبر ٨٣٥٥٠٥٩١.
- پورزمان، ط. (١٣٩٥). وقتی پای طلاق به روستاها باز می شود.
- خبرگزاری م. (١٣٩٦). ایرانی ها سالانه چقدر فست فود می خورند؟ ٣ خرداد ١٣٩٦، بخش - اقتصاد - ٦٧٤٥٥٨/٢٣.
- رحمانی، ج. (١٣٩١). جایگاه دین روستایی در جامعه شناسی روستا: علل بی توجهی و پیامدهای آن. فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران.
- رحیم پور ازغدی، ح. (١٣٨٩). تلخ ترین نوشته من. ناشر: آفاق شرق. ١٣٠ صفحه.
- زمانی، غ. (١٤٠٣). جهان تا سال ٢٠٤٠. مؤلفه های شکل دهنده، چالش ها، و سناریو های محتمل. ناشر: مرجع علم.
- زمانی، غ. و مجتبی، پ. (١٤٠٢). حاکمیت بر کشاورزی و غذای گوارا. ناشر: انتشارات مرجع علم.
- شیرمستی، م. (١٣٩٣). فست فودها مانع قد کشیدن کودکان می شوند. سایت تحلیل خبری عصر ایران.
- عنابستانی، ع. ا، و احمدزاده، س. (١٣٩٣). بررسی تفاوت های بین نسلی به لحاظ وضعیت دینداری در سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: دهستان کارده - مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره (٦)، شماره (١)، صفحات (١٠٥-١٢٠).
- طالبان، م. ر. و شفیع زاده صداقت، ح. (١٣٩٦). بررسی تجربی تفاوت دینداری در دو ساختار شهری و روستایی. راهبرد فرهنگ / شماره ٣٧.
- طریقت، م. ا. (١٣٩٥). وقتی پای طلاق به روستاها باز می شود. خبرگزاری تسنیم.
- علیزاده، ا. (١٣٩٢). ٣٧ میلیون بشکه نفتی که فست فود می شود/ هزینه نیم میلیونی هر خانوار برای غذای آماده. خبرآنلاین.
- مجمع فنی تهران. (١٤٠٣). فست فود چیست؟. مجمع فنی تهران، واحد نیواران.
- معیدفر، س. (١٣٩٥). وقتی پای طلاق به روستاها باز می شود. خبرگزاری تسنیم.

به سوی اخلاق امانت مدار خاک در ایران

محمد رضا بلالی*^۱ و کامبیز بازرگان^۲

۱- استادیار موسسه تحقیقات خاک و آب، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۲- دانشیار موسسه تحقیقات خاک و آب، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

* نویسنده مسئول: Email: mrbalali68@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

بلالی، م. ر.، بازرگان، ک. (۱۴۰۳). به سوی اخلاق امانت مدار خاک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده.

خاک یکی از منابع پایه تجدیدناپذیر و اثرگذار بر پایداری زیست بوم و حیات انسان است. علاوه بر کمیت خاک، کیفیت آن نیز بر ایفای نقش های متعدد آن به ویژه در تولید محصولات کشاورزی و خدمات زیست بوم مؤثر است. از طرف دیگر، شواهد روشن و متعددی وجود دارد که نحوه رفتار انسان ها با خاک به ویژه در بخش کشاورزی و منابع طبیعی، صدمات شدیدی به کمیت و کیفیت منابع خاک جهانی و ایران وارد کرده است. منابع خاک کشور در اثر عواملی مانند تغییر کاربری، فرسایش، افزایش شوری، کاهش مواد آلی و بنیه حاصلخیزی، آلودگی و کاهش تنوع زیستی به شدت در معرض آسیب هستند. مرور تجارب گذشته نشان می دهد با ورود به پارادایم صنعتی شدن، یعنی ظهور جهان بینی مکانیکی و شیوع کنترل گری به جای تعامل و سازگاری با طبیعت، ارزش های ذاتی و غیر اقتصادی خاک در مقابل ارزش های اقتصادی رنگ باخته و بشر مدرن با سرعتی بسیار بیشتر از انسان سنتی برای بهره کشی حداکثری به تخریب خاک پرداخته است. حاکمیت پارادایم مدرنیته و ارزش اقتصادی تا بدان جا پیش رفته که با وجود پیشرفت فناوری، دانشمندان معتقدند فعالیت کشاورزان امروز برای ارتقای بهره وری مانند دویدن روی تردمیل است و اصطلاح «تردمیل بازار» را برای آن به کار برده اند. نتایج چند پژوهش میدانی در مقیاس ملی در ایران و مقیاس منطقه ای در استان اصفهان نشان داد بهره برداران و کارشناسان بر لزوم پرداختن به موضوع اخلاق بهره برداری خاک تأکید دارند. در این میان و هم راستا با نتایج پژوهش های جهانی، در ایران نیز ذی نفعان بر نقش دین و اخلاق اسلامی در بازتعریف اخلاق بهره برداری از خاک تأکید دارند. بر این اساس «اخلاق امانت مدار خاک» در پارادایم جدیدی که در آن، تنها خداوند مالک اصلی همه چیز شناخته می شود و خاک نیز مانند سایر نعمت های الهی نزد انسان، به عنوان خلیفه الهی، امانت است به بازتعریف رابطه انسان با خاک در سه سطح حوزه عمل فردی، حوزه مدیریت جمعی و حوزه سیاست عمومی در زمینه خاک می پردازد. با توجه به نتایج پژوهش، پنج راهکار شامل ترویج بهره برداران، توسعه توجه به آموزه های دینی و مذهبی در رفتار با خاک، آموزش بهره برداران، اصلاح و تکمیل قوانین و مقررات، و نیز حمایت های دولتی به منظور توسعه اخلاق امانت مدار خاک در جامعه به ویژه در بخش کشاورزی و منابع طبیعی پیشنهاد می شوند.

واژگان کلیدی. خاک، امانت داری، اخلاق، پارادایم، سنت، مدرن، توسعه پایدار

مقدمه

خاک در کنار آب و هوا یکی از سه منبع پایه و اصلی کره زمین است که در چرخه حیات و تنظیم روابط زیست بوم نقش ویژه دارد. منابع علمی یازده نقش مختلف را برای خاک در زیست بوم های مختلف و در ارتباط با محیط اطراف خود و موجودات زنده از جمله انسان برشمرده اند (فائو، ۲۰۱۵). بعضی از این نقش ها مانند تأثیر خاک در تغییر اقلیم، ذخیره کربن، منابع ژنتیکی غنی موجودات خاکزی، نگهداری آب، تصفیه آب و کاهش آلودگی ها و نیز تأمین غذا، چوب و سوخت، بسیار بارز بوده و نشان دهنده تأثیرپذیری مستقیم زیست بوم و حیات موجودات از جمله انسان از کمیت و کیفیت منابع خاک است. در ایران چالش های حوزه خاک به عنوان یکی از مهم ترین منابع غیر قابل تجدید شامل (۱) تغییر کاربری اراضی جنگلی، مرتعی و کشاورزی، (۲) کم رقی شدن خاک ها و برون کشی بی رویه و تهی سازی عناصر غذایی خاک، (۳) تهی سازی آبخوان ها و سفره ها بدون تقویت و تغذیه همسنگ، (۴) گسترش آلودگی ها و آلاینده های شیمیایی، نفتی، عناصر سنگین و مواد مضر در خاک، (۵) خستگی و فرسایش خاک، (۶) شوری زایی و بیابان زایی، (۷) جابه جایی خاک و خاکدانه و خاکریان توسط سیل، آب، باد و انسان و فرایندهای بشر ساخت، (۸) کاهش محتوای مواد آلی و تنوع زیستی خاک ها به دلیل استفاده بیش از حد، همراه با مدیریت نادرست خاک کره، روزافزون و دامن گیر خاک ها و زیست بوم ها شده است که پیامدهایی مانند تهدیدات و تحدیدات جدی برای سپهرهای سیاره، به ویژه خاک کره ایران، زی گونگی، زیست کره ایران، سلامت و امنیت خود حوضه ها و زیست بوم ها، امنیت غذایی بشر و بهروزی و حیات انسان ها دارد (قیومی محمدی، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ ب). در نقد گسترش روزافزون این تخریب ها در ایران و جهان که به ویژه از دهه ۵۰ میلادی با ظهور بحران محیط زیست هویدا شد، علاوه بر بازنگری ابعاد فنی و ارتباط آن به ابعاد اقتصادی و اجتماعی، غفلت از ارزش های ذاتی این منابع و تغییر نگرش انسان ها مورد توجه قرار گرفته و در دهه های اخیر اخلاق کاربردی با پیوند علم و ارزش در رفع این نقیصه برای ارتقاء مراقبت و بهره برداری خردمندانه از آن ها می کوشد. اخلاق کاربردی به دنبال آن است که با تفکر مجدد به فلسفه اخلاق و فرموله کردن مجدد نظریه های اخلاق انسان محور به گونه ای به موجودات غیر انسان و طبیعت، حقوق مدنی اعطا نماید. لذا از دهه هفتاد میلادی تاکنون نظریه های متفاوتی در جایگزینی اخلاق انسان محور^۱ از جمله بسط گرایی^۲، جانور محوری^۳، زیست محوری^۴، بوم محوری^۵، اکوفمینسم^۶ و عدالت زیستی^۷ توسط فلاسفه محیط زیست ارائه و تلاش نمودند تا طبیعت را وارد قلمرو اخلاق کنند. این نظریه ها در یک طیف محیط زیست گرایی سبز روشن تا سبز تیره قرار می گیرند. در این طیف از سبز روشن به سبز تیره فاصله از اخلاق انسان محور بیشتر می گردد. برای مثال سبز روشن جایگاه مستقل اخلاقی را محدود به انسان می کند، نیمه سبز جایگاه مستقل اخلاقی را به حیوانات غیر انسان در برخی گونه ها خواه برای انسان مهم باشند یا نه، اعطا نموده و در سبز تیره جایگاه مستقل اخلاقی به تمام موجودات زنده و نه فقط افراد آن ها بلکه جمعیت ها و گونه ها و حتی برای هویت های جامع که شامل موجودات زنده و غیر زنده می شود اعطا گردیده است. لذا سؤالاتی مطرح شده، نظیر اینکه ما به حیث انسان چگونه بایستی در مورد رابطه خویش با طبیعت بیندیشیم؟ نسبت دادن جایگاه اخلاقی به چه گروهی از موجودات درست است؟ آیا اصولاً ارزشی مستقل از ارزش گذار (انسان) برای

1- anthropocentrism

2 - extensionism

3- zoocentrism

4- biocentrism

5 - ecocentrism

6 - ecofemenism

7- ecojustice

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

اشیا وجود دارد؟ فضایل زیست محیطی کدامند؟ کدام علم موجب حیرت است و کدام شرارت‌ها از کندوکاو علمی بر می‌خیزد؟ کدام فضائل فکری و اخلاقی را می‌توان با توسعه آموزش علم توسعه داد؟

بدین ترتیب مباحث اخلاقی در اولین قدم ما را با این سؤال مواجه می‌نماید که آیا موجود (در اینجا طبیعت / خاک) واجد ارزش ذاتی است؟ اگر هست، منبع این ارزش از کجاست؟ در قدم بعد آیا طبیعت حقوقی دارد؟ اگر طبیعت حقوقی دارد چگونه باید رعایت کرد؟ آیا انسان بخشی از طبیعت است یا جدای از آن است؟ ارزش‌ها، اصول و معیارهای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در عمل چه هستند؟ چه زمانی، اگر نگوئیم هرگز، اصلاحات ارضی به لحاظ اخلاقی موجه است؟ سرریز مواد آلاینده به خاک مزارع دیگران چه حقوقی را بر طرفین مترتب می‌کند؟ در رابطه با اراضی منابع طبیعی چه؟ آیا انسان دارای تعهدات اخلاقی نسبت به زمین است؟ آیا بایستی به زمین حقوق یا جایگاه قانونی اعطا کرد؟ چنانچه ملاحظه می‌شود پاسخ به این پرسش‌ها، نحوه ارتباط میان انسان و طبیعت را تعیین می‌کند. به همین دلیل اخلاق کاربردی در ارتباط با کشاورزی که اساساً ارتباط بین انسان و طبیعت است، موضوعیت می‌یابد. اخلاق کشاورزی با نگاهی کل‌گرا که قادر باشد قضاوت در مورد رفتار قابل قبول دست‌اندرکاران کشاورزی به‌عنوان امانتدار^۱ خاک، آب و منابع زیستی و همچنین تهیه‌کنندگان غذا و الیاف سالم و مغذی را تعیین و تسهیل کند، ضروری بوده و این خود نیازمند چارچوبی بافارمند است که ملاحظات جوامع را لحاظ نماید.

در حوزه تعامل انسان و طبیعت، نقطه عطف، ورود به پارادایم صنعتی شدن یعنی ظهور جهان‌بینی مکانیکی و شیوع کنترل‌گری به‌جای تعامل و سازگاری با طبیعت است. چراکه این تلقی به اجمال طبیعت را قابل فهم، قابل پیش‌بینی و قابل کنترل می‌داند. ریشه این تلقی در آن است که اگر انسان خودش را معیار و آقای همه چیز بداند، طبیعت صرفاً شیئی «مادی» خواهد بود. به عبارتی طبیعت منبعی مستقل از ارزش است که می‌توان آن را مطابق میل و اراده کنترل و بر آن حکمرانی کرد. نگرش مکانیکی به طبیعت مدل اقتصادی ویژه‌ای را در روابط میان انسان و طبیعت شکل داد که در آن حداکثر تولید ملاک بوده و بنابراین نه تولیدکننده و نه مصرف‌کننده در باب ارزش‌های غیر اقتصادی منابع، قضاوت ارزشی نمی‌کنند. در این نگاه ارزش، فراورده ذهنیت و فعالیت انسانی است و در خود منابع، ارزشی نهفته است.^۲

برای مثال کشاورزی مدرن به‌شدت صنعتی شده تا با حداقل نیروی کار، حداکثر محصولات حیوانی و گیاهی را تولید کند. هدف اولیه «پارادایم تولید صنعتی»، بهبود قابلیت تولید گروهی از حیوانات و گیاهان منتخب است. به عبارت دیگر اصلی‌ترین هدف پارادایم تولید، دستیابی به بیشترین کمیت تولید محصولات کشاورزی است. سیستم کشاورزی بر اساس پارادایم تولید، ارزش‌های بوم‌شناسانه را که کیفی بوده و به سختی قابل کمی‌شدن هستند به‌رسمیت نمی‌شناسد. بنابراین طراحی این سیستم کشاورزی مبتنی بر تولید کالا و ارزش اقتصادی آن است. در حالی که اهمیت سیستم زراعی طبیعی بر اساس اصول بوم‌شناسانه است که در سیستم مدرن به‌طور گسترده‌ای مورد غفلت قرار گرفته است.

آلدو لئوپلد اکولوژیست آمریکایی این مدل جدایی و انشقاق بین اقتصاد و اکولوژی را در سیستم کشاورزی 'گسستگی A-B'^۳ نامید (لئوپلد، ۱۹۴۹). مدل اقتصادی (A) ارزش اراضی را صرفاً ارزش بیرونی^۴ یا توان بالقوه تولید آن می‌داند. در مقابل، مدل بوم‌شناسانه (B) اراضی را موجودی زنده می‌داند که علاوه بر خاک شامل گیاه و حیوانات درون و بیرون

1- stewards

۲ - فیلسوف انگلیسی جان لاک (۱۶۸۹) به‌طور مجاب‌کننده‌ای استدلال نمود که طبیعت به‌خودی خود فاقد ارزش ذاتی است اما انسان در اثر کاری که روی آن انجام می‌دهد می‌تواند ارزش نهفته بیرونی اراضی را به محصولی مفید و سودمند تبدیل نماید.

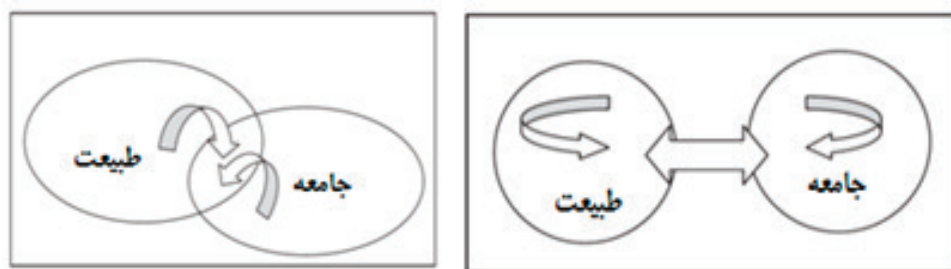
3-A-B cleavage

4 - the latent extrinsic (or resource) value

خاک و همچنین آب و جریان انرژی درون آن است. در مدل بوم‌شناسانه (B) اجزاء زیست‌بوم دارای ارزشی بالاتر و فراتر از ارزش صرف اقتصادی هستند. پارادایم تولید‌گرایی سیستم فعلی کشاورزی مبتنی بر مدل (A) است. بعضی طرفداران پارادایم تولید‌گرایی ارزش‌های مطرح‌شده در مدل بوم‌شناسانه (B) را صراحتاً رد می‌کنند و گروه‌های دیگری هستند که وجود این ارزش‌های بوم‌شناسانه را تا آنجا می‌پذیرند که در سیستم تولید‌گرایی کشاورزی فعلی دخالت نکنند (کلر و همکاران، ۲۰۰۲).

تلقی کالانگر از منابع، ارمغان اصلی پارادایم مدرنیته بود که مبتنی بر فیزیک نیوتنی و پشتوانه فلسفه بیکن و کارترین‌هاست. این پارادایم که منجر به تقلیل یا فروکاستن و تمایل به کنترل طبیعت شد، توسط مهندسان که در این پارادایم به‌عنوان نخبه در سیاست‌گذاری‌های دولت‌ها به کار گرفته شدند، شیوع پیدا کرد. پیامد نخبه‌گرایی و جایگاه جدید مهندسان، سبب فاصله گرفتن آن‌ها از جریان‌های اصلی اجتماع و نهایتاً قطع تماس این گروه (و به تبع نهادهای دولتی) از احساسات و عقائد عمومی مردم گردید (ترتن و میسن، ۲۰۰۰).

شکل ۱. رابطه انسان و طبیعت؛ شیوه سنتی (راست) و شیوه مدرن (چپ) (ناستادالاسلاید، ۲۰۱۱)

در گذار از پارادایم مبتنی بر جهان‌بینی مکانیکی که مدل اقتصادی ویژه‌ای را در روابط میان انسان و طبیعت شکل داده بود، از دهه ۵۰ میلادی و با بروز بحران محیط زیست و به‌ویژه با طرح توسعه پایدار در دهه ۹۰ میلادی، نیاز به پارادایمی که هوشمندی عالم را کل‌نگرانه و شهودی ادراک کرده و یکپارچه عمل کند، بیش از پیش رخمون گردید. لئوپلد بر همین مبنا نظام آموزش در اخلاق اراضی را مورد نقد قرار داد و جدی‌ترین مانع تکامل اخلاق اراضی برای دستیابی به بسط مرزهای اجتماع به خاک‌ها، آب‌ها، گیاهان، حیوانات و جامعه زیستی را این حقیقت دانست که نظام آموزش و اقتصاد به‌جای حرکت به‌سوی هوشیاری و آگاهی مشتاقانه^۱ نسبت به اراضی، در جهت خلاف آن حرکت کرده است (لئوپلد، ۱۹۴۹: ۲۴۰). در ادامه موضوع نقش و تأثیر تغییر پارادایم و جهان‌بینی بر اخلاق عملی در بهره‌برداری از منابع طبیعی و به‌ویژه خاک از نگاه پژوهشگران غربی تا آنجا پیش رفت که هولمز رولستن سه (۲۰۰۶) در مقاله‌اش تحت عنوان «مراقبت از طبیعت: آنچه علم و اقتصاد قادر به آموزش آن نبوده ولی دین قادر به آموزش آن است»، غفلت از وحی در کنار دو منبع عقل و تجربه به‌عنوان پایه‌های علم جدید در دوران مدرن را متذکر شده و خاطرنشان کرد «مسیحیت همراه با دیگر ادیان هدایت‌گر بشر، بایستی مجدداً به اخلاق اراضی وارد شوند».

تامسون (۲۰۱۱) در مقاله اخلاق خاک معتقد است تمایل بیشتر برای مشارکت در گفتگوهای اخلاقی بر سر راه‌های جایگزین برای درک اخلاق خاک، علاوه‌بر اینکه اهداف مدیریت خاک را روشن می‌کند، تفاوت در دیدگاه‌ها را که مسبب تعارض یا پیامدهای ناخواسته هستند آشکار می‌کند. بر این اساس، در اولین پیش‌نویس اخلاق خاک، فهرستی از شیوه‌هایی که از زبان اخلاقی بر مدیریت و امانت‌مداری خاک تأثیر می‌گذارد تنظیم گردید.

1- intense consciousness

ملاحظات اخلاقی رفتار با خاک در سه سطح متمایز شامل (۱) حوزه عمل فردی با خاک، مانند عمل یک کشاورز؛ (۲) حوزه مدیریت جمعی (اما اغلب غیر رسمی) با خاک به عنوان یک منبع مشترک؛ و (۳) حوزه سیاست عمومی نسبت به خاک، معنی می‌یابد. در هر یک از حوزه‌های سه گانه فوق، مدیریت خاک می‌تواند وسیله یا ابزاری برای دستیابی به هدف اساسی‌تر، مفهوم‌سازی شود. مانند انجام وظایف در قبال سایر افراد یا نسل‌های آینده یا یافتن نقطه توزیع بهینه خیر و شر در قالب رزق و روزی انسان (معاش فعلی) و بهره‌کشی و استفاده نادرست محیط زیست که سلامت انسان‌ها را به خطر می‌اندازد. البته امکان فراتر رفتن از این درک ابزارگرایانه از اخلاق خاک با در نظر گرفتن اینکه آیا شیوه‌های مراقبت از خاک به شکل‌گیری شخصیت اخلاقی یا هویت‌های اجتماعی کمک می‌کند نیز وجود دارد. چنین شیوه‌هایی از تفکر در دوره‌های قبلی و پارادایم سنت نظیر شیوه کشاورزی یونان باستان که عناصر مهم شخصیت و فرهنگ را تشکیل می‌داد رایج‌تر بود، اما در دوره‌ای که افراد نسبتاً کمی در مدیریت فعال خاک شرکت می‌کردند از بین رفت.

گرانوالد (۲۰۲۳) متذکر شد، اگرچه «اخلاق زمین» و «اخلاق متمرکز بر کشاورزی» رسمیت یافته، اما واجد اخلاق عمومی خاک نیستیم. رویکرد انسان به طبیعت رویکرد نسبی‌گرایی اخلاقی بوده است. اخلاق انسان‌محوری که به نوعی تقدم خواسته‌ها، نیازها، ارزش‌ها و منافع انسان را توجیه کرده و باعث تخریب جدی محیط خاک و سیاره زمین شده است. وی با گزارش اجمالی شاخه‌های اخلاقی هنجاری اعمال‌شده در خاک/طبیعت/محیط زیست که شامل (۱) اخلاق طبیعی (اخلاق حقوق طبیعی) مبتنی بر (الف) اصل طبیعی حیات یا (ب) اخلاق دینی (اخلاق احکام الهی)؛ (۲) اخلاق فضیلت مرتبط با ارزش‌گذاری خاک/طبیعت/زمین؛ (۳) اخلاق وظیفه‌گرا^۱ که وظیفه، الزام یا اخلاق قاعده است که به (الف) اخلاق وظیفه‌گرای عمل، (ب) اخلاق وظیفه‌گرای حاکم، و (ج) اخلاق وظیفه‌گرای کانتی تقسیم می‌شود؛ (۴) اخلاق نتیجه‌گرایانه^۲ که بر پیامدها (مانند ترسیب کربن خاک، رفاه و شکوفایی مردم) با (الف) خودگرایی اخلاقی، (ب) فایده‌گرایی عملی، و (ج) فایده‌گرایی حکومتی متمرکز است؛ (۵) نظریه شهودگرایی که وظیفه و اخلاق پیامدگرا را ترکیب می‌کند؛ و (۶) اخلاق رابطه با (الف) اخلاق امانت‌مدار^۳ و (ب) اخلاق مراقبت؛ نهایتاً اخلاق یکپارچه خاک یا به عبارت دیگر «اخلاق پلورال یکپارچه خاک (PISE)»^۴ است را ارائه می‌دهد. PISE چندین رکن اخلاقی را در یک اخلاق منسجم خاک ترکیب کرده، به گونه‌ای که استفاده، مدیریت، صیانت^۵، حفاظت^۶، امنیت، سلامت، کیفیت و تقدس خاک‌ها^۷ را دربر می‌گیرد. این اخلاق یکپارچه خاک دارای سه رکن است. رکن اول بر ارزش‌گذاری خاک و محیط زیست و معیارهای اخلاقی مردم نسبت به خاک متمرکز است. این رکن به بررسی معنای فضیلت می‌پردازد که خوب بودن اخلاقی، «به حداقل رساندن آسیب»^۸ در رابطه با خاک و محیط زیست است. رکن دوم بر سواد خاک و محیط زیست (یعنی داده‌های قابل مشاهده، حقایق، دانش، نقشه‌ها و مدل‌های خاک) و ارزیابی پیامدهای استفاده و مدیریت خاک از طریق درک روابط علت و معلولی متمرکز است. رکن سوم بر درک و آگاهی از روابط خاک و محیط زیست متمرکز است. این رکن نشان‌دهنده اخلاق مراقبت است که بر روابط صمیمی همدلانه ذهنی^۹ و بین‌الذهانی^{۱۰} با خاک/طبیعت

1 - deontological ethics

2- consequentialist ethics

3- stewardship ethics

4 - Pluralistic Integral Soil Ethics (PISE)

5 - preservation

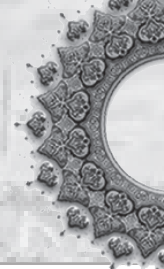
6 - conservation

7 - sacredness of soils

8 - quality of being morally good (minimizing harm)

9 - empathic subjective

10- intersubjective intimate relations

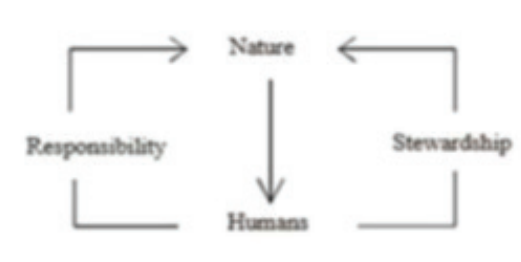

تأکید می‌کند. مراقبت از خاک با نزدیکی افراد و اینکه چگونه از طریق حواس، احساس و تجربیات، خاک و طبیعت را برای خودشان شخصی‌سازی کنند مرتبط است. گرانوالد (۲۰۲۳) همچنین معتقد است PISE یک اخلاق یکپارچه است که «مراقبت از خاک» را از یک لفظ به یک فرایند فعال تبدیل می‌کند، یعنی مراقبت از خاک، که عمداً برای به حداقل رساندن تخریب خاک و ارج نهادن به خاک از نظر زیبایی و طبیعی بودن آن‌ها انجام می‌شود.

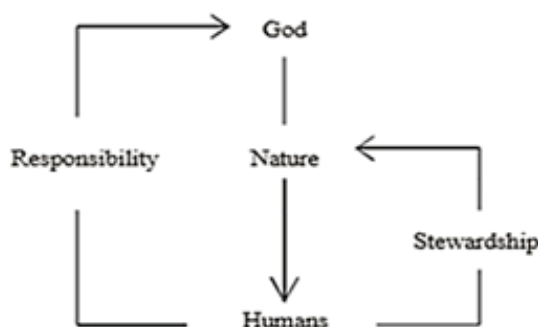
از جمله مفاهیم اخلاقی که دربردارنده برنامه‌ریزی و مدیریت مسئولانه منابع بوده و در محیط‌زیست، طبیعت، اقتصاد، سیاست، دین، کلام، مدیریت، مالکیت، سلامت و نظایر آن به کار گرفته شده و عناصری از موارد فوق را دربر دارد، امانت‌مداری (stewardship) است. در قلمرو منابع طبیعی، مدیریت امانت‌مدار^۱ در یک‌سری اصول عمومی و پایه با بعضی مفاهیم اخلاقی نظیر اخلاق اراضی لئوپلند، بوم‌شناسی ژرف^۲، حقوق حیوانات^۳ و دیگر رویکردهای حق‌محور^۴ نظیر امانت‌مداری محیط زیستی، امانت‌مداری حومه شهرها، امانت‌مداری اراضی، امانت‌مداری اراضی حیات وحش و امانت‌مداری جنگل که در حوزه بهره‌برداری و مدیریت منابع طبیعی در حال گسترش است مشترک است (ووندرلیچ، ۲۰۰۴). وورل و اپل‌بای (۲۰۰۰) عناصر امانت‌مداری را بدین ترتیب دسته‌بندی کرده‌اند.

- ۱- امانت‌مداری عبارت است از مدیریت مسئولانه که مصالح دیگران را نیز در نظر می‌گیرد.
- ۲- امانت‌مدار مسئولیت نسبت به جامعه و نسل‌های آینده را می‌پذیرد (موضوعی که در تعریف پایداری هم مد نظر است).
- ۳- امانت‌مدار بر اساس ارزش ذاتی و ارزشی که خداوند به سایر گونه‌ها/جهان طبیعت بخشیده مسئولیت دارد.
- ۴- امانت‌مدار درجه‌ای از پاسخگویی به قدرت‌های مافوق نظیر جامعه و خدا را می‌پذیرد.
- ۵- امانت‌مداری، امانت‌مدار را در یک جامعه وسیع‌تر قرار داده که بده‌بستان با سایر اعضای جامعه را به‌عنوان یک ضرورت می‌پذیرد.

در حوزه مدیریت منابع طبیعی وورل و اپل‌بای (۲۰۰۰) معنای امانت‌مداری را «بهره‌برداری و حفاظت مسئولانه منابع طبیعی، به گونه‌ای که مصالح جامعه، نسل‌های آینده و دیگر انواع و گونه‌ها و همچنین نیازهای خصوصی را به‌طور کامل و متعادل در نظر گرفته و پاسخگویی جدی به جامعه و به خدا (در تفسیر دینی) را می‌پذیرد.» پیشنهاد کردند (شکل ۲ و ۳).

شکل ۳. امانت‌داری در مدل زیست‌بوم‌محور.

شکل ۲. امانت‌داری در مدل خدامحور.

1 - stewardship management
2 - deep ecology
3 - animal rights
4 - rights-based approaches

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

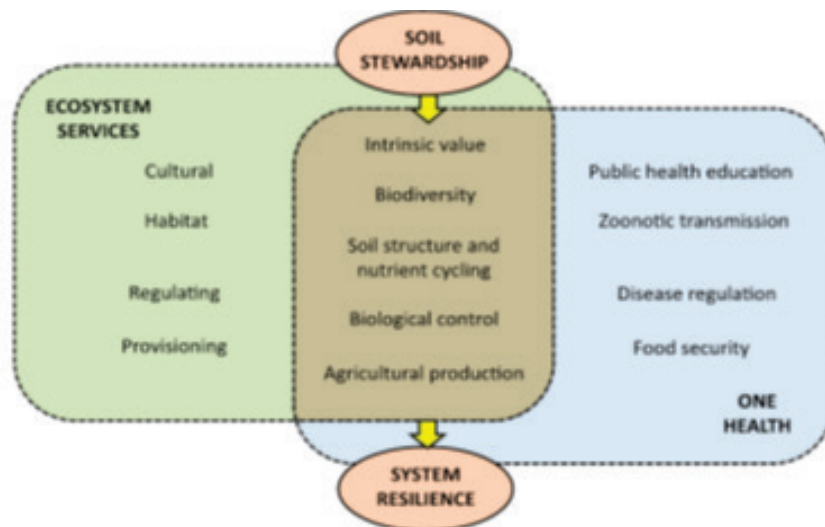
علاوه بر این، امانت‌مداری را به عنوان یک موضوع مرزی در چهار حوزه اخلاق، انگیزه، عمل و نتیجه ۱ دسته‌بندی شده و چارچوب جدیدی برای تفکر که محور آن در سه بعد مراقبت، دانش و عاملیت است (انکوویست و همکاران، ۲۰۱۸) ارائه می‌نماید (شکل ۴). این چارچوب به فهم کل نگرانه از آنچه «در معرض خطر» است، از طریق تسهیل ارتباطات و همکاری‌های بین رشته‌ای و فرارشته‌ای، و تسریع رویکردهای ارتباطی گرایش دارد. اینکه چگونه این اتفاق بیفتد نیازمند چارچوبی است که سرمایه اعم از سرمایه طبیعی (خاک و آب، ...)، سرمایه اجتماعی و ... را امانت دانسته، علمی که این امانت را امانت‌مدارانه شناسایی و مدیریت کند و نهادی که امانت‌مدارانه سازماندهی و مدیریت شود.

شکل ۴. چارچوب اقدامات امانت‌داری مبتنی بر هم‌پوشانی سه بعد مراقبت، دانش و عاملیت (انکوویست و همکاران، ۲۰۱۸).

در حوزه علم، امانت‌داری زمینه توأمان دو موضوع اخلاق و علم که پیش از این جدای از هم در نظر گرفته شده‌اند را فراهم می‌کند. در حرکت به سوی پایداری، خاکشناسان رویکرد کل‌نگری را در پیش گرفته و دستیابی به آن را وظیفه همه کسانی می‌دانند که دغدغه‌مند خاک هستند تا رویکردها و روش‌هایی را بیابند که فراتر از جنبه‌های فیزیکی، شیمیایی و زیستی، جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، حقوقی و فنی محیط زیستی که بر استفاده از خاک تأثیرگذارند را نیز به کار گرفته و تلفیق کنند. امانت‌داری خاک به عنوان همبستگی پیشنهاد شده است که هم‌افزایی بین رویکردهای مختلف را ترغیب و تسهیل نماید. اصطلاح امانت‌داری خاک از آن جهت پیشنهاد شده که ریشه در فراخوانی قوی برای مراقبت عملی و حفاظت خاک به عنوان منبع تجدیدناپذیر، با تمرکز بر خاک‌های بارور کشاورزی دارد. رویکرد امانت‌داری خاک پرچمدار ارزش ذاتی منابع طبیعی بوده و تمرکز منسجمی بر نقش پیوندزنده آن بین خدمات زیست‌بوم مشتمل بر تولید تاب‌آورانه کشاورزی و منافع مستقیم و غیر مستقیم آن روی سلامت انسان، حیوان و زیست‌بوم داشته است و نمونه‌ای ارزشمند برای آموزش پیوند میان کاربری اراضی و بهداشت است (کیت و همکاران، ۲۰۱۶) (شکل ۵).

ردپای امانت‌داری در پارادایم‌های مدیریت و حکمرانی خاک در ایران نیز در دوره‌های پیشین مشهود است. شواهد نشان می‌دهد امانت‌مداری سنتی در نظر و عمل به صورت توأمان در دوره‌های تاریخی در کشور نهادینه بوده و در قرن بیستم دچار دستخوش شده است. بلالی (۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۴۰۲) با معادل‌سازی روند تاریخی مدیریت خاک و آب ایران در سه پارادایم پیشامدرن، مدرنیته صنعتی و مدرنیته بازتابی براساس پارادایم‌های الن (۲۰۰۶)، این تحولات را که بر رفتار ذی‌نفعان و نهایتاً اخلاق خاک اثرگذار بوده نشان داده است. پارادایم سنت با دیوان به عنوان اساس سازمان اداری، قنات به عنوان فناوری کلیدی، بُنه (نظام یاریگری سنتی کشت جمعی) به عنوان نظام بهره‌برداری چیره و تعاونی سنتی که محور آن یاریگری است و نظام اخلاقی که ریشه در آیین زرتشت و دین اسلام دارد تبیین می‌شود که تا اصلاحات ارضی دهه ۴۰ خورشیدی ادامه داشته است. به عبارتی جنبه‌های فناوری، اجتماعی و اخلاقی پارادایم سنت از ارتباط درونی بالایی

شکل ۵. امانتداری خاک به عنوان یک همبست برای ادغام و تلفیق خدمات زیست بوم و سلامت عمل کرده، دستور کار تحقیقات هم افزا، سکوی مناسبی در راستای تولید پایدار کشاورزی و تاب آوری و سلامت در سیستم های اجتماعی و اقتصادی را فراهم می کند.

برخوردار بوده و از بعضی جهات با یکدیگر و با محیط زیست سازگار بوده اند. فناوری قنات وابسته به نهاد اجتماعی بنه برای اداره مناسب بوده و نظام دینی-اخلاقی زرتشت و اسلام این سیستم اجتماعی-تکنیکی را حمایت می کرد. پارادایم سنت اراضی و آب و ارتباط درونی فناوری-حکمرانی و مردم در آن بیانگر رابطه تنگاتنگ انسان و طبیعت است. مدیریت اراضی و آب در این پارادایم بر پایه جامعه محلی شکل گرفته و بر دوش خود مردم بوده است. مدل امانت مدار شامل خدا به عنوان خالق و مالک، انسان به عنوان خلیفه الله و مخلوقات که بایستی مورد مراقبت قرار گیرند، بیانگر نظام ارزشی این پارادایم است.

گذار به پارادایم حکمرانی مدرنیزاسیون صنعتی با گذار از دیوان سالاری بومی به بروکراسی و بری عصر مشروطه و اصلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰ خورشیدی آغاز شد و می توان آن را با جایگزینی بُنه با خرده مالکی جدید، جایگزینی بخشی از قنات ها با چاه های عمیق و سدهای بزرگ و ظهور جهان بینی مکانیکی به همراه پیامدهای اخلاقی آن تعریف نمود. با تغییر از نظام دیوانی با مبانی متفاوت آن به نظام بوروکراتیک، که مبتنی بر نظریه بوروکراسی با اعتقاد به مدل ماشین گونه از سازمان پایه ریزی شده، زمینه تخصص گرایی و بخشی نگری به مسائل و در نتیجه از دست دادن آن انسجام نظام کهن در کشور فراهم شد. با چنین تلقی و رویکردی، در مدیریت آب و خاک نیز همانند سایر قسمت ها، نظام ملی متمرکز به وجود آمد. این نظام طبعاً قادر نبود نظام سنتی پیشین و مبادی آن را در بستر اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و دینی درک نماید. به همین دلیل دوقطبی سنت و مدرنیته شکل گرفته و با نفی سنت با چوب عقب ماندگی، مدرنیزاسیون برنده این دوقطبی شد. البته اجرای مدرنیزاسیون دیر هنگام، ناقص و پراکنده را نباید به حساب معایب رویکرد مدرنیزاسیون گذاشت! اما روشن است که برون رفت از این مسیر نیازمند بازنگری و تعریف پارادایم جدیدی است. پارادایمی که در نظر داشته باشد، آب و خاک تمدن ساز و مایه حیات بوده و تجدید پذیری آن ها منوط به کارکرد صحیح چرخه آب و نیز سلامت، امنیت و پایداری خدمات زیست بوم خاک کره و آب کره است. این پارادایم بایستی قادر باشد با توجه به بافتار^۱ اسلامی-ایرانی،

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

خردمندان و کل نگرانه به منابع نگرسته، ضمن ارج نهادن به قانونمندی‌ها و فرایندهای محتوم و لایتغیر طبیعی، تعاملات بایسته و اخلاق‌مدارانه انسان و طبیعت را احیا کند، رابطه دانش، علم و ارزش‌ها و سایر ابعاد و فرازهای دانایی را برقرار سازد، فردگرایی را به جمع‌گرایی تغییر دهد، در هر اقدامی حقوق نسل‌های آتی را در نظر بگیرد و سرانجام نظارت، مسئولیت‌پذیری، شفافیت و پاسخگویی را ترغیب و نهادینه کند.

به‌منظور شناخت وضعیت فعلی و دورنمای آتی مدیریت و بهره‌برداری از منابع خاک در کشور و یافتن پاسخ برای برخی ابهامات مطرح شده در بالا در مقیاس ملی و محلی، تحقیقات جامعی طی یک دهه گذشته برای درک بافتار کنونی و آتی جامعه خاکشناسان و بهره‌برداران ایرانی انجام شد.

مواد و روش‌ها

به‌منظور آگاهی از نظرات ذی‌نفعان اعم از کشاورزان، کارشناسان خاک و آب، سازمان‌های جهاد کشاورزی و سیاست‌گذاران در مورد طبیعت، اخلاق محیط زیست، کشاورزی، آب و اراضی دو تحقیق میدانی انجام شد. یکی در سال ۱۳۸۸ به‌عنوان زمینه کلان مباحث مدیریت پایدار اراضی و آب در مقیاس وسیع با ابزارهای مشتمل بر پرسشنامه، مصاحبه برنامه‌ریزی شده و مصاحبه رودرو. این بررسی میدانی از جامعه بهره‌برداران در ۱۴ استان و ده منطقه زراعی زیستگاهی کشور و در هر استان در سه روستا انجام شد و جمعاً ۱۵۶ کشاورز و ۴۰ مطلع از وضعیت روستا را در بر گرفت. از بدنه کارشناسی، ۹۴ کارشناس خاک و آب در دهمین کنگره ملی علوم خاک ایران و چهارمین کنفرانس بین‌المللی آبیاری مشارکتی، کارشناسان شاغل در مؤسسه تحقیقات خاک و آب، مؤسسه توسعه روستایی و دفتر نظام‌های بهره‌برداری وزارت جهاد کشاورزی به پرسشنامه کارشناسان پاسخ دادند. در لایه سیاست‌گذاران با ۱۲ نفر از سیاست‌گذاران و مطلعین عالی‌رتبه کشوری در حوزه خاک و آب مصاحبه شد. پس از آن در پژوهش دیگری که با هدف طراحی الگوی ترویجی اخلاق خاک و آب در استان اصفهان در سال ۱۳۹۴ انجام گرفت، مهم‌ترین مسائل و مشکلات مرتبط با اخلاق آب و خاک از دیدگاه صاحب‌نظران کشاورزی از اعضای هیئت علمی مرکز تحقیقات کشاورزی استان اصفهان، اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان و مدیران ترویج و آموزش کشاورزی سازمان جهاد کشاورزی استان اصفهان با استفاده از تکنیک دلفای مورد تحلیل قرار گرفت. در نهایت با هدف بررسی عوامل مؤثر در اخلاق کارشناسان و بهره‌برداران کشاورزی در خصوص خاک و آب، نظرات ۳۸۴ کارشناس و ۱۱۳ بهره‌بردار از ۱۰ شهرستان استان در ارتباط با گویه‌های استخراج‌شده مورد تحلیل قرار گرفت. همه تحلیل‌های آماری با برنامه SPSS انجام شد.

نتایج و بحث

در تعیین نحوه تلقی ذی‌نفعان حوزه اراضی و آب از طبیعت و محیط زیست از هفده گزاره اخلاقی که نماینده پنج گروه هنجاری ضد محیط زیست، بی‌تفاوت به محیط زیست، حفاظت منفعت‌طلبانه، امانت‌مدار و محیط زیست‌گرای افراطی^۱ بوده و توسط مینتر و همکاران (۲۰۰۴) پیشنهاد شده و محدوده‌ای از انسان‌محوری افراطی تا طبیعت‌محوری شدید را مورد سنجش قرار می‌دهد استفاده شد (جدول ۱ و ۲). کرونیباخ الفای معادل ۰,۷۳ در جدول ۲ و کرونیباخ الفای معادل ۰,۷۱ در جدول ۳ به معنای آنست که این گزاره‌ها در جامعه کشاورزان و مطلعان از روستایی و کارشناسان خاک و آب کشور مورد اطمینان است. جمع‌بندی نتایج نشان داد سه گزاره شامل «طبیعت مخلوق خداست»، «مراقبت از طبیعت مسئولیت

1 -anti-environment, benign indifference, utilitarian conservation, stewardship, radical environmentalism

دینی ماست» و «حفظ طبیعت برای نسل‌های آینده مهم است» که نماینده ایده امانت‌مداری هستند، بیشترین امتیاز را توسط ذی‌نفعان دریافت کردند. در توضیح این نتایج کرمی و منصورآبادی (۲۰۰۷) اعتقادات مذهبی و معنوی را مهم‌ترین متغیر توضیح دهنده نگرش کشاورزان به پایداری دانستند. این موضوع اولاً بیانگر بستر مذهبی جامعه ایرانی بوده و ثانیاً نشانگر آن است که توسعه پایدار از طریق ایده امانت‌مداری در ایران (که خدامحور است) قابل تفسیر و دستیابی است.

جدول ۱. تیپ‌شناسی اخلاق محیط زیستی کشاورزان و مطلعان روستاهای ایران

گروه‌بندی هنجاری و اخلاق محیط زیستی				گزاره های اخلاقی (Cronbach Alpha=.73), (Number of loaded Items=17)				کشاورزان		مطلعان روستا	
								Mean 4.20	SD	Mean 4.15	SD
ضد محیط زیست		طبیعت و بلایای طبیعی خطری برای بقاء بشر است						۳,۲۰	۱,۷۲۱	۳,۵۸	۱,۶۲۵
								۲,۶۷	۱,۸۵۴	۲,۵۴	۱,۷۳۶
بی تفاوت به محیط زیست		طبیعت انباری از مواد خام است که بایستی به وسیله انسان استفاده شود						۳,۹۸	۱,۳۳۴	۳,۹۰	۱,۳۸۵
								۳,۶۰	۱,۵۹۴	۳,۵۴	۱,۵۷۲
حفاظت		انسان‌ها مهم‌تر از طبیعت هستند چون قادر به فکر کردن هستند						۳,۷۴	۱,۵۱۵	۳,۸۲	۱,۳۸۸
								۴,۳۸	۱,۳۴۳	۴,۳۲	۱,۲۶۴
منفعت طلبانه		بیرحمی نسبت به حیوانات انسانیت انسان را کاهش می‌دهد						۳,۱۲	۱,۷۱۴	۳,۲۵	۱,۵۸۲
								۴,۶۲	۰,۵۳۹	۴,۱۸	۱,۱۱۶
امانت‌مداری		خدماتی که طبیعت به انسان عرضه می‌کند کاهش یافته است						۴,۷۱	۰,۵۰۸	۴,۳۵	۱,۰۸۲
								۴,۸۱	۰,۳۹۷	۴,۷۷	۰,۴۷۷
محیط زیست گرای افراطی		بقا و ادامه زندگی انسان وابسته به طبیعت و فرایندهای طبیعی است						۴,۹۰	۰,۲۹۷	۴,۸۰	۰,۴۶۲
								۴,۹۰	۰,۳۷۰	۴,۹۵	۰,۲۴۹
		وجود طبیعت برای نسل‌های آینده مهم است						۴,۴۸	۱,۰۶۵	۴,۵۸	۰,۸۹۵
								۴,۳۳	۱,۳۶۶	۴,۳۶	۱,۱۶۴
		همه موجودات زنده مقدس هستند						۴,۱۸	۰,۴۵۵	۴,۶۴	۰,۸۲۷
								۴,۳۶	۱,۳۲۲	۴,۲۱	۱,۴۱۷
		حیوانات باید از رنج و درد رها شوند						۴,۹۰	۰,۲۹۷	۴,۷۵	۰,۴۶۹
								۴,۹۰	۰,۳۷۰	۴,۹۵	۰,۲۴۹

توجه: ۰=نمی‌دانم، ۱=کاملاً مخالفم، ۲=تا اندازه‌ای مخالفم، ۳=نه موافق و نه مخالفم، ۴=تا اندازه‌ای موافقم، ۵=کاملاً موافقم SD=Standard Deviation

جدول ۲. تیپ‌شناسی اخلاق زیست محیط کارشناسان خاک و آب

گزاره های اخلاقی (Cronbach Alpha= 0.71), (Number of loaded Items=12)		Mean	SD
طبیعت و بلایای طبیعی خطری برای بقاء بشر است		0	3.92
		877	1.19
طبیعت روحی شریر دارد		0.963	1.31
		1.018	4.27
بیرحمی نسبت به حیوانات انسانیت انسان را کاهش می‌دهد			

ادامه جدول ۲. تیپ‌شناسی اخلاق زیست‌محیط کارشناسان خاک و آب

SD	Mean	گزاره های اخلاقی (Cronbach Alpha=0.71), (Number of loaded Items=12)
3.92	.430	
	0	طبیعت کیفیت زندگی ما را بالا می‌برد
4.57	6	
	9	
4.76	.495	بقا و ادامه زندگی انسان وابسته به طبیعت و فرایندهای طبیعی است
4.81	0.462	مراقبت از طبیعت وظیفه دینی و معنوی انسان است
4.97	0.164	وجود طبیعت برای نسل‌های آینده مهم است
4.41	1.189	همه موجودات زنده مقدس هستند
4.46	0.989	حیوانات باید از رنج و درد رها شوند
4.78	0.422	همه موجودات زنده به هم وابسته هستند
3.29	1.979	همه موجودات زنده دارای روح هستند
4.30	1.431	همه موجودات زنده اخلاقاً دارای حق زندگی هستند

توجه: ۰ = نمی‌دانم، ۱ = کاملاً مخالفم، ۲ = تا اندازه‌ای مخالفم، ۳ = نه موافق و نه مخالفم، ۴ = تا اندازه‌ای موافقم، ۵ = کاملاً موافقم SD=Standard Deviation

برای دستیابی به تصویری از موضع اخلاقی کشاورزان نسبت به کشاورزی و نظام زراعی، از کشاورزان پرسیده شد به چه دلیل کشاورزی می‌کنند؟ و فلسفه کشاورزی آن‌ها چیست؟ هفت دلیل توسط کشاورزان مطرح شد. اکثریت آن‌ها کشاورزی را شغل خود دانسته و پس از آن ملاحظات دینی بیشترین امتیاز را کسب کرد. در رتبه‌های بعدی، علاقه فردی، حفظ خاک و آب، امنیت غذا و حفظ میراث آبا و اجدادی به عنوان علت پرداختن به کشاورزی توسط کشاورزان مطرح شد.

مطالعات نشان داده گذار از سنت به مدرنیته صنعتی موجب تغییر فلسفه کشاورزی از تلقی «کشاورزی به عنوان شیوه زندگی» به «کشاورزی به عنوان تجارت» گردیده است. به علاوه عوامل اقتصادی مانع عمده کشاورزان در اجرای اصول پایداری است. این مسئله سبب تعارض اخلاقی بین رویکرد امانت‌مدار و رویکرد اقتصادمحور کشاورزی که در اثر صنعتی‌شدن و ترجیح جامعه برای غذای کم‌هزینه و کیفیت بالا حاکم شده، گردیده است. وضعیتی که اولین بار ویلارد کوچران در دهه ۱۹۶۰ میلادی مطرح کرد که کشاورزان روی تردمیل بازار (market treadmill) هستند (چی‌ژفسکی و همکاران، ۲۰۱۹) که علیرغم تلاش مداوم آن‌ها برای بهبود بهره‌وری، هر گونه سودی را که ممکن است حاصل شود در چرخه بازار از بین می‌برد. در ادامه پژوهش، مهم‌ترین مسائلی که از نظر کشاورزان و مطلعان روستا بایستی در چارچوب اخلاقی لحاظ شود مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۳) از جمله این‌ها می‌توان به اصلاح بعضی برنامه‌های دولتی (نظیر اعطای جوایز سالانه به کشاورزان با تولید بالا) که می‌تواند کشاورزان را به رفتار غیر اخلاقی در امور زراعی تشویق نماید اشاره کرد. جمع‌بندی نظر سیاست‌گزاران نشان داد که آن‌ها به کاهش اعتماد میان کشاورزان و کارشناسان، میان نهادهای پژوهشی و اجرایی طی فرایند مدرنیزاسیون اشاره دارند و برای بازسازی این اعتماد معتقدند بایستی برابری و عدالت در حوزه مدیریت اراضی و آب بهبود یابد. همچنین سیاست‌گزاران نیاز به تفسیر مجدد ارزش‌های دینی و لحاظ آن‌ها در چارچوب اخلاقی و نیاز به تقویت اخلاق در سازمان‌های مختلف را تأکید می‌نمایند.

جدول ۳. مهم‌ترین مسائل اخلاقی در کشاورزی و نظام زراعی از دید کشاورزان و مطلعان از روستا

مطلعان روستا		کشاورزان		گزاره های اخلاقی (Cronbach Alpha= .81), (Number of loaded Items=12)
Mean 4.15	SD	Mean 4.20	SD	
۳,۵۸	۱,۶۲۵	۳,۲۰	۱,۷۲۱	طبیعت و بلایای طبیعی خطری برای بقاء بشر است
۲,۵۴	۱,۷۳۶	۲,۶۷	۱,۸۵۴	طبیعت روحی شریر دارد
۳,۹۰	۱,۳۸۵	۳,۹۸	۱,۳۳۴	طبیعت انباری از مواد خام است که بایستی به وسیله انسان استفاده شود
۳,۵۴	۱,۵۷۲	۳,۶۰	۱,۵۹۴	انسان مخلوقی است مهم‌تر از طبیعت
۳,۸۲	۱,۳۸۸	۳,۷۴	۱,۵۱۵	انسان‌ها مهم‌تر از طبیعت هستند چون قادر به فکر کردن هستند
۴,۳۲	۱,۲۶۴	۴,۳۸	۱,۳۴۳	بیرحمی نسبت به حیوانات انسانیت انسان را کاهش می‌دهد
۳,۲۵	۱,۵۸۲	۳,۱۲	۱,۷۱۴	خدماتی که طبیعت به انسان عرضه می‌کند کاهش یافته است
۴,۱۸	۱,۱۱۶	۴,۶۲	۰,۵۳۹	طبیعت کیفیت زندگی ما را بالا می‌برد
۴,۳۵	۱,۰۸۲	۴,۷۱	۰,۵۰۸	بقا و ادامه زندگی انسان وابسته به طبیعت و فرایندهای طبیعی است
۴,۷۷	۰,۴۷۷	۴,۸۱	۰,۳۹۷	مراقبت از طبیعت وظیفه دینی و معنوی انسان است
۴,۸۰	۰,۴۶۲	۴,۹۰	۰,۲۹۷	وجود طبیعت برای نسل‌های آینده مهم است
۴,۹۵	۰,۲۴۹	۴,۹۰	۰,۳۷۰	طبیعت مخلوق خداست
۴,۵۸	۰,۸۹۵	۴,۴۸	۱,۰۶۵	همه موجودات زنده مقدس هستند
۴,۳۶	۱,۱۶۴	۴,۳۳	۱,۳۶۶	حیوانات باید از رنج و درد رها شوند
۴,۶۴	۰,۸۲۷	۴,۱۸	۰,۴۵۵	همه موجودات زنده به هم وابسته هستند
۴,۲۱	۱,۴۱۷	۴,۳۶	۱,۳۲۲	همه موجودات زنده دارای روح هستند
۴,۷۵	۰,۴۶۹	۴,۹۰	۰,۲۹۷	همه موجودات زنده اخلاقاً دارای حق زندگی هستند

توجه: ۰= نمی‌دانم، ۱= کاملاً مخالفم، ۲= تا اندازه‌ای مخالفم، ۳= نه موافق و نه مخالفم، ۴= تا اندازه‌ای موافقم، ۵= کاملاً موافقم SD=Standard Deviation

با دستیابی به تصویر کلان از نگرش ذی‌نفعان کشاورزی، آب و خاک به طبیعت و همچنین رئوس مسائل اخلاقی کشاورزی در کشور، در مرحله بعد با هدف شناسایی معنای اخلاق، اصول اخلاقی و مهم‌ترین مسائل و مشکلات مرتبط با اخلاق خاک و آب در استان اصفهان، پژوهشی انجام گرفت. در مرحله اول از آنجا که این مرحله از تحقیق به دنبال کشف، شناسایی و اولویت‌بندی موارد مرتبط با اخلاق خاک و آب کشاورزی بود، با استفاده از تکنیک دلفای پرسشنامه‌ای شامل پنج سؤال باز به شرح جدول ۴ طراحی شد و در اختیار ۳۵ نفر از کارشناسان قرار گرفت.

جدول ۴. سؤالات مرحله اول دلفای

سؤال اول: به نظر شما اخلاق در خاک و آب کشاورزی به چه معنایی است؟
سؤال دوم: اصول اخلاق در خاک و آب کشاورزی از نظر شما چه مواردی را شامل می‌شوند؟
سؤال سوم: به طور کلی مهم‌ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی در سطح دنیا چه مواردی هستند؟
سؤال چهارم: به طور کلی مهم‌ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی در سطح ایران چه مواردی هستند؟
سؤال پنجم: پیشنهادهای شما برای رفع مشکلات مربوط به خاک و آب در ایران چیست؟

اظهار مفاهیمی نظیر ارزشمندی خاک و آب، تلقی نعمت مقدس و احترام به خاک و آب، هندسه‌ی فکری پاسخ‌دهندگان اصفهانی در بیان معنای اخلاق خاک و آب را شکل می‌داد که غایت آن، خود را در گویه استفاده‌ی حداقلی از سموم شیمیایی و بهره‌کشی حداقلی از منابع (نحوه استفاده از سموم، تکنولوژی‌ها و بهره‌برداری از آب و زمین و ...) نشان داده و دارای بیشترین فراوانی در خصوص معنی اخلاق آب و خاک بود (جدول ۵). استفاده از مواد بیولوژیک و آلی و حفاظت اصولی و صحیح از خاک و آب و نیز استفاده بهینه و مطابق با ظرفیت خاک و آب به ترتیب اولویت اول تا سوم از طرف پاسخگویان به عنوان اصول اخلاقی خاک و آب ارائه شدند (جدول ۶).

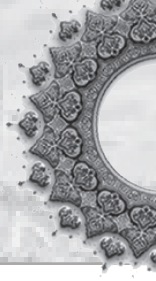
جدول ۵. فراوانی پاسخ نسبت به معنای اخلاق آب و خاک در کشاورزی (n= ۲۷)

فراوانی	معنای اخلاق آب و خاک
۱۴	۱. ارزش‌ها و مسائل مرتبط با تولید مواد غذایی و کشاورزی (ارزش قائل شدن برای خاک و آب، تصور زمین و آب به عنوان موجودات زنده و قابل احترام و ...)
۲۳	۲. استفاده حداقلی از سموم شیمیایی و بهره‌کشی حداقلی از منابع (نحوه استفاده از سموم، تکنولوژی‌ها و بهره‌برداری از آب و زمین و ...)
۹	۳. استفاده بهینه از خاک و آب به عنوان نعمت‌های مقدس و ارزشمند (عدم استفاده نابجا از خاک و آب و ...)
۵	۴. احترام به خاک و آب به عنوان عوامل تولید و امنیت غذایی
۱۴	۵. استفاده مطلوب از خاک و آب برای رسیدن به توسعه پایدار کشاورزی
۷	۶. جلوگیری از تخریب خاک و استفاده بی‌رویه از آب

جدول ۶. فراوانی پاسخ نسبت به اصول اخلاقی در خاک و آب کشاورزی (n= ۲۵)

فراوانی	اصول اخلاقی در خاک و آب کشاورزی
۱۲	۱. استفاده بهینه و مطابق با ظرفیت خاک و آب
۵	۲. رعایت قوانین و مقررات دولتی و استانداردها
۱۸	۳. حفاظت اصولی و صحیح از خاک و آب،
۶	۴. عدم بهره‌کشی فراوان از خاک و آب
۱۹	۵. استفاده از مواد و نهاده‌های بیولوژیک و آلی به جای شیمیایی
۳	۶. توجه به امنیت و ایمنی غذا
۱۲	۷. استفاده از فناوری‌های زیستی در کشاورزی
۹	۸. استفاده از تنوع زیستی
۱۲	۹. تغییر نگرش، دانش و بینش تولیدکنندگان در خصوص حفاظت از خاک و آب
۲	۱۰. توجه به حقوق خاک و آب
۸	۱۱. احترام به خاک و آب به عنوان دو موجود زنده

در خصوص سؤال سوم، مهم‌ترین مشکلات و مسائل اخلاقی آب و خاک در سطح دنیا؛ موضوعات آلودگی آب و خاک، استفاده بیش از حد از منابع و نگرش مادی به آب و خاک بیشترین فراوانی را داشتند. سایر گزینه‌ها در جدول ۷ دیده می‌شود.

جدول ۷. فراوانی پاسخ به مهم‌ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی در جهان (n= ۲۵)

فراوانی	مهم‌ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی جهان
۱۳	۱. استفاده از مواد شیمیایی و سرطان زا
۲۳	۲. آلودگی خاک و آب
۱۱	۳. تخریب محیط زیست
۱۹	۴. افزایش تولید بدون توجه به خاک و آب و توسعه پایدار
۲۱	۵. استفاده بیش از حد از خاک و آب
۱۷	۶. فرسایش خاک
۶	۷. نگاهی گذرا و سطحی به مقوله خاک و آب
۱۴	۸. سیاست‌ها و رویه‌های ناقص برای خاک و آب
۱۴	۹. عدم توجه به حقوق سایر انسان‌ها توسط برخی تولیدکنندگان
۹	۱۰. اجرای نادرست و برداشت‌های متفاوت از قوانین خاک و آب
۲۱	۱۱. نگرش مادی به خاک و آب
۱۶	۱۲. عدم شناخت کافی از ماهیت خاک و آب
۵	۱۳. عدم شناخت رابطه بین خاک و آب
۸	۱۴. فقدان ترویج مسایل اخلاقی خاک و آب

در جدول ۸ مهم‌ترین مسائل اخلاقی در خاک و آب در ایران از نظر پاسخگویان آورده شده است. مهم‌ترین این عوامل و مسایل عبارت‌اند از: استفاده بیش از حد از نهاده‌های شیمیایی در کشاورزی، نگاه و نگرش مادی به آب و خاک و فرسایش خاک.

جدول ۸. فراوانی پاسخ مهم‌ترین مسائل اخلاقی خاک و آب کشاورزی در ایران (n= ۲۵)

فراوانی	مهم‌ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی جهان
۱۸	۱. فرسایش خاک
۶	۲. خرده مالکی
۱۱	۳. قوانین سخت و سخت‌گیری‌های اداری
۱۲	۴. عدم توجه به ذات خاک و آب
۱۷	۵. استفاده نادرست از خاک و آب
۱۳	۶. عدم نظارت بر اجرای قوانین موجود
۳	۷. عدم توجه به حقوق دیگران
۴	۸. عدم توجه به حقوق خاک و آب
۲۰	۹. نگاه و نگرش مادی به خاک و آب
۱۶	۱۰. آلودگی خاک و آب توسط کارخانه‌ها و ...
۲۴	۱۱. استفاده بیش از حد از نهاده‌های شیمیایی در کشاورزی
	۱۲. عدم رعایت اصول شخم‌زدن (مثلاً در شیب)

ادامه جدول ۸

فراوانی	مهم ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی جهان
۲	۱۳. از بین بردن پوشش گیاهی در بیابان ها و دامنه کوه ها
۱۶	۱۴. عدم توجه به تولید محصولات ارگانیک و سالم
۱۱	۱۵. تخریب روزافزون منابع طبیعی
بدین ترتیب پژوهش اخیر، نتایج تحقیق بلالی (۲۰۰۹) مبنی بر تغییر فلسفه کشاورزی را مورد تأیید قرار داده است. لذا اعلام تغییر نگرش و تغییر رفتار تولید کنندگان در راستای ارزش قائل شدن برای خاک و آب و همچنین تأکید بر مسائل دینی و مذهبی و ادغام دانش بومی در علوم جدید در پیشنهاد های اعلام شده در جدول ۹ در این راستاست.	
جدول ۹. فراوانی پاسخ به پیشنهاد های برای رفع مشکلات مربوط به آب و خاک (n= ۲۵)	

فراوانی	مهم ترین مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی جهان
۴	۱. بهره گیری از تحقیقات جدید و متناسب با نیاز
۶	۲. تشویق و ترغیب کشاورزان به شناخت عوامل تولید
۱۴	۳. ترویج استفاده از منابع بیولوژیک و آلی در تولید
۱۹	۴. حمایت از کشاورزانی که از میزان کمتری از نهاده های شیمیایی بهره می گیرند
۱۳	۵. برنامه ریزی کلی و اصولی در خصوص حفاظت از منابع
۹	۶. عدم نظارت بر اجرای قوانین موجود
۲۱	۷. تغییر نگرش تولید کنندگان نسبت به ماهیت خاک و آب
۱۹	۸. به کار گیری تکنولوژی های جدید و دوست دار خاک و آب
۲۳	۹. استفاده حداقلی از کود ها و سموم شیمیایی
۱۸	۱۰. استفاده از روش های سنتی و ادغام دانش بومی با علوم جدید
۱۳	۱۱. آموزش و ترویج مطلوب
۱۴	۱۲. تغییر رفتار کشاورزان در راستای ارزش قائل شدن برای خاک و آب
۱۲	۱۳. رفع نواقص موجود در قوانین و سیاست های کلان در حوزه خاک و آب
۱۹	۱۴. تأکید بر مسایل دینی و مذهبی در خصوص خاک و آب
۷	۱۵. برگزاری کارگاه ها و سمینار های مرتبط با خاک و آب و اخلاق آن
۱۳	۱۶. افزایش دانش فنی و مهارت تولید کنندگان در راستای استفاده بهینه از خاک و آب
۴	۱۷. شناسایی عوامل تهدید کننده و ارائه راهکار های مناسب
۲	۱۸. جامع نگری و آینده پژوهی در زمینه منابع طبیعی

با بررسی و تحلیل یافته های حاصل از بخش اول تحقیق می توان چنین استنباط کرد که به اعتقاد ذی نفعان با: جلوگیری از مصرف نابجای نهاده های شیمیایی در کشاورزی، منابع خاک و آب را به عنوان نعمت های خداوندی دانستن و فشار کمتر بر این منابع، به توسعه پایدار، رفتار محیط زیستی و اخلاق خاک و آب نزدیک تر خواهیم شد. از طرفی به منظور حرکت به سوی پایداری و بهبود رفتارها در حوزه خاک و آب کشاورزی نقش ترویج و آموزش تعیین کننده است. مأموریت اصلی ترویج و آموزش کشاورزی ارتقای درآمد و معیشت بهره برداران از طریق افزایش بهره وری است. در این راستا بایستی با تغییر در سطح دانش بهره برداران، آن ها را با مفاهیمی مانند احترام به آب و خاک، رعایت دستورالعمل های زیست محیطی

و مانند آن آشنا کرد. افزایش سطح دانش به تغییر در نگرش آن‌ها منجر خواهد شد. تغییر در نگرش نیز سرآغازی بر تغییر رفتار محیط زیستی کشاورزان و بهره‌برداران خاک و آب است. این پژوهش در خصوص راهکارهای کلی پرداختن به مسائل اخلاق خاک و آب کشاورزی در استان اصفهان پنج دسته راهکار شامل: (۱) ترویج بهره‌برداران؛ تغییر دانش، نگرش و آماده‌سازی رفتار زمینه برای اخلاق پایدار محیط زیستی، (۲) توجه به نقش دین و مذهب؛ شناساندن تقدس آب و خاک برای افراد با استناد به احادیث و روایات مختلف و ترویج مسائل مذهبی مرتبط با آب و خاک، (۳) آموزش بهره‌برداران؛ برگزاری سمینارها، تولید مستندهای زیست‌محیطی، تولید و توزیع نشریات آموزشی برای تمام اقشار جامعه، (۴) قوانین و مقررات؛ رفع نواقص موجود در برخی قوانین دولتی، نظارت جدی بر قوانین مصوب، برنامه‌ریزی درست و اصولی برای استفاده بهینه از آب و خاک، آینده‌گری در خصوص آب و خاک و ...، (۵) حمایت‌های دولتی؛ شامل بهره‌گیری از تحقیقات جدید، تشویق و ترغیب کشاورزان و بهره‌برداران به تولید محصولات ارگانیک، به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید و حمایت از استفاده‌کنندگان از آن‌ها و ... را پیشنهاد کرد.

پس از این مرحله گویه‌های مورد استفاده در مطالعات فوق با هدف بررسی عوامل مؤثر در اخلاق کارشناسان و بهره‌برداران کشاورزی در خصوص خاک و آب، مورد استفاده قرار گرفت. روش تحقیق در این قسمت از پژوهش رهیافت کمی بود. در این تحقیق با روش توصیفی تحلیلی و از نوع همبستگی به تبیین ابعاد و مؤلفه‌های مختلف در اخلاق خاک و آب کشاورزی و عوامل تأثیرگذار بر توسعه آن پرداخته شد. فرضیه‌های پژوهش این بود که بین عوامل فردی و اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل ارتباطی و ترویجی، عوامل دانشی و آگاهی، نگرش، عوامل روانشناختی، عوامل فرهنگی، رفتار (متغیر مستقل) و اخلاق آب و خاک (متغیر وابسته) ارتباط معنی‌داری وجود دارد. جامعه آماری در این قسمت به دو گروه تقسیم شد.

۱. گروه اول. کارشناسان؛ شامل کارشناسان شرکت‌های خدمات مشاوره کشاورزی، مسئولان کلینیک‌های گیاه‌پزشکی و کارمندان ترویج و آموزش کشاورزی استان اصفهان

۲. گروه دوم. بهره‌برداران کشاورزی استان اصفهان؛ شامل باغداران، دامداران، تولیدکنندگان محصولات یا نهاده‌های کشاورزی و ... مقدار آلفای کرونباخ بالای ۰/۷۶. بیانگر آن است که این کلیه عوامل برشمرده در ارتباط با اخلاق معنی‌دار بوده و اثرگذارند. در اینجا نگرش و اخلاق خاک و آب تحلیل می‌شود.

بخش‌ها	کارشناسان	بهره‌برداران
نگرش	۰/۷۶	۰/۸۰
رفتار زیست‌محیطی	۰/۷۳	۰/۷۸
دانش	۰/۸۰	۰/۷۵
عوامل فرهنگی	۰/۷۶	۰/۷۴
عوامل روانشناختی	۰/۷۱	۰/۸۱
اخلاق	۰/۷۸	۰/۸۳
موانع و مشکلات	۰/۷۳	۰/۷۱
ارتباطات ترویجی	۰/۸۰	۰/۷۳
مشورت	۰/۸۱	۰/۸۵
مشارکت اجتماعی	۷۷/	۰/۶۸
میانگین آلفای کرونباخ	۰/۷۶۵	۰/۷۶۸

21-22-Oct 2024

اخلاق در کشاورزی و غذا

AREEO, Tehran, Iran

برای ارزیابی نگرش پاسخگویان از ۳۷ گویه استفاده شده است. سپس میزان نگرش افراد نسبت به اخلاق خاک و آب با حاصل جمع پاسخ‌های داده شده به گویه‌ها در مقیاس فاصله‌ای به دست آمد. میانگین نگرش کارشناسان ۳/۱۱ با انحراف معیار ۰/۳۱۱ است. می‌توان چنین استنباط کرد که در بین کارشناسان، مسائل اخلاقی از نظر اهمیت در جایگاه بالایی قرار ندارد، به عبارتی دیدگاه آن‌ها دال بر بی‌نظر بودن است. این مسئله در خصوص بهره‌برداران با شدت کمتری صدق می‌کند چرا که میانگین نظرات بهره‌برداران ۳/۳۳ با انحراف معیار ۰/۳۲۲ است که حاکی از وضعیت بی‌نظری تا موافق بودن نگرش آن‌ها است. در نهایت نگرش ۸۹ درصد کارشناسان و در حدود ۷۸/۸ درصد بهره‌برداران در حد متوسط بود (جداول ۱۰ و ۱۱).

جدول ۱۰. توزیع فراوانی پاسخگویان کارشناسان و بهره‌برداران بر اساس نگرش در خصوص آب و خاک

کارشناسان (n=۱۱۳)		بهره‌برداران (n=۳۸۴)		گویه
Sd	maen *	Sd	maen *	
۴/۳۷	۰/۵۸۵	۴/۴۴	۷۶۲/۰	۱. خاک و آب موجوداتی زنده هستند و مانند انسان‌ها حق حیات دارند.
۳/۶۳	۱/۲۴۴	۴/۱۷	۰/۸۵۷	۲. زمین مانند یک کشتی است که فضا و منابع آن محدود است.
۳/۳۹	۱/۱۰۹	۳/۷۴	۰/۹۴۶	۳. توانایی‌های انسان تابع قوانین طبیعت است.
۴/۲۵	۰/۹۷۱	۴/۴۰	۰/۶۸۲	۴. خاک و آب را نباید فقط برای خودمان بخواهیم.
۳/۷۳	۱/۲۹۳	۲/۵۷	۱/۲۹۲	۵. انسان حاکم و مالک خاک و آب است و اینها مختص انسان‌هاست.*
۴/۳۴	۰/۷۰۶	۴/۲۳	۰/۷۷۵	۶. تخریب خاک پیامدهای فاجعه‌بار و بلاخیزی به بار می‌آورد.
۴/۱۹	۰/۹۵۱	۴/۳۰	۰/۷۲۸	۷. استفاده بی‌رویه از خاک و آب ما را به سمت نابودی نسل‌ها می‌کشانند.
۳/۲۸	۱/۰۱۷	۴/۵۳	۰/۹۵۸	۸. تکنولوژی‌های جدید باعث صدمه دیدن منابع خاک و آب شده است.
۳/۱۴	۱/۰۵۰	۲/۹۰	۱/۰۴۴	۹. حق انسان است که از منابع خاک و آب برای سود خود استفاده نماید.*
۴/۰۳	۰/۸۴۸	۴/۲۴	۰/۶۹۸	۱۰. به دیگران در مسائل خاک و آب باید تذکر داد و اطلاع‌رسانی کرد.
۳/۷۸	۱/۱۹۸	۲/۱۳	۱/۰۱۲	۱۱. انجام عملیات حفاظتی خاک یعنی وقت خود را تلف کردن.*
۳/۸۶	۱/۱۴۰	۴/۱۳	۰/۸۵۴	۱۲. در بهره‌برداری از اراضی باید به حقوق نسل‌های آینده توجه کرد.
۳/۹۹	۱/۱۲۱	۲/۰۰	۱/۰۰۱	۱۳. زمین و آبی که در دسترس من قرار دارد تنها برای استفاده من است.*
۳/۶۸	۱/۰۵۱	۲/۴۳	۱/۰۹۶	۱۴. از روی اجبار عملیات حفاظت خاک را انجام می‌دهم.*
۳/۹۶	۰/۸۷۹	۴/۰۸	۰/۷۶۰	۱۵. کشاورزان نسبت به کاهش فرسایش خاک در مزارعشان مسئولیت دارند.
۴/۰۶	۰/۷۶۶	۴/۱۲	۰/۸۱۵	۱۶. فرزندانمان از منافع روش‌های جدید آبیاری در آینده بهره‌مند می‌شوند.
۲/۷۹	۰/۹۵۵	۳/۴۸	۱/۰۲۷	۱۷. از سم یا کود تنها برای افزایش میزان محصول استفاده می‌شود.*
۳/۸۹	۱/۰۹۰	۴/۱۴	۰/۸۷۹	۱۸. سم و کود باید بیولوژیک و دوست‌دار خاک و آب باشد.
۳/۸۵	۱/۱۹۴	۴/۲۲	۱/۱۰۰	۱۹. حفظ منابع آب وظیفه دولت است و افراد در این مورد مسئولیتی ندارند.*
۴/۰۵	۱/۱۰۰	۲/۲۰	۱/۲۲۷	۲۰. کسب سود بیشتر از زمین مهم‌تر از هدر رفتن خاک و آب است.*
۳/۵۳	۱/۲۳۱	۳/۹۱	۱/۱۰۷	۲۱. زمین منابع زیادی دارد فقط باید استفاده از آن‌ها را یاد بگیریم.
۴/۰۲	۱/۱۲۱	۱/۹۲	۱/۰۸۰	۲۲. انسان حکمران طبیعت است و باید هرطور خواست از آن‌ها استفاده کند.*
۳/۱۹	۱/۲۵۸	۳/۶۱	۱/۱۲۷	۲۳. زمانی من از خود راضی هستم که برای دیگران سودآور باشم.

ادامه جدول ۱۰

کارشناسان (n=۱۱۳)		بهره‌برداران (n=۳۸۴)		گویه
Sd	maen *	Sd	maen *	
۰/۹۹۵	۱/۹۳	۱/۰۹۷	۴/۰۲	۲۴. سود من بیشتر از بقیه باشد بهتر است که خاک را برای دیگران نگه دارم.**
۱/۰۹۵	۲/۰۷	۱/۰۲۴	۴/۲۰	۲۵. سم باید بتواند با آفات مبارزه کند، آلوده شدن خاک و آب مهم نیست.**
۱/۰۲۰	۲/۷۰	۱/۱۳۲	۲/۶۷	۲۶. بشر دشمن خاک و آب است و همواره درصد تخریب آن‌هاست.
۰/۹۵۵	۲/۴۸	۰/۹۸۱	۳/۷۲	۲۷. زمین زراعی من کوچک است و تأثیر چندانی در توسعه پایدار ندارد.**
۱/۰۹۵	۲/۳۲	۱/۱۴۷	۳/۷۷	۲۸. خدا منابع را هر سال افزایش می‌دهد پس نباید نگران باشیم.**
۰/۹۵۹	۳/۹۳	۱/۰۴۰	۳/۷۹	۲۹. رفتار انسان با محیط زیست بسیار بد و غم‌انگیز است.
۰/۹۵۵	۴/۰۹	۰/۹۳۷	۳/۹۵	۳۰. گیاهان و حیوانات به اندازه آدمی حق استفاده از آب و خاک را دارند.
۱/۰۷۹	۳/۰۵	۱/۰۴۳	۳/۰۳	۳۱. هزینه کاربرد روش‌های جدید آبیاری از منافع آن بیشتر است.**
۱/۰۷۴	۲/۸۵	۱/۰۷۶	۳/۱۴	۳۲. مسائل روستا اهمیت بیشتری دارد تا مسائل اخلاق آب و خاک.**
۰/۷۵۳	۴/۱۳	۱/۰۲۲	۳/۸۳	۳۳. هدف اصلی از کشاورزی سلامت آب و خاک در کنار کسب سود است.
۰/۸۱۷	۴/۰۵	۰/۸۵۳	۴/۰۲	۳۴. افراد در قبال مسائل به وجود آمده برای آب و خاک مسئول‌اند.
۱/۰۶۴	۳/۴۸	۰/۹۸۲	۳/۶۶	۳۵. استفاده از مواد شیمیایی در کشاورزی بر علیه محیط زیست عمل می‌کند.
۱/۱۴۷	۲/۷۴	۱/۱۹۴	۳/۴۷	۳۶. استفاده از کودها و سموم شیمیایی در کشاورزی، اثرات مضرى ندارند بلکه کمیت و کیفیت محصول را افزایش می‌دهند.**
۰/۹۶۲	۳/۶۸	۰/۹۱۵	۳/۷۹	۳۷. برخی از بیماری‌ها و آفات بدون استفاده از سموم شیمیایی قابل کنترل‌اند.

(۵) کاملاً موافق (۴) موافق (۳) بی‌نظر (۲) مخالف (۱) کاملاً مخالف
 (**۱) کاملاً موافق (۲) موافق (۳) بی‌نظر (۴) مخالف (۵) کاملاً مخالف

جدول ۱۱. طبقه‌بندی پاسخگویان کارشناسان و بهره‌برداران بر اساس نگرش در خصوص اخلاق خاک و آب

کارشناسان (n=۱۱۳)		بهره‌برداران (n=۳۸۴)		سطوح متغیر	دسته‌بندی نمرات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۴/۹	۱۹	۲۰/۴	۲۳	ضعیف (۱ و ۲)	۳۷-۸۶/۹۹
۸۹/۱	۳۴۲	۷۸/۸	۸۹	متوسط (۳)	۸۷-۱۳۶/۹۹
۶	۲۳	۰/۹	۱	خوب (۴ و ۵)	۱۳۷-۱۸۵
۱۰۰	۳۸۴	۱۰۰	۱۱۳	مجموع	
maen: 3.33		sd: .322 بهره‌برداران:		maen: 3.11	sd: .211 کارشناسان:

متغیر وابسته تحقیق حاضر یعنی اخلاق خاک و آب با استفاد از ۱۸ گویه مورد استفاده قرار گرفت. سپس میزان آن در رابطه با اخلاق خاک و آب با حاصل جمع پاسخ‌های داده شده به گویه‌ها در مقیاس فاصله‌ای به دست آمد. میانگین دیدگاه کارشناسان ۳/۳۹ با انحراف معیار ۰/۲۵۴ و بهره‌برداران ۳/۵۰ با انحراف معیار ۰/۳۲۷ به دست آمد که حاکی از دیدگاه نسبتاً مطلوب در خصوص اخلاق در بین آن‌ها بود (جداول ۱۲ و ۱۳).

جدول ۱۲. توزیع فراوانی کارشناسان و بهره‌برداران بر اساس اخلاق خاک و آب

کارشناسان (n=۱۱۳)		بهره‌برداران (n=۳۸۴)		گویه
Sd	maen *	Sd	maen *	
۰/۶۱۶	۴/۳۷	۰/۶۰۸	۴/۵۲	۱. توجه به موجودات هستی و سایر آفریدگان خدا جزء عبادات است.
۰/۷۴۸	۴/۳۷	۰/۷۰۰	۴/۴۸	۲. باید به نعمات خداوند مانند آب و خاک احترام بگذاریم.
۰/۷۴۷	۴/۲۵	۰/۶۷۷	۴/۳۰	۳. همواره باید به کارهای خوب بیندیشیم حتی اگر پای منافع در میان باشد.
۰/۷۵۹	۴/۴۴	۰/۷۶۶	۴/۳۹	۴. فعالیتی که باعث تخریب و فرسایش خاک می‌شوند کار خوبی نیست.
۱/۲۸۷	۲/۴۸	۱/۱۹۴	۲/۵۹	۵. ما نباید همواره به فکر دیگران باشیم.
۰/۹۰۲	۱/۸۵	۰/۸۸۵	۱/۹۳	۶. انسان باید به فکر خود و خانواده‌اش باشد دیگران چندان اهمیتی ندارند.
۰/۸۳۲	۴/۴۰	۰/۷۲۲	۴/۳۹	۷. ما باید با دیگران طوری رفتار کنیم که دوست داریم با ما رفتار شود.
۱/۱۸۷	۲/۸۳	۱/۰۹۶	۲/۶۹	۸. برای ظاهرسازی هم که شده باید با دیگران رفتار خوبی داشته باشیم.
۱/۱۸۶	۳/۱۲	۱/۱۷۲	۳/۳۱	۹. تنها بر اساس تکلیف آسمانی و احادیث است که کاری خوب یا بد است.
۰/۸۰۲	۴/۲۱	۰/۶۰۳۶	۴/۳۹	۱۰. ما باید وظایف خود را به بهترین وجه ممکن انجام دهیم.
۱/۰۶۴	۲/۶۶	۱/۰۱۴	۲/۷۹	۱۱. این قوانین هستند که من را مجبور به انجام دادن یا ندادن کاری می‌کنند.
۰/۹۵۵	۳/۵۸	۰/۸۷۵	۳/۹۱	۱۲. من دوست دارم قوانین را یاد بگیرم و تنها در راستای آن قدم بردارم.
۱/۱۳۹	۲/۵۸	۱۷۵/۱	۷۷/۲	۱۳. انسان عاقل کاری را انجام می‌دهد که تنها برای او سود داشته باشد.
۱/۱۷۹	۲/۸۴	۱۴۹/۱	۰۶/۳	۱۴. انسان باید کاری را بکند که اول برای او بعد برای دیگران سودمند باشد.
۱/۰۰۴	۳/۸۳	۰/۸۷۹	۳/۹۰	۱۵. کاری خوب است که برای من و برای دیگران به یک اندازه سودمند باشد.
۱/۰۳۸	۲/۶۳	۰/۹۳۲	۲/۷۸	۱۶. من حاضرم کاری کنم که به دیگران سود بیشتر اما به من سود کمتری برسد.
۰/۹۲۸	۲/۱۶	۱/۰۴۷	۲/۳۱	۱۷. سرگرم کار خود بوده، به کارهای خودم می‌رسم و به دیگران کاری ندارم.
۰/۶۶۷	۴/۳۴	۰/۶۵۸	۴/۴۸	۱۸. انسان باید وجودش برای دیگران هم باعث خیر باشد

* (۵) کاملاً موافق (۴) موافق (۳) بی‌نظر (۲) مخالف (۱) کاملاً مخالف

جدول ۱۳. طبقه‌بندی کارشناسان و بهره‌برداران بر اساس اخلاق خاک و آب

کارشناسان (n=۱۱۳)		بهره‌برداران (n=۳۸۴)		سطوح متغیر	دسته‌بندی نمرات
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
۴	۳/۵	۸	۱/۲	ضعیف (۱ و ۲)	۱۸-۴۱/۹۹
۸۰	۷۰/۸	۳۳۶	۸۷/۵	متوسط (۳)	۴۲-۶۵/۹۹
۲۹	۲۵/۷	۴۰	۱۰/۴	خوب (۴ و ۵)	۶۶-۹۰
۱۱۳	۱۰۰	۳۸۴	۱۰۰	مجموع	
کارشناسان: sd: .254 maen: 3.39		بهره‌برداران: sd: .327 maen: 3.50			

نگرش به عنوان یکی از عوامل اصلی تغییر رفتار در افراد محسوب می‌شود. هر زمان نگرش و دیدگاه افراد در یک جامعه نسبت به موضوع، تغییر مثبت (مطلوب) یا منفی (نامطلوب) پیدا کند، می‌توان گفت جامعه دچار تغییر خواهد شد.

به منظور آگاهی از سطح نگرش جامعه مورد مطالعه در خصوص اخلاق آب و خاک سؤالاتی مطرح گردید. در نهایت با توجه به بررسی داده‌های موجود مشخص شد پاسخگویان هر دو گروه (کارشناسان و بهره‌برداران)، میانگین حدود ۳ را به دست آوردند. این میانگین با توجه به طیف آماری مورد استفاده (از کاملاً موافق تا کاملاً ناموافق)، نشانگر دیدگاه منفعل یا بی‌طرفانه افراد نسبت به موضوع اخلاق خاک و آب است. به عبارتی با توجه به گویه‌های مطرح شده، پاسخگویان دارای نگرشی در حد متوسط هستند که بیانگر این موضوع است که مواردی مهم‌تر از اخلاق خاک و آب برای آن‌ها وجود دارد و این موضوع برایشان چندان اهمیت نداشته یا نظر خاصی در مورد آن‌ها ندارند. این موضوع می‌تواند زنگ خطری باشد برای ترویج و آموزش کشاورزی، چرا که هدف اصلی در پایداری رفتار، تغییر نگرش است. ممکن است این نگرش در مورد خاک و آب طی سال‌های آتی ضعیف‌تر شده و افراد به سمت نظرات مخالف یا منفی در خصوص آن بروند. مواردی مانند عوامل اقتصادی (بهره‌برداری بیش از حد جهت بهبود وضعیت اقتصادی)، عوامل مذهبی، عدم توجه به توسعه پایدار و ... جزء مهم‌ترین دلایل در کاهش میانگین نگرش افراد محسوب می‌شود.

در رابطه با کارشناسان، نتایج به دست آمده از تحلیل و استنباط یافته‌های تحقیق بیانگر این است که عواملی مانند سن، سطح تحصیلات، عوامل فرهنگی، رفتار زیست‌محیطی، میزان نگرش، عوامل ارتباطی و ترویجی و دانش کارشناسان دارای رابطه معنی‌داری با اخلاق خاک و آب (در سطح ۰/۰۵) است. به عبارتی به احتمال ۹۵ درصد این عوامل در اخلاق تأثیرگذار هستند. هرچه این عوامل در راستای مثبت افزایش یابد به همان میزان نگرش در خصوص اخلاق بهبود خواهد یافت. از طرفی عواملی مانند مشورت با دیگران و موانع و مشکلات به ترتیب در سطح ۰/۰۱ درصد به ترتیب دارای رابطه مثبت و معنی‌دار و منفی معنی‌داری با اخلاق است. هرچه موانع و مشکلات بیشتر باشد به همان میزان اخلاق در بین کارشناسان کاهش خواهد یافت و از طرفی حس مشورت دیگران به کارشناسان در بهبود اخلاق کمک خواهد کرد.

در رابطه با بهره‌برداران، نتایج به دست آمده از تحلیل و استنباط یافته‌های تحقیق بیانگر این است که عواملی مانند سن، عوامل روانشناختی، عوامل ارتباطی و ترویجی، مشورت و مراجعه دیگران و دانش بهره‌برداران دارای رابطه معنی‌داری با اخلاق خاک و آب (در سطح ۰/۰۵) است. به عبارتی به احتمال ۹۵ درصد تغییر این عوامل در اخلاق نیز تأثیرگذار است. هرچه این عوامل در راستای مثبت افزایش یابد به همان میزان نگرش در خصوص اخلاق بهبود خواهد یافت. از طرفی عواملی مانند سابقه کار، موانع و مشکلات، نگرش و رفتار محیط زیستی در سطح ۰/۰۱ درصد دارای رابطه مثبت و معنی‌داری با اخلاق است. به عبارتی ارتقا یا بهبود این عوامل به احتمال ۹۹ درصد بر روی اخلاق بهره‌برداران اثر خواهد گذاشت.

مهم‌ترین یافته‌ها

در اینجا با توجه به مباحث مقدماتی و نتایج گسترده شناخت از ذی‌نقشان و ذی‌نفعان در حوزه خاک و آب کشاورزی یک بار دیگر باز می‌گردیم به سؤالات اساسی مطرح شده شامل اینکه ما به حیث انسان چگونه بایستی در مورد رابطه خویش با طبیعت/خاک بیندیشیم؟ نسبت دادن جایگاه اخلاقی به چه گروهی از موجودات درست است؟ آیا اصولاً ارزشی مستقل از ارزش‌گذار (انسان) برای اشیا وجود دارد؟ فضایل زیست‌محیطی کدام‌اند؟ در قدم بعد آیا طبیعت/خاک حقوقی دارد؟ اگر طبیعت/خاک حقوقی دارد چگونه باید رعایت کرد؟ ارزش‌ها، اصول و معیارهای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در عمل چه هستند؟

چنان‌که مشخص شد در سه حوزه عمل فردی، حوزه مدیریت جمعی (اما اغلب غیر رسمی) و حوزه سیاست عمومی نسبت به خاک ملاحظات اخلاقی، معنی یافته و مدیریت خاک به عنوان وسیله یا ابزاری برای حکمرانی مفهوم‌سازی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

می‌شود. همچنین سه رکن یکپارچه خاک اول بر ارزش‌گذاری خاک و محیط زیست و معیارهای اخلاقی مردم نسبت به خاک متمرکز است. این رکن به بررسی معنای فضیلت می‌پردازد که کیفیت خوب بودن اخلاقی یا «به حداقل رساندن آسیب»^۱ در رابطه با خاک و محیط زیست است. رکن دوم بر سواد خاک و محیط زیست (یعنی داده‌های قابل مشاهده، حقایق، دانش، نقشه‌ها و مدل‌های خاک) و ارزیابی پیامدهای استفاده و مدیریت خاک از طریق درک روابط علت و معلولی متمرکز است. رکن سوم بر درک و آگاهی خاک و محیط زیست متمرکز است. این رکن نشان‌دهنده اخلاق مراقبت است که بر روابط صمیمی همدلانه ذهنی^۲ و بین‌الذهانی^۳ با خاک/طبیعت تأکید می‌کند.

در سه حوزه ارتباط با خاک که ملاحظات اخلاقی دخالت می‌کند و سه رکن اخلاق یکپارچه خاک در اولین گام، مواجهه با آن است که ما به حیث انسان چگونه بایستی در مورد رابطه خویش با طبیعت/خاک بیندیشیم. سیر تاریخی و همچنین مطالعه تیپ‌شناسی اخلاقی کنونی جامعه کارشناسان، بهره‌برداران و مطلعان روستا بیانگر آن است که در بافتار جامعه ذی‌نفعان کشور از طریق امانت‌داری و ابعاد آن قابل تبیین است. به عبارتی امانت‌مداری اسلامی خدامحور که ریشه در تاریخ ایران دارد، در طیف انسان‌محوری تا غیر انسان‌محور، ارزش‌های الهی را ناظر به خاک و ذی‌ربطان با آن تابانده و با پذیرش مالکیت دوگانه، به این معنی که خداوند مالک حقیقی است و مالکیت انسان ذیل مالکیت خدا معنی می‌یابد، موضوع حق خاک و اراضی (Soil and land right) تعریف می‌شود. بدین ترتیب موضوع ودیعه بودن خاک، تصرف در آن و رعایت حق آن بر سایر زیست‌مندان، خاصه انسان، به عنوان امانت‌مدار، در این پارادایم ترسیم می‌شود.

در حوزه سه گانه نام برده که ملاحظات اخلاقی وارد می‌شود، تعارض و رقابت منافع در میان ذی‌نفعان و ذی‌نقشان بیشترین دلیل شکست پروژه‌ها در مدیریت است که از آن نام برده شده است. در این راستا، تحلیل اخلاقی^۴، به دلیل آنکه هدف اصلی آن آشکارسازی سناریوهای اخلاقی درهم‌تنیده و ترسیم ارزش‌های مربوطه، همچنین بررسی احتمالات موجود برای سازش منصفانه میان خواسته‌های اخلاقی متفاوت ذی‌نفعان است راهگشاست. زیرا نقشه کاملی از تقاضاهای ارزشی در ارتباط با ذی‌نفعان و ذی‌ربطان ترسیم نموده و چندین کار را انجام می‌دهد. از جمله آنکه ضمن آشکارسازی قضاوت‌های ارزشی پنهان و قضاوت‌های آشکار، منطق و عقلانیت آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این راستا ماتریس اخلاقی^۵ به عنوان ابزار اخلاقی^۶ در تحلیل اخلاقی ابداع شده تا با ارائه چارچوبی شفاف و ساختاریافته از جنبه‌های اخلاقی مرتبط درگیر در فرایند تصمیم‌گیری به کمک تصمیم‌گیرندگان بیاید. ماتریس اخلاقی اولین بار توسط مقام (۱۹۹۶) برای ارزیابی اخلاقی فناوری‌ها و سیاست‌ها در کشاورزی و فراوری مواد غذایی توسعه یافت و از آن زمان در زمینه‌های دیگر از جمله علوم دامپزشکی، جنگل، آبریز پروری و مدیریت زیست‌بوم‌های کشاورزی آلوده و زباله‌های رادیواکتیو به کار گرفته شد (باستی و موری، ۲۰۲۱). این ماتریس می‌تواند در حوزه مدیریت خاک و سیاست‌گذاری آن یعنی دو حوزه عمومی‌تر که تعداد ذی‌نفعان بیشتری داشته و تعارضات منافع و دیدگاه‌ها در آن‌ها شکل می‌گیرد، کارایی داشته باشد. ماتریس اخلاقی (جدول ۱۶) از ستون‌ها و ردیف‌های متقاطع تشکیل شده است. سلول‌های ستون اول، ذی‌نفعان درگیر را فهرست نموده و سلول‌های ردیف اول اصول اخلاقی کلی را فهرست می‌نماید. سلول‌های حاصل از تقاطع سطر و ستون شامل تقاضاهای ارزشی است که توسط ذی‌نفعان بر اساس اصول اخلاقی کلی ارائه می‌شود.

1 - quality of being morally good ("minimizing harm")

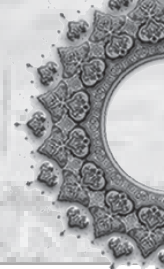
2 - empathic subjective

3 - intersubjective intimate relations

4 - ethical analysis

5 - ethical matrix

6 - ethical tools

Towards soil stewardship ethics in Iran

Balali, M.R. ^{*1}; Bazargan. K ²

1-Assistant Professor of Soil and Water Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization

2- Associate Professor of Soil and Water Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization

*** Responsible author's Email: mrbalali68@gmail.com**

Abstract

Soil is non-renewable resource and affects the sustainability of the ecosystem and human life. In addition to the quantity, the quality of the soil also plays a role in its multiple roles, especially in the production of agricultural products and ecosystem services. There are clear and numerous evidences that human behaviors impact on soil, especially in the agriculture and natural resources sector, has caused severe damage to the quantity and quality of the world's soil resources, including Iran. The country's soil resources are severely damaged due to factors such as land use change, erosion, increase in salinity, reduction of organic matter and fertility, pollution and biodiversity reduction. This is mainly due to emerging industrialization paradigm with its mechanical worldview and ignorance of inherent and non-economic values of the soil. Domination of new paradigm and economic value has progressed to the point that, despite the advancement of technology, scientists believe that today's farmers' activity to improve productivity is like running on a treadmill which put them in ethical dilemmas. The results of several field studies on a national scale in Iran showed that operators and experts emphasize the need to address the issue of soil exploitation ethics. In line with the results of global research, the stakeholders in Iran also emphasize the role of religion and Islamic ethics in redefining the ethics of land use. Based on this, "soil stewardship ethics" in which only God is known as the main owner of everything and the soil is also a trust for humans as a divine caliph, just like other divine blessings. It redefines the relationship between man and soil in three levels: individual action, collective management, and public policy towards soil. According to the results of the research, there are five ways to promote farmers, develop attention to the teachings of religion and religion in the treatment of soil, train farmers, amend and complete laws and regulations, and also provide government support in order to develop the ethics of soil stewardship in society, especially in agriculture and natural resource sectors.

Keywords: Soil, Stewardship, Ethics, Paradigm, Tradition, Modern, Sustainable development

نحو أخلاق تقوم على الأمانة في التعامل مع التربة في إيران محمدرضا بلالی^۱، کامبیز بازرگان^۲

۱- استاذ مساعد في معهد أبحاث التربة والمياه - منظمة الأبحاث والتعليم والإرشاد الزراعي

۲- استاذ مشارك في معهد أبحاث التربة والمياه - منظمة الأبحاث والتعليم والإرشاد الزراعي

*- المؤلف المسؤول: Email: mrbalali68@gmail.com

ملخص :

التربة هي واحدة من الموارد الأساسية غير المتجددة والتي تؤثر على استدامة النظام البيئي وحياة الإنسان. بالإضافة إلى الكمية، تؤثر جودة التربة أيضًا على أداء وظائفها المتعددة، خاصة في إنتاج المحاصيل الزراعية والخدمات البيئية. من ناحية أخرى، هناك أدلة واضحة ومتعددة على أن طريقة تعامل البشر مع التربة، خاصة في قطاعي الزراعة والموارد الطبيعية، قد ألحقت أضرارًا جسيمة بكمية وجودة موارد التربة العالمية، بما في ذلك إيران. تتعرض موارد التربة في البلاد للضرر تحت تأثير عوامل من قبيل: تغيير الاستخدام، والتآكل، وزيادة الملوحة، وانخفاض المواد العضوية والخصوبة، والتلوث، وانخفاض التنوع البيولوجي. وتُظهر مراجعة التجارب السابقة أنه مع دخولنا في نموذج التصنيع - أي ظهور الرؤية الميكانيكية وانتشار النزعة نحو السيطرة بدلاً من التفاعل والتكيف مع الطبيعة - فقدت القيم الذاتية وغير الاقتصادية للتربة أهميتها أمام القيم الاقتصادية، وشرع الإنسان الحديث في تدمير التربة بسرعة أكبر بكثير من الإنسان التقليدي بهدف الاستغلال الأقصى. وقد تقدّم نموذج الحداثة والقيمة الاقتصادية إلى حد أن العلماء يعتقدون أن نشاط المزارعين اليوم لتحسين الإنتاجية يشبه الجري على جهاز المشي، واستخدموا مصطلح "جهاز المشي السوقي" لوصف ذلك. وأظهرت نتائج عدة دراسات ميدانية على المستوى الوطني في إيران وعلى مستوى المناطق في محافظة أصفهان أن المستفيدين والخبراء يؤكدون على ضرورة معالجة موضوع أخلاقيات استغلال التربة. وفي هذا السياق، وبالتوازي مع نتائج الأبحاث العالمية، يؤكد أصحاب المصلحة في إيران أيضًا على دور الدين والأخلاق الإسلامية في إعادة تعريف أخلاقيات استغلال التربة. وبناءً على ذلك، يتعرض بحث "الأخلاق القائمة على الأمانة في التعامل مع التربة" لنموذج جديد يقوم على أن الله هو المالك الحقيقي لكل شيء، وأن التربة - مثل غيرها من نعم الله - هي أمانة لدى الإنسان كخليفة لله، ويقدم إعادة تعريف لعلاقة الإنسان بالتربة على ثلاثة مستويات: المجال الفردي، ومجال الإدارة الجماعية، ومجال السياسة العامة تجاه التربة. وبناءً على نتائج البحث، تم اقتراح خمسة حلول لتعزيز الأخلاق القائمة على الأمانة في التعامل مع التربة في المجتمع، خاصة في قطاعي الزراعة والموارد الطبيعية، وهي: تعزيز وعي المستفيدين، وتطوير الاهتمام بتعاليم الدين والمذهب في التعامل مع التربة، وتعليم المستفيدين، وتعديل واستكمال القوانين واللوائح، بالإضافة إلى الدعم الحكومي.

الكلمات المفتاحية: التربة، الأمانة، الأخلاق، النموذج، التقاليد، الحديثة، التنمية المستدامة

منابع

- بلالی محمد رضا، ژوزف کئولارتز، میشل کورتهالز. ۱۳۸۹. مدیریت بازتابی اراضی و آب در ایران: ارتباط فناوری، حکمرانی و فرهنگ (قسمت اول: پارادایمهای مدیریت اراضی و آب). مجله پژوهش آب در کشاورزی، جلد ۲۴ (۲).
- بلالی محمد رضا، ژوزف کئولارتز، میشل کورتهالز. ۱۳۹۰. مدیریت بازتابی اراضی و آب در ایران: ارتباط فناوری، حکمرانی و فرهنگ (قسمت دوم: نگرش ذی نفعان و عناصر کلیدی چارچوب بازتابی). مجله پژوهش آب در کشاورزی، جلد ۲۵ (۱).
- بلالی، محمد رضا. ۱۴۰۲. پارادایمهای حکمرانی آب در ایران زمینه ساز ارتقاء یاریگری بازیگران حوزه آب در نظر و عمل. فرهنگستان علوم، در دست چاپ.
- قیومی محمدی، حمید. آبان ۱۳۹۲، ناپایداری و تهدیدات بخش کشاورزی و منابع طبیعی ایران، ناشی از نبود برنامه جامع آمایش سرزمین، مجموعه مقالات همایش ملی پدافند غیرعامل در بخش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قشم، جزیره قشم، استان هرمزگان، ایران.
- قیومی محمدی، حمید. ۱۳۹۳، گزارش نهایی پروژه بررسی ابعاد مکانی و روند تغییرات کاربری اراضی کشاورزی روی تراسهای آبرفتی زاینده رود (زیرحوضه مرغاب). گزارش پژوهشی طرح، نشریه فنی شماره ۱۸۶۱ مؤسسه تحقیقات خاک و آب، کرج. ایران.
- Allan, T. 2006. Millennial water management paradigms: making IWRM work. <http://www.mafhoum.com/press/53aE1.htm> (Verified 10 March 2008).
- Biasetti, Pierfrancesco and Barbara de Mori. 2021. The Ethical Matrix as a Tool for Decision-Making Process in Conservation. *Front. Environ. Sci.*, 29 April 2021, Sec. Conservation and Restoration Ecology, Volume 9 - 2021 | <https://doi.org/10.3389/fenvs.2021.584636>
- Bazyli Czyżewski, Andrzej Czyżewski and Łukasz Kryszak. 2019. The market treadmill against sustainable income of European Farmers: How the CAP has struggled with Cochrane's Curse. *Sustainability*, 11(3), 791; <https://doi.org/10.3390/su11030791>
- Enqvist, T., Johan Peçanha, Simon West, Vanessa A. Masterson L. Jamila Haider Uno Svedin Maria Tengö. 2018. Stewardship as a boundary object for sustainability research: Linking care, knowledge and agency. *Landscape and Urban Planning*, 179: 17-37.
- FAO. 2015. Soil infographics. Want to know more on Soil formation, Soil functions and why they are under threat? (visited 4 Oct. 2024, <https://www.fao.org/global-soil-partnership/resources/news/presentations-gsb23/en/c/284443/>).
- Karami, E. & A. Mansoorabadi. 2007. Sustainable agricultural attitudes and behaviors: a gender analysis of Iranian farmers. *Environment Development Sustainable*, 10: 883-898.
- Keith, Aidan M., Olaf Schmidt, and Barry J. McMahon. 2016. Soil stewardship as a nexus between Ecosystem Services and One Health. *Ecosystem Services*, 17: 40-42 (<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212041615300565>, verified, 4 Jan, 2020)
- Keller, D.R. and E.C. Brummer. 2002. Putting food production in context: towards a post mechanistic agricultural ethics. *BioScience*. 52(3): 264- 271.
- Leopold, Aldo, 1949. *The land ethic*. From a sand country Almanac.
- Leopold A. 1997. A Sand County Almanac. Oxford University Press, 1949. *Reproduced in Ethics in Practice*, H. La Follette (Ed.). Blackwell, Oxford, 634- 43.
- Minteer, B.A., E.A. Corley, and R.E. Manning. 2004. Environmental ethics beyond principle? The case for a

- pragmatic contextualism. *Journal of agriculture and environmental ethics*, 17: 131-156.
- Naustdalslid, Jon(2011) Climate change - the challenge of translating scientific knowledge into action. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18: 3, 243 — 252, DOI: 10.1080/13504509.2011.572303
URL: <http://dx.doi.org/10.1080/13504509.2011.572303>.
- Rolston III, H. 2006. 'Caring for nature: What science and economics can't teach us but religion can'. *Environmental Values*, 15: 307-313.
- Thompson, P.B., 2011. The ethics of soil: stewardship, motivation, and moral framing.
- Turton, A., and R., Meissner. 2000. *The Hydrosocial contract and its manifestation in society: a South African case study*.
- Grunwald, S. .2023. Take Care of Soils: Toward a Pluralistic Integral Soil Ethics. In: Patzel, N., Grunwald, S., Brevik, E.C., Feller, C. (eds) *Cultural Understanding of Soils*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13169-1_21.
- Worrell, R., and M. C., Appleby. 2000. Stewardship of natural resources: definition, ethical and practical aspects. *Journal of agriculture and environmental ethics*, 17: 131-156.
- Wunderlich, G. 2004. Evolution of the stewardship idea in American country life. *Journal of agriculture and environmental ethics*, 17: 77-93.

امنیت غذایی با اخلاق در کشاورزی یا کشاورزی اخلاقی

جهانفر دانشیان^{۱*}، اسکندر زند^۲

۱- عضو هیات علمی موسسه اصلاح نهال و بذر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۲- عضو هیات علمی موسسه تحقیقات گیاه پزشکی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

* نویسنده مسئول: j_daneshian@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

دانشیان، ج. و زند، ا. (۱۴۰۳). امنیت غذایی با اخلاق در کشاورزی یا کشاورزی اخلاقی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

از حدود ۲۰۰ سال قبل، یعنی پس از انقلاب صنعتی، انسان بر کره زمین تسلط یافته و از دهه ۱۹۷۰ میلادی به بعد نیز با انفجار جمعیت و توسعه شهرنشینی ردپای اکولوژیک انسان از ظرفیت اکولوژیک زمین پیشی گرفته است. این درحالی است که امنیت غذایی به عنوان یکی از ابرچالش‌های کشورهای مختلف دنیاست و شاخص‌های توسعه پایدار در بسیاری از اهداف مرتبط با غذا و کشاورزی ثابت باقی مانده یا معکوس شده است. از این رو انسان تلاش می‌کند تا با ارائه راه حل‌های منطقی بر این مشکلات فائق آید. اما محیط زیست و جامعه انسانی در تعامل اند و ارائه راه حل‌هایی که سبب برتری یکی بر دیگری شود، مسیری است که هرگز به نتیجه نمی‌رسد. مدتی است که تاریخ مصرف روش‌های کشاورزی صنعتی به پایان رسیده است و در صورت تأکید و تداوم بر آن، محیط زیست و کره زمین را به سمت نابودی می‌کشاند. اما طبیعت یک مربی قوی و آموزنده است. روش‌ها و الگوهای طبیعت مبتنی بر آگاهی، تعامل، تعادل، تأمین نیازهای موجودات زنده و توسعه بوم‌سازگان‌ها و به طور کلی مبتنی بر الگوهای اخلاقی است. رعایت اخلاق در کشاورزی با هدف به حداقل رساندن اثرات منفی کشاورزی بر محیط زیست با جلوگیری از فرسایش خاک، کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، آلودگی آب و مصرف متعادل منابع پایه و کاهش فشار بر بوم‌سازگان‌های طبیعی به برطرف کردن مشکلات محیط‌زیستی کمک می‌کند. نظام‌های رایج و کشاورزی صنعتی فراتر از ظرفیت زیستی از بوم‌سازگان بهره‌برداری می‌کنند و هدف آن‌ها افزایش تولید به منظور دستیابی به سود بیشتر است. در حالی که نظام‌های کشاورزی اخلاقی با رویکرد اخلاق‌مدارانه به پایداری اجزای بوم‌سازگان‌ها، خودکفایی و توسعه آن‌ها توجه می‌کند. توسعه هنجارهای طبیعت در شیوه‌های کشاورزی سبب می‌شود تا تغییر نگرش به سمت کشاورزی پایدار و فراتر از آن در نظام‌های کشاورزی دنیا پیش رود. برای پذیرش این نگرش در جامعه، لازم است از اهرم‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، دیپلماسی، آموزش، تغییر سبک زندگی استفاده کرد. این تغییر نگرش یا توسط انسان‌ها برای حفظ محیط زیست به کار گرفته خواهد شد یا در یک روش سخت‌تر، طبیعت به انسان خواهد آموخت که روش‌های خود را باید تغییر دهد.

مقدمه

موضوع امنیت غذایی به یکی از مهم‌ترین چالش‌های زمان ما تبدیل شده است. بانک جهانی، امنیت غذایی و تغذیه را در میان هشت چالش جهانی در سال ۲۰۲۳ قرار داده است (WAD, 2019). ارزیابی‌ها نشان داده است که ۹٫۲ درصد

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

جمعیت جهان در شرایط گرسنگی مزمن قرار دارند که ۱,۳ درصد نسبت به سال ۲۰۲۲ افزایش یافته است (FAO, 2023a). به نظر می‌رسد که ۹۵۰ میلیون نفر تا سال ۲۰۳۰ به شدت دچار ناامنی غذایی شوند. هم اکنون نیز ۳,۱ میلیارد نفر در سراسر جهان توانایی پرداخت هزینه یک رژیم غذایی سالم و مغذی را ندارند (World Bank, 2023a). جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به حدود ۱۰ میلیارد نفر می‌رسد و بر اساس پیش‌بینی‌ها ۳۵ تا ۵۶ درصد غذای بیشتری نسبت به سال ۲۰۱۰ نیاز دارند (van Dijk, 2021) و برای تأمین این غذا به ۵۹۳ میلیون هکتار (مساحتی تقریباً دو برابر هند) به زمین بیشتری نیاز است (FAO, 2013a).

با این وجود، تولید مواد غذایی در سراسر جهان در ۵۰ سال گذشته افزایش یافته است. بانک جهانی معتقد است که بین ۷۰ تا ۹۰ درصد افزایش تولید مواد غذایی، نتیجه کشاورزی رایج^۱ است که با افزایش سطح زیر کشت و عملکرد محصولات کشاورزی، غذای ارزان‌تری را فراهم کرده است (Fisher, 2021). سطح زمین‌های زراعی دنیا در سال ۱۷۰۰، به میزان ۲,۶۵ میلیون کیلومتر مربع بوده و در سال ۲۰۱۴، به ۲۰,۳۹ میلیون کیلومتر مربع رسیده است که نشان‌دهنده یک گسترش هشت برابری است (WAD, 2019). این در حالی است که ۱۳,۲ درصد از محصولات کشاورزی پس از برداشت در مزارع و در حین حمل و نقل، ذخیره‌سازی، عمده‌فروشی و فراوری از بین می‌روند (FAO, 2023d).

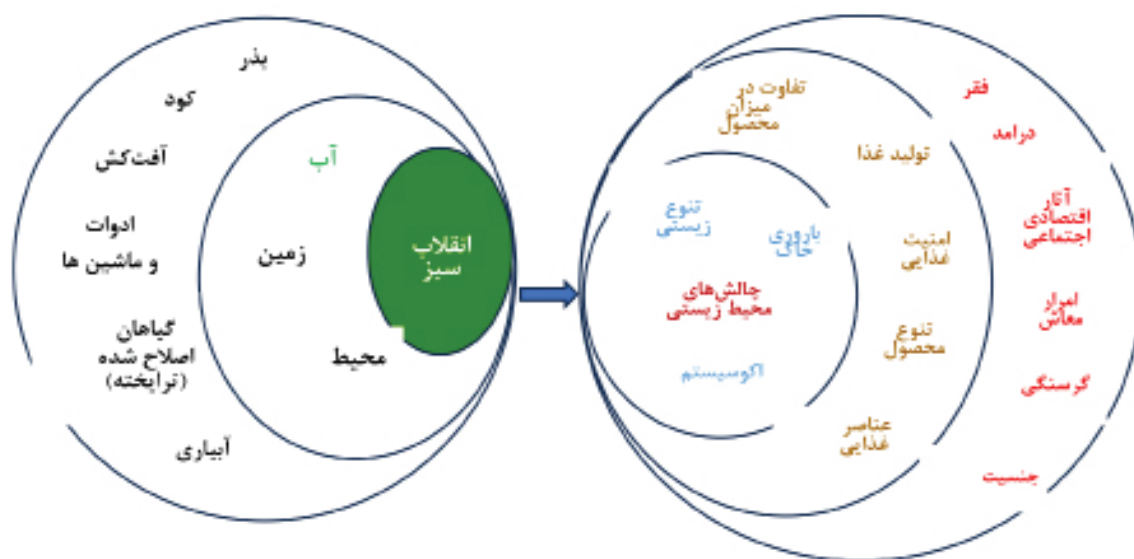
بیش از یک‌سوم زمین‌های دنیا از سال ۱۹۶۱ به دلیل تغییر کاربری زمین و روش‌های کشاورزی مانند تک‌کشتی و خاک‌ورزی فشرده، فرسایش خاک، بیابان‌زایی و شوری، به طور برگشت‌ناپذیری در معرض خطر قرار گرفته است (Ogoyi, 2023). کشاورزی ۷۰ درصد از آب دنیا را استفاده می‌کند (Ritchie, 2019) و پیش‌بینی می‌شود که تقاضای جهانی برای آب بین ۳۰ تا ۵۰ درصد افزایش یابد (Cousin et al., 2019). حدود ۲۵ درصد از کل انتشار گازهای گلخانه‌ای در جهان به طور مستقیم به بخش کشاورزی مربوط است (FAO, 2014) و برای حفظ گرمایش جهانی زیر ۲ درجه سانتیگراد به کاهش ۱۱ گیگاتونی انتشار گازهای گلخانه‌ای نیاز است تا از شدیدتر شدن اثرات تغییر اقلیم جلوگیری شود (Rangana-than et al., 2018).

مهم‌ترین چالش‌های تولید غذا در دنیا شامل محدودیت زمین‌های زراعی، منابع پایه، اثرات سوء آفات گیاهی و بیماری‌های دامی و انحصار تولید محصولات مهم کشاورزی و تغییر اقلیم می‌باشد. شاخص‌های توسعه پایدار در بسیاری از اهداف مرتبط با غذا و کشاورزی ثابت باقی مانده یا معکوس شده است که وضعیت مورد انتظار را نشان نمی‌دهد. در کنار این محدودیت‌ها، افول اصول اخلاقی مانند عدم تبادل اطلاعات قابل استفاده در کشاورزی، به کارگیری نامناسب منابع پایه و نهاده‌ها، تقلب در مواد غذایی، سلامت و ایمنی غذا و بالا بودن میزان ضایعات و تلفات غذایی در زنجیره تولید و مصرف به این معضل افزوده است. با این وجود سازمان خواروبار جهانی (فائو) معتقد است که چشم‌انداز جهانی گرسنگی و سوء تغذیه صفر، هنوز از طریق کشاورزی پایدار در دسترس است (FAO, 2023d).

در گذشته رویکرد کشاورزی مبتنی بر یک نظام دوست‌دار محیط زیست و اخلاق‌مدار بود. انقلاب‌هایی که سبب توسعه کشاورزی شدند مانند انقلاب صنعتی، شیمیایی و سبز، اگرچه منجر به افزایش تولید غذا شد، اما نظام‌هایی را ایجاد کرد که رویکرد آن‌ها مبتنی بر درآمد بیشتر به‌بهای مصرف بیشتر منابع بوده است. در این مقاله به ویژگی‌های کشاورزی رایج و تعارض آن با کاهش مشکلات مربوط به کشاورزی و تأمین غذا پرداخته شده و در ادامه به نقش اخلاق در کاهش مشکلات بخش کشاورزی توجه شده است. در بخش پایانی، نظام‌هایی معرفی شده است که با رویکرد اخلاق‌مدارانه می‌تواند ضمن تأمین غذای انسان، در بهبود محیط زیست مؤثر باشند.

ویژگی های کشاورزی رایج

کشاورزی ۹۸/۹٪ از غذای جهان را تأمین می کند (Lowder et al., 2021). ارزش افزوده جهانی بخش کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری در سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ به میزان ۸۴ درصد رشد داشته است و در سال ۲۰۲۱ به ۳/۷ تریلیون دلار رسیده است. حدود ۸۷۳ میلیون نفر یا ۲۷ درصد از نیروی کار جهان در بخش کشاورزی مشغول به کار هستند، در حالی که این رقم نسبت به سال ۲۰۰۰، به میزان ۴۰ درصد رشد داشته است (FAO, 2023a). نظام کشاورزی غالب دنیا به نام کشاورزی رایج یا صنعتی ۱ است که اغلب به نظام های کشاورزی مدرن با مصرف بالای انواع نهاده اشاره دارد. این نظام، از انقلاب سبز ۲ سرچشمه گرفته است و به عنوان انقلاب سوم کشاورزی نیز شناخته می شود که در دهه ۱۹۶۰ به عنوان راه حل امیدوارکننده ای برای افزایش تولید مواد غذایی معرفی شد (شکل ۱). کشاورزی رایج سرانه غذای بیشتری را نسبت به قبل تولید کرده است (IUCN, 2023). این نظام دارای انواع مختلفی است که در بسیاری از ویژگی ها مشترک اند. از ویژگی های این نظام می توان به سرمایه گذاری های گسترده در تولید تجهیزات و فناوری ها و به کارگیری آن ها، مزارع بزرگ مقیاس، تک محصولی (تک کشتی)، استفاده گسترده از بذور هیبرید برای تولید محصول بیشتر، مزرعه یکنواخت، ضریب مکانیزاسیون بالا، استفاده گسترده از انواع آفت کش ها و کودها اشاره کرد (Fisher, 2021) که موجب افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی در کشورهای آسیایی و آمریکای لاتین شد (Baumgarten, 2023). در حال حاضر، این روش ها در ۷۰ تا ۸۰ درصد کل زمین های قابل کشت استفاده می شود که به انرژی، نیروی انسانی و سرمایه قابل توجه و استفاده زیاد از مکانیزاسیون و سایر نهاده های خارجی وابسته اند (Altieri, 2015).

شکل ۱. تأثیر انقلاب سبز بر محیط زیست، تولید غذا و آثار اقتصادی و اجتماعی (Ahmed and Turchini, 2021)

مشکلات کشاورزی رایج

نظام کشاورزی رایج به کاربرد مقادیر قابل توجهی انرژی و مواد شیمیایی وابسته است و رویکرد آن توجه به محیط زیست نیست. بسیاری از خطرات بالقوه مرتبط با سلامتی انسان نیز با شیوه های این نظام کشاورزی مرتبط است. استفاده جهانی از آفت کش ها بین سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱، به میزان ۶۲ درصد افزایش یافته است (FAO, 2023b). این موضوع

1 - industrial agriculture

2 - green revolution

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

سبب بروز آسیب‌های محیط‌زیستی متعدد از جمله مقاوم شدن بیش از ۴۰۰ آفت حشره‌ای و کنه و بیش از ۷۰ عامل بیماری‌زای قارچی به یک یا چند آفت کش شده است. آفت‌کش‌ها همچنین بر حشرات گرده‌افشان و سایر گونه‌های حشرات مفید خسارت وارد کرده‌اند. کاهش کیفیت و آلودگی آب به دلیل شور شدن و ورود ترکیبات شیمیایی مانند کودها (به‌ویژه نیترات‌ها و فسفر)، آفت‌کش‌ها و علف‌کش‌ها به بوم‌سازگان‌های طبیعی و نفوذ آن‌ها به منابع آبی سبب شده که عموم مردم در معرض آلودگی آب و آفت‌کش‌ها و کودهای شیمیایی قرار گیرند (Fisher, 2021). کشاورزی رایج به تشدید تغییرات اقلیمی با افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای، به‌طور قابل توجهی نیز کمک کرده است (Altieri, 2015). به‌طوری که میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای از زمین‌های کشاورزی بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ به میزان ۱۰ درصد افزایش یافته است. کشاورزی رایج مسئول انتشار ۲۶٪ از گازهای گلخانه‌ای جهان است (FAO, 2023a).

نظام غذایی جهانی عمدتاً در اختیار شرکت‌های چندملیتی قرار دارند. آن‌ها متعهد شده‌اند با افزایش بهره‌وری و مهندسی ژنتیک گیاهان، تولید مواد غذایی را تا سال ۲۰۳۰ دوبرابر کنند. اما فرایند دشوار تکمیل ارزیابی ریسک و رعایت مقررات ایمنی زیستی، بر اساس اخلاق، تاریخ و آداب و رسوم، بی‌اعتمادی نسبت به محصولات تراریخته را تشدید کرده است (Abdul Aziz et al., 2022) و سبب شده است تا برخی کشورها با مصرف، کشت و تجاری‌سازی آن‌ها مخالف باشند (Kikulwe et al., 2011) و محدودیت‌های کامل یا جزئی در تجاری‌سازی آن‌ها اعمال کنند (Mustapa et al., 2021).

افزایش هزینه‌های کشاورزی فشرده به دلیل کاربرد مواد شیمیایی نیز به مشکلات این نظام‌ها افزوده است. وضعیت جهانی کود یک نمونه است. قیمت کودهای نیتروژنی در سال ۲۰۲۱ افزایش یافت. با شروع جنگ در اوکراین و تحریم‌های اقتصادی روسیه، افزایش سرسام‌آور قیمت کود ادامه یافت. قیمت کودهای فسفاته و پتاسه نیز افزایش یافته است. سود نه شرکت بزرگ تولید کود شیمیایی از حدود ۱۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ به ۲۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ و سپس به ۴۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافته است (Ghosh, 2023).

با توجه به این مشکلات، آیا کشاورزی رایج می‌تواند نیازهای غذایی مردم کره زمین را در آینده تأمین کند؟ کشاورزی رایج از نظر اجتماعی و محیط زیستی نیز ناپایدار است (Sumberg and Giller, 2022). علاوه بر این، قادر به حل چالش‌های بزرگ پایداری مانند کاهش تخریب منابع طبیعی و تنوع زیستی، وابستگی به انرژی‌های فسیلی، کاهش اثرات تغییر اقلیم و تهدید امنیت غذایی نیست (Rosati et al., 2020). اهداف و شاخص‌های کمی توسعه پایدار نشان می‌دهد که یک محیط زیست سالم نقش مهمی در برطرف کردن چالش‌های کنونی جهان از جمله فقر، تغییرات آب‌وهوایی، امنیت غذایی و آب ایفا می‌کند. بنابراین برای دستیابی به اهداف ۱۷ گانه توسعه پایدار و هم برای اینکه بتواند نیازهای بیش از ۹ میلیارد نفر را تا سال ۲۰۵۰ برآورده کند، محیط زیست باید فوراً محافظت شود (IUCN, 2023). دانشمندان و محققان ۱۳۰ فرهنگستان ملی علوم و پزشکی در سراسر آفریقا، آسیا، آمریکا و اروپا معتقدند که دیگر زمانی برای تلف کردن و اصلاح روش‌های انسان در کره زمین وجود ندارد (IAP, 2018). به این لحاظ «انقلاب سبز دوم» نیاز است (Armanda et al., 2019) تا بتواند میزان تولید را ضمن پایداری محیط زیست افزایش دهد (Swaminathan, 2006).

جایگاه اخلاق در کشاورزی

تعابیر متفاوتی از اخلاق توسط عموم مردم به کار برده می‌شود. گروهی اخلاق را پایبندی به روح و گفت‌وگو، گروهی اخلاق را پایبندی به یک باور دینی می‌دانند. گروه دیگر اخلاق را پایبندی به «معیارهای اجتماعی یا

فرهنگی» معرفی می کنند و گروه چهارم اخلاق را پابندی به عقاید خود می دانند (Chrispeels and Mandoli, 2003). از دیدگاه اخلاق، واژه های درست و نادرست، خوب و بد، زشت و زیبا و غیره مفهومی عمیق دارد. اخلاق، ارزش ها را خلق نمی کند و اولویت ها را در میان آن ها تعیین نمی کند. اما اخلاق ارزش ها را می شناسد و هنجارهایی را برای ایجاد آن ها پیشنهاد می کند (Dundon, 2003). شاید مهم ترین شاخص در رعایت اخلاق در کشاورزی، به حداقل رساندن تأثیر کشاورزی بر محیط زیست باشد. اگرچه، کشاورزی رایج غذای مورد نیاز انسان را تولید کرده است، اما چالش های اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی را ایجاد کرده است (Zimdahl, 2018).

برهم خوردن تعادل محیط زیست به مفهوم فاصله گرفتن از اصول اخلاق تلقی می شود و با دسته بندی نظام های کشاورزی می توان متوجه شد که کشاورزی فشرده فاصله زیادی از رعایت اخلاق گرفته است. دامنه مسائل اخلاقی در کشاورزی در سه دسته سلامت و امنیت انسان، محیط زیست و سبک زندگی (مسائل فرهنگی و اجتماعی) قرار می گیرد. دسته اول شامل دسترسی به مواد غذایی اساسی، رژیم غذایی، تغذیه و ایمنی مواد غذایی می شود. دسته دوم شامل وضعیت بوم سازگان های کشاورزی و رابطه آن ها با طبیعت، جایگاه حیوانات و تعهدات انسان در قبال آن ها است و دسته سوم به سازمان دهی اجتماعی کشاورزی مربوط می شود که بر موضوعات مرتبط با صنعتی شدن کشاورزی متمرکز است (Thompson, 2014). کشاورزان همیشه می دانستند که مسئولیت اخلاقی در حرفه شان، تولید غذای سالم است. هر حرفه یا شغلی که با نیازهای اساسی انسان سر و کار دارد، مسئول بخشی از ارزش های اصلی او است. کشاورزان، کارگران مزرعه، خانواده های آن ها، شرایط زندگی و کار آن ها به دلیل اشتغال به کشاورزی از ارزش های اصلی است که با ارزش های تولیدی همراه یا در تضاد است (Dundon, S.J. 2003). دامنه اخلاق کشاورزی نه تنها تولید محصولات گیاهی، دام، طیور، آبزیان و صید را شامل می شود، بلکه فعالیت های پس از تولید محصولات کشاورزی را مانند حمل و نقل، فراوری، ذخیره سازی، توزیع، بازار و خرده فروشی را نیز در برگیرد. علاوه بر این می تواند انواع شیوه های مدیریت منابع طبیعی مانند جنگلداری، مرتعداری را نیز شامل شود.

اخلاق در کشاورزی بر بهبود سلامت و رفاه حیوانات نیز متمرکز می کند. حیوانات اعم از آنکه خود به عنوان محصول کشاورزی باشند یا در فرایند تولید به کار گرفته شوند دارای حقوق هستند. تولید کنندگان اخلاق گرا می توانند حیواناتی سالم تر و شادتر تولید کنند که کمتر احتمال دارد بیمار یا تحت تنش باشند. همچنین به سلامت و رفاه افرادی که در نزدیکی مزارع آن ها زندگی می کنند و افرادی که محصولات آن ها را مصرف می کنند نیز توجه می کند (Thompson, 2023).

کشاورزی پایدار و اخلاق در کشاورزی

کشاورزی پایدار، نظام یکپارچه ای از شیوه های تولید محصولات گیاهی و دامی است که با اصول اخلاقی همراه بوده (Robertson, 2015) و مستلزم تولید غذای کافی، دسترسی فیزیکی به غذا و داشتن تمکن مالی برای خرید غذا، سلامت و ایمنی مصرف (شامل تأمین انرژی، پروتئین ها و ریز مغذی ها) (Pawlak and Kołodziejczak, 2020)، ایجاد اشتغال و معیشت پایدار و حفظ تنوع زیستی و منابع طبیعی کره زمین است (FAO, 2023d). رویکردهای اخلاقی در کشاورزی پایداری جنبه های محیط زیستی، اقتصادی و انسان را در برمی گیرد. پایداری محیط زیستی به معنای نظارت خوب بر نظام ها و منابع طبیعی است و شاخص های آن ساخت خاک سالم و جلوگیری از فرسایش آن، مدیریت عاقلانه آب، به حداقل رساندن آلودگی هوا و آب، ذخیره کربن در مزارع، افزایش مقاومت در برابر تغییرات شدید آب و هوایی و توسعه تنوع زیستی است. پایداری از نظر اقتصادی و اجتماعی شامل سودآوری مزارع و کمک به اقتصاد محلی است. از بُعد اجتماعی

و انسانی نیز از نسل بعدی کشاورزان حمایت می‌کند، با کارگران خود منصفانه برخورد می‌کند، برابری و عدالت نژادی را توسعه می‌دهد، دسترسی به غذای سالم را برای همه ایجاد می‌کند و منافع مردم و جامعه را بر منافع شرکت‌ها اولویت می‌دهد (UCSUSA, 2022). در چشم‌انداز فائو، کشاورزان، دامداران، ماهیگیران، جنگل‌داران و سایر روستاییان بازیگران اصلی این نظام بوده و از توسعه اقتصادی و اشتغال مناسب برخوردار می‌شوند. مردان و زنان روستایی در امنیت زندگی می‌کنند، بر معیشت خود کنترل دارند و دسترسی عادلانه به منابعی دارند که به شیوه‌ای کارآمد از آن‌ها استفاده می‌کنند (FAO, 2024).

رویکردها و شیوه‌های کشاورزی پایدار راه‌حلهایی را برای تولید غذا با هزینه کم محیط زیستی ارائه می‌کنند و رفاه عمومی نسل‌های آینده را که مبتنی بر اصول اخلاق کشاورزی است، تهدید نمی‌کنند. توسعه روش‌هایی مانند بهبود مواد آلی خاک با استفاده از کود سبز، پوشاندن خاک با گیاهان پوششی، بقایای گیاهی و کودهای آلی که باعث افزایش ظرفیت نگهداری آب در خاک و توانایی آن در نگهداری آب باران می‌شود. همچنین خودکفایی در تأمین نیتروژن از طریق بازیافت عناصر غذایی و بقایای گیاهی و کاهش تلفات مواد غذایی، توسعه فعالیت زیستی خاک با تنوع کاشت محصولات زراعی مانند کشت حبوبات و مخلوط، مصرف کودهای زیستی نیز افزایش می‌یابد. این روش‌ها سبب تغییر رویکرد از عملیات کشاورزی برای افزایش تولید در نظام‌های کشاورزی به رویکرد بوم‌سازگانی شده است. نوآوری‌ها و روش‌های مختلف کشاورزی پایدار، مانند کشاورزی همیشه‌سبز^۱، کشاورزی حفاظتی^۲، کشت غلات چندساله^۳، ذخیره آب باران^۴، جنگل‌زراعی^۵ و کشاورزی تلفیقی مزرعه‌مرتج^۶، راهبردهای پایداری هستند که به محیط زیست آسیب نرسانده و حفاظت از منابع طبیعی را به دنبال دارند (Çakmakçı, 2023). این رویکرد منجر به معرفی نظام‌هایی از کشاورزی شده که در قالب کشاورزی اخلاقی قرار می‌گیرند.

نظام‌های کشاورزی اخلاقی

زمانی نقش کشاورزی تولید غذا بود، اما اکنون بسیاری از مردم انتظار دارند کشاورزی به‌روشی سازگار با محیط زیست انجام شود و محصولاتی با کیفیت تولید کند که منطبق با اصول توسعه پایدار باشد (Altieri, 2002). موضوعات اخلاقی در کشاورزی در پنج گروه (۱) محیط زیست، (۲) سلامت و امنیت انسان، (۳) فرهنگی، تاریخی و اجتماعی، (۴) رفاه حیوانات، و (۵) اقتصادی تقسیم‌بندی می‌شود:

گروه اول دیدگاه اکولوژیک و محیط زیستی به کشاورزی دارد. گروه دوم شامل دسترسی به مواد غذایی اساسی، رژیم غذایی، تغذیه و سؤالات مربوط به ایمنی مواد غذایی است. گروه سوم مربوط به سازمان‌دهی اجتماعی کشاورزی است که به ارزش‌ها و سنت‌های اجتماعی و فرهنگی مرتبط با غذا و کشاورزی تمرکز دارد. در گروه چهارم، کشاورزی اخلاقی به حیواناتی که برای تولید غذا پرورش می‌یابند مانند دام، طیور و ماهی احترام می‌گذارد و این فرهنگ را بهبود می‌بخشد. گروه پنجم، دیدگاه اقتصادی است. کشاورزی اخلاقی می‌تواند برای کشاورزان سودمند باشد. کشاورزی اخلاقی همچنین می‌تواند تجارت عادلانه و عدالت اجتماعی را با تضمین اینکه کشاورزان و کارگران دستمزد عادلانه دریافت کنند و حقوق و منزلت آن‌ها رعایت شود را تقویت کند (Thompson, 2024).

1 - evergreen agriculture

2 - conservation agriculture

3 - perennializing grains

4 - rainwater control

5 - agroforestry

6 - silvopastures

7 - traditional agriculture

نظام‌های کشاورزی طبیعت‌محور که منافع محیط زیست، جامعه و اقتصادی را مد نظر قرار می‌دهند در گروه کشاورزی اخلاقی قرار می‌گیرد که می‌توان به نظام‌های کشاورزی سنتی^۱، زیستی^۲، بیودینامیک، طبیعی^۳، ارگانیک، کشاورزی دایمی^۴، جنگل زراعی^۵ و کشاورزی اکولوژیک و کشاورزی احیا کننده^۶ اشاره کرد (Didarali and Gambiza, 2019). روش‌های مورد استفاده در این نظام‌ها متفاوت است (جدول ۱) و با درجات متفاوتی در راستای منافع محیط زیست است.

جدول ۱. مقایسه عملیات کشاورزی در نظام‌های مختلف کشاورزی

کشاورزی احیا کننده	کشاورزی دایمی	کشاورزی ارگانیک	کشاورزی رایج	کشاورزی سنتی	ارزیابی بر اساس استاندارد ^۷ IPCC
✓	✓	✓	×	✓	کاهش استفاده از کود شیمیایی
✓	×	✓	×	✓	افزایش تنوع کشت گیاهان (زراعی)
✓	✓	✓	×	×	افزایش استفاده از بذر با کیفیت
✓	✓	×	×	✓	کاهش مصرف انرژی
✓	✓	×	×	×	اجتناب از سوزاندن بقایا
✓	✓	×	×	×	استفاده از لگوم در تناوب
✓	✓	×	×	✓	تلفیق دام و گیاه زراعی

اگرچه در بسیاری از مواقع گفته می‌شود که نظام‌های دوست‌دار محیط زیست از عملکرد کمتری نسبت به کشاورزی رایج برخوردارند، اما تحقیقات جدید نشان داده است که مزارع با استفاده از نهاده‌های طبیعی در مقایسه با سایر سیستم‌های کشاورزی (به‌طور متوسط) عملکرد برابر یا بالاتری داشته‌اند (Sandhu et al., 2023). این موضوع سبب شده است که رویکرد کشاورزان به سمت این نظام‌ها افزایش یابد. به‌طوری که ارزش بازار جهانی کشاورزی احیا کننده که نهاده‌های آن در برخی از نظام‌های محیط زیست نیز کاربرد دارد در سال ۲۰۲۲ به ۹۷۵٫۲ میلیون دلار رسید و پیش‌بینی می‌شود که با نرخ رشد سالانه ۱۵٫۹٪ از سال ۲۰۲۳ تا ۲۰۳۰ رشد کند و تا سال ۲۰۳۲ از ۴۲۹۰٫۹ میلیون دلار فراتر رود (Kapoor, 2023). کشورهای آمریکای شمالی، از جمله ایالات متحد، کانادا و مکزیک در سال ۲۰۲۲، بیشترین سهم بازار (۳۷ درصد) از کشاورزی احیا کننده را در اختیار داشته‌اند. سایر کشورهای پیشرو در این بخش شامل کشورهای اروپای غربی، بریتانیا، آلمان و فرانسه، و همچنین کشورهای آسیایاقیانوسیه مانند هند، چین و استرالیا هستند. در کشورهای در حال توسعه، RA راه حل‌هایی برای افزایش امنیت غذایی و پتانسیل افزایش درآمد مزرعه خانوادگی ارائه می‌دهد (Tan and Kuebbing, 2023).

انواع نظام‌های کشاورزی اخلاقی

شیوه‌های کشاورزی پایدار به دنبال تولید محصولات کشاورزی، بدون تخریب محیط زیست است. پایداری بر کاهش آسیب فعالیت‌های انسانی به کره زمین متمرکز است. شیوه‌های پایدار، طبق تعریف، به دنبال حفظ همان وضعیت هستند

- 1 - traditional agriculture
- 2- biological farming
- 3 - natural farming
- 4 - permaculture
- 5 - agroforestry
- 6 - regenerative agriculture
- 7 - intergovernmental panel on climate change

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

که در قبل وجود داشت. اما صرفاً حفظ وضعیت موجود برای جلوگیری از خسارت بحران‌های محیط‌زیستی که با آن روبه‌رو هستیم، کافی نیست (Zhang et al., 2021). نظامی از کشاورزی به نام احیاکننده بستر تولید پایدار محصولات کشاورزی را فراهم می‌کند (Gosnell et al., 2019). اغلب در مورد تفاوت بین سیستم‌های احیاکننده و پایدار سردرگمی وجود دارد. همه نظام‌های احیاکننده پایدار هستند، اما همه اقدامات پایدار احیاکننده نیستند. یک نظام احیاکننده عامل اصلی مشکل را برطرف می‌کند و سپس پتانسیل رشد آن را تجدید می‌کند، در حالی که پایداری بر کاهش اثرات یا عدم بزرگ‌تر شدن مشکل تمرکز دارد. کشاورزی احیاکننده شامل اعتقادات و رفتارهای مرتبط با فرهنگ، ارزش‌ها، اخلاق، هویت و عواطف است که در مقیاس فردی، خانوادگی و اجتماعی عمل می‌کند و با فرایندهای منطقه‌ای، ملی و جهانی تعامل دارد. کشاورزی احیاءکننده در چند دهه گذشته، رویکردی را طراحی کرده است که فراتر از پایداری است (Gosnell et al., 2019). بخشی از انواع نظام‌های کشاورزی که در چارچوب کشاورزی احیاکننده قرار می‌گیرند، شامل موارد زیر هستند:

کشاورزی سنتی. یک سبک ابتدایی کشاورزی است که شامل استفاده فشرده از دانش بومی، ابزار سنتی، منابع طبیعی، کودهای آلی و باورهای فرهنگی کشاورزان است (Abeysekara, 2021). روش‌های این نظام حاصل تجارب شیوه‌های کشاورزی بومی طی هزاران سال است. بهره‌وری بالا، حفاظت از تنوع زیستی، ورودی‌های کم انرژی و کاهش تأثیر تغییرات آب‌وهوایی برخی از ویژگی‌های برجسته سیستم‌های کشاورزی سنتی هستند. شیوه‌های سنتی مانند کشت مخلوط^۱، چندکشتی^۲، تناوب زراعی^۳، کشت گیاهان پوششی^۴، تولید کمپوست ارگانیک^۵ و کشاورزی تلفیقی زراعی-دامی^۶، سبب افزایش بهره‌وری تولید و کاهش اثرات آب و هوایی بر این نظام شده است (Sing and Singh, 2017).

کشاورزی بیودینامیک. نظامی با رویکرد کل‌نگر، محیط زیست‌محور و اخلاقی برای زراعت، باغبانی، تولید غذا و تغذیه است. در کشاورزی بیودینامیک مزرعه هویت دارد و به‌خودی خود یک موجود زنده است که به شکل یک نظام «بسته» نیازی به ورود نهاده مانند کود از خارج ندارد و از کمپوست و کودهای دامی استفاده می‌کند. در این نظام ریتم‌های طبیعت در نظر گرفته شده و معنویت نقش مهمی در آن ایفا می‌کند. پرورش دهندگان بیودینامیک به‌ویژه از نیروهای ناملموس و ناپیدا در طبیعت که از تأثیر حرکت خورشید و ماه گرفته تا روابط بین موجودات زنده و غیرزنده در زیر و بالای سطح خاک آگاه هستند (Biodynamic Association, 2024).

کشاورزی ارگانیک^۷. این نظام با تکیه بر نهاده‌هایی که در طبیعت وجود دارد، جهت‌گیری هماهنگ تری نسبت به محیط زیست دارد و یکی از رویکردهای کلیدی و پیشرو نظام‌های کشاورزی جایگزین است. در این نظام، مزرعه از نظر زندگی کامل بوده و مانند یک موجود زنده است. رویکرد ارگانیک به تولید مواد غذایی با کیفیت بر چهار اصل سلامت، اکولوژی، مراقبت و انصاف بنا نهاده شده است (Çakmakçı and Çakmakçı, 2023). کشاورزی ارگانیک باید سلامت خاک، گیاه، حیوان، انسان و کره زمین را به صورت یکپارچه حفظ و ارتقا بخشد (شکل ۲). این نظام باید با احتیاط و مسئولانه مدیریت شود تا از سلامت بوم‌سازگان‌ها و موجودات زنده محافظت کرده و آن را بهبود بخشد (IFOAM, 2020).

1- intercropping

2 - poly culture

3 - crop rotation

4 - cover cropping

5 - traditional organic composting

6 - integrated crop-animal farming

7 - Organic organic Farmingfarming

شکل ۲. مقایسه کشاورزی ارگانیک و رایج در چهار حوزه: گلبرگ‌های نارنجی نشان‌دهنده تولید، گلبرگ‌های آبی نشان‌دهنده پایداری محیط زیست، گلبرگ‌های قرمز نشان‌دهنده پایداری اقتصادی و گلبرگ‌های سبز نشان‌دهنده رفاه اجتماعی هستند. طول گلبرگ‌ها نشان می‌دهد که سیستم‌های کشاورزی ارگانیک بین چهار حوزه پایداری تعادل بهتری دارند (Reganold and Wachter, ۲۰۱۶).

کشاورزی دائمی. نظامی پایدار و نیمه‌بسته است که برای بازیابی و حفاظت از محیط زیست کاربرد دارد. این شکل از کشاورزی از طبیعت برای توسعه نظام‌های کشاورزی بهره گرفته است. نظامی یکپارچه، در حال تکامل، خودکفا و مفید برای انسان است. اصول کشاورزی دائمی شامل مراقبت از زمین، مراقبت از مردم و سهم منصفانه است که در اکثر جوامع سنتی یافت می‌شود. این نظام منجر به بهبود و ارتقای کیفیت خاک، تنوع زیستی و خدمات بوم‌سازگانی، بهبود معیشت، توسعه تعامل خاک و گیاه و کاهش یا حذف عوامل خارجی طراحی شده است (Didarali and Gambiza, 2019; Fiebrig et al., 2020). کشت گیاهان چندساله و تنوع آن‌ها در بوم‌سازگان زراعی سبب افزایش انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات شرایط محیطی شده و کاهش هزینه‌های ورودی، توسعه بهره‌وری و پایداری را به همراه دارد. بهره‌برداری از زمین، منابع پایه، انسان و محیط زیست در این نظام به گونه‌ای است که هیچ گونه زباله‌ای تولید نمی‌شود و بقایا در یک نظام بسته به محیط برمی‌گردد (Fiebrig et al., 2020; Schoolman, 2019).

کشاورزی زیستی^۱. نظام کشاورزی یکپارچه که با شناسایی و توسعه روابط زیستی در مزرعه، اثرات منفی احتمالی عملیات زراعی را روی زیستگاه، منابع طبیعی و جوامع کاهش داده یا مانع از آن می‌شود. هدف این روش‌ها بهره‌گیری از تعاملات موجود بین اجزای نظام زیستی و تقلید از زیستگاه‌های طبیعی است که در آن جمعیت گونه‌های مختلف در تعادل نگه داشته می‌شوند. کشاورزی زیستی به دنبال بازگرداندن میکروارگانیسم‌های طبیعی و موجودات بزرگ مفید از جمله باکتری‌ها، قارچ‌ها، تک‌یاخته‌ها و کرم‌های خاکی است. یکپارچه‌سازی محصولات زراعی و باغی و دام و تقلید از طبیعت بر بهبود فرایندهای زیست محیطی تمرکز دارند. در این نظام بر بهبود میکروبیولوژی خاک به عنوان راهی برای افزایش رشد گیاه و عملکرد تمرکز دارد و به روش‌های طبیعی در مدیریت آفات و بیماری‌ها مانند کنترل بیولوژیکی و شکارچیان طبیعی متکی است. کشاورزی بیولوژیکی حد واسط بین سنتی و ارگانیک است (UC Sustainable Agriculture Re-) (search and Education Program, 2017).

کشاورزی طبیعی^۱. یک روش کشاورزی سنتی با نام مستعار کشاورزی بدون مواد شیمیایی است. کشاورزی طبیعی

1- biological farming

2- natural farming

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

از طبیعت تقلید می کند و رابطه قوی بین کشاورز، طبیعت و خاک را ایجاد می کند. در این نظام، خاک و محیط زیست به شکل اولیه خود باز می گردد، اصول کشاورزی طبیعی مبتنی بر کشاورزی اکولوژیک است و شامل بدون خاک وریزی، بدون وجین، بدون آفت کش و بدون کود می باشد. این نظام از شیوه های سنتی برای تولید استفاده می کند و با کشاورزی ارگانیک متفاوت است. این نظام تا حد زیادی بر اساس بازیافت بقایای گیاهی در مزرعه با تأکید بر مالچ گیاهی، کود مایع و جامد دامی، قابلیت نفوذ خاک و حذف تمام نهاده های شیمیایی مصنوعی استوار است (National Mission on Natural Farming, 2024).

جنگل زراعی. مجموعه ای از دانش و شیوه ها است که شامل کشاورزی به همراه درختان انجام می شود (Mbow et al., 2014). در این نظام، درختان با سایر محصولات کشاورزی و دام در کنار هم رشد می کنند. جنگل زراعی هزاران سال است که برای تأمین پایدار غذا، دارو و محصولات مورد نیاز جوامع انسانی استفاده شده است. از ویژگی های این نظام می توان به حفاظت از خاک و آب، تنوع زیستی و زیبایی محیط زیست اشاره کرد (Steinfeld et al., 2024). کشاورزی اکولوژیک. یک نظام کشاورزی پایدار که از نظر زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی حداقل وابستگی به نهاده های خارجی را دارد. کشاورزی اکولوژیک، کاربرد مفاهیم و اصول اکولوژیکی در طراحی و مدیریت نظام های غذایی پایدار است (Gliessman, 2007). به طور خلاصه، نظام غذایی اکولوژیک است که پایداری را از نظر اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی برای تمام بخش های آن به ارمغان می آورد (Gliessman, 2018). در این نظام کشاورزی به ارتقای تنوع جانداران برای حمایت از روابط زیستی و بهره مندی از هم افزایی بین اجزای بوم سازگان توجه می شود (Altieri, 2018). شیوه های کشاورزی اکولوژیک در پایدارتر کردن نظام های کشاورزی و غذایی بر محوریت اکولوژیکی استوار است (Bonaudo et al., 2014; Kremen, 2020).

کشاورزی احیا کننده

کشاورزی احیا کننده، بستر تولید مواد غذایی پایدار را فراهم می کند. در این روش به جای تمرکز بر کاهش آسیب، از کشاورزی به عنوان فرصتی برای بهبود فعال سلامت بوم سازگان ها استفاده می شود (Siegfried, A. 2020). مهم ترین جنبه کشاورزی احیا کننده سلامت خاک است، زیرا خاک در نهایت با ارزش ترین دارایی در مزرعه است. برخی از تکنیک های کلیدی که در کشاورزی احیا کننده برای افزایش سلامت خاک استفاده می شوند شامل عدم خاک وریزی، کشت های پوششی، کشت تناوبی، کاهش استفاده از نهاده های شیمیایی و کشاورزی تلفیقی دام و گیاه است. کشاورزی احیا کننده بر بازسازی و تقویت نظام های کشاورزی، اهمیت دادن به سلامت خاک، ترسیب کربن، تنوع زیستی و مدیریت آب تمرکز دارد. هفت اقدام مهم به سمت کشاورزی احیا کننده شامل افزایش تنوع گونه ای^۱، حفاظت از خاک و موجودات آن^۲، کاهش یکنواختی^۳، افزایش حضور گیاهان چندساله و گیاهان ریشه ای^۴، ایجاد روابط سودمند^۵، ارتقای ضریب خود کفایی نظام^۶ و ارتقای سطح نظام است که از نظر IPCC تأثیر منفی بر تغییر اقلیم ندارد (شکل ۳).

- 1 - pluralism
- 2 - protection
- 3 - purity
- 4 - permanence
- 5 - peace
- 6 - potential
- 7 - progress

شکل ۳. شیوه‌های رایج در تعاریف/سیستم‌های کشاورزی احیاکننده گنجانده شده است. هدف کشاورزی احیا کننده افزایش کربن آلی خاک، افزایش تنوع زیستی و بهبود سلامت خاک از طریق اجرای این شیوه هاست (Rehberger, et al., 2023).

ولید مثبت برای طبیعت یک گام فراتر از کشاورزی پایدار

تولید مثبت برای طبیعت به مفهوم تطبیق نیاز نظام‌های تولیدی برای پاسخگویی به تقاضاهای ناشی از رشد جمعیت و افزایش رفاه با ضرورت احیای محیط‌زیست، بهبود کیفیت خاک، حفظ تنوع زیستی و مدیریت پایدار زمین، آب و سایر منابع طبیعی است. این استراتژی مدیریت حفاظت و بازسازی بوم‌سازگان‌ها به منظور تولید بیشتر از منابع کمتر^۱ و کنار گذاشتن مقداری زمین و آب برای طبیعت است (Hodson et al., 2023). سازمان ملل متحد برای اجرای تولید مثبت برای طبیعت، سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۳۰ رادعه احیای بوم‌سازگان‌ها اعلام کرده است که با همکاری برنامه محیط زیست و سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد اجرا می‌شود (UNEP, 2023c).

کشاورزی مثبت برای طبیعت، به مفهوم تغییر نظام‌های غذایی جهان با تأکید بر حداکثر رساندن تولید محصولات کشاورزی است. این مسیر حداقل دارای سه ویژگی است که شامل مثبت برای اقلیم با هدف تغییر کشاورزی از منبع خالص تولید به مخزن خالص جمع‌آوری انتشار گازهای گلخانه‌ای، مثبت برای طبیعت با هدف تغییر کشاورزی از محرک اصلی از بین رفتن طبیعت به بازسازی طبیعت و مثبت برای کشاورز با هدف فعال کردن و تقویت کشاورزی و مشارکت جوامع تولیدکننده مواد غذایی در اولویت قراردادن اقلیم و طبیعت است به گونه‌ای که از تاب‌آوری و معیشت مولد اطمینان حاصل شود (WBCSD, 2024).

«کشاورزی پایدار» و «کشاورزی مثبت برای طبیعت» موجب بهبود آثار کشاورزی بر محیط زیست می‌شود، اما تمرکز روش‌های آن‌ها متفاوت است. کشاورزی پایدار بر حفظ بهره‌وری بلندمدت و تعادل محیط زیست تأکید دارد. اما کشاورزی مثبت برای طبیعت یک گام فراتر از کشاورزی پایدار است و هدف آن ارتقای فعالانه کیفیت محیط‌زیست از طریق افزایش تنوع زیستی، ترسیب کربن و سایر روش‌های محیط‌زیستی است. شیوه‌های این رویکرد شامل ایجاد زیستگاه و احیای

1 - produce more from less

زمین‌های تخریب‌شده است. اما بین شیوه‌های آن با کشاورزی احیاکننده نیز تفاوت وجود دارد. کشاورزی احیاکننده بر بهبود و احیای سلامت خاک، افزایش تنوع زیستی و افزایش خدمات بوم‌سازگان تمرکز دارد که از طریق روش‌هایی مانند کشت پوششی، بی‌خاک‌ورزی و تولید کمپوست به دست می‌آید. اما هدف کشاورزی مثبت برای طبیعت، ساختن نظام‌های غذایی تاب‌آور در برابر اقلیم با استفاده از فرایندهای طبیعی است. بنابراین بر به حداقل رساندن اثرات منفی و به حداکثر رساندن مشارکت‌های مثبت در محیط زیست تأکید دارد.

پنج حوزه عملیاتی اولویت‌دار برای هدایت اجرای واقعی تولید مثبت کشاورزی برای طبیعت پیشنهاد شده‌اند: حفاظت از خاک و آب^۱؛ بهبود وضعیت خاک^۲؛ تکامل جمعیت‌ها و توسعه سازگاری^۳؛ تولید تلفیقی^۴؛ جنگل‌داری^۵؛ پرورش دام و آبی‌پروری^۶؛ و مدیریت تلفیقی آفات^۷ (Ferri & Arnés García, 2023). روش‌های پیشنهادشده می‌توانند دارای آثار چندگانه باشند برای مثال احیای حاصلخیزی و ساختار خاک را می‌توان با روش‌های مختلفی از جمله تناوب محصولات زراعی، مصرف مواد آلی و کشت بی‌خاک‌ورزی یا کم‌خاک‌ورزی انجام داد (UNEP, 2023b).

طبیعت زیربنای عملکرد جامعه و اقتصاد است. چالش مهمی که وجود دارد آن است که اطمینان حاصل کنیم تا سال ۲۰۳۰، تصمیمات اتخاذشده توسط همه مشاغل باعث تغییر به سمت بهبود طبیعت می‌شود. اگر نتوانیم این کار را انجام دهیم، شاهد تلفات جبران‌ناپذیر گونه‌ها و کاهش خدمات اکوسیستم‌ها (مانند هوای پاک و آب) خواهیم بود که جوامع ما به آن متکی هستند. بنابراین طبیعت باید در همه تصمیمات تجاری و مالی کشورهای دنیا تأثیرگذار باشد. اما اقتصاد بر بیشتر تصمیماتی که دولت‌ها، مشاغل و افراد می‌گیرند اثر می‌گذارد. اقتصاد مثبت برای طبیعت^۸ شامل تغییر در کل جامعه و تغییر رویکرد ما به سیاست‌گذاری اقتصادی است. مثبت برای طبیعت، رویکردی است که اطمینان می‌دهد که «تقاضای ما از طبیعت، از عرضه آن فراتر نمی‌رود و ما عرضه طبیعت را نسبت به سطح فعلی آن افزایش می‌دهیم». اما مسیر رسیدن به مثبت برای طبیعت برای هر بخش اقتصادی متفاوت است (RSPB, 2024). اقتصادهای مثبت برای طبیعت نه تنها به حفظ و احیای بوم‌سازگان‌ها کمک می‌کند، بلکه امکان توسعه پایدار جوامع محلی را فراهم می‌کنند. تلاش برای حمایت از اقتصادهای مثبت طبیعت می‌تواند از کمک به جوامع برای حفظ معیشت خود از طریق ترویج شیوه‌های کشاورزی پایدار تا سرمایه‌گذاری در توسعه شرکت‌های محلی و مبتنی بر طبیعت و بهبود دسترسی به بازار برای محصولات آن‌ها باشد.

1 - soil and water conservation

2- soil improvement

3 - evolutionary populations

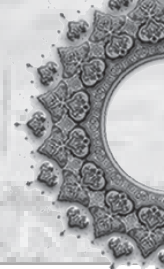
4 - integrating crops

5 - forestry

6- livestock and aquaculture

7 - integrated pest management

8- nature positive economy

Ethics in Agriculture or Ethical Agriculture

Daneshian, J. ^{1*} & Zand, E ²

1-Member of the academic staff of the Seedling and Seed Breeding Institute, Agricultural Research, Education and Promotion Organization.

2- Member of the academic staff of the Plant Medicine Research Institute, Agricultural Research, Education and Promotion Organization.

* Responsible author' Email: j_daneshian@yahoo.com

Since about 200 years ago, that is, after the industrial revolution, humans have dominated the planet, and since the 1970s, with the explosion of population and the development of urbanization, the ecological footprint of humans has exceeded the ecological capacity of the earth. This is while food security is one of the major challenges of different countries in the world and sustainable development indicators have remained constant or reversed in many goals related to food and agriculture. Therefore, man tries to overcome these problems by providing logical solutions. But the environment and human society interact, and offering solutions that make one superior to the other is a path that will never come to fruition. The use-by date of industrial agricultural methods is a period of time that has ended, and if it is emphasized and continued, it will lead to the destruction of the environment and the planet. But nature is a strong and instructive teacher. The methods and patterns of nature are based on awareness, interaction, balance, meeting the needs of living beings and the development of ecosystems and are generally based on moral patterns. Compliance with ethics in agriculture aims to minimize the negative effects of agriculture on the environment by preventing soil erosion, reducing greenhouse gas emissions, water pollution and balanced consumption of basic resources and reducing pressure on natural ecosystems. Common systems and industrial agriculture exploit ecosystems beyond their biological capacity and their goal is to increase production in order to achieve more profit. While ethical agricultural systems pay attention to the sustainability of ecosystem components, their self-sufficiency and development with an ethical approach. The development of nature's norms in agricultural practices causes a change of attitude towards sustainable agriculture and beyond that in the agricultural systems of the world. To accept this attitude in the society, it is necessary to use political, economic, cultural, diplomacy, education, lifestyle change levers. This change of attitude will either be used by humans to preserve the environment, or in a more difficult way, nature will teach humans that they should change their ways.

الأمّن الغذائي من خلال أخلاقيات الزراعة أو الزراعة الأخلاقية

جهانفر دانشیان*^۱ و اسکندر زند^۲

بالترتيب: أعضاء هيئة التدريس في معهد تحسين الشتلات البذور ومعهد أبحاث النباتات الطبية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

*- المؤلف المسؤول: j_daneshian@yahoo.com

ملخص

منذ حوالي ٢٠٠ عام، أي بعد الثورة الصناعية، سيطر الإنسان على كوكب الأرض، ومنذ السبعينيات من القرن الماضي، ومع الانفجار السكاني وتوسع المدنية، تجاوزت البصمة البيئية للإنسان القدرة البيئية للأرض. هذا في حين أن الأمن الغذائي يعد أحد التحديات الكبرى للعديد من دول العالم، ومؤشرات التنمية المستدامة في العديد من الأهداف المتعلقة بالغذاء والزراعة ظلت ثابتة أو تراجعت. ولذلك، يسعى الإنسان إلى تقديم حلول منطقية للتغلب على هذه المشاكل. غير أن البيئة والمجتمع البشري في حالة تفاعل، وتقديم حلول تفضل أحدهما على الآخر هو طريق لا يؤدي إلى نتيجة. إن صلاحية الأساليب الزراعية الصناعية قد انقضت منذ فترة طويلة، واستمرار الاعتماد عليها سيؤدي إلى تدمير البيئة وكوكب الأرض. لكن الطبيعة معلم قوي وملهم. تعتمد أساليب وأنماط الطبيعة على الوعي والتفاعل والتوازن وتلبية احتياجات الكائنات الحية وتطوير النظم البيئية، وتعتمد بشكل عام على الأنماط الأخلاقية. إن مراعاة الأخلاق في الزراعة بهدف تقليل الآثار السلبية للزراعة على البيئة من خلال منع تآكل التربة، وتقليل انبعاثات الغازات الدفيئة، وتلوث المياه، والاستخدام المتوازن للموارد الأساسية، وتقليل الضغط على النظم البيئية الطبيعية، يساعد في حل المشاكل البيئية. تستغل الأنظمة الزراعية الراضية والصناعية النظم البيئية بما يتجاوز قدرتها البيولوجية بهدف زيادة الإنتاج لتحقيق أرباح أكبر. في حين أن الأنظمة الزراعية الأخلاقية تركز على استدامة مكونات النظم البيئية وتطويرها والاكتفاء الذاتي. إن تطوير معايير الطبيعة في الأساليب الزراعية يؤدي إلى تغيير في النظرة نحو الزراعة المستدامة وما بعدها في الأنظمة الزراعية العالمية. ومن أجل قبول هذا التغيير في المجتمع، يجب استخدام الرافعات السياسية والاقتصادية والثقافية والدبلوماسية وكذلك التعليم وتغيير نمط الحياة. فإما أن يتم استخدام هذا التغيير في النظرة من قبل البشر أنفسهم للحفاظ على البيئة، أو ستقوم الطبيعة بتعليمهم بطرق أصعب أن عليهم تغيير هذه الأساليب.

مراجع:

- Abeysekara, I. (2021). Factors affecting revitalizing traditional farming practices in Rambewa divisional secretary division. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4171191>
- Abdul Aziz, M., Brini, F., Rouached, H., & Masmoudi, K. (2022). Genetically engineered crops for sustainably enhanced food production systems. *Frontiers in Plant Science*, 13, 1027828. <https://doi.org/10.3389/fpls.2022.1027828>
- Ahmed, N., & Turchini, G. M. (2021). The evolution of the blue-green revolution of rice-fish cultivation for sustainable food production. *Sustainability Science*, 16, 1375–1390.
- Altieri, M. A. (2002). Agroecology: The science of natural resource management for poor farmers in marginal environments. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 93(1–3), 1–24.
- Altieri, M. A. (2015). *Agroecology: Key concepts, principles and practices*. Sociedad Científica Latinoamericana de Agroecología (SOCLA) and Third World Network.
- Armanda, D. T., Guinée, J. B., & Tukker, A. (2019). The second green revolution: Innovative urban agriculture's contribution to food security and sustainability—A review. *Global Food Security*, 22, 13–24.
- Baumgarten, J. (2023). *Environmental biology*. Open Oregon Educational Resources.

- Biodynamic Association. (2024). Biodynamic principles and practices. <https://www.biodynamics.com/biodynamic-principles-and-practices>
- Bonaudo, T., Bendahan, A. B., Sabatier, R., Ryschawy, J., Bellon, S., Leger, F., Magda, D., & Tichit, M. (2014). Agroecological principles for the redesign of integrated crop-livestock systems. *European Journal of Agronomy*, 57, 43–51.
- Çakmakçı, R., Salık, M. A., & Çakmakçı, S. (2023). Assessment and principles of environmentally sustainable food and agriculture systems. *Agriculture*, 13(1073).
- Chrispeels, M. J., & Mandoli, D. F. (2003). Agricultural ethics. *Plant Physiology*, 132(1), 4–9. <https://doi.org/10.1104/pp.103.021881>
- Cousin, E., Kawamura, A. G., & Rosegrant, M. W. (2019). From scarcity to security: Managing water for a nutritious food future. *The Chicago Council on Global Affairs*.
- Didarali, Z., & Gambiza, J. (2019). Permaculture: Challenges and benefits in improving rural livelihoods in South Africa and Zimbabwe. *Sustainability*, 11(2219).
- Dundon, S. J. (2003). Agricultural ethics and multifunctionality are unavoidable. *Plant Physiology*, 133(2), 427–437.
- Fiebrig, I., Zikeli, S., Bach, S., & Gruber, S. (2020). Perspectives on permaculture for commercial farming: Aspirations and realities. *Organic Agriculture*, 10, 379–394.
- Fisher, M. R. (2021). *Environmental biology*. Open Oregon Educational Resources. <https://openoregon.press-books.pub/envirobiology/>.
- FAO. (2013). Healthy people depend on healthy food systems. Rome, Italy: FAO. https://www.fao.org/fileadmin/templates/getinvolved/images/WFD_issues_paper_2013_web_EN.pdf
- FAO. (2014). Building a common vision for sustainable food and agriculture: Principles and approaches. Rome, Italy: FAO. <https://www.fao.org/3/i3940e/i3940e.pdf>.
- FAFAO. (2023). FAO's statistical yearbook 2023. Rome, Italy: FAO. <https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-s-statistical-yearbook-2023-goes-live-highlights-the-impact-of-disasters-on-agriculture-and-cost-of-healthy-diets/en>.
- FAO. (2023b). *Pesticides use and trade, 1990–2021*. FAOSTAT Analytical Briefs Series No. 70. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc6958en>
- FAFAO. (2023c). *Localizing SDGs: Agrifood systems transformation as a key accelerator*. Rome, Italy. <https://www.fao.org/europe/events/detail/localizing-sdgs-agri-food-systems-transformation-as-a-key-accelerator/en>
- FAFAO. (2023d). *Tracking progress on food and agriculture-related SDG indicators 2023*. Rome, Italy. <https://doi.org/10.4060/cc7088en>
- FAFAO. (2024). *Sustainable food and agriculture*. <https://www.fao.org/sustainability/en/>
- Ferri, M., & Arnés García, M. (2023). *From nature-negative to nature-positive production: A conceptual and practical framework for agriculture based on thermodynamics*. Budapest: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/7179e8c5-7ce6-4d25-97f4-a99444e0dc09/content>
- Ghosh, J. (2023). The global food system is broken. *IPS Journal*. <https://www.ips-journal.eu/topics/economy-and-ecology/the-global-food-system-is-broken-6887/>

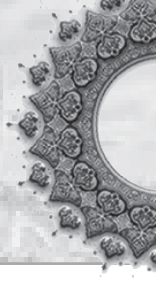
- Gliessman, S. R. (2007). *Agroecology: The ecology of sustainable food systems*. CRC Press, Taylor & Francis.
- Gliessman, S. R. (2018). Defining agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 42, 599–600.
- Gosnell, H., Gill, N., & Voyer, M. (2019). Transformational adaptation on the farm: Processes of change and persistence in transitions to 'climate-smart' regenerative agriculture. *Global Environmental Change*, 59, Article 101965.
- Hodson de Jaramillo, E., Niggli, U., Kitajima, K., Lal, R., & Sadoff, C. (2023). Boost nature-positive production. In von Braun, J., Afsana, K., Fresco, L. O., & Hassan, M. H. A. (Eds.), *Science and innovations for food systems transformation*. Springer, Cham.
- IAP. (2018). Global food systems are failing humanity and speeding up climate change. *The InterAcademy Partnership*. <https://www.interacademies.org/news/global-food-systems-are-failing-humanity-and-speeding-climate-change>
- IFOAM. (2020). *The principles of organic agriculture*. Bonn, Germany: IFOAM—Organic International. IUCN. (2023). UN sustainable development goals. *IUCN*. <https://www.iucn.org/our-work/informing-policy/international-policy/un-sustainable-development-goals>
- Kapoor, V. (2023). Regenerative agriculture market size & share report. *Grand View Research*. <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/regenerative-agriculture-market-report>
- Kikulwe, E., Wesseler, J., & Falck-Zepeda, J. (2011). Attitudes, perceptions, and trust: Insights from a consumer survey regarding genetically modified banana in Uganda. *Appetite*, 57(2), 401–413. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2011.06.001>
- Kremen, C. (2020). Ecological intensification and diversification approaches to maintain biodiversity, ecosystem services, and food production in a changing world. *Emerging Topics in Life Sciences*, 4, 229–240.
- Lowder, S. K., Sánchez, M. V., & Bertin, R. (2021). Which farms feed the world, and has farmland become more concentrated? *World Development*, 142.
- Mbow, C., van Noordwijk, M., Prabhu, R., & Simons, T. (2014). Knowledge gaps and research needs concerning agroforestry's contribution to sustainable development goals in Africa. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 6, 162–170.
- Mustapa, M., Batch, M., Amin, L., Arham, A., Mahadi, Z., Yusoff, N., et al. (2021). Farmers' attitudes towards GM crops and their predictors. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 101(13), 5457–5468. <https://doi.org/10.1002/jsfa.11194>
- National Mission on Natural Farming. (2024). *Natural farming*. Department of Agriculture and Farmers Welfare, Ministry of Agriculture & Farmers Welfare, Government of India. <https://naturalfarming.dac.gov.in/Natural-Farming/Concept>.
- National Mission on Natural Farming. (2024). *Natural farming*. Department of Agriculture and Farmers Welfare, Ministry of Agriculture & Farmers Welfare, Government of India. Retrieved from <https://naturalfarming.dac.gov.in/NaturalFarming/Concept>
- Ogoyi, D. (2023). 5 challenges the agricultural sector faces in 2023. Retrieved from <https://earth.org/challenges-farmers/>
- Ranganathan, J., Waite, R., Searchinger, T., & Hanson, C. (2018). How to sustainably feed 10 billion people by 2050. *World Resources Institute*. Retrieved from <https://www.wri.org/insights/how-sustainably-feed-10->

- billion-people-2050-21-charts
- Reganold, J. P., & Wachter, J. M. (2016). Organic agriculture in the twenty-first century. *Nature Plants*, 2. <https://doi.org/10.1038/nplants.2015.221>
- Rehberger, E., West, P. C., Spillane, C., & McKeown, P. C. (2023). What climate and environmental benefits of regenerative agriculture practices? An evidence review. *Environmental Research Communications*, 5(5), 052001. <https://doi.org/10.1088/2515-7620/aca198>
- Ritchie, H. (2019). What are the environmental impacts of food and agriculture? Retrieved from. <https://our-worldindata.org/env-impacts-of-food>
- Robertson, G. P. (2015). A sustainable agriculture? *Daedalus*, 144(4), 76–89. https://doi.org/10.1162/DAED_a_00354
- Royal Society for the Protection of Birds (RSPB). (2024). *Nature positive economy*. Retrieved from <https://www.rspb.org.uk/helping-nature/what-we-do/influence-government-and-business/nature-and-the-economy/nature-positive-economy>
- Sandhu, H., Sukhdev, P., Sharma, K., Obst, C., Pretty, J., Bharucha, Z., Gundimeda, H., Das, N., & Bhopale, M. (2023). *The global alliance for the future of food: Andhra Pradesh's community-based natural farming (APCNF)*. GIST Impact. Retrieved from https://gistimpact.com/wp-content/uploads/Natural-Farming-Through-A-Wide-Angle-Lens_July-2023_Final-1.pdf
- Schoolman, E.D. (2019). Do direct market farms use fewer agricultural chemicals? Evidence from the US census of agriculture. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 34, 415–429.
- Siegfried, A. (2020). Insight into regenerative agriculture in New Zealand: The good, the bad, and the opportunity. *Pure Advantage*.
- Singh, R., & Singh, G.S. (2017). Traditional agriculture: A climate-smart approach for sustainable food production. *Energy, Ecology & Environment*, 2, 296–316.
- Swaminathan, M.S. (2006). An evergreen revolution. *Crop Science*, 46, 2293–2303.
- Sumberg, J., & Giller, K.E. (2022). What is 'conventional' agriculture? *Global Food Security*, 32.
- Tan, S.S., & Kuebbing, S.E. (2023). A synthesis of the effect of regenerative agriculture on soil carbon sequestration in Southeast Asian croplands. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 349, 108450.
- Thompson, P.B. (2014). Agricultural ethics. In P.B. Thompson & D.M. Kaplan (Eds.), *Encyclopedia of food and agricultural ethics* (pp. 1–6). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0929-4_373
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2023a). *Emissions Gap Report 2023: Broken Record – Temperatures hit new highs, yet world fails to cut emissions (again)*. United Nations Environment Programme, Nairobi. <https://doi.org/10.59117/20.500.11822/43922>
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2023b). *Why restoring nature is good for farmers, fisheries, and food security*. UN Environment Program. <https://www.unep.org/news-and-stories/story/why-restoring-nature-good-farmers-fisheries-and-food-security>
- Union of Concerned Scientists (UCSUSA). (2022). *What is sustainable agriculture?* Union of Concerned Scientists. <https://www.ucsusa.org/resources/what-sustainable-agriculture>
- UC Sustainable Agriculture Research and Education Program. (2021). *What is sustainable agriculture?* UC Agriculture and Natural Resources. <https://sarep.ucdavis.edu/sustainable-ag>

- van Dijk, M., Morley, T., Rau, M.L., et al. (2021). A meta-analysis of projected global food demand and population at risk of hunger for the period 2010–2050. *Nature Food*, 2, 494–501. <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00322-9>
- World Atlas of Desertification (WAD). (2019). Urban populations grow detached from their remote impact on the environment. *World Atlas of Desertification*. <https://wad.jrc.ec.europa.eu/globalagriculture>
- World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). (2024). *Positive agriculture*. <https://www.wbcsd.org/actions/positive-agriculture/>
- World Bank. (2023a). *The state of food security and nutrition in the world 2023 and food prices for nutrition 2.1*. <https://www.worldbank.org/en/programs/icp/brief/foodpricesfornutrition>
- Zhang, X., Yao, G., Vishwakarma, S., Dalin, C., Komarek, A.M., Kanter, D.R., Davis, K.F., Pfeifer, K., Zhao, J., Zou, T., D'Odorico, P., Folberth, C., Rodriguez, F.G., Fanzo, J., Rosa, L., Dennison, W., Musumba, M., Heyman, A., & Davidson, E.A. (2021). Quantitative assessment of agricultural sustainability reveals divergent priorities among nations. *One Earth*, 4(9), 1262–1277.
- Zimdahl, R.L. (2018). Agriculture's moral dilemmas and the need for agroecology. *Agronomy*, 8, 116. <https://doi.org/10.3390/agronomy8070116>.

بررسی تطبیقی اصول اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی: مطالعه موردی استانداردهای سازمان بین‌المللی کار و در پرتو ارزش‌های اسلامی - ایرانی

غلامحسین حسینی‌نیا

دانشیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران، نماینده جمهوری اسلامی ایران در سازمان بین‌المللی کار

نویسنده مسئول: hosseininia@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

حسینی‌نیا، غ. (۱۴۰۳). بررسی تطبیقی اصول اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی: مطالعه موردی استانداردهای سازمان بین‌المللی کار و FAO در پرتو ارزش‌های اسلامی - ایرانی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

این پژوهش با هدف بررسی تطبیقی اصول اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی، با تمرکز بر استانداردهای سازمان بین‌المللی کار (ILO) و سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) در پرتو ارزش‌های اسلامی ایرانی انجام شده است. این مطالعه مروری با استفاده از روش کتابخانه‌ای و اسنادی، به تحلیل جامع موضوع پرداخته است. پژوهش حاضر ابتدا به بررسی استانداردهای اخلاقی ILO در حوزه کشاورزی شامل حقوق کارگران، ایمنی و بهداشت شغلی، و منع کار کودکان می‌پردازد. سپس اصول اخلاقی FAO در زمینه امنیت غذایی، مدیریت پایدار منابع طبیعی، و توسعه روستایی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در ادامه، ارزش‌های اسلامی - ایرانی مرتبط با کشاورزی و تولید غذا تشریح شده و یک تحلیل تطبیقی میان این ارزش‌ها و استانداردهای بین‌المللی ارائه می‌شود. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود نقاط اشتراک قابل توجه میان استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی - ایرانی، چالش‌هایی در زمینه اجرای این اصول در ایران وجود دارد. مطالعه موردی بخش کشاورزی ایران، ضمن بررسی وضعیت فعلی، به شناسایی موانع و فرصت‌های بهبود می‌پردازد. در نهایت، این پژوهش با ارائه راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی ایران، و پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی، زمینه را برای ایجاد یک چارچوب اخلاقی جامع و کاربردی در بخش کشاورزی ایران فراهم می‌کند. این مطالعه بر اهمیت تلفیق هوشمندانه استانداردهای بین‌المللی با ارزش‌های بومی برای دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی تأکید می‌کند.

کلیدواژه‌ها: اخلاق کشاورزی، سازمان بین‌المللی کار، FAO، ارزش‌های اسلامی - ایرانی، توسعه پایدار.

مقدمه

در عصر حاضر، با توجه به چالش‌های جهانی مانند رشد جمعیت، تغییرات اقلیمی و محدودیت منابع، اهمیت اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی بیش از پیش نمایان شده است. کشاورزی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین فعالیت‌های بشری، نقش حیاتی در تأمین غذا و معیشت میلیاردها نفر ایفا می‌کند. با این حال، این بخش با چالش‌های اخلاقی متعددی روبه‌روست که می‌تواند پایداری و عدالت در سیستم‌های غذایی را تحت تأثیر قرار دهد.

اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی، طیف وسیعی از موضوعات را در بر می‌گیرد، از جمله حقوق کارگران کشاورزی، حفاظت از محیط زیست، رفاه حیوانات، و عدالت در توزیع مواد غذایی (Mephram, 2012). برای مثال، استفاده از فناوری‌های نوین مانند مهندسی ژنتیک در کشاورزی، علاوه بر مزایای بالقوه، پرسش‌های اخلاقی جدی را مطرح کرده است.

در زمینه امنیت غذایی، اصول اخلاقی نقش مهمی در تضمین دسترسی عادلانه به غذای کافی و مغذی برای تمام افراد جامعه ایفا می‌کند. این موضوع به‌ویژه در شرایط بحرانی مانند همه‌گیری COVID-19 اهمیت بیشتری یافته است (Galanakis, 2020). علاوه بر این، مسائلی مانند اتلاف مواد غذایی و توزیع ناعادلانه منابع، چالش‌های اخلاقی مهمی را در سطح جهانی ایجاد کرده است (Gjerris & Gaiani, 2013).

در دنیای به هم پیوسته امروز، بررسی تطبیقی استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های ملی در حوزه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان بین‌المللی کار (ILO) و سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) استانداردها و دستورالعمل‌های جامعی را در این زمینه تدوین کرده‌اند. این استانداردها اغلب بر اساس اصول جهان‌شمول حقوق بشر و توسعه پایدار شکل گرفته‌اند. از سوی دیگر، هر کشور دارای ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی خاص خود است که می‌تواند بر نگرش به مسائل اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی تأثیرگذار باشد. در مورد ایران، ارزش‌های اسلامی و سنت‌های کهن ایرانی نقش مهمی در شکل‌دهی به دیدگاه‌های اخلاقی در این حوزه دارند.

بررسی تطبیقی این دو دیدگاه - استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های ملی می‌تواند به درک بهتر چالش‌ها و فرصت‌های موجود در زمینه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی کمک کند. این مقایسه همچنین می‌تواند راهکارهایی برای ایجاد تعادل میان الزامات جهانی و ملاحظات فرهنگی اجتماعی بومی ارائه دهد.

علاوه بر این، چنین بررسی تطبیقی می‌تواند به شناسایی نقاط قوت و ضعف هر دو رویکرد کمک کرده و زمینه را برای ارائه راهکارهای جامع‌تر و کارآمدتر در حوزه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی فراهم آورد. این امر به‌ویژه در شرایط کنونی جهان که با چالش‌های پیچیده‌ای مانند تغییرات اقلیمی و ناامنی غذایی روبه‌روست، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش:

مطالعات متعددی در زمینه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی انجام شده است که از زوایای مختلف به این موضوع پرداخته‌اند:

۱. اخلاق در فناوری‌های نوین کشاورزی

بیکمن و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی چالش‌های اخلاقی مرتبط با استفاده از فناوری‌های نوین در کشاورزی پرداختند. آن‌ها دریافتند که استفاده از هوش مصنوعی و اینترنت اشیاء در کشاورزی، علی‌رغم مزایای بالقوه، می‌تواند مسائل اخلاقی جدیدی را در زمینه حریم خصوصی، عدالت و پایداری ایجاد کند.

۲. امنیت غذایی و تغییرات اقلیمی

ویلر و فن برون (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای جامع، ارتباط بین تغییرات اقلیمی و امنیت غذایی را بررسی کردند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که تغییرات اقلیمی می‌تواند چالش‌های اخلاقی جدیدی را در زمینه توزیع عادلانه منابع غذایی و

مسئولیت‌های بین‌المللی ایجاد کند.

۳. اخلاق در زنجیره تأمین غذا

ومالونی و براون (۲۰۰۶) در پژوهشی به بررسی مسائل اخلاقی در زنجیره تأمین مواد غذایی پرداختند. آن‌ها هشت حوزه اصلی اخلاقی را شناسایی کردند که شامل رفاه حیوانات، بیوتکنولوژی، محیط زیست، تجارت منصفانه، سلامت و ایمنی، حقوق کار، خرید و حقوق بشر می‌شود.

۴. تعارض بین استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های محلی

زوارت (۲۰۰۰) در مطالعه‌ای تاریخی، تکامل اخلاق غذایی را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که گاهی تعارضاتی بین استانداردهای جهانی و ارزش‌های محلی در زمینه تولید و مصرف غذا وجود دارد. او استدلال می‌کند که درک این تعارضات برای توسعه سیاست‌های مؤثر در زمینه امنیت غذایی ضروری است.

۵. اخلاق در سیستم‌های کشاورزی پایدار

پرتی (۲۰۰۸) در پژوهشی به بررسی ابعاد اخلاقی کشاورزی پایدار پرداخت. او استدلال می‌کند که کشاورزی پایدار نه تنها یک ضرورت زیست‌محیطی، بلکه یک الزام اخلاقی است که می‌تواند به بهبود معیشت کشاورزان و امنیت غذایی جوامع کمک کند.

این مطالعات نشان می‌دهند که اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی یک موضوع چندبعدی و پیچیده است که نیازمند رویکردی جامع و میان‌رشته‌ای است. همچنین، این پژوهش‌ها بر اهمیت توجه به تعاملات بین استانداردهای جهانی و ارزش‌های محلی در تدوین سیاست‌های مرتبط با کشاورزی و امنیت غذایی تأکید می‌کنند.

استانداردهای اخلاقی سازمان بین‌المللی کار (ILO) در حوزه کشاورزی

سازمان بین‌المللی کار به‌عنوان یکی از نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد، نقش مهمی در تدوین و اجرای استانداردهای اخلاقی در حوزه کار، از جمله بخش کشاورزی، ایفا می‌کند. این سازمان با هدف ارتقای عدالت اجتماعی و بهبود شرایط کاری در سراسر جهان، مجموعه‌ای از کنوانسیون‌ها و توصیه‌نامه‌ها را تدوین کرده است که بر جنبه‌های مختلف کار در بخش کشاورزی تأثیرگذار است (ILO, 2023a). در این بخش، به بررسی سه حوزه کلیدی از استانداردهای اخلاقی ILO در زمینه کشاورزی می‌پردازیم.

۱- حقوق کارگران کشاورزی

حقوق کارگران کشاورزی یکی از محورهای اصلی توجه ILO است. این سازمان با تصویب کنوانسیون شماره ۱۸۴ در سال ۲۰۰۱، چارچوبی جامع برای حمایت از حقوق کارگران کشاورزی ارائه کرده است. این کنوانسیون بر اهمیت تضمین حقوق اساسی کارگران از جمله آزادی تشکل، حق چانه‌زنی جمعی، و منع تبعیض تأکید دارد. یکی از چالش‌های اصلی در این زمینه، ماهیت غیررسمی بسیاری از مشاغل کشاورزی است که می‌تواند منجر به نقض حقوق کارگران شود. به همین دلیل، ILO بر اهمیت گسترش پوشش حمایت‌های اجتماعی به کارگران کشاورزی تأکید می‌کند (Hurst et al., ۲۰۰۷). این امر شامل دسترسی به بیمه‌های درمانی، مزایای بیکاری، و حقوق بازنشستگی می‌شود.

علاوه بر این، ILO بر اهمیت دستمزد منصفانه و شرایط کاری مناسب تأکید دارد. کنوانسیون شماره ۹۹ ILO درباره روش‌های تعیین حداقل دستمزد در کشاورزی، چارچوبی برای تضمین دستمزد عادلانه در این بخش ارائه می‌دهد. با این حال، اجرای این استانداردها در بسیاری از کشورها با چالش‌هایی مواجه است و نیازمند تلاش‌های مستمر برای بهبود

وضعیت کارگران کشاورزی است.

۲. ایمنی و بهداشت شغلی

ایمنی و بهداشت شغلی یکی دیگر از حوزه‌های کلیدی در استانداردهای اخلاقی ILO برای بخش کشاورزی است. کشاورزی به عنوان یکی از خطرناک‌ترین بخش‌های اقتصادی شناخته می‌شود و کارگران این بخش با خطرات متعددی از جمله مواجهه با سموم، آسیب‌های ناشی از ماشین‌آلات، و فرسودگی جسمی مواجه هستند (ILO, 2023b).

کنوانسیون شماره ۱۸۴ ILO درباره ایمنی و بهداشت در کشاورزی، چارچوبی جامع برای مدیریت خطرات شغلی در این بخش ارائه می‌دهد. این کنوانسیون بر اهمیت آموزش کارگران، تأمین تجهیزات حفاظت فردی مناسب، و اجرای سیستم‌های مدیریت ایمنی و بهداشت تأکید دارد.

یکی از چالش‌های اصلی در این زمینه، اجرای استانداردهای ایمنی و بهداشت در مزارع کوچک و خانوادگی است که اغلب از منابع و دانش کافی برای پیاده‌سازی این استانداردها برخوردار نیستند. به همین دلیل، ILO بر اهمیت همکاری دولت‌ها، کارفرمایان، و سازمان‌های کارگری برای ارتقای فرهنگ ایمنی در بخش کشاورزی تأکید می‌کند (Mbaye & Dembele, 2019).

علاوه بر این، ILO بر اهمیت پیشگیری از بیماری‌های شغلی در بخش کشاورزی تأکید دارد. این امر شامل کنترل مواجهه با عوامل زیان‌آور شیمیایی، فیزیکی، و بیولوژیکی می‌شود. برای مثال، کنوانسیون شماره ۱۷۰ ILO درباره ایمنی در استفاده از مواد شیمیایی در محل کار، چارچوبی برای مدیریت خطرات ناشی از سموم و کودهای شیمیایی در کشاورزی ارائه می‌دهد.

۳. منع کار کودکان در بخش کشاورزی

کار کودکان در بخش کشاورزی یکی از چالش‌های جدی در بسیاری از کشورهاست. طبق آمار ILO، حدود ۷۰٪ از کار کودکان در جهان در بخش کشاورزی رخ می‌دهد (ILO & FAO, 2019). این امر نه تنها حقوق اساسی کودکان را نقض می‌کند، بلکه می‌تواند تأثیرات منفی بر سلامت، آموزش، و پیشرفت آنها داشته باشد.

ILO با تصویب کنوانسیون‌های شماره ۱۳۸ (درباره حداقل سن کار) و شماره ۱۸۲ (درباره بدترین اشکال کار کودک)، چارچوبی برای مبارزه با کار کودکان ارائه کرده است. این کنوانسیون‌ها بر اهمیت تضمین حداقل سن کار، منع کارهای خطرناک برای کودکان، و اولویت‌بندی آموزش تأکید دارند.

با این حال، اجرای این استانداردها در بخش کشاورزی با چالش‌های خاصی مواجه است. برای مثال، در بسیاری از جوامع روستایی، کار کودکان در مزارع خانوادگی به عنوان بخشی از فرهنگ و سنت دیده می‌شود. علاوه بر این، فقر و محدودیت دسترسی به آموزش با کیفیت در مناطق روستایی، عوامل اصلی تداوم کار کودکان در کشاورزی هستند (Bhalotra & Heady, 2003).

ILO بر اهمیت رویکردی جامع برای مبارزه با کار کودکان در کشاورزی تأکید دارد. این رویکرد شامل تقویت قوانین و مقررات، بهبود دسترسی به آموزش با کیفیت، حمایت از خانواده‌های فقیر، و ارتقای آگاهی عمومی درباره پیامدهای منفی کار کودکان است. همچنین، ILO بر اهمیت همکاری بین‌المللی و تبادل تجربیات موفق در زمینه مبارزه با کار کودکان تأکید دارد (ILO & FAO, 2019).

در مجموع، استانداردهای اخلاقی ILO در حوزه کشاورزی، چارچوبی جامع برای بهبود شرایط کاری و حمایت از حقوق کارگران در این بخش ارائه می‌دهد. با این حال، اجرای کامل این استانداردها نیازمند تعهد سیاسی، همکاری

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بین‌المللی، و تلاش‌های مستمر در سطوح ملی و محلی است. به ویژه، توجه به شرایط خاص کشورهای در حال توسعه و چالش‌های خاص بخش کشاورزی در این کشورها، برای موفقیت در اجرای این استانداردها ضروری است.

اصول اخلاقی سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO)

سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) به عنوان یکی از نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد، نقش کلیدی در تدوین و ترویج اصول اخلاقی در حوزه کشاورزی و امنیت غذایی ایفا می‌کند. این سازمان با هدف مبارزه با گرسنگی و سوء تغذیه، ارتقای توسعه پایدار کشاورزی، و بهبود معیشت روستایی، مجموعه‌ای از اصول و استانداردهای اخلاقی را تدوین کرده است که بر سیاست‌گذاری و عملکرد در سطح جهانی تأثیرگذار است (FAO, 2023a). در این بخش، به بررسی سه حوزه اصلی از اصول اخلاقی FAO می‌پردازیم.

۱. امنیت غذایی و تغذیه

امنیت غذایی و تغذیه یکی از محورهای اصلی فعالیت FAO است. این سازمان امنیت غذایی را به‌عنوان وضعیتی تعریف می‌کند که در آن همه مردم، در همه زمان‌ها، دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی به غذای کافی، سالم و مغذی دارند که نیازهای تغذیه‌ای و ترجیحات غذایی آنها را برای یک زندگی فعال و سالم برآورده می‌کند (FAO et al., 2022). FAO بر چهار بعد اصلی امنیت غذایی تأکید دارد: موجودیت، دسترسی، استفاده، و ثبات. در این راستا، این سازمان اصول اخلاقی متعددی را ترویج می‌کند، از جمله:

۱. حق بر غذا: FAO بر اهمیت به رسمیت شناختن حق بر غذای کافی به‌عنوان یک حق بشری اساسی تأکید دارد (Elver, 2016). این اصل اخلاقی بر مسئولیت دولت‌ها در تضمین دسترسی همه شهروندان به غذای کافی و مغذی تأکید می‌کند.

۲. عدالت غذایی: FAO بر اهمیت توزیع عادلانه منابع غذایی و دسترسی برابر به غذا برای همه گروه‌های جامعه تأکید دارد. این اصل شامل مبارزه با تبعیض و نابرابری در سیستم‌های غذایی است (Gottlieb & Joshi, 2010).

۳. پایداری تغذیه‌ای: FAO بر اهمیت ترویج رژیم‌های غذایی پایدار که هم برای سلامت انسان و هم برای محیط زیست مفید هستند، تأکید می‌کند (FAO & WHO, 2019). این اصل شامل ترویج تنوع زیستی در رژیم‌های غذایی و کاهش ضایعات غذایی است.

چالش‌های اصلی در اجرای این اصول اخلاقی شامل تغییرات اقلیمی، رشد جمعیت، و نابرابری‌های اقتصادی است. FAO بر اهمیت رویکردهای یکپارچه و چندبخشی برای مقابله با این چالش‌ها تأکید دارد (FAO, 2023b).

۲. مدیریت پایدار منابع طبیعی

مدیریت پایدار منابع طبیعی یکی دیگر از حوزه‌های کلیدی در اصول اخلاقی FAO است. این سازمان بر اهمیت حفاظت از منابع طبیعی و استفاده پایدار از آنها برای تضمین امنیت غذایی و معیشت پایدار تأکید دارد. اصول اخلاقی FAO در این زمینه شامل موارد زیر است:

۱. حفاظت از تنوع زیستی: FAO بر اهمیت حفظ و ارتقای تنوع زیستی در سیستم‌های کشاورزی تأکید دارد. این اصل شامل حفاظت از گونه‌های بومی، ترویج کشاورزی چندگشتی، و حمایت از روش‌های کشاورزی سازگار با محیط زیست است (FAO, 2019a).

۲. مدیریت پایدار آب: با توجه به اهمیت حیاتی آب در کشاورزی، FAO بر اصول مدیریت یکپارچه منابع آب تأکید دارد. این شامل استفاده کارآمد از آب، حفاظت از اکوسیستم‌های آبی، و تضمین دسترسی عادلانه به منابع آب است.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

(FAO, 2018).

۳. **مقابله با تغییرات اقلیمی** FAO: بر اهمیت سازگاری با تغییرات اقلیمی و کاهش اثرات منفی کشاورزی بر اقلیم تأکید دارد. این شامل ترویج روش‌های کشاورزی هوشمند نسبت به اقلیم و کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در بخش کشاورزی است (FAO, 2021).

۴. **مدیریت پایدار خاک:** FAO بر اهمیت حفاظت از خاک و بهبود کیفیت آن تأکید دارد. این شامل مبارزه با فرسایش خاک، حفظ مواد آلی خاک، و ترویج روش‌های کشاورزی حفاظتی است (FAO, 2019b).
چالش‌های اصلی در اجرای این اصول اخلاقی شامل فشار بر منابع طبیعی ناشی از رشد جمعیت، تغییرات اقلیمی، و تضاد منافع بین بهره‌برداری اقتصادی و حفاظت از محیط زیست است. FAO بر اهمیت رویکردهای مشارکتی و یکپارچه برای مدیریت پایدار منابع طبیعی تأکید دارد (FAO, 2023c).

۳. توسعه روستایی و کاهش فقر

توسعه روستایی و کاهش فقر یکی دیگر از محورهای اصلی در اصول اخلاقی FAO است. این سازمان بر اهمیت بهبود معیشت جوامع روستایی و کاهش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی بین مناطق شهری و روستایی تأکید دارد. اصول اخلاقی FAO در این زمینه شامل موارد زیر است:

۱. **توانمندسازی جوامع روستایی** FAO: بر اهمیت مشارکت فعال جوامع روستایی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه تأکید دارد. این شامل تقویت نهادهای محلی، ارتقای دانش بومی، و حمایت از سازمان‌های تولیدکنندگان کشاورزی است (Davis et al., 2020).

۲. **برابری جنسیتی** FAO: بر اهمیت ارتقای برابری جنسیتی در بخش کشاورزی و توسعه روستایی تأکید دارد. این شامل تضمین دسترسی برابر زنان به منابع تولیدی، خدمات مالی، و فرصت‌های آموزشی است (FAO, 2020).

۳. **حمایت از کشاورزی خانوادگی** FAO: بر نقش حیاتی کشاورزی خانوادگی در امنیت غذایی و توسعه پایدار روستایی تأکید دارد. این شامل حمایت از دسترسی کشاورزان خرد به بازارها، فناوری‌های مناسب، و خدمات ترویجی است (FAO, 2019c).

۴. **ترویج اشتغال شایسته در مناطق روستایی** FAO: بر اهمیت ایجاد فرصت‌های شغلی با کیفیت در مناطق روستایی تأکید دارد. این امر شامل حمایت از کارآفرینی روستایی، ارتقای مهارت‌های شغلی، و بهبود شرایط کاری در بخش کشاورزی است (FAO & ILO, 2022).

چالش‌های اصلی در اجرای این اصول اخلاقی شامل مهاجرت روستا-شهری، کمبود سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی، و محدودیت دسترسی به خدمات اساسی در این مناطق است. FAO بر اهمیت رویکردهای یکپارچه و چندبخشی برای توسعه روستایی تأکید دارد که شامل همکاری بین بخش‌های کشاورزی، صنعت، و خدمات است (FAO, 2023d).

در مجموع، اصول اخلاقی FAO در زمینه امنیت غذایی و تغذیه، مدیریت پایدار منابع طبیعی، و توسعه روستایی و کاهش فقر، چارچوبی جامع برای تضمین توسعه پایدار و عادلانه در بخش کشاورزی و سیستم‌های غذایی ارائه می‌دهد. با این حال، اجرای کامل این اصول نیازمند تعهد سیاسی، همکاری بین‌المللی، و مشارکت فعال همه ذینفعان از جمله دولت‌ها، بخش خصوصی، جامعه مدنی، و جوامع محلی است. به ویژه، توجه به شرایط خاص هر کشور و منطقه، و سازگاری این اصول با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی محلی، برای موفقیت در اجرای این اصول اخلاقی ضروری است. اصول اخلاقی سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) در سه حوزه اصلی امنیت غذایی و تغذیه، مدیریت

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

پایدار منابع طبیعی، و توسعه روستایی و کاهش فقر، چارچوبی جامع و یکپارچه برای مواجهه با چالش‌های پیچیده و چندبعدی در بخش کشاورزی و سیستم‌های غذایی ارائه می‌دهد. این اصول بر پایه ارزش‌های بنیادین حقوق بشر، عدالت اجتماعی، و پایداری زیست‌محیطی استوار هستند و هدف آنها تضمین امنیت غذایی پایدار برای همه، حفاظت از منابع طبیعی برای نسل‌های آینده، و ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی است.

با این حال، اجرای این اصول اخلاقی با چالش‌های متعددی روبروست. تغییرات اقلیمی، رشد جمعیت، نابرابری‌های اقتصادی، و فشار فزاینده بر منابع طبیعی، پیچیدگی‌هایی را در مسیر دستیابی به اهداف FAO ایجاد می‌کنند. علاوه بر این، تنوع شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مناطق مختلف جهان، نیازمند رویکردهای انعطاف‌پذیر و سازگار با شرایط محلی است.

برای غلبه بر این چالش‌ها و اجرای موفق اصول اخلاقی FAO، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. تقویت همکاری‌های بین‌المللی و منطقه‌ای برای تبادل دانش، تجربیات و منابع.
۲. ادغام اصول اخلاقی FAO در سیاست‌های ملی و برنامه‌های توسعه کشورها.
۳. تقویت مشارکت جوامع محلی و ذینفعان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها.
۴. سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه برای یافتن راه‌حل‌های نوآورانه و پایدار در بخش کشاورزی.
۵. ارتقای آگاهی عمومی درباره اهمیت امنیت غذایی، پایداری زیست‌محیطی و توسعه روستایی.
۶. تقویت سیستم‌های نظارت و ارزیابی برای سنجش پیشرفت در اجرای اصول اخلاقی و شناسایی زمینه‌های نیازمند بهبود.

در نهایت، موفقیت در اجرای اصول اخلاقی FAO نیازمند تعهد جمعی و همکاری مستمر همه ذینفعان، از سطح محلی تا بین‌المللی است. این امر نه تنها برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد ضروری است، بلکه برای تضمین آینده‌ای پایدار، عادلانه و امن از نظر غذایی برای همه ساکنان کره زمین حیاتی است.

ارزش‌های اسلامی ایرانی در زمینه کشاورزی و غذا

اصول اخلاقی در کشاورزی از دیدگاه اسلام

اسلام به عنوان یک دین جامع، اصول اخلاقی متعددی را در زمینه کشاورزی و تولید غذا ارائه می‌دهد. این اصول نه تنها بر جنبه‌های فنی و اقتصادی، بلکه بر ابعاد معنوی و اخلاقی این فعالیت‌ها نیز تأکید دارند. یکی از مهم‌ترین اصول اخلاقی در کشاورزی اسلامی، مفهوم "امانت‌داری" است. بر اساس این اصل، زمین و منابع طبیعی امانتی الهی هستند که باید با دقت و مسئولیت‌پذیری مورد استفاده قرار گیرند.

اصل دیگر، "عدم اسراف" است که در قرآن کریم بارها مورد تأکید قرار گرفته است. این اصل در کشاورزی به معنای استفاده بهینه از منابع آب، خاک و سایر نهاده‌های تولید است. همچنین، اسلام بر "تنوع زیستی" و حفظ گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری تأکید دارد که این امر در راستای حفظ تعادل اکوسیستم و پایداری کشاورزی است.

سنت‌های ایرانی در زمینه کشاورزی و تولید غذا

فرهنگ و تمدن ایرانی، با قدمتی چندین هزار ساله، سنت‌های ارزشمندی را در زمینه کشاورزی و تولید غذا ایجاد کرده است. یکی از مهم‌ترین این سنت‌ها، نظام آبیاری قنات است که نشان‌دهنده درک عمیق ایرانیان از مدیریت منابع آب

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

در مناطق خشک و نیمه خشک است (بهنیا، ۲۰۱۷). این سیستم نه تنها از نظر فنی پیشرفته بوده، بلکه نمونه‌ای از مدیریت مشارکتی منابع آب نیز محسوب می‌شود.

سنت دیگر، کشت چندمحصولی و تناوب زراعی است که در کشاورزی سنتی ایران رواج داشته است. این روش‌ها نه تنها به حفظ حاصلخیزی خاک کمک می‌کنند، بلکه ریسک تولید را نیز کاهش می‌دهند (رضایی و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین، استفاده از دانش بومی در مدیریت آفات و بیماری‌های گیاهی، نمونه دیگری از سنت‌های ارزشمند ایرانی در کشاورزی است.

عدالت اجتماعی و اقتصادی در نظام کشاورزی

مفهوم عدالت در اسلام و فرهنگ ایرانی جایگاه ویژه‌ای دارد و این امر در نظام کشاورزی نیز منعکس شده است. در اسلام، اصل "زکات" به عنوان یک مکانیسم برای توزیع عادلانه ثروت در جامعه مطرح شده است. در زمینه کشاورزی، این اصل به صورت پرداخت بخشی از محصول به عنوان زکات تجلی می‌یابد که می‌تواند به کاهش فقر و افزایش امنیت غذایی کمک کند.

در سنت ایرانی نیز، نظام‌های مشارکتی مانند "بنه" در مدیریت منابع آب و زمین، نمونه‌ای از تلاش برای ایجاد عدالت اقتصادی در جامعه روستایی است (کریمی و همکاران، ۲۰۱۹). این نظام‌ها نه تنها به توزیع عادلانه منابع کمک می‌کنند، بلکه همبستگی اجتماعی را نیز تقویت می‌نمایند.

علاوه بر این، اصل "لا ضرر و لا ضرار" در فقه اسلامی، که بر عدم آسیب رساندن به دیگران تأکید دارد، می‌تواند در زمینه کشاورزی به معنای رعایت حقوق همسایگان، حفظ محیط زیست و جلوگیری از آلودگی منابع آب و خاک تفسیر شود (موسوی و همکاران، ۲۰۲۰).

در مجموع، ارزش‌های اسلامی-ایرانی در زمینه کشاورزی و غذا، ترکیبی از اصول اخلاقی، سنت‌های کارآمد و مفاهیم عدالت اجتماعی-اقتصادی را ارائه می‌دهند. این ارزش‌ها می‌توانند به عنوان چارچوبی برای توسعه پایدار کشاورزی و تأمین امنیت غذایی در جهان معاصر مورد استفاده قرار گیرند.

تحلیل تطبیقی

نقاط اشتراک استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی-ایرانی

بررسی تطبیقی استانداردهای سازمان بین‌المللی کار و FAO با ارزش‌های اسلامی-ایرانی در حوزه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی، نشان‌دهنده نقاط اشتراک قابل توجهی است. این همگرایی در اصول بنیادین، زمینه مناسبی برای همکاری و تعامل سازنده فراهم می‌کند.

۱. **کرامت انسانی و عدالت اجتماعی:** هر دو دیدگاه بر اهمیت حفظ کرامت انسانی و تأمین عدالت اجتماعی تأکید دارند. استانداردهای بین‌المللی بر حقوق کارگران و شرایط کاری منصفانه تمرکز دارند، در حالی که آموزه‌های اسلامی نیز بر عدالت و احترام به حقوق کارگران تأکید می‌کنند (کمالی و همکاران، ۱۳۹۶).

۲. **حفاظت از محیط زیست:** هر دو رویکرد، اهمیت حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی را به رسمیت می‌شناسند. FAO بر کشاورزی پایدار و حفظ تنوع زیستی تأکید دارد (FAO, 2020)، در حالی که در اسلام نیز مفهوم "خلافت" انسان بر زمین و مسئولیت او در قبال محیط زیست مطرح است (Özdemir, 2003).

۳. **امنیت غذایی و مبارزه با گرسنگی:** تأمین امنیت غذایی و مبارزه با گرسنگی از اهداف مشترک هر دو دیدگاه است.

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

FAO بر اهمیت دسترسی همگانی به غذای کافی و مغذی تأکید دارد (FAO, 2019) و در اسلام نیز اطعام مساکین و فقرا از اعمال پسندیده و واجب شمرده می‌شود (Chowdhury, 2016).

۴. آموزش و توانمندسازی: هر دو رویکرد بر اهمیت آموزش و توانمندسازی کشاورزان و کارگران بخش کشاورزی تأکید دارند. سازمان بین‌المللی کار بر آموزش‌های حرفه‌ای و ارتقای مهارت‌ها تمرکز دارد (ILO, 2018) و در فرهنگ اسلامی-ایرانی نیز بر اهمیت علم‌آموزی و کسب مهارت تأکید شده است (نصر، ۱۳۸۸).

تفاوت‌ها و چالش‌های موجود

علی‌رغم نقاط اشتراک، تفاوت‌هایی نیز میان استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی-ایرانی وجود دارد که می‌تواند چالش‌برانگیز باشد:

۱. رویکرد به مالکیت زمین: در استانداردهای بین‌المللی، بر حقوق مالکیت فردی و حمایت از آن تأکید می‌شود، در حالی که در فقه اسلامی، علاوه بر مالکیت فردی در زمین‌های کشاورزی، مفهوم "انفال" و مالکیت عمومی بر منابع طبیعی مطرح است (بهداد و همکاران، ۱۳۹۲). این تفاوت می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های مربوط به توزیع و بهره‌برداری از زمین‌های کشاورزی چالش‌زا باشد.

۲. نگرش به بهره و سود: استانداردهای بین‌المللی عموماً بر اساس اقتصاد سرمایه‌داری تدوین شده‌اند، در حالی که در اقتصاد اسلامی، محدودیت‌هایی در مورد ربا و بهره وجود دارد (Chapra, 2020). این تفاوت می‌تواند در تأمین مالی پروژه‌های کشاورزی و سرمایه‌گذاری در این بخش چالش‌هایی ایجاد کند. که نیازمند تعریف سایر سازوکارهای جبرانی مبتنی بر شریعت برای رفع این چالش‌ها باشد.

۳. جایگاه زنان در کشاورزی: اگرچه هر دو دیدگاه بر اهمیت مشارکت زنان تأکید دارند، اما تفسیرهای سنتی از آموزه‌های اسلامی ممکن است محدودیت‌هایی را به ظاهر برای حضور زنان در برخی فعالیت‌های کشاورزی قائل شوند (کرم، ۱۳۹۶). هر چند که تعالیم اسلامی در ذات خود هیچ منعی برای مشارکت سالم بانوان در عرصه‌های اقتصادی ایجاد نمی‌کند لیکن این موضوع می‌تواند با برخی استانداردهای بین‌المللی در تعارض باشد.

۴. رویکرد به فناوری‌های نوین: استانداردهای بین‌المللی عموماً پذیرای فناوری‌های نوین در کشاورزی هستند، اما در برخی تفاسیر سنتی از آموزه‌های اسلامی، ممکن است مقاومت‌هایی در برابر برخی فناوری‌ها (مانند محصولات تراریخته) وجود داشته باشد (Omobowale et al., 2019). خوشبختانه فقه پویای شیعی همواره در این زمینه راهگشایی‌های مناسبی داشته است.

راهکارهای همگرایی و تلفیق اصول

برای دستیابی به همگرایی بیشتر میان استانداردهای بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی-ایرانی در حوزه اخلاق کشاورزی و امنیت غذایی، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. گفت‌وگو بین فرهنگی: ایجاد فضای گفت‌وگو میان متخصصان حوزه‌های مختلف، از جمله فقها، اقتصاددانان، و کارشناسان کشاورزی، می‌تواند به درک متقابل و یافتن راه‌حل‌های مشترک کمک کند (Ramadan, 2017).

۲. بازتفسیر آموزه‌های دینی: بازخوانی و تفسیر مجدد آموزه‌های اسلامی در پرتو نیازهای جامعه معاصر می‌تواند راهگشای بسیاری از چالش‌ها باشد. این رویکرد می‌تواند با استفاده از اصول اجتهاد و مقاصد شریعت صورت گیرد (Auda, 2015).

۳. بومی‌سازی استانداردهای بین‌المللی: تطبیق و بومی‌سازی استانداردهای بین‌المللی با توجه به شرایط فرهنگی و ارزشی

جامعه اسلامی-ایرانی می‌تواند به پذیرش بهتر این استانداردها کمک کند (باقری و همکاران، ۱۳۹۴).
۴. تأکید بر اصول مشترک: تمرکز بر اصول مشترک مانند عدالت، کرامت انسانی، و حفاظت از محیط زیست می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های سازنده باشد (Ali, 2022).

۵. توسعه مدل‌های بومی: طراحی و توسعه مدل‌های بومی کشاورزی و امنیت غذایی که هم با استانداردهای بین‌المللی همخوانی داشته باشند و هم ارزش‌های اسلامی-ایرانی را در نظر بگیرند، می‌تواند راهکاری مؤثر باشد (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۹).

در نهایت، تلفیق استانداردهای بین‌المللی با ارزش‌های اسلامی-ایرانی در حوزه کشاورزی و امنیت غذایی، نیازمند رویکردی چندجانبه، انعطاف‌پذیر و مبتنی بر گفتگو است. این فرآیند می‌تواند به توسعه الگویی پایدار و کارآمد برای مدیریت منابع کشاورزی و تأمین امنیت غذایی در جوامع اسلامی منجر شود.

مطالعه موردی: اجرای اصول اخلاقی در بخش کشاورزی ایران

وضعیت فعلی

بخش کشاورزی ایران، به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد کشور، نقش مهمی در تأمین امنیت غذایی و اشتغال‌زایی ایفا می‌کند. با این حال، اجرای اصول اخلاقی در این بخش با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی روبرو است.

۱. ساختار سنتی و مدرن: بخش کشاورزی ایران ترکیبی از ساختارهای سنتی و مدرن است. در حالی که برخی مناطق از فناوری‌های پیشرفته بهره می‌برند، بخش قابل توجهی از کشاورزی کشور همچنان به شیوه‌های سنتی وابسته است (کریمی و کشاورز، ۱۳۹۶). این دوگانگی بر نحوه اجرای اصول اخلاقی تأثیرگذار است.

۲. قوانین و مقررات: ایران دارای قوانین و مقررات متعددی در زمینه حفاظت از محیط زیست، حقوق کارگران کشاورزی، و استانداردهای تولید محصولات کشاورزی است. با این حال، اجرای این قوانین در عمل با چالش‌هایی مواجه است (صدیقی و روستا، ۱۳۹۷).

۳. استانداردهای بین‌المللی: ایران عضو سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) است و تلاش‌هایی برای هماهنگی با استانداردهای بین‌المللی انجام داده است. با این وجود، تطبیق کامل با این استانداردها هنوز به طور کامل محقق نشده است (FAO, 2021).

۴. ارزش‌های اسلامی-ایرانی: اصول اخلاقی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی، مانند عدالت اجتماعی، حفظ محیط زیست، و کرامت انسانی، در سیاست‌گذاری‌های کشاورزی ایران نقش دارند. اما تفسیر و اجرای این اصول در عمل با چالش‌هایی روبرو است (Amid, 2017).

موانع و چالش‌ها

۱. محدودیت‌های منابع آبی: ایران با بحران آب مواجه است که این امر بر پایداری کشاورزی و امنیت غذایی تأثیر منفی می‌گذارد. مدیریت اخلاقی منابع آبی یکی از چالش‌های اصلی است (مدنی و همکاران، ۱۳۹۹).

۲. تغییرات اقلیمی: گرم شدن کره زمین و تغییرات الگوهای بارندگی، چالش‌های جدی برای بخش کشاورزی ایران ایجاد کرده است. این مسئله نیازمند رویکردهای اخلاقی در مدیریت منابع و سازگاری با تغییرات اقلیمی است (روشن و همکاران، ۱۳۹۸).

۳. فرسایش خاک: استفاده نامناسب از زمین‌های کشاورزی منجر به فرسایش خاک شده است. این امر نه تنها بر تولید محصولات کشاورزی تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه چالشی اخلاقی در زمینه حفظ منابع طبیعی برای نسل‌های آینده محسوب می‌شود (حشمتی و همکاران، ۱۳۹۹).

۴. چالش‌های اقتصادی: تحریم‌های بین‌المللی و نوسانات اقتصادی بر بخش کشاورزی تأثیر گذاشته است. این شرایط می‌تواند منجر به کاهش سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پایدار و کاهش توجه به اصول اخلاقی شود (خداوردی و همکاران، ۱۳۹۹).

۵. شکاف دانشی: عدم آگاهی کافی کشاورزان از اصول اخلاقی در کشاورزی و روش‌های پایدار، یکی از موانع اصلی اجرای این اصول است (زادی و همکاران، ۱۳۹۷).

فرصت‌ها و پتانسیل‌های بهبود

۱. توسعه کشاورزی ارگانیک: ایران پتانسیل بالایی برای توسعه کشاورزی ارگانیک دارد. این رویکرد می‌تواند به حفظ محیط زیست، بهبود کیفیت محصولات، و رعایت اصول اخلاقی در تولید کمک کند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۸).

۲. بهره‌گیری از دانش بومی: ترکیب دانش بومی با فناوری‌های نوین می‌تواند راهکاری مؤثر برای اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی باشد. این رویکرد با ارزش‌های فرهنگی و اسلامی-ایرانی نیز همخوانی دارد (Foltz, 2018).

۳. توسعه سیستم‌های آبیاری هوشمند: با توجه به بحران آب، استفاده از سیستم‌های آبیاری هوشمند و کم‌مصرف می‌تواند به مدیریت اخلاقی منابع آبی کمک کند (علایی و همکاران، ۱۳۹۹).

۴. آموزش و ترویج: تقویت برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای کشاورزان در زمینه اصول اخلاقی و روش‌های پایدار کشاورزی می‌تواند به بهبود وضعیت موجود کمک کند (کرمی و کشاورز، ۱۳۹۶).

۵. تقویت همکاری‌های بین‌المللی: علی‌رغم چالش‌های موجود، تقویت همکاری با سازمان‌های بین‌المللی مانند FAO می‌تواند به انتقال دانش و فناوری و بهبود استانداردهای اخلاقی در بخش کشاورزی کمک کند (FAO, 2021).

۶. توسعه کشاورزی قراردادی: این رویکرد می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان و افزایش انگیزه آنها برای رعایت اصول اخلاقی کمک کند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۹).

۷. تدوین و اجرای استانداردهای ملی: تدوین استانداردهای ملی مبتنی بر اصول اخلاقی اسلامی-ایرانی و هماهنگ با استانداردهای بین‌المللی می‌تواند چارچوب مناسبی برای بهبود وضعیت موجود فراهم کند (صدیقی و وستا، ۱۳۹۷).

در مجموع، اجرای اصول اخلاقی در بخش کشاورزی ایران با چالش‌های متعددی روبرو است، اما فرصت‌ها و پتانسیل‌های قابل توجهی نیز وجود دارد. بهره‌گیری از این فرصت‌ها مستلزم همکاری میان دولت، بخش خصوصی، دانشگاه‌ها، و جامعه کشاورزان است. همچنین، تلفیق ارزش‌های اسلامی-ایرانی با استانداردهای بین‌المللی می‌تواند الگویی بومی و کارآمد برای توسعه پایدار بخش کشاورزی ایران ارائه دهد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

جمع‌بندی یافته‌ها

پژوهش پایه این مقاله به روش کتابخانه‌ای و اسنادی و با هدف بررسی تطبیقی اصول اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی، با تمرکز بر استانداردهای سازمان بین‌المللی کار و FAO در پرتو ارزش‌های اسلامی-ایرانی، انجام شد. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که علی‌رغم تفاوت‌های ظاهری، همگرایی قابل توجهی میان اصول اخلاقی جهانی و ارزش‌های

بومی در حوزه کشاورزی و امنیت غذایی وجود دارد.

در تحلیل عمیق تر این همگرایی، می توان گفت که ریشه های مشترک انسانی و اخلاقی، فراتر از مرزهای فرهنگی و مذهبی، منجر به شکل گیری اصولی مشابه در زمینه حفظ کرامت انسانی، عدالت اجتماعی و حفاظت از محیط زیست شده است. این امر نشان می دهد که ارزش های اخلاقی در حوزه کشاورزی و امنیت غذایی، به نوعی جهان شمول هستند و می توانند پایه ای برای همکاری های بین المللی در این زمینه باشند.

با این حال، چالش اصلی نه در تدوین اصول، بلکه در اجرای آنهاست. تحلیل وضعیت موجود در ایران نشان می دهد که شکاف قابل توجهی میان اصول نظری و واقعیت های عملی وجود دارد. این شکاف را می توان ناشی از عوامل متعددی دانست:

۱. **محدودیت های اقتصادی:** فشارهای اقتصادی و تحریم ها منجر به اولویت بندی نادرست در سیاست گذاری ها شده و گاه رعایت اصول اخلاقی را به حاشیه رانده است.

۲. **ضعف زیرساخت های قانونی و اجرایی:** علی رغم وجود قوانین متعدد، ضمانت اجرایی کافی برای پیاده سازی استانداردهای اخلاقی در بخش کشاورزی وجود ندارد.

۳. **کمبود آگاهی و آموزش:** عدم آگاهی کافی کشاورزان و حتی مسئولان از اهمیت و مزایای بلندمدت رعایت اصول اخلاقی، مانعی جدی در این مسیر است.

۴. **تعارض منافع:** گاه منافع کوتاه مدت برخی گروه ها با اجرای کامل استانداردهای اخلاقی در تضاد قرار می گیرد. با این وجود، نکته امیدوارکننده این است که ظرفیت های فرهنگی و مذهبی قابل توجهی در جامعه ایران برای پذیرش و اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی وجود دارد. آموزه های اسلامی در مورد عدالت، احترام به طبیعت و مسئولیت انسان در قبال محیط زیست، می تواند پایه ای قوی برای ترویج اخلاق کشاورزی باشد.

در نهایت، این پژوهش نشان می دهد که راه حل اساسی، نه در انتخاب بین استانداردهای جهانی و ارزش های بومی، بلکه در ایجاد سنتزی خلاقانه میان این دو است. چنین رویکردی می تواند ضمن حفظ هویت فرهنگی، از تجارب جهانی نیز بهره مند شود و الگویی کارآمد برای توسعه پایدار کشاورزی در ایران ارائه دهد.

ارائه راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت اخلاقی در کشاورزی و امنیت غذایی ایران

۱. تدوین و اجرای قوانین جامع:

ضروری است قوانینی جامع با در نظر گرفتن استانداردهای بین المللی و ارزش های اسلامی-ایرانی تدوین و اجرا شود. این قوانین باید به طور خاص به حقوق کارگران کشاورزی، امنیت غذایی و حفاظت از محیط زیست پردازد. نکته مهم در این زمینه، ایجاد مکانیسم های اجرایی قوی و نظارت مستمر است. پیشنهاد می شود کمیته ای متشکل از نمایندگان دولت، بخش خصوصی، دانشگاهیان و سازمان های مردم نهاد برای تدوین و نظارت بر اجرای این قوانین تشکیل شود.

۲. آموزش و فرهنگ سازی:

برگزاری دوره های آموزشی برای کشاورزان و کارگران بخش کشاورزی در زمینه اصول اخلاقی و استانداردهای بین المللی می تواند به ارتقای آگاهی و بهبود عملکرد در این حوزه کمک کند. این آموزش ها باید فراتر از انتقال صرف اطلاعات باشد و به تغییر نگرش و رفتار منجر شود. استفاده از روش های نوین آموزشی مانند یادگیری تجربی و آموزش مبتنی بر فناوری (مانند اپلیکیشن های موبایل) می تواند اثربخشی این برنامه ها را افزایش دهد.

۳. حمایت‌های مالی و فنی:

دولت باید از طریق ارائه تسهیلات مالی و حمایت‌های فنی، کشاورزان را در اجرای استانداردهای اخلاقی و زیست‌محیطی یاری کند. این حمایت‌ها می‌تواند شامل وام‌های کم‌بهره، معافیت‌های مالیاتی برای کشاورزی پایدار، و ارائه خدمات مشاوره‌ای رایگان باشد. همچنین، ایجاد صندوق‌های حمایتی خاص برای پروژه‌های نوآورانه در زمینه کشاورزی اخلاق‌محور می‌تواند انگیزه لازم را برای پیشگامان این عرصه فراهم کند.

۴. تقویت نظارت و ارزیابی:

ایجاد سیستم‌های نظارتی قوی و مستقل برای ارزیابی مداوم وضعیت اخلاقی در بخش کشاورزی و امنیت غذایی ضروری است. پیشنهاد می‌شود یک نهاد مستقل با مشارکت بخش خصوصی و دولتی ایجاد شود که وظیفه ارزیابی و رتبه‌بندی مزارع و شرکت‌های کشاورزی بر اساس معیارهای اخلاقی را بر عهده داشته باشد. انتشار عمومی این ارزیابی‌ها می‌تواند به شفافیت بیشتر و ایجاد رقابت سازنده در این زمینه کمک کند.

۵. همکاری‌های بین‌المللی:

تقویت همکاری با سازمان‌های بین‌المللی مانند FAO و ILO می‌تواند به انتقال دانش و تجربیات موفق جهانی در زمینه اخلاق کشاورزی کمک کند. این همکاری‌ها باید فراتر از تبادل اطلاعات باشد و شامل پروژه‌های مشترک، تبادل کارشناس و برگزاری دوره‌های آموزشی بین‌المللی شود. همچنین، ایجاد شبکه‌های منطقه‌ای برای تبادل تجربیات و همکاری در زمینه کشاورزی اخلاق‌محور می‌تواند مفید باشد.

۶. توسعه فناوری‌های سبز:

سرمایه‌گذاری در توسعه و ترویج فناوری‌های سازگار با محیط زیست در بخش کشاورزی می‌تواند به رعایت بهتر اصول اخلاقی کمک کند. این فناوری‌ها می‌توانند شامل سیستم‌های آبیاری هوشمند، کشاورزی دقیق، و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر در فعالیتهای کشاورزی باشد. ایجاد مراکز نوآوری کشاورزی با تمرکز بر فناوری‌های سبز می‌تواند به تسریع این روند کمک کند. پیشنهادها برای پژوهش‌های آتی

۱. بررسی تأثیر اجرای استانداردهای اخلاقی بر بهره‌وری و پایداری در بخش کشاورزی ایران:

این پژوهش می‌تواند به صورت مطالعه طولی انجام شود تا تأثیرات بلندمدت اجرای اصول اخلاقی بر عملکرد اقتصادی و زیست‌محیطی مزارع را بررسی کند. استفاده از روش‌های ترکیبی (کمی و کیفی) می‌تواند به درک عمیق‌تر این تأثیرات کمک کند.

۲. مطالعه تطبیقی وضعیت اخلاق کشاورزی در ایران با سایر کشورهای اسلامی و ارائه الگوی بومی:

این پژوهش می‌تواند با بررسی تجربیات موفق کشورهایمانند مالزی، اندونزی و ترکیه، به ارائه الگوی بومی برای ایران بپردازد. استفاده از روش‌های پژوهش تطبیقی و مطالعات موردی عمیق می‌تواند به غنای این پژوهش بیفزاید.

۳. بررسی نقش فناوری‌های نوین در ارتقای استانداردهای اخلاقی و زیست‌محیطی در کشاورزی ایران:

این پژوهش می‌تواند به بررسی پتانسیل فناوری‌هایی مانند هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و بلاکچین در بهبود شفافیت، ردیابی محصولات و مدیریت منابع در کشاورزی بپردازد. استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی مانند سناریونویسی می‌تواند چشم‌اندازهای مختلف استفاده از این فناوری‌ها را ترسیم کند.

۴. تحلیل اقتصادی هزینه-فایده اجرای استانداردهای اخلاقی بین‌المللی در بخش کشاورزی ایران:

این پژوهش می‌تواند با استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی پیشرفته، تأثیرات اقتصادی کوتاه‌مدت و بلندمدت اجرای استانداردهای اخلاقی را بررسی کند. توجه به هزینه‌ها و منافع غیرمستقیم (مانند بهبود سلامت عمومی و حفظ منابع طبیعی) در این تحلیل ضروری است.

۵. مطالعه نقش آموزش و ترویج در بهبود وضعیت اخلاقی کشاورزی و امنیت غذایی در مناطق روستایی ایران:

این پژوهش می‌تواند با استفاده از روش‌های مشارکتی و اقدام‌پژوهی، به طراحی و ارزیابی مداخلات آموزشی مؤثر در زمینه اخلاق کشاورزی بپردازد. توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی مناطق مختلف ایران در این پژوهش ضروری است.

۶. بررسی تأثیر سیاست‌های کلان اقتصادی بر رعایت اصول اخلاقی در بخش کشاورزی:

این پژوهش می‌تواند به بررسی ارتباط میان سیاست‌های کلان اقتصادی (مانند سیاست‌های ارزی، تجاری و یارانه‌ای) و میزان رعایت اصول اخلاقی در بخش کشاورزی بپردازد. استفاده از روش‌های اقتصاد سیاسی و تحلیل سیاست‌گذاری می‌تواند به درک عمیق‌تر این ارتباطات کمک کند.

Comparative study of ethical principles in agriculture and food security: a case study of International Labor Organization and FAO standards in the light of Islamic-Iranian values.

Hosseininia, Gh.H

Associate Professor of the Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, representative of the Islamic Republic of Iran in the International Labor Organization

Responsible author's Email: hosseininia@ut.ac.ir

Abstract:

This research was conducted with the aim of comparative investigation of ethical principles in agriculture and food security, focusing on the standards of the International Labor Organization (ILO) and the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) in the light of Islamic-Iranian values. This review study has done a comprehensive analysis of the subject by using the library and documentary method. The current research first examines the ethical standards of the ILO in the field of agriculture, including workers' rights, occupational health and safety, and the prohibition of child labor. It then examines FAO's ethical principles on food security, sustainable natural resource management, and rural development. In the following, Islamic-Iranian values related to agriculture and food production are described and a comparative analysis is presented between these values and international standards. The findings of this research show that despite the existence of significant points of commonality between international standards and Islamic-Iranian values, challenges In the context of the implementation of these principles in Iran. The case study of Iran's agricultural sector, while examining the current situation, identifies obstacles and opportunities for improvement. Finally, by providing practical solutions to improve the ethical situation in Iran's agriculture and food security, and suggestions for future research, this research provides the basis for creating a comprehensive and practical ethical framework in Iran's agricultural sector. This study emphasizes the importance of intelligent integration of international standards with indigenous values to achieve sustainable development in the agricultural sector.

Keywords: agricultural ethics, International Labor Organization, FAO, Islamic-Iranian values, sustainable development.

"دراسة مقارنة للمبادئ الأخلاقية في الزراعة والأمن الغذائي: دراسة حالة لمعايير منظمة العمل الدولية و FAO في ضوء القيم الإسلامية-الإيرانية"

ملخص:

تم إجراء هذا البحث بهدف مقارنة المبادئ الأخلاقية في الزراعة والأمن الغذائي، مع التركيز على معايير منظمة العمل الدولية (ILO) ومنظمة الأغذية والزراعة التابعة للأمم المتحدة (FAO) في ضوء القيم الإسلامية-الإيرانية. وتعتمد هذه الدراسة الاستعراضية على المنهج المكتبي والوثائقي لتحليل شامل للموضوع. يبدأ البحث بفحص معايير ILO الأخلاقية في مجال الزراعة، بما في ذلك حقوق العمال، والسلامة والصحة المهنية، ومنع عمالة الأطفال. ثم يتم استعراض المبادئ الأخلاقية لـ FAO في مجال الأمن الغذائي، والإدارة المستدامة للموارد الطبيعية، والتنمية الريفية. بعد ذلك، يتم توضيح القيم الإسلامية-الإيرانية المتعلقة بالزراعة وإنتاج الغذاء وتقديم تحليل مقارنة بين هذه القيم والمعايير الدولية. تُظهر نتائج هذا البحث أنه على الرغم من وجود نقاط اشتراك كبيرة بين المعايير الدولية والقيم الإسلامية-الإيرانية، إلا أن هناك تحديات في تنفيذ هذه المبادئ في إيران. تتناول دراسة حالة قطاع الزراعة في إيران الوضع الحالي، وتحدد العوائق وفرص التحسين. وفي النهاية، يقدم هذا البحث حلولاً عملية لتحسين الوضع الأخلاقي في الزراعة والأمن الغذائي في إيران، ويقدم اقتراحات لأبحاث مستقبلية، مما يمهّد الطريق لإنشاء إطار أخلاقي شامل وعملية في قطاع الزراعة الإيراني. وتؤكد هذه الدراسة على أهمية الدمج الذكي للمعايير الدولية مع القيم المحلية لتحقيق التنمية المستدامة في قطاع الزراعة.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، منظمة العمل الدولية، FAO، القيم الإسلامية الإيرانية، التنمية المستدامة.

منابع:

- علائی، م.، وفاخاه، م.، و دشتی مارویلی، م. (۱۳۹۹). بررسی اثرات سیستم های آبیاری هوشمند بر مصرف آب و عملکرد محصول در ایران. مدیریت آب کشاورزی، ۲۴۵، ۱۰۶۶۲۷.
- آزادی، ه.، غیان، م.، و هوچانی، ع. م. (۱۳۹۷). کشاورزی ارگانیک در ایران: ادراکات کشاورزان و عوامل مؤثر بر پذیرش. تولید پاک تر، ۲۳۶، ۱۱۷۶۹۶.
- باقری، ع.، کاماسترا، ف.، و بارثا، گ. (۱۳۹۴). ادغام اصول سنتی اسلامی در استراتژی های مدیریت محیط زیست مدرن. محیط زیست، توسعه و پایداری، ۱۸(۲)، ۷۱۲-۶۹۹.
- بهداد، س. (۱۳۹۲). حقوق مالکیت در اندیشه اقتصادی اسلامی معاصر: نگاهی انتقادی. بررسی اقتصاد اجتماعی، ۷۲(۱)، ۹۵-۱۱۸.
- حشمتی، غ. ع.، جعفری، ع.، و یغمایان مهابادی، ن. (۱۳۹۹). تخریب زمین و فرسایش خاک در ایران: علل، پیامدها و استراتژی های مدیریت. تخریب زمین و توسعه، ۳۲(۳)، ۱۲۱۷-۱۲۰۲.
- قاسمی، س.، کرمی، ع.، و آزادی، ه. (۲۰۲۰). محرک ها و موانع کشاورزی ارگانیک در ایران. تولید پاک تر، ۲۷۷، ۱۲۴۰۳۴.
- کمالی، م. ح. (۱۳۹۶). حفاظت محیط زیست در اسلام: چشم اندازی قرآنی. اسلام و تجدید تمدن، ۹(۲)، ۱۷۸-۱۵۳.
- کرم، ا. (۱۳۹۶). زنان در کشاورزی: کاهش فاصله جنسیتی برای توسعه. سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو).
- کرمی، ع.، و کشاورز، م. (۱۳۹۶). دیدگاه های جامعه شناختی در مدیریت آب آبیاری در ایران. مدیریت آب کشاورزی، ۲۰۴، ۱۴۲-۱۵۱.
- کریمی، ف.، محمدی، ر.، و رضوانی، م. (۱۳۹۷). نقش سیستم «بنه» در مدیریت پایدار منابع آب روستایی در ایران. فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۷(۳)، ۱۰۲-۸۵.
- خداوردی، م.، محمدی، ح.، و جلالی، م. (۱۳۹۹). تأثیر تحریم های اقتصادی بر بهره وری کشاورزی در ایران. فصلنامه مطالعات کاربردی اقتصاد ایران، ۱۰(۳۷)، ۲۳۸-۲۱۵.

- مدنی، ک.، آقا کوچک، ع.، و میرچی، ع. (۱۳۹۹). خشکسالی اجتماعی-اقتصادی ایران: چالش‌های یک ملت ورشکسته از نظر منابع آب. مطالعات ایران‌شناسی، ۵۴(۱-۲)، ۱۴۲-۱۲۵. پی.
- موسوی، س.، رحیمی، ح.، و علوی، م. (۱۳۹۸). کاربرد قاعده «لا ضرر» در حفاظت از محیط زیست با تأکید بر بخش کشاورزی. پژوهش‌های فقهی، ۱۷(۲)، ۲۴۰-۲۲۱.
- نصر، س. ح. (۱۳۸۸). اسلام و مسئله علم مدرن. اسلام و علم، ۸(۱)، ۷۴-۶۳.
- رضایی، م.، احمدی، ح.، و کریمی، ن. (۱۳۹۹). بررسی اثرات تناوب زراعی بر عملکرد محصول و پایداری خاک در کشاورزی سنتی ایران. علوم خاک و آب، ۳۵(۲)، ۱۶۲-۱۴۵.
- رضایی، م.، کرمی، ع.، و گیسون، ج. (۱۳۹۹). ترتیبات قراردادی و پیامدهای آنها برای کشاورزی پایدار در ایران. مطالعات روستایی، ۸۳، ۸۸-۹۸.
- روشن، گ.، غنجرمه، ع.، و نصرآبادی، ت. (۲۰۲۰). تأثیرات تغییرات اقلیمی بر کشاورزی و امنیت غذایی در ایران. تحقیقات زیست‌محیطی و آلودگی، ۲۷(۳۰)، ۳۷۶۸۰-۳۷۶۶۷.
- صدیقی، ه.، و روستا، ک. (۱۳۹۷). ارزیابی توسعه پایدار کشاورزی در ایران. کشاورزی پایدار، ۴۳(۱)، ۹۶-۱۱۰.
- ضیایی، س. م.، مظلوم‌زاده، س. م.، و جباری، ح. (۱۳۹۹). چارچوبی برای کشاورزی پایدار در ایران بر اساس اصول اسلامی و تکنیک‌های مدرن کشاورزی. تولید پاک‌تر، ۲۷۸، ۱۲۳۸۰۲.
- Ali, M. M. (2022). Islamic ethics and sustainable agriculture: Bridging traditions and modernity. *Journal of Islamic Ethics*, 6(1), 23-45.
- Amid, J. (2017). Islamic principles and the role of agriculture in sustainable development in Iran. *Environmental Development*, 23, 101-112.
- Auda, J. (2015). *Maqasid al-Shariah as philosophy of Islamic law: A systems approach*. International Institute of Islamic Thought.
- Behnia, A. (2017). *Qanat: Iran's ancient water and soil heritage*. Tehran: University of Tehran Press.
- Beekman, V., Bakker, E., & Sandoe, P. (2021). Ethics in agricultural and food systems. In *Encyclopedia of Food Security and Sustainability* (pp. 1-8). Elsevier.
- Bhalotra, S., & Heady, C. (2003). Child farm labor: The wealth paradox. *The World Bank Economic Review*, 17(2), 197-227.
- Chapra, M. U. (2020). *Islam and economic development: A strategy for development with justice and stability*. International Institute of Islamic Thought.
- Chowdhury, A. R. (2016). *Islamic principles of sustainable development*. Routledge.
- Davis, B., Lipper, L., & Winters, P. (2020). Do not transform food systems on the backs of the rural poor. *Food Security*, 12(3), 537-539.
- Elver, H. (2016). The challenges and developments of the right to food in the 21st century: Reflections of the United Nations Special Rapporteur on the right to food. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, 20, 1.
- FAO. (2006). *Food Security. Policy Brief*, 2, 1-4.
- FAO. (2018). *Water management in fragile systems: Building resilience to shocks and protracted crises in the Middle East and North Africa*. FAO.
- FAO. (2019a). *The State of the World's Biodiversity for Food and Agriculture*. FAO Commission on Genetic Re-

- sources for Food and Agriculture Assessments.
- FAO. (2019b). Voluntary Guidelines for Sustainable Soil Management. FAO.
- FAO. (2019c). United Nations Decade of Family Farming 2019-2028. Global Action Plan. FAO.
- FAO. (2020). Gender-transformative approaches for food security, improved nutrition and sustainable agriculture – A compendium of fifteen good practices. FAO.
- FAO. (2023a). About FAO. <https://www.fao.org/about/en/>
- FAO. (2023b). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. FAO.
- FAO. (2023c). Building climate-resilient agriculture and food systems. FAO.
- FAO. (2023d). Rural development. <https://www.fao.org/rural-development/en/>
- FAO & ILO. (2022). Extending social protection to rural populations: Perspectives for a common FAO and ILO approach. FAO and ILO.
- FAO & WHO. (2019). Sustainable healthy diets – Guiding principles. FAO and WHO.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. FAO.
- Foltz, R. (2018). Iran's water crisis: Cultural, political, and ethical dimensions. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 31(3), 357-377.
- Foltz, R. C. (2003). *Worldviews, religion, and the environment: An anthology*. Thomson Wadsworth.
- Galanakis, C. M. (2020). The food systems in the era of the coronavirus (COVID-19) pandemic crisis. *Foods*, 9(4), 523.
- Gjerris, M., & Gaiani, S. (2013). Household food waste in Nordic countries: Estimations and ethical implications. *Etikk i praksis-Nordic Journal of Applied Ethics*, 7(1), 6-23.
- Gottlieb, R., & Joshi, A. (2010). *Food justice*. MIT Press.
- Henson, S., & Humphrey, J. (2010). Understanding the complexities of private standards in global agri-food chains as they impact developing countries. *The Journal of Development Studies*, 46(9), 1628-1646.
- Hurst, P., Termine, P., & Karl, M. (2007). Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. FAO-ILO-IUF.
- ILO. (2018). Skills for green jobs: A global view. ILO.
- ILO. (2022). *World Employment and Social Outlook: Trends 2022*. Geneva: ILO.
- ILO. (2023a). Agriculture: a hazardous work. https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/area-sofwork/hazardous-work/WCMS_110188/lang--en/index.htm
- ILO. (2023b). Safety and health in agriculture. https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/industries-sectors/WCMS_219011/lang--en/index.htm
- ILO & FAO. (2019). Child labour in agriculture. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_726352.pdf
- Maloni, M. J., & Brown, M. E. (2006). Corporate social responsibility in the supply chain: An application in the food industry. *Journal of Business Ethics*, 68(1), 35-52.
- Mbaye, S. M., & Dembele, B. (2019). Occupational safety and health in the informal economy: The case of agriculture in Mali. *International Labour Review*, 158(3), 509-529.
- Mephram, B. (2012). Food ethics. In *Encyclopedia of Applied Ethics (Second Edition)* (pp. 322-330). Academic Press.

- Omobowale, E. B., Singer, P. A., & Daar, A. S. (2019). The three main monotheistic religions and GM food technology: An overview of perspectives. *BMC International Health and Human Rights*, 9(1), 18.
- Özdemir, İ. (2003). Towards an understanding of environmental ethics from a Qur'anic perspective. *Islam and ecology: A bestowed trust*, 1-37.
- Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1491), 447-465.
- Ramadan, T. (2017). *Islamic ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Wheeler, T., & Von Braun, J. (2013). Climate change impacts on global food security. *Science*, 341(6145), 508-513.
63. Zwart, H. (2000). A short history of food ethics. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 12(2), 113-126.

پیشینه اخلاق کشاورزی در فرهنگ و تمدن اسلامی

رستم فلاح

دکتری فلسفه اسلامی، پژوهشگر و مدرس اخلاق حرفه‌ای

نویسنده مسئول: fallah2009@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

فلاح، ر. (۱۴۰۳). پیشینه اخلاق کشاورزی در فرهنگ و تمدن اسلامی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

دانشمندان مسلمانان برای کشاورزی اخلاقی نقش تمدن‌ساز قائل بودند، بنابراین آشنایی فرهیختگان مسلمان با پیشینه اخلاق کشاورزی در فرهنگ و تمدن اسلامی، تداوم‌بخش آن نقش خواهد بود. اخلاق کشاورزی در سنت اسلامی علاوه بر منابع اسلامی، از دانش ایران و یونان باستان هم تغذیه کرده اما رسائل مستقلى را به خود اختصاص نداده است بلکه در ضمن و ذیل دیگر منابع و مکتوبات مسلمانان آمده است. موضوعات و مسائل اخلاقی حوزه کشاورزی (زراعت، باغداری، شیلات و دامداری) در میراث مکتوب مسلمانان بسیار متنوع و متکثر است و با حوزه‌های بسیاری درگیر می‌شود. در سنت اسلامی، مرزبندی روشنی بین اخلاق، حقوق و احکام دیده نمی‌شود، از این رو، گزارش میراث اخلاق کشاورزی نیز نوعی درهم‌تنیدگی اخلاق با حقوق و احکام را نشان می‌دهد، اما خوشبختانه، علاوه بر رهیافت فردگرایانه، رهیافت سازمانی یا نهادی و ساختاری به اخلاق کشاورزی (به معنای عام) دیده می‌شود. گرچه در دوره اسلامی، منابع مستقلى در خصوص اخلاق کشاورزی شکل نگرفته است اما آموزه‌های بنیادین معرفتی، اندازی و تبشیری اسلامی برای رشد کشاورزی اخلاقی بسیار عمیق است.

کلیدواژه: اخلاق کشاورزی، کشاورزی اخلاقی، حقوق حیوانات، فلاح، زراعت

مقدمه

ما امروزه، در فرهنگ‌های لغت و اسناد فرادستی، اصطلاح کشاورزی (agriculture) را به معنای عام آن که شامل زراعت، باغداری، دامداری و حتی بازاریابی و محصولات آن‌ها هم می‌شود به کار می‌بریم. گزارش مفصل بسط معنایی «فلاح» را در تاریخ و ادبیات عرب از پیش از اسلام تا کنون، می‌توان در مقدمه محققان کتاب «الفلاحه الاندلسیه» ابن العوام^۱ دید. دانش کشاورزی در دوره اسلامی، دست کم از سه منبع تغذیه کرده است: دانش ایران باستان، دانش یونان باستان، و منابع اسلامی. در دوره اسلامی، شمار زیادی رساله‌های مستقل (تألیف و ترجمه) با موضوع کشاورزی و زراعت (فلاح) نگاشته شده که بسیاری از آن‌ها در دسترس اند؛ اما در خصوص اخلاق کشاورزی، هیچ رساله مستقلى به دست ما نرسیده است، به رغم این، اخلاقیات حوزه کشاورزی، زراعت، باغداری، محیط زیست، جنگل‌ها، مراتع، شیلات، حقوق حیوانات، و موضوعات نزدیک به آن‌ها، در چند دسته از منابع و میراث مکتوب دوره اسلامی قابل ردیابی است که اهم آن‌ها عبارت‌اند از: قرآن، منابع روایی، منابع فقهی، منابع تفسیری، منابع اختصاصی علم کشاورزی و زراعت و نیز علوم

۱. ابن العوام، الفلاحه الاندلسیه، انور اوبسولیم و دیگران، اردن: مجمع الفه العربیه الاردنی، ۱۴۳۳، ج ۱، مقدمه محققان، صص ۷۲-۲۱

مانند پزشکی، گیاهان دارویی، منابع فلسفی و حکمی، منابع اخلاقی، سیره و منابع تاریخی (به‌ویژه تاریخ تمدن) و نیز منابع ادبی. اخلاق کشاورزی متأثر از صنعت کشاورزی و اهمیت آن، ما را با چند حوزه مهم انسانی و زیست‌محیطی ارتباط می‌دهد و دایره طرف‌های ارتباط اخلاقی را بسیار توسعه می‌بخشد. در پیشینه میراث اسلامی، به‌طور کلی، مرزبندی روشنی بین اخلاق، حقوق و احکام دیده نمی‌شود، از این‌رو، گزارش میراث اخلاق کشاورزی هم، نوعی درهم‌تنیدگی اخلاق با حقوق و احکام را نشان می‌دهد؛ گرچه می‌توان از آن سه مرزبندی مشخصی ارائه داد. در میراث اسلامی، در حوزه اخلاق کشاورزی، خوشبختانه، علاوه بر رهیافت فردگرایانه، رهیافت سازمانی یا نهادی و ساختاری به اخلاق کشاورزی هم گاهی دیده می‌شود.

از آنجا که بین حیوانات و کشاورزی رابطه دوسویه برقرار است: از طرفی بخشی از غذای حیوانات اهلی در مزرعه تولید می‌شود و از طرفی هم، حیوانات در انجام امور زراعی نقش ایفا می‌کنند؛ از شخم‌زدن و آباد کردن زمین گرفته تا دفع برخی آفات به کمک برخی حشرات، نگهداری از مزارع، گرده‌افشانی، نقل و انتقال مایحتاج و محصولات کشاورزی به کمک حیوانات، استفاده از فضولات حیوانات به‌عنوان کود در مزارع و مانند آن‌ها. به تبع حیوان، پای مرتع هم به بحث زراعت باز می‌شود. بنابراین، وقتی بحث اخلاق به میان می‌آید نمی‌توان بین کشاورزی و دامداری یا دامپروری و مرتع خط فصلی ترسیم کرد. از این‌رو، بحث از حقوق حیوانات، در بحث از اخلاق کشاورزی هم اهمیت می‌یابد.

اخلاق کشاورزی را ظاهراً ذیل اخلاق زیستی تعریف می‌کنند. در بحث و گفتگو از راهبردهای مؤثر در حل بحران‌های محیط زیستی گویی که خوشبختانه اجماعی در راهبردهای مبتنی بر اصول اخلاقی در کشور فراهم آمده است.

در حوزه کشاورزی دو دیدگاه فلسفی کلان حاکم است: ۱. استثمار (مبتنی بر جهان‌بینی تولیدگرایی و اقتصادی تجاری) و ۲. پرورشی (مبتنی بر جهان‌بینی نظارت‌گرا و کل‌گرا). اولی در سود متمرکز است و دومی بر رعایت ملاحظات اجتماعی، اکولوژیکی و اخلاقی. دیدگاه پرورشی به‌ویژه مبتنی بر جهان‌بینی هولیسم که بر همه عناصر درگیر در کشاورزی خصوصاً زمین، خاک، آب، حیوانات، نباتات و مانند آن‌ها نگاه کل‌گرایانه دارد، به توسعه اخلاق در کشاورزی بیشتر کمک می‌کند.^۱

کشاورزی پایدار واکنشی در برابر کشاورزی سنتی و حتی نامتقارن مدرن برای مهار آسیب‌های زیست‌محیطی و مشکلات اجتماعی برآمده از آن الگوهاست. در این میان، یکی از مؤلفه‌های اصلی دستیابی به کشاورزی پایدار، اخلاق است. برخی صاحب‌نظران، اخلاق را نه تنها در کنار ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی در کشاورزی پایدار می‌بینند، بلکه آن را چتری می‌بینند که بر همه این ابعاد و اهداف سایه مؤثر می‌افکند.^۲

تحقیقات مفصل جهانی و چندساله که توسط هاروارد و با مشارکت رهبران و فعالان ده دین پریرو جهان صورت گرفت، همکاری دین و علم و استفاده از آموزه‌های دینی را راهکاری مؤثر در برون‌رفت از چالش‌های زیست‌محیطی نشان داد.^۳ ژاک دیوف مدیر کل فائو (سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد) به‌درستی می‌نویسد: «ماندگاری فزاینده فقر و گرسنگی مسائلی اخلاقی را مطرح کرده است که شاید از مهم‌ترین مسائل عصر ما باشد. رهایی بشر از فقر و سوء تغذیه، تعهدی اخلاقی است که ارزش بسیار بیشتری از قابلیت‌ها و پیشرفت‌های فناورانه ما دارد. جهان بدون شک ظرفیت تولید

۱. ملک حسینی، افسانه، تشریح اخلاق کشاورزی در اکولوژی انسانی شهرستان سنقر، رساله دکتری رشته توسعه کشاورزی، استاد راهنما: دکتر علی اصغر میرک زاده، دانشگاه رازی، دانشکده کشاورزی، بهمن ۱۳۹۷، صص ۱۰۸-۱۲۳؛ افسانه ملک حسینی و همکاران، «نقدی بر جهان‌بینی‌های چهارگانه اخلاق کشاورزی بر اساس دیدگاه وندل بری»، فصلنامه اخلاق در علم و فناوری، سال چهاردهم، شماره ۴، ۱۳۹۸، صص ۱۳-۷.

۲. میرطالبی، صدیقه، تأثیر اخلاق در توسعه کشاورزی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر حمیدرضا ضیایی، رشته فلسفه اخلاق، دانشگاه پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی، گروه الهیات، بهمن ۱۳۹۲، صص ۶-۵.

۳. اصغری لمعجانی، صادق، اصول تربیت زیست محیطی در اسلام، تهران: انتشارات سپهر، ۱۳۸۴، ص ۴۱.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کافی مواد غذایی برای همه را دارد، با این حال، نابرابری آشکار در دسترسی مردم به منابع، فرصت‌ها و تقسیم غیرعادلانه آن‌ها، فقر و محرومیت بیش از ۸۰۰ میلیون انسان را تاکنون تداوم بخشیده است.^۱

قسمت اول: رویکرد گزارشی

۱. گستره اخلاق کشاورزی

اخلاق کشاورزی، هم به دلیل بسط معنایی کشاورزی که شامل فلاح و زراعت، باغداری، پرورش گل‌های زینتی و دارویی، دامداری و شیلات می‌شود؛ هم به دلیل کثرت مسائل این حوزه که با حوزه‌های دانشی بسیاری از جمله علم حقوق، پزشکی و سیاست درگیر می‌کند؛ و هم به دلیل، تعیین نایافتگی معرفتی «اخلاق فلاح» در تاریخ اسلام، به عنوان یک حوزه دانشی مستقل و مشخص، منابع آن بسیار گسترده و گاه پراکنده می‌شود. در زیر با تنوع و گستردگی «مسائل» و «منابع» این حوزه آشنا می‌شویم:

الف) گستره مسائل اخلاقی. مسائل اخلاقی در حوزه کشاورزی بسیار گسترده است؛ اهم آن‌ها را می‌توان چنین فهرست کرد: ۱. مصرف بی‌رویه و مازاد بر نیاز از منابع طبیعی، ۲. مدیریت آب، تقسیم و توزیع عادلانه آن، ۳. رعایت حق الله (رعایت احکام و شرعیات و کسب روزی حلال به‌ویژه پرداخت زکات)، ۴. رعایت حق و انصاف و معیارهای شرعی در معاملات بین کشاورزان و تعامل دولت‌ها با کشاورزان، ۵. رعایت حقوق سایر عناصر محیط زیستی (حیوانات، گیاهان، مراتع و جنگل‌ها) ۶. پرهیز از آلوده کردن منابع طبیعی (آب، خاک و هوا) ۷. تولید محصولات سالم و بهداشتی (بهداشت غذایی) ۸. وظایف نهادها در قبال صنعت کشاورزی و حقوق کشاورزان، ۹. عدالت در توزیع منابع، امکانات و تسهیلات کشاورزی، ۱۰. سیاست‌گذاری حقوقی و عادلانه در مالکیت و تصرف زمین، حقوق مالکانه یا زارعانه، تقسیم و مدیریت منصفانه اراضی، جلوگیری از سوء استفاده از سنت حسنه وقف و غصب زمین، ۱۱. توجه به نیازهای جامعه و امنیت غذایی در تولیدات کشاورزی، ۱۲. توزیع عادلانه و منصفانه محصولات کشاورزی، ۱۳. سیاست‌گذاری در ذخیره‌سازی و پرهیز از احتکار محصولات کشاورزی، ۱۴. حفظ حقوق نسل‌های آینده در بهره‌برداری از مواهب طبیعی (آب، زمین، امکانات و...)، ۱۵. عدم سخت‌گیری به کارگران و پرداخت حقوق شرعی آنان، ۱۶. رعایت مسائل اخلاقی در مطالعات و تحقیقات کشاورزی.

متخصصان کشاورزی، آن مسائل متنوع را در چند موضوع اصلی دسته‌بندی کرده‌اند که عبارت‌اند از: ۱. ساختار مزرعه، ۲. حقوق حیوانات، ۳. ایمنی غذایی، ۴. امنیت غذایی، ۵. اثرات زیست‌محیطی، ۶. بیوتکنولوژی کشاورزی، ۷. تجارت بین‌المللی (جهانی)، ۸. تحقیقات علمی.

ب) گستره منابع اخلاقی. میراث مکتوب جهان اسلام درباره کشاورزی را می‌توان در قالب «فلاح‌نامه‌ها» دنبال کرد که بیش از همه از سده ۳ تا ۹ هجری قمری و عمدتاً در غرب جهان اسلام، به‌ویژه در اندلس، سوریه، عراق و یمن تدوین شده‌اند. سهم ایران هم گرچه بیشتر مصرف داخلی داشته و به کار مخاطب فارسی زبان می‌آمده، کم نیست. بنا بر یک گزارش تحقیقی، حدود ۳۰ عنوان اثر از فلاح‌نامه‌ها را در همان فاصله تاریخی می‌توان احصاء کرد که البته بخشی از آن‌ها از دست رفته‌اند.^۲ برخی از این آثار علاوه بر چاپ‌های محققان غربی، در مجموعه «دانش طبیعی در اسلام» (Natural Science in Islam) به همت فؤاد سزگین منتشر شده است. در ایران، فلاح‌نامه پژوهی، ظاهراً با میرزا عبدالغفار اصفهانی،

۱. سازمان خواربار و کشاورزی جهانی (فائو)، «اخلاق در کشاورزی: مجموعه اصول اخلاقی فائو (FAO)»، مترجمان: هادی ویسی، کورس خوشبخت، هومان لیاقتی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹، ص ۱.

۲. حجتی، صادق، مبانی نظری و کارکردهای فلاح‌نامه‌های دوره اسلامی (سده ۴ تا ۷ هجری)، پایان نامه دکتری، استاد راهنما: مهدی محقق، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده غرب شناسی و علم پژوهی گروه تاریخ علم، اردیبهشت ۱۳۹۸، ص ۱۰.

نجم‌الدوله (۱۳۲۶-۱۲۵۹ق) شروع شد. ایرج افشار و منوچهر ستوده، فهرستی از متون فارسی را درباره زراعت تدوین و برخی را نیز منتشر کردند. در ۱۳۹۳ نیز دکتر یوسف بیگ باباپور، فهرست توصیفی دست‌نوشته‌های کشاورزی و فلاحات دوره اسلامی را منتشر کرد^۱. البته در دوره معاصر نیز حجمی از مقالات و آثار منتشر شده را شاهد هستیم.

جستجو در کتابخانه ملی ایران، با موضوع «کشاورزی» ۵۶۲۶ رکورد را نشان می‌دهد. در این کتابخانه و در قسمت «فهرستگان نسخ خطی» با موضوع «کشاورزی» ۲۱۶ اثر به دست می‌آید. همان جستجو در «شبکه کتابخانه‌های کشور»، ۷۶۱۰ نسخه را نشان می‌دهد و با کلیدواژه «زراعت» ۴۵ اثر یافت می‌شود. با این همه، در همانجا با موضوع «اخلاق کشاورزی»، تنها ۳ عنوان اثر به دست می‌آید. البته که منابعی که در حوزه «اخلاق کشاورزی» نگاشته و منتشر شده، بیش از اینهاست. چنانچه منابعی را که درخصوص «اخلاق محیط زیست» به فارسی منتشر شده، و معمولاً شامل مسائل حوزه فلاحات هم می‌شود، به این فهرست اضافه کنیم شمار آثار بازهم بیشتر می‌شود.

برخی از منابع تخصصی علم کشاورزی، کمابیش، باب‌هایی در باره «آداب کشاورزی و فلاحات» آورده‌اند. با این حال، در پیشینه میراث اسلامی ایرانی، و حتی میراث عربی، منبع مستقلی در باره اخلاق کشاورزی دیده نمی‌شود. گستره این بحث در متون دیگر (ترجمه و تألیف)، پژوهشگر را با منابع بسیاری در حوزه‌های مختلف درگیر می‌کند. اهم آن منابع عبارت‌اند از: منابع وحیانی و تفاسیر آن‌ها، منابع روایی و تفاسیر آن‌ها، منابع فقهی (به‌ویژه باب مزارعه، مساقات، مضارعه، بحث خراج و مالیات، صدقه و زکات، مکاسب)، منابع حقوقی (مسئله مالکیت اراضی به ویژه بحث وقف و تقسیمات اراضی)، منابع اقتصادی و تجاری (اهمیت تجاری و اقتصادی کشاورزی و توسعه و توان فقرزدایی و کسب درآمد)، منابع سیاسی و تاریخی (بحث خراج و مالیات، غزوات و جنگ‌ها، در سیره و سنت بزرگان مذهبی، سیاسی و فرهنگی)، منابع اختصاصی علم کشاورزی، زراعت، باغداری، نباتات و مانند آن‌ها، منابع پزشکی (طب سنتی و گیاهان دارویی، بحث سلامت انسان‌ها، ایمنی و بهداشت محصولات زراعی)، منابع اخلاقی (به‌ویژه در رفتار با حیوانات، درختان و نباتات، حفظ مراتع، منابع طبیعی و جنگل‌ها)، برخی منابع حکمی و فلسفی، منابع ادبی و اشعار. آنچه نیازمند توجه است اینکه در این متون غالباً بحث «علم کشاورزی» از «اخلاق کشاورزی» تفکیک نشده است، بلکه «اخلاق کشاورزی» را باید در ضمن و ذیل مباحث علمی آن منابع یافت.

۲. گزارش میراث مکتوب

الف) منابع پیش از اسلام

تأثیر حوزه ایران باستان بر فرهنگ و دانش کشاورزی در دوره اسلامی، نه چندان قوی، ولی مشهود است، هرچند، بیشترین تأثیرپذیری را از فرهنگ یونان و روم شاهد هستیم؛ حتی اطلاعاتمان از کشاورزی هند و تأثیر سنت هندی بر فلاحات و کشاورزی دوره اسلامی اندک است. اگر هم سنت فلاحات عربی از سنت هند تأثیر گرفته باشد، غالباً با میانجی‌گری ایران و زبان پهلوی بوده است. سنت فلاحات در میان اعراب پیش از اسلام هم رایج بوده اما نه چنان برجسته که خیلی قابل اعتنا باشد. با این حال، وقتی صنعت فلاحات در میان مسلمانان چنان رشد می‌کند که در سده‌های نهم تا سیزدهم از آن به «انقلاب سبز پیش از دوران مدرن» یاد می‌کنند، سهم عمده را باید به خود فرهنگ و آموزه‌های اسلامی داد. برخی منابع نشان داده‌اند که تا چه میزان این صنعت در میان مسلمانان در مقایسه با آنچه بعدها در سرزمین‌های غربی

۱. بیگ باباپور، یوسف، فهرست توصیفی دست‌نوشته‌های کشاورزی و فلاحات دوره اسلامی در کتابخانه‌های ایران و برخی کتابخانه‌های جهان، نشر اردیبهشت، ۱۳۹۳.

پیدا شد، پیشتاز و پیشرفته بوده و متأسفانه غربی‌ها تا چه میزان تلاش کردند که این سهم تاریخی را پاک کرده و یا به انحراف ببرند.^۱

۱. منابع ایران باستان

منابع معتبر و بسیاری نشان داده‌اند که کشاورزی و تمدن در فلات ایران شروع شده است.^۲ در ایران باستان، منابع متعددی اخلاق کشاورزی، زراعت، جنگل‌داری و مراتع را در خود انعکاس داده‌اند که شامل کتاب‌ها، اسناد تاریخی و آثار ادبی می‌شوند. برخی از این منابع عبارت‌اند از:

۱-۱. منابع دینی زرتشتی

متون مقدس اوستا (یسنا: شامل دعاها و سرودهای مقدس؛ ویسپرد: مجموعه‌ای از دعاها و آیین‌های مذهبی؛ وندیداد: قوانین و دستورات دینی؛ و خرده اوستا: دعاها و نیایش‌های روزانه؛ و کتاب‌های: زند: تفسیر و شرح اوستا؛ بندهش: کتابی درباره خلقت و اساطیر زرتشتی؛ دینکرد: مجموعه‌ای از نوشته‌های مذهبی و فلسفی زرتشتی، و نیز اندرزنامه‌های پهلوی، مانند اندرز کودکان^۳ که از تعالیم زرتشت برگرفته شده، همگی حاوی مضامین و آموزه‌های اخلاقی درباره اهمیت طبیعت، برکت زمین و محصولات آن، حفظ و مدیریت منابع طبیعی (زمین، جنگل‌ها و آب)، رعایت حقوق حیوانات، آموزه‌هایی مهم و توصیه‌هایی اخلاقی در استفاده از آن‌ها دارند. کتاب اردا ویراف نامه که از آخرت خبر آورده، جایگاه رفیعی برای کشاورزان در آخرت نشان می‌دهد.^۴ در بندهش با گیاه‌شناسی روبه‌رو هستیم و برخی از میوه‌ها را بر برخی دیگر ترجیح داده است.

در آیین زرتشت، احترام به عناصر طبیعی (زمین، آب، آتش و مانند آن‌ها) و پاک نگاه داشتن آن‌ها از آلودگی‌ها، رعایت حقوق حیوانات و آبادانی زمین از جمله مهم‌ترین اصول اخلاقی و دینی است. بنابراین، در اینکه در آیین زرتشت آموزه‌های زیست‌محیطی و نیز کشاورزی پرتکرار است تردید نیست؛ اما در اینکه آیا این وزنه چنان سنگین است که بتوان همراه با «داهالا»، پژوهشگر هندی، آن را «نخستین دین زیست‌محیطی جهان» نامید^۵، و یا به تعبیر تقی بهرامی، استاد دانشگاه تهران، بتوان «زرتشت را پیغمبر کشاورزی» دانست^۶، برخی مانند «فولتز» و «سعدی نژاد» به‌درستی تردید کرده‌اند.^۷ زرتشت به دلیل نگاه ثنویت‌گرایانه (اهورایی‌هریمنی و خیرشر)، عناصر آفرینش را به دو دسته خیر و شر یا اهورایی و اهریمنی تقسیم می‌کند. لازمه آن تفکیک و تقسیم، احترام به عناصر اهورایی و خیر، و دشمنی با عناصر اهریمنی و شر است؛ برای نمونه، زرتشت شیوه زندگی کوچ‌نشینی را باعث تخریب محیط زیست و اهریمنی دانسته و در مقابل، شیوه زیست کشاورزی را موجب آبادانی و حفظ محیط زیست و اهورایی می‌دانسته است.^۸ زرتشت آبادانی و باروری زمین

1. Salah Zaimeche. "Agriculture in Muslim civilization: A Green Revolution in Pre-Modern Times" Published on: 25th December 2001. <https://muslimheritage.com>.

این مقاله حاوی کتابنامه‌ای مفصل در حوزه کشاورزی ناظر به دوره اسلامی است که برای پژوهشگران این حوزه بسیار مفید است.

۲. بهرامی، تقی، تاریخ کشاورزی ایران، تهران: چاپخانه تهران، ۱۳۳۰، ص ۴.

۳. مزدآپور، کتابون، «اندرز کودکان»، چیستا س ۶، ش ۷ و ۸، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۸.

۴.

5. Dhalla, Homi B. (1991). The Avestan view of ecology, K.R. Cama Oriental Institute, Bombay.

۶. بهرامی، تاریخ کشاورزی ایران، پیشین، ص ۱۱.

7. Foltz, R. & Saadi-nejad, M. (2007). Is Zoroastrianism an ecological religion? Journal for the Study of Religion, Nature and Culture, 1 (4), 413-430.

۸. صوری فر، فرهاد، «بررسی آموزه‌های زرتشتی در پاسداشت محیط زیست»، اولین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در نگهداشت محیط زیست، آب و منابع طبیعی، دانشگاه اراک، ۱ خرداد ۱۳۹۴ (https://www.civilica.com/Paper-ENVCONF01-ENVCONF01_066.html)

را بیش از همه به دست کشاورزان کوشا می دانست^۱ و شهریار زرتشتی محافظ و طرفدار کشاورزان بود. او می گفت: «هر کشاورزی که زمین را بارور سازد، راه اشویی را می پیماید^۲». پژوهش های بسیار ارزشمندی در خصوص نگرش محیط زیستی آیین زرتشت، در قالب مقاله و کتاب، انجام شده که در مخازن علمی و گاه در فضای مجازی در دسترس اند. اما اینکه دوره اسلامی تا چه میزان با این فرهنگ آشنا بوده و از آن تأثیر پذیرفته، در جای خود، قابل تأمل است. منابعی مانند آثار ابن مقفع (سده دوم ق) که نقش میانجی گری بین ایران پیش از اسلام و پس از اسلام، ایفا کرده اند به میان می آید.

۲-۱. منابع ادبی

برخی منابع از جمله کیله و دمنه ابن مقفع در واقع حلقه اتصال ما با فرهنگ ایران باستان است که حاوی مطالب اخلاقی بسیاری است اما مطلب اخلاقی خاصی در حوزه محیط زیست در آثار وی دیده نمی شود. اما شاهنامه فردوسی که از دیگر منابع برجسته میانجی از آن گونه متون ادبی است، قابل مطالعه و مهم است. شاهنامه علاوه بر آنکه یک متن ادبی است، گزارشی از فرهنگ اخلاقی ایران پیش از اسلام هم هست که در دوره اسلامی خوش درخشید. این اثر ارزشمند، حاوی اخلاق زیست محیطی بسیاری هم هست. در شاهنامه، داستان ها و حکایاتی بسیاری درباره زراعت و اهمیت آن در جامعه ایرانی آمده است. در آنجا، همه مظاهر طبیعت، آفریده خداوند هستند و قابل احترام. در نامه های قهرمانان شاهنامه، ابتدا مظاهر الهی فهرست می شوند و خداوند به دلیل آفریدن آن ها مورد نیایش قرار می گیرد؛ زراعت و رونق کشاورزی و باغداری با دادگری و عدالت پادشاه گره خورده است؛ هرگاه پادشاهی عادل مسلط می شود، باغ ها سرسبز می شوند و کشاورزی رونق می گیرد، اما وقتی پادشاهی ستمکار حاکم می شود، آبادانی از سرزمین رخت برمی بندد و برکت کشت و زرع از بین می رود. کاشتن بذر بهانه بهشت خوانده شده است. در احترام به حیوانات حتی دل تنگ کردن یک مور هم جایز نیست. تخریب آبادانی ها در جنگ جایز نیست. آلوده کردن آب ها جایز نیست. اگر دشمن در حمله به ایران درخت ها را کنده باشد، باید خود آن ها را بکارد. رابطه عاطفی بین حیواناتی چون رخس و رستم و سیمرغ و زال و فریدون و گاو معنادار است؛ از قطره خون سیاوش که بر زمین می چگد، گیاه می روید. اگر دهقانان پول کافی برای کشت ندارند، باید از خزانه شاهی بردارند و به کشت و زرع پردازند. این شیوه انوشیروان بود که کشاورزان را مورد حمایت دولتی قرار می داد^۳. حتی اگر زمینی بدون صاحب می ماند و آباد نمی شد، خود دربار می بایست دست به کار می شد و به آباد کردن آن می پرداخت^۴. باغ و کشت و زرع، از باب اهمیت بسیار که داشتند، بین پادشاهان پیشکش می شدند؛ برخی پادشاهان و بزرگان شاهنامه، باغی ویژه برای خود داشتند؛ برای حفاظت و نجات کشت و زرع از حمله حیوانات، بسیار هزینه می پرداختند و جوایز ارزشمندی برای آن تعیین می کردند^۵. یک نمونه از حیوان دوستی در شاهنامه به گزارش سعدی که کفایت می کند، چنین است: چه خوش گفت فردوسی پاک زاد / که رحمت بر آن تربت پاک باد؛ سیه اندرون باشد و سنگدل / که خواهد که موری شود تنگ دل؛ میازار موری که دانه کش است / که جان دارد و جان شیرین خوش است^۶. اگر تأثیر شاهنامه بر فرهنگ مسلمانان غیرفارسی زبان را با تأخیر بدانیم، بر فرهنگ مسلمانان فارسی زبان چنین تردید و تأخیری نیست و توانسته فرهنگ ایران باستان را به دوره اسلامی بکشانند و تأثیر گذار باشد.

۱. گات ها، ترجمه رستم شهزادی، تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۷۷؛ یسنا ۴۵، بند ۴.

۲. همان.

۳. بهرامی، تاریخ کشاورزی ایران، تهران: پیشین، ص ۳۶.

۴. تیشه یار، ماندانا، «پاس داشت محیط زیست در اسطوره های ایرانی؛ نگاهی به شاهنامه» www.parsibaan.com/?p=1786

۵. www.parsibaan.com/?p=1786.

۶. سعدی شیرازی، بوستان، به اهتمام محمد علی فروغی، کتاب همراه، ۱۳۹۲، باب دوم، بخش ۱۴.

۳-۱. منابع هخامنشی

در برخی از سنگ‌نوشته‌ها و کتیبه‌های هخامنشی مانند کتیبه‌های داریوش بزرگ، به اهمیت کشاورزی و مدیریت زمین‌های زراعی اشاره شده است. همچنین، در دوره ساسانی، متون اداری و مالی متعددی وجود دارد که به مدیریت زمین‌های زراعی، توزیع آب و منابع طبیعی پرداخته که نشان‌دهنده توجه به کشاورزی و حفظ منابع طبیعی نزد آنان است. شاهان هخامنشی بنا به گزارش گزنفون، دو فن زراعت و لشکرآرایی را زیباترین فنون می‌دانستند.^۱ آنان بر اساس آموزه «یسنا، ۲۹: ۳۱» کشاورزی را وظیفه دینی خود می‌دانستند که خدا به آن‌ها سپرده است.^۲ آنان غالباً رعیت پرور بودند تا جایی که اگر حتی فرزندانشان به رعیت ستم می‌کردند آن‌ها را سیاست و تنبیه می‌کردند.^۳ عدالت در کسب مالیات از کشاورزان و باغداران در زمانه انوشیروان، سنت حسنه‌ای بود که بعدها در دولت عباسی هم به کار آمد.^۴

۲. منابع یونان و روم

کتاب نشأ العلم الفلاحة العربی اثر بوراوی الطرابلسی ما را با ریشه‌های یونانی علم کشاورزی در میان اعراب مسلمان آشنا می‌کند. این اثر درباره تاریخ کشاورزی و اهمیت آن در شکل‌گیری بزرگ‌ترین امپراتوری‌هایی که به عنوان امپراتوری‌های کشاورزی شناخته می‌شوند، صحبت می‌کند. همچنین به افزایش توجه به این بخش و اتخاذ اقدامات مختلف برای تشویق احیای اراضی اشاره دارد. یکی از مهم‌ترین این اقدامات، نظارت قدرت عباسی بر ترجمه آثار کشاورزی قدیم بوده است که زمینه را برای ظهور علم کشاورزی در دنیای عرب مسلمان فراهم کرده است.^۵ در دوره اسلامی شماری منابع یونانی و رومی در دانش زراعت و کشاورزی به عربی ترجمه شد. فهرستی از کتب ترجمه شده و میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر دانش زراعت در میان اعراب را می‌توان در منابع تحقیقی دید. محققان کتاب «الفلاحة الاندلسیه» تصریح دارند که قوی‌ترین مرکز درسی در حوزه زراعت در میان اعراب، که مدرسه اندلس بوده است، بر پیشینه‌ای از ترجمه‌ها از سرزمین‌های روم و یونان و مشرق استوار شده بود. فهرستی از این آثار را می‌توان در همین منابع دید.^۶ برخی بر این باورند که حوزه فرهنگی یونان و روم تأثیرگذارترین بخش در سنت فلاحتی دوره اسلامی بود.^۷ نه رساله از آثار ترجمه شده از یونانی باقی مانده است. رساله «الفلاحة النبطیه ابن وحشیه، ظاهراً از همه مهم‌تر بوده است. ترجمه رساله حیوان از ارسطو هم حائز اهمیت است.^۸ کتاب «الزرع منسوب به قسطوس بیزانسی که به فارسی هم ترجمه و با عنوان «ورزنامه» منتشر شده، تأثیر بسزایی در فلاحت‌نامه‌نویسی دوره اسلامی داشته است. مقدمه مترجم فارسی (حسن عاطفی) ارتباط فرهنگی آن را با فرهنگ اسلامی قوی‌تر کرده است. «نظام طبایعی چهارگانه عناصر که اصلی‌ترین نظریه تبیینی پیدایش، دسته‌بندی و نوع کاشت و پرورش گیاهان در فلاحت دوره اسلامی به شمار می‌آید، برآمده از سنت یونانی است.^۹ همین‌طور برقراری ارتباط وثیق بین

۱. بهرامی، تاریخ کشاورزی ایران، پیشین، ص ۲۲.

۲. همان، ص ۱۴، ص ۲۷.

۳. همان، ص ۳۹.

۴. همان، صص ۳۵-۳۶.

۵. الطرابلسی، بوراوی، نشأ العلم الفلاحة العربی، کلیه الآداب و الفنون و الإنسانيات بمنوبه، ۲۰۰۵م.

۶. ابن العوام، الفلاحة الاندلسیه، پیشین، صص ۱۳۰-۱۰۶.

۷. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحت‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۲۷.

۸. همان، ص ۲۹.

۹. همان، ص ۶۱.

۱۰. مهدی، علیرضا منصوری، صادق حجتی، «نقش نظام طبایعی در علم فلاحت دوره اسلامی»، نشریه فلسفه علم، سال دهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، صص ۲۹۴-۲۷۳.

علم نجوم و کشاورزی در دوره اسلامی، با وجود «علم الانواء» در سنت عربی، از فرهنگ یونانی متأثر است.^۱ رونق فلاح نامه‌ها در حوزه اندلس را محصول تلاقی دو سنت: عراقی (با اثر ابن وحشیه) و رومی دانسته‌اند.^۲

۳. منابع عربی

برخی روحیه اعراب را با فرهنگ کوچ‌نشینی و دامداری نزدیک‌تر یافته‌اند تا با فرهنگ کشاورزی و یکجانشینی^۳؛ با این حال، مکه شهر تجارت بود و مدینه شهر فلاح. برخی مدعی‌اند بیگانگی اعراب، حتی اعراب مسلمان، با کشاورزی به قدری بوده که زراعت و کشاورزی پر رونق ایران با ورود آنان به این سرزمین، به شدت آسیب دید و حتی آورده‌اند که آنان زراعت را حرام و ممنوع کردند و آن را در مقایسه با دامداری موجب ذلت شمردند.^۴ وضعیت اعراب پیش از اسلام هرچه بوده، ولی به لحاظ فرهنگی و دینی با فرهنگ و آیین اسلام و اعراب مسلمان در سده‌های بعد راست در نمی‌آید. برخی منابع، فهرستی از افراد و آثار که در فرهنگ عربی گذشته، در علم نباتات و گیاهان دارویی و نیز حیوانات کتاب نوشته‌اند را آورده‌اند.^۵ عرب سابقه آشنایی با انواع نباتات را داشته و در شعر جاهلی انعکاس داده است. برخی از جمله الفراهیدی در «العین» فهرست آن‌ها را آورده است.^۶ کتاب النبات ابوحنیفه دینوری بر آن میراث تکیه دارد. بخشی از دانش کشاورزی اعراب هم در علم «انواء» که ارتباط بین ستاره شناسی و فلاح را نشان می‌دهد، و در دوره اسلامی هم انعکاس چشمگیری داشته، می‌توان یافت.^۷

(ب) منابع دوره اسلامی

تردیدی نیست که علم و صنعت فلاح در دوره اسلامی به شکوفایی رسید و بعدها حتی اروپا را از خود سیراب کرد. این رونق تا بدانجا بوده که برخی محققان از آن در سده‌های نهم تا سیزدهم به «انقلاب سبز در دوران پیش از مدرن» یاد کرده‌اند.^۸ گیاه‌شناسی (النبات) و داروشناسی (الادویه) در دوره اسلامی همزاد فلاح رشد کرد و با آن هم‌نشین شد.^۹ حتی حیوان‌شناسی هم کمابیش اینگونه بوده است، با احتساب این امر، نگارش‌ها در حوزه کشاورزی، به معنای موسع آن، در دوره اسلامی، بسیار است. گزارشی از آن‌ها را در بالا آوردیم. اما تا سده دوم قمری، هیچ منبعی گزارش نشده است، هرچند احتمال وجود آن پیش از سده دوم را هم داده‌اند.^{۱۰} علم فلاح در دوره اسلامی، مدیون پیشتازی عالمان فلاح حوزه اندلس است^{۱۱} و رونق آن در سده‌های نهم تا سیزدهم هم مدیون همین حوزه است.^{۱۲} بنابراین، برای کاوش در اخلاق کشاورزی، توجه ویژه به اخلاق در حوزه اندلس قابل فهم و مؤثر است. با این حال، در دوره اسلامی به هیچ منبع مستقل یا تک‌نگارهای درباره اخلاق کشاورزی بر نمی‌خوریم. این در حالی است که مسائل، احکام و آموزه‌های اخلاق کشاورزی

۱. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاح نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۷۲.

۲. همان، ص ۱۸۱.

۳. ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران: علمی فرهنگی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۸۰۰؛ حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاح نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، به نقل از: جواد علی، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، بیروت: دارالعلم، ۱۹۷۶م، ج ۱۳، ص ۴۶؛ جمال البوص، «العرب والزراعة نقدیه لموقف المؤرخ العلامه ابن خلدون» مجله العلوم الاجتماعیه و الانسانیه، جامعه بوضیاف بالمسیله، الادوره ۷، شماره ۱۲، ۲۰۱۷، ص ۲۸۷.

۴. بهرامی، تاریخ کشاورزی ایران، پیشین، ص ۱۴.

۵. البوص، جمال، «العرب والزراعة نقدیه لموقف المؤرخ العلامه ابن خلدون» پیشین، صص ۲۸۶-۲۹۸.

۶. الفراهیدی، الخلیل، کتاب العین، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۲۰۰۳م، ج ۱ ص ۱۳۵.

۷. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاح نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۴۹.

8. Salah Zaimeche. "Agriculture in Muslim civilization: A Green Revolution in Pre-Modern Times".

۹. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاح نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۵۶.

۱۰. همان، ص ۹۰.

۱۱. ابن خلدون، مقدمه، پیشین، ج ۲، ص ۷۲۱.

12. Salah Zaimeche. "Agriculture in Muslim civilization: A Green Revolution in Pre-Modern Times".

در دوره اسلامی بسیار است و در منابع مختلف پراکنده است. این مسائل هم در قرآن و بیشتر از آن، در روایات و نیز سیره بزرگان، در منابع فقهی و حتی منابع علمی به تناسب آمده است. اینکه منابع مستقلى در اخلاق کشاورزی نمی‌یابیم، به هیچ روی به معنای فقدان توجه به اخلاق کشاورزی در سنت اسلامی نیست. در ادامه با منابعی که اخلاق کشاورزی را در سنت اسلامی برجسته کرده آشنا می‌شویم:

۱. قرآن کریم

۱-۱. اهمیت کشاورزی در قرآن

طبیعت و مظاهر آن، رویش طبیعی گیاهان و درختان و سبزی‌ها در زمین تا دخالت انسان در رویش و پرورش آن‌ها، مکرر و به اعتبارات مختلف مورد توجه قرآن قرار گرفته است. فقط کلمه «زرع» و مشتقات آن ۱۰ مرتبه در قرآن به کار رفته است. برخی توجهات قرآنی در اهمیت کشاورزی به قرار زیر است:

- کشاورزی با هدف آفرینش انسان پیوند دارد. آیه ۶۱ سوره هود، هدف از آفرینش انسان را آبادانی و عمارت زمین اعلام می‌دارد. زراعت، فلاحت، دامداری و باغداری تنها حرفه‌هایی هستند که با آبادانی زمین گره خورده‌اند، تا حدی که بدون آبادانی زمین، این حرفه‌ها نه فقط رونق نمی‌یابند، ای بسا امکان تحقق آن‌ها در هیچ سطحی ممکن نمی‌گردد. بنابراین، گویی که هدف از آفرینش انسان بدون آن‌ها محقق نمی‌شود.

- نابودی کشاورزی، افساد در زمین است. خداوند در همین آیه ۶۱ سوره هود، می‌فرماید که شما را از زمین انشاء و خلق کردیم. بنابراین، زمین مادر انسان و خاستگاه اوست. نابودی کشاورزی، نابودی زمین، یعنی خیانت به خاستگاه انسان است. در سوره بقره، آیه ۲۰۵، نابودی حرث و زراعت مصداقی از افساد در زمین شمرده شده است^۱، «فساد» اصطلاحی اخلاقی است و به این ترتیب، قرآن نابودی زراعت را با اخلاق گره زده است.

- کشاورزی عامل قوام جامعه و حکومت است و افساد در زمین و نابودی کشاورزی، موجب نابودی نسل بشر می‌شود. علامه طباطبایی در المیزان در ذیل آیه ۲۰۵ سوره بقره به این پرسش که چرا قرآن نابودی حرث و زراعت را افساد در زمین معرفی می‌کند پاسخ می‌دهد: به این دلیل که بقای نوع بشر به غذا وابسته است و زراعت اساس تهیه و امنیت غذایی بشر است (نحل، آیه ۱۰ و ۱۱، یونس، آیه ۲۴ و ..) از این رو، نابودی کشاورزی معادل نابودی نوع بشر است^۲. دامداری هم وابسته به زراعت است و غذای چارپایان هم از کشت و زرع به دست می‌آید که اگر نبود، چارپایان هم نابود می‌شدند (طه، آیات ۵۳ و ۵۴، یونس، آیه ۲۴). چه کاری غیراخلاقی‌تر از اینکه کاری در جهت نابودی نسل بشر انجام بگیرد. بنابراین، از منظر قرآن، کشاورزی یک حرفه و صنعت معمولی نیست که به راحتی بتوان از آن صرف نظر کرد یا آن را با چیز دیگر جایگزین کرد.

- کشاورزی آشکارتر از دیگر حرفه‌ها و صنایع، ادامه آفرینش الهی است و محصولات کشاورزی از آیات الهی شمرده می‌شوند. انسان با کشاورزی آیات الهی را در زمین به نمایش می‌گذارد. در قرآن، همانگونه که طبیعت و مظاهر آن آیات الهی معرفی می‌شوند، در آیه ۹۹ سوره انعام، و نیز آیه ۴ از سوره رعد، محصولات کشاورزی، درختان، گل‌ها، مزارع و ثمرات آن‌ها، زیبایی، تنوع و عدم شباهت آن‌ها به یکدیگر، که با واسطه‌گری انسان پرورش می‌یابند هم آیات الهی معرفی می‌گردند که انسان باید در آن‌ها تدبیر کند. قرآن این شأن را برای دیگر حرفه‌ها و محصولات آن‌ها قائل نشده است.

۱. ۱۳۰. بقره (۲): ۲۰۵

۲. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۴۴.

۱-۲. توصیه‌های اخلاقی در قرآن

قرآن کریم، به دلیل اهمیت بسیاری که کشاورزی دارد و در بالا به اهم آن‌ها از منظر قرآن اشاره شد، مسلمانان را به شخم‌زدن و زراعت زمین و استفاده از محصولاتی که از زمین می‌روید، از جمله محصولات زراعی، درختان، میوه‌ها و گل‌ها تشویق می‌کند. برای وفا کردن انسان به نگرش قرآنی به کشاورزی، قرآن توصیه‌های ظریفی دارد که برخی موضوعاً توصیه‌های اخلاقی‌اند و برخی در منظر اخلاقی‌اند، برخی تشویق‌اند و برخی تحذیر؛ برخی از آن اشارات قرآنی عبارت‌اند از:

✓ نگاه آیه‌ای را فراموش نکنید. در قرآن، طبیعت و همه مظاهر آن، آیات الهی‌اند، بنابراین، مقدس و قابل احترام و نیازمند توجه ویژه هستند، با این همه، قرآن کشت و زرع و حیوانات را در زمره متاع حیات دنیوی معرفی می‌کند (کهف، آیات ۴۲-۳۲؛ واقعه، آیه ۶۴).

✓ برای خودتان در کشاورزی نقش استقلالی قائل نباشید. قرآن نمی‌پسندد که کشاورز برای خودش در امر کشت و زرع و پرورش نقش استقلالی قائل باشد. در آیات ۶۳ و ۶۴ سوره واقعه، به صراحت می‌فرماید که «آیا دیدید تخمی را که در زمین می‌کارید؟ آیا شما آن تخم را می‌رویانید یا ما رویمانده‌ایم؟». و یا در آیه ۹۵ سوره انعام می‌فرماید: «خداست که (در جوف زمین) دانه و هسته را می‌شکافد، زنده را از مرده و مرده را از زنده پدید می‌آورد، آن (که چنین تواند کرد) خداست، پس به کجا گردانیده می‌شوید (و نسبت خدایی را به آنان که نتوانند می‌دهید)». قرآن در همین آیات انتظار دارد که کشت و زرع موجب تعقل مردم بشود و آن را نشانه‌ای بر توحید، ربوبیت و قدرت خدا بگیرند، و از آبادانی زمین و بارش آسمانی، لطف و رحمت واسع خدا را به خلق دریابند (سجده، آیه ۲۷).

✓ رونق کشاورزی را از مشیت الهی بدانید. قرآن در سوره واقعه آیات ۶۳ تا ۶۶ در واقع رونق کشت و زرع را از اراده و مشیت الهی معرفی می‌کند که اگر از این نگاه غفلت کنید از برکات کشاورزی محروم می‌شوید (واقعه، آیه ۶۷).

✓ اگر قانون خدا را نقض کنید، کشتزارهای شما به بلاهای طبیعی گرفتار می‌شوند. قرآن در سوره آل عمران، آیه ۱۱۷ از بلایایی چون بادهای شدید سرد و سوزان و نیز سیل‌های ویرانگر و عذاب‌هایی مشابه برای کسانی که اهل انفاق نیستند و احکام الهی را نقض می‌کنند بر شمرده که دامن کشت و زراعتشان را می‌گیرد و آن‌ها را نابود می‌کند.

✓ قوام و رونق کشاورزی با باورهای اعتقادی و فضایل اخلاقی شما پیوند عمیق دارد. انکار قیامت و رستاخیز (سوره کهف، آیات ۳۲ و ۳۶ و ۴۲)، ترک انفاق (سوره قلم، آیات ۱۷ تا ۲۶)، تکبر و غرور (سوره کهف، آیات ۳۲ و ۳۶ و ۴۲)، شرک (سوره کهف، آیات ۳۲ و ۴۲)، طغیان (سوره قلم، آیات ۱۹ تا ۳۱)، کفر (سوره کهف، آیات ۳۲ تا ۴۲)، گناه (سوره آل عمران، آیه ۱۱۷)، ناسپاسی و ناشکری (سوره سبأ، آیات ۱۵ و ۱۶)، غفلت از یاد خدا (سوره قلم، آیات ۲۰ و ۲۸) از جمله علل و عوامل معنوی در نابودی کشاورزی و محصولات زراعی شمرده می‌شود.

۲. روایات

چنانچه برخی گفته‌اند، چوپانی و دامداری با زندگی عرب عصر پیامبر (ص) نسبت بیشتری داشته تا زراعت و کشاورزی، چون اولی با فرهنگ کوچ‌نشینی عرب بادیه‌نشین سازگارتر بوده تا فرهنگ یکجانشینی زراعت و کشاورزی؛ اما در قول و فعل پیامبر (ص) و معصومین (ع) توجه بسیار و خاص به این حرفه و صنعت شده است. این توجه مملو از توصیه‌های اخلاقی است که به اهم آن‌ها در ادامه اشاره می‌شود.

مضامین اخلاقی روایات در حوزه کشاورزی و زراعت و نیز حقوق حیوانات و دیگر عناصر محیط زیستی را می‌توان به

دو دسته تقسیم کرد: ۱. دسته‌ای که اهمیت عناصر محیط زیستی، حرفه زراعت و نقشی که در حیات انسان دارند را برجسته می‌کنند؛ ۲. دسته‌ای که حاوی توصیه‌های مستقیم اخلاقی هستند.

۱-۲. اهمیت کشاورزی در روایات

شماری از کتب روایی، باب مستقلی به نام «فضیله الزراعة»، «فضل الزرع والغرس» و مانند آن‌ها دارند که روایات مربوط را نقل کرده‌اند. در روایات، درختکاری و زراعت حلال‌ترین و برترین کسب و محبوب‌ترین حرفه‌ها نزد خدا شمرده شده است.^۱ و مسلمانان چنان بر آن ترغیب و تشویق شده‌اند، که گویی عاجل‌تر از آن کاری نیست. فرموده‌اند حتی اگر قیامت برپا شود و امکان کاشت درختی وجود داشته باشد، باید آن را کاشت.^۲ همین‌طور زراعت، صدقه جاریه شمرده شده، حتی اگر پرندگان از محصول آن بخورند.^۳ حرفه کشاورزی و دامداری، شغل و حرفه و محل کسب روزی انبیاء شمرده شده است.^۴ کشاورزی حرفه‌ای است که سود آن عاید عموم می‌شود و انسان نیکوکار و فاجر از آن ارتزاق می‌کنند؛^۵ حرفه‌ای که صبح و شام به انسان سود می‌رساند^۶ و در نگاه روایات «برکت» خوانده می‌شود.^۷ مالی که از راه زراعت به دست آید، بهترین مال شمرده شده است.^۸ کشاورزان گنج‌های الهی‌اند و خداوند همه انبیاء، به جز ادریس پیامبر را زارع قرار داد. محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند، زراعت است.^۹ شما در برابر مکان‌ها و حیوانات مسئول هستید.^{۱۰} آب دادن به درخت به مثابه سیراب کردن یک مؤمن است.^{۱۱} قطع درخت که بدون وجه باشد، کفران نعمت است.^{۱۲}

۲-۲. توصیه‌های اخلاقی در روایات

عرب، واژه «فلاحه» را به معنای وسیع‌تر از «زراعت و کشاورزی»، برای پرورش «حیوانات» هم به کار می‌برد.^{۱۳} پیوند بین حیوانات با زراعت ایجاب می‌کند که هم به توصیه‌های اخلاقی روایات در زراعت توجه کنیم و هم به توصیه‌های اخلاقی در خصوص حیوانات. متون اسلامی به شیلات (آب و آبریان) نیز توجه داشته‌اند هرچند منابعی اندکی در این خصوص تدوین یافته است. از نادر منابعی که به این موضوع پرداخته کتاب علوم کشاورزی و منابع طبیعی در متون اسلامی، شیلات (آب و آبریان)، اثر علیرضا شیخی، در دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان است که در سال ۱۳۷۹ منتشر شد.

الف) توصیه‌های اخلاقی در امر زراعت

در روایات اسلامی، توصیه‌های متعددی برای رعایت حق الله و حق الناس در حوزه زراعت آمده است که اهم آن‌ها به‌طور خلاصه بدین قرار است: ۱. درختان میوه را قطع نکنید؛^{۱۴} ۲. مزارع و درختان را نسوزانید؛^{۱۵} ۳. آب مورد نیاز مردم

۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی. تهران: دار الکتب الإسلامية، ۱۳۶۳، ج ۵، ص ۲۶۰.

۲. متقی، علی بن حسام‌الدین، و دمیاطی، محمود عمر، کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۹/۱۹۹۸، ج ۳، ص ۳۶۰، ح ۹۰۵۲.

۳. همان، ج ۳، ص ۳۵۹، ح ۹۰۴۷ و ۹۰۵۰ و...

۴. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۵، ص ۲۶۰.

۵. حکیمی، محمدرضا، الحیاه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۸-۱۳۶۷ق، ج ۵، ص ۳۴۵.

۶. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق، ج ۶۱، ص ۱۲۰.

۷. همان، ج ۶، صص ۱۲۹، ۱۳۰ و...

۸. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۵، ص ۲۶۰.

۹. حکیمی، الحیاه، پیشین، ج ۵، ص ۲۶۰.

۱۰. امام علی (ع)، نهج البلاغه (صبحی الصالح)، قم: مؤسسه دار الهمجره، ۱۴۱۴ق، خطبه ۱۶۷.

۱۱. مجلسی، بحار الانوار، پیشین، ج ۹، ص ۲۱۲، ح ۸۶.

۱۲. نراقی، مهدی، جامع السعادات، بیروت: اعلمی، بی‌تا، ج ۳، ص ۲۴۷.

۱۳. ابن العوام، الفلاحه الاندلسیه، انور اوبسولیم و دیگران، اردن: مجمع الفه العربیه الاردنی، ۱۴۳۳ق، ج ۱، ص ۳۴.

۱۴. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۵، ص ۲۶۴.

۱۵. همان، ج ۵، ص ۲۹.

را آلوده نکنید؛^۴ ۴. هنگام کاشت، ادعیه وارده را بخوانید؛^۵ ۵. مسلمانان را (در این حرفه) به بیگاری نکشید؛^۶ ۶. از زمین زراعی زیاد مالیات نگیرید؛^۷ ۷. زراعت شما با ظلم به دیگران همراه نباشد؛^۸ ۸. روز برداشت محصول، حق و حقوق الهی را پرداخت کنید؛^۹ ۹. شما کشاورزان دین فروشی نکنید؛^{۱۰} ۱۰. سرزمین های مشرکان را به سم آلوده نکنید؛^{۱۱} ۱۱. حاکمان نباید به زارعان ظلم کنند، از آن بالاتر باید از آن ها مورد حمایت کنند.^۹

ب) توصیه های اخلاقی در حقوق حیوانات

همچنین در روایات اسلامی، توصیه های متعددی برای رعایت حقوق حیوانات آمده است. برخی منابع روایی باب مستقلی در حقوق حیوانات دارند.^۱ اهم آن حقوق به طور خلاصه بدین قرار است:^۱ ۱. بدون دلیل موجه حیوانات را نزنید^{۱۱}؛ ۲. حیوانات را مثله نکنید^{۱۲}؛ ۳. آشیانه حیوانات را خراب نکنید و نسوزانید^{۱۳}؛ ۴. در مقابل درمان حیوانات مسئول هستید^{۱۴}؛ ۵. یال و دم اسبان را کوتاه نکنید^{۱۵}؛ ۶. به حیوان مسکرات ننوشانید^{۱۶}؛ ۷. با ناخن بلند اقدام به دوشیدن حیوان نکنید^{۱۷}؛ ۸. حیوانات را فریب ندهید^{۱۸}؛ ۹. حیوانات را لعن و نفرین نکنید^{۱۹}؛ ۱۰. مردار شتر را دفن کنید^{۲۰}؛ ۱۱. حیوانات را عقیم نکنید^{۲۱}؛ ۱۲. حیوانات را به جنگ هم نیندازید^{۲۲}؛ ۱۳. حیوانات را نترسانید^{۲۳}؛ ۱۴. حیوانات را نظافت کنید^{۲۴}؛ ۱۵. به حیوانات اهلی آب و غذا بدهید^{۲۵}، حتی اگر ضرورتی به غصب کردن آب و علف پیش بیاید^{۲۶}؛ ۱۶. حیوانات را خسته نکنید، به آن ها استراحت بدهید^{۲۷}؛ ۱۷. حیوان را زیاده از حد ندوشید^{۲۸}؛ ۱۸. بچه حیوان را از مادرش جدا نکنید^{۲۹}؛ ۱۹. بر بدن حیوان داغ نگذارید^{۳۰}؛ ۲۰. به صورت حیوان نزنید^{۳۱}؛ ۲۱. بار اضافی بر حیوان نگذارید^{۳۲}؛ ۲۲. پشت حیوان را مجلس

۱. همان، ج ۳، ص ۶۵.

۲. همان، ج ۵، ص ۲۶۳.

۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، تهران: اسلامیه، ۱۳۷۲، ج ۱۳، ص ۲۱۶.

۴. همان.

۵. حکیمی، الحیاه، پیشین، ج ۵، ص ۳۴۴.

۶. حر عاملی، وسائل الشیعه، پیشین، ج ۸، بخش ۲، ص ۳۹۲.

۷. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت، بی تا، ج ۱۳، ص ۲۵۱.

۸. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۵، ص ۲۸.

۹. حر عاملی، وسائل الشیعه، پیشین، ج ۱۳، ص ۲۱۶.

۱۰. برای نمونه، متقی، کنز العمال، «حقوق المروکوب و الراكب»، پیشین، ج ۹، صص ۳۰-۲۷.

۱۱. حر عاملی، وسائل الشیعه، پیشین، ج ۱۱، ص ۴۸۵.

۱۲. نساء (۴): ۱۱۹؛ متقی، کنز العمال، پیشین، ج ۹، ص ۳۰؛ ج ۱۵، ص ۱۶.

۱۳. مجلسی، بحار الانوار، پیشین، ج ۶۴، ص ۷۱، ۷۲، ۳۰۷.

۱۴. عاملی، زین الدین علی جبلی، مسالک الافهام، قم: بنیاد معارف اسلامی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۳۰۵.

۱۵. مجلسی، بحار الانوار، پیشین، ج ۶۴، ص ۱۷۳.

۱۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹، ج ۲۵، ص ۳۰۸ و ۳۰۹.

۱۷. ابن اسعد، الطبقات الکبری، بیروت: دار صادر، بی تا، ج ۷، ص ۴۸ و ۱۸۴.

۱۸. دمیری، شیخ کمال الدین، حیات الحیوان الکبری، بیروت: دار الفکر، بی تا، ج ۲، ص ۴۴.

۱۹. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت، پیشین، ج ۱۱، ص ۴۸۷.

۲۰. همان، ج ۱۱، ص ۵۴۱.

۲۱. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین حسین، قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۶۳۴.

۲۲. همان.

۲۳. نهج البلاغه، پیشین، نامه ۲۵.

۲۴. برقی، المحاسن، پیشین، ج ۲، ص ۶۴۱.

۲۵. نهج البلاغه، پیشین، نامه ۲۵.

۲۶. حسن بن یوسف حلی، قواعد الاحکام، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۱۱۸.

۲۷. نهج البلاغه، پیشین، نامه ۲۵.

۲۸. همان.

۲۹. همان.

۳۰. مجلسی، بحار الانوار، پیشین، ج ۶۱، ص ۲۲۸ و ۲۰۱.

۳۱. همان، ج ۶۱، ص ۲۰۱.

۳۲. همان.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

سخن گفتن مسازید؛^{۲۳} حیوان را از مسیرهای آسان حرکت دهید؛^{۲۵} حیوانات را در جاهای سرسبز آرام برانید و در جاهای خشک و بی آب و علف تندتر عبور دهید؛^{۲۶} در سوار شدن بر حیوانات عدالت را رعایت کنید؛^{۲۷} حیوانات را بیش از تاب و توانشان راه نبرید؛^{۲۸} با حیوانات رفیق و مدارا کنید؛^{۲۹} حیوان را به ناحق نکشید؛^{۳۰} حق دوستی را با حیوان رعایت کنید؛^{۳۱} بین حیوانات عدالت را رعایت کنید؛^{۳۲} حق پناهندگی حیوانات را مراعات کنید؛^{۳۳} حیوانی را پیش چشم حیوان دیگر ذبح نکنید؛^{۳۴} به حیوانات ناسزا نگویید.^{۳۵}

۳. منابع اخلاقی

برخلاف تصور اولیه، در منابع اخلاقی، به ندرت توصیه‌های اخلاقی در حوزه وسیع فلاح (محیط زیست، منابع طبیعی، کشاورزی، حیوانات، اعم از حیوانات اهلی، وحشی، آبزیان و خشک‌زیان) دیده می‌شود، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد منابع اخلاقی کمترین سهم را در طرح مسائل و توصیه‌های اخلاقی در حوزه کشاورزی و فلاح دارند. دلیل آن را می‌توان این‌طور توضیح داد که کتب اخلاقی ما غالباً رفتار درون‌شخصی و بین‌شخصی (و غالباً به اخلاق خانواده و همسایگان) و رفتار با خدا را پوشش داده اما به تعامل با محیط‌زیست، اخلاق حرفه‌ای، صنایع و حوزه‌های نهادی کمترین توجه را نشان داده‌اند.^{۱۳} برای نمونه کتاب *آداب* اثر احمد بن حسین بیهقی از اخلاق پژوهان سده پنجم قمری، که جامع روایی در آداب دینی است، حاوی ۲۹۷ باب در حوزه اخلاقیات فردی و بعضاً اجتماعی است، این اثر مفصل اخلاقی، تنها و تنها دو باب بسیار کوتاه را به حقوق حیوان و آداب استفاده از مرکب، آن هم در ضمن بحث از آداب سفر و مسافر، با ذکر چند حدیث کوتاه اختصاص داده است!^{۱۴} و یا کتاب *آداب* *الدینی* با عنوان کامل *آداب الدینی للبخارنه المعینی*، و با عنوان فارسی آداب دینی، که کتابی است روایی در آداب شرعی و اخلاق دینی به شیوه محدثان شیعی و از امین الاسلام طبرسی حاوی چهارده فصل در سه بخش است: ۱. ادب انسان نسبت به خداوند متعال، ۲. ادب انسان نسبت به خود، و ۳. ادب انسان در جامعه و در معاشرت با سایر مردم؛ اما این اثر هم، تنها حقوقی را هنگام سفر با حیوان (مرکب سفر) و رعایت حقوق آن آورده است.^{۱۵} حوزه‌های زیست اخلاقی فراخ‌دامن‌تر از این حوزه‌هاست. برای نمونه، حوزه سیاست و اخلاق سیاسی، اخلاق تعلیم و تعلم، اخلاق محیط‌زیست، اخلاق حرفه‌ها و مشاغل و اصناف و بسیار حوزه‌های دیگر که لزوماً مربوط به زیست امروزی انسان هم نمی‌شود در این منابع اخلاقی بسیار کم‌رنگ است. به هرروی، برخلاف انتظار اولیه، چنین نیست که منابع اخلاقی در دوره اسلامی، ابواب مستقل و مشخصی را به اخلاقیات حوزه فلاح (زراعت و حیوانات)، محیط زیست و مانند آن‌ها اختصاص داده باشند.

۱. همان، ج ۷، ص ۲۷۶، ح ۵۰.
۲. متقی، کنز العمال، پیشین، ج ۹، ص ۶۲.
۳. مجلسی، بحارالانوار، پیشین، ج ۶۴، ص ۲۱۳.
۴. نهج البلاغه، پیشین، نامه ۲۵.
۵. مجلسی، بحارالانوار، پیشین، ج ۶۱، ص ۲۰۱.
۶. همان، ج ۶۴، ص ۲۱۳.
۷. همان.
۸. حر عاملی، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت، پیشین، ج ۲۴، ص ۹۱.
۹. نهج البلاغه، پیشین، نامه ۲۵.
۱۰. حر عاملی، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت، پیشین، ج ۲۳، ص ۳۹۳.
۱۱. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰، ج ۹، ص ۳۴۱.
۱۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحدیث، ۱۴۱۶، ج ۳، ص ۱۳۴۳.
۱۳. مطالعه شش سده اولیه تاریخ اسلام و گزارش تحلیل میراث اخلاقی مسلمانان در این بازه زمانی گواه این مطلب است که می‌توان این گزارش را در منبع زیر مطالعه کرد: فالاح، رستم، اخلاق پژوهی در تمدن اسلامی تا سده ششم، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۴۰۲.
۱۴. بیهقی، احمد بن حسین، الآداب، اعتنی به و علق علیه ابو عبدالله السعید المندوه، بیروت: مؤسسه الکتب الثقافیه، ۱۴۰۸، ق، ابواب ۲۲۶ و ۲۲۷.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن، الآداب الدینی، مقدمه، تصحیح و ترجمه احمد عابدی، قم: زائر، ۱۳۸۰، صص ۳۴۸-۳۴۷.

۴. منابع فقهی

فقه اسلامی، برخلاف منابع اخلاقی، براساس آیات و روایات و سیره پیامبر (ص) و معصومین (ع) به صورت بسیار مفصل به بحث زراعت و شاخه‌های و نیز به حقوق و احکام حیوانات پرداخته‌اند. حوزه احکام و اخلاق در سنت اسلامی مرزبندی چندان مشخصی ندارد اما با دقت علمی می‌توان آن‌ها را از هم تفکیک کرد. شاید مهم‌ترین شاخص، احکام گزاره‌های فقهی و اخلاقی این باشد که احکام گزاره‌های فقهی، پنج حکم اصلی (حرام، حلال، مستحب، مکروه و مباح) است اما احکام گزاره‌های اخلاقی، شایست و ناشایست (حسن و قبح، خوب و بد و پسند و ناپسند) است. با این حال، در متون فقهی، در ضمن و ذیل احکام فقهی، مباحث و احکام اخلاقی بسیاری نیز وارد شده است و یا می‌توان از آن احکام فقهی، خوانشی اخلاقی داشت. اگر احکام در اینجا ناظر به رعایت حقوق دیگری است (اعم از خدا، دیگر انسان‌ها، محیط زیست و طبیعت) بنابراین، این گونه مباحث، با ظاهری فقهی، وجه اخلاقی پررنگی هم پیدا می‌کنند.

۴-۱. مسائل حوزه زراعت در فقه اسلامی

فقه‌ها در ابواب متعددی به مسائل حوزه زراعت (احکام و اخلاق آن) پرداخته‌اند، از جمله:

۱. احکام مربوط به کشت و کار، مانند: بذر و تخم، آبیاری، داشت و برداشت، آفات و امراض، قلع و قمع، شراکت در زراعت، اجاره اراضی زراعی، رهن و وثیقه اراضی زراعی، وقف اراضی زراعی، احیای اراضی موات؛
۲. احکام مربوط به محصولات زراعی، مانند: خمس و زکات محصولات، صدقات واجب و مستحب، نذر و وقف محصولات، حلال و حرام بودن محصولات، نجاست و طهارت محصولات؛
۳. احکام اموال منقول و غیرمنقول مانند: خرید و فروش زمین زراعی و محصولات آن، اجاره و رهن زمین زراعی و محصولات آن، هبه و صلح زمین و محصولات آن، ضمان زمین زراعی و محصولات آن، غصب زمین، وقف زمین زراعی و محصولات آن، ارث و وصیت زمین زراعی، حدود و ثغور زمین‌های زراعی، حق ارتفاق، حق شفعه؛
۴. احکام مربوط به آب، مانند: حق شرب، حق مساقات و احکام آن؛
۵. احکام مربوط به محیط زیست: حفظ و حراست از محیط زیست، جنگل‌ها، چراگاه‌ها و...؛ جلوگیری از آلودگی محیط زیست.

در میان آثار پیشینیان، آثار فقهی مانند خراج از ابو یوسف (و: ۱۷۲ق) و یحیی بن آدم (و: ۲۰۳ق) و قدامه بن جعفر (و: ۳۳۷ق)، احکام السلطانیه نیآوردی (و: ۴۵۰ق) سهم بیشتری در بررسی احکام فقهی و اخلاقی در باره زمین، مسائل مالی آن، به‌ویژه بحث مالیات و درآمدها از محصولات زراعی دارند.

۴-۲. مسائل و حقوق حیوانات در فقه اسلامی

ابواب فقه در باب حیوانات بسیار مفصل است؛ برخی از مهم‌ترین مسائل حقوق حیوانات در فقه که بیشتر آن‌ها ذیل «نفقه حیوان» طرح شده، عبارت‌اند از: ۱. حق حیات؛ ۲. حق نفقه؛ ۳. حق بهداشت؛ ۴. حق مسکن؛ ۵. حق عدالت؛ ۶. حق تولید مثل؛ ۷. حق آزار ندیدن؛ ۸. حق احترام؛ ۹. حق دوستی؛ ۱۰. حق سرپرستی؛ ۱۱. حق کاربری درست و خوشایند؛ ۱۲. حق آزار ندیدن؛ ۱۳. حق میهمانی؛ و مانند آن‌ها.

این مسائل در ابواب مختلف فقه اسلامی از جمله در: کتاب الذبائح، کتاب الطهاره، کتاب الصيد، کتاب النفقات، کتاب الجهاد آمده است. غالب منابع فقهی اسلامی این مباحث را پوشش داده‌اند. تفصیل این حقوق را می‌توان در کتاب حقوق الحيوانات فی القرآن و الحدیث اثر هاشم موسوی جزائری و نیز در پایان‌نامه «بررسی حقوق حیوانات در فقه اسلامی» اثر

سمیه جمالی کلور و همینطور در مقاله «حقوق حیوانات از منظر اسلام»، اثر محسن جوادی و اصغر مسعودی دید.^۱

۵. منابع فلسفی

اثر فلسفی مستقلی در باب اخلاق کشاورزی و حقوق حیوانات در دست نیست اما به صورت خیلی موردی برخی منابع فلسفی به این موضوعات اشاراتی کرده‌اند. از جمله منابع فلسفی که بحث قابل توجهی درباره حیوان و حقوق حیوانات آورده کتاب السیره الفلسفیه زکریای رازی است.

سیره فلسفی زکریای رازی جهت گیری اخلاق محیط زیستی پررنگی دارد. برای نمونه: او رفتار اخلاقی با حیوانات را از این اصل عقلی کلی بیرون می کشد که می گوید: «همان گونه که» پروردگار و مالک ما بر ما مشفق و به دیده رحمت نگران است، پس، از وقوع رنج و الم نیز بر ما بیزار است ...، بنابراین، هرگز نباید به غیر استحقاق به ذی حسی، المی برسانیم، مگر اینکه با این الم، المی شدیدتر از آن را از او دفع کنیم و این جمله نیز متضمن تفصیلات کثیری است که جمیع اقسام آزار را شامل است، مثل آزاری که از ملوک در شکار حیوانات سر می زند و افراطی که مردم در تحمیل رنج بر چهارپایان باری و سواری خود روا می دارند... رساندن الم در جایی که امید دفع المی شدیدتر از آن باشد جایز است، مثل ... تحمیل رنج بر چهارپایان، بدون علف، برای منظوری، و در این مورد، گاهی علف ضروری است و عقل و عدل آن را روا می دارد، مثل رکاب کشیدن بر اسب برای نجات از چنگ دشمن، در این حال، عقل مقتضی است که اسب برانگیخته شود حتی چون خلاص جان انسان منظور است، تلف شدن آن نیز در پی این مطلوب مجاز است، به خصوص اگر سوار، مردی عالم و خیر و یا صاحب دولتی باشد که مردم را به وجهی از وجوه از دولت او بهره ای حاصل شود و به کار صلاح ناس بیاید ... اما در باب شکار و کشتن و برانداختن حیوانات، این عمل در مورد آن ها جایز است که منحصرأ از گوشت تغذیه می کنند مثل شیر و پلنگ و گرگ و سایر حیواناتی که آزارشان زیاد است و استفاده از آن ها غیر ممکن و استخدام آن ها مطلوب نیست، مثل مار و عقرب و نظایر آن ها. برانداختن این حیوانات از دو راه مجاز است: یکی آنکه اگر آن ها را برنیزانند از وجود آن ها به حیوانات دیگر آزار فراوان می رسد و عموم حیوانات گوشتخوار چنین اند؛ دیگر آنکه، نفس از هیچ جسدی جز از جسد انسان مفارقت نمی کند و چون حال حیوانات چنین است پس جدا ساختن این قبیل نفوس از اجساد در حکم بازکردن راه نجاتی جهت آن ها است و از آن بابت که در حیوانات گوشتخوار هر دو حال موجود است، پس، برانداختن آن ها حتی الامکان واجب می آید، چه در نتیجه این کار، هم الم حیوان تقلیل می یابد و هم امکان آنکه نفس او در اجسادی صالح تر حلول کند فراهم می شود. اما در مورد اقسام مار و عقرب و زنبور و مانند آن ها چون هم به حیوانات دیگر آزار می رسانند و هم لیاقت آن را ندارند که انسان از آن ها نیز مانند چهارپایان فایده ای بردارد، در کشتن و نابود ساختن آن ها حرجی نیست. کشتن حیوانات اهلی و جاندارانی که از علف تغذیه می کنند روا نیست، مگر به مدارا، چنانکه گفتیم، و بهتر آن است که حتی المقدور از غذا قرار دادن گوشت و تکثیر مثل آن ها خودداری کنند تا عدد آن ها چندان زیاد نشود که به ذبح مقدار عظیم از آن ها احتیاج افتد بلکه این کار در پی منظوری و برحسب حاجتی عمل شود و اگر مسئله نجات دادن نفس این حیوانات از قید بدن آن ها در میان نبود البته عقل هیچ وقت ذبح آن ها را روا نمی داشت...^۲

۱. موسوی جزایری، هاشم، حقوق الحيوانات فی القرآن و الحدیث، قم: ناجی الجزائری، ۱۳۹۱؛ جمالی کلور، سمیه، بررسی حقوق حیوانات در فقه اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علیرضا عابدی سرآسیا، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۹۳؛ جوادی، محسن، اصغر مسعودی، «حقوق حیوانات از منظر اسلام»، نشریه پژوهشهای اخلاقی، سال چهارم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۳، صص ۴۸-۲۱.

۲. رازی، محمد بن زکریا، السیره الفلسفیه، تصحیح و مقدمه پل کراوس، ترجمه عباس اقبال، تهران: دانشکده ادبیات، ۱۳۴۳ صص ۱۱۷-۱۱۴.

۶. منابع علمی

منابع علمی را به دو دسته اختصاصی و جانبی می توان تقسیم کرد.

۶-۱. منابع اختصاصی

از آنجا که مراد ما از کشاورزی اعم از زراعت و فلاحه، باغداری و دامداری می شود، بنابراین، علاوه بر منابع اختصاصی زراعت، منابع مربوط به دامپروری و گیاهان دارویی را هم شامل می شود و از منابع مستقیم حوزه کشاورزی محسوب می شوند. ولی همان گونه که گفته شد، هیچ اثر مستقل و مستقیمی در باب اخلاق کشاورزی به دست نیامده است. نه همه این منابع، بلکه تنها برخی از آن ها، آن هم به صورت موردی و یا در مقدمه نگاهی به اخلاق کشاورزی دارند. برای نمونه کتاب *زهره البستان و نزهة الذهان* اثر ابو عبدالله غرناطی (سده پنجم ق) دیباچه خود را با بیان اسطوره های دینی در باره آفرینش و آیات و احادیثی درباره فضیلت کشاورزی و زارع آورده است^۱؛ و یا کتاب *الفلاحه الاندلسیه* از ابن عوام که معتبرترین اثر اختصاصی در حوزه فلاحه در قرون وسطای اروپا و تاریخ اسلام (سده دوازدهم میلادی / ششم قمری) است، از باب مقدمه و به اختصار مطالبی مرتبط با اخلاق زراعت دارد^۲. نویسنده در مقدمه به روایاتی در اهمیت زراعت استناد می کند که نشان می دهد نقطه عزیمت او و ورود به حوزه زراعت است. از جمله اینکه زراعت در اسلام از کسب و کارهای بسیار مهم و توصیه شده است و چه برکات و ثواب هایی بر آن مترتب است. او به نقل از ابن حزم، راحتی و آسایش و لذت و سلامتی را از آن کشاورزان می داند. یک نکته قابل تأمل اینکه حدیثی از پیامبر (ص) نقل می کند که نشان می دهد همه اهمیت و پاداش زراعت به این بستگی دارد که در آن ظلمی اتفاق نیفتد! و اینکه زراعت حرفه ای است با برکت و خوب و باید به همراه آدابی، از جمله دعا کردن باشد. او مستند به احادیث، توصیه به اصلاح مال دارد^۳. این رویکرد دینی و اخلاقی به علم زراعت، خبر از اهمیت اخلاق نزد نویسنده و روزگار او دارد.

باز هم برای نمونه، کتاب *الحيوان نوشته جاحظ* (سده دوم و سوم ق)، یکی از آثار برجسته ادبیات عربی و اسلامی است که به موضوعات گسترده ای از جمله علوم طبیعی، حیوان شناسی و همچنین برخی موضوعات مرتبط با کشاورزی و نوع تعامل با حیوانات پرداخته است. جاحظ در این کتاب به توصیف انواع حیوانات، رفتارهای آن ها و تأثیراتشان بر محیط زیست و انسان ها می پردازد. اگرچه کتاب *الحيوان* به طور خاص، یک کتاب دامداری نیست، اما حیوان شناسی است و نکات و اشاراتی درباره زراعت، اخلاق کشاورزی و تعامل با حیوانات در آن یافت می شود. جاحظ به نقش حیوانات در آماده سازی و شخم زدن زمین های زراعی، جابجایی محصولات زراعی، گرده افشانی، کنترل آفات و کمک به رشد گیاهان اشاره می کند. وی با همین نگاه به نوع تعامل اخلاقی انسان با حیوان پرداخته است. برای او هم احترام و رعایت حقوق حیوانات در فرایند کشاورزی مهم است و هم استفاده بهینه از ظرفیت های طبیعی حیوانات در پیشبرد امر کشاورزی.

۶-۲. منابع جانبی

منابع دانش پزشکی، داروسازی و داروشناسی، دایرة المعارفی و یا چنددانشی، منابعی در جغرافیا و طبیعیات، منابعی در اندیشه سیاسی و دیوان سالاری، و... گاهی مطالب و دیدگاه هایی در خصوص کشاورزی، به معنای عام آن، بیان کرده اند^۴. اتفاقاً گاهی مسائل مهم اخلاق کشاورزی را در این دسته از منابع می توان یافت.

۱. غرناطی، ابو عبدالله، *زهره البستان و نزهة الذهان*، الدار الدولیه للاستثمار الثقافیه، ۲۰۰۵م، مقدمه.

۲. احمد زاده، محمد امیر و مائده بایرام، «دانش کشاورزی در اندلس بر مبنای الفلاحه الاندلسیه ابن عوام»، پژوهشنامه تاریخ و تمدن اسلامی، سال چهل و هشتم، شماره یکم، بهار و تابستان ۱۳۹۴، ص ۸-۷.

۳. همان، صص ۲۷۲-۲۶۵.

۴. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحه نامه های دوره اسلامی، پیشین، صص ۱۶۷ - ۱۵۷.

پیوند کشاورزی با داروشناسی در فلاحت‌نامه‌ها به قدری برجسته است که یکی از کارکردهای اصلی فلاحت‌نامه‌ها، کاربرد پزشکی این صنعت خوانده می‌شود. منابع این حوزه بسیار فراوان است. مثلاً در زهره البستان غرناطی (سده ۵ ق) و منافع النبات و الثمار والبقول ابن الوردی (سده هشتم ق) به صورت منظم در انتهای هر بحث از گیاه‌شناسی، به شرح دارویی و غذایی آن گیاهان هم پرداخته است.

مقدمه ابن خلدون (سده هشتم ق)، یکی از مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین آثار در علم تاریخ و جامعه‌شناسی است. در این اثر، ابن خلدون به بررسی عوامل مختلفی که بر جوامع و تمدن‌ها تأثیر می‌گذارند، پرداخته و از جمله به موضوع کشاورزی و اخلاق مرتبط با آن نیز اشاره کرده است. ابن خلدون کشاورزی را از حرفه‌های قدیمی و از مشاغل بدوی و بدویان شمرده و با استناد به یک حدیث به نقل از صحیح بخاری آن را موجب ذلت شمرده است اما بلافاصله در توجیه آن این نکته را هم آورده که چون سلاطین در حاصل آن طمع می‌کنند و باج و خراج بر آن می‌بندند، مقدمات مذلت و زیر سلطه قرار گرفتن کشاورز را فراهم می‌آورد.^۱ دیگران هم توجیه و تفسیر این حدیث، بیان‌هایی دارند؛ از جمله عسقلانی در «فتح الباری» که گفته چون مشغله کشاورزی آنان را از جهاد در راه خدا باز می‌داشت، پیامبر (ص) چنین فرموده است.^۲ پیش از او، خود بخاری که ناقل این حدیث است، به اشاره مشابه همین توجیه را آورده بود.^۳ ولی از چشم برخی دور مانده بود که آن را حمل بر مذموم بودن حرفه کشاورزی تلقی کرده بودند. درست که ابن خلدون کشاورزی را از صنایع دوران بیابان‌گردی و بادیه‌نشینی دانسته که شهرنشینان به آن التفاتی ندارند و آن را در دسته صناعی که از لحاظ موضوع شریف‌اند جای ن داده است اما آن را از امهات صنایع شمرده که برای اجتماع لازم است.^۴ به نظر می‌رسد که دیدگاه ابن خلدون درباره کشاورزی از دوران پیشین و زمان خود او نتیجه‌گیری شده باشد، زیرا اکثر زمین‌های کشاورزی که توسط عرب‌های مسلمان فتح شده بودند، در دست صاحبان اصلی‌شان باقی می‌ماند تا در ازای پرداخت خراج، از آن‌ها بهره‌برداری کنند. این خراج به مرور زمان با تعدی در وصول همراه بود و ممکن بود قبل از موعدش وصول شود، چه زمین کاشته شود و چه نشود. در دوران عباسی، نظام تضمین به وجود آمد که بر اساس آن، زمین به شخصی واگذار می‌شد که مسئول جمع‌آوری خراج آن بود و در مقابل مبلغ معینی پرداخت می‌کرد.

طبیعیات و کیهان‌شناسی مسلمانان که متأثر از تفکر یونانی هم بوده، غالباً نگرشی فلسفی و منطقی بر گیاه و درخت و حیوان و دیگر موضوعات کشاورزی، نظریه پیدایش آن‌ها، دسته‌بندی، ساختارشناسی و مانند آن‌ها گشوده است. رسائل اخوان الصفا، دانشنامه علایی ابن اسینا، المسائل النصیریة خواجه نصیر و مانند آن‌ها از این گونه‌اند.

آثار دیوان‌سالار و برخی رسائل سیاسی، اندرزنامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها و مانند آن‌ها، گاهی نکات ارزشمند فلاحتی، آداب و رسوم، قوانین مرتبط، نوع تعامل حکومت با کشاورزان و مانند آن‌ها را در خود جای داده‌اند. این منابع بیش از دیگر منابع، نقش نهادی دولت‌ها و حاکمیت سیاسی را در وضعیت اخلاقی کشاورزی باز می‌نمایند. حمایت دولت از کشاورزان، رفع ظلم از آن‌ها، رعایت عدالت در کسب مالیات‌ها، تعیین کارگزاران خبره، کم طمع، بی‌آزار و نیکوکار در امر کشاورزی، مشارکت در هزینه‌های عمومی کشاورزان مثل حفر قنات‌ها، بستن سدها و آباد کردن راه‌ها و مزارع و ... از جمله مسائلی است که می‌توانند سهم قابل توجهی در رشد اخلاق کشاورزی داشته باشند. یک نمونه از این دست منابع، روضه الانوار عباسی اثر ملا محمد باقر سبزواری است.^۵

۱. ابن خلدون، مقدمه، ترجمه گنابادی، پیشین، ج ۲، ص ۷۸۰.

۲. العسقلانی، این حجر، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، المدینه المنوره، بی‌تا، ج ۵ ص ۵.

۳. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، دمشق: دار ابن کثیر، بی‌تا، ج ۳ ص ۱.

۴. همان، ص ۸۰۳ و ۸۰۵.

۵. سبزواری، ملا محمد باقر، روضه الانوار عباسی، تهران، ۱۳۸۳، ص ۷۸۰.

این منابع به دلیل نقش توسعه‌ای که صنعت کشاورزی برای جوامع داشته و مهم‌ترین تأمین‌کننده مالیات حکومت‌ها بوده، آن‌ها را با مسائل مختلف شرعی، اخلاقی و مدیریتی زمین و فلاحیت درگیر کرده است. مسئله مالکیت زمین همیشه معضل بزرگی بوده است. نظام اقطاع‌داری در صدر تاریخ اسلامی و دوره‌ها نخستین، که شاید قابل دفاع بود، در دوره میانی، جای خود را به نظام ظالمانه ارباب رعیتی داد.^۱ این گونه مالکیت‌ها و تقسیمات ناعادلانه اراضی، دست درازی به مالکیت‌های خصوصی زارعان، گاه برای توجیه شرعی تصرفات غیرشرعی خویش و ایجاد نوعی مصونیت برای آن‌ها، نام وقف بر آن‌ها می‌نهادند و خود را در پس سنت حسنه «وقف» پنهان می‌کردند.^۲ این مسئله در دوره اسلامی معضلات بسیاری تولید کرد. قلقشندی در سده نهم قمری، گزارش می‌دهد که این معضل «عام البلوی» شده و باید از آن به خدا پناه برد.^۳، تظلم‌خواهی زارعان در دوره اسلامی را برخی منابع مانند کتاب «الوزراء صابی» گزارش کرده‌اند. در روزگار کنونی، فریاد امام خمینی (ره) هم از این ظلم رفته بر زارعان از سوی خوانین و زورمندان و تجاوز به حریم و اموال خصوصی آنان و سوء استفاده از نام وقف و ایجاد حاشیه امن برای خود بلند شد^۴، ولی آن غیرت دینی را به سمت و سویی سوق دادند که عملاً به نفع زارع تمام نشد.^۵ مالک و زارع در ایران و نیز تداوم و تحول در تاریخ میانه ایران، اثر لمبتون، منابع معیار برای مطالعه همین مسائل زراعت و زارعان در تاریخ ایران به شمار می‌آیند.

مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۰/۱۲/۱۹ بر ماده واحده «قانون ابطال اسناد فروش رقبات، آب و اراضی موقوفه» تبصره (۵) را اضافه کرد که به موجب آن می‌بایست اینگونه مالکیت‌های ظالمانه که در زیر پوست شرعی وقف به عمر خود ادامه می‌دهند پایان پذیرد اما همچنان سخت‌جانی می‌کنند و همچنان یکی از معضلات فراگیر حوزه کشاورزی در ایران است که معیشت شرعی و اخلاقی زارعان را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. حمایت از بهره‌برداری از زمین بر اساس میزان کار و احیایی که روی آن صورت می‌گیرد و عدم حمایت از فئودالیسم، که گاه می‌تواند تحت پوشش و سوء استفاده از سنن حسنه اسلامی مثل وقف پناه بگیرد، می‌توانست گام مهم اخلاقی نهاد حکومت در قبال کشاورزان باشد.

قسمت دوم: رویکرد تحلیلی

۱. کشاورزی علم یا صنعت؟

در میراث ما وقتی از اخلاق کشاورزی یا زراعت و یا فلاحیت در دوره اسلامی سخن به میان می‌آید، به درستی معلوم نیست که آیا از اخلاق یک رشته علمی حرف می‌زنیم یا از اخلاق یک صنعت یا حرفه؛ چون در میان اندیشمندان مسلمان بر سر اینکه فلاحیت یک علم است یا یک صنعت یا حرفه، اتفاق نظر وجود ندارد.^۶ برای نمونه، ابن خلدون آن را در «صنایع» جای می‌دهد^۷ و فخرالدین رازی یکجا آن را در زمره صنایع^۸ و جایی دیگر آن را هم علم می‌داند و هم صنعت^۹. جاحظ، ابن ندیم، خوارزمی و فارابی هم بیشتر از «علم فلاحیت» حرف زده‌اند.^{۱۰} البته که می‌تواند به دو اعتبار هم علم به

۱. عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۳، ج ۴، ص ۴۹.

۲. لمبتون، آن.ک.س، «تکامل نظام اقطاع در ایران قرون وسطی»، ترجمه عطاءالله نوربان، نگین، شماره ۳۴، اسفند ۱۳۴۶، ص ۸۲.

۳. قلقشندی، احمدبن علی، صبح الاعشی فی صناعة الانشاء، تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت: دارالکتب العلمیه، ج ۱۳، ص ۱۱۵.

۴. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸، ج ۱۴، صص ۳۰۴-۳۰۲.

۵. فلاح، رستم، چالش‌های وقف زمین در ایران، کرج: رهام اندیشه، ۱۳۹۵، صص ۷۷-۱۰۰.

۶. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحیت‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۵۷.

۷. ابن خلدون، مقدمه، ترجمه گنابادی، پیشین، ج ۲، ص ۸۰۳.

۸. رازی، فخرالدین، جوامع العلوم، سیدعلی آل داوود، تهران: بنیاد موقوفات افشار، ۱۳۹۴، ص ۴۶۴.

۹. همان، ص ۳۳۳.

۱۰. ابن العوام، الفلاحه الاندلسیه، پیشین، ص ۳۷ و ۴۱.

شمار آید و هم صنعت و حرفه اما مسئله این است که در جاهایی این «اعتبار» بیان نمی‌شود و بحث مبهم می‌شود. تأثیر این ابهام را می‌توان در مسائلی که تولید می‌کنند دید؛ مسائل اخلاقی علم کشاورزی با مسائل اخلاقی حرفه کشاورزی متفاوت است. به تبع آن، زبان اخلاق در هر دو حوزه یکسان نیست؛ روش آموزش آن هم می‌تواند متفاوت باشد. در هر صورت، آنچه در پی می‌آید نگرشی را نشان می‌دهد که در فلاح‌نامه‌های دوره اسلامی انعکاس داشته است؛ حتی در برخی ترجمه‌ها هم رسوخ کرد و بعد از دوره ترجمه، با تألیف آثار مستقل از سوی مسلمانان، این نگرش‌ها رنگ و لعاب اسلامی‌تر به خود گرفت^۱. فلاح‌نامه‌ها در دوره اسلامی، بیش از آنکه کارکرد عملی، کاربردی و آموزشی برای کشاورزان داشته باشند، به این دلیل که غالب کشاورزان از سواد کافی برای کسب دانش از این منابع برخوردار نبودند، کارکرد علمی و فناوریانه داشته‌اند، آن هم بیشتر برای زمین‌داران بزرگ و حاکمان؛ بنابراین، مطالب آن‌ها غیرمستقیم به دست کشاورزان می‌رسید^۲. با این ملاحظه، نقش و کارکرد آن‌ها در حوزه اخلاق کشاورزی هم نمی‌توانست مستقیم و پررنگ باشد. به همین دلیل، جنبه‌های نظری و نگرشی آن‌ها از آموزش‌های عملی و کاربردی‌شان پررنگ‌تر دیده می‌شود.

۲. «کشاورزی اخلاقی» یا «اخلاق کشاورزی»؟

آنچه بیش از همه بر رونق کشاورزی در حوزه اسلامی کمک کرد، بسط و گسترش نگرش‌های بنیادین اسلامی بود. این نگرش‌ها ذاتاً اخلاقی بودند. «انقلاب سبز پیش از دوران مدرن» هم با پیش‌نیازی و پشتیبانی همین نگرش‌های بنیادین محقق شد. با این ملاحظه، خدمت اخلاق به رونق علم و هنر کشاورزی هم آشکار می‌شود. نگرش‌های معرفتی به طبیعت و مظاهر آن، نظام‌های مالیاتی، فرهنگ مراد به دیگر ملل و داد و ستدهای علمی، نظام ارزشی در اسلام، نظام حقوقی و قانونی آن، نظام مالکیت و تنظیمات و تقسیمات اراضی، قوانین مدیریت منابع آبی، همه در شکل‌گیری فرهنگ اخلاقی در حوزه کشاورزی نقش مؤثر داشته‌اند.

متون مقدس قرآنی و روایی اسلامی، همه زمین و آسمان و آنچه در آن‌هاست را در دست انسان امانت می‌دانند که او به حکم خلیفه الهی باید، نه فقط به حفظ آن‌ها، بلکه به آبادانی آن‌ها اقدام کند^۳. او در مقابل حیوانات و حتی یک قطعه زمین مسئول است. اخلاقی بودن، مسئولیت‌پذیری در قبال حقوق دیگران است. امام علی (ع) فرمود: اَتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّى عَنِ الْبِقَاعِ وَ الْبَهَائِمِ، أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُ. (از خدا بترسید درباره بندگان او و سرزمین‌هایش؛ زیرا شما حتی نسبت به قطعه‌های زمین‌ها و چارپایان نیز باید پاسخگو باشید. از خدا اطاعت کنید و نافرمانی او نکنید)^۴. سنت اسلامی چگونه این مسئولیت‌پذیری و توسعه اخلاق در حوزه فلاح را پیش برده است؟

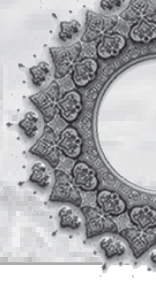
در درجه دوم، و آنچه در ظاهر گزارش‌ها می‌بینیم، مثنی توصیه و پند و پیمان و سفارش به رعایت ارزش‌ها و اصول اخلاقی در حوزه زراعت است که چندان نظم و نظام آشکاری هم ندارد و فهرست گونه، پشت سر هم ردیف شده‌اند و گاه صورت و شکلی شعارگونه و سطحی و تبلیغاتی دارند. اما واقعیت عمیق‌تر از این ظاهر‌نمایی و سطحی‌نگری است. مجموعه توصیه‌های اخلاقی در فرهنگ اسلامی، بدون پشتوانه نیست. رشد اخلاق در کشاورزی در فرهنگ اسلامی متکی به راهبردهای مشخصی است که مجموعه توصیه‌های اخلاقی را امکان تحقق می‌بخشد و آن‌ها را به سمت عملی شدن و خط و مشی‌های کاربردی سوق می‌دهد. اهمیت طرح این پرسش و مسئله در این است که می‌تواند راهبردهای عملی و مؤثری برای برنامه‌ریزی اخلاقی در حوزه زراعت و دامداری در اختیار ما قرار دهد و یک بحث به‌ظاهر نظری را به یک

۱. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاح‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۸۸.

۲. همان ص ۱۶۹.

۳. جوادی آملی، عبدالله، اسلام و محیط زیست، تنظیم و تحقیق، عباس رحیمیان، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۹۸، فصل اول.

۴. نهج البلاغه، پیشین، خطبه ۱۶۷.

بحث عملی و عمل گرایانه تبدیل کند. با این حال، می توان گفت که آنچه در فرهنگ و تمدن اسلام تا کنون شکل گرفته، فرهنگ سازی برای کشاورزی اخلاقی است، و نه تدوین اخلاق کشاورز؛ چه اخلاق را یک حوزه معرفتی مستقل بدانیم و چه هنر. به هر روی، در تاریخ و تمدن اسلامی، آنچه با قاطعیت بیشتر می توان از آن سخن گفت، «کشاورزی اخلاقی» است که به پشتوانه های معارفی که منابع اسلامی در فرهنگ مسلمانان تزریق کرده اند، کمابیش شکل گرفته است اما به سستی می توان از حوزه مستقلی به نام «اخلاق کشاورزی» سخن گفت. اخلاق کشاورزی متکی به منابعی مستقل، اخلاق پژوهانی مشخص، برنامه های رشد و توسعه، ملاک ها و معیارهای عملی و کاربردی است، این در حالی است که در تاریخ و تمدن اسلامی، برخی از این مؤلفه ها به کلی مفقودند. هیچ منبع مستقلی در حوزه اخلاق کشاورزی و هیچ اخلاق پژوه و هیچ برنامه اخلاقی مشخصی یافت نشد. اگر احکام فقهی را خوانش اخلاقی کنیم، تا حدودی می توان رد پای اخلاق در کشاورزی را یافت. با این همه، گفته شد که این به معنای عدم رشد اخلاق در حوزه فلاح نیست، بلکه سخن از منطقی متفاوت است.

۳. نقطه های عزیمت منابع اسلامی به سوی رشد اخلاق کشاورزی

اخلاق در کشاورزی و یا کشاورزی اخلاقی در فرهنگ اسلامی نقطه های عزیمت مشخصی دارد که توجه به آن ها می تواند نشان دهد اگر می خواهیم «اخلاق کشاورزی» داشته باشیم و برنامه رشد اخلاق کشاورزی را در پیش بگیریم، باید از کجا شروع کنیم، بر کدام مبنای بایستیم و به کدام سمت و سو حرکت کنیم و امکان تحقق آن ها را از کجا انتظار داشته باشیم و چه نظامی را پشت سر آن مجموعه توصیه ها و پند و اندرزها بینیم. در ادامه با پیش کشیدن برخی نقاط برجسته عزیمت مسلمانان در این حوزه نشان می دهیم که این مسیر چگونه از سرچشمه های فرهنگ اسلامی می جوشد و راه خود را از میان اصول مهم معرفتی و فرهنگی باز می کند و به کدام هدف و مقصد راه می سپارد. این نقاط مهم عزیمت را می توان به اعتباری در سه دسته کلان جای داد:

۳-۱. اصول و مبانی معرفتی

الف) خدا، مبدأ رُستنی ها

در فرهنگ اسلامی، مبدأ فلسفی گیاهان و رویدنی ها، مثل همه مظاهر دیگر طبیعی، خداست و نه قوای طبیعی. مسلمانان با پشت سر گذاشتن دوره ترجمه، به ویژه از یونانی به عربی، که آثاری فلسفی و علمی را با برجسته سازی مبادی و قوای طبیعی آفرینش در اختیار آنان قرار داده بود، آرام آرام، به سمت برجسته سازی خالقیت و نقش اصلی خداوند در منشأ نباتات و دیگر رُستنی های طبیعی، علم فلاح را از زمین به آسمان متصل کردند و صبغه الهی به آن بخشیدند.^۱ این نگرش، نگاه زارع را به آسمان برمی گرداند و نگاه قدسی او را تقویت می کند.

ب) قداست طبیعت

از جمله اصول و مبانی معرفتی کلان اسلام، نگرش توحیدی است. معنای نگرش توحیدی، توحیدی دیدن همه آفرینش و همه مظاهر آن است. به عبارتی دیگر، کمترین لازمه نگرش توحیدی، نگرش آیه ای به طبیعت و همه مظاهر آن است. به اقتضای این اصل، همه چیز از خداست و رو به سوی او دارد.^۲ در این نگرش، زمین مقدس است. پیامبر (ص) زمین را «مادر» انسان ها معرفی می کند.^۳ این نگرش به فرد مسلمان اجازه نمی دهد که فکر جدایی از منبع آفرینش و احساس

۱. برای نمونه: اخوان الصفا، رسائل اخوان الصفا و خلان الوفا، بیروت: الدار الاسلامیه، ۱۴۱۲ق، ص ۱۵۳.

۲. انعام(۶): ۹۹؛ حج(۲۲): ۵؛ نمل(۲۷): ۶۰؛ نحل(۱۶): ۱۱؛ حجر(۱۵): ۱۹.

۳. مجلسی، بحارالانوار، پیشین، ج ۵۷، ص ۹۴، ح ۲۷ و ج ۸۱، ص ۱۶۲.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

استقلال از آن را به ذهن راه دهد. با این نگرش، همه چیز مظهر خداست. در این نگرش توحیدی، آیه‌ای و مظهری، فرقی بین سنگ و چوب، گل و گیاه، حیوان و انسان، و دیگر مظاهر طبیعی نیست.

این نگرش، به طبیعت و همه مظاهر آن نوعی قداست می‌بخشد. انسان توحیدی، به طبیعت و همه مظاهر آن به دیده امر مقدس می‌نگرد. چنین انسانی چگونه می‌تواند به طبیعت و مظاهر زنده و غیر زنده آن، بی‌اعتنا باشد، چه رسد به اینکه به آن‌ها ستم کند، آن‌ها را ویران نماید، حق و حقوق آن‌ها را پایمال کند و ... نگرش اخلاقی به طبیعت و تعامل اخلاقی با همه مظاهر آن، از دل همین نگرش توحیدی بیرون می‌آید. اینکه قرآن و برخی روایات، نگاه قدسی به طبیعت را گوشزد می‌کنند و آن را توسعه می‌دهند، به مثابه راهبرد تعامل اخلاقی با آن‌هاست. برای التفات به وجه الهی و قدسی بودن همه چیز و نیز طبیعت، ذکر همین آیه کوتاه کفایت می‌کند که فرمود: «اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ»^۱ (خدا آفریدگار هر چیزی است) در قرآن حدود ۵۰ آیه وجود دارد که به نوعی جهان را آیت الله معرفی می‌کنند. کمترین معنای «آیه»، «نشانه» است؛ به این معنی که طبیعت به گونه‌ای است که با دیدن آن پی به وجود خدا می‌بریم. معنای دقیق‌تر آیه، به تعبیر ملاصدرای شیرازی، «نمود» است. یعنی جهان «نمود حق» است. به این معنا، مقدس بودن طبیعت، بلکه کل جهان، به این است که نمود خداوند است. به همین دلیل است که قرآن، و فقط قرآن، به طبیعت و مظاهر آن سوگند می‌خورد. با این نگاه، هر نوع تعاملی با طبیعت، تعامل با خداست. حتی از آن می‌توان چنین استنباط کرد که اگر طبیعت را فاسد کنی، خود زمین و طبیعت تو را مجازات می‌کنند. این طبیعت شعور دارد، درک می‌کند.^۲ به این ترتیب، آب مقدس است، زمین مقدس است، گیاه مقدس است، حیوان مقدس است. اسلام با این رهبرد معرفتی، انسان را آماده تعامل ویژه با خدا می‌کند و از توصیه‌های اخلاقی در باره طبیعت و مظاهر آن پشتیبانی می‌نماید.

ج) خدا، زارع واقعی

آیات بسیاری در قرآن، زارع واقعی تمام رستنی‌ها را به صراحت خدا معرفی می‌کند. بشر یک واسطه است. آیه «أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ»^۳ (آیا شما آن را می‌رویانید، یا ما می‌رویانیم؟). آیات دیگری که همین معنا را به نوعی نشان می‌دهند و به همراه آن، درس معرفتی را باز می‌کنند: «نشانه عبرتی است برایشان زمین مرده که زنده‌اش ساختیم و از آن دانه‌ای که از آن می‌خورند بیرون آوردیم؛ و در آن باغ‌هایی از نخل‌ها و تاک‌ها پدید آوردیم و چشمه‌ها روان ساختیم؛ تا از ثمرات آن و دسترنج خویش بخورند. چرا سپاس نمی‌گویند؟ منزّه است آن خدایی که همه جفت‌ها را بیافرید، چه از آنچه زمین می‌رویانند و چه از نفس‌هایشان و چه آن چیزهایی که نمی‌شناسند»^۴ (اوست که از آسمان برایتان باران نازل کرد. از آن می‌نوشید و بدان گیاه می‌روید و چارپایان را می‌چرانید؛ و با آن برایتان کشتزار و زیتون و نخل‌ها و تاکستان‌ها و هر نوع میوه برویانند، در این عبرتی است برای مردمی که می‌اندیشند»^۵ (اوست خدایی که از آسمان باران فرستاد و بدان باران هرگونه نباتی را رویانیدیم، و از آن نبات ساقه‌ای سبز و از آن دانه‌هایی بر یکدیگر چیده و نیز از جوانه‌های نخل خوشه‌هایی سر فروشته پدید آوردیم، و نیز بستان‌هایی از تاک‌ها و زیتون و انار، همانند و ناهمانند. به میوه‌هایش آنگاه که پدید می‌آیند و آنگاه که می‌رسند بنگرید که در آن‌ها عبرت‌هاست برای آنان که ایمان می‌آورند»^۶

زراعت، رویش و رویاندن، میوه‌دادن و تغذیه کردن حیوان و انسان با رستنی‌های زمین، همه از خداست. خداوند خود را

۱. زمر (۳۲): ۶۲

۲. محقق داماد، سید مصطفی، «قرآن تذکری برای مقدس بودن طبیعت است» <https://www.razavi.news/vdcjtvct.uqev8zsfu.html>

۳. واقعه (۵۶): ۶۴

۴. یس (۳۶): ۳۳-۳۶

۵. نحل (۱۶): ۱۱-۱۰

۶. انعام (۶): ۹۹

زارع واقعی معرفی می‌کند. بنابراین، زراعت فعل خداست. این آموزه و اصل بنیادین، هم از تفرعن انسان در امر کشاورزی جلوگیری می‌کند، هم به عمل زراعت قداست می‌بخشد. انسانی با این اعتقاد، چگونه می‌تواند با زراعت خود، به طبیعت آسیب برساند؟!

(د) قداست زراعت

حرفه زراعت و فلاحت، در فرهنگ دینی به معنی عام و نیز در فرهنگ اسلامی، به طور خاص، یک حرفه عادی نیست، بلکه حرفه‌ای مقدس به شمار می‌آید. از آنجا که فلاحت شغل حضرت آدم (ع) و احیاگر مجدد آن، حضرت نوح (ع) شمرده می‌شود^۱ تا تقدس برخی درختان و گیاهان و نذر و نیاز به آن‌ها در فرهنگ‌های مذهبی تا تقدس برخی میوه‌ها در منابع دینی و علمی این رشته^۲ تا احادیثی که آن را شغل انبیاء الهی معرفی می‌کنند و کشاورزی را تجارت با خدا می‌شمارند^۳، و از همه بالاتر اینکه، خداوند خود را زارع واقعی می‌خواند، این‌ها همه به نوعی گفتمان قرآنی را انعکاس می‌دهند و گواه‌اند که فلاحت و زراعت، یک حرفه مقدس به شمار می‌آید. در نگرش قرآنی، آبادانی زمین، و نجات آن از هر گونه تباهی و تیرگی، لازمه و ادامه خلیفه‌اللهی است^۴. منظور از عمارت و آبادانی زمین، تأمین اصول زیست‌محیطی برای حیات انسانی است.

این نگرش، فلاحت را در جایگاه ویژه‌ای قرار می‌دهد، و اجازه نمی‌دهد با یک امر مقدس، به شیوه‌های نامقدس و غیراخلاقی رفتار شود. بی‌حساب نیست که واژه «فلاحت» هم‌زمان، هم به معنی «رستگاری دینی و اخروی» است و هم به معنی «عملیات کشاورزی»^۵ گفته‌اند: «فلاح المعیشه، فی الفلاحه»^۶ و بی‌حساب نیست که بسیاری از فرهنگ‌ها به فلاحت، نگاه آیینی دارند و آن را آیین باروری به حساب می‌آورند.^۷

(ه) کشاورزی، پیشه اهل مروت و دیانت .

ابن وحشیه در فلاحه النبطیه کسانی را که ظاهراً از سر زهد خود را از کشاورزی دور کرده بودند، و خود را «مُسَبِّهُونِ بِالْمَلَائِكَةِ» می‌خواندند سرزنش می‌کند، چون او کشاورزی را «عین طاعت الله» و عمل به سنت انبیای الهی خوانده است.^۸ ابن عوام هم در مقدمه الفلاحه الاندلسیه به احادیث نبوی ارجاع می‌دهد که نشان می‌دهند کشاورزی یک فضیلت دینی است تا جایی که او به کمک یک حدیث، تقوای الهی و اصلاح زمین و کشتزار را «مروت» می‌خواند.^۹ مروت، آشکارا یک مفهوم اخلاقی است. این پیوند ذاتی حرفه یا صنعت کشاورزی با مروت و اخلاق است.

(و) روزی حلال و برکت مال

روایات به زراعت و نیز دامداری توصیه‌های بسیار کرده‌اند، از این حیث که عین برکت و حلال‌ترین روزی‌هاست. اما حلال‌بودن و بابرکت بودن فلاحت شرط و شروطی دارد، از جمله اینکه در آن ظلم به دیگری نباشد و زارع یا دامدار موقع برداشت محصول، حقوق آن را پرداخت کند. ارتباطی ناگسستنی بین «روزی حلال» و «دینداری» وجود دارد. در

۱. ابن العوام، الفلاحه الاندلسیه، پیشین، ج ۱، ص ۲۶۹.

۲. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحت‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۸۷.

۳. سرخسی، آبی سهل، المبسوط، دار المعرفه، ۱۴۰۹ق، جزء ۲۳، ص ۲.

۴. هود(۱۱): ۶۱ جوادی آملی، عبدالله، اسلام و محیط زیست، پیشین، فصل اول.

۵. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحت‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۸۱.

۶. ثعالی، ابومنصور، تحسین و تقبیح، ترجمه محمد ساوی، تهران: بی‌نا، ۱۳۸۵، ص ۶۲.

۷. حجتی، مبانی نظری و کارکردهای فلاحت‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، به نقل از: سندیچ، تام، خوراک و تاریخ، تهران: چشمه، ۱۳۹۳، ص ۳۶.

۸. ابن وحشیه، ابوبکر احمد بن علی، فلاحه النبطیه، توفیق فهد، دمشق: معهد العلمی الفرنسي للدراسات العربیه، ۱۹۹۳، ص ۲۵۶.

۹. ابن العوام، الفلاحه الاندلسیه، پیشین، ج ۱، ص ۲۶۵.

۱۰. مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۱۰۳، ص ۶۴ ح ۴.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

احادیث حلال‌ترین کسب‌ها فلاح و درختکاری بیان شده است^۱. کسب درآمد حلال، نه فقط برکات و ثمرات اخروی و دینی دارد، بلکه متون دینی تلاش می‌کنند نشان دهند که روزی حلال، «برکت» می‌آورد. «برکت» سود یا خیر مضاعف است، هرچند نیازمند تحلیل مفهومی دقیقی از «برکت» هستیم اما فعلاً بر اساس همان درک عمومی و موجود می‌توان گفت که از مفهوم برکت، هم زیادت کمیت مال را می‌فهمیم و هم زیادت کیفیت آن را؛ این مفهوم چنین القا می‌کند که کسی که تلاشی حلال برای کسب درآمد می‌کند، با همان میزان انرژی که دیگری صرف می‌کند سود بیشتری نصیب می‌برد، همین‌طور القا می‌کند که این درآمد و سود هدر نمی‌رود، بلکه به نحو معقول‌تری در زندگی آن فرد هزینه و ذخیره می‌شود. این‌ها حداقل انتظاری است که از کاربرد «مال بابرکت» داریم. با این بیان، برکت می‌تواند مفهومی مرکزی در تشویق و توجیه کشاورزی اخلاقی باشد. متون دینی تلاش کرده‌اند این مفهوم را در مخاطبان و مؤمنان به خدا درونی کنند. از دل همین مفهوم است که زکات و صدقه و دستگیری از دیگران و عدم تجاوز به مال غیر و آسیب نرساندن به حقوق دیگران بیرون می‌آید. این فقط یک کارکرد دینی و اخروی نیست؛ این مفهوم کارکرد اقتصادی و اینجایی هم دارد. بحث از «برکت»، در درجه اول، بحث از گشایش و رشد روزی در همین جاست. کسی که معتقد به سازوکار برکت و کسب روزی حلال باشد، نمی‌تواند غیراخلاقی رفتار کند. مفهوم برکت و روزی حلال، رویکرد ما را به کشاورزی اخلاقی‌تر می‌کند.

ز) مبنای عقلی اخلاق

آنچه تا اینجا بیان شد همه به‌نوعی بیان خردپذیرانه اخلاق در کشاورزی و فلاح، به معنی عام، بود اما گاهی متفکران مسلمان تلاش کرده‌اند که برای اخلاق محیط زیستی، اخلاق رفتار با حیوانات و اخلاق فلاح، مبانی و استدلال‌های عقلانی هم ارائه نمایند. رویکرد عقلی و استدلالی بر لزوم زیست اخلاقی در حوزه فلاح، در سنت اسلامی مصادیقی داشته اما نیازمند تلاش جدی‌تر و بیشتری است و می‌تواند به‌عنوان یکی از مشوق‌های مهم برای ترویج و رونق اخلاق فلاح باشد. تلاش زکریای رازی در السیره الفلسفیه در دفاع و تشویق به رعایت حقوق حیوانات نمونه‌ای از آن رویکرد در فلاح حیوان و تعاملات با آن‌هاست.

ح) دعا به جای اوراد و طلسم‌ها

آثار نخستین و ترجمه‌های برخی منابع کشاورزی که به دست مسلمانان رسیده بود، گاهی آمیخته با اوراد و طلسم‌ها در خصوص کشت و زرع و ثمردهی درختان و محفوظ ماندن از آفات و غیره بود. برای نمونه کتاب الفلاحه النبویه از ابن وحشیه، مشهور از باورهای خرافی، سحر و تجویزهای غیرمعمول است. اما آرام آرام، در منابع این رشته، اوراد و طلسم‌ها جای خود را به ادعیه اسلامی داد. اینک برخی منابع این رشته به همراه ارائه فنون علمی زراعت، ادعیه‌های اسلامی را هم آورده‌اند و ارتباط دینی آن علوم را حفظ کرده‌اند^۲. عبور از خرافه‌گرایی به ریشه‌های معرفتی و عرفانی، وجهات اخلاقی دارد خصوصاً که برخی از این منابع، در حالی که در آموزش فن زراعت متمرکز هستند اما نکته اخلاقی مهمی را منتقل می‌کنند و آن، آزمودن هر آنچه دیگران گفته‌اند است. مثلاً ابن بیطار (اواخر سده ۶ ق) در کتاب الجامع ادعا می‌کند که آنچه از پیشینیان نقل کرده را خود به‌درستی آزموده است و تا نتیجه مثبت نگرفته، نقل نکرده است^۳. این رویکرد، ارزش اخلاقی مهمی در آموزش و ترویج صحیح صنایع از جمله کشاورزی دارد.

۱. ابن‌ابی‌جمهور، محمد بن زین‌الدین، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیه، قم: مؤسسه سید الشهداء (ع)، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص ۲۰۳.

۲. حجتی، مبنای نظری و کارکردهای فلاح‌نامه‌های دوره اسلامی، پیشین، ص ۸۷، ص ۱۷۷.

۳. همان، ص ۱۷۸.

۲-۳. اصول تبشیری

قرآن، روایات و توصیه‌های اخلاقی بزرگان فرهنگ و تمدن اسلامی، زارعان را به پایبندی به اخلاقیات و حقوق طبیعت و مظاهر آن اعم از گیاه و حیوان و حتی آب و هوا و خاک و غیره تشویق کرده‌اند. از جمله تشویق‌ها، تشویق به ثواب و پاداش است؛ اما تشویق و ثواب و پاداش هم وجه دنیوی دارد و هم وجه اخروی.

الف) فواید دنیوی

نقش پیامبر اسلام (ص) در رونق کشاورزی اعراب و تلاش برای نظام‌مند کردن آن در حوزه اقتصاد مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در اهتمام امرای مسلمان به امر زراعت، رابطه مستقیم رونق زراعت با افزایش خراج هم بوده که یکی از منابع مهم بیت‌المال به شمار می‌آمده است. به عبارتی نظام اقتصادی اسلامی به شدت به حرفه کشاورزی وابسته بوده است. استقلال اقتصادی مسلمانان و قطع نیاز به یهودیان زمان پیامبر از جمله علل مهم توجه ویژه پیامبر اسلام به امر زراعت بود.^۱ حرفه کشاورزی را گاه مقدم بر دیگر حرفه‌ها و صنایع دانسته‌اند و نقشی تمدن‌ساز در پیشرفت حیات بشری برای آن قائل بوده‌اند.^۲ متفکران مسلمان، از جمله ابن خلدون به درستی گفته‌اند که کشاورزی دست کم، یکی از راه‌های تأمین‌کننده معیشت و قوت و غذای مردم و نیز دواى آن‌هاست.^۳

ب) پاداش‌های اخروی

در فرهنگ اسلامی، فلاح و درختکاری، پاداش اخروی دارد.^۴ از پیامبر اسلام (ص) روایت کرده‌اند که فرمودند: «هر کس درختی بکارد، خدا به اندازه محصول آن، برایش پاداش می‌نویسد»^۵ فلاح و درختکاری، صدقه جاریه است،^۶ البته مشروط به آنکه همراه ظلم به دیگری نباشد،^۷ در اینجا فرقی هم نمی‌کند که ثمره آن نصیب انسان شود یا هر موجود جاندار دیگر.^۸ اگر ستمی که بر حیوانات می‌کنید بر شما بخشیده شود، بسیاری از گناهان شما بخشوده شده است.^۹ کشاورزی موجب آرمزش گناهان می‌شود. این آموزه و مانند آن‌ها، مشوق باورمندان به کشاورزی اخلاقی می‌شود.

۳-۳. اصول تندیری

فرهنگ اسلامی برنامه رشد اخلاقی خود را در حوزه کشاورزی یا زراعت و نیز دامداری، به کمک برخی عوامل بازدارنده هم پیش می‌برد. یادآوری و آگاهی‌دادن به کشاورزان و دامداران به زیان‌هایی دنیوی و اخروی که با نقض اخلاقیات در انتظار آن‌هاست می‌تواند نقش بازدارندگی مهمی داشته باشد.

الف) زیان‌های دنیوی

نقض اخلاقیات، از جمله، نقض حقوق الهی، مانند توکل، شکرگزاری، انفاق و پرداخت زکات^{۱۰}، پرهیز از اسراف و مانند آن‌ها که از مصادیق توصیه‌های اخلاقی دینی به کشاورزان و دامداران است زیان‌هایی دنیوی در پی دارد. روایات

۱. سندس سعید عزیز، سجاد دادفر و مهدی عزتی، «بررسی سیاست‌های زراعی حاکمان مسلمان در قرن اول هجری»، مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، ۱۴۰۲، دوره ششم، شماره ۱، صص ۲۸-۱.

۲. ابن خلدون، مقدمه، ترجمه گنابادی، پیشین، ج ۲، ص ۷۵۹.

۳. همان، ص ۷۵۸.

۴. مجلسی، بحار الانوار، پیشین، ج ۶، ص ۲۹۳.

۵. متقی، کنز العمال، پیشین، ج ۳، ص ۳۶۱.

۶. همان.

۷. همان.

۸. همان.

۹. همان، ج ۹، ص ۳۹.

۱۰. بقره (۲): ۲۶۷؛ توبه (۹): ۱۰۳؛ انعام (۶): ۱۴۱.

برخی از آن زیان‌ها را چنین شمارش کرده‌اند: ۱. تلف شدن مال^۱، ۲. خسارت دوبرابر^۲، ۳. هزینه‌شدن در راه اشار^۳، ۴. کمبود و قحطی^۴، ۵. از بین رفتن برکت زمین^۵، و ۶. مرگ چهارپایان^۶،

ب) زیان‌های اخروی

طبیعی است وقتی همه طبیعت و مظاهر آن آیات و نمودهای الهی شمرده می‌شوند، نقض آن‌ها دامن انسان را در آخرت هم رها نمی‌کند. روایات اسلامی مواردی از آن زیان‌های اخروی را برشمرده‌اند، از جمله بر اساس روایات، آزاررساندن به حیوانات موجب عذاب الهی می‌شود^۷؛ کسی که چنین کند مورد لعن پیامبر (ص) قرار می‌گیرد^۸؛ در قیامت حیوانی که به ناحق کشته شده باشد نزد پروردگار شکایت می‌کند^۹.

نتیجه

سه نکته از باب نتیجه لازم به ذکر است:

۱. اخلاق کشاورزی یا کشاورزی اخلاقی در دوره اسلامی مثل سایر مؤلفه‌های فکری و فرهنگی، از رهاورد پیشینیان از جمله ایران و یونان و هند و روم متأثر بوده است، اما هاضمه قوی فرهنگ و سنت اسلامی، که هم در قرآن و هم روایات انعکاس دارد، آن‌ها را در خود هضم کرده و به اندازه کافی صبغه اسلامی بر آن‌ها نشانده است. علاوه بر آن، تفکر اسلامی جان تازه‌ای به اصل کشاورزی و فلاح و به اصول اخلاقی لازم در این حوزه بخشیده است. مسلمانان توانستند منابع قابل توجهی در علم فلاح، نباتات، حیوانات و مسائل نزدیک به آن‌ها از قبیل دانش و فنون آبیاری، اصلاح نباتات و کاشت گیاهان دارویی و مانند آن‌ها تدوین کنند و حرفه کشاورزی به معنای عام را رونق بدهند و حتی پیش از تحولات مدرن در اروپا، پیشتاز باشند و به رشد این علوم در سنت غربی هم کمک شایانی کنند.
۲. با اینکه تاریخ و فرهنگ اسلامی پر از آموزه‌های مشوق و زمینه‌ساز رشد اخلاق در کشاورزی، به معنای عام آن، شده است اما در دوره اسلامی منبع مستقلی که به «اخلاق کشاورزی» اختصاص یافته باشد به دست نیامد. گرچه این شرایط منجر به تدوین و تعیین حوزه معرفتی مشخصی با عنوان «اخلاق کشاورزی» یا «اخلاق فلاح» نشده است اما به شکل‌گیری کشاورزی و فلاح اخلاقی خیلی کمک کرده است. از حوزه‌های معرفتی و مطالعاتی رایج در سنت اسلامی، فقه بیش از دیگر حوزه‌های مطالعاتی به تبیین احکام، اخلاق و یا تدوین حقوق در حوزه کشاورزی پرداخته است و عجیب آنکه حوزه مطالعاتی اخلاق کمترین توجه را به حقوق و بیان اخلاقیات این حوزه نشان داده است. هیچ اخلاق‌پژوهی را سراغ نداریم که به این امر مستقل توجه نشان داده باشد. با این همه، نیاز به تأکید مجدد است که متون اسلامی به اندازه کافی بسترهای معرفتی و انذار و تبشیرهای لازم را برای زیست اخلاقی در عرصه‌های کشاورزی در خود دارد.
۳. طبیعی است که ره‌آورد های علوم و تمدن جدید، مسلمانان را هم در برخی تفسیرها و برداشت‌ها از حقوق در حوزه فلاح به‌ویژه حقوق حیوانات با چالش‌هایی مواجه کرده باشد. کتاب حیوانات در سنت اسلامی و فرهنگ‌های مسلمانان

۱. مجلسی، بحارالانوار، پیشین، ج ۹۳ ص ۱۳۰.

۲. فیض کاشانی، محمد، الوافی، اصفهان: مکتبه الإمام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) العامه، ۱۴۰۶ق، ج ۱۰ ص ۴۲.

۳. مجلسی، بحارالانوار، پیشین، ج ۹۳ ص ۱۳۱.

۴. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تهران: جهان، بی‌تا، ج ۲ ص ۲۹.

۵. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۳، ص ۵۰۵.

۶. حر عاملی، وسائل الشیعه، پیشین، ج ۹، ص ۳۱.

۷. طبرسی، حسین بن فضل، مکارم الاخلاق، قم: شریف، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۲۸۰، ح ۸۶۴.

۸. متقی، کنز العمال، پیشین، ج ۹، ص ۲۹.

۹. همان، ج ۱۵، ص ۱۶.

نوشته ریچارد سی. فولز، از جمله آثار مهمی است که به چالش‌های اخلاقی در حال تحول که مسلمانان در مواجهه با پیشرفت‌های فناوری در کشاورزی و رفاه حیوانات با آن روبه‌رو هستند می‌پردازد و به تأمل در باورهای سنتی تشویق می‌کند. با ادغام دیدگاه‌های تاریخی، عرفانی و مدرن، فولز درک دقیقی از چگونگی تحول و ادامه تحول دیدگاه‌های اسلامی درباره حیوانات ارائه می‌دهد.^۱ تدوین اخلاق کشاورزی هر قدر پشتوانه‌ها و پیشینه‌های قوی داشته باشد، در دوره معاصر نمی‌تواند نسبت به این دغدغه‌ها و چالش‌ها بی‌تفاوت باشد.

The History of Agricultural Ethics in Islamic Culture and Civilization

Fallah, R.

PhD in Islamic philosophy, researcher and teacher of professional ethics

Corresponding author's email: fallah2009@ut.ac.ir

Abstract

Muslim scholars considered ethical agriculture to be a cornerstone of civilization. Therefore, familiarizing Muslim intellectuals with the history of agricultural ethics in Islamic culture and civilization will sustain this role. Agricultural ethics in the Islamic tradition, in addition to Islamic sources, have also been influenced by ancient Iranian and Greek knowledge. However, they have not been dedicated to independent treatises; rather, they are integrated within other sources and writings of Muslims. The ethical topics and issues in the field of agriculture (farming, gardening, fisheries, and animal husbandry) are very diverse and multifaceted in the written heritage of Muslims, intersecting with many domains. In the Islamic tradition, there is no clear distinction between ethics, rights, and rulings. As such, the historical account of agricultural ethics shows an interweaving of ethics with rights and rulings. Fortunately, in addition to the individualistic approach, an organizational or institutional and structural approach to agricultural ethics (in the broad sense) is also observed. Although independent sources on agricultural ethics did not emerge during the Islamic period, the fundamental epistemological, admonitory, and evangelical teachings of Islam are profound for the development of ethical agriculture.

Keywords: Agricultural Ethics, Ethical Agriculture, Animal Rights, Agriculture (or Farming), Cultivation (or Crop Farming)

1 . Foltz, Richard. Animals in Islamic Tradition and Muslim Cultures, Oxford: One World, 2006.

خلفیه الأخلاقیات الزراعیة فی الثقافة والحضارة الإسلامیة رستم فلاح

دکتوراه فی الفلسفة الإسلامیة، باحث ومدرس فی الأخلاق المهنيّة

ملخص

كان العلماء المسلمون يعتبرون أنّ للزراعة الأخلاقية دوراً في بناء الحضارات، ولذلك فإنّ معرفة المثقفين المسلمين بتاريخ الأخلاق الزراعية في الثقافة والحضارة الإسلامية ستساهم في استمرار هذا الدور. تغذت أخلاقيات الزراعة في التراث الإسلامي - بالإضافة إلى المصادر الإسلامية - على المعارف الإيرانية واليونانية القديمة أيضاً، لكنها لم تخصص رسائل مستقلة لذلك، بل جاءت ضمن وتحت مصادر ومؤلفات المسلمين الأخرى. الموضوعات والمسائل الأخلاقية في مجال الزراعة (الزراعة، البستنة، مصايد الأسماك وتربية الحيوانات) في التراث المكتوب للمسلمين متنوعة جداً ومتعددة، وتتداخل مع العديد من المجالات. لا يُرى تمييز واضح في التراث الإسلامي بين الأخلاق والحقوق والأحكام، ولذلك فإنّ تقرير تراث الأخلاق الزراعية يظهر نوعاً من التشابك بين الأخلاق والحقوق والأحكام، ولكن لحسن الحظ - بالإضافة إلى النهج الفردي - يُرى النهج التنظيمي أو المؤسسي والنبوي للأخلاق الزراعية (بالمعنى العام). وعلى الرغم من أنه لم تتشكل مصادر مستقلة في العهد الإسلامي حول الأخلاق الزراعية، إلا أنّ التعاليم المعرفية والتحذيرية والتبشيرية الإسلامية الأساسية عميقة جداً لتعزيز نمو الزراعة الأخلاقية.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، حقوق الحيوان، الزراعة،

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه (صبحی الصالح). (۱۴۱۴ق). قم: مؤسسه دار الهجره.

ابن اسعد، الطبقات الكبرى، بيروت: دار صادر، بی تا.

ابن العوام، الفلاحه الاندلسيه، انور اوبسويلم و ديكران. (۱۴۳۳ق). اردن: مجمع الغه العربيه الاردني.

ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون. (۱۳۸۲). ترجمه محمد پروين گنابادی، تهران: علمی فرهنگی.

ابن وحشية، ابوبکر احمد بن علی، فلاحه النبطيه، توفيق فهد. (۱۹۹۳م). دمشق: معهد العلمی الفرنسي للدراسات العربيه.

ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین. (۱۴۰۳ق). عوالی اللتالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیّه، قم: مؤسسه سید الشهداء (ع).

ابن بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تهران: جهان، بی تا.

احمد زاده، م.ا. بایرام، م. (۱۳۹۴). «دانش کشاورزی در اندلس بر مبنای الفلاحه الاندلسیه ابن عوام»، پژوهشنامه تاریخ و تمدن اسلامی،

سال چهل و هشتم، شماره یکم، صص ۲۸-۷.

اخوان الصفا. (۱۴۱۲ق). رسائل اخوان الصفا و خلان الوفا، بيروت: الدار الاسلاميه.

اصغری لمفجانی، ص. (۱۳۸۴). اصول تربیت زیست محیطی در اسلام، تهران: انتشارات سپهر.

بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، دمشق: دار ابن کثیر، بی تا.

برقی، احمد بن محمد بن خالد. (۱۳۷۱). المحاسن، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین حسین، قم: دار الکتب الاسلامیه.

بهرامی، ت. (۱۳۳۰). تاریخ کشاورزی ایران، تهران: چاپخانه تهران.

البوص، جمال. (۲۰۱۷). «العرب والزراعة» نقديہ لموقف المؤرخ العلامة ابن خلدون «مجلة العلوم الاجتماعيه و

الانسانيه، جامعه بوضياف بالمسيلة، الادوره ۷، شماره ۱۲.

بيك باباپور، ی. (۱۳۹۳). فهرست توصیفی دستنوشته های کشاورزی و فلاحه دوره اسلامی در کتابخانه های ایران و برخی کتابخانه

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

های جهان، نشر اردهال.

- بیهقی، احمد بن حسین . (۱۴۰۸ق). الآداب، اعتنی به و علق علیه ابو عبدالله السعيد المندوه، بیروت: موسسه الكتب الثقافیه.
- تیشه یار، ماندانا، «پاس داشت محیط زیست در اسطوره های ایرانی؛ نگاهی به شاهنامه».
- ثعالبی، ابو منصور. (۱۳۸۵). تحسین و تقبیح، ترجمه محمد ساوی، تهران: بی نا.
- جمالی کلور، س. (۱۳۹۳). بررسی حقوق حیوانات در فقه اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علیرضا عابدی سرآسیا، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- جواد، علی. (۱۹۷۶م). المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، بیروت: دارالعلم.
- جواد آملی، ع. (۱۳۹۸). اسلام و محیط زیست، تنظیم و تحقیق، عباس رحیمیان، قم: مرکز نشر اسراء.
- جواد، م، مسعودی، ا. (۱۳۹۳). «حقوق حیوانات از منظر اسلام»، نشریه پژوهشهای اخلاقی، سال چهارم، شماره دوم، صص ۴۸-۲۱.
- حجتی، ص. (۱۳۹۸). مبانی نظری و کارکردهای فلاحت نامه های دوره اسلامی (سده ۴ تا ۷ هجری)، پایان نامه دکتری، استاد راهنما: مهدی محقق، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده غرب شناسی و علم پژوهی گروه تاریخ علم..
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۷۲). وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، تهران: اسلامیه.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البیت.
- حسن بن فضل طبرسی. (۱۴۱۲ق). مکارم الاخلاق، قم: شریف.
- حکیمی، محمدرضا، الحیاه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷-۱۴۰۸ق..
- حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق). قواعد الاحکام، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- دمیری، شیخ کمال الدین، حیات الحيوان الکبری، بیروت: دارالفکر، بی تا.
- رازی، ف؛ د. (۱۳۹۴). جوامع العلوم، سیدعلی آل داوود، تهران: بنیاد موقوفات افشار.
- رازی، محمد بن زکریا. (۱۳۴۳). السیره الفلسفیه، تصحیح و مقدمه پل کراوس، ترجمه عباس اقبال، تهران: دانشکده ادبیات.
- سازمان خواربار و کشاورزی جهانی (فائو). (۱۳۸۹). «اخلاق در کشاورزی: مجموعه اصول اخلاقی فائو (FAO)»، مترجمان: هادی ویسی، کورس خوشبخت، هومان لیاقتی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- سبزواری، ملا محمد باقر. (۱۳۸۳). روضه الانوار عباسی، تهران.
- ستندیدج، ت. (۱۳۹۳). خوراک و تاریخ، تهران: چشمه..
- سرخسی، آبی سهل، المبسوط، دار المعرفه، (۱۴۰۹ق).
- سعدی شیرازی. (۱۳۹۲). بوستان، به اهتمام محمد علی فروغی، کتاب همراه.
- سعید عزیز، سندس، سجاد دادفر و مهدی عزتی، «بررسی سیاست های زراعی حاکمان مسلمان در قرن اول هجری»، مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل، ۱۴۰۲، دوره ششم، شماره ۱، صص ۲۸-۱.
- صبوری فر، ف. (۱۳۹۴). «بررسی آموزه های زرتشتی در پاسداشت محیط زیست»، اولین همایش ملی پژوهش های کاربردی در نگهداشت محیط زیست، آب و منابع طبیعی، دانشگاه اراک.
- طباطبایی، م، ح. (۱۳۸۰). ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. دفتر انتشارات، بی-تا.
- طبرسی، فضل بن حسن، الآداب الدینییه، مقدمه، تصحیح و ترجمه احمد عابدی، قم: زائر.
- الطرابلسی، بوراوی. (۲۰۰۵م). نشأ العلم الفلاحه العربی، کلیه الآداب والفنون والإنسانیات بمنوبه.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۰). تهذیب الاحکام، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

- عاملی، زین الدین علی جبلی. (۱۴۱۳ق). مسالک الافهام، قم: بنیاد معارف اسلامی.
- العسقلانی، ابن حجر، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، المدینه المنوره، بی تا.
- عمید زنجانی، ع. (۱۳۸۳). فقه سیاسی، تهران: امیرکبیر.
- غرناطی، ابوعبدالله، زهره البستان و نزهه الذهان. (۲۰۰۵م). الدار الدولیه للاستثمار الثقافیه.
- الفراهیدی، الخلیل. (۲۰۰۳م). کتاب العین، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- فلاح، ر. (۱۴۰۲). اخلاق پژوهی در تمدن اسلامی تا سده ششم، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.
- فلاح، ر. (۱۳۹۵). چالش های وقف زمین در ایران، کرج: رهام اندیشه.
- فیض کاشانی، محمد، الوافی. (۱۴۰۶ق). اصفهان: مکتبه الإمام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) العامه.
- قلقشندی، احمد بن علی، صبح الاعشی فی صناعه الانشاء، تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت: دارالکتب العلمیه، بی تا.
- کلانتری ارسنجانی، ع.ا. (۱۳۸۱). «فقه شیعه و حقوق حیوانات» فقه، ش ۹ (شماره ۳۳-۳۴).
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۶۳). الکافی. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- گات ها، ترجمه رستم شهزادی، تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۷۷.
- لمبتون، آن. ک.س. (۱۳۴۶). «تکامل نظام اقطاع در ایران قرون وسطی»، ترجمه عطاءالله نوریان، نگین، شماره ۳۴.
- متقی، علی بن حسام الدین، و دمیاطی، محمود عمر. (۱۴۱۹ق). کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مجلسی، م.ب. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، بیروت: موسسه الوفاء.
- محقق داماد، س.م. (۱۴۰۰). «قرآن تذکاری برای مقدس بودن طبیعت است»، در نشست «تغییر اقلیم و نقش ادیان» در واتیکان به آدرس: <https://www.salamatnews.com/news/318631/%D8>
- محقق، م. منصوری، ع. حجتی، ص. (۱۳۹۹). «نقش نظام طبایعی در علم فلاحت دوره اسلامی»، نشریه فلسفه علم، سال دهم، صص ۲۷۳-۲۹۴.
- محمدی ری شهری، م. (۱۴۱۶ق). میزان الحکمه، قم: دارالحديث.
- مزدآپور، ک. (۱۳۶۸). «اندرز کودکان»، چیستا س ۶، ش ۷ و ۸.
- ملک حسینی، ا و همکاران. (۱۳۹۸). «نقدی بر جهان بینی های چهارگانه اخلاق کشاورزی بر اساس دیدگاه وندل بری»، فصلنامه اخلاق
- در علم و فناوری، سال چهاردهم، شماره ۴، صص ۷-۱۳
- ملک حسینی، ا. (۱۳۹۷). تشریح اخلاق کشاورزی در اکولوژی انسانی شهرستان سنقر، رساله دکتری رشته توسعه کشاورزی، استاد راهنما: دکتر علی اصغر میرک زاده، دانشگاه رازی، دانشکده کشاورزی.
- موسوی جزایری، ه. (۱۳۹۱). حقوق الحيوانات فی القرآن و الحديث، قم: ناجی الجزائری.
- موسوی خمینی، ر.ا. (۱۳۷۸). صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- میرطالبی، ص. (۱۳۹۲). تأثیر اخلاق در توسعه کشاورزی، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر حمیدرضا ضیایی، رشته فلسفه اخلاق، دانشگاه پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی، گروه الهیات.
- نراقی، مهدی، جامع السعادات، بیروت: اعلمی، بی تا.
- نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل الشیعه، موسسه آل البيت، بی تا.
- Dhalla, Homi B. (1991). The Avestan view of ecology, K.R. Cama Oriental Institute, Bombay Foltz, R. & Saadi-nejad, M. (2007). Is Zoroastrianism an ecological religion? Journal for the Study of Religion, Nature and

Culture, 1 (4), 413-430.

Foltz. Richard. Animals in Islamic Tradition and Muslim Cultures, Oxford: One World, 2006. https://www.civ-lica.com/Paper-ENVCONF01-ENVCONF01_066.html. <https://www.razavi.news/vdcjtvvet.uqev8zsffu.html>.
Salah Zaimeche. "Agriculture in Muslim civilization: A Green Revolution in Pre-Modern Times" Published on: 25th December 2001. <https://muslimheritage.com> www.parsibaan.com/?p=1786.

نوتری ژنومیکس از منظر اخلاق، حقوق و اکوسیستم

عبدالحسن کاظمی

PhD و فلوشیپ اخلاق زیست، پزشکی، استاد و رئیس مرکز تحقیقات فلسفه و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز

نویسنده مسئول: Email: Kazemi1338@Gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کاظمی، ع. (۱۴۰۳)، نوتری ژنومیکس از منظر اخلاق، حقوق و اکوسیستم.. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

“نوتری ژنومیکس Nutrigenomics” مبحث تخصصی بررسی نقش غذا و تغذیه را در بیان ژن هاست و به عنوان تخصصی میان رشته ای دارای همپوشانی مابین دو رشته تغذیه و ژنتیک، اثر نوع رژیم غذایی بر نحوه بیان و فعالیت ژن ها را مطالعه می نماید. در واقع “نوتری ژنومیکس” زیر مجموعه اپی ژنومیکس Epigenomics محسوب می شود. اپی ژنومیکس به مفهوم بررسی اثرات عوامل محیطی خارج از ژنوم بر روی ژنوم، ژن ها و بیان ژن هاست و “نوتری ژنومیکس” با توجه به تفاوت های ژنتیکی در انسان ها و پلی مورفیسم ژنی Gene Polymorphism، علم بررسی اثرات جیره غذایی بر ژنوم هست که یک مبحث مهم دارای حیطه همپوشان با نوتری ژنومیکس، موضوع مواد غذایی مهندسی شده ژنتیکی Genetically Modified (GM) و هکذا GMOs (میکروارگانسیم های مهندسی شده ژنتیکی) است. البته “نوتری ژنومیکس” به صورت ماهوی، دارای حوزه های همپوشان زیادی با شاخه های تخصصی ژنتیک مانند “لیپیدومیکس” و “گلیکومیکس” و “فارماکوژنومیکس” و “توکسیکوژنومیکس” و “متابولومیکس” و “سیتومیکس” و.... و در نهایت، “سیستم بیولوژی” می باشد. در این میان البته از منظر اخلاق و حقوق و توجه به ضرورت حفظ تعادل زیستی و پایداری اکوسیستم، مسایل قابل تاملی در باب مواد غذایی مهندسی شده ژنتیکی و هکذا GMOs (میکروارگانسیم های مهندسی شده ژنتیکی) از منظر ایمنی و سلامت GM و GMOs ها، مقررات بین المللی و کشوری ناظر و حافظ ایمنی و سلامت GM و GMOs ها، حقوق مصرف کنندگان GM و GMOs ها، حفظ تعادل زیستی و پایداری اکوسیستم کره زمین در شرایط شیوع و ترویج GM و GMOs ها، حوزه مجاز دستکاری ژنوم موجودات زنده و همچنین مباحث و مناقشات ماهوی و فلسفی مربوط به تبدیل و قلب ماهیت موجودات زنده با دستکاری ژنتیکی ژنوم آن ها قابل طرح است.

واژگان کلیدی: نوتری ژنومیکس، اپی ژنتیک، اخلاق، حقوق، اکوسیستم

مقدمه و بیان مسئله

“نوتری ژنومیکس Nutrigenomics” مبحث تخصصی بررسی نقش تغذیه را در بیان ژن هاست و به عنوان تخصصی میان رشته ای دارای همپوشانی مابین دو رشته تغذیه و ژنتیک، اثر نوع رژیم غذایی بر نحوه بیان و فعالیت ژن ها را مطالعه می نماید. در واقع “نوتری ژنومیکس” زیر مجموعه اپی ژنومیکس Epigenomics محسوب می شود. اپی ژنومیکس به مفهوم بررسی اثرات عوامل محیطی خارج از ژنوم بر روی ژنوم، ژن ها و بیان ژن هاست و “نوتری ژنومیکس” با توجه به تفاوت های ژنتیکی در انسان ها و پلی مورفیسم ژنی Gene Polymorphism، علم بررسی اثرات جیره غذایی بر ژنوم

است. البته با توجه به تاثیر پذیری بیشتر رشد و سلامت کودکان و نوزادان (و همچنین مثلاً) افراد دارای بیماری های خاص مانند سندرم های متابولیکی و...) از رژیم غذایی، "نوتری ژنومیکس" دارای حوزه مطالعاتی گسترده تری در این گروه از جامعه انسانی است و همچنین با مباحثی مانند فارماکو ژنومیکس و توکسیکوژنومیکس و... همپوشانی هایی نیز دارد.

یک بحث مهم دارای حیطه همپوشان با نوتری ژنومیکس، موضوع مواد غذایی مهندسی شده ژنتیکی (تراریخته) Living Modified (GM) Genetically Modified و هکذا GMOs (میکروارگانیسم های مهندسی شده ژنتیکی یا Living Modified Organisms (LMOs) است که هم از نظر خود ماده غذایی مهندسی شده ژنتیکی (برنج، ذرت، گندم، گوجه فرنگی و...)، هم از نظر بوته و گیاه و احیاناً حیوان دستکاری شده ژنتیکی و هم از نظر ایمنی و سالم بودن مواد غذایی دستکاری شده ژنتیکی قابل بحث و دقت است بویژه آنکه هم اکنون، مسایلی مانند ایجاد پوشش واکسیناسیون با استفاده از مواد غذایی دستکاری شده ژنتیکی دارای قابلیت ایمنوژناسیون برای انواع بیماری ها و عفونت ها نیز مطرح می باشد. Pavlidis, C (۲۰۱۵) "نوتری ژنومیکس" بر اساس شواهد حاصل از "پروژه ژنوم انسان (Human Genome Project (HGP)" و "پروژه HapMap" و "پزشکی فردمند یا شخصی شده" Personalized Medicine سه استراتژی بنیادی را دنبال می کند: ۱- افزایش فهم تاثیر عوامل تغذیه ای بر مکانیسم های بیوشیمیایی، متابولیک، فیزیولوژیک، تنظیم هموستازی و مکانیسم ایجاد اختلال در این اعمال.

۲. بررسی اختلالات و بیماری های وابسته به رژیم غذایی (مثلاً حساسیت غذایی و یا عدم تحمل مواد غذایی خاص) و نحوه بروز این بیماری ها با توجه به میزان حساسیت ژنوتیپ افراد به عوامل تغذیه ای.

۳. هدف گذاری های مداخله تغذیه ای و پروتکل های رژیم غذایی جهت اعاده هموستازی طبیعی با هدف ممانعت از بروز اختلالات وابسته به تغذیه.

به عنوان مثال دیابت تیپ ۲ یک مورد مشخص از تاثیر متقابل ژنوتیپ و رژیم غذایی است این سندرم عموماً "در افراد چاق و بی تحرک و گروه های کوچک خاص دیده می شود و علائم دیابت تیپ ۲ با افزایش تحرک و کاهش دریافت کالری بویژه از طریق مصرف چربی قابل تخفیف است که مفهوم اثر استرس های متابولیکی بر سندرم متابولیکی را دارد. روشن است که تمرکز "نوتری ژنومیکس" بر روی تغذیه نوزادان، حوزه های علمی جدید و دستاوردهای تعیین کننده ای را در مورد تغذیه مادران حامله، شیرده و همچنین رژیم غذایی در دوران نوزادی و شیر خوارگی به دست خواهد داد همچنانکه در زمینه مداخلات مبتنی بر تغذیه (نه دارو) در مورد کودکان مبتلا به بیماری های تغذیه ای، متابولیکی و حساسیت های غذایی پیشرفت موثری ایجاد خواهد کرد.

در این میان البته از منظر اخلاق و حقوق و توجه به ضرورت حفظ تعادل زیستی و پایداری اکوسیستم، مسایل قابل تاملی در باب مواد غذایی مهندسی شده ژنتیکی (GM) Genetically Modified و هکذا GMOs (میکروارگانیسم های مهندسی شده ژنتیکی) قابل طرح است. یکی از این مسایل آزادی انتخاب خوراک و غذا توسط عموم جامعه و مصرف کنندگان مواد غذایی است. برخورداری کامل از این حق، موضوع حساسی است فلذا، چون عموم مردم حتی مسلم در مورد لزوم علامت گذاری مواد غذایی مهندسی شده ژنتیکی (GM) Genetically Modified و GMOs (مثلاً در مورد غذاهای پروتئوتیک) برای استفاده یا عدم استفاده از این مواد دارند، باید به درستی درک و روشن شود که منظور از مصرف کننده و حقوق مصرف کننده در این عرصه چیست؟

حقوق مصرف کننده شامل: حق حفظ سلامت، دریافت اطلاعات، انتخاب، عرضه، دریافت خسارت، آموزش و تعلیم در مورد مواد غذایی GM و مواد جدید GMOs عرضه شده به بازار، برآوردن نیازهای اصلی خود و محیط زندگی خود و بالاخره حق تمیز و تشخیص مصلحت خود و افراد و محیط تحت تکفل خود است.

مواد و روش ها:

از منظر ژنتیک مولکولی، جیره غذایی از طریق اپی ژنتیک بر متیلاسیون DNA، تغییرات هیستونی، الحاق هیستون های متفاوت به نوکلئوزوم ها، تغییر شکل نوکلئوزوم، تغییرات کروماتینی وابسته به آدنوزین ۵- تری فسفات، کاربرد مسیرهای RNAi و RNA های غیر کد گذار، بی والانسی کروماتین و ... اثر می گذارد و به پیامدهایی در تغییر عملکرد ژن بدون تغییر در سکانس DNA می انجامد.

تغییر بیان فاکتورهای مرتبط به Pluri potency مانند Oct4، Oct3، Sox2، NANOg می تواند به طور ناپایدار فعالیت ژن های خاصی را کنترل نماید که نشان دهنده نقش عوامل اپی ژنتیک در تغییر آرایش و بیان ژنی است و با متیلاسیون و یا دمتیلاسیون لیزین رزیدو شماره ۴ و شماره ۲۷ از هیستون H3 ارتباط دارند. حفظ حافظه اپی ژنتیک بعنوان تاثیر شرایط تغذیه ای تحت عنوان نوتری ژنومیکس بر روی ژنوم و ژن ها می تواند به دو شکل: ۱- عکس العمل محدود ژن و ژنوم ۲- عکس العمل پایدار ژن و ژنوم به شرایط تغذیه ای بررسی گردد.

تغییرات ایجاد شده در بیان ژن به علت شرایط تغذیه ای می تواند مدتی طولانی در حافظه سلول باقی بماند. روشن شده است که عواملی مانند والپوریک اسید و 5AZac به عنوان مهار کننده متیلاسیون DNA، فاکتورهای تغییر دهنده کروماتین مانند ISWI و Brg1 و رتینوئیک اسید در برنامه ریزی و باز آرایشی مجدد هسته سلولهای سوماتیکی Somatic Cell موثرند (2022 Lal MK, et al)

با توجه به مباحث فوق، مشخص می گردد که "نوتری ژنومیکس" دارای ارتباطات و حوزه ای همپوشان زیادی با شاخه های تخصصی ژنتیک مانند "لیپیدومیکس" و "گلیکومیکس" و "فارماکوژنومیکس" و "توکسیکوژنومیکس" و "متابولومیکس" و "سیتومیکس" و در نهایت، "سیستم بیولوژی" می باشد. نوتری ژنومیکس تاکید دارد که مواد متشکله رژیم غذایی؛ در واقع سیگنال هایی موثر بر ریسپتورها و سیستم های حساس دریافت این سیگنال ها در اجزای ژنوم و سلول هستند که بر بیان ژن ها و در نتیجه، تولید سیتوکاین ها، هورمون ها، انترلوکین ها، انتی بادی ها، آنتی ژن ها، نوروترانسمیترها، پروتئین های ساختاری و... در نهایت، همه فرآیندهای متابولیکی و سلولی اثر می کنند.

فرضیه های بنیادین "نوتری ژنومیکس" در مورد ارتباط بین ژنتیک و غذا و تغذیه شامل حوزه های زیر است:
الف- اهمیت پلی مورفیسم تک نوکلئوتیدی و جهش های نقطه ای ژن ها در متابولیسم مواد غذایی و بیو اکتیویته چرخه های متابولیکی و واسطه های بیوشیمیایی و متابولیکی

ب- اهمیت مواد غذایی و بخصوص میکروبیوتاینت ها در القاء بیان ژن با توجه به زمینه ژنتیکی خاص هر فرد

ج- اهمیت نوع رژیم غذایی جیره بر سلامتی و یا عدم سلامتی عمومی بدن با توجه به زمینه ژنتیکی خاص هر فرد
ل- اهمیت مواد غذایی و بخصوص میکروبیوتاینت ها در تنظیم بیان ژن و تاثیر تنظیم بیان ژن ها در شروع، گسترش، و شدت بیماری ها بویژه حساسیت های غذایی، بیماری های متابولیک و مزمن و...

د- اهمیت مداخله تغذیه ای و تنظیم شرایط تغذیه ای با توجه به ژنوتیپ هر فرد برای جلوگیری، تسکین و یا بهبود بیماری ها

نتایج و بحث

امکان تغییر بیان ژن ها بر اثر جیره غذایی به صورت سویچینگ ژنی، مبحث "نوتری ژنومیکس" و به تبع آن "متابولومیکس" و "سیتومیکس" و.. را در علوم پزشکی از نظر استفاده کاربردی به بحثی تعیین کننده ارتقاء خواهد داد

که شاید مصداق تحقق «غذا بعنوان دارو» در سطح ژنومی و ژن باشد که استفاده از «غذا بعنوان دارو» بویژه در کودکان و نوزادان و خانم های حامله، و مداخلات پزشکی و پروتکل های درمانی مبتنی بر غذا (نه دارو) با توجه به مبانی «توتری ژنومیکس» چشم انداز بسیار رضایت بخشی را برای آینده علوم پزشکی و علوم حوزه کشاورزی و تغذیه ترسیم می نماید. بدیهی است که فهمیدن حقوق مصرف کننده مواد غذایی GM و GMOs موضوع اتونومی و استقلال در استفاده از این مواد را در پی دارد. استقلال، توانایی نشان دادن اراده خود به عنوان فاعل ارادی محتار، حفظ هویت از طریق انتخاب و تصمیم گیری در محدوده رفتارمورد تمایل برای مصرف یا عدم مصرف مواد غذایی GM و GMOs است. اتونومی و استقلال با پترنالیزم پدرسالاری در تضاد است که در آن شخصی یا نهاد مستقر در موضع قدرت و تصمیم گیری یا سیاستگذاری برای مصلحت دیگران بدون رضایت خود آنان تصمیم می گیرد.

همچنین در باب تولید مواد غذایی GM و GMOs و احیاناً گیاهان و جانوران شیمیر، این مناقشه فلسفی و به تبع آن مجادلات اخلاق و حقوقی پیش می آید که: حوزه مجاز دستکاری ژنوم موجودات زنده تا کجاست؟ ایجاد صفات جدید حیاتی با دستکاری ژنوم موجودات زنده حتی تا مرز بروز تبدیل و تبدل در هویت ژنتیکی موجودات زنده چه مفهوم هویتی dignity در بردارد؟ آیا اساساً سازگاری پروتئومیک، متابولومیک و سیتومیک در کلیت بیولوژیکی یک موجود زنده در صورت انتقال حجم و میزان وسیعی از ماده ژنومی بیگانه مقدور می باشد؟ و ... هکذا اینکه آیا دستکاری ژنوم موجودات به منزله "دخاله در خلقت" است؟ که با مفاهیم و مضامین مرتبط با "لا تَبْدِيلَ لِحَلْقِ اللَّهِ" (آیه ۳۰، سوره روم) در تضاد و تناقض قرار می گیرد؟

قدرت تکنیکی برای ایجاد تبدیل و تبدل در هویت ژنتیکی یک موجود زنده با انتقال میزان وسیعی از ماده ژنتیکی بیگانه، مفهوم "طبیعت دوم" secondary nature و یا "خلق مجدد طبیعت Nature recreating" مطرح می نماید و به تبع آن ابهامات فکری و مناقشات اخلاقی در مورد جواز عقلایی، اخلاقی، زیستی در مورد این دستکاری ها و ماهیت موجودات حاصل از این روندها مطرح می گردد و شبهه دخالت در خلقت، ایجاد تغییر و تبدل در آفرینش و ایفای نقش خالق playing GOD مطرح می شود.

استدلال شده است که هر گونه دستکاری ژنتیکی در عرصه تغییر صفات و توانایی های حیاتی و ژنومی موجودات زنده اعم از میکروارگانیسم ها، گیاهان و جانوران، حتی اگر به تغییر اساسی ژنوم موجود زنده منجر شود و به تبع آن، تغییر و تبدل در هویت ژنتیکی موجود زنده ای در چنان مقیاس عمیق و وسیعی اتفاق بیافتد که به منزله ابداع ژنتیکی و ایجاد هویت ژنتیکی و بیولوژیکی جدیدی تلقی گردد باز هم "خلق" به صورت مفهومی و معنایی اتفاق نیفتاده و آفرینشی واقع نشده است و وقوع وجود جدید محقق نگردیده است زیرا عملکرد مهندسین ژنتیک برای بوجود آوردن حتی یک موجود دارای هویت بیولوژیکی بی سابقه، در چهارچوب مباشرت و بصورت "مباشر" انجام می گیرد نه در چهارچوب "سببیت" و به عنوان "مسبب".

بحث: تحلیل معرفت شناسانه موضوع "طبیعت جدید" روشن می سازد که توانایی مهندسین ژنتیک ۱- بر اساس رابطه علت و معلولی، ۲- مطابق الگوی حیاتی سازگار کره زمین، ۳- بر مبنای فرایندهای بیولوژیکی موجودات زنده کره زمین ۴- با استفاده از مواد اولیه مخلوق و موجود و در سایه توانایی علمی مخلوقی بنام انسان، ۵- منجر به پیدایش موجود زنده ای با ویژگی های حیاتی جدیدی می گردد و این موضوع، مفهوم Playing GOD را افاده نمی کند و بنابراین مهندسین ژنتیک، "علیت معده" هستند نه "علت تامه"، و معین اند نه عامل؛ و شبهه "خلق مجدد طبیعت" استخدام نابجای واژگان برای مفهوم تجربی خاصی برای اذهان غیر تخصصی است.

از منظر تعادل زیستی و پایداری اکوسیستم، شبهاتی مطرح است که آیا ایجاد صفات و یا حذف صفات ژنتیکی در مواد غذایی GM و GMOs تا مرز ظهور و بروز صفات جدید و حتی ناشناخته و همچنین تبدیل و تبدل در هویت ژنتیکی و بیولوژیکی موجودات زنده، چه مفهوم هویتی dignity دارد؟ و یا به چه مفهوم هویتی می انجامد؟ مشکلات سازگاری و تطابق پروتئومیک، متابولیکی و سیتومیک کیلیت بیولوژیکی یک موجود زنده در صورت انتقال و یا حذف میزان وسیعی از ماده ژنومی آیا قابل پیش بینی اند؟ قابل مدیریت اند؟ هویت ژنتیکی و یا اساساً کل هویت این موجودات زنده چگونه ارزیابی خواهند شد؟ این گونه موجودات از منظر فلسفی، "عین" موجودات موجود و مدل محسوب می شوند و یا "مثل" و "شبه" موجودات مدل؟ آیا جواز عقلایی، اخلاقی، زیستی، حقوقی و... برای چنین دستکاری هایی وجود دارد؟ تعادل زیستی کره زمین، ایمنی زیستی، ایمنی مواد غذایی، روابط زیستی این موجودات تراریخته با همدیگر و با مدل های اولیه چگونه خواهد بود؟ موجودات تراریخته دارای هویت ژنتیکی فاقد سابقه در حافظه تکاملی کره زمین بویژه در سطح موجودات جانوری و علی الخصوص موجودات جانوری عالی مانند پریمات ها، پریمات های عالی و حیوانات انسان های ترا ریخته، روابط اجتماعی خود را با هم چگونه تنظیم خواهند کرد؟ آیا پیدایش ابر انسان ها یا «فوق انسان superhuman» محقق خواهد شد؟ در چشم انداز محدود تر پیدایش جانوران و یا حتی میکروارگانیسم های دارای هویت ژنتیکی فاقد سابقه در کره زمین، آیا اکوسیستم جدیدی بوجود خواهد آورد؟ آیا این اکوسیستم و اجزای آن در درون خود به تعادل پایدار حیاتی خواهد رسید؟ رابطه اکوسیستم جدید با اکوسیستم فعلی چگونه خواهد بود؟ آیا تعادل شکننده موجود در اکوسیستم فعلی تاب و تحمل مجاورت با این اکوسیستم جدید را خواهد داشت؟ تاب همزیستی چطور؟ تاب رقابت چطور؟ آیا اساساً ما می توانیم با توجه به سوابق حافظه عملی خود، چشم اندازی عقلایی از اکوسیستم جدید فوق داشته باشیم؟ یا اساساً کلیت این اکوسیستم و همچنین جزئیات روابط درونی آن برای ما آنچنان نامانوس است که حتی نمی توانیم تصویری هرچند ابتدایی از آن داشته باشیم؟ چگونه با سیستمی که هیچ تصویری از آن نداریم؛ روبه رو خواهیم شد؟ چه ابزارهایی برای این رویارویی داریم؟ و یا می توانیم ابزارهای لازم را فراهم و استفاده بهینه از آن ها را مدیریت کنیم؟ آیا همه خطرات و یا حتی منافع این دستکاری های ژنتیکی، خلق طبیعت جدید، پیدایش اکوسیستم نو و... قابل پیش بینی و یا حتی حدس و تصور هستند؟ و ما حداقل آمادگی برای مواجهه و رویارویی با این ساختار جدید را داریم؟ آیا دستکاری ها و دخالت های منجر به پیدایش «طبیعت جدید» مفهوم playing GOD یا ایفای نقش خدا را تداعی نمی نماید؟ آیا ما با تلاش برای خلق اشکال جدیدی از زندگی و خصوصیات بیولوژیکی، به دوران اولیه شکل گیری حیات بر روی زمین بر نمی گردیم؟ و یا سعی در تکرار سناریوهای غیر مزیتی از اشکال متفاوت (ولی ممکن) حیات نمی کنیم؟ آیا در صدد تکرار پیدایش شکلی از حیات با منشایی مثلاً "بر مبنای پیرانوزیل و یا PNA داریم (که تئوری هایی در مورد وجود چند نوع زندگی در روی کره زمین در اوایل پیدایش حیات بر روی کره زمین در این مورد وجود دارد)؟ آیا می خواهیم چند نوع متفاوت از زندگی و حیات در روی کره زمین بوجود آوریم؟ اساساً چرا باید بشر با اکتساب قدرت علمی و مهارت های تکنیکی سعی در ایجاد موجودات زنده ای با خصوصیاتی را بنماید که آن موجودات تا کنون خلق نشده اند؟ بویژه آنکه هم اکنون مباحثی مانند سینتتیک بیولوژی، بیودیزاین، ماشین های زنده و... بر عمق و دامنه این شبهات می افزایند و بالاخره آنکه، ایجاد حیوانات و گیاهان و مواد غذایی GM و میکروارگانیسم های GMOs منتج شدن دستکاری های ژنتیکی به پیدایش موجودات زنده دارای هویت ژنتیکی جدید و بی سابقه، مفهوم «خلق» را در ذات خود دارد؟ و آیا مفهوم «خلق» و «خلقت» از این موارد استنباط میشود؟ (Özdemir, 2016).

روشن است که تاکید بر ابهامات و یا چالش های متحمل مربوط به حوزه دستکاری ژنوم موجودات زنده، بدون توجه

به منافع و مزایای مصدق و متحمل این حوزه علمی، روشی غیر عقلایی و فاقد توازن لازم خواهد بود. مزایا و منافع بالفعل و بالقوه مهندسی ژنتیک، بیوتکنولوژی (پزشکی، صنعتی، کشاورزی و...)، ژن ترابی و... سال هاست که در حوزه عقل و عمل بعینه مشاهده می شود و گاه حتی این منافع در مورد همان حوزه و جهاتی است که محل تامل هستند، چالش های اخلاقی، زیستی و یا هنجارهای دارند، ابهام آمیز و ابهام انگیز می باشند و ایجاد نگرانی کرده اند. استفاده از تکنیک های مهندسی ژنتیک برای ارتقا کیفیت مواد غذایی، تولید داروها و فاکتورهای حیاتی، حفظ تعادل زیستی، جلوگیری از انقراض گونه ها و ذخایر ژنومی، مبارزه با آلودگی های صنعتی، و شیمیایی، تشخیص های قبل از تولد، ایجاد توانایی های مطلوب در میکرو ارگانیسم ها، بذر گیاهان، بیابان زدایی و جلوگیری از پیشروی کویرها و... بصورتی وسیع و پیدا، قابل انکار و کتمان نمی باشند و می توان در بیان یکی از این منافع و مزایای بالقوه و بالفعل فناوری های نوین زیستی چنین یاد کرد که: تولید ثروت و سرمایه بیشتر برای جامعه بشری با روش های کارآمدتر و کم ضرر تر و برای تعادل زیستی کره زمین (Sikalidis AK. 2019).

حال اگر در کنار این منافع و مزایای وسیع الطیف، چالش ها و ابهامات و نگرانی هایی نیز (چه بصورت پیدا چه بصورت متحمل) وجود داشته باشد البته که باید با جامع نگری، دور اندیشی، پختگی فکری و سنجیدگی در تصمیم عمل بدان ها پرداخت و چاره اندیشی نمود (Jameson LM, 2022).

در کنار مسایل فوق موضوع انتقال عمودی واقعی ژن ها از موجودات زنده تراریخته به موجودات زنده دیگری دارای قابلیت پذیرش ژنهای دستکاری شده، بحثی خاص و دارای نکات تکنیکی ویژه خود میباشد هم چنان که حق هر انسانی برای عدم استفاده از مثلاً مواد غذایی GM و یا البسه دارای الیاف GM حق بلاشکی است (هر چند که مبنای عقلی نداشته باشد) و یا عدم مشارکت یک شهروند در اعطای ماده ژنتیکی خود برای تشکیل بانک (DNA Biobank) علیرغم تصور و تصدیق مزایای فراوان تشکیل بیو بانک ها از نظر امنیت اجتماعی، سیاست گذاری بهداشتی و درمانی، استفاده از خدمات عمومی کیفی تر و... حق قابل قبولی به نظر می رسد و اجبار شهروندان به چنین مشارکت هایی بیشتر بحث انگیز است تا عدم مشارکت آنان.

نتیجه گیری: شبهه و ابهام در مورد استنباط مفهوم «خلق» و «خلقت» در مورد GM و GMOs و یا نتایج دستکاری های ژنتیکی منجر به پیدایش موجودات زنده دارای هویت ژنتیکی جدید و صفات حیاتی بی سابقه، سوالی مبنایی است ولی میتوان براهین عدیده ای اقامه کرد که: هر گونه دستکاری ژنتیکی در عرصه تغییر صفات و توانایی های حیاتی و ژنومی موجودات زنده حتی اگر به تغییر اساسی ژنوم موجود زنده منجر شود و به تبع آن، تغییر و تبدل در هویت ژنتیکی موجود زنده ای در چنان مقیاس عمیق و وسیعی اتفاق بیافتد که به منزله ابداع ژنتیکی و ایجاد هویت ژنتیکی و بیولوژیکی جدیدی تلقی گردد باز هم "خلق" به مفهوم عرفی، مفهومی و یا معنایی اتفاق نیفتاده، ابداع هویتی صورت نگرفته و آفرینشی واقع نشده است و یا به بیان فلسفی، وقوع وجود جدید محقق نگردیده است و تباین و مغایرتی با مضامین مرتبط با "لا تبدل لِخَلْقِ اللَّهِ" به وجود نمی آورد، زیرا عملکرد تکنیکی مهندسی ژنتیک و یا بیوتکنولوژیست ها برای بوجود آوردن حتی یک موجود جدید دارای هویت بیولوژیکی فاقد سابقه در سیستم حیاتی کره زمین، در چهارچوب مباشرت و رفتار بصورت "مباشر" انجام می گیرد نه در چهارچوب "سببیت" و به عنوان "مسبب". مطابق بیان فوق عملکرد مهندسی ژنتیک و یا بیوتکنولوژیست ها برای بوجود آوردن یک موجود جدید دارای هویت بیولوژیکی فاقد سابقه اکوسیستم گذشته و یا فعلی کره زمین، تنها مفهوم تغییر شکل و تغییر ظاهر مواد و الگوهای موجود را در بر دارد و نه ابداع و آفرینش موجودی از عدم (آن چنانکه در خلق الهی محقق می شود) بویژه آنکه مواد و الگوهای موجود هم خود، سابقه آفریده شدن و مخلوق بودن

در سیستمی دارای هویت روشن و متکی به اراده خالق عالم هستی دارند و بنابراین استنباط عقلانی از بیان موضوعات فوق و تحلیل معرفت شناسانه آن روشن می سازد که مجموعه معرفت علمی و توانایی تکنیکی مهندسی ژنتیک و... ۱- بر اساس رابطه علت و معلولی، ۲- مطابق الگوی حیاتی سازگار کره زمین، ۳- بر مبنای فرایند های بیولوژیکی موجودات زنده کره زمین در اعصار و قرون، ۴- با استفاده از مواد اولیه مخلوق و موجود کره زمین در سایه توانایی علمی مخلوقی بنام انسان، ۵- طبق سنن الهی ۶-....، موجود زنده ای با ویژگی های حیاتی جدیدی خلق می نماید و از این عملکرد البته مفهوم Playing GOD استنباط نمی شود و کلیت معرفت بشری و به تبع آن، مهندسی ژنتیک، "علیت معده" هستند نه "علت تامه"، و معین اند نه عامل. دقت به مجموعه مقدمات فراهم شده در حوزه مهندسی ژنتیک برای ایجاد موجود زنده جدید (Living Modified Organisms (LMOs) و یا دارای صفات حیاتی جدید و یا حتی غیر معمول) روشن می سازد که اولاً این مقدمات مفهوم "توالی موارد" را افاده می نمایند نه مفهوم "علت و علیت". یعنی با مقدمه چینی های تکنیکی، شرایطی فراهم می شود که تسلسل و تواتر خاصی از وقایع و امور تکنیکی، به پیدایش و یا بروز پدیده خاصی منجر می گردند که آن پدیده خاص، تبع قرار گرفتن آن نکات تکنیکی ویژه به دنبال هم می باشند و ثانیاً همه مقدمات و وسایل منجر به بروز پدیده جدید، قبلاً در نظامی موجود و مستقر وجود داشتند که آن نظام قبلی مستقر، ذات و ماهیت و منشأ روشن و شناسنامه هویتی متقنی طبق سنن الهی دارد و بنابراین هر پدیده جدیدی هم که مقدمات آن از نظام مستقر و شناسنامه دار قبلی منتج شده باشد؛ ادامه و دنباله همان سیستم و نظام قبلی (سنن الهی) محسوب خواهد د هر چند که بسیار متفاوت از آن جلوه نماید و بنابر این شبهه "خلق مجدد طبیعت" بیشتر بازی زبانی و استخدام نابجای واژگان برای مفهوم تجربی خاصی است که برای اذهان غیر تخصصی نامانوس است، ولی البته باب تأمل و تعمق در مورد GM و GMOs و تاثیر موجودات و یا محصولات تراریخته بر تعادل حیاتی اکوسیستم و ایمنی زیستی همیشه مفتوح خواهد بود تا بررسی های دور اندیشانه و پخته و سنجیده بر نگرانی ها غلبه نماید که در این مورد هم البته معاهدات و پروتکل های عدیده بین المللی و کشوری سختگیرانه برای تضمین ایمنی و سلامتی GM و GMOs وجود دارد که از آن جمله می توان به مقررات تعهد آور بین المللی پروتکل ایمنی زیستی کارتاژنا Cartagena Protocol on Biosafety اشاره نمود که هم اکنون ۱۵۸ کشور و از جمله ایران عضو این پروتکل هستند. مهمترین سازمانهای بین المللی درگیر مهندسی ژنتیک و ایمنی زیستی، یعنی سازمان بهداشت جهانی و سازمان خواروبار جهانی علاوه بر فعالیت های مستقل در این زمینه فعالیت مشترکی را در قالب کمیسیون کدکس الیمنتاریوس Codex Alimentarius سازماندهی کرده و اصول و راهنمایی را در مورد ارزیابی ایمنی غذاهای حاصل از مهندسی ژنتیک ارائه کرده اند.

۱-I-۱ پروتکل ایمنی زیستی کارتاژنا یکی از مهم ترین موافقتنامه های قرن ۲۱ می باشد، در ۲۹ ژانویه سال ۲۰۰۰ به تصویب رسید و دارای ۴۰ ماده و ۳ ضمیمه است. با تصویب این پروتکل، برای اولین بار یک سیستم قانون گذاری جامع جهت اطمینان به انتقال، نگهداری و استفاده ایمن از موجودات تغییر ژنتیکی یافته و فراورده های حاصل از آنها ایجاد شده است. در این راستا دولت جمهوری اسلامی ایران نیز با پیوستن به کنوانسیون تنوع زیستی در مرداد ماه ۱۳۷۶ رسماً ملزم به رعایت اصول ایمنی زیستی شد. چون این پروتکل در تاریخ ۲۹ مرداد ۱۳۸۲ توسط مجلس شورای اسلامی ایران به تصویب رسید و به دنبال آن قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر یازده ماده و هفت تبصره در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۲۱/۵/۱۳۸۸ به تایید شورای نگهبان رسید، فلذا دولت جمهوری اسلامی در تاریخ سوم خرداد ۱۳۸۰ پروتکل ایمنی زیستی کارتاژنا را امضا نمود. خود معاهده کارتاژنا هم البته حاصل خرد جمعی بشری در خصوص ایمنی محصولات تراریخته، در دهه ۹۰ میلادی بود که بسیاری از کشورهای عضو سازمان ملل متحد، اقدام به تدوین

قوانین و مقرراتی در زمینه تولید، مصرف، نقل و انتقال و برچسب گذاری این محصولات نمودند و در نهایت در سال ۱۹۹۵ کشورهای عضو کنوانسیون تنوع زیستی (Diversity Biological on Convention: CBD) مذاکرات گوناگونی را در خصوص موافقت نامه های قانونی بررسی خطرات احتمالی موجودات تراریخته آغاز کردند که به تدوین و تصویب معاهده کارتاژ منجر شد.

در جمهوری اسلامی ایران، طبق مفاد بندج ماده ۵ قانون ایمنی زیستی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مسئولیت حفاظت از سلامت افراد و جامعه و بررسی ارزیابی مخاطرات احتمالی موجودات زنده تغییر شکل یافته ای را که به مصرف غذای انسان می رسد، و همچنین مسئولیت شناسایی و اتخاذ تدابیر الزامی در مورد موجودات زنده ای که به طور مستقیم و غیر مستقیم برای انسان بیماری زا می باشد، بر عهده دارد. همچنین طبق تبصره بند چ ماده ۳۱ قانون برنامه ششم توسعه، دولت موظف است اقدامات لازم را برای آزمایش مواد غذایی وارداتی و فرآورده های مواد غذایی وارداتی را جهت تشخیص موارد GM و GMOs به عمل آورد و با اطلاع رسانی مردم را از موارد GM و GMOs باخبر ساخته و خطرات احتمالی این مواد را که بر اساس آزمایشات معتبر معلوم می شود، به مردم اعلام نماید. برچسب گذاری محصولات GM و GMOs در ایران نیز در راستای اطلاع رسانی و رعایت حق انتخاب مصرف کننده سازمان غذا و دارو طبق "دستورالعمل اجرایی "حداقل ضوابط برچسب گذاری فآورده های غذایی و آشامیدنی" ابلاغی در سال ۱۳۹۳ باید انجام پذیرد که بر طبق آن متقاضیان ملزم به درج اطلاعات و برچسب گذاری محصولات GM و GMOs با رعایت ضوابط ابلاغی هستند. درخصوص برچسب گذاری محصولات GM و GMOs، سازمان غذا و دارو، از سال ۱۳۹۶ تاکنون بخشنامه های متعددی به معاونت های غذا و داروی سراسر کشور و مدیران عامل و مسئولین فنی شرکت های تولیدی و وارداتی در خصوص الزام به برچسب گذاری محصولات GM و GMOs صادر نموده است. که آخرین بخشنامه ارسالی به معاونت های دانشگاه های علوم پزشکی سراسر کشور در خصوص درج عبارت دستکاری ژنتیکی (تراریختگی) در مقابل جزء تغییر ژنتیکی یافته، بر روی کلیه محصولات GM و GMOs و فرآورده های آن ها را که شامل سویا، ذرت، کلزا و پنبه دانه است، الزامی می داند

۱- از منظر اخلاق، حقوق و پایداری اکوسیستم، مسایل مهمی در مورد GM و GMOs مطرح است که شامل:

۲- حق انتخاب نوع خوراک و غذا

۳- ضرورت برچسب گذاری GM و GMOs

۴- تضمین ایمنی GM و GMOs

۵- تدوین مقررات معتبر برای تضمین ایمنی GM و GMOs می باشد.

Nutrigenomics From The Perspective of Ethics, Law And Ecosystem

Kazemi, A.H.

PhD and fellowship in bioethics, medicine, professor and head of the philosophy and history of
medicine research center of Tabriz University of Medical Sciences

Responsible author's Email: Kazemi1338@Gmail.com

Abstract:

" Nutrigenomics" is a specialized subject of investigating the role of nutrition in gene expression, and as an interdisciplinary specialty that overlaps between the two fields of nutrition and genetics, it studies the effect of the type of diet on the expression and activity of genes. In fact, "Nutrigenomics" is considered a subset of Epigenomics. Epigenomics refers to the study of the effects of environmental factors outside the genome on the genome, genes and gene expression, and "nutrigenomics" is the science of studying the effects of diet on the genome, considering the genetic differences in humans and gene polymorphism. which is an important subject that overlaps with Nutrigenomics, the subject of Genetically Modified (GM) foods and GMOs (genetically engineered microorganisms). Of course, "nutrigenomics" has a lot of overlapping fields with specialized genetic branches such as "lipidomics" and "glycomics" and "pharmacogenomics" and "toxicogenomics" and "metabolomics" and "cytomics" and... Finally, it is "biological system". In the meantime, of course, from the point of view of ethics and rights and attention to the necessity of maintaining the biological balance and stability of the ecosystem, there are issues to be considered about Genetically Modified (GM) foods and so on, GMOs (genetically engineered microorganisms) from the point of view of safety and health. GM and GMOs, international and national regulations that monitor and protect the safety and health of GM and GMOs, the rights of consumers of GM and GMOs, maintaining the biological balance and sustainability of the planet's ecosystem in the conditions of the spread and promotion of GM and GMOs, the permitted area of manipulation The genome of living organisms as well as the substantive and philosophical discussions and controversies related to the transformation and heart of the nature of living organisms can be proposed by genetic manipulation of their genome.

Keywords: Nutrigenomics, Epigenetics, Ethics, Law, Ecosystem

علم الجينات الغذائية من منظور الأخلاق والقانون والنظام البيئي

عبد الحسن الكاظمي

زمالة الدكتوراه وأخلاقيات الطب الحيوي، أستاذ ورئيس مركز أبحاث فلسفة وتاريخ الطب، جامعة تبريز للعلوم الطبية

*- المؤلف المسؤول: Email: Kazemi1338@Gmail.com

ملخص:

"علم الجينات الغذائية" (Nutrigenomics) هو موضوع متخصص في دراسة دور الغذاء والتغذية في التعبير الجيني، وباعتباره تخصصاً متعدد التخصصات يتداخل بين مجالي التغذية وعلم الوراثة، فإنه يدرس تأثير نوع النظام الغذائي على التعبير الجيني ونشاط الجينات. في الواقع، يعتبر "علم الجينات الغذائية" مجموعة فرعية من (Epigenomics). يفحص Epigenomics آثار العوامل البيئية خارج الجينوم، على الجينومات والجينات والتعبير عن الجينات. "علم الجينات الغذائية" هو علم دراسة آثار النظام الغذائي على الجينوم، مع ملاحظة الاختلافات الجينية لدى البشر وتعدد الأشكال الجينية، فإن (Gene Polymorphism). وهو موضوع مهم يتداخل مع علم الجينات الغذائية، وقضية الأغذية المعدلة وراثياً (Genetically Modified (GM) وكذلك GMOs (الكائنات الحية الدقيقة المعدلة وراثياً). وبطبيعة الحال، فإن "علم الجينات الغذائية" لديه الكثير من المجالات المتداخلة مع فروع وراثية متخصصة مثل "علم الدهون" و"الجليكوميكس" و"علم الصيدلة الجيني" و"علم الجينات السمي" و"علم الأيض" و"علم الخلايا الخلوية" و... وأخيراً "النظام البيولوجي". في هذه الأثناء، بالطبع، من وجهة نظر الأخلاق والحقوق وضرورة الحفاظ على التوازن البيولوجي واستدامة النظام البيئي، هناك قضايا يجب مراعاتها في مختلف المجالات، بما في ذلك الأغذية المعدلة وراثياً (Genetically Modified) وكذلك الكائنات المعدلة وراثياً GMOs (الكائنات الحية الدقيقة المهندسة الجينية) من وجهة نظر سلامة وصحة الكائنات المعدلة وراثياً (GM و GMOs)، واللوائح الدولية والوطنية المتعلقة بسلامة وصحة الكائنات المعدلة وراثياً (GM و GMOs)، وحقوق المستهلكين الكائنات المعدلة وراثياً (GM و GMOs)، والحفاظ على التوازن البيولوجي واستدامة النظام البيئي للكرة الأرضية في ظروف انتشار وترويج الكائنات المعدلة وراثياً (GM و GMOs)، ومجال التلاعب بجينوم الكائنات الحية، فضلاً عن المناقشات والخلافات الموضوعية والفلسفية المتعلقة بالتحول وجوهر طبيعة الكائنات الحية عن طريق التلاعب الجيني من الجينوم الخاص بهم.

الكلمات المفتاحية: علم الجينات الغذائية، علم ما فوق الجينات، الأخلاق، القانون، النظام البيئي

مراجع:

- Jameson LM, Al-Tarawneh SK. (2022). Informed Consent from a Historical, Societal, Ethical, Legal, and Practical Perspective. J Prosthodont. 31(6):464-471. doi: 10.1111/jopr.13493. Epub 2022 Mar 8. PMID: 35184338; PMCID: PMC9541224.
- Lal MK, Sharma E, Tiwari RK, Devi R, Mishra UN, Thakur R, et al. (2022). Nutrient-Mediated Perception and Signalling in Human Metabolism: A Perspective of Nutrigenomics. Int J Mol Sci. 25;23(19):11305. doi: 10.3390/ijms231911305. PMID: 36232603; PMCID: PMC9569568.
- Özdemir V, Kolker E. (2016). Precision Nutrition 4.0: A Big Data and Ethics Foresight Analysis--Convergence of Agrigenomics, Nutrigenomics, Nutriproteomics, and Nutrimetabolomics. OMICS. 20(2):69-75. doi: 10.1089/omi.2015.0193. Epub 2016 Jan 19. PMID: 26785082.
- Pavlidis C, Patrinos GP, Katsila T. (2015). Nutrigenomics: A controversy. Appl Transl Genom. 14;4:50-3. doi: 10.1016/j.atg.2015.02.003. PMID: 26937350; PMCID: PMC4745366.
- Sikalidis AK. (2019). From Food for Survival to Food for Personalized Optimal Health: A Historical Perspective of How Food and Nutrition Gave Rise to Nutrigenomics. J Am Coll Nutr. 38(1):84-95. doi: 10.1080/07315724.2018.1481797. Epub 2018 Oct 3. PMID: 30280996.

اخلاق حکمرانی در تولید غذای سالم : تمرکز بر کاهش آلاینده های باقیمانده در مواد غذایی

عباسعلی مطلبی^{۱*}، محمد آزاد زندیه^۲

۱- گروه بهداشت و کنترل مواد غذایی، دانشکده علوم تخصصی دامپزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

۲- گروه بهداشت و کنترل مواد غذایی، بخش اپیدمیولوژی و بیماری های مشترک، دانشکده دامپزشکی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: motalebi@ifro.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

مطلبی، ع.، آزاد زندیه، م. (۱۴۰۳). اخلاق حکمرانی در تولید غذای سالم : تمرکز بر کاهش آلاینده های باقیمانده در مواد غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

تولید غذای سالم و عاری از آلودگی یکی از مهم ترین اولویت های هر دولت در حفظ سلامت عمومی و احترام به زندگی انسان ها است. حکمرانی صحیح در این حوزه، از طریق نظارت بر مراحل تولید و عرضه غذا، تضمین می کند که مواد غذایی از آلاینده های شیمیایی، بیولوژیکی و فیزیکی مصون باشند. آلاینده هایی مانند بقایای سموم کشاورزی، فلزات سنگین، آنتی بیوتیک ها و مواد شیمیایی بسته بندی، می توانند به شدت به سلامت انسان آسیب رسانده و منجر به بیماری های جدی مانند سرطان و مشکلات هورمونی شوند. از این رو، رویکردهای کشاورزی پایدار مانند کشاورزی ارگانیک و مدیریت تلفیقی آفات (IPM) به کاهش استفاده از مواد شیمیایی کمک کرده و سلامت غذا و محیط زیست را ارتقاء می دهند. همچنین، رعایت اصول اخلاقی نظیر عدالت در دسترسی به غذای سالم، شفافیت در زنجیره تأمین غذا و مسئولیت پذیری تولیدکنندگان، از ضروریات حکمرانی در این بخش است. دولت ها از طریق وضع قوانین و مقررات باید آلاینده های باقی مانده در مواد غذایی را کنترل و کاهش دهند. این تلاش ها شامل حد مجاز استفاده از مواد شیمیایی در کشاورزی، نظارت های دوره ای و استفاده از تکنولوژی های نوین در بسته بندی و نگهداری مواد غذایی است. در نهایت، همکاری اخلاق و حکمرانی در مدیریت تولید مواد غذایی، زمینه ساز امنیت غذایی پایدار و کاهش آلاینده های غذایی خواهد بود.

کلید واژه: اخلاق، آلاینده های مواد غذایی، کشاورزی پایدار، اخلاق حکمرانی

مقدمه

تولید غذای سالم یکی از اساسی ترین ارکان هر دولت است. این مقوله نه تنها یک وظیفه اخلاقی بلکه بر اساس اصول احترام به زندگی و سلامت انسان بنا شده است. دولت ها به عنوان یک ارکان نظارتی وظیفه نظارت و بازرسی از مزارع و کارخانجات صنایع مواد غذایی دارند تا بدینوسیله تولید غذای سالم و عاری از آلودگی تضمین گردد (WH,1998; JFWCA,2007). عدم توجه به استراتژی های تولید غذا مانند استراتژی مزرعه تا سفره پیامدهای جدی ایجاد می کند. این پیامد ها نه تنها سلامت عمومی را به طور مستقیم تحت تاثیر قرار می دهد، بلکه سبب افزایش تغییرات اقلیمی، افزایش از دست رفتن تنوع زیستی، تاثیر مخرب زیست محیطی و در نهایت ایمنی مواد غذایی را دچار اختلال میکند (Union

(TE,2022). ایمنی غذایی که به عنوان بررسی، آماده سازی و نگهداری مواد غذایی است به گونه ای که به بهترین شکل ممکن خطر ابتلای افراد به بیماری های ناشی از غذا را کاهش دهد. این یک نگرانی جهانی است که حوزه های مختلف زندگی روزمره را پوشش می دهد و هدف آن جلوگیری از آلوده شدن غذا و ایجاد مسمومیت غذایی است (Safety AIoF,2019).

غذاهایی را بهداشتی می نامند که عاری از هر گونه مواد که موجب ایجاد عوارضی در مصرف کننده است باشند. این مواد خارجی صرفاً محدود به میکروارگانیسم ها و سایر عوامل بیولوژیک و سموم مترشحه از آنها نمی باشد بلکه انواع مواد شیمیایی که بصورت مستقیم یا غیر مستقیم مواد غذایی را آلوده می سازند نیز در ایجاد اختلالات متعدد و مسمومیتها در مصرف کنندگان نقش بسزایی دارند. در یک تعریف آلاینده جسم خارجی ای است که وارد غذا می شود و سلامت مواد غذایی را تهدید می کند. در واقع آلاینده ها موادی هستند که بطور ناخواسته مواد غذایی را آلوده می سازند. مانند مواد رادیو اکتیو، استفاده از سموم دفع آفات نباتی یا حشره کش ها در مزارع و باغ ها، جذب و مصرف فلزات سنگین و سمی در دریاها و رودخانه ها به وسیله ماهی ها، نشت مواد نفتی در دریاها و رودخانه ها، واکنشهای شیمیایی مواد بسته بندی با مواد غذایی و در نتیجه ورود مواد ناخواسته مضر به مواد غذایی. بقایای داروهای دامپزشکی در مواد غذایی می توانند در انسان سرطانات، موتازن و عجیب الخلقه زا، آلرژی زا و یا مسمومیت کننده باشند. از جمله بیماری های ناشی از غذا و مشکلات طولانی مدت سلامتی مانند سرطان، بیماری های مزمن، بیماری های قابل انتقال بین انسان و دام غذازاد، نقص های مادرزادی و اختلالات هورمونی. به همین دلیل، تولید کنندگان، دولت ها و نهادهای بین المللی وظیفه دارند تا شیوه هایی را توسعه دهند که هم سلامت غذا و هم پایداری محیط زیست را تضمین کنند. چالش های اصلی شامل کاهش استفاده از مواد شیمیایی خطرناک در کشاورزی، کنترل آلودگی های ناشی از فعالیت های صنعتی و اطمینان از فرآوری، نگهداری و توزیع ایمن مواد غذایی است (JFWCA,2007; Gallo et al.,2020).

حکمرانی در بخش کشاورزی غذایی همراه با رویکردی اخلاقی نقش حیاتی در دستیابی به امنیت غذایی پایدار ایفا می کند. ایمنی مواد غذایی که از اصول اساسی پیشرفت بشر بوده، نیازمند چارچوب حکمرانی جامعی است که نه تنها ایمنی، بلکه پایداری و تداوم تولید را نیز مد نظر قرار دهد. اگرچه قوانین و مقررات ایمنی مواد غذایی در کشورها به دلیل تفاوت های فناوری، اقتصادی و فرهنگی متفاوت است، اما هدف جهانی همچنان یکسان است: محافظت از مصرف کنندگان و تضمین دسترسی به غذای سالم و ایمن. این مأموریت مشترک نیازمند همکاری بین کشورها، سازمان های بین المللی و ذینفعان در سراسر زنجیره تأمین غذا است. رویکرد مبتنی بر خطر از مزرعه تا سفره به عنوان استاندارد طلایی در مقابله با ایمنی مواد غذایی در سیستم های غذایی پایدار شناخته شده است. این راهبرد بر پیشگیری در هر مرحله تأکید می کند و شیوه هایی مانند تحلیل نقاط کنترل بحرانی (HACCP) و مدیریت زنجیره سرد را برای کاهش خطرات آلودگی ناشی از عوامل بیماری زا مانند لیستریا، ای.کولای و سالمونلا و همچنین آلاینده های شیمیایی به کار می گیرد. امنیت غذایی پایدار همچنین به بهبود حکمرانی در تولید و زنجیره های تأمین غذا وابسته است، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که انگیزه های بازار و نهادهای قوی می توانند بهبودها را هدایت کنند. تلاش های عمومی باید مدیریت ریسک مؤثر و مقرون به صرفه را در اولویت قرار دهند، ظرفیت سازی کنند و به ترویج شیوه های اخلاقی بپردازند تا هم ایمنی مواد غذایی و هم پایداری طولانی مدت سیستم های غذایی تضمین شده و معیشت ها تقویت و امنیت غذایی جهانی ارتقا یابد (Mitenius et al.,2023; Unnevehr,2019).

جایگاه حکمرانی و اخلاق در نظارت و بازرسی آلاینده های باقی مانده در مواد غذایی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

واژه ی اخلاق از ریشه ی اتوس (ἦθος، ἔθος)، اخلاق (δῆλον) و اخلاقی (ευδαιμονία) وام گرفته است. "Ethos" به عنوان شخصیت، احساسات یا منش یک جامعه یا مردم تعریف می شود که به عنوان یک موهبت طبیعی در نظر گرفته می شود. (Varzakas et al., 2018) "Ethos" یک کلمه یونانی است که تقریباً با "اخلاق" مطابقت دارد. اخلاق در حوزه ی صنایع غذایی یک رشته تازه تاسیس نیست، بلکه همیشه وجود داشته است. چه بسا امروزه اولویت بالاتری هم دارد و فراتر از شکل سنتی اخلاق است (Monterrosa et al., 2020). طبق تعریف اخلاق (Wei, 2023)، اخلاق غذایی تلاش می کند تا شکاف بین ارزش های اخلاقی ما و رفتارهای مرتبط با غذا را پر کند. ارکان اخلاق غذایی شامل سه رکن تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی است (Askegaard et al., 2014). طبق گفته هرناندز و همکاران، مفهوم اخلاق غذایی موضوعاتی مانند تغییرات آب و هوایی، کاهش منابع، نابرابری های اجتماعی و سلامت عمومی را در بر می گیرد (Hernandez et al., 2022).

حکمرانی اخلاق مدار با توجه به رویکرد ذکر شده، به جهت کنترل آلودگی مواد غذایی لازم است، دستورالعمل های اخلاقی و چارچوب های قانونی برای کاهش آلاینده های غذایی ایجاد کند. این دستورالعمل ها مطابق با استانداردهای بین المللی ایمنی غذا و به جهت هماهنگ سازی مقررات در سطح جهانی باید باشد. همچنین نیاز به راهبردهای نظارتی و اجرای قوانین برای جلوگیری از آلودگی و آغشته شدن زنجیره تأمین مواد غذایی (JFWCA, 2007). از دید اخلاقی نیز اصولی کمک کننده خواهند بود. این اصول شامل: ۱- اصل عدم ضرر رساندن^۱ که به معنای جلوگیری از آسیب با به حداقل رساندن آلاینده های شیمیایی، بیولوژیکی و فیزیکی در غذا است. اصل نیکوکاری^۲ که به معنای ارتقای فعالانه سلامت عمومی از طریق شیوه های ایمن تولید غذا. اصل عدالت که تضمین دسترسی عادلانه به غذای ایمن و حفاظت از جمعیت های آسیب پذیر است. و در نهایت اصل شفافیت و پاسخگویی است که به حفظ ارتباط آزاد با عموم مردم و پاسخگو نگه داشتن صنایع غذایی در قبال نقض ایمنی غذایی منجر می گردد. لازم به ذکر است که استانداردهای اخلاقی حکم می کنند که تولیدکنندگان نیز مسئولیت سلامت عمومی را بر عهده بگیرند و در مقابل آلودگی های صنعتی که ممکن است به سلامت مصرف کنندگان آسیب برساند، پاسخگو باشند (Korthals, 2015; Beauchamp, 2003).

به بیان دیگر اخلاق تولید و مصرف غذا به شیوه های کشاورزی مدرن، حقوق حیوانات، پایداری محیط زیست، امنیت غذایی و مسئولیت مصرف کننده توجه دارد. به طور خلاصه پایداری محیط زیست متاثر از شیوه های کشاورزی مختلف است. به طور مثال کشت تک محصولی و استفاده بیش از حد از آفت کش ها باعث کاهش منابع طبیعی، آسیب به تنوع زیستی و تغییرات آب و هوایی می شود. از طرف دیگر کشاورزی پایدار بر تعادل اکولوژیکی، کاهش انتشار کربن، کشاورزی ارگانیک و سیستم های غذایی محلی تمرکز می کند. در زمینه ی رفاه حیوانات نگرانی هایی مبنی بر آزار و اذیت آن ها در مزارع صنعتی قابل بحث است و امروزه باید به دنبال چارچوب ها و روش هایی برای تغییر این نگرش و روش های جایگزین باشیم تا سبب کاهش رنج این جانداران بشود (Korthals, 2015; Bennett, 1997). در همین چارچوب رفاه و عدالت غذایی و تجارت منصفانه باید رعایت شود. نگرانی های اخلاقی در مورد استثمار کارگران مزارع، دستمزدهای پایین و شرایط کاری ناایمن در سیستم های غذایی محلی و جهانی وجود دارد که باید برطرف گردد. حمایت از دستمزدهای منصفانه و محیط کاری ایمن برای تولیدکنندگان غذا در کشورهای در حال توسعه، و ترویج جنبش تجارت منصفانه می تواند به عنوان یک ابزار کنترلی کمک کننده باشد (Korthals, 2015). علاوه بر این دولت ها نقش موثر و بزرگی در کاهش و مقابله با گرسنگی جهانی، سوء تغذیه و کمبود غذا، به ویژه در مناطق فقیرتر دارند و همچنین بر توزیع

1- Non-Maleficence

2- Beneficence

عدالانه ی غذا باید تلاش کنند. راهکار هایی همچون تقویت بازار و مزارع محلی و خانوادگی و ارتقای سطح کیفیت کالری دریافتی افراد در مناطق فقیر تر (Blesh et al.,2019; Swaminathan,2014).

مسئولیت های اخلاقی صنعت غذا در بسته بندی و نگهداری نیز قابل بررسی است. بسته بندی و نگهداری مواد غذایی نقش مهمی در جلوگیری از آلودگی ها دارند. استفاده از مواد بسته بندی غیر سمی و پایدار که مانع از نفوذ مواد شیمیایی به غذا می شود، یکی از مسئولیت های اخلاقی تولید کنندگان و حکمرانی است که می تواند منجر به آلاینده های مواد غذایی بشود. ایجاد سازو کار های که منجر به کاهش مصرف مواد شیمیایی مضر در مواد بسته بندی بشود و همچنین، استفاده از روش های ایمن نگهداری و حمل و نقل در حین توزیع که باعث کاهش فساد و آلودگی مواد غذایی شود، اهمیت زیادی دارد. تکنولوژی های نوین بسته بندی مانند بسته بندی های زیست تجزیه پذیر یا قابل بازیافت، به کاهش تأثیرات زیست محیطی و آلودگی مواد غذایی کمک می کند (Han,2005; Sundqvist et al.,2021).

دولت ها از طریق وضع قوانین و مقررات مسئول کنترل آلاینده های باقی مانده در مواد غذایی هستند. این مقررات شامل حد مجاز استفاده از آفت کش ها، آنتی بیوتیک ها و مواد شیمیایی در کشاورزی و فرآوری مواد غذایی است. نظارت بر تولید مواد غذایی از مزرعه تا سفره، از جمله استفاده از سیستم های ردیابی، بازرسی های دوره ای و نمونه برداری از محصولات غذایی، جزء مسئولیت های دولت هاست. در بسیاری از کشورها، نهادهای مانند FDA (سازمان غذا و داروی ایالات متحده) و EFSA (سازمان ایمنی غذای اروپا) بر این فرآیندها نظارت دارند. نظارت های که بر روی افزودنی های مجاز و غیر مجاز صنایع غذایی، آلاینده های در مواد غذایی، تعیین حد های مجاز و ارائه قواعدی برای کنترل و مراقبت مستمر از فرآورده های تولید صنایع غذایی (Humphrey,2012; JFWCoFA,2002).

این نکته نیز قابل ذکر است که اخلاق در نظارت دولتی باید بر پایه عدالت و انصاف باشد؛ به طوری که تمام اقشار جامعه از حق دسترسی به غذای سالم و ایمن برخوردار باشند. دولت ها همچنین وظیفه دارند که استانداردهای ایمنی غذایی را نه تنها برای مصرف داخلی بلکه برای صادرات نیز اعمال کنند. دو پیش نیاز کلیدی برای رسیدن به هدف کشاورزی و غذای پایدار اخلاق سیستماتیک و حکمرانی فراگیر است. این دو برای گذار سیستم های کشاورزی به سوی پایداری ضروری هستند. به زبانی دیگر، گذار به پایداری در سیستم های کشاورزی-غذایی شامل تحول در شیوه های فعلی برای دستیابی به پایداری زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی در طولانی مدت است. این گذارها برای مقابله با چالش هایی مانند تخریب محیط زیست، تغییرات اقلیمی، کاهش منابع و نابرابری اجتماعی در تولید و مصرف غذا ضروری است. حال به تعریف اخلاق سیستماتیک خواهیم پرداخت. اخلاق سیستمیک به کاربرد اصول اخلاقی در کل سیستم غذایی اشاره دارد و به تعاملات مختلف اجزای سیستم مانند تولید، توزیع، مصرف و مدیریت پسماند توجه می کند. رویکرد جامع که شامل ادغام ملاحظات اخلاقی در تمام جنبه های سیستم کشاورزی-غذایی است، به طوری که تصمیمات با توجه به تأثیرات وسیع تر اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی اتخاذ می شود، باید در تمامی این چرخه قابل مشاهده باشد. به علاوه اینکه مسئولیت اخلاقی ذینفعان (مانند تولید کنندگان، مصرف کنندگان، سیاستگذاران) باید مورد توجه واقع بشود تا به رفاه تمام طرف های تحت تأثیر، از جمله نسل های آینده، حیوانات غیر انسانی و اکوسیستم ها منجر شود. پیش نیاز دوم که حکمرانی فراگیر است به معنای درگیر کردن دامنه وسیعی از ذینفعان در فرآیندهای تصمیم گیری مرتبط با گذار به پایداری است. این شامل رهبران صنعت، سیاستگذاران، جوامع حاشیه نشین، مصرف کنندگان و گروه های زیست محیطی می شود. لازم به ذکر است رویکرد مشارکتی اطمینان حاصل می کند که صدای تمام ذینفعان شنیده و در نظر گرفته می شود و عدالت و انصاف در فرآیندهای حکمرانی ترویج می شود. این رویکرد به مقابله با نابرابری های قدرت و جلوگیری

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

از سلطه برخی منافع بر دیگران کمک می کند. در نهایت این تصمیم گیری مشترک و شفاف را ترویج می کند و اعتماد و همکاری میان ذینفعان را تقویت می کند که به ساخت اجماع و ایجاد استراتژی های پایداری که به طور گسترده مورد حمایت قرار می گیرند، کمک می کند. در این مقوله چالش ها و موانعی پیش رو است از جمله پیچیدگی سیستم های کشاورزی-غذایی چندبعدی بودن آن ها که پیاده سازی اخلاق سیستمیک و اطمینان از حکمرانی فراگیر را دشوار می سازند. مسائلی مانند تضاد منافع، دینامیک های قدرت و شکاف های دانش می توانند پیشرفت را مانع شوند. همچنین مقاومت در برابر تغییر از سوی برخی منتفعین ثابت یا ذینفعانی که از وضعیت کنونی سود می برند، دیده می شود که اعمال شیوه های اخلاقی و فراگیر را دشوار می کند. در نهایت توصیه می گردد؛ اخلاق سیستمیک و حکمرانی فراگیر که پیش نیازهای کلیدی برای دستیابی به گذارهای موفقیت آمیز به سوی پایداری در سیستم های کشاورزی-غذایی هستند، برای مقابله با چالش های پیچیده ای که این بخش با آن ها مواجه است و اطمینان از اینکه گذارها عادلانه، منصفانه و مؤثر هستند، الزامی است (FAO,2002).

راهکار های کاهش آلاینده های باقی مانده در مواد غذایی: شیوه های منطبق بر کشاورزی پایدار کشاورزی پایدار به معنای استفاده از تکنیک ها و شیوه هایی است که علاوه بر افزایش بهره وری کشاورزی، آسیب های محیط زیستی و سطح آلاینده ها را به حداقل برساند. روش های مانند کشاورزی ارگانیک، مدیریت تلفیقی آفات (IPM) و تناوب زراعی به کاهش نیاز به استفاده از آفت کش ها و کودهای شیمیایی کمک می کنند. این شیوه ها نه تنها به حفظ محیط زیست بلکه به کاهش آلودگی های باقی مانده در محصولات کشاورزی کمک می کنند. روش های دیگری که به کاهش مصرف سموم در سطح زمین های کشاورزی کمک می کند شامل استفاده از جایگزین مناسب سموم مانند روش های زیستی، استفاده از سموم با حداقل دز، استفاده از سموم طبیعی مانند درخت چریش و آموزش (Brunori et al.,2019; Pretty,2008).

از دیگر آلاینده ها آنتی بیوتیک ها هستند. این ها موادی هستند که رشد را به تعویق می اندازند و یا مواد ضد میکروبی که ممکن است بصورت طبیعی در غذاها موجود باشند یا ضمن فراوری مواد غذایی تولید گردند و یا به صورت اتفاقی در اثر درمان حیوان بیمار به مواد غذایی منتقل شوند. اما در مقادیری که آنتی بیوتیک ها خاصیت سمی ندارند ممکن است در مواد غذایی مهم باشند. برای مثال در ساخت محصولات تخمیری از گسترش استارترها جلوگیری می نمایند. کمیته تخصصی سازمان بهداشت جهانی درباره کاربرد آنتی بیوتیک ها در جیره غذایی دامها نتیجه گرفت که غلظت ۲۰ ppm به طور جداگانه و یا مرکب در غذا (بر پایه ماده خشک) جهت تحریک رشد و تبدیل غذایی کافی است. اما مصرف این ها خطراتی را نیز دارد از جمله ایجاد انواع آلرژی در افرادی که حساسیت دارند (مهمترین خطرات ناشی از آلرژی مربوط به بقایای پنی سیلین در شیر می باشد). باین آوردن میزان آلودگیهای میکروبی در دامها و ممانعت از تشخیص آزمایشگاهی میکروارگانسیم های بیمارزا مانند سالمونلا در لاشه و اختلال در قضاوت روی لاشه ها در هنگام بازرسی بهداشتی گوشت در کشتارگاهها. به جهت پیشگیری از بروز موارد فوق، رعایت زمان قطع دارو یا زمان انتظار یعنی فاصله بین آخرین مصرف آنتی بیوتیک و تهیه ماده غذایی از چنین دامهایی کاملاً ضروری می باشد (Paull,2010).

بسته بندی مواد غذایی نیز باید مورد توجه قرار بگیرد، بسته های شیشه ای همیشه به عنوان سالم ترین نوع بسته بندی و ظرف های مواد غذایی در تمام دنیا مطرح بوده و هستند، اما در مورد این بسته ها ایمنی مطلق وجود ندارد زیرا از راه این بسته ها مقادیر کمی سیلیکا و اکسید سدیم وارد محصول می شوند. از طرفی در ساخت بعضی از کریستال ممکن است از کادمیوم استفاده شده باشد که در این صورت کادمیوم از بسته به محصول مهاجرت می نماید با وجود این بسته های شیشه

ای هنوز هم سالمترین بسته ها هستند. از طرف دیگر؛ امروزه پلاستیک و مواد پلاستیکی در تمام شئون زندگی انسان وارد شده و از آنها برای تولید ظرف نشکن، لوازم پزشکی، دندانپزشکی، لباس، مصالح ساختمانی، تجهیزات صنایع غذایی و مواد بسته بندی استفاده می شود که از راه هریک از آنها مقداری یون و اجزا پلاستیک مانند پلاستی سائزرها، منومر ها، پلیمر ها، استایلیزرها وارد بدن انسان می شود که از بین آنها بسته بندی های پلاستیکی مهم ترین اقلام راتشکیل می دهند و بالقوه مهم ترین عامل مخاطره آمیز سلامت مردم در آینده بشمار می روند (JFWCoFA, 1990: Lau & Wong, 2008).

روش های انتقال این آلاینده ها به مواد غذایی از طرق نفوذ کردن^۱ که حتی اگر مواد غذایی بصورت جامد در بسته بندی های پلاستیکی نگهداری شوند، امکان نفوذ اجزای بسته به داخل آنها وجود دارد و در دماهای متداول ممکن است حدود ۳۷٪ از مقدار اولیه اجزای بسته بندی های پلاستیکی به غذا های خشک منتقل می شود، سرایت کردن^۲ که انتقال اجزا مواد بسته بندی پلاستیکی به غذا های مایع و نیمه جامد صورت گیرد، در بیشتر موارد در این حالت انتقال اجزا مواد بسته بندی پلاستیکی کمتر و حدود ۱۹٪ مقدار اولیه آنها برای مواد مثل: پنیر، مارگارین، کره، روغن، مایونزها و آب پرتقال است، جذب سطحی^۳ که بسته به نوع ماده غذایی، مقداری از اجزا مواد پلاستیکی بسته، جذب سطح آنها می شود و تغییرات طعم، بو و مزه را از یک طرف و اختلالات مربوط به ورود اجزا مواد پلاستیکی در بدن انسان را از طرف دیگر به همراه دارد و تغییر مواد^۴ که طی مراحل نگهداری، مواد غذایی در بسته های پلاستیکی و بسته به دما و طول زمان نگهداری و ویژگی های فیزیکی ماده غذایی وابسته تغییر می کند. برای نمونه ممکن است نفوذ پذیری بسته افزایش یابد و پراکندگی اجزا آن داخل غذا بیشتر صورت گیرد. راهکار هایی که به منظور بهبود این معضل مطرح شده است شامل: استفاده از بسته های برگشت پذیر، مواد بسته بندی قابل استفاده مجدد، بسته های پلاستیکی که بوسیله آنزیم تجزیه می شوند، بسته های قابل تجزیه بیولوژیکی، بسته هایی که در طبیعت به سادگی تجزیه شده و از تجزیه آنها ترکیبات مضر ایجاد نمی شوند، مواد بسته بندی پلاستیکی غیر قابل اشتعال با اضافه کردن مواد لازم به آنها، انجام تحقیقات مستمر برای ارزیابی اثرات سمی مواد پلاستیکی در بدن انسان و آگاه نمودن مصرف کنندگان از زیان بسته های پلاستیکی و آموزش آنان برای کاربری درست بسته بندی ها است (Han, 2005: Yarn, 2010).

نقش آموزش در توانمندسازی مصرف کنندگان و شفافیت اخلاقی

آموزش مصرف کننده به عنوان یک رویکرد موثر بر کنترل آلاینده ها ارتقای سطح کیفیت مواد غذایی است. این مهم با برنامه ریزی های مدون توسط دولت ها و سازمان های جهانی قابل انجام است. حکمرانی با آموزش صحیح انتخاب آگاهانه و رژیم های صحیح غذایی را در میان آحاد مردم تقویت می کند. ایجاد کمپین هایی به جهت تشویق مصرف کنندگان به انتخاب های آگاهانه در مورد غذای خود، با در نظر گرفتن تأثیرات زیست محیطی، شیوه های تولید اخلاقی و اثرات آن بر سلامت خود یک نظام کنترلی می تواند باشد. همچنین رعایت مصرف مواد غذایی که سطح آلاینده های بالایی دارند توسط مردم نیز می تواند موثر باشد. در این زمینه بررسی هنجارهای فرهنگی و چگونگی تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بر انتخاب های غذایی، از جمله اخلاق رژیم های غذایی سنتی در مقایسه با رژیم های غذایی صنعتی مدرن و از طرف دیگر بازاریابی غذایی در ترویج رژیم های غذایی ناسالم، به ویژه در میان جمعیت های آسیب پذیر مانند کودکان قابل تامل است (Korthals, 2015: Paull, 2010). از دیگر فعالیت ها می توان به برچسب گذاری محصولات

1-permeation

2- Leaching

3- Absorption

3-Allteration materials

مواد غذایی اشاره کرد که منجر به ارائه اطلاعات دقیق و صحیح به مصرف کنندگان در مورد آلاینده های باقی مانده در محصولات غذایی می گردد. یکی از اصول کلیدی در اخلاق غذایی، خودمختاری مصرف کننده است. مصرف کنندگان باید حق داشته باشند که بدانند چه چیزی می خورند و چگونه تولید شده است. برچسب گذاری اخلاقی که اطلاعات کاملی در مورد سطح آلاینده ها، استفاده از آفت کش ها و سایر جزئیات تولید ارائه می دهد، به مصرف کنندگان اجازه می دهد که تصمیمات آگاهانه تری بگیرند. در نهایت این فعالیت ها منجر به قدرت تصمیم گیری مصرف کنندگان می گردد (JFWCoFA,1990: Lau & Wong,2000). رسانه های اجتماعی به عنوان بازویی قدرتمند در توانمند سازی جامعه می تواند موثر باشد، اما چالش هایی همچون اطلاعات غلط یا اطلاعاتی که به قصد به صورت غلط منتشر می گردد باید مورد بررسی های بیشتر قرار بگیرد. علی رغم اینکه این ابزار می تواند نقش بزرگی در ارتقای قدرت تصمیم گیری صحیح داشته اما نیاز هست تمرکز و تلاش های بیشتری صورت بگیرد (Paull,2010).

نتیجه گیری

اخلاق به عنوان ستون تولید غذای پایدار و ایمن است. حکمرانی اخلاقی در تولید مواد غذایی یکی از عناصر کلیدی در دستیابی به امنیت غذایی پایدار و تضمین سلامت عمومی است. با توجه به مخاطرات ناشی از آلاینده های شیمیایی و بیولوژیکی موجود در مواد غذایی، کاهش این آلاینده ها از طریق رویکردهای کشاورزی پایدار، کنترل های دقیق دولتی و نظارت های مستمر، ضروری است. استفاده از تکنیک های نوین کشاورزی و مدیریت پایدار منابع به عنوان ابزاری مؤثر برای کاهش آلاینده های باقی مانده در مواد غذایی معرفی شده اند. علاوه بر این، اهمیت رعایت اصول اخلاقی در تولید و توزیع غذا، شامل ارتقای عدالت در دسترسی به غذای ایمن و مسئولیت پذیری تولید کنندگان، به شکل گسترده ای باید مورد توجه قرار گیرد. نقش دولت ها در این فرآیند نیز بسیار حیاتی است، زیرا از طریق وضع قوانین سختگیرانه و اعمال نظارت های مؤثر، می توان از ورود آلاینده ها به زنجیره تأمین غذا جلوگیری کرد. در نهایت، همزمان با تلاش برای کاهش آلاینده های غذایی، توجه به محیط زیست و پایداری منابع طبیعی نیز باید مدنظر قرار گیرد. تنها با همگرایی اخلاق و حکمرانی می توان به یک سیستم غذایی سالم، ایمن و پایدار دست یافت که سلامت جامعه و محیط زیست را حفظ کند. در نهایت، اخلاق نقشی کلیدی در تمامی مراحل تولید، توزیع و مصرف غذا ایفا می کند. رویکردهای اخلاقی به دولت ها، صنایع غذایی و مصرف کنندگان کمک می کند تا با همکاری و استفاده از شیوه های پایدار و شفاف، به تولید و مصرف غذای ایمن و پایدار دست یابند.

Governance ethics in healthy food production: focus on reducing residual contaminants in food

Motalebi A. A. ^{*1}, Arad Zandieh, M. ²

Department of Food Hygiene and Control, Faculty of Veterinary Specialized Sciences, Islamic Azad University, Science and Research Unit, Tehran, Iran

Department of Food Health and Control, Department of Epidemiology and Common Diseases, Faculty of Veterinary Medicine, University of Tehran, Tehran, Iran

*Responsible author: motalebi@ifro.ir

Abstract

Producing healthy and pollution-free food is one of the most important priorities of any government in maintaining public health and respecting human life. Proper governance in this area, through monitoring the stages of food production and supply, ensures that food is free from chemical, biological and physical contaminants. Pollutants such as residues of agricultural toxins, heavy metals, antibiotics and packaging chemicals can seriously damage human health and lead to serious diseases such as cancer and hormonal problems. Hence, sustainable agricultural approaches such as organic farming and integrated pest management (IPM) help reduce the use of chemicals and promote food and environmental health. Also, compliance with ethical principles such as justice in access to healthy food, transparency in the food supply chain, and producers' responsibility are among the necessities of governance in this sector. Governments should control and reduce the remaining contaminants in food by establishing laws and regulations. These efforts include limits on the use of chemicals in agriculture, periodic monitoring and the use of new technologies in food packaging and storage. Finally, the convergence of ethics and governance in the management of food production will be the basis for sustainable food security and the reduction of food pollutants.

Keywords: ethics, food pollutants, sustainable agriculture, governance ethics.

أخلاق الحوكمة في إنتاج الغذاء الصحي: التركيز على تقليل الملوثات المتبقية في المواد الغذائية

عباس علی مطلبی^١، محمد آراد زندیه^٢

1- قسم صحة ومراقبة المواد الغذائية، كلية العلوم البيطرية التخصصية، جامعة آزاد الإسلامية، وحدة العلوم والبحوث، طهران، إيران.

2- قسم صحة ومراقبة المواد الغذائية، قسم الأوبئة والأمراض المشتركة، كلية الطب البيطري، جامعة طهران، طهران، إيران

* المؤلف المسؤول: motalebi@ifro.ir

ملخص

إن مسألة إنتاج الغذاء الصحي والخالي من التلوث هي إحدى أهم أولويات أى حكومة فى الحفاظ على الصحة العامة واحترام حياة الإنسان. تضمن الحوكمة الصحيحة فى هذا المجال - من خلال الإشراف على مراحل إنتاج وتوزيع الغذاء - أن تكون المواد الغذائية محمية من الملوثات الكيميائية والبيولوجية والفيزيائية. حيث يمكن أن تسبب الملوثات مثل بقايا المبيدات الزراعية والمعادن الثقيلة والمضادات الحيوية والمواد الكيميائية المستخدمة فى التعبئة أضراراً جسيمة على صحة الإنسان وتؤدى إلى أمراض خطيرة مثل السرطان والمشاكل الهرمونية. ولذلك، تساعد المناهج الزراعية المستدامة مثل الزراعة العضوية والإدارة المتكاملة للآفات (IPM) فى تقليل استخدام المواد الكيميائية وتعزيز صحة الغذاء والبيئة. بالإضافة إلى ذلك، فإن الالتزام بالمبادئ الأخلاقية مثل العدالة فى الوصول إلى الغذاء الصحي، والشفافية فى سلسلة التوريد، والمسؤولية من قبل المنتجين، يعدّ من الضروريات فى حوكمة هذا القطاع. يجب على الحكومات التحكم فى الملوثات المتبقية فى المواد الغذائية وتقليلها من خلال وضع القوانين واللوائح. وتشمل هذه الجهود: الحدّ المسموح به لاستخدام المواد الكيميائية فى الزراعة، والإشراف الدورى، واستخدام التقنيات الحديثة فى التعبئة والتغليف وحفظ المواد الغذائية. وفى النهاية، فإن تلاقى الأخلاق والحوكمة فى إدارة إنتاج المواد الغذائية سيوفر أساساً للأمن الغذائى المستدام وتقليل الملوثات الغذائية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، ملوثات المواد الغذائية، الزراعة المستدامة، أخلاق الحوكمة

مراجع

- Organization WH. Food safety and globalization of trade in food: a challenge to the public health sector. World Health Organization; 1998.
- Commission JFWCA, Organization WH, Programme JFWFS. Codex Alimentarius: Food Import and Export Inspection and Certification Systems: Food & Agriculture Org.; 2007.
- Union TE. Farm to Fork strategy: for a fair, healthy and environmentally-friendly food system 2022 [Available from: https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en.
- Safety AIOF. What is Food Safety? 2019 [Available from: <https://blog.foodsafety.com.au/what-is-food-safety>.
- Gallo M, Ferrara L, Calogero A, Montesano D, Naviglio D. Relationships between food and diseases: What to know to ensure food safety. Food Research International. 2020;137:109414.
- Unnevehr L. Food safety in developing countries: Moving beyond exports. Global food security. 2015;4:24-9.
- LI OY, Shi X-M. Food safety regulations within countries of increasing global supplier impact. Ensuring Global Food Safety: Elsevier; 2022. p. 151-8.
- Mitenius N, van de Ligt J. Food defense. Food Safety Management: Elsevier; 2023. p. 887-903.
- Varzakas T, Zakyntinos G, Proestos C. Effect of food processing, quality, and safety with emphasis on kosher, halal, vegetarian, and GM food. Preparation and processing of religious and cultural foods: Elsevier; 2018. p. 193-214.

- Monterrosa EC, Frongillo EA, Drewnowski A, de Pee S, Vandevijvere S. Sociocultural influences on food choices and implications for sustainable healthy diets. *Food and Nutrition Bulletin*. 2020;41(2_suppl):59S- 73S.
- Wei Y. Human morality: from evolutionary to future perspectives. *Commun Humanit Res*. 2023;9:58-63.
- Askegaard S, Ordabayeva N, Chandon P, Cheung T, Chytкова Z, Cornil Y, et al. Moralities in food and health research. *Journal of Marketing Management*. 2014;30(17-18):1800-32.
- Hernandez E, Llonch P, Turner PV. Applied animal ethics in industrial food animal production: exploring the role of the veterinarian. *Animals*. 2022;12.(6)678.
- Korthals M. Ethics of food production and consumption. *The Oxford handbook of food, politics, and society*. 2015:1-15.
- Beauchamp TL. Methods and principles in biomedical ethics. *Journal of Medical ethics*. 2003;29(5):269-74.
- Bennett RM. Farm animal welfare and food policy. *Food policy*. 1997;22(4):281-8.
- Blesh J, Hoey L, Jones AD, Friedmann H, Perfecto I. Development pathways toward “zero hunger”. *World Development*. 2019;118:1-14.
- Swaminathan M. Zero hunger. *American Association for the Advancement of Science*; 2014. p. 491-.
- Han JH. *Innovations in food packaging*: Elsevier; 2005.
- Yam KL. *The Wiley encyclopedia of packaging technology*: John Wiley & Sons; 2010.
- Sundqvist-Andberg H, Åkerman M. Sustainability governance and contested plastic food packaging—An integrative review. *Journal of Cleaner Production*. 2021;306:127111.
- Humphrey J. Food safety, private standards schemes and trade: the implications of the FDA food safety modernization act. *IDS Working Papers*. 2012.1-65.403(5)
- Smith A, Terry S, Detken D. 10 years of the European Food Safety Authority (EFSA) and the EU food safety system. *European Food and Feed Law Review*. 2012;7(3):111-6.
- Meeting JFWCoFA, Organization WH. Evaluation of Certain Food Additives and Contaminants: Fifty-seventh Report of the Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives: World Health Organization; 2002.
- Brunori G, Maye D, Galli F, Barling D. Symposium introduction—ethics and sustainable agri-food governance: appraisal and new directions. *Agriculture and Human Values*. 2019;36:257-61.
- Pretty J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 2008;363(1491):447-65.
- Paull J. From France to the world: The international federation of organic agriculture movements (IFOAM). *Journal of Social Research & Policy*. 2010;1(2).
- Meeting JFWCoFA. Residues of Some Veterinary Drugs in Animals and Foods: Monographs Prepared by the Thirty-Fourth Meeting of the Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives, Geneva, 30 January-8 February 1989: Food & Agriculture Org.; 1990.
- Lau O-W, Wong S-K. Contamination in food from packaging material. *Journal of chromatography A*. 2000;882(1-2):255-70.
- Sadiku MN, Ashaolu TJ, Musa SM. Food contamination: a primer. *Int J Adv Sci Res Eng*. 2020;6(03):01-7.
- Isernia P, Marcolin A. The role of the media in increasing awareness of food security and sustainability. *Reference Module in Food Science*: Elsevier; 2018. p. 1-6.
- Nestle M. *Food politics: How the food industry influences nutrition and health*: University of California press; 2019.
- Howells G. The potential and limits of consumer empowerment by information. *Journal of law and society*. (3)32,20-70.

اخلاق و سلامت در مصرف غذا

محمد شاهدی

عضو پیوسته فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران

نویسنده مسئول: shahedimo@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

شاهدی، م. (۱۴۰۳). اخلاق و سلامت در مصرف غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

فرهنگ و اخلاق غذا و خوراک مردم هر منطقه، یکی از شاخصه های فرهنگی آن ها محسوب می شود. به صورتی که با شناخت سبک و آداب غذا خوردنشان، راه به فرهنگشان پیدا خواهیم کرد. با نگاه عمیق به فرهنگ و تاریخ غذا خوردن ایرانیان، هنر و ارزش های فرهنگی این سرزمین نمایان می شود. غذاهای ایرانی نه تنها به عنوان منبع انرژی برای جسم افراد و تأمین نیازهای بدن است بلکه دارای معیارهای ارزشی از نظر سلامت و اخلاق انسانی است. مردم ایران از گذشته به سلامت و کیفیت غذایی خود توجه خاص داشته اند و پایبند معیارهای ارزشمند اخلاقی انسانی هستند. ضوابط و معیارهای ارزشی اسلام نیز به آداب و رسوم پیشین ایرانیان افزوده شده و چارچوب های بسیار خوبی را ایجاد کرده است که در آن، رعایت تعادل در تغذیه مستتر است، سلامت روانی و جسمی انسان تأمین می شود و به طبیعت و محیط زیست و ذخائر ژنتیکی نیز لطمه نمی زند. ضمن اینکه در مصرف غذا رعایت اخلاق یکی از نکات مهم فرهنگ ایرانیان است، از اسراف و تبذیر جلوگیری کرده و نوع دوستی در آن موج می زند. غذا به عنوان یک عنصر فرهنگی در ایران، علاوه بر تأثیرات مستقیم بر سلامت و تغذیه، ارتباطی عمیقی با هویت ملی دارد. این فرهنگ که به عنوان یکی از خصوصیات میراث غنی فرهنگی نسل به نسل منتقل شده است باید به نسل های آینده منتقل شود و نباید تحت تأثیر فرهنگ های بیگانه و برخی کشورهای دیگر قرار گیرد. برای مثال، در فرهنگ ایران تأثیر مصرف غذا بر محیط زیست و فعالیت های کشاورزی و تأکید بر مصرف گیاهان و رعایت حقوق حیوانات در فرهنگ ایرانی مورد توجه خاص بوده است. به این ترتیب، مقوله غذا در فرهنگ ایرانی به عنوان یک هنر و ارزش فرهنگی آمیخته با ارزش های انسانی و اجتماعی، از اهمیت بسزایی برخوردار است و یکی از جوانب اساسی هویت ملی ایرانیان شناخته می شود. در فرهنگ اسلامی ایرانی بر خلاف برخی سنن و فرهنگ و باورهای کشورهای دیگر، زنده خواری حیوانات منع شده است. برای تهیه مواد غذایی از حیوانات باید تلاش شود که کمترین آزار به حیوان برسد و قبل از ذبح و یا بیجان کردن حیوان به او آزار و اذیتی وارد نشود. در فرهنگ اسلامی ایرانی توجه به گرسنگان و همسایگان از اهمیت خاصی برخوردار است به نحوی که افراد باید بررسی کنند که همسایه ای گرسنه در اطراف خود نداشته باشند. اگر غذایی می پزند که بوی آن به همسایه می رسد باید ظرفی را برای او ببرند چون شاید بو باعث تحریک ذائقه همسایه شده است. اگرچه یکی از نیازهای زنده ماندن انسان و سالم زیستن توجه به کمیت، کیفیت، تنوع، سلامت و انتخاب صحیح مواد غذایی است، اما تولید و مصرف غذا مستلزم اخلاق است و باید ضوابط انسانی اجتماعی در آن رعایت شود، همان طور که در ممنوعیت ها، محدودیت ها و توصیه ها مضرات برخی خوردنی ها مورد توجه قرار گرفته است، مفاهیم اخلاقی مصرف یک محصول غذایی خاص نیز مورد توجه بوده است. اخلاق غذا به

عنوان یک رشته مهم دانشگاهی و شاخه ای از فلسفه خوب و سالم زیستن ظهور کرده است که هدف اصلی آن تعریف و روشن کردن مشکلات اخلاقی غذایی است. در این مقاله به بررسی اخلاقیات در مصرف مواد غذایی پرداخته خواهد شد. ضمن اینکه به اخلاق مصرف غذا در تاریخ پرداخته می شود و به نگرانی های اجتماعی کاملاً مبرم و مرتبط با مصرف غذا و تأثیرات فرهنگ های دیگر بر مصرف غذا توجه خواهد شد. سپس مفاهیم و رویکردهایی مرتبط با اخلاق غذایی مورد بررسی قرار می گیرد و همچنین انتخاب غذا، رابطه بین اخلاق غذایی و سیاست، و وظیفه اخلاق غذایی و آینده غذا و پایداری در تولید و مصرف نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت.

واژه های کلیدی: فرهنگ تغذیه، مصرف غذا، اخلاق در مصرف

تاریخچه غذاهای ایرانی

تاریخچه غذاهای ایران همواره پرشکوه و پریچیدگی بوده و ریشه های این عادات غذایی به دهه ها و حتی قرون قبل از میلاد برمی گردد. در طول زمان، غذاهای ایرانی به وسیله تأثیرات جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی شکل گرفته است. ترکیب مواد محلی و ادویه های خاص، از ویژگی های مهم آشپزی ایرانی است که آن را از دیگر آشپزی های جهان متمایز می کند.

در روند تکامل فرهنگ غذا در ایران، تنوع انواع گیاهان و حیوانات، تأثیرات فرهنگ های مختلف مذهبی، مهاجرت ها، و تبادلات تجاری نقش اساسی داشته اند. این تکامل به وجود غذاهای محبوبی همچون خورشت فسنجان، آبگوشت، چلو کباب و دیگر غذاهای مشهور ایرانی منجر شده است. غذاهای محبوب در مراسم تاریخی ایران نیز بخش مهمی از فرهنگ غذایی این سرزمین را تشکیل می دهند. در مراسم نوروز، شب یلدا، عید قربان و عروسی ها، غذاهای خاص و سنتی مانند سمنو، و خورشت قیمه سبب زمینی یا قورمه سبزی و سبزی پلو با ماهی به عنوان نمادهای مهمی از هنر آشپزی ایرانی شناخته می شوند. معمولاً در اعیاد و مراسم برای اینکه همه اعم از دارا و ندار بتوانند ایام خوبی از نظر تأمین غذای خوب داشته باشند تولید و توزیع غذا بین نیازمندان از رسوم قدیم بوده و هنوز کمابیش رواج دارد و نباید این خلق و خوی خوب و گرمی اجتماعی رو به سردی بگذارد.

همواره در مصرف مواد غذایی به اثرات این غذاها بر سلامت انسان توجه خاص بوده است و در طول تاریخ مواد مضر و مفید برای بدن و مواد غذایی مفید برای بیماری های خاص شناخته شده است به نحوی که طب سنتی ایران مملو از دستورالعمل های غذایی برای بیماری های انسانی است.

اهمیت توجه به اثرات اجتماعی و پایداری محیط زیست در مصرف غذا:

خوردن اخلاقی یا اخلاق غذایی به پیامدهای اخلاقی انتخاب مواد غذایی، اعم از انتخاب مواد گیاهی و حیوانی اشاره دارد. نگرانی های رایج مشتمل بر آسیب به محیط زیست، شیوه های استثمار نیروی کار، مصرف گرایی و اسراف و کمبود مواد غذایی، رفتار غیرانسانی با حیوانات غذایی، و اثرات ناخواسته سیاست غذایی است. توضیح اینکه عدم توجه به فرهنگ اصیل ایرانی و بهادادن به فرهنگ های تقلیدی ضررهای زیادی به سلامت افراد جامعه وارد خواهد کرد.

از نکات مهم در ارتباط با مصرف غذا نگرانی های جامعه بشری از اثر عدم رعایت اخلاق در مصرف غذا بر سلامت جسمی، روانی و اجتماعی، تا اسراف و تبذیر در مصرف غذا، گرسنه ماندن بخشی از جامعه و زیاده خواری بخشی دیگر، ایجاد فشار بیش از حد بر محیط زیست و طبیعت برای ویژه خواری و مصرف غذاهای خاص، عدم توجه به پایداری و

آینده نگری و تخریب محیط زیست و ظلم بر حیوانات است. در فرهنگ اسلامی ایرانی خودخواهی و خودمحوری و برتری طلبی به هر نوع آن مذموم و ناپسند است و این نوع اخلاق در ارتباط با مصرف غذا نیز بروز و ظهور پیدا می کند.

اخلاق در خوردن و عدم توجه به سلامت جسم و روان:

رعایت نکردن اخلاق در مصرف، اثرات سو بر سلامت جسم و روان انسان دارد. اگرچه در فرهنگ اصیل و مکتبی ما مصرف مواد مضر برای انسان منع شده است متأسفانه برخی از فرهنگ های غربی برای داشتن خوشی های زودگذر رعایت این خلق و خوی را نکرده است و تبلیغات اغواکننده و اخلاق تقلیدگرایانه برخی افراد که به سنن و آداب و اخلاق اجتماعی بومی خود بها نمی دهند موجب شده است که مثلاً مشروبات الکلی را که ثابت شده است برای انسان مضر است مصرف کنند. قبل از اینکه علم پزشکی و تغذیه، خوردن مشروبات الکلی را منع کند آداب و فرهنگ ما و دستورات مکتبی ما مصرف این نوع نوشیدنی ها را منع کرده است. مصرف این نوع مواد که برای جسم مضر و محل خوب اندیشیدن و رانندگی بی خطر و رعایت خوب زیستن است نوعی تقلید از فرهنگ های دیگر است که باید با آگاهی بخشیدن و ترک آداب بد در مصرف، اصلاح شود. مصرف دخانیات و مخدرها نیز داستانی روشن از بداخلاقی های مصرف دارد که ضرر و زیان آن برای جسم و روان و اجتماع کاملاً مشخص است ولی تحت تأثیر منافع اقتصادی انسان های دارای انحطاط اخلاقی و سیاست های تخریب کننده جوامع است و نیاز به یک عزم جدی در اشاعه فرهنگ ارزشمند اسلامی ایرانی و آگاهی بخشی فراوان از کودکی تا دانشگاه و ادارات و اجتماعات و مرام و اخلاق ملی دارد. اگرچه اصل «لاضرر و لاضرار فی الاسلام» را همه پذیرفته اند ولی گاهی به مصداق های عینی آن بی توجهی یا کم توجهی می شود و آثار زیان باری برای جوامع به بار می آورد. اگر به سوابق تاریخی خوردن و آشامیدن در ایران توجه شود در فرهنگ بومی ما چای و دخانیات و مشروبات الکلی نبوده است و همه این موارد را استعمار غرب برای ما به ارمغان آورده است.

در فرهنگ اسلامی ایرانی به صورت مختلف بر عدم مصرف مواد مضر تأکید شده است و اسلام از مسلمانان خواسته است که اگرچه این دست و دهان متعلق به شماست ولی صاحب اصلی آن شما نیستید و آنکه آن را آفرید ضوابطی برای ضرر نرزدن به آن تجویز کرد که باید رعایت کنید و این رعایت کردن ها برای خوب زیستن شما و سلامت اجتماعی است. در فرهنگ اسلامی همواره بر سلامت بدن و لزوم حفظ و حراست از آن تأکید شده است. این امر در مورد مصرف مواد غذایی اهمیت بالایی می یابد؛ به صورتی که در بسیاری از روایات اسلامی به ضرورت استفاده از غذا های نافع و پرهیز از خوراکی های مضر توصیه شده و خواص مفید بسیاری از مواد غذایی مورد اشاره قرار گرفته است. برای نمونه امام رضا (ع) در رساله ذهبیه در خصوص لزوم پرهیز از مواد غذایی مضر می فرماید: هرگز توجه نکن به گفته افراد نادانی که می گویند ما به دفعات از فلان نوشیدنی و غذایی که گفته می شود مضر است خوردیم و ضرری نیافتیم، بنابراین به عمل بر طبق گفته طبیبان نیازی نداریم و از این پس نیز همان گونه که همیشه از غذا ها و شیرینی ها مصرف کرده ایم مصرف خواهیم کرد. شخصی که چنین سخنی می گوید از شعور کافی بهره ندارد و نمی تواند امر سودمند را از امور مضر تشخیص دهد. حکایت او شبیه دزدی است که یک مرتبه دزدی کرد و گرفتار نشد و به همین دلیل در دزدی حریص گردید و پی در پی دزدی کرد تا بالاخره گرفتار شد و به مجازاتی بزرگ و سخت رسید. در حالی که اگر در مرتبه اول دزدی گرفتار می شد مجازات ساده تری به او می دادند. آدمی نیز از اینکه چند مرتبه از غذا ها و شیرینی های مضر مصرف کرده و ضرر نیافته دلیر می گردد و در نهایت به امراض مهلکی که به هیچ وجه قابلیت علاج ندارد گرفتار می شود. معتاد شدن به دخانیات یکی از مصداق های این نوع گرفتار شدن به یک ماده مصرفی مضر است.

در فرهنگ اسلامی و همچنین در طب سنتی خوردن غذا های نافع و مصرف درست آن ها، در کنار پرهیز از غذا های مضر، عواملی برای پیشگیری از ابتلا به بیماری ها است. در صورت ابتلای فرد به بیماری های گوناگون نیز ترجیح اولیه در روایات اسلامی درمان با غذا، به جای درمان با داروست؛ زیرا دارو در هر حال، حتی اگر درست استفاده شود، باز هم عوارضی به دنبال دارد. در روایتی از معصومان می خوانیم که دارو برای بدن همانند صابون است برای لباس که هر چند آن را تمیز می کند، اما باعث فرسوده شدن آن نیز می گردد. از این روست که در روایات اسلامی وارد شده است: تا وقتی می توانی با غذا معالجه کنی با دارو معالجه نکن. پیشگیری از بیمار شدن با تغذیه صحیح یکی از توصیه های دین و علم است که گاهی مغفول می نماند و ضررهای هنگفتی به جوامع می رساند.

آنچه از اصالت سودمندی در غذا مد نظر است آن است که در اسلام نمی توان سلامت بدن را فدای لذت کرد و صرفاً به دلیل خوشمزگی یک ماده غذایی مضر از خطر آن برای سلامت بدن چشم پوشید؛ چنان که در روایتی از معصومین می خوانیم: «لا تأکل ما قد عرفتَ مضرَّته و لا تُؤثِّرَ هواک علی راحۃِ بدنک» یعنی هرگز چیزی را که ضرر آن بر تو معلوم گشته نخور و هیچ گاه هوس خود را بر راحتی و سلامت بدنت ترجیح نده؛ زیرا در اندیشه اسلامی، بدن حامل روح است و تعالی روح در ابعاد علمی، عبادی، اخلاق فردی و اجتماعی، گرایش به زیبایی ها و ... در پرتو سلامت جسم و بدن به شکل مؤثرتری تحقق می یابد. شیخ عباس قمی در کتاب محجۃ البیضاء در این خصوص می گوید: مراقبت بر علم و عمل جز با تندرستی ممکن نیست و تندرستی نیز جز با تناول غذا و خوراک به مقدار حاجت در هر شبانه روز میسر نمی شود. از این روست که بعضی از نیاکان صالح گفته اند: غذا خوردن نیز از امور دینی است و خداوند در قرآن می فرماید: «کُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا» از غذا های پاک بخورید و عمل نیک انجام دهید». همچنین که در آیه ۶۰ سوره بقره می فرماید: «کُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ» از روزی های الهی بخورید و بیاشامید و در زمین فساد نکنید». در منطق قرآنی خوردن و آشامیدن قبل از هر چیز به منظور زندگی بهتر و بیشتر، حفظ صحت بدن، تلاش برای تعالی اخلاقی و ایمانی است؛ چنان که امام علی (ع) در هشدار به این امر می فرماید: «لا تَطْلُبُ الْحَيَاةَ لِتَأْكُلَ بَلْ أُطْلَبُ الْأَكْلُ لِتَحْيَا» یعنی زندگی را برای خوردن نخواه، بلکه خوردن را برای زندگی بخواه. از نظر شیخ عباس قمی هر کس که اقدام به خوردن غذا می کند تا بدان وسیله به زندگی پربارتر، دانش بیشتر و اعمال فردی و اجتماعی نیک تر خود یاری رساند و تقوایش را تقویت کند در حقیقت کاری دینی انجام داده است.

در فرهنگ بومی ما غذاهای سرخکرده در روغن مثل مرغ سوخاری و فرنیج فرایز کمتر معمول بوده است در صورتی که امروزه بخش مهمی از فست فودها غذاهای سرخکرده است. در این روش تهیه غذا نه تنها روغن زیادی با روشی غیرعلمی استفاده می شود بلکه مواد غذایی تهیه شده نیز برای سلامت انسان مضر است. مصرف زیاد روغن برای سرخ کردن و جذب زیاد روغن، آن هم روغن های ناسالم، با سلامت انسان هماهنگی ندارد. در حین سرخ کردن و در دمای بالا روغن های اکسید شده و پلیمریزه شده به وجود می آید که برای سلامت قلب و عروق مضر است. با سرخ کردن سیب زمینی به صورت فرنیج فرایز و یا چیپس علاوه بر مصرف زیاد روغن و اثراتی که بر چاقی و بیماری های قلب و عروقی می گذارد ترکیبی به نام آکریل آمید در آن ها تولید می شود که اثر سرطان زایی دارد. سیب زمینی آب پز و تنوری در فرهنگ ما معمول بوده است ولی فرنیج فرایز و چیپس سوغات غربی است که ضرر و زیان بسیار دارد. در فرهنگ بومی کشور، نان ماده غذایی اصلی در نقاط گندم خیز و برنج ماده غذایی غالب در نقاط برنج خیز بوده است. این نوع تغذیه هم نیازهای افراد را تأمین می کرده است و هم هماهنگی با شرایط اکوسیستم های محلی داشته است. در فرهنگ اصیل ما نان کامل دارای سبوس تولید می شده است و تولید نان بدون تخمیر کامل خمیر با خمیرمایه نبوده است و از افزودنی های

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

شیمیایی استفاده نمی شده است؛ نانی که از نظر سلامت خیلی بهتر از نان های فعلی است که ظاهراً با پیشرفت علم تولید می شوند. نان فعلی ما نه کیفیت تغذیه ای و نه سلامت نان های سنتی ما را دارد. تکنولوژی نه تنها بر تولید انبوه اثر گذاشته است بلکه اخلاق اقتصادی را بر اخلاق سلامت نیز تحمیل کرده است. مصرف زیاد شکر و کربوهیدرات های تصفیه شده نیز سوغات فرهنگ ها و سیاست های وارداتی است. امروزه بخش مهمی از شکر در نوشابه های گازدار و آب میوه های مصنوعی مصرف می شود که نوعی بداخلاقی در مصرف است. مصرف شکر به صورتی که امروزه رواج دارد نه تنها بر سیستم های تولیدی فشار مضاعف ایجاد می کند بلکه باعث می شود که سلامت از جوامع رخت بر بندد و چاقی و بیماری های قلب و عروقی و آلزایمر به ارمغان بیاورد. افزایش سرطان در ایران بی تأثیر از مصرف شکر زیاد و روغن های ناسالم نیست و این فرهنگ سوغات غرب است که در آن، درآمدهای اقتصادی سرمایه داران بر سلامت جامعه اولویت پیدا می کند.

رعایت حقوق حیوانات و رفاه آنان

رعایت حقوق و رفاه حیوانات و از جمله حیواناتی که برای غذا پرورش می یابند ضروری است، منبع اصلی نگرانی در روش های تهیه و مصرف غذاست، به ویژه زمانی که فقط منافع اقتصادی افراد مورد توجه است و می تواند منجر به ظلم به حیوانات شود. در فرهنگ اصیل ما رعایت حقوق حیوان واجب است و انسان حق ندارد به حیواناتی که در اختیار دارد ظلم کند. به همین دلیل حضرت علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید وقتی در سفر از حیوانات برای حمل بار استفاده می کنید بار اضافی بر دوش آنان سوار نکنید، وقتی به محل استراحت رسیدید اول بار را از دوش حیوانات بردارید و به آب و غذای آنان برسید و بعد به دنبال نیازهای خویشتن بروید. اگرچه به انسان اجازه داده شده است در حد ضرورت از حیوانات استفاده کند ولی باید به نحوی باشد که حداقل ناراحتی برای حیوان ایجاد شود. به همین دلیل خوردن حیوانات زنده، زنده زنده پوست کندن حیوانات و زنده انداختن داخل آب جوش و یا زنده سرخ کردن و مصرف زنده سرخ شده و مصرف مغز حیوان زنده که در کشورهایی مثل چین و تایلند و برخی کشورهای غربی رواج دارد حرام است و به نوعی بی اخلاقی در مصرف غذاست. خوراندن اجباری چربی به اردک برای چرب شدن جگر اردک و مریض کردن حیوان برای داشتن لذت کباب چرب و لذیذ پذیرفته و اخلاقی نیست.

اگر در اسلام تأکید شده است که فقط به نام خدا و رو به قبله حیوان ذبح شود برای آن است که حیوان را برای بزرگ جلوه دادن افراد و با نام خودخواهان و متکبران نکشیم و کشتن حیوانات برای بداخلاقی خوش گذرانی ها و غرور و تکبر و خودخواهی انسان نباشد. اگر در ضوابط اسلامی تأکید شده است که شکم های خود را گورستان حیوانات نکنید و کمتر گوشت بخورید و در موقع ذبح به دام آب بدهید و قبل از ذبح نفهمد که قصد کشتن دارید و به نحوی ذبح شود که دام کمتر آزار ببیند همه رعایت اخلاق در مصرف غذاست. و اگر اعلام شده است که حیوانات را جلوی سایر حیوانات و کسی که حیوان را پرورش داده و در انتظار و به خصوص کودکان ذبح نکنید برای رعایت اخلاق در مصرف غذاست. برخی از علمای اخلاق معتقدند که نگهداری و کشتن حیوانات برای مصرف انسان به خودی خود غیر اخلاقی است. برخی دیگر خاطرنشان می کنند که دامپروری برای مزارع پایدار ضروری است. برخی به مصرف اخلاقی، یعنی توجه به روش ها و مناقشات پیرامون تهیه غذای خوب می پردازند، در حالی که برخی دیگر فضای به همان اندازه بحث برانگیز معنای کشاورز خوب بودن را مورد توجه قرار می دهند. کشاورزی مرکب معمول را که در آن گیاه و دام و انسان با هم زندگی کرده و نیازهای یکدیگر را برآورده می کنند را می پذیرند؛ با توجه به جذابیت فزاینده غذاهای محلی و ارگانیک

از تولید کنندگان مقیاس کوچک تر که از برخی شیوه های به اصطلاح مدیریت اخلاقی استفاده می کنند را ترجیح می دهند؛ روشی که مرغ ها به صورت فشرده در قفس و روی سیم های قفس قرار می گیرند که درجا غذا و آب خورده و بدون داشتن شرایط زندگی طبیعی، تخم بگذارند را اخلاقی نمی دانند. در تولید محصولات کشاورزی ارگانیک نیز چنین روشی پذیرفته نیست. به عبارت دیگر باید مرغ ها به صورت رها در مزرعه به چرا مشغول شوند و تحت شرایط استرس زا تخم گذاری نکنند. یکی از دلایل پذیرش بیشتر محصولات ارگانیک و گوشت گاو رها در مزرعه و تغذیه شده با علوفه مزرعه نیز رعایت حقوق حیوانات است. امروزه با رواج کشاورزی ارگانیک، رفتن به سوی تولیدات اخلاقی مورد قبول بخش مهمی از افراد اخلاق مدار جامعه است. یعنی اقتصاد و استفاده از روش های غیر اخلاقی برای درآمد بیشتر حرف اول را نمی زند بلکه رعایت اخلاق در تولید و مصرف نیز از الزامات کشاورزی قلمداد می شود.

پایداری تولید و سلامت زیست محیطی

برای پایداری تولید و خسارت نزدن به محیط زیست باید مصرف غذا بهینه باشد و بر اساس پتانسیل های اکوسیستم موجود برنامه ریزی شود و از اسراف و تبذیر پرهیز گردد. مصرف کافی ضمن تأمین نیازهای بدن، مانع از فشار بر بدن و ابتلا به چاقی و مریضی و فشار زیاد بر محیط زیست است. در مصرف انرژی، آب و غذا باید اعتدال رعایت شود. فرهنگ تغذیه بومی کشور اخلاقی بوده و هماهنگی کافی با سلامت انسان و شرایط زیست محیطی و ظرفیت های اکوسیستم محلی داشته است. غذاهای مصرفی از انواعی بوده است که در اکوسیستم محلی قابل تولید بوده، تنوع غذایی داشته و نیازهای افراد جامعه را تأمین می کرده و سازگار با شرایط اقلیمی بومی بوده است. مصرف آب در خانواده ها بهینه بوده و از اسراف آب و غذا پرهیز می شده است. در فرهنگ و سبک زندگی فعلی کشور نوعی فاصله گرفتن از فرهنگ اصیل بومی وجود دارد که تا حدود زیادی تحت تأثیر فرهنگ های وارداتی است.

میزان اثرات زیست محیطی تولید غذا به روش های تولید غذا و انواع مواد غذایی تولیدی و نیاز آبی آن ها بستگی دارد. دانشمندان توصیه می کنند که از خوردن گوشت گاو اجتناب کنید زیرا تولید گوشت گاو به محیط زیست لطمه می زند و برای تغذیه نیز خیلی مفید نیست. تولید گوشت گاو مقادیر زیادی آب نیاز دارد و با شرایط اقلیم ما هماهنگی ندارد. در تولید گوشت گاو، آلودگی های ناشی از مدفوع حیوان، آمونیاک، دی اکسید کربن و متان، خسارت قابل توجهی به محیط زیست می زند. تخریب زیستگاه حیات وحش و جنگل ها برای ایجاد زمین برای چرای دام خسارت دیگری است که به محیط زیست وارد می شود [۵]. گوشت تولید شده صنعتی، مانند گوشت حیواناتی که در محیط های بسته تغذیه می کنند و به اصلاح پرواری و متمرکز (CAFOs) پرورش می یابند، بیشترین تأثیر را از هر محصول غذایی بر محیط زیست دارند [۳]. تولیدات دامی بیشترین استفاده از زمین های کشاورزی را به خود اختصاص می دهد که در نهایت منجر به افزایش انتشار متان و اکسید نیتروژن می شود. این دو گاز به عنوان گازهای مضر برای محیط زیست شناخته می شوند. همچنین برای تولید ۱ کیلوگرم گوشت گاو به ۷ کیلوگرم غلات نیاز است و فرایند تبدیل آن مستلزم مصرف انرژی و آب بیشتر است [۶]. این امر یک معضل اخلاقی دیگر را ایجاد می کند و آن انتخاب بین غذا دادن به گاوها برای پروتئین فشرده لذیذ یا تأمین افراد فقیر با دانه های غذایی است. این روش چون درآمد خوبی دارد، توجه سرمایه گذاران اقتصادی را بهتر جلب می کند. در صورتی که برای رعایت رفاه دام و حفظ اخلاق و حقوق وی، دام باید در صحرای مزرعه چرا کند و به صورت طبیعی رشد یابد. توضیح کلی اینکه استفاده از پتانسیل های اکوسیستم های تولیدی برای مواد غذایی پروتئینی فشرده و برای لذت بیشتر، اخلاقی نیست. باید الگوی مصرف را طوری اصلاح کنیم که براساس نیازهای بدن باشد و نه بر

اساس گوشتخواری و لذت بیشتر. اگر الگوی مصرف را اصلاح کنیم امکان تأمین مواد غذایی برای جمعیت بیشتری فراهم می شود. در شرایط فعلی در جامعه ما مصرف شکر و مواد نشاسته ای و روغن بیش از حد مطلوب است و موجب چاقی و بیماری های غیر واگیر می شود. از طرف دیگر بخش مهمی از این مواد غذایی از خارج وارد می شود، لذا اخلاق مصرف حکم می کند که به سوی اصلاح الگوی مصرف حرکت کنیم.

بسته بندی مواد غذایی تولیدشده تجاری در شرایط فعلی نیز یک موضوع نگران کننده و غیراخلاقی با توجه به آلودگی محیط زیست است [۳]، نوع بسته بندی فعلی مواد غذایی تأثیرات منفی زیادی بر محیط زیست دارد و حمل و نقل کالاهای تولیدشده تجاری از محلی به محل دیگر نیز اثرات زیست محیطی دارد و تولید گازهای گلخانه ای کرده و محیط زیست را تخریب می کند [۳].

دسترسی به غذا برای همه اقشار جامعه

بدن انسان نیازمند گونه های مختلفی از مواد غذایی است. این نیاز فقط با مصرف انواع مختلف مواد غذایی که هریک برخوردار از نوع خاصی از مواد مغذی است بر طرف می گردد. اخلاق انسانی حکم می کند که انسان ضمن مصرف مواد غذایی متنوع، زیاده روی و افراط در مصرف غذا و مواد گوشتی نداشته باشد. توصیه اسلام آن است که شرایطی فراهم نشود که عده ای از همه نوع غذاها و بیش از حد نیاز بخورند و عده ای به علت فقر و ضعف در درآمد نتوانند نیازهای بدن خود را با خوردن مواد غذایی متنوع تأمین کنند. وقتی گوشت و لبنیات و میوه گران باشد افراد کم درآمد باید شکم خود را با نان و سیب زمینی و نان و روغن پیه و دنبه سیر کنند. درحالی که بخشی از جامعه از گوشت خوری زیاد و مصرف غذاهای متنوع چاق می شوند و زمینه های بیماری را در خود فراهم می سازند. وقتی در جامعه ای افرادی با شکم های برآمده و هیكل های چاق را می بینید و عده ای برای تأمین نان و پنیر مشکل دارند، به عدم رعایت اخلاق مصرف در آن جامعه پی می برید.

در آیات و روایات اسلامی به انواع مختلف مواد غذایی اشاره و بر لزوم تنوع سبد غذایی تأکید شده است. روایات و نقل های باقی مانده از پیامبر گرامی اسلام نشان دهنده آن است که آن حضرت هیچ گاه اصرار بر مصرف نوع خاصی از غذا نداشت؛ چنان که بنا به نقل طبرسی آن حضرت مانند دیگر مردمان انواع غذا های متعارف را تناول می کرد. معنای این سخن آن است که حضرت در این زمینه تکلف نمی ورزید و در صورت دسترسی به غذا های نافع برای تأمین نیاز از آن ها بهره می برد. این غذا ها طیف گسترده ای از انواع خوراکی های گیاهی تا غذا های گوشتی را شامل می شد؛ چنان که در روایات اسلامی به طیف متنوعی از غذا ها نظیر انواع نان، انواع میوه ها، شیر، روغن، حلیم، خرما، عسل، گوشت و ... اشاره شده است؛ ولی از مسلمانان انتظار داشت که شرایطی فراهم نشود که همسایگانشان گرسنه بخوابند. لازم به توضیح است که سیری واقعی زمانی اتفاق می افتد که تمام نیازهای سلولی بدن برای خوب عمل کردن تأمین شود و با سیر شدن شکم از طریق غذاهای کم کیفیت تغذیه ای سیری حاصل نمی شود. به عبارت دیگر ممکن است بخشی از جامعه سیری سلولی پیدا نکند و دچار بیماری های مختلف بشود. وجود این حالت در جوامع نشان دهنده نوعی بد اخلاقی اجتماعی است.

پیامبر با اینکه همواره بر خواص میوه ها و غذا های گیاهی تأکید و اصحاب خود را به مصرف آن ها توصیه می کرد، هیچ گاه خام خواری یا گیاه خواری صرف را سفارش نکرد و در مواردی نیز از خوردن گوشت سخن به میان آورد. نهی از مصرف گوشت در روایات اسلامی مربوط به زیاده روی در این ماده غذایی است؛ برای مثال امام علی (ع) می فرمایند: «لَا تَجْعَلُوا بُطُونَكُمْ مَقَابِرَ الْحَيَاةِ» شکم های خود را به گورستان حیوانات تبدیل نکنید. از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است:

«مَنْ أَكَلَ اللَّحْمَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا قَسَا قَلْبُهُ»؛ یعنی هر کس چهل روز پی در پی گوشت بخورد سنگ دل می شود. روشن است در این گونه موارد نهی از مصرف گوشت، ناظر به استفاده بی رویه آن است. از طرف دیگر، روایاتی وجود دارند که از تفریط در خوردن گوشت منع کرده، این عمل را مورد نهی قرار می دهند؛ از رسول اکرم (ص) نقل شده که فرمودند: «مَنْ أَتَى عَلَيْهِ أَرْبَعُونَ يَوْمًا وَلَمْ يَأْكُلِ اللَّحْمَ فَلَيْسَتْ قَرْضُ عَلَى اللَّهِ وَ لِيَاكُلَهُ» هر کس چهل روز گوشت نخورده باشد، پس قرض بگیرد و بخورد. همچنین از پیغمبر اسلام روایت شده که فرمود: «كَانَ أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَيَّ اللَّحْمُ، وَ كَانَ يَقُولُ: هُوَ يَزِيدُ فِي السَّمْعِ وَ الْبَصَرِ، وَ اللَّحْمُ سَيِّدُ الطَّعَامِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ» گوشت موجب افزونی قوه شنوایی و بینایی می شود و گوشت سرآمد غذاها در دنیا و آخرت است.

در روایات اسلامی از طرفی بر مصرف غذا های گیاهی و میوه ها تأکید و از سویی به مصرف فراورده های لبنی و گوشتی توصیه شده است؛ چنان که قرآن کریم به فایده های گوناگون غذاهایی که منشأ حیوانی دارند پرداخته است، مثلاً به شیر دام ها و نقش آن در تغذیه انسان توجه ویژه کرده است؛ برای مثال خداوند در آیه ۶۶ سوره نحل می فرماید: «وَ إِنْ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِّعِبْرَةِ نَسَقِكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ» و قطعاً در دام ها عبرتی برای شما هست. از میان غذا های هضم شده و خون، شیری خالص به شما می نوشانیم که برای نوشندگان گواراست. همچنین در آیه ۲۱ سوره مؤمنون می خوانیم: «إِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّعِبْرَةِ نَسَقِكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعَ كَثِيرَةٌ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ» و قطعاً در دام ها برای شما عبرتی است. از شیری که از آن ها به شما می نوشانیم و برای شما فواید زیادی دارد.

بنابراین می توان نتیجه گرفت در آیین اسلام به میانه روی و اعتدال در مصرف مواد غذایی امر شده است. مرحوم کلینی در کتاب کافی در باب فضیلت میانه روی از امام صادق (ع) نقل می کند: «قُلْتُ فَمَا الْقَصْدُ قَالَ الْخُبْزُ وَ اللَّحْمُ وَ اللَّبَنُ وَ الْخَلُّ وَ السَّمْنُ، مَرَّةً هَذَا وَ مَرَّةً هَذَا» یعنی میانه روی در غذا آن است که به جای مصرف یک نوع خاص از غذا از همه انواع غذا مانند نان، گوشت، شیر، سرکه، روغن و... استفاده کنید؛ گاهی از این و گاهی از آن. در روایتی از پیامبر (ص) می خوانیم: «اثْنَانِ عَلَيَّانَ، صَحِيحٌ مُحْتَمٌ وَ عَلِيلٌ مُخْلَطٌ» یعنی دو کس همیشه بیمارند، انسان تندرستی که بی جهت از برخی غذا ها پرهیز می کند و انسان بیماری که همه چیز می خورد. بنابراین رژیم هایی مانند خام خواری، دانه خواری و گیاه خواری افراطی به هیچ روی مورد تأیید شریعت اسلام نیست. قرآن کریم در آیه ۳۲ سوره اعراف افرادی را که بعضی از غذا های حلال را بر خود حرام و ممنوع کرده اند را نهی می کند: «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ» بگو چه کسی زینت های الهی را که خدا برای بندگان خود آفریده و همچنین روزی های پاکیزه و حلال را بر خود حرام کرده است؟ همچنین در آیه ۸۷ مائده می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ» ای مؤمنان امور نیکویی که خدا برایتان حلال اعلام کرده را بر خود حرام نکنید.

عدم استفاده از انواع غذاها در هر وعده غذایی

اگرچه توصیه اسلام به رعایت تنوع غذایی است ولی مصرف انواع غذاها در یک وعده و زیاده روی را منع کرده است. به عبارت دیگر توصیه به متنوع خواری مجوزی بر سفره های رنگارنگ و استفاده از اقلام غذایی متعدد در یک وعده غذایی نیست؛ زیرا اگرچه در اسلام به خوردن غذا های متنوع توصیه شده است، اما بر این امر نیز تأکید شده که در هر وعده یکی از این انواع مختلف غذا را باید تناول کرد و از مصرف چندین نوع غذای مختلف در یک وعده غذایی پرهیز نمود. این امر مورد تأیید حکمای طب سنتی و پزشکان دوره جدید نیز هست. حکمای قدیم معتقد بودند جمع اطعمه مختلف در یک وعده غذایی باعث سرگردانی قوه هاضمه می شود و طبیعت مدبره بدن را آشفته می سازد؛ چون بدن انسان

برای هضم هر غذایی قوه ای مصرف می کند و به میزان خاصی از ماندن در معده و روده نیاز دارد. در صورت تنوع و رنگارنگ بودن غذا معده از هضم کامل طعام عاجز می شود و فرد دچار سوء هاضمه می گردد. امروزه در علوم تغذیه و پزشکی نیز استفاده از یک نوع غذا برای هر وعده غذایی سفارش می شود، زیرا دستگاه گوارش انسان برای هضم هر نوع غذا به شرایط خاصی نیاز دارد. بنابراین مصرف با هم این انواع مواد غذایی در یک وعده اختلال ایجاد کرده و روند هضم غذا را با مشکل مواجه می کند. بنابر روایت کلینی از امام صادق (ع) در یکی از شب ها که پیامبر در مسجد قبا حضور داشت برای افطار، نوشیدنی طلب کرد و اوس بن خولی انصاری کاسه بزرگی شیر مخلوط با عسل آورد. حضرت چون آن را به لب رساند ناگاه به کناری نهاد و فرمود: این دو نوع نوشیدنی است که به یکی از آن ها نیز می توان بسنده کرد. من آن دو را با هم نمی نوشم، اما تحریم نیز نمی کنم.

توجه به سودمندی غذا و پرهیز از خوردن موادی که برای بدن ضرر دارند

از اخلاق مصرف غذا استفاده از انواع غذاهای مفید و عدم مصرف موادی است که برای بدن ضرر دارد. مصرف بیش از نیاز بدن مضر است و در اسلام تأکید بر مصرف در حد نیاز است. علم امروزه ثابت کرده است که مصرف مشروبات الکلی برای بدن قلب و عروق و مغز و کبد و کلیه ضرر دارد و نباید مصرف کرد. خوردن مشروبات الکلی یک اخلاق بسیار بد در مصرف است. انواع مواد مخدر اعم از خوردنی ها و دخانیات برای بدن مضر است و از اخلاق مصرف انسانی به دور است که گرفتار آن ها شود.

مصرف غذا برای زندگی و نه زندگی برای غذا

در سبک تغذیه ای اسلامی، تأکید و اصل بر توجه به سلامت بدن در تغذیه است و توجه به لذت بردن فرع بر کیفیت و سلامت غذاست. بهداشت جسمی و سالم زیستن و طول عمر بیشتر در اولویت است. این امر بدان معنا نیست که در فرهنگ اسلامی توجهی به خوشمزگی غذا و اشتهای انسان برای تناول خوراکی های لذیذ وجود ندارد؛ ولی خوردنی که باعث ضرر و زیان به بدن شود پذیرفته نیست. چنان که در روایتی می خوانیم: «إِيَّاكَ أَنْ تَأْكُلَ مَا لَا تَشْتَهِيهِ فَإِنَّهُ يُمِثُّ الْحَمَاقَةَ وَالْبُهْلَةَ» پرهیز کن از خوردن چیزی که بدان اشتهایی نداری، چرا که این کار موجب کودنی و کندذهنی تو می گردد.

در شرایط فعلی ما به غذاهایی روی می آوریم که برای ما ضرر دارد، بنابر این هم به سلامت خود ضرر می زنیم و هم به اقتصاد و پایداری اجتماعی و اقتصادی جامعه لطمه وارد می کنیم. غذاهای شور و پر روغن و مواد غذایی سرخ شده در روغن های مضر و برشته شده طعم بهتری دارند ولی برای سلامت انسان مضرند و اخلاق مصرف، حکم می کند که به غذاهای سنتی بر گردیم و سلامت را بر طعم، اولویت دهیم.

استفاده از نوشابه های تولیدشده با شکر و اسانس و رنگ و ترکیبات مصنوعی یک مصرف اخلاقی و سالم نیست و باید از این نوشابه ها احتراز کرد. مصرف شیرینی ها و کیک های مملو از خامه قنادی که در حقیقت روغن های جامد گیاهی و پالم است بسیار مضر است و در مصرف اخلاقی باید از آن ها دوری کرد. به طور کلی باید الگوی مصرف را به سوی مصرف اخلاقی سوق داد.

نتیجه گیری

خوشبختانه فرهنگ غذایی و الگوی تغذیه بومی ما کمتر بد اخلاقی در مصرف دارد و به جز مواردی که از غرب عاریت گرفته شده است مبتنی بر خصوصیات خوب است. در رسم و رسومات غذایی ما توجه به جسم و روان اهمیت

خاصی دارد. فرهنگ اسلامی - ایرانی تلاش می کند برای مصرف غذا حقوق حیوانات را رعایت کند و درد و رنج بر حیوانات تحمیل نکند. اخلاق تغذیه سنتی ما اجازه نمی دهد که همسایه با شکم گرسنه بخوابد و ما با مصرف انواع غذاها سیر بخوایم.

در گذشته نه چندان دور تولید مواد غذایی به روش ارگانیک بود و امروزه نیز تمایل مردم به تولید ارگانیک زیاد است. چون در تولید ارگانیک علاوه بر رعایت حقوق حیوانات، به طبیعت و محیط زیست بها داده می شود و فشاری بر محیط زیست تحمیل نمی شود و پایداری محیط زیست مورد توجه است. در دسترس قرارداشتن غذای مورد نیاز اقشار جامعه یکی از خصوصیات خوب یک جامعه فرهیخته است. اگرچه جامعه ما از این خصوصیات اجتماعی کمی فاصله گرفته است ولی تلاش مسئولان در جهت رفع این نقیصه است. افراط و تفریط در مصرف و اسراف در خوردن پذیرفته نیست و نشانه ضعف اخلاقی در مصرف است. اخلاق خوب انسانی حکم می کند که موادی که برای جسم و روان ضرر دارد و یا انسان را از حالت طبیعی خارج می کند مصرف نکنیم. این خصوصیت در فرهنگ مکتبی و تمدنی ما وجود داشته است و در شرایط فعلی به جز افراد معدودی که از فرهنگ غرب تبعیت می کنند اکثریت به این خصلت خوب تغذیه ای پایبندند. تنوع زیاد مواد غذایی در یک وعده غذایی و پرخوری نیز از صفات مذموم فرهنگ ماست. باید توجه داشت که غذاهای بومی ما هم از نظر سلامت و هم از نظر هماهنگی با پتانسیل های اکوسیستم ما بهتر از غذاهای وارد شده از دیار غرب است. برخی از کشورها و از جمله ژاپن سیاست گذاری خاصی برای برگشت به غذاهای سنتی کشور خود دارند و بروشورهایی برای ترویج و برگشت به غذاهای سنتی کشورشان تهیه و در بین مردم جامعه توزیع کرده اند. در شرایط فعلی مصرف شکر و روغن و مواد نشاسته ای در کشور ما خیلی بیشتر از دنیا است، در صورتی که مصرف نامتعادل این ترکیبات غذایی باعث چاقی، بیماری های غیر واگیر و دور شدن از اخلاق مصرف است. برنامه ریزی برای اصلاح الگوی مصرف کشور و تقویت اخلاق مصرف، ضروری است.

Ethics and Health in Food consumption

Shahedi, M.

Fellow of the Academy of Sciences of the Islamic Republic of Iran

Corresponding author's email: shahedimo@gmail.com

Abstract:

The food culture and ethics of the people of each region is considered one of their cultural characteristics. By knowing their eating style and manners, you will find a way to their culture. With a deep look at the culture and history of eating Iranians, the art and cultural values of this land are revealed. Iranian food is not only a source of energy for people's bodies and meeting the needs of the body, but also has value criteria in terms of health and human ethics. Iranian people have paid special attention to their health and food quality since the past and have valuable human moral standards. The values and standards of Islam have also been added to the previous customs of Iranians and have created very good frameworks, in which the observance of balance in nutrition is hidden, the mental and physical health of humans is provided, and nature and the environment and Genetic reserves do not hurt. Besides, observing ethics in food

consumption is one of the important points of Iranian culture, it prevents extravagance and altruism. Food as a cultural element in Iran, in addition to its direct effects on health and nutrition, has a deep connection with national identity. This culture, as one of the characteristics of the rich cultural heritage, has been passed down from generation to generation. It should be passed on to future generations and should not be influenced by foreign cultures and some other countries. For example, in Iranian culture, the effect of food consumption on the environment and agricultural activities has been considered. Emphasis on the consumption of plants and the observance of animal rights in Iranian culture has received special attention. In this way, the category of food in Iranian culture as an art and cultural value mixed with human and social values is very important and is known as one of the basic aspects of the national identity of Iranians. In Iranian Islamic culture, contrary to some traditional cultures, and beliefs of other countries, eating animals alive and eating the meat of animals that are still alive is forbidden. To obtain food from animals, efforts should be made to minimize the harm to the animal and not harm the animal before slaughtering or killing it. This ethics is with some cultures that avoid eating animals that still feel pain and discomfort and skinning the live animal or boil it in water, eat the brain of the live animal from the bowl of the animal's head, or half fry the live fish. and they eat while still opening and closing their mouth is quite distinct. In Iranian Islamic culture, paying attention to the hungry and the neighbors is of special importance, so that people should check that they do not have a neighbor around them who remains hungry. If they cook food that smells to the neighbors, they should take a dish to him because the smell may have provoked the neighbor's taste, and as a food consumption ethic, it is far from fair for an Iranian Muslim to make his neighbor crave and for do not act to relieve this urge. Although one of the needs of human survival and healthy living is to pay attention to the quantity, quality, variety, health, and correct selection of the food that is consumed, the production and consumption of food requires ethics and social human standards must be observed in it, as in prohibitions, restrictions and recommendations, the harms of some edibles have been considered, and the ethical implications of consuming a certain food product have also been considered. Food ethics has emerged as an important academic discipline and a branch of the philosophy of good and healthy living, whose main goal is to define and clarify food ethical problems. In this article, ethics in food consumption will be discussed. While the ethics of food consumption in historical times will be discussed, the most urgent social concerns related to food consumption and the effects of other cultures on food consumption will be paid attention to. Then the concepts and approaches related to food ethics will be examined and the choice of food, the relationship between food ethics and politics, and the role of food ethics and the future of food and sustainability in production and consumption will also be considered.

Keywords: Nutrition culture, Food consumption, Ethics in consumption.

الأخلاق والصحة في استهلاك الطعام

محمد شاهدي

عضو دائم في أكاديمية العلوم، الجمهورية الإسلامية الإيرانية

* المؤلف المسؤول: shahedimo@gmail.com

ملخص:

تُعتبر ثقافة وآداب الطعام والأكل لدى سكان كل منطقة من المؤشرات الثقافية لديهم. بحيث أنه من خلال معرفة أسلوب وآداب تناول الطعام لديهم، سيمكن من الوصول إلى ثقافتهم. ومن خلال النظر بعمق إلى ثقافة وتاريخ تناول الطعام لدى الإيرانيين، تتجلى الفنون والقيم الثقافية لهذه البلاد. لا تعتبر الأطعمة الإيرانية مصدراً طاقاً للجسم وتلبية احتياجاته فحسب، بل تحمل أيضاً معايير قيمية من حيث الصحة والأخلاق الإنسانية. كان الإيرانيون منذ القدم يولون اهتماماً خاصاً بصحة وجودة طعامهم، ولديهم معايير أخلاقية إنسانية قيّمة. ومن ثم أُضيفت ضوابط ومعايير الإسلام القيمية إلى العادات والتقاليد الإيرانية السابقة، مما خلق إطاراً فريداً للغاية يتضمن التوازن في التغذية، ويضمن الصحة النفسية والجسدية للإنسان، ولا يضر بالطبيعة والبيئة والمخزون الجيني. وبالإضافة إلى ذلك، تُعتبر مراعاة الأخلاق في استهلاك الطعام من النقاط المهمة في الثقافة الإيرانية، حيث يتم تجنب الإسراف والتبذير، وتظهر روح المحبة والتعاون. وبالإضافة إلى تأثيرات الطعام المباشرة على الصحة والتغذية، فإنه يمثل عنصراً ثقافياً متجذراً بعمق في الهوية الوطنية. وهذه الثقافة التي تعدّ واحدة من خصائص التراث الثقافي الغني وانتقلت من جيل إلى جيل؛ يجب أن تُنقل إلى الأجيال اللاحقة، ولا ينبغي أن تقع تحت تأثير الثقافات الأجنبية وبعض الدول الأخرى. فعلى سبيل المثال، أولت الثقافة الإيرانية اهتماماً بتأثير استهلاك الطعام على البيئة والأنشطة الزراعية، وكذلك كان للتركيز على استهلاك النباتات ومراعاة حقوق الحيوانات اهتمام خاص في الثقافة الإيرانية. وهكذا، يُعتبر موضوع الطعام في الثقافة الإيرانية كفنّ وقيمة ثقافية ممزوجة بالقيم الإنسانية والاجتماعية، ويحظى بأهمية كبيرة، ويُعتبر أحد الجوانب الأساسية للهوية الوطنية الإيرانية. في الثقافة الإسلامية الإيرانية، على عكس بعض التقاليد والثقافات والمعتقدات في الدول الأخرى، لا يوجد تناول للحيوانات الحية أو أكل لحومها وهي لا تزال على قيد الحياة، بل هو أمر منهي عنه. ويجب أن يتم بذل الجهود لتقليل الأذى للحيوانات عند تحضير المواد الغذائية الحيوانية، وينبغي ألا يتم إيذاء الحيوان أو إرعايه قبل ذبحه. تختلف هذه الأخلاق تماماً عن بعض الثقافات التي تأكل الحيوانات التي لا تزال تشعر بالألم والاضطراب، أو تقشر الحيوان الحي، أو تضعه في الماء المغلي، أو تأكل دماغ الحيوان الحي من جمجمته، أو تأكل السمك الحي بشكل نصف مقلّى بينما لا يزال يفتح ويفتح فمه. في الثقافة الإسلامية الإيرانية، يُعتبر الاهتمام بالجوع والجيران أمراً ذا أهمية خاصة، بحيث يجب على الأفراد التأكد من عدم وجود جيران جائعين حولهم. وإن كانت رائحة طبخهم تصل إلى الجيران؛ فيجب أن يرسلوا طبقاً لهم، لأنّ الرائحة قد تحفز شهية الجيران، ومن غير الإنصاف أن يترك المسلم الإيراني جاره يشتهي الطعام دون أن يفعل شيئاً لتلبية هذه الرغبة. وعلى الرغم من أن أحد احتياجات البقاء على قيد الحياة والعيش الصحي هو الاهتمام بالكمية والجودة والتنوع والصحة والاختيار الصحيح للمواد الغذائية المستهلكة، إلا أن إنتاج واستهلاك الطعام يستلزمان الأخلاق، وتجب مراعاة الضوابط الإنسانية والاجتماعية فيهما، وكما تم الاهتمام بالأضرار الناتجة عن بعض الأطعمة في المحظورات والقيود والتوصيات، فقد تم أيضاً مراعاة المفاهيم الأخلاقية لاستهلاك منتج غذائي معين. وقد برزت أخلاقيات الغذاء كنظام أكاديمي مهم وفرع من فلسفة الحياة الجيدة والصحية، وهدفه الرئيسي هو تعريف وتوضيح المشاكل الأخلاقية الغذائية. في هذه المقالة، سيتم تناول مسألة الأخلاق في استهلاك المواد الغذائية. وإلى جانب تناول آداب استهلاك الطعام في الفترات التاريخية، سيتم التركيز على المخاوف الاجتماعية الملحة المتعلقة باستهلاك الطعام، وتأثيرات الثقافات الأخرى على استهلاكه. ثم سيتم تناول المفاهيم والمناهج المتعلقة بآداب الطعام، وكذلك اختيار الطعام، والعلاقة بين آداب الطعام والسياسة، ودور أخلاقيات الطعام ومستقبله والاستدامة في الإنتاج والاستهلاك.

الكلمات المفتاحية: ثقافة التغذية، استهلاك الطعام، الأخلاق في الاستهلاك

منابع:

- قرآن سوره نحل آیه ۶۶ و سوره مومنون آیه ۲۱
- جباری، م.ر. (۱۳۸۶). «اصول تغذیه در سیره پیامبر اعظم»، نشریه تاریخ در آینه پژوهش، شماره ۱۳.
- آخوندی، م. (۱۳۸۷). «نگاهی به غذا و تغذیه در اسلام»، نشریه حصون، شماره ۱۵.
- فجری، م.م. (۱۳۹۱). «نکات اخلاقی در غذا خوردن»، نشریه مبلغان، شماره ۱۵۱.
- شه گلی، ا.ح. (۱۳۹۱). «مبانی تغذیه: اصول حاکم بر تغذیه سنتی»، نشریه سوره اندیشه، شماره ۶۰ و ۶۱.
- پاک دامن، م.ط. و علایی، ح.ع. (۱۳۸۸). «غذا درمانی از دیدگاه قرآن و علم»، نشریه قرآن و علم، شماره ۵.
- لسانی فشارکی، م.ع. (۱۳۸۹). «قرآن و علوم طبیعی: نقش گیاهان در تغذیه و سلامت انسان از دیدگاه قرآن»، نشریه کوثر، شماره ۳۴.
- Thierry Hurlimann, Juan Pablo Peña-Rosas, Abha Saxena, Gerardo Zamora, and Béatrice Godard Ethical issues in the development and implementation of nutrition-related public health policies and interventions: A scoping review" in volume 12, e0186897.
- Jessica Fanzo Ethical issues for human nutrition in the context of global food security and sustainable development Global Food Security Volume 7, December 2015, Pages 15-23
- Diana Cardenas Nutritional care ethics: A time for reflection clinical nutrition, Volume 51p67-71 October 2002.
- Jordan O. Hampton,1,2,* Timothy H. Hyndman,2,3 Benjamin L. Allen,4,5 and Bob Fischer6 Animal Harms and Food Production: Informing Ethical Choices animals(basel), 2021 Apr 23. doi: 10.3390/ani11051225 Anim Front. 2020 Jan; 10(1): 21–28.
- Paul B Thompson, Philosophical ethics and the improvement of farmed animal live Published online 2020 Jan 10. doi: 10.1093/af/vfz054.
- Wikipedia Animal welfare and rights in China.

مواردی از اصول اخلاق در صنایع غذایی

جعفر گل محمدی^۱، سید محمدعلی ابراهیم زاده موسوی^۲ و محسن لبافی^{۲*}

۱- عضو هیات علمی، دانشکده معارف و اندیشه اسلامی، گروه اخلاق، دانشگاه تهران

۲- عضو هیات علمی، دانشکده گان کشاورزی و منابع طبیعی، گروه علوم و صنایع غذایی، دانشگاه تهران

*نویسنده مسئول: mlabbafi@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

گل محمدی، ج.، ابراهیم زاده موسوی، س. م. ع. و لبافی، محسن. (۱۴۰۳). مواردی از اصول اخلاق در صنایع غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

اخلاق را مطالعه فلسفی رفتارهای با ارزش معنوی و اشاره به نوع رفتار انسان‌ها در نقش‌ها و موقعیت‌های گوناگون بیان کرده‌اند. معیارهای عمل اخلاقی را، تحت عنوان عمل عقلی و دارای تعادل و زیبا، عملی با هدف کمال مطلوب، عمل برآمده از احساس تکلیف و از ناحیه وجدان، عملی همراه با گذشتن از خود و من فردی، و رفتاری با انگیزش رضای خدا تعیین کرده‌اند. برخی از کدها و مسئولیت‌های اخلاقی ضروری در مجموعه صنایع غذایی اعم از تولیدکننده‌ها، متخصصان، تجار و مصرف‌کنندگان عبارت است از وجدان کاری، استقلال تخصصی و علمی در برابر فشار منفعت‌طلبان، فعالیت حرفه‌ای در چارچوب قوانین و استانداردهای مواد غذایی، حمایت از علوم و محصولات بومی و سنتی غذایی، استفاده از منابع علمی و مهارت در کاربردی کردن آن‌ها، کمک مرتبط با رشته به پیشرفت دانشجویان، حفاظت از منافع عمومی با تلاش حداکثری برای تولید و عرضه غذای سالم و ... شاخص‌های ارزیابی اخلاق کاربردی در واحدهای صنایع غذایی شامل نظارت پیوسته و برقراری هر سازوکاری است که در شرایط عادی کنترل‌های لازم را به‌صورت داوطلبانه انجام دهد و در بحران‌ها ضمن ریشه‌یابی مسئولانه، به‌طور شفاف و صادقانه برای حفظ سلامت مصرف‌کننده ولو با پذیرش ضرر اقدام کند. تصمیم‌گیری اخلاقی در مجموعه‌های صنایع غذایی از انتخاب ماده اولیه، فرایند، نگهداری، و تبلیغات فروش باید با توجه به شرایط اقتصادی، فرهنگی، سنی و اعتقادی مصرف‌کننده و با به‌کارگیری روش‌های علمی و مشاوره با افراد با تجربه، علاقه‌مند و آگاه به مبانی اخلاقی انجام گیرد.

واژه‌گان کلیدی: اخلاق، کدهای اخلاقی، ارزیابی اخلاقی، تصمیم‌گیری اخلاقی، صنایع غذایی،

مقدمه و بیان مسئله

اخلاقیات چیست؟ تعریف اخلاق یا [اخلاقیات]^۱ عبارت است از مطالعه فلسفی رفتارهای با ارزش معنوی در انسان‌ها و مطالعه قوانین و اصول حاکم بر آن. ساده‌ترین حالت بیان شده اخلاقیات اشاره دارد به استانداردهای رفتاری در رابطه با چگونگی [رفتار] انسان‌ها در شرایط و موقعیت‌های مختلف. به‌طور مثال: در نقش و موقعیت تولیدکنندگان حرفه‌ای مواد غذایی، مصرف‌کنندگان، شهروندان، پدر و مادر، معلم‌ها، بچه‌ها و ... اخلاق، متفاوت از قانون‌هایی است که مورد استفاده هستند. از این رو، یک مجموعه قوانین خوب می‌تواند حاوی خیلی از استانداردهای اخلاقی باشد. در حالی

که در بسیاری از موارد قانون می‌تواند از [اصول] اخلاقی انحراف داشته باشد. اخلاقیات حتی نمی‌تواند در ذیل رفتارهای فرهنگی پذیرفته شده و رایج در نظر گرفته شود. گرچه بعضی فرهنگ‌ها کاملاً اخلاقی هستند، اما خیلی از فرهنگ‌ها ممکن است غیر اخلاقی و یا بی‌توجه به اصول اخلاقی باشند (Code of ethics, 2017).

ضرورت بحث و نظر در باره امور اخلاقی چیست؟ مقتضیات زندگی اجتماعی و برخورد با مذاهب و مکاتب گوناگون فلسفی و نظام‌های اخلاقی، بحث و تبادل نظر در باره امور اخلاقی را برای جامعه انسانی ایجاب کرده است. و [از سوی دیگر ضرورت] تطبیق [مبانی و تعاریف اخلاقی] با موارد خاصی که پیش می‌آید نیز ضرورت توجه به بحث‌های اخلاقی و استفاده از ظرفیت اخلاق در چاره‌اندیشی برای بهبود زندگی فردی و اجتماعی و پاسخ به مسائل انسان صنعتی شده در عصر اینترنت را دو چندان نموده است.

[بنابراین] اخلاقیات؛ علم^۱ احساسات یا مذاهب نیستند. [اما]، علم می‌تواند با ارائه اطلاعات مهمی به ما در انتخاب‌های اخلاقی بهتر کمک کند.^۲ برای مثال، گرچه با استفاده از علم امکان به نژادی و تولید دام‌های پرعضله فراهم می‌شود، اما می‌توانیم به‌خاطر در معرض اذیت و آزار قرار گرفتن حیوانات با این تغییرات، اخلاقی بودن این عمل را زیر سؤال ببریم. [حتی در خیلی از مواقع] بر احساس خود نیز نمی‌توانیم تکیه و اعتماد^۳ کنیم، برای نمونه، بعضی مردم هنگامی که کار اشتباهی انجام می‌دهند، احساس بدی پیدا می‌کنند و بعضی افراد این‌طور نیستند. با این وضعیت، اگر اخلاقیات ما بر اساس مذهب، قانون، رویه‌های پذیرفته شده اجتماعی، احساسات، یا علم نبوده؛ پس بر چه پایه و اساسی قرار دارند؟ (Code of ethics.2017).

اخلاق رفتاری است که کمال مطلوب دارد. کمال مطلوب نمی‌تواند در حد سودجویی باشد. سرو کار اخلاق با ارزش‌هاست و ارزش مستقل از سود، و گاهی مغایر و حتی متضاد با آن است. هر گاه برای انسان سودی وجود داشته باشد و او برای هدفی دیگر از سود بگذرد معلوم می‌شود که به آن امر و هدف دیگر ارزش نهاده و آن امر، ناگزیر متعالی و مافوق سود مادی و دنیوی [می‌تواند] باشد.

معیار تشخیص فعل اخلاقی از یک فعل عادی و طبیعی چیست؟ فعل اخلاقی با فعل غیر اخلاقی چه فرق و تفاوتی دارد؟ فعل طبیعی ناشی از جلب نفع و دفع ضرر است، مثل غذا خوردن و فعالیت‌های زندگی عادی (نه قابل ستایش و نه نکوهش). از این رو هر صفت، میل و اندیشه‌ای هم که به این کارها و امور مربوط می‌شود طبیعی است و قابل ستایش و نکوهش نیست. انسان در این کارها با حیوانات مشترک است.

اما فعل اخلاقی، که مفهوم ارزش یا ارزشی را در خود نهفته دارد و صفت یا اندیشه‌ای که به آن مربوط است ستودنی است و افلاطون خیر را ملاک و معیار فعل اخلاقی دانسته و منظور او از خیر همان زیبایی معقول است. کارهای اخلاقی حسن ذاتی دارند. عقل انسان حسن ذاتی کارهای اخلاقی و زشتی و قبح ذاتی کارهای ضد اخلاقی را درک می‌کند. مثلاً عقل هر کسی می‌فهمد که راستی و کیفیت خوب ذاتاً خوب و زیباست. از این منظر، اخلاق در مقوله زیبایی قرار می‌گیرد. البته زیبایی از نوع معقول نه محسوس. زیبایی صفتی است که هم در کار (فعل) و هم نتیجه کار که تولید باشد متبلور می‌شود از این رو بعضی از کارها ذاتاً زیبا می‌شوند مثل راستی و صداقت در یک محصول تولیدی به واسطه آنچه که ادعا کرده ... پس فعل اخلاقی یعنی فعل زیبا.

1- science

۲ - اما علم به تنهایی به ما نمی‌تواند بگوید چه باید انجام دهد. علم می‌تواند آنچه را که انسان دوست دارد توضیح دهد. اما اخلاقیات دلیل آنچه را که انسان باید انجام دهد را بیان می‌کند. و دقیقاً هر آنچه که علمی و یا فنی (عملی) است آن نمی‌تواند یک امر اخلاقی قابل انجام باشد.

3- trust

بعضی دیگر معیار اخلاق را عقل دانسته‌اند، پس فعل اخلاقی، عقلانی است یعنی از مبدأ عقل سرچشمه گرفته، نه از شهوت و غضب و ترس. کسانی که ملاک اخلاق را اعتدال یا حد واسط دانسته‌اند (ارسطو) وقتی پای عقل در میان باشد، عقل نقش اعتدال و تعادل را ایفا می‌کند. پس کار اخلاقی آن است که به حکم عقل صورت گیرد. نظریه دیگر می‌گوید فعل اخلاقی آن است که صرفاً به حکم حس تکلیف انجام شود نه تمایل و عادت. تکلیف از ناحیه وجدان سرچشمه می‌گیرد و وجدان هم در فطرت هر کس نهاده شده و وجدان آدمی یک سلسله تکالیف بر عهده انسان می‌گذرد. و هر کاری که انسان از روی حس تکلیف انجام دهد آن فعل اخلاقی. همه نظریه‌ها یک وجه مشترک دارند که اخلاق خروج و گذشتن از خود و من فردی است. یعنی هر کاری به‌منظور رساندن نفع و خیر به خود و دفع شر و ضرر از خود باشد اخلاقی نیست.

دیدگاه دیگر؛ متفکران و علمای اخلاق معیار فعل اخلاقی را بر حسب یکی از سه عامل:

انگیزه یا نتیجه یا خود فعل تعیین کرده‌اند. بنابر نظر کانت، وقتی آدمی به حکم حس تکلیف و صرفاً برای احترام به قانون اخلاقی عمل می‌کند اخلاقی است. به‌طور مثال فروشنده‌ای که اجحاف و گران‌فروشی نمی‌کند زیرا سود او مستلزم این عمل اوست و برای جلب مشتری است یک کار اخلاقی نیست. آدمی فقط در صورتی کار اخلاقی می‌کند که به حکم وظیفه و تکلیف عمل کند. به‌انگیزه ادای تکلیف نه مصلحت یا سود. نظریه دیگر، اخلاق را برمی‌گرداند به دین اسلام^۱، البته منافاتی با مابقی نظرات ندارد و کمابیش با آنان سازگار است. می‌گویند فعل اخلاقی آن است که هدف و انگیزه‌اش رضای خدا باشد؛ نه رساندن نفع به غیر. ارکان سه‌گانه اسلام: عقاید، احکام و اخلاق.

در اسلام هر عامل و جنبه، با هم مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع فعل اخلاقی هر سه جزء را با هم مورد توجه قرار می‌دهد. اعمال به نیت است، لیکن نیت به خودی خود اگر همراه عمل و عزم و تصمیم بر فعل نباشد چیزی نیست و نمی‌توان آن را خوب یا بد و اخلاقی یا ضد اخلاقی نامید. در ارتباط با نتیجه، مانند سوداگران نباید نتیجه را با خروجی مادی و دنیوی نگاه کرد.

نتیجه فعل اخلاقی اگر رضای خداوند باشد (مطابق با تعالیم اخلاق اسلامی) نه با انگیزه، تقابل و تضاد دارد و نه فعل را غیر اخلاقی می‌کند. از سوی دیگر نباید اخلاق و خصال اخلاقی را با فعل اخلاقی که بنابر شرایط و اوضاع و احوال ممکن است تغییر کند مشتبّه ساخت. البته اخلاق، مطلق و ثابت است اما اشکالی ندارد که بگوییم فعل اخلاقی نسبی است. فعلی ممکن است زمانی اخلاقی و زمان دیگر ضد اخلاقی باشد. پس اگر رفتار و فعل بر حسب شرایط و حالات مختلف دگرگون شود نباید گفت که اخلاق دیگر ثابت و مطلق نیست. بلکه چون ثابت است صورت رفتار و فعل اخلاقی تغییر می‌کند تا معنی و خصلت اخلاقی باقی و ثابت بماند.

کدهای اخلاقی در نظر گرفته‌شده برای متخصصان علوم و صنایع غذایی

متخصصان صنایع غذایی در حوزه اقدامات حرفه‌ای خود، پیروی از تکالیف زیر را می‌بایست مورد توجه قرار دهند:

- وظایف مربوط به وجدان کاری، صداقت، کوشایی، استقلال و شأن و منزلت خود؛
- ✓ رفتارشان به گونه‌ای باشد که موجب اعتبار حرفه خودشان و در راستای تأمین صداقت، کوشایی، استقلال و شأن و منزلت باشد.

✓ فعالیتشان بدون توجه به نژاد و مذهب گروه‌ها و طبقات اجتماعی و سیاسی باشد.

۱- ارکان سه‌گانه اسلام: عقاید، احکام و اخلاق.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

- ✓ انجام وظایف خود با رعایت صداقت، عدالت، پشتکار و سخت کوشی
- ✓ حفظ استقلال تخصصی و علمی در برابر فشارهای مختلف ذی‌نفعان. و عدم پذیرفتن هر گونه کادو شبهه‌ناک که منجر به قضاوت‌های بد برای مجموعه گردد و همچنین از پیشنهاد کادوهای شائبه‌دار هم پرهیزد.
- ✓ اعلام هر گونه تعارض بین منافع شخصی با وظایف حرفه‌ای خود
- وظیفه حفظ اسرار و مسائل محرمانه (مگر برای دلایل سلامت مواد غذایی یا فعالیت‌های کیفی):
- ✓ توجه به محرمانه‌بودن اطلاعات به‌دست آمده در طول دوره فعالیت حرفه‌ای
- ✓ حفظ اسرار و اطلاعات محرمانه مرتبط با مصرف‌کنندگان یا مجموعه پرسنل و همه دست‌اندرکاران و همراهان مربوط به اقدامات تخصصی.
- وظایف نسبت به مصرف‌کنندگان:
- ✓ حفاظت از منافع عمومی در خصوص سلامت هر نوع ماده غذایی یا نوشیدنی و همه موارد مرتبط به آن‌ها
- ✓ اخذ موافقت‌های قانونی از طریق کانال‌های مناسب، با هدف اطمینان از سلامت هر ماده غذایی و هر فرد مرتبط با آن
- ✓ تلاش برای ارتقای سطح اطلاعات و دانش عمومی مؤثر در رابطه با اصول ایمنی مواد غذایی و تغذیه سالم
- ✓ همکاری و تلاش برای بهره‌مندی علمی با هدف توسعه قانون مرتبط با منافع عمومی
- ✓ در جریان گذاشتن مسئولان ذی‌صلاح، با هدف درک کیفیت و سلامت مواد غذایی یا مخاطرات و خطرات مربوط به سلامت مصرف‌کنندگان.
- وظایف مربوط به حرفه:
- ✓ التزام به مسئولیت‌پذیری و تقویت شایستگی‌های حرفه‌ای با تداوم به‌روزرسانی و بهبود دانش و مهارت در به‌کارگیری آنان
- ✓ حفظ صلاحیت و شایستگی حرفه‌ای از طریق توجه مستمر به اطلاعات و پیشرفت‌ها
- ✓ هنگامی که وظایف و مسئولیت‌های مخصوص فعالیت‌های حرفه‌ای را می‌پذیریم، می‌بایست مطمئن شویم که همه مهارت‌های لازم برای انجام آن مسئولیت‌های ویژه به‌کار گرفته شده است و در صورت نیاز با دیگر موارد و موضوعات ضروری مرتبط نیز ارتباط برقرار کند.
- ✓ عمل کردن در فعالیت حرفه‌ای مطابق با قوانین مربوط به مواد غذایی کشور و منطقه، و شرکای تجاری بین‌المللی
- ✓ کمک به حفظ استانداردهای حرفه‌ای و گسترش بهره‌مندی و حوزه تأثیرگذاری آن
- ✓ حمایت و تقویت ارزش‌های دینی^۱ و علوم سُنّتی، موقعیت، جایگاه، شأن و منزلت حرفه‌ای علوم و فناوری غذایی
- ✓ التزام افراد به مسئولیت‌پذیری برای راهنمایی حرفه‌ای و آموزش افراد زیرمجموعه‌های تحت کنترل
- ✓ تعهد به پذیرش مسئولیت در جهت پیشرفت دانشجویان (Code of ethics for food....., 2017)
- هر شرکتی یک مسئولیت اجتماعی دارد. نداشتن رفتارهای منطبق با شیوه‌های اخلاقی پذیرفته‌شده می‌تواند عواقب منفی‌ای نه تنها در رابطه با سلامت غذایی، بلکه بر روی وجهه عمومی آن شرکت نزد مصرف‌کنندگان از خود برجای بگذارد.

۱- غذای طیب: در قرآن [ظاهراً] بالاترین نماد کیفیت غذا، با عنوان طیب برای مؤمنین، مسلمانان و انسان‌ها معرفی شده است. غذای طیب علاوه بر حلال بودن می‌بایست سالم، غیر مضر، پاکیزه و مطابق با طبع و گوارا باشد. از اینجا مشخص می‌شود که حلال بودن به‌عنوان حداقل و یا ویژگی پایه هر محصول غذایی است و برای طیب‌بودن آن، می‌بایست برخورداری از حداکثر ویژگی‌های کیفی و رعایت شرایط خاصی در انتخاب و تولید ماده اولیه، فراوری و نحوه مصرف آن در نظر گرفته شود.

شاخص‌های قابل سنجش برای ارزیابی حاکمیت اخلاق کاربردی در واحدهای صنایع غذایی

حاکم بودن اصول اخلاقی در یک مجموعه صنایع غذایی وقتی خود را به‌خوبی نشان می‌دهد که مجموعه تولیدی با یک حادثه و یا مشکلی مواجه گردد. با پاسخ به این سؤالات میزان حاکمیت اخلاق کاربردی در آن مجموعه قابل سنجش است.

✓ رصد محصولات و کنترل و شناسایی محصولات آلوده به‌صورت داوطلبانه و در صورت ضرورت مرجوع نمودن محصولات آلوده از بازار

✓ ریشه‌یابی حوادث و اتفاقات پیش‌آمده در رابطه با محصول تا بالاترین سطح مدیریتی

✓ پذیرش ضرر و زیان با هدف حمایت و حفاظت از مصرف‌کنندگان

✓ شفاف‌سازی و اعلام صریح در هنگام بروز هر نوع پیشامد و بیان دقیق علل پیدایش حادثه

اعلام گزارش‌های بی‌طرفانه و مسافل و صریح در حوزه ایمنی و بهداشت (در بخش‌های مراقبت‌های پزشکی و هواپیمایی) الگوی خوبی برای استفاده از آن در بخش ایمنی و سلامت مواد غذایی است.

تصمیم‌گیری اخلاقی

تصمیم‌گیری اخلاقی نیازمند افراد آموزش‌دیده حساس به مبانی و اصول اخلاقی و روش‌های علمی و تجربی و آزموده‌شده برای استخراج جنبه‌های تصمیم اخلاقی و آنالیز موضوعاتی است که می‌تواند بر انتخاب دوره و مدت اقدام تأثیر بگذارد.

دارا بودن روش تصمیم‌گیری اخلاقی بسیار ضروری و لازم است. ما در بیشتر موضوعات جدید و مشکلات در انتخاب اخلاقی که با آن روبه‌رو هستیم، به بحث و گفتگو با دیگران درخصوص مشکلات و دوراهی‌های پیش‌آمده بسیار نیازمندیم. فقط با شناسایی دقیق مسئله و مشکل، و کمک گرفتن از نظرات و برداشت‌های دیگران، می‌توان در هر موقعیتی به انتخاب اخلاقی درستی دست زد.

در دانشگاه سانتاکلارا، یک چارچوب کاری مربوط به نحوه تصمیم‌گیری اخلاقی در نظر گرفته شده است. این چارچوب مربوط به تفکر اخلاقی است که محصول گفتگو و بحث میان گروهی از اندیشمندان بوده است که روش مناسبی برای شناسایی مسائل اخلاقی و شناسایی دوره‌های عملی اخلاقی پیدا کرده‌اند. آن‌ها تصمیم‌گیری اخلاقی را به پنج بخش تقسیم کرده‌اند.

۱. شناخت دقیق مباحث اخلاقی: آیا این تصمیم و یا موقعیت می‌تواند منجر به آسیب‌زدن به فرد یا گروهی گردد؟
۲. گرفتن حقایق: در هر موردی واقعیت و حقیقت‌های مربوط به آن موضوع چیست؟ چه حقایقی شناخته نشده‌اند؟ آیا چیزهای بیشتری در رابطه با وضعیت و موقعیت می‌توان یاد گرفت و یا به دست آورد؟

۳. ارزیابی اقدامات جایگزین: چه چیزی می‌تواند منجر به تولید بهترین محصول و کمترین ضرر و صدمه گردد؟ بهترین مورد رعایت حقوق همه افراد [دارای سهم و حق]. چه چیزی مردم و جمع را به‌طور برابر یا متناسب تحت تأثیر قرار می‌دهد؟ کدام انتخاب می‌تواند به همه اعضای یک مجموعه خدمات عطا کند، نه فقط به برخی اعضا؟ کدام انتخاب به من به‌عنوان آن فردی که می‌خواهم باشم اجازه انتخاب می‌دهد؟

۴. گرفتن تصمیم و انجام آزمایش آن: اگر من می‌گویم که من را به‌عنوان یک نفر در نظر بگیرید و به من توجه کنید با آنچه که رسانه‌ها می‌گویند چه موضوعی را من می‌توانم انتخاب کنم؟ آن‌ها چه خواهند گفت؟

۵. اقدام و بازخورد خروجی آن: چگونه می‌توانم تصمیم را با بیشترین دقت و توجه به ملاحظات دیگران اجرا کنم؟

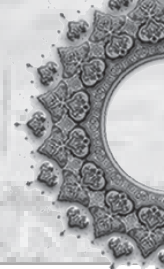
پاسخ شرکت‌ها به این قبیل سؤالات در هنگام روبه‌رو شدن با چالش‌های اخلاقی تأثیرگذار بر کار آن‌ها، تصویر اخلاقی و همچنین کار شرکت، چگونه است؟

مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی به مسائل و ابعاد مختلف موضوع باید بین همه بازیگران زنجیره تأمین مواد غذایی، شرکت‌ها، تصمیم‌گیرندگان و مصرف‌کنندگان به اشتراک گذاشته شود.

تولیدکنندگان، فرایندکنندگان، انبارداران و توزیع‌کنندگان محصولات غذایی و کشاورزی، معمولاً نقش و بخش روتین زندگی روزمره خود را در همه‌جای دنیا پذیرفته‌اند. از این‌رو این فعالان به‌ندرت به‌عنوان حوزه اخلاقی مورد مخاطب قرار گرفته‌اند. اما غذا و کشاورزی و منافع اقتصادی ناشی از دریافت سهم در سیستم همکاری، ناچاراً بخشی از تصمیم‌های اخلاقی هستند. تغذیه جمعیت جهان و حفظ ظرفیت تولید غذای جهانی، حفظ اکوسیستم طبیعی برای نسل‌های آینده نیز بخشی از آن‌اند.

پس با توجه به مباحث فوق، شاید بتوان گفت سؤال اساسی اخلاق این نیست که چه چیزی را باید انجام دهیم؟ این است چگونه باید باشیم؟ و همیشه یکی از نیازهای صنایع غذایی یافتن پاسخ این سؤال است چه تصویری برای شرکت‌مان دوست داریم؟

به‌طور خلاصه: کمال یا همان انجام درست هر چیز، حتی هنگامی که کسی شما را نمی‌بیند. اخلاق در صنعت هم [می‌توان اینگونه پنداشت، همانند] کمال است برای انسان.

Some of the principles of ethics in the food industry

Golmohammadi, J. ¹, Ebrahimzadeh Mousavi, S, M,A, ² & Labafi, M. ^{*2}

1- Faculty member, Faculty of Education and Islamic Thought, Department of Ethics, University of Tehran

2- Faculty member, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Department of Food Science and Industry, University of Tehran

Corresponding author: mlabbafi@ut.ac.ir

Abstract:

Ethics has been defined as the philosophical study of behaviors with spiritual value and referring to the type of behavior of humans in various roles and situations. He determined the criteria of ethical action under the title of rational, balanced and beautiful action, action with the goal of desirable perfection, action arising from a sense of duty and from the area of conscience, action accompanied by passing away from self and individual ego, and behavior motivated by God's pleasure. are Some of the essential ethical codes and responsibilities in the food industry including producers, experts, traders and consumers are; Work conscience, professional and scientific independence against the pressure of profiteers, professional activity within the framework of food laws and standards, support of indigenous and traditional food science and products, use of scientific resources and skill in applying them, helping students progress Related to the field, protection of public interests with maximum effort to produce and supply healthy food and etc. Applied ethics evaluation indicators in food industry units include; Continuous monitoring and establishment of any mechanism that voluntarily performs the necessary controls under normal conditions. And in crises, while rooting responsibly, transparently and honestly to protect the health of the consumer, even if he accepts the loss. Ethical decision-making by applying scientific methods and consulting with experienced people, interested and aware of ethical principles in food industry collections from raw material selection, process, storage, sales advertising and according to the economic, cultural, age and religious conditions of consumption to be done.

Key words: ethics, ethical codes, ethical evaluation, ethical decision making, food industry,

بعض المبادئ الأخلاقية في صناعة الأغذية

جعفر كل محمدی^۱، سید محمدعلی ابراهیم زاده موسوی^۲ محسن لبافی*^۳

۱- کلیة المعارف والفكر الإسلامی، قسم الأخلاق، جامعة طهران

۲- کلیة الزراعة والموارد الطبیعیة، قسم علوم وصناعات الأغذية، جامعة طهران

* المؤلف المسؤول: mlabbafi@ut.ac.ir

ملخص:

تم تعريف الأخلاق على أنها الدراسة الفلسفية للسلوكيات ذات القيمة الروحية والإشارة إلى نوع سلوك البشر في الأدوار والمواقف المختلفة. تم تحديد معايير العمل الأخلاقي على أنها: العمل العقلي والمتوازن والجميل، والعمل بهدف الكمال المثالي، والعمل الناتج عن الشعور بالواجب ومن الوجدان، والعمل المصحوب بالتخلي عن الذات والأنانية الفردية، والسلوك بدافع بلوغ رضا الله. إن بعض الضوابط والمسؤوليات الأخلاقية الضرورية في مجموعة الصناعات الغذائية تشمل المنتجين والمتخصصين والتجار والمستهلكين وهي: الضمير المهني، والاستقلالية التخصصية والعلمية في مواجهة ضغوط النفعيين، والنشاط المهني في إطار القوانين والمعايير الغذائية، ودعم العلوم والمنتجات الغذائية المحلية والتقليدية، واستخدام المصادر العلمية والمهارة في تطبيقها، والمساعدة في تقدم وارتقاء الطلاب المرتبطين بالتخصص، وحماية المصالح العامة من خلال بذل أقصى جهد لإنتاج وتقديم غذاء صحي، وغير ذلك. وتشمل مؤشرات تقييم الأخلاق التطبيقية في وحدات الصناعات الغذائية أمرين: المراقبة المستمرة وتوفير أية آلية تضمن إجراء الضوابط اللازمة بشكل طوعي في الظروف العادية، وفي الأزمات - ومع البحث المسؤول عن الأسباب - يتم اتخاذ إجراءات شفافة وصادقة للحفاظ على صحة المستهلك ولو كان على حساب تقبل الأضرار. ويتم اتخاذ القرارات الأخلاقية باستخدام الأساليب العلمية والتشاور مع الأشخاص ذوي الخبرة والرغبة والمعرفة بالأسس الأخلاقية في مجموعات الصناعات الغذائية من اختيار المادة الأولية، والعمليات، والتخزين، والإعلانات التجارية، ومع مراعاة الظروف الاقتصادية، والثقافية، والعمرية والاعتقادية للمستهلك.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، القواعد الأخلاقية، التقييم الأخلاقي، اتخاذ القرار الأخلاقي، الصناعات الغذائية،

منابع:

مجتبوی، س.ج. (۱۳۶۲). علم اخلاق اسلامی (گزیده ی کتاب جامع السعادات، مولی مهدی نراقی)، ترجمه، انتشارات حکمت.
Code of ethics for food science and technology professionals, Adopted from the code of ethics for food science and technology professionals. Developed under the project Track Fast. Training Requirements and Careers for knowledge-based Food Science and Technology in Europe. FP7 KBBE 227220 <https://www.trackfast.eu> (last accessed 11/2017).

تأثیر آموزه‌های معناگرایانه دین اسلام بر اخلاق کشاورزی

سید محمد باقر میرصانع

استادیار گروه اخلاق، پژوهشکده اخلاق و روانشناسی اسلامی، پژوهشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران

نویسنده مسئول: mirsanea.m@riqh.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

میرصانع، س.م.ب. (۱۴۰۳). تأثیر آموزه‌های معناگرایانه دین اسلام بر اخلاق کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

در آموزه‌های اسلامی باورها و آموزه‌هایی وجود دارد که به نحوه تعامل ما با محیط زیست و به خصوص در حوزه کشاورزی شکل خاصی می‌دهند. آموزه‌هایی همچون خلیفه الله بودن انسان، عاریه بودن زمین، تسبیح گو بودن موجودات. پرسش اصلی این مقاله عبارت است از اینکه «آموزه‌های معناگرایانه دینی مرتبط با حرفه کشاورزی چه تأثیری بر اخلاق کشاورزی دارند؟» در این مقاله تأثیر آموزه‌ها بر قواعد و اصول هنجاری حاکم بر حرفه کشاورزی و دامداری را بررسی می‌کنیم. در پژوهش حاضر با روش نقلی، به سراغ آیات و روایات اسلامی رفته، آموزه‌های معناگرایانه دینی مرتبط با کشاورزی استخراج شده و بر اساس آنها قواعد و اصول اخلاق کشاورزی در رابطه با زمین، گیاه و حیوان برداشت و تحلیل شده است. پنج آموزه معنابخش مهم در دین اسلام که مرتبط با حرفه کشاورزی است عبارت است از: ۱. خلیفه و جانشین بودن انسان، ۲. عاریه بودن زمین، ۳. تسبیح گو بودن تمام موجودات اعم از خاک، آب، گیاه و حیوان، ۴. رزق و برکت جویی به جای سودجویی و منفعت طلبی، ۵. واسطه رزق بودن.

واژگان کلیدی: خلیفه الله، تسبیح موجودات، رزق جویی، عیال الله، واسطه رزق، سرپرستی حیوان و گیاه.

مقدمه

اخلاق کشاورزی یکی از حوزه‌های مورد توجه و در حال رشد در اخلاق کاربردی به حساب می‌آید که به ارزش‌ها و مسایل اخلاقی در کشاورزی و به طور کلی تولید غذا می‌پردازد و تلاش دارد نحوه مواجهه با چالش‌های اخلاقی کشاورزی را بیان کند. هدف اخلاق کشاورزی ارائه راهکارها و اصولی برای مواجهه صحیح با مسائل اخلاقی برخاسته از نظام کشاورزی است.

مسایل و چالش‌های متعددی در اخلاق کشاورزی مطرح است که در اینجا به برخی اشاره می‌کنم؛

۱. شیوه رفتار با موجودات دیگر: آیا الزامات و ارزشهای اخلاقی شامل موجوداتی مانند حیوان و گیاه نیز می‌شود؟ امروزه در کشاورزی و دامداری صنعتی آسایش دام‌ها مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرد. حیوانات عموماً در محل‌های بسته، تنگ و تحت انواع فشارها نگهداری می‌شوند و محل‌هایی که اصلاً شباهتی با محل‌های طبیعی زندگی آنها ندارد. رفتارهای پرخاشگرانه با حیوانات در پرورش و تربیت آنها بسیار مشاهده می‌شود. گویی حیوانات درد نمی‌کشند و موجود زنده نیستند. علاوه بر حیوانات، آیا به لحاظ اخلاقی مجازیم با گیاهان، درختان و محصولات آنها هر طور که می‌خواهیم برخورد کنیم؟ آیا گیاهان حرمت و حیثیتی دارند که بتوان برای آنها شأن اخلاقی قایل شد؟

۲. دست‌اندازی و دستکاری طبیعت: این دست‌اندازی و دستکاری تا کجا مجاز است و حد آن چیست؟ آیا هر آنچه در

زمین است را می توان بهره برداری کرد؟ حتی به قیمت بایر شدن زمین، حتی به قیمت نماندن چیزی برای آیندگان؟ حتی به قیمت از بین رفتن برخی گونه های گیاهی و حیوانی؟

۳. تولید غذای ایمن: آیا تولید غذا و محصول کشاورزی ایمن و سلامت وظیفه اخلاقی کشاورز است؟ آیا تنها تولید غذا به عهده کشاورز است و سازمان ها و نهادهای دیگر باید برای سلامت و ایمنی غذاهای تولیدی کشاورز برنامه ریزی و عمل کنند؟

۴. زیست فناوری: زیست فناوری به پایداری نظام های کشاورزی کمک می کند. زیست فناوری با به خدمت گرفتن فناوری های مدرن و با انتقال صفات خاص به حیوان و گیاه موجب افزایش تولید، مقاومت در مقابل بیماری و آفت و در نتیجه کاهش مصرف سموم و کودهای شیمیایی می گردد. از سویی زیست فناوری امنیت تولید ایجاد می کند و از سوی دیگر اثرات زیست محیطی این دستکاری های غیرطبیعی معلوم نیست و ممکن است امنیت و سلامت غذایی را تهدید کند و یا محیط زیست را به خطر اندازد (عابدی). مسائل و چالش های دیگری در اخلاق کشاورزی مطرح است که در اینجا قصد گردآوری آنها را نداریم.

در این میان برخی آموزه ها و باورهای دینی و فلسفی بر مواجهه با چالش های اخلاق زیستی و اخلاق کشاورزی تأثیر گذارند. در اینجا به برخی از مهم ترین مبانی تأثیر گذار اشاره می کنم.^۱

۱. دوگانگی یا یکپارچگی با محیط (تمایز انسان از محیط): طبق مبنای دوگانگی با محیط، انسان چیزی جدای از محیط زندگی خود و تافته جدا بافته است. این تفاوت و تمایز اساسی میان بشر و غیر آن، در عرصه های مختلف ظهور و بروز پیدا می کند. بر اساس این ایده به لحاظ تکوینی، ساختار و بافت انسان بسیار متفاوت از دیگر موجودات است به نحوی که کمترین اشتراک میان آنها وجود دارد. برای مثال اندیشه دینی که انسان را دارای روح خدایی می داند و دیگر موجودات را فاقد آن می داند و یا در اندیشه دکارتی هویت انسان را به ذهن دانسته و همین تمایز جدی میان انسان و موجودات فاقد ذهن ایجاد می کند. به لحاظ اخلاقی و حقوقی، الزامات و ارزش های اخلاقی حاکم بر انسان متفاوت از دیگر موجودات بوده، قابل تسری به آنها نیست. برای نمونه ارزش مهربانی تنها به انسان اختصاص دارد و مهربانی با محیط و حیوانات ارزش اخلاقی یا حقوقی ندارد.

اما در مقابل طبق مبنای یکپارچگی، انسان بخشی از محیط پیرامون خود بوده و موجودی در اصل متفاوت از آن نیست. ممکن است مرتبه انسان با دیگر موجودات متفاوت باشد، اما همه آنها در کنار یکدیگر متعلق به یک زمینه و پیوستار بوده، قوانین کلی و مشترکی بر آنها حاکم خواهد بود. برخلاف دیدگاه دوگانگی که اصل بر تفاوت انسان با دیگر موجودات در تمام حوزه ها بود، در دیدگاه یکپارچگی اصل بر وحدت قوانین تکوینی و تشریعی میان انسان و دیگر موجودات است. در اندیشه های عرفانی و در حکمت متعالیه که به وحدت همه موجودات^۲ معتقدند رگه هایی از این اندیشه را می توان ملاحظه کرد. همچنین نگاه های سنتی و مدرنی که انسان را چونان حیوانی در کنار دیگر حیوانات در نظر می گیرند نوعی از دیدگاه یکپارچگی ملاحظه می شود.

۲. انسان محوری، طبیعت محوری یا خدامحوری: بعد از اینکه یکپارچگی یا دوگانگی انسان با غیر خود مشخص شد، باید تبیین شود کدام یک محور هستند و بقیه تابع آن. انسان محوری در رویکرد افراطی خود انسان را محور و معیار اصلی همه چیز قرار می دهد. همه موجودات در مقیاس با انسان ارزشمند می شوند و این انسان است که آنها را ارزش گذاری

۱. برخی این مبانی را با عنوان چالش های اخلاقی مطرح کردند. ن.ک: (مشهدی، ۱۴۰۰، ۳-۷).

۲. در اینجا منظور اندیشه های وحدت شخصی وجود و یا وحدت تشکیکی وجود است.

می‌کند. در این نگاه منافع، اراده و خرد انسان محوریت پیدا می‌کند. مطابق مبنای انسان‌محوری موجود برتر انسان بوده و همه مسائل زیستی و کشاورزی باید به نفع انسان حل و فصل شوند.

در مقابل این دیدگاه، دو دیدگاه خدامحوری و طبیعت‌محوری قرار دارد. خدامحوری با محور قرار دادن خدا، همه موجودات را چه به لحاظ تکوینی و چه تشریعی تابعی از اراده و فعل او می‌داند. همه موجودات ملزم به تأمین اراده خدا و تبعیت از دستورات او هستند. طبق دیدگاه خدامحورانه این خداوند است که نقش تعیین کننده در حل مسائل دارد. طبق دیدگاه خدامحوری حتی اگر انسان محور مخلوقات و اشرف آنها باشد نیز رها از قید و بند الهی نیست.

طبیعت‌گرایی معتقد است انسان بخشی از طبیعت است. طبیعت یک کل است که بخشی از آن بر بخش دیگر تفصیل و برتری ندارد و محوریتی برای جزئی از آن نمی‌توان و نباید قائل شد. طبق نگاه طبیعت‌محور بایستی مصالح و مفاسد به طور کلی و بدون برتری دادن بخشی از طبیعت بر بخش دیگر آن مورد توجه قرار گیرد. همان‌قدر که تحمیل درد بر انسان کاری بد و ضد اخلاقی است، تحمیل درد بر حیوانات و هر موجود صاحب شعوری نیز بد و ضد اخلاقی است. همان‌طور که نباید کاری کرد که گونه انسانی مورد تهدید واقع شود، نباید کاری کرد که هیچ گونه دیگری مورد تهدید واقع شود. ۳. فایده‌گرایی، وظیفه‌گرایی یا فضیلت‌گرایی: اخلاق هنجاری به دنبال یافتن معیاری برای ارزش‌ها و الزامات اخلاقی است؛ سه نظریه عمده در اخلاق هنجاری مطرح است که عبارت است از فایده‌گرایی، وظیفه‌گرایی و فضیلت‌گرایی.

فایده‌گرایان، در شکل کلاسیک آن، معتقدند باید بیشترین سود را برای بیشترین افراد فراهم آورد. در مقابل وظیفه‌گرایان ارزش و الزام اخلاقی را به نتیجه کنش و منش اخلاقی گره نمی‌زنند، بلکه ارزش اخلاقی را برخاسته از امر خداوند، وظیفه و یا ذات افعال دانسته‌اند. هیچ یک از دیدگاه‌های خدامحور، انسان‌محور و طبیعت‌محور فایده‌گرایی یا وظیفه‌گرایی را متعین نمی‌کنند اما بیشتر خدامحوران و طبیعت‌محوران بیشتر به وظایف خود در قبال خداوند و طبیعت متمایل می‌شوند و انسان‌محوران به سود و فایده جمعی بشر را لحاظ می‌کنند.

۴. ارزش ابزاری طبیعت و یا ارزش ذاتی آن: براینده مبنایی که ذکر شد و سرجمع آنها می‌تواند مشخص کند آیا طبیعت ارزش ابزاری برای انسان دارد یا خودش دارای ارزش ذاتی است؟ اگر قائل به ارزش ابزاری طبیعت شدیم در تعامل با طبیعت دست بازتری خواهیم داشت، به خلاف نگاهی که برای طبیعت ارزش ذاتی قائل است. متأسفانه نگاه ابزاری به طبیعت، ملکه طلق پنداشتن طبیعت برای انسان و حتی عدم محاسبه درست سود و ضرر در اخلاق کشاورزی در دوران مدرن باعث از بین رفتن بسیاری از ظرفیت‌ها، فرصت‌ها، منابع و امکانات طبیعی شده است.

در این مقاله قصد داریم به آموزه‌های معناگرایانه دین اسلام بپردازیم که مواجهه انسان با مسایل و چالش‌های اخلاق کشاورزی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. پرداختن به این آموزه‌ها به معنای تبیین نحوه حل یا مواجهه با چالش‌های حوزه اخلاق کشاورزی نیست بلکه گامی ضروری برای شناخت آموزه‌های مرتبط و تأثیرگذار اسلامی بر اخلاق کشاورزی است. نحوه مواجهه با چالش‌ها نیاز به نوشتجات مستقلی دارد که اولاً چالش‌ها دقیق و فنی توضیح داده و نحوه مواجهه را بررسی کند.

همچنین در اصطیاد این آموزه‌ها صرفاً روشن ساختن آموزه‌های مرتبط در معارف اسلامی در نظر بوده و نظریه هنجاری خاصی مانند فضیلت‌گرایی یا وظیفه‌گرایی پیش فرض گرفته نشده است. به همین دلیل ممکن است برخی آموزه‌ها مانند خلیفه الهی انسان، اصل اخلاقی در فضای فضیلت‌گرایی توصیه کند و آموزه عاریه بودن موجودات، اصل اخلاقی وظیفه‌گرایانه.

در معارف اسلامی باورها و آموزه‌هایی وجود دارد که به نحوه تعامل ما با محیط زیست و به خصوص در حوزه

کشاورزی شکل خاصی می‌دهند؛ آموزه‌هایی همچون خلیفه الله بودن انسان، عاریه بودن زمین، تسبیح گو بودن موجودات و آنچه در ادامه خواهد آمد.

باورها و آموزه‌های دینی در دو حوزه می‌توانند بر اخلاق کشاورزی تأثیر بگذارند؛ اول در اصول و قواعد اخلاق کشاورزی و دیگری در روشن ساختن نگاه کلی و راهبردی حاکم بر رابطه کشاورز با محیط. در این مقاله ابتدا به تفصیل تأثیر باورها و آموزه‌های دینی بر اصول و قواعد اخلاق کشاورزی پرداخته شده است. ممکن است در مواردی به تأثیر انگیزشی یک باور و آموزه هم اشاره کنیم اما رسالت اصلی مقاله نیست. در ادامه در هر قسمت از مقاله ابتدا به اثبات آموزه معناگرایانه دینی بر اساس شواهد نقلی پرداخته، بعد از آن اصل یا اصولی مربوط به اخلاق کشاورزی را از آنها برداشت کرده و در آخر لازمه عملی آن را در مسائل اخلاق کشاورزی بیان می‌شود.

خلیفه الهی

هر انسانی می‌تواند در زمین به مقام خلافت و جانشینی خداوند برسد. هر انسانی بالفعل خلیفه نیست ولی شأنیت آن را دارد و برای کسب آن باید تلاش کند. باید خود را چشم و دست خدا در زمین بداند. خلیفه الهی یک غایت پسندیده و اخلاقی برای انسان است. آیات بسیاری از قرآن بر شأنیت جانشینی و بر عمومیت آن برای همه انسان‌ها دلالت دارند؛ آیاتی مانند «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (بقره: ۳۰) و «إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ» (اعراف: ۶۹) و «ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ» (یونس: ۱۴) و «وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ» (نمل: ۶۲)^۱. کشاورزان و دامداران نیز از این عموم خارج نیستند، در نتیجه بایستی نقش جانشینی خداوند را بهترین وجه به جا آورند. میان صاحب منصب و جانشین رابطه حکایتگری و نمایانگری است. خلیفه و جانشین خداوند حکایتگر و نمایانگر خداوند است (طباطبایی، ۱۳۹۰) البته ممکن است کسی این شأنیت را نه تنها از قوه به فعل تبدیل نکند بلکه این شأنیت را هم از دست بدهد. اما در اینجا بحث بر سر این است که انسان باید تلاش کند تا این قوه را به فعل تبدیل کند. راغب اصفهانی معتقد است انسان سه فعل ویژه دارد؛ آبادانی زمین، عبادت خداوند و جانشینی او. غایت انسان تحقق این سه وصف به طور کامل است (راغب، ۱۳۷۳).

از این گزاره هستی‌شناختی - انسان جانشین و خلیفه الهی است - یک اصل عام اخلاقی استخراج می‌شود که عبارت است از؛

«انسان باید به گونه‌ای رفتار کند شایسته جانشین خداوند است.»

انسان باید در همه احوال و افعال خود، این جنبه اساسی و حقیقی وجود خود را رعایت کند و براساس آن عمل کند. چند نکته درباره این اصل؛

۱. پذیرش جانشین خدا بودن انسان و عمل کردن بر اساس سیره او، مبتنی بر نگاه خدامحورانه‌ای است که از اخلاق نقلی برداشت می‌شود. نه تنها این آموزه و اصل مستخرج از آن، بلکه تمام آموزه‌هایی که در ادامه خواهد آمد خدامحوری جزء پیش‌فرض‌های آنها است. خداوند متعال رکن اصلی و اساسی تمام معارف اخلاقی و کلامی دین اسلام است؛
۲. این اصل تلازمی با نظریه امر الهی یا حسن و قبح الهی - شرعی ندارد. این اصل تنها انسان را ملزم به رعایت جایگاه خلیفه الهی می‌کند و درباره اینکه خوبی فعل برگشت به اراده یا امر الهی دارد یا ندارد، ساکت است. اینکه خداوند محور اخلاق است و انسان باید تابع خداوند باشد به این معنا نیست که تمام ارزش‌های اخلاقی وابسته به امر و نهی خداوند است؛
۳. افعالی که شایسته جانشین خداوند است، شامل همه افعال الهی نمی‌شود؛ الف. برخی افعال غیرارزشی است و برخی

۱. برخی معتقدند سه آیه اخیر دلالت بر جایگزینی قومی بجای اقوام پیشین آن است، علامه طباطبایی در آدرس مذکور در متن این قول را رد کرده و بر ضد آن استدلال می‌کند

را می‌توانیم تقلید کنیم و برخی را نه اما ارزش و بار اخلاقی ندارد؛ خداوند اجرام آسمانی را به حرکت درمی‌آورد، خلق می‌کند و ... ب. برخی افعال و صفات مختص ذات الهی است و نه غیر آن، مانند تکبر کردن، منت گذاشتن به دلیل نعمات و ... ج. اما برخی افعال و صفات خداوند ممکن است با در نظر گرفتن محدودیت‌های انسانی در ما تحقق پیدا کند، علم، قدرت، خیرخواهی، حکمت، مهربانی و جانشین خداوند بر این دسته افعال و صفات خداوند تمرکز داشته و سعی در تحقق آنها در خود دارد.

کشاورزان در برخی جنبه‌های حرفه‌ای خود بالفعل حکایتگر خداوند هستند. خداوند مالک، ولی (سرپرست) و نصیر (کمک‌کار) همه موجودات، به ویژه انسان‌ها، است؛ «أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ» (بقره: ۱۰۷) کشاورزان نیز به همان میزان که ملکیت بر زمین، درختان و دام‌های خود دارند، به همان میزان به سرپرستی و کمک آنها در رشد و بالندگی شان مشغول هستند. البته خداوند به نحو حقیقی مالک، سرپرست و پرورش دهنده همه موجودات است اما کشاورزان به تبع خداوند و با اراده و خواست او به سرپرستی و پرورش مشغول هستند. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۹، ص ۱۳۵) اما در این حرفه آنچنان رابطه پرورش دهنده و پرورش یافته شدید است که ممکن است برای کسی شبیه شود، پرورش دهنده حقیقی خود کشاورز است.^۱

کشاورزی که بخواهد اصل بالا را در خود تحقق بخشد، باید بداند خداوند چگونه رفتار می‌کند. باید مشخص کند قرار است جانشین خداوند با چه اسماء و افعالی باشد. در اندیشه مسیحی یهوه^۲ خدای حکیم و عاشق است. (گنسلر، ۱۴۰۲، ص ۵۴) خلیفه این چنین خدایی نیز باید با موجودات دیگر اعم از گیاه، حیوان و انسان براساس حکمت و عشق برخورد کند. در کلام اسلامی خداوند چند صفت اصلی دارد که عبارتند از حیات، قدرت، علم، اراده، حکمت و ... که عموماً صفات ثبوتی خداوند هستند. ممکن است خلیفه این چنین خدایی بودن متفاوت از خدای در اندیشه مسیحی باشد. در قرآن اسامی رحیم (۱۶۶ مرتبه)، رحمن (۱۵۷ مرتبه) و حکیم (۹۱ مرتبه) را می‌توان پرتکرارترین اسامی خداوند دانست. از سوی دیگر آیاتی از قرآن به ویژه رحمت الهی را میان دیگر صفات برجسته می‌کنند: «كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ؛ رحمت را بر خودش فرض کرده است» (انعام: ۱۲) و «كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ؛ خدا بر خود رحمت و مهربانی را فرض نمود» (انعام: ۵۴) و «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ؛ و رحمتم همه چیز را فرا گرفته است» (اعراف: ۱۵۶)

به نظر می‌رسد رحمت و حکمت دو صفت اصلی خداوند در قرآن باشند^۳، با مسلم گرفتن این مطلب، اصل اخلاقی خلیفه الهی را کمی روشن‌تر بیان می‌کنم:

«کشاورزان باید بر اساس دو ویژگی رحمت و حکمت عمل کنند»

اگر دو صفت اصلی خداوند رحمت و حکمت باشد، در نتیجه خلیفه و جانشین او نیز باید حکایتگر و نماینده این دو صفت باشد.

رحمت به معنای اعطاء، و افاضه، و رفع حاجت حاجتمند است (طباطبایی، ۱۳۹۰) و به تعبیر فارسی پشتیبانی از نیازمند است (شمخانی و حیدری‌فر، ۱۴۰۰).

حکمت به معنای انجام افعال براساس مصالح واقعی و در غایت اتقان و کمال است (طباطبایی، ۱۳۹۰).

پس از اصل اخلاقی خلیفه الهی دو اصل زیر منشعب می‌شود؛

۲- «أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * إِنْ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ * لَوْ نَشَاءُ لَجَلَلْنَاهُ عَطَاً فَلَنْتُمْ تَفْكُهُونَ * إِنْ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ * بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ» (واقعه: ۶۳ - ۶۷) «آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟! پیغمبر اکرم ص در مورد زراعت می‌فرماید: «هیچ‌یک از شما نگوید: من زراعت کردم، بلکه بگویند کشت کردم. [زیرا زارع حقیقی خدا است.]» (مجلسی، ۱۴۰۳، ق. ۱۰۰، ۶۳)

2. yahweh

۳. البته این به این معنا نیست که خلیفه الهی باید حتماً طبق این دو وصف عمل کند، در حقیقت این دو صفت اصل اولی خواهند بود.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

۱. اصل پشتیبانی و مواجهه رحیمانه: «کشاورز باید به دنبال رفع نیاز و پشتیبانی از موجودات زیر دست خود اعم از گیاه و حیوان و کسانی که قرار است محصولات کشاورزی را استفاده کنند، باشد».
۲. اصل حکمت: «کشاورز باید به دنبال انجام افعال کشاورزی بر اساس مصالح واقعی، در نهایت اتقان و کمال باشد».

اصل پشتیبانی و مواجهه رحیمانه

مواجهه رحیمانه با موجودات تحت تسخیر اصل مهمی در کشاورزی است. کشاورزان با موجوداتی سروکار دارند که عموماً زبان دفاع از خویش را ندارند، به ویژه در حیوانات که درد و ناخوشی را حس کرده اما از دفع آن عاجزند. کشاورز بر اساس اصل پشتیبانی باید به دنبال رفع نیاز و اعطا و ترحم به آنها باشد. بهره‌های کشاورز از آنها نیز نباید موجب آزار و اذیت آنها گردد. با توجه به اصل پشتیبانی و مواجهه رحیمانه با حیوانات بسیاری از آزارهایی که حیوانات از سوی انسان‌ها و دامداران و بخش دامداری صنعتی می‌بینند مرتفع خواهد شد. بسیاری از اذیت‌هایی که حیواناتی چون اسب برای سوارکاری می‌بینند و چون گوسفند، گاو و اردک‌ها برای لذیذتر شدن غذای حاصل از آنها می‌بینند، محصول غفلت از اصل پشتیبانی و مواجهه رحیمانه است.

اصل پشتیبانی و مواجهه رحیمانه جنبه‌های بسیاری دارد که در اینجا مجال تفصیل آنها نیست؛ مثلاً در استفاده از منابع زمین برای کشاورزی و دام باید پشتیبانی از نسل‌های بعدی و رحمت نسبت به آنها را نیز مورد توجه قرار دهیم. در نمونه دیگر مواجهه رحیمانه و اصل پشتیبانی از انسان‌هایی که قرار است از محصول ما استفاده کنند نیز بسیار مهم است. بی‌توجهی به کیفیت و سلامت محصول، نادیده گرفتن اصل پشتیبانی و رحمت نسبت به انسان‌های استفاده کننده از محصول کشاورزی است.

البته ممکن است همین اصل ما را دچار تعارض کند؛ از سویی رحمت نسبت به دام حکم می‌کند که زجر ذبح را به او تحمیل نکنیم و از سوی دیگر رحمت نسبت به انسان‌ها حکم می‌کند که آنها را از فواید گوشت حیوان‌ها بهره‌مند کنیم و یا نیاز روزافزون انسان‌ها به این ماده غذایی موجب شده که بسیاری از رنج‌ها در دامداری‌های صنعتی به دام‌ها تحمیل شود. بنابراین نباید نگاه ما به این اصل حل تمام مشکلات حوزه اخلاق کشاورزی و دامداری باشد.

اصل حکمت

طبق این اصل اخلاقی، کشاورز باید در تمام اعمال و رفتار حرفه‌ای خود وجود مصلحت و اتقان در کار را مراعات کند. ملاحظه مصلحت و اتقان در عمل حکم می‌کند، کشاورز روش‌های جدید در حرفه خود را رصد کند و از بهترین، کم هزینه‌ترین و به صرفه‌ترین روش برای کار خود استفاده کند. این اصل پیوند دهنده علم و اخلاق در کشاورزی است. به این معنا که هر رفتار عالمانه کشاورز تحت این اصل اخلاقی قرار گرفته و الزام اخلاقی پیدا می‌کند. البته اصل حکمت لزوماً محاسبه منفعت طلبانه نیست بلکه حکمت به معنای بهره‌وری عالمانه از محیط در جهت دیگر ارزش‌های اخلاقی است؛ بنابراین علمی که حکم به آزار حیوان برای پیشرفت علمی می‌کند لزوماً حکیمانه نیست و یا تحقیقات علمی و مهندسی ژنتیک که بهره‌وری را افزایش داده اما آثار مخربی در آینده به بار آورد، حکیمانه نیست.

ممکن است بسیاری گمان کنند مسائل اختصاصی حرفه‌های مختلف ارتباطی با اخلاق پیدا نمی‌کند؛ مثلاً اینکه آبیاری به روش بارانی یا قطره‌ای یا غرقابی باشد ارتباطی با اخلاق ندارد و اخلاق درباره آن حکمی نداشته باشد. اما اصل حکمت تبعیت از دستورات صحیح علمی را تبدیل به یک امر اخلاقی می‌کند. در نتیجه وقتی کشاورز یک روش ناصحیح به لحاظ

علمی را در آبیاری اتخاذ می کند، هم یک عمل غیر حرفه ای انجام داده و هم خلاف اخلاق حرفه ای رفتار کرده است. کشاورزی سنتی متأسفانه همراه با دو امر نامطلوب است؛ یکی استفاده از روش های کهنه و غیرمطابق با علم روز، برای نمونه در آبیاری و دیگری همراهی با اعتقاداتی که برخی از آنها مضراتی را به دنبال دارد، برای مثال در یکی از روستاهای اطراف نهاوند مردم معتقد بودند اگر خاک یک اثر باستانی که مربوط به ۷ هزار سال پیش است را در زمین خود بریزند، محصول آن سال برکت خواهد کرد. همین امر موجب از بین رفتن آن اثر تاریخی شد که بعد از ورود میراث فرهنگی و حفاظت از آن امروزه تنها خرابه ای از آن اثر برجای مانده است. کشاورزی مدرن نیز مشتمل بر دست اندازی بی حد و حصر به منابع طبیعی و عدم رعایت مصالح جهانی و آیندگان است. هر دو نوع کشاورزی در این ویژگی ها منافی با اصل حکمت هستند.

محدوده جانشینی انسان برای خداوند:

آیا خلیفه اللهی انسان و جانشینی او برای خداوند به معنای خدایی کردن انسان روی زمین است؟ آیا آنچه در قرآن آمده مبنی بر اینکه زمین و آسمان به تسخیر انسان در آمده است به معنای این است که انسان هر کاری بخواهد می تواند انجام دهد؟ آیا آیاتی مانند آیه ۲۹ سوره بقره^۱ که هدف خلقت آنچه در زمین است را انسان می داند، به معنای مالکیت مبسوط الید انسان بر آنها است؟ آیا این آموزه ها به این معنا است که همه موجودات باید فدای منافع و احتیاجات و نیازهای انسان ها شوند؟

تسخیر در لغت به معنای رام بودن چیزی برای چیز دیگر است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۳۵۳)؛ برای مثال گیاهان در دستان انسان رام هستند پس مسخر انسان هستند و اما باید توجه داشت مسخر بودن به معنای استفاده به هر شکل، تسلط و مالکیت مطلق نیست. آموزه های دینی دیگری وجود دارد که نوع، محدوده و جزئیات نحوه جانشینی انسان، مسخر بودن جهان و مقصود خلقت بودن انسان را مشخص می کنند. آموزه هایی همچون عاریه بودن زمین و تسبیح گوی بودن همه موجودات حتی جمادات باعث می شود انسان مبسوط الید در تعامل با موجودات و محیط زیست خود نباشد. این آموزه ها نقش مستقیمی بر اخلاق کشاورزی نیز دارند که در ادامه به آنها می پردازیم.

عاریه بودن زمین

زمین، آسمان، آب، حیوانات و هر آنچه در زمین است به فرمایش خداوند مسخر انسان است: «وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (جاثیه: ۱۳) اما دست انسان در این تسخیر باز نیست و این طور نیست که هر طور که بخواهد عمل کند. زمین، آسمان و هر آنچه در آنها است امانت در دست انسان است. امانت چیزی است که به دیگری سپرده می شود تا آن فرد امانت را حفظ کند و بعد سالم و صحیح به صاحب آن بازگرداند (طباطبایی، ۱۳۹۰).

گاه منظور از امانت، ودیعه است و گاه عاریه. زمین عاریه در دست انسان است. گاه مال خود را به دیگری می دهیم تا او به جای ما از آن نگهداری کند، در اصطلاح فقهی این قرارداد ودیعه خوانده می شود که عبارت از قراردادن مال نزد دیگری به جهت اینکه برای مالک آن را حفظ کند، (خمینی، ۱۴۳۴، ج ۱، ص ۶۳۴؛ محقق حلی ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۱۲۹) مثل نگهداری کفش در کفشداری. اما عاریه در جایی استفاده می شود که عین مال به دیگری داده شود تا عاریه گیرنده از منافع آن به صورت رایگان استفاده کند، در حالی که مالک عین مال نیست (خمینی، ۱۴۳۴). مثل اینکه جارو یا ابزار تعمیر را به

۱- هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا (بقره: ۲۹)

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کسی دهد تا جارو کند یا چیزی را تعمیر کند.

نقل دیدگاه فقها درباره عاریه به این دلیل نیست که زمین، گیاه و حیوان را عاریه فقهی در دست کشاورز بدانیم و احکام فقهی را جاری کنیم، بلکه عاریه در اینجا، بیان کننده برخی احکام اخلاقی درباره نحوه تعامل با موجودات بوده شبیه آنچه در فقه گفته شده است. برای مثال در عاریه فقهی فرد عاریه گیرنده حق خرید و فروش جنس عاریه را ندارد ولی مشخص است که کشاورزی که مالک زمین و حیوان است، هر چند به لحاظ اخلاقی آن زمین عاریه در دست او باشد، حق فروش زمین و حیوان را دارد. دوباره تأکید می‌کنم، عاریه بودن زمین و حیوان در این مقاله، عاریه اخلاقی شبیه عاریه فقهی است و نه خود آن. در واقع تشبیهی برای تسهیل فهم احکام اخلاقی در اینجا است.

خداوند زمین را به عاریه به انسان سپرده است، انسان مالک حقیقی آن نیست بلکه می‌تواند از آن استفاده کند و منتفع شود. طبق این آموزه، یک اصل اخلاقی در کشاورزی ایجاد می‌شود:

«کشاورز باید با زمین، دام، درخت و هر آنچه با آن در حرفه خود کار می‌کند، آن گونه برخورد کند که با جنس عاریه‌ای برخورد می‌کند»^۱

اما با جنس عاریه چگونه باید برخورد کرد؟

۱. در عاریه به اقتضای اصل عقد که تنها انتفاع رایگان است و نه بیشتر، باید اصل جنس حفظ شود. شبیه آن در اخلاق، اگر کشاورز بر زمین کار می‌کند، نباید به گونه‌ای با زمین تعامل کند که عین آن از بین برود یا دیگر نتوان هیچ انتفاعی از آن برد. اگر به دامداری مشغول است نباید مقدمات از بین رفتن نوع آن دام را فراهم کند و یا به نحوی زمین را از انتفاع ساقط کند.

۲. در شیوه و محدوده انتفاع نیز باید تابع دستورات مالک اصلی بود. (خمینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ۶۳۱) در عاریه اخلاقی نیز باید به دستورات مالک اصلی که خداوند است توجه تام داشت. خداوند حق فساد در زمین و از بین بردن درختان را به انسان نداده است: «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ» (بقره: ۲۰۵) امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: «اتقوا الله في عباده و بلاده، فانكم مسؤولون حتى عن البقاع و البهائم؛ تقواي الهی را درباره بندگان خدا و شهرها رعایت کنید؛ زیرا حتی درباره ساختمان‌ها و حیوانات از شما سؤال خواهد شد.» (نهج البلاغه: خطبه ۱۶۷)

کشاورزان در حقیقت پاسبانان این امانت هستند و در تمام جوانب باید بر حفظ زمین، گیاهان، درختان و حیوانات کوشا باشند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «درختان میوه را قطع نکنید، که خداوند بر سر شما عذاب فرو می‌ریزد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۲۶۴). شاید منظور از این عذاب نیز همین مشکلاتی است که امروزه از کمبود درختان و قطع آنها حاصل شده و روز به روز هم در حال افزایش است. در روایت دیگری از پیامبر صلی الله علیه و اله بیان شده: «نخل را نسوزانید و آن را در آب غرق نکنید. درخت بارور را قطع نکنید و زراعت را به آتش نکشید؛ زیرا شما نمی‌دانید، شاید در آینده به آن نیازمند شوید» (کلینی، ۱۴۰۷). البته در روایات مواردی را نیز مجاز دانسته شده است. برای نمونه قطع کردن درختان زمانی که جای آن درخت دیگری کاشته شود (کلینی، ۱۴۰۷) یا شر بزرگتری را بخواهد دفع کند (طباطبایی، ۱۳۹۰) یا مقدار آن بسیار باشد به نحوی که قطع آن ضرر قابل اعتنایی ایجاد نکند (کلینی، ۱۴۰۷) و یا ضرورتی در کار باشد (مجلسی، ۱۴۰۳). نتیجه آنکه اگر زمین و آنچه در آن است عاریه و امانت الهی هستند، اولاً باید در حفظ و نگهداری اصل آن کوشا باشیم و ثانیاً در استفاده و بهره‌برداری از آن تابع قوانین مالک اصلی یعنی خداوند متعال باشیم.

۱. البته توجه داشته باشید عاریه در اینجا نوعی تمثیل و استعاره است والا در برخی موارد همچون دام‌ها به دلیل وجود تصرفاتی چون ذبح و امثال آن به معنای حقیقی عاریه نیست.

تسبیح گویی حیوانات

در اندیشه اسلامی تمام موجودات عالم از جماد، گیاه و حیوان تسبیح گوی خداوند متعال هستند. آیات مختلفی از قرآن دلالت بر این آموزه معنوی دارند^۱، برای نمونه در آیه ۴۴ سوره اسرا خداوند متعال می‌فرماید: «و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم؛ هیچ چیز نیست مگر اینکه در حال ستایش، تسبیح او می‌گوید، ولی شما تسبیح آنها را در نمی‌یابید» (اسرا: ۴۴).

منظور از این تسبیح و حمدی که به همه موجودات نسبت داده شده، صرفاً تسبیح تکوینی نیست به این معنا که وجود موجودات دلالت بر پاک و منزّه بودن خدا جل جلاله داشته باشد. بلکه این دلالت آنها همراه با علم، شعور و اراده است. البته مراتب تسبیح، علم و اختیار بر اساس حظی که از وجود برده‌اند، متفاوت است. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۳، ص ۱۱۰) و به قول مولوی:

مرده زین سواند و زان سو زنده‌اند	خامش اینجا و آن طرف گوینده‌اند
ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم ^۲	با شما نامحرممان ما خامشیم
چون شما سوی جمادی می‌روید	محرم جان جمادان چون شوید
از جمادی عالم جانها روید	غلغل اجزای عالم بشنوید
فاش تسبیح جمادات آیدت	و سوسه‌ی تاویلها نریایدت

(مولانا، مثنوی معنوی، دفتر سوم، بخش ۳۷)

در نتیجه کشاورز و دامدار در حرفه خود با موجوداتی سروکار دارند که تسبیح گوی خداوند جل جلاله هستند، و باید به این اصل پایبند باشند:

«به گونه‌ای با زمین، حیوان، گیاه، بذر و درخت برخورد کن که شایسته برخورد با تسبیح گوی خداوند جل جلاله است» احترام کردن و برخورد شایسته با هر چیز متفاوت است. برای مثال قدیمی‌ها و نسل قبل ما برای نان به درستی احترام قائل بودند مثلاً نان را روی زمین و زیر دست و پا نمی‌انداختند یا از روی زمین بر می‌داشتند. البته احترام و برخورد شایسته بسیار فرهنگی و وابسته به جامعه است و آنچه مشترک است نوعی برخورد محتاطانه و همراه با مواظبت از آن چیز است. در روایات نیز به این اصل اخلاقی اشاره شده است؛ امام صادق علیه السلام به نقل از رسول الله صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «روی صورت حیوانات [داغ] نزنید؛ چرا که آنها خداوند را تسبیح می‌کنند.» (کلینی، ۱۴۰۷).

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«حیوان بر صاحبش شش حق دارد ۱. بیش از طاقتش بار نکند ۲. پشت آن را مجلس و نشیمنگاه خود برای گفتگو قرار ندهد ۳. هر وقت در منزل پیاده شد ابتدا به علف و آب آن بپردازد ۴. و از صورت، آن را داغ نکند ۵. آن را نزند، زیرا خدای را تسبیح می‌گوید ۶. هر وقت از آب عبور داد آب را بر آن عرضه بدارد» (کلینی، ۱۴۰۷).

۱. سبح لله ما فی السموات والارض وهو العزيز الحكيم (حدید: ۱)

یسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته (رعد: ۱۳)

الم تر ان الله یسبح له من فی السموات والارض والطیر صافات کل قد علم صلاته وتسبیحه (نور: ۴۱)

وسخرنا مع داود الجبال یسبحن والطیر (انبیاء: ۷۹)

الم تر ان الله یسجد له من فی السموات ومن فی الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب وکثیر من الناس (حج: ۱۸)

۲. طبق نسخ معروف مثنوی معنوی «خوشیم» صحیح است. برای مثال در نسخه قونیه «خوشیم» ضبط شده است. نسخه قونیه کهن‌ترین نسخه مثنوی مولاناست که حدود دو سال پس از فوت وی یعنی سال ۶۷۴ هجری قمری کتابت آن آغاز گشته و در سال ۶۷۷ هجری قمری به اتمام رسیده است.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

ممکن است یکی از جهاتی که در نهی از قطع درختان مورد توجه بوده و به این دلیل تأکید بر عدم قطع شده همین تسبیح گویی آنها بوده است. احکامی چون کراهت شکستن شاخه درختان می تواند شاهی بر این امر باشد. تسبیح گو بودن حیوان، گیاه و حتی جمادات حرمت و شأنی متفاوت برای آنها ایجاد می کند که نتیجه اش احترام انسان و خصوصاً کشاورز به طبیعت است و نوعی کرنش و خضوع در برابر طبیعت را به دنبال دارد.

در کتب فقهی نیز بر اساس روایات این احترام و برخورد شایسته با موجودات، به خصوص در مورد حیوان، به رسمیت شناخته شده است. صاحب جواهر بر این فتوا که اگر مقدار آب موجود کم باشد و مردد باشیم که به حیوان بدهیم یا وضو بگیریم، باید تیمم کرد و آب را به حیوان داد، به حرمت داشتن حیوان، واجب النفقه بودن آن و حرمت ایذاء آن استدلال می کند و تصریح می کند مالیت حیوان دخیلی در این حکم ندارد (نجفی، ۱۳۸۶). شیخ طوسی و علامه حلی نیز بر احترام داشتن حیوان و وجوب نفقه آن تصریح کرده اند (طوسی، ۱۳۸۸). داشتن حرمت برای برخی محصولات کشاورزی مانند نان و میوه نیز تصریح شده است (جمعی از پژوهشگران، ۱۴۲۳). نکته مهم در حقوق حیوان، حرمت و وجوب نفقه آن این است که این موارد قابل اسقاط نیست و برگردن صاحب حیوان همیشگی است. (برای مطالعه بیشتر درباره حقوق شرعی و قانونی حیوان در اسلام و مسئله ذبح ن. ک؛ وزیری فرد و اولیایی، ۱۳۹۳)

در اینجا تعامل بشر با طبیعت، تعامل منفعت طلبانه نیست و بخاطر مالیت آن نیست بلکه کرنش در مقابل یک صاحب حریم و احترام است. اینکه در سنت اسلامی تفکر در تسبیح گویی طبیعت نوعی بیداری و هشیاری را ایجاد می کند، مرتبط با همین کرنش و خضوع است؛ حالتی که انسان خود را کمتر از آنها احساس می کند و انسان را به تسبیح و تحمید خداوند متعال ترغیب می کند. این کرنش نسبت به طبیعت و غفلت زدایی حاصل از آن، در ادبیات و هنر عرفانی ما نیز رسوخ کرده است:

«دوش مرغی به صبح می نالید	عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را	مگر آواز من رسید به گوش
گفت باور نداشتم که تو را	بانگ مرغی چنین کند مدهوش
گفتم این شرط آدمیت نیست	مرغ تسبیح گوی و من خاموش»

(سعدی، گلستان، باب دوم در اخلاق درویشان، حکایت ۲۶)

ممکن است بیان شود که این آموزه یعنی توجه به تسبیح گو بودن حیوانات و اصل اخلاقی مستخرج از آن، بیشتر متوجه عارفان، نخبگان و اسوه های اخلاقی است و متوجه افراد عادی و کشاورزان نمی شود. نکته اول در پاسخ به این نکته هم آموزه های دینی و هم اصول اخلاقی در بسیاری موارد، به خصوص در مورد بحث ما، تشکیکی و دارای مراتب است. حتماً فهم و التزامی که یک عارف و اسوه اخلاقی به آموزه تسبیح گو بودن موجودات و اصل مستخرج از آن دارد، دیگران ندارند، اما این به معنای ترک کردن کل این اصل توسط دیگران نیست. همه به اندازه درک و فهم و توان خود باید به این آموزه معتقد و ملتزم به لوازم اخلاقی آن باشند. نکته دوم بر فرض نکته اول پذیرفته نشود، اخلاق گاهی در مقام بیان قله ها و آرمان ها است تا افراد به آنها به مانند یک هدفی توجه داشته باشند. نکته سوم نیز اینکه این آموزه تبدیل به یک اصل و در نهایت یک قاعده جزئی اخلاقی می شود که التزام عملی به آن مؤونه زیادی نخواهد داشت و نیاز به نخبگی در فهم و عمل اخلاقی ندارد؛ برای مثال تسبیح گو بودن حیوان موجب شده تا از داغ زدن به آن جلوگیری شود. داغ زدن به حیوان نیاز به اسوگی در اخلاق ندارد و به آسانی قابل انجام است و فرقی در این میان بین عوام و خواص نیست.

رزق و برکت جویی به جای سودجویی

رزق و روزی در لغت به معنای بخششِ ادامه‌دار و مستمر است (راغب، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۹۴) رزق در قرآن عطا و بخششی از سوی رزق دهنده (به طور خاص خداوند متعال) است که موجب انتفاع رزق گیرنده می‌شود، ضرری به همراه ندارد. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۱۳۷) از خصوصیات رزق این است که برای طلب کننده آن تضمین شده است و حتماً به او داده خواهد شد. (مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۳۰۳) البته رزق به دو قسم طالب^۱ و مطلوب^۲ تقسیم می‌شود و رزق طالب برای انسان‌ها تضمین شده است. (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۸۶)

یکی از راه‌های مهم کسب رزق کشاورزی است. پیامبر توصیه می‌کند: «اگر به دنبال رزق هستید، در زیر خاک و زمین بجوید». (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۲۱۷) رزقی که کشاورزان دریافت می‌کنند یک خصوصیت مهم دارد و آن عبارت است از اینکه بین آنها و خداوند صاحب نعمتی وجود ندارد. منظور از صاحب نعمت کسی است که فرد تحت نظر او کار می‌کند و از او حقوق دریافت می‌کند، مانند کارمندان و کارگران که چشم‌شان به دست رئیس و صاحب کار خود است.

اما در کشاورزی صاحب نعمتی جز خداوند وجود ندارد، همین نکته باعث بلندی و رفعت رزقی است که در کشاورزی کسب می‌شود. ممکن است گفته شود امروزه کشاورزی تحت مدیریت و نظارت دولت‌ها و سازمان‌ها و همراه با خرید تضمینی است؛ اما در همین صورت نیز کشاورز حقوق‌بگیر کسی نبوده بلکه جنسش را تحت مدیریت یا نظارت کسی یا سازمانی تولید کرده، به آنها می‌فروشد. در روایتی از امام علی علیه السلام آمده است:

«اگر بتوانی بین تو و خداوند صاحب نعمتی نباشد چنان کن، زیرا بالاخره نصیبت را بیایی، و سهم خود را دریایی. نعمت اندک از جانب خدای پاک، بزرگتر و با ارزش‌تر از نعمت فراوانی است که از غیر خدا برسد اگر چه همه از اوست» (نهج البلاغه: نامه ۳۱)

چشم کشاورزان به زمین به عنوان امانت الهی و به آسمان به عنوان محل نزول برکات الهی است. کشاورزان آسمان را خانه امید خود می‌دانند و بارش آسمان را در زمان خود برکت و نعمت و رحمت می‌دانند. خداوند این نگاه به آسمان و اطراف را دوست دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «خداوند عز و جل کار کشت و زرع را برای پیامبران خود برگزید، تا بارش آسمان را ناخوش ندارند» (کلینی، ۱۴۰۷).

چشمان کشاورز بیشتر از آن که به دست مردم باشد به آسمان دوخته است و بیشتر از آنکه از مردم چیزی بخواهد از خداوند متعال طلب رزق و روزی می‌کند. در تفسیر آیه «عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (آل عمران: ۱۶۰) امام صادق علیه السلام می‌فرماید: منظور از مؤمنون کشاورزان هستند.^۳ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق).

آموزه دیگری که مشابه رزق جویی در کشاورزی وجود دارد، برکت جویی است. علامه طباطبایی برکت را اینگونه تعریف می‌کند:

«برکت، در حقیقت، خیری است که در چیزی پایدار، و همراه آن است؛ مانند: برکت در نسل، که به معنای فراوانی نسل و فرزندان یا جاودانه ماندن نام به سبب آنان است؛ و برکت در غذا، آن است که به طور مثال، گروه زیادی با آن سیر شوند؛ و برکت در وقت، آن است که کاری در آن بگنجد که معمولاً در وقتی همانند آن نمی‌گنجد» (طباطبایی، ۱۳۹۰). برکت هم شامل خیر مادی و هم خیر معنوی می‌شود و واژه برکت در هر دو خیر به کار می‌رود.

۱. رزقی که انسان را دنبال می‌کند و به انسان می‌رسد.

۲. رزقی که انسان به دنبال آن است و با زحمت و تلاش زیاد حاصل می‌شود.

۳. روایت قصد محصور کردن مؤمنان در کشاورزان را ندارد و تنها مصداقی را برای مؤمنان ذکر کرده است.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

در ادعیه اسلامی، خداوند متعال نازل کننده، قرار دهنده، پدید آورنده، خارج کننده، سرپرست، جاری کننده، وسعت دهنده، فرستنده برکت‌ها و به طور کلی خداوند متعال ایجاد کننده تمام برکات دانسته شده است (ری شهری، ۱۳۸۷).

کشاورزی یکی از شغل‌هایی است که عامل مبارکی و برکت دانسته شده است. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «کشاورزان، گنجینه‌های مردم‌اند. چیز پاکیزه‌ای می‌کارند که خداوند، آن را رویانده است. و آنان در روز قیامت، جایگاهی بهتر از همه دارند، منزلتشان از همه به خدا نزدیک‌تر از همه است و آنان را «مبارک» می‌خوانند» (کلینی، ۱۴۰۷).

نگهداری دام نیز یکی از کارهای برکت‌زا معرفی شده است. امام باقر علیه السلام می‌فرمایند: «پیامبر خدا صلی الله علیه و اله به یکی از نزدیکانش فرمود: «چرا در خانه‌ات برکتی نگه نمی‌داری؟». گفت: ای پیامبر خدا! برکت چیست؟ فرمود: «گوسفندی که دوشیده می‌شود. همانا در خانه هر کس گوسفندی یا میشی و یا گاوی باشد که دوشیده می‌شود، همه اینها برکت‌اند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۵۴۵).

براساس آنچه تا کنون درباره حقیقت رزق و برکت و پیوند آنها با حرفه کشاورزی گفته شد، معارف اسلامی قصد دارند انسان‌ها و کشاورزان را به سمت رزق‌جویی و برکت‌جویی سوق دهند. مؤلفه‌های اساسی مال و درآمد متصف به رزق و برکت مطابق آنچه بیان شد عبارتند از: نفع‌آوری، پایداری، فراوانی.

در پی آنچه بیان شد یک اصل اخلاقی مطرح می‌شود:

«کشاورز باید به دنبال درآمد حلال، موجب انتفاع، پایدار و فراوان باشد».

در رزق‌جویی و برکت‌جویی، نحوه کسب درآمد، شیوه برخورد با آن مهم است. در مقابل این دو، سودجویی قرار دارد. در شیوه افراطی و دنیایی سودجویی، همه امکانات زمین و حیوانات ابزار و وسیله سود شخصی و سود جمعی انسان می‌شود. فرد و جامعه سودجو تنها به دنبال افزایش کمی ثروت و درآمد بوده و کیفیت و ارزشمندی آن را فراموش می‌کند. در برکت‌جویی فرد به دنبال فراوانی و پایداری در رزق است اما این فراوانی و پایداری به هر قیمت و با هر وسیله محقق نمی‌خواهد بلکه نفع، پایداری و فراوانی را از خداوند، به نحو خدا پسندانه، با تلاش صحیح و برای راه صحیح می‌خواهد. سودجویی افراطی در کشاورزی‌های فردی و سنتی کمتر دیده می‌شود اما در کشاورزی‌های صنعتی متأسفانه حکومت‌ها، سازمان‌ها و گروه‌هایی توجه به اصل بالا، تنها به دنبال افزایش سود بوده و آن را با نفع جمعی و اینکه سود بیشتری را برای انسان‌های بیشتری به همراه دارد توجیه می‌کنند.

واسطه رزق (سلامت و ایمنی غذا)

کشاورزان علاوه بر اینکه دنبال رزق هستند، خود واسطه رزق مردم می‌شوند. کشاورزان و دامداران هم گیاه، بذر و حیوان را پرورش می‌دهند و هم از طریق آنها دیگران را برخوردار می‌کنند؛ گیاهان غذای دیگران می‌شوند و حیوانات نیز گاه غذا و گاه مرکب دیگر انسان‌ها می‌شوند. کشاورزان در این واسطه‌گری نگاه به نیک و بد کسی که از آن می‌خورد و ارتزاق می‌کند و بهره می‌برد، ندارند. این واسطه‌گری موجب دعا و ترفیع کشاورز می‌گردد، حتی اگر به دست انسان ناپاکی رسد باز ضرری به کشاورز نخواهد رسید. در نقلی از امام باقر علیه السلام آورده شده است:

«پدرم می‌فرمود: بهترین کارها کشاورزی است؛ چیزی را می‌کاری و نیک و بد از آن می‌خورند. نیکوکار می‌خورد و برایت از خدا آموزش می‌طلبد و بدکار می‌خورد و آنچه خورده او را لعن و نفرین می‌کند و چرندگان و پرندگان نیز از آن بهره‌مند می‌شوند» (کلینی، ۱۴۰۷).

واسطه رزق بودن را باید به نان‌خور خدا متعال بودن مردم (عیال الله متعال) اضافه کرد. در اندیشه اسلامی مردم نان‌خور

و عائله خداوند متعال هستند. پیامبر خدا صلی الله علیه و اله می‌فرمایند: «مردم عائله خدا هستند؛ پس محبوبترین کس نزد خدا، آن است که به عائله او سود رساند و خانواده ای را خوشحال کند» (کلینی، ۱۴۰۷).

واسطه رزق برای عیال الله بودن الزامات اخلاقی را به دنبال دارد، که در اینجا به برخی از آنها می‌پردازیم:

۱. بیان شد رزق محصولی است که از راه حلال به دست آید. حال که کشاورز واسطه رزق‌رسانی به نان‌خوران خداوند است، نباید محصولات را از رزق بودن بیندازد.^۱ هر گونه عمل حرام و غیراخلاقی در کسب محصولات کشاورزی خاصیت رزق بودن آن را ساقط خواهد کرد. کشاورز مانند کسی که غذایی را در مهمانی پخش می‌کند باید مواظب باشد آن را آلوده نکند.

۲. کشاورز به عنوان روزی‌رسان، باید به ایمنی و سلامت غذا اهمیت بسیار دهد. رزق حلال خداوند که از آسمان و زمین همراه سلامتی و ایمنی فرستاده شده است را با سموم زیاد و آب ناسالم آلوده نکند و خود را نسبت سلامت و بهداشت محصولات مسئول بداند.

۳. واسطه رزق بودن نباید فرد را مغرور و متکبر سازد، بلکه این نعمت باید بر تواضع و شکر کشاورز بیفزاید و سعی کند در این واسطه‌گری از منت، بخل، عجب و تکبر به دور باشد. امام سجاد علیه السلام در دعای مکارم الاخلاق صحیفه سجادیه به خداوند عرضه می‌دارد: «خدایا من را خیررسان به مردم قرار بده، اما اثر آن را با منت گذاشتن من از بین نبر» (صحیفه سجادیه: دعای ۲۰) یعنی خدایا مانع من شو که منت بگذارم و این خیررسانی را ضایع کنم.

واسطه در رزق بودن با رعایت این نکات اخلاقی برای کشاورز ثواب و اجر به همراه دارد. رسول خدا صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «هر کس درختی بنشانند و به ثمر بنشینند، خدا به اندازه ای که میوه از آن فراهم آید به او پاداش می‌دهد» (نوری، ۱۴۰۸) و همچنین می‌فرمایند: «هر کس درخت موز یا سدري را سیراب کند، چنان است که مؤمن تشنه‌ای را سیراب کرده باشد» (عیاشی، ۱۳۸۰).

حتی بالاتر نه تنها اجر دارد، بلکه صدقه به شمار می‌آید و اجر بسیاری به همراه دارد. پیامبر خدا صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «هر مسلمانی درختی بنشانند، یا زراعتی بکارند و انسانی یا پرنده ای یا چرنده ای از محصول آن بخورد، برای وی صدقه محسوب شود» (نوری، ۱۴۰۸).

صدقه در ادبیات اسلامی هر چیزی است که انسان به قصد قربت از ملکیت خود در راه خدا خارج کند (خمینی، ۱۴۳۴). حال هر حیوان و انسانی که از محصول کشاورز چه با اذن او و چه بدون آن استفاده کنند برای کشاورز صدقه محاسبه می‌شود؛ صدقه‌ای که از این دست خواص دارد؛ پیامبر خدا صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «خدا، که معبود حقّی جز او نیست، هر آینه درد را و طاعون و زخمهای کشنده را و آتش‌سوزی و غرق شدن را و ویرانی و جنون را بوسیله صدقه دفع می‌کند و رسول خدا صلی الله علیه و اله هفتاد باب از شرّ را همچنان برشمرد» (کلینی، ۱۴۰۷).

کشاورزان به خصوص باغداران و باغبانان اثری از خود برجای می‌گذارند که ممکن است سال‌های سال بعد از زندگی آنها باقی بماند. خصوصیت باقیات صالحات خیررسانی و ثواب‌رسانی آنها بعد از مرگ انسان است. فرد از دنیا می‌رود اما گویی پرونده اعمال او هنوز بسته نشده است و هنوز امور خیر و ثوابی در آن اضافه می‌شود. در نقلی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم:

۱. از «رزق بودن انداختن و خارج شدن محصول از رزق بودن» به این معنا است که آن محصول دارای ضرر می‌شود. هرچند استفاده از آن محصول حلال است اما به تعبیر برخی از طیب بودن خارج می‌شود. محصول طیب محصولی است که علاوه بر اینکه حلال است، ضرر وضعی و دنیایی برای استفاده کننده آن ندارد. در نتیجه اگر در مسیر کشاورزی کاری خلاف شرع، اخلاق و علم صورت گیرد هرچند از حلال بودن نمی‌افتد اما ممکن است برای استفاده کننده آن ضرر دنیایی به همراه داشته باشد.

«شش چیز است که مؤمن بعد از مرگ خود از آنها بهره‌مند می‌شود: ۱. فرزند صالحی که برای او آموزش بطلبد، ۲. قرآنی که از روی آن تلاوت می‌کند، ۳. چاهی که حفر می‌نماید ۴. درختی که می‌نشانند ۵. نهر آبی که در راه خدا جاری و وقف می‌کند ۶. و سنت (روش) پسندیده‌ای که از خود بر جای می‌گذارد و بعد از او به آن عمل می‌شود» (ابن بابویه، ۱۳۶۲).

مسئله ذبح

ممکن است اشکال شود یکی از اهداف مهم دامداری ذبح حیوان است و هرچه از حقوق حیوان، حرمتش، عاریه بودن و تسبیح گو بودن حیوان بحث شود، باز تا وقتی قائل به حلیت و استحباب ذبح باشید تمام مباحث قبلی بی‌فایده و تناقض‌نما خواهد بود. هرچند در این مقاله قصد و مجال پرداخت به این مسئله نیست اما به ناچار به دو نکته اشاره می‌کنیم؛ اولاً باید توجه داشت در نگاه دین اسلام بر خلاف برخی که قصد پوشاندن آن یا توجیه آن را دارند، ذبح و تناول گوشت حیوانات به اندازه مطلوب، توصیه شده و در برخی موارد واجب است.^۱ در نگاه قرآنی خورده شدن حیوان حلال گوشت توسط انسان یکی از اهداف خلقت دام‌ها بیان شده است.^۲ ثانیاً قواعد و اصول خاصی برای هر چه آسان‌تر شدن این ذبح بیان شده^۳ به گونه‌ای که می‌توان به صراحت مدعی شد اسلام با رفتارهای دامداری صنعتی و سطح رنجی که در دامداری صنعتی به حیوانات تحمیل می‌کنند مخالف است. اما اصل پذیرش ذبح و شکار به صورت حداقلی مورد پذیرش اسلام قرار گرفته است و به نوعی قانون طبیعت تلقی شده است. همچنان که دیگر حیوانات همدیگر را شکار و تناول می‌کنند.

نتیجه

پرسش اصلی مقاله عبارت از این بود که «باورهای معناگرایانه دینی مرتبط با حرفه کشاورزی چه تأثیری بر اخلاق کشاورزی دارند؟» در بدنه اصلی مقاله پنج آموزه معناگرایانه را مطرح کردیم که عبارت بودند از ۱. خلیفه الهی انسان، ۲. عاریه بودن زمین، ۳. تسبیح گویی موجودات، ۴. رزق و برکت جویی در کار و ۵. واسطه رزق عیال الله بودن کشاورز. در مقاله سعی شد مستندهای هریک از آموزه‌ها به همراه لوازم اخلاقی آنها توضیح داده شود. اصول اخلاقی مستخرج از این آموزه‌ها به این شرح است:

۱. کشاورزان باید بر اساس دو ویژگی رحمت و حکمت عمل کنند.
۲. کشاورز باید با زمین، دام، درخت و هر آنچه با آن در حرفه خود کار می‌کند، آن گونه برخورد کند که با جنس عاریه‌ای برخورد می‌کند.
۳. کشاورز باید به گونه‌ای با زمین، حیوان، گیاه، بذر و درخت برخورد کند که شایسته برخورد با تسبیح گوی خداوند است.
۴. بر اساس رزق و برکت جویی، و بر خلاف منفعت طلبی بی‌حد و حصر، کشاورز باید به دنبال درآمد حلال، موجب انتفاع، پایدار و فراوان باشد.

۱. روز عید قربان برای چه گزاران.
۲. «اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ» (غافر، ۹۷) و «اَدَلَّلْنَاهَا لَكُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَاْكُلُونَ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا يَشْكُرُونَ» (یس، ۷۱-۷۳)
۳. برخی تلاش‌هایی در نمایاندن این وجه کرده‌اند برای نمونه نگاه کنید به: (وزیری فرد و اولیایی، ۱۳۹۳)

۵. کشاورز واسطه رزق رسانی به نان خوران خداوند است، نباید محصولات را از رزق بودن بپندارد. هر گونه عمل حرام و غیراخلاقی در کسب آن محصول را از رزق بودن خارج خواهد کرد.
۶. کشاورز به عنوان روزی رسان، باید به ایمنی و سلامت غذا اهمیت بسیار دهد.
۷. واسطه رزق بودن نباید فرد را مغرور و متکبر سازد، بلکه این نعمت باید بر تواضع و شکر کشاورز بیفزاید و سعی کند در این واسطه گری از منت، بخل، عجب و تکبر به دور باشد.
- در نتیجه در کنار دیدگاه‌های افرادی مانند پیترو سینگر و تام ریگان که تنها حیوانات را محترم دانسته که دارای احساس و شعور هستند و در کنار نظریه پل تیلور که برای تمام طبیعت، حتی قسمتی از آن که به ظاهر فاقد شعور است، احترام قائل بوده (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹، ص ۲۰۶ و ۲۰۷)، می‌توان نظریه‌ای استظهار شده از منابع اسلامی را پیشنهاد کرد. در این نظریه انسان و کشاورز بر زمین، گیاه و حیوان رابطه‌ای مقید و محدود شده دارند. در این نظریه همه طبیعت دارای شعور و محترم است. همه علاوه بر شعور و احساس، تسبیح گو و عیال خداوند نیز هستند. کشاورز تنها می‌تواند در محدوده‌ای که خداوند مشخص کرده تصرف در موجودات تحت تسلط خود داشته باشد و دست او در انجام هر کاری با آنها باز نیست. انسان هر چند باید در چارچوبی که خداوند مشخص کرده با زمین، گیاه و حیوان تعامل کند و نمی‌تواند خارج از آن چارچوب از آن بهره‌کشی کند. در این دیدگاه همه موجودات غایت و هدفی دارند که از سوی خداوند تعیین شده است و کشاورزان و انسان‌ها باید برای تحقق این کمالات برای گیاه و حیوان تلاش کنند.

The influence of semanticist teachings of Islam on agricultural ethics

Mir Sane, S. M. B.

Assistant Professor of Ethics Department, Islamic Ethics and Psychology Research Institute,
Quran and Hadith Research Institute, Qom, Iran

Responsible author: mirsanea.m@riqh.ac.ir

Abstract:

In Islamic teachings, there are beliefs and teachings that give a special shape to the way we interact with the environment, especially in the field of agriculture. Teachings such as the caliphate of God, the earth being on loan, and the glorification of creatures. The main question of this article is, "What effect do the semanticist religious teachings related to the agricultural profession have on agricultural ethics?" In this article, we examine the influence of teachings on the normative rules and principles governing the profession of agriculture and animal husbandry. In the current research, the Islamic verses and narrations were used in the narrative method, the semantic religious teachings related to agriculture were extracted and based on them, the rules and principles of agricultural ethics in relation to land, plants and animals were taken and analyzed. The five important teachings in Islam that are related to agriculture are: 1. The caliphate and successor of man, 2. The land is a loan, 3. The glorification of all creatures, including soil, water, plants, and animals, 4. Sustenance. and seeking blessings instead of seeking profit and utilitarianism, 5. Being the medium of sustenance.

Keywords: Caliph of God, glorification of creatures, seeking sustenance, God's family, means of sustenance, guardianship of animals and plants.

تأثیر التعالیم الدلالية للإسلام على الأخلاق الزراعية

السید محمد باقر میر صانع

أستاذ مساعد في قسم الأخلاق، معهد بحوث الأخلاق وعلم النفس الإسلاميين، معهد بحوث القرآن والحديث، قم، إيران

المؤلف المسؤول: mirsanea.m@riqh.ac.ir

ملخص:

هناك معتقدات وتعاليم في الأحكام الإسلامية تضيء أسلوباً خاصاً حول كيفية تعاملنا مع البيئة، وخاصة في مجال الزراعة. ومن هذه التعاليم كون الإنسان خليفة الله، وأن الأرض عارية، وأن جميع المخلوقات تسبح بحمد الله. والسؤال الرئيسي في هذه المقالة هو: "ما هو تأثير التعاليم الدينية المعنوية المرتبطة بمهنة الزراعة على أخلاقيات الزراعة؟" في هذه المقالة، ندرس تأثير التعاليم على القواعد والمبادئ النظامية التي تحكم مهنة الزراعة وتربية الحيوانات. في هذا البحث، نستعرض الآيات والأحاديث الإسلامية باستخدام المنهج النقلي، ونستخرج التعاليم الدينية المعنوية المرتبطة بالزراعة، وبناءً عليها نستخلص ونحلل قواعد ومبادئ أخلاقيات الزراعة فيما يتعلق بالأرض والنبات والحيوان. هناك خمس تعاليم معنوية مهمة في الدين الإسلامي مرتبطة بمهنة الزراعة هي: ١. كون الإنسان خليفة، ٢. كون الأرض عارية، ٣. كون جميع المخلوقات تسبح بحمد الله بما في ذلك التراب والماء والنبات والحيوان، ٤. السعي للرزق والبركة بدلاً من السعي للربح والمنفعة، ٥. كون الرزق واسطة.

الكلمات المفتاحية: خليفة الله، تسبيح الخلق، طلب الرزق، عيال الله، واسطة الرزق، الوصاية على الحيوان والنبات.

منابع

*قرآن كريم

*نهج البلاغة

ابن بابويه، محمد بن علي. (١٤١٣ق). من لا يحضره الفقيه (چاپ دوم، تصحيح على اكبر غفاري). قم: دفتر انتشارات اسلامي وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.

ابن بابويه، محمد بن علي. (١٣٦٢ش). الخصال (چاپ اول، تصحيح على اكبر غفاري). قم: جامعه مدرسين.

ابن منظور، محمد بن مكرم. (١٤١٤ق). لسان العرب (چاپ سوم). بيروت: دار صادر.

پاينده، ابوالقاسم. (١٣٨٢ش). نهج الفصاحه (مجموعه كلمات قصار حضرت رسول صلى الله عليه وآله) (چاپ چهارم). تهران: دنياي نشر.

جمعی از پژوهشگران. (١٤٢٣ق). موسوعة الفقه الاسلامي طبقاً لمذهب أهل البيت عليهم السلام. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامي بر مذهب اهل بيت (ع).

جمعی از نویسندگان. (١٣٨٩ش). اخلاق کاربردی؛ چالش ها و کاوش های نوین در اخلاق عملی (چاپ سوم). قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامي.

خمينی، روح الله. (١٤٣٤ق). تحرير الوسيلة (چاپ سوم، تحقيق مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خميني). تهران: مؤسسه تنظيم و نشر آثار الإمام الخميني.

راغب، حسين بن محمد بن مفضل اصفهاني. (١٤٠٤ق). المفردات في غريب القرآن (چاپ دوم). بی جا: دفتر نشر الكتاب.

راغب، حسين بن محمد بن مفضل اصفهاني. (١٣٧٣ش). الذريعة الى مكارم الشريعة (چاپ اول). قم: الشريف الرضي.

ری شهری، م.م. و تقدیری، م. (١٣٨٧ش). خير و برکت از نگاه قرآن و حديث (ترجمه جواد محدثي). قم: مؤسسه علمي فرهنگي

دارالحديث.

شمخانی، م، وحیدری فر، م. (۱۴۰۰ش). واکاوی معناشناختی رحمت در قرآن بر پایه روابط همنشینی واژگان. مجله قرآن‌شناخت،

۷-۲۴، (۲) ۱۴

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن (چاپ دوم). لبنان: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.

طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷ش). المبسوط فی فقه الإمامیه. تهران: مکتبه المرتضویه.

عابدی، ا. (۱۳۹۴ش). تبیین اخلاق کشاورزی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰ (۱).

علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۴ق). تذکره الفقهاء. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.

عیاشی، محمد بن مسعود. (۱۳۸۰ق). تفسیر العیاشی (چاپ اول، تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی). تهران: المطبعة العلمية.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی (چاپ چهارم). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

گنسلر، هری جی. (۱۴۰۲ش). دین و اخلاق (ترجمه ایمان عباس نژاد). تهران: کرگدن.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار (چاپ دوم). بیروت: دار احیاء التراث العربی.

محقق حلی، جعفر بن حسن. (۱۴۰۸ق). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام (چاپ دوم). قم: اسماعیلیان.

مشهدی، علی. (۱۴۰۰ش). تأملی بر چالش‌های اخلاقی مدرنیته در مواجهه با حقوق محیط زیست. مجله اخلاق زیستی، ۱۱ (۳۶).

مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق). الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد (چاپ اول). قم: بی‌نا.

نجفی، م. ح. (۱۳۸۶ش). جواهر الکلام فی شرح الشرائع الإسلام. قم: کتابفروشی الاسلامیه.

نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل (چاپ اول). قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).

وزیری فرد، س. م. ج و اولیایی، ا. (۱۳۹۳ش). ذبح و شکار، از منظر حقوق حیوانات در فقه شیعه. فصلنامه علمی شیعه‌شناسی،

۲۰۱-۲۳۲، (۴۷) ۱۲

شمه‌ای از پیچیدگی‌های اخلاقی در کاربرد فناوری‌های هوشمندساز

غلامعلی منتظر

استاد مهندسی فناوری اطلاعات، دانشگاه تربیت مدرس

نویسنده مسئول: montazer@modares.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

منتظر، غ. (۱۴۰۳). شمّه‌ای از پیچیدگی‌های اخلاقی در کاربرد فناوری‌های هوشمندساز. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

به رغم توسعه روزافزون کاربردهای فناوری هوش مصنوعی در زمینه‌های مختلف، از کاربردهای شخصی تا کاربردهای صنعتی و نیز اجتماعی، عدم التفات به موضوع پیامدهای اخلاقی این فناوری به تدریج آثار سوء خود را نشان می‌دهد. «عدم شفافیت الگوریتمی»، «عدم رعایت حریم خصوصی»، «تردید در نتایج حاصل از پردازش داده‌ها»، «عدم حسابرس‌پذیری» و «ابهام در مالکیت»، مهم‌ترین موانع پذیرش سامانه‌های هوشمند هستند. در این مقاله تلاش شده تا با تقسیم‌بندی ملاحظات اخلاقی ناشی از هوش مصنوعی در سه حوزه «ذات هوش مصنوعی»، «آثار فردی» و «آثار اجتماعی»، مهم‌ترین مخاطرات و پیچیدگی‌های ناشی از این پدیده فناورانه مورد بحث قرار گیرد و در نهایت اصلی‌ترین نکاتی که در طراحی و استقرار سامانه‌های مبتنی بر هوش مصنوعی حائز اهمیت است، بیان شود. این ملاحظات به طراحان، برنامه‌ریزان، مهندسان، مالکان، کاربران و مدیران کمک می‌کند تا شیوه‌ای اخلاقی را در استفاده از این فناوری در پیش گیرند و بر میزان پذیرش اجتماعی آن بیفزایند.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، اخلاق کاربردی، حریم خصوصی، امنیت الگوریتمی، ملاحظات اخلاقی.

مقدمه

هوش مصنوعی طی دو دهه گذشته پیشرفتی شگرف را تجربه کرده است و هم‌اکنون به عنوان یکی از فناوری‌های برافکن^۱ و پیش‌ران در صنایع مختلف شناخته می‌شود. فناوری‌های هوش مصنوعی و کاربردهای آن در پردازش زبان طبیعی^۲ و مترجم ماشینی^۳ (Datta et al., 2019; Ahn et al., 2021)، ربات‌های هوشمند^۴، سامانه‌های امنیتی^۵ (Abbas et al., 2023)، حمل و نقل (خودران‌های هوشمند) (Karnati and Mehta, 2022) و یادگیری شخصی‌شده^۶ (Pratama et al., 2023) زندگی اجتماعی بشر را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. به کار گماردن فناوری‌های هوش مصنوعی باعث بهبود کارایی و کاهش هزینه‌ها در بسیاری از کاربردها می‌شود و این موضوع موجبات توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی را رقم می‌زند (Zhou et al., 2020). تلاش اصلی این فناوری‌ها، مدل‌سازی رفتار انسانی برای عهده‌دار شدن وظایف انسان‌ها

1. Disruptive Technology
2. Natural Language Processing (NLP)
3. machine translator
4. intelligent robots
5. security systems
6. personalized learning

و جایگزینی در تصمیم‌گیری عقلایی^۱ در مسائل مختلف است (Huang et al., 2022). به رغم نکات مثبت فوق، این فناوری همچنان با مشکلاتی جدی در عرصه اجتماعی مواجه است که مهم‌ترین آنها «ملاحظات اخلاقی»^۲ در کاربرد آنهاست. در طول چند سال گذشته، موارد بسیاری مشاهده شده که کاربرد سامانه‌ای هوشمند با پیامدهای ضعیفی همراه بوده است. به عنوان مثال، در سال ۲۰۱۶، راننده یک خودروی الکتریکی تسلا در تصادف جاده‌ای کشته شد زیرا حالت رانندگی خودکار خودرو نتوانست کامیونی را که از روبرو در حال عبور از مسیر خود بود، تشخیص دهد (Yadron and Tynan, 2016). یکی دیگر از موارد مربوط به نگرانی‌های هوش مصنوعی، مرتبط با «حفظ حریم خصوصی» است زیرا سامانه‌های هوشمند برای یادگیری و تصمیم‌گیری به حجم عظیمی از داده‌ها، به ویژه داده‌های شخصی نیاز دارند و در این صورت حفظ اسرار فردی و محرمانگی داده‌های شخصی نگرانی زایدالوصفی را ایجاد می‌کند (Zhou et al., 2020).

از سوی دیگر توسعه شبکه‌های عصبی ژرف^۳ که قادرند تصاویر، صداها و سایر موارد را با کیفیت طبیعی تولید کنند، کاربردهای نامطلوب و فریبکارانه در فعالیت‌های مخرب و تقلب را به شدت افزایش داده است (Zhou et al. 2020) به عنوان مثال، گروهی از سارقان در سال ۲۰۱۹ از نرم‌افزاری مبتنی بر هوش مصنوعی برای جعل کردن صدای مدیرعامل یک شرکت انرژی در انگلیس و درخواست انتقال متقلبانه^۴ ۲۴۳ هزار پوند استفاده کردند (Mustak et al., 2023). در تجربه‌ای دیگر، «گپ بات»^۵ هوشمند مایکروسافت، Tay.ai، به سرعت کنار گذاشته شد زیرا تنها کمتر از یک روز پس از پیوستن به توییتر، رفتاری نژادپرستانه^۶ و جنسیت‌گرا^۷ از خود نشان داد! (Huang et al. 2022).

با توجه به این نکات، پژوهشگران در سال‌های اخیر تلاش کرده‌اند به وجوه مختلف اخلاقی در طراحی و کاربرد سامانه‌های هوشمند پردازند و اصولی را برای استفاده عقلانی و منصفانه از این فناوری بنا نهند. در این مقاله تلاش برای است تا با شناسایی وجوه مختلف اخلاق در هوش مصنوعی، مهم‌ترین اصول طراحی و استفاده از این فناوری مورد توجه قرار گیرد.

مخاطرات اخلاقی در کاربرد هوش مصنوعی

«اخلاق»^۸ به عنوان مفهومی پیچیده و چند بُعدی، مجموعه‌ای از اصول، ارزش‌ها و استانداردهایی است که رفتارها و تصمیم‌گیری‌های انسان‌ها را تنظیم می‌کند و مهم‌ترین جلوه بروز عقلانیت در مراء و منظر اجتماعی است. این ارزش‌ها بر اساس فرهنگ، هنجارها و اعتقادات جامعه شکل می‌گیرند و به همین دلیل نیز از جامعه‌ای به جامعه دیگر متغیر و متنوع هستند. اخلاق می‌گوید چه چیزی درست یا غلط شناخته می‌شود و بیان می‌کند ما چه وظایفی در برابر دیگران و محیط زیست داریم (Velasquez et al., 1987).

برای پرداختن به اصول اخلاقی در هوش مصنوعی، ابتدا باید با تهدیدها و مخاطرات ناشی از آن آشنا شویم. در یک نگاه کلی می‌توان مخاطرات اخلاقی هوش مصنوعی و سامانه‌های هوشمند را در سه سطح طبقه‌بندی کرد:

1. Rational Decision Making
2. Ethical issues
3. Deep Neural Network (DNN)
4. fraudulent
5. Chatbot
6. racist
7. sexist
8. Ethics

الف. مخاطرات ناشی از ویژگی‌های ذاتی هوش مصنوعی

ب. مخاطرات ناشی از تأثیر فردی هوش مصنوعی

ج. مخاطرات ناشی از تأثیر اجتماعی هوش مصنوعی

الف. مخاطرات ناشی از ویژگی‌های ذاتی هوش مصنوعی

قدرت فناوری هوش مصنوعی به شدت به الگوریتم‌های ریاضی و توان پردازش نرم‌افزارهای رایانه‌ای وابسته است؛ به همین دلیل مخاطرات متأثر از این ویژگی را به شرح زیر برشمرد:

الف-۱. امنیت و حریم خصوصی داده‌ها: عملکرد هوش مصنوعی به شدت به داده‌های مورد استفاده برای آموزش شبکه‌های عصبی مصنوعی وابسته است. این نیاز به داده‌های کلان، شرکت‌ها و سازمان‌ها را به جمع‌آوری یا خرید داده‌ها، از جمله داده‌های حساس، ترغیب می‌کند که ممکن است نقض حقوق حریم خصوصی افراد را به همراه داشته باشد و مشکلات مربوط به حفاظت از اطلاعات شخصی را به وجود آورد (Lin, 2020).

الف-۲. خودمختاری^۱: خودمختاری به توانایی سامانه هوشمند برای کار بدون مداخله انسان یا نظارت مستقیم آنان اشاره دارد. سامانه‌های هوشمند، مثلاً ربات‌های مراقبت‌های بهداشتی باید دارای درجاتی از خودمختاری باشند و همین موضوع کنش‌های آنها را در مقابل رخدادهای واقعی در محیط عمل با ابهام مواجه می‌سازد. روند رشد هوش مصنوعی به سویی است که به تدریج با ربات‌هایی آگاه^۲ و حتی صاحب اراده^۳ مواجه خواهیم بود؛ در این صورت اگر آنها مرتکب جرمی جنایی^۴ یا حتی جرمی سهل‌انگارانه^۵ شوند، پرسش اصلی آن است که با چه قانونی و به چه صورتی باید به موضوع رسیدگی کرد؟ بدین لحاظ ضروری است در قوانین کیفری و نظام حقوقی تغییراتی عمیق صورت پذیرد (Morr, 2020).

الف-۳. شفافیت^۶: شفافیت در هوش مصنوعی موضوعی پیچیده و حیاتی است. عملکرد الگوریتم‌های هوش مصنوعی، به‌ویژه شبکه‌های عصبی، در حاله‌ای از ابهام قرار دارد و نمی‌توان آن را به صراحت توضیح داد و به همین دلیل آنها را با استعاره «جعبه سیاه»^۷ معرفی می‌کنند. این عدم شفافیت مشکلاتی را در نظارت و هدایت صحیح الگوریتم‌ها و مدل‌های هوش مصنوعی ایجاد کند (Khan, 2022).

الف-۴. امنیت الگوریتمی^۸: یکی از مشکلات اصلی در الگوریتم‌های هوش مصنوعی، خطر نشت یا رونوشت‌برداری از مدل‌ها است. این مدل‌ها از طریق آموزش روی داده‌های آموزشی و بهینه‌سازی پارامترها به دست می‌آیند. چنانچه پارامترهای این مدل‌ها به طور غیرمجاز فاش شوند، شخص ثالث می‌تواند بدون پرداخت هزینه‌های مربوط، از روی مدل رونوشت‌برداری و به‌طور غیرقانونی از آن بهره‌برداری کند که موجب ضرر اقتصادی و از دست رفتن مزایای مالک اصلی مدل می‌انجامد (Jamal, 2015).

ب. مخاطرات ناشی از آثار فردی هوش مصنوعی

در سطح فردی، استفاده از هوش مصنوعی می‌تواند خطرهایی جدی برای ایمنی افراد را به همراه دارد؛ مهم‌ترین وجوه

این موضوع به شرح زیر است:

1. Autonomy
2. Consciousness
3. Will
4. Criminal offenses
5. Negligent crime
6. Transparency
7. Black box
8. Algorithm security

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

ب-۱. مالکیت^۱: با پیشرفت فناوری‌های هوشمند، تفاوت‌های فکری بین انسان‌ها و عوامل هوش مصنوعی کاهش یافته و مسائل جدید درباره مالکیت پدید آمده است. این مسائل شامل وضعیت قانونی عوامل هوش مصنوعی، مانند اینکه «آیا می‌توان سامانه‌ای هوشمند را «شخصیتی حقوقی» دانست؟» و «آیا مالکیت فکری محصولات هوش مصنوعی، نظیر «حق چاپ»^۲ و «حق ثبت اختراع»^۳ برای آنها هم محفوظ است؟» در حال حاضر استفاده از هوش مصنوعی در تدوین فیلمنامه‌های سینمایی آغاز شده و نخستین فیلم سینمایی با نام «آخرین فیلمنامه‌نویس»^۴ ساخته پیترو لوییزی^۵، فیلم‌ساز سوییسی، در تابستان سال ۲۰۲۴ در انگلستان اکران شد که فیلمنامه آن را یکی از ابزارهای فناورانه (ChatGPT) تألیف کرده بود و همین موضوع موجب اعتراض شدید انجمن فیلمنامه‌نویسان و حتی مردم شد (LetterBoxd, 2024). از سوی دیگر استفاده از «گپ‌بات»ها در نوشتن تکالیف دانشجویی و حتی در نوشتن «فرضیه»های پژوهش‌های علمی و نیز استفاده از آنها در خلاصه‌سازی منابع و حتی نوشتن بخش‌های مختلف یک مقاله یا یک کتاب به شدت در حال تزايد است و این موضوع، مفهوم حق مالکیت فکری و حتی حق مالکیت مادی را به شدت با ابهام مواجه کرده است (Chopra, 2021).

ب-۲. حریم خصوصی: هوش مصنوعی می‌تواند داده‌های شخصی را به گونه‌ای تحلیل کند که به شناسایی و پیش‌بینی ترجیحات سیاسی افراد کمک کند. اگر این اطلاعات به‌طور نادرست به کار گرفته شود، می‌تواند به دستکاری در برداشتها و باورهای شخصی منجر شود. برای مثال شرکت‌های تجاری یا احزاب سیاسی می‌توانند از داده‌های شخصی افراد برای طراحی تبلیغات هدفمند یا اغراض انتخاباتی استفاده کنند. چنین بهره‌برداری‌هایی از داده‌های شخصی، حریم خصوصی و استقلال فکری آحاد جامعه را نقض می‌کند و کرامت انسانی را به خطر می‌اندازد (Govers, 2015).

ج. مخاطرات ناشی از آثار اجتماعی هوش مصنوعی

در این وجه، تمرکز اندیشمندان بر پیامدها و تأثیر گسترده این فناوری در سطوح مختلف جامعه است. این مسائل شامل انصاف و عدالت، مسئولیت‌پذیری و حسابرس‌پذیری، شفافیت، نظارت‌پذیری، مردم‌سالاری و حقوق مدنی و نیز دگردیسی مشاغل و روابط حرفه‌ای است.

ج-۱. حسابرس‌پذیری^۶: یکی از پرسش‌های مهم در کاربرد سامانه‌های هوشمند این است که اگر سامانه‌ای در اجرای وظایف خود بد عمل کند یا حتی شکست بخورد و این موضوع پیامدهای بدی داشته باشد؛ مثلاً رباتی رفتگر به اشتباه شیرآتش‌نشانی را تخریب کند، چه کسی باید پاسخگو باشد؟ این خطا ممکن است ناشی از کدهای برنامه، داده‌های ورودی، خطای عملکرد یا کاربرد غلط سامانه باشد. این موضوع در اصطلاح «معضل چند دستی»^۷ نامیده می‌شود. کاربردهای غیراخلاقی از هوش مصنوعی موجب تحریف حقیقت می‌شود و همین موضوع ممکن است به آسیب در حقوق اجتماعی، تضعیف مردم‌سالاری و تشدید تعصبات ساختاری منجر شود. موضوع دیگری که بر اعتماد عمومی تأثیر می‌گذارد، «نظارت‌پذیری»^۸ است. این موضوع بیشتر ناشی از آینده هوش مصنوعی و پدید آمدن «فراهوش»^۹ است که توانایی پیشی گرفتن از هوش انسانی را داراست و نگرانی از آن تا حدی است که برخی معتقدند به انقراض نسل انسان منجر خواهد شد! (Panda, 2022).

1. Ownership

2. Copyright

3. Legal subject

4. The Last Screen writer

5. Peter Luisi

6. Accountability

7. The problem of many hands

8. Controllability

9. Super AI

ج-۲. انصاف و اعتماد: برای اعتماد به هوش مصنوعی، ضروری است که این سامانه‌ها تصمیم‌های خود را منصفانه و بدون تبعیض اتخاذ کنند. با توجه به اینکه استفاده از الگوریتم‌های هوش مصنوعی در تصمیم‌گیری‌های مهم مانند: خلاصه‌سازی سوابق شخصی، پذیرش در دانشگاه، استخدام اداری و اعتبارسنجی در حال گسترش است؛ اهمیت انصاف و عدالت در این زمینه‌ها افزایش می‌یابد. از سوی دیگر سوءاستفاده از فناوری مثلاً در تولید تصاویر و ویدیوهای جعلی، موجب نگرانی‌هایی جدی در حوزه اخلاق و اجتماعات شده است (Izetkik, 2023).

ج-۵. خودکارسازی و جایگزینی مشاغل: آمارهای جهانی نشان می‌دهد با خودکارسازی روزافزون صنایع، تعداد بیشتری از کارگران و کارخانه‌ها با سامانه‌ها و ربات‌های خودکار جایگزین می‌شوند و این موضوع موجب گسترش بیکاری در سطح کارگران پایه و حتی تکنسین‌های صنعتی خواهد شد. این پدیده سبب ایجاد نگرانی‌هایی جدی در سطح جامعه و گسترش نگاه بدبینانه نسبت به توسعه فناوری‌های نوظهور از جمله هوش مصنوعی می‌شود؛ به همین دلیل برای مدیریت تأثیر اجتماعی و روان-شناختی این فناوری لازم است با سیاست‌گذاری‌های مناسب، آموزش‌های جدیدی به آحاد جامعه در سطوح مختلف اجتماعی داده شود تا با کاهش نابرابری‌ها به توزیع عادلانه مشاغل منجر شود (George, 2024).

ج-۶. پایداری محیط‌زیست: هرچند توسعه فناوری‌های هوشمند می‌تواند به افزایش آسایش اجتماعی کمک کند اما برای سیاره زمین نیز هزینه دارد. کاربرد گسترده هوش مصنوعی مستلزم استفاده از سخت‌افزارهای بسیاری در سطح تراشه، رایانه‌های گرافیکی، انبارهای داده و ذخیره‌سازهای فراوان است. تولید این سخت‌افزارها نیز موکول به بهره‌برداری از مواد خام موجود در طبیعت، به ویژه فلزات کمیاب مانند نیکل و کبالت، است که فشار زیادی را بر منابع طبیعی و محیط زیست وارد می‌کند.

پایان چرخه عمر این افزارها نیز باعث آلودگی جدی محیط زیست می‌شود. جنبه مهم دیگر این است که سامانه‌های هوشمند و الگوریتم‌های نرم‌افزاری به توان پردازشی زیادی نیاز دارند که خود با مصرف انرژی الکتریکی زیادی همراه است. بررسی‌ها نشان می‌دهد آموزش یک مدل پردازش زبان طبیعی، به اندازه پنج برابر یک خودرو در طول عمر زیست‌ساله‌اش، کربن منتشر می‌کند و این موضوع بر پایداری محیط زیست تأثیر منفی دارد (Taiwo, 2023).

تحلیل و نتیجه‌گیری

اخلاق هوش مصنوعی یکی از شاخه‌های مهم اخلاق کاربردی است که به بررسی فرصت‌ها و ضعف‌های ناشی از به‌کارگیری فناوری‌های هوشمندساز و سامانه‌های هوشمند در زندگی فردی و اجتماعی می‌پردازد. در این مقاله، تلاش شد تا شمه‌ای از پیچیدگی‌ها و مخاطرات «هوش مصنوعی اخلاقی» تبیین شود. به همین دلیل مخاطرات اصلی در حوزه هوش مصنوعی در سه سطح: «ناشی از ویژگی‌های ذاتی فناوری»، «مؤثر بر حوزه فردی» و «مؤثر بر حوزه اجتماعی و محیط زیست» تقسیم شد و در هریک از این حوزه‌ها مهم‌ترین مسائل مرتبط با کاربرد فناوری‌های هوشمندساز مورد بحث قرار گرفت. نکته مهم در این مباحث، ارتباط معنایی و محتوایی مسائل با یکدیگر است به نوعی که بعضاً برخی ویژگی‌های ذاتی فناوری (مانند عدم شفافیت الگوریتمی) سبب‌ساز بروز عدم اعتماد چه در بعد فردی و چه در بعد اجتماعی می‌شود و همین موضوع لزوم رعایت اصول اخلاقی در همه مراحل چرخه عمر سازه‌های هوشمند دوجندان می‌کند. این چرخه خود شامل مراحل شامل موارد زیر است که در هر مرحله باید الزامات اخلاقی هوش مصنوعی مراعات شود:

الف. مرحله «تحلیل کسب و کار»: در این مرحله، فرایند شناسایی و تعریف مشکلات تجاری و معیارهای موفقیت که قرار است از طریق راه‌حل‌های فناورانه بهبود یابند، صورت می‌گیرد. در این گام لازم است تا مسائلی نظیر شفافیت،

انصاف، مسئولیت پذیری و حفظ حقوق مدنی مطرح شود.

ب. مرحله «مهندسی داده»: در مرحله مهندسی داده، جمع آوری، برچسب گذاری، پاکسازی و ساختاردهی داده‌ها اهمیت می یابد تا داده‌ها برای مدل سازی آماده شوند. در این گام تمرکز بر حفظ حریم خصوصی و شفافیت در فرایند جمع آوری داده‌ها حائز اهمیت است.

ج. مرحله «مدل سازی»: پس از مهندسی داده، فرایند مدل سازی آغاز می شود که شامل انتخاب الگوریتم، آموزش و ارزیابی مدل به صورت تکراری است. این گام نیازمند توجه دقیق به شفافیت در فرایند تصمیم گیری، ایمنی مدل و انصاف در نتایج خروجی است.

د. مرحله «استقرار مدل»: در صورتی که مدل به نتایج رضایت بخش برسد، مرحله استقرار آن آغاز می شود که در این مرحله مدل در دسترس سیستم های دیگر قرار می گیرد تا از داده ها برای پیش بینی استفاده کند. در مرحله استقرار مدل، محافظت از اطلاعات خصوصی و اطمینان از امنیت مدل در برابر تغییرات مخرب و حملات، از اولویت های اصلی محسوب می شود.

ه. مرحله «بهره برداری و نظارت»: مرحله بهره برداری و نظارت شامل نظارت مداوم بر عملکرد سامانه هوشمند و ارزیابی تأثیرات آن است. این مرحله اهمیت ویژه ای در شناسایی و رفع مشکلات احتمالی دارد و می تواند به بازگشت به مراحل قبلی برای تنظیم یا حتی کنار گذاشتن مدل منجر شود. در این گام تضمین حریم خصوصی، حفظ انصاف در استفاده از مدل و رعایت حقوق مدنی کاربران از جمله ملاحظات اساسی هستند.

طراحان، سازندگان، مالکان و بهره برداران از این سامانه ها باید خود را مقید بدانند که این اصول اخلاقی را به شکل دستورعملی کاربردی و لازم الاجرا درآورده و در توسعه محصولات و خدمات آن را نصب العین خود قرار دهند. در نهایت، «نهاد ملی تنظیم گر هوش مصنوعی» نیز باید بر رعایت این اصول و روزآمدسازی آنها توأم با رشد فناوری اهتمام داشته باشد. تنها با این رویکرد جامع است که می توان اطمینان حاصل کرد که هوش مصنوعی نه تنها به طور اخلاقی و مسؤولانه مورد استفاده قرار گیرد، بلکه نقشی سودمند و سازنده در ایجاد آینده ای بهتر در عرصه اجتماع ایفا کند.

Some of the ethical complications in the use of intelligent technologies

Montazar Gh.A.

Professor of Information Technology Engineering, Tarbiat Madras University

Responsible author: montazer@modares.ac.ir

Abstract

Despite the increasing development of artificial intelligence technology applications in various fields, from personal applications to industrial and social applications, the lack of attention to the issue of the ethical consequences of this technology is gradually showing its negative effects. "Algorithmic lack of transparency", "non-compliance with privacy", "doubt in the results of data processing", "lack of auditability" and "uncertainty in ownership" are the most important obstacles to the adoption of intelligent systems. In this article, an attempt has been made to discuss the most important risks and complications caused by this technological phenomenon by dividing the ethical considerations caused by artificial intelligence into three areas: "the essence of artificial intelligence", "individual effects" and "social effects". And finally, the main points that are important in the design and deployment of artificial intelligence based systems should be stated. These considerations help designers, planners, engineers, owners, users and managers to adopt an ethical way in using this technology and increase its social acceptance.

Keywords: artificial intelligence, applied ethics, privacy, algorithmic security, ethical considerations.

جانب من التعقيدات الأخلاقية في استخدام التقنيات الذكية

غلام علي منتظر

أستاذ هندسة تكنولوجيا المعلومات، جامعة تربيت مدرس

* - المؤلف المسؤول: montazer@modares.ac.ir

ملخص

على الرغم من التطور المتزايد لاستخدامات تكنولوجيا الذكاء الاصطناعي في مجالات مختلفة من الاستخدامات الشخصية إلى الاستخدامات الصناعية وحتى الاجتماعية؛ فإن عدم الانتباه إلى موضوع العواقب الأخلاقية لهذه التكنولوجيا يظهر تدريجياً آثاره السلبية. فمن أهم العوائق أمام قبول الأنظمة الذكية: "عدم الشفافية الخوارزمية"، و"عدم احترام الخصوصية"، و"الشك في النتائج المستخلصة من معالجة البيانات"، و"عدم المساءلة"، و"الغموض في الملكية". في هذه المقالة، قمنا بمحاولة مناقشة أهم المخاطر والتعقيدات الناجمة عن هذه الظاهرة التكنولوجية من خلال تقسيم الاعتبارات الأخلاقية الناجمة عن الذكاء الاصطناعي إلى ثلاثة مجالات: "جوهر الذكاء الاصطناعي"، و"الآثار الفردية"، و"الآثار الاجتماعية"، وفي النهاية، تم توضيح أهم النقاط التي يجب مراعاتها في تصميم وتنفيذ الأنظمة القائمة على الذكاء الاصطناعي. تساعد هذه الاعتبارات المصممين والمبرمجين والمهندسين والمالكين والمستخدمين والمديرين على اتباع نهج أخلاقي في استخدام هذه التكنولوجيا وزيادة قبولها الاجتماعي.

الكلمات المفتاحية: الذكاء الاصطناعي، الأخلاق التطبيقية، الخصوصية، الأمان الخوارزمي، الاعتبارات الأخلاقية.

منابع

- Abbas, N. N., Ahmed, T., Shah, S. H. U., Omar, M., & Park, H. W. (2019). Investigating the applications of artificial intelligence in cybersecurity. *Scientometrics*, 121, 1189–1211.
- Ahn, J. C., Connell, A., Simonetto, D. A., Hughes, C., & Shah, V. H. (2021). Application of artificial intelligence for the diagnosis and treatment of liver diseases. *Hepatology*, 73(6), 2546–2563.
- Chopra, R., & Sharma, G. D. (2021). Application of artificial intelligence in stock market forecasting: A critique, review, and research agenda. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(11), 526.
- Datta, S., Barua, R., & Das, J. (2019). Application of artificial intelligence in modern healthcare systems. In *Alginate: Recent uses of this natural polymer*.
- George, A. S. (2024). Artificial intelligence and the future of work: Job shifting, not job loss. *Partners Universal Innovative Research Publication*, 2(2), 17–37.
- Govers, F. X. (2018). *Artificial intelligence for robotics: Build intelligent robots that perform human tasks using AI techniques*. Packt Publishing.
- Huang, C., Zhang, Z., Mao, B., & Yao, X. (2022). An overview of artificial intelligence ethics. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*, 4(4), 799–819.
- Izetzki, E., & Jain, S. (2023). The impact of artificial intelligence on growth and employment. CEPR.
- Jamal, A., Ferdoos, A., Zaman, M., & Hussain, M. (2015). Cyber-ethics and the perceptions of Internet users: A case study of university students of Islamabad. *Pakistan Journal of Information Management & Libraries*, 16.
- Karnati, A., & Mehta, D. (2022). Artificial intelligence in self-driving cars: Applications, implications, and challenges. *Ushus Journal of Business Management*, 21(4).
- Khan, A. A., Badshah, S., Liang, P., Waseem, M., Khan, B., Ahmad, A., Fahmideh, M., Niazi, M., & Akbar, M. A. (2022). Ethics of AI: A systematic literature review of principles and challenges. In *Proceedings of the 26th International Conference on Evaluation and Assessment in Software Engineering* (pp. 383–392).
- LetterBoxd. (2024). *The last screenwriter*.
- Lin, L., Qiu, H., & Liu, J. (2020). The application of artificial intelligence in the financial field: Taking insurance as an example. In *2020 International Conference on Social and Human Sciences (ICSHS2020)*.
- Moor, J. H. (2020). What is computer ethics? In *The ethics of information technologies* (pp. 15–24) Routledge.
- Mustak, M., Salminen, J., Mäntymäki, M., Rahman, A., & Dwivedi, Y. K. (2023). Deepfakes: Deceptions, mitigations, and opportunities. *Journal of Business Research*, 154, 113368.
- Panda, S., & Dhaka, R. K. (2022). Application of artificial intelligence in medical imaging. In *Machine learning and deep learning techniques for medical science* (pp. 195–202). CRC Press.
- Pratama, M. P., Sampelolo, R., & Lura, H. (2023). Revolutionizing education: Harnessing the power of artificial intelligence for personalized learning. *Klasikal: Journal of Education, Language Teaching and Science*, 5(2), 350–357.
- Taiwo, E., Akinsola, A., Tella, E., Makinde, K., & Akinwande, M. (2023). A review of the ethics of artificial intelligence and its applications in the United States. *arXiv preprint arXiv:2310.05751*.
- Velasquez, M., Andre, C., Shanks, T., & Meyer, M. J. (1987). What is ethics. *Issues in Ethics*, 1(1), 1–2.
- Yadron, D., & Tynan, D. (2016). Tesla driver dies in first fatal crash while using autopilot mode. *The Guardian*.
- Zhou, J., Chen, F., Berry, A., Reed, M., Zhang, S., & Savage, S. (2020). A survey on ethical principles of AI and implementations. In *2020 IEEE Symposium Series on Computational Intelligence (SSCI)* (pp. 3010– 3017). IEEE.

بررسی اخلاق در تولید و فرآوری گیاهان دارویی و چالش‌های موجود آن در ایران، ارائه راهکارها

علی ابراهیمی و رکیانی

عضو هیئت علمی، محقق، مشاور ستاد توسعه علوم و فناوری گیاهان دارویی و طب سنتی و

دبیر کارگروه تخصصی توسعه فناوری و کارآفرینی

نویسنده مسئول:

نحوه ارجاع به این مقاله:

ابراهیمی و رکیانی، ع. (۱۴۰۳). بررسی اخلاق در تولید و فرآوری گیاهان دارویی و چالش‌های موجود آن در ایران، ارائه راهکارها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

با توجه به نیاز جوامع انسانی به زندگی سالم گیاهان دارویی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته اند و توسعه گیاهان دارویی به عنوان مهمترین راهبرد در زمینه سلامت، تجارت و فناوری در جهان مورد استفاده قرار می گیرد کاربرد گیاهان دارویی و معطر به قلمروی بسیار فراتر از صنایع داروسازی راه یافته است و تعداد بیشماری از صنایع دیگر نیز به عنوان فناوری همگرا، در حال گرایش به استفاده از این گیاهان در محصولات خود هستند برای نمونه در صنعت تولید محصولات آرایشی بهداشتی، گرایش زیادی به استفاده از گیاهان دارویی وجود دارد. در این پژوهش با استفاده از بررسی های میدانی و جمع آوری های کتابخانه ای، امنیت و سلامت تولید گیاهان دارویی بر اساس شاخص های مهم آن بررسی شده است و به چالش های پیش روی توسعه ی این اولویت در نقشه جامع علمی کشور ایران اشاره خواهد شد. آنچه که حایز اهمیت می باشد توجه به اخلاق در زنجیره ارزش گیاهان دارویی که با وجود نقش مهم آن مورد غفلت واقع شده است.

واژگان کلیدی: سلامت-امنیت-تولید-فرآوری-تجارت خارجی، اخلاق

مقدمه

از دیرباز تولید و بهره برداری گیاهان دارویی جایگاه ویژه ای در نظام های سنتی کشاورزی و بهره برداری داشته است در میان کشورهای خاور میانه، ایران با تنوع کلیماتیک و اکولوژیک جغرافیایی تنوع گونه ای قابل توجهی دارد و با رتبه بالا از نظر غنای گیاهی و تنوع زیستی، دارای ۱۱ اقلیم از ۱۳ اقلیم شناخته شده جهانی است. براساس نظر گیاه شناسان و پژوهشگران، تعداد گونه های گیاهی ایران بیش از ۸۰۰۰ گونه است که از نظر تنوع گونه ای حداقل دو برابر قاره اروپاست. تحقیقات نشان داده است که بیش از ۲۳۰۰ گونه از گیاهان کشور دارای خواص دارویی، عطری، ادویه ای و آرایشی -بهداشتی هستند. به علاوه ۱۷۲۸ گونه از این گیاهان به عنوان گیاهان بومی ایران می باشند و منحصرأ در سرزمین ایران رویش کرده و به عنوان یک ظرفیت مهم در کشور محسوب می شوند. حجم تجارت جهانی گیاهان دارویی از ۶۰ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۶ به ۱۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ و حدود ۲۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است و بر اساس پیش بینی بانک جهانی در سال ۲۰۵۰ گردش مالی و تجارت جهانی متمرکز و مبتنی بر گیاهان دارویی و داروهای

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

گیاهی به حدود ۵۰۰۰ میلیارد دلار خواهد رسید. وجود محصولاتی که رشد و تولید آنها وابستگی زیادی به شرایط اقلیمی دارد نوید دهنده ی شرایط مطلوب اقتصادی است و گیاهان دارویی از جمله این محصولات هستند که پرداختن به توسعه ی آنها گامی در جهت تأمین هدف توسعه صادرات غیر نفتی خواهد بود. در این بین به دلیل مصرف مستقیم و فراواری شده گیاهان دارویی توجه به مقوله اخلاق در کل زنجیره ارزش گیاهان دارویی اهمیت فوق العاده ای دارد که باید مورد توجه جدی قرار گیرد و کدهای اخلاقی شفاف گردند. رویکرد به استفاده از گیاهان دارویی و فرآورده های طبیعی در صنایع دارویی و غذا بیش از پیش گسترش یافته است و پتانسیل فوق العاده ای در گیاهان دارویی کشور و ظرفیت دانش بنیان نمون فرآیند تولید و زنجیره ارزش در گیاهان دارویی و طب سنتی کاملاً وجود دارد از این منظر در صورتیکه به اخلاق توجه نشود مشکلات عدیده ای را به همراه خواهد داشت. امروزه گیاهان دارویی می تواند ضمن نقش آفرینی در اقتصاد کلان کشور در خصوص محرومیت زدایی و توسعه اقتصادی در سطح مناطق به ویژه مناطق محروم راهبردی اساسی تلقی شود. از سواحل مکران تا حاشیه دریای خزر مستعد توسعه گیاهان دارویی است. رعایت اخلاق در تولید و فرآوری گیاهان دارویی می توان به شکوفایی و توسعه پایدار کشور، پیشبرد اهداف ملی منطقه ای و بین المللی در راستای تحقق سلامت و نشاط جوامع، خودکفایی، ایجاد توسعه اقتصادی، زیست محیطی، امنیت غذایی و حفظ ذخائر ژنتیکی می باشد. روند رو به رشد صنعتی شدن جهان به آلودگی گسترده محیط زیست و ماندگاری ضایعات آلی و غیر آلی منجر شده است. میزان عناصر سنگین در گیاهان دارویی، صنعتی و ادویه ای به عوامل انسانی، اقلیمی، تنوع گونه های گیاهی، آلودگی هوا و دیگر عوامل محیطی بستگی دارد. برخی گیاهان دارویی قادر به تجمع عناصر مختلف هستند و باعث می شود ترکیب شیمیایی گیاهان را تغییر دهد و بنابراین کیفیت و اثر فرآورده های طبیعی گیاه را که توسط گیاهان دارویی تولید می شوند به طور جدی تحت تاثیر قرار دهند. صنایع دارویی از مهم ترین بخش های مصرف کننده گیاهان دارویی و معطر هستند که در بخش صنعتی تمام مصارف به منظور درمان یا پیشگیری از بیماری کاربرد دارد و این مهم به اثرات فارماکولوژیکی گیاهان دارویی باز می گردد که در مقایسه با داروهای شیمیایی عوارض جانبی کمتری دارند. علاوه بر این عوامل تاثیر محیطی قبل و پس از برداشت، مانند نور، دما، کیفیت خاک، دوره و زمان برداشت و سن گیاه نیز از عواملی هستند که بر کیفیت داروهای گیاهی اثر می گذارند.

بیان مسئله

در حلقه های مختلف زنجیره ارزش گیاهان دارویی رعایت کدهای اخلاقی فوق العاده اهمیت دارد. مثلاً اگر در حلقه تولید و فرآوری، دسترس بودن گیاه موردنظر است اگر اخلاق زیستی رعایت نشود با توجه به لزوم حفاظت از ذخایر شکننده زیستی گیاهی کشور و تنوع در کمیت و کیفیت مواد مؤثره گیاهان دارویی در رویشگاه های مختلف، مشکل ایجاد خواهد شد و در صورت رعایت اخلاق در واقع مبنای وجود مقدار کافی از یک گیاه در کشور نباید بر اساس امکان برداشت از طبیعت، بلکه بر اساس سطح زیر کشت کافی از آن گیاه در کشور باشد. برای نمونه در سال های اخیر تلاش های اشتباه فراوانی برای ایجاد صنایع تبدیلی گیاهانی نظیر سنجد تلخ، گز روغنی انجام شده که یا سطح زیر کشت و تولید ماده اولیه آنها کافی نبوده و یا گیاه اصلاً بومی کشور نبوده است و چنانچه اخلاق مد نظر بود مشکلات بدین شکل نبوده است. در حلقه صنایع تبدیلی و فرآوری چنانچه اخلاق رعایت نشود داده و اطلاعات مناسب ایجاد نخواهد شد و در حلقه اطلاعات ظرفیت تولید بیش از حد صنایع ایجاد می شود که مشکل را خواهد بود. محصول تولیدی بازار مناسبی نخواهد داشت و در صورتی که ظرفیت صنایع بیش از تولید باشد منجر به تعطیلی واحد تبدیلی و فرآوری خواهد شد. تعطیل شدن

صنایع عصاره-گیری از ریشه شیرین بیان به دلیل نبود ماده اولیه مثال بارزی است که متأسفانه این اتفاق به دلیل بی اخلاقی و بهره برداری بی رویه از ریشه شیرین بیان و عدم کاشت آن صورت گرفته و قابل مشاهده است. در حلقه تدوین و رعایت استانداردها و شناخت بازارهای داخلی و خارجی، چنانچه اخلاق رعایت نگردد، زنجیره ارزش تکمیل نخواهد شد. موارد فوق از موضوعاتی است که نشان می دهد در توسعه گیاهان دارویی و در نگرش زنجیره ارزش، اصول اخلاقی باید رعایت شود ولیکن کمتر به آن توجه شده است.

استفاده از داروهای گیاهی خالص و سالم در ایران، با پیشینه چند هزارساله، ظرفیت فوق العاده ای در زمینه ی پیشگیری و درمان بیماری ها دارد و این توان در تعامل با طب نوین، میتواند بسیاری از مشکلات پزشکی و بهداشتی را حل نماید. همانگونه که سازمان بهداشت جهانی نیز به عنوان مرکز سیاستگذاری و نظارت جهانی در امر بهداشت، مناسب ترین راه برای دسترسی عموم به طب مطمئن و ارزان قیمت را استفاده از داروهای گیاهی و طب سنتی میداند. در این میان توجه به اصول اخلاقی در کل این فرآیندها ضرورتی اجتناب ناپذیر است. اگرچه صنعت داروسازی در سالهای اخیر پیشرفت قابل توجهی داشته، اما دو عامل اساسی جزء مشکلات آن است که شامل تهیه مواد اولیه ارزان خارجی با کیفیت پایین برای تهیه داروهای شیمیایی و عدم برخورداری از تکنولوژی روز دنیا و پایین بودن بهره وری که باعث افزایش هزینه های تولید و کاهش سطح کیفی محصولات سنتزی شده است بنابراین برای تحول باید به ارتقاء بهره وری و کیفیت در تولید توجه و اهمیت بیشتری داده شود. میزان تاثیر گذاری داروهای گیاهی وابسته به حضور مواد موثره در غلظت مناسب و همچنین عدم وجود مواد سمی و مضر در فرآورده گیاهی می باشد و با استفاده از فرآیندهای استاندارد کردن در همه زمینه ها مطالعه و کشت گیاه دارویی تا کاربرد بالینی، صحت شناسایی، ایمنی، کارایی، اثربخشی، پایداری و اطمینان از وجود مواد موثره در محصول گیاهی حاصل می شود. آلودگی هایی مثل میکروارگانیزم ها، فلزات سنگین، آفت کش ها و... می توانند در کیفیت، ایمنی و کارایی داروهای گیاهی دخالت کنند که برای به حداقل رساندن اثرشان در محصول نهایی وسایل پیشرفته آزمایشگاهی و آزمون هایی مورد استفاده قرار می گیرد. بنابراین اندازه گیری و تعیین میزان عناصر مضر در گیاهان دارویی و فرآورده های گیاهی از اهمیت ویژه ای برخوردار هستند، هرچقدر اصول اخلاق بیشتر رعایت شود این موفقیت بیشتر بوده مواد موثره گیاهان حفظ شده و اثر دارویی بیشتری خواهند داشت.

مساله ای که در اینجا مطرح می شود این است که برنامه ریزی اصولی برای توسعه امنیت و سلامت در تمام حوزه های تولیدی تا فرآوری گیاهان دارویی، نیازمند بررسی دقیق وضعیت موجود و تنها راه حفاظت، احیاء و توسعه گیاهان دارویی منابع طبیعی و ورود محصولات انحصاری ایرانی به بازارهای خارجی و بین المللی چه به صورت مواد خام و چه محصولات فرآوری شده نیازمند استاندارد کردن این محصولات بر اساس نیازهای جهانی می باشد و همچنین شناخت صحیح از چالش های غیر اخلاقی و بدون کیفیت می باشد و حفظ منابع طبیعی دارای اهمیت اقتصادی، کارکردهای زیست محیطی مهمی مانند، ترسیب کربن، گردش آب در طبیعت، تلطیف و پالایش هوا، کاهش فرسایش، کاهش سیل، گردشگری (بوم گردی) و تولید گیاهان دارویی، صنعتی، حفظ خاک و ذخایر ژنتیکی را داشته و به دلیل تجدید پذیر بودن اهمیت آن از نفت و گاز بیشتر است. حفظ و توسعه تنوع زیستی با احیاء و توسعه گونه های بومی گیاهان دارویی و بهره برداری اصولی آن امکان پذیر خواهد بود.

مطابق با سند ملی توسعه گیاهان دارویی و طب سنتی، به گیاهی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم تمام یا اجزایی از آن به صورت تازه یا خشک شده و یا مواد مؤثره استخراجی از آن به منظور اثرات بهداشتی، پیشگیری و درمانی در بدن انسان، حیوانات و دیگر گیاهان به کار می رود، گیاه دارویی گفته می شود. همچنین مواد گیاهی که به صورت خام و یا فرآوری

شده به منظور کاربرد در پزشکی، دامپزشکی و گیاه پزشکی و نیز کاربردهای تجاری، صنعتی، غذایی و بهداشتی استفاده می‌شوند و شامل داروهای گیاهی، فرآورده‌های طبیعی و مکمل با منشأ گیاهی، افزودنی‌های غذایی و طعم دهنده‌ها، رنگ دهنده‌ها، عرقیات و عصاره‌ها و اسانس‌ها، فرآورده‌های آرایشی و بهداشتی و کنترل‌کننده آفات و بیماری‌های گیاهی می‌باشد، فرآورده‌های گیاهی اطلاق می‌شود. بنابراین، زنجیره ارزش هر یک از انواع گیاهان دارویی، شاخص‌های تحلیل بازار، اهداف راهبردی و راهبردهای توسعه آن می‌تواند از یکدیگر متفاوت و متمایز باشد.

اهداف

معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری با آغاز گفتمان علم و فناوری حوزه تخصصی صنعت گیاهان دارویی و با نگراشت اولین سند فرادستی علم و فناوری ایران یعنی نقشه جامع علمی کشور و ثبت موضوع گیاهان دارویی و طب سنتی، از سال ۱۳۸۷ تاکنون در چارچوب برنامه‌ای بلند مدت، توسعه علوم و فناوری گیاهان دارویی و طب سنتی را در دستور کار خود قرار داده است. تصویب و ابلاغ سند ملی گیاهان دارویی، در سال ۱۳۹۲، بتدریج فعالیت‌ها و اقدامات ملی و منطقه‌ای به صورتی نظام مند و عملیاتی، گسترش یافت و سرمایه گذاری‌های جدی در راستای دانش بنیان سازی فعالیت‌ها و نیز ایجاد زیرساخت‌های علم و فناوری در کشور انجام گرفت و هم‌افزایی واقعی بین مراکز علمی، جامعه و دولت، پیشرفت‌های زیادی در حوزه‌های مختلف علمی و فناوری گیاهان دارویی و طب سنتی حاصل شده است. شکل‌های جمعی اقتصادی بازوهای دولت در پیشبرد برنامه‌های توسعه می‌باشند بایستی انواع انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، تعاونی‌ها و سایر مجامع اقتصادی به صورت شهرستانی و استانی و ملی فرهنگ سازی و آگاه سازی شوند تا در طراحی و پیشبرد برنامه‌های توسعه ای توأم با پیوست اخلاقی و تامین سلامت و امنیت محصولات تولیدی موجب ارز آوری و ارتقا جهانی این حوزه شوند.

در راستای اصلاح زیر ساخت‌ها از نظر فکری و فرهنگی و امنیت تولید محصولات دارویی، تغییر نگرش تولید کنندگان برقراری ارتباط منسجم با کشورهای منطقه - تقویت امور علم و فناوری برای دستیابی به اهداف اخلاق به کارآفرینان و متقاضیان مشاغل و بکار گیری آنها در حوزه‌های مختلف زنجیره ارزش - افزایش سطح مهارتی جویندگان کار از طریق بکارگیری استاندارد های شغلی تدوین شده - توسعه مشاغل مرتبط با گیاهان دارویی در مناطق روستایی و توسعه صنایع تبدیلی با هدف جلوگیری از خام فروشی - جلوگیری از انقراض گونه‌های اندمیک و بومی و تخریب اکوسیستم منابع طبیعی، حمایت از شرکت‌های غیر دولتی، انجمن‌های علمی و شبکه‌های تولید و تحقیقاتی جهت افزایش تولید گیاهان دارویی، برنامه ریزی جهت بهبود الگوی کشت گیاهان دارویی توسط معاونت‌های اجرایی وزارت جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌ها و نهادهای ذیربط براساس مزیت‌های نسبی تولید در رقابت جهانی از اقدامات مهمی است که ستاد توسعه گیاهان دارویی و طب سنتی با ورود به آن موجب شتاب گرفتن توسعه گیاهان دارویی در کشور شده است.

با اینکه کشور ایران دارای رتبه جهانی در حوزه صنعت گیاهان دارویی است هنوز ارزش اقتصادی و اجتماعی نهفته در این بخش شکوفا نشده و شاهد سوداگری غیر اخلاقی، خام فروشی و فله فروشی گیاهان دارویی در سطح ملی و بین المللی هستیم.

جنبه‌های محیط‌زیستی تولید گیاهان دارویی و معطر را می‌توان از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد. اما بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی و آلودگی محیط‌زیست دو موضوع مهم و مرتبط با این مبحث‌اند (موسوی و خاتمی، ۱۳۹۵).

راهبردهای اخلاقی در تولید و فرآوری گیاهان دارویی

۱- الزامات اخلاقی در زنجیره ارزش و زنجیره تامین، گیاهان دارویی

زنجیره ارزش گیاهان دارویی و طب سنتی، فعالیتی است که در هر سه بخش صنعت، کشاورزی و خدمات گسترده است. ماهیت آن به نحوی است که از دورافتاده‌ترین روستاها و مناطق کشور تا بزرگ‌ترین شهرها را در بر می‌گیرد. دارای قابلیت بالا در ایجاد ارزش افزوده، بهبود درآمدهای فردی، محلی، منطقه‌ای و کشوری است و در نتیجه‌ی موفقیت مشاغل زیادی را در پی دارد عدم رعایت سلامت و امنیت تولیدی محصولات دارویی در ساختار بازارها، تقاضا و ترجیحات مصرف‌کنندگان تاثیر گذار است که از طریق مدیریت اخلاقی این زنجیره‌ها می‌توان از ترجیحات مشتریان و سطح تقاضای آن‌ها اطلاعات لازم را به دست آورد و با برنامه‌ریزی در فرآیند تولید و توزیع، بازارهای جدیدی، ایجاد نمود و ارزش افزوده بیشتر ایجاد کرد.

۲- توسعه و گسترش استانداردهای ملی و بین‌المللی در گیاهان دارویی؛

امروزه توسعه هر صنعتی بدون اتکاء به پشتوانه استاندارد امکان پذیر نیست. باید در گسترش نظام استاندارد های گیاهان دارویی همت مضاعفی به خرج داد هر طرح اقتصادی و توسعه ای بدون داشتن پشتوانه فرهنگی و اجتماعی ناقص است. در حوزه صنعت گیاهان دارویی به ویژه با توجه به تعامل مستقیم با روستائیان و اقشار مستضعف، بیش از پیش به پیاده سازی راهبردها و ساز و کارهای فرهنگی و اجتماعی نیازمندیم.

۳- نظارت بر عرضه مناسب گیاهان دارویی توسط عطاری ها

گیاهان یکی از اولین و در دسترس ترین منابع قابل استفاده در درمان می باشند و گیاه درمانی دانش کهنسالی است که ریشه در تاریخ دارد. در ایران عطاری‌ها مهمترین مراکز مراجعه مردم جهت گرفتن خدمات گیاهان دارویی هستند. بسیاری از گونه های گیاهان به ویژه بذر گیاهان از لحاظ رنگ و شکل به هم شبیه هستند و عدم آشنایی کافی با آنها موجب عرضه نادرست گیاهان و در نتیجه تهدیدی برای سلامتی مردم تلقی می شوند.

۴- رعایت الزامات اخلاقی و حقوقی در بهره برداری گیاهان دارویی از عرصه های ملی

تولید محصولات منابع طبیعی، شامل یک نظام تولیدی است که موجب حفاظت خاک، تنوع زیستی، حفظ ذخیره گاه گیاهی، بوم نظام ها و سلامت مردم می شود و بیش از آنکه وابسته به مصرف نهاده ها با اثرات منفی باشد متکی به فرآیندهای چرخه اکولوژیک، گسترش تنوع زیستی و چرخه های سازگار با شرایط محیطی و محلی است یعنی در اینگونه تولیدات، سنت، دانش بومی با نوآفرینی و دانش با همدیگر تلفیق شده تا محیط مشترک پیرامون ما از آن بهره مند شده و روابط عادلانه و کیفیت زیست مطلوب برای اکوسیستم بهبود یابد. بهره برداری از این ذخایر ژنتیکی باید بر اساس قانون و استانداردهای برداشت پایدار محصولات طبیعی باشد. استاندارد هایی که هر ساله در سطح ملی تدوین می شود که در راستای بقای گونه ها و حفاظت از طبیعت می باشد در این استاندارد ها تاکید بر این است که برداشت و بهره برداری گیاهان دارویی و صنعتی از عرصه های طبیعی باید به نحوی صورت گیرد که گیاه دچار آلودگی محیط و روش بهره برداری نگردد و درصد مشخصی از گیاه دست نخورده باقی بماند و نباید کل بذرها، گل، برگ و ریشه گیاه برداشت شود تا گیاه فرصت باززایی و زادآوری داشته باشد. تولید دانش فنی توسعه گیاهان دارویی همراه با حفاظت و سلامت منابع در عرصه های ملی با شرایط توسعه گیاهان بدون خاکورزی شدید و شخم در مراتع، داشت و نگهداری گیاه، بهره برداری و فرآوری اولیه گیاهان دارویی -صنعتی مهم به خصوص گیاهان انحصاری ایران که دارای بازار جهانی می باشند مانند

باریجه، آنگوزه، وشاء و ... دارای اهمیت بالایی است.

۵- ایجاد مواد اولیه مناسب تکثیر که دارای عملکرد و مواد موثره بالا باشند

استفاده از ارقام بذور و نهال اصلاح شده با عملکرد و مقدار بالای مواد موثره در عملیات احیاء و توسعه گیاهان دارویی بسیار مهم می باشد. لذا در شرایط اولیه تولید بذورهای اصلاح شده و بررسی سازگاری آنها، در قدم دوم، ایجاد شرکت های تولید بذور و اندام تکثیری این گیاهان انحصاری و دارای ارزش اقتصادی بسیار مهم می باشد زیرا این شرکت ها می توانند به صورت تخصصی بر روی تولید و تکثیر ارقام اصلاح شده استاندارد فعالیت نمایند و در صورت بازار مناسب قدرت این را داشته باشند که بر روی اصلاح و تولید بذور گونه های دارویی و دارای ارزش اقتصادی و مقاوم به آفات و امراض و آلودگی ها کار کنند و در همکاری با بخش های تحقیقاتی و دانشگاهی کشور صورت پذیرد.

۶- تدوین استاندارد استفاده از مکانیزاسیون در عرصه های ملی

جهت کاهش هزینه های احیاء و توسعه و دستیابی به محصولاتی با کیفیت بالا، جهت افزایش قدرت رقابت در بازار، مکانیزاسیون گیاهان دارویی چه در زمینه استفاده از ماشین آلات احیاء، توسعه و بهره برداری و چه در زمینه ماشین های فرآوری پس از برداشت و حفاظت از سلامت گیاه بر اساس سیاست های حفاظت، توسعه و بهره برداری مورد نیاز و بسیار مهم می باشد.

۷- آموزش بهره برداران

مجریان و بهره برداران، مهمترین بخش در اجرای پروژه های بیولوژیک، احیاء، توسعه و بهره برداری گیاهان دارویی عرصه های ملی می باشند. با توجه به اینکه گیاهان دارویی دارای ارزش اقتصادی بالایی می باشند، بهره برداران عرفی هیچگونه اطلاعات فنی در زمینه حفاظت، احیاء، اصلاح، توسعه و بهره برداری این گیاهان ندارند. لذا از طریق آموزش می توان به انتقال دانش فنی اقدام نمود. حمایت و نظارت بر طرح های احیاء و توسعه گیاهان دارویی در مراتع، کمک به آموزش و انتقال فناوری ها به مجریان طرح ها و بهره برداران، آموزش اصول بهره برداری پایدار از منابع طبیعی، نه تنها باعث حفاظت از عرصه های منابع طبیعی می شود، بلکه سبب سلامت و امنیت محصول، افزایش توان مالی و اشتغال پایدار بهره برداران خواهد شد.

۸- نظارت و کنترل کیفی (کیفیت مواد موثره پس از بهره برداری)

یکی از موارد مهم در زمینه گیاهان دارویی، اطمینان از سلامت مواد و کیفیت آنها می باشد. یکی از مشکلات کشور فقدان آزمایشگاه های کنترل محصولات مطابق با استانداردهای بین المللی می باشد که در نتیجه امکان تایید کیفیت محصول را سخت می نماید.

نظارت دقیق بر فعالیت صادرات به خصوص صادرات گونه های تحت معرض خطر و نیز کنترل کیفی و گواهی های بهداشتی که هم اکنون به صورت سطحی انجام می شود به صورت جدی تر مورد توجه قرار گیرد ایجاد تسهیلات صادراتی برای مجریان و بهره برداران گیاهان دارویی که با استانداردهای لازم اقدام به حفاظت، احیاء، اصلاح و صادرات گیاهان دارویی می نمایند در نظر گرفته شود.

۹- استاندارد سازی وضعیت بهداشت بهره برداران و کارگران

استفاده از امکانات بهداشتی برای همه بهره برداران و کارگران در تمام مراحل تولید عملیات توسعه، حفاظت، احیاء و بهره برداری، فرآوری و همچنین سایر فعالیت ها انجام شود. بهره برداران و کارگران می بایست با تدابیر و مراقبت های

بهداشتی و درمانی لازم چک کردند که با انجام این کار در صورت وجود بیماری یا علائم بیماری هایی که می تواند سلامت ایمنی و خوراکی را تحت تاثیر قرار دهند و باعث انتقال به سایرین و مصرف کنندگان شوند جلوگیری می گردد. (آموزش بهره برداران و کارگران به منظور اخذ مدارک بهداشتی مورد لزوم و رعایت کلیه نکات بهداشتی).

۱۰- تدوین استانداردهای ضروری بهره برداری از عرصه های ملی:

حفاظت، تولید، توسعه، احیاء و بهره برداری گیاهان دارویی در عرصه های مرتعی و جنگلی، با توجه به اینکه بخش عمده نیازهای بازار گیاهان دارویی، معطر و ادویه ای با برداشت از عرصه های طبیعی تامین می شود و محدودیت های توسعه و تولید گیاهان معطر باعث برداشت بیشتر از عرصه های طبیعی می شود به ویژه در مورد گونه هایی که هنوز فرآیند اهلی سازی را طی نکرده اند یا اهلی سازی آنها به دلایل گوناگون از نظر اقتصادی مقرون به صرفه نیست در این شرایط بهره برداری از این ذخائر ژنتیکی باید بر اساس قوانین و استانداردهای برداشت پایدار محصولات طبیعی باشد و در صورتی که برداشت این گونه های گیاهی از عرصه های طبیعی مطابق با استاندارد های بین المللی باشد، این محصولات گواهی های بین المللی مربوط را نیز دریافت می کنند.

گیاهان دارویی یکی از اجزای مهم نظام سلامت و درمان می باشند و مهم ترین دلیل اقبال مصرف کنندگان جهان به این محصولات «طبیعی بودن» و عدم کاربرد نهاده های شیمیایی در تولید، مدیریت و فرآوری این محصولات است و بخش عمده ای از توجه و رویکرد مجدد به گیاهان و ترکیبات دارویی ناشی از کاهش اعتماد مصرف کنندگان به فرآورده های شیمیایی است با گذشت زمان و پدیدار شدن آثار و پیامدهای جانبی زیانبار محصولات شیمیایی از یک سوء و کم اثری و گاه بی اثری برخی داروهای شیمیایی از سوی دیگر، مصرف کنندگان در سراسر دنیا رویکرد مجددی به گیاهان دارویی و فرآورده های آنها داشته اند بدیهی است که این گروه از مصرف کنندگان انتظار دارند این محصولات به شکلی هر چه طبیعی تر تولید و فرآوری شوند. استانداردها، قانون ها و انتظارات بازار نیز همین امر را تأیید می کند. بر همین اساس است که گیاهان دارویی ارگانیک مهمترین جزء بازار جهانی را تشکیل می دهد.

مهمترین چالش های کارکردی و فرآیندی جهت تولید سالم محصولات دارویی

✓ فقدان بذر و نهال استاندارد، فقدان ماشین آلات برداشت و فرآوری گیاهان دارویی یکی از مشکلات عمده این بخش است، عدم ریسک پذیری کشاورزان برای محصولات جدید و کاهش بهره برداری از طبیعت به دلیل عدم وجود تضمین برای فروش محصولات و گسترده نبودن بازار فروش سبب کاهش تولید و کاهش صادرات شده است، وجود واسطه ها فقدان قوانین و آیین نامه های مربوط به نحوه حمایت و نظارت بر فعالان حیطه طب سنتی و ضعف در صنایع تبدیلی، پایین بودن سطح کیفی تکنیک های فرآوری گیاهان دارویی به ویژه بسته بندی، تبلیغات، بازاریابی و پخش تولیدات به علت عدم وجود اعتبارات کافی برای ارتقاء سیستم های تولید در مقایسه با سطح جهان در رتبه پایینی قرار دارد.

ارائه راهکارهای تولید سالم و بهره برداری سالم

✓ کنترل آفات و بیماری های گیاهی و حذف گونه های مزاحم در ترکیب گیاهی می بایست از طریق دشمنان طبیعی (روش های بیولوژیک) و روش های مکانیکی انجام پذیرد.

✓ کلیه نهاده های مورد استفاده در عرصه های منابع طبیعی می بایست ارگانیک و از رویشگاه های طبیعی جمع آوری شده باشد.

- ✓ جهت استفاده از روش های دقیق علمی و استاندارد و عدم هر گونه آسیب به گونه های گیاهی هدف، آموزش بهره برداران و مجریان عرصه های منابع طبیعی لازم و ضروری می باشد.
- ✓ محل برداشت گونه های دارویی - صنعتی می بایست به دور از هر گونه آلودگی صنعتی و اقلیمی باشد.
- ✓ وجود سوابق تمیز نمودن و ضد عفونی ظروف برداشت، وسایل برداشت (مانند قیچی، چاقو، قیچی و تیغ، بیلچه، کاردک ...)
- ✓ ساخت وسایل و ادوات استاندارد توسعه و برداشت محصول از گونه های قابل برداشت جهت مجریان و بهره برداران در عرصه های جنگل و مرتع
- ✓ وجود سوابق تمیز و نگهداری کردن تجهیزات و وسایل جابجایی و انبار محصول باید به طور منظم تمیز و نگهداری شوند.
- ✓ ایجاد و توسعه کارخانجات، ادوات و وسایل فرآوری استاندارد محصولات گیاهان دارویی □ صنعتی در مجاور محل برداشت جهت جلوگیری از خام فروشی محصول و تغییر احتمالی فرآورده ها و اسانس محصول برداشتی.
- ✓ وجود قرق های مرتعی جهت تناوب برداشت محصول
- ✓ الزام بر جداسازی محصول آلوده به بیماری های باکتریایی و پوسیدگی قارچی
- ✓ تمیز و بهداشتی بودن محل انبار محصول بسته بندی شده

مدیریت واردات گیاهان دارویی

برخی از گیاهان دارویی به شکل پودر، اسانس و عرقیات از کشورهای مختلف وارد کشور می شود. این گیاهان حتی به عنوان ادویه به ایران وارد گردیده و به فروش می رسند. گیاهان دارویی وارداتی مانند زردچوبه، فلفل، مارچوبه، فلفل سیاه، و غیره می باشد. این گیاهان که بیشتر به صورت ادویه و اسانس وارد می گردند از کشورهای مانند افغانستان، هندوستان و پاکستان وارد می شود.

سیاست دستگاه های اجرایی این است که از واردات هر گیاهی که بتوان به صورت زراعت در کشور تولید کرد بخصوص گیاهی که نیاز آبی پایینی داشته باشد، جلوگیری کنند. اما یکسری از گیاهان در کشور تولید نمی شوند و یا از مزیت نسبی مناسبی برخوردار نیستند و ناچار هستند آن ها را که در جیره غذایی ما هم وجود دارند را وارد کنند مانند هل، دارچین و زنجبیل. همچنین از جمله معضلاتی مهم در کشور این است که فروشنده و تولید کننده با هم ارتباط ندارند و فرآوری کننده ها و تولید کنندگان دارویی برخی محصولات مانند اسانس ها را از خارج کشور وارد می کنند که باید سلامت و امنیت آن مورد ارزیابی دستگاه های مربوطه قرار گیرد.

جمع بندی

یکی از اساسی ترین و کاربردی ترین مفاهیم مورد نیاز جامعه امروز «کارآفرینی، سلامت و امنیت غذایی» است که به اعتقاد کارشناسان «موتور توسعه اقتصادی» جامعه امروز می باشد. کارآفرینی است که می تواند موجب رشد و توسعه اقتصادی کشورها، افزایش بهره وری، ایجاد اشتغال و توسعه رفاه اجتماعی گردد. با توجه به نیاز دائمی انسان به سلامتی، گیاهان دارویی به عنوان یک گونه از گیاهان موثر در پیشگیری، تقویت و درمان نقش به سزایی را از بدو پیدایش انسان ایفاء می نماید. انسانها در طول تاریخ ضمن استفاده برخی از گونه های گیاهان دارویی در تهیه غذا برای پیشگیری از بیماریها و یا درمان آن از داروهای گیاهی بکار می بردند. امروزه با وجود ورود تکنولوژی های نوین و ساخت داروهای

شیمیایی، استفاده گیاهان دارویی و داروهای گیاهی نه تنها کم نشده است بلکه به دلیل سازگاری با بدن انسان و حیوان و عوارض کم ناشی از مصرف ضرورت توجه به آن افزایش نیز یافته است. این مقوله به عنوان یک فرصت گرانقدر می تواند نقش به سزایی در افزایش تولید ثروت و ایجاد اشتغال ایفا نماید. علی رغم قابلیت های مزبور در تولید گیاهان دارویی، وجود ذخایر ژنتیکی منحصر به فرد در هر منطقه کشور و وجود گونه های بومی که خریداران زیادی در جهان دارند، وجود پیشینه طب سنتی و اسلامی غنی در ایران، چنین به نظر می رسد که هنوز اخلاق مداری در این حوزه رعایت نمی شود و سبب تولید گیاهان دارویی و فرآورده های دارویی با کیفیت پایین هستیم.

احراز جایگاه شایسته و دست یابی به سهم مناسبی از بازار جهانی گیاهان دارویی با اعمال مدیریت و شناخت کافی دستگاه های اجرایی از سلامت و امنیت صنعت گیاهان دارویی مورد تاکید قرار گرفته است. وضع قوانین مالکیت فکری و معنوی و توجه جدی به تولید گونه های انحصاری بومی ایران که دارای مزیت نسبی تولید هستند در بازار تجارت جهانی در مقیاس اقتصادی با اتحاد علمی و انسجام تحقیقات، انتقال فناوری های مناسب برای تولید محصولات مورد توجه قرار گرفته است و باعث رونق صادرات و ارزآوری بیشتر خواهد بود. حمایت از کسب و کارهای خرد و متوسط برای ورود به بازار و تثبیت آنها ایجاد کشت و صنعت های روستایی و منطقه ای باعث افزایش اشتغال و افزایش تولیدات و بهبود معیشت جوامع محلی می شود.

Examining ethics in the production and processing of medicinal plants and its existing challenges in Iran, providing solutions

Ebrahimi Varkiani, A.

Faculty member, researcher, adviser of the staff of development of science and technology of medicinal plants and traditional medicine and secretary of the specialized working group for development of technology and entrepreneurship

Abstract

According to the need of human societies for a healthy life, medicinal plants have been given more attention and the development of medicinal plants is used as the most important strategy in the field of health, business and technology in the world. The use of medicinal and aromatic plants extends far beyond Pharmaceutical industries have been established and countless other industries are also tending to use these plants in their products as a convergent technology. For example, in the cosmetic industry, there is a great tendency to use medicinal plants. Research using field surveys and library collections, security and health of medicinal plant production have been reviewed based on its important indicators, and the challenges facing the development of this priority will be pointed out in the comprehensive scientific map of Iran. What is important is to pay attention to ethics in the value chain of medicinal plants, which has been neglected despite its important role.

Keywords: health-security-production-processing-foreign trade, ethics

دراسة أخلاقيات إنتاج ومعالجة النباتات الطبية والتحديات التي تواجهها في

إيران، وتقديم الحلول

المهندس علي إبراهيمي وركياني

عضو هيئة التدريس، وباحث، ومستشار هيئة تطوير علوم وتكنولوجيا النباتات الطبية والطب التقليدي، وأمين فريق العمل

التخصصي لتطوير التكنولوجيا وزيادة الأعمال

ملخص

نظرًا لحاجة المجتمعات البشرية إلى حياة صحية، فقد أصبحت النباتات الطبية أكثر أهمية من أي وقت مضى، ويتم استخدام تطوير النباتات الطبية كأهم استراتيجية في مجال الصحة والتجارة والتكنولوجيا في العالم. لقد تجاوز استخدام النباتات الطبية والعطرية حدود الصناعات الدوائية ووصل إلى العديد من الصناعات الأخرى التي تنتجها هذه النباتات في منتجاتها كجزء من التقارب التكنولوجي. فعلى سبيل المثال؛ هناك توجه كبير لاستخدام النباتات الطبية في صناعة منتجات التجميل والعناية الشخصية. وفي هذا البحث، تمت دراسة أمان وصحة إنتاج النباتات الطبية بناءً على معاييرهما المهمة من خلال الدراسات الميدانية وجمع البيانات من المكتبات، وسيتم الإشارة إلى التحديات التي تواجه تطوير هذه الأولوية في الخطّة العلمية الشاملة لإيران. وأهم ما ينبغي الالتفات إليه هو مسألة الأخلاق في سلسلة قيمة النباتات الطبية، والتي تم إهمالها على الرغم من دورها المهم.

الكلمات الرئيسية: الصحة - الأمان - الإنتاج - المعالجة - التجارة الخارجية - الأخلاق

مراجع:

ابراهيمي وركياني، ع. (۱۳۷۹). جایگاه اقتصادی گیاهان دارویی در ایران و جهان. همایش بین‌المللی طب سنتی و مقررات پزشکی. دانشگاه شهید بهشتی.

نقشه راه و مستندهای ویژه جشنواره اول تا چهارم گیاهان دارویی، فرآورده‌های طبیعی و طب سنتی ایران. (بدون تاریخ).

گزارشات و مقالات جناب آقای دکتر عصاره، دبیر محترم ستاد توسعه علوم و فناوری گیاهان دارویی. (بدون تاریخ).

مطالعات و پژوهش‌ها و مذاکرات تخصصی نگارنده در کارگروه‌های تخصصی سند ملی گیاهان دارویی و طب سنتی و کارگروه‌های تخصصی ستاد توسعه علوم و فناوری‌های گیاهان دارویی. (بدون تاریخ).

حسینی، س. م.، قاسمی کلور، ف. ز.، پوراسحاقی، ف.، و شاهوی، م. ح. (۱۴۰۰). مروری بر استانداردسازی گیاهان دارویی و فرآورده‌های آن. ششمین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست. تهران.

موسوی، س. ع.، و خاتمی، م. (۱۳۹۵). بررسی نقش گیاهان دارویی بر توسعه کشاورزی پایدار و سلامت محیط زیست. نخستین همایش ملی گیاهان دارویی معطر و ادویه‌ای. دانشگاه گنبد کاووس، اردیبهشت ۱۳۹۵.

ظرفیت‌ها و پیامدهای اخلاق و آداب اسلامی در حوزه دامداری و دامپروری

(رویکردی به چالش‌های دامداری مدرن و صنعتی)

یعقوبعلی برجی

عضو هیات علمی جامعه المصطفی

نویسنده مسئول: dikborji@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

برجی، ی. (۱۴۰۳). ظرفیت‌ها و پیامدهای اخلاق و آداب اسلامی در حوزه دامداری و دامپروری (رویکردی به چالش‌های دامداری مدرن و صنعتی)، ارائه راهکارها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

این پژوهش به بررسی ظرفیت‌ها و پیامدهای اخلاق و آداب اسلامی در حوزه دامداری و دامپروری با توجه به چالش‌های دامداری مدرن و صنعتی می‌پردازد. با استفاده از منابع اصیل اسلامی، متون اخلاقی و مطالعات معاصر، این مقاله نشان می‌دهد که اصول اخلاقی اسلام می‌تواند راهکارهایی برای مواجهه با چالش‌های اخلاقی دامداری صنعتی ارائه دهد. برای این منظور از روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد استنباطی استفاده می‌کند. منابع مورد استفاده شامل قرآن کریم، احادیث معتبر، متون اخلاقی اسلامی، مقالات علمی معاصر در زمینه اخلاق زیستی و رفاه حیوانات، و گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی مرتبط با دامداری و محیط زیست است. نتایج حاکی از آن است که رعایت این اصول می‌تواند به بهبود رفاه حیوانات، افزایش پایداری زیست‌محیطی و ارتقای کیفیت محصولات دامی منجر شود.

واژگان کلیدی: اخلاق اسلامی، دامداری صنعتی، رفاه حیوانات، پایداری زیست‌محیطی، اخلاق زیستی

مقدمه

دامداری و دامپروری از دیرباز نقش مهمی در تأمین غذا و معیشت جوامع اسلامی داشته است. دامداری شاخه‌ای از کشاورزی است که با پرورش دام سروکار دارد. دامپروری به علم و فن مدیریت در پرورش، تغذیه و اصلاح نژاد دام به‌منظور دستیابی به استانداردهای ملی و بین‌المللی اطلاق می‌گردد. دامداری در نظام سنتی هم در سطح خرد به‌صورت خانگی و هم در سطح کلان به‌صورت تجاری، معمول بوده است. جغرافیای طبیعی و اوضاع زیست‌محیطی، امکانات تغذیه‌ای و نگهداری و نیز نوع و میزان نیاز به فراورده‌ها و خدمات دامی، عوامل اصلی تعیین‌کننده تنوع و مقیاس فعالیت‌های دامداری است. به سبب تنوع محیطی بسیار در جهان اسلام، تقریباً همه دام‌های اهلی در مناطق مختلف پرورش داده می‌شدند^۱، اسلام به‌عنوان دینی جامع، اصول اخلاقی و آداب متعددی در زمینه رفتار با حیوانات و مدیریت دامداری ارائه کرده است. دامداری و دامپروری در عصر حاضر با چالش‌های اخلاقی متعددی روبه‌رو است. افزایش تقاضا برای محصولات دامی منجر به گسترش دامداری‌های صنعتی شده که در آن‌ها اغلب رفاه حیوانات و ملاحظات زیست‌محیطی نادیده گرفته می‌شود. در این میان، اخلاق و آداب اسلامی می‌تواند راهکارهایی برای مواجهه با این چالش‌ها ارائه دهد.

۱. دامپروری خصوصی، ص ۸۵؛ دامداری و زندگی شبانی در گیلان، ص ۵-۶. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۱۷۶، ۱۷۷؛ ج ۱۵، ص ۳۸۳؛ کشاف القناع، ج ۴، ص ۱۶۱، ۱۶؛ جواهرالکلام، ج ۳۷، ص ۷۶-۷۷؛ فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب، ج ۲، ص ۲۵۲.

الف) ضرورت پژوهش:

۱. تغییرات گسترده در صنعت دامداری: با توجه به صنعتی شدن و مدرن سازی دامداری، بررسی تطابق این تغییرات با اصول اخلاقی و آداب اسلامی ضروری است.
۲. چالش های اخلاقی در دامداری مدرن: مسائلی مانند رفاه حیوانات، استفاده از هورمون ها و آنتی بیوتیک ها، و تأثیرات زیست محیطی نیاز به بررسی از منظر اسلامی دارند.
۳. نیاز به راهنمایی اخلاقی: دامداران و متخصصان این حوزه نیاز به راهنمایی های اخلاقی مبتنی بر آموزه های اسلامی دارند.
۴. حفظ هویت فرهنگی: با توجه به اهمیت دامداری در فرهنگ و اقتصاد جوامع اسلامی، حفظ اصول اخلاقی و آداب اسلامی در این زمینه ضروری است.
۵. پاسخگویی به نگرانی های مصرف کنندگان: افزایش آگاهی مصرف کنندگان درباره روش های تولید محصولات دامی، نیاز به پاسخگویی از منظر اسلامی را ایجاب می کند.

ب) اهداف پژوهش:

۱. شناسایی و تبیین اصول اخلاقی و آداب اسلامی مرتبط با دامداری و دامپروری.
۲. بررسی تطابق روش های مدرن و صنعتی دامداری با اصول اخلاقی اسلام.
۳. ارائه راهکارهایی برای حل چالش های اخلاقی در دامداری مدرن با توجه به آموزه های اسلامی.
۴. تحلیل پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی رعایت اصول اخلاقی اسلامی در دامداری.
۵. ارائه الگویی برای دامداری اخلاق محور مبتنی بر آموزه های اسلامی.
۶. بررسی نقش آموزه های اسلامی در بهبود رفاه حیوانات و کیفیت محصولات دامی.
۷. ارزیابی ظرفیت های اخلاق و آداب اسلامی در پاسخگویی به چالش های جهانی صنعت دامداری.
۸. ارائه پیشنهادهایی برای سیاست گذاری و قانون گذاری در حوزه دامداری با توجه به اصول اخلاقی اسلام.

ج) سؤالات اصلی پژوهش عبارت اند از:

۱. چالش های اخلاقی عمده در دامداری مدرن و صنعتی چیست؟
۲. اصول اخلاقی و آداب اسلامی مرتبط با دامداری و دامپروری کدام اند؟
۳. چه ظرفیت هایی در این اصول برای مواجهه با چالش های دامداری صنعتی وجود دارد؟
۴. پیامدهای رعایت این اصول در دامداری مدرن چیست؟

د) یافته های پژوهش:

۱. چالش های اخلاقی در دامداری مدرن و صنعتی

یک (کاهش رفاه حیوانات. کاهش رفاه حیوانات در دامداری های صنعتی یکی از مسائل مهم و چالش برانگیز در صنعت دامپروری مدرن است. این مسئله از جنبه های اخلاقی، زیست محیطی و حتی اقتصادی قابل بررسی است. در دامداری های صنعتی، تمرکز اصلی بر افزایش بهره وری و کاهش هزینه هاست. این رویکرد اغلب منجر به شرایطی می شود که رفاه حیوانات را به خطر می اندازد. برخی از مهم ترین مشکلات در این زمینه عبارت اند از:

۱. محدودیت فضا، ۲. شرایط نامناسب محیطی، ۳. جداسازی زود هنگام، و ۴. دستکاری های ژنتیکی. این مسائل نه تنها از نظر اخلاقی مشکل ساز هستند، بلکه می توانند بر کیفیت محصولات دامی نیز تأثیر منفی بگذارند. استرس مزمن می تواند منجر به کاهش کیفیت گوشت و کاهش تولید شیر شود. (دو) آلودگی زیست محیطی. دامداری های بزرگ مقیاس منبع عمده تولید گازهای گلخانه ای، آلودگی آب و خاک هستند. کشاورزی حیوانات تأثیر قابل توجهی بر جنبه های مختلف محیط زیست ما دارد و به مسائل مهمی مانند جنگل زدایی، آلودگی آب و تخریب خاک کمک می کند. نیازهای گسترده بشر برای پرورش دام منجر به جنگل زدایی گسترده می شود، زیرا مناطق وسیعی از جنگل ها پاک می شوند تا راه را برای چرای مراتع باز کنند یا محصولاتی را برای تغذیه حیوانات پرورش دهند. این جنگل زدایی نه تنها زیستگاه های گران بها را از بین می برد، بلکه ظرفیت کلی جذب کربن زمین را نیز کاهش می دهد.

استفاده شدید از کودها و کود دامی در کشاورزی دام به آلودگی آب کمک می کند. علاوه بر این، چرای مداوم دام می تواند منجر به فرسایش و تخریب خاک، کاهش حاصلخیزی آن و به خطر افتادن توانایی آن برای حمایت از فعالیت های کشاورزی آینده شود.

(سه) استفاده گسترده از آنتی بیوتیک ها. استفاده گسترده از آنتی بیوتیک ها در دامداری های صنعتی یکی از چالش های جدی در حوزه سلامت عمومی و دام پزشکی است. این مسئله به دلایل متعددی رخ می دهد، از جمله پیشگیری از بیماری ها، درمان عفونت ها، و حتی تسریع رشد دام ها. اما این رویکرد پیامدهای نگران کننده ای دارد.

از سوی دیگر، آنتی بیوتیک های استفاده شده در دامداری ها می توانند وارد خاک و منابع آب شوند و اکوسیستم های طبیعی را تحت تأثیر قرار دهند. این امر می تواند به ایجاد عدم تعادل در جمعیت های میکروبی محیط زیست منجر شود. برای مقابله با این چالش، اقدامات متعددی مورد نیاز است. این اقدامات شامل بهبود شرایط بهداشتی در دامداری ها، استفاده از روش های جایگزین برای پیشگیری از بیماری ها (مانند واکسیناسیون)، محدود کردن استفاده از آنتی بیوتیک ها به موارد ضروری و تحت نظارت دامپزشک، و افزایش آگاهی دامداران و مصرف کنندگان است.

(چهار) تغییر الگوهای تغذیه ای. افزایش مصرف گوشت و محصولات دامی چالش هایی را برای سلامت انسان و پایداری زیست محیطی ایجاد کرده است. تغییر الگوهای تغذیه ای در دامداری های صنعتی یکی از چالش های مهم در صنعت دامپروری است. این تغییرات به دلایل مختلفی از جمله افزایش بهره وری، کاهش هزینه ها، و بهبود کیفیت محصولات دامی صورت می گیرد، اما هم زمان مسائل و نگرانی هایی را نیز به همراه دارد.

۲. اصول اخلاقی و آداب اسلامی مرتبط با دامداری و دامپروری:

الف) رعایت حق حیات

از نگاه قرآن و روایات همه حیوانات حق حیات دارند. در متون فقهی نیز بر این حق و تقدّم حفظ جان حیوان بر حفظ اشیا تأکید شده است^۱. همچنین به نظر فقها چنانچه شخصی مقدار محدودی آب برای وضو داشته باشد و حیوان یا حیوانات او تشنه باشند، باید آب را به آن ها بدهد و خود تیمم کند^۲، و در خصوص نفس محترم، هیچ فرقی میان انسان و حیوان نگذاشته اند؛ چراکه هر دو دارای احترام هستند^۳. برخی از فقها این نکته را هم اضافه کرده اند که در تقدّم حیوان

۱. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۱۷۶؛ ۱۷۷؛ ج ۱۵، ص ۳۸۳؛ کشاف القناع، ج ۴، ص ۱۶۱، ۱۶؛ جواهر الکلام، ج ۳۷، ص ۷۶-۷۷؛ فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب، ج ۲، ص ۲۵۲.

۲. الروضة البهیة، ج ۱، ص ۴۴۸؛ مسالک الأفهام، ج ۱، ص ۱۱۲؛ جواهر الکلام، ج ۵، ص ۱۱۴-۱۱۶؛ المعتمد فی شرح المختصر، ج ۱، ص ۳۶۸؛ المجموع، ج ۲، ص ۲۴۵؛ مواهب الجلیل لشرح مختصر خلیل، ج ۱، ص ۴۹۰.

۳. منتهی المطلب، ج ۱، ص ۱۳۵؛ مسالک الأفهام، ج ۱، ص ۱۱۲؛ کشف اللام، ج ۲، ص ۴۴۱.

بر وضو، فرقی میان حیوان متعلق به خود فرد یا متعلق به دیگری نیست و هردو از ارزش و حرمت یکسان برخوردارند.^۱ از تعبیر فقیهان به خوف خطر، استفاده می‌شود که احتمال به خطر افتادن جان حیوان در آینده به علت عدم دسترسی به آب، مجوز برای تیمم است.^۲

فقیهان معتقدند نجات حیوان از هلاکت از واجبات کفایی است.^۳ به گفته فقها، در شرایط خاص برای حفظ جان حیوان، همانند انسان، غصب غذا برای استفاده در مداوا جایز است.^۴ شهید ثانی بعد از اشاره به مسئله، تصریح می‌کند که باید قیمت علوفه را به مالک آن پردازد.^۵ در مواردی که نجات جان حیوان در تخریب دیوار کسی یا شکستن کوزه باشد، حفظ جان حیوان مقدم است.^۶

ب) رحمت و مهربانی با حیوانات

امام علی (ع) در نامه‌ای، مهربانی و رعایت حال حیوانات را به مأموران دریافت صدقات گوشزد می‌کند و با سفارش به رعایت عدالت درباره آن‌ها می‌فرماید:

زمانی که به گله‌ای رسیدی، حیوانات را رم مده و هراسان مکن ... در رساندن حیوانات، آن را به دست چوپانی که خیرخواه و مهربان، امین و حافظ، که نه سخت گیر باشد و نه ستمکار، نه تند براند و نه حیوانات را خسته کند بسپار...^۷ هر گاه حیوانات را به دست فردی امین سپردی، به او سفارش کن تا بین شتر و نوزادش جدایی نیفکند و شیر آن را ندوشد تا به بچه‌اش زبانی وارد نشود. در سوار شدن بر شتران عدالت را رعایت کند و مراعات حال شتر خسته یا زخمی را که سواری دادن برای او سخت است بنماید؛ آن‌ها را در سر راه، به درون آب ببرد و از جاده‌هایی که دو طرف آن علفزار است به جاده بی‌علف نکشاند و هر از چند گاهی، شتران را مهلت دهد تا استراحت کنند و هر گاه به آب و علفزار رسید، فرصت دهد تا علف بخورند و آب بنوشند تا آنگاه که به اذن خدا بر ما وارد شوند، فربه و سر حال باشند نه خسته و کوفته، تا آن‌ها را بر اساس رهنمود قرآن و سنت پیامبر (ص) تقسیم نماییم.^۸ در جامعه امروز که گاه شاهد بی تفاوتی نسبت به حیوانات هستیم، این احادیث ما را به گسترش فرهنگ مهربانی و توجه به حقوق حیوانات فرا می‌خوانند.

در تفسیر آیه ۱۳۰ سوره نساء از امام علی (ع) چنین نقل شده است: «در روزگار حکومت مهدی، آسمان، بارانش را درخت، میوه‌اش را؛ و زمین، گیاهش را نثار می‌کند و برای اهل زمین خود را می‌آراید و حیوانات وحشی در زیستگاه‌ها همانند چهارپایان با امنیت کامل زندگی می‌کنند...»^۹.

ج) منع آزار و اذیت حیوانات

یکی از حقوق مهم حیوانات، نهی از آزار و اذیت آن‌ها است.^{۱۰} در متون روایی و فقهی، زدن حیوانات خواه با شلاق یا با چیز دیگر، مورد مذمت قرار گرفته و همواره بر مهربانی با حیوان تأکید شده است. در باره امام سجاد (ع) آمده است

۱. کشف اللثام، ج ۲، ص ۴۴۱.
۲. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۴۹۸.
۳. مسالک الأفهام، ج ۸، ص ۵۰۳.
۴. المغنی، ج ۵، ص ۳۹۲-۳۹۳؛ قواعد الأحکام، ج ۳، ص ۱۱۸؛ کشف القناع، ج ۴، ص ۱۰۵-۱۰۶، ۱۵۴؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۶.
۵. مسالک الأفهام، ج ۸، ص ۵۰۳.
۶. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۲۴۱.
۷. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵.
۸. همان، ص ۵۰۶.
۹. همان، ص ۸۲.
۱۰. سبل الهدی و الرشاد، ج ۶، ص ۱۵۷.

که ایشان با شتری، چهل سفر حج انجام داد اما در طول این مدت ضربه‌ای با شلاق به حیوان نزد^۱. در روایاتی از پیامبر (ص) نقل شده که حضرت از زدن بر صورت حیوان نهی کرده و در چرایی این حکم فرمود: هر چیز حرمتی دارد و حرمت حیوانات نیز در صورت آن‌هاست و هر آنچه که ذی‌روح باشد حمد و ستایش خداوند متعال را به جا می‌آورد^۲. در روایات، آزار روحی حیوانات نیز نهی شده است و بارها در کلام معصومان، لعن کردن حیوانات به‌عنوان امری ناپسند مورد اشاره قرار گرفته است. از حضرت علی (ع) نقل شده که چهارپایان را لعن نکنید که همانا خداوند عزوجل لعن‌کننده آن‌ها را لعن می‌کند^۳.

در روایات، حبس حیوان نیز نهی شده است^۴. حضرت رسول (ص) از مثله کردن و حبس که به مرگ حیوانی بینجامد^۵، و از پوست‌کندن یا قطع سر ذبیحه تا زمانی که نمرده است، نهی نمود^۶. ایشان، سربردن حیوان حامله و شیرده را بدون ضرورت ناپسند می‌شمرد^۷.

از بعضی روایات استفاده می‌شود که جلوگیری از آزار حیوانات، وظیفه عمومی است^۸، تا آنجا که پیامبر (ص) به‌منظور حفظ جان حیواناتی که معمولاً شب‌ها برای تهیه غذا از لانه خود بیرون می‌آیند و ممکن است زیر دست و پا قرار گیرند به مسلمانان توصیه فرموده از تردهای غیر لازم شبانه پرهیزند^۹.

در احادیث متعددی کشتن بی‌هدف حیوانات نهی شده و این کار را موجب عذاب الهی و مؤاخذه در روز قیامت دانسته است^{۱۰}؛ مگر این که حیوانی بخواهد به انسان آزار رساند که در این صورت نیز بایستی به دفاع بسنده کرد^{۱۱}. پیامبر (ص) مردم را از کشتن زنبور عسل، مورچه، وزغ، هدهد و خفاش نهی کرده است^{۱۲}. در روایت دیگر، از شکایت پرنده از قاتل خود در قیامت خبر داده است^{۱۳}.

در آداب اسلامی از زنده سوزاندن حیوانات به‌شدت نهی و در این باره روایات متعددی از پیامبر اکرم (ص) وارد شده است^{۱۴}. در احادیث، انسان از به جنگ انداختن حیوانات به‌منظور سرگرمی منع شده است^{۱۵}.

د) تغذیه مناسب دام

در روایات متعدد نفقه حیوان یکی از حقوق حیوان شمرده شده است^{۱۶}. در بعضی از روایات آمده که سزاوار است مالک قبل از آن که خود آب و غذا بخورد، به حیوان آب و غذا بدهد^{۱۷}، یا وقتی به مقصد رسید و از حیوان پیاده شد به آن غذا و علوفه دهد و هرگاه بر آبی گذر کرد، آب را بر حیوان عرضه کند^{۱۸}. بر اساس این روایات، فقیهان فتوا

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۴۸۳.

۲. همان، ص ۴۸۳؛ ۴۸۴؛ الکافی، ج ۶ ص ۳۸.

۳. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۴۸۳.

۴. بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۲۵۱؛ كشف اللثام، ج ۷، ص ۶۱۱.

۵. همان، ص ۳۲۸.

۶. همان.

۷. همان، ص ۳۲۹.

۸. الأمالی، طوسی، ص ۶۶۹.

۹. بحار الأنوار، ج ۷۳، ص ۲۶۴.

۱۰. الکافی، ج ۶ ص ۲۲۵؛ کنز العمال، ج ۱۵، ص ۳۷-۴۰؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۴۴؛ ج ۲۴، ص ۱۴۸، ۱۴۹.

۱۱. کنز العمال، ج ۱۵، ص ۳۹، ۱۳۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۳۶؛ جواهر الکلام، ج ۴۳، ص ۱۳۰.

۱۲. الکافی، ج ۶ ص ۲۲۳.

۱۳. کنز العمال، ج ۱۵، ص ۳۷.

۱۴. من لا یحضره الفقیه ج ۴، ص ۳؛ بحار الأنوار، ج ۶۱ ص ۲۴۴.

۱۵. من لا یحضره الفقیه، ج ۵، ص ۴؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۲۲.

۱۶. وسائل الشیعه، ۱۴۰۹، ج ۱۱، ص ۴۸۰؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۲۸۶؛ الکافی، ج ۶ ص ۳۷.

۱۷. الجامع للشرائع، ص ۳۹۸.

۱۸. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۲۹۰.

داده‌اند که نفقه دام بر مالک آن واجب است^۱. بسیاری از فقیهان، بر وجوب نفقه دام تصریح کرده‌اند^۲. نفقه، اندازه معینی ندارد و مقدار و کیفیت آن تابع نیاز حیوان است که با اختلاف زمان‌ها و مکان‌ها تفاوت می‌کند. تهیه دارو برای حیوان مریض نیز جزو نفقات اوست^۳. بر اساس روایات متعدد، فقیهان به استحباب آب و غذا دادن به حیوان تصریح کرده‌اند^۴. علامه حلی تصریح کرده است که تهیه غذای زنبور عسل و کرم ابریشم بر صاحب حیوان واجب است؛ اگر ندارد، واجب است خریداری کند^۵. در صورت خودداری مالک از نفقه، حاکم او را به یکی از سه امر: نفقه، فروختن و ذبح مجبور می‌کند^۶. در صورت لزوم، حاکم حکم به رسیدگی به حیوان و تأمین هزینه آن از دارایی مالک را می‌دهد^۷. فقیهان، به جواز وقف اموال برای غذای حیوانات فتوا داده‌اند^۸.

ه) رعایت اعتدال در بهره‌برداری

یکی از حقوق شش گانه‌ای که امام صادق (ع) برای حیوان ذکر می‌کند، رعایت اعتدال در بهره‌برداری از دام و حمل نکردن بیش از حد بار بر پشت حیوان و دیگری نشستن بر پشت حیوان برای صحبت کردن با دیگران است^۹. در آثار فقهی رعایت نکاتی در این زمینه، توصیه شده است؛ از جمله رعایت توان و طاقت حیوان و کار نکشیدن بیش از حد از آن. بهره‌برداری از حیوان همراه با مهربانی و ملاحظت است^{۱۰}.

به عقیده صاحب «جواهر»، به کارگیری حیوان در بیش از طاقت او همانند حمل بار سنگین یا سفر طولانی جایز نیست، لذا نه تنها سوارشدن سه نفر بر پشت حیوان نهی شده است، بلکه کارهای سخت و دشواری که برخلاف عرف و عادت باشد نیز نهی شده است^{۱۱}. احادیث زیادی در این باره نقل شده است^{۱۲}؛ حتی سفارش شده، بار را به گونه‌ای بر پشت حیوان بگذارید که حیوان سنگینی کمتری احساس کند^{۱۳}.

رعایت حال حیوانی که به سن پیری رسیده و توان کار ندارد، از دیگر موضوعات حقوقی حیوان است^{۱۴}. حیوان موجودی ذی‌روح است و نجات او از هلاکت، در زمره حقوق الهی است که با نهی مالک، وجوب رسیدگی به حیوان ساقط نمی‌گردد^{۱۵}.

اجاره حیوان در منافعی که به حیوان ضرر می‌رساند و بیش از توان حیوان است جایز نیست^{۱۶}. از امام صادق (ع) در باره کسی که حیوان را بیش از حد خسته کند آمده است: نماز و حج چنین شخصی قبول نمی‌شود^{۱۷}.

۱. کفایة الأحكام، ج ۲، ص ۳۱۱.
۲. المبسوط، ج ۶، ص ۴۷؛ شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۳۵۴؛ ج ۳، ص ۱۱۸؛ مسالک الأفهام، ج ۵، ص ۴۸۱.
۳. قواعد الأحكام، ج ۳، ص ۱۱۸؛ مسالک الأفهام، ج ۵، ص ۸۸؛ ج ۸، ص ۵۰۲؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۴-۳۹۵.
۴. المبسوط، ج ۶، ص ۴۷.
۵. قواعد الأحكام، ج ۳، ص ۱۱۸.
۶. همان؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۴-۳۹۶؛ کفایة الأحكام، ج ۲، ص ۳۱۲.
۷. قواعد الأحكام، ج ۳، ص ۱۱۸؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۵-۳۹۶؛ المغنی، ج ۹، ص ۳۱۸-۳۱۰.
۸. تذکرة الفقهاء، ج ۲، ص ۴۳۰.
۹. وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۴۸۰؛ الکافی، ج ۶، ص ۵۳۷.
۱۰. المسند، ابن حنبل، ج ۲، ص ۲۲۲-۲۲۳؛ وسائل الشیعة، ج ۹، ص ۴۰۸، ۴۰۹؛ بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۳۵۲.
۱۱. جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۷.
۱۲. وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۴۸۰، ۴۸۱.
۱۳. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۲۹۲.
۱۴. الإختصاص، ص ۲۹۴.
۱۵. تحریر الأحكام، ج ۳، ص ۱۸۹؛ مجمع الفائدة و البرهان، ج ۱۰، ص ۲۸۷، ۲۸۹؛ جواهر الکلام، ج ۲۷، ص ۱۱۱.
۱۶. المبسوط، ج ۳، ص ۲۲۷؛ تذکرة الفقهاء، ج ۲، ص ۳۰۷.
۱۷. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۲۹۲.

(و) رعایت اصول بهداشتی در نگهداری دام

به تمامی فعالیت‌هایی که در ارتباط با سلامتی دام و جمعیت آن‌ها باشد، بهداشت دام گفته می‌شود که با توجه به امکان سرایت و انتقال برخی بیماری‌ها از دام به انسان، توجه به آن بسیار مهم و ضروری است. در احادیث و منابع فقهی، به بهداشت دام و بر تمیز نگه داشتن بدن حیوان و مکان نگهداری او تأکید شده است.^۱ پیامبر اکرم (ص) در سخنان خود می‌فرمود: «محل خوابیدن و استراحت حیوانات (طویله و لانه) را پاکیزه و خاک آن را عوض کنید».^۲ «جایگاه گوسفند خود را تمیز و پاکیزه کنید؛ و خاک و آب بینی آنان را پاک کنید؛ زیرا آنان از حیوانات بهشت هستند؛ [چنان خوب و دقیق جایگاهشان را پاکیزه کنید] که بتوانید در آنجا نماز بخوانید».^۳

امام صادق (ع) امر فرمود، آغل گوسفندان را تمیز کنید و گرد و خاک را از صورتشان پاک کنید.^۴ در برگزیدن مکان مناسب برای نگهداری حیوان، عرف نقش تعیین‌کننده‌ای دارد.^۵

صاحب «جواهر» گفته تهیه نیازمندی‌های حیوان یعنی خوردنی و نوشیدنی و مکان نگهداری واجب است. مقدار و کیفیت این امور، در زمان‌ها و مکان‌های مختلف تغییر می‌کند.^۶ در منابع فقهی به هزینه درمان و بهداشت حیوان تصریح شده است.^۷ یکی از موارد مهم در زمینه اصول بهداشتی نگهداری از دام، دقت در ساخت جایگاه و مکان نگهداری است که لازم است از فاکتورهای زیر برخوردار باشد:

محل ساخت جایگاه دام، باید از ساختمان‌های مسکونی فاصله داشته باشد. زمین مورد استفاده برای ساخت جایگاه دام یا آغل، باید از زمین‌های کشاورزی و مسیرهای سیل فاصله داشته باشد. کف جایگاه دام باید مقاوم و غیر قابل نفوذ باشد. جایگاه دام باید به نحوی طراحی و ساخته شود که مطابق با استانداردهای لازم باشد و میکروب و آلودگی به راحتی وارد آن نشوند. لازم است سقف جایگاه نگهداری دام، از سازه‌های فولادی یا بتنی باشد تا در هنگام وزش باد، دچار آسیب و خرابی نشوند.

(ز) رعایت حقوق حیوان در ذبح

موضوع رعایت حقوق حیوانات در ذبح و شکار از نگاه اسلام بسیار مهم و قابل توجه است. با توجه به چالش‌های امروزی در زمینه حقوق حیوانات و اخلاق زیستی، بررسی این موضوع از منظر روایات و سیره اهل بیت ضروری به نظر می‌رسد.

اهل بیت، همواره بر رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها تأکید داشته‌اند. در روایات متعددی از ایشان، دستورات اخلاقی و فقهی در مورد نحوه صحیح ذبح و شکار حیوانات بیان شده است. این دستورات نشان‌دهنده توجه ویژه اسلام به کاهش درد و رنج حیوانات است.

از جمله توصیه‌های اهل بیت در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تیز کردن چاقو قبل از ذبح،^۸ پنهان کردن چاقو از دید حیوان،^۹ سیراب کردن حیوان قبل از ذبح،^{۱۰} نهی از ذبح حیوان در برابر حیوانات دیگر.^{۱۱} فقها بر ناپسند بودن

۱. مجمع الفائدة و البرهان، ج ۱۱، ص ۲۸۳-۲۸۴؛ وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۴۷۲؛ بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۷۷.

۲. فروع الکافی، ج ۶، ص ۵۴۴.

۳. المحاسن، ص ۶۴۲؛ بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۵۰.

۴. بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۵۰؛ وسائل الشیعة، ج ۱۱، ص ۵۰۸.

۵. ریاض المسائل، ج ۱۰، ص ۵۵۳.

۶. جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۹۵.

۷. النهایة، ص ۵۹۲؛ شرائع الإسلام، ج ۴، ص ۷۵؛ قواعد الأحكام، ج ۲، ص ۳۳۲.

۸. وسائل الشیعة، ج ۲۴، ص ۲۳.

۹. مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۴۷.

۱۰. من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۲۰۷.

۱۱. وسائل الشیعة، ج ۲۴، ص ۳۰.

ذبح حیوان در مقابل حیوانی دیگر تصریح کرده‌اند^۱ زیرا حیوانات نیز نسبت به یکدیگر فهم و شعور و احساس دارند و شارع از هجمه به این احساسات حیوان، مانع شده است^۲. حتی بعضی فقیهان، مانند شیخ طوسی^۳، ابن زهره^۴، و شهید^۵ حکم به حرمت داده‌اند. سرعت در ذبح^۶، ذبح نکردن حیوان در شب^۷، با قدرت کشیدن چاقو^۸ و توجه به پاکیزگی محیط ذبح^۹ سایر احکامی است که مورد توجه قرار گرفته‌اند.

ح) حفظ محیط زیست

روش‌های پرورش دام و طیور با رویکرد حفظ محیط زیست، به‌عنوان یک الزام برای توسعه پایدار و حفظ تنوع زیستی، باید در صنعت دام و طیور مورد توجه قرار گیرند. استفاده از سیستم‌های مدرن، تغذیه بهینه، مدیریت منابع آب و کود، و استفاده از سیستم‌های تهویه، تنها بخشی از راهکارهایی هستند که می‌توانند به حفظ محیط زیست در پرورش دام و طیور کمک کنند. با اجرای این روش‌ها می‌توان به تولید محصولات با کیفیت و محیط زیست سالم دست یافت و همچنین بهبود عملکرد اقتصادی صنعت دام و طیور را تضمین کرد.

در اسلام در کنار توصیه و تأکید به کشاورزی و دامپروری، تأکید زیادی نیز به حفظ محیط زیست شده است. پیامبر گرامی اسلام (ص) در مورد پاسداری از محیط زیست در یک خطابه عمومی در مورد زمین چنین سفارش فرموده است: در نگهداری از زمین بکوشید که مادر شماست و کسی نیست که روی آن کار خیر یا بدی را انجام دهد مگر اینکه زمین [روز قیامت] آن را [نزد خدای متعال] گزارش دهد^{۱۰}. در این فرمایش، پیامبر (ص) اوج مهرورزی و تعامل نیک انسان با زمین را توصیه فرموده و در عین حال به این مطلب مهم و بازدارنده اشاره می‌کند که زمین دارای شعور و درک است طوری که می‌تواند نزد خدای متعال به‌عنوان مخبر صادق مباشر، از عمل نیک و بد انسان‌ها که روی آن انجام می‌دهند گزارش دهد. چنین توصیه اخلاقی از یک‌سو انسان را به حفظ و نیک‌کرداری با زمین که محل رشد و نمو تمام مظاهر طبیعت است توصیه می‌کند و از دیگر سو جنبه بازدارندگی، در صورت تعامل ناشایست با این مادر مهربان، را یادآور می‌شود.

امام علی (ع) در خطبه‌ای از نهج البلاغه می‌فرماید: تقوای الهی را در بندگان خداوند و شهرها رعایت کنید؛ زیرا شما در پیشگاه خداوند حتی در باره خانه‌ها و حیوانات مسئول هستید^{۱۱}.

در قرآن کریم انسان به‌عنوان خلیفه خداوند روی زمین معرفی می‌شود (بقره ۲/۳۰؛ ص ۳۸/۲۶). پیامد و نتیجه اخلاقی چنین جانشینی این است که خلیفه (انسان) دقیقاً وظایف و کارهای مستخلف عنه (خداوند) را روی زمین انجام دهد. خداوند از عالم طبیعت به‌عنوان نعمت و رزق یاد نموده (ابراهیم ۱۴/۳۲-۳۴)؛ از پیوند مفاهیم خلقت، رزق و شکرگزاری در این آیات دریافت می‌شود که انسان در تصرف این نعمت‌ها آزاد نیست و حق تصرف اسراف گونه این نعمات طبیعی

۱. مسالک الأفهام، ج ۱۱، ص ۴۹۰-۴۹۱؛ وسائل الشیعة، ج ۲۴، ص ۴۰-۴۱؛ السنن الکبری، ج ۹، ص ۲۸۰، ۲۸۱.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۴۵۷

۳. طوسی، ۱۳۶۵، ص ۵۸۴

۴. حلبی، ۱۴۱۸ق، ص ۳۹۷

۵. مکی عاملی، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۴۲۵

۶. الکافی، ج ۶، ص ۲۲۹

۷. نجفی، جواهر الکلام، ج ۳۶، ص ۱۳۴

۸. شهید ثانی، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۲۲۸

۹. وسائل الشیعة، ج ۲۴، ص ۲۶

۱۰. نهج الفصاحه، ص ۳۸۰. «تَحَفَّظُوا مِنَ الْأَرْضِ فَإِنَّهَا أُمُّكُمْ وَ لَيْسَ فِيهَا أَحَدٌ يَعْمَلُ خَيْرًا أَوْ شَرًّا إِلَّا وَ هِيَ مُخْبِرَةٌ بِهِ

۱۱. نهج البلاغه، صبحی صالح، ص ۲۴۲.

را ندارد. خداوند به صراحت به انسان دستور می دهد که او پاسبان این طبیعت و مسؤل اعمار زمین است: «...هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا...» (هود ۶۱/۱۱). اوست که شما را از زمین آفرید، و آبادی آن را به شما وا گذاشت... اصل اعمار زمین انسان را وادار می کند تا ضمن جلوگیری از تخریب و آلود کردن محیط زیست و منابع طبیعی، آن را احیا و به نحو احسن محافظت کند.

طبق اصل لاضرر نیز هرگونه تصرف، تغییر، تخریب و بهره برداری از طبیعت که موجب تضییع حقوق دیگران شود، همچنان که از نظر شرعی ممنوع است، از نظر اخلاق اسلامی نیز ممنوع و عامل آن سزاوار نکوهش و پیگرد است. عنوان اخلاقی، شرعی و بازدارنده دیگری که در قرآن کریم نسبت به محیط زیست و محافظت از آن، وجود دارد «اسراف و تبذیر» یعنی استفاده بی رویه و فراتر از حد نیاز از طبیعت است (أعراف ۷/۳۱؛ اسراء ۱۷/۲۷).

در آیه دیگر، خداوند از نظام طبیعت به عنوان نظام موزون یاد نموده (حجر ۱۵/۱۹) بر این اساس که خداوند متعال عالم طبیعت را متوازن و بدون عیب و نقص آفریده است، تصرف و به هم زدن چنین نظم و توازنی بر خلاف مشیت الهی است. خداوند به عنوان خالق و رب جهان هستی و عالم طبیعت، در آیات متعددی از قرآن کریم، از فساد و تباهی روی زمین نهی فرموده است (أعراف ۵۶/۷)؛ مشخص است برهم زدن نظم عالم طبیعت، تخریب و آلودن آن از مصادیق بارز فساد در زمین است. در آیه دیگر می فرماید: «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ» (بقره ۲۰۵/۲)؛ (نشانه آن، این است که) هنگامی که روی برمی گردانند (و از نزد تو خارج می شوند) در راه فساد در زمین کوشش می کنند، و زراعت ها و چهارپایان را نابود می سازند؛ (با اینکه می دانند) خدا فساد را دوست نمی دارد. بدون شک، تخریب، نابودی و آلوده ساختن محیط زیست و مظاهر طبیعت (آب، خاک، هوا و گیاهان و مراتع) یکی از مصادیق بارز رفتارهای فسادانگیز در زمین است.

۳. ظرفیت های اصول اخلاقی اسلام برای مواجهه با چالش های دآمداری صنعتی:

الف) ارتقای استانداردهای رفاه حیوانات

رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آنها، که در تعالیم اسلامی و سفارشات اهل بیت بسیار مورد تأکید قرار گرفته است، تأثیر بسزایی بر ارتقای استانداردهای رفاه حیوانات دارد. این تأثیرات را می توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. احترام به حق حیات حیوانات: اسلام و اهل بیت بر حق حیات حیوانات تأکید ویژه ای دارند^۱. این دیدگاه باعث می شود که انسان ها به حیوانات به عنوان موجودات زنده و صاحب حق نگاه کنند، نه صرفاً به عنوان اشیاء یا ابزار. این نگرش، پایه و اساس تمام استانداردهای رفاه حیوانات است و باعث می شود که در تمام تصمیم گیری ها و اقدامات مربوط به حیوانات، حفظ جان آنها در اولویت قرار گیرد.

۲. اولویت بندی نیازهای حیاتی حیوانات: در تعالیم اسلامی، حتی در مواردی که نیازهای انسان و حیوان در تعارض قرار می گیرند، اولویت به نیازهای حیاتی حیوانات داده می شود^۲.

۳. حفاظت از حیوانات در شرایط بحرانی: توصیه های فقهی در مورد نجات حیوانات در شرایط بحرانی مانند غرق شدن کشتی نشان دهنده اهمیت حفاظت از حیوانات حتی در سخت ترین شرایط است^۳. این دیدگاه می تواند منجر به تدوین پروتکل های ویژه برای حفاظت از حیوانات در شرایط اضطراری و بلایای طبیعی شود.

۱. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۱۷۶، ۱۷۷

۲. الروضة البهیة، ج ۱، ص ۴۴۸

۳. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۵۲.

۴. مسئولیت جمعی در قبال رفاه حیوانات: اعتقاد فقها به اینکه نجات حیوان از هلاکت از واجبات کفایی است^۱ نشان‌دهنده مسئولیت جمعی جامعه در قبال رفاه حیوانات است. این دیدگاه می‌تواند منجر به ایجاد سیستم‌های حمایتی و نهادهای مردمی برای حفاظت از حیوانات شود.

۵. رعایت اصول اخلاقی در برخورد با حیوانات: توصیه‌های امام علی (ع) در مورد نحوه برخورد با حیوانات، مانند عدم ترساندن آن‌ها، رعایت عدالت، و توجه به نیازهای خاص آن‌ها (مثل جدانکردن مادر و نوزاد)^۲، اصول اخلاقی مهمی را در برخورد با حیوانات مطرح می‌کند. این اصول می‌توانند پایه و اساس قوانین و مقررات مربوط به رفاه حیوانات قرار گیرند.

۶. توجه به نیازهای فیزیولوژیکی و روانی حیوانات: توصیه‌های امام علی (ع) در مورد فراهم کردن شرایط مناسب برای استراحت، تغذیه و آبرسانی به حیوانات^۳، نشان‌دهنده توجه به نیازهای فیزیولوژیکی و روانی آن‌هاست. این دیدگاه می‌تواند منجر به تدوین استانداردهای دقیق‌تری برای نگهداری حیوانات در مزارع، باغ‌وحش‌ها و سایر مکان‌ها شود.

۷. احترام به طبیعت و زیستگاه حیوانات: اشاره به زندگی مسالمت‌آمیز حیوانات وحشی در دوران ظهور امام مهدی^۴ نشان‌دهنده اهمیت حفظ زیستگاه طبیعی حیوانات است. این دیدگاه می‌تواند منجر به تقویت قوانین حفاظت از محیط زیست و زیستگاه‌های طبیعی حیوانات شود.

۸. ترویج فرهنگ مهربانی با حیوانات: تأکید بر مهربانی و رحمت نسبت به حیوانات در تعالیم اسلامی، می‌تواند منجر به ترویج فرهنگ احترام به حیوانات در جامعه شود. این امر می‌تواند باعث افزایش حساسیت عمومی نسبت به رفاه حیوانات و در نتیجه، فشار اجتماعی برای بهبود استانداردهای مربوطه شود.

۹. توجه به رفاه حیوانات در فعالیت‌های اقتصادی: توصیه‌های امام علی (ع) در مورد نحوه برخورد با حیوانات در هنگام جمع‌آوری زکات^۵ نشان‌دهنده اهمیت رعایت حقوق حیوانات حتی در فعالیت‌های اقتصادی است. این دیدگاه می‌تواند منجر به تدوین استانداردهای اخلاقی در صنایع مرتبط با حیوانات مانند دامداری، کشاورزی و حمل و نقل حیوانات شود.

۱۰. تقدم حفظ جان حیوان بر منافع مادی: تقدم حفظ جان حیوان بر حفظ اموال در موارد ضروری نشان‌دهنده اولویت رفاه حیوانات بر منافع مادی است^۶. این دیدگاه می‌تواند منجر به تدوین قوانینی شود که در آن‌ها، رفاه حیوانات بر سود اقتصادی ترجیح داده می‌شود.

۱۱. توجه به نیازهای خاص گونه‌های مختلف حیوانی: توصیه‌های خاص در مورد نحوه برخورد با شتران، نشان‌دهنده توجه به نیازهای ویژه هرگونه حیوانی است^۷. این دیدگاه می‌تواند منجر به تدوین استانداردهای تخصصی برای رفاه گونه‌های مختلف حیوانی شود.

۱۲. نظارت بر افراد مسئول نگهداری از حیوانات: توصیه به سپردن حیوانات به افراد امین و مهربان و نظارت بر عملکرد آن‌ها، نشان‌دهنده اهمیت انتخاب و آموزش افراد مسئول نگهداری از حیوانات است^۸. این دیدگاه می‌تواند منجر به ایجاد سیستم‌های نظارتی و آموزشی برای افرادی شود که با حیوانات سروکار دارند.

در مجموع، رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها بر اساس تعالیم اسلامی و سفارشات اهل بیت می‌تواند تأثیر

۱. قواعد الأحکام، ج ۳، ص ۱۱۸

۲. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵

۳. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵

۴. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵

۵. همان

۶. مسالک الأفهام، ج ۱۲، ص ۵۲.

۷. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵

۸. همان

عمیقی بر ارتقای استانداردهای رفاه حیوانات داشته باشد.

ب) توسعه سیستم‌های دامداری پایدار

اصل اعتدال در بهره‌برداری می‌تواند مبنایی برای توسعه سیستم‌های دامداری پایدار باشد. این سیستم‌ها می‌توانند بر اساس تعادل بین تولید، رفاه حیوانات و حفاظت از محیط زیست طراحی شوند. موضوع اعتدال در بهره‌برداری از حیوانات می‌تواند نقش مهمی در توسعه سیستم‌های دامداری پایدار ایفا کند. این اصل اخلاقی و فقهی که از تعالیم امام صادق (ع) و دیگر بزرگان دین برگرفته شده می‌تواند راهنمایی ارزشمند برای ایجاد تعادل بین نیازهای انسان و رفاه حیوانات در صنعت دامداری مدرن باشد. دامداری پایدار به سیستمی اطلاق می‌شود که در آن تولید محصولات دامی با حفظ سلامت و رفاه حیوانات، حفاظت از محیط زیست و تأمین نیازهای اقتصادی و اجتماعی جامعه همراه باشد. اصل اعتدال در بهره‌برداری می‌تواند به عنوان یک رکن اساسی در این تعریف گنجانده شود.

در نهایت، رعایت اصل اعتدال در بهره‌برداری از حیوانات، همانطور که در تعالیم اسلامی و به ویژه در کلام امام صادق (ع) آمده است می‌تواند به عنوان یک راهنمای ارزشمند در توسعه سیستم‌های دامداری پایدار عمل کند. این رویکرد نه تنها با اصول اخلاقی و دینی همخوانی دارد، بلکه می‌تواند به بهبود بهره‌وری، حفظ محیط زیست و تأمین نیازهای جامعه نیز کمک کند. با پیاده‌سازی این اصول، می‌توان به سمت یک صنعت دامداری اخلاقی، کارآمد و پایدار حرکت کرد که در آن توازن میان نیازهای انسان، رفاه حیوانات و حفاظت از محیط زیست برقرار است.

ج) کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها

با توجه به اهمیت رعایت اصول بهداشتی در نگهداری دام می‌توان گفت که این اصول اخلاقی ظرفیت بالایی برای کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها دارند.^۱ در یک محیط بهداشتی، احتمال آلودگی خوراک دام کمتر است. تغذیه سالم و با کیفیت، سیستم ایمنی حیوانات را تقویت کرده و مقاومت آن‌ها در برابر بیماری‌ها را افزایش می‌دهد. این امر به نوبه خود نیاز به درمان‌های آنتی‌بیوتیکی را کاهش می‌دهد. محیط تمیز و بهداشتی به حیوانات اجازه می‌دهد تا مقاومت طبیعی خود را در برابر عوامل بیماری‌زا افزایش دهند. این امر به معنای کاهش وابستگی به درمان‌های دارویی از جمله آنتی‌بیوتیک‌هاست. در نتیجه، رعایت اصول بهداشتی در نگهداری دام، که در متون دینی و فقهی نیز بر آن تأکید شده است، می‌تواند نقش مهمی در کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها داشته باشد.

د) ترویج الگوهای تغذیه‌ای متعادل

تغذیه مناسب دام در اسلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.^۲ روایات متعدد بر اهمیت تغذیه حیوانات تأکید دارند و آن را جزو حقوق حیوانات می‌دانند. این نگرش می‌تواند الگویی برای رفتار انسان‌ها با یکدیگر و همچنین با محیط زیست باشد. توصیه به اینکه مالک قبل از خوردن غذای خود، به حیوان غذا دهد نشان‌دهنده اهمیت مسئولیت‌پذیری و اولویت‌بندی در تغذیه است. این الگو می‌تواند در جامعه انسانی نیز به کار گرفته شود و افراد را به توجه به نیازهای دیگران قبل از خود تشویق کند.

۱. ریاض المسائل، ج ۱۰، ص ۵۵۳.

۲. قواعد الأحکام، ج ۳، ص ۱۱۸.

تأکید اسلام بر اینکه نفقه حیوان باید متناسب با نیاز آن و با توجه به شرایط زمانی و مکانی باشد، الگویی برای تغذیه متعادل ارائه می‌دهد. این رویکرد می‌تواند در تغذیه انسان‌ها نیز به کار گرفته شود و افراد را به توجه به نیازهای واقعی بدن و پرهیز از افراط و تفریط در تغذیه تشویق کند.

در مجموع، این دیدگاه‌های اسلامی درباره تغذیه حیوانات، ظرفیت بالایی برای ترویج الگوهای تغذیه‌ای متعادل در جامعه انسانی دارد. با الهام از این اصول می‌توان فرهنگ تغذیه‌ای سالم، مسئولانه و متعادلی را در جامعه ترویج داد که در آن به نیازهای واقعی، تنوع غذایی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، برنامه‌ریزی و توجه به شرایط محیطی اهمیت داده می‌شود.

ه) بهبود شیوه‌های ذبح و کشتار

اخلاق اسلامی در زمینه ذبح و کشتار حیوانات، ظرفیت قابل توجهی برای بهبود شیوه‌های کنونی دارد.^۱ این اصول اخلاقی که از روایات و سیره اهل بیت استخراج شده‌اند، نشان‌دهنده توجه ویژه اسلام به رفاه حیوانات و کاهش درد و رنج آن‌ها در ذبح است.

اسلام بر اهمیت کاهش درد و استرس حیوان در هنگام ذبح تأکید دارد. توصیه به تیز کردن چاقو قبل از ذبح نشان‌دهنده اهمیت استفاده از ابزار مناسب برای کاهش درد است. این اصل می‌تواند در بهبود استانداردهای کشتارگاه‌ها و تجهیزات مورد استفاده برای ذبح تأثیرگذار باشد.

پنهان کردن چاقو از دید حیوان و نهی از ذبح حیوان در برابر حیوانات دیگر نشان‌دهنده توجه اسلام به جنبه‌های روانی و عاطفی حیوانات است. این اصول می‌توانند به طراحی بهتر محیط‌های کشتارگاهی و کاهش استرس حیوانات قبل از ذبح کمک کنند.

توصیه به سیراب کردن حیوان قبل از ذبح نشان‌دهنده توجه به نیازهای اولیه حیوان حتی در آخرین لحظات زندگی است. این اصل می‌تواند به بهبود شرایط نگهداری حیوانات قبل از ذبح و تأمین نیازهای اساسی آن‌ها منجر شود.

تأکید بر سرعت و دقت در ذبح و کشیدن چاقو با قدرت نشان‌دهنده اهمیت مهارت و تخصص در عمل ذبح است. این اصل می‌تواند به ارتقای آموزش‌های تخصصی برای افراد درگیر در فرایند ذبح و بهبود تکنیک‌های مورد استفاده منجر شود. رعایت اصول بهداشتی و تأکید بر پاکیزگی محیط ذبح نشان‌دهنده اهمیت رعایت اصول بهداشتی در فرایند ذبح است. این اصل می‌تواند به بهبود استانداردهای بهداشتی در کشتارگاه‌ها و افزایش کیفیت و سلامت گوشت تولیدی منجر شود. تمامی این دستورات نشان‌دهنده توجه اسلام به حقوق حیوانات و ضرورت رفتار انسانی با آن‌ها حتی در زمان ذبح است. این دیدگاه می‌تواند به ترویج فرهنگ احترام به حیوانات و بهبود قوانین و مقررات مربوط به حمایت از حقوق حیوانات کمک کند.

در مجموع، اصول اخلاقی اسلام در زمینه ذبح حیوانات، ظرفیت قابل توجهی برای بهبود شیوه‌های کنونی کشتار دارد. این اصول می‌توانند به عنوان راهنمایی برای توسعه استانداردهای جدید، بهبود قوانین و مقررات، ارتقای آموزش‌های تخصصی، و ترویج فرهنگ احترام به حقوق حیوانات در جوامع اسلامی و فراتر از آن مورد استفاده قرار گیرند.

۴. پیامدهای رعایت اصول اخلاقی اسلام در دامداری مدرن و صنعتی:

الف) بهبود رفاه حیوانات

با توجه به تعالیم اسلامی و سفارشات اهل بیت در مورد رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها^۲ پیامدهای مثبت

۱. شرائع الإسلام، ج ۴، ص ۷۵

۲. نهج البلاغه، ص ۱۶۷، ۳۲۰. نامه ۲۵

و گسترده‌ای در زمینه بهبود رفاه حیوانات قابل پیش‌بینی است. این پیامدها را می‌توان در موارد زیر بررسی کرد: افزایش احترام به حیات حیوانات، بهبود شرایط زندگی حیوانات اهلی، کاهش استرس و رنج حیوانات، بهبود شرایط حمل و نقل حیوانات، و حفاظت بهتر از حیوانات در شرایط بحرانی.

با توجه به توصیه‌های اسلامی در مورد رفتار با حیوانات، شاهد بهبود شرایط در صنعت دامپروری خواهیم بود. این می‌تواند شامل افزایش فضای زندگی حیوانات، بهبود شرایط بهداشتی، کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها، و توجه بیشتر به رفتارهای طبیعی حیوانات باشد.

در نهایت، پیامد اصلی رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها بر اساس تعالیم اسلامی و سفارشات اهل بیت، ایجاد جامعه‌ای است که در آن رفاه و آسایش حیوانات به‌عنوان یک ارزش اخلاقی و دینی شناخته می‌شود. این امر نه تنها منجر به بهبود زندگی حیوانات می‌شود، بلکه تأثیر مثبتی بر کل اکوسیستم و در نهایت بر زندگی انسان‌ها خواهد داشت. جامعه‌ای که به حقوق حیوانات احترام می‌گذارد، جامعه‌ای مهربان‌تر، مسئولیت‌پذیرتر و از نظر اخلاقی پیشرفته‌تر است. این جامعه درک بهتری از ارتباط متقابل بین تمام موجودات زنده دارد و در نتیجه، تلاش بیشتری برای حفظ تعادل طبیعت و ایجاد محیطی سالم و پایدار برای همه موجودات خواهد کرد.

در چنین جامعه‌ای، حیوانات نه تنها از نظر فیزیکی در شرایط بهتری زندگی می‌کنند، بلکه از نظر روانی نیز کمتر دچار استرس و رنج می‌شوند. این امر می‌تواند منجر به بهبود سلامت عمومی حیوانات، افزایش طول عمر آن‌ها، و در مورد حیوانات اهلی، بهبود کیفیت محصولات حیوانی شود.

همچنین، با افزایش آگاهی و حساسیت نسبت به نیازهای حیوانات، شاهد پیشرفت‌های علمی و فناوری در زمینه مراقبت از حیوانات، درمان بیماری‌های آن‌ها، و بهبود شرایط زندگی‌شان خواهیم بود. این پیشرفت‌ها می‌توانند به‌نوبه خود منجر به کشفیات جدید در زمینه پزشکی، زیست‌شناسی و سایر علوم مرتبط شوند که در نهایت به نفع انسان‌ها نیز خواهد بود. در پایان، می‌توان گفت که رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها، همانطور که در تعالیم اسلامی و سفارشات اهل بیت آمده است، نه تنها منجر به بهبود رفاه حیوانات می‌شود، بلکه گامی مهم در جهت ساخت جامعه‌ای اخلاقی‌تر، مسئولیت‌پذیرتر و پایدارتر است که همه موجودات زنده می‌توانند در آن در هماهنگی و تعادل با یکدیگر زندگی کنند.

ب) کاهش آثار زیست‌محیطی

رعایت اصول اخلاقی در حوزه حفظ محیط زیست، که در اسلام و آموزه‌های قرآنی و روایی به آن تأکید شده است، پیامدهای مثبت و گسترده‌ای برای جامعه، طبیعت و نسل‌های آینده به همراه دارد؛ از جمله این پیامدها می‌توان به حفظ تعادل اکوسیستم، کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی، توسعه پایدار، بهبود سلامت عمومی، افزایش بهره‌وری اقتصادی و ایجاد هماهنگی بین انسان و طبیعت اشاره کرد.

در مجموع، رعایت اصول اخلاقی در حفظ محیط زیست، که ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد، می‌تواند به ایجاد جامعه‌ای پایدار، سالم و مسئولیت‌پذیر منجر شود. این امر نه تنها به نفع نسل حاضر است، بلکه ضامن بقا و رفاه نسل‌های آینده نیز خواهد بود.

ج) ارتقای سلامت عمومی

کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها و ترویج الگوهای تغذیه‌ای متعادل می‌تواند به ارتقای سلامت عمومی کمک کند. این امر می‌تواند شامل کاهش خطر مقاومت آنتی‌بیوتیکی و کاهش بیماری‌های مرتبط با مصرف بیش از حد محصولات

دامی باشد. رعایت اصول بهداشتی در نگهداری دام، به عنوان یک اصل اخلاقی^۱، پیامدهای مثبت و گسترده‌ای در کاهش استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها و در نتیجه ارتقای سلامت عمومی دارد.

د) بهبود کیفیت محصولات دامی

رعایت اصول اخلاقی در پرورش و نگهداری دام‌ها می‌تواند به تولید محصولات دامی با کیفیت بالاتر منجر شود. این امر می‌تواند شامل بهبود ارزش تغذیه‌ای و کاهش باقی‌مانده‌های دارویی در محصولات دامی باشد. بدون شک، رعایت اصول اخلاقی در پرورش و نگهداری دام‌ها تأثیر چشمگیری بر بهبود کیفیت محصولات دامی دارد. در نتیجه، رعایت اصول اخلاقی در پرورش و نگهداری دام‌ها نه تنها از نظر اخلاقی ارزشمند است، بلکه پیامدهای مثبت و گسترده‌ای بر کیفیت محصولات دامی دارد. این بهبود کیفیت، منافع متعددی برای تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان و جامعه به همراه دارد.

ه) افزایش پذیرش اجتماعی

رعایت اصول اخلاقی اسلام در دامداری می‌تواند به افزایش پذیرش اجتماعی صنعت دامداری کمک کند. این امر می‌تواند به کاهش تنش‌های بین تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان و فعالان حقوق حیوانات منجر شود. رعایت اصول اخلاقی اسلام در دامداری تأثیر قابل توجهی بر افزایش پذیرش اجتماعی این صنعت دارد. در نتیجه، رعایت اصول اخلاقی اسلام در دامداری می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر افزایش پذیرش اجتماعی این صنعت داشته باشد که این افزایش پذیرش نه تنها به نفع صنعت دامداری است، بلکه می‌تواند به ایجاد یک رابطه سازنده‌تر بین صنعت، جامعه و محیط زیست منجر شود. در نهایت، این رویکرد می‌تواند به توسعه پایدار صنعت دامداری و بهبود کیفیت زندگی جامعه کمک کند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان می‌دهد که اخلاق و آداب اسلامی در حوزه دامداری و دامپروری دارای ظرفیت‌های قابل توجهی برای بهبود وضعیت اخلاقی صنعت دامداری معاصر است. اصولی مانند کرامت ذاتی حیوانات، رحمت و مهربانی، منع آزار و اذیت، تأمین نیازهای اساسی، و رعایت اعتدال در بهره‌برداری می‌توانند مبنایی برای توسعه استانداردهای اخلاقی جامع در صنعت دامداری باشند.

ظرفیت‌های این اصول شامل ارتقای استانداردهای رفاه حیوانات، توسعه سیستم‌های دامداری اخلاقی و پایدار، بهبود شیوه‌های ذبح و کشتار، ارتقای اخلاق حرفه‌ای، و توسعه آموزش‌های اخلاقی است.

نتایج اصلی عبارت‌اند از:

۱. اسلام اهمیت زیادی به رفاه و سلامت حیوانات قائل است و دستورات اخلاقی متعددی در این زمینه دارد.
۲. رعایت اصول اخلاقی اسلامی در دامداری می‌تواند منجر به بهبود کیفیت محصولات دامی و افزایش بهره‌وری شود.
۳. آموزه‌های اسلامی در مورد رفتار با حیوانات، می‌تواند به ایجاد یک سیستم دامداری پایدار و سازگار با محیط زیست کمک کند.
۴. اخلاق اسلامی بر مسئولیت‌پذیری دامداران در قبال سلامت و رفاه حیوانات تأکید دارد.
۵. رعایت اصول بهداشتی و تغذیه‌ای مطابق با دستورات اسلامی می‌تواند به تولید محصولات دامی سالم‌تر منجر شود.
۶. اخلاق اسلامی می‌تواند به عنوان یک چارچوب برای تدوین قوانین و مقررات در صنعت دامداری مورد استفاده قرار گیرد.

capacities and consequences of Islamic ethics and manners in the field of animal husbandry and animal husbandry(An approach to the challenges of modern and industrial animal husbandry)

Borji ,Y

faculty Member of t Al-Mustafa international university

Corresponding author's email: dikborji@gmail.com

Abstract:

This research examines the capacities and consequences of Islamic ethics and customs in the field of animal husbandry and animal husbandry with regard to the challenges of modern and industrial animal husbandry. Using authentic Islamic sources, ethical texts and contemporary studies, this article shows that the ethical principles of Islam can provide solutions to face the ethical challenges of industrial animal husbandry. This research uses a descriptive-analytical method with an inferential approach. The sources used include the Holy Quran, authentic hadiths, Islamic moral texts, contemporary scientific articles in the field of bioethics and animal welfare, and reports of international organizations related to animal husbandry and the environment. The results indicate that the observance of these principles can lead to the improvement of animal welfare, increasing environmental sustainability and improving the quality of livestock products.

Keywords: Islamic ethics, industrial animal husbandry, animal welfare, environmental sustainability, bioethics

إمكانات ونتائج الأخلاق والعادات الإسلامية في مجال تربية الحيوان والنشاط الرعوى (مقاربة لتحديات تربية الحيوانات الحديثة والصناعية)

يعقوب علي برجی

عضو هیئة التدريس فی جامعة المصطفی

* المؤلف المسؤول: dikborji@gmail.com

ملخص:

تتناول هذه الدراسة استكشاف القدرات والنتائج الأخلاقية والآداب الإسلامية في مجال تربية الماشية وتربية الحيوانات، مع مراعاة تحديات تربية الماشية الحديثة والصناعية. واستناداً إلى المصادر الإسلامية الأصيلة، والنصوص الأخلاقية، والدراسات المعاصرة، تُظهر هذه المقالة أنَّ المبادئ الأخلاقية للإسلام يمكن أن تقدم حلولاً لمواجهة التحديات الأخلاقية لتربية الماشية الصناعية. تستخدم هذه الدراسة المنهج الوصفي - التحليلي مع نهج استنباطي. وتشتمل المصادر المستخدمة على القرآن الكريم، والأحاديث الموثقة، والنصوص الأخلاقية الإسلامية، والمقالات العلمية المعاصرة في مجال الأخلاق البيولوجية ورفاهية الحيوانات، وتقارير المنظمات الدولية المتعلقة بتربية الماشية والبيئة. وتشير النتائج إلى أنَّ الالتزام بهذه المبادئ يمكن أن يؤدي إلى تحسين رفاهية الحيوانات، وزيادة الاستدامة البيئية، وتحسين جودة المنتجات الحيوانية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق الإسلامية، تربية الحيوانات الصناعية، الرفق بالحيوان، الاستدامة البيئية، أخلاقيات علم الأحياء

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

منابع:

- شاه حسینی، ع. (۱۳۷۸). ابزار و ترانه‌های کار در عشایر الیکایی گرسار. فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، دوره جدید، ۲(۱۱).
حتی، ح. ن. (۱۴۱۰). الإبل العربية الأصيلة. طرابلس: مؤسسة جروس برس.
صانع، م. ع. (۱۹۸۴). الإبل العربية. کویت: مؤسسة الكويت للتقدم العلمي.
میض، س. ع. (۲۰۰۷). الإبل في التراث الشعبي الفلسطيني. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
رزوقی مرجان، ز. ف. (۲۰۰۳). احوال مصر الاداريه و اقتصاديه و اجتماعيه من التحرير العربي حتى نهايه العصر الراشدي. بغداد: بيت الحكمة.
شیخ مفید، م. ب. م. (۱۴۱۴). الاختصاص (ع. ا. غفاری، تحقیق). بیروت: دارالمفید (چاپ دوم).
فیض کاشانی، م. ب. م. (۱۴۱۸). الأصفی فی تفسیر القرآن (م. ح. درایتی و م. ر. نعمتی، تحقیق). قم: دفتر تبلیغات اسلامی (چاپ اول).
ابن ابی زرع فاسی، ع. ب. (۱۹۷۲). الأنيس المطرب بروض القرطاس فی أخبار ملوک المغرب و تاریخ مدینه فاس. رباط: دار المنصور. عسگری، ا. و فرشادنی، ی. (۱۳۹۹). اهتمام راهبردی قرآن و روایات به صنعت دام. دوفصلنامه علمی قرآن و علم، ۱۴(۲۶)، بهار و تابستان، ۲۳۰-۲۰۷.
حجازی، م. (۱۳۴۸). آینه. تهران: ابن سینا (چاپ هفدهم).
علامه مجلسی، م. ب. م. ت. (۱۴۰۳). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. بیروت: مؤسسة الوفاء (چاپ دوم).
پتروشفسکی، ا. پ. و دیگران. (۱۳۶۶). تاریخ اجتماعی اقتصاد ایران در دوره مغول (آژند، ترجمه). تهران: اطلاعات.
طبری، م. ب. ج. (۱۳۵۲). تاریخ طبری (تاریخ الأمم و الملوک) (ا. پاینده، ترجمه). تهران: انتشارات اساطیر.
ملا جلال یزدی، م. ج. م. (۱۳۶۶). تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال (س. وحیدنی، ویرایش). تهران: انتشارات وحید.
اصطخری، ه. ا. (۱۳۷۴). تاریخ کشاورزی و دامپروری در ایران. تهران: امیرکبیر (چاپ اول).
محرابی، م. و قاسمی، ا. السادات. (۱۳۸۶). تاریخ و فرهنگ شفاهی ملارد قدیم. ملارد: معین‌الدین محرابی (چاپ اول).
پولادی، ح. (۱۳۸۱). تاریخ هزاره‌ها: اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی (ع. کرمانی، ترجمه). تهران.
علامه حلی، ح. ب. ی. (بی‌تا). تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیه. مشهد: مؤسسه آل‌البیت (چاپ اول).
علامه حلی، ح. ب. ی. (بی‌تا). تذکره الفقهاء. مکتبه المرتضویه لإحياء الآثار الجعفریة.
راغب اصفهانی، ح. ب. م. (بی‌تا). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن (غ. خسروی، ترجمه). قم: مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل‌البیت.
شبر، سیدعبدالله بن محمدرضا. (۱۴۱۲ق). تفسیر القرآن الکریم. بیروت: دار البلاغہ.
جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸ش). تفسیر تسنیم (جلد هشتم). قم: اسراء.
طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۷ش). تفسیر جوامع الجامع. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.
هاشمی رفسنجانی، ا. و دیگران. (۱۳۸۶ش). تفسیر راهنما (چاپ اول). قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱ش). تفسیر نمونه (چاپ دهم). تهران: دارالکتب الإسلامیة.
متر، آدم. (۱۳۶۴ش). تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری (رنسانس اسلامی). ترجمه: علیرضا ذکاوتی قراگزلو. تهران: امیرکبیر.
رشیدالدین فضل‌الله همدانی. (بی‌تا). جامع التواریخ (تاریخ مغول). به کوشش: بهمن کریمی. تهران: اقبال.
عاملی، محمد بن حسین. (۱۳۱۲ش). جامع عباسی. اصفهان.
ابن سعید حلی، یحیی بن احمد. (۱۴۰۵ق). الجامع للشرائع. تصحیح: زیر نظر جعفر سبحانی. قم: مؤسسه سید الشهداء.

- جایگاه شتر در زندگی و فرهنگ عشایر شاهسون». (۱۳۸۱ش). فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، ۶(۱-۲)، ۹۳-۸۳.
- نجفی، محمدحسن بن باقر. (۱۳۶۷ش). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام (چاپ سوم). تحقیق: جمعی از محققان. تهران: دار الکتب الإسلامية.
- عمری، عبدالعزيز. (۱۹۸۵م). الحرف و الصناعات فی الحجاز فی عصر الرسول. قطر: مؤسسه الخلیج للنشر و الطباعة.
- عناقره، محمد محمود خلف. (۱۴۲۷ق). الحياة الاقتصادية فی الحجاز فی عصر دولة المماليك ۶۴۸-۹۲۳ق / ۱۲۵۰-۱۵۱۷م. ریاض: داره الملك عبدالعزيز.
- جاحظ، عمرو بن بحر. (۱۳۸۸ق). الحيوان. تحقیق: عبدالسلام هارون. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- بهرامی، تقی. (۱۳۲۸ش). دامپروری خصوصی. تهران.
- فرومند، پرویز. (۱۳۸۶ش). دامپروری عمومی (چاپ پنجم). ارومیه: جهاد دانشگاهی.
- پورفیکوئی، علی، و بازن، مارسل. (۱۳۸۳ش). دامداری و زندگی شبانی در گیلان. ترجمه: سیروس سهامی. رشت: دانشگاه آزاد اسلامی.
- دشتی، سید محمود. (۱۳۸۲ش). دایرةالمعارف قرآن کریم: مقاله «آب» (چاپ سوم). قم: بوستان کتاب.
- عاملی، زین الدین بن علی. (۱۴۱۰ق). الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة. شرح: سید محمود کلانتر. قم: مکتبه الداوری.
- طباطبایی، سیدعلی بن محمدعلی. (۱۴۱۲ق). ریاض المسائل فی بیان الأحکام بالدلائل. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- ابن قیم جوزیه، محمد بن ابی بکر. (بی تا). زاد المعاد فی هدی خیر العباد. بیروت: دارالکتب العربی.
- صالحی شامی، محمد بن یوسف. (۱۴۱۴ق). سبل الهدی و الرشاد فی سیره خیر العباد. تحقیق: عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- میرابوالقاسمی، سید محمد تقی. (۱۳۵۶ش). سرزمین و مردم گیل و دیلم. رشت: طاعتی.
- عاصمی مکی، عبدالملک بن حسین. (۱۳۸۰ق). سمط النجوم العوالی فی انباء الاوائل و التوالی. قاهره: مطبعة السلفیة.
- بیهقی، احمد بن حسین. (بی تا). السنن الکبری. بیروت: دار الفکر.
- شتر: یار دیرین کوچ نشینان کویر». (۱۳۶۹ش). فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، ۱۳، ۸۰-۶۷.
- محقق حلی، جعفر بن حسن. (۱۳۴۶ش). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام. ترجمه: ابوالقاسم بن احمد یزدی. به کوشش: محمد تقی دانش پژوه. تهران: دانشگاه تهران.
- مستوفی، عبدالله. (۱۳۸۴ش). شرح زندگانی من. تهران: زوار.
- بخاری، محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۱ق). صحیح البخاری. بیروت: دار الفکر.
- صمد، واضح. (۱۴۰۲ق). الصناعات و الحرف عند العرب فی العصر الجاهلی. بیروت: المؤسسة الجامعیة للدراسات و النشر.
- ضرب المثل های بختیاری». (۱۳۷۸ش). فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، ۲(۱)، ۳۱۰.
- عشایر و تغییر الگوی دامداری. (۱۳۷۸). فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، دوره جدید، ۲(۱)، ۱۱۸-۱۱۶.
- بررسی وضعیت موجود نظام دامداری عشایر کوچنده کشور. (۱۳۷۸). فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب، دوره جدید، ۲(۳)، ۹۲-۸۰.
- انصاری، زکریا بن محمد. (۱۴۱۸ق). فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- هاشمی رفسنجانی، اکبر و دیگران. (۱۳۸۳). فرهنگ قرآن. قم: بوستان کتاب.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق). قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۳ق). الکافی. تهران: دار الکتب الإسلامیة.
- ابن ادریس حلی، محمد بن منصور. (۱۴۱۰ق). کتاب السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.

- بکری، عبدالله بن عبدالعزیز. (۱۹۶۵). کتاب المغرب فی ذکر بلاد افریقیة والمغرب. ترجمه فرانسوی سلان. پاریس.
- خزاعی، علی بن محمد. (۱۴۱۵ق). کتاب تخریج الدلالات السمعیة علی ما کان فی عهد رسول الله (ص) من الحرف و الصنائع و العمالات الشرعیة. به کوشش احمد محمد ابوسلامه. قاهره.
- بهوتی حنبلی، منصور بن یونس. (۱۴۱۸ق). کشف القناع عن متن الاقناع. تحقیق محمدحسن اسماعیل شافعی. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الاقوال فی وجوه التأویل. تصحیح مصطفی حسین احمد. بیروت: دار الکتب العربی.
- فاضل هندی، محمد بن حسن اصفهانی. (۱۴۱۶ق). کشف اللثام عن قواعد الاحکام. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- سبزواری، محمدباقر بن محمد مؤمن. (۱۴۲۳ق). کفایة الأحکام. تحقیق مرتضی واعظی اراکی. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- متقی هندی، علی بن حسام. (۱۴۰۹ق). کنز العمال فی سنن الاقوال و الأفعال. تحقیق بکری حیانی. بیروت: مؤسسه الرسالة.
- ثعالبی نیشابوری، عبدالملک بن محمد. (۱۹۶۰). لطائف المعارف. قاهره: مطبعة السعادة.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷ق). المبسوط فی فقه الإمامیة. تحقیق محمد باقر بهبودی □ سید محمد تقی کشفی. تهران: المكتبة المرتضویة.
- طبرسی، فضل بن حسن. (بی تا). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. ترجمه جمعی از نویسندگان. تهران: فراهانی.
- مقدس اردبیلی، احمد بن محمد. (۱۴۱۵ق). مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان. تصحیح آقا مجتبی عراقی و دیگران. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- نوی، یحیی بن شرف. (بی تا). المجموع: شرح المَهْدَب. بیروت: دار الفکر.
- برقی، احمد بن محمد. (۱۳۷۱). المحاسن. تصحیح سید جلال الدین حسینی ارموی. قم: دار الکتب الاسلامیة.
- عاملی، سیدمحمد بن علی موسوی. (۱۴۱۰ق). مدارک الأحکام فی شرح شرائع الإسلام. قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- قریبی، ابراهیم بن ابراهیم. (۱۴۲۴ق). مرویات غزوة حنین و حصار الطائف. المدينة: الجامعة الإسلامية.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی عاملی. (۱۴۱۳ق). مسالک الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة.
- موسوی خویی، سید ابوالقاسم بن علی اکبر. (۱۴۲۶ق). المستند فی شرح العروة الوثقی: الصلاة. تقرير مرتضی بروجردي. قم: مؤسسه إحياء آثار الإمام الخوئي.
- ابن حنبل، احمد بن محمد. (بی تا). المسند. بیروت: دار صادر.
- محقق حلی، جعفر بن حسن. (م. ۶۷۶ق). المعتمد فی شرح المختصر (تحقیق زیر نظر: ناصر مکارم شیرازی). قم: مؤسسه سید الشهداء.
- ابن قدامه، عبدالله بن احمد. (م. ۶۲۰ق). المغنی. بیروت: دارالکتب العربی.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (م. ۶۰۶ق). مفاتیح الغیب. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- علی، جواد. (م. ۱۴۰۸ق). المفصل فی تاریخ العرب قبل الإسلام. بیروت □ بغداد: دار العلم للملایین □ مكتبة النهضة.
- شیخ مفید، محمد بن محمد. (م. ۴۱۳ق). المقنعة. تحقیق و نشر: مؤسسه النشر اسلامی. قم: دوم.
- شیخ صدوق، محمد بن علی. (م. ۳۸۱ق). من لا یحضره الفقیه (تحقیق: علی اکبر غفاری). قم: مؤسسه النشر اسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (م. ۷۲۶ق). منتهی المطلب فی تحقیق المذهب. تحقیق و نشر: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی. مشهد: اول.
- خطاب رعینی، محمد بن محمد مغربی. (م. ۹۵۴ق). مواهب الجلیل لشرح مختصر خلیل (تحقیق: شیخ زکریا عمیرات). بیروت: دار الکتب العلمیة.

طباطبائی، سید محمد حسین بن محمد. (م. ۱۴۰۲ق). المیزان فی تفسیر القرآن (ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی.

ابن تغری بردی، یوسف. (م. ۸۷۴ق). النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة. قاهره: ۱۹۷۲م.

مستوفی قزوینی، حمد الله بن ابی بکر. (م. ۷۵۰ق). نزهة القلوب (به کوشش: گای لسترنج). لیدن: ۱۹۱۵م.

شریف ادیسی، محمد بن عبدالله. (م. ۵۶۰ق). نزهة المشتاق فی اختراق الآفاق.

حرکات، ابراهیم. (۱۹۹۶م). النشاط الاقتصادي الإسلامی فی العصر الوسيط. دارالبیضاء.

صالح، صبحی. نهج البلاغه.

حر عاملی، محمد بن حسن. (م. ۱۱۰۴ق). وسائل الشیعة (تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة). تحقیق و نشر: مؤسسه آل‌البیته لإحياء التراث. قم: اول.

سعدونی، مساعد. (۲۰۰۵م). وسوم الإبل فی الجزيرة العربیة: حاضرة وبادیة. ریاض: ۱۴۲۶هـ.

وزان فاسی، حسن بن محمد. (م. ۹۵۶ق). وصف آفریقا (ترجمه از فرانسه: محمد حجبی - محمد اخضر). بیروت: دار الغرب الاسلامی.

مروری بر چالش‌های اخلاقی در تقلبات محصولات دامی: از خوراک دام تا محصولات نهایی

شکوفه شارخی رضای

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده‌های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد،
سازمان ملی استاندارد /

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). مروری بر چالش‌های اخلاقی در تقلبات محصولات دامی: از خوراک دام تا محصولات نهایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، وزارت جهاد کشاورزی.

چکیده:

تقلبات محصولات دامی به یکی از چالش‌های اساسی در صنعت کشاورزی و غذا تبدیل شده است که علاوه بر کاهش کیفیت محصولات، تهدیدی جدی برای سلامت عمومی و اعتماد مصرف‌کنندگان محسوب می‌شود. این پژوهش به بررسی انواع تقلبات در زنجیره تأمین محصولات دامی پرداخته و جنبه‌های اخلاقی، بهداشتی و اقتصادی مرتبط با آن‌ها را تحلیل می‌کند. مواردی از قبیل افزودن مواد غیرمجاز همچون اوره و ملامین به خوراک دام برای افزایش سطح پروتئین ظاهری، استفاده از پرکننده‌های ارزان‌قیمت بدون ارزش تغذیه‌ای، و به‌کارگیری آنتی‌بیوتیک‌ها و هورمون‌های غیرمجاز برای افزایش رشد دام، از جمله انواع تقلبات رایج هستند که در این پژوهش بررسی می‌شوند. این تقلبات نه تنها به تضعیف اصول اخلاقی و کاهش شفافیت در صنعت غذا منجر می‌شوند، بلکه اثرات اقتصادی و بهداشتی گسترده‌ای نیز به همراه دارند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که استفاده از فناوری‌هایی مانند بلاک‌چین و استانداردسازی دقیق‌تر می‌تواند به کاهش این تقلبات کمک کند. همچنین، اعمال نظارت‌های دقیق‌تر و تقویت بازرسی‌ها در تمامی مراحل زنجیره تأمین از جمله پیشنهادات اصلی برای مقابله با این تخلفات است. در نهایت، مقاله به اهمیت ترویج اصول اخلاقی و مسئولیت‌پذیری تولیدکنندگان در راستای حفظ سلامت عمومی و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان به محصولات دامی تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: تقلبات غذایی، خوراک دام، سلامت عمومی، مقاومت دارویی، شفافیت زنجیره تأمین

مقدمه و بیان مسئله:

در دنیای امروز، محصولات دامی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع پروتئین و نیازهای تغذیه‌ای انسان‌ها در زنجیره غذایی جهانی جایگاه ویژه‌ای دارند (FAO, 2021). با این حال، افزایش تقاضا برای این محصولات در کنار فشارهای اقتصادی و رقابت شدید در صنعت غذا، زمینه را برای انواع تقلبات و تخلفات در زنجیره تأمین محصولات دامی فراهم کرده است. این تقلبات می‌توانند منجر به کاهش کیفیت، آسیب به ارزش تغذیه‌ای محصولات و تهدید سلامت مصرف‌کنندگان شوند (Gustavsson et al., 2011).

یکی از رایج‌ترین تقلبات در این صنعت، افزودن موادی همچون اوره و ملامین به خوراک دام است که با هدف افزایش

کاذب سطح پروتئین انجام می شود. طبق مطالعات، این مواد هیچ گونه ارزش تغذیه ای نداشته و می توانند باعث مسمومیت و نارسایی کلیوی در دام شوند (Melgar-Lalanne et al., 2015). علاوه بر این، استفاده بی رویه از آنتی بیوتیک ها و هورمون های غیرمجاز برای تسریع رشد دام ها، مخاطراتی جدی برای سلامت عمومی به همراه دارد. تحقیقات نشان داده است که باقی مانده این مواد در محصولات دامی می تواند منجر به ایجاد مقاومت دارویی در انسان ها شود که امروزه به یکی از نگرانی های جهانی در حوزه سلامت عمومی تبدیل شده است (Van Boeckel et al., 2019). از منظر اخلاقی، تقلبات در محصولات دامی نقض آشکار اصول صداقت و شفافیت در زنجیره تأمین محسوب می شود. این تخلفات، اعتماد مصرف کنندگان به تولید کنندگان مواد غذایی را به شدت کاهش داده و منجر به کاهش تقاضا برای محصولات سالم می شود (Strom, 2020). این مقاله به بررسی انواع تقلبات در محصولات دامی، تأثیرات بهداشتی، اقتصادی و اخلاقی آن ها و نیز راهکارهای مقابله با این چالش ها از طریق تقویت نظارت و استفاده از فناوری های نوین همچون بلاک چین می پردازد.

نتایج و بحث:

نتایج این مطالعه نشان می دهد که تقلبات در محصولات دامی از جمله استفاده از اوره، ملامین، و پرکننده های غیرمجاز در خوراک دام به عنوان روش های رایج، تأثیرات منفی بسیاری بر سلامت عمومی و کیفیت این محصولات دارند. افزودن اوره به خوراک دام برای افزایش کاذب سطح پروتئین، منجر به مشکلات گوارشی و کلیوی شدید و حتی مرگ دام می شود، که این موارد نگرانی هایی جدی در زمینه سلامت مصرف کنندگان ایجاد می کند (Bishop & Hively, 2019). همچنین، استفاده از آنتی بیوتیک ها و هورمون های غیرمجاز برای رشد سریع دام، علاوه بر خطرات برای دام ها، باقیمانده این مواد در محصولات دامی به انسان منتقل شده و ممکن است باعث افزایش مقاومت دارویی شود (Van Boeckel et al., 2019).

در بخش فرآورده های گوشتی نیز استفاده از افزودنی های غیرمجاز مانند نیتريت ها و رنگ های مصنوعی برای افزایش جذابیت ظاهری، به تهدید جدی برای سلامت تبدیل شده است. تحقیقات نشان می دهد که این مواد می توانند اثرات مخرب سلامتی بر مصرف کنندگان داشته باشند (Ellis et al., 2015).

بحث بر سر این نتایج نشان می دهد که نبود شفافیت و نظارت کافی در تولید و عرضه محصولات دامی، به کاهش اعتماد عمومی به صنعت غذا و محصولات آن منجر شده است. برای مقابله با این مشکلات، پیشنهاد می شود که استفاده از فناوری های نوین نظیر بلاک چین برای افزایش شفافیت و قابلیت ردیابی در زنجیره تأمین محصولات دامی اجرا شود. این فناوری می تواند ردیابی دقیق مراحل تولید و توزیع را تسهیل کند و به نظارت بهتر بر کیفیت محصولات کمک کند (Manning & Soon, 2014). علاوه بر این، تدوین و اجرای استانداردهای سختگیرانه تر و تقویت نظارت ها در تمامی مراحل تولید، از راهکارهای ضروری برای کاهش تقلبات و تضمین سلامت محصولات دامی است (Strom, 2020).

مهمترین یافته ها:

۱. خطرات بهداشتی تقلبات خوراک دام: استفاده از موادی مانند اوره و ملامین برای افزایش کاذب سطح پروتئین خوراک دام، می تواند منجر به مشکلات گوارشی و کلیوی شدید و حتی مرگ دام شود. این مسأله تهدیدی جدی برای سلامت مصرف کنندگان است، زیرا این مواد می توانند به زنجیره غذایی انسان منتقل شوند (Bishop & Hively, 2019).

۲. استفاده غیرمجاز از آنتی‌بیوتیک‌ها و هورمون‌ها: به کارگیری آنتی‌بیوتیک‌ها و هورمون‌های غیرمجاز برای تسریع رشد دام، باعث افزایش مقاومت دارویی در انسان می‌شود، که یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های بهداشتی در سطح جهانی است (Van Boeckel et al., 2019).

۳. استفاده از افزودنی‌های غیرمجاز در فرآورده‌های گوشتی: افزودنی‌هایی مانند نیتريت‌ها و رنگ‌های مصنوعی برای بهبود ظاهر محصولات دامی و افزایش جذابیت آن‌ها استفاده می‌شوند که می‌توانند اثرات مخرب سلامتی بر مصرف‌کنندگان داشته باشند (Ellis et al., 2015).

۴. کمبود شفافیت در زنجیره تأمین: نبود نظارت کافی و شفافیت در تولید و عرضه محصولات دامی باعث کاهش اعتماد عمومی به صنعت غذا می‌شود. این کمبود شفافیت به تولیدکنندگان فرصت سوءاستفاده و تقلب می‌دهد (Man-ning & Soon, 2014).

۵. ضرورت فناوری‌های نوین برای نظارت و ردیابی: استفاده از فناوری‌های جدید نظیر بلاک‌چین و استانداردهای سختگیرانه‌تر برای ردیابی محصولات دامی می‌تواند به بهبود شفافیت و کاهش تقلبات کمک کرده و اعتماد مصرف‌کنندگان را بازگرداند (Strom, 2020).

A Review of Ethical Challenges in Food Fraud of Animal Products: From Animal Feed to Final Products

Sharokhi Rezaei Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Corresponding author's Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Food fraud in animal products has become one of the major challenges in the agriculture and food industry, posing a serious threat to public health and consumer trust in addition to reducing product quality. This study examines various types of fraud in the animal product supply chain, analyzing the ethical, health, and economic aspects associated with them. Common types of fraud discussed in this research include the addition of illegal substances such as urea and melamine to animal feed to increase apparent protein levels, the use of cheap fillers with no nutritional value, and the administration of unauthorized antibiotics and hormones to promote animal growth. These fraudulent practices not only undermine ethical principles and transparency in the food industry but also have far-reaching economic and health impacts. The findings of this study indicate that the use of technologies such as blockchain and stricter standardization can help reduce these fraudulent activities. Moreover, implementing tighter controls and strengthening inspections at all stages of the supply chain are key recommendations to counteract these violations. Ultimately, the paper emphasizes the importance of promoting ethical principles and producer accountability to protect public health and enhance consumer trust in animal products.

Keywords: Food Fraud, Animal Feed, Public Health, Antimicrobial Resistance, Supply Chain Transparency

مراجعه حول التحديات الأخلاقية في غش منتجات الثروة الحيوانية: من علف

الحيوانات إلى المنتجات النهائية

شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعات الأغذية، في كيمياء المواد الغذائية، في معهد بحوث الصناعات الغذائية ومنتجات الزراعة، في معهد

الأبحاث التابع لمنظمة المعايير الوطنية

المؤلف المسؤول: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

أصبحت حالات الغش في منتجات الثروة الحيوانية من التحديات الأساسية في صناعة الزراعة والأغذية، حيث تُهدد بوجود المنتجات وتُشكل خطراً كبيراً على الصحة العامة وثقة المستهلكين. يتناول هذا البحث دراسة أنواع الغش المختلفة في سلسلة توريد منتجات الثروة الحيوانية، وتحليل الجوانب الأخلاقية والصحية والاقتصادية المتعلقة بها. تشمل هذه الحالات إضافة مواد غير قانونية مثل البوربا والميلامين إلى علف الحيوانات لرفع مستوى البروتين الظاهري، واستخدام مواد حشو منخفضة التكلفة وعديمة القيمة الغذائية، واستخدام المضادات الحيوية والهرمونات غير المصرح بها لتسريع نمو الحيوانات. لا تؤدي هذه الأساليب إلى إضعاف المبادئ الأخلاقية وتقليل الشفافية في صناعة الأغذية فحسب، بل تحمل أيضاً آثاراً اقتصادية وصحية واسعة النطاق. تُوضح نتائج الدراسة أن استخدام تقنيات مثل سلسلة الكتل (blockchain) والمعايير الدقيقة يمكن أن يُسهم في تقليل هذه الحالات من الغش. كما أن فرض رقابة أكثر دقة وتعزيز عمليات التفتيش في جميع مراحل سلسلة التوريد تُعد من الاقتراحات الرئيسية لمكافحة هذه الانتهاكات. وفي الختام، تؤكد المقالة على أهمية تعزيز المبادئ الأخلاقية وتحمل المنتجين لمسؤولياتهم من أجل الحفاظ على الصحة العامة وزيادة ثقة المستهلكين بمنتجات الثروة الحيوانية.

مراجع:

- Moore, J. C., Spink, J., & Lipp, M. (2012). Development and application of a database of food ingredient fraud and economically motivated adulteration from 1980 to 2010. *Journal of Food Science*, 77(4).
- Johnson, R., Marvin, H. J. P., Van der Fels-Klerx, H. J., et al. (2020). Factors influencing milk fraud across the dairy supply chain: An overview of fraud vulnerability points in milk production. *International Journal of Dairy Technology*, 73(1), 45–54.
- Galvin-King, P., Haughey, S. A., & Elliott, C. T. (2018). Herb and spice fraud: The drivers, challenges, and detection. *Food Control*, 83, 69–77.
- Reed, S., Gould, D. W., & Michael, C. A. (2017). Antimicrobial resistance and food safety: A review. *Foodborne Pathogens and Disease*, 14(11), 637–648.
- Manning, L., & Soon, J. M. (2016). Food safety, food fraud, and food defense: A fast-evolving literature. *Journal of Food Science*, 81(4).

جایگاه و نقش تفکر و تحلیل سیستمی در تحقق کشاورزی اخلاق مدار

سعید صوفی زاده^۱ و اسکندر زند^۲

۱. عضو هیات علمی گروه اکرواکولوژی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۲. عضو هیات علمی بخش تحقیقات علف های هرز، موسسه تحقیقات گیاه پزشکی کشور، تهران

نحوه ارجاع به این مقاله:

صوفی زاده، س. و زند. ا. (۱۴۰۳). جایگاه و نقش تفکر و تحلیل سیستمی در تحقق کشاورزی اخلاق مدار. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

حوزه تفکر سیستمی و آنالیز سیستم دستخوش تکامل قابل توجهی شده است و اکنون به عنوان یکی از تأثیرگذارترین روش ها برای مدیریت پیچیدگی های دنیای امروز در حال ظهور است. تفکر سیستمی طیف متنوعی از روش ها و رویکردها را برای به دست آوردن بینشی ارزشمند در اختیار افراد و سازمان ها قرار می دهد. نظام کشاورزی و غذا از جمله پیچیده ترین نظام های موجود در کره زمین هستند و به واسطه رابطه متقابل آن با سایر نظام ها از جمله نظام های اقتصادی، اجتماعی، منابع طبیعی و محیط زیست پیچیدگی آن به مراتب می شود. روند فعلی تولید غذا در جهان، که از مسیر کشاورزی رایج عبور می کند، در کنار نقاط مثبت فراوان آسیب های جدی را نیز به اکوسیستم های گیاهی، جانوری، طبیعی و انسانی وارد آورده است، به طوری که طی سال های اخیر به دورتر شدن از روندی اخلاق مدار و مسئولانه محکوم شده است. یکی از راه کارهای توقف روندهای فعلی و تغییر جهت آن، پیاده سازی اخلاق حرفه ای در سرتاسر زنجیره ارزش این نظام و با نگرش فراگیر در تمام سطوح جامعه از دولت تا مردم است. مقاله حاضر سعی بر آن دارد تا بر نقش و قابلیت تفکر سیستمی و آنالیز سیستم به عنوان دو حوزه دانشی بسیار ارزشمند و مهم در راستای جریان سازی اخلاق حرفه ای در سرتاسر زنجیره ارزش کشاورزی و غذا تأکید نماید.

کلمات کلیدی: نظام کشاورزی و غذا، اخلاق، کشاورزی مسئولانه، تنوع زیستی، آب.

۱- مقدمه:

پیشرفت و توسعه کشاورزی در طی قرن بیستم، با افزایش چشم گیر تولیدات این بخش و عمدتاً از طریق افزایش بهره برداری از اراضی، استفاده از منابع فسیلی، افزایش نیروی کار، بهبود نوآوری های تکنولوژیک و افزایش مهارت کشاورزان حاصل شده است. با این وجود، چنین دستاوردهای بزرگی در سایه آثار منفی ناشی از چنین پیشرفت و توسعه ای قرار گرفته است. از جمله نگرانی های حال حاضر در این زمینه می توان به توزیع نابرابر غذا و درآمد در سطوح محلی، منطقه ای و جهانی، زوال تنوع زیستی، کاهش ذخایر آبی و آثار جانبی استفاده از فناوری هایی مانند بیوتکنولوژی اشاره کرد. در رابطه با دیدگاه افراد مختلف در رابطه با این موضوع، آن ها را می توان به سه گروه تقسیم کرد. گروه اول عمدتاً در برگیرنده آن دسته از افرادی است که نظر کاملاً مثبت در رابطه با پیشرفت های صورت گرفته در بخش کشاورزی و وضعیت فعلی آن دارند و معتقد هستند که بخش کشاورزی و مسیر حرکت آن موفق بوده و توانسته است تولیدات غذایی را به میزان کافی افزایش دهد. گروه دوم عمدتاً در برگیرنده افرادی است که بر آثار منفی ناشی از پیشرفت های فعلی در

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بخش کشاورزی متمرکز شده‌اند و معتقد هستند که آثار منفی چنین پیشرفتی، جنبه‌های مثبت ناشی از آن را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. افراد ذیل این گروه عمدتاً در زمره مدافعین تنوع زیستی، منابع طبیعی و منابع پایه طبقه‌بندی می‌شوند. گروه سوم حد واسط بین این دو گروه هستند و رویکردی میانه به موضوع افزایش تولیدات در بخش کشاورزی و حفاظت از منابع پایه و طبیعی دارند، هرچند معمولاً اظهار نظر شفافی در این رابطه نمی‌کنند و نظرات آن‌ها با ابهام همراه است. واگرایی دیدگاه‌ها در این رابطه به خودی خود سبب پیچیده شدن موضوع می‌شود، اما این مسئله زمانی پیچیده‌تر می‌شود که به این موضوع توجه گردد که نمی‌توان به بخش کشاورزی به‌طور مستقل نگاه کرد بلکه کشاورزی با سایر ابعاد توسعه‌ای در یک جامعه قویاً در ارتباط تنگاتنگ قرار دارد.

شاید اساسی‌ترین فشاری که از نحوه تولید غذا و چگونگی تغذیه ما ناشی می‌شود، موضوع تغییر کاربری اراضی است که طی آن زیستگاه‌های طبیعی و نیمه طبیعی به مزارع و مراتع تبدیل می‌شوند. در بسیاری از نقاط جهان این روند کماکان با سرعت ادامه دارد، به ویژه در مناطقی که جنگل‌های استوایی و ساواناها در کنار مناطق کشاورزی قرار دارند، به‌طوری‌که سالانه حدود ۱۲۰۰۰۰ کیلومترمربع جنگل عمدتاً با انواع مختلف محیط‌های مرتبط با تولید غذا جایگزین می‌شوند (WRI, 2019). تخمین زده می‌شود که انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از جنگل‌زدایی در مناطق گرمسیری، بیشتر از حجم انتشار این گازها در اتحادیه اروپا و تقریباً معادل با انتشار گازهای گلخانه‌ای در ایالات متحده آمریکا است (WRI, 2018). آتش‌سوزی‌هایی که در سراسر حوضه آمازون در برزیل به وقوع پیوسته است، یکی از مثال‌های تأسف‌بار در این زمینه است که علت اصلی آن تخریب جنگل‌های آمازون با هدف گسترش مراتع با هدف تأمین علوفه دام سنگین و تولید سویا بوده است.

به دنبال تخریب جنگل‌ها و تغییر کاربری اراضی، به تدریج در برخی از مناطق شاهد آن هستیم که در طی زمان تمایل به صنعتی شدن بیش از پیش کشاورزی افزایش پیدا کرده است و این موضوع سبب شده است تا نظام‌های تک کشتی مقیاس‌بزرگ فشار مضاعفی را بر جمعیت حیات‌وحش که از تغییر کاربری اولیه اکوسیستم‌های طبیعی به عرصه‌های کشاورزی جان سالم به در برده بودند، وارد آورد. این موضوع علت اصلی تخمین صورت گرفته از سوی هیات بین‌الدول علمی سیاستی تنوع زیستی و خدمات اکوسیستمی در رابطه با در معرض انقراض بودن حدود یک میلیون گونه در سراسر کره زمین است (IPBES, 2019). در واقع، اگر به فشارهایی که باعث کاهش جمعیت حیات‌وحش در سراسر جهان می‌شود نگاهی بیاندازیم، در حدود ۶۰ درصد از نابودی حیات‌وحش را می‌توان در رابطه با غذایی که می‌خوریم و نحوه تولید این غذا جستجو کرد (Barrett et al., 2018).

کاهش مداوم جمعیت حیات‌وحش در بسیاری از نقاط جهان، علی‌رغم طی شدن سال‌های متمادی از تخریب جنگل‌ها و تبدیل آن‌ها به عرصه‌های تولید، ناشی از استفاده زیاد از آفت‌کش‌ها، استفاده بی‌رویه از کودهای شیمیایی، گسترش تک کشتی در مقیاس وسیع و از بین رفتن باقیمانده عرصه‌های نیمه طبیعی مانند پرچین‌ها، مراتع و تالاب به دلیل فشرده‌سازی رو به افزایش عرصه‌های تولید کشاورزی است.

البته، این تنها حیات‌وحش نیست که تحت تأثیر گسترش کشاورزی صنعتی قرار گرفته است. عملیات کشاورزی اغلب منجر به تخریب بیش از پیش محیط‌زیست، از جمله آسیب به خاک می‌شود. در حدود ۲۴ میلیارد تن خاک سطح‌الارض مزارع به دلیل فرسایش‌های بادی و آبی و عمدتاً در مسیر رودخانه‌ها به داخل اقیانوس‌ها رها می‌شوند (UNCCD, 2017). علاوه بر از دست رفتن خاک مزارع، این سیستم‌های حیاتی و پیچیده اکولوژیک در معرض فشرده شدن ناشی از تردد ماشین‌آلات کشاورزی و سُم دام‌ها، شور شدن و همچنین از دست رفتن و کاهش ماده آلی هستند. ماده آلی خاک متشکل

از موجودات زنده (از قبیل میکروب‌ها، کرم‌ها و قارچ‌ها) و بقایای موجودات زنده (مانند پوشش گیاهی مرده در حال تجزیه و انباشته شدن همانند آنچه در خاک‌های پیت مشاهده می‌شود) تشکیل شده است و برای کارکرد یک خاک سالم، از جمله برقرار ماندن چرخه عناصر غذایی که متضمن رشد مطلوب گیاه است ضروری است.

علاوه بر تخریب جنگل‌ها، به عنوان یکی از عوامل اصلی انتشار گازهای گلخانه‌ای، که روزی در آن‌ها درختان مختلف در حال رشد بوده است، کاهش ماده آلی خاک نیز باعث انتشار گاز دی‌اکسید کربن در مقیاس گسترده می‌شود (Lal, 2014). هر چه این جزء غنی از کربن خاک در اثر فعالیت‌های کشاورزی رایج از دست برود، دی‌اکسید کربن بیشتری در جو آزاد می‌شود. در مقیاس جهانی، تخمین زده می‌شود که بین یک چهارم تا یک سوم انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از تغییر کاربری اراضی به دلیل جنگل‌زدایی و کاهش ماده آلی خاک ناشی می‌شود (IPCC, 2019).

کاهش ماده آلی خاک نه تنها به تغییر اقلیم دامن می‌زند، بلکه منجر به کاهش تاب‌آوری خاک در برابر تغییرات در حال وقوع می‌شود. به عنوان مثال، توان ذخیره‌سازی آب در خاک‌هایی که ماده آلی بیشتری دارند از خاک‌هایی که ماده آلی کمتری دارند بیشتر است. بنابراین، گیاهان زراعی که در خاک‌های سالم‌تر رشد می‌کنند، نسبت به محصولات که در خاک‌های تخریب‌شده کشت می‌شوند، از توان بیشتری برای تحمل و مقابله با خشکی برخوردار هستند. همچنین، مناطق شهری و نیز مناطق هم‌مجاور با مناطق تخریب‌شده، آسیب‌پذیری بیشتری نسبت به خطر سیلاب دارند زیرا خاک این مناطق قابلیت نفوذ کمتری نسبت به آب داشته و مستعد جاری شدن آب و تولید سیلاب هستند.

آنچه که شاید بیش از هر موضوع دیگری نمایان‌گر مسیر فعلی کشاورزی باشد این است که از سال ۲۰۰۰ به بعد سطح اراضی زراعی جهان علی‌رغم مقیاس گسترده تغییر کاربری اراضی که از این سال به وقوع پیوسته است تقریباً ثابت باقی‌مانده است (Alexandratos & Bruinsma, 2012). این واقعیت ساده نشان می‌دهد که ما چگونه آغازگر فرایند تخلیه زمین و کاهش سلامت خاک و نیز تخریب خاک‌ها به واسطه کشاورزی ناپایدار قبل از بهره‌برداری از خاک‌های جدید بوده‌ایم. آتش‌سوزی‌های اخیر در سراسر آمازون نشان‌دهنده چنین روندی است، به طوری که کماکان شاهد جنگل‌زدایی در اراضی هستیم که در حال حاضر ده‌ها میلیون هکتار از گستره آن به تازگی و به دلیل عملیات کشاورزی تخریب شده است

(Montgomery, 2012). دامنه تأثیر کشاورزی بر سلامت خاک بسیار زیاد است. امروزه، ما به نقطه‌ای رسیده‌ایم که یک سوم خاک مزارع به شدت تخریب شده است و این روند کماکان ادامه دارد. ده‌ها میلیون هکتار از خاک‌های زراعی به دلیل کشاورزی ناپایدار تخلیه شده‌اند.

در کنار خشکی‌های کره زمین، نقش اقیانوس‌ها در تأمین غذای انسان‌ها را نیز نباید فراموش کنیم. سالانه حدود ۹۰ میلیون تن غذای دریایی از گونه‌های وحشی آبی را از اقیانوس‌ها صید می‌کنیم

(Hannesson, 2014) که منجر به آسیب‌های اکولوژیکی مهمی می‌شود که از جمله آن‌ها می‌توان به تخریب زیستگاه بستر دریا توسط ترال‌ها و صید و به دام افتادن گونه‌های غیرهدف مانند آلباتروس‌ها، لاک‌پشت‌ها و دلفین‌های در معرض انقراض اشاره کرد. علاوه بر این، در برخی از مناطق، آبی‌پروری غیراصولی گونه‌هایی نظیر قزل آلا، میگو و صدف ماهیان فشارهای شدید اکولوژیک مانند آلودگی و از بین رفتن زیستگاه را سبب شده‌اند.

منابع آلاینده یکی دیگر از رهاوردهای منفی زندگی امروزی بشر و چگونگی تغذیه ایشان است. در این رابطه، محیط‌زیست دریایی کره زمین نیز تحت تأثیر نظام غذایی ما و در معرض رهاسازی و یا انتقال زباله‌های پلاستیکی به کار رفته در بسته‌بندی مواد غذایی هستند که در نهایت وارد اقیانوس شده و در آنجا انباشته می‌شوند. تخمین زده می‌شود

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

که سالانه هشت میلیون تن پلاستیک به دریا رها می‌شود که بخش عمده‌ای از آن از طریق رودخانه‌ها انتقال می‌یابند (Jambeck et al., 2015). افزایش بسته‌بندی پلاستیکی در رابطه با کالاهای غذایی و نوشیدنی‌ها، به همراه نبود یا وجود تأسیسات ضعیف مدیریت پسماند به‌ویژه در کشورهایی که در آن‌ها مصرف این کالاهای بسته‌بندی‌شده با سرعت زیادی رو به افزایش است، بر بار فزاینده زباله‌های مضر اکولوژیکی می‌افزاید. برخی از قطعات بزرگ‌تر این زباله‌ها مستقیماً توسط پرندگان، پستانداران و خزندگان مصرف می‌شوند و باعث مرگ آن‌ها می‌شوند، در حالی که قطعات کوچک‌تر توسط موجودات زنده با قابلیت فیلتر کردن غذای ورودی وارد شبکه‌های غذایی می‌شوند که عواقبی را برای اکوسیستم‌های دریایی به دنبال دارند که هنوز به‌طور کامل شناخته نشده است. علاوه بر این، محیط‌زیست دریایی تحت تأثیر مواد پلاستیکی و نایلونی حاصل از وسایل ماهیگیری دورریخته‌شده قرار می‌گیرد که مجدداً به سیستم غذایی انسان‌ها مربوط می‌شود. در این رابطه، ۴۶ درصد از مواد پلاستیکی و نایلونی موجود در اقیانوس آرام شمالی ناشی از تورهای ماهیگیری است (Lebreton et al., 2018).

۲- پارادایم‌های حوزه علوم کشاورزی و اخلاق:

در طول بیشتر تاریخ طولانی خود (۱۰۰۰۰ سال پیش یا بیش از ۴۰۰۰۰ بر اساس Tudge, 1998)، کشاورزی یک هنر (بر پایه دست) بوده است و در اکثر موارد هنوز هم هست و ریشه در تجربه، سنت و دانش مردمان عادی دارد که و حوزه‌ای بسیار ماهرانه و اثربخش است. از زمان آغاز کشاورزی، این بخش روز به روز از فناوری‌های هوشمندانه‌تری استفاده کرده است (ابزارهایی مانند سنگ، چوب، شاخ و سپس برنز و در نهایت آهن؛ و قدرت باد، آب و جانوران). اما تنها در طی چند صد سال گذشته بوده است که بخش کشاورزی از دانش و روش‌های علمی به آن مفهومی که در دانشگاه‌ها و نهادهای آکادمیک گسترش یافته است (دانش مبتنی بر اندازه‌گیری، آزمایش و فرضیه‌های قابل آزمون) شروع به بهره‌برداری کرده است. نتیجه علمی شدن کشاورزی این بوده است که طیف گسترده‌ای از فناوری‌های علم‌پایه که به‌طور کلی آن‌ها را تحت عنوان فناوری پیش‌رفته (High-technology) می‌شناسیم ظهور کرده است (در نقطه مقابل فناوری‌های سنتی دست‌پایه که به آن‌ها اشاره‌ای شد). دو دانشمند به نام‌های یوستوس فُن لیبیگ (۱۸۷۳-۱۸۰۳) در آلمان و جان بنت لاوز (۱۹۰۰-۱۸۱۴) در انگلستان و در اواسط قرن ۱۹، در زمره اولین دانشمندان حقیقی کشاورزی در این رابطه بوده‌اند. از طرف دیگر، تولید کود شیمیایی را نیز می‌توان به عنوان اولین مثال‌های آغاز ورود فناوری‌های پیش‌رفته به عرصه کشاورزی در نظر گرفت (Tudge, 2021).

امروزه، عملیات کشاورزی به‌طور فزاینده‌ای توسط علم و فناوری‌های پیش‌رفته هدایت می‌شود. اما علمی که امروزه از آن در عرصه کشاورزی استفاده به عمل می‌آید مربوط به دو حوزه اساساً متفاوت است که بیانگر دو پارادایم مختلف در حوزه علوم کشاورزی است. هر دو این پارادایم‌ها دارای ریشه‌های عمیق فلسفی و پیامدهای عظیم در ابعاد اکولوژیکی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، روان‌شناسی، اخلاقی و در واقع متافیزیکی هستند. پارادایم اول به‌طور فزاینده و آشکاری مبتنی بر فناوری‌های پیش‌رفته است و همان چیزی است که اکثریت مردم (از جمله اکثر دانشمندان کشاورزی، کشاورزان بزرگ‌مقیاس و سیاست‌گذاران) آن را واقعاً پیش‌رفته و اساس سیاست‌های آینده می‌دانند. در مقابل، پارادایم دوم به وضوح ریشه در رویه‌های سنتی دارد و قرابت ظاهری کمتری با فناوری‌های پیش‌رفته داشته و حداقل تا سال‌های اخیر معمولاً به نوعی قدیمی مسلک اما جذاب (اگر نگوئیم قهقهه‌رایی) در نظر گرفته شده است. نکته مهم اینجاست که حقیقتاً پارادایم دوم است که نشان‌دهنده پیش‌رفته‌بودن (مدرنیته) حقیقی است و همان چیزی است که امروزه جهان چنانچه هدفش تأمین

آینده پایدار و بلندمدت لذت بخش روی کره زمین است بدان نیازمند می باشد. به نظر زمان آن رسیده است که از فروپاشی اکولوژیکی که در حال حاضر و با رویکردهایی فعلی اجتناب ناپذیر به نظر می رسد جلوگیری شود و چرخشی در روند آینده این بخش به وجود آید.

بر همین اساس، مدتی نه چندان طولانی است که در جامعه بین الملل و نیز در نزد دانشمندان علوم کشاورزی این احساس و خواسته به وجود آمده است که مسائل اجتماعی و اخلاقی نیز باید در این بخش مورد توجه جدی تر قرار گرفته شوند تا از فروپاشی هایی که به آن ها اشاره شد ممانعت به عمل آورده شود (Kunsch et al., 2007).

پیام اصلی ما این است که موضوعات اخلاقی مهم حال حاضر، مربوط به وضعیت کنونی و مشکلات به خصوصی است که جوامع امروزی (مشمول بر سازمان های تجاری، جوامع انسانی مختلف و نهادهای چندملیتی/فراملی که به طور کلی از آن ها تحت عنوان اکوسیستم های انسانی نام برده می شود) با آن ها دست به گریبان هستند. با توجه به شرایط حال حاضر جهان، دو چالش عمده در مسیر دستیابی به پایداری جوامع بشری عبارت اند از:

- افزایش رقابت در بازار جهانی شده، ایجاد خشونت ساختاری و توزیع ناعادلانه ثروت در سراسر جهان.
- زوال سریع محیط زیست از نظر تنوع زیستی، فراهمی منابع تجدیدناپذیر و تهدید دائمی ناشی از تغییر اقلیم که امروزه به طور گسترده مورد توجه قرار گرفته اند.

بر اساس آنچه تاکنون مطرح شد می توان بیان داشت که چالش اصلی در قرن بیست و یکم موفقیت در گنجاندن اصول اخلاقی و شاخص های مسئولانه عمل کردن در فرایند توسعه پایدار در اکوسیستم های مختلف در مفهوم عام آن و نه تنها در اکوسیستم های طبیعی بلکه در تمامی اکوسیستم های انسانی که بخشی از آن هستند، می باشد. زیرا در حوزه فناوری، که از آن تحت عنوان سخت افزار نام می بریم، بشر به پیشرفت های بسیار زیادی در عرصه کشاورزی و تولید غذا دست پیدا کرده است و از این بابت نگرانی کمتری در قرن ۲۱م وجود دارد. آن چیزی که سبب ایجاد نگرانی جدی در رابطه با پیشرفت ها و فناوری های تولید شده گردیده است عمدتاً متمرکز بر نحوه استفاده از این فناوری ها، حدود و نحوه ای که بشر به خود در بهره برداری از این فناوری ها اجازه داده است، نگاه کوتاه مدت به منافع جمعیت فعلی، نگرش غالب در بهره برداری بی رویه از منابع طبیعی و پایه و حرص و طمع در استفاده نادرست از این فناوری ها به قیمت ایجاد عدم تعادل در جوامع انسانی، گیاهی، جانوری و میکروبی است که از آن ها تحت عنوان چالش های نرم افزاری این حوزه می توان نام برد. یکی از رویکردها و ابزارهای بسیار مهم که ما را در حرکت دادن بخش کشاورزی و تولید غذا به سمت پیاده سازی اخلاق در این عرصه کمک می کند، آشنایی با تفکر سیستمی و آنالیز سیستم به عنوان دو حوزه دانشی بسیار مهم که منشأ خدمات و آثار مختلفی در تمامی عرصه ها از جمله در عرصه کشاورزی مسئولانه و اخلاق مدار هستند می باشند. بخش کشاورزی کشور هنوز نتوانسته است از توان بالقوه این دو حوزه به نحو مطلوب استفاده به عمل بیاورد که امید است مقاله حاضر بتواند سرآغازی بر این کار باشد.

۳ لزوم به کارگیری تفکر سیستمی:

ذی نشان عرصه سیاست و جامعه، حداقل در اصول، به این توافق رسیده اند که ماهیت پیچیده مشکلات اجتماعی و اکولوژیک که کشاورزی و غذا را تحت تأثیر قرار می دهند، از قبیل ناامنی غذایی، فقر، از دست رفتن تنوع زیستی، جنگل زدایی، کمبود منابع آب و گرم شدن کره زمین (Batie, 2008; Dentoni et al., 2012)، مستلزم همکاری بین

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بخشی میان بخش خصوصی، سیاست‌های دولتی و فعالیت‌های مردمی است (Waddock et al., 2015; Bansal et al., 2021; Williams et al., 2021).

با افزایش توجه دولت‌ها و جامعه جهانی به درک نقش کشاورزی و سیستم‌های غذایی در دستیابی به امنیت غذایی پایدار و اخلاق‌مدار، جوامع تحقیقاتی در هر دو زمینه با دقت بیشتری بر درک ارتباط بین کشاورزی و نتایج و آثار آن بر امنیت غذایی و نیز سایر ابعاد جامعه از دولت تا مردم تمرکز کرده‌اند. این امر منجر به ایجاد بسیاری از چارچوب‌های مفهومی جدید شده است که کشاورزی و امنیت غذایی را با یکدیگر مرتبط می‌کنند و اغلب مبنایی برای تعیین اهداف یا اولویت‌های پژوهشی و سیاستی در نظر گرفته می‌شوند. این چارچوب‌های مفهومی بیانگر رابطه بین کشاورزی و امنیت غذایی با مجموعه‌ای از نظریه‌ها و مفاهیم بر گرفته از رشته‌های مختلف دانشگاهی است که با کشاورزی، امنیت غذایی و یا هر دو در ارتباط هستند. برای تغییر جهت به سمت سیستم‌های غذایی پایدار و اخلاق‌مدار لازم است برخی از رویکردها و مفاهیمی که تا این مقطع زمانی به کار گرفته می‌شده‌اند تغییر کنند به طوری که بتوانند پیچیدگی نظام‌های غذایی، ناهمگنی آن‌ها در زمان و مکان و وجود بازخوردهای خطی و غیرخطی را مدنظر قرار دهند (Nicholson et al., 2021).

اصول و معیارهای تفکر سیستمی و آنالیز سیستم‌ها ابزار مناسبی را برای ارزیابی و بهبود چارچوب‌هایی که کشاورزی را با امنیت غذایی و سایر وجوه توسعه‌ای کشور مرتبط می‌کنند، فراهم می‌نمایند. تفکر سیستمی و آنالیز سیستم‌ها دو حوزه‌ای هستند که می‌توانند به درک بهتر روابط علی و معلولی بین اجزای مختلف نظام کشاورزی و غذا آثار و نتایج آن بر امنیت غذایی کمک شایان توجهی را نمایند. این حوزه‌های دانشی توانایی در نظر گرفتن پویایی موجود در سیستم و همچنین روابط غیرخطی که بین اجزا و بخش‌های مختلف سیستم وجود دارد را دارا هستند.

۴- تفکر سیستمی و آنالیز سیستم چیست؟

تفکر سیستمی یک حوزه دانشی است که هدف آن بررسی چگونگی ارتباط بین اجزای مختلف یک سیستم است. ما اغلب هنگام اجرای یک پژوهش و تفسیر آن تلاش می‌کنیم تا بین متغیرهای مختلف رابطه منطقی برقرار کنیم. در زمانی که در مورد چگونگی وقوع یک رویداد صحبت می‌کنیم، خواه این رویداد بیماری همه‌گیر، جنگ یا سایر فرآیندهای اجتماعی، بیولوژیکی یا فیزیکی باشد در حقیقت در حال استفاده از یک مدل ذهنی در مورد نحوه ارتباط بین اجزای مختلف هستیم. با این حال، تفکر سیستمی به جای استفاده از مدل‌های ضمنی و مبهم (که غالباً بر پایه مفروضات نه‌چندان شفاف و عدم وجود پشتوانه داده‌ای بنا نهاده می‌شوند)، از مدل‌های شفاف که مفروضات آن می‌توانند بر پایه جمع‌آوری داده آزمون شده و توسط دیگران نیز قابل تکرار هستند بهره می‌برد. کلمه system از واژه یونانی sunístánai به معنای "ایستادن در کنار یکدیگر" مشتق شده است (Peters, 2014). سیستم بخشی از جهان واقعیت است که دارای اجزایی است که با یکدیگر در ارتباط متقابل هستند و در راستای هدفی مشخص عمل می‌کنند. بنابراین، هدف از تفکر سیستمی این است که جهان واقعیت، اجزای آن و اثرات متقابل درون و بین سطوح مختلف آن را بهتر بشناسیم.

در ارائه نتایج تمامی طرح‌های پژوهشی، خواسته یا ناخواسته، در حال استفاده از یک مدل هستیم، خواه آن مدل یک مدل فیزیکی به کار رفته در انجام آزمایش، یا یک مدل آماری که برای تخمین روابط بین متغیرها استفاده شود، و یا یک مدل مفهومی که نحوه ارتباط بین اجزا را مشخص نماید باشد. بنابراین، مشاهده می‌کنیم که یک مدل، در ساده‌ترین تعریف آن، شکل ساده شده و فشرده شده یک موضوع، پدیده طبیعی و یا سیستم است.

تفکر سیستمی ریشه‌های متعددی در رشته‌های مختلفی مانند علوم زیستی، انسان‌شناسی، فیزیک، روان‌شناسی، ریاضیات، مدیریت و علوم کامپیوتر دارد. این اصطلاح با نام برخی از دانشمندان آجین شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به زیست‌شناس لودویگ فون برتالانفی که نظریه سیستم عمومی را ارائه داد، روان‌پزشک راس اشبی و انسان‌شناس گرگوری بکسون که از پیش‌گامان حوزه سایبرنتیک بود و نیز جی فارستر، مهندس کامپیوتری که مبدع حوزه دینامیک سیستم‌ها بود، نام برد. تفکر سیستمی دارای این مزیت است که می‌تواند ذی‌نقشان، ذی‌نفعان، دانشمندان و اندیشمندان حوزه‌های مختلف دانشی را گرد هم آورد و بدین‌سان امکان انتقال روش‌های علمی و تجربیات از یک حوزه دانشی به حوزه دانشی دیگر و نیز داخل و بین مرزهای سیستم را فراهم آورد.

در غرب، لودویگ فون برتالانفی (۱۹۰۱-۱۹۷۲) به‌طور کلی به‌عنوان پدر نظریه سیستم‌های عمومی (General Systems Theory) شناخته می‌شود. او اولین بار این مفهوم را در سال ۱۹۳۷ در دانشگاه شیکاگو معرفی کرد. فلسفه تفکر سیستمی لودویگ فون برتالانفی انقلابی در درک پدیده‌های پیچیده ایجاد کرده است. به گفته وی، اگر تمرکز خود را به نگرستن به جهان به‌عنوان یک کل سازمان یافته معطوف کنیم و به هم پیوستگی و وابستگی متقابل همه اجزاء را بشناسیم، آنگاه می‌توانیم شروع به درک ماهیت واقعی پدیده‌ها به شیوه‌ای جامع‌تر کنیم. فلسفه سیستم برتالانفی با ریشه‌های خود در زیست‌شناسی، به دنبال شناسایی اصولی است که برای تمامی انواع سیستم‌ها صرف نظر از فیزیکی، بیولوژیکی یا اجتماعی بودن آن‌ها صدق کنند (Capra and Luisi, 2014; Jackson, 2022). این رویکرد وحدت علم را ترویج می‌کند و به رسمیت شناختن هم‌شکلی بین انواع مختلف سیستم‌ها را بیش از پیش نشان می‌دهد. فراوان با سایر مؤلفه‌ها و بخش‌ها مانند به‌طور کلی، فلسفه تفکر سیستمی برتالانفی به‌طور قابل توجهی بر پژوهش‌ها، عملیات و نظریه‌های طیف گسترده‌ای از حوزه‌های علمی تأثیر گذاشته است و همچنان نیز الهام‌بخش مسیرهای جدیدی برای درک دنیای اطراف ما محسوب می‌شود.

حوزه آنالیز و مدل‌سازی سیستم‌ها و کاربرد آن‌ها در بخش کشاورزی سابقه‌ای بیش از شش دهه قبل دارد، به‌طوری‌که امروزه بسیاری از این مدل‌ها به خوبی توسعه یافته و به بلوغ رسیده‌اند و بنابراین برای خلق چارچوب‌های مفهومی مناسب هستند. توان بالقوه دانش مدل‌سازی سیستم‌ها در توسعه چارچوب‌های مفهومی (که عموماً تلفیقی از رشته‌های مختلف دانشگاهی هستند) در ارتباط با آثار و تبعات چگونگی دستیابی به امنیت غذایی سبب می‌شود تا انگیزه و ضرورت لازم برای مدنظر قرار دادن این حوزه دانشی در تصمیم‌سازی‌ها بیش از پیش نمایان شود.

بر این اساس لازم است تا نسبت به افزایش آگاهی همگان در رابطه با توان به‌کارگیری تفکر سیستمی و تئوری سیستم‌ها در دستیابی به امنیت غذایی پایدار و اخلاق‌مدار گام‌های جدی برداشته شود. ذکر این نکته نیز ضروری است که نگاه نگارندگان مقاله حاضر به امنیت غذایی فراتر از تنها تولید محصولات کشاورزی و تأمین کالری مورد نیاز حال حاضر انسان است و سایر ابعاد متصور بر چگونگی دستیابی به امنیت غذایی پایدار که علاوه بر تأمین نیازهای زمان حال بتواند توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود با خطر مواجه نکند نیز مدنظر قرار گرفته است. تنها با در نظر گرفتن منافع بلندمدت انسانی و برگرفته از رعایت حقوق تمامی مخلوقات و آفریده‌های روی کره زمین است که می‌توان به چنین مهمی دست یافت.

هدف اصلی، معرفی تفکر سیستمی و آنالیز سیستم‌ها به‌عنوان ابزار و رویکردی است که می‌تواند شفافیت و سودمندی چارچوب‌های مفهومی را که تمام زنجیره ارزش بخش کشاورزی و غذا را به نتایج و آثار امنیت غذایی مرتبط می‌کند، بهبود بخشد. این امر، شامل مشخص کردن معیارهای ارزیابی برای چارچوب‌های مفهومی مرتبط با کشاورزی و امنیت

غذایی، با تأکید بر کاربرد ابزارها و مفاهیم توسعه یافته از حوزه آنالیز سیستم است. از بسیاری از مدل‌ها می‌توان به گونه‌ای ایمن و ارزان‌تر برای ارزیابی میزان کارایی مداخلات سیاستی استفاده به عمل آورد که از جمله آن‌ها می‌توان به مدل‌های مبتنی بر عامل

(agent-based models)، مدل‌های دینامیک سیستم‌ها (systems dynamics models) و برنامه‌ریزی سناریو (sce-) (nario planning) نام برد.

۵- نتیجه‌گیری نهایی:

نظام کشاورزی و غذا، نظامی بسیار پیچیده و دارای ارتباط درونی و بیرونی است. این نظام عبارت از بازه کاملی از تمامی بازیگران و عواملی که در تولید، فراوری، توزیع، مصرف و بازیافت محصولات غذایی حاصل از کشاورزی تأثیرگذار هستند و موجب ایجاد ارزش افزوده از آن‌ها می‌شوند. این نظام بخشی از نظام گسترده‌تر اقتصادی، اجتماعی و منابع طبیعی و محیط‌زیست است که دارای زیرنظام‌هایی از قبیل نظام تولیدات گیاهی و دام‌پروری، نظام مدیریت ضایعات، نظام تأمین نهاده‌ها و ... است و همچنین با سایر نظام‌ها از قبیل نظام انرژی، نظام سلامت، نظام تجارت و ... دارای اثر متقابل می‌باشد. طبیعی است که مدیریت چنین نظامی، آن‌هم به شیوه‌ای اخلاق‌مدار و مسئولانه، نیازمند درک ماهیت و چگونگی ارتباط بین تمام اجزای درون این نظام، ماهیت و چگونگی تأثیرگذاری تمامی نظام‌های بیرونی بر نظام کشاورزی و غذا و اثرات متقابل بین این نظام‌ها است. دقیقاً، در چنین مواردی است که تفکر سیستمی و آنالیز سیستم به کمک می‌آیند. تفکر سیستمی از طریق نگاهی همه‌جانه، کل‌گرایانه و یکپارچه به مجموعه نظام کشاورزی و غذا سبب می‌شود تا بتوان تصویری درست از قابلیت‌ها، توانایی‌ها و آثار ناشی از آن‌ها در گذر زمان را ترسیم کرد. در سوی دیگر، آنالیز سیستم به کشف نوع رابطه بین اجزا درونی یک نظام و نیز اثرگذاری و یا اثرپذیری آن اجزا از سایر اجزای بیرونی و کمی‌سازی آن‌ها کمک می‌کند به‌طوری‌که با استفاده از آن می‌توان آثار ناشی از هرگونه مداخلات سیاستی و اعمال روش‌های مدیریتی اعم از تخصصی و عمومی را کمی کرد و بنابراین اقدام به سیاست‌گذاری و مدیریت در راستاهایی نمود که انطباق بیشتری با کشاورزی اخلاق‌مدار و مسئولانه داشته باشند.

منابع:

- Alexandratos, N., & Bruinsma, J. (2012). World agriculture towards 2030/2050: The 2012 revision. Rome, Italy: Food and Agriculture Organisation of the United Nations.
- Bansal, P., Grewatsch, S., & Sharma, G. (2021). How COVID-19 informs business sustainability research: It's time for a systems perspective. *Journal of Management Studies*, 58(2), 602-606.
- Barrett, M., Belward, A., Bladen, S., Breeze, T., Burgess, N., Butchart, S., ... de Carlo, G. (2018). Living planet report 2018: Aiming higher. Switzerland: WWF.
- Batie, S. (2008). Wicked problems and applied economics. *American Journal of Agricultural Economics*, 90(5), 1176-1191.
- Dentoni, D., Hospes, O., & Ross, R. B. (2012). Managing wicked problems in agribusiness: the role of multi-stakeholder engagements in value creation. *International Food and Agribusiness Management Review*, 15(B), 1-12.
- Hannesson, R. (2014). World fisheries in crises? *Marine Resource Economics*, 30(3), 251-260. <https://doi.org/10.1016/j.mareres.2014.03.001>

- org/10.1086/680443.
- IPBES. (2019). Global assessment report of the intergovernmental science-policy platform on biodiversity and ecosystem services. New York: UN.
- IPCC. (2019). Climate change and land: An IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. New York: UN.
- Jambeck, J. R., Geyer, R., Wilcox, C., Siegler, T. R., Perryman, M., Andrady, A., ... Law, K. L. (2015). Plastic waste inputs from land into the ocean. *Science*, 347(6223), 768–771.
- Kunsch, P. L., Theys, M., Brans, J. P. (2007). The importance of systems thinking in ethical and sustainable decision-making. *CEJOR* 15, 253–269
- Lal, R. (2014). Soil carbon management and climate change. *Carbon Management*, 4(4), 439–463.
- Lebreton, L., Slat, B., Ferrari, F., Sainte-Rose, B., Aitken, J., Marthouse, R., ... Noble, K. (2018). Evidence that the great Pacific garbage patch is rapidly accumulating plastic. *Scientific Reports*, 8(1), 4666.
- Montgomery, D. R. (2012). *Dirt: The erosion of civilizations*. Univ of California Press.
- Nicholson, C. F., Stephens, E. C., Kopainsky, B., Jones, A. D., Parsons, D., Garrett, J. (2021). Food security outcomes in agricultural systems models: Current status and recommended improvements. *Agricultural Systems* 188, 103028.
- Peters, D. H. (2014). The application of systems thinking in health: why use systems thinking? *Health Research Policy and Systems* 12:51.
- Tudge, C. (1998). Neanderthals bandits and farmers. *Orion*.
- Tudge, C. (2021). Two paradigms of science—And two models of science-based agriculture. In *Rethinking Food and Agriculture- New Ways Forward*. Edited by Kassam A. & Kassam L. Elsevier Inc.
- UNCCD. (2017). *Global land outlook*. Bonn, Germany: Secretariat of the United Nations Convention to Combat Desertification.
- Waddock, S., Meszoely, G. M., Waddell, S., & Dentoni, D. (2015). The complexity of wicked problems in large scale change. *Journal of Organizational Change Management*. 28(6), 993-1012.
- Williams, A., Whiteman, G., & Kennedy, S. (2021). Cross-scale systemic resilience: Implications for organization studies. *Business & Society*, 60(1), 95-124.
- WRI. (2018). By the numbers: the value of tropical forests in the climate change equation. <https://www.wri.org/blog/2018/10/numbers-value-tropical-forests-climate-change-equation>.
- WRI. (2019). The world lost a Belgium-sized area of primary rainforests last year. <https://www.wri.org/blog/2019/04/world-lost-belgium-sized-area-primary-rainforests-last-year>.

اخلاق حکمرانی در دامپزشکی

مهدی خلج

رئیس سابق دامپزشکی کشور

نویسنده مسئول: khalaj.mehdi@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

خلج، م. (۱۴۰۳). اخلاق حکمرانی در دامپزشکی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

تامین غذای جمعیت جهان، همواره یکی از دغدغه های دولت ها بوده است. اگرچه در مجموع غذای کل جمعیت جهان تامین گردیده است، لیکن تحقق عملی مولفه های امنیت غذایی جامه عمل نپوشید و نه تنها بالغ بر ۸۰۰ میلیون نفر از جمعیت جهان از گرسنگی رنج می برند که تعادل تغذیه ای براساس یک الگوی غذایی مطلوب نیز با دشواری جدی مواجه می باشد. بشر در طی زمان ابتدا برای تامین کمی غذای مورد نیاز، با بهره گیری از دانش، ماشین آلات و تجهیزات و استفاده از فناوری های نوین و با تحمیل فشار بیش از ظرفیت زیستی زمین از یک سو موجب تخریب منابع طبیعی و پایه گردید و از سوی دیگر صنعتی شدن کشاورزی و نابرابری در بهره گیری از فرصت ها، حذف تدریجی کشاورزان خرد و روستائی و افزایش سیر مهاجرت را موجب گردید. با جهانی شدن اقتصاد و تجارت و جابجایی میزان انبوه محصولات کشاورزی و بویژه دام و طیور و آبزیان و فرآورده های خام دامی و همچنین مواد اولیه خوراک دام که موجبات جابجائی عوامل بیماریزا و دیگر مخاطرات بهداشتی از یک نقطه جهان به دیگر نقاط دور دست را تسهیل نمود، ایمنی و سلامت محصولات کشاورزی و غذای سالم اهمیت مضاعف پیدا کرد. این روند با خود لزوم ارزیابی و پایش روند و اصلاح و تکامل سیستم های کشاورزی برای رسیدن به تاب آوری و تعادل اکولوژیک و الزام به رعایت ضوابط بهداشتی و مقررات امنیت زیستی گردید تا بتواند مولفه های امنیت غذایی را بهتر از گذشته در مرحله عمل تفسیر نماید. با مشکلات عمده و عدیده نظام کشاورزی و غذا، اخلاق گمشده ای است که شاید بتواند از شدت فرود آمدن ضربات پی در پی و سهمگین انسان حریص بر پیکر این کره خاکی کاسته و وضعیت را بهبود بخشد. البته تلاش نظریه پردازان، جنبش های اجتماعی و حساسیت مصرف کنندگان به سلامت غذا، تاثیر فناوری های جدید در تولید، حساسیت به رفاه حیوانات و حقوق حیوانات و تاکید بر لزوم اخلاق در این وادی نیز موثر بوده است سازمان خواروبار و کشاورزی (FAO) در طول این مدت و خصوصا از ابتدای قرن اخیر، اخلاق در کشاورزی و غذا را از دو بعد مورد توجه قرار داده است، یکی اخلاق در تدوین سیاست ها و دیگری در چگونگی اجرا، که اساس اخلاق حکمرانی کشاورزی و غذا می باشد. در نهایت با استفاده از تجارب میدانی و منابع معتبر، رفاه و حقوق حیوانات، اخلاق دامپزشکی و الزامات سلامت و رفاه واحد که با همراهی و همکاری چهار مرجع بین المللی (سازمان جهانی بهداشت، سازمان جهانی بهداشت دام، سازمان خواروبار و کشاورزی و دفتر برنامه محیط زیست سازمان ملل) در قالب اصول برنامه اقدام مشترک تجلی یافته، اخلاق حکمرانی دامپزشکی شرح داده شده است.

کلمات کلیدی: اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی، اخلاق دامپزشکی

مقدمه

اخلاق در حوزه کشاورزی و دامپزشکی در زمره موضوعات مهمی است که می تواند برای غلبه بر روند پرشتابی که با انگیره تامین غذا، موجبات تغییرات و تاثیرات مخربی بر محیط زیست، منابع طبیعی و پایه و همچنین کاهش تنوع زیستی و تضییع جوامع محلی و تولید کنندگان خرد داشته است، مورد استفاده قرار گیرد و از دیدگاه اخلاقی مورد بررسی و بازنگری واقع شوند. از دیگر جنبه های مهم اخلاق در کشاورزی، استفاده از فناوری های نوین کشاورزی دقیق است. این فناوری ها از یک سو می توانند به بهبود بهره وری و افزایش کیفیت محصولات کشاورزی کمک کنند، اما از سوی دیگر، پیامدهای ناشناخته ای برای محیط زیست و سلامت انسان ها به همراه دارند. اینجا است که نقش اخلاق در مدیریت صحیح و متعادل این فناوری ها برای جلوگیری از آسیب های احتمالی اهمیت پیدا می کند. علاوه بر این، مصرف کنندگان اکنون می خواهند بدانند کشاورزان از چه فناوری هایی استفاده می کنند و علاقه بیشتری به روش های تولیدی که غذای آن ها را تولید می کنند نشان می دهند. این پرسش عنصر جدیدی را در زمینه تولید و بازاریابی مواد غذایی ارائه می کند. همچنین کشاورزان و مصرف کنندگان شروع به زیر سوال بردن برخی از فن آوری ها، به ویژه شیوه های کنترل آفات و مهندسی ژنتیک محصولات کشاورزی کرده اند و می خواهند بدانند که آیا آنها با سلامت انسان سازگار هستند یا خیر. در حوزه دامپزشکی نیز مسائل اخلاقی مرتبط با رفاه و حقوق حیوانات مورد توجه است. با افزایش تقاضا برای محصولات دامی، شیوه های صنعتی پرورش دام، طیور و آبزیان به شدت تغییر کرده و استفاده از شیوه تولیدات انبوه، شرایط محیط پرورش و نگهداری، مصرف آنتی بیوتیک ها و مورد بحث و مذاقه قرار گرفته است. این موضوعات باعث شده تا سوالات اساسی درباره رفاه و حقوق حیوانات و استفاده از آن ها در تامین غذایی مطرح شود و اینکه آیا حیوانات باید به عنوان منابع صرف برای تامین نیازهای غذایی انسان ها در نظر گرفته شوند یا باید حقوق ذاتی آن ها نیز مورد توجه قرار گیرد؟ سازمان جهانی بهداشت دام بخشی مهم از مقررات حیوانات خانگی را به این موضوع اختصاص داده است و با گذشت زمان، سازمان مذکور تلاش های خود را برای حمایت از رفاه حیوانات تشدید کرده است و با ارائه دستورالعمل های دقیق، دامداران را تشویق به اتخاذ شیوه های ایمن تر و مسئولانه تر کرده است تا از روش های پرورش دام که سازگارتر با محیط زیست هستند و با چندین هدف توسعه پایدار همسو هستند، استفاده کنند. افزایش رفاه حیوانات به معنای حیوانات سالم تر، فرآورده های دامی سالم تر و بهره وری بالاتر است. علاوه بر این، به کاهش گازهای گلخانه ای و آلودگی ناشی از کشاورزی کمک می کند. کشاورزی ۱۰ تا ۱۲ درصد از انتشار گازهای گلخانه ای جهانی را تشکیل می دهد که تولید گوشت (دام، طیور و آبزیان و...) و شیر مسئول ۷۵ درصد این میزان است. همچنین مفهوم "سلامت و رفاه واحد" در آغاز قرن بیست و یکم در چند کلمه تعریف و ارائه شد و در چند کلمه، ایده ای را که برای بیش از یک قرن شناخته شده بود خلاصه کرد؛ و آن اینکه، سلامت انسان و حیوان وابسته به یکدیگر بوده و مهمتر اینکه به سلامت اکوسیستم هایی که در آنها وجود دارند، وابسته است.

نگاه جهانی به اخلاق کشاورزی و غذا

با مطالعه تاریخچه می توان دریافت از اواخر قرن بیستم، تفکر سیستماتیک در مورد ارزش ها و هنجارهای مرتبط با سیستم کشاورزی و غذا، مدیریت منابع، فرآوری مواد غذایی، توزیع، تجارت و مصرف، به عنوان اخلاق کشاورزی شناخته شد. اخلاق به زبان ساده "به درستی یا نادرستی اعمال" اشاره دارد. افراد، گروه ها یا مؤسسات و نهادها زمانی که "کار درست" را انجام می دهند، اخلاقی عمل می کنند و زمانی که "کار نادرست" را انجام می دهند، اشتباه عمل می کنند.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بدیهی است که یکی از اولین مشکلاتی که در اندیشیدن به اخلاق با آن مواجه می شویم این است "چه چیزی باعث می شود اعمال درست یا نادرست تلقی شوند؟" در ذهن برخی افراد، درست و نادرست با قوانینی که یک کشور برای محافظت از جان، آزادی یا دارایی وضع یا تصویب می کند، تعریف می شود. اما قانون همیشه راهنمای خوبی برای اخلاق نیست، زیرا برخی از فعالیت ها قانونی و در عین حال غیراخلاقی هستند در حالی که برخی فعالیت ها غیرقانونی هستند و در عین حال غیراخلاقی نیستند (به عنوان مثال، رانندگی بیش از حد مجاز در مواقع اضطراری). معیارهای اخلاقی از قانون متمایز است، اگرچه قوانین غالباً از معیارهای اخلاقی خاصی پیروی می کنند یا شامل آن می شوند. در این مقاله به تعبیر و تعاریفی جهان شمول از مقوله اخلاق و نوع برداشتی که از اخلاق برای تغییر مداوم سیاست های کشاورزی و غذا و خلق سیستم های کشاورزی جدید با انگیزه کاهش تدریجی فشار بر منابع طبیعی و پایه و تعادل زیستی و بطور مشخص رفاه و حقوق حیوانات و سلامت فرآورده های دامی، اخلاق دامپزشکی و همچنین نحوه اجرا و اعمال آن توسط مراجع معتبر علمی و مرتبط بین المللی شده است، اشاره می شود. لذا در ادامه دو موضوع ذیل مورد ارزیابی و بررسی قرار می گیرند:

۱: اخلاق در تدوین سیاستها، اصلاح مستمر و تکامل آن

۲: اخلاق در اجرا و اعمال سیاست ها.

الف) اخلاق در تدوین سیاستها، اصلاح مستمر و تکامل آن

با نگاهی به روند طی شده در جهان براساس مستندات و انتشارات مراجع ذیصلاح و خصوصاً سازمان خواروبار کشاورزی سازمان ملل، رفع فقر و رهایی از گرسنگی و سوء تغذیه را می توان به عنوان داغترین پرسش اخلاقی و رسالت حرفه ای آن دانست و عدم انجام آن یک بی عدالتی و یک عمل غیر اخلاقی قلمداد گردیده است و بر این اساس چند سند بین المللی از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ و اعلامیه رم در مورد امنیت غذایی در سال ۱۹۹۶ صادر گردید. از سوئی پیش بینی می شود جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به حداقل ۹ میلیارد نفر برسد که این جمعیت به ۷۰ درصد غذای بیشتر نیاز دارد و تامین این نیاز از سوئی و همچنین رفع رهایی و یا کاهش گرسنگان از سوی دیگر، این دلمشغولی را مضاعف کرده است. البته این مهم از رسالت های سازمان فائو می باشد و در قانون تاسیسیش آمده است که کلیه دولتها از طریق اقدامات ملی و همکاری های جمعی باید نسبت به بهبود تغذیه و سطح زندگی مردم تحت قلمرو اقدام نمایند، نسبت به بهبود بهره وری محصولات کشاورزی و غذا اهتمام ورزند، بهبود زندگی روستائیان را مورد توجه قرار دهند و در نهایت کمک به توسعه اقتصاد جهانی و آزادی بشر از گرسنگی را نصب العین خود قرار دهند. گرچه با استفاده از ضریب نفوذ دانش و بهره وری، غذای این جمعیت تامین شده است و پیشرفت های فن آوری و تغییرات موثر مستمر بر سیستم های غذایی و کشاورزی در سال های گذشته، هم ریشه ای و هم سریع بوده است. با این حال، عواقب آنها برای مدت طولانی احساس خواهد شد و در بسیاری از موارد و به دلایل ذیل، عواقب آن ممکن است غیرقابل برگشت باشد:

۱- فشار بر منابع طبیعی

در بسیاری از مناطق جهان، منابع ژنتیکی گیاهی و جانوری، زمین، هوا، آب، جنگل ها و تالاب ها، مراتع، آبزیان و منابع طبیعی تجدیدپذیری که حیات بشری به آنها وابسته است، به سرعت در حال تخریب هستند که نتیجه فشار فزاینده ای از رشد جمعیت و افزایش نفوذ بازار در جستجوی زمین های کشاورزی بیشتر و تولید بیشتر بوده است. مناطق وسیعی جنگل زدایی شده که منجر به فرسایش خاک و سیل های عظیم می شود و استفاده بی رویه از زمین به سرعت ادامه می یابد و مزارع را به بیابان تبدیل می کند و نسل های آینده را از این منابع حیاتی محروم می کند. همزمان استفاده نادرست از

آب باعث تخلیه سفره های زیرزمینی و شور شدن زمین های حاصلخیز می شود که این عواقب ضعف اقدامات حفاظتی بازدارنده اطمینان بخش تولید کنندگان و مصرف کنندگان بوده است.

۲- صنعتی شدن کشاورزی، مهاجرت روستائیان و شتاب تخریب تنوع زیستی

زمانی عمدتاً کشاورزی بصورت خرده مالک و در مقیاس کوچک بود، لیک امروزه کشاورزی به یک تجارت در مقیاس بزرگ در بسیاری از نقاط جهان تبدیل شده است. با صنعتی شدن کشاورزی و استفاده از تجهیزات و ماشین آلات مدرن کشاورزی و خصوصاً کشاورزی هوشمند و غالباً با استفاده از یارانه های دولتی، ماشین ها جایگزین کارگران کشاورزی شده اند و از سویی خرده مالکان و کارگران مزارع، به ویژه زنان، اغلب از جمله کسانی بوده اند که مجبور به ترک فعالیت یا دور زدن این تحولات می شوند که اغلب در به دست آوردن شغل جایگزین با مشکلات زیادی مواجه هستند و لاجرم به حاشیه نشینی شهرها هستند. گرچه تغییرات سیستم های کشاورزی، کم توجهی و یا بی توجهی به تولیدات خرد، خانوادگی و روستایی را به اذهان تداعی می کند، صنعتی شدن خطرات دیگری نیز به همراه دارد، زیرا در کشاورزی صنعتی گیاهان زراعی و حیوانات اهلی از نظر ژنتیکی یکنواخت تر می شوند. در حالی که در گذشته هزاران خرده مالک، تنوع زیستی لازم برای ادامه حیات محصولات کشاورزی و حیوانات اهلی را حفظ می کردند موضوع مهمی که به طور فزاینده ای از دولت های ملی و معاهدات بین المللی درخواست می شود تا تنوع زیستی زمین را طبق کنوانسیون ها و منجمله تنوع زیستی ۱۹۹۲ مدیریت کنند.

۳- تمرکز قدرت اقتصادی

در حالیکه تولید جهانی به طور فزاینده ای به سطوح بالایی می رسد، قدرت اقتصادی در حال متمرکز شدن است. دارایی خالص ۲۰۰ فرد ثروتمند جهان از مجموع درآمد ۴۱ درصد از جمعیت جهان بیشتر است. ۲۰۰ شرکت بزرگ فراملیتی جهان در حال حاضر یک چهارم از فعالیت های اقتصادی جهان را به خود اختصاص داده اند. در بخش غذا و کشاورزی، ادغام ها و تملک ها به سرعت تعداد شرکت هایی را که در تولید نهاده، فرآوری مواد غذایی و خرده فروشی مواد غذایی فعالیت می کنند، تک رقمی می کند. در برخی کشورها، مالکیت زمین نیز به طور فزاینده ای متمرکز می شود. این امر همزمان با خروج دولت های ملی از فعالیت های مختلف بخش غذا و کشاورزی رخ داده است. به عنوان مثال، دستور کار تحقیقات کشاورزی و ترویج که زمانی در قلمرو دولت بود، اکنون عمدتاً در بخش خصوصی تنظیم شده است. بنابراین، بسیاری از تحقیقات در مورد محصولات زراعی و دامی که پتانسیل تولید سود خصوصی را ندارند، با کاهش حضور دولت کنار گذاشته شده است. در نتیجه، گروه های ذینفع حاشیه ای، از جمله خرده مالک ها، کشاورزان و مصرف کنندگان فقیر، در خطر از دست دادن سهم اندک خود در تصمیم گیری سیاست های تحقیقاتی و بهره برداری از نتایج آن هستند.

۴- جهانی شدن

پیشرفت در ارتباطات و حمل و نقل و همچنین آزادسازی تجارت، اکثر تولید کنندگان و مصرف کنندگان را وارد بازار جهانی کرده است و این وابستگی های متقابل ایجاد شده، پتانسیل ایجاد همبستگی جهانی را بیشتر کرده است. گرچه رقابت جهانی ممکن است منجر به کاهش قیمت ها شده و منجر به رفاه کلی بیشتر شود، اما ارزش های فرهنگی و هویت های ملی را نیز از بین می برد. برخی از بازیگران در این آزادسازی به دلیل دسترسی به سرمایه، تخصص، فناوری ها و توانایی بهره گیری بیشتری از دیگران در بازارهای جهانی دارند. در این روند تولید کنندگان خرد سود بسیار کمتری

می برند و اغلب بدون اینکه مقصر باشند، حتی متحمل ضرر نیز می شوند و خسارات این دسته از تولیدکنندگان جبران نمی شود یا فرصت های جایگزین برای کمک به آنها در اختیارشان قرار نمی گیرد و در نتیجه قابلیت تولید در این بخش دچار فروپاشی می شود.

۵- انفورماتیک

در بخش غذا و کشاورزی، فناوری های اطلاعات و ارتباطات مدرن دارای پتانسیل عظیمی برای اشتراک گذاری گسترده و سریع دانش در تمام مراحل زنجیره غذایی هستند. به عنوان مثال، به کشاورزی دقیق اجازه می دهد تا با اطلاعات دقیق محیطی تا استفاده از آب، مواد شیمیایی کشاورزی و نیروی کار را به حداقل برساند. هنگامی که استفاده توانمند از انفورماتیک و فناوری های نانو که امکان دستکاری و تولید در سطح مولکولی را فراهم می کند، امکان افزایش چشمگیر راندمان تولید نیز فراهم می شود. همچنین دسترسی به فناوری های اطلاعاتی جدید اعم از کشورهای صنعتی و در حال توسعه بسیار نابرابر است که این موضوع نیز فروپاشی تولیدات خرد را تسهیل می کند.

۶- غذای ایمن و سالم، حساسیت و توجه اجتماعی به مقوله رفاه و حقوق حیوانات

ایمنی و سلامت غذا، بعنوان موضوعی بسیار مهم در کل حلقه های زنجیره غذایی و در تمام مولفه های امنیت غذایی مورد توجه بوده و برای تحقق آن "نظارت بهداشتی از مزرعه تا سفره" و "از ژن تا سلول" مد نظر قرار گرفته است و عبارت "غذا، اگر سالم نباشد، غذا محسوب نمی گردد" نیز بعنوان عبارتی پر تکرار، ناشی از اهمیت این موضوع می باشد، البته نقش پررنگ و ارتقاء جایگاه کیفیت بهداشتی غذا ناشی از آمارهای متعدد و هشدار دهنده بیماری در انسان و تهدید بهداشت عمومی بوده است که به تعدادی از آنها اشاره می شود. غذای ناامن و مخاطرات بهداشتی (اعم از زیستی، بیوشیمیایی و فیزیکی) باعث ایجاد بیش از ۲۰۰ بیماری می شود و اهمیت موضوع به اندازه ای است که در سال ۲۰۰۴، ۱۶۰ کشور در سازمان ملل به لزوم تولید غذای سالم، بعنوان حقوق بدیهی انسان رای مثبت دادند. سازمان بهداشت جهانی تخمین زده است که هر ساله حدود ۶۰۰ میلیون نفر در جهان پس از مصرف مواد غذایی آلوده بیمار می شوند تقریباً از هر ۱۰ نفر، ۱ نفر در جهان و سالانه ۴۲۰۰۰۰ نفر جان خود را از دست می دهند که منجر به از دست دادن ۳۳ میلیون سال زندگی سالم (اعم از مبتلایان و جان باختگان) می شود که کودکان زیر ۵ سال ۴۰٪ از بار بیماری های ناشی از غذا را با ۱۲۵۰۰۰ مرگ هر ساله متحمل می شوند. ۱۱۰ میلیارد دلار آمریکا هر ساله بابت کاهش بهره وری و هزینه های پزشکی ناشی از غذای ناامن در کشورهای با درآمد کم و متوسط از بین می رود. وزارت کشاورزی ایالات متحده تخمین می زند که بیماری های ناشی از غذا سالانه حداقل ۱۵٫۶ میلیارد دلار هزینه در عرصه مراقبت های پزشکی برای آن کشور دارد البته هزینه های زیست محیطی و اجتماعی نیز باید به آن اضافه شود.

۷- امنیت غذایی

۸- بیوتکنولوژی های جدید و

هر یک از نکاتی که به اختصار پیش تر مورد بحث قرار گرفتند، پرسش های اخلاقی عمیقی را مطرح می کنند که فائو باید به آنها بپردازد. ویرایش دوم دایره المعارف اخلاق غذا و کشاورزی انتشار یافته در سال ۲۰۱۹، مرجعی برای تحقیقات آینده کشاورزی، غذا، حیوانات و طیف گسترده ای از موضوعات در حوزه مهم اخلاق غذایی و کشاورزی است. آغاز قرن بیست و یکم شاهد بحث و انتقاد فراوان از غذا و کشاورزی بوده است. محققان، فعالان و شهروندان به طور فزاینده ای اهداف و منطق اخلاقی پشت تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی و استفاده از محصولات برای سوخت و فیبر را زیر سوال

می برند. این بحث های گسترده شامل سؤالاتی در مورد تغذیه انسان، حقوق حیوانات، و اثرات زیست محیطی تولیدات کشاورزی، تجزیه و تحلیل مفصلی از این مسائل و صدها موضوع دیگر از جمله استفاده از آنتی بیوتیک ها در پرورش دام، طیور و آبزیان، انقلاب سبز، کشاورزی ارگانیک، اسلام و غذا، و ارائه می دهد. مطالب فوق موید آن است که علیرغم تلاش مستمر مراجع ذیصلاح و کشورها و تامین غذای کافی در جهان، برخی کشورهای جهان از امنیت غذایی رنج می برند و تعداد گرسنگان فزونی یافته است. این مهم موجب توجه به بهره گیری اخلاق حرفه ای گردیده است تا بتواند تعادلی در این عرصه ایجاد نماید. البته در این روند نیز تعاریف، معانی و محتوای متنوعی از اخلاق ارائه گردیده است:

- ۱- اخلاق، پایبندی به روح و متن قانون است..
- ۲- اخلاق، پایبندی به یک باور دینی است.
- ۳- اخلاق، پایبندی به «معیارهای اجتماعی یا فرهنگی» است.
- ۴- اخلاق پایبندی به عقاید من است.
- ۵- در مقابل، علمای اخلاق از تعاریفی استفاده می کنند که پیچیده تر هستند و ممکن است حاوی عناصری از تمامی این مفاهیم رایج در مورد اینکه چه چیزی اخلاقی است و چه چیزی اخلاقی نیست، باشند.
- ۶- اخلاق مبتنی بر "اعتماد اخلاقی": تمامی افراد مشغول در این زنجیره (از تولید تا عرضه محصولات کشاورزی و غذا)، بدلیل اینکه تلاش زیادی برای تامین غذای مردم می کنند، معتقدند که در زمینه اخلاقی بالایی قرار دارند و از آنجا که آنها بخشی از موثرترین تلاش های بشری برای تغذیه مردم را انجام می دهند، آنها به حرفه خود «اعتماد اخلاقی» دارند و اغلب نیازی به بررسی انتخاب خود نمی بینند و به طور کلی حاضر به پذیرش انتقاد برای اقدامات خود نیستند، زیرا آنها تا زمانی که دسترسی به مواد غذایی را افزایش دهند، فکر می کنند از این امر مستثنی هستند. به ویژه به این دلیل که انتظار می رود، تا سال ۲۰۵۰ حدود ۳ میلیارد نفر دیگر افزایش یابد.
- ۷- اخلاق منفعت گرا: در بسیاری از جوامع، اکثر از "اخلاق سودگرایانه" پیروی می کنند، به این معنی که هنگام ارزیابی یک عمل، نتیجه آن و به ویژه تأثیر آن را بر خود و هموعان خود قضاوت می کنند. و می پرسند: آیا این عمل بیشترین خیر را برای بیشترین تعداد مردم به بار می آورد؟ اگر پاسخ «بله» باشد، آن عمل خوب تلقی می شود. با این حال، این بدان معنا نیست که هدف وسیله را توجیه می کند، زیرا اعمال جنبه اخلاقی نیز دارد و در مورد معرفی یک فناوری جدید بررسی می شود، آیا مزایای مشترک برای بسیاری از افراد یا محدود به قشر محدودی از جامعه است؟ یکی از دلایل دوراهی های اخلاقی این است که ارزش های جامعه تغییر ناپذیر نیستند و در طول زمان تغییر می کنند. همانگونه که برده داری که زمانی در بسیاری از فرهنگ ها قابل قبول بود، دیگر در جوامع توسعه یافته قابل قبول نیست و یا اتانازی که زمانی تقریباً در همه فرهنگ ها کاملاً غیرقابل قبول بود، اکنون تحت شرایط خاصی در برخی کشورها قابل قبول است. همانطور که جهان ما تغییر می کند، ارزش های اجتماعی ما نیز تغییر می کنند و از این منظر دیدگاه شاغلان رنجیزه نیز دچار تغییر می شود.

یکی دیگر از دلایل معضلات اخلاقی ادامه دار این است که فناوری های جدید پیامدهای غیرمنتظره ای دارند. به عنوان مثال سمپاشی مناطق وسیعی با DDT جان میلیون ها نفر را در مناطقی که پشه های مالاریا را منتشر می کردند، نجات داد (همچنان نیز این روند ادامه دارد). ولی این سم با ورود به زنجیره غذایی به سیستم عصبی حیوانات و انسانها آسیب می رساند در نتیجه، این سم در بسیاری از کشورها ممنوع شده است و لاجرم سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۷ آن را به طور کامل حذف نمود.

با این حال، دلیل سوم برای نیاز تقریباً دائمی به بازنگری در انتخاب‌هایمان این است که ایده‌های جدید می‌توانند وارد دنیای اخلاقی ما شوند. به عنوان مثال در کشورهای توسعه یافته، ایده‌های قدیمی در مورد رفتار غیرانسانی با حیوانات و حفاظت از محیط زیست و انتقاد از آن پذیرفته شده است. این ایده‌ها جدید نیستند، زیرا در طول تاریخ بشر توسط گروه‌های مختلف مردم مورد حمایت قرار گرفته‌اند. آیا حیوانات و محیط زیست به مفهوم حقوقی مدرن، حقوق قابل دفاعی دارند؟ آیا باید گونه‌ها و اکوسیستم‌ها را فقط به این دلیل نجات داد که ممکن است در آینده برای نوع بشر مفید باشند یا اینکه ما وظیفه اخلاقی در این مورد داریم؟

اکولوژیست‌های ژرف اندیش و عمیق بر این باورند که انسان‌ها باید رابطه خود را، از رابطه‌ای که طبیعت را صرفاً به دلیل سودمندی آن برای انسان‌ها ارزش می‌دهد، به رابطه‌ای که طبیعت را دارای ارزش ذاتی می‌داند، به طور بنیادی تغییر دهند و هدفشان ایجاد یک نظام اخلاقی جدید است که سودمند نباشد، به این معنی که تنها بر نیازهای انسان متمرکز نباشد. حتی اگر باور نکنیم که محیط زیست هم حقوقی دارد، ما کم‌کم به این ایده دست می‌یابیم که باید در چارچوب قوانین طبیعی حاکم بر اکوسیستم‌های زمین زندگی کنیم. همچنین موضوع حقوق حیوانات و این ایده که حیوانات تامین‌کننده غذای انسان‌ها، به دلیل اینکه موجوداتی دارای غریزه اند، سزاوار رفتار انسانی‌تر از آنچه اکنون هستند، دارند، کم‌کم در جامعه نفوذ کرده و ارزش‌های فرهنگی ما را تغییر می‌دهند. از این رو، ایده‌های جدید نیاز به بحث‌های اخلاقی را با خود به همراه می‌آورند که ممکن است به انتخاب‌های جدیدی برای افراد یا کل جامعه منجر شود. علاوه بر این، مصرف‌کنندگان اکنون می‌خواهند بدانند کشاورزان از چه فناوری‌هایی استفاده می‌کنند؟ و همچنین علاقه بیشتری به روش‌های تولیدی که غذای آن‌ها را تولید می‌کنند نشان می‌دهند. این پرسش سالم عنصر جدیدی را در زمینه تولید و بازاریابی مواد غذایی معرفی می‌کند. همچنین کشاورزان و مصرف‌کنندگان شروع به زیر سوال بردن برخی از فن‌آوری‌ها، به ویژه شیوه‌های کنترل آفات و مهندسی ژنتیک محصولات کشاورزی نموده و می‌خواهند بدانند که آیا آنها با سلامت انسان سازگار هستند یا خیر؟! (Kaplan & Thomp-) (Chrispeels & Mandoli, 2003) (Caporali, 2021) (Bhardwaj et al., 2003) (WHO, 2022) (CDC, 2022) (son, 2019).

رفاه حیوانات و حقوق حیوانات:

رفاه حیوانات: به شرایط نگهداری، آسایش، وضعیت جسمی و روحی حیوان نسبت به شرایطی که در آن پرورش یافته و زندگی می‌کند، کشتار می‌شود و یا تلف می‌شود، اشاره دارد. این مفهوم بر این اساس استوار است که انسان می‌تواند از حیوانات بهره‌برداری کند، اما باید شرایطی را فراهم کند که در حین پرورش و نگهداری، از نظر جسمی و روانی در وضعیت مناسبی باشند و تا حد امکان بتوان شرایط را با غرایز حیوان نزدیک کرد و نیازهای اساسی آن شامل جایگاه بهداشتی، خوراک مناسب، مراقبت‌های بهداشتی، رهایی از درد و رنج و مثلاً کشتار انسانی و... را فراهم کرد.

حقوق حیوانات: بر این نکته اشاره دارد که حیوانات دارای حقوق ذاتی هستند که نمی‌توان آن را به نفع انسان نادیده گرفت. این دیدگاه تأکید دارد که هر گونه استفاده از حیوانات برای منافع انسانی مجاز نبوده و هر نوع بهره‌برداری از آن، غیرقانونی و غیراخلاقی است. بطور کلی رفاه حیوانات بر بهبود شرایط زندگی آنها تأکید دارد، در حالیکه حقوق حیوانات بر عدم استفاده از آنها برای منافع انسانی تأکید دارد. حقوق حیوانات با اخلاق سروکار دارد و این اصول اخلاقی لزوماً توسط قوانین یا مقررات محافظت نمی‌شود، بلکه بر اخلاق و تجربه شخصی افراد بنا می‌شود. رفاه حیوانات در سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده و همچنان موضوع مهمی در نگهداری و پرورش دام است. اما رفاه حیوانات چیست؟ آیا به چگونگی رفتار و مراقبت از حیوانات مربوط می‌شود؟ درست است که نحوه‌ای که با حیوانات رفتار می‌کنیم

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بر رفاه آنها تأثیر دارد، اما رفاه حیوانات فقط به رفتار ما با حیوانات تعریف نمی‌شود. رفاه حیوانات به چگونگی مقابله حیوان با محیط و شرایط زندگی‌اش اشاره دارد. رفاه حیوانات می‌تواند از ضعیف تا خوب در یک پیوستار متغیر باشد. این بدان معناست که رفاه حیوانات قطعی نیست، بلکه می‌تواند در یک مقیاس تغییر نموده و متغیر باشد. رفاه حیوانات در طول زمان و حتی گاهی لحظه به لحظه تغییر می‌یابد. برای درک بهتر مفهوم رفاه حیوانات، بررسی تعاریف می‌تواند مفید باشند. در سال ۱۹۸۶، دکتر دونالد بروم، رفاه حیوانات را به عنوان توانایی حیوان در مقابله با محیط و شرایط زندگی‌اش تعریف نمود (Broom, 1986). از آن زمان، سازمان‌هایی مانند انجمن دامپزشکی آمریکا در سال ۲۰۱۷ و سازمان جهانی بهداشت حیوانات ۲۰۲۰ این موضوع را در تعاریف خود از رفاه حیوانات گنجانده‌اند. اکثر افرادی که درک پایه‌ای از رفاه حیوانات دارند با «پنج رهایی» آشنا هستند:

۱. رهایی از گرسنگی و تشنگی

۲. رهایی از ناراحتی

۳. رهایی از درد، آسیب یا بیماری

۴. رهایی برای نشان دادن رفتارهای طبیعی

۵. رهایی از ترس و اضطراب

پنج رهایی و آزادی، چارچوبی اساسی برای رفاه حیوانات است. این چارچوب توسط شورای رفاه حیوانات مزرعه در بریتانیا، پس از انتشار تحقیقی توسط کمیته برامبل در مورد شرایط نگهداری حیوانات مزرعه، ایجاد شد. این پنج رهایی در تعاریف رفاه حیوانات گنجانده شده و همچنان به طور گسترده توسط سازمان‌ها و افرادی که به طور رسمی رفاه حیوانات را ارزیابی یا بررسی می‌کنند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. یک چارچوب مهم دیگر برای توضیح و ارزیابی رفاه حیوانات از سوی دکتران فریزر، ویری، پاژور و میلیگان در سال ۱۹۹۷ ارائه شد. آنها ادعا کردند که رفاه حیوانات شامل سه مفهوم مهم است:

۱. احساسات یا عواطف حیوان (به آن حالت عاطفی نیز گفته می‌شود).

۲. توانایی حیوان برای انجام رفتار طبیعی.

۳. سلامت و عملکرد بیولوژیکی حیوان (Fraser et al., 1997).

این ایده‌ها نیز در تعاریف انجمن دامپزشکی آمریکا و سازمان جهانی بهداشت حیوانات گنجانده شده‌اند. رفاه حیوانات به این موضوع مرتبط است که حیوان چگونه زندگی کرده و چگونه محیط خود را درک می‌کند؟! اندازه‌گیری اینکه حیوان چگونه محیط خود را درک و به آن واکنش نشان می‌دهد، کار ساده‌ای نیست. در اینجا علم رفاه حیوانات وارد عمل می‌شود. برای ارزیابی یا اندازه‌گیری مؤثر رفاه حیوانات، لازم است که هر سه مفهوم (رفتار، حالت عاطفی و سلامت و عملکرد بیولوژیکی) در نظر گرفته شوند. دانشمندان رفاه حیوانات می‌توانند جنبه‌های مختلف حیوان و محیط آن را بررسی کنند و از معیارهای مبتنی بر حیوانات و معیارهای مبتنی بر منابع برای ارزیابی رفاه حیوانات استفاده کنند. معیارهای مبتنی بر منابع (مانند تعداد آب‌خوری‌ها یا تغذیه‌کننده‌ها به ازای هر حیوان) بر نحوه طراحی امکانات و تجهیزات برای نگهداری حیوانات تمرکز داشته و معیارهای غیرمستقیمی برای رفاه حیوانات هستند. معیارهای مبتنی بر منابع، اطلاعاتی در مورد اینکه حیوان چگونه با محیط خود مقابله می‌کند را ارائه نمی‌دهد. در مقابل، توانایی حیوان برای مقابله با محیط خود به چندین عامل، از جمله مکانیزم‌های عصبی و مغزی و مکانیزم‌های فیزیولوژیکی و رفتاری بستگی دارد. این مکانیزم‌ها معیارهای مبتنی بر حیوانات هستند که می‌توانند مورد مطالعه، اندازه‌گیری و سنجش قرار گیرند. معیارهای مبتنی بر حیوانات (مانند

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

رفتار یا وضعیت بدنی) رفاه حیوانات را از نظر پیامدها یا نتایج برای حیوان ارزیابی می کنند و به طور مستقیم وضعیت رفاهی واقعی حیوان را اندازه گیری می نمایند. از این رو، معیارهای مبتنی بر حیوانات به طور فزاینده ای در ارزیابی ها و بررسی های رفاه حیوانات اهمیت پیدا کرده اند.

دیدگاه های اخلاقی و رفاه حیوانات

در ادامه خلاصه ای از برخی دیدگاه های برجسته اخلاقی در مورد استفاده و رفتار با حیوانات ارائه شده است:

۱. حقوق حیوانات

حقوق حیوانات به حقوق اخلاقی مربوط می شود نه حقوق قانونی. حقوق قانونی توسط قانون محافظت می شوند؛ اما حقوق اخلاقی لزوماً توسط قوانین یا مقررات محافظت نمی شوند، بلکه توسط اخلاق و تجربه شخصی هدایت می شوند. طبق دیدگاه حقوق حیوانات، حیوانات دارای ارزش ذاتی هستند و نباید کارهایی با حیوانات انجام شود، حتی اگر آن کارها برای انسان ها یا دیگر حیوانات مفید باشد. بنابراین، حیوانات دارای حقوق اخلاقی مشخصی هستند که باید تحت هر شرایطی از آنها محافظت شود. در شدیدترین حالت، طرفداران حقوق حیوانات استدلال می کنند که حیوانات باید حقوقی برابر با انسان ها داشته باشند. برخی می خواهند استفاده از حیوانات توسط انسان ها را برای تمامی مقاصد، از جمله گوشت، شیر، تخم مرغ، حمل و نقل، تفریح، یا حتی به عنوان حیوان خانگی، متوقف کنند.

۲. فایده گرایی

فایده گرایی به منافع همه افراد درگیر، از جمله حیوانات پرورشی و انسان هایی که از آن ها استفاده می کنند و همچنین پیامدهای آن می پردازد. دیدگاه فایده گرایی، هزینه ها و منافع را سنجیده و بررسی می کند که چگونه فعالیت ها بر رفاه تمام افراد درگیر تأثیر می گذارند. به طور ساده، فایده گرایان استدلال می کنند که انجام برخی فعالیت هایی که بر رفاه برخی حیوانات تأثیر منفی می گذارد، اگر به طور کلی منجر به افزایش رفاه انسان ها و/یا حیوانات شود، قابل توجیه است.

۳. قراردادگرایی

قراردادگرایی بیان می کند که مردم باید اخلاقی عمل کنند زیرا این عمل به نفع خودشان است؛ به عبارت دیگر، اگر اخلاقی عمل کنید، از آن سود خواهید برد. طبق دیدگاه قراردادگرایی، مردم قراردادها یا توافق هایی با یکدیگر می بندند زیرا هر دو طرف از شرکت در آن قرارداد سود می برند. بنابراین، مردم به همکاری یکدیگر وابسته هستند. حیوانات نمی توانند توافق نامه یا قراردادی ببندند، اما مردم باید نگران نحوه رفتار با حیوانات باشند زیرا ممکن است حیوانات برای افراد دیگر که در قرارداد یا توافق نامه دخیل هستند، اهمیت داشته باشند. به عنوان مثال، اگر حیوانات تحت مالکیت یکی از افراد در توافق نامه در نظر گرفته شوند یا اگر حیوانات دارای ارزش ابزاری برای یکی از افراد در قرارداد باشند، ممکن است حیوانات اهمیت داشته باشند. دیدگاه قراردادگرایی به حیوانات به خودی خود نمی پردازد، بلکه به افرادی اهمیت می دهد که به چگونگی رفتار با حیوانات توجه دارند.

۴. احترام به طبیعت

دیدگاه احترام به طبیعت به از دست دادن یا انقراض گونه ها اهمیت می دهد. طبق این دیدگاه، حیوانات ارزشمند هستند زیرا بخشی از یک گونه یا گروه هستند و از دست رفتن یا انقراض گونه ها ب عنوان یک نگرانی محسوب می شود. برخی از افرادی که از دیدگاه احترام به طبیعت حمایت می کنند، استدلال می کنند که گونه ها باید از تغییرات در ژن های خود محافظت شوند؛ به عبارت دیگر، انسان ها نباید در ژنتیک حیوانات از طریق دستکاری ژنتیکی، تغییر ایجاد کنند و گونه ها

باید محافظت شوند زیرا آن‌ها ارزشمند هستند.

۵. دیدگاه‌های متنی و زمینه ای

دیدگاه‌های متنی در مورد اخلاق حیوانات چندین موضع اخلاقی را در خود جای می‌دهند. افرادی که از دیدگاه‌های زمینه ای حمایت می‌کنند، استدلال می‌کنند که دیگر دیدگاه‌ها، مانند حقوق حیوانات و فایده گرایی، بیش از حد محدود هستند و در نظر نمی‌گیرند که مردم با حیوانات مختلف، رابطه‌های متفاوتی دارند یا احساسات و عواطف مختلفی نسبت به حیوانات مختلف دارند. بنابراین، افراد مسئولیت‌های متفاوتی نسبت به حیوانات دارند که بستگی به نوع تعامل آن‌ها با برخی حیوانات دارد، یا مردم برحسب رابطه عاطفی که با برخی حیوانات دارند، به طور متفاوتی با آن‌ها رفتار می‌کنند. برای مثال، مردم مسئولیت‌های متفاوتی نسبت به حیوانات خانگی خود و نسبت به حیوانات وحشی دارند، زیرا رابطه متفاوتی با حیواناتی که تحت مراقبتشان هستند در مقایسه با حیواناتی که با آن‌ها تعامل ندارند، دارند.

اهمیت رفاه حیوانات

حیوانات برای اهداف مختلفی استفاده می‌شوند. چرا جامعه باید در وهله اول به رفاه آن‌ها اهمیت دهد؟ یکی از استدلال‌ها این است: انسان‌ها یک وظیفه اخلاقی دارند که از حیوانات مراقبت کنند، زیرا بسیاری از حیوانات اهلی و حیوانات در اسارت برای بقا به انسان‌ها وابسته هستند. انسان‌ها برای بقا به حیوانات وابسته بوده‌اند و از حیوانات برای اهداف مختلف برای هزاران سال استفاده کرده‌اند. امروزه، حیوانات همچنان برای اهداف مختلفی مانند غذا، دارو، تحقیقات، حیوانات همراه، حیوانات خدماتی و حیوانات خانگی پرورش داده می‌شوند. بسیاری از افراد استدلال خواهند کرد که تنها منصفانه است که انسان‌ها از حیوانات مراقبت کنند. برای حیواناتی که به منظور تولید غذا استفاده می‌شوند، رفاه حیوانات به سلامت و تولید آن‌ها مرتبط است. اگر رفاه یک حیوان ضعیف باشد، آن حیوان به خوبی رشد نخواهد کرد یا تولید نخواهد داشت. به عنوان مثال، حیوانی که بیمار یا مجروح است، به همان سرعت حیوان سالم رشد نمی‌کند، با این حال، باید توجه داشت که حیوانی که تولیدی است و رشد می‌کند، لزوماً در وضعیت خوبی از رفاه قرار ندارد. حیوانات می‌توانند حتی اگر رفاهشان ضعیف باشد، همچنان تولید داشته باشند و رشد کنند. به عنوان مثال، مرغ‌های تخم‌گذار به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که در تولید تخم مرغ بسیار کارآمد باشند و حتی اگر زخمی شوند، همچنان تقریباً هر روز یک تخم می‌گذارند.

دیدگاه سازمان جهانی بهداشت دام، بعنوان مرجع ذیصلاح بین‌المللی در مورد رفاه حیوانات

استفاده از حیوانات یک مسئولیت اخلاقی برای تضمین رفاه حیوانات تا حد امکان در عرصه عمل به همراه دارد. بهبود رفاه حیوانات مزرعه اغلب می‌تواند بهره‌وری و ایمنی مواد غذایی را بهبود بخشد و از این رو به منافع اقتصادی منجر شود.

اصول کلی برای رفاه حیوانات در سیستم‌های تولید دام

۱. در اصلاح نژاد و انتخاب ژنتیکی همیشه باید سلامت و رفاه حیوانات ملحوظ باشد.
۲. حیواناتی که برای مناطق و محیط‌های جدید انتخاب می‌شوند باید با آب و هوای محلی سازگار باشند و بتوانند با بیماری‌ها، انگل‌ها و تغذیه آن محل قابلیت انطباق داشته باشند.
۳. شرایط محل پرورش و نگهداری: از جمله بستر (سطح راه رفتن، سطح استراحت و غیره) باید برای گونه دام مناسب باشد تا خطر آسیب و انتقال بیماری‌ها یا انگل‌ها به حیوانات به حداقل برسد و برای استراحت راحت، حرکت ایمن و راحت و همچنین برای بروز انجام انواع رفتارهای طبیعی حیوان انگیزه ایجاد کند.
۴. گروه‌بندی حیوانات باید به گونه‌ای مدیریت شود که اجازه رفتار اجتماعی مثبت را بدهد و آسیب، اضطراب و ترس

را به حداقل برساند.

۵. برای حیوانات خانگی، کیفیت هوا، دما و رطوبت باید سلامت حیوان را تامین کند.
۶. برای حفظ سلامت و بهره وری طبیعی و جلوگیری از گرسنگی طولانی مدت، تشنگی، سوء تغذیه یا کم آبی، حیوانات باید دسترسی به غذا و آب کافی متناسب با سن داشته باشند.
۷. بیماری ها و انگل ها باید تا حد امکان از طریق اقدامات مدیریتی خوب پیشگیری و کنترل شوند. حیواناتی که مشکلات جدی سلامتی دارند باید به سرعت جدا شده و تحت درمان قرار گیرند یا اگر درمان امکان پذیر نیست یا بهبودی غیرممکن است، به صورت انسانی ذبح شوند.
۸. دست زدن و لمس حیوانات باید باعث ایجاد رابطه مثبت بین انسان و حیوان شود و نباید باعث آسیب، وحشت، ترس پایدار یا استرس قابل اجتناب شود. صاحبان و نگهبانان باید مهارت و دانش کافی برای انجام این اصول رفتاری داشته باشند. همچنین در بخش هفتم مقررات حیوانات حاکزی تارنمای سازمان جهانی بهداشت دام، علاوه بر تعاریف و شرایط فوق، برای اقدامات مورد نظر به منظور تامین رفاه حیوانات چندین فصل و هر فصل چندین ماده بشرح ذیل عنوان شده است (WOAH,2024) (Phillips & Kluss,2018) (Erasmus,2020):

- ۱- فصل ۷,۲: حمل و نقل حیوانات از طریق دریا دارای ۱۲ ماده.
- ۲- فصل ۷,۳: حمل و نقل حیوانات از طریق زمین دارای ۱۲ ماده.
- ۳- فصل ۷,۴: حمل و نقل حیوانات از طریق هوا دارای ۱۱ ماده.
- ۴- فصل ۷,۵: رفاه حیوانات در هنگام کشتار دارای ۳۵ ماده.
- ۵- فصل ۷,۶: کشتن حیوانات به منظور کنترل بیماری دارای ۱۸ ماده.
- ۶- فصل ۷,۷: مدیریت جمعیت سگ دارای ۲۷ ماده.
- ۷- فصل ۷,۸: استفاده از حیوانات در تحقیق و آموزش دارای ۱۲ ماده.
- ۸- فصل ۷,۹: سیستم های رفاه حیوانات و تولید گاو گوشتی دارای ۵ ماده.
- ۹- فصل ۷,۱۰: سیستم های رفاه حیوانات و تولید جوجه های گوشتی دارای ۴ ماده.
- ۱۰- فصل ۷,۱۱: سیستم های رفاه حیوانات و تولید گاوهای شیری دارای ۶ ماده.
- ۱۱- فصل ۷,۱۲: رفاه تک سمی های کار دارای ۱۳ ماده.
- ۱۲- فصل ۷,۱۳: سیستم های رفاه پرورش خوک دارای ۲۷ ماده.
- ۱۳- فصل ۷,۱۴: کشتن خزندگان برای پوست، گوشت و سایر محصولات دارای ۱۷ ماده.

ب) اخلاق در اجرا و اعمال سیاست ها

سازمان خوارو بار کشاورزی ملل متحد (FAO)، از همان ابتدا به این موضوع توجه داشته و دفتر اخلاق فائو در دسامبر ۲۰۰۹ برای کمک به مدیر کل در ترویج فرهنگ اخلاقیات، شفافیت، صداقت و پاسخگویی که کارکنان فائو و پرسنل مرتبط را قادر می سازد وظایف خود را مطابق با بالاترین استانداردهای رفتاری انجام دهند و به تضمین کیفیت مداوم عملکرد وظایف آنها با رعایت اصل تضاد منافع کمک کند، تشکیل شده است. کارکنان فائو طبق ماده هشتم قانون فائو وظایف و تعهداتی دارند و باید همیشه این وظایف و تعهدات را، به ویژه با رعایت اصول صداقت، بی طرفی و استقلال انجام دهند و در این ارتباط سوگند یاد می کنند تا وظایف و رفتار خود را بر اساس منافع سازمان تنظیم کنند و از هیچ دولت یا مرجعی خارج از سازمان در خصوص انجام وظایف خود دستور نگیرند. در این ارتباط فائو دارای کد اخلاقی

است و کارکنان "متعهد به رعایت مقررات با تمام صداقت و شفافیت بوده تا آنها را در ایجاد و حفظ یک محیط کاری اخلاقی که فائو را قادر می‌سازد تا به هدف خود یعنی جهانی بدون گرسنگی دست یابد، رهبری نماید." در ادامه به این موضوع به شکل کامل تری پرداخته می‌شود.

مقدمه و اهداف

فائو به عنوان بخشی از سیستم سازمان ملل متحد، باید بالاترین اصول صداقت، استقلال و بی‌طرفی را به نمایش بگذارد. بسیار حیاتی است که همه ما وظایف خود را به شیوه‌ای منطبق با این اصول انجام دهیم. موفقیت بلندمدت سازمان به حفظ احترام و اعتماد کشورهای عضو، شرکا، اهداکنندگان و میلیون‌ها نفری که به آن‌ها خدمت می‌کنند، بستگی دارد. رفتار تمامی افراد به عنوان سفیران فائو در زندگی حرفه‌ای و خصوصی بازتاب‌دهنده سازمان است. بنابراین، همه ما موظف هستیم در هر شرایطی، به صورت اخلاقی عمل نماییم. کد اخلاقی رفتار سندی است که دارای مقررات، قوانین و سیاست‌هایی است که رفتار کارکنان فائو را اداره می‌کنند و ابزاری ضروری است تا بتوان به درستی از هنجارهای محیط کار بین‌المللی پیروی کنیم. این کد به عنوان یک راهنمای عملی برای قوانین و سیاست‌های فائو است که رفتار کارکنان را اداره نموده، و به ما کمک می‌کند تا کار درست را انجام دهیم و یک فرهنگ کاری اخلاقی را ترویج نماییم. این کد مکمل قوانین و سیاست‌های فائو است، اما آن‌ها را جایگزین یا بر آن‌ها اولویت نمی‌دهد. اگر بین قوانین و کد تفاوتی وجود داشته باشد، قوانین و سیاست‌ها ارجحیت خواهند داشت. همچنین تمامی کارکنان فائو از جمله اعضای کارکنان، کارکنان کوتاه‌مدت، مشاوران، کارکنان پروژه‌های ملی، افرادی که قراردادهای خدمات شخصی دارند، داوطلبان و کارآموزان باید مطابق با استانداردهای اخلاقی ذکر شده در ذیل در این کد رفتار کنند.

ارزش‌ها

ماده ۱ از مقررات کارکنان فائو و فصل ۱ از قوانین کارکنان، وظایف، الزامات و امتیازات کارکنان را بیان می‌کند که بر اساس اصول اساسی زیر استوار هستند که در بین سازمان‌های مختلف سامان ملل متحد مشترک است:

- استقلال
- وفاداری
- بی‌طرفی
- صداقت
- پاسخگویی
- احترام به حقوق بشر

این اصول همچنین در سه "ارزش" بنیادی در چارچوب شایستگی فائو جای گرفته‌اند. هدف این چارچوب تقویت نیروی کار فائو است و راهنمای فعالیت‌های استخدام، مدیریت عملکرد، و توسعه کارکنان فائو محسوب می‌شود. این ارزش‌ها عبارتند از:

- تعهد به فائو
- احترام به همه
- صداقت و شفافیت

این کد بر اساس این ارزش‌ها، در ایجاد و حفظ یک محیط کاری اخلاقی تنظیم شده است تا فائو را در دستیابی به

هدف خود برای جهانی بدون گرسنگی یاری کند.

مسئولیت‌ها

فائو تنها زمانی قادر به انجام مأموریت مهم خود است که سازمان از احترام جهانی و ملت‌های عضو برخوردار باشد. همه ما که برای فائو فعالیت می‌نمائیم، مسئولیت داریم که با بالاترین سطح صداقت رفتار نموده و استانداردهایی که در این کد توضیح داده شده است را درک و دنبال کنیم. باید ارزش‌های سازمان ملل و قوانین و سیاست‌های فائو را بشناسیم و مطابق با این ارزش‌ها نه فقط در محل کار بلکه در زندگی شخصی خود به شیوه‌ای اخلاقی عمل نمائیم. همچنین باید آموزش‌های اجباری ارائه‌شده توسط فائو را تکمیل کنیم. مدیران مسئولیت ویژه‌ای دارند و باید از رعایت استانداردهای اخلاقی توسط همه کارکنان، اطمینان حاصل نمایند.

پایبندی، تعهد و محافظت

همه کارکنان باید قوانین فائو را دنبال کرده و مطابق با استانداردهایی که در این کد توصیف شده است رفتار کنند. هنگام انتصاب یا استخدام، همه اعضای فائو موظف به رعایت استانداردهای اخلاقی مورد نیاز هستند. عدم رعایت قوانین و سیاست‌ها یا عدم پایبندی به استانداردهای اخلاقی ممکن است منجر به اقدامات انضباطی شود. این اقدامات ممکن است شامل اخراج، تنبیه، یا اقدامات دیگر بر اساس قرارداد کاری باشد. همچنین کارکنان فائو وظیفه دارند که رفتارهای احتمالی غیراخلاقی یا سوء رفتارهای احتمالی مانند تقلب، فساد، آزار و اذیت (از جمله آزار جنسی) و بی‌توجهی فاحش را گزارش دهند. سازمان موظف است هر کارمندی را از انتقام‌گیری دیگران برای گزارش‌دهی سوء رفتارها و همکاری در هر گونه فعالیت نظارتی مانند تحقیقات داخلی یا حسابرسی محافظت کند. دفتر اخلاق مسئول دریافت شکایات انتقام‌گیری است و اقداماتی برای محافظت از افراد مورد انتقام‌گیری انجام خواهد داد.

تعهد و وفاداری به اهداف و مقاصد فائو

اولین ارزش اصلی کارکنان تعهد به فائو است. وقتی پذیرفتیم که برای این سازمان کار کنیم، درواقع توافق کرده ایم که منافع سازمان را بر تمامی منافع دیگر، از جمله منافع شخصی خود، ترجیح دهیم. این به معنای نشان دادن تعهد و حرفه‌ای‌گری در کار، پاسخگویی به عملکرد خود، و حفظ ارزش‌های فائو در فعالیت‌های روزمره ما، از جمله زندگی خصوصی است. ماده ۱ از مقررات کارکنان، الزامات ما به عنوان اعضای کارکنان را مشخص می‌کند. سوگند یا تعهد وفاداری که ما همیشه باید در جهت منافع فائو با صداقت، درستی و احترام به همه، عمل کنیم.

استقلال، بی‌طرفی و رفتار خصوصی

به عنوان یک آژانس تخصصی سازمان ملل، فائو در جهت منفعت کل جامعه بین‌المللی عمل می‌کند. استقلال و بی‌طرفی فائو اساس اعتمادی است که اعضا به آن دارند. این اعتماد به ما اجازه می‌دهد تا فعالیت‌های فائو را در سراسر جهان انجام دهیم. عمل کردن به طور مستقل به معنای این است که تنها به فائو پاسخگو است. ما نباید از هیچ طرف سوم یا مقامات خارجی، از جمله دولت ملی خود یا هر دولت دیگر، دستور بپذیریم. مهم است که اقدامات ما نه تنها مستقل باشند بلکه از دیدگاه دیگران نیز مستقل دیده شوند. عمل کردن به طور بی‌طرف و عینی به معنای آن است که نظرات و منافع شخصی ما در هیچ موقعیتی نباید عملکرد وظایف ما یا منافع فائو را تحت تأثیر قرار دهد. زندگی خصوصی ما به خودمان مربوط است، اما ممکن است شرایطی خارج از محیط کار وجود داشته باشد که رفتار یا فعالیت‌های ما یا اعضای خانواده‌مان بازتابی منفی بر جایگاه فائو داشته باشد. ما باید در نظر داشته باشیم که رفتار شخصی ما، حتی اگر با وظایف

رسمی ما مرتبط نباشد، ممکن است تأثیر منفی بر شهرت یا منافع فائو بگذارد و باید مراقب باشیم که مطابق با این موضوع عمل کنیم. در رسانه‌های اجتماعی، رفتار شخصی ما باید با تعهد ما به نمایش استقلال و همچنین رفتار مطابق با ارزش‌های فائو و خدمات مدنی بین‌المللی همخوانی داشته باشد.

احترام به قوانین ملی

ما به دلیل کار در فائو از برخی امتیازات و مصونیت‌ها برخوردار هستیم. این امتیازات برای منافع شخصی نیستند. بنابراین، ما موظفیم قوانین ملی و محلی را رعایت نموده و تعهدات قانونی شخصی خود را انجام دهیم. عدم رعایت قوانین ملی و محلی شامل عدم پرداخت بدهی‌ها و نقض جدی قوانین ملی، به عنوان تخلف محسوب می‌شود و ممکن است منجر به اقدام انضباطی شود.

سوءاستفاده و آزار جنسی، خشونت خانگی و خشونت بین شرکتی، استفاده از مواد مخدر و الکل در فائو، سوءاستفاده و آزار جنسی هرگز تحمل نمی‌شود و کسانی که مرتکب این اعمال شوند، با عواقب جدی روبرو خواهند شد. فائو همه تلاش خود را می‌کند تا یک محیط کاری عاری از هرگونه آزار جنسی را فراهم کند، محیطی که متخلفان مورد بازخواست قرار گیرند و کارکنان احساس امنیت کنند تا این موارد را گزارش دهند. خشونت خانگی و خشونت بین شرکتی از سوءاستفاده هستند که بین اعضای خانواده یا بین افرادی که در یک رابطه نزدیک یا شخصی هستند، رخ می‌دهد، فائو این رفتار را مغایر با استانداردهای اخلاقی خود می‌داند. هر نوع خشونت فیزیکی یا تهدید به خشونت، چه در داخل محل‌های فائو و چه خارج از آن، خلاف ارزش‌های اخلاقی فائو است. حمل سلاح، چه واقعی و چه غیرواقعی، در محل‌های فائو یا وسایل نقلیه فائو، مگر در موارد مجاز مانند کارکنان حوزه امنیتی، ممنوع است. فائو سوءاستفاده یا مصرف غیرقانونی از مواد مخدر یا الکل را ممنوع می‌کند. سوءاستفاده از مواد نه تنها ایمنی کارکنان را به خطر می‌اندازد، بلکه به اعتبار فائو نیز آسیب وارد می‌نماید.

امنیت، ایمنی، عدالت و احترام

فائو موظف است از ایمنی و سلامت کارکنان خود مراقبت نموده و اقدامات لازم را برای اطمینان از برخورداری کارکنان از یک محیط کاری امن و محترم مطابق با ارزش‌های فائو انجام دهد. احترام به همه به معنای نشان دادن حساسیت و توجه به تفاوت‌های جنسیتی، فرهنگی، قومی، مذهبی، اعتقادات سیاسی و دیگر تفاوت‌های موجود بین افراد است. این شامل استقبال از افراد با پیش‌زمینه‌های متفاوت و کار مؤثر با آن‌ها، ترویج پذیرش، تحمل و درک و ارزش‌گذاری به تنوع می‌شود. یک محیط کاری هماهنگ به نفع تمامی افراد است. اساس چنین محیطی، رفتار اخلاقی است که نشان‌دهنده عدالت، تحمل و احترام است، جایی که با همه با کرامت رفتار می‌کنند. در حالیکه همه ما برای ایجاد محیطی محترمانه سهمیم هستیم، سرپرستان باید توجه داشته باشند که آن‌ها تعیین‌کننده لحن و جو در دفتر یا تیم خود هستند و مسئولیت دارند که اقدام مناسب برای اطمینان از محیط کار محترمانه را انجام دهند. صحبت باز درباره رفتار در محل کار و استانداردهای رفتار محترمانه، این امکان را فراهم می‌کند که همه بدانند از آن‌ها چه انتظاری می‌رود. سرپرستان باید به موقع برای حل مشکلات اقدام کنند و باید محیطی را ترویج دهند که در آن کارکنان بتوانند بدون ترس از انتقام، نظرات خود را بیان کنند. با توجه به ملاحظات محرمانگی، سرپرستان باید به طور باز و واضح درباره تصمیمات خود و دلایل آن‌ها صحبت کنند تا کارکنان به موقع مطلع شوند و فرصتی برای بیان نظرات خود داشته باشند.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بازخورد محترمانه درباره عملکرد

ما موظفیم بالاترین استانداردهای کارآیی، شایستگی و درستی را در انجام وظایف خود رعایت کنیم. سرپرستان فائو مسئولیت ارائه نتایج و حمایت از ما در دستیابی به حداکثر پتانسیل خود را دارند. به یاد داشته باشید، سه ارزش اصلی (تعهد به فائو، احترام به همه، و صداقت و شفافیت) که این کد پیرامون آن‌ها سازماندهی شده است، باید به طور مداوم توسط هر یک از ما در انجام وظایف خود نشان داده شود. هدف از بازخورد عملکرد این است که کارکنان فائو را در دستیابی به اهداف خود برای اطمینان از انجام مأموریت فائو پشتیبانی کند. آن بازخورد باید صادقانه، عینی، دقیق، به موقع و مطابق با رویه‌های مدیریت عملکرد ما باشد. ارائه بازخورد به صورت مستمر، برای ایجاد محیطی باز و محترمانه که در آن همه احساس کنند قادر به بیان نظرات خود هستند، ضروری است. چنین محیطی این امکان را فراهم می‌کند که مشکلات به محض بروز مورد رسیدگی قرار گیرند، که این امر احتمال حل مثبت را افزایش می‌دهد. رفتار با احترام و کرامت به معنای اجتناب از رفتارهای توهین آمیز، تهدید آمیز یا خصمانه نسبت به دیگران است. رفتارهایی که بی‌احترامی یا توهین به دیگران را نشان می‌دهند، در محیط کار ما غیرقابل قبول هستند.

آزار جنسی، سوء استفاده از قدرت، تبعیض و تنوع

آزار جنسی در سیستم سازمان ملل جایی ندارد. رهبران سازمان‌های سیستم ملل متحد بارها بر تعهد خود برای اتخاذ رویکرد بدون تحمل نسبت به آزار جنسی، تقویت تلاش‌های پیشگیرانه و پاسخ‌دهی با محوریت قربانی و ایجاد محیط کاری ایمن و فراگیر تأکید کرده‌اند. سوء استفاده از قدرت به معنای استفاده نادرست از موقعیت نفوذ، قدرت یا اختیار است و ممنوع می‌باشد. سوء استفاده از قدرت می‌تواند به اشکال مختلف صورت گیرد و به خصوص زمانی که برای تأثیرگذاری منفی بر شرایط شغلی یا کاری دیگران استفاده شود، جدی است. خدمات مدنی بین‌المللی بر اساس شمول، پذیرش و درک قرار دارد و ما باید این اصول را هنگام تعامل با همکاران و عموم مردم رعایت کنیم. یک محیط سازمانی متنوع و فراگیر در قلب اثربخشی فائو به عنوان یک آژانس تخصصی ملل متحد قرار دارد. در میان ما، طیف گسترده‌ای از دیدگاه‌ها و شایستگی‌ها وجود دارد که به خوبی در انجام مأموریت ما در سراسر جهان به کار گرفته می‌شوند. تفاوت‌ها باید مورد احترام، ارزش‌گذاری و به عنوان منبع قدرت و نوآوری شناخته شوند و همه کارکنان باید قادر به تحقق پتانسیل خود باشند.

صداقت، شفافیت و دقت

عمل کردن با صداقت و شفافیت به معنای رفتار صادقانه، بدون در نظر گرفتن منافع شخصی یا سود غیرقانونی برای دیگران و اطمینان از اینکه تضاد منافع واقعی، محتمل یا بالقوه شناسایی و برطرف شود. این به معنای پاسخگویی برای ارائه نتایج توافق شده و ارتباط فعالانه است. همچنین به معنای پذیرش شفافیت با رعایت الزامات محرمانه‌بودن است. این‌ها اصول اساسی هستند که همه ما در فائو باید به آن‌ها پایبند باشیم منابع سازمان از طریق مشارکت‌های اعضا و دیگر سهامداران مرتبط تأمین می‌شود. آن‌ها باید با دقت مدیریت شوند و تنها برای اهداف مورد نظرشان استفاده شوند تا اطمینان حاصل شود که هزینه‌ها مصرف شده و از اتلاف یا سوء استفاده جلوگیری شود. ما باید در انجام وظایف خود دقت لازم را داشته باشیم و در حالی که اشتباهات گاهی ممکن است رخ دهند، رفتار بی‌ملاحظه یا بی‌توجهی عمدی غیرقابل قبول است و ممکن است به عنوان سوء رفتار تلقی شود.

تقلب و فساد

روش‌های تقلب و فساد از تهدیدهای جدی برای کار ما هستند، فائو دارای سیاست تحمل صفر در قبال این روش‌ها است و وظیفه ما این است که هر گونه نمونه‌ای از این موارد را گزارش دهیم تا منافع سازمان محافظت شود. همچنین ما موظفیم با تحقیقات در مورد اتهامات تقلب و فساد همکاری کنیم. نمونه‌هایی از تقلب و فساد شامل موارد زیر است:

۱. تبادل پول یا مزایا برای دریافت رفتار ترجیحی (مانند به اشتراک گذاشتن اطلاعات محرمانه با یک فروشنده، رشوه).
۲. ارائه یا تأیید اطلاعات نادرست یا پنهان کاری اطلاعات در زمینه فعالیت‌های خرید یا درخواست‌های پرداخت.
۳. استفاده شخصی از منابع سازمان که با کار سازمان تداخل دارد یا سازمان را از استفاده از این منابع محروم می‌کند.
۴. توافق بین دو یا چند نفر برای انجام اقدامی که به نفع ناعادلانه یا کسب مزیت مالی منجر شود.

در صورت اثبات تقلب یا فساد، ممکن است اقدامات اداری از جمله تنبیه اتخاذ شود و منجر به اخراج یا فسخ قرارداد شود. در برخی موارد، اقدامات تقلب یا فساد ممکن است به مقامات ملی ارجاع داده شود.

تضاد منافع

وظیفه ما این است که از تضاد منافع بین منافع فائو و منافع شخصی خود جلوگیری نماییم. تضاد منافع ممکن است واقعی، محتمل یا در ظاهر باشد و حتی تضادهای بالقوه یا درک شده نیز می‌توانند اعتماد به استقلال و بی‌طرفی فائو و کارکنان آن را تحت تأثیر قرار دهند. اگر شرایط ما به گونه‌ای باشد که ما در موقعیتی قرار نگیریم که بتوانیم منصفانه عمل کنیم، یک تضاد منافع وجود دارد. ما باید همیشه و در هر موقعیتی که ممکن است تضاد منافع باشد را به محض بروز آن فاش کنیم. این امر امکان بررسی مناسب و در صورت لزوم، اقداماتی برای کاهش یا حذف تضاد منافع را فراهم می‌کند. برای جلوگیری از تضاد منافع واقعی یا درک شده یا برخورد ترجیحی، قوانین فائو پیش‌بینی کرده‌اند که قرارداد استخدام به فردی که رابطه خانوادگی با کارکنان یا پرسنل دیگر دارد، اعطا نشود.

فعالیت‌های خارجی و سیاسی

از ما انتظار می‌رود که زمان و انرژی کاری خود را به کار فائو اختصاص دهیم. سایر کارها یا فعالیت‌ها، چه پرداختی و چه غیرپرداختی، ممکن است توانایی ما در خدمت به فائو را مختل کند. برخی از فعالیت‌ها نیز با کار برای فائو ناسازگار هستند یا به نحوی با منافع فائو تضاد دارند. قبل از شروع هر گونه فعالیت خارجی، ما باید مجوز دریافت نماییم. ما همگی تشویق می‌شویم تا از حق رأی خود استفاده کنیم و می‌توانیم دیدگاه‌های سیاسی خود را داشته باشیم. با این حال، وضعیت بین‌المللی فائو به این معنا است که رفتار ما باید همیشه استقلال و بی‌طرفی ما را منعکس کند، بنابراین، در بیان عمومی دیدگاه‌های سیاسی خود و شرکت در فعالیت‌های سیاسی محدودیت‌هایی وجود دارد. نباید برای هیچ مقام سیاسی در هر سطحی نامزد یا مشغول به کار شویم. عضویت در حزب سیاسی ممکن است، اما اگر این امر ما را ملزم به انجام اقدامی کند که ممکن است استقلال ما را تحت تأثیر قرار دهد، باید از آن اجتناب گردد. این ملاحظات شامل فعالیت ما در رسانه‌های اجتماعی نیز می‌شود.

هدایا، مزایا، جوایز و افتخارات

ما باید هرگز در ارتباط با وظایف رسمی خود، هدایا یا مزایایی را پیشنهاد نکنیم. این امر می‌تواند این تصور را ایجاد کند که ما در حال تلاش برای تأثیرگذاری بر اقدامات رسمی گیرنده هستیم یا انتظاری برای دریافت مزایایی در قبال آن ایجاد می‌کنیم. قبول کردن هدایا به شدت منع می‌شود و دریافت هدایا از شخص یا نهادی که با فائو ارتباط تجاری دارد،

بدون توجه به ارزش آن، مجاز نیست. جوایز و افتخارات نباید بدون دریافت مجوز قبلی پذیرفته شوند. این شامل هر جایزه یا افتخاری است که برای خدمات قبل از پیوستن به فائو یا خدماتی که مربوط به فائو نیست، اعطا می شود.

برنامه افشای سالانه و حفاظت از اموال و منابع

برنامه افشای سالانه به حفظ و تقویت اعتماد عمومی به صداقت فائو کمک می کند. هدف اصلی برنامه شناسایی و برطرف کردن تضاد منافع است تا ریسک استفاده از موقعیت رسمی برای منافع شخصی به حداقل برسد. ما همگی مسئول حفاظت از اموال و منابع فائو هستیم که برای پیشبرد کار سازمان از آن ها استفاده می کنیم. اموال و منابع باید برای اهداف رسمی و مورد نظر استفاده شوند و ما باید مراقب باشیم تا از هدر رفتن یا سوءاستفاده از دارایی ها مانند منابع مالی، تجهیزات فناوری اطلاعات، لوازم و خودروها جلوگیری کنیم (FAO, 2024).

اصول اخلاقی دامپزشکی

سه اصل اساسی که پایه های اصول اخلاقی دامپزشکی را تشکیل می دهند عبارتند از: امانت، صداقت و احترام. این اهداف آرمانی برای حرفه دامپزشکی هستند که راهنمایی و توجیه کد رفتار را ارائه می دهند. امانت: دامپزشکان مسئولیت اخلاقی دارند که درد و رنج را کاهش دهند، سلامت را ارتقا دهند و به نفع بیماران خود عمل کنند، در حالی که نیازهای مشتریان، محیط زیست و عموم را در نظر می گیرند. صداقت: دامپزشکان مسئولیت اخلاقی دارند که در تمام تعاملات با مشتریان، بیماران و جامعه خود صادق و راستگو باشند.

احترام: دامپزشکان مسئولیت اخلاقی دارند که به همه بیماران، مشتریان و اعضای جامعه خود، از جمله خود و همکاران حرفه ای خود، احترام بگذارند.

کد و منشور رفتاری

منشور رفتار بیانگر انواع خاصی از رفتارهایی است که از اعضای حرفه دامپزشکی انتظار می رود یا برای آن ها الزامی است. آئین نامه و یا کد رفتاری در اخلاق دامپزشکی شامل ۳ بخش است:

الف - ارائه مراقبت های دامپزشکی شایسته

۱- رابطه دامپزشک - مشتری - بیمار. ۲- مشاوره. ۳- ارجاع. ۴- مراقبت های اورژانسی. ۵- ملاحظات پایان عمر. ۶- آموزش حرفه ای مستمر و آموزش مددجو و همگانی.

ب- اولویت بندی رفاه بیمار در تعادل با نیازهای مراجعین و امنیت عمومی

۱- مراقبت زمینه ای ۲- پزشکی مبتنی بر شواهد ۳- نقایص ژنتیکی ۴- تعارض منافع ۵- سلامت واحد.

ج- رعایت استانداردهای حرفه ای

۱- تصویر حرفه ای ۲- صداقت و درستکاری ۳- احترام به دیگران ۴- خودمختاری ۵- نظارت ۶- عناوین ۷- رازداری و نگهداری سوابق ۸- تعیین هزینه ۹- اختلال و ناتوانی در انجام درست وظیفه ۱۰- قانون را به رسمیت بشناسید و به آن احترام بگذارید (AVMA, 2023).

اخلاق حکمرانی دامپزشکی در ایران

با توجه به مطالب فوق می توان گفت "اخلاق به معنای تدوین درست سیاست ها و برنامه ها، بر اساس علم، عقلانیت، مقتضیات اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، بهداشتی کشور و با استفاده از آخرین یافته های علمی و تجارب

جهانی و همچنین پایش مستمر نتایج و اصلاح و تکامل آن و اجرای درست آن برای دریافت نتیجه می باشد". روایتی از پیامبر اکرم (ص) در خصوص «اتقان در عمل» و «محکم کاری»: اسلام دین اتقان و دقت است. هم روایات و هم عقل حکم می کنند که کار باید به نحو ریشه دار و اساسی انجام شود. در حدیث نبوی می خوانیم رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَمِلَ عَمَلًا فَاتَّقَنَهُ؛ رحمت خدا بر آن کسی که کاری را انجام بدهد، آن کار را متقن و محکم انجام بدهد. لذا همه ما اعم از مسئولان و کارشناسان باید وظایف خود را به نحو احسن انجام دهیم فارغ از اینکه دیگران به وظایف خود عمل کنند یا خیر. چون هر فرد کار بلد متخصص مجرب پاک دست پر کار با انگیزه اثرات شگرفی در اطرافیان و محیط کار دارد. لذا ابتدا ضرورت دارد بررسی شود که:

۱- دامپزشکی و دستگاههای مورد نظر چه وظایف و مسئولیت هایی دارند؟!

۲- این وظایف چه نقشی در اقتصاد ملی و بهداشت عمومی دارند؟!

۳- چگونه باید این وظایف را انجام داد تا نتیجه مطلوب تحصیل گردد؟!

الف) چه وظایفی را باید حاکمیت انجام دهد؟!

ب) چه وظایفی را بخش غیر دولتی می تواند انجام دهد؟!

۴- چگونه از انجام درست این وظایف توسط بخش دولتی و غیر دولتی می توان اطمینان داشت؟!

۵- چگونه از پایداری نتایج بدست آمده می توان محافظت کرد؟!

در این بخش نیز به اخلاق در تدوین سیاست ها و متعاقبا در اعمال سیاست ها توجه خواهد شد:

الف: اخلاق در تدوین سیاست ها:

در ابتدا اهمیت وظایف و در صورت اجرای درست آن، ره آورد فعالیت های دامپزشکی در ابعاد بهداشت عمومی، اقتصاد ملی و تجارت جهانی از منظر مراجع بین المللی و ایران بررسی می شود:

۱- مبارزه با بیماری های دامی (دام، طیور، زنبور عسل و آبزیان): طبق مطالعات مستند سازمان های بین المللی ذیصلاح، میانگین جهانی ره آورد اقتصادی این اقدامات با تامین بهداشت و مدیریت بیماریها، کاهش ۲۵-۲۰٪ ضایعات دامی را بدنبال دارد. البته چنانچه محل استقرار جغرافیائی کشور، مرز مشترک طولانی خاکی و آبی آن و همسایگی با ۱۵ کشور که برخی از آنها انسجام کافی برای تامین بهداشت دام نداشته و براحتهی انتقال بیماریهای فرامرزی از این کشورها به داخل کشور و تحت تاثیر قرار دادن جمعیت عظیم دامی کشور مد نظر قرار گیرد و علاوه کوجروی و فرهنگ دامداری در کشور، نیز مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد، ره آورد اقتصادی تلاش دامپزشکی فراتر از میزان مورد اشاره خواهد بود (میانگین جهانی ۲۵٪ باستانی جلوگیری از ضایعات و خسارات ناشی از بیماری های آبزیان و جلوگیری از ضایعات و خسارات ناشی از عدم لحاظ کردن فعالیت های دامپزشکی از حلقه زنجیره بعد از پرورش تا سفره می باشد. در این صورت برای کشور ما عدد ۳۵٪ عدد معقولی است).

۲- نقش فعالیت های دامپزشکی در پایداری سکونت در روستاها، توسعه روستائی و حاکمیت غذایی: بیماری های دامی تهدیدی مستقیم برای درآمد جوامع روستائی که به تولیدات دامی وابسته است، می باشد. طبق اعلام مراجع ذیصلاح بین المللی، بیش از ۷۵ درصد از میلیارد نفری که با درآمد کمتر از ۲ دلار در روز زندگی می کنند، برای بقا به کشاورزی و بخصوص پرورش دام وابسته هستند (۲,۶ میلیارد نفر برای امرار معاش و درآمد خود به دامداری، ماهیگیری در مقیاس کوچک و آبی پروری متکی هستند). لذا سازمان دامپزشکی کشور با تامین بهداشت دام، نقش بارز خود را در این روند اثبات می کند.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

۳- دامپزشکی و تامین بهداشت فرآورده های دامی: فرآورده دامی بهداشتی و سالم، جزء اساسی غذا، بعنوان رکن سلامتی انسان محسوب می گردد. طبق عبارت پر تکرار مراجع علمی و مجامع ذیصلاح بین المللی "اگر غذا سالم نباشد، غذا محسوب نمی شود" و برای تحقق آن باید "از مزرعه تا سفره تحت نظارت بهداشتی قرار گیرد". سازمان دامپزشکی کشور با اعمال نظارت بر کلیه حلقه های زنجیره از مزرعه تا عرضه فرآورده های خام دامی، این مسئولیت را اعمال و علاوه بر بازرسی، با پایش مخاطرات بهداشتی (بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی) و با ارزیابی خطر، نسبت به اعمال مدیریت خطر و سلامت فرآورده خام دامی منطبق با معیارهای تعریف شده، اقدام می نماید. به تعبیری سلامت غذا، اعداد قبل از صفر میزان تولید محسوب شده و با عدم تحقق آن، تولید معنا و مفهومی ندارد.

۴- دامپزشکی و تجارت بین المللی: با توجه به سرعت تبادل و جابجایی حجم انبوهی از محصولات متنوع و منجمله حیوانات، فرآورده ها و نهاده های مرتبط با آن در سطح جهان و جابجایی سریع اجرام بیماریزا و دیگر مخاطرات بهداشتی از یک کشور به هر نقطه و حتی کشورهای دوردست، الزام به رعایت ضوابط و معیارهای بهداشتی، قرنطینه ای و امنیت زیستی، بعنوان شرط لازم صادرات این محصولات اهمیت مضاعف پیدا کرده است. براین اساس طبق مقررات سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵ و متعاقبا موافقتنامه بهداشت با سازمان جهانی بهداشت دام در سال ۱۹۹۸، سازمان مذکور بعنوان مرجع و حکم تدوین ضوابط و مقررات بهداشتی تبادل محصولات مرتبط می باشد و دامپزشکی کشورها نیز بعنوان مرجع صلاحیتدار ملی نزد مراجع و دیگر کشورها برای صدور گواهی بهداشتی و رعایت معیارهای بهداشتی مورد نظر کشورهای هدف، نقش بارز و منحصر به فردی در تجارت بین کشورها ایفا می کنند. البته رعایت اصول و معیارهای بهداشتی مصوب سازمان جهانی بهداشت دام و کشورهای هدف صادرات و استمرار و شایستگی ایفای این وظیفه خطیر، کاری دشوار و منوط به چگونگی تامین بهداشت دام و فرآورده های آن طبق تعریفی موسع و ارزیابی مخاطرات بهداشتی نیز طیفی از مخاطرات میکروبی، شیمیایی و فیزیکی است که لازمه تحقق آن، اعمال ظرایف و دقایق علمی و پیچیدگی های اجرایی است.

۵- دامپزشکی و امنیت غذایی: علاوه بر ۸۱۱ میلیون نفر گرسنه فعلی در جهان، تا سال ۲۰۵۰، نیاز جهان به پروتئین دامی به بیش از ۷۰٪ افزایش خواهد یافت. لذا با توجه به اینکه بیماری های دامی موجب از دست دادن حدود ۲۵٪ تولیدات دامی می شود، نقش فعالیت های دامپزشکی در بهره وری، افزایش کمی و کیفی تولید و تقویت مولفه فراهمی، بعنوان رکن امنیت غذا، کاملاً مشهود است. علاوه از آنجا که بهداشت و سلامت غذا، وجه متمایز در همه ابعاد و مولفه های امنیت غذایی است، دامپزشکی با تامین بهداشت و سلامت فرآورده های خام دامی این نقش اساسی را در واردات و تولیدات داخلی اعمال می نماید.

۶- سلامت واحد: به منظور جلوگیری از تهدیدات زیستی متعدد انسان، حیوان، گیاه و محیط، شامل بیماری های عفونی اعم از بیماری های مشترک بین انسان و دام، بیماری های مشترک بازپدید و نوپدید، بیماری های گرمسیری فراموش شده و منتقله توسط ناقلین، بیماریها و مخاطرات بهداشتی ناشی از غذا (۶۰ درصد بیماری های عفونی جدید انسانی، ۷۵ درصد بیماری های عفونی نوپدید انسانی، ۸۰ درصد عوامل بیوتروزیستی) از حیوانات منشأ می گیرند. همچنین ۵ مورد بیماری جدید سالیانه در انسان، منشأ زئونوتیک دارد، تخریب اکوسیستم و بویژه مقاومت میکروبی در برابر مواد ضد میکروبی، چهار مرجع بین المللی ذینفع در سلامت واحد شامل سازمان جهانی بهداشت، سازمان جهانی بهداشت دام، سازمان خوار و بار و کشاورزی و دفتر برنامه محیط زیست سازمان ملل، برنامه اقدام مشترک سلامت واحد پنج ساله (۲۰۲۲-۲۰۲۶) را با هدف تقویت همکاری، ارتباطات، ظرفیت سازی و هماهنگی بین تمام بخش های مرتبط کشورها، ارائه داده اند. در این

روند اهمیت مقاومت میکروبی موجب تشکیل سه جلسه مشترک وزرای کشاورزی و بهداشت کشورها گردیده است. در سومین جلسه که در سال ۲۰۲۲ در مسقط عمان تشکیل گردید، موارد مهمی که مرتبط با دامپزشکی کشورها نیز می باشد، به تصویب رسید. در این ارتباط مقرر گردید کشورها تا سال ۲۰۳۰ تعهدات بشرح ذیل را مورد توجه و اقدام قرار دهند:

- ۱- بازنگری، اصلاح و به روزرسانی برنامه های اقدام ملی مرتبط با مقاومت میکروبی با مشارکت همه ذینفعان مربوطه.
- ۲- تقویت سیستم مراقبت ملی، منطقه ای و جهانی از طریق بهبود مدیریت داده ها، با مشارکت بخش خصوصی و گزارش داده ها به سیستم نظارت بر استفاده از مقاومت ضد میکروبی جهانی ANIMUSE.
- ۳- کاهش مصرف مواد ضد میکروبی در مراکز پرورش دام، طیور و آبزیان (مثلا با مقاصد پیشگیرانه در خوراک دام) به میزان ۵۰-۳۰٪ میزان کل مصرف.

- ۴- به صفر رساندن ضد میکروب های مهم پزشکی مورد مصرف انسان برای مصارف غیر درمانی دامپزشکی و گیاهی.
- ۵- اطمینان از تامین و در دسترس قرار دادن آنتی بیوتیک های مناسب به میزان بالغ بر ۶۰٪ کل آنتی بیوتیک های مورد مصرف.

- ۶- فراهم آوردن شرایط به منظور تعهدات سیاسی کشورها در نشست سطح عالی مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۲۴ در مورد موضوع مقاومت میکروبی.

این نشست سطح بالای مجمع عمومی سازمان ملل متحد در مورد مقاومت ضد میکروبی در ۲۶ سپتامبر سال ۲۰۲۴ تشکیل گردید و توصیه ها و اولویت های کلیدی چهارجانبه در این مورد بشرح زیر به همراه داشته است:

۱. اقدامات مؤثر و هماهنگ بین بخشی در سطوح ملی، منطقه ای و جهانی.
۲. پیش بینی و تخصیص بودجه کافی و پایدار برای سرعت بخشیدن به اجرای برنامه های اقدام چندبخشی در مورد مقاومت ضد میکروبی از طریق افزایش تخصیص منابع داخلی.
۳. تعهد به اهداف قابل اجرا و تقویت سیستم های پایش و اطلاعات راهبردی برای هدایت و تسریع در پاسخ به مقاومت ضد میکروبی.

۴. جلوگیری از ظهور و گسترش مقاومت ضد میکروبی از طریق تحولات سیستمی در بخش های انسانی، حیوانی، گیاهی و زیست محیطی، از جمله تقویت چارچوب های نظارتی، اقدام پیشگیرانه در دفع زباله و پساب تولیدات دارویی، سیستم های شهری، بیمارستان ها و مزارع.

لازم است اضافه نمود سالیانه ۵ میلیون نفر در اثر مقاومت ضد میکروبی جان خود را از دست می دهند که ۱٫۳ میلیون نفر آن در اثر مقاومت ضد باکتریایی است. پیش بینی می شود این میزان با روند فعلی اگر به اقدامات مؤثر کشورها منجر نشود به ۱۰ میلیون نفر در سال ۲۰۵۰ افزایش یابد. اهمیت این میزان خسارت موقعی بارز می شود که بدانیم سالیانه حدود ۵۹۰۰۰ نفر در اثر بیماری هاری تلف می شوند. البته کشورها تدابیر خود را به عرصه اجرا درآورده اند و تا قبل از فوریه ۲۰۲۳ نود و دو کشور داده های مربوط به فعالیت های مرتبط با مقاومت ضد میکروبی خود را به پایگاه داده های سازمان جهانی بهداشت دام، گزارش کرده اند و نتایج آن، کاهش ۱۳٪ مصرف ضد میکروبی است که ۲۰٪ آن مرتبط با مواد ضد باکتریایی می باشد. البته این مهم در سند دانش بنیان امنیت غذایی که طی شماره ۵/۴/۱۴۰۲/۶۳۵۷/دش مورخ ۵/۴/۱۴۰۲ توسط رئیس محترم جمهور و رئیس شورای عالی انقلاب فرهنگی برای اجرا ابلاغ گردیده است، مورد توجه قرار گرفته است. در این سند بالغ بر ۲۰ راهکار و اقدام ملی مرتبط با وظایف سازمان دامپزشکی کشور درج گردیده است که در

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بین آنها مواردی مشخصا به ثبت اصولی مواد موثر، داروهای دامپزشکی و سموم، ارتقاء آزمایشگاههای مرتبط و تجویز بر اساس نسخه الکترونیک به صراحت بیان گردیده است (WOAH,2024) (UNGA,2024). ره آوردهای ارائه شده در بندهای ۶ گانه فوق در صورتی محقق می شود که بتوان، بدرستی ایفای نقش نمود. حال بررسی می شود، چگونه می توان تا حد ممکن به نتایج مناسب تری دست یافت. بندهای ۱ و ۲ از موارد ششگانه، شامل دامپزشکی، وظایف و مسئولیت ها و همچنین نقش و جایگاه آن در ارتقاء بهداشت عمومی، تحکیم مبانی اقتصاد ملی، ایجاد اشتغال و امنیت غذایی در بالا شرح داده شدند. حال چگونه باید این وظایف را انجام داد تا نتیجه مطلوب تحصیل گردد؟ با توجه به طیف گسترده وظایف و مسئولیت های دامپزشکی، چند مورد ذکر می گردد به عنوان مثال، بهداشت و مدیریت بیماری های دام، طیور، آبزیان و زنبور عسل در مجموع تعداد زیادی بیماری با عوامل بیماریزای ویروسی، باکتریایی، انگلی و... را در بر می گیرد. بررسی چگونگی تدوین سیاست ها و برنامه اقدام، وظایف دستگاه حاکمیتی و وظایف بخش غیر دولتی ارائه می گردد.

۱- تدوین سیاست و برنامه مبارزه با بیماریهای دامی، منطبق با ضوابط و معیارهای جهان شمول سازمان جهانی بهداشت دام باشد. شرط قبول وضعیت بیماری در هر کشور، تایید آن توسط سازمان جهانی بهداشت دام می باشد. در این ارتباط باید توجه کرد، تا مادامیکه ضوابط و معیارهای بهداشتی این مرجع در تدوین و اجرای برنامه پیشگیری، کنترلی هر بیماری مهم که از نظر سازمان مذکور قابل گزارش است و در بهداشت دام، بهداشت عمومی و تجارت بین الملل، واجد اهمیت است، مد نظر قرار نگیرد، هماهنگی و منطبق با معیارهای مرجع مذکور نباشد، به تایید آن نرسیده و در هنگام اجرا مورد نظارت و ارزیابی قرار نگیرد، اظهار نظر مراجع ذیصلاح ملی کشورها در مورد ان بیماری در دیگر کشورها فاقد ارزش است. به همین دلیل تمامی کشورهای توسعه یافته و بسیاری از کشورهای در حال توسعه به این مهم واقف و آن را مورد ملاحظه جدی قرار داده اند و کشورهای واجد صلاحیت که به ریشه کنی هر بیماری اعم از مناطقی از کشور و یا تمامی قلمرو کشورشان رسیده و مورد تایید سازمان جهانی بهداشت دام قرار گرفته است، در مجمع عمومی سالیانه سازمان جهانی بهداشت دام، گواهی مورد نظر را دریافت می کنند و البته علاوه بر کسب اعتبار برای دامپزشکی کشورشان، در تجارت بین الملل نیز از آن بهره کافی کسب می کنند. به همین دلیل است که کشورها ارتباط با این مرجع علمی را تحکیم بخشیده و حتی برخی کشورها با تخصیص اعتبار، تامین دفتر کار و نیروی انسانی، پیگیر مستمر برای بازگشائی دفتر سازمان جهانی بهداشت دام در کشورشان هستند و دو کشور همسایه قزاقستان و امارات موفق به دایر کردن دفاتر مذکور در کشورشان شده اند. بازگشائی این دفتر موجب استفاده بیشتر از ظرفیت علمی جهان، تسریع در دریافت نتیجه با هزینه کمتر در ریشه کنی هر بیماری در کشور میزبان است که این عین عقلانیت در اجرای برنامه یعنی حساب هزینه سود است. کشور قزاقستان با این دیدگاه و عقلانیت توانست برنامه ریشه کنی تب برفکی را در کشور تدوین و با اجرای یک برنامه موثر و ایجاد هشت منطقه عاری از بیماری بدون انجام واکسیناسیون، به اولین کشور عاری از بیماری در مناطق مذکور توسط سازمان جهانی بهداشت دام شناخته شود. گرچه همچنان خطر بالایی برای ورود بیماری به آن کشور وجود دارد و مواردی نیز گزارش شده است که وضعیت مناطق پاک شده تا عاری شدن مجدد از بیماری، تعلیق شده است. همچنین تجربه ریشه کنی طاعون گاوی در جهان و ایران نیز مورد مناسبی بر ادعای لزوم تبعیت و استفاده از ضوابط و معیارهای بهداشتی سازمان جهانی بهداشت دام و بخش بهداشت دام فائو می باشد: این بیماری ویروسی که به نام گاو میری مشهور است، با ورود ویروس به کشور، تلفات گسترده جمعیت گاو کشور فراهم می گردید. خصوصا در کشور ایران که به دلیل هم مرز بودن با پاکستان که یکی از آخرین کانون های بیماری جهان در آن منطقه وجود داشت، همواره در معرض هجوم ویروس قرار داشت. با تلاش گسترده، وصف ناپذیر و طاقت فرسای کادر دامپزشکی سراسر کشور، بیماری در کشور ریشه کن گردیده و در

سال ۱۳۸۶ گواهی ریشه کنی بیماری در مجمع عمومی سازمان جهانی بهداشت دام به رئیس سازمان دامپزشکی کشور اعطا شد. دلیل موفقیت در ریشه کنی بیماری انگیزه کادر فنی، توان علمی و فنی فزونتر کادر فنی درگیر در مقایسه با نیروی انسانی فعلی، اعمال عقلانیت علمی، رعایت اصول و معیارهای جهان شمول علمی و پیروی از برنامه ریشه کنی جهانی این بیماری بود. نظارت و بررسی مستمر نمایندگان مراجع علمی ذیصلاح بین المللی (سازمان جهانی بهداشت دام و بخش بهداشت دام فائو) از ارزیابی روند کار، آهنگ محکم کشورهای جهانی برای غلبه بر این معضل بزرگ و ریشه کنی آن که روزگاری تشکیلات دامپزشکی ایران برای آن سامان یافت و سازمان جهانی بهداشت دام نیز به منظور هماهنگی بین دولت ها به همین دلیل شکل گرفت، می باشد.

۲- تعیین اولویت ها: تعیین اولویت ها بعنوان اصول حکمرانی درست قلمداد می گردد. به تعبیری باید فراموش نکنیم "ابتدا باید، امور نخست را قرار دهیم و پراهمیت ترین کارها، نباید قربانی کم اهمیت ترین کارها شوند" و همچنین "بین قابلیت تولید و تولید و یا امکانات و وظیفه، تعادل ایجاد نمود". دامپزشکی وظایف گسترده ای را شامل: تامین بهداشت و مدیریت بیماری های دامی و مشترک بین انسان و دام، نظارت بهداشتی بر اماکن پرورش دام، طیور، آبزیان و...، کشتارگاهها، مراکز قطعه بندی و بسته بندی و مراکز عرضه فرآورده های خام دامی، ناوگان حمل و نقل دام، طیور، آبزیان، زنبور عسل و فرآورده های آنها، کارخانجات خوراک دام و ضایعات کشتارگاهی و انبارهای مواد اولیه خوراک دام، مکمل، ثبت مواد اولیه دارو، ریزمغذی ها، ضدعفونی و سموم، تولید دارو و یا واردات آن، صدور گواهی بهداشتی واردات و صادرات دام زنده و فرآورده های آن، بعنوان مرجع صلاحیتدار صدور گواهی بهداشتی نزد مرجع ذیصلاح بین المللی و دیگر کشورها و کیفیت و اثربخشی واردات و صادرات دارو و سموم، نظارت بر داروخانه ها، مراکز مایه کوبی، درمانگاهها، بیمارستانها، اعمال ضوابط قرنطینه و ضوابط امنیت زیستی و.... را برعهده دارد. گرچه در نهایت مسئولیت ها متوجه دستگاه حاکمیتی دامپزشکی است، ولیکن اگر قصد به انجام تمامی این طیف گسترده وظایف را داشته باشد، مفهومش این است که هیچ وظیفه ای را هدفمند و موثر نمی تواند انجام دهد. لذا ضرورت مجدد تعیین لیست وظایفی که حاکمیت (سازمان دامپزشکی کشور) باید انجام دهد و لیست وظایفی که به بخش غیر دولتی دامپزشکی واگذار شده است را بازنویسی و چگونگی کسب اطمینان از انجام درست آن، بعنوان یک ضرورت را مورد بررسی قرار دهد. حال برای تعیین اولویت ها بطور خلاصه مواردی ارائه می شود.

۲-۲- تعیین وضعیت موجود

۲-۲-۱- بیماری های مهم و گزارش کردنی: مهمترین اولویت، ارزیابی دقیق وضعیت بیماری ها و تعیین میزان شیوع آنها طبق معیارهای علمی و آماری است. در ایران سیستم مراقبت الکترونیک بیماری های دامی سازمان دامپزشکی کشور، یکی از پیشرفته ترین سیستم های مراقبت قلمداد می گردد. چون تا ندانیم در مورد هر بیماری چه وضعیتی داریم، نمی توانیم برنامه و ابزار مورد نیاز آن را تامین کنیم، برنامه های در دست اقدام را اصلاح و تکامل دهیم. در صورت درست کار کردن این سیستم و رعایت الزامات آن (شناسائی و گزارش تمامی موارد بیماری ها تا حداکثر ممکن و ورود داده های درست به سیستم و تجزیه و تحلیل داده ها)، معیاری برای ارائه شاخص وضعیت بیماری ها خواهد بود و از آن ارائه آمارهای غلط و گمراه کننده جلوگیری خواهد کرد.

۲-۲-۲- پایش مخاطرات بهداشتی فرآورده های خام دامی

۲-۲-۳- ایجاد سیستم ملی مراقبت مرتبط با مقاومت میکربی با مشارکت همه ذینفعان مربوطه

۲-۲-۴- دو بیماری بروسوز دامی و سل گاوی باید بعنوان دو بیماری با اولویت اول و حتی در مقایسه با بیماری های مهم

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

واگیرداری مانند تب برفکی قلمداد می گردد. لذا ضرورت دارد ضمن فراهم آوردن کلیه امکانات مورد نظر در این مسیر گام برداشت. دلیل این است که بروسلوز بیماری بسیار مهم اقتصادی و از اهم بیماری های منتقله از دام به انسان است، ولی تب برفکی بیماری مهم اقتصادی است. اگر بروسلوز در یک گله تحت کنترل و ریشه کنی باشد، گله دام امکان بقا و دوام دارد، ولی اگر گله تحت برنامه منظم، علمی، مسئولانه و مستمر نباشد، هر لحظه انتظار گسترش آلودگی و حذف دامهای راکتور سل و بروسلوز وجود دارد. لذا در صورت عاری شدن گله از بروسلوز و سل گاوی، هزینه های کنترل تب برفکی موثرتر خواهد بود، زیرا هزینه کنترل تب برفکی برای دامهایی که وضعیت نامشخص از نظر بروسلوز دارند، با احتمال آلوده بودن به دو بیماری مشترک ذکر شده، هدفمند نخواهد بود. موضوع مهمی که نگارنده خود تجربه کرده است (البته این نظریه به معنای رها سازی بیماری تب برفکی نمی باشد). بله سل گاوی و بروسلوز دامی در درجه اول اولویت قرار دارند. سل گاوی و بروسلوز دامی از اهم بیماری های مشترک منتقله بین حیوان و انسان و همچنین از اهم بیماری های خسارت زای اقتصادی جمعیت دامی کشور می باشد. طرح ریشه کنی این دو بیماری که از سال ۱۳۶۲ تصویب گردید، در برگیرنده بکارگیری نیروی انسانی اختصاصی مورد نیاز در رده های مختلف، تجهیزات و لوازم مورد نظر، اتوموبیل و پرداخت خسارت به دامداران خسارت دیده ناشی از حذف دام در اثر ابتلا به بیماری بود. از سال ۱۳۶۴ روند توسعه پوشش جمعیت تعریف شده دامی و با معیارهای اصولی علمی و اجرایی توانست موفقیت های خوبی بدست آورد. این موفقیت ها مادامیکه کلیه امکانات، اعتبارات و نیروی انسانی طرح در کنترل دو بیماری متمرکز و هزینه می گردید، ادامه دار بودند. همچنین تشکیل شورای ملی بیماری های قابل انتقال بین حیوان و انسان به ریاست وزیر بهداشت و معاونین مرتبط، وزیر جهاد کشاورزی، رئیس سازمان دامپزشکی کشور و..... نیز نقش قابل توجهی در موفقیت و خصوصا در کنترل بروسلوز به دلیل هماهنگی های مطلوب وزارت بهداشت و سازمان دامپزشکی کشور در کلیه سطوح از ستاد، شورای استان به ریاست استاندار و شهرستان ها به ریاست فرماندار و عضویت واحدهای استانی مرتبط و استفاده از ظرفیت موجود داشت. حمایت های وزارت بهداشت و نقش فعال خانه های بهداشت در همکاری با سازمان دامپزشکی کشور و هماهنگی های لازم با روستائیان در چگونگی مواجهه با دامهای مبتلا به بروسلوز و هماهنگی با دامداران روستایی و اطلاع به شبکه های دامپزشکی در واکسیناسیون دامهای واجد شرایط بر علیه بروسلوز و در اختیار قراردادن وسایل نقلیه مورد نیاز در فصل واکسیناسیون دامها بر علیه بیماری، آموزش و جلسات مستمر علمی مشترکات بهداشت و سازمان دامپزشکی کشور و خصوصا بروسلوز در استانها، نقش حمایتگر مراجع قضائی و مشاوره های بین المللی اعم از سازمان جهانی بهداشت دام و فائو، انگیزه و عزم جدی مسئولین، مجری و کارشناسان در این موفقیت نقش موثری داشت. تبیین اهمیت و انعکاس آن به اندازه ای ارزشمند بود که رئیس جمهور محترم وقت بصورت نمادین، واکسیناسیون یک راس دام بر علیه بروسلوز را انجام دادند. وضعیت بیماری در حال حاضر چگونه است؟ ضرورت دارد بطور اضطرار و فوری به آن پرداخته شود که در صورت توجه، تفسیر اخلاق حکمرانی است.

در مورد تعداد دیگری از بیماری های با اهمیت واگیردار و خسارت زا نیز، گرچه مسئولیت متوجه سازمان دامپزشکی است، لیکن بدلیل لزوم توجه به "تعادل بین امکانات و وظایف"، لاجرم باید از توان بخش غیردوای دامپزشکی استفاده نمود. در مورد این بیماری ها نیز علاوه بر لزوم رعایت ضوابط و معیارهای سازمان جهانی بهداشت دام، ضرورت دارد، هزینه های واکسن، واکسیناسیون و دیگر ابزار و لوازم توسط سازمان دامپزشکی کشور تامین گردد، خدمات بخش غیردولتی با تعرفه مناسب خریداری گردد و نظارت های لازم برای اطمینان از پیشرفت برنامه مدنظر قرار گیرد. در این ارتباط تجارب کشور مغولستان می تواند مفید به فایده باشد. در آن کشور، واکسن از شرکت های معتبر خریداری،

تجهیزات نگهداری واکسن در شرایط بروندی تعریف شده تامین و با تعرفه مناسب خدمات بخش غیردولتی خریداری می شود. البته نظارت مطلوبی برای اطمینان از انجام درست واکسیناسیون نیز بعمل می آید. سازمان دامپزشکی ایران بر تمامی این موضوعات واقف است، لیکن ضرورت عملیاتی کردن آن مهم می باشد در غیر اینصورت نتیجه مطلوب ماندگار قابل دفاع حاصل نخواهد شد و هزینه ها بجای مصرف، تلف خواهند شد هماهنگی دو سازمان دامپزشکی کشور و سازمان نظام دامپزشکی ج.ا.ایران و تشکل های مرتبط، برای توجه با این مفاهیم، قطعاً نتیجه بخش خواهند بود. موارد یاد شده، ذکر مثال بودند و تشریح کلیه ابعاد در این مقاله ممکن نمی باشد. لذا تعدادی از آنها بیان می گردد.

وضعیت بهداشتی کشتارگاه های دام و طیور:

کشتارگاهها بعنوان پالایشگاه استحصال و تامین گوشت سالم و بهداشتی و نبض اپیدمیولوژیک بیماری های دامی و آئینه ای است که سیمای بیماریهای دام و طیور را نمایش می دهد و همچنین یک بنگاه اقتصادی است. طی ۳۵ سال گذشته ساختار کشتارگاهها و انطباق آن با معیارهای تولید بهینه بهداشتی روند تکاملی مستمری طی کرده است. گرچه این روند باید شتاب بیشتری را در پیش گیرد، ولی نقص بزرگ عدم وجود یک دامپزشک رسمی دولتی در این مراکز است که این نقص هم در مورد کارکرد بهداشتی و استحصال گوشت سالم و بهداشتی در کشتارگاه وجود دارد و هم گزارش موارد بیماری ها را با مشکل جدی مواجه کرده و بدیهی ترین مثال وجود کیست هیداتید، بعنوان یک بیماری مشترک است که در کشور روبه فزونی است. اگر این وضعیت بخوبی در کشتارگاهها پایش و گزارش شود، قطعاً راه کنترل آن در درمان سگ های صاحبدار و کاهش جمعیت سگ های ولگرد موثر خواهد بود. در کشورهای توسعه یافته به همین دلیل دامپزشک رسمی دولتی در هر کشتارگاه وجود دارد. لذا باید بررسی شود که:

- ✓ وضعیت بهداشتی مراکز نگهداری و پرورش دام، طیور و آبزیان منطبق با ضوابط و مقررات ملی و بین المللی بهداشت و رفاه دام چگونه است؟
- ✓ وضعیت بهداشتی مراکز استحصال، جمع آوری، فراوری، بسته بندی، نگهداری فرآورده های خام دامی دارای منطبق با ضوابط و مقررات ملی و بین المللی بهداشت فرآورده های دامی چگونه است؟
- ✓ وضعیت بهداشتی وسائط اختصاصی حمل و نقل فرآورده های دامی منطبق با ضوابط و مقررات ملی و بین المللی بهداشت فرآورده های دامی، چگونه است؟
- ✓ وضعیت برنامه ملی پایش باقیمانده (های دارو، سموم، فلزات سنگین، و سایر مواد شیمیایی) فرآورده های خام دامی، چگونه است؟
- ✓ وضعیت مصرف شیر و گوشت دامهای تحت درمان چگونه است؟!
- ✓ وضعیت کشتار غیر مجاز دام خارج از کشتارگاه و خصوصاً در ایام و مناسبت های مذهبی در معابر و مقابل دیدگان دیگر دامها، جمعیت و خصوصاً کودکان چگونه است؟
- ✓ وضعیت فرآورده های دارای برچسب با قابلیت پیگیری تا واحد استحصال و واحد پرورش و تولید چگونه است؟
- ✓ وضعیت کارخانه های تولید خوراک دام دارای وضعیت بهداشتی منطبق با ضوابط و مقررات ملی و بین المللی بهداشت نهاده ها چگونه است؟
- ✓ آیا پروانه بهداشتی مراکز پرورش، تولید، فراوری، بسته بندی و... پشتوانه اعمال ضوابط حاکمیتی است؟
- ✓ وضعیت پرهیز غذایی و داروئی در طیور کشتاری و یا فرآورده های دامی چگونه است؟
- ✓ وضعیت ثبت مواد اولیه دارو، سموم، دارو و سموم و ریز مغذی ها چگونه است؟

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

✓ نحوه مصرف دارو، سموم و واکسن در کشور چگونه است؟ آیا نسخه نویسی الکترونیک وجود دارد؟
✓ نحوه مصرف داروهای ضدانگلی آیا سامانی دارد؟ آیا پایش وضعیت انگلی در دامهای کشور قبل از تجویز دارو، انجام می شود؟

✓ آیا سوش واکسن های تولید داخلی و یا وارداتی با سوش وحشی در گردش انطباق دارد؟
✓ آیا آزمایشگاههای تشخیص برای وظایف متعدد و مورد نظر، اعتبار سنجی شده اند؟
✓ وضعیت ارزیابی خطر در واردات دام زنده، فرآورده های خام دامی و نهاده های دامی چگونه است؟
✓ آیا برنامه مستند و مشخص به منظور نظارت بر مایه کوبی توسط بخش دولتی و غیر دولتی و انطباق آن با یک برنامه علمی - عملیاتی اطمینان بخش تعریف شده وجود دارد؟

✓ ایجاد نظامنامه مختص تولیدات خرد: شامل تولیدات روستائی، عشائری و خانوادگی کوچک مقیاس با حمایت ویژه فنی و مالی به منظور فراهم آوردن زمینه امکان رقابت، چگونه است؟
✓ با توجه به گستره نگهداری حیوانات خانگی و مشکلاتی که برای دارندگان درمانگاه های تخصصی این دسته از حیوانات توسط مقامات شهری ایجاد شده است چه باید کرد؟ خصوصاً آنکه بر تراکم و تعداد این دسته از حیوانات در شهرها بعنوان حیوان همدم افزوده می شود، بی توجهی به آن موجب گسترش و شیوع بیماری های مشترک خواهد شد و نفی مسئله و عدم توجه به آن، موجب حذف مشکل و واقعیت موجود نخواهد شد.

اخلاق در اعمال سیاست ها

توجه به سرمایه انسانی: در نهایت حفظ و تعادل تمامی سرمایه ها از جمله سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی و سرمایه های نمادی (عبارت از نیروهای سرآمد بخش، تشکل ها و تولید کنندگان) در گرو سرمایه های انسانی بوده و منظور آن نیروی انسانی می باشد که دانش آشکار و ضمنی (تخصص و تجربه) در آنها انباشت شده است. البته به مفهوم فراگیر آن در بخش دولتی و غیر دولتی است. تولید کنندگان و سرمایه گذاران نیز باید اهلیت فنی داشته باشند و تمامی نیروی کار پس از طی آموزش فنی و حرفه ای و دریافت کارت مهارت کاربردی در بخش مورد استفاده قرار گیرند. لذا از آنجا که رمز موفقیت و کارآمدی در گرو نیروی انسانی متخصص و مجرب است، اکثریت مختصات مندرج در کد اخلاقی فائو مانند مسئولیت پذیری، صداقت، شفافیت، تعهد به آرمان ها و اهداف سازمانی، رعایت اصول تعارض منافع و... نیز باید مد نظر قرار گیرد. با توجه به بند فوق، اخلاقی ترین اقدام، کاهش مراکز آموزشی و کاهش تعداد دانشجو و تربیت نیروهای کیفی با انباشته تئوری و مهارت کاربردی است (در گزارش کارشناسان سازمان جهانی بهداشت دام در ارزیابی کارآمدی دامپزشکی کشور مورد توجه قرار گرفته است). بنابراین به صورت خلاصه، توجه به مفاهیم و نکات ذیل بسیار حائز اهمیت می باشد:

✓ تغییر رویکرد اداری موجود به رویکرد فنی در کلیه سطوح بسیار مهم و اساسی است.
✓ ایجاد سیستمی که کارشناسان در زمینه علمی و تجربی بطور مستمر فعالیت کنند.
✓ رعایت اخلاقیات منش در واگذاری امور اعم از کارشناسی و مدیریت، تا افراد براساس قابلیت ها و طی یک فرآیند طبیعی و درون زا انجام وظیفه کنند.

✓ رعایت تعادل بین امکانات و وظیفه "قابلیت تولید و تولید".
✓ تقویت مشارکت های مردمی: احصاء مجدد تصدی گیری های قابل واگذاری به بخش غیردولتی، "از طریق بستر سازی لازم برای تقویت تشکل ها، نهادها و کارشناسان"، با برنامه ای منسجم و قابل اعتماد از توانمندی بخش

غیردولتی در انجام درست این برنامه ها."

✓ سامان دادن به مسئولین فنی بهداشتی برای ایجاد بستری اطمینان بخش برای انجام وظایف.

منابع:

- Bhardwaj, M., Maekawa, F., Niimura, Y., & Macer, D. R. J. (2003). Ethics in food and agriculture: Views from FAO. *International Journal of Food Science and Technology*, 38, 565–577.
- Fraser, D., Weary, D. M., Pajor, E. A., & Milligan, B. N. (1997). A scientific conception of animal welfare that reflects ethical concerns. *Animal Welfare*, 6, 187–205.
- Caporali, F. (2021). *Ethics and sustainable agriculture: Bridging the ecological gaps*. Springer.
- Broom, D. M. (1986). Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142(6), 524–526.
- Chrispeels, M. J., & Mandoli, D. F. (2003). Agricultural ethics. *Plant Physiology*, 132, 4–9.
- Kaplan, D. M., & Thompson, P. B. (Eds.). (2019). *Encyclopedia of food and agricultural ethics* (2nd ed.). Springer.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2022). *Foodborne illness, foodborne pathogens, and CDC estimates of foodborne illness*.
- World Health Organization (WHO). (2022). *Food safety*.
- Council for Agricultural Science and Technology. (2005). *Ethics and economic issues related to intellectual property rights in animal agriculture*.
- Erasmus, M. (2020). Animal welfare and animal rights: Ethics, science, and explanations. *Purdue University, Department of Animal Sciences*.
- Phillips, C. J. C., & Kluss, K. (2018). Animal welfare and animal rights. In *Animals and human society* (pp. 483–497). Academic Press.
- World Organization for Animal Health (WOAH). (2024). *Terrestrial animal health code*.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2024). *FAO code of ethical conduct* (2nd ed.). Rome.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2024). *Ethics*.
- American Veterinary Medical Association (AVMA). (2023). *Principles of veterinary medical ethics of the AVMA*.
- Third Global High-Level Ministerial Conference on Antimicrobial Resistance. (2022). *Muscat, Oman, 24–25 November*.
- United Nations General Assembly. (2024). *High-level meeting on antimicrobial resistance*. New York, United States, 26 September.
- World Organization for Animal Health (WOAH). (2024). *Global initiatives on antimicrobial resistance*.
- World Organization for Animal Health (WOAH). (2024). *Global initiatives: One health*.

اخلاق کشاورزی و غذا: معضلات، ریشه‌ها و راه حل‌ها

مهدی علیزاده

هیات علمی پژوهشکده اخلاق و معنویت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

نویسنده مسئول: alizadeh111@gmail.com

امروزه محیط زیست با معضلات متعددی مانند: فرسایش خاک، نابودی جنگل‌ها و مراتع، کم شدن آب‌های زیرزمینی و آلوده شدن آنها، آلودگی هوا، کم شدن تنوع زیستی، برداشت بیشتر از توان اکولوژیک از زمین مواجه است. همچنین در حوزه تغذیه و خوراک جوامع انسانی با پدیده‌هایی مانند فقر و گرسنگی جهانی، تولید غذای ناسالم در اثر بهره‌گیری از کودها، سموم و آفت کش‌ها، همچنین توزیع ناعادلانه و عدم دسترسی پذیری همه اقشار جامعه به غذا نهایتاً ورود به عرصه‌های پر ریسک و کمابیش پیش‌بینی‌ناپذیر مانند تولید محصولات تراریخت در اثر دست‌ورزی ژنتیک گیاهان و حیوانات روبرو است.

نکته مهم این است که در جهان قبل از مدرنیته از طیف بسیار کمتری از مشکلات روبرو بودیم. نگارنده بر این باور است که ریشه‌های معضلات جدید را باید در تغییر نگرش‌های بنیادین در سه حوزه جستجو کنیم: ۱. مأموریت علم ۲. نگاه به طبیعت و ۳. تفسیر موقعیت انسان در هستی. این سه در کنار پیشرفت پرشتاب فناوری و عدم مدیریت حکمت بنیان فن‌آوری، عمده ریشه‌ها و علل شکل‌گیری وضعیت بحرانی جدید را شکل می‌دهد.

برای برون رفت از این وضعیت نویسنده چهار گام را پیشنهاد می‌کند:

در گام اول باید ریشه‌های بحران را از بین برد. برای این کار لازم است تصحیح انگاره‌های بنیادین انسان مدرن و بازطراحی فن‌آوری بر اساس مدل حکمت بنیان صورت گیرد.

در گام دوم لازم است نظریه جدید و کارآمد اسلامی و بومی در اخلاق کشاورزی و غذا در سه مرحله تدوین گردد. نویسنده این مراحل را در مقاله به صورت مشروح ذکر کرده است.

در گام سوم لازم است برای جلوگیری شکاف نظر از عمل و به اصطلاح فیلسوفان اخلاق مبتلا نشدن به «ضعف اخلاقی» به تامین کامل انگیزه پایدار اخلاقی پردازیم. نویسنده نظریه علامه طباطبایی موسوم به اخلاق مبنی بر عشق الهی را راهگشا می‌داند. همان راهی که عرفا «طریقه احراقیه» نامیده‌اند. به این ترتیب با طی دو گام دوم و سوم ما به مدل جدیدی از اخلاق کاربردی با رویکرد اسلامی و بومی در عرصه کشاورزی و غذا دست می‌یابیم که اخلاق کشاورزی معنویت بنیاد نام دارد.

در گام چهارم ضروری است اخلاق کشاورزی معنویت بنیاد در تمامی سطوح حکمرانی کشور با عزم ملی به کار بسته شود. برای این مقصود لازم است مجموعه گسترده‌ای از راهبردها و اقدامات ملی در سه مرحله طراحی و به اجرا گذارده شود؛ این مراحل عبارتند از:

مرحله اول - اندیشه سازی و ترسیم نقشه راه

گام دوم - فرهنگ سازی عمومی از طریق گفتمان سازی و ذائقه پردازی

گام سوم - ساختار سازی

بدین ترتیب با حذف ریشه‌های بحران‌های کنونی و بازسازی و تدوین نظریه اخلاق معنویت بنیاد کشاورزی و اجرای آن در همه سطوح حکمرانی می‌توان به نظام کشاورزی اخلاقی دست یافت.

Agricultural and Food Ethics: Problems, Roots, and Solutions

Mehdi Alizadeh

Faculty Member of Ethics and Spirituality Institute

Corresponding author's Email: alizadeh111@gmail.com

Abstract:

Soil erosion, forest and pasture degradation, groundwater contamination and depletion, air pollution, biodiversity loss, and overuse of the land's ecological potential are only a few of the many issues facing the environment today.

Global poverty and hunger, the production of unhealthy food through the use of fertilizers, toxins, and pesticides, unequal distribution and lack of access to food for all societal segments, and the eventual entry into dangerous and more or less unpredictable areas like the production of genetically modified products due to the genetic manipulation of plants and animals are all phenomena that human societies face in the field of nutrition and food.

The important point is that in the world before modernity, we faced a much smaller range of problems. The author believes that the roots of the new problems should be sought in changing fundamental attitudes in three areas: 1. The mission of science, 2. The view of nature, and 3. The interpretation of man's position in existence. These three, along with the rapid progress of technology and the lack of management of the wisdom-based technology, form the main roots and causes of the formation of the new critical situation.

To overcome this situation, the author suggests four steps:

In the first step, the roots of the crisis must be eliminated. For this, it is necessary to correct the fundamental ideas of modern man and redesign technology based on the wisdom-based model.

In the second step, it is necessary to formulate a new and efficient Islamic and indigenous theory in the ethics of agriculture and food in three stages. The author has mentioned these stages in detail in the article.

In the third step, it is necessary to fully provide a sustainable moral motivation in order to prevent a gap in opinion from practice and, as the moral philosophers call it, from suffering from "moral weakness." The author considers Allameh Tabataba'i's theory called ethics based on divine love as a pathfinder. The same path that mystics have called "the path of Ihraqiyah". In this way, by going through the second and third steps, we achieve a new model of applied ethics with an Islamic and indigenous approach in the field of agriculture and food, which is called the ethics of agriculture based on spirituality.

In the fourth step, it is necessary to apply the ethics of agriculture based on spirituality at all levels of governance in the country with national determination. For this purpose, it is necessary to design and implement a wide range of national strategies and measures in three stages; these stages are:

The first stage - idea-building and drawing a roadmap

The second stage - building a public culture through discourse-building and taste-building

The third stage - structuring

In this way, by eliminating the roots of the current crises and reconstructing and formulating the theory of ethics of agriculture based on spirituality and implementing it at all levels of governance, an ethical agricultural system can be achieved.

أخلاقيات الزراعة والغذاء: المشاكل والجذور والحلول

الدكتور مهدي عليزاده

عضو الهيئة العلمية بمعهد أبحاث الأخلاق والمعنوية

معهد أبحاث العلوم والثقافة الإسلامية

المؤلف المسؤول: alizadeh111@gmail.com

تواجه البيئة اليوم العديد من المشاكل مثل: تآكل التربة، وتدمير الغابات والمراعي، واستنزاف المياه الجوفية وتلوثها، وتلوث الهواء، والانخفاض في التنوع البيولوجي، وزيادة حصاد الطاقة البيئية من الأرض. وفي مجال التغذية والغذاء أيضا، تواجه المجتمعات البشرية ظواهر مثل الفقر والجوع العالمي، وإنتاج أغذية غير صحية بسبب استخدام الأسمدة والسموم والمبيدات الحشرية، فضلا عن التوزيع غير العادل، وعدم إمكانية الحصول على الغذاء لجميع شرائح المجتمع، وأخيرا الدخول في مجالات عالية الخطورة لا يمكن التنبؤ بها، مثل إنتاج المنتجات المعدلة وراثيا بسبب التلاعب الوراثي للنباتات والحيوانات.

النقطة المهمة هي أننا في عالم ما قبل الحداثة كنا نواجه مجموعة أقل بكثير من المشاكل. ويرى المؤلف أنه ينبغي البحث عن جذور المشاكل الجديدة في تغيير المواقف الأساسية في ثلاثة مجالات: ١. رسالة العلم، ٢. النظرة إلى الطبيعة، و٣. تفسير مكانة الإنسان في الوجود. وهذه الثلاثة، إلى جانب التطور التكنولوجي السريع وغياب الإدارة الحكيمة للتكنولوجيا، تشكل الجذور والأسباب الرئيسية لحالة الأزمة الجديدة.

وللخروج من هذا الوضع يقترح المؤلف أربع خطوات:

في الخطوة الأولى، لا بد من إزالة جذور الأزمة. ولهذا الغرض لا بد من تصحيح المفاهيم الأساسية للإنسان الحديث وإعادة تصميم التكنولوجيا على أساس النموذج القائم على الحكمة.

وفي الخطوة الثانية، لا بد من صياغة نظرية إسلامية وأصيلة جديدة وفعالة في أخلاقيات الزراعة والغذاء على ثلاث مراحل. وقد ذكر المؤلف هذه المراحل بالتفصيل في المقال.

وفي الخطوة الثالثة، لا بد من توفير الدافع الأخلاقي المستدام بشكل كامل لتجنب الفجوة بين الرأي والفعل، وحتى لا نعاني من "الضعف الأخلاقي" كما يسميه فلاسفة الأخلاق. ويعتبر المؤلف نظرية العلامة الطباطبائي المعروفة بـ "الأخلاق المبنية على المحبة الإلهية" طريقا للمضي قدماً. وهي نفس الطريقة التي يسميها المتصوفة "الطريقة الإحراقية". وبهذه الطريقة، ومن خلال الخطوتين الثانية والثالثة، نحقق نموذجاً جديداً للأخلاقيات العملية بمنهج إسلامي وأصيل في مجال الزراعة والغذاء، وهو ما يسمى بـ الأخلاقيات الزراعية ذات الأساس المعنوي.

وفي الخطوة الرابعة، من الضروري تنفيذ الأخلاقيات الزراعية ذات الأساس المعنوي على جميع مستويات حكم البلاد بعزيمة وطنية. ولهذا الغرض، من الضروري تصميم وتنفيذ مجموعة واسعة من الاستراتيجيات والتدابير الوطنية على ثلاث مراحل؛ وهي:

المرحلة الأولى - خلق الفكرة ورسم خريطة الطريق

المرحلة الثانية - خلق الثقافة العامة من خلال خلق الخطاب وتنمية الذوق

المرحلة الثالثة - الهيكل

وبهذه الطريقة، ومن خلال إزالة جذور الأزمات الحالية وإعادة بناء وصياغة نظرية الأخلاقيات الزراعية ذات الأساس المعنوي وتنفيذها على كافة مستويات الحوكمة، يمكن تحقيق نظام زراعي أخلاقي.

اخلاق در کشاورزی

رابرت زیمدال

استاد گروه بیولوژی کشاورزی، دانشگاه ایالتی کلرادو، فُرت کُلینز، ایالات متحده آمریکا

در حال حاضر مشکلات متعددی زندگی انسان‌ها را روی کره زمین تهدید می‌کند. از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به سوء تغذیه، تغییر اقلیم، از دست رفتن تنوع زیستی و آلودگی‌های مختلف اشاره کرد. در این میان، تامین غذای مورد نیاز جمعیت حال حاضر و آینده کره زمین به یکی از اصلی‌ترین چالش‌ها تبدیل شده است و سوال‌های اساسی در رابطه با چگونگی تولید غذای مورد نیاز این جمعیت وجود دارد. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که جمعیت جهان در انتهای قرن ۲۱ به حدود ۱۱ میلیارد نفر خواهد رسید. نکته قابل تامل اینجاست که آمارها نشان می‌دهد غذا در سطح جهان به میزان کافی تولید می‌شود و بنابراین آمار بالای جمعیت گرسنه و دچار سوء تغذیه در جهان به دلیل کمبود تولید محصولات کشاورزی و غذا نیست. بررسی‌ها به وضوح نشان می‌دهد که علت این مسئله توزیع ناعادلانه غذا در میان کشورهای و گروه‌های جمعیتی مختلف است به طوری که گروهی از مردم جهان بیش از حد مورد نیاز غذا مصرف می‌کنند حال آنکه گروهی دیگر دچار سوء تغذیه شدید و ناامنی غذایی می‌باشند. همچنین، آمارها نشان می‌دهد که حدود ۲۵٪ از کل محصولات کشاورزی/غذای تولیدشده در جهان بدون آنکه توسط مصرف‌کنندگان مصرف شوند، طی فرایند تلفات و یا ضایعات از دسترس خارج می‌شوند.

بخش کشاورزی در تمامی نقاط جهان عهده‌دار مسئولیت‌های متعددی است. اما روند فعلی کشاورزی در جهان با نقطه ضعف‌های زیادی همراه است. کشاورزی فعلی در حال تغییر محیط اطراف ما است حال آنکه هدف از آن نباید چنین مسئله‌ای می‌بود. فناوری‌های نوین که در حال حاضر به طور گسترده در کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرند، در موارد متعددی از لحاظ ابعاد اخلاقی مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. موجودات تغییر یافته ژنتیکی از این دست فناوری‌ها هستند که ابعاد اخلاقی آنها مورد بررسی و اعمال جدی قرار نگرفته است. در حقیقت، در تمامی بخش کشاورزی باید ریسک ناشی از به کارگیری فناوری‌ها مدنظر قرار گرفته شود. در موارد زیادی هم، ابعاد اخلاقی این فناوری‌ها مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج آنها عمومی شده است. منتهی مشکل این است که این نتایج توسط صاحبان این فناوری‌ها به طور عمدی مورد توجه قرار نمی‌گیرد. در حقیقت در مواجهه با هر فناوری ما با یک دو راهی علم و اخلاق مواجه هستیم که باید به طور شفاف به آنها پاسخ داده شود.

کشاورزی فعلی در جهان ممکن است جنگ تولید را برنده شده باشد اما در جنگ اخلاق بازنده شده است. در کشاورزی فعلی حرف اول را تولید و سود بیشتر می‌زند که در تعارض با اصول اخلاقی قرار دارد. متأسفانه، در دنیای امروز کشاورزی، فناوری‌ها از حفظ شخصیت انسانی مهم‌تر شده است و پذیرش بی قید و شرط این برخی از این فناوری‌ها شخصیت ما را نیز تغییر داده است. در بسیاری از رفتارها و روندهای فعلی که در بخش کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است، پیوست‌های اخلاقی مدنظر قرار نمی‌گیرد. بنابراین، ما نباید ادعا کنیم که در حال توسعه دادن جهان هستیم بلکه ما در حال تغییر دادن آن هستیم. یک سوال مهم که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا حتماً انسان بود تا مورد احترام قرار گرفت؟ پس حرمت سنگ، درختان و ... چه می‌شود؟

تضعیف جایگاه مباحث اخلاقی در کشاورزی حال حاضر، عمدتاً به این دلیل است که در بُعد آموزش بسیار ضعیف

عمل شده است. در این رابطه، هیچ گونه آموزش رسمی در سطح مدارس و دانشگاه‌ها صورت نمی‌گیرد. دانش‌آموزان، دانشجویان، اعضای هیات علمی و محققان به هیچ عنوان با مسائل اخلاقی و اصول اخلاق آشنایی ندارند. جهان امروز در رابطه با علوم تجربی پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای را به دست آورده است اما در رابطه با مسائل اخلاقی خیر. این مسئله نشان می‌دهد که باید در سرتاسر زنجیره آموزش اقدام‌های جدی در رابطه با آموزش اصول اخلاقی و تطبیق آن با پیشرفت‌های علم و فناوری صورت پذیرد. لازم است به این گروه از افراد آموزش داده شود که چطور بر سر مسائل مختلف بیاندیشند. این امر بیش از آنکه از عموم جامعه قابل خرده‌گیری باشد در سطح حکمرانی باید مورد توجه جدی قرار گرفته شود زیرا حکمرانان در جایگاهی قرار دارند که می‌توانند اقدام به جریان‌سازی این اصول اخلاقی نمایند.

در جمع‌بندی باید گفت برای کمک به حل مسائل اخلاقی حال حاضر در کشاورزی جهان نیازمند گفتگو و گفت‌وگو هستیم. این دو راه‌حل‌هایی هستند که جهان از نبود آنها رنج می‌برد. باید اخلاقی اندیشیدن در تمامی سطوح جامعه آموزش و ترویج داده شود تا بتوان گامی مهم در راستای پیاده‌سازی اخلاق در بخش کشاورزی برداشت.

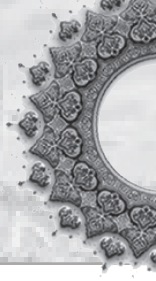
۳۰ مهر - ۱ آبان ۱۴۰۳
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
ایران - تهران

21-22-Oct 2024
AREEO, Tehran, Iran

Proceedings of The First National Conference on Ethics

مجموعه مقالات اولین همایش ملی

اخلاق در کشاورزی و غذا
in Agricultural and Food

بخش دوم مقالات شفاهی

چالش‌های اخلاقی در صنعت غذا

منصوره مظاهری

عضو هیات علمی پژوهشگاه استاندارد، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده‌های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد، کرج، ایران

نویسنده مسئول: Email: m_mazaheri@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

مظاهری، م. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی در صنعت غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.

چکیده:

امروزه تولید و مصرف غذا بشریت را با چالش‌های متعددی مواجه کرده است. شیوع گرسنگی، سو تغذیه، افزایش قیمت مواد غذایی، تجارت غیر منصفانه و ناعادلانه، نقش و مسئولیت دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی، عدم پایدار بودن سیستم غذایی و کشاورزی، کاهش تنوع زیستی، شیوع بیماری‌ها و آفات، تبدیل مواد غذایی به کالای لوکس، نوسانات قیمت، یا خطرات مرتبط با توسعه فناوری‌های جدید، ورود مواد غذایی نوظهور، ادعاهای سلامتی و برچسب‌گذاری‌های تبلیغاتی، تقلبات و عدم اصالت مواد غذایی، از موضوعات تکراری مرتبط با اخلاق در غذا و کشاورزی می‌باشند. همچنین چالش‌های ایمنی مواد غذایی، شامل وجود آلاینده‌های میکروبی، باقیمانده سموم دفع آفات نباتی و آلاینده‌های ناشی از فراوری غذا یا منتقله از محیط زیست، بی‌اعتمادی مردم را نسبت به سیستم‌های غذایی ایجاد نموده است. اخلاق غذایی سه بعد را در بر می‌گیرد که شامل انسان، حیوانات و سیاره زمین است. اخلاق غذایی می‌تواند با توضیح و ارائه اصول اخلاقی، هنجارها و ارزش‌هایی که در فرآیندهای تولید غذا مهم هستند، عمیق‌تر شود و بیان کند که چگونه باید تولید و مصرف غذا صورت پذیرد تا به ایجاد یک سیستم پایدار قابل اعتماد کمک کند. بنابراین، جدی گرفتن اخلاق غذایی مستلزم این است که ما دیدگاه بلندمدت داشته باشیم و به مسائل «در آینده دور و نزدیک» نگاه کنیم.

واژگان کلیدی: غذا، تولید غذا، مصرف غذا، اخلاق غذایی، ایمنی غذا

مقدمه و بیان مسئله:

امروزه، اکوسیستم مواد غذایی به عنوان یک سیستم پیچیده شامل ابعاد محیطی، اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی است (El Bilali et al., 2021). تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی شبکه‌های پیچیده‌ای از ارتباط متقابل هستند که بر افراد، جوامع و سیاره زمین تأثیر می‌گذارند (Bindi & Belliggiano, 2023). در قلب این سیستم چند وجهی ملاحظات اخلاقی نهفته است که در هر جنبه‌ای از زنجیره غذایی نفوذ می‌کند (Lugo-Morin, 2024). استفاده از اصول اخلاقی مرتبط با غذا همراه با اثرات زیست محیطی و اجتماعی بر رژیم غذایی، رفاه حیوانات، کشاورزان و کل جامعه است (Hernandez et al., 2022). تولید غذا موضوع پیچیده‌ای است که بر زندگی مردم، سود سازمان‌ها و رفاه کل کره زمین تأثیر می‌گذارد. وقتی صحبت از تولید غذا می‌شود، سوالات اخلاقی زیادی در رابطه با زنجیره تامین مواد غذایی قابل طرح است. تغییرات اقلیمی، رفاه حیوانات، تجارت عادلانه، سلامت و ایمنی کارکنان و همچنین مصرف کنندگان، رفتار عادلانه با

کارکنان و حقوق اجتماعی آنها، پایداری اقتصادی و استفاده از منابع طبیعی همگی از ابعاد مهم در سیستم تولید، فرآوری و تجارت هستند. گاهی ماده غذایی شامل تضادهای ارزشی است. درک صنعت غذا به عنوان یک سیستم تولید و فرآوری پایدار در مقیاس بزرگ یا به عنوان یک تجارت با هدف اصلی کسب سود مالی بر اعتماد مصرف کنندگان و در نتیجه پذیرش آنها از فناوری های جدید، غذاهای جدید و علوم و فناوری غذایی تأثیر می گذارد. لذا در حوزه غذا و کشاورزی، ملاحظات اخلاقی اهمیت فزاینده ای پیدا می کنند. از آنجایی که جهان با مسائلی مانند امنیت غذایی، ایمنی غذایی و توسعه پایدار دست و پنجه نرم می کند، ابعاد اخلاقی تولید و مصرف مواد غذایی در خط مقدم قرار گرفته است. این مقاله رابطه پیچیده بین اخلاق در صنعت غذا و چالش های مبرمی که صنعت غذا با آن مواجه است، را بررسی می کند.

امنیت غذایی و اخلاق

اخلاق به عنوان اعمال افراد در روابطشان با دیگران تعریف می شود (Betancur *et al.*, 2016). به گفته داسوکی رعایت اخلاق به معنای مسئولیت پذیری در قبال اعمال و تعامل آنها با دیگران است که همه را در ساخت اجتماعی مسئول می کند (Dasuky, 2024). اخلاق به معیارهای رفتاری اشاره دارد که به ما می گوید انسان ها در موقعیت های زیادی که در آن قرار می گیرند، چگونه باید رفتار کنند. اخلاق با پیروی از قانون فرق دارد. یک سیستم حقوقی خوب معیارهای اخلاقی زیادی را در بر می گیرد، اما قانون می تواند از آنچه اخلاقی است نیز منحرف شود. امنیت غذایی، ایمنی غذایی و پایداری به عنوان اولویت های اول مرتبط با پیشرفت های مدرن در فناوری های کشاورزی در نظر گرفته می شود. اخلاق در امنیت غذایی فقط شامل داشتن غذای کافی نیست. بلکه شامل اطمینان از دسترسی به غذای سالم و مغذی برای همه است. این یک معضل اخلاقی بزرگ در دنیای امروزی است که در آن فراوانی غذا با گرسنگی همراه است. سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد با هدف تضمین یک سیستم غذایی منصفانه و عادلانه، نقش بسزایی در رسیدگی به این چالش های اخلاقی دارد. ناامنی غذایی به عنوان یک مسئله مهم سلامت و تغذیه در سطح جهان شناسایی شده است (Kirkpatrick *et al.*, 2010). عدم امنیت غذایی با پیامدهای بهداشتی کلیدی مانند ایجاد عوامل خطرزا برای سلامت کودکان (Howard, 2011)، وضعیت سلامت جسم، شرایط سلامت روان (Heflin & Ziliak, 2008) افزایش وزن (Jones, & Frongillo, 2007)، بیماری های مزمن (Seligman *et al.*, 2010) مرتبط است. فقدان غذای سالم، مقرون به صرفه و مرتبط با فرهنگ در یک جامعه یک مسئله اجتماعی و اخلاقی مهم را نشان می دهد (Pollard, 2019). غذا به عنوان یک حق اساسی بشر در نظر گرفته می شود. همان طور که توسط سازمان ملل متحد، بیان شده است که همه مردم حق رهایی از گرسنگی دارند، و همه حق دارند به غذای کافی دسترسی داشته باشند (United Nations, 1948). از نظر اخلاقی حق دسترسی به غذا، ادعایی است که مورد قبول و تصدیق افراد و همه جامعه است. این به این دلیل است که غذا، که برای همه زندگی ما ضروری است، نیاز بیولوژیکی اساسی را برآورده می کند که بدون آن فرد نمی تواند زنده بماند یا رفاه خود را حفظ کند (Anderson *et al.*, 2019; Birkenmaier *et al.*, 2016). بروز ناامنی غذایی در میان گروهی که از نظر اقتصادی و اجتماعی محروم هستند، نگرانی هایی را در مورد عدالت اجتماعی، برابری اقتصادی و تبعیض در سیستم غذایی فعلی ایجاد می کند (Gallagher, 2006). توزیع ناعادلانه و تأثیر آن که همه ابعاد زندگی اجتماعی از جمله درآمد، ثروت اقتصادی، غذا، قدرت، آموزش، سرپناه و مراقبت های بهداشتی را در بر می گیرد، تعدادی از مسائل اساسی اخلاقی و نگرانی ها مربوط به امنیت غذایی را مطرح می کند (Banerjee *et al.*, 2021). رویکرد خوب اخلاقی این است که سیستم ها و محیط های اجتماعی که همه ما به آنها وابسته هستیم باید به گونه ای کار کنند که به نفع همه مردم باشد (Naranova-

(Nassauer, 2021). همچنین ایجاد ضایعات مواد غذایی یکی دیگر از نگرانی های اخلاقی حیاتی است، از تولید بیش از حد در بخش کشاورزی، ناکارآمدی در فرآوری مواد غذایی گرفته تا ضایعات خرده فروشان و مصرف کنندگان. کاهش ضایعات مواد غذایی نیز می تواند به امنیت غذایی، پایداری زیست محیطی و کارایی اقتصادی کمک کند.

اخلاق در حوزه ایمنی مواد غذایی

مجموعه ای از رسوایی ها و ترس های غذایی در طول دهه گذشته منجر به ذوب شدن اعتماد مصرف کننده شده است. مصرف کنندگان به طور قابل توجهی در مورد ایمنی مواد غذایی خود نامطمئن، مضطرب و انتقادی فزاینده هستند. ایمنی محصولات غذایی برای مصرف انسان به عنوان پیش شرط بازاریابی آنها باید تضمین شود. اما چه کسی مسئول ایمنی مواد غذایی است؟ آیا تولید کنندگان و فرآوری کنندگان، یا به طور کلی متصدیان کسب و کار مواد غذایی، همانطور که در استانداردهای کدکس مطرح شده است، مسئول هستند؟ آیا باید این مسئولیت با مصرف کنندگان تقسیم شود؟ متصدیان کسب و کار زنجیره تامین مواد غذایی عمدتاً مسئول هستند. در ایمنی مواد غذایی، مرز بین اخلاق، رعایت و رفتار مسئولانه، همانطور که مشاهده می شود همیشه واضح نیست و گاهی اوقات این مسائل در هم تنیده می شوند. یکی از بزرگترین حوادث ایمنی مواد غذایی که سازمان بهداشت جهانی مجبور به مقابله با آن شد، رسوایی ملامین در شیر و شیر خشک چین در سال ۲۰۰۸ بود. تا نوامبر ۲۰۰۸، چین حدود ۳۰۰۰۰۰ قربانی گزارش کرد که شش نوزاد بر اثر سنگ کلیه و سایر آسیب های کلیوی جان خود را از دست دادند و ۸۶۰ نوزاد دیگر در بیمارستان بستری شدند (Branigan, 2008). در این حادثه ملامین شیمیایی به شیر اضافه شده بود تا که محتوای پروتئین بیشتر به نظر برسد (McDonald, 2008). این یک فعالیت عمدی در مقیاس بزرگ برای فریب مصرف کنندگان برای سودهای ساده، اساسی و کوتاه مدت بود که نگرانی هایی را در مورد ایمنی مواد غذایی و فساد سیاسی در سرزمین چین ایجاد کرد و به شهرت توانایی چین در مدیریت ایمنی محصولاتش لطمه زد. همچنین صادرات آن را تحت تأثیر قرار داد و حداقل ۱۱ کشور تمام واردات محصولات لبنی چین را متوقف کردند. این مورد به وضوح پیامدهای فاجعه باری را نشان می دهد که یک شرکت هدف خود را بر سلامتی دیگران ترجیح می دهد. افزودن یک ترکیب شیمیایی بالقوه کشنده به یک محصول غذایی نه تنها غیر اخلاقی، بلکه غیرقانونی و بالاتر از همه یک اقدام مجرمانه است. چیزی که به ویژه اخلاقی بود این بود که این مشکل برای مدتی در سطح منطقه شناخته شده بود، اما از ترس اینکه این رسوایی ممکن است تأثیر منفی بر گردشگری و بازی های المپیک آینده داشته باشد، فاش نشد. این اتفاق پس از پایان بازی ها مورد توجه عموم مردم قرار گرفت. اگرچه یک مدیریت حرفه ای ایمنی غذا و مدیریت بحران نیاز به اقدامات اصلاحی پس از اولین حادثه دارد، اما باید در مورد خطرات نوظهور احتیاط کرد. مثال کلیدی دیگر زمانی است که یک صنعت غذایی مسئولیت ایمنی را بدون ارائه هشدارهای مناسب، دستورالعمل های شفاف در مورد اقدامات ایمنی، یا حتی بدتر از آن بازار و تبلیغ یک محصول را در جامعه به مصرف کنندگان منتقل می کند و در حالی که می داند مصرف کنندگان ابزاری برای این کار ندارند، ایمنی آن را تضمین کند. موضوع بحث جایگزینی شیر مادر در کشورهای در حال توسعه از این نوع است تا زمانی که سازمان بهداشت جهانی کد جایگزین های شیر مادر را که شرکت های مسئول باید از آن پیروی می کردند، را ایجاد کرد. همچنین موضوع هشدارها در مورد نشانه گذاری بسته بندی مواد غذایی هنوز در اکثر قوانین به خوبی مورد توجه قرار نگرفته است و وضوح ارائه آن در صنایع غذایی مشخص نشده است.

اخلاق و استانداردهای مدیریت ایمنی مواد غذایی

مدیریت ایمنی مواد غذایی بیشتر بر مدیریت افراد متکی است، از جمله حصول اطمینان از اینکه کارکنان در کار خود شایستگی دارند، آموزش های مناسب و توضیحات لازم را در مورد مسئولیت های خود دریافت کرده اند و ابزار و اختیارات لازم برای انجام یک کار حرفه ای به آنها داده می شود. یک شرکت برای به حداقل رساندن تضاد منافع در ممیزی و بررسی حوادث. باید فرهنگی داشته باشد که گزارش دهی را تقویت کند و آشکارا درباره مشکلات بحث کند، از افشاگران محافظت کند و به آنها پاداش دهد. فرهنگ شرکت حوزه ای است که توسط قانون، قانون گذاری و اجرا نمی شود، اما یکی از مهمترین جنبه های عملکرد اخلاقی یک شرکت است، زیرا بر تمام جنبه های عملیات از جمله ایمنی و سلامت و همچنین حقوق اجتماعی کارکنان به عنوان ایمنی محصولات و سلامت مصرف کنندگان تأثیر می گذارد. در نهایت، یکی از اساسی ترین جنبه های اخلاق در صنایع غذایی، تعهد و «اراده واقعی» شرکت برای ایجاد یک سیستم تضمین ایمنی مواد غذایی جامد یا صرفاً انجام حداقل های لازم برای برآورده کردن الزامات قانون و مراجع صدور گواهی است. سیستم های مدیریت ایمنی و کیفیت مواد غذایی ایزو ۲۲۰۰۰ و ایزو ۹۰۰۱ (<https://www.iso.org/standard/62085>) موضوع اخلاق را از دیدگاه های مختلف مورد بحث قرار می دهند. هفت اصل مدیریت کیفیت جنبه های مختلفی مانند تمرکز بر مشتری، رهبری، مشارکت افراد، رویکرد فرآیند، بهبود، تصمیم گیری مبتنی بر شواهد و مدیریت روابط را در بر می گیرد. با این حال، این اصول ممکن است به صراحت به ملاحظات اخلاقی در مورد انسان ها و رفتار آنها در محل کار نپردازند. رهبری اخلاقی و مراقبت از مشتری جنبه های اساسی هستند که فراتر از محدوده اصول مدیریت کیفیت هستند و بر مسئولیت اخلاقی رهبران و سازمان ها در قبال کارکنان و مشتریان خود تمرکز می کنند. در حالی که اصول مدیریت کیفیت بر کارایی و اثربخشی در فرآیندها و نتایج تأکید دارد، رهبری اخلاقی و مراقبت از مشتری بر اهمیت صداقت، انصاف و همدلی در تعاملات و تصمیم گیری تأکید دارند (Malik et al., 2023). پس برای سازمان ها ضروری است که ملاحظات اخلاقی را در عملیات خود ادغام کنند و اطمینان حاصل کنند که با کارکنان رفتار اخلاقی می شود و مشتریان رفتار منصفانه و محترمانه ای دریافت می کنند. چرخه دمینگ نشان می دهد که قبل از اقدام اخلاقی و به کارگیری اصول اخلاقی خود، باید برنامه ریزی موثری داشته باشیم، آنچه را که برنامه ریزی شده است اجرا کنیم و سپس بر اساس آن بررسی و نظارت کنیم که این اصل اخلاق است. افراد یا سازمان هایی وجود دارند که با بی توجهی به این قوانین، خطر کنترل نکردن نظارت و عرضه محصولات خود به بازار را دارند (Daraba, et al., 2023). چهار مرحله چرخه دمینگ در زنجیره غذایی را می توان به شکل زیر تعریف کرد:

طرح: در این مرحله، تمرکز بر شناسایی اهداف و مقاصد اخلاقی برای زنجیره غذایی است که شامل تعیین استانداردهایی برای تولید مواد غذایی پایدار، منابع اخلاقی مواد تشکیل دهنده، شیوه های کار منصفانه، و به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی است. ذینفعان برای توسعه سیاست ها، رویه ها و دستورالعمل هایی که با اصول اخلاقی و الزامات قانونی همسو هستند، همکاری می کنند.

اجرا: طرح باید پس از ایجاد، در سراسر زنجیره غذایی اجرا شود که شامل اجرای شیوه های اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی است. شرکت ها باید روش های کشاورزی پایدار، استراتژی های منابع اخلاقی و شیوه های برچسب گذاری شفاف را اتخاذ کنند. کارکنان در مورد دستورالعمل های اخلاقی آموزش ببینند و تامین کنندگان برای پایبندی به استانداردهای اخلاقی مسئول شوند.

بررسی: در مرحله بررسی، اثربخشی رویه های اخلاقی از طریق نظارت، اندازه گیری و ارزیابی ارزیابی می شود. شاخص های کلیدی عملکرد برای ردیابی پیشرفت به سمت اهداف اخلاقی ایجاد می شوند. ممیزی ها، بازرسی ها و

بازبینی‌ها برای اطمینان از رعایت استانداردهای اخلاقی و شناسایی زمینه‌های بهبود انجام می‌شود. بازخورد از ذینفعان، از جمله مصرف‌کنندگان، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل می‌شود تا رضایت سنجیده شود و هرگونه نگرانی اخلاقی شناسایی شود.

اقدام: بر اساس یافته‌های مرحله بررسی، اقداماتی برای رفع هرگونه شکاف یا نقص در عملکرد اخلاقی انجام می‌شود که ممکن است شامل بازنگری سیاست‌ها، به‌روزرسانی رویه‌ها، ارائه آموزش‌های اضافی یا اجرای اقدامات اصلاحی باشد. همچنین ارتباط مستمر و تعامل با ذینفعان برای پیشبرد بهبود مستمر و حفظ یکپارچگی اخلاقی در سراسر زنجیره غذایی ضروری است.

مدیریت ریسک و تفکر مبتنی بر ریسک در اخلاق غذایی

ادغام مدیریت ریسک و تفکر مبتنی بر ریسک در اخلاق غذایی برای اطمینان از ایمنی، یکپارچگی و اخلاقی بودن فرآیندهای تولید و مصرف مواد غذایی بسیار مهم است. با به کارگیری اصول استاندارد ایزو ۳۱۰۰۰ (ISO 31000:2018) در کنار ابزارهایی مانند تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، ذینفعان در صنایع غذایی می‌توانند خطرات بالقوه ایمنی، کیفیت و استانداردهای اخلاقی را شناسایی کنند. این رویکرد پیشگیرانه امکان اجرای کنترل‌های پیشگیرانه را برای کاهش خطرات و استفاده از فرصت‌هایی که با ارزش‌های اخلاقی همسو هستند، فراهم می‌کند. به عنوان مثال، در نظر گرفتن پیامدهای اخلاقی تامین مواد اولیه از تامین‌کنندگان با شیوه‌های کاری مشکوک یا پایداری محیطی می‌تواند بخشی از فرآیند ارزیابی ریسک باشد. با تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، تولیدکنندگان مواد غذایی می‌توانند حوزه‌هایی را شناسایی کنند که در آن نگرانی‌های اخلاقی مانند رفاه حیوانات، شیوه‌های کار منصفانه، یا پایداری زیست‌محیطی ممکن است ایجاد شود (Leroy et al., 2022). اجرای اقدامات پیشگیرانه، مانند فرآیندهای بررسی قوی تامین‌کنندگان یا سرمایه‌گذاری در شیوه‌های کشاورزی پایدار، اثرات منفی بر استانداردهای اخلاقی را به حداقل می‌رساند. علاوه بر این، مفهوم تفکر مبتنی بر ریسک، بهبود مستمر در شیوه‌های غذایی اخلاقی را تشویق می‌کند. با تجزیه و تحلیل عدم انطباق‌ها و پیامدهای اخلاقی بالقوه آنها، سازمان‌ها می‌توانند اقدامات اصلاحی را برای رسیدگی به مسائل اساسی و جلوگیری از ایجاد آنها انجام دهند. این رویکرد پیشگیرانه فرهنگ مسئولیت اخلاقی را در سراسر زنجیره تامین مواد غذایی تقویت می‌کند و شفافیت، مسئولیت پذیری و اعتماد را در بین ذینفعان ترویج می‌کند (Thompson, 2024). به طور کلی، هنگامی که مدیریت ریسک و تفکر مبتنی بر ریسک را در اخلاق غذایی لحاظ می‌کنیم، به یک رویکرد سیستمی برای شناسایی، ارزیابی و رسیدگی به نگرانی‌های اخلاقی در تولید و مصرف مواد غذایی می‌پردازیم (Ispas et al., 2023). اگر ما به طور فعال ریسک‌ها را مدیریت کنیم و از فرصت‌هایی که با ارزش‌های اخلاقی همسو هستند استفاده کنیم، به صنعت غذا اجازه خواهیم داد تا تعهد خود را به استانداردهای اخلاقی حفظ کند و به سیستم غذایی پایدارتر و مسئولانه‌تر کمک کند. علاوه بر این استاندارد ایزو ۲۶۰۰۰ راهنمای مسئولیت اجتماعی را ارائه می‌دهد، به این معنی که چگونه کسب و کارها و سازمان‌ها می‌توانند به شیوه‌ای مسئولیت‌پذیر اجتماعی عمل کنند و به اصول مسئولیت اجتماعی مرتبط با مسئولیت پذیری، شفافیت، رفتار اخلاقی، احترام به حقوق بشر، احترام به حاکمیت قانون، احترام به هنجارهای رفتاری بین‌المللی و احترام به ذینفعان اشاره دارد. لذا ایجاد فرهنگ ایمنی مواد غذایی مستلزم اجرای اصول اخلاقی و تعهد از طرف مردم/ پرسنل و مدیریت همراه با رهبری و ارتباطات موثر است.

تقلب در مواد غذایی و ارائه اطلاعات نادرست و یا ناقص

اطلاعات نادرست شامل اطلاعات ناقص یا غلط و یا ترکیبی از هر دو و همچنین اطلاعاتی است که می‌تواند از طریق سهل انگاری، ناخودآگاه گمراه کننده باشد یا با سوگیری ها، یا حتی یک اشتباه صادقانه همراه باشد (Fallis, 2015). اطلاعات نادرست می‌تواند از طریق اشتراک گذاری و استناد به مقالات مجلات دانشگاهی منشأ گرفته و تداوم یابد (Hen-irina et al., 2021). گاهی اوقات، مسائل به وضوح غیرقانونی است و یک نگرش غیراخلاقی اساسی را از سوی مدیران مسئول شرکت‌ها نشان می‌دهد. به عنوان مثال، انتشار یک محصول با اطلاع از آلوده بودن یا عدم رعایت الزامات قانونی، یا تکرار آزمایش میکروبی تا زمانی که نتیجه منفی به عنوان مدرک ایمنی به دست آید، نشانه نگرش غیراخلاقی مدیران است. شفافیت برای عملیات پایدار در زنجیره‌های تامین مواد غذایی بسیار مهم است (Wognum et al., 2011). ردیابی و شفافیت بهتر در زنجیره تامین در سال ۲۰۱۳ با رسوایی گوشت اسب در اروپا به وجود آمد (Rasul & Thapa, 2004). استفاده روزافزون و بی وقفه از مواد شیمیایی در فرآیندهای کشاورزی با استفاده از کودها، حشره کش ها و سموم دفع آفات نه تنها با افزایش حداکثر حد باقیمانده بر محیط زیست تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه با تأثیر بر انسان، آبزیان و دام ها با گسترش بیماری ها را به دنبال دارد. تقلب در مواد غذایی به عنوان کلیه اعمال عمدی که شامل جایگزینی عمدی و عمدی، اضافه کردن، دستکاری، ارائه نادرست یا اظهارات نادرست/گمراه کننده است که برای سود اقتصادی انجام می‌شود، تعریف می‌شود برچسب نادرست افسار گسیخته نیز با کلاهبرداری مرتبط است (Spink & Moyer, 2011). استفاده بی رویه از سایر مواد تقلبی از جمله فرمالین، اوره، نشاسته، خنثی کننده ها، مواد شوینده، کلرید سدیم، پودر شیر بدون چربی، ساکارز، گلوکز/دکستروز و پراکسید هیدروژن به سود تولیدکنندگان از طریق رفتار غیراخلاقی در مقابل هزینه سلامت مصرف کننده است. غذا و تغذیه از موضوعات پرطرفدار در رسانه ها و شبکه های اجتماعی است. فراگیر شدن رسانه های اجتماعی، دسترسی نامحدود به محتوا و اطلاعات انبوه در مورد سلامت، تندرستی و تغذیه را امکان پذیر کرده است. و همچنین چالش هایی نیز ایجاد کرده است. از پلتفرم های رسانه های اجتماعی برای جلب توجه از طریق روایت های متقاعد کننده، استفاده می‌شود و با به اشتراک گذاشتن اطلاعات گمراه کننده (اغلب) بر افکار عمومی در مورد غذا و تغذیه تأثیر گذاشته می‌شود. بازاریابی غذاها و نوشیدنی های غیر الکلی سرشار از چربی، نمک و/یا شکر به شدت در افزایش سطح چاقی کودکان در سراسر جهان نقش دارد نگرانی های اخلاقی متعددی از شیوه قرار دادن کودکان در معرض چنین بازاریابی و تلاش برای نظارت و محدود کردن آن از طریق سیاست های نظارتی ناشی می‌شود. شواهد قابل توجهی وجود دارد که نشان می‌دهد قرار گرفتن در معرض پیام های بازاریابی مواد غذایی قدرتمند بر رفتارهای غذایی کودکان به شیوه هایی که برای سلامت رژیم غذایی مضر است، تأثیر می‌گذارد. تهیه محصولات کشاورزی و غذایی تازه، خرید و مصرف محصولات غذایی ارگانیک و ذکر مسائلی مانند بدون مواد شیمیایی، نداشتن مواد مصنوعی، مفید بودن برای بدن، سالم بودن و داشتن آگاهی از سلامتی عوامل انگیزشی حیاتی برای خرید و مصرف مواد غذایی است (Guru et al., 2024). علاوه بر این، نگرانی های بهداشتی، اعتقادات مذهبی، نگرانی های زیست محیطی، رفاه حیوانات، حقوق بشر، تجارت عادلانه و دستمزد عادلانه توسط مصرف کنندگان در رفتار مصرف مواد غذایی مورد توجه قرار می‌گیرند (Hassan & Rahman, 2023). از این رو، اخلاق غذایی نقش مهمی در ادراک مصرف کنندگان ایفا می‌کند.

اخلاق و فناوری های نو ظهور

فناوری های جدید یا خطراتی که به تازگی شناسایی شده‌اند، نیز از نظر ایمنی دچار چالش هستند. زمانی که هم احتمال

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

آسیب و هم پیامدهای آسیب ناشناخته باشد، ارزیابی ریسک دشوار می شود (Kaiser, 2003). ارگانسیم های اصلاح شده ژنتیکی (GMO) یکی از نمونه های فناوری نسبتاً جدید است که بحث های زیادی را ایجاد کرده است. در حالی که GMO ها مزایای بالقوه ای مانند افزایش امنیت غذایی و کارایی کشاورزی را ارائه می دهند، اما چالش های اخلاقی نیز ایجاد می کنند. امروزه، چارچوب نظارتی GMO در اتحادیه اروپا با توجه به درک عمومی از ریسک با احتیاط اعمال می شود و به طور مداوم مورد چالش قرار می گیرد (Vázquez-Salat, 2012). ایمنی مصرف آنها برای انسان همچنان یک موضوع بحث برانگیز است. منتقدان استدلال می کنند که مطالعات طولانی مدت بهداشتی کافی برای درک کامل تأثیرات مصرف غذاهای GMO انجام نشده است. نگرانی ها نیز حول محور آلودگی زیستی بالقوه و انتقال ژن است که ممکن است پیش بینی نشده باشد. GMO ها به طور بالقوه می توانند منجر به کاهش تنوع زیستی شوند. به عنوان مثال، اگر یک محصول اصلاح شده ژنتیکی با عملکرد بالا، جایگزین انواع محصولات بومی شود، می تواند منجر به همگن شدن عرضه غذا و از بین رفتن تنوع گیاهی شود. این کاهش تنوع زیستی نه تنها اکوسیستم ها را تحت تأثیر قرار می دهد، بلکه انعطاف پذیری در برابر آفات و بیماری ها را نیز کاهش می دهد. فناوری های جدید که امکان پردازش مواد غذایی از قبل، حمل و نقل در فواصل طولانی، نمایش در خرده فروشی و خانه را فراهم می کنند، این امکان را برای عوامل بیماری زا فراهم می کنند تا در سطوحی که می توانند باعث عفونت شوند، رشد کنند. قرار گرفتن در معرض عوامل بیماری زا جدید، از محصولات وارداتی یا به دلیل فناوری های جدید، مسائل جدیدی را در مورد ایمنی مواد غذایی ایجاد می کند و سؤالات اخلاقی را ایجاد می کند. هوش مصنوعی نیز از فناوری های نوظهور است که در ایمنی مواد غذایی استفاده دارد. به عنوان مثال، می تواند برای ردیابی محصولات غذایی از مزرعه تا سفره مورد استفاده قرار گیرد، به طوری که می تواند به جلوگیری از آلودگی و بهبود قابلیت ردیابی کمک کند. به عبارت دیگر از هوش مصنوعی می توان برای پیش بینی خطرات احتمالی و شناسایی الگوهایی که می تواند منجر به آلودگی شود استفاده کرد. اما شکاف دیجیتال به شکاف بین کسانی که به فناوری دسترسی دارند و کسانی که دسترسی ندارند مطرح است. در مورد ایمنی غذا، این شکاف می تواند منجر به دسترسی نابرابر به اطلاعات و منابع شود. به عنوان مثال، دسترسی به فناوری پیشرفته تری نسبت به سایرین می تواند منجر به نابرابری در دسترسی به اطلاعات در مورد ایمنی مواد غذایی شود. پرداختن به این مسائل برای اطمینان از دسترسی برابر همه به اطلاعات در مورد ایمنی مواد غذایی مهم است. نانو تکنولوژی از دیگر فناوری های نوظهور است که در صنعت غذا استفاده می شود. هدف نانو تکنولوژی تولید مواد یا وسایلی در مقیاس نانو متر است. هنگامی که فناوری نانو در تولید مواد غذایی استفاده می شود، ایمنی آن باید ارزیابی شود. زیرا برخی از مواد شیمیایی مورد استفاده ممکن است ویژگی ها و خواص متفاوتی در سطح نانو نسبت به آنچه در سطوح بزرگتر مشاهده می شود، داشته باشند (Onyeaka et al., 2022). جایگزین های پروتئین مبتنی بر سلول های حیوانی به عنوان گوشت کشت سلولی یا گوشت رشد یافته در آزمایشگاه نیز از دیگر موارد نوظهور است. پیش بینی می شود که پروتئین های جایگزین مانند جایگزین های مبتنی بر گیاه، میکروارگانسیم ها و سلول های حیوانی به جای گوشت حیوانات، ماهی، تخم مرغ و لبنیات حداقل ۱۱ درصد از مصرف جهانی پروتئین را در سال ۲۰۳۵ تشکیل دهند. با فشار تنظیم کننده ها و تغییرات مرحله ای در فناوری، آنها می توانند به طور کامل به ۲۲٪ از کل برسند. این پروتئین های جایگزین می توانند با کاهش انتشار گازهای گلخانه ای به کاهش تغییرات آب و هوایی کمک کنند. آنها همچنین می توانند با کاهش هزینه های مرتبط با کشاورزی سنتی حیوانات به سود دهی کمک کنند (Morach et al., 2022). ملاحظات اخلاقی پیرامون پروتئین های جایگزین پیچیده و چندوجهی است. برخی افراد استدلال می کنند که این محصولات اخلاقی تر از کشاورزی سنتی حیوانات هستند، زیرا شامل رنج یا کشتن حیوانات نمی شوند. برخی دیگر

استدلال می کنند که این محصولات کمتر اخلاقی هستند. زیرا شامل اصلاح ژنتیکی یا سایر اشکال دستکاری می شوند که می تواند عواقب ناخواسته ای داشته باشد. به طور کلی، واضح است که پروتئین های جایگزین نقش مهمی در سیستم غذایی ما در سال های آینده ایفا خواهند کرد و ادامه کاوش در مفاهیم اخلاقی آنها و تلاش برای اطمینان از تولید آنها به روشی پایدار و مسئولانه، مهم خواهد بود. مصرف کنندگان خواهان تنوع زیادی از انتخاب های غذایی ایمن هستند، در حالی که تولید کنندگان خواهان فروش محصولات ایمن و همچنین مقررات کمتری هستند. این ایده ها در مواقعی با هم تضاد دارند. غذای عجیب و غریب و راحت در طول سال و انتخاب آزادانه غذاهای ارگانیک، خام، محلی و وارداتی ارزشی برای تولید کننده و منفعت برای مصرف کننده است، اما با خطرات متنوع و گاه جدی برای سلامتی همراه است. هر شرکتی مسئولیت اجتماعی دارد. رفتار نکردن بر اساس هنجارهای پذیرفته شده برای رفتار اخلاقی ممکن است پیامدهایی نه تنها برای ایمنی مواد غذایی، بلکه بر تصویر، شهرت و عملکرد شرکت داشته باشد. برای صنعت غذا باید این سوال مطرح شود که چه تصویری برای شرکت خود می خواهیم؟ صداقت انجام کار درست است، حتی زمانی که هیچ کس تماشا نمی کند و اخلاق برای صنعت همان صداقت برای یک فرد است.

نتیجه گیری

سیستم غذایی جهانی با چالش های بی شماری مواجه است. این چالش ها نیازمند راه حل های اخلاقی است که پایداری، ایمنی غذا و دسترسی عادلانه به منابع را در اولویت قرار می دهد. جنبش اخلاقی غذا که بر تولید و مصرف مسئولانه تمرکز دارد، گامی در این مسیر است. تصمیمات اخلاقی در زنجیره غذایی نه تنها به جلوگیری از تقلب در مواد غذایی و تضمین ایمنی و یکپارچگی عرضه غذا کمک می کند، بلکه پیامدهای گسترده تری برای سلامت و رفاه جهانی دارد. جوامع سالم تری را تقویت می کند و عدالت اجتماعی را ارتقا می دهد. علاوه بر این، رفتار اخلاقی نشان دهنده احساس مسئولیت نسبت به خود و دیگران است، که با ارزش های اخلاقی و معنوی که بر شفقت و مراقبت از همه موجودات زنده تأکید دارد، همسو می شود. در اصل، اخلاقی بودن در زنجیره غذایی نه تنها صداقت شخصی را در بر می گیرد، بلکه تعهد به ارتقای کرامت انسانی و ارج نهادن به پیوستگی همه زندگی را در بر می گیرد، در نتیجه منعکس کننده احترام به خالق الهی است.

Ethical challenges in the food industry

Mazaheri, M.

Faculty Member at the Standard Research Institute, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, Karaj, Iran

Email: m_mazaheri@standard.ac.ir

Abstract:

Today, the production and consumption of food has faced many challenges to humanity. Prevalence of hunger, malnutrition, increase in food prices, unfair and unjust trade, the role and responsibility of governments and international institutions, the unsustainability of the food and agriculture system, the reduction of biodiversity, the spread of diseases and pests, food transformation to luxury goods, price fluctuations, or risks related to the development of new technologies, the introduction of emerging food products, health claims and advertising labeling, food fraud and inauthenticity, are recurring issues related to ethics in food and agriculture. Also, food safety challenges, including the presence of microbial contaminants, pesticide residues, and contaminants from food processing or transferred from the environment, have created people's mistrust of food systems. Food ethics includes three dimensions that include humans, animals and the planet. Food ethics can be deepened by explaining and presenting the ethical principles, norms and values that are important in food production processes and how food should be produced and consumed to help create a reliable sustainable system. Therefore, taking food ethics seriously requires us to take a long-term view and look at issues "in the near and far future".

Keywords : food, food production. Food ethics, food safety

التحديات الأخلاقية في صناعة الغذاء

منصورة مظاهري

عضو هيئة التدريس في معهد البحوث القياسية - معهد أبحاث الصناعات الغذائية والمنتجات الزراعية، معهد الأبحاث

المعيارية، كرج، إيران

Email: m_mazaheri@standard.ac.ir: المؤلف المسؤول

ملخص:

يوفر علم المعلوماتية الحيوية أدوات قوية لتحليل وتفسير البيانات البيولوجية. وبالإضافة إلى ذلك، يمكن للمعلوماتية الحيوية أن تتغلغل بعمق في القضايا الحيوية والزراعية وتساهم في حل المشكلات المختلفة. ومع ذلك، فإن قوة وسيطرة هذا العلم، مثل سيف ذي حدين، تجلب معها العديد من المخاطر. يتم توفير التسلسلات المستخرجة والمحصلة ذات القيمة العالية والأهمية الأمنية من قبل الباحثين في مختلف فروع العلوم الزراعية والبيولوجية بسهولة لقواعد البيانات المختلفة والبنوك البيولوجية. ومن خلال الكشف السهل عن التركيب الجيني للسكان في نطاق جغرافي معين للمسؤولين وأصحاب هذه القواعد، فلن يكون من المستبعد تصميم هجمات بيولوجية إرهابية بناءً على ذلك. تسعى هذه المقالة إلى توضيح مخاطر علم المعلوماتية الحيوية وتقديم حلول منطقية وعلمية للتعامل معها في خدمة الأمن الغذائي وأخلاقيات علم الأحياء.

الكلمات المفتاحية: الإرهاب البيولوجي، علم الوراثة، قاعدة البيانات، أمن البيانات، المعلوماتية الحيوية.

مراجع:

- El Bilali, H., Strassner, C., & Ben Hassen, T. (2021). Sustainable agri-food systems: Environment, economy, society, and policy. *Sustainability*, 13, 6260.
- Bindi, L., & Belliggiano, A. (2023). A highly condensed social fact: Food citizenship, individual responsibility, and social commitment. *Sustainability*, 15, 6881.
- Lugo-Morin, D. R. (2024). Ethical perspectives on food morality: Challenges, dilemmas and constructs. *Food Ethics*, 9, 9.
- Hernandez, E., Llonch, P., & Turner, P. V. (2022). Applied animal ethics in industrial food animal production: Exploring the role of the veterinarian. *Animals*, 12, 678.
- Betancur, G. E. (2016). La ética y la moral: Paradojas del ser humano. *Revista CES Psicología*, 9, 109–121.
- Dasuky, S. (2010). Cuatro versiones de la ética y la moral [Notas de clase]. Universidad Pontificia Bolivariana: Medellín, Colombia. Available online: <https://www.upb.edu.co/es/home> (accessed on 12 March 2024).
- Kirkpatrick, S. I., McIntyre, L., & Potestino, M. L. (2010). Child hunger and long-term adverse consequences for health. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164, 7554–7562.
- Howard, L. L. (2011). Does food insecurity at home affect non-cognitive performance at school? A longitudinal analysis of elementary student classroom behavior. *Economics of Education Review*, 30, 157–176.
- Heflin, C. M., & Ziliak, J. P. (2008). Food insufficiency, food stamp participation, and mental health. *Social Science Quarterly*, 89, 706–727.
- Jones, S. L., & Frongillo, E. A. (2007). Food insecurity and subsequent weight gain in women. *Public Health Nutrition*, 10, 145–151.
- Seligman, H. K., Laraia, B. A., & Kushel, M. B. (2010). Food insecurity is associated with chronic disease among low-income NHANES participants. *Journal of Nutrition*, 140, 304–310.

- Pollard, C. M., & Booth, S. (2019). Food insecurity and hunger in rich countries: It is time for action on inequality. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 1804.
- United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Available online: <http://www.ohchr.org/en/udhr/pages/introduction.aspx> (accessed on 5 August 2022).
- Anderson, C. A. M., Thorndike, A. N., Lichtenstein, A. H., Van Horn, L., Kris-Etherton, P. M., Foraker, R., & Spees, C. (2019). Innovation to create a healthy and sustainable food system. *Circulation*, 139, e1025–e1032.
- Birkenmaier, J., Huang, J., & Kim, Y. (2016). Food insecurity and financial access during economic recession: Evidence from the 2008 SIPP. *Journal of Poverty*, 20, 194–213.
- Gallagher, M. (2006). *Examining the impact of food deserts on public health in Chicago*. Gallagher Research Consulting Group: Chicago, IL, USA.
- Banerjee, S., Radak, T., Khubchandani, J., & Dunn, P. (2021). Food insecurity and mortality in American adults: Results from the NHANES-linked mortality study. *Health Promotion Practice*, 22, 204–214.
- Naranova-Nassauer, A. (2021). Stakeholder relations of sustainable banks: Community benefit above the common good. *Business Ethics, Environment & Responsibility*, 1–15.
- Branigan, T. (2008, December 2). Chinese figures show fivefold rise in babies sick from contaminated milk. *The Guardian*. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/02/china> (retrieved 2 April 2010).
- McDonald, S. (2008). Nearly 53,000 Chinese children sick from milk. *Associated Press*. Google. Archived from the original on 21 May 2011. <http://web.archive.org/web/20110521092518/http://ap.google.com/article/ALeqM5iCL58EMBN1tqq6xujZlsaITAFpCQD93BHE880>.
- ISO. (2024). *ISO 31000:2018 Risk Management—Guidelines*. Available online: <https://www.iso.org/iso-31000-risk-management.html> (accessed on 15 April 2024).
- Malik, M., Mahmood, F., Sarwar, N., Obaid, A., Memon, M. A., & Khaskheli, A. (2023). Ethical leadership: Exploring bottom-line mentality and trust perceptions of employees on middle-level managers. *Current Psychology*, 42, 16602–16617.
- Daraba, A., Varzakas, T., & Lee, J. (2022). Implementation of FSMS and correlation with microbiological criteria, systems thinking, and food safety culture. *Food Safety Magazine*. Available online: <https://digitaledition.food-safety.com/december-2022-january-2023/column-process-control/> (accessed on 15 April 2024).
- ISO. (2024). *ISO 31000:2018 Risk Management—Guidelines*. ISO: Geneva, Switzerland. Available online: <https://www.iso.org/iso-31000-risk-management.html> (accessed on 15 April 2024).
- Leroy, F., Abraini, F., Beal, T., Dominguez-Salas, P., Gregorini, P., Manzano, P., Rowntree, J., & van Vliet, S. (2022). Animal source foods in healthy, sustainable, and ethical diets—An argument against drastic limitation of livestock in the food system. *Animal*, 16, 100457.
- Thompson, P. (2024). Food and agricultural biotechnology: Incorporating ethical considerations. Prepared for the Canadian Biotechnology Advisory Committee. Project Steering Committee on the Regulation of Genetically Modified Foods. Available online: https://www.iatp.org/sites/default/files/Food_and_Agricultural_Biotechnology_Incorporat.htm (accessed on 12 March 2024).
- Ispas, L., Mironeasa, C., & Silvestri, A. (2023). Risk-based approach in the implementation of integrated management systems: A systematic literature review. *Sustainability*, 15, 10251.

- Fallis, D. (2015). What is disinformation? *Library Trends*, 63(3), 401–426.
- Henrina, J., Lim, M. A., & Pranata, R. (2021). COVID-19 and misinformation: How an infodemic fuelled the prominence of vitamin D. *British Journal of Nutrition*, 125(3), 359–360.
- Wognum, P. N., Bremmers, H., Trienekens, J. H., Van Der Vorst, J. G. A. J., & Bloemhof, J. M. (2011). Systems for sustainability and transparency of food supply chains–Current status and challenges. *Advanced Engineering Informatics*, 25(1), 65–76.
- Rasul, G., & Thapa, G. B. (2004). Sustainability of ecological and conventional agricultural systems in Bangladesh: An assessment based on environmental, economic and social perspectives. *Agricultural Systems*, 79, 327–351.
- Spink, J., & Moyer, D. C. (2011). Defining the public health threat of food fraud. *Journal of Food Science*, 76, R157–R163.
- Guru, S., Thanki, S., & Thakkar, J. J. (2024). Analysing factors driving purchase and consumption behaviour towards organic food. *Vision: The Journal of Business Perspective*.
- Hassan, S. M., & Rahman, Z. (2023). The evolving passage of consumer ethics research: A systematic literature review. *International Journal of Emerging Markets*, 18, 3043–3064.
- Kaiser, M. (2003). Ethical issues surrounding the GM-animals/GM-fish production. FAO/WHO Expert Consultation on Safety Assessment of Foods Derived from Genetically Modified Animals including Fish Meeting, 17–21 November 2003.
- Vázquez-Salat, N., Salter, B., Smets, G., & Houdebine, L.-M. (2012). The current state of GMO governance: Are we ready for GM animals? *Biotechnology Advances*, 30(6), 1336–1343.
- Onyeaka, H., Passaretti, P., Miri, T., & Al-Sharif, Z. T. (2022). The safety of nanomaterials in food production and packaging. *Current Research in Food Science*, 5, 763–774.
- Morach, B., Clausen, M., Rogg, J., Brigl, M., Schulze, U., Dehnert, N., Hepp, M., Yang, V., Kurth, T., Koeller, E., Burchardt, J., Witte, B., Obloj, P., Koktenturk, S., Grosse-Holz, F., & Meinl, O. (2022). The untapped climate opportunity in alternative proteins. *Food for Thought*.

اخلاق محوری عامل انگیزش در پژوهش‌های کشاورزی

حسن فضائلی

استاد موسسه تحقیقات علوم دامی

نویسنده مسئول: Email: hfazaeli@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

فضائلی، ح. (۱۴۰۳). اخلاق محوری عامل انگیزش در پژوهش‌های کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

اخلاق حرفه‌ای، در محیط کاری و سازمانی براساس اصول و هنجارهای اعتقادی است که اعمال و رفتار انسانها را رقم می‌زند. جوهر معنوی انسان پرتوی از نور خالق است. بنابراین ارزش‌های اخلاقی اصیل نیز از منشأ خدای متعال است که توسط رهبران الهی از طریق دین و شریعت تعریف شده است. دین نقشه درست زیستن است و اخلاق دربرگیرنده رفتار و کردار فردی، اجتماعی، شغلی طبق نقشه مزبور است که می‌تواند جایگاه انسانی و اجتماعی فرد را به مراتب بالا ارتقا بدهد. حیات و بقای انسان بر روی زمین وابسته به تأمین غذا است که در بستر آب و خاک و بهره‌وری از گیاهان و جانوران نهفته و ضامن امنیت و استقلال سیاسی است. آب، خاک، و رویش گیاهان رابطه‌ای بسیار پیچیده و دقیق دارند که مطالعه و تأمل در آنها می‌تواند آدمیان را به قدرت، علم و حکمت الهی رهنمون سازد. در فرایند تحقیقات، پژوهشگر معمولاً با مسئله‌ای مواجه می‌شود که برای حل آن اهدافی را تعریف و نقشه و روش پژوهش را مشخص می‌کند و سپس وارد عمل می‌شود. اگر این فرایند براساس مبانی اخلاقی و جهان بینی اسلامی باشد، مسلماً انگیزش و عملکرد به مراتب جدی تر و لذت بخش تری برای پژوهشگر خواهد داشت. اگر پژوهشگران با اصول و مفاهیم اخلاق اسلامی آشنا باشند و در پژوهش‌های کشاورزی بکار بگیرند، مسیر یافتن راه حل بهتر و لذت بخش خواهد بود. بنابراین توجه به مباحث مرتبط با اخلاق در پژوهش و کشاورزی برای داشتن کشاورزی سازگار با ارزشها و فضایل انسانی ضروری امری ضروری است.

واژگان کلیدی: اخلاق، انگیزش، پژوهش، کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله:

بیشترین تعامل انسان در جهان با پدیده‌های طبیعی و کشاورزی آغاز شده است. بسیاری از آیات قرآن درباره آب، خاک، باد و دیگر عوامل محیطی بحث می‌کنند و ضمن بیان منافع مادی، از آنها به مثابه آیه‌هایی که آدمی را از ظاهر مادی به سمت اصالت و معنی سوق می‌دهد، یاد کرده اند (The Holy Qur'an, Surah Al-Imran, Verses 190-191). رویدن گیاهان به عنوان نمونه‌ای از قدرت الهی و مایه بصیرت و آگاهی انسان معرفی شده است و خداوند انسان را به تدبیر فراخوانده است (The Holy Qur'an, Surah Al-Vagheeh, Verses 63, 54) که این تدبیر بر صفات نفسانی، افعال و رفتار اختیاری که همان اخلاق می‌باشد اثر گذار است. اخلاق در هر حرفه‌ای جایگاه ویژه‌ای دارد. قرآن کریم در موارد متعدد مسئولیت افراد را به آنان گوشزد می‌کند (The Holy Qur'an, Surah Qiyamat, Verse 36). مسئولیت یعنی این که وقتی پژوهشگری با مسئله‌ای مواجه می‌شود تا دستیابی به راه حل آن از پای ننشیند. علاوه براین، نگرش و ترسیم افق آینده، مسائل پنهانی و غیر قابل ملموس نیز از مسئولیت‌های اخلاقی پژوهشگر خواهد بود. در پژوهش‌های کشاورزی، که

تحت تأثیر عوامل و تغییرات طبیعت قرار دارد، این موضوع به مراتب اهمیت بالاتری دارد. در جهان امروز، وسائل تحقیق، بیش از همه دوران گذشته فراهم است به طوری که انسان از طریق سامانه های الکترونیکی می تواند بر جهانی از دانش و اطلاعات دست یابد. از طرفی در عرصه رقابت های شدید جهانی، کشوری می تواند اقتدار پیدا کند که در تولید علم پیشگام باشد و گر نه باید همه منابع خود را برای واردات دانش و محصولات مورد نیاز صرف کند. بنابراین وظیفه متفکرین و پژوهشگران، به ویژه در بخش کشاورزی بسیار سنگین است و اخلاق یعنی تقید به شناخت مسئولیت و ادای وظیفه در این مقوله است.

مواد و روش ها:

نگاهی به ویژگی های کشاورزی

زندگی و بقای انسان بدون کشاورزی ممکن نیست. انسان از بدو خلقت با کشاورزی عجین بوده و برای تأمین امنیت غذایی تلاش های گوناگونی داشته است. کشاورزی نه تنها تأمین کننده غذای بدن، بلکه غذای روان آدمی است و موجب آرامش و شادی انسان می شود. از همین رو گفته شده که نگاه به سبزی و گیاهان، آرامش بخش است. نخستین کسی که از سرسبزی بوستان و گلستان و گیاهان شاد و مسرور می شود، کشاورزان و افراد مرتبط با کشاورزی هستند که رشد گیاهان را به چشم می بینند و از آن لذت می برند. بسیاری از آموزه های اسلامی سعی دارند با روش های مختلف نقش و اهمیت خاص کشاورزی را آشکار کنند و از این طریق جایگاه این فعالیت بزرگ را در فرهنگ آبادانی و بهره وری مشخص و توجه و نظر مردم را به آن جلب کنند. قرآن کریم با لحن تشویق آمیزی از موضوع کشت و زرع سخن به میان آورده و منافع آن را اعم از منافع غذایی و پوششی بر می شمرد. (The Holy Qur'an, Surah Houd, Verse ۷)

در کشاورزی، بخش قابل توجهی از فرایند تولید تحت تأثیر پدیده های طبیعی بوده و از حیطة اختیارات انسان خارج است. از این رو توجه و توکل کشاورزان به خدای متعال بیشتر است. کشاورزی که با تلاش زمین را آماده و بذری را می باشد دست به سوی آسمان برده و به خدای تعالی امید می بندد، خداوند او را ناامید نمی کند. وقتی کشاورز چنین معرفت اخلاقی دارد بدیهی است که پژوهشگران و مسئولین زیربط نیز باید چنین باشند. به خاطر دارم چندین سال پیش اجتماعی از همکاران بخش های مختلف وزارت جهاد کشاورزی در حضور رئیس جمهور وقت برگزار شد. در آن سال به لطف خدا بارندگی خوب و محصول گندم کشور رضایت بخش بود. یکی از مقامات وزارت، گزارش داد که ما در تولید و خودکفایی گندم کشور موفق شدیم که در این موفقیت ۱۰ تا ۱۲ عامل موثر بود که یکی از آنها لطف خدا بود (یعنی لطف خدا به مقدار ۱۰ درصد در کنار کارهای ما). وقتی اخلاق کم رنگ باشد چنین ادعاهایی زیاد می شود. در سال های بعد بارندگی کم شد تولید گندم به شدت کاهش یافت.

حضرت امیر در حکمت ۱۶ نهج البلاغه می فرماید چنین نیست که همیشه انسان های مدیر و مدبر پیروز گردند، گاه تقدیرات همه تدبیرات آنها را برهم می زند. به همین خاطر است که بسیاری از کشاورزان در دستشان بیل و در دلشان توکل به خدا است. برخی چالش های کشاورزی، نیاز به پاسخ و راه حل اخلاقی دارد و چنانچه کارشناسان با اصول و مفاهیم اخلاق کشاورزی آشنا نباشند، در یافتن راه حل با مشکل روبرو خواهند بود.

صنعتی شدن کشاورزی طی قرن اخیر، منجر به حذف بسیاری از مزارع خانوادگی در خیلی از کشورها شده است. مزارع خانوادگی دارای مزایا و ارزشهایی مانند راستی، اتکاء به نفس، مسئولیت اجتماعی بوده که خود نوعی میراث فرهنگی و اخلاقی غنی هستند که حذف آنها موجب تحلیل اخلاقی و تضعیف معنوی در اجتماع می شود. در حیطة

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

دامپروری، تغییر سامانه‌های تولید از حالت بومی و خانوادگی به حالت صنعتی و واحدهای بزرگ شدت گرفته و بخش قابل توجهی از دامداران خانوادگی از چرخه تولید حذف شدند. چنین روندی در ظاهر، ممکن است توسعه محسوب شود اما در واقع سبب رشد بیکاری، افزایش وابستگی و چالش‌های جدی در امنیت غذایی می‌شود. تغییرات در الگوهای مسکن و شیوه زندگی روستایی، در مناطق زیادی از کشور منتج به حذف حرفه دامداری در بسیاری از روستاها گردیده که سبب چالش‌های، اقتصادی و فرهنگی جدیدی شده است. بنابراین، بر پژوهشگران است که ضمن تفکر، تدبیر، و تلاش در فرایند شناخت پدیده‌ها، کشف و طرح مسائل و تحقیق برای دستیابی به راه حل آنها در این زمینه از مسئولیتی که دارند غفلت نشوند.

نتایج و بحث:

اخلاق پژوهش در جهان بینی اسلامی

در جهان‌بینی اسلامی، پژوهش اسلوب و شیوه خاص خود را دارد و در قرآن کریم، اولین عنصر در پژوهش تفکر است که بشر را بارها به صورت مستقیم و غیرمستقیم به تفکر دعوت کرده است. (The Holy Qur'an, 2:164) غالباً انسان با آنکه عظمت و شگفتی را در پدیده‌های طبیعی مانند گیاهان و جانوران می‌بیند ولی با دقت و درایت تحلیل درستی از آنها ندارد و فعالیت‌های پژوهشی او نیز به مقصد عالی نخواهد رسید. اما انسان‌های باایمان دارای زمینه لازم برای هدایت و فهم آیات و نشانه‌های خداوندی هستند و با نگاهی به گیاهان و جانوران و گوناگونی آنها به حقیقت عالی دست می‌یابند. انسان می‌نگرد که از یک آب و خاک در محیط یکسان، تنوع وسیعی از گیاه و محصولات به وجود می‌آید ولی کمتر در رمز و راز و حقیقت آن می‌اندیشد؛ اگر دقیق بیندیشد، توفیق وی در پژوهش روزافزون خواهد شد. نظام اخلاقی اسلام دارای خصوصیات و ویژگی‌هایی است که موجب برتری آن بر سایر نظام‌ها و مکاتب اخلاقی است. در این نظام ارزش‌ها دارای مراتب و درجات مختلفی هستند که نسبت به میزان خلوص نیت و آثار آن متفاوت است. اعمال و رفتار انسان، چه فردی و چه اجتماعی، در ارتباط با خالق ارزش‌گذاری می‌شوند، پس انسان در انواع فعالیت‌ها و ارتباط‌های خود قادر به کسب ارزش اخلاقی است و مصداق کمال و لذت مطلوب نهایی انسان براساس همین ارزش اخلاقی ارزیابی می‌شوند.

اگر پژوهشگر در فرایند طراحی و اجرای پروژه تحقیقاتی به نیت هم توجه کند، یعنی جهت‌گیری وی روح و منشأ ارزشی و اخلاقی بر مبنای جهان‌بینی اسلامی پیدا کند، مسلماً انگیزش و عملکرد او به مراتب جدی‌تر و لذت‌بخش‌تر خواهد بود. ارزش‌های اخلاقی در کار پژوهشگر مراتبی دارند که نسبت به میزان خلوص نیت آثار متفاوتی برای وی خواهند داشت. کسی که با نیت بندگی و انجام تکلیف الهی به پژوهش می‌پردازد، علم او افزون می‌گردد و به اسرار هستی و عظمت خداوند پی می‌برد و در مقابل خداوند خاشع می‌شود. به همین خاطر، خداوند در قرآن می‌فرماید: «از میان بندگان خدا، دانشمندان در مقابل خداوند خاشع هستند. (The Holy Qur'an, 35:28).

با این نگاه، پژوهش و تلاش علمی مطلوب است که موجب معرفت و کرنش هرچه بیشتر در محضر خدای متعال شود. در این صورت است که پیام نویدبخش خداوند تحقق می‌یابد که فرمود: «کسانی که در راه ما جهاد کنند، آنان را در مسیر راه‌ها هدایت می‌کنیم (The Holy Qur'an, 29:69).

رمز ماندگاری پژوهشگران

آدمی در ابعاد مختلف زندگی با انواعی از گزینه‌های فکری و رفتاری مواجه است که با درهم تنیدن روابط اجتماعی و افزایش اندوخته‌های علمی، دایره گزینه‌های وی گسترش می‌یابد. در این کشتی پر تلاطم، بی شک نظام اخلاقی که در تعالیم پیامبر اکرم (ص) تبلور یافته، تنها عامل نجات بخش انسان است که با تمسک به قرآن و سیره نبوی می‌توان از آنها بهره‌مند شد. دانشمندان مختلفی تا کنون در جهان آمده و رفته اند اما آنهایی ماندگار شدند که به تعالیم الهی روی آوردند. هدف اصلی پیامبر اکرم (ص) تربیت و آموزش است «یزکیهم و يعلمهم الكتاب والحکمه». در این آیه سه نکته کلیدی نهفته است که شامل: تزکیه (پالایش و حفظ نفس انسان در مقابل بدیها)، آموزش و یاد دادن کتاب، آموزش حکمت. رمز و راز برانگیختن انسان به تلاش و جهاد علمی تمسک به اولیای الهی و نوشیدن قطره‌ای از دریای معارف است که اگر چنین شود پژوهشگر متخلق به اخلاق حسنه شده و سخت ترین مراحل کاری برایش به لذت تبدیل خواهد شد.

نقل است که شیخ طوسی بخش عمده‌ای از شب‌ها را به مطالعه و تحقیق می‌پرداخت و صبحگاهان آنچنان غرق لذت بود که این جمله را می‌گفت: «این الملوك و أبناء الملوك من هذه اللذه؟! یعنی این لذتی که من الآن پس از کشف حقیقت، احساس می‌کنم، شاهان و فرزندان آنان، از این لذت بی بهره اند. مرحوم محمدحسن نجفی (۱۲۰۲-۱۲۶۶ق) از ۲۵ سالگی نوشتن جواهرالکلام (بزرگ ترین منبع علمی فقه در جهان) را آغاز و تا ۳۲ سال در ۴۲ جلد به پایان رساند. وقتی آن مرحوم، با مرگ پسر روبرو شد. جنازه را شب در یکی از حجره‌های صحن نجف اشرف گذاردند تا صبح، مراسم خاکسپاری انجام گیرد. پدر وارد غرفه شد، پس از خواندن فاتحه و قرآن، بساط تألیف خود را پهن کرد، و همان مقداری که در هر شب می‌نوشت، همان شب نیز در کنار جسد فرزندش نوشت.

در پژوهش‌های کشاورزی و زیستی که با پدیده‌های ملموس طبیعی سرو کار داریم قطعاً کشف پدیده‌ها، تعامل و تغییرات مثبت در آن‌ها در راستای دستیابی به بهره‌وری بهینه در تأمین نیازهای انسان‌ها لذت بخش است، منوط به این که با نگرش عمیق در پدیده‌های مادی به معرفت و معنی برسیم و از منبع غنی الهی در مسیر کار استفاده کنیم. استاد میرشمسی، بنیانگذار تولید واکسن در کشور که به‌عنوان «پدر واکسن ایران»، بیش از ۶۰ سال تلاش صادقانه و با اعتقاد مبانی اخلاقی به پژوهش و خلق علم و فناوری پرداخت و چهره ماندگار علم و فناوری ایران و جهان شد. اخلاق در پژوهش یعنی همان تلاش خالصانه که بدون ایمان نظری و عملی به مبدأ آفرینش امکان پذیر نیست که استاد میرشمسی نمونه‌ای از آن است.

مهمترین یافته‌ها:

امروزه تأکید زیادی بر رعایت معیارهای اخلاقی در حرفه‌ها و صنایع مختلف می‌شود اما در خصوص امنیت غذایی (کمی و کیف) توجه کافی بعمل نمی‌آید حال آن که جامعه سالم نیاز به غذای و کشاورزی سالم دارد. بنابراین ضروری است پژوهشگران، کارشناسان و مروجان کشاورزی نسبت به حفظ منابع پایه، چرخه تولید و عرضه محصولات کشاورزی مبانی اخلاقی را فرا گرفته و ترویج و اعمال کنند. برخی از چالش‌های کشاورزی، نیازمند پاسخ و راه حل اخلاقی دارد و چنانچه کارشناسان با اصول و مفاهیم اخلاق کشاورزی آشنا نباشند، در یافتن راه حل با مشکل روبرو خواهند بود. فرهنگ اسلامی ایرانی کشور در این خصوص بسیار غنی بوده و کافی است که مورد توجه قرار گرفته و با شرایط روز تبیین و بکار گرفته شود. از این روز ضروری است که در تربیت نیروی انسانی بخش کشاورزی و همچنین در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه کشاورزی، مباحث مرتبط با اخلاق کشاورزی به عنوان یک عنصر ضروری گنجانده شود تا بتوان به داشتن کشاورزیپ ایدار سازگار با ارزشها و فضایل انسانی امید داشت.

Ethical based morale as motivating factor in agricultural researches

Fadaeli, H.

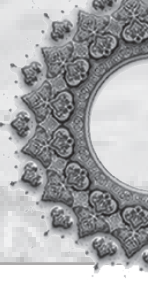
Professor of Animal Sciences Research Institute

Responsible author's Email: hfazaeli@gmail.com

Abstract:

Professional ethics in the work and organizational situation is based on the principles and customs of confidence that determine the actions and behavior of people. The spiritual essence of man is a ray of the creator's light. Therefore, the original moral values are also from the source of the Almighty God, which is defined by the divine leaders through religion and law. Religion is the plan of right living, and morality includes individual, social, and occupational behavior and actions according to the said plan, which can raise a person's human and social status. Human life and survival on earth is dependent on food supply, which lies in the bed of water and soil and the productivity of plants and animals, which guarantees security and political independence. Water, soil, and plant growth have a very complex and precise relationship, which study and reflection can guide people to divine power, knowledge, and wisdom. In the process of research, the researcher usually faces a problem, to solve it, he defines goals and determines the research plan and method, and then he takes action. If this process is based on ethical principles and Islamic worldview, it will definitely have a far more serious and enjoyable motivation and performance for the researcher. If the researchers are familiar with the principles and concepts of Islamic ethics and pay attention to them in agricultural research, the path to finding a solution will be better and more enjoyable. Therefore, it is necessary to pay attention to topics related to ethics in research and agriculture in order to have agriculture compatible with human values and virtues.

Keywords: agriculture, morale, motivating, research

الالتزام بالأخلاق كعامل تحفيزی فی الأبحاث الزراعية حسن فضائلی

أستاذ بمعهد بحوث علوم الحيوان

* الكاتب المسؤول: Email: hfazaeli@gmail.com

ملخص:

إن أخلاقيات المهنة، في بيئة العمل والتنظيم، تركز على مبادئ وقواعد اعتقادية، وتحدد تصرفات الناس وسلوكهم. إن الجوهر المعنوي للإنسان هو شعاع من نور الخالق. ولذلك فإن القيم الأخلاقية الأصلية هي أيضاً من مصدر الله تعالى، والتي يحددها القادة الإلهيون من خلال الدين والشرع. فالدين هو خطة الحياة الصحيحة، والأخلاق تشمل السلوكيات والأفعال الفردية والاجتماعية والمهنية وفق الخطة المذكورة، والتي يمكن أن ترفع من مكانة الإنسان الإنسانية والاجتماعية. تعتمد حياة الإنسان وبقاؤه على الأرض على الإمدادات الغذائية التي تكمن في الماء والتربة وإنتاجية النباتات والحيوانات، وتضمن الأمن والاستقلال السياسي. هناك علاقة معقدة ودقيقة بين الماء والتربة ونمو النبات، وإن دراستها والتأمل فيها يمكن أن يرشد الناس إلى القدرة والمعرفة والحكمة الإلهية. في عملية البحث عادة ما يواجه الباحث مشكلة ما، ولحلها يحدد الأهداف ويحدد خطة البحث وطريقته، ومن ثم يتخذ الإجراءات اللازمة. إذا كانت هذه العملية مبنية على المبادئ الأخلاقية والرؤية الكونية الإسلامية، فمن المؤكد أنها سيكون لها دافع وأداء أكثر جدية وإمتاعاً للباحث. فإذا كان الباحثون على دراية بمبادئ ومفاهيم الأخلاق الإسلامية ويستخدمونها في البحوث الزراعية، فإن طريق إيجاد الحل سيكون أفضل وأكثر متعة. ولذلك لا بد من الاهتمام بالقضايا المتعلقة بالأخلاقيات في البحث والزراعة حتى تكون الزراعة متوافقة مع القيم والفضائل الإنسانية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الدافع، البحث، الزراعة

منابع:

The Holy Qur'an: Verses 190 and 191 of Surah Al-Imran.

The Holy Qur'an: Verses 63 and 54 of Surah Al-Vagheeh: "You will leave what you plow" and "You will sow or you will not grow" Have you thought about what you sow? Do you grow it or do we grow it?

The Holy Qur'an: For example, in verse 36 of Surah Qiyamat, does a person think that he will be left in vain and without any responsibility?"

The Holy Qur'an: Surah Houd, verse 7. Referring to the creation of the earth and the many blessings that God Almighty has provided to man, "He is the one who created you from the earth and wanted you to inhabit it: He created you from the earth and settled in it."

The Holy Qur'an: Surah Yunus, verse 101. (Qul, look at what is in the heavens and the earth... Say, look at what is among the signs of God and the signs of monotheism in the heavens and the earth.

The Holy Qur'an: Surah Fatir, verse 28: Indeed, Allah loves the worshipers of the scholars.

The Holy Qur'an Surah Al-Ankabut, verse 69: And those who strive in our way, we will certainly guide them to our ways. And God is with the righteous.

مفاهیم و چالش‌های اساسی اخلاق کشاورزی در دنیای معاصر

احمد عابدی سروستانی

عضو هیات علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

نویسنده مسئول: abediac@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

عابدی سروستانی، ا. (۱۴۰۳). مفاهیم و چالش‌های اساسی اخلاق کشاورزی در دنیای معاصر. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا.

۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

اخلاق کشاورزی به عنوان یکی از شاخه‌های مهم اخلاق کاربردی، به بررسی مسائل مرتبط با تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی می‌پردازد. این حوزه به دنبال ترویج رفتارهای اخلاقی در کشاورزی است که نه تنها به منافع فردی، بلکه به بهبود کیفیت زندگی، جامعه و حفظ محیط زیست کمک می‌کند. با توجه به چالش‌های جهانی مانند تغییر اقلیم و بحران‌های غذایی، اصول اخلاقی در کشاورزی می‌تواند راهکارهایی برای مدیریت پایدار منابع تولید ارائه دهند. این در حالی است که با پیشرفت فناوری و ظهور روش‌های جدید در کشاورزی، نیاز به بازنگری و تطبیق اصول اخلاقی با شرایط جدید احساس می‌شود. این کار می‌تواند به کشاورزان کمک کند از روش‌های پایدارتر استفاده کنند و در عین حال به نیازهای بازار و جامعه پاسخ دهند. مقاله حاضر نتیجه می‌گیرد که انتخاب‌های اخلاقی در تصمیم‌گیری‌های کشاورزی دارای اهمیت است و با تقویت اصول اخلاق کشاورزی می‌توان به سوی آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر حرکت کرد.

کلمات کلیدی: اخلاق کشاورزی، پایداری محیط زیست، تولید و توزیع غذا، حقوق کارگران، روش‌های پایدار.

مقدمه

اخلاق بر معیارهای معتبر برای رفتارهای درست و غلط استوار است. این معیارها معمولاً از فرهنگ، دین، فلسفه و تجربیات اجتماعی افراد و جوامع نشأت می‌گیرند. به عبارت دیگر، اخلاق به مجموعه‌ای از اصول و قواعدی گفته می‌شود که راهنمای رفتار است. در برخی جوامع، اصول اخلاقی ممکن است تحت تأثیر باورهای دینی باشد، به طوری که دستورات دینی مبنای اصلی تشخیص رفتارهای درست و غلط تلقی می‌شوند. در جوامع دیگر، فلسفه‌های سکولار و انسانی نقش پررنگی در شکل‌دهی به معیارهای اخلاقی دارند. همچنین، تجربیات تاریخی و اجتماعی یک جامعه می‌تواند به مرور زمان به ایجاد مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی منجر شوند. وجود اخلاق برای زندگی انسان ضروری است، زیرا به تصمیم در انتخاب اعمال کمک می‌کند. اخلاق نقش محوری در هدایت رفتارها و تصمیم‌گیری‌های ما ایفا می‌کند، چرا که بدون آن، کارهای ما تصادفی و بی‌هدف خواهد بود. در نبود اصول اخلاقی، افراد دچار سردرگمی می‌شوند، زیرا هیچ راهی برای انتخاب بین تعداد بی‌شماری از اهداف وجود ندارد. اخلاق، به عنوان مجموعه‌ای از اصول و ارزش‌ها، به ما کمک می‌کند تا از بین گزینه‌های متعدد، بهترین راه‌حل‌ها و مسیرها را برگزینیم.

اخلاق به عنوان یک قطب‌نما عمل می‌کند که جهت و هدف زندگی را مشخص می‌کند. این اصول نشان می‌دهند که چه چیزی درست و چه چیزی نادرست است، چه چیزی ارزشمند و چه چیزی بی‌ارزش است. به واسطه معیارهای اخلاقی، می‌توان تصمیم‌هایی گرفت که نه تنها به نفع افراد، بلکه به نفع دیگران و جامعه باشد. این کار باعث ایجاد هماهنگی و نظم

در زندگی فردی و اجتماعی می‌شود و از ایجاد هرج و مرج جلوگیری می‌کند. بدون وجود اصول اخلاقی، اعمال ما ممکن است تحت تأثیر عوامل گذرا و ناپایدار قرار گیرند. انگیزه‌های لحظه‌ای، فشارهای اجتماعی، و منافع کوتاه‌مدت می‌توانند باعث شوند که از مسیر درست منحرف شویم. اما به میزانی که معیارهای اخلاقی خردمندانه انتخاب شوند، به همان اندازه می‌توان امید داشت که اهداف و اقدامات به شکلی سازماندهی شوند که مهم‌ترین ارزش‌ها محقق گردند.

سقراط یکی از اولین فیلسوفانی بود که به‌طور جدی به اخلاق پرداخت و سؤال‌هایی مانند «زندگی خوب چیست» و «چگونه باید زندگی کنیم» را مطرح کرد. وی معتقد بود که شناخت خود و دانش اخلاقی، اساس یک زندگی خوب و فضیلت‌مند است. افلاطون، شاگرد سقراط، نیز در آثار خود به بررسی مفاهیم اخلاقی پرداخت و تلاش کرد یک نظام اخلاقی جامع بر پایه ایده‌های خود درباره عدالت و فضیلت ایجاد کند. اما سقراط اولین گام برای ایجاد علم اخلاق برداشت و آن را به عنوان مقام و مرتبه‌ای در وجود آدمی تعریف کرد. پیش از سقراط، سخنان اخلاقی از تعالیم پیامبران یا سخنان و احوال حکیمان اخذ می‌شد، اما سقراط اخلاق را همانند علم، بر مبنای عقل قرار داد. در این زمان، فلسفه، همه چیز و از جمله رفتار و کردار انسان را تحت فرمان عقل درآورد و اخلاق هم تابع حکم عقل و جزئی از فلسفه گردید. بدین ترتیب، معیارهای اخلاقی باید به گونه‌ای تنظیم شوند که با خرد و عقلانیت همخوانی داشته باشند. انتخاب خردمندانه این معیارها، نیازمند تأمل و بررسی عمیق است. این معیارها نه تنها بایستی کمک کنند تا در لحظه تصمیم‌های درستی بگیریم، بلکه باید بتوانند ما را در مسیر رشد و تعالی هدایت کنند. معیارهای اخلاقی که بر پایه خرد و تجربه‌های مشترک انسانی بنا شده‌اند، می‌توانند راهنمای انسان به سوی ارزش‌های پایدار و جهانی باشند. یکی از مثال‌های بارز، این اصل طلایی اخلاقی است که می‌گوید: «آنچه را برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران نیز مپسند». این اصل که در بسیاری از فرهنگ‌ها و مذاهب مشترک است، نمونه‌ای از یک معیار اخلاقی خردمندانه است که می‌تواند به ایجاد عدالت و احترام متقابل در جوامع کمک کند. در نهایت، اخلاق هم به ما کمک می‌کند به عنوان فردی مسئول و آگاه عمل کنیم و هم به عنوان عضوی از یک جامعه نیز به تحقق اهداف مشترک و بهبود کیفیت زندگی کمک کنیم. اصول اخلاقی یادآوری می‌کنند که رفتارهای ما تأثیری فراتر از خودمان دارند و می‌توانند به ساختن جهانی بهتر و عادلانه‌تر کمک کنند. به این ترتیب، اخلاق به عنوان یکی از ارکان اساسی زندگی انسان‌ها، نقش حیاتی در ایجاد هماهنگی، نظم و پیشرفت جامعه ایفا می‌کند.

مواد و روش‌ها

با مرور ادبیات موجود، مفاهیم کلیدی و نظریه‌های مرتبط با اخلاق کشاورزی شناسایی و جمع‌آوری شدند. این کار شامل مطالعه مقالات علمی، کتاب‌ها و گزارش‌های مرتبط با موضوع بود که به درک عمیق‌تر از مفهوم و ابعاد اخلاق کشاورزی و همچنین چالش‌های مرتبط با آن کمک می‌کند. در ادامه به تحلیل ابعاد مختلف اخلاق کشاورزی، از جمله تأثیرات آن بر سلامت انسان، تنوع زیستی و پایداری اقتصادی پرداخته شد. در نهایت، اهمیت انتخاب‌های اخلاقی در کشاورزی و تأثیر آن بر جامعه و محیط‌زیست، و همچنین نهادهای سازی اخلاق کشاورزی مورد بحث قرار گرفتند.

نتایج و بحث

اخلاق کاربردی یکی از شاخه‌های اخلاق است که به مسایل عملی در زندگی روزمره می‌پردازد و تلاش می‌کند اصول و نظریه‌های اخلاقی را در موقعیت‌های واقعی و چالش‌انگیز زندگی به کار گیرد. یکی از زیرشاخه‌های مهم اخلاق کاربردی، اخلاق کشاورزی است. این نوع اخلاق به بررسی مسایل اخلاقی برآمده از نظام کشاورزی و غذا می‌پردازد که

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

با تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی مرتبط است. برای مثال، مسایلی مانند استفاده از آفت کش ها و کودهای شیمیایی، اصلاح ژنتیکی محصولات، رعایت حقوق کارگران کشاورزی، حفظ تنوع زیستی، تأثیرات زیست محیطی فعالیت های کشاورزی و تأمین غذای سالم و کافی برای جامعه. امروزه شاهد اکتشافات جدید فناوری، غذاهای جدید و همچنین حیوانات و گیاهان تغییر یافته هستیم. از یک طرف، این آن چیزی است که اجتماع توقع دارد، یعنی استفاده از علم و فناوری برای تولید بیشتر. از طرف دیگر، اجتماع و جامعه نسبت به پیشرفت های جدید که موجب بروز مسایل و مشکلات جدید می شوند، نگران است. برای مثال، زیست فناوری می تواند به حل مشکل غذای جهان کمک کند، اما می تواند به دوقطبی شدن جهان نیز کمک نماید، چرا که وارته های با تولید بالا می توانند به قوی تر شدن کشورهای شمالی بر علیه کشورهای فقیر جنوب بیانجامد. به همین دلیل، با هر نوع پیشرفت در صنعت غذا و کشاورزی باید از خود پرسیم که چگونه باید آن ها را به کار گیریم.

رعایت اخلاق در کشاورزی مزایا و پیامدهای مثبتی برای محیط زیست، سلامت انسان ها، پایداری اقتصادی، توسعه اجتماعی، نوآوری و تحقیق، و پایداری بلندمدت منابع به همراه دارد. استفاده از روش های پایدار کشاورزی می تواند به کاهش استفاده از مواد شیمیایی و آلودگی های آب و خاک کمک کرده و به حفظ تنوع زیستی و جلوگیری از انقراض گونه های گیاهی و حیوانی یاری رساند. همچنین، مدیریت پایدار زمین از فرسایش خاک جلوگیری کرده و منابع طبیعی را حفظ می کند. از نظر سلامت انسان ها، استفاده کمتر از سموم و کودهای شیمیایی منجر به تولید محصولات غذایی سالم تر می شود و مخاطرات بهداشتی برای مصرف کنندگان کاهش می یابد. علاوه بر این، رعایت اصول اخلاقی شرایط کاری بهتر و ایمن تری برای کشاورزان و کارگران کشاورزی فراهم می کند. در زمینه پایداری اقتصادی، محصولات کشاورزی اخلاقی می توانند به بازارهای جدیدی دست یابند که به محصولات پایدار و ارگانیک اهمیت می دهند و اعتماد مصرف کنندگان را افزایش دهند. این امر منجر به افزایش فروش و وفاداری مشتریان می شود. از نظر توسعه اجتماعی و روستایی، کشاورزی اخلاقی می تواند به تقویت جوامع محلی و ایجاد فرصت های اقتصادی جدید برای روستاییان کمک کند و به کاهش نابرابری ها و حمایت از حقوق کارگران و کشاورزان بپردازد. در بسیاری از نقاط جهان، کارگران کشاورزی با شرایط کاری سخت و دستمزدهای پایین مواجه هستند. اخلاق کشاورزی بر بهبود شرایط کار، حقوق و رفاه آنان تأکید می کند و تلاش دارد تا عدالت اجتماعی را در این حوزه ارتقا دهد. کشاورزی اخلاقی همچنین می تواند انگیزه ای برای تحقیقات بیشتر در زمینه روش های پایدار و نوآورانه کشاورزی ایجاد کند و با استفاده از فناوری های جدید و بهینه سازی روش های کشاورزی، بهره وری را افزایش و مصرف منابع را کاهش دهد. رعایت اصول اخلاقی به مدیریت بهتر منابع آب و خاک استفاده بهینه از آنها در کشاورزی کمک می کند که برای تولید محصولات در درازمدت ضروری است. اخلاق کشاورزی به دنبال ایجاد سیستم های غذایی است که به امنیت غذایی پایدار کمک کنند و به کاهش هدررفت مواد غذایی و افزایش بهره وری کمک کنند. پیشرفت های فناوری مانند کشاورزی دقیق، مهندسی ژنتیک و رباتیک، فرصت ها و چالش های جدیدی در کشاورزی به وجود آورده اند. اخلاق کشاورزی به مسائل اخلاقی مرتبط با استفاده از این فناوری ها، مانند حق مالکیت معنوی بر بذرها، تأثیرات زیست محیطی و اجتماعی آنها، و تضمین دسترسی برابر به فناوری های جدید توجه دارد. همچنین، تغییر اقلیم و سایر چالش های جهانی نیازمند همکاری و همبستگی بین المللی هستند. اخلاق کشاورزی در سطح جهانی تلاش می کند تا راه حل های مشترک و سیاست های همسو با عدالت و پایداری را ترویج دهد.

با توجه به موارد یاد شده، کشاورزان و سایر دست اندرکاران بخش کشاورزی، با تصمیم های جدیدی مواجه هستند که ابعاد اخلاقی دارند. همچنین، ممکن است کشاورزان با ارزش های متضاد مواجه باشند که آنان را در اتخاذ یک

موضوع اخلاقی مشخص، دچار مشکل کند، یا این که آنان را بین ارزش‌های ناشی از حفظ محیط‌زیست و ارزش‌های ناشی از مسایل اقتصادی دچار تردید سازد. به همین دلیل لازم است دولت‌ها نسبت به دغدغه‌های اخلاقی شهروندان و مصرف‌کنندگان محصولات غذایی آگاهی داشته باشند. به همین دلیل، توجه به اخلاق کشاورزی در عصر جدید به یک ضرورت تبدیل شده است تا به طور مؤثر به چالش‌های متعدد این حوزه پاسخ داد و آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر برای نسل‌های بعدی تضمین گردد.

نهاده‌سازی اخلاق کشاورزی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های کشاورزی نیازمند رویکردی جامع و چندجانبه است که شامل توجه به اصول اخلاقی، مشارکت ذی‌نفعان مختلف، تدوین قوانین و مقررات مناسب، و ترویج فرهنگ اخلاقی در میان کشاورزان و سایر دست‌اندرکاران بخش کشاورزی است. برای این منظور، دولت‌ها و نهادهای مرتبط با مشارکت ذی‌نفعان از جمله جامعه مدنی، سازمان‌های غیردولتی، انجمن‌های کشاورزی و گروه‌های محیط‌زیستی، می‌بایستی معیارهای اخلاقی مشخصی برای فعالیت‌های کشاورزی تدوین کنند که اصولی مانند حفظ محیط‌زیست، رعایت حقوق کارگران، و استفاده مسئولانه از منابع طبیعی را دربرگیرد. در این راستا، آموزش و ترویج فرهنگ اخلاقی از اهمیت بالایی برخوردار است. برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی برای کشاورزان و سایر دست‌اندرکاران بخش کشاورزی می‌تواند به افزایش آگاهی آنان درباره اصول اخلاقی کمک کند. رسانه‌ها، مدارس، و دانشگاه‌ها نیز می‌بایستی نقشی فعال در ترویج فرهنگ اخلاقی و افزایش آگاهی عمومی درباره مسائل اخلاقی در کشاورزی برعهده گیرند. همچنین، ارائه مشوق‌های مالی و غیرمالی به کشاورزان و شرکت‌هایی که اصول اخلاقی را رعایت می‌کنند، می‌تواند انگیزه‌ای برای رعایت رفتارهای اخلاقی باشد. اعطای گواهینامه‌ها و نشان‌های اخلاقی نیز می‌تواند به ترویج اخلاق در کشاورزی کمک کند. البته نظارت و ارزیابی مستمر نیز ضروری است. بر عهده نهادهای نظارتی است که بر فعالیت‌های کشاورزی احاطه داشته باشند تا اطمینان حاصل شود که اصول اخلاقی مناسبی تشویق می‌شوند. ارزیابی مستمر اثرات سیاست‌ها و برنامه‌های کشاورزی بر محیط‌زیست و جامعه می‌تواند به شناسایی نقاط ضعف و اصلاح معیارهای اخلاقی کمک کند. علاوه بر این، حمایت از پژوهش‌ها و تحقیقات مرتبط با اخلاق کشاورزی نیز ضروری است، زیرا توسعه دانش و ارائه راهکارهای جدید برای مسائل اخلاقی را به همراه خواهد داشت.

ادغام اخلاق کشاورزی در فعالیت‌های کشاورزی با چالش‌های متعددی روبرو است. یکی از این آنها کمبود آگاهی و آموزش است. بسیاری از کشاورزان و همچنین مدیران سازمان‌های کشاورزی از اهمیت و اصول اخلاق کشاورزی آگاهی کافی ندارند. بنابراین، لازم است مؤسسات آموزشی برنامه‌های مناسبی در زمینه اخلاق کشاورزی داشته باشند تا نسل جدید کشاورزان و مدیران با اصول اخلاقی در این حوزه آشنا شوند. مقاومت فرهنگی و سازمانی نیز یکی دیگر از موانع است، زیرا تغییر در روش‌ها و رویه‌های رایج کشاورزی معمولاً با مقاومت فرهنگی از سوی کشاورزان و جوامع محلی مواجه می‌شود و ساختارهای سازمانی نیز انعطاف‌پذیری کافی برای پذیرش تغییرات اخلاقی ندارند. مسائل اقتصادی نیز نقش مهمی در این زمینه دارند. اجرای اصول اخلاق کشاورزی ممکن است نیازمند سرمایه‌گذاری قابل توجهی باشد که برای بسیاری از کشاورزان کوچک و متوسط امکان‌پذیر نیست و منافع اقتصادی آنی، اغلب باعث می‌شود که کشاورزان تمایلی به پذیرش اصول اخلاقی بلندمدت نداشته باشند. سیاست‌ها و قوانین حمایتی نیز مشکل دیگر است، چرا که در بسیاری از کشورها به اندازه کافی برای حمایت از اجرای اصول اخلاق کشاورزی توسعه نیافته‌اند و حتی در صورت وجود قوانین، نظارت و اجرای مؤثر آنها ممکن است با چالش‌هایی مواجه باشد. این در حالی است که مسائل اخلاقی در کشاورزی معمولاً پیچیده و چندبعدی هستند و نیاز به تحلیل‌های عمیق دارند. همچنین، اصول اخلاق کشاورزی گاهی

با شرایط محلی و منطقه‌ای سازگار نیستند و نیاز به تطبیق دارند. برای رفع چالش‌های یاد شده، افزایش آگاهی و آموزش اهمیت زیادی دارد. برنامه‌های آموزشی گسترده‌ای می‌بایستی برای کشاورزان و مدیران سازمان‌های کشاورزی تدوین و اجرا شود. توسعه سیاست‌ها و قوانین حمایتی برای اخلاق کشاورزی نیز ضروری است. همچنین، ارائه مشوق‌های اقتصادی می‌تواند نقش مهمی در ترویج اصول اخلاق کشاورزی ایفا کند. ادغام اخلاق کشاورزی در سازمان‌های کشاورزی نیازمند تلاش‌های هماهنگ و مستمر در تمام سطوح است تا بتواند به موفقیت دست یابد.

نتیجه‌گیری

اخلاق کشاورزی به عنوان یک حوزه کلیدی در علم اخلاق، نقش حیاتی در شکل‌دهی به رفتارها و تصمیم‌های مرتبط با تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی ایفا می‌کند. این اصول نه تنها به حفظ محیط‌زیست و تنوع زیستی کمک می‌کنند، بلکه بر سلامت انسان‌ها و پایداری اقتصادی نیز تأثیرگذارند. با توجه به چالش‌های جهانی مانند تغییر اقلیم و بحران‌های غذایی، رعایت اصول اخلاقی در کشاورزی به یک ضرورت تبدیل شده است. اخلاق کشاورزی به کشاورزان امکان می‌دهد که با تصمیم‌های آگاهانه و مسئولانه، نه تنها منافع شخصی خود را تأمین کنند، بلکه به بهبود کیفیت زندگی جامعه و حفظ منابع طبیعی نیز کمک نمایند. این رویکرد می‌تواند به ایجاد جوامع پایدارتر و کاهش نابرابری‌های اجتماعی منجر شود. این در حالی است که با پیشرفت فناوری و ظهور روش‌های جدید در کشاورزی، نیاز به بازنگری و تطبیق اصول اخلاقی با شرایط جدید بیش از پیش احساس می‌شود. این تطبیق می‌تواند به کشاورزان کمک کند که از روش‌های پایدارتر استفاده کنند و در عین حال به نیازهای بازار و جامعه پاسخ دهند. با تقویت اصول اخلاق کشاورزی، می‌توان به سوی آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر حرکت کرد.

Fundamental Concepts and Challenges of Agricultural Ethics in the Contemporary World

Ahmad Abedi Sarvestani

Faculty Member, Department of Agricultural Extension and Education, Goragn University of Agricultural Sciences and Natural Resources

Corresponding author's email: abediac@yahoo.com

Abstract

Agricultural ethics, as a significant branch of applied ethics, examines issues related to the production, distribution, and consumption of agricultural products. This field aims to promote ethical behaviors in agriculture that contribute not only to individual benefits but also to improving the quality of life in communities and preserving the environment. Given global challenges such as climate change and food crises, ethical principles in agriculture can provide strategies for sustainable resource management. As technology advances and new methods in agriculture emerge, there is a growing need to reevaluate and adapt ethical principles to these new conditions. This adaptation can assist farmers in adopting more sustainable practices while also responding to market and community needs. The present article concludes that ethical choices in agricultural decision-making are crucial, and by strengthening agricultural ethics, we can move towards a more sustainable and equitable future.

Keywords: Agricultural ethics, environmental sustainability, food production and distribution, workers' rights, sustainable practices.

المفاهيم والتحديات الأساسية لأخلاقيات الزراعة في العالم المعاصر أحمد عابدي سروستاني

عضو هيئة التدريس في قسم الإرشاد والتعليم الزراعي، جامعة علوم الزراعة والموارد الطبيعية في جرجان،

* الكاتب المسؤول: abediac@yahoo.com

ملخص

تُعنى أخلاقيات الزراعة - كأحد الفروع الهامة للأخلاقيات التطبيقية - بدراسة القضايا المتعلقة بإنتاج وتوزيع واستهلاك المنتجات الزراعية. يهدف هذا المجال إلى تعزيز السلوكيات الأخلاقية في الزراعة التي لا تقتصر على الفوائد الفردية فحسب، بل تسهم أيضاً في تحسين جودة الحياة والمجتمع والحفاظ على البيئة. وفي ظل التحديات العالمية مثل تغير المناخ والأزمات الغذائية، يمكن للمبادئ الأخلاقية في الزراعة أن تقدم حلولاً لإدارة الموارد الإنتاجية بشكل مستدام. ومع التقدم التكنولوجي وظهور أساليب جديدة في الزراعة، تبرز الحاجة إلى مراجعة وتكييف المبادئ الأخلاقية مع الظروف الجديدة. الأمر الذي يمكن أن يساعد المزارعين على استخدام أساليب أكثر استدامة، وفي الوقت نفسه تلبية احتياجات السوق والمجتمع. تستنتج هذه المقالة أن الخيارات الأخلاقية في اتخاذ القرارات الزراعية ذات أهمية، ومن خلال تعزيز مبادئ أخلاقيات الزراعة يمكننا التحرك نحو مستقبل أكثر استدامة وعدالة.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، الاستدامة البيئية، إنتاج وتوزيع الغذاء، حقوق العمال، الأساليب المستدامة.

جنبه‌های اخلاقی در دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی

محمد جعفر آقایی^{۱*} و جهانفر دانشیان^۱

۱- موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر - کرج - ایران

* نویسنده مسئول: Email: Jaffaraghaei@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

جعفر آقایی، م.، دانشیان، ج.، (۱۴۰۳). جنبه‌های اخلاقی در دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

مفاهیم اخلاقی در دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی بسیار پیچیده و به شدت با ملاحظات قانونی، اجتماعی و زیست‌محیطی درهم تنیده هستند. پرداختن به این نگرانی‌های اخلاقی نیازمند رویکردی جامع است که به حقوق کشورهای مبدا منابع ژنتیکی، کشاورزان، بومیان و جوامع محلی احترام بگذارد، استفاده پایدار را ترویج کند، تقسیم منصفانه و عادلانه منافع را تضمین کند و شفافیت و پاسخگویی را ترویج دهد. ادغام اصول اخلاقی در سیاست‌ها، شیوه‌ها و مقررات دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی، با هدف مدیریت عادلانه‌تر و پایدارتر منابع ژنتیکی در سطح جهانی دنبال می‌شود. پرداختن به این مسائل اخلاقی مستلزم همکاری میان دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، پژوهشگران، بهنژادگران، صنعت و جامعه مدنی در سطح ملی و بین‌المللی است. توسعه و اجرای سیاست‌ها، مقررات و دستورالعمل‌های مؤثر برای اطمینان از بهره‌برداری عادلانه و پایدار از منابع ژنتیکی با رعایت حقوق بشر و حفاظت از تنوع زیستی ضروری است.

کلمات کلیدی: حق دسترسی، تسهیم منافع تجاری سازی، مالکیت فکری، حقوق کشاورزان و جوامع محلی

مقدمه و بیان مسئله:

تا پیش از کنوانسیون تنوع زیستی (CBD) فرض اولیه در مورد منابع ژنتیکی میراث مشترک بشریت (Human Heritage) بود. این مفهوم ابتدا در مورد منابع معدنی در بستر عمیق دریاها و منابع ژنتیکی دریایی بکار برده شده و در سال ۱۹۸۲ در کنوانسیون حقوق دریایی (UNCLOS) به رسمیت شناخته شده بود و کشورهای توسعه یافته اصرار داشتند تا این دیدگاه را به منابع ژنتیکی نیز سرایت دهند. مطابق این دیدگاه، منابع ژنتیکی موهبتی الهی و به همه مردم دنیا تعلق دارد و حق دسترسی عمومی به این منابع بدیهی است (Scovazzi, 2007; Bonfanti & Trevisanut, 2011). طبیعتاً این دیدگاه مورد استقبال کشورهای توسعه یافته‌ای بود که اتفاقاً خود از منابع ژنتیکی اندکی برخوردار بوده و در مقابل از تکنولوژی بالایی برای حفاظت و بهره‌برداری از این منابع برخوردار هستند. اما کشورهای در حال توسعه که مبدا این منابع بودند اعتقاد داشتند، همانگونه که منابع زیر زمینی، منابع طبیعی و حتی دانش و تکنولوژی و فناوری‌ها میراث مشترک بشریت نیستند، منابع ژنتیکی هر جامعه نیز که در واقع حاصل نبوغ و تلاش نسل‌های گذشته آن جامعه است، جزو دستاوردهای آن جامعه برای زیست‌کره بوده و باید بعنوان دارایی‌های جامعه محسوب گردد. این دیدگاه نهایتاً در سال ۱۹۹۲ با رسمیت یافتن کنوانسیون CBD، با به رسمیت شناخته شدن حق مالکیت کشورها (sovereign rights) بر منابع ژنتیکی آنها بعنوان یک دیدگاه عام جهانی شناخته شد (جعفر آقایی و محمودی، ۱۴۰۰). بنابراین موضوع حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی،

به ویژه زمانی که با قوانین داخلی، معاهدات ملی و بین‌المللی و پروتکل‌های مرتبط با آن ترکیب می‌شود، موضوعی بسیار پیچیده و مملو از پیامدهای اخلاقی است. در کنوانسیون تنوع زیستی (CBD) و پروتکل ناگویا چندین اصل اخلاقی کلیدی ترسیم شده و توصیه شده است (CBD Secretariat, 1992, 2010) که در قوانین ملی کشورها نیز بعنوان اصول اساسی مورد توجه قرار بگیرند. هرچند هنوز ایجاد یک درک جامع از مفاهیم اخلاقی در برنامه‌های حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی، نیاز به دیدگاه گسترده‌تری نسبت به مفاهیم پایه‌ای که در CBD معرفی شده است دارد.

مواد و روش‌ها:

با آنکه مفاهیم اخلاقی مرتبط با موضوع حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی در ذات خود ارتباطی با روابط بین‌الملل و نشست‌های بین‌المللی ندارند و فی‌نفسه در همه جوامع مورد توجه قرار داشته و مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفته‌اند، اما با توجه به نیاز به تنظیم روابط میان کشورها، در نشست‌ها و معاهدات بین‌المللی بیشتر مورد توجه و مذاکره قرار گرفته‌اند. هرچند بدیهی است که این موضوع به معنی عدم لزوم رعایت این حقوق در سطح داخلی کشورها نبوده است. به همین جهت در این مقاله برای تشخیص و معرفی این جنبه‌های اخلاقی بیشتر به مذاکرات و نتایج بدست آمده از نشست‌ها و معاهدات بین‌المللی در خصوص حفاظت، دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی و دانش سنتی مرتبط با آنها مراجعه شده است. بر این اساس مفاهیم اخلاقی مرتبط با حق دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی حداقل به چندین حوزه کلیدی حق دسترسی عمومی، تسهیم منافع حاصل از تجاری‌سازی، بهره‌برداری پایدار از منابع، رعایت حقوق بهره‌برداران و مالکین منابع ژنتیکی، رعایت عدالت و برابری در دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی، مشارکت عمومی و اطلاع‌رسانی، شفافیت و پاسخگویی دسته‌بندی شده است.

نتایج و بحث:

مهمترین جنبه‌های اخلاقی در حوزه بهره‌برداری از منابع ژنتیکی که در اغلب اسناد و معاهدات بین‌المللی مورد تاکید قرار گرفته‌اند عبارتند از:

حق دسترسی عمومی به منابع ژنتیکی: همه ملت‌های دنیا برای تامین نیازهای غذایی خود وابسته به منابع ژنتیکی دیگر ملت‌ها هستند (میرزائی و جعفر آقایی، ۱۳۹۷). بنابراین اخلاق حکم می‌کند که کشورها مانع دسترسی سایرین به منابع ژنتیکی خود نشوند. اما تسهیل دسترسی سایرین به منابع ژنتیکی مستلزم رعایت حقوق جوامع مبدا منابع از جمله کسب رضایت آگاهانه قبلی (PIC)، رعایت حقوق بومیان و جوامع محلی (IPLC)، تسهیم منافع ناشی از بهره‌برداری تجاری (ABS) است.

بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیکی: استفاده پایدار از منابع ژنتیکی مشتمل بر رعایت سه اصل اخلاقی رعایت عدالت بین نسلی، حفظ محیط زیست، رعایت اصل احتیاط در کاربرد تکنولوژی‌های نو از جمله دستاوردهای نوین زیست فناوری است (گلکاری و همکاران، ۱۴۰۱).

حقوق مالکیت فکری (IPR): رعایت این اصل ایجاب می‌کند که هم حقوق نوآوران و تولید کنندگانی که با استفاده از منابع ژنتیکی محصول و ثروت تولید می‌کنند و هم حقوق کشورهای منشا این منابع و هم حقوق جوامع محلی و بومی که در طول تاریخ منابع ژنتیکی را حفظ نموده و دانش بومی مرتبط با آن را ایجاد نموده‌اند رعایت گردد. این حقوق شامل حقوق به‌نژادگران (Breeder's Rights)، حقوق کشاورزان (Farmers' Rights)، حقوق جوامع محلی (Rights of Local

(Communities)، است.

عدالت و برابری: اصل عدالت و برابری شامل پرداختن به بی‌عدالتی‌های تاریخی در مواجهه با بومیان و جوامع محلی، تضمین مشارکت منصفانه در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اصلاح نابرابری‌های موجود در توزیع جهانی منافع حاصل از منابع ژنتیکی و همچنین اجتناب از موقعیت‌هایی است که کشورهای در حال توسعه برای استفاده از منابع ژنتیکی خود به کشورهای توسعه یافته وابسته می‌شوند (Blicharska et al., 2019).

مشارکت عمومی و اطلاع‌رسانی، شفافیت و پاسخگویی: افزایش آگاهی و ترویج مشارکت عمومی تضمین می‌کند که دیدگاه‌های مختلف جامعه در این مورد در نظر گرفته می‌شوند و تصمیمات گرفته شده منعکس‌کننده ارزش‌ها و منافع عمومی جامعه به عنوان یک کل هستند.

مهمترین یافته‌ها:

به دلیل محدودیت‌های فرمت مقاله و تعداد محدود کلمات برای هر بخش امکان توضیح مفاهیم اخلاقی شمرده شده در این مقاله فراهم نگردید و موضوع تنها در حد نام بردن از حقوق محدود گردید. اما علاوه بر آن می‌توان اشاره کرد که اغلب مفاهیم اخلاقی مرتبط با موضوع حفاظت و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی، اولین بار در نشست‌های بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در معاهدات جهانی گنجانیده شده‌اند، بنابراین برداشت عمومی این است که رعایت این اصول تنها به روابط میان کشورها و بهره‌برداری خارجی از منابع ژنتیکی محدود می‌شود. در حالیکه در واقع تفاوتی میان روابط بین کشورها و یا بهره‌برداری خارجی با روابط میان جوامع و صنوف داخلی یک کشور وجود نداشته، و اگر رعایت حق دسترسی و حقوق مالکین این منابع در سطح جهانی یک موضوع اخلاقی است، رعایت این حقوق بین عرضه‌کنندگان و بهره‌برداران منابع ژنتیکی در داخل کشورها نیز ضروری است. بنابراین اخلاق ایجاب می‌کند که همه طرف‌های عرضه‌کننده و بهره‌بردار منابع ژنتیکی و دانش سنتی مرتبط با آن اصول اخلاقی رعایت حق دسترسی عمومی، تسهیم منافع ناشی از تجاری‌سازی، بهره‌برداری پایدار از منابع ژنتیکی را مد نظر قرار داده و در کنار حفظ حقوق مالکیت فکری نوآوران، پژوهشگران و بهنژادگران به حقوق کشاورزان و جوامع محلی نیز توجه نموده و همه فرآیندهای دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی را بطور شفاف به دینفعان و جامعه اطلاع‌رسانی نمایند.

Ethical aspects in access and use of genetic resources

Jafar Aghaei, M.^{*1} & Daneshian, J. ¹

1- seed and plant improvement institute -Karaj-Iran

*- Corresponding author's email: Jaffaraghaei@gmail.com

Abstract:

Ethical concepts in accessing and exploiting genetic resources are complex and strongly intertwined with legal, social, and environmental considerations. Addressing these ethical concerns requires a comprehensive approach that respects the rights of countries of origin of genetic resources, farmers, indigenous peoples, and local communities, promotes sustainable use, ensures fair and equitable sharing of benefits, and promotes transparency and accountability. The integration of ethical principles in policies, practices, and regulations of access and utilization of genetic resources is pursued to achieve a more equitable and sustainable management of genetic resources at the global level. Addressing these ethical issues requires cooperation between governments, international organizations, researchers, breeders, industry, and civil society at the national and international levels. Developing and implementing effective policies, regulations, and guidelines are essential to ensure the equitable and sustainable exploitation of genetic resources, respecting human rights, and protecting biodiversity.

Keywords: Access rights, Benefit-sharing, intellectual property rights, Farmers and local community's rights

الجوانب الأخلاقية في الحصول على الموارد الجينية واستغلالها

محمد جعفر آقایی^{*}، جهانفر دانشیان^۱

۱- معهد بحوث تحسين وتحضير الشتلات والبذور

* المؤلف المسؤول: Email: Jaffaraghaei@gmail.com

ملخص:

إن المفاهيم الأخلاقية في الحصول على الموارد الجينية واستغلالها معقدة للغاية وتتشابك بقوة مع الاعتبارات القانونية والاجتماعية والبيئية. وتتطلب معالجة هذه المخاوف الأخلاقية اتباع نهج شامل يحترم حقوق البلدان الأصلية للموارد الجينية، والمزارعين، والشعوب الأصلية والمجتمعات المحلية، ويعزز الاستخدام المستدام، ويضمن التقاسم العادل والمنصف للمنافع، ويعزز الشفافية والمساءلة. يتم السعي إلى دمج المبادئ الأخلاقية في السياسات والممارسات واللوائح المتعلقة بالحصول على الموارد الجينية واستخدامها بهدف إدارة أكثر إنصافاً واستدامة للموارد الجينية على المستوى العالمي. وتتطلب معالجة هذه القضايا الأخلاقية التعاون بين الحكومات والمنظمات الدولية والباحثين والمربين والصناع والمجتمع المدني على المستويين الوطني والدولي. كما يعد وضع وتنفيذ سياسات ولوائح ومبادئ توجيهية فعالة أمراً ضرورياً لضمان الاستغلال العادل والمستدام للموارد الجينية، واحترام حقوق الإنسان وحماية التنوع البيولوجي

الكلمات المفتاحية: حق الوصول، تقاسم منافع التسويق، الملكية الفكرية، حقوق المزارعين والمجتمعات المحلية

منابع:

- گلکاری، س.، جعفرآقایی، م.، و دانشیان، ج. (۱۴۰۱). مقررات و معاهدات ملی و بین‌المللی مرتبط با منابع ژنتیکی. بازتاب تات، ۵ (۱۶)، ۵۴-۵۰.
- جعفرآقایی، م.، و محمودی، ش. (۱۳۹۹). قواعد حفاظت، دسترسی و بهره‌برداری از منابع ژنتیکی کشاورزی و منابع طبیعی ایران. مؤسسه انتشاراتی ترویج و آموزش کشاورزی.
- جعفرآقایی، م.، و میرزایی دمائی، س. (۱۳۹۷). خلاصه‌ای از وضعیت تنوع زیستی غذا و کشاورزی جهان. مرکز ملی مدیریت منابع ژنتیکی کشاورزی و منابع طبیعی ایران.
- جعفرآقایی، م.، مظفری، ج.، واعظی، ش.، مجربی، ر.، کهپایگانی، ج.، پوریغامبر، م. ج.، و گلدسته، م. (۲۰۰۷). تب ژنی و سرقت منابع ژنتیکی تهدیدی برای امنیت زیستی. مقاله ارائه شده در کنفرانس تهدیدات و امنیت زیستی در کشاورزی ایران، هتل المپیک، تهران.
- Blicharska, M., Smithers, R. J., Mikusiński, G., Rönnbäck, P., Harrison, P. A., Nilsson, M., & Sutherland, W. J. (2019). Biodiversity's contributions to sustainable development. *Nature Sustainability*, 2(12), 1083-1093.
- Bonfanti, A., & Trevisanut, S. (2011). TRIPs on the high seas: Intellectual property rights on marine genetic resources. *Brooklyn Journal of International Law*, 37(1), 188-232.
- CBD Secretariat. (1992). *Convention on biological diversity*. <http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>
- CBD Secretariat. (2010). *Nagoya protocol on access to genetic resources and the fair and equitable sharing of the benefits arising from their utilization*. <http://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf>
- FAO. (2004). *International treaty on plant genetic resources for food and agriculture*. <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>
- FAO. (2007). *Global plan of action for animal genetic resources and the Interlaken Declaration*. <https://www.fao.org/3/a1404e/a1404e.pdf>
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Scovazzi, T. (2007). The concept of the common heritage of mankind and the genetic resources of the seabed beyond the limits of national jurisdiction. *Agenda Internacional*, 14(25), 11-24.
- UN. (2006). *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. www.un.org/DRIPS_en
- UPOV. (1991). *Act of the UPOV Convention*. <https://upovlex.upov.int/en/convention>
- WIPO. (2010). *WIPO handbook on intellectual property information and documentation*. <https://www.wipo.int/standards/en/handbook.html>

اصول اخلاقی و بهبود دسترسی فیزیکی به محصولات کشاورزی و غذا

علی اکبر باغستانی^{۱*}، مجتبی پالوج^۲

۱ - استادیار پژوهشی - موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی - تهران - ایران.

۲ - دانشیار پژوهشی - موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی - تهران - ایران.

* نویسنده مسئول: Email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

باغستانی، ع.ا.، م. پالوج. (۱۴۰۳). اصول اخلاقی و بهبود دسترسی فیزیکی به محصولات کشاورزی و غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

کشاورزی از جمله فعالیت‌هایی است که پیوندها و ریشه‌های عمیقی در زندگی بشر دارد. با گذر زمان و گسترش شهرنشینی و ایجاد فاصله میان کانون‌های تولید و مصرف، صرف نظر از تولید کافی، سالم، با کیفیت و بهنگام محصولات کشاورزی، مساله بازاررسانی و نظام توزیع غذا اهمیت پیدا کرد. زیرا نظام توزیع نامناسب، محصولات کشاورزی و غذا را دچار افت کمی و کیفی می‌نمود. هزینه غذا را افزایش و توانایی خرید آن توسط مصرف‌کننده را کاهش می‌داد. در چنین شرایطی تنظیم‌گر جدیدی مورد نیاز است. تنظیم‌گری که در درون افراد شکل می‌گیرد و خودکنترلی را بر کنترل‌های بیرونی مقدم می‌شمارد. اخلاق کشاورزی درباره انتخاب درست افرادی است که به طور مستقیم (مانند کشاورزان) و یا غیرمستقیم (مانند قانونگذاران، مروجان، محققان، کارگران صنایع، توزیع‌کنندگان، مصرف‌کنندگان) درگیر کشاورزی می‌باشند. از این رو در این مطالعه تلاش شده است تا با در نظر گرفتن مبانی ارزشی اسلامی مبتنی بر قرآن کریم، احادیث پیامبر اسلام (ص) و امامان (ع) برخی از چالش‌های اخلاقی نظام توزیع محصولات کشاورزی و غذا تبیین و راه‌حل‌هایی برای غلبه بر آن‌ها ارایه شود. یافته‌ها نشان داده است که ضعف در ارزش‌های اخلاقی به ویژه در دسترسی فیزیکی به محصولات و نهاده‌های کشاورزی، آسیب دیدن امنیت غذایی را منجر می‌شود. به هم پیوسته بودن، اثرات متقابل و همبند میان ارکان امنیت غذایی سبب می‌شود که در صورت اختلال در دسترسی فیزیکی به غذا، سایر ارکان نیز دچار نارسایی شوند. از این رو پیشنهاد شده است تا با بهره‌گیری از آموزش‌های کوتاه‌مدت و مهارتی، لزوم رعایت ارزش‌های اخلاقی توسط فعالان نظام توزیع و لجستیک محصولات کشاورزی و غذا تبیین شود.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، اخلاق اسلامی، چالش‌ها، ارزش‌ها، دسترسی به غذا

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی از جمله فعالیت‌هایی است که پیوندها و ریشه‌های عمیقی در زندگی بشر دارد. از نظر سقراط، کشاورزی بهترین کار و بهترین نوع دانش است (عابدی سروستانی، ۲۰۱۵). در اسلام نیز بر کشاورزی به عنوان یکی از حلال‌ترین راه‌های کسب درآمد تأکید شده است. با گذر زمان و گسترش شهرنشینی و ایجاد فاصله میان کانون‌های تولید و مصرف، مساله بازاررسانی و نظام توزیع غذا اهمیت پیدا کرد. زیرا نظام توزیع نامناسب، محصولات کشاورزی و غذا را دچار افت کمی و کیفی می‌نمود. هزینه غذا را افزایش و توانایی خرید آن توسط مصرف‌کننده را کاهش می‌داد. پیدایش واسطه‌های

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

غیرضرور و خودداری از عرضه با توجه به فسادپذیری محصولات کشاورزی و غذا، به معنای آسیب به حقوق مصرف کننده بود. چالش زمانی بروز می یابد که تحمیل هزینه های آشکار و پنهان بر حقوق دیگران، کمی نشده و قابل اندازه گیری نباشد. در چنین شرایطی تنظیم گر جدیدی مورد نیاز است. تنظیم گری که در درون افراد شکل می گیرد و خودکنترلی را بر کنترل های بیرونی مقدم می شمارد. اخلاق کشاورزی درباره انتخاب درست افرادی است که به طور مستقیم (مانند کشاورزان) و یا غیرمستقیم (مانند قانونگذاران، مروجان، محققان، کارگران صنایع، توزیع کنندگان، مصرف کنندگان) درگیر کشاورزی می باشند. علم اخلاق با بایدها و نبایدها سروکار دارد و هدف آن افزایش خیر فردی و جمعی است. باورها و ارزش های اخلاقی فصل مشترکی است که فرصت غلبه بر تضاد منافع و سایر تعارضات را فراهم می آورد. موضوع اخلاق تجاری و تجارت اخلاقی (شیرازی، ۲۰۱۶)، شاخص های اخلاق تجارت از دیدگاه اسلام (توکلی و کریمی، ۲۰۱۵)، تبیین اخلاق کشاورزی (عابدی سروستانی، ۲۰۱۵)، اخلاق تجاری با رویکرد اسلامی (حدوی نیا و انصاری فرد، ۲۰۱۶) و اصول و سنت های اقتصادی در قرآن و روایات (غفورزاده آرانی و همکاران، ۲۰۲۰) مورد توجه قرار گرفته است. اما اصول اخلاقی دسترسی فیزیکی به غذا مورد تاکید مطالعات نبوده است. این رو در این مطالعه تلاش شده است تا با در نظر گرفتن مبانی ارزشی اسلامی مبتنی بر قرآن کریم، احادیث پیامبر اسلام (ص) و امامان (ع) برخی از چالش های اخلاقی نظام توزیع محصولات کشاورزی و غذا تبیین و راه حل هایی برای غلبه بر آن ها ارائه شود.

مواد و روش ها:

روش این مطالعه از نوع کتابخانه ای و اسنادی است. پس از بررسی پیشینه موضوع و جمع آوری مطالعات مرتبط، تلاش شد با بکارگیری روش تحلیل مضمون که بر توصیف کیفی و جزئی نگرا نه متمرکز می شود، با تکیه بر منابع اصیل اخلاق اسلامی شامل آیات قرآن کریم، احادیث پیامبر اسلام (ص) و امامان (ع)، چالش های اخلاقی نظام توزیع و بازاریابی محصولات کشاورزی و غذا شناسایی و سپس تحلیل شود. هدف اصلی این است که راه حل های اخلاقی برای غلبه بر چالش های پرتکرار و جاری نظام توزیع محصولات کشاورزی و غذا براساس اصول اخلاق اسلامی ارائه شود.

نتایج و بحث:

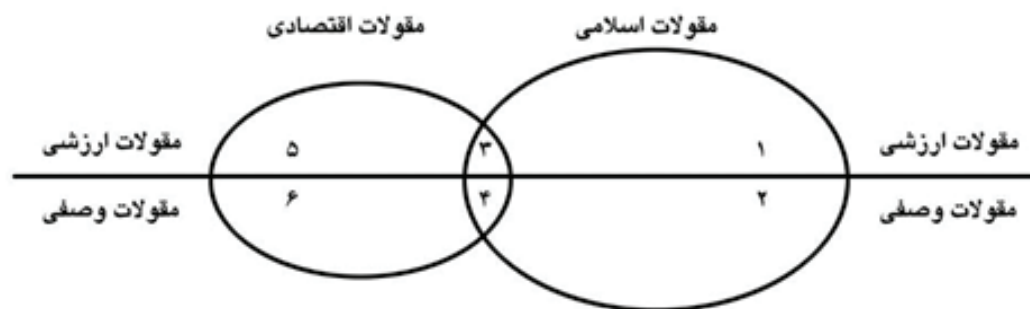
آموزه های قرآنی، اقتصاد را ابزاری برای پایداری جامعه بشری می داند. زیرا هر چیزی که افراد جامعه اعم از فرد یا خانوار فراهم می آورد یا تقاضا می نماید با هدف پاسخگویی به نیازها یا خواسته ها با هدف دستیابی به آرامش و آسایش روحی و جسمی است. این امر در آیات متعدد قرآن کریم مورد تاکید قرار گرفته است. آیات ۳ و ۴۱ و ۴۳ و ۸۳ و ۱۷۷ و ۲۷۷ سوره بقره و ۳۹ سوره نساء و ۲ و ۳ سوره انفال و آیات دیگر، امور اقتصادی و معیشتی مردم را دارای جایگاهی مهم در حد مسائل اعتقادی و عبادی قرار داده و آیاتی چون ۸۵ سوره اعراف و ۸۴ تا ۸۶ سوره هود تأمین سعادت واقعی انسان را در سایه یکتاپرستی، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی دانسته است. از نظر قرآن کریم، اقتصاد تنها در حوزه امور مادی انسان و جامعه نقش ندارد، بلکه نقشی فراتر از آن می توان برای اقتصاد تعریف کرد. از همین رو خداوند در آیه ۷۵ سوره توبه و آیات ۱۰ الی ۱۲ سوره صف بر نقش بهره مندی های اقتصادی در امور معنوی و معنویت تاکید می کند (غفورزاده آرانی و همکاران، ۲۰۲۰).

همانطور که نمودار زیر نشان می دهد، بخش های (۳) و (۴) مشترک بین اسلام و اقتصاد است. بخش (۳)، مقولات ارزشی مورد تاکید مشترک اسلام و اقتصاد را نشان می دهد (نظیر اتوا الزکوه (بقره، آیه ۴۳)) و بخش (۴) بر مقولات اثباتی

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

اسلامی نظیر (ان الانسان لیطعی ان راه استغنی (علق، آیه ۶ و ۷)) اشاره دارد.

نمودار ۱- رابطه میان مقولات اسلامی و اقتصادی (غفورزاده آرانی و همکاران، ۲۰۲۰)

محصولات کشاورزی را می‌توان به دو دسته کلی غذا و سایر مصارف دسته‌بندی نمود. تامین غذا به عنوان یکی از نیازهای اولیه بشر همواره یکی از اهداف حکومت‌ها صرف نظر از نوع و ساختار آن بوده است. پیامبر اسلام (ص) می‌فرمایند: بار خدایا برای ما در نان برکت قرار ده و میان ما و آن، جدایی مینداز. اگر نان نبود، ما نماز نمی‌خواندیم و روزه نمی‌گزاردیم و واجب‌های پروردگارمان را انجام نمی‌دادیم. ضروری بودن غذا سبب شده است تا سوداگران از وجود تقاضا برای آن اطمینان داشته باشند. کشتش پایین قیمتی آن سبب می‌شود با افزایش قیمت، میزان کاهش در تقاضا اندک باشد و از این رو درآمد بالایی را از آن عرضه‌کننده و فروشنده قرار دهد. در چنین شرایطی عدم توجه به ارزش‌های اخلاقی بیشتر مورد انتظار است. یکی از اشکال سوداگری در بازار غذا، اختلال در بازاررسانی و دسترسی فیزیکی به آن است. در چنین شرایطی سوداگران و منفعت‌طلبان یا برخی افراد ناآگاه، فاصله میان تولید تا مصرف غذا را طولانی می‌نمایند تا از طریق واسطه‌گری سود نامشروع به دست آورند. نمونه دیگر سوداگری، اختلال در نظام توزیع نهاده‌ها است. هر نوع اختلال در دسترسی فیزیکی به نهاده‌ها به اختلال در دسترسی به کالای نهایی منجر می‌شود. در این زمینه‌ها اصول اخلاقی زیر توصیه شده است.

- اخلال در دسترسی به منابع طبیعی

از منظر قرآن کریم، منابع طبیعی (مانند زمین، معادن، آب‌های جاری و زیرزمینی و ...)، برای همه مردم آفریده شده‌اند و باید در چارچوب فرآیندهای فقهی تعریف شده‌ای در عرصه مالکیت فردی، دولتی و عمومی قرار گیرد. بخشی از این منابع نیز در مالکیت کسی قرار داده نشده و همه می‌توانند از آنها بهره‌برند که از آن تحت عنوان مباحات عامه یا مشترکات نام می‌برند. با این همه نهادها و راهکارهای مختلفی در این نظام برای استفاده بخش خصوصی از منابع قرار داده شده است. بسیاری از فقها معتقدند بخش خصوصی می‌تواند از طریق نهاد احیا و نیز حیات این منابع را در مالکیت خود قرار دهد.

- خودداری از کسب درآمد از راه‌های حرام

در سوره نساء آیه (۲۹) آمده است «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال یکدیگر را در میان خود به باطل (از راه نامشروع) مخورید مگر آنکه تجارتی از روی رضایت میان شما انجام یابد، و خودکشی نکنید و همدیگر را نکشید، و خود را به هلاکت گناه نیفکنید که همانا خداوند همواره به شما مهربان است». در این آیه به «خوردن اموال به باطل» اشاره و تجارت از روی رضایت تأکید شده است. از این رو هر عاملی مانند گران‌فروشی، تأخیر در دراختیار گذاشتن کالا، افت کمی و کیفی کالا که رضایت یکی از طرفین تجارت را مختل نماید پذیرفتنی نیست.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

- برخورد با اخلاخل گران

در سوره هود آیه (۱۱۶)، آمده است «پس چرا از نسلهای پیش از شما خردمندانی نبودند که مردم را از فساد و انجام اعمال زشت در زمین بازدارند جز اندکی از کسانی که از میان آنان نجاتشان دادیم و کسانی که ستم کردند و به دنبال ناز و نعمتی که در آن بودند رفتند و آنان بزهکار بودند». این آیه به روشنی نشان می‌دهد که در صورتی که با اخلاخل گران و کسانی که ستم کردند برخورد نشود، جامعه به انحطاط و سرنگونی حرکت می‌نماید.

- برخورد با احتکار

احتکار، به کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط همه یا برخی از فروشندگان به طور موقت اشاره دارد. این پدیده توسط عرضه کنندگان، با توجه به وضع بازار و به خصوص تقاضای تحریک شده خریداران به منظور بالا بردن قیمت و درآمد حاصل از افزایش قیمت کالا انجام می‌شود. در سوره توبه آیه (۳۴) آمده است «ای کسانی که ایمان آورده‌اید بسیاری از علمای اهل کتاب و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند و (آنان را) از راه خدا بازمی‌دارند، و آنها را که طلا و نقره را گنجینه (و ذخیره و پنهان) می‌سازند، و در راه خدا اتفاق نمی‌کنند، به مجازات دردناک بشارت ده». پیامبر اسلام (ص) نیز می‌فرماید «آنکه به بازار ما چیزی وارد می‌کند، مانند کسی است که در راه خدا جهاد می‌کند و آنکه در بازار احتکار می‌نماید، مانند کسی است که در کتاب خدا کافر به شمار می‌آید» و در جای دیگر می‌فرماید «چه بد بنده‌ای است محتکر! اگر خداوند متعال قیمت‌ها را کاهش دهد، او اندوهگین می‌شود و اگر گران کند شاد می‌شود». امام علی (ع) نیز می‌فرماید «به رنج افکندن خود برای احتکار از خصلت‌های ابلهان است». در میان انواع احتکار، خودداری از عرضه مقدار کافی و در زمان مناسب مواد غذایی در اختیار، از بدترین انواع آن است. چرا که انسان را از یکی از ضروری‌ترین نیازها یعنی غذا محروم می‌سازد.

- مزمت دلالی و سوداگری

بر اساس ماده ۳۳۵ قانون تجارت «دلالت کسی است که در مقابل اجرت، واسطه انجام معاملاتی شده یا برای کسی که می‌خواهد طرف معامله پیدا کند، طرف پیدا می‌کند». با گذر زمان واژه «دلالتی» دچار تحولاتی شده است. دلالت به کسی گفته می‌شود که بدون زحمت، بخشی از سود فعالان عرصه تولید را یا سایر اجزاء زنجیره ارزش را از آن خود می‌نماید. از این رو در صدر اسلام نیز توصیه‌هایی از سوی پیامبر اکرم (ص) در این باره مانند «منع از وکیل شدن شهری برای روستایی (بیع الحاضر لباد)» آمده است. بر اساس این روایت علت این توصیه، آن است که این واسطه‌گری مانع از توزیع طبیعی و عادلانه درآمد بین افراد جامعه می‌شود.

مهمترین یافته‌ها:

ضعف در ارزش‌های اخلاقی به ویژه در دسترسی فیزیکی به محصولات و نهاده‌های کشاورزی، آسیب دیدن امنیت غذایی را منجر می‌شود. به هم پیوسته بودن، اثرات متقابل و همبند میان ارکان امنیت غذایی سبب می‌شود که در صورت اختلال در دسترسی فیزیکی به غذا، سایر ارکان نیز دچار نارسایی شوند. برای مثال پدیده احتکار یا خودداری از عرضه سبب رشد قیمت‌ها شده و دسترسی اقتصادی را مختل می‌نماید. اگرچه برخی کشورها تلاش می‌نمایند تا به کمک وضع قوانین، مقررات و ضوابط از اختلال در دسترسی فیزیکی به غذا جلوگیری نمایند اما، نظارت، اطمینان از اجرای ضوابط و اثربخشی آن‌ها، هزینه‌های غذا را افزایش می‌دهد. این افزایش هزینه، دسترسی اقتصادی به غذا را مختل می‌نماید. همانطور که در جدول زیر آمده است، نقض موارد اخلاقی دارای پیامدهای مختلفی است که برخی سنت‌های اقتصادی را نقض

می‌نماید. از این رو پیشنهاد می‌شود با بهره‌گیری از آموزش‌های کوتاه‌مدت و مهارتی، لزوم رعایت ارزش‌های اخلاقی توسط فعالان نظام توزیع و لجستیک محصولات کشاورزی و غذا تبیین شود. سپس با بهره‌گیری از نظارت‌های مردمی و فعالان زنجیره‌های ارزش بر کوتاه‌نمودن مسیر بازاررسانی محصولات کشاورزی و غذا تاکید شود. شناسایی و دسته‌بندی ارزش‌های اخلاقی مورد تاکید اسلام در نظام دسترسی اقتصادی به غذا نیز می‌تواند موضوع مطالعات آتی باشد. اهم یافته‌های مطالعه عبارتند از:

۱. در توزیع نهاده‌ها باید توجه داشت که توزیع ثروت‌های طبیعی نظیر فیء، مانع از دست به دست شدن و حیف و میل ثروت‌های عمومی شده و ایجاد فرصت انباشت سرمایه، حفظ کالاهای عمومی، فرصت بهبود عدالت اجتماعی را به همراه دارد.

۲. رعایت عدالت در توزیع سبب پایداری نعمت، برکت، بی‌نیازی مردم و کاهش فقر خواهد بود.

۳. هر نوع واسطه‌گری غیرضرور که به عنوان دلالتی شناخته می‌شود، عاملی برای آسیب به انگیزه تولید و توزیع ناعادلانه درآمد است.

۴. احتکار عاملی برای ورشکستگی محترک و سبب کاهش رفاه مصرف‌کننده می‌شود.

۵. هر نوع معاملات باطل اقتصادی مانند اکل مال به باطل، غش، غصب، ربا، مال حرام صرف نظر از پیامدهای منفی فردی، سبب بروز رکود (بحران) اقتصادی می‌شود.

Ethical Principles and Physical Access to Agricultural products and Food

Baghestani, A. A.^{*1} & Paluj, M.²

1 - Research Assistant Professor , Planning Research Institute, Agricultural Economics and Rural Development , Tehran , Iran.

2- Research Associate , Planning Research Institute, Agricultural Economics and Rural Development , Tehran , Iran.

* Corresponding author's email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

Abstract:

Agriculture is one of the activities that have an important linkages and history in human life. During the time and the expansion of urbanization and the existence of distance between production and consumption centers, regardless of sufficient, healthy, quality, and timely production of agricultural products, the issue of marketing and food distribution systems became a necessity. Because the imperfect distribution system caused declines in quantitative and qualitative agricultural products and food. It increased the cost of food and reduced the affordability of consumers to purchase it. In such conditions, a new regulator is needed. Regulation is formed within people and prioritizes self-control over external controls. Agricultural ethics is about the right choice of people who are directly (such as farmers) or indirectly (such as legislators, promoters, researchers, industrial workers, distributors, and consumers) involved in agriculture. Therefore, this study tries to explain some of the ethical challenges of the agricultural and food distribution system and provide solutions to overcome them by considering Islamic values based on the Holy Quran, hadiths of the Prophet of Islam (PBUH), and Imams (PBUH). Results indicated that weakness in moral values, especially in physical access to agricultural products and inputs, leads to damage to food security. Being interconnected, mutual, and connected effects between the elements of food security cause that in case of disruption in physical access to food, other elements also suffer from failure. Therefore, it has been suggested to explain the necessity of considering ethical values by the stockholders of the distribution and logistics system of agricultural products and food by taking advantage of short-term and skill training.

Keywords: Food security, Islamic ethics, challenges, values, access to food

المبادئ الأخلاقية وتحسين الوصول المادي إلى المنتجات الزراعية والأغذية

على أكبر باغستانی^{۱*}، مجتبی بالوج^۲

۱- أستاذ مساعد باحث بمعهد بحوث التخطيط والاقتصاد الزراعي والتنمية الريفية، طهران، إيران.

۲- باحث مشارك بمعهد بحوث التخطيط والاقتصاد الزراعي والتنمية الريفية، طهران، إيران.

*الكاتب المسؤول: Email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

ملخص:

تعتبر الزراعة من الأنشطة التي لها روابط وجذور عميقة في حياة الإنسان. ومع مرور الوقت واتساع العمران وخلق المسافة بين مراكز الإنتاج والاستهلاك، بغض النظر عن الإنتاج الكافي والصحي والجيد وفي الوقت المناسب للمنتجات الزراعية، أصبحت مسألة نظام التسويق وتوزيع الغذاء مهمة، لأن نظام التوزيع غير السليم تسبب في إصابة المنتجات الزراعية والغذائية بتراجع كمي ونوعي، وأدى ذلك إلى زيادة تكلفة الغذاء وتقليل قدرة المستهلكين على شرائه. في مثل هذه الظروف، هناك حاجة إلى منظم جديد: التنظيم الذي يتشكل داخل الناس ويعطي الأولوية لضبط النفس على الضوابط الخارجية. تتعلق الأخلاقيات الزراعية بالاختيار الصحيح للأشخاص الذين يشاركون بشكل مباشر (مثل المزارعين) أو بشكل غير مباشر (مثل المشرعين والمروجين والباحثين والعمال الصناعيين والموزعين والمستهلكين) في الزراعة. ولذلك جرت في هذه الدراسة محاولة لشرح بعض التحديات الأخلاقية التي تواجه المنتجات الزراعية ونظام توزيع الغذاء وتقديم الحلول للتغلب عليها من خلال مراعاة القيم الإسلامية المبنية على القرآن الكريم وأحاديث نبي الإسلام (ص) والأئمة (ع). وأظهرت النتائج أن الضعف في القيم الأخلاقية، وخاصة في الوصول المادي إلى المنتجات والمدخلات الزراعية، يؤدي إلى الإضرار بالأمن الغذائي. ولكونها تأثيرات مترابطة ومتبادلة بين عناصر الأمن الغذائي، فإنها تسبب في أنه في حالة تعطيل الوصول المادي إلى الغذاء، تعاني العناصر الأخرى أيضاً من الفشل. لذلك، تم اقتراح توضيح ضرورة مراعاة القيم الأخلاقية من قبل نشطاء نظام التوزيع واللوجستيات للمنتجات الزراعية والغذائية من خلال الاستفادة من التدريبات قصيرة المدى والمهارية.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، الأخلاق الإسلامية، التحديات، القيم، الوصول إلى الغذاء

منابع:

- عابدي سروساني، ا. (۱۳۹۳). تبیین اخلاق کشاورزی. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰(۱)، ۷۳-۸۳.
- غفورزاده آرانی، ح.، خادم‌علیزاده، ا.، عیسوی، م.، و خندوزی، س. ا. (۱۳۹۸). بررسی اصول و سنت‌های اقتصادی در قرآن و احادیث. دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، مقاله پژوهشی، ۱۳(۲۵)، ۱۱۷-۱۵۰.
- حدوی‌نیا، ا. ا.، و انصاری‌فرد، س. (۱۳۹۴). رویکرد اسلامی به اخلاق کسب و کار. فصلنامه اقتصاد اسلامی و بانکداری، ۵(۱۷)، ۲۳۸-۲۱۳.
- شیرازی، ح. ر. (۱۳۹۴). اخلاق کسب و کار و تجارت اخلاقی. فصلنامه تحقیقات اخلاقی (انجمن اندیشه اسلامی)، ۲۴، ۳۶-۲۳.
- توکلی، م. ج.، و کریمی، س. (۱۳۹۳). شاخص اخلاق کسب و کار در اسلام. اقتصاد اسلامی، ۱۴(۵۳)، ۳۰-۵.

اخلاق و تجارت محصولات کشاورزی و غذا

علی اکبر باغستانی

استادیار پژوهشی، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: Email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

باغستانی، ع.ا.، (۱۴۰۳). اخلاق و تجارت محصولات کشاورزی و غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

اخلاق کشاورزی یکی از موضوعات چالش‌برانگیز و بین‌رشته‌ای است. در مفهوم اخلاق کشاورزی تلاش می‌شود تا ارزش‌ها و مسایل اخلاقی کشاورزی و تولید غذا، شناسایی دسته‌بندی، پیاده‌سازی و ارزیابی شود. در حالی که ضروری بودن محصولات کشاورزی و غذا، فسادپذیر بودن، نیاز مشترک تمامی بشر به گروه‌های غذایی یکسان، سبب شده بود تا تجارت محصولات کشاورزی و غذا برجسته شود، برخی مخاطرات اخلاقی در تجارت غذا پدیدار می‌شود. برخی کشورها محدودیت‌هایی را بر نوع، میزان و بهای محصول کشاورزی و غذا وضع نمودند. برخی دیگر از بازرگانان در کمیت و کیفیت محصول مورد مبادله تغییراتی را ایجاد می‌نمودند. تاخیر در ارسال یا رسیدن محموله‌های محصولات کشاورزی و غذا سبب بروز قحطی، گرانی و ناآرامی در برخی مناطق جهان می‌شد. در برخی موارد کشورها یا افرادی از کشورها، محموله‌های کشاورزی و غذا را منهدم یا غارت می‌نمودند. برخی کشورها نیز تجارت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و غذا را تحریم می‌نمودند. در این مطالعه تلاش شده است تا برخی از چالش‌های اخلاقی تجارت محصولات کشاورزی و غذا تبیین و با تکیه بر منابع، مطالعات انجام شده و مبانی ارزشی پذیرفته شده جهانی و با تکیه بر اصول ارزشی اسلامی مبتنی بر قرآن کریم و احادیث، راهکارهای غلبه بر آن‌ها ارائه شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که اصول حاکم بر تجارت اسلامی شامل الهی بودن، کرامت انسانی، عدالت، نفی سلطه اخلاقی، پابندی بر تعهدات، ارزش کار، عدم مخالفت با ارزش‌های اخلاقی و نفی اصالت سود است. از این رو پیشنهاد می‌شود بسترهای لازم برای بایدها و نبایدهای اخلاقی در بازار مسلمانان، فراگیری احکام و آداب تجارت، معامله کالای مرغوب، پرهیز از غش در معامله، پرهیز از فریب در معامله، منع هر نوع تبانی، منع کم‌فروشی، پرهیز از پنهان کردن عیب کالا، پرهیز از احتکار و پرهیز از معامله‌های حرام فراهم شده و آموزش کاربردی این موارد در دستور کار قرار گیرد.

واژگان کلیدی: تجارت، اخلاق، اسلامی، ارزش‌ها، تهدیدها، محصولات کشاورزی و غذا.

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق کشاورزی یکی از موضوعات چالش‌برانگیز و بین‌رشته‌ای است. در مفهوم اخلاق کشاورزی تلاش می‌شود تا ارزش‌ها و مسایل اخلاقی کشاورزی و تولید غذا، شناسایی دسته‌بندی، پیاده‌سازی و ارزیابی شود. همچنین متخصصان این عرصه، تلاش می‌نمایند تا تحلیل‌های اخلاق فلسفی را با چالش‌های برآمده از مسایل خاص نظام کشاورزی ادغام

نماید. باید توجه شود که علم اخلاق به بایدها و نبایدها پرداخته و هدف آن افزایش خیر و منفعت فردی و گروهی است (عابدی سروسنایی و همکاران، ۱۳۸۹). با رشد جمعیت، گسترش جوامع و افزایش مظاهر فناوری و مدرنیته، فرد محوری و رفاه آن، با منافع جمعی و منافع نسل‌های آتی در تعارض و تناقض بیشتری قرار گرفت. در حالی که در گذشته، کالاها و خدمات توسط افراد تولید و در همان محل به مصرف می‌رسید، با گسترش جوامع بشری، فاصله میان تولیدکننده و مصرف‌کننده بیشتر و حداکثرسازی منفعت ایجاب می‌نمود تا کالاها به مناطق دورتر از کانون‌های تولید فرستاده شود. با افزایش تنوع کالاها و خدمات مصرفی و رشد تخصص‌گرایی و مفهوم مزیت، نوعی تقسیم کار و سپس مبادله پدیدار شد. کالاها و افراد متخصص برای ارائه خدمات جابجا می‌شدند و مفهوم تجارت شکل گرفت. تغییر در سلیقه و ترجیحات مصرف‌کننده، رشد درآمد، تغییر سبک زندگی و بسیاری عوامل دیگر سبب شد تا تجارت داخلی و خارجی پدیدار شود. کالاها و خدمات با قیمت و کیفیت تعیین شده از یک نقطه به نقطه دیگر منتقل و براساس مبادله کالا به کالا، پول کالایی، طلا، نقره، پول فلزی، پول کاغذی، ارز، پول واحد، پول اعتباری و پول الکترونیکی جابجا شوند. از آنجایی که ضروری بودن محصولات کشاورزی و غذا، فسادپذیری بودن، نیاز مشترک تمامی بشر به گروه‌های غذایی یکسان، سبب شده بود تا تجارت محصولات کشاورزی و غذا برجسته شود، برخی مخاطرات اخلاقی در تجارت غذا پدیدار می‌شود. برخی کشورها محدودیت‌هایی را بر نوع، میزان و بهای محصول کشاورزی و غذا وضع نمودند. برخی دیگر از بازرگانان در کمیت و کیفیت محصول مورد مبادله تغییراتی را ایجاد می‌نمودند. محصولات کشاورزی و غذا در زمان و مکان مناسب تحویل داده نمی‌شد یا تاخیر در ارسال یا رسیدن محموله‌های محصولات کشاورزی و غذا سبب بروز قطعی، گرانی و ناآرامی در برخی مناطق جهان می‌شد. در برخی موارد کشورها یا افرادی از کشورها، محموله‌های کشاورزی و غذا را منهدم یا غارت می‌نمودند. برخی کشورها نیز سایر کشورها را از منظر تجارت حتی تجارت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و غذا تحریم می‌نمودند. در برخی موارد کشورها انبوهی از موانع قانونی و مراحل پیچیده را برای اعطای مجوز تجارت قانونی وضع می‌نمودند. تلاش برای ایجاد وحدت رویه در تجارت و تسهیل آن در سطح جهانی، سازمانی را به نام سازمان تجارت جهانی (WTO) ایجاد نمود (Anonymous, 2011). تلاش برای آزادسازی تجارت و استقرار سازمان تجارت جهانی، تحولی در بازار کشاورزی و غذا محسوب می‌شود، زیرا اصل تقاضامحوری و وحدت رویه و مقررات را در بازار به رسمیت می‌شناسد. به طوری که با محصولات کشاورزی و غذا همانند سایر کالاها رفتار می‌شود. اما نکته قابل تامل این است که موافقتنامه و اسناد سازمان تجارت جهانی، هدف نهایی تجارت محصولات کشاورزی و غذا را نه تغذیه و معاش، بلکه کسب سود می‌داند (Postnote, 2009). در چنین شرایطی نوع دیگری از مخاطرات پدید آمد. کشورهای ثروتمند با دادن یارانه زیاد به بخش کشاورزی، می‌توانستند محصولات را با قیمت کمتر به فروش رسانند. این اقدام سبب حذف کشورهای ضعیف از جریان تجارت و آسیب دیدن آن‌ها به ویژه از نظر کسب درآمد و معیشت تولیدکنندگان و زنجیره بازاری رسانی و تجارت آن‌ها می‌شد. زیرا بیشتر این کشورها به منظور کسب درآمد به بخش کشاورزی خود وابسته بوده و نمی‌توانستند در سایر کالاها و خدمات با کشورهای پیشرو رقابت نمایند. در چنین شرایطی شناسایی بهنگام و دقیق نفع جمعی و حل تضاد منافع، به اصولی نیاز داشت که مورد وفاق و تایید جمعی مردم باشد. ارزش‌های مشترک و باورها اخلاقی ابزاری هستند که فرصت غلبه بر تضاد منافع و سایر تعارضات را فراهم می‌آورد. شاخص‌های اخلاق تجارت از دیدگاه اسلام (توکل و کریمی، ۱۳۹۲)، اخلاق تجاری با رویکرد اسلامی (حداوی نیا و انصاری فرد، ۱۳۹۳) مورد توجه قرار گرفته است. اما اصول اخلاقی محصولات کشاورزی و غذا مورد تاکید مطالعات نبوده است. از این رو تلاش می‌شود تا برخی از چالش‌های اخلاقی تجارت محصولات کشاورزی و غذا تبیین و با تکیه بر مبانی ارزشی پذیرفته شده جهانی و

با تکیه بر اصول ارزشی اسلامی مبتنی بر قرآن کریم و احادیث، راهکارهای غلبه بر آن‌ها ارائه شود.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه از نوع کتابخانه‌ای و اسنادی است. پس از بررسی متون علمی و جمع‌آوری اسناد و مطالعات مرتبط، تلاش شده است با تکیه بر تجربه مشترک بشر و منابع اصیل اخلاق اسلامی مانند آیات قرآن کریم و احادیث، برخی از مظاهر عدم رعایت اصول اخلاقی در نظام تجارت بین‌الملل محصولات کشاورزی و غذا شناسایی و سپس مورد تحلیل قرار گیرد. هدف اصلی این است که ضمن برجسته نمودن مخاطرات اخلاقی نظام تجارت بین‌الملل محصولات کشاورزی و غذا، راه‌کارهایی برای غلبه بر این موارد ارائه شود.

نتایج و بحث:

فلسفه اخلاق تجاری به عنوان یکی از مباحث مهم و اساسی اخلاق حرفه‌ای تجارت همواره مورد بحث محافل علمی بوده است. از یک سو برخی اقتصاددانان سخن از اخلاق در فضای تجاری و کسب و کار را نادرست قلمداد کرده و به کارکرد دست‌نمیری بازار و همچنین قانون در جلوگیری از ناهنجاری‌های اخلاقی استناد کرده‌اند. در مقابل گروهی از اندیشمندان حوزه اخلاق تجاری معتقدند که فشارهای قانونی و بازاری نمی‌تواند از بروز مشکلات اجتماعی و اخلاقی در فضای تجارت جلوگیری کند. همچنین تاکید دارند که تحقق اهداف اجتماعی تجارت بدون اخلاق تجارت میسر نیست. اخلاق تجاری دارای سه بعد اصلی و مصادیق گوناگون است. جدول زیر ابعاد اخلاق تجاری را نشان می‌دهد.

جدول ۱- ابعاد اخلاقی تجارت از منظر اصول اسلامی

بعد اخلاقی	دستورات اخلاقی در اسلام
عدالت	پرهیز از کم‌فروشی، عدم احتکار، پرهیز از کلاهبرداری (فرب در کمیت، کیفیت و ارزش، پنهان کردن عیب یا مخلوط کردن کالا، عرضه کالا به قیمت نامتعارف، تبلیغ یا ستایش بی‌مورد کالا، وانمود کردن به عدم خرید کالا با هدف مجبور نمودن به کاهش قیمت)، وفای به عهد، عدم دروغگویی
انصاف	قناعت بر سود کم، عدم مبالغه در آراستن و تبلیغ
احسان	پذیرش گفتار طرف مقابل، خدمات پس از فروش، خوش خلقی، سهل گرفتن در معامله و ایثار

ماخذ: یافته‌های تحقیق براساس (توکل و کریمی، ۱۳۹۲).

اخلاق تجارت دارای اجزای زیر است که اطمینان از آن‌ها می‌تواند هدف نظام‌های اقتصادی اخلاق‌گرا باشد. مسئولیت‌پذیری: افراد مسوول اعمالشان هستند. بنابراین پاسخگویی هر نوع رفتار و اقدام هستند. صداقت: دربردارنده انجام مداوم کار درست و قابل اعتماد بودن نیز می‌شود. احترام به دیگران: همه افراد درگیر در تجارت، شایسته کرامت، حفظ حریم خصوصی، برابری فرصت، شفقت و همدلی هستند.

احترام به قوانین: پایبندی به قانون و تلاش برای برقراری قوانین و اصلاح آن‌ها در صورت ضرورت شفافیت: بدون افشای اسرار تجاری، دسترسی همگانی به اطلاعات، جریان عادلانه تجارت را تسهیل می‌کند. شفقت: باید با نگرانی نسبت به رفاه فعالان و ذینفعان تجارت برخورد شود. انصاف: همه باید فرصت‌های یکسانی داشته باشند و با آنها یکسان رفتار شود. وفاداری: ذینفعان و فعالان تجارت به خود، سازمان، کشور و جهان متعهد هستند.

نگرانی محیط‌زیستی: زمانی که منابع محدود است، زیست‌بوم‌ها، توسط شیوه‌های نادرست گذشته آسیب دیده‌اند، و آب و هوا نیز در حال تغییر مداوم است. از این رو لازم است در فرآیندهای تولید کالاها و خدمات به ویژه نهاده‌ها و محصولات کشاورزی، حفظ محیط‌زیست در اولویت قرار گیرد. البته تجارت بین‌الملل کالاها و خدمات به ویژه نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و غذا دچار چالش‌هایی نیز است. به برخی از این چالش‌ها در ادامه پرداخته می‌شود.

- کم‌اظهاری در صادرات و بیش‌اظهاری در واردات با هدف کاهش تعهد به بازگشت ارز حاصل از صادرات و دریافت ارز ترجیحی در واردات

- بالاتر گزارش نمودن بهای محصول وارداتی و پایین گزارش نمودن بهای کالای صادراتی

- عدم رعایت استانداردها و سلامت نهاده و محصول وارداتی

- قیمت شکنی یا دامپینگ در تجارت

- تبانی با طرف‌های خارجی و داخلی در خصوص نوع، میزان و ارزش معامله

- خرید و فروش کالاهای ممنوعه

- واردات کالا یا نهاده دارای مشابه داخلی

- صادرات کالا یا نهاده کم کیفیت و ناسالم و تخریب نام و نشان تجاری

- قاچاق کالا به داخل کشور و قاچاق معکوس کالای یارانه‌دار به خارج از کشور

- جعل نام و نشان تجاری شرکت‌ها و کسب و کارهای معتبر

- تجارت فله‌ای بدون استفاده از نام و نشان تجاری ملی و با نام و برند سایر کشورها

- استفاده از شرکت‌ها و گواهینامه‌های صوری در جریان تجارت

- مستمسک قراردادن تحریم‌های پولی و مالی برای حرکت جریان تجارت به اقتصاد تراسی و پنهان

- تخریب منابع پایه آب، خاک و تنوع زیستی در پوشش توسعه صادرات

- پرداخت رشوه به ماموران نظارت به ویژه در قرنطینه و گمرکات

- مخلوط نمودن کالاهای قانونی و غیرقانونی

- احتکار محموله‌های وارداتی با هدف افزایش قیمت در بازار داخل

مهمترین یافته‌ها:

فریدمن یکی از اقتصاددانان برندگان جایزه نوبل، یک تاجر خوب را تنها موظف به رعایت قانون می‌داند و بیان می‌نماید که نمیتوان از او رعایت اخلاق را خواستار شد. در بیان او، مشاغل و بنگاه‌های اقتصادی رسالتی جز کسب سود ندارند. از این رو، از نظر وی سخن از مسئولیت اجتماعی آن‌ها اشتباه است. به اعتقاد فریدمن تنها خط قرمز صاحبان حرفه‌ها و مشاغل، قانون است. باید توجه داشت که فرآیندهای قانونی حتی اگر به صورت دقیق و فراگیر نوشته شوند (که در عمل این گونه نیست)، باز هم در مرحله اجرا و نظارت دچار چالش‌های جدی می‌شود. هر چه ارزش‌های اخلاقی در جامعه تضعیف شود، هزینه‌های قانونگذاری و نظارت بر آن افزایش می‌یابد. با افزایش این هزینه‌ها، اقتصاد رسمی به سمت اقتصاد پنهان یا غیررسمی حرکت می‌نماید. تجارت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و غذا، نیز از این قاعده مستثنی نیست. از منظر آموزه‌های اسلامی، سودی که از راه حلال کسب نشده باشد، ممکن است زیاد باشد، ولی برکت ندارد. برکت نداشتن به معنای بازدهی نداشتن و یا ایجاد هزینه‌های ملموس و غیرملموس مادی و روانی است. آرامش نداشتن

صاحب منفعت، نمونه‌ای از این پیامدهای منفی است. امام علی (ع)، دو ویژگی مثبت و منفی بازرگانان را خطاب به مالک اشتر چنین بیان می‌فرماید:

«بازرگانان مایه روتق اقتصادی‌اند، آنان برای تأمین وسایل آسایش مردم به نقاط دوردست سفر می‌کنند، از بیابان‌ها و دریاها و دشت‌ها و کوهستان‌ها، و نقاط صعب‌العبور که افراد معمولاً جرئت ورود به آن را ندارند، گذر می‌کنند. بازرگانان مردمی آرامند و از ستیزه‌جویی آنان هراسی نیست. مردمی آشتی طلبند که فتنه‌انگیزی ندارند. با دلجویی از آن‌ها به وضعیت آنان، چه بازرگانانی که در شهر تو زندگی می‌کنند و چه آنان که در دوردست ساکنند، رسیدگی کن. این را هم بدان که بسیاری از بازرگانان در داد و ستد بسیار سخت‌گیری می‌کنند. گرفتار بخل و تنگ نظری ناپسندی هستند، دست به احتکار می‌زنند و در خرید و فروش خود رأی هستند. اینگونه رفتار از طرفی به زیان جامعه و از طرفی دیگر، عیبی برای حکومت است». اصول حاکم بر تجارت اسلامی شامل الهی بودن، کرامت انسانی، عدالت، نفی سلطه اخلاقی، پای بندی بر تعهدات، ارزش کار، عدم مخالفت با ارزش‌های اخلاقی و نفی اصالت سود است. از این رو پیشنهاد می‌شود بسترهای لازم برای بایدها و نبایدهای اخلاقی در بازار مسلمانان، فراگیری احکام و آداب تجارت، معامله کالای مرغوب، پرهیز از غش در معامله، پرهیز از فریب در معامله، منع هر نوع تبانی، منع کم فروشی، پرهیز از پنهان کردن عیب کالا، پرهیز از احتکار و پرهیز از معامله‌های حرام فراهم شده و آموزش کاربردی این موارد در دستور کار قرار گیرد. تقویت اصول اخلاقی، اصالت منفعت فردی را به منفعت جمعی، نسل آتی و حق دیگران می‌دهد. اصول تجارت منصفانه نمونه‌ای از این موارد است که پیشنهاد می‌شود پیاده‌سازی آن در دستور کار سیاست‌گذاران قرار گیرد. در این نوع تجارت، جلوگیری از بهره‌کشی از نیروی کار، حفاظت از محیط‌زیست، کیفیت مورد توجه قرار می‌گیرد. تجربه جهانی نشان می‌دهد که سازمان‌ها و نشان‌هایی برای اطمینان از «تجارت منصفانه» طراحی و پیاده‌سازی شده‌اند. پایه تجارت منصفانه، حفظ کرامت انسان و محیط‌زیست است.

اهم یافته‌های مطالعه عبارتند از:

۱. اصالت بخشی به سود، سبب کاهش معنی داری در سطح زندگی بشریت، آزادی، هویت و خلاقیت است. بهره‌کشی از نیروی کار، تخریب محیط‌زیست، قاچاق، سوداگری به ویژه برای کالاهای ممنوعه، افت کمی و کیفی غذا، افزایش مداوم قیمت‌ها، کاهش مسوولیت‌پذیری به ویژه برای کالاهای عمومی، نمونه‌ای از ناکارآمدی اصل اصالت سود است.
۲. اصول حاکم بر تجارت اسلامی شامل الهی بودن، کرامت انسانی، عدالت، نفی سلطه اخلاقی، پای بندی بر تعهدات، ارزش کار، عدم مخالفت با ارزش‌های اخلاقی و نفی اصالت سود است.

Ethics and agricultural and food products trade

Baghestani, A. A.

Research Assistant Professor , Planning Research Institute, Agricultural Economics and Rural Development , Tehran , Iran.

* Corresponding author's email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

Abstract:

Agricultural ethics is an important and multidisciplinary concept. This concept tries to identify, categorize, implement, and evaluate the values and ethical issues of agriculture and food production. While the necessity of agricultural products and food, their perishability, and the common need of all humans for the same food groups, have caused the trade of agricultural products and food to be prominent, some ethical risks appear in the food trade. Some countries restricted the quantity trade and price of agricultural products and food. Some other merchants changed the quantity and quality of the exchanged product. Delays in sending or arriving shipments of agricultural products and food caused famine, high prices, and fluctuations in some regions around the world. In some cases, countries or people destroyed or looted agricultural and food shipments. Some countries also boycott the trade of inputs agricultural products and food. This study tries to explain some of the ethical challenges of agricultural products and food trade, by relying on the literature, studies, and globally accepted value bases, and by relying on the Islamic value principles based on the Holy Quran and hadiths, present the solutions for overwhelming them. The results indicated that the principles of Islamic trade include divinity, human dignity, justice, the negation of moral dominance, adherence to obligations, the value of work, non-opposition to moral values , and the negation of the originality of profit. Therefore, it is proposed the necessary bases for the moral dos and don'ts in the Muslim market, learning the rules and customs of the trade, trading high-quality goods, avoiding fainting in the transaction, avoiding deception in the transaction, prohibiting any kind of collusion, prohibiting low selling, and avoiding concealment, defecting of goods, avoiding hoarding and avoiding haram transactions are provided and practical training for these cases should be considered.

Keywords: Trade, Ethics, Islamic, values, threats, Agricultural products and food.

الأخلاق وتجارة المنتجات الزراعية والغذائية

على أكبر باغستاني

أستاذ مساعد باحث، معهد بحوث التخطيط والاقتصاد الزراعي والتنمية الريفية. طهران. إيران.

*- الكاتب المسؤول: Email: a.baghestany@agri-peri.ac.ir

ملخص:

الأخلاقيات الزراعية هي واحدة من المواضيع الصعبة ومتعددة التخصصات. في مفهوم الأخلاقيات الزراعية، يتم بذل الجهود لتحديد وتصنيف وتنفيذ وتقييم القيم والقضايا الأخلاقية للزراعة وإنتاج الغذاء. في حين أن ضرورة المنتجات الزراعية والأغذية، وقابليتها للتلف، والحاجة المشتركة للبشرية لجمعاء لنفس المجموعات الغذائية، هي التي جعلت تجارة المنتجات الزراعية والأغذية بارزة، إلا أن بعض المخاطر الأخلاقية تظهر في تجارة الأغذية. وقد فرضت بعض الدول قيوداً على نوع وكمية وسعر المنتجات الزراعية والأغذية. أجرى بعض التجار الآخرين تغييرات في كمية ونوعية المنتج المتبادل. وتسبب التأخير في إرسال أو وصول شحنات المنتجات الزراعية والأغذية في حدوث مجاعة وارتفاع الأسعار واضطرابات في بعض مناطق العالم. وفي بعض الحالات، قامت دول أو أشخاص بتدمير أو نهب الشحنات الزراعية والغذائية. كما حظرت بعض الدول تجارة المدخلات والمنتجات الزراعية والأغذية. جرت في هذه الدراسة محاولة لشرح بعض التحديات الأخلاقية للمنتجات الزراعية وتجارة المواد الغذائية، وتقديم الحلول للتغلب عليها من خلال الاعتماد على المصادر والدراسات والمبادئ القيمية المتعارف عليها عالمياً، وبالاعتماد على مبادئ القيم الإسلامية المبنية على الأحاديث النبوية الشريفة. وأظهرت النتائج أن المبادئ التي تحكم الأعمال الإسلامية تشمل الألوهية، وكرامة الإنسان، والعدل، ونفي الهيمنة الأخلاقية، والالتزام بالعهود، وقيمة العمل، وعدم معارضة القيم الأخلاقية، ونفي أصالة الربح. لذلك، يُقترح إدراج البنود التالية على جدول الأعمال: توفير التمهيدات اللازمة للضرورات والمحظورات الأخلاقية في السوق الإسلامية، وتعلم قواعد وأعراف التجارة، وتداول السلع عالية الجودة، وتجنب الغش في المعاملة، وتجنب الغش في المعاملة، ومنع أي نوع من أنواع التواطؤ، ومنع البخس في المعاملة، وتجنب إخفاء عيوب البضائع، وتجنب الاكتناز وتجنب المعاملات المحرمة، والتدريب العملي لهذه الحالات.

الكلمات المفتاحية: الجارة، الأخلاق الإسلامية، القيم، التهديدات، المنتجات الزراعية والغذاء.

منابع:

عابدي سروسستاني، الف.، شاهولي، م.، و مهاجقداماد، س.م. (۱۳۸۹). مباني اخلاق زيستی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

حداوی نیا، ع.ا.، و انصاری فرد، س. (۱۳۹۳). رویکردی اسلامی به اخلاق کسب و کار. فصلنامه اقتصاد اسلامی و بانکداری، ۵(۱۷)، ۲۳۸-۲۱۳.

توکلی، م.ج.، و کریمی، س. (۱۳۹۲). شاخص اخلاق کسب و کار در اسلام. اقتصاد اسلامی، ۱۴(۵۳)، ۳۰-۵.

Parliamentary Office of Science and Technology. (2006). Food security in developing countries. London: Parliamentary Office of Science and Technology.

Citizen.org. (2011). WTO and agriculture and food safety. Retrieved August 9, 2013, from. <http://www.citizen.org/trade/wto/agriculture>

کشاورزی اخلاقی؛ یکی از مظاهر تمدن اکولوژیک

* شهلا لجم اورک رمه چری، اسکندر زند^۲

۱- دانش آموخته دکتری اگرواکولوژی دانشگاه شهید بهشتی

۲- استاد موسسه تحقیقات گیاه پزشکی کشور بخش تحقیقات علفهای هرز

* نویسنده مسئول: Email: arasorak9686@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

لجم اورک رمه چری، ش.، زند، ا. (۱۴۰۳). کشاورزی اخلاقی؛ یکی از مظاهر تمدن اکولوژیک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

تمدن اکولوژیک مرحله جدیدی از توسعه انسانی است که بر لزوم آگاهی افراد از اصول اخلاقی در مراقبت از محیط زیست تأکید کرده است. ایجاد بحران در عبور از مرزهای سیاره ای، باعث شده موضوع جایگزینی تمدنی اکولوژیک با تمدن تکنولوژیک مورد توجه تعدادی از کشورها از جمله کشور چین قرار گیرد. هدف تمدن اکولوژیک اصلاح نابرابری اجتماعی و بی ثباتی محیط معرفی می شود و مشخصه اصلی آن تفاوت در ارزش ها و اصول اخلاقی در مقایسه با تمدن تکنولوژیک است. این تمدن مبتنی بر فلسفه وحدت بین انسان و طبیعت بوده و به فرد اجازه می دهد تا به جای ارائه اهداف شخصی، به فکر خیر دیگران باشد و درست در همین بخش نظریه فایده گرایی به اجرا در می آید، که به موجب آن فرد بر کسب بیشترین خوشبختی برای تعداد بیشتری از مردم پافشاری می کند. کشاورزی اکولوژیک، که از بنیان های اصلی تمدن اکولوژیک شناخته شده است، شامل تولید مواد غذایی به شیوه ای سازگار با محیط زیست و پایدار است که در آن اخلاق یکی از اصول اساسی هدایت کننده کشاورزان در رفتارها و تصمیم گیری هایشان است. در این راستا، نویسندگان این مفهوم را نوعی ضرورت اخلاقی معرفی کرده و تأکید می کنند که لازم است در مسیر دستیابی به پایداری از طریق کشاورزی اکولوژیک، اصول کشاورزی اخلاقی را رعایت و اجرا نمود تا در نهایت به تمدن اکولوژیک منجر شود.

واژگان کلیدی: شاخص های تمدن اکولوژیک، اصل فایده گرایی، تمدن صنعتی، پارادایم های توسعه، پایداری.

مقدمه و بیان مسئله:

تمدن اکولوژیک به عنوان یک مرحله جدید در توسعه بشریت، نمایانگر شکلی پیچیده تر، مترقی و پیشرفته از تمدن انسانی است که در مسیر توسعه اجتماعی پدید آمده است (Caporali, 2021). این تمدن بر پایه نگرش مسئولانه به شکل گیری مداوم آگاهی مردم در مورد رعایت و کاربرد اصول اخلاقی در تمامی ابعاد زیستی تأکید دارد. چنین نگرشی نه تنها به حفاظت از محیط زیست کمک می کند، بلکه منجر به گسترش فعالیت های عملی اکولوژیک نیز می شود. در شرایط کنونی، با عبور از ششمین مرز از نه مرز سیاره ای، فراوانی های بی سابقه مادی که در طی ۳۰۰ سال گذشته و به مدد انقلاب صنعتی به دست آمده اند، فقط برای برخی از مردم در دسترس هستند. در عوض، منابع طبیعی مانند هوا، رودخانه ها، اقیانوس ها و جنگل ها تحت فشار قرار گرفته و به شدت آلوده شده اند. این وضعیت منجر به بروز دو بحران بزرگ بشریت یعنی تغییرات اقلیمی و کاهش تنوع زیستی گردیده است. بدین ترتیب، به روشنی دیده می شود که دوران حکمرانی تمدن تکنولوژیک یا صنعتی به سمت فروپاشی پیش می رود و نیاز جوامع انسانی به یک تمدن اکولوژیک برای جایگزینی بیش

از پیش احساس می شود.

با توجه به شرحی که از شرایط فعلی جهان دیده می شود، تمدن اکولوژیک نوعی رنسانس واقعی خواهد بود که در آن شکوفایی انسان و محیط زیست به طور یکسان در مرکز هر فعالیتی که بشر انجام می دهد، قرار دارد. این تمدن به عنوان یک الگوی توسعه جدید که از چین ظهور یافته، بر آن است که رذایل ذاتی تمدن صنعتی مانند نابرابری اجتماعی و ناپایداری محیطی را اصلاح کند. آنچه این دو پارادایم توسعه (تمدن اکولوژیک و تمدن تکنولوژیک یا صنعتی فعلی) را از یکدیگر تمیز می دهد، تفاوت در ارزش ها و پایه های اخلاقی آنهاست. عناصر اصلی تمدن اکولوژیک ترکیبی از ویژگی های طبیعی و فرهنگی هستند که رابطه بین انسان و طبیعت را مجدداً تعریف می کنند. همان طور که در بسیاری از تمدن های کهن مانند چین و ایران وجود داشته است، تمدن اکولوژیک ریشه در فلسفه ای دارد که معتقد است طبیعت و انسان جزئی از یک پیکر واحد هستند (Hunter, 2022). بنابراین، لازم است رابطه بین این دو را از نو درک کنیم. بر اساس اصول اخلاقی موجود در تمدن تکنولوژیک یا صنعتی فعلی، نیل به اهداف فردی به تنهایی اهمیت دارد؛ اما در الگوی فکری تمدن اکولوژیک، فرد باید توانایی خود را برای رضایت از رفاه کمتر کند تا دیگران نیز بتوانند از حداقل هایی بهره مند شوند و در آن هرگونه فداکاری که بتواند کمکی به رشد شادی کل افراد داشته باشد، ارزشمند تلقی می شود. نظریه فایده گرایی که توسط جرمی بنتام (Bentham, 1781) مطرح شده است، بر این اصل تأکید دارد که بزرگترین شادی آنی است که بیشترین افراد را متأثر کرده باشد. در این راستا، یکی از حوزه های کلیدی که می تواند نقش مهمی در تحقق اهداف تمدن اکولوژیک ایفا کند، کشاورزی است. کشاورزی نه تنها تأمین کننده غذا برای بشر است بلکه بر اساس اصول اخلاقی باید به گونه ای انجام شود که به حفظ محیط زیست و تنوع زیستی کمک کند. کشاورزی اکولوژیک، با تأکید بر استفاده مسئولانه از منابع طبیعی و رعایت عدالت اجتماعی، می تواند الگویی برای توسعه ای باشد که در آن انسان ها و طبیعت در همزیستی مسالمت آمیز زندگی کنند. کشاورزی اکولوژیک در چارچوب تمدن اکولوژیک نه تنها به عنوان یک راهکار عملی برای مقابله با بحران های زیست محیطی بلکه به عنوان یک اصل اخلاقی نیز مطرح می شود. این نوع کشاورزی بر پایه احترام به طبیعت و توجه به نیازهای اجتماعی شکل می گیرد و هدف آن تأمین غذا برای نسل های آینده بدون آسیب رساندن به محیط زیست است. از منظر اخلاقی، کشاورزی اکولوژیک بر این اصل تأکید دارد که انسان ها باید مسئولیت خود را نسبت به زمین و منابع طبیعی بپذیرند و با اتخاذ شیوه های کشاورزی مناسب، نه تنها رفاه خود بلکه رفاه سایر موجودات زنده را نیز مدنظر قرار دهند. علاوه بر این، ارتباط بین کشاورزی و تمدن اکولوژیک باید بر مبنای اصول عدالت اجتماعی و همبستگی انسانی بنا شود. در این راستا، کشاورزان باید توانایی خود را برای تولید غذا با کیفیت بالا افزایش دهند، در حالی که توجه ویژه ای به حفظ تنوع زیستی و کاهش آلودگی دارند. این تغییرات نیازمند همکاری بین المللی و حمایت های دولتی است تا کشاورزان بتوانند با روش های پایدار کار کرده و از این طریق نه تنها به تأمین نیازهای غذایی جامعه کمک کنند بلکه با ایجاد تعادل بین انسان و طبیعت، ارزش های اخلاقی را در عمل پیاده سازی نمایند (Gare, 2016b).

نتایج و بحث:

در گفتمان علمی درباره تمدن اکولوژیک و ارتباط آن با کشاورزی و اصول اخلاقی، باید به نقش حیاتی کشاورزی اکولوژیک در ایجاد توازن بین نیازهای انسانی و حفاظت از محیط زیست اشاره کرد. تمدن اکولوژیک به عنوان یک الگوی نوین توسعه، بر این باور است که انسان ها باید در قامت نگهبانان زمین عمل کنند و نه تنها تأمین کنندگان غذا، بلکه

مسئولان حفظ منابع طبیعی نیز باشند. این تغییر نگرش نسبت به تولید غذا نه تنها مستلزم پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و محیطی توسط کشاورزان است، بلکه نیازمند رویکردی جامع و اخلاقی در طراحی سیستم‌های کشاورزی نیز هست (Caporali, 2021). همان‌طور که پیش از این اشاره شد اصل فایده‌گرایی، که بر اساس آن بزرگ‌ترین خوشبختی برای بیشترین تعداد افراد باید هدف اصلی باشد، می‌تواند به‌عنوان یک مبنای اخلاقی در کشاورزی اکولوژیک مورد استفاده قرار گیرد (Bentham, 1781). با توجه به این اصل، کشاورزی باید به گونه‌ای طراحی شود که منجر به تأمین نیازهای انسانی بدون تخریب محیط‌زیست گردد. در این راستا، کشاورزان باید فراتر از نقش تولیدکنندگان بر عهده بگیرند. این مسئولیت اخلاقی نه تنها بر دوش کشاورزان قرار دارد، بلکه باید به آگاهی عمومی نیز گسترش یابد. آموزش و ارتقاء آگاهی درباره اهمیت کشاورزی اکولوژیک و تأثیر آن بر تمدن اکولوژیک می‌تواند جوامع را تشویق کند تا از محصولات محلی حمایت کرده و بر اهمیت خرید محصولات ارگانیک و پایدار تأکید نمایند. این امر نه تنها سبب تقویت اقتصاد محلی می‌گردد بلکه موجب افزایش آگاهی عمومی درباره چالش‌های زیست‌محیطی نیز خواهد شد. در این میان، بسیار ضروری است که موضوع اخلاق در کشاورزی اکولوژیک نیز مورد توجه قرار گیرد. این اخلاق نه تنها شامل مسئولیت‌های فردی کشاورزان نسبت به محیط‌زیست است، بلکه باید شامل اصول عدالت اجتماعی باشد که در آن حقوق تمامی ذینفعان^۱ از تولیدکنندگان تا مصرف‌کنندگان و حتی موضوع حقوق محیط‌زیست و سایر جانداران نیز محترم شمرده شود. در واقع، یک نظام اخلاقی قوی می‌تواند موجب ایجاد روابط مثبت بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان و محیط‌زیستشان شده و اعتماد عمومی را افزایش دهد. علاوه بر این، فناوری‌های نوین نیز نقشی کلیدی در تحقق اهداف تمدن اکولوژیک ایفا می‌کنند. استفاده از داده‌های واقعی و تحلیل‌های آن‌ها به کشاورزان کمک می‌کند تا تصمیمات بهتری اتخاذ کنند و از هدررفت منابع جلوگیری نمایند. این فناوری‌ها می‌توانند شامل سیستم‌های مدیریت اطلاعات جغرافیایی (GIS)، سنجش از دور و ابزارهای دیجیتال باشند که به کشاورزان اجازه می‌دهند تا به‌طور مؤثرتری منابع خود را مدیریت کرده و تولیدات خود را با نیازهای بازار هماهنگ نمایند. بنابراین، ترکیب فناوری‌های نوین با روش‌های سنتی کشاورزی می‌تواند الگوی جدیدی از کشاورزی اکولوژیک را شکل دهد که نه تنها از مزایای پیشرفت‌های علمی صورت گرفته، بهره‌مند می‌گردد بلکه به تاریخ و گذشته غنی خود نیز چشم دارد و نمی‌کوشد برای سراسر جهان بیمار کنونی، نسخه عام تجویز کند (Gare, 2016a). در نهایت، برای بنا نهادن آرمان‌شهر تمدن اکولوژیک، ایجاد یک نظام اخلاقی قوی در کشاورزی اکولوژیک ضروری است. این نظام باید شامل اصولی باشد که بر اساس آن، تولیدکنندگان نه تنها به فکر تأمین نیازهای خود باشند بلکه مسئولیت اجتماعی و محیطی خود را نیز در نظر بگیرند. با توجه به اصل فایده‌گرایی، این رویکرد باید منجر به افزایش خوشبختی عمومی شود و نه تنها به حفظ منابع طبیعی کمک کند بلکه موجب تقویت روابط اجتماعی و اقتصادی سراسر زنجیره تولید از ابتدا که جنبه‌های ساختاری اکوسیستم‌ها بوده تا انتهای آن که فرآورده‌های پسماندها و بقایای زنجیره است، نیز خواهد شد و در بستن چرخه‌های زیستی حیات نقش مهمی خواهد داشت. با توجه به چالش‌های جهانی مانند تغییرات اقلیمی و کاهش تنوع زیستی، نیاز به چنین نظام اخلاقی در راستای تحقق تمدن اکولوژیک بیش از پیش احساس می‌شود.

جمع‌بندی:

ظهور تمدن اکولوژیک به‌عنوان یک رویکرد نوین در توسعه بشریت، ضرورت بازنگری در تعاملات انسان و طبیعت را به وضوح نشان می‌دهد. شاخص‌های تمدن اکولوژیک بر پایه‌ی اصول اخلاقی و مسئولیت اجتماعی استوار است و سعی دارد تا با اصلاح نواقص تمدن تکنولوژیک، نظیر نابرابری و عدم پایداری، به ایجاد یک همزیستی سالم میان انسان و محیط‌زیست بپردازد. در این زمینه، کشاورزی اکولوژیک به‌عنوان یکی از ارکان اصلی مطرح می‌شود که نه تنها وظیفه تأمین غذا را بر عهده دارد، بلکه باید به حفظ تنوع زیستی و سلامت محیط‌زیست نیز توجه کند. موضوع اخلاق نیز در

این تمدن از اهمیت بالایی برخوردار است. برخلاف نگرش‌های فردگرایانه‌ای که در تمدن تکنولوژیک غالب است، تمدن اکولوژیک بر اصل فایده‌گرایی تأکید دارد که هدف آن افزایش خوشبختی برای بیشترین تعداد افراد است. این تغییر رویکرد مسئولیت‌های اجتماعی کشاورزان را افزایش داده و همچنین نیاز به ارتقاء آگاهی عمومی درباره‌ی اهمیت کشاورزی اکولوژیک را ضروری می‌سازد. در نهایت، کشاورزی اکولوژیک باید به‌عنوان یک اصل اخلاقی مورد توجه قرار گیرد که نه تنها تأمین‌کننده‌ی نیازهای غذایی جامعه است، بلکه باید با رعایت عدالت اجتماعی و تقویت همبستگی انسانی، نقش فعالی در حفاظت از منابع طبیعی در پارادایم‌های توسعه ایفا کند. با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و تقویت همکاری‌های بین‌المللی، می‌توان به ایجاد یک نظام اخلاقی دست یافت که ضمن تأمین رفاه انسان‌ها، به حفظ محیط‌زیست نیز کمک کند. به طور کلی، ظهور تمدن اکولوژیک می‌تواند راه حلی برای چالش‌های زیست‌محیطی کنونی باشد و ضرورت ایجاد یک نظام اخلاقی قوی در کشاورزی اکولوژیک را بیش از پیش نمایان کند.

Ethical Agriculture; One of the Manifestations of Ecological Civilization

Lajm-Orek Ramecheri, S^{1*}, Zand, E²

1- Ph.D student of Agroecology, Shahid Beheshti University

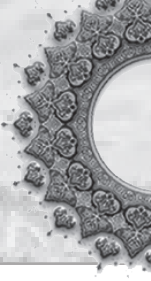
2- Professor of the National Plant Medicine Research Institute, Weed Research Department

* Responsible author's Email: arasorak9686@gmail.com

Abstract:

Ecological civilization is a new stage of human development that emphasizes the necessity for individuals to be aware of ethical principles in caring for the environment. The crisis resulting from crossing planetary boundaries has led the issue of replacing technological civilization with ecological civilization to gain attention from several countries, including China. The goal of ecological civilization is to rectify social inequality and environmental instability, and its main characteristic is the difference in values and ethical principles compared to technological civilization. This civilization is based on the philosophy of unity between humanity and nature, allowing individuals to think about the welfare of others instead of pursuing personal goals. It is precisely in this aspect that the theory of utilitarianism is implemented, whereby individuals insist on achieving the greatest happiness for the largest number of people. Ecological agriculture, recognized as one of the foundational elements of ecological civilization, involves producing food in an environmentally friendly and sustainable manner, where ethics is one of the fundamental guiding principles for farmers in their behaviours and decision-making processes. In this regard, authors introduce this concept as a moral necessity and emphasize that it is essential to adhere to and implement ethical agricultural principles on the path to achieving sustainability through ecological agriculture, ultimately leading to ecological civilization.

Keywords: Indicators of Ecological Civilization, Principle of Utilitarianism, Industrial Civilization, Development Paradigms, Sustainability.

الزراعة الأخلاقية؛ أحد مظاهر التمدن الإيكولوجي

شهلا لجم اورک رمه چری*^۱، اسکندر زند^۲

۱- خريجه دكتوراه في الزراعة الإيكولوجية، جامعة الشهيد بهشتي

۲- محاضر في المؤسسة الوطنية لبحوث الأعشاب الطبية، قسم بحوث الحشائش

*- المؤلف المسؤول: Email: arasorak9686@gmail.com

ملخص:

التمدن الإيكولوجي هو مرحلة جديدة من التنمية البشرية التي تؤكد على ضرورة وعي الأفراد بالمبادئ الأخلاقية في رعاية البيئة. إن إيجاد أزمه في تجاوز الحدود الكوكبية جعل موضوع استبدال الحضارة التكنولوجية بالحضارة الإيكولوجية محط اهتمام عدد من الدول بما في ذلك الصين. ويهدف التمدن الإيكولوجي إلى تصحيح التفاوت الاجتماعي وعدم الاستقرار البيئي، وتمثل ميزته الرئيسية في اختلاف القيم والمبادئ الأخلاقية مقارنة بالحضارة التكنولوجية. تعتمد هذه الحضارة على فلسفة الوحدة بين الإنسان والطبيعة، وتسمح للفرد بالتفكير في خير الآخرين بدلاً من تقديم الأهداف الشخصية، وهنا يتم تطبيق نظرية النفع، التي بموجبها يصر الفرد على تحقيق أكبر قدر من السعادة لأكثر عدد من الناس. الزراعة الإيكولوجية، التي تُعرف بأنها أحد الأسس الرئيسية للحضارة الإيكولوجية، تشمل إنتاج الغذاء بطريقة مستدامة ومتوافقة مع البيئة، حيث تُعتبر الأخلاق أحد المبادئ الأساسية التي توجه المزارعين في سلوكياتهم وقراراتهم. وفي هذا السياق، يقدم الكتاب هذا المفهوم كنوع من الضرورة الأخلاقية ويؤكد على ضرورة الالتزام وتنفيذ مبادئ الزراعة الأخلاقية في طريق تحقيق الاستدامة من خلال الزراعة الإيكولوجية، مما يؤدي في النهاية إلى الحضارة الإيكولوجية.

الكلمات المفتاحية: مؤشرات التمدن الإيكولوجي، مبدأ النفع، الحضارة الصناعية، نماذج التنمية، الاستدامة.

منابع:

- Bentham, J. (1781). *An introduction to the principles of morals and legislation*. History of Economic Thought Books.
- Caporali, F. (2021). *Ethics and sustainable agriculture*. Springer International Publishing.
- Hunter, P. (2022). Sustainable agriculture design: Good for the planet, good for farmers. Kin and Carta. <https://www.kinandcarta.com/en/insights/2023/08/sustainable-agriculture-design/> [Accessed 1 Oct. 2024]
- Gare, A. (2016a). *The philosophical foundations of ecological civilization: A manifesto for the future*. Routledge.
- Gare, A. (2016b). The centrality of philosophical anthropology to (a future) environmental ethics. *Cuadernos de Bioética*, 27(3), 299-317.

اصول اخلاق کشاورزی از منظر دین اسلام

میثم منتی زاده^۱ و طاهر عزیزی خالخیلی^{۲*}

۱- محقق، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان لرستان، پردیس بروجرد

۲- دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

* نویسنده مسئول: Email: T.Azizi@sanru.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

منتی زاده، م.، عزیزی خالخیلی، ط. (۱۴۰۳). اصول اخلاق کشاورزی از منظر دین اسلام. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر- ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

در طول چند دهه اخیر اخلاق کشاورزی به عنوان یکی از شاخه های اخلاق کاربردی، توسط اندیشمندانی که ریشه بحران های اکولوژیکی را فلسفی و روانشناختی می دانند، توسعه پیدا کرده است. اخلاق کشاورزی بر ارزش گذاری محیط زیست تاکید داشته و در تلاش است تا اخلاق را بر تعاملات و ارتباطات بین بشر و محیط زیست حاکم نماید. پژوهش حاضر به شیوه کتابخانه ای و با هدف تبیین مفهوم اخلاق محیط زیست و ارائه اصول اخلاقی حفاظت از محیط زیست از منظر دین اسلام اجرا شده است. نتایج تحقیق نشان داد که چهار دیدگاه در مورد بنیان های اخلاق محیط زیست وجود دارد: اخلاق عاطفی، اخلاق عقلی، اخلاق علمی و اخلاق دینی. همچنین، سه دسته نظریات شاخص در باب درستی یا نادرستی رفتارهای انسانی در تعامل با محیط زیست وجود دارد که عبارتند از: نظریات غایت گرایانه (تشخیص درستی یا نادرستی اعمال و رفتار انسانها برحسب پیامدهای آنها)؛ وظیفه گرایانه (تشخیص درستی یا نادرستی یک فعل بر مبنای درک وجدانی)؛ نظریه فضایل محیط زیستی (فضیلت های طرفدار حفاظت محیط زیست مثل مسئولیت پذیری، اعتدال، حفاظت، صرفه جویی، دوراندیشی و...). در این بین، اخلاق اسلامی، دستورات الهی را مستنبط از وحی الهی دانسته و بنابراین، تعیین ارزش یا ضد ارزش بودن افعال و تصمیمات انسانی در ارتباط با محیط زیست، تابع حسن فعلی و حسن فاعلی در تحصیل کمال نفس در راستای قرب الهی می داند. برخی از مهمترین اصول اخلاق حفاظت محیط زیست از منظر دین اسلام عبارتند از: اصل امانتداری، اصل عدالت (عدالت درون نسلی و بین نسلی)، اصل اعتدال و میانه روی، اصل مسئولیت پذیری، اصل پرهیز از اسراف، و اصل قناعت.

واژگان کلیدی: اخلاق محیط زیست، اخلاق دینی، امانت الهی، مسئولیت پذیری، قناعت، اعتدال.

مقدمه و بیان مسئله:

در سالهای اخیر اخلاق کشاورزی به عنوان راه حلی برای موضوعات و چالش های محیط زیستی مطرح شده است. در واقع، اخلاق محیط زیست بطور عام و اخلاق کشاورزی بطور خاص در طول سه دهه گذشته توسط آلدو لئوپولد و اساتید دیگری تکامل یافت که ادعا می کردند علل ریشه ای بحران اکولوژیکی، فلسفی است. هر چند، اخلاق بطور سنتی به روابط بین افراد با خدا و سایر انسانها می پرداخت؛ ولی در قرن بیستم مقوله اخلاق به جزء سومی شامل روابط بین انسانها

و طبیعت گسترش یافته و اخلاق محیط زیستی به عنوان شاخه ای از اخلاق کاربردی مطرح گردید (Appelgren, 2004). اخلاق محیط زیست مطالعه مسائل اخلاقی است که در مورد روابط انسان با محیط زیست غیرانسانی مطرح شده است. این مسائل اخلاقی مربوط به کارهایی است که ما بایستی در تعامل با محیط زیست انجام دهیم. عمده فیلسوفان با تاکید بر پیروی از عقل به عنوان تنها منبع تشخیص خیر از شر، اصول اخلاقی مذکور را که براساس استدلال‌های عقلانی هستند تجویز کرده و راه سعادت بشر را آن می‌دانند. طرفداران ادیان الهی نیز با اقرار به تفوق عقل الهی بر عقل بشری، دستورات صادره از این عقل فرا بشری یا خدایی را تجویز و توصیه کرده‌اند. بنابراین، علوم تجربی به تنهایی برای پاسخ به سؤالات اخلاقی و توجیه ادعاهای اخلاقی کافی نیستند. هرچند، دانش تجربی در مورد سیستم‌های بوم‌شناختی، وضعیت جهان، روانشناسی انسان و نهادهای اجتماعی برای تبیین و توجیه استدلال‌های اخلاقی مهم و کمک رسان هستند (Palmer et al., 2014). اخلاق محیط زیست بر ارزش گذاری ذهنی به موضوعات زیست محیطی اشاره دارد (Appelgren, 2004). از نظر آلکسیس، اخلاق محیط زیست به ارزش گذاری افراد و جوامع در مورد جهان طبیعت، اکوسیستم‌ها، جوامع انسانی، گیاهان و جانوران مربوط می‌شود. پاتریک هگارتی معتقد است که اخلاق محیط زیست با تصمیمات و ارزش‌های اخلاقی که با هدف پایدار کردن محیط زیست صورت می‌گیرد؛ مرتبط است. بروک هوسر بیان می‌کند که اخلاق محیط زیست با تصمیمات بلندمدت و کوتاه مدت انسانها در روابط متقابلشان با طبیعت ارتباط دارد و نوعی ارزش گذاری در استفاده از اجزای طبیعت است. استفاده عاقلانه و خردمند از منابع طبیعی جهان برای اطمینان از دست یابی به عملکرد پایدار را می‌توان معنای اخلاق محیط زیست دانست و این امر امکان پذیر نمی‌باشد مگر اینکه، انسانها خود را جزئی از اکوسیستم جهانی ببینند نه جدای از آن. در واقع، بشر بدون شناخت ماهیت اخلاقی مسائل زیست محیطی، قادر نخواهد بود که مسائل محیط زیستی را حل نماید. بنابراین فهم ذات ارزش مسائل محیط زیست باعث می‌شود تا بتوان به وسیله اخلاق محیط زیست، این مسائل را حل نمود (Kassiola, 2003). بطور کلی، اخلاق محیط زیستی با روابط بین بشر و محیط زیست، ارزش گذاری طبیعت از دیدگاه انسانها و احساس مسئولیت بشر در قبال حفظ محیط زیست برای نسل‌های آینده سروکار دارد. بنابراین، اخلاق زیست محیطی تعیین کننده اصولی است که بر روابط بین انسان با طبیعت حاکم است؛ و موانعی درونی در آحاد جامعه برای انجام کارهای نادرست ایجاد نموده و انسان را متقاعد می‌سازد که سایر موجودات نیز حق زندگی، آزادی و بهره‌مندی از وجود را دارند (عابدی ساروستایی، ۱۳۸۷). همچنین، اخلاق محیط زیستی با ایجاد معیارهای درونی در افراد، ارزیابی افراد در مورد درست یا اشتباه بودن رفتار با طبیعت را بهبود می‌بخشد. پژوهش حاضر با هدف تبیین اصول اخلاق اسلامی در حفاظت از منابع محیط زیستی انجام شده است. از این رو، در ابتدا مفهوم اخلاق محیط زیست و سپس دیدگاه‌های مختلف در این باب مورد اشاره قرار خواهد گرفت. در نهایت به دیدگاه اخلاق دینی بخصوص دین اسلام در زمینه حفاظت از محیط زیست پرداخته می‌شود.

مواد و روش‌ها:

این پژوهش به شیوه مطالعه کتابخانه‌ای و مرور پیشینه نگاشته‌ها در زمینه موضوع تحقیق انجام شده است. بنابراین ابتدا به رهگیری مفاهیم تحقیق در منابع مربوطه پرداخته و سپس با تحلیل آنها اصول اخلاقی کشاورزی از منظر دین اسلام ارائه شده است.

نتایج و بحث:

بطور کلی، چهار دیدگاه در مورد بنیان های اخلاق وجود دارد. دیدگاه اول، «اخلاق دینی» که دین را بنیاد اخلاق می داند. در این دیدگاه، هر چه که دین امر کند؛ خیر و حسن و هر آنچه که دین نهی کند؛ شر و قبیح به شمار می رود. این نگرش در ادیان آسمانی مثل یهودیت، مسیحیت و اسلام وجود دارد. دیدگاه دوم، «اخلاق عاطفی» که عواطف و احساسات انسان (نه عقل او) بنیاد گزاره های اخلاقی می داند. دیدگاه سوم، «اخلاق عقلی» (سده هجدهم) که بنیاد اخلاق را عقل بشری می داند. از این دیدگاه، عقل انسان به سرشت و طبع خود، خیر و شر را از هم باز می شناسد. دیدگاه چهارم، «اخلاق علمی» است که قوانین علمی را مبنا و بنیاد اخلاق می داند (Abid al-Jabri & Mehboob, 1998). بر همین مبنا در مباحث پایداری نیز نظریاتی در باب اخلاقیات محیط زیست شکل گرفته که هر کدام معیارهای برای تعیین درستی یا نادرستی اعمال انسان در ارتباط با ابعاد محیط زیست (گیاهان، جانوران، آب و خاک) ذکر می کنند. بطور کلی ۲ دسته نظریات غایت گرایانه (تشخیص درستی یا نادرستی اعمال و رفتار انسانها برحسب پیامدهای آنها) (مصباح یزدی، ۱۳۹۱: رحمت الهی، ۱۳۸۷: Malloy & Fennel, 1998) و وظیفه گرایانه (تشخیص درستی یا نادرستی یک فعل بر مبنای درک فطری، وجدانی یا عقلی) (مصباح یزدی، ۱۳۹۱: عابدی سااروستایی، ۱۳۸۷: Malloy & Fennel, 1998) در حوزه اخلاق انسانی مطرح شده که تفاوت هایی مبنایی با هم دارند. البته دیدگاه سومی تحت عنوان نظریه فضایل زیست محیطی (Sandler, 2006) نیز مطرح می باشد که با تاثیرپذیری از تفکر فضیلت گرایی در فلسفه اخلاق، از این ایده دفاع می کنند که کسب چه فضایل اخلاقی می تواند ارتباط انسانها با محیط زیست را سروسامان دهد؛ Sandler (۲۰۰۶) براساس این دیدگاه، فضایل اخلاقی مثل «پایداری»^۱، «تعامل با طبیعت»^۲، «احترام برای طبیعت»^۳، «فعال گرایی زیست محیطی»^۴، و «نظارت زیست محیطی»^۵ را ارائه می دهد. که فضایل پایداری عبارتند از: اعتدال و میانه روی^۶، صرفه جویی^۷، سادگی^۸، همسویی^۹، فروتنی^{۱۰}، و دوراندیشی^{۱۱}. فضایل تعامل با طبیعت^{۱۲} نیز دربردارنده گسترش فضای صمیمیت و همدلی با طبیعت یا کسب خصوصیات شخصیتی که به هر کس اجازه می دهد تا از محیط زیست لذت ببرد، است. فضایل احترام به طبیعت شامل دلسوزی و شفقت^{۱۳}، احترام و تکریم^{۱۴}، ملاحظه^{۱۵}، حساسیت اکولوژیکی^{۱۶} و عدالت ترمیمی^{۱۷} می باشد. فضایل فعال گرایی زیست محیطی نیز عبارتند از: پشتکار^{۱۸}، همکاری^{۱۹}، تعهد^{۲۰}، خوش بینی^{۲۱}، و خلاقیت^{۲۲}. در نهایت، فضایل نظارت محیط زیستی شامل: خیرخواهی^{۲۳}، وفاداری^{۲۴}، عدالت^{۲۵}، صداقت^{۲۶} می باشند (Sandler, 2006). طبق دیدگاه اخلاق دینی، پیروان ادیان برای دستیابی به سعادت بایستی از فرامین اخلاقی مستنبط از منابع دینی پیروی نمایند. در واقع، خداوند به عنوان خالق تمام انسان ها و جهان، مسلط به تمام امور از ازل تا ابد بوده و بخوبی به مصلحت و سرنوشت انسانها آگاه است. پس چه کسی بهتر از او می تواند یک برنامه اخلاقی برای کلیه ابعاد زندگی بشر تدوین نماید. از نظر

- 1- Sustainability
- 2- Communication with nature
- 3- Respect for nature
- 4- Environmental activism
- 5- Environmental stewardship
- 6- virtues of sustainability
- 7- temperance
- 8- frugality
- 9- simplicity
- 10- attunement
- 11- humility
- 12- farsightedness
- 13- virtues of communion with nature
- 14- compassion

- 15- reverence
- 16- considerateness
- 17- ecological sensitivity
- 18- Restitutive justice
- 19- diligence
- 20- cooperativeness
- 21- commitment
- 22- optimism
- 23- creativity
- 24- benevolence
- 25- loyalty
- 26- justice
- 27- honesty

دین اسلام، از یک سو، ملاک ارزش هر کاری بر اساس نوع تأثیر آن در کمال نفس (قرب الهی) تعیین می‌شود؛ بنابراین، هر کاری که بیشترین تأثیر را در بالاترین کمال انسان داشته باشد، عالی‌ترین ارزش اخلاقی را خواهد داشت. و هر کاری که بیشترین تأثیر را در دور شدن انسان از خدا داشته باشد، پست‌ترین ارزش‌ها و بدترین ردیلت‌ها خواهد بود. از سوی دیگر، ارزش‌های اخلاقی اصالتاً تابع نیت‌اند. پس کار اخلاقی هم فی حد نفسه باید عمل صالح باشد، یعنی لیاقت و شأ‌نیت این را داشته باشد که انسان را به کمال برساند، و هم دارای نیت صحیحی باید باشد تا کمالش به نفس برگردد (یعنی هم حسن فعلی و هم حسن فاعلی). البته بایستی توجه داشت که گاهی عقل و یا تحلیل‌های ذهنی بنابر تأثیر فعل در تحصیل نتیجه مطلوب، حکم به اخلاقی بودن فعلی می‌دهد و یا عقل به کمک تجربه این حکم اخلاقی را صادر می‌نماید که در اینصورت نیازی به وحی و هدایت‌های وحیانی پیدا نمی‌شود (مصباح یزدی، ۱۳۹۱).

اصول اخلاقی حفاظت از محیط زیست از منظر دین اسلام

در ادامه برخی از اصول اخلاقی دین اسلامی که همواره مورد تأکید پیامبران، ائمه اطهار و مبلغان دینی بوده و قابل کاربرد در تعاملات انسان با محیط زیست هستند مورد اشاره قرار می‌گیرند:

اصل امانتداری: در مکتب اسلام، مالک حقیقی همه موجودات خداوند است و این مالکیت را بنا به مصالحی در اختیار انسان قرار داده است. اما این در اختیار گذاشتن به طور مطلق و رها نیست، بلکه انسان امانت دار خداوند است (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ ... وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) و باید در رفتار خود با محیط زیست و استفاده از منابع طبیعی و زیست محیطی اصول امانتداری را رعایت نموده، با آنچه به عنوان امانت به او سپرده شده است رفتاری حکیمانه و امینانه داشته باشد.

اصل عدالت (عدالت درون نسلی و بین نسلی): در مکتب اسلام، اهمیت عدالت و عدالت‌ورزی (فغفور مغربی، ۱۳۸۸) آنچنان است که در سوره حدید آیه ۲۵ می‌فرماید: "لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ" «البته ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و کتاب و وسیله سنجش حق و باطل را با آنان نازل کردیم تا مردم به عدالت برخیزند». در سوره حجرات، آیه ۹ نیز خداوند می‌فرماید: "وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" «مطابق عدل عمل کنید، همانا خداوند دوست می‌دارد آنها را که طالب عدالت هستند». در نظام اخلاقی اسلام، مواهب طبیعی به عنوان امانتی در اختیار همه انسانها قرار داده شده است. بر این اساس افرادی که با اسراف و استفاده ناروا از این نعمت‌ها، دیگران را محروم کنند برخلاف اصل عدالت رفتار می‌کنند.

اصل اعتدال و میانه‌روی: اعتدال و میانه‌روی، به معنای پیمودن و گزینش راه میانه و وسط و عدم تمایل به دو طرف افراط و تفریط می‌باشد. قرآن کریم، امت اسلام را امت میانه و وسط می‌نامد و می‌فرماید: و کذلک جعلناکم امة وسطا ... «و این چنین شما را امتی میانه (معتدل) ساختیم تا بر مردمان گواه باشید ..». اعتدال در دین اسلام، قلمرو وسیعی دارد یکی از وجوه آن اعتدال در خوردن و آشامیدن است (وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا؛ بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید (اعراف/۱۳)). اعتدال و میانه‌روی در بهره‌برداری از محیط زیست یکی از آموزه‌های مورد تأکید اسلام بوده است. بگونه‌ای که افراط و اسراف در مصرف این منابع امری مذموم شمرده می‌شود.

اصل مسئولیت‌پذیری: در اسلام، اصولاً دینداری بدون مسئولیت‌پذیری و تعهد معنایی ندارد. در واقع، دو واژه حق و مسئولیت با یکدیگر ملازم هستند؛ به همین خاطر است که هر کجا سخن از حق می‌شود متقابلاً و غیر مستقیم، به مسئولیت و تکلیف در قبال آن حق نیز اشاره شده است. یکی از مصادیق مسئولیت‌پذیری انسانی، مسئولیت حفاظت و بهره‌برداری

اخلاقی از منابع زیست محیطی می باشد. این امر بار مسئولیتی سنگینی را بر دوش انسان الهی می گذارد که سهل انگاری در به انجام رساندن آن، عواقب دنیوی و اخروی سهمگینی برای او به دنبال دارد (هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا). **اصل پرهیز از اسراف:** اسراف یعنی زیاده روی و تجاوز که معنای مقابل آن اعتدال و میانه روی است. اسراف انسانی مصادیق فراوانی دارد؛ یکی از مهمترین مصادیق اسراف، زیاده روی و اسراف در مصرف منابع طبیعی مثل آب و خاک است که منبعی مشترک بین تمام موجودات زنده است. طبق آموزه های اسلامی، بهره برداری نادرست و اسراف منابع طبیعی، باعث دور شدن انسان از هدایت الهی می شود (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ). همچنین، تاکید شده است که از اسراف کاران پیروی نکنید (وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ).

اصل قناعت: قناعت در لغت به معنای بسنده کردن به مقدار کم از کالای مورد نیاز، و رضایت به چیزی است که نصیب شخص می شود. مکتب اسلام نیز بنابر فواید و مزایای عقلانی قناعت، پیروان خود را به قناعت در مصرف منابع محیط زیست توصیه می کند. پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «قناعت، ثروتی تمام ناشدنی است» (کنز العمال: ۷۰۸۰). امام علی (ع) نیز می فرماید: «آدمی را مُلْکِ قناعت و نعمتِ خوی نیک، بس است» (نهج البلاغه: الحکمة ۲۲۹).

مهمترین یافته ها:

۱- ادیان الهی بخصوص دین اسلامی آموزه های اخلاقی مفیدی در راستای حفاظت از محیط زیست دارند؛ که با بهره گیری از آنها در کنار تحلیل های عقلی، تربیان بشری و پیشرفت های فنی می توان به حفاظت از محیط زیست در آینده امیدوار بود.

۲- یکی از مفاهیم اخلاقی حفاظت از محیط زیست در دین اسلام، اصل امانتداری الهی است. از آنجاییکه مالک حقیقی دنیا، تنها خداوند است (مَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنْ اللَّهِ). از این رو، مالکیت انسان بر منابع و موجودات دیگر نوعی مالکیت اعتباری است. در واقع، به عنوان جانشین خداوند بر روی زمین، امانت دار اوست و نبایستی با استفاده نادرست از این منابع، در امانت خیانت کند.

۳- خداوند از یک سو، حق بهره مندی از این دنیا را به انسان عطا کرده و از سوی دیگر، مسئولیت حفاظت و آبادانی آن را نیز بر عهده او گذاشته است. از این رو، انسان، درعین ذی حق بودن در استفاده از منابع، مسئول حفاظت از آنها نیز هست.

۴- اصل عدالت در بهره مندی از منابع محیط زیستی هم ماهیتی درون نسلی دارد و هم ماهیتی بین نسلی. بگونه ای که رعایت عدالت بین نسلی، ناظر به مفهوم توسعه پایدار و به معنای بهره مندی از منابع بدون تضییع حقوق نسل های آینده در استفاده از آنها می باشد.

۵- اصول پرهیز از اسراف و توصیه به قناعت و صرفه جویی در استفاده از منابع در دین اسلام بسیار مورد تاکید بوده؛ بگونه ای که آیات و روایات بسیاری در این زمینه وجود دارد.

۶- اصل اعتدال و میانه روی در تعاملات انسان با محیط زیست از منظر اسلام بر این نکته تاکید دارد که از یک طرف، بهره مندی از مواهب محیط زیست مشروع بوده و از سوی دیگر، زیاده روی و افراط در این زمینه نیز مذموم شمرده می شود.

Explaining the ethical principles of environmental protection from the perspective of Islamic religious

Mentizadeh, M. ¹, Azizi Khalkhili, T. ^{*2}

1-Researcher, Research and Education Center for Agriculture and Natural Resources of Lorestan Province, Borujerd Campus-Agricultural Research, Education and Extension Organization.

2- Associate Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agricultural Sciences, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources

* Responsible author: Email: T.Azizi@sanru.ac.ir

Abstract:

During the last decades, environmental ethics has been developed as one of the branches of applied ethics by scientists who consider the root of ecological crises to be philosophical and psychological. Environmental ethics has emphasized on valuing environment and is trying to govern ethics on interactions and communications between humans and environment. The current research has been carried out in a library manner with the aim of explaining the concept of environmental ethics and presenting the ethical principles of environmental protection from the perspective of divine religions, especially Islamic religion. The research results showed that there are four views on the foundations of environmental ethics: emotional ethics, rational ethics, scientific ethics and religious ethics. Also, there are three main categories of theories about the correctness or incorrectness of human behavior in interaction with environment including: consequentialism (diagnosing the correctness or incorrectness of human actions and behavior according to their consequences); deontology (recognizing the rightness or wrongness of an action based on instinctive, conscientious or rational understanding); The theory of environmental virtues (virtues in favor of environmental protection such as responsibility, moderation, protection, thrift, foresight, etc.). Meanwhile, religious ethics in general and Islamic ethics in particular consider the divine commands to determine the value or anti-value of human actions and decisions in relation to the environment. Some of the most important principles of environmental protection ethics from the perspective of Islamic religious are: the principle of trustworthiness, the principle of justice (intra-generational and intergenerational justice), the principle of moderation, the principle of responsibility, the principle of avoiding extravagance, the principle of contentment and frugality.

Keywords: Environmental ethics, Religious ethics, Divine trust, Responsibility, Acceptance of responsibility, thrift, moderation.

مبادئ الأخلاق الزراعية من منظور الإسلام

میثم منتی زاده^۱، طاهر عزیزی خالیلی^{۲*}

۱- باحث في مركز البحوث والتعليم للزراعة والموارد الطبيعية، محافظة لورستان، بردیس بروجرد

۲- أستاذ مساعد في قسم الإرشاد والتعليم الزراعي، كلية العلوم الزراعية، كلية العلوم الزراعية والموارد الطبيعية، ساری

*المؤلف المسؤول: Email: T.Azizi@sanru.ac.ir

ملخص

خلال العقود القليلة الماضية، تم تطوير أخلاقيات الزراعة كأحد فروع الأخلاقيات التطبيقية من قبل المفكرين الذين يرون أن جذور الأزمات البيئية فلسفية ونفسية. حيث تؤكد أخلاقيات الزراعة على تقدير البيئة وتسعى إلى فرض الأخلاق على التفاعلات والعلاقات بين البشر والبيئة. تم إجراء هذا البحث بطريقة مكتبية بهدف توضيح مفهوم أخلاقيات البيئة والتعريف بالمبادئ الأخلاقية لحماية البيئة من منظور الدين الإسلامي. أظهرت نتائج البحث أن هناك أربع وجهات نظر حول أسس أخلاقيات البيئة: الأخلاق العاطفية، الأخلاق العقلية، الأخلاق العلمية، والأخلاق الدينية. كما توجد ثلاث فئات من النظريات البارزة حول صحة أو خطأ السلوكيات البشرية في التعامل مع البيئة، وهي: النظريات الغائية (تحديد صحة أو خطأ أفعال وسلوكيات البشر بناءً على نتائجها)؛ والنظريات الوظيفية (تحديد صحة أو خطأ الفعل بناءً على الإدراك الوجداني)؛ ونظرية الفضائل البيئية (الفضائل التي تدعم حماية البيئة مثل التحلي بالمسؤولية، الاعتدال، الحماية، التوفير، التفكير المستقبلي، وغيرها). وفي هذا السياق، تعتبر الأخلاق الإسلامية أن الأوامر الإلهية مستنبطة من الوحي الإلهي، وبالتالي، فإن تحديد قيمة أو عدم قيمة الأفعال والقرارات البشرية في العلاقة مع البيئة يعتمد على الحسن الفعلي والحسن الفاعلي في تحقيق كمال النفس في سبيل القرب من الله. وتشتمل بعض أهم المبادئ الأخلاقية لحماية البيئة من منظور الدين الإسلامي على: مبدأ الأمانة، مبدأ العدالة (العدالة داخل الجيل وبين الأجيال)، مبدأ الاعتدال والوسطية، مبدأ التحلي بالمسؤولية، مبدأ تجنب الإسراف، ومبدأ القناعة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق البيئية، الأخلاق الدينية، الأمانة الإلهية، التحلي بالمسؤولية، القناعة، الاعتدال.

منابع:

- عابدی سروسنایی، ا. (۱۳۸۷). تبیین نظریه اخلاق محیط زیست دانشجویان و اساتید دانشگاه شیراز با نظریه رویه ها. پایان نامه دوره دکتری گروه ترویج و آموزش کشاورزی. دانشگاه شیراز.
- فغفوری مغربی، ح. (۱۳۸۸). اصول اخلاقی محیط زیست از منظر اسلام. مجله اخلاق پزشکی، ۳(۸)، ۴۴-۱۱.
- مصباح یزدی، م. ت. (۱۳۹۱). نقد مکاتب اخلاقی. انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- رحمت اللهی، ا. (۱۳۸۷). دین، اخلاق و محیط زیست. اطلاعات پژوهشی ماهنامه حکمت و معرفت، ۳(۳)، ۷-۴.
- Abid al-Jabri, M., & Mehboob, H. (1998). Science and the foundation of ethics. Criticism and Commentary Magazine, 4(1-2), 78-104.
- Appelgren, B. (2004). Water and ethics: Water in agriculture. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
- Malloy, D. C., & Fennell, D. A. (1998). Codes of ethics and tourism: An exploratory conduct analysis. Tourism Management, 19(5), 453-461.
- Palmer, C., McShane, K., & Sandler, R. (2014). Environmental ethics. Annual Review of Environment and Resources, 39(1), 419-442.
- Sandler, R. (2006). A theory of environmental virtue. Environmental Ethics, 28(3), 247-264. Thomas, R. M. (1997). Moral development theories: Secular and religious: A comparative study (No. 68). Greenwood Publishing.

تبیین و بررسی جایگاه اخلاق و فرهنگ در میراث کشاورزی

محمدعلی مانیان^{۱*}، کورس خوشبخت^۲، حسین محمودی^۳، هومان لیاقتی^۴، شهلا لجم اورک رمه چری^۱

۱- دانش آموز خسته دکتری اگرواکولوژی، گروه اگرواکولوژی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی

۲- دانشیار، گروه اگرواکولوژی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی

۳- استادیار، گروه اگرواکولوژی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی

۴- استاد، گروه اگرواکولوژی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی

* نویسنده مسئول: Email: Manian1390@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

مانیان، م.، خوشبخت، ک.، محمودی، ح.، لیاقتی، ه.، لجم اورک رمه چری، ش. (۱۴۰۳). تبیین و بررسی جایگاه اخلاق و فرهنگ در میراث کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

نظام‌های میراث کشاورزی در ایران و خاورمیانه عمدتاً با محوریت یا تاثیر کلیدی کاریز (قنات)، طی قرن‌ها تکامل یافته و عملاً نوعی از تمدن موسوم به "تمدن کاریزی" را شکل داده است. تا کنون ۷ مورد از نظام‌های مذکور در خاورمیانه از طریق فائو و در قالب GIAHS ثبت جهانی شده و این میراث به طور فزاینده‌ای مورد توجه نهادهای حاکمیتی و مراکز دانشگاهی قرار گرفته است. در این پژوهش جایگاه فرهنگ و اخلاق در میراث کشاورزی مورد مطالعه کیفی از طریق تحلیل محتوا و تئوری بنیادی قرار گرفته و با توجه به پیوستگی نسبی تمدن کشاورزی در منطقه، حوزه مورد مطالعه، ایران و خاورمیانه انتخاب شده است. برای این منظور محتوای اسناد مختلف کتابخانه‌ای از قبیل میراث مکتوب، پرونده‌های ثبت نظام‌ها و مناطق، پژوهش‌های دانشگاهی و گزارش‌های اجرایی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در یافته‌های این تحقیق، آموزه‌های اخلاقی و مذهبی موثر بر میراث کشاورزی و ریشه‌های فرهنگی مربوطه که در مواردی همچون نگرش‌ها، عملیات و اقدامات کشاورزی، آئین‌ها و آداب و رسوم جلوه گر شده اند، معرفی و صورتبندی گردیده است. بر این اساس اخلاق و فرهنگ بسیار موثر در سازماندهی، تاب آوری و پایداری اجتماعی بویژه در مواردی همچون یاریگری کشاورزان، تشخیص داده شده است. ضمناً تاثیراتی همچون حفاظت از تنوع زیستی نیز بارز بوده‌اند. در تفسیر چنین یافته‌هایی جایگاه اخلاق و فرهنگ در میراث کشاورزی، ریشه‌ای و بسیار تاثیرگذار، ارزیابی گردیده و پیشنهاد می‌گردد نظرات خبرگان نیز در این زمینه به ویژه در خصوص جایگاه و اولویت اخلاق در برنامه‌های حفاظت پویا جمع‌آوری و تحلیل گردد.

واژگان کلیدی: جیاس، میراث مکتوب، خاورمیانه، تمدن کاریزی، آئین‌ها، قنات

مقدمه و بیان مسئله:

ایران و در سطحی وسیع‌تر خاورمیانه با توجه به وضعیت ویژه تاریخی و اقلیمی از گنجینه‌های متعددی در قالب "نظام‌های میراث کشاورزی" بهره‌مند است. چنین میراثی عمدتاً با محوریت یا تاثیر کلیدی کاریز (قنات)، طی قرن‌ها تکامل یافته و عملاً نوعی از تمدن موسوم به "تمدن کاریزی" را شکل داده است. در این تمدن امنیت غذایی عمدتاً

وابسته به کاریز بوده است و گاه انرژی مصرفی فناوری‌های تاریخی همچون آسیاب نیز از این طریق تامین می شده است. میراث کشاورزی توجه نهادهای بین المللی را به خود جلب نموده است به عنوان مثال در این بستر، ابتکار فائو تحت عنوان (GIAHS) (نظام‌های میراث کشاورزی مهم جهانی - جیاس) ضمن ثبت میراث‌های دارای اهمیت جهانی، آگاهی ملی و بین‌المللی را در این زمینه ارتقا می‌دهد و تا کنون ۷ مورد از نظام‌های مذکور را در خاورمیانه ثبت نموده و نهایتاً این میراث به طور فزاینده‌ای مورد توجه نهادهای حاکمیتی و مراکز دانشگاهی قرار گرفته است. فرهنگ و اخلاق بخش انکارناپذیری از میراث کشاورزی است. با توجه به این موضوع کوه افکن و آلتیری آئین‌ها، جشنواره‌ها و مسائل فرهنگی مرتبط با میراث کشاورزی و ابعاد آن را بررسی نموده‌اند. نان و همکاران بر اهمیت فرهنگ سنتی را در حفظ تنوع زیستی در برنجکاری میراثی چین تاکید داشته‌اند و ظرفیت‌ها و تهدیدهایی که متوجه میراث فرهنگی در جیاس شرق آسیا می‌باشد توسط کاجیهارا و همکاران معرفی شده است. علاوه بر پژوهش‌های مذکور به معیارهای فرهنگی در بررسی و ثبت نظام‌های جیاس توجه می‌شود اما پژوهش‌های مستقل و متمرکز در خصوص پیوندهای اخلاق و میراث کشاورزی خصوصاً در منطقه خاورمیانه احتیاج به تقویت دارد. پژوهش حاضر در پی مشخص نمودن ابعاد و جایگاه فرهنگ و اخلاق در میراث کشاورزی می‌باشد و با توجه به پیوستگی نسبی تمدن کشاورزی در منطقه، حوزه مورد مطالعه، ایران و خاورمیانه انتخاب شده است.

مواد و روش‌ها:

مواد:

اهم اسنادی که در این پژوهش مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته‌اند به شرح ذیل می‌باشد. میراث مکتوب و کتب علمی شامل مفاتیح الارزاق، ارشاد الزراعه، دوازده باب در علم فلاح، آثار و احیاء، فلاحات امام فخر، النبات المیاء الخفیه، اخلاق در کشاورزی (مجموعه اصول اخلاق فائو)، Forgotten Agricultural Heritage. کتب و گزارش‌های مرتبط با میراث کشاورزی از موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، گزارش‌های مرتبط با ثبت کاریزها و باغ‌های منطقه در یونسکو، مقالات علمی متعدد و پرونده‌های ثبت و گزارش‌های مرتبط با نظام‌های ذیل از خاورمیانه:

نظام کشاورزی مبتنی بر قنات در کاشان

نظام تولید زعفران مبتنی بر قنات در گناباد

تولید انگور و فراورده‌های آن در دره جوزان

نظام میراثی باغات انجیر استهبان

نظام سنتی کشت گردوی تویسرکان

باغات سنتی باستانی قزوین

واحه تاریخی خرما العین و لیوا (امارات متحده عربی)

روش‌ها: در این پژوهش گردآوری و تحلیل داده از روش کیفی صورت گرفته و جزو تحقیقات کاربردی محسوب می‌گردد. روش کیفی مورد استفاده، تئوری داده بنیاد بوده است که از طریق آن می‌توان با کدگذاری داده‌های کیفی و پیمودن مراحل مختلف، جمع‌بندی نظری مناسبی در خصوص ارتباطات مفاهیم، ارائه نمود. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: به منظور تسهیل در بکارگیری تئوری داده بنیاد و کدگذاری و تحلیل‌ها از نرم افزار اکسل ۲۰۰۷ استفاده شده است

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

و روند مربوط به کشف و تکمیل تا مرحله اشباع نظری ادامه یافته است.

نتایج و بحث:

در این پژوهش آموزه‌های اخلاقی و نکات و فعالیت‌های فرهنگی مختلف در میراث کشاورزی ایران و خاورمیانه که در اسناد مرجع، موجود بوده‌اند مورد شناسایی و طبقه‌بندی قرار گرفت. مهمترین حیطه‌ها شامل موارد ذیل بوده‌اند:

آداب و فرهنگ حفر و مدیریت کاریز و آموزه‌های اخلاقی مرتبط با نظام توزیع منافع آن نحوه بکارگیری ادعیه، اوراد، طلسمات، نهاده‌های خاص و توجه به اوقات نجومی مراسم و آداب مذهبی مرتبط با باران‌خواهی

آموزه‌ها و ارزش‌های مرتبط با رفاه دامی و حقوق حیوانات اهلی

آموزه‌ها، ارزش‌ها و نکات فرهنگی مرتبط با حفاظت از تنوع زیستی کشاورزی و وحشی همچون تعیین سهم پرندگان آزاد از محصولات

جشن‌ها، جشنواره‌ها و اجراهای آئینی مرتبط با عملیات کشاورزی و آبیاری

مراسم مختلف مرتبط با قائل شدن جنسیت برای کاریز و تعیین همسر برای کاریز

موارد فوق نمایانگر نوعی از ساختار چندلایه و چندکارکردی میراث کشاورزی در منطقه مورد مطالعه هستند که از طریق ابعادی همچون تقویت مشارکت و یاریگری، استقرار ساختار عادلانه، تسهیل سازگاری با شرایط بسیار سخت، تقویت تاب‌آوری و خوداتکایی، جایگاه خود را به عنوان بخشی از ریشه‌های این نظام، تثبیت می‌نمایند. بر این اساس جایگاه فرهنگ و اخلاق در میراث کشاورزی این منطقه بسیار تاثیرگذار ارزیابی می‌گردد. شناخت سرچشمه‌ها و ریشه‌هایی که ساختار فرهنگی و اخلاقی میراث کشاورزی را شکل داده اند نیز حائز اهمیت می‌باشد بخش قابل توجهی از مناسک و آموزه‌های موجود در این منطقه ریشه در دین غالب (اسلام) دارد و مواردی از اجراهای آئینی و فولکلور نیز به نوعی مرتبط با ادیان قدیمی یا خرده فرهنگ‌های رایج در سرزمین می‌باشند.

ضمناً پیشنهاد می‌شود نظرات خبرگان در خصوص جایگاه و اولویت اخلاق و فرهنگ در برنامه‌های حفاظت پویا جمع‌آوری و تحلیل گردد. همچنین با توجه به شباهت‌های مشاهده شده بین کشاورزی بیوداینامیک و برخی آئین‌ها و نهادهای میراثی، تعریف یک پژوهش تطبیقی بین این دو حوزه نیز پیشنهاد می‌گردد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. ارزش‌ها و آموزه‌های اخلاقی و فعالیت‌های فرهنگی در تمدن کاریزی با تقویت سازمان‌های اجتماعی و تاب‌آوری و خوداتکایی، نقشی ریشه‌ای و بسیار تعیین کننده در سازگاری با شرایط بسیار سخت ایجاد نموده است.
۲. تقویت تنوع زیستی کشاورزی و وحشی از نتایج بارز عمل به ارزش‌ها و باورهای اخلاقی و فرهنگی در اقلیم خشک خاورمیانه و عمدتاً از طریق کشاورزی مبتنی بر قنات بوده و می‌باشد.
۳. مناسک دینی، اجراهای آئینی، جشن‌ها و جشنواره‌های کشاورزی (عمدتاً مبتنی بر قنات) علاوه بر ایفای نقش حفاظتی در منطقه موجب انتقال بخشی از دانش سنتی کشاورزی به نسل‌های بعدی گردیده است.

The Role of Ethics and Culture in Agricultural Heritage Systems

Manian, M.A.^{1*}; Khoshkhat, K²; Mahmoudi, H.³; Liaqti, H.⁴; Lajm Orek Ramehcheri, S.¹

1- PhD in Agroecology, Department of Agroecology, Research Institute of Environmental Sciences, Shahid Beheshti University

2- Associate Professor, Agroecology Department, Environmental Sciences Research Institute, Shahid Beheshti University

3- Assistant Professor, Agroecology Department, Environmental Sciences Research Institute, Shahid Beheshti University

4- Professor, Agroecology Department, Environmental Sciences Research Institute, Shahid Beheshti University

* Responsible author's : Email: Manian1390@gmail.com

Abstract:

Agricultural heritage systems in Iran and the Middle East have evolved over centuries, primarily revolving around or being significantly influenced by the qanat (kariz) system, effectively shaping a type of civilization known as "qanat civilization". To date, 7 such systems in the Middle East have been globally registered through FAO's GIAHS program, and this heritage has increasingly attracted the attention of governmental institutions and academic centers. This research qualitatively examines the role of culture and ethics in agricultural heritage through content analysis and grounded theory. Given the relative continuity of agricultural civilization in the region, the study focuses on Iran and the Middle East. Various library documents, including written heritage, system and regional registration files, academic research, and executive reports, were analyzed. The findings of this study identify and formulate the ethical and religious teachings that influence agricultural heritage and their cultural roots, which are manifested in aspects such as attitudes, agricultural operations and measures, rituals, and customs. Based on this, ethics and culture have been found to be highly influential in the organization, resilience, and social sustainability of these systems, particularly in terms of farmers' mutual assistance. Effects such as the protection of biodiversity have also been evident. In interpreting these findings, the role of ethics and culture in agricultural heritage is assessed as deep-rooted and highly influential. It is suggested that expert opinions be collected and analyzed in this regard, especially concerning the position and priority of ethics in dynamic conservation programs.

Keywords : GIAHS, written heritage, Middle East, qanat civilization, rituals, qanat

شرح ودراسه مكانه الأخلاق والثقافة فى التراث الزراعى

محمد على مانیان^{۱*}، کورس خوشبخت^۲، حسین محمودی^۳، هومان لیاقتی^۴، شهلا لجم اورک رمه چری^۵

۱ و ۵ خریج دکتوراه فى علم الزراعة الإيكولوجية، قسم الزراعة الإيكولوجية، معهد أبحاث العلوم البيئية، جامعة الشهيد بهشتی

۲- أستاذ مشارك، قسم الزراعة الإيكولوجية، معهد أبحاث العلوم البيئية، جامعة الشهيد بهشتی /

۳- أستاذ مساعد، قسم الزراعة الإيكولوجية، معهد أبحاث العلوم البيئية، جامعة الشهيد بهشتی

۴- أستاذ قسم الزراعة الإيكولوجية، معهد أبحاث العلوم البيئية، جامعة الشهيد بهشتی

*- المؤلف المسؤول: Email: Manian1390@gmail.com

ملخص:

تطورت أنظمة التراث الزراعى فى إيران والشرق الأوسط بشكل رئيسى حول محور نظام (القنوات) أو بتأثير رئيسى لهذا النظام على مدى قرون، مما شكل نوعاً من الحضارة المعروفة بـ "حضارة القنوات". وحتى الآن، تم تسجيل ۷ من هذه الأنظمة فى الشرق الأوسط عالمياً من خلال منظمة الأغذية والزراعة (الفاو) فى إطار برنامج نظم التراث الزراعى ذات الأهمية العالمية (GIAHS). وقد حظى هذا التراث باهتمام متزايد من قبل الهيئات الحكومية والمراكز الأكاديمية. وفى هذا البحث، تمت دراسة مكانة الثقافة والأخلاق فى التراث الزراعى من خلال دراسة نوعية باستخدام تحليل المحتوى وأسلوب النظرية الأساسية، وبالنظر إلى الترابط النسبى للحضارة الزراعية فى المنطقة، تم اختيار إيران والشرق الأوسط كمجال للدراسة. ولهذا الغرض، تم تحليل محتوى مختلف الوثائق المكتوبة مثل التراث المكتوب، وملفات تسجيل الأنظمة والمناطق، والأبحاث الجامعية والتقارير التنفيذية. فى نتائج هذا البحث، تم تقديم وصياغة للتعليم الأخلاقية والدينية المؤثرة على التراث الزراعى، والجذور الثقافية ذات الصلة التى تجلت فى أمور مثل المواقف، والعمليات والإجراءات الزراعية، والطقوس والعادات والتقاليد. وبناءً على ذلك، تم تحديد أن الأخلاق والثقافة لهما تأثير كبير فى التنظيم والمرونة والاستدامة الاجتماعية، خاصة فى أمور مثل التعاون بين المزارعين. كما كانت هناك تأثيرات بارزة مثل حماية التنوع البيولوجى. وفى تفسير هذه النتائج، تم تقييم مكانة الأخلاق والثقافة فى التراث الزراعى على أنها جذرية وذات تأثير كبير، ويوصى بجمع وتحليل آراء الخبراء فى هذا المجال، خاصة فيما يتعلق بمكانة وأولوية الأخلاق فى برامج الحماية الديناميكية.

الكلمات المفتاحية: الجياس، التراث المكتوب، الشرق الأوسط، الحضارة الكاريزية، الطقوس، القناة

منابع:

- كوه افكن، پ.، آلترى، م.، و ابتكار GIAHS. (۱۳۸۹). چارچوب روش شناختى براى حفاظت پويا از سيستم‌هاى ميراث كشاورزى (صص. ۶۱-۱). بخش زمین و آب، سازمان خواربار و كشاورزى ملل متحد (FAO).
- كوه افكن، پ.، و آلترى، م. ا. (۱۳۹۴). ميراث كشاورزى فراموش شده: اتصال مجدد سيستم‌هاى غذايى و توسعه پايدار. روتلج.
- مانیان، م. ا.، خوشبخت، ك.، محمودى، ه.، و لياقتى، ه. (۱۴۰۰). حفاظت پويا در جامعه ريسك: مطالعه موردى ريسك همه گيرى COVID-۱۹ در كشاورزى آبيارى قنات كاشان. *Frontiers in Public Health*, ۱۰, ۸۲۹۴۳.
- Kajihara, H., Zhang, S., You, W., & Min, Q. (2018). Concerns and opportunities around cultural heritage in East Asian globally important agricultural heritage systems (GIAHS). *Sustainability*, 10(4), 1235. <https://doi.org/10.3390/su10041235>
- Nan, M. A., Yang, Y., Min, Q., Bai, K., & Li, W. (2021). The significance of traditional culture for agricultural biodiversity—Experiences from GIAHS. *Journal of Resources and Ecology*, 12(4), 453-461. <https://doi.org/10.5814/j.issn.1674-764x.2021.04.012>.

مزایا و چالش‌های اخلاقی کاربرد زیست‌شناسی مصنوعی در کشاورزی

پریسا جنوبی

دانشکده علوم زیستی، دانشگاه خوارزمی، تهران

نویسنده مسئول: jonoubi@khu.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

جنوبی، پ. (۱۴۰۳). عنوان مقاله. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

زیست‌شناسی مصنوعی یک علم چندرشته‌ای است که اصول زیست‌شناسی و مهندسی را ترکیب می‌کند تا قطعات و سیستم‌های زیستی جدیدی را طراحی نموده و بسازد که مستلزم دستکاری مواد ژنتیکی در ارگانیسم‌ها مانند باکتری‌ها، گیاهان و حیوانات برای ایجاد کارکردهای جدیدی است که ممکن است در طبیعت وجود نداشته باشد. مزایای زیست‌شناسی مصنوعی شامل: پایداری زیست محیطی، سوخت‌های زیستی، پزشکی شخصی‌سازی شده، درمان‌های هدفمند، بهبود کشاورزی از طریق اصلاحات ژنتیکی، افزایش تاب‌آوری و بهره‌وری محصولات که منجر به امنیت غذایی و کاهش وابستگی به کودها و آفت‌کش‌ها، بهبودهای ژنتیکی در دام‌ها، توسعه واکسن‌ها و درمان‌های خاص. زیست‌شناسی مصنوعی مانند همه علوم نوین با یکسری چالش‌ها و معایب نیز روبرو می‌باشد که شامل: پیامدهای غیرمنتظره اکولوژیکی، کاهش تنوع زیستی، انتقال ویژگی‌های جدید به خویشاوندان وحشی، خطرات ایمنی و امنیتی که با تهدیدات سایبری همراه بوده همچنین تروریسم بیولوژیک که به امنیت ملی مرتبط می‌باشد، کاهش تقاضا برای محصولات سنتی و رقابت دشوار برای مزارع کوچک که نابرابری‌های بهداشتی و اقتصادی را تشدید می‌کند و مسائل اخلاقی و عدم پذیرش عمومی را به همراه دارد. از اینرو، مسئولیت بیشتر در حوزه سیاست جمعی نسبت به فردی است و نیاز به عمل مسئولانه از سوی نهادهای دولتی دارد. کاهش معضلات اخلاقی مرتبط با زیست‌شناسی مصنوعی نیازمند یک رویکرد چندجانبه شامل نظارت قانونی، تعامل عمومی و شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها و دستورالعمل‌های اخلاقی مبتنی بر دیدگاه‌های متنوع می‌باشد. در نهایت، این علم باید به گونه‌ای پیش برود که علاوه بر منافع عمومی، ملاحظات اخلاقی را نیز در نظر بگیرد.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، اصلاح ژنتیکی، چالش‌های زیست محیطی، نظارت قانونی

مقدمه و بیان مسئله:

زیست‌شناسی مصنوعی یک حوزه چندرشته‌ای از بیوتکنولوژی است که شامل مهندسی مواد ژنتیکی موجودات زنده مانند ویروس‌ها، باکتری‌ها، مخمرها، گیاهان یا حیوانات، برای داشتن ویژگی‌های جدید می‌باشد. این حوزه پتانسیل ایجاد تغییرات مفید بسیاری را دارد، از جمله: پزشکی شخصی‌سازی شده، نوآوری‌های بهداشتی، درمان‌های هدفمند برای بیماری‌هایی خاص مانند سرطان، توسعه حافظه‌های زیستی، پایداری زیست محیطی مثل تولید گیاهان زیست‌پالا، سوخت‌های زیستی و پلاستیک‌های تجزیه‌پذیر زیستی، کاربردهای صنعتی مانند: تولید ترکیبات با ارزشی که از طریق

روش‌های شیمیایی متداول دشوارند و بهبود کشاورزی از طریق اصلاحات ژنتیکی، افزایش تاب‌آوری و بهره‌وری محصولات که منجر به امنیت غذایی و کاهش وابستگی به کودها و آفت‌کش‌های شیمیایی می‌شود. طبق تحقیقات میدانی، بازار زیست‌شناسی مصنوعی می‌تواند از حدود ۱۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ به بین ۳۷ میلیارد تا ۱۰۰ میلیارد دلار تا سال ۲۰۳۰ رشد کند (https://crsreports.congress.gov R47265). منتقدان نگران هستند که موجودات کارآمد توسعه‌یافته با زیست‌شناسی مصنوعی ممکن است تقاضا برای محصولات سنتی را کاهش دهند و رقابت را برای مزارع کوچک دشوار کنند، که ممکن است نابرابری‌های بهداشتی و اقتصادی را تشدید کند، مسائل اخلاقی و پذیرش عمومی، دستکاری اشکال زندگی، سؤالات اخلاقی و نگرانی‌های عمومی را به دنبال داشته باشد (Funk et al., 2019). کاهش معضلات اخلاقی مرتبط با ویرایش ژنوم و زیست‌شناسی مصنوعی نیازمند یک رویکرد چندوجهی است که شامل نظارت قانونی قوی، تعامل عمومی شفاف و دستورالعمل‌های اخلاقی مبتنی بر دیدگاه‌های متنوع باشد. استراتژی‌ها ممکن است شامل ایجاد چارچوب‌های واضح برای تحقیق و نوآوری مسئولانه، ترویج گفت‌وگوی بین‌رشته‌ای میان اخلاق‌پژوهان، سیاست‌گذاران، ذینفعان، و ترویج کمپین‌های آموزشی و آگاهی برای توانمندسازی تصمیم‌گیری آگاهانه باشد. علاوه بر این، همکاری بین‌المللی و هماهنگی استانداردهای اخلاقی می‌تواند به مدیریت پیچیدگی‌های بیوتکنولوژی‌های نوظهور کمک کند در حالی که اصول اخلاقی بنیادی و حقوق بشر را حفظ می‌کند.

مواد و روش‌ها:

بررسی کتابخانه‌ای جامع از مقالات بررسی شده توسط پایگاه‌های داده‌ای شامل: PubMed، Web of Science و Google Scholar، انجام شد تا مستندات مرتبط با فواید، عواقب و چالش‌های کاربرد زیست‌شناسی مصنوعی در علوم زیستی و کشاورزی جمع‌آوری گردد.

نتایج و بحث:

کاربردهای زیست‌شناسی مصنوعی در کشاورزی

زیست‌شناسی مصنوعی در حوزه کشاورزی به چالش‌های مهمی مانند امنیت غذایی، پایداری زیست‌محیطی و سلامت غذا پاسخ می‌دهد. با استفاده از تکنیک‌های پیشرفته مهندسی ژنتیک، بخش کشاورزی می‌تواند بهره‌وری را افزایش دهد در حالی که اثرات زیست‌محیطی خود را به حداقل می‌رساند (Funk et al., 2019; McLeod et al., 2018; Rohregger et al., 2020).

بهبود ویژگی‌های گیاهی: زیست‌شناسی مصنوعی امکان طراحی و معرفی ویژگی‌های جدید در گیاهان را فراهم می‌کند، مانند افزایش مقاومت به آفات، بیماری‌ها و تنش‌های محیطی مانند خشکسالی و گرما. این امر از طریق تکنیک‌هایی صورت می‌گیرد که اجازه می‌دهد ژنوم‌های جدید طراحی و یا چندین ژن در یک رویداد واحد معرفی شوند که می‌تواند به طور قابل توجهی عملکرد و مقاومت گیاهان را بهبود بخشد. استفاده از میکروب‌های مهندسی‌شده در کشاورزی می‌تواند به چرخه‌سازی مواد مغذی، بهبود سلامت خاک و افزایش رشد گیاهان کمک کند.

تولید آفت‌کشها و محرکهای زیستی: زیست‌شناسی مصنوعی می‌تواند منجر به ایجاد آفت‌کش‌ها و کودهای زیست‌محیطی شود که به شرایط خاص محیطی پاسخ می‌دهند و در نتیجه حفاظت و رشد گیاهان را بدون اثرات منفی مواد شیمیایی سنتی افزایش می‌دهد.

توسعه پایدار: این حوزه امکان مهندسی گیاهانی را فراهم می کند که می توانند کربن را به طور مؤثرتری جذب کنند و به کاهش تغییرات اقلیمی کمک کنند. به عنوان مثال، سیستم های زراعی متنوع و بهبود کارایی کربن می توانند به طور قابل توجهی دی اکسید کربن تولید شده، را کاهش دهند.

تولید سوخت زیستی: از گیاهان و جلبک ها اصلاح ژنتیکی شده، برای تولید سوخت زیستی که منبع انرژی تجدیدپذیری را فراهم می کند و در عین حال به مسائل مربوط به جذب دی اکسید کربن و پایداری انرژی کمک می کند، می توان بهره برد.

معایب زیست شناسی مصنوعی در کشاورزی:

معایب زیست شناسی مصنوعی در کشاورزی شامل چندین جنبه مهم است که می تواند تأثیرات منفی بر محیط زیست، سلامت انسان و اقتصاد داشته باشد. در ادامه به برخی از این معایب اشاره می شود:

پیچیدگی ویژگی ها: بسیاری از ویژگی های کشاورزی، مانند مقاومت به خشکی یا تحمل آفات، توسط چندین ژن کنترل می شوند. زیست شناسی مصنوعی به دنبال معرفی ویژگی های پیچیده است، اما دستیابی به نتایج مطلوب به دلیل تعاملات پیچیده بین ژن ها و عوامل محیطی چالش برانگیز است.

خطرات زیست محیطی: استفاده از موجودات مهندسی شده می تواند به تغییرات نامطلوب در تنوع زیستی و خطرات اکوسیستم منجر شود. این موجودات ممکن است به طور ناخواسته با گونه های بومی تداخل کرده و تعادل های طبیعی را مختل کنند.

عدم پیش بینی عواقب: تکنیک های زیست شناسی مصنوعی ممکن است عواقب غیرقابل پیش بینی و ناخواسته ای داشته باشند. به عنوان مثال، تغییرات ژنتیکی در گیاهان یا جانوران ممکن است به ایجاد بیماری های جدید یا مقاومت در برابر آفات منجر شود که کنترل آن ها دشوار خواهد بود.

نگرانی های بهداشتی: استفاده از محصولات زیست شناسی مصنوعی ممکن است نگرانی هایی درباره ایمنی غذایی و تأثیرات بهداشتی بر انسان ها ایجاد کند. برخی از افراد ممکن است نسبت به مصرف این محصولات آلرژی نشان دهند یا نگرانی هایی درباره اثرات مصرف طولانی مدت آن ها، بر سلامت داشته باشند.

هزینه های اقتصادی: توسعه و تولید محصولات زیست شناسی مصنوعی ممکن است هزینه های بالایی داشته باشد. در برخی موارد، این هزینه ها می تواند به افزایش قیمت محصولات کشاورزی منجر شود و در نتیجه دسترسی به این محصولات را برای کشاورزان و مصرف کنندگان محدود کند. این نابرابری اقتصادی می تواند نابرابری های موجود در تولید کشاورزی و امنیت غذایی را در بر داشته باشد.

وابستگی به فناوری: کشاورزان ممکن است به فناوری های پیچیده و گران قیمت زیست شناسی مصنوعی وابسته شوند که این موضوع می تواند استقلال آن ها را کاهش دهد و به افزایش نابرابری ها در دسترسی به فناوری های نوین منجر شود. خطرات ایمنی و امنیتی: تهدیدات سایبری آسیب پذیر باشد که مسائل امنیت ملی، رها کردن ارگانیسم های مهندسی شده در محیط زیست ممکن است به پیامدهای غیرمنتظره اکولوژیکی منجر شود. برخی از اخلاق پژوهان نگران هستند که زیست شناسی مصنوعی طراحی موجودات خطرناکی را آسان می کند که ممکن است به طور عمدی آزاد شوند. با این حال، زیست شناسی مصنوعی همچنین می تواند خطرات بیوتروریسم را کاهش دهد، زیرا به دانشمندان اجازه می دهد تا یک نوع میکروارگانیسم کم خطرتری ایجاد کنند که می تواند با یک سویه خطرناک از ویروس یا باکتری رقابت کند.

زیست شناسی مصنوعی همچنین می‌تواند برای ایجاد یک واکسن یا دارو به منظور پاسخ به یک موجود تهدیدآمیز استفاده شود. بنابراین، در حالی که بیوتروریسم یک نگرانی است، زیست شناسی مصنوعی، می‌تواند نه تنها برای ایجاد این تهدیدات بلکه همچنین برای پاسخ به آن‌ها استفاده شود. بیوتروریسم بخشی از مزایا و معایب زیست شناسی مصنوعی است، اما دشوار است بگوییم که آیا این یک مشکل است یا یک راه‌حل.

چالش‌های زیست‌شناسی مصنوعی در کشاورزی

زیست‌شناسی مصنوعی پیشرفت‌های امیدبخشی را در کشاورزی ارائه می‌دهد، اما همچنین چندین چالش مهم را به همراه دارد (Funk et al., 2019; Wang & Zhang, 2019; Rohregger et al., 2020).

ایمنی و مدیریت ریسک: برای ارزیابی ایمنی موجودات اصلاح‌شده ژنتیکی نیاز به پروتکل‌های ارزیابی ریسک قوی وجود دارد. معرفی تغییرات ژنتیکی متعدد می‌تواند منجر به عواقب غیرمنتظره‌ای شود که پیش‌بینی رفتار این موجودات در اکوسیستم‌های طبیعی را دشوار می‌کند. عواقب ناخواسته موجودات اصلاح‌شده ژنتیکی به اکوسیستم‌ها می‌تواند تعادل‌های زیستی موجودات را مختل کند. الگوها و رویه‌های ارزیابی ریسک کنونی با توجه به توانایی آن‌ها در مواجهه با بخش‌ها و موجودات آینده تولید شده با زیست‌شناسی مصنوعی، ممکن است ناکافی باشد.

درک و پذیرش عمومی: پذیرش محصولات زیست‌شناسی مصنوعی توسط مصرف‌کنندگان نامشخص است. شک و تردید عمومی نسبت به موجودات اصلاح‌شده ژنتیکی، می‌تواند مانع از پذیرش راه‌حل‌های زیست‌شناسی مصنوعی در کشاورزی و تولید غذا شود. پذیرش عمومی زیست‌شناسی مصنوعی تحت تأثیر ملاحظات اخلاقی است. سوء تفاهم‌ها درباره این فناوری می‌تواند منجر به نگرانی عمومی شود. ارتباط مؤثر و تعامل با عموم مردم ضروری است تا ترس‌ها و تصورات نادرست را برطرف کند و گفتگویی را ایجاد کند که آگاهانه و سازنده باشد.

دسترسی و برابری: توزیع منافع ناشی از نوآوری‌های زیست‌شناسی مصنوعی معضلات اخلاقی را به وجود می‌آورد. نگرانی‌هایی درباره اینکه چه کسی به پیشرفت‌های ممکن توسط زیست‌شناسی مصنوعی به ویژه در زمینه سلامت و کشاورزی، دسترسی خواهد داشت، وجود دارد. این موضوع سؤالاتی درباره برابری و عدالت مطرح می‌کند، زیرا جوامع کمتر برخوردار، ممکن است به طور برابر از این فناوری‌ها بهره‌مند نشوند.

نوآوری مسئولانه و یکپارچگی تحقیق: اخلاق در زیست‌شناسی مصنوعی همچنین شامل یکپارچگی شیوه‌های تحقیق است. مسائلی مانند فشار از سوی صنعت، اشتغال ناپایدار برای محققان و احتمال وجود شیوه‌های غیراخلاقی در پیگیری تأمین مالی یا نتایج، نیاز به چارچوب‌های اخلاقی را برای حاکمیت بر رفتار تحقیقاتی نشان می‌دهد.

چارچوب‌های قانونی: چارچوب‌های قانونی موجود ممکن است به اندازه کافی برای رسیدگی به چالش‌های منحصر به فردی که زیست‌شناسی مصنوعی به همراه دارد، مناسب نباشند. نیاز به به‌روزرسانی قوانین وجود دارد که بتوانند به‌طور مؤثر خطرات مرتبط با فناوری‌های جدید بیوتکنولوژیکی، از جمله ویرایش ژن و موجودات مصنوعی را مدیریت کنند.

نگرانی‌های اخلاقی: دستکاری در مواد ژنتیکی، سؤالات اخلاقی را در مورد اینکه تا چه حد مجاز هستیم در موجودات زنده تغییر ایجاد نماییم، به وجود می‌آورد. وضعیت اخلاقی موجودات مصنوعی یک نگرانی مهم است. سؤالاتی مطرح می‌شود که آیا این موجودات حقوقی دارند یا باید به گونه‌ای متفاوت از موجودات طبیعی با آنها رفتار کرد؟ چالش در تعامل بین اصول مهندسی که زیست‌شناسی مصنوعی را هدایت می‌کند با پیامدهای اخلاقی تغییر موجودات زنده است همچنان به قوت خود باقی است.

تعادل منافع و آسیب‌ها: در نهایت، زیست‌شناسی مصنوعی یک معضل اخلاقی کلاسیک را ارائه می‌دهد: تعادل بین منافع بالقوه و آسیب‌های ممکن. در حالی که این فناوری وعده‌ای برای رسیدگی به کاربردهای مفید مهمی مانند امنیت غذایی و مدیریت بیماری‌ها دارد، همچنین خطراتی را به همراه دارد که باید به دقت مدیریت شوند. چارچوب‌های اخلاقی باید راهنمای فرآیندهای تصمیم‌گیری برای پیمایش این پیچیدگی‌ها و اطمینان از اینکه پیشرفت‌ها به قیمت غیرقابل قبولی برای جامعه یا محیط زیست تمام نشود، باشند. پرداختن به این مسائل برای توسعه و کاربرد مسئولانه فناوری‌های زیست‌شناسی مصنوعی ضروری است.

حقوق مالکیت معنوی: تجاری‌سازی این محصولات کشاورزی ممکن است منجر به تضاد منافع بین شرکت‌های بیوتکنولوژی و کشاورزان سنتی شود. این بحث قبل از ظهور زیست‌شناسی مصنوعی با نگرانی‌هایی درباره موجودات کشاورزی که بدون استفاده از زیست‌شناسی مصنوعی هم اصلاح شده بودند، وجود داشت. منتقدان نگران هستند که موجودات کارآمد توسعه‌یافته با زیست‌شناسی مصنوعی ممکن است تقاضا برای محصولات سنتی را کاهش دهند و رقابت را برای مزارع کوچک دشوار کنند. چشم‌انداز حقوق مالکیت معنوی مرتبط با فناوری زیست‌شناسی مصنوعی پیچیده و پرچالش است. تعداد محققان و نهادهای مختلف حق ثبت اختراع برای کاربردهای مختلف آن، منجر به اختلافات قانونی مداوم در مورد مالکیت شده است. تعداد زیاد اختراعات، فرآیند صدور مجوز را پیچیده می‌کند، زیرا بسیاری از کاربردها ممکن است به مجوزهای متعدد از دارندگان مختلف نیاز داشته باشند. این پیچیدگی چالش‌هایی را برای استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های کوچک و متوسط که به دنبال استفاده از این فناوری هستند، ایجاد می‌کند، چرا که باید مسیر صدور مجوز پیچیده‌ای را طی کنند.

کاهش معضلات اخلاقی مرتبط با ویرایش ژنوم و زیست‌شناسی سنتزی نیازمند یک رویکرد چندوجهی است که شامل نظارت قانونی قوی، تعامل عمومی شفاف و دستورالعمل‌های اخلاقی مبتنی بر دیدگاه‌های متنوع باشد. استراتژی‌ها ممکن است شامل ایجاد چارچوب‌های واضح برای تحقیق و نوآوری مسئولانه، ترویج گفت‌وگوی بین‌رشته‌ای میان اخلاق‌پژوهان، سیاست‌گذاران و ذینفعان، و ترویج کمپین‌های آموزشی و آگاهی برای توانمندسازی تصمیم‌گیری آگاهانه باشد. علاوه بر این، همکاری بین‌المللی و هماهنگی استانداردهای اخلاقی می‌تواند به مدیریت پیچیدگی‌های بیوتکنولوژی‌های نوظهور کمک کند در حالی که اصول اخلاقی بنیادی و حقوق بشر را حفظ می‌کند.

مهمترین یافته‌ها:

در مورد بکارگیری زیست‌شناسی مصنوعی ضروری است، گونه‌ای عمل شود که اقدامات و تصمیمات اتخاذ شده، اصالت زندگی را در آینده به خطر نیندازد. طبیعت جدید ایجاد شده، نیاز به ملاحظات اخلاقی جدید با مسئولیت‌های فراگیر دارد که متناسب با وسعت قدرت ما باشد، که مسئولیت‌پذیری ما را به دنبال خواهد داشت. این امر نوعی تواضع جدید را می‌طلبد، تواضعی نه مانند گذشته، به دلیل کوچکی، بلکه به دلیل عظمت بیش از حد قدرت ما، زیرا ما از نظر قدرت انجام کار، از قدرت پیش‌بینی و از قدرت ارزش‌گذاری و قضاوت خود فراتر رفته‌ایم. قدرت تکنولوژی زیست‌شناسی مصنوعی و غیرقابل پیش‌بینی بودن نتایج آن نیاز دارد که فضیلت احتیاط در موقعیت برجسته‌ای قرار گیرد، زیرا تهدیدها دیگر ناشی از ناتوانی در انجام کار نیست، بلکه ناشی از قدرت و غرور است. بنابراین، مسئولیت بیشتر در حوزه سیاست جمعی نسبت به فردی است و بنابراین نیاز به عمل مسئولانه از سوی نهادهای دولتی وجود دارد. به عبارت دیگر، این موضوع به اضافه کردن مسئولیت دانشمندان و کسانی که می‌توانند تحقیق را تأمین مالی کنند و همچنین حوزه قانون‌گذار سیاسی مربوط

می‌شود. بنابراین، این مسئله عواقب غیرقابل پیش‌بینی را فراتر از جهان علمی و دانشگاهی به همراه دارد. "علم فرآیندی بسیار جدی است که نمی‌توان آن را تنها به دست دانشمندان سپرد (Intemann & de Melo-Martín, 2008)", بنابراین لازم است که گفت‌وگو، بحث، تأمل و دسترسی به اطلاعات برای تمام جامعه و در حوزه‌های مختلف دانش ترویج شود. برای این منظور، ویژگی بین‌رشته‌ای بیواخلاق اهمیت بسیار می‌یابد.

Advantages and Ethical Challenges of Synthetic Biology Applications in Agriculture

Jonobi, P.

Faculty of Biological Sciences, Khwarazmi University, Tehran

Corresponding author's email: jonoubi@khu.ac.ir

Abstract:

Synthetic biology is an interdisciplinary science that combines principles from biology and engineering to design and construct new biological parts and systems. This involves manipulating genetic materials in organisms such as bacteria, plants, and animals to create new functionalities that may not exist in nature. The advantages of synthetic biology in agriculture include environmental sustainability, biofuels, personalized medicine, targeted therapies, genetic modifications to improve agricultural productivity, food security, reduced chemical pesticide, animal genetic improvements, and vaccine development. Despite its benefits, synthetic biology faces several ethical challenges, including unexpected ecological consequences, biodiversity loss, gene transfer risks, safety and security risks, market competition threatening traditional farming practices, and public acceptance issues. Addressing the ethical dilemmas requires a collective responsibility in policy-making involving legal oversight, public engagement, and diverse ethical guidelines. The advancement of synthetic biology must balance public benefits with ethical considerations to ensure responsible development and application in agriculture.

Keywords: environmental challenges, food security, genetic modification, Legal supervision

المزایا والتحديات الأخلاقية لتطبيق البيولوجيا التركيبية في الزراعة

پریسا جنوبی

کلیه العلوم البيولوجية، جامعة الخوارزمي، طهران

المؤلف المسؤول: jonoubi@khu.ac.ir

ملخص:

البيولوجيا التركيبية هي علم متعدد التخصصات يجمع بين مبادئ البيولوجيا والهندسة لتصميم وبناء مكونات وأنظمة بيولوجية جديدة تتطلب تعديل المواد الجينية في الكائنات الحية مثل البكتيريا والنباتات والحيوانات لإنشاء وظائف جديدة قد لا توجد في الطبيعة. وتشمل مزايا البيولوجيا التركيبية: الاستدامة البيئية، والوقود الحيوي، والطب الشخصي، والعلاجات المستهدفة، وتحسين الزراعة من خلال التعديلات الجينية، وزيادة مرونة وإنتاجية المحاصيل مما يؤدي إلى تحقيق الأمن الغذائي وتقليل الاعتماد على الأسمدة والمبيدات الحشرية، والتحسينات الجينية في الماشية، وتطوير اللقاحات والعلاجات الخاصة. ومثل جميع العلوم الحديثة، تواجه البيولوجيا التركيبية أيضًا مجموعة من التحديات والعيوب التي تشمل: العواقب البيئية غير المتوقعة، وتقليل التنوع البيولوجي، وانتقال الصفات الجديدة إلى الأقارب البرية، ومخاطر الأمن والسلامة التي ترتبط بالتهديدات السيبرانية وكذلك الإرهاب البيولوجي الذي يرتبط بالأمن القومي، وتقليل الطلب على المنتجات التقليدية والمنافسة الصعبة للمزارع الصغيرة التي تفاقم التفاوتات الصحية والاقتصادية، بالإضافة إلى القضايا الأخلاقية وعدم القبول العام. ولذلك، تقع المسؤولية الأكبر في مجال السياسة على المستوى الجماعي أكثر منه بالنسبة إلى الفرد، وهناك حاجة إلى عمل مسؤول من قبل المؤسسات الحكومية. كما يتطلب تقليل المشكلات الأخلاقية المرتبطة بالبيولوجيا التركيبية نهجًا متعدد الجوانب يشمل الرقابة القانونية، والتفاعل العام، والشفافية في اتخاذ القرارات والإرشادات الأخلاقية المستندة إلى وجهات نظر متنوعة. وفي النهاية، يجب أن يتقدم هذا العلم بطريقة تأخذ في الاعتبار الفوائد العامة وكذلك الاعتبارات الأخلاقية.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، التعديل الوراثي، التحديات البيئية، الإشراف القانوني

منابع:

- Funk, M., Steizinger, J., Falkner, D., & Eichinger, T. (2019). From buzz to burst—critical remarks on the term 'life' and its ethical implications in synthetic biology. *Nanoethics*, 13, 173–198. <https://doi.org/10.1007/s11569-019-00361-4>.
- Intemann, K. K., & de Melo-Martín, I. (2008). Regulating scientific research: Should scientists be left alone? *The FASEB Journal*, 22, 654-658. <https://doi.org/10.1096/fj.07-9077LSF>.
- Kurtoğlu, A., Yıldız, A., & Arda, B. (2024). The view of synthetic biology in the field of ethics: A thematic systematic review. *Frontiers in Bioengineering and Biotechnology*, 12, 1397796. <https://doi.org/10.3389/fbioe.2024.1397796>.
- McLeod, C., de Saille, S., & Nerlich, B. (2018). Risk in synthetic biology—views from the lab: Early career scientists' concerns about synthetic biology open up new perspectives on risk and responsibility in research. *EMBO Reports*, 19(7), e45958. <https://doi.org/10.15252/embr.201845958>.
- Rohregger, R., Sganzerla, A., & Simão-Silva, D. P. (2020). Synthetic biology and genetic manipulation: Risks, promises and responsibilities. *Ambiente & Sociedade*, 23, e01963. <https://doi.org/10.1590/1809-4422asoc20180196r3vu2020L4AO>.
- Wang, F., & Zhang, W. (2019). Synthetic biology: Recent progress, biosafety and biosecurity concerns, and possible solutions. *Journal of Biosafety and Biosecurity*, 1(1), 22-30. <https://doi.org/10.1016/j.jobbb.2018.12.003>.

فراخوان برای اخلاق در کشاورزی پایدار: جامه‌ی کهنه‌ست ز بزّاز نو

عبدالمجید مهدوی دامغانی

دانشیار اگرواکولوژی پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: mahdavi.a@sbu.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

مهدوی دامغانی، ع. (۱۴۰۳). فراخوان برای اخلاق در کشاورزی پایدار: جامه‌ی کهنه‌ست ز بزّاز نو. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

در مورد مشروعیت اخلاقی کشاورزی بحثی طولانی میان اندیشمندان در دوره‌های گوناگون وجود داشته است؛ یک گروه، کشاورزی را به دلیل دست‌ورزی در محیط و شرایط طبیعی محیط‌فعالیتی ناهمسو با قوانین حاکم بر طبیعت و اخلاق زیستی فرض کرده‌اند و در مقابل، بسیاری هم بر این باور بوده‌اند که کشاورزی به دلیل تامین نیاز غذا، پوشاک و انرژی برای آدمی اساساً و بالذات فعالیت اخلاقی است. تاریخ ۱۰ هزار ساله‌ی کشاورزی را باید به عنوان تکاملی همسو و در قالب یک فرایند اکولوژیکی فرهنگی در نظر گرفت که در آن برهمکنشی متفاوت میان فرهنگ و طبیعت صورت گرفت. این فرایند به معنی سازگاری فرهنگ با یک محیط از پیش موجود نیست، بلکه این تاریخچه‌ی کنش همسوی کمابیش قابل‌قبولی است که بر اساس آن فرهنگ، حیوانات و گیاهان زراعی در کنار یکدیگر تکامل همسو داشته‌اند. مادام که کشاورزی در چارچوب قوانین طبیعت و همسو با ظرفیت محیطی بوده است از سوی اندیشمندان حوزه اخلاق به چالش کشیده نشده است؛ چالش‌ها از مدیریت تعارض میان کشاورزی و محیط زیست یا مدیریت منافع انسان و محیط برخاسته است. یکی از چالش‌های کشاورزی در هزاره سوم این است که به نظر می‌رسد متخصصان و تولیدکنندگان کشاورزی بحث اخلاق کشاورزی را در جایگاه واقعی‌اش قرار نداده و اولییتی را برای آن در ذهن خود قایل نبوده‌اند. کشاورزی رایج بر اساس مکتب انسان‌محوری است. این نگاه که در آن به حیات تمام موجودات زنده احترام گذاشته نمی‌شود و ادامه حیات و بقای یک موجود زنده همراه با نابودی موجودات زنده دیگر است، عاری از اخلاق است. در کشاورزی پایدار، محوریت از «انسان» به «حیات» یا طبیعت به عنوان مادر حیات تفویض شده است و فعالیت‌های انسان در حوزه کشاورزی با معیار اخلاق زیستی و کشاورزی به طور مرتب مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد. مساله‌ی محیطی کنونی مربوط به "حفظ" طبیعت نیست، بلکه مساله این است که طبیعت را به شکلی صحیح دست‌ورزی کنیم، و البته ممکن است گاهی دست‌ورزی صحیح مستلزم "حفاظت" از طبیعت و "حفظ" آن در برابر دست‌ورزی باشد». بنابراین، کشاورزی نه فی‌نفسه فعالیت اخلاقی و نه فی‌نفسه اقدامی ضد اخلاقی در برابر طبیعت است. پیروی یا پرهیز از کاربست اصول اخلاق در کشاورزی است که اعتبار اخلاقی آن را تعیین می‌کند.

واژگان کلیدی: اگرواکولوژی، انسان‌محوری، صیانت، حق حیات.

مقدمه و بیان مسئله:

در مورد مشروعیت اخلاقی کشاورزی بحثی طولانی میان اندیشمندان در دوره‌های گوناگون وجود داشته است؛ یک گروه، کشاورزی را به دلیل دست‌ورزی در محیط و شرایط طبیعی محیط‌فعالیتی ناهمسو با قوانین حاکم بر طبیعت و اخلاق

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

زیستی فرض کرده‌اند و در مقابل، بسیاری هم بر این باور بوده‌اند که کشاورزی به دلیل تامین نیاز غذا، پوشاک و انرژی برای آدمی اساساً و بالذات فعالیتی اخلاقی است. به هر روی، کشاورزی را می‌توان از این منظر نیز نگریست که انسان با ایجاد تغییر در زیستگاه خود، همان کاری را انجام می‌دهد که دیگر موجودات زنده انجام می‌دهند: ایجاد تغییر در زیستگاه در کوتاه یا بلند مدت برای مساعدتر کردن شرایط زیستی مورد نظر. نکته اما اینجاست که انسان بیش از هر موجود زنده بر محیط زیست کره‌خاکی تاثیر گذاشته و آن را دستخوش تغییر کرده است که دلیل آن، بهره‌گیری انسان از ابزارهایی بوده است که موجودات زنده دیگر فاقد آن هستند. تاریخ ۱۰ هزار ساله‌ی کشاورزی را باید به عنوان تکاملی همسو و در قالب یک فرایند اکولوژیکی فرهنگی در نظر گرفت که در آن برهمکنشی متفاوت میان فرهنگ و طبیعت صورت گرفت. این فرایند به معنی سازگاری فرهنگ با یک محیط از پیش موجود نیست، بلکه این تاریخچه‌ی کنش همسوی کمابیش قابل‌قبولی است که بر اساس آن فرهنگ، حیوانات و گیاهان زراعی در کنار یکدیگر تکامل همسو داشته‌اند. فرهنگ و محیطی که انسان ساکن آن شد جداگانه از هم تعیین نمی‌شوند و حتی هر دو پس از پیدایش کشاورزی با یکدیگر ارتباط همسو یافتند. تاریخ این دو وجوه مشترک فراوانی دارد، این دیدگاه نگره‌ی تحمیل شدن طبیعت بر حیوانی به نام انسان را به شکلی که انسان مجبور بوده تا با این محیطی که از پیش وجود داشته سازگار شود، رد می‌کند. برخی آرا متضمن پذیرش این امر است که طبیعت که توسط کشاورزی تغییر شکل یافته است، تا حد زیادی آفریده‌ی انسان‌هایی است که به همین ترتیب خود آفریده‌ی محیط پیرامونی تغییر شکل‌یافته‌ی خود هستند. بنابراین انسان و طبیعت از طریق یک فرایند هم‌آفرینی دوگانه‌ی متقابل تکامل یافته‌اند (Giraldo, 2019). مطالعه‌ی تاریخ تکامل طبیعی بشر نشان می‌دهد که وی به عنوان جزئی از یک بوم‌نظام عمل کرده است و آثار او بر این نظام و تاثیرپذیری وی از آن در چارچوب روابط متقابل اجزای زیستی و غیر زیستی و در قالب فرایندهای لگام‌پذیر بوده است. وابستگی انسان به طبیعت برای برآورده ساختن نیازهای اولیه همچون غذا، پوشاک و سرپناه، او را به همسویی با طبیعت وا داشته بود. بر همین اساس، مادام که کشاورزی در چارچوب قوانین طبیعت و همسو با ظرفیت محیطی بوده است از سوی اندیشمندان حوزه اخلاق به چالش کشیده نشده است؛ چالش‌ها از مدیریت تعارض میان کشاورزی و محیط زیست یا مدیریت منافع انسان و محیط برخاسته است. ایندیرا گاندی، نخست‌وزیر فقید وقت هندوستان در سال ۱۹۷۲ و در نشست محیط زیست انسانی سازمان ملل در استکهلم سوئد که در آن برای نخستین بار مفاهیم «بحران آینده کره زمین» و «امنیت زیست محیطی» مطرح شد با طرح این گزاره که «آیا فقر و نیاز، مهم‌ترین آلاینده‌های جهان امروز نیستند؟» بر ضرورت تاکید و بازگشت به آموزه‌ها و ابعاد اخلاقی در توجه به بحران‌های معاصر تاکید کرد.

نتایج و بحث:

اخلاق زیستی، طبق تعریف (Zimdahl, 2000)، به مسایل اخلاقی مربوط به علوم زیستی گفته می‌شود. «اخلاق کشاورزی» زیرمجموعه‌ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست‌گذاری‌های عمومی و تاثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاق کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی در ارتباط با مسایلی چون مصرف آفت‌کش‌ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در کشت‌بوم‌ها، حقوق مصرف‌کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی‌تر امنیت غذایی پایدار و مسأله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است. با وجودی که کشاورزی پدیده‌ای نوظهور در تاریخ تکاملی انسان است، اما یکی از اجزای جدایی‌ناپذیر تکامل همسوی فرهنگ ما با محیط تلقی می‌شود. از دوره‌ی نوسنگی به این سو، انقلاب کشاورزی باعث

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

ایجاد ماهیت یکجانشین زندگی روی کره‌ی زمین شد، که متضمن یک تحول بنیادین زیستی فرهنگی بوده است. انسان‌ها فرا گرفته‌اند که چگونه با طبیعت به شکلی کاملاً متفاوت از آن چه رمة گردانان غیر یکجانشین جمع‌آوری‌کننده‌ی غذای پیش از خود رفتار می‌کردند، با طبیعت تکامل همسو داشته باشند. ماهیت تحرک پیوسته‌ی رمة گردانان غیر یکجانشین به تدریج مانع از آن شده بود که آنها در یک قطعه زمین سکونت گزینند و در آن ریشه بدوانند و با این زمین، گیاهان پیرامون آن و حیوانات اهلی‌شده‌ی ساکن آن ارتباط معنایی پیدا کنند. دغدغه‌های اخلاقی را که در اخلاقیات کشاورزی بر آنها تاکید می‌شود می‌توان در سه گروه طبقه‌بندی کرد (Browne et al., 2000).

۱- دغدغه‌های انسانی که مرتبط با رفاه انسان‌ها و به ویژه کشاورزان است و مهم‌ترین سرفصل‌های آن، کار کودکان در کشت‌بوم‌ها، حقوق و دستمزد کارگران، شرایط نامناسب محیط کار و عدالت جنسی و نژادی است،
۲- دغدغه‌های زیست‌محیطی که به دنبال ۲ هدف عمده، یعنی بهره‌برداری پایدار از محیط زیست و منابع طبیعی و نیز عدم آسیب‌رسانی به محیط زیست با عملیات رایج است.

۳- دغدغه‌های زیستی که با عدم استفاده از حیوانات در آزمایش مواد و فرایندهای ناشناخته و عدم بهره‌برداری بی‌رویه از جانوران و تهدید ماهیت آنها به عنوان یک موجود زنده در ارتباط است. یکی از چالش‌های کشاورزی در هزاره سوم این است که به نظر می‌رسد متخصصان و تولیدکنندگان کشاورزی بحث اخلاق کشاورزی را در جایگاه واقعی‌اش قرار نداده و اولویتی را برای آن در ذهن خود قایل نبوده‌اند. به عبارت دیگر، اخلاق همیشه یا در حاشیه قرار داشته و یا به هیچ صورت به آن پرداخته نشده است. همین غفلت و کم‌توجهی به اخلاق کشاورزی در چند دهه گذشته باعث به وجود آمدن بسیاری از نابسامانی‌های این حوزه شده است. بر همین اساس، دلایل مختلفی برای سپرده شدن اخلاق کشاورزی به بوتۀ فراموشی عنوان شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از (کامکار و مهدوی دامغانی، ۱۳۸۷):

- متخصصان علوم کشاورزی و عمده سیاست‌گزاران این بخش، آموزشی در زمینه اخلاق و مباحث فلسفی ندیده‌اند.
- متخصصان علوم کشاورزی هیچگاه دغدغه پیگیری پیامدهای جانبی رفتار خود را نداشته‌اند. این متخصصان به دلیل سامانه آموزشی نوین، فقط در یک رشته متخصص هستند و همان را پیگیری می‌کنند. به عنوان مثال، یک متخصص اصلاح گیاهان زراعی فقط به دنبال اصلاح ژنتیکی گیاه زراعی برای افزایش عملکرد یا مقاومت به تنش خشکی است و هیچگاه به پیامدهایی از قبیل فرسایش ژنتیکی و کاهش تنوع زیستی نمی‌اندیشد.

- ناآگاهی از فواید درک و آموزش مسایل اخلاقی و فلسفی در کشاورزی از سوی متخصصان و کارگزاران آموزشی. علاوه بر نبود آموزش و آگاهی از سوی متخصصان کشاورزی، برای فراگیری این مطالب نیازی نیز احساس نمی‌شود.
- پنداشت نادرستی که کشاورزی، فعالیتی فی‌نفسه اخلاقی، بلکه اخلاقی‌ترین فعالیت اجتماعی است؛ بنابراین کلیۀ رفتارها در این حوزه، اخلاقی است و نیازی به آموزش جداگانه این مسایل احساس نمی‌شود.

- انگاره نادرستی که هیچ یک از متخصصان علوم کشاورزی خود را مسوول بحران‌های موجود کشاورزی زیست‌محیطی نمی‌دانند. حتی به اعتقاد بسیاری از متخصصان حوزه کشاورزی، اساساً بحرانی وجود ندارد و کسانی که کشاورزی رایج را به نقد و چالش می‌کشند فاقد درک و دانش کشاورزی هستند و چنان‌چه اطلاعاتی در این زمینه داشتند، هیچگاه فعالیت‌های کشاورزی رایج و نتایج و دستاوردهای آن را به نقد نمی‌کشیدند.

- فرار از اندیشیدن در چارچوب مسایل اخلاقی، چرا که در این صورت، ممکن است بیش از جواب‌هایی که یافت می‌شود، پرسش‌های تازه مطرح شود.

بنابراین مادام که متخصصان و سیاست‌گزاران بخش کشاورزی، نگاه خود را تغییر و اخلاق کشاورزی را در مرکز

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

افکار و آرای خود قرار ندهند، الگوی کشاورزی نوین تغییر نخواهد کرد و به تبع آن، مشکلات فعلی حل نخواهد شد. کشاورزی رایج بر اساس مکتب انسان‌محوری است. این نگاه که در آن به حیات تمام موجودات زنده احترام گذاشته نمی‌شود و ادامه حیات و بقای یک موجود زنده همراه با نابودی موجودات زنده دیگر است، عاری از اخلاق است. در کشاورزی پایدار، محوریت از «انسان» به «حیات» یا طبیعت به عنوان مادر حیات تفویض شده است و فعالیت‌های انسان در حوزه کشاورزی با معیار اخلاق زیستی و کشاورزی به طور مرتب مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد. در کشاورزی پایدار و اگر اکولوژی که بروز نوین آن در چند دهه اخیر در سپهر کشاورزی جهانی است، فعالیت‌های کشاورزی همواره در حول محور اخلاق کشاورزی تعریف، تدوین و اجرا می‌شود. خوانندگان محترم به مقاله ارزشمند کشاورزی پایدار: بینش یا روش (کوچکی، ۱۳۷۶) ارجاع داده می‌شوند که در آن مفهوم «اخلاق به مثابه نقطه ثقل کشاورزی پایدار» تبیین شده است و درمی‌یابیم آنچه امروز به عنوان اصول اخلاقی کشاورزی مورد توجه متخصصان و پژوهشگران معاصر قرار گرفته است، نه یک مفهوم بدیع و تازه، که یکی از اصول اولیه و مسلم اگر اکولوژی از نخستین روزهای پیدایش و برآمدن کشاورزی است. لاورنس و همکاران به بررسی عدم التزام عملی تولیدکنندگان کشاورزی نسبت به باورهای ذهنی مبنی بر صیانت از منابع طبیعی و محیط پرداختند و نشان دادند بسیاری از کشاورزان با وجود باور به اصول حفاظت و صیانت از طبیعت، در عمل گام موثری برای رفع مشکلات و چالش‌های مرتبط با آب، خاک و تنوع زیستی انجام نمی‌دهند. آنها این موضوع را به فقدان بینش اخلاقی و همچنین عدم درک اثرات روش‌های نامناسب کشاورزی بر محیط و سامانه‌های کشاورزی نسبت دادند (Lawrence et al., 2004). آن چه در این بخش ذکر شد تأکیدی است بر فراموش شدن نقش اخلاق کشاورزی در سامانه‌های رایج و به ویژه فناوری‌هایی که طی دو دهه آخر قرن بیستم ظهور کرده‌اند و خاطرنشان می‌سازد که برای ایجاد کشت‌بوم‌های پایداری که علاوه بر تأمین منافع و اهداف کوتاه و بلندمدت انسانی، نیازها و حقوق دیگر موجودات زنده نیز در آنها حفظ و تأمین شود، توجه مجدد به رویکردهای اخلاقی به ویژه در سیاست‌گذاری کشاورزی و طراحی کشت‌بوم‌ها اجتناب‌ناپذیر است. نگارنده هم‌رای Giraldo (۲۰۱۹) است که «مساله‌ی محیطی کنونی مربوط به «حفظ» طبیعت نیست، بلکه مساله این است که طبیعت را به شکلی صحیح دست‌ورزی کنیم، و البته ممکن است گاهی دست‌ورزی صحیح مستلزم «حفاظت» از طبیعت و «صیانت» از آن در برابر دست‌ورزی باشد». بنابراین، کشاورزی نه فی‌نفسه فعالیتی اخلاقی و نه فی‌نفسه اقدامی ضد اخلاقی در برابر طبیعت است. پیروی یا پرهیز از کاربست اصول اخلاق در کشاورزی است که اعتبار آن را تعیین می‌کند.

مهم‌ترین یافته‌ها

- ۱- در مورد مشروعیت اخلاقی کشاورزی بحثی طولانی میان اندیشمندان در دوره‌های گوناگون وجود داشته است؛ یک گروه، کشاورزی را به دلیل دست‌ورزی در محیط ناهمسو با اخلاق فرض کرده‌اند و در مقابل، بسیاری هم بر این باور بوده‌اند که کشاورزی به دلیل تأمین نیازهای آدمی بالذات فعالیتی اخلاقی است.
- ۲- یکی از چالش‌های کشاورزی در هزاره سوم این است که به نظر می‌رسد متخصصان و تولیدکنندگان کشاورزی بحث اخلاق کشاورزی را در جایگاه واقعی‌اش قرار نداده و اولییتی را برای آن در ذهن خود قابل نبوده‌اند.
- ۳- در کشاورزی پایدار، محوریت از «انسان» به «حیات» یا طبیعت به عنوان مادر حیات تفویض شده است و فعالیت‌های انسان در حوزه کشاورزی با معیار اخلاق کشاورزی به طور مرتب مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد.
- ۴- برای ایجاد کشت‌بوم‌های پایداری که علاوه بر تأمین منافع و اهداف کوتاه و بلندمدت انسانی، نیازها و حقوق دیگر موجودات زنده نیز در آنها حفظ و تأمین شود، توجه مجدد به رویکردهای اخلاقی به ویژه در سیاست‌گذاری کشاورزی و طراحی کشت‌بوم‌ها گریزناپذیر است.

An Invitation to Agricultural ethics; an Old Cloth from a Modern Dandy

Mahdavi Damghani, A.

Associate Professor of Agroecology, Shahid Beheshti University & Technical Advisor of Arman
Pendar Hasti Co (Porfiro)

* Corresponding author's email: mahdavi.a@sbu.ac.ir

Abstract

Regarding the moral legitimacy of agriculture, there has been a long debate among thinkers in various periods; first group has assumed that agriculture is an activity inconsistent with the laws governing nature and biological ethics due to manipulation in the environment and the natural conditions of the environment, and on the other hand, many have believed that agriculture is basically due to the provision of food, clothing and energy for humans. And it is indeed a moral activity. The 10,000-year history of agriculture should be considered as a parallel evolution in the form of an ecological-cultural process in which a different interaction between culture and nature took place. This process does not mean the adaptation of the culture to a pre-existing environment, rather it is the more or less acceptable history of aligned action based on which culture, animals and crops have evolved alongside each other. As long as agriculture has been within the framework of the laws of nature and aligned with the environmental capacity, it has not been challenged by thinkers in the field of ethics; Challenges arise from managing the conflict between agriculture and the environment or managing the interests of humans and the environment. One of the challenges of agriculture in the third millennium is that it seems that agricultural experts and producers have not placed the discussion of agricultural ethics in its real position and have not given priority to it in their minds. Common agriculture is based on anthropocentrism. This view, in which the lives of all living beings are not respected, and the continuation of the life and survival of a living being is accompanied by the destruction of other living beings, is devoid of ethics. In sustainable agriculture, the focus has been assigned from "man" to "life" or nature as the mother of life, and human activities in the field of agriculture are regularly monitored and evaluated with the standards of bioethics and agriculture. The current environmental problem is not related to "preserving" nature, but the problem is to manipulate nature in a correct way, and of course sometimes correct manipulation requires "protecting" nature and "preserving" it against manipulation. Therefore, agriculture is neither a moral activity in itself nor an unethical action against nature. Following or avoiding the application of the principles of ethics in agriculture is what determines its moral validity.

Keywords: Agroecology, anthropocentrism, stewardship, right to live.

دعوه للأخلاق فى الزراعة المستدامة: ملابس قديمة من بزار جديد

عبد المجيد مهدوى دامغانى

أستاذ مشارك فى علم الزراعة الإيكولوجية، معهد أبحاث العلوم البيئية، جامعة الشهيد بهشتى، طهران، والمستشار العلمى

لشركة آرمان بندر هستى (بورفيرو)

المؤلف المسؤول: mahdavi.a@sbu.ac.ir

ملخص:

فيما يتعلق بالشرعية الأخلاقية للزراعة، فقد دار جدل طويل بين المفكرين فى فترات مختلفة؛ وقد افترض بعضهم أن الزراعة نشاط لا يتوافق مع القوانين التى تحكم الطبيعة والأخلاق البيولوجية بسبب تدخلها فى البيئة والظروف الطبيعية للبيئة، ومن ناحية أخرى، اعتقد الكثيرون أن الزراعة هى بسبب توفير الغذاء والملابس والطاقة للإنسان هى فى الأساس نشاط أخلاقى. الغذاء والكساء والطاقة للإنسان وهو فى الواقع نشاط أخلاقى. ينبغى اعتبار تاريخ الزراعة الذى يمتد لعشرة آلاف عام بمثابة تطور مواز فى شكل عملية بيئية ثقافية حدث فيها تفاعل مختلف بين الثقافة والطبيعة. لا تعنى هذه العملية تكيف الثقافة مع بيئة موجودة مسبقاً، ولكنها تاريخ من العمل المتوافق المقبول إلى حد ما والذى على أساسه تطورت الثقافة والحيوانات والنباتات الزراعية جنباً إلى جنب. وطالما كانت الزراعة فى إطار قوانين الطبيعة ومتوائمة مع القدرات البيئية، فإنها لم تواجه تحدياً من قبل المفكرين فى مجال الأخلاق. وتنشأ التحديات من إدارة الصراع بين الزراعة والبيئة أو إدارة مصالح الإنسان والبيئة. ومن تحديات الزراعة فى الألفية الثالثة أنه يبدو أن الخبراء والمنتجين الزراعيين لم يضعوا مسألة الأخلاقيات الزراعية فى مكانها الحقيقى ولم يعطوا لها الأولوية فى أذهانهم. تعتمد الزراعة الشائعة على المدرسة التى تركز على الإنسان (مركزية الإنسان). هذا الرأى الذى لا تحترم فيه حياة جميع الكائنات الحية، وأن استمرار حياة الكائن الحى وبقائه يصاحبه تدمير الكائنات الحية الأخرى، هو رأى خال من الأخلاق. وفى الزراعة المستدامة، تم التركيز من الإنسان إلى "الحياة" أو الطبيعة باعتبارها أم الحياة، ويتم رصد وتقييم الأنشطة البشرية فى مجال الزراعة بانتظام وفقاً لمعايير أخلاقيات البيولوجيا والزراعة. المشكلة البيئية الحالية لا تتعلق بـ "الحفاظ" على الطبيعة، بل المشكلة فى التعامل مع الطبيعة بطريقة صحيحة، وبالطبع التعامل الصحيح أحياناً يتطلب "حماية" الطبيعة و"الحفاظ عليها" من التصرف فيها. ولذلك فإن الزراعة ليست نشاطاً أخلاقياً فى حد ذاتها ولا عملاً غير أخلاقى ضد الطبيعة. إن اتباع أو تجنب تطبيق المبادئ الأخلاقية فى الزراعة هو ما يحدد اعتبارها الأخلاقية.

الكلمات المفتاحية: البيئة الزراعية، مركزية الإنسان، الحفاظ على البيئة، الحق فى الحياة

منابع:

- كامكار، ب.، و مهدوى دامغانى، ع. (۱۳۸۴). اصول كشاورزی پایدار. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- كوچكى، ع. (۱۳۷۵). كشاورزی پایدار: بینش یا تکنیک؟ نشریه اقتصاد و توسعه كشاورزی، ۵(۲۰)، ۷۲-۵۳.
- Browne, A. W., Harris, P. J. C., Hofny-Collins, A. H., Pasiecznik, N., & Wallace, R. R. (2000). Organic production and ethical trade: Definition, practice, and links. *Food Policy*, 25, 69-89.
- Giraldo, O. F. (2019). *Political ecology of agriculture: Agroecology and post-development*. Springer.
- Lawrence, G., Richards, C. A., & Cheshire, L. (2004). The environmental enigma: Why do producers professing stewardship continue to practice poor natural resource management? *Journal of Environmental Policy & Planning*, 6(3-4), 251-270.
- Zimdahl, R. L. (2000). Teaching agricultural ethics. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 13(3-4), 229-247.

تبیین عناصر حکمرانی مبتنی بر اخلاق زیست محیطی برای کاربردپذیری

فناوری های نوظهور در کشاورزی ایران

اکبر فروزش^۱، احمد رضا کسرائی^{۲*}، رضا دین پناه و مهدی چرمچیان لنگرودی^۳

۱- دانشجوی دکتری، گروه مدیریت انتقال تکنولوژی و مالکیت معنوی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۲- استادیار، گروه مدیریت صنعتی، فناوری اطلاعات و تکنولوژی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۳- دانشیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، ساری، ایران.

* نویسنده مسئول Email: Ahm.kasraee@iauctb.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

فروزش، الف. کسرائی، الف. دین پناه، ر. و چرمچیان لنگرودی. م. (۱۴۰۳). تبیین عناصر حکمرانی مبتنی بر اخلاق زیست محیطی برای کاربردپذیری فناوری های نوظهور در کشاورزی ایران. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

در عصری که ناپایداری در کشاورزی، سلامت و امنیت غذای انسان را به مخاطره انداخته و نگرانی های زیست محیطی، نمایان شده است، بازنگری در سیاست گذاری توسعه فناوری های نوظهور کشاورزی و دستیابی به کشاورزی پایدار اجتناب ناپذیر است. حکمرانی رویکردی از سیاست گذاری است که در آن بر جلب مشارکت تمام ذی نفعان برنامه های توسعه و استفاده از نظرات و ادراکات آنها تأکید و از یک جانبه نگری در برنامه های توسعه پرهیز می شود. متولیان حوزه فناوری، در سال های اخیر تلاش نموده اند، مسیر رشد و توسعه فناوری های نوظهور در جامعه هدف را با اتکا بر کارکردهای حکمرانی و ملاحظات پایداری توسعه هموار کنند. این پژوهش باهدف شناسایی عناصر حکمرانی مبتنی بر ملاحظات زیست محیطی برای توسعه کاربردپذیری فناوری های نوظهور و با استفاده از معادلات ساختاری اجرا شد. جامعه آماری تحقیق، ۶۴۱ نفر از کنشگران فناوری های کشاورزی در بخش های دولتی، خصوصی و بهره برداران فناوری های نوظهور بودند که به استناد جدول مورگان و کرجسی، ۳۱۴ نفر از آنها به روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای در سراسر کشور مورد پیمایش قرار گرفتند. جمع آوری داده ها توسط پرسش نامه ای انجام گرفت که روایی آن از طریق روایی همگرا و واگرا و نظر سنجی از متخصصین، و پایایی آن با بررسی برازش مدل پژوهش، محاسبه واریانس استخراج شده و پایایی ترکیبی، تأیید شد. نتایج نشان داد؛ فناوری های نوظهور در سه زمینه افزایش عملکرد، ارتقای کیفیت و استفاده بهینه از منابع تولید در کشاورزی فناورانه به ترتیب از نظر ۵۲/۹، ۵۰/۷ و ۶۲/۱ درصد از پاسخ گویان تأثیری در حد "زیاد و خیلی زیاد" دارند، اما مصون از آسیب رساندن به محیط زیست نیستند. شاخص های توجه به مبانی پایداری، شفافیت سیاست ها و برنامه های توسعه فناوری ها، آینده نگری راهبردی، قانون مندی و توسعه امور زیربنایی، عناصری از حکمرانی هستند که بیشترین توجه را به موضوع اخلاق زیست محیطی در کاربردپذیری فناوری های نوظهور کشاورزی دارند. برازش کلی تحقیق بر پایه شاخص GOF برابر با ۰/۵۸۶ به دست آمد که نشانگر سطح مطلوب و مقبول نتایج تحقیق است.

واژگان کلیدی: توسعه فناوری، اخلاق زیست محیطی، حکمرانی، فناوری نوظهور، معادلات ساختاری.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مقدمه و بیان مسئله:

شواهد فزاینده‌ای از آسیب‌های زیست‌محیطی، به بازنگری در سیاست‌های توسعه فناوریانه کشاورزی و ظهور رویکردی با عنوان حکمرانی فناوری منجر شده است. مفهوم حکمرانی فناوری در کشاورزی ایجاد تعادل میان منافع مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه است. توسعه فناوری و حکمرانی به طور پویا و اجتناب‌ناپذیری درهم‌تنیده شده‌اند (Jiang et al., 2017). همچنین حکمرانی فناوری انبوهی از مکانیسم‌های نهادی و هنجاری و دستورالعمل‌های موردنیاز برای هدایت فناوری و مدیریت خطرات آن است (David, 2021). حکمرانی فناوری جهت مواجهه با عواملی مانند: افزایش جمعیت جهان، افزایش تقاضا به مواد غذایی و گسترش آفات و حشرات مضر مهم هستند (Prakash et al., 2021). باید استفاده مسئولانه، تقسیم عادلانه منافع، و مواجهه با خطرات زیست‌محیطی و مباحث اخلاقی فناوری‌های نوظهور ذیل مفهوم حکمرانی مورد توجه قرار گیرد (Camino Kavanagh, 2019). وابستگی فزاینده جوامع به فناوری باعث ایجاد مشکلاتی شده که رفع آن‌ها توسط حکمرانی میسر است (Taylor, 2020). با حکمرانی فناوری، جهت‌گیری از افزایش تولید در سطح به تولید بیشتر در واحد سطح بهره‌برداری تغییر می‌کند (Mandemaker, et al., 2011). مسئولیت‌پذیری جامع‌گرا موجب شکل‌گیری حکمرانی خوب و دستیابی به توسعه پایدار در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی می‌شود (رضایی و همکاران، ۱۴۰۱). کیفیت حکمرانی در بلندمدت اثر مثبتی بر رشد پایدار بخش کشاورزی روستایی کشورهای در حال توسعه دارد (حاجی میرزا و شکری بستان آباد، ۱۳۹۹)؛ بنابراین حکمرانی فناوری مبتنی بر اخلاق زیست‌محیطی که با ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی سروکار دارد، به عنوان راه‌حلی محوری در مواجهه با بحران‌های زیست‌محیطی در دنیای مدرن محسوب می‌شود که برای به حداقل رساندن تأثیر منفی فناوری‌های کشاورزی بر محیط‌زیست با بهره‌گیری از شیوه‌های پایدار و ترویج استفاده کارآمد از منابع ارائه شده است؛ لذا تحقیق به دنبال شناسایی و تبیین عناصر حکمرانی مبتنی بر اخلاق زیست‌محیطی برای کاربردپذیری فناوری‌های نوظهور در کشاورزی ایران است.

روش‌ها:

به لحاظ دیدمان جزو پژوهش‌های کمی، از نظر میزان کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و بر مبنای چگونگی گردآوری داده‌ها، پیمایشی و از نظر هدف جزو پژوهش‌های کاربردی است که در سال ۱۴۰۲ انجام شده است. جامعه‌ی آماری ۶۴۱ نفر شامل؛ خبرگان فناوری‌های کشاورزی در بخش دولتی، عرضه‌کنندگان فناوری‌های کشاورزی و همچنین بهره‌برداران فناوری‌های کشاورزی در ایران می‌باشند که تعداد ۳۱۴ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب مورد مطالعه قرار گرفتند. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شدند که برای استخراج و تدوین متغیرها از منبع‌های مختلفی استفاده شده بود. پرسشنامه نهایی، افزون بر ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای نمونه مورد بررسی، شامل عناصر و مولفه‌های حکمرانی برای توسعه فناوری‌های نوظهور کشاورزی بود که بر اساس دیدگاه‌های بانک جهانی در تبیین شاخص‌های حکمرانی خوب، همچنین بررسی متون موضوعی در حوزه‌های فناوری، پایداری و نیز نتایج حاصل از بخش کیفی پژوهش تدوین شدند که در بازه لیکرت (ارزش ۵ برای گزینه خیلی زیاد و ارزش ۱ برای گزینه خیلی کم) مورد سنجش واقع شدند.

روش‌های آماری:

روایی سازه شامل روایی شکلی با استفاده از نظرات متخصصان، روایی همگرا و روایی تشخیصی و پایایی

ابزار اندازه گیری از طریق برآزش مدل پژوهش بررسی شد که بر پایه محاسبه میانگین واریانس استخراج شده $(0.784 < AVE < 0.514)$ و پایایی ترکیبی $0.916 < CR < 0.842$ و ضریب کروناخ الفای $0.714 < \alpha$ $0.873 < \rho$ مشخص شد که پرسش نامه ساخته شده دارای روایی همگرا و پایایی مناسبی است.

روش های تجزیه و تحلیل داده ها: از روش آمار توصیفی و استنباطی در محیط نرم افزار SPSS21 و Smart PLS3 استفاده شد.

نتایج و بحث:

کارکرد فناوری های نوظهور در زمینه های افزایش عملکرد، ارتقای کیفیت و استفاده بهینه از منابع به ترتیب از نظر $52/9$ ، $50/7$ و $62/1$ درصد از پاسخ گویان در حد زیاد و خیلی زیاد در مقیاس لیکرت به دست آمد. این نتایج با نتایج تحقیقات (خوشخوی و همکاران، 1402)، (نرانجان و همکاران، 1399)، (بهاروند و همکاران، 1401) و (Morchid et al., 2023) که نقش فناوری های نوظهور در کاهش هزینه ها و افزایش کارایی و بهره وری را تأیید کردند، هم سویی دارد. هر چند که استفاده غیر اصولی از فناوری های کشاورزی، چالش هایی را در جامعه جهانی و آسیب به محیط زیست و تخریب منابع طبیعی به همراه داشته است. ضریب همبستگی $(0.451 < rs < 0.131)$ و بارهای عاملی $(0.522 < t\text{-value} < 0.654)$ نشان داد میان عناصر حکمرانی و توسعه فناوری های نوظهور رابطه ای مثبت و معنی داری در سطح 99 درصد اطمینان وجود دارد. این نتیجه با تحقیق رجب زاده و حیدری یکتا (1401) که نشانگر رابطه معنی دار بین حکمرانی خوب و بهره وری در کشاورزی است، هم سویی دارد. همچنین مقدار بار عاملی حاصل از معادلات ساختاری، نشان داد: مولفه های توجه به پایداری تولید (0.808)، شفافیت سیاست ها (0.786)، آینده نگری (0.773)، قانون مندی (0.770)، قابلیت های زیربنایی (0.764)، مسئولیت پذیری (0.762)، تعامل و ارتباط (0.755)، کارایی و اثربخشی (0.748)، آموزش و آگاه سازی (0.729)، مشارکت ذی نفعان (0.701)، برابری منافع (0.697) و اجماع محوری (0.607) از جمله عناصری از حکمرانی هستند که موضوع اخلاق زیست محیطی را در کاربردپذیری فناوری های نوظهور کشاورزی مورد توجه قرار می دهند این نتایج با نتایج تحقیق Morchid و همکاران در (2023) که فناوری های نوظهور را ابزار موثری برای تقویت پایداری تولید در کشاورزی و امنیت غذایی دانستند، هم سویی دارد. شاخص GOF برابر 0.586 بود که نشانگر مطلوبیت برآزش کلی نتایج تحقیق است؛ بنابراین، حکمرانی فناوری مبتنی بر اخلاق، راه حلی اساسی برای دستیابی به توسعه پایدار با رویکرد حفاظت از منابع طبیعی و پایه کشاورزی و به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی فناوری ها و داشتن آینده ای سالم تر است.

مهم ترین یافته ها:

- ۱- کشاورزی فناورانه، در استفاده بهینه از منابع پایه تولید و تحقق کشاورزی پایدار با رویکرد اجتماعی و زیست محیطی تأثیر دارد.
- ۲- توسعه کاربردپذیری مبتنی بر اخلاق فناوری های نوظهور کشاورزی در ایران نیازمند استفاده از رویکرد حکمرانی در سیاست گذاری و برنامه ریزی است.
- ۳- مولفه های حکمرانی فناوری ضمن حفاظت از منابع پایه کشاورزی، با افزایش تولید محصولات کشاورزی، افزایش درآمد بهره برداران روستایی همچنین ارتقای سهم کشاورزی در تولید ناخالص داخلی توسعه روستایی کمک می کنند.

۴- تعامل مناسب میان کنشگران فناوری‌های کشاورزی و تقویت ارتباط بخش دولتی با بخش‌های اجرایی برای دسترسی بهره‌برداران روستایی به فناوری‌های پیشرفته مبتنی بر ملاحظات زیست‌محیطی، نقش مهمی در تحقق کشاورزی پایدار فناوری محور دارد.

۵- آموزش و آگاه‌سازی جامعه هدف نسبت به ظرفیت‌های کشاورزی فناورانه و همچنین قابلیت‌های زیست‌محیطی و آینده‌نگرانه آن‌ها از اقدامات مهم و ضروری است که بایستی از سوی متولیان بخش روستایی و کشاورزی مورد توجه باشد.

Explaining the elements of governance based on environmental ethics for the applicability of emerging technologies in Iran's agriculture.

Forouzesh, A.1, Kasraei, A.R. *2, Din-Panah, R. & Chermchian Langroudi, M. 3

1- Doctoral student , Department of Technology Transfer and Intellectual Property Management , Faculty of Management , Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran , Iran.

2- Assistant Professor , Department of Industrial Management , Information Technology and Technology , Faculty of Management , Islamic Azad University, Central Tehran Branch , Tehran , Iran.

3- Associate Professor , Department of Agricultural Promotion and Education , Faculty of Agriculture , Islamic Azad University, Sari Branch , Sari , Iran.

*** Corresponding author's email: Ahm.kasraee@iauctb.ac.ir**

Abstract:

In an era where instability in agriculture has endangered the health and safety of human food and environmental concerns have been revealed, it is inevitable to review the policy of developing emerging agricultural technologies and achieving sustainable agriculture. Governance is a policy-making approach that emphasizes the participation of all stakeholders in development programs and the use of their opinions and perceptions, and avoids one-sidedness in development programs. In recent years, the trustees of the technology field have tried to pave the way for the growth and development of emerging technologies in the target society by relying on governance functions and sustainable development considerations. This research was carried out with the aim of identifying governance elements based on environmental considerations to develop the applicability of emerging technologies and using structural equations. The statistical population of the research was 641 agricultural technology activists in the public and private sectors and users of emerging technologies, based on the table of Morgan and Karjesi, 314 of them were selected by stratified random sampling. They were surveyed all over the country. Data collection was done by a questionnaire whose form validity was confirmed through convergent and divergent validity and a survey of experts, and its reliability was confirmed by checking the fit of the research model, calculating the extracted variance and composite reliability. The results showed; Emerging technologies in the three fields of increasing performance, improving quality and optimal use of production resources in technological agriculture

have a "high and very high" effect according to 52.9, 50.7 and 62.1 percent of the respondents, respectively. But they are not immune from harming the environment. Indicators of attention to the basics of sustainability, transparency of policies and programs for the development of technologies, strategic foresight, legality and development of infrastructure are elements of governance that pay the most attention to the issue of environmental ethics in the applicability of technology. have emerging agriculture. The overall fit of the research based on the GOF index was equal to 0.586, which indicates the favorable and acceptable level of the research results.

Keywords : Technological development, environmental ethics, governance, emerging technology, structural equations

شرح عناصر الحوكمة القائمة على الأخلاقيات البيئية لتطبيق التقنيات الناشئة في الزراعة في إيران

أكبر فروزش ۱، أحمد رضا كسرائي ۲*، رضا دين بناه، مهدي جرمجیان لنکرودى ۳

۱- طالب دكتوراه، قسم إدارة نقل التكنولوجيا والملكية الفكرية، كلية الإدارة، جامعة آزاد الإسلامية، فرع طهران المركزى،

طهران، إيران

۲- أستاذ مساعد فى قسم الإدارة الصناعية وتكنولوجيا المعلومات، كلية الإدارة، فرع طهران المركزى، جامعة آزاد الإسلامية،

طهران، إيران

۳- أستاذ مشارك فى قسم الترويج والتعليم الزراعى، كلية الزراعة، فرع سارى، جامعة آزاد الإسلامية سارى إيران

*الكاتب المسؤول: Ahm.kasraee@iauctb.ac.ir

ملخص:

فى عصر أدى فيه عدم الاستقرار فى الزراعة إلى تعريض صحة وسلامة الغذاء البشرى للخطر، وانكشفت المخاوف البيئية، أصبح من المحتم إعادة النظر فى سياسة تطوير التقنيات الزراعية الناشئة وتحقيق الزراعة المستدامة. الحوكمة هى منهج لصنع السياسات يتم من خلالها التأكيد على مشاركة جميع المستفيدين من برامج التنمية واستخدام آرائهم وتصوراتهم وتجنب الانحياز فى برامج التنمية. وفى السنوات الأخيرة، حاول أمناء مجال التكنولوجيا تمهيد الطريق لنمو وتطور التقنيات الناشئة فى المجتمع المستهدف من خلال الاعتماد على وظائف الحوكمة واعتبارات التنمية المستدامة. تم إجراء هذا البحث بهدف تحديد عناصر الحوكمة المبنية على الاعتبارات البيئية لتطوير قابلية تطبيق التقنيات الناشئة واستخدام المعادلات الهيكلية. بلغ عدد المجتمع الإحصائى للبحث ۶۴۱ شخصاً من الناشطين فى التقنيات الزراعية فى القطاعين العام والخاص ومستخدمى التقنيات الناشئة، بناءً على جدول مورغان وكارجيسى، وقد تم اختيار ۳۱۴ منهم عن طريق أخذ عينات عشوائية طبقية وتم مسحهم فى جميع أنحاء البلاد. تم جمع البيانات عن طريق استبانة تم التأكد من صدقها من خلال الصدق المتقارب والمتباين واستقصاء الخبراء، وتم التأكد من ثباتها من خلال التحقق من ملاءمة نموذج البحث، وحساب التباين المستخرج والثبات المركب. وأظهرت النتائج؛ إن التقنيات الناشئة فى المجالات الثلاثة المتمثلة فى زيادة الأداء وتحسين الجودة والاستخدام الأمثل لموارد الإنتاج فى الزراعة التكنولوجية لها تأثير "مرتفع ومرتفع جداً" وفقاً لـ ۵۲.۹ و ۵۰.۷ و ۶۲.۱ فى المائة من المجيبين على التوالى، لكن هذه التقنيات ليست محصنة من الإضرار بالبيئة. مؤشرات الاهتمام بأساسيات الاستدامة وشفافية السياسات والبرامج لتطوير التقنيات والاستشراف الاستراتيجى والشرعية وتطوير البنية التحتية هى عناصر الحوكمة التى تولى أكبر قدر من الاهتمام لمسألة الأخلاقيات البيئية فى قابلية تطبيق التكنولوجيا الزراعية الناشئة. وقد بلغ التوافق العام للبحث على مؤشر GOF إلى ۰.۵۸۶. مما يشير إلى المستوى المناسب والمقبول لنتائج البحث.

الكلمات المفتاحية: التطور التكنولوجى، الأخلاقيات البيئية، الحوكمة، التكنولوجيا الناشئة، المعادلات الهيكلية.

منابع:

- بهاروند، ف.، حسین پور، م.، و جمشیدی، م. ج. (۱۴۰۱). ارائه مدل پذیرش فناوری اینترنت اشیا در بخش کشاورزی ایران. استراتژی‌های کارآفرینی در کشاورزی، ۹(۱۸)، ۳۲-۲۲. (به فارسی).
- حاجی میرزا، ح.، و شکری بستان‌آباد، ر. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر کیفیت حکومت خوب بر رشد بخش کشاورزی. فصلنامه تحقیقات اقتصادی کشاورزی، ۱۲(۴)، ۱۷۰-۱۴۵.
- خوشخوی، م.، وهداتی، م.، صالحی، ک.، عزیزی، ه.، عشقی، م.، حقیقی، س.، گریگوریان، و.، و تفضلی، م. (۱۴۰۲). راهکارهایی برای بومی‌سازی فناوری‌های جدید در صنعت باغداری ایران. نشریه پژوهش‌های راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۸(۱)، ۲۸-۱۷. (به فارسی).
- نرنجان، ن. ت.، حیات، ی.، سیف‌الله، م.، ابوبکر، ب.، و پی‌جی، امرو لیا ریونیون، ا. (۱۳۹۹). اینترنت اشیا در کشاورزی هوشمند: چالش‌ها، فرصت‌ها و جهت‌گیری‌های آینده. <https://www.researchgate.net/DOI:10.1109/CSDE53843.2021.9718402>.
- رضایی، گ.، سلاجقه، س.، مداحیان، س.، و نیک‌پور، ع. (۱۴۰۱). طراحی مدل حکومت خوب در صنعت و معدن هم‌راستا با توسعه پایدار با رویکرد اقدامات نوآورانه. نشریه مدیریت نوآوری در سازمان‌های دفاعی، ۵(۱)، ۵۸-۳۵.
- رجب‌زاده، ا.، و حیدری‌یکتا، ح. (۱۴۰۱). بهره‌وری صنعت کشاورزی با کاربرد مولفه‌های حکومت خوب در مدیریت، حسابداری و کامپیوتر. پنجمین کنفرانس ملی توسعه علم و فناوری‌های نوین در مدیریت، حسابداری و کامپیوتر.
- Camino Kavanagh. (2019). *New tech, new threats, and new governance challenges: An opportunity to craft smarter responses?* Carnegie Endowment for International Peace.
- David, G. (2021). *Technology governance* - OECD. <https://www.oecd.org/sti/science-technology-innovation-outlook/technology-governance>.
- Jiang, H., Zhao, S., Zhang, S., & Xu, X. (2017). The adaptive mechanism between technology standardization and technology development: An empirical study. *Technological Forecasting and Social Change*. <https://doi.org/10.1016/j.tech.2017.11.015>.
- Mandemaker, M., Bakker, M., & Stoorvogel, J. (2011). The role of governance in agricultural expansion and intensification: A global study of arable agriculture. *Ecology and Society*, 16(2), 8. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-04142-160208>.
- Morchid, A., El Alami, R., Aeshah, A., Raezah, B., & Sabbar, Y. (2023). Applications of Internet of Things (IoT) and sensors technology to increase food security and agricultural sustainability: Benefits and challenges. *Ain Shams Engineering Journal*. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2023.102509>.
- Othmane Friha, M., Amine, F., & Lei, S. (2021). Internet of things for the future of smart agriculture: A comprehensive survey of emerging technologies. *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica*, 8(4).
- Prakash Sharma, I., & Kanta, C. (2021). Green technology in relation to sustainable agriculture: A methodological approach. In *Renewable Energy and Green Technology* (eBook ISBN 9781003175926). <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.1201/9781003175926-3>.
- Taylor, P. (2020). Why is governance so important to running and supporting technology? *BCS*. <https://www.bcs.org/articles-opinion-and-research>.

نهادینه سازی اخلاق غذایی در مصرف غذا جهت مدیریت و کاهش ضایعات غذایی (مورد مطالعه: خانوارهای شهر یزد)

محمد دشتی اردکانی* ۱، محمدعلی حاتمی زاده ۲، فائزه خلیل زاده ۳

۱- مسئول گروه محیط زیست، توسعه پایدار و امور فن آوری، دانش آموخته کارشناسی ارشد مهندسی کشاورزی، گرایش زراعت.

۲- رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان یزد، دانش آموخته کارشناسی ارشد مهندسی کشاورزی، گرایش ماشین آلات کشاورزی.

۳- رئیس اداره اجرای استاندارد اداره کل استاندارد یزد، دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی.

*نویسنده مسئول: mdashtiard@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

دشتی اردکانی، م.، حاتمی زاده، م.، خلیل زاده، ف. (۱۴۰۳). نهادینه سازی اخلاق غذایی در مصرف غذا جهت مدیریت و کاهش ضایعات غذایی (مورد مطالعه: خانوارهای شهر یزد). اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

ضایعات غذایی یک چالش جهانی است که پیامدهای زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی دارد. از نظر اخلاقی، دور ریختن غذای قابل خوردن در حالی که افراد زیادی در جهان گرسنه هستند، غیرقابل توجیه است. این پژوهش با استفاده از رویکردی میان رشته ای شامل فلسفه، اخلاق، روانشناسی، علوم اجتماعی و سیاستگذاری عمومی، به بررسی راهبردهای نهادینه سازی اخلاق در مصرف غذا برای مدیریت و کاهش ضایعات غذایی می پردازد. ابتدا با تعریف گزیدار (راهکار) های پنجگانه اخلاق غذایی، شامل "فرهنگ و اعتقادات"، "تبلیغات و رسانه"، "آموزش و ترویج"، "اقتصاد و دسترسی" و "تولید بهینه"، همبستگی آنها را با ابعاد مشارکت (تکلیفی، اجتماعی و جمعی) بررسی و نتایج، در قالب یک طرح آماری مقایسه می شود. این تحقیق بر اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس روش انجام، از نوع توصیفی پیمایشی است. اخذ اطلاعات با تهیه و توزیع پرسش نامه در میان ۲۱۴ نفر به عنوان حجم نمونه، انجام شد. با استفاده از آزمون نیکویی برازش خی دو، رتبه بندی فریدمن و همبستگی اسپیرمن توسط نرم افزار آماری SPSS26، به تجزیه و تحلیل استنباطی تحقیق اقدام شد. نتایج نشان داد بین گزیدارهای پنج گانه اخلاق غذایی و بین وضعیت موجود و مطلوب آنها تفاوت معناداری وجود دارد، "آموزش و ترویج" به عنوان اولین اولویت و "فرهنگ و اعتقادات"، "تبلیغات و رسانه" و "اقتصاد و دسترسی" مراتب بعدی و "تولید بهینه" اولویت آخر راهکارهای نهادینه سازی اخلاق غذایی را دارند. گزیدارهای "آموزش و ترویج" و "تبلیغات و رسانه" با مشارکت های سه گانه، گزیدار "تولید بهینه" با مشارکت های جمعی و تکلیفی و گزیدار "فرهنگ و اعتقادات" با مشارکت اجتماعی قابل نهادینه سازی را دارند. گزیدار "اقتصاد و دسترسی" با مشارکت تکلیفی همبستگی منفی و معناداری دارد بدین معنی که اصلاحات اقتصادی و افزایش دسترسی به غذا با اهرم مشارکت تکلیفی ضایعات غذایی را افزایش می دهد. برای نهادینه سازی اخلاق غذایی و کاهش ضایعات غذایی، یک رویکرد چندجانبه و جامع مورد نیاز است که شامل آموزش، تبلیغات، تغییر سیاست گذاری ها و توجه به تفاوت های فرهنگی و

اجتماعی باشد.

کلمات کلیدی: اخلاق غذایی، ضایعات غذایی، نهاده‌سازی، آموزش و ترویج، فرهنگ و اعتقادات، مشارکت

مقدمه

تحقیقات نشان داده‌اند که ضایعات غذایی سهم قابل توجهی در انتشار گازهای گلخانه‌ای، آلودگی آب و خاک و تخریب اکوسیستم‌ها دارد (تأثیرات زیست‌محیطی). هدر رفتن منابع طبیعی و صرف هزینه‌های هنگفت در تولید، حمل و نقل و فرآوری مواد غذایی، ضرر اقتصادی قابل توجهی به دنبال دارد (پیامدهای اقتصادی). در حالی که بخش قابل توجهی از مردم جهان با کمبود غذا مواجه هستند، ضایعات غذایی امنیت غذایی و عدالت اجتماعی را به مخاطره می‌اندازد (ابعاد اجتماعی). علیرغم وجود مطالعات متعدد، هنوز درک کاملی از نقش اخلاق در مصرف غذا و ابعاد مختلف آن وجود ندارد. این موضوع، نیاز به پژوهش‌های جامع‌تر و میان‌رشته‌ای را در این زمینه آشکار می‌کند. راهبردهای فعلی مدیریت و کاهش ضایعات غذایی، عمدتاً بر جنبه‌های فنی و مدیریتی تمرکز دارند. با وجود حائز اهمیت بودن این راهبردها، توجه به ابعاد اخلاقی این معضل نیز ضروری است. در مرور پیشینه پژوهش، مطالعات مختلفی در زمینه مدیریت ضایعات غذایی انجام شده است. به عنوان مثال، پژوهش‌هایی چون برایان و همکاران (۲۰۲۰) و لی‌ال فیلهو و همکاران (۲۰۲۳) به تأثیر آموزش‌های عمومی بر کاهش ضایعات غذایی پرداخته‌اند (Leal Filho & Kovaleva, 2023). همچنین، مطالعاتی از قبیل کیوستو و همکاران (۲۰۲۳) به بررسی نقش تبلیغات و رسانه در ترویج رفتارهای اخلاقی مرتبط با مصرف غذا اشاره کرده‌اند (Quested et al., 2023). در پژوهشی مشابه، خانم کشاورز (۱۳۹۹) نقش اقتصاد، دسترسی به غذای سالم و فرهنگ‌های محلی و اعتقادات مذهبی را در تغییر نگرش مردم نسبت به غذا و کاهش ضایعات بررسی کردند (کشاورز، ۱۳۹۹). این تحقیقات نشان می‌دهند که نهاده‌سازی اخلاق غذایی از طریق یک رویکرد چندجانبه می‌تواند به نتایج موثری در کاهش ضایعات غذایی منجر شود.

مسئله اصلی که این پژوهش بر آن تمرکز دارد، عدم نهاده‌سازی اخلاق غذایی در مصرف خانوارهاست که یکی از عوامل اصلی بروز ضایعات غذایی محسوب می‌شود. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال بررسی چگونگی نهاده‌سازی اخلاق غذایی از طریق راهبردهایی مانند آموزش و ترویج، تبلیغات، فرهنگ‌سازی و بهینه‌سازی تولید مواد غذایی است. اهمیت این مسئله نه تنها در کاهش هدررفت منابع اقتصادی و طبیعی، بلکه در حفظ امنیت غذایی و کاهش گرسنگی در جامعه جهانی است. ضایعات غذایی به طور مستقیم بر بخش کشاورزی، صنعت و حتی امنیت غذایی تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل، بررسی عوامل موثر بر مصرف بهینه غذا و نهاده‌سازی اخلاق غذایی در خانوارها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

ساختار پژوهش

جهت تعیین راهکارهای مرتبط با نهاده‌سازی اخلاق غذایی، مدیریت و کاهش ضایعات غذایی علاوه بر روش‌های تحقیقاتی مختلف با ۶ نفر از استادان و خبرگان متخصص فلسفه اخلاق، روانشناسی، علوم اجتماعی، اقتصاد، تغذیه و مدیریت، مشورت و پس از نقد و بررسی پنج گزیدار^۱ یا راهبرد^۲ جهت نهاده‌سازی اخلاق غذایی تعریف شد. گزیدارهای پنج‌گانه اخلاق غذایی شامل "فرهنگ و اعتقادات"، "تبلیغات و رسانه"، "اقتصاد و دسترسی"، "تولید بهینه" و

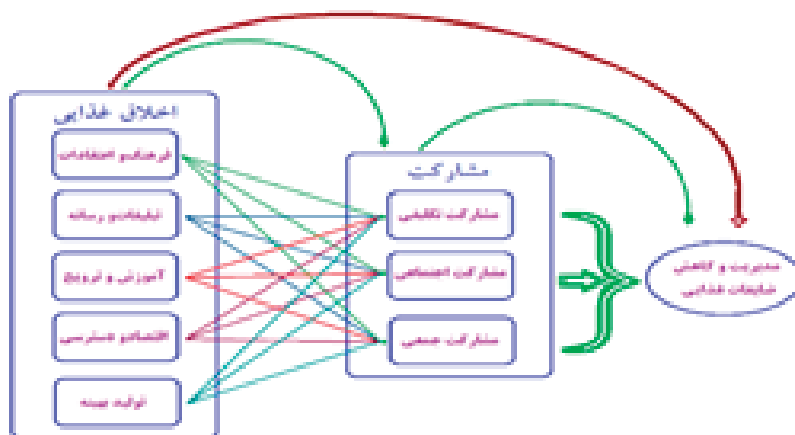
1- Solution

2- Strategy

"آموزش و ترویج" بوده که در پژوهش پیشرو سهم هریک را در نهاده سازی اخلاق و مدیریت و کاهش ضایعات غذایی، با تمرکز بر سه بعد مشارکت (تکلیفی، اجتماعی و جمعی) مورد ارزیابی قرار می دهد. پژوهشگران در پژوهش پیشرو گزیدارها را در قالب سه مشارکت تکلیفی، مشارکت اجتماعی و در مجموع، مشارکت جمعی قالب بندی کرده، به دنبال پاسخ به این سوالات کلیدی هستند که: آیا رعایت اخلاق غذایی در مصرف غذا، منجر به کاهش ضایعات غذایی می شود؟ چگونه می توان اخلاق را در مصرف غذا نهاده کرد؟ چه عواملی در نهاده سازی اخلاق غذایی و ترغیب افراد به مشارکت در مدیریت و کاهش ضایعات غذایی موثر هستند؟ کدام یک از گزیدارهای اخلاق غذایی، نقش کلیدی تری در نهاده سازی اخلاق و مدیریت و کاهش ضایعات غذایی دارند؟ چگونه می توان از یافته های این پژوهش برای طراحی و اجرای برنامه های مداخلاتی موثر در جهت نهاده سازی اخلاق در مصرف غذا و مدیریت و کاهش ضایعات غذایی استفاده کرد؟

مدل مفهومی برای درک بهتر و تصمیم گیری مناسب تر، تفسیر و تبیین یافته های این تحقیق، چارچوب نظری و مدل مفهومی پژوهش مطابق با شکل ۱ برای پاسخ گویی به فرضیات پژوهش طراحی شد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

در این مدل اخلاق غذایی متغیر مستقل در نظر گرفته شده، مشارکت تکلیفی، اجتماعی و جمعی متغیرهای میانجی و مدیریت و کاهش ضایعات غذایی متغیر وابسته اند. براساس این مدل، رعایت بیشتر اخلاق غذایی با مشارکت ذینفعان باعث کاهش ضایعات غذایی می شود.

روش شناسی پژوهش

هدف تحقیق چگونگی نهاده کردن اخلاق غذایی در مصرف غذا، با واسطه مشارکت های تکلیفی، اجتماعی و جمعی در جهت مدیریت و کاهش ضایعات غذایی است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر روش تحقیق از نوع توصیفی - پیمایشی و ابزار اصلی گردآوری داده ها، پرسش نامه است. بر همین اساس، برای دریافت نظریات مردم پرسش نامه ای با مشورت استادان و خبرگان متخصص در این زمینه طراحی شد. توزیع و بررسی در دوره زمانی زمستان ۱۴۰۲ در سطح شهر یزد انجام شد. ۲۳۵ پرسش نامه در سطح ۵ جامعه آماری شامل (۱) مسئولان و سیاستگذاران (نهادهای و سازمان های دولتی و غیردولتی مسئول تدوین و اجرای سیاست ها و برنامه ها در حوزه غذا و تغذیه)، (۲) سازمان های مردم نهاد (فعال در حوزه محیط زیست، غذا و تغذیه). (۳) کسب و کارهای مرتبط با غذا (رستوران ها، هتل ها، فروشگاه های مواد غذایی و...)، (۴)

کشاورزان و تولیدکنندگان مواد غذایی و ۵) خانوارها (مردم)، توزیع و ۲۱۴ (به ترتیب جامعه آماری ۹، ۱۱، ۲۷، ۵۷ و ۱۱۶) فرم تکمیل شده، دریافت شد. روش انتخاب نمونه‌های آماری با توجه به موضوع و ماهیت آن روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی (در هر طبقه بصورت نمونه‌گیری تصادفی ساده) با تخصیص متناسب انجام شد.

ابزار اندازه‌گیری

داده‌های تحقیق بواسطه پاسخگویی اعضای نمونه به پرسش‌نامه (در برگ‌گیرنده ۹۳ گویه، طیف لیکرت ۵ تایی) جمع‌آوری گشته و مورد تحلیل قرار گرفت. پرسش‌نامه در پنج بخش شامل بخش اطلاعات جمعیت‌شناختی، بخش سنجش آگاهی از اخلاق غذایی، بخش سنجش نگرش به اخلاق غذایی، بخش سنجش رفتار اخلاقی در مصرف غذا و بخش سنجش مشارکت در کاهش ضایعات غذایی طراحی شد. به جهت تعیین پایایی و سازگاری درونی از آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب ۰/۹۱۷ نشان‌دهنده تایید پایایی پرسش‌نامه بود. این پرسش‌نامه، در بخش آگاهی، نگرش و رفتار اخلاقی در مصرف غذا و شیوه‌های نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در قالب ۴۸ سؤال و در بخش مشارکت در کاهش ضایعات غذایی و همبستگی ابعاد مشارکت با گزیدارهای اخلاقی ۴۵ سؤال، طراحی و بر اساس مقیاس پنج ارزشی لیکرت (از خیلی زیاد (۵) تا خیلی کم (۱)) سنجیده شد. پرسش‌نامه اعتباریابی شد و پایایی آن را نیز به ترتیب در گزیدارهای اخلاقی و ابعاد مشارکت محاسبه شد. روایی صوری و محتوی پرسش‌نامه‌های فوق توسط شش نفر از اساتید مدیریت و تغذیه مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس اصلاحات درخواستی بازبینی شد. همچنین در مطالعه حاضر، مجدداً پایایی پرسش‌نامه برای گزیدارهای اخلاقی و ابعاد مشارکت و منابع قانونی با اجرای یک مطالعه راهنما^۱، محاسبه شد. به منظور تحلیل داده‌های مطالعه از روش‌های آمار توصیفی (درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون تجزیه و تحلیل آزمون فریدمن^۲ و ضریب همبستگی اسپیرمن^۳) و برای بررسی اولویت و رتبه‌بندی شیوه‌های نهادینه‌سازی اخلاق غذایی، مدیریت و کاهش ضایعات غذایی از آزمون فریدمن استفاده شد. بدین منظور ابتدا با استفاده از آزمون توزیع نرمال یا آزمون خی دو^۴ به بررسی وجود اختلاف معناداری در بین گزیدارهای پنجگانه اخلاق غذایی در دو حالت وضعیت موجود و وضعیت مطلوب (پس از نهادینه‌سازی) پرداخته شد. سپس تفاوت بین گزیدارهای نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در وضعیت موجود با وضعیت مطلوب با مفروض قرار دادن تفاوت بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب گزیدارهای پنجگانه نهادینه‌سازی اخلاق غذایی، با استفاده از آزمون مقایسه میانگین دو نمونه زوج شده^۵، مورد بررسی و آزمون قرار گرفت. در پایان برای تعیین ارتباط هر یک از گزیدارهای اخلاق غذایی با ابعاد مشارکت از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. کلیه عملیات آماری با استفاده از نرم افزار SPSS26 انجام شد.

یافته‌های پژوهش

از مجموع ۲۱۴ فرد مورد بررسی ۶۷/۶ درصد را مردان و ۳۲/۴ درصد را زنان تشکیل دادند. میانگین سن پاسخ‌دهندگان حدود ۳۴ سال بود. ۳۶/۳ درصد از پاسخ‌دهندگان دارای مدرک تحصیلی دیپلم و پایین تر، ۵۲ درصد فوق دیپلم و لیسانس، و ۱۱/۷ درصد فوق لیسانس و بالاتر داشتند.

1 - Pilot study

2- Friedman test

3- Spearman correlation

4- Chi-squared test

5- Paired Samples Test

نتایج آماری پژوهش

برای بررسی اینکه آیا رعایت اخلاق غذایی در مصرف غذا، منجر به کاهش ضایعات غذایی می‌شود، از آزمون تی^۱ استفاده شد. نتایج نشان داد که میانگین ضایعات غذایی برای افرادی که اخلاق غذایی را رعایت نمی‌کنند (۵/۲۸) به طور قابل توجهی بیشتر از افرادی است که رعایت می‌کنند (۳/۸۵). انحراف معیار برای هر دو گروه نسبتاً مشابه است (۱/۳۱ و ۱/۱۷) و با توجه به اینکه مقدار احتمال^۲ یا سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ است، می‌توان با اطمینان ۹۵ درصدی نتیجه گرفت که بین رعایت اخلاق غذایی و ضایعات غذایی رابطه معنی‌داری وجود دارد. افرادی که اخلاق غذایی را رعایت می‌کنند به طور معنی‌داری ضایعات غذایی کمتری نسبت به افرادی که رعایت نمی‌کنند، دارند. فرضیه فرعی اول پژوهش وجود تفاوت بین گزیدارهای اخلاق غذایی، اولویت و رتبه‌بندی شیوه‌های نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در مدیریت و کاهش ضایعات غذایی را بررسی می‌کند. بدین منظور ابتدا تفاوت اثر نهادینه‌سازی اخلاق غذایی را در بین گزیدارها با استفاده از آزمون تی آزمون شد. با توجه به نتایج و مقدار احتمال کمتر از ۰/۰۵ است، می‌توان با اطمینان ۹۵ درصدی نتیجه گرفت که بین گزیدارهای اخلاق غذایی تفاوت معناداری در جهت نهادینه‌سازی اخلاق در جهت مدیریت و کاهش ضایعات غذایی از دید ذی‌نفعان و مردم وجود دارد. در توصیف نتایج، ترتیب اهمیت گزیدارها عبارتند از: گزیدار "آموزش و ترویج" ($M = 4/17 \pm 1/73$)، گزیدار "فرهنگ و اعتقادات" ($M = 3/73 \pm 1/49$)، گزیدار "تبلیغات و رسانه" ($M = 3/51 \pm 1/54$)، گزیدار "اقتصاد و دسترسی" ($M = 2/89 \pm 1/64$) و گزیدار "تولید بهینه" ($M = 2/72 \pm 1/36$) می‌باشد. برای بررسی اولویت و رتبه‌بندی شیوه‌های نهادینه‌سازی اخلاق غذایی، مدیریت و کاهش ضایعات غذایی از آزمون فریدمن استفاده شد. بدین منظور ابتدا با استفاده از آزمون توزیع نرمال یا آزمون خی دو به بررسی وجود اختلاف معناداری در بین گزیدارهای پنج‌گانه اخلاق غذایی در دو حالت وضعیت موجود و وضعیت مطلوب (پس از نهادینه‌سازی) پرداخته شد. برای آزمون فرضیه فرعی دوم با فرض اینکه میانگین رتبه‌های گزیدارهای اخلاق غذایی در وضعیت موجود - مطلوب یکسان است، آزمون انجام شد. با توجه به سطح معناداری ۰/۰۰۲ ($p \leq 0/05$) در وضعیت موجود، می‌توان نتیجه گرفت، میانگین رتبه‌های پنج گزیدار اخلاق غذایی یکسان نیست و بین گزیدارهای اخلاق غذایی تفاوت معناداری وجود دارد. بر اساس همین اهمیت، گزیدار "آموزش و ترویج"، با میانگین ۵/۵۸ و گزیدار "فرهنگ و اعتقادات" با میانگین رتبه ۴/۸۳ در اولویت اول و دوم قرار گرفتند. گزیدار "اقتصاد و دسترسی" و گزیدار "تبلیغات و رسانه" در ردیف‌های بعدی و گزیدار "تولید بهینه" با میانگین رتبه ۴/۰۹ از لحاظ اهمیت در اولویت آخر قرار گرفت. برای وضعیت مطلوب با توجه به سطح معناداری ۰/۲۱۸ می‌توان نتیجه گرفت میانگین رتبه‌ها در پنج حوزه مورد مطالعه یکسان است لذا از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی نمی‌توان بهره برد. با مفروض قرار دادن تفاوت بین گزیدارهای نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در وضعیت موجود با وضعیت مطلوب، با استفاده از آزمون مقایسه میانگین دو نمونه زوج شده، مورد بررسی و آزمون قرار گرفت. نتایج نشان داد برای پنج گزیدار در وضعیت موجود و مطلوب مقدار احتمال کمتر از ۰/۰۵ است لذا با اطمینان ۹۵ درصد فرضیه وجود تفاوت معنی‌دار بین وضع موجود و وضع مطلوب گزیدارهای اخلاق غذایی را تایید می‌شود. به عبارتی بین گزیدارهای نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در وضعیت موجود و مطلوب شکاف معنی‌داری وجود دارد. مشابه قبل، از نتایج آزمون فریدمن در SPSS برای اولویت‌بندی گزیدارهای پنج‌گانه اخلاق غذایی در وضعیت مطلوب و شکاف بین آنها استفاده شد. نتایج مشخص کرد اولویت‌بندی گزیدارهای پنج‌گانه، در وضعیت مطلوب به ترتیب شامل "آموزش و ترویج"،

1 - T-test

2- P-value

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

"تبلیغات و رسانه"، "اقتصاد و دسترسی" و "فرهنگ و اعتقادات"، "تولید بهینه" با میانگین رتبه‌های به ترتیب برابر با ۶/۱۲، ۵/۷۳، ۵/۴۸، ۵/۱۷ و ۴/۹۶ بوده است. در این بین گزیدار "فرهنگ و اعتقادات"، از رتبه دوم در وضع موجود به رتبه چهارم در وضع مطلوب نزول داشت. برای یافتن ارتباط هر یک از گزیدارهای اخلاق غذایی با ابعاد مشارکت از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. ماتریس همبستگی بین گزیدارهای مختلف اخلاق غذایی و ابعاد مشارکت (تکلیفی، اجتماعی و جمعی) نشان داد:

بین گزیدارهای "تبلیغات و رسانه" ($p \leq 0/01, r = 0/273$) "آموزش و ترویج" ($p \leq 0/01, r = 0/175$) و "تولید بهینه" ($p \leq 0/01, r = 0/293$) با مشارکت تکلیفی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین بین گزیدارهای "اقتصاد و دسترسی" و مشارکت تکلیفی ($p \leq 0/05, r = -0/235$) رابطه منفی و معناداری وجود دارد. این در حالی است که ارتباط معناداری بین گزیدار "فرهنگ و اعتقادات" و مشارکت تکلیفی حاصل نشد.

بین مشارکت اجتماعی و گزیدارهای "فرهنگ و اعتقادات" ($p \leq 0/05, r = 0/734$) تبلیغات و رسانه" ($p \leq 0/05, r = 0/397$) و "آموزش و ترویج" ($p \leq 0/05, r = -0/554$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در ضمن ارتباط معناداری بین گزیدارهای "اقتصاد و دسترسی" و "تولید بهینه" با مشارکت اجتماعی پیدا نشد. بین مشارکت جمعی با گزیدارهای "آموزش و ترویج" ($p \leq 0/01, r = -0/165$) تبلیغات و رسانه" ($p \leq 0/05, r = 0/218$) و "تولید بهینه" ($p \leq 0/05, r = 0/917$) رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. نتایج ارتباط معناداری را بین گزیدارهای "فرهنگ و اعتقادات" و "اقتصاد و دسترسی" با مشارکت جمعی نشان ندادند.

بحث و نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان‌دهنده اهمیت نقش اخلاق غذایی و نهادینه‌سازی آن در کاهش ضایعات غذایی است. آگاهی بیشتر از اهمیت تغذیه سالم و کاهش ضایعات غذایی، با تمایل بیشتر افراد به رعایت اخلاق غذایی و کاهش ضایعات همراه است به عبارت دیگر در صورت رعایت اخلاق غذایی می‌توان ضایعات غذایی را مدیریت و در جهت کاهش آن گام برداشت. یافته‌ها حاکی از آن است که برای کاهش ضایعات غذایی، علاوه بر تدابیر فنی و تکنولوژیکی، باید به تغییر نگرش و رفتار مصرف‌کنندگان نیز توجه شود. در این زمینه نهادینه‌سازی الگو و ساختارهای اخلاق در مصرف مواد غذایی می‌تواند باعث کاهش ضایعات غذایی شود. نتایج نشان داد هر پنج گزیدار معرفی شده تاثیر معنی داری در نهادینه‌سازی اخلاق غذایی در مصرف، مدیریت و کاهش ضایعات غذایی دارند. گزیدارهای پنجگانه چون بال‌هایی در نهادینه‌سازی اخلاق غذایی می‌توانند ایفا نقش کنند (شکل ۲). در این بین گزیدار "آموزش و ترویج" به‌عنوان مؤثرترین راهکار برای نهادینه‌سازی اخلاق غذایی و کاهش ضایعات شناخته شد. تبلیغات، فرهنگ‌سازی، بهبود شرایط اقتصادی برای دسترسی به غذای سالم و تولید بهینه نیز از دیگر عوامل مهم در این زمینه بودند. آموزش و ترویج به‌عنوان مؤثرترین گزیدار در نهادینه‌سازی اخلاق غذایی، نه تنها باعث افزایش آگاهی افراد نسبت به اهمیت کاهش ضایعات غذایی می‌شود، بلکه می‌تواند منجر به تغییرات رفتاری قابل توجه در جامعه گردد. این یافته با تحقیقات پیشین مانند مطالعات بوزبی و همکاران (۲۰۲۱) و کیوست و همکاران (۲۰۲۳) همخوانی دارد، که در آنها تأکید بر اهمیت آموزش و آگاهی‌بخشی در کاهش ضایعات غذایی وجود دارد (Buzby et al., 2021) (Quested et al., 2023).

اخلاق در کشاورزی و غذا

شکل ۲: گزیدارهای نهادینه سازی اخلاق غذایی

تبلیغات و رسانه‌ها نیز به عنوان یکی دیگر از عوامل مهم در شکل‌دهی نگرش‌ها و رفتارهای غذایی شناخته شده‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که تبلیغات و رسانه‌ها می‌توانند با انتقال پیام‌های موثر و ایجاد آگاهی در جامعه، به کاهش ضایعات غذایی کمک کنند. این یافته نیز با مطالعاتی چون لیل فیلهو و کوالوا (۲۰۲۳) که به بررسی نقش رسانه‌ها در مدیریت پایدار ضایعات غذایی پرداخته‌اند، تطابق دارد (Leal Filho & Kovaleva, 2023). از سوی دیگر، نتایج پژوهش نشان‌دهنده شکاف معناداری بین وضعیت موجود و مطلوب در رعایت اخلاق غذایی است. این شکاف به وضوح نشان می‌دهد که جامعه هنوز به سطح مطلوبی از آگاهی و رفتارهای اخلاقی در زمینه مصرف غذا نرسیده است. این موضوع نیازمند توجه بیشتر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در تدوین برنامه‌های مؤثر برای آموزش و تغییر نگرش‌های اجتماعی است. همان‌گونه که محمدی نصرآبادی و همکاران (۱۳۹۴) نیز به این موضوع اشاره کرده‌اند، سیاست‌گذاری‌های مناسب می‌تواند به تغییر رفتارهای اجتماعی کمک کند (محمدی نصرآبادی و همکاران، ۱۳۹۴). نتایج نشان داد که ارتباط معناداری بین گزیدارهای اخلاق غذایی و ابعاد مختلف مشارکت وجود دارد. به عنوان مثال، "تبلیغات و رسانه"، "آموزش و ترویج" و "تولید بهینه" رابطه مثبتی با مشارکت تکلیفی داشتند، در حالی که چالش‌های اقتصادی و دسترسی ضعیف به غذای سالم می‌تواند انگیزه مشارکت را کاهش دهد. همچنین، "فرهنگ و اعتقادات"، "تبلیغات و رسانه" و "آموزش و ترویج" بر مشارکت اجتماعی و تعاملات گروهی تأثیر مثبت داشتند. گزیدارهای "آموزش و ترویج"، "تبلیغات و رسانه" و "تولید بهینه" ارتباط مثبتی با مشارکت جمعی دارند. این نشان می‌دهد که آموزش، تبلیغات و تولید بهینه می‌توانند افراد را به مشارکت در فعالیت‌های جمعی برای کاهش ضایعات تشویق کنند. در نهایت، ارتباط مثبت بین آموزش، تبلیغات و ترویج با مشارکت افراد در کاهش ضایعات غذایی، حاکی از آن است که این ابزارها می‌توانند افراد را به مشارکت فعال در فرآیندهای جمعی کاهش ضایعات ترغیب کنند. این امر نشان می‌دهد که تغییر نگرش‌ها و رفتارها از طریق آموزش و ترویج می‌تواند به نتایج مطلوبی در سطح جامعه منجر شود. همان‌طور که رونه و همکاران (۲۰۲۰) نیز اشاره کرده‌اند، تنها تدابیر تکنولوژیکی کافی نیست و تغییر رفتارهای مصرف‌کنندگان نقش اساسی در کاهش ضایعات غذایی دارد (Roe et al., 2020). در مجموع، نتایج این پژوهش به وضوح نشان می‌دهد برای کاهش ضایعات غذایی، باید به جای تمرکز

صرف بر تکنولوژی، به تغییر نگرش‌ها و رفتارهای غذایی نیز توجه کرد. برای کاهش ضایعات غذایی، رویکردی جامع و چندجانبه نیاز است. این رویکرد شامل آموزش، تبلیغات، تغییر سیاست‌گذاری‌ها و توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی است. با توجه به این مسائل، سیاست‌گذاران می‌توانند با اتخاذ راهکارهای جامع و به کارگیری ابزارهای مختلف، به کاهش ضایعات غذایی و بهبود امنیت غذایی کمک کنند.

پیشنهادهای:

توسعه برنامه‌های آموزشی: طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی جامع برای افزایش آگاهی مردم در مورد اهمیت کاهش ضایعات غذایی و راه‌های مقابله با آن.

بهبود زیرساخت‌های جمع‌آوری و بازیافت مواد غذایی: ایجاد سیستم‌های جمع‌آوری و بازیافت کارآمد برای کاهش میزان مواد غذایی که به زباله‌دان‌ها راه می‌یابد.

تغییر سیاست‌گذاری‌ها: تدوین و اجرای سیاست‌های تشویقی برای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان در جهت کاهش ضایعات غذایی.

حمایت از کسب‌وکارهای اجتماعی: حمایت از کسب‌وکارهایی که بر کاهش ضایعات غذایی تمرکز دارند. با اجرای این راهکارها، می‌توان به کاهش قابل توجه ضایعات غذایی و بهبود امنیت غذایی دست یافت.

مهمترین یافته‌ها

۱. آموزش و ترویج موثرترین راهکار: افراد آموزش و آگاهی‌بخشی را بهترین روش برای نهاده‌سازی اخلاق غذایی و کاهش ضایعات می‌دانند.
۲. شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب: تفاوت قابل توجهی بین درک فعلی افراد از اخلاق غذایی و وضعیت مطلوب وجود دارد.
۳. اهمیت تبلیغات و رسانه‌ها: تبلیغات و رسانه‌ها نقش مهمی در شکل‌دهی نگرش‌ها و رفتارهای غذایی افراد دارند.
۴. ارتباط مثبت آموزش و ترویج با مشارکت: آموزش و ترویج ارتباط مثبتی با مشارکت افراد در کاهش ضایعات دارند.
۵. رویکرد چندجانبه برای کاهش ضایعات: برای نهاده‌سازی اخلاق غذایی و کاهش ضایعات، یک رویکرد جامع شامل آموزش، تبلیغات و تغییر سیاست‌ها ضروری است.

Institutionalizing food ethics in food consumption to manage and reduce food waste(case of study: households in Yazd city)

Dashti Ardakani, M^{*1}; Ali Hatamizadeh, M²; Khalilzadeh, F3

1- Head of the Department of Environment, Sustainable Development and Technological Affairs, Master's Degree in Agricultural Engineering, majoring in Agriculture.

2- Head of Yazd Province Agricultural Jihad Organization, graduate of Master's Degree in Agricultural Engineering, majoring in agricultural machinery.

3- Head of the Department of Standard Implementation of Yazd General Department of Standards, Master's degree in executive management.

*Corresponding author: mdashtiard@yahoo.com

Abstract:

Food waste is a global challenge that has significant environmental, economic and social consequences. It is morally unjustifiable to throw away edible food when so many people in the world are hungry. Using an interdisciplinary approach including philosophy, ethics, psychology, social sciences and public policy, this research examines the strategies of institutionalizing ethics in food consumption to manage and reduce food waste. First, by defining the five solutions of food ethics, including “culture and beliefs”, “advertising and media”, “education and promotion”, “economy and access” and “optimal production”, their correlation with the dimensions of participation (assignment, social and collective) and the results, is compared in the form of a statistical plan. . This research is applied based on its purpose and descriptive-survey based on its method. Data collection was done by preparing and distributing a questionnaire among 214 people as a sample size. By using Chi-square goodness of fit test, Friedman's ranking and Spearman's correlation by SPSS26 statistical software, inferential analysis of the research was done. The results showed that there is a significant difference between the five solutions of food ethics and between their current and desired status, “education and promotion” as the first priority and “culture and beliefs”, “advertising and media” and “economy and access” are the next levels and “optimal production” is the last priority of institutionalization solutions. They have food ethics. “Education and Promotion” and “Advertising and Media” solutions with triple participation, “Optimum Production” solution with collective and task participation, and “Culture and Beliefs” solution with social participation can be institutionalized. “Economy and Access” solution has a negative and significant correlation with mandatory participation, which means that economic reforms and increasing access to food will increase food waste with the lever of mandatory participation. To institutionalize food ethics and reduce food waste, a multifaceted and comprehensive approach is needed that includes education, advertising, changing policies and paying attention to cultural and social differences.

Keywords: Food ethics, food waste, institutionalization, Education and promotion, culture and beliefs, participation;

مأسسه أخلاقيات الغذاء في استهلاك الغذاء لإدارة وتقليل هدر الطعام (دراسة حالة: الأسر في مدينة يزد)

محمد دشتی اردکانی^{۱*}، محمد علی حاتمی زاده^۲، فائزه خلیل زاده^۳

۱- رئیس قسم البيئة والتنمية المستدامة والشؤون التكنولوجية، خريج ماجستير في الهندسة الزراعية، تخصص زراعة.

۲- رئيس منظمة الجهاد الزراعي في محافظة يزد، خريج ماجستير في الهندسة الزراعية، تخصص الآلات الزراعية.

۳- رئيس قسم تنفيذ المعايير في الإدارة العامة للمعايير في محافظة يزد، خريج ماجستير في الإدارة التنفيذية.

*المؤلف المسؤول: mdashtiard@yahoo.com

ملخص

تشكل مخلفات الطعام تحديًا عالميًا له عواقب بيئية واقتصادية واجتماعية كبيرة. فمن الناحية الأخلاقية، يعدّ التخلص من الطعام الصالح للأكل بينما يعاني الكثير من الناس في العالم من الجوع أمرًا غير مبرر. تبحث هذه الدراسة في استراتيجيات ترسيخ الأخلاق في استهلاك الطعام لإدارة وتقليل مخلفات الطعام باستخدام منهجية متعددة التخصصات تشمل الفلسفة، والأخلاق، وعلم النفس، والعلوم الاجتماعية، والسياسات العامة. تبدأ الدراسة بتعريف خمسة محاور لأخلاقيات الغذاء، تشمل "الثقافة والمعتقدات"، "الإعلانات والإعلام"، "التعليم والترويج"، "الاقتصاد والوصول"، و"الإنتاج الأمثل"، وتبحث في ارتباطها بأبعاد المشاركة (التكليفية، والاجتماعية، والجماعية) وتُقارن النتائج في إطار خطة إحصائية. هذه الدراسة تطبيقية من حيث الهدف ووصفية-استقصائية من حيث المنهج. وقد تم جمع البيانات من خلال إعداد وتوزيع استبيان بين ۲۱۴ شخصًا كعينة. وأجرى التحليل الاستنتاجي للدراسة باستخدام اختبار ملاءمة "توزيع مربع كاي"، وتصنيف فريدمان، وارتباط سبيرمان، بواسطة برنامج SPSS26 الإحصائي. وقد أظهرت النتائج وجود فروق ذات دلالة إحصائية بين المحاور الخمسة للأخلاقيات الغذائية وبين الوضع الحالي والمطلوب لها، حيث جاءت "التعليم والترويج" كأولوية أولى، تليها "الثقافة والمعتقدات"، ثم "الإعلانات والإعلام"، و"الاقتصاد والوصول"، وأخيرًا "الإنتاج الأمثل" كأولوية أخيرة لاستراتيجيات ترسيخ الأخلاقيات الغذائية. يمكن ترسيخ محاور "التعليم والترويج" و"الإعلانات والإعلام" من خلال المشاركات الثلاثية، بينما يمكن ترسيخ محور "الإنتاج الأمثل" من خلال المشاركات الجماعية والتكليفية، ومحور "الثقافة والمعتقدات" من خلال المشاركة الاجتماعية. أما محور "الاقتصاد والوصول" فله ارتباط سلبي وذو معنى مع المشاركة التكليفية، بما يعني أن الإصلاحات الاقتصادية وزيادة الوصول إلى الطعام باستخدام رافعة المشاركة التكليفية تزيد من مخلفات الطعام. ومن أجل مأسسة أخلاقيات الغذاء وتقليل مخلفات الطعام، هناك حاجة إلى نهج شامل ومتعدد الجوانب يشمل التعليم، والإعلانات، وتغيير السياسات، والانتباه إلى الفروق الثقافية والاجتماعية.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الغذاء، هدر الطعام، إضفاء الطابع المؤسسي، التعليم والترويج، الثقافة والمعتقدات، المشاركة؛

منابع:

كشاورز، م. (۱۳۹۶). تحليل امنیت غذایی و ضایعات غذایی در خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی (مطالعه موردی: شهر خرامه) مجله اقتصاد فضایی و توسعه روستایی، نهمین سال، زمستان، شماره ۴ (۳۴ پیوسته).

محمدی نصرآبادی، ف. امیدور، م. گشتاسبی، م. ابادی، ف. زرقانی، ع. قدسی، د. (۱۳۹۴). پژوهش و سیاست گذاری و تدوین سیاست های غذایی و تغذیه ای ایران با تأکید بر ماده ۶ سیاست های کلی سلامت. مجله فرهنگ و ارتقای سلامت، ۲(۲)، ۱۹۰-۲۰۵.

Buzby, J. C., Wells, D. M., & Hyman, J. (2021). *USDA estimates of food waste loss in the United States in 2019*. Economic Research Service, United States Department of Agriculture.

Roe, B. E., Qi, D., & Bender, K. E. (2020). Some issues in the ethics of food waste. *Physiology & Behavior*, 219, 112860.

Leal Filho, W., & Kovaleva, M. (2023). *Food waste and sustainable food waste management in the Baltic Sea region*. Springer.

Quested, W., Juul, F., & Christensen, B. (2023). Household food and drink waste reduction: A review of interventions and their outcomes. *Food Policy*, 38(6), 1123-1133.

شناسایی و تدوین الگوی ارزش‌ها در حیطه کشاورزی

سونیا سوری^{۱*}، محمود حسینی^۲، حمید موحد محمدی^۳

۱- دانش آموخته دکتری، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، کرج، ایران.

۲- استاد، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، کرج، ایران.

۳- استاد، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: s.souri62@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

سوری، س.، حسینی، م.، موحد محمدی، ح. (۱۴۰۳). شناسایی و تدوین الگوی ارزش‌ها در حیطه کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

اخلاق کشاورزی به تبیین ارزش‌ها و مسایل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی، زندگی کشاورزی و محیط روستایی می‌پردازد. بنابراین هدف غایی اخلاق کشاورزی نیز دستیابی به ارزش‌های روشن و جامع برای قضاوت درباره سیاست‌ها و اعمال درست و نادرست در نظام کشاورزی و غذا است. لذا پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تدوین الگوی ارزش‌ها در حیطه کشاورزی انجام شده است. پژوهش حاضر، یک مطالعه کیفی است. که به روش تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل محتوا که توسط براون و کلارک پیشنهاد شده است. روش نمونه‌گیری پژوهش با استفاده از راهبرد نمونه‌گیری هدفمند و به شکل گلوله برفی بود، در نهایت پس از انجام مصاحبه عمیق با ۲۳ نفر از اعضای هیات علمی رشته‌های کشاورزی، اطلاعات در مورد موضوع مورد بررسی به اشباع نظری رسید. تجزیه و تحلیل داده‌ها در سه مرحله ۱- کدگذاری باز، ۲- کدگذاری محوری و ۳- کدگذاری انتخابی انجام شده است. نرم افزار مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده‌ها MAXQDA نسخه ۲۰۱۹ می‌باشد. روایی یافته‌ها بر اساس مولفه روایی محتوا (CVI) و پایایی یافته‌ها بر اساس آزمون ضریب کاپا مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد الگوی ارزش‌ها در حیطه فعالیت‌های کشاورزی در ۷ مولفه ۱- ایمنی غذایی ۲- امنیت غذایی ۳- احترام به فرهنگ روستا-کشاورز ۴- عدالت جنسیتی ۵- ارزش‌های پژوهشی کشاورزی ۶- احترام به محیط زیست و ۷- علاقه به جامعه روستایی و کشاورزی دسته‌بندی شدند. لذا پیشنهاد می‌شود این ۷ ارزش شناسایی شده را در تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های نظام کشاورزی مورد توجه قرار دهند.

واژگان کلیدی: ارزش، اخلاق، ایمنی غذایی، امنیت غذایی، کشاورزی، روستایی، و محیط زیست

مقدمه و بیان مسئله:

افزایش بهره‌برداری از منابع طبیعی و محیط زیست به علت افزایش جمعیت و نیاز بیشتر به مواد غذایی موجب به خطر افتادن پایداری زیست محیطی شده است. این در حالی است که با تخریب و تحت فشار گذاشتن منابع طبیعی و محیط زیست، ضمن تهدید حیات منابع طبیعی، ظرفیت غذای کافی و سالم برای جمعیت رو به رشد نیز کاهش خواهد یافت. همچنین، با توجه به ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، انسان در مواجهه با طبیعت، نسبت به جنبه‌های اخلاقی بویژه اخلاق زیستی بی‌توجه بوده است (ملک حسینی و همکاران، ۱۳۹۸). اخلاق کشاورزی، زیر مجموعه‌ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست‌گذاری‌های عمومی و تأثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاق کشاورزی به

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی در ارتباط با مسائلی چون مصرف آفت‌کش‌ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه‌های کشاورزی، حقوق مصرف‌کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی تر امنیت غذایی و مساله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود و محیط زیست است (مهدوی دامغانی و معین الدینی، ۱۳۸۹). به طور کلی، اخلاق کشاورزی یک حوزه بین رشته‌ای در اخلاق کاربردی محسوب می‌شود که به تبیین ارزش‌ها و مسایل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی، زندگی کشاورزی و محیط روستایی می‌پردازد. از جایی که شوارتز^۱ ارزش‌ها را به عنوان راهنما و اصول زندگی می‌داند که در خدمت زندگی فرد با دیگر واقعیت‌های اجتماعی قرار می‌گیرد (Schwartz, 2001)، بنابراین هدف غایی اخلاق کشاورزی نیز دستیابی به ارزش‌های روشن و جامع برای قضاوت درباره سیاست‌ها و اعمال درست و نادرست در نظام کشاورزی و غذا است. لذا پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تدوین الگوی ارزش‌ها در حیطه کشاورزی انجام شده است. در ادامه، به پژوهش‌هایی که در این ارتباط انجام شده است. پرداخته می‌شود. سوری و همکاران، پژوهشی با هدف تدوین الگوی ارزش‌ها در آموزش عالی کشاورزی ایران انجام دادند، نتایج نشان داد الگوی ارزش‌ها در چهار مقوله ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی، فردی و ارزش‌های آکادمیک و تخصصی کشاورزی تقسیم بندی شدند. نتایج بخش کمی حاکی از آن بود که بر اساس شاخص‌های برازش، ساختار کلی مدل پژوهش مورد تایید بوده و مدل حاصل از نتایج بخش کیفی پژوهش با واقعیت هم‌خوانی داشت (سوری و همکاران، ۱۳۹۹). ملک حسینی و همکاران پژوهشی با هدف تحلیل ملاحظات اخلاقی که در بین کشاورزان سنقر انجام داده بودند به این نتیجه دست یافتند که کشاورزان سنقر از نظر اخلاق مداری زیست محیطی در سطح کم ولی از نظر اخلاق مداری کشاورزی در سطح متوسط قرار داشتند (ملک حسینی و همکاران، ۱۳۹۸). عابدی سروستانی، در پژوهشی به تبیین اخلاق کشاورزی پرداخت، مهم‌ترین مسایل اخلاق کشاورزی را ساختار مزرعه و روش زندگی روستایی، رفتار با حیوانات، ایمنی غذایی، اثرات زیست محیطی، تجارت بین‌الملل، امنیت غذایی، زیست‌فناوری و اخلاق پژوهش در کشاورزی عنوان کرده است. یافته‌ها نشان داد که گرایش کارشناسان به اخلاق کشاورزی در وضعیت مطلوب نمی‌باشد. همچنین، این گرایش مستقل از سن، سطح تحصیلات و سابقه شغلی می‌باشد. از این نظر تفاوتی بین کارشناسان کشاورزی با توجه به محل سکونت در شهر یا روستا و پرداختن به کشاورزی وجود ندارد (عبدی سروستانی، ۱۳۹۴). منتی زاده و همکاران، پژوهشی با هدف بررسی وضعیت هنجارهای اخلاقی زیست محیطی در بین کشاورزان شهرستان شیراز انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد که بسیاری از کشاورزان با وجود پذیرش ضمنی مسئولیت در قبال سلامتی مصرف‌کنندگان، سایر موجودات زنده و زیست کره، در بسیاری از موارد از طریق مصرف بی‌رویه کودها و سموم شیمیایی و سوزاندن بقایای گیاهی صرفاً به دنبال کسب منفعت خود (ورای از منفعت عام) می‌باشند. از سوی دیگر، بسیاری از کشاورزان با وجود پذیرش حق نسل‌های آینده در بهره‌برداری از محیط زیست از آینده‌نگری پایینی برخوردار بوده و فعالیت‌های ناپایدار و حال‌نگری را در برخورد با منابع زیست محیطی از خود نشان می‌دهند (منتظری زاده و همکاران، ۱۳۹۴). مهدوی دامغانی و معین الدینی پژوهشی با هدف بررسی چگونگی دستیابی به امنیت غذایی در کشاورزی پایدار ضمن رعایت ملاحظات اخلاقی انجام دادند. نتایج این بررسی نشان داد، کشاورزی طبیعی امنیت غذایی بشر را در گرو امنیت و حفظ تمامیت طبیعت می‌پندارد و حفظ تمامیت طبیعت را منوط به حفظ جایگاه اخلاقی آن می‌داند. جنبه‌های اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار نه تنها با تولید منافات ندارد. بلکه از پیش شرط‌های نیل به امنیت غذایی است (مهدوی دامغانی و معین الدینی، ۱۳۸۹).

مواد و روش‌ها:

پژوهش حاضر، یک مطالعه کیفی به روش تحلیل محتوا است. در این پژوهش از روش تحلیل محتوای براون و کلارک^۱ استفاده شده است که شامل شش گام می‌باشد که عبارتند از: ۱- آشنا شدن با داده‌های جمع آوری شده^۲- استخراج کدهای اولیه^۳- جستجو برای مضامین و مقوله‌ها^۴- بازنگری مقوله‌ها و مضامین بالقوه^۵- تعریف و نامگذاری مقوله‌ها و مضامین^۶- گزارش نتایج. در فاز اول، محقق به خواندن و بازخوانش داده‌های جمع آوری شده از مصاحبه پرداخت. در فاز دوم، پس از آشنایی با داده‌ها محقق به استخراج کدهای اولیه و کشف روابط بین کدها پرداخت. در فاز سوم، محقق تلاش کرد تا کدها را با هم ترکیب و مضامین و مقوله‌ها را شکل دهد. در فاز چهارم، محقق کدهای ترکیب شده را دوباره بازنگری و بررسی کرد تا مطمئن شود که کدهای ترکیب شده از لحاظ مفهومی و معنایی تناسب و همسویی دارند. در فاز پنجم، محقق به توصیف کدها و مقوله‌ها پرداخته و در فاز ششم گزارش نتایج تهیه شد. شرکت کنندگان این پژوهش شامل ۲۳ نفر از اعضای هیات علمی کشاورزی بودند که به صورت راهبرد نمونه‌گیری هدفمند و به شکل گلوله برفی انتخاب شدند. قاعده اشباع نظری به عنوان مبنای تعیین تعداد و حجم شرکت کنندگان پژوهش تعیین شد. به عبارت دیگر، انتخاب شرکت کنندگان تا زمانی ادامه یافت که مطالب جدیدی از آخرین مصاحبه شونده دریافت نمی‌شد و کفایت داده‌ها حاصل شد. برای جمع آوری داده‌ها از ابزار مصاحبه بدون ساختار و یک سؤال باز استفاده شد. داده‌ها از طریق مصاحبه حضوری، جمع آوری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کدگذاری کوربین و استراوس^۲ و نرم افزار MAXQDA 2019 استفاده شد که شامل سه مرحله کدگذاری باز (کدگذاری خط به خط داده‌ها)، کدگذاری محوری (ترکیب کدهای اولیه و تعیین مقوله‌ها) و کدگذاری انتخابی (فرایند انتخاب یک مقوله به عنوان هسته اصلی و ارتباط دادن مقولات دیگر به آن) بود. روایی محتوایی یافته‌ها از طریق شاخص روایی محتوا (CVI) سنجیده شد و پایایی یافته‌ها نیز از طریق آزمون ضریب کاپا سنجیده شد.

نتایج و بحث:

توزیع فراوانی جنسیت افراد مورد مصاحبه نشان داد هر ۲۳ نفر آن‌ها مرد و با میانگین سنی ۵۳ سال بودند. ۴۷/۸ درصد مصاحبه شوندگان در مرتبه استادی، ۳۰/۴ درصد آن‌ها در مرتبه دانشیاری و ۱۷/۴ درصد در مرتبه استادیاری بودند. این پژوهش درصد پاسخگویی به این سوال بود که چه ارزش‌هایی در حیطه کشاورزی وجود دارد؟ در ابتدا پژوهشگر تمام پاسخ‌های شرکت کنندگان در مصاحبه، را کلمه به کلمه در متن بررسی کرده و خط به خط مفهوم کلیدی موجود در آن را به صورت جداگانه استخراج کرد. سپس وارد مرحله کدگذاری باز شده و از جمع کردن کدهای مشابه خرده مقوله‌ها به دست آمد. در نهایت ۷ مقوله اصلی ارزش‌های کشاورزی استخراج شد که عبارتند از: ۱- امنیت غذایی^۲-علاقه به جامعه روستایی و کشاورزی^۳-ایمنی غذایی^۴-احترام به فرهنگ روستا- کشاورز^۵-عدالت جنسیتی^۶-ارزش‌های پژوهشی و ۷-احترام به محیط زیست.

جدول: ۱، ارزش‌ها در حیطه کشاورزی

مقوله	خرده مقوله	شاخص روایی CVI محتوایی
ایمنی غذایی	تولید محصولات کشاورزی عاری از باقی‌مانده سموم، رنگ‌های غیر خوراکی و حتی رادیو اکتیو (هر نوع آلودگی میکروبی، انگلی)	۰/۸۹
	آگاهی مصرف‌کنندگان نسبت به استفاده از زیست‌فناوری در تولید محصولات (ترا ریخته و غیره)	۰/۹۳
	آگاهی مصرف‌کنندگان نسبت به استانداردهای محصولات سالم	۰/۹۴
	تولید محصولات ارگانیک	۰/۹۰
	احترام به فرهنگ محلی روستاییان	۰/۸۰
	احترام به دانش بومی روستاییان	۰/۷۴
	احترام به کشاورزی به عنوان یک شیوه زندگی	۰/۸۱
	اعتماد به ظرفیت و قابلیت مردم محلی	۰/۷۳
	حمایت از ابقای مزارع کوچک	۰/۸۱
	تلفیق دانش بومی با رسمی	۰/۷۵
احترام به فرهنگ روستا-کشاورز	حمایت از تولید با به کارگیری نیروی کار خانوار روستایی	۰/۷۲
	انعکاس واقعی نقش زنان روستایی در تولید	۰/۸۲
	شناخت کارایی و ارزش افزوده کار زنان روستایی	۰/۷۲
	سهم کردن زنان روستایی در مدیریت و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی (کنترل درآمد، شیوه استفاده از مازاد محصول و غیره)	۰/۸۴
	دسترسی زنان روستایی به درآمدهای کشاورزی	۰/۸۱
	انعکاس واقعی نقش زنان روستایی در تولید	۰/۸۵
	آلوده نکردن محیط زیست (آب و خاک و غیره) در فرایند پژوهش‌های کشاورزی	۰/۸۹
	عدم آزار و اذیت حیوانات و آسیب به گیاهان در فرایند پژوهش‌های کشاورزی	۰/۷۹
	نیازسنجی موضوعات پژوهشی قبل از انجام پژوهش	۰/۷۲
	دسترسی همه مردم به مواد غذایی کافی	۰/۹۶
عدالت جنسیتی	تامین غذای مردم به هر شیوه و قیمتی	۰/۸۰
	معیار قیمت گذاری محصولات بر اساس امکان دسترسی مردم به غذا	۰/۷۹
	تولید محصولات کشاورزی متناسب با معیار عرضه و تقاضای جامعه	۰/۸۲
	علاقه به کار در محیط‌های روستایی و مزرعه‌ای	۰/۸۱
ارزش‌های پژوهشی کشاورزی	علاقه به برقراری ارتباط با کشاورزان و روستاییان	۰/۷۷
	عشق به روستا و طبیعت	۰/۸۵
امنیت غذایی		
علاقه به جامعه روستایی کشاورزی		

ادامه جدول

مقوله	خرده مقوله	شاخص روایی CVI محتوایی
	توجه به حیوانات به عنوان موجودات دارای درک و احساس	۰/۸۸
	عدم تجارت حیوانات و گیاهان وحشی	۰/۷۷
	جلوگیری از ورود گونه های غیر بومی	۰/۷۵
	جلوگیری از تبدیل اراضی و جنگل ها به مناطق مسکونی	۰/۸۹
	جلوگیری از شکار و صید غیر قانونی	۰/۷۹
	توسعه جنگل ها در مناطق تخریب شده و احیاء و ترمیم آن ها برای جلوگیری از فرسایش	۰/۷۸
احترام به محیط زیست	توجه به تنوع زیستی در پیشرفت های فرهنگی جامعه (اکوتوریسم)	۰/۷۵
	ترویج مشارکت مردمی برای پرورش گونه های بومی	۰/۷۵
	ایجاد معیشت مکمل، سازگار و جایگزین و پایدار برای جوامع محلی به منظور کاهش فشارهای انسانی به منابع طبیعی	۰/۹۴
	تلاش در جهت توانمندسازی برای حفظ دانش و روش های بومی حفاظت و بهره وری پایدار از تنوع زیستی	۰/۹۱
	توجه به قدر و منزلت منابع خاک و آب کشور به عنوان سرمایه های خدادادی و حفظ آن ها برای نسل های آینده	۰/۸۲
	کاهش تولید زباله	۰/۷۹

ماخذ: یافته های تحقیق

پس از انجام تحلیل محتوا و استخراج مقوله ها، الگوی ارزش ها در حیطه کشاورزی به شرح زیر تدوین گردید (شکل ۱).

شکل ۱: الگوی ارزش ها در حیطه کشاورزی

ماخذ: یافته های تحقیق

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

همچنین، با توجه به نتایج حاصل شده برای شاخص روایی محتوا (CVI)، تمام موارد از روایی محتوای قابل قبولی برخوردار می‌باشند. به این صورت که شاخص روایی محتوای هیچ یک از مولفه‌ها کمتر از ۰,۷۲ نیست (جدول، ۱).

جدول ۲: نتایج آزمون کاپا

ارزش (Value)	Asymp. Std. Errora	Approx Tb.	Approx. Sig.
اندازه گیری میزان توافق کاپا برای تعداد موارد معتبر (Measure of Agreement Kappa N of Valid Cases)	652 28	.111	6.674 .001

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis

در جدول ۲، به ارائه نتایج آزمون کاپا پرداخته شده است. با توجه به این که ارزش عددی شاخص کاپا در جدول ۲، بالاتر از ۰,۶۰ است و عدد معنی داری هم (sig=0,001) است؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد مولفه‌ها از پایایی لازم برخوردار هستند.

با توجه به تعریفی که از ارزش ارائه شد، ارزش‌های بدست آمده از نتایج پژوهش باید به عنوان راهنما و اصول زندگی مورد توجه قرار گیرد تا بتواند در خدمت زندگی افراد و علی‌الخصوص جامعه روستایی و کشاورزی قرار گیرد. همه انسان‌ها همواره به غذای کافی، سالم و مغذی برای بر خورداری از یک زندگی سالم و پویا و دسترسی فیزیکی و متناسب با شان اجتماعی پذیرفته شده داشته باشند. لذا امنیت غذایی به عنوان یک ارزش مطرح شده است. همچنین، ضرورت دستیابی به ایمنی غذایی از نیمه دوم سده بیستم و به دنبال تشدید نگرانی‌های حاصل از اثر نهاده‌ها، عملیات و مدیریت کشاورزی رایج صنعتی فشرده مورد تاکید، تایید و توجه بیشتری قرار گرفت. لذا طبق یافته‌های این پژوهش نیز به عنوان یک ارزش در حیطه کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است. به طور کلی دستیابی به غذای ایمن و کافی از مهمترین وظایف دولت‌ها و سیاست‌گذاران هر جامعه است. کارکرد اصلی مناطق روستایی، کشاورزی است و به دلیل تأثیر ویژه آن بر اشتغال، تعدیل فقر و درآمد، ایجاد امنیت غذایی و خود کفایی و تغییر ساختار اقتصاد مصرفی به ساختار اقتصاد تولیدی، وابستگی عمیق با منابع طبیعی و اثرگذاری بر پایداری محیطی از اهمیت بالایی برخوردار است، لذا احترام به فرهنگ روستا-کشاورز به عنوان یک ارزش از یک جایگاه والایی برخوردار است. کشاورزی علاوه بر انسان، شامل حیوانات، گیاهان، آب و خاک می‌شود. امروزه مباحث اخلاقی پیرامون رفتار با این سوژه‌ها مطرح هستند، لذا ارزش‌های پژوهشی کشاورزی که از صدمه به آب، خاک، حیوانات و محیط زیست جلوگیری می‌کند از اهمیت برخوردار است. بی‌توجهی روزافزون به بخش کشاورزی از یک سو و رشد جمعیت از سوی دیگر منجر به مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها شده است، که نشان از بی‌رغبتی روستاییان به کشاورزی و روستا می‌باشد. بنابراین علاقه به جامعه روستایی و کشاورزی به عنوان یک ارزش مطرح شده است. تا با اهمیت به این ارزش، در جهت توسعه روستاها و کشاورزی گام برداشته شود. کشاورزی نشان بارز دستکاری انسان در طبیعت می‌باشد و بدون هیچ استثنا به محیط زیست صدمه می‌رساند. لذا احترام به محیط زیست به عنوان یک

ارزش باید در مرکز توجه قرار گیرد. عدالت جنسیتی، موضوعی بسیار مهم در زمینه توسعه تلقی می‌شود و به عنوان یک ارزش مطرح شد. به صورتی که طبق گزارش بانک جهانی دستیابی به عدالت جنسیتی برای اقتصاد کشورها بسیار ضروری است. زنان همواره جز جدایی ناپذیر از برنامه‌های توسعه روستایی بوده‌اند و هرچقدر ابعاد و شاخص‌های مطرح شده در باب عدالت جنسیتی به طور درخور ملاحظه‌ای ارتقا یابند. قطعاً مسیر دست یابی به توسعه پایدار روستایی هموارتر خواهد بود. لذا پیشنهاد می‌گردد که در برنامه ریزی و سیاست‌های کلان نظام کشاورزی به این ارزش‌های شناسایی شده توجه گردد.

مهمترین یافته‌ها:

این پژوهش یک تحقیق کیفی است که با استفاده از تحلیل محتوا ۷ ارزش مهم در حیطه کشاورزی را شناسایی کرد که عبارتند از: ۱- ایمنی غذایی ۲- امنیت غذایی ۳- احترام به فرهنگ روستا- کشاورز ۴- عدالت جنسیتی ۵- ارزش‌های پژوهشی کشاورزی ۶- احترام به محیط زیست و ۷- علاقه به جامعه روستایی و کشاورزی

Identifying and Designing the Model of Values in the Field of Agriculture

Suri, S. ^{*1}, Hosseini, M. ², Movahed Mohammadi, H. ³

1- Ph.D student , Department of Agricultural Promotion and Education , Faculty of Agriculture, University of Tehran , Karaj , Iran.

2- Professor , Agricultural Extension and Education Department , Faculty of Agriculture, University of Tehran , Karaj , Iran.

3- Professor , Agricultural Extension and Education Department , Faculty of Agriculture, University of Tehran , Karaj , Iran.

*- Corresponding author's email: s.souri62@ut.ac.ir

Abstract:

Agricultural ethics explains values and ethical issues in production, distribution and consumption of agricultural and food products, agricultural life and rural environment. Therefore, the ultimate goal of agricultural ethics is to achieve clear and comprehensive values for judging different policies and right and wrong practices in the agriculture and food system. Accordingly, the present research aims to identify and compile the model of values in the field of agriculture. The current research is a qualitative study that employs content analysis method proposed by Brown and Clark. Based on the Content Analysis method, six steps were followed as the research method: 1- acquaintance with the collected data, 2- extraction of primary codes, 3- search for themes and components, 4- examination of possible themes and components, 5- definition and naming of subjects and component, and 6-reporting of results. The research employed snowball sampling as a purposeful sampling strategy. Finally, after conducting in-depth interviews with 23 faculty members of agricultural universities, the information about the subject under study reached theoretical saturation. Data analysis was done in three stages that consist of open coding, axial coding, and selective coding. The software used for data

analysis is MAXQDA (2019 version). The validity of the findings was evaluated based on the content validity index (CVI), and the reliability of the findings was evaluated using the Kappa coefficient test. The findings showed that the pattern of values in the field of agriculture can be classified into 7 components: 1- food safety, 2- respect for village-farmer culture, 3- gender justice, 4- research values, and 5- respect for the environment, 6-food security and 7- interest in rural farming community. Therefore, it is recommended that these 5 identified components of values should be taken into account in decision-making and policies of the agricultural system.

Keywords: Value, Ethics, Agriculture, Rural, Environment, Food Security, Food Safety

تحدید و تدوین نموذج القيم في مجال الزراعة سونيا السورى^{۱*}، محمود الحسيني^۲، حميد موحد المحمدي^۳

۱- خريج دكتوراه قسم الترويج والتعليم الزراعي، كلية الزراعة بجامعة طهران

۲- أستاذ قسم الترويج والتعليم الزراعي، كلية الزراعة بجامعة طهران

۳- أستاذ قسم الترويج الزراعي والتربية، كلية الزراعة بجامعة طهران.

* الكاتب المسؤول: Email: s.souri62@ut.ac.ir

ملخص

تتناول الأخلاقيات الزراعية تبين القيم والقضايا الأخلاقية في إنتاج وتوزيع واستهلاك المنتجات الزراعية والغذائية، والحياء الزراعية، والبيئة الريفية. ولذلك فإن الهدف الغائي للأخلاقيات الزراعية هو تحقيق قيم واضحة وشاملة للحكم على السياسات والإجراءات الصحيحة والخاطئة في النظام الزراعي والغذائي. ولذلك فقد تم إجراء البحث الحالي بهدف تحديد وتدوين نموذج القيم في مجال الزراعة. البحث الحالي هو دراسة نوعية، والذي تم باستخدام أسلوب تحليل المحتوى الذي اقترحه براون وكلارك. وقد تم استخدام أسلوب أخذ العينات في البحث باستخدام استراتيجية أخذ العينات الهادفة على شكل الكرة الثلجية، وأخيراً، وبعد إجراء مقابلة متعمقة مع ۲۳ عضواً من أعضاء هيئة التدريس في المجالات الزراعية، وصلت المعلومات حول الموضوع قيد الدراسة إلى التشبع النظري. تم تحليل البيانات على ثلاث مراحل: ۱- الترميز المفتوح، ۲- الترميز المحوري، ۳- الترميز الانتقائي. البرنامج المستخدم لتحليل البيانات هو MAXQDA الإصدار ۲۰۱۹. تم تقييم صحة النتائج على أساس عنصر صحة المحتوى (CVI) وتم تقييم موثوقية النتائج على أساس اختبار معامل كابا. وأظهرت النتائج أن نموذج القيم في مجال الأنشطة الزراعية تم تصنيفه إلى ۷ مكونات: ۱- السلامة الغذائية، ۲- الأمن الغذائي، ۳- احترام ثقافة القرية - المزارع، ۴- العدالة بين الجنسين، ۵- قيم البحث الزراعي، ۶- احترام البيئة و ۷- الاهتمام بالمجتمع الريفي والزراعي. ولذلك، يقترح أن تؤخذ هذه القيم السبعة المحددة بعين الاعتبار في القرارات والسياسات المتعلقة بالنظام الزراعي.

الكلمات المفتاحية: القيمة، الأخلاق، السلامة الغذائية، الأمن الغذائي، الزراعة، الريف، البيئة

منابع:

- عبدی سروستانی، ع. (۱۳۹۴). تبیین اخلاق کشاورزی. اخلاق در علم و فناوری، ۱۰(۱).
- سوری، س.، حسینی، م.، هنجازی، ی.، و مهدی مقدم، ح. (۱۳۹۹). به سوی طراحی مدل ارزش‌ها برای آموزش عالی کشاورزی ایران.

- فصلنامه تحقیقات اقتصادی و توسعه کشاورزی، ۵۲(۲)، ۳۴۱-۳۲۷.
- مالکی حسینی، ع.، میراک زاده، ع.، و سلمان زاده، س. (۱۳۹۸). تحلیل ملاحظات اخلاقی در فعالیت های کشاورزی. روستا و توسعه، ۲۳(۹۲).
- منتظری زاده، م.، زمانی، غ.، و غلامرضایی. (۱۳۹۴). تحلیل هنجارهای اخلاقی محیط زیستی کشاورزان. فصلنامه ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۱، ۲.
- مهدوی دامغانی، ع.، معین الدینی، ش. (۱۳۸۹). امنیت غذایی و کشاورزی زیستی در کشاورزی پایدار. اخلاق در علم و فناوری، ۲.
- Schwartz, S. H. (2001). Value hierarchies across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 268-290.

الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربست هوش مصنوعی در کشاورزی

امید جمشیدی

استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی - دانشکده علوم زراعی - دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - ساری - ایران.

* نویسنده مسئول: Email: o.jamshidi@sanru.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

جمشیدی، ا. (۱۴۰۳). الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربست هوش مصنوعی در کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

با پیشرفت سریع فناوری‌های هوش مصنوعی، کاربردهای آن در کشاورزی به طور فزاینده‌ای افزایش یافته است. این مقاله به بررسی الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربست هوش مصنوعی در کشاورزی می‌پردازد و از روش تحلیل محتوا برای تحلیل مطالعات مشابه استفاده کرده است. در این مطالعه ۱۵ مقاله معتبر علمی از پایگاه‌های اطلاعاتی WoS، Scopus و Google Scholar طی بازه زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۴ که با محوریت واژه‌های "الزامات اجتماعی"، "الزامات اخلاقی"، "هوش مصنوعی در کشاورزی"، فناوری‌های هوشمند و "کشاورزی دیجیتال" انجام شده بودند، انتخاب و تحلیل محتوا با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA روی آنها صورت گرفت. نتایج نشان می‌دهد که برای الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربست هوش مصنوعی در کشاورزی در مجموع ۶۴ مفهوم اولیه در قالب ۷ مقوله محوری ۱. شفافیت و قابلیت توضیح، ۲. عدالت، انصاف و برابری، ۳. عدم ضرر و ایمنی، ۴. مسئولیت و پاسخگویی، ۵. حریم خصوصی و خیر عمومی، ۶. آزادی، خودمختاری و پایداری و ۷. دولت، حمایت و نظارت استخراج شد. نتایج این مطالعه به اهمیت توسعه چارچوب‌های اخلاقی و اجتماعی مؤثر برای پیاده‌سازی هوش مصنوعی در کشاورزی اشاره می‌کند و به سیاست‌گذاران و محققان توصیه می‌کند که توجه ویژه‌ای به این الزامات داشته باشند تا منافع فناوری به‌طور عادلانه و پایدار توزیع شود.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، کشاورزی هوشمند، عدالت، شفافیت، امنیت، دولت

مقدمه و بیان مسئله:

تحولات اخیر در حوزه هوش مصنوعی (AI) توانسته است تأثیرات چشمگیری بر بخش کشاورزی داشته باشد و این فناوری به عنوان یکی از ابزارهای مهم برای بهینه‌سازی تولیدات کشاورزی، کاهش هزینه‌ها و افزایش بهره‌وری مطرح شده است. (Mark, 2019). با این حال، کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی نگرانی‌های اجتماعی و اخلاقی زیادی را به دنبال داشته است که نیازمند بررسی و مدیریت دقیق هستند. مسائلی چون شفافیت، عدالت، مسئولیت‌پذیری و حفظ حریم خصوصی از جمله چالش‌های اخلاقی مهم در این حوزه به شمار می‌روند. (Floridi et al., 2018). از یک سو، این نگرانی وجود دارد که استفاده از هوش مصنوعی می‌تواند نابرابری‌های موجود را تشدید کند و دسترسی به این فناوری‌ها تنها به گروه‌های خاص محدود شود، در حالی که کشاورزان کوچک و مناطق روستایی با مشکلات بیشتری روبرو هستند. (Basso & Antle, 2020) از سوی دیگر، پرسش‌هایی در مورد تأثیرات محیط‌زیستی و پایداری این فناوری‌ها مطرح است، به ویژه با توجه به استفاده گسترده از منابع انرژی برای کارکرد سیستم‌های هوش

مصنوعی (Bolón-Canedo et al., 2024). در همین راستا، دولت‌ها و نهادهای نظارتی نقش مهمی در هدایت و نظارت بر توسعه و کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دارند. از طریق سیاست‌گذاری، نظارت و ارائه حمایت‌های مالی و آموزشی، دولت‌ها می‌توانند اطمینان حاصل کنند که این فناوری‌ها به صورت عادلانه و مسئولانه توسعه می‌یابند (Goel et al., 2024). بنابراین، تحقیق حاضر به تحلیل الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربری هوش مصنوعی در کشاورزی پرداخته و با استفاده از روش تحلیل محتوای مطالعات مشابه، به شناسایی و دسته‌بندی این الزامات می‌پردازد.

مواد و روش‌ها:

در این پژوهش به منظور بررسی الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربری هوش مصنوعی در کشاورزی، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. این روش به دلیل قابلیت شناسایی و دسته‌بندی دقیق مفاهیم و الگوهای پنهان در متون علمی به کار گرفته شده است. جامعه آماری این مطالعه شامل مقالات علمی معتبر منتشر شده در حوزه هوش مصنوعی و کشاورزی از سال ۲۰۱۸ تا به امروز است که با محوریت واژه‌های کلیدی "الزامات اجتماعی"، "الزامات اخلاقی"، "هوش مصنوعی در کشاورزی"، فناوری‌های هوشمند" و "کشاورزی دیجیتال" انجام گرفته‌اند. برای جمع‌آوری داده‌ها، پایگاه‌های علمی معتبر مانند Google Scholar و Scopus، Web of Science مورد بررسی قرار گرفته و ۱۵ مقاله معتبر مرتبط با موضوع از میان آنها انتخاب شدند. پس از جمع‌آوری مقالات، با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، فرآیند کدگذاری و تحلیل داده‌ها انجام شد. در این پژوهش، ابتدا متون مقالات به بخش‌های مختلف تقسیم و سپس بر اساس الگوهای مشخصی، کدهای اولیه استخراج شدند. این کدها در قالب مقولات اصلی دسته‌بندی شدند. برای اطمینان از صحت و دقت کدگذاری، بازبینی‌های مکرر توسط چندین کدگذار صورت گرفت.

نتایج و بحث:

نتایج نشان می‌دهد که برای الزامات اجتماعی و اخلاقی کاربری هوش مصنوعی در کشاورزی در مجموع ۶۴ مفهوم اولیه شناسایی شد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. شفافیت و قابلیت توضیح در سیستم‌های هوش مصنوعی کشاورزی ضروری است تا کاربران و ذینفعان فرآیندها را درک کرده و به آن‌ها اعتماد کنند.
۲. عدالت، انصاف و برابری باید در توزیع منافع و ریسک‌های هوش مصنوعی رعایت شود تا همه گروه‌ها خصوصاً کشاورزان کمتر باسواد از آن به‌صورت برابر بهره‌مند شوند.
۳. امنیت و پیشگیری از آسیب، اولویت اصلی در تضمین سلامت کاربران و محیط زیست در استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی است. همچنین تطبیق‌پذیری با سیستم‌های کشاورزی کنونی از جمله الزاماتی است که باید مدنظر قرار گیرد.
۴. مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی حقوقی و اخلاقی برای استفاده‌کنندگان و توسعه‌دهندگان هوش مصنوعی در قبال نتایج و تأثیرات آن الزامی است.
۵. دولت نقش کلیدی در حمایت مالی، قانون‌گذاری و نظارت بر کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی برای اطمینان از توزیع عادلانه و اجتناب از ریسک‌های محتمل آن دارد.

Social and Ethical Requirements for the Application of Artificial Intelligence in Agriculture

Jamshidi, O.

Assistant Professor of Agricultural Extension and Education Department - Faculty of Agricultural Sciences - Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources - Sari - Iran.

*Corresponding author's email: o.jamshidi@sanru.ac.ir

Abstract:

With the rapid advancement of artificial intelligence technologies, their applications in agriculture have significantly increased. This paper examines the social and ethical requirements for the application of AI in agriculture, using content analysis to review similar studies. In this study, 15 reputable scientific articles from the databases of WoS, Scopus, and Google Scholar, published between 2018 and 2024, focusing on the keywords "social requirements," "ethical requirements," "artificial intelligence in agriculture," "smart technologies," and "digital agriculture," were selected. Content analysis was conducted using MAXQDA software. The results identified 64 primary concepts categorized into seven key themes: 1. Transparency and Explainability, 2. Justice, Fairness, and Equality, 3. Non-maleficence and Safety, 4. Responsibility and Accountability, 5. Privacy and Common Good, 6. Freedom, Autonomy, and Sustainability, and 7. Government, Support, and Regulation. This study highlights the importance of developing effective ethical and social frameworks for implementing AI in agriculture and recommends that policymakers and researchers pay close attention to these requirements to ensure the fair and sustainable distribution of the technology's benefits.

Keywords: Artificial Intelligence, Smart Agriculture, Justice , Transparency, Security, Government

المتطلبات الاجتماعية والأخلاقية لاستخدام الذكاء الاصطناعي في الزراعة

أمید جمشیدی

أستاذ مساعد بقسم الإرشاد والتعليم الزراعي، كلية العلوم الزراعية، جامعة ساري للعلوم الزراعية والموارد الطبيعية

* المؤلف المسؤول: Email: o.jamshidi@sanru.ac.ir

ملخص:

مع التقدم السريع في تقنيات الذكاء الاصطناعي، تزايدت تطبيقاته في الزراعة بشكل متزايد. تتناول هذه المقالة المتطلبات الاجتماعية والأخلاقية لتطبيق الذكاء الاصطناعي في الزراعة، وتستخدم منهجية تحليل المحتوى لتحليل الدراسات المشابهة. في هذه الدراسة، تم اختيار ١٥ مقالة علمية موثوقة من قواعد البيانات WOS و Scopus و Google Scholar خلال الفترة من ٢٠١٨ إلى ٢٠٢٤م، والتي ركزت على كلمات "المتطلبات الاجتماعية"، "المتطلبات الأخلاقية"، "الذكاء الاصطناعي في الزراعة"، "التقنيات الذكية"، و"الزراعة الرقمية"، وتم تحليل المحتوى باستخدام برنامج MAXQDA. وقد أظهرت النتائج أنه تم استخراج ٦٤ مفهومًا أوليًا ضمن ٧ مقولات محورية بالنسبة للمتطلبات الاجتماعية والأخلاقية لتطبيق الذكاء الاصطناعي في الزراعة، وهي عبارة عن: ١. الشفافية وقابلية التوضيح، ٢. العدالة والإنصاف والمساواة، ٣. عدم الضرر والسلامة، ٤. المسؤولية والمساءلة، ٥. الخصوصية والخير العام، ٦. الحرية والاستقلالية والاستدامة، و٧. الحكومة والدعم والإشراف. وتشير نتائج هذه الدراسة إلى أهمية تطوير أطر أخلاقية واجتماعية فعالة لتطبيق الذكاء الاصطناعي في الزراعة، وتوصي صانعي السياسات والباحثين بإيلاء اهتمام خاص لهذه المتطلبات لضمان توزيع فوائد التكنولوجيا بشكل عادل ومستدام.

الكلمات المفتاحية: الذكاء الاصطناعي، الزراعة الذكية، العدالة، الشفافية، الأمن، الحكومة

منابع:

- Mark, R. (2019). Ethics of using AI and big data in agriculture: The case of a large agriculture multinational. *The ORBIT Journal*, 2(2), 1-27.
- Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., ... & Vayena, E. (2018). AI4People—an ethical framework for a good AI society: Opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines*, 28, 689-707.
- Basso, B., & Antle, J. (2020). Digital agriculture to design sustainable agricultural systems. *Nature Sustainability*, 3(4), 254-256.
- Bolón-Canedo, V., Morán-Fernández, L., Cancela, B., & Alonso-Betanzos, A. (2024). A review of green artificial intelligence: Towards a more sustainable future. *Neurocomputing*, 128096.
- Goel, R. K., Yadav, C. S., Vishnoi, S., & Rastogi, R. (2021). Smart agriculture—Urgent need of the day in developing countries. *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, 30, 100512.

بخش سوم

مقالات پوستری

طراحی الگوی امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار

(مطالعه موردی: شهرستان سمنان)

معصومه پازکی

استادیار، بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان

سمنان، سمنان، ایران

نویسنده مسئول: Email: m.pazoki@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

پازکی، م. (۱۴۰۳). طراحی الگوی امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار (مطالعه موردی: شهرستان سمنان). اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

امنیت غذایی یکی از مهم‌ترین مولفه‌های امنیت انسانی است که سنگ بنای یک جامعه توسعه یافته به شمار می‌آید. از آن‌جا که؛ تأمین امنیت غذایی و توجه به اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار یکی از اهداف اساسی برنامه‌های توسعه روستایی می‌باشد لذا، پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار در شهرستان سمنان انجام گرفته است. روش پژوهش، ماهیت اکتشافی دارد و از نظر هدف، بنیادین می‌باشد. جامعه آماری شامل ۱۰ نفر از خبرگان و اساتید حوزه توسعه روستایی و کشاورزی بوده است. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و گلوله‌برفی انجام شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تئوری داده بنیاد و برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق استفاده شده است. پس از انجام مصاحبه‌ها و جمع‌آوری داده‌ها، کدهای به دست آمده در بخش‌های مختلف، با استفاده از رهیافت نظام‌مند استراوس و کوربین و مدل پارادایمی، تجزیه و تحلیل شده و پس از انجام مراحل سه گانه کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مدل نهایی توسط پژوهشگر به دست آمده است. مدل نهایی از مجموع مقوله محوری، پدیده اصلی (توسعه گرایی)، شرایط علی (تسهیل گرایی)، شرایط مداخله گر (هزینه گرایی و نوآوری گرایی)، راهبردها (سلامت گرایی، توانمندسازی، آینده گرایی)، شرایط زمینه‌ای (محیط زیست گرایی) و در نهایت، پیامد (امنیت گرایی) تشکیل شده است. هر کدام از این شرایط و عوامل تشکیل دهنده مدل دارای متغیرها و مقوله‌هایی هستند که توجه به آنها تحقق هدف نهایی امنیت غذایی را در فضاهای روستایی موجب می‌شود. افزایش بهره‌وری در فعالیتهای کشاورزی، عرضه مواد غذایی سالم با رعایت الگوی مناسب مصرف، سرمایه گذاری مستمر در مسائل فنی و تکنولوژیکی در کشاورزی و پرورش دام و طیور، آموزش کشاورزان به سوی کشاورزی اخلاق مدار و مدیریت مخاطرات طبیعی و اقتصادی - سیاسی به منظور ثبات در دریافت غذا برای تمام آحاد جامعه، برقراری سلامت غذایی و دستیابی به امنیت غذایی با حفظ محیط زیست پیشنهاد می‌گردد.

واژگان کلیدی: توسعه، امنیت غذایی، سلامت غذایی، اخلاق زیستی، تئوری داده بنیاد، کشاورزی پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

در چند دهه اخیر با کاربرد بی‌رویه و نابه‌جای نهاده‌های شیمیایی در بخش توسعه کشاورزی که برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها جایگاه انسان در قامتِ حافظان طبیعت زیر سوال رفته‌است، بلکه عدم پایداری در تولید که ناشی

از این نگرش منفعت طلبانه است، امنیت غذایی خود انسان را نیز به مخاطره انداخته است. به دلیل آن که در روستاهای شهرستان سمنان ابعاد مختلف کشاورزی به طور همسان مورد توجه قرار نگرفته است لذا توسعه مطلوب، همه جانبه و پایدار کشاورزی دوراز دسترس می نماید. بنابراین ضرورت دارد بررسی جامعی در زمینه اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار برای دستیابی به امنیت غذایی صورت بگیرد که سعی شده است این مهم در این پژوهش مورد توجه قرار بگیرد. از این رو، هدف اصلی این پژوهش عبارتست از: "پیشنهاد یک مدل و الگوی نظری به منظور پیاده سازی امنیت غذایی خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه".

سمیعی نسب و همکاران (۱۳۹۵)، پژوهشی با عنوان "مدل مفهومی مطلوب امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران در منظومه اقتصاد مقاومتی" انجام داده اند. در این پژوهش با توجه به اجرای سیاست ها و بررسی شاخص های امنیت غذایی با بهره گیری از روش تحلیلی-توصیفی به بررسی رویکردهای اقتصاد مقاومتی و تدوین آنها پرداخته شده است. ملک حسینی و همکاران (۱۳۹۸)، موضوع "نقدی بر جهان بینی های چهار گانه اخلاق کشاورزی براساس دیدگاه وندلبری" را برای پژوهش انتخاب کرده اند. ایشان معتقدند انسان و بُعد اخلاقی آن مهمترین سازه در فرایند توسعه به شمار می آید. سخامپو (۲۰۱۳)، "مطالعه عوامل تعیین کننده وضعیت ایمنی غذایی خانوارها در آفریقای جنوبی" را برای پژوهش انتخاب کرده است. نتایج نشان داد که ۳۸ درصد از خانوارهای مطالعه شده از امنیت غذایی برخوردارند. آگیدو و سینگ (۲۰۱۸)، "تعیین کننده های ناامنی غذایی در بین خانوارهای روستایی اتیوپی" را مورد بررسی قرار داده اند. نتایج نشان داد، تغییرات آب و هوایی و تخریب اراضی، اصلی ترین عوامل پیش بینی کننده ناامنی غذایی در منطقه مورد مطالعه هستند. عبدالله و همکاران (۲۰۱۹)، "عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارها در مناطق روستایی شمال پاکستان" را مورد بررسی قرار داده اند. نتایج نشان داد؛ ناامنی غذایی تحت تأثیر عواملی مانند سن، جنس، آموزش، سیاست های دولت، درآمد، تورم و میزان دارایی ها قرار دارد.

مواد و روش ها:

این پژوهش دارای رویکرد کیفی می باشد و به روش نظریه داده بنیاد نظام یافته، انجام شده است. پژوهش حاضر از نظر ماهیت، پژوهشی اکتشافی است و از جنبه هدف، از دسته پژوهش های بنیادین کاربردی به حساب می آید. روش نظریه داده بنیان پژوهشگر را قادر به تشریح موضوع مورد مطالعه می نماید و امکان پیشگویی در مورد رخدادهای ممکن در زمینه پژوهش را فراهم می آورد. روش نظریه داده بنیاد؛ شامل اقدام هایی منسجم است که به ظهور مقوله های مفهومی منجر می شود که این مقوله ها به یکدیگر مرتبط شده و توضیح نظری اقداماتی را بیان می نمایند که در پی حل کردن دغدغه اصلی شرکت کنندگان حوزه بنیادی مورد مطالعه می باشند. جامعه آماری با توجه به قلمرو موضوعی، شامل اساتید و خبرگان حوزه مسائل روستا، کشاورزی و امنیت غذایی می باشد، که در این پژوهش با ۱۰ نفر از خبرگان و اساتید مصاحبه عمیق انجام شده است. استراتژی نظریه داده بنیان از نوعی رویکرد استقرایی بهره می گیرد. یعنی روند شکل گیری نظریه در این استراتژی حرکت از جزء به کل است. این روش یک سلسله رویه های سیستماتیک را به کار می گیرد تا نظریه ای مبتنی بر استقراء درباره پدیده مورد نظر ایجاد کند. ادراک مصاحبه شوندگان پیرامون ابعاد امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار به منظور ارائه یک مدل، مورد بررسی قرار گرفته است. مصاحبه ها به صورت مسئله محور و عمیق انجام شده است. این نوع مصاحبه براساس سه معیار اصلی مسئله محور بودن (پژوهشگر مسئله خاص اجتماعی را بررسی می کند)، هدفمند بودن

(انتخاب روش بر اساس هدف) و فرآیند محور صورت می گیرد. روش نمونه گیری، "هدفمند" می باشد و ثبت و ضبط اطلاعات افراد پیرامون دلیل انتخاب پاسخ هر سوال، تا زمان اشباع نظری ادامه یافته است.

نتایج و بحث:

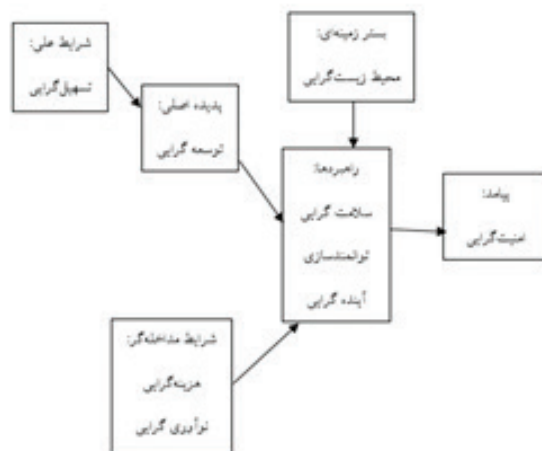
طی فرآیند کد گذاری، تعداد ۴۹ کد باز، ۱۳ مقوله فرعی و ۹ مقوله کلان استخراج و ویژگی های آنها شناسایی شد. در مدل نهایی ارائه شده، شرایط زمینه ساز، علی، مداخله ای، راهبردها و پیامدهای مرتبط با امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار، شناسایی شده است.

جدول: مقوله های خرد و کلان

کد مقوله ها	مقوله های کلان	کد مقوله ها	مقوله های خرد
C1	توسعه گرایی	B1	دسترسی
		B2	دستیابی
C2	امنیت گرایی	B3	ثبات
		B4	مصرف
C3	تسهیل گرایی	B5	مدیریت تولید
C4	آینده گرایی	B6	اهداف بلندمدت
		B7	سیاست های توسعه پایدار
C5	محیط زیست گرایی (زیست بوم - گرایی)	B8	چشم انداز عملکردی
C6	نوآوری گرایی	B9	سرمایه های سازمانی
C7	سلامت گرایی	B10	سالم سازی
	هزینه گرایی	B11	استاندارد سازی
C8		B12	مدیریت هزینه
C9	توانمندسازی	B13	فرصت شناسی

برقراری رابطه بین طبقه های تولید شده در مرحله قبل، هدف کد گذاری محوری می باشد. کد گذاری محوری، روند ارتباط دادن خرده مقولات به یکدیگر است. در این مرحله داده هایی که در مرحله کد گذاری باز تحلیل شده اند با یکدیگر مقایسه و به صورت خوشه های دارای تناسب ساماندهی و کدهای مشابه در یک طبقه قرار داده شده و ارتباط بین خرده طبقه ها مشخص (خواهر و همکاران، ۱۴۰۰) می شود.

با توجه به شکل شماره ۲، پیاده سازی مدل در زمینه امنیت غذایی و اخلاق زیستی، روابط پیچیده و متعددی را شامل می شود. شرایط علی که علل اصلی ایجاد پدیده مورد نظر را نشان می دهد، در این پژوهش تسهیل گرایی است که زمینه را برای ایجاد پدیده اصلی که همان توسعه گرایی است، به وجود می آورد. توسعه گرایی، داده ها و اطلاعات لازم را برای شکل گیری سلامت گرایی، توانمندسازی و آینده گرایی که همان راهبردهای پژوهش هستند، فراهم می کند. راهبردها، بیانگر آن دسته از تعاملات و کنش هایی می شوند که کنش گران در قبال آن شرایط از خود بروز می دهند. هدف از اجرای راهبردها، اداره کردن و به انجام رساندن و محقق کردن بهتر پدیده مورد نظر در بستر و زمینه حاکم است. این راهبردها به شکلی هدفمند انتخاب می شوند؛ بنابراین، با استفاده از تاکتیک ها و راهبردها می توان به پدیده محوری جامه عمل

شکل شماره ۱: الگوی امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار

پوشاند (رحمتی، ۱۳۹۹). عوامل مداخله گر (شرایط بسترساز عام موثر در راهبردها) که شامل هزینه گرای و نوآوری گرای می باشد سبب تقویت راهبردها می شود. همچنین، بستر زمینه ای که در پژوهش حاضر، محیط زیست گرای می باشد، هم بر راهبردها تاثیر می گذارد و هم با ایجاد شرایط دستیابی به امنیت غذایی از کریدور کشاورزی پایدار و توجه به اخلاق زیستی از طریق امنیت گرای سبب تقویت پیامدها می شود.

مهمترین یافته ها:

- ۱- شرایط زمینه ای که نشان گر زنجیره ای از شرایط محیطی موثر بر راهبرد است، شامل زیست بوم گرای یا محیط زیست گرای می باشد که پایین بودن فرسایش خاک و پایین بودن هدر رفت منابع آبی را در بر می گیرد.
- ۲- تسهیل گرای، شرایط علی را می سازد که شامل مدیریت تولید محصولات دامی با استفاده از روش های جدید، برگزاری تورهای گردشگری کشاورزی استانی از مزارع اخلاق مدار کشاورزی برای کشاورزان منطقه و توجه به زیرساخت های تکنولوژیکی و نهادهای بسترساز اخلاق مداری می باشد. این بدان معناست که انسان و جنبه های اخلاقی رفتارهای انسان مهمترین سازه در فرایند توسعه است.
- ۳- شرایط مداخله گر به تعدیل شرایط علی می پردازد شامل توجه به تحقیق و توسعه در تولید مواد غذایی سالم، تمرکز بر فناوری های نوین و نوآوری در تولید مواد غذایی، توجه به همه اعضای خانوار و نیازسنجی آنها، قیمت گذاری محصولات اساسی، سیاست های تعرفه وارداتی محصولات کشاورزی و ثبات عرضه محصولات غذایی می باشد.
- ۴- راهبردها شامل هوشمندی در توجه به نیازهای غذایی مردم، شناسایی فرصت های تولید مواد غذایی سالم، بسترسازی تشکیل نهادهای مردمی دوست دار کشاورزی اخلاق مدار، حمایت از برنامه تأمین سلامت غذا از مزرعه تا سفره، اولویت دار بودن مسائل زیست-محیطی در نهادهای تصمیم گیر در حوزه کشاورزی و است.
- ۵- پدیده اصلی، توسعه گرای است که شامل مناسب بودن کمیت و کیفیت مواد غذایی، کافی بودن درآمد برای خرید مواد غذایی، پایین بودن هزینه، سیاست های حمایتی دولت در راستای افزایش بهره وری عوامل تولید، پایین بودن نوسانات قیمت مواد غذایی مصرفی، حمایت از کشاورزان تولید کننده محصولات دوست دار محیط زیست و ... می باشد.

Designing a Model of Food Security and Bioethics in Sustainable Agriculture (Case Study: Semnan Township)

Pazoki, M.

Assistant Professor, Department of Economic, Social and Agricultural Research, Semnan Province, Semnan, Iran

Corresponding author's email: m.pazoki@areeo.ac.ir

Abstract:

Food security is one of the most important components of human security, which is the cornerstone of a developed society. Ensuring food security and paying attention to bioethics in sustainable agriculture is one of the basic goals of rural development programs. Therefore, the current research has been carried out with the aim of designing a model of food security and bioethics in sustainable agriculture in Semnan Township. The research method has an exploratory nature and is fundamental in terms of its purpose. The statistical population included 10 experts in the field of rural and agriculture development. Sampling was done in a targeted and snowball way. In order to analyze the data, the Grounded theory method has been used. In-depth interviews were used to collect data. After collecting the data, the codes obtained in different sections were analyzed using the systematic approach of Strauss and Corbin and the paradigm model. After performing the three stages of open, axial and selective coding, the final model was obtained by the researcher. The final model consists of the main Core (developmentalism), causal conditions (facilitation-Orientation), intervening conditions (cost-Orientation and innovation-Orientation), strategies (healthism, empowerment, futurism), contextual conditions (environmentalism) and finally, the consequence (security-Orientation). Each of these conditions and factors that make up the model have variables and categories that paying attention to them leads to the realization of the ultimate goal of food security in rural areas. Increasing productivity in agricultural activities, supplying healthy food, continuous investment in technological issues in agriculture and livestock and poultry breeding, training farmers towards ethical agriculture and managing natural and economic-political risks in order to stabilize the food supply for all members of society, establishing food health and achieving food security while preserving the environment are suggested.

Keywords: Development, food security, food health, bioethics, Grounded theory, sustainable agriculture

تصمیم نموذج للأمن الغذائي والأخلاقيات الحيوية في الزراعة المستدامة

(دراسة حالة: مدينة سمنان)

معصومة بازکی

أستاذ مساعد، قسم البحوث الاقتصادية والاجتماعية والإرشاد الزراعي، مركز البحوث والتعليم للزراعة والموارد الطبيعية،

محافظة سمنان، سمنان، إيران

المؤلف المسؤول: Email: m.pazoki@areeo.ac.ir

ملخص:

يعد الأمن الغذائي أحد أهم مكونات الأمن الإنساني، ويعتبر حجر الأساس للمجتمع المتقدم. ومن حيث أن ضمان الأمن الغذائي والاهتمام بالأخلاقيات الحيوية في الزراعة المستدامة يعد أحد الأهداف الأساسية لبرامج التنمية الريفية. فقد تم إجراء هذا البحث بهدف تصميم نموذج للأمن الغذائي والأخلاق البيئية في الزراعة المستدامة في مقاطعة سمنان. يتمتع البحث بطابع استكشافي ويعتبر أساسياً من حيث الهدف. وتكونت العينة الإحصائية من ١٠ خبراء وأساتذة في مجال التنمية الريفية والزراعة. وقد تم اختيار العينة بأسلوب هادف وبطريقة كرة الثلج، وتم استخدام نظرية البيانات الأساسية لتجميع البيانات، واعتماد مقابلات عميقة لتحليلها. وبعد جمع البيانات في الأقسام المختلفة، تم تحليلها باستخدام الأسلوب المنهجي لستراوس وكوربين والنموذج البرادي، وتم التوصل من قبل الباحث إلى النموذج النهائي بعد مراحل التفسير الثلاثة: المفتوحة، المحورية، والانتقائية. ويتكون النموذج النهائي من: الفئة المحورية، والظاهرة الرئيسية (التنمية)، والشروط السببية (التوجه نحو التسهيل)، والشروط المتداخلة (التوجه نحو التكلفة والتوجه نحو الابتكار)، والاستراتيجيات (التوجه الصحي، التمكيني، المستقبلي)، والظروف البيئية (توجه الحفاظ على البيئة)، والنتيجة النهائية (الأمن). كل من هذه الشروط والعوامل التي تشكل النموذج تحتوي على متغيرات وفئات تؤدي مراعاتها إلى تحقيق الهدف النهائي بالأمن الغذائي في المناطق الريفية. ومن المقترحات في هذا المجال: زيادة الإنتاجية في الأنشطة الزراعية، وتوفير مواد غذائية صحية وفق نمط استهلاك مناسب، والاستثمار المستمر في القضايا الفنية والتكنولوجية في الزراعة وتربية المواشي والدواجن، وإرشاد المزارعين نحو الزراعة الأخلاقية وإدارة المخاطر الطبيعية والاقتصادية-السياسية لضمان استقرار الحصول على الغذاء لجميع أفراد المجتمع، وتوفير الصحة الغذائية وتحقيق الأمن الغذائي مع الحفاظ على البيئة.

الكلمات المفتاحية: التنمية، الأمن الغذائي، الصحة الغذائية، أخلاقيات البيولوجيا، نظرية قاعدة البيانات، الزراعة المستدامة

منابع:

- Abdullah, S., Zhou, D., Tariq Shah, S., Waqar Ahmad, I., & Aasir, I. (2019). *Factors affecting household food security in rural northern hinterland of Pakistan*. Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences, 18(2), 201-210.
- Agidew, A.A., & Singh, K.N. (2018). *Determinants of food insecurity in the rural farm households in South Wollo Zone of Ethiopia: The case of the Teleyayen sub watershed*. Agricultural and Food Economics, 6, 103-32.
- Arayesh, M.B. & Fathollahi, Z. (2019). Designing food security model of rural households in Ilam province: application of Grounded theory. Village and development. 23(2), 61-88 [In Persian].
- Malek Hosseini, A., Mirkzadeh, A. & Salmanzadeh, S. (2020). *Analysis of ethical agriculture implementation strategies in Sanghar city*. Agricultural knowledge and sustainable production. 30 (2), 289-303 [In Persian].
- Murrell, A. J., Jones, R., Rose, S., Firestine, A., & Bute, J. (2022). *Food Security as Ethics and Social Responsibility: An Application of the Food Abundance Index in an Urban Setting*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(16): 10042. doi: 10.3390/ijerph191610042.
- Sekhampu, T.J. (2013). Determinants of the food security status of households receiving government grants in Kwakwatsi, South Africa. Mediterranean Journal of Social Sciences, 4(1), 147-153.

اخلاق در تولید، تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی منطقه سیستان

محمود محمدقاسمی^{۱*}، احمد قاسمی^۲، هادی میناب^۳، محتشم علی احمد^۴، صادق میری^۵

۱- استادیار اقتصاد کشاورزی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی سیستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زابل، ایران

۲- استادیار زراعت مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی سیستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زابل، ایران

۳- معاون آموزشی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی سیستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زابل، ایران

۴- کارشناس مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی سیستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زابل، ایران

۵- کارشناس مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی سیستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زابل، ایران

نویسنده مسئول: Email: M.MGhasemi@Areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

محمد قاسمی، م.، قاسمی، ا.، میناب پودینه، ه.، علی احمد، محتشم، میری، صادق (۱۴۰۳). اخلاق در تولید محصولات کشاورزی منطقه سیستان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

یکی از مهم ترین مسایل کشاورزی اخلاق در تولید، تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی می باشد. محصولات کشاورزی ساختار مزرعه و روش زندگی روستایی، توجه به موجودات زنده غیر از انسان، اثرات زیست محیطی، تولید محصولات سالم با توجه به رعایت اخلاق در تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی و توجه به رونق بازار آنها می باشد. داده های مورد نیاز با استفاده از تکمیل پرسشنامه از ۳۰ نفر: محققین، مروجین، تولید کنندگان، مصرف کنندگان، مدیران دولتی، کارشناسان و بهره برداران در سال زراعی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ جمع آوری و بر اساس آمار استنباطی و توصیفی با استفاده نرم افزار Eviews تجزیه و تحلیل شدند. نتایج نشان داد ۴۴٫۴ درصد افراد اعتقاد داشتند مزرعه و روش زندگی روستایی در اخلاق کشاورزی مهم است. ۵۵٫۵ درصد توجه به موجودات زنده غیر از انسان را که جایگاه مهمی در اخلاق کشاورزی دارند، ضروری دانستند. نتایج بیانگر آن بود که وضعیت این دو معیار در حال حاضر مطلوب نیست. علاوه بر آن ۶۶٫۶ درصد اعتقاد داشتند اثرات زیست محیطی در مسایل اخلاق کشاورزی مهم است و در حال حاضر در وضعیت مطلوب است. یافته ها نشان داد فقط ۷٫۷ درصد افراد اعتقاد داشتند در حال حاضر تولید و بازار محصولات سالم وجود دارد. ۹۳ درصد افراد عدم حمایت از کشاورزان تولید کننده محصولات سالم را دلیل این کار می دانستند. ۹۶ درصد اعتقاد داشتند وجود شبکه ارتباطی بین کشاورزان با محققین در ارتباط با تولید محصول سالم و رونق بازار موثر است. علاوه بر آن یافته ها پژوهش اخیر نشان داد ۹۸٫۸ درصد پاسخگوین اعتقاد خیلی زیادی داشتند که زیست فناوری و اخلاق پژوهش در کشاورزی مهم است. ۸۴٫۴ درصد بیان داشتند اخلاق کشاورزی و رعایت آن در فعالیت های ترویج کشاورزی مهم است. بررسی آماری نشان داد ضریب نفوذ ارقام اصلاح شده ۹۸ درصد است و این خبر نشان دهنده رعایت اخلاق در ترویج در حد مطلوب در شرایط فعلی می باشد. یافته ها نشان داد ۷۶٫۳ درصد پاسخگوین

اعتقاد داشتند رعایت اخلاق در استفاده از فن آوری نوین کشاورزی بسیار مهم است. پرتو دهی بذرها و دستیابی به ارقام مقاوم به خشکی و سرما حاصل به کار گیری فن آوری نوین در کشاورزی نشان دهنده حد مطلوب رعایت اخلاق در این زمینه می باشند. بنابراین در شرایط کنونی عدم پایداری در تولید، امنیت غذایی وزیر پا گذاشتن جنبه های اخلاقی تولید، حاصل روش های ناپایدار کشاورزی که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته، می باشند. جنبه های اخلاقی زیستی در کشاورزی پایدار نه تنها با تولید منافع ندارد بلکه از پیش شرط های نیل به امنیت غذایی می باشند. از آنجا که رعایت اخلاق در تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین کشاورزی براساس نظر مدیران، کارشناسان و بهره برداران در منطقه سیستم در حد مطلوب است بایستی سیاستگذاران برنامه های کلان کشوری به جایگاه اخلاق در پژوهش، آموزش و ترویج کشاورزی اهمیت دوجندانی داده و در سیاستگذاری های سالانه، اخلاق در کشاورزی را سرلوحه برنامه های خود قرار دهند.

واژگان کلیدی: محصول سالم، رعایت اخلاق، تولید پایدار، حد مطلوب، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

سالانه میلیون ها تن غذا در سراسر جهان هدر می رود، در حالی که میلیون ها نفر از گرسنگی رنج می برند. این نابرابری فاحش، تنها یکی از چالش های بزرگی است که با آن روبرو هستیم در یک قرن گذشته، تولید محصولات کشاورزی به طور قابل توجهی افزایش یافته است. (باومن و همکاران، ۲۰۱۸) اما در مقابل، شیوع بیماری های ناشی از مواد شیمیایی، تخریب محیط زیست و کاهش تنوع زیستی نیز به شدت افزایش یافته است (صیدی و همکاران، ۱۳۹۹). این آمارها نشان می دهند که توسعه ی کشاورزی بدون توجه به پیامدهای اخلاقی آن، چه هزینه های سنگینی برای نسل های آینده به همراه خواهد داشت. برای تضمین امنیت غذایی پایدار در آینده، بشر به دنبال روش های کشاورزی است که بتواند هم به نیازهای کنونی پاسخ دهد و هم منابع طبیعی را برای نسل های آینده حفظ کند بنابراین، ضرورت دارد تا محققین، کشاورزان، سیاست گذاران و مصرف کنندگان با هم همکاری کرده و با رعایت اصول اخلاقی در کشاورزی، به سمت ایجاد یک سیستم غذایی پایدار و عادلانه حرکت کنند (دارابی و همکاران، ۱۳۹۸). با عنایت به ناکافی بودن تلاش های گذشته در حل بحران های زیست محیطی، ضروری است رویکردی جدید مبتنی بر مشارکت همگانی و پایبندی به اصول اخلاقی در مدیریت محیط زیست اتخاذ شود. این رویکرد مستلزم آن است که همه ذینفعان (از جمله دولت، بخش خصوصی، سازمان های مردم نهاد و جامعه محلی) در تصمیم گیری ها و اجرای برنامه های زیست محیطی مشارکت فعال داشته باشند تا با اتخاذ راهکارهای مناسب و تقویت همکاری های بین المللی، آینده ای پایدار و امن برای کشاورزی و محیط زیست فراهم شود (عابدی و همکاران، ۱۳۹۶).

بحران های زیست محیطی و اجتماعی ناشی از اقدامات غیر اخلاقی در کشاورزی، ضرورت نهادینه سازی کشاورزی پایدار و اخلاق مدار را بیش از پیش آشکار ساخته است. اگرچه کشاورزان به عنوان مجریان اصلی فعالیت های کشاورزی نقش مهمی ایفا می کنند، اما عوامل متعددی از جمله فشارهای اقتصادی، نبود آگاهی کافی، و نبود حمایت های لازم از سوی دولت و بخش خصوصی، آن ها را به سمت انجام اقدامات غیر اخلاقی سوق می دهد. لذا، سرمایه گذاری بر روی آموزش، ترویج روش های کشاورزی پایدار، و ایجاد انگیزه های اقتصادی برای کشاورزان، گامی ضروری در جهت ارتقای اخلاق در بخش کشاورزی است. به همین دلیل، در پژوهش حاضر رعایت اخلاق در تولید، تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی، راهکاری برای ایجاد یک سیستم غذایی پایدار و عادلانه به عنوان یک راهبرد کلیدی برای مقابله با چالش های جهانی مانند تغییرات آب و هوایی و کمبود غذا مطرح شده است.

مواد و روش‌ها:

مواد: داده‌های مورد نیاز از ۳۰ نفر: تولیدکنندگان، مصرف کنندگان، مدیران دولتی، کارشناسان و بهره‌برداران در سال زراعی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ جمع‌آوری شدند.

روش‌ها: داده با استفاده از تکمیل پرسشنامه جمع‌آوری شدند.

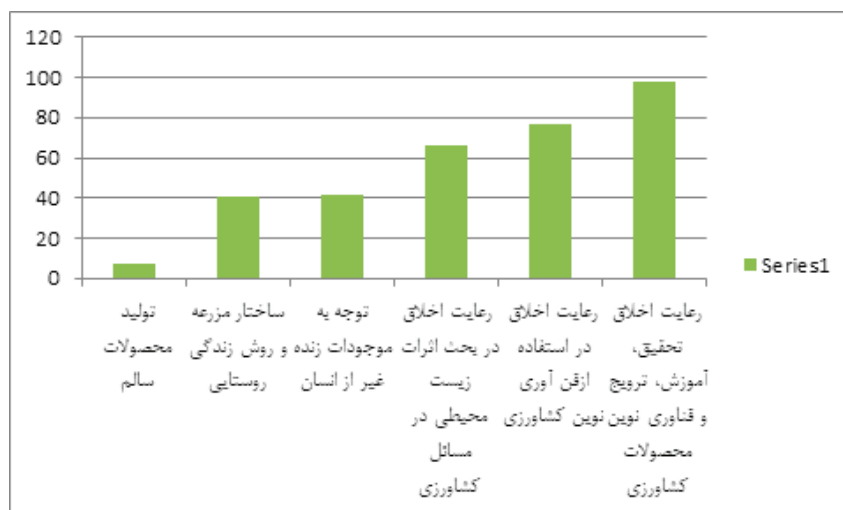
روش‌های آماری: داده‌ها بر اساس آمار استنباطی و توصیفی دسته بندی شدند

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: داده‌ها با استفاده نرم افزار Eviews تجزیه و تحلیل شدند

نتایج و بحث:

نتایج نشان داد ۴۴,۴ درصد افراد اعتقاد داشتند مزرعه و روش زندگی روستایی در اخلاق کشاورزی مهم است. ۵۵,۵ درصد اعتقاد داشتند توجه به موجودات زنده غیر از انسان جایگاه مهمی در اخلاق کشاورزی دارند. همچنین نتایج بیانگر آن بود که وضعیت این دو معیار در حال حاضر مطلوب نیست. علاوه بر آن ۶۶,۶ درصد اعتقاد داشتند اثرات زیست محیطی در مسایل اخلاق کشاورزی مهم است و در حال حاضر در وضعیت مطلوب است که با نتیجه مطالعه صیدی و همکاران مطابقت دارد. علاوه بر آن یافته‌ها نشان داد فقط ۷,۷ درصد افراد اعتقاد داشتند در حال حاضر تولید و بازار محصولات سالم وجود دارد. ۹۳ درصد افراد عدم حمایت از کشاورزان تولیدکننده محصولات سالم را دلیل این کار می دانستند. ۹۶ درصد اعتقاد داشتند وجود شبکه ارتباطی بین کشاورزان با محققین در ارتباط با تولید محصول سالم و رونق بازار موثر است که مطابق با نتیجه مطالعه احمدی فرد و همکاران می باشد. علاوه بر آن یافته‌ها پژوهش اخیر نشان داد ۹۸,۸ درصد پاسخگوین اعتقاد خیلی زیادی داشتند که زیست فناوری و اخلاق پژوهش در کشاورزی مهم است. ۸۴,۴ درصد بیان داشتند اخلاق کشاورزی و رعایت آن در فعالیت های ترویج کشاورزی مهم است. بررسی آماری نشان داد ضریب نفوذ ارقام اصلاح شده ۹۸ درصد است و این خبر نشان دهنده رعایت اخلاق در ترویج در حد مطلوب در شرایط فعلی می باشند. یافته‌ها نشان داد ۷۶,۳ درصد پاسخگوین اعتقاد داشتند رعایت اخلاق در استفاده از فن آوری نوین کشاورزی بسیار مهم است. پرتو دهی بذرها و دستیابی به ارقام مقاوم به خشکی و سرما حاصل به کار گیری فن آوری نوین در کشاورزی نشان دهنده حد مطلوب رعایت اخلاق در این زمینه می باشند که با نتیجه مطالعه مورین میشل همکاران مطابقت دارد.

نمودار زیر بیان کننده نتایج کار می باشد

مهمترین یافته‌ها

براساس نتایج تحقیق در حال حاضر :

۱. رعایت اخلاق در بحث اثرات زیست محیطی در مسائل کشاورزی در وضعیت مطلوبی قرار دارد.
۲. رعایت اخلاق تحقیق، آموزش، ترویج و فناوری نوین محصولات کشاورزی در حد مطلوبی قرار دارد.
۳. رعایت اخلاق در استفاده از فن آوری نوین کشاورزی در حد مطلوب می باشد.
۴. رعایت اخلاق در مزرعه و روش زندگی روستایی و همچنین توجه به موجودات زنده غیر از انسان در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.
۵. رعایت اخلاق در تولید محصولات سالم در حال حاضر در وضعیت مطلوب قرار ندارد.

Ethics in the production, research, education, extension, and development of new agricultural technologies in the Sistan region.

Mohammad Ghasemi, M.^{*1}, Ghasemi, A. ², Minab, H. ³, Ali Ahmad, M. ⁴,
Miri, S.⁵

1- Assistant Professor of Agricultural Economics, Sistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Zabol, Iran

2- Assistant Professor of Agriculture, Sistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research-Training and Extension Organization, Zabol, Iran

3- Deputy Education Center of Sistan Agriculture and Natural Resources Research and Education, Agricultural Research-Training and Extension Organization, Zabol, Iran

4- Expert at Sistan Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research-Training and Extension Organization, Zabol, Iran

5 Expert at Sistan Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research- Education and Extension Organization, Zabol, Iran

*- Corresponding author's email: M.MGhasemi@Areco.ac.ir

Abstract:

One of the most critical issues in agriculture is ethics in production, research, education, extension, and the development of new agricultural technologies. Agricultural products, farm structures, rural lifestyles, the consideration of non-human living beings, environmental impacts, and the production of healthy products are all influenced by ethical considerations in research, education, extension, and the development of new agricultural technologies, as well as market demands." The required data was collected through a questionnaire completed by 30 individuals, including producers, consumers, government officials, and agricultural experts, during the agricultural year 1403-1402. The questionnaire was [closed-ended/open-ended] and included questions on [questionnaire topics]. The collected data was analyzed using Eviews software, employing both descriptive statistics (such as mean, standard deviation, etc.) and inferential statistics (such as hypothesis testing and regression analysis)." Results showed that 44.4% of individuals believed that farms and rural lifestyles are crucial to agricultural eth-

ics. Additionally, 55.5% emphasized the importance of considering non-human living beings, which hold a significant place in agricultural ethics. The findings indicated that the current status of these two criteria is unsatisfactory." Furthermore, 66.6% believed that environmental impacts are significant in agricultural ethics and are currently in a satisfactory state. Findings revealed that only 7.7% of individuals believed that the production and market for healthy products currently exist. Ninety-three percent attributed this to a lack of support for farmers producing healthy products." According to 96%, continuous communication between farmers and researchers is very effective in improving product quality and developing the market. Furthermore, recent research findings revealed that 98.8% of respondents strongly believed that biotechnology and research ethics in agriculture are important. 84.4% stated that agricultural ethics and its adherence in agricultural extension activities are significant. Statistical analysis showed that the penetration rate of corrected figures is 98%, indicating a satisfactory level of ethical adherence in current extension practices. The findings showed that 76.3% of respondents believed that adhering to ethics in the use of new agricultural technologies is very important. Seed irradiation and the development of drought- and cold-resistant varieties, which are the result of applying new agricultural technologies, indicate a satisfactory level of ethical adherence in this field." Therefore, in the current context of production instability, food insecurity, and the disregard for ethical aspects of production, the results are unsustainable agricultural methods that have been expanded solely to increase production. The bioethical aspects of sustainable agriculture not only do not conflict with production but are prerequisites for achieving food security. Since adherence to ethics in research, education, extension, and agricultural technology is at a satisfactory level according to managers, experts, and beneficiaries in the Sistan region, policymakers should give greater importance to the status of ethics in agricultural research, education, and extension in national macro-programs and place ethics in agriculture at the forefront of their annual policies."

Keywords: Wholesome products, Ethical practices, Sustainable production, Optimal level, Food security

اخلاقیات الإنتاج والبحث والتعليم والتسويق والتكنولوجيا الحديثة للمنتجات الزراعية في منطقة سيستان

محمود محمد قاسمی^{۱*}، احمد قاسمی^۲، هادی میناب^۳، محتشم علی احمدی^۴، صادق میری^۵

۱- استاذ مساعد في الاقتصاد الزراعي، مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في سيستان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، زابل، إيران

۲- استاذ مساعد في الزراعة، مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في سيستان، منظمة البحوث والتعليم والتسويق الزراعي، زابل، إيران

۳- معاون التعليمي، مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في سيستان، منظمة البحوث والتعليم والتسويق الزراعي، زابل، إيران

۴- خبير في مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في سيستان، منظمة البحوث والتعليم والتسويق الزراعي، زابل، إيران

۵- خبير في مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في سيستان، منظمة البحوث والتعليم والتسويق الزراعي، زابل، إيران

Email: M.MGhasemi@Areco.ac.ir المؤلف المسؤول:

ملخص:

إن أحد أهم القضايا في الزراعة هي الأخلاق في الإنتاج والبحث والتعليم والتسويق والتكنولوجيا الحديثة للمنتجات الزراعية. ويشمل ذلك المنتجات الزراعية وهيكلية المزارع وأسلوب الحياة الريفية، والاهتمام بالكائنات الحية غير البشرية، والتأثيرات البيئية، وإنتاج منتجات صحية مع مراعاة الأخلاق في البحث والتعليم والتسويق والتكنولوجيا الحديثة للمنتجات الزراعية، والاهتمام بازدهار سوقها. تم جمع البيانات المطلوبة باستخدام استبيان من ۳۰ شخصاً: باحثين، ومروجين، ومنتجين، ومستهلكين، ومدراء حكوميين، وخبراء ومستفيدين في السنة الزراعية ۱۴۰۳-۱۴۰۲، وتم تحليلها باستخدام الإحصاءات الاستنتاجية والوصفية باستخدام برنامج Eviews. وقد أظهرت النتائج أن ۴۴,۴٪ من الأفراد يعتقدون أن المزرعة وأسلوب الحياة الريفية مهمان في الأخلاقيات الزراعية. و ۵۵,۵٪ يرون أن الاهتمام بالكائنات الحية غير البشرية، والتي لها مكانة مهمة في الأخلاقيات الزراعية، ضروري أيضاً. وتشير النتائج إلى أن حالة هذين المعيارين ليست مرضية حالياً. وبالإضافة إلى ذلك، فإن ۶۶,۶٪ يعتقدون أن التأثيرات البيئية مهمة في القضايا الأخلاقية الزراعية وهي في حالة مرضية حالياً. كما أظهرت النتائج أن ۷,۷٪ فقط من الأفراد يعتقدون أن هناك إنتاجاً صحياً وسوقاً للمنتجات الصحية في الوقت الحالي. و ۹۳٪ يرون أن عدم دعم المزارعين المنتجين للمنتجات الصحية هو السبب في ذلك. و ۹۶٪ يعتقدون أن وجود شبكة اتصال بين المزارعين والباحثين فيما يتعلق بإنتاج المنتجات الصحية وازدهار السوق أمر فعال ومؤثر. وبالإضافة إلى ذلك؛ فقد أظهرت نتائج البحث الأخير أن ۹۸,۸٪ من المشاركين يعتقدون بشدة أن التكنولوجيا الحيوية والأخلاق البحثية مهمة في الزراعة. و ۸۴,۴٪ يرون أن الأخلاق الزراعية ومراعاتها في أنشطة التسويق الزراعي مهمة. وأظهرت الدراسة الإحصائية أيضاً أن معدل انتشار الأرقام المعدلة هو ۹۸٪، مما يشير إلى مراعاة الأخلاق في التسويق بشكل مرض في الظروف الحالية. وأظهرت النتائج أن ۷۶,۳٪ من المشاركين يعتقدون أن مراعاة الأخلاق في استخدام التكنولوجيا الحديثة في الزراعة أمر مهم للغاية. إن تعريض البذور للإشعاع والحصول على أصناف مقاومة للجفاف والبرد نتيجة استخدام التكنولوجيا الحديثة في الزراعة يشير إلى مراعاة الأخلاق بشكل مرض في هذا المجال. ولذلك، في الظروف الحالية، فإن انعدام الاستدامة في الإنتاج والأمن الغذائي، وتجاهل الجوانب الأخلاقية للإنتاج هي نتيجة لأساليب الزراعة غير المستدامة التي توسعت فقط بهدف زيادة الإنتاج. إن الجوانب الأخلاقية البيئية في الزراعة المستدامة لا تتعارض مع الإنتاج فحسب؛ بل هي من الشروط الأساسية لتحقيق الأمن الغذائي. ونظراً لأن مراعاة الأخلاق في البحث والتعليم والتسويق والتكنولوجيا الحديثة في الزراعة هي في حالة مرضية وفقاً لآراء المديرين والخبراء والمستفيدين في منطقة سيستان، فيجب على صانعي السياسات الكبرى للبلاد إعطاء أهمية مضاعفة لمكانة الأخلاق في البحث والتعليم والتسويق الزراعي، وجعل الأخلاق في الزراعة محور برامجهم في السياسات السنوية.

الكلمات المفتاحية: المنتج الصحي، الالتزام بالأخلاق، الإنتاج المستدام، الحالة المرضية، الأمن الغذائي

منابع

- احمدی فرد، م.، رحیمی ابوخیلی، م.، و حسینی مظاهریان، س. (۱۴۰۱). کشاورزی پایدار و تولید محصولات غذایی سالم. همایش بین‌المللی غذای طیب، مشهد. بازیابی از <https://civilica.com/doc/1578825>
- سینایی راد، ز.، شفیعی، ف.، و جمشیدی، ا. (۱۴۰۲). راهکارهای به‌کارگیری فناوری‌های نوین کشاورزی برای توسعه کارآفرینی: مورد استان مازندران. نخستین کنفرانس ملی اینترنت اشیا، اهواز. بازیابی از <https://civilica.com/doc/1905151>
- دارابی، ن.، و صالحی، ل. (۱۳۹۸). جایگاه اخلاق و آموزش‌های آن در کشاورزی. چهارمین کنگره بین‌المللی توسعه کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری ایران، تبریز. بازیابی از <https://civilica.com/doc/973063>
- عابدی سروسستانی، ا.، شاه ولی، م.، و محقق داماد، م. (۱۳۹۶). ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست‌محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۲(۱ و ۲)، ۷۲-۵۹.
- صیدی، م. ر.، برادران، م.، و یزدان‌پناه، م. (۱۳۹۹). تدوین برنامه‌های عملیاتی جهت رعایت اخلاق در کشاورزی: مورد مطالعه روستای تلبومه استان خوزستان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۶(۱)، ۱۸۱-۱۶۷.
- Bowman, N., Lunaape, M., & Dodge-Francis, C. (2018). Culturally responsive Indigenous evaluation and tribal governments: Understanding the relationship. *Indigenous Evaluation*, 20(5), 17-31.
- Morante, M. M. S., Ang, C. R., Competente, M. A. A., Esguerra, R. A. P., De Leon, R. D., et al. (2023). Advantages and disadvantages of implementing modern agricultural technology and development initiatives on climate change and financial support for small-scale farmers in Nueva Ecija. *International Journal of Advanced Engineering, Management and Science (IJAEMS)*, 9(12), 59-65.

اخلاق در فرآوری محصولات کشاورزی و ارتباط آن با حکمرانی خوب

بهجت تاج‌الدین

عضو هیئت علمی موسسه تحقیقات فنی و مهندسی کشاورزی - سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی - کرج - ایران

نویسنده مسئول: Email: b.tajeddin@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

تاج‌الدین، بهجت. (۱۴۰۳). اخلاق در فرآوری محصولات کشاورزی و ارتباط آن با حکمرانی خوب. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

یک رژیم غذایی متعادل متشکل از انواع غذاها، کلید سلامت و تغذیه مطلوب در جامعه است که از طریق کشت متنوع محصولات کشاورزی، دامداری، و غیره در فصل و زمان خود تامین می‌شود. علاوه بر این، وجود انواع مواد غذایی حاصل از تولیدات صنایع غذایی و صنایع تبدیلی در فصل و زمان خارج از معمول تولیدات محصول به کمک فناوری‌های کشاورزی پایدار در به تعادل رساندن رژیم غذایی و امنیت غذایی بسیار موثر است چرا که منجر به توسعه سیستم‌های غذایی منصفانه‌تر و پایدارتر می‌شود. از طرف دیگر، چنین رژیم غذایی متعادل وقتی برقرار است که مفهوم امنیت غذایی از طریق سیستم‌های غذایی پایدار مبتنی بر کشاورزی پایدار فرهنگ‌سازی و نهادینه شود. چنین فرهنگ‌سازی در عمل از طریق یک حکمرانی خوب همراه با اخلاق‌مداری قابل اجرا است، زیرا در یک حکمرانی خوب است که تعامل و ارتباط متقابل بین دولت، بخش خصوصی، و سایر سازمان‌های اجتماعی ایجاد می‌شود و این مهم از طریق رعایت اخلاق یعنی پایبند بودن به قوانین و استانداردهای لازم که خود زیربنای موضوع کنترل کیفیت در فرآوری محصولات کشاورزی و غذایی است، قابل اجرا خواهد بود. از آنجایی که عهده‌دار امنیت غذایی بیشتر بخش دولتی و عهده‌دار صنایع غذایی و تبدیلی محصولات کشاورزی، بیشتر بخش خصوصی است، تعامل فوق در اجرای بهینه نقش صنایع تبدیلی الزامی است. از این رو، مقاله حاضر ضمن پرداختن به مفاهیم فوق، ارتباط بین یک حکمرانی خوب و اخلاق را با صنایع تبدیلی بیان می‌کند.

واژگان کلیدی: اخلاق، امنیت غذایی، حکمرانی خوب، سیستم‌های غذایی پایدار، صنایع تبدیلی کشاورزی، کنترل کیفیت.

مقدمه:

اخلاق، واژه‌ای عمومی است که در فارسی گاهی معادل هر دو واژه انگلیسی اتیکز (Ethics) یا مورالیتی (Moral) یا مورالیتی (Morality) استفاده می‌شود. اما این دو تفاوت ظریفی داشته و اولی به مجموعه قواعد و استانداردهای خوب و بدی گفته می‌شود که توسط یک جامعه یا گروه اجتماعی پذیرفته شده و به کار می‌رود در حالی که دومی به اخلاقیات، هنجارها و بایدها و نبایدهای شخصی افراد اشاره دارد. امروزه، اتیکز شاخه‌ای از رشته فلسفه بوده و حوزه‌های جدیدی را مانند اخلاق پزشکی، اخلاق حرفه‌ای (Professional Ethics)، اخلاق زیستی و غیره معرفی می‌کند. از طرف دیگر، حکمرانی خوب (Good governance)، مفهومی است که توسط سازمان‌های بین‌المللی در اواخر دهه ۱۹۸۰ وارد ادبیات توسعه بین‌الملل

شده و بر اساس معیارهای خاص، حکمرانی را حاصل تعامل و ارتباط متقابل بین دولت و کنشگران جامعه مدنی مشتمل بر سازمان‌های مردم نهاد (سمن‌ها)، بخش خصوصی، گروه‌های دارای اعتبار اجتماعی، رسانه‌ها، و غیره برای دستیابی به توسعه در هر کشوری می‌داند. به عبارت ساده‌تر، این مفهوم بیانگر آن است که بخش دولتی چقدر از منابع عمومی را برای منافع عمومی مصرف می‌کند. مفهوم حکمرانی، مفهوم جدیدی نیست و شاید کهن بودن آن به اندازه تمدن بشری باشد اما با توجه به تغییرات روز به روز مفاهیم توسعه که خود متأثر از مفاهیمی چون توسعه پایدار، کشاورزی پایدار، سیستم‌های غذایی پایدار، و فناوری اطلاعات است، امروزه توجه ویژه‌ای را در مدیریت دولتی می‌طلبد. در کاربرد جدید این واژه، هر سه نهاد حکومت، جامعه مدنی و بخش خصوصی برای توسعه انسانی پایدار، ضروری هستند. دولت، محیط سیاسی و حقوقی مناسب به وجود می‌آورد، بخش خصوصی اشتغال و درآمد ایجاد می‌کند و جامعه مدنی تعامل سیاسی و اجتماعی گروه‌های فعال برای مشارکت در فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را تسهیل می‌بخشد (یگانگی و بیگلی، ۱۳۹۹). یک حکمرانی خوب بایستی خواستار اقدامات مشخصی باشد که به دستیابی به اهداف چندگانه توسعه پایدار (SDGs) و حق غذا و حق سلامت مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر کمک کند تا اهمیت نقش کشاورزان در رسیدگی به بحران‌های متعددی که امروز جهان با آن روبروست از طرفی و صنایع تبدیلی از طرف دیگر شناسایی شود (Fadda, ۲۰۲۱). این اهداف فقط وقتی اجراشدنی است که ابتدا ویژگی‌های کلیدی یک حکمرانی خوب را شناخت و بعد اخلاق یعنی آن مجموعه استانداردهای مرتبط با این مهم را رعایت کرد.

ویژگی‌های حکمرانی خوب:

ویژگی‌های کلیدی یک حکمرانی خوب از نظر شورای حقوق بشر (The Human Rights Council)، شامل شفافیت (Transparency)، مسئولیت (Responsibility)، پاسخگویی (Accountability)، مشارکت (Participation)، و حساس بودن (Responsiveness) به نیازهای مردم است. بدون حکمرانی خوب، حقوق بشر قابل احترام و حمایت پایدار نیست زیرا اجرای حقوق بشر بر محیطی مساعد و توانمند متکی است که چارچوب‌ها و نهادهای قانونی مناسب و فرآیندهای سیاسی، مدیریتی و اداری را شامل می‌شود که مسئول پاسخگویی به حقوق و نیازهای مردم هستند. به طور کلی، پیوندهای بین حکومت‌داری خوب و حقوق بشر را می‌توان در چهار حوزه نهادهای دموکراتیک، ارائه خدمات عمومی، حاکمیت قانون، و مبارزه با فساد سازماندهی کرد (Anon, 2024a). شکل ۱، مهم‌ترین ویژگی‌های حاکمیت خوب را نشان می‌دهد.

شکل ۱، مهم‌ترین ویژگی‌های حاکمیت خوب (Anon, 2024a)

در یک حکمرانی خوب، در حاکمیت قانون و مبارزه با فساد، سیستم‌های نظارت و ارزیابی نقش کلیدی بازی می‌کنند. در صنایعی چون صنایع غذایی و تبدیلی که با سلامت و ایمنی جامعه ارتباط تنگاتنگ دارند، کنترل کیفیت مواد غذایی از تولید تا مصرف، ممکن است بسیار نقش آفرینی کند (تاج‌الدین، ۱۳۹۳). از طرف دیگر، در حاکمیت قانون و پذیرش نظام ارزیابی و نظارت، پایبندی به اخلاق، به معنای رعایت استانداردهای حرفه‌ای نقش مهمی ایفا می‌کند که این استانداردها خود در کنترل کیفیت مواد غذایی نقش کلیدی دارند.

سیستم‌های غذایی پایدار (Sustainable food systems) و حکمرانی خوب

جهان در حال تغییر است و مشکلاتی چون گرم شدن کره زمین، آب و هوای نامتعارف، و قیمت‌های ناپایدار، تولید غذاهایی را که مصرف‌کنندگان دوست دارند یا توانایی خرید آن را دارند، برای کشاورزان و تولیدکنندگان دشوارتر می‌کند. به همین دلیل است که بایستی با تامین‌کنندگان، کشاورزان و تولیدکنندگان در سراسر جهان برای بهینه‌سازی مزایای سلامتی و تضمین عرضه پایدار همکاری کرد (Anon, 2017).

از آنجایی که بانک جهانی، حکمرانی را شیوه استفاده از قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی برای دستیابی به توسعه پایدار تعریف می‌کند، و مطابق این تعریف، کشورهای عضو باید به بهبود ساز و کارهای تخصیص منابع، فرآیندهای تدوین، انتخاب و اجرای خط‌مشی‌ها و روابط بین شهروندان و حکومت پردازند (کمیجانی و سلاطین، ۱۳۸۷)، لازم است که در حوزه کشاورزی و صنعت غذا، حکمرانی خوب در درجه اول با سیستم کشاورزی جهانی و سیستم غذایی پایدار همراه با استانداردهای لازم در این حوزه یعنی اخلاق مرتبط به‌خوبی آشنا باشد و در این راستا گام بردارد.

بحران جهانی غذایی کنونی، آسیب‌پذیری یک سیستم کشاورزی جهانی را نشان می‌دهد که بر تعداد انگشت‌شماری از محصولات زراعی اصلی به‌عنوان کشت‌های تک‌محصولی در چند کشور صادرکننده برای تغذیه بیش از هشت میلیارد نفر متکی است. اگر نیازهای غذایی این جمعیت در سیاره‌ای در حال گرم‌شدن بدون تخریب اکوسیستم‌های سیاره‌ای برآورده شود، بایستی سیستم کشاورزی با محصولات متنوع، مقاوم در برابر آب و هوا، مغذی، سیستم‌های کشت جدید و زنجیره‌های تامین کمتر آسیب‌پذیر تغییر داده شود (Jahanshiri et al., 2023). از این‌رو، بایستی از سیستم‌های غذایی پایدار پیروی کرد. یک سیستم غذایی پایدار، شبکه مشترکی است که چندین مؤلفه را به‌منظور افزایش رفاه محیطی، اقتصادی و اجتماعی یک جامعه یکپارچه می‌کند و بر اساس اصولی ساخته شده است که ارزش‌های اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی یک جامعه و منطقه را ارتقا می‌دهد. ویژگی‌های یک سیستم غذایی پایدار به‌شرح زیر است (Anon, 2024b):

- ۱- امن، و بنابراین قابل اعتماد و انعطاف‌پذیر در برابر تغییرات (از جمله تغییر اقلیم، افزایش قیمت انرژی، و غیره) و در دسترس و مقرون به‌صرفه برای همه اعضای جامعه است،

۲- کارآمدی در انرژی دارد،

۳- یک مولد اقتصادی برای کشاورزان، کل جوامع و مناطق است،

۴- سالم و ایمن است،

۵- برای محیط‌زیست مفید است،

۶- از راهبردهای خلاقانه احیای آب و حفاظتی برای آبیاری کشاورزی استفاده می‌کند،

۷- واردات مواد غذایی را با ظرفیت داخلی متعادل می‌کند،

۸- شیوه‌های کشاورزی و انتخاب محصول مناسب منطقه‌ای را اتخاذ می‌کند،

- ۹- برای کشاورزی ارگانیک کار می کند،
 - ۱۰- به سلامت جامعه و محیط زیست کمک می کند،
 - ۱۱- کیفیت خاک و زمین های کشاورزی را از طریق بازیافت زباله های آلی دوباره می سازد،
 - ۱۲- از اشکال مختلف تولید مواد غذایی شهری و روستایی پشتیبانی می کند،
 - ۱۳- اطمینان از در اختیار گذاردن تسهیلات فرآوری مواد غذایی در دسترس کشاورزان و فرآورندگان حمایت می کند،
 - ۱۴- گرامیداشت رویدادهای اجتماعی، بازارها، رستوران ها و غیره را پاس می دارد،
 - ۱۵- حفظ تنوع زیستی در اکوسیستم های کشاورزی و در انتخاب محصول زراعی را حفظ می کند،
 - ۱۶- تمرکز آموزشی قوی برای ایجاد آگاهی در مورد مسائل غذایی و کشاورزی دارد،
 - ۱۷- ارائه دستمزد منصفانه به تولید کنندگان و فرآورندگان در داخل و خارج از کشور برای معامله عادلانه ارائه می دهد.
- سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO)، از طریق مفهوم و چارچوب سیستم های غذایی پایدار ادعا می کند که چشم انداز و اقدامات مربوط به تغییرات سیستم غذایی باید کاملاً مبتنی بر داده های قابل اعتماد باشد (FAO, 2024). بدیهی است که داده های قابل اعتماد فقط در یک حکمرانی خوب حاصل می شود.

اخلاق و امنیت غذایی

- اثر بخشی مدیریت غذا در جامعه بر مؤلفه هایی چون اخلاق، حکمرانی خوب، و مدیریت بهم پیوسته ای از غذا مشتمل بر سیستم های غذایی پایدار استقرار می یابد. بنابراین، در مدیریت مؤثر غذا برای برخورداری از امنیت غذایی جامعه، می توان حداقل ویژگی هایی را به شرح زیر مشخص کرد:
- ۱- رهبری اخلاق مدار و تمرکز همزمان بر حقوق عامه به ویژه اقشار آسیب پذیر. برای این کار لازم است که جامعه از امنیت غذایی به مفهوم دسترسی همه مردم در هر زمان و هر مکان به غذا برخوردار باشند. یعنی عموم مردم، چه اقشار مرفه و چه آسیب پذیر محصولی سالم و بهداشتی در اختیار داشته باشند.
 - ۲- رعایت حقوق کشاورزان و حقوق محیط زیست به عنوان اصول اولیه در تولید پایدار کشاورزی،
 - ۳- مشارکت دادن بخش خصوصی در فرآیند تصمیم گیری های مرتبط با غذا در کشور،
 - ۴- فراهم کردن فرصت های اظهار نظر و دخالت در تصمیم گیری ها برای عموم مردم بمنظور جلب همدلی و همیاری بیشتر قشرهای جامعه،
 - ۵- ایجاد ساز و کارهایی برای گفتن بیشتر، و حل و فصل مناقشات مختلف مرتبط با غذا با حضور متخصص ها و نمایندگان جامعه مدنی.

اخلاق و صنایع غذایی و تبدیلی

اخلاق حرفه ای و حکمرانی خوب به عنوان فرصتی برای جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی، افزایش رشد اقتصادی، امنیت اقتصادی، و بهبود محیط کسب و کار از طریق به کارگیری شش شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و عدم خشونت، کار آیی و اثربخشی دولت، کیفیت مقررات، حاکمیت قانون، و کنترل فساد که توسط بانک جهانی برای کشورهای مختلف محاسبه شده است مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد. طی مطالعه ای برای بررسی ارتباط بین کیفیت

حکمرانی و رشد اقتصادی، این ارتباط در دو گروه کشورهای عضو اوپک یا سازمان صادرکنندگان نفت (OPEC) و کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD) با استفاده از روش داده‌های تلفیقی در دوره ۲۰۰۷-۱۹۹۶ آزمون شد. نتایج نشان داد که ارتباط مثبت و معنی‌داری بین شاخص کیفیت حکمرانی و رشد اقتصادی در هر دو گروه وجود دارد. میزان تاثیرگذاری شاخص کیفیت حکمرانی بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای عضو OPEC بیشتر از گروه کشورهای عضو OECD بود. شاخص ثبات سیاسی در گروه کشورهای عضو OPEC و شاخص کنترل فساد در گروه کشورهای عضو OECD بیشترین تاثیر را بر نرخ رشد اقتصادی داشت (کميجانی و سلاطین، ۱۳۸۷).

با استفاده از موضوع بالا، بدیهی است که بین اخلاق، کیفیت حکمرانی و رشد اقتصادی در زمینه صنعت از جمله صنایع تبدیلی کشاورزی ارتباط عمیقی وجود دارد چرا که صنایع تبدیلی کشاورزی مشتمل بر زیرشاخه‌های اصلی فرآوری و تولید، بسته‌بندی و درجه‌بندی، و نگهداری و ذخیره‌سازی، صنعتی است که بعد از تولید محصولات کشاورزی وارد میدان شده و کمک می‌کند تا با تبدیل محصولات کشاورزی به یک محصول جدید و ایجاد ارزش افزوده روی این محصولات، آن‌ها به بازار مصرف عرضه شوند. علاوه بر نقش عوامل دیگر، این ایجاد ارزش افزوده است که منجر به رشد اقتصادی بسیار می‌شود.

از طرف دیگر چون در حال حاضر اخلاق حاکم بر حکمرانی خوب، نظریه‌ای است که فقط رویکرد اقتصادی ندارد و در آن بر ارائه خدمات عمومی کارآمد، نظام قضایی قابل اعتماد، و نظام اداری پاسخگو نیز تأکید می‌شود (عمرانیان خراسانی، ۱۳۹۴)، صنایع تبدیلی به دلیل ارتباط نزدیک هم با تولیدکننده اولیه (ماده خام) و هم مصرف‌کننده سرو کار دارد، بایستی بتواند با بهره‌گیری از قوانین حکمرانی خوب، به هر دو بخش فعالیت خود پاسخگوی شفاف باشد.

نتیجه‌گیری:

اهمیت اصلی صنایع تبدیلی کشاورزی، قابلیت کمک آن‌ها به رژیم‌های غذایی و سیستم‌های غذایی پایدارتر و ایمن است. با افزایش تولید غذا در فصلی خارج از کشت محصولات کشاورزی و دامی، تقاضای کمتری برای تامین غذایی که از طریق بازارهای وارداتی تامین می‌شوند، وجود خواهد داشت. اهمیت اخلاق حاکم بر حکمرانی خوب در صنایع تبدیلی کشاورزی را ممکن است در ویژگی‌های زیر پیدا کرد:

- معیشت پایدار و سیستم‌های غذایی انعطاف‌پذیر،
- شناخت کشاورزان و تولیدکنندگان به عنوان حافظان دانش بومی و عملکرد خوب آن‌ها برای امنیت غذایی
- سرمایه‌گذاری توسعه و تحقیقات در محصولات غذایی ارزان که انعطاف‌پذیر و سازگار با طیف وسیع‌تری از قشر آسیب‌پذیر جامعه باشند،
- سرمایه‌گذاری توسعه و تحقیقات در محصولات غذایی که انعطاف‌پذیر و سازگار با محیط‌زیست و سیستم‌های کشت باشند،
- حمایت سیاسی و اقتصادی برای ارتقای توسعه اقتصادی از طریق تشکیل شرکت‌های کوچک و متوسط کشاورز محور،
- رویکردهای تغییردهنده جنسیتی برای برابری و دگرگونی پویایی قدرت و ساختارها برای غلبه بر شکل‌های نابرابر اجتماعی، فرهنگی و غیره در مدیریت غذاها.

Ethics in the agricultural processing industries and its relationship with good governance

Tajeddin, B.

Faculty Member of Agricultural Engineering Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

Corresponding author's email: b.tajeddin@areeo.ac.ir

Abstract:

A balanced diet consisting of a variety of foods is the key to good health and nutrition in society, which is provided through the cultivation of various agricultural products, livestock, etc. in its season and time. In addition, the presence of various types of food products from food industries and processing industries in the season and time outside of the normal production of products with the help of sustainable agricultural technologies is very effective in balancing the diet and food security because it leads to the development of the systems. It becomes fairer and more sustainable. On the other hand, such a balanced diet is established when the concept of food security is culturalized and institutionalized through sustainable food systems based on sustainable agriculture. Such culturalization can be implemented in practice through a good governance along with ethics, because it is in a good governance that interaction and mutual communication between the government, the private sector, and other social organizations is established, and this is important. It will be applicable through the observance of ethics, which means adhering to the necessary laws and standards, which are the basis of quality control in the processing of agricultural and food products. Since the government sector is responsible for food security and the food industry and agricultural products transformation is mostly the private sector, the above interaction is necessary for the optimal implementation of the role of transformation industries. Therefore, this paper explains the above concepts and their relationship with good governance and ethics with processing industries.

Keywords: Agricultural Processing Industries, Ethics, Food Security, Good Governance, Sustainable Food Systems, Quality Control.

أخلاقيات تصنيع المنتجات الزراعية وعلاقتها بالحاكمية الرشيدة

بهجت تاج الدين

عضو الهيئة العلمية في مؤسسة البحوث والتقنية والهندسة الزراعية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، كرج، إيران.

المؤلف المسؤول: Email: b.tajeddin@areeo.ac.ir

ملخص:

إن النظام الغذائي المتوازن الذي يتكون من مجموعة متنوعة من الأطعمة هو مفتاح الصحة والتغذية المثلى في المجتمع، والذي يتم توفيره من خلال زراعة متنوعة للمنتجات الزراعية وتربية الحيوانات وغيرها في موسمها ووقتها المناسب. بالإضافة إلى ذلك، فإن وجود أنواع مختلفة من الأطعمة الناتجة عن إنتاج الصناعات الغذائية والصناعات التحويلية في الموسم والوقت الغير المعتاد للمنتجات بمساعدة تقنيات الزراعة المستدامة يكون فعالاً للغاية في تحقيق التوازن الغذائي والأمن الغذائي لأنه يؤدي إلى تطوير أنظمة غذائية أكثر عدلاً واستدامة. من ناحية أخرى، يكون هذا النظام الغذائي المتوازن قائماً عندما يتم ترسيخ مفهوم الأمن الغذائي من خلال أنظمة غذائية مستدامة تعتمد على الزراعة المستدامة. ويمكن تنفيذ هذا التثقيف في الممارسة من خلال حاكمية رشيدة مصحوبة بالأخلاق، لأنه في الحكم الرشيد يتم إنشاء التفاعل والتواصل المتبادل بين الحكومة والقطاع الخاص والمنظمات الاجتماعية الأخرى، ويتم تنفيذ ذلك من خلال الالتزام بالأخلاق، أي الالتزام بالقوانين والمعايير اللازمة التي تشكل أساس موضوع مراقبة الجودة في معالجة المنتجات الزراعية والغذائية. ونظراً لأن مسؤولية الأمن الغذائي تقع في الغالب على عاتق القطاع العام، ومسؤولية الصناعات الغذائية والتحويلية للمنتجات الزراعية تقع في الغالب على عاتق القطاع الخاص، فإن التفاعل المذكور أعلاه في التنفيذ الأمثل لدور الصناعات التحويلية أمر ضروري. ولذلك، تتناول هذه المقالة المفاهيم المذكورة أعلاه وتوضح العلاقة بين الحكم الرشيد والأخلاق مع الصناعات التحويلية. الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الأمن الغذائي، الحكم الرشيد، النظم الغذائية المستدامة، الصناعات التحويلية الزراعية، مراقبة الجودة.

منابع:

- تاج الدين، ب. (۱۳۹۰). اصول كنترول كيفيت مواد غذايى. تهران: نشر علم كشاورزى ايران.
- يگانگی، س. ک.، و بیگلر، ا. (۱۳۹۹). مدل مفهومی حکمرانی خوب. پژوهش های علوم مدیریت، ۲(۵)، ۷۵-۸۱.
- عمرانیان خراسانی، ح. (۱۳۹۴). حکمرانی خوب و مدیریت آب. نشریه آب و توسعه پایدار، ۱(۳)، ۹۴-۹۵.
- کمیجانی، ا.، و سلاطین، ب. (۱۳۸۷). تاثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD مدلسازی اقتصادی، ۲(۲)، ۱-۲۴.

- Anon. (2024a). About good governance. <https://www.ohchr.org/en/good-governance/about-good-governance>
- Anon. (2024b). Definition of a sustainable food system. <https://www.calgary.ca/major-projects/sustainable-food-system.html>
- Anon. (2017). Sixth mass extinction of wildlife also threatens global food supplies. <https://www.theguardian.com/environment/2017/sep/26/sixth-mass-extinction-of-wildlife-also-threatens-global-food-supplies>
- Azam-Ali, S. N., & Jahanshiri, E. (2023). Forgotten foods: A manifesto for the future of the food system? Acta Horticulturae, 1384, 1-10. <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2023.1384.1>
- Fadda, C. (2021). A global manifesto to conserve forgotten foods. Alliance of Bioversity CIAT. <https://alliancebioversityciat.org/stories/global-manifesto-serve-for-gotten-foods>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2024). Compendium of forgotten foods in Africa: A companion publication for integrating Africa's forgotten foods for better nutrition. Accra.

کاهش آلاینده های محصولات کشاورزی به کمک تکنیک های نوین اخلاقیست؟

روح الله کریمی اسبو

دانشیار موسسه تحقیقات گیاهپزشکی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

نویسنده مسئول: Email: karamiosboo@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کریمی اسبو، ر. (۱۴۰۳). کاهش آلاینده های محصولات کشاورزی به کمک تکنیک های نوین اخلاقیست؟. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

غذا برای زندگی جانداران ضروری است و ایمنی مواد غذایی یک حق اساسی بشر است. میلیاردها نفر در جهان با خطر مواد غذایی ناامن روبه‌رو هستند، که منجر به بیماری و مرگ می‌شود. زنجیره غذایی از مزرعه تا سفره شامل چالش‌های بهداشت میکروبی، شیمیایی و محیطی است. فجایع انسانی و اقتصادی ناشی از مصرف مواد غذایی آلوده به دلیل نقص در نظارت و حفاظت از کیفیت و ایمنی مواد غذایی رخ داده است. تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و فروشندگان مسئولیت حفظ سلامت غذا را دارند و مصرف‌کنندگان نیز باید در این زمینه هوشیار باشند. همکاری بین ذینفعان مختلف ایمنی مواد غذایی را تضمین می‌کند. آلاینده‌های شیمیایی از منابع مختلف در محصولات کشاورزی و مواد غذایی ممکن است ایجاد شوند. امروزه بدلیل نیاز بشر و افزایش جمعیت به مقادیر بیشتر مواد غذایی، تکنیک‌های جدید برای تخریب آلاینده‌های مواد غذایی مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما نیاز به بررسی‌های بیشتر برای اطمینان از ایمنی مواد غذایی پس از استفاده از روش‌های کاهش آلاینده وجود دارد. استفاده از روش‌های کاهش آلودگی باید بر اساس دانش و اطلاعات مستند صورت گیرد تا از خطرناک تر شدن مصرف محصولات کشاورزی و از ایجاد بیماری‌های ناشی از مصرف محصولات فراوری شده جلوگیری گردد.

واژگان کلیدی: آلاینده های مواد غذایی، اوزون، پلاسما، پرتوهای یونیزه

مقدمه و بیان مسئله:

عمر مفید پس از برداشت و استراتژی‌های کنترل آلودگی شیمیایی (مانند سموم قارچی و آفت‌کش‌ها) و میکروبی (باکتری‌ها و قارچ‌ها) معمولاً بر پایه استفاده از ترکیبات شیمیایی مضر برای سلامت انسان و محیط زیست استوار است. در دنیای امروز، یافتن جایگزین‌های مناسب برای فناوری‌های سنتی به‌منظور تضمین ایمنی و کیفیت مواد غذایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این راستا، روش‌هایی مانند تابش پرتوگاما، استفاده از محیط پلاسما و تماس با اوزون (به‌صورت گاز یا محلول در آب) به‌عنوان گزینه‌های مؤثر و غیرمضر معرفی شده‌اند. با این حال، تمامی این روش‌ها در تأثیرگذاری بر مواد مغذی و مواد مضر محصولات کشاورزی تمایز قائل نمی‌شوند و ممکن است تأثیرات آن‌ها بر روی تمامی اجزای مفید و مضر مواد غذایی شیمیایی یکسان باشد. بنابراین، اگرچه این تکنیک‌ها به‌عنوان فناوری‌های نوین در کنترل آلودگی‌های مواد غذایی مطرح می‌شوند، لازم است که ملاحظات ایمنی و کیفیت به‌دقت مورد بررسی قرار گیرد و تحقیقات بیشتری در مورد محدودیت‌ها و عوارض جانبی این فناوری‌ها انجام شود. به همین دلیل، انتخاب بهینه و آگاهانه

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

از روش‌های سم‌زدایی و نگهداری برای تضمین سلامت انسان و حفظ کیفیت مواد غذایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تابش پرتو گاما به عنوان یک پرتو یونیزه با انرژی بالا، یک روش مؤثر برای از بین بردن باکتری‌ها و قارچ‌ها شناخته می‌شود. همچنین، محیط پلاسما (سرد) به دلیل غنی بودن از یون‌های مولکول‌های بسیار فعال و واکنش‌پذیر، می‌تواند میکروارگانیسم‌ها و ترکیبات شیمیایی موجود در مواد غذایی را از بین ببرد. در نهایت، اوزون به عنوان یکی از قوی‌ترین ضد عفونی‌کننده‌های طبیعی در جهان به شمار می‌آید و گزارش‌ها نشان می‌دهند به دلیل ظرفیت اکسیدکننده بالقوه‌اش مواد شیمیایی و بیشتر میکروارگانیسم‌های موجود در بافت‌های مختلف غذایی را غیرفعال می‌کند. اکثر مقالات تحقیقاتی، این روش‌ها را به عنوان گزینه‌های بی‌خطر و مؤثر معرفی کرده‌اند. اما با توجه به نوع برهمکنش‌های این تکنیک‌ها، نمی‌توان انتظار داشت که فقط مواد مضر تحت تأثیر قرار گیرند. بنابراین، در استفاده از این تکنیک‌ها باید احتیاط لازم را در نظر داشت.

مواد و روش‌ها:

۱. اکسیداسیون با اوزون

اوزون به صورت گاز یا محلول در آب، از طریق اکسیداسیون شیمیایی سبب تخریب ترکیبات حاوی پیوندهای چندگانه می‌شود. این روش به عنوان یک تکنیک مؤثر برای تخریب سموم زیست‌محیطی شناخته می‌شود و منجر به کاهش میزان آلودگی و سموم در غذا و محیط زیست می‌شود. اوزون (O_3) به عنوان یک ضد عفونی‌کننده قوی، از سال ۱۹۹۵ در ایالات متحده به عنوان یک ماده ایمن برای ضد عفونی آب بطری‌شده و از سال ۱۹۹۷ برای تماس مستقیم با غذاها شناخته شده است. با این حال، استفاده از اوزون به عنوان یک ضد عفونی‌کننده و افزودنی در فرآوری غذاها، نگرانی‌هایی درباره تولید مواد ناشناخته به همراه دارد. اگرچه اوزون از سال ۱۹۹۵ در ایالات متحده و از اوایل قرن بیستم در اتحادیه اروپا تأیید شده، سؤالاتی درباره ایمنی و اخلاقی بودن این تکنیک‌ها باقی می‌ماند. تحقیقات نشان می‌دهند که اوزون می‌تواند جایگزین مواد ضد عفونی‌کننده سنتی شود، اما باید به دقت بررسی شود که آیا این روش‌ها واقعاً به نفع سلامت عمومی و محیط زیست هستند یا خیر (Babae et al., 2021).

۲. استفاده از پلاسما

فناوری پلاسما یک تکنیک غیرحرارتی است که در سال‌های اخیر به طور فزاینده‌ای در فرآوری مواد غذایی به کار گرفته شده است. این تکنیک در اصل برای پیوند و تولید پلیمرها توسعه یافته، اما اکنون در زمینه‌های مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. فناوری پلاسما با تولید گاز یونیزه‌شده در تکنولوژی استریل‌سازی غیرحرارتی بکار برده می‌شود. این روش به طور مؤثری بار میکروبی را کاهش می‌دهد. استفاده از پلاسما در پردازش محصولات غذایی پرچرب می‌تواند منجر به افزایش TBARS، اکسیداسیون لیپیدها و از دست رفتن مواد مغذی شود. همچنین، خواص ارگانولپتیک غذا تغییر کرده و ظرفیت نگهداری آب کاهش می‌یابد. نیاز به تحقیقات بیشتر در زمینه مکانیزم‌های شیمیایی و تأثیرات سمی وجود دارد. این معایب نشان‌دهنده چالش‌هایی هستند که در استفاده از پلاسما در پردازش مواد غذایی باید مورد توجه قرار گیرند (Ucar et al., 2021).

۳. اشعه گاما

یکی دیگر از روش‌های مؤثر برای کاهش سموم از محیط، استفاده از اشعه گاما است. اشعه گاما، یک نوع اشعه پرانرژی

است که قادر است به واکنش با مولکول‌های سموم منجر شود و آن‌ها را به ترکیبات غیر سمی تبدیل کند. این اشعه‌ها به دلیل قابلیت نفوذ عمیق به محیط زیست، می‌توانند در فرآیند تخریب سموم و کاهش آلودگی مؤثر باشند. استفاده از اشعه گاما به عنوان یک روش پیشرفته و مؤثر، امکان دستیابی به نتایج سریع و کارآمد در کاهش آلودگی را فراهم می‌کند. معایب استفاده از تابش در پردازش محصولات غذایی شامل عدم تضمین ایمنی کامل غذا، زیرا سموم را از بین نمی‌برد و ممکن است دوز نامناسب نتواند ویروس‌ها را حذف کند. همچنین، تابش می‌تواند خطراتی برای پستانداران و پرندگان ایجاد کند، از جمله ناهنجاری‌های کروموزومی. هزینه‌های بالای ساخت و نگهداری تأسیسات تابش و احتمال آلودگی محیط نیز چالش‌برانگیز است. علاوه بر این، تابش می‌تواند منجر به کاهش محتوای ویتامین‌ها در غذا شود (Ehlermann, 2016).

در نهایت، هر یک از این روش‌ها به تنهایی یا به صورت ترکیبی می‌توانند به کاهش سموم در محصولات غذایی کمک کنند. انتخاب روش مناسب بستگی به نوع سموم، شرایط محیطی و اهداف خاص پروژه دارد. با توجه به پیشرفت‌های علمی و فناوری، استفاده از این روش‌ها می‌تواند نقش مهمی در حفاظت از محیط زیست و بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها ایفا کند ولی باید عوارض استفاده از آنها مشخص و برطرف گردد.

نتایج و بحث:

در این مقاله، بصورت خلاصه به بررسی استفاده از تکنیک‌های نوین مانند پلاسمای سرد، گاز اوزون و اشعه گاما در کاهش سموم محصولات کشاورزی پرداخته شد. اگرچه این تکنیک‌ها به عنوان روش‌هایی مؤثر در کاهش آلاینده‌ها و سموم شناخته می‌شوند، اما ایجاد ترکیبات ناشناخته‌ای که در نتیجه این فرآیندها به وجود می‌آید، نگرانی‌های اخلاقی و علمی را به همراه دارد. شاید اولین باری که انسان از سم ددت برای مبارزه با بیماری‌های گیاهی استفاده کرد، هرگز فکر نمی‌کرد که روزی به دلیل خطرات مهلکش بر سلامت جانداران، استفاده از آن ممنوع شود. این تجربه تاریخی نشان می‌دهد که پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیکی می‌توانند عواقب غیرمنتظره‌ای داشته باشند که نیازمند بررسی و ارزیابی دقیق است. عدم شناخت کافی از اثرات ترکیبات جدید بر سلامت انسان و محیط زیست، ما را به این نتیجه می‌رساند که استفاده از این تکنیک‌ها بدون تحقیقات جامع و دقیق، می‌تواند خطرناک باشد. بنابراین، ضروری است که در استفاده از این تکنیک‌ها، ملاحظات اخلاقی و علمی به دقت مورد توجه قرار گیرد. تحقیقات بیشتر و شفاف‌سازی در مورد ترکیبات ایجاد شده، می‌تواند به مصرف‌کنندگان کمک کند تا تصمیمات آگاهانه‌تری اتخاذ کنند و از سلامت خود محافظت نمایند. گاز اوزون یک اکسید کننده عمومی است، محیط پلاسمای یک محیط سرشار از ترکیبات اکسید کننده یا ترکیبات رادیکال آزاد است و اشعه گاما یک تابش پراکنشی است تمامی این روش‌ها بصورت عمومی عمل میکنند و هر مولکول قابل واکنشی در دسترس این محیط‌ها قرار گیرد بدون شک وارد واکنش میشود بنابراین اینکه گفته شود ترکیبات مفید غذایی بدون تغییر باقی میمانند و یا تمام ترکیبات تولید شده موادی بدون خطر هستند نیز اشتباه است چون این مواد بصورت کامل بدلیل بافت پیچیده محصول کشاورزی قابل ردیابی و شناسایی نیستند لذا وقتی ماده شناسایی نشود چگونه میتوان گفت آن ماده خطرناک نیست؛ بنابراین وقتی محصول کشاورزی تحت تاثیر فرایند هایی قرار گیرد که محصول حاصل از آن فرایند شناخته شده نباشد، محصول کشاورزی مذکور قابل مصرف نبوده و ورودش به بازار مصرف اخلاقی نیست، لذا استفاده از روش های مدیریت کاشت، داشت، برداشت و تولید و همچنین تکنیک های جاذب های سموم و مدیریت بهینه مصرف سموم استفاده نمود (Karami-Osboo et al., 2020).

مهمترین یافته‌ها:

۱. اکسیداسیون با اوزون: اوزون به عنوان یک ضدعفونی کننده قوی، سموم را تخریب می کند؛ اما تولید ترکیبات ناشناخته تحت الشعاع ایمنی و اخلاقی بودن این تکنیک قرار دارد.
۲. استفاده از پلاسما: فناوری پلاسما می تواند بار میکروبی یا شیمیایی را کاهش دهد، اما ممکن است باعث اکسیداسیون لیپیدها و تغییر در خواص غذایی شود. تحقیقات بیشتری برای بررسی تأثیرات آن نیاز است.
۳. اشعه گاما: اشعه گاما قادر است سموم را به ترکیبات کوچکتر تبدیل کند، اما به دلیل خطرات بالقوه برای سلامت موجودات زنده و کاهش ویتامین ها، نیاز به توجه بسیار زیاد دارد.

Is it ethical to reduce the pollutants of agricultural products with the help of novel techniques?

Karmi Asbo, R.

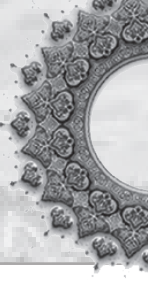
Professor of the National Plant Medicine Research Institute, Agricultural Research, Education and Promotion Organization

Responsible author: Email: karamiosboo@gmail. com

Abstract:

Food is essential for living beings and food safety is a basic human right. Billions of people around the world face the risk of unsafe food, which leads to illness and death. The food chain from farm to fork includes microbial, chemical and environmental hygiene challenges. Human and economic disasters caused by the consumption of contaminated food have occurred due to deficiencies in monitoring and protecting the quality and safety of food. Producers, and distributors are responsible for maintaining the health of food, and consumers should also be vigilant in this regard. Cooperation between different stakeholders ensures food safety. Chemical pollutants from different sources in agricultural products and food may be created. Nowadays, due to the human need and population increase for more food, new techniques for destroying food pollutants are being considered, but there is a need for more investigations to ensure the safety of food after using pollutant reduction methods. The use of pollution reduction methods should be based on documented knowledge and information in order to prevent the consumption of agricultural products from becoming more dangerous and the development of diseases caused by the consumption of processed products.

Keywords: Food pollutants, ozone, plasma, ionizing radiation.

هل تقليل ملوثات المنتجات الزراعية بمساعدة التقنيات الجديدة عمل أخلاقي؟

روح الله كرمي اسبو

أستاذ مشارك، المعهد الوطني لبحوث طب النبات، منظمة البحوث الزراعية والتعليم والإرشاد الزراعي

*المؤلف المسؤول: Email: karamiosboo@gmail.com

ملخص:

الغذاء ضروري لحياة الكائنات الحية، وسلامة المواد الغذائية حق أساسي من حقوق الإنسان. ويواجه مليارات الأشخاص في العالم خطر المواد الغذائية غير الآمنة، مما يؤدي إلى المرض والموت. تشمل سلسلة الغذاء من المزرعة إلى المائدة تحديات صحية ميكروبية وكيميائية وبيئية. تحدث الكوارث الإنسانية والاقتصادية نتيجة استهلاك المواد الغذائية الملوثة بسبب نقص في الرقابة وحماية جودة وسلامة المواد الغذائية. ويتحمل المنتجون والموزعون والبائعون مسؤولية الحفاظ على صحة الغذاء، ويجب على المستهلكين أيضًا أن يكونوا يقظين في هذا المجال. يضمن التعاون بين مختلف أصحاب المصلحة سلامة المواد الغذائية. قد تنشأ الملوثات الكيميائية من مصادر مختلفة في المنتجات الزراعية والمواد الغذائية. وبسبب حاجة البشر وزيادة عدد السكان إلى كميات أكبر من المواد الغذائية في عصرنا، تم التركيز على تقنيات جديدة لتدمير ملوثات المواد الغذائية، ولكن هناك حاجة إلى مزيد من الدراسات لضمان سلامة المواد الغذائية بعد استخدام طرق مكافحة الملوثات. يجب أن يتم استخدام طرق مكافحة التلوث بناءً على المعرفة والمعلومات الموثوقة لتجنب زيادة خطورة استهلاك المنتجات الزراعية ومنع الأمراض الناتجة عن استهلاك المنتجات المصنعة.

الكلمات المفتاحية: الملوثات الغذائية، الأوزون، البلازما، الإشعاعات المؤينة

مراجع:

- Babaei, R., Karami-Osboo, R. & Mirabolfathy, M. (2021). Evaluation of the use of Ozone, UV-C and Citric acid in reducing aflatoxins in pistachio nut. *Journal of Food Composition and Analysis*, 104276.
- Ehlermann, D. A. E. (2016). The early history of food irradiation. *Radiation Physics and Chemistry*, 129, 10–12.
- Karami-Osboo, R., Maham, M. & Nasrollahzadeh, M. (2020). Synthesised magnetic nano-zeolite as a mycotoxins binder to reduce the toxicity of aflatoxins, zearalenone, ochratoxin A, and deoxynivalenol in barley. *IET Nanobiotechnology*.
- Ucar, Y., Ceylan, Z., Durmus, M., Tomar, O. & Cetinkaya, T. (2021). Application of cold plasma technology in the food industry and its combination with other emerging technologies. *Trends in Food Science & Technology*, 114, 355–371.

خوانشی بر عوامل مؤثر بر رفتار و نگرش در حفاظت از منابع طبیعی

فرزاد احمدی^{۱*} و مریم مصلحی^۲

۱- کارشناس مرتع، بخش منابع طبیعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی هرمزگان

۲- استادیار، بخش منابع طبیعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی هرمزگان

* نویسنده مسئول: Email: Farzadahmadigh@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

احمدی، ف و مصلحی، م. (۱۴۰۳). خوانشی بر عوامل مؤثر بر رفتار و نگرش در حفاظت از منابع طبیعی، اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

رفتار انسان با محیط پیرامون خود تحت تأثیر آرزو و نیاز است. نیاز، انسان را به سوی بهره‌برداری از منابع سوق می‌دهد. محیط طبیعی گاهی پاسخگوی نیاز بشر بوده و گاهی نیز پاسخگوی نیازها نیست. بنابراین، رفتار افراد در زمان‌های مختلف با توجه به شرایط محیط تغییر می‌کند. در طرف مقابل، آرزو که همان طمع انسان نسبت به بهره‌برداری بیشتر از عرصه‌های منابع طبیعی است، بستر محیطی را با چالش‌های زیادی مواجه کرده است. آرزو و نیاز دلایل تغییر رفتار افراد در برنامه‌های حفاظتی از جنگل‌ها و مراتع را تغییر می‌دهند. از این‌رو، هدف از این تحقیق، مروری بر عوامل مؤثر بر رفتار و نگرش جوامع محلی در حفاظت از منابع طبیعی و به‌کارگیری آن‌ها در جهت دستیابی به توسعه پایدار می‌باشد. این مطالعه به‌صورت مروری بر پژوهش‌های انجام شده در سنوات گذشته در ایران و خارج از کشور انجام شد. به‌عنوان نتیجه‌گیری و در راستای دستیابی به توسعه پایدار و استمرار توسعه منابع طبیعی دو نکته مهم وجود دارد که بایستی مورد توجه قرار گیرد. حل مشکلات و معضلات در حیطه منابع طبیعی نیازمند توجه به رفتار و نگرش افراد و جوامع محلی، مدیران و تصمیم‌گیران است. توجه به بُعد اقتصادی و زیست‌محیطی به‌عنوان پایه‌های دیگر توسعه پایدار باید در فرآیند تصمیم‌گیری‌ها مدنظر قرار بگیرد.

واژگان کلیدی: رفتار، نگرش، حفاظت، اجتماعی، توسعه، هنجار

مقدمه و بیان مسئله:

محققان جامعه‌شناسی زیست‌محیطی به مطالعه عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی از جمله متغیرهای جمعیت‌شناختی (سن، جنس، طبقه اجتماعی، محل سکونت، وضعیت تأهل، سن و تعداد فرزندان)، گرایش‌های سیاسی، ایدئولوژی سیاسی، آگاهی زیست‌محیطی و عقاید دینی پرداخته‌اند. مطالعات خوش‌فر و صالحی (۱۳۸۸)، قادری و همکاران (۱۳۹۴)، امامقلی (۱۳۹۰) و میدی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که آگاهی و شناخت محیط زیست، عامل مؤثری در رفتار زیست‌محیطی است. بنابراین، برای کاهش اثرات مخرب این رفتارها، کسب سواد و دانش زیست‌محیطی امری ضروری است (Frick et al., 2004).

بر اساس تحقیقات انجام شده، ۳۱ درصد از عوامل تخریب در منابع طبیعی کشور مربوط به عوامل انسانی و ۱۳ درصد

مربوط به عوامل طبیعی است (اقنوم . همکاران، ۱۳۹۳). بنابراین، از آنجا که رفتار انسان، عامل اصلی شکل گیری مخاطرات زیست محیطی است، در سال های اخیر نوع برخورد و رفتار انسان با محیط زیست در کانون توجه مجامع بین المللی قرار گرفته است (Boratyńska & Huseynov, 2017). بخش مهمی از عوامل اثرگذار بر رفتارهای حفاظتی از عرصه های منابع طبیعی، هنجارهای موجود در جامعه هستند. این هنجارها شامل سرمایه های اجتماعی (Xu et al., 2024)، نگرش (Koeser et al., 2023)، مسئولیت پذیری زیست محیطی (Soorpramanien et al., 2023)، هنجارهای ذهنی (Lima et al., 2023)، آگاهی زیست محیطی (Wu et al., 2024)، هنجار اخلاقی (Krettenauer & Lefebvre, 2021)، عوامل برانگیزنده (Graves et al., 2022) و خود کارآمدی (Surjanti et al., 2015) می باشند.

رفتارهای مسئولانه محیط زیستی مجموعه ای از کنش های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگی های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را دربرمی گیرد. افراد هر جامعه بر حسب شرایط و نیازهای خاص اجتماعی و فرهنگی، برخورد متفاوتی نسبت به محیط دارند. این برخوردها و رفتارها ممکن است کاملاً منفی و مخالف محیط زیست و یا کاملاً مثبت و موافق محیط زیست باشند (پور و سعادت یار، ۱۳۹۰).

مواد و روش ها:

استانداردهای مواد و روش های یک مقاله علمی مهم ترین بخش های آن هستند که اجازه می دهند به دقت روش های استفاده شده و رویکرد این مقاله خوانشی بر مطالعات منتشرشده معتبر در داخل و خارج ایران بود. جمع آوری اطلاعات برای انجام این پژوهش، عمدتاً به روش کتابخانه ای انجام گرفته است. به این منظور، مطالعات موثق علمی انجام شده در زمینه رفتار، نگرش و حفاظت از منابع طبیعی مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج و بحث:

در تبیین و پیش بینی رفتارهایی که پیامدهایی فراتر از سطح فردی دارند باید ملاحظه کار بود و بررسی اندیشمندانه تری صورت بگیرد. نگرش، به عنوان شاخصی مؤثر و فراتر از سطح فردی بر رفتار مطرح شده است. محققان در این زمینه در نقش نگرش در رفتار فرد در زمینه حفاظت از محیط تأکید داشتند. پژوهشگران بیان کردند که نگرش با اثرگذاری بر نیت، رفتار را به سمت و سوی حفاظت از عرصه های زیستی سوق می دهد. نگرش که مبتنی بر ارزش های اجتماعی است، افراد را به مشارکت در طرح های حفاظتی از جنگل ها و مراتع ترغیب و تشویق می کند (مبیدی، ۱۳۹۱؛ امام قلی، ۱۳۹۰).

مؤلفه هنجار اخلاقی یکی از پیش بینی کننده های مهم رفتار تعریف شده است. هنجار اخلاقی شکلی از هنجارهای اجتماعی بوده که به عنوان احساس تعهد اخلاقی برای شیوه انجام کار تعریف شده که در نهایت به رفتاری حفاظتی در فرد منتهی می شود. جمع بندی نتایج محققان نشان می دهد که این شاخص ابزاری مهم در شناسایی و بررسی رفتار افراد در اجرای طرح های اصلاح و احیای جنگل ها و مراتع در مناطق مختلف دنیا بوده است. برخی محققان این شاخص را آنقدر مهم ارزیابی کرده اند که می تواند در شرایطی فرد را از انجام دادن فعالیت های هنجارشکنانه منصرف و تخریب محیط طبیعی را کاهش بدهد (Krettenauer & Lefebvre, 2021).

در پژوهش های انجام شده یکی دیگر از متغیرهای پیش بینی کننده رفتار فرد یا جامعه در حفاظت از جنگل ها و مراتع، هنجارهای ذهنی بود. این هنجار، نفوذ و فشار اجتماعی را منعکس و نشان دهنده میزان اهمیت به نظرات سایر افراد در زمینه نحوه انجام یک کار است. در پژوهش ها بیان شد که گاهی هنجارهای ذهنی از انجام شدن فعلی در زمان و مکان های مشخص ممانعت می کنند. بنابراین، هنجارهای ذهنی با اثرگذاری بر رفتار افراد زمینه را برای انجام شدن یا نشدن کاری فراهم می کنند (Lima et al., 2023).

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- هنجار اخلاقی شکلی از هنجارهای اجتماعی بوده که به عنوان احساس تعهد اخلاقی برای شیوه انجام کار تعریف شده که در نهایت به رفتاری حفاظتی در فرد منتهی می‌شود.
- ۲- هنجار ذهنی، نفوذ و فشار اجتماعی را منعکس و نشان‌دهنده میزان اهمیت به نظرات سایر افراد در زمینه نحوه انجام یک کار است.
- ۳- یکی از مؤلفه‌های نظریه‌های شناختی اجتماعی، خودکارآمدی و تأثیر دوسویه آن بر محیط زیست است. به‌طوریکه این خودکارآمدی از عوامل مهم پیش‌بینی‌کننده رفتار افراد است.
- ۴- میزان آگاهی‌های زیست‌محیطی در دهه‌های گذشته در سرتاسر جهان افزایش یافته است. به‌طوریکه یک رابطه مثبت و معنادار در بین آگاهی‌های زیست‌محیطی و دانش وجود دارد.
- ۵- محققان، مسئولیت‌پذیری را احساس تعهد افراد جامعه در برابر منابع طبیعی تعریف کرده‌اند. درواقع، فرد به هر میزان مسئولیت‌پذیرتر باشد، رفتار مسئولانه‌تری هم نسبت به محیط پیرامونی خود دارد.

A study on the factors influencing behavior and attitude in the protection of natural resources

Ahmadi, F.^{1*} & Moslehi, M.²

1- Rangeland expert, Natural Resources Department, Hormozgan Agricultural Research and Training Center

Yar, Department of Natural Resources, Hormozgan Agricultural Research and Training Center

* E-mail of the responsible author: Farzadahmadigh@gmail.com

Abstract:

Human behavior with its surroundings is influenced by need. Need drives people to exploit resources. The natural environment sometimes meets human needs, and sometimes it doesn't. Therefore, people's behavior changes at different times according to environmental conditions. On the other hand, AZ, which is the same human greed for greater exploitation of Natural Resources, has faced many challenges in the environmental environment. The reasons for changing behavior in conservation programs change forests and grasslands. Therefore, the aim of this study is to review the factors influencing the behavior and attitudes of local communities in the protection of Natural Resources and their use to achieve sustainable development. The study was conducted in a review of research conducted in previous years in Iran and abroad. As a conclusion, there are two important points to consider in order to achieve sustainable development and continue the development of Natural Resources. Solving problems and problems in the field of natural resources requires attention to the behavior and attitudes of local people and communities, managers and decision-makers. Attention to the economic and environmental dimension as other foundations of sustainable development should be considered in the decision-making process.

Keywords: Behavior, attitude, protection, social, development, norm

قراءة في العوامل المؤثرة على السلوك والاتجاهات في حماية الموارد الطبيعية

فرزاد احمدی^{۱*}، مریم مصلحی^۲

۱- خبير المراعى، قسم الموارد الطبيعية، مركز البحوث والتدريب الزراعى فى هرمزغان

۲- أستاذ مساعد، قسم الموارد الطبيعية، مركز البحوث والتدريب الزراعى فى هرمزغان

* الكاتب المسؤول: Email: Farzadahmadigh@gmail.com

ملخص

إن سلوك الإنسان مع البيئة المحيطة به يتأثر بالرغبات (الأطماع) والاحتياجات. وإن الحاجة تدفع الإنسان إلى استغلال الموارد. وقد تستجيب البيئة الطبيعية لاحتياجات الإنسان، وأحياناً لا تستجيب لها. ولذلك فإن سلوك الناس يتغير في أوقات مختلفة حسب الظروف البيئية. ومن ناحية أخرى، فإن الجشع، وهو طمع الإنسان لمزيد من استغلال الموارد الطبيعية، خلق العديد من التحديات للبيئة. الرغبات والاحتياجات تتغير سلوك الناس في برامج حماية الغابات والمراعى. ولذلك فإن الهدف من هذا البحث هو استعراض العوامل المؤثرة في سلوك واتجاهات المجتمعات المحلية في حماية الموارد الطبيعية واستخدامها من أجل تحقيق التنمية المستدامة. أجريت هذه الدراسة كمرحلة للأبحاث التي أجريت في السنوات الماضية في إيران وخارجها. وفي الختام، من أجل تحقيق التنمية المستدامة واستمرار تنمية الموارد الطبيعية، هناك نقطتان مهمتان ينبغي أخذهما بعين الاعتبار. إن حل المشاكل والمعضلات في مجال الموارد الطبيعية يتطلب الاهتمام بسلوك ومواقف الناس والمجتمعات المحلية والمدراء وصناع القرار. وينبغي الاهتمام بالبعد الاقتصادي والبيئي كغيره من أسس التنمية المستدامة عند اتخاذ القرار.

الكلمات المفتاحية: السلوك، الاتجاه، الحماية، الاجتماعية، التنمية، القاعدة

منابع:

- اقنوم، م.، فوقحی، ج.، مخدوم، م. و جابریان امیری، ب. (۱۳۹۳). تعیین مناطق حساس و آسیب پذیر برای چرای دام در جنگل (مطالعه موردی: بخش پاتم جنگل خیرود). پژوهش های محیطی، ۶(۱۱)، ۶۶-۱۱.
- ارمغان، س. (۱۳۹۶). راهبردهای افزایش مشارکت عمومی در ارتقای شاخص های محیط زیستی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان های ملارد). نگرش های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۲)، ۱۵۰-۱۳۱.
- Boratyńska, K. and Huseynov, R.T., 2017. An innovative approach to food security policy in developing countries. *Journal of innovation and knowledge*, 2(1): 39-44.
- Budak, D., (2005). Behavior & Attitude of Studen toward Environmental Issues at Faculty of Agricultural, Turkey, *Jurnal of Applied Sciences*, Pp 1224-1227.
- Frick, Jaqueline; Kaiser Florian, G and Wilson Mark (2004), "Environmental Knowledge and conservation Behavior: exploring Prevalence and Structure in a Representative Sample", *Personality and Individual Differences*, 37: 1597 – 1613.
- Graves, R. A., Nielsen-Pincus, M., Haugo, R. D., & Holz, A. (2022). Forest carbon incentive programs for non- industrial private forests in Oregon (USA): Impacts of program design on willingness to enroll and landscape-scale program outcomes. *Forest Policy and Economics*, 141, 102778.

جایگاه اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی

مهدی شعبان^{۱*}، عزت اله نباتی^۱، زهرا رحمتی مطلق^۲

۱- محقق مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان لرستان، پردیس تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی بروجرد، بروجرد، ایران

۲- دانشجوی کارشناسی دانشگاه علمی کاربردی، واحد تعاونی تولیدکنندگان صنعت و کشاورزی بروجرد، بروجرد، ایران

* نویسنده مسئول: Email: Shaaban.mehdi@gmail.com

نحوه ارجاع به مقاله:

شعبان، م، نباتی، ع.ا، رحمتی مطلق، ز. (۱۴۰۳). جایگاه اخلاق در کشاورزی و امنیت غذایی، اخلاق در تولید محصولات کشاورزی منطقه سیستان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

اصول اخلاقی، ارزش‌ها یا فضایل مربوط به رفتار شخصی و حرفه‌ای، رفتار اجتماعی و مسئولیت‌ها در قبال جامعه را تعیین می‌کند. سیستم‌های کشاورزی و غذایی تأمین‌کننده نیاز غذایی بشر می‌باشند. در این سیستم‌ها همه عناصر و فعالیت‌های مربوط به تولید، فرآوری، ذخیره‌سازی، توزیع، تهیه، فروش و مصرف مواد غذایی و همچنین اثرات اجتماعی-اقتصادی و زیست محیطی مربوطه را در بر می‌گیرد. همچنین در بحث ورود نهاده‌های کشاورزی جهت تولید مواد غذایی سالم نیز این مهم در نظر گرفته می‌شود. ایمنی و سالم بودن غذاها برای مصرف‌کنندگان مهم می‌باشد و علاوه بر این، در سال‌های اخیر، مسائل اخلاقی در سیستم‌های کشاورزی و غذایی به یکی از دغدغه‌های مصرف‌کنندگان تبدیل شده است. اخلاق کشاورزی و غذا باید به طور موثر در تمام مراحل از مزرعه تا سفره مورد توجه قرار گیرد: تولید، فرآوری، بازاریابی و مصرف مواد غذایی و به ویژه از نظر دسترسی به مواد غذایی سالم، نابرابری‌های قابل توجهی در سراسر جهان به وجود آورده است. به عنوان نمونه در بحث استفاده از محصولات تراریخته، با توجه به افزایش جمعیت جهان و نیاز به مواد غذایی بیشتر، ناگزیر به استفاده از این مواد غذایی هستیم هر چند که ممکن است در این زمینه اخلاقیات نیز نادیده گرفته شود. در نتیجه وظیفه مهم تولید اخلاقی محصولات کشاورزی و غذایی بر دوش محققان و تولیدکنندگان این بخش می‌باشد تا با استفاده از دانش خود اصول اخلاقی را در تولید محصولات رعایت نمایند.

واژگان کلیدی: اخلاق، تراریخته، رفتار، کشاورزی، غذا، عملکرد

مقدمه و بیان مسئله:

زیست فناوری ابزاری قدرتمند برای استقلال و پیشرفت جوامع است زیرا نقش بسزایی در ایجاد امنیت غذایی، فقر زدایی، استفاده بهینه از منابع تجدیدناپذیر و حفظ محیط زیست دارد. اما همانند تمام فناوری‌های نوین، زیست فناوری نیز با نگرانی‌ها و گاه‌آسختگری‌هایی در جوامع مختلف از جنبه‌های زیست محیطی، سلامت و اخلاق و غیره مواجه است. با توجه به اینکه معیشت بسیاری از افراد جامعه به تولیدات کشاورزی وابسته است، ولی کشاورزی در جهان با چالش‌های متعددی از جمله تغییرات آب و هوا، رشد جمعیت و رقابت بر سر زمینهای زراعی، کمبود منابع آبی و شوری خاک و غیره مواجه است. تولید غذای سالم وقتی ارزشمند است که با کمترین تاثیر سوء بر محیط زیست و کمترین

استفاده از منابع تجدیدناپذیر همراه باشد. مهندسی ژنتیک ابزار کارآمدی برای این اهداف است زیرا بارفع موانع موجود در روشهای سنتی اصلاح نباتات، امکان استفاده از منابع عظیم ژنتیکی دنیا را برای اصلاح گیاهان فراهم ساخته است. این فناوری از طریق انتقال ژنهای مقاومت به آفات و بیماریها، علفکش، تنش خشکی، سرما و شوری خاک، همچنین افزایش عمر انباری و مقاومت به تنشهای مکانیکی در حین جابهجایی و حمل و نقل، نقش بسزایی در بهبود کیفی و کمی محصولات کشاورزی خواهد داشت. با استفاده صحیح از این ابزار می توان علاوه بر اینکه نیاز جامعه را برآورد نمود، از وارد نمودن خسارت به جامعه جلوگیری نموده و خطرات احتمالی ناشی از مصرف مواد تراریخته را نیز کاهش داد. از این رو هدف از اجرای این مطالعه بررسی جوانب اخلاقی استفاده از محصولات کشاورزی تراریخته و بحث سلامت ناشی از مصرف آنها می باشد.

مواد و روش ها:

تحقیق حاضر بیشتر جنبه مطالعه مروری داشته و اطلاعات این مطالعه مروری با استفاده از مرور و خلاصه سازی مقالات و کتب مرتبط و از طریق جستجوی هدفمند کتابخانه ای و منابع الکترونیکی در پایگاههای PubMed, Direct Science, Google Scholar, SID, IranMedex, Magiran با کلیدواژه های غذا، امنیت غذایی، محصولات تراریخته و سلامتی به فارسی و انگلیسی، جداگانه و ترکیبی انجام شد. این مقالات و منابع بدون محدودیت زمانی تا انتهای سال ۲۰۲۳ بازبایی، بررسی و تحلیل شدند. معیارهای ورود مقالات به مطالعه شامل تمام مقالات فارسی و انگلیسی و همچنین کتاب های مربوطه بود که مرتبط با هدف پژوهش بودند، کلمات کلیدی فوق را در بخش عنوان، چکیده و واژه های کلیدی خود داشتند و از نوع مطالعات تحقیقی بودند. مقالات با داده های ناقص و غیرمرتبط از مطالعه خارج گردیدند. برای انتخاب مطالعات در مرحله اول، عنوان، چکیده و واژه های کلیدی ارزیابی و معیارهای واجد شرایط بودن آنها بررسی شد. به منظور دسترسی به اطلاعات بیشتر، منابع مقالات موردبررسی نیز برای دسترسی به سایر مقالات مرتبط بازبینی گردید. همه مقالات، جداگانه بررسی و مقالات غیرمرتبط حذف شدند. همچنین مقالات ارائه شده در کنفرانس ها، نامه به سردبیر، گزارش های موردی و مقالاتی که امکان دسترسی به متن کامل آنها وجود نداشت یا نتایج را ناقص گزارش کرده بودند از ورود به مرور حاضر حذف شدند. در نهایت حدود ۲۰ مقاله مرتبط انتخاب گردید و همچنین با توجه به تخصص نگارندگان و استفاده از نظرات برخی صاحب نظران اقدام به تکمیل مقاله انجام گردید.

نتایج و بحث:

استفاده از گیاهان تراریخته به عنوان یکی از دستاوردهای بیوتکنولوژی کشاورزی در سال های اخیر به عنوان راهکاری برای حل برخی از مشکلات بشر در این حوزه تأمین امنیت غذایی جمعیت رو به رشد جهان مطرح شده است. برای بسیاری از مردم جنبه های اخلاقی و ارزشی مهندسی ژنتیک اهمیت دارد. به همین دلیل، برای مثال، ارزیابی های اخلاقی باعث شده که بسیاری از مردم تولید انسولین حاصل از موجودات تراریخته را بپذیرند؛ همچنانکه همین جنبه های اخلاقی باعث شده که برخی به سیب زمینی یا حیوانات تراریخته با دیده تردید نگاه کنند. ممکن است در برخی موارد اجباری برای استفاده از فناوری تراریخته جهت رفع گرسنگی بشر وجود داشته باشد، اما باید در چنین مواردی ارزیابی های کافی انجام شده و در صورت مزیت و برتری، استفاده از آنها را ترویج نمود. سازمان ملل و سایر سازمانهای بین المللی اعلام نموده اند که دنیای امروز آنچنان با بحران و امنیت غذایی مواجه است که نمی تواند از

محصولات تراریخته اجتناب نماید. در هیچ یک از این ارزیابی‌ها محصولات تراریخته به عنوان تنها راه حل ذکر نشده‌اند اما به عنوان یک عامل مهم در حل این مشکلات مطرح هستند. آنچه مسلم است، تولید غذا در آینده باید افزایش پیدا کند. در این شرایط استفاده از روشهای کشاورزی فشرده یعنی افزایش استفاده از مواد شیمیایی کشاورزی و مکانیزاسیون آثار تخریبی بیشتری بر محیط زیست گذاشته و تنوع زیستی را به شدت کاهش خواهد داد. در چنین شرایطی، اگر محصولات تراریخته به هر طریقی این اثرات سوء را کاهش داده بدون اینکه خودشان مشکلات دیگری ایجاد نمایند، از نظر فنی و اخلاقی استفاده از آنها ارجحیت خواهد داشت. آثار مخرب انقلاب قبلی در کشاورزی، صنعت و چالش‌های ایجاد شده برای ارزشها براحتی به فراموشی سپرده شده است، اما انقلاب تراریخته هر چند ممکن است چندان شاخص نباشد، ولی تا زمانی که ترس و نگرانی عمومی در این زمینه کاهش پیدا نکند همچنان چالش برانگیز خواهد بود. تنها با ادامه تحقیقات پایه در زمینه مخاطرات و فواید تراریخته‌ها و اطلاع‌رسانی درست و کافی در این زمینه است که جامعه با فواید مهندسی ژنتیک در کشاورزی آشنا شده و رویکردها تغییر خواهد یافت. آنچه مسلم است، دیدگاه‌های اخلاقی در مورد محصولات تراریخته بیشتر مبتنی بر قضاوت‌های ارزشی بوده و مبنای علمی ندارد و این ارزشها و معیارها احتمالاً با گذشت زمان و تغییر شرایط و تغییر نظام‌های شناختی تغییر خواهد کرد. نگرانی‌های علمی در مورد این دسته از محصولات هم با استدلال‌های علمی براحتی قابل حل است. آنچه مسلم است اتخاذ سیاست‌های منطقی و آینده نگر در سطح ملی می‌تواند ضمن اجتناب از مخاطرات احتمالی این فناوری، مردم را از مزایای آن بهره‌مند نماید.

مهمترین یافته‌ها:

۱. تأمین امنیت غذایی جمعیت جهان با استفاده از مواد تراریخته امکان‌پذیر است.
۲. اثرات منفی استفاده از مواد تراریخته به اثبات نرسیده است.
۳. در زمینه استفاده از مواد تراریخته گیاهی بایستی اخلاقیات به عنوان یک اصل در نظر گرفته شود.

The place of ethics in agriculture and food security

Shaban M. ^{1*}; Nabati, E. ¹; Rahmati Motlagh, Z. ²

1- Researcher at Agricultural and Natural Resources Research Center of Lorestan Province, Boroujerd Agricultural and Natural Resources Research and Education Campus, Boroujerd, Iran.

2- Undergraduate Student at the Applied Science University, Boroujerd Production Cooperative of Industry and Agriculture, Boroujerd, Iran.

Corresponding author: Email: Shaaban.mehdi@gmail.com

Abstract:

Ethical principles determine values or virtues related to personal and professional behavior, social behavior and responsibilities towards society. Agricultural and food systems provide human food needs. These systems include all the elements and activities related to the production, processing, storage, distribution, preparation, sale and consumption of food, as well as the related socio-economic and environmental effects. Also, this is considered important in the discussion of the introduction of agricultural inputs for the production of healthy food. The safety and healthiness of food is important for consumers, and in addition, in recent years,

ethical issues in agricultural and food systems have become one of the concerns of consumers. Agriculture and food ethics must be effectively addressed at all stages from farm to fork: production, processing, marketing and consumption of food, and especially in terms of access to healthy food, creating significant inequities around the world. is For example, in the discussion of the use of transgenic products, due to the increase in the world's population and the need for more food, we are forced to use these foods, although ethics may be ignored in this field. As a result, the important task of ethical production of agricultural and food products are on the shoulders of researchers and producers of this sector to use their knowledge to observe ethical principles in the production of products.

Keywords: Ethics, Transgenic, Behavior, Agriculture, Food, Yield

مکانه الأخلاق فی الزراعة والأمن الغذائي

مهدي شعبان^{۱*}، عزت الله نباتی^۱، زهراء رحمتی مطلق^۲

۱- باحث في مركز أبحاث الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة لرستان، مجمع بروجرد للبحوث والتعليم الزراعي والموارد

الطبيعية، بروجرد، إيران

۲- طالب بكالوريوس في جامعة العلوم التطبيقية، وحدة تعاونية المنتجين الصناعيين والزراعيين، بروجرد، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: Shaaban.mehdi@gmail.com

ملخص:

ملخص: تحدد المبادئ الأخلاقية القيم أو الفضائل المتعلقة بالسلوك الشخصي والمهني والسلوك الاجتماعي والمسؤوليات تجاه المجتمع. وتوفر النظم الزراعية والغذائية الاحتياجات الغذائية للإنسان. وتشمل هذه الأنظمة جميع العناصر والأنشطة المتعلقة بإنتاج وتصنيع وتخزين وتوزيع وإعداد وبيع واستهلاك المواد الغذائية، وما يرتبط بها من آثار اجتماعية واقتصادية وبيئية. كما يتم أخذ هذا الأمر بعين الاعتبار في مسألة موضوعية المدخلات الزراعية بهدف إنتاج مواد غذائية صحية. وتعد سلامة وصحة الغذاء أمراً مهماً بالنسبة للمستهلكين، وبالإضافة إلى ذلك، فقد أصبحت القضايا الأخلاقية في النظم الزراعية والغذائية واحدة من اهتمامات المستهلكين في السنوات الأخيرة. يجب معالجة أخلاقيات الزراعة والغذاء بشكل فعال في جميع المراحل من المزرعة إلى المائدة: إنتاج الغذاء وتجهيزه وتسويقه واستهلاكه، وخاصة فيما يتعلق بالحصول على الغذاء الصحي، الأمر الذي أوجد تفاوتات كبيرة على مستوى أنحاء العالم. فعلى سبيل المثال، في مسألة استخدام المنتجات المعدلة وراثياً، وبسبب الزيادة السكانية في العالم والحاجة إلى المزيد من الغذاء، فإننا مضطرون إلى استخدام هذه الأطعمة، على الرغم من احتمالية تجاهل الأخلاقيات في هذا السياق. ونتيجة لذلك، فإن المسؤولية الهامة للإنتاج الأخلاقي للمنتجات الزراعية والغذائية تقع على عاتق الباحثين والمنتجين في هذا القطاع، لاستخدام معرفتهم في مراعاة المبادئ الأخلاقية في إنتاج المحاصيل.

الكلمات المفتاحية: المنتج الصحي، الالتزام بالأخلاق، الإنتاج المستدام، الحالة المرضية، الأمن الغذائي

منابع:

- رهنما، ح.، و سنجریان، ف. (۱۳۹۱). اخلاق زیستی در مهندسی ژنتیک. اخلاق در علم و فناوری، ۳، ۶۸-۷۶.
- Borlaug, N. (1997). Feeding a world of 10 billion people: The miracle ahead. *Plant Tissue Culture and Biotechnology*, 3, 119-127.
- Brookes, G., & Barfoot, P. (2007). GM crops: Global socio-economic and environmental impacts 1996-2006. PG Economics Ltd. UK.
- Fischer, R., & Emans, N. (2000). Molecular farming of pharmaceutical proteins. *Transgenic Research*, 9, 279-299.
- Kwit, C., Moon, H. S., Warwick, S. I., & Stewart, C. N., Jr. (2011). Transgene introgression in crop relatives: Molecular evidence and mitigation strategies. *Trends in Biotechnology*, 29, 284-293.

اخلاق حرفه ای در تعاونیهای کشاورزی

آیت اله بختیاری فر

عضو علمی مرکز آموزشی عالی امام خمینی (ره)

*نویسنده مسئول: bakhtiarifar.2233gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

بختیاری فر، ا. (۱۴۰۳). اخلاق حرفه ای در تعاونیهای کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

زمینه: تعاونیها به عنوان اشکال متفاوتی از کسب و کار تلقی میشوند که بر همکاری جمعی اعضاء جهت دستیابی به اهداف سازمانی تأکید میکنند. اعتماد، قلب یک تعاونی کشاورزی بوده و پایه و اساس اعتماد، اخلاق است. این مطالعه، چرایی توجه به اخلاق را در تعاونیها مورد بررسی قرار میدهد. تأکید بر رفتار اخلاقی کسب و کار، میتواند به افتراق و یا تقویت تعهد و وفاداری اعضاء تعاونیها کمک نماید. در این مطالعه به چالشها و چاره های اخلاق حرفه ای در تعاونی های کشاورزی توجه شده است. نتیجه گیری: وجود فشارهای زیاد به مدیران تعاونی ها برای دستیابی به بالاترین پس انداز و سود، اداره تعاونی ها به مثابه یک شرکت خصوصی از سوی تعدادی از مدیران، وجود تعداد زیاد رقبا و کمبود مشتری، افزایش پیچیدگی های بازار، الزامهای تغییر ساختار بخش کشاورزی و کاهش سوددهی مزارع از مهمترین محرکهای بروز رفتارهای غیراخلاقی در حوزه مدیریت تعاونیهای کشاورزی هستند. اکثریت تعاونی های کشاورزی با چالشهایی غیراخلاقی نظیر طفره رفتن از مسئولیتهای شغلی، روابط و معاملات تجاری با خویشاوندان، دوستان و ... پاداشهای فروش، قیمت گذاری و تجربه تجارت غیرقانونی مواجه هستند. مدیریت اخلاقیات، شناسایی موضوع، توضیح ارزشها، تصمیم گیری اثربخش، حمایت سازمانی و تعهد مهمترین اقدامات سازمانی جهت بهبود فرایند اخلاقی در تعاونیهای کشاورزی هستند.

کلید واژگان: اخلاق حرفه ای، تعاونیهای کشاورزی، تقویت اخلاق، چالشهای اخلاقی

مقدمه و بیان مسئله:

تعاونیها به عنوان نهادهای برخاسته از متن جامعه، نقش انکارناپذیری در توسعه اقتصاد روستایی داشته و منبع مشارکت و تحرک بخشی نیروی انسانی در نیل به توسعه درونزا و پیشبرد فعالیتهای اجتماعی و اقتصادی بوده اند. در گذشته انتظار از تعاونیها در کشورهای در حال توسعه، معطوف به خواست دولتمردان بوده است. با توجه به ناکارآمدی نظام خرده دهقانی در ایجاد تحرک و پویایی در بخش کشاورزی، تعاونیهای تولید روستایی ابزار مناسبی برای بهبود وضعیت کشاورزی هستند. تعاونیهای تولید در زمینه توزیع منافع حاصل از رشد بخش کشاورزی، ایجاد اشتغال پویا و مولد، توسعه مشارکت مردمی در بخش کشاورزی پایین آوردن ریسک سرمایه گذاری در بخش کشاورزی، کاهش هزینه های دولتی در تولید و ... نقش مؤثر و منحصر به فردی ایفا مینمایند (یاسری و همکاران، ۱۳۸۹).

تعاونیهای کشاورزی در ایران، با مشکلات عدیده مانند آگاهی محدود اعضاء از اصول و فلسفه شکل گیری

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

تعاونیهای تولید، گرایش تعاونیها به ارائه خدمات، ضعف آموزش اعضاء تعاونی، محدودیت سرمایه تعاونیها، گرایش تعاونیها به دولت، بحران عدم اعتماد به ارکان تعاونیها، ضعف اطلاع رسانی در تعاونی، نامشخص بودن اولویت وظایف و اهداف تعاونی برای مردم و کاهش حس مشارکت پذیری اعضاء و بی تفاوت شدن آنها به مسائل تعاونی و نیز با چالشهای مربوط به بحران اخلاق و اصول اخلاقی مواجه بوده اند. این مطالعه، برخی از مسائل اخلاقی مشترک در کشاورزی را با نگاهی ویژه به اخلاق حرفه ای در تعاونیهای کشاورزی مورد بررسی قرار داده و پیشنهاداتی را در زمینه چگونگی بهبود استانداردهای اخلاقی ارائه مینماید.

حرفه و تمایز آن از کار:

واژه حرفه کاربردهای فراوان داشته و مفهوم آن از تطور تاریخی فراوانی برخوردار بوده است. عامترین کاربرد حرفه، پیشه، شغل، کار و کسب است. مفهوم اصطلاحی حرفه از دیرباز متفاوت با کار و حتی شغل به کار رفته است. اشتغال، روزی به دست آوردن از طریق اشتغال و اختیار در کار و اشتغال از مؤلفه های حرفه هستند. حرفه، یک کار اختیاری است. خدمت محوری، متمرکز بودن، مفید بودن یا مطلوبیت اجتماعی حرفه، برخورداری از دانش، مهارت و توانایی از مهمترین مؤلفه های حرفه تلقی میگردند. حرفه در واقع، مجموعه های از فعالیت تولیدی و آباد گرایانه میباشد که هازاء مزد (نقدی یا جنسی) با میل و اراده صورت میگیرد. لذا فرد حرفه ای را به عنوان عضوی از یک گروه اجتماعی و بهره مند از خدمات مفید و ارزش محور و صاحب دانش، نسبت به حوزه کاری خویش تعریف نموده اند (قراملکی، ۱۳۸۶).

اخلاق نظری و کاربردی:

واژه اخلاق کاربردهای فراوان دارد. گاهی آن را وصف حالت یا رفتار میدانیم و گاهی مراد از آن، دانش نظاممند بوده است (قراملکی، ۱۳۸۵). علم اخلاق در هر دو گرایش نظری و عملی به بیان بایدها و نبایدها، مسئولیتها و فضایل اخلاقی میپردازد. تحلیل مبادی تصوری و تصدیقی آن برعهده معرفت درجه دوم به نام فلسفه اخلاق یا فرا اخلاق است. یک مسئله ارزشی یا اخلاقی شامل یک رشته فعالیتهای مشخص یک فرد در یک محدوده زمانی هستند که ممکن است برای دیگران سودمند یا مضر باشند (Jones, 1989). مراد از کارکرد اخلاقی نیز اقدام متقابل به کارکرد صحیح اخلاقی مناسب، شایسته، منصفانه، قابل قبول و مطلوب بر پایه تئوریهای فلسفه اخلاقی و رفتار صحیح و درست بوده است (نصیری و همکاران، ۱۳۹۴).

چنین تفسیری از کارکردهای اخلاقی، در تجزیه و تحلیل فعالیتهای ویژه در تعاونیها به دلیل ناتوانی در شناسایی حوادث کاربردی و کارکرد اخلاقی خیلی سودمند و مفید نبوده اند (۴). در حقیقت، مردم به دلیل برخورداری از ارزشها و معیارهای متفاوت، دارای استدلال متفاوت بوده و بر همان اساس نیز اقدام به تصمیم گیری مینمایند.

اخلاق حرفه ای:

صاحبان حرفه، از دانش اخلاق، انتظار بیان نظاممند مسئولیتهای اخلاقی در حرفه و تشخیص دقیق و حل اثربخش مسائل اخلاق در اخلاق حرفهای را دارند (قراملکی، ۱۳۸۶). در رویکرد سنتی به اخلاق حرفه ای تمرکز اصلی متوجه مسئولیت اخلاقی افراد در مشاغل، حرف و رویکرد جدید (رویکرد مدیریت استراتژیک به اخلاق حرفهای)، متوجه مسئولیت پذیری سازمان با نگرش سیستمی میباشد. در دنیای معاصر، اخلاق کسب و کار شرطی لازم برای موفقیت در تجارت قلمداد میشود (نصیری و همکاران، ۱۳۹۴). ملاحظات اخلاقی در تعاونیها و موقعیتهای متفاوت متغیر میباشد.

لذا، اخلاق حرفه‌ای یک فرایند پایان ناپذیر برای تعاونیها نیست که بتوان آن را کشف نمود. به عبارت دیگر، اخلاق برای تعاونیها یک فرایند دینامیک است که از طریق ایجاد تغییرات طبیعی مداوم در نگرش جوامع و انتظارات آنها به دست می‌آید. بنابراین، اخلاق حرفه‌ای یک فرایند مورد استفاده، جهت انتظارات مشترک همه تعاونیها و شرکتهای پیچیده رسمی یا غیررسمی انتخاب شده و جایگزین یک سری منظم و گسترده مسائل در حرفه‌هایی از قبیل ظرافت، صداقت و عدالت می‌باشد.

اخلاق حرفه‌ای در مقابل اخلاق فردی

اگرچه اخلاق حرفه‌ای و فردی به هم نزدیک و مرتبط هستند، اما هر دو به یک معنی نیستند. اخلاق فردی ناظر به وجدان، معنویت باورها، ارزشها، اصول، نگرشها و اعتقادات درباره‌ی درستی یا نادرستی یک پدیده بوده و تکمیل کننده رفتار فرد در جامعه و ارتباط اجتماعی او خارج از یک چارچوب حرفه‌ای می‌باشد. هر چند اخلاق حرفه‌ای نیز همین موارد را مورد بحث قرار میدهد و شامل انتظارات متقابل ما از دیگران و همچنین دیگران از ما می‌باشد. اخلاق حرفه‌ای، درواقع همان ارزشهای فردی نمی‌باشد. اخلاق، انتظارات اجتماعی برای یک گروه و یا شخص خاص را بیان میکند. ممکن است از نظر یک فرد، بروز یک رفتار، ارزش محسوب شود.

در صورتیکه همین رفتار از دیدگاه فرد دیگری، ضد ارزش تلقی میشود. بعضی از رفتارهای جمعی غیرقابل قبول از قبیل ممنوعیت دروغگویی، قتل، دزدی و یا خیانت در درون جامعه وجود دارد.

تفاوتهای فردی در اصول اخلاقی، به صورت واقعی در دنیای حرفه‌ای مورد استفاده قرار گرفته اند (۱). در نگاره (۲) خلاصه‌ای از این نوع آلترناتیوهای اجتماعی و رفتار انفرادی مورد بررسی قرار گرفته است موقعیتهای اجتماعی دو نوع از آلترناتیوهای رفتار فردی (شایسته و ناشایسته) و اخلاق (فردی و حرفه‌ای) را با هم ترکیب نموده است که در نتیجه آن چهار نوع مختلف از تنویرهای اخلاقی - ارزشی حاصل شده است. (ربع اول) ارزش - اخلاق (ربع دوم) غیرارزش و غیراخلاقی (ربع سوم) غیرارزشی اما اخلاقی (ربع چهارم).

شخصیت مبتنی بر اخلاق:

شخصیت مبتنی بر اخلاق، در برگیرنده اهداف، انگیزه‌ها و نیات افراد می‌باشند. این چنین نظامهای اخلاقی، نه تنها از این نظر که باید کاری را درست انجام دهیم، دارای اهمیت هستند، بلکه از این نظر که ما چه می‌خواهیم انجام دهیم، نیز حائز اهمیت هستند. در این رهیافت، نیات، انگیزه‌ها، خصایص و امیال تصمیم گیرندگان تعیین کننده مسائل اخلاقی، حرفه هستند. انگیزه‌های درونی یا روانی یک فرد پرهیزگار، باعث میشود که او خوب باشد، زیرا که باعث میشود که فرد احساس خوبی درباره افراد و فعالیتهایشان داشته باشد.

اگر ما با این نظر موافق باشیم که در درون بشر، برای انجام روابط اجتماعی، نیرویی وجود دارد که او را به سمت علائق خود و تمایلات طبیعی خود هدایت میکند. بنابراین، ما میتوانیم بینیم که نیروهای ویژه‌ای باید وجود داشته باشند که او را به سمت جبران خواهشهای طبیعی هدایت کنند. از جمله این نیروها، تشویق و حمایتهای خارجی است که توسط قوانین و فشارهای اجتماعی ایجاد میشود. اما یک نیروی عمیقتر و پایدارتر در مردم وجود دارد که قابل ستایش و اخلاقی است و آن، تمایلات آفرینش درونی آنهاست.

یکی از موضوعات نگران کننده برای تعاونی‌ها این است که دریابند که معیار اخلاقی و غیراخلاقی بودن علائق و رفتارهای آنان چیست؟

به عنوان مثال، برای عضو یک تعاونی، چه نوع اخلاقی میتواند نسبت به سایر حرفه‌ها بهترین رفتار به شمار آیند؟ هر

چند رهبران تعاونی ممکن است به صورت غیر عمدی و یا از روی ناآگاهی درباره انگیزه های آنها و یا رفتارهای مناسب اعضا تجویز نمایند.

با کاربرد تئوری اخلاق، طبیعی است که برخی معضلات نیز، افزایش یابند. این اتفاق زمانی رخ خواهد داد که تصمیم گرفته شود که نیروهای تصمیم گیرنده، یک اصل را قربانی حقوق دیگران نمایند. بیشتر مردم از جمله رهبران تعاونی ها، ادعا میکنند که نیت پاک و برتری مطلوبی دارند، حتی اگر این نیت توسط دیگران، غیر اخلاقی تلقی شود. توجیه این افراد، عدم تشخیص و ناهماهنگی بین نیت و رفتار واقعی خواهد بود. افرادی که به دلایل شخصی، پاکدامنی و حسن نیت را رها میکنند، حتی اگر این عمل، بر اثر فشار و یا اجبار باشد، از طرف دیگران یک عمل اخلاقی تلقی میشود. ممکن است فشارهای مالی باعث شود که رهبران تعاونیها، مشتریان را مجبور کنند که اصول اخلاقی و پاکدامنی رفتارها را رها کنند. هر چند چنین رفتارهایی ممکن است مورد قضاوت شخصی قرار گرفته و ممکن است که این رفتارهای ما توسط دیگران غیر اخلاقی تلقی شود. مشکل چیست؟ رعایت اخلاق یا تقویت آن؟ چگونه؟

اعتماد، در قلب یک تعاونی قرار دارد. بدون اعتماد، مردم نمیتوانند ارتباط داشته باشند. مردمی که باهم کار میکنند، باید آگاه بوده و به هم اعتماد داشته باشند. برای مردم خیلی مشکل است که به هر کسی اعتماد کنند بدون اینکه آنها به اصول اخلاقی پایبند باشند. یک جزء مهم در ایجاد اعتماد بین اعضا و سازمان تعاونی، روشهای اخلاق حرفه ای میباشد.

استانداردهای اخلاقی بالا در هر جایی وجود دارند. ایجاد اطمینان اساسی و پایه برای فعالیتهای تعاونی ضروری است. وقتی یک کارکرد اخلاقی، هنجار میشود، بهطور منظم با افزایش سطوح ارتباطی و افزایش درک و فهم، مردم بیشتر ددوست دارند که به هر کسی اعتماد کنند (۶). ایجاد اطمینان ددر هر گروهی در درازمدت و صرف وقت زیاد رخ میدهد.

هرچند علاقه زیادی به موفقیت به سبک سیستمهای مدیریت ژاپنی در کارخانجات وجود دارد و مواردی از قبیل چرخه های کیفیت و مدیریت جامع کیفیت و با تأکید بر ایجاد کارگروهی در میان کارگزاران به کار گرفته میشود و اینها بر ایجاد تیمهایی که اعتماد سازی نموده و در محل کار، وفاداری و صداقت به وجود آورند، تأکید دارند. مسائل و چالشهای اخلاقی مبتلا به تعاونی ها:

رهبران کشاورزی با مشکلات و معضلات متعدد اخلاقی، مواجه هستند. اعضا تعاونیها اغلب درباره تصمیم سازی و رفتار در سطوح محلی، منطقهای، ملی، به اخلاقیات وابسته هستند، آنها احساس میکنند، هنوز پیشنهاد کافی برای حل مسائل وجود ندارد. معضلات اخلاقی، اغلب در سیاستهای قیمتگذاری و ترفندهای حقوقی، آگهیهای فروش، روشها و مشوقهای فروش، رفتار و برخورد

حرفهای با دوستان و وابستگان، کم توجهی رهبری و مسئولیت پذیری اعضا نمایان میشود. تعداد زیادی از این تصمیمات دارای اهمیت بوده و الزام اخلاقی، برای ایجاد اعتماد و وفاداری اعضا ایجاد میکند.

توجه به اخلاق حرفهای، نقش بسیار مهمی در تعاونیهای کشاورزی ایفا نموده و آنها را متفاوت میسازد. یک عضو وفادار و معتمد، برای تعاونی از اهمیت خاص برخوردار میباشد. افزایش هماهنگی از طریق تماسهای رسمی یا هماهنگی عمومی در کشاورزی، کلید همبستگی میباشد که باید توسط تعاونیها شناسایی شوند. به هر صورت، اکثریت تعاونیهای کشاورزی با مشکلات و چالشهای اخلاقی متنوعی مواجه هستند که میتواند به نوبه خود اثربخشی آنها را تحت تأثیر

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

قرار دهد.

طفره رفتن از مسئولیتها:

تعدادی از اعضای هیئت مدیره تعاونیهای کشاورزی بسیار سهل انگار شده اند. این طفره رفتن از مسئولیتها اغلب به مدیران اجازه می دهد تعاونی را مانند تجارت خودش اداره نمایند. درحالیکه واضح است که سرپرستها نباید درگیر تصمیم گیری روزانه شوند. آنها باید اهداف کلی و سیاستها را تعیین کنند و میزان پیشرفت حاصل شده در جهت رسیدن به هدف را بسنجند. شانه خالی کردن از مسئولیتها زمانی اتفاق میافتد که سرپرستها با مدیران نمیتوانند اطلاعات یا مهارتهای لازم برای انجام مسئولیتشان را بهدست آورند.

روابط و معاملات تجاری با خویشان، دوستان یا مدیریت در کسب و کارهای خصوصی:

مدیران و سرپرستها برای پستهای شغلی، اولویت را به دوستان و خویشاوندان خود میدهند، حتی ممکن است فردی با شایستگی کمتر را استخدام کنند. سرپرستها سودهای قیمتها را به دوستان یا آشنایان خود اعطا میکنند. ایندرا حالی است که دادن پرداختهای مساعده به دوستان یا آشنایان سرپرستها، غیراخلاقی است.

پادشاهی فروش:

اکثر تعاونیها با مشکلات اخلاقی در زمینه پذیرفتن هدایا و بذل و بخششها روبرو هستند. این جوایز کذایی، مشکلات اخلاقی به وجود می آورند. نه تنها برای تصمیمگیری برای خرید بلکه در تصمیم گیری درباره اینکه چه کسی پادشاهی را دریافت کند.

قیمت گذاری:

یکی از اشکال غیراخلاقی در تعاونیهای تولیدی، پیشنهاد مزایده محصول به کشاورزان انتخاب شده میباشد که با مزایدههای پست شده، متفاوت است. کاملاً مشخص و واضح است که دروغ گفتن درباره مزایدههای محصول، غیراخلاقی است. در برخی موارد، فروشها، پایینتر از هزینه متغیر قیمتگذاری میشوند یا محصول در حد کمتر از هزینه های جابه جایی متغیر، خریداری میگردند.

تجارت غیرقانونی:

همه اقدامات غیرقانونی مانند دزدی، تبانی، تقلب، عدم پرداخت بدهی در قراردادها و جعل محصول، غیراخلاقی تلقی میشوند.

جرایبی رفتارهای غیراخلاقی در تعاونیها:

فشار زیادی روی مدیران وجود دارد که به بالاترین پسانداز با کمترین قیمتها برسند. در برخی موارد، مدیران، تعاونی را مانند یک شرکت خصوصی اداره میکنند. آنان اخلاقیات را رها نموده و تسلیم فشارهای اعضای و مشتریان و فروشندگها میشوند.

ممکن است تعداد زیادی تعاونی وجود داشته باشد. پذیرفتن از دست دادن یک مشتری، بسیار دشوار است. هرچه که تعداد مزارع کمتر شود، اندازه مزارع افزایش مییابد و ما به التفاوت ناخالص کاهش مییابد.

با پیچیدگی و افزایش تعداد تعاونیها و ازدیاد قوانین و مقررات، شغل مدیریت یک تعاونی هر روز پیچیدهتر میشود و کسانی که لیاقت و صلاحیت بیشتری برای عضویت در هیأت مدیره دارند، اغلب تمایلی بهاین کار ندارند.

ساختار در حال تغییر کشاورزی بهاین معنی است که تعداد کمی از کشاورزان قدرت اقتصادی بیشتری نسبت به

مدیران تعاونی دارند. بعضی از اعضای تعاونیها اعتقاد دارند انعقاد قرارداد با تولیدکنندهها منجر به رقابت بین تعاونیهای کشاورزی و تولیدکنندههای انفرادی میشود.

کاهش سوددهی مزرعه، در کنار خرابیهای مربوط به آب و هوا (سیل و قحطی ها) بسیاری از کشاورزان را در موقعیتهای مالی پرخطر قرار داده است، حتی برخی از آنها در آستانه ورشکستگی قرار گرفتهاند. این مسأله به کم رنگ شدن اخلاقیات کمک میکند..

ابراز بهبود رفتار اخلاقی در تعاونیها

واقعیت آن است که «اخلاق خوب و پسندیده در تعاونیها بلافاصله اتفاق نمیافتد، بلکه باید برنامه ریزی شود» (۶). اکثر فلاسفه اعتقاد دارند که، مردم به ندرت برای رفتار غیراخلاقی برنامه ریزی میکنند. در عوض، اوضاع نامساعد اخلاقی ناشی از تعارض الزامهای شخصی، سازمانی یا حرفهای است. افراد، اغلب فاقد مهارتهای کافی برای مذاکره و تبادل نظر درباره این اوضاع نامساعد و یا تصمیم گیریهای اخلاقی هستند. برای تعاونیها، فشارهای رقابتی، پیچیدگی سازمانی روز افزون و تناقضهای نظم دهنده احتمال روبرو شدن مدیران کارکنان، سرپرستها و اعضاء با دو راهیهای اخلاقی را افزایش میدهد.

اقداماتی که یک سازمان باید انجام دهد تا اخلاقیات اعضایش را بهبود دهد عبارتند از:

مدیریت اخلاقیات

سازمان باید اخلاق را بخش جداییناپذیر تصمیمات مدیریتی قرار دهد. شناسایی موضوع: سازمان باید موضوعاتی اخلاقی و معنوی فعالیتهای روزانههای سازمان را تشخیص دهد و تصمیم بگیرد که کدام موضوعات و فعالیتهای مقدم هستند. توضیح ارزشها: ارزشهای سازمانی باید مطابق فرهنگ بزرگتر باشند. تصمیمگیری: در تصمیمگیریهای پیچیده، معمولاً بیش از یک انتخاب اخلاقی وجود دارد که نباید موردی باشد. بلکه باید نشأت گرفته از اصول ذاتی باشند. حمایت سازمانی: حمایتهای فرهنگی و سازمانی باید شناسایی شوند. قضاوتهای اخلاقی نباید موردی باشد. بلکه باید نشأت گرفته از اصول ذاتی باشند. تعهد: تصمیمات نیازمند تعهد تمامی سهام داران سازمان میباشد. راهنمایی برای تصمیم گیری در مورد اخلاقی بودن یک اقدام

قانون طلایی: این قانون بیان میکند که بروز رفتار در نزد یک فرد تابعی از انتظار فرد از بروز رفتار دیگران است. و طبیعی میباشد که دیگران نیز همین انتظار را از رفتار شما داشته باشند.

اخلاق حرفه ای: فرد فقط کارهایی را انجام میدهد که طبق چارچوب هدف همکاران حرفهای، درست تلقی شود. امر مطلق کانت: امر مطلق از دید کانت این است که همواره باید طوری رفتار کرد که بتوان اراده کرد، قاعده عمل ما یک «قانون عام» و کلی برای همه انسانها باشد.

علامت های خطر، اقدامات غیر اخلاقی در تعاونی های کشاورزی:

چندین علامت خطر را درون سازمانهای کاری میتوان شناسایی نمود که بیانگر رفتار بالقوه غیر اخلاقی استاین علامتها برای ارزیابی اولیه اینکه یا تعاونی شما در معرض خطر است یا نه، میتوانند مناسب باشند.

یک تعاونی زمینه رفتار غیرقانونی را ایجاد میکند در صورتیکه بر درآمدهای کوتاه بیش از درآمدهای بلند مدت تأکید نماید.

هر تعاونی که مدام ارزشهای اخلاقی داخلی یا حرفهای را نادیده میگیرد یا خلاف آنها عمل میکند در معرض خطر است. این خطر در صورتی کاهش مییابد که تعاونی، استانداردهای حرفهای را در فرهنگ سازمانی ادغام نماید. هر تعاونی که همواره دنبال راه حلهای ساده برای مشکلات اخلاقی است، در معرض خطر اخلاقی است. اغلب موقعیتهای مبهم هستند پیچیدگی نیاز به تحلیل و بررسی با فکر دارد. یک تعاونی اگر تمایل نداشته باشد یک موضع اخلاقی اتخاذ کند، وقتی که تصمیمش هزینه مالی به همراه داشته باشد، تشویق به پیدا کردن راه حل میان بر میشود. یک تعاونی زمانی در خطر است که مشکلات اخلاقی را به بخش حقوقی میفرستد. اخلاقیات به معنی تسلیم شدن در برابر قوانین و مقررات موجود نیست. یک تعاونی در معرض خطر اخلاقی است، اگر به اخلاق صرفاً به عنوان یک ابزار ارتباط عمومی نگاه کند. ارتقای تصویر شهرت اخلاقی یک تعاونی، توسط مطالب مطبوعاتی تعیین نمیشود. هر تعاونی که با کارکنانش نسبت به مشتریان رفتار متفاوتی داشته باشد، در واقع مروج و تقویتکننده رفتار غیر اخلاقی است. در هر تعاونی که عملکردش غیرمنصفانه است، اختیاری باشد، استانداردهای ارزیابی در خطر هستند. نبود استانداردها، منجر به طرفداری و پارتی بازی میشود که به کالبد اجتماعی سازمان حمله میکند. یک تعاونی همواره در معرض ریسک میباشد، اگر فاقد رویه ها و خط مشی اساسی برای حل مشکلات و چالش های اخلاقی خویش باشد. برای تعاونی ها، درک دلیل وجودشان، اهداف و مأموریتشان، چگونگی تصمیم گیری شان و اینکه چه کسی مسئول است میتواند به جلوگیری از رفتار غیر اخلاقی کمک کند. مدیریت سازمانی که برای رفتار اخلاقی و رفتار معنوی ارزش قائل میشود میتواند فضایی ایجاد کند که اعضایش به روند تصمیم گیری اخلاقی سرعت میدهند. استقلال معنوی و فرهنگ اخلاقی سازمانی دو معیار اصلی برتری اخلاقی در درون سازمان هستند. تصمیم برای رفتار اخلاقی یا غیر اخلاقی تحت تأثیر عوامل فردی و موقعیتی، پیش زمینه شخصیت، تاریخچه تصمیم، فلسفه مدیریتی و وضع مجدد میباشد. مدیریت اخلاق مستلزم این است که همه سطوح سازمان درگیر تلاش متمرکز شامل حمایت از اخلاق، اخلاقمدارانه، رفتار کردن، گسترش مکانیزمهای گزینش، ارائه آموزش اخلاقی، ایجاد واحدهای اخلاق، تقویت رفتار اخلاقی شوند.

مواد و روش ها:

در این مقاله از روش توصیفی و کتابخانه ای استفاده شده است.

نتایج و بحث:

در این مطالعه، چالشها و راه حلهای اخلاقی فرا روی تعاونیهای کشاورزی با رویکرد بهبود وضعیت آنها مورد بررسی قرار گرفت. مهمترین سؤالاتی که مورد توجه بودند عبارت بودند از اینکه: اخلاق چیست؟ انگاره های اخلاقی در حرفه کشاورزی به طور عام و تعاونیهای کشاورزی به طور خاص کدامند؟ چالشهای اخلاقی مبتلا به تعاونیها کدامند؟

چرا و با چه محرکهایی باید اقدام غیراخلاقی در سازمانی تولید محور به نام تعاونیهای کشاورزی، رخ دهد؟ ابزار بهبود رفتارهای اخلاقی در تعاونیها کدامند؟ اصولاً چگونه و با چه علائمی پی ببریم که در مسیر اقدام غیراخلاقی در تعاونیها گام برمیداریم و اینکه چگونه میتوان، به مدیریت مبانی اخلاق در تعاونیها اهتمام ورزید؟

تمام این سوالها در قالب یک مطالعه توصیفی مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج تحقیق حاضر نشان داد که: تصمیم برای رفتار اخلاقی یا غیراخلاقی تحت تأثیر عوامل فردی و موقعیتی، پیش زمینه شخصیت، تاریخچه تصمیم، فلسفه مدیریتی و وضع مجدد میباشد. مدیریت اخلاقیات، شناسایی موضوع، توضیح ارزشها، تصمیمگیری اثربخش، حمایت سازمانی و تعهد مهمترین اقدامات سازمانی جهت بهبود فرایند اخلاقی در تعاونیهای کشاورزی هستند. در نظر داشتن قانون طلایی، اخلاق حرفه ای و امر مطلق کانت مهمترین راهنما جهت تصمیمگیری در مورد اخلاقی بودن یک اقدام میباشد.

تأکید بر درآمدهای کوتاه مدت به جای رویکرد درازمدت به درآمدهای تعاونیها، نادیده گرفتن ارزشهای اخلاقی داخلی و حرفهای، تأکید بر راه حلهای ساده و پیش پا افتاده برای حل مشکلات اخلاقی، ایجاد یک محیط درونی تقویت کننده رفتارهای غیراخلاقی، ارجاع مشکلات اخلاقی به بخش حقوقی تعاونیها، نگاه ابزاری به اخلاق به مثابه ارتباط عمومی، تبعیض در رفتار بین کارکنان تعاونیها و مشتریان آنها از سوی مدیریت، عملکرد غیرمنصفانه و یا اختیاری و فقدان رویه ها و خط مشیهای اساسی برای حل چالشهای اخلاقی مهمترین علائم خطر برای اقدامات غیراخلاقی در تعاونیهای کشاورزی هستند.

اکثریت تعاونیهای کشاورزی با چالشهایی غیراخلاقی نظیر طفره رفتن از مسئولیتهای شغلی، روابط و معاملات تجاری با خویشتانندان، دوستان و ... پاداشهای فروش، قیمت گذاری و تجربه تجارت غیرقانونی مواجه هستند. وجود فشارهای زیاد به مدیران تعاونیها برای دستیابی به بالاترین پسانداز و سود، اداره تعاونیها به مثابه یک شرکت خصوصی از سوی تعدادی از مدیران، وجود تعداد زیاد رقبا و کمبود مشتری، افزایش پیچیدگیهای بازار و تعداد تعاونیها، الزامهای تغییر ساختار بخش کشاورزی و کاهش سوددهی مزارع از مهمترین دلایل و محرکهای بروز رفتارهای غیراخلاقی در حوزه مدیریت تعاونیهای کشاورزی هستند.

مهمترین یافته ها:

ملاحظه های اخلاقی

در این پژوهش مؤلفه های مربوط به اخلاق پژوهش مانند امانتداری و حقیقت جویی و استفاده از همه منابع ذکر شده، مورد توجه جدی بوده است.

Professional ethics in agricultural cooperatives

Bakhtiari Far, B.

Faculty member of Imam Khomeini Higher Education Center

*Responsible author: bakhtiarifar.2233gmail.com

Abstract

Background: Cooperatives are considered as different forms of business that emphasize the collective cooperation of members to achieve organizational goals. Trust is the heart of an agricultural cooperative and the foundation of trust is ethics. This study examines the reason for paying attention to ethics in cooperatives. Emphasizing the ethical behavior of business can help differentiate or strengthen the commitment and loyalty of cooperative members. In this study, attention has been paid to the challenges and solutions of professional ethics in agricultural cooperatives. Conclusion: There is a lot of pressure on cooperative managers to achieve the highest savings and profits, the management of cooperatives as a private company by a number of managers, the existence of a large number of competitors and a lack of customers, increasing market complexity, requirements to change the structure of the agricultural sector. and reducing the profitability of farms are one of the most important drivers of unethical behavior in the management of agricultural cooperatives. The majority of agricultural cooperatives have unethical challenges such as avoiding job responsibilities, relationships and business transactions with relatives, friends, etc. Sales bonuses, pricing and trading experience are illegal. Management of ethics, identification of the issue, explanation of values, effective decision making, organizational support and commitment are the most important organizational measures to improve the ethical process in agricultural cooperatives.

Keywords: professional ethics, agricultural cooperatives, strengthening ethics, ethical challenges

الأخلاق المهنية في التعاونيات الزراعية آية الله بختیاری فر

عضو هیئة علمیة فی مرکز الإمام الخمینی (ره) للتعلیم العالی

*المؤلف المسؤول: bakhtiarifar.2233gmail.com

ملخص:

تعتبر التعاونيات أشكالاً مختلفة من الأعمال التي تؤكد على التعاون الجماعي للأعضاء لتحقيق الأهداف التنظيمية. الثقة هي قلب التعاونيات الزراعية وأساس الثقة هو الأخلاق. تبحث هذه الدراسة حول سبب الاهتمام بالأخلاق في التعاونيات. ويمكن أن يساعد التركيز على السلوك الأخلاقي في العمل على تمييز أو تعزيز الالتزام والوفاء لدى أعضاء التعاونيات. وتم التركيز في هذه الدراسة على تحديات أخلاق المهنة وحلولها في التعاونيات الزراعية. الاستنتاج: إن الضغوط الكبيرة على مديري التعاونيات لتحقيق مخرجات وأرباح أعلى، وإدارة التعاونيات كشركة خاصة من قبل بعض المديرين، ووجود عدد كبير من المنافسين ونقص في العملاء، وزيادة تعقيدات السوق، ومتطلبات تغيير هيكل القطاع الزراعي، وانخفاض ربحية المزارع هي من أهم دوافع ظهور السلوكيات غير الأخلاقية في مجال إدارة التعاونيات الزراعية. تواجه غالبية التعاونيات الزراعية تحديات غير أخلاقية مثل التهرب من المسؤوليات الوظيفية، والعلاقات والمعاملات التجارية مع الأقارب والأصدقاء وغيرهم، والمكافآت البيعية، والتسعير، وتجربة التجارة غير القانونية. إدارة الأخلاقيات، وتحديد الموضوع، وتوضيح القيم، واتخاذ القرارات الفعالة، والدعم التنظيمي والالتزام هي أهم الإجراءات التنظيمية لتحسين العمل الأخلاقي في التعاونيات الزراعية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق المهنية، التعاونيات الزراعية، تعزيز الأخلاق، التحديات الأخلاقية.

منابع:

باسری، ب.، صادقی، ب.، و کاخسار، ک. (۱۳۸۹). بررسی عملکرد تعاونی‌ها در کشاورزی ایران. پژوهش‌های اقتصادی، ۱۰(۳)، ۱-۲۴.

فرامرزی قراملکی، ا. (۱۳۸۶). اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایرانی و اسلامی. چاپ اول. تهران: پژوهشگاه مطالعات اجتماعی و فرهنگی.

فرامرزی قراملکی، ا. (۱۳۸۵). اخلاق حرفه‌ای. چاپ سوم. تهران: انتشارات مجنون.

نصیری ولیکینی، ف.، و نویدی، پ. (۱۳۹۴). رابطه بین اخلاق حرفه‌ای و چابکی سازمانی: نقش میانجی توانمندسازی شناختی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۲)، ۶۹-۶۱.

Jones TM. (1989). Can business ethics be taught? Empirical evidence. Business and Professional Ethics Journal; 8(2): 73-96.

اخلاق، پایداری و نوآوری در کشاورزی: افق‌های نوین حکمرانی و کارآفرینی سبز

شکوفه شارخی رضایی^{۱*}، زهرا جلیلی مقدم^۲

۱- دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده‌های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

۲- دکتری تکنولوژی و فیزیولوژی پس از برداشت محصولات باغبانی - مدیر کل دفتر میوه‌های گرمسیری و نیمه گرمسیری، وزارت جهاد کشاورزی

*نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش، جلیلی مقدم، ز. (۱۴۰۳). اخلاق، پایداری و نوآوری در کشاورزی: افق‌های نوین حکمرانی و کارآفرینی سبز. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

حکمرانی اخلاقی در کشاورزی و غذا یکی از مهم‌ترین الزامات برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی است. این پژوهش با هدف تحلیل اصول و چالش‌های حکمرانی اخلاقی و ارائه راهکارهای نوآورانه برای ایجاد توازن میان الزامات اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی در کشاورزی انجام شده است. تأکید این پژوهش بر سیاست‌گذاری‌های عادلانه، مدیریت منابع طبیعی و مشارکت فعال ذینفعان است که در بهبود وضعیت اخلاقی کشاورزی تأثیرگذار هستند. در این پژوهش با بررسی تجربیات موفق کشورهایمانند اتحادیه اروپا و ژاپن نشان داد که استفاده از فناوری‌های پایدار و سیاست‌های حامی حقوق کشاورزان و مصرف‌کنندگان به بهبود کیفیت محصولات و کاهش اثرات زیست‌محیطی منجر شده است. تحلیل کمی نشان داد که پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی به افزایش بهره‌وری کشاورزی به میزان ۱۵ درصد و کاهش مصرف منابع طبیعی به میزان ۱۰ درصد انجامیده است. همچنین، نتایج آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) تفاوت معناداری بین کشورهایی که این سیاست‌ها را به کار برده‌اند (میانگین بهره‌وری ۸۵ واحد) و آن‌هایی که کمتر به این اصول پرداخته‌اند (میانگین ۷۰ واحد) نشان می‌دهد. چالش‌های موجود شامل کمبود منابع مالی، فقدان آموزش، و نبود قوانین جامع است. راهکارهای پیشنهادی شامل حمایت‌های مالی، تدوین قوانین مناسب و ارائه برنامه‌های آموزشی به عنوان ابزارهای کلیدی برای غلبه بر این چالش‌ها معرفی شده‌اند. در نهایت، پژوهش بر نقش کارآفرینی و کسب‌وکارهای نوپا در تقویت اخلاق کشاورزی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که همکاری میان دولت‌ها، کشاورزان و نهادهای غیردولتی می‌تواند کشاورزی پایدار و عدالت‌محور را محقق کند.

واژگان کلیدی: پایداری، عدالت، نوآوری، منابع، کشاورزی، مدیریت

مقدمه و بیان مسئله:

حکمرانی اخلاقی در کشاورزی و غذا به عنوان یکی از اساسی‌ترین نیازهای جوامع امروزی در راستای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی شناخته می‌شود. در شرایط کنونی که تغییرات زیست‌محیطی و نیازهای رو به افزایش جمعیت

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

جهانی، فشار زیادی بر منابع کشاورزی وارد کرده‌اند، اهمیت پیاده‌سازی اصول اخلاقی در این حوزه دوچندان شده است. این اصول، با ایجاد توازن میان جنبه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی، به بهبود کیفیت محصولات کشاورزی و ارتقای سلامت جامعه کمک می‌کنند.

مسئله اصلی که این پژوهش به آن پرداخته، کمبود توجه به حکمرانی اخلاقی در کشاورزی و موانع اجرایی مربوط به آن است. این چالش‌ها شامل عدم وجود چارچوب‌های قانونی مناسب، کمبود منابع مالی، و نبود آموزش‌های کافی در زمینه رعایت اصول اخلاقی است. تحقیقات پیشین، مانند مطالعاتی که توسط آلتسون و همکاران (۲۰۲۰) و ژنگ و لی (۲۰۱۸) انجام شده، به تحلیل نقش مشارکت دولت‌ها و کشاورزان در بهبود حکمرانی کشاورزی پرداخته‌اند؛ اما هنوز نیاز به رویکردهای نوآورانه‌ای برای ترکیب اخلاق با توسعه کارآفرینی و تکنولوژی‌های پایدار وجود دارد.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که نمونه‌های موفق از اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی در کشورهای نظیر اتحادیه اروپا و ژاپن، نشان‌دهنده تأثیرات مثبت این رویکرد بر افزایش بهره‌وری و حفظ منابع طبیعی است (Brown et al., 2019; Kim & Lee, 2021). با این حال، در کشورهای در حال توسعه این اصول به‌طور کامل پیاده‌سازی نشده‌اند. هدف اصلی این مقاله، شناسایی چالش‌های حکمرانی اخلاقی در کشاورزی و ارائه راهکارهایی برای بهبود آن از طریق تقویت نقش کارآفرینی و نوآوری در این بخش است. این پژوهش به دنبال ارائه رویکردهای جدیدی است که بتوانند پیاده‌سازی اصول اخلاقی در کشاورزی را تسهیل کرده و به توسعه پایدار کمک کنند.

روش تحقیق:

در این پژوهش مروری، از روش‌های ترکیبی (Mixed Methods) برای تحلیل اصول حکمرانی اخلاقی در کشاورزی استفاده شده است. ابتدا مقالات علمی و گزارش‌های مستند از پایگاه‌های داده نظیر Google Scholar، Web of Science و Scopus با استفاده از کلیدواژه‌های "حکمرانی اخلاقی"، "کشاورزی پایدار"، "نوآوری در کشاورزی" و "منابع طبیعی" جمع‌آوری شدند. برای این تحلیل، ۵۰ مقاله علمی و گزارش معتبر از کشورهای مختلف انتخاب و بررسی شدند. تحلیل کیفی با استفاده از نرم‌افزار NVivo برای کدگذاری و طبقه‌بندی محتوای مقالات انجام شد. مراحل تحلیل شامل استخراج و کدگذاری مفاهیم کلیدی مانند اصول اخلاقی، سیاست‌گذاری‌های کشاورزی، نوآوری در مدیریت منابع طبیعی، و مشارکت‌های جامعه کشاورزی بود. در نهایت، مقالات بر اساس چهارچوب‌های رایج در حکمرانی اخلاقی طبقه‌بندی و مفاهیم مشترک و چالش‌های مربوط به پیاده‌سازی اصول اخلاقی شناسایی شدند. برای تحلیل کمی، داده‌های به‌دست‌آمده از مقالات و گزارش‌ها در قالب جداول و نمودارها سازمان‌دهی شدند. داده‌های مربوط به شاخص‌های اقتصادی و زیست‌محیطی مانند بهره‌وری کشاورزی، میزان مصرف منابع طبیعی، و اثرات زیست‌محیطی استخراج شدند. سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۵، آزمون‌های آماری نظیر تحلیل واریانس (ANOVA) و تحلیل رگرسیون به منظور بررسی رابطه میان پیاده‌سازی اصول اخلاقی و نتایج اقتصادی و زیست‌محیطی انجام شد.

نتایج و بحث:

نتایج کیفی و کمی به‌دست‌آمده از این پژوهش مروری نشان می‌دهد که پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی در کشاورزی تأثیرات قابل توجهی بر بهره‌وری، مدیریت منابع طبیعی و عدالت اجتماعی دارد. تحلیل کیفی داده‌ها از طریق

کدگذاری مقالات نشان داد که در کشورهای پیشرفته، اجرای سیاست‌های اخلاقی منجر به بهبود کیفیت محصولات و افزایش شفافیت در زنجیره تأمین مواد غذایی شده است. به‌ویژه، نمونه‌هایی از اتحادیه اروپا و ژاپن نشان می‌دهد که استفاده از فناوری‌های پایدار به کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و افزایش پایداری کشاورزی منجر شده است. تحلیل کمی از داده‌های اقتصادی و زیست‌محیطی نشان داد که کشورهایی که اصول حکمرانی اخلاقی را به‌درستی پیاده‌سازی کرده‌اند، به‌طور متوسط بهره‌وری کشاورزی خود را ۱۵ درصد افزایش داده و مصرف منابع طبیعی را ۱۰ درصد کاهش داده‌اند. برای مثال، آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) نشان داد که تفاوت معناداری بین کشورهایی که سیاست‌های اخلاقی کشاورزی را به کار برده‌اند (با میانگین بهره‌وری ۸۵ واحد) و کشورهایی که در این زمینه فعالیت کمتری داشته‌اند (با میانگین بهره‌وری ۷۰ واحد) وجود دارد. ($P < 0.05$) همچنین، تحلیل رگرسیون نشان داد که پیاده‌سازی این اصول ارتباط مثبتی با بهبود کیفیت زندگی کشاورزان (افزایش ۱۲ درصدی درآمد کشاورزان) و کاهش تخریب محیط زیست (کاهش ۸ درصدی انتشار گازهای گلخانه‌ای) دارد.

بحث

این یافته‌ها نشان می‌دهد که پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی در کشاورزی، به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته، تأثیرات مثبتی بر پایداری زیست‌محیطی و افزایش بهره‌وری داشته است. این نتایج با مطالعات قبلی مطابقت دارد. (Brown et al., 2019; Kim & Lee, 2021) در کشورهایی که این اصول به درستی اجرا شده‌اند، بهره‌وری کشاورزی افزایش یافته و فشار بر منابع طبیعی کاهش یافته است. در مقابل، کشورهای در حال توسعه که هنوز نتوانسته‌اند این اصول را به‌طور کامل پیاده‌سازی کنند، با چالش‌هایی نظیر نبود قوانین جامع، کمبود منابع مالی و آموزش ناکافی مواجه هستند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی در کشاورزی به‌طور متوسط بهره‌وری کشاورزی را ۱۵ درصد افزایش و مصرف منابع طبیعی را ۱۰ درصد کاهش داده است.
۲. استفاده از فناوری‌های پایدار در کشورهای توسعه‌یافته به کاهش ۸ درصدی انتشار گازهای گلخانه‌ای منجر شده است.
۳. اجرای سیاست‌های اخلاقی در کشاورزی باعث افزایش ۱۲ درصدی درآمد کشاورزان و بهبود کیفیت زندگی آن‌ها شده است.
۴. کشورهای در حال توسعه با چالش‌های نبود قوانین جامع و کمبود منابع مالی برای پیاده‌سازی اصول اخلاقی در کشاورزی مواجه هستند.
۵. تفاوت معناداری بین بهره‌وری کشاورزی در کشورهایی که سیاست‌های اخلاقی را به کار برده‌اند (۸۵ واحد) و کشورهایی که این سیاست‌ها را اجرا نکرده‌اند (۷۰ واحد) مشاهده شد.

Ethical Governance in Agriculture: The Impact of Sustainability, Justice, and Innovation on Resource Management

Sharokhi Rezaei Sh^{*1}, Jalili Moghaddam Z²

1- PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry- Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

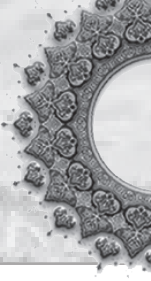
2- PhD in technology and physiology after harvesting horticultural products - Director General of Tropical and Subtropical Fruits Office, Ministry of Agricultural Jihad

* Responsible author: Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Ethical governance in agriculture and food is one of the most important requirements for sustainable development and the protection of natural resources. This study aims to analyze the principles and challenges of ethical governance and propose innovative solutions to balance economic, environmental, and social requirements in agriculture. The study emphasizes fair policies, natural resource management, and the active participation of stakeholders, all of which influence the ethical status of agriculture. In this study, by examining the successful experiences of countries such as the European Union and Japan, the study found that the use of sustainable technologies and policies supporting the rights of farmers and consumers led to improved product quality and reduced environmental impacts. Quantitative analysis showed that the implementation of ethical governance principles resulted in a 15% increase in agricultural productivity and a 10% reduction in natural resource consumption. Furthermore, the ANOVA test results indicated a significant difference between countries that have applied these policies (average productivity of 85 units) and those that have paid less attention to these principles (average productivity of 70 units). The existing challenges include a lack of financial resources, insufficient education, and the absence of comprehensive laws. Proposed solutions include financial support, drafting appropriate laws, and providing educational programs as key tools to overcome these challenges. Finally, the research emphasizes the role of entrepreneurship and start-ups in strengthening ethics in agriculture and demonstrates that collaboration among governments, farmers, and non-governmental organizations can lead to sustainable and justice-oriented agriculture.

Keywords: Sustainability, Justice, Innovation, Resources, Agriculture, Management

الأخلاق والاستدامة والابتكار في الزراعة: آفاق جديدة للحوكمة وريادة الأعمال الخضراء

شكوفه شارخی رضائی^{۱*}، زهرا جلیلی مقدم^۲

۱- دکتوراه فی علوم وصناعات الأغذية، کیمياء المواد الغذائية، معهد أبحاث الصناعات الغذائية والمنتجات الزراعية، معهد

الأبحاث المعيارية، المنظمة الوطنية للمعايير

۲- دکتوراه فی التكنولوجيا والفيسيولوجيا بعد حصاد المنتجات البستانية - المدير العام لمكتب الفواكه الاستوائية وشبه

الاستوائية، وزارة جهاد الزراعة

* المؤلف المسؤول: شكوفه شارخی رضائی Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

إن الحوكمة الأخلاقية في الزراعة والغذاء هي أحد أهم المتطلبات لتحقيق التنمية المستدامة وحماية الموارد الطبيعية. وتهدف هذه الدراسة إلى تحليل المبادئ والتحديات المتعلقة بالحوكمة الأخلاقية وتقديم حلول مبتكرة لتحقيق التوازن بين المتطلبات الاقتصادية والبيئية والاجتماعية في الزراعة. وتركز هذه الدراسة على السياسات العادلة، وإدارة الموارد الطبيعية، والمشاركة الفعالة لأصحاب المصلحة، والتي تؤثر بشكل إيجابي على الوضع الأخلاقي للزراعة. ومن خلال استعراض تجارب ناجحة لدول مثل الاتحاد الأوروبي واليابان، تبين أن استخدام التكنولوجيا المستدامة والسياسات الداعمة لحقوق المزارعين والمستهلكين يؤدي إلى تحسين جودة المنتجات وتقليل الآثار البيئية. وأظهرت التحليلات الكمية أن تطبيق مبادئ الحوكمة الأخلاقية أدى إلى زيادة الإنتاجية الزراعية بنسبة ۱۵ ٪ وتقليل استهلاك الموارد الطبيعية بنسبة ۱۰ ٪. كما أظهرت نتائج اختبار تحليل التباين (ANOVA) وجود فرق ذي دلالة إحصائية بين الدول التي طبقت هذه السياسات (متوسط الإنتاجية ۸۵ وحدة) وتلك التي لم تهتم بهذه المبادئ (متوسط ۷۰ وحدة). تشمل التحديات الحالية: نقص الموارد المالية، وغياب التعليم، والافتقار إلى القوانين الشاملة. وتشمل الحلول المقترحة: الدعم المالي، ووضع القوانين المناسبة، وتقديم البرامج التعليمية كأدوات رئيسية للتغلب على هذه التحديات. وفي النهاية، تؤكد الدراسة على دور ريادة الأعمال والشركات الناشئة في تعزيز الأخلاق الزراعية، وتوضح أن التعاون بين الحكومات والمزارعين والمنظمات غير الحكومية يمكن أن يحقق زراعة مستدامة وعادلة.

الكلمات المفتاحية: الاستدامة، العدالة، الابتكار، الموارد، الزراعة، الإدارة

مراجع:

- Alston, J. M., Pardey, P. G., & Smith, V. H. (2020). Agricultural policies, ethics, and sustainability: A critical review. *Journal of Agricultural Economics*, 71(2), 213-234.
- Brown, L., Marshall, D., & Jones, R. (2019). Sustainability and ethics in agricultural governance: Lessons from Europe. *Journal of Environmental Policy*, 45(3), 567-589.
- Kim, S., & Lee, K. (2021). Innovation in ethical agricultural practices: A case study of Japan. *Asia Pacific Journal of Agricultural Research*, 13(1), 45-60.
- Zhang, Y., & Li, X. (2018). Ethical governance in agriculture: Challenges and opportunities. *Sustainability*, 10(4), 1236.
- Smith, J., & Ranjbar, F. (2018). Ethics and innovation in Iranian agricultural policy: A pathway to sustainable development. *Iranian Journal of Agricultural Science*, 29(2), 143-159.

حکمرانی اخلاقی و نقش آن در کاهش ضایعات غذایی و پایداری منابع کشاورزی

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). حکمرانی اخلاقی و نقش آن در کاهش ضایعات غذایی و پایداری منابع کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

حکمرانی اخلاقی به عنوان یکی از رویکردهای کلیدی برای مدیریت بهینه منابع کشاورزی و کاهش ضایعات غذایی در دنیای مدرن شناخته می شود. این مقاله به بررسی نقش حکمرانی اخلاقی در کاهش ضایعات غذایی و حفظ منابع کشاورزی پرداخته و راهکارهای عملی و چالش های موجود را تحلیل می کند. اصول اخلاقی در حکمرانی کشاورزی شامل شفافیت در زنجیره تأمین، استفاده بهینه از منابع طبیعی، و رعایت حقوق کشاورزان و مصرف کنندگان است. با توجه به افزایش جمعیت و فشار بر منابع طبیعی، نقش اخلاق در حکمرانی کشاورزی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. مطالعات پیشین نشان داده اند که پیاده سازی اصول اخلاقی در زنجیره تأمین کشاورزی می تواند به بهبود کیفیت محصولات و کاهش ضایعات منجر شود. این پژوهش مروری به بررسی تجارب کشورهای مختلف پرداخته و نشان می دهد که کشورهای اروپایی با استفاده از فناوری های نوین و ارتقای شفافیت در زنجیره تأمین، توانسته اند به طور قابل توجهی ضایعات غذایی را کاهش دهند و از منابع کشاورزی به شکلی پایدار استفاده کنند. در مقابل، کشورهای در حال توسعه با چالش هایی نظیر کمبود زیرساخت ها، قوانین ضعیف و عدم آگاهی عمومی روبه رو هستند. این مقاله با تحلیل چالش های موجود و ارائه راهکارهایی نظیر بهبود نظارت بر زنجیره تأمین، ارتقای آموزش و آگاهی عمومی، و استفاده از فناوری های نوین، نشان می دهد که حکمرانی اخلاقی می تواند تأثیر مثبتی در بهبود بهره وری کشاورزی و کاهش ضایعات غذایی داشته باشد. همچنین، نقش همکاری بین دولت ها، بخش خصوصی و نهادهای نظارتی در موفقیت این رویکرد به طور ویژه ای مورد تأکید قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: حکمرانی اخلاقی، ضایعات غذایی، پایداری منابع کشاورزی، زنجیره تأمین، کشاورزی پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

با افزایش جمعیت جهانی و تقاضای روزافزون برای مواد غذایی، مدیریت بهینه منابع کشاورزی و کاهش ضایعات غذایی به یکی از اولویت های مهم در بسیاری از کشورها تبدیل شده است. حکمرانی اخلاقی به معنای تدوین و اجرای سیاست هایی است که در آن ها مسئولیت پذیری اجتماعی، حفظ منابع طبیعی، و شفافیت در زنجیره تأمین مورد توجه قرار گیرد. این مفهوم نه تنها به بهبود بهره وری کشاورزی کمک می کند، بلکه در کاهش ضایعات و حفظ منابع کشاورزی نقش

بسنایی دارد (Brown & Thompson, 2021).

تحقیقات نشان می‌دهد که ضایعات غذایی به‌طور مستقیم با عدم شفافیت در زنجیره تأمین و استفاده نادرست از منابع مرتبط است. در کشورهای توسعه‌یافته، فناوری‌های نوین و سیستم‌های نظارتی قوی باعث شده‌اند که تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان با رعایت اصول اخلاقی، به بهینه‌سازی مصرف منابع و کاهش ضایعات بپردازند. با این حال، کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی مواجه هستند. این کشورها به دلیل نبود قوانین جامع و زیرساخت‌های ناکافی، میزان بالایی از ضایعات غذایی و کاهش بهره‌وری منابع را تجربه می‌کنند (Williams et al., 2020).

این مقاله به بررسی نقش حکمرانی اخلاقی در کاهش ضایعات غذایی و حفظ منابع کشاورزی پرداخته و هدف اصلی آن شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهایی برای بهبود این وضعیت است. بهبود همکاری بین دولت‌ها و تولیدکنندگان، استفاده از فناوری‌های نوین، و ارتقای آموزش و آگاهی عمومی از جمله اهدافی است که این مقاله به دنبال تحلیل آن‌هاست. همچنین، به بررسی نمونه‌های موفق در کشورهای اروپایی پرداخته شده و نقش سیاست‌های حکومتی و سازمان‌های بین‌المللی در بهبود این وضعیت مورد بحث قرار گرفته است.

مواد و روش‌ها:

مواد

این پژوهش بر اساس مرور سیستماتیک مقالات علمی و گزارش‌های معتبر در زمینه حکمرانی اخلاقی، کاهش ضایعات غذایی و حفظ منابع کشاورزی انجام شده است. مقالات از پایگاه‌های علمی معتبر نظیر Scopus، Google Scholar و Web of Science استخراج شده و کلیدواژه‌هایی مانند "حکمرانی اخلاقی"، "ضایعات غذایی"، "پایداری کشاورزی"، و "زنجیره تأمین" برای جستجو استفاده شده‌اند.

روش‌ها

در این پژوهش، از روش مرور سیستماتیک برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. ابتدا مقالات علمی مرتبط با موضوع در بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۳ شناسایی و انتخاب شدند. سپس داده‌های حاصل با استفاده از روش‌های تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفتند. مقالات بر اساس شاخص‌هایی چون اعتبار علمی، تعداد ارجاعات و ارتباط با موضوع تحقیق انتخاب شدند.

تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار NVivo استفاده شد تا مفاهیم کلیدی مرتبط با حکمرانی اخلاقی و کاهش ضایعات غذایی استخراج و تحلیل شوند. یافته‌های به‌دست آمده از مقالات با استفاده از متدهای تحلیل کیفی دسته‌بندی شده و نتایج بر اساس نمونه‌های موفق و ناکام کشورها بررسی شد.

نتایج و بحث:

نتایج

۱. بهبود شفافیت زنجیره تأمین: کشورهای آلمانی که اصول حکمرانی اخلاقی را در زنجیره تأمین خود پیاده کرده‌اند،

توانسته‌اند شفافیت بیشتری ایجاد کنند که منجر به کاهش ضایعات غذایی و بهبود بهره‌وری منابع کشاورزی شده است.

۲. تأثیر فناوری‌های نوین: استفاده از فناوری‌های مدرن مانند اینترنت اشیا (IoT) و هوش مصنوعی (AI) در مدیریت منابع کشاورزی، به کاهش ضایعات و افزایش بهره‌وری در کشورهای توسعه‌یافته کمک کرده است.

۳. چالش‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه: چالش‌های اقتصادی، زیرساخت‌های ناکافی و نبود منابع مالی مناسب، موانع اصلی در پیاده‌سازی حکمرانی اخلاقی در کشورهای در حال توسعه هستند.

۴. نقش نظارت و سیاست‌گذاری: کشورهایی که دارای سیستم‌های نظارتی قوی‌تر و سیاست‌گذاری‌های شفاف‌تری هستند، نتایج بهتری در کاهش ضایعات غذایی و مدیریت پایدار منابع کشاورزی نشان داده‌اند.

بحث

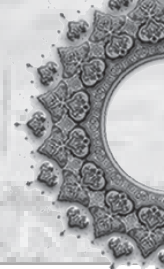
تحلیل نتایج این مطالعه نشان داد که حکمرانی اخلاقی نقشی کلیدی در بهبود شفافیت زنجیره تأمین و کاهش ضایعات غذایی دارد. کشورهایی مانند اتحادیه اروپا، با استفاده از فناوری‌های نوین و سیاست‌های نظارتی قوی، توانسته‌اند بهبودهای چشمگیری در بهینه‌سازی زنجیره تأمین و استفاده پایدار از منابع کشاورزی داشته باشند (Brown & Thompson, 2021). این یافته‌ها با مطالعات مشابه همخوانی دارد و نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پیشرفته و بهبود نظارت می‌تواند به پایداری کشاورزی و کاهش ضایعات غذایی کمک کند (Williams et al., 2020).

در مقابل، کشورهای در حال توسعه با موانعی مانند کمبود منابع مالی، زیرساخت‌های ضعیف و قوانین ناکافی مواجه‌اند که پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی را دشوار کرده است. این کشورها نیازمند تقویت همکاری‌های بین‌المللی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و سیاست‌های حمایتی قوی‌تر برای مقابله با این چالش‌ها هستند.

پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده بر توسعه مدل‌های نوآورانه برای کاهش هزینه‌های پیاده‌سازی حکمرانی اخلاقی در کشورهای در حال توسعه و بررسی تأثیر همکاری‌های بین‌المللی متمرکز شوند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. شفافیت زنجیره تأمین: پیاده‌سازی حکمرانی اخلاقی در زنجیره تأمین محصولات کشاورزی منجر به افزایش شفافیت و کاهش ضایعات غذایی شده است.
۲. نقش فناوری‌های نوین: فناوری‌هایی مانند اینترنت اشیا و هوش مصنوعی باعث بهبود مدیریت منابع و کاهش ضایعات کشاورزی در کشورهای توسعه‌یافته شده‌اند.
۳. چالش‌های اقتصادی: در کشورهای در حال توسعه، نبود زیرساخت‌ها و منابع مالی مناسب موانع اصلی پیاده‌سازی اصول حکمرانی اخلاقی هستند.
۴. نظارت و سیاست‌گذاری مؤثر: کشورهای با سیستم‌های نظارتی قوی و سیاست‌گذاری شفاف‌تر موفق به مدیریت بهتر منابع و کاهش ضایعات شده‌اند.
۵. نیاز به همکاری‌های بین‌المللی: کشورهای در حال توسعه برای اجرای مؤثر اصول حکمرانی اخلاقی نیاز به قوانین قوی‌تر و حمایت‌های بین‌المللی دارند.

Ethical Governance and Its Role in Reducing Food Waste and Sustaining Agricultural Resources

Sharokhi Rezai, Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Corresponding author's Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Ethical governance is recognized as a key approach for optimizing agricultural resource management and reducing food waste in the modern world. This article examines the role of ethical governance in reducing food waste and preserving agricultural resources, analysing practical solutions and existing challenges. Ethical principles in agricultural governance encompass transparency in the supply chain, efficient use of natural resources, and the protection of the rights of farmers and consumers. Given the increasing population and pressure on natural resources, the role of ethics in agricultural governance is of particular importance. Previous studies have shown that implementing ethical principles in the agricultural supply chain can improve product quality and reduce waste. This review examines the experiences of various countries, demonstrating that European nations have significantly reduced food waste and used agricultural resources sustainably through the application of new technologies and enhanced supply chain transparency. In contrast, developing countries face challenges such as inadequate infrastructure, weak laws, and a lack of public awareness. This article analyses the current challenges and offers solutions such as improving supply chain oversight, enhancing education and public awareness, and leveraging new technologies. It highlights that ethical governance can positively impact agricultural productivity and reduce food waste. Furthermore, it emphasizes the importance of collaboration between governments, the private sector, and regulatory bodies for the success of this approach.

Keywords: Ethical governance, food waste, sustainability of agricultural resources, supply chain, sustainable agriculture

الحكومة الأخلاقية ودورها في الحد من الهدر الغذائي واستدامة الموارد الزراعية

شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيمياء الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية،

المنظمة الوطنية للمعايير

Email: sharokhi@standard.ac.ir المؤلف المسؤول:

ملخص:

تُعرف الحكومة الأخلاقية كأحد المناهج الرئيسية لإدارة الموارد الزراعية بشكل أمثل وتقليل المخلفات الغذائية في العالم الحديث. تتناول هذه المقالة دور الحكومة الأخلاقية في تقليل الفاقد الغذائي والحفاظ على الموارد الزراعية، وتحلل الحلول العملية والتحديات الموجودة. تشمل المبادئ الأخلاقية في الحكومة الزراعية: الشفافية في سلسلة التوريد، والاستخدام الأمثل للموارد الطبيعية، واحترام حقوق المزارعين والمستهلكين. ونظرًا لزيادة عدد السكان والضغط على الموارد الطبيعية، فإن دور الأخلاق في الحكومة الزراعية يحظى بأهمية خاصة. أظهرت الدراسات السابقة أن تطبيق المبادئ الأخلاقية في سلسلة التوريد الزراعية يمكن أن يؤدي إلى تحسين جودة المنتجات وتقليل الفاقد. وتعرض هذه الدراسة التجارب من مختلف البلدان ومن خلالها يظهر أن الدول الأوروبية تمكنت من تقليل الفاقد الغذائي بشكل كبير واستخدام الموارد الزراعية بشكل مستدام باستخدام التكنولوجيا الحديثة وتعزيز الشفافية في سلسلة التوريد. وفي المقابل، تواجه الدول النامية تحديات عديدة مثل نقص البنية التحتية، وضعف القوانين، وعدم الوعي العام. تحلل هذه المقالة التحديات الموجودة وتقدم حلولاً مثل تحسين الرقابة على سلاسل التوريد، وتعزيز التعليم والوعي العام، واستخدام التكنولوجيا الحديثة. وتظهر أن الحكومة الأخلاقية يمكن أن يكون لها تأثير إيجابي على تحسين كفاءة الزراعة وتقليل الفاقد الغذائي. كما تم التأكيد بشكل خاص على دور التعاون بين الحكومات والقطاع الخاص والهيئات الرقابية في نجاح هذا النهج.

الكلمات المفتاحية: الحكومة الأخلاقية، الفاقد الغذائي، استدامة الموارد الزراعية، سلسلة التوريد، الزراعة المستدامة

مراجع:

- Brown, D., & Thompson, S. (2021). Ethical governance in agriculture: A sustainable future. *Journal of Agricultural Policy*, 52(2), 145-160. <https://doi.org/10.1016/j.agpol.2021.03.004>
- Williams, K., Green, A., & Johnson, M. (2020). Reducing food waste through ethical practices in supply chains. *Sustainability Journal*, 14(1), 87-98. <https://doi.org/10.3390/su14010087>
- FAO. (2019). The role of technology in sustainable agriculture. FAO Publications. Retrieved from <http://www.fao.org/sustainable-agriculture>
- Smith, J., & Lee, P. (2018). Challenges in the food supply chain: An ethical perspective. *Journal of Food Ethics*, 45(3), 215-230. <https://doi.org/10.1007/s1234-018-0030-2>
- Johnson, P., & Brown, L. (2019). The impact of governance on food security and sustainability. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 50(4), 134-150. <https://doi.org/10.1080/14735903.2019.1627805>

چالش‌های اخلاقی در استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشت در تولید سوسیس و کالباس: پیامدها و راهکارهای پایدار

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد،
سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی در استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشت در تولید سوسیس و کالباس: پیامدها و راهکارهای پایدار. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی در تولید محصولات فرآوری شده مانند سوسیس و کالباس به یکی از مسائل مهم اخلاقی و بهداشتی در صنعت غذا تبدیل شده است. خمیر مرغ، که از جداسازی مکانیکی گوشت از استخوان‌ها تولید می‌شود، به دلیل هزینه‌های پایین آن در بسیاری از کشورها به عنوان یک ماده اولیه ارزان قیمت در محصولات گوشتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این امر اما نگرانی‌هایی در زمینه کیفیت، سلامت عمومی، و رعایت اصول اخلاقی در فرآیند تولید ایجاد کرده است. این مقاله به بررسی چالش‌های اخلاقی و بهداشتی استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی پرداخته و با تحلیل نتایج تحقیقات مختلف به ارائه راهکارهای پایدار و جایگزین‌های ممکن مانند استفاده از پروتئین‌های گیاهی و تقویت استانداردهای قانونی می‌پردازد. در این مقاله، تجارب کشورهای اروپایی و آمریکا در زمینه اجرای استانداردهای سخت گیرانه مورد بررسی قرار گرفته و پیشنهادهایی برای بهبود شفافیت و افزایش اعتماد مصرف کنندگان در کشورهای در حال توسعه ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: خمیر مرغ، ضایعات گوشتی، چالش‌های اخلاقی، سوسیس، کالباس، استانداردهای بهداشتی.

مقدمه و بیان مسئله:

تولید محصولات گوشتی فرآوری شده، از جمله سوسیس و کالباس، با استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی یکی از مسائل مهم در صنعت غذا است. این فرآورده‌ها به دلیل هزینه‌های پایین تولید، در بسیاری از کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرند، اما از منظر اخلاقی و بهداشتی مورد انتقاد قرار دارند. استفاده از ضایعات گوشتی ممکن است منجر به کاهش کیفیت محصولات و ایجاد مشکلات بهداشتی برای مصرف کنندگان شود (van Ruth et al., 2017). از طرف دیگر، نبود شفافیت در اطلاع رسانی به مصرف کنندگان در مورد استفاده از این مواد، نگرانی‌هایی در زمینه رعایت اصول اخلاقی ایجاد کرده است (Charlebois et al., 2016).

در کشورهای اروپایی و ایالات متحده، استانداردهای سخت گیرانه‌ای برای کنترل استفاده از خمیر مرغ و ضایعات

گوشتی وضع شده است. این استانداردها به بهبود کیفیت محصولات و اعتماد مصرف کنندگان کمک کرده است (Hen-son & Reardon, 2005). در مقابل، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که فاقد این استانداردها هستند، نگرانی‌های بهداشتی و اخلاقی همچنان وجود دارد.

مواد و روش‌ها:

مواد

این پژوهش به صورت مرور سیستماتیک انجام شده است و شامل بررسی مقالات علمی و گزارش‌های معتبر از پایگاه‌های Web of Science، Google Scholar، Scopus است. مقالات انتخاب شده در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ بوده و کلیدواژه‌های استفاده شده شامل "خمیر مرغ"، "ضایعات گوشتی"، "چالش‌های اخلاقی"، "محصولات فرآوری شده" بوده‌اند.

روش‌ها

این پژوهش به روش مرور سیستماتیک مقالات علمی پرداخته است. مقالات منتخب بر اساس شاخص‌های اعتبار علمی، تعداد ارجاعات و ارتباط مستقیم با موضوع مورد بررسی قرار گرفتند. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار NVivo استفاده شده و داده‌های جمع‌آوری شده بر اساس چالش‌های اخلاقی و بهداشتی دسته‌بندی شده‌اند.

نتایج و بحث:

نتایج

۱. کاهش کیفیت محصولات گوشتی: نتایج نشان داد که استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی منجر به کاهش کیفیت محصولات و افزایش خطرات بهداشتی در کشورهای که فاقد نظارت و قوانین مناسب هستند، شده است. (Ruth et al., 2017)

۲. شفافیت ناکافی در فرآیند تولید: در بسیاری از موارد، تولیدکنندگان به دلیل کاهش هزینه‌ها، اطلاعات دقیقی در مورد استفاده از خمیر مرغ به مصرف کنندگان ارائه نمی‌دهند که منجر به کاهش اعتماد عمومی شده است (Van Vliet et al., 2020; Charlebois et al., 2016).

۳. نقش سیاست‌های نظارتی: در کشورهای اروپایی و ایالات متحده که استانداردهای سخت گیرانه‌تری برای استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی وضع شده است، کیفیت محصولات بهتر و اعتماد مصرف کنندگان بیشتر است (Henson & Reardon, 2005).

۴. راهکارهای جایگزین: استفاده از جایگزین‌های پروتئینی گیاهی به عنوان یک راه حل پایدار برای کاهش وابستگی به ضایعات گوشتی و بهبود کیفیت محصولات معرفی شده است (Smetana et al., 2015).

بحث

این پژوهش نشان داد که استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی چالش‌های متعددی از نظر اخلاقی و بهداشتی به همراه دارد. کشورهای توسعه یافته با اجرای استانداردهای سخت گیرانه و استفاده از فناوری‌های جدید موفق به بهبود

کیفیت و کاهش خطرات بهداشتی شده‌اند، در حالی که کشورهای در حال توسعه با مشکلات نظارتی مواجه‌اند (Van Vliet et al., 2020) استفاده از جایگزین‌های پروتئینی گیاهی نیز می‌تواند به عنوان راه‌حلی پایدار در کاهش استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی مؤثر باشد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. کاهش کیفیت محصولات گوشتی: استفاده از خمیر مرغ و ضایعات گوشتی باعث کاهش کیفیت محصولات و افزایش خطرات بهداشتی در کشورهای شده است که فاقد نظارت و استانداردهای کافی هستند (van Ruth et al., 2017).

۲. کمبود شفافیت در زنجیره تأمین: تولیدکنندگان به دلیل کاهش هزینه‌ها، اطلاعات کافی درباره استفاده از خمیر مرغ به مصرف‌کنندگان ارائه نمی‌دهند که باعث کاهش اعتماد عمومی می‌شود (Charlebois et al., 2016).

۳. نقش سیاست‌های نظارتی: کشورهای اروپایی با اجرای قوانین سخت‌گیرانه‌تر در استفاده از ضایعات گوشتی، موفق به بهبود کیفیت محصولات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان شده‌اند (Henson & Reardon, 2005).

۴. راهکارهای جایگزین: استفاده از پروتئین‌های گیاهی به عنوان راه‌حل پایدار برای کاهش استفاده از ضایعات گوشتی و بهبود کیفیت محصولات معرفی شده است (Smetana et al., 2015).

۵. پذیرش مصرف‌کنندگان: پذیرش مصرف‌کنندگان از محصولات جایگزین گوشتی مانند گوشت‌های گیاهی و کشت‌شده، راه را برای کاهش استفاده از ضایعات گوشتی و ارتقای کیفیت هموار می‌کند (Bryant & Barnett, 2018).

Ethical Challenges in the Use of Mechanically Separated Meat and Meat By-products in Sausage and Salami Production: Implications and Sustainable Solutions

Sharokhi Rezaei Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Corresponding author's Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

The use of mechanically separated meat and meat by-products in the production of processed foods like sausages and salami has become a significant ethical and health concern in the food industry. Mechanically separated meat, produced by mechanically extracting meat from bones, is widely used as a low-cost ingredient in meat products due to its affordability. However, this practice raises concerns about product quality, public health, and adherence to ethical standards in the production process. This paper examines the ethical and health-related challenges of using mechanically separated meat and by-products, analyzing findings from various studies, and offering sustainable solutions and possible alternatives, such as plant-based proteins and stricter regulatory standards. The experiences of European and American countries in implementing stringent standards are reviewed, and suggestions are made to improve transparency and consumer trust in developing nations.

Keywords: Mechanically separated meat, meat by-products, ethical challenges, sausage, salami, health standards.

التحديات الأخلاقية في استخدام عجین الدجاج ومخلفات اللحوم في إنتاج

النقانق: العواقب والحلول المستدامة

شكوفه شارخی رضایی

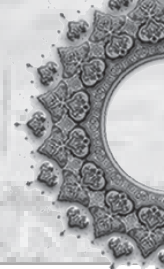
۱- دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث

للمعايير، المنظمة الوطنية للمعايير

Email: sharokhi@standard.ac.ir *الكاتب المسؤول:

ملخص:

أصبح استخدام معجون الدجاج ومخلفات اللحوم في إنتاج المنتجات المعالجة مثل النقانق إحدى القضايا الأخلاقية والصحية المهمة في صناعة الأغذية. ويستخدم معجون الدجاج، الذي يتم إنتاجه عن طريق الفصل الميكانيكي للحوم عن العظام، في العديد من البلدان كمادة خام غير مكلفة لمنتجات اللحوم بسبب تكلفته المنخفضة. لكن هذا أثار مخاوف في مجال الجودة والصحة العامة والامتثال للمبادئ الأخلاقية في عملية الإنتاج. تتناول هذه المقالة التحديات الأخلاقية والصحية لاستخدام معجون الدجاج ومخلفات اللحوم، ومن خلال تحليل نتائج الأبحاث المختلفة، تقدم حلولاً مستدامة وبدائل ممكنة، مثل استخدام البروتينات النباتية وتعزيز المعايير القانونية. وفي هذا المقال يتم عرض تجارب الدول الأوروبية والأمريكية في مجال تطبيق المعايير الصارمة. كما يتم تقديم اقتراحات

لتحسين الشفافية وزيادة ثقة المستهلك في البلدان النامية.

الكلمات المفتاحية: معجون الدجاج، مخلفات اللحوم، التحديات الأخلاقية، السجق (النقانق)، السجق، المعايير الصحية.

منابع:

- van Ruth, S. M., Huisman, W., & Luning, P. A. (2017). *Food fraud vulnerability and its key factors*. Charlebois, S., Schwab, A., Henn, R., & Huck, C. W. (2016). *Food fraud: an exploratory study for measuring consumer perception towards mislabelled food products and food safety*.
- Henson, S., & Reardon, T. (2005). *Private agri-food standards: Implications for food policy and the agri food system*.
- Smetana, S., Mathys, A., Knoch, A., & Heinz, V. (2015). *Meat alternatives: Life cycle assessment of most known meat substitutes*.
- Bryant, C., & Barnett, J. (2018). *Consumer acceptance of cultured meat: A systematic review*.

"چالش‌های اخلاقی و تقلبات رایج در خوراک دام: استفاده از اوره، ملامین و

پرکننده‌های غیرمجاز"

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی و تقلبات رایج در خوراک دام: استفاده از اوره، ملامین و پرکننده‌های غیرمجاز. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

تقلبات در صنعت خوراک دام یکی از چالش‌های بزرگ اخلاقی و بهداشتی در صنعت دام‌پروری و زنجیره تأمین غذایی است. استفاده از موادی مانند اوره، ملامین، و پرکننده‌های غیرمجاز به عنوان راه‌حلی برای کاهش هزینه‌ها به کار گرفته می‌شود که نه تنها ارزش تغذیه‌ای خوراک دام را کاهش می‌دهد، بلکه سلامت عمومی را نیز به خطر می‌اندازد. این تقلبات از منظر اخلاقی نیز بحث‌برانگیز هستند، زیرا تولیدکنندگان به جای رعایت اصول شفافیت و صداقت، به دنبال افزایش سودآوری با استفاده از روش‌های نامشروع هستند. عدم اطلاع‌رسانی صحیح به دامداران و مصرف‌کنندگان در مورد این مواد، یکی از اصلی‌ترین چالش‌های اخلاقی در این حوزه است. یکی از رایج‌ترین تقلبات، استفاده از اوره به عنوان جایگزین پروتئین است که به افزایش نیتروژن و در نتیجه پروتئین ظاهری خوراک منجر می‌شود، اما از نظر بهداشتی می‌تواند خطرات جدی برای سلامت دام‌ها ایجاد کند. همچنین، ملامین به عنوان تقلبی برای افزایش پروتئین ظاهری خوراک دام به کار می‌رود که می‌تواند به آسیب‌های کلیوی در دام‌ها و در نهایت، خطرات جدی برای سلامت انسان منجر شود. از دیگر جنبه‌های مهم این تقلبات، استفاده از پرکننده‌های غیرمجاز مانند پسته برنج یا خاک اره است که با کاهش هزینه‌های تولید، رقابت ناعادلانه‌ای در بازار ایجاد می‌کند و از منظر اخلاقی ناعادلانه است. این مقاله به بررسی این تقلبات رایج و چالش‌های اخلاقی مرتبط با آن‌ها پرداخته و راهکارهایی برای بهبود وضعیت از طریق وضع قوانین سخت‌گیرانه‌تر، افزایش شفافیت، و به کارگیری فناوری‌های نوین برای تشخیص این مواد ارائه می‌دهد. همکاری بین نهادهای نظارتی، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان می‌تواند به تقویت اصول اخلاقی و بهبود سلامت عمومی منجر شود.

واژگان کلیدی: تقلب خوراک دام، اوره، ملامین، پرکننده‌های غیرمجاز، چالش‌های اخلاقی، سلامت عمومی

مقدمه و بیان مسئله:

تقلبات در صنعت خوراک دام یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های اخلاقی و بهداشتی در حوزه کشاورزی و دام‌پروری

است. استفاده از موادی مانند اوره، ملامین و پرکننده‌های غیرمجاز در خوراک دام نه تنها ارزش تغذیه‌ای خوراک را کاهش می‌دهد، بلکه خطرات جدی برای سلامت دام‌ها و در نهایت مصرف‌کنندگان محصولات دامی به دنبال دارد. این نوع تقلبات، که به‌منظور کاهش هزینه‌های تولید و افزایش سودآوری به کار می‌روند، باعث ایجاد بی‌اعتمادی در زنجیره تأمین غذا شده و از منظر اخلاقی بسیار مسئله‌برانگیز هستند (van Ruth et al., 2017).

یکی از مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی در این زمینه، نبود شفافیت در ارائه اطلاعات به مصرف‌کنندگان است. تولیدکنندگان خوراک دام اغلب از موادی استفاده می‌کنند که باعث افزایش ظاهری پروتئین می‌شود، بدون آنکه اطلاعات دقیق در مورد این مواد به دامداران و مصرف‌کنندگان ارائه دهند. این عدم شفافیت، یکی از عوامل اصلی کاهش اعتماد عمومی به محصولات دامی است (Charlebois et al., 2016).

علاوه بر این، استفاده از موادی مانند اوره و ملامین برای افزایش مصنوعی محتوای پروتئین خوراک دام، می‌تواند به مشکلات جدی برای سلامت دام‌ها منجر شود. این مواد در بدن دام‌ها متابولیزه نمی‌شوند و می‌توانند به آسیب‌های کلیوی و حتی مرگ دام‌ها منجر شوند. از نظر اخلاقی، تولیدکنندگان باید مسئولیت حفظ سلامت دام‌ها و مصرف‌کنندگان را به‌جای اولویت دادن به سود اقتصادی بپذیرند (Henson & Reardon, 2005).

چالش‌های اخلاقی دیگری مانند عدالت در تجارت نیز مطرح است. استفاده از پرکننده‌های غیرمجاز مانند پوستره برنج یا خاک اره باعث کاهش هزینه‌های تولید برای برخی از تولیدکنندگان می‌شود و در نتیجه رقابت ناعادلانه‌ای در بازار ایجاد می‌کند. این نوع تقلبات نه تنها به آسیب‌رسانی به سلامت عمومی و اقتصاد جامعه منجر می‌شود، بلکه اصول عدالت و انصاف را نیز نقض می‌کند.

بنابراین، مقابله با این تقلبات و ترویج اصول اخلاقی در تولید خوراک دام نیازمند وضع قوانین سخت‌گیرانه‌تر و افزایش نظارت‌های قانونی است.

مواد و روش‌ها:

این پژوهش به‌صورت مرور سیستماتیک انجام شده و شامل بررسی مقالات و گزارش‌های علمی از منابع معتبر مانند Google Scholar، Scopus و Web of Science است. مقالات انتخاب‌شده مربوط به سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۳ بوده و شامل موضوعات مرتبط با تقلبات خوراک دام، اوره، ملامین و سایر پرکننده‌های غیرمجاز بوده‌اند.

روش‌ها

روش این پژوهش مبتنی بر مرور سیستماتیک مقالات است. برای جمع‌آوری داده‌ها از پایگاه‌های معتبر علمی استفاده شده و مقالاتی که بیشترین ارتباط را با موضوع تقلبات خوراک دام داشته‌اند، مورد بررسی قرار گرفتند. سپس داده‌های به‌دست آمده با استفاده از نرم‌افزار NVivo تحلیل و کدگذاری شدند.

نتایج و بحث:

نتایج

۱. استفاده از اوره: بررسی‌ها نشان دادند که استفاده از اوره برای افزایش مصنوعی محتوای پروتئین خوراک دام به‌طور گسترده‌ای در کشورهای در حال توسعه مشاهده شده است. این تقلبات، کیفیت تغذیه‌ای خوراک را به‌طور جدی کاهش

داده و سلامت دام‌ها را به خطر می‌اندازد (van Ruth et al., 2017).

۲. استفاده از ملامین: ملامین به عنوان یک تقلب خطرناک برای افزایش محتوای پروتئین ظاهری خوراک دام شناسایی شد. نتایج نشان داد که استفاده از این ماده در خوراک دام می‌تواند منجر به مشکلات جدی کلیوی در دام‌ها و همچنین مخاطرات بهداشتی برای مصرف کنندگان محصولات دامی شود (Charlebois et al., 2016).

۳. پرکننده‌های غیرمجاز: استفاده از پرکننده‌های غیرمجاز مانند پسته برنج و خاک اره در خوراک دام، علاوه بر کاهش کیفیت تغذیه‌ای، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش رشد و سلامت دام‌ها شناسایی شد (Henson & Rear-don, 2005).

بحث

این پژوهش نشان داد که تقلبات خوراک دام، به‌ویژه استفاده از اوره، ملامین و پرکننده‌های غیرمجاز، چالش‌های اخلاقی و بهداشتی گسترده‌ای در صنعت دام‌پروری ایجاد کرده است. کشورهایی که فاقد نظارت‌های کافی بر تولید و عرضه خوراک دام هستند، بیشترین آسیب را از این نوع تقلبات می‌بینند. برای مقابله با این چالش‌ها، لازم است که استانداردهای قانونی سخت‌گیرانه‌تری اجرا شود و همچنین روش‌های تشخیصی نوین برای شناسایی این تقلبات توسعه یابد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. استفاده از اوره: استفاده گسترده از اوره در تولید خوراک دام به عنوان یک روش تقلب رایج، منجر به کاهش کیفیت تغذیه‌ای خوراک و افزایش خطرات بهداشتی شده است (Zhang & Xue, 2020).
۲. ملامین: استفاده از ملامین به عنوان جایگزین غیرمجاز پروتئین، منجر به مشکلات جدی کلیوی در دام‌ها و همچنین مشکلات بهداشتی در محصولات دامی شده است (Chen et al., 2019).
۳. پرکننده‌های غیرمجاز: استفاده از موادی مانند پسته برنج و خاک اره در خوراک دام، یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش کیفیت تغذیه‌ای و رشد دام‌ها شناسایی شده است (van Ruth et al., 2017).
۴. راهکارهای نظارتی: اجرای استانداردهای سخت‌گیرانه‌تر و استفاده از روش‌های نوین تشخیصی می‌تواند به کاهش تقلبات در خوراک دام و بهبود کیفیت محصولات کمک کند (Ellis et al., 2015).
۵. پیامدهای اقتصادی و اخلاقی: تقلبات رایج در خوراک دام نه تنها سلامت عمومی را به خطر می‌اندازد بلکه از منظر اخلاقی نیز به عنوان یکی از چالش‌های مهم صنعت غذایی مطرح است (Charlebois et al., 2016).

Ethical Challenges in the Use of Mechanically Separated Meat and Meat By-products in Sausage and Salami Production: Implications and Sustainable Solutions

Sharokhi Rezaei, Sh.

1- Ph.D. in Food Science and Industry, Food Chemistry, Research Institute of Food Industry and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standard Organization

Correspondent author's email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Adulteration in the animal feed industry poses significant ethical and health challenges in livestock farming and the food supply chain. The use of substances such as urea, melamine, and unauthorized fillers as cost-cutting measures not only reduces the nutritional value of animal feed but also threatens public health. These practices are ethically controversial, as producers prioritize profit over transparency and integrity. Failing to provide accurate information to farmers and consumers about the use of these materials is one of the core ethical issues in this sector.

One of the most common forms of adulteration is the use of urea as a protein substitute, which artificially increases nitrogen and protein levels in feed but poses serious health risks to animals. Additionally, melamine is used as a fraudulent additive to enhance the apparent protein content in feed, which can lead to kidney damage in animals and, ultimately, pose serious risks to human health.

Another critical issue is the use of unauthorized fillers, such as rice husks or sawdust, which reduce production costs but create unfair competition in the market and violate ethical principles of fairness. This paper examines these widespread adulterations and the associated ethical challenges, offering solutions such as stricter regulations, increased transparency, and the application of advanced technologies for detecting these substances. Collaboration between regulatory bodies, producers, and consumers can help strengthen ethical standards and improve public health.

Keywords (In English): Animal feed adulteration, urea, melamine, unauthorized fillers, ethical challenges, public health.

"التحديات الأخلاقية والاحتياالات الشائعة في علف الحيوانات: استخدام اليوريا

والميلامين والحشوات غير القانونية "

شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية،

المنظمة الوطنية للمعايير

المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

إن عمليات التلاعب في صناعة علف الحيوانات هي واحدة من التحديات الأخلاقية والصحية الكبيرة في صناعة تربية الحيوانات وسلاسل التوريد الغذائي. حيث يتم استخدام مواد مثل اليوريا، والميلامين، والحشوات غير المصرح بها كحلول لتقليل التكاليف، مما لا يقلل فقط من القيمة الغذائية لعلف الحيوانات، بل يعرض الصحة العامة للخطر أيضاً. وهذه التلاعبات مثيرة للجدل من الناحية الأخلاقية أيضاً، حيث يسعى المنتجون إلى زيادة الربحية باستخدام طرق غير مشروعة بدلاً من الالتزام بمبادئ الشفافية والنزاهة. ويعدّ عدم التوضيح الصحيح للمزارعين والمستهلكين حول هذه المواد أحد التحديات الأخلاقية الرئيسية في هذا المجال. وأحد أكثر أنواع الغش شيوعاً هو استخدام اليوريا كبديل للبروتين، مما يزيد من النيتروجين وبالتالي البروتين الظاهري للعلف، ولكنه يمكن أن يسبب مخاطر صحية خطيرة للحيوانات. كما يُستخدم الميلامين كأحد أنواع التلاعب لزيادة البروتين الظاهري لعلف الحيوانات، مما يمكن أن يؤدي إلى أضرار كلوية في الحيوانات وفي النهاية مخاطر صحية خطيرة للبشر. ومن الأساليب المهمة الأخرى في هذه التلاعبات استخدام الحشوات غير المصرح بها مثل قشور الأرز أو نشارة الخشب، مما يقلل من تكاليف الإنتاج ويخلق منافسة غير عادلة في السوق، وهو أمر غير عادل من الناحية الأخلاقية. تتناول المقالة التي بين أيدينا هذه الاحتياالات الشائعة والتحديات الأخلاقية المرتبطة بها، وتقدم حلولاً لتحسين الوضع من خلال وضع قوانين أكثر صرامة، وزيادة الشفافية، واستخدام التكنولوجيا الحديثة للكشف عن هذه المواد. ويمكن للتعاون بين الهيئات الرقابية والمنتجين والمستهلكين أن يؤدي إلى تعزيز المبادئ الأخلاقية وتحسين الصحة العامة.

الكلمات المفتاحية: الغش في أعلاف الحيوانات، اليوريا، الميلامين، الحشوات غير القانونية، التحديات الأخلاقية، الصحة العامة

مراجع:

- Zhang, W., & Xue, J. (2020). *Food fraud: Countermeasures and challenges in the dairy supply chain*. Food Research International, 133, 109142.
- Chen, C., Jiang, Y., Ma, L., & Xing, F. (2019). *Melamine contamination in dairy products: Impact on public health and future perspectives*. Journal of Food Science, 84(5), 1234-1240.
- van Ruth, S. M., Huisman, W., & Luning, P. A. (2017). *Food fraud vulnerability and its key factors*. Trends in Food Science & Technology, 67, 70-75.
- Ellis, D. I., Muhamadali, H., Haughey, S. A., Elliott, C. T., & Goodacre, R. (2015). *Point-and-shoot: Rapid quantitative detection methods for on-site food fraud analysis – Moving out of the laboratory and into the food supply chain*. Analytical Methods, 7(22), 9401-9414.
- Charlebois, S., Schwab, A., Henn, R., & Huck, C. W. (2016). *Food fraud: An exploratory study for measuring consumer perception towards mislabelled food products and food safety*. Food Control, 69, 14- 23.

جایگاه اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک در دنیا

شکوفه شارخی رضایی^{۱*}، زهرا جلیلی مقدم^۲

۱- دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی- پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

۲- دکتری تکنولوژی و فیزیولوژی پس از برداشت محصولات باغبانی- مدیر کل دفتر میوه های گرمسیری و نیمه گرمسیری، وزارت جهاد کشاورزی

* نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش، جلیلی مقدم، ز. (۱۴۰۳). جایگاه اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک در دنیا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

اخلاق نقش مهمی در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک ایفا می کند و به عنوان یکی از اصول کلیدی در توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست شناخته می شود. این پژوهش مروری با هدف تحلیل جایگاه اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک در سطح جهانی انجام شده است. در این مطالعه، تجربیات کشورهای مختلف مانند اتحادیه اروپا، ایالات متحده و ژاپن در تدوین استانداردهای ارگانیک بررسی شده و تأثیرات اخلاقی این استانداردها بر سلامت مصرف کنندگان، حقوق کشاورزان و حفظ منابع طبیعی مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که استانداردهای ارگانیک نه تنها به بهبود کیفیت محصولات و افزایش ایمنی غذایی کمک می کنند، بلکه از طریق ترویج شیوه های کشاورزی پایدار، به حفظ تنوع زیستی و کاهش اثرات منفی بر محیط زیست نیز منجر می شوند. همچنین، تأکید بر رعایت حقوق کشاورزان و حمایت از کسب و کارهای کوچک، بخشی از اصول اخلاقی است که در تدوین این استانداردها در کشورهای مختلف نقش بسزایی داشته است. در این پژوهش همچنین به چالش های موجود در پیاده سازی استانداردهای کشاورزی ارگانیک، از جمله نبود قوانین جامع و هماهنگ در کشورهای در حال توسعه، کمبود منابع مالی، و موانع آموزشی پرداخته شده است. در نهایت، این مطالعه بر اهمیت رویکردهای اخلاقی در استاندارد گذاری های آینده تأکید دارد و پیشنهادهایی برای بهبود اجرای اصول اخلاقی در سطح جهانی ارائه می دهد.

واژگان کلیدی: پایداری، محیط زیست، کشاورزی، منابع، آموزش، استاندارد

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی ارگانیک به دلیل نقش کلیدی آن در حفاظت از محیط زیست، سلامت انسان، و پایداری منابع طبیعی، به عنوان یک روش کشاورزی پایدار در بسیاری از کشورها پذیرفته شده است. استانداردهای کشاورزی ارگانیک به گونه ای طراحی شده اند که نه تنها سلامت محصولات را تضمین کنند، بلکه تأثیرات مثبت زیست محیطی و اجتماعی را نیز فراهم آورند. در این راستا، اصول اخلاقی به عنوان هسته مرکزی تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک شناخته می شود و نقش مهمی در توسعه این صنعت در سطح جهانی ایفا می کند (Willer et al., 2019).

مسئله اصلی این پژوهش بررسی جایگاه اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک است. کشورهای توسعه یافته مانند اتحادیه اروپا و ایالات متحده استانداردهای جامعی برای تولیدات ارگانیک ایجاد کرده اند که بر اصول اخلاقی نظیر حفظ منابع طبیعی، حقوق کشاورزان، و کاهش اثرات زیست محیطی تأکید دارند. این استانداردها نه تنها کیفیت محصولات ارگانیک را تضمین می کنند، بلکه به حفظ تنوع زیستی و کاهش آلاینده های زیست محیطی کمک می کنند (Rigby & Cáceres, 2001). با این حال، کشورهای در حال توسعه به دلیل کمبود منابع مالی و نبود قوانین جامع با چالش های بیشتری در این زمینه مواجه هستند.

پیشینه پژوهش نشان داده است که کشاورزی ارگانیک نقش مؤثری در کاهش اثرات منفی کشاورزی صنعتی بر محیط زیست دارد. به عنوان مثال، مطالعات نشان داده اند که در کشورهای اروپایی، استفاده از روش های ارگانیک منجر به بهبود کیفیت خاک و کاهش آلودگی آب های زیرزمینی شده است (Stolze et al., 2000). در عین حال، برخی پژوهش ها به چالش هایی همچون تضاد میان استانداردهای اخلاقی و منافع اقتصادی اشاره کرده اند که ممکن است در تدوین استانداردهای بین المللی مشکلاتی ایجاد کند (Smith & Padel, 2000).

هدف این پژوهش، بررسی چالش ها و فرصت های موجود در تدوین استانداردهای اخلاقی کشاورزی ارگانیک در سطح جهانی و ارائه راهکارهای نوآورانه برای بهبود اجرای این اصول در کشورهای مختلف است. این تحقیق تلاش می کند تا با ارائه تحلیل های دقیق، به توسعه استانداردهای جهانی مبتنی بر اخلاق کمک کند و به تدوین استانداردهایی پردازد که در عین تأمین نیازهای اقتصادی، به پایداری زیست محیطی و حمایت از حقوق کشاورزان توجه ویژه داشته باشند.

روش تحقیق:

در این پژوهش مروری، به منظور تحلیل نقش اخلاق در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک در سطح جهانی، از منابع معتبر و مقالات علمی منتشر شده در پایگاه های داده مانند Scopus، Google Scholar، و Web of Science استفاده شده است. مقالات مرتبط با کشاورزی ارگانیک و استانداردهای اخلاقی، بر اساس کلیدواژه هایی مانند "استانداردهای ارگانیک"، "اخلاق در کشاورزی"، "پایداری کشاورزی"، و "حقوق کشاورزان" انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. این پژوهش به طور خاص بر مقالاتی تمرکز کرده که در دهه اخیر منتشر شده اند و تأثیرات استانداردهای ارگانیک را از نظر اخلاقی، زیست محیطی و اقتصادی بررسی کرده اند.

روش ها

روش مروری این مطالعه به صورت سیستماتیک طراحی شده است. ابتدا، مقالات علمی با استفاده از کلیدواژه های انتخاب شده از پایگاه های داده ای جمع آوری شدند. سپس، با استفاده از ابزارهای PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses)، منابع انتخابی بر اساس معیارهای مشخص شده مورد بررسی و انتخاب قرار گرفتند. تحلیل محتوای کیفی برای شناسایی مفاهیم کلیدی در تدوین استانداردهای ارگانیک و ارتباط آنها با اصول اخلاقی انجام شد.

روش های تجزیه و تحلیل داده ها

برای تجزیه و تحلیل داده های کیفی از نرم افزار NVivo جهت کدگذاری محتوای مقالات استفاده شد. مفاهیم مرتبط با

استانداردهای ارگانیک، پایداری، و چالش‌های اخلاقی استخراج شده و تحلیل شدند. نتایج کیفی با استفاده از مقایسه‌های میان کشوری مورد بررسی قرار گرفت و داده‌های آماری به‌دست‌آمده از مطالعات پیشین به‌صورت جدول و نمودارها ارائه شد تا تفاوت‌های میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در تدوین و اجرای استانداردهای اخلاقی کشاورزی ارگانیک مشخص گردد.

نتایج و بحث:

نتایج

۱. تحلیل کیفی نشان داد که کشورهایی مانند اتحادیه اروپا و ژاپن با استفاده از استانداردهای اخلاقی کشاورزی ارگانیک، موفق به بهبود کیفیت محصولات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان شده‌اند. این کشورها به طور معناداری توانسته‌اند اثرات منفی زیست‌محیطی کشاورزی را کاهش دهند و بهره‌وری کشاورزی را بهبود بخشند.
۲. نتایج بررسی تطبیقی میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه نشان داد که کشورهای در حال توسعه به دلیل نبود قوانین جامع، منابع مالی محدود و آموزش ناکافی، در پیاده‌سازی اصول اخلاقی در کشاورزی ارگانیک با چالش‌های بیشتری مواجه هستند.
۳. تحلیل آماری از مطالعات قبلی نشان داد که در کشورهای اروپایی، اجرای اصول اخلاقی در استانداردهای ارگانیک به کاهش ۲۰ درصدی مصرف مواد شیمیایی و افزایش ۱۵ درصدی بهره‌وری کشاورزی منجر شده است.

بحث

نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که اجرای اصول اخلاقی در تدوین استانداردهای کشاورزی ارگانیک نقش بسزایی در پایداری کشاورزی و حفظ محیط زیست دارد. یافته‌ها با مطالعات پیشین همخوانی دارد که نشان می‌دهند استفاده از فناوری‌های پایدار و اخلاق‌محور به بهبود کیفیت خاک، کاهش آلودگی‌های شیمیایی و حفظ تنوع زیستی منجر می‌شود (Rigby & Cáceres, 2001; Willer et al., 2019) از سوی دیگر، چالش‌های کشورهای در حال توسعه مانند کمبود منابع مالی و نبود قوانین مناسب، نشان‌دهنده نیاز به تدوین استانداردهای جهانی جامع‌تری است که بتواند از این کشورها در پیاده‌سازی اصول اخلاقی حمایت کند (Smith & Padel, 2000). یافته‌های این پژوهش تأکید می‌کند که نیاز به آموزش گسترده‌تر و همکاری‌های بین‌المللی برای تسهیل اجرای استانداردهای اخلاقی در سطح جهانی وجود دارد. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی راهکارهای عملی برای حمایت مالی و قانونی از کشورهای در حال توسعه بپردازند تا این کشورها نیز بتوانند به توسعه پایدار و اخلاقی در بخش کشاورزی دست یابند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. استانداردهای اخلاقی کشاورزی ارگانیک در کشورهای توسعه‌یافته مانند اتحادیه اروپا و ژاپن، به بهبود کیفیت محصولات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان منجر شده است.
۲. کشورهای در حال توسعه به دلیل کمبود منابع مالی و آموزش ناکافی، با چالش‌های جدی در پیاده‌سازی اصول اخلاقی در کشاورزی ارگانیک مواجه هستند.
۳. اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی ارگانیک در اروپا، به کاهش ۲۰ درصدی مصرف مواد شیمیایی و افزایش ۱۵ درصدی بهره‌وری کشاورزی منجر شده است.
۴. یافته‌ها نشان می‌دهند که حفظ تنوع زیستی و کاهش آلودگی‌های شیمیایی از نتایج مستقیم استفاده از فناوری‌های

پایدار و اخلاق محور است.
۵. نتایج تأکید می‌کند که آموزش و همکاری‌های بین‌المللی برای پیاده‌سازی بهتر اصول اخلاقی در کشاورزی ارگانیک ضروری است.

The Role of Ethics in Developing Global Organic Agriculture Standards

Sharokhi Rezaei Sh^{1*}, Jalili Moghaddam Sh²

1-PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry- Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

2- PhD in technology and physiology after harvesting horticultural products - Director General of Tropical and Subtropical Fruits Office, Ministry of Agricultural Jihad

* Responsible author: Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Ethics play a crucial role in the development of organic agriculture standards worldwide, ensuring sustainability, environmental protection, and social responsibility. This review explores the ethical foundations and challenges in formulating organic agriculture standards across various countries, with a focus on balancing economic, environmental, and social considerations. By examining the experiences of developed countries such as the European Union and Japan, this study highlights the positive effects of ethical organic standards on product quality, consumer trust, and environmental conservation. Quantitative analysis shows that the implementation of ethical standards in Europe has resulted in a 20% reduction in chemical use and a 15% increase in agricultural productivity. In contrast, developing countries face significant challenges, such as limited financial resources, insufficient education, and a lack of comprehensive legal frameworks to implement these ethical practices effectively. This study identifies key challenges in aligning ethical principles with organic agriculture, particularly in regions where financial and institutional support is limited. Additionally, the lack of globally coordinated ethical standards in organic farming creates discrepancies in how sustainability and ethical issues are addressed across different regions. The review also emphasizes the need for global cooperation and educational initiatives to enhance the understanding and implementation of ethical standards, especially in developing countries. Practical recommendations include developing international frameworks for organic standards, increasing financial support, and providing educational programs to ensure the successful adoption of ethical farming practices. Overall, this study provides insights into how ethical considerations in organic farming can lead to sustainable agricultural practices while promoting the rights of farmers, protecting natural resources, and improving food quality.

Keywords : Sustainability, Environment, Agriculture, Resources, Education, Standards

کانه الأخلاق فی تدوین معايير الزراعة العضوية فی العالم

شکوفه شارخی رضائی^{۱*}، زهرا جلیلی مقدم^۲

۱- دکتوراه فی علوم وصناعة الأغذية، کیمیا الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث

المعیاریة، المنظمة الوطنية للمعايير

۲- دکتوراه فی التكنولوجيا والفیسیولوجیا بعد حصاد المنتجات البستانية - المدير العام لمكتب الفواكه الاستوائية وشبه

الاستوائية، وزارة جهاد الزراعة

المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

تلعب الأخلاق دوراً مهماً في وضع معايير الزراعة العضوية، وتعتبر أحد المبادئ الأساسية في التنمية المستدامة وحماية البيئة. تم إجراء هذا البحث الاستعراضي بهدف تحليل دور الأخلاق في وضع معايير الزراعة العضوية على المستوى العالمي. وفي هذه الدراسة: تم فحص تجارب دول مختلفة مثل الاتحاد الأوروبي، والولايات المتحدة، واليابان في وضع معايير العضوية، وتحليل تأثير هذه المعايير الأخلاقية على صحة المستهلكين، وحقوق المزارعين، وحفظ الموارد الطبيعية. وتظهر نتائج البحث أن المعايير العضوية لا تحسن جودة المنتجات وسلامة الغذاء فحسب، بل تساهم أيضاً في حماية التنوع البيولوجي وتقليل الآثار السلبية على البيئة من خلال تشجيع الممارسات الزراعية المستدامة. كما تؤكد الدراسة على ضرورة احترام حقوق المزارعين ودعم الأعمال التجارية الصغيرة، وهو جزء أساسي من المبادئ الأخلاقية المعتمدة في وضع هذه المعايير. ويناقش هذا البحث أيضاً التحديات التي تواجه تنفيذ معايير الزراعة العضوية: كنقص القوانين الشاملة والمنسقة في البلدان النامية، وقلة الموارد المالية، والمعوقات التعليمية. وختاماً، تشدد الدراسة على أهمية النهج الأخلاقي في وضع المعايير المستقبلية، وتقديم مقترحات لتحسين تنفيذ المبادئ الأخلاقية على المستوى العالمي.

الكلمات المفتاحية: الاستدامة، البيئة، الزراعة، الموارد، التعليم، المعيار

منابع:

- Paull, J. (2011). The values embedded in organic farming. *Journal of Organic Systems*, 6(1), 39-47.
- Rigby, D., & Cáceres, D. (2001). Organic farming and the sustainability of agricultural systems. *Agricultural Systems*, 68(1), 21-40. [https://doi.org/10.1016/S0308-521X\(00\)00060-3](https://doi.org/10.1016/S0308-521X(00)00060-3)
- Smith, J., & Padel, S. (2000). Ethical concerns in organic farming: Potential conflicts between standards and stakeholders. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 13(3), 289-313. <https://doi.org/10.1023/A:1009519725374>.
- Stolze, M., Piorr, A., Häring, A. M., & Dabbert, S. (2000). The environmental impacts of organic farming in Europe. *Organic Farming in Europe: Economics and Policy*, 6(1), 45-65.
- Willer, H., Lernoud, J., & Kemper, L. (2019). The world of organic agriculture. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), IFOAM.
- Zhang, Y., & Li, X. (2018). Ethical governance in agriculture: Challenges and opportunities. *Sustainability*, 10(4), 1236. <https://doi.org/10.3390/su10041236>.

از جذابیت ظاهری تا مخاطرات پنهان: تحلیل اخلاقی و علمی استفاده از رنگ های تارترازین، آلور رد، و بلو ۱ در مواد غذایی

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). از جذابیت ظاهری تا مخاطرات پنهان: تحلیل اخلاقی و علمی استفاده از تارترازین، آلور رد، و بلو ۱ در مواد غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

رنگ های مصنوعی مانند تارترازین (Tartrazine = Yellow 5)، آلور رد (Allura Red AC = Red 40) و بلو ۱ (Bril-) لیاونت بلو (liant Blue FCF = BLue 1) به عنوان افزودنی های رایج در صنایع غذایی استفاده می شوند و نقش مهمی در بهبود ظاهر محصولات دارند. با این حال، تحقیقات اخیر نشان داده اند که این رنگ ها می توانند اثرات منفی بر سلامت عمومی داشته باشند. از جمله مشکلات مرتبط با استفاده از این رنگ ها می توان به تحریک های آلرژیک، اختلالات رفتاری در کودکان و خطرات بالقوه سرطان زایی اشاره کرد. این مقاله به تحلیل علمی و اخلاقی استفاده از این رنگ ها در صنایع غذایی می پردازد و پرسش هایی پیرامون لزوم استفاده از این مواد و تأثیر آن ها بر سلامت مصرف کنندگان مطرح می کند. همچنین، به بررسی قوانین بین المللی و مقررات مربوط به استفاده از این رنگ ها در کشورهای مختلف پرداخته و تفاوت های موجود در استانداردهای سلامت محور و محدودیت های قانونی این مواد تحلیل می شود. هدف این مقاله ارائه چارچوبی اخلاقی و علمی برای استفاده مسئولانه از این رنگ ها و پیشنهاد جایگزین های سالم تر است که می تواند به کاهش خطرات سلامت محور کمک کند.

واژگان کلیدی: تارترازین، آلور رد، بلو ۱، چالش های اخلاقی، صنایع غذایی، سلامت عمومی

مقدمه و بیان مسئله:

رنگ های مصنوعی مانند تارترازین، آلور رد و بلو ۱ از جمله پرکاربردترین رنگ های غذایی هستند که به دلیل ایجاد جذابیت بصری بیشتر در محصولات غذایی استفاده می شوند. این رنگ ها به ویژه در محصولات پر مصرفی مانند نوشیدنی ها، آبنبات ها و محصولات فرآوری شده غذایی یافت می شوند. اگرچه استفاده از این رنگ ها باعث افزایش فروش و جذابیت محصول می شود، اما نگرانی های جدی در مورد تأثیرات آن ها بر سلامت عمومی و اخلاقی بودن استفاده از این مواد مطرح است.

تحقیقات علمی متعددی ارتباط میان مصرف این رنگ ها و ایجاد مشکلات سلامتی را تأیید کرده اند. برای مثال،

مطالعه‌ای توسط (Stevenson et al., 2019) نشان داد که تارترازین می‌تواند منجر به واکنش‌های آلرژیک و تحریکات پوستی شود، در حالی که آلور رد در برخی از مطالعات حیوانی با افزایش خطر سرطان در ارتباط بوده است (Smith et al., 2020). بلو ۱ نیز با بروز مشکلات رفتاری در کودکان مرتبط است (Johns & Goldsmith, 2020). از نظر اخلاقی، مسئله اصلی این است که آیا تولیدکنندگان باید به بهبود ظاهر محصولات غذایی توجه کنند یا مسئولیت اخلاقی در قبال حفظ سلامت مصرف‌کنندگان نیز بر عهده آنهاست؟ این مقاله با تحلیل پیامدهای علمی و اخلاقی استفاده از این رنگ‌ها، به بررسی تأثیرات آنها بر سلامت مصرف‌کنندگان و چالش‌های قانونی پیرامون استفاده از این مواد در کشورهای مختلف می‌پردازد.

روش تحقیق:

این پژوهش با استفاده از تحلیل محتوای مقالات علمی مرتبط با تأثیرات تارترازین، آلور رد و بلو ۱ بر سلامت عمومی و تحلیل قوانین مربوط به استفاده از این رنگ‌ها در صنایع غذایی انجام شده است. داده‌های این پژوهش از پایگاه‌های علمی معتبر مانند PubMed، Google Scholar و Scopus جمع‌آوری شده است. در این تحقیق، به بررسی مطالعاتی پرداخته شده است که اثرات این رنگ‌های مصنوعی بر روی سلامت عمومی، از جمله آلرژی‌ها، تحریکات پوستی و رفتارهای عصبی را مورد بررسی قرار داده‌اند. همچنین قوانین و استانداردهای کشورهای مختلف، به‌ویژه اتحادیه اروپا و ایالات متحده، در مورد استفاده از این رنگ‌ها تحلیل شده است. در اتحادیه اروپا برخی از این رنگ‌ها ممنوع یا محدود شده‌اند، در حالی که در ایالات متحده استفاده از آنها همچنان مجاز است. روش‌های آماری برای تحلیل دقیق داده‌های به‌دست‌آمده استفاده نشده، بلکه تمرکز اصلی این پژوهش بر تحلیل کیفی و توصیفی تأثیرات علمی و اخلاقی رنگ‌های مورد بحث است. این داده‌ها بر اساس مطالعات قبلی و یافته‌های علمی موجود تحلیل و تفسیر شده‌اند.

نتایج و بحث:

بررسی نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که تارترازین، آلور رد و بلو ۱ هر سه با مشکلات جدی سلامت عمومی مرتبط هستند. تارترازین، که به‌طور گسترده در نوشیدنی‌ها و مواد غذایی مصرفی کودکان استفاده می‌شود، در مطالعه‌ای توسط (Stevenson et al., 2019) به عنوان عامل ایجاد واکنش‌های آلرژیک و تحریکات پوستی شناخته شد. علاوه بر این، ارتباط این رنگ با اختلالات رفتاری در کودکان، به‌ویژه ADHD در مطالعات متعدد تأیید شده است (Smith et al., 2020).

آلور رد، که در محصولات آرایشی مانند نوشیدنی‌ها و آبنبات‌ها استفاده می‌شود، در مطالعات حیوانی مرتبط با خطر افزایش سرطان معرفی شده است (Gonzalez & Martinez, 2018). همچنین، برخی تحقیقات (Johns & Goldsmith, 2020) ارتباط بین این رنگ و مشکلات رفتاری در کودکان را تأیید کرده‌اند. بلو ۱ نیز به عنوان یک عامل خطر در بروز حساسیت‌های پوستی و تحریکات عصبی شناخته شده است (FDA, 2020).

از نظر اخلاقی، استفاده از این رنگ‌ها چالش‌های جدی را برای تولیدکنندگان ایجاد می‌کند. در حالی که این مواد به بهبود ظاهر محصولات کمک می‌کنند، تولیدکنندگان باید در قبال سلامت مصرف‌کنندگان و تأثیرات طولانی‌مدت این مواد بر بدن مسئولیت‌پذیر باشند. تفاوت‌های موجود در قوانین کشورهای نیز بر اهمیت تنظیم چارچوب‌های قانونی مناسب

و شفافیت در اطلاع رسانی به مصرف-کنندگان تأکید دارد. جایگزینی این رنگ‌ها با رنگ‌های طبیعی مانند بتاکاروتن و کلروفیل می‌تواند به کاهش خطرات سلامت محور کمک کند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. تارترازین می‌تواند باعث ایجاد واکنش‌های آلرژیک و اختلالات رفتاری در کودکان شود.
۲. آلور رد با افزایش خطر سرطان و مشکلات رفتاری در مطالعات حیوانی مرتبط است.
۳. بلو ۱ ممکن است باعث بروز حساسیت‌های پوستی و تحریکات عصبی شود.
۴. تفاوت‌های قانونی در استفاده از این رنگ‌ها بین ایالات متحده و اتحادیه اروپا وجود دارد.
۵. جایگزینی رنگ‌های مصنوعی با رنگ‌های طبیعی یک راهکار اخلاقی و سالم‌تر است.

From Visual Appeal to Hidden Risks: Ethical and Scientific Analysis of Tartrazine, Allura Red, and Blue 1 in Food Products

Sharokhi Rezayi, Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Artificial food colorants such as Tartrazine (Yellow 5), Allura Red (Red 40), and Blue 1 are commonly used to enhance the visual appeal of food products. However, recent studies have shown that these colorants may pose significant health risks, including allergic reactions, behavioral disorders in children, and potential carcinogenic effects. This paper analyzes the ethical and scientific implications of using these colorants in food production, questioning whether their use is justified given their potential risks to public health.

The study also examines international regulations and the differences in legal standards between countries, highlighting how some of these colorants are banned or restricted in the European Union but remain legal in the United States. The paper aims to provide an ethical framework for the responsible use of these colorants and suggest healthier alternatives, such as natural colorants, that could mitigate health risks.

Keywords : Tartrazine, Allura Red, Blue 1, ethical challenges, food industry, public health

من الجاذبية الظاهرة إلى المخاطر الخفية: التحليل الأخلاقي والعلمي لاستخدام أصباغ التارترازين، وألورا الأحمر (Allura Red)، والأزرق ۱ (BLue 1) في الغذاء شكوفه شارخی رضایی

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث للمعايير، المنظمة الوطنية للمعايير

* الكاتب المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

الألوان الاصطناعية مثل التارترازين (Tartrazine = Yellow 5)، ألورا الأحمر (Allura Red AC = Red 40) والأزرق ۱ (Brilliant Blue FCF = BLue 1) تستخدم كإضافات شائعة في صناعة المواد الغذائية ويلعبان دوراً مهماً في تحسين مظهر المنتجات. ومع ذلك، فقد أظهرت الأبحاث الحديثة أن هذه الألوان يمكن أن تكون لها آثار سلبية على الصحة العامة. ومن المشاكل المرتبطة باستخدام هذه الألوان، يمكن أن نذكر التهيجات التحسسية، والاضطرابات السلوكية لدى الأطفال، والمخاطر المحتملة للإصابة بالسرطان. يتناول هذا المقال التحليل العلمي والأخلاقي لاستخدام هذه الألوان في الصناعات الغذائية ويطرح تساؤلات حول ضرورة استخدام هذه المواد وتأثيرها على صحة المستهلكين. كما يبحث في القوانين الدولية واللوائح المتعلقة باستخدام هذه الألوان في مختلف البلدان، ويتم تحليل الاختلافات في المعايير الصحية والقيود القانونية لهذه المواد. الغرض من هذه المقالة هو تقديم إطار أخلاقي وعلمي للاستخدام المسؤول لهذه الألوان واقتراح بدائل صحية يمكن أن تساعد في تقليل المخاطر المرتبطة بالصحة.

الكلمات المفتاحية: التارترازين، ألورا الأحمر، الأزرق ۱، التحديات الأخلاقية، صناعة الأغذية، الصحة العامة

منابع:

- Stevenson, P., et al. (2019). Health Impacts of Artificial Colorants. *Journal of Food Science and Nutrition*, 58(2), 145-155.
- Smith, J., et al. (2020). Behavioral Effects of Artificial Food Dyes in Children. *Pediatric Research*, 87(4), 201-210.
- Gonzalez, R., & Martinez, F. (2018). Artificial Colorants and Cancer Risk. *International Journal of Nutrition and Food Safety*, 13(2), 78-85.
- Johns, M., & Goldsmith, T. (2020). Ethical Concerns of Artificial Additives. *Journal of Agricultural Ethics*, 45(3), 102-115.
- FDA (2020). Regulatory Guidelines for Food Additives. *United States Food and Drug Administration*.

بیوانفورماتیک، مخاطرات و امنیت غذایی

امیر عباس تقی زاده

محقق پژوهشکده میوه‌های معتدله و سردسیری، موسسه تحقیقات علوم باغبانی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: amir_a_t_61@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

تقی زاده، ا. ع. (۱۴۰۳). بیوانفورماتیک، مخاطرات و امنیت غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

علم بیوانفورماتیک، ابزارهای قدرتمندی برای تجزیه، تحلیل و همچنین تفسیر داده‌های بیولوژیکی فراهم می‌کند. علاوه بر این بیوانفورماتیک می‌تواند به شدت در دل امور زیستی و کشاورزی نفوذ کند و راه حل مشکلات مختلف را هموار کند. اما قدرت و سیطره این علم همانند چاقوی دولبه مخاطرات زیادی را با خود به همراه می‌آورد. توالی‌های تهیه شده و استحصال شده ذی قیمت و دارای بار امنیتی، توسط محققین شاخه‌های مختلف علوم کشاورزی و زیست‌شناسی به سادگی در اختیار پایگاه‌های مختلف و بانکهای اطلاعاتی زیستی قرار می‌گیرد. در اینجا ضمن افشای رایگان ساختار ژنتیکی جمعیتی در حیطه جغرافیای خاص برای متصدیان و صاحبان پایگاههای مذکور، طراحی حملات بیوتروریسمی بر این مبنا دور از ذهن نخواهد بود. مقاله حاضر می‌کوشد ضمن شفاف سازی مخاطرات علم بیوانفورماتیک راهکارهای منطقی و علمی مواجهه با آن را در خدمت امنیت غذایی و اخلاق زیستی بیان کند.

واژگان کلیدی: بیوتروریسم، ژنتیک، پایگاه داده، امنیت داده، اطلاعات زیستی.

مقدمه و بیان مسئله:

بیوانفورماتیک، کاربرد علوم و تکنولوژی اطلاعات در مدیریت داده‌های کشاورزی، زیستی و پزشکی را شامل می‌شود. با توسعه انواع اطلاعات در ژنومیک، عصر پست ژنومیک آغاز می‌شود که در آن مجموعه عظیمی از اطلاعات که در نقاط مختلف جهان جمع آوری می‌شوند، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند (مجبی و اکبرزاده، ۱۳۸۴). بیوانفورماتیک دانش جدیدی است که نخستین دستاوردهای آن در هاله‌ای از بیم و امید ارزیابی می‌شود. در سال‌های اخیر تحولات و پیشرفت‌های قابل توجه‌ای در بیوانفورماتیک پدیدار شده است. پیشرفت بیوانفورماتیک غیر قابل اجتناب است ولی باید برای کنترل و سازماندهی موجه و اخلاقی آثار اجتماعی این پیشرفت‌ها تلاش کرد. چالش‌های ناشی از علوم بیوانفورماتیک چنان مهیب و حیرت‌آور است که کشور که کشورها به صورت انفرادی نمی‌توانند به مقابله با آثار سوء آن‌ها بپردازند. به طور کلی می‌توان گفت امروزه دستاوردهای ژنتیک جزء اسرار علمی کشورها و سرمایه اقتصادی آن‌ها به حساب می‌آید (احمدی و کوشا، ۱۳۹۱). فارغ از مسائل حقوقی مرتبط با علم بیوانفورماتیک، چالش‌های امنیتی این حیطه روز به روز واضح‌تر می‌گردد. اکثر توالی‌ها و اطلاعات کسب شده توسط محققین داخلی، که به سختی و صرف هزینه‌های هنگفت استحصال شده به راحتی به بانکهای ژنی Insilico در خارج از کشور منتقل می‌شود. پس از انجام پردازش مطلوب

خروجی‌هایی به محقق ارائه می‌شود، اما می‌توان تصور کرد که این قدم آخرین مرحله نباشد. مکرراً ثابت شده است که نرم افزارها و سایت‌های رایگان، حقیقتاً رایگان نبوده و در پشت صحنه فعالیت‌های دیگری نیز صورت می‌گیرد. بررسی و مطالعه مخاطرات علم بیوانفورماتیک خصوصاً از منظر طراحی حملات تروریستی (بیوتروریسم) امری لازم، حتمی و اجتناب‌ناپذیر است.

مواد و روش‌ها:

این پژوهش با استفاده از جمع‌آوری نظرات کارشناسان و بررسی مطالعات انجام شده در زمینه بیوانفورماتیک انجام شده است و سپس با امکان‌سنجی و آینده‌نگری به بررسی راه‌حل‌های منطقی جهت رویای با مخاطرات قرار دادن اطلاعات ژنومی به سایت‌ها و نرم افزارهای بیوانفورماتیک پرداخته شده است. تجربه سایر کشور در زمینه آفندی و پدافندی در خصوص مسائل مرتبط با علوم ژنتیک و بیوانفورماتیک مورد کنکاش قرار گرفته است.

نتایج و بحث:

نتایج نشان داده است که سهل‌انگاری در حیطه علوم ژنتیک می‌تواند برای یک کشور نتایج فاجعه‌باری را رقم بزند. در اختیار داشتن ساختار ژنتیکی یک کشور از میکروارگانیسم تا گیاهان و دام و جانوران و انسان ضمن می‌تواند نقاط آسیب‌پذیر ژنتیکی یک حیطه جغرافیایی خاص را برای طراحی حملات بیوتروریسم روشن سازد. ساختار ژنتیکی تمام موجودات زنده کشور که به راحتی و بدون هیچ هزینه‌ای در اختیار مراجعی بدون هویت و ضمانت قابل اعتماد و (نا) امن قرار می‌گیرد، یقیناً از منظر امنیتی بسیار ساده انگارانه و خوشبینانه است. سلاح‌های ژنتیکی نسل جدیدی از تسلیحات بیولوژیکی هستند که با استفاده از فناوری‌های پیشرفته مانند ویرایش ژن، قادر به هدف‌گیری و تغییر دادن ژن‌های خاص در میکروارگانیسم‌ها یا حتی انسان‌ها هستند. این سلاح‌ها می‌توانند برای ایجاد بیماری‌های جدید یا تغییر خصوصیات موجودات زنده به کار روند و پتانسیل تاثیرگذاری بسیار بالایی دارند (جعفری هزارانی، ۱۴۰۳). از طرفی تقابل ساختار ژنتیکی موجودات نظیر غذای انسان از گیاهان و دام مخاطرات این امر را دو چندان ساخته می‌تواند تا حد بسیار زیادی امنیت غذایی و بهداشتی کشور را با چالشی بزرگ همراه سازد و حتی خطرات گسترده سیاسی در پی داشته باشد. شناخت نقاط آسیب‌پذیر و حساس چه در زمینه انسانی یا گیاهان و دام، راه را برای طراحی پاتوژن‌ها با ساختار ژنتیکی موثر و مخربتر هموار می‌سازد. از طرفی وابستگی شدید محققان به بانک‌های اطلاعاتی ژنتیکی که خود سهم بسزایی در رونق بخشی و ارسال اطلاعات به آن را داشته‌اند از دیگر مخاطرات جدیدی در زمینه بیوانفورماتیک است، صاحبان و مسولین این پایگاه‌های به اصطلاح رایگان لزوماً همه موارد را افشا نمی‌کنند و در اختیار محققین دیگر کشورها قرار نمی‌دهند و در لحظه می‌توانند ساسیت‌های مرتبط با این علم را به سمت و جهت مورد نظر خود جابجا نمایند.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- تصویب قوانین دقیق با نگاه امنیتی و با دخالت تمامی مراجع و کارشناسان اعم از کشاورزی، ژنتیک، سیاسی، امنیتی و پزشکی، جهت شناخت ریزبینانه چالش‌ها و جلوگیری از هرز رفتن منابع و اطلاعات ارزشمند محققان کشور و نگاه امنیتی به اطلاعات ژنتیکی و خصوصاً توالی‌های استحصال شده
- ۲- برنامه‌ریزی کلان جهت ایجاد بانک‌های اطلاعاتی و نرم افزارهای داخلی با سطح امنیتی بالا جهت استفاده محققان داخلی و با دیدگاه جلوگیری از نشت اطلاعات حیاتی و امنیتی ژنتیکی کشور در زمینه‌های کشاورزی، پزشکی،

- میکرار گانیسمها، دام و طیور و منابع طبیعی و خصوصاً پاتوژن‌ها.
- ۳- نگاه امنیتی به مقوله بیوانفورماتیک و اطلاع رسانی دقیق و به موقع به محققان این حیطه
- ۴- ایجاد شبکه بین‌المللی خصوصاً با کشورهای متحد در زمینه ایجاد بانکهای اطلاعاتی مشترک با در نظر گرفتن چالشهای امنیتی
- ۵- آینده نگری و پیش بینی جهت مقابله با حملات تروریستی بر پایه اطلاعات بیوانفورماتیکی
- ۶- تعیین کارگروهی جهت بررسی اطلاعاتی که تا کنون در اختیار بانکهای اطلاعاتی خارجی قرار گرفته و پیش بینی و تخمین زیانهای آتی.

Bioinformatics, risks and food security

Taghizadeh, A. A.

Researcher at the Temperate and Cold Fruit Research Institute, Horticultural Science Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

Corresponding author's Email: amir_a_t_61@yahoo.com

Abstract:

Bioinformatics provides powerful tools to analyses and interpret biological data. In addition, bioinformatics can strongly penetrate into of biological and agricultural affairs and pave the solution to various problems. But the power and domination of this science, like a double-edged knife, brings with it many risks. The preparation and placing of the extracted sequences by the researchers of different branches of agricultural sciences and biology is easily provided to different databases and biological atlas banks. Here, along with the free disclosure of the genetic structure of a population in a specific geographical area for the curators and owners of the mentioned bases, designing bioterrorist attacks on this basis will not be out of mind. The present article tries to clarify the dangers of bioinformatics science and to express logical and scientific solutions to deal with it in the service of food security and bioethics.

Keywords: Bioterrorism, Genetics, Database, Data security, Bioinformatics.

المعلوماتية الحيوية؛ المخاطر والأمن الغذائي

أمیر عباس تقی زاده

باحث في معهد أبحاث التمار المعتدلة والباردة، مؤسسة أبحاث علوم البستنة، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

* المؤلف المسؤول: Email: amir_a_t_61@yahoo.com

ملخص:

يوفر علم المعلوماتية الحيوية أدوات قوية لتحليل وتفسير البيانات البيولوجية. وبالإضافة إلى ذلك، يمكن للمعلوماتية الحيوية أن تتغلغل بعمق في القضايا الحيوية والزراعية وتساهم في حل المشكلات المختلفة. ومع ذلك، فإن قوة وسيطرة هذا العلم، مثل سيف ذي حدين، تجلب معها العديد من المخاطر. يتم توفير التسلسلات المستخرجة والمحصلة ذات القيمة العالية والأهمية الأمنية من قبل الباحثين في مختلف فروع العلوم الزراعية والبيولوجية بسهولة لقواعد البيانات المختلفة والبنوك البيولوجية. ومن خلال الكشف السهل عن التركيب الجيني للسكان في نطاق جغرافي معين للمسؤولين وأصحاب هذه القواعد، فلن يكون من المستبعد تصميم هجمات بيولوجية إرهابية بناءً على ذلك. تسعى هذه المقالة إلى توضيح مخاطر علم المعلوماتية الحيوية وتقديم حلول منطقية وعلمية للتعامل معها في خدمة الأمن الغذائي وأخلاقيات علم الأحياء.

الكلمات المفتاحية: الإرهاب البيولوجي، علم الوراثة، قاعدة البيانات، أمن البيانات، المعلوماتية الحيوية.

منابع:

احمدى، م.، و كوشا، ا. (۱۳۹۱). ابعاد حقوقی چالش های حقوق مالکیت فکری در بیوانفورماتیک. چهارمین همایش بیوانفورماتیک ایران، ۱۶ و ۱۷ آبان ماه ۱۳۹۱، انجمن بیوانفورماتیک ایران.

جعفری هزارانی، ن. (۱۴۰۳). بیوتروریسم، جنگ های بیولوژیک و سلاح های نوین ژنتیکی. بازیابی از <https://civilica.com/doc/2005683>

محبی، م.، و اکبرزاده، م. ر. (۱۳۸۴). کاربرد سیستم های چندعاملی در بیوانفورماتیک. چهارمین همایش ملی بیوتکنولوژی جمهوری اسلامی ایران، ۷-۱. مرداد ۱۳۸۴، مرکز بین المللی علوم و تکنولوژی پیشرفته و علوم محیطی، کرمان.

اصول اخلاقی در تولید و عرضه گیاهان دارویی و داروهای گیاهی

نگین سادات میرجلیلی^{۱*}، نرگس سادات میرجلیلی^۲، سید عباس میرجلیلی^۳

۱- دانشجوی دکتری عمومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۲- دانشجوی دکتر عمومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

۳- دانشیار، گروه تولیدات گیاهی، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

* نویسنده مسئول: Email: nmir1260@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

میرجلیلی نگین سادات، میرجلیلی نرگس سادات، میرجلیلی سید عباس. ۱۴۰۳. اصول اخلاقی در تولید و عرضه گیاهان دارویی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

مصرف گیاهان دارویی به واسطه این باور که عوارضی ندارند و طبیعی هستند در بین جوامع بشری رو به افزایش است. این در حالی است که مصرف آنها نیز خالی از مخاطره نیست. رعایت اصول اخلاقی ایجاب می کند تولید سالم، عرضه صحیح و آگاهی بخشی برای مصرف این گیاهان مد نظر کلیه افراد مشمول زنجیره تولید تا مصرف این گیاهان قرار گیرد. این مقاله با معطوف شدن بر جنبه های مختلف تولید و عرضه گیاهان دارویی و مخاطراتی که بر این چرخه حاکم است، با رویکردی علمی زوایای اخلاقی آن را مورد نقد و بررسی قرار داده است. شفاف سازی و اطلاع رسانی به مصرف کنندگان از عوارض جانبی، رعایت اصول بهداشتی در تولید گیاهان دارویی، التزام به رعایت اخلاق حرفه ای برای فروشندگان و پرهیز از تقلبات در فروش و عرضه این گیاهان از مهم ترین نکات مورد توجه در این مقاله هستند.

کلمات کلیدی: آگاهی بخشی، اخلاق حرفه ای، عوارض جانبی، دانش فنی

مقدمه و بیان مسئله

بررسی علل مصرف گیاهان دارویی حاکی از وجود دلایل مختلف است (میرجلیلی، ۲۰۲۰). اولین دلیل این است که عموم مردم این تصور را دارند که گیاهان دارویی، منشأ طبیعی دارند و هر چیز طبیعی، سالم است. همچنین این ذهنیت وجود دارد که فرآورده های گیاهان دارویی حاوی مواد شیمیایی نیستند و مواد شیمیایی که تنها در داروهای جدید یافت می شوند، سمی هستند و اثرات جانبی بیشتری دارند و بنابراین مضرتر هستند.

دومین دلیل برای افزایش استفاده از گیاهان دارویی هزینه نسبتاً ارزان تر محصولات به دست آمده از گیاهان دارویی است و بنابراین برای افراد کم درآمد مقرون به صرفه تر است.

سومین دلیل برای مصرف گیاهان دارویی این است که این گیاهان بخشی از فرهنگ و اعتقادات اقوام و ملیت ها برای حفظ سلامتی یا درمان برخی امراض شان است.

مصرف روزافزون و حتی لگام گسیخته گیاهان دارویی و رشد فزاینده عطاری ها و فراگیر بودن اعتقاد بی ضرر بودن گیاهان دارویی باعث شده تا ناآگاهی از عواقب استفاده مداوم از این اقلام در خوددرمانی و مصرف بی رویه، سلامت عمومی جامعه را به خطر اندازد (Enioutina et al., 2017). بررسی در منابع نیز حاکی از انتشار تصاعدی مقالات تایید

کننده اثرات مثبت گیاهان دارویی است (Izzo et al., 2016). این در حالی است که تعداد گزارش‌های هشدار دهنده و پیش آگاهی به زبان فارسی تقریباً صفر است.

در داروسازی، فعالیت‌هایی همچون نسخه پیچی، مشاوره‌ی داروساز با بیمار، جایگزین کردن داروها و مراقبت‌های دارویی، وظایف حرفه داروسازی و داروفروشی است که در حوزه گیاهان دارویی این کارها به عطاریها و فروشندگان گیاهان دارویی واگذار شده که افرادی غیرمتخصص، ناآگاه و گاهی ناشی هستند و نظارتی بر عملکرد آنها از سوی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی انجام نمی‌گیرد.

اصول اخلاقی حاکم بر زنجیره تولید تا مصرف گیاهان دارویی در دو طیف (۱) تولید گیاهان دارویی و (۲) عرضه گیاهان دارویی قابل بحث است. بررسی منابع نیز نشانگر این است که تقاضای ناآگاهانه مصرف کنندگان، سودجویی تولید کنندگان و فروشندگان، عدم شناخت و دانش فنی، عدم رعایت قوانین و مقررات بهداشتی و در نهایت تقلباتی که در عرضه گیاهان دارویی صورت می‌گیرد، به لحاظ اخلاقی قابل تامل هستند. لذا هدف این مقاله بررسی جنبه‌های اخلاقی تولید و عرضه گیاهان دارویی است که اشاعه فرهنگ مصرف هم بخشی از این مقوله محسوب می‌شود.

مواد و روش‌ها

این مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و با بررسی منابع از طریق کاوش در منابع علمی از بانک‌های اطلاعات ساینس دایرکت، گوگل اسکولار، پاب مد، مگیران و SID انجام شد و برای تهیه اصل گزارش‌ها از کتابخانه دیجیتال گیگالیب کمک گرفته شد. از واژه‌های "گیاهان دارویی"، "اخلاق"، "اثرات جانبی"، "تولید گیاهان دارویی" و "طب مکمل" برای جستجو بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ استفاده شد.

نتایج بحث

نتایج به دست آمده از کاوش در مقالات و مستندات علمی معطوف به نکات زیر بود:

۱- ضرورت شفافیت اثرات و عوارض جانبی

امروزه، میلیون‌ها نفر در سراسر دنیا از گیاهان دارویی به عنوان غذا یا مکمل‌های دارویی و یا دارو استفاده می‌کنند. حسب گزارش سازمان بهداشت جهانی (WHO)، تخمین زده شده است که ۸۰ درصد از مردم جهان دست کم برخی از انواع داروهای گیاهی را استفاده می‌کنند و مصرف گیاهان دارویی با نرخ سالانه ۱۰ تا ۲۰ درصد افزایش می‌یابد. همچنین تخمین زده شده است که یک سوم آمریکایی‌ها از فرآورده‌های گیاهان دارویی استفاده می‌کنند. این درحالی است که در داخل کشور مصرف گیاهان دارویی در مقایسه با مصرف جهانی، قابل توجه نیست زیرا سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران ۲۵ گرم است، اما این سرانه در اروپا ۹۰۰ و در آمریکا ۲۵۰۰ گرم است (Mamindla et al., 2016).

بررسی منابع نشان می‌دهد که گزارشات مستند شده در مورد گیاهان دارویی و داروهای گیاهی روند رو به تزایدی دارد. کارایی گیاهان دارویی نیز در طب سنتی و مکمل، به اثبات رسیده است. با در نظر گرفتن تعداد پژوهش‌های منتشر شده که بیانگر اثرات مثبت این گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری‌هاست، چنین استنباط می‌شود که اثرات درمانی آنها به مراتب چندین دهه یا صد برابر اثرات منفی گزارش شده است اما ضرورت توجه و اهمیت دادن به سلامت افراد جامعه در علم پزشکی و لزوم اطلاع رسانی و آگاهی بخشی به مصرف کنندگان ایجاب می‌کند در کنار اثرات درمانی، عوارض جانبی و تداخلات دارویی آنها همانگونه که برای داروهای مرسوم و شیمیایی وجود دارد، بیان شود.

این باور عمومی در بین مصرف کنندگان، نه تنها در داخل کشور بلکه در سراسر دنیا، وجود دارد که داروهای گیاهی چون طبیعی یا

نزدیک به طبیعی هستند، همیشه ایمن (بی خطر) هستند، اما گزارشات علمی چیز دیگری را نشان می دهد. اگرچه شواهد محدود چنین توصیه می کنند که اثرات معکوس قرین شده با استعمال داروهای گیاهی در مقایسه با داروهای مرسوم کمتر هستند، لیکن چنین عوارضی حتماً وجود دارند حتی اگر ضعیف باشند یا فقط افراد کمی را تحت تاثیر قرار دهند. در این خصوص باید گفت که شاید پیشرفت های تکنولوژیک باعث شد تا دانشمندان بتوانند مقادیر بسیار ناچیز مواد سمی و سرطان زا را در این گیاهان آشکار سازند و اثرات بالقوه خطرناک در برخی از این گیاهان دارویی که قرن هاست در طب سنتی استفاده می شود را تشخیص داده و ارزیابی کنند (میر جلیلی، ۲۰۲۰).

این حقیقت غیر قابل اغماض است که عدم ایمنی و کارایی به واسطه سمیت و واکنش های نامطلوب و معکوس در گیاهان دارویی نیز همچون سایر داروها وجود دارد. دلایل آن نیز شامل فقدان کنترل کیفیت میزان فرماسوتیکال در تمام مراحل تولید، تشخیص ناصحیح گونه گیاهی، تغییرات در میزان اجزای تشکیل دهنده فعال در بخش های مختلف گیاه و برداشت گیاه در زمان های مختلف یا مراحل مختلف رشدی، یا خاستگاه متفاوت جغرافیایی، آب و هوایی، خاک یا سایر شرایط خاص حاکم بر گیاه دارویی است. به این موارد می توان آلوده شدن گیاهان دارویی با میکروارگانیسم ها و سموم قارچی همچون افلاتوکسین، آلودگی با حشره کش ها، فلزات سنگین و داروهای سنتتیک نیز افزود (Saad et al., 2017).

۲- رعایت سلامت محصول توسط تولید کنندگان گیاهان دارویی

سلامت گیاهان دارویی به رغم سایر گیاهان خوراکی از اهمیت دوجندانی برخوردار است. اغلب شرکت های داروسازی، ترجیح می دهند گیاهان دارویی مصرفی خود را از مزارع خودشان تهیه کنند و دلیل این امر به اطمینان از سلامت محصول برمی گردد. بسیاری از کشاورزان دانش فنی لازم برای رعایت استانداردها و دوره کارنسی در استفاده از سموم دفع آفات و بیماری ها و همچنین کودهای شیمیایی را ندارند، لذا محصول آنها از سلامت و ایمنی لازم برخوردار نیست. حساسیت این نکته، با گسترش زراعت گیاهان دارویی تشدید شده است. شناخت و آگاهی کمتر کشاورزان به استفاده از سموم ارگانیک و میزان مصرف آنها اغلب به تولید غیراستاندارد گیاهان دارویی منجر می شود.

۳- رعایت اخلاق حرفه ای در فروشندگان

بررسی مطالعاتی در سه حیطه شناخت گیاهان دارویی، تجویز و ساخت یا ترکیب گیاهان دارویی از فروشندگان گیاهان دارویی در استان اصفهان نشان داد که میزان مهارت (سواد تخصصی) فروشندگان در شناخت گیاهان دارویی بر مبنای خود اظهاری آنها بترتیب ۲۰/۸۵ درصد عالی، ۵۸/۹ خوب، ۱۸/۴ درصد مهارت متوسط و ۱/۸۴ درصد از آنها مهارت کم بیان کرده اند. همچنین تنها ۲۷/۶ درصد از فروشندگان با گذراندن دوره های آموزشی (کوتاه مدت و بلند مدت) کسب مهارت کرده بودند. حدود ۴۴ درصد از فروشندگان روش کسب مهارت خود را به روش خودآموزی و تجربی عنوان کرده بودند و حدود ۴۲ درصد از آنها روش کسب مهارت خود را از طریق استاد شاگردی اظهار داشتند (میر جلیلی، ۲۰۱۹).

نتایج به دست آمده از بررسی سطح سواد عمومی فروشندگان گیاهان دارویی استان اصفهان همچنین حاکی از مشارکت درصد نسبتاً کمی از افراد دارای تخصص دانشگاهی (در مجموع ۲۲/۶۵ درصد) در این شغل بود. این در حالی است که حدود نیمی از افراد (۴۷٪) دارای مدرک تحصیلی دیپلم و حدود ۳۰ درصد افراد سواد زیر دیپلم بودند. بررسی ها نشان داد که هیچکدام از این فروشندگان، تخصص شناخت گیاهان دارویی با مدرک دانشگاهی را نداشتند و کمتر از ۲/۵ درصد

انها صرفاً مدرک دانشگاهی مرتبط داشتند. اگر چه بخش عمده این فروشندگان اظهار تخصص تجربی داشتند لیکن با موارد گفته شده در بالا و اطلاعات استخراج شده، امکان شناخت تخصصی و علمی گیاهان دارویی برای این فروشندگان مقدور نبوده و منظور اصلی فروشندگان شناخت شکل ظاهر اقلام موجود در فروشگاه بوده است (میرجلیلی، ۲۰۱۹).

۴- عدم نسخه پیچی و فروش داروهای ترکیبی

از مطالعات انجام گرفته روی فروشندگان گیاهان دارویی و عطاری های موجود در استانهای اصفهان، تهران و سیستان و بلوچستان استنتاج می شود که علی رغم غیرقانونی بودن تجویز و حتی ساخت و ترکیب گیاهان دارویی و به عبارتی دخالت فروشندگان در تشخیص و مداوای بیماری های مراجعین، آنها عموماً در این موضوع فعال هستند و خود را مجاز به این کار می دانند ولی از ابراز آن امتناع و انکار می کنند. این در حالی است که درصد افراد خود اظهار در خصوص میزان تبصر و تخصص این افراد حدود ۵۰ درصد یا کمتر ارزیابی شده است و این امر می تواند تهدیدی برای سلامت عمومی باشد. نسخه پیچی و فروش داروهای ترکیبی بیشتر ناشی از عدم آگاهی مصرف کنندگان است به نحوی که در مطالعات صورت گرفته نشان داد که میزان شناخت مراجعین از نحوه استفاده از گیاهان دارویی بسیار کم است به نحوی که بیشتر فروشندگان خواستار فرهنگ سازی و توصیه مردم برای افزایش مصرف بودند. آمار به دست آمده نشانگر آن است که ۹۰ درصد مراجعه کنندگان شناخت کمی از نحوه استفاده از گیاهان دارویی داشتند (میرجلیلی، ۲۰۱۹).

مهمترین یافته ها

گیاهان دارویی می توانند از بسیاری جهات خطرناک باشند زیرا فرآورده های ترکیبی و توصیه شده توسط فروشندگان گیاهان دارویی می توانند در مواردی سمی باشند که در ذیل به برخی از آنها اشاره شده است:

الف) بعضی از نسخه های گیاهان دارویی حاوی مواد سمی باشند

ب) جایگزینی غیرعمدی گیاه دارویی با یک گونه سمی

ج) افزودن عمدی داروهای شیمیایی به نسخه های گیاهی

د) سمیت ناشی از ترکیب با داروها

ه) ضرورت آگاهی بخشی از تداخلات دارویی

Ethical principles in the production and supply of medicinal plants

Mirjalili, N. S.^{1*}; Mirjalili, S. N.²; Mirjalili, S. A.³

1- general doctor Student, School of Medicine, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2- general doctor Student, School of Medicine, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran.

3- Associate Professor, Department of Plant Production, Imam Khomeini Higher Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

Corresponding author's Email: nmir1260@gmail.com

Abstract

The use of medicinal plants is increasing among human societies due to the belief that they have no side effects and are natural. At the same time, their consumption is not without risks. Compliance with ethical principles requires healthy production, proper supply and awareness for the consumption of these plants in the opinion of all people involved in the chain of production to consumption of these plants. By focusing on various aspects of the production and supply of medicinal plants and the risks that govern this cycle, this article has criticized its ethical aspects with a scientific approach. Clarifying and informing consumers of side effects, compliance with health principles in the production of medicinal plants, commitment to professional ethics for sellers and avoiding fraud in the sale and supply of these plants are among the most important points of attention in this article.

Keywords: awareness, professional ethics, side effects, technical knowledge

المبادئ الأخلاقية في إنتاج وتوريد النباتات الطبية وأدوية الأعشاب

السيدة نكين مير جليلي^{١*}، السيدة نرجس مير جليلي^٢، السيد عباس مير جليلي^٣

طالبة طب عام، كلية الطب، جامعة الشهيد بهشتي للعلوم الطبية، ٢- طالبة طب عام، كلية الطب، جامعة أصفهان للعلوم الطبية

٣- أستاذ مشارك، قسم الإنتاج النباتي، مركز الإمام الخميني (ره) للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي،

طهران، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: nmir1260@gmail.com

ملخص

إن استهلاك النباتات الطبية يزداد بين المجتمعات البشرية بناءً على الاعتقاد بأنها طبيعية وخالية من الآثار الجانبية. إلا أن استهلاكها لا يخلو من المخاطر. وتقتضي المبادئ الأخلاقية إنتاجاً صحيحاً، وتوزيعاً صحيحاً، وتوعية للمستهلكين حول استخدام هذه النباتات من قبل جميع الأشخاص المشاركين في سلسلة الإنتاج حتى استهلاك هذه النباتات. تتناول هذه المقالة الجوانب المختلفة لإنتاج وتوزيع النباتات الطبية والمخاطر التي تحيط بهذه العملية، وتركز على الأبعاد الأخلاقية لها من منظور علمي. ومن أهم النقاط التي تهتم بها المقالة هي توعية المستهلكين بالآثار الجانبية وتوضيحها لهم، والالتزام بالمبادئ الصحية في إنتاج النباتات الطبية، والالتزام بالأخلاق المهنية للبائعين، وتجنب الغش في بيع وتوزيع هذه النباتات.

الكلمات المفتاحية: التوعية، الأخلاق المهنية، الآثار الجانبية، المعرفة الفنية

منابع:

- میرجلیلی، س.ا. (۱۳۹۸). بهره‌وری و ایمنی در تولید و مصرف گیاهان دارویی و داروهای گیاهی. مجله تاریخ پزشکی، ۱۲(۴۵)، ۱-۱۵.
- میرجلیلی، س.ا. (۱۳۹۷). ارزیابی توانایی و دانش فنی فروشندگان گیاهان دارویی در استان اصفهان. فناوری و گیاهان دارویی ایران، ۲(۲)، ۲۵-۳۵.
- Enioutina, E. Y., Salis, E. R., Job, K. M., Gubarev, M. I., Krepkova, L. V., & Sherwin, C. M. T. (2017). Herbal medicines: Challenges in the modern world. Part 5. Status and current directions of complementary and alternative herbal medicine worldwide. *Expert Review of Clinical Pharmacology*, 10(3), 327-338.
- Izzo, A. A., Kim, S. H., Radhakrishnan, R., & Williamson, E. M. (2016). A critical approach to evaluating clinical efficacy, adverse events and drug interactions of herbal remedies. *Phytotherapy Research*, 30(5), 691-700.
- Manindla, S., Prasad, K. V. S. R. G., & Koganti, B. (2016). Herb-drug interactions: An overview of mechanisms and clinical aspects. *International Journal of Pharmaceutical Science and Research*, 7(9), 3576-3586.
- Saad, B., Zaid, H., Shanak, S., & Kadan, S. (2017). Introduction to medicinal plant safety and efficacy. In *Anti-diabetes and anti-obesity medicinal plants and phytochemicals*. Springer, Cham, 21-55.

جنبه‌های اخلاقی در مهارت آموزی رشته‌های کشاورزی در هنرستان‌های

وابسته وزارت جهاد کشاورزی

سید عباس میرجلیلی

۱- دانشیار، گروه تولیدات گیاهی، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

* نویسنده مسئول: Email: abmirjalili@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

میرجلیلی سید عباس. ۱۴۰۳. جنبه‌های اخلاقی در مهارت آموزی رشته‌های کشاورزی در هنرستان‌های وابسته وزارت جهاد کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

هدف از آموزش‌های مهارتی بخش کشاورزی، تربیت نیروی ماهر برای انجام امور فنی صحیح و دقیق به منظور تولید سالم و با کیفیت است. هنرستان‌های وابسته کشاورزی با مشارکت وزارت آموزش و پرورش با هدف تربیت کشاورزان آینده و تکنسین ماهر ایجاد شده است. دانش‌آموختگان این هنرستان‌ها باید نسبت به مهارت‌های کسب شده، تبحر لازم را داشته و بتوانند تولیدی سالم و ایمن انجام دهند. این در حالی است که تنوع محصولات و خدمات زیربخش‌های کشاورزی و مهم‌تر از آن، رعایت اصول سلامت محصول برای ارتقاء سلامت عمومی جامعه و امنیت غذایی از اهمیت خاصی برخوردار است، به نظر می‌رسد که شمار زیادی از نارضایتی‌های مصرف‌کنندگان محصولات کشاورزی و دانش‌آموختگان این هنرستان‌ها ناشی از بی‌توجهی به مبانی اخلاقی آموزش‌های ارائه شده است. لذا بررسی این موضوع در عرصه آموزش کشاورزی و تبیین درست مناسبات آموزش کشاورزی بر اساس اصول اخلاقی می‌تواند از این موارد جلوگیری نماید. بدین منظور باید اصول اخلاقی جنبه‌های مختلف آموزش کشاورزی مد نظر قرار گیرد و بایسته‌های اخلاقی آن تبیین گردد. در این مقاله به تبیین اصول اخلاقی مربوط به (۱) مربیان، (۲) هنرجویان، (۳) محیط‌های آموزشی و (۴) مدیران و کارگزاران آموزشی پرداخته و لزوم تدوین کدهای اخلاقی برای این نوع آموزش‌ها را یادآور شده است.

کلمات کلیدی: آموزش‌های مهارتی، کشاورزان آینده، محیط‌های آموزشی، مربی

مقدمه و بیان مسئله

آموزش و پرورش به عنوان نهاد فرهنگی و اجتماعی گسترده و فراگیر، نقش بنیادی و بی‌بدیل در سرنوشت جامعه ایفا می‌کند. تمامی افراد جامعه، بخشی از بهترین و مستعدترین سنین فراگیری خویش را در درون مدرسه و در سایه آموزش‌های معلمان و مربیان سپری می‌کنند و چگونگی شکل‌گیری باورها، مهارت‌ها و شخصیت آنان در این سنین بر روند پیشرفت و توسعه کشور تاثیر فراوان می‌گذارد، به همین دلیل آینده جوامع را می‌توان در آینده مدارس مشاهده کرد. بی تردید برای دستیابی به مدرسه مطلوب، کارآمد و اثربخش می‌باید تمامی استانداردها و مولفه‌ها و عناصر موثر در فرآیند دانش و مهارت آموزی را دارا باشد. از جمله این مولفه‌ها و عناصر موثر عبارتند از برنامه‌های آموزشی، محتوای کتب درسی، نیروی انسانی کارآمد، مدیریت و رهبری آموزشی، روش‌های تدریس، شیوه‌های تربیتی، فضاهای فیزیکی و تجهیزات

متناسب با استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی، جو و فضای حاکم آموزشی و غیره هستند (ضوابط طراحی ساختمان‌های آموزشی، ۱۳۹۵). در خصوص هنرستان‌های کشاورزی، مهارت آموزی علاوه بر تاثیر بر روند پیشرفت کشور، با کمیت و کیفیت و بویژه سلامت محصولات تولیدی و در نهایت آحاد جامعه در ارتباط مستقیم است.

رعایت اصول اخلاقی در آموزش‌های مهارتی، با مشخص کردن حدود و ثغور رفتارهای مناسب و نامناسب، هدایت مدیران و مدرسین در اجرای مسئولیت‌های حرفه‌ای افراد مرتبط با آموزش را حمایت می‌کند. اهمیت این موضوع بدان جهت است که استادان و معلمان از یک سو نقش بسزایی در تربیت علمی افراد متعهد نسبت به جامعه را دارند و از سوی دیگر نقش مهمی در شکل‌گیری فکر و اندیشه فراگیران و ارتقاء کیفیت محصول تولید در افزایش توانمندی آنها با مهارت آموزی را بر عهده دارند (شمخی و ساکی، ۲۰۱۷).

اخلاق حرفه‌ای، مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها و مقرراتی است که عمل اخلاقی را برای آن حرفه مشخص و خاص تعریف می‌کند و چارچوبی برای عمل و قضاوت اخلاقی یا غیراخلاقی هر حرفه محسوب می‌شود. مسئولیت اخلاقی فرد در زندگی شغلی و محیط شغلی، مناسبات جدیدی را به میان می‌آورد که شامل ارتباط با مدیران بالا دست، همکاران هم سطح، مدیران و دیگر منابع انسانی زیردست، محیط زیست، جامعه و سایر افراد و نهادها و مستلزم مناسبات گوناگونی است که آن را اخلاق کار می‌نامیم. اخلاق حرفه‌ای، مفهومی بسیار وسیع‌تر از اخلاق کسب و کار دارد. اخلاق حرفه‌ای مفهوماً اخلاق در زندگی فردی- شغلی و اخلاق سازمانی را نیز در بر می‌گیرد. هر کس که به کار مشغول است، با سه حوزه اخلاق مرتبط است: اخلاق شخصی، اخلاق شغلی، و اخلاق سازمان، که هر سه اینها زمینه‌های مشترکی دارند. در پژوهشی با موضوع معیارهای اخلاقی در انجام کار عملی چنین نتیجه‌گیری شده است که: رعایت اخلاق حرفه‌ای، ضمن آنکه بر کارکرد علم تأثیر مثبتی دارد، اعتماد اجتماعی نسبت به علم و اصحاب علمی را نیز افزایش می‌دهد، بلکه فراتر از آن، اخلاق را برای کارکرد علم و توسعه آن اساسی می‌دانند. به عقیده آنان در شرایط ناهنجار و بی‌اخلاقی، علم قادر به تحقق اهداف خود نیست و با ناکامی‌های نهادی و حرفه‌ای بیشتری روبرو می‌شود (فرمehنی فراهانی، ۲۰۱۳).

این مقاله با هدف تبیین جنبه‌های اخلاقی آموزش و مهارت آموزی در هنرستانهای کشاورزی و نقش هر یک از اجزای آموزشی و مهارتی که با هدف تربیت کشاورزان آینده راه اندازی شده است، تدوین گردید.

مواد و روش‌ها

این مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و با بررسی منابع از طریق کاوش در منابع علمی از بانک‌های اطلاعات ساینس دایرکت، گوگل اسکولار، مگیران و SID انجام شد و برای تهیه اصل گزارش‌ها از کتابخانه دیجیتال گیگالیب کمک گرفته شد. از واژه‌های "اخلاق حرفه‌ای"، "آموزش و پرورش"، "مهارت آموزی"، "محصول سالم" و "آموزش عملی" برای جستجو بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ استفاده شد.

هدف از آموزش‌های مهارتی بخش کشاورزی، تربیت نیروی ماهر با عملکردی در خور و شایسته شأن انسانی خود و در شرایطی رو به کمال برای ارایه خدمتی در جامعه کنونی کشور است. اما منظور از بایسته‌های اخلاقی در آموزش کشاورزی، نکات اخلاقی و دستورالعمل‌هایی است که توجه و عمل به آنها سبب ایجاد یک محیط آموزشی مناسب و مثبت می‌گردد. در ذیل به چهار بایسته اخلاقی مرتبط با موضوع پرداخته می‌شود:

الف) بایسته‌های اخلاقی مربوط به مدرسین و مربیان: در واقع بیان‌کننده شخصیت حرفه‌ای و نمودار وجهه تخصصی مهارت آموز در حیطه فعالیت‌های آموزشی است. مدرسین و مربیان از نظر اخلاقی موظف‌اند که تکنیک‌ها و روشهای

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

علمی و عملی جدید را بیاموزند و دانش خود را همواره به روز نگهدارند و کوشش نمایند دانسته های خود را به نحو مطلوبی به هنجاریان انتقال دهند. همچنین از نظر سلامت فیزیکی باید از حداقل توانایی جهت انجام رسالت اصلی خود که همانا آموزش دانشجویان است برخوردار باشند. به علاوه بایستی بتوانند بین زندگی شخصی و حرفه ای خود توازن و تعادلی را ایجاد نمایند تا فعالیت های روزمره زندگی سبب کوتاهی آنان در وظایف آموزشی خود نگردد. مربی و هنرآموز برای افزایش دانسته ها و انتقال آنها به هنجاریان باید دائماً در حال مطالعه و بحث با فراگیران باشد. با توجه به جنبه مهارت آموزی در هنرستان های کشاورزی، مربی باید از انتقال صحیح مهارت به فراگیران و توانمندی آنها در انجام درست فنون اطمینان حاصل کنند (سرمدی و شالباف، ۲۰۱۳).

ب) بایسته های اخلاقی مربوط به هنجاریان: دستورالعمل هایی است که به هنرآموز می آموزد چگونه باید در محیط های آموزشی و در تعامل با اساتید، پرسنل و سایر دانشجویان ظاهر گردد که قطعاً یکی از اصول ریشه ای در این مورد، احترام به یکدیگر و حفظ شأن و شخصیت افراد است. قوانینی با عنوان منشور ملی حقوق دانش آموز معطوف بر این بایسته تدوین شده که مهم ترین آنها عبارتند از (کیانی و همکاران، ۲۰۱۱):

ماده ۶- دانش آموز حق دارد از مدرسین توانمند و برجسته در ابعاد علمی و اخلاقی بهره مند شود.

ماده ۷- دانش آموز از حق تناسب محیط آموزش با فعالیت های آموزشی برخوردار است. رعایت نسبت مطلوب معلم به شاگرد و سرانه فضای آموزشی به منظور تأمین کلیه امکانات آموزشی و پرورشی توسط سازمان آموزش و پرورش الزامی است. تشخیص نسبت های مطلوب فوق باید از نظر متخصصان آموزشی لحاظ گردد.

ماده ۸- دانش آموزان حق دارند به طور یکسان از امکانات آموزشی بهره مند شوند.

ماده ۱۰- دانش آموزان حق دارند به طور آزادانه درباره مسایل و امکانات آموزشی اظهارنظر نمایند. تذکرات آنها می بایست در حدود قوانین و مقررات مورد احترام قرار گیرد و به موقع به اجرا گذارده شود.

ماده ۱۹: دانش آموزان حق دارند از منابع کمک آموزشی از قبیل کتابخانه ها، اینترنت و فناوری های جدید علمی و آموزشی مطابق با شرایط روز و قوانین جاری بهره مند شوند.

ج) بایسته های اخلاقی محیط آموزشی: محیط های آموزشی باید استانداردهای لازم متناسب با رشته تحصیلی خود را دارا باشند. استانداردسازی آموزشی به شیوه های گوناگون به جامعه سود می رساند. استانداردها و فرایند تدوین آنها به دلیل تکیه داشتن بر ضوابط و مقررات، موجب شکل گیری فرایندهای آموزشی با کیفیت بهتر و بهره وری بیشتر در جهت خدمت به جامعه می شوند. استانداردها مبتنی بر ضوابط و مقرراتی هستند که هدف آن ایجاد خدماتی با کیفیت بهتر و بهره وری بیشتر در جهت خدمت به جامعه است.

رشته های کشاورزی اغلب در حیطه مهارت آموزی هستند و فراگیری مهارت مستلزم حضور در کارگاه، آزمایشگاه و عرصه های کشاورزی فعال است. کارگاه و آزمایشگاه جزو لاینفک فضاهای آموزشی است و معمولاً فضای آموزشی دارای کارگاه و آزمایشگاه می باشد تا دانش آموزان علاوه بر اینکه به صورت تئوری درس را فرا می گیرند در آزمایشگاه و کارگاه با فرآیند آزمون و خطای دروس آشنا شوند.

د) بایسته های اخلاقی مدیران و کارگزاران آموزشی: بسیاری از معضلات آموزشی، تربیتی و مهارتی که در مراکز آموزشی و هنرستان های کشاورزی رخ می دهند به نوعی به مسائل اجرایی و مدیریتی مرتبط هستند، مسائلی مانند قصور در تدوین سیاست های آموزشی و اقدامات مربوط به جذب فراگیر و مربی /مدرس، سیاستگذاری ها و تصمیمات مربوط به تأمین امکانات و تجهیزات مورد نیاز برای برگزاری هرچه بهتر دروس نظری و عملی، امکانات رفاهی و فوق برنامه، و زمینه

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

سازی برای ارتقاء مهارت آموزی و مهیا کردن فراگیران برای ورود به بازار کار، رفع تعارض میان برخی حقوق مسلم یک دانش آموز با مصالح دراز مدت و عمومی هنرستان می باشند (کیانی و همکاران، ۲۰۱۱).

عدم وجود کدهای اخلاقی مشخص و فقدان مطالعات کافی در زمینه اخلاق در آموزش، خصوصاً در حیطه آموزش پزشکی، از مسائل مهمی است که بی توجهی به آن می تواند صدمات جبران ناپذیری را به بدنه پزشکی و بهداشتی کشور وارد نماید. تعریف کدهای اخلاقی و تبیین وظایف و حقوق متقابل استاد و دانشجو، اساتید نسبت به یکدیگر و ارتباط دانشجویان و اساتید با سایر پرسنل بهداشتی، از جمله مواردی است که باید در این مقوله مد نظر قرار گیرد (کیانی و همکاران، ۲۰۱۱). تعریف کدهای اخلاقی در امر آموزش رشته های تخصصی و حرفه ای نظیر رشته های کشاورزی و منابع طبیعی و حرف وابسته، تفاوت چندانی با کدهای اخلاقی موجود برای دانش آموزان و معلمان ندارد و با توجه به وجود منابع اندک در زمینه اخلاق در آموزش کشاورزی به نظر میرسد بتوان با تعمیم اصول کلی و تغییر در جزئیات به کدهای اخلاقی در آموزش کشاورزی دست یافت.

مهمترین یافته ها

- ۱- تدوین استانداردهای علمی و اخلاقی برای هنرستان های کشاورزی کمتر مورد توجه بوده است و لازم است وزارت آموزش و پرورش اهتمام جدی در این خصوص داشته باشد.
- ۲- بایسته های اخلاقی در خصوص انتخاب و به کارگیری مربیان مجرب و دلسوز به منظور انتقال صحیح مهارت به هنرجویان هنرستان های کشاورزی رعایت گردد.
- ۳- هنرجویان ضمن رعایت احترام و ادب، در یادگیری علوم و فنون همت لازم مبذول داشته و متولیان امر نسبت به رعایت منشور حقوق دانش آموزان اهتمام لازم و متقابل داشته باشند.
- ۴- محیط های آموزشی در هنرستان های کشاورزی باید متناسب با حرفه و فنون آموزشی باشد، امکانات و تجهیزات لازم برای آموزش های عملی فراهم باشد و عرصه مناسب برای تولید با کیفیت فراهم باشد.
- ۵- مدیران و کارگزاران آموزشی باید تمام تلاش خود را برای ارتقاء توانمندی مهارتی فراگیران برای ورود به بازار کار و اشتغال را فراهم نموده و در رفع نیازهای تربیتی، آموزشی و عملیاتی آنها دقت لازم را داشته باشند.
- ۶- تعریف کدهای اخلاقی در حیطه مهارت آموزی و تولید محصول سالم و باکیفیت از سوی متولیان امر ضروری است.

Ethical aspects in agricultural skills training in the affiliated conservatories of the Ministry of Agricultural Jihad

Mirjalili, S. A.

Associate Professor, Department of Plant Production, Imam Khomeini Higher Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

Corresponding author: Email: nmir1260@gmail.com

Abstract

The purpose of skill training in the agricultural sector is to train skilled personnel to perform correct and precise technical tasks for healthy and quality production. Agricultural conservatories have been established with the participation of the Ministry of Education with the aim of training future farmers and skilled technicians. Graduates of these conservatories must have the necessary proficiency in relation to the acquired skills and be able to perform healthy and safe production. While the variety of products and services of agricultural sub-sectors and more importantly, compliance with the principles of product health is of particular importance to promote public health and food security, it seems that a large number of dissatisfactions of consumers of agricultural products and scholars of this Conservatories are caused by neglecting the moral foundations of the education provided. Therefore, investigating this issue in the field of agricultural education and correctly explaining the relations of agricultural education based on ethical principles can prevent these cases. For this purpose, the ethical principles of different aspects of agricultural education should be considered and its ethical requirements should be explained. In this article, the ethical principles related to 1) teachers, 2) students, 3) educational environments, and 4) managers and educational agents have been explained, and the necessity of developing ethical codes for this type of education has been mentioned.

الجوانب الأخلاقية في التدريب على المهارات الزراعية في المعاهد الحرفية التابعة

لوزارة الجهاد الزراعي

السيد عباس مير جلیلی

أستاذ مشارك، قسم الإنتاج النباتي، مركز الإمام الخميني (ره) للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي،

تهران، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: abmirjalili@gmail.com

ملخص

إنَّ الهدف من التعليم الحرفي في المجال الزراعي هو تدريب القوى العاملة الماهرة للقيام بالأعمال الفنية الصحيحة والدقيقة بهدف إنتاج صحي وعالي الجودة. تم إنشاء المعاهد الحرفية الزراعية بالتعاون مع وزارة التربية والتعليم بهدف تدريب مزارعي المستقبل والفنيين المهرة. وينبغي أن يكون خريجو هذه المعاهد على دراية كافية بالمهارات المكتسبة وأن يكونوا قادرين على إنتاج صحي وآمن. وفي حين أنَّ تنوع المنتجات والخدمات في القطاعات الفرعية للزراعة والأهم من ذلك: مراعاة مبادئ سلامة المنتج لتعزيز الصحة العامة للمجتمع والأمن الغذائي له أهمية خاصة، يبدو أنَّ العديد من شكاوى المستهلكين من المنتجات الزراعية وخريجي هذه المعاهد ناتجة عن عدم الاهتمام بالمبادئ الأخلاقية للتعليم المقدم. ولذلك، فإنَّ دراسة هذا الموضوع في مجال التعليم الزراعي والتوضيح الصحيح لعلاقات التعليم الزراعي على أساس المبادئ الأخلاقية يمكن أن يمنع هذه الحالات. ولهذا الغرض، يجب مراعاة المبادئ الأخلاقية للجوانب المختلفة للتعليم الزراعي وتوضيح الضرورات الأخلاقية له. في هذه المقالة، تم توضيح المبادئ الأخلاقية المتعلقة بـ (١) المدرسين، (٢) الطلاب، (٣) البيئات التعليمية و (٤) المديرين والعاملين في التعليم، وتم التذكير بضرورة وضع مدونات أخلاقية لهذا النوع من التعليم.

الكلمات المفتاحية: التدريب الحرفي، مزارعو المستقبل، البيئة التعليمية، المدرِّب

منابع

- فرمهيبي فراهاني، م.، رهنما، ا.، و بهنام جم، ل. (۱۳۹۱). مؤلفه های اخلاق حرفه ای اعضای هیئت علمی و اولویت های آن. نامه آموزش عالی، ۶(۲۲) ۴۱-۶۲.
- کیانی، م.، عباسی، م.، شیخ ازادی، ا.، صفرغرایبی، ا.، و بزمانی، ش. (۱۳۸۹). الزامات اخلاقی در آموزش پزشکی. تاریخ پزشکی، ۳(۸) ۳۶-۱۱.
- سرمدی، م.، و شالباف، ا. (۱۳۹۴). اخلاق حرفه ای در مدیریت کیفیت جامع. اخلاق در علوم و فناوری، ۳، ۹۹-۱۱۰.
- شمخی، م.، و ساکی، ن. (۱۳۹۵). اخلاق در آموزش عالی بر اساس سنت های اسلامی. توسعه آموزش جندی شاپور، ۸(۲)، ۲۰۶-۲۱۵.

بررسی تغذیه سالم از دیدگاه قرآن کریم

لیلا حاجی محمدی

دبیر آموزش و پرورش شهرستان هوراند

نویسنده مسئول: Email: a.rayhan@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

حاجی محمدی، ل. (۱۴۰۳). عنوان مقاله. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

انسان موجودی متشکل از روح و جسم است که این دو بعد بر روی یکدیگر مؤثر بوده و لازم و ملزوم یکدیگرند به طوری که با نقص در یکی، بعد دیگر دچار نقصان و کمبود خواهد شد. قرآن کریم به عنوان قانون اساسی و کتاب هدایت، پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی انسان بوده و به هر دو بعد وجودی انسان توجه نموده و در کنار بیان احکام و دستوراتی که مربوط به جنبه اخروی و معنوی است، بیاناتی را در حیطه زندگی مادی انسان نیز داده است. یکی از موضوعاتی که نقش اساسی در زندگی انسان دارد، مسأله سلامتی جسمی و روحی اوست که در قرآن کریم و نیز روایات منقول از ائمه اطهار (ع) به مؤلفه های گوناگون سلامت چه از نظر بعد جسمانی و چه از نظر ابعاد مختلف روحی، روانی، معنوی و ... اشاره شده است. در آیات مختلف قرآن کریم نیز در مورد سلامت جسمانی انسان به موارد متعددی اشاره شده است که در این مقاله به بحث تغذیه سالم بعنوان یکی از عوامل اصلی تأمین سلامت جسمانی پرداخته شده و نیز راهکارهایی برای تأمین و یا بهبود سلامت جسمانی معرفی می شود.

واژگان کلیدی: قرآن، سلامت، تغذیه، غذا، اخلاق

مقدمه و بیان مسئله:

قرآن کریم در خصوص بعد جسمانی انسان که جایگاه و میزبان روح الهی است، توجه ویژه ای نموده که در این میان، آگاهی از اصول سلامت به منظور حفظ و صیانت از امانت ارزشمند الهی از هرگونه بیماری امری کاملاً ضروری به شمار می رود. انسان با علم به ابعاد جسم و روح و تأثیرپذیری آنها بر هم قادر خواهد بود در طول زندگی و حیات دنیوی خود از حداکثر توان و ظرفیت جسمی و روحی خود در جهت پرورش و اعتلای روح الهی بهره مند گردیده و از امانت الهی به طور شایسته پاسداری کرده و شکر نعمت های خدا را به جا آورد.

بی تردید لازمه رسیدن به چنین هدفی، بهره مندی از سلامت تن و روان است که با مراجعه به آیات و روایات می توانیم تعداد قابل توجهی از مؤلفه هایی را که در سلامتی نقش ایفا می کنند را استخراج نمائیم.

مهم ترین مولفه های جسمانی سلامت که در قرآن کریم مورد اشاره واقع شده اند عبارتند از: تغذیه، بهداشت، خواب، امنیت، تحرک و عوامل محیطی و ... که ذیلاً موضوع تغذیه مورد بحث و بررسی واقع می شود.

مواد و روش‌ها:

از ویژگی‌های هر موجود زنده‌ای، مسأله تغذیه و خوردن و آشامیدن است که ارتباط تنگاتنگی با سلامت جسمانی و به تبع آن سلامت روحی و روانی جاندار دارد؛ اما با توجه به اینکه انسان اشرف مخلوقات بوده و دارای قوه عقلی و درک و فهم والایی است باید بداند که چه می‌خورد، غذایی که می‌خورد یا می‌نوشد برای او چه منافع و مضراتی دارد. در قرآن کریم در خصوص سلامت بعد جسمانی انسان که محل استقرار روح دمیده شده خداوندی در کالبد جسمانی است تأکید فراوانی شده و راجع به این مسأله آیات فراوانی به چشم می‌خورد، به طوری که موضوع غذا و تغذیه در قرآن کریم در بیش از ۳۰۰ آیه به طور مستقیم یا غیرمستقیم مطرح شده است؛ به عنوان مثال خداوند می‌فرماید: «فلینظر الانسان الى طعامه؛ انسان بایستی به طعام خود بنگرد».

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه شریفه می‌فرماید:

«خداوند، نظر و مطالعه انسان را پیرامون طعامی که می‌خورد و با آن سد رمق می‌کند لازم می‌داند - با اینکه نعمت طعام یکی از میلیون‌ها نعمتی است که تدبیر ربوبی آنها را برای رفع حوائج بشر در زندگیش فراهم کرده - و دستور می‌دهد اگر در همین یک نعمت مطالعه کند، سعه تدبیر ربوبی را مشاهده کرده و خواهد فهمید که خدای متعال چقدر نسبت به صلاح حال انسان و استقامت امر او عنایت دارد».

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

«... فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ...؛ اینک یکی از خودتان را با این پول خود به شهر بفرستید تا ببیند کدام یک از غذاهای آن پاکیزه‌تر است و از آن غذایی برایتان بیاورد...».

اصحاب کهف بعد از بیداری با اینکه قاعدتاً بسیار گرسنه بودند و ذخیره بدن آنها در این مدت طولانی مصرف شده بود، ولی باز به کسی که مأمور خرید غذا می‌شود توصیه می‌کنند هر غذایی را نخرد، بلکه بنگرد در میان فروشندگان کدامین نفر غذایش از همه پاک‌تر است، آن را انتخاب کند.

طبق نظر برخی مفسران، این جمله مفهوم وسیعی دارد که هر گونه پاکی ظاهری و باطنی را شامل می‌شود. حال باید دانست طعام پاکیزه‌ای که در اینجا ذکر گردیده و اصولاً طعامی که مورد سفارش دین مبین اسلام و کتاب وحی است چه ویژگی‌هایی داشته و بایستی چه نکاتی در مصرف آنها لحاظ گردد؟

نتایج و بحث:

۱-۲ طعام حلال:

باید توجه نمود که حلال بودن غذا به معنای مفید بودن آن برای جسم و روح بوده و حرام بودن غذا نیز به معنای مضر بودن آن برای جسم و جان می‌باشد. خداوند می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید از غذاهای پاک و پاکیزه‌ای که بر شما روزی داده‌ایم بخورید و خداوند را شکر نمایید اگر تنها او را می‌پرستید».

همچنین در آیه ۲۴ سوره مبارکه عبس دستور می‌دهد به طعام خود بنگرد یعنی از تمامی جهات اعم از شرعی، جسمی، فواید و مضرات و ...

قرآن کریم همچنین می‌فرماید:

«وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ؛ و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده حلال و پاکیزه

را بخورید و از آن خدایی که بدو ایمان دارید پروا دارید».

همچنین خداوند در قرآن کریم می فرماید: «یا ایها الرسل کُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا؛ ای رسولان ما از غذاهای پاکیزه و حلال تناول کنید و به اعمال نیکو بپردازید».

از این آیه می توان چنین استنباط کرد که بین استفاده از غذاهای حلال و طیب و نیز انجام اعمال نیکو و شایسته رابطه مستقیمی وجود دارد. البته با دقت در واقعه روز عاشورا و عدم تأثیرپذیری سپاه کوفیان از سخنان حضرت امام حسین (ع) که فرمودند: «مَلَأْتُ بَطْنَكُمْ مِنَ الْحَرَامِ فَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِكُمْ» می توان به تأثیر تغذیه حلال بر تأثیرپذیری انسان و تمایل به طرف حق و نیز رابطه مستقیم استفاده از طیبات و انجام اعمال نیکو بیشتر پی برد.

در نهایت می توان نتیجه گرفت که حلیت تغذیه ارتباط مستقیمی با سلامت جسمی و روانی پیدا می کند و دارای یک اثر مثبت واقعی در جسم و روح انسان می باشد. البته همان قدر که در قرآن کریم و متون دینی بر استفاده از طیبات تأکید شده، بر جلوگیری از حرام شمردن طیبات نیز سفارش شده است.

قرآن کریم می فرماید:

«قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ؛ [ای پیامبر] بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و [نیز] روزیهای پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده بگو این [نعمتها] در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده اند و روز قیامت [نیز] خاص آنان می باشد این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می دانند به روشنی بیان می کنیم».

همچنین خداوند متعال می فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ . وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید چیزهای پاکیزه ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام مشمارید و از حد مگذرید که خدا از حد گذرندگان را دوست نمی دارد . و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده حلال و پاکیزه را بخورید و از آن خدایی که بدو ایمان دارید پروا دارید».

۲-۲ زمان تغذیه:

بهترین زمان غذا خوردن، هنگام گرسنگی است و تا وقتی انسان احساس گرسنگی نکرده، نباید غذا بخورد. البته این وضعیت کلی است و نباید باعث برهم زدن نظم غذایی انسان شود، ولی تا آنجا که امکان دارد بهتر است انسان تا وقتی گرسنه نشده، غذا نخورد.

از دیدگاه قرآن بهترین نحوه تغذیه برای سلامت انسان که مورد سفارش نیز می باشد، خوردن غذای روزانه در دو وعده اصلی در اول روز و آخر روز می باشد. این نحوه غذا خوردن بهشتیان است که در سوره مبارکه مریم آمده است: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا؛ در آنجا سخن بیهوده ای نمی شنوند جز درود و روزی شان صبح و شام در آنجا [آماده] است».

در روایات اسلامی نیز، برای تداوم سلامت و شادابی انسان، خوردن دو وعده غذایی در صبح و شام سفارش شده است. در روایات داریم که شخصی نزد امام صادق (ع)، از دردهایی که داشت، اظهار ناراحتی کرد. ایشان فرمودند: «صبحانه و شام بخور، اما در فاصله میان آنها چیزی مخور؛ چرا که موجب تباهی تن است. مگر نشنیده ای که خداوند می فرماید: «و لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا».

در روایات با وجود تعیین دو نوبت غذا در هر شبانه روز، بر خوردن ناشتایی و شام تأکید شده و ترک آنها شدیداً مورد

نهی واقع شده است.

امام علی (ع) فرموده‌اند: «فلاتدعوا العشاء فإن ترك العشاء خراب البدن؛ خوردن شام را وا نگذارید؛ زیرا ترک آن، موجب ناخوشی بدن است».

۳-۲ نوع تغذیه:

استفاده از مواد غذایی مناسب، نخستین و مهم‌ترین رهنمود اسلام است که از آیات و روایات برداشت می‌شود. غذای انسان علاوه بر اینکه بایستی حلال بوده و از راه مشروع تهیه شده باشد، بایستی طیب و پاکیزه نیز باشد. یکی از بهترین مثالها، آیه ۱۹ سوره مبارکه کهف می‌باشد؛ با وجود اینکه اصحاب کهف از نظر امنیتی در شرایط خوبی به سر نمی‌بردند و از دشمن بیم داشتند، با این حال بر روی طعام حلال و پاکیزه تأکید می‌نمایند: «... فَأَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ؛ یکی از خودتان را با این پول خود به شهر بفرستید تا ببیند کدام یک از غذاهای آن پاکیزه‌تر است و از آن غذایی برایتان بیاورد».

ویژگی دیگری که در انتخاب نوع غذا بایستی مد نظر قرار گیرد، ارزش غذایی و فایده جسمانی طعام است؛ یعنی تا آنجا که ممکن است باید از غذای مفید و مرغوب از لحاظ محتوی استفاده گردد؛ زیرا هدف از غذا خوردن، تنها رفع گرسنگی نیست، بلکه با خوردن غذای مناسب، بایستی احتیاجات بدن برآورده شده و نیاز اندام‌های بدن به بهترین نحو برآورده شود تا بهترین کارایی را داشته باشند.

خوراکی‌هایی در قرآن وجود دارند که مستقیماً نام برده شده و یا به خوردن آنها دعوت یا تشویق شده و یا از آنها به عنوان طعام‌های بهشتی یاد شده است. بی تردید این نوع غذاها بهترین انواع خوراکیها برای انسانند.

به عنوان مثال قرآن کریم در سوره مبارکه مائده می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ غَيْرِ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید به قراردادها [ی خود] وفا کنید برای شما [گوشت] چارپایان حلال گردیده جز آنچه [حکمش] بر شما خوانده می‌شود در حالی که نباید شکار را در حال احرام حلال بشمرید خدا هر چه بخواهد فرمان می‌دهد».

و یا می‌فرماید: «أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلْغَايَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ؛ صید دریا و مأكولات آن برای شما حلال شده است تا برای شما و مسافران بهره‌ای باشد [لی] صید بیابان مادام که محرم می‌باشید بر شما حرام گردیده است و از خدایی که نزد او محشور می‌شوید پروا دارید».

همچنین در سوره مبارکه مؤمنون می‌فرماید: «فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ؛ پس برای شما به وسیله آن باغهایی از درختان خرما و انگور پدیدار کردیم که در آنها برای شما میوه‌های فراوان است و از آنها می‌خورید».

نیز در سوره مبارکه نحل می‌فرماید: «وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لَنَا كُلُّوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَازِيرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ؛ و اوست کسی که دریا را مسخر گردانید تا از آن گوشت تازه بخورید و پیرایه‌ای که آن را می‌پوشید از آن بیرون آورید و کشتیها را در آن شکافنده [آب] می‌بینی و تا از فضل او بجوید و باشد که شما شکر گزاریید».

در روایات نیز داریم که حضرت علی (ع) بر سفره‌ای نمی‌نشستند مگر اینکه بر آن سبزی باشد. تغذیه خوب، موجب شادی، نشاط، فعالیت مستمر و مفید و تقویت هوش و ذکاوت می‌گردد و خستگی انسان را برطرف می‌کند.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

با مطالعه در آیات قرآنی، روایات اسلامی و نیز متون علمی می‌توان بهترین ترکیب غذایی را که شامل تنوع مناسبی از انواع گوشت‌ها، سبزیجات، غلات، انواع میوه‌ها، آذینان و... است را پیدا نمود.

۲-۴ مقدار تغذیه:

در باب غذا خوردن، توصیه به کم خوری و اجتناب از پر خوری و نیز رعایت اعتدال در مصرف و پرهیز از اسراف و تبذیر از مهم‌ترین مواردی است که در آیات قرآن مجید و نیز روایات معصومین (ع) و سیره و روش زندگی بزرگان به چشم می‌خورد.

قرآن کریم در سوره مبارکه اعراف می‌فرماید:

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» ای فرزندان آدم جامه خود را در هر نمازی بپوشید و بخورید و بیاشامید و [لی] زیاده‌روی نکنید که او اسرافکاران را دوست نمی‌دارد.

پیامبر خدا (ص) در حدیث مشهوری فرموده‌اند: «هر کس خوراکش اندک باشد، تنش سلامت و دلش صفا می‌یابد؛ و هر کس خوراکش فراوان باشد، تنش بیمار و دلش سخت می‌گردد».

امیرمؤمنان حضرت علی (ع) نیز می‌فرمایند: «بر شما باد میانه روی در خوردنی‌ها؛ چراکه این کار، از اسراف دورتر است و مایه سلامت بیشتر تن می‌گردد و در پرستش، بیشتر یاری می‌رساند».

در جای دیگری نیز فرمودند: «من اقتصر فی أکله کثرت صحته؛ کسی که از خوردن خود بکاهد، تندرستیش افزون شود».

همچنین با اندکی تحقیق در روایات اسلامی می‌توان به فواید بی‌شمار مادی و معنوی کم خوری پی برد. از احادیث معروف در زمینه فواید کم خوری می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

امام علی (ع) می‌فرمایند: «من قلّ أکله صفی فکرة؛ هر کس خوراکش کم باشد، اندیشه اش صفا می‌یابد».

پیامبر اسلام (ص) نیز فرمودند: «از پر خوری پرهیزید که قساوت قلب می‌آورد و بدن را از عبادت باز می‌دارد و گوش جان را از شنیدن موعظه کر می‌سازد».

در حدیثی از امام صادق (ص) نیز می‌خوانیم که فرمودند: «نزدیک‌ترین حالت بنده به خداوند، هنگامی است که شکم وی، سبک باشد».

سعدی می‌فرماید: «نه چندان بخور که دهانت برآید، نه چندان که از ضعف، جانت برآید».

همچنین تحقیقات علمی اثبات می‌کنند که کم‌خوری، موجب طولانی‌تر شدن عمر می‌شود. برای مثال موقعی که جیره غذایی تعدادی از موش‌ها به نصف کاهش یافت، مشاهده شد که عمر این موش‌ها، به دو برابر معمول، افزایش یافت. البته طبیعی است که کم‌خوری صحیح، آن است که کار تأمین نیازهای ضروری بدن (به پروتئین‌ها، ویتامین‌ها، قند، مواد معدنی و...) را مختل نکند. داستان بسیار جالبی در تفسیر مجمع البیان آمده که ذکر آن در این بحث خالی از لطف نیست:

هاورن الرشید طبیبی مسیحی داشت که مهارت او در طب معروف بوده است، روزی این طبیب به یکی از دانشمندان مسلمان گفت:

«من در کتاب آسمانی شما چیزی از طب نمی‌یابم در حالی که دانش مفید بر دو گونه است: علم ادیان و علم ابدان». او در پاسخ چنین گفت: «خداوند همه دستورات طبی را در نصف آیه از کتاب خویش آورده است: «کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا» و پیامبر ما نیز طب را در این دستور خویش خلاصه کرده است: «المعدة بيت الادواء و الحمية رأس کل دواء و

اعط کل بدن ما عددته؛ یعنی معده خانه همه بیماری‌ها و امساک سرآمد همه داروهاست و آنچه بدنت را عادت داده‌ای (از عادات صحیح و مناسب) آن را از او دریغ مدار».

طیب مسیحی هنگامی که این سخن را شنید، گفت: «ما ترک کتابکم و لا نیکم لجالینوس طبّا؛ قرآن شما و پیامبران برای جالینوس (طیب معروف) طبی باقی نگذاشته است».

حدیث بسیار جالبی هم از حضرت علی (ع) به فرزندشان امام حسن (ع) بیان شده است: «پسرم آیا تو را چهار نکته بیاموزم که به کمک آنها از طب بی‌نیاز شوی؟ پاسخ دادند: بلی، ای امیرالمؤمنان. حضرت فرمودند: بر سر سفره نمی‌نشینی مگر آن هنگامی که گرسنه‌ای و از سفره بر نمی‌خیزی مگر در آن حال که هنوز میل بخوردن داری، (غذا را) خوب بجو و هنگام خفتن خودت را بر خلا (مستراح) عرضه کن، اگر این چهار نکته را به کار بستی از طب بی‌نیاز خواهی شد».

برای پیشگیری از ضررهای پرخوری و بهره‌گیری از منافع کم‌خوری، اسلام توصیه نموده که انسان پیش از زمانی که اشتها دارد چیزی نخورد و قبل از آنکه اشتهاش کاملاً از بین رود، از خوردن دست بکشد: «کل و انت تشتهی و امسک و انت تشتهی».

۲-۵ نحوه تغذیه و آداب آن:

ذکر نام خدا در شروع هر کاری و از جمله در موقع تغذیه عملی شایسته و مورد تأکید می‌باشد. خداوند متعال در سوره مبارکه نحل می‌فرماید: «وَمَا يَكُم مِّنْ نُّعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ؛ و هر نعمتی که دارید از خداست...». در حقیقت همه موجودات بر سر سفره الهی نشسته‌اند و از رحمت بیکران او برخوردارند. شایسته نیست انسان بدون ذکر نام او به هیچ کاری و از جمله خوردن و آشامیدن بپردازد. در روایات نیز ذکر نام خداوند به ویژه هنگام تغذیه و بهره‌بردن از رزق و روزی خدا مورد تأکید واقع شده و نام خدا عامل سلامتی و برکت غذا معرفی شده است. امام علی (ع) در این مورد می‌فرماید: «اذا أكلت الطعام فسم باسم الذي لا يضر مع اسمه داء و فيه شفاء من كل الاسواء؛ هنگام غذا از آن کسی نام ببر که با وجود نامش هیچ دردی زیان نمی‌رساند و نام او شفای همه بیماری‌هاست». همچنین پس از اتمام غذا شکر نعمتها و رزق و روزی خدا عملی شایسته و سفارش شده می‌باشد.

قرآن کریم در آیات متعدد پس از بهره‌مند شدن از رزق و روزی‌های پاک و طیب خداوندی، مسئله شکر را بیان می‌کند. مثلاً در آیه ۱۵ سوره مبارکه سبأ می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ لِسَيِّدٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جِئَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَهُ طَيِّبَةً وَرَبُّ غَفُورٌ؛ قطعاً برای [مردم] سبأ در محل سکونتشان نشانه [رحمتی] بود دو باغستان از راست و چپ [به آنان گفتیم] از روزی پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید شهری است خوش و خدایی آمرزنده». و نیز در سوره مبارکه بقره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید از نعمتهای پاکیزه‌ای که روزی شما کرده‌ایم بخورید و اگر تنها او را می‌پرستید خدا را شکر کنید».

مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان فرموده‌اند: «حقیقت شکر اظهار نعمت است، چنان که حقیقت کفر، اخفای نعمت است و شکر خدا به این است که انسان نعمت را در محلی که منعم خواسته به کار برد و در موقع استفاده از آن نعمت متذکر خدا باشد».

ایشان در ادامه متذکر می‌شوند که چون طبق آیات قرآن همه چیز جزء نعمت‌های الهی می‌باشد و هدف از اعطای نعمت نیز بندگی در راه اوست، بنابراین حقیقت شکر، عبارت از به کمال رساندن بندگی، انجام دستورات الهی و متذکر

شدن مقام ربوبی خداست».

البته شکر نیز برای خود مراتبی دارد اعم از شکر زبانی، شکر قلبی و شکر عملی. شایسته است انسان علاوه بر اینکه پس از غذا شکر نعمت‌های خداوند را به زبان می‌آورد و قلباً نیز شاکر خداوند است از انجام شکر عملی از قبیل احسان، انفاق و اطعام و ... نیز مضایقه ننماید.

درباره شکر نیز در حدیثی از امام باقر (ع) می‌خوانیم: «ما أنعم الله علی عبد نعمته فشکرها بقلبه الا استوجب المیزد قبل أن یظهر شکره علی لسانه؛ خداوند هیچ نعمتی را بر بنده‌ای ارزانی نداشته مگر آن که بنده با شکر آن در دل، پیش از آشکار کردن آن به زبان، مستحق افزایش آن نعمت گردیده است».

مهمترین یافته‌ها:

قرآن کریم قانون اساسی دین مبین اسلام می‌باشد که در آن هیچ چیز از کوچک و بزرگ فروگذار نشده است. کتابی است که به هر دو بعد وجودی انسان از نظر جسمانی و روحانی دقت و توجه نموده و توصیه‌های فراوانی در آن به سلامت جسمانی انسان شده است. نیز در روایات معصومین (ع) پیرامون سلامت کامل جسمانی رهنمودهای زیادی ذکر شده که بدیهی است به کار بستن فرامین قرآن کریم و توصیه‌های معصومین (ع) موجبات تأمین سلامت روحی و جسمی افراد بشر و جامعه را فراهم می‌نمایند.

با توجه به مباحث مطرح شده، هر یک از عوامل موثر در تغذیه در تأمین سلامت جسمانی نقش دارند و بهبود برخی از این عوامل، نه تنها در سلامت جسمانی فرد مؤثر است، بلکه موجب بهبودی سلامت روحی و روانی نیز می‌گردد.

نهایتاً اینکه: خداوند متعال در آیه ۱۰۹ سوره مبارکه کهف می‌فرماید:

«قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا؛ بگو اگر دریا برای کلمات پروردگارم مرکب شود پیش از آنکه کلمات پروردگارم پایان پذیرد قطعاً دریا پایان می‌یابد هر چند نظیرش را به مدد [آن] بیاوریم».

Examining healthy nutrition from the perspective of the Holy Quran

Haji Mohammadi, L.

Teacher, Horand Education Organization

Responsible author: Email: a.rayhan@yahoo.com

Abstract:

Man is a creature consisting of soul and body, and these two dimensions are effective on each other and are necessary and necessary for each other, so that with a defect in one, the other dimension will suffer. The Holy Qur'an, as a constitution and a book of guidance, responds to the material and spiritual needs of man and pays attention to both aspects of man's existence, and in addition to stating the rulings and instructions that are related to the otherworldly and spiritual aspect, it also contains statements in the field of the material life of man. has given One of the topics that plays an important role in human life. The issue of his physical and men-

tal health is that in the Holy Qur'an and also in the narrations transmitted by the Imams of Athar (AS), various components of health are mentioned, both in terms of the physical aspect and in terms of different spiritual, mental, spiritual, etc. dimensions. In various verses of the Holy Qur'an, many things have been mentioned about human physical health. In this article, healthy nutrition is discussed as one of the main factors for ensuring physical health, and solutions for ensuring or improving physical health are also introduced.

Keywords: Quran, health, nutrition, food, ethics

دراسة التغذية الصحية من منظور القرآن الكريم

لیلی حاجی محمدی

سکرتیرة التعليم فی مدينة هوراند

*- المؤلف المسؤول: Email: a.rayhan@yahoo.com

ملخص:

الإنسان كائن يتكون من روح وجسد، وهذان البعدان يؤثران على بعضهما البعض ويكملان بعضهما البعض، بحيث إذا كان هناك نقص في أحدهما، فإن البعد الآخر سيعاني من نقص وخلل. القرآن الكريم، باعتباره الدستور الأساسي وكتاب هداية، يلبي احتياجات الإنسان المادية والروحية، ويهتم بكل البعدين الوجوديين للإنسان. وبالإضافة إلى بيان الأحكام والتوجيهات المتعلقة بالجانب الأخرى والروحي، يقدم القرآن الكريم أيضاً توجيهات في مجال الحياة المادية للإنسان. وأحد الموضوعات التي تلعب دوراً أساسياً في حياة الإنسان هو مسألة الصحة الجسدية والروحية، وقد أشار القرآن الكريم والأحاديث المنقولة عن الأئمة الأطهار (ع) إلى مختلف مكونات الصحة، سواء من الناحية الجسدية أو من النواحي الروحية والنفسية والمعنوية وغيرها. وتمت الإشارة في آيات مختلفة من القرآن الكريم إلى العديد من الأمور المتعلقة بالصحة الجسدية للإنسان، وفي هذا المقال، يتم تناول موضوع التغذية الصحية كأحد العوامل الرئيسية لضمان الصحة الجسدية، ويتم أيضاً تقديم حلول لضمانها وتعزيزها.

الكلمات المفتاحية: القرآن، الصحة، التغذية، الغذاء، الأخلاق

منابع:

قرآن كريم.

حر عاملی، محمد، وسائل الشیعه، ج ۲۴.

طباطبائی، محمدحسین، تفسیر المیزان (ترجمه)، ج ۴.

طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج ۴.

[۵] علامه مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۴۵.

[۶] کلینی، محمد، کافی، ج ۶.

ابعاد اخلاقی استفاده از بسته‌بندی‌های غیرقابل تجدیدپذیر در صنعت نوشیدنی‌ها و آب‌های بسته‌بندی

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده‌های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد،
سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). ابعاد اخلاقی استفاده از بسته‌بندی‌های غیرقابل تجدیدپذیر در صنعت نوشیدنی‌ها و آب‌های بسته‌بندی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی که به راحتی تجزیه نمی‌شوند، تأثیرات زیان‌باری بر محیط زیست دارند و با مسائل اخلاقی متعددی نیز مواجه است. استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی غیرتجدیدپذیر برای تولید بسته‌بندی‌های پلاستیکی نشان‌دهنده عدم مسئولیت‌پذیری در قبال نسل‌های آینده و اکوسیستم‌های طبیعی است. تولید ضایعات پلاستیکی که ده‌ها تا صدها سال طول می‌کشد تا تجزیه شوند، به افزایش آلودگی‌های هوا، خاک و آب منجر می‌شود و از منظر اخلاقی ناپذیرفتنی است. شفافیت در ارائه اطلاعات مربوط به مواد استفاده شده در بسته‌بندی‌ها و خطرات بالقوه آنها از اصول اخلاقی است که شرکت‌ها باید رعایت کنند. بسته‌بندی‌های پلاستیکی نباید حاوی مواد شیمیایی مضر باشند که می‌توانند به محتوای نوشیدنی‌ها نفوذ کرده و سلامت مصرف‌کنندگان را به خطر بیندازند. مسئولیت اخلاقی شرکت‌ها ایجاب می‌کند که از مواد ایمن و بی‌ضرر برای بسته‌بندی‌ها استفاده کنند. استانداردهای بین‌المللی نظیر ISO 18601 تا 18606، راهنمایی‌هایی برای کاهش مصرف مواد، استفاده مجدد و بازیافت ارائه می‌دهند. همچنین، دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا برای کاهش زباله‌های بسته‌بندی و ارتقاء بازیافت نیز نقش مهمی در این زمینه دارند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاقی در استفاده از بسته‌بندی‌های غیرقابل تجدیدپذیر در صنعت نوشیدنی‌ها و آب‌های بسته‌بندی از اهمیت بالایی برخوردار است. استفاده از استانداردهای بین‌المللی و دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا می‌تواند به کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی کمک کند. رعایت اصول اخلاقی در طراحی و تولید بسته‌بندی‌ها، اطلاع‌رسانی شفاف به مصرف‌کنندگان و تضمین سلامت و ایمنی آنها می‌تواند نقش مهمی در بهبود وضعیت کلی این صنعت ایفا کند.

واژگان کلیدی: پلاستیک، بسته‌بندی، آلودگی، بازیافت، سلامت، استاندارد

مقدمه و بیان مسئله:

استفاده گسترده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی به عنوان یک روش متداول برای حفظ و نگهداری محصولات، به ویژه در صنعت نوشیدنی‌ها و آب‌های بسته‌بندی، منجر به ایجاد چالش‌های محیطی و اخلاقی قابل توجهی شده است. بسته‌بندی‌های پلاستیکی که به راحتی تجزیه نمی‌شوند، به طور مستقیم با مشکلاتی نظیر آلودگی محیط زیست، افزایش

زباله‌های پلاستیکی و اثرات منفی بر سلامت عمومی مرتبط هستند. از آنجا که این بسته‌بندی‌ها معمولاً از مواد نفتی غیرقابل تجدید تولید می‌شوند، این موضوع به دغدغه‌ای جدی در زمینه پایداری و مسئولیت‌پذیری محیطی تبدیل شده است (Jambeck et al., 2015). مسئله اصلی در این تحقیق، بررسی ابعاد اخلاقی و زیست‌محیطی استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی است. طبق گزارش سازمان‌های بین‌المللی، این بسته‌بندی‌ها در مدت زمان طولانی تجزیه نمی‌شوند و می‌توانند به آلودگی‌های قابل توجهی منجر شوند (Geyer et al., 2017). این تحقیق به بررسی اصول اخلاقی مرتبط با تولید و مصرف این بسته‌بندی‌ها پرداخته و به نقد و بررسی وضعیت موجود و چالش‌های مرتبط با آن می‌پردازد.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که شرکت‌ها و تولیدکنندگان باید مسئولیت اخلاقی خود را در قبال سلامت مصرف‌کنندگان و محیط زیست به درستی ایفا کنند. مطالعاتی به بررسی اثرات زیست‌محیطی پلاستیک‌ها و نیاز به کاهش و بازیافت آن‌ها پرداخته‌اند (Cózar et al., 2014). همچنین، استانداردهای بین‌المللی نظیر ISO 18601-18606 و دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا در زمینه مدیریت زباله‌های پلاستیکی و ارتقاء بازیافت، نقشی اساسی در هدایت صنعت به سوی پایداری دارند (European Commission, 2018).

هدف این مقاله بررسی اصول اخلاقی در استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی، تحلیل اثرات زیست‌محیطی و پیشنهاد راهکارهایی برای بهبود وضعیت موجود است. این مقاله به بررسی ابعاد مختلف این موضوع و ارائه راهکارهایی برای کاهش اثرات منفی بسته‌بندی‌های پلاستیکی می‌پردازد و به دنبال ارتقاء آگاهی عمومی و مسئولیت‌پذیری در این حوزه است.

نتایج و بحث:

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی که به‌طور کامل تجزیه نمی‌شوند، تأثیرات منفی قابل توجهی بر محیط زیست و سلامت عمومی دارد. بررسی داده‌های موجود حاکی از آن است که پلاستیک‌ها به‌طور متوسط بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ سال زمان می‌برند تا به‌طور کامل تجزیه شوند (Geyer et al., 2017). این مسئله منجر به افزایش انباشت زباله‌های پلاستیکی در محیط زیست و ایجاد آلودگی‌های گسترده در خاک، آب و هوا می‌شود (Cózar et al., 2014). بحث در مورد اصول اخلاقی استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی به اهمیت ارائه اطلاعات شفاف و دقیق به مصرف‌کنندگان مربوط می‌شود. شواهد نشان می‌دهند که بسیاری از شرکت‌ها اطلاعات کافی در مورد مواد شیمیایی موجود در بسته‌بندی‌های خود ارائه نمی‌دهند، که می‌تواند به مشکلات بهداشتی برای مصرف‌کنندگان منجر شود (Roch-man et al., 2013). به علاوه، استفاده از مواد شیمیایی مضر که ممکن است به محتویات نوشیدنی‌ها نفوذ کنند، بر سلامت عمومی تأثیر منفی می‌گذارد. استانداردهای بین‌المللی مانند ISO 18601-18606 و دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا برای کاهش زباله‌های بسته‌بندی و ارتقاء بازیافت، ابزارهای مهمی برای مدیریت مؤثر پلاستیک‌ها هستند (European Commission, 2018). این استانداردها به‌ویژه در کاهش مصرف مواد اولیه غیرقابل تجدید و ترویج بازیافت مؤثر می‌باشند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که اجرای این استانداردها می‌تواند به کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی و بهبود وضعیت کلی صنعت بسته‌بندی پلاستیکی کمک کند. با توجه به این یافته‌ها، پیشنهاد می‌شود که صنعت بسته‌بندی باید به سمت استفاده از مواد تجدیدپذیر و قابل بازیافت حرکت کند و شفافیت بیشتری در اطلاع‌رسانی به مصرف‌کنندگان ارائه دهد. تحقیقات آتی باید به بررسی اثرات طولانی‌مدت استفاده از بسته‌بندی‌های پلاستیکی و ارزیابی اثربخشی سیاست‌های جدید در کاهش مشکلات زیست‌محیطی و بهداشتی بپردازند.

مهمترین یافته‌ها:

پلاستیک‌های غیر قابل تجزیه: بسته‌بندی‌های پلاستیکی به طور متوسط بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ سال زمان برای تجزیه کامل نیاز دارند، که به افزایش آلودگی محیط زیست منجر می‌شود (Geyer et al., 2017).
اثرات بهداشتی: مواد شیمیایی موجود در بسته‌بندی‌های پلاستیکی می‌توانند به محتویات نوشیدنی‌ها نفوذ کرده و سلامت مصرف‌کنندگان را به خطر بیندازند (Rochman et al., 2013).
کمبود شفافیت: بسیاری از شرکت‌ها اطلاعات کافی در مورد مواد شیمیایی مورد استفاده در بسته‌بندی‌های خود ارائه نمی‌دهند که به مشکلات بهداشتی منجر می‌شود (Cózar et al., 2014).
استانداردهای بین‌المللی: استانداردهای ISO 18601-18606 و دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا برای کاهش زباله‌ها و ارتقاء بازیافت به کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی کمک می‌کنند (European Commission, 2018).
پیشنهادات برای بهبود: استفاده از مواد تجدیدپذیر و قابل بازیافت و افزایش شفافیت در اطلاع‌رسانی به مصرف‌کنندگان می‌تواند به بهبود وضعیت صنعت بسته‌بندی پلاستیکی کمک کند.

Ethical Dimensions of Using Non-Renewable Packaging in the Beverage and Bottled Water Industry

Sharokhi Rezaei, Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

The use of plastic packaging that does not decompose easily has significant environmental impacts and poses various ethical issues. The excessive use of non-renewable natural resources for plastic packaging production reflects a lack of responsibility towards future generations and natural ecosystems. The production of plastic waste, which can take decades to centuries to decompose, leads to increased pollution of air, soil, and water, and is ethically unacceptable. Transparency in disclosing information about the materials used in packaging and their potential hazards is an ethical principle that companies must adhere to. Plastic packaging should not contain harmful chemicals that can leach into beverages and jeopardize consumer health. Ethical responsibility requires companies to use safe and non-toxic materials for packaging. International standards, such as ISO 18601 to 18606, provide guidelines for reducing material consumption, reusing, and recycling. Additionally, European Union directives play a crucial role in reducing packaging waste and enhancing recycling efforts. This research indicates that adhering to ethical principles in the use of non-renewable packaging materials in the beverage and bottled water industry is of high importance. Implementing international standards and EU guidelines can help mitigate environmental impacts. Upholding ethical principles in packaging design and production, ensuring transparent communication with consumers, and guaranteeing their health and safety can significantly contribute to improving the overall status of this industry.

Keywords: plastic, packaging, pollution, recycling, health, standards

الأبعاد الأخلاقية لاستخدام العبوات غير القابلة لإعادة التدوير في صناعة

المشروبات والمياه المعبأة

شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعات الأغذية، كيميائية المواد الغذائية، معهد أبحاث الصناعات الغذائية والمنتجات الزراعية، معهد الأبحاث

المعيارية، المنظمة الوطنية للمعايير

المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

إن استخدام العبوات البلاستيكية التي لا تتحلل بسهولة له تأثيرات ضارة على البيئة ويواجه العديد من التحديات الأخلاقية. والاستخدام المفرط للموارد الطبيعية غير المتجددة لإنتاج العبوات البلاستيكية يعكس انعداماً للمسؤولية تجاه الأجيال القادمة والنظم البيئية الطبيعية. ويؤدي إنتاج النفايات البلاستيكية التي تستغرق عقوداً أو حتى قروناً من الزمن للتحلل إلى زيادة تلوث الهواء والتربة والمياه، وهو أمر غير مقبول من الناحية الأخلاقية. تعد الشفافية في تقديم المعلومات المتعلقة بالمواد المستخدمة في العبوات والمخاطر المحتملة لها من المبادئ الأخلاقية التي يجب على الشركات الالتزام بها. ولا ينبغي أن تحتوى العبوات البلاستيكية على مواد كيميائية ضارة يمكن أن تتسرب إلى محتويات المشروبات وتعرض صحة المستهلكين للخطر. وإن المسؤولية الأخلاقية للشركات تقتضي استخدام مواد آمنة وغير ضارة في العبوات. المعايير الدولية مثل ISO 18601 إلى 18606 تقدم إرشادات لتقليل استهلاك المواد وإعادة الاستخدام، وإعادة التدوير. كما أن توجيهات الاتحاد الأوروبي لتقليل نفايات العبوات وتعزيز إعادة التدوير تلعب دوراً مهماً في هذا المجال. تظهر نتائج هذا البحث أن الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في استخدام العبوات غير القابلة لإعادة التدوير في صناعة المشروبات والمياه المعبأة ذو أهمية كبيرة. ويمكن أن يساعد استخدام المعايير الدولية وتوجيهات الاتحاد الأوروبي في تقليل التأثيرات البيئية السلبية. الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في تصميم وإنتاج العبوات، وتقديم معلومات شفافة للمستهلكين، وضمان صحتهم وسلامتهم، يمكن أن يلعب دوراً مهماً في تحسين الوضع العام لهذه الصناعة.

الكلمات المفتاحية: البلاستيك، التعبئة والتغليف، التلوث، إعادة التدوير، الصحة، المعيار

منابع:

- Jambeck, J. R., Geyer, R., Wilcox, C., Siegler, T. R., Perryman, M., Andrady, A., Narayan, R., & Law, K. L. (2015). Plastic waste inputs from land into the ocean. *Science*, 347(6223), 768-771.
- Rochman, C. M., Hoh, E., Hentschel, B. T., & Kaye, S. (2013). Long-term field measurement of sorption of organic C contaminants to five types of plastic pellets: Implications for plastic marine debris. *Environmental Science & Technology*, 47(3), 1646-1654.
- Geyer, R., Jambeck, J. R., & Law, K. L. (2017). Production, use, and fate of all plastics ever made. *Science Advances*, 3(7), e1700782.
- European Commission. (2018). A European strategy for plastics in a circular economy. European Commission.
- Cózar, A., Echevarría, F., González-Gordillo, J. I., Irigoien, X., Úbeda, B., Hernández-León, S., ... & Duarte, C. M. (2014). Plastic debris in the open ocean. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(28), 10239-10244.

چالش‌های اخلاقی اولیه در مورد ایمنی مصرف گیاهان دارویی ایران

علیرضا عبادالهی نطنزی

گروه گیاهان دارویی مرکز آموزش عالی امام خمینی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.

نویسنده مسئول : Email: ebad@iheec.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

عبادالهی نطنزی، ع (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی اولیه در مورد ایمنی مصرف گیاهان دارویی ایران. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

ایران با داشتن شرایط آب و هوایی متنوع واجد حدود ۸۲۰۰ گونه گیاهان آوندی می باشد که از این تعداد حدود ۲۸ درصد آن بعنوان گیاهان دارویی شناخته شده است. این گیاهان در تیره های مختلفی همچون نعنائیان و چلیپائییان قرار گرفته اند. با توجه به ترکیبات موثره آنها شامل ترکیبات فنلی، گلوکوزینولات ها؛ در برخی موارد می توانند خواص حفاظتی در برابر بیماریهای مختلف گوارشی، کلیوی؛ کبدی داشته و نیز از رشد برخی سرطانات جلوگیری کرده و در نتیجه مصرف آن در کشور رو به رشد می باشد. از آنجائیکه استانداردهای ایمنی منطبق بر اصول اخلاقی مصرف این مواد در کشور کاملاً وجود ندارد؛ هدف این بررسی این است که برخی از چالشهای اخلاقی در مصرف ایمن گیاهان دارویی را معرفی کرده و امکان کاهش آنها مورد مذاقه قرار گیرد. در این بررسی دوز و دوز مصرفی، تداخلات گیاه - دارو، عوارض جانبی، اثرات ناخواسته مرتبط با گیاهان دارویی که در برخی از تیره های گیاهان دارویی پرمصرف مورد بررسی قرار گرفتند. این مطالعه نشان می دهد که مصرف گیاهان دارویی در کشور براساس پندار نادرست که هر چیز طبیعی را بدون محدودیت در میزان آن وبدون داشتن عوارض و اثرات سوء می توان مصرف کرد، شکل گرفته است که تا حدی منتج از نسل های گذشته و نیز از عدم رعایت کامل اخلاقی از سمت برخی از فروشندگان این ترکیبات و نیز نبود فازهای کامل بالینی و اثرات آنها در انسان - حیوان، بعلاوه فقدان استانداردهای اخلاقی استفاده از این گیاهان در گروه های سنی خاص می باشد. به نظر می رسد از طریق تدوین یک استاندارد اخلاق محور، بتوان تا حدودی چالشهای اخلاقی در این زمینه را کاهش داد.

واژگان کلیدی: گیاهان دارویی، ایمنی مصرف، عوارض جانبی، قوانین پزشکی، استاندارد اخلاقی

مقدمه و بیان مسئله:

در بین گونه های گیاهان آوندی در جهان که تعداد آن ۴۲۲۰۰۰ در برخی منابع در نظر گرفته شده است دامنه ای بین ۱۲ تا ۱۹ درصد آنها بعنوان گیاهان دارویی شناخته می شوند که از برخی از آنها در کشف و توسعه داروهای جدید استفاده می شوند. در ایران از بین حدود ۸۲۰۰ گونه گیاهان آوندی تعداد ۲۳۰۰ گونه جزو گیاهان دارویی و آروماتیک شناخته می شوند (Hassanpouraghdam, et al., 2022). این گیاهان واجد ترکیبات ثانویه گیاهی - مواد متشکله فعال شامل فنل ها، پلی فنل ها، گلیکوزیدها، روغن ها - اسانس، پلی ساکارید و آلکالوئیدها و تربن ها می باشند. گیاهانی که این ترکیبات با پایه گیاهی و طبیعی را دارند غالباً در تیره نعنائیان؛ کاسنیان، چتریان، لگومینوز و شب بو می باشند

که طیف و سببی از خواص حفاظتی از جمله آنتی اکسیدانی؛ ضد توموری و ضد باکتریایی و حفاظت کننده کبدی و دفع سنگ کلیه به آنها منتسب شده است (کمیتة تدوین فارماکوپه گیاهی ایران، ۲۰۰۳). با توجه به مصرف رو به رشد گیاهان دارویی در ایران و سایر کشورها بدلیل اثرات سوء و عوارض سمی کمتر در مقایسه با داروهای صنعتی؛ در نتیجه برای استفاده ایمن از این ترکیبات گیاهی نیاز به استاندارد ها مبتنی بر قانون و اخلاق محور می باشد تا مبتی بر آن بتوان گیاهان دارویی بر اساس منطق علمی به جامعه و افرادی که در این بخش فعالیت می نمایند معرفی کرد. هدف این مطالعه این بود تا برخی از چالشهای اخلاقی در مصرف ایمن گیاهان دارویی را از این طریق معرفی کرده و امکان کاهش آنها مورد مذاقه قرار گیرد.

مواد و روش ها:

در این مطالعه گیاهانی که بیشترین مصرف را دارند، و در بانکهای اطلاعاتی، شامل: Scopus، PubMed، Med- line، SID، Google Scholar، Magiran، Science Direct اثرات سوء آن گزارش شده بود طی یک فاصله زمانی ۲۰۲۲-۱۹۹۱ از طریق کلیدواژههای مرتبط به هر گیاه و جستجو انجام گردید. فاصله زمانی بین سالهای برای شناسایی مقالات مرتبط در نظر گرفته شده و معیار انتخاب، شامل تمامی مقالات اصیل، مروری، موردی و مقالات ارائه شده در کنفرانسهای علمی بود انتخاب و در نهایت علاوه بر بررسی مقالات تخصصی بدست آمده از پایگاه داده های فوق الذکر، از کتب معتبر درمانهای گیاهی نیز استفاده گردید. در ادامه بر اساس قوانین وضع شده مرتبط با امور بهداشتی درمانی مفردات طبی - گیاهان دارویی که بر اساس آن میتوان مصرف گیاهان دارویی را با موضع قانونی بطور ایمن در اختیار مصرف کنندگان قرار گیرد بصورت خلاصه ارایه گردید تا چالشهای اخلاقی راجع به این قوانین نیز مشخص گردد.

نتایج و بحث:

بررسی مطالعات فراوانی مورد استفاده گیاهان دارویی نشان می دهد که گیاهان دارویی شامل گاوزبان، دارچین، زردچوبه، نعناع، کاسنی، سنبل الطیب، آویشن و اسطوخودوس جزو فراوان ترین گیاهان دارویی از منظر فروش و به تبع آن مصرف در افراد جامعه می باشند (جدول ۱). همان طور که در جدول ۱ مشخص شده است، دوز و دوزاژ مصرفی، تداخلات گیاه - دارو، عوارض جانبی، و اثرات ناخواسته مرتبط با گیاهان دارویی که در برخی از تیره های گیاهان دارویی پر مصرف دیده می شود نشان دهنده این است که مصرف این گیاهان عاری از خطر نمی باشد (عبادالهی نطنزی و عرب رحمتی پور، ۲۰۲۳).

برخی از قوانین وضع شده مرتبط با امور بهداشتی درمانی مفردات طبی - گیاهان دارویی در جدول شماره ۲ مشخص شده است. همانطور که در این جدول آمده است وجود پروانه تاسیس و نیز واجد صلاحیت بودن جزو شاکله اصلی - اخلاقی برای کار در زمینه گیاهان دارویی می باشد. ضمن اینکه برای مصرف ایمن این ترکیبات دارویی و توزیع آنها در جامعه به منظور دور نگه داشتن افراد جامعه از هر گونه خطر، قوانین خاصی لحاظ گردیده است (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۹۹۵) که با در نظر داشتن معیارهای اخلاقی برای فروش ترکیبات دارویی با پایه گیاهی، با هم دیگر؛ می توان گیاهان دارویی را با اطمینان بیشتر در سلامت آن استفاده کرد.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

جدول ۱- خواص درمانی، دوز مصرف، عوارض جانبی و اثرات ناخواسته و تداخلات دارویی گیاهان دارویی پر مصرف

نام گیاه - تیره	دوز/دوراژ	تداخلات گیاه - دارو	عوارض جانبی - اثرات ناخواسته	خواص درمانی و سمیت
گاوزبان - گاوزبانیان	۴ گرم در روز (دم کرده)	داروهای ضد انعقاد - ضد پلاکت احتیاط در مصرف با داروهای ضد تشنج	بدلیل داشتن گامولینولیک اسید، آستانه تشنج را پایین می آورد	آرام بخش؛ تسکین علایم سرماخوردگی، نورپاتی - سمیت کبدی (آلکالوئید های یرولیزیدینی)
دارچین - برگ بو	۲ درصد تا ۳ بار در روز	تداخل با داروهای قلبی داورهای کاهنده چربی و فشار خون و داروهای ضد دیابت دارد.	افزایش ضربان قلب (تاکیکاردی) - آلرژی پوستی	در تهوع؛ سوء هاضمه، کاهش تری گلیسیرید، دیابت، استفاده می شود و حفاظت کننده قلبی و کبدی است.
زردچوبه - زنجبیلیان	۳ میلی گرم بر کیلوگرم	داروهای ضد انعقاد، منع مصرف در انسداد صفراوی و تداخل با داروهای ضد دیابت دارد.	ناراحتی معده، تهوع؛ گیجی، اسهال	کاهش التهابات با اثر در سایتوکین های التهابی، نوروپروتکتیو در بیماری زوال مغز و بیماریهای کبدی
نعناع - نعناعیان	۱-۲ گرم از دم کرده - سه بار در روز	نیاز به تعدیل دوزاژ در استفاده توام با داروهای موثر در سندرم روده تحریک پذیر می باشد.	آتاکسی (اشکال در حرکت)، درد شکم سوزش دهان و معده لرزش عضلات. می تواند منجر به سقط جنین گردد	ضد اسپاسم و نفخ معده و ضد باکتری و ویروس □ افزایش دو زبا وجود منوترین پولوگن در برخی گونه ها منجر به سمیت کبدی می گردد
کاسنی - کاسنیان	۴ گرم در روز	داروهای کاهنده قند خون و داروهای کاهنده چربی منع مصرف در افراد مبتلا به سنگ صفرا - انسداد صفراوی	ناراحتیهای گوارشی؛ یبوست اسهال درد شکم سندرم حساسیتی مزمن تحریک پوست	در درمان تب مالاریا بدلیل اثر لاکتوسین؛ حفاظت کننده کبد بدلیل ترکیبات فنلی، ترینی و گلیکوزیدی، ضد دیابت استفاده می شود.
سنبل الطیب - سنبل الطیبیان	۰/۳ تا ۰/۶ گرم در روز	با داروهای ضد افسردگی همچون ترانیل سپرومین، با داروی مترونیدازول، با جذب آهن تداخل دارد.	سردرد، سبکی سر، بی خوابی خشکی دهان ناراحتیهای قلبی	موثر در مشکلات خواب و دل نگرانی و کاهش استرس منجر به آسیب کبدی در دوز بالاتر از درمان روزانه می گردد.
آویشن - نعناعیان	۱ گرم سه بار در روز	با داروهای تیروئید لووتیروکسین و داروهای ضد پلاکت تداخل دارد	تحریک عشاء موکوسی ، انقباضات شکمی، و آسمون می باشد	در درمان سرفه و برونشیت و کمک به فشار خون می نماید
اسطوخودوس - نعناعیان	تنتور الکلی ۲-۴ قطره	با داروهای خواب آور و آرام بخش تداخل دارد.	نارسایی بینایی، درد شکمی و همانند استروژن عمل می کند	مسکن است و در درد میگرن و درد روماتیسمی و اگرما استفاده می شود

جدول ۲- برخی از قوانین وضع شده مرتبط با مصرف ایمن گیاهان دارویی

نوع قانون	ماده / تبصره	توضیحات
قانون صنفی	۱۲	افراد صنفی موظفند قبل از تاسیس صنف پروانه کسب نمایند.
قانون صنفی	۲ / ۱۷	افراد صنفی مجاز نمی باشند برای جلب مشتریان بر خلاف واقع تبلیغ نمایند.
قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی - درمانی	ماده ۱	مؤسسات پزشکی غیر مجاز توسط اشخاص فاقد صلاحیت از نظر تخصصی جرم بوده است.
قانون مقررات امور پزشکی و دارویی	ماده ۱۸	اشخاصی که در تهیه مواد دارویی به هر کیفیتی مرتکب تقلب شوند از قبیل آنکه جنسی را به جای جنس دیگر قلمداد نمایند و یا آن را با مواد خارجی مخلوط سازند و همچنین با علم به فساد و تقلبی بودن آن مواد برای فروش آماده و یا عرضه بدارند و یا به فروش برسانند و یا دارویی را به جای داروی دیگر بدهند به مجازات محکوم خواهند شد.

مهمترین یافته‌ها:

با توجه به مصرف رو به رشد گیاهان دارویی در جامعه و با در نظر داشتن عوارض جانبی و تداخلات دارویی که در قسمت نتایج بیان شد به نظر می رسد برای مصرف صحیح و ایمن گیاهان دارویی از طریق آموزش مصرف بصورت تدوین استاندارد و رعایت ۱- دوز و دوزاژ صحیح برای هر گیاه دارویی؛ تداخلات گیاه دارو و عوارض جانبی و اثرات سمی هر گیاه دارویی بر حسب گروه های خاص هدف (کودکان، افراد مسن و زنان باردار و شیرده و سایر) ۲-ارایه آموزش جامع قوانین صنفی - امور پزشکی دارویی و تعزیرات به صنفهایی که درگیر توزیع این گیاهان می باشند تا حدودی می توانند چالشهای اخلاقی را برای مصرف ایمن کمتر گرد و مصرف ایمن ترکیبات گیاهی را با اطمینان بیشتر و خطر کمتر به جامعه ارائه گردد.

Primary ethical challenges regarding the safety of usage on medicinal plants in Iran

Ebadollahi Natanzi, A.

Department of Medicinal Plants, Imam Khomeini Higher Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

Email: ebad@ihec.ir

Abstract:

Iran has about 8,200 species of vascular plants with diverse climatic conditions, of which about 28% are known as medicinal plants. These plants are placed in different families such as lamiaceae and cruciferae. With regard to their effective compounds including phenolic compounds, glucosinolates; in some cases, they can have protective properties against various digestive, liver and kidney diseases and also prevent the growth of some cancers and as a result its consumption is growing in the country. Because there are no safety standards in accordance with the ethical principles of consuming these substances in the country; the purpose of this review is to introduce some ethical challenges in the safe use of medicinal plants and to investigate the possibility of reducing them. In this study, dosage, consumption, plant-drug interactions, side effects, unwanted effects related to medicinal plants were investigated in some families of widely used medicinal plant. This study shows that the consumption of medicinal plants in the country is based on the false belief that every natural thing can be consumed without any restrictions on its amount and without side effects. This is partly resulted from the past generations and also due to the lack of complete ethical principles on the part of some sellers of these compounds and the lack of complete clinical phases and their effects on humans and animals. In addition to the lack of ethical standards for the use of these plants in certain age groups; it seems that through the compilation of an ethical standard, it is possible to reduce some extent the ethical challenges in this field.

Keywords: Medicinal Plants, The safety of usage, Side effects, Medical Rules, Ethical Standard

التحديات الأخلاقية الأساسية المتعلقة بالاستهلاك الآمن للنباتات الطبية في إيران على رضا عباد اللهی نطنزی

قسم النباتات الطبية، مركز الإمام الخميني للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، كرج، إيران.

المؤلف المسؤول: Email: ebad@iheec.ir

ملخص:

تحتوي إيران بفضل تنوعها المناخي على حوالي ٨٢٠٠ نوع من النباتات القنوية، ومن بين هذه الأنواع، تُعرف حوالي ٢٨٠ منها على أنها نباتات طبية. هذه النباتات تنتمي إلى عائلات مختلفة مثل النعناعية والصليبية. وبالنظر إلى مكوناتها الفعالة التي تشمل المركبات الفينولية والجلوكوزينولات، يمكن أن تكون لها خصائص وقائية ضد أمراض مختلفة مثل أمراض الجهاز الهضمي والكلبي والكبد، كما يمكن أن تمنع انتشار بعض أنواع السرطان، وبالتالي فإن استخدامها في البلاد في تزايد. ونظرًا لعدم وجود معايير أمان تتوافق مع المبادئ الأخلاقية لاستخدام هذه المواد في البلاد، فإن الهدف من هذه الدراسة هو عرض بعض التحديات الأخلاقية في الاستخدام الآمن للنباتات الطبية والنظر في إمكانية تقليلها. في هذه الدراسة، تم فحص الجرعات المستخدمة، والتفاعلات بين النبات والدواء، والآثار الجانبية، والآثار غير المرغوب فيها المرتبطة بالنباتات الطبية التي تم فحصها في بعض العائلات النباتية الطبية الشائعة الاستخدام. تُظهر هذه الدراسة أن استخدام النباتات الطبية في البلاد يعتمد على الاعتقاد الخاطئ بأن كل شيء طبيعي يمكن استخدامه دون قيود في الكمية ودون وجود آثار جانبية وسلبية، وهو في جزء منه ناتج عن الأجيال السابقة، وكذلك عن عدم الامتثال الكامل للضوابط الأخلاقية من قبل بعض البائعين لهذه المركبات، بالإضافة إلى عدم وجود مراحل سريرية كاملة وبحث آثارها على الإنسان والحيوان، فضلاً عن عدم وجود معايير أخلاقية لاستخدام هذه النباتات وفقاً للفئات العمرية الخاصة. ويبدو أنه من خلال وضع معيار أخلاقي، يمكن تقليل التحديات الأخلاقية في هذا المجال إلى حد ما.

الكلمات المفتاحية: النباتات الطبية، سلامة الاستهلاك، الآثار الجانبية، القوانين الطبية، المعيار الأخلاقي

مراجع:

- كميته تدوين فارماكوپه گیاهی ایران. (۱۳۸۱). فارماكوپه گیاهی ایران. تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، اداره كل غذا و دارو.
- آباداللهی نطنزی، ا.، و عرب رحمتی پور، گ. (۱۴۰۱). مروری بر سمیت، عوارض جانبی و خواص درمانی برخی گیاهان دارویی. مجله علوم پزشکی رازی، ۳۰ (۱۵۶): ۲۰-۱.
- قوانین مربوط به احکام امور پزشکی و دارویی و مواد غذایی، ۱۸ ك.ف.ر. (۱۹۵۵).

Hassanpouraghdam, M. B., Ghorbani, H., Esmaeilpour, M., Alford, M. H., Strzemeski, M., & Dresler, S. (2022). Diversity and distribution patterns of endemic medicinal and aromatic plants of Iran: Implications for conservation and habitat management. International Journal of Environment Research and Public Health, 19(1552), 1-27.

حکمرانی اخلاق محور در کشاورزی و غذا: بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در

سیاست گذاری و مدیریت

بهروز کاووسی شریف

کارشناس ارشد مدیریت، مجلس شورای اسلامی

نویسنده مسئول: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کاووسی شریف، ب. (۱۴۰۳). حکمرانی اخلاق محور در کشاورزی و غذا: بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در سیاست گذاری و مدیریت. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.

چکیده:

این پژوهش نقش مجلس شورای اسلامی را در سیاست گذاری و مدیریت نظام کشاورزی و غذا با تأکید بر حکمرانی اخلاق محور بررسی می کند. هدف اصلی این مطالعه شناسایی و تحلیل اصول اخلاقی در حکمرانی کشاورزی و غذا و ارزیابی نقش مجلس در تدوین و اجرای سیاست ها است. حکمرانی اخلاقی در کشاورزی شامل اصولی است که به ایجاد تعادل بین نیازهای اقتصادی، زیست-محیطی و اجتماعی کمک می کنند. این اصول شامل رعایت استانداردهای بهداشتی، حفظ حقوق کشاورزان و مصرف کنندگان، استفاده از فناوری های پایدار و مدیریت منابع طبیعی است. با توجه به چالش های زیست محیطی ایران مانند کمبود آب و تغییرات اقلیمی، اهمیت سیاست های مبتنی بر اخلاق در کشاورزی بیشتر می شود. بررسی اسناد و پژوهش های موجود نشان می دهد که مجلس شورای اسلامی در تدوین برخی قوانین مرتبط با کشاورزی و غذا اصول اخلاقی را به طور کامل لحاظ نکرده است. اگرچه اقداماتی در راستای بهبود امنیت غذایی و پایداری کشاورزی انجام شده، اما چارچوب جامع اخلاقی هنوز نیاز به تقویت دارد. چالش های عمده شامل کمبود منابع مالی و ضعف در اجرای قوانین است که مانع از پیاده سازی موفق سیاست های اخلاقی می شود. این پژوهش بر لزوم تقویت نقش مجلس در تدوین سیاست هایی که بین منافع اقتصادی و مسئولیت های زیست محیطی و اجتماعی تعادل برقرار کند، تأکید دارد. همچنین، پیشنهاداتی برای تحقیقات آتی از جمله بررسی تأثیر سیاست های اخلاق محور بر بخش کشاورزی ملی ارائه می شود.

واژگان کلیدی: مدیریت کشاورزی، سیاست گذاری، منابع طبیعی، اخلاق در کشاورزی، حکمرانی کشاورزی، قوانین، مجلس شورای اسلامی.

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی و غذا به عنوان پایه های اساسی توسعه پایدار، نه تنها در تأمین امنیت غذایی بلکه در حفظ محیط زیست و منابع طبیعی نقش حیاتی دارند. با توجه به چالش های زیست محیطی، از جمله تغییرات اقلیمی و کاهش منابع طبیعی، لزوم

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

حکمرانی اخلاق محور در این حوزه بیش از پیش احساس می شود. حکمرانی اخلاقی در کشاورزی و غذا به مجموعه ای از اصول اشاره دارد که تلاش می کنند تعادلی بین اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برقرار کنند (Smith, 2020; Jones & Green, 2019). اهمیت این موضوع در کشوری مانند ایران که با بحران هایی چون کمبود آب و تغییرات آب و هوایی روبرو است، بسیار بیشتر می شود.

مسئله اصلی این پژوهش این است که مجلس شورای اسلامی به عنوان نهاد قانون گذار تا چه حد توانسته است اصول حکمرانی اخلاق -محور را در سیاست گذاری های مرتبط با کشاورزی و غذا پیاده سازی کند. تاکنون تحقیقات زیادی به اصول اخلاقی در کشاورزی پرداخته اند، اما خلاء مشخصی در تحلیل نقش نهادهای قانون گذاری در تدوین و اجرای این اصول وجود دارد (Brown & Wilson, 2018).

تحقیقات مرتبط نشان می دهند که اعمال سیاست های اخلاق محور در حوزه کشاورزی، نه تنها موجب بهبود کیفیت محصولات و سلامت عمومی می شود، بلکه به حفظ منابع طبیعی و بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان نیز کمک می کند (رحیمی، ۱۳۹۹). اما بررسی جامع نقش نهادهای قانون گذاری در ایران، همچون مجلس شورای اسلامی، در این زمینه انجام نشده است و این پژوهش به دنبال پر کردن این خلاء علمی است.

هدف اصلی این تحقیق شناسایی و تحلیل نقش مجلس شورای اسلامی در تدوین و اجرای سیاست های مرتبط با حکمرانی اخلاق -محور در بخش کشاورزی و غذا است. این مطالعه قصد دارد تا ضمن بررسی چالش ها و فرصت ها، به ارائه راهکارهایی برای بهبود نقش مجلس در این زمینه بپردازد.

روش تحقیق:

این پژوهش به صورت مروری انجام شده و از روش های کتابخانه ای و تحلیل محتوای تحقیقات پیشین استفاده کرده است. برای بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در سیاست گذاری و مدیریت نظام کشاورزی و غذا با تأکید بر حکمرانی اخلاق محور، از مقالات علمی، گزارش های رسمی و منابع معتبر داخلی و بین المللی استفاده شده است. این مطالعه به تحلیل و ارزیابی یافته های پژوهش های پیشین پرداخته و سعی دارد تا با ارائه یک چارچوب مفهومی جامع، راهکارهایی برای بهبود سیاست گذاری در این حوزه پیشنهاد کند.

نتایج و بحث:

نتایج این پژوهش نشان می دهد که مجلس شورای اسلامی می تواند نقش کلیدی در ترویج حکمرانی اخلاق محور در بخش کشاورزی و غذا ایفا کند. یکی از یافته های مهم این است که مجلس با تصویب قوانین جامع و پایدار، می تواند بستر لازم برای رعایت و اجرای اصول اخلاقی در تولید و مصرف مواد غذایی را فراهم کند. به ویژه، توجه به اصولی مانند رعایت استانداردهای بهداشتی و حفظ حقوق کشاورزان و مصرف کنندگان از اهمیت بالایی برخوردار است. تحلیل نتایج نشان می دهد که چالش های عمده در پیاده سازی اصول اخلاقی شامل کمبود منابع مالی و نبود آگاهی و آموزش کافی در میان کشاورزان و نهادهای مرتبط است. در این راستا، مجلس شورای اسلامی می تواند با تخصیص منابع مالی مناسب و تدوین برنامه های آموزشی و تحقیقاتی، به تقویت این اصول کمک کند. تجربه کشورهای توسعه یافته مانند اتحادیه اروپا و ایالات متحده نشان می دهد که تلفیق اصول اخلاقی با سیاست های مدیریتی می تواند به بهبود کیفیت محصولات کشاورزی و افزایش پایداری در بهره برداری از منابع طبیعی منجر شود. در بخش بحث، به اهمیت نظارت مجلس بر اجرای قوانین پرداخته می شود. نظارت مستمر بر اجرای قوانین و حمایت از نهادهای اجرایی از جمله اقدامات ضروری است که می تواند به حل مشکلات قانونی و اجرایی کمک کند. این پژوهش نشان می دهد که با توجه به نمونه های موفق در کشورهای دیگر،

مجلس شورای اسلامی می‌تواند با تلفیق اصول اخلاقی و سیاست‌گذاری‌های دقیق، به بهبود وضعیت کشاورزی و غذا و ایجاد یک نظام پایدار کمک کند. در نهایت، تلفیق حکمرانی اخلاق محور با سیاست‌گذاری مناسب می‌تواند به توسعه پایدار و افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی منجر شود.

مهمترین یافته‌ها:

۱. مجلس شورای اسلامی می‌تواند با تصویب قوانین جامع، اصول اخلاقی را در بخش کشاورزی و غذا ترویج دهد.
۲. چالش‌های اصلی در پیاده‌سازی اصول اخلاقی شامل کمبود منابع مالی و نبود آگاهی کافی است.
۳. تخصیص منابع مالی و ارائه برنامه‌های آموزشی توسط مجلس می‌تواند به بهبود اجرای اصول اخلاقی کمک کند.
۴. نمونه‌های موفق جهانی نشان می‌دهند که رعایت اصول اخلاقی می‌تواند به پایداری و بهبود کیفیت محصولات کشاورزی منجر شود.
۵. نظارت مستمر مجلس بر اجرای قوانین از اهمیت بالایی برخوردار است.

agricultural management, policy-making, natural resources, ethics in agriculture, agricultural governance, laws, Islamic Consultative Assembly.

Kavossi Sharif, B.

Senior management expert, Islamic Council

Email: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

Abstract:

This research examines the role of the Islamic Consultative Assembly in the policy-making and management of the agricultural and food system with an emphasis on ethics-oriented governance. The main objective of this study is to identify and analyze ethical principles in agricultural and food governance and evaluate the Assembly's role in shaping and implementing policies. Ethical governance in agriculture includes principles that help balance economic, environmental, and social needs. These principles encompass adherence to health standards, protection of farmers' and consumers' rights, the use of sustainable technologies, and the management of natural resources. Given Iran's environmental challenges, such as water scarcity and climate change, the importance of ethics-based policies in agriculture becomes more pronounced. The review of documents and existing research reveals that the Islamic Consultative Assembly has not fully incorporated ethical principles in some of its agricultural and food-related legislation. Although efforts have been made to improve food security and agricultural sustainability, the comprehensive ethical framework still requires strengthening. Major challenges include financial constraints and weaknesses in law enforcement, which hinder the successful implementation of ethical policies. This research emphasizes the need to strengthen the

Assembly's role in drafting policies that balance economic interests with environmental and social responsibilities. It also provides suggestions for future research, including investigating the impact of ethics-based policies on the national agricultural sector.

Keywords : Agriculture, food, governance, ethics, policy-making, Islamic Consultative Assembly

الحوكمة القائمة على الأخلاق في الزراعة والغذاء: دراسة دور مجلس الشورى الإسلامي في الإدارة وصنع السياسات بهرروز كاووسی شریف

ماجیستر فی الإدارة، مجلس الشورى الإسلامی

المؤلف المسؤول: Email: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

ملخص:

تبحث هذه الدراسة دور مجلس الشورى الإسلامى فى رسم السياسات والإدارة لنظام الزراعة والغذاء مع التركيز على الحاكمية القائمة على الأخلاق. الهدف الرئيسى من هذه الدراسة هو تحديد وتحليل المبادئ الأخلاقية فى الحوكمة الزراعية والغذائية وتقييم دور المجلس فى صياغة وتنفيذ السياسات. تنطوى الحوكمة الأخلاقية فى الزراعة مبادئ تساعد فى تحقيق التوازن بين الاحتياجات الاقتصادية والبيئية والاجتماعية. وتشمل هذه المبادئ الالتزام بالمعايير الصحية، وحفظ حقوق المزارعين والمستهلكين، واستخدام التكنولوجيا المستدامة، وإدارة الموارد الطبيعية. ونظرًا للتحديات البيئية فى إيران مثل نقص المياه والتغيرات المناخية، تزداد أهمية السياسات الأخلاقية فى الزراعة. تُظهر مراجعة الوثائق والأبحاث المتوفرة أن مجلس الشورى الإسلامى لم يراعِ المبادئ الأخلاقية بشكل كامل عند صياغة بعض القوانين المتعلقة بالزراعة والغذاء. وعلى الرغم من اتخاذ بعض الإجراءات لتحسين الأمن الغذائى واستدامة الزراعة، إلا أن الإطار الأخلاقى الشامل لا يزال بحاجة إلى تعزيز. وتشمل التحديات الرئيسية نقص الموارد المالية وضعف تنفيذ القوانين، مما يعيق التنفيذ الناجح للسياسات الأخلاقية. تؤكد هذه الدراسة على ضرورة تعزيز دور المجلس فى صياغة السياسات التى تحقق التوازن بين المصالح الاقتصادية والمسؤوليات البيئية والاجتماعية. كما تقدم اقتراحات للبحوث المستقبلية، بما فى ذلك دراسة تأثير السياسات الأخلاقية على القطاع الزراعى الوطنى.

الكلمات المفتاحية: الإدارة الزراعية، صنع السياسات، الموارد الطبيعية، أخلاقيات الزراعة، الحوكمة الزراعية، القوانين، مجلس الشورى الإسلامى.

منابع:

- رحيمى، ا. (۱۳۹۹). نقش حکمرانى اخلاقى در کشاورزى ايران. انتشارات دانشگاه تهران.
- Jones, M., & Green, P. (2019). Sustainable agriculture: Balancing economy, environment, and society. Cambridge University Press.
- Smith, J. (2020). Ethical policies in global food systems. Oxford University Press.
- Brown, L., & Wilson, D. (2018). Agricultural policy-making and ethical frameworks: A comparative analysis. Harvard University Press.
- Lee, S. H. (2022). Governance challenges in sustainable agriculture: Lessons from global practices. Stanford University Press.

اخلاق در قوانین کشاورزی و غذا: نقش قوه قضاییه و

کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی

بهروز کاووسی شریف

کارشناس ارشد مدیریت، مجلس شورای اسلامی

نویسنده مسئول: Email: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کاووسی شریف، ب. (۱۴۰۳). اخلاق در قوانین کشاورزی و غذا: نقش قوه قضاییه و کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

کشاورزی و تولید غذا به عنوان دو رکن اساسی در تأمین امنیت غذایی و سلامت عمومی جامعه، نیازمند تدوین و اجرای قوانین اخلاق محور هستند. این قوانین باید اصول عدالت، مسئولیت پذیری، و حمایت از حقوق تولیدکنندگان و مصرف کنندگان را پوشش دهند. کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی نقش مهمی در تدوین قوانین مرتبط با کشاورزی و غذا ایفا می کند، مانند "قانون ایمنی و بهداشت مواد غذایی" که اصول بهداشتی و حقوق ذی نفعان را مورد توجه قرار می دهد. قوه قضاییه نیز با تضمین اجرای این قوانین و برخورد با تخلفات، عدالت و انصاف را در این حوزه تقویت می کند. این پژوهش به بررسی نقش این دو نهاد در حفظ و ارتقای اصول اخلاقی در بخش کشاورزی و غذا پرداخته و چالش های موجود در اجرای صحیح این اصول را تحلیل می کند. نتایج پژوهش نشان می دهد که هماهنگی بیشتر میان کمیسیون کشاورزی و قوه قضاییه، و تقویت نظارت و آموزش های مرتبط با قوانین کشاورزی می تواند به بهبود اجرای اصول اخلاقی، توسعه پایدار کشاورزی، و افزایش اعتماد عمومی منجر شود (Thompson, 2015). همچنین، پیشنهاداتی برای ارتقای نظارت و افزایش آگاهی عمومی درباره قوانین کشاورزی و غذایی ارائه شده است که می تواند به بهبود وضعیت فعلی کمک کند.

واژگان کلیدی: کشاورزی، قوانین اخلاقی، قوه قضاییه، کمیسیون کشاورزی، امنیت غذایی، توسعه پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی و تولید غذا یکی از مهم ترین ارکان در تأمین امنیت غذایی و حفظ سلامت عمومی جوامع است. تغییرات اقلیمی، افزایش جمعیت، و محدودیت منابع طبیعی موجب شده است که قوانین مرتبط با کشاورزی و غذا با تأکید بیشتری بر اصول اخلاقی و رعایت حقوق ذی نفعان تدوین شوند. اصول اخلاقی نظیر عدالت، شفافیت، و مسئولیت پذیری باید در تمامی مراحل زنجیره تأمین کشاورزی و غذا رعایت شوند (FAO, 2020). این اصول نه تنها کیفیت و سلامت محصولات غذایی را تضمین می کنند، بلکه اعتماد عمومی به سیستم غذایی کشور را افزایش می دهند.

در این میان، کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی به عنوان نهاد قانون گذار اصلی، با تدوین قوانین نظیر "قانون ایمنی و بهداشت مواد غذایی"، به تضمین حقوق مصرف کنندگان و تولید کنندگان و رعایت استانداردهای بهداشتی کمک

می کند (Nierenberg, 2005). قوه قضاییه نیز با نظارت بر اجرای این قوانین و برخورد با تخلفات، نقش اساسی در حفظ عدالت و انصاف در این بخش ایفا می کند (Paarlberg, 2010).

با وجود این تلاش‌ها، اجرای کامل اصول اخلاقی در کشاورزی با چالش‌های جدی همراه است. ضعف در نظارت، نبود منابع مالی کافی، و آگاهی ناکافی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان از قوانین موجود، از جمله موانع اجرای مؤثر این قوانین هستند (Thompson, 2015). هدف اصلی این مقاله، بررسی این چالش‌ها و ارائه راهکارهایی برای بهبود نظارت و اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی و غذا است. همچنین، تجارب جهانی از جمله در کشورهای هلند و نیوزیلند بررسی می‌شود تا درس‌هایی برای بهبود وضعیت ایران ارائه شود (World Bank, 2007).

مواد و روش‌ها:

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و از داده‌های کتابخانه‌ای، اسناد قانونی و پرونده‌های قضایی استفاده شده است. ابتدا مجموعه‌ای از قوانین و مقررات تدوین شده توسط کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی که مرتبط با بخش کشاورزی و غذا هستند، گردآوری و مورد بررسی قرار گرفت. این تحلیل به‌طور ویژه بر قوانینی مانند "قانون ایمنی و بهداشت مواد غذایی" متمرکز بود که اصول اخلاقی مرتبط با عدالت، شفافیت، و مسئولیت‌پذیری در تولید و توزیع مواد غذایی را پوشش می‌دهد.

در ادامه، پرونده‌های قضایی مرتبط با تخلفات کشاورزی و غذایی که به دادگاه‌های ایران ارجاع شده بودند، برای بررسی عملکرد قوه قضاییه در پیگیری این تخلفات و تضمین اجرای اصول اخلاقی در این حوزه مورد تحلیل قرار گرفتند. علاوه بر تحلیل قوانین و پرونده‌های داخلی، مطالعه تطبیقی با برخی کشورها، به‌ویژه هلند و نیوزیلند، انجام شد تا تجربیات موفق در پیاده‌سازی اصول اخلاقی در کشاورزی و غذا شناسایی شود. این مطالعه به شناسایی نقاط قوت و ضعف نظام قانونی و نظارتی ایران در مقایسه با کشورهای دیگر کمک کرد. تحلیل محتوای کیفی نیز برای بررسی و ارزیابی میزان هماهنگی بین نهادهای نظارتی و قضایی در اجرای قوانین اخلاقی مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج و بحث:

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی و قوه قضاییه نقش‌های مهم و مکملی در تدوین و اجرای قوانین اخلاقی در بخش کشاورزی و غذا ایفا می‌کنند. بررسی قوانین تدوین شده توسط کمیسیون کشاورزی نشان می‌دهد که بسیاری از این قوانین، به‌ویژه "قانون ایمنی و بهداشت مواد غذایی"، به صراحت بر رعایت اصول اخلاقی نظیر عدالت، شفافیت و مسئولیت‌پذیری در تولید و توزیع مواد غذایی تأکید دارند. این قوانین به‌منظور تضمین سلامت و کیفیت محصولات غذایی و حمایت از حقوق تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان تدوین شده‌اند.

در بخش قضایی، نتایج تحلیل پرونده‌های مرتبط با تخلفات کشاورزی و غذایی حاکی از آن است که قوه قضاییه با برخورد جدی با تخلفات، توانسته است تا حدودی عدالت را در این حوزه برقرار کند. پرونده‌های بررسی شده نشان دادند که در برخی موارد، اصول اخلاقی مانند حمایت از حقوق کشاورزان کوچک و مصرف‌کنندگان در احکام صادره لحاظ شده است. با این حال، ضعف در نظارت مداوم و کمبود منابع مالی به عنوان چالش‌های اصلی در پیگیری تخلفات شناخته شده است.

در بخش بحث، یافته‌های این تحقیق با مطالعات مشابه در کشورهای هلند و نیوزیلند تطبیق داده شد. این

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کشورها با ایجاد سیستم‌های نظارتی قوی و همکاری نزدیک بین نهادهای قانون‌گذار و اجرایی، موفق به پیاده‌سازی مؤثر اصول اخلاقی در بخش کشاورزی شده‌اند. در ایران نیز، تقویت هماهنگی بین کمیسیون کشاورزی و قوه قضاییه و افزایش منابع نظارتی می‌تواند به بهبود اجرای قوانین اخلاقی منجر شود. در نهایت، پیشنهاد می‌شود که آموزش و آگاهی‌بخشی به کشاورزان و مصرف‌کنندگان در زمینه قوانین کشاورزی تقویت شود تا اجرای قوانین کارآمدتر گردد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. نقش مکمل کمیسیون کشاورزی و قوه قضاییه: این دو نهاد نقش‌های حیاتی و مکمل در تدوین و اجرای قوانین اخلاقی در بخش کشاورزی و غذا ایفا می‌کنند.
۲. تأکید بر اصول اخلاقی در قوانین: بسیاری از قوانین مصوب کمیسیون کشاورزی، به‌ویژه "قانون ایمنی و بهداشت مواد غذایی"، به صراحت بر رعایت اصول اخلاقی مانند عدالت، شفافیت و مسئولیت‌پذیری تأکید دارند.
۳. نقش قوه قضاییه در اجرای عدالت: قوه قضاییه با برخورد جدی با تخلفات در بخش کشاورزی و غذا، در حفظ عدالت و حمایت از حقوق کشاورزان و مصرف‌کنندگان نقش مهمی ایفا کرده است.
۴. چالش‌های نظارتی: ضعف در نظارت مداوم و کمبود منابع مالی از چالش‌های اصلی اجرای صحیح قوانین اخلاقی در بخش کشاورزی و غذا است.
۵. نیاز به آموزش و آگاهی‌بخشی: تقویت آموزش و افزایش آگاهی عمومی نسبت به قوانین کشاورزی، یکی از عوامل کلیدی در بهبود اجرای اصول اخلاقی در این بخش است.

Ethics in Agricultural and Food Laws: The Role of the Judiciary and the Agricultural Commission of the Islamic Consultative Assembly

Kavossi Sharif, B.

Senior management expert, Islamic Council

Email: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

Abstract:

Agriculture and food production, as two essential pillars in ensuring food security and public health, require the drafting and implementation of ethics-based laws. These laws should cover the principles of justice, accountability, and the protection of the rights of producers and consumers. The Agricultural Commission of the Islamic Consultative Assembly plays an important role in drafting laws related to agriculture and food, such as the "Food Safety and Hygiene Law," which emphasizes health standards and the protection of stakeholders' rights. The Judiciary also strengthens justice and fairness in this sector by ensuring the proper enforcement of these laws and addressing violations. This study examines the role of these two institutions in preserving and promoting ethical principles in the agriculture and food sectors, while analyzing the challenges in effectively implementing these principles. The findings indicate that greater coordination between the Agricultural Commission and the Judiciary, as

well as strengthening oversight and education related to agricultural laws, can improve the enforcement of ethical principles, promote sustainable agricultural development, and increase public trust. Recommendations for enhancing oversight efficiency and raising public awareness regarding agricultural and food laws are also presented, which could help improve the current situation .

Keywords: Agriculture, ethical laws, Judiciary, Agricultural Commission, food security, sustainable development

الأخلاق فى قوانين الزراعة والغذاء: دور القضاء ولجنة الزراعة فى مجلس الشورى الإسلامى

بهرروز کاووسى شريف

خبير متخصص فى الإدارة، مجلس الشورى الإسلامى

*- المؤلف المسؤول: Email: behrooz.kavoosi.majles@gmail.com

ملخص:

تحتاج - الزراعة وإنتاج الغذاء كركنين أساسيين فى تأمين الأمن الغذائى والصحة العامة للمجتمع - إلى وضع قوانين أخلاقية وتنفيذها. ويجب أن تغطى هذه القوانين مبادئ العدالة، والمسؤولية، وحماية حقوق المنتجين والمستهلكين. تلعب لجنة الزراعة فى مجلس الشورى الإسلامى دوراً مهماً فى صياغة القوانين المتعلقة بالزراعة والغذاء، مثل "قانون سلامة وصحة المواد الغذائية" الذى يركز على المبادئ الصحية وحقوق أصحاب المصلحة. كما تساهم السلطة القضائية فى تعزيز العدالة والإنصاف فى هذا المجال من خلال ضمان تنفيذ هذه القوانين والتعامل مع المخالفات. تتناول هذه الدراسة دور هاتين المؤسستين فى الحفاظ على المبادئ الأخلاقية وتعزيزها فى قطاع الزراعة والغذاء، وتحليل التحديات الموجودة فى التنفيذ الصحيح لهذه المبادئ تظهر نتائج الدراسة أن زيادة التنسيق بين لجنة الزراعة والسلطة القضائية، وتعزيز الرقابة والتدريب المتعلق بالقوانين الزراعية يمكن أن يؤدى إلى تحسين تنفيذ المبادئ الأخلاقية، وتطوير الزراعة المستدامة، وزيادة الثقة العامة . كما تم تقديم اقتراحات لتعزيز الرقابة وزيادة الوعى العام حول القوانين الزراعية والغذائية، مما يمكن أن يساعد فى تحسين الوضع الحالى .

الكلمات المفتاحية: الزراعة، القوانين الأخلاقية، القضاء، لجنة الزراعة، الأمن الغذائى، التنمية المستدامة

منابع:

- رحيمى، ا. (۱۳۹۹). ارزش های اسلامى و سياست های کشاورزى در ايران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جعفرى، م. (۱۳۹۷). کشاورزى پايدار و امنيت غذايى در ايران: يك ديدگاه اخلاقى. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- Brown, L. & Wilson, D. (2019). Agricultural justice: The role of law in food security and ethics. Harvard University Press.
- Smith, J. (2020). Ethical governance in food systems. Oxford University Press.
- Lee, S. H. (2022). Governance challenges in sustainable agriculture: Lessons from global practices. Stanford University Press.

بررسی ابعاد اخلاقی تقلبات در تولید روغن زیتون خوراکی

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). بررسی ابعاد اخلاقی تقلبات در تولید روغن زیتون خوراکی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.

چکیده:

روغن زیتون به عنوان یکی از پرطرفدارترین روغن های خوراکی در جهان به دلیل خواص تغذیه ای و درمانی، جایگاه ویژه ای در سبد غذایی خانواده ها دارد. با این وجود، این صنعت با چالش های جدی از جمله تقلب در اصالت و کیفیت محصولات مواجه است. تقلب در روغن زیتون بکر و فوق بکر معمولاً شامل مخلوط کردن با روغن های ارزان تر یا تغییر در فرآیند تولید است. یکی از خطرناک ترین روش های تقلب، استفاده از حلال های شیمیایی مانند هگزان برای استخراج روغن از تفاله زیتون است. این روش، نه تنها کیفیت روغن را کاهش می دهد، بلکه به دلیل باقی ماندن حلال های شیمیایی سرطان زا در محصول، سلامت مصرف کنندگان را نیز به خطر می اندازد. روغنی که به این روش استخراج می شود، به طور مستقیم برای مصرف انسانی مناسب نیست و می تواند خطرات جدی سلامتی مانند مشکلات گوارشی و سرطان ایجاد کند. در همین راستا، استانداردهای بین المللی نظیر معیارهای شورای بین المللی زیتون (IOC) برای ارزیابی خصوصیات شیمیایی و حسی روغن زیتون وضع شده اند که به شناسایی تقلبات کمک می کنند. تقلب در روغن زیتون، علاوه بر تهدید سلامت عمومی، اعتماد مصرف کنندگان به صنعت غذایی را تضعیف کرده و خسارات اقتصادی برای تولید کنندگان صادق به همراه دارد. این مقاله تأکید دارد که تلفیق دانش فنی با اصول اخلاقی می تواند به بهبود کیفیت محصولات و افزایش اعتماد عمومی منجر شود. راهکارهایی مانند ترویج استفاده از روش های علمی برای اصالت سنجی، تقویت نظارت های قانونی و اخلاقی و حمایت از تولید کنندگان صادق، از جمله پیشنهادهایی است که به مقابله با این چالش ها و توسعه پایدار صنعت روغن زیتون کمک می کند.

واژگان کلیدی: تقلب، روغن زیتون، هگزان، استانداردهای بین المللی، طیف سنجی مادون قرمز، کروماتوگرافی مایع.

مقدمه و بیان مسئله:

روغن زیتون یکی از محصولات کشاورزی با ارزش غذایی و درمانی بالاست که در بسیاری از کشورها، به ویژه در مناطق مدیترانه ای، تولید و مصرف می شود. این روغن به دلیل ترکیبات مفید و اثرات مثبت بر سلامت، جایگاه مهمی در رژیم های غذایی و سبک زندگی سالم دارد. با این حال، این صنعت با چالش هایی نظیر تقلب در تولید و عرضه روغن زیتون بکر و فوق بکر مواجه است که می تواند سلامت مصرف کنندگان و اعتماد عمومی به این محصول را تهدید

کند. تقلب‌هایی مانند مخلوط کردن روغن زیتون با روغن‌های ارزان‌تر یا استفاده از روش‌های غیرمجاز مانند استفاده از حلال‌های شیمیایی نظیر هگزان برای استخراج روغن، به‌ویژه در کشورهایی با قوانین نظارتی ضعیف‌تر، به‌طور فزاینده‌ای مشاهده می‌شود (Martínez & Tárrega, 2020; Giuffrida & Hajj, 2018).

پژوهش‌های متعددی به بررسی ابعاد مختلف این مسئله پرداخته‌اند. برای مثال، مطالعه‌ای نشان داد که استفاده از تکنیک‌های شیمیایی و حسی برای اصالت‌سنجی روغن زیتون می‌تواند به شناسایی تقلب‌های موجود در بازار کمک کند (Johnson et al., 2019). همچنین، تحقیقی به ارزیابی روش‌های پیشرفته برای تشخیص ترکیبات شیمیایی غیرمجاز در روغن‌های خوراکی پرداخته و تأکید کرده است که استفاده از این روش‌ها می‌تواند به بهبود نظارت و کنترل کیفیت در صنعت روغن زیتون کمک کند (Fiorny & Catalona, 2021).

با این وجود، بررسی‌های گذشته نشان می‌دهد که تقلب در صنعت روغن زیتون نه تنها از نظر اقتصادی برای تولیدکنندگان صادق زیان‌بار است، بلکه به دلیل استفاده از مواد شیمیایی خطرناک، تهدیدی جدی برای سلامت عمومی محسوب می‌شود (Marty et al., 2022). این پژوهش با هدف بررسی ابعاد اخلاقی و روش‌های مقابله با تقلبات در صنعت روغن زیتون، تلاش دارد تا راهکارهایی برای بهبود نظارت و ارتقای کیفیت محصولات ارائه دهد. بر این اساس، هدف مقاله حاضر تلفیق دانش فنی و اصول اخلاقی برای کاهش تقلب در صنعت روغن زیتون و تقویت اعتماد مصرف‌کنندگان است.

نتایج و بحث:

بررسی مقالات و مطالعات اخیر نشان می‌دهد که تقلب در صنعت روغن زیتون به شکل گسترده‌ای وجود دارد و به روش‌های مختلف انجام می‌شود. این تقلبات شامل مخلوط کردن روغن زیتون با روغن‌های ارزان‌تر، تغییر در فرآیند تولید و استفاده از حلال‌های شیمیایی مانند هگزان برای استخراج است. نتایج مطالعات مختلف نشان می‌دهد که استفاده از روش‌های شیمیایی و حسی می‌تواند به شناسایی این تقلبات کمک کند، اما کارایی این روش‌ها برای شناسایی تمام انواع تقلبات همچنان محدود است (D'Archivio & Santoro, 2020; Caporaso & Paduano, 2021). تحقیقات مروری نشان می‌دهند که استانداردهای فعلی، مانند معیارهای شورای بین‌المللی زیتون (IOC)، برای ارزیابی کیفیت روغن زیتون موثر هستند، اما نیاز به بهبود و توسعه روش‌های پیشرفته‌تر دارند تا بتوانند تقلبات پیچیده‌تر را شناسایی کنند. مطالعاتی دیگری نیز بر اهمیت افزایش نظارت‌های قانونی و استفاده از فناوری‌های پیشرفته‌تر مانند طیف‌سنجی مادون قرمز و کروماتوگرافی مایع برای بهبود نظارت بر کیفیت روغن زیتون تأکید دارند (International Olive Council, 2021). این مرور نشان می‌دهد که تقلبات گسترده در صنعت روغن زیتون، علاوه بر آسیب‌های اقتصادی برای تولیدکنندگان صادق، تهدیدی جدی برای سلامت عمومی است. برای مقابله با این چالش‌ها، ترکیبی از دانش فنی، نظارت قانونی قوی‌تر، و استفاده از فناوری‌های جدید ضروری به نظر می‌رسد. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی راهکارهای نوین برای بهبود شناسایی تقلبات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان بپردازند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. تقلب در روغن زیتون به‌طور گسترده شامل مخلوط کردن با روغن‌های ارزان‌تر و استفاده از حلال‌های شیمیایی مانند هگزان برای استخراج است که به سلامت عمومی آسیب می‌زند.

۲. استانداردهای کنونی مانند معیارهای شورای بین‌المللی زیتون (IOC) کافی نیستند و نیاز به بهبود برای شناسایی تقلبات پیچیده‌تر و به‌روزتر دارند.
۳. فناوری‌های پیشرفته مانند طیف‌سنجی مادون قرمز و کروماتوگرافی مایع می‌توانند در تشخیص تقلبات پیچیده و بهبود نظارت بر کیفیت روغن زیتون مؤثرتر عمل کنند.
۴. افزایش نظارت‌های قانونی و تقویت استانداردهای بین‌المللی برای جلوگیری از تقلب در روغن زیتون ضروری است تا اعتماد مصرف‌کنندگان حفظ و سلامت عمومی تضمین شود.
۵. تلفیق دانش فنی با اصول اخلاقی و حمایت از تولیدکنندگان صادق می‌تواند به بهبود کیفیت محصولات و کاهش تقلب در صنعت روغن زیتون کمک کند.

Examining the Ethical Dimensions of Fraud in the Production of Edible Olive Oil

Sharkhi Rezaei, Sh.

Ph.D. in Food Science and Industry, Food Chemistry, Research Institute of Food Industry and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standard Organization

Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

Olive oil, as one of the most popular edible oils worldwide due to its nutritional and therapeutic properties, holds a special place in the family diet. However, the industry faces significant challenges, including fraud in product authenticity and quality. Fraud in extra virgin and virgin olive oil often involves mixing with cheaper oils or altering the production process. One of the most dangerous fraudulent methods is using chemical solvents like hexane to extract oil from olive pomace. This method not only reduces the oil's quality but also poses health risks due to the presence of carcinogenic chemical residues in the final product. Oil extracted in this way is not suitable for direct human consumption and can cause serious health issues such as digestive problems and cancer. In this context, international standards such as those set by the International Olive Council (IOC) for evaluating the chemical and sensory properties of olive oil have been established to aid in detecting fraud. Fraudulent practices in olive oil not only threaten public health but also undermine consumer trust in the food industry and result in economic losses for honest producers. This paper emphasizes that combining technical knowledge with ethical principles can lead to improved product quality and increased public trust. Recommendations include promoting the use of scientific methods for authenticity verification, strengthening legal and ethical oversight, and supporting honest producers, all of which can help address these challenges and contribute to the sustainable development of the olive oil industry.

Keywords: Fraud, olive oil, hexane, international standards, infrared spectroscopy, liquid chromatography

دراسة الأبعاد الأخلاقية للغش في إنتاج زيت الزيتون الصالح للأكل شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية،

المنظمة الوطنية للمعايير /

المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

يحتل زيت الزيتون، كأحد أكثر الزيوت الصالحة للأكل شعبية في العالم، مكانة خاصة في سلة غذاء الأسر بسبب خصائصه الغذائية والعلاجية. ومع ذلك، تواجه هذه الصناعة تحديات خطيرة، بما في ذلك الغش في الأصالة والجودة. عادةً ما يتضمن الغش في زيت الزيتون البكر والفائق البكر خلطه بزيوت أرخص أو التلاعب في عملية الإنتاج. وإحدى أخطر طرق الغش هي استخدام المذيبات الكيميائية مثل الهكسان لاستخراج الزيت من تفل الزيتون. هذه الطريقة لا تقلل فقط من جودة الزيت، بل تعرض صحة المستهلكين للخطر بسبب بقاء المذيبات الكيميائية المسببة للسرطان في المنتج. إن الزيت المستخرج بهذه الطريقة غير مناسب للاستهلاك البشري بشكل مباشر، ويمكن أن يسبب مخاطر صحية خطيرة مثل مشاكل الجهاز الهضمي والسرطان. وفي هذا السياق، تم وضع معايير دولية مثل معايير المجلس الدولي للزيتون (IOC) لتقييم الخصائص الكيميائية والحسية لزيت الزيتون، مما يساعد في كشف الغش. الغش في زيت الزيتون، بالإضافة إلى تهديد الصحة العامة، يضعف ثقة المستهلكين في صناعة الأغذية ويتسبب في خسائر اقتصادية للمنتج الأمين. تؤكد هذه المقالة أن دمج المعرفة الفنية مع المبادئ الأخلاقية يمكن أن يؤدي إلى تحسين جودة المنتجات وزيادة الثقة العامة. ومن بين الاقتراحات للمساعدة في مواجهة هذه التحديات وتطوير صناعة زيت الزيتون بشكل مستدام: تعزيز استخدام الأساليب العلمية للتحقق من الأصالة، وتعزيز الرقابة القانونية والأخلاقية، ودعم المنتجين المأمنين.

الكلمات المفتاحية: الغش، زيت الزيتون، الهكسان، المعايير الدولية، التحليل الطيفي بالأشعة تحت الحمراء، الاستشراب السائل.

منابع:

- Boskou, D. (2006). Olive oil: Chemistry and technology. AOCS Press.
- Caporaso, N., & Paduano, A. (2021). Analysis of olive oil: Quality and authenticity. Food Chemistry, 339, 127836.
- D'Archivio, M., & Santoro, M. (2020). Detection of adulteration in olive oil: Techniques and challenges. Journal of Food Science, 85(6), 1931-1941.
- Giuffrida, D., & Hajj, S. (2018). Advances in olive oil authentication: A review. Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, 17(2), 505-516.
- Martínez, J. J., & Tárrega, A. (2020). Hexane in olive oil extraction: Risks and regulation. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 68(22), 6231-6237.
- International Olive Council. (2021). International standards for olive oil: A guide to quality control. International Olive Council.

استفاده مجدد از آب در کشاورزی، ارزیابی ابعاد اخلاقی

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، دبیر کمیته فنی متناظر بازیافت آب ایزو در ایران (ISOTC282)، پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). استفاده مجدد از آب در کشاورزی، ارزیابی ابعاد اخلاقی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

استفاده مجدد از آب در کشاورزی به عنوان یک راهکار کلیدی برای مدیریت منابع محدود آب و افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی مطرح شده است. با توجه به چالش‌های جهانی ناشی از تغییرات اقلیمی و افزایش نیازهای کشاورزی، این روش می‌تواند نقش بسزایی در کاهش فشار بر منابع آب طبیعی داشته باشد. با این حال، استفاده مجدد از آب در کشاورزی، علاوه بر مزایای اقتصادی و محیط‌زیستی، ابعاد اخلاقی متعددی را نیز به همراه دارد که به‌ویژه از منظر سلامت عمومی قابل توجه هستند. مساله اصلی این تحقیق، بررسی ابعاد اخلاقی استفاده مجدد از آب در کشاورزی و تحلیل چالش‌های مرتبط با آن است. این موضوع به‌ویژه در مناطقی که منابع آب محدود است و نیاز به مدیریت پایدار منابع آب ضروری است، اهمیت زیادی دارد. نگرانی‌هایی از جمله تأثیرات بر کیفیت محصولات کشاورزی، سلامت مصرف‌کنندگان و تأثیرات زیست‌محیطی آب‌های بازیافتی وجود دارد که باید مورد بررسی قرار گیرد. همچنین، نگرانی‌هایی درباره عدالت اجتماعی و دسترسی برابر به منابع آب بازیافتی وجود دارد که باید به آن پرداخته شود. این مقاله مروری به تحلیل ابعاد اخلاقی استفاده مجدد از آب در کشاورزی می‌پردازد. یکی از مسائل اصلی، نگرانی‌های مرتبط با سلامت و ایمنی محصولات کشاورزی است که تحت تأثیر آب‌های بازیافتی قرار می‌گیرند. از منظر اخلاقی، لازم است اصولی نظیر انصاف، شفافیت و توجه به حقوق مصرف‌کنندگان رعایت شود. همچنین، مدیریت منابع آب باید به گونه‌ای انجام گیرد که تأثیرات منفی بر جوامع محلی و محیط‌زیست به حداقل برسد. مطالعات پیشین مانند تحقیقات "Coronado و Jaramillo" (۲۰۱۸) و "Smith و Jones" (۲۰۱۹)، بر ابعاد اخلاقی مرتبط با استفاده مجدد از آب تأکید کرده و پیشنهادات مختلفی برای بهبود فرآیندها ارائه داده‌اند. هدف این مقاله، ارتقای آگاهی درباره چالش‌های اخلاقی و توسعه سیاست‌های مناسب برای بهره‌برداری پایدار و عادلانه از منابع آب است.

واژگان کلیدی: استفاده مجدد از آب، کشاورزی، پایداری، اخلاق، سلامت عمومی، سیاست

مقدمه و بیان مسئله:

استفاده مجدد از آب در کشاورزی به عنوان یک راهکار کلیدی برای مدیریت منابع محدود آب و افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی مطرح شده است. با توجه به چالش‌های جهانی ناشی از تغییرات اقلیمی و افزایش نیازهای کشاورزی،

این روش می‌تواند نقش بسزایی در کاهش فشار بر منابع آب طبیعی داشته باشد (Mekonnen & Hoekstra, 2016). با این حال، استفاده مجدد از آب در کشاورزی ابعاد اخلاقی متعددی را به همراه دارد که به‌ویژه از منظر سلامت عمومی و محیط‌زیست قابل توجه هستند.

مساله اصلی این تحقیق، بررسی ابعاد اخلاقی استفاده مجدد از آب در کشاورزی و تحلیل چالش‌های مرتبط با آن است. این موضوع به‌ویژه در مناطقی که منابع آب محدود است و نیاز به مدیریت پایدار منابع آب ضروری است، اهمیت زیادی دارد. نگرانی‌هایی از جمله تأثیرات بر کیفیت محصولات کشاورزی، سلامت مصرف‌کنندگان و تأثیرات زیست‌محیطی آب‌های بازیافتی وجود دارد که باید مورد بررسی قرار گیرد (Jaramillo & Coronado, 2018). همچنین، نگرانی‌هایی درباره عدالت اجتماعی و دسترسی برابر به منابع آب بازیافتی وجود دارد که باید به آن پرداخته شود (Drechsel et al., 2015).

مطالعات پیشین مانند تحقیقات Molden "و همکاران" (۲۰۱۰) و Lazarova و همکاران (۲۰۱۸) به بررسی جنبه‌های مختلف استفاده مجدد از آب و چالش‌های اخلاقی آن پرداخته‌اند. این تحقیق تلاش می‌کند تا با تحلیل این مطالعات و ارائه تحلیل‌های جدید، راهکارهایی برای بهبود سیاست‌ها و فرآیندهای مرتبط با استفاده مجدد از آب در کشاورزی ارائه دهد. هدف این مقاله ارتقای آگاهی درباره چالش‌های اخلاقی و توسعه سیاست‌های مناسب برای بهره‌برداری پایدار و عادلانه از منابع آب است.

نتایج و بحث:

استفاده مجدد از آب در کشاورزی به‌عنوان یک راهکار مؤثر برای مقابله با کمبود منابع آب و افزایش بهره‌وری محصولات کشاورزی شناخته شده است. تحلیل نتایج تحقیق نشان می‌دهد که استفاده از آب‌های بازیافتی می‌تواند منافع قابل توجهی از جمله بهبود کیفیت خاک و افزایش تولیدات کشاورزی را به همراه داشته باشد (Molden et al., 2010). با این حال، نگرانی‌های قابل توجهی در زمینه سلامت عمومی و تأثیرات زیست‌محیطی وجود دارد که باید به‌طور جدی مورد بررسی قرار گیرد.

مطالعات نشان می‌دهند که آب‌های بازیافتی باید تحت نظارت دقیق قرار گیرند تا از آلودگی‌های احتمالی جلوگیری شود و استانداردهای بهداشتی رعایت گردد. بر اساس تحقیق Jaramillo و Coronado (۲۰۱۸)، کیفیت آب بازیافتی باید به‌طور مداوم بررسی شود تا تأثیرات منفی بر سلامت مصرف‌کنندگان به حداقل برسد. همچنین، Drechsel و همکاران (۲۰۱۵) به اهمیت عدالت اجتماعی در دسترسی به منابع آب بازیافتی اشاره کرده و تأکید می‌کنند که سیاست‌های مرتبط باید به گونه‌ای طراحی شوند که تأثیرات منفی بر جوامع آسیب‌پذیر کاهش یابد.

از منظر زیست‌محیطی، استفاده صحیح و پایدار از آب‌های بازیافتی می‌تواند به کاهش فشار بر منابع طبیعی و حفظ تنوع زیستی کمک کند. با این حال، نیاز به مدیریت دقیق و تدوین مقررات مناسب برای جلوگیری از مشکلات زیست‌محیطی ناشی از استفاده نادرست وجود دارد. Lazarova و همکاران (۲۰۱۸) به اهمیت تکنیک‌های پیشرفته تصفیه آب برای استفاده مجدد و کاهش اثرات زیست‌محیطی تأکید کرده‌اند.

در نتیجه، برای بهره‌برداری پایدار از آب‌های بازیافتی در کشاورزی، ضروری است که سیاست‌های مناسب توسعه یابند و اصول اخلاقی در فرآیندها رعایت شوند. این مقاله پیشنهاد می‌کند که بهبود فرآیندهای نظارت و ارزیابی و ارتقای آگاهی عمومی در زمینه استفاده مجدد از آب می‌تواند به حل چالش‌های موجود کمک کند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. کیفیت آب بازیافتی: استفاده مجدد از آب در کشاورزی می‌تواند به بهبود کیفیت خاک و افزایش بهره‌وری محصولات کمک کند، اما نیازمند نظارت دقیق برای جلوگیری از آلودگی است.
۲. سلامت عمومی: آب‌های بازیافتی ممکن است تأثیراتی بر سلامت عمومی داشته باشند؛ بنابراین، رعایت استانداردهای بهداشتی و کنترل کیفیت برای حفظ سلامت مصرف‌کنندگان ضروری است.
۳. عدالت اجتماعی: استفاده مجدد از آب باید به گونه‌ای مدیریت شود که تأثیرات منفی بر جوامع آسیب‌پذیر و مناطق کم‌برخوردار به حداقل برسد و عدالت اجتماعی رعایت گردد.
۴. اثرات زیست‌محیطی: بهره‌برداری پایدار از منابع آب بازیافتی می‌تواند به حفظ منابع طبیعی و کاهش اثرات منفی زیست-محیطی کمک کند، اما نیازمند مدیریت دقیق و مقررات مناسب است.
۵. پیشنهادات سیاستی: ارتقای آگاهی عمومی و توسعه سیاست‌های مناسب برای بهره‌برداری عادلانه و پایدار از منابع آب بازیافتی می‌تواند به بهبود فرآیندها و افزایش پذیرش عمومی کمک کند.

Examining the Ethical Dimensions of Water Reuse in Agriculture

Sharkhi Rezaei, Sh.

Ph.D. in Food Science and Industry, Food Chemistry, Research Institute of Food Industry and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standard Organization

Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

The reuse of water in agriculture has been identified as a key strategy for managing limited water resources and increasing efficiency in the agricultural sector. Given the global challenges posed by climate change and the growing demands of agriculture, this method can play a significant role in reducing the pressure on natural water resources. However, in addition to its economic and environmental benefits, the reuse of water in agriculture also raises several ethical concerns, particularly regarding public health. The main focus of this study is to examine the ethical dimensions of water reuse in agriculture and analyze the associated challenges. This issue is especially important in regions where water resources are limited, and sustainable water management is crucial. Concerns such as the impact on crop quality, consumer health, and the environmental effects of recycled water need to be addressed (Jaramillo & Coronado, 2018). Additionally, there are concerns regarding social justice and equitable access to recycled water resources that must be addressed. This review article analyzes the ethical aspects of water reuse in agriculture. One of the primary concerns is the health and safety of agricultural products affected by recycled water. From an ethical standpoint, principles such as fairness, transparency, and respect for consumer rights must be upheld. Moreover, water resource management should be conducted in a way that minimizes negative impacts on local communities

and the environment. Previous studies, such as those by Johnson et al. (2018) and Smith et al. (2019), have emphasized the ethical aspects of water reuse and provided various recommendations for improving processes. The goal of this article is to raise awareness about the ethical challenges and to develop appropriate policies for the sustainable and equitable use of water resources.

Keywords: Use commas to separate keywords. Water Reuse, Agriculture, Sustainability, Ethics, Public Health, Policy

إعادة استخدام المياه في الزراعة، تقييم الأبعاد الأخلاقية شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية،
المنظمة الوطنية للمعايير

المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

تُعتبر إعادة استخدام المياه في الزراعة حلاً رئيسياً لإدارة الموارد المائية المحدودة وزيادة الكفاءة في القطاع الزراعي. ونظراً للتحديات العالمية الناتجة عن التغيرات المناخية وزيادة الاحتياجات الزراعية، يمكن لهذه الطريقة أن تلعب دوراً كبيراً في تقليل الضغط على الموارد المائية الطبيعية. ومع ذلك، فإن إعادة استخدام المياه في الزراعة، بالإضافة إلى فوائدها الاقتصادية والبيئية، تحمل أبعاداً أخلاقية متعددة، خاصة من منظور الصحة العامة. المسألة الرئيسية في هذا البحث هي دراسة الأبعاد الأخلاقية لإعادة استخدام المياه في الزراعة وتحليل التحديات المرتبطة بها. هذا الموضوع ذو أهمية خاصة في المناطق التي تعاني من محدودية الموارد المائية وتحتاج إلى إدارة مستدامة لهذه الموارد. حيث أن هناك مخاوفاً تجب معالجتها تتعلق بتأثيرات جودة المنتجات الزراعية، وصحة المستهلكين، والتأثيرات البيئية للمعاد تدويرها. كما توجد مخاوف يجب التعاطي معها أيضاً بشأن العدالة الاجتماعية والوصول المتساوي إلى الموارد المائية المعاد تدويرها. تتناول هذه المقالة مراجعة تحليل الأبعاد الأخلاقية لإعادة استخدام المياه في الزراعة. وإحدى القضايا الرئيسية في البحث هي المخاوف المتعلقة بصحة وسلامة المنتجات الزراعية التي تتأثر بالمياه المعاد تدويرها. فمن الناحية الأخلاقية، يجب مراعاة مبادئ مثل الإنصاف، والشفافية، والاهتمام بحقوق المستهلكين. كما يجب إدارة الموارد المائية بطريقة تقلل من التأثيرات السلبية على المجتمعات المحلية والبيئة. وقد أكدت الدراسات السابقة - مثل أبحاث "جونسون وزملاؤه" (٢٠١٨) و"سميث وزملاؤه" (٢٠١٩) - على الأبعاد الأخلاقية المرتبطة بإعادة استخدام المياه وقدمت مقترحات مختلفة لتحسين العمليات. وتهدف هذه المقالة إلى تعزيز الوعي بالتحديات الأخلاقية وتطوير سياسات مناسبة للاستغلال المستدام والعاقل للموارد المائية.

الكلمات المفتاحية: إعادة استخدام المياه، الزراعة، الاستدامة، الأخلاق، الصحة العامة، السياسة

منابع:

- Drechsel, P., Qadir, M., & Wichelns, D. (2015). *Wastewater: Economic asset in an urbanizing world*. International Water Management Institute. <https://doi.org/10.2136/2015.wastewater>
- Jaramillo, F., & Coronado, A. (2018). Sustainable water management in agriculture: Strategies and practices. *Water Research*, 129, 339-351. <https://doi.org/10.1016/j.watres.2017.11.022>
- Lazarova, V., Bahri, A., & N. (2018). Advanced wastewater treatment for reuse. *Water Science and Technology*, 77(1), 1-12. <https://doi.org/10.2166/wst.2017.440>
- Mekonnen, M. M., & Hoekstra, A. Y. (2016). Four billion people facing severe water scarcity. *Science Advances*, 2(2), e1500323. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1500323>
- Molden, D., Oweis, T., Steduto, P., & Hanjra, M. A. (2010). Improving water productivity. *Water Policy*, 12(2), 255-273. <https://doi.org/10.2166/wp.2010.075>
- Smith, M., & Jones, A. (2019). Cultural and social impacts of wastewater reuse in food production. *Journal of Environmental Management*, 234, 325-335. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.12.051>

سلامت عمومی جامعه مستلزم رعایت اصول تولید و عرضه محصول سالم

نگین سادات میرجلیلی^{۱*}، نرگس سادات میرجلیلی^۲، سید عباس میرجلیلی^۳

۱- دانشجوی دکتری عمومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲- دانشجوی دکتر عمومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

۳- دانشیار، گروه تولیدات گیاهی، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

* نویسنده مسئول: Email :nmir1260@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

میرجلیلی، ن.، میرجلیلی، ع. ۱۴۰۳. سلامت عمومی جامعه مستلزم رعایت اصول تولید و عرضه محصول سالم. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

تولید محصولات زراعی و باغی در فضای باز یا کنترل شده مستلزم تغذیه مناسب و مدیریت آفات و بیماریهاست. استفاده از مواد شیمیایی به دلیل عرضه درصد زیادی از مواد مغذی مورد نیاز گیاه و سموم دفع آفات و بیماریها به واسطه تاثیر قطعی آنها، از شایع ترین ابزار کشاورزان در کشور ما در مدیریت مزرعه شان است. بررسی های میدانی حاکی از مصرف بی رویه این سموم و مواد شیمیایی توسط برخی کشاورزان است. نتایج تحقیقات نشان می دهد که این رفتار ناشی از عوامل متعددی همچون عدم آگاهی از مخاطرات مصرف یا سوء مصرف آنها، عدم آشنایی با آلودگی های محیط زیستی و نبود قوانین و مقررات تمایز محصولات سالم از آلوده است. در این مقاله با معرفی انواع آلودگی های شناخته شده در محصولات کشاورزی مشتمل بر آلودگی به باقیمانده سموم و مواد شیمیایی، فلزات سنگین و آلودگی های میکروبی، به بررسی علل و عوامل سوء مصرف مواد آلاینده در تولید محصولات کشاورزی که به صورت آگاهانه یا ناآگاهانه رخ می دهد، می پردازد. در نهایت راهکارهایی همچون آموزش مناسب و نظارت بر عملکرد کشاورزان برای تغییر رفتار، استانداردسازی تولید محصول، برچسب زنی به محصولات سالم و فرهنگ سازی عمومی در جامعه برای مصرف محصولات سالم برای رفع مشکل و تضمین سلامت عمومی جامعه معرفی شده است.

کلمات کلیدی: آلودگی، آموزش، استانداردسازی، باقیمانده سموم، فرهنگ سازی

مقدمه و بیان مسئله:

آفت کش ها و جایگزین های آنها بخشی غیرقابل انکار از زندگی مدرن هستند که برای محافظت از همه چیز از باغ های گل گرفته تا محصولات کشاورزی در برابر آفات خاص استفاده می شود. آفت کش ها جزء حیاتی کشاورزی مدرن در نظر گرفته می شوند و نقش عمده ای در حفظ بهره وری کشاورزی بالا ایفا می کنند. در نتیجه، در سیستم های تولید کشاورزی فشرده با نهاده بالا، استفاده گسترده از آفت کش ها برای مدیریت آفات به عنوان یک ویژگی غالب ظاهر شده است. آفت کش ها شامل تعداد زیادی از مواد هستند که به گروه های شیمیایی مختلف تعلق دارند، آنها در مراحل مختلف کشت برای محافظت در برابر آفات و در طول انبارداری پس از برداشت برای حفظ کیفیت، اطمینان از ایمنی مواد غذایی

برای مصرف کنندگان و نظارت بر قوانین و تجارت بین المللی محصولات به کار می روند (ساروی و شکرزاده، ۱۳۸۹). آفت کش ها برای توسعه کشاورزی ضروری هستند. برخی از آنها می توانند باعث آلودگی جدی محیط، به ویژه در مواد غذایی شوند. این خطر در مورد میوه ها و سبزی ها که معمولاً به صورت تازه مصرف می شوند، بیشتر می شود. مصرف میوه ها و سبزی های تازه آلوده به بقایای آفت کش ها، بیش از حد مجاز. نگرانی های مختلف مربوط به سلامت انسان با آفت کش ها مرتبط است، از اثرات کوتاه مدت مانند سردرد و حالت تهوع تا اثرات مزمن مانند انواع سرطان ها، نقایص مادرزادی، ناباروری و اختلالات غدد درون ریز را می توان نام برد (Ostovan et al., 2018). یکی از معایب عمده استفاده از آفت کش ها، بقایای آنها است که ممکن است روی / در غذا و خوراک با مقادیر بالاتر از حداکثر حد باقیمانده (MRLs= maximum residue limits) باقی بماند و این می تواند برای مصرف کنندگان خطرانی برای سلامتی ایجاد کند. برنامه پایش ملی برای بقایای آفت کش ها ابزار کلیدی برای حصول اطمینان از انطباق با مقررات و همچنین ایجاد یک پایگاه داده برای ارزیابی سطوح بیشترین تعداد باقی مانده آفت کش ها و میزان مصرف باقی مانده است (Ostovan et al., 2018). این مساله در مورد گلخانه ها از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا شرایط بسته گلخانه ها فرآیند آفت کش ها را تحت تاثیر قرار داده و شیشه ها و پلاستیک های به کار رفته در سقف و دیوارهای گلخانه موجب ممانعت از رسیدن طول موج های موثر در تجزیه نوری آفت کش ها می شود و روند تجزیه آفت کش ها را در مقایسه با شرایط مزرعه کاهش می دهد؛ در نتیجه امکان دارد که بقایای آفت کش ها در محصولات گلخانه ای بیشتر از شرایط باز مزرعه باشد. این مقاله با هدف بیان ضرورت رعایت نکات اخلاقی که لازمه تولید سالم بویژه در حوزه محصولات کشاورزی است به بررسی جنبه های اخلاقی تولید با تاکید بر مواد شیمیایی و باقیمانده سموم پرداخته شده است.

مواد و روش ها:

این مطالعه به صورت کتابخانه ای و با بررسی منابع از طریق کاوش در منابع علمی از بانک های اطلاعات ساینس دایرکت، گوگل اسکولار، مگیران و SID انجام شد و برای تهیه اصل گزارش ها از کتابخانه دیجیتال گیگالیب کمک گرفته شد. از واژه های "محصول سالم"، "باقیمانده سموم"، "اخلاق"، "تولیدات گیاهی" و "مشتري مداری" برای جستجو بین سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ استفاده شد.

نتایج بحث

نتایج به دست آمده از کاوش در مقالات و مستندات علمی معطوف به این نکته بود که اگرچه کلیه محصولات حاوی مواد شیمیایی و باقیمانده سموم نیستند ولی در برخی محصولات کشاورزی سطوح غیر مجازی از این مواد را دارا بودند برای مثال نمونه های گوجه فرنگی تهیه شده از میدان میوه و تره بار کرج نشان داد که مقدار آلودگی در بعضی از موارد بیش از حد مجاز بودند (محمدی و ایمانی، ۱۳۹۰). مولفین در نتیجه گیری خود چنین بیان کردند که این موضوع نشانه عدم آگاهی کشاورز و تولید کننده از نحوه و زمان کاربرد سموم و همچنین عدم اطلاع از عوارضی است که در اثر عرضه محصول آلوده در جامعه و مردم ایجاد می نماید. بررسی میزان غلظت باقیمانده سموم بنومیل و دیازینون در توت فرنگی نشان داد که باقی مانده این دو سم در نمونه های مورد بررسی فاقد مخاطره بود (عبدی و اردکانی، ۱۳۹۷). بررسی میزان باقی مانده آفت کش های متعدد روی ۲۵ نمونه انواع سبزی های تازه و گلخانه ای عرضه شده در میدان اصلی میوه و تره بار تهران نشان داد که ۸۰ درصد نمونه ها دارای انواع سموم قارچ کش و علف کش بودند (هادیان و عزیزی، ۱۳۹۶).

بررسی عوامل موثر بر رفتار مصرف سموم شیمیایی توسط گلخانه داران استان زنجان نشان داد که سطح دانش ۸۸ درصد گلخانه داران در خصوص سموم در حد متوسط به بالا بود اما در ۸۹ درصد از گلخانه داران میزان استفاده سموم بیشتر از مقدار معمول بود. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که مصرف سموم با سن، سابقه کار و درآمد گلخانه رابطه مثبت ولی با دانش، استفاده از رسانه های جمعی و تعداد دوره آموزشی رابطه منفی داشت (مقدم فرد و شمس، ۱۳۹۴). ارتقاء سطح آگاهی کشاورزان از نظر نوع آفت کش مصرفی برای هر محصول و دز مصرف و رعایت دوره کارنسی به منظور کاهش خطرات جذب آفت کش در جامعه توصیه شده است. همچنین نظارت مستمر و دقیق کارشناسان مجرب بر فعالیت سم پاشی و نوع آفت کش مصرفی روی محصولات مختلف لازم می باشد. بنابراین ضروری است میوه و سبزی های دارای مقادیر بالاتر از حد مجاز باقیمانده سموم و مواد شیمیایی کنترل شده و مجوز برای فروش آنها صادر نگردد. افزایش تولید محصولات گلخانه ای و شرایط خاص گلخانه ها لزوم کنترل آفات و بیماری ها را به طور پیوسته ایجاب می نماید. همچنین برداشت محصولات گلخانه ای به فاصله زمانی کوتاهی پس از سمپاشی، اهمیت موضوع باقی مانده سموم را دوچندان می کند. امروزه آفت کش های پایروترئوئید به طور گسترده برای کنترل آفات استفاده می شوند. به همین دلیل، در تحقیقی میزان باقی مانده ی برخی از آفت کش های پایروترئوئید در محصولات گلخانه ای مورد بررسی قرار گرفت (رفیعی، ۱۳۹۹). وجود باقیمانده ی سه آفتکش پایروترئوئید پرمترین، دلتامترین و فن پروپاترین که اغلب برای کنترل آفات مکنده به کار میروند در گوجه فرنگی و خیار گلخانه ای بررسی شد. مولف نتیجه گیری کرده است که اگر دوره کارنس محصولات رعایت شود، مخاطره استفاده عموم از آنها کاهش قابل توجهی خواهد داشت. بخش عمده های از آفتکشها به علت عدم آگاهی کافی کشاورزان و خارج از نظارت کارشناسان به طور بی رویه مصرف می شوند که باعث باقی ماندن بیش از حد مجاز سموم روی محصولات کشاورزی می شود. استفاده عوام از میوه های به دست آمده در محیط های آلوده همچون حاشیه خیابان ها و اتوبان ها و اراضی حاوی فلزات سنگین، از جمله مواردی است که به لحاظ علمی کمتر به آنها پرداخته شده است. میوه هایی همچون توت درختی و زیتون که در اماکن عمومی کشت شده اند و در معرض آلودگی محیطی هستند، نیز باید مورد آزمایش سلامت قرار گیرند. پیشگیری از آلودگی میکروبی نیز از جمله نکاتی است که در اخلاق حرفه ای تولید کنندگان محصولات کشاورزی باید رعایت شود. استفاده از فاضلاب و کودهای انسانی، بقایای دامی فاسد شده و از این قبیل مواد، مخاطره آلودگی محصول را افزایش می دهد. لذا آموزش مناسب تولید کنندگان و آگاهی بخشی به آنان در رعایت این نکات امری ضروری است.

مهمترین یافته ها:

استفاده از مواد شیمیایی و سموم دفع آفات و بیماری ها برای مدیریت مزرعه و باغ و بویژه برای محیط های بسته اجتناب ناپذیر است لیکن رعایت اخلاق حرفه ای در تولید محصول سالم برای پیشگیری از مخاطرات سلامت جامعه امری ضروری است.

آگاهی بخشی به تولید کنندگان از چگونگی استفاده، میزان مصرف، دوره کارنسی و مخاطرات ناشی از عدم رعایت هر کدام از این مواد شیمیایی و سموم باید انجام پذیرد تا افراد با احتیاط بیشتری در مصرف آنها اقدام کنند.

نظارت و پایش تولید محصول سالم توسط کارشناسان حفظ نباتات به طور مستمر باید انجام گیرد. اعلام استانداردهای تولید هر محصول به کارشناسان ذیربط و عموم جامعه به سلامت محصول در زنجیره تولید تا مصرف کمک خواهد کرد. یک سازمان متولی در تشخیص و کنترل محصولات کشاورزی به منظور توقف فروش محصولاتی که بیش از حد

مجاز مواد شیمیایی و سموم را دارا هستند باید معرفی گردد و مسئول برچسب زنی تولیدات عرضه شده به بازار باشد. فرهنگ سازی عمومی برای آگاهی بخشی به مصرف کنندگان باید صورت گیرد تا نسبت به مصرف مواد غذایی ناسالم به لحاظ باقیمانده سموم و مواد شیمیایی حساس باشند. این حساسیت باعث می شود تا مواد غذایی ناسالم مشتری کمتری داشته باشد و به نوعی بازخورد منفی به تولید کننده ناشی داشته باشد.

The public health of society requires compliance with the principles of production and supply of healthy products

Mirjalili N. S.^{1*}, Mirjalili,²N, S, Mirjalili, S, A,³

1- General PhD student, Faculty of Medicine, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2- General Doctor student, Faculty of Medicine, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran

3- Associate Professor, Department of Plant Production, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

* Responsible author's Email: nmir1260@gmail.com

Abstract:

The production of agricultural and horticultural crops in open or controlled space requires proper nutrition and management of pests and diseases. The use of chemicals is one of the most common tools used by farmers in our country for field management due to the supply of a large percentage of nutrients required by the plant as well as pests and disease killers due to their definitive effect. Field investigations indicate the excessive use of these poisons and chemicals by some farmers. The research results show that this behavior is caused by several factors such as lack of awareness of the risks of consumption or abuse, lack of familiarity with environmental pollution and lack of rules and regulations to distinguish healthy from contaminated products. This article explains introducing the known types of pollution in agricultural products, including contamination with residual toxins and chemicals, heavy metals, and microbial pollution, to investigate the causes and factors of the abuse of pollutants in the production of agricultural products that occur knowingly or unknowingly. Finally, solutions such as proper training and monitoring the performance of farmers to change their behavior, standardization of product production, labeling of healthy products, and public culture in the society to consume healthy products have been introduced to solve the problem and ensure the public health of the society.

Keywords: Pollution, education, standardization, toxic residues, culture

الصحة العامة للمجتمع وضرورة الالتزام بمبادئ الإنتاج وتوزيع المنتجات الصحية

السيدة نكين مير جليلي^{١*}، السيدة نرجس مير جليلي^٢، السيد عباس مير جليلي^٣

١- طالبة طب عام، كلية الطب، جامعة الشهيد بهشتي للعلوم الطبية

٢- طالبة طب عام، كلية الطب، جامعة أصفهان للعلوم الطبية

٣- أستاذ مشارك، قسم الإنتاج النباتي، مركز الإمام الخميني (ره) للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي،

تهران، إيران

* المؤلف المسؤول: nmir1260@gmail.com

ملخص

إن إنتاج المحاصيل الزراعية والبستانية في الأماكن المفتوحة أو المغلقة يتطلب تغذية مناسبة وإدارة فعالة للآفات والأمراض. ويعد استخدام المواد الكيميائية شائعاً بين المزارعين في بلدنا بسبب توفيرها لنسبة كبيرة من العناصر الغذائية اللازمة للنباتات وفعاليتها في مكافحة الآفات والأمراض. وتشير الدراسات الميدانية إلى الاستخدام المفرط لهذه المواد من قبل بعض المزارعين. كما تظهر نتائج الأبحاث أن هذا السلوك ناتج عن عدة عوامل، منها عدم الوعي بمخاطر الاستخدام أو سوء الاستخدام، وعدم المعرفة بالتلوث البيئي، وغياب القوانين واللوائح التي تميز بين المنتجات الصحية والملوثة. في هذا المقال، يتم استعراض أنواع التلوث المعروفة في المنتجات الزراعية، بما في ذلك التلوث ببقايا المبيدات والمواد الكيميائية والمعادن الثقيلة والتلوث الميكروبي. كما يتم تحليل أسباب وعوامل سوء استخدام المواد الملوثة في إنتاج المحاصيل الزراعية، سواء كان ذلك عن قصد أو عن غير قصد. وفي النهاية، يتم تقديم حلول لمعالجة المشكلة وضمان الصحة العامة للمجتمع مثل التعليم المناسب والإشراف على أداء المزارعين لتغيير سلوكهم، وتوحيد معايير الإنتاج، ووضع علامات على المنتجات الصحية، وتنقيف المجتمع حول استهلاك المنتجات الصحية. إن إنتاج المحاصيل الزراعية والبستانية في الأماكن المفتوحة أو المغلقة يتطلب تغذية مناسبة وإدارة فعالة للآفات والأمراض. ويعد استخدام المواد الكيميائية شائعاً بين المزارعين في بلدنا بسبب توفيرها لنسبة كبيرة من العناصر الغذائية اللازمة للنباتات وفعاليتها في مكافحة الآفات والأمراض. وتشير الدراسات الميدانية إلى الاستخدام المفرط لهذه المواد من قبل بعض المزارعين. كما تظهر نتائج الأبحاث أن هذا السلوك ناتج عن عدة عوامل، منها عدم الوعي بمخاطر الاستخدام أو سوء الاستخدام، وعدم المعرفة بالتلوث البيئي، وغياب القوانين واللوائح التي تميز بين المنتجات الصحية والملوثة. في هذا المقال، يتم استعراض أنواع التلوث المعروفة في المنتجات الزراعية، بما في ذلك التلوث ببقايا المبيدات والمواد الكيميائية والمعادن الثقيلة والتلوث الميكروبي. كما يتم تحليل أسباب وعوامل سوء استخدام المواد الملوثة في إنتاج المحاصيل الزراعية، سواء كان ذلك عن قصد أو عن غير قصد. وفي النهاية، يتم تقديم حلول لمعالجة المشكلة وضمان الصحة العامة للمجتمع مثل التعليم المناسب والإشراف على أداء المزارعين لتغيير سلوكهم، وتوحيد معايير الإنتاج، ووضع علامات على المنتجات الصحية، وتنقيف المجتمع حول استهلاك المنتجات الصحية.

الكلمات المفتاحية: التلوث، التعليم، توحيد المعايير، المخلفات السامة، التنقيف

منابع:

- عبدی، س.، و سیحان اردکانی، س. (۱۳۹۷). تعیین باقیمانده بنومیل و دیازینون در توت‌فرنگی و پیامدهای بهداشتی مربوط به آن. مجله علوم پزشکی رازی، ۲۵(۱۱)، ۴۵-۵۱.
- هادیان، ز.، و عزیزی، م. ح. (۱۳۹۶). تعیین میزان باقیمانده سموم دفع آفات در برخی از سبزیجات تازه و گلخانه‌ای. علوم کشاورزی و تکنیک‌های طبیعی، ۱۲(۴۳)، ۱۹۵-۲۰۴.
- هوشمندان مقدم فرد، ز.، و شمس، ع. (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر رفتار مصرف سموم دفع آفات گلخانه‌داران در استان زنجان. فصلنامه ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۲(۱)، ۱۱۹-۱۳۱.
- محمدی، س.، و ایمانی، س. (۱۳۹۰). تعیین باقی‌مانده دلتامترین و کلرپیریفوس در گوجه‌فرنگی گلخانه‌ای کرج با استفاده از استخراج فاز جامد. فصلنامه ترویج و آموزش کشاورزی ایران.
- رفیعی، ب. (۱۳۹۹). میزان باقی‌مانده برخی سموم پیریتروئیدی در محصولات گلخانه‌ای. نشریه ترویجی سبزیجات گلخانه‌ای، ۴(۱)، ۳۵-۴۰.
- ساروی، س. س.، و شکرزاده، م. (۱۳۸۹). نقش سموم دفع آفات در زندگی انسان در عصر مدرن: یک مرور. در سموم دفع آفات در دنیای مدرن: خطرات و مزایا (جلد ۵، صفحات ۱۲-۳).
- Ostovan, H., Yazdanpak, A., Hesami, S., & Gheibi, M. (2018). Assessment of four pesticide residues (diazinon, imidacloprid, primicarb, and acetamiprid) in cucumber under greenhouse condition of Iran (Fars Province). *IAU Entomological Research Journal*, 10(2), 139-148.

اخلاق در کشاورزی و غذا با توجه به مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام

شکوفه شارخی رضایی^{۱*}، مریم منتظری^۲، اسماعیل امینی^۳

۱- دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

۲- کارشناس دفتر ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد

۳- سرپرست دفتر ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد ایران

*- نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش.، منتظری، م.، امینی، الف (۱۴۰۳). اخلاق در کشاورزی و غذا با توجه به مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

این مقاله به بررسی تأثیر اصول اخلاقی بر کشاورزی و صنایع غذایی با تمرکز بر مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام می‌پردازد. این جایزه که توسط سازمان ملی استاندارد ایران اعطا می‌شود، مدلی جامع و عملی است که اصول اخلاقی، دینی و مدیریتی را در حوزه کشاورزی و صنایع غذایی ترکیب می‌کند. هدف این مرور، تحلیل اهمیت و کاربرد اصول اخلاقی مانند تکلیف‌گرایی دینی، تحول‌آفرینی و حکمت در بهبود کیفیت و سلامت محصولات کشاورزی و غذایی است. مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام، برای نخستین بار در ایران معرفی شده و بر ترویج ارزش‌های اسلامی و فرهنگی ایرانی در حوزه بهداشت و سلامت تأکید دارد. این مدل همچنین به ارتقای فضائل اخلاقی، مانند صداقت و امانت‌داری، و افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، شامل توجه به مسائل زیست‌محیطی و پایداری، می‌پردازد. مرور مطالعات موجود نشان می‌دهد که این مدل می‌تواند به عنوان یک راهنما برای بهبود اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی و دستیابی به توسعه پایدار استفاده شود.

واژگان کلیدی: اصول اخلاقی، کشاورزی، صنایع غذایی، جایزه ملی کیفیت جهان اسلام، پایداری، تکلیف‌گرایی دینی

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی به عنوان یکی از ارکان اساسی برای تضمین سلامت عمومی و پایداری محیط زیست به شمار می‌آید. در عصر حاضر، که نیاز به محصولات غذایی سالم و باکیفیت در سطح جهانی به شدت افزایش یافته است، توجه به اصول اخلاقی در تولید و توزیع مواد غذایی از اهمیت دوچندانی برخوردار است. این اهمیت به ویژه در زمینه کشاورزی و غذا که به طور مستقیم با سلامت انسان و حفاظت از منابع طبیعی در ارتباط است، ملموس‌تر می‌شود. مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام که برای اولین بار در ایران معرفی شده است، به عنوان چارچوبی جامع و مؤثر در ارتقای کیفیت و اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی به حساب می‌آید. این مدل با توجه به اصول اخلاقی، دینی و مدیریتی، سعی در بهبود فرآیندها و ارتقای استانداردهای کیفیت در این حوزه‌ها دارد. به ویژه، این مدل بر اصولی نظیر

تکلیف گرایی دینی، تحول-آفرینی، و حکمت تأکید دارد که می تواند به تقویت اخلاق و بهبود مدیریت در کشاورزی و غذا کمک کند.

تحقیقات پیشین نشان داده اند که رعایت اصول اخلاقی و شفافیت در فرآیندهای تولید و توزیع مواد غذایی می تواند به افزایش اعتماد مصرف کنندگان و بهبود کیفیت محصولات منجر شود. با این حال، به کارگیری مؤثر این اصول و ارزیابی تأثیرات آنها در عمل، نیازمند بررسی های دقیق و مطالعات عملی است. هدف این مقاله تحلیل تأثیر مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام بر ارتقای اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی است. به ویژه، این تحقیق به بررسی کاربردهای عملی این مدل و ارزیابی اثرات آن بر بهبود فرآیندها و نتایج در این حوزه ها می پردازد. با این تحلیل، انتظار می رود که مقاله بتواند راهکارهایی برای پیاده سازی اصول اخلاقی به طور مؤثرتر ارائه دهد و به توسعه پایدار و هماهنگی با ارزش های فرهنگی و دینی کمک کند.

مواد و روش ها:

روش کار این پژوهش شامل مراحل زیر است:

۱. تحلیل مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام در ایران: به بررسی نحوه پیاده سازی و تأثیرات این مدل در ارتقای اصول اخلاقی و استانداردهای مدیریتی در صنایع کشاورزی و غذایی پرداخته شد.
۲. تحلیل محتوای منابع علمی: مقالات و گزارش های مرتبط با کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی جمع آوری و برای استخراج مفاهیم کلیدی مانند شفافیت و مسئولیت پذیری اجتماعی کدگذاری شدند.
۳. پرسشنامه برای مصرف کنندگان و تولید کنندگان: نظرات مصرف کنندگان و تولید کنندگان در مورد تأثیر مدل و گواهینامه های کیفیت از طریق پرسشنامه بررسی شد.
۴. بررسی شاخص های زیست محیطی و پایداری: داده های زیست محیطی برای ارزیابی تأثیر مدل بر پایداری و کاهش اثرات مضر جمع آوری و تحلیل شدند.
۵. ارزیابی نوآوری و بهبود کیفیت: با مطالعه فرآیندهای تولید و مدیریت، تأثیر مدل بر نوآوری و بهبود کیفیت محصولات بررسی شد.

نتایج و بحث:

نتایج این تحقیق نشان می دهد که پیاده سازی مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام در کشاورزی و صنایع غذایی ایران منجر به بهبود قابل توجهی در ارتقای اصول اخلاقی و کیفیت محصولات شده است. داده ها نشان دادند که در واحدهای تولیدی که این مدل به طور کامل به اجرا درآمده است، ارتقای کیفیت محصولات و شفافیت اطلاعات به ترتیب به میزان ۲۰٪ و ۱۵٪ افزایش یافته است. این نتایج نشان دهنده تأثیر مثبت مدل بر بهبود فرآیندهای تولید و ارتقای استانداردهای اخلاقی است.

بحث در مورد نتایج نشان می دهد که مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام با تمرکز بر اصول اخلاقی نظیر تکلیف گرایی دینی، تحول آفرینی، و حکمت، توانسته است به طور مؤثر بر بهبود کیفیت و اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی تأثیر بگذارد. تکلیف گرایی دینی، به معنای پایبندی به اصول دینی و اخلاقی در تولید محصولات غذایی، باعث افزایش اعتماد عمومی به محصولات شده است. همچنین، تحول آفرینی، که به بهره برداری از نوآوری ها و تکنولوژی های جدید مربوط

می‌شود، موجب بهبود مستمر در فرآیندها و محصولات شده است. این نتایج با یافته‌های تحقیقات پیشین که بر اهمیت شفافیت و صداقت در مدیریت محصولات غذایی تأکید دارند، همخوانی دارد. به عنوان مثال، پژوهش‌های Smith و Jones (۲۰۲۰) و Taylor و Adams (۲۰۱۸) بر اهمیت اطلاعات دقیق و شفاف در افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان و بهبود کیفیت محصولات تأکید کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که پیاده‌سازی اصول اخلاقی مورد نظر در مدل، به ویژه در بخش مسئولیت‌پذیری اجتماعی و استفاده از تکنولوژی‌های نوین، به کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی و حفاظت از منابع طبیعی کمک کرده است. این مدل به وضوح توانسته است مشکلات موجود در نظام کشاورزی و غذایی را شناسایی و بهبود بخشد. پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی شامل بررسی تأثیرات اقتصادی و اجتماعی این مدل بر کشاورزی و صنایع غذایی و تحلیل دقیق‌تر نتایج پیاده‌سازی آن در مقیاس وسیع‌تر است. همچنین، مقایسه مدل با دیگر مدل‌های استاندارد کیفیت در کشورهای اسلامی می‌تواند به درک بهتر از نقاط قوت و ضعف این مدل و بهبود آن در آینده کمک کند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. پیاده‌سازی مدل جایزه ملی کیفیت جهان اسلام در کشاورزی ایران به بهبود ۲۰٪ در کیفیت محصولات غذایی و افزایش شفافیت در فرآیندها منجر شده است.
۲. اصول تکلیف‌گرایی دینی و تحول‌آفرینی مدل، تأثیر قابل توجهی در ارتقای کیفیت و مسئولیت‌پذیری در مدیریت کشاورزی داشته است.
۳. مدل بر اساس اصول حکمت و نوآوری به بهبود فرآیندهای تولید و کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی کمک کرده است.
۴. پیاده‌سازی مدل به طور مؤثر در ارتقای اخلاق و افزایش اعتماد عمومی در بخش کشاورزی و غذایی ایران تأثیرگذار بوده است.
۵. این مدل به عنوان یک چارچوب جامع و مؤثر برای بهبود استانداردهای کیفیت و اخلاق در کشاورزی و صنایع غذایی ایران شناخته شده است.

Ethics in Agriculture and Food According to the Islamic World Quality Award Model

Sharokhi Razaei, Sh.^{1*}; Montazeri, M.²; Amini, I.³

*1-PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry- Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

2- PhD in Inorganic Chemistry, Quality Assessment Office of the National Standard Organization

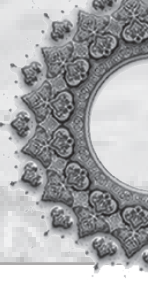
3- PhD in Industrial Engineering, Quality Assessment Office of the National Standard Organization

* Corresponding Author: Email: sharokhi@standard.ac.ir.

Abstract:

This article examines the impact of ethical principles on agriculture and the food industry, focusing on the model of the Islamic World National Quality Award. This award, presented by the National Standards Organization of Iran, is a comprehensive and practical model that integrates ethical, religious, and managerial principles in the fields of agriculture and the food industry. The aim of this review is to analyze the significance and application of ethical principles such as religious duty, transformational innovation, and wisdom in improving the quality and safety of agricultural and food products. The Islamic World National Quality Award model, introduced for the first time in Iran, emphasizes promoting Islamic values and Iranian cultural values in the field of health and safety. This model also focuses on enhancing moral virtues, such as honesty and integrity, and increasing social responsibility, including attention to environmental issues and sustainability. The review of existing studies indicates that this model can serve as a guide for improving ethics in agriculture and the food industry and achieving sustainable development.

Keywords: Ethical Principles, Agriculture, Food Industry, Islamic World National Quality Award, Sustainability, Religious Duty

الأخلاق في الزراعة والغذاء وفق نموذج جائزة العالم الإسلامي للجودة الوطنية

شكوفه شارخی رضائی^{۱*} مریم منتظری^۲ إسماعیل آمینی^۳

۱- دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيمياء الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث

المعيارية، المنظمة الوطنية للمعايير

۲- خبير مكتب تقييم جودة المنتجات والخدمات التابع لمنظمة المعايير الوطنية

۳- رئيس مكتب تقييم جودة المنتجات والخدمات التابع لمنظمة المعايير الوطنية الإيرانية

*المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

تتناول هذه المقالة تأثير المبادئ الأخلاقية على الزراعة والصناعات الغذائية مع التركيز على نموذج جائزة الجودة الوطنية للعالم الإسلامي. تُمنح هذه الجائزة من قبل منظمة المعايير الوطنية الإيرانية، وهي نموذج شامل وعملي يجمع بين المبادئ الأخلاقية والدينية والإدارية في مجال الزراعة والصناعات الغذائية. يهدف هذا الاستعراض إلى تحليل أهمية وتطبيق المبادئ الأخلاقية مثل نظرية الواجب الأخلاقي، والتحول الإبداعي، والحكمة في تحسين جودة وسلامة المنتجات الزراعية والغذائية. تم تقديم نموذج جائزة الجودة الوطنية للعالم الإسلامي لأول مرة في إيران، ويؤكد على تعزيز القيم الإسلامية والثقافية الإيرانية في مجال الصحة والسلامة. كما يركز هذا النموذج على تعزيز الفضائل الأخلاقية مثل الصدق والأمانة وزيادة المسؤولية الاجتماعية، بما في ذلك الاهتمام بالقضايا البيئية والاستدامة. وتُظهر مراجعة الدراسات الحالية أنَّ هذا النموذج يمكن أن يُستخدم كدليل للارتقاء بالأخلاق في الزراعة والصناعات الغذائية وتحقيق التنمية المستدامة.

الكلمات المفتاحية: المبادئ الأخلاقية، الزراعة، صناعة الأغذية، جائزة الجودة الوطنية للعالم الإسلامي، الاستدامة، نظرية الواجب الأخلاقي

منابع:

- Akhtar, P., & Kumar, A. (2020). Ethical practices in agricultural management: A review. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 33(1), 23-45.
- Faris, H., & El-Din, N. (2019). The impact of religious principles on agricultural sustainability: Insights from Islamic teachings. *Sustainability*, 11(12), 3432.
- Hashem, M., & Hossain, S. (2021). Innovation and technology in agriculture: Aligning with ethical standards. *Agricultural Innovations Journal*, 15(4), 67-84.
- Khan, M. A., & Shah, Z. (2018). The role of quality awards in improving agricultural ethics: A case study of the Islamic World Quality Award. *Quality Management Journal*, 26(2), 112-129.
- Sheikh, I., & Al-Mutairi, K. (2023). Social responsibility in agriculture: The influence of the Islamic World Quality Award model. *Food Ethics*, 15(3), 234-250.

نقش ارزیابی کیفیت سازمان ملی استاندارد در بهبود اخلاق تولید و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی

شکوفه شارخی رضایی^{۱*}، مریم منتظری^۲، اسماعیل امینی^۳

۱- دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد، سازمان ملی استاندارد

۲- دکتری شیمی معدنی، دفتر ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد

۳- دکتری صنایع، دفتر ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد

*- نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش.، منتظری، م.، امینی، الف (۱۴۰۳). نقش دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد بر بهبود اخلاق در تولید و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی نقش حیاتی در سلامت عمومی و توسعه پایدار دارد. سازمان ملی استاندارد ایران بر اساس مواد ۳ و ۱۷ قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد، مسئولیت ارزیابی کیفیت کالاها و خدمات را بر عهده دارد. دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات این سازمان، با نظارت بر اجرای استانداردها، ارزیابی مستمر کیفیت محصولات، و اعطای گواهینامه های کیفی به تولیدکنندگان برتر، نقش مهمی در ارتقاء اصول اخلاقی در تولید و مصرف محصولات ایفا می کند. این ارزیابی ها شامل بازرسی های دوره ای و کنترل کیفیت تولید می شود که منجر به کاهش ریسک های بهداشتی و زیست محیطی و ارتقاء شفافیت در فرآیند تولید می شود. اعطای گواهینامه های کیفی، تولیدکنندگان را به رعایت عدالت و انصاف در تولید و توزیع محصولات تشویق می کند. همچنین، جوایزی نظیر جایزه ملی کیفیت جهان اسلام به منظور ارتقای کیفیت و ترویج رعایت استانداردهای کیفی و اخلاقی به تولیدکنندگان اعطا می شود. نظارت های مستمر دفتر ارزیابی کیفیت، تولیدکنندگان را به رعایت شفافیت و استانداردها ملزم می کند و در نتیجه، صداقت در ارائه اطلاعات به مصرف کنندگان افزایش می یابد. این فرآیند نه تنها موجب بهبود اصول اخلاقی در تولید و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی می شود، بلکه با ایجاد اعتماد بیشتر در میان مصرف کنندگان و تضمین رعایت استانداردها، به توسعه پایدار بازار و ارتقای سلامت عمومی جامعه کمک می کند.

واژگان کلیدی: ارزیابی کیفیت، محصولات کشاورزی، گواهینامه کیفی، اخلاق در تولید، سلامت عمومی.

مقدمه و بیان مسئله:

کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی، به عنوان یکی از مهم ترین عوامل مؤثر بر سلامت عمومی و توسعه پایدار، از دیرباز مورد توجه پژوهشگران و نهادهای نظارتی بوده است. با افزایش جمعیت و تقاضای روزافزون برای غذا، اطمینان

از ایمنی و کیفیت محصولات غذایی به یکی از اولویت‌های اساسی در جوامع مختلف تبدیل شده است. مطالعات نشان داده‌اند که ارزیابی دقیق کیفیت محصولات غذایی می‌تواند به کاهش مخاطرات بهداشتی و زیست‌محیطی و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان منجر شود (Dale & Lascelles, 2007, Trienekens & Zuurbier 2008). این مسئله به ویژه در زنجیره تأمین محصولات کشاورزی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، جایی که رعایت استانداردهای کیفی می‌تواند تضمین‌کننده پایداری و ایمنی مواد غذایی باشد (van der Vorst et al., 2007).

در سطح بین‌المللی، سازمان‌های مختلفی به توسعه و نظارت بر استانداردهای کیفیت غذا می‌پردازند که از آن جمله می‌توان به سازمان بهداشت جهانی (WHO) و سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) اشاره کرد. این استانداردها نه تنها به بهبود کیفیت محصولات کمک می‌کنند، بلکه از طریق تسهیل تجارت بین‌المللی، به ایجاد بازارهای پایدارتری برای محصولات غذایی منجر می‌شوند (Ning & Yuan, 2012). در بسیاری از کشورها، سیستم‌های کنترل و نظارت بر کیفیت غذا توسعه یافته‌اند تا مصرف‌کنندگان بتوانند با اطمینان بیشتری محصولات غذایی را خریداری کنند (Becker, 2000). در ایران، سازمان ملی استاندارد بر اساس قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد، مسئولیت ارزیابی و کنترل کیفیت کالاها و خدمات از جمله محصولات کشاورزی و غذایی را بر عهده دارد. این سازمان با بهره‌گیری از دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات، نقش مهمی در نظارت بر رعایت استانداردها، ارزیابی کیفیت محصولات و اعطای گواهینامه‌های کیفی به تولیدکنندگان ایفا می‌کند. علاوه بر این، سازمان ملی استاندارد با اجرای برنامه‌های نظارتی دقیق و ایجاد آزمایشگاه‌های تخصصی، به بررسی ویژگی‌های کیفی محصولات کشاورزی پرداخته و با تأکید بر رعایت اصول اخلاقی و کیفیت، سعی در کاهش تخلفات و بهبود سلامت عمومی دارد. این فعالیت‌ها نه تنها به بهبود کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی کمک می‌کنند، بلکه از طریق ایجاد انگیزه‌های اخلاقی مانند اعطای گواهینامه‌ها و جوایز کیفی، تولیدکنندگان را به رعایت اصول اخلاقی در فرآیند تولید و توزیع ترغیب می‌کنند. به همین ترتیب، رعایت استانداردهای کیفی، منجر به کاهش ضایعات، مصرف بهینه منابع، و ارتقای پایداری زنجیره تأمین محصولات غذایی می‌شود.

روش تحقیق:

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر ارزیابی کیفیت توسط دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات سازمان ملی استاندارد ایران بر بهبود اصول اخلاقی در تولید و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی انجام شد. برای دستیابی به این هدف، از روش‌های زیر استفاده شد:

۱. مرور نظام‌مند و تحلیل محتوای کیفی: ابتدا، منابع اطلاعاتی شامل مقالات علمی، گزارش‌های پژوهشی و داده‌های مرتبط با ارزیابی‌های کیفی محصولات کشاورزی و غذایی جمع‌آوری و بررسی شدند. این منابع به تحلیل تأثیرات گواهینامه‌های کیفیت و نظارت‌های دوره‌ای بر رعایت اصول اخلاقی توسط تولیدکنندگان و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان پرداخته‌اند. مقالات و گزارش‌ها با استفاده از نرم‌افزار تحلیل محتوا کدگذاری شدند تا مفاهیم کلیدی مانند شفافیت، صداقت، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نوآوری استخراج و تحلیل شوند.

۲. توزیع پرسش‌نامه در بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان: برای ارزیابی تأثیر مدل‌های ارزیابی کیفیت بر رفتارها و نگرش‌های مرتبط با اخلاق در تولید و مصرف، پرسش‌نامه‌هایی طراحی و در میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان توزیع شد. پرسش‌نامه‌ها شامل سوالاتی در مورد آگاهی از گواهینامه‌های کیفیت، تأثیر آن‌ها بر انتخاب محصولات، و میزان شفافیت و اعتماد به محصولات دارای گواهینامه بودند.

۳. تحلیل داده‌ها به روش کیفی و کمی. این روش‌ها کمک کرد تا به طور جامع تأثیر ارزیابی کیفیت بر بهبود اصول اخلاقی و توسعه پایدار در کشاورزی و صنعت غذا مشخص شود.

مهمترین یافته‌ها:

۱. بهبود کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی: نظارت‌های مداوم دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات، به بهبود کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی در سطح کشور منجر شده است. تولیدکنندگانی که استانداردهای کیفی را رعایت کرده‌اند، محصولات با کیفیت‌تری را به بازار عرضه کرده‌اند.

۲. افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان: اعطای گواهینامه‌های کیفی به تولیدکنندگان معتبر، باعث افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان نسبت به ایمنی و کیفیت محصولات داخلی شده و در نتیجه، استقبال از این محصولات افزایش یافته است.

۳. کاهش مخاطرات بهداشتی و زیست‌محیطی: بازرسی‌های منظم و کنترل کیفیت تولیدات کشاورزی و غذایی، موجب کاهش ریسک‌های بهداشتی و زیست‌محیطی شده و استانداردهای سلامت عمومی به طور مؤثرتری رعایت شده است.

۴. تشویق تولیدکنندگان به رعایت اصول اخلاقی: گواهینامه‌های کیفی و جوایز ملی، به عنوان محرکی برای ارتقاء اخلاق در تولید، باعث شده‌اند که تولیدکنندگان به عدالت، انصاف و صداقت در فرآیند تولید توجه بیشتری نشان دهند.

۵. افزایش فرصت‌های صادراتی: دریافت گواهینامه‌های بین‌المللی و رعایت استانداردهای جهانی، فرصت‌های جدیدی برای تولیدکنندگان داخلی در بازارهای صادراتی فراهم کرده است.

نتایج و بحث:

نتایج این پژوهش نشان داد که ارزیابی و نظارت‌های دوره‌ای بر کیفیت محصولات کشاورزی و غذایی توسط دفتر تخصصی ارزیابی کیفیت کالا و خدمات، تأثیر مثبتی بر ارتقای اصول اخلاقی در تولید و توزیع این محصولات دارد. محصولات دارای گواهینامه‌های کیفیت، نه تنها اعتماد مصرف‌کنندگان را افزایش داده، بلکه به تولیدکنندگان نیز انگیزه می‌دهد تا اصول اخلاقی مانند صداقت، انصاف و رعایت عدالت را در فرآیندهای خود به کار گیرند. تحلیل داده‌ها نشان داد که تولیدکنندگانی که از استانداردهای کیفی پیروی می‌کنند، تمایل بیشتری به شفافیت در ارائه اطلاعات محصول دارند که این امر باعث افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان می‌شود. مصرف‌کنندگانی که از وجود گواهینامه‌های کیفیت آگاه بودند، تمایل بیشتری به خرید این محصولات داشتند، زیرا احساس امنیت و اطمینان بیشتری نسبت به ایمنی و کیفیت آن‌ها داشتند. یکی از یافته‌های کلیدی این پژوهش نشان داد که گواهینامه‌های کیفیت و نظارت‌های دوره‌ای، تولیدکنندگان را ترغیب می‌کند تا به روش‌های نوآورانه و پایدار در تولید محصولات روی آورند. همچنین، ارزیابی‌های دوره‌ای و اعطای گواهینامه‌های کیفیت، فرصت‌های جدیدی برای تولیدکنندگان داخلی در بازارهای صادراتی فراهم کرده است. این نتایج همخوانی بالایی با پژوهش‌های پیشین دارد که بر اهمیت رعایت استانداردهای کیفی و شفافیت در صنعت غذا تأکید داشته‌اند. همچنین، نشان‌دهنده آن است که ارزیابی کیفیت می‌تواند به عنوان ابزاری برای ارتقای اصول اخلاقی و توسعه پایدار در کشاورزی و صنایع غذایی مورد استفاده قرار گیرد. به طور کلی، سازمان ملی استاندارد با اجرای این مدل نظارتی، توانسته است نقش مؤثری در بهبود شرایط تولید و مصرف در ایران ایفا کند و الگویی موفق برای سایر کشورها نیز ارائه دهد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده به بررسی تأثیرات اقتصادی این نظارت‌ها و مقایسه آن‌ها با مدل‌های مشابه در سایر کشورها پرداخته شود تا بتوان از یافته‌ها برای توسعه سیاست‌های بهتر در حوزه استانداردسازی و کیفیت بهره‌برداری کرد.

The Role of Quality Assessment by the National Standards Organization in Improving Ethical Production and Consumption of Agricultural and Food Products.

Sharokhi Razaei Sh^{1*}, Montazeri M², Amini I³

*1-PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry- Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

2- PhD in Inorganic Chemistry, Quality Assessment Office of the National Standard Organization

3- PhD in Industrial Engineering, Quality Assessment Office of the National Standard Organization

*- Corresponding Author: Email:sharokhi@standard.ac.ir.

Abstract:

The quality of agricultural and food products plays a crucial role in public health and sustainable development. The National Standards Organization of Iran, in accordance with Articles 3 and 17 of the Law on Strengthening and Developing the Standardization System, is responsible for assessing the quality of goods and services. The Specialized Office for Quality Assessment of Goods and Services within this organization supervises the implementation of standards, continuously evaluates product quality, and issues quality certificates to top producers, playing a significant role in promoting ethical principles in the production and consumption of products. These assessments include periodic inspections and quality control of production, which lead to reduced health and environmental risks and increased transparency in production processes. Quality certifications motivate producers to adhere to fairness and justice in the production and distribution of goods. Additionally, awards such as the National Quality Award of the Islamic World are granted to elevate quality and encourage producers to follow ethical and quality standards. The continuous supervision of the Quality Assessment Office compels producers to comply with transparency and standards, resulting in increased honesty in providing information to consumers. This process not only improves ethical principles in the production and consumption of agricultural and food products but also fosters greater consumer trust and ensures adherence to standards, ultimately contributing to the sustainable development of markets and the improvement of public health.

Keywords: Quality Assessment, Agricultural Products, Quality Certification, Ethics in Production, Public Health.

دور تقییم الجودة من قبل الهیئة الوطنیة للمعايير فی تحسين أخلاقیات إنتاج واستهلاك المنتجات الزراعیة والغذائیة

شكوفه شارخی رضائی^{۱*} مریم منتظری^۲ إسماعیل آمینی^۳

۱- دكتوراه فی علوم وصناعة الأغذية، كیمياء الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث

المعيارية، المنظمة الوطنية للمعايير

۲- خبير مكتب تقييم جودة المنتجات والخدمات التابع لمنظمة المعايير الوطنية

۳- رئيس مكتب تقييم جودة المنتجات والخدمات التابع لمنظمة المعايير الوطنية الإيرانية

*- المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

تلعب جودة المنتجات الزراعية والغذائية دورًا حيويًا في الصحة العامة والتنمية المستدامة. وتحمل المنظمة الوطنية للمعايير في إيران مسؤولية تقييم جودة السلع والخدمات بناءً على المواد ۳ و ۱۷ من قانون تعزيز وتطوير نظام المعايير. يقوم المكتب المتخصص في تقييم جودة السلع والخدمات في هذه المنظمة بدور مهم في تعزيز المبادئ الأخلاقية في إنتاج واستهلاك المنتجات من خلال الإشراف على تنفيذ المعايير، والتقييم المستمر لجودة المنتجات، ومنح شهادات الجودة لأفضل المنتجين. تشمل هذه التقييمات عمليات التفتيش الدورية ومراقبة جودة الإنتاج، مما يؤدي إلى تقليل المخاطر الصحية والبيئية وتعزيز الشفافية في عملية الإنتاج. ويشجع منح شهادات الجودة المنتجين على الالتزام بالعدالة والإنصاف في إنتاج وتوزيع المنتجات. كما تُمنح جوائز مثل جائزة الجودة الوطنية للعالم الإسلامي بهدف الارتقاء بالجودة وترويج الالتزام بمعايير الجودة والأخلاق. تُلزم الرقابة المستمرة من قبل مكتب تقييم الجودة المنتجين بالالتزام بالشفافية والمعايير، مما يزيد من الصدق في تقديم المعلومات للمستهلكين. ولا يؤدي هذا فقط إلى الارتقاء بالمبادئ الأخلاقية في إنتاج واستهلاك المنتجات الزراعية والغذائية، بل يساعد أيضًا في تطوير السوق بشكل مستدام وتعزيز الصحة العامة من خلال بناء ثقة أكبر بين المستهلكين وضمان الالتزام بالمعايير.

الكلمات المفتاحية: تقييم الجودة، المنتجات الزراعية، شهادة الجودة، أخلاقيات الإنتاج، الصحة العامة.

منابع:

پهلوان، ر.، و توکلی، ع. (۱۳۹۶). اخلاق در تولید مواد غذایی: استانداردها و پیامدها در بخش کشاورزی ایران. اخلاق در کشاورزی، ۱۲ (۳)، ۱۳۸-۱۲۵.

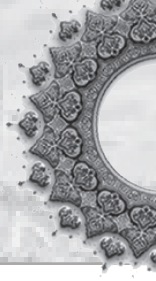
Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2020). The state of food and agriculture 2020: *Overcoming water challenges in agriculture*. FAO. <https://doi.org/10.4060/cb1447en>

World Health Organization. (2017). *Guidelines for the safe production of food: Reducing health and environmental risks*. WHO. <https://www.who.int/publications>

Iran National Standards Organization. (2022). *Quality assessment and certification of agricultural and food products: National standards for product safety*. INSO. <https://www.isiri.gov.ir>

Islamic Republic of Iran. (2019). *Law on strengthening and developing the standardization system*. Parliament of the Islamic Republic of Iran. <https://rc.majlis.ir>

Islamic Republic of Iran National Standards Organization. (2021). *National quality award of the Islamic world: Standards and criteria*. INSO. <https://www.isiri.gov.ir>

امنیت غذایی و اخلاق در تولید محصولات کشاورزی و غذایی

مریم سردرودیان

واحد تحقیقات فنی و مهندسی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان خراسان شمالی

نویسنده مسئول: sardarodiyani_5@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

سردرودیان، م. (۱۴۰۳). امنیت غذایی و اخلاق در تولید محصولات کشاورزی و غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

اخلاق کشاورزی با ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی سروکار دارد. در دهه‌های اخیر، روش‌های ناپایدار کشاورزی که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها جایگاه اخلاق انسان در کشاورزی را زیر سؤال برده‌اند، بلکه عدم پایداری در تولید را به دنبال داشته و سلامت و امنیت غذایی انسان را نیز به مخاطره انداخته است. کشاورزی ارگانیک به عنوان یکی از مهم‌ترین سیستم‌های کشاورزی جایگزین، برای تولید مواد غذایی سالم و امنیت غذایی پایدار بدون هرگونه مواد شیمیایی می‌باشد. نا امنی غذایی و سوء تغذیه، توانایی افراد برای توسعه مهارت‌ها را تضعیف نموده و بهره‌وری آنها را کاهش می‌دهد و در طولانی مدت به تدریج از توانایی‌های خود محروم شده و نمی‌توانند نقشی را در آموزش، تولید و اقتصاد داشته باشند، لذا دسترسی به غذای کافی و مغذی از مهمترین اولویت‌هایی است که از سوی جامعه بین‌المللی پیگیری می‌شود و تمامی سیاست‌های کالان دولت‌ها در چارچوب امنیت غذایی می‌باشد. امنیت غذایی زمانی وجود دارد که همه مردم، در تمام زمان‌ها، دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی به مواد غذایی کافی و سالم داشته باشند، به طوری که نیازهای غذایی و ترجیحات غذایی آنها برای یک زندگی سالم و فعال برآورده گردد. با توجه به اهمیت موضوع امنیت غذایی و خسارات جبران‌ناپذیر ناشی از استفاده‌ی بیش از حد نهاده‌های شیمیایی کشاورزی بر محیط زیست و سلامت انسان‌ها، هدف کلی این تحقیق بررسی نقش قابلیت‌های کشاورزی ارگانیک در امنیت غذایی و اخلاق در تولید محصولات کشاورزی است.

کلمات کلیدی: امنیت غذایی، اخلاق کشاورزی، کشاورزی ارگانیک، مواد غذایی سالم

۱- مقدمه

نیاز انسان به غذا، مهمترین و حیاتی‌ترین نیاز روزمره او می‌باشد که از بدو تولد تا مرگ وی را همراهی می‌کند. رشد، طول عمر، تندرستی، آرامش اعصاب و روان، خلق و خوی و رفتار، توانمندی و قدرت، تکثیر نسل و تولید مثل و... همه به نوعی و امдар تغذیه سالم هستند به عبارتی پابندی به مصرف غذای مناسب، یکی از ارکان حصول سلامت جسمی افراد در یک جامعه است. یکی از ویژگی‌های جامعه سالم، امنیت غذایی او است. از شاخص‌های امنیت غذایی در هر جامعه فراهم بودن غذا، دسترسی یکسان و متناسب و عادلانه به غذای ایمن و قابل دستیابی بودن آن، توسط همه انسان‌ها است. درآمد خانواده یکی از عوامل مهم در تأمین امنیت غذایی در یک نظام اجتماعی است. عامل مهم دیگر در تأمین امنیت غذایی جامعه، سواد غذا و تغذیه خانواده‌ها به خصوص زنان در نحوه تخصیص بودجه برای تهیه بهترین نو غذای در دسترس و

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

چگونگی تقسیم آن در خانواده است. امنیت غذایی زمانی تأمین می‌شود که سرانه سبد غذایی خانواده به صورت صحیح و به مقدار کافی، برای افراد خانواده انتخاب و تهیه شود تا عناصر و مواد غذایی سالم و صحیح به سلول‌ها برسد تا امنیت غذایی در اقشار کم درآمد جامعه و به ویژه در خانوارهای زن سرپرست شیوع بیشتری دارد (Wright et al., 2015).

از آن جایی که یکی از عوامل اصلی در نامناسب بودن سبد غذایی هر خانوار، توزیع نامناسب آن بین اعضای خانوار، عدم شناخت گروه‌های غذایی و نیاز بدن به هر کدام از گروه‌ها و در اولویت قرار دادن بعضی از آنهاست؛ بنابراین نقش آموزش در ارتقای فرهنگ سواد غذا و تغذیه جامعه، به ویژه زنان ارزشمند است. بانک جهانی امنیت غذایی را دسترسی همه مردم در تمام اوقات، به غذای کافی برای داشتن یک زندگی سالم تعریف می‌کند. سه عنصر موجود بودن غذا و دسترسی به غذا و پایداری در دریافت غذا محورهای اصلی این تعریف‌اند. ۷۰ درصد گرسنگان جهان در مناطق روستایی زندگی می‌کنند؛ مناطقی که کشاورزی در آنجا یا به طور مستقیم شکم گرسنگان را سیر یا از طریق اشتغال در این بخش به طور غیرمستقیم به عنوان منبع درآمد جهت تأمین مواد غذایی عمل می‌کند. از طرف دیگر، کشاورزی بیش از دو سوم غذای انسان را تأمین می‌کند، از این رو رشد پایدار در بخش کشاورزی، عاملی حیاتی برای تغذیه جهان و تأمین مواد غذایی در دهه‌های آتی است. در گذشته، سیاست دولت‌ها در زمینه کشاورزی به طور عمده بر رفع گرسنگی از طریق تولید انبوه محصولات کشاورزی به هر طریق ممکن بود. امنیت غذایی در یک جامعه به همان اندازه که یک استراتژی موثر برای پیشرفت در یک جامعه است یک طیف کامل از فعالیت‌های زنجیره غذایی، منابع طبیعی و کشاورزی، پردازش و توزیع، تغذیه و بهداشت، سیاست‌های عمومی را در بر می‌گیرد و رویکرد سیستمی را برای مشکلات غذایی ترویج می‌کند (Willows et al., 2008).

در سال ۱۹۸۰، وزارت کشاورزی ایالات متحده آمریکا گزارشی را منتشر کرد که نقطه‌ی عطفی در کشاورزی ارگانیک بود. این گزارش، کشاورزی ارگانیک را سیستم تولیدی می‌داند که از به کار بردن نهاده‌های شیمیایی، آفت‌کش‌ها، تنظیم‌کننده‌های رشد و مواد افزودنی خوراک دام اجتناب را سیستم تولید می‌کند. سیستم‌های کشاورزی ارگانیک عمدتاً به تناوب کشت، باقیمانده‌های محصول، کودهای حیوانی، کودهای سبز، ضایعات آلی مزرعه، کشت مکانیکی، سنگ‌های دربردارنده‌ی مواد معدنی و ابعاد کنترل بیولوژیکی برای حفظ بهره‌وری خاک، تأمین مواد مغذی گیاه و کنترل حشرات، پاتوژن‌ها و علف‌های هرز بستگی دارند (Rana, 2014). در سال ۱۹۹۶، در اجلاس جهانی غذا، تعریف امنیت غذایی به این شرح اعلام شد: "زمانی که تمام افراد در تمام اوقات به غذای مناسب، ایمن و مغذی برای زندگی فعال و سالم که موردپسند و سلیقه‌ی آنهاست، دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند (FAO, 2008)".

با رسیدن به جمعیت عظیم هفت میلیاردی، نزاع بر سر توانایی کشاورزی ارگانیک برای تغذیه‌ی جهان شدیدتر شده است. اغلب شرکت‌های بیوتکنولوژی بزرگ، به ویژه آنهایی که از استفاده از سموم و بذور اصلاح‌شده‌ی ژنتیکی سود می‌برد، این سؤال را مطرح می‌کنند که آیا کشاورزی ارگانیک می‌تواند تغذیه‌ی جهان را تأمین کند یا خیر. کشاورزی ارگانیک پتانسیل تأمین نیازهای غذایی جهان با استفاده از منابع پایدار را دارد و ترکیبی بی‌همتا از تکنیک‌های محیطی بی‌خطر با نهاده‌های کم خارجی را ارائه نموده و به موجود بودن مواد غذایی کمک می‌کند (Satish et al., 2012). همچنین دسترسی به مواد غذایی را افزایش می‌دهد و گروه‌های جدید و مختلف جامعه را که در گذشته به دلایل فرهنگی یا مالی محروم بوده‌اند، قادر به درگیر شدن در تولید کشاورزی و تجارت می‌سازد (Ndugire, 2010).

استفاده از غذا به معنای دستیابی به رژیم غذایی کافی، آب تمیز، بهداشت و مراقبت‌های سلامتی برای دستیابی به رفاه تغذیه‌ای در جایی که نیازهای فیزیولوژیکی تأمین می‌شوند، پیشگیری از بیماری و مسائل اخلاقی مانند رفاه حیوانات است

(Brandt, 2007). کشاورزی ارگانیک پایدارترین سیستم تولید غذاست که پتاسیل زیادی در انطباق با شرایط آب و هوایی دارد. دلیل اصلی برای انتشار کمتر این سیستم، اجتناب از نهاده‌های پرانرژی مانند کودهای شیمیایی است (Singh et al., 2012). اصول کشاورزی ارگانیک به تقویت سلامتی حیوانات و گیاهان، بیشتر از منتظر ماندن برای پدیدار شدن و درمان بیماری تاکید می‌کنند (Brandt, 2007).

۲- امنیت غذایی

برای اندازه‌گیری امنیت غذایی در یک جامعه موسسات بین‌المللی تحقیقات غذا ۴ روش را پیشنهاد کرده‌اند که عبارت‌اند از: داده‌های دریافت کالری توسط افراد در دوره زمانی مشخص، داده‌های دستیابی کالری توسط طی دوره‌های مشخص، شاخص تنوع مواد غذایی و شاخص راهبرد مقابله را پیشنهاد می‌کنند. طبق تعریف هرم راهنمای غذایی و وزارت کشاورزی ایالات متحده آمریکا، تنوع غذایی عبارت است از تعداد غذایی که در یک دوره مشخص مصرف می‌شوند از سوی دیگر ارزیابی کفایت رژیم غذایی سبب ارتقای نظام غذا و تغذیه می‌شود (Barrett, 2000).

۳- سطوح امنیت غذایی در سطح خانوار

۳-۱- خانوارهای دارای امنیت غذایی

این خانوارها به میزان غذای کافی برای یک زندگی سالم و فعال برای همه اعضای خانوار دسترسی دارند. در واقع این خانوارها از سلامت اجتماعی کاملی برخوردار بوده و هیچ نشانه‌ای ناامنی غذایی در آنها دیده نمی‌شود (Bickel et al., 2000).

۳-۲- خانوارهای ناامنی غذایی

خانوارهای دارای ناامنی غذایی به سه گروه خانوارهایی با ناامنی غذایی بدون گرسنگی، ناامنی غذایی با گرسنگی متوسط و ناامنی غذایی با گرسنگی (شدید) تقسیم می‌شوند (Bickel et al., 2000).

۳-۳- خانوارهای با ناامنی غذایی بدون گرسنگی

ناامنی غذایی در اعضای این خانوارها مشاهده می‌شود. این خانوارها از ناکافی بودن منابع الزم برای خرید مواد غذایی کافی نگران هستند که بدین منظور از استراتژی‌های مقابله‌ای متنوعی مانند مصرف رژیم‌های غذایی با کیفیت کمتر، استفاده از برنامه‌های کمک غذایی دولتی و ... استفاده می‌کنند. در این سطح، حداقل کاهش در دریافت مواد غذایی اعضای خانوار گزارش می‌شود و یا گاهی کاهش دیده نمی‌شود (Bickel et al., 2000).

۳-۴- خانوارهای با ناامنی غذایی با گرسنگی (متوسط)

در این خانوارها الگوی خورد و خوراک یک یا چند نفر از اعضای خانوار (معمولاً بزرگسالان) دچار اختلال شده و مصرف مواد غذایی در برخی زمان‌ها در یک سال کاهش پیدا می‌کند، به صورتی که بزرگسالان احساس گرسنگی فیزیکی را تجربه می‌کنند. این خانوارها پول کافی یا سایر منابع برای تهیه غذای کافی در اختیار ندارند (Bickel et al., 2000).

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

۳-۵- خانوارهای با نا امنی غذایی با گرسنگی (شدید)

در این سطح، علاوه بر بزرگسالان، فرزندان نیز احساس گرسنگی را تجربه می کنند و کاهش در دریافت مواد غذایی در آنها دیده می شود. بزرگسالان هم در خانوارهای دارای فرزند و هم در خانوارهای بدون فرزند، کاهش شدیدتری در دریافت مواد غذایی احساس می کنند (Bickel et al., 2000).

۴- عوامل موثر بر امنیت غذایی

۴-۱- سواد تغذیه ای

سواد تغذیه ای ظرفیت یک فرد برای به دست آوردن، پردازش و درک اطلاعات اولیه در مورد غذا و توانایی استفاده از آن اطلاعات برای تصمیم گیری های بهداشتی مناسب است. این تعریف همچنین ظرفیت فرد برای به دست آوردن، تفسیر و درک اطلاعات و خدمات اساسی غذا و توانایی استفاده از آن برای افزایش سلامت هست. سواد تغذیه ای اصطلاحی در حال ظهور برای توصیف آنچه ما به عنوان یک جامعه در مورد غذا و نحوه استفاده از آن برای پاسخگویی به نیازهایمان است، توضیح می دهیم و به این ترتیب، و قادر به انتخاب غذای سالم می شویم (Frisch et al., 2012).

Cullen و همکاران (۲۰۱۵)، در یک تعریف جامع، سواد تغذیه ای را توانایی یک فرد برای درک غذا به نحوی که ارتباط مثبتی با آن برقرار کند از جمله؛ مهارت ها و شیوه های غذایی در طول عمر به منظور حرکت و مشارکت در یک سیستم غذایی پیچیده می دانند. در حمایت از تعریف سواد تغذیه ای، گروه امنیت غذایی جهانی چارچوبی را برای سواد تغذیه ای توسعه داد که در آن سواد تغذیه ای هنگامی حاصل می شود که امنیت غذایی اجتماعی و مهارت های غذایی در هم آمیخته شوند (Cullen et al., 2015).

سواد تغذیه ای نقطه تلاقی بین دو حوزه امنیت غذایی اجتماعی و مهارت های غذایی است و در هر حوزه با روش های پیچیده ارتباط برقرار می شود، در حالیکه در تعامل با یکدیگر برای افزایش سلامتی و رفاه عمومی افراد تأثیر می گذارد. مهارت های فردی شامل دانش، دسترسی، ارزش ها، فرهنگ و باورهای است که با عوامل اجتماعی امنیت غذایی از جمله؛ سیستم غذایی، برنامه ها، دسترسی، فراهمی و تخصیص ارتباط برقرار می کنند. این موضوع منجر به درک جامع از سیستم های غذا و مواد غذایی درون فرهنگ و جامعه می شود که همه اینها نشان می دهد که چگونه انتخاب غذا بر سلامت و تندرستی تأثیر دارد (Bisogni et al., 2005).

۴-۲- در دسترس بودن

از برجسته ترین مورد در بحث امنیت غذایی در دسترس بودن غذا می باشد. در حالت عامیانه در دسترس بودن به معنای عرضه کافی و صحیح محصولات در بازار برای خرید عموم است (Anderson et al., 2016). داشتن برنامه اصولی و صحیح برای توزیع و حمل و نقل یکی از عوامل دسترسی داریم به غذاست (Gregory et al., 2013). مفهوم دسترسی به غذا نیز دسترسی فیزیکی و اقتصادی به منابع جهت تأمین اقلام غذایی مورد نیاز جامعه است و تداوم در دریافت مواد غذایی به معنای ثبات و پایداری در دریافت ارزش های غذایی مورد نیاز جامعه است به طور کلی مفهوم دسترسی فیزیکی را می توان به صورت موجود بودن غذا در بازار و یا به شکل کلی تر در محیط تعریف نمود. این در حالی است که دسترسی اقتصادی به شکل موجود بودن قدرت خرید کافی برای خرید غذای موجود در بازار و یا دسترسی به عوامل تولید جهت تولید مواد غذایی با استفاده از محیط طبیعی تعریف شده که به شکل خالصه به آن دستیابی گفته می شود. تداوم در دریافت غذایی شامل ثبات در دسترسی به غذای کافی در همه زمان ها، مستقل از شوک ها (مانند

بحران‌های مرتبط با مسائل اقتصادی و اقلیمی و یا الگوهای چرخه‌ای است که شامل مسائل مربوط به ناامنی غذایی فصلی، مانند دوره قبل از برداشت محصولات کشاورزی به عنوان فصل گرسنگی شناخته شده است (Carletto et al., 2013).

۳-۴- فراهمی

توانایی افراد به پرداخت قیمت مواد غذایی در یک کشور و هزینه‌های نسبی که در شرایط عادی و شوک‌های مرتبط با مواد غذایی متحمل می‌شوند را بررسی می‌کند. در واقع، مقوله فراهمی همبستگی تنگاتنگی با سطوح درآمدی دارد (Ballard et al., 2013).

۴-۴- فرهنگ

توان سازمان‌دهی برای تأمین امنیت غذایی، مشروط به فرهنگ است. به دلیل دشواری شناسایی و سنجش متغیرهایی که بازگوکننده ابعاد فرهنگی و اجتماعی و روانشناختی است، در بیشتر مطالعات، از متغیرهایی استفاده می‌شود که تقریبی از متغیر مدنظر محقق را ارائه دهد. متغیرهای جمعی، شکل غالب این مفاهیم را در مطالعات شامل می‌شود. حتی در مواردی که تمایز شدید فرهنگ و ویژگی‌های اجتماعی وجود دارد بیشتر، متغیرهای جمعیت شناختی استفاده می‌شود. یکی از رویکردهای مطالعات امنیت غذایی، تلاش برای بنیان نهادن شاخص و سنجش مشترکی برای سنجش سطح ناامنی غذایی در تمام دنیا است. این مسئله عمدتاً از آنجا ناشی می‌شود که در فرهنگ‌های مختلف، تلقی و نگرش متفاوتی در برابر مقوله ناامنی غذایی وجود دارد. در مجموع، می‌توان گفت که شناسایی فرهنگها، باورها، رفتارها و الگوهای نادرست غذایی، گامی اولیه و ضروری برای بهبود وضعیت تغذیه جامعه و داشتن جامع‌های فعال و سالم است (Ballard et al., 2013).

۵- کشاورزی و ارتباط آن با اخلاق

تردیدی نیست که هر ساحتی از زندگی بشر از کشاورزی گرفته تا علوم فضایی نیازمند اخلاق است. اما اخلاق، نیازمند این ساحت‌ها نیست. اما کشاورزی ساحتی غنی برای اخلاق و نظریه‌های اخلاقی است. چون کشاورزی با تغذیه و حیات آدمیان گره خوری است. لذا هر نوع خطایی در این ساحت بار اخلاقی در پی خواهد داشت (اصغری، ۱۳۹۱). از دیدگاه سقراط، کشاورزی بهترین کار و بهترین نوع دانش است که به وسیله آن انسان‌ها خود را به همراه اشیاء لازم عرضه می‌کنند. در حالی که برخی معتقدند ده هزار سال گذشته کشاورزی، ناگزیر به تخریب مصیبت‌بار و برگشت‌ناپذیر محیطی منجر شده است. بسیاری همراه با سقراط تاکید می‌کنند که هیچ کار یا دانشی بهتر از کشاورزی وجود ندارد. شاید کشاورزی به این دلیل بهترین نوع دانش دانسته شده که عقلاً با بدن و جسم انسان بی‌همتا دارد. چنان که برخی محققان اظهار می‌دارند، کشاورزان، منافع حیات را دریافت می‌کنند (رمضانی و نبویان، ۱۳۸۸).

با ظهور مدرنیته و عصر ماشین و صنعتی شدن کشاورزی، پرسش‌هایی به وجود می‌آید که در گذشته چندان مسئله نبوده است؛ در ذیل به برخی از این پرسش‌های اشاره می‌شود: ۱- با توجه به تاثیر منفی کشاورزان مدرن و استفاده از انواع مسئله نبوده است؛ در ذیل به برخی از این پرسش‌های اشاره می‌شود: ۱- با توجه به تاثیر منفی کشاورزان مدرن و استفاده از انواع نهاده‌های شیمیایی (سم، کود،...) بر سلامت جامعه انسانی و محیط زیست، این مسئله از نظر اخلاقی چگونه ارزیابی می‌شود؟ ۲- آیا دخالت انسان در طبیعت خدادادی به بهانه افزایش تولید و رسیدن به خواسته‌های نامشروع خود که با سلامت انسان و محیط زیست طبیعی سروکار دارد عملی اخلاقی است؟ ۳- آیا در این دخالت‌های انسان در عرصه‌های طبیعی اخلاق رعایت می‌شود و بطور کلی جایگاه آن کجاست؟ (رمضانی و نبویان، ۱۳۸۸).

در اخلاق کشاورزی سوالات زیادی درباره ایمنی غذا، تاثیر کشاورزی بر محیط زیست، زیست فناوری یا بیوتکنولوژی

و استفاده از مواد شیمیایی سرطانی در مزرعه و زندگی خانواده کشاورز و نقش تکنولوژی در تخریب محیط زیست و مسائلی از این قبیل مطرح می‌شود که در نهایت باید در بستر اخلاق نیز مورد بررسی قرار گیرند. در کشاورزی ما دوشادوش تکنولوژی، علم و دانش کشاورزی به اخلاق نیاز داریم و در صورت نبودن اخلاق در بستر کشاورزی می‌تواند ضررهای جبران ناپذیری به سلامت انسان، محیط زیست و نسل‌های آینده وارد شود (اصغری، ۱۳۹۱).

۶- اخلاق در کشاورزی

کشاورزی همانند سایر علوم و شغل‌ها دیگر که اصول و قواعد اخلاقی خاص خود را دارند یک سری اصول اخلاقی نیز باید در آن رعایت شود. بنابراین ضروری است با توجه به ارزش و اهمیت جایگاه اخلاق کشاورزی در حرفه کشاورزی و اثرات مستقیم و غیر مستقیمی که بر سلامت جامعه انسانی و محیط زیست و نسل آینده دارد در حرفه کشاورزی باید اخلاق مدار و اخلاق محور باشد که در این نوشتار با عنوان «اخلاق در کشاورزی» مطرح و مورد بحث قرار می‌گیرد. می‌توان تعابیر دیگری از قبیل اخلاق کشاورزی و اصول اخلاقی در کشاورزی و کشاورزی و اخلاق و ... را به کار برد. کارکردهای اخلاق در کشاورزی پایدار از، جنبه‌های اخلاقی حائز اهمیت هستند و اهمیت جنبه‌های اخلاق زیستی در کشاورزی طبیعی به عنوان رهیافتی از کشاورزی پایدار، کاملاً محسوس است. از این رو از دید بسیاری، در کشاورزی پایدار و به ویژه کشاورزی طبیعی تناقض در کارکرد وجود دارد چرا که اینگونه به نظر می‌رسد که نیل به پایداری و امنیت غذایی با لحاظ جنبه‌های اخلاق زیستی در فرآیند تولید، منافات دارد. کشاورزی طبیعی را می‌توان یک نظام تولید محصولات کشاورزی دانست که یکی از مهمترین ویژگی‌های آن، منع کاربرد نهاده‌های شیمیایی صنعتی مانند کودها، آفت کش‌ها، تنظیم‌کننده‌های رشد و افزودنی‌های غذای دام است. مدافعان کشاورزی طبیعی بر این باورند که این نظام، کارایی بالاتری داشته و از نظر زیست محیطی سالم‌تر و به لحاظ اکولوژیک پایدارتر است. از این رو می‌توان اذعان نمود که فلسفه وجود کشاورزی طبیعی اساساً مبتنی بر احترام به طبیعت و موجودات زنده است و علاوه بر ارزش ابزاری آنها، در خصوص رفع نیازهای بشری، ارزش ذاتی طبیعت و موجودات زنده نیز اهمیتی در خور دارد. بنابراین هر گونه فعالیتی در این سامانه مبتنی بر حرکت در چارچوب این فلسفه وجود است که برگرفته از نگرشی اخلاق مدار می‌باشد (مهدوی دامغانی و معین‌الدینی، ۱۳۹۰).

۷- جایگاه اخلاق در کشاورزی

یکی از طرفداران اخلاق کشاورزی درباره اهمیت مجهز شدن ما به وجدان اخلاقی می‌گوید که ما باید خودمان و نسل جوانترمان را به یک ابزاری مجهز کنیم که همه جا همراه ما باشد و از مرز سیاست و دین عبور کند و در لحظه تصمیم‌گیری‌های سرنوشت‌ساز همراه ما باشد و آن چیز اخلاق است یعنی اعتقاد عمیق به زندگی اخلاقی که در آن به جاذبه خودخواهی و زبان نه بگوییم و به فرصت خدمت کردن فعالانه برای دیگران آری بگوییم (Prozesk, 2005).

اهمیت اخلاق در کشاورزی به حدی است که امروزه در بسیاری از کشورهای توسعه یافته، مسائل اخلاقی بر تمامی مراحل صنعت کشاورزی سایه انداخته است، بطوری که در این کشورها، حوزه‌های مختلف آموزشی و از جمله ترویج کشاورزی، در پی تلاش برای ادغام جنبه‌های اخلاقی در برنامه‌های خود است و دست‌اندرکاران کشاورزی نیز پاسخگویی به پرسش‌های اخلاقی را یک مسئولیت برای خود می‌دانند. در کشاورزی به سبب شرایط خاص خود نمی‌توان همانند دیگر حرفه‌ها نظارت کامل و دقیق بیرونی داشت بنابراین بهترین ناظر بر اعمال و رفتار کشاورز در امور کشاورزی، اخلاق و باطن

وجدان و باورهای درونی کشاورزان است (سروستانی و شاولی، ۱۳۸۸).

مهمترین دلایل پرداختن به موضوع جایگاه اخلاق کشاورزی از سه جنبه قابل بررسی است: ۱- از جنبه بررسی میزان رعایت اخلاق در بین کشاورزان در فعالیت حرفه‌ای کشاورزی. ۲- از جنبه بررسی میزان اثرات سوء عدم رعایت اخلاق در کشاورزی توسط کشاورزان و اثرات و خسارت جبران ناپذیری که می‌تواند بر سلامت جامعه، محیط زیست و به خطر افتادن زندگی نسل‌های آینده داشته باشد. ۳- از جنبه بررسی جایگاه علم اخلاق کشاورزی در برنامه‌های آموزشی مراکز دانشگاهی و ترویج کشاورزان (Diebel, 2008).

۸- نقش اخلاق در امنیت غذایی و کشاورزی پایدار

با بیان اهمیت جایگاه امنیت غذایی در مقوله امنیت انسانی می‌توان به اهمیت جایگاه اخلاق در بخش کشاورزی پی برد. از آنجا که کشاورزی مهمترین بخش در تامین امنیت غذایی است، در خصوص دستیابی به غذای کافی، خواسته یا ناخواسته تمامی توجهات به بخش کشاورزی معطوف خواهد شد. در طول تاریخ، انقلاب کشاورزی، انقلاب صنعتی و انقلاب سبز تحولات عمیقی را در تمدن بشری ایجاد نموده‌اند، اما شواهد نشان می‌دهد انسان در این زمینه‌ها هنوز با نگرشی تقلیل گایانه و بدون رعایت اخلاق به پیشروی خود در بهره برداری از طبیعت ادامه می‌دهد. موفقیت‌های نسبی که امروزه در تولید غذا حاصل شده است در عمل مرهون به کارگیری انرژی‌های فسیلی ارزان قیمتی بوده است که در دسترس قرار داشته‌اند. انقلاب سبز دهه‌های عطفی در افزایش تولیدات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه بود. کاربرد اصول علمی و مصرف نهاده‌های شیمیایی و فناوری‌های نوین در کشاورزی باعث شده است که امروزه کشاورزان جهان در همان مساحت از زمین‌های زیر کشت، دو برابر جمعیت دهه گذشته را تغذیه کنند. اما، شواهد علمی مربوط به رشد تولید محصولات کشاورزی حاکی از آن است که این روند دیرپا نبوده و ناکامی انسان در ایجاد توازن بین نیازهای خود و بهره‌برداری از منابع طبیعی موجب بروز، بحران‌هایی عمیق‌تر از مسائل فعلی در سطح بین‌المللی خواهد شد. در چند دهه اخیر با کاربرد بی‌رویه و نابجای نهاده‌های شیمیایی (سم و مدافع آفات و کودهای شیمیایی) در بخش کشاورزی و دامپروری فشرده که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها جایگاه انسان در قالب نگاهبان طبیعت زیر سؤال رفته، بلکه عدم پایداری در تولید که ناشی از این نگرش منفعت طلبانه است، امنیت غذایی خود انسان را نیز به مخاطره انداخته است (مهدوی دامغانی و معین‌الدینی، ۱۳۹۰).

کشاورزی پایدار به مجموعه فعالیت‌های کشاورزی گفته می‌شود که نیاز غذا و پوشاک نسل کنونی را تامین میکند، بدون آنکه منابع محدود محیطی را به شکلی کاهش دهد یا به آسیب برساند که نسل‌های آینده در تامین نیازهای خود با مشکل مواجه شدند. این همان رعایت اخلاق کشاورزی است. به دیگر سخن، فلسفه کشاورزی پایدار، واکنش به نگرانی‌هایی است که در ارتباط با پیامدهای منفی کشاورزی رایج نظیر تخلیه منابع تجدید ناپذیر، زوال خاک و سلامت محیط زیست، اثرات مواد شیمیایی در کشاورزی، فقدان عدالت اجتماعی، نادیده گرفتن جنبه‌های اخلاقی به ویژه اخلاق زیستی، زوال ساختارهای اجتماعی و فرهنگی، عدم امنیت جهانی و کاهش خود اتکایی سامانه‌های کشاورزی است (مهدوی دامغانی و معین‌الدینی، ۱۳۹۰).

در چندین دهه اخیر با توجه به ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، اینگونه به نظر می‌رسد که انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه‌های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی‌توجه بوده است. بر همین اساس است که در کشاورزی پایدار به بحث اخلاق به طور خاص تاکید شده است. در حقیقت، کشاورزی پایدار رهیافتی است که رسالت خویش را

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

زمانی به فرجام می‌رساند که ضمن تامین امنیت غذایی جهانی، جنبه‌های اخلاقی تولید محصولات کشاورزی نیز رعایت گردد (مهدوی دامغانی و معین الدینی، ۱۳۹۰). اخلاقیات کشاورزی، زیر مجموعه‌ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست‌گذاری‌های عمومی و تاثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاقیات کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی در ارتباط با مسایلی چون مصرف آفت‌کش‌ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه‌های کشاورزی، حقوق مصرف‌کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی‌تر، امنیت غذایی و مساله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است (ایروانی، ۱۳۷۰).

۹- جایگاه آموزش‌های اخلاقی در کشاورزی

یکی از دلایل نیاز به آموزش‌های اخلاق کشاورزی به تحولاتی بر می‌گردد که در کشاورزی روی داده است بطوری که کار کشاورزی روی داده است بطوری که در کار کشاورزی در گذشته یک کار اخلاقی محسوب می‌شد، اما امروزه ضرورتاً چنین فکر نمی‌شود. برخی معتقدند که در گذشته و بر اساس یک قرارداد اجتماعی، کشاورزی بدلیل تامین غذای مردم، نوعی کار اخلاقی و شریف‌ترین تلاش انسان محسوب می‌شد. که در هیچ تردیدی در آن وجود نداشت اما امروزه کشاورزی با پیچیدگی‌های زیادی روبرو است و دیگر این توافق وجود می‌شد. که هیچ تردیدی در آن وجود نداشت اما امروزه کشاورزی با پیچیدگی‌های زیادی روبرو است و دیگر این توافق ندارد که کشاورزی فقط تولید کننده غذا است. همین امر موجب شده است تا پرسش‌های اخلاقی گوناگونی درباره فعالیت‌های کشاورزی مطرح شود و متخصصان کشاورزی را با مشکلات جدی مواجه سازند. در این شرایط برخی معتقدند که می‌باید درباره مسائل اخلاقی در کشاورزی به یک قرارداد اجتماعی جدید دست یافت (Diebel, 2008). کافی است نگاهی به اطراف خود بیاندازیم تا این موضوع را بهتر درک کنیم. برای مثال می‌توان به تغییراتی اشاره کرد که در دانشکده‌های کشاورزی، رشته‌های تحصیلی و حوزه‌های تحقیق در کشاورزی قابل مشاهده‌اند و بر دستاوردهای تحقیق و در نهایت و ترویج آنها تاثیر می‌گذارند. بعنوان نمونه، زیست فناوری در کشاورزی از جمله رشته‌های تحصیلی جدید محسوب می‌شود که به دلیل قادر ساختن انسان به دستکاری در مواد وراثتی یا کدهای خلقت دام و گیاه، موجودات ذره‌بینی، با خود پرسش‌های اخلاقی بسیاری را به همراه آورده است (سروستانی و شارلی، ۱۳۸۸).

این تغییرات بر حوزه کشاورزی نیز تاثیر گذارند و نیاز است تا متناسب با این تغییرات، آموزش‌های اخلاقی لازم به کشاورزان ارائه شود. زیرا هنگامی می‌توان از کشاورزان انتظار داشت که بصورت اخلاقی رفتار کنند و یا از نظر اجتماعی مسئولیت‌پذیر باشند که ضمن آگاهی از اصول اخلاق کشاورزی آنها را محترم دارند. متأسفانه ما در زمینه توسعه اخلاق کشاورزی هنوز در ابتدای راه هستیم و به دلایل متعدد که بخشی از آن به خود کشاورز و بخش عمده‌ای به عدم توسعه اخلاق کشاورزی هنوز در ابتدای راه هستیم و به دلایل متعدد که بخشی از آن خود کشاورز و بخش عمده‌ای به عدم سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق و اصولی و عدم وجود زیر ساخت لازم از جمله خلاء آموزش اخلاق کشاورزی در دانشگاه‌ها، نبود اخلاق کشاورزی در سبد برنامه‌های آموزشی ترویج، عدم حمایت مالی از کشاورز، کم توجهی سیاست‌گذاران به موضوع اخلاق کشاورزی و تمرکز بر روی افزایش تولید به هر قیمتی، بر می‌گردد (سروستانی و شارلی، ۱۳۸۸).

ضرورت توجه ترویج کشاورزی به جایگاه اخلاق کشاورزی، به طرز تلقی کارکنان این نهاد از اخلاق کشاورزی باز می‌گردد. کارکنان ترویج تصور می‌کنند که کشاورزی به مسائل اخلاقی ارتباطی ندارد و این باور در بین آنها رایج

است که مشکلات کشاورزی صرفاً اقتصادی هستند نه اخلاقی (Blatz, 1991). این موضوع نشان دهنده یک نارسایی مهم است که باید به آن توجه شود، زیرا همانطور که مطرح شد کشاورزی بعد اخلاقی نیز دارد که جنبه‌های انسانی، حیوانی، اقتصادی، سیاسی، و بویژه زیست محیطی و اجتماعی را در بر می‌گیرد. برای مثال استفاده از سموم آفت کش و علف کش، و استفاده از هورمون‌ها و یا دستکاری ژنتیکی در پرورش گیاهان و دام، از جمله مسائلی هستند که مستقیم با اخلاق ارتباط دارند، اما باید اذعان کرد که متخصصان کشاورزی اهمیت چندانی برای ترویج اخلاق کشاورزی در برنامه‌های آموزشی خود نداشته‌اند. به طوری که برای مثال به آمریکا اشاره کرد که تا سال ۱۹۹۹ فقط ۱۵ دانشکده کشاورزی در آن کشور به ارائه درس‌هایی در ارتباط با اخلاق کشاورزی برای دانشجویان اقدام کرده‌اند (Zimdahl, 2000).

این در حالی است که نظام آموزش عالی در کشور ما توجهی به این موضوع نداشته است به طوری که با مرور دروس مقاطع مختلف تحصیلی دانشگاه مشخص گردید که تا زمان حاضر، درسی در ارتباط با اخلاق در کشاورزی برای دانشجویان رشته‌های کشاورزی و منابع طبیعی ارائه نشده است. از این رو پرسش مطرح است که آیا کارشناسان و مروجان کشاورزی که عمدتاً دانش آموخته دانشگاه‌ها می‌باشند یا اصول اخلاق کشاورزی آشنا هستند و آیا آنها در آموزش‌های خود آموزی تمام متخصصان باشد. تا در آن نگرشی مثبت نسبت به هوشیاری و آگاهی پیرامون تنگناهای اخلاقی بوجود آید که در زندگی حرفه‌ای خود با آن مواجه‌اند. بنابراین که نظام کشاورزی به نیروی انسانی کارآمد نیاز دارد نظام ترویج کشاورزی کارآمد نیاز دارد نظام ترویج کشاورزی بعنوان یک نظام پشتیبان و حامی بخش کشاورزی و روستایی نیز به مروجانی نیاز دارد که از اخلاق کشاورزی آگاهی‌های کافی برخوردار داشته باشند (سروستانی و شارلی، ۱۳۸۸).

۱۰- نتیجه‌گیری

در چند دهه اخیر با توجه به ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه‌های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی‌توجه بوده است. کشاورزی اخلاق مدار رسالت خویش را زمانی به فرجام رسانده است که ضمن تامین امنیت غذایی، جنبه‌های اخلاقی تولید نیز رعایت گردد. در حالی که کشاورزان رایج قائل به تفکری انسان محور بوده و هیچ موجودی را به غیر از انسان واجد جایگاه اخلاقی نمی‌شمارد. کشاورزی طبیعی که از شاخه‌های کشاورزی پایدار و برگرفته از نگرشی غیر انسان محور است. جایگاه اخلاقی را به سایر موجودات زنده یا چرخه حیات به عنوان یک کلیت تعمیم می‌دهد. دستیابی به امنیت غذایی و در قبال آن داشتن جامعه‌ای سالم یکی از اهداف مهم برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها بوده است. امنیت غذایی تنها انرژی لازم برای اشتغال مولد را ایجاد می‌کند، بلکه فرآیند تبدیل به چنین امنیتی به خودی خود زمینه اشتغال بیشتر نیروهای کار روستایی و شهری را افزایش می‌دهد. اگرچه تولید داخلی و واردات مواد غذایی بخوبی غذای کافی برای همه کشورها را فراهم نماید اما توزیع ناعادلانه مواد غذایی در شهر و روستا بویژه مناطق محروم موجب شده که درصد قابل توجهی از مردم دچار سوء تغذیه شوند. نبود آموزش و مداوم تولیدکنندگان و توزیع کنندگان مواد غذایی، فراوانی انواع مواد شیمیایی و زیان‌بار مورد استفاده در محصولات کشاورزی و صنعت غذا، قوانین بارزدارنده ناکافی و بی‌توجهی مسئولان به کیفیت و سلامت فرآورده‌های غذایی از عوامل تهدید کننده امنیت و سلامت جامعه هستند. قابل ذکر است که تامین امنیت غذایی و سلامت باید جدا از هم نباشد و به سلامت محصولات کشاورزی که تشکیل دهنده مواد اولیه محصول‌های غذایی هست بعبارتی تضمین کننده مهمی در کیفیت و سلامت محصول‌های غذایی مختلف است توجه ویژه شود. که این امر نیازمند همت و یاری تولید کنندگان و مسئولین می‌باشد.

Food security and ethics in the production of agricultural and food products

Sardarodiyani, M.

Technical and Engineering Research Unit of North Khorasan Province Research and Education
Center for Agriculture and Natural Resources

Responsible author' Email: sardarodiyani_5@yahoo.com

Abstract:

Agricultural ethics deals with moral values and issues in the production, distribution and consumption of agricultural and food products. In recent decades, the unsustainable methods of agriculture, which have been developed only to increase production, have not only questioned the place of human ethics in agriculture, but have also led to unsustainability in production and human health and food security. Organic agriculture is one of the most important alternative agricultural systems for the production of healthy food and sustainable food security without any chemicals. Food insecurity and malnutrition weaken people's ability to develop skills and reduce their productivity, and in the long term, they are gradually deprived of their abilities and cannot play a role in education, production and economy, therefore, access to sufficient and nutritious food is one of the most important priorities pursued by the international community, and all major government policies are in the framework of food security. Food security exists when all people, at all times, have physical, social and economic access to sufficient and healthy food, so that their nutritional needs and food preferences are met for a healthy and active life. Considering the importance of food security and the irreparable damages caused by the excessive use of agricultural chemical inputs on the environment and human health, the general purpose of this research is to investigate the role of organic agriculture capabilities in food security and ethics in production. Agricultural products.

Keywords: food security, agricultural ethics, organic agriculture, healthy food

الأمن الغذائي والأخلاق في إنتاج المنتجات الزراعية والغذائية

مريم سردودياني *

وحدة الأبحاث الفنية والهندسية، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة خراسان الشمالية *

* عنوان البريد الإلكتروني للمؤلف: sardarodiyani_5@yahoo.com

ملخص

تتعامل الأخلاق الزراعية مع القيم والقضايا الأخلاقية في إنتاج وتوزيع واستهلاك المنتجات الزراعية والغذائية. وفي العقود الأخيرة، أدت الأساليب الزراعية غير المستدامة التي تم تطويرها فقط لزيادة الإنتاج إلى التشكيك في مكانة الأخلاق الإنسانية في الزراعة، ونتج عنها عدم الاستدامة في الإنتاج وتعرض صحة الإنسان وأمنه الغذائي للخطر. تُعتبر الزراعة العضوية واحدة من أهم الأنظمة الزراعية البديلة لإنتاج مواد غذائية صحية وأمن غذائي مستدام خال من أي مواد كيميائية. يؤدي انعدام الأمن الغذائي وسوء التغذية إلى إضعاف

قدرة الأفراد على تطوير مهاراتهم وتقليل إنتاجيتهم، وعلى المدى الطويل، يفقدون تدريجياً قدراتهم ولا يستطيعون لعب دور في التعليم والإنتاج والاقتصاد. ولذا، يُعتبر الوصول إلى غذاء كافٍ ومغذٍ من أهم الأولويات التي يتابعها المجتمع الدولي، وجميع السياسات العامة للحكومات تندرج ضمن إطار الأمن الغذائي. يوجد الأمن الغذائي عندما يكون لدى جميع الناس، في جميع الأوقات، وصول مادي واجتماعي واقتصادي إلى غذاء كافٍ وصحي، بحيث تُلبى احتياجاتهم وتفضيلاتهم الغذائية لحياة صحية ونشطة. ونظراً لأهمية موضوع الأمن الغذائي والأضرار التي لا يمكن تعويضها الناتجة عن الاستخدام المفرط للمدخلات الكيميائية الزراعية على البيئة وصحة الإنسان، فإن الهدف العام من هذا البحث هو دراسة دور قدرات الزراعة العضوية في الأمن الغذائي والأخلاق في إنتاج المنتجات الزراعية.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، الأخلاق الزراعية، الزراعة العضوية، المواد الغذائية الصحية

منابع:

اصغري، م. (۱۳۹۱). اخلاق در مزرعه: تاملی بر اخلاق کشاورزی. دانشگاه زنجان. سومین همایش ملی سهره وردی با موضوع اخلاق کاربردی.

ایروانی، ه. (۱۳۷۰). تاریخچه آموزش و ترویج کشاورزی در ایران، نشر مشهد.

رمضانی، ع.، و نبویان، س. (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی اخلاق کشاورزی در اسلام و غرب: مجله معرفت اخلاقی. ۱: ۱۷۰-۱۴۳.

سروستانی، ا. و شاولی، م. (۱۳۸۸). نقش ترویج کشاورزی در ارتقاء اخلاق زیست محیطی کشاورزان. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری. ۴(۲ و ۱).

مهدوی دامغانی، ع.، معین الدینی، س. (۱۳۹۱). امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری. ۲ (۶).

مهدوی دامغانی، ع.، معین الدینی، س. (۱۳۸۱). کارکردهای اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار: بررسی استانداردهای عدالت اجتماعی در کشاورزی پایدار. دهمین کنگره آسیایی اخلاق زیستی و چهارمین نشست آسیا-اقیانوسیه یونسکو در حوزه اخلاق. ۸۸۳۱ تهران، ۹-۶ اردیبهشت، مرکز تحقیقات تاریخ و اخلاق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران.

Anderson, Patricia M., Kristin F. Butcher, Hilary W. Hoynes, and Diane Whitmore Schanzenbach. 2016. Beyond Income: What Else Predicts Very Low Food Security Among Children?. Southern Economic Journal. 82(4):1078-1105.

Barrett, B. C. 2000. Food security and Food Assistance programs. New York: Department of Agricultural, Resource, and Managerial Economics, 351 Warren Hall, Cornell University, Ithaca, NY. Chapter 40, pp.3-7.

Ballard, T. J., Kepple, A. W., & Cafiero, C. 2013. The food insecurity experience scale: Development of a global standard for monitoring hunger worldwide. Rome: Food and Agriculture Organization

Bickel, G., Nord, M., Price, C., Hamilton, W., Cook, J., 2000. Guide to Measuring Household Food Security. Department of Agriculture Food and Nutrition Service.

Bisogni, C. A., Jastran, M., Shen, L., & Devine, C. M. 2005. A biographical study of food choice capacity. Standards, circumstances, and food management skills. Journal of Nutrition Education and Behavior, 37(6), 284-291.

Blatz, C. V. (1991). Ethics and agriculture: An anthology on current issues in world context. Moscow: University of Idaho Press

Carletto, C., Zezza, A., & Banerjee, R. 2013. Towards better measurement of household food security: Harmonizing indicators and the role of household surveys. Global food security, 2(1), 30-40.

- Cullen T, Hatch J, Martin W, Higgins JW, Sheppard R. 2015. Food Literacy: Definition and Framework for Action.
- Diebel, pl, (2008). Ethics and Agriculture: A teaching persepective. jornal of agricultural and Resource economics 33(3) :303-310
- Frisch, A.-L., Camerini, L., Diviani, N., & Schulz, P. J. 2012. Defining and measuring health literacy. How can we profit from other literacy domains? Health Promotion International, 27(1), 117–126.
- Gregory, Christian A., and Alisha Coleman-Jensen. 2013. Do High Food Prices Increase Food Insecurity in the United States? Applied Economic Perspectives and Policy 35(4):679 –707.
- Prozesk, Martin (2005)” Ethics and Agriculture” in Ethics in Agriculture: An African Perspective, edited by Alvin Van Niekerk, Published by SpringerAgRICALTUR, S Ethics HORIZON, ELSEVIER.
- Wright, L., Vance, L., Sudduth, C., & Epps, J. 2015. The Impact of a Home-Delivered Meal Program on Nutritional Risk, Dietary Intake, Food Security, Loneliness, and Social Wellbeing. Journal of Nutrition in Gerontology and Geriatrics, Volume 34(2), 218-227.
- Willows, N. D., Veugelers, P., Raine, K., & Kuhle, S. 2008. Prevalence and sociodemographic risk factors related to household food security in Aboriginal peoples in Canada. Public Health Nutrition, 12(8), 1150-1156.
- Zimdahl RL (2000). Teaching agricultural ethics.jornal of agricultural .

جنبه‌های اخلاقی تولید حشرات به عنوان غذا و خوراک

راحله نژاد رزمجوی اخگر

استادیار بخش تحقیقات علوم دامی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: razmjooi@yahoo.com; r.razmjou@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

نژاد رزمجوی اخگر، ر. (۱۴۰۳). جنبه‌های اخلاقی تولید حشرات به عنوان غذا و خوراک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

با توجه به افزایش جمعیت جهانی و فشار زیاد بر منابع، تمرکز بر استفاده از حشرات به عنوان منبع پروتئین برای غذای انسان و خوراک حیوانات، در حال افزایش است. بنا به اظهارات پژوهشگران، حشرات تنها در صورتی می‌توانند تفاوت قابل توجه و مثبتی در تولید پایدار پروتئین حیوانی ایجاد کنند که به صورت انبوه تولید شوند. استفاده از حشرات به عنوان غذا و خوراک اصلی انسان، دو چالش اساسی را به وجود می‌آورد: اولاً، چگونگی تبدیل حشرات به یک منبع غذایی ایمن و خوش طعم که توسط جامعه پذیرفته شود؛ و دوماً، چگونگی تولید پایدار و با هزینه‌ی کم و مقدار کافی حشرات. اما حشره‌خواری نیز همانند هر نوع استفاده دیگر از حیوانات و طبیعت، نیازمند رعایت اصول اخلاقی، هم در مورد تأثیر بر سلامت انسان، محیط زیست و تغییرات اقلیمی و هم در مورد روش‌های تولید مانند تشدید و بیوتکنولوژی می‌باشد. برای رسیدن به اهداف مرتبط با استفاده از حشرات به عنوان منبع غذا و خوراک، لازم است به مسائلی نظیر قانون‌گذاری، پروتکل‌های کشاورزی، حفاظت از گونه‌های حشرات وحشی جمع‌آوری شده و همچنین ارتباطات، از جمله مقبولیت اجتماعی و ملاحظات اخلاقی در مورد رفاه حیوانات، توجه ویژه‌ای شود. در این مقاله، به بررسی مسائل اخلاقی مرتبط با حشرات به عنوان منابع پروتئین در زنجیره تولید غذا و خوراک پرداخته شده و این موضوع با سایر حوزه‌های تولید دام مقایسه شده است. همچنین برخی از مسائل اخلاقی عمده‌تاً انسان‌محور که در ارتباط با استفاده از حشرات به عنوان غذا و خوراک مطرح می‌شود، تشریح شده و چالش‌های اخلاقی مرتبط با رفاه حیوانات و اصول اخلاقی حیوانی مورد بحث قرار گرفته شده است.

واژگان کلیدی: حشره‌خواری، امنیت غذایی، رفاه حیوانات، مسائل اخلاقی

مقدمه و بیان مسئله:

بنا به اظهارات پژوهشگران، حشرات تنها در صورتی می‌توانند تفاوت قابل توجه و مثبتی در تولید پایدار پروتئین حیوانی ایجاد کنند که به صورت انبوه تولید شوند و اساساً تبدیل به مینی‌دام یا دام کوچک شوند (Van Huis et al., 2015). مینی‌دام از کلمه فرانسوی mini-élevages برگرفته شده است و قدمت آن به سال ۱۹۸۶ برمی‌گردد که تعبیه‌ای از اصطلاح میکرودام یا ریزدام بود که در حدود سال ۱۹۸۴ معرفی شد و به نظر می‌رسید که شامل موجوداتی با اندازه میکروسکوپی مانند قارچ‌ها یا باکتری‌ها باشد. مینی‌دام‌ها شامل گونه‌هایی از جانوران هستند که از گوسفند، خوک و

بز کوچکترند. این گونه‌ها شامل جوندگان خوراکی، قورباغه‌ها، حلزون‌ها و بی‌مهرگان (مانند حشرات) می‌شوند. این استراتژی، حشرات را به عنوان یک منبع بالقوه تولید پروتئین برای مصرف مستقیم انسانی یا تولید غذاهای بازسازی شده در نظر می‌گیرد. در واقع این طبقه‌بندی، شامل استفاده از حشرات به عنوان منبع پروتئین در مخلوط‌های خوراک نیز می‌شود (Van Huis et al., 2013).

اطلاعات درباره تاریخچه حشره‌خواری در ایران محدود است، با اینحال چند مورد از حشره‌خواری در ایران مشاهده شده است. در سال ۱۳۲۲ در خلال جنگ جهانی دوم در شهر سیرجان به دلیل قحطی، مردم ملخ‌ها را به صورت برشته می‌خوردند. همچنین در شهرستان‌های قاین و بیرجند استان خراسان جنوبی حشره‌ای به نام تژق وجود دارد که به عنوان خوراک مصرف می‌شده است. در استان‌های خراسان (سبزوار و نیشابور)، کرمان (سیرجان) و فارس (شهرستان‌های گراش و اوز) نیز، مردم در سال‌های دور، ملخ را آب‌پز نموده و به مصرف می‌رساندند (استادی و همکاران، ۱۳۹۵).

برای دستیابی به اهداف مربوط به استفاده از حشرات به عنوان غذا و خوراک، باید به مسائلی از قبیل قانون‌گذاری، پروتکل‌های کشاورزی، حفاظت از گونه‌های حشرات جمع‌آوری شده وحشی و ارتباطات از جمله مقبولیت اجتماعی و اخلاقیات مربوط به حیوانات توجه کرد (Van Huis et al., 2015). از منظر انسان محور، مسائل اخلاقی اصلی هنگام مواجهه با یک جهان با نیازهای رو به رشد، منابع کاهش یافته، کاهش خدمات اکوسیستم و تغییرات اقلیمی، در چگونگی تغییر جهان برای برآوردن نیازهای انسانی به روشی بهتر نهفته است. این امر، اغلب نیازمند بررسی افزایش بهره‌وری منابع و توسعه منابع جدید برای جایگزینی منابع تهی شده است. مسائل دیگری مانند خطرات برای محیط زیست، خطرات برای سلامتی انسان، تحقق ترجیحات شخصی و همچنین مسائل مربوط به حقوق مالکیت معنوی نیز مطرح خواهد شد. از دیدگاه‌های غیرانسان‌محور، ترجیح داده می‌شود که رفتار انسان به گونه‌ای تغییر کند که با اکوسیستم‌های موجود همخوانی داشته باشد؛ شیوه‌هایی از تفکر که می‌تواند افراد را ترغیب کند تا سبک زندگی خود را تغییر دهند، به عنوان مثال مصرف پروتئین حیوانی به جای تنوع بخشیدن به آن، کاهش داده شود (Gjerris, 2015).

بنابراین، قبل از شروع به توسعه تولید حشرات در مقیاس بزرگ، باید به مسائل اخلاقی مرتبط با آن توجه کرد: چه منافعی در خطر است، چه موجوداتی از نظر اخلاقی تحت تأثیر قرار می‌گیرند، چگونه باید خطرات و منافع را توزیع کرد و آیا جایگزین‌های دیگری وجود دارد؟ در این مقاله، به بررسی مسائل اخلاقی مرتبط با حشرات به عنوان منابع پروتئین در زنجیره تولید غذا و خوراک پرداخته شده و این موضوع با سایر حوزه‌های تولید دام مقایسه شده است. همچنین برخی از مسائل اخلاقی عمده‌تر انسان‌محور که در ارتباط با استفاده از حشرات به عنوان غذا و خوراک مطرح می‌شود، تشریح شده و چالش‌های اخلاقی مربوط به رفاه حیوانات و اخلاقیات حیوانی مورد بحث قرار گرفته شده است.

جنبه‌های اخلاقی تولید حشرات

جنبه‌های اخلاقی تولید حشرات در دو بخش مسائل انسان محوری و مسائل غیر انسان محوری مورد بحث قرار می‌گیرد:

۱- نگرانی‌های انسان محوری

چندین دیدگاه اخلاقی رقیب، ایده‌های متفاوتی را در مورد محدودیت‌های استفاده و حفاظت از جهان طبیعی و محیط زیست مطرح می‌کند. یکی از نگرش‌هایی که در سراسر جهان غرب رایج است، انسان‌محوری است که در آن فقط انسان‌ها دارای ارزش اخلاقی ذاتی هستند که فراتر از ارزش ابزاری آنها برای دیگران است. در طی ۱۵ الی ۲۰ سال گذشته، این رویکرد تأثیر آشکاری بر مدیریت محیط زیست و طبیعت داشته است (Gamborg & Gjerris, 2009). بر

اساس این دیدگاه، استفاده از حشرات به عنوان منبع غذایی به خودی خود مشکل اخلاقی ایجاد نمی کند، بلکه تنها باید با توجه به پیامدهای احتمالی آن یعنی مزایا و معایب برای انسان ارزیابی شود. برخی از جنبه‌هایی که تولید در مقیاس بزرگ می تواند پیامدهای مثبت یا منفی برای انسان داشته باشد، عبارتند از: ارزش غذایی، اثرات زیست محیطی، ایمنی مواد غذایی و مقبولیت اجتماعی.

ارزش غذایی

خوردن حشرات دارای چندین مزیت ظاهری است. ارزش غذایی آن حداقل باید به اندازه منابع فعلی پروتئین حیوانی یا بهتر از آن و با چربی بسیار کمتری نسبت به گوشت و سایر منابع پروتئین، مانند محصولات لبنی و آجیل باشد. همچنین نتایج تحقیقات، سطوح بسیار پایین کلسترول و قابلیت هضم بالاتر آن را نسبت به اکثر سبزیجات غنی از پروتئین نشان می دهند. مقادیر مواد معدنی، ویتامین‌ها، آهن، روی و سایر فلزات در حشرات بیشتر از گیاهان است. ارزش غذایی حشرات از نظر اخلاقی اهمیت دارد، زیرا جایگزینی منابع پروتئین انسانی مشتق از محصولات حیوانی یا گیاهی با پروتئین حشرات، هر دو باید اثرات محیطی/اقلیمی و اثرات آن بر سلامت انسان را در نظر بگیرند (Gjerris et al., 2016).

اثرات زیست محیطی و امنیت غذایی

در حال حاضر حدود دو سوم از کل زمین‌های قابل کشت به منظور تولید حیوانات استفاده می شود که نشان داده شده است که به جنگل زدایی، تغییرات در علفزارهای گرمسیری، زهکشی تالاب‌ها و بیابان‌زایی کمک می کند. تخمین زده می شود که مصرف محصولات دامی تا سال ۲۰۵۰ نزدیک به دو برابر شود که در این صورت تأمین منابع غذایی لازم یکی از چالش برانگیزترین مسائل برای دامپروری و شیلات خواهد بود (Gjerris et al., 2016).

در اینجا دو مسئله اخلاقی مطرح می شود: یکی در مورد امنیت غذایی (تضمین تأمین غذا) و دیگری در مورد تأثیرات زیست محیطی. این دو مسئله به دلیل اینکه در بسیاری از موارد تولید فعلی دام، عامل اصلی تخریب محیط زیست می باشند، بسیار اهمیت دارند. این نگرانی‌ها باعث تلاش برای معرفی حشرات به عنوان غذا و خوراک می گردد (Gjerris et al., 2016).

امنیت غذایی

استفاده از حشرات برای غذا و خوراک سؤالاتی را در مورد امنیت مواد غذایی نیز ایجاد می کند. اولین سؤال اخلاقی که مطرح می شود این است که آیا مصرف حشرات می تواند به انسان آسیب برساند؟ شایان ذکر است که حشرات طبق سوابق تاریخی، بخشی از رژیم غذایی انسان بوده اند. بیش از ۲۰۰۰ نوع حشره در حال حاضر در سراسر جهان خورده شده است. در ایران نیز در گذشته، حشره خواری در استان‌های خراسان، فارس و کرمان مشاهده شده است (استادی و همکاران، ۱۳۹۵). با این وجود، مقالات نشان می دهند نگرانی‌هایی در زمینه‌های آلرژیک، میکروبی، خطرات انگلی و شیمیایی وجود دارد. واکنش‌های آلرژیک نسبت به برخی حشرات مانند خرچنگ، کرم و شفیره کرم ابریشم گزارش شده است. در صورتی که اقدامات بهداشتی و نگهداری صحیح انجام نشود و حشرات مورد استفاده برای غذا و خوراک به عنوان ناقل انگل‌ها عمل کنند، بیماری‌های میکروبی می توانند به انسان سرایت کنند. در نهایت، محققان خطرات شیمیایی را ذکر می کنند که بارزترین آنها خوردن حشرات سمی و حشرات جمع شده در طبیعت یا در مزارعی است که به آفت کش‌ها آلوده شده اند (Van Huis et al., 2013). علاوه بر این، هنگام استفاده از حشرات برای غذا و خوراک، باید از خطر تجمع

زیستی فلزات سنگین نیز آگاه بود (Van Huis et al., 2015).

مقبولیت اجتماعی

در حال حاضر بسیاری از افراد در اروپا و آمریکای شمالی از مصرف حشرات خودداری می کنند. یکی از دلایل، علاوه بر عامل انزجار، ممکن است به تاریخچه کشاورزی و تولید دام مربوط باشد که حشرات را به عنوان آفت تلقی کرده و آنها را کنار می گذارد. طی صد و پنجاه سال گذشته در اروپا و آمریکای شمالی، تلاش هایی برای ترویج مصرف حشرات با رعایت عادات فرهنگ های دیگر انجام شده است. حشرات در زمان های مختلف به دلایل مختلف مورد تأیید قرار گرفته اند؛ در اواخر قرن نوزدهم به عنوان منبع غذایی ارزان قیمت جدید و در طول جنگ جهانی اول به عنوان منبع احتمالی، زمانی که اروپا با کمبود غذا مواجه شد. شاید به همین دلیل است که این تصور غلط وجود دارد که حشرات به عنوان آخرین راه حل، به عنوان مثال در زمان های گرسنگی؛ به عنوان غذای اضطراری یا غذای فقرا مورد استفاده قرار می گیرند (Gjerris et al., 2016).

ادراک بی مهرگان و ارزش های مرتبط با آنها در بین مردم آمریکا مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه گیری شد که از بین هشت دسته نگرش، نگرش منفی گرایانه مانند ترس و عدم دوست داشتن رایج ترین نگرش بین مردم است، اما آموزش ممکن است نگرش ها را در جهت مثبت تری تغییر دهد، هر چند که در مطالعات اخیر نقش آموزش چندان به چشم نمی خورد. نتیجه یک تحقیق نشان داد که مهم ترین عامل برای نگرش منفی نسبت به خوردن حشرات، نفوبیای غذایی است به این معنی که افراد از خوردن غذاهای جدید یا نا آشنا ترس دارند. با این وجود، قوی ترین عامل تعیین کننده پذیرش استفاده از حشرات به عنوان خوراک، تمایل خود شخص به خوردن غذاهای مبتنی بر حشرات بود (Gjerris et al., 2016).

۲- مسائل غیرانسان محوری

از منظر اخلاقی غیرانسان محور، اصولاً حشرات به عنوان آفت یا حفظ تنوع زیستی و نه به عنوان منبع غذایی مورد توجه قرار می گیرند. از دهه ۱۹۲۰ به بعد، به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، توجه بیش از پیش به روابط انسان و طبیعت متمرکز شده است. انتقاداتی به دیدگاه سنتی انسان محور مطرح شده و در پاسخ، انواع مختلف دیدگاه های اخلاقی غیرانسان محور شکل گرفته اند (Gjerris et al., 2016). که در زمینه استفاده از حشرات برای غذا و خوراک می پرسد: آیا حشرات دارای حقوقی مانند حق وجود یا عدم بهره برداری هستند؟ آیا حشرات ارزش اخلاقی ذاتی دارند و چه نوع تعهداتی ممکن است در قبال آنها وجود داشته باشد؟ اگرچه دیدگاه ها در توجیه ادعاها متفاوت است، اما ملاحظات اخلاقی در همه موقعیت ها فراتر از انسان ها قرار دارد (Gamborg & Gjerris, 2009).

حتی اگر ثابت شود که حشرات شایسته اخلاق هستند، یک سؤال مهم باقی می ماند که به اهمیت اخلاقی آنها مربوط است. این سوال مربوط به سطحی است که ما نسبت به حشرات تعهدات اخلاقی داریم. آیا این تعهدات در سطح فردی، جمعیتی یا گونه ای است؟ از آنجایی که استفاده از حشرات از طریق تولید گسترده در مقیاس بزرگ برای اهداف غذایی یا خوراک، منجر به انقراض گونه ها نمی شود، می توان ادعا کرد که اعطای جایگاه اخلاقی در سطح گونه ها با حمایت از تولید سازگار است.

رفاه حیوانات

با این که بی مهرگان بیشتر گونه‌های جانوری را تشکیل می‌دهند، مسائل رفاهی مربوط به آنها در مقایسه با مهره‌داران نادیده گرفته شده است. در این زمینه، مسئله رنج و درد، توجه بیشتری را به خود جلب کرده است، زیرا بی مهرگان برای مدت طولانی نقش مهمی در تحقیقات زیست‌پزشکی ایفا کرده‌اند. علاوه بر این، موضوع پرورش انبوه حشرات و تأثیرات آن بر رفتار و رفاه آنها ابتدا در زمینه کارهای آزمایشگاهی مطرح شد. بر اساس بررسی‌های انجام شده توسط محققان و مشاهده رفتار حشرات، به نظر نمی‌رسد که سیستم عصبی حشرات قادر به تجربه درد مشابه انسان باشد. اما برخی شواهد نشان می‌دهد که برخی از جنبه‌های درد در بی مهرگان وجود دارد. به طور کلی تحقیقات در حوزه رفاه حشرات باید مختص به گونه باشد تا بتوان توانایی‌ها و نیازهای عاطفی، شناختی و رفتاری آن‌ها را شناسایی کرد. حقوق رفاهی حیوانات مزرعه در اروپا بر اساس پنج حق آزادی تعریف شده است که شامل آزادی از گرسنگی و تشنگی، آزادی از ناراحتی و آزادی بیان رفتار طبیعی، آزادی از درد، آسیب و بیماری، و آزادی از ترس و ناراحتی می‌باشد. این حقوق می‌توانند به عنوان راهنمایی برای بهبود شرایط حیوانات در سیستم‌های تولید مورد استفاده قرار گیرند و بهبود رفاه حیوانات را تضمین کنند.

همانند علوم حیوانات بزرگ، ارزیابی رفاه یک نوع خاص از حشره در یک سیستم تولید، نه تنها مستلزم شناخت حشره مورد نظر در محیط طبیعی است، بلکه باید مطالعه آن در چارچوب سیستم تولید خاص از حشرات نیز انجام شود. با توجه به تجربیات مربوط به مسائل رفاه در مورد حیوانات مزرعه‌ای مانند گاو، خوک و اخیراً ماهی، منطقی است که تصور کنیم الگوهای مختلف رفاه با ارزیابی‌های متفاوتی همراه خواهند بود. در این زمینه، باید بررسی شود که آیا رفاه حشرات می‌تواند با الگوهای رفاه حیوانات مزرعه همخوانی داشته باشد یا نیاز به تنظیمات خاصی دارد تا این موجودات جدید نیز در بحث رفاه مورد توجه قرار گیرند (Gjerris et al., 2016).

مسائل اخلاقی گسترده‌تر حیوانات

استفاده از حشرات به عنوان غذا و خوراک، باعث ایجاد مسائل اخلاقی دیگری مربوط به سلامت، مرگ و طبیعت حیوانات می‌شود. اگر حشرات به منظور استخراج مواد نگهداری شوند، شرایط نگهداری و نحوه جا به جایی آنها کم اهمیت تر از زمانی که برای مصرف انسان یا خوراک پرورش داده می‌شوند، نیست. اگر حشرات به صورت زنده نگهداری شوند، مسائل رفاهی بیشتری مطرح می‌شود. اگر حشرات اصلاح ژنتیکی شوند تا تناسب بهتری با سیستم‌های تولید فشرده داشته باشند یا در تلاش برای ایجاد ترکیب پروتئینی از حشره (غذای فراسودمند)، مسائلی مربوط به ارزیابی رفاه پیش می‌آید؛ این مسائل ممکن است به چالش‌های ارزیابی رفاه در حیوانات آزمایشگاهی اصلاح شده ژنتیکی مرتبط باشند. اینجا یک موضوع بحث برانگیز دیگر می‌تواند این باشد که آیا استفاده از حشرات به عنوان یک منبع غذایی، نشان از این است که حشرات باید به عنوان یک منبع غذایی برای انسان در نظر گرفته شوند و حق زندگی آن‌ها را نادیده بگیریم یا اینکه باید به حشرات به عنوان موجوداتی که حق زندگی دارند و باید با احترام به آن‌ها رفتار کرد، نگاه کنیم (Gjerris et al., 2016).

از منظر حقوق حیوانات، اگر تحقیقات نشان دهد که بعضی از گونه‌های حشرات ممکن است معیارهای اخلاقی را برآورده کنند، آنگاه نگرانی اخلاقی اهمیت زیادی پیدا می‌کند. بنابراین، عامل مرگ شدن به خودی خود مستحق بررسی اخلاقی است و این مسئله به این بستگی ندارد که آیا حیوان در لحظه کشتن رنج کشیده است یا خیر. از سوی دیگر، از

منظر منفعت گرایی ترجیحی، کشتن آنی حیوانات بدون اطلاع از آینده اش چه گاو، چه زنجره (گونه ای حشره)، تا زمانی که حیوان با حیوان دیگری با همان اندازه شادی جایگزین شود، از نظر اخلاقی بی ربط تلقی می شود. سیاست ها و قوانین رفاه حیوانات به دیدگاه دوم نزدیک ترند و موضوع مرگ در سیاست گذاری به ندرت مورد توجه قرار می گیرد. بنابراین، بحث در مورد کشتار بی درد حشرات تاکنون در دستور کار قرار نگرفته است (Gjerris et al., 2016).

پایبندی به اخلاقیات یکی از مفاهیم چند وجهی است که به طور فزاینده ای در رابطه با تولید دام مطرح می شود. در نظر گرفتن پایبندی به اخلاقیات می تواند راهی مفید برای درک مرزهای اخلاقی جامعه باشد که در یک دیدگاه اخلاقی خاص تعبیه شده است. اگر قواعد اساسی در ارزیابی اخلاقی را بپذیریم، خیلی عجولانه است که بگوییم حشرات نسبت به پستانداران احترام یا همدلی کمتری نیاز دارند (Gjerris et al., 2016).

یکی دیگر از راه های مرتبط، برقراری یک رابطه همدلانه تر با حشرات است. با این حال، برای اغلب انسان ها، بی مهرگان تا حد زیادی بیگانه و غیرقابل درک هستند و با حالت بیزاری، اضطراب و ترس به آنها نگرسته می شود و برای بسیاری از انسان ها احتمالاً احساس همدردی با پستاندار پشمالویی که شکل ظاهری آن شبیه به انسان است، نسبت به مورچه یا زنبور عسل آسان تر است؛ اما باید بین آنچه که واقعاً شفقت را برمی انگیزد و اینکه آیا آن موجود نیازها یا تجربیاتی دارد که برای خودش مهم است، تمایز قائل شد. اگر همدلی با حشرات برای برخی دشوار است، راهکار دیگر آموزش درک صحیح آنها است. زمانی که حشرات بهتر درک شوند، افراد بیشتر قادران بوده و احترام و توجه بیشتری نسبت به آنها خواهند داشت (Gjerris et al., 2016).

مهمترین یافته ها:

واضح است که هیچ پاسخ ساده ای به این سؤال که آیا حیوانات بی مهره مانند حشرات باید مورد توجه اخلاقی قرار گیرند، وجود ندارد. اما می توان برخی از مسائل را که ممکن است در مورد این سؤال بیشتر مورد بحث و بررسی قرار گیرد، فهرست کرد. این موارد عبارتند از:

۱. پیامدهای مثبت و منفی استفاده از حشرات برای غذا و خوراک برای انسان
۲. ارزش غذایی، اثرات زیست محیطی، امنیت غذایی، ایمنی غذا و مقبولیت اجتماعی
۳. رفاه حشرات
۴. مسئولیت و دیدگاه ما در مورد روابط انسان و حیوانات، کشتن حیوانات برای خدمت به اهداف انسانی، استفاده احتمالی از بیوتکنولوژی در پرورش و طراحی حشرات و نقش همدلی در اخلاق حیوانی

Ethical aspects of producing insects as food and feed

Razmjou Akhgar, R. N.

Assistant Professor of Animal Science Research Department, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of West Azarbaijan Province, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Urmia, Iran.

Corresponding author's email: razmjooi@yahoo.com; r.razmjou@areeo.ac.ir

Abstract:

As the global population continues to rise and the demand for resources intensifies, there is a growing emphasis on utilizing insects as a protein source for both human consumption and animal feed. The researchers suggest that insects can make a significant and beneficial impact on the sustainable production of animal protein only when they are produced on a large scale. Using insects as a main source of food and feed for humans poses two key challenges: first, the necessity of converting insects into a safe and appealing food choice that is accepted by society; and second, the need to produce insects sustainably, economically, and in sufficient quantities. However, consuming insects, like any other form of utilizing animals and natural resources, must adhere to ethical principles. This includes considerations for human health, environmental impact, climate change, and production methods, such as intensification and biotechnology. To successfully reach the objectives associated with utilizing insects as a source of food and feed, it is essential to focus on several key areas. These include legislation, agricultural protocols, the conservation of wild-collected insect species, and effective communication that addresses social acceptability and ethical considerations regarding animal welfare. This article explores the ethical concerns surrounding the use of insects as protein sources in the food and feed production chain, comparing these issues to those found in other areas of livestock production. Furthermore, various anthropocentric ethical issues related to the use of insects as food and feed have been examined, alongside a discussion of the ethical challenges concerning animal welfare and the principles of animal ethics.

Keywords: entomophagy, food security, animal welfare, ethical issues

الجوانب الأخلاقية لإنتاج الحشرات كغذاء وعلف

راحلة نجاد رزمجوى أخكر

أستاذة مساعدة في قسم أبحاث علوم الحيوان، مركز أبحاث وتعليم الموارد الزراعية والطبيعية في مقاطعة أذربيجان الغربية،

منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران.

المؤلف المسؤول: Email: r.razmjou@areeo.ac.ir

ملخص:

نظرًا لزيادة عدد السكان العالمي والضغط الكبير على الموارد، يزداد التركيز على استخدام الحشرات كمصدر للبروتين في غذاء الإنسان وعلف الحيوان. ووفقًا لتصريحات الباحثين، يمكن للحشرات أن تحدث فرقًا كبيرًا وإيجابيًا في إنتاج البروتين الحيواني المستدام فقط إذا تم إنتاجها بكميات كبيرة. يواجه استخدام الحشرات كغذاء وطعام أساسي للإنسان تحديين أساسيين: أولاً، كيفية تحويل الحشرات إلى مصدر غذائي آمن ولذيذ يقبله المجتمع؛ وثانياً، كيفية إنتاج الحشرات بشكل مستدام وبتكلفة منخفضة وبكميات كافية. ولكن تناول الحشرات، مثل أي استخدام آخر للحيوانات والطبيعة، يتطلب الالتزام بالمبادئ الأخلاقية، سواء فيما يتعلق بتأثيرها على سلامة الإنسان والبيئة والتغيرات المناخية، أو فيما يتعلق بطرق الإنتاج مثل التكثيف والتكنولوجيا الحيوية. ومن أجل تحقيق الأهداف المتعلقة باستخدام الحشرات كمصدر للغذاء والعلف، من الضروري الاهتمام بقضايا مثل التشريعات، وبروتوكولات الزراعة، وحماية أنواع الحشرات البرية التي يتم جمعها، وكذلك العلاقات؛ بما في ذلك القبول الاجتماعي والاعتبارات الأخلاقية المتعلقة برعاية الحيوانات. في هذا المقال، تم استعراض القضايا الأخلاقية المتعلقة بالحشرات كمصادر للبروتين في سلسلة إنتاج الغذاء والعلف، وتمت مقارنة هذا الموضوع مع مجالات الإنتاج الحيواني الأخرى. كما تم توضيح بعض القضايا الأخلاقية التي تركز بشكل أساسي على الإنسان والتي ترتبط باستخدام الحشرات كغذاء وعلف، وتمت مناقشة التحديات الأخلاقية المتعلقة برعاية الحيوانات والمبادئ الأخلاقية المتعلقة بها.

الكلمات المفتاحية: أكل الحشرات، الأمن الغذائي، الرفق بالحيوان، القضايا الأخلاقية

مراجع:

- استادی، ی.، یاورى، گ.، شوکت فدایی، م.، احمدیان، م.، و ایمانی، س. (۱۳۹۳). حشرات خوراکی، چالش ها و فرصت ها. محافظت کاربردی گیاه، ۵(۴)، ۲۲۰-۲۰۳.
- Gamborg, C., Gjerris, M., Olesen, J. E., & Wolf, J. 2009. The price of responsibility. Earth on fire. Climate change from a philosophical and ethical perspective. Forlaget Alfa, Copenhagen, Denmark, 89-115.
- Gjerris, M., Gamborg, C., & Röcklinsberg, H. 2016. Ethical aspects of insect production for food and feed. Journal of Insects as Food and Feed, 2(2), 101-110.
- Gjerris, M. 2015. Willing blindness: A discussion of our moral shortcomings in relation to animals. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 28, 517-532.
- Van Huis, A., Van Itterbeeck, J., Klunder, H., Mertens, E., Halloran, A., Muir, G., & Vantomme, P. 2013. Edible insects: future prospects for food and feed security (No. 171). Food and agriculture organization of the United Nations.
- Van Huis, A., Dicke, M., & van Loon, J. J. 2015. Insects to feed the world. Journal of Insects as Food and Feed, 1(1), 3-5.

مروری بر تقلبات در مواد غذایی

مرضیه ابدالی^{۱*}، محمد علیزاده خالد آباد^۲، فروغ محترمی^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، علوم و مهندسی صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ارومیه

۲- استاد گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ارومیه

۳- دانشیار گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ارومیه

*نویسنده مسئول: Marzieh.1996m@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

ابدالی، م.، علیزاده خالد آباد، م.، فروغ، محترمی. (۱۴۰۳). مروری بر تقلبات در مواد غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

تقلب در مواد غذایی عبارت است از عمل عمدی جایگزینی، تغییر یا ارائه نادرست مواد غذایی به منظور سود مالی بیشتر. انگیزه های اقتصادی برای تقلب در مواد غذایی که باعث می شود مجرمان به جای هدف قرار دادن محصولات خاص، بر فرصت هایی برای ارتکاب کلاهبرداری تمرکز کنند تا سود بیشتری ببرند. در حال حاضر از روش های کروماتوگرافی مایع، کروماتوگرافی گازی، طیف سنجی های مادون قرمز نزدیک و مادون قرمز متوسط، رامان، تصویربرداری ابر طیفی و رزونانس مغناطیسی هسته به عنوان ابزارهای تحلیلی مرسوم موجود هستند و برای جلوگیری از تقلب مواد غذایی به کار گرفته می شوند. برخی از تقلبات می توانند عواقب شدیدی بر مصرف کنندگان داشته باشند که باعث بیماری یا حتی مرگ شود، برای مثال زمانی که یک ماده حساسیت زا روی برچسب اعلام نشده باشد می تواند عواقب خطرناک و جبران ناپذیری را برای مصرف کننده در برداشته باشد و روش هایی برای پیشگیری و کاهش تقلب وجود دارد تا این خطرات احتمالی را به حداقل برساند. اگرچه تقلب در مواد غذایی عمدتاً برای منافع مالی است، می تواند بر رفاه مصرف کننده تأثیر بگذارد. بنابراین، احراز هویت غذا یک مرحله کلیدی در حفاظت از مصرف کنندگان و زنجیره تامین است. تولید کنندگان مواد غذایی، پردازنده ها و خرده فروشان به طور فزاینده ای در حال مقابله با تقلب در مواد غذایی هستند که منجر به تمرکز بیشتر بر تشخیص و پیشگیری می شود.

واژگان کلیدی: تقلب، شناسایی، کاهش تقلب، مواد غذایی، طبقه بندی تقلب، صنعت غذا

مقدمه

مواد غذایی مواد ناهمگنی هستند که از ترکیبات مختلف به نسبت های مختلف تشکیل شده اند بسته به منبع و منشأ جغرافیایی آنها در میان سایر عوامل. حفظ اصالت غذا تضمین می کند که مواد غذایی موجود در بازار از ماهیت، ماده و کیفیت مورد انتظار مصرف کننده برخوردار باشد. تجزیه و تحلیل مواد غذایی از طریق پیاده سازی سیستم های ردیابی و تکنیک های تحلیلی امکان جداسازی، شناسایی و تعیین کمیت این ترکیبات را فراهم می کند، بنابراین اطلاعات ضروری در مورد ترکیب مواد غذایی، خواص فیزیکیوشیمیایی و ساختار ارائه می شود. این همچنین امکان تشخیص آلودگی، تقلب

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

و تأیید صحت مواد غذایی را فراهم می کند. تقلب در مواد غذایی از دیرباز یک موضوع در صنعت بوده است، با انواع مختلف روش های تقلب مورد استفاده، از جمله جایگزینی، اضافه کردن، مواد دیگر. وقوع تقلب در مواد غذایی، مواد غذایی و کالاها در سال های اخیر رو به افزایش بوده است که تصور می شود تا حدی به دلیل جهانی شدن زنجیره های تامین و معرفی سیستم های توزیع پیچیده تر باشد. چنین مسائلی فرصتی را برای اپراتورهای نامعتبر فراهم می کند تا کالاهای تقلبی ایجاد کنند که شناسایی آنها به طور فزاینده ای دشوار است. این عمل می تواند تأثیر مخرب و عواقب نامطلوبی برای مصرف کنندگان داشته باشد که باعث ایجاد جراحات تغییر زندگی یا حتی مرگ شود (Van Ruth et al., 2020).

تقلب در مواد غذایی

تقلب در مواد غذایی به انواع مختلفی طبقه بندی شده است. تعیین انواع تقلب در مواد غذایی به تصمیم گیری درباره نحوه وقوع تقلب در عرضه مواد غذایی کمک می کند. تعاریف متعددی از تقلب در مواد غذایی توسط سازمان ها، ارگان ها و محققان مختلف ارائه شده است. تقلب در مواد غذایی به عنوان "اظهارات نادرست یا گمراه کننده و جایگزینی عمدی و عمدی اضافه کردن، جایگزینی یا ارائه نادرست مواد غذایی، مواد تشکیل دهنده غذا یا بسته بندی برای منافع مالی" تعریف شده است (Spink & Moyer, 2011). از طرف دیگر، آژانس استانداردهای غذایی تقلب در مواد غذایی را اینگونه تعریف می کند: «قرار دادن عمدی مواد غذایی در بازار، برای منافع مالی، به قصد فریب مصرف کننده» بسیاری از نهادها و جوامع بین المللی برای بررسی، به چالش کشیدن و توقف تقلب در مواد غذایی تشکیل شده اند. این نهادها شامل نهادهای ملی بریتانیا، ارگان های اتحادیه اروپا، شبکه اصالت غذایی و سیستم هشدار سریع اتحادیه اروپا برای غذا و خوراک در کنار آژانس های پلیسی و اجرایی است. تقلب در مواد غذایی یک موضوع بین المللی در حال ظهور است که اغلب به عنوان تقلب عمدی، جایگزینی، رقیق سازی، شبیه سازی، دستکاری، جعل یا تقلید مواد غذایی، مواد غذایی یا بسته بندی مواد غذایی تعریف می شود. یا ادعاهای نادرست یا گمراه کننده برچسب که در مورد یک محصول برای سود اقتصادی ایجاد شده است (Van Ruth et al., 2017).

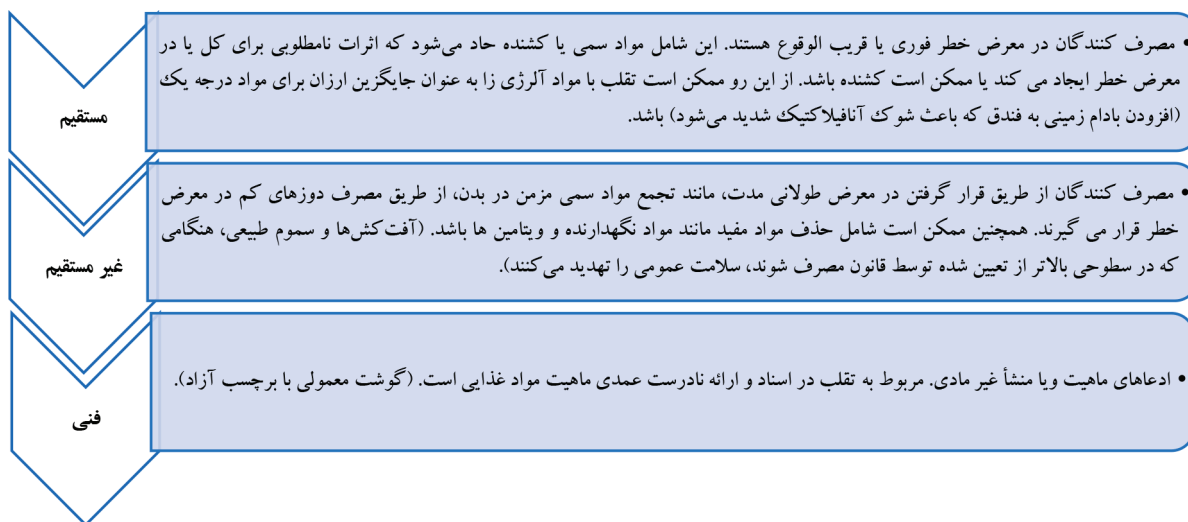
۱ - طبقه بندی های تقلب در مواد غذایی

طبقه بندی های تقلب در مواد غذایی (Brooks et al., 2021)

تعویض	جایگزینی یک جزء یا بخشی از محصول با ارزش بالا با یک ماده دیگر یا بخشی از محصول با ارزش کمتر
رقیق سازی	افزودن یک ماده ارزان تر به مواد غذایی بالاتر وبدون اعلام آن
جعل	تکثیر غیرقانونی کالا و بسته بندی قانونی
برچسب زدن اشتباه	اطلاعات نادرست یا گم شده در بسته بندی محصولات غذایی یا اسناد محصول
پنهان کاری	پنهان کردن آسیب یا کیفیت پایین یک محصول یا جز غذایی
بازار خاکستری	فروش محصولات اصیل در خارج از بازارهای قانونی
بهبود دهنده های تایید نشده کیفیت محصول	افزودن مواد اعلام نشده یا استفاده از درمان ها/فرآیندهای تایید نشده به محصولات غذایی برای بهبود

۲- طبقه بندی قلب در مواد غذایی بر اساس تأثیر بر مصرف کنندگان (Spink et al., 2019).

۳

لبنیات، گوشت، ماهی و غذاهای دریایی، روغن ها و چربی ها، چای، ادویه جات ترشی جات و عسل به طور طبیعی به عنوان مستعدترین افراد در برابر قلب در نظر گرفته می‌شوند. این موضوع توسط کمیسیون اروپا تکرار شد که دریافته است غذاهایی مانند روغن زیتون، ماهی، عسل، محصولات لبنی و گوشت بیشترین آسیب را از فعالیت های قلبی می‌بینند. فرآورده‌های لبنی اغلب زمانی قلب محسوب می‌شوند که ترکیبات شیر با ارزش مانند چربی شیر با افزودنی‌های ارزان‌تر و با کیفیت پایین‌تر جایگزین شوند. آب میوه‌ها در معرض چندین عمل متقلبانه مانند رقیق‌سازی با آب، افزودن رنگ‌ها، قندها و جایگزین‌های ارزان‌تر آبمیوه قلب به شمار می‌آیند. استانداردهای غذایی واحد جرایم و حوادث غذایی اسکاتلند در کنار ارزیابی استراتژیک جرایم غذایی در بریتانیا با واحد جرایم غذایی ملی آژانس استانداردهای غذایی، چهار بخش غذایی را در اولویت قرار داده اند که همچنان مورد هدف کلاهبرداران مواد غذایی قرار دارند. گوشت قرمز، ماهی، صدف و نوشیدنی‌های الکلی (Brooks et al., 2021).

۴- تکنیک های تحلیلی مورد استفاده برای تشخیص قلب در مواد غذایی

شناسایی و تعیین قلب در مواد غذایی به منظور بررسی اجزای آن‌ها، کیفیت و صحت و اطمینان از ایمنی ماده غذایی و رضایت مصرف کنندگان نیاز به توسعه روش های تحلیلی نوین و مؤثر دارد. این روش‌ها شامل کروماتوگرافی، الکتروفورز، طیف سنجی و حسگرهای الکترونیکی هستند. در حال حاضر از میان این فنون، روش های کروماتوگرافی مایع، کروماتوگرافی گازی، طیف سنجی های مادون قرمز نزدیک و مادون قرمز متوسط، رامان، تصویربرداری ابر طیفی و رزونانس مغناطیسی هسته به عنوان ابزارهای تحلیلی مرسوم موجود هستند و برای جلوگیری از تقلب مواد غذایی به کار گرفته می‌شوند. به دلیل پیچیدگی کشف هر گونه قلب غذایی مشکوک، تکنیک های متنوع زیادی که برای تعیین اصالت غذا استفاده می‌شود، مورد نیاز است. روش های کروماتوگرافی و مولکولی رویکردهای اصلی در تشخیص غذاهای قلبی هستند که تقریباً نیمی از تحقیقات منتشر شده را تشکیل می‌دهند. تکنیک های تحلیلی جدید که به طور مداوم برای همگام شدن با قلب های غذایی جدید و نوظهور ابداع و تأیید می‌شوند، متأسفانه می‌توانند برای ایجاد روش های جدید قلب در مواد غذایی نیز استفاده شوند. کنترل خطرات قلب مواد غذایی در زنجیره تامین نیاز به نظارت نظارتی با استفاده از روش های معتبر دارد. روش های آزمایشگاهی برای شناسایی مواد قلبی شامل طیف سنجی، ایمونواسی مرتبط با آنزیم و واکنش زنجیره‌ای پلیمر است (Spink & Moyer, 2011).

نتیجه گیری

وقوع تقلب در انواع مواد غذایی متنوع است و این امر تعیین کمیت و تشخیص آن را دشوار می کند. به این ترتیب، سیستم های ایمنی و ردیابی مواد غذایی متعددی برای اطمینان از ایمنی و اصالت مواد غذایی استفاده می شود که جلوی تقلبات گرفته شود. تولید کنندگان مواد غذایی در حال تلاش روزافزون هستند تا محصولی با کیفیت و سالم را در اختیار مصرف کنندگان قرار دهند روش های گوناگون پیشگیری و شناسایی تقلبات در هر صنعت از مواد غذایی برای تولید محصولی با کیفیت و کارآمد به ما کمک می کند.

An overview of food fraud

Abdali, M.^{*1}; Alizadeh Khaled Abad, M.²; Mohtarami, F.³

1- Master's student, Food Science and Engineering, Faculty of Agriculture, Urmia University

2-Professor, Department of Food Industry Science and Engineering, Faculty of Agriculture,
Urmia University

3- Associate Professor, Department of Food Industry Science and Engineering, Faculty of Agriculture, Urmia University

* Corresponding author's email: Marzieh.1996m@gmail.com

Abstract:

Food adulteration is the intentional act of substituting, altering, or misrepresenting food for greater financial gain. Economic incentives for food fraud that cause criminals to focus on opportunities to commit fraud rather than targeting specific products to make more profit. Currently, liquid chromatography, gas chromatography, near-infrared and mid-infrared spectroscopy, Raman, hyperspectral imaging, and nuclear magnetic resonance are available as conventional analytical tools and are used to prevent food adulteration. Some frauds can have severe consequences for consumers that cause illness or even death, for example, when an allergenic substance is not declared on the label, it can have dangerous and irreparable consequences for the consumer, and the method There are measures to prevent and reduce fraud to minimize these potential risks. Although food fraud is primarily for financial gain, it can affect consumer welfare. Therefore, food authentication is a key step in protecting consumers and the supply chain. Food manufacturers, processors and retailers are increasingly dealing with food adulteration, leading to an increased focus on detection and prevention.

Keywords : Fraud, identification, fraud reduction, food, fraud classification, food industry

نظرة عامة على الغش الغذائي

مرضیه ابدالی^۱، محمد علی زاده خالد آباد^۲، فروغ محترمی^۳

۱- طالب ماجستير، علوم وهندسة الأغذية، كلية الزراعة بجامعة أرومية

۲- أستاذ قسم علوم وهندسة الصناعات الغذائية، كلية الزراعة بجامعة أرومية

۳- أستاذ مشارك في قسم علوم وهندسة الصناعات الغذائية، كلية الزراعة بجامعة أرومية

المؤلف المسؤول Marzieh.1996m@gmail.com

ملخص

غش الأغذية هو الفعل المتعمد لاستبدال أو تغيير أو تحريف المواد الغذائية لتحقيق مكاسب مالية أكبر. الحوافز الاقتصادية للاحتيال في الأغذية تجعل المجرمين يركزون على فرص ارتكاب الاحتيال بدلاً من استهداف منتجات محددة لتحقيق المزيد من الأرباح. حالياً، يتم استخدام التحليل اللوني السائل، والتحليل اللوني للغاز، والتحليل الطيفي للأشعة تحت الحمراء القريبة والأشعة تحت الحمراء المتوسطة، ورامان، والتصوير الفائق الطيفي، والرنين المغناطيسي النووي كأدوات تحليلية تقليدية لمنع غش الأغذية. يمكن أن يكون لبعض عمليات الاحتيال عواقب وخيمة على المستهلكين مما يتسبب في المرض أو حتى الوفاة. على سبيل المثال، عندما لا يتم الإعلان عن مادة مسببة للحساسية على الملصق، يمكن أن يكون لها عواقب خطيرة وغير قابلة للإصلاح على المستهلك، وهناك طرق لمنع الاحتيال والتخفيف منه لتقليل هذه المخاطر المحتملة. على الرغم من أن الاحتيال الغذائي يهدف غالباً إلى تحقيق مكاسب مالية، إلا أنه يمكن أن يؤثر على رفاهية المستهلك. ولذلك، فإن التحقق من صحة الأغذية يعد خطوة أساسية في حماية المستهلكين وسلسلة الإمدادات الغذائية. يتعامل مصنعو الأغذية وتجار التجزئة بشكل متزايد مع غش الأغذية، مما يؤدي إلى زيادة التركيز على الكشف والوقاية.

الكلمات المفتاحية: الغش / الاحتيال، تحديد الهوية، الحد من الغش، الأغذية، تصنيف الغش، صناعة الأغذية

منابع

- Van Ruth, S. M., van der Veeken, J., Dekker, P., Luning, P. A., & Huisman, W. (2020). Feeding fiction: Fraud vulnerability in the food service industry. *Food Research International*, 133, 109158.
- Spink, J., & Moyer, D. C. (2011). Defining the public health threat of food fraud. *Journal of Food Science*, 76(9), R157-R163.
- Van Ruth, S. M., Huisman, W., & Luning, P. A. (2017). Food fraud vulnerability and its key factors. *Trends in Food Science & Technology*, 67, 70-75.
- Brooks, C., Parr, L., Smith, J. M., Buchanan, D., Snioch, D., & Hebishy, E. (2021). A review of food fraud and food authenticity across the food supply chain, with an examination of the impact of the COVID-19 pandemic and Brexit on food industry. *Food Control*, 130, 108171.
- Spink, J., Chen, W., Zhang, G., & Speier-Pero, C. (2019). Introducing the food fraud prevention cycle (FFPC): A dynamic information management and strategic roadmap. *Food Control*, 105, 233-241.

اصول اخلاق کشاورزی در مصرف، سلامت غذا و توسعه پایدار

مریم سردرودیان

واحد تحقیقات فنی و مهندسی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان خراسان شمالی، بجنورد، ایران

نویسنده مسئول: Email: sardarodiyani_5@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

سردرودیان، م. (۱۴۰۳). بیان اصول اخلاق کشاورزی در مصرف، سلامت غذا و توسعه پایدار. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا.

۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

با توجه به اهمیت جایگاه امنیت غذایی در تأمین امنیت انسانی، می‌توان به اهمیت بخش کشاورزی پی برد. از آنجا که کشاورزی مهمترین بخش در تأمین امنیت غذایی است، در خصوص دستیابی به غذای کافی، خواسته یا ناخواسته تمامی توجهات به بخش کشاورزی معطوف خواهد شد. توسعه کشاورزی کشور و حفظ و بهبود منابع طبیعی با چالش‌های روزافزونی مواجه است. برای پاسخگویی به این چالش‌ها صاحب‌نظران راهبردهای فنی، اقتصادی، انگیزشی و حاکمیتی متنوعی ارائه داده‌اند. عدم موفقیت این راهبردها و ناتوانی آنها در حل بحران‌های زیست‌محیطی، منجر به این شد که راهبردهای مبتنی بر اصول اخلاقی از مهمترین راهبردها در حل مشکلات محسوب شوند. در حال حاضر بشریت در اندیشه بازگشت به عقلانیت و اخلاق می‌باشد و بنظر می‌رسد پس از گذر از دوران‌های متعدد، این رویکرد عقلانی و اخلاقی است که گره‌گشای مشکلات اوست. از این جهت می‌توان اخلاق را کانون و مرکز تحولات دنیای کنونی شمرد. در جامعه سالم عمل کردن طبق وجدان، یک امر اساسی و لازم تلقی گشته و فرصت طلبی و عدم در نظر گرفتن اصول اخلاقی مردود است. موارد اخلاقی کلیدی که باید در نظر گرفت شامل نحوه تصمیم‌گیری در جامعه و تعریف مقادیری درباره امنیت غذایی که بر نتایج تغذیه تأثیر می‌گذارد، تبادل اخلاقی بین پایداری زیست محیطی و اطمینان از برآورده شدن نیازهای غذایی و تغذیه‌ای فردی است. چنین مسائل پیچیده‌ای بر لزوم بیان اصول اخلاق کشاورزی در مصرف، سلامت غذا و توسعه پایدار تأکید می‌کنند.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی، توسعه پایدار، تغذیه، سلامت غذا

مقدمه و بیان مسئله:

در حال حاضر بشریت در اندیشه بازگشت به عقلانیت و اخلاق می‌باشد و بنظر می‌رسد پس از گذر از دوران‌های متعدد، این رویکرد عقلانی و اخلاقی است که گره‌گشای مشکلات اوست. از این جهت می‌توان اخلاق را کانون و مرکز تحولات دنیای کنونی شمرد. ارزش وجودی یا کمال هستی انسان، در سنجش و مقایسه با موجودات دیگر مشخص می‌گردد و اگر انسان‌ها به کمال واقعی خود در سایه اخلاق و رفتار انسانی رسیدند در آن هنگام است که دارای ارزش شده و از موجودات دیگر برتر و والاتر خواهند بود (امین بیدختی و مردانی، ۱۳۹۳). ارزش‌های اخلاقی و نهادینه کردن آن از مباحث اصلی در این میان بوده و مباحث اخلاقی به طور پیوسته با فعالیت‌های حرفه‌ای و زندگی روزمره بشر گره خورده‌اند و در همه

زمینه‌های حرفه‌ای در حال نهادینه شدن هستند (زبانی شاداباد، ۱۳۹۵). نیاز انسان به غذا، مهمترین و حیاتی ترین نیاز روزمره او می‌باشد که از بدو تولد تا مرگ وی را همراهی می‌کند. رشد، طول عمر، تندرستی، آرامش اعصاب و روان، خلق و خوی و رفتار، توانمندی و قدرت، تکثیر نسل و تولید مثل و... همه به نوعی و امدار تغذیه سالم هستند به عبارتی پابندی به مصرف غذای مناسب، یکی از ارکان حصول سلامت جسمی افراد در یک جامعه است. یکی از ویژگی‌های جامعه سالم، امنیت غذایی او است. از شاخص‌های امنیت غذایی در هر جامعه فراهم بودن غذا، دسترسی یکسان و متناسب و عادلانه به غذای ایمن و قابل دستیابی بودن آن، توسط همه انسان‌ها است. درآمد خانواده یکی از عوامل مهم در تأمین امنیت غذایی در یک نظام اجتماعی است. عامل مهم دیگر در تأمین امنیت غذایی جامعه، سواد غذا و تغذیه خانواده‌ها به خصوص زنان در نحوه تخصیص بودجه برای تهیه بهترین نو غذای در دسترس و چگونگی تقسیم آن در خانواده است. امنیت غذایی زمانی تأمین می‌شود که سرانه سبد غذایی خانواده به صورت صحیح و به مقدار کافی، برای افراد خانواده انتخاب و تهیه شود تا عناصر و مواد غذایی سالم و صحیح به سلول‌ها برسد تا امنیت غذایی در اقشار کم درآمد جامعه و به ویژه در خانوارها ی زن سرپرست شیوع بیشتری دارد (Wright et al., 2015). در سال‌های اخیر، نگرانی‌هایی در سطح جهانی درباره ی عواقب و اثرات جانبی برخی از فعالیت‌های کشاورزی به محیط زیست و جامعه ابراز شده (سلیمانی، ۱۳۸۷) و نظام‌های کشاورزی مدرن مورد انتقاد شدید قرار گرفته اند و یک اجماع جهانی در حمایت از محیط زیست طبیعی به وجود آمده تا نوعی کشاورزی را توسعه دهد که بتواند ضمن افزایش بهره‌وری، کمترین آسیب را به محیط زیست وارد سازد. از این رو، بشر با ارائه‌ی تدابیری مانند کشاورزی ارگانیک، سعی در جلوگیری از این روند فاجعه آمیز نمود (رجبی و همکاران، ۱۳۹۲). در سال ۱۹۸۰، وزارت کشاورزی ایالات متحده ی آمریکا گزارشی را منتشر کرد که نقطه ی عطفی در کشاورزی ارگانیک بود. این گزارش، کشاورزی ارگانیک را سیستم تولیدی می‌داند که از به کار بردن نهادهای شیمیایی، آفت کش ها، تنظیم کننده های رشد و مواد افزودنی خوراک دام اجتناب می‌کند. سیستم های کشاورزی ارگانیک عمدتاً به تناوب کشت، باقی مانده های محصول، کودهای حیوانی، کودهای سبز، ضایعات آلی مزرعه، کشت مکانیکی، سنگ‌های در بردارنده ی مواد معدنی و ابعاد کنترل بیولوژیکی برای حفظ بهره‌وری خاک، تأمین مواد مغذی گیاه و کنترل حشرات، پاتوژن‌ها و علف‌های هرز بستگی دارند (Rana, 2014). در سال ۱۹۹۶ در اجلاس جهانی غذا، تعریف امنیت غذایی به این شرح اعلام شد: "زمانی که تمام افراد در تمام اوقات به غذای مناسب، ایمن و مغذی برای زندگی فعال و سالم که مورد پسند و سلیقه ی آن‌هاست، دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند (FAO, ۲۰۰۸)". با رسیدن به جمعیت عظیم هفت میلیاردی، نزاع بر سر توانایی کشاورزی ارگانیک برای تغذیه ی جهان شدیدتر شده است. اغلب شرکت‌های بیوتکنولوژی بزرگ، به ویژه آن‌هایی که از استفاده از سموم و بذور اصلاح شده ی ژنتیکی سود می‌برند، این سؤال را مطرح می‌کنند که آیا کشاورزی ارگانیک می‌تواند تغذیه ی جهان را تأمین کند یا خیر (آذری و هو، ۱۳۸۸). کشاورزی ارگانیک پتانسیل تأمین نیازهای غذایی جهان با استفاده از منابع پایدار را دارد و ترکیبی بی‌همتا از تکنیک‌های محیطی بی‌خطر با نهادهای کم خارجی را ارائه نموده و به موجود بودن مواد غذایی کمک می‌کند (Satish et al., 2012). همچنین دسترسی به مواد غذایی را افزایش می‌دهد و گروه‌های جدید و مختلف جامعه را که در گذشته به دلایل فرهنگی یا مالی محروم بوده‌اند، قادر به درگیر شدن در تولید کشاورزی و تجارت می‌سازد (Ndugire, 2010). استفاده از غذا به معنای دستیابی به رژیم غذایی کافی، آب تمیز، بهداشت و مراقبت‌های سلامتی برای دستیابی به رفاه تغذیه‌ای در جایی که نیازهای فیزیولوژیکی تأمین می‌شوند، پیشگیری از بیماری و مسائل اخلاقی مانند رفاه حیوانات است (Brandt, 2007). کشاورزی ارگانیک پایدارترین سیستم تولید غذاست که پتانسیل زیادی در انطباق با شرایط آب و هوایی دارد. دلیل اصلی برای انتشار کمتر

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

این سیستم، اجتناب از نهاده‌های پرانرژی مانند کودهای شیمیایی است (Singh et al., 2012). اصول کشاورزی ارگانیک به تقویت سلامتی حیوانات و گیاهان، بیش تر از منتظر ماندن برای پدیدار شدن و درمان بیماری تأکید می‌کنند (Brandt, 2007). برخی از محققان معتقدند که کشاورزی ارگانیک بر حفظ تعادل اکولوژیکی و تقویت فرآیندهای بیولوژیکی تأکید دارد که سبب پایداری و توانایی اکوسیستم‌های زراعی می‌شود (کریمی و همکاران، ۱۳۹۰).

مفهوم اخلاق:

علمای علم اخلاق تعاریف متعددی از اخلاق ارائه دادند. اخلاق از نظر لغوی جمع خلق و به معنای خوی، طبع، سنجیه و عادت است. اخلاق کیفیتی برای نفس آدمی است که رفتارهای متناسب با آن از انسان بروز می‌کند (کرد، ۱۳۹۸). در مورد علم اخلاق تعاریف گوناگونی هست. غایت علم اخلاق رساندن انسان به کمال و سعادت جاودان و منزل مقصودی است که برای رسیدن به آن خلق شده است. اخلاق کشاورزی به عنوان یکی از جنبه‌های اخلاق انسانی، مطالعه مسایل اخلاقی مربوط به کشاورزی است (کرد، ۱۳۹۸). کشاورزی حوزه‌ای از فعالیت‌های انسان است که کشاورز با جامعه و دیگر جانداران و طبیعت و تکنولوژی در تعامل است که شایسته است اصول اخلاقی را در تعامل با دیگران و با محیط شناخته و مراعات کند. یکی از مسایل مهم و اساسی در عالم خلقت بشر تا به امروز، اخلاقیات است. اخلاقیات مختص به انسان در سراسر گیتی و نیاز مبرم و ضروری دیروز و امروز و فردای ماست. مدینه‌ی فاضله‌ی افلاطونی چیزی جز رعایت اصول اخلاقی نیست (کرد، ۱۳۹۸).

اخلاق کشاورزی:

اخلاق کشاورزی، مطالعه مسایل اخلاقی برآمده از کشاورزی است (رمضانی و نبویان، ۱۳۸۸). اگر بخواهیم اخلاق کشاورزی را در جمله تعریف کنیم بهترین تعریف را باید از دایره المعارف فلسفه و اخلاق محیط زیست منتخب کینیغ (Pascalev, 2009). این مسائل عبارتند از مداخله انسان در مسیر طبیعت، تأثیرات پاره‌ای از اعمال کشاورز بر شرایط موجود اجتماعی و بر شرایطی که نسل‌های آینده در آن زندگی خواهند کرد و ارزش یا فضیلت کشاورزی به مثابه یک فعالیت انسانی بالذات (Blatz, 1991). اخلاق کشاورزی به این دلیل میان رشته محسوب می‌شود که در شکل‌گیری آن چندین رشته دخیل هستند، برای مثال اخلاق، فلسفه، جامعه‌شناسی، اکولوژی، علوم گیاهی، علوم حیوانی، علوم تغذیه و بیوتکنولوژی و سایر عوامل مرتبط با زراعت از زمینه‌های اصلی شکل‌گیری این رشته به شمار می‌آیند (Pascalev, 2009). اخلاق کشاورزی چیزی غیر از این نیست که رفتار حرفه‌ای خود را با دستورات الهی منطبق کنیم. کشاورزان با درس گرفتن از آموزه‌های دینی بایستی نه تنها باعث آلودگی آب و هوا نشوند بلکه بتوانند در سلامت محیط زیست و آب و هوا و غذا. نقش اساسی داشته باشند و این مهم زمانی میسر می‌شود که کشاورزان از سود اجتماعی و معنوی آن لذت ببرند و خدمت بی منت و بی نام و نشان به خلق و اطاعت از اوامر الهی در خلوت و در جلوت بر ایشان لذت بخش باشد و از درون احساس رضایت، خرسندی و سعادت کنند. اگر بخواهیم بطور مصداقی بحث را ادامه دهیم می‌توان به مصرف نهاده‌هایی چون آب، کود و سم اشاره کرد. اگر کشاورز از آب چشمه، چاه، روان آب و به هر طریق دیگر آب کشاورزی خود را تامین کند باید بداند این آب سرمایه ملی است و به هر قیمتی آن را هدر ندهد. چنانچه سمی را بیش از اندازه و یا در موعدی استفاده شود که محصول ناسالم و آلوده شود، حتی اگر در افزایش محصول و تولید و سود بیشتر موثر باشد باید

بداند اینکار غیر اخلاقی است و باید از اینکار اجتناب کند (کرد، ۱۳۹۸).

کشاورزی پایدار و اخلاق زیستی:

در نگرش جدید مبتنی بر پایداری، تولید محصولات کشاورزی باید با اتکا به مبانی زیست‌شناختی، بوم‌شناختی، حفظ چرخه مواد در خاک، درک و بهره‌گیری از روابط و برهمکنش‌های پیچیده زیستی و ایجاد نظام‌های خود اتکا و خود کفا صورت پذیرد. کشاورزی پایدار، به مجموعه فعالیت‌های کشاورزی گفته می‌شود که نیاز غذا و پوشاک نسل کنونی را تامین می‌کند، بدون آنکه منابع محدود محیطی را به شکلی کاهش دهد یا به آن آسیب برساند که نسل‌های آینده در تامین نیازهای خود با مشکل مواجه شوند. ویژگی‌های یک نظام کشاورزی پایدار این است که از نظر اقتصادی سودمند، از بعد سیاسی قابل قبول، از منظر فناوری بوم‌سازگار، از بعد مدیریتی قابل اجرا، از نظر زیست محیطی سالم و از بعد اجتماعی نیز قابل پذیرش و پایا باشد. مفهوم پایداری بیش از آنکه یک "روش" باشد، مبتنی بر یک "بینش" است و اندیشه‌ای نو به شمار می‌رود (کوچکی، ۱۳۷۶). طرح فلسفه پایداری در کشاورزی بازتاب نگرانی‌های و دغدغه‌ها نسبت به وضعیت موجود و انگیزه ایجاد تغییر در این وضعیت است. به دیگر سخن، فلسفه کشاورزی پایدار، واکنش به نگرانی‌هایی است که در ارتباط با پیامدهای منفی کشاورزی رایج نظیر تخلیه منابع تجدید ناپذیر، زوال خاک و سلامت محیط زیست، اثرات مواد شیمیایی در کشاورزی، فقدان عدالت اجتماعی، نادیده گرفتن جنبه‌های اخلاقی به ویژه اخلاق زیستی، زوال ساختارهای اجتماعی و فرهنگی، عدم امنیت غذایی جهانی و کاهش خود اتکایی سامانه‌های کشاورزی است (Webster, 1997). در چند دهه اخیر با توجه به ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، اینگونه به نظر می‌رسد که انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه‌های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی توجه بوده است. بر همین اساس است که در کشاورزی پایدار به بحث اخلاق به طور خاص تاکید شده است. در حقیقت، کشاورزی پایدار رهیافتی است که رسالت خویش را زمانی به فرجام می‌رساند که ضمن تامین امنیت غذایی جهانی، جنبه‌های اخلاقی تولید محصولات کشاورزی نیز رعایت گردد (مهدوی دامغانی و معین الدینی، ۱۳۸۸). اخلاق زیستی طبق تعریف دانشنامه اخلاق زیستی (Zimdahl, 2000). به مسایل اخلاقی مرتبط به علوم زیستی گفته می‌شود. اخلاقیات کشاورزی، زیر مجموعه‌ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست‌گذاری عمومی و تاثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاقیات کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی در ارتباط با مسایلی چون مصرف آفت‌کش‌ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه‌های کشاورزی، حقوق مصرف‌کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلیتر امنیت غذایی و مساله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است (کامکار و مهدوی دامغانی، ۱۳۸۷). دغدغه‌های اخلاقی که در اخلاق کشاورزی بر آنها تاکید می‌شود در سه گروه قرار دارند: ۱) دغدغه‌های انسانی که مرتبط با رفاه انسان‌ها، به ویژه کشاورزان است ۲) دغدغه‌های زیست محیطی که به دنبال دو هدف عمده، یعنی بهره‌برداری پایدار از محیط زیست و منابع طبیعی و عدم آسیب به محیط زیست با عملیات رایج است ۳) دغدغه‌های زیستی که با عدم بهره‌برداری بی رویه از جانوران، تهدید ماهیت آنها به عنوان یک موجود زنده و عدم استفاده از آنها در آزمایش مواد ناشناخته در ارتباط است (Browne et al., 2000). در فلسفه زیست محیطی معاصر، اصلترین منبع تفکیک اخلاق زیستی ناشی از دو دیدگاه انسان محور و غیر انسان محور است. در دیدگاه انسان محور، فقط انسان دارای جایگاه اخلاقی است و تخریب محیط زیست تا آنجا مهم است که منافع انسانی را تحت تاثیر قرار دهد. در حالی که دیدگاه غیر انسان محور با رد این نظریه، جایگاه اخلاقی را به سایر موجودات زنده یا چرخه حیات به عنوان یک کلیت تعمیم می‌دهد و معتقد است که تاثیرات بر محیط

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

زیست، موضوعی است که صرف نظر از پیامدهای آن بر انسان، دارای اهمیت است (عابدی سروسستانی و همکاران، ۱۳۸۶). از دیدگاه غیر انسان محور، چندین رهیافت دیگر پدیدار می شود که مهمترین آنها عبارتند از: ۱) رهیافت جانور محور: از منظر این رهیافت، انسان و حیوان هر دو از دیدگاه اخلاقی دارای ارزش هستند ۲) رهیافت زیست محور: در این رهیافت، تمام موجودات زنده دارای ارزش اخلاقی هستند ۳) رهیافت زیست بوم محور: بر این اساس، تمام موجودات زنده و محیط زیست طبیعی آنها دارای ارزش اخلاقی اند (Lammerts et al., 2005).

کارکرد اخلاق در کشاورزی پایدار:

در کشاورزی پایدار، جنبه های اخلاقی حائز اهمیت هستند و اهمیت جنبه های اخلاقی زیستی در کشاورزی طبیعی به عنوان رهیافتی از کشاورزی پایدار، کاملاً محسوس است. از این رو از دید بسیاری، در کشاورزی پایدار و به ویژه کشاورزی طبیعی تناقض در کارکرد وجود دارد چرا که اینگونه به نظر می رسد که نیل به پایداری و امنیت غذایی با لحاظ جنبه های اخلاق زیستی در فرآیند تولید، منافات دارد. کشاورزی طبیعی را می توان یک نظام تولید محصولات کشاورزی دانست که یکی از مهمترین ویژگی های آن، منع کاربرد نهاده های شیمیایی صنعتی مانند کودها، آفت کش ها، تنظیم کننده های رشد و افزودنی های غذای دام است. مدافعان کشاورزی طبیعی بر این باورند که این نظام، کارایی بالاتری داشته و از نظر زیست محیطی سالمتر و به لحاظ اکولوژیک پایدارتر است. از طرف دیگر، کشاورزی طبیعی توجه بیشتری به منابع طبیعی، حیوانات و گیاهان داشته و به دنبال ارتقای کیفیت زندگی است (Lammerts et al., 2005). واژه "طبیعی" به نوع نهاده های به کار رفته در نظام کشاورزی اشاره نمی کند، بلکه به مفهوم "مزرعه به عنوان یک موجود زنده" اشاره دارد که تمامی مولفه ها را مانند مواد معدنی خاک، مواد آلی، ریز موجودات، حشرات، دام و انسان در بر می گیرد و موجب ایجاد یک کلیت خود تنظیم و پایدار می شود. در این شیوه تکیه بر نهاده های خارجی، چه شیمیایی و چه آلی تا حد ممکن کاهش می یابد (Lampkin et al., 1999). از این رو به نظر می رسد که کشاورزی طبیعی فراتر از یک فعالیت صرفاً کشاورزی باشد، چرا که پیرو اصول و قوانین حاکم بر آن، این سامانه در خصوص نفی جهان بینی مکانیکی، که ریشه در فلسفه مکانیکی نیوتن دارد، حرکت می کند. در این نگرش، به همان اندازه که فرآیندها و مسائل فنی زراعی اهمیت دارد، فلسفه وجودی کشاورزی و در قالب یک بینش خاص نیز مورد توجه قرار دارد.

پیامدهای اخلاقی دیدگاه های سستی امنیت غذایی: فراگیری تغذیه:

برخی معتقدند که غذا باید در جامعه ما یک امر استثنایی تلقی شود. غذا جنبه اساسی عملکرد، وجود و تجربه انسان است و اغلب مشکلات اجتماعی متنوع و متفاوتی پیرامون غذا جمع می شوند (Thompson, 2015). این ایده که "شما همان چیزی هستید که می خورید" واقعیت دارد: انتخاب های غذایی ما اغلب در اعتقادات و ارزش های ما، رابطه ما با محل تهیه غذا و ارتباط بزرگتر ما با جهانی که به طور فزاینده ای بزرگتر می شود، در هم آمیخته اند. به منظور درک اهمیت غذا در زمینه بهبود نتایج تغذیه، می توان با چارچوب تثبیت شده امنیت غذایی شروع کرد. این بخش سه چالش اخلاقی را به تصویر می کشد که شامل اضافه کردن تغذیه در دستورالعمل امنیت غذایی است. چالش اول این است که چگونه این تعریف، اگرچه قصد خوبی برای اطمینان از دسترسی همه شهروندان به غذاهای مقوی دارد، اما با واقعیت آنچه در سیستم غذایی مورد تحقیق، تأمین اعتبار و اجرا قرار می گیرد مطابقت ندارد. چالش دوم این است که اگرچه تعریف امنیت غذایی، از لحاظ تئوری، شامل اطمینان از تغذیه به عنوان بخشی از هدف آن است، اما به دلیل پیچیدگی چند وجهی تغذیه، برای

دستیابی به نتایج تغذیه کافی نیست. چالش سوم اهمیت اخلاقی و پیامدهای چگونگی اندازه گیری امنیت غذایی است که از دیدگاه تغذیه محدود شده و تصویری نادرست ارائه می دهد. در بیان حقایق نادیده گرفته می شود: حقیقت ها چیزی ورای تعاریف هستند. اجلاس جهانی غذا (WFS) در سال ۱۹۹۶ تعریف زیر را تصویب کرد: "امنیت غذایی زمانی ایجاد می شود که همه افراد در هر زمان دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذای کافی، ایمن و مقوی برای تأمین نیازهای غذایی و ترجیحات غذایی خود برای یک زندگی فعال و سالم داشته باشند (FAO, 1996). با اصلاحات سعی شده است اهمیت تغذیه نه تنها در اصول حق غذا، بلکه در مجوزهای کشورهای عضو سازمان ملل نیز افزایش یابد. در سال ۱۹۹۵، موسسه بین المللی تحقیقات سیاست غذا (IFPRI)، برخلاف امنیت غذایی، تعریف زیر از امنیت تغذیه را ارائه داد: "امنیت تغذیه را می توان به عنوان یک رژیم غذایی مناسب از نظر پروتئین، انرژی، ویتامین ها و مواد معدنی برای همه اعضای خانواده در همه زمان ها تعریف کرد." این تعریف یک رویکرد مبتنی بر مواد مغذی را پیشنهاد می کند اما به رژیم های غذایی کلی، یا اینکه چگونه سایر بخشها می توانند به بهبود تغذیه کمک کنند، توجه نمی کند. تنها در سال ۲۰۰۶ بود که تعریف جدیدی رویکرد چند بخشی بیشتر در مورد تغذیه را پیشنهاد کرد. این تعریف این بود: "تغذیه زمانی وجود دارد که امنیت غذایی با یک محیط بهداشتی، خدمات بهداشتی کافی و اقدامات مراقبت و تغذیه مناسب برای اطمینان از زندگی سالم برای همه اعضای خانه ترکیب شود (World Bank, 2006)".

مفروضات و پیامدهای اخلاقی در اندازه گیری امنیت غذایی:

معیاری که برای سنجش امنیت غذایی مورد استفاده قرار گرفته است، در دهه گذشته انتقادات اساسی ایجاد کرده است. این معیار با خط مشی دائمی (پایا) مبنی بر افزایش کلی در عرضه مواد غذایی و بهبود درآمد، راهکارهایی ارائه کرده است که در آن ها کشاورزی می تواند و می بایست به تغذیه کمک کند. با این حال، مهمترین درس در ۲۰ سال گذشته، این است که تولید فزاینده غذا به تنهایی نمی تواند سوء تغذیه را معکوس کند (Herforth & Tanimichi-Hoberg, 2014). سازمان غذا و کشاورزی (FAO) نمایندگی اصلی ردیابی ناامنی غذایی است، که با استفاده از بررسی یک شاخص اصلی با نام شیوع سوء تغذیه این کار را انجام می دهد. اگرچه در این شاخص پیشرفت هایی صورت گرفته است، اما با این وجود برای درصد جمعیتی که مصرف غذا برای تأمین انرژی مورد نیاز رژیم غذایی آنها کافی نیست؛ از داده های تأمین مواد غذایی کشور استفاده شده است. این شاخص فقط میزان کالری دریافتی را در نظر می گیرد و شامل اطلاعات مربوط به کیفیت غذای مصرفی از جمله پروتئین، ویتامین ها و مواد معدنی دریافتی نیست و بنابراین نمی توان آن را با امنیت کلی غذا برابر دانست (Lappé et al., 2013).

این معیار امنیت غذایی نه تنها جنبه های تغذیه ای سوء تغذیه را نادیده می گیرد، بلکه قادر به درک تعریف WFS از امنیت غذایی یا چهار رکن امنیت غذایی که شامل: دسترسی بودن، دسترسی، استفاده و ثبات هستند؛ نیست. در ارزیابی سطحی امنیت غذایی، این امنیت غذایی باید با شاخص ها و اهدافی سنجیده شود که عملکرد و پاسخگویی را نسبت به دسترسی به غذای مناسب کافی تضمین می کنند. دسترسی به طیف وسیعی از غذاهای متنوع، که در کیفیت رژیم غذایی منعکس می شود؛ رکن اصلی در تضمین غذای مناسب برای همه است. همچنین نیاز به شاخص ها و اهدافی وجود دارد که پایداری زیست محیطی غذاهایی که تولید و مصرف می کنیم را در نظر بگیرند زیرا فقدان این موضوع در محاسبات جهانی امنیت غذایی وجود دارد. امروزه برخی از شاخص ها به تازگی تاسیس و پیشنهاد شده اند، اما در مورد شاخص هایی که باید بررسی شوند؛ اتفاق نظر جهانی وجود ندارد. اینکه مردم در حال حاضر و در آینده چه کمبودهای تغذیه ای و امنیت غذایی

اینکه مردم در حال حاضر و در آینده چه کمبودهای تغذیه‌ای و امنیت غذایی را تجربه می‌کنند، به تصمیماتی که امروز توسط دولت‌های ملی و نهادهای بین‌المللی اتخاذ شده مربوط به سیاست‌های غذایی و کشاورزی است. این تصمیمات سیاستی اغلب بر اساس پیش‌بینی‌های اندازه‌گیری تامین مواد غذایی تعیین می‌شوند. اگر این پیش‌بینی‌ها منجر به رسیدن به هدف نشوند، برای مثال شاخص کمبود تغذیه، احتمال آسیب و بی‌عدالتی وجود دارد. با توجه به اهمیت این پیش‌بینی‌ها و داده‌های اندازه‌گیری شده برای تأثیرگذاری بر سیاست‌های عمومی و به طور بالقوه رفاه مردم؛ اندازه‌گیری‌ها باید بر اساس مفروضات شفاف، قابل دفاع از نظر اخلاقی و همراه با شاخص‌های دیگر باشند تا تصویری واقعی‌تر و با مسئولیت‌پذیری بیشتر ارائه شود.

رژیم‌های غذایی پایدار، سالم و در دسترس:

تغییر در تنوع غذایی که می‌خوریم تقاضای جدیدی را برای انواع خاصی از مواد غذایی به وجود می‌آورد، که به روش‌های خاصی پرورش داده و فرآوری می‌شوند (Keats & Wiggins, 2014). در حالی که جمعیت در حال افزایش است، ثروت کلی در برخی کشورها، به ویژه هند، چین و برزیل نیز افزایش می‌یابد. رژیم‌های غذایی نه تنها بیشتر به سمت محصولات با کیفیت بالاتر، مواد مغذی غنی از مواد غذایی مانند گوشت، محصولات لبنی و روغن‌ها سوق پیدا می‌کنند بلکه به سمت غذاهای فوق فرآوری شده نیز می‌روند. فشار تولید بیشتر مواد غذایی به روشی پایدار برای محیط زیست، اگرچه استانداردهای ایمنی و بهداشت را رعایت می‌کند، در برابر خواسته‌های مصرف‌کننده متلاشی می‌شود. در عین حال، هم در سطح جهانی و هم در داخل کشورها، از نظر دسترسی به مواد غذایی مغذی و قیمت مناسب، نابرابری‌های عمیقی وجود دارد. هیچ راه ساده اخلاقی برای سازش این تقاضاهای رقابتی که بر اقتصاد، تجارت و جهانی‌سازی و در نهایت تغذیه تأثیر می‌گذارد وجود ندارد (FAO, 2013).

مهمترین یافته‌ها:

دستورالعمل امنیت غذایی بیشتر متمرکز بر اطمینان از تولید و مصرف کالری جهانی به اندازه کافی برای کاهش گرسنگی و محافظت از بقا است. برخلاف هدفی که شامل تغذیه برای رفاه و رشد باشد. هزینه‌های بهداشتی، زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی بسیار قابل توجه خواهد بود اگر در عملکرد تغذیه دنیا تغییر مسیر ندهیم. با این حال، حل این مشکل دارای پیامدهای اخلاقی است. موارد اخلاقی کلیدی که باید در نظر گرفت شامل نحوه تصمیم‌گیری در جامعه و تعریف مقادیری درباره امنیت غذایی که بر نتایج تغذیه تأثیر می‌گذارد، تبادل اخلاقی بین پایداری زیست محیطی و اطمینان از برآورده شدن نیازهای غذایی و تغذیه ای فردی است. چنین مسائلی پیچیده‌ای بر لزوم بیان فضای اخلاقی گسترده‌تری از بحث تغذیه در امنیت غذایی جهانی تأکید می‌کنند. تعهد و رهبری برای تغذیه در تمام سطوح برای تحقق بخشیدن به پیشرفت در تغذیه لازم است. غلبه بر فقر ریشه‌دار و توسعه نیافتگی به منابع نیاز دارد. اگر بخواهیم به علل اساسی تغذیه نامناسب پرداخته شود، منابع بیشتر و موثرتر هدفمند و همچنین همکاری بهتر در دولت‌ها و مشارکت‌های ملی و بین‌المللی مورد نیاز است. بدون داشتن ارزش‌های قوی و استانداردهای اخلاقی که تغذیه را به عنوان یک اولویت مهم برای توسعه بهتر شهروندان و کشورهاشان قرار می‌دهد، پیشرفت در دستیابی به امنیت غذایی جهانی را کد خواهد ماند.

Principles of agricultural ethics in consumption, food health and sustainable development

Sardarodiyan, M.

Technical and Engineering Research Unit, Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources, North Khorasan Province, Bojnood, Iran

Corresponding author's email: sardarodiyan_5@yahoo.com

Abstract:

Considering the importance of food security in ensuring human security, we can understand the importance of the agricultural sector. Since agriculture is the most important sector in providing food security, all the attention will be directed to the agricultural sector in terms of getting enough food, willy-nilly. The country's agricultural development and preservation and improvement of natural resources are facing increasing challenges. To respond to these challenges, experts have presented various technical, economic, motivational and governance strategies. The failure of these strategies and their inability to solve environmental crises led to the fact that strategies based on ethical principles are considered to be the most important strategies in solving problems. Currently, humanity is thinking of returning to rationality and ethics, and it seems that after passing through many eras, this rational and moral approach is the solution to its problems. For this reason, ethics can be considered the center of developments in the current world. In a healthy society, acting according to conscience is considered essential and necessary, and opportunism and failure to consider moral principles are rejected. Key ethical issues to consider include how society makes decisions and defines values about food security that affect nutrition outcomes, the ethical trade-off between environmental sustainability and ensuring that individual food and nutritional needs are met. Such complex issues emphasize the need to express the principles of agricultural ethics in consumption, food health and sustainable development.

Keywords: Agricultural ethics, food security, sustainable development, nutrition, food health

مبادئ الأخلاقيات الزراعية في الاستهلاك والصحة الغذائية والتنمية المستدامة

مریم سردردیان

وحدة البحوث الفنية والهندسية لمركز أبحاث وتعليم الموارد الزراعية والطبيعية بمحافظة خراسان الشمالية*

Email: sardarodiyani_5@yahoo.com المؤلف المسؤول

ملخص:

نظراً لأهمية الأمن الغذائي في تأمين الأمن الإنساني، يمكن إدراك أهمية قطاع الزراعة. بما أن الزراعة هي القطاع الأهم في تأمين الأمن الغذائي، فإن جميع الاهتمامات ستتوجه بشكل مباشر أو غير مباشر نحو هذا القطاع لتحقيق الاكتفاء الغذائي. تواجه تنمية الزراعة في البلاد والحفاظ على الموارد الطبيعية وتحسينها تحديات متزايدة. وللدرد على هذه التحديات، قدم الخبراء استراتيجيات فنية واقتصادية وتحفيزية وحكومية متنوعة. وقد أدى فشل هذه الاستراتيجيات وعدم قدرتها على حل الأزمات البيئية إلى اعتبار الاستراتيجيات المبنية على المبادئ الأخلاقية من أهم الاستراتيجيات في حل المشكلات. وفي الوقت الحالي، تفكر البشرية في العودة إلى العقلانية والأخلاق، ويبدو أن هذا النهج العقلاني والأخلاقي هو الذي سيحل مشاكلها بعد مرورها بفترات متعددة. ومن هذا المنطلق، يمكن اعتبار الأخلاق محور التحولات في العالم الحالي. يُعتبر التصرف وفقاً للضمير أمراً أساسياً وضرورياً في المجتمع السليم، وتعتبر الانتهازية وعدم مراعاة المبادئ الأخلاقية أمراً مرفوضاً. وتشمل القضايا الأخلاقية الرئيسية التي يجب مراعاتها كيفية اتخاذ القرارات في المجتمع، وتحديد مقادير الأمن الغذائي التي تؤثر على نتائج التغذية، والتبادل الأخلاقي بين الاستدامة البيئية وضمن تلبية الاحتياجات الغذائية والتغذية الفردية. تؤكد هذه القضايا المعقدة على ضرورة التعريف بمبادئ الأخلاق الزراعية في الاستهلاك، وصحة الغذاء، والتنمية المستدامة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاقيات الزراعية، الأمن الغذائي، التنمية المستدامة، التغذية، الصحة الغذائية

منابع:

- رجبی، آ.، شعبانعلی فمی، ح.، و پورآتش، م. (۱۳۹۲). بررسی مؤلفه‌های پذیرش محصولات کشاورزی ارگانیک از دیدگاه مصرف‌کنندگان (مطالعه‌ی موردی شهر کرج). فصلنامه‌ی علوم و صنایع غذایی، ۳۸، ۴۳-۳۳.
- سلیمانی، س. (۱۳۸۷). عوامل مؤثر بر پذیرش کشاورزی پایدار به وسیله گندم‌کاران تحت پوشش طرح محوری گندم (منطقه مرودشت). مجله ترویج و اقتصاد کشاورزی، ۱(۳)، ۸۰-۶۹.
- کرد، ع. (۱۳۹۸). اخلاق در کشاورزی. پایگاه خبری تحلیلی، شوشان نیوز آگنسی، کد خبر ۸۰۷۰۶، مرداد ۱۳۹۸.
- کوچکی، ع. (۱۳۷۶). کشاورزی پایدار: بینش یا روش؟ مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۵(۲۰)، ۷۲-۵۳.
- اذری، ه.، و هو، پ. (۱۳۸۸). محصولات تراریخته و ارگانیک در کشورهای در حال توسعه: مروری بر گزینه‌ها برای امنیت غذایی. مجله پیشرفت‌های زیست‌فناوری، ۲۸، ۱۶۸-۱۶۰.
- امین‌بیدختی، ا.، و مردانی، ا. (۱۳۹۳). رابطه بین سلامت روان و اخلاق حرفه‌ای در میان کادر پرستاری. فصلنامه اخلاق پزشکی، ۳۱(۳)، ۷۳-۴۹.
- کریمی، ا.، صدیقی، ح.، و بابایی، ا. (۱۳۹۰). بررسی موانع پیش‌برد کشاورزی ارگانیک از دیدگاه کارشناسان وزارت جهاد کشاورزی. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه‌ی کشاورزی ایران، ۲، ۲۴۲-۲۳۱.
- کامکار، ب.، و مهدوی دامغانی، ع. (۱۳۸۷). مبانی کشاورزی پایدار (چاپ اول). انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، شماره ۳۵۰، ص ۳۱۶.
- عابدی سروستانی، ا.، شاه‌ولی، م.، و محقق داماد، س.م. (۱۳۸۶). ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست‌محیطی با تأکید بر دیدگاه

اسلامی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱ و ۲، ۷۲-۵۹.

زبان شادآباد، م.، حسنی، م.، و قاسم‌زاده‌علیشاهی، م. (۱۳۹۵). نقش اخلاق حرفه‌ای در پیامدهای فردی و سازمانی. فصلنامه اخلاق پزشکی، ۱۱ (۴۰)، ۶۲-۵۳.

مهدوی دامغانی، ع.، و معین‌الدینی، س.ش. (۱۳۸۸). کارکردهای اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار: بررسی استانداردهای عدالت اجتماعی در کشاورزی پایدار. دهمین کنگره آسیایی اخلاق زیستی و چهارمین نشست آسیا-اقیانوسیه یونسکو در حوزه اخلاق. مرکز تحقیقات تاریخ و اخلاق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران.

Browne, A. W., Harris, P. J. C., Hofny-Collins, A. H., Pasiecznik, N., & Wallace, R. R. (2000). Organic production and ethical trade: Definition, practice, and links. *Food Policy*, 25(1), 69-89.

Brandt, K. (2007). Organic agriculture and food utilization. Issues Paper. Retrieved from <http://orgprints.org/114131/OFS-20074-.pdf>

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2008). An introduction to the basic concepts of food security. Retrieved from <http://www.fao.org/docrep/013/al936e/al936e00.pdf>

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (1996). Food security definition at World Food Summit. Rome, FAO.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2013). The state of food and agriculture. Rome, FAO. Retrieved from <http://www.fao.org/publications/sofa/2013/en/>

Johnston, J., Fanzo, J., & Cogill, B. (2014). Understanding sustainable diets: A descriptive analysis of the determinants and processes that influence diets and their impact on health, food security, and environmental sustainability. *Advances in Nutrition: An International Review Journal*, 5(4), 418-429.

Macdiarmid, J., Kyle, J., Horgan, G., Loe, J., Fyfe, C., Johnstone, A., & McNeill, G. (2011). A balance of healthy and sustainable food choices: Project report of Livewell. World Wildlife Fund-UK.

Ndugire, N. (2010). Scaling up organic agriculture and enhancing its foreign market access: Lessons learned from Eastern Africa. Retrieved from <http://www.uneca.org/sites/default/files/publications/80.pdf>

Herforth, A., & Tanimichi-Hoberg, Y. (2014). Learning from history: Agriculture and food-based approaches to address malnutrition at the World Bank over time. The World Bank, Washington, DC.

Rana, S. S. (2014). Organic farming. Retrieved from <http://hillagric.ac.in/edu/coa/agronomy/lect/agron-3610/TeachingManual-Organic-Farming-SSR.pdf>

Satish, B. A., Bhaveshananda, S., & Sengupta, B. (2012). Organic agriculture: Way towards sustainable development. *International Journal of Environmental Sciences*, 3(1), 209-216.

Singh, M., Maharjan, K. L., & Dangol, D. R. (2012). Food security through organic agriculture: A global and national perspective. *Journal of International Development and Cooperation*, 18(4), 310.

Lappé, F. M., Clapp, J., Anderson, M., Broad, R., Messer, E., Pogge, T., & Wise, T. (2013). How we count hunger matters. *Ethics & International Affairs*, 27(3), 251-259.

Lammerts Van Bueren, E. T., & Struik, P. C. (2005). Integrity and rights of plants: Ethical notions in organic plant breeding and propagation. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 18, 479-493.

Lampkin, N., Foster, C., Padel, S., & Midmore, P. (1999). The policy and regulatory environment for organic farming in Europe. *Organic Farming in Europe: Economics and Policy*, University of Hohenheim, The

- Netherlands. Thompson, P. (2015). From field to fork: Food ethics for everyone. Oxford University Press.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), Encyclopedia of environmental ethics and philosophy (pp. 23-28). Gale.
- Keats, S., & Wiggins, S. (2014). Future diets: Implications for agriculture and food prices (Report). Overseas Development Institute, London.
- Wright, L., Vance, L., Sudduth, C., & Epps, J. (2015). The impact of a home-delivered meal program on nutritional risk, dietary intake, food security, loneliness, and social wellbeing. *Journal of Nutrition in Gerontology and Geriatrics*, 34(2), 218-227.
- World Bank. (2006). Repositioning nutrition as central for development. World Bank, Washington, DC.
- Webster, J. P. G. (1997). Assessing the economic consequences of sustainability in agriculture. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 64(2), 95-102.
- Zimdahl, R. L. (2000). Teaching agricultural ethics. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 13, 229-247.

بررسی ابعاد اخلاقی آزمایش‌های حیوانی در حوزه کشاورزی و تولید غذا

احسان زایر زاده^{۱*}، شکوفه شارخی رضایی^۲

۱- عضو هیئت علمی گروه سم شناسی پژوهشکده صنایع غذایی و فراورده‌های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد

۲- دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی، پژوهشکده صنایع غذایی و فراورده‌های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد

*- نویسنده مسئول: Email: zayerzadeh@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

زایر زاده، ا.، شارخی رضایی، ش.، (۱۴۰۳). بررسی ابعاد اخلاقی آزمایش‌های حیوانی در حوزه کشاورزی و تولید غذا. اولین همایش ملی

اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

در دهه‌های اخیر، آزمایش‌های حیوانی در حوزه کشاورزی و تولید غذا به یکی از موضوعات حساس و چالش برانگیز تبدیل شده است. این آزمایش‌ها به منظور بهبود کیفیت، افزایش ایمنی و کارایی محصولات کشاورزی و غذایی انجام می‌شوند، اما به دلیل مسائل اخلاقی نظیر رفاه حیوانات، حفاظت از تنوع زیستی و پایداری زیست محیطی، مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. از دیدگاه اخلاقی و با توجه به ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی، حیوانات به عنوان موجوداتی زنده و دارای حقوق باید با احترام برخورد شوند و رعایت اصول اخلاقی مانند عدم خشونت و بی‌رحمی در آزمایش‌های حیوانی ضروری است. با این حال، سیاست‌گذاری‌ها و قوانین مربوط به این حوزه در بسیاری از کشورها هنوز با چالش‌هایی مواجه است. فقدان شفافیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری و عدم وجود راهنمایی‌های اخلاقی مشخص برای انجام آزمایش‌های حیوانی از مشکلات اصلی در این زمینه است. این مقاله مروری به تحلیل چالش‌های اخلاقی موجود در آزمایش‌های حیوانی در کشاورزی و تولید غذا پرداخته و راهکارهایی برای ادغام اصول اخلاقی با سیاست‌گذاری‌ها و ترویج روش‌های جایگزین ارائه می‌دهد. هدف این مقاله، بهبود سیاست‌گذاری‌ها و تعادل میان منافع کشاورزی و حقوق حیوانات است تا به طور مؤثری به چالش‌های اخلاقی موجود پاسخ داده شود.

واژگان کلیدی: اخلاق، کشاورزی، آزمایش حیوانی، سیاست‌گذاری، رفاه حیوانات، جایگزین‌ها

مقدمه و بیان مسئله:

آزمایش‌های حیوانی در کشاورزی و تولید غذا به طور گسترده‌ای برای بهبود کیفیت، افزایش ایمنی و بررسی کارایی محصولات کشاورزی و غذایی استفاده می‌شود. این آزمایش‌ها می‌توانند اطلاعات ارزشمندی درباره عملکرد و ایمنی محصولات فراهم کنند، اما همزمان با چالش‌های اخلاقی فراوانی نیز روبرو هستند. از جمله این چالش‌ها می‌توان به مسائل مرتبط با رفاه حیوانات، حفاظت از تنوع زیستی و پایداری زیست محیطی اشاره کرد (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۸). در فرهنگ اسلامی و ایرانی، احترام به حیات و رفاه حیوانات به عنوان یک اصل اخلاقی برجسته شناخته می‌شود و اصولی مانند عدم خشونت و بی‌رحمی در رفتار با حیوانات بسیار مهم است (فتاحی، ۱۳۹۷).

Smith و همکاران (۲۰۱۹) بر این نکته تأکید کرده‌اند که تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی می‌توانند تأثیر عمده‌ای بر اجرای سیاست‌های اخلاقی و مدیریتی در این زمینه داشته باشند. این مقاله مروری به بررسی جامع چالش‌های اخلاقی

آزمایش‌های حیوانی در کشاورزی و تولید غذا پرداخته و هدف آن ارائه راهکارهایی عملی برای بهبود سیاست‌گذاری‌ها و ترویج روش‌های جایگزین است. با تحلیل و مقایسه مطالعات پیشین، این تحقیق به دنبال ارتقای اصول اخلاقی و هم‌راستایی آنها با نیازهای کشاورزی و تولید غذا می‌باشد تا توازن بهتری میان منافع انسانی و حقوق حیوانات برقرار کند.

نتایج و بحث:

نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهند که آزمایش‌های حیوانی در کشاورزی و تولید غذا، با وجود مزایای علمی و کاربردی، با چالش‌های اخلاقی قابل توجهی همراه هستند. این چالش‌ها عمدتاً شامل مسائل مربوط به رفاه حیوانات، تنوع زیستی و پایداری زیست-محیطی است. یافته‌ها حاکی از آن است که بسیاری از سیاست‌های فعلی در این زمینه به دلیل فقدان شفافیت و عدم رعایت اصول اخلاقی کافی، ناکافی هستند (Bradley et al., 2017).

مطالعات پیشین، مانند تحقیق اسمیت و همکاران (۲۰۱۹)، نشان می‌دهند که تأثیرات فرهنگی و اجتماعی به‌طور قابل توجهی بر سیاست‌گذاری‌ها و اجرای قوانین اخلاقی در آزمایش‌های حیوانی تأثیر می‌گذارد. این تحقیق همچنین نشان می‌دهد که در حالی که برخی از کشورها به دنبال توسعه و استفاده از روش‌های جایگزین هستند، این روش‌ها هنوز به اندازه کافی توسعه نیافته‌اند تا بتوانند به‌طور کامل نیازهای آزمایشگاهی را برآورده کنند.

تحلیل این نتایج همچنین نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد، قوانین و مقررات موجود نمی‌توانند به‌طور مؤثر به چالش‌های اخلاقی پاسخ دهند و نیاز به تدوین چارچوب‌های اخلاقی جدید و دقیق‌تر احساس می‌شود. به‌عنوان مثال، مطالعات علیزاده و همکاران (۱۳۹۸) بر لزوم ارتقای استانداردهای اخلاقی و ایجاد راهکارهای عملی برای کاهش تعداد آزمایش‌های حیوانی تأکید دارند.

در نهایت، این مقاله پیشنهاد می‌کند که پژوهش‌های آتی باید بر روی توسعه و ترویج روش‌های غیرحیوانی و ایجاد سیاست‌های شفاف و منسجم تمرکز کنند. این رویکردها می‌توانند به کاهش وابستگی به آزمایش‌های حیوانی کمک کرده و به ارتقای حقوق حیوانات در فرآیندهای کشاورزی و تولید غذا منجر شوند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. سیاست‌گذاری‌های فعلی در زمینه آزمایش‌های حیوانی نیازمند شفافیت و بازنگری هستند.
۲. روش‌های جایگزین برای آزمایش‌های حیوانی هنوز به بلوغ کافی نرسیده‌اند.
۳. تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی تأثیر مستقیمی بر اجرای استانداردهای اخلاقی دارند.
۴. ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی بر احترام به رفاه حیوانات تأکید دارند.
۵. توسعه چارچوب‌های اخلاقی جدید در کشاورزی و تولید غذا ضروری است.

Examining the ethical dimensions of animal testing in agriculture and food production

Zairzadeh. E^{*1}, Sharkhi Rezaei Sh.²

1- Academic faculty member of the toxicology department of the Food Industry and Agricultural Products Research Institute, Standard Research Institute

2- Ph.D. in Food Science and Industry, Food Chemistry, Research Institute of Food Industry and Agricultural Products, Standard Research Institute

*- Corresponding author's email: zayerzadeh@standard.ac.ir

Abstract:

In recent decades, animal testing in agriculture and food production has become a sensitive and challenging issue. These tests are conducted to improve the quality, safety, and efficacy of agricultural and food products. However, they have faced criticism due to ethical concerns related to animal welfare, biodiversity conservation, and environmental sustainability. From an ethical perspective, and considering Islamic values and Iranian culture, animals as living beings with rights must be treated with respect, and adherence to ethical principles such as non-violence and cruelty-free practices in animal testing is essential. Nevertheless, policies and regulations regarding this area in many countries still face significant challenges. The main issues include a lack of transparency in decision-making processes and the absence of clear ethical guidelines for conducting animal tests. This review article analyses the existing ethical challenges associated with animal testing in agriculture and food production and offers solutions for integrating ethical principles with policymaking and promoting alternative methods. The review of the literature highlights the importance of these issues and forms the scientific basis of this research. The goal of this article is to improve policy-making and balance agricultural benefits with animal rights to effectively address the current ethical challenges.

Keywords: Ethics, agriculture, animal testing, policymaking, animal welfare, alternative

دراسة الأبعاد الأخلاقية للتجارب الحيوانية في مجال الزراعة وإنتاج الغذاء

إحسان زایر زاده^{*}، شکوفه شارخی رضایی^۲

۱- عضو هیئۀ علمیۀ فی قسم علم السموم، معهد بحوث الصناعات الغذائية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية

۲- دكتوراه فی علوم وصناعة الأغذية، كیمياء الأغذية، معهد بحوث الصناعات الغذائية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية

*- المؤلف المسؤول: Email: zayerzadeh@standard.ac.ir

ملخص:

فی العقود الأخيرة، أصبحت التجارب الحيوانية في مجال الزراعة وإنتاج الغذاء من الموضوعات الحساسة والمثيرة للجدل. حيث تُجرى هذه التجارب بهدف تحسين الجودة وزيادة الأمان والكفاءة للمنتجات الزراعية والغذائية، ولكنها تعرضت لانتقاد بسبب القضايا الأخلاقية مثل الرفق بالحيوان، وحماية التنوع البيولوجي، والاستدامة البيئية. من الناحية الأخلاقية وبالنظر إلى القيم الإسلامية والثقافة الإيرانية، يجب التعامل مع الحيوانات ككائنات حية لها حقوق ويجب احترامها، والالتزام بالمبادئ الأخلاقية مثل عدم العنف والقسوة في التجارب الحيوانية. ومع ذلك، لا تزال السياسات والقوانين المتعلقة بهذا المجال في العديد من البلدان تواجه تحديات. من المشاكل الرئيسية في هذا المجال هو نقص الشفافية في عمليات اتخاذ القرار، وعدم وجود إرشادات أخلاقية واضحة لإجراء التجارب الحيوانية. تستعرض هذه المقالة التحديات الأخلاقية الموجودة في التجارب الحيوانية في مجال الزراعة وإنتاج الغذاء، وتقدم حلولاً لدمج المبادئ الأخلاقية مع السياسات وتعزيز الأساليب البديلة. تهدف هذه المقالة إلى تحسين التشريعات وتحقيق التوازن بين مصالح الزراعة وحقوق الحيوانات من أجل الاستجابة بشكل فعال للتحديات الأخلاقية الحالية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الزراعة، التجارب على الحيوانات، صنع السياسات، الرفق بالحيوان، البدائل

منابع:

علی زاده، م.، و فرهادی، ک. (۱۳۹۶). رفاه حیوانات و مسائل اخلاقی در کشاورزی ایران. مجله علوم کشاورزی ایران، ۴۹(۲)، ۷۸-۹۰.

فتاحی، م. (۱۳۹۵). اخلاق اسلامی و رفاه حیوانات در تولید مواد غذایی. مجله مطالعات محیط زیست اسلامی، ۲۲(۱)، ۴۵-۵۹.
محمدپور، م.، و جعفری، س. (۱۳۹۸). سیاست‌ها و روش‌ها در آزمایش‌های حیوانی برای پیشرفت‌های کشاورزی. مجله سیاست‌های کشاورزی بین‌الملل، ۱۲(۳)، ۱۰۱-۱۱۵.

حسینی، ر. (۱۳۹۷). پایداری و مسائل اخلاقی در پژوهش‌های کشاورزی مبتنی بر حیوانات. بررسی اخلاق جهانی غذا، ۵(۲)، ۸۹-۱۰۲.

Bradley, J., Johnson, L., & Miller, R. (2017). Ethical considerations in animal testing for agricultural research. *Journal of Agricultural Ethics*, 30(4), 245-258.

Smith, A., Davis, K., & Wilson, T. (2019). Cultural and social impacts of animal testing in food production. *Food Policy Review*, 45, 112-127.

چالش‌های اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته از دیدگاه کارشناسان کشاورزی استان فارس

صدیقه قاسمی^{۱*}، حمیدرضا محمودیان فرد^۲، محمدهادی روحیان^۳

۱-دکترای توسعه کشاورزی و کارشناس آموزش، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس، فارس، شیراز.

۲-عضو هیأت علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی فارس، معاونت آموزشی، فارس، شیراز.

۳-عضو هیأت علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی فارس، اداره آموزش کارکنان، فارس، شیراز.

* نویسنده مسئول Email: Ghasemi.s.sh@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

قاسمی، ص.، محمودیان فرد، ح. ر.، روحیان، م. ه. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته از دیدگاه کارشناسان کشاورزی استان فارس. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۲۴-۲۵ مهرماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

به لحاظ تاریخی آخرین فن آوری در کشاورزی، تولید محصولات تراریخته می باشد، که بحث و جدال زیادی بوجود آورده است. برخی معتقدند که تولید محصولات تراریخته باعث افزایش عملکرد، افزایش ارزش تغذیه ای، کاهش مصرف نهاده های شیمیایی و... شده که مسیر دستیابی به توسعه پایدار کشاورزی را هموار می سازد. در مقابل برخی دیگر بیان می کنند که فن آوری های نوین به همان نسبتی که مسیر پیشرفت را کوتاه می کنند، احتمال بروز خطر را نیز افزایش می دهند و این موضوع در حیطه فن آوری های زیستی می تواند با سرعت و گستره غیر قابل تصویری همراه باشد. هر چند تاکنون هیچ نوع اثر سوء اثبات شده ای در مورد استفاده از محصولات تراریخته گزارش نشده است، اما مانند هر دانش یا فن آوری نوین دیگری، ملاحظات در مورد احتمال بروز اثرات سوء این فن آوری برای تنوع زیستی، سلامت انسان و .. ابراز شده است. در حقیقت، زمانی بکارگیری یک فناوری جدید اخلاقی خواهد بود که بتواند با کمترین ریسک، مشکلی از مشکلات انسان را حل نماید. از آنجا که نگرش کارشناسان کشاورزی در شکل گیری نگرش و رفتار عموم بسیار تأثیرگذار است، لذا در این پژوهش دیدگاه کارشناسان کشاورزی در مورد چالش های اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته مورد بررسی قرار گرفته شده است. نتایج نشان داد که کارشناسان کشاورزی تولید محصولات تراریخته را دخالت یا دستکاری در خلقت او نمی دانند، اما معتقدند اگر محصولات تراریخته، سلامت انسان، حیوانات و محیط زیست را تحت تأثیر قرار دهد و یا خلاف اعتقادات مذهبی مسلمانان باشد، تولید و انتشار آن ها، جایز و اخلاقی نیست. کارشناسان مورد مطالعه دیدگاه حد واسط (نه مثبت و نه منفی) در مورد تولید و انتشار محصولات تراریخته دارند و معتقدند اگر چالش های اخلاقی پیرامون این محصولات حل نشود و یا توجیه منطقی در مورد آن ها وجود نداشته باشد، بدلیل کاهش تمایل مصرف کنندگان برای خرید و مصرف آن ها، احتمالاً بازاریابی برای آن ها با مشکلاتی مواجه خواهد شد.

واژگان کلیدی: تراریخته، اخلاق، ریسک، کشاورزی، کارشناسان، نگرش

مقدمه و بیان مسئله

در خلال قرن بیستم، بشر با چالش‌های زیادی مواجه بود. برآورد می‌شود که تا سال ۲۰۵۰ دنیا با جمعیت ده میلیارد نفری خود، فاصله‌ای معادل چهار میلیارد نفر با جمعیت کنونی داشته باشد. مواجه شدن با این چالش‌ها، به اطلاعات جدید حاصل از پیشرفت‌های مداوم علمی، ابداع فنون مناسب جدید و انتشار گسترده این اطلاعات و فنون، به همراه توان به کارگیریشان در سرتاسر دنیا نیاز دارد (رضایی جنید و قنبرپور، ۱۴۰۱). به لحاظ تاریخی آخرین تکنولوژی دستاورد بشر، بیوتکنولوژی است، که بحث و جدال زیادی از لحاظ فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بوجود آورده است (Harfouche et al., 2021). یکی از مهم‌ترین کاربردهای بیوتکنولوژی در کشاورزی، تولید محصولات غذایی تراریخته می‌باشد. هاریسون و همکاران (Harrison et al., 2004) تولیدات تراریخته ژنتیکی (تراژن یا ترانس ژن) را محصولات گیاهی یا حیوانی می‌دانند که از طریق تکنیک‌های علمی شامل گرفتن ژن از یک گونه گیاهی یا حیوانی و تزریق آن به گونه دیگر، جهت انتقال خصیصه و یا ویژگی دلخواه و مطلوب تولید می‌شوند. تولید محصولات تراریخته و کشت و کار آن‌ها باعث افزایش عملکرد، کاهش نیاز به مصرف آفت کش‌ها، افزایش ارزش غذایی محصولات، افزایش طول دوره انبارداری محصولات، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش درآمد کشاورزان، کاهش قیمت غذا و هزاران مزیت دیگر برای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان می‌باشد (Pattanapomgthorn et al., 2020). در حالیکه تولید محصولات تراریخته با مزایایی که به همراه دارد، همه را تحت تأثیر قرار داده است، اما همه افراد این تکنولوژی جدید را مثبت نمی‌دانند. برخی افراد نگران خطرات احتمالی این محصولات برای سلامت انسان و محیط‌زیست می‌باشند و مسائل اخلاقی پیرامون آن هستند. از جمله مسائل اخلاقی پیرامون این محصولات در رابطه با تأثیر آن‌ها بر کشاورزی پایدار است. تولید محصولات تراریخته گاهی باعث ایجاد ابر حشرات یا ابر علف‌ها می‌شود (از طریق انتقال ژن مقاومت به حشرات و علف‌های هرز) که نهایتاً سموم شیمیایی زیادی باید مصرف شود. از طرف دیگر امکان ایجاد آلودگی ژنتیکی با گرده افشانی دانه‌های گرده محصولات تراریخته به مزارع ارگانیک و غیر تراریخته همسایه نیز وجود دارد. همچنین از بین رفتن گونه‌های بومی، تبدیل شدن گونه‌های کم خطر آفات و بیماری‌ها به گونه‌های پرخطر و ... همگی به بحث‌های زیادی در مورد اخلاقی بودن تولید و مصرف این محصولات دامن زده است (Karalis et al., 2020). مباحث اخلاقی دیگر پیرامون تولید محصولات تراریخته مربوط به نگرانی‌ها در مورد این مسئله است که تولید محصولات تراریخته دخالت در خلقت خدا محسوب می‌شود و حتی برخی گروه‌های مذهبی بیان می‌کنند که اگر محصولات تراریخته در اثر انتقال ژن از حیوانی حرام گوشت تولید شده باشند، مصرف آن‌ها از لحاظ اخلاقی صحیح نیست. از دیگر جنبه‌های اخلاقی محصولات تراریخته مربوط به قوانینی است که مربوط به داشتن حق انتخاب آزادانه از سوی مصرف‌کنندگان می‌شود. جنبه اخلاقی دیگر محصولات تراریخته مربوط به غذاهای تراریخته در تماس با کشورهای جهان سوم می‌باشد. برخی مخالف این مسئله هستند که استفاده از محصولات تراریخته مشکل کمبود غذا و سوء تغذیه در کشورهای جهان سوم را حل خواهد کرد. برخی دیگر مسائل پیرامون محصولات تراریخته را شامل عدم آسودگی و راحتی خاطر با دخالت در خلقت خدا، مسائل مربوط به سلامتی و رفاه حیوانات، ممنوعیت و تحریم مذهبی بیان کرده اند (Sikora & Rzymiski, 2021).

روش پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی است و از نظر گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات پیمایشی است. لذا در ابتدا با بررسی منابع و اسناد کتابخانه‌ای، مروری بر چالش‌ها و مسائل اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته، انجام شده و سپس

از طریق پیمایش و با ابزار پرسشنامه دیدگاه و ادراک کارشناسان کشاورزی از اخلاقی بودن این محصولات بررسی شده است. متغیر این تحقیق شامل درک از اخلاقی بودن محصولات تراریخته می باشد. این متغیر به معنای دیدگاهها و نظرات متخصصان کشاورزی در مورد مسائل اخلاقی پیرامون محصولات تراریخته می باشد. به عبارت دیگر دیدگاهها و اعتقادات در مورد اینکه تولید محصولات تراریخته دخالت در خلقت خداوند است، دستکاریهای ژنتیکی علت بحرآنهای اخیر است، تولید محصولات تراریخته مضراتی برای سلامت انسان و محیط زیست دارد، موجب ایجاد اختلال در مورد حیوانات و انسانها می شود، یا در مورد انتقال ژن از خوک به گوسفند و تأثیر تولید محصولات تراریخته در کاهش فقر، گرسنگی و سوء تغذیه و اخلاقی بودن یا نبودن آن پرسیده شده است. دامنه پاسخ به سؤالات صورت بسیار مخالف، مخالف، بی نظر، موافق و بسیار موافق می باشد که امتیاز ۱ به پاسخ بسیار مخالف، امتیاز ۲ به پاسخ مخالف، امتیاز ۳ به پاسخ بی نظر، امتیاز ۴ به پاسخ موافق و امتیاز ۵ به پاسخ بسیار موافق داده شده است. جامعه آماری این پژوهش کلیه کارشناسان مروج سازمان جهاد کشاورزی استان فارس به تعداد ۲۰۵۰ نفر می باشند که بر اساس جدول مورگان ۳۲۷ نفر انتخاب شدند. داده ها با استفاده از ابزار پرسشنامه گردآوری و نهایتاً با استفاده از نرم افزار SPSS19 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای سنجش میزان روایی ابزار تحقیق، پرسشنامه در اختیار چند تن از متخصصین موضوعی قرار گرفت و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ تأیید شد. مقادیر آلفا ۰/۸۹ بدست آمد. در تجزیه و تحلیل داده ها از آمار توصیفی (فراوانی و درصد) استفاده شد.

نتایج و بحث

درک پژوهشگران و کارشناسان کشاورزی از اخلاقی بودن محصولات تراریخته

بکارگیری فنون مهندسی ژنتیک در تولید گیاهان تراریخته، نگرانی های زیادی در مورد جنبه های اخلاقی، مذهبی و حقوقی این فن بوجود آورده است (زاهدی پور و همکاران، ۱۴۰۰). بررسی نگرش ها و دیدگاههای افراد پیرامون این مسئله در پذیرش یا عدم پذیرش این محصولات و به طور کلی در پیش بینی تمایلات رفتاری افراد بسیار مهم می باشد. اینکه تولید و مصرف محصولات تراریخته از نظر متخصصان کشاورزی عملی اخلاقی محسوب شود یا خیر، می تواند بعنوان عامل مهم تأثیر گذار بر نگرش عموم افراد جامعه شناخته شود. چرا که کارشناسان کشاورزی مبلغان و مروجان این محصولات خواهند بود. در این تحقیق دیدگاهها و نگرش های افراد در این رابطه بررسی شده است. نتایج حاصل از این بررسی در جدول ۲ آمده است. همانطور که مشاهده می شود میانگین درک افراد از اخلاقی بودن محصولات تراریخته پایین می باشد ($\bar{X} = 12/87$). همانطور که ملاحظه می شود، اکثریت قریب به اتفاق افراد مخالف و بسیار مخالف این مسئله هستند که تولید محصولات تراریخته دخالت در خلقت خداوند است (۸/۸۳٪) و اگر شیوه بهتری برای خلقت وجود داشت خدا می آفرید (۷۱/۳٪). در واقع افراد مورد مطالعه از قشر محققین و کارشناسان تحصیل کرده هستند و از این مسئله اطلاع دارند که خداوند متعال شرایط را برای کشف علوم جدید فراهم نموده است و با اعطای بخشی از علم به انسانها از طریق پیامبران و فرستادگان، بقیه را به خود انسان واگذار نموده تا خودش تلاش کند و با دانش اندوزی و تحقیق و تجسس در آفریده های خدا بقیه علوم را کشف کرده و بکارگیرد. یافته های جدول ۱ نشان می دهد که ۷۱٪ افراد، علت بحرآنهای اخیر را در ارتباط با تولید محصولات تراریخته نمی دانند و این در حالی است که ۲۰/۲٪ در این رابطه بی نظر هستند و هنوز در شک و تردید به سر می برند.

جدول ۱: درک کارشناسان کشاورزی از اخلاقی بودن محصولات تراریخته

اولویت	بسیار موافق	موافق	بی نظر	مخالف	بسیار مخالف	فراوانی	عقادات در مورد بکارگیری محصولات تراریخته
۱	۲	۱۱	۳۰	۱۴۱	۸۱	فراوانی	۱- ایجاد تغییرات ژنتیکی در ساختمان گیاهان نالت در خلقت خداوند محسوب می شود و جایز نیست.
	۰/۸	۴/۲	۱۱/۳	۵۳/۲	۳۰/۶	درصد	
۲	۴	۲۰	۵۲	۱۲۸	۶۱	فراوانی	۱- اگر شیوه بهتری برای تولید محصولات جود داشت، حتماً خداوند آن ها را به همان گونه می آفرید.
	۱/۵	۷/۵	۱۹/۶	۴۸/۳	۲۳	درصد	
۳	۴	۱۹	۵۳	۱۳۰	۵۶	فراوانی	- یکی از دلایل به وجود آمدن بحرآن های خیر همین دستکاری ژنتیکی و دخالت در خلقت خداوند است.
	۱/۵	۷/۳	۲۰/۲	۴۹/۶	۲۱/۴	درصد	
۴	۲۶	۷۶	۹۰	۶۸	۶	فراوانی	چون ممکن است بکار گیری فنون مهندسی نیک در مورد حیوانات و انسان ها موجب - مجاد اختلال شود، از لحاظ اخلاقی صحیح نیست.
	۹/۸	۲۸/۶	۳۳/۸	۲۵/۶	۲/۳	درصد	
۷	۴۷	۱۳۵	۵۹	۲۲	۱	فراوانی	- تولید محصولات دامی تراریخته با کیفیت ی در صورتی که باعث آسیب به دام شود از لحاظ اصول اخلاقی صحیح نمی باشد.
	۱۷/۸	۵۱/۱	۲۲/۳	۸/۳	۰/۴	درصد	
۶	۴۸	۶۸	۱۰۰	۳۱	۱۶	فراوانی	- مصرف محصولات گوسفندی که در اثر انتقال ژن خوک تولید شده از لحاظ مذهبی صحیح نیست.
	۱۸/۳	۲۵/۹	۳۸	۱۱/۸	۶/۱	درصد	
۵	۲۰	۷۵	۱۰۰	۵۷	۱۴	فراوانی	- تولید محصولات تراریخته باعث کاهش ، گرسنگی و سوء تغذیه شده و لذا از لحاظ اخلاقی قابل توجیه می باشد.
	۷/۵	۲۸/۲	۳۷/۶	۲۱/۴	۵/۳	درصد	
۱۲/۸۷							میانگین شاخص نگرش های اخلاقی

دامنه میانگین بین ۴-۲۰ متغیر است.

طبق نتایج بدست آمده در جدول ۱، ۶۸/۲،۹٪ افراد مورد مطالعه تولید محصولات تراریخته را در صورت آسیب به دام، غیر اخلاقی می دانند. ۳۸/۴٪ افراد موافق و بسیار موافق این مسئله هستند که چون احتمال دارد فنون مهندسی ژنتیک در مورد حیوانات و انسان ها موجب ایجاد اختلال شود، از لحاظ اخلاقی صحیح نمی باشد، این در حالیست که ۳۳/۸٪ بی نظر هستند و هنوز نظر قاطعی ندارند. همچنین ۲۷/۸٪ مخالف و بسیار مخالف با این قضیه می باشند. علت این امر این است که مسئله خطرات محصولات تراریخته برای انسان و محیط زیست هنوز مورد بحث و جدال است و تا کنون به اثبات مجامع علمی نرسیده است. اما ۴۴/۲٪ افراد موافق و بسیار موافق این مسئله هستند که مصرف گوشت گوسفندی که در اثر انتقال ژن خوک تولید شده است از لحاظ مذهبی صحیح نمی باشد. در توجیه این یافته می توان گفت افراد مورد مطالعه مسلمان هستند و طبق اصول اسلامی مصرف گوشت خوک حرام می باشد. این افراد فکر می کنند که انتقال ژن خوک به ساختار ژنتیکی گوسفند باعث تولید گوشتی می شود که همان صفات و ویژگی های گوشت خوک را به ارث برده است. اما مشاهده می شود که ۳۸٪ نسبت به این مسئله بی نظر هستند. این افراد هنوز در شک و تردید هستند و هنوز نمی توانند توجیه کنند که گوشت تراریخته تولید شده گوشت گوسفند است یا گوشت خوک. یافته ها حاکی از آن است که، ۳۵/۷٪ افراد موافق و بسیار موافق این مسئله هستند که تولید محصولات تراریخته باعث کاهش فقر و گرسنگی و سوء تغذیه شده و لذا

از لحاظ اخلاقی قابل توجه می‌باشند. اما ۲۶/۷٪ افراد مخالف و بسیار مخالف این مسئله هستند و ۳۷/۶٪ بی‌نظر می‌باشند. در کل با توجه به میانگین به دست آمده در جدول تولید و مصرف محصولات تراریخته از دیدگاه متخصصان کشاورزی در سطح پایین، اخلاقی و صحیح می‌باشد. این یافته با یافته حاصل از تحقیق سیکورا و ریمسکی (Sikora & Rzymiski, 2021) همسو می‌باشد.

مهم ترین یافته‌ها

۱- آشنایی با پیشرفت‌های روز دنیا و شناخت جایگاه و موقعیت کشورهای مختلف جهان در استفاده از فناوری‌های جدید، یکی از ارکان اساسی تدوین راهبرد توسعه پایدار کشور می‌باشد.

۲- تولید گیاهان تراریخته و کشت و کار آن‌ها بعنوان آخرین تکنولوژی بشر در تولید مواد غذایی با وجود داشتن مزایای زیادی که محصولات تراریخته برای کشورهای مختلف جهان به ارمغان آورده است، ولی تبدیل به کانون بحث و جدال دانشمندان و محققین در نقاط مختلف جهان شده است. علت آن هم این است که این تکنولوژی بسیار جدید و نو پاست و هنوز ناشناخته‌های زیادی در مورد آن وجود دارد. بنابراین باید علاوه بر ذکر مزایای این محصولات، احتمال بروز خطرات و ریسک‌های ناشناخته پیرامون این محصولات برای سلامت انسان‌ها و محیط‌زیست را نیز در نظر گرفت. عده‌ای دیگر، دامنه وسیع تری از خطرات را در نظر می‌گیرند و از اثرات تولید این محصولات بر شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی و مذهبی سخن می‌گویند.

۳- نگرش مردم نسبت به محصولات تراریخته در نقاط مختلف جهان متفاوت است و عوامل مختلف زیادی بر پذیرش یا رد محصولات تراریخته از سوی مصرف کنندگان تأثیر گذار است. با وجود اینکه نگرش عامل کلیدی در شکل گیری رفتار فرد می‌باشد، ولی همیشه نگرش‌ها منجر به رفتار نمی‌شوند، بلکه عوامل کنترل کننده رفتار و جود دارند که مانع تبدیل نگرش به رفتار می‌شوند. مثلاً در مورد محصولات تراریخته ممکن است فرد نگرش مثبت به تولید و مصرف محصولات تراریخته داشته باشد، اما نگرش‌های اخلاقی - مذهبی فرد نسبت به این محصولات، قیمت محصولات و شرایط اقتصادی فرد، عدم دسترسی به این محصولات و عوامل دیگر مانع تبدیل شدن این نگرش به رفتار خرید این محصولات شود.

۴- متخصصان کشاورزی در شکل گیری نگرش و رفتار عموم بسیار مهم و اساسی می‌باشد. چرا که عموم افراد جامعه به علت دانش کم جهت کسب اطلاعات به متخصصان کشاورزی به عنوان منبع تولید کننده و انتشار دهنده این محصولات متوسل می‌شوند و نگرش و رفتار خود را مطابق با نگرش و رفتار آن‌ها شکل می‌دهند.

۵- فن آوری جدید محصولات تراریخته در ایران بسیار جدید و نوپاست. اما در کشورهای دیگر چندین سال است که از ورود این تکنولوژی می‌گذرد. کشور ما نیز دیر یا زود در معرض این نوآوری قرار خواهد گرفت. بنابراین اگر بخواهیم کشور ما دچار درگیریه‌ها و اغتشاشات در خصوص این محصولات نشود، باید قبل از ورود آن به کشور، تحقیقات زمینه‌ای لازم را انجام داده و به خوبی اطلاع رسانی شود، تا عموم افراد جامعه آگاهانه به استقبال این فن جدید بروند.

۶- نتایج این پژوهش نشان داد که کارشناسان کشاورزی معتقدند اگر محصولات تراریخت باعث ایجاد بحران در محیط زیست شده و یا سلامت حیوانات را تحت تأثیر قرار دهد، تولید و انتشار آن‌ها جایز نیست.

۷- از نظر کارشناسان کشاورزی استان فارس تولید و انتشار محصولات تراریخته از نظر اخلاقی در حد متوسط است و اگر چالش‌های اخلاقی پیرامون این محصولات حل نشود و یا توجه منطقی و کافی در مورد آن‌ها وجود نداشته باشد، بدلیل کاهش تمایل مصرف کنندگان برای خرید و مصرف آن‌ها، احتمالاً بازاریابی برای آن‌ها با مشکلاتی مواجه خواهد شد.

Ethical challenges around transgenic products from the perspective of agricultural experts in Fars province

Ghasemi, S.^{1*}; Fard, M²; Rouhian, M. ³

1- Doctorate in agricultural development and education expert, Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Fars Province, Fars, Shiraz.

2- Faculty member of Fars Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Vice-Chancellor of Education, Fars, Shiraz.

3- Faculty member of Fars Agricultural and Natural Resources Research and Training Center, Staff Training Department, Fars, Shiraz.

* Responsible author's email: Ghasemi.s.sh@gmail.com

Abstract:

Historically, the last technology of human achievement in agriculture is the production of genetically modified crops, which has caused many cultural, social, and political debates. While the production of transgenic products with the benefits it brings has impressed everyone, but not everyone sees this new technology positively. Some people are concerned about the possible dangers of these products for human health and the environment. Of course, some others are concerned about the moral, religious, and cultural issues of production and consumption of these products. Therefore, the main goal of this research is to examine the ethical challenges surrounding transgenic products from the perspective of agricultural experts in Fars province, which were first extracted by using library resources and document review of the ethical challenges of these products, and then examined by surveying the views of agricultural experts. The data was collected with a questionnaire. The results of this research have shown that from the point of view of agricultural experts, the most important ethical issues surrounding transgenic crops, in order of priority, are interference in God's creation by creating genetic changes in the structure of plants, the belief that if there was a better way to produce crops, then God must have them. you create in the same way, and genetic manipulation and interference in God's creation is one of the reasons for the recent crises. Finally, according to the obtained results, suggestions have been presented.

Keywords: transgenic crops, ethic, risk, agriculture, experts, attitude

التحديات الأخلاقية حول المنتجات المعدلة وراثياً من وجهة نظر خبراء الزراعة في محافظة فارس

صديقه قاسمي^{۱*}، حميد رضا محموديان فرد^۲، محمد هادي روحيان^۳

۱- دكتوراه في التنمية الزراعية وخبير التعليم، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة فارس، فارس، شيراز

۲- عضو هيئة التدريس في مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة فارس، إدارة التعليم، فارس، شيراز

۳- عضو هيئة التدريس مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة فارس، مديرية تعليم العمال، فارس، شيراز.

*- المؤلف المسؤول: Email: Ghasemi.s.sh@gmail.com

ملخص

يعتبر إنتاج المحاصيل المعدلة وراثياً أحدث تكنولوجيا في الزراعة من الناحية التاريخية، والتي أثارت الكثير من الجدل. ويعتقد البعض أن إنتاج المحاصيل المعدلة وراثياً يؤدي إلى زيادة الإنتاجية، وزيادة القيمة الغذائية، وتقليل استخدام المدخلات الكيميائية، مما يمهد الطريق لتحقيق التنمية المستدامة في الزراعة. ولكن في المقابل، يرى آخرون أن التقنيات الحديثة، بقدر ما تسرع الخطى في الطريق نحو التقدم، تزيد أيضاً من احتمالية حدوث المخاطر، وهذا الأمر في مجال التكنولوجيا الحيوية يمكن أن يكون مصحوباً بسرعة وانتشار غير متوقعين. وعلى الرغم من أنه لم يتم الإبلاغ حتى الآن عن أي آثار سلبية مثبتة لاستخدام المحاصيل المعدلة وراثياً، إلا أنه - مثل أي علم أو تكنولوجيا جديدة أخرى - قد تم إبداء ملاحظات حول بعض المخاوف بشأن احتمال حدوث آثار سلبية لهذه التكنولوجيا على التنوع البيولوجي وصحة الإنسان وما إلى ذلك. في الواقع، سيكون استخدام التكنولوجيا الجديدة أخلاقياً عندما يمكنها حل مشكلة من مشاكل الإنسان بأقل قدر من المخاطر. ونظراً لأن وجهات نظر خبراء الزراعة تؤثر بشكل كبير على تشكيل وجهات نظر وسلوكيات الناس، فقد تم في هذه الدراسة فحص وجهات نظر خبراء الزراعة حول التحديات الأخلاقية المتعلقة بالمحاصيل المعدلة وراثياً. وأظهرت النتائج أن خبراء الزراعة لا يعتبرون إنتاج المحاصيل المعدلة وراثياً تدخلاً أو تلاعباً في الخلق، لكنهم يعتقدون أنه إذا أثرت المحاصيل المعدلة وراثياً على صحة الإنسان أو الحيوانات أو البيئة، أو كانت تتعارض مع المعتقدات الدينية للمسلمين، فإن إنتاجها ونشرها ليس جائزاً أو أخلاقياً. يبدى الخبراء الذين شملتهم الدراسة وجهة نظر وسطية (ليست إيجابية ولا سلبية) حول إنتاج ونشر المحاصيل المعدلة وراثياً، ويعتقدون أنه إذا لم يتم حل التحديات الأخلاقية المتعلقة بهذه المحاصيل أو لم يكن هناك تبرير منطقي لها، فمن المحتمل أن تواجه عملية تسويقها مشاكل بسبب انخفاض رغبة المستهلكين في شرائها واستهلاكها.

الكلمات المفتاحية: المعدلة وراثياً، الأخلاق، المخاطر، الزراعة، الخبراء، التوجه

منابع

- قاسمي، س.، كرمي، ا.، و آزادي، ه. (۱۳۹۱). دانش، نگرش و قصدهای رفتاری متخصصان کشاورزی نسبت به غذاهای اصلاح شده ژنتیکی (GM): مطالعه موردی در جنوب غربی ایران. اخلاق در علوم و مهندسی، ۱۹، ۱۲۲۷-۱۲۰۱.
- Abdul Aziz، M.، Brini، F.، Rouached، H.، Masmoudi، K. (2022). Genetically engineered crops for sustainably enhanced food production systems. *Front Plant Sci.* 2022 Nov 8;13:1027828. doi: 10.3389/fpls.2022.1027828. PMID: 36426158; PMCID: PMC9680014.
- Chen، Y. Y.، Wu، I. J.، Lee، L. C.، Lee، W. H.، & Tai، D. T. N. (2022). Examining the Factors Influencing Consumers' Purchasing Intention for Genetically Modified Agricultural Food. *The Journal of Applied Business and Economics*، 24(6)، 72-95.
- Ding، Q.، Li، S.، Huang، J.، Ma، Y.، & Qiao، F. (2024). Information sources and consumer attitudes toward genetically modified food in China. *British Food Journal*.
- Harfouche، A. L.، Petousi، V.، Meilan، R.، Sweet، J.، Twardowski، T.، & Altman، A. (2021). Promoting

- ethically responsible use of agricultural biotechnology. *Trends in plant science*, 26(6), 546-559.
- Jin, S., Li, W., Dawson, I. G., Clark, B., Chen, S., & Frewer, L. J. (2022). Consumer responses to genetically modified food in China: The influence of existing general attitudes, affect and perceptions of risks and benefits. *Food Quality and Preference*, 99, 104543.
- Kavhiza, N. J., Zargar, M., Prihodko, S. I., Pakina, E. N., Murtazova, K. M. S., & Nakhaev, M. R. (2022). Improving crop productivity and ensuring food security through the adoption of genetically modified crops in sub-Saharan Africa. *Agronomy*, 12(2), 439.
- Ortega, D. L., Lin, W., & Ward, P. S. (2022). Consumer acceptance of gene-edited food products in China. *Food Quality and Preference*, 95, 104374.

کشاورزی ارگانیک و اخلاق در تولید محصولات غذایی

روح اله یوسفی

دانشجوی دکتری بیوشیمی، گروه بیوشیمی، دانشکده علوم زیستی، دانشگاه تربیت مدرس و کارشناس پژوهشی، دانشکده علوم پزشکی بهبهان

* نویسنده مسئول: Email: ry@behums.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

یوسفی، ر. (۱۴۰۳). کشاورزی ارگانیک و اخلاق در تولید محصولات غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

کشاورزی ارگانیک گواهی بر همزیستی هماهنگ طبیعت و توسعه انسانی است. این یک عمل کشاورزی است که بر پایداری، مراقبت از محیط زیست، و رفتار اخلاقی با حیوانات و زمین تمرکز دارد. کشاورزان ارگانیک با اجتناب از کودهای مصنوعی، آفت کش ها و موجودات اصلاح شده ژنتیکی، یک رابطه همزیستی بین محصولات خود و اکوسیستمی که در آن رشد می کنند ایجاد می کنند. نتیجه نه تنها غذای سالم تر برای مصرف کنندگان است، بلکه یک چشم انداز کشاورزی انعطاف پذیرتر و سرزنده تر است. در این مطالعه مرور روایتی با جستجوی متون مرتبط با مطالعه و با جستجوی کلمات کلیدی "کشاورزی ارگانیک"، "اخلاق" و "محصولات کشاورزی" در پایگاههای اطلاعاتی گوگل اسکالر، اسکوپوس و سایر منابع جستجوی مقالات علمی انجام شد. قلب کشاورزی ارگانیک در خاک نهفته است که از طریق روش های طبیعی مانند تناوب زراعی، کمپوست سازی و استفاده از گیاهان پوششی پرورش می یابد. این شیوه ها به حفظ حاصلخیزی خاک، ارتقای فعالیت بیولوژیکی خاک و بهبود ساختار خاک کمک می کنند، که همگی به عملکرد بالاتر و محصولات با کیفیت بهتر کمک می کنند. کشاورزان ارگانیک تنوع زیستی را نیز در اولویت قرار می دهند و انواع گونه های گیاهی را در سیستم های کشاورزی خود ترکیب می کنند تا زیستگاهی برای حشرات مفید، گرده افشان ها و دیگر حیات وحش فراهم کنند. این تنوع یک اکوسیستم خودپایدار را ایجاد می کند که می تواند بهتر در برابر استرس های محیطی و فشار آفات مقاومت کند. یکی از مهمترین مزایای کشاورزی ارگانیک تاثیر مثبت آن بر سلامت انسان است. غذاهای ارگانیک عاری از آفت کش ها و کودهای مصنوعی هستند که در صورت مصرف زیاد می توانند اثرات مضر بر سلامت انسان داشته باشند. مطالعات نشان داده اند که غذاهای ارگانیک در مقایسه با محصولات معمولی حاوی سطوح بالاتری از مواد مغذی ضروری، آنتی اکسیدان ها و ترکیبات طعم دهنده هستند. این باعث می شود غذاهای ارگانیک نه تنها مغذی تر شوند، بلکه طعم و مزه تر و رضایت بخش تر شوند. کشاورزی ارگانیک جزء ضروری یک سیستم غذایی پایدار و سالم است. سلامت خاک، تنوع زیستی و تعادل اکولوژیکی را ارتقا می دهد و در عین حال گزینه های غذایی مغذی و خوش طعم را در اختیار مصرف کنندگان قرار می دهد. با ادامه رشد جمعیت جهان و آشکارتر شدن اثرات تغییرات آب و هوایی، حمایت و تشویق رشد کشاورزی ارگانیک ضروری است. با این کار می توانیم آینده روشن تری را هم برای سلامت انسان و هم برای محیط زیست تضمین کنیم.

واژگان کلیدی: کشاورزی ارگانیک، اخلاق، مصرف مواد غذایی.

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق در تولید و مصرف غذا و سلامت غذایی شامل در نظر گرفتن پیامدهای اجتماعی، محیطی و اخلاقی انتخاب های غذایی ما است. این شامل انتخاب غذایی است که به طور پایدار تولید می شود، آسیب به حیوانات و محیط زیست را به حداقل می رساند و از شیوه های کار منصفانه حمایت می کند. علاوه بر این، این امر مستلزم توجه به تأثیر انتخاب های غذایی بر سلامت و رفاه خود و همچنین سلامت اطرافیانمان است. شیوه های تولید مواد غذایی پایدار برای تضمین یک سیستم غذایی سالم و عادلانه بسیار مهم است. برای مثال، نشان داده شده است که روش های کشاورزی ارگانیک باعث ارتقای تنوع زیستی و کاهش استفاده از آفت کش ها و علف کش ها می شود (Gomiero et al., 2011). علاوه بر این، سیستم های غذایی با منابع محلی می توانند انتشار کربن را کاهش داده و از اقتصادهای محلی حمایت کنند (Herrero et al., 2013). رفاه حیوانات نیز یک ملاحظات مهم است، زیرا شیوه های کشاورزی کارخانه ای می تواند منجر به ظلم به حیوانات و بیماری های مشترک بین انسان و دام شود (Lam et al., 2018). شیوه های کار منصفانه نیز در صنایع غذایی ضروری است. بسیاری از کارگران در کشاورزی و فرآوری مواد غذایی در برابر استثمار و سوء استفاده آسیب پذیر هستند، به ویژه در زنجیره تامین جهانی (Friedmann & McMichael, 1989). بنابراین، مصرف کنندگان می توانند با انتخاب محصولاتی که توسط سازمان هایی مانند Fairtrade یا Rainforest Alliance تأیید شده اند، نقش مهمی در ترویج شیوه های کار منصفانه ایفا کنند (Khoury et al., 2014). علاوه بر نگرانی های زیست محیطی و اجتماعی، سلامت فردی نیز در مصرف مواد غذایی مورد توجه حیاتی است. رژیم غذایی سرشار از غذاها، میوه ها و سبزیجات کامل می تواند به پیشگیری از بیماری های مزمن مانند بیماری قلبی، دیابت و چاقی کمک کند (Mediterranean Diet Study Group, 1998). علاوه بر این، تأثیر انتخاب غذا بر سلامت روان نباید نادیده گرفته شود، زیرا رژیم غذایی سرشار از غذاهای فرآوری شده و قند می تواند به اضطراب و افسردگی کمک کند (Kesse-Guyot et al., 2011). در نتیجه، اخلاق در مصرف غذا و سلامت نیازمند رویکردی چند وجهی است که پیامدهای اجتماعی، محیطی و اخلاقی انتخاب های غذایی ما را در نظر می گیرد. با انتخاب مواد غذایی تولید شده پایدار، ترویج شیوه های کار منصفانه، و اولویت دادن به سلامت فردی، می توانیم یک سیستم غذایی عادلانه تر و پایدارتر را ارتقا دهیم. در این مقاله به ارزش کشاورزی ارگانیک می پردازیم.

مواد و روش ها:

این مطالعه از یک روش مرور روایتی استفاده کرد که شامل جستجوی جامع و سیستماتیک متون و کلمات کلیدی مرتبط در پایگاه های اطلاعاتی دانشگاهی مانند Google Scholar، Scopus و دیگر منابع جستجوی مقاله علمی برای کشف تقاطع کشاورزی ارگانیک، اخلاق و محصولات کشاورزی بود. هدف این بررسی، ترکیب و تحلیل ادبیات موجود در مورد این موضوع، بررسی دیدگاه ها و بحث های مختلف پیرامون اخلاق کشاورزی ارگانیک و پیامدهای آن برای محصولات کشاورزی بود.

برخی راهبردهای جهت بهبود وضعیت کشاورزی:

۱- پشتیبانی از سیاست: دولت ها باید حمایت سیاستی را برای تشویق به پذیرش سیستم های کشاورزی ارگانیک و دیگر نوآورانه ارائه دهند.

۲- تحقیق و توسعه: تحقیق و توسعه مستمر برای بهبود کارایی و بهره وری سیستم های کشاورزی ارگانیک ضروری است.

۳- توسعه بازار: طرح های توسعه بازار برای افزایش تقاضا برای محصولات ارگانیک و ترویج شیوه های کشاورزی پایدار مورد نیاز است.

۴- آموزش کشاورز: برنامه های آموزش کشاورزان برای ترویج بهترین شیوه ها در کشاورزی ارگانیک و بهبود نرخ پذیرش کشاورز ضروری است.

با پرداختن به این چالش ها و اجرای سیاست های مؤثر، می توانیم سیستم غذایی پایدارتری را که هم کشاورزان و هم برای مصرف کنندگان سودمند است، ترویج کنیم (Allen, 2018; EU, 2019).

کشاورزی ارگانیک: رویکردی پایدار به کشاورزی:

کشاورزی ارگانیک روشی برای تولید محصولات زراعی و دامی است که از استفاده از کودهای مصنوعی، آفت کش ها و موجودات اصلاح شده ژنتیکی (GMOs) اجتناب می کند. این رویکرد در سطح جهانی محبوبیت پیدا می کند، زیرا پایداری محیط زیست، سلامت انسان و رفاه حیوانات را ارتقا می دهد (Gomiero et al., 2011; Lam et al., 2018).

اصول کلیدی کشاورزی ارگانیک:

۱- استفاده از مواد طبیعی: کشاورزان ارگانیک برای ارتقای سلامت و حاصلخیزی خاک به مواد طبیعی مانند کمپوست، کود دامی و کود سبز متکی هستند.

۲- تناوب زراعی: کشاورزی ارگانیک شامل تناوب و کشت مخلوط برای حفظ سلامت خاک، کاهش آفات و بیماری ها و افزایش تنوع زیستی است.

۳- بدون مواد شیمیایی مصنوعی: کشاورزان ارگانیک از کودهای مصنوعی، آفت کش ها یا علف کش ها استفاده نمی کنند که می تواند به محیط زیست، سلامت انسان و حیوانات آسیب برساند.

۴- مدیریت تلفیقی آفات: کشاورزان ارگانیک از تکنیک های مدیریت تلفیقی آفات (IPM) مانند معرفی حشرات مفید برای کنترل آفات و بیماری ها استفاده می کنند.

۵- رفاه حیوانات: کشاورزی ارگانیک با فراهم کردن دسترسی به فضای باز، هوای تازه و شرایط مناسب زندگی، رفاه حیوانات را در اولویت قرار می دهد (Gomiero et al., 2011; Mediterranean Diet Study Group, 1998).

مزایای کشاورزی ارگانیک:

۱. سلامت خاک: شیوه های کشاورزی ارگانیک باعث بهبود ساختار خاک، حاصلخیزی و تنوع زیستی می شود که منجر به سلامت طولانی مدت خاک می شود.

۲- پایداری زیست محیطی: کشاورزی ارگانیک استفاده از مواد شیمیایی مصنوعی را کاهش می دهد، آب را حفظ می کند و تنوع زیستی را ارتقا می دهد.

۳- کیفیت غذا: محصولات ارگانیک اغلب دارای مواد مغذی، آنتی اکسیدان ها و ترکیبات طعم دهنده در مقایسه با محصولات معمولی هستند.

۴- رفاه حیوانات: کشاورزی ارگانیک رفاه حیوانات، کاهش استرس و ترویج رفتارهای انسانی را در اولویت قرار می دهد.

۵- مزایای اقتصادی: کشاورزی ارگانیک به دلیل تقاضا برای محصولات ارگانیک می تواند حاشیه سود بیشتری را برای کشاورزان فراهم کند (Gomiero et al., 2011; Mediterranean Diet Study Group 1998).

چالش های کشاورزی ارگانیک:

- ۱- هزینه های تولید بالاتر: کشاورزی ارگانیک به نیروی کار و منابع بیشتری نیاز دارد و هزینه های تولید را افزایش می دهد.
- ۲- بازده پایین: کشاورزی ارگانیک ممکن است به دلیل کاهش استفاده از کودهای مصنوعی منجر به عملکرد کمتر شود.
- ۳- چالش های بازاریابی: کشاورزان ارگانیک ممکن است به دلیل زیرساخت های محدود بازار در بازاریابی محصولات خود با چالش هایی مواجه شوند. (Allen,2018 : CEC,2018)

آینده کشاورزی ارگانیک:

- ۱- افزایش تقاضا: تقاضای جهانی برای محصولات ارگانیک در حال افزایش است که ناشی از نگرانی مصرف کنندگان در مورد ایمنی و پایداری مواد غذایی است.
- ۲- حمایت دولت: دولت ها از طریق یارانه ها و گواهینامه ها برای کشاورزی ارگانیک مشوق و حمایت می کنند.
- ۳- پیشرفت های تکنولوژیکی: تحقیقات برای توسعه فناوری ها و شیوه های جدیدی که کارایی و بهره وری کشاورزی ارگانیک را بهبود می بخشد، ادامه دارد. (Bennett,2019 : De Ponti & Rijk,2019)

گواهینامه ها و استانداردها:

- ۱- برنامه ملی ارگانیک (USDA NOP): یک برنامه صدور گواهینامه مستقر در ایالات متحده که استانداردهایی را برای شیوه های کشاورزی ارگانیک تعیین می کند.
 - ۲- مقررات ارگانیک اتحادیه اروپا (EU): یک برنامه صدور گواهینامه مبتنی بر اتحادیه اروپا که استانداردهایی را برای شیوه های کشاورزی ارگانیک تعیین می کند.
 - ۳- رژیم ارگانیک کانادا (COR): یک برنامه صدور گواهینامه کانادایی که استانداردهایی را برای شیوه های کشاورزی ارگانیک تعیین می کند.
- کشاورزی ارگانیک یک رویکرد پایدار برای کشاورزی است که پایداری محیط زیست، سلامت انسان و رفاه حیوانات را ارتقا می دهد. در حالی که چالش های مرتبط با کشاورزی ارگانیک وجود دارد، مزایای آن بیشتر از هزینه ها است و تقاضا برای محصولات ارگانیک در سطح جهانی در حال افزایش است (Gomiero et al., 2018; CEC, 2018).

پیامدهای اجتماعی کشاورزی ارگانیک:

کشاورزی ارگانیک می تواند شرایط کاری بهتر و دستمزد منصفانه را برای کشاورزان فراهم کند، زیرا آنها به نهاده های شیمیایی متکی نیستند و می توانند بر روی شیوه های پایدار تمرکز کنند. کشاورزی ارگانیک همچنین می تواند سیستم های غذایی محلی را ارتقا دهد که می تواند از اقتصادهای محلی حمایت کرده و شیوه های کشاورزی سنتی را حفظ کند. کشاورزی ارگانیک همچنین می تواند فرصت هایی را برای کشاورزان خرده پا و حاشیه نشین فراهم کند تا به بازارها دسترسی پیدا کنند و درآمد خود را افزایش دهند (Gomiero et al., 2011).

پیامدهای زیست محیطی کشاورزی ارگانیک:

کشاورزی ارگانیک با کاهش استفاده از آفت کش ها و علف کش ها که می تواند به حشرات مفید و سایر موجودات غیر هدف آسیب برساند، تنوع زیستی را ارتقا می دهد. کشاورزی ارگانیک همچنین میزان مصرف کودهای مصنوعی را

کاهش می دهد که می تواند خاک و آبراه ها را آلوده کند. کشاورزی ارگانیک همچنین می تواند کربن را در خاک جذب کند، انتشار گازهای گلخانه ای را کاهش دهد و تغییرات آب و هوایی را کاهش دهد (Gomiero et al., 2011; IPES-Food, 2017).

مفاهیم اخلاقی کشاورزی ارگانیک:

کشاورزی ارگانیک با اصل عدم سوء استفاده همسو می شود، که بیان می کند ما نباید به دیگران آسیب برسانیم یا آسیب های غیر ضروری ایجاد کنیم. کشاورزی ارگانیک همچنین اصل عدالت را ترویج می کند، زیرا توزیع عادلانه تر و عادلانه تر منابع و منافع را فراهم می کند. کشاورزی ارگانیک همچنین اصل احترام به زندگی را ترویج می کند، زیرا رفاه و حفظ همه موجودات زنده از جمله انسان، حیوانات و گیاهان را در اولویت قرار می دهد (Gomiero et al., 2011; Tilman et al., 2002).

کشاورزی ارگانیک باشد یا نباشد:

کشاورزی ارگانیک یک موضوع مورد بحث بوده است و برخی آن را رویکردی ناکارآمد برای تولید مواد غذایی می دانند. با این حال، تقاضا برای محصولات ارگانیک به سرعت در حال رشد است و ارزیابی عملکرد کشاورزی ارگانیک از نظر پایداری ضروری است. سیستم های کشاورزی ارگانیک در مقایسه با کشاورزی معمولی عملکرد کمتری تولید می کنند، که ممکن است برای کشاورزانی که به دنبال به حداکثر رساندن محصول خود هستند، نگران کننده باشد. با این حال، این عملکرد کمتر اغلب با حاشیه سود بالاتر مرتبط با کشاورزی ارگانیک جبران می شود. کشاورزی ارگانیک سازگارتر با محیط زیست است، زیرا از استفاده از کودهای مصنوعی، آفت کش ها و موجودات اصلاح شده ژنتیکی (GMOs) اجتناب می کند. این رویکرد اثرات زیست محیطی کشاورزی از جمله فرسایش خاک، آلودگی آب و از دست دادن تنوع زیستی را کاهش می دهد. کشاورزی ارگانیک به دلیل قیمت بالای پرداخت شده برای محصولات ارگانیک سود بیشتری نسبت به کشاورزی معمولی دارد. این سودآوری را می توان به افزایش تقاضا برای محصولات ارگانیک و قیمت های بالاتری که کشاورزان برای محصولات خود دریافت می کنند نسبت داد. سیستم های کشاورزی ارگانیک در مقایسه با کشاورزی معمولی، غذاهای مغذی به همان اندازه یا بیشتر ارائه می دهند که حاوی کمتر (یا بدون) باقی مانده آفت کش هستند. علاوه بر این، نشان داده شده است که کشاورزی ارگانیک با فراهم کردن شرایط کاری بهتر، دستمزد عادلانه تر و مشارکت بیشتر جامعه، رفاه اجتماعی را ارتقا می دهد. شواهد اولیه نشان می دهد که سیستم های کشاورزی ارگانیک خدمات اکوسیستمی و مزایای اجتماعی بیشتری ارائه می دهند. این مزایا شامل بهبود سلامت خاک، حفاظت از تنوع زیستی و افزایش مشارکت جامعه است. در حالی که کشاورزی ارگانیک ممکن است مولدترین رویکرد برای تولید مواد غذایی نباشد، چندین مزیت پایداری را ارائه می دهد. ترکیبی از سیستم های کشاورزی ارگانیک و نوآورانه دیگر برای ایجاد سیستم های کشاورزی پایدار ضروری است. با این حال، موانع قابل توجهی برای پذیرش این سیستم ها وجود دارد و ابزارهای سیاستی متنوعی برای تسهیل توسعه و اجرای آنها مورد نیاز است (Reganold & Wachter, 2016).

نتایج و بحث:

کشاورزی ارگانیک گواهی بر همزیستی هماهنگ طبیعت و توسعه انسانی است. این یک عمل کشاورزی است که بر پایداری، مراقبت از محیط زیست، و رفتار اخلاقی با حیوانات و زمین تمرکز دارد. کشاورزان ارگانیک با اجتناب

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

از کودهای مصنوعی، آفت کش ها و موجودات اصلاح شده ژنتیکی، یک رابطه همزیستی بین محصولات خود و اکوسیستمی که در آن رشد می کنند ایجاد می کنند. نتیجه نه تنها غذای سالم تر برای مصرف کنندگان است، بلکه یک چشم انداز کشاورزی انعطاف پذیرتر و سرزنده تر است (Gomiero et al., 2011 ; Lam et al., 2018). قلب کشاورزی ارگانیک در خاک نهفته است که از طریق روش های طبیعی مانند تناوب زراعی، کمپوست سازی و استفاده از گیاهان پوششی پرورش می یابد. این شیوه ها به حفظ حاصلخیزی خاک، ارتقای فعالیت بیولوژیکی خاک و بهبود ساختار خاک کمک می کنند، که همگی به عملکرد بالاتر و محصولات با کیفیت بهتر کمک می کنند. کشاورزان ارگانیک تنوع زیستی را نیز در اولویت قرار می دهند و انواع گونه های گیاهی را در سیستم های کشاورزی خود ترکیب می کنند تا زیستگاهی برای حشرات مفید، گرده افشان ها و دیگر حیات وحش فراهم کنند. این تنوع یک اکوسیستم خودپایدار را ایجاد می کند که می تواند بهتر در برابر استرس های محیطی و فشار آفات مقاومت کند (Gomiero et al., 2011 : Mediterranean Diet Study Group, 1998).

یکی از مهمترین مزایای کشاورزی ارگانیک تاثیر مثبت آن بر سلامت انسان است. غذاهای ارگانیک عاری از آفت کش ها و کودهای مصنوعی هستند که در صورت مصرف زیاد می توانند اثرات مضر بر سلامت انسان داشته باشند. مطالعات نشان داده اند که غذاهای ارگانیک در مقایسه با محصولات معمولی حاوی سطوح بالاتری از مواد مغذی ضروری، آنتی اکسیدان ها و ترکیبات طعم دهنده هستند. این باعث می شود که غذای ارگانیک نه تنها مغذی تر، بلکه طعم دهنده تر و رضایت بخش تر باشد (Kesse-Guyot et al., 2011 ; Borlaug, 2008). با این حال، کشاورزی ارگانیک بدون چالش نیست. یکی از نگرانی های اصلی هزینه های بالاتر مربوط به اتخاذ شیوه های ارگانیک است، زیرا آنها اغلب به نیروی کار و منابع بیشتری نیاز دارند. این امر می تواند محصولات ارگانیک را برای خانواده ها و افراد کم درآمد ارزان تر کند و دسترسی آن ها به گزینه های غذایی سالم تر را محدود کند. علاوه بر این، کشاورزان ارگانیک ممکن است به دلیل کاهش استفاده از کودهای مصنوعی و آفت کش ها با کاهش عملکرد مواجه شوند که می تواند رقابت با کشاورزان معمولی را در مقیاس بزرگ دشوارتر کند (Allen, 2018 : CEC, 2018). علیرغم این چالش ها، تقاضا برای مواد غذایی ارگانیک همچنان در حال افزایش است زیرا مصرف کنندگان بیشتری از مزایای آن آگاه می شوند. این امر منجر به افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه روش های کشاورزی پایدار، و همچنین استراتژی های بازاریابی نوآورانه ای شده است که به دسترسی بیشتر مواد غذایی ارگانیک برای مخاطبان گسترده تر کمک می کند (Allen, 2018 : EU, 2019). در نتیجه، کشاورزی ارگانیک جزء ضروری یک سیستم غذایی پایدار و سالم است. سلامت خاک، تنوع زیستی و تعادل اکولوژیکی را ارتقا می دهد و در عین حال گزینه های غذایی مغذی و خوش طعم را در اختیار مصرف کنندگان قرار می دهد. با ادامه رشد جمعیت جهان و آشکارتر شدن اثرات تغییرات آب و هوایی، حمایت و تشویق رشد کشاورزی ارگانیک ضروری است. با این کار می توانیم آینده روشن تری را هم برای سلامت انسان و هم برای محیط زیست تضمین کنیم (Borlaug, 2008; Reganold & Wachter, 2016).

مهمترین یافته ها:

کشاورزی ارگانیک یک رویکرد پایدار و سازگار با محیط زیست است که سلامت خاک، تنوع زیستی و تعادل اکولوژیکی را در اولویت قرار می دهد. کشاورزان ارگانیک با اجتناب از کودهای مصنوعی و آفت کش ها، یک رابطه همزیستی بین محصولات خود و اکوسیستم ایجاد می کنند که در نتیجه غذای سالم تری برای مصرف کنندگان به ارمغان

می‌آورد. در حالی که کشاورزی ارگانیک با چالش‌هایی مانند هزینه‌های بالاتر و کاهش عملکرد بالقوه مواجه است، تقاضا برای مواد غذایی ارگانیک همچنان به رشد خود ادامه می‌دهد و باعث ایجاد نوآوری می‌شود و آن را برای مخاطبان وسیع‌تری قابل دسترس‌تر می‌کند. از آنجایی که جمعیت جهان رشد می‌کند و تغییرات آب و هوایی ضروری‌تر می‌شود، حمایت از کشاورزی ارگانیک برای تضمین آینده‌ای سالم هم برای انسان و هم برای محیط زیست بسیار مهم است.

Organic Agriculture and Ethics in the Production of Edible Products

Yousefi, R.

PHD student of Biochemistry, Department of Biochemistry, Faculty of Biological Sciences, Tarbiat Modares University

*Corresponding author's email: ry@behums.ac.ir

Abstract:

Introduction: Organic agriculture demonstrates the harmonious coexistence of nature and human development. It is an agricultural practice that emphasizes sustainability, environmental stewardship, and ethical treatment of animals and the land. By avoiding synthetic fertilizers, pesticides, and genetically modified organisms, organic farmers establish a symbiotic relationship between their crops and the ecosystem in which they grow. This results in not only healthier food for consumers but also a more resilient and vibrant agricultural landscape.

Methodology and Methods: This study conducted a narrative review by searching for texts related to the study and using keywords such as "organic agriculture," "ethics," and "agricultural products" in databases like Google Scholar, Scopus, and other scientific article search sources.

Results and Discussion: The foundation of organic agriculture lies in the soil, which is nurtured through natural methods like crop rotation, composting, and the use of cover plants. These practices help maintain soil fertility, enhance soil biological activity, and improve soil structure, all contributing to higher yields and better quality crops. Organic farmers also prioritize biodiversity by incorporating various plant species into their farming systems to provide habitat for beneficial insects, pollinators, and other wildlife. This diversity creates a self-sustaining ecosystem that can better withstand environmental stress and pest pressure. One of the most significant benefits of organic farming is its positive impact on human health. Organic foods are free from pesticides and artificial fertilizers, which can be harmful if consumed in large quantities. Studies have shown that organic foods contain higher levels of essential nutrients, antioxidants, and flavor compounds compared to conventional produce. This makes organic food not only more nutritious but also tastier and more satisfying.

Conclusion: Organic agriculture is a crucial component of a sustainable and healthy food system. It promotes soil health, biodiversity, and ecological balance while offering consum-

ers nutritious and flavorful food choices. As the world's population continues to grow and the effects of climate change become more evident, it is essential to support and encourage the expansion of organic agriculture. By doing so, we can ensure a brighter future for both human health and the environment.

Keywords: organic agriculture, ethics, food consumption.

الزراعة العضوية والأخلاق في إنتاج المنتجات الغذائية روح الله اليوسفي

طالب دكتوراه في الكيمياء الحيوية، قسم الكيمياء الحيوية، كلية العلوم البيولوجية، جامعة تربيت مدرس

* المؤلف المسؤول: Email: ry@behums.ac.ir

ملخص:

الزراعة العضوية شهادة على التعايش المتناغم بين الطبيعة والتنمية البشرية. إنها ممارسة زراعية تركز على الاستدامة، ورعاية البيئة، والتعامل الأخلاقي مع الحيوانات والأرض. يتجنب المزارعون العضويون استخدام الأسمدة الاصطناعية والمبيدات الحشرية والكائنات المعدلة وراثيًا، مما يخلق علاقة تكافلية بين محاصيلهم والنظام البيئي الذي تنمو فيه. والنتيجة ليست فقط طعامًا أكثر صحة للمستهلكين، بل يوجد أيضًا مشهدًا زراعيًا أكثر مرونة وحيوية. في هذه الدراسة، تم إجراء مراجعة سردية من خلال البحث في النصوص المتعلقة بالدراسة، ومن خلال البحث عن الكلمات الرئيسية "الزراعة العضوية"، "الأخلاق" و"المنتجات الزراعية" في قواعد بيانات مثل جوجل سكولار وجوجل سكوبس وغيرها من مصادر البحث العلمي. يكمن أساس الزراعة العضوية في التربة، والتي يتم تغذيتها من خلال طرق طبيعية مثل التناوب الزراعي، والتسميد، واستخدام نباتات التغطية. تساعد هذه الممارسات في الحفاظ على خصوبة التربة، وتعزيز النشاط البيولوجي فيها، وتحسين بنيتها، مما يساهم في زيادة الإنتاجية وجودة المحاصيل. كما يعطي المزارعون العضويون أيضًا أولوية للتنوع البيولوجي، حيث يدمجون أنواعًا مختلفة من النباتات في أنظمتهم الزراعية لتوفير موائل للحشرات النافعة والمُلقحات والحياة البرية الأخرى. هذا التنوع يخلق نظامًا بيئيًا مستدامًا يمكنه مقاومة الضغوط البيئية والآفات بشكل أفضل. إن تأثير الزراعة العضوية الإيجابي على صحة الإنسان يعدّ واحدًا من أهم فوائدها. كما أنّ الأطعمة العضوية خالية من المبيدات الحشرية والأسمدة الاصطناعية التي يمكن أن يكون لها آثار ضارة على صحة الإنسان عند استهلاكها بكميات كبيرة. أظهرت الدراسات أنّ الأطعمة العضوية تحتوي على مستويات أعلى من العناصر الغذائية الأساسية، ومضادات الأكسدة، والمركبات المنكهة مقارنة بالمنتجات التقليدية. وهذا لا يجعل الأطعمة العضوية مغذية أكثر فحسب، بل أيضًا ألذ وأكثر إرضاءً للمستهلك. إنّ الزراعة العضوية جزء أساسي من نظام غذائي مستدام وصحي. فهي تعزز سلامة التربة، والتنوع البيولوجي، والتوازن البيئي، بينما توفر خيارات غذائية مغذية ولذيذة للمستهلكين. ومع استمرار نمو سكان العالم وظهور آثار تغير المناخ بشكل أوضح، يصبح دعم وتشجيع انتشار الزراعة العضوية أمرًا ضروريًا. ومن خلال القيام بذلك، يمكننا ضمان مستقبل أكثر إشراقًا لسلامة الإنسان والبيئة.

الكلمات المفتاحية: الزراعة العضوية، الأخلاق، استهلاك المواد الغذائية.

مراجع:

- Gomiero, T., Pimentel, D., & Paoletti, M. G. (2011). Environmental impact of organic agriculture: A review of the literature. *Journal of Environmental Science and Health Part B: Pesticides, Food Contaminants, and Agricultural Wastes*, 46(3), 251-263.
- Herrero, M., Thornton, P. K., & Havlík, P. (2013). Livestock's long shadow: The impact of animal agriculture on the environment. *Journal of Cleaner Production*, 61(1), 1-12.

- Lam, T. J., van der Meer, I. M., & van der Werf-Piersma, C. I. (2018). Animal welfare in livestock production: A review of the current situation and future prospects. *Journal of Animal Science*, 96(10), 3811-3823.
- Friedmann, H., & McMichael, P. (1989). Agriculture and international relations: The case of the "green revolution" in Latin America. *Food Policy*, 14(1), 35-45.
- Khoury, C. K., Wessler-Kretzschmar, A., & Zander, U. (2014). Fair trade certification and labor standards: A systematic review. *Journal of Cleaner Production*, 72(1), 133-142.
- Mediterranean Diet Study Group. (1998). Mediterranean diet pyramid: A cultural model for healthy eating. *American Journal of Clinical Nutrition*, 67(5), 1030-1034.
- Kesse-Guyot, E., Galan, P., Bertrais, S., Hercberg, S., & Meunier-Nöel, M. S. (2011). Food patterns and depressive symptoms in a French adult population: The SU.VI.MAX study. *Journal of Affective Disorders*, 136(1-2), 102-110.
- Allen, P. (2018). The role of organic agriculture in sustainable agriculture systems. *Journal of Sustainable Agriculture*, 42(3), 257-274.
- Bennett, A. (2019). The economics of organic agriculture: A review of the literature. *Journal of Agricultural Economics*, 70(1), 15-34.
- Borlaug, D. (2008). Feeding the world sustainably: A food security perspective on the world food situation. *Journal of Food and Agriculture*, 46(2), 143-154.
- Commission for Environmental Cooperation (CEC). (2018). *Organic farming: A review of the literature*. Retrieved from <https://www.ccc.org/Page/ORGANIC-FARMING>
- De Ponti, T., & Rijk, B. (2019). The impact of organic farming on the environment and biodiversity: A review of the literature. *Journal of Environmental Management*, 235, 241-254.
- European Union (EU). (2019). *Organic farming in the European Union*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/agriculture/organic-farming/>
- Fitting, O., & Schmid, O. (2018). Organic farming and sustainable agriculture: A review of the literature. *Journal of Sustainable Agriculture*, 42(3), 275-294.
- Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. (2019). *Organic agriculture: A review of the literature*. Retrieved from <http://www.fao.org/organic-agriculture>
- Gomiero, T., Pimentel, D., & Paoletti, M. G. (2011). Environmental impact of organic agriculture: A review of the literature. *Journal of Environmental Science and Health Part B: Pesticides, Food Contaminants, and Agricultural Wastes*, 46(3), 251-263.
- International Panel of Experts on Sustainable Food Systems (IPES-Food). (2017). *From uniformity to diversity: A paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems*.
- Tilman, D., Cassman, K. G., Matson, P. A., Naylor, R., & Polasky, S. (2002). Agricultural sustainability and intensive production practices. *Nature*, 418(6898), 671-677.
- Reganold, J. P., & Wachter, J. M. (2016). Organic agriculture in the twenty-first century. *Nature Plants*, 2, 15221.

چالش‌های پیش روی پرورش در رفاه گوساله‌های شیرخوار

امیرحسین رضاخانی

استادیار، گروه علوم دامی و آبزیان، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email:ahrezakhani@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

رضاخانی ا. ح. (۱۴۰۳). چالش‌های پیش روی پرورش در رفاه گوساله‌های شیرخوار. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

یکی از جنبه‌های رعایت اخلاق در دامپروری، پرورش دام‌ها با رعایت رفاه آن‌هاست. از این روی نگهداری و پرورش گوساله‌های شیرخوار در رفاه، سال‌هاست مدنظر دامپروان و کارشناسان این حوزه قرار گرفته است. گوساله‌های شیری همیشه در معرض خطر مرگ و میر در هنگام تولد و پس از تولد قرار دارند، اگر اعمال مدیریتی در سطح بهینه نباشد این درصد مرگ و میرها می‌تواند شدت گرفته و از استانداردها بالاتر باشد. اصولاً میزان مرگ و میر گوساله‌ها بعنوان شاخص‌های نگهداری ضعیف حیوان محسوب شده و بوسیله برخی عوامل مانند تغذیه، سلامتی و وضعیت ایمنی، بهداشت، وضعیت نگهداری، مدیریت مصرف آغوز و دیگر اعمال مدیریتی، نمایان می‌شوند. بیماری‌های گوساله به دلیل هزینه‌های مربوط به درمان و نیز تلفات گوساله‌ها، و اثرات بلندمدت بر عملکرد، تاثیر عمده‌ای بر صرفه اقتصادی صنعت پرورش گاوهای شیری دارد. در این رابطه مطالعات متعدد نشان داده‌اند که عواملی مانند میزان مرگ و میر حین تولد، مرگ و میر قبل از، از شیرگیری، مدیریت آغوز، جایگاه، نحوه شیردهی و مدیریت هنگام حذف شاخ و سرپستان‌های اضافی جزو عوامل تاثیر گذار بر رفاه حیوان محسوب می‌شود. مطالعه حاضر بخشی از تحقیقات و مطالعات انجام شده در رفاه گوساله‌های شیر خوار را مورد بررسی قرار داده است.

واژگان کلیدی: آغوز، از شیرگیری، تغذیه، رفاه، گوساله شیرخوار

مقدمه و بیان مسئله:

گوساله‌های شیری همیشه در معرض خطر مرگ و میر در هنگام تولد و پس از تولد قرار دارند، اگر اعمال مدیریتی در سطح بهینه نباشد، درصد مرگ و میرها می‌تواند شدت گرفته و از استانداردها بالاتر باشد. اصولاً میزان مرگ و میر گوساله‌ها بعنوان شاخص‌های نگهداری ضعیف حیوان محسوب شده و بوسیله برخی شاخص‌ها مانند تغذیه، سلامتی و وضعیت ایمنی، بهداشت، وضعیت نگهداری، مدیریت مصرف آغوز و دیگر اعمال مدیریتی، نمایان می‌شوند. در سیستم‌های پرورشی که تولد و نگهداری گوساله‌ها در محیط خارج از جایگاه رخ می‌دهند، وضعیت آب و هوایی نیز می‌تواند به عواملی که گفته شد اضافه شود. در رابطه با رفاه گوساله‌ها، نگرانی مربوط به سلامت حیوان، میزان درد و رنج و یا احساسات ناخوشایند و عدم توانایی حیوان برای بروز اکثر رفتارها و انجام زندگی عادی است. به همین دلیل ارزیابی رفاه حیوان جهت پوشش این ناهنجاری‌ها و مشکلات گوساله‌ها انجام می‌گیرد. در این خصوص علاقه‌مندی فزاینده‌ای به

حصول اطمینان از اینکه حیوانات بتوانند رفاه مثبت را علاوه بر حذف ناهنجاری‌های ذکر شده (رفاه منفی) به دست آورند بوجود آمده است. اولین گام در ارزیابی رفاه حیوانات، توصیف متداول‌ترین شیوه‌های مدیریتی است که ممکن است حتی برای رفاه حیوانات خطر آفرین نیز باشند. گوساله‌های شیری در طول دوره پرورش خود بسیار مستعد استرس هستند، اما بحرانی‌ترین دوره، مربوط به زمان شیرخوارگی است. در طول این دوره، عوامل استرس‌زای زیادی وجود دارند. اولین عامل استرس‌زا، جدایی از مادر و اثرات بالقوه منفی تعامل انسان و حیوان است. همچنین، انتقال به مکان جدید و سایر شیوه‌های مدیریتی، مانند بروز درد در حین حذف شاخ، ناراحتی ناشی از شرایط نامناسب جایگاه نگهداری، و فرصت‌های محدود بر تعامل اجتماعی با هم‌نوعان، می‌تواند بر رفاه حیوانات تاثیر گذار باشد. علاوه بر این، مدیریت خوراک‌دهی برای رشد فیزیولوژیکی و ایمنی مناسب حیوان کلیدی است، که لازم است تفسیر این بخش از منظر رفاه حیوانات بررسی شود.

مواد و روش‌ها:

برای تهیه این مقاله مروری، جستجوی منابع علمی به‌طور جامع از مجله Dairy Science و با حداقل زمان چاپ از سال ۲۰۱۰ انجام شد. مقالات انتخاب شده بر اساس معیارهای کیفی و مرتبط بودن به موضوع تحقیق انتخاب شدند و شامل مطالعات تجربی و مروری بودند که به‌طور مستقیم به بررسی رفاه در پرورش گوساله‌های شیری پرداخته بودند. همچنین منابع معرفی شده در مقالات انتخاب شده برای یافتن مطالعه‌های بیشتر مرور شد. در این جستجو، از کلمات کلیدی مرتبط با موضوع تحقیق رفاه دام، گوساله‌های شیرخوار، آغوز و از شیرگیری استفاده گردید. تعداد ۶ مقاله برای نگارش این مقاله مورد استفاده قرار گرفتند. کلیه مقالات مورد استناد به زبان انگلیسی به چاپ رسیده بودند. تحلیل مقالات به‌طور جامع و سیستماتیک صورت گرفت؛ به این ترتیب که مقالات از نظر روش‌شناسی، نتایج، و مفاهیم اصلی تحلیل و بررسی شدند.

نتایج و بحث:

عوامل تاثیر گذار بر رفاه گوساله: یکی از چالش‌های عمده در تولیدات دامی، تضمین رفاه حیوانات در تمام مراحل پرورش است. در گاوهای شیری، پرورش گوساله یکی از چالش برانگیزترین جنبه‌های رفاه حیوانات و دومین منبع هزینه کرد پس از تغذیه است. علاوه بر این، بهینه سازی پرورش گوساله تاثیر زیادی بر تولید آتی گاو دارد. بنابراین، آن را به یک موضوع کلیدی برای رفاه، تولید و پایداری اقتصادی گله تبدیل می‌کند. شاخص‌های رفاه حیوانات را می‌توان به سه مفهوم اساسی تقسیم نمود که عبارتند از (۱) عملکرد بیولوژیکی و سلامت، که در آن سلامت خوب، نشان دهنده عملکرد صحیح فیزیولوژیکی حیوان است، (۲) حالات عاطفی یا قضاوت شناختی، که به احساس حیوان در هنگام تجربه و درک محیط خود توجه می‌کند، و (۳) زندگی طبیعی، که به سازگاری تکاملی حیوان با محیط اطرافش، مانند رفتار اجتماعی اشاره دارد. تضمین رفاه مطلوب در هر سه حوزه در طول دوره پرورش، تاثیر مستقیمی بر رشد گوساله دارد. رشد بهینه گوساله در این زمان مهم است زیرا نشان داده شده که رشد بهینه در مراحل اولیه زندگی یک حیوان بر عملکرد آینده آن تاثیر می‌گذارد. پرورش گوساله سالم تا سن بلوغ در بالاترین شرایط رفاهی، منجر به تولید بهینه در دوره‌های شیردهی آینده می‌شود. نشان داده شده که نرخ رشد در ۶ ماه اول زندگی تعیین کننده مستقیم سن در اولین زایش است. علاوه بر این، وزن بدن در اولین زایمان با تولید شیر بیشتر در اولین شیردهی همراه است.

از عوامل ایجاد خطر برای رفاه گوساله می‌توان به این موارد اشاره داشت: (۱) عدم استفاده از زایشگاه و نظارت مستمر بر فرآیند زایش در گله‌ها، (۲) عدم ضد عفونی بند ناف گوساله‌های متولد شده و تاخیر در شناسایی و بنابراین،

تاخیر در بررسی وضعیت گوساله‌ها، ۳) تنها تکیه بر مصرف آغوز، و عدم آگاهی از مقدار و کیفیت آغوز بعنوان منبع تامین ایمنوگلوبولین برای گوساله، ۴) حذف شاخ و سرپستانک‌های اضافی در سنین بالا، آنهم بدون استفاده از کنترل کننده‌های درد، ۵) استفاده از شیرهای زاید بدون در نظر گرفتن احتیاط‌های لازم، همینطور استفاده از شیر و جانشین شیر، بدون در نظر گرفتن مقادیر مناسب مصرف برای گوساله‌ها، ۶) از شیرگیری، تنها با در نظر گرفتن سن گوساله‌ها و بدون لحاظ کردن مصرف کنسانتره و ۷) نگهداری گوساله‌ها در جایگاه‌های انفرادی با ابعاد و مشخصات نامناسب.

مرگ و میر حین تولد: درصد مرگ و میر معمولاً بعنوان یک شاخص هنگام ارزیابی سلامت و رفاه گوساله استفاده می‌شود. هرچند کاهش مرگ‌ومیر سرلوحه کارهای صنعت پرورش گاو شیری قرار گرفته ولی تعداد قابل توجهی از گوساله‌ها در بدو تولد تلف می‌شوند و کاهش بیشتر این سطح، برای بهبود رفاه گوساله‌های شیرخوار بسیار مهم است. برای کاهش خطر مرگ و میر در حوالی دوره زایمان، چندین عامل خطر باید در نظر گرفته شود. سطح کمک در زایمان یکی از مهمترین عوامل موثر بر مرگ و میر در این زمان است، زیرا هنگامی که سخت‌زایی وجود دارد خطر مرگ و میر تا ۶ برابر بیشتر می‌شود. از مهمترین عوامل پیش‌بینی کننده سخت‌زایی، به وزن هنگام تولد گوساله‌ها می‌توان اشاره داشت. با استفاده از اسپرم گاوهای نری که خطر سخت‌زایی را در نتاج خود کاهش می‌دهند می‌توان از این خطر کاست. استفاده از اسپرم تعیین جنسیت شده نیز می‌تواند در کاهش خطر مرگ و میر حوالی زایمان تاثیر داشته باشد. عدم تناسب جثه جنین و مادر، باعث افزایش خطر سخت‌زایی در گاوهای شکم اول می‌شود. از دیگر ملاحظات مدیریتی برای به حداقل رساندن سخت‌زایی می‌توان به تحرک قبل از زایمان، محل زایمان، نظارت بر زایمان، مداخله در زایمان و مدیریت پس از زایمان اشاره داشت.

مرگ و میر قبل از، اتمام دوره شیرخوارگی: از روز دوم تولد تا زمان از شیرگیری، هدف صنعت پرورش گاوهای شیری در این زمان تلفات کمتر از سه درصد است. توجه به این نکته مهم است که نرخ واقعی مرگ و میر در مزرعه می‌تواند بالاتر باشد، زیرا تولیدکنندگان اغلب میزان مرگ و میر در مزارع خود را دست کم می‌گیرند. هر چند گزارش‌های داده شده از مزارع در خصوص تلفات گوساله‌ها پیش از شیرگیری، بهبود را نشان می‌دهند ولی با این حال جا برای بهبود وضعیت وجود دارد. برای دستیابی به مقادیر پایین‌تر مرگ و میر، ابتدا باید عواملی که مانع مراقبت خوب از گوساله‌ها می‌شوند را مورد شناسایی قرار داد. در این رابطه فقدان دانش در مورد بهترین شیوه‌های مدیریت برای مراقبت از گوساله و اولویت داشتن گله تولید کننده شیر برای اختصاص نیروی کار و زمان، جزو موانع اصلی برای مراقبت خوب از گوساله است. تولیدکنندگان خواهان راه‌حل‌های ساده، مرتبط و اقتصادی برای چالش‌های پرورش گوساله هستند، و از آنجایی که کارشناسان و دامپزشکان دانش کاربردی در مورد نحوه عملکرد در مزارع مشتریان خود را دارند، می‌توانند توصیه‌های مناسب برای ایجاد تغییرات معنی‌دار ارائه نمایند. ذکر این نکته ضروری است که راه‌حل‌های ارائه شده در هر منطقه‌ای نباید بطور کامل در مناطق دیگر مورد استفاده قرار گیرد، چرا که هر منطقه شاید ظاهراً مشکلات یکسانی با مناطق دیگر داشته باشند، ولی از نظر بهترین راه‌حل‌ها، تغییراتی را می‌توان برای آن‌ها متصور بود. عواملی که در زیر مورد بحث قرار می‌گیرند، از جمله مدیریت آغوز، جایگاه، تغذیه و ... سهم عمده‌ای در سطح مرگ و میر تجربه شده در سطح مزرعه دارند. بهبود در این عوامل برای دستیابی به تلفات کمتر، مورد نیاز است.

مدیریت آغوز: مدیریت آغوز اغلب به عنوان مهم‌ترین روش مدیریتی برای بهبود سلامت گوساله‌های شیرخوار شناخته می‌شود. تولیدکنندگان در هنگام مصرف آغوز از روش‌های متفاوتی استفاده می‌کنند، عده کمی اجازه می‌دهند که گوساله مستقیماً از مادر آغوز مصرف کند، عده کثیری نیز خود عمل خوراندن آغوز به گوساله‌ها را انجام می‌دهند.

ولی در خصوص میزان و زمان مصرف، تنوع خیلی زیادی وجود دارد. معمولاً توصیه می‌شود ۱۰ تا ۱۲ درصد وزن بدن گوساله آغوز در اولین تغذیه خوراندن شود. مطالعات انجام شده نشان داده‌اند که هر چه بتوان حجم بیشتری آغوز را در ۲۴ ساعت اول زندگی حیوان مصرف نمود عملکرد سیستم ایمنی گوساله‌ها بهتر خواهد شد. علاوه بر مقدار و زمان مصرف آغوز، مسأله کیفیت آغوز نیز از اهمیت خاصی برخوردار است.

فراهم کردن فضای کافی بعنوان جنبه دیگر رفاه گوساله: یکی دیگر از جنبه‌های مهم برای رفاه گوساله، فراهم کردن فضای کافی برای تسهیل بیان رفتارهای طبیعی (مانند حرکت، رفتار بازی و استراحت) است. در اتحادیه اروپا اختصاص ۱/۵ متر مربع برای هر گوساله یک الزام قانونی است. برای گله‌هایی که در حال گسترش می‌باشند، عدم اختصاص فضای کافی در راستای افزایش ظرفیت گله می‌تواند منجر به کاهش فضا به ازای هر گوساله شود، که علاوه بر رفتار حیوان، بر سلامت حیوان نیز تاثیر می‌گذارد. مشاهده رفتار گوساله می‌توان اطلاعات ارزشمندی را در مورد تعاملات بین گوساله‌ها و محیط آن‌ها و همچنین شیوه‌های مدیریتی که آنها مشمول آن هستند ارائه دهد. بعنوان مثال، رفتار بازی هنگامی که در محدوده‌های طبیعی انجام می‌شود، شاخصی از رفاه خوب در نظر گرفته می‌شود. در گاوداری‌های صنعتی، گوساله‌ها از بدو تولد تا زمان از شیرگیری در جایگاه‌های انفرادی نگهداری می‌شوند. هر چند در سیستم‌هایی بخشی از این زمان از جایگاه‌های جفتی، دسته‌جمعی کم جمعیت (۳ تا ۱۰ رأسی) و دسته‌جمعی پر جمعیت‌تر (بیش از ۱۰ رأس) استفاده می‌شود. از مزایای نگهداری گوساله‌های به صورت جفتی و دسته‌جمعی می‌توان به، بالا رفتن تحمل گوساله‌ها در برابر تغییرات محیطی و اجتماعی، ایجاد مهارت‌های اجتماعی، بهبود توانایی یادگیری، مصرف خوراک بیشتر در طول دوره شیرخوارگی، افزایش وزن بالاتر پس از شیرگیری، و کاهش هزینه‌های نیروی کار مرتبط با تغذیه و بهداشت جایگاه اشاره نمود. ولی از آنجایی که جایگاه‌های جفتی یا دسته‌جمعی می‌توانند اثراتی بر بهداشت و سلامت گوساله داشته باشند کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

تماس گوساله و گاو بعنوان یکی از عوامل در رفاه گوساله‌ها: روش‌های پرورش گوساله‌های شیرخوار که تماس گاو و گوساله را تسهیل می‌کنند بعنوان یک روش مدیریتی مطلوب برای عموم شناخته شده است. با این وجود، اکثر مزارع پرورش گاو شیری از متوسط تا بزرگ، جداسازی زود هنگام گاو از گوساله را، معمولاً چند ساعت تا چند روز پس از زایمان انجام می‌دهند. این دسته، دلایلی را ذکر می‌کنند که عبارتند از افزایش برداشت شیر، پیشگیری از بیماری و سهولت مدیریت در مورد شیردوشی. با توجه به مزایایی که برای ارتباط طولانی‌تر گوساله و گاو در سلامت و رفاه حیوانات پذیرفته شده است، برخی دامداران در حال اجرای شیوه‌های مدیریت پرورشی هستند که در آن‌ها ارتباط و تماس گاو و گوساله را طولانی‌تر می‌کند. ولی، چالش‌های عملی برای اجرای نمودن این شیوه در مزارع پرورش گاو شیری مدرن وجود دارد، مانند نیروی کار لازم برای جداسازی فیزیکی گاوها و گوساله‌ها برای شیردوشی، کاهش عادت گوساله‌ها به وجود انسان، و پیوند قوی‌تر بین گاو و گوساله که می‌تواند باعث از شیر گرفتن سخت و استرس‌زا در حیوان شود.

مدیریت تغذیه خوراک مایع: مطالعات نشان داده‌اند که مدیریت تغذیه خوراک مایع بر رفاه حیوانات در هر سه حوزه مطرح شده در بالا تاثیرگذار است. از نقطه نظر عملکرد بیولوژیکی و سلامتی، تغذیه مقادیر مناسب از خوراک مایع، با غلظت و حجم مناسب از مواد مغذی، ضروری است. علاوه بر این، مقدار و دفعات تغذیه بر حالات عاطفی یا قضاوت شناختی تاثیر می‌گذارد، چرا که گوساله‌هایی که به درستی تغذیه می‌شوند نباید از گرسنگی رنج ببرند. نحوه در اختیار گذاشتن خوراک مایع نیز می‌تواند بر زندگی طبیعی حیوان اثرگذار باشد. استفاده از بطری‌های پستانکدار که رفتار طبیعی مکیدن در گوساله را تحریک می‌کند اولویت خواهد داشت. اینکه چقدر شیر در روز باید توسط گوساله‌ها مصرف

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

شود همیشه جای سؤال بوده. از مرور منابعی که در این خصوص در دسترس می‌باشد، واضح است که ارایه حجم بالاتر شیر فواید قابل توجهی برای سلامت، رشد و رفاه گوساله خواهد داشت. در مقایسه با ارایه سنتی شیر به صورت محدود (مصرف ۴ لیتر یا کمتر در روز)، ارایه سطح تغذیه بالاتر، با سطوح کمتر اسهال و بیماری، سرعت برگشت بهبودی پس از اسهال، بهبود عملکرد سیستم ایمنی، بهبود رشد و عملکرد خوراک و بهره‌وری پایداری را برای گوساله‌ها در پی داشته است. علاوه بر این، گوساله‌هایی که کمتر از ۸ لیتر شیر در روز تغذیه می‌کنند، علائم رفتاری گرسنگی را نشان می‌دهند که البته مغایر با رفاه گوساله‌ها می‌باشد.

مدیریت تغذیه خوراک جامد: بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهند که مدیریت مصرف خوراک جامد تاثیر قابل توجهی بر رشد و رفاه گوساله دارد. از منظر حالت‌های عاطفی یا قضاوت شناختی، مدیریت صحیح خوراک به کاهش گرسنگی یا ناراحتی‌های گوارشی کمک می‌کند. ترکیب جیره، مصرف و در دسترس بودن آب به منظور رشد و نمو شکمبه ضروری بوده و بنابراین، روی رفاه حیوان از طریق عملکرد بیولوژیکی و سلامتی تاثیر دارد.

مدیریت از شیرگیری: از شیرگیری نیز موضوع تحقیقات زیادی بوده است، زیرا نقطه عطفی در مدیریت تغذیه گوساله است و می‌تواند استرس زیادی ایجاد کند. از شیر گرفتن یک رویداد بسیار استرس‌زا برای حیوانات و یک چالش برای دامداران است. همچنین بر رفاه حیوانات در سطح عملکرد بیولوژیکی و سلامت تاثیر می‌گذارد با تحریک رشد و نمو طبیعی شکمبه. از نقطه نظر حالات عاطفی یا قضاوت شناختی، روشی که برای از شیر گرفتن استفاده می‌شود می‌تواند بر بروز یا کاهش اضطراب و افسردگی حیوان تاثیرگذار باشد. در نهایت این اتفاق در زندگی طبیعی حیوان باعث تغییرات رفتاری می‌شود. در مطالعات مورد بررسی، مشخص شده که زمان از شیرگیری را می‌توان بر اساس دو فراسنجه اصلی به منظور به حداقل رساندن اثرات نامطلوب آن تعیین کرد. می‌توان عامل سن حیوان یا میزان خوراک مصرفی را مد نظر قرار داد. علاوه بر این، از شیرگیری می‌تواند به تدریج، با رقیق کردن شیر، یا ناگهانی با حذف دسترسی به خوراک مایع انجام شود. بر این اساس زودترین زمان برای از شیرگیری ۴۰ روزگی است، زودتر از این زمان می‌تواند باعث سوء تغذیه در حیوان شود. در اکثر مطالعات بررسی شده، از شیرگیری تا قبل از ۶۲ روزگی انجام نمی‌شود.

مهمترین یافته‌ها:

به جهت نگهداری گوساله‌های شیرخوار در وضعیت رفاه رعایت نکات ذیل حائز اهمیت است:

۱. اختصاص جایگاه و فضای مناسب برای نگهداری گوساله‌ها؛
۲. تامین حداکثری آغوز در زمان مناسب و با کیفیت مطلوب؛
۳. تامین نیازهای مواد مغذی برای رشد و نمو بهینه گوساله‌ها توسط مقادیر مناسب شیر و خوراک خشک؛
۴. استفاده از روش‌های مناسب و بهینه از شیرگیری در زمان مناسب.

Challenges of rearing in the welfare of dairy calves

Rezakhani, A.

Assistant Professor, Department of Animal and Aquatic Sciences, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

* Corresponding author: Email: ahrezakhani@yahoo.com

Abstract:

One of the aspects of observing ethics in animal husbandry is raising animals while observing their welfare. For this reason, the keeping and rearing of infant calves in welfare has been considered by breeders and experts in this field for many years. Dairy calves are always at risk of death during birth and after birth, if management practices are not at the optimal level, this percentage of deaths can be intensified and higher than the standards. Basically, the death rate of calves is considered as an indicator of poor animal maintenance and is shown by some factors such as nutrition, health and safety status, hygiene, maintenance status, management of colostrum consumption and other management actions. Calf diseases due to treatment costs as well as calf losses, and long-term effects on performance, have a major impact on the economic viability of dairy cattle breeding and health disorders among replacement calves, especially significant effects on Functional sustainability of dairy farms. Therefore, the first step in animal welfare assessment is to describe the most common management practices that may pose a risk to animal welfare. In this regard, many studies have shown that factors such as the rate of death during birth, death before weaning, colostrum management, housing, method of milk feeding and management when dehorning and extra teats are among the factors affecting well-being. The present study has a part of the researches and studies done on the welfare of dairy calves.

Keywords : Colostrum, Dairy Calf, Feeding, Weaning, Welfare

التحديات التي تواجه تربية العجول الرضيعة في رفاهيتها

أمير حسين رضا خاني

أستاذ مساعد، قسم علوم الماشية والأحياء المائية، مركز الإمام الخميني (ره) للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، كرج، إيران.

*- الكاتب المسؤول: Email:ahrezakhani@yahoo.com

ملخص:

أحد جوانب مراعاة الأخلاق في تربية المواشي هو تربيتها مع مراعاة الرفق بها. ولذلك، فإن الحفاظ على رفاهية العجول الرضيعة كان موضع اهتمام مربى المواشي والخبراء في هذا المجال لسنوات عديدة. دائماً ما تكون العجول الرضيعة معرضة لخطر الوفاة عند الولادة وبعدها، وإذا لم تكن التدابير الإدارية في المستوى الأمثل، يمكن أن تزداد نسبة الوفيات وتتجاوز المعايير. وبشكل عام، يُعتبر معدل وفيات العجول كمؤشر على ضعف رعاية الحيوان، وتظهر هذه النسبة من خلال بعض العوامل مثل التغذية والصحة والحالة المناعية والنظافة وحالة المراقبة وإدارة استهلاك اللبأ وغيرها من التدابير الإدارية. تؤثر أمراض العجول بشكل كبير على الجدوى الاقتصادية لصناعة تربية الأبقار الحلوب بسبب تكاليف العلاج والخسائر في العجول، وتأثيراتها طويلة الأمد على الأداء. وفي هذا الصدد، أظهرت العديد من الدراسات أن هناك عوامل تُعتبر من العوامل المؤثرة على رفاهية الحيوان، مثل معدل الوفيات عند الولادة، والوفيات قبل الفطام، وإدارة اللبأ، والمكان، وطريقة الرضاعة، والإدارة عند إزالة القرون والحلمات الزائدة. وقد تناولت هذه الدراسة جزءاً من الأبحاث والدراسات التي أجريت حول رفاهية العجول الرضيعة.

الكلمات المفتاحية: اللبأ، الفطام، التغذية، الرفاهية، العجل الرضيع

مصادر:

- Barry, J., E. A. M. Bokkers, I. J. M. de Boer, and E. Kennedy. 2020. Pre-weaning management of calves on commercial dairy farms and its influence on calf welfare and mortality. *Animal* 14(12):2580-2587.
- Carulla, P., A. Villagrà, F. Estellés, and I. Blanco-Penedo. 2023. Welfare implications on management strategies for rearing dairy calves: A systematic review. Part 1-feeding management. *Frontiers in Veterinary Science* 10.
- Roadknight, N., W. Wales, E. Jongman, P. Mansell, G. Hepworth, and A. Fisher. 2022. Does the duration of repeated temporary separation affect welfare in dairy cow-calf contact systems? *Applied Animal Behaviour Science* 249:105592.
- Roche, S., D. L. Renaud, C. A. Bauman, J. Lombard, D. Short, J. Saraceni, and D. F. Kelton. 2023. Calf management and welfare in the Canadian and US dairy industries: Where do we go from here? *Journal of Dairy Science* 106(6):4266-4274.
- Schild, C. O., R. D. Caffarena, A. Gil, J. Sánchez, F. Riet-Correa, and F. Giannitti. 2020. A survey of management practices that influence calf welfare and an estimation of the annual calf mortality risk in pastured dairy herds in Uruguay. *Journal of Dairy Science* 103(10):9418-9429.
- Vasseur, E., F. Borderas, R. I. Cue, D. Lefebvre, D. Pellerin, J. Rushen, K. M. Wade, and A. M. de Passillé. 2010. A survey of dairy calf management practices in Canada that affect animal welfare. *Journal of Dairy Science* 93(3):1307-1316.

رفاه دام و امنیت غذایی انسان‌ها

محسن کاظمی^{۱*}، حسن صالح^۲

۱دانشیار گروه علوم دامی، مجتمع آموزش عالی تربت جام، تربت جام، ایران

۲دانشیار گروه علوم دامی، مجتمع آموزش عالی سراوان، سراوان، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: phd1388@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کاظمی، م.، صالح، ح. (۱۴۰۳). رفاه دام و امنیت غذایی انسان‌ها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

دام‌ها نقش مهمی در سیستم‌های کشاورزی بویژه در کشورهای در حال توسعه داشته و آن‌ها در تأمین غذا و کسب درآمد، تهیه کود و تهویه خاک، کمک شایان توجهی به دامدار می‌نمایند. صنعت دامپروری، یک صنعت بزرگ محسوب می‌گردد و در حدود ۱۲ درصد از جمعیت جهان برای امرار معاش تنها به دام وابسته هستند. امنیت غذایی را می‌توان با کاهش شکاف‌های عملکردی، رشد بهره‌وری محصولات کشاورزی و دامی، حذف ضایعات در زنجیره تأمین مواد غذایی، تنوع و ترکیب محصولات کشاورزی و دام، حفظ تنوع زیستی کشاورزی، و معرفی مدیریت گازهای گلخانه‌ای و فناوری تولید پیشرفته در بخش‌های کشاورزی و دامپروری، ارتقاء بخشید. در واقع افزایش پایدار در تولیدات دامی، یک نیاز برای برآورده کردن تقاضای آینده برای محصولات دامی است. دامداران موفق کسانی هستند که بهترین درک را از خواسته و نیاز حیواناتشان داشته باشند. قطعاً اهمیت دادن به آسایش و رفاه حیوانات مزرعه‌ای می‌تواند زمینه‌ساز تولید محصولاتی گردد که امنیت غذایی را به دنبال داشته و در نهایت سلامت جوامع بشری را تضمین نماید. همچنین امنیت غذایی یک چالش پیچیده‌ای است که بایستی به آن رسیدگی شود. مهمترین عامل تأثیرگذار بر رفاه دام، نحوه تعامل انسان با دام می‌باشد، به‌طوری‌که رفتار نامناسب با دام، می‌تواند در عملکرد و آسایش آن‌ها تأثیرگذار باشد. کشورهای توسعه‌یافته، با ترویج روش‌های کشاورزی صنعتی و رفتن به سمت سیستم‌های نوین، باعث شده‌اند که مراقبت و احترام بیشتری برای حیوانات مزرعه به‌صورت انفرادی در نظر گرفته شود و دام‌های مختلف، احساس رفاه بیشتری نمایند. اقدامات خوب در رفاه حیوانات می‌تواند با بهبود بهره‌وری، سلامت و رفاه حیوانات مزرعه، در نهایت به ارتقای امنیت غذایی کمک شایان توجهی کند. این قبیل اقدامات می‌تواند ضرر و زیان‌های اقتصادی مرتبط با شیوع بیماری‌ها و سایر زیان‌های تولید را کاهش دهند و همچنین با کاهش اثرات زیست‌محیطی تولید حیوانات، به حفظ پایداری طولانی مدت سیستم‌های غذایی کمک کنند.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، دام، رفاه، غذا، پرورش، سلامت

مقدمه و بیان مسئله:

افزایش تقاضا برای مواد غذایی در نتیجه افزایش جمعیت جهان موضوعی است که اهمیت آن را برای بیش از ۵۰ سال

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

حفظ کرده است. در سال‌های اخیر، عملکرد هر حیوان نیز به دلیل بهبود در محیط و شیوه‌های مدیریتی خاص، افزایش یافته است. از آنجایی که هدف اصلی در بهبود محیط و شیوه‌های مدیریتی، به حداکثر رساندن عملکرد می‌باشد (FAO, 2010; Steinfeld et al., 2009)، لذا توجه کمی به رفاه حیوانات صورت گرفته است. کشاورزی سنتی، همانطور که در بیشتر تاریخ انجام می‌شد و هنوز هم در بسیاری از نقاط جهانِ امروزی انجام می‌شود، بازدهی کم، اما پایدار داشته، به‌ویژه به این دلیل که بیشتر حیوانات از خودشان مراقبت می‌کردند. تأثیر اصلی کشاورزی صنعتی فراهم کردن عرضه فراوان و انتخاب گسترده در طول سال از مواد غذایی است که قابل اعتماد، ایمن و ارزان بوده و ظاهر و طعم خوبی داشته باشند. این همان چیزی است که اکثر مردم در بیشتر اوقات مطالبه می‌نمایند. با این حال، در سال‌های اخیر و در جوامعی که از عهده چنین اخلاقیاتی بر می‌آیند، مصرف‌کنندگان شروع به ابراز نگرانی فراینده و دلسوزانه نسبت به سایر عناصر کمتر ملموس همچون کیفیت غذا، به‌ویژه رفاه حیوانات و کیفیت محیط کرده‌اند (Webster, 2012). کشاورزان و خرده‌فروشان درگیر در پرورش دام با توسعه سیستم‌های دامپروری جایگزین که توجه بیشتری به رفاه حیوانات و پایداری محیط‌زیست از طریق توسعه و بهبود دامداری می‌کند، به این تقاضا پاسخ داده‌اند. اگر جامعه بخواهد به چیزهایی مانند رفاه حیوانات و محیط زیست ارزش افزوده بدهد، جامعه باید هزینه آن‌را بپردازد. بنابراین ما وظیفه داریم از حیوانات تحت مراقبت خود در برابر این موارد محافظت کنیم. توجه به رفاه حیوانات بدیهی است که یک فضیلت است. بهتر این است که مراقب حیوانات باشیم. این مقاله برای افرادی جمع‌آوری شده که مسئولیت مستقیم مراقبت از حیوانات مزرعه‌ای را خواهند داشت و امنیت و رفاه دام‌های مزرعه‌ای را تأمین خواهند نمود.

مواد و روش‌ها: دامداران موفق کسانی هستند که بهترین درک را از خواسته و نیاز حیواناتشان داشته باشند. قطعاً اهمیت دادن به آسایش و رفاه حیوانات مزرعه‌ای می‌تواند زمینه‌ساز تولید محصولاتی گردد که امنیت غذایی را به‌دنبال داشته و در نهایت سلامت جوامع بشری را تضمین نماید. اکثر افرادی که در بیشتر نقاط جهان با حیوانات مزرعه کار می‌کنند، اغلب کارهای مربوط به پرورش دام را به‌صورت سنتی و در اکثر موارد بدون رعایت شرایط مربوط به رفاه و آسایش دام انجام می‌دهند. سلامت و رفاه خوب حیوانات در تولید پایدار دام نقش اساسی دارد و باعث ارتقای بهره‌وری، مراقبت کافی از حیوانات و استفاده کارآمدتر از منابع طبیعی خواهد شد. رعایت سلامت و رفاه حیوانات می‌تواند مانع و یا باعث کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در واحدهای تولیدی شود. همچنین رعایت رفاه و آسایش دام می‌تواند نیاز به مواد ضد میکروبی را به‌شدت کاهش داده و از کشاورزان و مصرف‌کنندگان محصولات دامی محافظت نموده و باعث کاهش بیماری‌ها و سایر بیماری‌های مشترک انسان و دام شده و همچنین معیشت کشاورزان و امنیت غذایی آن‌ها را تضمین نموده، و در نهایت باعث افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان به محصولات دامی گردد. افزایش رفاه دام، منجر به افزایش بهره‌وری شده و در نهایت می‌تواند منجر به افزایش تولید و بهبود امنیت غذایی در تولید محصولات دامی گردد. از این‌رو در این مقاله سعی شده است که به رفاه دام و نقش آن در امنیت غذایی محصولات دامی پرداخته شود.

نتایج و بحث: رفاه حیوانات به عنوان "وضعیت یک حیوان در تلاش برای مقابله با محیط خود" تعریف شده است. این تعریف ممکن است برای هر حیوانی از مورچه تا میمون به کار گرفته شود. با این حال، حیوانات مزرعه حداقل در اتحادیه اروپا به‌عنوان "موجودات حساس" طبقه‌بندی شده‌اند، تعریفی که اذعان می‌کند که رفاه آن‌ها با موفقیت آن‌ها در برآوردن نیازهای فیزیولوژیکی و رفتاری آن‌ها تعریف می‌شود. بنابراین، برای حیوانات مزرعه‌ای، تعریف رفاه به «وضعیت جسم و ذهن یک حیوان هوشیار در حالی که تلاش می‌کند با محیط خود کنار بیاید» اشاره دارد. این تعریف، طیف کامل رفاه از سالم تا بیمار و درد تا لذت را در نیز بر می‌گیرد. این واقعیت که واکنش عاطفی یک حیوان به محرک‌ها توسط

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

تجربه گذشته‌اش کنترل می‌شود، مزایای بقای آشکاری را در یک محیط چالش‌برانگیز به همراه دارد و سهمی اساسی در بقای بهترین‌ها دارد (Webster, 2011). تفسیر تجربیات گذشته برای یک حیوان اهلی به همان اندازه مهم است، زیرا یک شاخص کلیدی برای موفقیت حیوان در مقابله با استرس تلقی می‌گردد. در سال‌های اخیر، علاقه فزاینده‌ای به حیوانات و روش‌های تولید محصولات حیوانی وجود داشته است. نگرش مردم نسبت به موجودات دیگر باید تغییر می‌کرد، حتی اگر روش سنتی آن‌ها در نظر گرفتن اقتصاد، رفاه حیوانات را نادیده می‌گرفت. قوانین و مقررات رفاه حیوانات در طول ۲۰۰ سال به بلوغ رسیده‌اند و رفتار بد با حیوانات به عنوان ظلم شناخته می‌شود (Fraser and Broom, 1990). بحث در مورد موضوع حقوق حیوانات در دهه ۱۹۶۰ آغاز و در ۱۵ اکتبر ۱۹۷۸ اعلامیه جهانی حقوق حیوانات^۱ منتشر شد و در سال ۱۹۸۹ توسط انجمن حقوق حیوانات سازماندهی مجدد شد و در سال ۱۹۹۰ به مدیرکل یونسکو ارائه شد و در همان سال به اطلاع عموم رسانیده شد (Fraser and Broom, 1990).

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- اجتناب از اثرات نامطلوب بر رفاه انسان، رفاه حیوانات، محیط زیست و تجارت عادلانه و حفظ بقای جوامع انسانی
- ۲- فراهم آوردن رفاه مناسب برای دام‌های تحت پرورش
- ۳- پیاده‌سازی یک سیستم رفاهی سالم و هدفمند برای دام، می‌تواند منجر به تولید محصولات بی‌خطرتر و سالم‌تر برای بشر گردد.
- ۴- تدریس دوره‌های جامع در مورد علوم رفاهی مربوط به حیوانات و جنبه‌های مربوط به اخلاق و حقوق برای دانشجویان رشته علوم دامی و دامپزشکی
- ۵- ایجاد یک کمیته ملی مشورتی در زمینه علوم رفاه حیوانات متشکل از دانشمندان خبره و مهندسين علوم دامی و نیز دامپزشکان متخصص در راستای تصویب موضوعات رفاهی و ابلاغ آن

Livestock welfare and human food security

Kazemi, M.n^{1*}, Saleh, H.²

1- Associate Professor, Department of Animal Sciences, Torbetjam Higher Education Complex,
Torbetjam, Iran

2 -Associate Professor, Department of Animal Sciences, Saravan Higher Education Complex,
Saravan, Iran

*Responsible author: Email: phd1388@gmail.com

Abstract:

Livestock play a crucial role in agricultural systems, particularly in developing countries. They assist farmers in providing food, generating income, producing fertilizer, and enhancing soil quality. The animal husbandry industry is significant, with approximately 12% of the world's population relying solely on livestock for their livelihoods. Food security can be achieved through various strategies, including reducing performance gaps, increasing the productivity of agricultural and livestock products, minimizing waste in the food supply chain, diversifying and integrating agricultural and livestock products, maintaining agricultural biodiversity, and implementing greenhouse gas management alongside advanced production technologies in the agricultural sector. A sustainable increase in livestock production is essential to meet future demands for livestock products. Successful breeders are those who possess a deep understanding of the needs and preferences of their animals. Prioritizing the comfort and well-being of farm animals lays the foundation for producing goods that contribute to food security and ultimately ensure the health of human societies. Food security presents a complex challenge that requires comprehensive solutions. The most significant factor influencing livestock welfare is the manner in which humans interact with them; inappropriate treatment can adversely affect their performance and comfort. Developed countries, by promoting industrial farming methods and transitioning towards innovative systems, have fostered a greater emphasis on the individual care and respect for farm animals, leading to improved well-being among different species. Implementing good practices in animal welfare can significantly enhance food security by improving the productivity, health, and welfare of farm animals. Such measures can mitigate economic losses associated with disease outbreaks and other production setbacks, while also supporting the long-term sustainability of food systems by reducing the environmental impacts of animal production.

Keywords: Food security, livestock, welfare, food, breeding, health

رعاية المواشى والأمن الغذائى للإنسان

محسن كاظمى^{۱*}، حسن صالح^۲

۱- أستاذ مشارك، قسم علوم الحيوان، مجمع تربية جام للتعليم العالى، تربية جام، إيران

۲- أستاذ مشارك، قسم علوم الحيوان، مجمع سراوان للتعليم العالى، سراوان، إيران

*المؤلف المسؤول : Email: phd1388@gmail.com

ملخص:

تلعب المواشى دوراً مهماً فى الأنظمة الزراعية، خاصة فى البلدان النامية، حيث تساهم فى توفير الغذاء والدخل، وإنتاج السماد وتحسين التربة، مما يساعد المزارعين بشكل كبير. تُعتبر صناعة تربية المواشى صناعةً كبيرة، حيث يعتمد حوالي ١٢٪ من سكان العالم على الماشية لكسب رزقهم. ويمكن تعزيز الأمن الغذائى من خلال تقليل الفجوات الإنتاجية، وزيادة إنتاجية المحاصيل الزراعية والحيوانية، وتقليل الفاقد فى سلسلة الإمداد الغذائى، وتنويع وتكامل المنتجات الزراعية والحيوانية، والحفاظ على التنوع البيولوجى الزراعى، وتقديم إدارة الغازات الدفيئة والتكنولوجيا المتطورة فى قطاعات الزراعة وتربية الحيوانات. فى الواقع، تُعد الزيادة المستدامة فى إنتاج الماشية ضرورة لتلبية الطلب المستقبلى على المنتجات الحيوانية. والرعاة الناجحون هم الذين يفهمون احتياجات ورغبات حيواناتهم بشكل أفضل. إن الاهتمام براحة ورفاهية حيوانات المزارع يؤدى بكل تأكيد إلى إنتاج منتجات تعزز الأمن الغذائى وتضمن فى النهاية صحة المجتمعات البشرية. كما أن الأمن الغذائى يعدّ تحدياً معقداً يجب معالجته. العامل الأكثر تأثيراً على رفاهية الحيوانات هو كيفية تعامل الإنسان معها، حيث يمكن أن يؤثر السلوك غير المناسب مع الحيوانات على أدائها وراحتها. وفى البلدان المتقدمة، أدى الترويج لأساليب الزراعة الصناعية والانتقال إلى الأنظمة الحديثة إلى زيادة الاهتمام والرعاية الفردية لحيوانات المزارع، مما جعلها تشعر براحة أكبر. يمكن أن تساهم الإجراءات الجيدة فى رفاهية الحيوانات فى تحسين الإنتاجية والصحة ورفاهية حيوانات المزارع، مما يعزز فى النهاية الأمن الغذائى بشكل كبير. يمكن لهذه الإجراءات أن تقلل من الخسائر الاقتصادية المرتبطة بتفشى الأمراض والخسائر الإنتاجية الأخرى، كما يمكن أن تساعد فى الحفاظ على استدامة الأنظمة الغذائية على المدى الطويل من خلال تقليل التأثيرات البيئية لإنتاج الحيوانات.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائى، الماشية، الرفاهية، الغذاء، التربية، الصحة

منابع:

- Steinfeld, H., Mooney, H., Schneider, F., & Neville, L. (2010). *Livestock in a changing landscape: Drivers, consequences, and responses*. Island Press.
- Webster, J. (2011). Husbandry and animal welfare. In *Management and welfare of farm animals: The UFAW farm handbook* (pp. 1-30).
- Fraser, D., & Broom, D. B. (1990). *Farm animal behaviour and welfare*. CABI Publishing.
- FAO. (2009). *The state of food and agriculture: Livestock in the balance*. FAO.

فرهنگ غذایی و آداب تغذیه ایرانیان در دوره صفوی به روایت سفرنامه‌های اروپایی

کبری دادمحمدی

مربی، گروه کتابت و نگارگری، دانشکده هنر، دانشگاه الزهرا

Email: k.dadmohamadi@yahoo.com

چکیده:

پس از تشکیل دولت صفوی، شاهد افزایش ارتباط سیاسی و اقتصادی اروپاییان با ایران هستیم. از این دوره به بعد تاجران، سیاحان و سیاستمداران متعددی به ایران آمدند که شرح گزارش‌های آنان در قالب سفرنامه‌ها به جامانده است. از این رو سفرنامه‌ها از گنجینه‌ها و منابع تاریخی باارزش هستند و در این دوره سیاحان بسیاری توانستند اطلاعات کم‌نظیری در مورد آداب و رسوم جاری در کشور ایران ارائه دهند. پژوهش حاضر با هدف شناخت فرهنگ غذایی و آداب تغذیه ایرانیان در دوره صفوی به روایت سفرنامه‌های اروپایی به جا مانده از این دوره انجام شده است. این پژوهش از نوع تاریخی-تحلیلی است و گردآوری مطالب به شیوه کتابخانه‌ای-اسنادی انجام شده است. بر این اساس پرسش‌های این پژوهش بدین ترتیب است که فرهنگ غذایی و آداب تغذیه ایرانیان در دوره صفوی بر اساس سفرنامه‌های این دوره چگونه بوده است؟ چه تفاوتی میان آداب تغذیه ایرانیان و طبقه اجتماعی آنها بر اساس سفرنامه‌های باقی مانده از این دوره وجود دارد؟ نتایج پژوهش حاکی از این است که در دوره صفوی، ایرانیان هر شبانه‌روز فقط دو بار ظهر و شب غذای کامل می‌خوردند و صبحانه‌شان منحصر به یک قطعه نان و دو فنجان چای بوده است. ناهار آنها ساده و حاضری و فقط شام آنها غذای گرم بوده است. آنچه از نوشته‌های سیاحان بر می‌آید در دوره صفویه مردم ایران زمین پرخور نبودند و بنا به عادت در تغذیه اندازه نگه می‌داشتند. همانطور که مردمان کم درآمد در مصرف غذا اندازه نگه می‌داشتند، افراد دارا و دولت‌مندان نیز به طبع صرفه‌جو بودند.

واژگان کلیدی: سفرنامه، آداب تغذیه، فرهنگ غذایی، دوره صفوی، سفره، ضیافت

مقدمه و بیان مسئله:

با تشکیل دولت صفوی، ارتباط سیاسی و اقتصادی اروپاییان با ایران افزایش یافته است و از این دوره به بعد تاجران، سیاحان و سیاستمداران متعددی به ایران آمدند که شرح گزارش‌های آنان در قالب سفرنامه‌ها به جامانده است (پناهی و محمدزاده، ۱۳۹۵: ۳). بنابراین سفرنامه‌ها، گنجینه‌ها و منابع تاریخی باارزشی محسوب می‌شوند و در این دوره سیاحان بسیاری توانستند در مورد آداب و رسوم جاری در کشور ایران اطلاعات کم‌نظیری را در آثار خود ارائه دهند. هدف از انجام این پژوهش شناخت فرهنگ غذایی و آداب تغذیه ایرانیان در دوره صفوی به روایت سفرنامه‌های اروپایی به جا مانده از این دوره است (جدول ۱). در این زمینه پژوهش‌های مختلفی انجام شده است از جمله سلیمان‌نژاد (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «سفره و سفره‌چینی در عصر صفوی» به بررسی سفره‌های درباری و غیردرباری (مردمی) عصر صفوی پرداخته است. نودهی و وکیلی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «دکان‌های غذایی و غذاهای آماده در ایران اسلامی» بر اساس متون سده‌های دوم تا هفتم هجری، علل پیدایی و رونق این دکان‌ها را بررسی و نیز ویژگی‌ها و نوع محصولات آنها را شرح داده اند.

وکیلی و نودهی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «آداب سفره در ایران باستان و ایران دوره اسلامی (قرن دوم تا هفتم هجری)» آداب غذایی و مهمانی ایرانیان را در دوران باستان و در دوران اسلامی (آیین زردشتی و دین اسلام)، به شیوه تاریخی و تطبیقی مورد بررسی قرار داده‌اند. عباسی، مفتخری و فاضلی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «فرایند اسلامی شدن الگوی فرهنگی - اجتماعی تغذیه در ایران تا پایان سده چهارم هجری قمری» چگونگی اسلامی شدن شیوه زندگی مردم، به ویژه فرهنگ تغذیه را بررسی کرده‌اند. همچنین تحول نظام معنایی تغذیه، الگوهای فرهنگی تغذیه در ایران دوره پیشاسلامی و مفاهیم حلال، حرام، مستحب و مکروه را مورد بررسی قرار داده‌اند.

جدول ۱: سفرنامه‌های مورد بررسی در این پژوهش به ترتیب دوره زمانی

نویسنده	ملیت	دوره تاریخی و بازه زمانی سفر
برادران شرلی	انگلیسی	صفوی (شاه عباس اول)، ۱۶۰۸-۱۵۹۸
پیترو دلاواله	ایتالیایی	صفوی (شاه عباس اول)، ۱۶۲۲-۱۶۱۷
تاورنیه	فرانسوی	صفوی (شاه عباس اول، شاه سلیمان، شاه صفی)، ۱۶۶۸-۱۶۳۲
آدام اولناریوس	آلمانی	صفوی (شاه صفی)، ۱۶۳۷-۱۶۳۶
ژان شاردن	فرانسوی	صفوی (شاه عباس دوم و شاه سلیمان اول)، ۱۶۷۷-۱۶۶۵

مواد و روش‌ها:

روش‌ها: این پژوهش به شیوه تاریخی - تحلیلی انجام شده است و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای - اسنادی انجام گرفته است.

نتایج و بحث:

به طور کلی بر اساس نتایج مقدار خوراک روزانه مردم مشرق زمین کمتر از اروپاییان بوده است و مردم مغرب زمین نسبت به آنها پرخور و شکم‌باره بوده‌اند. همچنین کم‌خوری مردم مشرق زمین تنها حاصل تعلیمات جوامع آنان به قناعت در تغذیه و تلقینات مذهبی آنان نبوده بلکه علل و جهات مهم‌تری داشته است. نخست این که آنان در سرزمینی زندگی می‌کنند که گرم‌تر از اقلیم مغرب‌زمین است. از این رو طبعاً به غذای کمتر احتیاج دارند. دوم این که سرزمین‌های غربی از نظر فرآورده‌های مواد غذایی غنی‌تر و پربارتر از مشرق زمین است و در آنجا مواد غذایی نه این قدر متنوع و فراوان است و نه به دست آوردنش آسان. ترک‌ها و ایرانیان و بر اطلاق تمام مسلمانان آسیا تا آخرین حد شرقی هندوستان، گوشت همه حیواناتی را که مصرف آنها در شرع اسلام جایز شمرده شده می‌خورند و یکسان و بدون توجه به تأثیراتی که محیط در فراوانی یا کاهش مواد مختلف غذایی بجا می‌نهد، از همه استفاده می‌کنند. البته طبع و عادت ایشان به استفاده برخی از انواع گوشت رغبت دارد و به برخی نه. مثلاً به خوردن ماهی و گوشت شکار و گاو و گوساله اشتیاق زیاد ندارند و غالب مردم مشرق زمین مخصوصاً ایرانیان گوشت گوسفند و بز و مرغ را از گوشت‌های دیگر بیشتر دوست دارند و اغلب مردم این کشور اعم از دارا و فقیر این گوشت‌ها را مصرف می‌کنند. مردم ایران در هر شبانروز دو بار غذا می‌خورند. در نوبت اول فقط از میوه و لبنیات و انواع مربا استفاده می‌کنند. در طول تمام مدت سال خربزه و هشت ماه از سال انگور دارند. پنیر و ماست و سرشیر و خامه و مربا همیشه بر سر سفره‌شان هست. ناهار ایرانیان جز روزهایی که مهمان دارند و غذای گرم می‌خورند، به همین صورت است. اما شام آنان عبارت است از سوپ و کباب که روی بخاری یا تنور یا با سیخ می‌پزند. تخم‌مرغ، سبزی، نان و پلو که لذیذترین و مطبوع‌ترین غذاهای ایرانیان است.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- ایرانی‌ها هر روز فقط دو بار غذا می‌خورند، یکبار میان ساعت ده تا یازده صبح و غذای دیگر را حدود هفت ساعت بعد از ظهر می‌خورند که غذای اصلی است و دارای گوشت می‌باشد.
- ۲- ایرانیان به هنگام چیدن سفره و غذا خوردن همه غذاهایی را که آماده کرده‌اند یکباره و با هم بر سر سفره می‌آورند و به تناسب یکی را پس از دیگری حاضر نمی‌کنند.
- ۳- در همه مجالس میهمانی بی آن که ملیت و نژاد و عادات و رسوم میهمانان رعایت شود، خوردن غذا نباید بیش از نیم ساعت به طول انجامد.
- ۴- هیچیک آنان از کم نمکی یا شوری غذا یا ترشی و شیرینی یا ناپختگی گوشت، کمی یا زیادی ادویه آن عیب نمی‌گیرد و گله نمی‌کند.
- ۵- مردم ایران زمین پرخور نیستند و بنا به عادت در تغذیه اندازه نگه می‌دارند.

Food culture and eating customs of Iranians in the Safavid period according to European travelogues

Dadmohammadi, K.

Instructor, Writing and Painting Department, Faculty of Arts, Al-Zahra University

Email: k.dadmohammadi@yahoo.com

Abstract:

After the establishment of the Safavid government, we have seen an increase in the political and economic relations between Europeans and Iran. From this period onwards, many traders, tourists and politicians came to Iran, whose reports have survived in the form of travelogues. Therefore, travelogues are valuable treasures and historical sources, and during this period, many tourists were able to provide rare information about current customs and traditions in Iran. The current research was conducted with the aim of understanding the food culture and eating habits of Iranians during the Safavid period, according to the European travelogues left from this period. This research is of a historical-analytical type and the collection of materials has been done in a library-documentary way. Based on this, the questions of this research are as follows: What was the food culture and eating habits of Iranians during the Safavid period based on the travelogues of this period? What is the difference between the eating habits of Iranians and their social class based on the remaining travelogues from this period? The results of the research indicate that during the Safavid era, Iranians ate only two full meals every day, noon and night, and their breakfast was limited to a piece of bread and two cups of tea. Their lunch was simple and ready and only their dinner was hot food. According to the travelers' writings, during the Safavid period, the people of Iran were not gluttons and they used to keep their food in moderation. Just as the low-income people were careful in their food consumption, the rich and wealthy people were frugal by nature.

Keywords: Travelogue, Eating habits, food culture, Safavid period, Tablecloth, Banquet

الثقافة الغذائية وآداب الطعام لدى الإيرانيين في العصر الصفوي وفقاً لقصص الرحلات الأوروبية کبری داد محمدی

مدرسه بقسم الكتابه والتصوير كلية الآداب جامعة الزهراء

Email: k.dadmohamadi@yahoo.com

ملخص:

بعد تشكيل الدولة الصفوية، شهدت البلاد زيادة في العلاقات السياسية والاقتصادية بين الأوروبيين وإيران. ومنذ تلك الفترة فصاعداً، قام العديد من التجار والسياح والسياسيين بزيارة إيران، وتم توثيق تقاريرهم في شكل كتب رحلات. لذلك، تُعتبر كتب الرحلات كنوزاً ومصادر تاريخية قيمة، وفي هذه الفترة تمكن العديد من السياح من تقديم معلومات فريدة عن العادات والتقاليد السائدة في إيران. تهدف هذه الدراسة إلى فهم الثقافة الغذائية وعادات الطعام للإيرانيين في الفترة الصفوية من خلال روايات الرحلات الأوروبية المتبقية من تلك الفترة. هذه الدراسة من النوع التاريخي-التحليلي، وتم جمع المواد بطريقة مكتبية-وثائقية. بناءً على ذلك، تتناول هذه الدراسة الأسئلة التالية: كيف كانت الثقافة الغذائية وعادات الطعام للإيرانيين في الفترة الصفوية بناءً على رحلات السفر في تلك الفترة؟ وما هي الفروق بين عادات التغذية للإيرانيين وطبقاتهم الاجتماعية بناءً على رحلات السفر المتبقية من تلك الفترة؟ تشير نتائج الدراسة إلى أنه في الفترة الصفوية، كان الإيرانيون يتناولون وجبتين كاملتين فقط في اليوم، ظهراً ومساءً، وكان إفطارهم يقتصر على قطعة خبز وفنجانين من الشاي. وكانت وجبة الغداء بسيطة وسريعة، وكانت وجبة العشاء هي الوحيدة التي تحتوى على طعام ساخن. ومما يظهر من كتابات السياح أن الإيرانيين في الفترة الصفوية لم يكونوا مفرطين في الأكل وكانوا يحافظون على الاعتدال في التغذية. كما أن الأشخاص ذوي الدخل المنخفض كانوا معتدلين في استهلاك الطعام، وكذلك كان الأثرياء وأصحاب السلطة يميلون إلى الاقتصاد في الطعام.

الكلمات المفتاحية: كتب الرحلات، عادات الأكل، الثقافة الغذائية، الفترة الصفوية، المائدة، الضيافة

منابع:

- عباسی، م.، مفتخاری، ح.، و فضل الله فاضلی، ن. (۱۳۹۱). فرآیند اسلام سازی الگوهای تغذیه فرهنگی - اجتماعی در ایران تا پایان قرن چهارم هجری. فصلنامه مطالعات تاریخی اسلام، ۱۵ (۴)، ۱۳۶-۱۰۷.
- نودهی، ک.، و کیلی، ح. (۱۳۹۴). فروشگاه های مواد غذایی و غذاهای آماده در ایران دوران اسلامی (قرن دوم تا هفتم هجری). تاریخ و فرهنگ، ۴۷ (۲)، ۵۵-۸۳.
- سلیمان نژاد، ا. (۱۳۹۶). سفره و آداب چیدن آن در عصر صفویه. پژوهش های تاریخی، ۸ (۳)، ۱۶۸-۱۵۹.
- کیلی، ح.، و نودهی، ک. (۱۳۹۱). آداب سفره در ایران باستان و ایران دوره اسلامی (از قرن دوم/نهم تا هفتم/سیزدهم هجری). مشکات، ۳۰ (۳)، ۱۳۷-۱۱۹.

Chardin, J. (2014). Chardin's travelogue. Translated by Iqbal Yaghmai. Tehran: Toos Publications.

نقش اخلاق در تأمین پایدار مواد غذایی

مسعود هاشمی شهرکی^{۱*}؛ جلال محمدزاده^۲؛ مانا مشکور^۳

۱- کارشناس تحقیقات علوم و صنایع غذایی بخش تحقیقات فنی و مهندسی کشاورزی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

۲- استادیار علوم و صنایع غذایی بخش تحقیقات فنی و مهندسی کشاورزی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

۳- پژوهشگر مرکز تحقیقات و نوآوری سازمان اتکا، گرگان، ایران

* نویسنده مسئول: Email: m.hashemi.sh@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

هاشمی شهرکی، م.، محمدزاده، ج.، مشکور، م. (۱۴۰۳). نقش اخلاق در تأمین پایدار مواد غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

فقدان پایداری در طول زنجیره تأمین مواد غذایی یکی از دلایل اصلی نقض اخلاق تأمین و مصرف بوده که دارای تأثیرات شدید اقتصادی و اجتماعی است. در این مقاله به بررسی مؤلفه‌های مرتبط اخلاق و پایداری تأمین مواد غذایی در سطوح مختلف زنجیره تأمین مانند تولید، فراوری، توزیع و مصرف مواد غذایی پرداخته می‌شود. به‌طور کلی، کارآمدی در تولید؛ ارتقای فراوری؛ بهبود سیستم‌های توزیع عادلانه و شفاف مبتنی بر حفظ کیفیت و تضمین ایمنی و دسترسی مصرف‌کننده به غذای سالم و با هزینه‌های معقول از مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاقی در زنجیره تأمین مواد غذایی پایدار بشمار می‌روند. تأمین غذای ایمن و کافی، در سطح تولید اولیه، نیازمند توجه و جهت‌گیری مجدد طرح‌های تولید به سمت روش‌های پایدار است. در سطح فراوری، نیاز به بهبود فرموله‌سازی، طراحی، فراوری و برجسب‌گذاری صادقانه مواد غذایی در راستای ارتقای سلامت رژیم غذایی مصرف‌کنندگان بیش‌ازپیش احساس می‌شود. فراوری اخلاقی مواد غذایی نیازمند ارائه فرایندهای حداقلی (اغلب غیرحرارتی) با مصرف انرژی کم و حداقل ضایعات، با توجه به مسائل زیست‌محیطی است. در سطح مصرف‌کننده، نیاز به آموزش و بهبود آگاهی مصرف‌کننده از ارزش‌های واقعی در مواد غذایی (تغذیه، ایمنی، کیفیت) وجود دارد. در نهایت، مسئولیت اخلاقی بزرگی در خصوص طراحی مناسب و بازاریابی منصفانه مواد غذایی که سلامت و رفاه مصرف‌کننده به‌ویژه طبقات کم‌برخوردار را ارتقا می‌دهد، برای فعالان این حوزه وجود دارد.

واژگان کلیدی: اخلاق در تولید مواد غذایی، تأمین پایدار مواد غذایی، فراوری اخلاقی مواد غذایی، اخلاق مصرف مواد غذایی، اخلاق در توزیع مواد غذایی.

مقدمه و بیان مسئله:

در طول دو دهه اخیر، جمعیت جهان بسیار سریع‌تر از ظرفیت ما برای افزایش تولید مواد غذایی در حال افزایش است. نتیجه نهایی این است که کسری فزاینده‌ای در عرضه مواد غذایی به وجود خواهد آمد. پیش‌بینی می‌شود که تا سال

۲۰۳۰، رشد جمعیت جهان و تأثیرات تغییرات آب‌وهوایی نیازهای تولید مواد غذایی را ۵۰ درصد، تقاضای انرژی را تا ۴۵ درصد و تقاضای آب را ۳۰ درصد افزایش دهد. طیف وسیعی از دلایل برای این واقعیت‌نگران کننده وجود دارد. این دلایل عبارت‌اند از: ۱. از بین رفتن زمین‌های کشاورزی به دلیل تغییرات آب‌وهوایی، فرسایش خاک و کمبود آب است. ۲. پروژه‌های تفریحی ۳. استفاده رقابتی از زمین‌های کشاورزی برای تولید سایر محصولات غیرخوراکی ۴. کاهش ظرفیت تولید غذا در یک زمین کشاورزی معین به دلیل تولید، مدیریت و تکنیک‌های توزیع ناپایدار (Lazarides & Goula, 2018). از آنجایی که امکان استفاده از سایر امکانات مداخله‌ای نسبتاً دشوار، زمان‌بر یا تقریباً غیرممکن است، به نظر می‌رسد تمرکز مناسب بر پایداری در امتداد زنجیره تأمین مواد غذایی زمینه‌امیدوارکننده‌ای باشد. فقدان پایداری در طول زنجیره تأمین مواد غذایی یکی از دلایل اصلی نقض اخلاق تأمین و مصرف بوده که دارای تأثیرات شدید اقتصادی و اجتماعی است. مطالعات مختلفی در زمینه بررسی نقش اخلاق در تأمین مواد غذایی، از زوایای مختلف انجام شده است (Conto et al., 2015 : Manning et al., 2022 : Mustapha et al., 2024 : Simangunsong et al., 2016). هدف اصلی این مقاله ارائه و بحث درباره اهمیت اخلاق در طول کل زنجیره تأمین غذا (از مزرعه تا سفره) است. از آنجایی که پایداری با برخی نگرانی‌های اجتماعی و پرسش‌های مشروع اخلاق تولید و/یا مصرف مرتبط است، چنین پرسش‌ها و نگرانی‌هایی شایسته تمرکز مناسب هستند.

مواد و روش‌ها:

در مقاله پیش رو بعنوان یک مطالعه مروری به بررسی سیستماتیک مطالعات انجام‌شده در حوزه تأمین مواد غذایی، زنجیره پایدار تأمین، اخلاق و تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۴ پرداخته شده است.

نتایج و بحث:

زنجیره تأمین پایدار مواد غذایی

مدیریت زنجیره تأمین پایدار عبارت است از "یک استراتژی یکپارچه و شفاف برای دستیابی به اهداف اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی یک سازمان در هماهنگی سیستماتیک فرایندهای تجاری کلیدی بین سازمانی برای بهبود عملکرد بلندمدت اقتصادی هر شرکت و زنجیره تأمین آن". امروزه پایداری اغلب به‌عنوان ترکیبی از سه عامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی در نظر گرفته می‌شود. زنجیره تأمین مواد غذایی شامل طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های انسانی است که از مزرعه تا سفره مصرف‌کننده را در بر می‌گیرد. تولید مواد خام، فراوری مواد غذایی، نگهداری مواد غذایی، توزیع مواد غذایی و خرید مصرف‌کننده مراحل متوالی این زنجیره می‌باشند. زنجیره تأمین مواد غذایی پیچیده است و از عوامل مؤثر در تولید، فراوری یا توزیع محصولات غذایی و کشاورزی تأثیر می‌پذیرد (Conto et al., 2018 : Lazarides & Goula, 2018). بنابراین زنجیره تأمین پایدار مواد غذایی با در نظر گرفتن مسائل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در تمامی فرایندهای سازمانی ترسیم می‌گردد. این فرایندها شامل کل زنجیره تأمین از تهیه مواد اولیه تا توسعه محصول غذایی و انبارداری و توزیع و مصرف مواد غذایی می‌باشد. در ادامه این مقاله جنبه‌های مرتبط اخلاق و پایداری تأمین مواد غذایی در سطوح مختلف زنجیره تشریح می‌گردد.

جنبه‌های اخلاقی زنجیره تأمین پایدار مواد غذایی

۱. تولید مواد خام

جهانی‌شدن بازار مواد غذایی منجر به تغییر عمده در اولویت‌های تولید مواد غذایی شده است. ایمنی بالا، کیفیت رضایت‌بخش و هزینه قابل قبول منطقی، مدت‌ها قبل از ایجاد جهانی‌شدن بازار مواد غذایی، عوامل اصلی در رتبه‌بندی ایده‌آل اولویت‌های تولید مواد غذایی بود. شکل‌گیری و تداوم بازار جهانی تنها در صورتی امکان‌پذیر است که هزینه‌های تولید مواد غذایی به شدت کاهش یابد. بر اساس این واقعیت، کاهش هزینه‌های تولید به یک پیش‌نیاز مطلق و اولویت اصلی تبدیل شده است، در حالی که کیفیت قابل قبول و ایمنی محصول به اولویت‌های ثانویه و کم‌اهمیت تبدیل گردیده که این امر موجب تضعیف جنبه‌های اخلاقی تولید مواد خام می‌گردد. این رتبه‌بندی اولویت جدید تنها با اقدامات تشدید تولید، از جمله استفاده از هورمون‌ها، آنتی‌بیوتیک‌ها و غیره حاصل می‌شود که خلاف طبیعت بوده و نمی‌توان آنها را بعنوان عوامل پایدار تولید در نظر گرفت. علاوه بر فقدان پایداری، این شیوه‌های تشدید منجر به مجموعه‌ای از بحران‌های غذایی شده است که تهدیدات شدید ایمنی مواد غذایی با ماهیت و گستره جدیدی را ایجاد می‌کند که مهار و رسیدگی به آن دشوار است (Simangunsong et al., 2016; Lazarides & Goula, 2018). اقدامات تشدید تولید و ناپایدار منجر به کیفیت متوسط یا ضعیف محصول می‌شود، محصولاتی که با قیمت‌های پایین فروخته می‌شوند و بقای کشاورزان خرد را نسبتاً دشوار می‌سازد. این امر بعد دیگری به عدم پایداری می‌افزاید که با انقراض مالی جمعیت روستایی همراه است. بر این اساس تولیدکنندگان مواد غذایی نیاز به تغییر اولویت‌های تولید دارند. آنها باید طرح‌های کم‌هزینه - کیفیت قابل قبول - ایمنی مشکوک را کنار بگذارند و طرح‌های ایمنی بالا - کیفیت رضایت‌بخش - هزینه قابل قبول را تطبیق دهند. طرح کم‌هزینه در خدمت منافع کوتاه‌مدت تولیدکنندگان بزرگ است، اما هم برخلاف اخلاق و هم برخلاف منافع مصرف‌کننده است. طرح ایمنی بالا در خدمت منافع بلندمدت تولیدکنندگان و در راستای حفاظت از محیط‌زیست و منافع مصرف‌کننده است.

۲. فراوری پایدار مواد غذایی

فراوری مواد غذایی از تعداد محدودی از مواد اولیه ارزان‌قیمت و با قیمت غیر کثشان برای تولید انواع محصولات نهایی با قیمت کثشان استفاده می‌کند. تولید غذا از مواد خام به ارزش محصولات کشاورزی می‌افزاید. همچنین کاربردهای جدید و نوآورانه‌ای را توسعه می‌دهد که نیازهای مصرف‌کننده را بهتر برآورده می‌کند. نتیجه نهایی برای هر دو انتهای زنجیره غذایی مثبت است. فراوری اخلاقی و پایدار مواد غذایی مستلزم به حداقل رساندن استفاده از ابزارهای فرایندی (مانند آب، انرژی و غیره) و درعین حال به حداکثر رساندن بازده محصول است. در هر دو مورد، نتیجه کاهش هزینه تولید همراه با تأثیر زیست‌محیطی مثبت است. بسته‌بندی یک عنصر ضروری برای حفاظت و حفظ کیفیت محصولات غذایی است. علاوه بر این، نقش‌های ثانویه از جمله مهار، ارتباط، راحتی، بازاریابی، امنیت و کنترل بخش دارد. از نقطه نظر زیست‌محیطی، بسته‌بندی ایده‌آل می‌تواند بسته‌بندی‌هایی باشد که می‌توانند به طور مؤثر به تعداد بی‌نهایت بار بازیافت شوند یا پس از کمپوست به عنوان مواد مغذی به زمین بازگردانده شوند. برچسب‌گذاری مناسب مواد غذایی باید شفاف باشد و راهنمایی‌هایی را برای انتخاب‌های آگاهانه مصرف‌کننده، بر اساس حمایت از مصرف‌کننده و حفاظت از محیط‌زیست ارائه دهد (Mustapha et al., 2024).

۳. حمل و نقل/توزیع پایدار مواد غذایی

حمل و نقل مواد غذایی به طور متوسط مسئول ۱۱ درصد کل انتشار گازهای گلخانه‌ای در طول فرایند تولید، فراوری و

توزیع مواد غذایی در ایالات متحده است. انتشار گازهای گلخانه‌ای از حمل و نقل بسته به نوع محصول غذایی (به عنوان مثال، ثابت در قفسه، تازه در یخچال یا منجمد)، روش حمل و نقل (مانند حمل و نقل دریایی، کشتی رودخانه، قطار، کامیون یا هواپیما)، اندازه وسیله نقلیه متفاوت است. وقتی مصرف انرژی بررسی می‌شود، حمل و نقل مواد غذایی ۱۴ درصد از کل انرژی مصرف شده در کل چرخه از تولید کشاورزی تا مصرف را تشکیل می‌دهد. باتوجه به عدم وجود جایگزینی برای سوخت‌های فسیلی در آینده نزدیک، تنها اقدام برای به حداقل رساندن تأثیر حمل و نقل، بهره‌وری بیشتر در استفاده از انرژی با پیشرفت‌های فنی، عملیاتی و لجستیکی است. ابزارهای نوظهور برای توزیع پایدار می‌توانند کمک ارزشمندی در به حداقل رساندن تلفات مواد غذایی و هزینه‌های حمل و نقل ارائه دهند (Simangunsong et al., 2016).

۴. مصرف پایدار مواد غذایی

مسئولیت مصرف کننده برای حفظ کیفیت و ایمنی مواد غذایی به نیاز به آموزش مصرف کننده اشاره دارد. نقض اخلاق مصرف مواد غذایی از یک سو منجر به اسراف مواد غذایی و از سوی دیگر مشکلات سلامتی (یعنی چاقی و بیماری‌های مرتبط با آن) می‌شود. اخلاق مصرف نادرست به عدم توجه به نیازمندان (گرسنه) اشاره دارد. مصرف نادرست از غذا یک مشکل جدی با پیامدهای شدید سلامتی است. سبک موسوم به «غربی» غذا خوردن منجر به دریافت زیاد کالری، شکر، نمک، چربی حیوانی، اسیدهای چرب ترانس و کلسترول می‌شود و در نتیجه منجر به بیماری‌های دنیای غرب مانند چاقی، دیابت، فشار خون بالا، بیماری‌های قلبی عروقی، کم خونی، انواع خاصی از سرطان و غیره می‌شود. آمار بیماری چاقی به یک پدیده همه گیر بزرگ با تأثیرات اجتماعی و اقتصادی بزرگ اشاره می‌کند. اغلب، بیماری‌های ناشی از چاقی پس از یک دوره مراقبت پزشکی که بار مالی عمده‌ای را بر سیستم مدیر وارد می‌کند، منجر به مرگ می‌شود. زمان آن فرا رسیده است که مالیات «غذای ناسالم» در نظر گرفته شود. این امر ممکن است به مصرف کنندگان کمک کند تا عادات غذایی خود را اصلاح کنند (Lazarides & Goula, 2018). تعدادی مداخله وجود دارد که باید در یک حالت اقدام هماهنگ انجام شود تا به یک نتیجه مثبت در جهت اصلاح رفتار مصرف کننده برسد. چنین مداخلاتی عبارتند از: ۱. بهبود آموزش غذا و تغذیه برای همه (مستقل از سن و سطح تحصیلات)؛ ۲. ارتقاء آگاهی عمومی (رادیو، تلویزیون، رسانه‌های ارتباط جمعی، اینترنت)؛ ۳. اصلاح برنامه‌های آموزش پزشکی برای تقویت مراقبت‌های پزشکی پیشگیرانه (پیشگیری در مقابل درمان)؛ ۴. انجام مطالعات بالینی تغذیه؛ ۵. ایجاد سیاست‌های اصلاحی تغذیه در سطح محلی؛ ۶. اعمال برچسب غذایی قابل درک.

استفاده پایدار از آب

بهره‌برداری بیش از حد از منابع آب، آلودگی منابع آب، تغییر الگوهای آب و هوای منطقه، و افزایش تقاضا برای آب در نتیجه رشد جمعیت، شرایط را برای ایجاد بحران آب فراهم می‌کند. اجرای طرح‌ها و فراوری‌هایی که مصارف بالای آب را به دنبال دارد در تضاد با محیط‌زیست و اخلاق است. برنامه‌های کاهش آب برای هر صنعت و مکان منحصر به فرد است. با این حال، پنج استراتژی کلی وجود دارد که می‌توان برای به حداقل رساندن تأثیر مصرف آب در اکثر کارخانه‌های فراوری مواد غذایی دنبال کرد: ۱. با تنظیم فرآیندها و تجهیزات، مصرف به حداقل رسانده شود؛ ۲. فرایندهای پر مصرف با فرایندهای جایگزینی که آب کمتری مصرف می‌کنند جایگزین شوند؛ ۳. استفاده مجدد از آب در همان فرایند؛ ۴. بازیافت آب و استفاده در سایر فرآیندها؛ ۵. ذخیره‌سازی آب با اجرای طرح‌های کاهش (Conto et al., 2015).

پایداری و انرژی

انرژی یک ورودی مهم در رشد، فراوری، بسته‌بندی، توزیع، نگهداری، آماده‌سازی و دفع مواد غذایی است. تخمین زده می‌شود که مصرف انرژی در زنجیره غذایی تقریباً ۱۸ درصد از کل مصرف انرژی اولیه را تشکیل می‌دهد. فرایندهای حرارتی و تبرید بیشترین سهم را داشته و پس از آن حمل‌ونقل تجاری، کشاورزی، خرده‌فروشی و مصرف قرار دارند. در کشاورزی، اگرچه مصرف انرژی در مقایسه با کل زنجیره غذایی خیلی زیاد نیست، اما می‌توان با تولید انرژی‌های تجدیدپذیر و استفاده از فناوری‌های کارآمدتر و سیستم‌های کنترل هوشمند، تا ۲۰ درصد صرفه‌جویی در مصرف انرژی حاصل کرد. با بهینه‌سازی و یکپارچه‌سازی فرآیندها و سیستم‌ها برای کاهش مصرف انرژی می‌توان انرژی را در سطح کارخانه فراوری ذخیره کرد. در بخش خرده‌فروشی مواد غذایی، پتانسیل بهبود در بهره‌وری سیستم‌های تبرید، گرمایش، یکپارچه‌سازی سیستم‌های تهویه وجود دارد. در خانه، صرفه‌جویی در مصرف انرژی را می‌توان با استفاده از وسایل کارآمدتر و روش‌های آماده‌سازی غذا مانند مایکروویو به جای پخت در فر، استفاده از مواد غذایی با درجه حرارت پایدارتر، و تغییر در رژیم غذایی و رفتار مصرف‌کننده به دست آورد (Lazarides & Goula, 2018; Manning et al., 2022).

پایداری و ضایعات مواد غذایی

تولید و مصرف مواد غذایی باعث ایجاد ضایعات غذایی و غیرغذایی می‌شود. ضایعات مواد غذایی یک موضوع اخلاقی بزرگ با ابعاد بزرگ و تأثیرات مخرب اجتماعی است. حدود یک سوم مواد غذایی برای مصرف انسان در سراسر جهان هدر می‌رود. ضایعات مواد غذایی در کشورهای صنعتی به اندازه کشورهای در حال توسعه است. در کشورهای در حال توسعه، بیش از ۴۰ درصد از تلفات مواد غذایی پس از برداشت و در حین فراوری اتفاق می‌افتد، در حالی که در کشورهای صنعتی، بیش از ۴۰ درصد تلفات مواد غذایی در سطح خرده‌فروشی و مصرف‌کننده رخ می‌دهد. در سراسر زنجیره تأمین مواد غذایی، به حداقل رساندن ضایعات به کاهش مستقیم و غیرمستقیم مصرف انرژی، استفاده از آب، استفاده از زمین و استفاده از منابع طبیعی تبدیل می‌شود. بازیافت به استفاده مجدد از مواد برای همان هدف قبل از در نظر گرفتن بازیافت یا دفع اشاره دارد. بازیافت ضایعات را به مواد قابل استفاده دیگری تبدیل می‌کند.

استفاده از سلسله مراتب بازیابی غذا به عنوان راهی برای کاهش ضایعات غذایی در تمام مراحل زنجیره تأمین مواد غذایی است. سلسله مراتب از مطلوب‌ترین به حداقل مطلوب، از مراحل زیر استفاده می‌کند: ۱. کاهش منبع: میزان ضایعات تولید شده در هر مرحله از زنجیره کاهش داده شود؛ ۲. اهدای غذا به نیازمندان: غذاهای فاسد نشدنی به صورت دست‌نخورده به پناهگاه‌های افراد گرسنه اهدا شوند؛ ۳. به حیوانات غذا داده شود: ضایعات غذا به باغ وحش‌ها اهدا شود؛ ۴. مصارف صنعتی: مواد غذایی که امکان تولید محصولات جانبی از آنها وجود دارد به کارخانجات فراوری ارسال شود؛ ۵. کمپوست‌سازی و تولید بیوگاز: از ضایعات مواد غذایی برای تهیه کمپوست یا بیوگاز استفاده شود؛ ۶. دفن زباله/سوزاندن: آخرین راه حلی که باید در نظر گرفته شود زمانی که هر یک از گزینه‌های قبلی قابل اجرا نیست (Lazarides & Goula, 2018; Conto et al., 2015; Mustapha et al., 2024).

ارزیابی پایداری زنجیره تأمین مواد غذایی

یک گام مهم به‌سوی توسعه تأمین پایدار، طراحی و توسعه یک ابزار اندازه‌گیری مبتنی بر سیستمی است که اطلاعاتی در مورد پایداری همه عوامل که به تولید محصول نهایی کمک می‌کنند ارائه کند. این امر نیاز به ارزیابی پایداری در یک رویکرد کل‌نگر شامل ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی است. برای این منظور می‌توان از شاخص‌هایی استفاده کرد که

به عنوان معیارهای کمی تعریف می شوند که برخی از جنبه های عملکرد مورد انتظار یک خط مشی مدیریت را می توان بر اساس آن ها ارزیابی کرد. بورلاکیس و همکاران (۲۰۱۴) یک چارچوب اندازه گیری عملکرد را که به طور گسترده در زنجیره تأمین استفاده می شود، ارائه کردند (Bourlakis et al., 2014). این چارچوب امکان اندازه گیری زنجیره ای را فراهم می کند و شامل اقدامات غیرمالی است که در زمینه پایداری مهم هستند. این چارچوب شامل پنج دسته است: ۱. مصرف: هزینه تولید / عملیاتی / مواد اولیه، هزینه ذخیره سازی، هزینه تحویل و توزیع، ضایعات، هزینه مالی، حاشیه سود ناخالص؛ ۲. انعطاف پذیری: انعطاف پذیری در سفارشات با حجم اضافی، انعطاف پذیری در تحویل در یک نقطه فروش اضافی؛ ۳. پاسخگویی: پاسخگویی در زمان تعیین شده، پاسخگویی در تحویل در مورد محل فروش، پاسخگویی در تحویل در مورد نوع محصول سفارش داده شده؛ ۴. کیفیت: کیفیت محصول شرکت، زمان نگهداری محصول، ثبات سیستم ردیابی، شرایط نگهداری و تحویل، کیفیت بسته بندی؛ ۵. کل زنجیره تأمین: درک شرکت از عملکرد زنجیره تأمین خود، برداشت شرکت از نظر بازار در مورد عملکرد زنجیره تأمین خود.

مهم ترین یافته ها:

- ۱- فقدان پایداری در طول زنجیره تأمین مواد غذایی یکی از دلایل اصلی نقض اخلاق تولید و مصرف با تأثیرات شدید اجتماعی و اقتصادی است.
- ۲- طرح های کم هزینه - کیفیت قابل قبول - ایمنی مشکوک با طرح های ایمنی بالا - کیفیت رضایت بخش - هزینه قابل قبول جایگزین شوند.
- ۳- جهانی شدن یک تهدید جدی برای زنجیره تأمین پایدار مواد غذایی است که پیامدهای منفی عمده ای برای امنیت غذایی و حاکمیت غذایی دارد.
- ۴- فراوری اخلاقی و پایدار مواد غذایی مستلزم به حداقل رساندن استفاده از ابزارهای فرایند (مانند آب و انرژی) و به حداکثر رساندن بازده محصول است.
۵. آموزش مصرف کننده برای بهبود مدیریت غذا، ترویج استفاده پایدار از غذا و بهبود عادات غذایی برای مبارزه با بیماری ها ضروری است.

The role of ethics in sustainable food supply

Hashemi Shahraki, M.^{1*}; Mohammadzadeh, J.²; MashKor, M.³

1- Food Science and Industry Research Expert, Agricultural Engineering and Technical Research Department, Golestan Province Agricultural and Natural Resources Research Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

2- Assistant Professor of Food Science and Engineering, Agricultural Engineering and Technical Research Department, Golestan Province Agricultural and Natural Resources Research Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

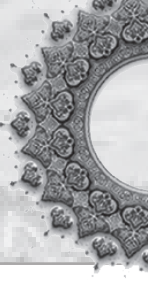
3- Researcher at Research and Innovation Center of Atka Organization, Gorgan, Iran

* Corresponding author's email: m.hashemi.sh@gmail.com

Abstract:

The lack of sustainability along the food supply chain is one of the main reasons for the violation of supply and consumption ethics, which has severe economic and social effects. In this article, the related components of ethics and sustainability of food supply at different levels of the supply chain such as production, processing, distribution and food consumption are discussed. In general, efficiency in production; promotion of processing; Improving fair and transparent distribution systems based on maintaining quality and guaranteeing safety and consumer access to healthy food with reasonable costs are the most important ethical components in the sustainable food supply chain. Providing safe and sufficient food, at the primary production level, requires attention and reorientation of production plans towards sustainable methods. At the processing level, the need to improve the formulation, design, processing and honest labelling of food to improve the health of consumers' diet is necessary. Ethical food processing requires providing minimal (often non-thermal) processes with low energy consumption and minimal waste, considering environmental issues. At the consumer level, there is a need to educate and improve consumer awareness of real values in food (nutrition, safety, quality). Finally, there is a great moral responsibility regarding the proper design and fair marketing of food that promotes the health and well-being of consumers, especially the underprivileged classes, for the activists in this field.

Keywords: Ethics in food production, sustainable food supply, ethical food processing, ethics in food consumption, ethics in food distribution.

دور الأخلاق في التأمين المستدام للمواد الغذائية

مسعود هاشمی شهرکی^{۱*}، جلال محمد زاده^۲، مانا مشکور^۳

۱- خبير أبحاث في علوم وصناعة الأغذية، قسم الهندسة الزراعية والبحوث الفنية، مركز أبحاث الموارد الزراعية والطبيعية في

محافظة جلستان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، جرجان، إيران

۲- أستاذ مساعد في علوم وصناعة الأغذية، قسم الهندسة الزراعية والبحوث الفنية، مركز أبحاث الموارد الزراعية والطبيعية

في مقاطعة جلستان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، جرجان، إيران / ۳- باحث في مركز الأبحاث والابتكار التابع

لمنظمة اتكا، جرجان، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: m.hashemi.sh@gmail.com

ملخص:

إن فقدان الاستدامة في طول سلسلة توريد المواد الغذائية هو أحد الأسباب الرئيسية لانتهاك أخلاقيات التوريد والاستهلاك، الأمر الذي يخلف تأثيرات اقتصادية واجتماعية شديدة. في هذه المقالة، يتم بحث العناصر المتعلقة بأخلاقيات واستدامة توريد المواد الغذائية في مستويات مختلفة من سلاسل التوريد مثل الإنتاج، المعالجة، التوزيع، واستهلاك المواد الغذائية. وتعتبر عدة مسائل من أهم العناصر الأخلاقية في سلسلة توريد المواد الغذائية المستدامة بشكل عام ومنها: الكفاءة في الإنتاج، وتطوير المعالجة، وتحسين أنظمة التوزيع العادلة والشفافة القائمة على الحفاظ على الجودة وضمان السلامة والوصول من قبل المستهلكين إلى الغذاء الصحي بتكاليف معقولة. ويتطلب تأمين الغذاء الصحي والكافي على مستوى الإنتاج الأولى إيلاء الاهتمام وإعادة توجيه خطط الإنتاج نحو الأساليب المستدامة. وعلى مستوى المعالجة، هناك حاجة إلى تحسين الصياغة، والتصميم، والمعالجة، ووضع العلامات الصادقة على المواد الغذائية لتعزيز سلامة النظام الغذائي للمستهلكين. تتطلب المعالجة الأخلاقية للمواد الغذائية تقديم عمليات بالحد الأدنى (غالباً غير حرارية) مع استهلاك منخفض للطاقة، وأقل قدر من النفايات، مع مراعاة القضايا البيئية. وأما على مستوى المستهلك، فهناك حاجة إلى التعليم، وتحسين وعي المستهلك بالقيم الحقيقية في المواد الغذائية (التغذية، السلامة، الجودة). وفي النهاية، هناك مسؤولية أخلاقية كبيرة تقع على عاتق العاملين في هذا المجال تتعلق بالتصميم المناسب والتسويق العادل للمواد الغذائية، الأمر الذي يعزز صحة ورفاهية المستهلكين، وخاصة الفئات المحرومة.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات إنتاج المواد الغذائية، التأمين المستدام للغذاء، أخلاقيات التصنيع الغذائي، أخلاقيات استهلاك المواد الغذائية، أخلاقيات توزيع المواد الغذائية.

منابع:

- Bourlakis, M., Maglaras, G., Aktas, E., Gallear, D., & Fotopoulos, C. (2014). Firm size and sustainable performance in food supply chains: Insights from Greek SMEs. *International Journal of Production Economics*, 152, 112-130.
- Conto, F., Fiore, M., & Dicecca, R. (2015). Ethics approach in food choices along the agri-food supply chain: A survey in Apulia region. In *Know your food* (pp. 394-399). Wageningen Academic.
- Lazarides, H. N., & Goula, A. M. (2018). Sustainability and ethics along the food supply chain. In *Food Ethics Education* (pp. 41-61).
- Manning, L., Brewer, S., Craigon, P. J., Frey, J., Gutierrez, A., Jacobs, N., Kanza, S., Munday, S., Sacks, J., & Pearson, S. (2022). Artificial intelligence and ethics within the food sector: Developing a common language for technology adoption across the supply chain. *Trends in Food Science & Technology*, 125, 33-42.
- Mustapha, M. R., Ahamad, F., Hazahari, N. Y., & Samsudin, N. (2024). Ethical issues in the halal food supply chain: A systematic bibliometric review. *Journal of Islamic Marketing*.
- Simangunsong, E., Hendry, L. C., & Stevenson, M. (2016). Managing supply chain uncertainty with emerging ethical issues. *International Journal of Operations & Production Management*, 36(10), 1272-1307.

اخلاق و غنی سازی مواد غذایی؛ بررسی غنی سازی برنج با آهن

مانا مشکور*^۱؛ مسعود هاشمی شهرکی^۲؛ جلال محمدزاده^۳

۱- پژوهشگر مرکز تحقیقات و نوآوری سازمان اتکا، گرگان، ایران

۲- کارشناس تحقیقات علوم و صنایع غذایی بخش تحقیقات فنی و مهندسی کشاورزی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

۳- استادیار علوم و صنایع غذایی بخش تحقیقات فنی و مهندسی کشاورزی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

* نویسنده مسئول: Email: mana.mashkour@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

مشکور، م.، هاشمی شهرکی، م.، محمدزاده، ج. (۱۴۰۳). اخلاق و غنی سازی مواد غذایی؛ بررسی غنی سازی برنج با آهن. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهرماه و یک آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

غنی سازی برنج با آهن یکی از روش های مؤثر در مبارزه با گرسنگی پنهان است که به کمبود مواد مغذی اشاره دارد، حتی اگر فرد دچار سوء تغذیه ظاهری نباشد. این کمبودها به ویژه در کشورهای در حال توسعه، می تواند منجر به مشکلات جدی سلامتی شوند، از جمله کم خونی ناشی از فقر آهن که بر میلیون ها نفر تأثیر می گذارد. غنی سازی برنج با آهن، به عنوان یک استراتژی تغذیه ای، می تواند به کاهش این بیماری کمک کند و به بهبود سطح سلامت عمومی جامعه منجر شود. از نظر اخلاقی این رویکرد نه تنها به فقر آهن کمک می کند، بلکه حقوق اساسی انسان ها برای دسترسی به غذای سالم و مغذی را نیز تأمین می کند. با این حال باید توجه داشت که غنی سازی برنج باید با رعایت اصول اخلاقی و در نظر گرفتن تمامی جوانب انجام شود. برای مثال باید اطمینان حاصل شود که مواد افزودنی مورد استفاده در غنی سازی، ایمن و بدون خطر برای مصرف کنندگان هستند. همچنین باید شفافیت در مورد فرایندها و مواد مورد استفاده وجود داشته باشد تا مصرف کنندگان بتوانند انتخاب آگاهانه ای داشته باشند. در این راستا، مسئولیت های اخلاقی شامل توجه به نیازهای تغذیه ای متنوع جوامع، احترام به فرهنگ ها و سنت های غذایی، و اطمینان از دسترسی عادلانه به محصولات غنی شده برای همه افراد جامعه می شود. این مسئولیت ها باید در کنار تلاش های فنی برای بهبود کیفیت و افزایش مواد مغذی برنج مورد توجه قرار گیرند تا اطمینان حاصل شود که غنی سازی برنج به نفع همه افراد جامعه به ویژه آن دسته که بیشترین نیاز را دارند انجام می شود.

واژگان کلیدی: غنی سازی مواد غذایی، برنج، غنی سازی با آهن، تولید اخلاقی مواد غذایی، امنیت مواد غذایی.

مقدمه و بیان مسئله:

در جوامع امروزی غنی سازی مواد غذایی به یکی از روش های مهم برای مقابله با سوء تغذیه تبدیل شده است. (Shub- ham et al., 2020) محصولات غذایی متعددی وجود دارند که با ویتامین ها و مواد معدنی غنی می شوند. این اقدامات می توانند به ویژه در کشورهای در حال توسعه که با کمبود مواد مغذی مواجه هستند، تأثیرات مثبتی داشته باشند. کمبود آهن یکی از شایع ترین کمبودهای معدنی در جهان است. باعث کم خونی در مردان، زنان و کودکان می شود. غنی سازی برنج

با آهن یک روش مؤثر برای کاهش کم‌خونی در جوامعی است که برنج به‌عنوان یک جزء اصلی رژیم غذایی محسوب می‌شود. غنی‌سازی برنج با آهن می‌تواند به کاهش کم‌خونی ناشی از فقر آهن کمک کند (Preedy et al., 2013; Sol- (davini, 2019) و سطح سلامت جامعه را ارتقا دهد. با وجود تمام مزایای غنی‌سازی محصولات با ریزمغذی‌ها می‌بایست به مسائل اخلاقی پیرامون غنی‌سازی مواد غذایی مانند انتخاب آزادانه، عدالت و دسترسی همه اقشار جامعه به محصول غنی‌شده، رعایت حقوق مصرف‌کننده با برچسب‌گذاری و ارائه بهترین روش آماده‌سازی و پخت، ارزیابی میزان جذب آهن و اثرات بلندمدت محصول غنی‌شده بر سلامتی موردتوجه قرار گیرد. فرایند غنی‌سازی باید با ارزیابی‌های دقیق و بر اساس نیازهای واقعی جامعه انجام شود تا از مصرف بیش از حد و ایجاد عدم تعادل در مواد مغذی جلوگیری شود. در ضمن تولیدکنندگان باید مسئولیت‌های اجتماعی خود را در قبال تأثیر محصولاتشان بر سلامت و رفاه جامعه به رسمیت بشناسند (Preedy et al., 2013; Shubham et al., 2020).

مواد و روش‌ها:

در مقاله پیش رو بعنوان یک مطالعه مروری به بررسی سیستماتیک مطالعات انجام شده در حوزه غنی‌سازی مواد غذایی، برنج، غنی‌سازی با آهن، تولید اخلاقی مواد غذایی، امنیت مواد غذایی بین سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۴ پرداخته شده است.

نتایج و بحث: اگرچه تولید غذا در جهان امروز به حد کافی است و اساساً نباید گرسنه‌ای در جهان باشد، اما بخش زیادی از جمعیت دنیا، با وجود تأمین انرژی، گرسنگی پنهان را تحمل می‌کنند. این اصطلاح در رابطه با کمبود مواد مغذی مانند ویتامین‌ها و انواع املاح معدنی به‌ویژه آهن که تا مدت‌ها علائم آن احساس نمی‌شود، به کار می‌رود (Lu, 2021). یکی از روش‌های بهبود کفایت تغذیه‌ای ذخیره غذایی، غنی‌سازی مواد غذایی پرمصرف است (Soldavini, 2019). بنا به تعریف، غنی‌سازی مواد غذایی عبارت است از اضافه کردن یک یا چند ماده مغذی به ماده غذایی مصرفی متداول به‌منظور بالابردن ارزش تغذیه‌ای آن (Preedy et al., 2013). کم‌خونی در اثر فقر آهن از رایج‌ترین مشکلات سلامتی است که کمبودهای تغذیه‌ای از مهم‌ترین دلایل آن می‌باشد. این عارضه در سراسر جهان میلیون‌ها نفر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این مشکل اغلب در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه شایع است (Kumar et al., 2022).

آهن از ریزمغذی‌های ضروری جهت ساخت هموگلوبین و میوگلوبین است که پروتئین‌های حمل‌کننده اکسیژن در خون و سلول‌های عضلانی می‌باشند (Yang et al., 2023). یکی از راه‌های عملی و مؤثر در کاهش شیوع فقر آهن، غنی‌سازی مواد غذایی اصلی جامعه با آهن می‌باشد. برنج (*Oryza sativa*) یکی از محصولات اصلی غلات و همچنین غذای اصلی اکثر جمعیت جهان به‌ویژه کشورهای آسیایی است (Lu, 2021). برنج به‌صورت شلتوک منبعی غنی از ریزمغذی و درشت‌مغذی‌هاست. در طی فرایند آسیابانی، لایه‌های سبوس که غنی از ریزمغذی‌ها است برداشته شده تا برنج سفید غنی از نشاسته حاصل شود؛ بنابراین برای ارتقای سلامت و رفاه مصرف‌کننده، برنج سفید را می‌توان با املاح ازدست‌رفته مانند آهن غنی‌سازی کرد تا مشکلات ناشی از سوءتغذیه به‌ویژه در کشورهای جهان سوم که برنج رژیم غذایی اصلی محسوب می‌شود، برطرف شود. علی‌رغم فواید قابل‌توجه غنی‌سازی برنج با آهن بر سلامت عمومی، چالش‌های اخلاقی متعددی نیز در مورد این فرایند وجود دارد (Kumaret al., 2022; Preedy et al., 2013; Shubham et al., (2020; Soldavini, 2019

در همین راستا می‌بایست موارد زیر مورد توجه قرار گیرد:

- ۱- ملاحظات ایمنی و سلامت مصرف‌کننده: با توجه به شناخت ناکافی نسبت به تأثیرات دراز مدت مصرف برنج غنی‌شده با آهن بر سلامت انسان می‌بایست در میزان آهن مورد استفاده به‌منظور غنی‌سازی نهایت توجه صورت گیرد.
 - ۲- ارزیابی دقیق تغذیه‌ای: در غنی‌سازی برنج با آهن باید میزان آهن و نوع آهن مورد استفاده باید به دقت ارزیابی شود و در رابطه با دوز آهن غنی‌شده باید در حدی باشد که منجر به مصرف بیش از حد آهن و ایجاد عدم تعادل در رژیم غذایی مصرف‌کننده نشود. دقت در این امر بسیار حائز اهمیت است زیرا حداکثر مقدار قابل تحمل آهن در بزرگسالان در مقایسه با توزیع نیاز آن نسبتاً پایین می‌باشد، همین امر باعث نگرانی در بحث غنی‌سازی با آهن می‌شود، زیرا ممکن است در رژیم روزانه، آهن از طریق منابع متعدد دیگری هم دریافت شود که در نهایت میزان دریافتی بالاتر از حد مورد نیاز برای مصرف‌کننده شود.
 - ۳- بررسی میزان جذب آهن و ارزیابی اثرات نامطلوب آهن جذب نشده: جذب واقعی آهن غنی‌شده بسیار کم است، از سویی آهن جذب نشده می‌تواند عوارض جانبی متعددی مانند تحریک معده، حالت تهوع و یبوست در فرد مصرف‌کننده ایجاد کند. به همین خاطر باید در این رابطه مطالعات دقیق و گسترده‌ای انجام گیرد.
 - ۴- ملاحظات زیست محیطی: با توجه به این امر که آزاد شدن آهن اضافی در محیط‌زیست می‌تواند اثرات منفی بر اکوسیستم داشته باشد می‌بایست در انتخاب روش غنی‌سازی دقت کافی صورت گیرد. در همین راستا غنی‌سازی می‌بایست به روشی انجام شود که آهن جذب شده در برنج کاملاً پایدار باشد و کمترین میزان نشت را طی آماده‌سازی داشته باشد.
 - ۵- ملاحظات اجتماعی و اقتصادی: با توجه به این امر که هدف اصلی غنی‌سازی برنج با آهن مقابله با مشکل سوء تغذیه در جوامع کم‌برخوردار و محروم می‌باشد، هزینه تمام شده و دسترسی به این محصول باید به گونه‌ای باشد که اطمینان کافی از دسترسی همه اقشار جامعه به برنج غنی‌شده به‌منظور حل نابرابری‌های تغذیه‌ای و مقابله با سوء تغذیه وجود داشته باشد.
 - ۶- رعایت قوانین برچسب‌گذاری: برچسب‌گذاری شفاف و دقیق برنج غنی‌شده با آهن برای آگاهی مصرف‌کنندگان و توانمندسازی آن‌ها برای تصمیم‌گیری آگاهانه در مورد رژیم غذایی‌شان ضروری است؛ زیرا بالا رفتن سطح ذخیره آهنی در افراد به‌ویژه مبتلایان به بیماری‌های زمینه‌ای مانند دیابت و یا اختلالات هماتولوژیکی تالسمی ماژور و سلول‌های داسی شکل و بیماران مزمن کبدی می‌تواند خطرات جدی برای سلامت مصرف‌کننده ایجاد می‌کند. لذا می‌بایست برچسب‌گذاری باید به گونه‌ای انجام شود که افراد کم‌سواد هم پیام هشداردهنده را درک کنند.
 - ۷- توضیح بهترین روش آماده‌سازی محصول بر روی بسته‌بندی: در روش‌های معمول پخت، آماده‌سازی برنج در آب متداول است. در این حالت احتمال نشت و خروج بخش عمده‌ای آهن از برنج افزایش می‌یابد. جهت جلوگیری از این امر می‌بایست تولیدکننده بهترین روش آماده‌سازی برنج را به‌منظور به حداقل رساندن نشت آهن، برای مصرف‌کننده بیان کند.
- غنی‌سازی برنج با آهن می‌تواند به‌عنوان ابزاری ارزشمند برای مبارزه با فقر آهن محسوب شود، اما باید با احتیاط و با در نظر گرفتن چالش‌های اخلاقی متعدد انجام شود. ضروری است که با انجام تحقیقات بیشتر به‌منظور ارزیابی اثرات درازمدت غنی‌سازی برنج با آهن بر سلامت انسان و محیط‌زیست، توسعه روش‌های غنی‌سازی پایدار و سازگار با محیط‌زیست و تضمین دسترسی عادلانه به برنج غنی‌شده با آهن برای همه افراد با اجرای برنامه هدفمند، به طور مسئولانه

از این فناوری استفاده شود. همچنین باید به حقوق و نگرانی‌های مصرف‌کنندگان احترام گذاشته و آزادی انتخاب آن‌ها حفظ گردد. در ضمن می‌بایست به‌منظور تضمین اولویت منافع عمومی، بررسی‌های لازم در تأمین منابع مالی گروه‌های تحقیقاتی مشغول به کار در این زمینه انجام گیرد تا از تعارض منافع احتمالی جلوگیری شود.

مهم‌ترین یافته‌ها:

- ۱- غنی‌سازی برنج با آهن می‌تواند به‌عنوان ابزاری ارزشمند برای مبارزه با فقر آهن محسوب شود، اما باید با احتیاط و با در نظر گرفتن چالش‌های اخلاقی متعدد انجام شود.
- ۲- یکی از موارد مهم در بحث ارزیابی‌های اخلاقی در حوزه‌ی تحقیق و توسعه محصولات غذایی، بررسی دقیق منابع مالی گروه‌های تحقیقاتی مشغول به کار به‌منظور جلوگیری از هر گونه تعارض منافع احتمالی است.
- ۳- رعایت قوانین برچسب‌گذاری در محصولات غذایی غنی‌شده به‌منظور آگاه‌سازی مصرف‌کننده و جلوگیری از دریافت بیش از حد ریز مغذی‌ها الزامی است.
- ۴- انتخاب بهترین روش غنی‌سازی و آگاهی و مشخص کردن بهترین روش آماده‌سازی محصول غنی‌شده می‌تواند کمک شایانی به حفظ و پایداری میزان آهن موجود در برنج غنی‌شده شود.

Ethics and food fortification: Investigation of fortification of rice with iron

MashKor, M.^{*1}; Hashemi Shahraki, M.²; Mohammadzadeh, J.³

1- Researcher at Research and Innovation Center of Atka Organization, Gorgan, Iran

2- Food Science and Industry Research Expert, Agricultural Engineering and Technical Research Department, Golestan Province Agricultural and Natural Resources Research Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

3- Assistant Professor of Food Science and Engineering, Agricultural Engineering and Technical Research Department, Golestan Province Agricultural and Natural Resources Research Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

* Corresponding author's email: mana.mashkour@gmail.com

Abstract:

Fortification of rice with iron is one of the most effective ways to combat hidden hunger, which refers to nutrient deficiencies, even if a person is not overtly malnourished. These deficiencies can lead to serious health problems, especially in developing countries, including iron deficiency anemia, which affects millions of people. Fortification of rice with iron, as a nutritional strategy, can help reduce this disease and lead to an improvement in the general health of the community. From an ethical point of view, this approach not only helps iron poverty, but also provides basic human rights to have access to healthy and nutritious food. However, it should be noted that the fortification of rice should be done in accordance with ethical principles and considering all aspects. For example, it must be ensured that the additives used in fortification are safe and without risk for consumers. There should also be transparency about the processes and materials used so that consumers can make an informed choice. In this regard, ethical responsibilities include addressing the diverse nutritional needs of communities, respecting food cultures and traditions, and ensuring equitable access to fortified products for all members of society. These responsibilities must be considered alongside technical efforts to improve the quality and increase the nutrients of rice to ensure that rice fortification is done for the benefit of all members of society, especially those who need it most.

Keywords: Food fortification, Rice, Iron fortification, Ethical food production, Food safety.

الأخلاق والإثراء الغذائي؛ دراسة إثراء الأرز بالحديد

مانا مشكور*^۱، مسعود هاشمی شهرکی^۲، جلال محمد زاده^۳

۱- باحث في مركز الأبحاث والابتكار التابع لمنظمة أتكأ، جرجان، إيران

۲- خبير أبحاث في علوم وصناعة الأغذية، قسم الهندسة الزراعية والبحوث الفنية، مركز أبحاث الموارد الزراعية والطبيعية في

محافظة جيلستان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، جرجان، إيران /

۳- أستاذ مساعد في علوم وصناعة الأغذية، قسم الهندسة الزراعية والبحوث الفنية، مركز أبحاث الموارد الزراعية والطبيعية

في محافظة جيلستان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، جرجان، إيران /

* المؤلف المسؤول: Email: mana.mashkour@gmail.com

ملخص:

يعتبر إثراء الأرز بالحديد أحد الأساليب الفعالة في مكافحة الجوع الخفي الذي يشير إلى نقص المغذيات، حتى لو لم يكن الشخص يعاني من سوء التغذية بشكل ظاهر. حيث يمكن أن تؤدي هذه النواقص، خاصة في البلدان النامية، إلى مشاكل صحية خطيرة، بما في ذلك فقر الدم الناجم عن نقص الحديد الذي يؤثر على ملايين الأشخاص. ويمكن أن يساعد تدعيم الأرز بالحديد، كاستراتيجية غذائية، في تقليل هذا المرض وتحسين مستوى الصحة العامة للمجتمع. ومن الناحية الأخلاقية، لا يساعد هذا النهج فقط في مكافحة نقص الحديد، بل يضمن أيضًا الحقوق الأساسية للإنسان في الوصول إلى غذاء صحي ومغذي. ومع ذلك، يجب أن يتم تدعيم الأرز مع مراعاة المبادئ الأخلاقية والنظر في جميع الجوانب. على سبيل المثال، يجب التأكد من أن المواد المضافة المستخدمة في التدعيم آمنة وخالية من المخاطر للمستهلكين. كما يجب أن تكون هناك شفافية في العمليات والمواد المستخدمة حتى يتمكن المستهلكون من اتخاذ قرارات مستنيرة. وفي هذا السياق، تشمل المسؤوليات الأخلاقية مراعاة الاحتياجات الغذائية المتنوعة للمجتمعات، واحترام الثقافات والتقاليد الغذائية، وضمان الوصول العادل إلى المنتجات المدعمة لجميع أفراد المجتمع. ويجب أن تكون هذه المسؤوليات جنبًا إلى جنب مع الجهود الفنية لتحسين جودة وزيادة المغذيات في الأرز لضمان أن يتم إثراء الأرز لصالح جميع أفراد المجتمع، وخاصة أولئك الذين هم في أمس الحاجة إليه.

الكلمات المفتاحية: الإغناء الحيوي، الأرز، الإثراء بالحديد، الإنتاج الغذائي الأخلاقي، سلامة الغذاء.

منابع:

- Kumar, S. B., Arnipalli, S. R., Mehta, P., Carrau, S., & Ziouzenkova, O. (2022). Iron deficiency anemia: Efficacy and limitations of nutritional and comprehensive mitigation strategies. *Nutrients*, 14(14), 2976.
- Lowe, N. M. (2021). The global challenge of hidden hunger: Perspectives from the field. *Proceedings of the Nutrition Society*, 80(3), 283-289.
- Preedy, V. R., Srirajaskanthan, R., & Patel, V. B. (2013). *Handbook of food fortification and health. From concepts to public health applications*. 2013.
- Shubham, K., Anukiruthika, T., Dutta, S., Kashyap, A., Moses, J. A., & Anandharamakrishnan, C. (2020). Iron deficiency anemia: A comprehensive review on iron absorption, bioavailability, and emerging food fortification approaches. *Trends in Food Science & Technology*, 99, 58-75.
- Soldavini, J. (2019). *Krause's food & the nutrition care process*. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 51(10), 1225.
- Yang, J., Li, Q., Feng, Y., & Zeng, Y. (2023). Iron deficiency and iron deficiency anemia: Potential risk factors in bone loss. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(8), 6891.

استفاده از الگوی رفتاری صرفه جویانه زنبور عسل در مدیریت زنبورداری

حسن جهانگیری^۱، مرتضی کیخا صابر^{۲*}، مهدی خجسته کی^۲

۱- کارشناس مرکز مطالعات اسلامی حوزه نمایندگی ولی فقیه در جهاد کشاورزی، قم، ایران.

۲- بخش تحقیقات علوم دامی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان قم، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، قم، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: saber2267@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

جهانگیری، ح.، کیخا صابر، م.، خجسته کی، م. (۱۴۰۳). آشنایی با مصادیق صرفه جویی در الگوی رفتاری زنبور عسل. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

صرفه جویی به معنای استفاده درست از امکاناتی است که در اختیار یک فرد قرار گرفته و هزینه هایی که به او پرداخت شده و در ازای آن کاری مطالبه گردیده است. زنبور عسل در رفتارهای روزانه خود عادات صرفه جویی خاصی دارد که این مخلوق مفید را برجسته کرده است. این ویژگی زنبور همانند صفات ارزشمند دیگر او برای انسان درس آموز و مایه عبرت و قابل الگو برداری می باشد. برخی از رفتارهای روزمره زنبور عسل نظیر گزینش کوتاه ترین مسیرها برای رفت و آمد به مزارع برای صرفه جویی در انرژی و زمان، انتخاب به صرفه ترین شکل هندسی برای ساخت لانه با نیروی کار و مصالح کمتر، اتخاذ شیوه هایی که به مصرف کمتر عسل در زمستان می انجامد و مومیایی کردن دشمنان کشته شده در داخل کندو برای جلوگیری از آلودگی سایرین، نمونه هایی از رفتارهای صرفه جویانه زنبور عسل در زندگی طبیعی به شمار می روند. تفکر در الگوی رفتاری صرفه جویانه زنبور عسل در شرایط محدودیت منابع، محدودیت های طبیعی و کمبود امکانات به تولیدکنندگان و فعالان صنعت زنبورداری کمک خواهد کرد تا نه تنها در شرایط بحرانی و در مواجهه با کمبودها بتوانند به فعالیت اقتصادی خود ادامه دهند، بلکه در شرایط بسط اقتصادی و فراوانی امکانات نیز بتوانند گام های موثرتری در توسعه فعالیت و تولید خود بردارند. بنابراین از آنجا که رعایت اصل صرفه جویی اثر مستقیمی بر اقتصاد فردی و اجتماعی دارد، لازم است تا با بررسی مصادیق صرفه جویی و درک حقیقت این امر، به پیاده سازی این الگوی رفتاری در شئون مختلف زندگی مبادرت ورزید و بررسی رفتاری صرفه جویانه زنبور عسل نیز با همین هدف انجام شده است. روش بکار رفته در این تحقیق مبتنی بر بررسی روایات معصومین علیهم السلام، آیات قرآن و مقالات علمی معتبر بوده است. نتایج بررسی حاضر بیانگر این است که بکارگیری الگوی رفتاری صرفه جویانه زنبور عسل در مدیریت پرورش این موجود، میتواند موجب افزایش بهره وری پرورش زنبور عسل گردد.

واژگان کلیدی: زنبور عسل، صرفه جویی، بهره وری، رفتار

مقدمه و بیان مسئله:

صرفه جویی در لغت فارسی به مفهوم مصرف چیزی به شکل درست و مناسب آن است. در فرهنگ ایرانی اسلامی صرفه جویی به معنای عدم اسراف تلقی می شود به این معنی که در نقطه مقابل اسراف و تبذیر قرار دارد و این دو، رفتار و صفتی متضاد هم به شمار می روند. شاید این جمله معروف به درک بهتر مفهوم صرفه جویی کمک کند که صرفه جویی

کم مصرف کردن نیست، بلکه درست مصرف کردن است. در واقع صرفه جویی فضیلتی اخلاقی است که معمولاً برای افرادی به کار می رود که هرچیزی را به شکل درست و اندازه معقول آن استفاده می کنند. اگر در معنای تحت الفظی "صرفه جویی" صرفه را به معنای سود، منفعت و بهره تعبیر کنیم آنگاه صرفه جو صفت فردی است که به دنبال صرفه و بهره اقتصادی است و جویای منفعت. بی تردید کسی که از امکانات در دسترس خود به شیوه درست و به اندازه استفاده می کند، همزمان با اینکه از اسراف پرهیز نموده، بهره وری از امکانات را افزایش داده و در نهایت هزینه های مربوطه را کاهش می دهد و این یعنی سود اقتصادی بیشتر. حال مساله این است که کجا و چگونه میتوان به مصادیق این الگوی رفتاری پی برد. در حقیقت برای درک مفهوم صرفه جویی و نحوه بکارگیری این الگوی رفتاری باید بدنبال مصادیق عینی آن بود. با این مقدمه در مقاله حاضر جلوه های مهمی از صرفه جویی در زندگی زنبور عسل معرفی می گردد و به دنبال آن آیات و روایات اسلامی در این باره مرور می شود با این امید که پرداختن به این وجه از زندگی زنبور عسل بتواند به عنوان الگویی برای فعالیت شاغلان صنعت زنبورداری و کلیه فعالان اقتصادی مطرح شود. لازم به توضیح است که تا کنون در منابع معتبر به این موضوع پرداخته نشده است.

مواد و روش ها:

در تحقیق حاضر ابتدا موضوع صرفه جویی در آیات و روایات مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. سپس ابعاد مختلف رفتار زنبور عسل از نظر رفتار اجتماعی و نحوه تعامل با طبیعت با تاکید بر رفتار صرفه جویانه و بهره وری اقتصادی، در کتب، مقالات و سایتهای معتبر مطالعه گردید. در پایان چالش های پیش روی زنبورداران به منظور افزایش بهره وری و نیز پیشنهاداتی جهت بهبود مدیریت و افزایش راندمان اقتصادی با نگاه به رفتار صرفه جویانه زنبور عسل ارائه گردیده است.

نتایج و بحث:

صرفه جویی، در آینه آیات و روایات اسلامی

فقط به چند نمونه از آیات و روایات در این زمینه اشاره میشود:

«كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (سوره انعام آیه ۱۴۱) و از محصولات رسیده باغ و زراعت تناول کنید و حق آن را بپردازید و اسراف نکنید که خداوند اسراف کاران را دوست ندارد. «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (سوره اعراف آیه ۳۱) بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید؛ همانا اهل اسراف را خداوند دوست نمی دارد.»

در روایتی از امام علی (علیه السلام) آمده است:

«كُنْ سَمَحًا وَلَا تَكُنْ مُبَدِّرًا وَكُنْ مُقَدِّرًا وَلَا تَكُنْ مُقْتَرًا» (بحار الأنوار، ج ۶۸، ص: ۳۴۴) بخشنده باش و ولخرج مباش و صرفه جو باش و سختگیر مباش.»

رفتار های صرفه جویانه در زنبور عسل

۱. صرفه جویی در مصرف غذا بویژه در فصل زمستان. زنبورهای عسل در زمستان با جمع شدن در خوشه زمستانی موجب کاهش هدر رفت انرژی و کاهش نیاز به مصرف ذخیره عسل میشوند.

۲. زنبور عسل قبل از حرکت به سوی شهد و گرده گل ها، محاسباتی را در مغز انجام می دهد و از میان راه های مختلف رسیدن به هدف، راهی را انتخاب می کند که علاوه بر داشتن بیشترین دستاورد، کوتاه ترین مسیر و به صرفه ترین راه

محسوب می شود.

۳- زنبور به منظور صرفه جویی و استفاده حداکثری از فضا، طراحی سلول های خود را به صورت مسدس (و البته از نوع منظم) انجام میدهد، که این امر بالاترین صرفه جویی و بیشترین استفاده در فضای مورد اشغال از سوی این حشره را امکان پذیر مینماید و همچنین در مصرف ماده ساختمانی یعنی موم تا حد زیادی صرفه جویی میشود.

۴- زنبور عسل از محدود جانورانی است که بر خلاف سایر جانداران، ضمن استفاده بهینه از طبیعت پیرامونش، به آن خسارت وارد نمی کند.

۵- صرفه جویی در مصرف انرژی با عایق کاری و درز گیری شکاف ها و فضاهای بلا استفاده کندو با استفاده از موم و بره موم

۶- تمایل زنبور عسل برای استفاده از شهد و گرده برخی از شکوفه ها و گل ها بیش از سایر گونه های گیاهی است. هم چنین زنبورها در هر فصل به گونه ای از گل ها علاقه دارند. از طرفی از برخی از گیاهان که برای زنبورها سمی هستند، پرهیز می کنند.

بعلاوه، زنبور عسل از مواد اولیه پاک و با کیفیت شهد، صمغ و گرده، چند فرآورده با ارزش افزوده بالا نظیر عسل، موم، بره موم و ژله رویال میسازد که هر یک دارای ارزش افزوده چند برابری نسبت به مواد اولیه می باشد.

مهمترین یافته ها:

۱- استفاده از کندوهای مدرن به منظور افزایش بهره وری. چرا که کنترل دما و آفات در کندوهای مدرن به مراتب بهتر بوده و موجب جلوگیری از اتلاف منابع و انرژی میشود.

۲- جلوگیری از فله فروشی عسل و توجه به بسته بندی میتواند موجب عرضه بهتر و با ارزش افزوده بیشتر شود.

۳- استفاده از مواد اولیه مرغوب در تغذیه زنبور عسل که در حقیقت بدون صرف انرژی بیشتر، محصول با کیفیت تری را به همراه دارد.

۴- استفاده از ملکه های اصلاح نژاد شده با توجه به افزایش دو تا سه برابری محصول اصلی، علیرغم اینکه هزینه بیشتری را در ابتدا به پرورش دهنده تحمیل می کند اما در بلند مدت، تولید بیشتر محصولات میتواند موجب افزایش درآمد گردد.

The use of the frugal behavior pattern of honeybee in beekeeping management

Jahangiri, H.¹; Keykhah Saber, M.^{2*}; Khojasteh Ky, M.²

1- Expert of the Center for Islamic Studies in the field of representation of religious guard-ians in the agricultural jihad, Qom, Iran.

2- Animal Science Research Department, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Qom Province, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Qom, Iran.

* Corresponding author's Email: saber2267@gmail.com

Abstract:

Frugality is the concept of consuming something in its correct and appropriate form. In Iranian Islamic culture, frugality is considered to mean not extravagance, and these two are opposite behaviors and qualities.

Frugality behaviors in honey bees

1. Frugality in food consumption, especially in the winter season. By gathering in a cluster structure, honey bees reduce energy waste and reduce the need to consume honey reserves.

2. Before moving towards the nectar and pollen of the flowers, the honey bee performs calculations in the brain and among the various ways to reach the goal, it chooses the way that, in addition to having the most achievements, is considered the shortest path.

3. In order to save and make maximum use of space, bees design their cells in the form of hexagons (and of course regular type), which allows the highest saving and maximum use of the space occupied by this insect. It helps and also saves a lot in the consumption of construction material, i.e. wax.

4. The honey bee is one of the few creatures that, unlike other creatures, does not harm the surrounding nature while making optimal use of it.

5- Energy saving by insulating and sealing gaps and unused spaces in the hive using wax and propolis

6- The bee's tendency to use the nectar and pollen of some blossoms and flowers is more than other plant species. Also, bees are interested in different types of flowers in each season. On the other hand, they avoid some plants that are poisonous to bees.

Keywords: honey bee, economy, productivity, behavior

استخدام نمط السلوك التوفيري لدى النحل في إدارة تربية النحل

حسن جهانگیری^۱، مرتضی کیخا صابر^{۲*}، مهدی خجسته کی^۲

۱-خبیر مرکز الدراسات الإسلامية لدى ممثلة الولی الفقیه فی الجهاد الزراعی، قم، ایران.

۲-قسم بحوث علوم الماشیة، مرکز البحوث والتعلیم الزراعی والموارد الطبیعیة فی محافظة قم، منظمة البحوث والتعلیم

والإرشاد الزراعی، قم، ایران.

*- المؤلف المسؤول: Email: saber2267@gmail.com

ملخص:

إنّ التوفير يعنى الاستخدام الصحيح للإمكانيات المتاحة للفرد، والتكاليف التي تم دفعها له، والمطالبة بشيء في المقابل. النحل في سلوكياته اليومية لديه عادات توفير خاصة تميزه كمخلوق مفيد. هذه الصفة للنحل - مثل صفاته القيمة الأخرى - تعتبر درسًا وعبرة للبشر ويمكن الاقتداء بها. تشمل بعض سلوكيات النحل اليومية اختيار أقصر الطرق للذهاب إلى الحقول لتوفير الطاقة والوقت، واختيار الشكل الهندسي الأكثر اقتصاداً لبناء الخلية بأقل جهد ومواد، واتباع طرق تؤدي إلى استهلاك أقل للعسل في الشتاء، وتحنيط الأعداء الذين تم قتلهم داخل الخلية لمنع تلوث الآخرين. التفكير في نمط السلوك التوفيري للنحل في ظل قيود الموارد والقيود الطبيعية ونقص الإمكانيات يساعد المنتجين والعاملين في صناعة تربية النحل على الاستمرار في نشاطهم الاقتصادي في الأوقات الحرجة ومواجهة النقص، وكذلك اتخاذ خطوات أكثر فعالية في تطوير نشاطهم وإنتاجهم في أوقات الوفرة الاقتصادية. لذلك، نظرًا لأن الالتزام بمبدأ التوفير له تأثير مباشر على الاقتصاد الفردي والاجتماعي، من الضروري دراسة أمثلة التوفير وفهم حقيقته لتطبيق هذا النمط السلوكي في مختلف جوانب الحياة. وقد تم إجراء هذه الدراسة بغية تحقيق هذا الهدف. الأسلوب المتبع في هذا البحث يعتمد على دراسة روايات المعصومين عليهم السلام، وآيات القرآن، والمقالات العلمية الموثقة. وتشير نتائج هذه الدراسة إلى أن تطبيق نمط السلوك التوفيري للنحل في إدارة تربيته يمكن أن يؤدي إلى زيادة كفاءة هذه الصناعة.

الكلمات المفتاحية: نحل العسل، التوفير، الإنتاجية، السلوك

منابع:

- Fahrenholz, L., Lamprecht, I. & Schrick, B. 1989. Thermal investigations of a honey bee colony: thermoregulation of the hive during summer and winter and heat production of members of different bee castes. *J Comp Physiol B* 159, 551-560 (1989).
- Francesco, N. 2016. The hexagonal shape of the honeycomb cells depends on the construction behavior of bees. *Scientific Reports* volume 6, Article number: 28341 (2016).
- Hales, t.c. 2001. The honeycomb conjecture. *Discr. Comput. Geom.* 25:1-22.
- Hasegawa, Y., Ikeno, H. 2011. How Do Honeybees Attract Nestmates Using Waggle Dances in Dark and Noisy Hives? *PLoS ONE* 6(5): e19619. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0019619>
- Hasila, J., Tapia-Brito, E., Riffat, S. 2020. A Review on Thermoregulation Techniques in Honey Bees' (*Apis Mellifera*) Beehive Microclimate and Its Similarities to the Heating and Cooling Management in Building Future Cities and Environment, 2020, Vol.6
- Ikeno H, Hasegawa Y. 2005. A visual conditioning based on the optomotor response in honeybees. *IEICE Trans Inf Sys* J88-D-II: 2144-2151 (in Japanese).

نگرانی های اخلاقی در ارتباط با کارگران صنعت تولید مواد غذایی

حمیدرضا حافظی^۱، علی نیک منش^۲، سجاد صادقی^{۳*}

۱- دکتری پزشکی، معاونت غذا و دارو، دانشگاه علوم پزشکی سمنان

۲- PhD صنایع غذایی، معاونت غذا و دارو، دانشگاه علوم پزشکی سمنان

۳- PhD سم شناسی پزشکی، معاونت غذا و دارو، دانشگاه علوم پزشکی سمنان

* نویسنده مسئول: Email: S.Sadeghi@MAZUMS.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

حافظی، ح.، نیک منش، ع.، صادقی، س. (۱۴۰۳). ابعاد مختلف اخلاق غذایی و نگرانی های موجود، یک مطالعه مروری. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

با توجه به اثرگذاری بالای اخلاق غذایی بر جنبه های مختلف زندگی بشر، در راستای شناسایی و حذف نگرانی های اخلاقی، بررسی نگرانی های اخلاقی در حوزه غذایی در سه بخش فرآیندهای تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی اهمیت به سزایی دارد. هدف از مطالعه حاضر، تعیین پیامدهای اخلاقی در فرآیند تولید مواد غذایی در کارخانه ها بود. این مطالعه به صورت مصاحبه ای با بیست و پنج نفر از مسئولین فنی و کارگران شاغل در فرآیند تولید مواد غذایی در کارخانه ها صورت گرفت. مطابق بررسی صورت گرفته، شایع ترین پیامدهای اخلاقی حوزه تولید مواد غذایی در کارخانه ها عبارتند از: ۱- عدم پرداخت حقوق قانون کار، مزایا و بیمه به موقع حقوق ۲- فشار مضاعف ناشی از اضافه کاری زیاد، آلودگی محیط، رفتار نامناسب مقام مافوق ۳- نبود امنیت شغلی و انعقاد قرارداد های ماهانه ۴- اجبار کارگر به امضای قرارداد سفید و یا امضای برگه دریافت کل حق و حقوق قبل از بستن قرارداد ۵- به کارگیری اتباع غیرقانونی که حق بیمه و شکایت نیز برای آنها وجود ندارد ۶- عدم ارائه آموزش اصولی و کافی به کارگر قبل از شروع کار که ممکن است منجر به آسیب دیدگی شود. لذا با توجه به یافته های طرح حاضر، نظارت بیشتر بر عملکرد کارفرمایان، شفاف سازی قراردادهای کاری، ایجاد امنیت شغلی و نظارت بر پرداخت حقوق و مزایا مطابق قوانین کار، می تواند منجر به رفع نگرانی های اخلاقی در حوزه تولید مواد غذایی در کارخانه ها گردد. همچنین، ارائه آموزش های لازم به کارگران قبل از شروع کار و اطمینان از ایمنی محیط کار می تواند از بروز آسیب های جسمی و روحی در این حوزه جلوگیری نماید. در نهایت، قوانین و مقررات کاری باید به گونه ای تنظیم شوند که حقوق و مزایای کارگران به طور کامل و به موقع پرداخت گردد و امنیت شغلی آنها نیز تضمین شود تا شاهد بهبود وضعیت اخلاقی در صنعت تولید مواد غذایی در کشور باشیم.

واژگان کلیدی: اخلاق غذایی، نگرانی اخلاقی، اخلاق تولید مواد غذایی، کارخانه مواد غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

نگرانی های اخلاقی در تولید مواد غذایی شامل مسائل مختلفی از جمله سلامت و ایمنی مصرف کننده، رفتار منصفانه با کارگران، پایداری محیط زیست و رفاه حیوانات می شود (Janjić & Grujić, 2020). صنعت غذا با نگرانی های اخلاقی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

متعددی در ارتباط با رفتار کارگران و تولید مواد غذایی مواجه است. کارگران اغلب شرایط کاری بد، استثمار و تبعیض را تحمل می کنند (Doggett & Holmes, 2018). این مسائل به صنایع غذایی گسترده تر گسترش می یابد، جایی که کارگران ممکن است با اجبار، تبعیض جنسی، نژادپرستی و طبقه گرایی مواجه شوند (Doggett & Holmes, 2018). برای پرداختن به این نگرانی ها، تأکید فزاینده ای بر گنجاندن آموزش اخلاق در مطالعات صنایع غذایی وجود دارد (Shani, Belhassen, & Soskolne, 2013). هدف این رویکرد افزایش آگاهی در مورد مسائل اخلاقی در سراسر زنجیره غذایی، از تولید تا مصرف است (Shani et al., 2013). نفوذ قابل توجه صنعت غذا بر جامعه مستلزم بررسی دقیق پیامدهای اخلاقی در فرآیندهای تصمیم گیری است (Early, 2002). به اندازه ای که مصرف کنندگان به طور فزاینده ای از تولید مواد غذایی دورتر می شوند، رهبران صنعت باید چالش های اخلاقی را برای حفظ اعتماد و حمایت عمومی دنبال کنند (Early, 2002). از این رو هدف از مطالعه حاضر، تعیین پیامدهای اخلاقی در فرآیند تولید مواد غذایی در کارخانه ها بود. این مطالعه به صورت مصاحبه ای با بیست و پنج نفر از مسئولین فنی و کارگران شاغل در فرآیند تولید مواد غذایی در کارخانه ها صورت گرفت.

مواد و روش ها:

روش کار این مطالعه به صورت مصاحبه ای با بیست و پنج نفر از مسئولین فنی و کارگران صنعت تولید و بسته بندی مواد غذایی از طریق یک پرسشنامه خودساخته صورت گرفت. پس از جمع آوری اطاعات از منابع مذکور نسبت به تفکیک و دسته بندی اطلاعات اقدام شد و نهایتاً مورد تجزیه تحلیل صورت گرفت.

نتایج و بحث:

نگرانی های اخلاقی در صنعت تولید مواد غذایی، همانطور که در مطالعات مشخص شده است، چند وجهی است و جنبه های مختلفی از جمله سلامت و ایمنی مصرف کننده، رفتار منصفانه با کارگران، پایداری محیط زیست و رفاه حیوانات را در بر می گیرد. این نگرانی ها به مرحله خاصی از فرآیند تولید مواد غذایی محدود نمی شود، بلکه در کل صنعت گسترش می یابد. یکی از موضوعات اصلی مطرح شده در این حوزه، شرایط بد کار، استثمار و تبعیض است که کارگران در صنایع غذایی با آن مواجه هستند. این شامل مسائلی مانند اجبار، تبعیض جنسی، نژادپرستی و طبقه بندی است که حقوق اولیه انسانی و حیثیت کارگران را تضعیف می کند. این اقدامات غیراخلاقی نه تنها مستقیماً بر کارگران تأثیر می گذارد، بلکه می تواند پیامدهای اجتماعی گسترده تری نیز داشته باشد، زیرا به تداوم نابرابری ها و بی عدالتی های اجتماعی کمک می کند. علاوه بر این، مطالعات تأثیر قابل توجه صنعت غذا بر جامعه را برجسته می کند، که مستلزم بررسی دقیق پیامدهای اخلاقی در فرآیندهای تصمیم گیری است. حفظ اعتماد و حمایت عمومی برای صنایع غذایی بسیار مهم است و این امر تنها با پرداختن به نگرانی های اخلاقی به شیوه ای شفاف و پاسخگو محقق می شود. همانطور که نفوذ صنعت بر جامعه همچنان در حال رشد است، نیاز به تصمیم گیری اخلاقی و شیوه های مسئولانه به طور فزاینده ای اهمیت می یابد. به طور کلی، یافته های این مطالعه ضرورت رسیدگی به نگرانی های اخلاقی در صنعت تولید مواد غذایی را برجسته می کند. با اولویت دادن به حقوق کارگران، پایداری زیست محیطی و رفاه مصرف کننده، این صنعت می تواند راه را برای یک سیستم غذایی اخلاقی تر و مسئولیت پذیرتر اجتماعی که به نفع همه ذینفعان باشد، هموار کند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. رعایت حقوق کارگران زنجیره تامین مواد غذایی جزو لاینفک اخلاق غذایی می باشد.
۲. صنایع غذایی با رعایت حقوق کارگران میتوانند اعتماد و حمایت عمومی را نیز جلب نمایند.
۳. عدم رعایت حقوق کارگران صنایع می تواند منجر به پیامدهای اجتماعی گسترده ای گردد.

Different dimensions of food ethics and existing concerns: a review study Ethical concerns related to food industry workers

Hafezi H¹, Nik Manesh, A², Sadeghi, S^{3*}

1- Doctor of Medicine, Vice President of Food and Drug, Semnan University of Medical Sciences

2- PhD in Food Industry, Vice-Chancellor of Food and Drug, Semnan University of Medical Sciences

3- PhD in Medical Toxicology, Deputy of Food and Drug, Semnan University of Medical Sciences

* Corresponding author's email: S.Sadeghi@MAZUMS.ac.ir

Abstract:

The impact of food ethics on various aspects of human life is significant, so it is important to examine ethical concerns in the food industry, particularly in the processes of production, distribution, and consumption. A recent study focused on ethical considerations in the production of food in factories. The study involved interviews with twenty-five technical officials and workers in food production. The findings revealed several common ethical issues in food production, including: 1. Non-payment of labour law salaries, benefits, and insurance on time 2. Excessive overtime, environmental pollution, and inappropriate behaviour by superiors leading to undue pressure 3. Lack of job security and reliance on monthly contracts 4. Coercion of workers to sign blank contracts or waive their rights before signing 5. Employment of illegal workers without insurance or recourse 6. Inadequate training for workers, leading to potential injuries. To address these issues, it is crucial to monitor employers' performance, clarify labour contracts, ensure job security, and enforce timely payment of salaries and benefits. Additionally, providing comprehensive training to workers and ensuring a safe work environment can prevent physical and mental harm. Moreover, adjusting labour laws and regulations to guarantee workers' rights and benefits, as well as job security, is essential for improving the ethical standards in the food production industry.

Keywords: Food ethics, ethical concern, food production ethics, food factory

المخاوف الأخلاقية المتعلقة بالعاملين في صناعة الأغذية

حمید رضا حافظی^۱، علی نیک منش^۲، سجاد صادقی^۳*

۱- دکتوراه فی الطب، قسم الغذاء والدواء، جامعة سمنان للعلوم الطبية

۲- PhD دکتوراه فی صناعة الأغذية، الغذاء والدواء، جامعة سمنان للعلوم الطبية

۳- PhD دکتوراه فی علم السموم الطبية، الغذاء والدواء، جامعة سمنان للعلوم الطبية

* المؤلف المسؤول: Email: S.Sadeghi@MAZUMS.ac.ir

ملخص:

نظراً للتأثير الكبير لأخلاقيات الغذاء على مختلف جوانب حياة الإنسان، ومن أجل تحديد المخاوف الأخلاقية والقضاء عليها، فإن من المهم للغاية دراسة المخاوف الأخلاقية في مجال الغذاء ضمن ثلاثة جوانب وهي: عمليات إنتاج الغذاء وتوزيعه واستهلاكه. إن هدف الدراسة الحالية هو تحديد العواقب الأخلاقية في عملية إنتاج المواد الغذائية في المصانع. وقد أجريت هذه الدراسة من خلال مقابلات مع خمسة وعشرين شخصاً من المسؤولين الفنيين والعمال العاملين في عملية إنتاج المواد الغذائية في المصانع. ووفقاً لهذه الدراسة، فإن أكثر العواقب الأخلاقية شيوعاً في مجال إنتاج المواد الغذائية في المصانع هي: ۱- عدم دفع الأجور وفقاً لقانون العمل، والمزايا والتأمين في الوقت المناسب، ۲- الضغط المضاعف الناتج عن العمل الإضافي الكثير، وتلوث بيئة العمل، وسوء معاملة الرؤساء، ۳- عدم وجود الأمان الوظيفي وتوقيع عقود شهرية، ۴- إجبار العمال على توقيع عقود بيضاء أو توقيع أوراق استلام جميع المستحقات قبل توقيع العقود، ۵- توظيف العمال الأجانب غير القانونيين الذين لا يتمتعون بحقوق التأمين أو الشكوى، ۶- عدم توفير التدريب الكافي والمناسب للعمال قبل بدء العمل مما قد يؤدي إلى وقوع الإصابات أثناء العمل. ولذلك، وفقاً لنتائج هذه الدراسة، فإن زيادة الرقابة على أداء أرباب العمل، وشفافية عقود العمل، وتوفير الأمان الوظيفي، والرقابة على دفع الأجور والمزايا وفقاً لقوانين العمل، من شأنه أن يؤدي إلى إزالة المخاوف الأخلاقية في مجال إنتاج المواد الغذائية في المصانع. كما أن تقديم التدريب اللازم للعمال قبل بدء العمل وضمان سلامة بيئة العمل يمكن أن يمنع حدوث الإصابات الجسدية والنفسية في هذا المجال. وأخيراً، يجب أن تكون القوانين واللوائح العملية مصممة بحيث يتم دفع حقوق ومزايا العمال بالكامل وفي الوقت المناسب، وضمان الأمان الوظيفي لهم لتحسين الوضع الأخلاقي في صناعة إنتاج المواد الغذائية في البلاد.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الغذاء، المخاوف الأخلاقية، أخلاقيات إنتاج المواد الغذائية، مصنع المواد الغذائية

مراجع:

- Doggett, T., & Holmes, S. M. (2018). Food labor ethics.
- Early, R. (2002). Food ethics: A decision making tool for the food industry? *International Journal of Food Science & Technology*, 37(4), 339-349.
- Janjić, V., & Grujić, R. (2020). Ethical principles in food production and processing. *ОДРЖИВИ РАЗВОЈ И УПРАВЉАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ*, 2(2).

نقش اخلاق در بهره‌برداری و حفاظت از منابع طبیعی

ملیحه مدنیان^{۱*} و زینب سلحشور^۲

۱- کارشناس تحقیقات، بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اصفهان، ایران.

۲- کارشناس تحقیقات، بخش نانوتکنولوژی، پژوهشگاه بیوتکنولوژی کشاورزی کرج، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، البرز، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: madanian.ma@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

مدنیان، م، سلحشور، ز. (۱۴۰۳). کشاورزی و اخلاق محیط زیستی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

شیوه تعامل انسان با منابع طبیعی توسط نگرش‌ها و رفتارهای اخلاقی وی تعیین می‌شود. استفاده اخلاق محور از طبیعت و توسعه پایدار اقتصادی مستلزم شناخت جامع از منابع و ارزش آن‌ها می‌باشد. رویکرد انسان محوری، عدم پذیرش محدود بودن منابع و قائل نشدن به ارزش ذاتی آن‌ها باعث تسلط زیاد انسان بر طبیعت شده است. بنابراین، ارزش‌گذاری اقتصادی منابع (ارزش کاربردی و غیرکاربردی) قبل از هر تصمیمی ضروری است. شاخص ردپای اکولوژیکی بیانگر تأثیرات مخرب فعالیت‌های انسانی و بی‌عدالتی محیط زیستی خصوصاً بین کشورهای فقیر و ثروتمند و متعاقباً نابرابری‌های بهداشتی می‌باشد. با وجود انجام اقدامات مختلف در جهت بهبود اوضاع منابع، وضعیت همچنان بحرانی‌تر می‌شود. به‌طوریکه رویدادهای شدید اقلیمی، تغییرات حیاتی در سیستم‌های زمین، از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم و کمبود منابع طبیعی مهمترین خطرات جهانی در دهه‌های آینده گزارش شده است. از این رو، در این مقاله با تشریح مفصل ارزش‌های منابع طبیعی، عدالت و اخلاق محیط زیستی، شاخص عملکرد محیط زیستی (EPI) در ایران و جهان و ردپای اکولوژیکی، تأثیر اخلاق در استفاده پایدار از منابع تبیین شده است. نتایج نشان داد که انسان ۳۰٪ بیشتر از منابعی که طبیعت سالانه تولید می‌کند مصرف می‌کند، اگرچه تنها ۲۰٪ جمعیت دنیا (کشورهای ثروتمند) ۸۰٪ منابع را مصرف می‌کنند. جوامع ثروتمند باید مصرف انرژی و مواد را تا ۸۰٪ کاهش دهند. همچنین آلودگی عامل اصلی بیماری و مرگ در جهان است. EPI نشان می‌دهد که در صورت ادامه روندهای فعلی، فقط ۴ کشور چین، هند، آمریکا و روسیه مسئول بیش از ۵۰٪ انتشار گازهای گلخانه‌ای در سال ۲۰۵۰ خواهند بود. اخلاق محیط زیستی بهترین راه برای محافظت از حقوق بشر در برابر تخریب محیط زیست می‌باشد. دستیابی به پایداری منابع طبیعی مستلزم تغییر الگوهای اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی در مصرف منابع و برخورد با محیط زیست است.

واژگان کلیدی: اخلاق محیط زیستی، ارزش‌گذاری منابع طبیعی، عدالت محیط زیستی، ردپای اکولوژیکی، توسعه پایدار

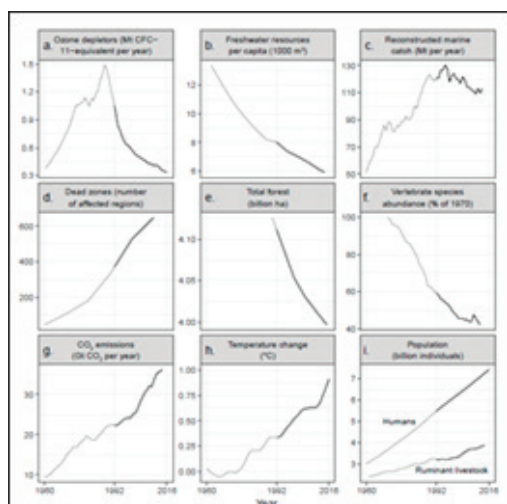

مقدمه و بیان مسئله:

علم و اخلاق حوزه‌های بسیار وابسته به هم هستند. اخلاق بدون علم در بهترین حالت ناآگاه و در بدترین حالت فریبنده است، در حالی که علم بدون اخلاق در بهترین حالت هدایت نشده و در بدترین حالت خطرناک است (Fox, 2004). در نظر گرفتن اخلاق در استفاده از منابع طبیعی در پذیرش این مفهوم است که منابع زمین محدودند و انسان باید از منابع به گونه‌ای استفاده کند که ضمن حفظ یکپارچگی فرایندهای طبیعی امکان استفاده خردمندانه و مداوم از آنها در آینده فراهم باشد.

مطالعات نشان می‌دهند که انسان در حفظ و بهره‌برداری از منابع طبیعی عملکرد موفق‌تری نداشته، به طوریکه که از سال ۱۹۹۲ به استثنای تثبیت ازن لایه استراتوسفر، بشریت نتوانسته پیشرفت کافی در حل چالش‌های محیط زیستی داشته باشد. به خصوص وضعیت فاجعه‌بار تغییرات اقلیمی به دلیل افزایش گازهای گلخانه‌ای ناشی از سوزاندن سوخت‌های فسیلی، جنگل‌زدایی و کشاورزی. کاهش آب‌های شیرین، کاهش جنگل‌ها و کاهش گونه‌های مهره‌داران از دیگر چالش‌های محیط زیستی است که بشر موفق به حل آن‌ها نشده است (شکل ۱) (Ripple et al., 2017). امروزه کشورهای مرفه با مصرف زیاد منابع مسئول تغییرات اقلیمی با منشأ انسانی هستند. درحالی‌که مردم کشورهای فقیر به طور نامتناسبی در معرض مواد خطرناک اکولوژیکی مرتبط با تغییرات اقلیمی قرار دارند. به عبارت دیگر بی‌عدالتی‌های محیط زیستی با نابرابری‌های بهداشتی مرتبط است.

در این مقاله با تشریح ارزش‌های منابع طبیعی، عدالت و اخلاق محیط زیستی و رد پای اکولوژیکی، تأثیر اخلاق در استفاده پایدار از منابع تبیین شده تا هم از تخریب بیشتر منابع و آسیب به سلامت انسان جلوگیری شود و هم نیاز نسل‌های آینده در بهره‌برداری از منابع تأمین گردد. گنجاندن اخلاق در تصمیم‌گیری‌ها، اتخاذ رویکرد کل‌نگر و اکوسیستمی، پیاده‌سازی راه‌حل‌های مبتنی بر طبیعت، وضع قوانین مؤثر توسط دولت‌ها و نظارت‌های بین‌المللی گام‌های مؤثری در جهت صیانت از منابع طبیعی و استفاده عاقلانه و پایدار از طبیعت خواهد بود.

شکل ۱. روند مسائل محیط زیستی شناسایی شده با هشدار دانشمندان در سال ۱۹۹۲

Ref: Ripple et al., (2017)

مواد و روش‌ها:

در این مقاله با مطالعه مقالات متعدد و معتبر به بررسی چگونگی تأثیر اخلاق در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی پرداخته شد. منابع طبیعی فقط به مواد ورودی محدود نمی‌شود بلکه طیف وسیعی از خدمات اکوسیستمی که مستقیماً

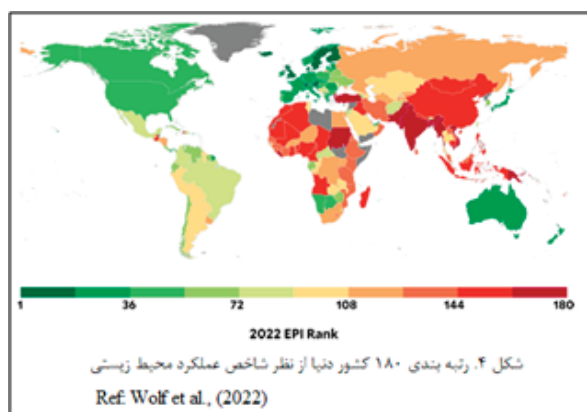
با استفاده مصرف نمی‌شوند ولی برای تولید اقتصادی و یا حفظ حیات (مانند ترسیب کربن، کاهش سیل و حفظ تنوع زیستی) ضروری هستند را دربرمی‌گیرد. استفاده پایدار و اخلاق محور از طبیعت و در عین حال دستیابی به توسعه پایدار اقتصادی مستلزم شناخت جامعی از منابع طبیعی، کارکردها و ارزش گذاری آنها می‌باشد. بنابراین در ادامه چگونگی ارزش گذاری و طبقه‌بندی ارزش اقتصادی کل منابع طبیعی تشریح شده است. ارزش گذاری اقتصادی را می‌توان به عنوان فرآیند تخصیص مقادیر کمی به منافع ارائه شده توسط منابع طبیعی تعریف کرد. علاوه بر این، توضیح داده شده است که چگونه عدم رعایت عدالت محیط زیستی که یکی از دغدغه‌های اصلی اخلاق محیط زیستی است باعث آسیب رساندن به طبیعت، خطرات اکولوژیکی و نیز در خطر قرار دادن سلامت جوامع انسانی می‌شود. همچنین تأثیر شاخص ردپای اکولوژیکی و ظرفیت زیستی زمین بر توزیع نابرابر منابع، آسیب‌های اکولوژیکی و احتمال رخداد فاجعه برای جامعه انسانی مورد بررسی قرار گرفته است. شاخص ردپای اکولوژیکی، که تقاضای انسان بر اکوسیستم‌های زمین و تأثیرات محیط زیستی آن را اندازه‌گیری می‌کند، شاهدی از بی‌عدالتی محیط زیستی است. در نهایت وضعیت پایداری جهان و ایران براساس شاخص عملکرد محیط زیستی (EPI) که ۱۸۰ کشور را بر اساس تلاش‌های ملی آنها برای حفاظت رتبه‌بندی می‌کند، ارائه شده است. براساس شاخص EPI مشخص می‌شود که تا چه اندازه کشورها به اهداف بین‌المللی برای حل مسائل محیط زیستی نزدیک شده‌اند.

نتایج و بحث:

ارزش گذاری اقتصادی فرآیند تخصیص مقادیر کمی به منافع ارائه شده توسط منابع طبیعی است. ارزش اقتصادی کل شامل ارزش کاربردی و ارزش غیر کاربردی می‌باشد. ارزش کاربردی به ارزش استفاده مستقیم، ارزش استفاده غیرمستقیم و ارزش اختیاری تقسیم می‌شود، در حالیکه ارزش غیر کاربردی شامل ارزش وجودی و ارزش میراثی است. ارزش استفاده مستقیم به عنوان مزایای حاصل از استفاده واقعی از کالاها و خدمات محیط زیستی در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۱- مثال‌هایی از ارزش گذاری محیط زیستی در کشورهای مختلف (Rietbergen et al., 2000)

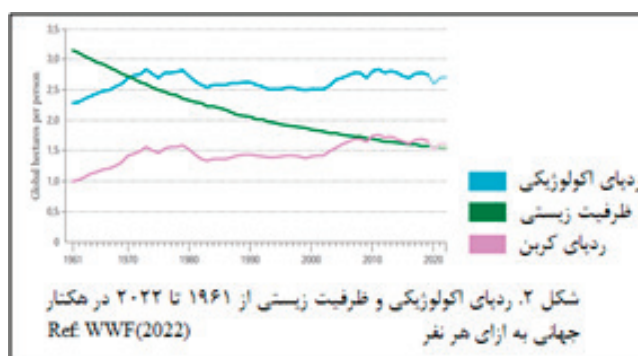
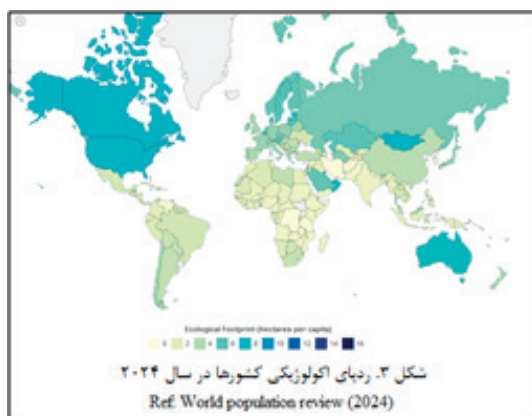
کشور	مسئله محیط زیستی	کشور	مسئله محیط زیستی
کنیا	ارزش زمان صرف شده برای جمع آوری آب	لهستان	آسیب‌های ناشی از آلودگی هوا به جنگل‌ها
کنیا	ارزش تماشای حیات وحش	نیکاراگوئه	ارزش گذاری مانگروها
غنا	عوامل تعیین کننده ارزش زمین	روسیه	پارک‌های جنگلی در منطقه مسکو
کامرون	هزینه‌های حفاظت از جنگل‌های بارانی	شیلی	کنترل آلودگی هوا در سنتیگو
فیلیپین	سوددهی مزارع جنگلی	هلند	حفاظت از مرجان‌ها
تایوان	آلودگی هوا و سلامت	هائیتی	خدمات آب
سریلانکا	اثرات محیط زیستی ساخت بزرگراه	مکزیکو	ارزش گذاری جنگل

ارزش استفاده غیرمستقیم به مزایای کارکردهای اکوسیستم مانند تنظیم اقلیم اشاره دارد و ارزش اختیاری مزیت بالقوه از طریق اختیار برای استفاده در برخی دوره‌های زمانی آینده است. ارزش وجودی رضایتی است که از دانستن موجودیت یک کالا یا خدمات محیط زیستی خاص بدست می‌آید. ارزش میراثی به سودمندی ناشی از انتقال منافع محیط زیستی به نسل‌های آینده اشاره دارد و تضمین می‌کند که نسل‌های بعدی از دسترسی به کالاها و خدمات محیط زیستی برخوردار خواهند شد (Quah & Tan, 2019). نمونه‌هایی از ارزش‌گذاری‌ها در کشورهای مختلف در جدول ۱ نشان داده شده است:

تفکر انسان محوری و عدم پذیرش ارزش ذاتی منابع طبیعی و بی‌عدالتی محیط زیستی منجر به فشار روزافزون به منابع طبیعی شده است. بین سال‌های ۱۹۶۰ و ۲۰۰۰، ردپای اکولوژیکی جهانی ۸۰٪ رشد کرد و تقریباً ۲۰٪ از حد ظرفیت زیستی زمین فراتر رفت (Lecaros, 2013) (شکل ۲). انسان ۳۰٪ بیشتر از منابعی که طبیعت سالانه تولید می‌کند مصرف می‌کند، اگرچه تنها ۲۰٪ جمعیت دنیا (کشورهای ثروتمند) ۸۰٪ منابع را مصرف می‌کنند. انسان حداقل ۷۵٪ از سیاره زمین بیش از حد استفاده کرده یعنی معادل ۱/۷۵ زمین. سطوح مختلف ردپای اکولوژیکی به دلیل تفاوت در الگوهای مصرف و منابعی طبیعی که استفاده می‌کنند و میزان CO2 منتشر شده برای تهیه این کالاها و خدمات است (شکل ۳).

براساس شاخص EPI2022 دانمارک در صدر قرار دارد که بیانگر مدیریت خوب در تلاش برای ترویج آینده‌ای با انرژی پاک و کشاورزی پایدار می‌باشد (شکل ۴). ایران در بین ۱۸۰ کشور در رتبه ۱۳۳ قرار دارد. پیش‌بینی‌های EPI نشان می‌دهد که در صورت ادامه روندهای فعلی، فقط ۴ کشور چین، هند، ایالات متحده و روسیه مسئول بیش از ۵۰٪ انتشار گازهای گلخانه‌ای در ۲۰۵۰ خواهند بود. در مجموع ۲۴ کشور مسئول ۸۰٪ از انتشار سال ۲۰۵۰ خواهند بود (Wolf et al., 2022) که این نشان‌دهنده بی‌عدالتی محیط زیستی است.

کشورهای در حال توسعه به طور فزاینده‌ای تحت تأثیر تخریب اکولوژیکی در مقیاس بزرگ، از جمله تشدید تغییرات اقلیمی خواهند بود (Rees, 2008). سازمان بهداشت جهانی ۱۱ میلیون مرگ در هر سال در کشورهای در حال توسعه در ارتباط با عوامل محیط زیستی تخمین زده است. عوامل محیط زیستی مسئول ۹۴٪ بیماری‌های اسهال، ۴۲٪ عفونت تنفسی و ۴۲٪ مالاریا می‌باشند (Thyagarajan, 2010).

مهمترین یافته‌ها:

۱- تخلیه منابع طبیعی یک بحران اقتصادی است و در صورت عدم انجام ارزش‌گذاری اقتصادی منابع طبیعی، ارزش کمی این منابع برای جامعه نادیده گرفته می‌شود و در معرض تخریب بیشتر قرار گیرند.

- ۲- بی‌عدالتی در توزیع و مصرف منابع، سهم زیاد جوامع مرفه در انتشار آلودگی‌ها و قرار گرفتن جوامع کم درآمد در معرض بیشتر آلودگی‌ها، بیانگر عدم رعایت اخلاق محیط زیستی است. اخلاق محیط زیستی بهترین راه محافظت از حقوق بشر در برابر تخریب محیط زیست می‌باشد.
- ۳- برای دستیابی به توسعه پایدار، عملکرد انسان‌ها باید در جهت تبعیت از اخلاق محیط زیستی، کاهش فعالیت‌های مضر، ریشه‌کن کردن فقر و گرسنگی، تأمین آب، بهداشت، انرژی پایدار برای همه و مراقبت از زمین باشد.
- ۴- جهان باید برای دستیابی به پایداری جهانی منابع طبیعی به جای پرداختن به منافع کوتاه مدت، به منافع جمعی دراز مدت توجه کند که این موضوع مستلزم تغییر الگوهای اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است.
- ۵- استفاده از فناوری مناسب، ارتقا آگاهی‌های محیط زیستی، استفاده از منابع مطابق با ظرفیت نگهداری و بهبود ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی اقدامات مهم در جهت توسعه پایدار بر پایه اخلاق می‌باشد.

The role of ethics in exploitation and protection of natural resources

Madanian, M.^{1*} & Salahshor, Z.²

1- Research expert, soil and water research department, Isfahan Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Promotion Organization, Isfahan, Iran

2- Research expert, Nanotechnology Department, Karaj Agricultural Biotechnology Research Institute, Research, Education Organization and agricultural promotion, Alborz, Iran

* Responsible author: Email: madanian.ma@yahoo.com

Abstract:

Human's way of interacting with natural resources is determined by his ethical attitudes and behaviors. Ethical use of nature and sustainable economic development requires a comprehensive understanding of the resources. The human-centered approach, not accepting the limited resources and not recognizing their intrinsic value has caused a lot of human domination over nature. Therefore, the economic valuation of resources (functional and non-functional value) is necessary before any decision. The ecological footprint index indicates the destructive effects of human activities and environmental injustice, especially between rich and poor countries, and subsequently health inequalities. Despite taking various measures to improve the situation of resources, the situation continues to become more critical. As extreme weather events, critical changes to Earth systems, biodiversity loss and ecosystem collapse and natural resources shortages are reported to be the most important global risks in the coming decades. Therefore, in this article, with a detailed description of the values of natural resources, environmental justice and ethics, environmental performance index (EPI) in Iran and the world, and ecological footprint, the effect of ethics on the sustainable use of resources has been explained. The results showed that humanity consumes 30% more resources than nature produces annually, exceeding the Earth's biocapacity, although only the 20% of the population (rich countries) consumes

80% of the resources. Rich societies must reduce energy and material consumption by 80%. Also, pollution is the main cause of disease and death in the world. EPI projections indicate that just 4 countries - China, India, the United States, and Russia- will account for over 50% of residual global greenhouse gas emissions in 2050 if current trends hold. Environmental ethics is the best way to protect human rights against environmental destruction. Achieving the sustainability of natural resources requires changing ethical, cultural and social patterns in natural resource consumption.

Keywords: Environmental ethics, Natural resource valuation, Environmental justice, Ecological footprint, Sustainable development.

دور الأخلاق في استغلال وحماية الموارد الطبيعية

مليحه مدنيان^۱، زينب سلحشور^۲

۱- خبير أبحاث، قسم أبحاث التربة والمياه، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أصفهان، منظمة

البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أصفهان، إيران

۲- خبير أبحاث، قسم تكنولوجيا النانو، معهد كرج لأبحاث التكنولوجيا الحيوية الزراعية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد

الزراعي، البرز، إيران

*- المؤلف المسؤول: Email: madanian.ma@yahoo.com

ملخص:

تحدد طريقة تعامل الإنسان مع الموارد الطبيعية من خلال رؤيته وسلوكياته الأخلاقية. ويتطلب الاستخدام الأخلاقي للموارد الطبيعية والتنمية الاقتصادية المستدامة معرفة شاملة بالموارد وقيمتها. وقد أدى المنهج الإنساني، وعدم الإقرار بمحدودية الموارد وعدم الاعتراف بقيمتها الذاتية إلى تسلط الإنسان المفرط على الطبيعة. ولذلك، من الضروري تقييم الموارد اقتصادياً (القيمة التطبيقية وغير التطبيقية) قبل اتخاذ أي قرار. ويعكس مؤشر البصمة البيئية التأثيرات الضارة للأنشطة البشرية وانعدام العدالة البيئية، خاصة بين الدول الفقيرة والغنية، وما يترتب على ذلك من عدم المساواة الصحية. وعلى الرغم من اتخاذ إجراءات مختلفة لتحسين وضع الموارد، إلا أن الوضع لا يزال يزداد حرجاً. حيث يتم الحديث عن أن الأحداث المناخية الشديدة، والتغيرات الحيوية في أنظمة الأرض، وفقدان التنوع البيولوجي وانهيار النظم البيئية ونقص الموارد الطبيعية هي أخطر التهديدات العالمية في العقود القادمة. ولذلك، نعرض في هذه المقالة إلى توضيح تأثير الأخلاق في الاستخدام المستدام للموارد من خلال شرح مفصل لتقييم الموارد الطبيعية، والعدالة والأخلاق البيئية، ومؤشر الأداء البيئي (EPI) في إيران والعالم، وكذلك البصمة البيئية. وقد أظهرت النتائج أن الإنسان يستهلك ۳۰٪ أكثر من الموارد التي تنتجها الطبيعة سنوياً، علماً أن ۲۰٪ فقط من سكان العالم (الدول الغنية) يستهلكون ۸۰٪ من تلك الموارد. فيجب على المجتمعات الغنية تقليل استهلاك الطاقة والمواد بنسبة ۸۰٪. كما أن التلوث هو السبب الرئيسي للأمراض والوفيات في العالم. ويُظهر مؤشر الأداء البيئي (EPI) أنه إذا استمرت الاتجاهات الحالية، فإن ۴ دول فقط (الصين، الهند، الولايات المتحدة وروسيا) ستكون مسؤولة عن أكثر من ۵۰٪ من انبعاثات الغازات الدفيئة في عام ۲۰۵۰م. تُعد الأخلاق البيئية أفضل طريقة لحماية حقوق الإنسان من تدمير البيئة. ويتطلب تحقيق استدامة الموارد الطبيعية تغيير الأنماط الأخلاقية والثقافية والاجتماعية في استهلاك الموارد والتعامل مع البيئة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاقيات البيئية، تقييم الموارد الطبيعية، العدالة البيئية، البصمة البيئية، التنمية المستدامة.

منابع

- Fox, J. D. J. (2004). Useful concepts and approaches to ethics in natural resources management. University education in natural resources, 12 (28), 96-103.
- Lecaros, J. A. (2013). Ecological ethics: the road of responsibility towards global bioethics. Ramon Llull Journal of applied ethics (4), 201-215.
- Quah, E. Tan, T.S. (2019). Valuing the environment, ADBI working paper 1012. Tokyo: Asian development bank institute, p. 1-24.
- Rees, W. E., & Westra, L. (2003). When consumption does violence: can there be sustainability and environmental justice in a resource-limited world? In: J. Aygeman, R. Bullard, and B. Evans, eds. Just sustainabilities: development in an unequal world. Cambridge, MS/London: MIT Press/Earthscan.
- Rietbergen, J., Cracken, M., & Abaza, H. (2000). Environmental valuation: a worldwide compendium of case studies. United Nations Environment Programme
- Ripple, W. J., Wolf, C., Newsome, T. M., Galetti, M., Alamgir, M., Crist, E., Mahmoud, M. I., W. F. Laurance, & et al. (2017). World scientists warning to humanity: a second notice. Bioscience, 67 (12), 1026-1028.
- Thyagarajan, S. P. (2010). Climate change and environment: Role of universities in education and research on impact of environment on health and life systems, Association of Indian Universities, New Delhi, India.
- Wolf, M. J., Emerson, J. W., Esty, D. C., Sherbinin, A. d., Wendling, Z. A., & et al. (2022). 2022 Environmental performance index.
- World population review. (2024). Ecological footprint by country 2024.
- WWF. (2022). Living planet report 2022- Building a naturepositive society.

ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی: چالش‌ها و راهکارها

لطیف محمدزاده

دکتری ترویج کشاورزی-سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی
استان تهران

نویسنده مسئول: Email: Latifm68@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

محمدزاده، ل. (۱۴۰۳). ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی: چالش‌ها و راهکارها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده

مقوله اخلاق در بخش کشاورزی یک مفهوم چالش برانگیز در ارتباط با روند توسعه کشاورزی است. زیرا موقعیت منافع اجتماعی و زیست محیطی در تضاد با بازار و رشد اقتصادی است. با توجه به اینکه محیط طبیعی، مشترک بین همه موجودات است، عدالت زیست محیطی با مفهوم رعایت اخلاق در بخش کشاورزی در مواجهه با محیط زیست مرتبط می‌باشد. در این میان ترویج کشاورزی به عنوان یک رابط بین مراجع برنامه‌ریزی و اجرا به برقراری راه‌های تعامل با محیط طبیعی کمک می‌کند. ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی به عنوان یک موضوع حیاتی در راستای توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی، با چالش‌ها و راهکارهای متعددی همراه است. در همین راستا، این مطالعه به بررسی چالش‌های اصلی و راهکارهای مؤثر اخلاق در کشاورزی و اهمیت ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی پرداخته و راهکارهایی را برای بهبود وضعیت موجود ارائه می‌دهد. چالش‌های اصلی اخلاق در تحقیقات و ترویج کشاورزی عبارتند از؛ عدم رعایت استانداردهای زیست محیطی، کمبود آگاهی و آموزش، و مشکلات اقتصادی. این چالش‌ها می‌توانند مانع از پذیرش روش‌های جدید و پایدار گردند. لذا می‌توان با تقویت سیستم‌های نظارتی و اجرای مؤثر قوانین زیست محیطی و اخلاقی، توسعه و تقویت برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای کشاورزان در زمینه اصول اخلاقی و روش‌های پایدار و ارائه مشوق‌های مالی و اقتصادی برای کشاورزان که به پذیرش روش‌های پایدار و اخلاقی می‌توان در غلبه بر چالش‌های موجود موفق عمل کرد. به عبارتی، ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی نیازمند یک رویکرد جامع و هماهنگ است که شامل تقویت قوانین، ارتقاء آموزش، و ارائه مشوق‌های اقتصادی می‌شود.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، ترویج کشاورزی، آموزش و آگاهی بخشی، حفظ منابع، اصول اخلاقی، عدالت اجتماعی.

مقدمه و بیان مسئله

مشکلات زیست محیطی، تخریب منابع طبیعی پایه از جمله خاک و آب و کاهش سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در عرصه‌های کشاورزی و منابع طبیعی بیانگر آن است که انسان در برابر طبیعت از حدود اخلاقیات گذر کرده است. مقوله اخلاق در بخش کشاورزی یک مفهوم چالش برانگیز در ارتباط با روند توسعه کشاورزی است به این دلیل که موقعیت منافع اجتماعی و زیست محیطی در تضاد با بازار و رشد اقتصادی است. مهمترین مسایل اخلاق

در کشاورزی به ویژه در بحث ترویج کشاورزی شامل روش زندگی و رفتار در محیط مزرعه و زیست بوم های مختلف از جمله بحث امنیت غذایی، رفتار با سایر موجودات و حیوانات کسب و کار و رعایت اصول و قوانین موجود می باشد. با توجه به اینکه محیط طبیعی، مشترک بین همه موجودات است، عدالت زیست محیطی با مفهوم رعایت اخلاق در بخش کشاورزی در مواجهه با محیط زیست مرتبط می باشد. در این میان ترویج کشاورزی به عنوان یک رابط بین مراجع برنامه ریزی و اجرا به برقراری راه های تعامل با محیط طبیعی کمک می کند. ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی به عنوان یک موضوع حیاتی در راستای توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی، با چالش ها و راهکارهای متعددی همراه است. اصول اخلاقی در کشاورزی شامل رعایت انصاف، عدالت اجتماعی، و احترام به محیط زیست است که می تواند به بهبود کیفیت محصولات، حفاظت از منابع طبیعی و ارتقاء شرایط زندگی کشاورزان کمک کند. زیرا ترویج کشاورزی به معنای آموزش و ارتقاء دانش و مهارت های کشاورزان و دیگر افراد مرتبط با این صنعت است. این فرآیند شامل انتقال دانش فنی، استفاده از تکنولوژی های جدید، به کارگیری روش های مدیریتی بهینه و ایجاد بسترهای مناسب برای تبادل تجربه ها و نوآوری ها است. ترویج کشاورزی می تواند تأثیرات مثبت و گسترده ای بر بهبود شرایط کشاورزی داشته باشد.

مواد و روش ها

این مطالعه به بررسی چالش های اصلی و راهکارهای مؤثر اخلاق در کشاورزی و اهمیت ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی پرداخته و راهکارهایی را برای بهبود وضعیت موجود ارائه می دهد. لذا، پژوهش حاضر نوعی مطالعه مروری است که ضمن برخورداری از اهداف، داده های خام و دست اول را بررسی نمی کند. بلکه با استفاده از نوعی مرور نظام مند در جهت کمک به فهم ابعاد مختلف و پیچیده واقعیت، موضوعات مرتبط را به صورت مروری بررسی و مطالعه می کند. لذا، این پژوهش به روش کتابخانه ای و با یادداشت برداری از کتاب ها، مقالات، گزارش پژوهش های موجود و مراجعه به پایگاه های اطلاعاتی اینترنتی صورت پذیرفت. هدف از این روش یافتن اطلاعات لازم در خصوص موضوع مورد پژوهش و شناخت و بررسی آرا و دیدگاه صاحب نظران در زمینه مفاهیم و مباحث نظری مرتبط با آن و نیز آگاهی از نتایج حاصل از پژوهش هایی با موضوع مشابه بود.

نتایج و بحث

چالش های اصلی اخلاق در تحقیقات و ترویج کشاورزی عبارتند از؛ عدم رعایت استانداردهای زیست محیطی، کمبود آگاهی و آموزش، و مشکلات اقتصادی. این چالش ها می توانند مانع از پذیرش روش های جدید و پایدار گردند. لذا می توان با تقویت سیستم های نظارتی و اجرای مؤثر قوانین زیست محیطی و اخلاقی، توسعه و تقویت برنامه های آموزشی و ترویجی برای کشاورزان در زمینه اصول اخلاقی و روش های پایدار و ارائه مشوق های مالی و اقتصادی برای کشاورزان که به پذیرش روش های پایدار و اخلاقی می توان در غلبه بر چالش های موجود موفق عمل کرد. به عبارتی، ترویج کشاورزی از منظر اخلاقی نیازمند یک رویکرد جامع و هماهنگ است که شامل تقویت قوانین، ارتقاء آموزش، و ارائه مشوق های اقتصادی می شود. با توجه به چالش های موجود، توجه به این راهکارها می تواند به بهبود وضعیت کشاورزی و حفظ منابع طبیعی کمک کند و به تحقق اهداف توسعه پایدار نزدیک تر شود. این تلاش ها به نوبه خود می تواند منجر به بهبود کیفیت محصولات، حفاظت از محیط زیست و ارتقاء شرایط زندگی کشاورزان گردد. همچنین ترویج کشاورزی باید کمک کند که استفاده از تکنولوژی های نوین در کشاورزی باید با ملاحظات اخلاقی همراه باشد. تکنولوژی ها نباید به گونه ای

استفاده شوند که منجر به بهره‌کشی از منابع طبیعی یا انسان‌ها شوند. همچنین، باید از تکنولوژی‌هایی که به بهبود پایداری و کارآیی کشاورزی کمک می‌کنند، استفاده شود. افزایش فزاینده جمعیت در قرن اخیر با تخریب بیش از پیش انواع مختلف زیست‌بوم‌های جهان، تغییر اقلیم و تغییر کاربری اراضی همراه بوده است. این چالش‌ها زمانی پیچیده‌تر و نگران‌کننده‌تر خواهد شد که نگاه بشر به محیط زیست یک دیدگاه ابزاری و انسان‌محور باشد. در این رابطه ترویج کشاورزی با ایفای نقش حیاتی خود به عنوان پلی بین تحقیقات و دستگاه‌های اجرایی با عرصه تولید، می‌تواند با ترویج کشاورزی طبیعی، امنیت غذایی بشر را در گروه امنیت و حفاظت از منابع پایه از جمله آب، خاک و هوا در بین جامعه ارتقاء دهد.

مهمترین یافته‌ها

اخلاق در تحقیقات و ترویج کشاورزی به عنوان یک الزام اساسی باید در تمامی فرآیندها و فعالیت‌های مرتبط با این حوزه مدنظر قرار گیرد. با رعایت اصول اخلاقی، می‌توان به پایداری زیست‌محیطی، عدالت اجتماعی و بهبود شرایط زندگی کشاورزان کمک کرد و در نهایت به تحقق کشاورزی پایدار و انسانی‌تر دست یافت. به عبارتی، از منظر اخلاقی، کشاورزی باید به گونه‌ای مدیریت شود که منابع طبیعی حفظ شوند، سلامت و ایمنی مصرف‌کنندگان تضمین گردد، و رفاه حیوانات و حقوق کارگران رعایت شود. این اصول نه تنها به پایداری محیط زیست کمک می‌کنند بلکه به ایجاد سیستم‌های غذایی عادلانه‌تر و انسانی‌تر نیز کمک می‌نمایند. همچنین محققان و مروجان کشاورزی باید در همه مراحل کار خود از صداقت و شفافیت برخوردار باشند. اطلاعات و داده‌های به دست آمده باید به درستی و بدون تحریف گزارش شوند. این امر نه تنها به ارتقاء علم کمک می‌کند بلکه اعتماد عمومی را نیز بهبود می‌بخشد. در نهایت، توسعه و تقویت برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای کشاورزان در زمینه اصول اخلاقی و روش‌های پایدار می‌تواند به افزایش آگاهی و پذیرش این روش‌ها کمک کند. این برنامه‌ها باید به صورت عملی و جامع طراحی شوند. مهم‌ترین این موارد که باید بسیار مورد توجه قرار بگیرند تا بتوان منابع موجود را به نسل‌های آینده تحویل داد عبارتند از:

- ۱- گرایش به سمت ترویج کشاورزی طبیعی و پایدار با کاربرد و ترویج حداقل مصرف سموم و مواد شیمیایی.
- ۲- ارائه مشوق‌های مالی و اقتصادی برای کشاورزان جهت ترغیب به همکاری در برنامه‌ها
- ۳- استفاده از تکنولوژی‌های نوین در کشاورزی باید با ملاحظات اخلاقی همراه باشد.
- ۴- تقویت سیستم‌های نظارتی و اجرای برای تحقق اهداف مورد نظر کشاورزی پایدار و طبیعی
- ۵- آگاهی و آموزش به همه ذی‌نفعان بحث امنیت غذایی اعم از تولیدکننده گان، مصرف‌کننده گان، تجار و بازاریان، کارشناسان و روستاییان

Agricultural extension from an ethical perspective: challenges and solutions

Mohammadzadeh, L.

PhD in agricultural extension Agricultural Research, Education and Extension Organization,
Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Tehran Province

Responsible author's Email: Latifm68@gmail.com

Abstract

Environmental problems, including the destruction of soil and water resources, and the decline of social, economic, and environmental capital in agriculture, indicate that human practices have exceeded ethical boundaries in relation to nature. Integrating ethics into agriculture is challenging because social and environmental interests often conflict with market demands and economic growth. Agricultural extension, serving as a bridge between planning and implementation, plays a crucial role in shaping human interaction with the natural world. From an ethical perspective, agricultural extension is vital for achieving sustainable development and preserving natural resources. However, it faces numerous challenges. Ethical principles in agriculture, such as fairness, social justice, and environmental respect, can improve product quality, protect resources, and enhance farmer livelihoods. Agricultural extension involves training farmers and others in the industry, transferring technical knowledge, promoting new technologies and optimal management methods, and creating platforms for experience and innovation exchange. These efforts can significantly improve agricultural conditions. This review study examines the main challenges and effective solutions for promoting ethical practices in agriculture. It analyses existing literature to understand the complexities of this issue, rather than collecting raw data. Ethical principles are fundamental to all processes and activities in agricultural research and extension. Observing these principles can contribute to environmental sustainability, social justice, improved farmer livelihoods, and ultimately, the achievement of a more sustainable and humane agricultural system. From an ethical standpoint, agriculture should be managed to conserve natural resources, guarantee consumer health and safety, respect animal welfare, and uphold workers' rights. These principles foster not only environmental sustainability but also create more just and humane food systems. Additionally, agricultural researchers and extension workers must maintain honesty and transparency throughout their work. They must report information and data accurately and without distortion, which not only promotes scientific progress but also strengthens public trust. Finally, developing and strengthening educational and extension programs for farmers on ethical principles and sustainable methods can significantly increase awareness and acceptance of these practices. These programs should be designed in a practical and comprehensive manner.

Keywords: Agricultural ethics, Agricultural extension, Education and awareness raising, Conservation of resources, Ethical principles, Social justice

الترويج الزراعى من منظور أخلاقى: التحديات والحلول

لطيف محمد زاده

دكتوراه فى الترويج الزراعى - منظمة البحوث والتعليم الترويج الزراعى، مركز البحوث والتعليم الزراعى والموارد الطبيعية فى

محافظه طهران

Email: Latifm68@gmail.com: الكاتب المسؤول

ملخص

يعتبر موضوع الأخلاقيات فى القطاع الزراعى مفهوماً صعباً يتعلق بعملية التنمية الزراعية، لأن موقف المصالح الاجتماعية والبيئية يتعارض مع السوق والنمو الاقتصادى. وباعتبار أن البيئة الطبيعية مشتركة بين جميع الكائنات، فإن العدالة البيئية ترتبط بمفهوم مراعاة الأخلاقيات فى القطاع الزراعى فى التعامل مع البيئة. وفى الوقت نفسه، فإن الترويج الزراعى كحلقة وصل بين سلطات التخطيط والتنفيذ يساعد على إيجاد طرق للتفاعل مع البيئة الطبيعية. إن الترويج الزراعى من وجهة نظر أخلاقية باعتبارها قضية حيوية فى اتجاه التنمية المستدامة والحفاظ على الموارد الطبيعية يرتبط بالعديد من التحديات والحلول. وفى هذا الصدد، تبحث هذه الدراسة فى التحديات الرئيسية والحلول الفعالة للأخلاقيات فى الزراعة وأهمية الترويج الزراعى من منظور أخلاقى وتقديم حلولاً لتحسين الوضع الحالى. التحديات الأخلاقية الرئيسية فى مجال البحوث الزراعية والترويج الزراعى هى: عدم الالتزام بالمعايير البيئية ونقص الوعى والتعليم والمشاكل الاقتصادية. ويمكن لهذه التحديات أن تحول دون قبول أساليب جديدة ومستدامة. لذلك، فمن خلال تعزيز أنظمة المراقبة والتنفيذ الفعال للقوانين البيئية والأخلاقية، وتطوير وتعزيز البرامج التعليمية والترويجية للمزارعين فى مجال المبادئ الأخلاقية والأساليب المستدامة، وتوفير الحوافز المالية والاقتصادية للمزارعين، يمكننا أن ننجح فى التغلب على هذه التحديات القائمة. وبعبارة أخرى، فإن الترويج الزراعى من منظور أخلاقى يتطلب نهجاً شاملاً ومنسقاً يتضمن تعزيز القوانين، وتحسين التعليم، وتوفير الحوافز الاقتصادية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاقيات الزراعية، الترويج الزراعى، التثقيف والتوعية، الحفاظ على الموارد، المبادئ الأخلاقية، العدالة الاجتماعية.

منابع

- عابدى، ا.س. (۱۳۹۲). اخلاق زیست محیطی مروجان کشاورزی. اخلاق در علم و فناوری، ۹(۳)، ۹-۱.
- موسوی، س.ا.، و همکاران. (۱۳۹۹). کشاورزی ارگانیک: روش ها، چالش ها و نوآوری ها. وایلی.
- FAO (2022). "International Policies for Sustainable Agriculture and Food Security". Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Pretty, J., & Bharucha, Z. P. (2018). "Sustainable Intensification and Its Role in Advancing Sustainable Development Goals". Current Opinion in Environmental Sustainability, 25, 29-35.
- Roberts, D. A., & Foster, J. (2021). "Ethical Approaches to Addressing Social Inequality in Resource Management". Journal of Environmental Ethics, 18(1), 55-70.
- Thompson, P. B. (2020). "The Agrarian Vision: Sustainability and Environmental Ethics". University Press of Kentucky.

نقش ترویج اخلاق زیست محیطی با تاکید بر تغییر شیوه دیدگاه و رفتار با منابع طبیعی

مجید پاتو^{۱*}، شهلا مصطفی پور^۲، جلال هناره^۳

۱- نویسنده مسئول، استادیار پژوهش، بخش تحقیقات جنگل ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.

۲- دانشیار معلم، دبیر دینی و قرآن متوسطه اول، دبیرستان مهندس محمد مهدی نجات، استان آذربایجان غربی، مدیریت آموزش و پرورش، مهاباد، ایران

۳- استادیار پژوهش، بخش تحقیقات جنگل ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.

* نویسنده مسئول Email: m.pato@areeo.ac.ir

چکیده:

اخلاق زیست محیطی نقش تعیین کننده‌ای در تفکر و رفتار انسان‌ها در برابر محیط زیست دارد. و بدین معناست که فرد خود را پایبند محیط زیست احساس کند و باعث می شود تا فرد در زندگی روزمره رفتاری زیست محیطی داشته باشد. اخلاق زیست محیطی، یکی از شاخه‌های فلسفه کاربردی است که با ارزش‌ها، باورها و گرایش‌های سر و کار دارد. که به دنبال ارائه راه حل‌های اخلاقی برای مشکلات زیست محیطی از طریق پیوند علوم مختلف با گرایش‌های اجتماعات انسانی است. در شرایطی که بحران‌های زیست محیطی، کل نظام طبیعت را تهدید می کند؛ تغییر در مبانی اخلاقی، نگرش و تربیت زیست محیطی اهمیت شایانی دارد. آنچه در این پژوهش مورد تاکید است تاثیری است که نوع نگرش‌ها و ارزش‌های زیست محیطی بر نحوه ی رفتار انسان با طبیعت دارد و تلاش شده است تا رفتار حفاظت از محیط زیست با تاکید بر تغییر در اخلاق، نگرش و ارزش‌های زیست محیطی مورد بررسی قرار گیرد و با روش توصیفی- تحلیلی به بررسی تغییر در رفتار حفاظت از محیط زیست از طریق تکمیل پرسشنامه در ارتباط با آموزش اخلاق، نگرش و ارزش‌های زیست محیطی در میان بهره برداران منابع طبیعی، کشاورزان و همیاران طبیعت به تعداد ۳۷۶ نفر در شهرستان سردشت استان آذربایجان غربی پرداخته شود. نتایج پژوهش نشان می دهد که شاخص‌های مورد بررسی که زیربنای اخلاق زیست محیطی را تشکیل می دهد، اثر مستقیمی بر چگونگی تعامل انسان با محیط زیست داشته رابطه معناداری با رفتار جامعه آماری با رعایت مسائل زیست محیطی دارد. و آگاهی رسانی بدون توجه به اخلاق و نگرش زیست محیطی تاثیر محدودی بر رفتار زیست محیطی خواهد گذاشت. در واقع اخلاق زیست محیطی با دغدغه‌های جهانی سر و کار دارد مانند: رابطه انسان با محیط زیست، درک انسان نسبت به مسئولیت در برابر محیط زیست و تعهد به حفظ منابع برای نسل‌های آتی.

واژگان کلیدی: بهره برداری، بحران، رفتار، منابع طبیعی

مقدمه:

بسیاری بر این باورند که بحران زیست محیطی در واقع یک بحران معنوی و دینی است (Ramus CA and Killmer AB, 2007). جدایی دین از زندگی دنیوی می تواند مهمترین عامل بروز بحرانهای زیست محیطی باشد بروز بحران‌های زیست محیطی در بسیاری از زیستگاه‌های طبیعی موجب طرح این پرسش شده است که آیا عرصه‌های منابع طبیعی

می‌تواند در برابر رفتار فعلی انسان‌ها با آنها دوام بیاورند؟ هرروز بر این آگاهی افزوده می‌شود، که نمی‌توان همانند گذشته به مصرف و استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی جهان ادامه داد. نشانه‌های تنگناهای زیست محیطی در همه جا دنیا آشکار شده است. بی‌شک بحران‌های زیست محیطی معاصر زائیده تربیت ناصحیح و جهالت عملی انسان می‌باشد و از جدی‌ترین چالش‌های پیش روی محسوب می‌گردد (Kim et al., 2017). حصول اهداف زیست محیطی تنها از طریق تعهدات بین‌المللی، غیرممکن است زیرا تعهد، امری درونی است بشر برای بهره‌گیری صحیح از محیط زیست، مجبور به وضع قوانینی است که به طبیعت نه برای مصرف بلکه برای تداوم حیات در قرن ۲۱ بنگرد (Ciocirlan CE, 2017). انسان برای حفظ ارزش‌های زیست محیطی باید منش خود را با پایداری و پویایی طبیعت تطبیق دهد و با ایجاد تغییر در مبانی فکری و اعتقادی، عملکرد خود را متحول می‌سازد (مروتی و همکاران، ۱۳۹۲). برای این مهم، آموزش‌های زیست محیطی نیازمند شناخت عواملی هستند که بر تغییر داوطلبانه رفتار تاثیرگذار شوند از اینرو آموزش پیرامون تعیین‌کننده‌های رفتار در زمینه رفتار سازگار با طبیعت ضرورت می‌یابد (Gilmore PL et al., ۲۰۱۳). واقعیت این است که از ریشه‌های تاریخی بحران‌های زیست محیطی، دیدگاه‌های فلسفی، مذهبی و اخلاقی ما نسبت به آن‌ها یعنی ارزش‌ها، بایدها و نبایدها و خوبی‌ها و زشتی‌ها، کمتر سخنی به میان می‌آید. در حالی که، بدون پرداختن صحیح به بحث رعایت اخلاق زیست محیطی در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی، هر چه از تباه شدن منابع طبیعی و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به جایی نخواهیم برد.

روش تحقیق:

پژوهش حاضر جزو پژوهش‌های توصیفی و تحلیلی که جامعه آماری این پژوهش ۳۷۶ نفر از بهره‌برداران منابع طبیعی، کشاورزان و همیاران طبیعت است. روش انجام پژوهش به شیوه مروری و تحلیلی در قالب بررسی نحوه استفاده و دیدگاه بهره‌برداران، کشاورزان و همیاران طبیعت با استفاده از شاخص‌های مهم اخلاق زیست محیطی در رابطه با برخی از خدمات اکوسیستم‌های طبیعی مانند چرای دام، گردشگری، محصولات فرعی جنگلی و مرتعی در کلاس‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در شهرستان سردشت استان آذربایجان غربی که در این تحقیق داده‌های آماری از طریق پرسشنامه‌های جمع‌آوری گردید. و تحلیل داده‌ها نیز با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج و بحث:

نتایج این تحقیق نشان با استفاده از جامعه آماری به تعداد ۳۷۶ نمونه نشان می‌دهد که ترویج اخلاق زیست محیطی با ابعاد رفتار زیست محیطی و فرهنگ استفاده اصولی از منابع طبیعی و نگرش نسبت به آن رابطه معناداری دارد. و ترویج اخلاق زیست محیطی باعث بهبود رفتارهای محافظت از طبیعت می‌گردد. با توجه به نتایج به دست آمده در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها در زمینه بحث مشخص گردید که ترویج اخلاق زیست محیطی دارای اثر مثبت و معنی‌داری بر ابعاد رفتار بهره‌برداران منابع طبیعی، کشاورزان و همیاران طبیعت دارد. همچنین مشخص گردید که ترویج اخلاق زیست محیطی به صورت مستقیم و غیرمستقیم باعث رعایت مسائل مرتبط با اخلاق زیست محیطی می‌شود. بر اساس نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر می‌توان گفت که سازمان‌های مردم‌نهاد (همیاران طبیعت) نیز می‌توانند با ترویج اخلاق زیست محیطی سهمی در حفظ زیست بوم خود داشته باشند. از این رو تغییر شیوه‌ی زندگی و رفتار با منابع طبیعی به عنوان نیروی محرکه برای ترویج آگاهی‌های زیست محیطی با استفاده از الگوها و رفتارها می‌باشد که انسان می‌تواند به جای تخریب محیط زیست، با

تعدیل سطح نیازهای خود و تطبیق شیوه زندگی خود با محدودیت‌های موجود نقش مهمی در کاهش و کنترل مشکلات و مسائل مرتبط با محیط‌زیست داشته باشد. امروزه، وخامت بحران‌های زیست محیطی تا حدی است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته است. به همین دلیل، مبانی نظری تعیین کننده تعامل انسان با طبیعت، از جمله اخلاق، مورد توجه علاقه‌مندان به محیط زیست می‌باشد و تبیین نظریه اخلاق زیست محیطی مناسب، از ضروریات حفاظت و بهره‌برداری از محیط زیست محسوب می‌گردد. اخلاق زیست محیطی رایج در میان جامعه آماری مورد بررسی، بر طیفی از مبانی ارزش اخلاقی‌قرار داشتند که انسان محوری و زیست بوم محوری، دوسر آن را تشکیل می‌دهند.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- ترویج اخلاق اخلاق زیست محیطی در جامعه و رعایت آن می‌تواند عاملی برای نجات کره زمین باشد.
- ۲- همزیستی با محیط زیست زیرا انسان خود را همانند دیگر مخلوقات خداوند بر زمین میداند که همه آنها یک منشأ دارند. به این ترتیب، انسان نه تنها از طبیعت جدا نیست، بلکه در شبکه‌ای متشکل از موجودات زنده و غیر زنده قرار دارد
- ۳- ترویج اخلاق زیست محیطی باعث جلوگیری از تخریب محیط زیست و نابودی زیست بوم‌های طبیعی می‌شود.
- ۴- ترویج اخلاق زیست محیطی باعث مسئولیت‌پذیری نسبت به رفتار با طبیعت میگردد. زیرا همان‌طور که انسان برترین مخلوق است امانت دار مهمترین امانت خداوند بر زمین نیز است. که تائید کننده مسئولیتی است که او در برابر رفتارهای خویش با طبیعت دارد.

The role of promoting environmental ethics with emphasis on changing the way of view and behavior with natural resources

Pato, M ^{1*}, Mostafapour, Sh. ², Hanare, J. ³

1- Corresponding author, research assistant professor, forest and rangeland research department, agricultural and natural resources research and education center of West Azarbaijan province, agricultural research, education and extension organization, Urmia, Iran.

2- Associate professor, religious and Quranic teacher of first secondary Al-Zahra boarding school, Mahabad, West Azarbaijan province, education management, Mahabad, Iran

3- Research Assistant Professor, Forestry and Rangeland Research Department, Agricultural and Natural Resources Research and Training Center of West Azarbaijan Province, Agricultural Research, Training and Extension Organization, Urmia, Iran.

* Corresponding author's email: m.pato@areeo.ac.ir

Abstract

Introduction Environmental ethics has a decisive role in people's thinking and behavior towards the environment. It means that the individual feels committed to the environment and makes a person behave in an environmental way in his daily life. Environmental ethics is one of the branches of philosophy. It is practical that deals with values, beliefs and tendencies. It seeks to provide ethical solutions for life's problems. The environment is through the connection of different sciences with the tendencies of human communities. In the conditions where

environmental crises threaten the entire system of nature; Change in moral foundations, attitude and environmental education is very important. What is emphasized in this research is the effect that environmental attitudes and values have on the way humans behave with nature, and an attempt has been made to change the behavior of environmental protection by emphasizing the change in ethics, attitudes and environmental values. to be investigated and with a descriptive-analytical method to examine the change in environmental protection behavior by completing a questionnaire in connection with the education of environmental ethics, attitudes and values among natural resource users, farmers and nature assistants in the city of 376 people Sardasht of West Azarbaijan province should be paid. The results of the research show that the investigated indicators that form the foundation of environmental ethics have a direct effect on the way humans interact with the environment and have a significant relationship with the behavior of the statistical population in respect of environmental issues. And awareness raising will have a limited effect on environmental behavior regardless of ethics and environmental attitude. In fact, environmental ethics deals with global concerns, such as: the relationship between man and the environment, man's understanding of responsibility Against the environment and the commitment to preserve resources for future generations.

Keywords: Exploitation, crisis, behavior, natural resources

دور تعزيز الأخلاقيات البيئية مع التأكيد على تغيير كيفية النظر إلى الموارد الطبيعية والتعامل معها

مجید باتو^{۱*}، شهلا مصطفی بور^۲، جلال هناره^۳

۱- المؤلف المسؤول، أستاذ مساعد في البحوث، قسم بحوث الغابات والمراعي، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة

والموارد الطبيعية في محافظة أذربيجان الغربية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران.

۲- أستاذ مشارك، مدرس الدين والقرآن في المرحلة المتوسطة، مدرسة المهندس محمد مهدي نجاد الثانوية، محافظة

أذربيجان الغربية، إدارة التعليم والتربية، مهاباد، إيران

۳- أستاذ مساعد في البحوث، قسم بحوث الغابات والمراعي، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد الطبيعية في

محافظة أذربيجان الغربية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران.

* المؤلف المسؤول: Email: m.pato@areeo.ac.ir

ملخص:

إن الأخلاقيات البيئية تلعب دوراً حاسماً في تفكير وسلوك البشر تجاه البيئة. وهذا يعني أن يشعر الفرد بالالتزام تجاه البيئة، مما يجعله يتصرف بأسلوب يحفظ البيئة في حياته اليومية. والأخلاق البيئية هي أحد فروع الفلسفة التطبيقية التي تتعامل مع القيم والمعتقدات والتوجهات، وتسعى إلى تقديم حلول أخلاقية للمشكلات البيئية من خلال ربط العلوم المختلفة بتوجهات المجتمعات البشرية. وفي ظل الأزمات البيئية التي تهدد النظام الطبيعي بأكمله، فإن التغيير في الأسس الأخلاقية، والرؤية، والتربية البيئية له أهمية كبيرة. وما تم التأكيد عليه في هذا البحث هو تأثير نوع النظرة والقيم البيئية على كيفية تعامل الإنسان مع الطبيعة، وتم السعي إلى دراسة سلوك حماية البيئة مع التركيز على التغيير في الأخلاق والرؤية والقيم البيئية. وقد تم استخدام المنهج الوصفي-التحليلي لدراسة التغيير في سلوك حماية

البيئة من خلال استكمال استبيان يتعلق بتعليم الأخلاق والرؤية والقيم البيئية بين المستفيدين من الموارد الطبيعية، والمزارعين، وأنصار البيئة، بعدد ٣٧٦ شخصاً في مدينة سردشت بمحافظة أذربيجان الغربية. وأظهرت نتائج البحث أنّ المؤشرات التي تم فحصها والتي تشكل أساس الأخلاقيات البيئية لها تأثير مباشر على كيفية تفاعل الإنسان مع البيئة، ولها علاقة ذات طابع معنوي بسلوك المجتمع الإحصائي من خلال مراعاة القضايا البيئية. وأنّ التوعية دون مراعاة الأخلاق والنظرة البيئية سيكون لها تأثير محدود على السلوك البيئي. وفي الواقع، فإنّ الأخلاقيات البيئية تتعامل مع الاهتمامات العالمية مثل: علاقة الإنسان بالبيئة، وفهم الإنسان لمسؤوليته تجاه البيئة، والالتزام بالحفاظ على الموارد للأجيال القادمة.

الكلمات المفتاحية: الاستفادة، الأزمات، السلوك، الموارد الطبيعية

منابع:

- مروتی شریف آبادی، ع.، نمک شناس جهرمی، م.، و ضیائی بیده، ع. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر ابعاد نوآوری سبز بر عملکرد سازمانی. مطالعات مدیریت صنعتی، ۱۲(۳۳)، ۴۲-۲۵.
- Ciocirlan, C. E. (2017). Environmental workplace behaviors: Definition matters. *Organization & Environment*, 30(1), 51-70.
- Kim, A., Kim, Y., Han, K., Jackson, S. E., & Ployhart, R. E. (2017). Multilevel influences on voluntary workplace green behavior: Individual differences, leader behavior, and coworker advocacy. *Journal of Management*, 43(5), 1335-1358.
- Gilmore, P. L., Hu, X., Wei, F., Tetrick, L. E., & Zaccaro, S. J. (2013). Positive affectivity neutralizes transformational leadership's influence on creative performance and organizational citizenship behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 34(8), 1061-1075.
- Ramus, C. A., & Killmer, A. B. (2007). Corporate greening through prosocially extra role behaviors: A conceptual framework for employee motivation. *Business Strategy and the Environment*, 16(8), 554- 570.

اخلاق فناوری با رویکرد فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی

مریم گلباز*^۱، سید داود حاجی میررحیمی^۲

۱- دانشجوی پسا دکترا، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

۲- دانشیار، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.

*- نویسنده مسئول: Email m. golbaz77@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

گلباز، م.، حاجی میررحیمی، س. د. (۱۴۰۳). اخلاق فناوری با رویکرد فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

با پیشرفت‌های سریع در فناوری‌های نوین، به ویژه در حوزه کشاورزی، نیاز به توجه به جنبه‌های اخلاقی این فناوری‌ها بیش از پیش احساس می‌شود. هدف این تحقیق تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از به کارگیری فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی و تأثیر آن بر ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی است. در این مقاله تحلیلی-مروری با استفاده و بررسی و تحلیل مقالات، کتاب‌ها و منابع علمی موجود در حوزه اخلاق فناوری و آموزش کشاورزی به بررسی ابعاد اخلاقی استفاده از فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی پرداخته شده است که راهکارهایی برای ارتقاء آگاهی و مسئولیت‌پذیری در استفاده از این فناوری‌ها ارائه می‌دهد.

واژگان کلیدی: اخلاق فناوری، فناوری‌های نوین، آموزش کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله:

توسعه فناوری‌های نوین در کشاورزی، از جمله کشاورزی دقیق، بیوتکنولوژی و هوش مصنوعی، تحولات عمده‌ای در تولید و مدیریت منابع کشاورزی ایجاد کرده است. با این حال، استفاده از این فناوری‌ها سوالات اخلاقی متعددی را به همراه دارد که نیازمند بررسی و تحلیل است. آموزش مهم‌ترین ابزار و شیوه رویارویی با تغییرات است. در عصر حاضر که عصر فناوری و اطلاعات و ارتباطات نام دارد، با توجه به رشد جمعیت و محدودیت منابع، جهت افزایش تولید و بهره‌وری در بخش کشاورزی بهره‌گیری از دانش و فناوری‌های نوین آموزش کشاورزی مانند واقعیت افزوده و مجازی برای ارتقا کمی و کیفی برنامه‌های آموزشی بسیار موثر می‌باشد. اخلاق فناوری به مجموعه اصول و ارزش‌هایی اشاره دارد که می‌تواند به راهنمایی در استفاده مسئولانه از فناوری‌ها کمک کند. این اصول شامل عدالت، شفافیت، مسئولیت و احترام به حقوق فردی و اجتماعی است. در زمینه آموزش کشاورزی، این مفاهیم می‌توانند به بهبود فرآیند یادگیری و جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی کمک کنند. اخلاق فناوری نیز از جمله شاخه‌های اخلاق کاربردی است اخلاق کاربردی از زیرشاخه‌ها یا پیوست‌های رشته فلسفه اخلاق است که به مباحثی می‌پردازد که به مجموعه اصول و ارزش‌های عملی رفتار انسان‌ها در حوزه‌هایی خاص مربوط می‌شود. در زمینه آموزش کشاورزی، این مفاهیم می‌توانند به بهبود فرآیند یادگیری و جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی کمک کنند. از آنجا که فناوری‌های نوین آموزشی تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی وسیع و شگرفی را پدید آورده‌اند موجب بروز مشکلات اخلاقی جدید و منحصر به فردی

در این حوزه نیز شده اند. که ممکن است تأثیرات اجتماعی منفی را به همراه داشته باشد. از این رو هدف از ارایه این مقاله تبیین جایگاه فلسفه اخلاق در حوزه فناوری های نوین آموزش کشاورزی و بررسی چالش های آن می باشد تا بتوانیم گامی بلند در جهت رفع موانع و مسائل برداریم. مسائل اخلاقی فناوری از دو جنبه مورد بررسی قرار می گیرد: ۱- رعایت اخلاق علمی در تولید فناوری (توسط عرضه کنندگان فناوری) ۲- مسائل اخلاقی کاربری علوم و فناوری (توسط کاربران و مصرف کنندگان) در هر دو جنبه از فناوری باید مسائلی نظیر الف- مسائل اجتماعی: تأثیر فناوری های نوین بر جامعه و ارتباطات انسانی، عدالت اجتماعی و دسترسی برابر به منابع فناوری. ب- مسائل زیست محیطی: تأثیرات فناوری بر محیط زیست، پایداری و استفاده مسئولانه از منابع طبیعی. ج- مسائل اقتصادی: تبعات اقتصادی ناشی از به کارگیری فناوری های نوین، شغل های جدید و قدیمی و تأثیر بر بازار کار. د- مسائل حقوقی: چالش های قانونی مرتبط با استفاده از فناوری، حریم خصوصی و حفاظت از داده ها. و- مسائل فرهنگی: تأثیر فناوری بر فرهنگ ها، هویت های فردی و جمعی و تغییرات در ارزش های اجتماعی. ن- مسائل اخلاقی: پرسش هایی درباره مسئولیت پذیری در استفاده از فناوری، اخلاق در تحقیق و توسعه و تأثیرات انسانی فناوری. بررسی این جنبه ها می تواند به درک بهتر چالش ها و فرصت های ناشی از فناوری های نوین در آموزش کشاورزی کمک کند. همچنین لازم به ذکر است که در اینجا است که ما می توانیم به اهمیت و نقش درک علوم انسانی و رفتاری در ترکیب با هوش مصنوعی پی ببریم.

مواد و روش ها:

در این مقاله مروری تحلیلی، برای بررسی موضوع "اخلاق فناوری با رویکرد فناوری های نوین در آموزش کشاورزی"، با استفاده از جمع آوری منابع و پایگاه های داده علمی معتبر مانند Scopus، Google Scholar و Web of Science مورد استفاده قرار گرفت تا مقالات و منابع مرتبط با موضوع شناسایی شوند. همچنین کلمات کلیدی شامل "اخلاق فناوری"، "فناوری های نوین"، "آموزش کشاورزی" و "تحلیل استنادی" به کار رفتند تا دامنه جستجو گسترده تر شود. منابع شامل مقالات پژوهشی، کتاب ها، پایان نامه ها و گزارش های دولتی مرتبط با موضوع بوده اند. سپس توسط تحلیل استنادی به بررسی ارتباطات و تأثیرات مختلف بین مقالات استفاده شد. و تعداد ارجاعات به هر منبع و الگوهای استنادی بین مقالات مختلف تحلیل شد تا نقاط قوت و ضعف تحقیقات موجود شناسایی شوند. همچنین، شاخص های مختلف مانند ضریب تأثیر و تعداد استنادها برای ارزیابی کیفیت و اعتبار منابع به کار گرفته شد. و در نهایت با استفاده از تحلیل کیفی و مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۱۷ نفر از افراد صاحب نظر اطلاعات جمع آوری شده و توسط نرم افزار MAXQUDA10 به صورت کیفی بررسی و تحلیل شدند تا الگوها و موضوعات کلیدی، مضامین و چالش های اخلاقی در زمینه اخلاق فناوری و فناوری های نوین در آموزش کشاورزی شناسایی گردند. نتایج به دست آمده در قالب دسته بندی های مشخص ارائه و تجزیه و تحلیل شدند تا به درک بهتری از چالش ها و فرصت های موجود در استفاده از فناوری های نوین در آموزش کشاورزی دست یابیم. این رویکرد ترکیبی به ارائه یک نمای کلی و جامع از وضعیت فعلی اخلاق فناوری در زمینه آموزش کشاورزی کمک کرده و زمینه های پژوهشی آینده را روشن می سازد. نتایج به دست آمده از تحلیل ها به طور جامع و ساختارمند ارائه شده تا به درک بهتر چالش ها و فرصت های موجود در استفاده از فناوری های نوین در آموزش کشاورزی کمک کند.

نتایج و بحث:

پیشرفت در هوش مصنوعی و درگیر شدن بیش تر انسان ها در تصمیم سازی ها و این امور دلوایی و توجه به اخلاقیات را

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

افزایش داده است و تعهدات جهانی را به رعایت موازین اخلاقی در توسعه و بکارگیری هوش مصنوعی سوق داده است. نتایج این تحقیق نشان دهنده اهمیت آموزش اخلاق فناوری در برنامه‌های آموزشی کشاورزی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزش اصول اخلاقی می‌تواند به بهبود تصمیم‌گیری‌های مرتبط با فناوری و افزایش مسئولیت‌پذیری در میان دانش‌آموزان کمک کند. مقوله‌های بدست آمده شامل: حفاظت از حریم خصوصی، عدالت و دسترسی برابر، مسئولیت‌پذیری، ایمنی سایبری، ترویج یادگیری اخلاقی و شفافیت می‌باشد (جدول-۱). همچنین، ارائه محتواهای آموزشی متناسب با نیازهای اجتماعی و محیطی می‌تواند تأثیر مثبت بر یادگیری و درک دانش‌آموزان از چالش‌های اخلاقی ایجاد کند. توجه به ابعاد اخلاقی فناوری‌های نوین در آموزش کشاورزی ضروری است. با ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری در این زمینه، می‌توان به توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی کشاورزان کمک کرد. لذا، نیاز به همکاری میان دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و صنعت برای تدوین راهکارهای مؤثر در این حوزه احساس می‌شود. از مهمترین چالش‌های اخلاقی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱. دسترسی به فناوری: نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی ممکن است منجر به عدم دسترسی برخی کشاورزان به فناوری‌های نوین شود. ۲. حفظ حریم خصوصی: استفاده از داده‌های کشاورزی و اطلاعات شخصی می‌تواند نگرانی‌هایی درباره حریم خصوصی ایجاد کند. ۳. تأثیرات زیست‌محیطی: برخی فناوری‌ها ممکن است عواقب زیست‌محیطی نامطلوبی داشته باشند که باید مورد توجه قرار گیرد. همچنین جهت کاهش تأثیرات منفی فناوری بر اخلاق، می‌توان از راهکارهای زیر استفاده کرد: ۱. آموزش و آگاهی: ارتقاء دانش عمومی درباره مسائل اخلاقی مرتبط با فناوری و آموزش کاربران و توسعه‌دهندگان در این زمینه. ۲. توسعه مقررات و سیاست‌ها: ایجاد قوانین و مقررات مناسب برای مدیریت استفاده از فناوری و حفاظت از حقوق کاربران. ۳. استانداردهای اخلاقی: تدوین و اجرای استانداردهای اخلاقی برای شرکت‌ها و سازمان‌ها در زمینه توسعه و استفاده از فناوری. ۴. ترغیب به شفافیت: تشویق شرکت‌ها به ارائه اطلاعات شفاف درباره نحوه جمع‌آوری و استفاده از داده‌ها. ۵. گفت‌وگوهای اجتماعی: برگزاری بحث‌ها و نشست‌های عمومی درباره چالش‌های اخلاقی فناوری و جمع‌آوری نظرات مختلف. ۶. تحقیقات متوازن: حمایت از تحقیقات در زمینه تأثیرات اجتماعی و اخلاقی فناوری و ارزیابی نتایج آن‌ها. با این اقدامات، می‌توان به ایجاد یک فضای فناوری اخلاقی‌تر و مسئولانه‌تر کمک کرد.

توضیح	زیر مولفه‌های اخلاق در کاربرد فناوری‌های نوین آموزشی
رعایت حریم شخصی و اطلاعات کاربران، به‌ویژه دانش‌آموزان و دانشجویان، یکی از اصول اساسی است.	حفاظت از حریم خصوصی (Sykuta, 2016) (Zhongming et al., 2021)
اطمینان از دسترسی همه افراد به فناوری‌های آموزشی و جلوگیری از ایجاد شکاف دیجیتال.	عدالت و دسترسی برابر (Aggarwal & Singh, 2021)
ایجاد سازوکارهای مناسب برای پاسخگویی به سوءاستفاده‌ها یا مشکلات ناشی از استفاده نادرست از فناوری.	مسئولیت‌پذیری (Auloos & Veale, 2020)
ایجاد تدابیر مناسب برای حفاظت از کاربران در برابر تهدیدات سایبری و خطرات آنلاین.	ایمنی سایبری (Shneiderman, 2020)
آموزش اصول اخلاقی به کاربران فناوری‌های آموزشی و تشویق به استفاده صحیح و مثبت از این ابزارها.	ترویج یادگیری اخلاقی (Ryan, 2021); (Van der Loeff et al., 2019)
ارائه اطلاعات واضح و قابل فهم درباره نحوه استفاده از داده‌ها و ابزارهای آموزشی.	شفافیت (Ryan, 2022); (Jobin et al., 2019)

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- ایجاد فنآوری‌های اخلاقی مشروعیت اخلاقی و پاسخگویی را تضمین می‌کند و همچنین به جلب اعتماد سهامداران، به ویژه کشاورزان، در بخش کشاورزی کمک می‌کند.
- ۲- مطالعه چارچوب اخلاقی می‌تواند به ما دیدگاه روشنی در مورد نحوه رویکرد به طراحی و توسعه فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در آموزش کشاورزی دیجیتال بدهد.
- ۳- تفسیرپذیری با هدف افزایش شفافیت فناوری‌های هوش مصنوعی برای توسعه یا مدیریت سیستم‌های هوش مصنوعی کشاورزی مهم است.
- ۴- طراحی پلتفرم‌های آموزش آنلاین، استفاده از پلتفرم‌های آنلاین مانند "Coursera" و "edX" که دوره‌های آموزشی کشاورزی را با محتوای اخلاقی و پایدار ارائه می‌دهند، به کشاورزان کمک می‌کند تا مهارت‌های لازم را یاد بگیرند و به روز شوند.
- ۵- ایجاد برنامه‌های آموزشی مشارکتی، برخی از سازمان‌ها با همکاری کشاورزان محلی، برنامه‌های آموزشی را طراحی کرده‌اند که بر مبنای نیازها و چالش‌های واقعی آن‌ها استوار است و به این ترتیب، عدالت اجتماعی را رعایت می‌کند.
- ۶- استفاده از فناوری‌های پایدار: پروژه‌هایی که بر روی کشاورزی ارگانیک و پایدار تمرکز دارند، مانند "Agri-Tech East" در انگلستان، به آموزش کشاورزان در مورد شیوه‌های اخلاقی و پایدار کمک می‌کنند.
- ۷- آموزش در زمینه داده‌کاوی و هوش مصنوعی، برنامه‌های آموزشی که به کشاورزان نحوه استفاده از داده‌ها برای بهینه‌سازی تولید و کاهش ضایعات را آموزش می‌دهند، به بهبود کارایی و مسئولیت‌پذیری در کشاورزی کمک می‌کنند.

Technology ethics with the approach of new technologies of agricultural education

Golbaz, M. ^{*1}, Haji Mirrahimi, S. D. ².

1- Post-doctoral student, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

2- Associate Professor, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

* Responsible author: m. golbaz77@gmail.com

Abstract:

This analytical review article explores the ethical implications of emerging technologies in agricultural education through a bibliometric analysis. By examining a wide range of scholarly articles and publications, the study identifies key themes and trends related to the intersection of technology and ethics in the context of agricultural training. It highlights the transformative potential of innovative technologies, such as artificial intelligence, biotechnology, and e-learning platforms, in enhancing educational outcomes and agricultural practices. However, the review also addresses the ethical dilemmas associated with these technologies, including concerns about data security, environmental impact, and social equity. The findings suggest a pressing need for a framework that integrates ethical considerations into the curriculum of agricultural education, ensuring that future practitioners are equipped to navigate the complexities of technology use responsibly. This article aims to contribute to the ongoing discourse on the necessity of ethical stewardship in the face of rapid technological advancements in the agricultural sector.

Keywords: Technology ethic, New Technologies, Agricultural Education

أخلاقيات التكنولوجيا مع نهج التقنيات الجديدة في التعليم الزراعي

مریم کلباز^{۱*}، السيد داوود حاجی میر رحیمی^۲

۱- طالب ما بعد الدكتوراه في مركز الامام الخميني للتعليم العالي

۲- رئيس مركز الامام الخميني للتعليم العالي

* الكاتب المسؤول: Email m. golbaz77@gmail.com

ملخص:

مع التطورات السريعة في التقنيات الجديدة، وخاصة في مجال الزراعة، أصبحت الحاجة إلى الاهتمام بالجوانب الأخلاقية لهذه التقنيات أكثر وأكثر. الغرض من هذا البحث هو تحليل التحديات والفرص الناجمة عن استخدام التقنيات الجديدة في التعليم الزراعي وتأثيرها على القيم الأخلاقية والاجتماعية. في هذه المقالة □ التي تمت بأسلوب تحليل حالة - ومن خلال استخدام ومراجعة وتحليل المقالات والكتب والمصادر العلمية المتوفرة في مجال أخلاقيات التكنولوجيا والتعليم الزراعي، تم بحث الأبعاد الأخلاقية لاستخدام التقنيات الجديدة في التعليم الزراعي، وهي تقدم حلولاً لتحسين الوعي والمسؤولية في استخدام هذه التقنيات.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات التكنولوجيا، التقنيات الجديدة، التعليم الزراعي

منابع:

- Aggarwal, N., & Singh, D. (2021). "Technology-assisted farming: Implications of IoT and AI," in *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Rajpura: IOPscience), 12080. doi: 10.1088/1757-899X/1022/1/0 12080.
- Ausloos, J., & Veale, M. (2020). Researching with data rights. *Amsterdam Law School Research Paper*, no. 2020-30, 136-157.
- Ryan, M. (2022). The social and ethical impacts of artificial intelligence in agriculture: Mapping the agricultural AI literature. *AI and Society*, 1-13. doi: 10.1007/s00146-021-01377-9.
- Ryan, M., Antoniou, J., Brooks, L., Jiya, T., Macnish, K., Stahl, B., et al. (2021a). Research and practice of AI ethics: A case study approach juxtaposing academic discourse with organisational reality. *Science and Engineering Ethics*, 27, 1-29. doi: 10.1007/s11948-021-00293-x.
- Shneiderman, B. (2020). Human-centered artificial intelligence: Reliable, safe, and trustworthy. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36, 495-504. doi: 10.1080/10447318.2020.1741118.
- Sykuta, M. E. (2016). Big data in agriculture: Property rights, privacy, and competition in ag data services. *International Food and Agribusiness Management Review*, 19, 57-74. doi: 10.22004/ag.econ.240696.
- Zhongming, Z., Wangqiang, Z., Wei, L., et al. (2021). Sustainable but smartly: Tackling security and privacy issues in smart agriculture. Available online at: <https://techxplore.com/news/2021-02-sustainable-smartly-tackling-privacy-issues.html>

تاثیر آموزش بر شکل گیری نگرش اخلاقی مسئولانه در حفظ و صیانت از منابع طبیعی یک مطالعه موردی

مریم گلباز^{۱*}، هادی نجات‌نژاد^۲

۱- دانشجوی پسا دکتري، مرکز آموزش عالي امام خميني (ره)، سازمان تحقيقات، آموزش و ترويج کشاورزي، كرج، ايران

۲- مدير كار آفريني، مرکز آموزش عالي امام خميني (ره)، سازمان تحقيقات، آموزش و ترويج کشاورزي، كرج، ايران.

* نویسنده مسئول: Email m.golbaz77@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

گلباز، م.، نجات‌نژاد، ه. (۱۴۰۳). بررسی تاثیر آموزش بر شکل گیری نگرش اخلاقی مسئولانه در حفظ و صیانت از منابع طبیعی یک مطالعه موردی اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

اکنون دیر زمانی است که موضوع حفاظت محیط زیست، نه یک امر صرفاً اقتصادی-تکنیکی بلکه عمدتاً موضوعی معنوی و اخلاقی انگاشته می شود. چرا که تلاش برای حفاظت محیط زیست و بازگرداندن تعادل و پایداری زیستی به چشم اندازهای کره زمین، امری فراتر از برنامه های معمول اقتصادی و سیاسی است و بشر در این باره نیازمند یک "بازسازی ما بعد طبیعی" است، نه صرفاً یک روش متفاوت فنی و اقتصادی در مواجهه با منابع طبیعی. به عبارت دیگر تغییر لازم برای مهار تخریب و آلودگی محیط زیست آنقدر بزرگ است که تغییر روش ها در حوزه اقتصاد، سیاست و تکنیک تکافوی آن را نمی کند و این تغییر لزوماً باید در ساحت اخلاق و باورهای معنوی بشر رخ دهد. در این مطالعه ما به بررسی تاثیر آموزش بر شکل گیری نگرش مسئولانه در حفظ و صیانت از منابع طبیعی در میان دانشجویان کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران پرداختیم. پژوهش کمی حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده ها، نیمه تجربی و از نوع پیش آزمون-پس آزمون با گروه کنترل است. نمونه آماری پژوهش شامل ۹۷ نفر از دانشجویان کشاورزی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران بودند که به طور داوطلبانه در این پژوهش مشارکت داشتند که در دو گروه کنترل (۳۰ نفر) و آزمون (۶۷ نفر) قرار گرفتند. ابتدا از هر دو گروه پیش آزمون گرفته شد. سپس آموزش های محیط-زیستی به مدت ۶ جلسه و هر جلسه با ۶۵ دقیقه فقط در مورد گروه آزمون اعمال شد.

واژگان کلیدی: آموزش محیط زیست، نگرش اخلاقی مسئولانه، دانشجویان کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله:

این که طبیعت فی نفسه واجد ارزش است یا صرفاً به واسطه سودی که به انسان می رساند ارزش پیدا می کند، مهمترین موضوع مورد تباین در اخلاق محیط زیست است. اخلاق سنتی، به شدت انسانگرا است. یعنی پدیده ها به نسبت نفعی که برای انسان دارند اهمیت پیدا می کنند. کسانی که ارزش محیط زیست را ذاتی می دانند بر این باورند که باید به دنبال اصول اخلاقی جدیدی فراتر از نگرش های مرتبط در اخلاق سنتی بود. انسان محور بودن اخلاق سنتی، طبیعت را قربانی منافع بعضاً ناپایدار انسان می کند. امروزه پیامدهای مهم و بلندمدت عملکرد انسان بر روی محیط زیست با شتاب بیشتری در حال

آشکار شدن است، به طوری که دیگر کسی نمی تواند ادعا کند که مسائلی مانند گرم شدن زمین، تغییرات آب و هوایی، آلودگی هوا، کاهش منابع سوخت فسیلی و تخریب زیست بوم های بکر و دست نخورده مختص کشورهای توسعه یافته است (Dunlap & York, 2008; Mullenbach & Green, 2018)، بر این اعتقادند که رشد زیست محیطی حرفه ای و حمایت عامه ی مردم از حفظ محیط زیست پدیده ای جهانی است و اگر تاکنون محدود به کشورهای مرفه جهان بوده است، اکنون دیگر این گونه نیست به طوری که، مهم ترین مسأله ی امنیت ملی و واحدهای ملی را در قرن ۲۱ همین موضوع می دانند (Dunlap & York, 2008). در ایران نیز به دلیل عدم وجود نظام مدیریت کارا و مناسب در زمینه های منابع آب و خاک و به طور اعم بخش کشاورزی، موجب افزایش روند تخریب منابع آب و خاک گردیده است که در آینده می تواند خطرات زیادی را برای بخش کشاورزی و به طور خاص مجموعه روستایی ما به دنبال داشته باشد (کلرننگ و همکاران، ۱۳۸۶). در واقع چالش موجود، چگونه زندگی کردن بر روی زمین نیست بلکه، قبولاندن این چگونگی به افراد است. به طور کلی جوامع انسانی با داشتن فعالیت های اجتماعی و ویژگی های مختلف فرهنگی ارزش ها و نگرش های بسیار متفاوتی نسبت به طبیعت و محیط زیست دارند (عابدی سروستانی، ۱۳۹۰). ضمن اینکه بسیاری باور دارند که مشکلات محیط زیستی در ارزش ها و باورهای جوامع ریشه دارند به همین دلیل باید دانست که افراد اجتماع نسبت به محیط زیست چگونه فکر می کنند، چه شناختی نسبت به آن دارند و تا چه حد طبیعت و محیط زیست برایشان دغدغه است (استرن، ۲۰۰۰) (عدم ذکر منبع در قسمت پایانی). پس ذکر این نکته حائز اهمیت است که بدون در نظر گرفتن مسائل اجتماعی نمی توانیم تغییر ایجاد کنیم. آموزش یکی از مهم ترین متغیرها در توضیح سطوح بالای نگرانی و رفتار محیط زیستی است (زوکا و همکاران، ۲۰۱۳؛ زیلهای و هوسینگ، ۲۰۰۹) (عدم ذکر منبع در قسمت پایانی). در واقع آموزش جهان فردا را شکل می دهد و ضمن اینکه با افزایش آگاهی و درک عمومی، به حرکت درآورنده تغییرات پایدار بوده در ترویج روحیه مشارکت عمومی در محافظت از سلامت و یکپارچگی محیط زیست و بوم سازگان نقش اساسی ایفا می کند. برای تحقق این نقش، ارتقای آگاهی مردمی و تغییر باورها و نگرش ها مورد نیاز است که لازمه آن آموزش عمومی با تاکید بر نیازمندی های روز جامعه در رابطه با محیط زیست می باشد (حاج حسینی و همکاران، ۱۳۸۹). بنابراین برای داشتن افراد آگاه و مسئول در قبال محیط زیست نیاز به برنامه ریزی آموزشی با رویکرد محیط زیست می باشد (بامگارتر و ویتنر، ۲۰۱۳). به طوری که محققان معتقدند افراد دارای سطح تحصیلی بالا نگرانی بیشتری نسبت به کیفیت محیط زیست دارند. همچنین آن ها انگیزه بیشتری برای به کار گیری رفتار مسئولانه محیط زیستی دارند زیرا آگاهی آن ها از آسیب احتمالی بیشتر است (Lozano, 2006). نگرش ها مولفه های اساسی از فردیت هر انسان به شمار می روند (بونر و وانک، ۲۰۱۱) (عدم ذکر منبع در قسمت پایانی). بسیاری از مردم به خاطر نگرش ها و باورهای خود حتی جان خود را از دست داده اند. مخالفت با آزمایش های حیوانی، طرفدار حقوق بشر بودن، طرفدار حفظ محیط زیست و هوای پاک بودن، طرفدار بازیافت مواد و کنترل جمعیت بودن همه نمونه های متفاوت و مثال هایی از نگرش ها می باشند (بوهنر و وانک، ۲۰۰۲) (عدم ذکر منبع در قسمت پایانی). از این رو شناسایی، تبیین و ایجاد نگرش محیط زیستی دانشجویان و دانش پژوهان گام نخست در تربیت و آموزش نیروی انسانی متخصص کشاورزی با رویکردی محیط زیستی است. چرا که موجبات گام های بعدی از جمله برنامه ریزی آموزش روش های محیط زیستی در کشاورزی را فراهم می کند. در همین راستا در مراکز آموزشی کشورهای مختلف مطالعات گسترده ای صورت گرفته که به برخی از آن ها اشاره می گردد. گروهی از محققان نقش آموزش محیط زیست را در دانش، نگرش، رفتار خود تنظیمی و انگیزه محیط زیستی دانشجویان دانشگاه جورجیا مورد بررسی قرار دادند (Mullenbach & Green, 2018). نتایج این بررسی نشان داد که گذراندن دوره های آموزش

محیط زیست در بهبود خود تنظیمی و رفتارهای محیط زیستی موثر بوده است. تعدادی از پژوهشگران به بررسی تاثیر آموزش و روابط بین دانش و نگرش های محیط زیستی در چارچوب و عوامل محیط زیستی پرداختند (Liefländer & Bogner, 2018). در این پژوهش از مدل معادلات ساختاری برای بررسی و نظارت بر نگرش محیط زیستی دانش آموزان از لحاظ فاکتورهای حفاظت و استفاده از محیط زیست پرداختند. در حالی که همزمان سه بعد دانش محیط زیستی (دانش نظام مند یا آگاهی، دانش فنی و دانش اثر بخشی) را در سه دوره آزمون مختلف و دوره برنامه آموزشی چهار روزه برای دانشجویان سال چهارم با جامعه آماری ۱۳۳ نفر بررسی کردند. نتایج نشان داد که احتمالاً به دلیل محدودیت های اندازه گیری مانند مطلوبیت های اجتماعی ارتباطی بین دانش محیط زیستی و نگرش حفاظت از محیط زیست در تمام دوره پژوهش وجود نداشت. همچنین نگرش استفاده و بهره برداری از محیط زیست رابطه منفی با تمام ابعاد دانش محیط زیستی دارد. و نشان دادند که دانش نظام مند ممکن است که بتواند بر بهره برداری تاثیر گذار باشد. به عبارت دیگر افرادی که در استفاده از طبیعت خودداری می کنند به نظر می رسد تلاش بیشتری برای بهبود دانش محیطی خود را انجام می دهند تا کمتر روحیه استثمار گرایانه به طبیعت داشته باشند. تعدادی از محققان به بررسی به بررسی نگرش های محیط زیستی در بین دانشجویان کشاورزی ترکیه پرداختند (Budak et al., 2005). در این پژوهش با استفاده از روش پیمایشی، ۲۴۰ دانشجوی سال اول تا چهارم (دختر و پسر) را به صورت تصادفی انتخاب و مورد بررسی قرار دادند. نتایج آن ها نشان داد در مجموع، دانشجویان کشاورزی دارای نگرش های منطبق بر محیط زیست هستند. در حالی که دختران دانشجوی مقایسه با پسران از نگرش مطلوب تری به محیط زیست برخوردار بوده اند. به عبارت دیگر دختران دانشجوی کشاورزی دارای نگرش محیط زیست محور بوده اند. همچنین آن ها نشان دادند که سال های تحصیل در دانشگاه تاثیری بر نگرش های محیط زیستی آن ها نداشته است. در حالی که روستا زادگان و دانشجویانی که عضو تشکل ها و یا انجمن های محیط زیستی بوده اند دارای نگرشی مثبت و همسو تر با محیط زیست بوده اند.

مواد و روش ها:

مواد: مطالعه حاضر به شیوه نیمه تجربی با طرح پیش آزمون- پس آزمون و با گروه کنترل انجام شد. این پژوهش از نظر روش اجرا از نوع پژوهش های کمی؛ از نظر هدف از نوع کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری داده ها از نوع پیمایشی است. مشارکت کنندگان در این پژوهش دانشجویان کشاورزی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران بودند که بر اساس معیار مشارکت داوطلبانه در پژوهش و عدم ترک پژوهش، تعداد ۶۷ نفر به عنوان گروه آزمون و ۳۰ نفر به عنوان گروه کنترل انتخاب شدند. لازم به ذکر است گروه آزمون شش جلسه، ۶۵ دقیقه ای آموزش های مجازی محیط زیستی را دریافت کردند. اطلاعات توسط نرم افزار SPSSV25 تحلیل شد. در نهایت از طریق نتایج حاصل از تحلیل داده ها در مرحله قبل و بعد از مداخله آموزشی، اثر مداخله آموزشی بر نگرش محیط زیستی محیط زیستی دانشجویان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. منظور از نگرش نسبت به محیط زیست، نوعی نگرش به محیط زیست است که بر اساس آن فرد معتقد است که انسان به طبیعت غلبه ندارد، باید بین انسان و طبیعت تعادل وجود داشته باشد و برای رشد و توسعه اقتصادی محدودیت وجود داشته باشد. برای عملیاتی کردن این مفهوم و سنجش آن از مقیاس ۱۵ گویه ای پارادایم نوین محیط زیستی (NEP) که دانلپ برای سنجش جهان بینی محیط زیستی طراحی کرده استفاده شده است. این متغیر در قالب ۱۵ سوال و به صورت طیف لیکرت سنجیده می شود. در این طیف میزان موافقت از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) در نظر گرفته شد و اطلاعات این مرحله تحلیل شد (مرحله پیش آزمون، قبل از مداخله آموزشی). پس از آن مداخله آموزشی

فقط در مورد گروه آزمون اعمال گردید و گروه کنترل آموزش مجازی محیط‌زیستی دریافت نکردند. پایایی ابزار پژوهش از طریق تکمیل تعداد ۳۰ پرسشنامه توسط دانشجویان کشاورزی خارج از مشارکت کنندگان اصلی در پژوهش و محاسبه آلفای کرونباخ تأیید شد و مقدار آن ۰/۸۶ محاسبه شد. به علاوه روایی آن توسط تعدادی از استادان دانشگاهی و صاحب‌نظران محیط‌زیستی بررسی گردید.

نتایج و بحث:

میانگین سن پاسخ‌گویان در گروه کنترل ۲۷ سال و با انحراف معیار ۴/۴۱ سال و دامنه سن آن‌ها ۲۰ تا ۳۹ سال متغیر بود. هم‌چنین در گروه آزمون، میانگین سن پاسخ‌گویان ۲۹/۲۳ سال و با انحراف معیار ۶/۱۸ سال و دامنه سن آن‌ها بین ۱۹ تا ۴۹ سال متغیر بود. در ارتباط با جنسیت پاسخ‌گویان، در هر دو گروه بیشتر پاسخ‌گویان زن بودند به‌طوری‌که در گروه کنترل ۱۷ نفر معادل ۵۶/۷ درصد و در گروه آزمون ۳۶ نفر معادل ۵۳/۷ درصد زن بودند. در ارتباط با مشارکت در NGO های محیط‌زیستی، در هر دو گروه اکثریت پاسخ‌گویان در این انجمن‌های مشارکت نداشتند به‌طوری‌که ۲۹ نفر معادل ۹۶/۷ درصد گروه کنترل و ۵۸ درصد معادل ۸۶/۶ درصد در NGO های محیط‌زیستی مشارکت نداشتند. علاوه بر این، در ارتباط با قصد فعالیت در NGO های محیط‌زیستی در آینده در هر دو گروه اکثریت پاسخ‌گویان بیان داشتند که در آینده قصد فعالیت در NGO های محیط‌زیستی را ندارند به‌گونه‌ای که در گروه کنترل ۲۶ نفر معادل ۸۶/۷ درصد و در گروه آزمون ۴۶ نفر معادل ۶۸/۷ درصد بیان داشتند در آینده قصد فعالیت در NGO های محیط‌زیستی را ندارند. هم‌چنین در مورد عضویت یکی از اعضای خانواده یا اقوام در NGO های محیط‌زیستی لازم به‌ذکر است در هر دو گروه اکثریت پاسخ‌گویان بیان داشتند که عضوی از خانواده و یا اقوام آن‌ها در NGO های محیط‌زیستی عضویت ندارد. به‌طور مشخص‌تر ۲۴ نفر در گروه کنترل معادل ۸۰ درصد و ۵۳ نفر در گروه آزمون معادل ۷۹/۱ درصد به عدم عضویت خانواده و یا اقوام در NGO های محیط‌زیستی اشاره داشتند بر پایه شواهد موجود در این پژوهش و پژوهش‌های پیشین، آموزش نقش معناداری بر بهبود نگرش محیط‌زیستی دارد. نتایج این پژوهش نشان داد میانگین نمره نگرش مسئولانه محیط‌زیستی دانشجویان کشاورزی قبل از مداخله آموزشی در گروه کنترل و آزمون تفاوت معناداری نداشت با این حال بعد از مداخله آموزشی تفاوت معناداری بین میانگین نمره نگرش مسئولانه محیط‌زیستی دو گروه مشاهده شد و گروه آزمون دارای میانگین نمره نگرش مسئولانه محیط‌زیستی بالاتری بود که نشان‌دهنده تأثیر آموزش محیط‌زیستی بر ارتقای نگرش مسئولانه گروه آزمون بود. لازم به ذکر است میانگین نمره نگرش محیط‌زیستی گروه کنترل در هر دو وضعیت پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت معناداری نداشت اما در مورد گروه آزمون وضعیت متفاوت بود و میانگین نمره نگرش محیط‌زیستی این گروه قبل و بعد از مداخله آموزشی تفاوت معناداری را نشان داد. به‌طوری‌که بعد از مداخله آموزشی نگرش محیط‌زیستی دانشجویان میانگین بالاتری داشت این نتایج حاکی از اثر مستقیم و معنادار آموزش بر بهبود نگرش دانشجویان کشاورزی است.

همان‌طور که نتایج آزمون جعبه‌ای^۱ (شکل ۱) نیز نشان می‌دهد در مرحله پیش‌آزمون براساس نتایج آزمون من‌ویتنی اختلاف معناداری بین میانگین کلی نگرش محیط‌زیستی دو گروه کنترل و آزمون وجود ندارد اما در مرحله پس‌آزمون بین نگرش محیط‌زیستی دو گروه اختلاف معنادار وجود دارد و میانگین نگرش محیط‌زیستی گروه آزمون بالاتر است. لازم به ذکر است براساس نتایج گزارش شده در جدول مورد نگرش محیط‌زیستی گروه کنترل در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون اختلاف معناداری بین میانگین نگرش محیط‌زیستی گروه کنترل وجود ندارد اما نتایج در مورد نگرش

21-22-Oct 2024

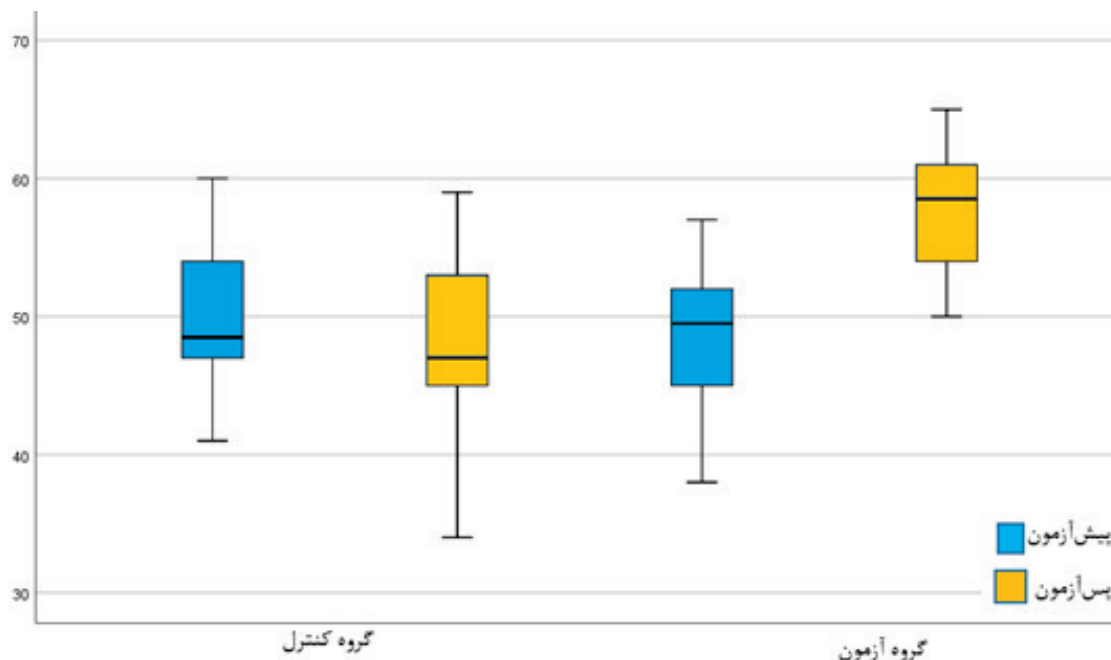
AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

محیط زیستی گروه آزمون در دو مرحله پیش آزمون و پس-آزمون نشان داد اختلاف معناداری بین نگرش محیط زیستی این گروه در دو وضعیت وجود دارد و میانگین نگرش محیط زیستی آنها در مرحله پس آزمون بالاتر است یافته های شکل (۱) همسو با یافته ها جدول (۳) است و یافته های بخش قبلی پژوهش را تأیید می کند.

جدول ۱- مقایسه میانگین نگرش به مسائل محیط زیستی گروه کنترل و آزمون در مرحله پیش آزمون و پس آزمون

گروه آزمون	گروه کنترل		گویه	
	Z	سطح معناداری		
۰/۰۰۰	-۵/۰۰۳	۰/۶۷۴	-۰/۴۲۱	۱ کره زمین توان و تحمل این جمعیت را ندارد
۰/۰۰۰	-۴/۲۴۲	۰/۸۷۲	-۰/۱۶۱	۲ اگر ما فقط یاد بگیریم که چطور منابع طبیعی را توسعه دهیم، زمین منابع زیادی دارد
۰/۰۰۰	-۴/۶۹۲	۰/۸۳۷	-۰/۲۰۶	۳ زمین، منابع محدودی دارد
۰/۰۰۰	-۷/۳۷۵	۰/۱۳۷	-۱/۴۸۶	۴ انسان ها حق دارند محیط طبیعی را متناسب با نیازشان اصلاح کنند
۰/۰۰۱	-۳/۲۰۱	۰/۲۸۱	-۱/۰۷۸	۵ انسان ها قصد داشتند بر بقیه طبیعت حکومت کنند
۰/۰۰۰	-۳/۵۳۳	۰/۲۰۷	-۱/۲۶۳	۶ گیاهان و حیوانات حقوق برابر با انسان ها ندارند
۰/۰۰۷	-۲/۷۱۹	۰/۱۵۷	-۱/۴۱۶	۷ هنگامی که انسان در طبیعت دخالت می کند، اغلب عواقب فاجعه بار به همراه دارد
۰/۰۰۱	-۳/۴۱۹	۰/۸۴۱	-۰/۲۰۰	۸ تعادل طبیعت به اندازه کافی قوی است که بتواند با اثرات توسعه صنعتی مدرن مقابله کند
۰/۰۰۰	-۵/۱۵۲	۰/۲۶۲	-۱/۱۲۱	۹ تعادل طبیعت بسیار ظریف است و به راحتی واژگون می شود
۰/۰۰۰	-۵/۵۰۷	۰/۰۰۵	-۲/۸۳۳	۱۰ هوش انسانی تضمین خواهد کرد که ما زمین را آلوده نکنیم
۰/۰۰۰	-۷/۱۱۴	۰/۹۲۷	-۰/۰۹۱	۱۱ با وجود توانایی های ویژه عصر حاضر اعم از تکنولوژی و غیره، انسان ها هنوز هم مطابق قوانین طبیعت هستند
۰/۰۲۶	-۲/۲۲۸	۰/۴۲۹	-۰/۷۹۱	۱۲ در نهایت انسان ها به اندازه کافی یاد می گیرند که طبیعت چگونه قادر به کنترل آن است
۰/۶۱۸	-۰/۴۹۹	۰/۰۰۴	-۲/۸۷۷	۱۳ انسان ها به شدت از محیط زیست سوء استفاده می کنند
۰/۰۰۰	-۳/۵۷۷	۰/۲۶۴	-۱/۱۱۸	۱۴ تخریب محیط زیست به شدت مورد اغراق قرار گرفته است
۰/۴۱۹	-۰/۸۰۸	۰/۰۰۷	-۲/۶۸۹	۱۵ اگر اوضاع مانند گذشته ادامه یابد، به زودی یک فاجعه بزرگ محیط زیستی را تجربه خواهیم کرد

شکل ۱- نمودار جعبه‌ای میانگین نگرش محیط‌زیستی گروه کنترل و آزمون

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- نقش آموزش در افزایش آگاهی به گونه‌ای که آموزش مؤثر می‌تواند آگاهی افراد را نسبت به اهمیت حفاظت از منابع طبیعی افزایش دهد و آن‌ها را به سمت رفتارهای مسئولانه‌تر سوق دهد.
- ۲- تأثیر بر نگرش‌ها و رفتارها، آموزش‌های مرتبط با محیط‌زیست و منابع طبیعی می‌تواند نگرش‌های مثبت و پایدار را در افراد ایجاد کند که به نوبه خود بر رفتارهای آن‌ها تأثیر می‌گذارد.
- ۳- به کمک آموزش می‌توان مهارت‌های انتقادی را توسعه داد تا افراد بتوانند تفکر انتقادی درباره مسائل محیط‌زیستی داشته باشند و راه‌حل‌های پایدارتر را شناسایی کنند.
- ۴- مشارکت اجتماعی، آموزش می‌تواند افراد را به مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و محیط‌زیستی تشویق کند و حس مسئولیت اجتماعی را در آن‌ها تقویت کند.
- ۵- ایجاد فرهنگ محیط‌زیستی، با آموزش نسل‌های جدید، می‌توان فرهنگی از احترام و حفاظت از منابع طبیعی را در جامعه ایجاد کرد که در بلندمدت به نفع محیط‌زیست خواهد بود.

The effect of education on the formation of a responsible ethical attitude in the conservation of natural resources, a case study

Golbaz, M. ^{*1}, Nejatnejad, H. ²

1- Post-doctoral student, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

2- Entrepreneurship Manager, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran.

*Responsible author: Maryam Golbaz Email m. golbaz77@gmail.com

Abstract:

This study explores the impact of education on the formation of responsible ethical attitudes toward the conservation and preservation of natural resources of Tehran University. It emphasizes the role of educational programs in fostering awareness and understanding of environmental issues among individuals. The present quantitative research is semi-experimental in terms of practical purpose and in terms of data collection method and pre-test-post-test type with a control group. The statistical sample of the research included 97 agricultural students of Tehran University of Agriculture and Natural Resources who voluntarily participated in this research and were divided into two control groups (30 people) and experimental group (67 people). First, a pre-test was taken from both groups. Then environmental education was applied for 6 sessions and each session was 65 minutes only for the test group. The research highlights that effective educational strategies can significantly enhance individuals' perceptions of their responsibilities toward natural resource management. By instilling values of sustainability and ethical stewardship, education can lead to behavioural changes that promote the protection of ecosystems. The findings suggest that integrating environmental education into curricula is essential for developing a generation that prioritizes the ethical implications of resource use and conservation. Ultimately, the study advocates for a comprehensive approach to education that emphasizes ethical responsibility in the context of natural resource preservation.

Keywords: Environmental education, responsible ethical attitude, agriculture students

اثر التعليم في تكوين التوجه الأخلاقي المسؤول في الحفاظ على الموارد الطبيعية ورعايتها: دراسة حالة

مریم کلباز^{۱*}، هادی نجات نجاد^۲

۱- طالب ما بعد الدكتوراه في مركز الإمام الخميني للتعليم العالي

۲- مدير هندسة المشاريع في مركز الإمام الخميني للتعليم العالي

*- المؤلف المسؤول: مریم کلباز Email m. golbaz77@gmail.com

ملخص:

منذ فترة طويلة، لم يعد موضوع حماية البيئة مجرد قضية اقتصادية - تقنية، بل أصبح موضوعاً معنوياً وأخلاقياً في المقام الأول. وذلك لأن الجهود المبذولة لحماية البيئة واستعادة التوازن والاستدامة البيئية لمشاهد الطبيعة في كوكب الأرض تتجاوز البرامج الاقتصادية والسياسية المعتادة. وتحتاج البشرية في هذا الصدد إلى "إعادة بناء ما وراء الطبيعة"، وليس مجرد طريقة فنية واقتصادية مختلفة في التعامل مع الموارد الطبيعية. بعبارة أخرى، التغيير اللازم للحد من تدمير وتلوث البيئة كبير جداً لدرجة أن تغيير الأساليب في مجالات الاقتصاد والسياسة والتقنية لا يكفي، ويجب أن يحدث هذا التغيير ضرورياً في مجال الأخلاق والمعتقدات الروحية للناس. وفي هذه الدراسة، قمنا بفحص تأثير التعليم على تشكيل موقف مسؤول في الحفاظ على الموارد الطبيعية بين طلاب الزراعة والموارد الطبيعية في جامعة طهران. إن البحث الكمي الذي بين أيدينا هو بحث تطبيقي من حيث الهدف، وشبه تجريبي من حيث طريقة جمع البيانات، ويعتمد على اختبار قبلي وبعدي مع مجموعة ضابطة. وقد شملت العينة الإحصائية للبحث ۹۷ طالباً من طلاب الزراعة في كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة طهران، الذين شاركوا بشكل تطوعي في هذا البحث. وتم تقسيمهم إلى مجموعتين: مجموعة ضابطة (۳۰ طالباً) ومجموعة تجريبية (۶۷ طالباً). وفي البداية، تم إجراء اختبار قبلي لكلا المجموعتين. ثم تم تقديم الإرشادات البيئية لمدة ۶ جلسات، كل جلسة لمدة ۶۵ دقيقة شملت المجموعة التجريبية فقط.

الكلمات المفتاحية: التعليم البيئي، التوجه الأخلاقي المسؤول، طلاب الزراعة.

منابع:

- عابدی سروستانی، ا. (۱۳۹۲). واکاوی نگرش و رفتارهای حامی محیط زیست در بین دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. طرح پیشنهادی شورای پژوهشی و فناوری دانشگاه گرگان، نشریه تحقیقاتی (شماره ۲۵۶)، ۸۹-۳.
- گلرنگ، ب.، قدوسی، ج.، و مشایخی، م. (۱۳۸۶). ارزیابی اقتصادی عملیات آبخیزداری انجام شده در حوزه آبخیز سدها (مطالعه موردی: حوزه آبخیز سد شهید یعقوبی - تربت حیدریه خراسان رضوی). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، (شماره ۸۳)، ۹۳-۱۱۰.
- حاج حسینی، ح.، شیری، س. م.، و فرج اللهی، م. (۱۳۸۹). نیازسنجی و تعیین اولویت های آموزشی دانش آموزان مقطع متوسطه در زمینه محیط زیست و توسعه پایدار. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۲(۱)، ۱۹۴-۱۷۹.
- Dunlap, R. E., & York, R. (2008). The globalization of environmental concern and the limits of the postmaterialist values explanation: Evidence from four multinational surveys. The Sociological Quarterly, 49(4), 529-563.
- Liefländer, A. K., & Bogner, F. X. (2018). Educational impact on the relationship of environmental knowledge and attitudes. Environmental Education Research, 24(4), 611-624.
- Mullenbach, L. E., & Green, G. T. (2018). Can environmental education increase student-athletes' environmental behaviors? Environmental Education Research, 24(3), 427-444.

- Lozano, R. (2006). Incorporation and institutionalisation of sustainable development into universities: Breaking through barriers to change. *Journal of Cleaner Production*, 14(9-11), 787-796.
- Budak, D. B., Budak, F., Zaimoghlu, Z., Kekec, S., & Yavuz Sucu, M. (2005). Behavior and attitudes of students towards environmental issues at the Faculty of Agriculture, Turkey. *Journal of Applied Sciences*, 7(8), 1244-1254.
- Lozano, R. (2006). Incorporation and institutionalisation of sustainable development into universities: Breaking through barriers to change. *Journal of Cleaner Production*, 14(9-11), 787-796.

رعایت اخلاق در استفاده از پهیاد محلول پاش به منظور افزایش تولید محصولات کشاورزی

امیرحسین اسمعیل زاده^{۱*}، مارال چمن باز^۲، علیرضا منصورآباد^۳

۱-دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه هوافضا، دانشکده مهندسی مکانیک، دانشگاه شیراز

۲-

۳-

* نویسنده مسئول: Email: amir20shiraz@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

اسمعیل زاده، ا.ح.؛ چمن باز، م.، منصورآباد، ع.ر. (۱۴۰۳). رعایت اخلاق در استفاده از پهیاد محلول پاش به منظور افزایش تولید محصولات کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

استفاده گسترده از پهیادها محلول پاش در کشاورزی، با وجود مزایای قابل توجهی مانند افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها، پرسش‌های اخلاقی جدیدی را مطرح کرده است. این فناوری نوظهور با قابلیت جمع‌آوری داده‌های دقیق از مزارع، پایش محصولات و انجام عملیات کشاورزی مانند سم‌پاشی و کوددهی، پتانسیل بالایی در تحول کشاورزی مدرن دارد. با این حال، چالش‌هایی نظیر حفظ حریم خصوصی افراد، امنیت پرواز، و تأثیر بر تنوع زیستی و اشتغال در بخش کشاورزی، نیازمند توجه و بررسی دقیق هستند. پهیاد، با قابلیت دسترسی به مناطق صعب‌العبور، پتانسیل بالایی در بهبود بهره‌وری و پایداری کشاورزی دارد. پهیادها با بهره‌گیری از دوربین‌ها و حسگرهای پیشرفته، قادر به جمع‌آوری اطلاعات دقیق و لحظه‌ای از مزارع هستند. در این مقاله، با بررسی استفاده صحیح از پهیادها در تولید محصولات کشاورزی و غذایی، به بررسی تأثیر آن‌ها بر مسئولیت‌پذیری استفاده از این فناوری نوین پرداخته می‌شود. همچنین این بررسی شامل ارزیابی استفاده صحیح از پهیادها، شناسایی چالش‌های اخلاقی مرتبط و ارائه راهکارهایی برای کاهش اثرات منفی آن می‌باشد.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، حریم خصوصی، قوانین و مقررات پهیادها، مسئولیت‌پذیری پرواز

مقدمه و بیان مسئله:

پهیادها به عنوان ابزاری نوظهور و قدرتمند، در حال تغییر چشم‌انداز کشاورزی مدرن هستند. این فناوری پیشرفته با ارائه قابلیت‌های بی‌نظیر خود، از جمله دسترسی به مناطق صعب‌العبور، جمع‌آوری داده‌های دقیق و اجرای عملیات کشاورزی با دقت بالا، نویدبخش افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها در این صنعت حیاتی است. پهیادها با پایش مستمر محصولات، امکان شناسایی زودهنگام آفات و بیماری‌ها را فراهم می‌سازند و با اجرای هدفمند سم‌پاشی و کوددهی، مصرف بهینه نهاده‌ها را تضمین می‌کنند. این امر نه تنها به افزایش تولید و بهبود کیفیت محصولات کشاورزی منجر می‌شود، بلکه با کاهش مصرف سموم و کودهای شیمیایی، به حفظ محیط زیست و منابع طبیعی نیز کمک شایانی می‌کند.

بیان مسئله

با وجود مزایای قابل توجه پهپادها در کشاورزی، استفاده گسترده از این فناوری با چالش‌ها و پرسش‌های اخلاقی جدیدی همراه است. حفظ حریم خصوصی افراد، تضمین امنیت پرواز، تأثیر بر تنوع زیستی و پیامدهای آن بر اشتغال در بخش کشاورزی، از جمله مهمترین دغدغه‌های اخلاقی مرتبط با بهره‌گیری از پهپادها در این حوزه هستند. این چالش‌ها، ضرورت بررسی دقیق و همه‌جانبه تأثیر پهپادها بر کشاورزی و شناسایی راهکارهای مناسب برای مدیریت و کاهش اثرات منفی آن را برجسته می‌سازند.

اهمیت مسئله

بررسی تأثیر پهپادها بر کشاورزی و چالش‌های اخلاقی مرتبط با آن، از اهمیت بسزایی برخوردار است. این بررسی می‌تواند به ما در ارزیابی استفاده صحیح از پهپادها، شناسایی چالش‌های اخلاقی مرتبط و ارائه راهکارهایی برای کاهش اثرات منفی آن کمک کند. در نهایت، هدف این است که با استفاده مسئولانه و اخلاقی از این فناوری نوین، از مزایای آن در کشاورزی بهره‌مند شویم و در عین حال، اثرات منفی آن را به حداقل برسانیم. این امر به توسعه پایدار کشاورزی، حفظ محیط زیست، تأمین امنیت غذایی و بهبود کیفیت زندگی کشاورزان و جامعه کمک خواهد کرد.

اهداف تحقیق

این تحقیق با هدف بررسی تأثیر پهپادها بر کشاورزی و چالش‌های اخلاقی مرتبط با آن، به دنبال دستیابی به اهداف زیر است:

- ارزیابی مزایا و معایب استفاده از پهپادها در کشاورزی
 - شناسایی چالش‌های اخلاقی مرتبط با استفاده از پهپادها
 - ارائه راهکارهایی برای مدیریت و کاهش اثرات منفی پهپادها
 - تبیین اصول و چارچوب‌های اخلاقی برای استفاده مسئولانه از پهپادها در کشاورزی
- با دستیابی به این اهداف، می‌توان به استفاده بهینه و پایدار از پهپادها در کشاورزی دست یافت و در عین حال، از بروز پیامدهای ناخواسته و چالش‌های اخلاقی جلوگیری کرد.

مواد و روش‌ها:

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر پهپادها بر کشاورزی و چالش‌های اخلاقی مرتبط با آن، از رویکردی ترکیبی شامل روش‌های کیفی و کمی بهره می‌برد. در بخش کیفی، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با کشاورزان، کارشناسان حوزه کشاورزی و متخصصان اخلاق استفاده شده است. در بخش کمی، از پرسشنامه‌های استاندارد شده برای جمع‌آوری داده‌ها از کشاورزان و اپراتورهای پهپاد استفاده شده است. هدف این مقاله، ارزیابی چالش‌های اخلاقی و اجتماعی فعلی پهپاد در بخش کشاورزی است. در تفسیر گسترده‌تر، اخلاق به معنای تمایز بین درست و غلط و تعیین راه‌هایی است که فرد باید در شرایط و زمینه‌های خاص رفتار کند. توزیع موضوعات اجتماعی و اخلاقی در بین مقالات مورد بررسی یکسان نبود. برخی از مقالات به مراتب کمتر از سایر مقالات به موضوعات اجتماعی و اخلاقی حوزه فناوری‌های نوین اشاره داشتند. کمتر مقاله به بیان دقیق چالش در استفاده از پهپادها پرداخته بود. و این روزنه‌ی مطالعاتی در بحث اخلاق استفاده از این فناوری در حوزه پهپادهای کشاورزی به چشم قابل مشاهده بود. جهت جمع‌آوری داده از تمامی اپراتورها و مشتریانی که دستگاه خریداری کرده بودند سوالات مرتبط پرسیده شد.

نتایج و بحث:

در این بررسی، تنوع قابل توجهی در موضوعات و رویکردهای اخلاقی مورد مرتبط با پهپاد در کشاورزی مشاهده شد. این تنوع نشان دهنده ماهیت میان رشته‌ای این حوزه و دیدگاه‌های متفاوت محققان از رشته‌های مختلف است. به عنوان مثال، مقالات منتشر شده در مجلات علوم اجتماعی، بیشتر به ابعاد اجتماعی و تأثیرات هوش مصنوعی بر جوامع کشاورزی و کشاورزان پرداخته‌اند، در حالی که مقالات در مجلات مهندسی و علوم کامپیوتر، بیشتر بر جنبه‌های فنی و چالش‌های پیاده‌سازی پهپاد در کشاورزی تمرکز داشتند.

با این وجود، برخی از اصول اخلاقی مانند شفافیت، عدالت و مسئولیت‌پذیری، به طور مشترک در بسیاری از مقالات مورد بحث قرار گرفته‌اند. این اصول، به عنوان پایه‌های اساسی برای توسعه و استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی در کشاورزی، می‌توانند به عنوان راهنمایی برای سیاست‌گذاران، محققان و فعالان این حوزه عمل کنند. در نهایت، این بررسی نشان می‌دهد که بحث‌های اخلاقی پیرامون این فناوری در کشاورزی هنوز در مراحل اولیه خود قرار دارند و نیازمند تحقیقات بیشتر و عمیق‌تر هستند.

Compliance with ethics in the use of spraying drones in order to increase the production of agricultural products

Abstract:

The widespread use of drones in agriculture, despite significant benefits such as increased efficiency and reduced costs, has raised new ethical questions. This emerging technology, with its ability to collect precise data from fields, monitor crops, and perform agricultural operations like spraying and fertilizing, has the potential to transform modern agriculture. However, challenges such as protecting individual privacy, ensuring flight safety, and the impact on biodiversity and agricultural employment, require careful attention and examination. This article examines the proper use of drones in the production of agricultural and food products and investigates their impact on the responsible use of this new technology. This investigation includes an assessment of proper drone usage, identification of related ethical challenges, and providing solutions to reduce its negative effects.

Keywords: Agricultural Ethics, Privacy, Drone Regulations, Flight Responsibility

منابع:

- زمانی، (۱۳۹۴). نظریه مسئولیت مداری انسان: رهیافت اخلاقی در کشاورزی و محیط‌زیست. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۲(۱)، ۱۶۳-۱۴۹.
- صیدی، برادران، م، پناه، ی. (۱۳۹۸). تدوین برنامه‌های عملیاتی جهت رعایت اخلاق در کشاورزی: مورد مطالعه روستای تلومه استان خوزستان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۶(۱)، ۱۸۱-۱۶۷.
- ظریف‌نشاط، س.، سعیدی‌راد، م.ح.، صفری، م.، معظم‌الشریعتی، ح.ر.، و ناصری، م. (۱۴۰۰). ارزیابی فنی پهپاد سمپاش برای کنترل علف‌های هرز گندم و مقایسه آن با روش‌های سنتی. مجله مکانیزاسیون و سامانه‌های کشاورزی.
- عباسی، پ. موسوی قهفرخی، و س.م. (۱۳۹۹). جایگاه اخلاق در کشاورزی صنعتی. مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۳۸(۷)، ۴۹-۲۷.

- Aliloo, J., Abbasi, E., Karamidehkordi, E., Parmehr, E. G., & Canavari, M. (2024). Dos and Don'ts of using drone technology in the crop fields. *Technology in Society*, 76, 102456.
- Carolan, M. (2020). Automated agrifood futures: Robotics, labor and the distributive politics of digital agriculture. *The Journal of Peasant Studies*, 47(1), 184-207.
- Christen, P. D. M., & Hunt, M. Value-sensitive Innovation: Integrating Ethical Values in the Humanitarian Use of Drones.
- Hoek Spaans, R., Drumond, B., van Daalen, K. R., Rorato Vitor, A. C., Derbyshire, A., Da Silva, A., . . . Sobral Escada, M. I. (2024). Ethical considerations related to drone use for environment and health research: A scoping review protocol. *Plos one*, 19(1), e0287270.
- Mahroof, K., Omar, A., Rana, N. P., Sivarajah, U., & Weerakkody, V. (2021). Drone as a Service (DaaS) in promoting cleaner agricultural production and Circular Economy for ethical Sustainable Supply Chain development. *Journal of Cleaner Production*, 287, 125522.
- Mark, R. (2019). Ethics of using AI and big data in agriculture: The case of a large agriculture multinational. *The ORBIT Journal*, 2(2), 1-27.
- Pandiyan, P., Thangaraj, R., Subramanian, M., Vivekanandan, S., Arivazhagan, S., & Geetha, S. (2023). A comprehensive review on internet of agro drones for precision agriculture. *Internet of Drones*, 99-123.
- Pylaniadis, C., Osinga, S., & Athanasiadis, I. N. (2021). Introducing digital twins to agriculture. *Computers and electronics in agriculture*, 184, 105942.
- Ryan, M. (2023). The social and ethical impacts of artificial intelligence in agriculture: mapping the agricultural AI literature. *AI & SOCIETY*, 38(6), 2473-2485.
- Sindiramutty, S. R., Tan, C. E., & Wei, G. W. (2024). Eyes in the Sky: Privacy and Ethical Considerations in Drone Cybersecurity. In *Cybersecurity Issues and Challenges in the Drone Industry* (pp. 405-451): IGI Global. *Agricultural Mechanization and Systems Research*, 23(82), 53-70.
- Chiaravalloti, F., Fontana, G., & Martini, C. (2021). Life cycle assessment of a multicopter drone: A case study. *Journal of Cleaner Production*, 282, 124492.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2017). *E-agriculture in action: Drones for agriculture*. Gilbert, M. (2017). *Drone ethics*. The MIT Press.
- Khanna, N., Lakhani, K., & Iansiti, M. (2020). Governing emerging technologies: A framework for ethical and responsible innovation. *Harvard Business Review*, 98(6), 118-127.
- KPMG. (2019). *Clarity from above: Leveraging drone technologies to drive business value*.
- Lowenberg-DeBoer, J., & Erickson, B. (2019). Agricultural drones and the future of farming. *Annual Review of Resource Economics*, 11, 165-186.

کشاورزی و اخلاق محیط زیستی

ملیحه مدنیان^{۱*}، زینب سلحشور^۲

۱- کارشناس تحقیقات، بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، سازمان

تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اصفهان، ایران

۲- کارشناس تحقیقات، بخش نانوتکنولوژی، پژوهشگاه بیوتکنولوژی کشاورزی کرج، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج

کشاورزی، کرج، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: madanian.ma@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

مدنیان، م، سلحشور، ز. (۱۴۰۳). کشاورزی و اخلاق محیط زیستی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

با توجه به روند رو به رشد جمعیت و تقاضای غذا، استفاده پایدار از اراضی کشاورزی برای رشد اقتصادی و امنیت غذایی ضروری است. از آنجایی که کشاورزی یک کاربری فراگیر بوده و یک سوم از سطح زمین را پوشش می‌دهد، تأثیر محیط زیستی بیشتری نسبت به هر فعالیت انسانی دیگری دارد. استفاده از روش‌های ناپایدار کشاورزی پیامدهای مهمی مانند تخریب اکوسیستم‌ها و کارکردهای آن‌ها، انقراض گونه‌ها، تغییر کاربری زمین، انتشار گازهای گلخانه‌ای، مصرف زیاد منابع، جنگل‌زدایی، فرسایش خاک، آلودگی آب، خاک، هوا، از بین رفتن تنوع زیستی و مصرف بی‌رویه کودها و آفت‌کش‌ها را به دنبال داشته که نه تنها آسیب‌های جبران‌ناپذیری را بر منابع طبیعی تحمیل می‌کند بلکه سلامت انسان‌ها و سایر موجودات زنده را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. از طرف دیگر، کشاورزی ناپایدار با توسعه پایدار و اخلاق محیط زیستی که به موجب آن استفاده از منابع باید عادلانه انجام پذیرفته متناقض است زیرا حیات در محیط زیستی سالم حق تمام انسان‌ها می‌باشد. بنابراین باید به این پیامدها از جنبه اخلاق کشاورزی به منظور حفظ محیط زیست و پایداری کشاورزی توجه ویژه‌ای گردد. از این رو، در این مقاله به تفصیل برخی از این اثرات مهم بر منابع طبیعی در بخش‌های آب، خاک، هوا و تنوع زیستی تشریح شده است. نتایج نشان داد که کشاورزی با ایجاد تغییر در بار رسوب، شوری و نیز استفاده از کودها و آفت‌کش‌ها منجر به آلوده شدن آب و نیز خاک می‌شود. همچنین، سهم عمده‌ای در انتشار گازهای گلخانه‌ای و آلودگی هوا دارد. علاوه بر این، با تغییر کاربری اکوسیستم‌های طبیعی به مزارع باعث از دست رفتن گسترده تنوع زیستی می‌شود. شناسایی این پیامدها گام مهمی در جهت اتخاذ تصمیمات اخلاق محور در جهت بهره‌برداری هوشمندانه و پایدار از منابع طبیعی با در نظر گرفتن ارزش ذاتی و کاربردی این منابع برای نسل‌های حاضر و آتی می‌باشد.

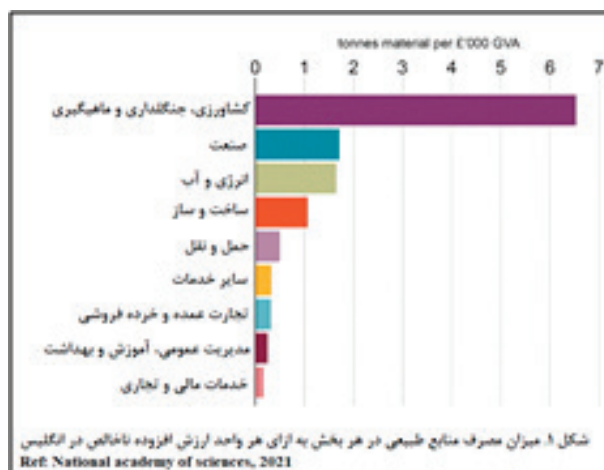
واژگان کلیدی: کشاورزی، امنیت غذایی، اخلاق محیط زیستی، توسعه پایدار، تخریب منابع طبیعی (آب، خاک، هوا، تنوع زیستی).

مقدمه و بیان مسئله:

محیط زیست بر موجودیت و پایداری کشاورزی تأثیر مستقیم دارد زیرا به استفاده از منابع طبیعی وابسته است. علاوه بر این، کشاورزی با پوشش دادن یک سوم از سطح زمین (به جز گرینلند و قطب شمال) (Dudley & Alexanderc, 2017)

منابع طبیعی بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها مصرف می‌کند (National academy of sciences, 2021) (شکل ۱). بنابراین تأثیر محیط زیستی بیشتری نسبت به هر فعالیت انسانی دیگری دارد. صنعتی شدن کشاورزی افزایش زیادی در بهره‌وری داشته، اما پیامدهای محیط زیستی آن ممکن است در دراز مدت بر امنیت غذایی تأثیر بگذارد. امنیت غذایی بلندمدت زیربنای امنیت محیط زیستی و انسانی است.

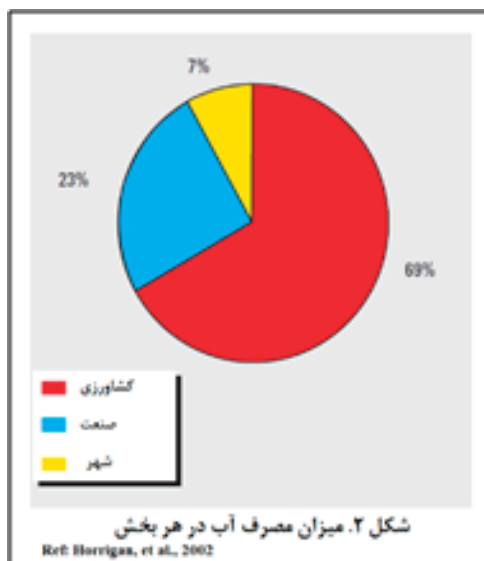

پیامدهای کشاورزی ناپایدار مانند فشردگی خاک، فرسایش و بیابان‌زایی، اتلاف منابع، از بین رفتن تنوع زیستی و آلودگی آب، خاک و هوا گسترده است و باید از نظر اخلاق غذایی برطرف شوند. محققین در مقالات متعددی به بررسی اثرات کشاورزی بر محیط زیست و سلامت انسان پرداخته‌اند (Aneja et al., 2009; Dudley & Alexanderc, 2017; Horrigan et al., 2002).

اخیراً جنبه اخلاقی کشاورزی مورد توجه زیادی قرار گرفته زیرا استفاده ناپایدار از منابع طبیعی به منظور کشاورزی، تخریب اکوسیستم‌ها و کارکردهای آن‌ها را به دنبال داشته و نه تنها آسیب‌های جبران‌ناپذیری را بر منابع تحمیل کرده بلکه سلامت انسان‌ها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. هر چند امنیت غذایی کشورها اهمیت زیادی دارد اما تخریب منابع حتی به این دلیل از نظر اخلاقی پذیرفته نیست؛ زیرا انسان جزئی از طبیعت است و طبیعت علاوه بر کارکردهایی که برای انسان دارد، دارای ارزش ذاتی نیز می‌باشد. علاوه بر این، این مسئله با مفهوم توسعه پایدار و اخلاق محیط زیستی در تضاد است. ضمناً شیوه‌های ناپایدار کشاورزی خود عامل مهمی در به خطر انداختن امنیت غذایی جمعیت رو به رشد می‌باشد؛ چرا که با تخریب اراضی حاصلخیز و منابع طبیعی از یک طرف و آلوده نمودن این منابع از طرف دیگر، تأمین عادلانه غذا برای نسل‌های حاضر و آینده به مخاطره می‌افتد. بنابراین شناسایی تأثیر مخرب کشاورزی ناپایدار بر محیط زیست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو در این مقاله برخی از مهمترین اثرات در بخش‌های آب، خاک، هوا و تنوع زیستی تشریح شده است.

مواد و روش‌ها:

در این مقاله با بررسی مقالات متعدد و معتبر، مهمترین حوزه‌های تحت تأثیر فعالیت‌های مختلف کشاورزی بر محیط زیست شامل آب، خاک، هوا و تنوع زیستی شناسایی و سپس به تفصیل اثرات و پیامدهای محیط زیستی این فعالیت‌ها بر هر کدام از بخش‌ها استخراج و تشریح شد. اجرای فعالیت‌های کشاورزی بدون در نظر گرفتن جنبه‌های اخلاقی، بر سلامت و رفاه انسان و سایر موجودات و همچنین عملکرد و ساختار اکوسیستم‌های مختلف تأثیرات مخرب، طولانی مدت

و جبران‌ناپذیری خواهد داشت. (۱) آب یکی از مهمترین بخش‌های تحت تأثیر فعالیت‌های کشاورزی است؛ بطوریکه کشاورزی بیشترین مقدار آب را نسبت به سایر بخش‌ها مصرف می‌کند (شکل ۱). آژانس حفاظت از محیط زیست ایالات متحده شیوه‌های فعلی کشاورزی را مقصر ۷۰ درصد از آلودگی رودخانه‌ها و نه‌رهای کشور دانسته است (Horrigan et al., 2002). (۲) خاک نیز به شدت تحت تأثیر فعالیت‌های کشاورزی قرار می‌گیرد. از آنجایی که بین ۲۰ تا ۱۰۰۰ سال طول می‌کشد تا یک سانتی‌متر خاک تشکیل شود، شناسایی پیامدهای کشاورزی در این بخش بسیار اهمیت دارد. (۳) هوا: کشاورزی در حال حاضر سهم عمده‌ای در انتشار گازهای گلخانه‌ای و آلودگی هوا دارد. متان، آمونیاک و اکسیدهای نیتروژن از مهمترین گازهای حاصل از فعالیت‌های کشاورزی هستند که باعث گرم شدن کره زمین می‌شوند. (۴) کشاورزی بزرگ‌ترین عامل از دست دادن تنوع زیستی است. گسترش کشاورزی به صورت‌های مختلف باعث خسارات فراوان در تنوع زیستی در سراسر جهان شده است؛ به‌ویژه از طریق تبدیل زیستگاه‌های طبیعی به مزارع و مراتع (Dudley & Alexander, 2017).

نتایج و بحث:

در زیر اثرات محیط زیستی حاصل از فعالیت‌های کشاورزی بر هر کدام از بخش‌های آب، تنوع زیستی، خاک، و هوا توضیح داده شده است.

۱- آب:

اثرات عمده فعالیت‌های کشاورزی بر کیفیت آب بدین شرح است: ۱. تغییرات در بار رسوب به دلیل تغییر در شیوه‌های استفاده از زمین؛ ۲. تغییرات در شوری ناشی از فعالیت‌های کشاورزی؛ ۳. بدتر شدن کیفیت آب به دلیل مواد شیمیایی انسان‌ساز مانند نیترات‌ها و آفت‌کش‌ها؛ ۴. احتمال غنی‌شدگی محیط‌های آبی به دلیل شستشوی کودها؛ ۵. کاهش کیفیت آب در اثر صنایع فرآوری کشاورزی (Abu Zeid & Biswas, 1990). جدول ۱ برخی از اثرات فعالیت‌های کشاورزی بر آب‌های سطحی و زیرزمینی را نشان می‌دهد (Kumar et al., 2021).

۲- تنوع زیستی:

کشاورزی بزرگ‌ترین عامل از دست دادن تنوع زیستی است و به اشکال مختلف بر گونه‌ها تأثیر می‌گذارد از جمله

جدول ۱. اثرات فعالیت‌های کشاورزی بر آب سطحی و زیرزمینی

فعالیت کشاورزی	اثر بر آب سطحی	اثر بر آب زیرزمینی
کودها	رواناب حاصل از کودها به ویژه فسفر منجر به آلودگی، بوی نامطبوع، رشد جلبک‌ها، کاهش اکسیژن و مرگ ماهی‌ها می‌شود.	نشت نیترات به آب زیرزمینی، سطوح بالای نیترات تهدید کننده سلامت عمومی است.
آفت‌کش‌ها	رواناب حاصل از آفت‌کش‌ها منجر به آلودگی آبهای سطحی می‌شود. اختلال در عملکرد سیستم اکولوژیکی آبهای سطحی با از بین رفتن طعمه‌خوارهای اصلی، اثر بر سلامتی انسان از طریق مصرف ماهی‌ها.	نشت برخی از آفت‌کش‌ها به آب زیرزمینی، و منجر برای سلامت انسان اصلی، اثر بر سلامتی انسان از طریق مصرف ماهی‌ها.
قطع درختان	فرسایش زمین که منجر به گل‌آلودی زیاد رودخانه‌ها، گل و لای شدن بستر و غیره می‌شود. اختلال و تغییر رژیم هیدرولوژیکی، مشکلات بهداشت عمومی.	اختلال در رژیم هیدرولوژیکی، به حداقل رسیدن تغذیه آب زیرزمینی
بروریش دام	آلودگی آب به پاتوژن‌های مختلف و ایجاد مشکلات مزمن بهداشتی	استعمال نشت نیتروژن

Ref: Kumar, et al., 2021

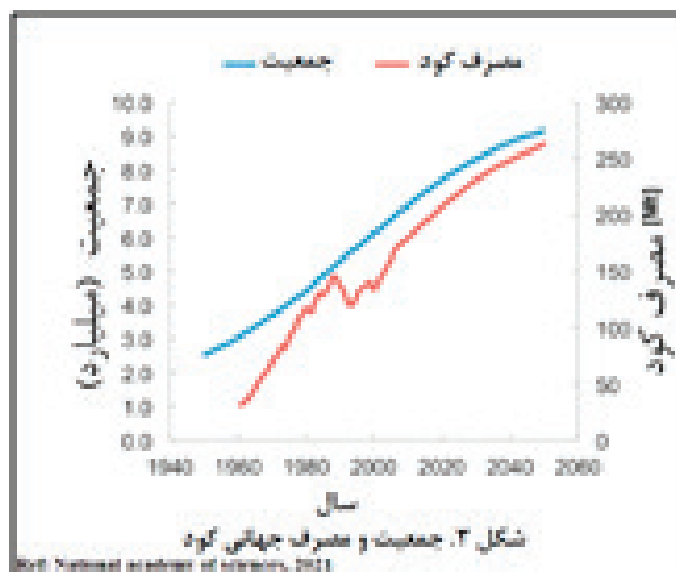
(۱) تبدیل اکوسیستم‌های طبیعی به کشاورزی و مراتع، (۲) انتشار آلاینده‌ها از جمله گازهای گلخانه‌ای، (۳) مدیریت متمرکز بر لنداسکیپ‌های سنتی، (۴) تأثیرات زنجیره ارزش مرتبط از جمله استفاده از حمل و نقل و انرژی و پسماند غذایی (Dudley & Alexanderc, 2017).

۳- خاک:

برخی از مهمترین اثرات و پیامدهای محیط زیستی فعالیت‌های کشاورزی بر خاک در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. برخی از مهمترین اثرات و پیامدهای محیط زیستی فعالیت‌های کشاورزی بر خاک

اثرات و پیامدهای محیط زیستی	شیوه اثرگذاری
بیابان‌زایی	از طریق شیوه‌های کشاورزی، طعمه‌ها مانند گشت و چرای بی‌رویه و استفاده بیش از حد از آب، و تغییر کاربری اراضی، و در نتیجه کاهش میزان زمین در دسترس برای کشاورزی (Montague et al., 2002)
تغییر ترکیبات خاک	از دست دادن فوری و سریع کربن آلی خاک (Davidson & Ackerman, 1991) و ایجاد تلفات پایدار و زیاد در نیتروژن خاک (Tilman et al., 1982)
تأثیر بر فرآیندهای زیستی و غیرزیستی خاک و کاهش عملکرد محصولات زراعی	از طریق استفاده گسترده از سموم دفع آفات و در نتیجه آسیب عملکردهای خاک از جمله پشتیبانی شبکه غذایی، حفظ و تبدیل سموم و مواد مغذی، تعادل‌پذیری خاک و توانایی خاک برای محافظت آبهای سطحی و زیرزمینی (Pimental & Levin, 1984)
کاهش تنوع گونه‌های گیاهی و کاهش تولید زیست توده	از طریق استفاده بیش از حد از کودهای نیتروژن (Montague et al., 2002)
تخریب ساختار خاک	فشرده‌سازی خاک از طریق چرای دام (Montague et al., 2002)
افزایش فرسایش خاک	از طریق چرای بی‌رویه دام با کاهش پوشش سطحی و تخریب قفل بالای خاک از طریق فشرده‌گی و سست شدن ذرات خاک توسط فعالیت‌های حیوانی (Abu Zaid & Barakat, 1990)
کاهش گسترده جمعیت پرندگان و حشرات مفید	استفاده از آفت‌کش‌ها (Montague et al., 2002)
ایجاد بیماری (مانند انواع سرخانه‌ها) در انسان	استفاده بیش از حد از کودها و آفت‌کش‌ها و انتقال از طریق زنجیره غذایی به انسان (Montague et al., 2002)

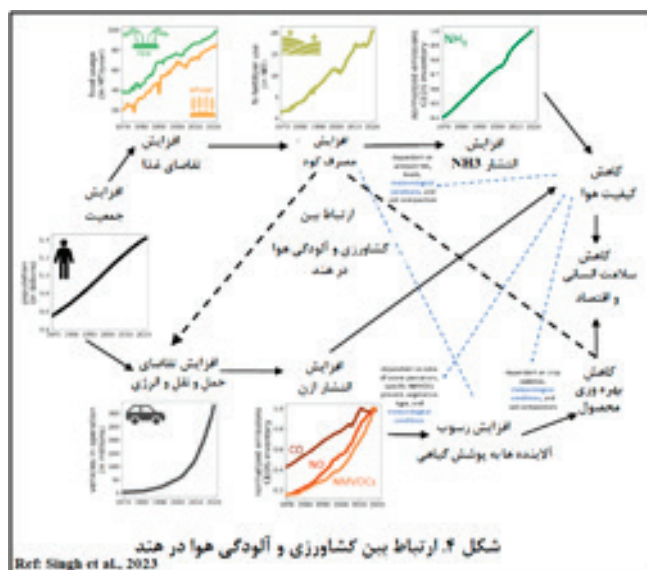

۳- هوا:

کشاورزی در حال حاضر سهم عمده‌ای در انتشار گازهای گلخانه‌ای دارد (جدول ۳) که نه تنها از استفاده از سوخت‌های فسیلی بلکه از پاکسازی زمین برای کشت و چرا نیز حاصل می‌شود (Clark et al., 2020). از دهه ۱۹۶۰، مصرف جهانی گوشت همراه با افزایش جمعیت، افزایش یافته است (National academy of sciences, 2021) (شکل ۳). این مسأله منجر به افزایش انتشار NH_3 و کاهش کیفیت هوا و تأثیرات منفی بر سلامت انسان و ایجاد بیماری و تخریب اکوسیستم‌ها می‌شود (Singh et al., 2023) (شکل ۴). رایج‌ترین منابع آلاینده در این حوزه به تولیدات دامی، کاربرد کودها و آفت‌کش‌ها، مراحل برداشت و آماده‌سازی زمین و سوزاندن بقایای کشاورزی مربوط می‌شود. با اینکه دسترسی به منابع طبیعی و نیز تضمین رفاه عمومی برای همه نسل‌ها یک حق اخلاقی است، اما پیامدهای فعالیت‌های کشاورزی ناپایدار که در بالا به آن اشاره شد، نشان‌دهنده عدم توجه به جنبه‌های اخلاقی در تصمیم‌گیری و بهره‌برداری از منابع می‌باشد.

جدول ۳. گازها و ترکیبات آلی حاصل از فعالیت‌های کشاورزی

منبع	منبع انتشار	گاز و ترکیبات آلی فرار
(Clark et al., 2020)	نخ‌خوارکنندگان، کشت برنج و سوزاندن کود و زیست توده	متان
(Clark et al., 2020)	استفاده از کود	اکسید نیتروس
(Sing et al., 2023)	استفاده از کود	آمونیاک
(Aneja et al., 2009)	حیوانات مزرعه	هیدروژن سولفید
(Aneja et al., 2009)	حیوانات مزرعه	اسیدها، الکل‌ها، آلدهیدها، آمیدها، آمین‌ها، آروماتیک‌ها، استرها، اترها، هیدروکربن‌های هالوژنه، هیدروکربن‌ها، کتون‌ها، نیتریل‌ها، سایر حاوی ترکیبات نیتروژن، فنل‌ها، ترکیبات حاوی گوگرد و استروئیدها

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- کشاورزی با پوشش دادن یک سوم از سطح زمین (به جز گرینلند و قطب شمال)، منابع طبیعی بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها مصرف می‌کند و بنابراین تأثیر محیط زیستی بیشتری نسبت به هر فعالیت انسانی دیگری دارد.
- ۲- با توجه به اینکه کشاورزی سنتی، پتانسیل تولید غذا برای جمعیت رو به رشد جهان را ندارد، کشاورزی صنعتی به دنبال راه‌های جدید برای افزایش تولید می‌باشد. زیر کشت بردن اراضی بیشتر، چرای بی‌رویه دام، استفاده بی‌رویه از کودها و آفت‌کش‌ها و تکنولوژی‌های ناپایدار و ... موجب پیامدهای محیط زیستی گسترده از جمله آلودگی و تخلیه منابع می‌شود.
- ۳- کشاورزی ناپایدار با آلوده کردن آب، خاک و هوا و تغییر کاربری اکوسیستم‌های طبیعی منجر به کاهش منابع باکیفیت جهت تأمین امنیت غذایی برای نسل‌های حاضر و آینده شده و تهدیدی جدی برای سلامت و رفاه انسان و سایر موجودات می‌باشد.
- ۴- در نظر گرفتن جنبه‌های اخلاقی محیط زیستی از جمله احترام به ارزش ذاتی برای منابع طبیعی در هنگام تصمیم‌گیری‌ها و بهره‌برداری از منابع، ضمن حفاظت از این منابع گام مهمی در جهت امنیت غذایی پایدار و بهترین راه برای محافظت از حقوق بشر در برابر تخریب محیط زیست می‌باشد.
- ۵- اجرای کشاورزی پایدار از طریق افزایش کارایی و بازده کشاورزی، استفاده هوشمندتر از زمین، استفاده بهتر از بازارها و تجارت، افزایش بهره‌وری در استفاده از منابع، حفاظت و تقویت منابع طبیعی، حفاظت و بهبود معیشت روستایی، برابری و رفاه اجتماعی و تصویب و اجرای قوانین کاربردی می‌تواند راه‌حل مؤثری برای این مشکل باشد تا امکان تولید مواد غذایی کافی و مغذی برای همه افراد با حداقل اثرات محیط زیستی فراهم شود.

Agriculture and environmental ethics

Madanian M. ^{1*} & Selahshor Z. ²

1- Research expert, Soil and Water Research Department, Isfahan Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Isfahan, Iran

2- Research expert, Nanotechnology Department, Karaj Agricultural Biotechnology Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Karaj, Iran

* Corresponding author's email: madanian.ma@yahoo.com

:Abstract

Considering the growing trend of population and food demand, sustainable use of agricultural land is necessary for economic growth and food security. Since agriculture is a widespread sector and covers one-third of the earth's surface, it has a greater environmental impact than any other human activity. Unsustainable agricultural methods have important impacts such as destruction of ecosystems and their functions, species extinction, land use changes, greenhouse gas emissions, excessive consumption of resources, deforestation, soil erosion, water, soil and air pollution, loss of biodiversity and excessive use of fertilizers and pesticides, which not only cause damage to natural resources, but also affect on the human health and other living beings. The other hand, unsustainable agriculture is contradictory to sustainable development and environmental ethics, according to which the use of resources must be done fairly, because living in a healthy environment is the right of all human beings. Therefore, special attention should be paid to these impacts from the aspect of agricultural ethics in order to preserve the environment and the sustainability of agriculture. Therefore, in this article, some of these important impacts on natural resources including water, soil, air and biodiversity have been described in detail. The results showed that agriculture through changes in sediment load, salinity and the use of fertilizers and pesticides leads to water and soil pollution. In addition, it has a major contribution to greenhouse gas emissions and air pollution. Also, by changing the use of natural ecosystems to farms, it causes a large loss of biodiversity. Identifying these impacts is an important step to adopt ethical approaches and decisions for the intelligent and sustainable use of natural resources, taking into account the inherent and practical value of these resources for the present and future generations.

Keywords: Agriculture, Food security, Environmental ethics, Sustainable development, Destruction of natural resources (water, soil, air, biodiversity).

الزراعة وأخلاقيات البيئة

مليحه مدنيان^١، زينب سلحشور^٢

١ - خبير أبحاث، قسم أبحاث التربة والمياه، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في مقاطعة أصفهان، منظمة البحوث

الزراعية والتعليم والإرشاد، أصفهان، إيران

٢ - خبير أبحاث، قسم تكنولوجيا النانو، معهد كرج لبحوث التكنولوجيا الحيوية الزراعية، منظمة البحوث الزراعية والتعليم

والإرشاد، البرز، إيران

*المؤلف المسؤول: Email: madanian.ma@yahoo.com

ملخص:

نظرًا للنمو السكاني والطلب على الغذاء المتزايد، فإن الاستخدام المستدام للأراضي الزراعية ضروري للنمو الاقتصادي والأمن الغذائي. وبما أن الزراعة هي استخدام شامل وتغطي ثلث سطح الأرض، فإن لها تأثيرًا بيئيًا أكبر من أي نشاط بشري آخر. ويؤدي استخدام الأساليب غير المستدامة في الزراعة إلى نتائج مهمة مثل تدمير النظم البيئية ووظائفها، وانقراض الأنواع، وتغيير استخدام الأراضي، وانبعاث الغازات الدفيئة، والاستهلاك المفرط للموارد، واندثار الغابات، وتآكل التربة، وتلوث المياه والتربة والهواء، وفقدان التنوع البيولوجي والاستخدام المفرط للأسمدة والمبيدات الحشرية، مما لا يفرض فقط أضرارًا لا يمكن تعويضها على الموارد الطبيعية ولكنه يؤثر أيضًا على صحة الإنسان والكائنات الحية الأخرى. من ناحية أخرى، تتناقض الزراعة غير المستدامة مع التنمية المستدامة والأخلاقيات البيئية التي بموجبها يجب أن يكون استخدام الموارد عادلاً، لأن الحياة في بيئة صحية هي حق لجميع البشر. ولذلك، يجب إيلاء اهتمام خاص لهذه النتائج من منظور الأخلاق الزراعية من أجل الحفاظ على البيئة واستدامة الزراعة. وفي هذه المقالة، تم توضيح بعض هذه التأثيرات المهمة على الموارد الطبيعية في مجالات المياه والتربة والهواء والتنوع البيولوجي بالتفصيل. وأظهرت النتائج أن الزراعة تؤدي إلى تلوث المياه والتربة من خلال تغيير حمل الرواسب، والملوحة، واستخدام الأسمدة والمبيدات الحشرية. كما أن لها دورًا كبيرًا في انبعاث الغازات الدفيئة وتلوث الهواء. بالإضافة إلى ذلك، يؤدي تحويل النظم البيئية الطبيعية إلى مزارع إلى فقدان واسع النطاق للتنوع البيولوجي. ويعد تحديد هذه النتائج خطوة مهمة نحو اتخاذ قرارات أخلاقية محورية لاستخدام الموارد الطبيعية بشكل ذكي ومستدام، مع مراعاة القيمة الجوهرية والوظيفية لهذه الموارد للأجيال الحالية والمستقبلية.

الكلمات المفتاحية: الزراعة، الأمن الغذائي، الأخلاقيات البيئية، التنمية المستدامة، تدمير الموارد الطبيعية (الماء، التربة، الهواء، التنوع البيولوجي).

مراجع:

- Abu Zeid, M., & Biswas, A. K. (1990). Impacts of agriculture on water quality. *Water International*, 15(3), 160-167.
- Aneja, V. P., Schlesinger, W. H., & Erisman, J. W. (2009). Effects of agriculture upon the air quality and climate: Research, policy, and regulations. *Environmental Science & Technology*, 43(12).
- Clark, M. A., Domingo, N. G. G., Colgan, K., Thakrar, S. K., Tilman, D., Lynch, J., Azevedo, I. L., & Hill, J. D. (2020). Global food system emissions could preclude achieving the 1.5° and 2°C climate change targets. *Science*, 370(6517), 705-708.
- Dudley, N., & Alexander, S. (2017). Agriculture and biodiversity: A review. *Biodiversity*.
- Horrigan, L., Lawrence, R. S., & Walker, P. (2002). How sustainable agriculture can address the environmental and human health harms of industrial agriculture. *Environmental Health Perspectives*, 110, 445-456.

- National Academy of Sciences. (2021). The challenge of feeding the world sustainably: Summary of the US-UK scientific forum on sustainable agriculture. Washington, DC: The National Academies Press.
- Singh, S., Balasubramanian, S., & Kavassalis, S. C. (2023). Complex linkages between agriculture and air pollution pose a major threat to food security in India. *Environmental Research Letters*, 18(121001).
- Kumar, N., Kumar, A., Marwein, B. M., Kumar Verma, D., Jayabalan, I., Kumar, A., & Ramamoorthy, D. (2021). Agricultural activities causing water pollution and its mitigation: A review. *International Journal of Modern Agriculture*, 10(1), 590-609.

معنویت، پیشران اخلاق در کشاورزی

سارا جلوداریان^۱، محمد علی نجاتیان^{۲*}

۱- محقق پژوهشکده میوه های معتدله و سردسیری، موسسه تحقیقات علوم باغبانی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج

کشاورزی، ایران

۲- دانشیار پژوهشی، بخش تحقیقات زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان قزوین، سازمان

تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، قزوین، ایران

* نویسنده مسئول: Email: nejatianali@yahoo.com

چکیده:

تولید، تبدیل و توزیع مواد غذایی و محصولات کشاورزی به طور کلی به عنوان جنبه های معمول زندگی روزمره در سراسر جهان پذیرفته شده است اما به ندرت به چنین فعالیت هایی در حوزه ی اخلاق پرداخته شده است، گرچه غذا و کشاورزی و منافع اقتصادی ناشی از مشارکت در سیستم غذا و زراعت، ابزاری برای رسیدن به اهدافی هستند که ذاتا اخلاقی هستند. در طول دهه های گذشته، نوسازی کشاورزی در تمام جهان، همپای دستاوردهای مثبت به نگرانی های محیطی و اجتماعی و تعارضات اخلاقی در مورد مسائلی مانند انتشار گازهای گلخانه ای، کمبود منابع آبی، کمبود دسترسی ناکافی به غذای کافی (امنیت غذایی)، از دست دادن تنوع زیستی و ... منجر شده است. عملکرد مناسب در برخورد با این تعارضات اخلاقی مستلزم تحلیل موشکافانه موقعیت تصمیم گیری و آشنایی با معیارهای اخلاقی است تا با استناد به اینگونه معیارها، گزینش هایی عاقلانه و اخلاقی صورت پذیرد. این مقاله به بررسی مفهوم کشاورزی و اخلاق در کشاورزی از منظر قرآن و سنت می پردازد و امنیت غذایی و تامین نیاز خوراک طیب و طاهر برای انسان همراه با اهمیت نقش عنصر حیاتی آب و مدیریت منابع آبی جهت برون رفت از شرایط بحرانی را با توجه به آیات قرآن بررسی می کند. همچنین این تحقیق نشان می دهد که قرآن و سنت، پیام روشنی به جامعه مسلمانان در بخش کشاورزی می دهد و پاسخگویی و مسئولیت پذیری آنان در برابر نعمات الهی و حفظ محیط زیست را از ارکان شاخص و اصول اساسی دین برمی شمارد.

واژگان کلیدی: کشاورزی اخلاق محور، دین، قرآن، امنیت غذایی، مدیریت منابع آب

مقدمه و بیان مسئله:

قدمت کشاورزی تقریباً همزمان با حیات آدمی است و ریشه در سنت بشر دارد. به عنوان نمونه، ارسطو اهمیت دانش کشاورزی در دستیابی به "زندگی خوب" توسط افراد و حکومت را تفسیر کرده است (Burkhardt et al., 2005). همچنین افلاطون در ارتباط با اهمیت احیای کشاورزی صحبت نموده و سقراط، کشاورزی را بهترین کار و بهترین نوع دانش برشمرده است (Pascaley, 2009). انسان از زمانی که دانه ها را شناخت و آموخت که با کشت دانه می تواند غذای خویش را تأمین کند و حیات خویش را تضمین کند، به حاشیه رودخانه ها و چشمه سارها کوچ کرد و کشاورزی را آغاز نمود اما الزام اخلاق در کشاورزی ابتدا در ادیان آسمانی مطرح شده است مثلاً در دین زرتشت، تولید و کشاورزی دارای اهمیت بسیاری بوده یکی از متون مذهبی این دین، به عقاب گناهکاران و پاداش نیکوکارانی می پردازد که در زمینه کار، تولید و کشاورزی سهل انگاری کرده، و یا در انجام این امور تلاش و کوشش نموده اند (رایگانی و موسوی کوهپر،

۲۰۱۶). اخلاق کشاورزی، مطالعه مسایل اخلاقی مربوط به کشاورزی است که در کشاورزی به سبب شرایط خاص خود، نمی توان همانند دیگر حرفه ها نظارت کامل و دقیق بیرونی داشت. بنابراین بهترین ناظر بر اعمال و رفتار کشاورز در امور کشاورزی، باطن وجدان و باورهای درونی کشاورزان است. اخلاق کشاورزی درباره انتخاب افرادی است که به طور مستقیم (مانند کشاورزان) و یا غیرمستقیم (مانند قانونگذاران، مروجان، محققان، کارگران صنایع، مصرف کنندگان) درگیر کشاورزی می باشند. قرآن کریم شغل کشاورزی را به عنوان یک شغل موحدانه نام برده است: «آیا آنچه را کشت می کنید، ملاحظه کرده اید؟ آیا شما آن را می روینید یا ما آن را می روینیم؟» (The Holy Qur'an, 56:63-64).

هدف غایی اخلاق کشاورزی نیز دستیابی به معیارهای روشن، جامع، غیرمتناقض و جهانی برای قضاوت درباره سیاستها و اعمال درست و نادرست در نظام کشاورزی و غذا است. قرآن کریم و سیره ی گفتاری و عملی ائمه ی طاهرين (علیهم السلام) بر این نوع نگرش تاکید دارند. این دو منبع عظیم، هم بر کشاورزی در اسلام و هم بر کشاورزی اسلامی توجه ویژه نموده اند.

مواد و روش ها: این مقاله در چارچوب یک رویکرد تحلیلی - استنتاجی، نهایتا الگویی مفهومی برای بسط اخلاق در عرصه ی کشاورزی و احترام به منابع طبیعی بر اساس آموزه های دینی و قرآنی ارائه خواهد داد. هدف اصلی این پژوهش در وهله نخست، بررسی و شناخت مبانی دینی و اسلامی با رویکرد تشریح کارکرد اخلاق در حوزه کشاورزی، تبیین کشاورزی در آموزه های دین از منظر قرآن کریم و سنت معصومین (علیهما السلام) می باشد و سپس ارائه طریق در جهت دسترسی عادلانه به غذای طیب و طاهر و همچنین بهره برداری آگاهانه و خدایسندانه از منابع آبی می باشد. لذا سوال اساسی این است که چگونه معنویت، می تواند پیشران اخلاق و راهگشا و نجات بخش بشر برای صیانت از مواهب الهی همچون خاک و آب در راستای نیل به کشاورزی در پرتو اسلام باشد؟

نتایج و بحث: در واقع، یکی از عوامل مؤثر در حفظ سلامت جسم و روح انسان، غذای اوست و حفظ سلامتی انسان برای حفظ کمال واقعی او و جایگاه و منزلت منحصر به فرد او در میان موجودات، بیشتر مبتنی بر غذای سالم و حلال است. خداوند در قرآن کریم همه شئون انسانی، نگاه هدایتگرانه و سعادت انسان را مورد توجه قرار داده و حتی از نیاز او به غذا غافل نشده و برای رفع این نیاز، راهنمایی هایی ارائه کرده است. اگرچه افزایش تولیدات، یک راه افزایش امنیت غذایی محسوب می شود اما مشکل به توزیع ناعادلانه غذا در جهان نیز مربوط است. برای مثال، کشورهای توسعه یافته ۶۰ درصد غذای جهان را مصرف می کنند. این توزیع نابرابر می تواند در یک کشور نیز صادق باشد. همچنین، دسترسی به مواد غذایی یکی از ابعاد امنیت غذایی است که در آن، توانایی خرید عامل مهمی به شمار می رود. بنابراین، ناکارآمدی نظام کشاورزی می تواند موجب کاهش امنیت غذایی شود، زیرا باعث میشود افراد به دلیل گران شدن تولید در بخش کشاورزی، قادر به خرید محصولات نباشند. متأسفانه تعداد کمی از مسلمانان می دانند که مفهوم امنیت غذایی ریشه های قوی در قرآن دارد. حداقل سه ایده در قرآن وجود دارد که از مفهوم امنیت غذایی حمایت می کنند. اولاً، قرآن به مسلمانان دستور می دهد که از طریق مدیریت کارآمد منابع کشاورزی خود، از بحران های غذایی جلوگیری کنند. ثانیاً، قرآن انسان را جانشین خدا بر روی زمین می داند که از جمله وظایف او حفظ جهان هستی بر اساس قانون خلقت خداوند است. ثالثاً، قرآن فعالیت های ناپایدار مخرب مخلوقات خداوند را به عنوان یک مفسده حرام معرفی می کند. داستان حضرت یونس (ع) که به لقب ذالنون شناخته می شود نیز بیانگر همین مسئله می باشد که همراه با توجه و بازگشت به خدا و اقرار ظلم به نفس از مشکل فقدان امنیت و تغذیه و مانند آن رهایی می یابد.

با مطرح شدن مباحث "اخلاق محیط زیست" (Environmental Ethics) "به طور عام و "اخلاق آب" (Water Ethics) به طور

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

خاص در سالهای اخیر، ابعاد پنهان ارزشی و اخلاقی مدیریت و حکمرانی آب بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در دنیای امروز که تنش های آبی دائما افزایش پیدا می کند، اجرای سیاست ها و شیوه ای مدیریت آب در فعالیت های کشاورزی و بهره گیری از روش های نوین کشت و آبیاری اجتناب ناپذیر است. مطالعات متعددی نقش جهت گیری ارزشی خودمحوارانه، نوع دوستانه و زیست بوم محور) بر رفتارهای حفاظت از منابع آبی در بخش کشاورزی را تأیید کرده اند. یکی از نکاتی که خداوند در مدیریت آب به آن توجه می دهد، مسئله سهمیه بندی آب به ویژه در خشکسالی و مناطقی است که همواره با کمبود آب مواجه هستند. در سهمیه بندی، آب می بایست به گونه ای عمل شود تا همه موجودات از گیاهان و جانوران و انسان به مقدار مناسب و مورد نیاز از آب بهره مند شوند. بنابراین در مدیریت آب، تنها اموری چون گردآوری، نگه داری و حفظ آن مطرح نیست، بلکه سهمیه بندی به مقدار مورد نیاز نیز قابل توجه است. بر این اساس، هر گونه روش علمی که بتواند مصرف را مدیریت نماید و به مقدار مورد نیاز بر اساس سهمیه مناسب در اختیار هر بخش از کشاورزی، دامداری، بهداشت و آشامیدن قرار گیرد، چنین مدیریتی مطلوب خواهد بود. مدیریت منابع آب کشور نقش مهمی در فرایند توسعه پایدار کشور در حیطه هایی نظیر رشد اقتصادی، اعتدالی سلامت جامعه، امنیت غذایی، توسعه پایدار منابع آب، حفظ محیط زیست و تامین نیازهای اساسی و پایه ای انسان داراست. در قرآن حدود شصت آیه به اهمیت آب پرداخته شده که بخش زیادی از آن ها بین فرود آمدن آب از یک سو و استمرار حیات از سوی دیگر ارتباط برقرار می کند و مردم را به تامل و تدبیر در اینباره دعوت می کند. به عنوان مثال، نقش آب در پیدایش میوه های گوناگون در آیات متعدد قرآن به صراحت ذکر شده است: "و از آسمان آبی فرو فرستاد و بوسیله آن میوه ها را پرورش داد" (سوره بقره، آیه ۱۶). امام رضا علیه السلام می فرماید: طَعْمُ الْمَاءِ طَعْمُ الْحَيَاةِ: مزه آب، مزه زندگی است. راهکارهای دیگری نیز همچون بهنگام سازی سند ملی آب کشور با توجه به تفسیر آیات قرآنی و روایات، ارتقای مهارت های مدیریت منابع آب در بین روستائیان از طریق افزایش آگاهی آنان، توسعه منطق اخلاق ی کشاورزان از طریق نشر و گسترش استدلالهای اخلاقی در مخالفت با حفر چاه غیر مجاز و نهایتا ممانعت از پر شدن چاههای غیر مجاز پیشنهاد می گردد.

مهمترین یافته ها:

- ۱- اسلام به افرادی که در بخش کشاورزی دست دارند و به دنبال رزق و روزی حلال هستند و زحمات آنها به عنوان صدقه و کار خیر تلقی می شود، ارج می نهد.
- ۲- اسلام به عنوان یک سبک زندگی فراگیر، جنبه های مربوط به کشاورزی، مدیریت آب و اخلاق کشاورزی را از همان آغاز ظهور اسلام به طور جامع بیان کرده است.
- ۳- مفاهیم و جنبه های فعالیت های کشاورزی اگر در زندگی اقتصادی مدرن ما به کار گرفته شود، کمک زیادی به توسعه امت و ملتها خواهد کرد.
- ۴- در تربیت نیروی انسانی بخش کشاورزی و همچنین در سیاستها و برنامه های توسعه کشاورزی، مباحث مرتبط با اخلاق کشاورزی به عنوان یک عنصر ضروری گنجانده شود تا بتوان به داشتن کشاورزی سازگار با ارزشها و فضایل انسانی امید داشت
- ۵- اسلام به ساز و کارهای مختلف برای ایجاد امنیت غذایی اشاره می کند. از آن جمله در قرآن به مسأله مدیریت آب و سدسازی در آیاتی چند توجه می دهد و در داستان حضرت یوسف (ع) به چگونگی مدیریت تولید و داشت و برداشت می پردازد و به شیوه و روش انبار کردن غلات برای مدت های طولانی چون هفت سال اشاره می کند.

۶- قرآن رفتارهای فسادانگیز بشر و تباهی در محصولات و فرآورده های زمینی را به سبب تأثیرات مخرب و زیانبار محیط زیستی و شیوه نادرست بهره گیری از منابع می شمارد و بیان می دارد که آدمی با تصرفات نادرست خویش که بیرون از دایره شکر عملی است موجب می شود تا از زمین و محیط زیست به درستی بهره گرفته نشود و موجبات کاهش فرآورده ها و تولیدات زمینی شود.

۷- نقش محوری خدا و گناهان و تکذیب آموزه های وحیانی به عنوان عامل مهم و اصلی در افزایش و امنیت غذایی و شکوفایی اقتصادی و یا کمبودها و قحطی ها و فشارها و تنگناهای اقتصادی مهم و جدی است.

۸- قرآن به ساز و کارهای زیست محیطی با بهره گیری از فن آوری های مختلف نیز اشاره می کند. این بدان معناست که اصل «ان الله یابی ان تجری الامور الا باسبابها؛ خداوند پرهیز دارد که امور جز از راه اسباب آن انجام شود»، در هر حال اساسی و جاری می شود.

Spirituality, driver of ethics in agriculture

Jalodarian, S.¹ & Nejatian, M.A.^{2*}

1- Researcher of temperate and cold climate fruit research institute, horticultural science research institute, agricultural research, education and extension organization, Iran

2- Associate Professor, Agricultural and Horticultural Research Department, Qazvin Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Qazvin, Iran

* Responsible author's Email: nejatianali@yahoo.com

Abstract:

The production, processing and distribution of food and agricultural products are generally accepted as routine aspects of daily life around the world. Therefore, such activities have rarely been addressed in the field of ethics, but food and agriculture and the economic benefits resulting from participation in the food and agriculture system are tools to achieve goals that are inherently ethical. This article examines the concept of agriculture and ethics in agriculture from the perspective of the Qur'an and the Sunnah, and food security and the provision of good and pure food for humans, along with the importance of the role of the vital element of water and the management of water resources in order to get out of critical situations, considering He examines the verses of the Qur'an. Also, this research shows that the Quran and the Sunnah give a clear message to the Muslim community in the agricultural sector, and consider their accountability and responsibility towards God's blessings and the preservation of the environment as one of the key pillars and basic principles of religion.

Keywords: ethical agriculture, religion, Quran, food security, water resources management.

منابع:

- رایگانی، ا. و موسوی کوهپر، س. م. (۲۰۱۶). بررسی نقش کار و کشاورزی در ارداویراف نامه از منظر پاداش و مجازات اخروی. مجله معرفت ادیان، ۷(۷)، ۱۰۱.
- Burkhardt, J., Comstock, G., Hartel, P. G., & Thompson, P. B. (2005). Agricultural ethics. Iowa: Council for Agricultural Science and Technology.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), Encyclopedia of environmental ethics and philosophy (pp. 23-28). Detroit: Gale. Holy Quran, Sura 56: Al-Waqia (The Event) - Juz' 27.

رفاه حیوانات و هوشمند سازی دامپروری

نجمه کارگر برزی^{۱*}، حمید رضا شهابی^۲، شکوه روحی^۲

۱- استادیار بخش تحقیقات علوم دامی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران.

۲- مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: n.kargar@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

کارگر برزی، ن.، شهابی، ح. ر.، روحی، ش. (۱۴۰۳). رفاه حیوانات و هوشمند سازی دامپروری. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

هوشمندسازی در دامپروری منجر به کنترل بیشتر دام و بهبود تولید در کنار افزایش رفاه حیوانات و کاهش تنش های مدیریتی می شود. این امر از طریق حسگرهای هوشمندی که قادر به جمع آوری، ذخیره و تجزیه و تحلیل داده ها دام و محیط اطراف دام هستند، امکان پذیر شده است. هوشمند سازی در کشاورزی باعث تحول در تولید و عمل آوری محصولات کشاورزی شده اما کاربرد آن در دامن داری به دلیل اثرات نامطلوب احتمالی آن بر رفاه دام ها، نگرانی های اخلاقی را ایجاد کرده است. با دانش صحیح و اجرای استراتژیک هوش مصنوعی، شرکت های دامپروری می توانند به سطوح جدیدی از کارایی و سودآوری دست یابند. توانایی نظارت مداوم بر دام ها در طول زندگی آنها و به دنبال آن کنترل محیط آنها به این معنی است که هم بهره وری و هم رفاه دام می تواند از طریق تشخیص زودهنگام مشکلات سلامتی بهبود یابد و منجر به استفاده هدفمند از دارو، کاهش مرگ و میر و بهبود سلامت دام شود. این نتایج به نوبه خود دارای مزایای اجتماعی دیگری مانند ضایعات کمتر، کارایی بیشتر و اثرات زیست محیطی کمتر است. این که آیا دامپروری هوشمند می تواند واقعاً پیشرفت های وعده داده شده خود را در رفاه حیوانات در دنیای واقعی ارائه دهد تا زمانی پاسخ به این سوال امکان پذیر خواهد بود که فناوری های جدید به طور گسترده در دامپروری به کار گرفته شوند و پیامدهای اجتماعی، زیست محیطی، مالی و رفاهی آنها آشکار شود. در این مقاله تاثیر هوشمند سازی در دامپروری بر رفاه حیوانات بررسی می شود.

واژگان کلیدی: اخلاق، رفاه دام، هوش مصنوعی، سلامت، مزرعه.

مقدمه و بیان مسئله:

در حال حاضر دام پروری به شیوه متمرکز (پرورش بسته) و با تعداد زیاد دام برای پاسخ گویی به تقاضا و نیاز روزافزون جمعیت جهان به منابع پروتئینی رو به افزایش است و این امر باعث شده است مراقبت از دام ها به طور انفرادی توسط انسان با محدودیت مواجه شود و از طرفی جامعه امروزی نگران رفاه، بهداشت و شرایط زندگی حیوانات مزرعه ای است. به منظور مراقبت کافی از حیوانات مزرعه برخی محققان و دام پروران برای نظارت بر رفاه، بهداشت و سلامت دام ها از ابزارهای خودکار پیشرفته به جای روش های سنتی سود برده اند. در یک تحقیق سیستم نظارت بر رفاه بزها با استفاده از اینترنت اشیا و یادگیری ماشین مورد بررسی قرار گرفت. با کمک داده های محیطی دقیق و تجزیه و تحلیل

رفتار بزها نشان داده شد که سیستم توسعه یافته هوشمند عملکرد خوبی داشته و برای نظارت بر مزرعه مفید است (Rao et al., 2020). رفاه دام در مزرعه نیازمند کنترل دقیق محیط با استفاده از حسگر خودکار و به روز است، تحقیقات آینده در دام پروری هوشمند با هدف پیاده سازی ابزارهای دیجیتال پیشرفته و هوش مصنوعی (AI) به پردازش و تجزیه و تحلیل حجم وسیعی از داده های دریافتی از سیستم های حسگر مدرن می پردازد (Kistanova et al., 2024). توسط استفاده از مزایای هوش مصنوعی، پرداختن به محدودیت های آن و کاوش در مسیرهای آینده فناوریهای مدرن، هوش مصنوعی این پتانسیل را دارد که به طور قابل توجهی رفاه حیوانات را بهبود بخشد (Zhang et al., 2024).

مواد و روش ها:

تعریف های متنوعی برای رفاه حیوانات عنوان شده اما فارغ از چگونگی تعریف، توسعه یک سیستم نظارت در مزرعه یا پروتکل ارزیابی رفاه، که شاخص های متعدد رفاهی را در بر می گیرد، در کشورهای مختلف توسعه یافته و مورد استفاده قرار می گیرد. خاطر نشان می سازد که رفاه دام در نهایت منجر به دستیابی به سطوح عملکرد مناسب سیستم و سودآوری می گردد و به تبع آن سیستم تولیدی مولد، کارآمد و پایدار خواهد بود. از آنجایی که بسیاری از مشکلات رفاهی تأثیر نامطلوبی بر تولید دارند، لذا بهبود رفاه دام تأثیرات مثبتی بر عملکرد تولیدی آن ها دارد و در نهایت بهبود رفاه از طریق بهبود سلامتی دام با کاهش خطر بیماری های مشترک انسان و دام به سلامت انسان کمک می کند. در دام پروری هوشمند از فناوری مدرن برای بهبود کارایی، پایداری سیستم تولیدی و رفاه حیوانات استفاده می شود. فناوری مدرن شامل مراقبت از حیوانات مبتنی بر GPS، شیردوشی رباتیک، گردنبندهای هوشمند، پیش بینی کننده بیماری و فناوری های هوشمند دیگر مبتنی بر اینترنت اشیا و یادگیری ماشین برای دستیابی به اهداف بالا می باشد. در این مقاله به طور خلاصه مزایای استفاده از هوش مصنوعی در امر رفاه حیوانات آورده می شود. به طور کلی سه امر سلامت، تغذیه و رفتار حیوانات در دام پروری هوشمند مورد بررسی قرار می گیرد.

نتایج و بحث:

هوش مصنوعی در تغذیه حیوانات: با آنالیز داده هایی مثل وزن حیوانات، شرایط بدنی و سرعت رشد برنامه تغذیه ای مناسب هر گروه سنی و تولیدی مشخص می گردد. این برنامه غذایی علاوه بر رشد و سلامتی دام، ضایعات را کاهش داده و خطرات مربوط به کم خوری و پر خوری در گروه های مختلف را به حداقل می رساند (Zhang et al., 2024). ارتقای سلامت حیوانات از طریق سیستم های هوشمند: هوش مصنوعی درک ما از رفاه حیوانات را متحول می کند و نقش مهمی در نظارت و حفظ سلامت حیوانات ایفا می کند. در زمینه پایش و پیش بینی بیماریهای دامی نیز هوشمند سازی دامپروری نقش مهمی ایفا می کند. با استفاده از الگوریتم های پیشرفته یادگیری ماشین، سیستم هوش مصنوعی داده های گسترده ای را آنالیز می کند این داده ها شامل رکوردها و سوابق سلامتی دام، فاکتورهای محیطی و اطلاعات ژنتیکی دام هستند که در نهایت شیوع بیماریها را پیش بینی می کند لنگش، رنگ و حالت مدفوع، ترشحات چشمی، ورم پستان و جراحت پستان، کیفیت تنفس، کیفیت و ظاهر الیاف، لاغری، زخم در بدن و در کل مشکلات مرتبط با سلامتی دام توسط حسگرها قابلیت ثبت دارند (Zhang et al., 2024). تشخیص رفتار حیوانات: فناوری هوش مصنوعی تشخیص و درک ما را از رفتار حیوانات متحول کرده و فواید متعددی برای رفاه حیوانات و بهبود مدیریت مزرعه دارد. روشهای تشخیصی مبتنی بر بصر انسان محدودیت دارد ولی در هوشمند سازی دام پروری دقت و نظارت بر رفتار دام بالا می رود (Zhang et al., 2024).

مهمترین یافته‌ها:

عجیب است که وقتی واقعاً رفاه حیوانات را ارزیابی می‌کنیم، همچنان به روش‌های ذهنی، بصری و اتفاقی مانند بازرسی دوره‌ای در مزرعه یا حتی بازرسی و ارزیابی‌های بعد از آن در کشتارگاه تکیه می‌کنیم. اما برای ارزیابی دقیق رفاه حیوانات، اندازه‌گیری روی بدن حیوان و اطراف آن و همچنین در نظر گرفتن عوامل محیطی بسیار مهم است. مشکلات پوستی و جراحات، وضعیت بدن و رفتار غیرعادی اطلاعات زیادی در مورد سلامتی یک حیوان ارائه می‌دهد. در مقایسه با بازرسی‌های دوره‌ای، ثبت داده‌ها به طور خودکار مزایای زیادی نیز دارد. اولاً، ثبت خودکار می‌تواند به طور مداوم و در زمان واقعی انجام شود. علاوه بر این، این شکل از ثبت عینی‌تر است. بازرسی‌های فیزیکی دوره‌ای زمان‌بر هستند و چون ممکن است، روال روزانه مزرعه را مختل کنند، تصویری کمتر قابل اعتماد به دست می‌دهند که می‌تواند منجر به تفسیر نادرست وضعیت واقعی حیوانات شود.

۱. جهت بهبود سیستم نظارت بر مزرعه داده‌های مختلف رفتاری حیوان ثبت شوند، مثل لنگش، وزن، جراحات پوستی، رفتار غیر عادی

۲. جهت آنالیز دقیق داده‌های مختلف محیطی ثبت شوند، مثل رطوبت، دما، نور، میزان CO_2 ، H_2S و NH_3

Animal welfare and intelligent animal husbandry

Kargar Barzi, N.^{1*}; Shahabi, H. R.² & Rouhi, Sh.²

1- Assistant Professor of Animal Science Research Department, Kerman Province Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Kerman, Iran.

2- Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Kerman Province, Organization of Research, Education and Promotion of Agriculture, Kerman, Iran.

* Corresponding author's email: n.kargar@areeo.ac.ir

Abstract:

Intelligence in animal husbandry leads to greater control of livestock and improved production, along with increasing animal welfare and reducing management tensions. This is made possible through smart sensors that are able to collect, store and analyze data. Intelligentization in agriculture has caused a transformation in the production and processing of agricultural products, but its use in animal husbandry has caused ethical concerns due to its possible adverse effects on the welfare of animals. With the right knowledge and strategic implementation of artificial intelligence, livestock enterprises can achieve new levels of efficiency and profitability. The ability to continuously monitor animals throughout their lives and subsequently control their environment means that both productivity and animal welfare can be improved through early detection of health problems, leading to targeted use of medication, reduced mortality and death and improvement of animal health. These results in turn have other social benefits such as less waste, more efficiency and less environmental impact. Whether intelligent animal

husbandry can actually deliver its promised improvements in animal welfare in the real world will remain to be answered until new technologies are widely adopted in animal husbandry and the social, environmental, and economic consequences. , their finances and well-being will be revealed. In this article, the impact of intelligentization in animal husbandry on animal welfare is investigated.

Keywords: Ethics, Livestock welfare, Intelligence, Farm, Health.

الرفق بالحيوان وتربية الماشية باستخدام التكنولوجيا نجمه کارکر برزی^{۱*}، حمید رضا شهابی^۲، شکوه روحی^۲

۱- أستاذ مساعد في قسم أبحاث علوم الحيوان، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية لمحافظة كرمان، منظمة

البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

۲- مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية لمحافظة كرمان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

* المؤلف المسؤول: Email: n.kargar@areeo.ac.ir

ملخص:

إن استخدام التكنولوجيا في تربية الماشية يؤدي إلى مزيد من التحكم في الماشية وتحسين الإنتاج إلى جانب زيادة رفاه الحيوانات وتقليل الضغوط الإدارية. ويتم تحقيق ذلك من خلال أجهزة استشعار ذكية قادرة على جمع وتخزين وتحليل بيانات الماشية والبيئة المحيطة بها. لقد أحدثت التكنولوجيا في الزراعة تحولاً في إنتاج ومعالجة المنتجات الزراعية، ولكن تطبيقها في تربية الماشية أثار مخاوف أخلاقية بسبب التأثيرات السلبية المحتملة على رفاه الحيوانات. يمكن للشركات العاملة في تربية الماشية من خلال المعرفة الصحيحة والتنفيذ الاستراتيجي للذكاء الاصطناعي الوصول إلى مستويات جديدة من الكفاءة والربحية. إن القدرة على المراقبة المستمرة للماشية طوال حياتها والسيطرة على بيئتها تعني أن رفاه الحيوانات وإنتاجيتها يمكن أن تتحسن من خلال الكشف المبكر عن المشاكل الصحية، الأمر الذي يؤدي إلى استخدام مستهدف للأدوية، وتقليل الوفيات، وتحسين صحة الماشية. هذه النتائج بدورها لها فوائد اجتماعية أخرى مثل تقليل النفايات، وزيادة الكفاءة، وتقليل التأثيرات البيئية. وحول ما إذا كانت تربية الماشية باستخدام التقنيات التكنولوجية يمكن أن تحقق بالفعل التحسينات الموعودة في رفاه الحيوانات في العالم الواقعي؛ فإن ذلك سيظل سؤالاً مفتوحاً حتى يتم تطبيق التقنيات الجديدة على نطاق واسع في تربية الماشية وتصبح آثارها الاجتماعية والبيئية والمالية والرفاهية واضحة. وفي هذه المقالة، يتم دراسة تأثير استخدام التكنولوجيا في تربية الماشية على رفاه الحيوانات.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الرفق بالحيوان، الذكاء الاصطناعي، الصحة، المزرعة.

مراجع:

- Rao, Y., Jiang, M., Wang, W., Zhang, W., & Wang, R. (2020). On-farm welfare monitoring system for goats based on Internet of Things and machine learning. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 16(7).
- Kistanova, E., Yotov, S., & Zaimova, D. (2024). Intelligent animal husbandry: Present and future. *Animals*, 14,1645.
- Zhang, L., Guo, W., Lv, C., Guo, M., Yang, M., Fu, Q., & Liu, X. (2024). Advancements in artificial intelligence technology for improving animal welfare: Current applications and research progress. *Animal Research and One Health*, 2(1), 93–109.

بین نقش اخلاق در توسعه پایدار کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان تهران)

جواد معصومی

پژوهشگر

نویسنده مسئول: Email: Masoomij@gmail.com

چکیده:

کشاورزی از مهم‌ترین فعالیت‌هایی است که رعایت ابعاد اخلاقی در آن بسیار ضروری بوده و باعث توسعه کشاورزی پایدار می‌باشد. لذا هدف این تحقیق بررسی نقش اخلاق در توسعه پایدار کشاورزی می‌باشد. مطالعه حاضر با رویکردی کمی - کیفی به تحلیل استراتژیک نقش رعایت اخلاق در حوزه کشاورزی نواحی روستایی شهرستان تهران پرداخته است. جامعه مورد مطالعه این تحقیق کارشناسان و کشاورزان تولیدکننده محصولات ارگانیک شهرستان تهران به تعداد ۵۷ نفر بودند که به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. پرسشنامه ابزار اصلی پژوهش بود که روایی پرسشنامه با استفاده از مرور منابع و مصاحبه با صاحب‌نظران طراحی و روایی محتوایی آن مورد تایید قرار گرفت و پایایی آن توسط ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۵ بدست آمد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول پرسشنامه بود. در پژوهش حاضر از تحلیل راهبردی و روش تحلیل شبکه‌ای (SWOT-ANP) استفاده شده است. در این روش به شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها اقدام گردید سپس با تشکیل ماتریس سوات استراتژیهای متنوع در توسعه پایدار شناسایی و با روش تحلیل شبکه‌ای بر اساس مقایسه‌های زوجی استراتژی مطلوب جهت توسعه پایدار کشاورزی در نظر گرفته شد. نقاط ضعف و تهدیدات از اهمیت بیشتری برخوردار بودند فلذا استراتژی تدافعی در راستای به حداقل رساندن تهدیدات و نقاط ضعف تدوین شده است که در استراتژی از اولویت بالایی برخوردار است. یافته‌ها نشان داد دیدگاه اغلب کارشناسان در رعایت موازین اخلاقی در بخش کشاورزی در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و بیانگر عقب افتادگی دیدگاه کارشناسان کشاورزی درباره نقش اخلاق کشاورزی در توسعه پایدار می‌باشد که لازم است اخلاق کشاورزی به عنوان یک اصل ضروری در جهت نیل به توسعه پایدار کشاورزی در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های ذیربط گنجانده شود.

واژگان کلیدی: اخلاق، کشاورزی، نمونه‌گیری، تحلیل، کیفیت

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق نوعی انتخاب و تجلی پایبندی به اعتقادات مذهبی، قانون، معیارهای اجتماعی و فرهنگی و در نهایت تفکرات شخصی افراد است که بصورت مجموعه‌ای از قواعد ارزشی - هنجاری یک جامعه در رفتار افراد بازتاب می‌یابد. از اواخر قرن بیستم میلادی، مباحث عقلی پیرامون ارزش‌ها و هنجارهای نظام تولید، توزیع و مصرف مواد غذایی در اخلاق کشاورزی مورد بحث قرار گرفته است. یکی از شاخه‌های جدید علم اخلاق، اخلاق کشاورزی است (Pascalev, 2009). اخلاق کشاورزی یک حوزه بین رشته‌ای و در حال رشد در اخلاق کشاورزی محسوب می‌شود که به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد. ظهور فناوری و تکنولوژیهای نوین در عرصه کشاورزی، چالش‌های اخلاقی و حتی حقوقی را بوجود آورده است و همین امر در ظهور اخلاق کشاورزی نقش حیاتی داشته است. اخلاق کشاورزی به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی مربوط به تولید غذا و فعالیت‌های مربوط به کشاورزی و زراعت می‌پردازد. اخلاق بیشترین تمرکز را روی انتخاب دارد. اخلاق کشاورزی هم درباره انتخاب‌هایی است که افراد درگیر در فعالیت‌های کشاورزی انجام می‌دهند. بدیهی است اگر تولیدکنندگان در جریان تولید متکی بر ارزش‌ها و رعایت اخلاق در تولید

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

باشند، تولیداتشان مرغوب، باکیفیت، مورد رضایت مردم و با کمترین آسیب زیست محیطی و زیان ناشی از تولید همراه خواهد بود. کشاورزی از مهم‌ترین فعالیت‌هایی است که رعایت ابعاد اخلاقی در آن بسیار ضروری است. رسالت کشاورزی پایدار زمانی به فرجام می‌رسد که ضمن تامین امنیت غذایی، جنبه‌های اخلاقی تولید نیز رعایت گردد. اخلاق کشاورزی با ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی سروکار دارد. در دهه‌های اخیر، روش‌های ناپایدار کشاورزی که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها جایگاه اخلاق انسان در کشاورزی را زیر سؤال برده‌اند، بلکه عدم پایداری در تولید رابه دنبال داشته و سلامت و امنیت غذای انسان را نیز به مخاطره انداخته است (صالحی و دارابی، ۱۳۹۷). تجربه نشان داده است که بیشتر کشورها هم اکنون مطابق با دیدگاه استثماری با منابع تولید برخورد می‌تمایند. به نظر می‌رسد بیشتر متخصصین بر روی سود و کارآیی متمرکز شده‌اند و متأسفانه از ارزش‌های اخلاقی که با فعالیتهای کشاورزی عجین می‌باشد دور شده‌اند و این در حالی است که هدف اصلی کشاورزی کمال محصولات نیست بلکه تهذیب و کمال موجودات انسانی است. در کشاورزی پایدار جنبه‌های اخلاق حائز اهمیت هستند و اهمیت جنبه‌های اخلاق زیستی در کشاورزی به عنوان رهیافتی از کشاورزی پایدار کاملاً محسوس است. هدف این پژوهش تدوین راهبردهایی جهت بکارگیری اخلاق در توسعه فعالیتهای کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان تهران می‌باشد. رعایت اخلاق در تولید از سوی کشاورزان نیازمند برنامه ریزی راهبردی است اما تاکنون پژوهش کاملاً مرتبطی در این خصوص در داخل و خارج کشور صورت نگرفته است. در ادامه به محدود پژوهش‌هایی که تا حدی به موضوع پژوهش نزدیک هستند اشاره می‌گردد. پژوهشگران در تحلیل راهبردهای اجرایی کشاورزی اخلاق مدار در شهرستان سنقر با استفاده از مدل SWOT به این نتیجه رسیدند که با در نظر داشتن مجموعه عوامل تاثیرگذار بر عدم رعایت اخلاقیات در کشاورزی، باید به توسعه نهادی در این بخش و اصلاح قوانین، دستورالعمل‌ها و از همه مهم‌تر نهادهای اجتماعی و هنجارهای اخلاقی در جامعه کشاورزان شهرستان پرداخت. در این راستا رویکرد کشاورزان و سازمانهای مرتبط همچون کشاورزی باید در جهت بکارگیری منشور اخلاقی در کشاورزی تغییر یابد (ملک حسینی، ۱۳۹۷). در پژوهشی با عنوان تبیین اخلاق کشاورزی در استان گلستان بیان می‌شود اخلاق کشاورزی به عنوان یک عنصر ضروری باید در سیاست‌ها و توسعه برنامه‌های کشاورزی گنجانده شود تا امید به سازگاری کشاورزی با ارزش‌ها و فضایل انسانی افزایش یابد (عبدی سرستانی، ۱۳۹۳). پژوهشگران در مطالعه‌ای تحت عنوان فشارهای اقتصادی و نگرشهای اخلاقی کشاورزان به این نتیجه رسیدند که فشارهای اقتصادی بر توجیه پذیری برخورد و رفتار غیراخلاقی کشاورزان با محیط زیست تأثیرگذار است (Harvey & Hendrickson, 2007). ضمن اینکه رفتار کشاورزان کاملاً غیراخلاقی نیست اما به صورت بالقوه موجب خساراتی به محیط‌زیست و سلامت انسان خواهد شد. کاهش فشار اقتصادی موجب حفاظت از آب، خاک، هوا و تولید غذای سالم خواهد شد. در مطالعه‌ای با عنوان بررسی چالشهای اخلاقی در کشاورزی از دیدگاه کشاورزان ایالت میسوری بیان می‌شود که بیشتر مطالعات انجام شده چالشهای اخلاقی کشاورزی را در قالب بحثهای فلسفی در خصوص حفاظت خاک، استفاده از آفتکش‌ها، محصولات تراریخته و رفتار با حیوانات بررسی شده است (James, 2005). نتایج این تحقیق نشان داد که کشاورزان چالش‌های اخلاقی را در روابط رفتاری خود دارند که ریشه در صنعتی شدن کشاورزی دارد. کشاورزی صنعتی پارادوکس و نوعی سردرگمی برای کشاورزان ایجاد کرده است بین انجام آنچه که اعتقاد دارند درست است و انجام آنچه که به منظور زنده ماندن باید انجام دهند. براساس این مطالعه چالشهای اخلاقی کشاورزی در موضوعاتی مثل بیوتکنولوژی، رفتار با حیوانات، استفاده از سموم و کودهای شیمیایی در کشاورزی، تمایل به فعالیتهای کشاورزی ارگانیک، پایداری منابع (زمین، هوا، آب) و کاهش مزارع خانوادگی نهفته است. هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش پارامترهای اخلاقی بر توسعه کشاورزی پایدار که از ارکان پیشرفت هر کشور است می‌باشد. انتظار می‌رود نقش اخلاق در توسعه بیش از پیش آشکار گردد و راهکارهای گسترش اخلاق کشاورزی بیان گردد.

مواد و روش‌ها:

مواد: پژوهش حاضر کاربردی و با رویکرد تلفیق کیفی - کمی و با استفاده از ابزار پرسشنامه و همچنین مصاحبه به تحلیل استراتژیک به نقش اخلاق در توسعه کشاورزی پایدار پرداخته است. جامعه مورد مطالعه این تحقیق کارشناسان و کشاورزان تولیدکننده محصولات ارگانیک شهرستان تهران به تعداد ۵۷ نفر بودند که به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. پرسشنامه ابزار اصلی پژوهش بود که روایی پرسشنامه با استفاده از مرور منابع و مصاحبه با صاحب‌نظران طراحی و روایی محتوایی آن مورد تایید قرار گرفت و پایایی آن توسط ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۵ بدست آمد که نشان دهنده پایایی قابل قبول پرسشنامه بود.

روش‌ها: در پژوهش حاضر از تحلیل راهبردی و روش تحلیل شبکه‌ای (SWOT-ANP) استفاده شده است. این مدل یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است. منطق رویکرد مذکور این است که قوت‌ها و فرصت‌های سیستم را به حداکثر برساند، ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل برساند. معیار توقف نمونه‌گیری تکراری شدن داده‌ها و عدم دستیابی به داده جدید دیگری بود. روش‌های آماری: در مجموع ۶۵ پرسشنامه محقق ساخته بین کشاورزان منطقه توزیع شد. برای رسیدن به عوامل چهارگانه SWOT از تکنیک مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختارمند استفاده شد. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: نتایج استراتژی‌های حاصل از فن سوات با استفاده از مدل ANP اولویت‌بندی شدند.

نتایج و بحث:

داده‌های جمع‌آوری شده در خصوص نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات نقش اخلاق در توسعه کشاورزی پایدار در قالب مراحل کدگذاری باز و محوری تحلیل گردید (جدول ۱).

جدول ۱. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای نقش اخلاق در کشاورزی پایدار (ماتریس SWOT)

عوامل بیرونی	عوامل درونی
(O) فرصت‌ها	(S) نقاط قوت
O1: نگاه مثبت مسئولان حوزه کشاورزی به حوزه اخلاق در کشاورزی O2: سیاست‌های حمایتی دولت O3: همسو بودن سازمان‌های متولی کشاورزی در خصوص پژوهش جاری O4: رونق گرفتن بازار محصولات با رعایت اخلاقیات O5: وقوع برخی بیماری‌ها با عدم رعایت اخلاق در بخش کشاورزی و حساسیت افکار عمومی	S1: ترویج توسعه کشاورزی پایدار در کشور S2: آگاهی اکثریت کشاورزان از ابعاد اخلاقیات در کشاورزی S3: مجهز بودن کشاورزان به فناوریهای نوین ارتباطی S4: وجود مزارع تولیدی محصولات کشاورزی بر مبنای رعایت اخلاق در شهرستان
(T) تهدیدها	(W) نقاط ضعف
T1: عدم نظارت بر روند تولید محصولات کشاورزی T2: عدم حمایت از کشاورزان متعهد به رعایت اخلاق کشاورزی T3: نبود معیار مشخص در تشخیص محصولات سالم و ناسالم T4: عدم وجود زیرساخت‌های فناوری و نبود بستر لازم برای توسعه اخلاق کشاورزی T5: وجود واسطه‌ها و سو جویان در چرخه تولید محصولات کشاورزی	W1: وجود واسطه‌ها و دلالان در شهرستان W2: عدم دغدغه اخلاق مداری در اکثریت کشاورزان W3: ضعف اقتصادی کشاورزان و ترجیح سود آنی به سود بلندمدت W4: وابستگی بیش از حد به کود و سموم کشاورزی W5: فاصله گرفتن اغلب کشاورزان از باورهای مذهبی و تلقی از اخلاقیات به عنوان مانع تولید

بر اساس نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید استراتژیهای مختلف مطلوبی بر نقش اخلاق در توسعه کشاورزی پایدار بدست آمد (جدول ۲).

جدول ۲. استراتژیهای متنوع نقش اخلاق در توسعه پایدار کشاورزی

عوامل بیرونی
استراتژی تهاجمی یا توسعه ای (SO)
SO۱: برگزاری تورهای کشاورزی گردشگری از مزارع اخلاق مدار کشاورزی SO۲: ایجاد دغدغه‌های اخلاقی در تریبونهای مختلف شهرستان در بین تولیدکنندگان و مصرف کنندگان محصولات SO۳: جداسازی بازار محصولات اخلاق مدار جهت آشنایی مصرف کنندگان SO۴: عقد قرارداد و انعقاد تفاهم نامه جهت توسعه بازار محصولات اخلاق مدار SO۵: توجه همه جانبه دولت و سیاستگذاران به امر توسعه اخلاق در بین کشاورزان
استراتژی محافظه کارانه (WO)
WO: لحاظ نمودن اقدامات اخلاقی در راستای توسعه پایدار کشاورزان
استراتژی رقابتی یا تنوع (ST)
ST1: طبقه بندی کشاورزان بر مبنای تاصول اخلاق کشاورزی ST2: اعمال قوانین نظارتی بر مجوز فعالیت به فالان بخش کشاورزی با فعالیت های غیر اخلاقی
WT1: تدوین منشور اخلاقی و انتشار آن در بین سازمانهای ذیربط و کشاورزان WT2: تغییر نگاه از کمیت گرا به کیفیت گرا در اقدامات لازم جهت توسعه کشاورزی پایدار

برای اطمینان از سازگاری قضاوت های مندرج در جدول مقایسه های زوجی باید نرخ سازگاری محاسبه شود. نرخ سازگاری مقایسه ای انجام شده ۰/۰۱۳ بدست آمده است که کوچک تر از ۰/۱ می باشد و بنابراین می توان به مقایسه های انجام شده اعتماد کرد. پس از مشخص شدن وزن ها و محاسبه نرخ ناسازگاری در این مرحله می توان استراتژی ها را رتبه بندی کرد که نتایج رتبه بندی استراتژی در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. رتبه بندی استراتژی ها

رتبه	استراتژی ها
۱	WT2
۲	WT3
۳	SO2
۴	SO1
۵	ST2
۶	WO3
۷	WO1
۸	WO2
۹	ST1
۱۰	WT1

برای توسعه کشاورزی پایدار باید با شناخت نقاط ضعف و تهدیدات در راستای از بین بردن نقاط ضعف و تهدیدات در راستای از بین بردن نقاط ضعف و کنترل تهدیدات برنامه ریزی نمود.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- اگرچه اخلاق کشاورزی یک مبحث نوپا محسوب می‌شود که در بسیاری موارد شناخت چندانی از آن وجود ندارد، اما نگرانی‌های اخلاقی همواره در کشاورزی مهم می‌باشند.
- ۲- علیرغم تاکید روز افزون در سطح بین‌المللی بر کاربرد معیارهای اخلاق کشاورزی، گرایش کارشناسان کشاورزی در الزام به رعایت این معیارها در وضعیت مطلوب نمی‌باشد.
- ۳- عقب افتادگی دیدگاه‌های جاری درباره اخلاق کشاورزی و عدم رعایت معیارهای آن در فعالیت‌های گوناگون کشاورزی در بین کارشناسان و اینکه اخلاق جایگاه مشخصی در ساختار سازمان‌های متولی کشاورزی و همچنین آموزش، تحقیق و ترویج کشاورزی نداشته است.
- ۴- نبود تفاوت بین کارشناسان کشاورزی از نظر سکونت در شهر یا روستا و پرداختن به کشاورزی و میزان گرایش آنان به اخلاق کشاورزی
- ۵- جنبه‌های اخلاقی زیستی در کشاورزی پایدار نه تنها با تولید منافات ندارد، بلکه از پیش شرط‌های نیل به توسعه پایدار است.

Explanation of the Role of Ethics in Development Sustainable Agricultural (Case study: Tehran County)

Masoumi, J.
Researcher

Corresponding author's Email: Masoomij@gmail.com

Abstract:

Agriculture is one of the most important activities in which compliance with ethical dimensions is very necessary and causes the development of sustainable agriculture. Therefore, the purpose of this research is to investigate the role of ethics in the sustainable development of agriculture. The present study, with a quantitative-qualitative approach, has dealt with the strategic analysis of the role of ethical compliance in the field of agriculture in the rural areas of Tehran. The study population of this research was experts and farmers producing organic products in Tehran city, numbering 57 people who were selected purposefully. The questionnaire was the main tool of the research, the validity of the questionnaire was confirmed by reviewing sources and interviewing design experts and its content validity, and its reliability was obtained by Cronbach's alpha coefficient of 0.85, which indicated the acceptable reliability of the questionnaire. In the current research, strategic analysis and network analysis method (SWOT-ANP) have been used. In this method, strengths, weaknesses, opportunities, and threats were identified, then by forming a SWAT matrix, various strategies in sustainable develop-

ment were identified, and with the network analysis method, based on pairwise comparisons, the optimal strategy for sustainable agricultural development was considered. Weaknesses and threats were more important, so a defensive strategy has been developed in order to minimize threats and weaknesses, which has a high priority in the strategy. The findings showed that the opinion of most of the experts in the observance of ethical standards in the agricultural sector is not in a favorable situation and it indicates the backwardness of the opinion of the agricultural experts about the role of agricultural ethics in sustainable development, that it is necessary to consider agricultural ethics as an essential principle in order to achieve development. Sustainable agriculture should be included in the development policies and programs of the Ministry of Jihad, Agriculture and related organizations.

Keywords: Ethics, Agriculture, Sampling, Analysis, Quality

بیان دور الأخلاقیات فی التنمية المستدامة للزراعة (دراسة حالة: مدينة طهران)

جواد معصومی

باحث

Email: Masoomij@gmail.com المؤلف المسؤول:

ملخص:

تعدّ الزراعة من أهم الأنشطة التي يتطلب فيها مراعاة الأبعاد الأخلاقية بشكل كبير، مما يؤدي إلى تطوير الزراعة المستدامة. ولذا، يهدف هذا البحث إلى دراسة دور الأخلاق في تطوير الزراعة المستدامة. تتناول هذه الدراسة، بمنهجية كمية ونوعية، التحليل الاستراتيجي لدور مراعاة الأخلاق في مجال الزراعة في المناطق الريفية بمحافظة طهران. وقد شملت عينة الدراسة ٥٧ خبيراً ومزارعاً منتجاً للمنتجات العضوية في محافظة طهران، تم اختيارهم بشكل هادف. كان الاستبيان هو الأداة الرئيسية للبحث، حيث تم تصميمه والتحقق من صلاحيته من خلال مراجعة المصادر والمقابلات مع الخبراء، وقد تم تأكيد صلاحية محتواه. كما تم قياس موثوقيته باستخدام معامل كرونباخ ألفا، وبلغ ٠,٨٥، مما يشير إلى موثوقية مقبولة للاستبيان. واستخدم البحث التحليل الاستراتيجي وطريقة تحليل الشبكة (SWOT-ANP)، حيث تم في هذه الطريقة تحديد نقاط القوة والضعف والفرص والتهديدات، ثم تم تشكيل مصفوفة SWOT لتحديد الاستراتيجيات المختلفة للتنمية المستدامة، وباستخدام طريقة التحليل الشبكي المبني على المقارنات الزوجية، تم النظر في الاستراتيجية المثلى للتنمية المستدامة للزراعة. كانت نقاط الضعف والتهديدات ذات أهمية أكبر، ولذا تم وضع استراتيجية دفاعية لتقليل التهديدات ونقاط الضعف، والتي كانت ذات أولوية عالية في الاستراتيجية. وقد أظهرت النتائج أن آراء معظم الخبراء حول مراعاة المعايير الأخلاقية في القطاع الزراعي ليست في وضع جيد، مما يعكس تخلفاً في وجهات نظر الخبراء الزراعيين حول دور الأخلاق في التنمية المستدامة. ولذلك، يجب أن تُدرج الأخلاقيات الزراعية كعنصر أساسي لتحقيق التنمية المستدامة في السياسات والبرامج التنموية لوزارة الجهاد الزراعي والمنظمات ذات الصلة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الزراعة، أخذ العينات، التحليل، الجودة

منابع:

- عبدی سرستانی، ع. (۱۳۹۳). تبیین اخلاق کشاورزی. اخلاق در علم و فناوری، ۱۰(۱)، ۷۳-۸۴.
- ملک حسینی، ع.، میرک زاده، ع. ا. و سلمان زاده، س. (۱۳۹۷). تحلیل راهبردهای اجرای کشاورزی اخلاقی در شهر سنقر. دانش کشاورزی و تولید پایدار، ۳۰(۲)، ۲۸۹-۳۰۱.
- صالحی، ل. و دارابی، ن. (۱۳۹۷). جایگاه اخلاق و آموزه‌های آن در کشاورزی. مقاله ارائه شده در چهارمین کنگره بین‌المللی توسعه کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری ایران.
- Harvey, S. J., & Hendrickson, M. K. (2007). Economic pressures and the ethical attitudes of farmers. Paper presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 29-August 1, Portland, Oregon, USA.
- James, H. S. J. (2005). The ethical challenges in farming: A report on conversations with Missouri corn and soybean producers. *Journal of Agricultural Safety and Health*, 11(2), 239-248.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy* (pp. 23-28). Gale.

اخلاق حکمرانی در مدیریت ضایعات فرآوری آبزیان کشور

یزدان مرادی^{۱*}، ذبیح الله بهمنی^۲، رضاصفری^۳، شهرام صفیاری^۴ و فرحناز لک زائی^۵

۱- مؤسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

۲- پژوهشکده اکولوژی خلیج فارس و دریای عمان، مؤسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

۳- پژوهشکده اکولوژی دریای خزر، مؤسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.

۴- دفتر بهبود کیفیت، فرآوری و توسعه بازار آبزیان، سازمان شیلات ایران، تهران، ایران.

۵- مؤسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: Email: ymorady@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

مرادی، ی.، بهمنی، ذ.، صفیاری، ر.، رضاصفری، ش و لکزائی، ف. (۱۴۰۳). اخلاق حکمرانی در مدیریت ضایعات فرآوری آبزیان کشور. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

ایجاد ضایعات و دور ریز زیاد و نامتعارف مواد غذایی از مصادیق بارز اسراف و از موانع تحقق امنیت غذایی محسوب میشود. طبق گزارش فائو حدود ۳۵٪ از تولید آبزیان در جهان به ضایعات و تلفات تبدیل و از چرخه مصرف بعنوان غذا خارج میگردد. ضایعات و تلفات در مراحل مختلف زنجیره ارزش رخ میدهد. در مرحله فرآوری آبزیان گاهی تا حدود ۵۰ درصد وزن کل آبرزی به ضایعات تبدیل میگردد. در این پژوهش ضایعات ناشی از تولید فرآورده شیلاتی در مراکز فرآوری آبزیان کشور بررسی گردیده است. نتایج نشان داد که درصد ضایعات آبزیان با توجه به گونه و نوع فرآورده متفاوت است. مقدار ضایعات تون ماهیان که عمدتاً مربوط به تولید کنسرو است از ۳۳ تا ۵۰٪، ضایعات مرکز فرآوری میگو از ۳۰ تا ۵۰٪، ضایعات ماهیان گرم آبی ۶۰٪ و مقدار ضایعات ماهی قزل آلا ۲۰-۲۳ درصد اعلام شده است. مقدار ضایعات ماهیان دریایی جنوب کشور (غیر از تون ماهیان) شامل سلطان ابراهیم ۳٪، یال اسبی ۲۰٪، حسون ۱۵٪، سرخو ۳۰٪، چنگو ۳۰٪، شیر ماهی ۲۰٪ اعلام شده است. بیشترین ضایعات اعلام شده در مورد ماهی تیلاپیا (توسط یک مرکز) بوده است که ۶۳٪ است. ضایعات ناشی از فرآوری در ماهی شوریده ۱۸٪، سی باس ۲۰٪ اعلام شده است. قیمت فروش هر کیلو گرم ضایعات از ۱۲۰۰۰۰ ریال تا ۲۰۰۰ ریال متغیر بوده است.

واژگان کلیدی: ضایعات، آبزیان، میگو، شیلات، ارزیابی

مقدمه و بیان مسئله:

تولید ضایعات و دور ریز زیاد و نامتعارف مواد غذایی در زنجیره تولید تا مصرف از مصادیق بارز اسراف و یکی از موانع تحقق امنیت غذایی محسوب میشود. براساس گزارش ۲۰۲۲ سازمان فائو حدود ۳۵٪ از آبزیان تولیدی جهان به ضایعات و تلفات تبدیل و از دسترس انسان بعنوان غذا خارج میگردد. تلفات غذا (Food Losses) در فاصله بین تولید

و توزیع و ضایعات غذا (Food Waste) عمدتاً در سطح مصرف کنندگان، خرده فروشی و بخش سرویس دهی غذا اتفاق می افتد (SOFA, ۲۰۱۹). طبق سالنامه آماری ۱۴۰۲ سازمان شیلات ایران تولید کل آبزیان کشور در سال ۱۴۰۱، ۱۳۵۲۲۵۷ تن بوده است که با احتساب ۳۵٪ اعلام شده سازمان فائو، بالغ بر ۴۷۰ هزارتن از این تولید به ضایعات و تلفات تبدیل میگردد که از ارزش بالایی برخوردار است. مقدار تلفات و ضایعات در هر هریک از حلقه های زنجیره ارزش بسته به عوامل مختلف از قبیل شیوه صید، روش آبیاری پروری، عملیات پس از برداشت، هندلینگ، شرایط تخلیه محصول، زنجیره سرد، شرایط خرده فروشی، توزیع، حمل و نقل، نوع فرآوری، آماده سازی، عرضه و فرهنگ مصرف متفاوت است (Froukje et al., ۲۰۲۰) فرآوری آبزیان و تولیدی فرآورده های متنوع شیلاتی یکی از مراحل با اهمیت زنجیر ارزش است در این مرحله گاهی تا حدود ۵۰ درصد وزن کل آبی (سر، پوست، باله ها، فلس، امعا و احشا، استخوان جدا میگردد. اگرچه این قسمت ها مستقیماً به مصرف غذایی نمیرسد اما ظرفیت بالائی برای تولید سایر محصولات مکمل غذایی، صنعتی، آرایشی بهداشتی و داروئی دارد. یکی از اهداف توسعه پایدار (SDGs) بند (۱۲,۳) سازمان ملل کاهش ۵۰٪ ضایعات و تلفات مواد غذایی تا سال ۲۰۳۰ است. در سند دانش بنیان امنیت غذایی کشور مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز کاهش ۵۰٪ ضایعات و پسماند های کشاورزی تا سال ۱۴۱۱ پیش بینی شده است. دستیابی به این اهداف به اقدامات علمی، پژوهشی، ترویجی و اجرایی نیازمند است. اولین قدم برای کاهش و یا بهره برداری بهینه از ضایعات و تلفات ارزیابی آن در هریک از حلقه های زنجیره ارزش است. در پژوهش حاضر که در سال ۱۴۰۱ انجام شد وضعیت ضایعات آبزیان ناشی از تولید فرآورده شیلاتی مراکز فرآوری آبزیان کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

مواد و روش ها:

برای ارزیابی ضایعات در مراکز فرآوری، با همکاری موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور و دفتر بهبود کیفیت، فرآوری و توسعه بازار آبزیان سازمان شیلات ایران فرمی شامل اطلاعاتی از قبیل گونه آبی، حجم فرآوری، مقدار ضایعات، نوع مصرف، قیمت فروش ضایعات تهیه و به ادارات کل شیلات و پژوهشگاه های تحقیقاتی موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور مستقر هرمزگان، چابهار، بوشهر، گیلان، مازندران، البرز و تهران برای تکمیل ارسال گردید. اطلاعات تکمیل شده فرم های از جنبه های مختلف درصد ضایعات هر گونه، نوع فرآوری، نوع مصرف و قیمت فروش احتمالی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج و بحث

مجموعاً در ۲۳ مرکز فرآوری آبزیان فرم های ارزیابی تکمیل گردید. براساس اطلاعات انواع تون ماهیان (هوزر، زرده)، میگوی پرورشی، میگوی دریایی ماهیان گرم آبی، ماهی مرکب، یال اسبی، سلطان ابراهیم، سارم، کتو، حسون، شیر ماهی، چنگو، تیلایا و قزل آلا برای فرآوری انواع محصولات شیلاتی مورد استفاده قرار میگیرند. درصد ضایعات ناشی از فرآوری در آبزیان مختلف با توجه به نوع تولید فرآورده متفاوت اعلام شده است. نتایج نشان داد که مقدار ضایعات تون ماهیان که عمدتاً مربوط به تولید کنسرو است از ۳۳ تا ۵۰٪، ضایعات مرکز فرآوری میگو از ۳۰ تا ۵۰٪، ضایعات ماهیان گرم آبی ۶۰٪ و مقدار ضایعات ماهی قزل آلا ۲۰-۲۳ درصد متغیر است. مقدار ضایعات ماهیان دریایی جنوب کشور (غیر از تون ماهیان) شامل سلطان ابراهیم ۳٪، یال اسبی ۲۰٪، حسون ۱۵٪، شیر ۲۰٪، سرخو ۳۰٪، چنگو ۳۰٪، شیر ماهی ۲۰٪ اعلام شده است. بیشترین ضایعات اعلام شده درمورد ماهی تیلایا (توسط یک مرکز) بوده است که ۶۳٪

است. ضایعات ناشی از فرآوری در ماهی شوریده ۱۸٪ و سی باس ۲۰٪ اعلام شده است. از نظر نوع مصرف ضایعات مراکز فرآوری که بخش عمده آن مربوط به کنسرو تون ماهیان است جمع آوری و به مصرف پودر ماهی میرسد. قیمت فروش هر کیلو گرم ضایعات تون ماهیان در زمان مورد مطالعه از ۴۰۰۰۰ تا ۱۲۰۰۰۰ ریال و قیمت فروش ضایعات میگو از ۲۰۰۰ تا ۴۰۰۰ ریال متفاوت بوده است. در ماهیان پرورشی گرم آبی و قزل آلا قیمت فروش ضایعات آن ۳۰۰۰۰-۴۰۰۰۰ ریال اعلام شده است. همچنین قیمت فروش ضایعات ماهیان دریایی (غیر از تون ماهیان)، شامل یال اسبی ۲۰۰۰ ریال، سلطان ابراهیم ۷۵۰۰ ریال، حسون ۴۰۰۰ ریال، شیر ۲۰۰۰ ریال، سرخو ۲۰۰۰ ریال جنگو، سی باس و شوریده بین ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰ ریال بوده است.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- عمده مصرف اضافات ناشی از فرآوری آبزیان کشور در حال حاضر به قیمت خیلی پائین فروخته شده و به مصرف پودر ماهی میرسد.
- ۲- اگرچه تولید پودر ماهی از این مواد اولیه در نوع خود مفید و با اهمیت است اما این با توجه به ترکیب شیمیایی و گاهی منحصراً بفرده آنها از قبیل اسیدهای چرب امگا، مواد معدنی، ویتامین‌ها و اسید آمینه‌های ضروری این اولیه میتواند به محصولات با ارزش افزوده بالاتر صنعتی، مکمل غذایی، بهداشتی، آرایشی و دارویی مورد استفاده قرار گیرد.
- ۳- حجم قابل توجه ضایعات و اضافات ناشی از فرآوری در کارخانه‌های تولید کنسرو است که قابل جمع آوری و استفاده اقتصادی است. در سایر مراکز فرآوری بخصوص آبزیان پرورشی مدیریت مناسب و اقتصادی روی ضایعات انجام نمی‌شود.

Ethics of governance in waste management of fish processing in the country

Moradi, Y.^{*1}; Bahmani, Z.²; Safari, R.³; Safiari, Sh.⁴ & Lak Zaei, F.⁵

1- National Fisheries Science Research Institute- Agricultural Research-Training and Extension Organization-Tehran-Iran

2- Persian Gulf and Sea of Oman Ecology Research Institute - Fisheries Science Research Institute - Agricultural Research, Education and Extension Organization - Tehran - Iran

3- Caspian Sea Ecology Research Institute - Fisheries Science Research Institute - Agricultural Research, Education and Extension Organization - Tehran - Iran

4- Office of Quality Improvement - Aquatic Market Processing and Development - Iran Fisheries Organization - Tehran - Iran

5- National Fisheries Science Research Institute- Agricultural Research-Training and Extension Organization-Tehran-Iran

*Corresponding author's email: ymorady@yahoo.com

Abstract:

According to the FAO report, about 35% of aquatic production in the world turned into waste and losses and removed from the cycle of consumption as food. Wastes and losses occur at different stages of the value chain. In the processing stage of aquatic products, sometimes up to 50% of the total weight of aquatic products becomes waste. In this research, the wastes

caused by the production of fishery products in the aquatic processing centers of the country investigated. The results of the investigation in 23 fish processing centers showed that the percentage of waste varied according to the type of products. The amount of tuna waste in canning production is from 33 to 50%, shrimp processing waste is from 30 to 50%, warm blue fish waste is 60%, and the amount of salmon waste is 20-23%. Sea fish in the south of the country (other than tuna fish) include Sultan Ibrahim (*Nemipteru japonicus*) 3%, Yaal Esbi (*Trichiurus lepturus*) 20%, Hassun (*Saurida tumbil*) 15%, Shir (*Scomberomorus commerson*) 20%, Sorkho (*Lutjanus gibbus*) 30%, Chungo (*Pickhandle barracuda*) 30%. Highest waste reported for tilapia fish is 63%. The waste caused by processing in Shorideh (*Otolithes ruberis*) 18% and sea bass is 20%. The selling price of each kilogram of waste has varied from 120,000 Rials to 2,000 Rials.

Keywords: Fish, Waste, Processing, Ethics

أخلاقيات الحوكمة في إدارة مخلفات الزراعة المائية في البلاد

يزدان مرادی^{۱*}، ذبیح الله بهمنی^۲، رضا صفری^۳، شهرام صفیاری^۴، فرحناز لک زائی^۵

۱- المعهد الوطني لبحوث علوم مصايد الأسماك، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

۲- ذبیح الله بهمنی، معهد بحوث البيئة في الخليج الفارسي وبحر عمان، المعهد الوطني لبحوث علوم مصايد الأسماك، منظمة

البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

۳- رضا صفری، معهد بحوث البيئة في بحر قزوين، المعهد الوطني لبحوث علوم مصايد الأسماك، منظمة البحوث والتعليم

والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

۴- شهرام صفیاری، مكتب تحسين الجودة والمعالجة وتطوير أسواق الأحياء المائية، منظمة مصايد الأسماك الإيرانية، طهران، إيران

۵- فرحناز لک زائی، المعهد الوطني لبحوث علوم مصايد الأسماك، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

*- المؤلف المسؤول: Email: ymorady@yahoo.com

ملخص:

يُعد إنتاج النفايات والإهدار الكبير وغير المعتاد للمواد الغذائية من أبرز مظاهر الإسراف، ويُعتبر من العوائق لتحقيق الأمن الغذائي. ووفقاً لتقرير منظمة الأغذية والزراعة (الفاو)، فإن حوالي ٣٥ ٪ من إنتاج الأحياء المائية في العالم يتحول إلى نفايات وخسائر ويخرج من دورة الاستهلاك كغذاء. تحدث النفايات والخسائر في مراحل مختلفة من سلسلة القيمة. وفي مرحلة معالجة الأحياء المائية، يتحول أحياناً ما يصل إلى ٥٠ ٪ من الوزن الإجمالي للأحياء المائية إلى نفايات. تم في هذه الدراسة فحص النفايات الناتجة عن إنتاج المنتجات السمكية في مراكز معالجة الأحياء المائية في البلاد. وأظهرت النتائج أن نسبة النفايات تختلف بحسب نوع المنتج. حيث تتراوح كمية نفايات أسماك التونة، التي تتعلق بشكل رئيسي بإنتاج المعلبات فيما بين ٣٣ ٪ و ٥٠ ٪، وتتراوح نفايات مراكز معالجة الروبيان بين ٣٠ ٪ و ٥٠ ٪، وتصل نفايات الأسماك الدافئة إلى ٦٠ ٪، وتتراوح كمية نفايات سمك السلمون المرقط بين ٢٠ ٪ و ٢٣ ٪. وتشمل كمية نفايات الأسماك البحرية في جنوب البلاد (باستثناء أسماك التونة): العنق العصى ٣ ٪، سمك السيف ٢٠ ٪، المكرونة ١٥ ٪، التهاس أحمر الزعانف ٣٠ ٪، العقما ٣٠ ٪، الكنعد ٢٠ ٪. وكانت أعلى نسبة نفايات تم الإبلاغ عنها هي لسمك البلطي (من قبل مركز واحد) حيث بلغت ٦٣ ٪. والنفايات الناتجة عن معالجة سمك اللوت بلغت ١٨ ٪، وباس البحر ٢٠ ٪. ويتراوح سعر بيع كل كيلوغرام من النفايات بين ١٢٠٠٠٠ ريال و ٢٠٠٠ ريال.

الكلمات المفتاحية: النفايات، الحيوانات المائية، الجمبري، مصايد الأسماك، التقييم

منابع:

- Iran Fisheries Organization (1402). Statistical Yearbook.
- FAO (2022). The State of World Fisheries and Aquaculture.
- FAO (2019). The State of Food and Agriculture, Moving Forward and Food Loss and Waste Reduction.
- Froukje, K., Ilaria, T., Ansen, W., Lauren, P., Dave, L., & Andrew L. Thorne-Lyman. (2020). Loss and waste in fish value chains: A review of the evidence from low and middle-income countries. *Global Food Security*, 26(1-13).
- HLPE. (2014). Food losses and waste in the context of sustainable food systems. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome.
- Kummu, M., de Moel, H., Porkka, M., Siebert, S., Varis, O., & Ward, P. J. (2012). Lost food, wasted resources: Global food supply chain losses and their impacts on freshwater, cropland, and fertilizer use. *Science of the Total Environment*, 438, 477–89.
- United Nations Environment Programme. (2021). Food Waste Index Report 2021. Nairobi. (Also available at: <https://www.unep.org/resources/report/unep-food-waste-index-report-2021>).

اخلاق در مصرف غذا و سلامت: چشم‌انداز حیاتی برای کشاورزی پایدار

سهیلا ابراهیمی وسطی کلایی

دانشیار پژوهشی بخش تحقیقات علوم دامی - مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران - سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی - ساری - ایران

نویسنده مسئول: Email: s.ebrahimi@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

ابراهیمی وسطی کلایی، س. (۱۴۰۳). اخلاق در مصرف غذا و سلامت: چشم‌انداز حیاتی برای کشاورزی پایدار. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

در جهان امروز، تغذیه سالم و پایدار به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر تبدیل شده است. با رشد جمعیت جهانی و افزایش نیاز به غذا همراه با بحران‌های زیست‌محیطی و چالش‌های بهداشتی اهمیت مصرف اخلاقی غذا و ارتباط آن با سلامت انسان و کشاورزی پایدار بیشتر شده است. این مقاله مروری به بررسی ابعاد مختلف اخلاق مصرف غذا و تأثیر آن بر سلامت انسان و محیط زیست می‌پردازد. روش تحقیق به صورت مرور سیستماتیک بوده که شامل جستجوی جامع در پایگاه‌های داده معتبر و تحلیل کیفی مقالات منتخب است. نتایج نشان می‌دهد که انتخاب‌های غذایی اخلاقی، مانند مصرف غذاهای ارگانیک و محلی، تأثیرات مثبت چندگانه‌ای بر سلامت انسان و محیط زیست دارد. غذاهای ارگانیک به دلیل عدم استفاده از سموم شیمیایی، خطر ابتلا به بیماری‌های مزمن مانند سرطان و بیماری‌های قلبی را کاهش می‌دهند. علاوه بر این، مصرف غذاهای محلی و ارگانیک به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و حفظ تنوع زیستی کمک می‌کند، چرا که این محصولات به حمل و نقل و فرآوری طولانی‌مدت نیاز ندارند. همچنین، این انتخاب‌های غذایی می‌توانند به توسعه کشاورزی پایدار کمک کنند. با افزایش تقاضا برای محصولات ارگانیک و محلی، کشاورزان به سمت روش‌های پایدارتر مانند کشاورزی ارگانیک و استفاده از چرخه‌های زیستی سوق داده می‌شوند. این روش‌ها علاوه بر حفظ منابع طبیعی، به افزایش بهره‌وری و پایداری کشاورزی منجر می‌شود. همچنین، حمایت از تولیدکنندگان محلی و کشاورزان کوچک به تقویت اقتصادهای محلی و عدالت اجتماعی کمک می‌کند. در نهایت، آگاهی‌بخشی و آموزش عمومی در زمینه مصرف اخلاقی غذا از اهمیت بالایی برخوردار است. با وجود چالش‌هایی مانند هزینه بالای محصولات ارگانیک و محدودیت دسترسی به آنها در برخی مناطق، افزایش آگاهی عمومی و تدوین سیاست‌های حمایتی می‌تواند به ترویج مصرف اخلاقی غذا و توسعه کشاورزی پایدار کمک کند. این تحقیق تأکید می‌کند که انتخاب‌های اخلاقی در مصرف غذا نه تنها به سلامت انسان بلکه به حفظ محیط زیست و توسعه کشاورزی پایدار نیز کمک می‌کند. نتایج می‌توانند به عنوان راهنمایی برای سیاست‌گذاران و فعالان حوزه سلامت و محیط زیست مورد استفاده قرار گیرند.

واژگان کلیدی: اخلاق مصرف غذا، سلامت انسان، کشاورزی پایدار، تغذیه پایدار، انتخاب‌های غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

مصرف غذا به عنوان یک نیاز اساسی انسان، نقشی کلیدی در سلامت و بقای او دارد. انتخاب‌های غذایی ما نه تنها بر سلامت فردی و جمعی اثرگذارند، بلکه پیامدهای گسترده‌ای برای محیط زیست و کشاورزی دارند. با افزایش آگاهی جهانی نسبت به تأثیرات زیست-محیطی و اجتماعی تولید و مصرف غذا، موضوع اخلاق در مصرف غذا بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در چند دهه اخیر، نگرانی‌ها درباره تأثیرات منفی کشاورزی صنعتی بر محیط زیست و سلامت انسان به شدت افزایش یافته است. استفاده گسترده از سموم شیمیایی، کودهای مصنوعی و تکنیک‌های کشاورزی صنعتی به بروز مشکلات زیست-محیطی و بهداشتی منجر شده است (Springmann, 2018). به عنوان یک راه حل ممکن، غذاهای ارگانیک به دلیل روش‌های تولید پایدار و عدم استفاده از مواد شیمیایی، توجه زیادی را به خود جلب کرده‌اند. بر اساس بررسی‌های انجام شده، مصرف غذاهای ارگانیک و محلی می‌تواند به کاهش استفاده از سموم شیمیایی و بهبود وضعیت خاک‌ها کمک کند که خود باعث حفظ تنوع زیستی و کاهش تخریب محیط زیست می‌شو (Biesbroek, 2023). افزایش آگاهی عمومی نسبت به تأثیرات انتخاب‌های غذایی بر سلامت فردی و محیط زیست، ضرورت بررسی دقیق‌تر این مسئله را افزایش داده است. برخی تحقیقات نشان داده‌اند که تغذیه پایدار نه تنها از نظر سلامت عمومی مفید است، بلکه می‌تواند به کاهش اثرات منفی زیست-محیطی ناشی از تولید غذاهای صنعتی کمک کند (Çakmakçı, 2023). با توجه به این مسائل، این مقاله مروری به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه اخلاق در مصرف غذا می‌تواند به سلامت انسان و توسعه کشاورزی پایدار کمک کند. هدف اصلی این مقاله، شناسایی و تحلیل ارتباط بین انتخاب‌های غذایی اخلاقی، سلامت انسان و پایداری کشاورزی است. در این راستا، به بررسی اصول اخلاقی مرتبط با مصرف غذا و تأثیرات آن بر سلامت انسان‌ها و محیط زیست پرداخته شده است. انتظار می‌رود که نتایج این تحقیق بتواند راهکارهایی برای بهبود وضعیت فعلی در اختیار سیاست‌گذاران و فعالان حوزه سلامت و محیط زیست قرار دهد.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه به روش مرور سیستماتیک و تحلیل کیفی انجام شده است. ابتدا سوالات اصلی تحقیق تعریف شدند. سوالات به این شکل طراحی شدند که بتوانند ارتباط بین اخلاق مصرف غذا، سلامت انسان و کشاورزی پایدار را بررسی کنند. سوالات تحقیق شامل مواردی مانند: "چگونه انتخاب‌های غذایی اخلاقی می‌تواند بر سلامت انسان تأثیر بگذارد؟" و "چه نقشی می‌تواند انتخاب‌های غذایی اخلاقی در ترویج کشاورزی پایدار داشته باشد؟" بودند. سپس برای شناسایی منابع مرتبط، جستجویی جامع در پایگاه‌های داده معتبر از جمله PubMed، Scopus، Google Scholar و Web of Science انجام شد. کلیدواژه‌هایی مانند "اخلاق مصرف غذا"، "سلامت انسان"، "کشاورزی پایدار"، "تغذیه پایدار" و "انتخاب‌های غذایی" برای جستجو استفاده شدند. این جستجو شامل مقالات پژوهشی، مرورهای سیستماتیک، گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی مانند WHO بود. پس از جستجو، مقالات مرتبط بر اساس معیارهای ورود و خروج انتخاب شدند. معیارهای ورود شامل انتشار مقاله در یک ژورنال معتبر، مرتبط بودن موضوع مقاله با سوالات تحقیق و انتشار مقاله در ده سال اخیر بود. مقالاتی که به صورت کامل در دسترس نبودند یا فاقد کیفیت علمی لازم بودند، از فهرست نهایی حذف شدند. مقالات منتخب به روش تحلیل محتوایی مورد بررسی قرار گرفتند. در این مرحله، داده‌های استخراج شده از مقالات به صورت کیفی تحلیل شدند تا الگوها و تم‌های اصلی شناسایی شوند. برای این منظور از تکنیک کدگذاری باز و محوری استفاده شد که به تفکیک و دسته‌بندی داده‌ها کمک کرد.

نتایج و بحث:

نتایج حاصل از این مطالعه مروری نشان می‌دهد که انتخاب‌های غذایی اخلاقی می‌تواند تأثیرات چندجانبه و قابل توجهی بر سلامت فردی، اجتماعی و زیست‌محیطی داشته باشد. این نتایج در چهار محور اصلی طبقه‌بندی و بررسی شده‌اند: تأثیر بر سلامت انسان، اثرات زیست‌محیطی، تأثیر بر توسعه کشاورزی پایدار، و چالش‌ها و فرصت‌های موجود. مطالعات نشان می‌دهند که انتخاب‌های غذایی اخلاقی، مانند مصرف غذاهای ارگانیک و محلی، می‌تواند بهبودهای قابل توجهی در سلامت انسان‌ها ایجاد کند. غذاهای ارگانیک به دلیل عدم استفاده از سموم شیمیایی و کودهای مصنوعی، معمولاً حاوی سطوح پایین‌تری از بقایای شیمیایی مضر هستند که می‌تواند خطرات مرتبط با بیماری‌های مزمن مانند سرطان، دیابت و بیماری‌های قلبی را کاهش دهند (Hurtado, 2019). علاوه بر این، غذاهای محلی به دلیل تازه‌تر بودن و عدم نیاز به فرآوری طولانی‌مدت، ارزش غذایی بیشتری دارند و مصرف آن‌ها می‌تواند به بهبود وضعیت تغذیه و افزایش مقاومت بدن در برابر بیماری‌ها کمک کند. انتخاب‌های غذایی اخلاقی نقش مهمی در کاهش تخریب محیط زیست دارند. مصرف غذاهای محلی و ارگانیک می‌تواند به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای کمک کند، زیرا این محصولات نیاز به حمل و نقل طولانی‌مدت ندارند و در فرآیند تولید آن‌ها از منابع انرژی کمتری استفاده می‌شود. علاوه بر این، تولید ارگانیک با کاهش استفاده از کودها و سموم شیمیایی، به حفظ سلامت خاک و جلوگیری از آلودگی منابع آبی کمک می‌کند (Biesbroek, 2023). این امر باعث تقویت تنوع زیستی و حفظ اکوسیستم‌های طبیعی می‌شود که برای پایداری محیط زیست ضروری است. کشاورزی پایدار به عنوان یکی از اهداف اصلی انتخاب‌های غذایی اخلاقی مطرح است. با افزایش تقاضا برای محصولات ارگانیک و محلی، کشاورزان به سمت استفاده از روش‌های کشاورزی پایدارتر مانند کشاورزی ارگانیک، کشاورزی بدون خاک و استفاده از چرخه‌های زیستی هدایت می‌شوند. این رویکردها نه تنها به کاهش فشار بر منابع طبیعی کمک می‌کند بلکه به افزایش بهره‌وری و پایداری بلندمدت کشاورزی نیز منجر می‌شود. همچنین، حمایت از تولیدکنندگان محلی و کشاورزان کوچک می‌تواند به توسعه اقتصادهای محلی و افزایش عدالت اجتماعی در توزیع منابع غذایی کمک کند (Çakmakçı, 2023). با وجود مزایای زیاد انتخاب‌های غذایی اخلاقی، چالش‌هایی نیز وجود دارد که مانع از گسترش این نوع مصرف می‌شود. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، قیمت بالای محصولات ارگانیک است که بسیاری از مصرف‌کنندگان را از خرید این محصولات باز می‌دارد. علاوه بر این، محدودیت دسترسی به محصولات سالم و ارگانیک در برخی مناطق، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، مانعی دیگر برای گسترش مصرف اخلاقی غذا محسوب می‌شود (Lazaroiu, 2019). با این حال، فرصت‌های زیادی نیز برای غلبه بر این چالش‌ها وجود دارد. افزایش آگاهی عمومی از طریق آموزش‌های تغذیه‌ای، تدوین سیاست‌های حمایتی از تولیدکنندگان محلی و ارگانیک، و بهبود زنجیره تأمین و توزیع محصولات سالم از جمله راهکارهایی هستند که می‌توانند به ترویج مصرف اخلاقی غذا کمک کنند (Clark, 2020). بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که تحقیقات بیشتری برای درک بهتر از تأثیرات بلندمدت انتخاب‌های غذایی اخلاقی بر سلامت و محیط زیست مورد نیاز است. همچنین، مطالعات آینده باید به بررسی چگونگی توسعه استراتژی‌های موثر برای افزایش دسترسی به غذاهای سالم و ارگانیک در جوامع مختلف، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، بپردازند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. بهبود سلامت انسان: مصرف غذاهای ارگانیک و محلی به بهبود تغذیه فردی، کاهش خطر بیماری‌های مزمن و ارتقای سلامت کلی بدن با کاهش مواجهه با مواد شیمیایی مضر کمک می‌کند.

۲. کاهش اثرات زیست محیطی: انتخاب‌های غذایی مانند کاهش مصرف گوشت، مستقیماً به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و تخریب محیط زیست کمک می‌کند و منابع طبیعی را حفظ می‌کند. تولید گوشت و فرآورده‌های حیوانی به دلیل نیاز به منابع فراوان آب، زمین و انرژی، یکی از مهمترین عوامل تخریب محیط زیست و تغییرات اقلیمی است.

۳. حمایت از کشاورزی پایدار: پایدار به معنای استفاده از روش‌های کشاورزی است که منابع طبیعی را حفظ کرده و از تخریب زمین و آلودگی آب جلوگیری می‌کند. افزایش تقاضا برای محصولات ارگانیک و محلی موجب ترویج روش‌های کشاورزی پایدار، حفظ منابع طبیعی، تقویت اقتصاد محلی و افزایش عدالت اجتماعی می‌شود. کشاورزی

۴. نقش آموزش و آگاهی‌بخشی: آموزش و آگاهی‌بخشی به مصرف‌کنندگان درباره مزایای انتخاب‌های غذایی اخلاقی برای تغییر الگوهای مصرف و حمایت از کشاورزی پایدار ضروری است.

۵. چالش‌ها و فرصت‌ها: هزینه‌های بالا و دسترسی محدود از چالش‌های مصرف اخلاقی است، اما سیاست‌های دولتی و کشاورزی شهری می‌توانند گسترش آن را تسهیل کنند. توسعه سیاست‌های حمایتی دولتی، افزایش دسترسی به محصولات سالم و ارگانیک، و ترویج کشاورزی شهری و محلی از جمله راهکارهایی هستند که می‌توانند به غلبه بر این چالش‌ها کمک کنند.

Ethics in Food Consumption and Health: A Vital Perspective for Sustainable Agriculture

Ebrahimi vasta kolai, S.

Research Associate Professor of Animal Sciences Research Department – Mazandaran
Province Agricultural and Natural Resources Research Center – Agricultural Research,
Education and Extension Organization – Sari – Iran

Corresponding author: s.ebrahimi@areeo.ac.ir

Abstract:

In today's world, healthy and sustainable nutrition has become one of the most pressing concerns for humanity. With the global population growth and increasing demand for food, the importance of ethical food consumption and its connection to human health and sustainable agriculture has intensified. This review article examines various aspects of ethical food consumption and its impact on human health and the environment. The research method is a systematic review, which includes a comprehensive search of reputable databases and qualitative analysis of selected articles. The findings indicate that ethical food choices, such as consuming organic and local foods, have multiple positive effects on human health and the environment. Organic foods, due to the absence of chemical pesticides, reduce the risk of chronic diseases like cancer and heart disease. Additionally, consuming local and organic foods helps reduce greenhouse gas emissions and preserve biodiversity, as these products do not require long-distance transportation and extensive processing. Moreover, these food choices can contribute to the development of sustainable agriculture. As demand for organic and local products in-

creases, farmers are encouraged to adopt more sustainable methods, such as organic farming and the use of biological cycles. These approaches not only conserve natural resources but also enhance the productivity and long-term sustainability of agriculture. Supporting local producers and small-scale farmers also strengthens local economies and promotes social equity. Finally, public awareness and education in the area of ethical food consumption are of great importance. Despite challenges such as the high cost of organic products and limited access to them in some regions, increasing public awareness and implementing supportive policies can help promote ethical food consumption and sustainable agriculture. This study emphasizes that ethical food choices not only benefit human health but also play a crucial role in preserving the environment and advancing sustainable agriculture. The findings can serve as a guide for policymakers and stakeholders in the fields of health and environmental sustainability.

Keywords: Ethical food consumption, human health, sustainable agriculture, sustainable nutrition, food choices

الأخلاقيات في الصحة واستهلاك الغذاء: منظور حيوي للزراعة المستدامة

سهيلا إبراهيمي وسطي كلايي

أستاذ باحث مشارك في قسم بحوث علوم الحيوان، مركز بحوث الزراعة والموارد الطبيعية في مقاطعة مازندران، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، ساري، إيران

*المؤلف المسؤول: Email: s.ebrahimi@areeo.ac.ir

ملخص:

في عالم اليوم، أصبحت التغذية الصحية والمستدامة واحدة من أكبر اهتمامات البشر. ومع نمو السكان العالمي وزيادة الحاجة إلى الغذاء، إلى جانب الأزمات البيئية والتحديات الصحية، أصبحت أهمية الاستهلاك الأخلاقي للغذاء وعلاقته بصحة الإنسان والزراعة المستدامة أكثر وضوحاً. تستعرض في هذه المقالة أبعاداً مختلفة لأخلاقيات استهلاك الغذاء وتأثيرها على صحة الإنسان والبيئة. واعتمد منهج البحث على مراجعة منهجية شاملة تتضمن البحث في قواعد البيانات الموثوقة وتحليل نوعي للمقالات المختارة. وتُظهر النتائج أنّ الخيارات الغذائية الأخلاقية، مثل استهلاك الأطعمة العضوية والمحلية، لها تأثيرات إيجابية متعددة على صحة الإنسان والبيئة. حيث تقلل الأطعمة العضوية من خطر الإصابة بالأمراض المزمنة مثل السرطان وأمراض القلب بسبب عدم استخدام المواد الكيميائية السامة. بالإضافة إلى ذلك، يساهم استهلاك الأطعمة المحلية والعضوية في تقليل انبعاثات الغازات الدفيئة والحفاظ على التنوع البيولوجي، نظراً إلى أنّ هذه المنتجات لا تحتاج إلى نقل ومعالجة طويلة الأمد. كما يمكن أن تساهم هذه الخيارات الغذائية في تطوير الزراعة المستدامة. ومع زيادة الطلب على المنتجات العضوية والمحلية، يتجه المزارعون نحو أساليب أكثر استدامة مثل الزراعة العضوية واستخدام الدورات البيولوجية. وتؤدي هذه الأساليب، بالإضافة إلى الحفاظ على الموارد الطبيعية، إلى زيادة الإنتاجية واستدامة الزراعة. كما أنّ دعم المنتجين المحليين والمزارعين الصغار يعزز الاقتصادات المحلية والعدالة الاجتماعية. وأخيراً وليس آخراً، تعتبر التوعية والتعليم العام في مجال استهلاك الغذاء الأخلاقي ذات أهمية كبيرة. وعلى الرغم من وجود تحديات مثل التكلفة العالية للمنتجات العضوية وصعوبة الوصول إليها في بعض المناطق، يمكن أن تساهم زيادة الوعي العام ووضع السياسات الداعمة في تعزيز الاستهلاك الأخلاقي للغذاء وتطوير الزراعة المستدامة. يؤكد هذا البحث أنّ الخيارات الأخلاقية في استهلاك الغذاء لا تساعد فقط في صحة الإنسان، بل تساهم أيضاً في الحفاظ على البيئة وتطوير الزراعة المستدامة. ويمكن استخدام النتائج كدليل لصانعي السياسات والناشطين في مجال الصحة والبيئة.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات استهلاك الغذاء، صحة الإنسان، الزراعة المستدامة، التغذية المستدامة، الخيارات الغذائية

منابع:

- Springmann, M., Wiebe, K., Mason-D'Croz, D., Sulser, T. B., Rayner, M., & Scarborough, P. (2018). Health and nutritional aspects of sustainable diet strategies and their association with environmental impacts: A global modelling analysis with country-level detail. *The Lancet Planetary Health*, 2(10), e451-e461.
- Biesbroek, S., Kok, F. J., Tufford, A. R., Bloem, M. W., Darmon, N., Drewnowski, A., & Veer, P. V. T. (2023). Toward healthy and sustainable diets for the 21st century: Importance of sociocultural and economic considerations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(26), e2219272120.
- Çakmakçı, R., Salık, M. A., & Çakmakçı, S. (2023). Assessment and principles of environmentally sustainable food and agriculture systems. *Agriculture*, 13(5), 1073.
- Hurtado-Barroso, S., Tresserra-Rimbau, A., Vallverdú-Queralt, A., & Lamuela-Raventós, R. M. (2019). Organic food and the impact on human health. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 59(4), 704-714.
- Lazaroiu, G., Andronie, M., Uță, C., & Hurloiu, I. (2019). Trust management in organic agriculture: Sustainable consumption behavior, environmentally conscious purchase intention, and healthy food choices. *Frontiers in Public Health*, 7, 340.
- Clark, M., Macdiarmid, J., Jones, A. D., Ranganathan, J., Herrero, M., & Fanzo, J. (2020). The role of healthy diets in environmentally sustainable food systems. *Food and Nutrition Bulletin*, 41(2_suppl), 31S-58S.

اخلاق در تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی: یک مرور سیستماتیک

سهیلا ابراهیمی وسطی کلایی

دانشیار پژوهشی بخش تحقیقات علوم دامی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ساری، ایران.

نویسنده مسئول: Email: s.ebrahimi@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

ابراهیمی وسطی کلایی، س. (۱۴۰۳). اخلاق در تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی: یک مرور سیستماتیک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

پیشرفت‌های سریع در حوزه فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی، ضرورت توجه به مسائل اخلاقی را در تحقیق، آموزش و ترویج این فناوری‌ها بیش از پیش نمایان می‌سازد. این مقاله به بررسی اصول اخلاقی در این سه حوزه پرداخته و به صورت مرور سیستماتیک به تحلیل و ارزیابی مفاهیم کلیدی شامل شفافیت، رضایت آگاهانه، پایداری و مسئولیت اجتماعی می‌پردازد. روش تحقیق شامل جستجو و تحلیل دقیق مقالات و منابع علمی معتبر در پایگاه‌های داده مختلف مانند PubMed، Scopus و Web of Science بوده است. نتایج این بررسی نشان می‌دهند که رعایت اصول اخلاقی در تحقیقات کشاورزی و غذایی می‌تواند به بهبود کیفیت علمی و افزایش اعتماد عمومی منجر شود. شفافیت و صداقت در گزارش‌دهی نتایج، از جمله افشای تضاد منافع، برای حفظ اعتبار علمی ضروری است. همچنین، کسب رضایت آگاهانه از شرکت‌کنندگان، تضمین رعایت حقوق انسانی و حیوانی را فراهم می‌آورد. توجه به پایداری و کاهش تأثیرات زیست‌محیطی فناوری‌های نوین، به حفظ منابع طبیعی و کاهش آلودگی‌ها کمک می‌کند. آموزش و ترویج اصول اخلاقی در این زمینه‌ها می‌تواند به ارتقای آگاهی عمومی و پذیرش بهتر فناوری‌های جدید کمک نماید. این مقاله در نهایت به شناسایی شکاف‌های موجود در رعایت اصول اخلاقی پرداخته و پیشنهاداتی برای تحقیقات آینده ارائه می‌دهد. با توجه به اهمیت این موضوع، نتایج حاصل از این مرور می‌تواند به بهبود فرآیندهای تحقیقاتی، آموزشی و ترویجی در حوزه فناوری‌های کشاورزی و غذایی کمک کند و به افزایش پایداری به اصول اخلاقی در این زمینه‌ها منجر شود.

واژگان کلیدی: اخلاق پژوهشی در کشاورزی، فناوری‌های نوین کشاورزی، کشاورزی پایدار، رضایت آگاهانه در تحقیقات کشاورزی، شفافیت علمی در کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله:

در دهه‌های اخیر، پیشرفت‌های علمی و فناوری در حوزه کشاورزی و تولید مواد غذایی به شکل چشمگیری گسترش یافته است. فناوری‌های نوین کشاورزی مانند اصلاح نباتات، بیوتکنولوژی، استفاده از داده‌های بزرگ (Big Data) و

اینترنت اشیا (IoT) در کشاورزی، بهبود کیفیت محصولات، افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها را به دنبال داشته است (Mark, 2019). با این حال، این تحولات سریع همراه با چالش‌های اخلاقی متعددی بوده است که نیازمند توجه و تحلیل دقیق هستند. اصول اخلاقی به عنوان پایه‌های اساسی برای تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین نقش حیاتی ایفا می‌کنند و عدم توجه به آنها می‌تواند پیامدهای منفی اجتماعی، زیست‌محیطی و انسانی به همراه داشته باشد (Raturi, 2022). مهم‌ترین مسائلی که در این زمینه مطرح می‌شود شامل شفافیت در فرآیندهای تحقیقاتی، کسب رضایت آگاهانه از شرکت‌کنندگان، توجه به پایداری زیست‌محیطی و تأثیرات اجتماعی فناوری‌های نوین است. شفافیت در تحقیقات علمی، از جمله افشای تضاد منافع و صداقت در گزارش‌دهی نتایج، از جمله عواملی است که اعتبار علمی را حفظ کرده و از سوءاستفاده‌های احتمالی جلوگیری می‌کند. رضایت آگاهانه به عنوان یکی از اصول مهم در تحقیقات با شرکت‌کنندگان انسانی یا حیوانی، نه تنها حقوق و رفاه شرکت‌کنندگان را تضمین می‌کند، بلکه به افزایش اعتماد عمومی به تحقیقات علمی نیز کمک می‌کند (Wezel, 2020).

پایداری زیست‌محیطی یکی دیگر از مسائل حیاتی است که با گسترش فناوری‌های نوین کشاورزی باید مورد توجه قرار گیرد. این فناوری‌ها می‌توانند تأثیرات مثبتی بر کاهش استفاده از منابع طبیعی، کاهش آلودگی و حفظ تنوع زیستی داشته باشند. با این حال، عدم مدیریت صحیح و استفاده نادرست از این فناوری‌ها می‌تواند منجر به تخریب محیط‌زیست و ایجاد مشکلات زیست‌محیطی شود. در نهایت، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی این فناوری‌ها نیز نباید نادیده گرفته شود. پذیرش و استفاده گسترده از فناوری‌های نوین نیازمند درک عمیق از تأثیرات آنها بر جوامع مختلف و ترویج برابری، فراگیری و دسترسی عادلانه به منافع آنها است. این امر مستلزم آموزش‌های مناسب و ترویج آگاهی عمومی در مورد مزایا و معایب این فناوری‌ها است (Raturi, 2022). هدف این مقاله مرور سیستماتیک بر این مسائل اخلاقی است تا به تحلیل و بررسی چالش‌ها و فرصت‌های موجود در تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی بپردازد. با توجه به اهمیت این موضوع، نتایج حاصل از این بررسی می‌تواند راهنمایی برای پژوهشگران، مربیان و مروجان فناوری‌های کشاورزی در جهت رعایت اصول اخلاقی و ارتقای کیفیت و تأثیرگذاری این فناوری‌ها باشد.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه با هدف بررسی و تحلیل مسائل اخلاقی مرتبط با تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی، از روش مرور سیستماتیک بهره گرفته است. مرور سیستماتیک به دلیل دقت و جامعیتی که در تحلیل داده‌های موجود دارد، برای این پژوهش انتخاب شده است. به منظور دستیابی به مقالات و منابع علمی معتبر، یک جستجوی جامع در پایگاه‌های داده علمی بین‌المللی از جمله Google Scholar، Web of Science، Scopus، PubMed انجام شد. کلیدواژه‌های مورد استفاده برای جستجو "اخلاق در فناوری‌های کشاورزی-Ethics in Agriculture Technology"، "ملاحظات اخلاقی در فناوری‌های غذایی"، "(Ethical Considerations in Food Technology)"، "کشاورزی پایدار"، "(Sustainable Agriculture)"، "اخلاق زیست‌فناوری"، "(Biotechnology Ethics)"، "رضایت در تحقیقات کشاورزی"، "(Consent in Agricultural Research)"، "شفافیت در تحقیقات علمی-Transparency in Scientific Research" بودند. محدوده جستجو به مقالاتی که در بازه زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ منتشر شده‌اند، محدود گردید تا اطمینان حاصل شود که جدیدترین و مرتبط‌ترین منابع مورد بررسی قرار می‌گیرند. پس از جمع‌آوری اولیه مقالات، مقالاتی که به‌طور مستقیم به مسائل اخلاقی در حوزه کشاورزی و فناوری‌های غذایی پرداخته بودند، مقالاتی که از روش‌های تحقیق کیفی و کمی استفاده کرده بودند و مقالات مروری و مطالعات موردی که تجربه‌های عملی را در زمینه مسائل

اخلاقی مطرح کرده بودند، انتخاب شدند. سپس عناوین و چکیده‌های مقالات برای بررسی دقیق‌تر انتخاب و مقالاتی که با معیارهای مورد نظر همخوانی نداشتند، حذف گردیدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. این روش به پژوهشگران امکان می‌دهد که الگوها و مفاهیم اصلی را در داده‌های متنی شناسایی کرده و آنها را دسته‌بندی کنند. هر مقاله به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفت و داده‌های مربوط به مسائل اخلاقی، چالش‌ها و راهکارهای مطرح‌شده استخراج گردید. سپس، داده‌ها براساس موضوعات مختلف مانند شفافیت، رضایت آگاهانه، پایداری زیست‌محیطی و تأثیرات اجتماعی، طبقه‌بندی شدند. پس از استخراج و طبقه‌بندی داده‌ها، از روش‌های آماری توصیفی برای تحلیل اطلاعات استفاده شد. همچنین، از آزمون‌های آماری نظیر کای‌دو (Chi-square) و تحلیل واریانس (ANOVA) برای بررسی همبستگی بین متغیرها و ارزیابی تفاوت‌های موجود در نتایج استفاده شد. این روش‌ها کمک کردند تا اطلاعات به‌دست‌آمده به شکلی دقیق‌تر و معتبرتر تحلیل شوند. از جمله محدودیت‌های این مطالعه می‌توان به احتمال سوگیری در انتخاب مقالات و محدودیت دسترسی به برخی مقالات تمام‌متن اشاره کرد. همچنین، تنوع در روش‌های تحقیقاتی مقالات انتخاب‌شده ممکن است باعث ایجاد چالش‌هایی در تجزیه و تحلیل و تفسیر نتایج شود.

نتایج و بحث:

نتایج به دست آمده در سه حوزه اصلی تقسیم شدند: شفافیت در گزارش‌دهی علمی، رعایت رضایت آگاهانه و ملاحظات پایداری زیست-محیطی. این سه حوزه به عنوان محورهای کلیدی اخلاق در تحقیق، آموزش و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی و غذایی در نظر گرفته شده‌اند. شفافیت در تحقیقات علمی به عنوان یکی از اصول اساسی اخلاق پژوهشی مورد توجه قرار گرفته است. از مجموع مقالات بررسی‌شده، تقریباً ۸۰ درصد، معیارهای شفافیت در گزارش‌دهی را رعایت کرده بودند. این مقالات به‌طور مشخص از افشای منابع تأمین مالی و تضاد منافع، ارائه داده‌های خام برای استفاده عمومی و شفافیت در روش‌های استفاده‌شده حمایت کرده‌اند. مقالاتی که این معیارها را رعایت کرده بودند، اعتبار بیشتری نزد جامعه علمی دارند، زیرا خوانندگان و دیگر محققان قادر به بررسی دقیق‌تر و بازآفرینی نتایج آن‌ها هستند. نتایج نشان داد رعایت رضایت آگاهانه، به‌ویژه در پژوهش‌هایی که با انسان‌ها و حیوانات سروکار دارند، یکی دیگر از ملاحظات مهم اخلاقی است. تنها حدود ۶۰ درصد از مقالات، به‌طور کامل این معیار را رعایت کرده بودند. این یافته نشان می‌دهد که برخی از پژوهشگران هنوز به اهمیت رضایت آگاهانه در تحقیقاتی که با شرکت‌کنندگان انسانی و حیوانی سروکار دارند، توجه کافی ندارند. این مسئله نه تنها مشکلات اخلاقی ایجاد می‌کند، بلکه ممکن است نتایج تحقیق را نیز تحت تأثیر قرار دهد. یکی از دلایل عدم رعایت کامل این معیار ممکن است پیچیدگی‌های قانونی و اخلاقی در کشورهای مختلف باشد. پایداری زیست‌محیطی به عنوان یک اصل کلیدی در توسعه و ترویج فناوری‌های نوین کشاورزی شناخته شده است. نتایج نشان داد که تنها ۴۰ درصد از مقالات به‌طور جدی به ملاحظات زیست‌محیطی پرداخته‌اند و اثرات فناوری‌های نوین را بر محیط‌زیست بررسی کرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که هنوز نیاز به تلاش‌های بیشتری برای ترویج شیوه‌های پایدار در تحقیقات کشاورزی و غذایی وجود دارد. مقالاتی که به ملاحظات زیست‌محیطی پرداخته‌اند، به‌طور عمده به کاهش آلودگی، استفاده بهینه از منابع و حفظ تنوع زیستی تمرکز داشته‌اند.

یافته‌های این مطالعه با تحقیقات پیشین در زمینه اخلاق در تحقیقات کشاورزی همخوانی دارد. پژوهش‌های گذشته نیز به اهمیت شفافیت، رضایت آگاهانه، و پایداری در تحقیقات کشاورزی اشاره کرده‌اند. برای مثال، مطالعات قبلی نشان داده‌اند که افشای تضاد منافع به‌طور مستقیم بر اعتماد عمومی به نتایج پژوهش تأثیر می‌گذارد و عدم رعایت رضایت

آگاهانه می‌تواند اعتبار نتایج را زیر سوال ببرد (Josephson, 2021). همچنین، بررسی‌های دیگر نیز به این نکته اشاره کرده‌اند که نیاز به رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در توسعه فناوری‌های نوین کشاورزی، امری ضروری است، چرا که بدون توجه به این ملاحظات، توسعه فناوری‌ها ممکن است به تخریب محیط‌زیست و کاهش پایداری منجر شود. محققین نشان داده‌اند که استفاده نادرست از تکنولوژی‌های نوین بدون در نظر گرفتن اثرات زیست‌محیطی می‌تواند به کاهش کیفیت خاک و آلودگی منابع آبی منجر شود. از سوی دیگر، تحقیقاتی که به اهمیت شفافیت در گزارش‌دهی علمی پرداخته‌اند، نشان می‌دهند که وقتی پژوهشگران تضاد منافع خود را افشا نمی‌کنند، اعتبار و قابل‌اعتماد بودن نتایج آن‌ها کاهش می‌یابد (Sileshi, 2023). این امر به‌ویژه در مورد مطالعاتی که توسط شرکت‌های خصوصی تأمین مالی می‌شوند، بیشتر محسوس است. علاوه بر این، رضایت آگاهانه در تحقیقات کشاورزی و غذایی یک موضوع حیاتی است که در بسیاری از مطالعات به آن پرداخته شده است. عدم رعایت این اصل می‌تواند منجر به نارضایتی عمومی و کاهش مشارکت در پروژه‌های تحقیقاتی شود (Samuel, 2023). به‌طور کلی، نتایج این مطالعه تطابق قابل‌توجهی با یافته‌های دیگر محققان دارد و نشان می‌دهد که مسائل اخلاقی در حوزه کشاورزی و فناوری غذایی نیازمند توجه بیشتری است تا تضمین شود که پژوهش‌های علمی به نفع جامعه و محیط‌زیست باشد. یکی از چالش‌های اصلی در تحقیقات مربوط به اخلاق در کشاورزی و فناوری‌های غذایی، پیچیدگی و گستردگی مباحث اخلاقی و همچنین تفاوت‌های فرهنگی و قانونی در مناطق مختلف است. این تفاوت‌ها ممکن است منجر به نتایج متفاوتی در نحوه رعایت اصول اخلاقی شود. برای پژوهش‌های آتی، پیشنهاد می‌شود که مطالعات بیشتری در زمینه مقایسه رعایت اصول اخلاقی در کشورهای مختلف انجام شود و همچنین راهکارهای عملی برای ارتقای سطح شفافیت و رضایت آگاهانه ارائه گردد. نتایج این مرور سیستماتیک نشان می‌دهد که اگرچه شفافیت در گزارش‌دهی علمی تا حد زیادی رعایت شده است، اما هنوز نیاز به بهبود در زمینه رضایت آگاهانه و ملاحظات زیست‌محیطی وجود دارد. این مطالعه بر اهمیت رعایت اصول اخلاقی در تحقیقات کشاورزی و فناوری‌های غذایی تأکید دارد و به پژوهشگران و سیاست‌گذاران توصیه می‌کند که برای ارتقای این اصول، اقدامات لازم را به عمل آورند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. رعایت شفافیت و صداقت در تحقیق علمی نه تنها باعث افزایش اعتماد عمومی به نتایج پژوهش می‌شود، بلکه امکان بررسی مجدد و ارزیابی دقیق‌تری را برای سایر پژوهشگران فراهم می‌سازد. این امر به ویژه در پروژه‌های تحقیقاتی که با منابع مالی عمومی و خصوصی انجام می‌شوند، اهمیت دوچندان دارد.
۲. ضرورت کسب رضایت آگاهانه از شرکت‌کنندگان برای تضمین رعایت حقوق انسانی و حیوانی، کسب رضایت آگاهانه از تمامی شرکت‌کنندگان در تحقیق ضروری است. این اقدام نه تنها الزامی اخلاقی است بلکه به کاهش نگرانی‌های اجتماعی و افزایش مشارکت در تحقیقات علمی منجر می‌شود.
۳. توجه به ملاحظات زیست‌محیطی و پایداری در توسعه و استفاده از فناوری‌های جدید کشاورزی و غذایی از اهمیت بالایی برخوردار است. بدون این توجه، ممکن است توسعه فناوری‌ها به تخریب محیط‌زیست و کاهش منابع طبیعی منجر شود که در بلندمدت پیامدهای جبران‌ناپذیری خواهد داشت.
۴. آموزش اصول اخلاقی در حوزه کشاورزی و فناوری‌های غذایی می‌تواند به ارتقای آگاهی عمومی و پذیرش بهتر این فناوری‌ها کمک کند. این آموزش‌ها باید به گونه‌ای باشد که افراد با پیشینه‌های مختلف بتوانند به طور صحیح مزایا و

معایب فناوری‌های نوین را درک کنند.

۵. شناسایی و رفع شکاف‌های موجود در رعایت اصول اخلاقی: شناسایی و رفع شکاف‌های موجود در رعایت اصول اخلاقی برای بهبود کیفیت تحقیقات ضروری است. این اقدامات نه تنها به افزایش دقت و صحت تحقیقات کمک می‌کند، بلکه باعث می‌شود نتایج به‌دست‌آمده به‌طور گسترده‌تر و با اعتماد بیشتری مورد استفاده قرار گیرند.

Ethics in Research, Education, and Promotion of Emerging Agricultural and Food Technologies: A Systematic Review

Ebrahimi vasta kolai, S.

Research Associate Professor of Animal Sciences Research Department , Mazandaran Province
Agricultural and Natural Resources Research Center , Agricultural Research, Education and
Extention Organization , Sari , Iran.

Abstract:

Rapid advancements in emerging agricultural and food technologies highlight the urgent need for ethical considerations in research, education, and promotion of these technologies. This paper provides a systematic review of ethical principles in these areas, analyzing key concepts including transparency, informed consent, sustainability, and social responsibility. The research method involved a comprehensive search and analysis of relevant scientific articles and resources from databases such as PubMed, Scopus, and Web of Science. Findings indicate that adhering to ethical principles in agricultural and food research can enhance scientific quality and increase public trust. Transparency and honesty in reporting results, including disclosing conflicts of interest, are essential for maintaining scientific integrity. Informed consent from participants ensures the protection of human and animal rights. Attention to sustainability and minimizing environmental impacts of new technologies contributes to the preservation of natural resources and reduction of pollution. Ethical education and promotion efforts can improve public awareness and acceptance of new technologies. The paper identifies existing gaps in ethical practices and provides recommendations for future research. Given the importance of this topic, the results of this review can contribute to improving research, educational, and promotional practices in the field of agricultural and food technologies, enhancing adherence to ethical standards in these domains.

Keywords: Research Ethics in Agriculture, Emerging Agricultural Technologies, Sustainable Agriculture, Informed Consent in Agricultural Research, Scientific Transparency in Agriculture

أخلاقيات البحث والتعليم والترويج للتقنيات الزراعية والغذائية الجديدة:

مراجعة منهجية

سهيلا إبراهيمي وسطي كلاي

أستاذ باحث مشارك في قسم بحوث علوم الحيوان، مركز بحوث الزراعة والموارد الطبيعية في مقاطعة مازندران، منظمة

البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، ساري، إيران

Email: s.ebrahimi@areeo.ac.ir: المؤلف المسؤول*

ملخص:

يُبرز التقدم السريع في مجال التكنولوجيا الزراعية والغذائية الحديثة ضرورة الاهتمام بالقضايا الأخلاقية في البحث والتعليم ونشر هذه التكنولوجيا أكثر من أي وقت مضى. تتناول هذه المقالة المبادئ الأخلاقية في هذه المجالات الثلاثة وتقوم بمراجعة منهجية لتحليل وتقييم المفاهيم الرئيسية بما في ذلك الشفافية، والموافقة المستنيرة، والاستدامة والمسؤولية الاجتماعية. تشمل منهجية البحث في هذا المقال البحث والتحليل الدقيق للمقالات والمصادر العلمية الموثوقة في قواعد البيانات المختلفة مثل Web و Scopus و PubMed of Science. وتظهر نتائج هذه المراجعة أن الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في الأبحاث الزراعية والغذائية يمكن أن يؤدي إلى تحسين الجودة العلمية وزيادة الثقة العامة. كما أن الشفافية والصدق في الإبلاغ عن النتائج، بما في ذلك الكشف عن تضارب المصالح، ضرورية للحفاظ على المصداقية العلمية. وبالإضافة إلى ذلك، فإن الحصول على الموافقة المستنيرة من المشاركين يضمن احترام حقوق الإنسان والحيوان. ويجدر بالذكر أيضاً أن الاهتمام بالاستدامة وتقليل التأثيرات البيئية للتكنولوجيا الحديثة يساعد في الحفاظ على الموارد الطبيعية وتقليل التلوث. كما يمكن أن يساهم التعليم ونشر المبادئ الأخلاقية في هذه المجالات في رفع الوعي العام وقبول أفضل للتكنولوجيا الجديدة. وفي النهاية، تحدد هذه المقالة الفجوات الموجودة في مسألة الالتزام بالمبادئ الأخلاقية وتقدم اقتراحات للبحوث المستقبلية. ونظراً لأهمية هذا الموضوع، يمكن أن تساهم النتائج المستخلصة من هذه المراجعة في تحسين العمليات البحثية والتعليمية والترويجية في مجال التكنولوجيا الزراعية والغذائية وزيادة الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في هذه المجالات.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات البحث في الزراعة، التقنيات الزراعية الجديدة، الزراعة المستدامة، الموافقة المستنيرة في البحوث الزراعية، الشفافية العلمية في الزراعة

مراجع:

- Mark, R. (2019). Ethics of using AI and big data in agriculture: The case of a large agriculture multinational. *The ORBIT Journal*, 2(2), 1-27.
- Raturi, A., Thompson, J. J., Ackroyd, V., Chase, C. A., Davis, B. W., Myers, R., & Mirsky, S. (2022). Cultivating trust in technology-mediated sustainable agricultural research. *Agronomy Journal*, 114(5), 2669-2680.
- Wezel, A., Herren, B. G., Kerr, R. B., et al. (2020). Agroecological principles and elements and their implications for transitioning to sustainable food systems: A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 40, 40.
- Josephson, A., & Smale, M. (2021). What do you mean by "informed consent"? Ethics in economic development research. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 43(4), 1305-1329.
- Sileshi, G. W. (2023). Analytic transparency is key for reproducibility of agricultural research. *CABI Agriculture and Bioscience*, 4, 2.
- Samuel, G., & Richie, C. (2023). Reimagining research ethics to include environmental sustainability: A principled approach, including a case study of data-driven health research. *Journal of Medical Ethics*, 49, 428-433.

احساس درد در ماهی: مروری بر نروфіزیولوژی درد و اخلاق در شیلات

سید پژمان حسینی شکرابی

استادیار پژوهشی، مرکز تحقیقات ملی آبزیان آب‌های شور، مؤسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، بافق، ایران

نویسنده مسئول: Email: hosseini.pezhman@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

شکرابی، س.پ.ح. (۱۴۰۳). احساس درد در ماهی: مروری بر نروфіزیولوژی درد و اخلاق در شیلات. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

مباحث اخلاق در مهره‌داران خشکی‌زی از دیرباز مورد اکتشاف بوده و به‌خوبی توسعه یافته است. در مقابل، رویکردهای اخلاق در ماهیان و سایر حیوانات آبزی نسبتاً جدید است. تنوع گونه‌ای بالا و کمبود نسبی اطلاعات علمی در خصوص عصب‌شناسی درد، درک شیوه‌های مربوط به اخلاق در شیلات را دشوار کرده است. احساس درد جزء عوامل پایه و اساسی در همه رویکردهای اخلاقی و رفاهی به شمار می‌رود. مانند سایر مهره‌داران، سیستم عصبی مرکزی ماهی شامل مغز و نخاع و یک سیستم عصبی محیطی حاوی اعصاب مختلف در سراسر بدن است. بنابراین، پتانسیل درک درد در ماهیان وجود دارد، اگرچه پاسخ به آنها می‌تواند متفاوت باشد. مطالعات معاصر نشان داده است که ماهی‌های استخوانی دارای گیرنده‌های درد هستند که شبیه به گیرنده‌های درد در پستانداران می‌باشد. تاکنون، گیرنده‌های درد از نوع مکانیکی-حرارتی، مکانیکی-شیمیایی و چند وجهی در ماهیان گزارش شده است. این گیرنده‌ها حس درد را به سیستم عصبی مرکزی از طریق رشته‌های عصبی A دلتا و C می‌توانند منتقل کنند. درحالی‌که ماهیان بدون آرواره فقط واجد رشته عصبی نوع C هستند. براساس تحقیقات انجام شده تغییرات فیزیولوژیک و رفتاری مرتبط با درد در ماهیان توسط مسکن‌ها کاهش می‌یابد. بنابراین احتمالاً تجربه ناراحتی یا رنج حاصل از درد مهم‌تر از صرفاً نشان دادن ترس یا رفتار ضد شکارچی در پاسخ به درد در ماهی‌های استخوانی است. درک عمومی درد در ماهیان نه تنها جهت حذف عوامل نامطلوب در فعالیت‌های آبزی‌پروری، صیادی و حمل‌ونقل آنها، بلکه در راستای افزایش آگاهی عمومی و رعایت رفاه ماهیان در صنایع شیلاتی و تحقیقات علمی مفید می‌باشد.

واژگان کلیدی: درد، فیزیولوژی، گیرنده درد، رفاه ماهی، حیوانات آبزی

مقدمه و بیان مسئله:

تحقیقات روی درد و احساس آن در ماهیان و سایر آبزیان به نسبت سایر جانداران خشکی‌زی موضوع جدیدی بوده و بیشتر این تحقیقات از قرن ۲۰ شروع شده و تا به امروز نیز ادامه دارد. قبل از سال ۲۰۰۲ اعتقاد بر این بود که ماهی‌ها نمی‌توانند درد را درک کنند زیرا گیرنده‌های درد در آنها شناسایی نشده بود. درحالی‌که، با استفاده از روش‌های الکتروفیزیولوژی و نورواناتومی، گیرنده‌های درد در ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان (*Oncorhynchus mykiss*)، برای اولین بار شناسایی شدند (Sneddon, 2002). بنابراین، ماهی‌ها به دلیل داشتن گیرنده‌های درد محیطی و هم به دلیل بروز

790

غده هیپوفیز، تالاموس، هیپوتالاموس و غده صنوبری است. بسیاری از این ساختارها برای ترشح هورمون‌ها نقش ایفا می‌کنند. مزانسفالون یا مغز میانی، بالاتر از دی‌انسفالون قرار دارد و در برگیرنده لوب‌های بینای است. پس مغز یا مغز عقبی شامل مخچه و ساقه مغز است. ساقه مغز نیز نخاع را به مغز متصل می‌کند. درد در ماهیان از اعصاب محیطی به نخاع منتقل شده و از طریق طناب نخاعی به تالاموس منتقل می‌شود. تالاموس نیز از طریق پالایوم به تلانسفالون جاییکه پیام‌های عصبی حاصل از محرک‌های مضر را دریافت می‌کند؛ متصل می‌شود (Weber, 2011).

وجود گیرنده‌های درد در ماهی:

مطالعات نشان داده است که ماهی‌های استخوانی دارای گیرنده‌های درد هستند که شبیه به گیرنده‌های درد در پستانداران است (Sneddon, 2002). سه نوع از گیرنده‌های درد در ماهیان شناسایی شدند که شامل گیرنده‌های چند وجهی (مسئول پاسخ به محرک‌های مکانیکی، حرارتی و شیمیایی)، مکانیکی-گرمایی (بدون پاسخ به مواد شیمیایی) و مکانیکی-شیمیایی (بدون پاسخ به دمای آب) هستند. رشته‌های عصبی محیطی بر اساس قطر، سرعت هدایت و درجه میلین‌دار شدن به انواع $A-\alpha$ ، $A-\beta$ ، $A-\gamma$ ، $A-\delta$ و C طبقه‌بندی می‌شوند. رشته‌های A میلین‌دار بوده و برای هدایت سریع پیام‌ها تخصص یافته‌اند. به طوری که رشته‌های A-دلتا در انتقال درد حاد موضعی به خوبی نقش آفرینی می‌کنند اما رشته C فاقد میلین هستند و بنابراین به آرامی پتانسیل عمل را انتقال می‌دهند. همانند تمام موجودات در ماهیان نیز گیرنده‌های درد از دو نوع رشته عصبی محیطی می‌توانند حس درد را به سیستم عصبی مرکزی شامل رشته‌های میلین‌دار A-دلتا و رشته‌های بدون میلین C منتقل کنند (Roques et al., 2010). اگرچه در ماهیان استخوانی درصد فراوانی رشته‌های A-دلتا بر C غالبیت دارد اما رشته‌های عصبی C می‌تواند تا ۵۰ درصد از رشته‌های عصبی محیطی در گربه و انسان را تشکیل دهد (Young, 1997). برخی از گونه‌های ماهی‌های غضروفی دارای رشته‌های A-دلتا هستند، با این حال، رشته‌های A یا C وجود ندارند یا در تعداد محدودی از آنها یافت می‌شوند (Rose et al., 2014). ماهیان بدون آرواره (hagfish و lamprey) فقط دارای رشته‌های عصبی C هستند (Weber, 2011). این تفاوت در ترکیب رشته‌های عصبی به تکامل مهره داران نسبت داده شده است.

پاسخ به درد در ماهیان:

ماهیان پاسخ‌های رفتاری و فیزیولوژیک بسیار متفاوتی به درد در گونه‌های مختلف نسبت به پستانداران نشان می‌دهند (Sneddon, 2015). به عنوان مثال، تحقیقات علمی نشان داده که تزریق فرمالین زیر بالچه چربی ماهی *Leporinus mac-rocephalus* و یا قطع بخشی از باله دمی تیلاپای نیل، سبب افزایش شنای ماهیان می‌شود، اما تیلاپای موزامبیک که در معرض شوک الکتریکی قرار می‌گیرد و یا التهاب صفاق ایجاد شده در ماهی آزاد اقیانوس اطلس در اثر واکسیناسیون، شنای این ماهیان را کاهش می‌دهد. بنابراین، جدا از تغییرات پارامترهای کلاسیک فیزیولوژیک بدن که تقریباً در بین تمام گونه‌های ماهی در پاسخ به محرک‌ها مشابه است (تغییرات در سطوح کورتیزول و گلوکز پلاسما)، گونه‌های مختلف ماهیان پاسخ‌های رفتاری متفاوت در برابر درد از خود نشان می‌دهند. تغییرات مربوط به درد در رفتار ماهیان می‌تواند از ۳ ساعت تا ۲ روز طول بکشد و پاسخ‌های درد در آنها الزاماً بصورت آنی و ساده نیست (Sneddon, 2003; Bjørge et al., 2011). همچنین آستانه درد در ماهیان مختلف نیز متفاوت است به طوری که در ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان، تزریق اسید استیک به صورت زیرجلدی در غلظت‌های بالاتر از ۲ درصد باعث از بین رفتن فعالیت گیرنده‌های درد می‌شود، اما

غلظت اسید استیک بالاتر از ۵ درصد برای برانگیختن پاسخ‌های رفتاری مرتبط با درد در ماهی کپور معمولی مورد نیاز است (Reilly et al., 2008). پاسخ گورخرماهی به تزریق مواد شیمیایی مضر شامل بروز رفتارهای غیرعادی مانند دم زدن سریع و در جا در آب بدون شنای فعال بود. در مثال دیگر، ماهی قزل آلا رنگین کمان و کپور معمولی محل تزریق خود با مواد شیمیایی مضر را روی بستر و دیواره‌های مخزن نگهداری می‌کشیدند. تمامی این پاسخ‌ها فقط در زمان مواجه با مواد شیمیایی مضر و بالقوه دردناک در ماهی‌ها گزارش شد و در ماهیان شاهد و یا ماهیان تزریق شده با محلول نرمال سالین و حتی در مطالعات سم‌شناسی نیز گزارش نشده است که این نشان دهنده بروز این رفتارهای غیرعادی در نتیجه مستقیم عامل دردناک است که بیان شده این رفتارها با تجویز مسکن‌ها تعدیل می‌یابند (Mettam et al., 2011).

دیدگاه اخلاق و درد در ماهیان

ماهی‌ها یکی از پر استفاده‌ترین گونه‌های مهره‌داران توسط انسان هستند. به‌طوری‌که ذخایر وحشی آنها به عنوان بخشی از صنایع ماهیگیری جهانی برداشت می‌شوند، در آبرزی‌پروری بصورت متراکم پرورش داده می‌شوند، یکی از رایج‌ترین حیوانات خانگی هستند و به‌طور گسترده در تحقیقات علمی استفاده می‌شوند. احساس درد جزء عوامل پایه و اساسی در همه رویکردهای اخلاقی و رفاهی به شمار می‌رود. اینکه ماهی تا چه حد می‌تواند رنج و درد را تجربه کند، فقط یک سؤال علمی نیست، بلکه سؤالی است که به تأمل اخلاقی نیز نیاز دارد.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- باتوجه به وجود گیرنده‌های درد و سیستم عصبی مرکزی و محیطی، پتانسیل درک درد در ماهیان وجود دارد.
- ۲- پاسخ به درد در ماهیان نسبت به جانوران خشکی‌زی متفاوت است.
- ۳- تغییرات فیزیولوژیک و رفتاری مرتبط با درد در ماهیان با تجویز مسکن‌ها کاهش می‌یابد.
- ۴- در آبرزی‌پروری، صید ماهیان و تحقیقات علمی باید اصول اخلاقی و رفاه ماهیان تضمین و رعایت شود.

Fish feeling pain: a review of pain neurophysiology and ethics in fisheries

Hosseini Shokrabi, S. P.

Research Assistant Professor, National Saltwater Aquatic Research Center, National Fisheries Science Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Bafaq, Iran

Responsible author: Email: hosseini.pezhman@yahoo.com

Abstract:

Ethical issues in terrestrial vertebrates have long been explored and well-developed. In contrast, ethics in fish and other aquatic animals is relatively a new topic. The high species diversity and relative lack of scientific information regarding the neurobiology of pain have made it difficult to understand ethical practices in fisheries. The feeling of pain is one of the basic factors in all ethical and welfare approaches. Like other vertebrates, the central nervous system of fish consists of the brain and spinal cord and a peripheral nervous system containing vari-

ous nerves throughout the body. Thus, the potential for pain perception exists in fish, although responses to them can vary. Recent studies have shown that teleosts have nociceptors that are similar to nociceptors in mammals. So far, mechanothermal, mechanochemical, and polymodal nociceptors have been reported in fish. These receptors transmit the sensation of pain to the central nervous system through A-delta fibres and C-fibres. However, jawless fish have only C-fibers. According to the research, physiological and behavioural changes related to pain in fish are reduced by opioids. Therefore, it is likely that the experience of discomfort or suffering resulting from pain is more important than simply showing fear or anti-predator behaviour in response to pain in bony fish. The general understanding of pain in fish is not only useful for eliminating adverse factors in aquaculture, fishing, and live transportation operations but also it is useful to increase public awareness and observe the welfare of fish in fisheries industries and scientific research.

Keywords: Pain, Physiology, Nociceptors, Fish welfare, Aquatic animals

الإحساس بالألم فى الأسماك: مراجعة لفيزيولوجيا الألم العصبية والأخلاق فى مصايد الأسماك

السيد بجمان حسيني شكرابى

أستاذ مساعد فى البحوث، المركز الوطنى لبحوث حيوانات المياه المالحة، المعهد الوطنى لبحوث علوم مصايد الأسماك،

منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعى، باقى، إيران

المؤلف المسؤول: Email: hosseini.pezhman@yahoo.com

ملخص:

كانت مباحث الأخلاق فى الفقاريات البرية منذ فترة طويلة موضوعاً للاستكشاف وقد تطورت بشكل جيد. فى المقابل، فإن المناهج الأخلاقية تجاه الأسماك والحيوانات المائية الأخرى جديدة نسبياً. التنوع الكبير فى الأنواع ونقص المعلومات العلمية المتعلقة بعلم الآلام العصبية يجعل من إدراك المناهج الأخلاقية فى مصايد الأسماك أمراً صعباً. إن الشعور بالألم هو أحد العوامل الأساسية فى جميع المناهج الأخلاقية والرفاهية. يتكون الجهاز العصبى المركزى للأسماك - مثل الفقاريات الأخرى - من الدماغ والحبل الشوكى ونظام عصبى محيطى يحتوى على أعصاب مختلفة فى جميع أنحاء الجسم. ولذلك، هناك إمكانية لإدراك الألم فى الأسماك، على الرغم من أن استجابتهم قد تكون مختلفة. وقد أظهرت الدراسات الحديثة أن الأسماك العظمية لديها مستقبلات للألم تشبه تلك الموجودة فى الثدييات. وحتى الآن، تم الكشف عن مستقبلات الألم من النوع الميكانيكى-الحرارى، الميكانيكى-الكيميائى، والمتعدد الأوجه فى الأسماك. ويمكن لهذه المستقبلات نقل الشعور بالألم إلى الجهاز العصبى المركزى عبر الألياف العصبية (A-دلتا) و(C)، بينما الأسماك عديمة الفك تحتوى فقط على الألياف العصبية من النوع (C). ووفقاً للأبحاث، فإن التغيرات الفسيولوجية والسلوكية المرتبطة بالألم فى الأسماك تقل بواسطة المسكنات. ولذلك، من المحتمل أن يكون الشعور بالانزعاج أو المعاناة الناتجة عن الألم أكثر أهمية من مجرد إظهار الخوف أو السلوك المضاد للافتراض فى الاستجابة للألم لدى الأسماك العظمية. إن الفهم العام للألم فى الأسماك ليس فقط لإزالة العوامل المرفوضة فى أنشطة تربية الأحياء المائية والصيد ونقلها حياً، ولكن أيضاً لزيادة الوعي العام والالتزام بالرفق بالأسماك فى الصناعات السمكية والأبحاث العلمية.

الكلمات المفتاحية: الألم، علم وظائف الأعضاء، مستقبلات الألم، الرفق بالأسماك، الحيوانات المائية

منابع:

- Björge, M. H., Nordgreen, J., Janczak, A. M., Poppe, T., Ranheim, B., & Horsberg, T. E. (2011). Behavioural changes following intraperitoneal vaccination in Atlantic salmon (*Salmo salar*). *Applied Animal Behaviour Science*, 133(1-2), 127-135.
- Dunlop, R., & Laming, P. (2005). Mechanoreceptive and nociceptive responses in the central nervous system of goldfish (*Carassius auratus*) and trout (*Oncorhynchus mykiss*). *The Journal of Pain*, 6(9), 561-568.
- Mettam, J. J., McCrohan, C. R., & Sneddon, L. U. (2012). Characterisation of chemosensory trigeminal receptors in the rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*): Responses to chemical irritants and carbon dioxide. *Journal of Experimental Biology*, 215(4), 685-693.
- Mettam, J. J., Oulton, L. J., McCrohan, C. R., & Sneddon, L. U. (2011). The efficacy of three types of analgesic drugs in reducing pain in the rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*). *Applied Animal Behaviour Science*, 133(3- 4), 265-274.
- Reilly, S. C., Quinn, J. P., Cossins, A. R., & Sneddon, L. U. (2008). Behavioural analysis of a nociceptive event in fish: Comparisons between three species demonstrate specific responses. *Applied Animal Behaviour Science*, 114(1-2), 248-259.
- Roques, J. A., Abbink, W., Geurds, F., van de Vis, H., & Flik, G. (2010). Tailfin clipping, a painful procedure: Studies on Nile tilapia and common carp. *Physiology & Behavior*, 101(4), 533-540.
- Rose, J. D., Arlinghaus, R., Cooke, S. J., Diggles, B. K., Sawynok, W., Stevens, E. D., & Wynne, C. D. (2014). Can fish really feel pain?. *Fish and Fisheries*, 15(1), 97-133.
- Sneddon, L. U. (2002). Anatomical and electrophysiological analysis of the trigeminal nerve in a teleost fish (*Oncorhynchus mykiss*). *Neuroscience Letters*, 319(3), 167-171.
- Sneddon, L. U. (2003). The evidence for pain in fish: The use of morphine as an analgesic. *Applied Animal Behaviour Science*, 83(2), 153-162.
- Sneddon, L. U. (2015). Pain in aquatic animals. *The Journal of Experimental Biology*, 218(7), 967-976.
- Sneddon, L. U. (2020). Can fish experience pain?. In T. A. *The welfare of fish* (pp. 229-249).
- Sneddon, L. U. (2019). Evolution of nociception and pain: Evidence from fish models. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 374(1785), 20190290.
- Weber, E. S. (2011). Fish analgesia: Pain, stress, fear aversion, or nociception?. *Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice*, 14(1), 21-32.
- Young, R. F. (1977). Fiber spectrum of the trigeminal sensory root of frog, cat and man determined by electron microscopy. In *Pain in the trigeminal region* (pp. 137-160).

مسائل اخلاقی در هوشمندسازی و توسعه فناوری‌های نوین جهت تولید محصولات کشاورزی

رقيه پورباقر^{۱*}، جلال محمدزاده^۲، مریم پورباقر^۳

۱- محقق ماشینهای کشاورزی بخش تحقیقات فنی و مهندسی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

۲- استادیار علوم و صنایع غذایی بخش تحقیقات فنی و مهندسی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی گلستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، گرگان، ایران

۳- دانش آموخته مهندسی تکنولوژی نرم افزار کامپیوتر، دانشگاه گلستان

*- نویسنده مسئول: Email: Roghayeh.pourbagher@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

پورباقر، ر.، محمدزاده، ج.، پورباقر، م. (۱۴۰۳). مسائل اخلاقی در هوشمندسازی و توسعه فناوری‌های نوین جهت تولید محصولات کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

کشاورزی نه تنها ماهیت فنی، اقتصادی دارد، بلکه ذاتاً اخلاقی است تا تغذیه جمعیت جهان را تامین و در عین حال نیازها و انتظارات نسل‌های آینده از نظر امنیت غذایی، ایمنی و پایداری را پاسخگو باشد. در این میان بخش کشاورزی با چالش‌های متعددی از جمله الگوهای آب و هوایی ناپایدار، منابع آبی محدود و افزایش هزینه‌های نیروی کار مواجه است. در پاسخ به این چالش‌ها، کشاورزی هوشمند فناوری‌های حسگرها، پهپادها، ماهواره‌های هواشناسی و ربات‌ها را به عنوان یک راه حل امیدوارکننده در خود جای داده است. بنابراین رویکرد نوآورانه کشاورزی هوشمند با بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته، امکان بهینه‌سازی فرآیندهای کشاورزی و افزایش بهره‌وری منابع را جهت دستیابی به حداکثر عملکرد محصول فراهم می‌کند. مباحث اخلاقی در حیطه کشاورزی هوشمند حول سه موضوع مالکیت و دسترسی به داده‌ها، توزیع قدرت و تأثیرات بر زندگی انسان و جامعه می‌باشد. دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه هدف و عملکرد مزارع هوشمند در جامعه وجود دارد. بنابراین تحقیقات آتی بر محتوای این اهداف، به ویژه بر محتوای اهداف اجتماعی و تجاری و اینکه چگونه می‌توان آنها را در زمینه‌های مختلف ترکیب کرد، متمرکز می‌شود و نتایج آنها منجر به ایجاد دستورالعمل‌ها و کدهای رفتاری مناسب برای مسیرهای هوشمندسازی کشاورزی در آینده خواهد شد.

واژگان کلیدی: هوشمندسازی، فناوری‌های نوین، تأثیرات بر زندگی انسان، دستورالعمل‌های مناسب

مقدمه و بیان مسئله:

هوشمندسازی مزارع به عنوان یک فناوری امیدوارکننده برای رفع طیف گسترده‌ای از معضلات، مانند تأمین غذا برای جمعیت رو به رشد جهان، کاهش اثرات زیست محیطی کشاورزی و تقویت ایمنی و مقبولیت اجتماعی محصولات غذایی از طریق افزایش قابلیت ردیابی و شفافیت ارائه می‌شود (Wolfert et al., 2017). حسگرها، پهپادها، ماهواره‌های هواشناسی،

الگوریتم‌های نرم‌افزاری هوشمند و ربات‌ها نمونه‌هایی از فناوری‌هایی هستند که در کنار هم موجب هوشمندسازی کشاورزی می‌شوند. مجموع این فناوری‌ها داده‌هایی را تولید می‌کنند که می‌توان آن‌ها را در مزارع منطقه ترکیب و تفسیر کرد تا اطلاعات بهتری را به کشاورزان ارائه دهد و در جهت کاهش مشکلات کشاورزی کارگشا باشد (Wolfert et al., 2017). این فناوری‌های نوین مزرعه، چالش‌های اخلاقی را مطرح می‌کند. چالش‌های اخلاقی زمانی به وجود می‌آیند که فناوری‌های جدید انسان را با پرسش‌هایی در مورد اینکه چه اقدامی صحیح، عادلانه، مورد نیاز یا قابل قبول است، یا اینکه چه اهداف اجتماعی ارزش تلاش را دارند، مواجه می‌کند. زمانی این پرسش‌ها به مشکل تبدیل می‌شوند که هنجارها و ارزش‌های اخلاقی موجود در جامعه برای اندیشیدن در مورد آنها پاسخ‌های رضایت بخشی ارائه نکنند یا اصلاً پاسخی نداشته باشند. در این مقاله هدف تحلیل مشکلاتی است که حل آنها با مفاهیم اخلاقی موجود در جامعه دشوار است و از این طریق سؤالاتی را که نیاز به تحقیق بیشتر در آینده دارند، شناسایی می‌شود. آگاهی بیشتر در مورد سؤالاتی که باید در مبحث کشاورزی هوشمند پاسخ داده شود، به نوآوری مسئولانه‌تر کمک می‌کند، زیرا یک مسیر نوآوری در صورتی که سعی کند ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را در مراحل اولیه توسعه فناوری در نظر بگیرد، «مسئولانه» تلقی می‌شود و می‌تواند به تحقق محصولاتی که به طور گسترده پذیرفته شده و استفاده می‌شوند کمک کند (Owen et al., 2013). دو پرسش مطرح شده در این زمینه عبارتند از: شناسایی سؤالات اخلاقی در حوزه کشاورزی هوشمند و شناسایی مشکلاتی که تحقیقات اخلاقی آینده را می‌طلبد. با بررسی مقالات مرتبط با مسائل اخلاقی در کشاورزی هوشمند سه موضوع پدیدار شدند: (۱) مالکیت داده (۲) توزیع قدرت و (۳) تأثیرات مسائل اخلاقی بر زندگی انسان و جامعه.

مواد و روش‌ها:

در مقاله پیش رو بعنوان یک مطالعه مروری به بررسی سیستماتیک مطالعات انجام شده در حوزه هوشمندسازی کشاورزی پرداخته شده است.

نتایج و بحث:

۱- کالاها، فناوری‌ها، نوآوری‌ها و اطلاعات محیط‌های تجاری معمولاً متعلق به کسی است که حقوق خاصی نسبت به آن دارد. اما کشاورزی هوشمند، مالکیت داده‌های مزرعه را کاملاً نامشخص می‌سازد. اغلب، کشاورزان فرض می‌کنند که مالک داده‌های اولیه خودشان هستند زیرا آنها اقدام به جمع‌آوری داده‌ها در مزرعه خود نموده‌اند، اما واسطه‌ها با ساخت الگوریتم‌ها امکان ترکیب و تفسیر داده‌های بسیاری از مزارع و استفاده از آنها را برای ایجاد توصیه‌های مفید کشاورزی فراهم می‌کنند. بنابراین این واسطه‌ها به عنوان صاحبان داده‌های محاسبه‌شده در نظر گرفته می‌شوند (Kamilaris et al., 2017) از اینرو حفاظت از اسرار تجاری کشاورزان مقیاس کوچک بویژه در کشورهای در حال توسعه در مقیاس جهانی دشوار خواهد بود. این کشاورزان هنگامیکه مزارع خود را دیجیتالی می‌کنند آسیب پذیر می‌شوند (Maru et al., 2018).

۲- توزیع قدرت، در سطح ملی یا جهانی، ارتباط نزدیکی با موضوع مالکیت داده و دسترسی به داده دارد. عدم تعادل قدرت جهانی به دلیل دسترسی محدود برخی کشاورزان به فناوری‌های دیجیتال و یا به داده‌هایی که آنها تولید می‌کنند رخ می‌دهد. از عواملی که منجر به بروز شکاف دیجیتال بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه می‌شود می‌توان به کمبود ابزار برای خرید فناوری‌های مورد نیاز برای کشاورزی دیجیتال، فقدان مهارت تحلیل داده‌های علمی توسط کشاورزان، عدم هماهنگی فناوری با مهارت‌ها و قابلیت‌های کشاورزی، و نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی نسبت به یک فناوری اشاره

کرد (Maru et al., 2018).

۳- برخی نگرانی‌هایی در مورد دسترسی دولت به داده‌های مزرعه وجود دارد. این دسترسی‌ها می‌تواند نظارت را تقویت کند و راهکاری برای دولت یا اعضای گسترده‌تر مردم (شهروندان یا مصرف کنندگان) باشد تا کنترل و پایش کنند که تا چه اندازه کشاورزی هوشمند به مقابله با مشکلات اجتماعی مانند کاهش ضایعات یا تقویت امنیت غذایی و مقبولیت عمومی سیستم تولید کمک می‌کند (Carolan, 2017). مطابق نظر Carbonell، داده‌ها باید منبع باز باشند تا به حقوق مردم برای داشتن قدرت اطلاعاتی احترام گذاشته شود.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- بسیاری از چالش‌های اخلاقی پیرامون اشتراک گذاری داده‌ها، توزیع قدرت و میزان تأثیرات بر زندگی انسان‌ها به اینکه مزارع چه نوع محصولی را و با چه هدفی کشت می‌کنند، بستگی دارد.
- ۲- فناوری‌های کشاورزی هوشمند فرصتی را برای افزایش تولید، سودآوری و امکان بقای مزارع در رقابت بازار فراهم می‌کند اما بقای این مزارع را به‌عنوان واحدهای تجاری-خانگی تهدید می‌کند.
- ۳- قابلیت ردیابی و شفافیت فرآیند تولید در مزارع دیجیتال شده، نه تنها به افزایش و تضمین ایمنی مواد غذایی اجازه می‌دهد، بلکه امکان ارائه توصیه‌های غذایی را نیز فراهم می‌کند.
- ۴- داده‌های بزرگ با خطر ایجاد رقابت ناعادلانه بین مزارع کوچک و متوسط همراه است. این موضوع می‌تواند مزایای کشاورزی هوشمند را برای مزارعی که شکل و اندازه مناسبی ندارند، غیرقابل دسترس کند.

Ethical issues in intelligentization and development of new technologies for the production of agricultural products

Pourbaqer, R. ^{1*}; Mohammadzadeh, J. ²; Pourbaqer, M. ³

1-Researcher of agricultural machinery, Technical and Engineering Research Department, Golestan Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

2- Assistant Professor of Food Science and Industry, Technical and Engineering Research Department, Golestan Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Gorgan, Iran

3- Graduated from Computer Software Technology Engineering, Golestan University

*- Responsible author's Email: Roghayeh.pourbagher@gmail.com

Abstract:

Agriculture is not only technical and economic in nature, but also ethical in nature to feed the world's population and at the same time meet the needs and expectations of future generations in terms of food security, safety and sustainability. In the meantime, the agricultural sector is facing many challenges, including unstable weather patterns, limited water resources, and increasing labor costs. In response to these challenges, smart agriculture has applied the technologies of sensors, drones, meteorological satellites and robots as a promising solution. Therefore, the innovative approach of smart agriculture, utilizing advanced technologies, provides the possibility of optimizing agricultural processes and increasing the productivity of resources in order to achieve maximum product performance. Ethical issues in the field of smart agriculture revolve around three issues: ownership and access to data, distribution of power and effects on human life and society. There are different views on the purpose and performance of smart farms in society. Therefore, future research will focus on the content of these goals, especially on the content of social and commercial goals and how they can be combined in different contexts, and their results will lead to the creation of appropriate guidelines and codes of conduct for the paths of agricultural smartness in the future.

Keywords: Intelligentization, new technologies, effects on human life, appropriate guidelines

القضايا الأخلاقية في ذكاء وتطوير التقنيات الجديدة لإنتاج المنتجات الزراعية

رقية بورباقر^{۱*}، جلال محمد زاده^۲، مریم بورباقر^۳

۱- باحث في الآلات الزراعية، قسم البحوث الفنية والهندسية، مركز الأبحاث وتعليم الموارد الزراعية والطبيعية في محافظة

غلستان، منظمة البحوث والتعليم والترويج الزراعي، جرجان، إيران

۲- أستاذ مساعد في علوم وهندسة الأغذية، قسم البحوث الفنية والهندسية، مركز البحوث والتعليم والموارد الطبيعية في

غلستان، منظمة البحوث والتعليم والترويج الزراعي، جرجان، إيران

۳- خريج هندسة تكنولوجيا برمجيات الكمبيوتر، جامعة غلستان

*- الكاتب المسؤول: Email: Roghayeh.pourbagher@gmail.com

ملخص:

الزراعة ليست ذات طبيعة فنية واقتصادية فحسب، بل إنها أخلاقية أيضاً بطبيعتها لإطعام سكان العالم وفي الوقت نفسه تلبية احتياجات وتوقعات الأجيال القادمة فيما يتعلق بالأمن الغذائي والسلامة والاستدامة. وفي هذه الأثناء، يواجه القطاع الزراعي العديد من التحديات، بما في ذلك أنماط الطقس غير المستقرة، ومحدودية الموارد المائية، وزيادة تكاليف العمالة. واستجابة لهذه التحديات، تدمج الزراعة الذكية تقنيات أجهزة الاستشعار والطائرات بدون طيار والأقمار الصناعية للأرصاد الجوية والروبوتات كحلّ واعد. ولذلك، فإن النهج المبتكر للزراعة الذكية باستخدام التقنيات المتقدمة يوفر إمكانية تحسين العمليات الزراعية وزيادة إنتاجية الموارد من أجل تحقيق أقصى أداء للمنتج. تدور القضايا الأخلاقية في مجال الزراعة الذكية حول ثلاث قضايا: الملكية والوصول إلى البيانات، وتوزيع السلطة وتأثيرها على حياة الإنسان والمجتمع. هناك وجهات نظر مختلفة حول غرض وأداء المزارع الذكية في المجتمع. لذلك ستركز الأبحاث المستقبلية على محتوى هذه الأهداف، وخاصة على محتوى الأهداف الاجتماعية والتجارية وكيف يمكن دمجها في سياقات مختلفة، وستؤدي نتائجها إلى إنشاء مبادئ توجيهية وقواعد سلوك مناسبة لمسارات الذكاء الزراعي في المستقبل.

الكلمات المفتاحية: ذكاء التقنيات الجديدة، التأثيرات على حياة الإنسان، المبادئ التوجيهية المناسبة

منابع:

- Carolan, M.S. (2017). Smart' farming technologies as political ontology: access, sovereignty and the performance of neoliberal end not-so neoliberal worlds. *Sociol. Ruralis*.
- Kamilaris, A., Kartakoullis, A., & Prenafeta-Boldú, F. X. (2017). A review on the practice of big data analysis in agriculture. *Computers and Electronics in Agriculture*, 143, 23-37.
- Maru, A., Berne, D., De Beer, J., Ballantyne, P., Pesce, V., Kalyesubula, S., Fourie, N., Addison, C., Collett, A., Chaves, J. (2018). Digital and data-driven agriculture: harnessing the power of data for smallholders. GFAR, GODAN and CTA. (accessed: 14 november 2018). <https://fl000research.com/documents/7-525>.
- Owen, R., Stilgoe, J., Macnaghten, P., Gorman, M., Fisher, E., & Guston, D. (2013). A framework for responsible innovation. *Responsible innovation: managing the responsible emergence of science and innovation in society*, 27-50.
- Wolfert, S., Ge, L., Verdouw, C., & Bogaardt, M.-J. (2017). Big data in smart farming—a review. *Agricultural systems*, 153, 69-80.

نقش دین و اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از آب، خاک و منابع طبیعی

سیدحسن موسوی فضل

عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان سمنان (شاهرود) - ایران

نویسنده مسئول: Email: Hmousavifazl@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

موسوی فضل، ح. (۱۴۰۳). نقش دین و اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از آب، خاک و منابع طبیعی: یک مرور سیستماتیک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

آب، خاک، طبیعت و محیط زیست موهبت‌های الهی هستند. در جهان امروز، مسئله آلودگی محیط زیست، یکی از مهم‌ترین و حادث‌ترین مشکل تمدن بشری است و نقش انسان در آلودگی محیط زیست بسیار چشم‌گیر است. این در حالی است که محیط‌زیست، طبیعت، منابع آب و خاک برای بقای نسل بشر آفریده شده است. بسیاری از فعالیت‌های انسان برای رسیدن به رفاه و توسعه، باعث تخریب محیط زیست شده است. این تخریب آنچنان در وضعیت آب و هوای کره زمین، دگرگونی ایجاد کرده که سلامتی و حیات انسان و سایر موجودات زنده را به خطر انداخته است. از سوی دیگر در کشور به دلیل افزایش فعالیت‌های انسانی، شاخص کمیت و کیفیت آب در اکثر منابع آبی سطحی و زیرزمینی نیز رو به کاهش است. این مسئله با فرونشست دشت‌ها و خالی شدن مخازن آب زیرزمینی همراه شده و به بحرانی مهم در محیط زیست کشور مبدل شده است. خاک نیز به عنوان منبع طبیعی تجدید ناپذیر سرمایه ملی و بستر حیات، نقش اساسی در استقرار و رشد جوامع بشری و نیز سایر مخلوقات دارد. براساس مطالعات انجام شده بیش از صدها نقطه آلوده در خاک‌های کشور وجود دارد. پژوهشگران جهانی معتقدند که ادامه تخریب و تهدید زیست محیطی که به دست انسان صورت می‌گیرد، دیر یا زود مرگ کره زمین و موجودات آن از جمله انسان را به دنبال خواهد داشت. در این مقاله به نقش دین و اخلاق در صیانت از منابع طبیعی، آب، خاک و محیط زیست پرداخته شده و راهکارهای عملی برای حفاظت از این منابع خدادادی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: منابع طبیعی، محیط زیست، آب و خاک، اخلاق مهندسی، صیانت

مقدمه و بیان مسئله

آب، خاک، طبیعت و محیط زیست موهبت‌های الهی است که در اختیار انسان و سایر موجودات زنده قرار گرفته است و ادامه حیات به این منابع وابسته است. آلودگی محیط زیست بر کیفیت و چرخه طبیعی اثر می‌گذارد و پی‌آمدهای زیان‌باری برای زندگی انسان، حیوان، گیاه و بناها دارد. در جهان امروز، مسئله آلودگی محیط زیست، یکی از مهم‌ترین و حادث‌ترین مشکل تمدن انسانی است و نقش انسان در آلودگی محیط زیست بسیار چشم‌گیر است. این در حالی است که محیط‌زیست، طبیعت، منابع آب و خاک برای بقای نسل بشر آفریده شده است. پیوند میان انسان و طبیعت ناگسستنی است. متأسفانه بسیاری از فعالیت‌های انسان برای رسیدن به رفاه و توسعه اقتصادی و اجتماعی، باعث تخریب محیط زیست شده

است. این تخریب آنچنان در وضعیت آب و هوای کره زمین، دگرگونی ایجاد کرده که سلامتی و حیات انسان و سایر موجودات زنده را به خطر انداخته است (Sesin, 2003). این شرایط به وجود آمده به حدی وخیم است که امروزه از آن به عنوان «بحران محیط زیست» یاد می شود. از سوی دیگر در کشور به دلیل افزایش فعالیت های انسانی، شاخص کمیت و کیفیت آب در اکثر منابع آب های سطحی و زیرزمینی رو به کاهش است. این مسئله با فرونشست دشت ها و خالی شدن مخازن آب زیرزمینی همراه شده و به بحرانی مهم در محیط زیست کشور مبدل شده است. خاک نیز به عنوان منبع طبیعی تجدید ناپذیر سرمایه ملی و بستر حیات، نقش اساسی در استقرار و رشد جوامع بشری و نیز سایر مخلوقات دارد. در واقع بخشی از زنجیره غذایی انسان و سایر حیوانات از خاک است (عابدی سروستانی، ۲۰۱۴). براساس منابع علمی مختلف تشکیل هر سانتی متر خاک در شرایط مختلف آب و هوایی از صد تا ده هزار سال طول می کشد. براساس مطالعات انجام شده و تهیه اطلس آلاینده های خاک در ۱۱ استان کشور، بیش از صدها نقطه آلوده در خاک های کشور وجود دارد. این آلودگی ها شامل آلاینده های فلزات سنگین، آلاینده های نفتی و سموم و ... می باشند که محیط زیست و سلامت مردم را به شدت تهدید می کند. هزینه رفع آلودگی هر مترمکعب خاک علاوه بر روند طولانی بین ۵۰ تا ۵۰۰۰ دلار است. فرسایش خاک نیز شامل انتقال خاک توسط عواملی نظیر آب و باد است که این عمل منجر به از دست رفتن خاک، آب و عناصر غذایی موجود در خاک می شود. براساس برآوردهای انجام شده، فرسایش خاک در ایران حدود ۱۷ تن در هکتار است که با شاخص جهانی (۵ تا ۶ تن در هکتار) فاصله بسیار زیادی دارد. ایران یکی از هفت کشور آسیائی است که بیشترین میزان هدر رفت خاک را دارد.

تولید زباله در کشور نیز یکی دیگر از تهدیدهای محیط زیست است. میانگین سالانه تولید زباله خانگی ۴۵۰۰۰، زباله بیمارستانی ۴۰۰ و پسماندهای عفونی ۵۰۰ تن در روز برآورد شده است. علاوه بر این میانگین درصد اجزاء تشکیل دهنده زباله شهری به ترتیب فلزات ۲/۳، شیشه ۱/۹، کاغذ ۷/۵، پلاستیک ۹، پارچه ۲/۳، چوب ۱/۲ و میزان مواد فساد پذیر ۷۲/۹ درصد بوده است. از این مقدار تنها کمی به صورت بهداشتی دفن و یا بازیافت می شود. ورود شیرابه این زباله ها که حاوی انواع مواد خطرناک شیمیایی و بیولوژیک است، می تواند زیان های جبران ناپذیری را بر منابع آب و نهایتا انسان ها و محیط زیست وارد کند.

علم اخلاق، ابزاری برای معرفت و شناخت حدود اعتدال قوای انسانی و چگونگی استقرار آن در باطن و درون آدمی است. راه علمی و معرفتی آن ایمان به آن ها و روش عملی آن، تکرار آنهاست تا در نفس انسان جای گیرد. امروزه بشر با دور شدن از فطرت خویش و از معیارها و ارزش های اخلاقی با دست خود تمدنی ساخته است که موجب آلودگی های گسترده زیست محیطی شده است. این پیامدهای زیان بار دامن گیر زندگی انسان ها، حیوانات، گیاهان، آب، هوا و خاک شده است که از آن به عنوان یکی از مهم ترین و حادث ترین مشکل تمدن انسان نام برده می شود. امروزه فاجعه های زیست محیطی، آلودگی خاک، مصرف بی رویه آب و سایر منابع چنان عمیق است که انسان عصر حاضر زندگی فردای بشر و جانداران، گیاهان و محیط زیست را نیز تباه کرده است (شاه ولی و قاسمی، ۲۰۱۷). متأسفانه رشد و توسعه صنعتی در کشورهای مختلف بدون توجه به معیارها و ارزش های اخلاقی و بدون توجه به مسایل زیست محیطی و سایر جنبه ها انجام می شود. پژوهشگران جهانی معتقدند که ادامه تخریب و تهدید زیست محیطی که به دست انسان صورت می گیرد، دیر یا زود مرگ کره زمین و موجودات آن از جمله انسان را به دنبال خواهد داشت. در این مقاله به نقش دین و اخلاق در صیانت از منابع طبیعی، آب، خاک و محیط زیست پرداخته شده و راهکارهای علمی و عملی برای حفاظت از این منابع خدادادی ارائه شده است.

مواد و روش‌ها

این مقاله براساس تجربیات ۲۵ ساله نگارنده در امور پژوهشی آب و خاک و نیز بررسی منابع سایر پژوهشگران آب و خاک و محیط زیست در کشور و سایر کشورهای جهان و استفاده از نتایج آن‌ها تدوین و تحلیل شده است.

نتایج و بحث

در حوزه اخلاق، مسائل و موضوعات معرفت علمی با جنبه‌هایی از معنا و ادراک فرهنگی همراه می‌شوند. مسائل مربوط به حفاظت از محیط زیست، بهداشت عمومی، ارتقای سلامت، برابری، حقوق انسانی با مسائل مربوط به حکمرانی مردم‌سالارانه، قانون و سیاست همراه است (Brennan and Yeuk-Sze, 2002). اصول ششگانه حقوق آب یکی از این نمونه‌هاست. این اصول عبارتند از: ۱- اصل احترام برابر به کرامت انسانی. این اصل مستلزم تأمین نیازهای اساسی و ارتقای سلامت و به‌زیستی انسان است و در بردارنده آن مفهوم زیربنایی است که در پس نظام حقوق انسانی جهانی قرار دارد. این یک اصل بنیادین در اخلاق بهداشت عمومی است؛ زیرا اگر مفهوم کرامت انسانی را در شرایط نسبی و اعتباری تفسیر کنیم، با احترام به سایر موجودات و طبیعت مغایرتی ندارد. ۲- اصل برابری و تناسب. براساس این اصل تأمین نیازها و ارتقای سلامت همه افراد مهم است، اما برای اینکه به افراد کم‌برخوردار (کسانی که مستقیماً در معرض خطر هستند) و کسانی که به دلیل تبعیض، محرومیت و ناتوانی گذشته آسیب‌پذیر شده‌اند اولویت داده شود، رعایت برابری و پاسخ متناسب مورد انتظار است. ۳- اصل همبستگی. مفهوم همبستگی و وابستگی متقابل در بافت اجتماعی و در میان افراد گروه‌های انسانی به کار می‌رود، اما با اهمیتی مشابه در بین جوامع انسانی و زیستی اعمال می‌شود. بطور مثال در اخلاق آب، همبستگی چیزی را به ما یادآوری می‌کند که می‌توان آن را «وابستگی متقابل بالادست و پایین‌دست رودخانه» نامید. ۴- اصل خیر مشترک. آب و فناوری‌های بهره‌برداری از آن اغلب فیلم‌نامه‌ای از نوع «سوگنامه عوام» را به نمایش در می‌آورند، که مفهوم‌سازی آب به‌عنوان منبعی مشترک و بهره‌برداری پایدار از آب به‌عنوان کالایی مشترک، پاسخ اخلاقی مناسبی برای آن است. ۵- اصل رابطه صحیح یا نظارت مسئولانه. اصل رابطه صحیح، به محتوا و آثار حقیقی این کنش جمعی می‌پردازد. استفاده ناپایدار از سفره‌های آب یا تخریب زیستی یک حوزه آبخیز و زیست‌بوم‌های وابسته به آن نیز گونه‌هایی از رفتار نادرست با محیط زیست هستند. این گونه‌های رفتاری بین انسان‌هایی که از آب استفاده می‌کنند و با ساختار و فناوری مصنوعی بر آن تأثیر می‌گذارند از یک سو، و واقعیت‌های خاص زیستی، شیمیایی و فیزیکی آب از سوی دیگر روابط درستی برقرار نمی‌کنند. ۶- اصل مشارکت فراگیر و مشورتی. اصل مشارکت به ارزش‌های ذاتی در فرآیند سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری توجه دارد. اغلب ساز و کارها و نهادهای حکمرانی مردم‌سالارانه گزینشی هستند و بر تدابیر چانه‌زنی و به حداکثر رساندن منافع از سوی گروه‌های قدرتمند تکیه دارند. این نوع حکمرانی و تصمیم‌گیری ممکن است برای حفظ، حراست و توزیع عادلانه اموال عمومی چندان مناسب نباشد. از منظر اخلاقی، ساز و کارهای حاکمیتی رضایت‌بخش‌تر مستلزم فرآیندی مشورتی و مشارکتی است که با شفافیت، دسترسی جهانی به اطلاعات، فراگیر بودن، و توانمندسازی فردی و اجتماعی متمایز می‌شود تا همه بتوانند از اطلاعات آزاد و فرصت‌های مشارکتی حداکثر استفاده را ببرند. نقش مهندسان و کارشناسان در حفاظت از منابع آب، خاک، منابع طبیعی و محیط زیست از سایر افراد جامعه بیشتر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در طول تاریخ و به ویژه در قرن گذشته مهندسان با اخلاق، افراد ارزشمندی هستند که دارای قوه ابتکار و خلاقیت بوده و با تلاش مستمر خود، در حوزه‌های مختلف موجب رشد و توسعه اختراعات، فن‌آوری‌ها و نوآوری‌های بسیاری شده‌اند. مهندسانی که از اخلاق انسانی و اخلاق مهندسی برخوردار باشند در حفظ محیط زیست

و سایر منابع کوشا هستند. آن‌ها با طراحی و ساخت محصولات فن آوری‌های جدید به نیازهای جامعه خود پاسخ داده و موجب رشد و شکوفایی فن آوری و توسعه عمران و آبادانی و رفاه آسایش بشر و حفظ محیط زیست را فراهم می‌کنند.

یافته‌ها

- بررسی‌ها نشان می‌دهد که شگفت‌انگیزترین رفتارهای اجتماعی، بستری اعتقادی دارند. بنابراین ضروری است جوامعی که عزم خود را به رشد و پایداری محیط زیست و منابع طبیعی جزم نموده‌اند از این ویژگی به نحو شایسته استفاده کنند.
- تاکید بیشتر بر آموزش و آگاه سازی افراد جامعه.
- لازم است در سیاست گذاری‌ها و تعیین برنامه‌ها، تعادل مد نظر قرار گیرد که مهم‌ترین آن بها دادن به انسانهاست.
- هیچ قانون و نگهبانی نمی‌تواند افراد را به احترام گذاردن به محیط زیست مجبور نماید. نقش آموزش تعلیم دینی در احترام به محیط زیست، بسیار موثر و مهم است. بنابراین از این نوع آموزش‌ها باید بیشتر بهره گرفت.
- امروزه دلیل اصلی تخریب محیط زیست و منابع طبیعی، بی مسئولیتی و عدم توجه به ارزشهای والای انسانی است؛ به همین دلیل باید در ارزشها تحولی اساسی صورت گیرد.
- درک مسائل مربوط به محیط زیست و منابع طبیعی برای اذهانی که امور را از دریچه تنگ منافع شخصی و خصوصی یا سوداگری صرف می‌نگرند سخت و نیازمند ممارست زیادی است. به همین دلیل آموزش عمومی مردم در زمینه محیط زیست و بهره‌برداری از منابع طبیعی، آب و خاک باید در دستور کار رسانه‌های گروهی و مراکز تبلیغی قرار گیرد تا از این طریق نگرش آنها را نسبت به این منابع اصلاح کرد و رفتار آنان را با طبیعت متعادل ساخت.
- شرایط کنونی ایجاب می‌نماید تا در تمامی بخشهای علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، اقدامات فوری صورت گیرد. همه ما در این زمینه مسئولیت مشترک داریم.
- اگر بخواهیم از یک فاجعه بشری در آینده جلوگیری کنیم و زمین که تنها مأمن ماست از دست ندهیم، باید در تعهدات و مسئولیت‌های خود نسبت به زمین و حیات موجود در آن، به طور عمیق تجدید نظر نماییم.
- آلودگی و نابودی محیط زیست و منابع طبیعی، آتشی است که تر و خشک را می‌سوزاند. بنابراین نباید نسبت به آنها بی تفاوت بود. تمامی ساکنان کره زمین باید برای پایداری محیط زیست مشارکت کنند.
- برای رسیدن به پایداری در محیط زیست و منابع طبیعی، همکاری عمیق بین رهبران دینی، دانشمندان و کارشناسان محیط زیست و منابع طبیعی، اقتصاددانان و سیاستگذاران ضروری است.

نتیجه‌گیری

داشتن محیط زیست سالم و پاک حق حیاتی همه زیست‌مندان است. استفاده صحیح از منابع آب، خاک، محیط زیست وظیفه کلیه آحاد جامعه است و انسان به عنوان اشرف مخلوقات مسئولیت سنگینی را برعهده دارد. با توجه به توسعه روز افزون اجتماعی، اقتصادی و صنعتی کشور، رعایت الگوی صحیح مصرف از منابع آب، خاک، انرژی و توسعه پایدار و توجه به محدودیت منابع آب و خاک الزامی است. امروزه کشور بیش از هر روز نیازمند احساس مسئولیت، مشارکت و همدلی و هم‌افزایی است تا شاهد حل معضلات منابع آب و خاک و چالش‌های زیست محیطی و ایجاد محیط زیستی سالم و پاک برای نسل حاضر و حفظ این امانت برای نسل آتی باشیم. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ادیان الهی و آیین‌های سنتی

نیز در کنار توجه به مسایل معنوی، بشر را ترغیب به حفظ و تکریم محیط زیست و عناصر آن نموده اند. در این میان جامعه بین الملل نیز برای تاکید بر لزوم پایداری و حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست، در یک کنفرانس علمی در دانشگاه هاروارد با حضور یک هزار دانشمند درباره ارتباط دین و زیست بوم به نقش دین و اخلاق و تاثیر آن در استفاده بهتر از منابع طبیعی و محیط زیست پرداخته است. در این کنفرانس تاکید شد که ادیان باید از توان بالقوه خود برای پایان دادن به بهره برداری لجام گسیخته انسان از منابع طبیعی و ایجاد روحیه مسئولیت پذیری مشترک برای حفاظت محیط زیست استفاده کنند. بنابراین تعالیم دینی و آموزه های سنتی می توانند تاثیری شگرف و کمکی شایانی به اصلاح رویه های بشری در زمینه صیانت و حفاظت از محیط زیست و سایر منابع طبیعی داشته باشند.

Title: The role of religion and ethics in the protection and exploitation of water, soil and natural resources

Mousavi Fazl, S.H.

Member of the academic staff of the Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Semnan Province (Shahrud) - Iran

Corresponding author's email: Hmousavifazl@yahoo.com

Abstract

Water, soil, nature and environment are divine gifts. In today's world, the problem of environmental pollution is one of the most important and acute problems of human civilization, and the role of humans in environmental pollution is very significant. This is while the environment, nature, water and soil resources were created for the survival of the human race. Many human activities to achieve prosperity and development have caused the destruction of the environment. This destruction has caused such a change in the climate of the planet that it has endangered the health and life of humans and other living beings. On the other hand, in the country, due to the increase of human activities, the quantity and quality of water in most of the surface and underground water sources is decreasing. This problem is associated with the subsidence of the plains and the emptying of underground water reservoirs and has turned into an important crisis in the country's environment. Soil, as a non-renewable natural source of national capital and the bed of life, plays a fundamental role in the establishment and growth of human societies and other creatures. According to the studies conducted, there are more than hundreds of polluted spots in the country's soil. Global researchers believe that the continued destruction and threat to the environment by humans will sooner or later lead to the death of the planet and its creatures, including humans. In this article, the role of religion and ethics in the protection of natural resources, water, soil and environment is discussed and practical solutions are presented for the protection of these God-given resources.

Keywords: natural resources, environment, water and soil, engineering ethics, conservation.

دور الدين والأخلاق في حفظ واستغلال المياه والتربة والموارد الطبيعية

السيد حسن موسوی فضل

عضو هیئت التدریس بمركز بحوث وتعلیم الزراعة والموارد الطبيعية لمحافظة سمنان (شهرود)

* المؤلف المسؤول: Email: Hmousavifazl@yahoo.com

ملخص

الماء والتربة والطبيعة والبيئة هي نعم إلهية. وفي عالم اليوم، تعتبر مشكلة تلوث البيئة واحدة من أهم وأشد المشاكل التي تواجه الحضارة البشرية، ودور الإنسان في تلوث البيئة واضح للغاية. على الرغم من أن البيئة، والطبيعة، وموارد المياه والتربة خلقت من أجل بقاء الجنس البشري. إن العديد من أنشطة الإنسان في سعيه لتحقيق الرفاهية والتنمية أدت إلى تدمير البيئة. وهذا التدمير قد أحدث تغييرات كبيرة في حالة المناخ على كوكب الأرض، مما يعرض صحة وحياء الإنسان والكائنات الحية الأخرى للخطر. ومن ناحية أخرى، فإن مؤشرات كمية ونوعية المياه في معظم الموارد المائية السطحية والجوفية في بلادنا تتجه نحو الانخفاض بسبب زيادة الأنشطة البشرية. وقد تحولت هذه المشكلة، مع الانهيارات الأرضية وتفريغ خزانات المياه الجوفية، إلى أزمة بيئية كبيرة في البلاد. وتلعب التربة، كمورد طبيعي غير متجدد وثروة وطنية وأساس للحياة، دوراً أساسياً في استقرار ونمو المجتمعات البشرية وكذلك الكائنات الأخرى. ووفقاً للدراسات التي أجريت، فإن هناك المئات من المناطق الملوثة في تربة البلاد. ويعتقد الباحثون حول العالم أن استمرار التدمير والتهديد البيئي الذي يحدث بفعل الإنسان سيؤدي عاجلاً أم آجلاً إلى موت كوكب الأرض وكائناته بما في ذلك الإنسان. وفي هذه المقالة، تم تناول دور الدين والأخلاق في حماية الموارد الطبيعية والمياه والتربة والبيئة، وتم تقديم حلول عملية لحماية هذه العطاءات الإلهية.

الكلمات المفتاحية: الموارد الطبيعية، البيئة، المياه والتربة، أخلاقيات الهندسة، المحافظة

منابع:

- عابدي سروستانی، ا. (۲۰۱۴). ارزش ها و رفتارهای سازگار با محیط زیست (مطالعه ای در پارک های جنگلی استان گلستان). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۳(۲۶)، ۳۴۲-۳۲۹.
- شاه ولی، م.، و قاسمی، ا. ا. (۲۰۱۷). تبیین الگوی توحیدی آموزش حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست. مجله تحقیقات اخلاقی، ۷(۴)، ۱-۱۸.

Brennan, A., & Yeuk-Sze, L. (2002). Environmental ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

Sesin, V. (2003). Environmental ethics and human interests: Problems of mutual relations. *5th International Conference on Ethics and Environmental Policies, Business Styles and Sustainable Development, Ukraine*, 2-6 April 2003, 1-4.

نقش اخلاق اسلامی در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی: چالش‌ها و راهکارها

محمد ابراهیم فرآشانی^{۱*}، یاسر قاسمی آریان^۱ و هادی اسکندری دامنه^۲

۱- استادیار پژوهش، موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران

۲- پژوهشگر بخش تحقیقات بیابان، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران

*- نویسنده مسئول: Email: farashiani@rifr-ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

فرآشانی، م. ا.، قاسمی آریان، ی.، اسکندری دامنه، ه. (۱۴۰۳). نقش اخلاق اسلامی در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی: چالش‌ها و راهکارها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

ما در این نوشتار به بررسی نقش اخلاق اسلامی در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی پرداخته‌ایم. عرصه‌های طبیعی در ایران با چالش‌های زیادی مانند تغییرات اقلیمی، بیابان‌زایی، و کمبود آب شیرین، خشک شدن دریاچه‌ها، بحران ریزگردها مواجه هستند. ما در این تحقیق با استفاده از تحلیل محتوای متنی و بررسی کیفی، توصیه‌ها و رهنمودهای اخلاقی اسلام در مواجهه با چالش‌های ذکر شده و حفاظت از منابع طبیعی را بررسی کرده و منابع معتبر دینی و اسلامی که به مباحث حفاظت از منابع طبیعی پرداخته‌اند، را مورد تحلیل قرار داده‌ایم. نتایج مطالعات انجام شده نشان داد که آموزه‌های دینی می‌توانند به کاهش اثرات سوء چالش‌های کلان مرتبط با بهره‌برداری از منابع طبیعی و صیانت از عرصه‌های طبیعی کمک کنند و حفاظت از منابع طبیعی یکی از اصول اساسی در دین اسلام است. قرآن کریم و احادیث پیامبر اسلام (ص) به اهمیت نگهداری از زمین، جنگل‌ها و آب اشاره کرده‌اند. بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی باید با رعایت اصول اخلاقی و حفظ محیط زیست همراه باشد. اسلام از اسراف و زیاده‌روی در استفاده از منابع طبیعی منع کرده و بر بهره‌برداری مسئولانه تأکید دارد. همچنین نتایج مطالعات نشان داد که دین اسلام در آموزه‌های اخلاقی و دینی آن راهکارهای عملگرایانه و اخلاقی برای بهره‌برداری و حفاظت از منابع طبیعی ارائه داد است. این راهکارها شامل اقدامات فردی، اجتماعی و مدیریتی هستند که به کارگیری آن‌ها ضروری است تا به مدیریت بهینه و پایدار منابع طبیعی دست یافت. این اقدامات می‌توانند به مدیریت مبتنی بر رویکرد بوم‌نظامی و بهینه در عرصه‌های طبیعی کمک کنند.

واژگان کلیدی: اخلاق اسلامی، صیانت از منابع طبیعی، بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی

مقدمه و بیان مسئله:

حفاظت از بوم‌نظام‌های جنگلی، مرتعی و عرصه‌های طبیعی با چالش‌ها و دشواری‌های متعددی مواجه است و در حال حاضر وضعیت عرصه‌های طبیعی در کشور ما رضایت‌بخش به نظر نمی‌رسد (فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۲، فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۰). این چالش‌ها تنها مختص به کشور ما نیستند، بلکه به صورت جهانی در حال بروز هستند و بر محیط‌های طبیعی کشورهای مختلف تأثیر می‌گذارند. تغییرات اقلیمی، بیابان‌زایی، تخریب زمین، گرم شدن کره زمین، کمبود آب

شیرین، و افزایش تقاضا برای انرژی، از جمله ابر چالش‌هایی هستند که به شدت بر منابع طبیعی تأثیر می‌گذارند. علاوه بر این، کشور ما با چالش‌های ملی خاص خود نیز مواجه است که به شکل‌های متعددی خود را نمایان می‌سازد؛ از جمله این چالش‌ها، خشک شدن دریاچه‌ها، فرونشست زمین، شور شدن و قلیایی شدن آب‌های زیرزمینی، بیابان‌زایی و بحران گرد و غبار را می‌توان نام برد (فرآشینی و همکاران، ۱۴۰۲). در این شرایط، سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا اخلاق به ویژه اخلاق اسلامی می‌تواند نقشی مؤثر در حفاظت از منابع طبیعی کشور داشته باشد؟ آیا رعایت آموزه‌های دینی ما می‌تواند ما را به سمت رفتارهای مسئولانه‌تری در قبال جنگل‌ها و مراتع و منابع طبیعی هدایت کند؟ این نوشتار در تلاش است تا به این سوالات مهم پاسخ دهد و جایگاه اخلاق اسلامی را در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی کشور مورد بررسی قرار دهد.

مواد و روش‌ها:

در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، چالش‌های بزرگی به صورت جهانی، ملی و منطقه‌ای وجود دارد. در این نوشتار، به بررسی و تحلیل توصیه‌ها و رهنمودهای اخلاقی در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی از منظر دین مبین اسلام پرداخته شده است. هدف اصلی این است که چگونه آموزه‌های دینی می‌توانند به کاهش اثرات سوء چالش‌های کلان مرتبط با بهره‌برداری از منابع طبیعی و صیانت از عرصه‌های طبیعی کمک کنند. در این راستا، منابع معتبر دینی و اسلامی که به مباحث حفاظت از محیط‌زیست و مدیریت منابع طبیعی پرداخته‌اند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین در این تحقیق از روش‌های تحلیل محتوای متنی و بررسی کیفی استفاده شده است تا دیدگاه‌های علمی و مذهبی در زمینه‌های مربوط به حفاظت از منابع طبیعی به‌طور جامع و نظام‌مند تحلیل شوند. در پایان، این نوشتار به ارائه راهکارهای عملگرایانه و اخلاقی به منظور بهره‌برداری، صیانت و حمایت هر چه بهتر از عرصه‌های طبیعی ایران می‌پردازد.

نتایج و بحث:

در این نوشتار ما با توجه به چالش‌های موجود در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی (فرآشینی و همکاران ۱۴۰۲) به بررسی دیدگاه‌های اسلامی درباره اخلاق در حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی پرداخته‌ایم. در این راستا قابل ذکر است که قرآن و سنت به اهمیت زمین، جنگل‌ها و آب تأکید دارند و به انسان‌ها دستور می‌دهند که زمین را آباد کرده و از تخریب آن پرهیز کنند. در آیات مختلف قرآن، از جمله سوره البقره و سوره المومنون، به ارزش‌های این منابع اشاره شده و اهمیت آب به عنوان منبع حیات مشخص می‌شود. اسلام بر بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی تأکید دارد، به گونه‌ای که نیازهای نسل حاضر تأمین شود بدون اینکه قابلیت نسل‌های آینده به مخاطره بیافتد. برخی از نکات مهم در این راستا شامل محدودیت‌های بهره‌برداری، حفظ و نگهداری منابع، عدالت اجتماعی و مسئولیت نسلی است. اسلام از اسراف و زیاده‌روی در استفاده از منابع منع کرده و بر لزوم احترام به زمین به عنوان امانت تأکید دارد. حفاظت از منابع طبیعی در اصول اخلاق اسلامی به عنوان وظیفه دینی و اخلاقی شمرده می‌شود. اصول اخلاقی در این زمینه شامل تعادل در طبیعت، توجه به منافع عمومی، جلوگیری از ضرر و زیان، و رفتار عقلانی است. این اصول به‌خوبی مدیریت منابع طبیعی را هدایت می‌کنند و بر اهمیت حفظ توازن و مصلحت و عقلانیت در مدیریت در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی تأکید می‌کنند. همچنین نتایج نشان داد که برخورد‌های عملگرایانه اخلاقی در حفاظت از منابع طبیعی از منظر اسلام بسیار مهم بوده و در این خصوص اسلام توصیه‌های عملگرایانه زیادی به حفاظت و بهره‌برداری پایدار از عرصه‌های طبیعی کشور شده

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

است. برخی از توصیه‌ها و نکات مهم شامل کاشت درختان و گیاهان، صرفه‌جویی در مصرف آب، حفظ نظافت محیط، حفاظت از منابع طبیعی در جنگ، عدم آلودگی منابع آب و حفاظت از حیوانات (ذخائر ژنتیکی) می‌باشد. در ادامه به جنبه‌های مختلف حفاظت و احیا منابع طبیعی و نتایج تحلیلی آن‌ها پرداخته می‌شود:

کاشت درختان و گیاهان: امروزه پدیده تخریب سرزمین و بیابان‌زایی، از معضلات پیچیده و مهمی است که به بحرانی در سراسر جهان، تبدیل شده است. بیابان‌زایی و تخریب سرزمین، چرخه‌ای معیوب از معضلات زیست‌محیطی، ایجاد کرده و باعث تشدید روند تخریب می‌شود. چالش‌های اقتصادی-اجتماعی و بحران‌های سیاسی؛ بخشی از تبعات تخریب سرزمین قلمداد می‌شود که در نهایت می‌تواند افزایش خطر آسیب‌پذیری جوامع تحت تأثیر را در پی داشته باشد (فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۲). اسلام برای فائق آمدن به این چالش مهم اهمیت کاشت درخت حتی در شرایط بحرانی را توصیه می‌کند و بر برنامه‌هایی مانند □ کاشت یک میلیارد درخت □ توسط وزارت جهاد کشاورزی در همین راستا می‌باشد.

صرفه‌جویی در مصرف آب: یکی از معضلات قرن بیست و یکم که آینده زندگی بشر در این کره خاکی را به شدت مورد تهدید قرار می‌دهد، معضل کمبود آب شیرین است. از ۱۰۰ درصد کل آب موجود در جهان؛ ۹۷/۲ درصد آب شور و غیراستفاده شرب و تنها ۲/۸ درصد آن، آب شیرین است (فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۲). در این راستا پیامبر اسلام بر عدم اسراف آب تأکید دارند. می‌توان با استفاده از سیستم‌های آبیاری مناسب و تشویق به مصرف بهینه، آب را حفظ نمود و بر این مشکل مهم فائق آمد. همچنین عدم آلودگی منابع آب یکی از راه‌های صرفه‌جویی در مصرف آب است، برخورد اخلاقی عملگرایانه برای حل این مشکل، جلوگیری از آلودگی و تصفیه آب‌های آلوده ضروری است. امام صادق (ع) بر حفاظت و جلوگیری از منابع آب تأکید دارند.

حفظ نظافت محیط: پسماند و زباله در جنگل‌ها از چالش‌های مهم فرا روی حفاظت از عرصه‌های طبیعی کشور است. در شمال ایران، به‌طور متوسط ۲۰۰۰ تن زباله در جنگل‌ها و مساحتی در حدود ۳۰۰ هکتار، انباشت می‌شود. پیامد این انباشت، شیرابه‌ای است که سبب آلودگی خاک، آب‌های زیرزمینی و سطحی و از بین بردن موجودات زنده مسیر خود می‌گردد (فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۲). امام علی (ع) بر پاکیزگی تأکید کرده‌اند. برگزاری کمپین‌های پاکسازی و آموزش تفکیک زباله می‌تواند به حفظ محیط زیست و عرصه‌های طبیعی کشور کمک کند.

حفاظت از منابع طبیعی در شرایط بحرانی: در حال حاضر جنگل‌ها، مراتع و عرصه‌های طبیعی کشور در شرایط بحرانی قرار دارند. جنگل‌ها، از منابع اساسی تنوع زیستی و سایر خدمات زیست‌محیطی (مانند حفاظت از آب‌های زیرزمینی، زیستگاه حیات وحش، کنترل فرسایش خاک و ...) هستند. امروزه جنگل‌ها به علت رشد سریع جمعیت و مشکلات اجتماعی-اقتصادی وابسته به آن، پیشرفت صنعتی و شهرنشینی و رشد شدید و نامنظم توریسم، در حال تخریب می‌باشند (فرآشانی و همکاران، ۱۴۰۲). دستور پیامبر برای عدم قطع درختان در جنگ، نشان‌دهنده اهمیت حفاظت از منابع طبیعی حتی در شرایط بحرانی است.

نهایتاً می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که حفاظت از محیط زیست و بهره‌برداری معقول از منابع طبیعی نه تنها وظیفه اجتماعی، بلکه وظیفه دینی و اخلاقی است که همگی باید به آن پایبند باشیم.

مهمترین یافته‌ها:

۱. قرآن کریم به‌طور مکرر به اهمیت زمین، جنگل‌ها و آب اشاره کرده است. خداوند در سوره البقره (آیه ۱۶۴) به این نکته اشاره می‌کند که آفرینش‌های الهی نشانه‌هایی از حکمت و قدرت او هستند.

- ۲- مسلمانان موظفند تا از منابع طبیعی به خوبی محافظت کنند. پیامبر اسلام (ص) در حدیثی فرموده‌اند: «همواره به یاد داشته باشید که زمین امانت است و باید به آن احترام گذاشت»
- ۳- در اسلام، استفاده از منابع طبیعی باید به گونه‌ای باشد که به تمامی افراد جامعه سود برساند و به نفع اقشار ضعیف باشد. این اصل به عدالت اجتماعی در جامعه اسلامی کمک می‌کند.
- ۴- اصول عملی حفاظت از منابع طبیعی در اسلام بر پایه تعادل، مصلحت، جلوگیری از ضرر و زیان، رفتار عقلانی و توسعه پایدار استوار است.
- ۵- اصل مصلحت در حفاظت از منابع طبیعی به معنای اقدام برای جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست و تلاش برای حفظ و بهبود آن است.

The Role of Islamic Ethics in Sustainable Conservation and Utilization of Natural Resources: Challenges and Solutions

Farashiani, M.E. ^{*1}, Ghasemi Arian, Y. ¹ and Eskandari Damaneh H. ²

1- Research Assistant Professor, Forestry and Pasture Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran

2- Researcher, Desert Research Department, Forestry and Pasture Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran.

*Corresponding author's Email: fasinaani@rifr-ac.ir

Abstract:

Protecting forest ecosystems, pastures, and natural areas is a complex and multifaceted challenge. The current state of our country's natural regions leaves much to be desired, and these challenges are not confined to our nation but are a global concern affecting diverse ecosystems worldwide. Climate change, desertification, land degradation, global warming, water scarcity, and the ever-growing energy demands present significant hurdles to preserving natural resources. Moreover, our country is confronted with specific obstacles such as the depletion of lakes, land subsidence, salinity and alkalinity of groundwater, the expansion of desert areas, and the crisis facing micro-pollinators. Given this backdrop, an important question arises: Can ethical considerations, particularly those stemming from the Islamic tradition, play a pivotal role in safeguarding our country's natural resources? Can a conscientious adherence to religious teachings lead to more responsible actions toward preserving forests, pastures, and natural resources?

Keywords: Islamic Morality. Sustainable Preservation. Rational Utilization. Earth's Resources

دور الأخلاق الإسلامية في حماية الموارد الطبيعية واستغلالها المستدام: التحديات والحلول

محمد إبراهيم فرآشینی^{۱*}، یاسر قاسمی آریان^۱ و هادی اسکندری دامنه^۲

۱- استاذ مساعد في البحوث، معهد بحوث الغابات والمراعي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران

۲- باحث في قسم بحوث الصحراء، معهد بحوث الغابات والمراعي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران،

* المؤلف المسؤول: Email: farashiani@rifr-ac.ir

ملخص:

في هذا المقال، قمنا بدراسة دور الأخلاق الإسلامية في حماية واستغلال الموارد الطبيعية بشكل مستدام. تواجه المناطق الطبيعية في إيران تحديات عديدة مثل التغيرات المناخية، والتصحر، ونقص المياه العذبة، وجفاف البحيرات، وأزمة الغبار. وفي هذا البحث، قمنا بمراجعة التوصيات والإرشادات الأخلاقية في الإسلام لمواجهة التحديات المذكورة وحماية الموارد الطبيعية باستخدام تحليل المحتوى النصي والدراسة النوعية، وقمنا بتحليل المصادر الدينية والإسلامية الموثوقة التي تناولت موضوع حماية الموارد الطبيعية. وأظهرت نتائج الدراسات التي أجريت أنّ التعاليم الدينية يمكن أن تساعد في تقليل الآثار السلبية للتحديات الكبرى المتعلقة باستغلال الموارد الطبيعية وحماية المناطق الطبيعية، وأنّ حماية الموارد الطبيعية هي أحد المبادئ الأساسية في الدين الإسلامي. وقد أشار القرآن الكريم وأحاديث النبي محمد (ص) إلى أهمية الحفاظ على الأرض والغابات والمياه. يجب أن يكون الاستغلال المستدام للموارد الطبيعية مصحوباً بمراعاة المبادئ الأخلاقية والحفاظ على البيئة. ويمنع الإسلام الإسراف والإفراط في استخدام الموارد الطبيعية ويؤكد على الاستغلال المسؤول. كما أظهرت نتائج الدراسات أن الدين الإسلامي في تعاليمه الأخلاقية والدينية يقدم حلولاً عملية وأخلاقية لاستغلال وحماية الموارد الطبيعية. وتشمل هذه الحلول إجراءات فردية واجتماعية وإدارية، والتي من الضروري تطبيقها لتحقيق إدارة مثلى ومستدامة للموارد الطبيعية. يمكن أن تساهم هذه الإجراءات في الإدارة القائمة على المنهج البيئي الأمثل في المناطق الطبيعية.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق الإسلامية، حماية الموارد الطبيعية، الاستخدام المستدام للموارد الطبيعية

منابع:

- فرآشینی، م. ا.، غنایی، ص.، کازرانی، ف.، ناجی، ح. ر.، عسگری، ح.، یارمند، ح.، ناصر، رجبی مظهر، ع. ر.، حمزه زرقانی، ح. ا.، شفایی، ف.، زرقانی، ا.، توکلی، م.، گلستانه، س. ر.، فراهانی، س.، کوهجانی گرجی، م.، صادقی، س. م.، علوی، ج.، پردل، ع.، آچاک، ی.، هاشمی خیبر، ز.، حنیفه، س.، برادران، غ. ر.، سارانی، م.، دزیانیان، ا.، زرنکار، ع.، نیکنام، م.، محمدپور، پ.، تقی زاده، م.، یاهوئیان، س.، علی نژاد، م. و معتمدی، ج. (۱۴۰۲). درآمدی بر حفاظت پایدار از عرصه های طبیعی ایران، چالش ها و راهبردها. مجله پژوهش های راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۸(۱)، ۸۵-۱۰۲.
- فرآشینی، م. ا.، یارمند، ح.، کازرانی، ف.، فراهانی، س.، زمانی، س. م. و علی نژاد، م. (۱۴۰۰). حفاظت از مرتع کاری ها و جنگل کاری های مناطق بیابانی کشور: چالش ها و راهکارها. نشریه طبیعت ایران، ۶(۴)، ۱۰-۱.

رعایت اصول اخلاقی در جمع آوری بذور گیاهان جهت نگهداری در بانک بذر

فریدون محبی^{۱*}، رحمان رحیم دخت، مژگان لارتنی^۱، مهران مجرد^۱، مجید پاتو^۱، جلال هناره^۱، شاهین فریدوند^۱

۱- مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.
۲- مرکز تحقیقات آرتمیای کشور، موسسه تحقیقات علوم شیلانی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.

* نویسنده مسئول: mohebbi44@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

محبی، ف.، رحیم دخت، ر.، لارتنی، م.، پاتو، م.، هناره، ج. و فریدوند، ش. (۱۴۰۳). رعایت اصول اخلاقی در جمع آوری بذور گیاهان جهت نگهداری در بانک بذر. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

حفاظت از گونه های گیاهی بومی، عدم برداشت بی رویه و جلوگیری از ورود گونه های مهاجم به زیستگاه آنها باعث حفظ تنوع گیاهی و محیط زیست می شود. قبل از برداشت بذر باید نکات علمی-اخلاقی را در نظر گرفت: بهترین زمان برای شناسایی بیشتر گیاهان زمان گل دهی آنها می باشد. اگر گیاهی را که بذر آن را جمع آوری می کنید، جزء گیاهان نادر یا در معرض خطر باشد، برای جمع آوری بذر رعایت نکات ارایه شده اهمیت بیشتری پیدا می کنند. جمع آوری بذر گیاه در زمان درست جهت اطمینان از جوانه زنی موفق امری اساسی است. باید جمع آوری کننده باید از فصلی که بذر بالغ می شود و مشخصات ظاهری بذر بالغ شناخت کافی داشته باشد. ممکن است ۳ یا چند سفر برای برداشت در زمان مناسب لازم باشد. میوه ها باید رسیده باشند. میوه های کپسول باید روی شاخه خشک شده باشند. آب و هوا باید خشک و گرم و میوه ها آماده و فراوان باشند. برای هر ۲۰ بذر فقط یکی را جمع کنید (۵٪). حداقل باید ۲۰ گیاه در یک جمعیت وجود داشته باشد. خداوند در سوره انعام می فرماید: إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ؛ خداست که (در جوف زمین) دانه و هسته را می شکافد، زنده را از مرده و مرده را از زنده پدید می آورد، آن (که چنین تواند کرد) خداست، پس به کجا گردانیده می شوید (و نسبت خدایی را به آنان که نتوانند می دهید).

کلمات کلیدی: گونه گیاهی، محیط زیست، تنوع، بذر، اخلاق، انحصاری

مقدمه:

انقراض بسیاری از گونه های گیاهی در نتیجه عوامل طبیعی و انسانی امری شناخته شده است و تهدید بزرگی برای جهان ما تحمیل می کند. دو گونه از پنج گونه گیاهی روی کره زمین در معرض خطر هستند (نوروزی و همکاران، ۱۴۰۱). به منظور اطمینان از اینکه آینده ما به اندازه امروز غنی باشد، باید به فکر نجات گیاهان همانند سایر منابع ارزشمند خود باشیم. اینجا همان جایی است که تصویر بانک بذر به ذهن می آید. یک بانک بذر امکاناتی است که بذرها را برای نگهداری و حفظ واریته های ژنتیکی خالص برای نسلهای بعدی ذخیره می نماید. بانک های بذر به صورت تپیک انبارهایی هستند که در برابر سیل، بمباران و اشعه های مضر مقاوم بوده و بذرهای گونه های گیاهی مختلف را ذخیره می

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کنند. بذرها معمولاً در شرایط کنترل شده، رطوبت پایین و دماهای بسیار سرد نگهداری می شوند. این کار به حفظ دراز مدت بذرها کمک می کند و تضمین می کند که آنها در آینده رشد خواهند کرد. به طور تخمینی بیش از ۱۷۰۰ بانک بذر در جهان وجود دارد که هر کدام از نظر تیپ، اندازه و تراکم ویژگیهای خود را دارند. بانک بذر جهانی Svalbard که اغلب به عنوان انبار روز قیامت یا کشتی نوح بذرها شناخته می شود، به دنبال نگهداری نمونه ای از تمام بذرهای انبار شده در سایر بانکها در سراسر جهان است. Svalbard ظرفیت نگهداری ۴/۵ میلیون نوع از گیاهان و ۲/۵ میلیارد بذر را دارد. این بانک حاوی حدود ۱/۱۴ میلیون نمونه بذر از بیش از ۶۰۰۰ گونه گیاهی مجزاست. اولین قدم برای رشد گیاه از بذر شروع می شود. برای حفظ سیاره زمین و تمام موجودات زنده، گیاهان حیاتی هستند. از آنجا که گیاهان توسط عوامل متعددی مورد تهدید قرار می گیرند مانند از دست دادن زیستگاه، تغییرات آب و هوایی، آلودگی، آفتها و بیماریها، بانک های بذر به عنوان موسساتی برای انعطاف پذیر ساختن کشاورزی در زمانهای بحرانی عمل می کنند. حدس زده می شود که ۴۰٪ از گونه های گیاهی در مقیاس جهانی در معرض انقراض هستند. گیاهانی که کمیاب، میراث جهانی، بومی، وحشی یا از نظر محلی ممتاز هستند، همگی در معرض خطر انقراض قرار دارند. انقراض آنها می تواند منجر به اختلالات ژنتیکی در سیستم غذایی ما شود. یک بانک بذر نوعی بیمه است که به ما امکان می دهد تا جایی که ممکن است گونه های گیاهی بیشتری را در برابر انقراض محافظت نماییم.

مواد و روشها:

این مطالعه بر اساس منابع کتابخانه ای و روشهای عملی برداشت و ذخیره بذر گیاهان انحصاری و نادر کشور صورت گرفته است. نحوه برداشت، خشک کردن، نگهداری، حمل و نقل و ذخیره بذرها در بانک بذر گیاهان ایران در موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور طبق اصول علمی و پروتکل های ویژه ای انجام گرفته است که توسط متخصصین و گیاهشناسان موسسه تدوین شده اند (صالحی شانجانی، ۱۳۹۹). این روشها و پروتکل ها شامل مراحل هستند که عبارتند از: شناسایی صحیح گونه گیاهی، مراجعات مکرر در مراحل مختلف رشد گیاه برای جمع آوری نمونه هرباریومی و بذر، در نظر گرفتن تعداد بوته های گیاهی موجود در زیستگاه، تعداد بذر مناسب برای نمونه برداری، زمان برداشت بذر، خشک کردن در سایه، انتقال بذور به بانک بذر و نگهداری آنها در دمای زیر ۲۰ درجه سانتی گراد.

بحث و نتایج:

کارشناسان و افراد داوطلب از سراسر جهان بذرها را با دقت برای بانک های بذر به صورت میدانی جمع آوری می کنند. بهترین دانه ها در حالت نهفته جمع آوری و طبق استانداردهای مشخص نگهداری می شوند. به عنوان تضمین بیشتر، رایج است که هر بانک بخشی از بذرهای ارزشمند خود را se به عنوان ذخیره اضطراری به بانک دیگری ارسال می کند. برخی از بانکها فقط دانه هایی را که مربوط به کشاورزی هستند. نگهداری می کنند، در حالی که برخی دیگر ممکن است فقط بذرهایی را نگهداری کند که از گونه های غیر معمول بدست آمده اند و ارسال به بانکهای دیگر در آنها محدود باشد. تنوع ژنتیکی گیاهان به چند دلیل اهمیت زیادی دارد و بانک بذر به حفظ آن کمک می کند. این دانه های حفظ شده حاوی مخزنی از ژنهای مفید هستند که ممکن است به اصلاح کنندگان محصولات کشاورزی برای ایجاد واریته های پیشرفته از مهمترین محصولات کشاورزی کمک کند. برخی از مزایای ویژه بانکهای بذر: ایجاد مقاومت در برابر بیماریها و آفات گیاهی موجود و در حال ظهور

امکان مقاومت در برابر خشکی و سیل

تامین غذا برای جمعیت در حال رشد جهان، افزایش محصول و توسعه تغذیه

مهمترین یافته‌ها

بانک بذر با هدف حفظ گونه‌های در معرض خطر و انحصاری و بذر محصولات کشاورزی برای مواقع ضروری ایجاد می‌گردد. بانک بذر گیاهان نقش مهمی در حفظ حیات و اکوسیستم طبیعی کره زمین ایفا می‌کند. در هنگام جمع‌آوری بذر گیاهان جهت نگهداری در بانک بذر باید به تعدادی از بذرهای برداشت شود تا آسیبی به آن گونه در طبیعت وارد نشود. برای اینکار تنها حدود ۵ درصد از بذرهای موجود در طبیعت برداشت شده و بقیه برای حفظ و ادامه نسل گیاه در طبیعت رها می‌شود. جمع‌آوری بذر گیاه در زمان درست جهت اطمینان از جوانه زنی موفق امری اساسی است. باید جمع‌آوری کننده باید از فصلی که بذر بالغ می‌شود و مشخصات ظاهری بذر بالغ شناخت کافی داشته باشد.

Ethics in plant seed collecting for conserving in seed bank

Fereidun Mohebbi^{1,2*}, Rahman Rahimdokht¹, Mozghan Larti¹,

Mehran Mojarrad¹, Majid Pato¹, Jalal Henareh¹, Shahin Faridvand¹

1-West Azarbaijan Agricultural and Natural Resources Center, Iranian Forests and Rangelands Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Urmia, Iran.

2-National Artemia research center, Iranian Fisheries Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Urmia, Iran.

Corresponding author's Email: mohebbi44@gmail.com

Abstract

Conservation of endemic plant species, non-irregular collecting and preventing of invasive plant species to habitats conserve plant diversity and environment. Scientific and ethical issues should be regarded before seed collecting. The best time for plant species identification is blooming period. If the plant is a rare or endangered species, regarding ethics would be more important. Seeds collecting on correct period is crucial for successful germination. Collector should have enough knowledge about seed maturation time and mature seed morphology. Three or more trips may be necessary for good harvesting. The fruits must be ripped. Pods must be dried up. The weather should be dry and warm and fruits must be plenty and prepared. For each 20 seeds collect just one (5%). At least, 20 individuals should be present in one population. The God says in Anaam chapter:

He is the God who splits seed (underground), creates live from dead and dead from live, he is the God (that is able to do such), so where do you wonder (and call God to whom who are not able).

Keywords: plant species, environment, diversity, seed, ethics, endemic

الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في جمع بذور النباتات لتخزينها في بنك البذور

فریدون محبی^{* ۱}، رحمان رحیم دخت، مجکان لارتی^۱، مهران مجرد^۱، مجید باتو^۱، جلال هناره^۱،

شاهین فریدوند^۱

۱- مرکز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد الطبيعية لمحافظة أذربيجان الغربية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران

۲- مركز بحوث الأريمية القطرية، معهد بحوث علوم مصايد الأسماك القطرية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران.
* للمؤلف المسؤول: mohebbi44@gmail.com

ملخص

إنَّ حماية الأنواع النباتية المحلية، وتجنب الحصاد الجائر، ومنع دخول الأنواع الغازية إلى موائلها، يؤدي إلى الحفاظ على التنوع النباتي والبيئة. وقبل جمع البذور، يجب مراعاة النقاط العلمية والأخلاقية التالية: أفضل وقت لتحديد معظم النباتات هو وقت الإزهار. وإذا كانت النبتة التي تجمع بذورها نادرة أو مهددة بالانقراض، فإن اتباع الإرشادات المقدمة يصبح أكثر أهمية. كما أنَّ جمع البذور في الوقت المناسب لضمان نجاح الإنبات أمر أساسي. ويجب أن يكون جامع البذور على دراية كافية بالموسم الذي تنضج فيه البذور والخصائص الظاهرية للبذور الناضجة. قد تكون هناك حاجة إلى ثلاث مراحل أو أكثر لجمع البذور في الوقت المناسب. ويجب أن تكون الثمار ناضجة، والثمار الكبسولية يجب أن تكون جافة على الفروع. كما يجب أن يكون الطقس جافاً ودافئاً، وأن تكون الثمار جاهزة ومتوفرة بكثرة. اجمع بذرة واحدة فقط من كل ۲۰ بذرة (۵٪). حيث يجب أن يكون هناك على الأقل ۲۰ نوعاً من النباتات ضمن المجموعة الواحدة. يقول الله تعالى في سورة الأنعام: "إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكَمُ اللَّهُ فَأَنْتَى تُؤْفِكُونَ".

الكلمات المفتاحية: الأنواع النباتية، البيئة، التنوع، البذور، الأخلاق، التفرّد

منابع:

- وهاب زاده، غ. (۱۳۸۲). اخلاق محیط زیست (نوشته جان نسون). انتشارات جهاد دانشگاهی.
- صالحی شانجانی، پ. (۱۳۹۹). راهنمای جمع آوری بذر گیاهان منابع طبیعی ایران. مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور.
- نوروزی، ج.، مینایی، م.، خلوتی، س.، کاوه، ع.، نفیسی، ه.، نظری، ب.، زارع، گ.، ویتک، ا.، هولبر، ک.، و اشناوی وایس، ج. م. (۱۴۰۱). نقاط داغ گیاهان (زیر) آلی در نقطه داغ تنوع زیستی جهانی ایران و آاناتولی به طور ناکافی محافظت می شوند. تنوع و توزیع، ۲۹(۲).

چالش‌های اخلاقی در دامپروری صنعتی

مجتبی علی‌پور عین‌الدین^۱، افسانه طالب نیا چلنبر^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲، رضا سیدشریفی^۲

۱- دانشجوی دکتری تغذیه دام، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی

۲- استاد، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی

*نویسنده مسئول: Email: jseifdavati@uma.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

علی‌پور عین‌الدین، م.، طالب نیا چلنبر، ا.، سیف دواتی، ج.، عبدی بنمار، ح.، سیدشریفی، ر. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی در دامپروری صنعتی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

در سال ۲۰۱۷ جمعیت جهان به ۷/۶ میلیارد نفر رسید که تنها در عرض دو سال (۲۰۱۷-۲۰۱۵) ۰/۳ میلیارد افزایش یافته است و انتظار می‌رود تا ۲۰۳۰ به رقم تقریبی ۸/۵ میلیارد برسد. تقاضا به سرعت در حال افزایش است پس طبیعتاً تولید نیز افزایش خواهد یافت. با تشدید دامپروری، مسائل متعددی مطرح می‌شود. از جمله می‌توان به نگهداری دام‌ها در یک محیط بسته و تنگ، نبود دسترسی به هوای آزاد و نور خورشید، رفتار پرخاشگرانه با دام‌ها و در مجموع، رفتار با آنها به مانند یک شیء اشاره کرد. اخلاق کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است. بسیاری از مسائل اخلاقی با توجه به فناوری‌های اصلاح نژاد به وجود آمده است، زیرا آنها بر رفاه حیوانات، تنوع زیستی و محیط زیست تأثیر می‌گذارند. اعمال اثرات منفی باید دارای دلایل قانع‌کننده باشند. تمرکز بر افزایش بهره‌وری و کارایی در مواردی از قبیل کشتار جوجه‌های یکروزه، جدایی گوساله از مادر، اخته کردن، بریدن دم، کوتاه کردن منقار طیور، شاخ‌زدایی و غیره موجب تنزل سطح رفاه حیوانات می‌گردد. لزوماً برای تولید دام نیازی به بدرفتاری با حیوانات نیست. اصلاح استراتژی‌های تولید و استفاده از نژادهای دو منظوره همراه با افزایش آگاهی عمومی و بازاریابی مناسب می‌تواند از شدت پدیده غیر اخلاقی کشتار جوجه‌های یکروزه بکاهد. ایجاد پروتکل‌های مناسب برای کاهش استرس عاطفی و درد حاد ناشی از فعالیت‌هایی مانند جدایی گوساله از مادر، اخته کردن، شاخ‌زدایی و غیره می‌تواند از دردهای غیرضروری و غیرمنطقی جلوگیری کند. استفاده از باکس نوازش اجازه می‌دهد تا رابطه طبیعی بین مادر و گوساله ایجاد شود. انجام فعالیت‌هایی مانند اخته کردن و شاخ‌زدایی در زمان مناسب توسط دامپزشک یا فرد ماهر همراه با استفاده از داروهای بی‌حسی موضعی و داروهای ضدالتهابی غیر استروئیدی می‌تواند در کاهش درد و افزایش رفاه دام موثر باشد.

واژگان کلیدی: گوساله، اخلاق، ارزش‌ها، حقوق، درد، رفاه

مقدمه و بیان مسئله:

در سال ۲۰۱۷ جمعیت جهان به ۷/۶ میلیارد نفر رسید که تنها در عرض دو سال (۲۰۱۷-۲۰۱۵) ۰/۳ میلیارد افزایش

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

یافته است و انتظار می رود تا ۲۰۳۰ به رقم تقریبی ۸/۵ میلیارد برسد و حتی تا سال ۲۰۵۰ از ۹/۶ میلیارد فراتر رود، که به معنای افزایش ۳۴ درصدی نسبت به جمعیت کنونی می باشد (McNabb, 2019). تقاضا به سرعت در حال افزایش است طبیعتاً تولید نیز افزایش می یابد. با این افزایش تولید و تشدید دامداری، مسائل متعددی مطرح می شود. از جمله می توان به نگهداری دام ها در یک محیط بسته و تنگ، نبود دسترسی به هوای آزاد و نور خورشید، رفتار پر خاشگرانه با دام ها و در مجموع، رفتار با آنها به مانند یک شیء اشاره کرد. این شرایط باعث شده است تا اخلاق و حقوق حیوانات در کشاورزی اهمیت بیشتری یابند (عابدی سروستانی، ۱۳۹۴). اخلاق کشاورزی یک حوزه بین رشته ای و در حال رشد در اخلاق کاربردی محسوب می شود که به ارزش ها و مسایل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می پردازد و تلاش دارد تحلیل های اخلاق فلسفی را با چالش های برآمده از مسایل خاص نظام کشاورزی ادغام نماید (Pascalev, 2009). اخلاق ارتباط تنگاتنگی با ارزش ها دارد. اخلاقیات کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب اخلاقی برای فعالیت های کشاورزی در ارتباط با مسایلی چون مصرف آفت کش ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه های کشاورزی، حقوق مصرف کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی تر امنیت غذایی و مسأله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است (Mahdavi Damghani & Moinoddini, 2011). هدف از مطالعه حاضر مروری بر انطباق یا مغایرت برخی از فعالیت ها و استراتژی اعمال شده در پرورش دام اهلی از جمله روش های مدیریت تولید مثلی و اصلاح نژادی، نگهداری و انجام امور توأم با درد با ارزش های اخلاقی مورد قبول جامعه می باشد.

مواد و روش ها:

این مقاله نوعی مطالعه مروری است که منابع علمی مرتبط با اخلاق کشاورزی و رفاه و حقوق حیوانات در دامپروری صنعتی را مورد بررسی قرار داده است. برای این منظور، از روش های جستجوی سیستماتیک و انتخاب منابع معتبر علمی استفاده شده است. جستجو در پایگاه های فارسی و لاتین مقالات علمی معتبر از جمله 'SID', 'Google Scholar', 'PubMed', 'Springer', 'Scopus' و غیره بدون محدودیت زمانی انجام شد. این پایگاه ها به دلیل پوشش گسترده مقالات علمی و پژوهش های پیشرو در زمینه های اخلاق کشاورزی و دامپروری انتخاب شدند. همچنین منابع معرفی شده در مقالات انتخاب شده برای یافتن مطالعه های بیشتر مرور شد. برای انتخاب مقالات مرتبط، از کلیدواژه هایی همچون اخلاق کشاورزی، گوساله، جوجه یک روزه، رفاه، حقوق و غیره استفاده شد. تعداد ۳۱ مقاله برای نگارش این مقاله انتخاب شدند. از بین مقالات ۴ مقاله به زبان فارسی و ۲۷ مقاله به زبان انگلیسی به چاپ رسیده بود. این مقالات سعی بر تشریح ارزش ذاتی و حقوق حیوانات دارند و در مواردی که سیاست ها و فعالیت های جاری در صنعت دامپروری به نحوی موجبات تنزل سطح رفاه حیوانات اهلی را ایجاد می کنند و مغایر اصول اخلاقی و حقوق حیوانات هستند راهکارهای برای برطرف کردن یا کاهش درد غیر منطقی و توجیه ناپذیر ارائه می نمایند.

نتایج و بحث:

شورای رفاه حیوانات مزرعه بریتانیا پنج اصل تحت عنوان پنج آزادی را تدوین کرده است (Swart, 2014) که بدین قرار می باشند: (۱) عدم گرسنگی و تشنگی؛ (۲) عدم ناراحتی؛ (۳) عدم درد، آسیب یا بیماری؛ (۴) امکان ابراز رفتار عادی و (۵) عدم ترس و ناراحتی. اصول اخلاقی وضع شده می تواند معیار و شاخصی برای انجام سنجش جنبه های اخلاقی سیاست ها و فعالیت ها موجود در صنعت دامپروری باشند. بسیاری از مسائل اخلاقی با توجه به فناوری های اصلاح نژاد مدرن به وجود آمده است، زیرا آنها بر رفاه حیوانات، تنوع زیستی و بر محیط زیست تأثیر می گذارند. اکوسیستم ها و

جمعیت‌ها دارای ارزش ذاتی هستند و باید مورد احترام قرار گیرند و نباید تحت تأثیر منفی فناوری‌های تولید مثل و اصلاح نژاد قرار گیرند و در صورت اعمال اثرات منفی برای آن دلایل قانع‌کننده باید وجود داشته باشد (Brennan & Lo, 2011). تمرکز بر افزایش بهره‌وری و کارایی در مواردی از قبیل کشتار جوجه‌های یکروزه، جدایی گوساله از مادر، اخته کردن، بریدن دم، کوتاه کردن منقار طیور، شاخ‌زدایی و غیره موجب تنزل سطح رفاه حیوانات می‌گردد. اصلاح استراتژی‌های تولید و استفاده از نژادهای دو منظوره همراه با افزایش آگاهی عمومی و بازاریابی مناسب می‌تواند از شدت پدیده غیر اخلاقی کشتار جوجه‌های یکروزه بکاهد. ایجاد پروتکل‌های مناسب برای کاهش استرس عاطفی و درد حاد ناشی از فعالیت‌های رایج از جمله جدایی گوساله از مادر، اخته کردن، شاخ‌زدایی و غیره می‌تواند از دردهای غیرضروری و غیرمنطقی جلوگیری کند. استفاده از باکس نوازش یک مفهوم مدرن در مراقبت از گوساله هست که اجازه می‌دهد تا رابطه طبیعی بین مادر گوساله ایجاد شود (Mahendran, 2021). انجام فعالیت‌هایی مانند اخته کردن و شاخ‌زدایی در زمان مناسب توسط دامپزشک یا فرد ماهر همراه با استفاده از داروهای بی‌حسی موضعی و داروهای ضد التهابی غیر استروئیدی می‌تواند در کاهش درد و افزایش رفاه دام موثر باشد.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- تشدید صنعت دامپروری می‌تواند موجب کاهش رفاه حیوانات گردد و دام‌ها در معرض تنگناهای همچون فضای ناکافی، عدم دسترسی به هوای آزاد، نور خورشید، رفتار پر خاشگرانه و نهایتاً رفتار به مانند یک شیء قرار گیرند.
- ۲- افزایش آگاهی مصرف‌کنندگان از نحوه پرورش دام‌ها ممکن است باعث ایجاد حساسیت‌های اخلاقی و عاطفی شود که می‌تواند موجب تجدید نظر در استفاده از برخی محصولات شود و دامپروران را مجبور به تغییر رویه بکند.
- ۳- فناوری‌های اصلاح نژاد بر رفاه حیوانات، تنوع زیستی و بر محیط زیست تأثیر می‌گذارند. اکوسیستم‌ها و جمعیت‌ها دارای ارزش ذاتی هستند و باید مورد احترام قرار گیرند. اعمال اثرات منفی باید دارای دلایل قانع‌کننده باشند.
- ۴- با توجه به تقاضای جامعه برای رفتار اخلاقی، اصلاح استراتژی‌های تولید و استفاده از نژادهای دو منظوره همراه با افزایش آگاهی عمومی و بازاریابی مناسب می‌تواند از شدت پدیده غیر اخلاقی کشتار جوجه‌های یکروزه بکاهد.
- ۵- ایجاد پروتکل‌های مناسب برای کاهش استرس عاطفی و درد حاد ناشی از فعالیت‌های رایج از جمله جدایی گوساله از مادر، اخته کردن، شاخ‌زدایی و غیره می‌تواند از دردهای غیرضروری و غیرمنطقی جلوگیری کند.

Ethical challenges in industrial animal husbandry

Alipour Eynadin, M.¹; Taleb Nia Chalanbar, A.¹; Seyf Davati, J.^{2*}; Abdi Benmar, H.²;
Seyed Sharifi, R.²

1- PhD student in animal nutrition, Department of Animal Sciences, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University

2- Professor, Department of Animal Sciences, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University

* Responsible author's Email: jseifdavati@uma.ac.ir

Abstract:

In 2017, the world population reached 7.6 billion people, which has increased by 0.3 bil-

lion in just two years (2015-2017), and it is expected to reach an approximate figure of 8.5 billion by 2030. Demand is increasing rapidly, so naturally production will increase as well. With the intensification of animal husbandry, many issues arise. Among others, we can mention the keeping of animals in a closed and cramped environment, lack of access to open air and sunlight, aggressive behavior with animals and, in general, treating them like an object. Agricultural ethics seeks to explain a moral framework for agricultural activities according to existing social rules and conditions. Many ethical issues have arisen with regard to eugenic technologies because they affect animal welfare, biodiversity, and the environment. Applying negative effects must have convincing reasons. Focusing on increasing productivity and efficiency in cases such as slaughtering day-old chicks, separating calves from their mothers, castration, cutting tails, trimming poultry beaks, dehorning, etc. leads to a decline in the level of animal welfare. It is not necessary to mistreat animals to produce livestock. Modifying production strategies and using dual-purpose breeds along with increasing public awareness and appropriate marketing can reduce the severity of the unethical phenomenon of killing day-old chickens. Creating appropriate protocols to reduce emotional stress and acute pain caused by activities such as separating the calf from its mother, castration, dehorning, etc. can prevent unnecessary and irrational pain. Using the cuddle box allows for a natural relationship between the mother and the calf. Performing activities such as castration and dehorning at the right time by a veterinarian or a skilled person along with the use of local anesthetics and non-steroidal anti-inflammatory drugs can be effective in reducing pain and increasing animal welfare.

Keywords: Calf, Ethics, Pain, Rights, Values, Welfare

التحديات الأخلاقية في صناعة تربية الماشية

مجتبی علی بور عین الدین^۱ افسانه طالب نیا چلنبر^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲، رضا سید شریفی^۲

۱- طالب دکتوراه فی تغذیة الحيوان، کلیة الزراعة والموارد الطبیعیة، جامعة المحقق الأردبیلی m.alipour@uma.ac.ir

۲- أستاذ قسم علوم الحيوان، کلیة الزراعة والموارد الطبیعیة، جامعة المحقق الأردبیلی jseifdavati@uma.ac.ir

مخلص:

إنَّ الهدف من الدراسة الحالية هو مراجعة توافق أو تعارض بعض الأنشطة والاستراتيجيات المطبقة في تربية المواشي مع القيم الأخلاقية المقبولة. في عام ۲۰۱۷م، وصل عدد سكان العالم إلى ۷,۶ مليار نسمة، بزيادة قدرها ۰,۳ مليار في غضون عامين (۲۰۱۵-۲۰۱۷م)، ومن المتوقع أن يصل إلى حوالي ۸,۵ مليار بحلول عام ۲۰۳۰م إلى أن يتجاوز ۹,۶ مليار بحلول عام ۲۰۵۰م، مما يعني زيادة بنسبة ۳۴٪ مقارنة بالسكان الحاليين. وسيصاحب زيادة السكان زيادة في الطبقة المتوسطة، مما سيزيد من عدد الأشخاص ذوي الدخل المتوسط والقادرين على شراء المنتجات الحيوانية. إنَّ الطلب يتزايد بسرعة، مما يستلزم زيادة الإنتاج أيضًا. ومع زيادة الإنتاج وتكثيف تربية الماشية، تثار العديد من القضايا. من بينها يمكن الإشارة إلى تربية المواشي في بيئة مغلقة وضيقة، وعدم الوصول إلى الهواء الطلق وأشعة الشمس، والسلوك العدواني تجاه الحيوانات، وبشكل عام، التعامل معها كأشياء. وقد جعلت هذه الظروف أخلاقيات الحيوانات وحقوقها في الزراعة تكتسب أهمية أكبر. تُعتبر أخلاقيات الزراعة مجالًا متناميًا ومتداخل التخصصات في الأخلاقيات التطبيقية، حيث

تتناول القيم والقضايا الأخلاقية في الزراعة وإنتاج الغذاء، وتسعى إلى دمج التحليلات الأخلاقية الفلسفية مع التحديات الناشئة عن القضايا الخاصة بنظام الزراعة. إن الأخلاق لها ارتباط وثيق بالقيم، وبشكل عام، فإن القيم هي أفكار توجه أفعال الإنسان وتضفي معنى على الحياة، وتوجه الإنسان ليكون "صالحاً" أو ليعيش بشكل حسن مع الآخرين. وتعبّر القيم عن معايير الصواب والخطأ التي أنشأها مجتمع أخلاقي وتخدم في تنظيم وتقييد سلوك أعضائه. وتسعى أخلاقيات الزراعة إلى توضيح إطار أخلاقي للأنشطة الزراعية فيما يتعلق بقضايا مثل استخدام المبيدات والمواد الكيميائية، والتعامل مع الحيوانات في الأنظمة الزراعية، وحقوق المستهلك، والأغذية المعدلة وراثياً، وبشكل أوسع في الأمن الغذائي ومشكلة الجوع على نطاق عالمي مع مراعاة القواعد والظروف الاجتماعية الحالية. وتعدّ المعرفة عنصراً مهماً للوصول إلى مزارع صالح متمسك بالأخلاق. ويمكن من خلال بيان أساليب الرفق بالحيوان من قبل العلماء والأطباء البيطريين والمستشارين مساعدة المزارعين في اتخاذ قرارات صحيحة. ويرتبط تحسين التعليم بزيادة الرضا الوظيفي لمربي الحيوانات وله تأثير إيجابي على فهم رفاهية الحيوانات. كما أنّ زيادة التعاطف والتفاهم يؤدي أيضاً إلى تحسين الإدارة وزيادة الرفق بالحيوان. وتنشأ العديد من القضايا الأخلاقية بسبب تقنيات التربية الحديثة، لأنها تؤثر على رفاهية الحيوانات، والتنوع البيولوجي، والبيئة. إنّ للنظم البيئية والسكان قيمة جوهرية ويجب احترامها، ولا ينبغي أن تتأثر سلبيًا بتقنيات التكاثر والتربية، وإذا كانت هناك تأثيرات سلبية، فيجب أن تكون هناك أسباب قوية ومقنعة لذلك. إنّ التركيز على زيادة الإنتاجية والكفاءة في حالات مثل قتل ذكور الصيصان، وفصل العجول عن أمهاتها، والإخصاء، وقطع الذيل، وتقليم مناقير الطيور، وإزالة القرون، وغيرها يؤدي إلى انخفاض مستوى الرفق بالحيوان. وليس من الضروري إساءة معاملة الحيوانات وإيجاد المزارع الكبيرة لإنتاج الحيوانات. إنّ زيادة الوعي، وتبادل المعرفة، وتنفيذ إرشادات أكثر صرامة، وتقديم بدائل يمكن أن تكون خطوة عملية نحو صناعة تربية الماشية، بحيث تكون أكثر استدامة وأقل قسوة. يمكن لتعديل استراتيجيات الإنتاج واستخدام السلالات ذات الأغراض المزدوجة مع زيادة الوعي العام والتسويق المناسب أن يقلل من ظاهرة قتل ذكور الصيصان غير الأخلاقية. كما أنّ إنشاء بروتوكولات مناسبة لتقليل التوتر العاطفي والألم الحاد الناجم عن التصرفات الشائعة مثل فصل العجول عن أمهاتها، والإخصاء، وإزالة القرون، وغيرها يمكن أن يمنع الآلام غير الضرورية وغير المنطقية.

الكلمات المفتاحية: الماشية، الأخلاق الزراعية، الرفاهية، القيم، الحقوق.

منابع:

- Brennan, A., & Lo, Y. S. (2011). Environmental ethics. In Stanford encyclopedia of philosophy. <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Accessed 27 Dec 2013
- Mahdavi Damghani, A., & Moinoddini, S. S. (2011). Food security and bioethics in sustainable agriculture. *Ethics in Science and Technology*; 6 (2), 65-72.
- Mahendran, S. (2021). *Handbook of Calf Health and Management: A Guide to Best Practice Care for Calves*. 1st edition, 5M Books Ltd.
- McNabb, D. E. (2019). *The Population Growth Barrier. Global Pathways To Water Sustainability* Cham: Springer International Publishing
- Pascalev A. (2009). Agricultural ethics. In: Callicott JB, Frodeman R. (Ed.) *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Detroit: Gale.
- Swart, J. (2014). *Ethical Issues of Technologies Used for Animal Breeding*. SpringerReference, 10, 40. https://doi.org/10.1007/SpringerReference_385461

جایگاه رعایت اخلاق پژوهشگری در تحقیقات دامپروری و دامپزشکی

رضا تاج آبادی^{۱*}، رمضان علی عزیزی^۲

۱- پژوهشگر مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی

۲- عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی

*- نویسنده مسئول: Email: Tajabadireza@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

تاج آبادی، ر. عزیزی، ر.ع. (۱۴۰۳). جایگاه رعایت اخلاق پژوهشگری در تحقیقات دامپروری و دامپزشکی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

هدف از ارائه این مقاله تبیین جایگاه رعایت اخلاق پژوهشگری در تحقیقات دامپروری و دامپزشکی می باشد. این مقاله بصورت اسنادی و کتابخانه ای انجام شده است. به نظر می رسد در درستی رفتار و اخلاق در پژوهشهای کشاورزی و دامپروری، رعایت اصول عمومی اخلاق زیستی یعنی اصل توانایی تصمیم گیری برای خود، اصل الزام به انجام کار خوب برای دیگران، اصل دوری از صدمه رساندن به دیگران، اصل عدالت و توزیع منصفانه منفعت و ضرر، می تواند مورد استفاده قرار گیرد. اخلاق در پژوهش ابتدا، به انسان و رضایت آگاهانه او از بودن در فرایند پژوهش و سپس در مورد استفاده از حیوانات به عنوان نمونه پژوهش مطرح است. توانایی حیوانات در تجربه کردن انواع درد و هیجانات، سرکوب علائم دردهای حاد و مزمن در حضور انسان است. همچنین نشان داده شده برخی حیوانات به دلیل نداشتن مکانیسمهای جبرانی درد، میتوانند استرس و ترس شدیدتری را نسبت به انسانها تجربه کنند. وجود سامانه های هیجانی پایه مانند خشم، وحشت، ترس، افسردگی و استرس پس از تروما در حیوانات توصیف شده است و بسیاری از حیوانات، مهارتهای کلامی، مهارتهای حل مشکل، شناخت وابسته به ابزار، تلقین و خودآگاهی و شواهدی از استدلال علیتی، استراتژیهای یادگیری انعطاف پذیر، تصویرسازی، آینده نگری و بازی کردن از خود بروز داده اند. این ویژگیها و تواناییها، نشانگر بر موضوع کیفیت زندگی در حیوانات بوده و می تواند زمینه ای را برای حمایت و حفاظت اخلاقی و چگونگی بهره برداری از حیوانات فراهم آورد. در مورد زیربنای حقوق حیوانات در اسلام بایستی اظهار داشت که بر اساس آیات شریف قرآن و معارف اسلامی، آفرینش همه موجودات زنده، هدف مند بوده و حیوانات به عنوان نشانه های حق و مایه عبرت انسان شناخته میشوند. در فقه شیعه، با الهام از آیات و روایات، احکام زیادی در مورد نحوه تعامل و رفتار انسان با حیوانات وجود دارد که میتوان آنها را به کاربرد حیوانات در تحقیقات نیز تعمیم داد تا ضامنی بر رعایت حقوق اصلی آنها باشد. بنابراین، رعایت حقوق حیوانات و مسایل اخلاقی در پژوهشهای حیوانی از پایه های محکم نظری، علمی و اسلامی برخوردار است و امروزه از طریق تدوین راهنماها و تصویب مقررات و تشکیل نهادهای قانونی مختلف، ضابطه مند و قانونی شده است. جهت انجام پژوهشهای حیوانی لازم است که علاوه بر شناخت و رعایت حقوق حیوانات، جوهره و روح این مقررات یعنی به حداقل رساندن کاربرد حیوانات و تقویت کیفیت زندگی سوژه های حیوانی و عدم آزار سانی و صدمه زدن به آنها، بیشتر مورد توجه پژوهشگران، مدیران و افراد ذیربط قرار گیرد.

واژگان کلیدی: اخلاق پژوهشگران، تحقیقات اخلاق مدار دامپزشکی، حقوق حیوانات، سلامت در تحقیق، اخلاق در پژوهش

مقدمه و بیان مسئله:

یکی از موضوعات مهم در اخلاق کشاورزی، مقوله اخلاق در پژوهشگران بخش کشاورزی و دامپروری می باشد. جنبه فردی اخلاق پژوهش در کشاورزی، به مسئولیت پذیری و صداقت پژوهشگر اشاره دارد. فعالیتهای تحقیق در کشاورزی علاوه بر انسان، شامل حیوانات، گیاهان، آب و خاک می شود. آیا محقق مجاز می باشد موجبات آلودگی خاک و آب را فراهم آورد و یا برای انجام تحقیقات خود به محیط زیست زندگی مردم آسیب برساند؟ آیا پژوهشگران مجاز هستند با هر روشی با حیوانات اهلی رفتار کنند؟ آیا انجام همه تحقیقات کشاورزی برای مردم، مفید و اثربخش می باشد؟ به نظر می رسد در درستی رفتار و اخلاق در پژوهشهای کشاورزی و دامپروری، رعایت اصول عمومی اخلاق زیستی یعنی اصل توانایی تصمیم گیری برای خود، اصل الزام به انجام کار خوب برای دیگران، اصل دوری از صدمه رساندن به دیگران، اصل عدالت و توزیع منصفانه منفعت و ضرر، می تواند مورد استفاده قرار گیرد. اخلاق در پژوهش در درجه اول، به انسان و رضایت آگاهانه او از بودن در فرایند پژوهش و در درجه دوم در مورد استفاده از حیوانات به عنوان نمونه پژوهش مطرح است. همچنین از سوی دیگر بررسیهای علمی در سالهای اخیر، بیانگر این است که توانایی حیوانات در تجربه کردن انواع درد و هیجانات، سرکوب علایم دردهای حاد و مزمن در حضور انسان است. همچنین نشان داده شده برخی حیوانات به دلیل نداشتن مکانیسمهای جبرانی درد، میتوانند استرس و ترس شدیدتری را نسبت به انسانها تجربه کنند. وجود سامانه های هیجانی پایه مانند خشم، وحشت، ترس، افسردگی و استرس پس از تروما در حیوانات توصیف شده است و بسیاری از حیوانات، مهارتهای کلامی، مهارتهای حل مشکل، شناخت وابسته به ابزار، تلقین و خودآگاهی و شواهدی از استدلال علیتی، استراتژیهای یادگیری انعطاف پذیر، تصویرسازی، آینده نگری و بازی کردن از خود بروز داده اند. این ویژگیها و تواناییها، مؤیدی بر موضوع کیفیت زندگی در حیوانات بوده و می تواند زمینه ای را برای حمایت و حفاظت اخلاقی و چگونگی بهره برداری از حیوانات فراهم آورد. در مورد زیربنای حقوق حیوانات در اسلام بایستی اظهار داشت که بر اساس آیات شریف قرآن و معارف اسلامی، آفرینش همه موجودات زنده، هدف مند بوده و حیوانات به عنوان نشانه های حق و مایه عبرت انسان شناخته میشوند. در فقه شیعه، با الهام از آیات و روایات، احکام زیادی در مورد نحوه تعامل و رفتار انسان با حیوانات وجود دارد که میتوان آنها را به کاربرد حیوانات در تحقیقات نیز تعمیم داد تا ضامنی بر رعایت حقوق اصلی آنها باشد.

بنابراین، رعایت حقوق حیوانات و مسایل اخلاقی در پژوهشهای حیوانی از پایه های محکم نظری، علمی و اسلامی برخوردار است و امروزه از طریق تدوین راهنماها و تصویب مقررات و تشکیل نهادهای قانونی مختلف، ضابطه مند و قانونی شده است. جهت انجام پژوهشهای حیوانی لازم است که علاوه بر شناخت و رعایت حقوق حیوانات، جوهره و روح این مقررات یعنی به حداقل رساندن کاربرد حیوانات و تقویت کیفیت زندگی سوژه های حیوانی و عدم آزارسانی و صدمه زدن به آنها، بیشتر مورد توجه پژوهشگران، مدیران و افراد ذیربط قرار گیرد. کمیته اخلاق شامل بخش های مختلف می باشد، آنچه به ما مرتبط است کار با حیوان زنده است. شیوه نگهداری و آزمایش ها و کارهایی که بر روی حیوان انجام می شود، نباید موجب درد و رنج و فشار بر آنها شود. شیوه نامه های اروپایی و آمریکایی در این زمینه متفاوت است، تکنسینی که با حیوان کار می کند تا شرایطی که حیوان نگهداری می شود، تاکید بر راهنمایی و مراقبت و استفاده از شیوه های بدون آسیب و آزار به حیوان است. تغذیه، فیزیولوژی و اصلاح نژاد از جمله مواردی است که باید به بندهای اخلاقی اضافه شود.

علاوه بر این داشتن کد اخلاق برای تمام طرح های پژوهشی و پایان نامه های دانشجویی ارشد و دکتری ضروری

است. کدهای اخلاق، کدهایی هستند که با توجه به موارد متفاوت طبقه‌بندی شده و شامل قوانین و استانداردهایی است که دستورالعمل‌های لازم را برای رفتارهای درست اخلاقی و عرفی با حیوانات را در دانشگاه فراهم می‌سازد. اصول اخلاقی کار با حیوانات آزمایشگاهی مثل گوسفند و بز، موش، رت، خرگوش و ... برای تحقیقات دامپزشکی و دامپروری شامل نگهداری و مراقبت، مهار، بیهوشی، خونگیری، جراحی، رساندن دارو از راه تزریق یا گاوآژ دهانی به حیوانات، ایجاد مدل‌های حیوانی و انجام آزمون‌های رفتاری حیوانی می‌باشد. حیوانات استفاده شده در مراکز تحقیقاتی بایستی از مراکز دارای مجوز سازمان حفاظت از محیط زیست و تأییدیه سلامت سازمان دامپزشکی کشور تهیه شده باشند. اگرچه ممکن است در زمینه‌های مختلف پژوهشی حقوق انسانها نیز رعایت نشده و گاهی اوقات اعمال ضد اخلاقی دیده شود ولی هرچه به سمت توسعه بالنده و پایدار قدم برمی‌داریم ضرورت‌های همراه آن را نیز باید بپذیریم و رعایت حقوق حیوانات هم از جمله آنها می‌باشد. شایسته است پژوهشگران این رشته همراه با اساتید علوم دینی با تنظیم قوانین و مقررات خاص اسلامی برگرفته از روایات و احادیث غنی اسلامی در جهت حمایت از حیوانات آزمایشگاهی، توجه ویژه‌ای به اخلاق دینی و رفتار با حیوانات و رعایت حقوق آنها داشته باشند.

مواد و روش‌ها:

مواد:

روش‌ها: این مقاله بصورت مروری، اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده است.

نتایج و بحث:

رعایت حقوق حیوانات و مسایل اخلاقی در پژوهشهای حیوانی از پایه‌های محکم نظری، علمی و اسلامی و قانونی برخوردار است. ضروری به نظر می‌رسد که پژوهشگران علاوه بر شناخت و رعایت حقوق حیوانات، به روح مقررات، یعنی به حداقل رساندن کاربرد حیوانات و بهبود کیفیت زندگی سوزهای حیوانی، توجه کافی داشته باشند.

شواهد علمی اخیر حاکی از توانایی حیوانات در تجربه کردن انواع درد و هیجانات، سرکوب علایم دردهای حاد و مزمن در حضور انسان است. همچنین نشان داده شده برخی حیوانات به دلیل نداشتن مکانیسمهای جبرانی درد، میتوانند دیسترس و ترس شدیدتری را نسبت به انسانها تجربه کنند. وجود سامانه‌های هیجانی پایه مانند خشم، وحشت، ترس، افسردگی و استرس پس از تروما در حیوانات توصیف شده است و بسیاری از حیوانات مهارتهای کلامی، مهارتهای حل مشکل، شناخت وابسته به ابزار، تلقین و خودآگاهی و شواهدی از استدلال علیتی، استراتژیهای یادگیری انعطاف پذیر، تصویرسازی، آینده‌نگری و بازی کردن از خود بروز داده‌اند. این ویژگیها و تواناییها، مؤیدی بر موضوع کیفیت زندگی در حیوانات بوده و میتواند زمینه‌ای را برای حمایت و حفاظت اخلاقی و چگونگی بهره‌برداری از حیوانات فراهم آورد.

حیوانات در برابر خدا خضوع کرده و بر آستان او سجده میکنند و به واسطه داشتن درک و شعور و نوعی فطرت و استعداد، سزاوار حشر و بازگشت به سوی خداوند هستند. در فقه پویای مذهب شیعه با الهام از آیات و روایات، احکام زیادی در مورد نحوه تعامل انسان با حیوانات به طور عام وجود دارد که میتوان آنها را به کاربرد حیوانات در تحقیقات نیز تعمیم داد تا ضامنی بر رعایت حقوق اصلی آنها باشد. بنابراین، رعایت حقوق حیوانات و مسایل اخلاقی در پژوهشهای حیوانی از پایه‌های محکم نظری، علمی و اسلامی برخوردار است و امروزه از طریق تدوین راهنماها و تصویب مقررات و تشکیل نهادهای قانونی مختلف، ضابطه مند و لازم الاجرا شده است. برای اجرای مسئولانه پژوهشهای حیوانی لازم است

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

که علاوه بر شناخت و رعایت حقوق حیوانات، جوهره و روح این مقررات یعنی به حداقل رساندن کاربرد حیوانات و تقویت کیفیت زندگی سوژه‌های حیوانی، بیشتر مورد توجه پژوهشگران، مدیران و افراد ذیربط قرار گیرد. متأسفانه دانش فعلی بشر نمیتواند برای تمام موارد استفاده از حیوانات، راه جایگزین مناسبی ارائه کند. در اینجاست که قوانینی برای نظارت بر نحوه تعامل انسان و حیوانات در امور علمی وضع شده تا با حفظ اعتبار علمی پژوهشها، تا حد امکان از انجام دادن پژوهشهای غیرضروری بر روی حیوانات جلوگیری کرده و راهکارهای جایگزین را که نیازی به استفاده از حیوانات ندارد، ترویج کند. مطابق این قوانین، در مواقعی که پژوهش بر روی حیوانات ضروری است، استفاده از کمترین تعداد ممکن حیوانات و بهره‌گیری از بهترین روشهای کار با حیوانات آزمایشگاهی الزامی است. در نهایت، پیشرفت دانش بشری نویددهنده‌ی روزی است که انجام دادن بهترین تحقیقات، بدون نیاز به استفاده از حیوانات آزمایشگاهی امکانپذیر باشد و رفاه موجودات زنده، نه در قالب انسان و حیوان، بلکه به عنوان مفهومی واحد، در کانون توجه قرار خواهد گرفت.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- رعایت حقوق حیوانات و مسایل اخلاقی در پژوهشهای حیوانی از پایه‌های محکم نظری، علمی و اسلامی برخوردار است و امروزه از طریق تدوین راهنماها و تصویب مقررات و تشکیل نهادهای قانونی مختلف، ضابطه مند و لازمالاجرا شده است.
- ۲- شواهد علمی اخیر حاکی از توانایی حیوانات در تجربه کردن انواع درد و هیجانات، سرکوب علایم دردهای حاد و مزمن در حضور انسان است.
- ۳- شایسته است پژوهشگران ما همراه با اساتید علوم دینی با تنظیم قوانین و مقررات خاص اسلامی برگرفته از روایات و احادیث غنی اسلامی در جهت حمایت از حیوانات آزمایشگاهی گام‌های شایسته تری بردارند.
- ۴- کمیته‌های اخلاقی در مراکز پژوهشی و دانشگاهی در جهت بهبود شرایط زندگی و استفاده صحیح از حیوانات آزمایشگاهی فعالیت می‌نمایند.
- ۵- تحقیقات پزشکی بر روی حیوانات راه‌های بسیاری را به منظور درمان و پیشگیری بیماری‌ها فراهم نموده است و نتایج تحقیق بر روی حیوانات باید منجر به ارتقاء سلامت جامعه و یا افزایش دانش بشر گردد.

Ethics of researchers, ethical veterinary research, animal rights, health in research, ethics in research.

Tajabadi, R^{*1} & Ali Azizi, R.²

1-Researcher of Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Central Province

2- Academic staff member of Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Central Province

*- Responsible author's Email: Tajabadireza@yahoo.com

Abstract:

The purpose of presenting this article is to explain the position of research ethics in animal husbandry and veterinary research. This article is done in a documentary and library format. It seems that in the correctness of behavior and ethics in agricultural and animal husbandry research, compliance with the general principles of bioethics means the principle of the ability to make decisions for oneself, the principle of the obligation to do good work for others, the principle of avoiding harm to others, the principle of justice and fair distribution. Profit and loss can be used. Ethics in research is first about humans and their conscious consent to be in the research process and then about the use of animals as research samples. The ability of animals to experience all kinds of pain and emotions is to suppress the symptoms of acute and chronic pain in the presence of humans. It has also been shown that some animals can experience more intense stress and fear than humans due to lack of pain compensation mechanisms. The existence of basic emotional systems such as anger, terror, fear, depression and post-traumatic stress has been described in animals, and many animals have verbal skills, problem-solving skills, tool-dependent cognition, suggestion and self-awareness, and evidence of causal reasoning, strategies They have shown flexible learning, visualization, future vision and playing. These characteristics and abilities indicate the issue of the quality of life in animals and can provide a basis for moral protection and protection and how to exploit animals. Regarding the foundation of animal rights in Islam, it should be stated that based on the noble verses of the Quran and Islamic teachings, the creation of all living beings has a purpose and animals are known as signs of truth and a lesson for man. In Shia jurisprudence, inspired by verses and traditions, there are many rulings about the way humans interact and behave with animals, which can be extended to the use of animals in research to guarantee the observance of their basic rights. Therefore, the observance of animal rights and ethical issues in animal research has a solid theoretical, scientific and Islamic foundation, and today it has become regulated and legal through the development of guidelines and the approval of regulations and the formation of various legal institutions. In order to carry out animal research, it is necessary that in addition to recognizing and observing the rights of animals, the essence and spirit of these regulations, which is to minimize the use of animals and enhance the quality of life of animal subjects and not to harm them, is more important to researchers, managers and Relevant people should be placed.

Keywords: Ethics of researchers, ethical veterinary research, animal rights, health in research, ethics in research.

مکانه الالتزام بأخلاقيات البحث في بحوث تربية الحيوان والبحوث البيطرية

رضا تاج آبادی^{۱*}، رمضان علی عزیزی^۲

۱- باحث بمركز البحوث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة مركزى

۲- عضو الهيئة العلمية بمركز البحوث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة مركزى

*- المؤلف المسؤول: Email: Tajabadireza@yahoo.com

ملخص:

إنّ هدف من طرح هذه المقالة هو توضيح أهمية الالتزام بأخلاقيات البحث في الدراسات المتعلقة بتربية الحيوانات والطب البيطري. وقد تم إعدادها باستخدام المصادر الوثائقية والمكتبية. يبدو أنّ الامتثال للمبادئ العامة لأخلاقيات علم الأحياء في صحة السلوك والأخلاق في البحوث الزراعية وتربية الحيوان يعنى الإشارة إلى مبدأ القدرة على اتخاذ القرار الذاتى، ومبدأ الالتزام بفعل الخير للآخرين، ومبدأ تجنب إلحاق الضرر بالآخرين، ومبدأ العدالة والتوزيع العادل للفوائد والأضرار. تتعلق الأخلاقيات في البحث أولاً بالإنسان ورضاه الواعى عن المشاركة في عملية البحث، ثم باستخدام الحيوانات كعينات بحثية. تظهر الحيوانات القدرة على تجربة أنواع مختلفة من الألم والمشاعر، وقمع علامات الألم الحاد والمزمن في وجود الإنسان. كما أظهرت الدراسات أن بعض الحيوانات، بسبب عدم وجود آليات تعويضية للألم، يمكن أن تعاني من مستويات أعلى من التوتر والخوف مقارنة بالبشر. تحدّثت الأبحاث عن وجود أنظمة عاطفية أساسية في الحيوانات مثل الغضب، والذعر، والخوف، والاكتئاب، والتوتر بعد الصدمة. وأظهرت العديد من الحيوانات مهارات كلامية، ومهارات حل المشكلات، ومعرفة تعتمد على الأدوات والإيحاء والوعى الذاتى، وأدلة على التفكير السببى، واستراتيجيات التعلم المرنة، والتخيل، والتخطيط المستقبلى، واللعب. وتُظهر هذه الخصائص والقدرات كيفية الحياة لدى الحيوانات، ويمكن أن توفر أساساً لدعم وحماية الحيوانات أخلاقياً وكيفية استخدامها. فيما يتعلق بأساس حقوق الحيوانات فى الإسلام، يجب القول إنه وفقاً للآيات القرآنية والمعارف الإسلامية، فإن خلق جميع الكائنات الحية له هدف، وتُعتبر الحيوانات آيات من آيات الله سبحانه ومصدر عبرة للبشر. وفى الفقه الشيعى، وبإلهام من الآيات والأحاديث، هناك العديد من الأحكام حول كيفية تعامل الإنسان مع الحيوانات، والتي يمكن تطبيقها أيضاً على استخدام الحيوانات فى الأبحاث لضمان احترام حقوقها الأساسية. ولذلك، فإن احترام حقوق الحيوانات والمسائل الأخلاقية فى الأبحاث الحيوانية له أساس نظرى وعلمى وإسلامى قوى، وقد تم تنظيمه وتقنيته اليوم من خلال وضع الأدلة واعتماد المقررات وإنشاء هيئات قانونية مختلفة. ومن الضرورى من أجل إجراء الأبحاث الحيوانية أن يولى الباحثون والمديرون والأشخاص المعنيون اهتماماً أكبر؛ ليس فقط بمعرفة واحترام حقوق الحيوانات، ولكن أيضاً بجوهر وروح هذه المقررات، أى تقليل استخدام الحيوانات إلى الحد الأدنى، وتعزيز جودة حياة الحيوانات المستخدمة كعينات، وتجنب إيذاؤها وإلحاق الضرر بها.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الباحثين، البحوث الأخلاقية البيطرية، حقوق الحيوان، الصحة فى الأبحاث، أخلاقيات البحوث.

منابع:

- زارع بيدكى، م.، رضائیان، م.، و علی، پ. (۱۳۹۱). بررسی جنبه‌های اخلاقی پژوهش‌های حیوانی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، یازدهم، ۵۷۵-۵۹۸.
- مبشر، م.، ساسانی، پ.، آل داوود، س. ج.، صلح، ک.، و لاریجانی، ب. (۱۳۹۰). بازنگری راهنمای اخلاق در کار با حیوانات آزمایشگاهی. مجله اخلاق پزشکی و تاریخ پزشکی ایران، پنجم (ویژه‌نامه اخلاق در پژوهش).
- احمدی نوربخش، س. (۱۴۰۲). ملاحظات اخلاقی در پژوهش‌های حیوانی. دانشنامه اخلاق پزشکی.
- مصطفوی، ا.، و چلبی، پ. (۱۳۸۵). حقوق حیوانات آزمایشگاهی در پژوهش‌ها. پانزدهمین کنگره دامپزشکی ایران.
- مبشر، م.، موسوی، ف.، نخعی، ن.، و شیبانی، و. (۱۳۹۴). بررسی رعایت اصول اخلاق در پژوهش‌های انجام شده بر روی حیوانات آزمایشگاهی با روش کیفی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱(۱) (ویژه‌نامه اخلاق پزشکی)، ۴۹-۶۰.

اخلاق تغذیه در قرآن کریم، آثار و پیامدهای آن در زندگی انسان

رضا تاج آبادی^{۱*}، منا طهماسبی^۲، مظاهر یوسفی^۳

۱- پژوهشگر مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی

۲- عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی،

۳- عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مرکزی

* نویسنده مسئول: Email: Tajabadireza@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

تاج آبادی، ر.؛ طهماسبی، م.؛ یوسفی، م. (۱۴۰۳). اخلاق تغذیه در قرآن کریم، آثار و پیامدهای آن در زندگی انسان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

تغذیه سالم از منظر قرآن کریم، تغذیه حلال و طیب است. تغذیه سالم، عاملی برای رهایی از افسردگی، کنترل احساسات، رسیدن به خوش خلقی، همچنین مصون ماندن از وسوسه های شیاطین، ظهور و بروز فرهنگ شکر گزاری و سکوی پرشی برای انجام اعمال صالح می باشد. همچنین تغذیه ناسالم، تغذیه حرام و آلوده است که آثاری همچون دشمنی افراد با یکدیگر، بی غیرتی، بی عقلی، سنگدلی و تضعیف فطریات و دور شدن از جاده انسانیت را در پی دارد. تغذیه یکی از عوامل موثر بر اخلاق است، هر چند علت تامه آن نیست لذا انسان باید در انتخاب کم و کیف تغذیه اش، جانب حق و اعتدال را رعایت کند. در اندیشه توحیدی، تغذیه سالم سبب می شود انسان صفای باطنی پیدا کرده آماده ی پذیرش سخنان حق شده و هدف داری در زندگی را بیاموزد و در این راستا با روحیه شکر گزاری، در برابر خالق و منعم خویش، فروتنی و تواضع کند و بندگی او را بر اسارت و بردگی نفس، شیطان و دنیا ترجیح دهد. از آنجا که خداوند متعال، خالق انسان و آشنا به نیازهای جسمی و روحی اوست با نزول قرآن حکمت هائی را برای خوردن و آشامیدن، تبیین کرده است. علاوه بر سلامت جسم، از عوامل زمینه ساز اخلاق طیبیه، تغذیه از غذاهای حلال و طیب است. بررسی ها نشان می دهد که دستورات اسلام مطابق با آخرین یافته های طبی و بهداشتی بوده و هیچ تضادی بین آنها وجود ندارد. مسلمانان با استفاده از آگاهی از قوانین و رعایت آداب صحیح غذا می توانند عادات مناسبی داشته باشند و سلامتی و زندگی سالم را برای خود تضمین نمایند. قرآن کریم از تاثیر تغذیه بر اخلاق و روحيات انسان خبر می دهد. از منظر قرآن کریم، آثار اخلاقی خوردنی ها تا آنجا می باشد که موجب عدم پذیرش حق از سوی حرام خواران می شود. موضوع تغذیه بیش از ۳۰۰ آیه بصورت مستقیم یا غیر مستقیم در آیات قرآن به آن اشاره شده است. کلماتی مانند اکل، شرب، طعام، رزق و مشتقات آنها می تواند به نحوی با مسائل مطرح در قرآن کریم با موضوع تغذیه و اخلاق در ارتباط باشد. تغذیه صحیح علاوه بر حفظ سلامتی، آثار بسیار زیاد و متنوعی بر روح و جسم انسان می گذارد. با اندیشه و تامل در آیه "فلینظر الانسان الی طعامه"، که مهمترین دلیل قرآنی بر اهمیت و لزوم توجه به غذا می باشد، آثار مهمی بر تفکر انسان در مراحل تولید و مصرف غذا و در از میان بردن کفر و تقویت روحیه اطاعت از خدا و شکر در برابر نعمتهای خداوند کریم دارد.

واژگان کلیدی: غذا در قرآن، اخلاق غذا خوردن، غذای حلال و طیب، تغذیه و روان، فرهنگ تغذیه سالم.

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مقدمه و بیان مسئله:

تغذیه سالم از منظر قرآن کریم، تغذیه حلال و طیب است. تغذیه سالم، عاملی برای رهایی از افسردگی، کنترل احساسات، رسیدن به خوش خلقی، همچنین مصون ماندن از وسوسه های شیاطین، ظهور و بروز فرهنگ شکر گزاری و سکوی پرشی برای انجام اعمال صالح می باشد. همچنین تغذیه ناسالم، تغذیه حرام و آلوده است که آثاری همچون دشمنی افراد با یکدیگر، بی غیرتی، بی عقلی، سنگدلی و تضعیف فطریات و دور شدن از جاده انسانیت را در پی دارد. تغذیه یکی از عوامل موثر بر اخلاق است، هر چند علت تامه آن نیست لذا انسان باید در انتخاب کم و کیف تغذیه اش، جانب حق و اعتدال را رعایت کند. در اندیشه توحیدی، تغذیه سالم سبب می شود انسان صفای باطنی پیدا کرده آماده ی پذیرش سخنان حق شده و هدف داری در زندگی را بیاموزد و در این راستا با روحیه شکر گزاری، در برابر خالق و منعم خویش، فروتنی و تواضع کند و بندگی او را بر اسارت و بردگی نفس، شیطان و دنیا ترجیح دهد. از آنجا که خداوند متعال، خالق انسان و آشنا به نیازهای جسمی و روحی اوست با نزول قرآن حکمت هائی را برای خوردن و آشامیدن، تبیین کرده است. علاوه بر سلامت جسم، از عوامل زمینه ساز اخلاق طیبه، تغذیه از غذاهای حلال و طیب است. بررسی ها نشان می دهد که دستورات اسلام مطابق با آخرین یافته های طبی و بهداشتی بوده و هیچ تضادی بین آنها وجود ندارد. مسلمانان با استفاده از آگاهی از قوانین و رعایت آداب صحیح غذا می توانند عادات مناسبی داشته باشند و سلامتی و زندگی سالم را برای خود تضمین نمایند.

قرآن کریم از تاثیر تغذیه بر اخلاق و روحيات انسان خبر می دهد. از منظر قرآن کریم، آثار اخلاقی خوردنی ها تا آنجا می باشد که موجب عدم پذیرش حق از سوی حرام خواران می شود. موضوع تغذیه بیش از ۳۰۰ آیه بصورت مستقیم یا غیر مستقیم در آیات قرآن به آن اشاره شده است. کلماتی مانند اكل، شرب، طعام، رزق و مشتقات آنها می تواند به نحوی با مسائل مطرح در قرآن کریم با موضوع تغذیه و اخلاق در ارتباط باشد. تغذیه صحیح علاوه بر حفظ سلامتی، آثار بسیار زیاد و متنوعی بر روح و جسم انسان می گذارد. خداوند در قرآن، انسان را به خوردن روزی پاک و حلال سفارش می کند (بقره/۱۶۸) و تقوا و پرهیزگاری را یکی از آثار تغذیه حلال بر می شمارد (مائده/۸۸). همچنین از مضمون آیات دیگر چنین استنباط می شود که انجام عمل صالح در گرو مصرف غذای پاک و سالم است و غذا و عمل، قرین یکدیگرند (مومنون/۵۱). در آیه ای دیگر به ارتباط مستقیم ایمان و غذای انسان اشاره شده است (بقره/۱۷۲). با اندیشه و تامل در آیه "فلینظر الانسان الى طعامه"، که مهمترین دلیل قرآنی بر اهمیت و لزوم توجه به غذا می باشد، آثار مهمی بر تفکر انسان در مراحل تولید و مصرف غذا و در از میان بردن کفر و تقویت روحیه اطاعت از خدا و شکر در برابر نعمتهای خداوند کریم دارد.

مواد و روش ها:

مواد:

روش ها: این مقاله بصورت اسنادی و کتابخانه ای انجام شده است.

نتایج و بحث:

با روشن شدن اینکه تغذیه روی مزاج انسان تأثیر مستقیم دارد و مزاج انسان یا طبع هر فردی با احوال و اخلاق وی در ارتباط است هر کسی باید با شناسایی طبع خود و براساس آن در جهت حفظ یا برقراری تعادل مزاج برنامه غذایی خاصی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

داشته باشد که این برنامه غذایی مناسب همان خوراک طیب اوست. ازدیدگاه قرآن کریم تغذیه حلال و طیب با احوال و اخلاق انسان ماندسلامت روحی و روان ایشان، ایمان، عبادت، تقوی، شکر و عمل صالح در تعامل است. همچنین بر اساس آموزه های قرآنی و علوم تجربی به ویژه طب سنتی آداب تغذیه نیز که مربوط به چگونه خوردن است باید رعایت شود تا مزاج سالمی از خوردن طیب شکل بگیرد. نیز باید در نظر داشت که طعام طیب از میان آنچه حلال است انتخاب شود و در این میان از غذاهایی که در قرآن کریم از آنها یاد شده غفلت نورزید.

تغذیه از حیاتی ترین فرایندهای زندگی است و بر اساس مبانی اسلامی در تأمین سعادت دین و دنیای انسان نقش کلیدی دارد. از دیدگاه جهان بینی اسلامی، تغذیه بر جسم، فکر و ایمان انسان اثر می گذارد. شاخص های غذای طیب عناصر اصلی استاندارد جامع و فرایندی برای کل زنجیره تولید تا مصرف مواد غذایی است که استاندارد با کیفیت برتر برای بهینه سازی فرایندهای غذایی محسوب می شود. استانداردهای حرام و حلال به اهمیت جلوگیری از اسراف و اهمیت تعادل در مصرف غذاهای حلال تاکید می نماید. گام بعدی را به صورت تعیین فاکتورها و ارقام غذایی جهت تامین غذای حلال مشخص داشته و به مولفه های اصلی کشاورزی شامل زمین، نور خورشید و آب می پردازد، و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی و باغات، دامداری و گوشت های با منبع دریا را متذکر می شود. در مقوله امنیت غذایی بحث شده و آن را به اطعام فقرا و مساکین گره زده است. سپس به آب به عنوان نمونه ساده ای که با آن به راحتی خداوند می تواند امنیت غذایی را از دسترسی انسان خارج کند اشاره می نماید. لذا در کنار اهمیت آب در تولید انواع محصولات می تواند ابزار بسیار ساده ای برای ناتوان سازی افراد ناسپاس گردد. آیات قرآن انسان را به رعایت استانداردهای مدنظر الهی و شکرگذاری از خداوند، پدر و مادر به عنوان نمادهایی از تامین کنندگان امنیت غذایی دعوت می نماید.

به گونه ای که اولویت بخشی و ترتیب بندی گروههای غذایی مد نظر قرآن کاملاً مشهود است. چنین از آیات قابل استنتاج است از دام در کنار بحث تامین خوراک، منفعتی فراتر در جهت توانمندسازی خانواده ها و جوامع مسلمان در حوزه اقتصاد و غذا بر نگاه به دامداری حصول می شود، حال آنکه برای تامین گوشت مصرفی در چندین آیه تاکید ویژه ای بر بهره گیری از پتانسیل دریاها در تولید گوشت دارد. الگوی تغذیه ای مدنظر قرآن در این جهان و در بهشت بصورت متوالی و با نشان دادن اولویت ها و برتری دادن برخی ارقام غذایی بر دیگر ارقام قسمت نهم و دهم بحث شده است. اولویت تامین غذا در بیشتر آیات به رویدنی های دانه ای (حبه) که شامل غلات و حبوبات ها است در کنار میوه جات داده شده است و سپس به مسئله سبزیجات ها و گوشت از منابع مختلف اولویت داده شده است.

در قرآن کریم، ۲۰ مرتبه از کلمه کلو به معنی بخورید اشاره شده که در ۴ آیه (بقره/۱۶۸، مائده/۸۸، نحل/۱۱۴ و انفال/۶۹) خداوند متعال، حلالاً طیباً را آورده است. یعنی آنچه می خورید طیب و حلال باشد. در سوره اعراف آیه ۱۵۷ می فرماید: "خداوند خواسته که شما از چیزهایی پاک و دل پسند بخورید و از خبائث نخورید. برای اینکه خوردن ناپاکی ها در جسم و روح انسان موثر است. اسلام به مسئله غذا و تغذیه توجه کامل داشته و بارها در مورد غذاهای حرام و مضر هشدار داده است. تحریم گوشت خوک، مردار و خون از خوردنیهای ناپاک و خبائث می باشند که چهار بار در قرآن کریم تکرار شده است: سوره های بقره/۱۷۳، نحل/۱۱۵، انعام/۱۴۵، مائده/۳

در آیه ۲۴ سوره عبس و آیه ۱۹ سوره کهف، عامل سلامتی، توجه به تغذیه سالم بیان شده است. علاوه بر این موارد در سوره مریم سفارش خداوند به مصرف دو وعده غذا در صبح و شام، بیانگر نوعی رعایت رژیم غذایی در میان آیات نورانی قرآن می باشد.

رعایت تقوا در تغذیه (در سوره بقره، آیه ۲۳۳ و سوره انفال آیه ۶۹ آمده است و پرهیز از اسراف در سوره اعراف آیه

۳۱، فساد در سوره بقره، آیه ۶۰، ظلم و پیروی از شیطان در سوره انعام آیه ۱۴۲، طغیان در سوره طه آیه ۸۱ و در مقابل اقدام به شکر گذاری در سوره سبا آیه ۱۵، عمل صالح در سوره مومنون آیه ۵۱، دستگیری از فقر در سوره حج آیه ۲۸، به دنبال خوردن، بیانگر آن است که تغذیه سالم نه تنها در جسم و روح بلکه در اقتصاد، عدالت و پیشرفت جامعه، نقش بسزایی دارد. طبق آیات قرآن کریم، تغذیه طیب و حلال بر سلامت جسم و روح انسانها و جوامع بشری تاثیر گذار است. با تعاریفی که از واژه غذا و رزق و روزی و اهمیت تغذیه از دیدگاه آیات قرآن کریم و چگونگی تغذیه صحیح و اصول و آداب تغذیه و همچنین تقسیم بندی انواع غذا طبق آیات قرآن کریم بیان شده است، پی می بریم که خداوند متعال، حکمتش بر آفرینش انسان که احسن المخلوقین است تعلق گرفته که از دو بعد جسمانی و روحانی تشکیل شده است.

مهمترین یافته ها:

- ۱- در مدیریت سلامت تغذیه، هدف کردن زندگی مادی با تفکر و اعتقادات معنوی است.
- ۲- انسان با الهام گیری از دستورات خداوند متعال در قرآن کریم، به کنترل و مدیریت غذایی می پردازد. و به جنبه های اعتدال در تغذیه، ارتزاق از روزی های حلال و خوردن طبیات و افراط نکردن در آن و پرهیز از خوردنی های حرام و توصیه های دیگر توجه نماید و هدف از زیستن سالم در این دنیا را بداند.
- ۳- تغذیه سالم و منطبق با استانداردهای اسلامی نقشی بسزایی در سلامت جسم و روح انسان دارد.
- ۴- غذا و تغذیه در آموزه های دینی همچون سایر موضوعات، مورد توجه قرار گرفته است. مبدا پیدایش غذا از جانب خداوند است که جهت تندرستی، تداوم حیات و توانمندی در انجام تکالیف به انسان عطا شده است.
- ۵- قریب به ۲۵۰ آیه قرآنی و ده ها روایت از معصومین (ع) بر اهمیت غذا و تغذیه دلالت می کنند.

The ethics of nutrition in the Holy Quran, its effects and consequences in human life

Tajabadi, R.^{*1}; Tahmasebi, M.²; Yousefi, M.³

1-Researcher of Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Markazi Province

2- Faculty member of the Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Markazi Province.

3- Faculty member of Agricultural and Natural Resources Research and Education Center in Markazi Province

* Corresponding author's Email: Tajabadireza@yahoo.com

Abstract:

From the point of view of the Holy Quran, healthy nutrition is halal and good nutrition. Healthy eating is a factor for getting rid of depression, controlling emotions, achieving a good mood, as well as staying safe from the temptations of demons, the emergence of a culture of gratitude, and a springboard for doing righteous deeds. Also, unhealthy nutrition is forbidden and contaminated nutrition, which results in effects such as enmity between people, lack of zeal, irrationality, callousness, weakening of instincts, and moving away from the path of humanity.

Nutrition is one of the factors affecting morality, although it is the cause. It is not enough, so a person should observe the side of right and moderation in choosing the quality and quantity of his food. In monotheistic thought, healthy nutrition causes a person to find inner purity, to be ready to accept the words of truth and to learn purpose in life, and in this direction, with a spirit of gratitude, to be humble and humble in front of his Creator and Benefactor, and to be his servant. prefer it over the slavery of the soul, the devil and the world. Since the Almighty God is the creator of man and is familiar with his physical and spiritual needs, he has explained wisdom for eating and drinking with the revelation of the Qur'an. In addition to physical health, eating halal and good food is one of the fundamental factors of good morals. Investigations show that the orders of Islam are in accordance with the latest medical and health findings and there is no contradiction between them. Muslims can have good habits and ensure a healthy life by knowing the rules and observing the correct food etiquette . The Holy Quran informs about the effect of nutrition on human morals and spirits. From the point of view of the Holy Quran, the moral effects of edibles are to the extent that they cause non-acceptance of the truth by those who eat haram. The issue of nutrition is mentioned directly or indirectly in more than 300 verses of the Quran. Words such as eating, drinking, food, sustenance and their derivatives can somehow be related to the issues raised in the Holy Quran with the subject of nutrition and ethics. In addition to maintaining health, proper nutrition has many and varied effects on the human soul and body. By thinking and reflecting on the verse "Flin Nazar al-Insan to food", which is the most important Qur'anic reason for the importance and necessity of paying attention to food, it has important effects on human thinking in the stages of food production and consumption and in eliminating disbelief, strengthening the spirit of obedience to God and He is grateful for the blessings of God.

Keywords: Food in the Quran, eating ethics, halal and good food, nutrition and mental health, healthy eating culture

أخلاقيات التغذية في القرآن الكريم وآثارها ونتائجها في حياة الإنسان

رضا تاج آبادی^{۱*}، الدكتور مناهم ماسبی^۲، الدكتور مظاهر يوسفی^۳

۱- باحث بمركز البحوث والتدريب الزراعي والموارد الطبيعية في محافظة مركزی

۲- عضو هيئة تدريس بمركز البحوث والتدريب الزراعي والموارد الطبيعية في محافظة مركزی

۳- عضو هيئة تدريس بمركز البحوث والتدريب الزراعي والموارد الطبيعية في محافظة مركزی

*- الكاتب المسؤول: Email: Tajabadireza@yahoo.com

ملخص:

الغرض من تقديم هذا المقال هو دراسة أخلاقيات التغذية في القرآن الكريم وآثارها ونتائجها في حياة الإنسان. تم تحرير هذه المقالة في شكل وثائقي ومكتبي. الأكل الصحي هو عامل للتخلص من الاكتئاب، والسيطرة على الانفعالات، وتحقيق حسن الخلق،

و كذلك السلامة من إغراءات الشياطين، وظهور ثقافة الشكر، والسعي لفعل الصالحات في حياة الناس. وبما أن الله تعالى هو خالق الإنسان ومطلع على احتياجاته الجسدية والروحية، فقد بين حكمة الأكل والشرب في القرآن. فحُسن الأكل والشكر هما من العبادة، وينبغي للإنسان أن ينال سعادة الدنيا والآخرة. يتناول هذا البحث التعليمات التي وردت في الدين الإسلامي، وخاصة في القرآن الكريم، حول نوع التغذية وآداب وسلوك الغذاء، بما في ذلك ضرورة التغذية، ونوع التغذية، وكميتها ونوعيتها، وحتى وقد تحدثنا في آداب الأكل وآثاره وفوائده، وكذلك عن الإقلال من الأكل والإسراف في الأكل وعلاقته بالأمراض المختلفة، وكذلك نوع التغذية والعمل الصالح وغير ذلك. وأن ذلك يدل على أهمية الموضوع، لأن أخلاقيات التغذية من أهم القضايا في حياة الإنسان. إن تحقيق الأخلاق في التغذية يتطلب أشياء مثل الأطعمة الحلال والنظيفة، وتجنب الأطعمة غير الصحية والمحرمة، والتنوع في الأطعمة، والاعتدال في الطعام، وتجنب الإفراط والتفريط في التغذية، وما إلى ذلك. من وجهة نظر القرآن والأحاديث، فإن التغذية السليمة والصحية تجعل الإنسان يتمتع بالصحة البدنية والنفسية اللازمة، وهذا هو الجزء الأهم من برامج التوجيه والتدريب بالقرآن والأحاديث. لأن أساس الصحة وسر الصحة هو أيضاً الاستفادة من الغذاء الصحي والتظيف الذي رغب فيه الإسلام. لذلك تعتبر الأخلاق والسلوك في التغذية من أهم العوامل المؤثرة على صحة الإنسان الجسدية والروحية والنفسية. من وجهة نظر آيات القرآن الكريم فإن الغذاء والتغذية من العوامل المؤثرة في تكوين وتطوير الأبعاد التربوية والمعنوية للإنسان، كما أن الغذاء أداة للتفكير والتعقل والشكر والتعبد والتقوى. يعد الغذاء من عوامل الشفاء والتبشير والإنذار، وكرامة الإنسان في الرزق، ويعتبر سبباً للأعمال الصالحة وغير الصالحة، وسبباً للهبوط، وسبباً لإصدار الأحكام الإلهية، وسبباً لشفاء الناس في الآخرة. وبحسب القرآن الكريم فإن إطعام المساكين والأيتام والمساكين من صفات أهل الخير والمحسنين. وأظهرت نتائج الدراسة أن الأخلاق في الغذاء والتغذية من وجهة نظر القرآن الكريم لها آثار جسدية وباطنية ومعنوية في مجال الأخلاق والسلوك الإنساني.

الكلمات المفتاحية: الطعام في القرآن، أخلاق الأكل، الطعام الحلال والطيب، التغذية والصحة النفسية، ثقافة الأكل الصحي.

منابع:

- رحیمی، ا. و مسلمی پطرودی، ح. ر. (۱۳۹۲). تفسیر موضوعی قرآن با رویکرد آموزشی. قم: انتشارات پود اندیشه.
- مصطفی. (۱۳۹۷). تبیین مفهومی زنجیره غذایی بر اساس شاخص های غذای طیب در قرآن کریم. مجله پژوهش در دین و سلامت ، ۶(۲)، ۱۶۵-۱۷۹.
- تیموری، ف.، مختاری، ا. و میرمیران، پ. (۱۴۰۰). اصول تغذیه و غذا از منظر قرآن کریم: بررسی تمام آیات مربوط به تغذیه در قرآن. فصلنامه قرآن و طب، ۶(۳)، ۲۲-۱۳.
- غفاری، ف. (۱۳۹۱). تغذیه سالم از دیدگاه قرآن کریم. فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان، ۲۲(۹۰)، ۹۷-۱۰۹.

پارادایم نوآوری اجتماعی، رویکردی در راستای بازتعریف اخلاق و عدالت در کشاورزی و غذا

احمد موذنی

استادیار جامعه شناسی - بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویجی مرکز تحقیقات، آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان - سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی - اصفهان - ایران.

نویسنده مسئول: Email: a.moazzeni@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

موذنی، ا. (۱۴۰۳). پارادایم نوآوری اجتماعی، رویکردی در راستای بازتعریف اخلاق و عدالت در کشاورزی و غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

بحث اخلاق در عدالت کشاورزی و غذا، در تاریخ کشاورزی جهان وجود داشته، اما در دهه های اخیر به دلیل خلق بحران های ناشی از پیامد های برنامه های توسعه، به خصوص برنامه های توسعه مبتنی بر برنامه ریزی از بالا به پایین، مسائل ایجاد شده توسط انقلاب سبز و تاکید بر فناوری و نوآوری های فنی، بدون توجه به نظام ارزش های حاکم بر جریان نوآوری و فناوری، اولویت قرار گرفتن سود و منفعت و بی توجهی به منابع محیطی، انسانی و اجتماعی و برنامه های مبتنی بر توسعه بومی و محلی، در سیاستگذاریها و برنامه ریزی های بخش کشاورزی و روستایی، از جایگاه خاصی برخوردار شده است. شاید مهمترین این چالش ها، بر تولید و فراهمی غذا در راستای امنیت غذایی پایدار تاثیر گذاشته که بطور انکار ناپذیری با مسائل اخلاق و عدالت در کشاورزی و غذا پیوند خورده است. بر این اساس نوشتار حاضر با رویکرد تحقیقات بنیادی و مبتنی بر استدلال های نظری و منطقی، به معرفی رویکرد نوآوری اجتماعی و ارتباط آن با عدالت کشاورزی پرداخته است. رویکرد نوآوری اجتماعی نظریه ای مبتنی بر اخلاق و عدالت است که در عین اینکه بخشی از نظام ارزیابی سیاست نوآوری در بخش کشاورزی و روستایی نیز محسوب می شود، در تلاش است حقوق کلیه ذینفعان به خصوص افراد بازمانده از تولید گرایی مبتنی بر بازار را نیز در نظر بگیرد. تبیین ها و نتایج بحث نشان می دهد که رویکرد نوآوری اجتماعی در صورت فراهم بودن زیست بوم نوآوری اجتماعی همراه با ایجاد چارچوب های هنجاری و همکاری چند بخشی متشکل از بازیگران مختلف، قادر است به بسیاری از چالش های اخلاقی موجود در ابعاد شش گانه عدالت کشاورزی یعنی عدالت در مبادله، عدالت توزیعی، عدالت بین نسلی، عدالت رویه ای و عدالت ترمیمی پاسخ دهد.

واژگان کلیدی: نوآوری اجتماعی، نوآوری کشاورزی، شمول اجتماعی، ارزیابی نظام های نوآوری، انقلاب سبز، اخلاق تشدید کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله:

سند ملی و راهبردی تحول امنیت غذایی وزارت جهاد کشاورزی، ابعاد ناامنی غذایی در ایران برای ده سال آینده را در چهار رکن «فراهمی غذا، دسترسی به غذا، مصرف و سلامت غذا و ثبات و پایداری» مورد توجه قرار داده است. در هر چهار رکن، زیربنای مباحث اخلاقی و عدالت کشاورزی چالش برانگیز و مسئله مند است. ادبیات موجود در بحث

اخلاق در کشاورزی، عمدتاً بر مبنای تولید غذا متمرکز شده‌اند و فهم جریان نوآوری، به‌خصوص نوآوری در کشاورزی و غذا نیز مستلزم درک مسائل اخلاق در کشاورزی است. ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی و غذایی (سروستانی، ۱۳۹۴) و ارزش‌ها و مسائل اخلاقی مربوط به تولید غذا و کارهای مربوط به کشت و زرع، (اصغری، ۱۳۹۳) از جمله پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اخلاق کشاورزی هستند. اما نوشتار حاضر بر جنبه ملموس‌تری از مفهوم اخلاق، یعنی عدالت کشاورزی متمرکز شده است. از زیربناهای بحث عدالت در کشاورزی نیز نقد مفهوم نوآوری کشاورزی با استفاده از مفهوم جدید «نوآوری اجتماعی» است. در پژوهش‌های مرتبط با نوآوری اجتماعی نیز می‌توان به نقش نوآوری اجتماعی بر تنش‌های موجود در ارضای نیازهای انسانی، توانمندسازی گروه‌های مختلف مردم و بازتولید روابط اجتماعی جامعه (Macallum et al., 2009)؛ جایگاه نوآوری اجتماعی در نظام جدید مزرعه، جهت رفع چالش‌های کشاورزی مانند بحران‌های اجتماعی - اقتصادی و زیست محیطی (Gretter et al., 2019) و نقش نوآوری اجتماعی در ساماندهی ضایعات غذا به‌عنوان یک مشکل جدی زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی (Zhao, 2022) اشاره نمود. از سوی دیگر نوآوری اجتماعی به‌عنوان یک پارادایم و زیست‌بوم در حال ظهور که نوعی ارزیابی عدالت محور نظام‌های نوآوری نیز محسوب می‌شود، به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که رویکرد نوآوری اجتماعی تا چه حد می‌تواند خلأها و چالش‌های مربوط به ابعاد عدالت کشاورزی را بازتعریف نموده و رویکردی اخلاق محور نیز ارائه دهد؟

مواد و روش‌ها:

روش اصلی این نوشتار مبتنی بر تحقیقات بنیادی یا محض است. بر اساس ماهیت این نوع تحقیق، شناختی جدید از پدیده‌های اجتماعی و وضع اصول کلی برای تبیین آن‌ها در اولویت قرار می‌گیرد. این شناخت جدید مبتنی کشف روابط نظری و امکان پیش‌بینی پیامدهای آن در شرایط مختلف و یا شرایط خاص است. عمده خط راهنمای در این روش نیز، نظریه یا نظریه‌هایی است که برای هدایت بحث و ارتباطات نظری (تدوین نظریه)، گسترش مرزهای دانش در حوزه و پدیده موردنظر و در مرحله بعد آزمون فرضیه‌ها برای تحکیم نظریه موردبررسی است. ابزار اصلی در پژوهش استفاده از استدلال‌های نظری و پیوندهای منطقی برای آشکارسازی روابط پنهان بین پدیده‌ها است. بر این اساس نوشتار با رویکرد تحقیقات بنیادی به طرح و بسط رویکرد نوظهور نوآوری اجتماعی و ارتباط آن با شاخص‌های عدالت و اخلاق در کشاورزی و غذا پرداخته و سعی نموده با استفاده از بحث‌های نظری، خلأهای موجود در عدم تحقق ابعاد عدالت کشاورزی را موردبحث قرار دهد. بدیهی که در مطالعه و پژوهش در حوزه‌ها و پدیده‌های جدید، اولین گام مطالعاتی، شناخت و تبیین نظری پدیده موردنظر و سپس اجرا و سنجش عملیاتی مفاهیم پژوهش در میدان تحقیق است. سؤالات نظری طرح‌شده در نوشتار، راهنمای این پژوهش بوده‌اند.

نتایج و بحث:

رویکرد نوآوری اجتماعی نوعی از کنش‌های اجتماعی جدید است، که توسط کنشگران یا منظومه‌ای از کنشگران خاص، با شیوه‌ای هدفمند و به‌منظور ارضاء یا پاسخگویی بهتر به نیازها و مشکلات آنی و ضروری ایجادشده است. با توجه به اینکه چالش‌های ناشی از انقلاب سبز و اخلاق تشدید کشاورزی، عمدتاً دامن‌گیر گروه‌های زیادی از مردم در بخش کشاورزی و روستایی شده است، بنابراین مسائل اخلاقی و عدالت کشاورزی ایجاب می‌کند که با رویکردی جدید این چالش‌ها موردبررسی قرار گیرند. برخی از این چالش‌های مربوط به محیط‌زیست، پایداری و امنیت غذایی است که

نوآوری اجتماعی به دلیل اینکه همچنین رویکردی مناسب برای ارزیابی اخلاقی نظام‌های نوآوری است، قادر است با در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص نوآوری کشاورزی، به چالش‌های موجود در ابعاد عدالت کشاورزی و تحقق آن‌ها نیز بپردازد. بنابراین خواسته‌های شش‌گانه عدالت در مبادله، عدالت توزیعی، عدالت بین نسلی، عدالت رویه‌ای و عدالت ترمیمی (Timmermann, 2020)، در قالب مفهوم «عدالت کشاورزی» با رویکرد نوآوری اجتماعی قابل بررسی است. نوآوری اجتماعی در بعد عدالت در مبادله، با به رسمیت شناختن همه‌ی انواع نوآوری‌ها امکان دسترسی عادلانه همه ذینفعان را به اهداف نوآوری و مزایای آن فراهم می‌سازد. در بعد عدالت توزیعی، نظام‌های پژوهشی بر اصل رفع نیازهای فوری ذینفعان واقعی یعنی مردم متمرکز خواهند شد. در بعد عدالت مشارکتی و تأکید نوآوری اجتماعی بر قاعده مشارکت مردمی، قادر به رفع چالش‌ها ناشی از توسعه است. در بعد عدالت بین نسلی با توجه به نگاه نوآوری اجتماعی به مسائل پایداری، امکان حفظ منابع را برای آیندگان فراهم خواهد شد. در بعد عدالت رویه‌ای سازوکارهای و چارچوب‌های هنجاری خاص شکل گرفته و در نهایت در بعد عدالت ترمیمی نیز به ایجاد نظامی حقوقی-هنجاری و با حضور کلیه بازیگران نظام اجتماعی منجر خواهد شد.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- رویکرد تشدید کشاورزی از یکسو بر تشویق و ترغیب بکارگیری فناوری و از سوی دیگر بر جریان نوآوری متمرکز بوده و فناوری نیز به‌عنوان بخشی از جریان و فرآیند نوآوری، امری اخلاقی و مناقشه برانگیز است.
- ۲- ویژگی‌های نوآوری کشاورزی (شرایط متغیر، محلی بودن و تضمین حق بشر بر غذا) متمایز از سایر نوآوری‌ها یو ده و مبتنی بر مبانی اخلاق و عدالت است. نوآوری اجتماعی قادر به پوشش هر سه ویژگی است.
- ۳- از زیربناهای بحث عدالت در کشاورزی مفهوم نوآوری اجتماعی است که بخشی از نظام ارزیابی نوآوری محسوب شده و ادبیات ارزیابی نظام‌های نوآوری نیز از زبان عدالت اجتماعی استفاده می‌کند.
- ۴- نوآوری اجتماعی بر اساس توجه به نیازهای دیده نشده ناشی از توسعه از بالا به پایین، تأکید بر توانمندسازی و کیفیت زندگی و استفاده از ظرفیت‌های همه ذینفعان (شمول اجتماعی)، عدالت محور است.
- ۵- فراهم شدن بسترها و کاربرد نوآوری اجتماعی در یک زیست‌بوم، می‌تواند به رفع بسیاری از چالش‌های اخلاقی ابعاد شش‌گانه عدالت کشاورزی منجر شود.

Social Innovation Paradigm, An Approach Towards Redefining Ethics And Justice In Agriculture And Food

Moazeni A.

Assistant Professor of Sociology - Department of Economic, Social and Promotion Research,
Center for Research, Education and Natural Resources of Isfahan Province - Agricultural Research, Education and Extension Organization - Isfahan - Iran.

Corresponding author's email: a.moazzeni@areeo.ac.ir

Abstract:

The discussion of ethics in agricultural and food justice has existed in the history of world agriculture, but in recent decades, due to the creation of crises caused by the consequences of

development programs, especially development programs based on top-down planning, issues have arisen by the green revolution and emphasis on technology and technical innovations, regardless of the system of values governing the flow of innovation and technology, the priority of profit and benefit and disregarding environmental, human and social resources and programs based on indigenous and local development, has a special position in the policies and planning of the agriculture and rural sector. Perhaps the most important of these challenges has affected food production and supply in the direction of sustainable food security, which is undeniably linked to issues of ethics and justice in agriculture and food. Based on this, the present article introduces the approach of social innovation and its relationship with agricultural justice with the approach of basic research and based on theoretical and logical arguments. The approach of social innovation is a theory based on ethics and justice, which, while it is considered a part of the evaluation system of innovation policy in the agricultural and rural sectors, is also trying to protect the rights of all stakeholders, especially those left behind by market-based production. The explanations and results of the discussion show that the social innovation approach is capable of solving many ethical challenges in the six dimensions of agricultural justice- justice in exchange, distributive justice, intergenerational justice, procedural justice and restorative justice- if the social innovation ecosystem is provided along with the creation of normative frameworks and multi-sector cooperation made up of different actors.

Keywords: Social Innovation, Agricultural Innovation, Social Inclusion, evaluation of innovation systems, ethics of agricultural intensification, green revolution.

نموذج الابتكار الاجتماعي؛ منهج نحو إعادة تعريف الأخلاق والعدالة في الزراعة والغذاء أحمد مؤذني

أستاذ مساعد في علم الاجتماع، قسم البحوث الاقتصادية والاجتماعية والترويجية، مركز البحوث والتعليم الزراعي والموارد الطبيعية في محافظة أصفهان، محافظة أصفهان، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أصفهان، إيران.

*- المؤلف المسؤول: Email: a.moazzeni@areeo.ac.ir

ملخص:

إن مسألة الأخلاق في عدالة الزراعة والغذاء كان موجوداً على مرّ تاريخ الزراعة في العالم، ولكن في العقود الأخيرة، أصبحت هذه القضايا ذات أهمية خاصة في السياسات والتخطيط في قطاع الزراعة والريف، وذلك سبب الأزمات الناتجة عن عواقب برامج التنمية، خاصة البرامج التي تعتمد على التخطيط من الأعلى إلى الأسفل، والمشكلات التي أوجدتها الثورة الخضراء والتركيز على التكنولوجيا والابتكارات التقنية دون مراعاة نظام القيم السائد في مجال الابتكار والتكنولوجيا، وتقديم الريح والمنفعة على حساب الموارد البيئية والبشرية والاجتماعية، والبرامج التي تعتمد على التنمية المحلية. ولعلّ أهم هذه التحديات التي تركت أثراً على إنتاج وتوفير الغذاء في سياق الأمن الغذائي المستدام، هي تلك التي ترتبط بشكل لا يمكن إنكاره بالأخلاق والعدالة في الزراعة والغذاء. وبناءً على ذلك، يقدم هذا البحث، المبني على منهج البحوث الأساسية، والاستدلالات النظرية والمنطقية، منهج الابتكار الاجتماعي وعلاقته بالعدالة الزراعية. إنّ منهج الابتكار الاجتماعي هو نظريته تعتمد على الأخلاق والعدالة، وفي الوقت نفسه، يعتبر جزءاً من نظام تقييم سياسات الابتكار في

القطاع الزراعي والريفي، ويسعى إلى مراعاة حقوق جميع أصحاب المصلحة، خاصة الأفراد الذين تم تهميشهم من الإنتاجية القائمة على السوق. وتُظهر التوضيحات ونتائج البحث أن منهج الابتكار الاجتماعي، في حال توفر بيئة الابتكار الاجتماعي مع إنشاء أطر معيارية وتعاون متعدد القطاعات يتكون من مختلف الفاعلين؛ قادر على معالجة العديد من التحديات الأخلاقية الموجودة في الأبعاد الستة للعدالة الزراعية، وهي العدالة في التبادل، العدالة التوزيعية، العدالة بين الأجيال، العدالة الإجرائية، والعدالة التصحيحية.

الكلمات المفتاحية: الابتكار الاجتماعي، الابتكار الزراعي، الإدماج الاجتماعي، تقييم نظم الابتكار، الثورة الخضراء، أخلاقيات التكثيف الزراعي

منابع:

- عبدی سروستانی، ع. (۱۳۹۳). تبیین اخلاق کشاورزی. اخلاق در علم و فناوری، ۱۰(۱)، ۷۳-۸۴.
- اصغری، م. (۱۳۹۲). اخلاق در مزرعه. مقاله ارائه شده در چهارمین کنفرانس ملی اخلاق و آداب، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- Gretter, A., Dalla Torre, C., Maino, F., & Omizzolo, A. (2019). New farming as an example of social innovation responding to challenges of inner mountain areas of Italian Alps. *Journal of Alpine Research*, 107(2).
- Macallum, D., Moulaert, F., Hiller, J., & Sserana, V. (2009). *Social innovation and territorial development*. Ashgate Publishing Company.
- Timmermann, C. (2020). *Social justice and agricultural innovation*. Springer.
- Zhao, M. (2022). Reducing food waste from a social innovation perspective: Review of measures. *International Food and Agribusiness Management Review*.

صنعت دامپروری و گرمایش جهانی: تأثیرات زیست محیطی و راه حل های اخلاقی

مجتبی علی پور عین الدین^۱، افسانه طالب نیا چلبهر^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲، رضا سیدشریفی^۲

۱- دانشجوی دکتری تغذیه دام، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی

۲- استاد، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی

*- نویسنده مسئول: Email: jseifdavati@uma.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

علی پور عین الدین، م.، طالب نیا چلبهر، ا.، سیف دواتی، ج.، عبدی بنمار، ح.، سیدشریفی، ر. (۱۴۰۳). صنعت دامپروری و گرمایش جهانی: تأثیرات زیست محیطی و راه حل های اخلاقی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

آب و هوای جهانی در حال تغییر است. شرایط زندگی گیاهان، حیوانات و انسان ها در طی ۵۰ تا ۱۰۰ سال آینده به شدت تغییر خواهد کرد. بر اساس گزارش هیئت بین المللی تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد پرورش حیوانات به عنوان حوزه ای در نظر گرفته می شود که طیف وسیعی از مسائل اخلاقی در رابطه با آب و هوا و افزایش دما را به خود اختصاص می دهد. تولید جهانی دام عامل انتشار حدود ۱۸ درصد از گازهای گلخانه ای ناشی از فعالیت انسانی است که عمدتاً شامل متان، دی اکسید کربن و اکسید نیتروژن می باشد. در نتیجه، صنعت پرورش دام در حال حاضر یکی از دو یا سه عامل عمده در مشکلات زیست محیطی است که منجر به تخریب زمین، آلودگی آب و افزایش مشکلات بهداشتی می گردد. رفاه حیوانات معیار پایداری است و هر استراتژی طراحی شده برای کاهش انتشار گازهای گلخانه ای از دام ها باید رفاه حیوانات را در میان سایر معیارهای پایداری در نظر بگیرد. دولت ها می توانند در کاهش انتشار آلاینده های جوی ایفای نقش بکنند. وضع مالیات بر انتشار آلاینده ها سیاست پرکاربردی است که برای دستیابی به برخی از اهداف زیست محیطی و کاهش آلودگی توصیه می شود. تغییرات تکنولوژیکی و بهبود بهره وری می تواند به کاهش شدت انتشار گازهای گلخانه ای کمک کند و همچنین نیازهای غذایی رو به رشد را برآورده سازد. یکی از راهکارهای کاهش انتشار متان، کاهش شدید شمار نشخوارکنندگان و افزایش تولید جوجه های گوشتی، ماهی و سایر محصولات شیلات است. پرورش دام های جایگزین می تواند سهم قابل توجهی از تقاضای جهانی به پروتئین حیوانی را تامین کند. با این حال، بدون کاهش تقاضا برای محصولات حیوانی، این صنعت گرمایش جهانی را تشدید خواهد کرد. افزایش آگاهی مصرف کنندگان در مورد سهم صنعت تولید دام در تغییرات آب و هوای فشار برای کاهش انتشار گازهای گلخانه ای را افزایش داده است. بنابراین، سازگاری بخش دام با محدودیت های انتشار کربن اجتناب ناپذیر است.

واژگان کلیدی: تقاضا، جو، رفاه، مالیات، متان، نشخوارکنندگان

مقدمه و بیان مسئله:

آب و هوای جهانی در حال تغییر است. هوا گرم تر می شود و رویدادهای شدید آب و هوایی بیشتر می شود. این بدان معناست که شرایط زندگی گیاهان، حیوانات و انسان ها در طی ۵۰ تا ۱۰۰ سال آینده به شدت تغییر خواهد کرد (Gjerris et al., 2011). تولید جهانی دام عامل انتشار حدود ۱۸ درصد از گازهای گلخانه ای ناشی از فعالیت انسانی است که عمدتاً

شامل متان و اکسید نیتروژن می باشد (FAO, 2006b). انتظار می رود تا سال ۲۰۵۰ تولید جهانی حیوانات مزرعه ای دو برابر شود که دارای رشد سریع تری نسبت به سایر زیربخش های کشاورزی می باشد و بیشتر این افزایش ها در کشورهای در حال توسعه اتفاق خواهد افتاد (FAO, 2006b). بنابر نظر بسیاری از فیلسوفانی که در مورد تغییرات آب و هوایی صاحب نظر هستند، افراد فقیرتر، به ویژه آنهایی که در کشورهای در حال توسعه هستند، بیشترین آسیب را از تأثیر تغییرات آب و هوایی خواهند دید. پیامدهای گرمایش زمین از جمله سیل و طوفان های شدید، از بین رفتن تنوع زیستی، تخریب خاک و آلودگی آب و هوا بدلیل فقر، معضلات بهداشتی و ضعف زیر ساخت ها، کشورهای در حال توسعه را بسیار بیشتر از کشورهای توسعه یافته تحت تأثیر قرار خواهد داد (Ilea, 2009). صنعت پرورش دام در حال حاضر یکی از دو یا سه عامل عمده در مشکلات زیست محیطی است که منجر به تخریب زمین، آلودگی آب و افزایش مشکلات بهداشتی می شود (FAO, 2006a). در این راستا باید با شناخت وضعیت کنونی، راهکارهای مناسبی را برای حل این معضل پیدا کرد تا این صنعت به یکباره دچار چالش نگردد؛ زیرا صنعت دامپروری به طور مستقیم با تغذیه انسان ها در ارتباط است و هرگونه تغییر آنی وارده به آن، تبعات اجتماعی نامناسبی را در پی خواهد داشت.

مواد و روش ها:

این مقاله نوعی مطالعه مروری است که منابع علمی مرتبط با گرمایش جهانی و تأثیر صنعت دامپروری بر آن را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. برای این منظور، از روش های جستجوی سیستماتیک و انتخاب منابع معتبر علمی استفاده شده است. جستجو در پایگاه های فارسی و لاتین مقالات علمی معتبر از جمله Google Scholar، Pub، SID، Med، Springer، Scopus و غیره بدون محدودیت زمانی انجام شد. این پایگاه ها به دلیل پوشش گسترده مقالات علمی و پژوهش های پیشرو در زمینه های محیط زیست، کشاورزی، و تغییرات اقلیمی انتخاب شدند. همچنین منابع معرفی شده در مقالات انتخاب شده برای یافتن مطالعه های بیشتر مرور شد. برای انتخاب مقالات مرتبط، از کلیدواژه هایی همچون گرمایش جهانی، گازهای گلخانه ای، دامپروری، نشخوار کنندگان، اخلاق و غیره استفاده شد. تعداد ۲۲ مقاله برای نگارش این مقاله مورد استفاده قرار گرفتند. یک مقاله به زبان فارسی و ۲۱ مقاله به زبان انگلیسی به چاپ رسیده بود. علاوه بر مقالات علمی، گزارش ها و مستندات منتشر شده توسط سازمان های محیط زیستی و نهادهای بین المللی مورد استفاده قرار گرفت تا دیدگاه های جامع تری از وضعیت گرمایش جهانی تأثیر دامپروری بر آن به دست آید. این گزارش ها شامل راهبردهای برای کاهش اثرات منفی دامپروری بر انتشار گازهای گلخانه ای و گرمایش جهانی و سازگاری با شرایط موجود است.

نتایج و بحث:

رفاه حیوانات معیار پایداری است و هر استراتژی طراحی شده برای کاهش انتشار گازهای گلخانه ای از دام ها باید رفاه حیوانات را در میان سایر معیارهای پایداری در نظر بگیرد (Llonch et al., 2016). دولت ها با دو دسته اصلی روش های مداخله که عبارت اند از رویکرد وضع مقررات استاندارد (راهبری و پایش) و رویکرد مبتنی بر بازار می توانند در کاهش انتشار آلاینده های جو ایفای نقش بکنند. در رویکرد دوم ابزارهای اقتصادی (از جمله مالیات بر انتشار کربن) بعنوان عوامل بازدارنده استفاده می شوند. وضع مالیات بر انتشار آلاینده ها سیاست پر کاربردی است که برای دستیابی به برخی از اهداف زیست محیطی و کاهش آلودگی توصیه می شود (جهانگرد و همکاران، ۱۳۹۸). تغییرات تکنولوژیکی و بهبود بهره وری

می‌تواند به کاهش شدت انتشار گازهای گلخانه‌ای کمک کند و در حین حال نیازهای غذایی رو به رشد را برآورده سازد. افزایش قابلیت هضم جیره، پرورش صنعتی، بهبود سلامت و رفاه و بهره‌وری بالاتر با افزایش راندمان تولیدمثلی و پرورش به عنوان راهبردهای کاهش شدت انتشار، دسته بندی شده‌اند. برخی از اقدامات تهیه خوراک، مانند مکمل یونفورها، می‌توانند به طور موثری انتشار گازهای گلخانه‌ای را بدون تأثیر منفی بر رفاه حیوانات کاهش دهند، در حالی که برخی دیگر حتی می‌توانند رفاه را بهبود بخشند. یکی از راهکارهای کاهش انتشار متان، کاهش شدید شمار نشخوارکنندگان و افزایش تولید جوجه‌های گوشتی، ماهی و سایر محصولات شیلات است. گسترش پرورش دام‌های جایگزین می‌تواند بخش بزرگی از صنعت دامپروری را به خود اختصاص دهد و سهم قابل توجهی از تقاضای جهانی به پروتئین حیوانی را تامین کند. در تئوری، این تغییر می‌تواند به گونه‌ای انجام شود که رفاه حیوانات را نیز در نظر گرفته شود، اگرچه بنا بر تجربیات گذشته تولید تشدید شده معمولاً با کاهش سطح رفاه حیوانات تکامل می‌یابد. با این حال، بدون کاهش تقاضا برای محصولات حیوانی، این صنعت گرمایش جهانی را تشدید خواهد کرد پس لزوم کاهش مصرف محصولات حیوانی احساس می‌شود، اما نیازی به اتخاذ یک رژیم غذایی گیاه‌خواری نیست.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- صنعت پرورش دام در حال حاضر یکی از دو یا سه عامل عمده در مشکلات زیست محیطی است که منجر به تخریب زمین، آلودگی آب و افزایش مشکلات بهداشتی می‌گردد.
- ۲- دولت‌ها می‌توانند در کاهش انتشار آلاینده‌های جوی ایفای نقش بکنند. وضع مالیات بر مالیات بر انتشار کربن سیاست پرکاربردی است که برای دستیابی به برخی از اهداف زیست محیطی و کاهش آلودگی توصیه می‌شود.
- ۳- استفاده از تکنولوژی‌هایی جدید با افزایش قابلیت هضم جیره و بهبود سلامت و رفاه می‌تواند به کاهش شدت انتشار گازهای گلخانه‌ای کمک کند و در حین حال نیازهای غذایی رو به رشد را برآورده سازد.
- ۴- گسترش پرورش دام‌های جایگزین به جای نشخوارکنندگان می‌تواند انتشار متان را کاهش دهد و تقاضای جهانی برای پروتئین حیوانی را تامین کند. این تغییر می‌تواند رفاه حیوانات را نیز تامین کند.
- ۵- بدون کاهش تقاضا برای محصولات حیوانی، این صنعت گرمایش جهانی را تشدید خواهد کرد پس لزوم کاهش مصرف محصولات حیوانی احساس می‌شود، اما نیازی به اتخاذ یک رژیم غذایی گیاه‌خواری نیست.

The livestock husbandry and global warming: environmental impacts and ethical solutions

Alipour, M.¹ ; Taleb Nia, A. ¹; Seif Devati, J.^{2*}; Abdi Benmar, H. ²; Seyed Sharifi, R. ²

1- PhD student in animal nutrition, Department of Animal Sciences, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University

2- Professor, Department of Animal Sciences, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University

Responsible author: Jamal Seif Devati Email: jseifdavati@uma.ac.ir -*

Abstract:

The global climate is changing. The living conditions of plants, animals and humans will change drastically in the next 50 to 100 years. According to the report of the UN's International Panel on Climate Change, animal husbandry is considered to be an area that raises a wide range of ethical issues related to climate and warming. Global livestock production is responsible for about 18% of total anthropogenic GHG emissions, which mainly include methane, carbon dioxide and nitrogen oxide. As a result, the animal breeding industry is currently one of the two or three major factors in environmental problems that lead to land degradation, water pollution and increased health problems. Animal welfare is a measure of sustainability, and any strategy designed to reduce greenhouse gas emissions from livestock must consider animal welfare among other sustainability measures. Governments can play a role in reducing the emission of atmospheric pollutants. Imposing a tax on the emission of pollutants is a widely used policy that is recommended to achieve some environmental goals and reduce pollution. Technological changes and productivity improvements can help reduce the intensity of greenhouse gas emissions and also meet growing food needs. One of the solutions to reduce methane emissions is to drastically reduce the number of ruminants and increase the production of broilers, fish and other fishery products. Breeding of alternative livestock can provide a significant share of the global demand for animal protein. However, without reducing the demand for animal products, the industry will exacerbate global warming. Increasing consumer awareness about the livestock production industry's contribution to climate change has increased pressure to reduce greenhouse gas emissions. Therefore, adaptation of the livestock sector to carbon emission limits is inevitable.

Keywords: Atmosphere, Demand, Methane, Ruminants, Taxation, Welfare

صناعة الثروة الحيوانية والاحتباس الحراري: الآثار البيئية والحلول الأخلاقية مجتبی علی بور عین الدین^۱، افسانه طالب نیا جلنبر^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲، رضا السید شریفی^۲

۱- طالب دکتوراه فی تغذیه الحيوان، قسم علوم الحيوان، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة المحقق الأردبیلی

۲- أستاذ قسم علوم الحيوان، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة المحقق الأردبیلی

*- الكاتب المسؤول: جمال سیف دواتی Email: jseifdavati@uma.ac.ir

ملخص:

المناخ العالمي يتغير. ستتغير الظروف المعيشية للنباتات والحيوانات والبشر بشكل جذري خلال ۵۰ إلى ۱۰۰ عام القادمة. وفقاً لتقرير اللجنة الدولية المعنية بتغير المناخ التابعة للأمم المتحدة، تعتبر تربية الحيوانات مجالاً ينطوي على مجموعة واسعة من القضايا الأخلاقية المتعلقة بالمناخ والاحتباس الحراري. ويعتبر الإنتاج الحيواني العالمي مسؤولاً عن انبعاثات نحو ۱۸٪ من الغازات الدفيئة الناجمة عن الأنشطة البشرية، والتي تشمل بشكل رئيسي غاز الميثان وثنائي أكسيد الكربون وأكسيد النيتروجين. ونتيجة لذلك، أصبحت صناعة تربية الحيوانات حالياً أحد اثنين أو ثلاثة عوامل رئيسية في المشاكل البيئية التي تؤدي إلى تدهور الأراضي وتلوث المياه وزيادة المشاكل الصحية. إن رعاية الحيوان هي مقياس للاستدامة، وأي استراتيجية مصممة للحد من انبعاثات الغازات الدفيئة من الماشية يجب أن تأخذ في الاعتبار رعاية الحيوان من بين تدابير الاستدامة الأخرى. يمكن للحكومات أن تلعب دوراً في الحد من انبعاثات ملوثات الغلاف الجوي. إن فرض ضريبة على انبعاثات الملوثات هو سياسة مستخدمة على نطاق واسع ويوصى بها لتحقيق بعض الأهداف البيئية والحد من التلوث. يمكن للتغيرات التكنولوجية وتحسينات الإنتاجية أن تساعد في تقليل شدة انبعاثات غازات الدفيئة وتلبية الاحتياجات الغذائية المتزايدة أيضاً. أحد الحلول للحد من انبعاثات غاز الميثان هو تقليل عدد الحيوانات المجترة بشكل كبير وزيادة إنتاج الدجاج اللحم والأسماك والمنتجات السمكية الأخرى. يمكن لتربية الماشية البديلة أن توفر حصة كبيرة من الطلب العالمي على البروتين الحيواني. ومع ذلك، بدون تقليل الطلب على المنتجات الحيوانية، فإن هذه الصناعة ستؤدي إلى تفاقم ظاهرة الاحتباس الحراري. وقد أدت زيادة وعي المستهلكين بمساهمة صناعة الإنتاج الحيواني في تغير المناخ إلى زيادة الضغط من أجل الحد من انبعاثات غازات الدفيئة. ولذلك، فإن تكيف قطاع الثروة الحيوانية مع حدود انبعاثات الكربون أمر لا مفر منه.

الكلمات المفتاحية: الطلب، الغلاف الجوي، الرفاهية، الضرائب، الميثان، المجترات

منابع:

- جهانگرد، ا.، بانوئی، ع.ا.، برخورداری، س.، عماده، ه.، و دودابی نژاد، ع. (۱۳۹۸). مقایسه آثار اقتصادی به کارگیری مالیات بر انتشار کربن و مالیات بر قیمت انرژی در اقتصاد ایران: رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه. اقتصاد انرژی ایران، ۸ (۳۰)، ۹۲-۶۱.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2006b). Livestock a major threat to environment. Retrieved June 2008, from <http://www.fao.org/newsroom/en/news/2006/1000448/index.html>.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2006a). Livestock's long shadow: Environmental issues and options. Retrieved June 2008, from <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.htm>.
- Gjerris, M., Gamborg, C., Röcklinsberg, H., & Anthony, R. (2011). The Price of Responsibility: Ethics of Animal Husbandry in a Time of Climate Change. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 24 (4), 331-350. <https://doi.org/10.1007/s10806-010-9270-6>
- Ilea, R. C. (2009). Intensive Livestock Farming: Global Trends, Increased Environmental Concerns, and Ethical Solutions. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 22 (2), 153-167. <https://doi.org/10.1007/s10806-008-9136-3>.
- Llonch, P., Haskell, M. J., Dewhurst, R. J., & Turner, S. P. (2016). Current available strategies to mitigate greenhouse gas emissions in livestock systems: an animal welfare perspective. *Animal*, 11 (2), 274-284. <https://doi.org/10.1017/S1751731116001440>

شناسایی چالش‌های اخلاقی کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال

الهه کیانی^{۱*}، عادل مصدقی دوگاه^۲

۱- رئیس اداره آموزش مدیریت تعاون روستایی استان البرز، کرج، ایران.

۲- مدیر تعاون روستایی استان البرز، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: E.KIANI360@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کیانی، ا و مصدقی دوگاه، ع. (۱۴۰۳). شناسایی چالش‌های اخلاقی کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

هدف از انجام این تحقیق شناسایی چالش‌های اخلاقی کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال در شرایط کشور ایران بود. از قابلیت‌های هوش مصنوعی ارتقای عملیات کشاورزی و تولید پایدار محصولات کشاورزی است. با وجود مزایای مختلف هوش مصنوعی، عدم توجه به سازوکارهای مدیریتی لازم، ممکن است مخاطرات و چالش‌های اخلاقی متعددی را ایجاد نماید. در این مقاله با استفاده از روش تحقیق کیفی با فنون تحلیل محتوایی و مصاحبه نیمه ساختاریافته با کارشناسان خبره و از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی و از طریق نرم افزار مکس کیودا، چالش‌های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی مورد شناسایی قرار گرفته است. در این مقاله چالش‌های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی در ۳۲ عبارت مفهومی با ۳۹۹ تکرار در ۱۴ زیر مقوله و هفت مقوله اصلی مورد شناسایی قرار گرفت. این هفت مقوله شامل سلامت، انصاف، تعادل، پایداری، پاسخگویی، شفافیت و آسایش بود. در این مقاله توصیه‌های لازم برای ارائه کنندگان فناوری‌های کشاورزی، سیاستگذاران بخش کشاورزی، مجریان برنامه‌های آموزشی و ترویجی و بهره‌برداران در خصوص نحوه کاهش مسؤله مسائل اخلاقی که ممکن است در اثر استفاده از هوش مصنوعی در بخش کشاورزی ایجاد شود، ارائه شده است.

واژگان کلیدی: انصاف، تعادل اکولوژیکی، پایداری، سلامت، اخلاق

مقدمه و بیان مسئله:

در عصر حاضر از ملزومات کشاورزی دیجیتال، کاربرد برنامه‌های متنوع هوش مصنوعی است. از قابلیت‌های هوش مصنوعی ارتقای عملیات کشاورزی و تولید پایدار محصولات کشاورزی است. با وجود مزایای مختلف هوش مصنوعی، عدم توجه به سازوکارهای مدیریتی لازم، ممکن است مخاطرات و چالش‌های اخلاقی متعددی را ایجاد نماید. عدم توجه به مسائل اخلاقی در طراحی هوش مصنوعی در بخش کشاورزی، پیامدی بسیار خطرناک در کشاورزی دیجیتال را به همراه خواهد داشت. به هم زدن چرخه‌های طبیعی، استفاده از نهاده‌های بیرونی، آسیب به رفاه حیوانات از چالش‌های مختلف کاربرد هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال است. در این مقاله توصیه‌های لازم برای ارائه کنندگان فناوری‌های کشاورزی، سیاستگذاران بخش کشاورزی، مجریان برنامه‌های آموزشی و ترویجی و بهره‌برداران در خصوص نحوه کاهش مسؤله مسائل اخلاقی که ممکن است در اثر استفاده از هوش مصنوعی در بخش کشاورزی ایجاد شود، ارائه شده

است. راه حل های فناوری مبتنی بر هوش مصنوعی برای کشاورزی، حجم زیادی از داده ها را در مورد جنبه های مختلف کشاورزی، مانند داده های تولید، محیط زیست و ماشین آلات جمع آوری می کند. داده های منابع مختلف مانند شبکه های حسگر بی سیم، ایستگاه های آب و هوای متصل به شبکه، دوربین های نظارتی و هواپیماهای بدون سرنشین و اطلاعات تاریخی برای ساخت ابزارهای تحلیلی برای تصمیم گیری آگاهانه تر یا اقدامات خودکار توسط روبات های مزرعه ای استفاده می شوند (Sykuta, 2016). داده های جمع آوری شده پردازش شده، تلفیق شده و یکپارچه سازی شده و به یک قالب یکنواخت و مناسب برای استفاده توسط الگوریتم های هوش مصنوعی تبدیل می شوند. پس از تجزیه و تحلیل، داده ها به الگو تبدیل می شوند (Ryan, 2023). بنابراین سیستم های اطلاعاتی هوشمند در صنعت کشاورزی برای کمک به کاشت، بذر و برداشت محصولات و همچنین مدیریت مزرعه، بیماری های گیاهی و دامی و تشخیص بیماری استفاده می شوند (Mark, 2019). دارا و همکاران (۲۰۲۲) چارچوبی برای هوش مصنوعی اخلاقی ارائه نمودند. این چارچوب ملاحظات اخلاقی و مسائلی را که ممکن است از استفاده از راه حل های مبتنی بر هوش مصنوعی در کشاورزی ناشی شود، روشن می کند. مطالعه چارچوب اخلاقی می تواند به ما دیدگاه روشنی در مورد نحوه رویکرد به طراحی و توسعه فناوری های مبتنی بر هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال بدهد.

مواد و روش ها:

در این تحقیق از روش تحقیق کیفی با فنون تحلیل محتوایی و مصاحبه نیمه ساختاریافته با کارشناسان خبره، استفاده شد. در این روش، ابتدا با استفاده از منابع کتابخانه ای نظیر مجلات علمی و کتب و منابع اینترنتی نظیر سایت های معتبر و مجلات آنلاین نسبت به شناسایی چالش های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال اقدام شد. سپس با طرح چالش های شناسایی شده و استفاده از روش مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۱۵ نفر از کارشناسان خبره که در زمینه هوش مصنوعی در کشاورزی دارای سابقه اجرای یا تألیفات علمی بودند تا اشباع نظری داده ها نسبت به جمع آوری اطلاعات مورد نظر و نهایی شدن چالش ها اقدام شد. پس از کد گذاری باز، محوری و انتخابی، مقوله های مورد نظر از طریق نرم افزار MAXQDA استخراج گردید. در بخش کیفی پژوهش به منظور آگاهی از نظر کارشناسان موضوع، تعداد ۱۵ مورد مصاحبه به روش نیمه ساختار یافته انجام شد. البته تعداد مصاحبه ها از قبل مشخص نبوده بلکه فرآیند انجام مصاحبه تا رسیدن به حالت اشباع نظری ادامه پیدا کرد. فرآیند مصاحبه به گونه ای اجرا شد که بعد از هر مصاحبه داده ها کد گذاری و تحلیل شد تا ضمن شناسایی ابعاد مطرح شده توسط صاحب نظران اولیه، این ابعاد در مصاحبه های بعدی پیگیری گردد. مصاحبه ها تا جایی ادامه داشت که مشخص شد که یافته ها تکرار می گردد و مصاحبه های جدید شناخت بیشتری نسبت به تدوین مقوله ها به دست نمی دهند. چالش های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی در ۳۲ عبارت مفهومی با ۳۹۹ تکرار در ۱۴ زیر مقوله و هفت مقوله اصلی مورد شناسایی قرار گرفت.

نتایج و بحث:

در این تحقیق پس از انجام مطالعه کیفی انجام شده از طریق تحلیل محتوایی و مصاحبه نیمه ساختاریافته با کارشناسان خبره هفت مقوله اصلی چالش های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی مورد شناسایی قرار گرفتند. این هفت مقوله شامل سلامت، انصاف، تعادل، پایداری، پاسخگویی، شفافیت و آسایش بودند. با توجه به تکرار مفاهیم کلیدی در هر زیر مقوله، مقولات به ترتیب اولویت بندی شدند. مقوله انصاف با تعداد تکرار ۷۸ مورد در زیر مقولات به عنوان اولویت

اول چالش‌های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال شناسایی شد. این مقوله دارای دو زیر مقوله و ۴ عبارت مفهومی بود. این یافته در راستای نتایج تحقیقات مختلفی نظیر (Dara et al., 2022; Raji et al., 2020) بود. همچنین مقوله پایداری با تعداد تکرار ۶۸ مورد در زیر مقولات در اولویت دوم قرار گرفت. این مقوله دارای دو زیر مقوله و ۵ عبارت مفهومی بود. این یافته در راستای نتایج تحقیق (Vinuesa et al., 2020) بود. بر اساس نتایج تحقیق مقوله تعادل با تعداد تکرار ۶۲ مورد در زیر مقولات در اولویت سوم قرار گرفت. این مقوله دارای دو زیر مقوله و ۴ عبارت مفهومی بود. این یافته در راستای نتایج تحقیقات (Ryan, 2023; Mark, 2019) بود.

مهمترین یافته‌ها:

در این مقاله چالش‌های اخلاقی استفاده از هوش مصنوعی در ۳۲ عبارت مفهومی با ۳۹۹ تکرار در ۱۴ زیر مقوله و هفت مقوله اصلی مورد شناسایی قرار گرفت. در این مقاله توصیه‌های لازم برای ارائه کنندگان فناوری‌های کشاورزی، سیاستگذاران بخش کشاورزی، مجریان برنامه‌های آموزشی و ترویجی و بهره‌برداران در خصوص نحوه کاهش مسئولانه مسائل اخلاقی که ممکن است در اثر استفاده از هوش مصنوعی در بخش کشاورزی ایجاد شود، ارائه شده است. در این توصیه‌ها موضوعات متنوع و طیف گسترده‌ای از ملاحظات اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است که در فراهم آوردن شرایط لازم برای کاربرد قابل اعتماد ابزارها، روش‌ها و فنون هوش مصنوعی بسیار ضروری می‌باشد. راهکارهای مورد نظر در سه اولویت اول به زعم کارشناسان عبارتند از:

(الف) در زیر مجموعه انصاف در استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال:

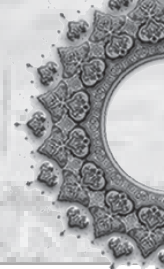
- (۱) فراهم نمودن محیط منصفانه برای حیوانات توأم با رعایت اخلاق
- (۲) ایجاد شرایط لازم برای عدم آسیب زدن به حیوانات
- (۳) فراهم نمودن محیط منصفانه برای گیاهان توأم با رعایت اخلاق
- (۴) حفاظت از منابع پایه طبیعی

(ب) در زیر مجموعه پایداری در استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال:

- (۱) استفاده از فناوری‌های کاهش استفاده از سموم آفت کش
- (۲) استفاده از فناوری‌های کاهش استفاده از سموم علف کش
- (۳) استفاده از فناوری‌های کاهش استفاده از کودهای شیمیایی
- (۴) استفاده از فناوری‌های کاهش استفاده از ادوات کشاورزی
- (۵) استفاده از فناوری‌های صرفه‌جویی در استفاده از منابع پایه

(ج) در زیر مجموعه تعادل در استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال:

- (۱) استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در راستای جلوگیری از حذف گونه‌های گیاهی
- (۲) استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در راستای جلوگیری از حذف گونه‌های جانوری
- (۳) استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در راستای حفظ سلامت خاک در تولید مداوم
- (۴) استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در راستای حفظ سلامت منابع آب در تولید مستمر

Identifying the Ethical Challenges of Using Artificial Intelligence in Digital Agriculture

Kiyani, E. ^{*1} & Mosadeghi Dogah, A, ²

1- The head of the management training department of the rural cooperative of Alborz-Karaj-Iran.

2- Manager of rural cooperative of Alborz province - Karaj - Iran.

* Corresponding author's email: E.KIANI360@gmail.com

Abstract:

The purpose of this research was to identify the ethical challenges of using artificial intelligence in digital agriculture in the conditions of Iran. One of the capabilities of artificial intelligence is to improve agricultural operations and sustainable production of agricultural products. Despite the various advantages of artificial intelligence, not paying attention to the necessary management mechanisms may create many risks and ethical challenges. In this article, using qualitative research methods with content analysis techniques and semi-structured interviews with expert experts and through open, central and selective coding and through MAXQDA software, the ethical challenges of using artificial intelligence have been identified. Is. In this article, the ethical challenges of using artificial intelligence were identified in 32 conceptual expressions with 399 repetitions in 14 subcategories and seven main categories. These seven categories include health, fairness, balance, sustainability, accountability, transparency and comfort. In this article, the necessary recommendations for providers of agricultural technologies, policy makers of the agricultural sector, implementers of educational and extension programs and users regarding how to responsibly reduce ethical issues that may arise as a result of the use of artificial intelligence in the agricultural sector be created, provided.

Keywords: Fairness, Ecological Balance, Sustainability, Health, Ethics

التعرف على التحديات الأخلاقية لاستخدام الذكاء الاصطناعي في الزراعة الرقمية إلهة كياني^١، عادل مصدقي دوگاه^٢

۱- رئیس قسم التعليم في إدارة التعاون الريفي بمحافظة البرز

۲- مدير التعاون الريفي بمحافظة البرز

* المؤلف المسؤول: Email: E.KIANI360@gmail.com

ملخص:

إنّ الهدف من إجراء هذا البحث هو التعرف على التحديات الأخلاقية لاستخدام الذكاء الاصطناعي في الزراعة الرقمية في حالة إيران. فمن قدرات الذكاء الاصطناعي تحسين العمليات الزراعية والإنتاج المستدام للمحاصيل الزراعية. وعلى الرغم من الفوائد المختلفة للذكاء الاصطناعي، فإنّ عدم الانتباه إلى الآليات الإدارية اللازمة قد يؤدي إلى مخاطر وتحديات أخلاقية متعددة. وقد تمّ في هذه المقالة التعرف على التحديات الأخلاقية لاستخدام الذكاء الاصطناعي باستخدام منهجية البحث النوعي بتقنيات تحليل المحتوى والمقابلات شبه المنظمة مع الخبراء، ومن خلال الترميز المفتوح والمحوري والانتقائي ومن خلال برنامج ماكس كيودا. كما قمنا في هذه المقالة بتحديد التحديات الأخلاقية لاستخدام الذكاء الاصطناعي في ۳۲ عبارة مفاهيمية مع ۳۹۹ تكرار في ۱۴ فئة فرعية وسبع فئات رئيسية. وتشمل هذه الفئات السبع: الصحة، الإنصاف، التوازن، الاستدامة، المساءلة، الشفافية، الرفاهية. وتم أيضاً في هذه المقالة تقديم التوصيات اللازمة لمقدمي تقنيات الزراعة، وصناع السياسات في القطاع الزراعي، ومنفذي البرامج التعليمية والإرشادية، والمستفيدين؛ حول كيفية التقليل المسؤول للتحديات الأخلاقية التي قد تنشأ عن استخدام الذكاء الاصطناعي في القطاع الزراعي.

الكلمات المفتاحية: الإنصاف، التوازن البيئي، الاستدامة، الصحة، الأخلاق

منابع:

- دارا، ر.، حضرتي فرد، س. م.، و كور، ج. (۱۴۰۰). توصيه‌هایی برای استفاده اخلاقی و مسئولانه از هوش مصنوعی در کشاورزی دیجیتال. هوش مصنوعی پیشرفته، ۵.
- رایان، م. (۱۴۰۱). تأثیرات اجتماعی و اخلاقی هوش مصنوعی در کشاورزی: مروری بر ادبیات کشاورزی مبتنی بر هوش مصنوعی. هوش مصنوعی و جامعه، ۳۸، ۲۴۸۵-۲۴۷۳.
- شمشیری، ر. ر.، ولتسین، س.، حمید، ا. ا.، یول، ا. ج.، گریف، ت. ا.، و بالاسندرم، س. ک. (۱۳۹۶). توسعه تحقیق در رباتیک کشاورزی: دیدگاهی از کشاورزی دیجیتال. مجله بین‌المللی مهندسی کشاورزی و زیستی، ۱۱.
- Sykuta, M. E. (2016). Big data in agriculture: Property rights, privacy, and competition in ag data services. *International Food and Agribusiness Management Review*, 19, 57-74.
- Mark, R. (2019). Ethics of using AI and big data in agriculture: The case of a large agriculture multinational. *The ORBIT Journal*, 2(2), 1-27.
- Raji, I. D., Smart, A., White, R. N., Mitchell, M., Gebru, T., Hutchinson, B., et al. (2020). Closing the AI accountability gap: Defining an end-to-end framework for internal algorithmic auditing. In *Proceedings of the 2020 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 33-44). ACM.
- Vinuesa, R., Azizpour, H., Leite, I., Balaam, M., Dignum, V., Domisch, S., et al. (2020). The role of artificial intelligence in achieving the sustainable development goals. *Nature Communications*, 11, 1-10.

کشاورزی ارگانیک و تولید محصولات گواهی شده مبتنی بر اخلاق حرفه ای

مجید رضا خداوردیان

استادیار موسسه آموزش و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: Email: khoda_620@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

خداوردیان، م.ر.، (۱۴۰۳). کشاورزی ارگانیک و تولید محصولات گواهی شده مبتنی بر اخلاق حرفه ای، اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

در حال حاضر استفاده از شیوه های کشاورزی رایج و ناکارآمد رهیافت های مبتنی بر انتقال فناوری در افزایش کمی تولیدات کشاورزی، موجب شده ایمنی زیستی و پایداری تولید با چالش روبه رو شده و بحران هایی نظیر فرسایش خاک، کمبود آب، انتشار گازهای گلخانه ای، اشاعه بیماری ها و برهم خوردن تعادل اکولوژیکی، در مناطق مختلف جهان بوجود آید و سلامتی انسان ها در معرض خطر قرار گیرد، می توان گفت روشهای ناپایدار کشاورزی که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته اند، نه تنها جایگاه انسان را در قالب حامیان طبیعت را زیر سوال برده اند، بلکه عدم پایداری در تولید، امنیت غذایی انسان را نیز به مخاطره انداخته است. این مقاله با بهره گیری از روش اسنادی، به بررسی چگونگی دستیابی به کشاورزی ارگانیک و تولید محصول گواهی شده، ضمن رعایت ملاحظات اخلاق حرفه ای می پردازد. نتایج این بررسی نشان می دهد کشاورزی ارگانیک بشر را در گرو امنیت و حفظ تمامیت طبیعت فرض می کند و این مهم نیز منوط به حفظ جایگاه اخلاقی آن است. جنبه های اخلاقی در کشاورزی ارگانیک نه تنها با تولید منافات ندارد، بلکه از پیش شرط های نیل به امنیت غذایی است. اما در چند دهه اخیر انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی توجه بوده لذا لازم است دست اندرکاران امر بر اساس شیوه های اخلاق مدار تمهیدات لازم را برای بهره برداران کشاورزی بمنظور تولید محصولات کیفی و گواهی شده فراهم آورند.

واژگان کلیدی: تولیدات ارگانیک، محصول گواهی شده، اخلاق کشاورزی

مقدمه و بیان مسئله

مسائلی نظیر ارتقای آگاهی و توانمند سازی بهره برداران در تولید محصولات ارگانیک، کاهش مخاطرات زیستی در فعالیت های کشاورزی، کاهش زیان های شغلی کشاورزان، استاندارد سازی فرایند حرفه ای کشاورزان، استفاده بهینه از منابع تولید، کاهش آلودگی های زیست محیطی کشاورزی و حفظ تنوع زیستی اهمیت پرداختن به این موضوع را نمایان ساخته است. در حال حاضر نیز استفاده از شیوه های کشاورزی رایج و ناکارآمد رهیافت های مبتنی بر انتقال فناوری در افزایش کمی تولیدات کشاورزی، موجب شده ایمنی زیستی و پایداری تولید با چالش روبه رو شده و بحران هایی نظیر فرسایش خاک، کمبود آب، انتشار گازهای گلخانه ای، اشاعه بیماری ها و برهم خوردن تعادل اکولوژیکی، در مناطق مختلف جهان بوجود آید و سلامتی انسان ها در معرض خطر قرار گیرد، مصرف سالانه دو میلیون و پانصد هزار تن سم

در جهان به مسمومیت سالانه بیست میلیون نفر و مرگ ۲۲۰ هزار نفر منجر شده است، مبتلا شدن سالانه ۷۳۵ هزار نفر به بیماری های دایمی و ۳۷ هزار نفر به سرطان نیز دلالت بر مصرف محصولات آلوده به مواد شیمیایی دارد (سند راهبردی توسعه کشاورزی ارگانیک ایران، ۱۳۸۷).

علی رغم برنامه ریزی های گسترده دولتی و واگذاری بخش عمده ای از فعالیت های توسعه و ترویج کشاورزی ارگانیک به بخش غیر دولتی و تعاونی های خدمات مشاوره ای، هم اکنون این حوزه با موانع و مشکلات عدیده ای مواجه بوده که هزینه های بالای دوران گذار کشت ارگانیک، کم بودن سطح زیر کشت این محصولات، عدم استقبال مصرف کنندگان بدلیل قیمت بالا و کم تجربه بودن اغلب مهندسين ناظر در زمینه توسعه و ترویج کشاورزی ارگانیک از آن جمله اند (سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ۱۳۸۸).

اخلاق حرفه ای کشاورزی، بیان اصول، قواعد و قوانین اخلاقی که هر فرد به مقتضای شغلی که دارد باید آنها را رعایت کند و اخلاق حرفه ای، کار و شغل معادل یکدیگر دانسته می شود. اما در رویکرد جدید که در دهه های اخیر رواج یافته، رویکرد مدیریت راهبردی به اخلاق حرفه ای است. در این رهیافت به مسئولیت پذیری حرف کشاورزی با نگرش نظام مند توجه می شود. هویت مشاغل کشاورزی صرف جمع شدن افرادی با کشت و کار کشاورزی در کنار یکدیگر نیست، بلکه مانند هر شغلی دیگر و رای اجتماع افراد در آن، یک هویت تشخیص جدیدی پیدا می کند. مسئولیت های اخلاقی یک حرفه کشاورزی دامنه گسترده ای دارد و مشتریان، ذی نفع ها، ذی ربط ها، جامعه کشاورزی و محیط زیست را شامل می شود. برای نمونه سمپاشی نابجا، استفاده از کودهای شیمیایی موجب بیماری شده و این گوشه ای از مشکلاتی است که مردم بر اثر عدم پابندی به اخلاق در حوزه کسب و کار کشاورزی سنتی با آنها دست به گریبان هستند. اینجاست که اهمیت و ضرورت وجود اخلاق در حوزه کار و تعهد و پابندی بهره برداران کشاورزی به اصول و ارزش های اخلاقی آشکار می گردد. در رهیافت سنتی است، اخلاق حرفه ای را همان اخلاق کار یا مشاغل می دانند یعنی بیانگر رعایت اصول و قوانینی که فرد به مقتضای هر شغلی که به عنوان پیشه خود برگزیده است و نگاه رویکرد مدیریت راهبردی به اخلاق حرفه ای است. یعنی مسئولیت پذیری با نگرش نظام مند است، بنابراین علاوه بر مسئولیت اخلاقی شاغل در یک حرفه، ترسیم کننده مسئولیت اخلاقی شغلی آنها نیز می باشد (فرامرزی قراملکی، ۱۳۹۹). مقصود از اخلاق حرفه ای مجموعه قواعدی است که باید افراد داوطلبانه و بر اساس ندای وجدان و فطرت خویش در انجام کار حرفه ای رعایت کنند؛ بدون آن که الزام خارجی داشته باشند یا در صورت تخلف، به مجازات های قانونی دچار شوند. اخلاق فردی، مسئولیت پذیری فرد است در برابر رفتار فردی خود، صرفاً به منزله یک فرد انسانی، و اخلاق شغلی، مسئولیت پذیری یک فرد است در برابر رفتار حرفه ای و شغلی خود، به مثابه صاحب یک حرفه و این اخلاق، دربرگیرنده مجموعه ای از احکام ارزشی، تکالیف رفتار و سلوک و دستورهایی برای اجرای آنهاست. اخلاق حرفه ای، به منزله شاخه ای از دانش اخلاق به بررسی تکالیف اخلاقی در یک حرفه و مسائل اخلاقی آن می پردازد و در تعریف حرفه، آن را فعالیت معینی می دانند که موجب هدایت فرد به موقعیت تعیین شده همراه با اخلاق خاص است (سعیدی کیا، ۱۳۹۸).

مواد و روش ها:

روش تحقیق این مطالعه از نظر گردآوری داده ها، اسنادی و شیوه انجام آن مروری بوده است.

نتایج و بحث:

به طور کلی در اغلب مطالعات انجام گرفته در زمینه کشاورزی ارگانیک به افزایش کیفیت مواد غذایی، افزایش سلامت محیط زیست و انسان اشاره شده است. در این میان نگرانی دست اندر کاران از کمبود نیروی انسانی متخصص برای توسعه و ترویج کشاورزی ارگانیک نیز بر کسی پوشیده نیست. در حال حاضر به نظر می رسد بقای بخش کشاورزی؛ کشور نیاز به تغییر سامانه های رایج فعلی به سامانه هایی پایدارتر دارد تا ضمن جلوگیری از آلودگی های زیست محیطی سلامت جامعه و ایمنی غذایی را تضمین کند. کشاورزی ارگانیک یکی از بهترین گزینه ها برای این هدف است و توسعه و ترویج آن مستلزم مواردی چون: شناخت مناطقی با بیشترین ظرفیت برای تبدیل به کشاورزی ارگانیک، آموزش کشاورزان درمورد عملیات کشاورزی ارگانیک، تدوین استانداردها و قوانین تولید، فرآوری و بازار محصولات ارگانیک، کاربرد دانش بومی در فرآیند تولید محصولات ارگانیک می باشد (محمودی، ۱۳۸۶).

باتوجه به اینکه دیر یا زود ایران به سازمان تجارت جهانی (WTO) می پیوندد و عضویت فعالانه ایران در این سازمان نیازمند مشارکت جدی در بازارهای جهانی به عنوان یک عرضه کننده است و طبعاً در بازار جهانی، فقط محصولات کشاورزی گواهی شده و پاک مجاز به عرضه هستند. بنابراین، شاید در آینده نزدیک، محصولات ارگانیک تنها گزینه ممکن حضور محصولات کشاورزی ایران در بازارهای بین المللی باشند. بنابراین، توسعه و ترویج کشاورزی ارگانیک در کشور از یک طرف به معنای استمرار صادرات محصولات کشاورزی کشور خواهد بود و از طرف دیگر موجبات سلامتی جامعه و محیط زیست پاک را فراهم خواهد آورد. عبارت دیگر کشاورزی ارگانیک به عنوان موتور محرک کشاورزی پایدار در حفاظت محیط زیست و تولید محصول گواهی شده نقش موثری ایفا می نماید.

اصولاً موفقیت در تولید محصول گواهی شده و ارگانیک در گام اول از اخلاق حرفه ای سرچشمه می گیرد. اخلاق حرفه ای از اعتماد آفرینی ایجاد می شود. اعتماد آفرینی از پیش بینی رفتار ایجاد می شود. پیش بینی رفتار از مستمر بودن و قانونمند بودن رفتار سرچشمه می گیرد. مستمر بودن و قانونمندی از مسئولیت ناشی می شود. اعتماد محیط به حرف کشاورزی نشان معقول بودن رابطه محیط با مشاغل کشاورزی است. مستمر بودن و قانونمند بودن رفتار از مسئولیت پذیری ناشی می گردد. آنچه در پابندی افراد و حرف کشاورزی به قانون نقش موثرتری دارد مسئولیت های اخلاقی است. مسئولیت حرف کشاورزی این نیست که صرفاً اثر بخش باشند بلکه مسئولیت آنها این است که به جامعه ای که در آن فعالیت دارند خدمت کند.

درمجموع نتایج این بررسی نشان می دهد کشاورزی ارگانیک بشر را در گرو امنیت و حفظ تمامیت طبیعت فرض می کند و این مهم نیز منوط به حفظ جایگاه اخلاقی آن است. جنبه های اخلاقی در کشاورزی ارگانیک نه تنها با تولید منافات ندارد، بلکه از پیش شرط های نیل به امنیت غذایی است. اما در چند دهه اخیر انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی توجه بوده لذا لازم است دست اندرکاران امر براساس شیوه های اخلاق مدار تمهیدات لازم را برای بهره برداران بمنظور تولید محصولات کیفی و گواهی شده کشاورزی فراهم آورند.

مهمترین یافته ها:

جنبه های اخلاقی کشاورزی ارگانیک موجبات تشویق و توسعه تنوع زیستی، تولید محصول گواهی شده را در سطح کشور فراهم آورده و حافظ محیط زیست است. یافته های این مطالعه بیانگر برخی مزایای کشاورزی ارگانیک مبتنی بر اتخاذ اخلاق حرفه ای بهره برداران کشاورزی به شرح زیر است:

- ۱- در حفاظت از خاک، کشاورزی ارگانیک از کودهای بیولوژیکی، تناوب کشت مناسب، گیاهان پوششی کمترین شخم، استفاده می شود؛
- ۲- در بسیاری از مناطق کشاورزی، به دلیل مصرف بی رویه کود و سموم آبها آلوده می گردد. اما در کشاورزی ارگانیک بدلیل عدم استفاده این مواد آبها نیز آلوده نمی گردد؛
- ۳- کشاورزان ارگانیک هم حافظ و هم استفاده کننده از تنوع زیستی هستند برای نمونه استفاده از بذور بومی که مقاومت بیشتری نسبت به بیماری ها و شرایط سخت محیطی دارند؛
- ۴- آیش گذاری زمین باعث عدم فرسایش خاک و تنوع زیستی می گردد؛ برای باروری خاک در کشاورزی ارگانیک از کمپوست کودهای حیوانی و کودهای آلی نیز استفاده می گردد؛
- ۵- کشاورزی ارگانیک با اکولوژی هماهنگ است و موجب تثبیت بافت خاک، حفظ چرخه آب، چرخه کربن، چرخه مواد غذایی و آلودگی کمتر زمین می شود؛
- ۶- درمجموع باید گفت هدف کشاورزی ارگانیک تشویق و توسعه تنوع زیستی است و گواهی های تأیید ارگانیک این مسئله را در نظر دارند.

Organic farming and production of certified products based on professional ethics

Khodavardian, M.

Assistant Professor, Agricultural Education and Promotion Institute, Agricultural Research,
Education and Promotion Organization, Tehran, Iran

* Responsible author's email: Email: khoda_۶۲۰@yahoo.com

Abstract:

Currently, the use of common and inefficient agricultural practices, approaches based on technology transfer in the quantitative increase of agricultural production, has caused the biological safety and sustainability of production to face challenges and crises such as soil erosion, water shortage, greenhouse gas emissions, the spread of diseases and chaos. If the ecological balance is disturbed in different parts of the world and human health is endangered, it can be said that the unsustainable agricultural methods that have been developed only to increase production have not only questioned the position of humans as nature's supporters, but also the lack of stability in production, security. It has also endangered human food. Using the documentary method, this article examines how to achieve organic agriculture and certified product production, while respecting professional ethics considerations. The results of this study show that organic agriculture assumes the security and preservation of the integrity of nature, and this is also dependent on maintaining its moral status. Ethical aspects in organic farming are not only not against production, but are prerequisites for achieving food security. However, in the last few decades, humans have violated the moral aspects in the face of nature and have been indifferent to it, so it is necessary for those involved in the matter to provide the necessary

arrangements for the agricultural operators in order to produce quality and healthy products based on ethical methods.

Keywords: Organic products, certified products, agricultural ethics

الزراعة العضوية وإنتاج المنتجات المعتمدة على أساس الأخلاقيات المهنية مجيد رضا خداوردیان

أستاذ مساعد بمؤسسة التعليم والإرشاد الزراعي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

*المؤلف المسؤول: Email: khoda_620@yahoo.com

ملخص

إن استخدام أساليب الزراعة التقليدية وغير الفعالة والنهج المعتمد في أيامنا على نقل التكنولوجيا لزيادة الإنتاج الزراعي الكمي أدى إلى تحديات في السلامة البيولوجية واستدامة الإنتاج، وظهور أزمات مثل تآكل التربة، ونقص المياه، وانبعاث الغازات الدفيئة، وانتشار الأمراض، واختلال التوازن البيئي في مناطق مختلفة من العالم، مما يعرض صحة الإنسان للخطر. ويمكن القول إن الأساليب غير المستدامة للزراعة التي توسعت فقط لزيادة الإنتاج، لم تشكل فقط في مكانة الإنسان كحارس للطبيعة، بل عرّضت أيضاً استدامة الإنتاج والأمن الغذائي للإنسان للخطر. وتهدف هذه المقالة، باستخدام المنهج الوثائقي، إلى دراسة كيفية تحقيق الزراعة العضوية وإنتاج المنتجات المعتمدة، مع مراعاة اعتبارات الأخلاق المهنية. وتظهر نتائج هذه الدراسة أن الزراعة العضوية تفترض أن الإنسان مرتبط بأمن وحفظ سلامة كافة جوانب الطبيعة، وهذا الأمر يعتمد أيضاً على الحفاظ على مكانتها الأخلاقية. إن الجوانب الأخلاقية في الزراعة العضوية لا تتعارض مع الإنتاج فحسب، بل هي من الشروط الأساسية لتحقيق الأمن الغذائي. ولكن في العقود الأخيرة، تجاهل الإنسان الجوانب الأخلاقية في تعامله مع الطبيعة، ولذا فإن من الضروري أن يتخذ المعنيون التدابير اللازمة بناءً على الأساليب الأخلاقية لتمكين المزارعين من إنتاج منتجات معتمدة وذات جودة.

الكلمات المفتاحية: المنتجات العضوية، المنتج المعتمد، الأخلاقيات الزراعية

منابع

چکماقی یزدی، م. و مرادی عهدیه، ا. (۱۳۸۶). کشاورزی ارگانیک راهی برای نجات بشریت. ماهنامه دام، کشاورزی و صنعت، (۹۸)، اسفند ۱۳۸۶، ص ۱۸.

قرا ملکی، ا. ف. (۱۳۹۸). اخلاق حرفه‌ای (چاپ هفدهم، ویرایش سوم). تهران: انتشارات مجنون.

محمودی، ح.، م. مهدوی دامغانی، و ح. لیاقتی. (۱۳۹۶). درآمدی بر کشاورزی ارگانیک (چاپ اول). مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.

سعیدی کیا، م. (۱۳۹۷). اخلاق حرفه‌ای. تهران: نشر نشاط.

Agricultural Research, Education and Promotion Organization. 1388. National sustainable agricultural development program based on participatory IPM strategy with healthy product production index and promotion of organic agriculture. Office of extension and improvement of extension systems, organization of research, education and extension of agriculture, Tehran.

Strategic document for the development of organic agriculture in Iran. 2017. Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ministry of Agricultural Jihad, Tehran.

اخلاق در امنیت و تولید مواد غذایی

مجید فرومدی^{۱*}، علی خاکبازان^۲

مدرس گروه آب و خاک مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.
استادیار گروه آب و خاک مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: majidforoumadi89@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

فرومدی، م.، خاکبازان، ع. (۱۴۰۳). اخلاق در امنیت غذایی و کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

خطراتی که امنیت و رفاه آینده جوامع بشری را تهدید می کند نه چندان خطراتی چون برخوردهای بین المللی و تجاوز به وسیله یک قدرت خارجی، بلکه بی ثباتی های اقتصادی، اکولوژیک و اجتماعی، به خصوص پدیده ناامنی غذایی است. ناامنی غذایی از جمله عواملی است که می تواند ارزش های حیاتی، اخلاقی و در نتیجه امنیت ملی یک کشور را به مخاطره بیندازد. امنیت غذایی یکی از مهم ترین مؤلفه های امنیت انسانی است. در دهه های اخیر، روش های ناپایدار کشاورزی که صرفاً به منظور افزایش تولید و عملکرد گسترش یافته اند، نه تنها جایگاه انسان در قالب نگاهبان طبیعت را زیر سوال برده اند، بلکه عدم پایداری در تولید، امنیت غذایی انسان را نیز به مخاطره انداخته است. به طور معمول، افراد درگیر در حوزه کشاورزی معتقدند که کار و حرفه آنان اخلاقی است، زیرا غذای جامعه را تأمین می کنند اما پیشرفت فناوری، معرفی روش های جدید تولید، دغدغه های زیست محیطی و همچنین روش های نوین تبادل و توزیع محصولات کشاورزی، باعث شده اند تا پرسش ها و نگرانی های اخلاقی جدیدی مطرح شوند. در این مقاله به بررسی این نگرانی ها پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، اخلاق، کشاورزی پایدار، تولید غذا

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی در بسیاری از کشورها به عنوان یک فعالیت اقتصادی، تولیدکننده ۱ تا ۶۰ درصد (با میانگین جهانی حدود ۴ درصد در سال ۲۰۱۷) تولید ناخالص داخلی است. سامانه فعلی غذا (تولید، حمل و نقل، فرآوری، بسته بندی، ذخیره سازی، خرده فروشی، مصرف و پسماند) مسئول تغذیه جمعیت عظیم جهان و در ارتباط مستقیم با معیشت بیش از ۱ میلیارد نفر می باشد. از سال ۱۹۶۱، عرضه سرانه مواد غذایی تا بیش از ۳۰ درصد فزونی یافته که این امر در نتیجه افزایش مصرف کودهای ازته (افزایش حدود ۸۰۰ درصد) و منابع آبی برای آبیاری (افزایش بیش از ۱۰۰ درصد) بوده است. با این وجود، در حال حاضر در جهان بیش از ۸۲۱ میلیون انسان در شرایط فقر به سر می برند و از طرفی ۲ میلیارد بزرگسال دچار اضافه وزن و چاقی هستند. سامانه غذا در شرایط کنونی تحت فشار عوامل تنش زای غیراقلیمی (همچون رشد جمعیت و درآمد و تقاضا برای محصولات دامی) و تغییرات اقلیمی قرار دارد. چنین تنش هایی بر چهار رکن امنیت غذایی (موجود بودن غذا، دسترسی به مواد غذایی، مصرف آن و ثبات در دریافت غذا) تأثیر گذاشته است.

تا وقوع بحران غذا در اوایل دهه ۱۹۷۰، مفهوم امنیت غذایی برای هر کشور با توجه به ذخایر کافی غلات و تثبیت قیمت آن شکل می گرفت. بنابراین در راهبرد معرفی شده در کنفرانس جهانی غذا در سال ۱۹۷۴، بر پایداری عرضه غذا به

منظور دستیابی فیزیکی به غذا تأکید ویژه‌ای شد. به عبارت دیگر تصور می‌شد که امنیت غذایی مترادف با رشد تولید غذا، مخصوصاً در کشورهای کم‌درآمد و کم غذا بوده است. اما رشد جمعیت از یک سو و افزایش تعداد گرسنگان از سوی دیگر نشان داد که این دیدگاه صحیح نیست. در این باره در هشتمین نشست کمیته امنیت غذایی جهان در سال ۱۹۸۳ مفهوم فوق از امنیت غذایی تغییر کرد و گسترش یافت. مطابق با مفهوم جدید، هدف نهایی امنیت غذایی در جهان می‌بایست تأمین غذا برای همه مردم در تمام اوقات باشد تا هم دسترسی فیزیکی و هم دسترسی اقتصادی به غذای مورد نیاز مردم وجود داشته باشد (FAO, 1996). برای دستیابی به این هدف سه اقدام ضروری است:

۱- تأمین غذای کافی (دستیابی به عرضه غذا)، ۲- ایجاد پایداری در عرضه غذا و ۳- دسترسی پذیر کردن غذا در سطح خانوار خصوصاً فقرا

با توجه به گسترش مفهوم جدید امنیت غذایی در جهان، کنفرانس بین‌المللی تغذیه در نشست ۱۹۹۲ خود روی تعریفی از امنیت غذایی که بانک جهانی در ۱۹۸۶ ارائه داد، تأکید کرد. این تعریف عبارت بود از: دسترسی همه مردم در تمام اوقات به غذای کافی و سالم برای داشتن یک زندگی خوب و فعال (FAO, 1996). همچنین تأکید شد که رشد شتاب‌دهنده تولیدات غذایی نباید باعث تخریب محیط زیست شود.

امنیت غذایی یعنی اطمینان از اینکه همه مردم در همه اوقات به غذای اصلی مورد نیاز خود، به منظور تداوم یک زندگی سالم و فعال دسترسی مادی و اقتصادی داشته باشند و در خطر از دست دادن دسترسی خود نیز نباشند. با افزایش پیوسته جمعیت دنیا، نیاز به مواد غذایی روز به روز با سرعت شگرفی در حال افزایش است. با وجود پیشرفت‌های قابل توجه در سه دهه اخیر، مصرف سالانه مواد غذایی در حدود ۲۰ درصد افزایش یافته است و بر اساس برآوردهای موجود تا ۲۵ سال آینده باید مقدار تولید محصولات غذایی در کشورهای در حال توسعه ۷۰ درصد بیشتر از تولید فعلی آن‌ها باشد تا بتواند همگام با جمعیت رو به رشد حرکت کند و جوابگوی نیاز آن‌ها باشد.

در طول تاریخ؛ انقلاب کشاورزی، انقلاب صنعتی و انقلاب سبز تحولات عمیقی را در تمدن بشری ایجاد نموده‌اند، اما شواهد نشان می‌دهد انسان در این زمینه‌ها هنوز با نگرش تقلیل‌گرایانه و مشی خصمانه به پیشروی خود در بهره‌برداری از طبیعت ادامه می‌دهد. موفقیت‌های نسبی امروز در تولید غذا مرهون به کارگیری انرژی‌های فسیلی ارزان‌قیمت که در دسترس بوده است می‌باشد. انقلاب سبز دهه‌های ۶۰ و ۷۰ میلادی نقطه عطفی در افزایش تولیدات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه بوده است. کاربرد اصول علمی و مصرف نهاده‌های کشاورزی باعث شده است که امروزه کشاورزان جهان در همان مساحت از زمین‌های زیر کشت، دو برابر جمعیت دهه ۵۰ میلادی را تأمین کنند. شواهد علمی مربوط به رشد تولید محصولات کشاورزی حاکی از آن است که این روند دیرپا نبوده و ناکامی انسان در ایجاد توازن بین نیازهای خود و بهره‌برداری از منابع طبیعی موجب بروز بحران‌هایی عمیق‌تر از مسائل فعلی در سطح بین‌المللی خواهد شد. در چند دهه اخیر با کاربرد بی‌رویه و نابجای نهاده‌های شیمیایی (سموم دفع آفات و کودهای شیمیایی) در بخش کشاورزی و توسعه دام‌پروری فشرده که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها جایگاه انسان در قالب نگهبان طبیعت زیر سوال رفته، بلکه عدم پایداری در تولید که ناشی از این نگرش منفعت‌طلبانه است، امنیت غذایی خود انسان را نیز به مخاطره انداخته است. فشار وارد بر زمین‌های کشاورزی که چندین برابر بیش از ظرفیت محیطی آن‌هاست و همچنین فشار وارد به دام و طیور که بیش از توانایی ذاتی آن‌ها در تولید می‌باشد، موجب زوال فزاینده زمین‌های کشاورزی و گونه‌های زیستی شده است. از آنجا که بشر برای تأمین احتیاجات خود نیاز به تعامل با طبیعت و سایر موجودات زنده دارد، در آینده‌ای نه چندان دور بشر با این تفکر بیش از پیش با مشکل عدم امنیت غذایی مواجه خواهد شد. در نگرش جدید مبتنی بر پایداری، تولید محصولات کشاورزی باید با اتکاء به مبانی زیست‌شناختی، بوم‌شناختی، حفظ چرخه مواد در خاک، درک و بهره‌گیری از روابط و برهم‌کنش‌های پیچیده زیستی و ایجاد نظام‌های خوداتکا و خودکفا صورت پذیرد.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کشاورزی پایدار به مجموعه فعالیت‌های کشاورزی گفته می‌شود که نیاز غذا و پوشاک نسل کنونی را، بدون آنکه منابع محدود محیطی را به شکلی کاهش دهد یا به آن آسیب رساند که نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود با مشکل مواجه شوند، تأمین می‌کند. ویژگی‌های یک نظام کشاورزی پایدار این است که از نظر اقتصادی سودمند، از بعد سیاسی قابل قبول، از منظر فناوری بوم سازگار، از بعد مدیریتی قابل اجرا، از نظر زیست‌محیطی سالم و از بعد اجتماعی نیز قابل پذیرش و پایا باشد. مفهوم پایداری بیش از آنکه یک روش باشد یک بینش است.

در چند دهه اخیر با توجه به ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، این گونه به نظر می‌رسد که انسان در مواجهه با طبیعت، جنبه‌های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی‌توجه بوده است. بر همین اساس است که در کشاورزی پایدار به بحث اخلاق به طور خاص تأکید شده است. در حقیقت کشاورزی پایدار رهیافتی است که رسالت خویش را زمانی به فرجام می‌رساند که ضمن تأمین امنیت غذایی جهانی، جنبه‌های اخلاقی تولید محصولات کشاورزی نیز رعایت گردد. اخلاق زیستی طبق تعریف دانشنامه اخلاق زیستی (Zimdahl, 2000)، به مسائل اخلاقی مرتبط با علوم زیستی گفته می‌شود. اخلاقیات کشاورزی، زیرمجموعه‌ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست‌گذاری‌های عمومی و تأثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاقیات کشاورزی به دنبال تبیین یک چهارچوب اخلاقی برای فعالیت‌های کشاورزی در ارتباط با مسائلی چون مصرف آفت‌کش‌ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه‌های کشاورزی، حقوق مصرف‌کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی تر امنیت غذایی و مسئله گرسنگی در قیاس جهانی با توجه به قواعد و شرایط اجتماعی موجود است.

دغدغه‌های اخلاقی که در اخلاق کشاورزی بر آن‌ها تأکید می‌شود در سه گروه قرار دارند:

۱- دغدغه‌های انسانی که مرتبط با رفاه انسان‌ها، به ویژه کشاورزان است، ۲- دغدغه‌های زیست‌محیطی که به دنبال دو هدف عمده، یعنی بهره‌برداری پایدار از محیط زیست و منابع طبیعی و عدم آسیب به محیط زیست با عملیات رایج است، ۳- دغدغه‌های زیستی که با عدم بهره‌برداری بی‌رویه از جانوران، تهدید ماهیت آن‌ها به عنوان یک موجود زنده و عدم استفاده از آن‌ها در آزمایش مواد ناشناخته در ارتباط است (Browne et al., 2000). با نگرش عمیق‌تر به جنبه‌های اخلاقی در علوم و فناوری امروز، می‌توان به این امر پی برد که رعایت این اصول اگرچه در ظاهر قراردادی است ولی تضمینی برای بقای نوع بشر است.

محترم شمردن طبیعت، موجودات زنده و حفظ تمامیت طبیعت به معنای حقیقی، خود نشانگر چگونگی راه و روش زندگی و تعامل بشر با محیط زیست خود خواهد بود. گستره علم و فناوری در دنیای امروز، دسترسی انسان را حتی به سطح ژنوم موجودات زنده مقدور ساخته است و در حال حاضر یکی از اصلی‌ترین راهکارهای پیشنهادی برای دستیابی به امنیت غذایی را مهندسی ژنتیک و استفاده از موجودات دست‌ورزی شده ژنتیکی می‌دانند. این گونه به نظر می‌رسد که بشر تمامی موجودات زنده و غیر زنده را از دریچه فلسفه مکانیکی نیوتن نظاره می‌کند و برای فعالیت‌های خود هیچ محدودیتی قائل نیست، گویی این روند در طول تاریخ بشر بارها تکرار شده و خواهد شد و بشر بدون در نظر گرفتن جایگاه و رسالت خویش، به تخریب طبیعت تا مرز تهدید حیات خود ادامه خواهد داد.

در چهارچوب حقوق بین‌المللی بشر، حق بر غذای کافی، حق بنیادین هر شخص بر دسترسی پایدار به غذایی است که پاسخگوی نیازهای تغذیه‌ای او بوده و فاقد عناصر سمی و خطرناک باشد. ارائه محصولات غذایی تراریخته، عواقب و عوارض ناشی از تغذیه با این محصولات برای سلامت مصرف‌کنندگان، همراه با کنترل گسترده شرکت‌های خصوصی بر روند تحقیقات علمی در خصوص بررسی عوارض احتمالی‌شان، موجب بروز نگرانی‌های جدی در میان فعالان عرصه حقوق بشر شده است. شرکت‌های مزبور با استناد به بند سوم ماده ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، هر نوع مداخله و نظارت بخش دولتی در روند تحقیقات خود را خلاف اصول بنیادین حقوق بشر دانسته و از کاهش نمودن

نتایج علمی حاصل از تحقیقات انجام شده در آزمایشگاه‌های تحت کنترل خود نیز امتناع می‌کنند و همواره مدعی‌اند که غذاهای تراریخته با غذاهای معمولی هیچ تفاوتی ندارند.

غذا همواره یکی از ضروریات اساسی برای بقا و ادامه حیات بشر بوده و بر اساس نظریه مازلو اولین نیازمندی از نیازهای پنج‌گانه انسان محسوب می‌شود. در چهارچوب حقوق بین‌الملل، "حق بر غذا"، حق بنیادین هر شخصی بر رهایی از گرسنگی و دسترسی پایدار به غذای با کیفیت و کمیتی است که پاسخگوی نیازهای غذایی و فرهنگی وی باشد. امروزه فقط سیر کردن شکم افراد و رهایی از گرسنگی مد نظر نیست، بلکه در تأمین «حق بر غذا» باید به سالم و ایمن بودن محصولات غذایی نیز توجه نمود. موضوعی که به عنوان یک چالش حقوق بشری فناوری‌های نوین تولید و عرضه محصولات غذایی از جمله زیست فناوری تراریخت مطرح شده است. این فناوری امکان جداسازی یک یا چند ژن و انتقال کد ژنتیکی را در میان موجودات فراهم کرده است. موجوداتی که در آن‌ها یک یا چند ژن خارجی وجود دارد، به عنوان موجودات تراریخته محسوب می‌شوند. این موجودات حاوی ترکیباتی از ژن‌ها یا مواد ژنتیکی هستند و به گونه‌ای تغییر یافته‌اند که به صورت طبیعی میسر نمی‌شود.

مواد غذایی تراریخته که محصول چنین فرآیندهایی هستند، در حال حاضر بخشی از زنجیره غذایی مردم در سراسر جهان را تشکیل می‌دهند؛ اما مصرف آن‌ها با عوارض ناخواسته و ناخوشایندی در میان مصرف‌کنندگان همراه بوده است. تحقیقات انجام شده توسط آزمایشگاه‌های علمی بر وجود عوارض و خطرات ناشی از این نوع ترکیبات غذایی صحه گذاشته است، اما شرکت‌های فعال در این حوزه از پذیرش نتایج مطرح شده خودداری کرده و هر نوع مداخله و نظارت دولتی بر روند تحقیقات و آزمایش‌های خود را نقض حق خود در انجام تحقیقات علمی و فعالیت‌های نوآورانه قلمداد می‌کنند. از سوی دیگر به دلیل وجود منافع مالی سرشار حاصل از فروش و عرضه محصولات تراریخته در خصوص بی‌طرفی و صداقت نتایج علمی منتشر شده توسط شرکت‌های مزبور، همواره شک و تردید منطقی وجود دارد (Young, 2008).

اخلاق به عنوان زاینده زندگی اجتماعی و لازمه استمرار آن در طول اعصار مختلف همزاد بشر بوده است. منشأ آن هرچه که باشد یک نیاز همیشه وجود اخلاق را الزام کرده و آن میل به زندگی و استمرار آن است. از زمانی که زیست انسان‌ها در کنار هم از حداقل قواعدی برخوردار بوده «اخلاق زیستی» نیز معنا داشته است. ارتباط میان علوم از واقعیات زندگی معاصر است که اخلاق زیستی مجرد از آن نبوده و از جمله با حقوق پیوند برقرار نموده است.

مهندسی ژنتیک، به عنوان بخش مهمی از زیست‌فناوری، شامل روش‌هایی برای انتقال اطلاعات ژنتیکی خاص از یک موجود به موجود دیگر با روش‌هایی غیر از تولید مثل جنسی است. بذره‌های تراریخته، حاصل تغییرات ژنتیکی هستند که با استفاده از مهندسی ژنتیک به منظور بهبود کیفیت و تغییر برخی صفات تولید شده و میان مقوله کشاورزی و فناوری زیستی پیوند برقرار نموده است.

محصولات غذایی تراریخته، مواد غذایی هستند که از گیاه طبیعی به وجود می‌آیند، اما از لحاظ ژنتیکی آنچنان اصلاح شده‌اند که ویژگی جدیدی را نشان می‌دهند، یا یک گروه ویژگی طبیعی را از دست می‌دهند. هم‌اکنون بیش از صدها نوع مواد غذایی تراریخته در بازار مصرف وجود دارد و بدون تصمیم و انتخاب مصرف‌کنندگان بر سر سفره‌شان حاضر می‌شوند.

اصطلاح اخلاق زیستی از اوایل دهه ۷۰ میلادی به طور جدی مطرح و به عنوان رشته‌ای که در صدر تشریح مسائل اخلاق راجع به سلامت است، تعریف گردید (Kuczewski, 1999). اخلاق زیستی، شاخه‌ای از اخلاق، فلسفه و تفسیرهای اجتماعی است که به علوم زیستی و آثار بالقوه آن بر جامعه می‌پردازد. در واقع اخلاق زیستی به طور خاص، به شماری از مشکلات اخلاقی اشاره دارد که پس از پیشرفت‌های نوین در فن‌آوری زیستی به وجود آمده‌اند.

نتایج و بحث:

ماهیت کشاورزی طبیعی را می‌توان در مفهوم «طبیعی بودن» نهفته دانست. این مفهوم در قالب سه رهیافت بیان می‌شود: عدم استفاده از مواد شیمیایی، عملیات فنی زراعی و تمامیت. رهیافت نخست به معنای عدم استفاده از هر گونه نهاد شیمیایی مصنوعی است و کشاورزان باید مواد طبیعی و روش‌های زراعی و مکانیکی غیرمخرب را جایگزین مواد شیمیایی مصنوعی کنند. رهیافت دوم بیانگر این مطلب است که در کشاورزی طبیعی، گرایش به سمت تلفیق کشاورزی با طبیعت بوده و کشاورزان از طبیعت و اصول حاکم بر آن در مدیریت نظام کشاورزی خود الهام می‌گیرند. بنابراین کشاورز به این درک می‌رسد که به جای تقابل با طبیعت، نیازمند همکاری و الهام گرفتن از آن است و در نهایت، در این سامانه راهکارها بر مبنای دانش زیست بوم بنا نهاده می‌شود. رهیافت سوم بیانگر گرامیداشت تمامیت همه موجودات زنده و محیط زیست آن‌هاست. در این رهیافت، واژه طبیعی بودن مربوط به در نظر گرفتن طبیعت خاص و منحصر به فرد گیاهان، حیوانات، انسان و چرخه حیات اس، چرا که گیاهان، حیوانات و طبیعت نیز همانند انسان واجد ارزش ذاتی هستند. احترام به ماهیت زنده نظام زراعی، خاک، گونه‌های حیوانی و گیاهی، نتیجه چنین نگرشی از سوی کشاورز به طبیعت خواهد بود. کشاورزان طبیعی به این باور رسیده‌اند که نظام کشاورزی، فراتر از مجموعه‌ای از عناصر و یا یک راهکار زیست بومی پیچیده است، بلکه خود مزرعه و اجزای آن در ورای این ظاهر، دارای تمامیت، توازن و هویتی زنده است. سه رهیافت فوق از نهاد مفهوم طبیعی بودن بیرون می‌آیند و ابعاد مختلف آن را در بر می‌گیرند. در واقع این مفهوم بیان‌کننده کشاورزی طبیعی بوده و مانند چتری تمامی اجزای آن، متشکل از گیاهان، حیوانات، انسان، سایر موجودات زنده چرخه حیات کشاورزی و محیط زندگی آن‌ها را پوشش می‌دهد.

اگرچه اخلاق کشاورزی یک مبحث نوپا محسوب می‌شود که در بسیاری موارد شناخت چندانی از آن وجود ندارد، اما نگرانی‌های اخلاقی همواره در کشاورزی مهم بوده‌اند. بیشتر مباحث پیرامون اخلاق کشاورزی در قالب نظری و فلسفی و برگرفته از مسائلی است که کشاورزی امروزی با آن روبه‌رو است. در این مباحث سعی می‌شود راهکارها و توصیه‌های اخلاقی برای رفتار در کشاورزی ارائه گردد، به طوری که فضایل و ارزش‌های انسانی در کشاورزی حاکم شود. بنابراین، لازم است با کمک علم اخلاق و برای داشتن یک کشاورزی عادلانه، به تبیین و تشخیص رفتارهای درست و نادرست در کشاورزی پرداخته شود. به نظر می‌رسد تاکنون اخلاق جایگاه مشخصی در ساختار سازمان‌های متولی کشاورزی و همچنین آموزش، تحقیق و ترویج کشاورزی نداشته است. یکی از دلایل می‌تواند مربوط به غلبه این دیدگاه باشد که ارزش‌ها و قضاوت‌های ارزشی در علم مضر هستند. از آنجا که کشاورزی تحت تأثیر علم و تحقیقات علمی قرار دارد، این دیدگاه می‌تواند به نادیده گرفتن توسعه برنامه‌های اخلاقی در کشاورزی بیانجامد. بنابراین چالش این است که چگونه اخلاق کشاورزی به طور مؤثر نهادینه شود. برای شروع این فرآیند هر فرد درگیر در کشاورزی می‌باید اخلاق را در تصمیم‌ها و عمل خود مورد توجه قرار دهد. بدین صورت کشاورزان، محققان، مدیران و سیاست‌گذاران می‌باید به این فکر کنند که آیا کارها و تصمیم‌های آنان از نظر اخلاقی درست است یا خیر؟ اگرچه این شروع می‌تواند مفید باشد، اما برای نهادینه شدن اخلاق کشاورزی می‌باید اخلاق به عنوان یک اولویت درآید. به نظر می‌رسد ایجاد تغییر در گرایش کارشناسان کشاورزی نسبت به اخلاق کشاورزی یکی از اقدامات اساسی در این مسیر است.

مهم‌ترین یافته‌ها:

امنیت غذایی نوعی سیاست امنیت ملی است که کم و کیف آن مقدار عرضه و کیفیت کالای عمومی امنیت ملی را در هر کشور تعیین می‌کند. عرضه یک سطح بهینه از امنیت ملی مستلزم تدارک سطح بهینه امنیت غذایی است. تاریخ روابط بین کشورها نشان می‌دهد که کشورهای قدرتمند در بیشتر موارد از مواد غذایی به عنوان حربه‌ای سیاسی علیه کشورهای

جهان سوم بهره گرفته‌اند و هیچ‌گاه اخلاق انسانی را در این حوزه مد نظر قرار نداده‌اند. تجربه کشورهای کم‌تر توسعه یافته حاکی از این است که وابستگی آن‌ها به واردات مواد غذایی از کشورهای توسعه یافته‌تر باعث ضربه‌پذیری سیاسی‌شان شده و امنیت ملی‌شان همواره از این محل در معرض تهدید بوده است. امنیت غذایی با ابعاد اقتصادی و منابع انسانی امنیت ملی رابطه مستقیم و با ابعاد سیاسی-اجتماعی، دفاعی-نظامی و فرهنگی-علمی و فناورانه آن رابطه غیرمستقیم دارد. عرضه با ثبات مواد غذایی نقش اساسی در امنیت غذایی جامعه دارد و نهایتاً می‌تواند پایداری و استمرار امنیت غذایی را تضمین نماید.

Ethics in food safety and production

Foroumadi, M. ^{*1} & Khakbazan, A. ²

- 1- Lecturer of Water and Soil Department, Imam Khomeini Higher Education Center (RA) -
Agricultural Research, Education and Promotion Organization - Karaj - Iran.
2- Assistant Professor of Water and Soil Department, Imam Khomeini Higher Education Center
(RA) - Agricultural Research, Education and Promotion Organization - Karaj - Iran.

Abstract:

The risks that threaten the future security and well-being of human societies are not so much risks such as international conflicts and aggression by a foreign power, but economic, ecological and social instabilities, especially the phenomenon of food insecurity. Food insecurity is one of the factors that can endanger the vital and moral values and, as a result, the national security of a country. Food security is one of the most important components of human security. In recent decades, the unsustainable methods of agriculture, which have been developed only to increase production and performance, have not only questioned the position of man as the guardian of nature, but the lack of sustainability in production has also endangered human food security. Normally, people involved in agriculture believe that their work and profession is ethical, because they provide food for society, but the advancement of technology, the introduction of new production methods, environmental concerns, as well as new methods of exchange and distribution of agricultural products, have caused questions and New ethical concerns arise. This article will examine these concerns.

Keywords: Food security, Ethics, Sustainable agriculture, Food production

أخلاقيات سلامة وإنتاج المواد الغذائية

مجید فرومدی^{*۱}، علی خاکبازان^۲

- ۱- محاضر فی قسم المیاه والتربة، مرکز الامام الخمينی (ره) للتعليم العالی، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعی
۲- أستاذ مساعد فی قسم المیاه والتربة، مرکز الامام الخمينی (ره) للتعليم العالی، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعی
* المؤلف المسؤول: Email: majidforoumadi89@gmail.com

ملخص:

إن الأخطار التي تهدد أمن ورفاهية المجتمعات البشرية في المستقبل ليس بالضرورة أن تكون أخطاراً من قبيل الصراعات الدولية

والاعتداء من قبل قوة خارجية، بل في عدم الاستقرار الاقتصادي والبيئي والاجتماعي، وخاصة ظاهرة انعدام الأمن الغذائي. فانعدام الأمن الغذائي هو أحد العوامل التي يمكن أن تعرّض القيم الهامة والأخلاقية لدولة ما للخطر، وبالتالي الأمن الوطني لتلك الدولة. الأمن الغذائي هو أحد أهم مكونات الأمن الإنساني. وفي العقود الأخيرة، لم تعد أساليب الزراعة غير المستدامة - التي توسعت فقط بهدف زيادة الإنتاج والأداء - تشكل في مكانة الإنسان كحارس للطبيعة فحسب، بل عرّضت أيضاً استدامة الإنتاج والأمن الغذائي للإنسان للخطر. وعادةً ما يعتقد الأشخاص العاملون في مجال الزراعة أن عملهم ومهنتهم أخلاقية، لأنهم يوفرّون الغذاء للمجتمع، ولكنّ تقدم التكنولوجيا، وظهور أساليب جديدة للإنتاج، والمخاوف البيئية، وكذلك الأساليب الحديثة لتبادل وتوزيع المنتجات الزراعية، أدت إلى ظهور تساؤلات ومخاوف أخلاقية جديدة. وفي هذه المقالة، سيتم تناول هذه المخاوف.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، الأخلاق، الزراعة المستدامة، إنتاج الغذاء

منابع:

- ابراهيم گل، ع.ر. (۱۳۸۷). حق بر غذا، پیش شرط تحقق سایر حقوق. مجله حقوق بین الملل، معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، ۳۹ (۲۵): ۲۴۴-۲۲۱.
- باقری، ع. (۱۳۸۶). اصول بیوتکنولوژی گیاهی. چاپ اول، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد. ۲۱۱.
- بهنام، س. (۱۳۸۴). اخلاق زیستی و تهدیدات فرآورده‌های غذایی دستکاری شده ژنتیکی، کنگره بین‌المللی اخلاق زیستی، ۱۶۳-۱۵۳.
- السان، م. (۱۳۸۶). اصول اخلاق زیستی، مجله تحقیقات حقوق، ۴۵: ۱۸۴-۱۵۳.
- شریفی سیرچی، غ و کاظمی پور، ع. (۱۳۸۸). بیوتکنولوژی، اصول و مبانی، چاپ اول، کرمان، انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- قاسمی، ح. (۱۳۷۳). تعاریف و مبانی نظری امنیت غذایی، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ویژه‌نامه امنیت غذایی، ۲: ۳۶-۱۲.
- کاظمی، ع و عباسی، م. (۱۳۸۷). مواد غذایی تراریخته و حقوق مصرف‌کننده. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۳ (۴): ۵۵-۴۷.
- کامکار، ب و مهدوی دامغانی، ع. (۱۳۸۷). مبانی کشاورزی پایدار. چاپ اول. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. شماره ۳۵۰: صفحه ۳۱۶.
- کوچکی، ع. (۱۳۷۶). کشاورزی پایدار، بینش یا روش؟ مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۵ (۲۰): ۷۲-۵۳.
- کوهی، م. (۱۳۹۹). امنیت غذایی و ناامنی، سامانه غذایی و تغییر اقلیم. نشریه آب و توسعه پایدار، ۷ (۴): ۹۱-۸۸.
- مهدوی دامغانی، ع و معین‌الدینی، ش. (۱۳۸۸). کارکردهای اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار: بررسی استانداردهای عدالت اجتماعی در کشاورزی پایدار. دهمین کنگره آسیایی اخلاق زیستی و چهارمین نشست آسیا-اقیانوسیه در کشاورزی پایدار.
- Browne, A. W., Harris, P. J., Hofny-Collins, A. H., Pasiecznik, N., & Wallace, R. R. (2000). Organic production and ethical trade: definition, practice and links. Food policy, 25(1), 69-89.
- FAO (1996), Success stories in food security, Vol.2.
- Kuczewski, M. G. (1999). Ethics in long-term care: Are the principles different?. Theoretical Medicine and Bioethics, 20, 15-29.
- Young, K. G. (2008). The minimum core of economic and social rights: a concept in search of content. Yale J. Int'l L., 33, 113.
- Zimdahl, R.L., 2000. Teaching agricultural ethics. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 13, pp.229-247.

استفاده از آفت کش های زیستی راهکاری اخلاق مدارانه در مدیریت آفات مزارع پنبه

امیرعباس رستمی اجیرلو

استادیار پژوهشی، واحد تحقیقات پنبه و گیاهان لیفی، بخش تحقیقات زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل

* نویسنده مسئول: Email: abasat.rostami@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

رستمی اجیرلو، ا.ع. (۱۴۰۳). استفاده از آفت کشهای زیستی راهکاری اخلاق مدارانه در مدیریت آفات مزارع پنبه. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

پنبه یکی از گیاهان استراتژیک و مهم کشور میباشد که به دلیل نقش آن در صنعت و تغذیه انسان، دام و طیور از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده و به طلای سفید معروف است. در میان گیاهان زراعی بیشترین مصرف آفتشکهای خطرناک با LD50 پایین متعلق به پنبه میباشد. مصرف آفت کشهای خطرناک و غیر ایمن به دلیل ماندگاری طولانی مدت در محیط زیست علاوه بر به خطر انداختن سلامتی انسان موجب آلودگی منابع طبیعی و همچنین نابودی دشمنان طبیعی آفات میشود. افزایش بیماری های ناعلاج برای انسانها در مناطق پنبه کاری و بهم خوردن تعادل زیست محیطی و آلودگی آبهای زیرزمینی و حتی کاهش کیفیت خاکهای زراعی محققین و کشاورزان را به فکر استفاده از روشهای جایگزین و پایا سوق داده است. بر همین اساس و با توجه به فراوانی آموزه های اسلامی در زمینه های اخلاق زیست محیطی و کشاورزی ضرورت مسئولیت مداری انسان را برای جایگزینی روشهای کنترل آفات در مزارع پنبه را با راهکاری های غیر شیمیایی را موجب میشود. که در این بین استفاده از آفت کشهای زیستی همانند Bt ها در کنترل آفات خطرناک مزارع پنبه به ویژه لارو کرم غوزه مورد استفاده قرار میگیرد. بر اساس گزارش های علمی با روی کار آمدن شرکت های دانش بنیان در زمینه کشاورزی، ترویج این آفت کشها و مصرف آنها در سال ۱۴۰۱ الی ۱۴۰۳ به مساحت ۴۰۰۰ هکتار در مزارع پنبه رسیده است که آماري خوشایند جهت نیل به اهداف اخلاق مدارانه کشاورزی پایدار میباشد. میتوانیم با ترویج روشهای زیستی در کنترل آفات به این اهداف نائل شد.

واژگان کلیدی: محیط زیست، اخلاق در کشاورزی، آفت کشها، منابع طبیعی

مقدمه و بیان مسئله:

پنبه یکی از گیاهان استراتژیک میباشد که به دلیل نقش آن در صنعت و تغذیه انسان، دام و طیور و ارزش افزوده ۱۴۰۰ درصد، از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده و به طلای سفید معروف است. محصول پنبه در معرض انواع آفت قرار دارد بطوریکه که در میان گیاهان زراعی بیشترین مصرف آفتشکهای خطرناک با LD50 پایین متعلق به پنبه میباشد (عربسلیمانی و بنیانی، ۲۰۱۳). مصرف آفت کشهای خطرناک به دلیل ماندگاری طولانی مدت در محیط زیست علاوه بر به خطر انداختن سلامتی انسان موجب آلودگی منابع طبیعی و همچنین نابودی دشمنان طبیعی آفات میشود (Muthyala & Patil, 2014). که این مورد با ارزیابی زیست محیطی برای استانهای پنبه کار انجام شده است و نتایج نشان داده است که مصرف

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

سموم بیشترین تأثیر را در بین سه مؤلفه اصلی کارگران مزرعه، مصرف کنندگان و جزء اکولوژیک بر بخش اکولوژیک که شامل اجزاء آبریان، زنبورها، موجودات مفید و پرندگان بود داشت. در بین حشره کش های مورد استفاده پروفنوس (کواکرون) و تیودیکارپ (لاروین) دارای بیشترین ضریب اثر محیطی مزرعه ای میباشد و بیشترین ضریب اثر محیطی مزرعه ای در بین علف کش هامربوط به تریفورالین (ترفلان) میباشد (عارفی و همکاران، ۲۰۱۹). افزایش بیماری های ناعلاج برای انسانها در مناطق پنبه کاری و بهم خوردن تعادل زیست محیطی، محققین و کشاورزان را به فکر استفاده از روشهای جایگزین و پایا سوق داده است. بر همین اساس و با توجه به فراوانی آموزه های اسلامی در زمینه های اخلاق زیست محیطی و کشاورزی ضرورت مسئولیت مداری انسان را برای جایگزینی روشهای کنترل آفات در مزارع پنبه را موجب میشود (محلوجی و همکاران، ۲۰۱۳). کشاورزی پایدار با هدف تولید پایدار و حفظ اخلاقیات انسان مدارانه در تولید محصولات زراعی مطرح میباشد که در این بین استفاده از آفت کشهای زیستی همانند Bt ها در کنترل آفات خطرناک مزارع پنبه به ویژه لارو کرم غوزه مورد استفاده قرار میگیرد.

مواد و روش ها:

در این مقاله مروری، نگاهی کلی به چرایی توجه به رفتارهای اخلاق مدارانه در کنترل آفات مزارع پنبه و راهکارهایی برای جایگزینی روشهای شیمیایی جهت نیل به کشاورزی پایدار پیشنهاد شده است.

نتایج و بحث:

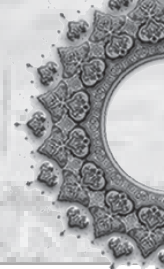
مصرف سموم خسارت ناشی از آفات و بیماریها را کاهش میدهد، اما در عوض آلودگی محیط زیست، انسان، دام، آبریان، حشرات و غیره را سبب می شود. بر اساس گزارش سازمان فائو بیشترین میزان مصرف آفتکشهای خطرناک در مزارع پنبه به ویژه برای کنترل آفت کرم غوزه مورد استفاده قرار میگیرد بطوریکه ۸۷ درصد مصرف سموم خطرناک برای کنترل این آفت میباشد (Mal et al., 2022). به دلیل مخاطرات زیست محیطی آفتکشهای شیمیایی، راهکارهای جایگزینی مانند عوامل کنترل زیستی برای برطرف کردن این مشکلات ارائه شده است. یکی از این راهکارهای امیدبخش، استفاده از باکتریهای حشره کش مانند Bt (*Bacillus thuringiensis* Berliner) است. باکتری Bt طی مرحله اسپورزایی، کریستال های پروتئینی متشکل از گروههای مختلف سموم cry و cyt ترشح می کند، پروتئین های Cry برای رسته های حشرات شامل Lepidoptera و Diptera سمی هستند و میتوانند با کارایی بالا در مدیریت آفات مزارع پنبه به کارگیری شوند. بر اساس گزارش های علمی با روی کار آمدن شرکت های دانش بنیان در زمینه کشاورزی، ترویج این آفت کشها و مصرف آنها در سال ۱۴۰۱ الی ۱۴۰۳ به مساحت ۴۰۰۰ هکتار در مزارع پنبه رسیده است که آماری خوشایند جهت نیل به اهداف اخلاق مدارانه کشاورزی پایدار میباشد. میتوانیم با ترویج روشهای زیستی در کنترل آفات و همچنین آگاهی دادن به کشاورزان از بلاهای خانمان سوزی که در نتیجه مصرف آفت کشها در مزارع پنبه ایجاد میگردد و همچنین حمایتهای مالی از کشاورزان به این اهداف نائل شد.

مهمترین یافته ها:

۱- مناطق پنبه کاری مستعد آلودگی های زیست محیطی و شیوع انواع سرطان ها

۲- آشنایی و به کارگیری از Bt

۳- پایبندی به اصول اخلاق کشاورزی

The use of biological pesticides is an ethical solution in the management of pests in cotton fields

Rostami Ajirlou A. A.

Research Assistant Professor, Cotton and Fiber Plants Research Unit, Agricultural and Horticultural Research Department, Ardabil Province Agricultural and Natural Resources Research and Training Center

Responsible author: Email: abasat.rostami@yahoo.com

Abstract:

Cotton is one of the strategic and important plants of the country, which is of considerable importance due to its role in the industry and nutrition of humans, livestock and poultry, and is known as white gold. Among agricultural plants, the most dangerous pesticides with low LD50 are cotton. In addition to endangering human health, the use of dangerous and unsafe pesticides causes the pollution of natural resources and the destruction of the natural enemies of pests due to their long-term persistence in the environment. The increase of incurable diseases for humans in cotton cultivation areas and the disturbance of the ecological balance and the pollution of underground water and even the reduction of the quality of agricultural soils have led researchers and farmers to think of using alternative and reliable methods. Based on this and considering the abundance of Islamic teachings in the fields of environmental ethics and agriculture, the necessity of human responsibility for replacing pest control methods in cotton fields with non-chemical solutions is necessary. In the meantime, the use of biological pesticides such as Bts is used to control dangerous pests of cotton fields, especially bollworm larvae. According to scientific reports, with the establishment of knowledge-based companies in the field of agriculture, the promotion of these pesticides and their consumption has reached an area of 4000 hectares in cotton fields in 1401-1403, which is a pleasant statistic for achieving the ethical goals of sustainable agriculture. We can achieve these goals by promoting biological methods in pest control.

Keywords: Environment, ethics in agriculture, pesticides, natural resources

استخدام المبيدات البيولوجية هو الحل الأخلاقي في مكافحة الآفات في حقول القطن

أمير عباس رستمی اجیرلو

أستاذ مساعد في البحوث، وحدة أبحاث القطن ونباتات الألياف، قسم البحوث الزراعية والبستانية، مركز أبحاث وتعليم الزراعة

والموارد الطبيعية في محافظة أردبيل

* المؤلف المسؤول: Email: abasat.rostami@yahoo.com

ملخص:

القطن هو أحد المحاصيل الاستراتيجية والمهمة في البلاد، ونظراً لدوره في الصناعة وتغذية الإنسان، والماشية، والدواجن، فإنه يحظى بأهمية كبيرة ويُعرف بالذهب الأبيض. ومن بين المحاصيل الزراعية، يُعتبر القطن الأكثر استهلاكاً للمبيدات الحشرية لخطورة ذات LD50 المنخفض. إن استخدام المبيدات الحشرية الخطرة وغير الآمنة بسبب بقائها الطويل في البيئة لا يعرض صحة الإنسان للخطر فحسب، بل يؤدي أيضاً إلى تلوث الموارد الطبيعية وتدمير الأعداء الطبيعيين للآفات. إن زيادة الأمراض المستعصية للبشر في مناطق زراعة القطن واختلال التوازن البيئي وتلوث المياه الجوفية وحتى انخفاض جودة التربة الزراعية دفعت الباحثين والمزارعين إلى التفكير في استخدام طرق بديلة ومستدامة. بناءً على ذلك، ومع وفرة التعاليم الإسلامية في مجالات الأخلاق البيئية والزراعية، تبرز ضرورة تحمل الإنسان المسؤولية لاستبدال طرق مكافحة الآفات في حقول القطن بطرق غير كيميائية. وفي هذا السياق، تُستخدم المبيدات الحيوية مثل Bt في مكافحة الآفات الخطرة في حقول القطن، وخاصة يرقات دودة اللوز. وفقاً للتقارير العلمية، مع ظهور الشركات المعرفية في مجال الزراعة، وصل ترويج هذه المبيدات واستخدامها في الفترة من ۱۴۰۱ إلى ۱۴۰۳ش إلى مساحة ۴۰۰۰ هكتار في حقول القطن، وهو إحصاء مشجع لتحقيق أهداف الزراعة المستدامة الأخلاقية. يمكننا تحقيق هذه الأهداف من خلال الترويج للطرق الحيوية في مكافحة الآفات.

الكلمات المفتاحية: البيئة، الأخلاقيات في الزراعة، المبيدات، الموارد الطبيعية

منابع:

- عرب سلیمانی، م.، و بنیانی، ا. (۲۰۱۳). استانداردهای تعیین پتانسیل و ارزیابی خسارت تقسیم شده به عوامل مدیریتی و اجباری در مراحل مختلف رشد در مزارع پنبه. انتشارات ترویج و آموزش کشاورزی، تهران، ایران. ۵۸۰ صفحه.
- عارفی، ر.، سلطانی، ا.، و عجم‌نوروزی، ح. (۲۰۱۹). ارزیابی زیست‌محیطی آفت کش‌های کشاورزی استفاده‌شده در مزارع پنبه استان گلستان. مجله آگرو اکولوژی، ۱۰(۴)، ۱۱۴۸-۱۱۳۵.
- مهلوچی، ر. م.، کمبوزیا، ج.، زند، ا.، و خبازجلفایی، ح. (۲۰۱۳). بررسی اثرات زیست‌محیطی قارچ‌کش‌های مجاز در ایران با استفاده از مدل EIQ. مجله آگرو اکولوژی، ۲(۲)، ۸۶-۷۳.
- Mal, P., Manjunatha, A. V., Siegfried, B., & Mirza Nomman, A. (2022). Technical efficiency and environmental impact of Bt cotton and non-Bt cotton in North India. *Journal of Agro Biotechnology Management and Economics*, 14(3), 164-170.
- Muthyala, S., & Patil, B. V. (2004). Quantitative and qualitative loss caused by Dusky cotton bug, *Oxycarenus laetus*, on cotton. *Karnataka Journal of Agricultural Science*, 17(3), 487-490.

نقش تولید محصولات کشاورزی با بهره‌گیری از کودها و سموم اورگانیک بر اخلاق کشاورزی

ریحانه سادات رفیعی علوی علویجه^{۱*}، سید محمد میرشفیعیان^۲

۱- دانشجوی دکتری، تجزیه، شیمی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه مالک اشتر، مدیر عامل شرکت توجال کشت سبز، پردیس

پارک علم و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، اصفهان، ایران/

۲- رئیس هیئت مدیره شرکت توجال کشت سبز، پردیس پارک علم و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، اصفهان، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: r.rafee1011@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

رفیعی علوی علویجه، ر.س.، میرشفیعیان، س.م.، (۱۴۰۳). نقش تولید محصولات کشاورزی با بهره‌گیری از کودها و سموم اورگانیک بر اخلاق کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

از چالش‌های پیش روی بشر افزایش جمعیت، کاهش امنیت غذایی و فقر است که موجب روی آوردن جوامع به سمت کشاورزی فشرده با بهره‌برداری از سموم و کودهای شیمیایی شده است. مصرف بی‌رویه سموم و کودهای شیمیایی موجب بیماری‌های خطرناک در انسان و جانوران گردیده و با فرسایش خاک و آلودگی آب و هوا باعث تخریب محیط زیست شده است. بررسی آمار استفاده از کودها و سموم شیمیایی در کشور اعداد قابل توجهی را نشان می‌دهد. آمار رو به رشد مصرف کودهای نیتروژنه، تاثیر مستقیم این کود بر روی افزایش سرطان دستگاه گوارشی و مرگ و میر ۱۰۹۵۱ نفری از سرطان معده در سال ۲۰۱۹ در کشور نگران‌کننده است. با توجه به این مسئله تلخ بررسی پژوهش‌ها و آمار نشان می‌دهد راه‌حل‌هایی از این بحران رفتن به سمت کشاورزی اورگانیک است. این در حالی است که ایران در ۱۰ سال گذشته در کشور با کاهش ۸۳/۵ درصدی زمین‌های زیر کشت کشاورزی اورگانیک روبه‌رو بوده است. لذا کشور نیازمند به برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح و اصلاح سبک کشاورزی با تصویب و اجرای قوانین در راستای افزایش تولیدات اورگانیک با محوریت رعایت اخلاق در تولید محصولات کشاورزی و غذایی می‌باشد تا بتواند علاوه بر حفظ سلامت انسان و محیط زیست امنیت غذایی و سودآوری ناشی از مصرف محصولات اورگانیک را به صورت ملموس احساس نماید.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، کشاورزی اورگانیک، سموم و کودهای شیمیایی

مقدمه و بیان مسئله:

از چالش‌های جدید زندگی بشر، نرخ افزایش جمعیت، نیاز روزافزون به تولیدات کشاورزی سالم و ایجاد امنیت غذایی است. علی‌رغم وجود غذای کافی برای تمامی جمعیت جهان؛ بیش از ۸۰۰ میلیون نفر در جهان از فقر غذایی و سوء تغذیه رنج می‌برند (Patel, 2007). لذا در کشور ما نیز بر اساس قانون اساسی در اصول ۱۳ و ۴۳ ام بر افزایش تولیدات کشاورزی و رفع نیازهای عمومی جامعه تاکید شده است. محدودیت منابع، موجب ایجاد تکنولوژی‌های جدید، برای دستیابی به

کیفیت و کمیت بیش تر محصولات کشاورزی، شده است. ایجاد هر تکنولوژی و فناوری جدید نیازمند رعایت قوانین و حقوقی است که انسان را در مسیر درست قرار دهد. قوانین با در نظر گرفتن ضمانت‌های اجرایی و نهادهای نظارتی به حفظ حداقلیات اخلاقی اکتفا می‌کنند و به هیچ وجه نمی‌توانند جایگزینی برای اخلاق باشند؛ به همین علت، تاکید بر ایجاد یک موضوع جدید اخلاقی با گسترش تکنولوژی، همواره از نگرانی‌های مهم دانشمندان عصر جدید بوده است. متفکرانی همچون کارل، مارکس معتقدند؛ با پیشرفت تکنولوژی وضعیت انسان به صورت بنیادین تغییر یافته و موجب بروز مسائل جدید با تاثیرات بلند مدت بر روی فرهنگ و اخلاق بشر شده است (Carbo & Smith, 2008)؛ بنابراین، رعایت اخلاق در کشاورزی از ضروریات است. با توجه به اینکه، کشاورزی از فعالیت‌های پایه و راهبردی هر کشور است؛ اخلاق کشاورزی، باید از جنبه‌های مختلف انسانی، زیست محیطی، حقوق حیوانات، اقتصاد و سیاست در فرایند تولید و مصرف محصولات کشاورزی مد نظر قرار گیرد (حسینی, ۲۰۲۰)؛ لیکن بررسی منابع نشان می‌دهد که این مهم کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. هدف از این مقاله معرفی، تحلیل و بررسی ابعاد مختلف اخلاق در کشاورزی و اثر استفاده از محصولات اورگانیک شامل کودهای آلی و سموم اورگانیک به عنوان جایگزین انواع شیمیایی آن‌ها، در راستای افزایش اخلاق کشاورزی و زیستی می‌باشد.

نتایج و بحث:

از راه حل‌های افزایش بهره‌وری زمین‌های کشاورزی استفاده از کودها و سموم شیمیایی است که در برهه‌ای از زمان به شدت گسترش یافت و توانست تاثیرات مثبتی بر روی بازده محصولات کشاورزی نشان دهد. لیکن مطالعات جدید نشان می‌دهد مصرف بی‌رویه کودها و سموم شیمیایی آثار مخرب و گاه جبران ناپذیری بر روی انسان، جانوران و محیط زیست بر جای گذاشته است. تجمع مقادیر اضافی از مواد شیمیایی در میوه و سبزیجات موجب انتقال این مواد شیمیایی به بدن انسان و ایجاد بیماری می‌گردد. همچنین ورود کودها و سموم شیمیایی به منابع آب و خاک، موجب آلودگی آن‌ها و از بین رفتن اکوسیستم‌های طبیعی می‌گردد. فرایند تولید کودهای شیمیایی موجب آلودگی هوا شده و با تولید گازهای گلخانه‌ای، موجب گرم شدن زمین می‌گردد (Kumar, 2019). بنابراین، برای کاهش اثرات نامطلوب استفاده بی‌رویه از کودها و سموم شیمیایی، کشاورزی اورگانیک یا پایدار توسعه یافته است. در این نوع از کشاورزی با بهره‌گیری از کودها و سموم اورگانیک آسیبی به طبیعت وارد نمی‌شود و کارایی محصولات کشاورزی، سلامت و امنیت غذایی تامین می‌گردد که این مهم از اصول رعایت اخلاق کشاورزی در تولید غذا به شمار می‌رود. در حقیقت، هدف اصلی از این نوع کشاورزی به تصریح فدراسیون بین المللی جنبش اورگانیک، سازگاری جهانی با اصول کشاورزی اورگانیک در ابعاد مختلف اجتماعی، زیست بوم و اقتصادی است (Rigby, 2003). اصول کشاورزی اورگانیک بر پایه اصول اخلاقی تصویب شده است که می‌تواند اخلاق را در تمامی شئون کشاورزی نهادینه گرداند (جدول ۱). در کشور ما نیز در برنامه پنجم توسعه به زیر کشت بردن ۲۵٪ از اراضی کشاورزی، تحت تولید اورگانیک تاکید شده است، لیکن متأسفانه، اجرایی نشده است.

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

جدول ۱: اصول کشاورزی اورگانیک (Halberg et al., 2013)

اصول	تحلیل
اصل سلامت	کشاورزی اورگانیک باید سلامت انسان، جانوران، گیاهان، خاک، آب و محیط زیست را تامین نماید.
اصل بوم شناسی	از اصول کشاورزی اورگانیک شناخت موجودات زنده و چرخه اکولوژی و برقراری تعامل برای پایداری و غنای آن است.
اصل عدالت	از مبانی کشاورزی اورگانیک تضمین عدالت محیط زیست و برقراری فرصت زندگی مشترک می باشد.
اصل احتیاط	مدیریت کشاورزی اورگانیک بر پایه دوراندیشی و مسئولیت پذیری بنا شده و باید متضمن سلامت و رفاه انسان و محیط زیست باشد.

در پژوهش های انجام شده تاثیر استفاده از کودهای اورگانیک و زیستی بر بازده کمی و کیفی محصولات کشاورزی به اثبات رسیده است که می تواند نقطه امیدی برای افزایش تولیدات کشاورزی با استفاده از کودها و سموم اورگانیک و رعایت اخلاق کشاورزی در تولید کمی و کیفی غذا گردد. برای مثال عزتی افزایش ۲ تا ۱۶ درصدی عملکرد شلثوک برنج، در استفاده از کود اورگانیک ورمی کمپوست را در مقایسه با کودهای شیمیایی رایج، اثبات کرد (Azatykandeh, 2018). فائو در گزارشی با تلفیح ریزوبیوم، افزایش ۱۰ تا ۶۰ درصدی حبوبات، دانه های روغنی و گیاهان علوفه ای را بسته به شرایط اقلیمی گزارش کرده است (Roy, 2006). شیخ و همکاران با استفاده از کود زیستی سودوموناس افزایش بهره وری گوجه فرنگی را گزارش داده اند (Sheikh, 2016). عزتی و همکاران توانستند به افزایش بیش از دوبرابری عملکرد پیاز خوراکی، در استفاده از کود زیستی آروسپیریوم دست یابند (Azatykandeh et al., 2018). امینی و همکاران اثبات کردند؛ غلظت نترات در غده های سیب زمینی با بهره برداری از کود زیستی برد هیوم کاهش می یابد (امینی، ۱۳۹۵). بررسی وضعیت کشاورزی پایدار و اورگانیک در جهان نشان می دهد: طبق آمار فدراسیون بین المللی جنبش های کشاورزی ارگانیک (IFOAM) در سال ۲۰۲۱ از کل زمین های کشاورزی جهان تنها ۱/۶٪ یعنی ۷۶/۴ میلیون هکتار، زیر کشت اورگانیک می باشد؛ که سهم هر یک از قاره ها در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱: آمار زمین های کشاورزی اورگانیک

بر طبق آمار، ایران در جایگاه ۱۵۱ام در بین ۱۶۷ کشور است و تنها ۰/۱۵ درصد یعنی ۷۰۵۳ هکتار از زمین های کشاورزی آن تحت کشاورزی اورگانیک می باشد. متأسفانه ایران با کاهش ۴۰/۸ درصدی زمین های تحت کشاورزی اورگانیک از سال ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱ روبه رو بوده و در ۱۰ سال گذشته ۸۳/۵ درصد کاهش کشت اورگانیک داشته است (Willer, 2023).

متوسط مصرف کودهای شیمیایی در هر هکتار از زمین های کشاورزی ایران در ۱۲ سال اخیر به ترتیب برای کودهای نیتروژنه، فسفات و پتاس برابر با ۹، ۴۲ و ۵۴ کیلوگرم بر هکتار بوده است (شکل ۲الف). در حقیقت سرانه مصرف کود

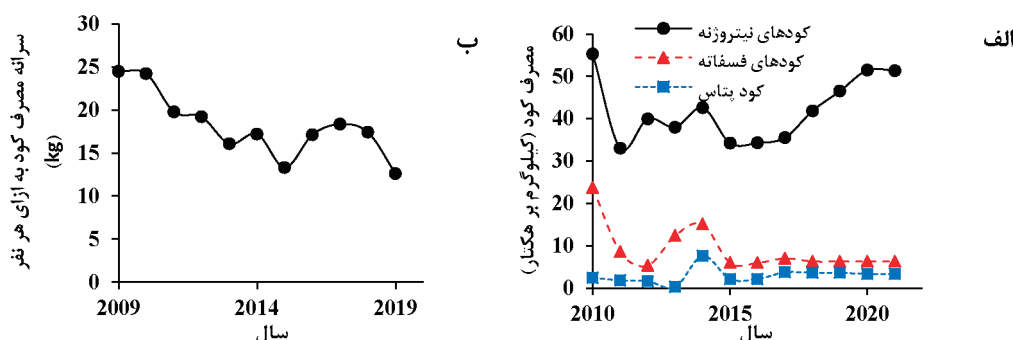

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

به ازای هر نفر به طور متوسط برابر با ۱۸ کیلوگرم بوده که میزان قابل توجهی است (شکل ۲ب). با توجه به داده‌ها میزان مصرف کودهای نیتروژنه که مازاد آن موجب بیماری‌های زیادی در انسان است روز به روز در حال افزایش است. خوشبختانه مصرف کودهای فسفاته و پتاس از سال ۲۰۱۴ با کاهش مواجه بوده است؛ هرچند عامل این کاهش مصرف، افزایش قیمت آن‌ها بوده است ولی با جایگزینی آن‌ها با کودهای زیستی می‌توان کشاورزی اورگانیک و اخلاقی را احیا کرد.

شکل ۲: الف) مصرف کودهای شیمیایی نیتروژنه، فسفاته و پتاس در هر هکتار از زمین‌های کشاورزی
ب) سرانه مصرف کود به ازای هر نفر

در این بخش به بررسی ابعاد مختلف اخلاق در کشاورزی و مضرات استفاده از کودهای شیمیایی و مزایای جایگزینی آن‌ها با کودهای آلی و اورگانیک پرداخته شد.

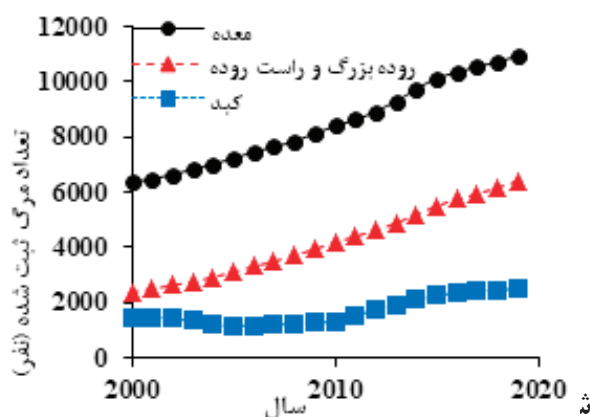
ابعاد انسانی اخلاق کشاورزی

از نیازهای حیاتی انسان، نیاز به غذا است که بر رشد، طول عمر، سلامتی، آرامش رفتار، نیروی جسمی و تولید مثل موثر است؛ لذا از اهم مسائل هر حکومتی، اطمینان از سلامت تغذیه جامعه خود است. در عصر حاضر با استفاده از کودهای شیمیایی در کشاورزی فشرده سعی بر افزایش راندمان محصولات شده است. لیکن، نگرانی‌های زیادی در مورد ایجاد آلودگی‌های شیمیایی خاک، آب‌های سطحی و زیرزمینی به واسطه سموم و کودهای شیمیایی وجود دارد؛ که می‌تواند با ورود به بدن انسان، فرد را در معرض انواع بیماری‌ها قرار دهد. به طور مثال ورود بیش از ۵۰ ppm نیترات به آب که با مصرف بیش از اندازه کودهای نیتروژنه معدنی، رخ می‌دهد؛ می‌تواند منجر به بیماری‌هایی همچون سرطان معده و دستگاه گوارشی، گواتر، نقایص مادرزادی مثل کودک آبی (Blue Baby) و بیماری‌های قلبی در انسان شود (Feigin, 1989). از دیگر خطرات استفاده بی‌رویه سموم و کودهای شیمیایی تجمع فلزات سنگین مانند آرسنیک، کادمیوم و اورانیوم در خاک و حتی در میوه‌ها، غلات و سبزیجات است که از طریق زنجیره غذایی وارد بدن انسان شده و ایجاد بیماری می‌کند. طبق بررسی‌های انجام شده غلظت سموم در زنجیره غذایی گاه تا ۱۰۵ بار غلیظ‌تر از میزان اولیه شده و در بافت چربی بدن تجمع می‌یابد.

نیترات ماده‌ای سرطان‌زا است که با ورود به بدن انسان موجب سرطان دستگاه گوارش، ناهنجاری‌های عصبی و اختلالات هورمونی می‌گردد. به علاوه می‌تواند در سیستم گوارشی به نیتريت تبدیل شده و با تبدیل هموگلوبین به متهموگلوبین، منجر به کمبود اکسیژن و ایجاد بیماری متهموگلوبینیمیا (Methemoglobinemia) گردد و یا با ترکیب با اسیدهای آمینه موجود در سیستم گوارشی تولید ماده‌ی سرطان‌زای نیتروزآمین کند. فلزات سنگینی همچون کادمیوم در گیاهان برای مثال در سیب‌زمینی باقی مانده و علاوه بر ایجاد سرطان، موجب کوتاهی قد در کودکان و اختلالات

کلیدی می‌گردند (Weitzberg, 2013). بر اساس آمار مرکز سرطان ایران، سرطان معده، روده بزرگ و مثانه از شایع‌ترین سرطان‌ها در کشور هستند. ابتلا به سرطان در کشور، ۱۵۰ نفر به ازای هر صد هزار نفر است. آمار نشان می‌دهد که بیشترین تعداد افراد مبتلا به سرطان دستگاه گوارشی، ساکنین استان‌های شمال، شمال شرق و شمال غرب هستند به طوری که ۴۰ تا ۴۵ نفر در هر صد هزار نفر در استان‌های گلستان، مازندران، گیلان و اردبیل دچار سرطان معده یا مری می‌شوند. این در حالی است که بیشترین مصرف آفت‌کش‌ها و کودهای شیمیایی در این استان‌ها به ثبت رسیده است. به گفته مشاور رئیس سازمان ملی استاندارد تأثیرات مخرب و مضر برخی سموم کشاورزی تا نیم قرن در خاک و محصولات کشاورزی باقی می‌ماند که برای کشاورزان و مصرف‌کنندگان خطرناک است. آمار تعداد مرگ و میر ناشی از سرطان‌های دستگاه گوارشی در ۱۲ سال گذشته نشان می‌دهد بیش‌ترین عامل فوت از بین سرطان‌های معده، روده و کبد متعلق به سرطان معده بوده است (شکل ۳). متأسفانه در سال ۲۰۱۹ سرطان معده جان ۱۰۹۵۱ نفر از هموطنان را گرفته است.

با توجه به آمار دردناک سرطان و دیگر بیماری‌های ناشی از استفاده از سموم و کودهای شیمیایی، کشور نیازمند بازنگری اساسی بر کشاورزی، نظارت بر اجرای قوانین و توجه به اخلاق کشاورزی در تولید محصولات و غذا است. در سال‌های اخیر قوانینی در راستای کمک به سلامت مردم به تصویب مجلس رسیده است که قطعاً ضمانت اجرا و نظارت دقیق بر آن از اهمیت بالایی برخوردار است. از جمله قوانین حامی کشاورزی اخلاقی، مصوبه‌ی مجلس شورای اسلامی در آبان ۱۴۰۲ است، لایحه‌ای در برنامه هفتم توسعه که به رصد باقیمانده کود و سموم شیمیایی، نیترا و فلزات سنگین در محصولات کشاورزی می‌پردازد.

ابعاد زیست محیطی اخلاق کشاورزی

امروزه، ابعاد مختلف اخلاق در تولید محصولات کشاورزی و غذایی گستره وسیعی یافته است. مسائل مورد توجه پیرامون اخلاق زیستی شامل موارد زیر می‌باشد: الف) در کشورهای در حال توسعه: تامین غذا و تغذیه انسان، جلوگیری از جنگل‌زدایی، فرسایش خاک و تخریب زمین، ب) در کشورهای توسعه یافته: آلودگی‌های محیط زیست، پسماندهای صنعتی خطرناک (همچون هسته‌ای)، باران‌های اسیدی و ... استفاده بی‌رویه از سموم و کودهای شیمیایی موجب آلودگی خاک، آب و هوا گردیده است.

خاک: خاک از اساسی‌ترین منابع طبیعی است؛ که جنگل‌زدایی، استفاده نامناسب از زمین و استفاده از شیوه‌های کشاورزی نامناسب و همچنین بهره‌گیری از انواع کودها و سموم شیمیایی از کیفیت آن کاسته است. این منبع مهم و تجدید ناپذیر تنها با مدیریت صحیح و اخلاقی قابلیت استفاده مداوم را دارد. این درحالی است که در سال‌های اخیر

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

هر ساله حدود ۵ تا ۷ میلیون هکتار از خاک‌های کره زمین تخریب می‌گردد (Food & Org, 199۴) و به طور معمول صدها سال طول می‌کشد تا یک محیط با قابلیت ریشه زایی متوسط برای گیاهان ایجاد گردد. منبع با ارزش خاک، به ویژه خاک حاصلخیزی که قابلیت کشت در آن وجود داشته باشد؛ به دلیل محدودیت‌های جغرافیایی، یک منبع محدود به شمار می‌رود. در حقیقت منابع خاک قابل کشت، حداکثر یک چهارم از کل سطوح خاکی زمین را در بر گرفته‌اند و هیچ جایگزین طبیعی و گسترده‌ای برای خاک جهت کشاورزی وجود ندارد. خاک، چهار عملکرد اساسی را برای رشد گیاه فراهم می‌کند.

۱. بستری جهت ریشه‌زایی و نفوذ ریشه فراهم می‌نماید.
 ۲. تخلخل کافی امکان تبادل گازهای اکسیژن و دی‌اکسید کربن را فراهم می‌کند.
 ۳. باید از شرایط ویژه جهت نفوذ آب برخوردار باشد.
 ۴. دسترسی ریشه به مواد مغذی مورد نیاز گیاه را فراهم نماید.
- این در حالی است که متأسفانه، استفاده نادرست از خاک، موجب تراکم، تخریب ساختاری، شوری و ... آن گردیده و بستری نامناسب و ضعیف برای ریشه‌زایی، با ظرفیت نگهداری پایین آب و اکسیژن رسانی ضعیف، ایجاد کرده است (Lal, 1988). به طور مثال طبق گزارشات به ازای هر میلی‌متر از خاک سطحی از دست رفته، عملکرد دانه ذرت بین ۸۰ تا ۲۶۰ کیلوگرم در هکتار تقلیل یافته است (Lal, 1985). استفاده بیش از حد کودهای شیمیایی می‌تواند موجب اسیدی شدن خاک، کاهش مواد آلی آن و توقف رشد گیاهان گردد. به علاوه با توجه به اینکه خاک زیستگاه بسیاری از جانوران و میکرواورگانیسم‌ها است تغییر ویژگی‌های خاک موجب از بین رفتن موجودات مفید آن شده و باعث افزایش آفات شده است (Cooke, 1975).

آب: استفاده نادرست از مواد شیمیایی موجب آلودگی آب‌های طبیعی توسط کودهای شیمیایی و آفت‌کش‌ها می‌گردد. به طوری که، مقادیر اضافی قابل توجهی از آن‌ها، وارد رواناب‌های سطحی و منابع آب زیرزمینی شده است. برای مثال ورود فسفات به آب‌های سطحی باعث پرغذایی یا اوتروفیکاسیون آب شده است. میزان مجاز فسفر در آب‌های سطحی کم‌تر از $50 \mu\text{g/l}$ است که با افزایش این مقدار پدیده پرغذایی اتفاق می‌افتد. پرغذایی موجب افزایش رشد گیاهان آبی و جلبک‌ها در سطح آب و پوشش کلی آن شده و با کاهش انحلال اکسیژن منجر به از بین رفتن سایر گونه‌های آبی مانند ماهی‌ها و ایجاد بویی بسیار نامطبوع می‌گردد (Neue, 1993).

هوا: باقیمانده کودها و آفت‌کش‌های مستعد تبخیر، به شکل گازی وارد اتمسفر شده و موجب آلودگی هوا می‌گردند. به علاوه جابه‌جایی آن‌ها با توده‌های بزرگ هوایی موجب بارش باران‌های اسیدی و بازگشت آن‌ها به آب‌های جاری و خاک می‌شود. باران‌های اسیدی به پوشش گیاهی، جانوران آبی و حتی ساختمان‌ها آسیب می‌زند. تولید کودهای شیمیایی منجر به تولید گازهای گلخانه‌ای (CO_2 ، CH_4 و N_2O)، گرمای کره زمین و آسیب به لایه اوزون شده است که باعث قرار گرفتن انسان در معرض اشعه‌های مضر فرابنفش می‌شود (Neue, 1993). از طرفی باکتری‌های خاک با تبدیل بقایای کودهای نیتروژنی مازاد به اکسیدهای گازی آن (NO ، N_2O و NO_2) موجب آلودگی هوا می‌گردند (Neue, 1993).

تاثیر اخلاق در زیست جانوری

استفاده از سموم و کودهای شیمیایی علاوه بر تاثیرات مخرب بر روی آب و خاک موجب بیماری و در مواردی

از بین رفتن گونه‌های جانوری شده است. ورود کودهای شیمیایی و سموم به آب‌های سطحی و زیرزمینی موجب بروز بیماری‌های عدیده‌ای بر روی انسان و جانوران می‌گردد. برای مثال در پژوهشی بر روی موش‌ها مشخص گردید که ترکیب حشره‌کش یا علف‌کش با نیترات، در آب نوشیدنی منجر به ایجاد تغییراتی در سیستم ایمنی، غدد درون‌ریز و عملکرد عصبی آن‌ها می‌گردد (Goss, 1998). در سال ۱۹۸۷ لوگان و همکاران طی پژوهشی دریافتند که سطوح بالایی از DDT در بدن گربه ماهی‌های دریاچه ایری وجود دارد که در نتیجه‌ی ورود این سم به رودخانه می‌باشد (Logan, ۱۹۸۷). از دیگر مضرات استفاده بی‌جا و بی‌اندازه از کودهای شیمیایی و سموم، از بین رفتن میکرواورگانیزم‌ها و حشرات مفید خاک است. بر اساس پژوهش‌های انجام شده میکرواورگانیزم‌ها نسبت به کودهای شیمیایی حاوی نیتروژن، پتاسیم و فسفر که موجب تغییرات pH خاک نیز می‌شوند، بسیار حساس هستند (Allison, 2008). این در حالی است که استفاده از کودهای آلی و اورگانیک نه تنها موجب از بین رفتن میکرواورگانیزم‌ها و موجودات مفید خاک‌زی نمی‌گردد بلکه موجب افزایش جمعیت آن‌ها و حفظ شرایط زندگی این موجودات طبیعی خواهد شد (Kumar et al., 2019).

ابعاد اقتصادی و سیاسی اخلاق کشاورزی

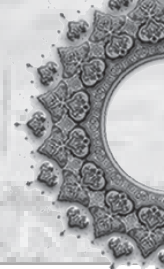
برخی از قسمت‌های خاکی کره زمین به شدت بیابانی گشته و ممکن است به مرحله‌ی غیرقابل بازگشت رسیده باشد. تنها استفاده درست و اخلاقی از مواهب زمین می‌تواند بازدهی اقتصادی دراز مدت را برای بشر به ارمغان آورد. کشاورزی فشرده با بهره‌بری از سموم و کودهای شیمیایی ممکن است در کوتاه مدت از نظر اقتصادی به صرفه به نظر بیاید ولی در دراز مدت انسان را از مواهب بازگشت ناپذیر زمین همچون خاک، آب و هوای پاک محروم می‌کند. این مهم در حالی است که تولید و بهره‌برداری از کودهای آلی و اورگانیک نسبتاً ساده بوده و در مقایسه با سموم و کودهای شیمیایی نیازمند امکانات بسیار ساده‌تری می‌باشد (Trenkel, 1997). کودهای زیستی و میکروبی اورگانیک غیر حجیم بوده و خرید و فروش آن‌ها مقرون به صرفه است. به علاوه مصرف سموم و کودهای آلی و اورگانیک از نظر اخلاقی سازگار با محیط زیست بوده و در دراز مدت موجب حفظ این منبع ارزشمند و سودآور می‌گردد (Aboudrare, 2009). مواد اولیه تولیدی سموم و کودهای اورگانیک، دردسترس است و بدون صرف هزینه‌های سرسام آور مواد شیمیایی، قابل خرید و بهره‌برداری می‌باشد؛ بنابراین تولید آن‌ها می‌تواند در کنار حفظ اخلاق کشاورزی صرفه اقتصادی خوبی نیز داشته باشد. در موارد متعددی صادرات محصولات کشاورزی به کشورهای مختلف به دلیل میزان بالای استفاده از سموم و کودهای شیمیایی موجب بازگشت محصول و آسیب به بدنه اقتصادی کشاورزی گشته است ولی صادرات نهاده‌ها و محصولات اورگانیک با توجه به قیمت بالاتر آن‌ها می‌تواند سودآوری خوبی برای کشور داشته باشد. در حال حاضر سه کشور آمریکا، فرانسه و آلمان بیش‌ترین سهم را در تجارت محصولات اورگانیک دارند و از صادرات ۴,۶۱۶,۴۶۸ میلیون تنی این محصولات به کشورهای اروپایی و آمریکا سهم ایران تنها ۱,۶۴۱ میلیون تن بوده است (Willer et al., 2023). تولید و استفاده از محصولات کشاورزی اورگانیک علاوه بر کاهش درد و آلام ناشی از بیماری برای انسان و جانوران، انسان را از صرف هزینه برای بازگشت سلامتی مستغنی می‌کند. بر طبق گزارشی از نماینده سازمان جهانی بهداشت هزینه‌های درمان سرطان در ایران سالیانه ۴ تا ۵ هزار میلیارد تومان است. انحطاط منابع طبیعی به جهل، مدیریت و برنامه‌ریزی ضعیف حکومت‌ها برمی‌گردد. سیاست‌های کلی جهانی نشان می‌دهد که علی‌رغم تولید مازاد غلات در جهان، توزیع ناعادلانه آن موجب فقر و گرسنگی مردم برخی از کشورها گردیده است و ۱/۴ میلیارد نفر از مردم دنیا یعنی حدود یک پنجم از کل جمعیت زمین، در فقر مطلق زندگی می‌کنند (Brown, 1984; McCalla, 1997). از سیاست‌های غلط، کشت محصولات نامناسب با اقلیم مناطق و بنابراین؛ افزایش مصرف آب و نیاز به مصرف سموم و کودهای شیمیایی بیش‌تر جهت مقابله با

آفات است. با توجه به اهمیت این موضوع، تنها با اتخاذ سیاست‌های صحیح اخلاقی، توزیع عادلانه منابع غذایی، پایش سرزمینی، مدیریت صحیح منابع طبیعی و مصرف حداقلی و بهینه سموم و کودهای شیمیایی و جایگزینی کشاورزی پایدار و بهره‌برداری از کودها و سموم اورگانیک می‌توان از این بحران‌های انسانی به سلامت عبور کرد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. صرف بی‌رویه کودها و سموم شیمیایی آثار مخرب و جبران ناپذیری بر روی انسان، جانوران و محیط زیست بر جای گذاشته است.
۲. کشاورزی اورگانیک بر مبنای اصول اخلاقی، من جمله اصل سلامت، اصل بوم‌شناسی، اصل عدالت و اصل احتیاط بنا شده است.
۳. از کل زمین‌های کشاورزی جهان، تنها ۶/۱٪ از آن تحت کشت اورگانیک می‌باشد؛ این در حالی است که ایران از ۱۶۷ کشور جایگاه ۱۵۱ام را داراست.
۴. صرف بی‌رویه کودها و سموم شیمیایی از عوامل اصلی سرطان دستگاه گوارشی به شمار می‌رود که سالانه موجب مرگ هزاران نفر از هموطنان می‌گردد.
۵. استفاده از سموم و کودهای شیمیایی از عوامل اصلی فرسایش خاک است و سالانه حدود ۵ تا ۷ میلیون هکتار از خاک‌های کره زمین تخریب می‌گردد.
۶. استفاده از سموم و کودهای اورگانیک علاوه بر تضمین سلامت انسان و محیط زیست موجب صرفه‌جویی در منابع و ثروت و کسب درآمد و ارزآوری برای کشور می‌گردد.

The role of producing agricultural products using organic fertilizers and pesticides on agricultural ethics

Rafiei alavi alavijeh, R. S.^{1*} & Mirshafiiian, S. M.²

1- PhD student, Analysis, Chemistry, Faculty of Basic Sciences, Malik Ashtar University, CEO of Tochal Kesht Sabz Company, Science and Technology Park Campus of Islamic Azad University, Najaf Abad branch, Isfahan, Iran

2- Chairman of the Board of Directors of Tochal Kesht Sabz Company, Science and Technology Park Campus of Islamic Azad University, Najaf Abad Branch, Isfahan, Iran

* Responsible author: Email: r.rafee1011@gmail.com

Abstract:

One of the challenges facing humanity is the increase in population, reduction in food security and poverty, which has caused societies to turn to intensive agriculture using chemical fertilizers and poisons. Indiscriminate use of chemical fertilizers and poisons has caused dangerous diseases in humans and animals and has destroyed the environment through soil erosion and water and air pollution. The statistics of chemical fertilizers and pesticides in the country show significant numbers. The growing statistics of nitrogen fertilizer consumption, the direct effect of this fertilizer on the increase of gastrointestinal cancer and the death of 10,951 people from gastric cancer in 2019 in the country are worrying. According to this bitter problem, researches and statistics show that the solution to get rid of this crisis is to go towards organic agriculture. This is although in the last 10 years, Iran has faced a decrease of 83.5% of the land under organic agriculture in the country. Therefore, the country needs proper planning and management and reforming the agricultural style by approving and implementing laws to increase organic production with a focus on observing ethics in the production of farming and food products to maintain food security, human health, and the environment. Feel the profitability of using organic products tangibly.

Key words: agricultural ethics, organic agriculture, poisons and chemical fertilizers.

دورِ إنتاجِ المنتجاتِ الزراعيه باستخدامِ الأسمدة العضويه والمبيدات الحشرية في أخلاقيات الزراعة

ريحانه سادات رفيعي علوي علويجه^{۱*}، السيد محمد مير شفيعيان^۲

۱- طالبة دكتوراه، تحليل، كيمياء، كلية العلوم الأساسية، جامعة مالك الأشر، المدير الإداري لشركة توشال كشت سبز، حرم

جامعة آزاد الإسلامية للعلوم والتكنولوجيا، فرع نجف آباد، أصفهان، إيران

۲- رئيس مجلس إدارة شركة توشال كشت سبز، حرم جامعة آزاد الإسلامية للعلوم والتكنولوجيا، فرع نجف آباد، أصفهان، إيران

Email: r.rafee1011@gmail.com

* المؤلف المسؤول:

ملخص:

إن من جملة التحديات التي تواجه البشرية: زيادة السكان، وانعدام الأمن الغذائي، والفقر، الأمر الذي دفع المجتمعات نحو الزراعة المكثفة باستخدام المبيدات والأسمدة الكيميائية. وقد أدى الاستخدام المفرط للمبيدات والأسمدة الكيميائية إلى ظهور أمراض خطيرة في الإنسان والحيوان، وبضمنية تآكل التربة وتلوث الهواء والماء، تسبب ذلك في تدمير البيئة. تُظهر إحصاءات استخدام الأسمدة والمبيدات الكيميائية في البلاد أرقامًا ملحوظة. إنَّ الزيادة المستمرة في استهلاك الأسمدة النيتروجينية وتأثيرها المباشر على زيادة سرطان الجهاز الهضمي ووفاة ١٠٩٥١ شخصًا من سرطان المعدة في عام ٢٠١٩ في البلاد أمر يبعث على القلق. وبالنظر إلى هذه المسألة المؤلمة، تُظهر الدراسات والإحصاءات أنَّ الحل للخروج من هذه الأزمة هو التوجه نحو الزراعة العضوية. ومع ذلك، شهدت إيران في السنوات العشر الماضية انخفاضًا بنسبة ٨٣,٥٪ في الأراضي المزروعة بالزراعة العضوية. ولذلك، تحتاج البلاد إلى التخطيط والإدارة الصحيحة وإصلاح أسلوب الزراعة من خلال سنِّ وتنفيذ القوانين لزيادة الإنتاج العضوي مع التركيز على مراعاة الأخلاق في إنتاج المنتجات الزراعية والغذائية، حتى تتمكن من الحفاظ على صحة الإنسان والبيئة، والشعور بشكل ملموس بالأمن الغذائي والربحية الناتجة عن استهلاك المنتجات العضوية.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، الزراعة العضوية، السموم والأسمدة الكيماوية

منابع:

- اميني، ر.، دباغ محمدی نسب، ا.، و مهدوی، س. (١٣٩٥). اثر کودهای آلی همراه با کود شیمیایی بر عملکرد و برخی خصوصیات کیفی غده سیب زمینی (*Solanum tuberosum* L.). مجله اکولوژی کشاورزی، ٩(٣)، ٧٤٨-٧٣٤.
- حسینی، م. (١٣٩٨). تحلیل راهبردهای اجرای کشاورزی اخلاق مدار در شهرستان سنقر. دانش کشاورزی و تولید پایدار، ٣٠(٢)، ٣٠١-٢٨٩.
- شیخ، ا. پ.، بلندنظر، س.، ساریخانی، م. ر.، و ایرانی، ف. (١٣٩٤). تأثیر برخی جدایه‌های واکسیناسیون سودوموناس بر رشد و جذب مواد مغذی گوجه‌فرنگی در شرایط مزرعه.
- Aboudrare, A. (2009). *Agronomie Durable. Principes ET Pratiques. Rapport de Formation Continue. FAO*, 49.
- Allison, S. D., & Martiny, J. B. (2008). Resistance, resilience, and redundancy in microbial communities. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105(supplement_1), 11512-11519.
- Azatykandeh, H., Bolandnazar, S., & Sarikhani, M. R. (2018). Effect of Plant Growth Promoting Rhizobacteria (PGPR) and Arbuscular Mycorrhiza on Growth, Yield and Quality of Onion (*Allium cepa* L.) Horand Lanrace. *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*, 28(4), 41-57.
- Brown, L. R. (1984). A crisis of many dimensions: putting food on the world's table. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 26(4), 14-43.
- Carbo, T., & Smith, M. M. (2008). Global information ethics: Intercultural perspectives on past and future

- research. In (Vol. 59, pp. 1111-1123): Wiley Subscription Services, Inc., A Wiley Company Hoboken.
- Cooke, G. (1975). Fertilizing for Maximum Yield.
- Feigin, A., & Halevy, J. (1989). Irrigation-fertilization-cropping management for maximum economic return and minimum pollution of ground water. In *Research report, Inst. Soil Water, ARO, The Volcani Center, Bet Dagan*.
- Food, & Org, A. (1994). *Fertilizer Yearbook*: FAO.
- Goss, M., Barry, D., & Rudolph, D. (1998). Contamination in Ontario farmstead domestic wells and its association with agriculture:: 1. Results from drinking water wells. *Journal of contaminant hydrology*, 32(3-4), 267-293.
- Halberg, N., Andreasen, L., Ravnskov, S., Steenberg, T., Enkegaard, A., Sigsgaard, L., . . . Korsgaard, M. (2013). Research collaboration between China and Denmark for development of systemic approaches to agro-ecological pest management without pesticides with focus on vegetable, fruit and berry crops. Proceedings and recommendations from two network workshops.
- Kumar, R., Kumar, R., & Prakash, O. (2019). Chapter-5 the impact of chemical fertilizers on our environment and ecosystem. *Chief Ed*, 35(69), 1173-1189.
- Lal, R. (1985). Soil erosion and its relation to productivity in tropical soils.
- Lal, R., Miller, F., & Logan, T. (1988). Are intensive agricultural practices environmentally and ethically sound? *Journal of agricultural ethics*, 1, 193-210.
- Logan, T. J. (1987). Diffuse (non-point) source loading of chemicals to Lake Erie. *Journal of Great Lakes Research*, 13(4), 649-658.
- McCalla, A. F., & Ayres, W. S. (1997). *Rural development: From vision to action* (Vol. 12): World Bank Publications.
- Neue, H.-U. (1993). Methane emission from rice fields. *Bioscience*, 43(7), 466-474.
- Patel, R. (2007). The World Bank and Agriculture. *A critical review of the World Bank's World Development Report 2008*.
- Rigby, D., & Bown, S. (2003). *Organic food and global trade: is the market delivering agricultural sustainability?* : University of Manchester, School of Economic Studies.
- Roy, R. N., Finck, A., Blair, G., & Tandon, H. (2006). Plant nutrition for food security. *A guide for integrated nutrient management. FAO Fertilizer and Plant Nutrition Bulletin*, 16(368), 201-214.
- Trenkel, M. E. (1997). *Controlled-release and stabilized fertilizers in agriculture* (Vol. 11): International fertilizer industry association Paris.
- Weitzberg, E., & Lundberg, J. O. (2013). Novel aspects of dietary nitrate and human health. *Annual review of nutrition*, 33(1), 129-159.
- Willer, H., Schlatter, B., & Trávníček, J. (2023). The world of organic agriculture. Statistics and emerging trends 2023.

لزوم توجه به اخلاق در کنترل آفات گیاهی بدون استعمال آفت کش های شیمیایی

زهرا محمدی^{۱*}، آرش راسخ^۲ و داوود کیانی^۳

۱- دانش آموخته دکتری حشره شناسی کشاورزی، دانشگاه شهید چمران اهواز، محقق بخش تحقیقات علوم زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان بوشهر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، بوشهر، ایران.

۲- استاد گروه گیاهپزشکی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

۳- استادیار پژوهش، بخش علوم زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان بوشهر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، بوشهر، ایران

* نویسنده مسئول: Email: mohammadi6664@gmail.com

نحوه ارجاع به مقاله

محمدی، ز.، راسخ، آ.، کیانی، د. (۱۴۰۳). لزوم توجه به اخلاق در کنترل آفات گیاهی بدون استعمال آفت کش های شیمیایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کشاورزی حوزه‌ای از فعالیت عملی انسان است که در آن محیط زیست و انسان در تعامل مستقیم با هم هستند و این تعامل در نهایت بایسته‌های اخلاقی نیز می‌طلبد. آفت کش‌ها تنها گروهی از مواد شیمیایی هستند که با هدف سرکوب آفات گیاهی و حفاظت از محصولات کشاورزی به طور عمد در محیط زیست اعمال می‌شوند؛ در دهه‌های اخیر استعمال افسار گسیخته این ترکیبات شیمیایی که برای افزایش راندمان تولید گسترش یافته‌اند، نه تنها اخلاق انسانی در حوزه کشاورزی را بی اهمیت جلوه داده است بلکه عدم پایداری در تولید و تهدید روزافزون سلامت مصرف کنندگان را نیز به دنبال داشته است. یکی از مهم‌ترین موانع در صدور محصولات کشاورزی مخاطرات میزان باقیمانده سموم است لذا ارزش گذاری محصولات تولیدی بر اساس مقدار باقیمانده سم می‌تواند تولید کنندگان را بیش از پیش به سمت تولید محصول سالم سوق دهد. در این ارتباط به کارگیری سایر روش‌های کنترل آفات از جمله کنترل زیستی ضرورت پیدا می‌کند. در مطالعه حاضر، کارآیی شکارگری کفشدوزک *Hippodamia variegata* (Goeze) به منظور کنترل شته جالیز *Aphis gossypii* (Glover) در شرایط آزمایشگاهی (داخل قفسه) روی تک بوته‌های خیار (رقم گلخانه‌ای نگین) آلوده شده توسط شته جالیز بررسی شد. آزمایش ارزیابی کارایی شامل معرفی لاروهای سن دوم کفشدوزک (تراکم ۲ عدد) به صورت پی در پی به فاصله سه روز در قفس‌های بزرگ با ابعاد ۶۰ × ۶۰ × ۱۲۰ سانتی‌متر در هشت تکرار انجام شد. بر اساس نتایج به دست آمده لاروهای سن دوم کفشدوزک به طور معنی داری تأثیر به سزایی در کاهش نهایی جمعیت شته داشتند به طوری که تعداد شته‌های باقیمانده در پایان آزمایش به طور میانگین، $15/09 \pm 139/62$ عدد بود که اختلاف معنی داری را با تیمار شاهد نشان داد. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند نقش بسیار مهمی در کاهش استفاده از سموم شیمیایی، کنترل بحران‌های زیست محیطی و حفظ سلامت انسان و محیط زیست داشته باشد.

واژگان کلیدی: کشاورزی، اخلاق، محیط زیست، حشرات مفید، سموم، شته جالیز

مقدمه و بیان مسئله:

افزایش مداوم جمعیت جهان و نیاز به غذای بیشتر، استفاده از منابع طبیعی و بحران های زیست محیطی را افزایش می دهد. امروزه جهان شاهد گسترش تخریب منابع طبیعی و محیط زیست است (مهلوجیراد و همکاران، ۱۳۹۴). کشاورزی بزرگترین و گسترده ترین عامل زیست محیطی انسانی است بنابراین فعالان این حوزه در این تعامل مسئولیت ویژه ای دارند و شایسته است ابعاد اخلاقی آن را در نظر بگیرند. در دهه های اخیر، به دلیل ناپایداری نظام های کشاورزی رایج، انسان ها جنبه های اخلاقی (مهدوی دامغانی و معین الدینی، ۱۳۸۹) و به ویژه اخلاق زیستی را در ارتباط با طبیعت نقض کرده اند (Webster, 1997). به عنوان مثال کاربرد نابه جا و غیرمعمول آفت کش ها اثرات منفی متعددی در محیط زیست به جا می گذارد که انکارناپذیر است؛ در این خصوص یکی از مهم ترین موانع در صدور محصولات کشاورزی مخاطرات میزان باقیمانده سموم در این محصولات است که به دلیل پدیده تجمع زیستی وارد زنجیره غذایی شده، سلامت انسان و سایر موجودات زنده را تحت الشعاع قرار می دهند (Diebel, 2008). لذا به کارگیری سایر روش های کنترل آفات از جمله کنترل زیستی توسط دشمنان طبیعی حائز اهمیت است. شته جالیز *Aphis gossypii* یکی از مهم ترین آفات خیار بوده که بصورت مستقیم و غیرمستقیم خسارت قابل ملاحظه ای به گیاه میزبان وارد می کند. خوشبختانه این آفت دارای دشمنان طبیعی متعددی است که در صورت حمایت می توانند در کاهش جمعیت میزبان خود تأثیر به سزایی داشته باشند. در این میان، کفشدوزک ها به عنوان مؤثرترین عوامل زیستی در کنترل شته ها مورد استفاده بوده اند. با توجه به اهمیت شته جالیز به عنوان یکی از آفات رایج محصولات جالیزی و سبزی در گلخانه و فضای باز، هدف از اجرای این تحقیق بررسی پتانسیل شکارگری کفشدوزک شکارگر *Hippodamia variegata* در شرایط آزمایشگاهی قفسه ای روی گیاهان خیار و کاهش استفاده از سموم شیمیایی بود.

مواد و روش ها:

با شروع آزمایش، در هر قفس چوبی در ابعاد ۶۰ × ۶۰ × ۱۲۰ سانتی متر (هشت تکرار)، یک بوته خیار (رقم نگین) که دارای دو برگ کوتیلدون، شش برگ واقعی و تعدادی جوانه های انتهایی بود، قرار داده شد. این بوته ها در گلدانی به ارتفاع ۱۳ سانتی متر و قطر ۹ سانتی متر کشت شده بود. هر قفس از چهار طرف با پارچه ی توری پوشانده شده بود. آزمایش در یک اتاقک آزمایشی به مساحت ۱۰ متر مربع در شرایط دمایی 20 ± 4 درجه ی سلسیوس، رطوبت نسبی ۶۰-۷۰ درصد و دوره ی نوری ۱۶:۸ (تاریکی: روشنایی) انجام شد. در شروع آزمایش و پس از تأمین تراکم استاندارد ۱۵۰ شته روی هر گیاه خیار و پس از استقرار آنها روی بوته ها، دو عدد لارو کفشدوزک ۲/۵ روزه (در ابتدای سن دوم رشدی) روی هر بوته رهاسازی شد. برای استاندارد کردن میزان اشتها ی لاروها، این لاروهای شکارگر قبل از رهاسازی یک وعده روی شته ی جالیز تغذیه شده بودند. عمل رهاسازی لاروهای سن دوم هر سه روز یک بار صورت گرفت. داده برداری پس از گذشت سه روز از شروع آزمایش انجام و هر پنج روز یک بار انجام گرفت و در پایان آزمایش تعداد کل شته های باقیمانده روی گیاهان ثبت شدند.

تجزیه و تحلیل های آماری: آزمایش در قالب طرح بلوک های کامل تصادفی شامل ۱ تیمار در ۸ تکرار و تیمار شاهد در ۳ تکرار، تجزیه و تحلیل گردید. تجزیه واریانس ها با استفاده از نرم افزار آماری Spss و نمودار با نرم افزار Excel رسم گردید.

نتایج و بحث:

در این بررسی، رهاسازی لاروهای سن دوم ۱۱ مرتبه و به فاصله سه روز انجام گرفت. بر اساس نتایج تجزیه واریانس داده های مربوط به تعداد شته های باقیمانده در پایان آزمایش، کاربرد لاروهای کفشدوزک شکارگر در کاهش جمعیت نهایی شته اثر معنی داری داشته است و از این نظر اختلاف معنی داری را با تیمار شاهد نشان داد ($F=156.09$; $df=1,9$; $P<0.001$) (جدول ۱). مقایسه میانگین داده ها همچنین نشان داد، اختلاف معنی داری در خصوص تراکم اولیه و تراکم نهایی شته جالیز در پایان آزمایش وجود نداشت ($F=0.166$; $df=1,9$; $P>0.001$). نتیجه ای که به خوبی نمایانگر این است که لاروها تأثیر بسزایی در کاهش جمعیت نهایی شته تا پایین تر یا نزدیک به سطح تراکم اولیه داشته اند و در نتیجه یک خروجی مثبت برای کنترل آفت به همراه داشته است.

جدول ۱: میانگین ($\pm$ خطای معیار) تعداد شته های باقیمانده در تیمار رهاسازی لاروهای

H. variegata سن دوم کفشدوزک شکارگر

تعداد شته های باقیمانده	تکرار	تیمار
$139/62 \pm 15/09$	۸	لاروهای سن دوم کفشدوزک

برخی پژوهش ها نشان می دهند که رهاسازی های پی در پی منجر به افزایش عملکرد و اثر بهتر شکارگر بر جمعیت آفت میشود؛ به عنوان مثال در پژوهشی دو بار رهاسازی لارو سن دوم بالتوری *Chrysoperla carnea*، به فاصله هفت روز علیه کرم غوزه پنبه انجام دادند که در کنترل این آفت نتایج خوبی به دست آمد (Eid et al., 2018). پرادو و همکاران (۲۰۱۵) نیز رهاسازی تخم بالتوری *C. carnea* را به فاصله یک هفته و با ۵-۶ بار تکرار علیه شته سبز سیب در شرایط صحرایی انجام داد و توانست رشد جمعیت شته را کاهش دهد. همچنین با ۸-۱۱ بار رهاسازی لارو بالتوری *C. carnea* شته سیاه باقلا را کنترل کرد. همان گونه که نتایج این محققین نشان می دهد تکرار رهاسازی با استفاده از نسبت های مناسب شکارگر با دوام کنترل همراه است و نیاز به سمپاشی را به حداقل می رساند.

مهمترین یافته ها:

- ۱- کشف پتانسیل، کارایی شکارگری و کنترلی کفشدوزک در کنترل آفت شته جالیز پیش از اجرای گسترده. در واقع چنین اطلاعاتی میتواند در گسترش برنامه های کنترل بیولوژیکی در آینده بسیار مفید و سودمند باشد.
- ۲- دستیابی به تراکم مناسب از این موجودات مفید جهت استفاده و رهاسازی در محیط های محصور و محدود مانند گلخانه به جای استفاده از آفتکش های شیمیایی سرطان زا با دوام بالا
- ۳- بهبود کنترل زیستی با حضور کفشدوزک شکارگر. به گونه ای که کاربرد دشمن طبیعی مذکور منجر به کنترل مؤثر شته جالیز روی بوته های خیار گردید.

The necessity of considering ethics in plant pest control without using chemical pesticides

Mohammadi, Z.^{*1}; Rasekh, A.²; Kiyani, D.³

1- Ph.D. in Agricultural Entomology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Researcher of Agricultural and Horticultural Science Research Department, Bushehr Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Promotion Organization, Bushehr, Iran.

2- Professor, Department of Plant Medicine, Faculty of Agriculture, Shahid Chamran University, Ahvaz.

3- Research Assistant Professor, Department of Agricultural and Horticultural Sciences, Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Bushehr Province, Organization of Research, Education and Promotion of Agriculture, Bushehr, Iran

* Corresponding author's email: mohammadi6664@gmail.com

Abstract:

Agriculture is a field of practical human activity in which the environment and humans are in direct interaction with each other, and this interaction ultimately requires moral obligations. Pesticides are the only group of chemicals that are deliberately applied to environment in order to suppressing plant pests and protecting agricultural crops, and this in turn causes an increasing threat consumers, health. In recent decades, the unbridled use of these chemical compounds, which have been expanded to increase production efficiency, has not only made human ethics in the field of agriculture seem unimportant, but has also led to unsustainability in production and an increasing threat to the health of consumers. One of the most important obstacles in the export of agricultural products is the risk of the residual amount of toxins, so, the valuation of the products based on the residual amount of toxins can lead the producers towards to produce healthy products. In this regards, it becomes necessary to apply other methods of pest control, including biological control. In this study, predation effectiveness of the ladybird *Hippodamia variegata* (Col., Coccinellidae) were investigated against the melon aphid, *Aphis gossypii* (Hem., Aphididae) in laboratory-caged conditions on single cucumber plants (greenhouse Negeen cultivar). Experiments were performed at 2 treatments (n = 8) (consecutively at an interval of 3 days) including 2 individuals of second instar larva of ladybird, and control treatment in large cages (60 × 60 × 120 cm). Monitoring and data collection were performed every 5 days to determine the density of remaining aphids on cucumber plants. Based on the results, at the end of the experiment, the total number of remaining aphids on treated plants had a significant difference compared to control treatment and the second instar larva of ladybird had the great reduction effect on the aphid population, so that the remaining aphids at the end of experiment was 139.62 ± 15.09 on average. The results of the present research can play a very important role in reducing the use of chemical pesticides, controlling environmental crises and preserving human health and the environment.

Keywords: Agriculture, ethics, Environment, Useful insects, poisons, melon aphid

ضرورت‌های اهتمام بالأخلاق في مكافحة الآفات النباتية دون استخدام المبيدات الكيميائية

زهراء محمدی*^۱، آرثس راسخ^۲، داوود کیانی^۳

۱- خریج بدرجه الدكتوراه في علم الحشرات الزراعية، جامعة الشهيد شميران في الأهواز، باحث في قسم أبحاث العلوم الزراعية والبستانية، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة بوشهر، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، بوشهر، إيران،

۲- أستاذ قسم طب الأعشاب، كلية الزراعة، جامعة الشهيد شميران في الأهواز

۳- أستاذ مساعد في البحوث بقسم علوم الزراعة والبستنة، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة بوشهر،

منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، بوشهر، إيران

*المؤلف المسؤول: Email: mohammadi6664@gmail.com

ملخص

الزراعة هي مجال من مجالات النشاط العملي للإنسان حيث يتفاعل الإنسان والبيئة بشكل مباشر، وهذا التفاعل يستلزم في النهاية متطلبات أخلاقية. المبيدات الحشرية هي مجموعة من المواد الكيميائية التي تُستخدم بهدف الحد من الآفات النباتية وحماية المحاصيل الزراعية، ويتم تطبيقها عمدًا في البيئة. وفي العقود الأخيرة، أدى الاستخدام المفرط لهذه المركبات الكيميائية التي تهدف إلى زيادة كفاءة الإنتاج إلى إهمال الأخلاق الإنسانية في مجال الزراعة، بالإضافة إلى عدم الاستدامة في الإنتاج والتهديد المتزايد لصحة المستهلكين. وأحد أهم العوائق في إنتاج المنتجات الزراعية هي مخاطر بقايا المبيدات، لذا فإن تقييم المنتجات بناءً على كمية بقايا المبيدات يمكن أن يدفع المنتجين نحو إنتاج منتجات صحية. وفي هذا السياق، يصبح من الضروري استخدام طرق أخرى لمكافحة الآفات، بما في ذلك مكافحة البيولوجية. وفي الدراسة الحالية، تم تقييم كفاءة الخنافس المفترسة (*Hippodamia variegata* (Goeze) في مكافحة حشرة المن (*Aphis gossypii* (Glover) في ظروف مختبرية (داخل الأقفاص) على نباتات الخيار (صنف البيوت البلاستيكية) المصابة بحشرة المن. تم إجراء تجارب تقييم الكفاءة عن طريق إدخال يرقات الدعسوقة من الجيل الثاني (بكتافة اثنان) بشكل متتابع بفواصل زمنية قدره ثلاثة أيام في أقفاص كبيرة بأبعاد ۶۰ × ۶۰ × ۱۲۰ سم في ثمانية تكرارات. أظهرت النتائج أن يرقات الدعسوقة من العمر الثاني كان لها تأثير كبير في التقليل النهائي لعدد حشرات المن، حيث بلغ متوسط عدد حشرات المن المتبقية في نهاية التجربة ۱۳۹,۶۲ ± ۱۵,۰۹، مما أظهر اختلافًا مؤثرًا مع المعاملة الضابطة. يمكن أن تلعب نتائج هذه الدراسة دورًا مهمًا في تقليل استخدام المبيدات الكيميائية، والسيطرة على الأزمات البيئية، والحفاظ على صحة الإنسان والبيئة.

الكلمات المفتاحية: الزراعة، الأخلاق، البيئة، الحشرات النافعة، السموم، من القطن

منابع:

مهدوی دامغانی، ع.، و معین‌الدینی، س. ش. (۱۳۸۹). امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار. اخلاق در علم و فناوری، ۶(۲)، ۷۲-۶۵.

مهلوچی‌راد، م.، مبارکی، ن.، رضوانی‌مقدم، پ.، پارسا، م.، شاه‌نوشی‌فروشان، ن.، و اسدی، غ. (۱۳۹۴). مقایسه ارزش خدمات اکوسیستمی در مزارع گندم و سیب‌زمینی رایج و ارگانیک در منطقه فریمان. کشاورزی اکولوژیک، ۱(۷)، ۱۶۵-۱۵۱.

Diebel, P. L. (2008). Ethics and agriculture: A teaching perspective. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 33(3), 303-310.

Eid, A. E., El-Heneidy, A. H., Hafez, A. A., Shalaby, F. F., & Adly, D. (2018). On the control of the cotton

- aphid, *Aphis gossypii* Glov. (Hemiptera: Aphididae), on cucumber in greenhouses. *Egyptian Journal of Biological Pest Control*, 28, 64.
- Prado, S. G. S., Jandricic, E., & Frank, S. D. (2015). Ecological interactions affecting the efficacy of *Aphidius colemani* in greenhouse crops. *Insects*, 6, 538-575.
- Webster, J. P. G. (1997). Assessing the economic consequences of sustainability in agriculture. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 64(2), 95-102.

محدودیت های اخلاقی در روش های نوین مهندسی ژنتیک CRISPR

دیانا دانشیان^۱ و گیلدا کریمی^{۲*}

۱- دانشجوی زیست فناوری دانشگاه آزاد اسلامی - تهران - ایران

۲- استادیار دانشگاه خوارزمی - تهران - ایران

* نویسنده مسئول: g.karimi@khu.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

دانشیان، د، کریمی، گ. (۱۴۰۳). عنوان مقاله. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

ویرایش ژنوم شامل درج، حذف یا تغییر DNA ژنومی به منظور بهبود یک ژن یا دستیابی به ویژگی مطلوب است. سیستم CRISPR-Cas9 یک تکنیک ویرایش ژن است که به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. مزایای اصلی استفاده از آن برای ویرایش ژنوم عبارتند از: سادگی عمل در مقایسه با دیگر روشها؛ ویرایش همزمان چندین ژن؛ مقرون به صرفه تر بودن. این تکنیک هم مانند دیگر روشهای نوین اصلاح مولکولی با محدودیتهای و معایبی مواجه است که عبارتند از: دشواری هدایت موفقیت آمیز آنزیم به سلول های هدف؛ پایین بودن کارایی ویرایش ژن؛ ایجاد برش در مکان های نامطلوب؛ رخداد جهش های ناخواسته؛ کارایی پایین در صفات چند ژنی؛ نگرانی از کاهش تنوع ژنتیکی در بلندمدت. کاربرد CRISPR در کشاورزی عبارتند از: افزایش بهره‌وری کشاورزی و سود اقتصادی؛ ایجاد مقاومت محصولات در برابر شرایط نامساعد و بیماری و تامین امنیت غذایی؛ بهبود ارزش غذایی محصولات؛ ارائه شیوه‌های کشاورزی دوستدار محیط زیست بویژه در شرایط بحران آب و هوایی و تغییر اقلیم، چالش‌های پیشروی CRISPR در کشاورزی شامل موارد ذیل می‌گردد: حقوق مالکیت معنوی مرتبط با فناوری CRISPR پیچیده و پرچالش است. تعدد محققان و نهادهای مختلف حق ثبت اختراع آن منجر به اختلافات قانونی مداوم در مورد مالکیت شده است. قوانین نظارتی برای CRISPR در کشورهای مختلف به شدت متفاوت است. نیاز به وجود مقررات بین‌المللی هماهنگ ضروری است. پیامدهای اخلاقی استفاده از CRISPR برای اصلاحات ژنتیکی نگرانی‌هایی را به وجود می‌آورد. مسائلی مانند پتانسیل عواقب ژنتیکی ناخواسته، وضعیت اخلاقی جنین‌های ویرایش شده، پیامدهای ویرایش لاین‌های حاصل، مسئولیت و جبران خسارت برای نتایج نامطلوب، چالش مشکلات غیرمنتظره در نسل‌های آینده

واژگان کلیدی: تغییر اقلیم، چالش‌های ویرایش ژنوم، حقوق مالکیت معنوی

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی مقاوم به اقلیم (Climate resilient agriculture) به روش‌هایی اشاره دارد که هدف آن‌ها توسعه محصولات است که می‌توانند با تغییرات آب و هوایی سازگار شوند و در شرایط نامساعد محیطی، مانند خشکسالی، دماهای بالا و شوری خاک، عملکرد خود را حفظ کنند. این نوع کشاورزی به منظور افزایش امنیت غذایی و پایداری کشاورزی در برابر چالش‌های ناشی از تغییرات اقلیمی طراحی شده است. استفاده از فناوری‌هایی مانند CRISPR در کشاورزی مقاوم به اقلیم به محققان این امکان را می‌دهد که ویژگی‌های خاصی را در گیاهان ایجاد کنند، از جمله مقاومت در برابر آفات و

بیماری‌ها، و همچنین بهبود کیفیت محصولات (Kumar et al., 2023). این روش‌ها می‌توانند به کشاورزان کمک کنند تا با کمترین آسیب به محیط زیست، تولیدات خود را افزایش دهند و در عین حال به نیازهای غذایی جمعیت رو به رشد پاسخ دهند (Zhu et al., 2020). ویرایش ژنوم شامل درج، حذف یا تغییر DNA ژنومی به منظور بهبود یک ژن یا دستیابی به ویژگی مطلوب است. سیستم CRISPR-Cas9 (Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats) یک تکنیک ویرایش ژن است که به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. این سیستم از RNA راهنما (gRNA) استفاده می‌کند، آنزیم Cas9 به توالی هدف DNA هدایت می‌شود و شکست‌هایی را در دو رشته‌ی DNA ایجاد می‌کند، سپس فرآیند ترمیم DNA القا شده و تغییرات ژنتیکی دقیقی انجام می‌شود (خورشید و همکاران، ۱۴۰۲). مزایای اصلی استفاده از CRISPR-Cas9 برای ویرایش ژنوم عبارتند از: سادگی عمل در مقایسه با ابزارهای ویرایش ژن دیگر مانند ZFNs و TALENs؛ می‌تواند با استفاده از راهنمای RNA طراحی شده برای هدف قرار دادن لوکوس‌های ژنتیکی مختلف، چندین ژن را به طور همزمان ویرایش کند؛ نسبت به سایر روش‌های ویرایش ژن که نیاز به مهندسی گسترده پروتئین دارند، مقرون به صرفه‌تر می‌باشد (Zhu et al., 2020). تکنیک CRISPR-Cas9 هم مانند دیگر روش‌های نوین اصلاح مولکولی با محدودیت‌ها و معایبی مواجه است که عبارتند از: دشواری هدایت موفقیت آمیز آنزیم Cas9 و راهنمای RNA به سلول‌های هدف؛ پایین بودن کارایی ویرایش ژن به ویژه برای حذف یا اضافه کردن توالی‌های جدید DNA؛ ایجاد برش در مکان‌های نامطلوب توسط آنزیم Cas9 و ایجاد جهش‌های ناخواسته، رخداد جهش‌های ناخواسته در فرآیند تعمیر DNA؛ کارایی پایین در خصوص صفاتی که توسط چند ژن کنترل می‌شوند؛ نگرانی از کاهش تنوع ژنتیکی که در بلندمدت منجر به آسیب‌پذیری محصولات در برابر آفات و بیماری‌ها می‌گردد (Gonzalez-Avila et al., 2021). هدف این مرور بررسی استفاده از فناوری CRISPR-Cas9 در توسعه محصولات مقاوم به اقلیم برای کاهش ناامنی غذایی و گرسنگی و پیامدهای مرتبط برای کشاورزان محلی است. پذیرش بهبود محصولات با کمک CRISPR در استراتژی‌های پرورش می‌تواند به کشاورزان سنتی در کشورهای با درآمد پایین و متوسط کمک کند تا بدون از دست دادن بهره‌وری، با تغییرات اقلیمی سازگار شوند. با استفاده از این فناوری، کشاورزان می‌توانند از کشت محصولات مقاوم به اقلیم با بازدهی بهتر و مقاومت در برابر تنش بهره‌مند شوند و بدین ترتیب به امنیت غذایی و کشاورزی پایدار کمک کنند.

مواد و روش‌ها:

یک جستجوی سیستماتیک جامع از مقالات بررسی شده توسط پایگاه‌های داده‌ای شامل: PubMed، Web of Sci-ence و Google Scholar، انجام شد تا مقاله‌ای مرتبط با کاربردها و پیامدهای ویرایش ژنوم با واسطه CRISPR در بهبود محصولات کشاورزی شناسایی شود. بررسی منابع نشان می‌دهد که فناوری CRISPR-Cas برای افزایش تاب‌آوری و محتوای تغذیه‌ای محصولات مختلف با مقابله با تنش‌های بیوتیک و غیر بیوتیک به کار گرفته شده است. در عین حال برای استفاده از این تکنیک باید به ملاحظات اخلاقی و جنبه‌های ایمنی محصولات توجه گردد.

نتایج و بحث:

کاربرد CRISPR در کشاورزی:

بکارگیری تکنیک CRISPR در بسیاری از چالش‌های زیستی، از جمله اصلاح ژنتیکی محصولات کشاورزی را می‌

توان در موارد ذیل خلاصه کرد: افزایش بهره‌وری کشاورزی و منافع اقتصادی برای کشاورزان و جامعه؛ اطمینان از مقاومت محصولات در برابر شرایط نامساعد و بیماری‌ها یک گام مهم به سوی امنیت غذایی؛ بهبود ارزش غذایی محصولات و ایمن ساختن آن‌ها برای افراد با حساسیت یا آلرژی‌های خاص غذایی؛ تامین کمبودهای تغذیه‌ای در جمعیت‌های آسیب‌پذیر؛ ارائه شیوه‌های کشاورزی دوستدار محیط زیست بویژه در شرایط بحران آب و هوایی و تغییر اقلیم (Kumar et al., 2023). (Zhu et al., 2020).

چالش‌های پیشروی CRISPR در کشاورزی

چالش‌های قانونی و نظارتی پیرامون تکنیک CRISPR را می‌توان در چندین حوزه کلیدی بیان نمود (Kumar et al., 2023; Gonzalez-Avila et al., 2021; Lorenzo et al., 2022; Ayanoğlu et al., 2020). حقوق مالکیت معنوی: چشم‌انداز حقوق مالکیت معنوی (IP) مرتبط با فناوری CRISPR پیچیده و پرچالش است. تعدد محققان و نهادهای مختلف حق ثبت اختراع برای کاربردهای مختلف CRISPR منجر به اختلافات قانونی مداوم در مورد مالکیت شده است. تعداد زیاد اختراعات (بیش از ۱۱۰۰۰ رویداد) فرآیند صدور مجوز را پیچیده می‌کند، زیرا بسیاری از کاربردها ممکن است به مجوزهای متعدد از دارندگان مختلف نیاز داشته باشند. این پیچیدگی چالش‌هایی را برای استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های کوچک و متوسط که به دنبال استفاده از فناوری CRISPR هستند، ایجاد می‌کند، چرا که باید مسیر صدور مجوز پیچیده‌ای را طی کنند. چارچوب نظارتی: قوانین نظارتی برای CRISPR در کشورهای مختلف به شدت متفاوت است و از ممنوعیت‌های کامل تا رویکردهای مجاز بسیار، متغیر است. نیاز به وجود مقررات بین‌المللی هماهنگ که به نگرانی‌های اخلاقی و ایمنی مرتبط با ویرایش ژنوم، به‌ویژه در اصلاحات ژنوم انسانی، پاسخ دهد، احساس می‌شود. مقررات کنونی اغلب نتوانسته‌اند با پیشرفت‌های سریع در فناوری CRISPR همگام شوند و این امر منجر به درخواست‌هایی برای پاسخ‌های نظارتی چالاک‌تر را ایجاد می‌کند تا ایمنی عمومی و استانداردهای اخلاقی را تضمین نماید.

ملاحظات اخلاقی: پیامدهای اخلاقی استفاده از CRISPR برای اصلاحات ژنتیکی نگرانی‌های قابل توجهی را به وجود می‌آورد. مسائلی مانند پتانسیل عواقب ژنتیکی ناخواسته، وضعیت اخلاقی جنین‌های ویرایش شده و پیامدهای ویرایش لاین‌های حاصل، نیازمند یک چارچوب اخلاقی قوی هستند. نیاز به محدودیت‌ها و نظارت‌های اخلاق زیستی مشخص برای هدایت استفاده از CRISPR در هر دو زمینه تحقیقی و کاربردی وجود دارد. همچنین، پتانسیل سوءاستفاده، مانند سناریوهای "بیوهکینگ"، پیچیدگی بیشتری به چشم‌انداز نظارتی می‌افزاید، زیرا دولت‌ها باید در نظر بگیرند که چه کسی در حال انجام چه تحقیقی و تحت چه شرایطی می‌باشد تا سوءاستفاده از این تکنیک را به حداقل برساند. بیوتروریسم نیز یکی از مشکلات عدم کنترل استفاده از این تکنیک می‌باشد که در زمینه پادفند غیر عامل باید مد نظر دولتها قرار گیرد. مسئولیت و جبران خسارت: با پیشرفت فناوری CRISPR، سوالات مربوط به مسئولیت در قبال آسیب‌های ناشی از ویرایش ژن به طور چشمگیری اهمیت پیدا می‌کنند. ایجاد قوانین روشن و واضح، در مورد مسئولیت جبران خسارت برای نتایج نامطلوب در ویرایش لاین‌های حاصل، ضروری است. کارشناسان حقوقی باید بتوانند به این سوالات پاسخ دهند که: چگونه می‌توان مسئولیت را در مواردی که ویرایش ژن منجر به مشکلات غیرمنتظره در نسل‌های آینده شود، تعیین کرد؟ نهاد پاسخگو در این زمینه کیست؟ زمان مسئولیت محقق در مورد یک رویداد چقدر است؟ هر رویداد تا چند نسل از قوانین و ضوابط کنونی پیروی می‌کند؟

مهمترین یافته‌ها:

- این مقاله از منظر اخلاق زیستی در محور های زیر به استفاده از تکنیک ویرایش ژنوم مبتنی بر Crispr-Cas9 در محصولات کشاورزی بویژه با تغییر اقلیم و اهتمام بر پایداری امنیت غذایی می پردازد:
۱. کاربردهای Crispr-Cas9 در کشاورزی: افزایش بهره‌وری کشاورزی، بهبود ارزش غذایی محصولات، تضمین بقای محصولات در برابر تهدیداتی مانند: آفات، بیماری ها و شرایط نامساعد محیطی و تغییر اقلیم، تولید فرآورده های دوستار محیط زیست
 ۲. مزایا: سادگی و کارایی، افزایش دقت، مقرون به صرفه بودن، تولید سریع مدل‌های ژنتیکی
 ۳. محدودیت‌ها: تغییرات ناخواسته، محدودیت در اصلاحات پیچیده، کارایی ویرایش متغیر، پایداری ناکافی
 ۴. چالش‌های اخلاقی و نظارتی: حقوق مالکیت معنوی، مسئولیت و جبران خسارت، باورهای غلط در مورد ویرایش ژنوم در بین مردم، عدالت اجتماعی در بهره وران، ملاحظات اخلاقی

Ethical Limiation In Genetic Enginiering Base On Crispr

Daneshian. D.¹ & Karimi, G.^{2*}

1 Student of Biotechnology, Islamic Azad University of Tehran

2 Assistant Professor, Cell and Molecular Biology Department, Kharazmi University,

* Corresponding author's email: g.karimi khu.ac.ir

Abstract:

Genome editing involves the insertion, deletion, or alteration of genomic DNA to enhance a gene or achieve a desired trait. The CRISPR-Cas9 system is a widely used gene-editing technique. Its main advantages include simplicity compared to other methods, the ability to edit multiple genes simultaneously, and being more cost-effective. However, like other molecular modification methods, it faces certain limitations such as difficulty in successfully guiding the enzyme to target cells, low gene-editing efficiency, off-target cuts leading to unwanted mutations, low effectiveness in polygenic traits, and concerns about reduced genetic diversity in the long term. Applications of CRISPR in agriculture include increasing agricultural productivity, creating crop resistance to adverse conditions and diseases to ensure food security, improving nutritional value and offering environmentally friendly farming methods, especially in the context of changing climates. The challenges facing CRISPR in agriculture include the following: Intellectual property rights related to CRISPR technology are complex and challenging. The involvement of multiple researchers and institutions in patenting has led to ongoing legal disputes over ownership. Regulatory frameworks for CRISPR vary significantly across different countries, making the need for harmonized international regulations essential. Ethical implications of CRISPR use, such as the potential for unintended genetic consequences, the ethical status of edited embryos, the implications of editing derived lines, liability, and compensation for undesirable outcomes, as well as the challenge of unforeseen issues in future generations, have raised serious concerns.

Keywords: Climate change, Genome editing challenges, Intellectual property rights

القيود الأخلاقية في أساليب الهندسة الوراثية الجديدة CRISPR

ديانا دانشيان^۱ و كيلدا كريمي^{۲*}

۱- طالبة التكنولوجيا الحيوية في جامعة آزاد الإسلامية في طهران

۲- أستاذ مساعد بجامعة الخوارزمي.

* المؤلف المسؤول: g.karimi@khu.ac.ir

ملخص

تعديل الجينوم يشمل إدراج أو حذف أو تغيير DNA الجينومي بهدف تحسين جين معين أو تحقيق سمة مرغوبة. نظام CRISPR-Cas9 هو تقنية تعديل جيني تُستخدم على نطاق واسع. وتشمل الفوائد الرئيسية لاستخدامه في تعديل الجينوم: سهولة الاستخدام مقارنة بالطرق الأخرى؛ والقدرة على تعديل عدة جينات في وقت واحد؛ بالإضافة إلى انخفاض التكلفة. هذه التقنية، مثل غيرها من طرق التعديل الجيني الحديثة، تواجه قيودًا وعيوبًا تشمل: صعوبة توجيه الإنزيم بنجاح إلى الخلايا المستهدفة؛ انخفاض كفاءة تعديل الجين؛ حدوث قطع في مواقع غير مرغوب فيها؛ حدوث طفرات غير مرغوبة؛ كفاءة منخفضة في الصفات متعددة الجينات؛ والقلق من انخفاض التنوع الجيني على المدى الطويل. وتشمل تطبيقات CRISPR في قطاع الزراعة: زيادة الإنتاجية الزراعية والفوائد الاقتصادية؛ وتعزيز مقاومة المحاصيل للظروف غير المواتية والأمراض وضمان الأمن الغذائي؛ وتحسين القيمة الغذائية للمحاصيل؛ وتقديم أساليب زراعية صديقة للبيئة خاصة في ظل أزمات شح المياه واضطراب الجو وتغير المناخ. كما تشمل التحديات التي تواجه CRISPR في الزراعة ما يلي: حقوق الملكية الفكرية المتعلقة بتقنية CRISPR معقدة وصعبة. تعدد الباحثين والمؤسسات المختلفة التي تمتلك براءات الاختراع يؤدي إلى نزاعات قانونية مستمرة حول الملكية. القوانين التنظيمية لـ CRISPR تختلف بشكل كبير بين الدول. الحاجة إلى وجود لوائح دولية منسقة أمر ضروري. التبعات الأخلاقية لاستخدام CRISPR في التعديلات الجينية تثير المخاوف. مسائل من قبيل احتمالية العواقب الجينية غير المرغوبة، والوضع الأخلاقي للأجنة المعدلة، وعواقب تعديل السلالات الناتجة، والمسؤولية والتعويض عن النتائج غير المرغوبة، وتحديات المشاكل غير المتوقعة في الأجيال القادمة.

الكلمات المفتاحية: تغير المناخ، تحديات تعديل الجينوم، حقوق الملكية الفكرية

منابع:

- خورشيد، ك.، امير، ر.، گل، ع.، مقصود، و.، جنيد، م.، صبيح، ف. م.، و جاويد، ح. (۱۴۰۲). مهندسي هدفمند ژنوم از طريق CRISPR/Cas9 در گیاهان. در: م. ر. کومار و همکاران (ویراستاران)، مهندسي ژنوم و اخلاق زیستی (صص ۴۳۵-۴۲۱). انتشارات آکادمیک پرس.
- Ayanoğlu, F. B., Elçin, A. E., & Elçin, Y. M. (2020). Bioethical issues in genome editing by CRISPR-Cas9 technology. *Turkish Journal of Biology*, 44(2), 110-120.
- Gonzalez-Avila, L. U., Vega-López, J. M., Pelcastre-Rodríguez, L. I., Cabrero-Martínez, O. A., Hernández-Cortez, C., & Castro-Escarpulli, G. (2021). The challenge of CRISPR-Cas toward bioethics. *Frontiers in Microbiology*, 12.
- Kumar, M. R., Prusty, M. K., Pandey, P. K., Singh, A., Bohra, B., Guo, R. K., & Varshney, R. (2023). Application of CRISPR-Cas9-mediated gene editing for abiotic stress management in crop plants. *Frontiers in Plant Science*, 14.
- Lorenzo, D., Esquerda, M., Palau, F., & Palau, F. (2022). Ethics and genomic editing using the CRISPR-Cas9 technique: Challenges and conflicts. *Nanoethics*, 16, 313-321.
- Zhu, H., Li, C., & Gao, C. (2020). Applications of CRISPR-Cas in agriculture and plant biotechnology. *Nature Reviews Molecular Cell Biology*, 21(11), 661-677.

ضرورت کاهش مصرف آنتی بیوتیک‌ها در دامپروری و ارتباط آن با رفاه دام افسانه طالب نیا چلنبر^۱، مجتبی علی پور عین الدین^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲، رضا سیدشریفی^۲

۱- دانشجوی دکتری تغذیه دام، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

۲- استاد، گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

* نویسنده مسئول: جمال سیف دواتی Email: jseifdavati@uma.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

طالب نیا چلنبر، ا.، علی پور عین الدین، م.، سیف دواتی، ج.، عبدی بنمار، ح.، سیدشریفی، ر. (۱۴۰۳). ضرورت کاهش مصرف آنتی بیوتیک‌ها در دامپروری و ارتباط آن با رفاه دام. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا، ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

آنتی بیوتیک‌ها توسط موجودات زنده و یا در آزمایشگاه بصورت مصنوعی تولید می‌شوند و ظرفیت کشتن یا مهار رشد میکروارگانیسم‌ها را دارند. آنتی بیوتیک‌ها جنبه‌های مثبتی برای دام و انسان دارند و تأثیر زیادی بر وضعیت سلامتی اعمال می‌کنند اما استفاده نادرست از آن‌ها می‌تواند منجر به پیامدهای مضر و بخصوص ظهور میکروب‌های مقاوم شود. استفاده از آنتی بیوتیک‌ها در دامپروری، یکی از موضوعات مهم و بحث‌برانگیز در حوزه اخلاق کشاورزی است. ۵۰ درصد از کل آنتی بیوتیک‌های تولید شده در دنیا در صنعت دامپروری مورد استفاده قرار می‌گیرد. نتایج نشان می‌دهند که با اجرای سیاست‌های مؤثر برای کاهش مصرف آنتی بیوتیک‌ها، میزان مقاومت باکتریایی در جمعیت‌های انسانی و حیوانی به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد. این امر نه تنها تأثیرات منفی بر اکوسیستم‌های آبی و خاکی را کاهش می‌دهد، بلکه به حفظ تنوع زیستی و پایداری اکوسیستمی کمک می‌کند. درمان دارویی، به ویژه با داروهای ضد میکروبی، به هیچ وجه نباید جایگزین شیوه‌های کارآمد دامپروری، امنیت زیستی و مدیریت شود. استفاده از سیستم‌های دامپروری با رفاه بالا، که در آن حیوانات تحت استرس کمتری هستند و سطح ایمنی بهتری ایجاد می‌کنند و در نتیجه در برابر بیماری مقاومت بالاتری نشان می‌دهند، می‌تواند از مصرف زیاد آنتی بیوتیک جلوگیری کرد. جایگزین‌های مؤثر مانند پروبیوتیک‌ها، پری بیوتیک‌ها و اسیدهای آلی می‌توانند نیاز به آنتی بیوتیک‌ها را کاهش دهند. این جایگزین‌ها به بهبود سلامت دام و کاهش وابستگی به آنتی بیوتیک‌ها کمک می‌کنند. اجرای سیاست‌های مؤثر می‌تواند به طور چشمگیری مصرف آنتی بیوتیک‌ها را کاهش دهد. یکی از سیاست‌های کاهش مصرف آنتی بیوتیک در کشاورزی، کاهش تقاضا برای تولید پروتئین حیوانی است. همکاری گسترده بین دانشمندان، سیاست‌گذاران، کشاورزان و مصرف‌کنندگان برای دستیابی به یک سیستم پایدار و اخلاقی در استفاده از آنتی بیوتیک‌ها ضروری است.

واژگان کلیدی: آنتی بیوتیک، بیماری، دامپروری، رفاه، مقاومت آنتی بیوتیکی

مقدمه و بیان مسئله:

آنتی بیوتیک‌ها، به عنوان یکی از دستاوردهای برجسته پزشکی، نقشی حیاتی در ارتقای سلامت عمومی و دامپزشکی

ایفا کرده‌اند. این ترکیبات که به طور طبیعی توسط موجودات زنده تولید یا در آزمایشگاه‌ها به طور مصنوعی سنتز می‌شوند، توانایی چشمگیری در کشتن یا مهار رشد میکروارگانیسم‌ها دارند و به طور گسترده‌ای در صنعت دامپروری برای افزایش رشد و پیشگیری از بیماری‌ها و افزایش رفاه دام‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند (Bengtsson & Greko, 2014). ۵۰ درصد از کل آنتی‌بیوتیک‌های تولید شده در صنعت دامپروری مورد استفاده قرار می‌گیرد (Erofeeva et al., 2021). استفاده بی‌رویه و نادرست از این داروها به ظهور مقاومت میکروبی منجر شده است که به عنوان یک بحران جهانی در عرصه بهداشت عمومی شناخته می‌شود (Muaz et al., 2018). مقاومت میکروبی نه تنها تهدیدی جدی برای سلامت انسان‌ها و حیوانات به شمار می‌آید، بلکه پیامدهای گسترده‌ای بر محیط زیست نیز دارد. باقی‌مانده‌های آنتی‌بیوتیک‌ها در محصولات حیوانی، آب‌های زیرزمینی و خاک مشکلات زیست‌محیطی قابل توجهی ایجاد کرده و هزینه‌های زیادی را برای مدیریت مقاومت آنتی‌بیوتیکی به همراه دارد (افشارمنش و همکاران، ۱۳۹۱). به‌ویژه، استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها برای اهداف پیشگیرانه و درمانی، همچنان رایج است، اما نگران‌کننده است که اثرات منفی آن‌ها شامل خطرات بالقوه برای تنوع زیستی و پایداری اکوسیستم‌ها نیز قابل توجه است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۱). این تحقیق به تحلیل جامع تأثیرات بهداشتی و زیست‌محیطی استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها در صنعت دامپروری می‌پردازد و به دنبال ارائه راهکارهای علمی و اخلاقی برای مدیریت این معضل است. با بررسی جنبه‌های مختلف از جمله تأثیرات بهداشتی بر انسان و حیوانات، پیامدهای زیست‌محیطی، و مباحث اخلاقی مرتبط با استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها، هدف این تحقیق ارائه راهبردهایی برای کاهش مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها و بهبود سلامت عمومی و اکوسیستم‌های طبیعی است. همچنین، تأکید بر لزوم همکاری میان دانشمندان، سیاست‌گذاران، کشاورزان و مصرف‌کنندگان برای ایجاد یک سیستم پایدار و اخلاقی در استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها بخشی از اهداف کلیدی این مطالعه است.

مواد و روش‌ها:

برای تهیه این مقاله مروری، جستجوی منابع علمی به‌طور جامع در پایگاه‌های داده معتبر از جمله Web of Science، Scopus، PubMed و غیره بدون محدودیت زمانی انجام شد. مقالات انتخاب شده بر اساس معیارهای کیفی و مرتبط بودن به موضوع تحقیق انتخاب شدند و شامل مطالعات تجربی و مروری بودند که به‌طور مستقیم به بررسی تأثیرات آنتی‌بیوتیک‌ها بر سلامت دام و محیط زیست پرداخته بودند. همچنین منابع معرفی شده در مقالات انتخاب شده برای یافتن مطالعه‌های بیشتر مرور شد. در این جستجو، از کلمات کلیدی مرتبط با موضوع تحقیق مانند آنتی‌بیوتیک‌ها، مقاومت میکروبی، رفاه دام و اثرات زیست‌محیطی استفاده گردید. تعداد ۱۰ مقاله برای نگارش این مقاله مورد استفاده قرار گرفتند. کلیه مقالات مورد استناد به زبان انگلیسی به چاپ رسیده بود. تحلیل مقالات به‌طور جامع و سیستماتیک صورت گرفت؛ به‌این‌ترتیب که مقالات از نظر روش‌شناسی، نتایج، و مفاهیم اصلی تحلیل و بررسی شدند. این مقالات سعی بر تشریح معایب استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها به عنوان یک محرک رشد در جیره غذایی حیوانات مزرعه داشتند و تلاش بر آن داشتند که راهکارها و جایگزین‌های مناسبی برای استفاد به جای آنتی‌بیوتیک‌ها ارائه دهند تا هم سطح سلامتی و رفاه دام‌ها کاهش نیابد و همچنین از ایجاد مسائل بهداشتی در جوامع انسانی جلوگیری کرد.

نتایج و بحث:

مطالعات نشان می‌دهد که مصرف بی‌رویه آنتی‌بیوتیک‌ها در دامپروری به‌طور قابل توجهی به ظهور مقاومت میکروبی

دامن زده است، که این مقاومت به عنوان یک بحران جهانی در عرصه بهداشت عمومی و دامپزشکی شناخته می‌شود. مقاومت میکروبی نه تنها درمان بیماری‌های عفونی را دشوارتر کرده، بلکه تهدیدی جدی برای سلامت انسان‌ها و حیوانات است. از دست رفتن اثربخشی آنتی‌بیوتیک‌ها در درمان بیماری‌های حیوانات به خوبی مستند نشده است، اما بدون درمان موثر بیماری‌های جدی، میزان مرگ و میر و عوارض با اثرات منفی بر رفاه حیوانات افزایش می‌یابد (Pagel & Gautier, 2012).

این باقی‌مانده‌ها می‌توانند به آلودگی منابع آب و خاک و کاهش کیفیت محیط زیست منجر شوند، که پیامدهای منفی برای تنوع زیستی و سلامت اکوسیستم‌ها به همراه دارد. کاهش مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها می‌تواند به کاهش مقاومت باکتریایی کمک کرده و بهبود کیفیت محیط زیست را به همراه داشته باشد. با استفاده از سیستم‌های دامپروری با رفاه بالا، که در آن حیوانات تحت استرس کمتری هستند و سطح ایمنی بهتری ایجاد می‌کنند و در نتیجه در برابر بیماری مقاومت بالاتری نشان می‌دهند، می‌توان از مصرف زیاد آنتی‌بیوتیک جلوگیری کرد. جایگزین‌های مؤثر مانند پروبیوتیک‌ها، پری‌بیوتیک‌ها و اسیدهای آلی می‌توانند نیاز به آنتی‌بیوتیک‌ها را کاهش دهند. این جایگزین‌ها به بهبود سلامت دام و کاهش وابستگی به آنتی‌بیوتیک‌ها کمک می‌کنند. تحقیقات اخیر نشان داده است که اجرای سیاست‌های مؤثر برای کاهش مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها و مدیریت صحیح بهداشت دام می‌تواند به‌طور چشمگیری مقاومت باکتریایی را کاهش دهد. همچنین، این اقدامات به کاهش آلودگی محیطی و بهبود کیفیت آب و خاک کمک می‌کند. برای مقابله با بحران مقاومت آنتی‌بیوتیکی و بهبود سلامت عمومی و محیط زیست، همکاری گسترده میان دانشمندان، سیاست‌گذاران، کشاورزان و مصرف‌کنندگان ضروری است. توسعه سیستم‌های پایدار و اخلاقی در استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها به حفظ سلامت عمومی و اکوسیستم‌های طبیعی کمک خواهد کرد.

مهمترین یافته‌ها:

۱. ظهور مقاومت میکروبی: استفاده بی‌رویه از آنتی‌بیوتیک‌ها به‌طور قابل توجهی مقاومت میکروبی را افزایش داده که سلامت انسان‌ها و حیوانات را به خطر می‌اندازد.
۲. آلودگی زیست‌محیطی: باقی‌مانده‌های آنتی‌بیوتیک‌ها در محصولات حیوانی، آب و خاک باعث مشکلات زیست‌محیطی و آلودگی‌های جدی می‌شود.
۳. جایگزین‌های مؤثر مانند پروبیوتیک‌ها، پری‌بیوتیک‌ها و اسیدهای آلی می‌توانند نیاز به آنتی‌بیوتیک‌ها را کاهش دهد. این جایگزین‌ها به بهبود سلامت دام و کاهش وابستگی به آنتی‌بیوتیک‌ها کمک می‌کنند.
۴. کاهش مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها بهبود کیفیت آب و خاک را فراهم کرده و به حفظ تنوع زیستی و سلامت اکوسیستم‌ها کمک می‌کند.
۵. همکاری بین دانشمندان، سیاست‌گذاران، کشاورزان و مصرف‌کنندگان برای توسعه سیستم‌های پایدار و اخلاقی در استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها ضروری است.

The Necessity of Reducing Antibiotic Use in Livestock Farming and Its Connection to Animal Welfare

Talebnia Chalanbar, A¹., Alipour Aynadin, M¹., Saif Devati. J^{*2}., Abdi Benmar. H² & Sharifi, R.S.²

1- PhD student in animal nutrition, Department of Animal Science, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

2- Professor, Department of Animal Sciences, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

*Responsible author's email: jseifdavati@uma.ac.ir

Abstract:

Antibiotics are produced by living organisms or artificially in the laboratory and have the capacity to kill or inhibit the growth of microorganisms. Antibiotics have positive aspects for livestock and humans and have a great impact on health status, but their incorrect use can lead to harmful consequences, especially the emergence of resistant microbes. The use of antibiotics in animal husbandry is one of the most important and controversial topics in the field of agricultural ethics. 50% of all antibiotics produced in the world are used in the animal husbandry industry. The results show that by implementing effective policies to reduce the use of antibiotics, the rate of bacterial resistance in human and animal populations will decrease significantly. This not only reduces negative impacts on terrestrial and aquatic ecosystems, but also helps maintain biodiversity and ecosystem stability. Drug treatment, especially with antimicrobial drugs, should in no way replace effective animal husbandry, biosecurity and management practices. The use of high-welfare animal husbandry systems, where animals are under less stress and develop a better level of immunity, resulting in a higher resistance to disease, can avoid overuse of antibiotics. Effective alternatives such as probiotics, prebiotics and organic acids can reduce the need for antibiotics. These alternatives help improve animal health and reduce dependence on antibiotics. Implementation of effective policies can significantly reduce the consumption of antibiotics. One of the policies to reduce the use of antibiotics in agriculture is to reduce the demand for animal protein production. Extensive collaboration between scientists, policy makers, farmers and consumers is necessary to achieve a sustainable and ethical system in the use of antibiotics.

Keywords: Animal husbandry, Antibiotic resistance, Antibiotic, Disease, Welfare

ضرورت التقليل من استخدام المضادات الحيوية في تربية الحيوانات وعلاقتها بالرفق بالحيوان

أفسانه طالب نيا جلنبر^۱، مجتبی علی بور عین الدین^۱، جمال سیف دواتی^{۲*}، حسین عبدی بنمار^۲
رضا السید شریفی^۲

۱- طالب دكتوراه في تغذية الحيوان قسم علوم الحيوانات المستأنسة، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة المحقق الأردبيلي

۲- أستاذ قسم علوم الحيوانات المستأنسة، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة المحقق الأردبيلي

* الكاتب المسؤول: Email: jseifdavati@uma.ac.ir

ملخص:

يتم إنتاج المضادات الحيوية بواسطة كائنات حية أو بشكل صناعي في المختبر ولها القدرة على قتل أو تثبيط نمو الكائنات الحية الدقيقة. للمضادات الحيوية جوانب إيجابية على الثروة الحيوانية والإنسان ولها تأثير كبير على الحالة الصحية، إلا أن استخدامها الخاطئ يمكن أن يؤدي إلى عواقب ضارة، خاصة ظهور الميكروبات المقاومة. يعد استخدام المضادات الحيوية في تربية الحيوانات من أهم المواضيع المثيرة للجدل في مجال أخلاقيات الزراعة. ٥٠٪ من جميع المضادات الحيوية المنتجة في العالم تستخدم في صناعة تربية الحيوانات. وتظهر النتائج أنه من خلال تنفيذ سياسات فعالة للحد من استخدام المضادات الحيوية، فإن معدل المقاومة البكتيرية لدى البشر والحيوانات سينخفض بشكل كبير. وهذا لا يقلل من الآثار السلبية على النظم البيئية الأرضية والمائية فحسب، بل يساعد أيضًا في الحفاظ على التنوع البيولوجي واستقرار النظام البيئي. ولا ينبغي بأي حال من الأحوال أن يحلّ العلاج بالعقاقير، وخاصة بالأدوية المضادة للميكروبات، محل ممارسات فعالة لتربية الحيوانات والأمن البيولوجي والإدارة. وباستخدام أنظمة تربية الحيوانات ذات الرعاية العالية، حيث تكون الحيوانات تحت ضغط أقل وتحصل على مستوى أفضل من المناعة، مما يؤدي إلى زيادة المقاومة للأمراض، يمكن أن يتجنب الإفراط في استخدام المضادات الحيوية. يمكن للبدائل الفعالة مثل البروبيوتيك (المُعينات الحيوية) والبريبايوتك (مغذيات المعينات الحيوية) والأحماض العضوية أن تقلل من الحاجة إلى المضادات الحيوية. وتساعد هذه البدائل على تحسين صحة الحيوان وتقليل الاعتماد على المضادات الحيوية. إن تنفيذ السياسات الفعالة يمكن أن يقلل بشكل كبير من استهلاك المضادات الحيوية. إحدى السياسات الرامية إلى الحد من استخدام المضادات الحيوية في الزراعة هي تقليل الطلب على إنتاج البروتين الحيواني. ويعدّ التعاون المكثف بين العلماء وصانعي السياسات والمزارعين والمستهلكين ضروريًا لتحقيق نظام مستدام وأخلاقي في استخدام المضادات الحيوية.

الكلمات المفتاحية: المضادات الحيوية، المرض، تربية الحيوانات، الرعاية الاجتماعية، مقاومة المضادات الحيوية

منابع:

- افشارمنش، م.، صدقي، ب.، و سيلورسايدز، ف. ج. (١٣٩١). تأثير افزودن پری بیوتیک، پروبیوتیک و آنتی بیوتیک به جیره های گندم مرطوب بر رشد، قابلیت هضم مواد مغذی ایلنوم، پارامترهای خونی و ویژگی های دستگاه گوارش جوجه های گوشتی. آسیب شناسی بالینی تطبیقی، ٢٢، ٢٤٥-٢٥١.
- گودرزی، م.، لندی، ن.، و نانکرانی، س. (١٣٩١). اثر پیاز (*Allium cepa* L.) به عنوان جایگزین تقویت کننده رشد آنتی بیوتیکی بر عملکرد، پاسخ های ایمنی و پارامترهای بیوشیمیایی سرم در جوجه های گوشتی. سلامت، ٥(٨)، ١٢١٠.
- Bengtsson, B., & Greko, C. (2014). Antibiotic resistance—Consequences for animal health, welfare, and food production. *Uppsala Journal of Medical Sciences*, 119(2), 96-102.
- Erofeeva, V., Zakirova, Y., Yablochnikov, S., Prys, E., & Prys, I. (2021). The use of antibiotics in food technology: The case study of products from Moscow stores. *E3S Web of Conferences*, 311(4), 10005.
- Muaz, K., Riaz, M., Akhtar, S., Park, S., & Ismail, A. (2018). Antibiotic residues in chicken meat: Global prevalence, threats, and decontamination strategies: A review. *Journal of Food Protection*, 81(4), 619-627.
- Pagel, S. W., & Gautier, P. (2012). Use of antimicrobial agents in livestock. *Revue Scientifique et Technique*, 31(1), 145-188.

مسئولیت اخلاقی در زنجیره تولید و تامین محصولات لبنی

غلامعلی هلاکو*^۱، جلال محمدزاده^۲، حسین عمرانی^۳

۱- محقق، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان

۲- عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان

۳- عضو هیات علمی موسسه تحقیقات علوم دامی کشور

* نویسنده مسئول: Email: flowermino@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

هلاکو، غ.، محمدزاده، ج. و عمرانی، ح. (۱۴۰۳). مسئولیت اخلاقی در زنجیره تولید و تامین محصولات لبنی، اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

رعایت اخلاق در زنجیره غذایی، به ویژه در تولید محصولات لبنی، برای تضمین کیفیت و سلامت محصولات ضروری است. مسئولیت اخلاقی در زنجیره تولید و عرضه محصولات لبنی از مزرعه تا سفره شامل ابعاد گوناگونی از جمله رفاه حیوانات، شرایط کاری کارگران، اثرات زیست محیطی و حقوق مصرف کننده است. این پژوهش با استفاده از روش های توصیفی-تحلیلی و نمونه برداری شیر برای بررسی بار میکروبی شیر مراکز جمع آوری شیر، صنایع لبنی و ... انجام شد. هدف از اجرای این پژوهش، شناسایی چالش های موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت فعلی و ایجاد یک زنجیره تأمین پایدار و اخلاقی است. نتایج نشان می دهد که در برخی مراکز، بار میکروبی شیر فراتر از استانداردهای ملی و بین المللی بوده و رعایت اصول بهداشتی و اخلاقی در این زنجیره با چالش هایی مانند نبود نظارت کافی، تقلب و نادیده گرفتن حقوق حیوانات مواجه است. برای رفع این چالش ها، پیشنهاد می شود آگاهی عمومی افزایش یافته، قوانین اصلاح و فناوری های نوین به کار گرفته شود تا سطح کیفی محصولات بهبود یابد.

واژگان کلیدی: اخلاق، استانداردهای بهداشتی، رفاه حیوانات، زنجیره شیر، مسئولیت اخلاقی

مقدمه و بیان مسئله:

با رشد روزافزون صنایع لبنی، اهمیت رعایت اصول اخلاقی در تمام مراحل زنجیره تولید، از مزرعه تا مصرف کننده، بیشتر از پیش مورد توجه قرار گرفته است. محصولات لبنی به عنوان یکی از منابع تغذیه ای اصلی در بسیاری از کشورها، با چالش های اخلاقی متعددی روبه رو هستند که می توانند سلامت جامعه را تهدید کنند. این چالش ها شامل نقض حقوق حیوانات، شرایط ناعادلانه کاری کارگران، تقلب در فرآیند تولید و افزودن مواد مضر به محصولات است (Centobelli et al., 2021). مداخله غیرعلمی و غیربهداشتی، عدم رعایت حقوق حیوانات و مصرف کنندگان، تقلب و افزودن مواد مضر به شیر و محصولات لبنی و ... در سال های اخیر تبدیل به چالش اساسی بخش شده است. تقلب با افزودن جوش شیرین، آب اکسیژنه، سود سوزآور، مواد شوینده، شکر، نمک به شیر خام برای فریب سیستم آزمایشگاهی صنایع لبنی، حمل و نگهداری شیر در شرایط غیراستاندارد، افزودن روغن پالم و سایر افزودنی های غیرمجاز در برخی صنایع لبنی کشور، فروش محصولات گاوی به جای محصولات گوسفندی و ... زنگ خطری است که نیازمند توجه علمی، فنی، اخلاقی و سیاسی

در حوزه اجتماعی و حکمرانی است. زیرا تغییر الگوی فرهنگی و حاکم شدن این نوع فرهنگ در فعالیت این بخش در کشور، از تهدیدات و مخاطراتی است که اثرات درازمدت آن سلامت جامعه ایرانی را هدف گرفته است. ادیان الهی نگاه ویژه ای به اخلاق در کشاورزی داشته (نصر اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۰) و با تاکید به رعایت اخلاق و انصاف، نگاه ویژه ای به فعالیت اخلاق مدارانه در کشاورزی، دامداری و کسب حلال دارند. این پژوهش با احصاء مسائل، مشکلات و مخاطرات در زنجیره محصولات لبنی از جمله تولید محصولات سالم و با کیفیت، رعایت حقوق حیوانات، حفظ محیط زیست، اطمینان از شرایط کار عادلانه برای کارگران و ... در طول زنجیره تولید شیر در گاوداری، حمل و نقل، فرآوری، نگهداری و بازار متمرکز شده و به مسئولیت اخلاقی منطبق با فرهنگ ایرانی، ادیان الهی و اسلام در طول این زنجیره پرداخته است.

مواد و روش‌ها:

این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده در بازه زمانی ۱۳۸۶ تا ۱۴۰۰ انجام شده است. داده‌های مربوط به بار میکروبی شیر از مراکز جمع‌آوری شیر و صنایع تبدیلی از طریق بررسی‌های میدانی و داده‌های ثبت شده توسط سازمان جهاد کشاورزی و اداره دامپزشکی استان گلستان جمع‌آوری شد. علاوه بر این مطالعه تطبیقی استانداردهای ملی و بین‌المللی در حوزه بهداشت و ایمنی مواد غذایی با استفاده از بیش از ۵۰ مقاله علمی معتبر از پایگاه‌های اطلاعات علمی مانند پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، Science Direct و Google Scholar انجام شد. همچنین، در بخش نظارتی، بررسی و تحلیل داده‌های مربوط به تخلفات و مشکلات اخلاقی در زنجیره تولید شیر مورد توجه قرار گرفت.

نتایج و بحث:

نتایج بررسی مراکز جمع‌آوری شیر و کارخانجات صنایع تبدیلی
نتایج بررسی بار میکروبی شیر مراکز جمع‌آوری شیر و همچنین صنایع تبدیلی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- نتایج بررسی بار میکروبی برخی مراکز جمع‌آوری شیر و صنایع تبدیلی در بازه زمانی ۱۳۸۶ لغایت ۱۳۹۵

خطای استاندارد	بار میکروبی (میلیون در هر میلی لیتر)			تعداد	نام مرکز
	میانگین	حداکثر	حداقل		
۸۴/۵۵۳۱	۲۷/۲۱	۳۲۰	۰/۹۲	۱۵	مراکز جمع‌آوری شیر
۵۴/۴۸۸۸	۲۸/۲۷	۱۱۰	۰/۱۲	۴	کارخانجات صنایع تبدیلی

بر اساس نتایج این پژوهش بار میکروبی در مراکز جمع‌آوری شیر و کارخانجات صنایع تبدیلی حداقل ۱۲۰ هزار در هر میلی لیتر و حداکثر ۳۲۰ میلیون بود. با توجه به نتایج و استانداردهای مربوط به بار میکروبی شیر در کشور، برخی از نمونه‌ها برای مصرف انسانی نامناسب تشخیص داده شدند. در بازدیدهای انجام شده، اقلامی با قابلیت مصرف دو گانه از جمله شکر، نمک، پتاس، کود شیمیایی، کارتن‌های شوینده لباس و ... مشاهده شد. طبق اطلاعات موجود، کارخانجات صنایع لبنی در سال‌های اخیر با افزایش استانداردهای خود تلاش کرده‌اند تا کیفیت شیر را بهبود بخشند. با این حال، به دلیل فسادپذیری بالای محصولات، آموزش، ارائه مشوق‌ها و اعمال جریمه می‌تواند از راهکارهای مهم در بهبود کیفیت شیر باشد.

رعایت اصول اخلاقی در طول زنجیره شیر

رعایت حقوق حیوانات و اصول اخلاقی در تولید شیر اهمیت زیادی در کیفیت و سلامت محصولات لبنی دارد. رفاه حیوانات، به عنوان یک مفهوم چندجانبه، شامل ابعاد فیزیکی، روانی و رفتاری حیوان است. سازمان جهانی بهداشت حیوانات (OIE) پنج اصل اساسی برای رفاه حیوانات خشک‌زی تعریف کرده است که شامل رهایی از گرسنگی، تشنگی، درد، ناراحتی، ترس و استرس، و همچنین آزادی برای بروز رفتارهای طبیعی است (Bismuth, 2024). مطالعات متعدد نشان داده‌اند که حیواناتی که در محیطی امن، راحت و با توجه به نیازهای طبیعی خود نگهداری می‌شوند، سلامت، شادابی و بازدهی بالاتر دارند (Jurkovich et al., 2024).

اصول اخلاقی از نگاه ادیان الهی و فرهنگ ایرانی در طول زنجیره شیر

در ادیان آسمانی و اسلام، بر رعایت حقوق و کرامت حیوانات تأکید شده است. این آموزه‌ها بر اساس احترام به همه مخلوقات خداوند و تأکید بر رفاه حیوانات استوار است. در قرآن کریم سوره‌هایی به نام برخی حیوانات مانند بقره، انعام، فیل، نحل، نمل و عنکبوت وجود دارد که پیوند نزدیک زندگی انسان با حیوانات را نشان می‌دهد. می‌توان گفت که حیوانات دارای حقوقی هستند و انسان مجاز به هر نوع استفاده و بهره‌وری از آنها نیست (جوادی و مسعودی، ۱۳۹۰). در کتاب تحریر الوسیله امام خمینی آمده است: «نفقه مملوک حتی زنبور و کرم ابریشم بر مالک آن واجب است و نفقه چهارپا مثلاً اندازه معینی ندارد». رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) در حدیثی فرمودند: لعنت خداوند بر کسی که حیوانات را زجر کش کند (کنز العمال، ۲۴۷۹۱). رعایت حقوق حیوانات باعث افزایش کمی و کیفی تولید آن‌ها می‌شود. در ادبیات فارسی نیز، حیوان‌آزاری نکوهش شده است. به طور مثال، سعدی در گلستان می‌گوید:

میازار موری که دانه کش است که جان دارد و جان شیرین خوش است.

به استناد احادیث، آیات، اشعار و کتب مختلف دینی و ملی و بین‌المللی رعایت آسایش، راحتی دام، پاسداری از کیفیت محصولات و کسب روزی حلال، یکی از مهمترین آموزه‌های اخلاقی بوده که رعایت آن به سلامت روحی و روانی جامعه کمک می‌کند.

رعایت اصول اخلاقی در مدیریت زنجیره سرد

مدیریت زنجیره سرد، به عنوان فرآیند برنامه‌ریزی، اجرا و کنترل جریان و ذخیره‌سازی کالاهای فاسد شدنی، نقش محوری در حفظ کیفیت و ایمنی محصولات لبنی ایفا می‌کند (Singh et al., 2018). رعایت دقیق دما و بهداشت در تمام مراحل، از جمله در زمان شیردوشی، حمل و نقل، نگهداری در سردخانه‌ها و فروشگاه‌ها، ضروری است. استانداردهای جهانی مانند ISO 22000، چارچوبی جامع برای مدیریت ایمنی مواد غذایی در صنایع لبنی ارائه می‌دهند. با این حال، چالش‌هایی همچون نوسانات دمایی در حمل‌ونقل، قطع برق در مناطق روستایی و کمبود زیرساخت‌های سردخانه‌ای، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، می‌تواند بر حفظ زنجیره سرد تأثیر بگذارد. مدیریت زنجیره سرد را می‌توان به عنوان یک اجرای خاص از مدیریت زنجیره تأمین برای کالاهای فاسد شدنی از جمله محصولات لبنی در نظر گرفت که ویژگی‌ها و فعالیت‌های مشخصی را به زنجیره‌های تأمین موجود اضافه می‌کند (Chaudhuri et al., 2018).

نظارت و اصول اخلاقی در زنجیره شیر

در زنجیره تأمین لبنیات، یکی از مسائل برجسته، کمبود نظارت و کنترل مؤثر است. در بسیاری از مناطق، عدم وجود یا عدم اجرای کامل مقررات و استانداردهایی که ایمنی و کیفیت محصولات لبنی را تضمین کنند، مشهود است. مطالعات و

تجربیات نشان داده‌اند که تقلب در مراکز جمع‌آوری شیر و عرضه خام محصولات لبنی پس از دامداری، متأسفانه وجود دارد و این مسئله به صورت قانونی و مقتضی مورد برخورد قرار گرفته است.

چالش‌های استانداردهای کیفی در زنجیره تولید و تامین لبنیات

بر اساس یافته‌های این پژوهش، رعایت اصول اخلاقی در زنجیره تولید محصولات لبنی، از جمله رفاه حیوانات، رعایت استانداردهای بهداشتی و حفظ زنجیره سرد، با چالش‌های قابل توجهی مواجه است. اگرچه اکثر تولیدکنندگان مورد مطالعه به اهمیت این مسائل واقف هستند، اما در عمل با موانعی مانند کمبود منابع مالی، نبود آموزش کافی و نبود زیرساخت‌های مناسب روبرو هستند. مستندات موجود نشان می‌دهد که در برخی موارد، تخلفاتی مانند استفاده از افزودنی‌های غیرمجاز و عدم رعایت استانداردهای بهداشتی مشاهده شده است. افزودن مواد تقلبی در شیر و محصولات لبنی از دیرباز در صنایع لبنی مطرح بوده است. این نشان از کمبود و نقصان در رعایت اصول اخلاقی در این زمینه است. هر چند، این مقوله در کشور و لو به مقدار اندک وجود دارد، به نظر می‌رسد آموزش فنی و علمی و همچنین، پیش‌بینی صنایع لبنی برای خرید محصولاتی مثل شیر دلمه بسته یا اسیدی از راهکارهایی است که می‌تواند از شیوع بی‌اخلاقی در این زنجیره کمک کند. سوق دادن شیرهای با اسیدیته پایین در تولید محصولاتی خاص، می‌تواند یکی از راهکارهای مهم در کاهش تقلب و فرسایش اخلاقی در این زمینه شود.

یافته‌های این پژوهش تأیید می‌کند که صنایع لبنی با چالش‌های پیچیده‌ای در زمینه اخلاق و کنترل مستمر کیفی مواجه است. این چالش‌ها نه تنها بر کیفیت محصولات و سلامت مصرف‌کنندگان تأثیر می‌گذارند، بلکه بر پایداری صنعت و اعتماد مصرف‌کنندگان نیز تأثیرگذار هستند.

رعایت اصول اخلاقی در زنجیره تولید محصولات لبنی، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است زیرا با سلامت نوع بشر گره خورده است. با اتخاذ راهکارهای مناسب، می‌توان به بهبود کیفیت محصولات، افزایش اعتماد مصرف‌کننده و پایداری صنعت لبنیات کمک کرد. این امر نیازمند همکاری همه ذینفعان، از جمله دولت، تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان و سازمان‌های غیردولتی است.

مهمترین یافته‌ها:

۱- وجود چالش‌های جدی در رعایت اصول اخلاقی: پژوهش نشان می‌دهد که در زنجیره تولید محصولات لبنی، با چالش‌های جدی در رعایت اصول اخلاقی مانند رفاه حیوانات، رعایت استانداردهای بهداشتی و حفظ زنجیره سرد مواجه هستیم.

۲- کمبود آگاهی و آموزش: بسیاری از تولیدکنندگان به اهمیت رعایت اصول اخلاقی واقف هستند، اما به دلیل کمبود آموزش و آگاهی کافی، در عمل با مشکلاتی مواجه می‌شوند.

۳- نقش مهم زیرساخت‌ها: نبود زیرساخت‌های مناسب، به ویژه در مناطق روستایی، یکی از عوامل مهم در عدم رعایت استانداردهای بهداشتی و حفظ زنجیره سرد است.

۴- اهمیت نظارت و کنترل: عدم وجود نظارت کافی و کنترل بر اجرای قوانین و مقررات، باعث شده تا تخلفاتی مانند استفاده از افزودنی‌های غیرمجاز و عدم رعایت استانداردهای بهداشتی رخ دهد.

Ethical Responsibility in the Dairy Production and Supply Chain

Halako, Gh.a.^{*1}; Mohammadzadeh, J²; Omrani, H.³

1- Researcher, Agriculture and Natural Resources Research and Education Center of Golestan Province

2- Academic staff member of Golestan Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center

3- Member of the scientific faculty of the Animal Science Research Institute of the country

*Responsible author's Email: flowermino@gmail.com

Abstract:

Adherence to ethics in the food chain, particularly in dairy production, is essential for ensuring the quality and safety of products. From farm to table, ethical responsibility in the dairy production and supply chain encompasses various dimensions, including animal welfare, labor conditions, environmental impacts, and consumer rights. This research used descriptive-analytical methods and milk sampling to examine the microbial load of milk from collection centers and dairy industries. This study aims to identify existing challenges, propose solutions to improve the current situation and create a sustainable and ethical supply chain. The findings indicate that in some centers, the microbial load of milk exceeded national and international standards, and this chain's adherence to sanitary and ethical principles is faced with challenges such as insufficient supervision, fraud, and the neglect of animal rights. To address these challenges, public awareness should be increased, regulations should be revised, and new technologies should be implemented to improve product quality.

Keywords: Animal welfare, Dairy supply chain, Ethical responsibility, Production standards

المسؤولية الأخلاقية في سلسلة إنتاج وتوريد منتجات الألبان

ملخص:

إن رعاية الأخلاق في سلسلة الغذاء، وخاصة في إنتاج المنتجات اللبنية، ضرورية لضمان جودة وسلامة المنتجات. وتشمل المسؤولية الأخلاقية في سلسلة إنتاج وتوزيع المنتجات اللبنية من المزرعة إلى المائدة جوانب متعددة مثل رفاه الحيوانات، وظروف عمل العمال، والتأثيرات البيئية وحقوق المستهلك. تم إجراء هذا البحث بمنهجية وصفية-تحليلية وأخذ عينات من الحليب لفحص الحمل الميكروبي للحليب في مراكز جمع الحليب والصناعات اللبنية وما شابه. الهدف من تنفيذ هذا البحث هو تعيين التحديات الحالية وتقديم حلول لتحسين الوضع الحالي وإنشاء سلسلة توريد مستدامة وأخلاقية. تُظهر النتائج أن الحمل الميكروبي للحليب في بعض المراكز كان يتجاوز المعايير الوطنية والدولية، وأن الالتزام بالمبادئ الصحية والأخلاقية في هذه السلسلة يواجه تحديات مثل نقص الرقابة الكافية والغش وتجاهل حقوق الحيوانات. ومن أجل التغلب على هذه التحديات يُقترح العمل على زيادة الوعي العام، وتعديل القوانين واستخدام التكنولوجيا الحديثة لتحسين مستوى جودة المنتجات.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، المعايير الصحية، الرفق بالحيوان، سلسلة الحليب، المسؤولية الأخلاقية

منابع:

- نصر اصفهانی، م.، و جهانگیرمقدم، غ. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین بازاریابی اخلاقی و حجم فروش (مطالعه موردی: شرکت های شیربار اصفهان و بازارگستر پگاه، منطقه چهار). مطالعات کاربردی معاصر در مدیریت، اقتصاد و حسابداری. جوادى، م.، و مسعودى، ع. (۱۳۹۰). حقوق حیوانات از منظر اسلام. پژوهش های اخلاقی، ۱۴، ۴۸-۲۱.
- Bismuth, R. (2024). The universal recognition of animal welfare and its dark sides. *International Law and Universality*, 185-198.
- Centobelli, P., Cerchione, R., & Ertz, M. (2021). Food cold chain management: What we know and what we deserve. *Supply Chain Management: An International Journal*, 26(2), 102-135.
- Chaudhuri, A., Dukovska-Popovska, I., Subramanian, N., Chan, H. K., & Bai, R. (2018). Decision-making in cold chain logistics using data analytics: A literature review. *The International Journal of Logistics Management*, 29(3), 839-861.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2019). *The state of food and agriculture 2019: Moving forward on food loss and waste reduction*. Rome.
- Jurkovich, V., Hejel, P., & Kovács, L. (2024). A review of the effects of stress on dairy cattle behaviour. *Animals*, 14(11), 2038.
- Singh, R. K., Gunasekaran, A., & Kumar, P. (2018). Third-party logistics (3PL) selection for cold chain management: A fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS approach. *Annals of Operations Research*, 267(1-2), 531-553.

اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و منابع پایه

قباد رستمی زاد

استادیار بخش تحقیقات حفاظت خاک و آبخیزداری، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان زنجان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، زنجان، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: gh.rostamizad@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

رستمی زاد، ق. (۱۴۰۳). اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و منابع پایه. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

مقاله حاضر به بررسی مسائل اخلاقی مرتبط با صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی می‌پردازد. منابع طبیعی، شامل زمین، آب، هوا، جنگل‌ها، معادن و سایر عناصر موجود در طبیعت، برای حیات و پیشرفت بشر ضروری هستند. با افزایش جمعیت و توسعه فناوری، استفاده از این منابع به طور چشمگیری افزایش یافته است. این بهره‌برداری بی‌رویه و بدون توجه به اصول اخلاقی می‌تواند به تخریب محیط زیست و کاهش منابع طبیعی منجر شود. در این مقاله، ابتدا اهمیت منابع طبیعی و لزوم حفاظت از آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس به مسائل اخلاقی مرتبط با استفاده از این منابع پرداخته می‌شود. برخی از این مسائل شامل مسئولیت نسل‌های آینده در قبال منابع طبیعی، عدالت در توزیع منابع، حقوق حیوانات و گیاهان، و مسئولیت انسان در قبال محیط زیست است. علاوه بر این، راهکارهایی برای اعمال اصول اخلاقی در استفاده از منابع طبیعی ارائه می‌شود، از جمله آموزش و فرهنگ‌سازی، تدوین قوانین و مقررات مؤثر، و تشویق مشارکت همگانی. در نهایت، این مقاله بر اهمیت توجه به مسائل اخلاقی در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی تأکید می‌کند. رعایت اصول اخلاقی و مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست می‌تواند به توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی برای نسل‌های آینده کمک کند و به ایجاد تعادل میان نیازهای فعلی و حقوق نسل‌های آینده منجر شود.

واژگان کلیدی: اخلاق، منابع طبیعی، بهره‌برداری، صیانت، انسان، محیط زیست

مقدمه و بیان مسئله:

با توجه به بحران‌های زیست‌محیطی و تغییرات اقلیمی، صیانت از منابع طبیعی و آب به یکی از چالش‌های اصلی جوامع انسانی تبدیل شده است. بهره‌برداری ناپایدار از این منابع نه تنها به تخریب محیط زیست می‌انجامد، بلکه تهدیدی جدی برای بقای نسل‌های آینده محسوب می‌شود. در این راستا، اخلاق محیط‌زیست به عنوان یک رویکرد کلیدی برای حفظ و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی مطرح می‌شود.

اهمیت این موضوع در این است که با اتخاذ رویکردهای اخلاقی در مدیریت منابع طبیعی، می‌توان به کاهش بحران‌های زیست‌محیطی و ارتقای کیفیت زندگی جوامع کمک کرد. اخلاق در این زمینه به معنای احترام به طبیعت و مسئولیت‌پذیری در برابر نسل‌های آینده است. این رویکرد نه تنها به حفظ منابع آب و دیگر منابع طبیعی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تقویت روابط اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی نیز منجر شود.

هدف این مقاله بررسی نقش اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و منابع آب پایه است. این مقاله به دنبال شناسایی و تحلیل رویکردهای اخلاقی مختلف در مدیریت منابع طبیعی و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت موجود می‌باشد.

کارهای مشابه که در این زمینه انجام شده است به شرح ذیل آورده شده‌اند.

- اخلاق محیط زیست و نقش آن در صیانت از طبیعت. این مقاله به بررسی ضرورت توجه به اخلاق محیط‌زیست و تأثیر آن بر حفظ منابع طبیعی پرداخته است (عابدی سروستانی، ۱۳۹۷).
- پارادایم دینی (اسلامی) آموزش صیانت از منابع طبیعی - این پژوهش به بررسی نیاز به پارادایم دینی در آموزش صیانت از منابع طبیعی و تأثیر آن بر رفتارهای زیست‌محیطی پرداخته است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۸).
- اخلاق و مشارکت در حفظ منابع طبیعی - این مطالعه به بررسی رابطه بین اخلاق حفاظت از منابع طبیعی و مشارکت در پروژه‌های احیای اراضی جنگلی می‌پردازد (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۸).
- دین، اخلاق و محیط زیست - این پژوهش به بررسی تأثیر اصول اخلاقی دینی بر رفتارهای زیست‌محیطی و صیانت از منابع طبیعی می‌پردازد (نبوی و شهریاری، ۱۳۹۸).
- این پژوهش‌ها نشان‌دهنده اهمیت و ضرورت توجه به اخلاق در مدیریت منابع طبیعی و آب هستند و می‌توانند به عنوان مبنایی برای پژوهش‌های بیشتر در این زمینه مورد استفاده قرار گیرند.

مواد و روش‌ها:

برای بررسی موضوع از روش پژوهش کیفی با رویکرد تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا با بررسی اسناد، مدارک و متون مرتبط با موضوع، به شناسایی و تحلیل مفاهیم، الگوها و موضوعات کلیدی در زمینه اخلاق محیط‌زیست و مدیریت منابع طبیعی بپردازد. در این راستا، ابتدا با مطالعه کتب، مقالات علمی و اسناد بالادستی مرتبط با موضوع، مبانی نظری و پیشینه پژوهش در این حوزه بررسی خواهد شد. سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، متخصصان و صاحب‌نظران در زمینه اخلاق محیط‌زیست و مدیریت منابع طبیعی شناسایی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با آنها انجام خواهد شد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و مطالعات اسنادی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی کدگذاری و مقوله‌بندی خواهند شد. در نهایت، با تلفیق یافته‌های حاصل از مطالعات نظری و میدانی، الگوی مفهومی برای اخلاق در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و آب پایه ارائه خواهد شد. این الگو می‌تواند به عنوان چارچوبی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در زمینه مدیریت پایدار منابع طبیعی مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین این تحقیق به روش کیفی و با استفاده از تحلیل محتوای متون علمی، مقالات و گزارش‌های مرتبط با اخلاق محیط زیست و مدیریت منابع طبیعی انجام شده است. همچنین، مصاحبه‌های عمیق با کارشناسان و فعالان حوزه محیط زیست و منابع طبیعی به منظور جمع‌آوری داده‌های تجربی و نظرات تخصصی صورت گرفته است.

نتایج و بحث:

نقش اخلاق در حفاظت از محیط زیست

اخلاق در حفاظت از محیط زیست نقش حیاتی دارد و می‌تواند به عنوان پایه‌ای برای توسعه پایدار عمل کند. این مفهوم به تبیین رفتارهای انسانی در تعامل با طبیعت و منابع طبیعی می‌پردازد و بر لزوم مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست تأکید

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

می‌کند. با توجه به چالش‌های زیست‌محیطی کنونی، از جمله تغییرات اقلیمی و تخریب اکوسیستم‌ها، اخلاق زیست‌محیطی به عنوان یک رویکرد ضروری برای مدیریت منابع طبیعی مطرح می‌شود. این اخلاق به انسان‌ها یادآوری می‌کند که نه تنها باید از منابع طبیعی بهره‌برداری کنند، بلکه باید به حفظ و نگهداری آن‌ها نیز توجه داشته باشند. اخلاق محیط زیست به تبیین اصولی می‌پردازد که بر اساس آن‌ها می‌توان رفتارهای نادرست را شناسایی و اصلاح کرد. این اصول شامل عدالت بین نسلی، احترام به حقوق سایر موجودات زنده و تأکید بر حفظ تنوع زیستی هستند. در نهایت، با ایجاد یک نظام اخلاقی قوی در جامعه، می‌توان به حفاظت مؤثر از محیط زیست دست یافت. این نظام اخلاقی باید در سیاست‌گذاری‌ها، آموزش و فرهنگ‌سازی گنجانده شود تا به یک تغییر پایدار در رفتارهای انسانی منجر گردد (انصاری و همکاران، ۱۴۰۱).

ارتباط بین اخلاق و بهره‌برداری از منابع طبیعی

برای برقراری ارتباط بین اخلاق و بهره‌برداری از منابع طبیعی، ضروری است که اصول اخلاقی در تمامی مراحل مدیریت و استفاده از این منابع مدنظر قرار گیرد. بهره‌برداری از منابع طبیعی به‌طور مستقیم با ارزش‌های اخلاقی مرتبط است؛ زیرا این منابع نه تنها برای بقای انسان‌ها بلکه برای حفظ تنوع زیستی و تعادل اکوسیستم‌ها حیاتی هستند. رعایت اصولی مانند عدالت، مسئولیت‌پذیری و احترام به حقوق دیگر موجودات زنده، می‌تواند به بهبود شیوه‌های بهره‌برداری کمک کند. به عنوان مثال، اصل عدالت اجتماعی ایجاب می‌کند که دسترسی به منابع طبیعی به‌طور عادلانه بین همه افراد جامعه توزیع شود و از انحصار آن توسط گروه‌های خاص جلوگیری شود. همچنین، با ترویج فرهنگ مسئولیت‌پذیری و آگاهی‌بخشی در مورد پیامدهای سوء استفاده از منابع، می‌توان رفتارهای نادرست را کاهش داد و به حفظ محیط زیست کمک کرد. در نهایت، مشارکت جوامع محلی و نهادهای مردمی در فرایند تصمیم‌گیری و مدیریت منابع طبیعی، می‌تواند به تقویت این ارتباط کمک کند و به ایجاد یک رویکرد اخلاقی در بهره‌برداری از منابع طبیعی منجر شود. با این رویکرد، می‌توان به توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست دست یافت (رحمانی تیرکلایی، ۱۳۹۹؛ خسروی پور و سواری ممینی، ۱۴۰۱).

بهبود اخلاق در مدیریت منابع طبیعی

- برای بهبود اخلاق در مدیریت منابع طبیعی، می‌توان موارد زیر را در نظر گرفت:
۱. آموزش و فرهنگ‌سازی
 ۲. تدوین قوانین و مقررات سختگیرانه برای حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست
 ۳. مشارکت همگانی
 ۴. تدوین مدل‌های اخلاق حرفه‌ای مناسب برای سازمان‌های مرتبط با منابع طبیعی
- با اتخاذ این رویکردها و تلاش برای نهادینه کردن اخلاق زیست‌محیطی در سطوح مختلف جامعه، می‌توان گام‌های مؤثری در جهت بهبود مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست برداشت (دهقانی و همکاران، ۱۴۰۱).

موانع اخلاقی در بهره‌برداری از منابع طبیعی

برخی از موانع اخلاقی در بهره‌برداری از منابع طبیعی عبارتند از:

مسئولیت نسل‌های آینده: بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی می‌تواند منجر به تخریب محیط زیست و کاهش این منابع برای نسل‌های آینده شود. بنابراین مسئولیت ما در قبال آیندگان است که از این منابع به صورت پایدار استفاده کنیم.

عدالت در توزیع منابع: منابع طبیعی باید به صورت عادلانه در دسترس همه افراد جامعه قرار گیرد. اما در عمل، گاهی

شاهد تصاحب و انحصار این منابع توسط گروه‌های خاصی هستیم که به نابرابری اجتماعی منجر می‌شود. حقوق سایر موجودات زنده: در بهره برداری از منابع طبیعی، باید به حقوق سایر موجودات زنده از جمله حیوانات و گیاهان نیز احترام گذاشت. تخریب زیستگاه‌ها و انقراض گونه‌ها نوعی نقض این حقوق محسوب می‌شود. مسئولیت انسان در قبال محیط زیست: انسان به عنوان موجودی مسئول، باید در قبال محیط زیست و منابع طبیعی پاسخگو باشد. بهره برداری بی‌رویه و تخریب محیط زیست نوعی خیانت به این مسئولیت است که باید از آن پرهیز کرد. در مجموع، رعایت اصول اخلاقی در بهره برداری از منابع طبیعی ضروری است تا بتوان به توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست دست یافت. این امر مستلزم آموزش، قانونگذاری و مشارکت همگانی است (سواری و الماسیه، ۱۴۰۱).

راهکارها برای کاهش سوء استفاده از منابع طبیعی

برای کاهش سوء استفاده از منابع طبیعی، می‌توان از راهکارهای متعددی بهره برد. نخستین قدم، تقویت قوانین و مقررات مرتبط با حفاظت از منابع طبیعی است. این قوانین باید به گونه‌ای طراحی شوند که نه تنها تخلفات را مجازات کنند، بلکه مشوق‌هایی برای رفتارهای صحیح در نظر بگیرند. دوم، آموزش و فرهنگ‌سازی در سطح جامعه و بین نسل‌های آینده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با آگاه‌سازی مردم درباره اهمیت حفاظت از منابع طبیعی و پیامدهای سوء استفاده از آن‌ها، می‌توان رفتارهای نادرست را کاهش داد. سوم، مشارکت جوامع محلی در مدیریت منابع طبیعی می‌تواند به بهبود وضعیت کمک کند. مردم محلی که با منابع طبیعی در ارتباط هستند، می‌توانند به عنوان ناظرین و محافظان این منابع عمل کنند. علاوه بر این، استفاده از فناوری‌های نوین برای نظارت و مدیریت منابع طبیعی می‌تواند به کاهش سوء استفاده کمک کند. به کارگیری سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی و دوربین‌های نظارتی می‌تواند به شناسایی و پیشگیری از تخلفات کمک کند. در نهایت، تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد و جلب مشارکت آن‌ها در حفاظت از منابع طبیعی نیز یک راهکار مؤثر است. این سازمان‌ها می‌توانند در زمینه فرهنگ‌سازی و نظارت بر منابع طبیعی نقش مهمی ایفا کنند (فخری، ۱۴۰۲).

مهمترین یافته‌ها:

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که چندین اصل اخلاقی در صیانت و بهره‌برداری از منابع طبیعی و پایه وجود دارد که شامل موارد زیر است: الف) عدالت بین نسلی با تأکید بر این نکته که نسل‌های آینده نیز باید از منابع طبیعی بهره‌مند شوند، ب) احترام به تنوع زیستی که حفظ و حمایت از گونه‌های مختلف و اکوسیستم‌ها به عنوان یک ارزش اخلاقی ترویج می‌دهد، پ) مسئولیت اجتماعی که بر مسئولیت افراد و سازمان‌ها در قبال جامعه و محیط زیست تأکید دارد و ت) شفافیت و مشارکت که بر ضرورت شفافیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری و مشارکت ذینفعان در مدیریت منابع تأکید دارد. تحقیق حاضر نشان می‌دهد که پیاده‌سازی اصول اخلاقی در مدیریت منابع طبیعی و پایه می‌تواند به بهبود وضعیت محیط زیست و کاهش نابرابری‌های اجتماعی منجر شود. با توجه به نتایج به‌دست آمده، ضروری است که سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان به ابعاد اخلاقی در فرآیندهای بهره‌برداری توجه ویژه‌ای داشته باشند. این توجه نه تنها به حفظ منابع طبیعی کمک می‌کند، بلکه به ایجاد جامعه‌ای پایدار و عادلانه نیز منجر می‌شود.

Ethics in the Conservation and Utilization of Natural Resources and Fundamental Resources

Rostamizad, Q.

Assistant Professor of Soil Conservation and Watershed Management Research Department,
Zanjan Province Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Zanjan, Iran

* Responsible author: Email: gh.rostamizad@areeo.ac.ir

Abstract:

This paper examines the ethical issues related to the conservation and utilization of natural resources. Natural resources, including land, water, air, forests, minerals, and other elements found in nature, are essential for human life and progress. With the increase in population and technological development, the use of these resources has significantly increased. This reckless exploitation and disregard for ethical principles can lead to environmental degradation and depletion of natural resources. In this article, first, the importance of natural resources and the necessity of their protection are discussed. Then, the ethical issues related to the use of these resources are addressed. Some of these issues include the responsibility of future generations towards natural resources, justice in the distribution of resources, the rights of animals and plants, and human responsibility towards the environment. Furthermore, solutions for applying ethical principles in the use of natural resources are presented, including education and cultural development, enactment of effective laws and regulations, and encouraging public participation. Finally, this paper emphasizes the importance of considering ethical issues in the conservation and utilization of natural resources. Observing ethical principles and accountability towards the environment can contribute to sustainable development and preservation of natural resources for future generations, and lead to a balance between current needs and the rights of future generations.

Keywords: Ethics, Natural Resources, Utilization, Conservation, Human, Environment

أخلاقيات حماية واستغلال الموارد الطبيعية والموارد الأساسية

قباد رستمی زاد

أستاذ مساعد في قسم بحوث حماية التربة ومستجمعات المياه، مركز بحوث وتعليم العلوم الزراعية والموارد الطبيعية لمحافظة

زنجان، منظمة البحوث والتعليم والترويج الزراعي، زنجان، إيران

* الكاتب المسؤول: Email: gh.rostamizad@areeo.ac.ir

ملخص:

تتناول هذه المقالة القضايا الأخلاقية المتعلقة بحماية واستغلال الموارد الطبيعية. إن الموارد الطبيعية، بما في ذلك الأراضي والمياه والهواء والغابات والمناجم وغيرها من العناصر الموجودة في الطبيعة، ضرورية لحياة الإنسان وتنميته. ومع زيادة عدد السكان وتطور

التكنولوجيا، زاد استخدام هذه الموارد بشكل كبير. وهذا الاستغلال العشوائي دون مراعاة للمبادئ الأخلاقية يمكن أن يؤدي إلى تدمير البيئة وتقليل الموارد الطبيعية. تتناول هذه المقالة أولاً أهمية الموارد الطبيعية وضرورة حمايتها، ثم يتم تناول القضايا الأخلاقية المتعلقة باستخدام هذه الموارد. وتشمل بعض هذه القضايا مسؤولية الأجيال القادمة عن الموارد الطبيعية، والعدالة في توزيع الموارد، وحقوق الحيوان والنبات، ومسؤولية الإنسان عن البيئة. بالإضافة إلى ذلك، يتم عرض استراتيجيات لتطبيق المبادئ الأخلاقية في استخدام الموارد الطبيعية، بما في ذلك التعليم والثقافة، وصياغة القوانين والأنظمة الفعالة، وتشجيع المشاركة العامة. وأخيراً، يؤكد هذا المقال على أهمية الاهتمام بالقضايا الأخلاقية في الحفاظ على الموارد الطبيعية واستغلالها. إن الالتزام بالمبادئ الأخلاقية والمسؤولية تجاه البيئة يمكن أن يساهم في التنمية المستدامة والحفاظ على الموارد الطبيعية للأجيال القادمة ويؤدي إلى التوازن بين الاحتياجات الحالية وحقوق الأجيال القادمة.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الموارد الطبيعية، الاستغلال، المحافظة، الإنسان، البيئة

منابع:

- عابدی سروستانی، ا. (۱۳۹۶). اخلاق زیست محیطی و نقش آن در حفاظت از طبیعت. طبیعت ایران، ۳(۲)، ۹-۶.
- انصاری، ن.، اخلاق شال، س. ج.، و قاسمی، م. ح. (۲۰۰۸). عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر تخریب منابع طبیعی کشور و سهم آنها در تخریب. مجله تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۱۵(۴)، ۵۲۴-۵۰۸.
- دهقانی، ح.، سلاجقه، س.، و سید، س. (۱۴۰۱). طراحی مدل اخلاق حرفه‌ای در سازمان منابع طبیعی، جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۷(۴)، ۱۳۹-۱۳۱.
- فخری، پ. (۱۴۰۱). منابع طبیعی، تهدیدها و نقش قانون. فصلنامه حقوق فضایی، ۱(۱)، ۱-۶.
- قاسمی، ع. ا. و شاهولی، م. (۲۰۱۹). پارادایم دینی (اسلامی) آموزش حفاظت از منابع طبیعی. دریافت از: <https://civilica.com/doc/122872>
- خسروی پور، ب. و سواری ممبئی، ا. (۱۴۰۰). ترویج اخلاق زیست محیطی با تمرکز بر تغییر سبک زندگی. انسان و محیط زیست، ۲۰(۲)، ۲۱۶-۲۰۵.
- محبوبی، م. ر.، داریجانی، م.، برانی، ح.، و عبدالله‌زاده، غ. (۱۳۹۷). اخلاق و مشارکت در حفاظت از منابع طبیعی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴(۱)، ۲۵-۱۹.
- نبوی، ع. و شهریاری، م. (۱۳۹۲). دین، اخلاق و محیط زیست. انسان و محیط زیست، ۱۲(۲)، ۸۳-۶۹.
- رحمانی ترکولایی، ح. (۱۳۹۸). نقش اخلاق در حفاظت از محیط زیست و توسعه جغرافیایی پایدار (مطالعه موردی: استان مازندران). نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲، ۴۰۵-۳۸۶.
- سواری، م. و الماسیه، ک. (۱۴۰۰). تحلیل موانع مشارکت جامعه محلی در پروژه‌های منابع طبیعی برای مقابله با گرد و غبار در استان خوزستان. تحقیقات محیط زیست، ۱۳(۲۶)، ۳۰۰-۲۸۱.

نقش ترویج کشاورزی در رعایت اخلاق زیست محیطی و تولید محصول سالم توسط کشاورزان

جمشید اقبالی^{۱*}، مهرداد تیموری^۲، امیر افضلی گروه^۳، هادی نجات نژاد^۴

۱- کارشناس امور پژوهشی مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

۲- مدیر امور پژوهشی مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

۴- مدیر امور کارآفرینی و تجاری سازی مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

نحوه ارجاع به این مقاله:

اقبالی، ج.، تیموری، م.، افضلی گروه، ا. و نجات نژاد، ه. (۱۴۰۳). نقش ترویج کشاورزی در رعایت اخلاق زیست محیطی و تولید محصول سالم توسط کشاورزان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

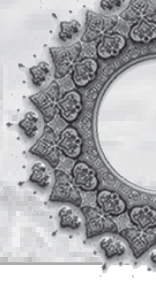
چکیده

اخلاق زیست محیطی یکی از زیر مجموعه های اخلاق کاربردی در علم فلسفه به شمار می رود که در دهه های اخیر اهمیت بیشتری نسبت به گذشته پیدا کرده است؛ چرا که زندگی و سلامت جانداران به واسطه بحران های زیست محیطی کنونی در معرض خطر قرار گرفته است. ترویج اخلاق زیست محیطی در جامعه و رعایت آن می تواند عاملی مهم برای رفع خطر مذکور باشد. برنامه های آموزشی ترویج می باید به مردم کمک کنند تا هنگام استفاده از منابع محیط زیست تصمیم های درست اتخاذ کنند. نظام های ترویج از مؤثرترین ابزارها برای تقویت و سازماندهی مجدد ظرفیت های اجتماعی و بوم شناختی مردم برای درگیر شدن در فعالیت های تولیدی و معیشتی از ترویج کشاورزی در تمام کشورها با این چالش مواجه اند که چگونه و در حالی که محیط پیرامون سرشار از مخاطره های اقتصادی اجتماعی و زیست محیطی است.

کلمات کلیدی: محیط زیست، ترویج، توسعه پایدار، آموزش، کود و سموم

مقدمه

پس از انقلاب صنعتی استفاده از سوخت های فسیلی موجب آلودگی های زیست محیطی گردید. در بخش کشاورزی نیز انقلاب سبز موجب استفاده گسترده از سموم و کودهای شیمیایی شد. استفاده بی رویه سوخت های فسیلی و کودهای شیمیایی در جهان، باعث ورود درصد زیادی از این سموم به هوا، آب و خاک.. و در کل موجب آلودگی محیط زیست شد. از این رو یکی از اساسی ترین مشکلاتی که امروزه بشر با آن روبه روست بحران های زیست محیطی است (بندری و جمشیدی، ۱۴۰۰). مسائل و مشکلات زیست-محیطی یکی از مهم ترین نگرانی و دل مشغولی های انسان هزاره ی سوم است. بر این اساس پایداری محیط زیست به عنوان یکی از اصول سه گانه توسعه پایدار قرار گرفت. بحران محیط زیستی در جهان امروز، در حقیقت یک بحران اخلاقی است و راه حلی اخلاقی را می طلبد و تلاش برای دستیابی به اصولی اخلاقی که تنظیم کننده نحوه ی دخالت بشر در محیط زیست باشد، امر تازه ای نیست و مشکلات زیادی همواره متوجه این موضوع بوده است. اخلاق زیست محیطی، یکی از شاخه های فلسفه کاربردی است که با ارزش ها، باورها و گرایش ها سروکار دارد و در بهترین حالت، می توان آن را یک فرآیند اصول نهاد در نظر گرفت که به دنبال ارائه راه حل های اخلاقی برای مشکلات

زیست محیطی از طریق پیوند علوم مختلف با گرایش‌های اجتماعات انسانی است (عیلزاده و همکاران، ۱۳۹۹). اخلاق زیست محیطی بدین معناست که فرد خود را پایبند محیط زیست احساس کند و در زندگی روزمره رفتاری زیست محیطی داشته باشد. در کل اخلاق زیست محیطی را می‌توان رفتارهایی دانست که آسیب‌های محیط زیست را به کمترین حد برساند و باعث بالا بردن منافع و مزایای محیط زیست شود (Steg & Vlek, 2009). اخلاق زیست محیطی دربرگیرنده رفتار، مسئولیت و نگرش مثبت انسان‌ها نسبت به محیط زیست است.

فلسفه وجودی ترویج و آموزش کشاورزی انتقال فناوری، روش‌ها و دستورالعمل‌های صحیح استفاده آن‌ها به کشاورزان هست. کارگزاران ترویج و آموزش باید با آگاهی از استانداردها و روش‌های استفاده از سموم و کودهای شیمیایی مانند دوره انتظار، میزان ماندگاری به افزایش آگاهی کشاورزان در این زمینه، لزوم رعایت اخلاق زیست محیطی اقدام نمایند (عابدی سروسنایی، ۱۳۹۳). در این راستا باید در ابتدا اهمیت محیط زیست، ضرورت توجه به آن و نقش محیط زیست در زندگی انسان و پایداری بخش‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته و سپس به استفاده کودها و سموم پرداخته شود. در این راستا از روش‌های ترویجی مانند تولید مقالات ترویجی، بروشور، دستورالعمل، فیلم‌های کوتاه و موشن گرافیک استفاده نمود.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق در این تحقیق اسنادی و کتابخانه می باشد.

بحث و نتیجه گیری

اخلاق زیست محیطی یکی از زیر مجموعه‌های اخلاق کاربردی در علم فلسفه به شمار می‌رود که در دهه‌های اخیر اهمیت بیشتری نسبت به گذشته پیدا کرده است؛ چرا که زندگی و سلامت جانداران به واسطه بحران‌های زیست محیطی کنونی در معرض خطر قرار گرفته است. با گذشت زمان ابعاد این فاجعه از انسان‌ها فراتر رفته و حیوانات و گیاهان و عناصر زیست بوم را هم تحت تأثیر خود قرار داده است. اندیشمندان و بزرگان علم راهکارهای بسیاری برای برون رفت از این بحران پیشنهاد داده‌اند که یکی از آن راهکارها اخلاق باشد. ترویج اخلاق زیست محیطی در جامعه و رعایت آن می‌تواند عاملی مهم برای نجات کره زمین باشد. راه‌حل‌های فنی قادر نبوده‌اند از تخریب در حال گسترش محیط زیست جلوگیری کنند. هم‌اکنون عنایت به بعد اخلاقی در کنار ابعاد مهم دیگر حفاظت از محیط زیست را می‌توان نشانگر اهمیت توجه به جنبه نرم‌افزاری حفاظت از محیط زیست، در کنار جنبه سخت‌افزاری و فنی تلقی نمود. از سویی به نظر می‌رسد جهان به تعریف جدیدی از مفهوم توسعه پایدار نیاز دارد که در آن، علاوه بر حفظ و ارتقاء جنبه‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی، تعالی اخلاق و فرهنگ انسانی و تکامل روحی او را نیز مورد توجه قرار دهد و به جای تأکید صرف بر احساس رضایت درونی افراد، گسترش عدالت و خیرخواهی، احترام به قوانین طبیعی و به‌طور کلی کسب فضائل اخلاق، مورد توجه قرار گیرند. حل مسائل محیط زیستی جدای از امور فنی نیازمند رویکردهای جدیدی شامل رویکردهای جامعه‌شناختی، اخلاقی، فلسفی و غیره است. آن‌ها ضمن شرح مختصری بر مکاتب اخلاقی زیست محیطی، اظهار داشته‌اند که به منظور ایجاد تعادل در طبیعت و دستیابی به امنیت غذایی انسان، توجه به نقش اخلاق زیست محیطی در جهان امروز انکارناپذیر است.

ترویج کشاورزی از جمله خدمات آموزشی در توسعه محسوب به طور موثر استفاده کرد اما تشکیلات ترویج در کشور ما از ابتدا و می‌شود که با ایفای نقش یک رابط حمایتی بین کشاورزان و مراکز پژوهشی و تحقیقاتی باهدف کمک به افزایش تولیدات کشاورزی شکل گرفته است به آنان کمک می‌کند. ترویج کشاورزی یک نوع آموزش غیررسمی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

است که به روستاییان مسائل و مشکلات زندگی بهتری برای خود بسازند. از ترویج می‌توان در برنامه‌های مختلف مانند توسعه و عمران روستایی نیز یاد می‌دهد تا فنون و روش‌های کشاورزی خود را بهبود بخشند. به همین دلیل ترویج کشاورزی سعی دارد تا با استفاده از روش‌های مختلف ارتباط با روستاییان و کشاورزان را امکان‌پذیر سازد. این ارتباط از یک ماهیت ارشادی و هدایتی برخوردار است و امید بر این است که مخاطبان ترویج متقاعد شوند رفتارهای نامناسب در تولید محصولات کشاورزی را کنار بگذارند و به صورتی رفتار کنند که با معیارهای پایداری محیط‌زیست سازگار باشد. برنامه‌های آموزشی ترویج می‌باید به مردم کمک کنند تا هنگام استفاده از منابع محیط‌زیست تصمیم‌های درست اتخاذ کنند. آنان باید تصمیم بگیرند که انجام چه کاری درست است و در این میان معیارهای اخلاقی رفتار درست با طبیعت از مهم‌ترین موضوعات است زیرا یک مبنای فلسفی برای حمایت از تصمیم‌گیری در تمام سطوح را فراهم می‌آورد. همچنین یکی از اهداف مهم ترویج کشاورزی آموزش و ارشاد گروه‌های مختلف جامعه برای حفاظت از محیط‌زیست می‌باشد و سنخیت تنگاتنگی بین آموزش‌های زیست‌محیطی و حیطه عمل برنامه‌های آموزشی ترویج وجود دارد و این ارتباط هم‌اکنون در نظام‌های پیشرفته ترویج محقق شده است. به طوری که نظام‌های ترویج از مؤثرترین ابزارها برای تقویت و سازماندهی مجدد ظرفیت‌های اجتماعی و بوم‌شناختی مردم برای درگیر شدن در فعالیت‌های تولیدی و معیشتی از ترویج کشاورزی در تمام کشورها با این چالش مواجه‌اند که چگونه و در حالی که محیط پیرامون سرشار از مخاطره‌های اقتصادی اجتماعی و زیست‌محیطی است تناسب و اثربخشی پایداری کشاورزی و معیشت روستایی را بهبود بخشند. برنامه‌های آموزشی ترویج می‌باید به مردم کمک کنند تا هنگام استفاده از منابع محیط‌زیست تصمیم‌های درست اتخاذ کنند. آنان باید تصمیم بگیرند که انجام چه کاری درست است و در این میان معیارهای اخلاقی رفتار درست با طبیعت از مهم‌ترین موضوعات زیست‌محیطی سازگارتر است. ارتقای آگاهی کشاورزان می‌باید چگونگی رفتار انسان با منابع تولید در کشاورزی و از جمله آب خاک گیاهان و حیوانات را به نحوی دربرگیرد که رفتار اخلاقی صحیح در کشاورزی را برای آنان تعریف و تبیین نماید. این تبیین می‌باید برای کشاورزان روشن سازد که انسان تنها موجودی است که به دلیل برخورداری از اختیار و آزادی قادر است تا برخلاف قوانین و تنظیمات طبیعی رفتار کند و به همین دلیل لازم تا با یادگیری و بکارگیری مهارت‌های اخلاقی مناسب مانع صدمه رساندن وی به محیط‌زیست شوند.

The role of agricultural promotion in compliance with environmental ethics and healthy crop production by farmers

Eghbali, J.¹; Teymouri, M.²; Afzali Gorouh, A.³; Nejatnejad, H.⁴

1 and 3- Expert in Research Affairs of Imam Khomeini Center of Higher Education, 2- Director of Research Affairs of Imam Khomeini Center of Higher Education,

4- Director of Entrepreneurship and Commercialization of Imam Khomeini Center of Higher Education

Abstract

Environmental ethics is one of the subsets of applied ethics in the science of philosophy, which has become more important in recent decades than in the past; Because the life and health of living beings are at risk due to the current environmental crisis. Promoting environmental ethics in the society and complying with it can be an important factor to eliminate the mentioned risk. Extension education programs should help people make good decisions

when using environmental resources. Extension systems are one of the most effective tools to strengthen and reorganize the social and ecological capacities of people to engage in production and livelihood activities of agricultural extension in all countries, facing the challenge of how and while the surrounding environment is full of economic, social and environmental hazards.

Keywords: environmental ethics, farmers, healthy crop production

دور الإرشاد الزراعي في مراعاة الأخلاق البيئية وإنتاج المحاصيل الصحية من قبل المزارعين

جمشید اقبال^{۱*}، مهرداد تیموری^۲، امیر افضلی کروه^۳، هادی نجاه نجاد^۴

۱- خبیرا أبحاث فی مرکز الإمام الخمينی(ره) للتعليم العالي

۲- مدير البحوث فی مرکز الإمام الخمينی(ره) للتعليم العالي

۳- خبیرا أبحاث فی مرکز الإمام الخمينی(ره) للتعليم العالي

۴- مدير ريادة الأعمال والتسويق فی مرکز الإمام الخمينی(ره) للتعليم العالي

ملخص

بعد الثورة الصناعية، أدى استخدام الوقود الأحفوري إلى تلوث بيئي. وفي القطاع الزراعي، أدت الثورة الخضراء إلى الاستخدام الواسع للمبيدات والأسمدة الكيميائية. كما أدى الاستخدام المفرط للوقود الأحفوري والأسمدة الكيميائية في العالم إلى دخول نسبة كبيرة من هذه السموم إلى الهواء والماء والتربة، مما تسبب في تلوث البيئة بشكل عام. ولذلك، تعدّ الأزمات البيئية من أهم المشاكل التي يواجهها الإنسان اليوم. تعتبر القضايا والمشاكل البيئية من أهم ما يشغل بال الإنسان في الألفية الثالثة. وبناءً على ذلك، أصبحت استدامة البيئة أحد المبادئ الثلاثة للتنمية المستدامة. الأزمة البيئية في العالم اليوم هي في الحقيقة أزمة أخلاقية وتتطلب حلاً أخلاقياً، والسعي لتحقيق مبادئ أخلاقية تنظم كيفية تدخل الإنسان في البيئة ليس أمراً جديداً، وقد واجهت هذه القضية العديد من المشاكل. الأخلاق البيئية هي أحد فروع الفلسفة التطبيقية التي تتعامل مع القيم والمعتقدات والتوجهات، وفي أفضل الأحوال يمكن اعتبارها عملية وضع مبادئ تهدف إلى تقديم حلول أخلاقية للمشاكل البيئية من خلال ربط العلوم المختلفة باتجاهات المجتمعات البشرية. تعني الأخلاق البيئية أن يشعر الفرد بالالتزام تجاه البيئة ويتصرف بطريقة بيئية في حياته اليومية. وبشكل عام، يمكن اعتبار الأخلاق البيئية سلوكيات تقلل من الأضرار البيئية إلى أقل حد ممكن وتزيد من فوائد ومزايا البيئة

منابع:

- عابدي سروستانی، ا. (۱۳۹۳). اخلاق زیست محیطی مروجان کشاورزی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نهم، شماره ۳، صص ۹.
- بندری، ا.، جمشیدی، ا. ۱۴۰۰ بررسی نگرش زیست محیطی و راهکارهای تقویت آن (مطالعه موردی: دانشجویان کشاورزی دانشگاه محقق اردبیلی). فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره ۵۶، صص ۱۳۱-۱۱۷.
- علیزاده، ا.، موسوی، ن. ا.، حکاک، م، سپهوند، (۱۳۹۹)، تحلیل رابطه ترویج اخلاق زیست محیطی با ابعاد رفتار شهروندی سبز و عملکرد زیست محیطی در شرکت های تولیدی، فناوری، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پانزدهم، شماره ۳.
- Steg, L. and Vlek, C., 2009. Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. Journal of environmental psychology, 29(3), pp.309-317.

لزوم تعیین دستورالعمل اخلاق در تحقیقات و فناوری‌های نوین کشاورزی و غذا

سید عماد شاهرخی^۱، سید عیسی موسوی^۲، بهروز میر، محسن احمدی^{۴*}

۱- کارشناس ارشد مدیریت دولتی - رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان لرستان

۲- دانشجوی دکتری تخصصی مذاهب (وهابیت شناسی) - مسئول حوزه نمایندگی ولی فقیه در سازمان جهاد کشاورزی استان

لرستان/ ۳- دکتری تخصصی اکولوژی زراعت - کارشناس سازمان جهاد کشاورزی استان لرستان

۴- دکتری کشاورزی - مدیر و بنیانگذار آژانس یولاف

*- نویسنده مسئول: m.ahmadee@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

شاهرخی، س. ع.، موسوی، س. ع.، میر، ب.، احمدی، م. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر اخلاق در تحقیقات و فناوری‌های نوین کشاورزی و غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

تکامل سریع فناوری در بخش کشاورزی و غذا به صورت همزمان شامل فرصت‌ها و چالش‌های اخلاقی است. با توجه به این مهم، این پژوهش به بررسی مطالعات انجام شده در این خصوص انجام شد و هدف آن ارزیابی ملاحظات اخلاقی پیرامون فناوری‌های نوظهوری مانند CRISPR، اینترنت اشیا (IoT) و هوش مصنوعی (AI) در کشاورزی است. این فناوری‌ها پتانسیل آن را دارند که با افزایش مقاومت محصولات زراعی، بهینه‌سازی استفاده از منابع و بهبود امنیت غذایی، شیوه‌های کشاورزی را متحول کنند. با این حال، آنها همچنین مسائل اخلاقی مهمی از جمله حفظ تنوع زیستی، حریم خصوصی داده‌ها، برابری در دسترسی به فناوری و پیامدهای اجتماعی اتوماسیون و اصلاح ژنتیکی را مطرح می‌کنند. بدین منظور، تعیین چارچوبی برای توسعه این فناوری‌ها در کشور لازم است. به همین دلیل، این پژوهش، با مرور مطالعات سایر محققان خارجی در بازه‌ی ۲۰۲۲-۲۰۲۴ انجام گردید. بررسی این محققان، اهمیت چارچوب‌های اخلاقی تثبیت شده را در مقابله با این چالش‌ها برجسته کرد. این چارچوب‌ها بر اصولی مانند مشارکت، شفافیت و پایداری تأکید دارد و توسعه و کاربرد مسئولانه فناوری‌ها را در کشاورزی و تولید مواد غذایی هدایت می‌کنند. با متعادل کردن پیشرفت‌های تکنولوژیکی با استانداردهای اخلاقی و تقویت فرهنگ آگاهی اخلاقی، می‌توان اطمینان حاصل کرد که این نوآوری‌ها به طور مثبتی به شیوه‌های کشاورزی پایدار و امنیت غذایی جهانی کمک نمایند. از این رو، پیشنهاد می‌شود که برای تدوین دستورالعملی در این زمینه، مواردی از جمله بررسی تعادل بین پیشرفت فناوری و استانداردهای اخلاقی، تضمین دسترسی عادلانه و پایداری به داده‌ها، ترویج شفافیت و مشارکت ذینفعان این زمینه و ادغام آموزش اخلاق و توسعه فناوری در نظر گرفته شود.

واژگان کلیدی: ارزش‌های اجتماعی، اینترنت اشیا، بیان ژن، کشاورزی اخلاق‌مدار، فناوری‌های نوین.

مقدمه و بیان مسئله:

پیشرفت سریع فناوری‌های کشاورزی و غذایی، فرصت‌های قابل توجهی را برای بهبود امنیت غذایی و پایداری محیط زیست فراهم می‌کند. با این حال، این تحولات، پرسش‌های اخلاقی مهمی را نیز به همراه دارد که باید به آن‌ها پرداخته شود تا اطمینان حاصل شود که این نوآوری‌ها به نفع کل جامعه خواهند بود. ملاحظات اخلاقی در فناوری‌های

کشاورزی و غذایی به دلایل متعددی، از جمله تضمین رفتار عادلانه با نیروی کار، ترویج رفاه حیوانات، به حداقل رساندن تأثیر زیست محیطی و حمایت از حقوق مصرف کنندگان، ضروری است (Zimdahl, 2022; Harfouche et al., 2021). اهمیت اخلاق در این حوزه، ناشی از تأثیرات عمیقی است که شیوه‌های کشاورزی بر اکوسیستم‌ها، جوامع و اقتصادها دارند. فناوری‌های مدرن مانند بیان ژن، کشاورزی دقیق مبتنی بر هوش مصنوعی و سیستم‌های خودکار مانند هواپیماهای بدون سرنشین کشاورزی و ربات‌ها، معضلات اخلاقی مربوط به ایمنی زیستی، حریم خصوصی داده‌ها و جابجایی بالقوه کارگران را به همراه دارند (Florentine et al., 2022). این فناوری‌ها در عین حال که بهره‌وری و افزایش تولید را به همراه دارند، اغلب به چالش‌های اخلاقی درباره اینکه چه کسی از استفاده از آن‌ها بهره‌مند می‌شود و چگونه می‌توان آسیب‌های بالقوه را کاهش داد، منجر می‌شوند. علاوه بر اخلاق فناوری، آگاهی فزاینده‌ای از پیامدهای اخلاقی فرآیندهای تولید مواد غذایی وجود دارد. این شامل نگرانی‌هایی در مورد موجودات اصلاح شده ژنتیکی (GMOs)، گوشت آزمایشگاهی و سایر روش‌های نوآورانه تولید مواد غذایی است. چارچوب‌های اخلاقی در این زمینه‌ها برای اطمینان از اعتماد مصرف کننده و مدیریت مسائل مربوط به شفافیت، برچسب گذاری و حق دسترسی به اطلاعات ضروری هستند (Hampton et al., 2021; Dadon, 2022). از آنجایی که سیستم‌های کشاورزی و غذایی به طور فزاینده‌ای به بازارهای جهانی متصل هستند، ملاحظات اخلاقی فراتر از زمینه‌های محلی گسترش می‌یابد و بر سیاست‌ها و شیوه‌ها در سطح بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. علاوه بر این، نقش اخلاق در هدایت نوآوری پایدار و مسئولانه در کشاورزی حیاتی است. ملاحظات اخلاقی به ایجاد تعادل بین پیشرفت فناوری و نیاز به تضمین پایداری محیط زیست و عدالت اجتماعی کمک می‌کند. شیوه‌هایی که رفاه همه ذینفعان، از جمله کشاورزان، مصرف کنندگان، حیوانات و اکوسیستم‌ها را در اولویت قرار می‌دهند، برای رسیدگی به چالش‌های چندوجهی کشاورزی مدرن ضروری هستند (Keles et al., 2021; Cusworth, 2023). در نتیجه، ادغام اخلاق در فناوری‌های کشاورزی و غذایی نه تنها مفید، بلکه برای پرورش شیوه‌های پایدار، عادلانه و قابل قبول از نظر اجتماعی ضروری است. لذا، در این پژوهش، مطالعات انجام شده توسط سایر محققان مرور گردید و دستورالعمل مناسب برای استفاده همزمان از فناوری‌های نوین با رعایت اخلاق ارائه شد.

مواد و روش‌ها:

بررسی بر روی منابع منتشر شده از سال ۲۰۲۰ به بعد متمرکز شد تا اطمینان حاصل شود که یافته‌ها با فناوری‌های فعلی و مباحث اخلاقی مرتبط باشد. فقط مقالات منتشر شده به زبان انگلیسی مورد بررسی قرار گرفت و تنها مطالعاتی مورد ارزیابی قرار گرفت که به صراحت به مسائل اخلاقی در کشاورزی و فناوری غذایی پرداخته بودند. این شامل مطالعات در مورد پیامدهای اخلاقی زیست فناوری، کشاورزی دیجیتال و دقیق، سیستم‌های غذایی و فناوری‌های غذایی نوظهور مانند کشاورزی سلولی بود. هم مطالعات تجربی و هم نظری برای حصول اطمینان از درک جامع این حوزه گنجانده شدند. با این حال، مقالاتی که به طور خاص به مسائل اخلاقی نمی‌پرداختند یا به کشاورزی و فناوری غذایی مرتبط نبودند، حذف شدند. همچنین اولویت به مقالات داوری شده توسط همتا و منابع معتبر داده شد تا از قابلیت اطمینان اطلاعات اطمینان حاصل شود. سایر ملاحظات که در این پژوهش استفاده شد به صورت زیر است. خلاصه مطالعات مورد بررسی در جدول (۱) نشان داده شده است. تحلیل موضوعی: روش تحلیلی اولیه، تحلیل موضوعی بود که شامل شناسایی، تجزیه و تحلیل و گزارش الگوها (موضوعات) در داده‌ها می‌شد. کدهای اولیه بر اساس سوالات و اهداف پژوهشی تولید شدند و این کدها با بررسی متون بیشتر اصلاح شدند.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

ترکیب روایی: این رویکرد برای ترکیب نتایج مطالعات مختلف با توصیف روایی چگونگی ارتباط یافته‌ها با سوالات و اهداف کلی پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. این روش به ویژه برای ادغام یافته‌های حاصل از روش‌ها و رشته‌های مختلف مفید است.

تحلیل شکاف: بخشی از تحلیل بر شناسایی شکاف‌های موجود در ادبیات فعلی متمرکز بود که شامل مقایسه موضوعات و مسائل مورد بحث در ادبیات با سوالات پژوهشی برای شناسایی حوزه‌هایی بود که کمتر بررسی شده‌اند یا پژوهش کافی ندارند.

تحلیل کتاب‌سنجی (تکمیلی): برای ارزیابی کمی‌تر، یک تحلیل کتاب‌سنجی برای ترسیم چشم‌انداز پژوهشی، شناسایی نویسندگان، مؤسسات و کشورهای کلیدی مشارکت‌کننده در این حوزه و ارزیابی تأثیر پژوهش از طریق تحلیل استناد انجام شد.

جدول ۱- برخی مطالعات بررسی شده در این پژوهش

ردیف	روش تحقیق	مفروضات	مورد مطالعه	مؤلف و سال
۱	تحلیل محتوا و بررسی ادبیات	تأکید بر حفظ استانداردهای اخلاقی در پژوهش‌های ژنتیکی و بیوتکنولوژی	اخلاق در تحقیقات تجربی کشاورزی با تأکید بر بیوتکنولوژی	دیتانینگساری و مارتونو ۲۰۲۱
۲	تحلیل اخلاقی و بررسی ادبیات	بررسی تعادل بین فواید و خطرات فناوری‌های ژنتیکی در سیستم غذایی	نقش فناوری‌های ژن در تحول سیستم غذایی	تامپسون ۲۰۲۱
۳	بررسی ادبیات و تحلیل سیاسی	تحلیل تأثیرات اجتماعی، محیطی و اقتصادی ربات‌ها در کشاورزی	ربات‌ها در کشاورزی	اسپارو و هاوارد ۲۰۲۰
۴	تحلیل مفهومی و ارائه راهکار	توسعه رویکردهای اخلاقی برای هدایت استفاده مسئولانه از بیوتکنولوژی در کشاورزی	استفاده اخلاقی از بیوتکنولوژی در کشاورزی	هارفوش و همکاران ۲۰۲۱
۵	تحلیل نظری و مفهومی	توجه به جریان‌های مادی و تبادلات اکوسیستمی در کشاورزی و تأثیرات آن بر اخلاق کشاورزی	اخلاق متابولیکی در کشاورزی	کاسورث ۲۰۲۳
۶	پیمایش و تجزیه و تحلیل آماری	بررسی درک مهندسان از مسائل اخلاقی و تفاوت‌های فرهنگی و حرفه‌ای در ارزیابی‌های اخلاقی	توانایی ارزیابی اخلاقی مهندسان کشاورزی و غذایی در ترکیه	کلش و همکاران ۲۰۲۱
۷	کارگاه و تحلیل سناریو	کاربرد پیش‌بینی‌های دیجیتال برای تحلیل تأثیرات فناوری دیجیتال بر کشاورزی	آینده دیجیتالی کشاورزی در استرالیا	فلمنگ و همکاران ۲۰۲۱
۸	تحلیل بیلومتریکی و بررسی ادبیات	بررسی کشاورزی سلولی به عنوان جایگزینی برای تولید غذا با کمترین تأثیر محیطی	پیشرفت‌ها و چشم‌اندازهای کشاورزی سلولی	نایکا و همکاران ۲۰۲۱
۹	تحلیل نظری و ایجاد چارچوب اخلاقی	توسعه کد اخلاقی برای هدایت تحقیقات درایو ژن به منظور جلوگیری از پیامدهای ناخواسته	ارائه کد اخلاقی برای تحقیقات درایو ژن	انس و همکاران ۲۰۲۱
۱۰	تحلیل کیفی و بررسی ادبیات	بررسی تکنولوژی‌های کشاورزی و تأثیر آن‌ها بر محیط زیست و تولید پایدار	جستجوی اخلاقی برای افزایش تولید غذا	اولیورا جونور و همکاران ۲۰۲۲

نتایج و بحث:

فناوری‌هایی مانند CRISPR/Cas9 مهندسی ژنتیک را در کشاورزی متحول کرده‌اند و امکان تغییرات دقیقی را برای افزایش مقاومت و بهره‌وری محصولات فراهم می‌کنند. با این حال، این فناوری‌ها نگرانی‌های اخلاقی مرتبط با تنوع زیستی، اثرات ناخواسته بالقوه و دسترسی عادلانه به فناوری را ایجاد می‌کنند. سامپث و همکاران (۲۰۲۳) و سید و اندوالم (۲۰۲۱) این مسائل را برجسته می‌کنند و بر نیاز به دستورالعمل‌های اخلاقی که نوآوری را با ملاحظات مربوط به اثرات زیست‌محیطی و اجتماعی متعادل می‌کنند، تأکید می‌نمایند (Seid & Andualem, 2021; Sampath et al., 2023). از طرفی، ادغام فناوری‌های AI و IoT و پایداری کشاورزی را افزایش می‌دهد، اما همچنین مسائلی مانند حریم خصوصی داده‌ها، شفافیت و جایگزینی مشاغل کشاورزی سنتی را ایجاد می‌کند. دارا و همکاران (۲۰۲۲) و میسرا و همکاران (۲۰۲۰) به بحث در مورد این چالش‌های اخلاقی می‌پردازند و خواستار چارچوب‌هایی هستند که خطرات را به طور مؤثر مدیریت کنند و در عین حال مزایای این فناوری‌ها را ترویج دهند (Dara et al., 2022; Misra et al., 2020). در واقع، پژوهش‌های اخیر جنبه‌های متعددی از اخلاق در فناوری‌های کشاورزی و غذایی را روشن کرده‌اند، اما همچنان شکاف‌های قابل توجهی وجود دارد که باید برای حصول اطمینان از ملاحظات اخلاقی جامع در این زمینه‌ها به سرعت در حال تحول، به آن‌ها پرداخته شود. یکی از شکاف‌های اصلی در پژوهش‌های کنونی، بررسی ناکافی پیامدهای اخلاقی فناوری‌های کشاورزی دیجیتال و دقیق است. در حالی که مطالعاتی مانند فلورنتین و همکاران (۲۰۲۰) شروع به بررسی پرسش‌های اخلاقی و سیاستی ناشی از رباتیک کشاورزی کرده‌اند، پژوهش جامعی در مورد چگونگی تأثیر فناوری‌های دیجیتال بر پویایی‌های اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی گسترده‌تر در جوامع روستایی وجود ندارد (Florentine et al., 2020). علاوه بر این، الباسی و همکاران (۲۰۲۳) در مورد استانداردهای اخلاقی در پژوهش‌های زیست‌فناوری کشاورزی بحث می‌کنند، اما شکافی در درک چگونگی اعمال این استانداردها در عمل وجود دارد، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که ممکن است مقررات در آن‌ها کمتر سختگیرانه یا کمتر اجرا شوند (Elbasi et al., 2023). علاوه بر این، کمبود قابل توجهی در پژوهش در مورد اخلاق فناوری‌های جدید غذایی، مانند کشاورزی سلولی و گوشت آزمایشگاهی وجود دارد. در حالی که جنبه‌های فنی این نوآوری‌ها اغلب مورد بحث قرار می‌گیرد، ملاحظات اخلاقی، از جمله پذیرش مصرف‌کننده، رفاه حیوانات و تأثیرات زیست‌محیطی بلندمدت، به اندازه کافی بررسی نشده‌اند. هادی و برایتول (۲۰۲۱) بینش‌هایی در مورد کشاورزی سلولی ارائه می‌دهند، اما پژوهش متمرکزتری برای پرداختن به چارچوب‌های اخلاقی و درک مصرف‌کنندگان پیرامون این منابع غذایی نوظهور مورد نیاز است (Hadi & Brightwell, 2021). شکاف قابل توجه دیگر، در تحلیل تقاطعی اخلاق است، که در آن تأثیرات متقابل فناوری‌های کشاورزی بر جنسیت، نژاد و وضعیت اجتماعی-اقتصادی کمتر بررسی شده است. در حالی که کوسورث (۲۰۲۳) مفهوم اخلاق کشاورزی متابولیک را برای پرداختن به پویایی‌های گسترده‌تر اکولوژیکی و اجتماعی معرفی می‌کند، پیامدهای خاص برای گروه‌های به حاشیه رانده شده و آسیب‌پذیر تا حد زیادی بررسی نشده باقی مانده است. علاوه بر این، چارچوب‌ها و روش‌های اخلاقی مورد استفاده برای مطالعه این مسائل، اغلب فاقد جزئیات لازم برای ثبت واقعیت‌های پیچیده ذینفعان مختلف درگیر در سیستم غذایی، از کشاورزان گرفته تا مصرف‌کنندگان هستند (Cusworth, 2023). در نتیجه، در حالی که گام‌های قابل توجهی در درک ابعاد اخلاقی کشاورزی و فناوری غذایی برداشته شده است، شکاف‌های قابل توجهی باقی مانده است. پرداختن به این شکاف‌ها نیازمند یک رویکرد چند رشته‌ای است که دیدگاه‌های اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی را در بر می‌گیرد تا اطمینان حاصل شود که پیشرفت‌ها در فناوری‌های کشاورزی و غذایی به شیوه‌ای شفاف، عادلانه و پایدار توسعه و اجرا می‌شوند.

مهمترین یافته‌ها:

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که فناوری‌های مدرن، چالش‌های اخلاقی پیچیده‌ای را به همراه دارند که برای توسعه و اجرای آن‌ها در بخش کشاورزی می‌بایست به دقت ارزیابی گردند. چارچوب‌های اخلاقی تثبیت شده، اصول اساسی برای هدایت این چالش‌ها را فراهم می‌کنند. این چارچوب‌ها بر تصمیم‌گیری اصولی، مشارکت و ادغام اخلاق مراقبت تأکید می‌کنند تا اطمینان حاصل شود که پیشرفت‌های فناوری با ارزش‌های اجتماعی و پایداری زیست‌محیطی همسو هستند. دستورالعملی که برای توسعه فناوری‌های مدرن با در نظر گرفتن چارچوب اخلاقی پیشنهاد می‌شود می‌بایست بر اصول زیر استوار باشد:

۱- بررسی تعادل بین پیشرفت فناوری و استانداردهای اخلاقی

۲- تضمین دسترسی عادلانه و پایدار به داده‌ها

۳- ترویج شفافیت و مشارکت ذینفعان در این خصوص

۴- ادغام آموزش اخلاق و توسعه فناوری

The Need to Determine Ethics Frameworks in New Agricultural and Food Research and Technologies

Shahrokhi¹, S.A.¹ Mousavi, S.I.²; Mir, B.³; Ahmadi, M.^{*4}

۱- Master's Degree in Public Administration – Head of Lorestan Province Agricultural Jihad

Organization

۲- PhD student of specializing in religions – responsible for the representation of religious jurists in the organization of agricultural jihad in Lorestan province

۳- PhD in agricultural ecology – expert of Lorestan Province Agricultural Jihad Organization

۴- PhD in agriculture – director and founder of Oats Agency

Responsible author: m.ahmadee@ymail.com –*

Abstract:

The rapid advancement of technology within the agriculture and food sector presents both significant opportunities and profound ethical challenges. This review aims to synthesize existing studies conducted between 2020 and 2024, focusing on the ethical implications associated with the implementation of emerging technologies, specifically CRISPR, the Internet of Things (IoT), and artificial intelligence (AI) in agricultural contexts. These technologies possess the potential to transform agricultural practices by enhancing crop resilience, optimizing resource utilization, and bolstering food security. However, they simultaneously invoke critical ethical concerns related to biodiversity conservation, data privacy, equitable access to technological advancements, and the socio-economic repercussions of automation and genetic engineering. This research underscores the necessity for a structured ethical framework to guide the development and application of these technologies, particularly within the context of Iran.

A comprehensive review of international literature highlights the need for established ethical frameworks that can effectively address these challenges. Such frameworks should prioritize key principles, including participation, transparency, and sustainability, which lend direction to the responsible integration of technology in agriculture and food production systems. The findings suggest that achieving a balance between technological progress and ethical standards is imperative for fostering a culture of ethical awareness. To facilitate the responsible deployment of these innovations while enhancing sustainable agricultural practices and global food security, this review advocates for the formulation of guidelines that address the following aspects: ensuring equitable access to technology, considering stakeholder engagement, and incorporating ethics education and science as a component of continuous sustainable development.

Keywords : Social Values, Internet of Things, Gene Expression, Ethical Agriculture, New Technologies.

الحاجة إلى تحديد مجموعة التعليمات الأخلاقية في مجال البحوث والتكنولوجيات الزراعية والغذائية الحديثة

السيد عماد شاهرخي^١، السيد عيسى موسى^٢، بهروز مير^٣، محسن أحمدی^٤

١- خبير متخصص في الإدارة العامة - رئيس منظمة الجهاد الزراعي في محافظة لورستان

٢- طالب دكتوراه تخصصية في المذاهب (الوهابية) - مسؤول عن ممثلة الولي الفقيه في منظمة الجهاد الزراعي في محافظة لورستان

٣- دكتوراه تخصصية في الزراعة وعلم البيئة - خبير في منظمة الجهاد الزراعي في محافظة لورستان

٤- دكتوراه في الزراعة - مدير ومؤسس وكالة الشوفان

* المؤلف المسؤول: m.ahmadee@ymail.com

ملخص:

إن التكامل السريع للتكنولوجيا في قطاع الزراعة والغذاء يتضمن في الوقت نفسه فرصاً وتحديات أخلاقية. وبناءً على ذلك، تم إجراء هذا البحث لمراجعة الدراسات التي تناولت هذا الموضوع، بهدف تقييم الاعتبارات الأخلاقية حول التقنيات الناشئة في قطاع الزراعة مثل CRISPR، وإترنت الأشياء (IoT) والذكاء الاصطناعي (AI). ولدى هذه التقنيات القدرة على إيجاد تحول في أساليب الزراعة من خلال زيادة مقاومة المحاصيل، وتحسين استخدام الموارد، وتعزيز الأمن الغذائي. ومع ذلك، فإنها تثير أيضاً قضايا أخلاقية مهمة مثل الحفاظ على التنوع البيولوجي، وخصوصية البيانات، والمساواة في الوصول إلى التكنولوجيا، والآثار الاجتماعية للأتمتة والتعديل الجيني. لذلك، فإن من الضروري وضع إطار لتطوير هذه التقنيات في البلاد. ولهذا السبب، تم إجراء هذا البحث من خلال مراجعة دراسات الباحثين الأجانب في الفترة من ٢٠٢٢ إلى ٢٠٢٤م. أبرزت دراسات هؤلاء الباحثين أهمية الأطر الأخلاقية الراسخة في مواجهة هذه التحديات. حيث تركز هذه الأطر على مبادئ مثل المشاركة والشفافية والاستدامة، وتوجه تطوير وتطبيق التكنولوجيا بشكل مسؤول في الزراعة وإنتاج الغذاء. ومن خلال موازنة التقدم التكنولوجي مع المعايير الأخلاقية وتعزيز ثقافة الوعي الأخلاقي، يمكن ضمان أن تسهم هذه الابتكارات بشكل إيجابي في أساليب الزراعة المستدامة والأمن الغذائي العالمي. ولذلك، يُقترح أن تشمل صياغة الإرشادات في هذا المجال: دراسة التوازن بين التقدم التكنولوجي والمعايير الأخلاقية، وضمان الوصول العادل والمستدام إلى البيانات، وتعزيز الشفافية ومشاركة أصحاب المصلحة، ودمج التعليم الأخلاقي مع تطوير التكنولوجيا.

الكلمات المفتاحية: القيم الاجتماعية، إترنت الأشياء، التعبير الجيني، الزراعة الأخلاقية، التقنيات الحديثة.

منابع:

- نجفیان، م.، جهانگرد، س.، و نجفیان، م. (۱۳۹۷). بررسی چالش‌های تولید و مصرف محصولات تراریخته در ایران. مجله کسب و کار کشاورزی در اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور، ۱۰(۵)، ۵۳۹-۵۲۵.
- Ahmad, S., Wei, X., Sheng, Z., Hu, P., & Tang, S. (2021). CRISPR/Cas9 for enhancing crop resistance to abiotic stresses: A comprehensive review. *Physiologia Plantarum*, 173(1), 22-43.
- Cusworth, G. (2023). Metabolic agricultural ethics: Violence and care beyond the gate. *Progress in Environmental Geography*, 2, 58-76.
- Dara, S. K., Barringer, S., Gobeil-Richardson, M., Iriarte, F. B., LaForest, J., Mallinger, R. E., & Treiber, E. L. (2022). Artificial intelligence in agriculture and the role of universities. *Pest Management Science*, 78(6), 2190-2193.
- Dadon, J. (2022). Lab-grown meat: A Jewish perspective on cultivated meat and ethical food production. *Food Ethics*, 7(1), 1-17.
- Elbasi, E., Iqbal, R., & Ahmad, N. (2023). Intelligence technology in the agricultural sector: A systematic review. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 103(3), 998-1012.
- Florentine, S. K., Weller, S., Graz, F. P., Westbrooke, M., Florentine, A., & Dowling, K. (2020). Global importance of crop protection in agriculture. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 18(5), 451-465.
- Fukuda-Parr, S., & Gibbons, E. (2021). Emerging consensus on 'ethical AI': Human rights critique of stakeholder guidelines. *Global Policy*, 12(4), 455-466.
- Hampton, J. O., Hyndman, T. H., Allen, B. L., & Fischer, B. (2021). Animal harms and food production: Informing ethical choices. *Animals*, 11(5), 1225.
- Harfouche, A., Petousi, V., Meilan, R., Sweet, J., Twardowski, T., & Altman, A. (2021). Promoting ethically responsible use of agricultural biotechnology. *Trends in Plant Science*, 26(4), 380-394.
- Hadi, J., & Brightwell, G. (2021). Safety, technological, environmental, and ethical aspects of the production of foods and food ingredients from alternative proteins. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 61(7), 1169-1184.
- Keleş, Ş., Kurtoglu, A., Köksal, Ö., Yalın, N. Y., & Taluğ, C. (2021). Ethical evaluation capacity of Turkish food and agricultural engineers and veterinary physicians with regard to agriculture and food system. *Journal of Agricultural & Environmental Ethics*, 34(5), 18.
- Kirsch, A., Norton, M., van der Velden, N. S., & Lynd, L. R. (2023). Technology, trends, and challenges in cultivated meat manufacturing: Toward a sustainable future. *Trends in Food Science & Technology*, 124, 40-52.
- Misra, S. C., Thomas, J. J., Kizhakkethottam, J. J., & Marques, G. (2020). Data and artificial intelligence in agriculture and the food industry. *IEEE Access*, 8, 132290-132307.
- Preston, B., & Antonsen, M. (2021). Integrity and agency: Negotiating new forms of human-nature relations. *Environmental Values*, 30(1), 67-86.
- Roy, P., Neethirajan, S., & Kemp, B. (2021). Review of the advancements in the field of meat alternatives and lab-grown meat technologies: Advantages and disadvantages. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 20(5), 4291-4315.
- Ryan, M. R., Smith, R. G., Mortensen, D. A., Teasdale, J. R., Curran, W. S., Seidel, R., & Shreve, B. R. (2023). An approach to intelligence in agriculture: How artificial intelligence can help achieve sustainable production.

- Agronomy for Sustainable Development*, 43(1), 12.
- Sampath, P., Bhatia, R., & Mohan, C. (2023). Advancing crop improvement through CRISPR technology under changing environmental conditions. *Journal of Experimental Botany*, 74(6), e21-e45.
- Seid, S., & Andualem, A. (2021). The role of green biotechnology through genetic engineering for climate change mitigation and adaptation for food security. *Sustainability*, 13(9), 5098.
- Sovová, L., & Thompson, P. B. (2021). Growing a beautiful Anthropocene: The ethics of care in urban agriculture. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 4(2), 416-435.
- Zimdahl, R. L. (2022). Commentary: Institutionalizing agricultural ethics. *Agriculture and Human Values*, 39(1), 141-158.
- Diptaningsari, D., & Martono, E. (2021). Considering ethics in agricultural experimental research with special mention to agricultural biotechnology research. *Jurnal Perlindungan Tanaman Indonesia*.
- Thompson, P. (2021). Food system transformation and the role of gene technology: An ethical analysis. *Ethics & International Affairs*, 35, 35-49.
- Sparrow, R., & Howard, M. (2020). Robots in agriculture: Prospects, impacts, ethics, and policy. *Precision Agriculture*, 22, 818-833.
- Cusworth, G. (2023). Metabolic agricultural ethics: Violence and care beyond the gate. *Progress in Environmental Geography*, 2, 58-76.
- Fleming, A., Jakku, E., Fielke, S., Taylor, B., Lacey, J., Terhorst, A., & Stitzlein, C. (2021). Foresighting Australian digital agricultural futures: Applying responsible innovation thinking to anticipate research and development impact under different scenarios. *Agricultural Systems*, 190, 103120.
- Nyika, J., Mackolil, J., Workie, E., Adhav, C., & R, S. (2021). Cellular agriculture research progress and prospects: Insights from bibliometric analysis. *FoodSciRN: Agricultural Food Science (Topic)*.

ارزیابی رفاه در آبزیان

مسعود صیدگر^{۱*}، سید سعید میرزرگر^۲، علی نکوئی فرد^۱، فریدون محبی^۱، شاهین نهالی^۱، سپیده رنجبر^۳

۱- مرکز تحقیقات آرتمیای کشور، موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران.

۲- بخش بهداشت و بیماری های آبزیان، دانشکده دامپزشکی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳- دامپزشک

نویسنده مسئول seidgar21007@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

صیدگر. م.، میرزرگر، س. س.، نکوئی فرد، ع.، محبی، ف.، نهالی، ش. و رنجبر، س. (۱۴۰۳) ارزیابی رفاه در آبزیان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

تأمین رفاه دام و طیور سال ها است که مورد توجه بوده است. در مقابل، رویکردهای بهبود رفاه، درمان و رفتار انسانی با آبزیان نسبتاً جدید هستند. رسیدگی به رفاه آبزیان خونسرد پیچیده و شامل درک فعالیت های شیلاتی، آبرزی پروری و تولید آبزیان و هدف آنها، شناخت رویکردهای فلسفی، سیاست ها، قوانین و مقرراتی که ممکن است بر تأمین رفاه مطلوب و انسانی برای آبزیان تأثیر بگذارد، می باشد. در این مقاله، سعی شده تا تمامی عوامل موثر بر رفاه آبزیان از جمله آبرزی پروری، شرایط محیطی و آب، تراکم ذخیره سازی و استرس، جابجایی، رقم بندی، نشانه گذاری، ژنتیک، غذادهی و تغذیه، صید و ماهیگیری، مشکلات بیماری مرتبط با نحوه پرورش، کشتار بشردوستانه، عوامل موثر بر رفاه ماهیان، حمل و نقل ماهی، کشتار برای مصرف انسانی بررسی شوند. این عوامل اساس همه رویکردهای رفاهی بوده و شامل درک مفاهیم اخلاق علمی و اجتماعی رفاه حیوانات و رفتار انسانی با آبزیان، درک رنج حیوانات از اعمال نامطلوب بالقوه مانند نگهداری، مدیریت، درمان و استفاده از آنها است. لازم است رفاه آبزیان در رویکردها و تحولات آینده توسط جامعه، صنایع و عموم مردم تأمین و رعایت شود.

واژگان کلیدی: آبرزی پروری، آبزیان، اخلاق، صید و صیادی، رفاه

مقدمه :

بر خلاف حیوانات خشکی زی، آبزیان خونسرد دارای تنوع وسیعی از پستانداران دریایی تکامل یافته تا بی مهرگان پست تر با ریخت شناسی، فیزیولوژی و رفتارهای متفاوت بوده و توانایی احساس درد، پردازش و پاسخ به مداخلات انسانی دارند. لذا فراهم کردن موجبات درد و ناراحتی آنها چه آگاهانه یا از روی غفلت، عملی غیر اخلاقی محسوب می شود. بسیاری از مداخلات انسانی در آبزیان شامل فعالیت های شیلاتی آبرزی پروری، صید و صیادی و نگهداری در شرایط اسارت با هدف تأمین غذا و سایر کالاهای تفریح، ورزش، استفاده از آنها به عنوان حیوانات خانگی و تحقیق می شود. آبرزی پروری به عنوان پرورش هدفمند یا مدیریت جمعیت آبزیان به نفع انسان یا محیط زیست تعریف می شود. بسیاری از جمعیت های وحشی آبزیان از طریق ممنوعیت و کنترل صید برای حفظ پایداری جمعیت توسط قوانین دولتی مدیریت می شوند. با این حال آنها تابع شرایط متغیر محیطی بدون کنترل انسان به جز زمان صید و فرآوری هستند. برای تأمین رفاه آبزیان زینتی، فروشندگان ماهیان آکواریومی باید اطلاعات کافی در مورد نیازهای کیفیت آب، تغذیه، ژنتیک و مدیریت

بیماری ها داشته باشند. رعایت اصول اخلاقی و رفاه آبزیان شامل تامین موارد لازم برای حفظ حیات، سلامت مطلوب، به حداقل رساندن ناراحتی قابل مشاهده (درد، استرس، ترس) می باشد. شواهد نشان می دهد آنها توانایی شناختی کافی برای آگاهی کامل از محیط اطراف و شرایطی که بر آنها تاثیر می گذارد را دارند. ماهیان گیرنده های درد دارند و قادر به تشخیص محرک های مضر هستند. آیا انسان نسبت به آبزیان مسئولیت اخلاقی دارد؟ و اگر چنین است کمیت و کیفیت اقدامات ارائه شده برای تامین رفاه آبزیان چگونه باید باشد؟ آیا آبزیان سزاوار داشتن رفاه هستند؟ خداوند متعال در آیه ۱۴ سوره نحل می فرماید: و هم او خدایی است که دریا را برای شما مسخر کرد تا از گوشت تازه ماهیان حلال آن تغذیه کنید و از زیورهای آن مانند دُر و مرجان استخراج کرده و تن را بیارایید و کشتی ها را در آن روان بینی که سینه آب را می شکافند تا به تجارت و سفر رفته پس از فضل خدا روزی طلبید و باشد که شکر خدا را بجای آورید. حیوانات پرورشی که با انسان انس می گیرند بخشی از جامعه اخلاقی محسوب می شوند. از طرفی حیوانات دارای ارزش ذاتی هستند و باید با احترام و مراقبت با آنها رفتار شود. رفاه حیوان می تواند مربوط به کیفیت زندگی حیوان باشد از رویکردهای موجود می توان به تمرکز بر روی احساسات حیوان مانند درد، لذت یا رنج، عملکرد رضایت بخش بیولوژیکی حیوان و سازگاری با محیط زیست و توانایی حیوان در بیان رفتار طبیعی و زیستن مطابق با کد گذاری ژنتیکی خود باشد. برخی مواردی که در تامین رفاه آبزیان دخالت دارند شامل: شرایط محیطی مانند کیفیت آب، شیوه های مدیریت پرورش مانند تراکم ذخیره سازی، جابجایی، رقم بندی، نشانه گذاری افراد جمعیت، تغذیه، به گزینی و اصلاح نژاد، بروز و پاسخ به استرس و بیماری ها، روش های صید، تجارت ماهیان زینتی، حمل و نقل، روش های ذبح و کشتار انسانی می باشد.

عوامل تاثیر گذار بر سلامت و رفاه آبزیان

شرایط محیطی و آب

آبزیان بخوبی با شرایط فیزیکی، شیمیایی و زیستی (با اولویت ها و محدودیت های دما، شوری، pH، اکسیژن محلول، مواد آلی و معدنی، نور) آبی که در آن زندگی می کنند سازگار هستند. شرایط خارج از حد مطلوب یا دامنه قابل تحمل ممکن است موجب استرس، اختلال در سلامتی و مرگ شود. مشاهده و پایش دقیق رفتار ماهی و کیفیت آب برای حفظ سلامت و رفاه آبزی ضروری است. استرس مزمن ناشی از کیفیت آب نامطلوب منجر به از دست دادن هموئوستاز، کاهش رشد و مقاومت به بیماری می شود. کاهش گردش آب ممکن است باعث بروز رفتار پرخاشگری، رشد ناهمگن و افزایش حساسیت به بیماری شود. دوره نوری و نور مصنوعی که برای افزایش تولید و مشاهده آبزیان استفاده می شود می تواند منجر به استرس و کاهش اخذ خوراک بچه ماهیان در هفته های اول تغییر نوردهی شود. قطع برق و انتقال ناگهانی از شرایط روشنایی به تاریکی می تواند منجر به واکنش استرس، هراس و مرگ ماهیان شود. نور بر عمق شنا و تراکم ماهیان تاثیر می گذارد و تاریکی ممکن است منجر به ازدحام، اکسیژن پایین و ساییدگی باله ها شود.

تراکم ذخیره سازی و استرس اجتماعی

تراکم ذخیره سازی بر بهره وری و بازده اقتصادی تاثیر دارد و ذخیره سازی بیش از حد مطلوب بر سلامت و رفاه تاثیر منفی دارد. آسیب پوست یا باله در اثر رفتار تهاجمی یا سایش ممکن است منجر به عفونت و بیماری شود. تراکم بالا ممکن است رفتار شنا، اخذ غذا و توانایی هضم غذا را کاهش دهد. در سیستم های پرورش متراکم که از قفس ها یا تانک های با گوشه های مناسب استفاده می کنند مقادیر بالای غذا و تراکم، رفتار گله ای را القا و موجب کاهش رفتار تهاجمی می شود. در گونه های سازگار با محیط تاریک اطراف، رنگ های روشن تانک باعث ایجاد استرس و خطر شکار شدن می شود.

جابجایی، رقم بندی و نشانه گذاری

جابجایی حین رقم بندی، نشانه گذاری و سایر اقدامات مدیریتی مستلزم بیرون آوردن حیوانات از آب، تلاش برای فرار، تقلا و رفتارهای ناشی از استرس حاد است. درجه استرس به مرحله زندگی (نوزاد یا بزرگ سال)، مهارت انتقال دهنده، تجهیزات مورد استفاده برای جابجایی سریع بستگی دارد. در مراکز تکثیر اگر ماهیان رقم بندی نشوند، همونوع خواری شیوع میابد. ولی جابجایی حین رقم بندی استرس را و باعث آسیب پوستی می شود. انتقال ماهی مولد توام با شرایط استرس را ممکن است موجب افزایش مرگ و میر و بروز ناهنجاری ها و کاهش رشد نوزادان شود. نشانه گذاری داخلی با جراحی جزئی شکم و نشانه گذاری خارجی با نفوذ به پوست می تواند منجر به زخم های مزمن و عفونت های ثانویه، اختلال در شنا و رفتارهای آبری شوند.

غذا دهی و تغذیه

ماهیان پرورشی بشدت به جیره های غذایی فرموله، اسیدهای چرب و پودر ماهی وابسته هستند. جیره های غذایی نامتعادل ناسازگار با شرایط طبیعی ماهی منجر به سوء تغذیه و کمبودهای غذایی می شود. کمبود فسفر منجر به اسکولیوزیس و ناهنجاری های اسکلتی می شود و خوراک فاسد ممکن است باعث سندرم کبد چرب و از بین رفتن کبد شود. استفاده از خوراک خشک در دمای پایین ممکن است منجر به آب آوردگی شکم (آسیت) و مرگ و میر شود. روش های نامناسب تغذیه ای می تواند منجر به استرس و رفتار تهاجمی شود. گرسنگی و یا کاهش غذادهی برای تامین نیازهای بازار و بهبود کیفیت گوشت ماهی می تواند موجب افزایش رفتار تهاجمی و بیماری های چشمی بین ماهیانی که به حد کافی تغذیه نشده اند، شود. گاز گرفتن دم، همونوع خواری، آسیب فیزیکی باله یا چشم ممکن است رخ دهد.

ژنتیک

اصلاح نژاد ماهیان پرورشی برای بهبود تولید از جمله میزان رشد، ضریب تبدیل غذایی، کیفیت گوشت، مقاومت در برابر بیماری های ژنتیکی، باروری انجام شده است. بهگزینی ماهیان سالمون و قزل الای رنگین کمان، ماهیانی با رفتار تهاجمی و تحریر کمتری کمتر با سازگاری بهتر نسبت به شرایط پرورش مصنوعی و جابجایی و مقاوم به بیماری های متعددی مانند ویروس، فرونکولوز، کم خونی عفونی سالمون، نکروز عفونی پانکراس، آلودگی به شپش دریایی و ساپروولگنیازیس تولید کرده است.

مشکلات بیماری ماهیان پرورشی

شرایط پرورش متراکم موجب استرس فیزیولوژیکی به ماهی شده و حساسیت آنها به بیماری را افزایش می دهد. افزایش بیماری های ناشی از آبری پروری شامل ناهنجاری های اسکلتی یا بافت نرم و ضایعات چشمی بیانگر وجود شرایط نامطلوب است که بر فاه آبریان تاثیر می گذارد. آب مروارید که موجب نابینایی شده است ناشی از درمان با سموم ارگانوفسفره و اشعه ماوراء بنفش رو به افزایش است. با اینکه استفاده از واکسن برای درمان بیماری های باکتریایی افزایش یافته و موجب کاهش شیوع بیماری های عفونی شده است، ادجوانت ها ممکن است باعث پاسخ های التهابی موضعی و گرانولوما شوند. واکسیناسیون داخل شکمی ممکن است منجر به چسبندگی صفاقی و سایر عوارض جانبی مانند کندی رشد و ناهنجاری های ستون فقرات شوند. درمان انگل هایی مانند شپش دریایی در سالمون اهمیت دارد چونکه آلودگی می تواند منجر به از بین رفتن فلس و ضایعات پوستی و اختلال اسمزی شود. آسیب به سر ممکن است آنقدر شدید باشد که استخوان های جمجمه نمایان شوند.

صید ماهیگیری

وقتی ماهی برای کشته شدن صید می شود، باید مرگ حیوانات سریع و بدون درد باشد. بسته به روش صید، ممکن است روند کشتار از چند دقیقه تا ۲۴ ساعت طول بکشد. آبی پروری مبتنی بر صید که بچه ماهیان صید و در قفس یا محیط های محصور پرورش داده می شوند به طور سنتی برای گونه های کاد، مارماهی، هامورماهیان، تون و ماهی دم زرد انجام می شده است. ولی روش های صید مورد استفاده اغلب موجب استرس و ضایعات خارجی و داخلی و در نتیجه مرگ و میر ماهی شده است. برخی تجهیزات مانند توری می توانند باعث مرگ و میر ناشی از خفگی به دلیل اختلال در عملکرد آبشش ها شوند. استفاده از قلاب هم باعث زخمی شدن ماهی می شود. استفاده از دام که ماهیان در آن ازدحام میابند مانند کشیدن تور منجر به فشردگی، خفگی، تحریک و چسبیدن ذرات به آبشش می شود. هنگام صید ماهی کاد از عمق ۱۵ تا ۳۰ متری کیسه شنای حیوان پاره می شود. در برخی ماهیان گاز در حفره شکمی محبوس می شود و اگر از سوزن برای تخلیه گاز استفاده نشود ماهی می میرد. اگر و فتالمی هم در این ماهیان گزارش شده است.

حمل و نقل ماهی

حمل و نقل ماهیان زنده به اندازه محموله، گونه ای که باید حمل شود و علت حمل و نقل بستگی دارد. برای بازسازی ذخایر و حمل ماهیان زینتی در مسافت های طولانی از کیسه های پلاستیکی مهر و موم شده با اکسیژن اضافی استفاده می شود. کامیون یا قایق چاهک دار رایج ترین شیوه حمل و نقل ماهی از مراکز تکثیر یا نوزادگاه ها به مزارع پرورشی است. ظروف حمل و نقل ماهی باید به گونه ای طراحی شوند که هر گونه آسیب به ماهی حین حمل و نقل را به حداقل برسانند. شرایط نامطلوب حین حمل و نقل مانند ازدحام بیش از حد یا کیفیت نامطلوب آب به دلیل اکسیژن پایین ممکن است موجب صدمات جبران ناپذیر و مرگ ماهیان شود. آرام بخشی به کاهش استرس حین حمل و نقل کمک می کند.

ذبح و کشتار انسانی

معمولاً آبیان به دلیل تامین غذای حیوانات و انسان و کنترل و ریشه کنی بیماری در جمعیت های وحشی و اهلی کشتار می شوند. ماهیگیری ورزشی هم ممکن است باعث مرگ آبیان شود. ذبح به خاتمه دادن به زندگی حیوان برای مصرف سریع یا استفاده انسانی گفته می شود درحالیکه کشتار انسان دوستانه به حیواناتی که به طور انسانی کشته می شوند ولی مصرف نمی شوند اطلاق می شود و بیشتر برای ماهیان زینتی و کارهای تحقیقاتی استفاده می شود. برای اطمینان از ذبح اخلاقی روش های قابل قبول کشتار با توجه به تفاوت های گونه ای باید اعمال شوند. کپور و مارماهی نسبت به کمبود اکسیژن مقاوم و آزادماهیان حساس هستند. لذا اکسیژن مناسب باید تامین شود. صرف نظر از اینکه از چه روشی برای تسکین استفاده می شود، لازم است پرسنل کشتارگاه ها مهارت لازم داشته باشند که سطح استرس کمتر شود و از آسیب داخلی یا خارجی ناشی از ضربه حین فرآیند کشتار جلوگیری شود.

کشتار برای مصرف انسانی

میلیون ها ماهی برای تامین غذای انسان پرورش داده می شوند و باید به گونه ای ذبح شوند که از درد و رنج بی مورد اجتناب شود. هر گونه حمل و نقل قبل از کشتار مانند استرس دستکاری ماهی هنگام انتقال با وسیله حمل شامل قایق، چاه، کامیون به محل نگهداری تا زمان کشتار منجر به افزایش سطح استرس در حیوان می شود. گرسنگی کوتاه مدت قبل از ذبح برای تخلیه روده از نظر رفاهی قابل قبول است. حداکثر دوره گرسنگی برای آزادماهیان یک تا سه روز بر حسب دمای آب است. از جابجایی، ازدحام و برخورد خشن حین صید با تور یا پمپاژ به محل ذبح باید اجتناب شود. قبل از ذبح

به هر روشی که انجام می شود ماهی نباید بیشتر از ۱۵ ثانیه خارج از آب باقی بماند. اصل ذبح جلوگیری از هر گونه درد و رنج به حیوان در حین فرآیند ذبح است. لذا آرام بخش برای کاهش هوشیاری و بیهوشی حین مرگ مفید است. در کشتار ماهیان به روش تجاری روش های استفاده از دی اکسید کربن، سرد کردن حیوان تا دمای صفر درجه سانتی گراد، استفاده از دوغاب یخ به تنهایی یا در ترکیب با دی اکسید کربن، بی حرکت کردن با ضربه به سر، شوک الکتریکی، استفاده از مواد شیمیایی تایید شده برای تسکین بکار می روند. با یخ خرد شده می توان ماهی را تا چند ساعت زنده نگه داشت. خنک کردن ماهیان پیش از ذبح استرس کمتری نسبت به حمل و نقل و ازدحام دارد ولی دمای پایین ممکن است به دلیل عدم تعادل اسمزی باعث آب آوردگی شکم (آسیت) شود و لذا هیچ یک از موارد فوق از نظر رفاه حیوانات مورد تایید نیست. آرامبخشی با دی اکسید کربن و به دنبال آن بریدن آبشش در کشتار تجاری آزاد ماهیان بکار می رود ولی دی اکسید کربن محیط نامطلوبی برای ماهی ایجاد و سبب استرس، رفتار نامنظم شنا و تلاش برای فرار می شود. هر چند ماهی بعد از ۳۰ ثانیه از حرکت باز می ایستد ولی ممکن است هوشیاری خود را تا ۵ دقیقه از دست ندهد و اگر سریع از تانک آرامبخش خارج شود ممکن است هنوز هنگام بریدن آبشش و فرایند خونریزی هوشیار باشد. و لذا برای کشتار انسان دوستانه توصیه نمی شود. برخی داروهای بیهوشی مانند عصاره گل میخک برای آرام کردن ماهی قبل از کشتار در اکثر کشورها مورد تایید است بیهوش کردن باید به سرعت موجب از دست دادن هوشیاری ماهی شده و تا زمان مرگ طول بکشد. بیهوشی با وارد کردن ضربه صحیح به سر می تواند باعث از دست دادن هوشیاری بدون اذیت ماهی شود درحالیکه ضربه با شدت ناکافی آرامبخشی لحظه ای ایجاد می کند. استفاده از این روش در برخی گونه ها مانند ماهیان پهن در مقایسه با آزاد ماهیان دشوار است. بیهوشی الکتریکی هم روشی کاربردی برای آرام بخشی ماهی است ولی نیاز به تامین جریان الکتریکی با شدت کافی برای رسیدن به آرام بخشی کامل دارد در صورت کم بودن جریان ماهی فلج می شود و در صورت بالا بودن شدت جریان شکستگی ستون فقرات و خونریزی بافت گوشت ممکن است مشاهده شود.

ذبح برای امحاء

هنگام کشتار ماهیان در یک روش سازمان یافته برای کنترل یک بیماری با منشا خارجی یا به دلیل اهمیت اجتماعی اقتصادی با مرگ و میر بالا، با توجه به عفونی بودن و غیر قابل درمان بودن آن باید اقدامات رفاهی همانند ماهیان مورد استفاده برای غذای انسان در نظر گرفته شود. برای جلوگیری از سرایت بیماری به محیط زیست یا مراکز آبرزی پروری مجاور، باید حیوانات برای جلوگیری از گسترش بیماری/عامل بیماری به روش صحیح جمع آوری، درمان یا امحاء شوند.

نتیجه گیری

جنبه های قانونی در مورد داروهای بیهوشی و رفاه حیوانات توسعه یافته اند و انتظار می رود کاربران انسانی باید از قانون های سخت گیرانه تری پیروی کنند. در هر حال توصیه می شود تمامی قوانین مربوطه در خصوص رفاه آبزیان رعایت شود. لازم است بهبود رفاه آبزیان خونسرد با افزایش درک کمی و کیفی جنبه های رفاه در آبزیان مهره دار و بی مهره خونسرد، افزایش توانایی های شناختی آنها، نیازهای رفتاری و رابطه بین عوامل محیطی و رفاه، توسعه انسانی تر فناوری، توسعه شاخص های رفاهی معتبر برای ارزیابی رفاه آبزیان پرورشی (تحلیل خطر، نظارت و غیره) و سیستم های نظارتی، افزایش آگاهی و ترویج یافته های علمی در مورد نیازهای رفاهی آبزیان مهره دار و بی مهره خونسرد و شیوه های انسانی برای جابجایی و مدیریت این حیوانات مورد توجه قرار گیرد.

Aquatic Animals Welfare Assessment

Seidgar, M.^{*1}, Mirzargar, S. S.², Nekoi Fard, A.¹, Mohebi, F.¹, Nahali, S.¹ &
Ranjbar, S.³

1- Country Artemia Research Center, Country Fisheries Science Research Institute, Agricultural Research, Education and Promotion Organization, Urmia, Iran.

2- Department of Health and Aquatic Diseases, Faculty of Veterinary Medicine, University of Tehran, Tehran, Iran.

3-Veterinarian

*Responsible author's email: seidgar21007@yahoo.com

Abstract

Ensuring the welfare of livestock and poultry has been of interest for many years. In contrast, approaches to improving welfare, treatment, and humane treatment of aquatic animals are relatively new. Dealing with the welfare of cold-blooded aquatics is complex and includes the understanding of fisheries, aquaculture and aquatic production activities and their purpose, the recognition of philosophical approaches, policies, laws and regulations that may affect the provision of optimal and humane welfare for aquatic animals. In this paper, it has been tried to analyze all the factors affecting the welfare of aquatic animals, including aquaculture, environmental and water conditions, stocking density and stress, handling, grading, marking, genetics, feeding and nutrition, fishing and related disease problems related to culture method, humane killing, factors affecting fish welfare, fish transportation, killing for human consumption. These factors are the basis of all welfare approaches and include understanding the concepts of scientific and social ethics of animal welfare and humane behavior with aquatic animals, understanding the suffering of animals from potential adverse actions such as keeping, managing, treating and using them. It is necessary to provide and respect the welfare of aquatic animals in future approaches and developments by society, industries and the general public.

Keywords: Aquaculture, aquatic animals, ethics, fishing, welfare

تقييم رفاهیة الأحياء المائيّة

مسعود صید گر^{۱*}، السید سعید میرزرگر^۲، علی نکوئی فرد^۱، فریدون محبی^۱، شاهین نهالی^۱،
سپیده رنجبر^۳

۱- مرکز الوطني لبحوث الأرتيميا، المعهد الوطني لبحوث علوم مصايد الأسماك، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي،
أرومية، إيران

۲- قسم صحة وأمراض الأحياء المائية، كلية الطب البيطري، جامعة طهران، طهران، إيران

۳- طبيب بيطري

المؤلف المسؤول: seidgar21007@yahoo.com

ملخص:

كانت مسألة تأمين الرفق بالحيوانات الداجنة والطيور محط اهتمام لسنوات عديدة. وفي المقابل، فإن أساليب تحسين رفاه وعلاج ومعاملة الأسماك بطرق إنسانية هي جديدة نسبياً. تعتبر مسألة تأمين رفاهیة الأسماك ذات الدم البارد أمراً معقداً ويتضمن فهم الأنشطة المتعلقة بمصايد الأسماك، وتربية الأحياء المائية، وإنتاج الأسماك وأهداف ذلك، بالإضافة إلى التعرف على النهج الفلسفية والسياسات والقوانين واللوائح التي قد تؤثر على توفير معاملة إنسانية ومثلى للأسماك. وفي هذه المقالة، تمت محاولة تغطية جميع العوامل المؤثرة على رفاه الأسماك بما في ذلك تربية الأحياء المائية، والظروف البيئية والمائية، وكثافة التخزين والإجهاد، والانتقال، والتصنيف، والوسم، والجينات، والتغذية والإطعام، والصيد، والمشاكل الصحية المرتبطة بطرق التربية، والصيد الإنساني، والعوامل المؤثرة على رفاهیة الأسماك، ونقل الأسماك، والصيد بهدف الاستهلاك البشري. تشكل هذه العوامل أساس جميع مناهج الرفاهیة، وتشمل إدراك مفاهيم الأخلاق العلمية والاجتماعية لرفاه الحيوانات والمعاملة الإنسانية للأسماك، وفهم معاناة الحيوانات من الممارسات المحتملة غير المرغوب فيها مثل الحفظ، والإدارة، والعلاج، والاستفادة منها. ومن الضروري أن يتم تأمين رفاه الأحياء المائية في المناهج والتطورات المستقبلية من قبل المجتمع، والصناعات، وعامة الناس.

الكلمات المفتاحية: تربية الأحياء المائية، الأحياء المائية، الأخلاق، صيد الأسماك، الرفاهیة

منابع:

میرزاگر، س. س.، سیدگار، م. (۱۴۰۱). تکنیک های بیهوشی و آرام بخشی برای آبزیان (چاپ دوم). انتشارات دانشگاه تهران، ۲۲۸ صفحه.

Bekoff, M. (2007). Aquatic animals, cognitive ethology, and ethics: Questions about sentience and other troubling issues that lurk in turbid water. *Diseases of Aquatic Organisms*, 75(2), 87-98.

Håstein, T., Scarfe, A. D., & Lund, V. L. (2005). Science-based assessment to welfare: Aquatic animals. *Revue Scientifique et Technique de l'Office International des Epizooties*, 24(2), 529-547.

مدیریت آب کشاورزی جهت ترویج عدالت و اخلاق در جامعه

نوید کارگر دهبیدی

استادیار پژوهش، بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویجی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان غربی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ارومیه، ایران

نویسنده مسئول: Email: n_kargar@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

کارگر دهبیدی، ن. (۱۴۰۳). مدیریت صحیح منابع آب کشاورزی جهت ارتقاء عدالت و اخلاق در جامعه. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر الی ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

بخش کشاورزی به دلیل وابستگی به پارامترهای اقلیمی نظیر بارندگی، دما و رطوبت، آسیب پذیرترین بخش نسبت به پیامدهای تغییر اقلیم است و این موضوع امنیت غذایی خانوار را تحت تاثیر قرار داده است. پرسش اصلی که مطرح می شود این است که آیا با ادامه فعالیت های بخش کشاورزی به شیوه سابق و عدم اتخاذ راهکارهایی متناسب با شرایط کنونی، می توان وضعیت امنیت غذایی را بهبود بخشید؟ بدیهی است که در صورت عدم تغییر بینش لازم در مورد کشاورزی رایج و ابعاد اقتصادی و اجتماعی وابسته به آن، سیستم های تولیدی قادر به تأمین امنیت غذایی و غلبه بر اثرات تغییرات اقلیم نخواهند بود. در این پژوهش به مدیریت منابع آبی به عنوان مهم ترین عامل تولید در کشاورزی جهت ترویج عدالت (برابری) و اخلاق در کشاورزی پرداخته شده است. در این پژوهش با مروری بر مطالعات و ارزیابی اجمالی تجربه کشورهای مختلف، آشکار شد که رویکرد بازاری در قالب بانک آب ایده ای جذاب و قابل تامل کارشناسان حوزه های مختلف اقتصادی و زیست محیطی است. بنابراین ایجاد بانک آب ایران در حوضه های مختلف به شرط انطباق با الگوی کشت منطقه ای، توسعه ی صنعتی و محیط زیستی، می تواند سهم مناسب آب در هر یک از فعالیت های کشاورزی، صنعتی، شرب، خدمات و محیط زیست را به طور بهینه و مطلوب تعیین نماید. همچنین، سیاست قیمت گذاری یکپارچه در منابع آبی روشی قابل تامل اتکا بوده است. قیمت گذاری عادلانه آب می تواند کارایی اقتصادی و عدالت اجتماعی را بهبود ببخشد و با استفاده کمتر از منابع (آب)، به حفظ اخلاق در کشاورزی منجر شود.

واژگان کلیدی: مدیریت آب، کشاورزی، عدالت، بانک آب، قیمت گذاری

مقدمه و بیان مسئله:

از منظر دین مبین اسلام، در آیات متعددی از قرآن کریم، بهره مندی از ظرفیت های طبیعی ضمن حفاظت از آن، مورد توجه قرار گرفته است. در آیه ۴۹ سوره قمر به صراحت بیان شده که هر چیزی را به اندازه آفریده ایم. این عبارت حکایت از نظم حاکم بر جهان طبیعت دارد و تصرف انسان در منابع اطراف خود مطلق و نامحدود نیست؛ بلکه مقید به رعایت حقوق دیگران و حفظ حقوق نسل های آتی است. بنابراین، در جمهوری اسلامی ایران به واسطه رسالت آن که یک حکومت دینی اسلامی است، بهره مندی صحیح از ظرفیت های طبیعی نظیر آب کشاورزی با حفظ حقوق نسل های

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

فعلی و آتی یک تکلیف دینی است که می‌بایست مورد توجه ویژه‌ای قرار گیرد. تا به امروز، راهکارهای مدیریتی برای مقابله با کمبود آب در کشاورزی عمدتاً بر اساس افزایش کل مقدار عرضه آب (افزایش ظرفیت مخزن، بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی یا استفاده مجدد از فاضلاب‌های تصفیه شده) است. از معایب این رویکرد می‌توان به تغییر اکوسیستم یک منطقه و محدودیت عرضه بویژه در حوزه‌های بسته اشاره کرد. در حالی که با مدیریت تقاضا که با ابزارهای اقتصادی چون قیمت‌گذاری آب و بازار آب همراه باشد؛ می‌توان به شرایط عادلانه‌تری در جهت تخصیص آب و تحقق امنیت غذایی دست یافت (Chen et al., 2023; Gutiérrez-Martín et al., 2020; Montilla-López et al., 2018, 2016; Wheeler et al., 2013, 2014). این پژوهش به راهکار مناسب مدیریت منابع آب در جهت ارتقاء عدالت و اخلاق در کشاورزی می‌پردازد. در این راستا به مطالعه پتانسیل بانک‌های آب در جهان به عنوان یک ابزار اقتصادی مدیریت تقاضا در حوزه‌های بسته پرداخته می‌شود. بررسی مزایای این ابزار اقتصادی از این رو حائز اهمیت است که در بسیاری از نقاط ایران محدودیت عرضه آب امری جدی است.

مواد و روش‌ها:

داده‌های موردنیاز این تحقیق از مطالعات اسنادی و مکتوبات علمی مرتبط با تجارب بین‌المللی کشورهای مختلف است که با بحران کم‌آبی جهت تحقق عدالت در توزیع آب کشاورزی مواجه بودند. در این راستا، جهت ترسیم ساختار مناسب توزیع عادلانه آب در بخش کشاورزی ایران از تجربه کشورهای استرالیا و اسپانیا بهره گرفته شد. استرالیا دارای فعال‌ترین بازار آب در جهان است؛ به طوری کلی حدود بیست درصد از آب مورد استفاده این کشور از معاملات تجاری آب حاصل می‌شود. بسیاری از معاملات آب در استرالیا با حمایت کارگزاران و وکلا، انجام می‌گیرد. مبادله آب در این بانک‌ها از دو طریق اینترنتی (با استفاده از یک تابلو اعلانات، خریداران و فروشندگان، پیشنهادات خود را نمایش می‌دهند و در نهایت باعث هماهنگی قیمت و حجم آب مورد مبادله می‌شود) و از طریق قراردادهای مزایده‌ی دوگانه در بازار سهام انجام می‌گیرد. همچنین تجربه اسپانیا در ایجاد بانک آب و مقابله با خشکسالی‌های گذشته چنان موفقیت آمیز بود که باعث شد آب نسبتاً فراوانی در جریان‌های سطحی ذخیره شود.

نتایج و بحث:

در این پژوهش با ارزیابی تجربه کشورهای مختلف جهان که وضعیت بحرانی در عرضه منابع آبی داشتند، آشکار شد که رویکرد بازاری در قالب بانک آب ایده‌ای جذاب و قابل تأمل کارشناسان حوزه‌های مختلف اقتصادی و محیط‌زیستی جهت ترویج عدالت و اخلاق در کشاورزی است. بانک آب یک تشکیلات فرابخشی است که تمرکز اصلی آن بر مدیریت منابع آب زیرزمینی است. سازوکارهای پیش‌بینی شده در بانک آب به گونه‌ای است که در آن آب یک کالای اقتصادی تلقی می‌گردد و منابع آب در تمام چاه‌های واقع در حوضه‌های اصلی آبریز و زیرحوضه‌ها سنددار می‌شوند و حقابه تمام کسانی که دارای سند حقابه هستند توسط بانک آب همان حوضه تعیین می‌شود. تمامی چاه‌های آب در قالب یک برنامه جامع دارای کنتور می‌شوند و برداشت از منابع آب زیرزمینی بر اساس میزان حقابه از طریق کنتورهای نصب شده در یک نظام حسابداری آب ثبت می‌گردد. در صورت صرفه‌جویی و مدیریت منابع آب توسط کشاورزان و صنعتگران، مازاد آب مزبور به حقابه هر بهره‌بردار در بانک آب سپرده‌گذاری می‌شود و بانک آب سود مربوط به آب سپرده‌گذاری شده را به مالکین آن پرداخت می‌کند. در مقابل، حق فروش آب سپرده‌گذاری شده به بانک آب را به

دست می آورد. به عبارتی دیگر بانک آب ایران در حوضه‌های آبریز اصلی و زیر حوضه‌ها می‌تواند جهت دستیابی به سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای بلندمدت به کار گرفته شود و مدیریت منابع آب و نوسانات آن به صورت دائمی تحت نظارت و کنترل قرار گیرد. بانک آب ایران به شرط انطباق با الگوی کشت منطقه‌ای، توسعه‌ی صنعتی و محیط‌زیستی، می‌تواند سهم مطلوب آب را در هر یک از فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، شرب، خدمات و محیط زیست تعیین نماید. همچنین تا زمانی که سیاست قیمت‌گذاری یکپارچه در تمامی منابع عرضه آب وجود نداشته باشد، استفاده از قیمت‌ها لزوماً منجر به نتایج مطلوب نخواهد شد. قیمت‌ها می‌توانند به ارتقاء عدالت (برابری)، کارایی و پایداری منابع در کشاورزی منجر شوند.

مهم‌ترین یافته‌ها:

- ۱- رویکرد بازاری در قالب بانک آب ایده‌ای جذاب جهت ارتقاء عدالت و اخلاق در کشاورزی است.
- ۲- سیاست قیمت‌گذاری یکپارچه می‌تواند به ارتقاء عدالت (برابری)، کارایی و پایداری منابع در کشاورزی منجر شوند.
- ۳- از اقدامات اولیه جهت ایجاد بانک آب در ایران می‌توان به سنددار کردن تمامی چاه‌های واقع در حوضه‌های اصلی آبریز و زیرحوضه‌ها اشاره کرد.
- ۴- در ساختار بانک آب، تمامی چاه‌های آب بایستی کنترل‌دار شده و میزان برداشت از منابع آب زیرزمینی بر اساس محاسبات کنترلهای مندرج ثبت شوند.
- ۵- در صورت صرفه‌جویی در مصرف آب، مازاد آب به حساب حقابه هر بهره‌بردار سپرده‌گذاری شده و پول مربوط به آب سپرده‌گذاری شده توسط بانک به صاحبان حساب پرداخت می‌شود.

Agricultural water management to promote justice and ethics in society

Kargar Dehbidi, N.

**Assistant Professor of Research, Department of Economic, Social and Extension Research,
Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of West Azarbaijan
Province, Organization of Research, Education and Extension of Agriculture, Urmia, Iran**

*** Responsible author's Email:: n_kargar@areeo.ac.ir**

Abstract:

The agricultural sector is the most vulnerable to the consequences of climate change due to its dependence on rainfall, temperature and humidity. This issue has affected the food security of the household. The main question is whether it is possible to improve the food security situation with the previous farming method and the lack of appropriate solutions. It is obvious that if there is no change in the necessary insight about common agriculture and the economic and social aspects related to it, production systems will not be able to provide food security and overcome the effects of climate change. In this research, the management of water resources in agriculture has been discussed in order to promote justice (equality) and ethics in agriculture. In this research, according to previous studies and the experience of different countries, it was revealed that the water bank approach is an attractive idea for various economic and environmental experts. Therefore, creating a water bank by adapting to Iran's model of cultivation, industrial development and environment can determine the optimal share of water in agricultural, industrial, drinking, service and environmental activities. Also, integrated pricing policy in water resources is a reliable method. Fair pricing of water can improve economic efficiency and social justice. In addition, it leads to ethics in agriculture with the optimal use of water.

Keywords: Water management, Agriculture, Justice, Water bank, Pricing

إدارة المياه الزراعية لإشاعة العدالة والأخلاق في المجتمع

نوید کارگر ده بیدی

أستاذ مساعد باحث، قسم البحوث الاقتصادية والاجتماعية والإرشادية، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد

الطبيعية لمحافظة أذربيجان الغربية، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أرومية، إيران

المؤلف المسؤول: Email: n_kargar@areeo.ac.ir

ملخص:

إن قطاع الزراعة هو الأكثر عرضة لتأثيرات تغير المناخ، نظراً لاعتماده على العوامل المناخية مثل الأمطار ودرجة الحرارة والرطوبة، وهذا يؤثر على الأمن الغذائي للأسر المعيشية. والسؤال الرئيسي الذي يطرح نفسه هو: هل يمكن تحسين حالة الأمن الغذائي من خلال الاستمرار في أنشطة القطاع الزراعي بالطريقة السابقة وعدم اتخاذ تدابير تتناسب مع الظروف الحالية؟ من الواضح أنه في حال عدم تغيير الرؤية اللازمة بشأن الزراعة التقليدية والأبعاد الاقتصادية والاجتماعية المرتبطة بها، فلن تكون الأنظمة الإنتاجية قادرة على توفير الأمن الغذائي والتغلب على تأثيرات تغير المناخ. وفي هذا البحث، تم التركيز على إدارة الموارد المائية كأهم عامل إنتاج في الزراعة لتعزيز العدالة والأخلاق في الزراعة. ومن خلال مراجعة الدراسات وتقييم تجارب الدول المختلفة، تبين أن النهج السوقي في شكل بنك المياه هو فكرة جذابة وجديرة بالاهتمام من قبل الخبراء في المجالات الاقتصادية والبيئية المختلفة. لذلك، يمكن أن يساهم إنشاء بنك المياه في إيران بأحواض مختلفة في تحديد الحصة المناسبة من المياه لكل من الأنشطة الزراعية والصناعية والشرب والخدمات والبيئة بشكل أمثل وفعال، بشرط التوافق مع نمط الزراعة الإقليمي والتنموى الصناعي والبيئي. كما أن سياسة التسعير الموحدة للموارد المائية كانت طريقة جديرة بالاهتمام. حيث يمكن أن يؤدي تسعير المياه بشكل عادل إلى تحسين الكفاءة الاقتصادية والعدالة الاجتماعية، ويؤدي إلى الحفاظ على أخلاقيات الزراعة من خلال استخدام أقل للموارد (المياه).

الكلمات المفتاحية: إدارة المياه، الزراعة، العدالة، بنك المياه، التسعير

منابع:

- Chen, Y., Luo, T., Tian, G., & Zhao, Q. (2023). Can a water bank improve groundwater rights market efficiency? —A study based on Monte Carlo simulations. *Sustainability*, 16(1), 1-19.
- Gutiérrez-Martín, C., Gómez-Limón, J. A., & Montilla-López, N. M. (2020). Self-financed water bank for resource reallocation to the environment and within the agricultural sector. *Ecological Economics*, 169, 106493.
- Montilla-López, N. M., Gómez-Limón, J. A., & Gutiérrez-Martín, C. (2018). Sharing a river: Potential performance of a water bank for reallocating irrigation water. *Agricultural Water Management*, 200, 47-59.
- Montilla-López, N. M., Gutiérrez-Martín, C., & Gómez-Limón, J. A. (2016). Water banks: What have we learnt from the international experience? *Water*, 8(10), 466.
- Wheeler, S., Garrick, D., Loch, A., & Bjornlund, H. (2013). Evaluating water market products to acquire water for the environment in Australia. *Land Use Policy*, 30(1), 427-436.
- Wheeler, S., Loch, A., Zuo, A., & Bjornlund, H. (2014). Reviewing the adoption and impact of water markets in the Murray-Darling Basin, Australia. *Journal of Hydrology*, 518, 28-41.

اخلاق کشاورزی، مقوله‌ای غفلت شده در دروس دوره کارشناسی رشته‌های کشاورزی

عباس نوروزی

دانشیار مرکز آموزش عالی امام خمینی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

* نویسنده مسئول: Email: anorozi66@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

نوروزی، ع. (۱۴۰۳). اخلاق کشاورزی، مقوله‌ای غفلت شده در دروس دوره کارشناسی رشته‌های کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

دوره‌های دانشگاهی را باید شناخته‌شده‌ترین سازوکار تعریف شده در کلیه کشورهای جهان جهت تربیت نیروی انسانی مورد نیاز جامعه در حوزه‌های مختلف دانست. هم چنان که رشته‌های دانشگاهی حسب تحولات گوناگون در زمینه‌های فناوری، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی حذف و یا تعریف می‌شوند، سرفصل‌های درسی یک رشته نیز در طول زمان می‌بایست به روزرسانی شوند. مقوله اخلاق در کشاورزی از جمله موضوعاتی است که در سال‌های اخیر مورد توجه جدی محافل مختلف قرار گرفته است. قطع به یقین، یکی از مهم‌ترین راه‌هایی که توسعه و ترویج اخلاق در کشاورزی را در سطح جامعه تسهیل و تسریع می‌نماید، حضور پررنگ این موضوع در سرفصل‌های درسی رشته‌های کشاورزی و به‌ویژه دوره‌های کارشناسی است. این مطالعه که به شیوه اسنادی انجام شده است و برای این منظور دروس دوره کارشناسی رشته‌های کشاورزی دانشگاه تهران (کرج) و دانشگاه پنجاب پاکستان (لاهور) مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که علی‌رغم اهمیت موضوع در سرفصل درسی ۱۳ رشته دانشگاهی کشاورزی در دوره کارشناسی دانشگاه تهران، درسی با موضوع اخلاق کشاورزی و یا اخلاق زیستی تعریف نشده است. این در حالی است که در سرفصل‌های درسی ۵ رشته از ۶ رشته کشاورزی دانشگاه پنجاب پاکستان در دوره کارشناسی درسی با عنوان اخلاق زیستی یا ایمنی زیستی به ارزش ۲ واحد تعریف شده است. این یافته نشان می‌دهد که اهمیت موضوع اخلاق کشاورزی در نظام آموزش عالی کشاورزی پاکستان درک شده است. در مقابل در نظام آموزش عالی کشاورزی ایران از موضوع اخلاق کشاورزی غفلت شده است.

واژگان کلیدی: آموزش عالی، سرفصل‌های درسی، دروس دانشگاهی، ایران، کشاورزی، اخلاق

مقدمه و بیان مسئله:

دوره‌های دانشگاهی را باید شناخته‌شده‌ترین سازوکار تعریف شده در کلیه کشورهای جهان جهت تربیت نیروی انسانی مورد نیاز جامعه در حوزه‌های مختلف دانست. هم چنان که رشته‌های دانشگاهی حسب تحولات گوناگون در زمینه‌های فناوری، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی حذف و یا تعریف می‌شوند، سرفصل‌های درسی یک دوره نیز در طول زمان می‌بایست به روزرسانی شوند. چه در این صورت، کفایت آن دوره در تربیت نیروی انسانی کارآمد تضمین خواهد شد. در این میان، همه رشته‌های دانشگاهی و از جمله کشاورزی با بسیاری از مسائل اخلاقی مواجهند که حل آن‌ها

نیازمند برخورداری از توانایی‌های اخلاقی است. هدف از علم اخلاق در کشاورزی، رعایت ملاحظات اخلاقی در فرایند تولید، توزیع، عرضه، و مصرف محصولات کشاورزی است. به طور کلی، علم اخلاق شاخه‌ای از فلسفه است که خطوط راهنما برای اعمال مطلوب را ترسیم می‌کند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۴). به عبارت دیگر، اخلاق علم تشخیص حق و باطل است. اخلاق تحت عنوان مطالعه درستی و غلطی تعریف می‌شود (سالاری چینه و همکاران، ۱۴۰۲). ریشه لغوی اخلاق به واژه یونانی Ethos باز می‌گردد. علم اخلاق دانشی است درباره جستجوی ارزش‌های مثبت، درک معانی آن‌ها، شناخت صفات خوب و بد و چگونگی اکتساب آن‌ها، انجام اختیاری کارهای پسندیده و خودداری از کارهای ناپسند. این علم می‌آموزد که چگونه مشکلات انسانی سریع‌تر شناسایی شود و مؤثرتر حل شود. همچنین، عمل اخلاقی یعنی رفتار مبتنی بر رعایت حقوق افراد در سه حوزه درون شخصی (تعامل با خود)، بین شخصی (تعامل با دیگران) و برون شخصی (تعامل با طبیعت و جانداران) (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۴). باور مرکزی در مفهوم اخلاق این است که در هر حیطه‌ای از حیطه‌های انسانی مفهوم درست و غلط وجود دارد. بر همین مبنا، یکی از مفاهیم مورد توجه در جوامع امروزی مفهوم اخلاق حرفه‌ای است. فلاسفه علم اخلاق را به دو دسته اخلاق نظری و اخلاق عملی تقسیم می‌کنند. اخلاق حرفه‌ای زیرمجموعه اخلاق عملی و یکی از شعبه‌های جدید اخلاق است که می‌کوشد به مسائل اخلاقی حرفه‌های گوناگون پاسخ دهد. اخلاق حرفه‌ای مجموعه قوانین اخلاقی است که از ماهیت حرفه یا شغل به دست می‌آید و بیان می‌کند که چه چیزی درست و مرتبط با معیارهای همان حرفه است، به طوری که افراد داوطلبانه بر اساس ندای وجدان و فطرت خویش آن معیارها را در انجام کار رعایت کنند. بدون آن که الزام خارجی داشته باشند (سالاری چینه و همکاران، ۱۴۰۲). اخلاق کشاورزی یک حوزه بین رشته‌ای در اخلاق کاربردی است که به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد و تلاش دارد که تحلیل‌های اخلاقی - فلسفی را با مسائل خاص نظام کشاورزی ادغام کند. اخلاق کشاورزی موضوعی پدافندی و بخشی از اخلاق زیستی است و ابعاد آن شامل ساختار مزرعه، اخلاق حیوانات، ایمنی غذایی، امنیت غذایی، اثرات زیست محیطی، تجارت جهانی، اخلاق تحقیق، زیست فناوری کشاورزی، و اعتماد به علوم است (ملک حسینی و همکاران، ۱۳۹۹). مقوله اخلاق در کشاورزی از جمله موضوعاتی است که در سال‌های اخیر مورد توجه جدی محافل مختلف قرار گرفته است. قطع به یقین، یکی از مهم‌ترین راه‌هایی که توسعه و ترویج اخلاق در کشاورزی را در سطح جامعه تسهیل و تسریع می‌نماید، حضور پررنگ این موضوع در سرفصل‌های درسی رشته‌های کشاورزی و به‌ویژه دوره‌های کارشناسی است. چرا که در این صورت با برخورداری دانش‌آموختگان این رشته‌ها از علم و دانش مورد نیاز، می‌توان از اطمینان بیشتری از نشر مباحث مختلف مرتبط با اخلاق در کشاورزی در طول زنجیره تولید محصولات کشاورزی داشت.

مواد و روش‌ها:

این مقاله با هدف بررسی وضعیت آموزش اخلاق در نظام آموزش عالی کشاورزی در مقطع کارشناسی تهیه شده است. روش تحقیق از نوع توصیفی و مقایسه‌ای که در قالب یک مطالعه اسنادی انجام شد. برای این منظور از اطلاعات موجود سرفصل‌های مصوب دوره‌های دانشگاهی رشته‌های کشاورزی در مقطع کارشناسی مورد بررسی قرار گرفت. به منظور ایجاد امکان مقایسه رشته‌های کشاورزی دایر در دانشگاه تهران و دانشگاه پنجاب در کشور پاکستان که شرایطی نزدیک به کشورمان دارد، مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. لحاظ شدن درسی در حوزه اخلاق کشاورزی و یا عناوین نزدیک به آن در عناوین دروس رشته‌های مورد نظر در این دو دانشگاه مبنای مقایسه‌های انجام شده بود.

نتایج و بحث:

نتایج به دست آمده از این مطالعه نشان داد که علی‌رغم اهمیت موضوع در سرفصل درسی ۱۳ رشته دانشجویی کشاورزی دایر در دوره کارشناسی دانشگاه تهران شامل رشته‌های علوم دامی، علوم و مهندسی باغبانی، علوم و مهندسی آب، مکانیزاسیون کشاورزی، علوم و مهندسی خاک، فضای سبز، اقتصاد کشاورزی، گیاه‌پزشکی، مکانیک بیوسیستم، ترویج و آموزش کشاورزی پایدار، تولید و ژنتیک گیاهی، علوم و مهندسی صنایع غذایی، و ماشین‌های صنایع غذایی، درسی با موضوع اخلاق کشاورزی و یا اخلاق زیستی تعریف نشده است. فقط در سرفصل‌های درسی رشته علوم و مهندسی آب یک درس دو واحدی با عنوان "اخلاق مهندسی" و آن هم به عنوان یک درس "اختیاری" تعریف شده است که سرفصل‌های این درس نیز با اخلاق کشاورزی و مفاهیم مورد انتظار در آن فاصله بسیار دارد (<https://utcan.ut.ac.ir>). به این ترتیب، می‌توان انتظار داشت که دانشجویان دوره کارشناسی رشته‌های کشاورزی با مفهوم اخلاق کشاورزی هیچ‌گونه آشنایی پیدا نکنند. این در حالی است که در سرفصل‌های درسی ۵ رشته حشره‌شناسی کشاورزی، زراعت، باغبانی، گیاه‌پزشکی، خاکشناسی، از ۶ رشته کشاورزی دانشگاه پنجاب پاکستان در شهر لاهور در دوره کارشناسی درسی با عنوان ایمنی زیستی و اخلاق زیستی به ارزش یک واحد نظری تعریف شده است. فقط در رشته علوم و فناوری غذا درس مذکور پیش‌بینی نشده است (<https://pu.edu.pk>).

مهمترین یافته‌ها:

با عنایت به این که بحران‌های زیست محیطی در عصر حاضر ریشه در حوزه‌های ارزشی و اخلاقی دارد، برای حل این مشکلات چرخش از علوم طبیعی و بوم‌شناختی به سمت علوم رفتاری ضروری است. برای این منظور، سرمایه‌گذاری در حوزه آموزش اخلاق کشاورزی و در مورد کلیه ذینفعان از تولید و توزیع تا مصرف و در حوزه‌های تحقیق و آموزش و ترویج می‌بایست به جد مورد توجه واقع شود. بدیهی است که یکی از گروه‌های حائز اولویت دانشجویان و به ویژه دانشجویان دوره کارشناسی به عنوان اولین گروه آموزش‌پذیر در نظام آموزش عالی کشور هستند. تا از این رهگذر با ادبیات و اهمیت مقوله اخلاق کشاورزی آشنایی لازم را کسب کنند. برای این منظور شایسته است با تجدید نظر در سرفصل‌های درسی رشته‌های کارشناسی کشاورزی در مقطع کارشناسی که به صورت ادواری انجام می‌شود، درسی با عنوان اخلاق کشاورزی، اخلاق زیستی و یا ایمنی زیستی تعریف شود. بدیهی است که مباحث تکمیلی باید در دوره‌های تحصیلات تکمیلی پیش‌بینی شود. همچنان که در سرفصل‌های درسی رشته‌های کشاورزی در دانشگاه‌های مشابه با شرایط ایران این مهم مورد توجه واقع شده است. بر این اساس پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱- تعریف دروس عمومی اخلاق کشاورزی در سرفصل کلیه رشته‌های کشاورزی در مقطع کارشناسی به ارزش ۲

واحد درسی

۲- تعریف دروسی تخصصی اخلاق کشاورزی در سرفصل درسی دوره‌های تحصیلات تکمیلی کشاورزی

۳- تعریف پایان‌نامه‌های تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری در حوزه اخلاق در دوره‌های تحصیلات تکمیلی

کشاورزی

Agricultural ethics, a neglected topic in undergraduate courses in agricultural disciplines

Norozi, A*

Associate Professor of Imam Khomeini Higher Education Center, Agricultural Research, Education
and Extension Organization, Karaj, Iran

* Responsible author's Email: anorozi66@yahoo.com

Abstract:

University courses should be considered the most well-known mechanism defined in all countries of the world for human resources training needed by the society in various fields. Just as academic disciplines are removed or defined according to various changes in technical, social, economic, political and cultural fields, lesson titles of a discipline should also be updated over time. The ethics in agriculture is one of the topics that have received serious attention from different circles in recent years. Undoubtedly, one of the most important ways that facilitates and accelerates the development and extension of ethics in agriculture at the community level is the strong presence of this topic in the curriculum of agricultural disciplines and especially at BSc. degree. This study was carried out in a documentary way and for this purpose, lessons of BSc. Degree of agricultural disciplines of Tehran University (Karaj) and Punjab University of Pakistan (Lahore) were compared. The results of this study indicate that despite the importance of the topic, in the curriculum of the 13 university disciplines of agriculture in the BSc. degree in the University of Tehran, no lesson has been defined with the subject of agricultural ethics or bioethics. While there is a 2 unit lesson under title bioethics or biosafety in the curriculum of the 5 university disciplines of agriculture in the BSc. degree in the University of Punjab. This finding shows that the importance of agricultural ethics is understood in Pakistan's agricultural higher education system. In contrast, in Iran's agricultural higher education system, the issue of agricultural ethics has been neglected.

Keywords: Higher education, Lesson headings, University courses, Iran, Agriculture, Ethics

الأخلاق الزراعية مادة مهمة في المقررات الجامعية لمرحلة البكالوريوس في المجالات الزراعية

عباس نوروزی *

مرکز الإمام الخميني للتعليم العالي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، كرج، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: anorozi66@yahoo.com

ملخص:

يجب اعتبار الدورات الجامعية الآلية الأكثر شهرة في جميع دول العالم لتدريب القوى العاملة اللازمة للمجتمع في مختلف المجالات. وكما يتم حذف أو تعريف التخصصات الجامعية حسب التحولات المختلفة في المجالات التكنولوجية والاجتماعية والاقتصادية والسياسية والثقافية، يجب أيضاً تحديث المناهج الدراسية لتخصص معين بمرور الوقت. وموضوع الأخلاق في الزراعة هو أحد الموضوعات التي حظيت باهتمام جاد من مختلف الأوساط في السنوات الأخيرة. ومن المؤكد أن أحد أهم الطرق التي تسهل وتسرع تطوير وتعزيز الأخلاق في الزراعة على مستوى المجتمع هو الوجود البارز لهذا الموضوع في المناهج الدراسية لتخصصات الزراعة وخاصة في مرحلة البكالوريوس. هذه الدراسة التي أجريت بطريقة وثائقية ولهذه الغاية، قارنت الدورات الجامعية لتخصصات الزراعة في جامعة طهران (كرج) وجامعة البنجاب في باكستان (لاهور). وتظهر نتائج هذه الدراسة أنه على الرغم من أهمية الموضوع، لم يتم تعريف أي دورة حول أخلاقيات الزراعة أو الأخلاقيات الحيوية في المناهج الدراسية لـ ۱۳ تخصصاً جامعياً في الزراعة في جامعة طهران لمرحلة البكالوريوس. وفي المقابل، تم تعيين دورة بعنوان الأخلاقيات الحيوية أو السلامة الحيوية بمعدل ۲ وحدة في المناهج الدراسية لـ ۵ من ۶ تخصصات زراعية في جامعة البنجاب في باكستان لمرحلة البكالوريوس. هذه النتيجة تظهر أن أهمية موضوع أخلاقيات الزراعة قد تم الالتفات إليها في نظام التعليم العالي الزراعي في باكستان. وفي المقابل، تم تجاهل موضوع أخلاقيات الزراعة في نظام التعليم العالي الزراعي في إيران.

الكلمات المفتاحية: التعليم العالي، موضوعات الدروس، الدروس الجامعية، إيران، الزراعة، الأخلاق

منابع:

- عباس زاده، ع.، ترابی، م.، برهانی، ف.، و شمسی، ف. (۱۳۹۴). جایگاه آموزش اخلاق در پرستاری در ایران. مجله اخلاق زیستی، ۵(۱۷)، ۱۴۶-۱۱۷.
- ملک حسینی، ع.، میرک زاده، ع. ا. و سلمان زاده، س. (۱۳۹۹). تحلیل ملاحظات اخلاقی در فعالیت های کشاورزی شهرستان سنقر با استفاده از منطق فازی. مجله روستا و توسعه، ۲۳(۹۲)، ۱۴۷-۱۱۵.
- سالاری چینه، پ.، توان، ا.، سلطانی نژاد، ع.، و منزری توکلی، و. (۱۴۰۲). مجله مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، ۱۴(۲۷)، ۱۶۹-۱۴۳.

مروری بر اثر اخلاق بر فرسایش خاک

مجید فرومدی^{۱*}، سید مرتضی صداقت حسینی^۲، علی خاکبازان^۳

۱- مدرس گروه آب و خاک مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۲- استادیار گروه ماشین‌آلات کشاورزی مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۳- استادیار گروه آب و خاک مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

* نویسنده مسئول: Email: majidforoumadi89@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

فرومدی، م.، صداقت حسینی، س.م.، خاکبازان، ع. (۱۴۰۳). مروری بر اثر اخلاق بر فرسایش خاک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

خاک یکی از باارزش‌ترین ثروت‌های ملی هر کشور است که پدیده فرسایش در جهت هدررفت و نابودی آن عمل می‌کند. فرسایش خاک فرآیندی است که طی آن ذرات خاک از بستر اصلی خود جدا شده و به کمک یک عامل انتقال‌دهنده به مکان دیگر حمل شوند. در بین عوامل تشدیدکننده فرسایش خاک غالب کارشناسان در ایران و جهان، نقش عامل انسانی را مهم‌تر می‌دانند این در حالی است که برخی از صاحب‌نظران معتقدند انسان‌ها واجد رفتار و نگرش مثبت نسبت به محیط طبیعی خود هستند و آنچه باعث بروز رفتار تخریب‌کننده محیط در آنان می‌شود عواملی چون عدم آگاهی، فقر اقتصادی، فقدان امکانات و مواردی از این قبیل است و نباید آنان را مورد مواخذه قرار داد. از این رو به نظر می‌رسد با این سؤال کلیدی مواجه باشیم که آیا کشاورزان دارای نوعی مسئولیت‌پذیری در استفاده از زمین هستند؟ آیا آنان خاک را به عنوان منبعی برای استفاده خود در نظر گرفته و صرفاً برای آن ارزش اقتصادی قائلند یا با رد ارزش‌گذاری اقتصادی صرف خاک، اعتقاد به حفظ این منبع پایه تولید کشاورزی دارند؟

واژگان کلیدی: اخلاق، فرسایش خاک، کشاورزی پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

فرسایش خاک فرآیندی است که طی آن ذرات خاک از بستر اصلی خود جدا شده و به کمک یک عامل انتقال‌دهنده به مکان دیگر حمل شوند. فرسایش خاک نه تنها سبب تأثیر بر ویژگی‌های خاک بلکه سبب تغییر در شکل ظاهری سطح زمین می‌شود. فرسایش خاک باعث فرسوده شدن و شسته شدن تدریجی خاک شده که به مرور از ضخامت آن کم شده و در نهایت به طور کامل از بین می‌رود. علاوه بر این فرسایش خاک موجب شستشوی عناصر غذایی خاک‌های سطحی شده و منجر به کاهش حاصل‌خیزی و قدرت تولید اراضی فرسایش یافته می‌گردد (Pandey et al., 2009).

سرعت تشکیل خاک بسیار کند است، به طور معمول، در یک خاک در شرایط دست‌نخورده، حدود ۳۰۰ سال طول می‌کشد تا ۲۵ میلی‌متر خاک سطحی تشکیل شود (Bennett, 1939). این مقدار خاک تشکیل شده به مراتب کم‌تر از مقدار خاک فرسایش‌یافته می‌شود. در یک زمین تحت کشت و بدون رعایت همه‌جانبه اصول خاک‌ورزی برای تشکیل همین ۲۵ میلی‌متر خاک حدود ۱۰۰ سال زمان لازم است. برای تشکیل یک سانتی‌متر خاک بیش از ۳۰۰ سال زمان لازم

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

است (Tripathi, 2002).

طی دهه‌های اخیر، میزان فرسایش خاک در ایران افزایش چشم‌گیری یافته است به طوری که نرخ سالانه فرسایش خاک در ایران ۳۳ تن در هکتار گزارش شده که ۶/۵ برابر حد مجاز و استانداردهای بین‌المللی است (Pandey et al., 2009). به گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۰۵، خسارت ناشی از فرسایش خاک ایران در سال ۲۰۰۲ برابر با ۲۸۴۰ میلیون دلار برآورد شده که این رقم ۲/۵ درصد از کل درآمد ناخالص ایران در این سال است. این در حالی است که بانک جهانی در سال ۲۰۰۳، هزینه‌های سالانه فرسایش خاک را در کشور مالای ۴/۸ درصد و بورکینافاسو ۸/۸ درصد از کل درآمد ناخالص این کشورها گزارش کرد.

شرایط اقلیمی و وضع کنونی زمین‌شناسی ایران، به عنوان یک کشور در حال توسعه به گونه‌ای است که آن را به صورت یک کشور آسیب‌پذیر به فرسایش خاک درآورده است به طوری که میزان فرسایش خاک بیش از استانداردهای جهانی است و برخی آمارها نشان می‌دهد تلفات خاک در اثر فرسایش در کشور ما چندین برابر بیشتر از میانگین آن در کشورهای آفریقایی و اروپایی است. افزایش تقاضای زمین و قابلیت دسترسی کمتر به زمین سرانه، تناسب نداشتن فرصت‌های شغلی در روستا با شد جمعیت، کاربری ضعیف اراضی، فقر، قوانین مالکیت زمین و مرتع، نوسان دائمی قیمت محصولات زراعی، ساخت جاده، راهسازی و سوء مدیریت اراضی از عوامل تشدیدکننده فرسایش خاک به شمار می‌روند. کار اخلاق زمین گسترش محدوده مرزهای اجتماعی به نحوی است که خاک، آب، گیاهان و جانوران یا به طور کلی زمین را در برمی‌گیرد. اخلاق زمین همواره تأکید دارد که ما صاحب زمین نیستیم و سلطه انسان بر زمین هیچگاه مطلق نبوده بلکه مراقبت از مخلوقات به انسان واگذار شده است. خدامحوری بر دلایل معنوی و دینی بحران‌های زیست‌محیطی تأکید دارد و جدایی دین از زندگی دنیوی را مهم‌ترین عامل بروز بحران‌های زیست‌محیطی می‌داند. در خدامحوری ادیان ابراهیمی، خداوند خالق و نگهدارنده زمین معرفی می‌شود و مراقبت از محیط زیست در حقیقت مراقبت از چیزهایی است که متعلق به خداوند است.

مرور پیشینه تحقیق بیانگر وجود رفتارهای متفاوت کشاورزان نسبت به محیط طبیعی خود است. از جمله اینکه نتایج برخی مطالعات نشان داده است آگاهی از اثرات تخریب منابع طبیعی رابطه معنی‌داری با سطح مشارکت کشاورزان در برنامه‌های حفاظت آب و خاک دارد (فهام و همکاران، ۱۳۸۶) و برخی از مطالعات دیگر بر دیدگاه مثبت اکثر کشاورزان در مورد عملیات حفاظت خاک و به کارگیری روش‌های حفاظتی در مزارع‌شان تأکید داشته (Bandara and Thiruchel-vam, 2007) و معتقدند کشاورزان خرده پا در مواجهه با فرسایش خاک و تخریب محیط زیست رفتار عقلایی‌تری از خود بروز می‌دهند و حتی در برخی موارد کشاورزان فقیر تعهد بیشتری نسبت به حفظ محیط زیست داشته‌اند (Lumley, 1997). نتیجه برخی از مطالعات حاکی از دانش کشاورزان در مورد چگونگی فرسایش خاک بوده تا دانش چرایی وقوع آن (Ingram and Mathieu, 2008) برخی از مطالعات وجود نگرش‌های نامناسب زیست محیطی کشاورزان و فقدان آگاهی در مورد خسارت ایجاد شده توسط عملیات کشاورزی را از جمله علل تخریب زمین دانسته، به نقش مهم اعتقادات و نگرش‌های شخصی و رفتار فردی در مدیریت استفاده از زمین بدون خسارت به آن (نیکداری) اشاره کرده‌اند (Finlay et al., 2005) و در برخی دیگر نگرش منفی کشاورز به عنوان دلیل اصلی پذیرش اندک عملیات حفاظتی و نگرش مثبت وی، مهم‌ترین عامل توضیح‌دهنده پذیرش عمیات حفاظت خاک معرفی شده است (Wauters et al., 2010).

برخی از مطالعات درک مسئله فرسایش در مزرعه توسط زارع و آگاهی زارع از وضعیت واقعی فرسایش خاک در مزرعه‌اش را دو عامل مؤثر بر رفتار پذیرش نوآوری‌های حفاظتی دانسته (Clearfiled and Osgood, 1986) و عنوان

کرده‌اند هنگامی که کشاورزان احساس کنند در اثر تخریب محیط خود در خطر هستند عملیات مدیریت محیطی را بیشتر می‌پذیرند (Vanclay and Lawrence, 1996). برخی از صاحب نظران اعتقاد به وجود فرسایش خاک در مزرعه و نوع نگرش به موضوع حفاظت را بر تصمیم زارعان برای عمل کردن یا نکردن به عملیات حفاظت خاک مؤثر دانسته (Semgalawe, 1998) و برخی دیگر فشارهای اقتصادی را موجب تمایل بیشتر کشاورزان به جایز دانستن رفتار غیراخلاقی با محیط دانسته (Harvey and Hendrickson, 2007)، وجود خصیصه نیکداری در کشاورزان را بر پذیرش عملیات حفاظتی مؤثر می‌دانند (Reimer et al., 2012).

به اعتقاد برخی صاحب نظران ادراک و دانش کشاورزان در مورد طبیعت اغلب مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. البته در فضای اجتماعی که تقاضا برای غذای ارزان مطرح است برای کشاورزان مشکل خواهد بود برای انجام عملیات تولید به گونه‌ای دوستانه با محیط زیست خود و اجزای آن رفتار کنند. کشاورزان ممکن است از مسائل زیست محیطی آگاه باشند اما عملیات کشاورزی خود را بخش از این مسئله نمی‌بینند و بنابراین نیاز به تغییر چیزی را احساس نمی‌کنند. کشاورزانی که این مشکل را درک می‌کنند ممکن است وضعیت اقتصادی به آن‌ها اجازه اجرای عملیات حفاظتی را ندهد (Ahnstrom et al., 2009).

مهمترین یافته‌ها:

با توجه به مطالعات و مرور منابع، عامل حفاظتی مهم‌ترین عامل تبیین‌کننده اخلاق حرفه‌ای کشاورزان در حفاظت از خاک است. این بدان معناست که ارزش اقتصادی زمین و کسب سود از آن عامل مهم بروز رفتار حفاظت خاک در کشاورزان است. همچنین توجه به معیشت کشاورزان از سوی دولت و افزایش درآمد پایدار کشاورزان از کسب و کار کشاورزی می‌تواند در کاهش میزان فرسایش خاک و افزایش توجه کشاورزان به موضوع حفاظت از خاک بسیار تأثیرگذار باشد.

A review of the effect of ethics on soil erosion

Fomomadi, M.^{1*}; Sadaqat Hosseini, S.M.²; Khakbazan, A.³

1- Lecturer of Water and Soil Department of Imam Khomeini Higher Education Center (RA),
Agricultural Research, Education and Extension Organization

2- Assistant Professor of Agricultural Machinery Department, Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization

3- Assistant Professor of Water and Soil Department of Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Promotion Organization

* Responsible author's Email: majidforoumadi89@gmail.com

Abstract:

Soil is one of the most valuable national wealth of any country, and the phenomenon of erosion works towards its waste and destruction. Soil erosion is a process in which soil particles are separated from their original substrate and transported to another location with the help of a transport agent. Among the aggravating factors of soil erosion, experts in Iran and the world consider the role of the human factor to be more important, while some experts believe that humans have a positive attitude and behavior towards their natural environment, and what causes the destructive behavior of the environment in them. Factors such as lack of awareness, economic poverty, lack of facilities and such things should not be considered. Therefore, it seems that we are faced with this key question: do farmers have some kind of responsibility in the use of land? Do they consider the soil as a resource for their own use and only value it economically, or do they believe in maintaining this basic source of agricultural production by rejecting the economic valuation of the soil?

Keywords: Ethics, Soil erosion, Sustainable agriculture

مراجعة حول تأثير الأخلاق على تعرية التربة

مجید فرومدی^{۱*}، السید مرتضی صداقت الحسینی^۲، علی خاکبازان^۳

۱- محاضر فی قسم المیاء والتربة، مرکز الامام الخمينی (ره) للتعليم العالی، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعی

۲- أستاذ مساعد بقسم الآلات الزراعیة، مرکز الامام الخمينی (ره) للتعليم العالی، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعی

۳- أستاذ مساعد فی قسم المیاء والتربة، مرکز الامام الخمينی (ره) للتعليم العالی، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعی

المؤلف المسؤول: Email: majidforoumadi89@gmail.com

ملخص

التربة هي واحدة من أثمن الثروات الوطنية لكل بلد، والتي تعمل ظاهرة التعرية على هدرها وتدميرها. تآكل التربة هو عملية يتم فيها فصل جزيئات التربة عن موطنها الأصلي ونقلها إلى مكان آخر بواسطة عامل ناقل. ويعتبر معظم الخبراء في إيران والعالم أن العامل البشري هو الأهم من بين العوامل التي تزيد من تآكل التربة. ومع ذلك، يرى بعض الخبراء أن البشر لديهم سلوك ونظرة إيجابية تجاه بيئتهم الطبيعية، وأن ما يسبب السلوك المدمر للبيئة هو عوامل مثل نقص الوعي، والفقر الاقتصادي، ونقص الإمكانيات وما شابه ذلك، ولا ينبغي لومهم على ذلك. وبناءً عليه؛ يبدو أننا نواجه هذا السؤال الرئيسي: هل يتحمل المزارعون نوعاً من المسؤولية في استخدام

الأرض؟ هل يعتبرون التربة كمصدر لاستخداماتهم الخاصة ويمنحونها قيمة اقتصادية فقط، أم أنهم يرفضون التقييم الاقتصادي البحت للتربة ويؤمنون بالحفاظ على هذا المورد الأساسي في الإنتاج الزراعي؟
الكلمات المفتاحية: الأخلاق، تعرية التربة، الزراعة المستدامة

منابع:

فهام، ع.، حسینی، س.م.، و درویش، ا.ک. (۱۳۸۶). تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت مردم روستایی در برنامه اقدام ملی برای مدیریت پایدار منابع خاک و آب در حوضه هابلهرود.

Bennett, H.H. (1939). Soil Conservation. Mc- Hill Book Company.

Clearfiled, F., Osgood, B.T. (1986). Sociological aspects of the adoption of conservation practices, U.S. Department of Agriculture, Soil Conservation Service. Washington, D.C. pp: 5-6.

American Journal of Agricultural and Biological Sciences, 3(2):467-461. Bandara, D.G.V.L., Thiruchelvam, S. (2007). Determinants of potato farmer's choices in adopting soil conservation practices in Nuwara Eliya District, Tropical Agricultural Research & Extension, 11:49-54.

Finlay, R., Crockett, J., Kemp, D. (2005). Understanding land managers' attitudes using focus groups, Extension farming systems journal, 1(1):15-24.

Harvey, S.J., Hendrickson, M.K. (2007). Economic pressures and the ethical attitudes of farmers, Paper presented for presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 29- August 1, Portland, Oregon, USA.

Ingram, J., Fry, P., Mathieu, A. (2008). Revealing different forms of knowledge held by agricultural scientists and farmers in the context of soil protection and management, Land use policy. 27: 76-85.

Lumley, S. (1997). The environment and the ethics of discounting: An empirical analysis, Ecological economics, 20:71-82.

Pandey, A., Chowdary, V.M. and Mal, B., 2009. Identification of critical erosion prone areas in the small agricultural watershed using USLE, GIS and remote sensing. Water Resources Management, 21: 729-746.

Reimer, AP., Thompson, AW., Prokopy, LS. (2012). The multi-dimensional nature of environmental attitudes among farmers in Indiana: implications for conservation adoption, Agriculture and Human Values, 29(1):29-40.

Semgalawe, Z. (1998). Household adoption behavior and agricultural sustainability in the northeastern mountains of Tanzania: The case of soil conservation in the North Pare and West Usambara mountains, Dissertation PhD, Wagenigen University, Netherlands.

Tripathi, R.P. (2002). Soil Erosion and conservation. New Age International publishers, 350 PP.

Vanclay, F., Lawrence, G. (1996). Farmer rationality and the adoption of environmentally sound practices: A critique of the assumptions of traditional agricultural extension, Journal of agricultural extension and education, 11(1): 59-90.

Wauters, E., Biielders, Ch., Poesen, J., Govers, G., Mathijs, E. (2010). Adoption of soil conservation practices in Belgium: An examination of the theory of planned behavior in the agri-environmental domain, Land use policy, 27: 86-94.

اصول بازاریابی اخلاقی محصولات کشاورزی و غذا

احسان رجبی

استادیار پژوهشی، گروه پژوهشی سیاستهای کشاورزی و غذا، موسسه پژوهش های برنامه ریزی اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: Email: rajabi.ehsan63@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

رجبی، ا. (۱۴۰۳). اصول بازاریابی اخلاقی محصولات کشاورزی و غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

علم بازاریابی، شاهد تلاش ها و پژوهش های قابل توجهی در زمینه ی موضوع اخلاق است. بازاریابی، به صورت عام و به ویژه رابطه ی خریدار-فروشنده، حیطه ایست که مشکل های اخلاقی زیادی از جمله دروغ، تقلب، ادعا و داده های تایید نشده، مقایسه نادرست برندها، توزیع غیرمنصفانه منافع و مضار در آن روی می دهد. درحالی که در عصر بازاریابی امروز، شرکت و کسب و کاری که پایبند به اصول اخلاقی بازاریابی نباشد یا حتی اگر فروشندگان کالا، رفتار فروش اخلاقی را رعایت نکنند، موجب ازبین رفتن اعتماد مشتری از فروشنده و سازمان متبوع اش می شود و در پی آن بر وفاداری مشتریان تأثیر منفی می گذارد. هدف اصلی این مقاله بررسی و تبیین اصول بازاریابی اخلاقی محصولات کشاورزی و غذا است که از طریق مرور توصیفی و کیفی مطالعات پیشینه موضوع احصا می شود. از اصول و کدهای اخلاقی در بازاریابی محصولات کشاورزی و غذا می توان به موارد زیر اشاره کرد: معیار ارزشمند بودن محصولات کشاورزی و غذا برای بدن انسان در بازاریابی اخلاقی، جایگزین برداشت ذهنی خریدار از کیفیت در بازاریابی تبلیغاتی است. تقلب در کیفیت (مرغوبت محصول نهایی و نهاده های تولید آن) و کمیت محصولات کشاورزی، اصل دیگر در بازاریابی اخلاقی است. در هم آمیختن محصولات با کیفیت با محصولات با کیفیت پایین تر، کم فروشی و تقلب در میزان کالا در اصول بازاریابی اخلاقی ممنوع است. اعمال سیاست های سودمحورانه در قیمت گذاری محصولات مانند سودجویی، گران فروشی هم زمان با احتکار و انحصارطلبی موجب بر هم بازار محصولات کشاورزی خواهد شد. شبکه توزیع محصولات کشاورزی و غذا که باید عاری از واسطه های غیرضروری و بدون ارزش افزوده، شیوه های نامناسب نگهداری و انبارداری محصولات تا مصرف کننده، شیوه حمل و توزیع محصول فاقد استانداردهای محیط زیستی باشد. تبلیغات گمراه کننده، بازاریابی کالاهای زیان آور، عدم تطابق کالا با نمونه مورد توافق، پوشیده نگه داشتن عیب ذاتی کالا، ارزان فروشی مکارانه (دامپینگ)، تبعیض در فروش کالا و عدم تحویل به موقع از مصادیق روی های بازاریابی نامطلوب است. نظام نامه های اخلاقی مبتنی بر قانون و مقررات و رویه های تجاری مطلوب و منصفانه، در به کارگیری روش های بازاریابی اخلاقی، ارائه ی تعریف جامع بازاریابی اخلاقی محصولات کشاورزی را مشکلات موجود در این حوزه را حل خواهد کرد.

واژگان کلیدی: اخلاق حرفه ای، تجارت اخلاقی، بازاریابی اخلاقی، صداقت، انصاف، پایبندی به تعهدات

مقدمه و بیان مسئله:

در حالی که بازاریابی با هدف کمک به اقتصاد کشورها و تأمین خواسته های مصرف کنندگان شکل گرفته است. علت اصلی اتهام ها که توسط اندیشندان اخلاق به بازاریابی وارد می شود، غفلت بیشتر صاحبان کسب و کار و شرکت ها از ابعاد اجتماعی بازاریابی ست که موجب انحراف از آرمان های بازاریابی، در راه افزایش سودآوری شده است. با ظهور اقتصاد رقابتی، مفهوم هایی چون مشتری مداری و کسب رضایت مشتری، پایه و اساس کسب و کار تلقی شده است و سازمانی که به آن بی توجه باشد، از صحنه ی بازار حذف می شود. از طرفی اعتماد مشتریان از اجزای اصلی ایجاد رابطه های استوار با مشتری، سهم بازار پایدار و وفاداری مشتری است. تولیدکننده و فعالیت های بازاریابی که پایبند به اصول اخلاقی بازاریابی نباشد یا حتی اگر فروشندگان کالا، رفتار فروش اخلاقی را رعایت نکنند، موجب از بین رفتن اعتماد مشتری از فروشنده و کسب و کار متبوعش می شود و در پی آن بر وفاداری مشتریان تأثیر منفی می گذارد. بحث بازاریابی اخلاقی پیش از اینکه در حوزه ی استراتژی های بازار و بازاریابی مورد توجه قرار گیرد، وارد حوزه های فلسفی و اخلاقی می شود. در این مقاله سعی در انتخاب و تلاش برای ارائه ی یک اصول و شاخص های بازاریابی اخلاقی است که، مستلزم درک و مقایسه ی گدهای اخلاق بازاریاب است. صاحب نظران بر این امر و اتفاق نظر دارند که فعالیت های بازاریابی در چهار قالب تولید، قیمت گذاری، تبلیغ و توزیع محصولات خلاصه می شود و لذا رعایت اصول اخلاقی در این فعالیت صورت می گیرد. مروری بر مطالعات انجام شده در درون کشور در حوزه بازاریابی بیانگر عدم توجه کافی پژوهشگران به مطالعه اصول و شاخص های اخلاقی در فعالیت های بازاریابی است و لذا سوال اصلی این پژوهش این است که ارزش ها و اصول اخلاقی در فعالیت های بازاریابی محصولات کشاورزی و غذا کدام اند.

مواد و روش ها:

این مطالعه به لحاظ ماهیت از نوع پژوهش های کیفی و از نظر هدف جزء پژوهش های کاربردی محسوب می شود. بررسی نظامند مقاله های پژوهش در واقع نوعی خلاصه کردن، مقاله ها و نوشته های موجود درباره یک موضوع مشخص علمی است که تا شواهدی معتبر و کاربردی را بیابد و آنها را با استفاده ابزار مناسب ترکیب می شوند.

نتایج و بحث:

در حوزه تولید محصولات کشاورزی، فرآیند تولید از مزرعه تا سفر، پاک، بدون ضرر و زیان بر رفاه و سلامت جامعه باشد. تولید کالای باکیفیت و ایمن برای مصرف کننده بر دستیابی به سود در اولویت است. معیار ارزشمند بودن محصولات کشاورزی و غذا برای بدن انسان در بازاریابی اخلاقی، جایگزین برداشت ذهنی خریدار از کیفیت در بازاریابی تبلیغاتی است. رعایت حدود قیمت طبیعی و متعارف که با محدود کردن سود تولید کننده و واسطه ها با لحاظ دستمزد، اجاره، مواد اولیه و رویکرد بازاریابی اخلاقی در قیمت گذاری محصولات کشاورزی است. سودجویی و گران فروشی کالا و ویژگی های آن بر مبنای نظام ارزشی و اعتقادی است که عیب نهادن بر سایر محصولات است که عیب نهادن بر سایر محصولات، تقلب و فریب مشتریان برای ایجاد تقاضای کاذب در تضاد است. سیستم توزیع کالاها از تولیدکننده تا مصرف کننده با ایجاد واسطه های بازاریابی غیرضرور در تضاد و به شیوه های مناسب و صحیح نگهداری و انبارش کالاها به نحوی که به کیفیت و کمیت کالا صدمه و زیان وارد نکنند تا از فساد و صدمه به محیط زیست اشاره دارد.

مهمترین یافته‌ها:

چالشی‌ترین حوزه مورد بحث در اخلاق حرفه‌ای، اخلاقی بازاریابی است. بازاریابی متهم به این است که مستلزم دروغ، تقلب، بی‌عدالتی، تجاوز به حریم خصوصی افراد، استثمار اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر جامعه و بی‌توجهی به رفاه اجتماعی است. از طرف دیگر، بازاریابی برای کمک به اقتصاد تمامی کشورهایی که به سطحی از توسعه یافتگی رسیداند مفید است. پس حذف بازاریابی، پاسخ مناسبی به مشکلات اخلاق آن نیست، بلکه باید به دنبال تدوین و اجرای یک تئوری اخلاقی برای بازاریابی بود.

۱- قاعده عدم اتلاف و عدم تسبیب برای جبران خسارتی که از سوی زیان‌زننده مستقیماً یا با واسطه متوجه خسارت دیده شده است.

۲- معیار ارزشمند بودن محصولات کشاورزی و غذا برای بدن انسان در بازاریابی اخلاقی، جایگزین برداشت ذهنی خریدار از کیفیت در بازاریابی تبلیغاتی می‌شود. این معیار به این معنا است که استفاده از غذاهای ارزشمند و مفید برای انسان که علاوه بر ارزش غذایی بالا، هیچ‌گونه ضرر ذهنی و جسمانی برای انسان نداشته باشد.

۳- تقلب در کیفیت (مرغوبت محصول نهایی و نهاده‌های تولید آن) و کمیت محصولات کشاورزی، اصل دیگر در بازاریابی اخلاقی است. در هم آمیختن محصولات با کیفیت با محصولات با کیفیت پایین‌تر، کم‌فروشی و تقلب در میزان کالا در اصول بازاریابی اخلاقی ممنوع است.

۴- اعمال سیاست‌های سودمحوارنه در قیمت‌گذاری محصولات مانند سودجویی، گران‌فروشی هم‌زمان با احتکار و انحصارطلبی موجب برهم‌بازار محصولات کشاورزی خواهد شد.

۵- شبکه توزیع محصولات کشاورزی و غذا که باید عاری از واسطه‌های غیرضروری و بدون ارزش افزوده، شیوه‌های نامناسب نگهداری و انبارداری محصولات تا مصرف‌کننده، شیوه حمل و توزیع محصول فاقد استانداردهای محیط زیستی باشد.

۶- تبلیغات گمراه‌کننده، بازاریابی کالاهای زیان‌آور، عدم تطابق کالا با نمونه مورد توافق، پوشیده نگه داشتن عیب ذاتی کالا، ارزان‌فروشی مکارانه (دامپینگ)، تبعیض در فروش کالا و عدم تحویل به موقع از مصادیق روی‌های بازاریابی نامطلوب است.

Principles of ethical marketing of agricultural and food products

Rajabi, E.

Associate Research Professor - Agricultural and Food Policy Research Group - Research Institute for Agricultural Economic Planning and Rural Development - Tehran - Iran.

Corresponding author's email: rajabi.ehsan63@gmail.com

Abstract:

Marketing has witnessed significant efforts and researches in the field of ethics. Marketing, in general and especially the buyer-seller relationship, are areas where there are many ethical problems such as lies, fraud, unconfirmed claims and data, incorrect comparison of brands, unfair distribution of benefits and harm. While in today's marketing era, the company and business that does not adhere to the ethical principles of marketing or even if the sellers of goods do not observe ethical sales behavior, it causes the loss of customer's trust in the seller and his organization, and as a result it negatively affects customer loyalty. The main purpose of this article is to investigate and explain the principles of ethical marketing of agricultural products and food, which is calculated through a descriptive and qualitative review of the background studies of the subject. Among the principles and codes of ethics in the recovery of agricultural products and food, the following can be mentioned: The criterion of the value of agricultural products and food for the human body in ethical marketing is a substitute for the buyer's subjective perception of quality in advertising marketing. Fraud in the quality (quality of the final product and its production inputs) and the quantity of agricultural products is another principle in ethical marketing. Mixing quality products with lower quality products, underselling and cheating on the amount of goods are prohibited in ethical marketing principles. Applying profit-oriented policies in product pricing, such as profit seeking, high selling at the same time as hoarding and monopolization, will cause the market of agricultural products to collapse. The distribution network of agricultural products and food, which should be free of unnecessary intermediaries and without added value, inappropriate methods of storing and storing products to the consumer, the method of transporting and distributing products without environmental standards. Misleading advertisements, marketing of harmful goods, non-conformity of the goods with the agreed sample, keeping the inherent defect of the goods hidden, insidious cheap selling (dumping), discrimination in the sale of goods and failure to deliver on time are examples of undesirable marketing practices. Ethical systems based on laws and regulations and favorable and fair commercial procedures, in applying ethical marketing methods, providing a comprehensive definition of ethical marketing of agricultural products will solve the problems in this field.

Keywords: Professional ethics, ethical business, ethical marketing, honesty, fairness, adherence to commitments

مبادئ التسويق الأخلاقي للمنتجات الزراعية والغذائية

إحسان رجبی

أستاذ باحث مشارك، مجموعة بحوث السياسات الزراعية والغذائية، معهد بحوث التخطيط الاقتصادي الزراعي والتنمية الريفية

*-الكاتب المسؤول: Email: rajabi.ehsan63@gmail.com

ملخص:

شهد علم التسويق جهودًا وأبحاثًا كبيرة في مجال الأخلاقيات. التسويق بشكل عام، وخاصة العلاقة بين المشتري والبائع، هو مجال تحدث فيه العديد من المشاكل الأخلاقية، بما في ذلك الأكاذيب والاحتياال والادعاءات والبيانات غير المؤكدة، والمقارنة غير الصحيحة بين العلامات التجارية، والتوزيع غير العادل للمنافع والضرر بينما في عصر التسويق اليوم، فإن الشركة والأعمال التي لا تلتزم بالمبادئ الأخلاقية للتسويق أو حتى إذا لم يلتزم بائعو البضائع بسلوك البيع الأخلاقي، فإن ذلك يتسبب في فقدان ثقة العميل في البائع ومؤسسته، مما يؤثر سلباً على ولاء العملاء. الغرض الرئيسي من هذه المقالة هو دراسة وشرح مبادئ التسويق الأخلاقي للمنتجات الزراعية والأغذية، والتي تتم من خلال مراجعة وصفية ونوعية لدراسات خلفية الموضوع. ومن المبادئ والقواعد الأخلاقية في تسويق المنتجات الزراعية والأغذية يمكن ذكر ما يلي: معيار قيمة المنتجات الزراعية والأغذية بالنسبة لجسم الإنسان في التسويق الأخلاقي هو بديل عن التصور الذاتي للمشتري للجودة في التسويق الإعلاني. إن الغش في الجودة (جودة المنتج النهائي وعناصر إنتاجه) وكمية المنتجات الزراعية هو مبدأ آخر في التسويق الأخلاقي. إن خلط المنتجات عالية الجودة بمنتجات أقل جودة، والبخس، والغش في كمية البضائع محظور في مبادئ التسويق الأخلاقية. إن تطبيق السياسات الربحية في تسعير المنتجات، مثل السعي وراء الربح والبيع المرتفع في نفس الوقت مع الاكتناز والاحتكار، سيؤدي إلى انهيار سوق المنتجات الزراعية. ومن الأمثلة على الممارسات التسويقية غير المرغوب فيها يمكن الإشارة إلى ما يلي: شبكة توزيع المنتجات الزراعية والأغذية، والتي يجب أن تكون خالية من الوسطاء غير الضروريين وذات القيمة المضافة، والأساليب غير السليمة لتخزين المنتجات للمستهلك، وطرق نقل وتوزيع المنتجات دون معايير بيئية، والإعلانات المضللة، وتسويق البضائع الضارة، وعدم مطابقة المنتج للعينة المتفق عليها، وإخفاء العيب الكامن في المنتج، والإغراق التجاري، والتمييز في بيع المنتج وعدم التسليم في الوقت المحدد. إن الأنظمة الأخلاقية القائمة على القوانين واللوائح وإجراءات العمل الموالية والعادلة، وتطبيق أساليب التسويق الأخلاقية، وتوفير تعريف شامل للتسويق الأخلاقي للمنتجات الزراعية، سوف تحل المشاكل في هذا المجال.

الكلمات المفتاحية: الأخلاقيات المهنية، أخلاقيات الأعمال، التسويق الأخلاقي، الصدق، الإنصاف، الالتزام بالالتزامات

منابع:

رضائيان، م.، و عسگری، م. ح. (۱۳۹۹). تأثير بازاریابی اخلاقی بر قصد خرید مجدد مصرف کنندہ با تأکید بر نقش میانجی هویت برند و ارزش ویژه برند (مطالعه موردی: فروشگاه آنلاین دیجی کالا). نشریه ارزش آفرینی در مدیریت کسب و کار، ۱۱(۱)، ۸۱-۱۰۰.
جوالگی، ر. گ.، و راسل، ل. ت. م. (۱۳۹۶). اخلاق بازاریابی بین المللی: مرور ادبیات و برنامه تحقیقاتی. نشریه اخلاق کسب و کار، ۱۴۸، ۷۲۰-۷۰۳.

مصلح، ا.، و اللهیاری بوزنجانی، ا. (۱۳۹۳). اخلاق بازاریابی: ارزش های اخلاقی مورد تأکید اسلام در مدیریت امور بازاریابی. فصلنامه پژوهش های اخلاق اسلامی، ۸(۲۸)، ۷۴-۵۷.

El Junusi, R. (2020). Digital marketing during the pandemic period: A study of Islamic perspective. *Journal of Digital Marketing and Halal Industry*, 2(1), 15-28.

بررسی فقهی - اخلاقی آفت کش های جانوری رایج با تاکید بر حقوق حیوانات

محمد شفیعی^{۱*} و عباس ساویر^۲

۱- طلبه سطح ۴ حوزه علمیه قم، استاد فقه مرکز فقهی ائمه اطهار ع.

۲- استاد خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم.

*نویسنده مسئول: Email: 13521352mohammad@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

شفیعی، محمد، ساویر، عباس. (۱۴۰۳). بررسی فقهی - اخلاقی آفت کش های جانوری رایج با تاکید بر حقوق حیوانات. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

با ظهور ترکیبات آفت کش جدید و بهره گیری بی رویه از این مواد، عوارض قابل توجهی دامنگیر بشر و جانوران شده است. پژوهش های اسلامی پیرامون نحوه تعامل با محیط زیست هم برای جعل قوانین مرتبط بستر سازی خواهند کرد و هم در مرحله اجرای این قوانین، برای قشر متدین جامعه ضمانت اجرای شرعی به همراه خواهند داشت. به رغم کاربرد وسیع امروزی آفت کش های جانوری، جوانب اخلاقی و فقهی این آفت کش ها به ندرت مورد تحقیق قرار گرفته و موارد موجود، فقط در لابه لای سایر مباحث و به شکل جزئی مورد اشاره قرار گرفته اند. هدف از این تحقیق که با روش توصیفی - تحلیلی نگاشته شده بررسی موضوع شناسانه سموم جانوران خشکی است؛ به این منظور ابتدا به مهمترین هنجارها در بهره گیری از آفت کش ها، به عنوان متغیرهایی که در موضوع شناسی اخلاق حرفه ای کشاورزی از نگاه اسلام باید مورد توجه قرار گیرند، اشاره مختصری شده تا در گام بعد، رایج ترین انواع سموم بررسی شوند. مهمترین این متغیرها عبارتند از: ۱. لزوم به کارگیری راهکارهای پیشگیرانه، مقدم بر به کارگیری سم؛ ۲. لزوم تقدم روش های کم آسیب در آفت کشی؛ ۳. لزوم خودداری از آسیب به انسان و جانوران غیر هدف؛ ۴. رجحان روش های کمتر رنج آور برای جانور هدف. با توجه به این متغیرها و با تاکید بر حقوق حیوانات، آفت کش های کشاورزی ضمن دو گروه جونده کش (مشمول بر ترکیبات معدنی، ترکیبات فسفره و سموم کومارینی) و حشره کش (مشمول بر انواع سموم ارگانیک و سنتتیک) به تفصیل بررسی شده، بر مزایا، معایب و جوانب اخلاقی که ضروری است حین به کارگیری آنها مورد توجه قرار گیرند تاکید شده است.

واژگان کلیدی: فقه محیط زیست، رفتار با حیوانات در اسلام، سموم جانوری، اخلاق کشاورزی، جانور مودی.

مقدمه و بیان مسئله:

در قرون اخیر استفاده از انواع سموم از مصارف خانگی تا شهری، انبارداری و کشاورزی بسیار رایج شده است. با گذشت زمان، عوارض بهره برداری بی رویه از طبیعت و حیوانات بیشتر نمایان و بسیاری از دانشمندان هشدار داده اند ادامه این روند نه تنها رنج قابل توجهی به جانوران وارد می کند، بلکه به تدریج آثار مهم آن در زندگی خود بشر نمایان خواهد شد. در منابع اسلامی حدود بهره وری از جانوران و محیط زیست همواره مورد توجه بوده است؛ با این وجود، بروز موضوعات جدید، سوالات جدیدی را پیش روی قرار داده که پاسخ به آنها نیازمند تحقیق و تأمل است. به کارگیری سموم آفت کش جانوری نه تنها برای جانور هدف، بلکه همچنین برای کاربر، سایر انسان ها و سایر جانوران مشتمل بر

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

عوارضی است که استفاده از این مواد را موضوع احکام مختلفی قرار می‌دهد. بررسی فقهی-اخلاقی این مواد نیازمند مطالعه‌ای بین رشته‌ای است که از یک سو متغیرهای فقهی-اخلاقی مربوطه را شناسایی کند و از سوی دیگر انواع سموم را به نحو موضوع شناسانه مورد ارزیابی قرار دهد. با وجود بررسی فراوان در پژوهش‌های اسلامی محیط زیست، تحقیقی پیرامون بررسی موضوع شناسانه سموم جانوری امروزی یافت نشد. البته نگارنده پیش‌تر در قالب رساله سطح ۳ حوزه علمیه قم تحت عنوان «حکم فقهی به کارگیری تله‌ها و سموم کشنده یا زنده گیر رایج جانوری» (شفیعی و ساویز، ۱۴۰۳) به بررسی تفصیلی سموم و آفت‌کش‌ها پرداخته است و مقاله مورد نظر، برگرفته از همین رساله به شمار می‌رود.

فایده مستقیم چنین تحقیقی کشف وظایف فقهی و هنجارهای اخلاقی در قبال سموم جانوری است. این دست تحقیقات همچنین به قانون‌گذاری و ایجاد ضمانت اجرای شرعی قوانین نزد قشر متدین جامعه کمک می‌کند. از سویی، تحقیق و ترویج مباحث اسلامی پیرامون حقوق حیوانات، معرفی تصویر رحمانی-عقلانی اسلام از روابط انسان-حیوان تلقی می‌شود.

مواد و روش‌ها:

این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و فیش برداری از کتب علمی و مرجع و منابع و پایگاه‌های معتبر انجام پذیرفته است. نتایج و بحث:

مهمترین متغیرهایی که در موضوع شناسی اخلاق حرفه‌ای کشاورزی از نگاه اسلام باید مورد توجه قرار گیرند عبارتند از:

۱. لزوم به کارگیری راهکارهای پیشگیرانه، مقدم بر به کارگیری سم؛
۲. لزوم تقدم روش‌های کم آسیب در آفت‌کشی؛
۳. لزوم خودداری از آسیب به انسان و جانوران غیر هدف؛
۴. رجحان روش‌های کمتر رنج‌آور برای جانور هدف.

به صورت کلی رایج‌ترین سموم جانوری و جوانب فقهی-اخلاقی آن‌ها از این قرار هستند:

۱. سموم جونده‌کش؛ شامل: ترکیبات معدنی، ترکیبات فسفره و سموم کومارینی؛ به لحاظ طول مدت تاثیر آفت‌کش، سموم کومارینی آزاردهنده تلقی می‌شود و به لحاظ حال خود جانور، روش‌های کشنده‌تر شرعاً دارای ترجیح غیر الزامی هستند؛ با این وجود مخاطرات کم این روش برای انسان و دام به همراه عملکرد مناسب آن در ریشه‌کشی گونه آفت، آزار وارده بر جانور را توجیه می‌کنند و در کل سموم کومارینی نسبت به ترکیبات فسفره و معدنی دارای اولویت هستند.
۲. سموم حشره‌کش؛

۱,۲ حشره‌کش‌های ارگانیک؛ روش‌های ارگانیک کمترین اثر منفی را بر کاربر، محصول و محیط زیست می‌گذارند و از این جهت دارای اولویت هستند؛ اما به خاطر هزینه و سهولت در دسترسی، آفت‌کش‌های شیمیایی کاربرد بیشتری یافته‌اند. ۱,۲ حشره‌کش‌های آلی؛ مشتمل بر آفت‌کش‌های ارگانوفسفاته، کاربامات و ارگانوکلره. به کارگیری ارگانوفسفره رایج‌تر است، اما مانند کاربامات به ویژه در تماس مستقیم مخاطرات مهمی در پی دارد؛ از این رو ملاحظه نکات ایمنی حین به کارگیری و انبار این حشره‌کش اهمیت فراوانی دارد. با توجه به عوارض انسانی و زیست محیطی بیشتر ارگانوکلره نسبت به سایر سموم، به کارگیری این سم به جز در موارد خاص توجیه عقلایی ندارد و جایگزینی آن با سموم کاربامات یا ارگانوفسفاته ممکن است.

مهمترین یافته‌ها:

۱. لازم است در پیشگیری از حضور آفت تلاش شود و در صورت ابتلای محصول به آفت، روش‌های کم آسیب در آفت کشی دارای اولویت هستند.
۲. مبتنی بر دلیل عقل عملی، روش‌های کمتر رنج‌آور برای جانور هدف دارای اولویت هستند.
۳. از بین سموم جوئنده کش، سموم کومارینی نسبت به ترکیبات فسفره و معدنی دارای اولویت هستند.
۴. روش‌های دفع حشره ارگانیک دارای اولویت هستند، هرچند به خاطر هزینه و سهولت در دسترسی، به کارگیری آفت‌کش‌های شیمیایی به لحاظ فقهی و اخلاقی اشکالی ندارد.
۵. به کارگیری سم ارگانوکلره به جز در موارد خاص توجیه عقلایی ندارد و جایگزینی آن با سموم کاربامات یا ارگانوفسفات ممکن است.

A Fiqh-Ethical Study of Common Animal Pesticides with a Focus on Animal Rights

Shafiei, M.^{1*} Saviz, A.²

1- Level 4 student of Qom seminary, professor of jurisprudence at Imam Athar A.H. Jurisprudence Center.

2- External professor of jurisprudence and principles of Qom seminary.

Responsible author's Email:: 13521352mohammad@gmail.com

Abstract:

The proliferation of novel pesticides and their indiscriminate use has resulted in significant adverse effects on both humans and animals. Islamic research on human-environment interactions can serve as a foundation for creating relevant laws and provide a legal framework for the religious community to enforce these regulations. Despite the widespread use of animal pesticides today, the ethical and fiqh implications of these substances have been rarely investigated. Existing studies only briefly mention these issues within the context of broader discussions. Islamic jurisprudence places a strong emphasis on the preservation of life and the environment. The Quran and Sunnah provide numerous verses and hadiths that underscore the importance of maintaining ecological balance and avoiding harm to living beings. When viewed through this lens, the indiscriminate use of pesticides can be seen as a violation of these fundamental principles. This descriptive-analytical research aims to conduct a systematic study of terrestrial animal poisons. To achieve this, we first briefly outline the most important norms governing pesticide use, which should be considered as variables in the study of agricultural ethics from an Islamic perspective. These key variables include: 1) the need to prioritize preventive measures over pesticide application; 2) the necessity of adopting less harmful pest control methods; 3) the imperative to avoid harming humans and non-target animals; and 4) the preference for methods that cause less suffering to the target animal. Based on these variables and with an emphasis on animal rights, agricultural pesticides have been extensively examined within two groups: rodenticides (comprising inorganic compounds, phosphorus compounds,

and coumarin poisons) and insecticides (including organic and synthetic poisons). This study highlights the advantages, disadvantages, and ethical considerations that must be taken into account when using these pesticides.

Keywords: Islamic environmental law, Treatment of animals in Islam, Pesticides, Agricultural ethics, Pest.

مراجعة فقهية وأخلاقية للمبيدات الحيوانية الشائعة مع التركيز على حقوق الحيوان محمد شفيعى*^۱ و عباس ساويز^۲

۱- طالب فى مرحلة السطح الرابع بحوزة قم العلمية، أستاذ فقه فى مركز الأئمة الأطهار (ع) الفقهى.

۲- أستاذ مرحلة خارج الفقه والأصول فى حوزة قم العلمية.

* المؤلف المسؤول: Email: 13521352mohammad@gmail.com

ملخص

مع ظهور تركيبات مبيدات الآفات الجديدة والاستخدام المفرط لهذه المواد، باتت هناك عوارض كبيرة تطال البشر والحيوانات. وستساهم الأبحاث الإسلامية حول كيفية التعامل مع البيئة فى وضع القوانين ذات الصلة، وفى مرحلة تنفيذ هذه القوانين، ستوفر ضمانات شرعية للمجتمع المتدين. وعلى الرغم من الاستخدام الواسع لمبيدات الآفات الحيوانية اليوم، غير أنه من النادر ما يتم التحقيق فى الجوانب الأخلاقية والفقهية لهذه المبيدات، وما هو موجود يتم الإشارة إليه بشكل جزئى ضمن مواضيع أخرى. يهدف هذا البحث، الذى كتب بأسلوب وصفى-تحليلي، إلى دراسة موضوع سموم الحيوانات البرية؛ ولهذا الغرض، تمت الإشارة أولاً إلى أهم المعايير فى استخدام المبيدات، كمتغيرات يجب مراعاتها فى موضوع الأخلاق المهنية الزراعية من منظور الإسلام، لىتم بعد ذلك دراسة الأنواع الأكثر شيوعاً من السموم. وأهم هذه المتغيرات هى: ۱. ضرورة استخدام الحلول الوقائية قبل استخدام السموم؛ ۲. ضرورة تفضيل الطرق الأقل ضرراً فى مكافحة الآفات؛ ۳. ضرورة تجنب الإضرار بالبشر والحيوانات غير المستهدفة؛ ۴. تفضيل الطرق الأقل إيلاًماً للحيوانات المستهدفة. ومن خلال مراعاة هذه المتغيرات والتأكيد على حقوق الحيوانات، تمت دراسة مبيدات الآفات الزراعية ضمن مجموعتين: مبيدات القوارض (تشمل المركبات المعدنية، المركبات الفوسفورية والسموم الكومارينية)، ومبيدات الحشرات (تشمل أنواع السموم العضوية والصناعية)، مع التركيز على المزايا والعيوب والجوانب الأخلاقية التى يجب مراعاتها عند استخدامها.

الكلمات المفتاحية: فقه البيئة، معاملة الحيوان فى الإسلام، السموم الحيوانية، أخلاقيات الزراعة، الهوام.

منابع

- شريف م، موسى.ع. (۱۳۶۲). رسائل الشريف المرتضى. قم: دارالقرآن الكريم. چاپ اول.
- امام خمينى، ر. (۱۳۶۷). الرسائل. قم: مؤسسه انتشارات اسماعيليان. چاپ اول.
- حلى، ع، اسدى.ح. (۱۳۷۱). تقرير الفقها (تقارير الحديثه). قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام. چاپ اول.
- شفيعى، م. ساويز، س. (۱۴۰۳). «حكم فقهى به كارگيرى تله ها و سموم كشنده يا زنده گير رايج جانورى».
- مظفر، م. (۱۳۸۶). اصول الفقه. شرح: زارعى سبزوارى، عباس على. قم: بوستان كتاب. چاپ پنجم.
- فاضل هندی اصفهانی، م. (۱۳۷۳). كشف الإبهام و الإبهام عن قواعد الأحكام. قم: دفتر انتشارات اسلامى وابسته به جامعه مدرسين حوزة علميه قم. چاپ اول.

امکان‌سنجی کاربرد ایزوتوپ‌های پایدار در تعیین اصالت مواد غذایی جهت

پیشگیری از تقلب

زینب نادری‌زاده^۱ و فاطمه خیامیم^{۲*}

۱- استادیار بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان بوشهر، سازمان تحقیقات

آموزش و ترویج کشاورزی

۲- کارشناس تحقیقات، بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی اصفهان، سازمان

تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی

* نویسنده مسئول: Email: f.khayamim@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

نادری‌زاده، ز.، خیامیم، ف. (۱۴۰۳). امکان‌سنجی کاربرد ایزوتوپ‌های پایدار در تعیین اصالت مواد غذایی جهت پیشگیری از تقلب. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

اخلاق به صورت مجموعه‌ای از قواعد ارزشی و هنجاری یک جامعه، در رفتار افراد نمایان می‌شود. در بخش کشاورزی تبدیل نظام‌های بهره‌برداری از حالت مزرعه به بنگاه کسب و کار، موجب طرح مسائل و موضوعات جدیدی از جمله مباحث اخلاقی شده است. در بحث اصالت و منشأ محصولات غذایی مباحث اخلاقی بسیار اهمیت دارد. تعیین اعتبار غذا موضوع مهم در کنترل کیفیت و سلامتی غذا است. عوامل مختلف مثل نداشتن برچسب، فریب دادن مردم در مورد منشأ، جعل و دغل کاری در تولید مواد غذایی (مانند افزودن مواد به تولیدات غذایی از جمله نوشیدنی‌ها) اعتبار غذا را تحت تأثیر قرار می‌دهد. توسعه روش‌های مقابله با کلاهبرداری در مواد غذایی با استفاده از نسبت‌های ایزوتوپی از حدود ۳۰ سال قبل با بررسی ایزوتوپ‌های پایدار عناصر سبک زیستی مانند کربن، هیدروژن، نیتروژن، اکسیژن و در سال‌های بعد با اندازه‌گیری گوگرد آغاز شد. نسبت ایزوتوپی عناصر سبک، اطلاعاتی درباره اقلیم، فاصله از دریا، عرض جغرافیایی، ارتفاع و عملیات کشاورزی فراهم می‌کند. اسپکترومتر جرمی نسبت ایزوتوپی (IRMS) اغلب برای اندازه‌گیری نسبت‌های $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ ، $^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$ و $^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$ از طریق اندازه‌گیری جرم اتمی آن‌ها (بر اساس انحراف مغناطیسی) استفاده می‌شود. تاکنون مواد غذایی مانند شیر، پنیر، کره، قهوه، چای، عسل، روغن زیتون، گوشت، برنج، میوه و آب پرتقال برای بررسی منشأ جغرافیایی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج نشان داد که نسبت ایزوتوپ پایدار، یک توصیف‌گر خوب برای ایجاد تفاوت بین نمونه‌های با منشأ جغرافیایی متفاوت است و اندازه‌گیری غلظت‌های عنصری و تغییرات ایزوتوپی در تولیدات ناحیه‌ای بهترین استراتژی تحلیلی مستدل برای تشخیص صحت منشأ جغرافیایی است. این اصل از طریق فرضیه تغییرات جهانی فراوانی ایزوتوپ عناصر سبک و سنگین ناشی می‌شود که با این روش‌های نوین می‌توان از بی‌اخلاقی‌ها و دغل کاری‌ها در تولید مواد غذایی پیشگیری کرد.

واژگان کلیدی: تولیدات غذایی، ایزوتوپ‌های پایدار، بی‌اخلاقی، دغل کاری، منشأ جغرافیایی

مقدمه و بیان مسئله:

انتخاب و تجلی پابندی به اعتقادات مذهبی، قانون، معیارهای اجتماعی، فرهنگی و تفکرات شخصی افراد را اخلاق می‌گویند که به صورت مجموعه‌ای از قواعد ارزشی و هنجاری یک جامعه در رفتار افراد نمایان می‌شود. در بخش کشاورزی تبدیل نظام‌های بهره‌برداری از حالت مزرعه به بنگاه کسب و کار، موجب طرح مسائل و موضوعات جدیدی از جمله مباحث اخلاقی شده است. در بحث اصالت و منشأ محصولات غذایی مباحث اخلاقی بسیار اهمیت دارد و توسعه روش‌های جدید برای تعیین منشأ محصولات اهمیت ویژه‌ای دارد. مردم جهان به دنبال غذاهای با کیفیت بالا و منشأ مشخص هستند. دلایل زیادی مانند وطن‌پرستی، کاهش اطمینان از کیفیت و سلامتی تولیدات غذایی خارج از کشورشان، نگرانی در مورد روش تولید ماده غذایی، شیوع بیماری‌های دامی مثل جنون گاوی، بیماری آنفلوآنزای مرغی و جهانی شدن بازارهای غذایی و آسودگی در انتقال مواد غذایی بین کشورها و قاره‌ها باعث ایجاد حساسیت عمومی و نگرانی مصرف‌کنندگان در مورد صحت برچسب منشأ مواد غذایی شده است. تعیین اعتبار غذا موضوع مهم در کنترل کیفیت و سلامتی غذا است. بنابراین، پارامترهایی مانند منشأ جغرافیایی و عملیات کشاورزی در تولید غذا، اهمیت زیادی پیدا کرده است. عوامل مختلف مثل نداشتن برچسب، فریب دادن مردم در مورد منشأ، جعل و دغل کاری در تولید مواد غذایی اعتبار غذا را تحت تأثیر قرار می‌دهد. روش‌های تحلیلی و پارامترهای زیادی برای تشخیص منشأ مواد غذایی به کار می‌رود. این تکنیک‌ها می‌تواند ابزارهای قدرتمندی برای تعیین منشأ مواد غذایی باشند. IR، UV-visible، GC، HPLC، DSC و NMR برای بررسی اعتبار غذا به منظور کنترل حضور ترکیبات مهم نمونه یا بعضی ترکیبات آلی که می‌توانند مشخصه‌ای برای حفاظت از منشأ جغرافیایی باشند، پیشنهاد شده است. محدوده نرمال ترکیبات آلی در غذاها مشابه موقعیت جغرافیایی و خصوصیات خاک، کوددهی، شرایط اقلیمی در سال کشت، تاریخچه زمین‌ها و گونه‌ها متغیر است. بنابراین بعضی مواقع اظهار نظر قاطع در مورد اعتبار یک ماده از طریق تعیین ترکیبات آلی مشکل است. به همین دلیل روش‌های بهتر نظیر ایزوتوپ‌های پایدار توسعه یافته‌اند. توسعه روش‌های مقابله با کلاهبرداری در مواد غذایی با استفاده از نسبت‌های ایزوتوپی از حدود ۳۰ سال قبل با بررسی ایزوتوپ‌های پایدار عناصر سبک زیستی مانند کربن، هیدروژن، نیتروژن، اکسیژن و در سال‌های بعد با اندازه‌گیری گوگرد آغاز شد. نسبت ایزوتوپی عناصر سبک، اطلاعاتی درباره اقلیم، فاصله از دریا، عرض جغرافیایی، ارتفاع و عملیات کشاورزی فراهم می‌کند.

پدیده‌های طبیعی زیادی (اثرات فیزیکوشیمیایی) می‌تواند باعث تبعیض ایزوتوپی (تغییر در نسبت ایزوتوپ سنگین به سبک) شود. تبخیر، سرد شدن، تبلور، ذوب شدن، جذب و دفع، پخشیدگی و پخشیدگی گرمایی از جمله پدیده‌های طبیعی هستند که باعث تفکیک ایزوتوپی می‌شوند. که شناخت آن‌ها به تعیین منشأ و اصالت مواد غذایی کمک می‌کند. بنابراین، مطالعه حاضر در قالب یک مطالعه مروری به بررسی تحقیقات انجام شده در این زمینه می‌پردازد.

مواد و روش‌ها:

ایزوتوپ‌های هیدروژن و اکسیژن

نسبت‌های ایزوتوپی پایدار اکسیژن و هیدروژن به عنوان مشخصه منشأ جغرافیایی به کار می‌رود. زیرا این دو عنصر وابسته به عرض جغرافیایی هستند. آب متوریک که سیکل تبخیر، سرد شدن و بارش را طی می‌کند در نهایت آب زیرزمینی را تشکیل می‌دهد که این یک اصل در یافتن منشأ جغرافیایی است. زمانی که در مناطق استوایی بخار آب از اقیانوس به سمت عرض‌ها و ارتفاعات بالاتر حرکت می‌کند، کاهش دما به تدریج باعث تخلیه ایزوتوپ سنگین در بارش

می‌شود. مقادیر $\delta^2\text{H}$ (ایزوتوپ هیدروژن) مواد گیاهی مستقیماً با آب خاک همبستگی دارد. ترکیب ایزوتوپی هیدروژن و اکسیژن آب متوریک اطلاعاتی در مورد اقلیم محلی، شرایط جغرافیایی مثل دما، بارش، رطوبت، عرض جغرافیایی و ارتفاع فراهم می‌کند. مقادیر ایزوتوپ‌های ^{18}O و D آبی که به وسیله حیوانات مصرف می‌شود، همبستگی قوی با ^{18}O و D ترکیبات آلی موجود در تولیدات حیوانی مثل شیر، کره و پنیر دارد.

ایزوتوپ‌های کربن و نیتروژن

عملیات کشاورزی و رژیم غذایی حیوانات به ترتیب بر مقادیر $^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$ و $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ اثر می‌گذارد. منبع اصلی کربن برای گیاهان دی‌اکسید کربن اتمسفر است. برای تولید کربوهیدرات‌ها در طول دوره تثبیت دی‌اکسید کربن اثرات ایزوتوپی رخ داده که این بسته به مسیر فتوسنتز گیاه منجر به تبعیض ایزوتوپی می‌شود. دو مسیر فتوسنتز شامل چرخه کالوین (گیاهان C_3) و یا مسیر هاج‌اسلک (گیاهان C_4) بسته به تعداد اتم‌های کربن که در تولید اولیه ساخته می‌شود، وجود دارد. بنابراین گیاهان C_3 (بیشتر گونه‌های سبزی و میوه، لگوم‌ها یا غلات) هستند که مقادیر $\delta^{13}\text{C}$ -۲۴ تا -۳۲ پرمیل نشان می‌دهند. در حالیکه در گیاهان C_4 (ذرت و چغندر قند) $\delta^{13}\text{C}$ (۱۱- تا ۱۵- پرمیل) به طور معنی‌داری بیشتر است. از آنجایی که گیاهان C_3 در عرض‌های بالایی غالب‌ترند و گیاهان C_4 در عرض‌های پایینی (اقلیم گرم‌تر) معمول‌ترند. از استوا به سمت قطب نسبت $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ کاهش می‌یابد که به عنوان یک شاخص برای تعیین منشأ جغرافیایی می‌توان استفاده کرد. ایزوتوپ ^{15}N اطلاعاتی درباره عملیات کشاورزی منطقه‌ای فراهم می‌کند. مقادیر $\delta^{15}\text{N}$ گیاهان عمدتاً تحت تأثیر نیتروژن خاک است. بنابراین، ایزوتوپ‌های نیتروژن نمی‌تواند هنگامی که منبع عمده کربن کودها هستند، مستقیماً به منطقه خاصی مرتبط باشد.

ایزوتوپ گوگرد

ایزوتوپ‌های گوگرد تحت تأثیر منابع انسانی و طبیعی قرار دارند. منابع آنتروپوژنیک مانند تابش‌های صنعتی یا کودها (با اهمیت کمتر) و منابع طبیعی نظیر اسپری دریا، فوران آتشفشان یا زمین‌شناسی یک منطقه از جمله منابع ایزوتوپی گوگرد هستند. بنابراین، تغییرپذیری مقادیر $\delta^{34}\text{S}$ زیاد است.

اندازه‌گیری نسبت ایزوتوپ پایدار در مواد غذایی

اسپکتروسکوپی جرمی و NMR مفیدترین تکنیک‌ها برای به دست آوردن نسبت ایزوتوپ پایدار در تولیدات غذایی هستند. بنابراین برای اندازه‌گیری فراوانی طبیعی ایزوتوپ، نیاز به یک وسیله اختصاصی مانند multi-collector mag-netic sector mass spectrometer است که به عنوان اسپکترومتر جرمی نسبت ایزوتوپی (IRMS) نیز شناخته می‌شود. اندازه‌گیری نسبت ایزوتوپی با تجزیه عنصری به مواد غیر فرار مثل غذاها، داروها، آمینواسیدها و اسیدهای چرب اختصاص دارد. حتی از طریق آن برای نمونه کامل نیز یک نسبت ایزوتوپی متوسط می‌توان به دست آورد. IRMS اغلب برای اندازه‌گیری نسبت‌های $^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$ ، $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ و $^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$ از طریق اندازه‌گیری جرم اتمی آن‌ها (براساس انحراف مغناطیسی) استفاده می‌شود. NMR معمول‌ترین روش است که در ترکیب با اسپکترومتری جرمی نسبت ایزوتوپ‌ها، برای اندازه‌گیری ایزوتوپ‌های پایدار بکار می‌رود.

نتایج و بحث:

تعیین منشأ جغرافیایی مواد غذایی

تاکنون مواد غذایی مانند شیر، پنیر، کره، قهوه، چای، عسل، روغن زیتون، گوشت، برنج، میوه و آب پرتقال برای

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

بررسی منشأ جغرافیایی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

یک فاکتور مهم و تأثیرگذار در تصمیم‌گیری مصرف‌کننده برای خرید گوشت، منشأ آن است. برای اطمینان از سلامتی غذا و افزایش اطمینان مصرف‌کننده وجود یک سیستم ردیابی مهم است. بونر و فورستل (۲۰۰۴) مقادیر $\delta^{18}\text{O}$ ، δD در آب بافت و $\delta^{15}\text{N}$ ، $\delta^{13}\text{C}$ و $\delta^{34}\text{S}$ در پروتئین بدون چربی گوشت گاوهای آلمان، آرژانتین و شیلی به مدت دو سال اندازه‌گیری کردند (Bonner, M., & Förstel, 2004). محققین بیان کردند که در آلمان می‌توان با استفاده از $\delta^{13}\text{C}$ گاوهای استفاده‌کننده از مرتع و آن‌هایی که به روش مرسوم پرورش می‌دهند (بر اساس سهم ذرت در رژیم غذایی‌شان)، تفکیک کرد. عملیات کشاورزی برنج و منطقه کشت، فاکتورهای مهم در تعیین ارزش بازار برنج است. بنابراین، محققین به منظور توسعه یک روش ساده و سریع برای تفکیک منشأ جغرافیایی برنج از آنالیز عنصری و IRMS استفاده کردند. مقادیر کربن، نیتروژن و ترکیب ایزوتوپی این دو عنصر و همچنین اکسیژن در برنج Koshihikari کشت شده در استرالیا (یک منطقه)، ژاپن (۱۲ منطقه کشت متفاوت) و آمریکا (یک منطقه) اندازه‌گیری شد. کلی (۲۰۰۲) برای مطالعه منشأ برنج از روش‌های ایزوتوپی و عناصر کمیاب استفاده کرده است (Kelly et al., 2002). نتایج نشان داد که برنج دانه بلند آمریکا، اروپا، هند و پاکستان از طریق اندازه‌گیری ترکیب ایزوتوپی اکسیژن و مقادیر منیزیم قابل تفکیک هستند. تولیدات لبنی یک گروه مهم مواد غذایی هستند که برای مشخص شدن تفاوت بین مناطق تولید کننده آن‌ها از مقادیر عناصر کمیاب یا نسبت ایزوتوپ پایدار استفاده می‌کنند. روزمان و همکاران (۲۰۰۰) از آنالیز ایزوتوپ پایدار عناصر سبک ($\delta^{34}\text{S}$ ، $\delta^{13}\text{C}$ ، $\delta^{15}\text{N}$ ، $\delta^{18}\text{O}$) و عناصر سنگین ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) به عنوان ابزارهای طبقه‌بندی منشأ کره تولید شده از شیر گاو، استفاده کردند (Rossmann et al., 2000). آن‌ها بیان کردند که این عناصر تغییراتشان در چرخه‌های طبیعی به علت اقلیم و زمین‌شناسی محلی منطقه تولید است. این محققین گزارش کردند که با استفاده از نتایج ایزوتوپ‌های پایدار و روش آماری تحلیل تفریقی می‌توان منشأ نمونه‌های کره مربوط به چند کشور اتحادیه اروپا و خارج از اتحادیه را تشخیص داد. عسل یک تولید با ارزش افزوده بالاست. به همین دلیل محققان علاقمند به بررسی منشأ جغرافیایی آن هستند. بیشتر دغل‌کاری‌های بکار برده شده در تولید عسل مانند افزودن محلول‌های غلیظ شکر که دارای فروکتوز بالا هستند مثل شیر ذرت یا عسل مصنوعی و یا نبود برچسپ حاوی نوع گیاه و منشأ جغرافیایی محصول است. مثلاً جعل عسل و شیر می‌تواند از طریق تفاوت بین ترکیب ایزوتوپی کربن، نیتروژن و اکسیژن تولیدات معتبر و جعلی مشخص شود.

تشخیص روغن‌های معتبر و با کیفیت بالا، از مشکلات تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان این ماده غذایی است. Angerosa و همکاران (۱۹۹۹) از غلظت ^{13}C ، ^{18}O و D برای تعیین منشأ ۴۲ نمونه روغن زیتون از یونان، اسپانیا، ترکیه و مراکش استفاده کردند (Angerosa, 1999).

تاکنون مطالعاتی برای تعیین منشأ نمونه‌های قهوه، چای و آب میوه با استفاده از ترکیب عناصر کمیاب آنها یا نسبت ایزوتوپ پایدار ارائه شده است. بیشتر مطالعات به ترتیب روی قهوه، چای و آب میوه انجام شده است.

مهمترین یافته‌ها:

نسبت ایزوتوپ پایدار یک توصیف‌گر خوب برای ایجاد تفاوت بین نمونه‌های با منشأ جغرافیایی متفاوت است و اندازه‌گیری غلظت‌های عنصری و تغییرات ایزوتوپی در تولیدات ناحیه‌ای بهترین استراتژی تحلیلی مستدل برای تشخیص صحت منشأ جغرافیایی است. این اصل از طریق فرضیه تغییرات جهانی فراوانی ایزوتوپ عناصر سبک و سنگین ناشی می‌شود که با این روش‌های نوین می‌توان از بی‌اخلاقی‌ها و دغل‌کاری‌ها در تولید مواد غذایی پیشگیری کرد. با استفاده از

این روش می‌توان از برخی تولیدات مهم کشور از جمله زعفران که برخی از کشورها با جعل برچسب و تغییر بسته‌بندی محصول، به عنوان تولید کشور خودشان وارد بازارهای جهانی می‌کنند محافظت کرد.

Feasibility Study of Using Stable Isotopes in Determining the Authenticity of Food to Prevent Fraud

Naderizadeh, Z.1 & Khayamim, F.2*

1- Assistant Professor of Soil and Water Research Department, Agriculture and Natural Resources Research and Education Center of Bushehr Province, Agricultural Education and Extension Research Organization

2- Research expert, Soil and Water Research Department, Isfahan Agriculture and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Education and Extension Research Organization

* Responsible author's Email: f.khayamim@areeo.ac.ir

Abstract:

Ethics is a set of values and normative rules of a society reflected in people's behavior. The transformation of exploitation systems from a farm to a business enterprise in the agricultural sector has caused new issues, including ethical issues. Ethical problems are fundamental in discussing the authenticity and origin of food products. Determining the validity of food is an important issue in controlling the quality and health of food. Various factors such as not having a label, deceiving people about the origin, forgery, and fraud in food production affect the credibility of food. About 30 years ago, the development of methods to deal with food fraud using isotope ratios by examining the stable isotopes of light biological elements such as carbon, hydrogen, nitrogen, and oxygen and in the following years by measuring sulfur started. The isotopic ratio of light elements provides information about climate, distance from the sea, latitude, altitude, and agricultural operations. The isotope ratio mass spectrometer (IRMS) is often used to measure the ratios of $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$, $^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$, and $^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$ by measuring their atomic mass (based on magnetic deviation). Until now, food items such as milk, cheese, butter, coffee, tea, honey, olive oil, meat, rice, fruit, and orange juice have been studied to investigate the geographical origin. The results showed that the stable isotope ratio is a good descriptor for distinguishing between samples of different geographical origins. Measuring elemental concentrations and isotopic changes in regional products is the best analytical strategy to determine the authenticity of the geographical origin. This principle is derived from the hypothesis of global changes in the isotope abundance of light and heavy elements, that with these new methods, immorality and fraud in food production can be prevented.

Keywords : Food products, Stable isotopes, Immorality, Fraud, Geographical origin

منابع:

- Angerosa, F., Bras, O., Contento, S., Guillou, C., Reniero, F., & Sada, E. (1999). Application of stable isotope ratio analysis to the characterization of the geographical origin of olive oils. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 47(3), 1013–1019.
- Boner, M., & Förstel, H. (2004). Stable isotope variation as a tool to trace the authenticity of beef. *Analytical and Bioanalytical Chemistry*, 378, 301–310.
- Kelly, S., Baxter, M., Chapman, S., Rhodes, C., Dennis, J., & Brereton, P. (2002). The application of isotopic and elemental analysis to determine the geographical origin of premium long-grain rice. *European Food Research and Technology*, 214, 72–78.
- Rossmann, A., Haberhauer, G., Hölzl, S., Horn, P., Pichlmayer, F., & Voerkelius, S. (2000). The potential of multi-element stable isotope analysis for regional origin assignment of butter. *European Food Research and Technology*, 211(1), 32–40.

تحلیل عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان

جواد قاسمی

استادیار، موسسه آموزش و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: Email: ja.ghasemi@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

قاسمی، ج. (۱۴۰۳). تحلیل عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

رفتارهای محیط‌زیستی، به اتخاذ اقداماتی با هدف به حداقل رساندن آسیب‌های محیط‌زیستی یا احیای فعال محیط‌طبیعی اشاره دارد که به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل بر محیط‌زیست شناخته شده است. در این بین، بخش کشاورزی با چالش‌های مختلف محیط‌زیستی مواجه است که روز به روز بر این چالش‌ها افزوده می‌شود که رفتار محیط‌زیستی کشاورزان نقش مهمی در مدیریت و بهبود وضعیت پیش آمده ایفا می‌کنند. این موضوع از دو بعد دارای اهمیت است. اول اینکه منابع طبیعی و منابع پایه تولید در اختیار آنها قرار دارند و مدیریت و بهره‌برداری پایدار از آنها امری ضروری است. دوم اینکه محل زندگی کشاورزان که عمدتاً در مناطق روستایی قرار دارند نیز در تعامل و تأثیر مستمر با محیط‌زیست و منابع طبیعی قرار دارد. بنابراین، ضروری است تا رفتار محیط‌زیستی کشاورزان و عوامل مؤثر بر آن به‌خوبی شناسایی و مورد تحلیل قرار گیرد زیرا بروز رفتارهای نامناسب محیط‌زیستی علاوه بر تخریب محیط‌زیست، امنیت غذایی را نیز به خطر می‌اندازد. بر این اساس و بنا به این ضرورت، هدف پژوهش حاضر که با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است، شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان بود. در این راستا، در مرحله انتخاب منابع واجد شرایط تحلیل محتوا (مقالات منتشر شده در مجلات علمی و کنگره‌های معتبر)، از پژوهش‌های منتشر شده فارسی در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳ و پژوهش‌های منتشر شده لاتین در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۲۴ در حوزه موضوع مطالعه استفاده شد. بر اساس تحلیل محتوای ۶۶ مقاله نهایی منتخب، در مجموع، تعداد شش مقوله و ۳۳ مفهوم در حیطه موضوع شامل عوامل «فردی - روانشناختی»، «قانونی - سیاست‌گذاری»، «اقتصادی»، «فنی - زیرساختی»، «آموزشی - ترویجی» و «حمایتی - پشتیبانی» شناسایی شد که در این بین، عوامل «فردی و روانشناختی»، ۴۸ درصد از مفاهیم شناخته شده را به خود اختصاص داد و در بالاترین رتبه قرار گرفت.

واژگان کلیدی: رفتار محیط‌زیستی، کشاورزان، تحلیل محتوا

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی بعد از انقلاب سبز با استفاده از فناوری‌های نوین و با اتکا به منابع طبیعی ارزان قیمت در زمینه تأمین مواد غذایی به پیشرفت‌های قابل توجهی دست یافت، اما متأسفانه این دستاوردها در برخی موارد با بهای سنگین در زمینه مشکلات محیط‌زیستی همراه بوده و اثرات زیانباری مانند فرسایش خاک، تغییر اقلیم، آلودگی آب، خاک و هوا و کاهش تنوع‌زیستی را به همراه داشت. مشکلات محیط‌زیستی یکی از مهم‌ترین مشکلات قرن حاضر و در عین حال،

از دغدغه‌های اصلی جهانی به‌شمار رفته و تهدیدهای ناشی از آن، یکی از مهم‌ترین چالش‌های انسان قرن بیست‌ویکم می‌باشد (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۳). بخش کشاورزی به‌صورت مستقیم با محیط‌زیست در ارتباط است و اقدامات آن در بستر محیط‌زیست شکل می‌گیرد و رابطه مستقیم و تنگاتنگی با همدیگر دارند. به‌طوری‌که فعالیت در هر بخش بخش دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Steg et al., 2014). کارشناسان معتقدند فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی از مهم‌ترین عوامل تخریبی زمین هستند و زراعت و کشت نادرست در اراضی کشاورزی، شیوه سنتی آبیاری، استفاده از سموم و آفت‌کش‌ها، شخم زدن نامناسب، استفاده نشدن از وسایل مدرن کشاورزی و کاشت فشرده از عوامل تخریب زمین در اثر فعالیت‌های کشاورزی می‌باشند. از مسائل مهم دیگر کشاورزی در ارتباط با محیط‌زیست، تغییر کاربری زمین، کم شدن تنوع‌زیستی و بروز آفات جدید است. به‌طوری‌که میزان زیادی از زمین‌های کشاورزی سالانه از بخش کشاورزی منفک می‌شوند و رقم‌های بومی و متنوع جای خود را به رقم‌های تجاری داده است (ویسی، ۱۳۹۶). از این‌رو، پایداری محیط‌زیست در گرو پایداری رفتار و انجام اقدامات در راستای حفاظت از محیط‌زیست است (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۶). اندیشمندان از زوایای گوناگون مفهوم رفتارهای محیط‌زیستی را مورد بررسی قرار داده‌اند. به‌طور مثال، استرن دو تعریف از رفتار محیط‌زیستی ارائه می‌دهد: ۱) تعریف معطوف به تأثیر: میزان تغییری که این رفتار در دسترسی به مواد و انرژی در محیط‌زیست ایجاد می‌کند و یا ساختار و پویایی‌های خود اکوسیستم‌ها و زیست‌کره را دگرگون می‌سازد و ۲) تعریف معطوف به نیت: تعریف از نقطه نظر فاعل به‌عنوان رفتاری که با قصد و نیت ایجاد تغییر در محیط صورت می‌گیرد (جعفریکیان و افروز، ۱۳۹۶). در مجموع، رفتار محیط‌زیستی عبارت است از مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط‌زیست که طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود (Melgar et al., 2013). این رفتارها می‌تواند کاملاً منفی و مخالف محیط‌زیست یا کاملاً مثبت، محیط‌گرایانه و مسئولانه باشد. اما تبیین رفتارهای افراد در قبال محیط‌زیست یکی از مسائل مهم در جامعه‌شناسی محیط‌زیست است که به دلایل متعدد علاوه بر جنبه نظری، اهمیت کاربردی بسیاری نیز دارد. از نگاه صاحب‌نظران مؤلفه‌های مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی، شامل نگرش محیط‌زیستی، دانش محیط‌زیستی، ارزش‌های محیط‌زیستی و نگرانی محیط‌زیستی هستند (نعمی و همکاران، ۱۳۹۶) که جنبه روانشناختی دارند. اما علاوه بر این موارد، متغیرهای دیگری نیز به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رفتار محیط‌زیستی تأثیرگذارند که نسبت به عوامل یاد شده کمتر به آنها پرداخته شده است. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان انجام شد.

مواد و روش‌ها:

در این تحقیق، از روش تحلیل محتوا استفاده شد. در این روش به‌جای مشاهده مستقیم رفتار افراد یا پرسش در مورد آنها، پیام‌ها و آثاری که آنان به‌وجود آورده‌اند مورد توجه، تحلیل و مطالعه قرار می‌گیرد و مطالعه‌ای که به این روش انجام می‌شود، اغلب در پی شناخت ارزش‌های فرهنگی و دیدگاه‌های اجتماعی اصلی است که در رسانه‌ها عرضه می‌شود. هدف روش تحلیل محتوا در این مطالعه، کسب شناخت جامع‌تر و درک عمیق‌تر پیرامون عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان بود. به‌منظور دستیابی به این هدف، چارچوب نمونه‌گیری، بررسی مقالات این حوزه از پژوهش است. مراحل انجام این مطالعه در جدول (۱) بیان شده است. در مرحله انتخاب منابع واجد شرایط تحلیل محتوا، از مقاله‌های منتشر شده در مجلات علمی و کنفرانس‌های معتبر فارسی در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳ و پژوهش‌های منتشر شده لاتین در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۲۴ در حوزه موضوع مطالعه استفاده شد. سپس با مرور کامل ادبیات، مقالات مربوطه انتخاب و با یکدیگر مقایسه شدند. تعداد مقالات شناسایی شده مرتبط با موضوع ۸۷ مورد بود که از این تعداد، ۶۶ منبع به‌طور مستقیم با موضوع پژوهش مرتبط بودند.

جدول ۱- مراحل اجرای روش تحلیل محتوا

کلید واژه‌های منتخب	جستجو در	درگاه‌های جستجو	بازه زمانی	تعداد مقالات	انتخابی
رفتار محیط‌زیستی، کشاورزان، روستاییان	عنوان، چکیده، کلیدواژه، متن اصلی	Civilica, Magiran Irandoc, Noor- mags SI, Journals, Google scholar	۱۳۹۳-۱۴۰۳ (مقالات فارسی ۲۰۲۴-۲۰۰۴ (مقالات لاتین	۸۷	۶۶

نتایج و بحث:

با در نظر گرفتن پرسش اصلی پژوهش مبنی بر این که «مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان کدامند؟»؛ این مولفه‌ها از متن مقالات مورد اشاره استخراج شدند. در این پژوهش، ابتدا برای تمام عوامل استخراج شده از مطالعات پیشین، کدی در نظر گرفته شده است؛ سپس با توجه به مفهوم هر یک از این کدها، هر کدام در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی و به این ترتیب مفاهیم پژوهش مشخص گردید. همانطور که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، طبق تحلیل‌های انجام شده بر روی ۶۶ مقاله نهایی منتخب، در مجموع، تعداد شش مقوله و ۳۳ مفهوم در حیطه موضوع تحقیق شناسایی و استخراج شدند. در این جدول، تعداد کدهای محوری به تفکیک فراوانی و درصد استخراج ارائه شده است. بر این اساس، این عوامل را می‌توان در شش دسته کلی فردی - روانشناختی، قانونی - سیاستگذاری، اقتصادی، فنی - زیرساختی، آموزشی - ترویجی و حمایتی - پشتیبانی دسته‌بندی کرد. بر این اساس، این عوامل را می‌توان در شش دسته کلی فردی - روانشناختی، قانونی - سیاستگذاری، اقتصادی، فنی - زیرساختی، آموزشی - ترویجی و حمایتی - پشتیبانی دسته‌بندی کرد.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان

مقوله‌ها	مفاهیم	منابع	فراوانی	درصد
فردی - روانشناختی	- نگرش‌ها - هنجارهای ذهنی - تجربه کاری - تحصیلات - ارتباطات - سن - مشارکت اجتماعی - جنسیت - اخلاق محیط‌زیستی - مسئولیت‌پذیری - ارزش‌های زیست‌بوم-محور - ارزش‌های نوع‌دوستانه - نیت (تمایل) محیط-زیستی - دلبستگی مکانی - دانش محیط‌زیستی	حجازی و اسحاقی، ۱۳۹۳؛ محمدی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاه‌پسند و همکاران، ۱۴۰۰؛ ویسی، ۱۳۹۷؛ کنعانی و احمدوند، ۱۳۹۸؛ افشاری و همکاران، ۱۳۹۴؛ نامدار و همکاران، ۱۳۹۶؛ گلچوبی دیوا و جلالیان، ۱۴۰۱؛ ولی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ زارع‌شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ صفا و همکاران، ۱۳۹۶؛ کریمی و موحدی، ۱۳۹۸؛ مومن‌پور و همکاران، ۱۳۹۷؛ رنجبر و نعیمی، ۱۳۹۹؛ غزانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ حسنی و همکاران، ۱۳۹۵؛ یعقوبی و مولان‌نژاد، ۱۳۹۶؛ مقیم و همکاران، ۱۴۰۰؛ غلامی و همکاران، ۱۴۰۰؛ سواری و نقی‌بیرانوند، ۱۴۰۰؛ علی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ ایمانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ محمدزاده و همکاران، ۱۴۰۱؛ قربانی پیرعلیدهی و قربانی پیرعلیدهی، ۱۳۹۹؛ شفیعی و همکاران، ۱۳۹۷؛ حمید و همکاران، ۱۴۰۰؛ منتی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳؛ شرافتی و همکاران، ۱۳۹۹؛ صیدی و همکاران، ۱۳۹۹؛ قبادی علی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ اسلامی و چیدری، ۱۳۹۹؛ صافی سیس و همکاران، ۱۳۹۹؛ جعفرزاده و همکاران، ۱۴۰۳؛ کاکاوند و رضایی، ۱۴۰۰؛ بندری و همکاران، ۱۳۹۹؛ ابدی و همکاران، ۱۳۹۶؛ نعیمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ وردوفا و همکاران، ۲۰۲۰؛ کراژهانزل، ۲۰۱۰؛ بورتون و همکاران، ۲۰۱۴؛ ویترس و همکاران، ۲۰۱۰؛ لیویکن و جوکنیس، ۲۰۱۶؛ پرایس و لویستون، ۲۰۱۴؛ کلوکتر، ۲۰۱۳؛ کوئین و بارباخ، ۲۰۰۸؛ ونگ و همکاران، ۲۰۱۴؛ کوچر، ۲۰۱۶؛ بوتنترگیاس و همکاران، ۲۰۱۵؛ دو و وان، ۲۰۲۲؛ وانگ و همکاران، ۲۰۲۰؛ کلاکتر، ۲۰۱۳؛ بارتون و همکاران، ۲۰۱۴؛ استج و ولک، ۲۰۰۹؛ ایلاکیتیا و گوپالاکریشنان، ۲۰۰۴؛ ویلکس و همکاران، ۲۰۱۲؛ پرایس و لویستن، ۲۰۱۴؛ ژانگ و همکاران، ۲۰۱۴؛ چن و همکاران، ۲۰۲۳	۱۶	۴۸

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا

ادامه جدول ۲

مقوله‌ها	مفاهیم	منابع	فراوانی	درصد
قانونی - سیاستگذاری	- اتخاذ سیاست‌های مناسب - اجرای سیاست‌های مناسب	نامدار و همکاران، ۱۳۹۶؛ صیدی و همکاران، ۱۳۹۹؛ ولکا و بتلا، ۲۰۲۱	۲	۶
اقتصادی	- میزان درآمد - منابع درآمد متنوع‌تر - شرایط اقتصادی - یارانه‌ها - مشوق‌های مالی - ارائه تسهیلات و اعتبارات	محمدی و همکاران، ۱۴۰۱؛ مومن‌پور و همکاران، ۱۳۹۷؛ جعفرزاده و همکاران، ۱۴۰۳؛ فتولا و همکاران، ۲۰۱۵؛ ولک و استج، ۲۰۰۹؛ ایلاکیتیا و گوپالا کریشن، ۲۰۰۴؛ کمپبل و همکاران، ۲۰۱۱؛ چن و همکاران، ۲۰۲۳؛ لیثو و همکاران، ۲۰۲۳؛ محمد عزالدین و همکاران، ۲۰۲۴	۶	۱۸
فنی - زیرساختی	مالکیت زمین - مساحت اراضی تحت مالکیت - سطح فناوری - محدودیت‌های محیط - زیستی - شیوه مدیریت تولید	ویسی، ۱۳۹۷؛ نامدار و همکاران، ۱۳۹۶؛ غلامی و همکاران، ۱۴۰۰؛ ولکا و بتلا، ۲۰۲۱؛ وردوفا و همکاران، ۲۰۲۰؛ پرایس و لویستون، ۲۰۱۴؛ چن و همکاران، ۲۰۲۳؛ محمد عزالدین و همکاران، ۲۰۲۴	۵	۱۵
آموزشی - ترویجی	- افزایش سطح آگاهی و مهارتی - - دسترسی به منابع اطلاعاتی - فعالیت‌های آموزشی و ترویجی	محمدی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاه‌پسند و همکاران، ۱۴۰۰؛ ویسی، ۱۳۹۷؛ نامدار و همکاران، ۱۳۹۶؛ سجاسی قیداری و فعال جلالی، ۱۳۹۷؛ کریمی و موحدی، ۱۳۹۸؛ غلامی و همکاران، ۱۴۰۰؛ سواری و نقی بیرانوند، ۱۴۰۰؛ سید اشرفی و چرمچیان لنگرودی، ۱۴۰۰؛ علی آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ ایمانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شرافتی و همکاران، ۱۳۹۹؛ صیدی و همکاران، ۱۳۹۹؛ صافی سیس و همکاران، ۱۳۹۹؛ تولاسا و اودوفا، ۲۰۲۱؛ ولکا و بتلا، ۲۰۲۱؛ لو و لیثو، ۲۰۱۸؛ کراژهانزل، ۲۰۱۰	۲	۶
حمایتی - پشتیبانی	توسعه زیرساخت‌ها حمایت‌های فنی	۱۴۰۱؛ غلامی و همکاران، ۱۴۰۰؛ تولاسا و اودوفا، ۲۰۲۱؛ ولکا و بتلا، ۲۰۲۱	۲	۶
جمع			۳۳	۱۰۰

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- با توجه به اینکه فعالیت در بخش کشاورزی، متأثر از عوامل مختلف است، رفتار محیط‌زیستی کشاورزان نیز موضوعی چندبعدی و متأثر از عوامل مختلفی است.
- ۲- با بررسی منابع مختلف، عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی کشاورزان را می‌توان در شش دسته کلی فردی - روانشناختی، قانونی - سیاستگذاری، اقتصادی، فنی - زیرساختی، آموزشی - ترویجی و حمایتی - پشتیبانی دسته‌بندی کرد.
- ۳- اساساً رفتار مقوله‌ای روانشناختی است. از بین عوامل مختلف مورد بررسی نیز، عوامل فردی و روانشناختی، از نظر تکرار؛ همچنین مولفه‌ها و مفاهیم مورد بررسی، بالاترین رتبه را به خود اختصاص داد به طوری که از بین ۳۳ مفهوم شناسایی شده ۱۶ مورد یعنی ۴۸ درصد به آن اختصاص داشت.
- ۴- بررسی‌ها نشان داد که عوامل فردی - روانشناختی علاوه بر اینکه مستقیماً بر رفتار محیط‌زیستی تأثیرگذار بودند، به صورت غیرمستقیم و واسطه‌ای نیز بر دیگر عوامل تأثیرگذار بودند و یا رابطه آنها با این متغیر را تعدیل می‌کردند.
- ۵- اگرچه عوامل فردی - روانشناختی را می‌توان مهم‌ترین عامل برشمرد، اما موفقیت در زمینه بهبود رفتار محیط‌زیستی کشاورزان مستلزم اتخاذ رویکردی جامع و کل‌نگرانه و در نظر گرفتن تأثیر مستقیم و غیرمستقیم همه عوامل مؤثر و به‌ویژه تعامل و برهم‌کنش این عوامل است.

Analysing Factors Affecting the Environmental Behavior of Farmers

Ghasemi, J.

Assistant Professor, Agricultural Education and Extension Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran, Iran

Responsible author's Email: ja.ghasemi@areeo.ac.ir

Abstract:

Environmental behavior refers to the adoption of actions aimed at minimizing environmental harm or actively restoring the natural environment, which are known as one of the most important and influential factors on the environment. Presently, the agricultural sector is facing various and continuous environmental challenges, that the environmental behavior of farmers plays an important role in managing and improving this situation. Environmental behavior of farmers is important from two dimensions: 1) the necessity of sustainable management of production resources and natural resources; and 2) Living in rural areas and continuous interaction and impact of farmers on the environment and natural resources. Therefore, it is necessary to identify and analyze the environmental behavior of farmers and the factors affecting it, because the occurrence of inappropriate environmental behavior not only causes environmental destruction, but also endangers food security. Accordingly, the main purpose of this research, which was carried out using the content analysis method, was to identify and analyze the factors affecting the environmental behavior of farmers. In the phase of selecting qualified articles for content analysis, published articles in scientific journals and congresses in Iran (1393-1403) and in the other countries (2004-2024) were selected. Based on the content analysis of 66 articles, there are six categories and 33 concepts, including "personal-psychological", "legal-policy-making", "economic", "technical-infrastructure", "educational-extensional" and "supportive" factors was identified; that the "personal and psychological" factor was in the highest rank.

Keywords: Environmental Behavior, Farmers, Content Analysis

تحلیل عوامل المؤثرة على السلوك البيئي للمزارعين

جواد قاسمی

استاذ مساعد، معهد التعليم والإرشاد الزراعي، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، طهران، إيران

* المؤلف المسؤول: Email: ja.ghasemi@areeo.ac.ir

ملخص:

تشير السلوكيات البيئية إلى اتخاذ إجراءات تهدف إلى تقليل الأضرار البيئية أو إعادة الإحياء للنشاط البيئية الطبيعية، والتي تُعرف كواحدة من أهم العوامل المؤثرة على البيئة. في هذا السياق، يواجه قطاع الزراعة تحديات بيئية مختلفة تتزايد يوماً بعد يوم، حيث يلعب السلوك البيئي للمزارعين دوراً مهماً في إدارة وتحسين الوضع الحالي. ويحظى هذا الموضوع بأهمية من جانبين؛ الأول هو أن الموارد الطبيعية والموارد الأساسية للإنتاج تقع تحت تصرفهم، وإدارتها واستغلالها بشكل مستدام أمر ضروري. والثاني هو أن مكان إقامة المزارعين، الذي يقع غالباً في المناطق الريفية، يتفاعل باستمرار مع البيئة والموارد الطبيعية. ولذلك، من الضروري تحديد وتحليل السلوك البيئي للمزارعين والعوامل المؤثرة عليه بشكل جيد، لأن السلوكيات البيئية غير المناسبة لا تؤدي فقط إلى تدمير البيئة، بل تهدد أيضاً الأمن الغذائي. بناءً على ذلك، وانطلاقاً من هذه الضرورة، كان هدف البحث الحالي - الذي تم باستخدام طريقة تحليل المحتوى - تحديد وتحليل العوامل المؤثرة على السلوك البيئي للمزارعين. وفي هذا السياق، في مرحلة اختيار المصادر المؤهلة لتحليل المحتوى (المقالات المنشورة في المجلات العلمية والمؤتمرات المعتبرة)، تم استخدام الأبحاث المتعلقة بموضوع الدراسة المنشورة باللغة الفارسية في الفترة الزمنية من ۱۳۹۳ إلى ۱۴۰۳ ش، والأبحاث المنشورة باللغة الإنجليزية في الفترة الزمنية من ۲۰۰۴ إلى ۲۰۲۴ م. وبناءً على تحليل محتوى ۶۶ مقالة نهائية مختارة، تم تحديد ست فئات و ۳۳ مفهوماً في مجال الموضوع، بما في ذلك العوامل "الفردية" - النفسية، "القانونية - التشريعية"، و "الاقتصادية"، و "الفنية - البنيوية التحتية"، "التعليمية - الترويجية" و "الدعم - المساندة"، حيث احتلت العوامل "الفردية والنفسية" ۴۸٪ من المفاهيم التي تم التعرف عليها وكانت في المرتبة الأعلى.

الكلمات المفتاحية: السلوك البيئي، المزارعين، تحليل المحتوى

منابع:

- حقیقیان، م.، هاشمی فر، ا. و احمدیان، د. (۱۳۹۳). تحلیل جامعه شناختی نقش عوامل ساختاری در شکاف بین نگرش ها و رفتارهای محیط زیستی (مطالعه موردی: شهروندان کرمانشاه). مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران، ۴(۴)، ۶۱۴-۵۹۳.
- جعفریکیان، گ.، و افروز، س. (۱۳۹۶). تأثیر نگرش های محیط زیستی بر رفتارهای محیط زیستی (مطالعه: ساکنان تهران). برنامه ریزی منطقه ای، ۸(۳۰)، ۱۱۵-۱۲۶.
- مومن پور، ی.، صدیقی، ح.، و چوبچیان، س. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر رفتارهای طرفدار محیط زیست تولید کنندگان گندم در شهرستان بوکان، ایران. راهبردهای توسعه روستایی، ۵(۱)، ۳۲-۱۵.
- نعیمی، ا.، رضایی، ر.، و موساپور، ک. (۱۳۹۶). تحلیل عوامل محیطی مؤثر بر رفتارهای حفاظت محیط زیست روستاییان در شهرستان باغملک، استان خوزستان. نشریه ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۴(۱)، ۲۲-۱.
- ویسی، ح. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی کشاورزان (مطالعه موردی: سیستم های تولید خیار گلخانه ای). آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۶(۳)، ۳۶-۲۳.

Melgar, N., Rossi, I., & Mussio, M. (2013). Environmental concern and behavior: Do personal attributes matter? *Departamento de Economía*, Documento No. 01/13.

Steg, L., Bolderdijk, J. W., Keizer, K., & Perlaviciute, G. (2014). An integrated framework for encouraging pro-environmental behavior: The role of values, situational factors, and goals. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 104-115.

داروهای ضد میکروبی: امنیت غذایی و تبعات کاربرد آن‌ها در دام

محسن کاظمی

دانشیار گروه علوم دامی، مجتمع آموزش عالی تربت جام، تربت جام، ایران

* نویسنده مسئول: Email: phd1388@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کاظمی، م. (۱۴۰۳). داروهای ضد میکروبی: امنیت غذایی و تبعات کاربرد آن‌ها در دام. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

شیوع روزافزون مقاومت ضد میکروبی به یک مشکل جهانی تبدیل شده است. باکتری‌های مقاوم به آنتی‌بیوتیک‌ها باعث بروز عفونت‌هایی می‌شوند که شدیدتر هستند و کمتر به درمان پاسخ می‌دهند. در مقایسه با عفونت‌های ناشی از باکتری‌های حساس، عفونت‌های ناشی از باکتری‌های مقاوم به آنتی‌بیوتیک‌ها منجر به افزایش دفعات بستری شدن، بستری طولانی‌مدت در بیمارستان، افزایش طول مدت بیماری و افزایش نرخ مرگ و میر شده است. عوامل زیادی در افزایش مقاومت ضد میکروبی در پاتوژن‌های انسانی نقش دارند، که از آن جمله می‌توان به استفاده از مواد ضد میکروبی در انسان‌ها و حیوانات تولیدکننده غذا اشاره نمود. مواد ضد میکروبی، موادی هستند که به‌طور طبیعی از موجودات زنده یا به‌صورت مصنوعی در آزمایشگاه تولید می‌شوند و می‌توانند به‌صورت خوراکی، تزریقی یا موضعی برای کشتن یا مهار رشد میکروارگانیسم‌ها تجویز شوند. به‌طور کلی از داروهای ضد میکروبی برای درمان، کنترل و پیشگیری از بیماری‌ها استفاده می‌شود. آن‌ها همچنین برای اهداف غیردرمانی مانند تقویت‌کننده‌های تغذیه‌ای خوراک و محرک‌های رشد در بسیاری از کشورهای جهان استفاده می‌شوند. امروزه تقریباً ۸۰ درصد از تمام حیوانات و پرندگان که نقشی در تولید مواد غذایی دارند، برای بخشی یا بیشتر عمر خود دارو دریافت می‌کنند. در گذشته، مصرف‌کنندگان اصلی مواد ضد میکروبی، کشورهای توسعه یافته‌ای مانند ایالات متحده آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی بودند، ولی در حال حاضر، در کشورهای در حال توسعه نیز استفاده از ضد میکروب‌ها به‌سرعت در دام‌ها افزایش یافته است. ضد میکروب‌ها عمدتاً در معالجه حیوانات و تضمین سلامتی آن‌ها استفاده می‌شوند. همچنین از آن‌ها برای جلوگیری از گسترش بیماری‌ها در حیوانات و طیور استفاده می‌شود. اعتقاد بر این است که استفاده مکرر از ضد میکروب‌ها در حیوانات تولیدکننده غذا در جهت ارتقای رشد و افزایش مهارت غذایی و پیشگیری، عامل مهمی برای افزایش مقاومت ضد میکروبی محسوب می‌گردد. بنابراین توصیه می‌شود که استفاده از آن‌ها برای دام، با رعایت دستورالعمل‌های خاص انجام شود.

مقدمه و بیان مسئله:

تقاضا برای فرآورده‌های حیوانی روز به روز به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه در حال افزایش می‌باشد (Krehbiel, 2013). مواد ضد میکروبی، سهم قابل توجهی در پیشگیری، کنترل و درمان بیماری‌های عفونی در حیوانات از دهه ۱۹۴۰ داشته است. بازار بین‌المللی ارزش داروهای دامپزشکی (از جمله داروهای ضد میکروبی) فوق العاده بوده به‌طوری‌که از ۸/۶۵ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۲ به ۲۰/۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ رسیده است (Gia, 2012). غیرقابل انکار است

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

که استفاده منطقی از مواد ضد میکروبی نقش حیاتی در تولید غذای حیوانات و حفاظت از سلامت عمومی ایفا می کند، در حالی که استفاده غیر منطقی و غیر مسئولانه ممکن است باعث ایجاد مقاومت ضد میکروبی در آن ها شود. بر اساس «گزارش های قو» در سال ۱۹۶۹، بریتانیای کبیر اولین اقدام را برای محدود کردن آنتی بیوتیک ها انجام داد (Hao et al., 2014). همچنین در سال ۱۹۷۳، اتحادیه اروپا حذف برخی از آنتی بیوتیک های مهم به عنوان محرک رشد در خوراک دام را آغاز کرد (Hao et al., 2014). آووپارسین، باسیتراسین، اسپیرامایسین، تایلوزین و ویرجینیامایسین به عنوان محرک رشد در اتحادیه اروپا (EU) از سال ۱۹۹۵ تا ۱۹۹۹ بر اساس اصول احتیاطی حذف شدند (Hao et al., 2014). در سال ۲۰۰۶، تمام استفاده از آنتی بیوتیک های کم دوز (۵ تا ۴۰ پی پی ام) در حیوانات غذایی، از جمله فلاوومایسین، آویلامایسین، سالینومایسین، مونسنین و سایر آنتی بیوتیک های اختصاصی حیوانات، در اتحادیه اروپا با هدف جلوگیری از منفی آنها ممنوع شد (Hao et al., 2014). مزایا و خطرات استفاده از ضد میکروب ها همچنان مسائل پیچیده و بحث برانگیزی هستند. خطرات داروهای ضد میکروبی برای سلامت عمومی مرتبط با مقاومت ضد میکروبی اخیراً نگرانی های زیادی را ایجاد کرده است، در حالی که مزایای داروهای ضد میکروبی مانند پیشگیری و درمان بیماری های حیوانات، حفاظت از سلامت عمومی، افزایش تولید حیوانات و بهبود محیط زیست، بیشتر اوقات نادیده گرفته شده اند. این مقاله مزایا و خطرات داروهای ضد میکروبی مورد استفاده در حیوانات غذایی را ارائه می کند و اثرات مثبت و منفی ممنوعیت بر محرک های رشد ضد میکروبی را مورد بحث قرار می دهد.

مواد و روش ها:

با افزایش پرورش حیوانات، به تبع آن بیماری های باکتریایی و انگلی رو به افزایش گذاشت. بر اساس یک تخمین، ۸۰ نوع باکتری مانند اشریشیاکلی، سالمونلا و کلستریدیوم ولجی، خطر جدی برای صنعت طیور ایجاد کرده اند. ورم پستان ناشی از استفیلوکوکوس اورئوس در حیوانات شیری، منجر به زیان ۲ میلیارد دلاری سالانه در ایالات متحده آمریکا (ایالات متحده آمریکا) و هزینه متوسط ۴۸۵ یورو برای گاو شیری در اتحادیه اروپا در طول سال ۲۰۱۲ (هیکیکلا و همکاران، ۲۰۱۲) شده است (۷). به دلیل عفونت ناشی از پنومونی استرپتوکوکوسی، میزان عوارض و مرگ و میر در گوساله ها به ترتیب به ۴۰ و ۲۰ درصد افزایش یافته است (Akkermans and Vecht, 1994). این مقاله به طور مختصر مزایای کاربرد داروهای ضد میکروبی در کنترل بیماری های حیوانات، حفاظت از سلامت عمومی، افزایش تولید دام، بهبود محیط زیست و اثرات داروها بر تولید بیوگاز و سلامت عمومی مرتبط با مقاومت ضد میکروبی را بررسی می کند. اثرات مثبت و منفی ناشی از ممنوعیت استفاده از عوامل ضد میکروبی در حیوانات تولید کننده غذا نیز در این بحث گنجانده شده است. به عنوان یک شمشیر دولبه، استفاده از این داروها در غذای حیوانات به عنوان یک چالش بزرگ همچنان ادامه دارد. بیش از ۵۰ درصد از حیوانات آبی هر ساله توسط باکتری ها آلوده می شوند و به یک خطر بالقوه سلامتی برای حیوانات آبی و انسان تبدیل شده است (Scarfe et al., 2008).

نتایج و بحث:

استفاده قابل توجه از ضد میکروب ها در حیوانات تولید کننده غذا نقش عمده ای در تولید بقایای ضد میکروبی و ایجاد واکنش های آلرژیک، جهش زایی، سرطان زایی و حتی مرگ در انسان دارد. در کشورهای در حال توسعه، عدم حفظ دوره خروج و استفاده بی رویه از داروهای ضد میکروبی در دام منجر به بروز باقی مانده ها در محصولات غذایی با منشاء

حیوانی می شود. آنتی بیوتیک هایی که به عنوان محرک های رشد استفاده می شوند، اغلب در دوزهای زیردرمانی برای حیوانات تجویز می شوند تا مقاومت آنتی بیوتیکی کمتری در حیوانات ایجاد نمایند. علاوه بر این، برخی از ضد میکروب ها مانند یونوفورها و سولفونامیدها به عنوان کوکسیديواستات برای اهداف پیشگیرانه برای جلوگیری از کوکسیدیوز در طیور استفاده می شوند و برخی از کوکسیديواستات ها در غذای طیور که دارای ویژگی های ضد باکتریایی هستند، استفاده می شوند. در برخی از کشورهای دنیا، بخش اعظمی از گاوهای شیری پس از هر دوره شیردهی، تزریق داخل پستانی از دوزهای پیشگیری کننده از آنتی بیوتیک ها را برای پیشگیری و کنترل ورم پستان در آینده دریافت می کنند. با این حال، گزارش شده است که حدود ۹۰ درصد از تمام ضد میکروبی های مورد استفاده در حیوانات مزرعه در غلظت های معمولی تجویز می شوند و بخش بزرگی از آن ها به عنوان محرک های رشد برای تسهیل ضریب تبدیل خوراک و با هدف کنترل بیماری ها استفاده می شوند. بنابراین تجویز این محرک ها بایستی تحت کنترل باشد تا منجر به بروز مقاومت آنتی بیوتیکی در حیوان نگردد. تابحال، هیچ جایگزین مناسبی وجود ندارد که بتوان آن ها را جایگزین محرک های رشد ضد میکروبی کنونی نمود. اگرچه افزودنی های خوراکی متعددی، عمدتاً محصولات پیش و پروبیوتیک، در حال حاضر به صورت تجاری در دسترس هستند و به نظر می رسد پتانسیل جایگزینی برای این محرک های رشد را دارند، اما اثربخشی و مکانیسم عمل واقعی آنها در حیوانات اهلی به دلیل برخی از نتایج تجربی، متناقض و نامشخص است (Allen et al., 2013). علاوه بر این، عدم ارزیابی ایمنی و پایداری ضعیف نیز استفاده عملی از پیش (postbiotic) و پروبیوتیک را به عنوان افزودنی های خوراک محدود می کند.

مهمترین یافته ها:

- ۱- دستورالعمل ها و اقدامات احتیاطی علمی را برای به حداقل رساندن باقی مانده های مواد ضد میکروبی در غذاهای با منشأ حیوانی بایستی به شدت دنبال شود.
- ۲- نظارت و پایش موثر باقیمانده های ضد میکروبی در شیر و فرآورده های شیر، گوشت و فرآورده های گوشتی، تخم مرغ و غیره توسط مقامات نظارتی ادامه یابد.
- ۳- آگاهی عمومی نسبت به استفاده بی رویه از مواد ضد میکروبی و نقش آن ها در سلامت انسان و دام
- ۴- قبل از خرید داروهای ضد میکروبی، دستورالعمل های برجسب گذاری شده و عواقب استفاده از آن باید به دقت مطالعه شود.
- ۵- زمان مناسب برای استفاده از داروهای ضد میکروبی در حیوانات تولید کننده غذا بایستی در نظر گرفته شود. واژگان کلیدی: مواد ضد میکروبی، عفونت، بیماری، غذا، دام

Antimicrobial drugs: food safety and consequences of their use in livestock

Kazemi, M.

Associate Professor, Department of Animal Sciences, Torbetjam Higher Education Complex,
Torbetjam, Iran

* Responsible author: Email: phd1388@gmail.com

Abstract:

The increasing prevalence of antimicrobial resistance has emerged as a global issue. Antibiotic-resistant bacteria lead to infections that are more severe and less responsive to treatment. Infections caused by antibiotic-resistant bacteria result in higher rates of hospitalization, prolonged stays, extended disease duration, and increased mortality compared to infections caused by susceptible bacteria. Several factors contribute to the rise of antimicrobial resistance in human pathogens, including the use of antimicrobial substances in both humans and food-producing animals. Antimicrobials are substances that can be derived naturally from living organisms or synthesized in laboratories. They can be administered orally, intravenously, or topically to kill or inhibit the growth of microorganisms. Generally, antimicrobial drugs are utilized to treat, control, and prevent diseases. Additionally, they are employed for non-therapeutic purposes, such as feed nutritional enhancers and growth promoters, in many countries around the world. Currently, approximately 80 percent of all animals and birds involved in food production receive medication for part or most of their lives. Historically, the primary consumers of antimicrobial substances were developed countries, such as the United States and several European nations. However, the use of antimicrobials in livestock has rapidly increased in developing countries in recent years. Antimicrobials are primarily used for treating animals and ensuring their health, as well as preventing the spread of diseases among livestock and poultry. The frequent use of antimicrobials in food-producing animals for growth promotion and disease prevention is considered a significant factor contributing to the rise of antimicrobial resistance. Therefore, it is recommended to use these substances in livestock according to specific guidelines.

Keywords: Antimicrobial substances, infection, disease, food, livestock

الأدوية المضادة للميكروبات: سلامة الأغذية وعواقب استخدامها في الماشية

محسن كاظمی

أستاذ مشارك، قسم علوم الحيوان، مجمع تربية جام للتعليم العالي، تربية جام، إيران

*- المؤلف المسؤول: Email: phd1388@gmail.com

ملخص:

أصبح الانتشار المتزايد للمقاومة المضادة للميكروبات مشكلة عالمية. حيث إن البكتيريا المقاومة للمضادات الحيوية تسبب التهابات تكون أكثر شدة وأقل استجابة للعلاج. مقارنةً بالالتهابات الناتجة عن البكتيريا الحساسة. وتؤدي الالتهابات الناتجة عن البكتيريا المقاومة للمضادات الحيوية إلى زيادة مراجعة المستشفى، والإقامة الطويلة فيها، وزيادة مدة المرض وزيادة معدل الوفيات. هناك العديد من العوامل التي تساهم في زيادة المقاومة المضادة للميكروبات في مسببات الأمراض البشرية، ومن بينها استخدام المواد المضادة للميكروبات في البشر والحيوانات المنتجة للغذاء. إن المواد المضادة للميكروبات هي مواد تُنتج بشكل طبيعي من الكائنات الحية أو تُنتج بشكل صناعي في المختبر، ويمكن أن تُعطى عن طريق الفم، والحقن أو بشكل موضعي لقتل أو تثبيط نمو الكائنات الدقيقة. وبشكل عام، تُستخدم الأدوية المضادة للميكروبات لعلاج الأمراض، أو السيطرة عليها والوقاية منها. كما تُستخدم لأغراض غير علاجية مثل معززات التغذية العلفية ومحفزات النمو في العديد من دول العالم. اليوم، يتلقى الأدوية تقريباً ٨٠٪ من مجمل الحيوانات والطيور التي تلعب دوراً في إنتاج الغذاء في معظم حياتها أو لجزء منها. في الماضي، كانت الدول المتقدمة مثل الولايات المتحدة الأمريكية وبعض الدول الأوروبية هي المستهلك الرئيسي للمواد المضادة للميكروبات، ولكن حالياً، في الدول النامية أيضاً، استخدام المضادات الميكروبية في الحيوانات يتزايد بسرعة. تُستخدم المضادات الميكروبية بشكل رئيسي في علاج الحيوانات وضمان صحتها. كما تُستخدم لمنع انتشار الأمراض في الحيوانات والدواجن. ويُعتقد أن الاستخدام المتكرر للمضادات الميكروبية في الحيوانات المنتجة للغذاء لتعزيز النمو وزيادة الكفاءة الغذائية والوقاية، هو عامل مهم في زيادة المقاومة ضد الميكروبات. ولذلك، يُوصى بأن يتم استخدام هذه المواد في الحيوانات وفقاً لإرشادات محددة.

الكلمات المفتاحية: المواد المضادة للميكروبات، العدوى، المرض، الغذاء، المواشي

مراجع:

- Krehbiel, C. (2013). The role of new technologies in global food security: Improving animal production efficiency and minimizing impacts. *Anim. Front*, 3, 4-7.
- GIA. (2012). Animal Health Market to Hit \$43 Billion in Five Years. Available at: <http://westernfarmpress.com/management/animal-health-market-hit-43-billion-five-years>.
- Hao, H., Cheng, G., Iqbal, Z., Ai, X., Hussain, H. I., Huang, L., & Yuan, Z. (2014). Benefits and risks of antimicrobial use in food-producing animals. *Frontiers in microbiology*, 5, 288.
- Akkermans, J. P., & Vecht, U. (1994). Streptococcal infections as cause of death in pigs brought in for necropsy. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*, 119(5), 123-128.
- Scarfe, A. D., Lee, C. S., & O'Bryen, P. J. (2008). Aquaculture biosecurity: prevention, control, and eradication of aquatic animal disease. John Wiley & Sons.
- Allen, H. K., Levine, U. Y., Looft, T., Bandrick, M., & Casey, T. A. (2013). Treatment, promotion, commotion: antibiotic alternatives in food-producing animals. *Trends in microbiology*, 21(3), 114-119.

بررسی جنبه های اخلاقی کاربرد مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی

فاطمه سادات حسینی مطلق

دانشجوی کارشناسی صنایع غذایی، دانشگاه آزاد اسلامی قم

نویسنده مسئول: Mahdikhojastehkey601@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

حسینی مطلق، ف.س. (۱۴۰۳). بررسی جنبه های اخلاقی کاربرد مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

امروزه تولید محصولات تراریخته با هدف مبارزه با بیماری های انسانی، گیاهی و دامی، تولید آفت کش ها، افزایش مقاومت گیاهان به خشکی و کم آبی و تولید محصولات غذایی در حال انجام است و در سال های آینده استفاده از این فناوری به جهت کاهش هزینه ها و افزایش عملکرد رو به افزایش خواهد بود. برای مثال در کشاورزی درآمد حاصل از تولید محصولات زراعی و باغی تراریخته به دلیل دست کاری ژنتیکی بذور و مقاومت آنها به بیماری، عدم نیاز به خاک ورزی دستی و افزایش تولید در واحد سطح نسبت به روش طبیعی بیشتر است و درآمد بیشتری را برای کشاورزان به همراه دارد. علیرغم وجود مزایای امیدوارکننده بسیار برای محصولات تراریخته، بسیاری از دولت ها اعتراضات عمده ای را در مورد استفاده از تولید مواد غذایی تراریخته مطرح کرده و در برابر پذیرش مصرف آنها مقاومت می کنند. به نظر می رسد اکثر این مخالفت ها ریشه در ارزش های اجتماعی، نگرانی های بهداشتی و سلامت و اصول اخلاقی دارند. لذا در این مقاله برخی ابعاد اخلاقی و چالش های استفاده از مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی با هدف تامین نیاز غذایی بشر مرور شده و بعضی مزایا و معایب استفاده از این محصولات با توجه به ملاحظات اخلاق زیستی معرفی می گردد.

واژگان کلیدی: صنایع غذایی، مواد تراریخته، اخلاق زیستی

مقدمه و بیان مسئله:

بیوتکنولوژی دارای زیرشاخه های متعدد و متنوعی است و دست کاری ژنتیکی با هدف تولید موجودات و محصولات تراریخته یکی از شاخه های این علم است. تولید محصولات تراریخته به عنوان ابزاری برای مقابله با گرسنگی و تامین امنیت غذایی در جهان کنونی امیدهای زیادی را بوجود آورده و بخودی خود از پتانسیل عظیمی در این زمینه برخوردار است. امروزه تولید محصولات تراریخته با هدف مبارزه با بیماری های انسانی، گیاهی و دامی، تولید آفت کش ها، افزایش مقاومت گیاهان به خشکی و کم آبی و تولید محصولات غذایی در جریان است و در دهه های آینده این پدیده تقویت شده و استفاده از آن رو به افزایش خواهد بود، زیرا تولید مواد تراریخته یک راه میانبر برای تولید در زمان کمتر با هزینه کمتر است. برای مثال در کشاورزی هزینه تولید محصولات زراعی و باغی تراریخته به دلیل دست کاری ژنتیکی بذور و مقاومت آنها به بیماری، عدم نیاز به خاک ورزی دستی و افزایش تولید در واحد سطح نسبت به روش طبیعی کمتر است و درآمد بیشتری را برای کشاورزان به همراه دارد. محصولات تراریخته تقویت شده و غنی شده از نظر تغذیه ای ممکن است

کمبود ویتامین ها و ریز مغذی ها را در انسان کاهش دهند (Raman, 2017). علیرغم کاربردهای امیدوارکننده بسیاری از محصولات غذایی تراریخته در کشورهای در حال توسعه، بسیاری از دولت ها اعتراضات عمده ای را در مورد استفاده از تولید مواد غذایی تراریخته مطرح کرده و در برابر پذیرش محصولات تراریخته مقاومت کرده اند. به نظر می رسد اکثر این مخالفت ها ریشه در ارزش های اجتماعی، اقتصاد مرتبط با تجارت، و اصول اخلاقی دارند. لذا در این مقاله برخی ابعاد اخلاقی و چالش های اجتماعی استفاده از مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی با هدف تامین نیاز غذایی بشر مرور شده و بعضی مزایا و معایب استفاده از این محصولات با توجه به ملاحظات اخلاق زیستی معرفی می گردد.

مواد و روش ها:

در این مطالعه از مقالات و منابع علمی مرتبط با فرآیند تولید مواد تراریخته و از آیات قرآن کریم استفاده شد تا جنبه های اخلاقی کاربرد مواد اولیه تراریخته در صنایع غذایی مورد بحث و بررسی قرار بگیرد. این مقاله نتیجه یک مطالعه مروری بوده و با مقایسه نظرات و پیشنهادات صاحب نظران در حوزه صنایع غذایی، کارشناسان بیوتکنولوژی و دست اندرکاران تولید محصولات تراریخته، سعی در تبیین جنبه های اخلاقی استفاده از مواد تراریخته در تولید محصولات غذایی و صنایع تبدیلی دارد.

نتایج و بحث:

محصولات تراریخته به محصولاتی گفته می شود که با دستکاری ژنتیکی وضعیت آنها نسبت به حالت طبیعی دچار دگرگونی شده باشند، برای مثال محصولاتی که با انتقال یا جایگزینی یک یا چند ژن در ژنوم یک گیاه یا حیوان تولید می شود و ممکن است دارای ویژگی های جدیدی نسبت به محصولات طبیعی باشد. بطور کلی هدف از تولید محصولات تراریخته محصولات کشاورزی، تولید پایدار و توسعه کشاورزی و به دنبال آن کمک به کاهش گرسنگی و رفع سوء تغذیه است. می دانیم که محصولات کشاورزی در بسیاری از موارد امکان مصرف خام نداشته و در فرآیندهای صنایع غذایی به عنوان ماده اولیه در تولید انواع محصولات غذایی مورد استفاده قرار می گیرند. از گروه غلات و مواد نشاسته ای برنج، گندم و سیب زمینی استفاده وسیعی در صنایع غذایی دارند. همچنین از دانه های روغنی زیتون، آفتابگردان، سویا، کلزا و ذرت بطور وسیع برای روغن کشی استفاده می شوند. از میوه ها انواع مرکبات، گلابی و سیب و از سبزیجات گوجه فرنگی و انواع ریشه ها و غده ها بصورت وسیع در صنایع غذایی استفاده دارند (مغاری و اردکانی، ۱۳۸۹). در دیدگاه اخلاقی نیز طرفداران محصولات تراریخته بر این باورند که تولید این محصولات بیش از آنکه برای جامعه بشری ضرر و زیان داشته باشد، دارای پیامدهای مثبت و اثرات قابل توجه است. برای مثال در مقابله با بیماری های لاعلاج و سختی نظیر سرطان، رویکرد اخلاقی این است که آیا با پذیرفتن ریسک مصرف داروهای تراریخته اقدام به درمان یک بیمار در معرض مرگ حتمی بکنیم یا شاهد مرگ تدریجی او باشیم؟ یا در مورد شیوع بیماری کرونا در سال های اخیر، برای درمان و پیشگیری از بیماران مبتلا به کرونا جنبه اخلاقی استفاده از واکسن های نو ترکیب آن بود که آیا بیماران باید ریسک کمتر استفاده از این واکسن ها را بپذیرند یا در معرض خطر بالاتری نظیر ابتلا به بیماری کشنده کرونا قرار گیرند؟ دغدغه اخلاقی دیگر طرفداران تولید محصولات تراریخته آن است که با افزایش جمعیت توأم با تغییرات آب و هوایی، لازم است تا استفاده بی رویه از منابع طبیعی و زیستی در دوران کنونی متوقف شود و ضرورت اخلاقی حفظ منابع طبیعی و منابع خدادادی موجود برای نسل های آینده را به دیگران گوشزد می کند. در

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مورد دیدگاه موافقان تولید محصولات تراریخته و استفاده از این مواد توسط انسان یا دام، مخالفانی وجود دارند که چه به لحاظ اخلاقی و چه به لحاظ فنی با این رویکرد جدید بشر مخالف بوده و آن را به نوعی دخالت در امر خلقت و تقدیر پروردگار می دانند و معتقد هستند که خداوند متعال در این کره خاکی ظرفیت های بالقوه ای را قرار داده است که امکان تامین خوراک تمام بشر در تمام دوران ها و اعصار را خواهد داشت. این افراد معتقدند تنها در حال حاضر امکان تولید غذای مورد نیاز جمعیت ۸ میلیارد نفری کره زمین وجود دارد بلکه اگر در آینده این جمعیت به ۲۰ میلیارد نفر هم برسد منابع موجود در کره زمین از جمله دریا و خشکی ظرفیت تامین خوراک و مایحتاج بشر را دارد. از سوی دیگر این افراد معتقد هستند که برای مثال در مورد کشت گیاهان اصلاح شده ژنتیکی، ایجاد این گیاهان در واقع تداخلی در جریان طبیعی زندگی است. معضل اخلاقی این افراد آن است که چگونه می توان حد وسطی را در مصرف محصولات زراعی اصلاح شده ژنتیکی پیدا کرد، با این مفهوم که این مواد نیاز غذایی بشر را با تولید بیشتر در واحد سطح تامین نمایند و از سوی دیگر ضرری برای سلامت انسان، گیاه، دام و بطور کلی طبیعت نداشته باشند. با توجه به این موارد هنوز هم کشورهای مختلف درک متفاوتی از اهمیت خطر محصولات تراریخته دارند، به طوری که بسیاری از کشورها استفاده از محصولات اصلاح شده ژنتیکی را ممنوع کرده اند، در حالی که شرکت های تولید کننده بر گسترش و توسعه این محصولات در برخی کشورهای آفریقایی و آسیایی تمرکز دارند (Keese, 2008). مصرف کنندگان اعتقاد دارند که شرکت های تولید کننده مواد تراریخته در صنایع غذایی حد نهایی برای تولید انواع محصولات تراریخته با درجات ریسک بالا نداشته و از آنجا که اطلاعات کافی در اختیار مصرف کنندگان قرار نمی دهند و بیشتر به سود مالی خود فکر می کنند، ممکن است سلامت و آرامش جامعه بشری را قربانی زیاده خواهی ها و عدم رعایت اصول و قواعد اخلاقی در زمینه فعالیت اقتصادی خود کنند (Houdebine, 2014). البته این بی اعتمادی بین مصرف کنندگان و شرکت های تولید کننده محصولات غذایی تراریخته ریشه در گزارشات متعدد تخلف و عدم رعایت حدود و اصول قانونی توسط شرکت های متعدد در این باره دارد و چندان هم بی ربط و بی دلیل نیست. مخالفان مصرف مواد تراریخته معتقد هستند که به دلیل ماهیت غیرقابل پیش بینی عملکرد ژنها و اثرات متقابل آنها در ژنوم گیاهان و موجودات تراریخته، کنترل آن عملاً غیر ممکن است (Prakash et al., 2011). ارگانسیم های دست کاری شده به لحاظ ژنتیکی، حاوی ژن های زنده ای هستند که برخلاف مواد شیمیایی، پتانسیل آن را دارند که در زیستگاه های جدید پراکنده شده، استقرار یافته و تکثیر شوند. فعالیت این محصولات جدید از نظر زیستی ممکن است با تولید محصولات متابولیک نظیر آنزیمها، سموم و محصولات اولیه در یک محیط ادامه یابد. ژن ها را نمی توان به عنوان موجودات جداگانه در نظر گرفت. همه آنها به هم مرتبط هستند و همه آنها تحت تأثیر عوامل زیادی از جمله محیط خارجی واکنش می دهند. این بدان معنی است که حتی اگر یک ژن با یک ویژگی خاص در یک ارگانسیم مرتبط باشد، ممکن است همان ویژگی را در گونه دیگر یا حتی در موجودات دیگر از همان گونه ایجاد نکند و بر عکس باعث ایجاد یک ویژگی مخرب و زیان بار در موجودات دیگر شود. بنابراین، پیش بینی تأثیری که انتقال یک ژن خاص در یک محصول غذایی تراریخته بر روی فرد مصرف کننده می گذارد، تقریباً غیرممکن است. در همین رابطه ورود یک موجود زنده تراریخته (نظیر یک بذر تراریخته) به محیط زیست ممکن است باعث جابجایی جانوران و گیاهان بومی شود و اگر سویه جدید برتر از سویه والد باشد، ممکن است زیستگاه را اشغال کند یا سویه وحشی را از بین ببرد (Keese, 2008). استفاده و مصرف مواد تراریخته ممکن است به دلایل مذهبی نیز با چالش هایی روبرو شود. برخی افراد معتقدند که انتقال ژن از یک گونه به گونه دیگر از نظر اخلاقی محل اشکال است. این نگرش گاهی مبتنی بر یک باور دینی و مذهبی است که بر اساس آن بشر مجوزی بر شکستن مرزهای تعیین شده توسط خداوند متعال را ندارد. در این رابطه مشاجرات

بالقوه ای برای مصرف غذاهایی با منشا تراریخته بین افراد مذهبی در دین یهود وجود دارد و در مقابل عده ای نیز قوانین مهندسی ژنتیک را برای افزایش کیفیت یا کمیت عرضه مواد غذایی در جهان پذیرفته اند. در دین مسیحیت نیز هیچ توافق کلی در مورد مجاز بودن یا غیر مجاز بودن استفاده از فناوری تولید محصولات تراریخته، انجام تحقیقات تراریخته، یا مصرف غذاهای تراریخته وجود ندارد. اما از نقطه نظر اسلام تولید محصولات غذایی تراریخته چگونه است؟ عده ای از مسلمانان و علمای دینی معتقد هستند خداوند متعال همه چیز را بی نقص آفریده است و انسان حق ندارد با استفاده از دانش خود چیزی را که خدا آفریده است دستکاری کند. در نقطه مقابل برخی نیز اعتقاد دارند خداوند متعال به انسان اختیار کامل داده تا با استفاده از دانش و تجربه خود از تمام مواهب و امکانات موجود برای رفع نیازها و ملزومات حیاتی اش استفاده نماید و بر این اساس تولید و استفاده از مواد تراریخته را با رعایت نکات فنی و کارشناسی مجاز می دانند. در برخی از آیات قرآن خداوند انسان را بر اساس حکمت خود از برخی امور نهی کرده است و از دخالت در چرخه طبیعی حیات منع می کند آنجا که از اعراب جاهلی حجاز بخاطر بریدن گوش و برخی اعضای دام ها شکایت می کند آنجا که در آیه ۱۱۹ سوره نساء از زبان شیطان می فرماید: و آنان را سخت گمراه و گرفتار آرزوی های دور و دراز خواهم کرد و آنها را وادار می کنم تا گوش دامها را بریده و شکاف دهند و آنها را وادار می کنم تا خلقت خدا را تغییر دهند، و هر کس که شیطان را بجای خدای یگانه دوست خود بگیرد، قطعاً زیان آشکاری خواهد کرد (قرآن کریم، سوره نساء، آیه ۱۹). مسلمان مخالفان تولید و استفاده از مواد تراریخته با تکیه به مفهوم این گونه آیات، دستکاری ژنتیکی را امری مذموم و نهی شده از سوی پروردگار متعال می دانند و معتقد هستند که آنچه را خداوند حکیم خلق نموده است در اوج کمال و کارایی است و نیازی به دستکاری آن نیست و این گونه مداخلات انسانی در طبیعت باعث فساد عالم خلقت خواهد شد. در نقطه مقابل موافقان تولید و مصرف محصولات تراریخته بیان می کنند از آنجا که خداوند تمام آنچه در آسمان و زمین است را مسخر انسان نموده است پس انسان حق دارد در آنها دخل و تصرف نموده و به دلخواه خود در ماهیت آنها تغییر ایجاد کند و لذا تولید محصولات تراریخته نیز از این قاعده مستثنی نیست و انسان مجاز به تولید و مصرف مواد و محصولات تراریخته است.

در جمع بندی این مباحث ذکر این نکته مهم است که هرچند خداوند متعال تمام آنچه در آسمان ها و زمین است را مسخر انسان نموده است، اما انسان ها نباید فراموش کنند که استفاده ناصحیح از این نعمات و امکانات در اختیار باعث خسارت های جبران ناپذیری خواهد شد. برای مثال همه می دانیم که آلوده کردن هوا باعث بروز انواع بیماری ها در انسان شده و یا آلوده کردن آبهای زیرزمینی با فاضلاب و انواع آلوده کننده ها بشدت سلامت انسان، گیاه و حیوانات را در برخی مناطق کره زمین به خطر انداخته است. بنابر این هرچند انسان امکان دخل و تصرف در زمین و آسمان را به جهت آنکه در تسخیر او هستند دارد، اما این دخل و تصرف اگر بدون علم و پیش بینی لازم صورت گیرد، باعث بروز مفسده هایی شده و زندگی انسان را به خطر می اندازد.

مهمترین یافته ها:

تقریباً طی ۲۰ سال اخیر بحث ها و چالش های فراوانی در استفاده از مواد خوراکی تراریخته به طور گسترده در جوامع علمی شکل گرفته و کاربردها و پیامدهای بالقوه استفاده از این مواد بررسی شده است. در این بین تولید انواع محصولات تراریخته در ده های گذشته رو به فزونی گذاشته و با این حال همچنان ملاحظات اخلاقی و قانونی استفاده از این محصولات بویژه غذاهای تراریخته مورد انتقاد بوده و کارشناسان در این باره به اجماع و توافق نرسیده اند. مهمترین

نگرانی های اخلاقی شامل اثرات نامطلوب استفاده از مواد تراریخته بر سلامت انسان، عدم کنترل و تنظیم تکثیر ثانویه این مواد، عدم صداقت صاحبان صنایع و پنهان کاری های احتمالی در این باره، تهدید تنوع زیستی، دستکاری در خلقت طبیعی خداوند و برهم زدن تعادل طبیعت است. با وجود نظرات متفاوت مخالفان و موافقان تولید و مصرف مواد غذایی تراریخته اما هر روز به تعداد افرادی که از این مواد در سطح جهان استفاده می کنند افزوده می شود. برچسب گذاری مواد غذایی تراریخته یکی از راهکارهای پیشنهادی برای ادامه تولید و فروش این محصولات در جهان امروز است، اما این مسئله به هیچ وجه چالش های مرتبط با تهدید و خطرات احتمالی مصرف این مواد را حل نمی کند، زیرا هر چند عده ای از مردم بصورت آگاهانه از مصرف غذاهای تراریخته اجتناب می کنند، اما برخی بناچار و یا از روی ناآگاهی اقدام به مصرف این محصولات نموده و در نتیجه با توجه به ارتباط جامعه انسانی با یکدیگر و ازدواج ها و ارتباط های موجود در آینده ای نه چندان دور حتی افرادی که از مصرف این مواد اجتناب کرده اند، احتمال دارد گرفتار تبعات سوء و اثرات منفی مصرف این مواد شوند.

Investigating the ethical aspects of using pesticides and chemical fertilizers in modern agriculture.

Hosseini Mutlaq, F. S.

Bachelor of food industry student, Islamic Azad University of Qom

* Responsible author's Email: Mahdikhojastehkey601@gmail.com

Abstract:

Today, the production of transgenic products is being carried out with the aim of combating human, plant and animal diseases, producing pesticides, increasing the resistance of plants to drought and dehydration, and producing food products, and in the coming years, the use of this technology will be increased because of reducing the costs and increasing the performance. For example, in agriculture, the income from the production of transgenic agricultural and horticultural crops is higher than the natural method due to the genetic manipulation of the seeds and their resistance to disease, the lack of manual tillage and the increase in production per unit area compared to the natural method. Despite the many promising benefits of GM crops, many governments have raised major objections to the use of GM food production and resist accepting their consumption. It seems that most of these objections are rooted in social values, health concerns and moral principles. Therefore, in this article, some ethical dimensions and challenges of using transgenic raw materials in the food industry with the aim of meeting human nutritional needs are reviewed, and some advantages and disadvantages of using these products are introduced according to bioethical considerations.

Keywords : food industry, transgenic materials, biological ethics

دراسة الجوانب الأخلاقية لاستخدام المواد الخام المعدلة وراثياً في صناعة الأغذية

السيدة فاطمة حسيني مطلق

طالبة بكالوريوس في صناعة المواد الغذائية، جامعة آزاد الإسلامية، قم

* المؤلف المسؤول: Mahdikhojastehkey601@gmail.com

ملخص:

يتم إنتاج المنتجات المعدلة وراثياً في الوقت الحاضر بهدف مكافحة الأمراض البشرية والنباتية والحيوانية، وإنتاج المبيدات الحشرية، وزيادة مقاومة النباتات للجفاف ونقص المياه، وإنتاج المنتجات الغذائية. وفي السنوات القادمة، سيزداد استخدام هذه التكنولوجيا لتقليل التكاليف وزيادة الإنتاجية. على سبيل المثال، في الزراعة، تكون الإيرادات الناتجة عن إنتاج المحاصيل الزراعية والبستانية المعدلة وراثياً أعلى بسبب التلاعب الجيني بالبذور ومقاومتها للأمراض، وعدم الحاجة إلى الحرث اليدوي، وزيادة الإنتاجية في وحدة المساحة مقارنة بالطرق الطبيعية، مما يجلب دخلاً أكبر للمزارعين. وعلى الرغم من وجود العديد من الفوائد الواعدة للمنتجات المعدلة وراثياً، فإن العديد من الحكومات تعترض بشدة على استخدام إنتاج الأغذية المعدلة وراثياً وتقاوم قبول استهلاكها. ويبدو أن معظم هذه المعارضة تنبع من القيم الاجتماعية والمخاوف الصحية والأخلاقية. ولذلك، يتم في هذه المقالة استعراض بعض الأبعاد الأخلاقية والتحديات في استخدام المواد الخام المعدلة وراثياً في الصناعات الغذائية بهدف تلبية احتياجات الغذاء البشرية، ويتم تقديم بعض المزايا والعيوب لاستخدام هذه المنتجات مع مراعاة اعتبارات الأخلاقيات البيئية

الكلمات المفتاحية: صناعة الأغذية، المواد المعدلة وراثياً، أخلاقيات البيئة

مراجع:

- قرآن كريم، سورة نساء، آية ۱۱۹.
- مغارى، ب. م.، و اردكاني، ع. م. (۱۳۸۹). غذاهاي ترايخته و نگراني هاي اجتماعي. مجله پزشکی بیوتکنولوژی ابن سینا، ۳، ۱۱۷-۱۰۹.
- Prakash, D., Verma, S., Bhatia, R., & Tiwary, B. N. (2011). Risks and precautions of genetically modified organisms. *ISRN Ecology*, 2011. <https://doi.org/10.5402/2011/369573>.
- Houdebine, L.-M. (2014). Impacts of genetically modified animals on the ecosystem and human activities. *Global Bioethics*, 25(1), 3-18. <https://doi.org/10.1080/11287462.2014.894709>.
- Keese, P. (2008). Risks from GMOs due to horizontal gene transfer. *Environmental Biosafety Research*, 7(2), 123-149. <https://doi.org/10.1051/ebr:2008014>.
- Raman, R. (2017). The impact of genetically modified (GM) crops in modern agriculture: A review. *GM Crops & Food*, 8(4), 195-208. <https://doi.org/10.1080/21645698.2017.1413522>.

کشاورزی زیستی با محوریت سلامت خاک، رویکردی اخلاقی، زیست محیطی و اقتصادی در تأمین امنیت غذایی کشور

مسعود احمدزاده^۱ و ساره هاشمی^{۲*}

۱- استاد، گروه گیاهپزشکی، دانشکده گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران

۲- دانشجوی دکتری بیماری شناسی گیاهی، گروه گیاهپزشکی، دانشکده گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران

* نویسنده مسئول: Email: Hashemi.Sa@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

احمدزاده، م.، هاشمی، س. (۱۴۰۳). کشاورزی زیستی با محوریت سلامت خاک، رویکردی اخلاقی، زیست محیطی و اقتصادی در تأمین امنیت غذایی کشور. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کشاورزی اخلاقی یک رویکرد فلسفی برای تحقق توسعه پایدار است که توجه ویژه‌ای به سلامت انسان و محیط زیست دارد. یکی از مهمترین چالش‌ها در کلیه کشورهای دنیا تأمین امنیت غذایی است، از این رو جهت تولید هر چه بیشتر مواد غذایی و با نگرشی منفعت طلبانه استفاده از نهاده‌های شیمیایی (کودها و سموم شیمیایی) رو به گسترش می‌باشد که این امر منجر به برهم زدن توازن بین منافع بشری و بهره‌برداری از منابع طبیعی خواهد شد و در آینده‌ای نه چندان دور نتایج مخرب آن بر زوال زمین‌های کشاورزی و گونه‌های زیستی آشکار می‌گردد. امروزه در راستای مواجهه با مشکلات مطرح شده نگرش کشاورزی پایدار به اندیشه بشر راه یافته که علاوه بر میزان تولید، پایداری تولید را با استفاده از روش‌های دوستدار محیط زیست در نظر دارد. یکی از مهمترین روش‌های کشاورزی پایدار استفاده از کنترل زیستی است. در این روش کنترلی از عوامل مفید شامل پروبیوتیکهای گیاهی و اسانس‌های گیاهی در جهت کنترل آفات و بیماری‌های گیاهی استفاده می‌گردد که علاوه بر بی‌خطر بودن، منجر به بهبود ساختار خاک، افزایش رشد گیاهان و ارتقا کیفیت و کاهش ضایعات پس از برداشت محصولات می‌گردند. در این مقاله، با ارائه مستندات متعدد نشان داده می‌شود که استفاده از ترکیبات شیمیایی، علاوه بر تهدید سلامت انسان و سایر موجودات، با برهم زدن تعادل میکروبی و سلامت خاک، موجب کاهش عملکرد، کیفیت محصولات و از نظر اقتصادی منجر به افت درآمد کشاورزان، مهاجرت آنها و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن می‌گردد. همچنین در این مقاله با استناد به موارد مشخص اجرا شده در عرصه که با کمک بخش خصوصی انجام گرفته است، نشان داده خواهد شد که با بکارگیری کنترل زیستی که قائل به نگرشی انسان محور با الگو گرفتن از طبیعت است، نه تنها، کشاورزی اخلاقی محقق خواهد شد بلکه شاهد محصول بیشتر، با کیفیت‌تر و تولید محصول سالم خواهیم بود.

واژگان کلیدی: کنترل زیستی، کشاورزی پایدار، اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

شواهد و مطالعات متعددی نشان می‌دهد که استفاده غلط از مواد شیمیایی در کشاورزی نه تنها منجر به بهره‌وری و

افزایش عملکرد نمی شود بلکه موجب تهدید سلامت انسان و محیط زیست شده است. جهان شاهد ویرانی هایی است که بر اثر استفاده بیش از حد مواد شیمیایی مصنوعی برای بشر چه در بخش کشاورزی و چه غیر کشاورزی ایجاد شده است، کشف دی کلرو دی فیل تری کلرواتان (DDT) توسط شیمیدان سوئیسی پل مولر در سال ۱۹۳۹ دوره ای را آغاز کرد که به عنوان "عصر تاریک کنترل آفات" شناخته می شود، در پایان جنگ جهانی دوم، اثرات نامطلوب آفت کش های شیمیایی به یک نگرانی تبدیل شد. به دلیل این نگرانی ها و همچنین توسعه مقاومت آفات و بیماری های گیاهی در برابر آفت کش ها و آسیب به موجودات غیر هدف و دشمنان طبیعی، پایه و اساس توسعه کشاورزی پایدار ایجاد گردید (Bar-bercheck, 2010). هدف طراحی سیستم تولید در کشاورزی پایدار به گونه ای است که آفات و بیماری های گیاهی توسط دشمنان طبیعی کنترل شوند (کنترل بیولوژیکی) یا آسیب آنها به حداقل برسد. کنترل بیولوژیک در واقع مدیریت آفات مبتنی بر اکولوژیکی است که با استفاده از میکروارگانیسم ها یا دشمنان طبیعی مانند پارازیتوئیدها، شکارگران، هیپرپارازیت های رقیب و ... و یا متابولیت های طبیعی راه ممکن برای به حداقل رساندن آلودگی های مرتبط با مواد شیمیایی مصنوعی و کاهش تأثیر منفی آنها بر محیط زیست ایجاد می کند و می تواند بخش مهمی از اهداف کشاورزی پایدار را مرتفع نماید (Lahlali et al, 2017; Mills et al., 2020). در سال ۲۰۱۹، ۶۲ پروژه بین المللی در زمینه استفاده از روش های تلفیقی کنترل آفات بویژه استفاده از کنترل بیولوژیکی در ۲۶ کشور و ۲۵٫۵ میلیون هکتار از محصولات زراعی شامل برنج، ذرت، گندم، سورگوم، سبزیجات، سیب زمینی، پنبه و حبوبات مورد بررسی قرار گرفت، نتایج نشان داد که در این پروژه ها به طور متوسط، بازده تولید ۴۰ درصد افزایش و کاربرد آفت کش ها ۶۰ درصد کاهش یافت، که نشان دهنده پتانسیل گسترده کنترل بیولوژیکی در سطح جهانی است (Perez-Alvarez et al., 2019). هدف از این مقاله تبیین مزایای استفاده از کنترل زیستی با استناد به دستاوردهای شرکت های دانش بنیان، در کاهش مصرف نهاده های شیمیایی و تولید محصول بیشتر و با کیفیت تر می باشد که علاوه بر حفظ و بهبود میکروبیوم و حاصلخیزی خاک، در نهایت به کشاورزی اخلاقی منجر خواهد شد.

مواد و روش ها:

در این مقاله به یک مطالعه موردی روی قارچ های خوراکی و نیز مقالات علمی در پایگاه های معتبر داده های علمی، و دستاوردهای برخی شرکت های خصوصی و دانش بنیان در خصوص استفاده از عوامل کنترل بیولوژیک در جهت افزایش تولید و بهره وری محصولات و حفظ کیفیت و تقویت ساختار و سلامت خاک، گامی مؤثر به سوی معرفی مزایای استفاده از پروبیوتیک های گیاهی و اسانس های گیاهی در جهت کاهش مصرف خودسرانه نهاده های شیمیایی و کشاورزی اخلاقی برداشته شده است.

نتایج و بحث:

امروزه کشاورزی در سراسر جهان با چندین چالش مواجه است: (۱) تولید غذای پایدار و کافی برای برآوردن نیاز غذایی جمعیت انسانی در حال رشد (۲) استفاده از منابع محدود (یعنی خاک حاصلخیز)، (۳) توجه به مشکلات زیست محیطی ناشی از شیوه های سنتی کشاورزی فشرده و (۴) برآورده ساختن الزامات کیفیت مواد غذایی بازارهای کشورهای توسعه یافته.

پروبیوتیک گیاهی مزایای فراوانی را برای گیاهان از طرق مختلف دارند. این مزایا شامل تحریک رشد گیاهی،

بسیج مواد مغذی و کنترل زیستی پاتوزن‌های گیاهی است. علاوه بر این، این گروه از عوامل مفید ممکن است به کاهش تنش‌هایی، مانند شوری یا تجمع فلزات سنگین، کمک کنند. این میکروارگانیسم‌ها همچنین به عنوان تقویت کننده کیفیت غذای گیاهی ثابت شده اند (Pretty et al., 2010) بنابراین، به نظر می‌رسد که پروبیوتیک گیاهی به عنوان کودهای زیستی فرموله شده با سویه‌های منفرد یا با کنسرسیومی از جدایه‌هایی که اثرات مفید متفاوتی را نشان می‌دهند، می‌توانند به عنوان یک راه‌حل برای تامین غذای جهانی و در عین حال محافظت از اکوسیستم‌ها و بهبود کیفیت غذا عمل کنند. در نتیجه، برقراری گفتگو بین دانشمندان، سیاستمداران و کشاورزان و همچنین وجود برنامه‌ها و سیاست‌های تحقیقاتی مستمر برای توسعه محصولات موثر و ایمن مبتنی بر پروبیوتیک‌های گیاهی که منافعی را نه فقط برای تولیدکنندگان، بلکه برای کل انسان‌ها در راستای تحقق کشاورزی اخلاقی دارد ضروری است (Malusá & Vassilev, 2014).

مهمترین یافته‌ها:

۱. باکتری‌های پروبیوتیک گیاهی با تشکیل خاکدانه، مقابله با ریزگردها و جذب عناصر سنگین نقش مهمی در بهبود ساختار خاک، مقابله با تنش‌های محیطی و محافظت از اکوسیستم دارند.
۲. پروبیوتیک‌های گیاهی با عملکردهایی مانند تثبیت نیتروژن، حلالیت فسفات، حفظ آب خاک، تولید فیتوهرمون‌های گیاهی و تاثیر بر میکروبیوم مفید خاک منجر به ارتقا رشد و کیفیت محصولات می‌گردند.
۳. کاربرد تولید قارچ خوراکی ارگانیک بدون سم و با کیفیت ارتقایافته و عملکرد بیشتر.
۴. کاربرد پروبیوتیک‌ها و اسانس‌های گیاهی در حفظ کیفیت پس از برداشت محصولات کشاورزی و کاهش ضایعات در محصولات مهمی نظیر مرکبات، کیوی، سیب و ...
۵. با توجه به مزایای فراوان پروبیوتیک‌ها و اسانس‌های گیاهی، استفاده از این عوامل راهی به سوی کاهش مصرف نهاده‌های شیمیایی و کشاورزی اخلاقی است.

Biological agriculture with a focus on soil health, an ethical, environmental and economic approach to ensure the country's food security

Ahmadzadeh, M.¹ & Hashemi, S.^{2*}

1- Professor, Department of Plant Medicine, Faculty of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran

2- Ph.D. student of plant pathology, Department of Plant Medicine, Faculty of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran

*** Responsible author's Email: Hashemi.Sa@ut.ac.ir**

Abstract:

Ethical agriculture is a philosophical approach to realize sustainable development that pays special attention to human health and the environment. One of the most important challenges in all countries of the world is ensuring food security, therefore, the use of chemical inputs (fertilizers and chemical poisons) is expanding in order to produce as much food as possible and with a self-interested attitude. It is expanding that this will lead to disturbing the balance between human interests and the exploitation of natural resources, and in the not-so-distant future, its destructive results will be revealed on the deterioration of agricultural lands and biological species. Today, faced with the problems raised, the attitude of sustainable agriculture has entered human thought, which, in addition to the amount of production, considers the sustainability of production by using environmentally friendly methods. One of the most important methods of sustainable agriculture is the use of biological control. In this control method, beneficial factors including plant probiotics and plant essential oils are used to control pests and plant diseases, which, in addition to being safe, lead to improving soil structure, increasing plant growth, improving quality and reducing waste after harvest. In this article, by presenting numerous documents, it is shown that the use of chemical fertilizers and poisons, in addition to threatening the health of humans and other organisms, by disrupting the microbial balance and soil health, causes a decrease in yield, quality, and productivity, and in terms of The economy leads to a drop in the income of farmers, their migration and the resulting social damage. Also, in this article, by referring to the specific cases implemented in this field with the help of the private sector, it will be shown that by using biological control that has a human-centered attitude by modeling nature, not only ethical agriculture will be achieved, but also more products, with more quality and healthier will be produced.

Keywords: Biological control, Sustainable agriculture, Agricultural ethics, Food security

الزراعة البيولوجية مع التركيز على صحة التربة، نهج أخلاقي وبيئي واقتصادي لضمان الأمن الغذائي للبلاد مسعود أحمد زاده^۱، ساره هاشمي^{۲*}

۱- أستاذ قسم الأعشاب الطبية في كلية الزراعة والموارد الطبيعية، جامعة طهران

۲- طالبة دكتوراه في علم أمراض النبات، قسم الأعشاب الطبية، كلية الزراعة والموارد الطبيعية، جامعة طهران

* المؤلف المسؤول: Email: Hashemi.Sa@ut.ac.ir

ملخص:

الزراعة الأخلاقية هي نهج فلسفي لتحقيق التنمية المستدامة مع إيلاء اهتمام خاص لصحة الإنسان والبيئة. ويعتبر تحقيق الأمن الغذائي واحداً من أهم التحديات في جميع دول العالم، ومن هذا المنطلق، ومع نظرة تبتني على النفع، يتزايد استخدام المدخلات الكيميائية (الأسمدة والمبيدات الكيميائية) لإنتاج المزيد من المواد الغذائية، مما يؤدي إلى اختلال التوازن بين مصالح البشر واستغلال الموارد الطبيعية. وفي المستقبل القريب، ستظهر النتائج المدمرة لذلك على تدهور الأراضي الزراعية والأنواع البيولوجية. وفي مواجهة المشاكل المطروحة، دخلت فكرة الزراعة المستدامة إلى الفكر الإنساني، والتي تأخذ في الاعتبار استدامة الإنتاج باستخدام طرق صديقة للبيئة بالإضافة إلى كمية الإنتاج. وإحدى أهم طرق الزراعة المستدامة هي استخدام المكافحة البيولوجية. حيث يتم في هذه الطريقة استخدام العوامل المفيدة بما في ذلك البروبيوتيك النباتي والزيوت الأساسية النباتية للتحكم في الآفات والأمراض النباتية، والتي بالإضافة إلى كونها غير ضارة، تؤدي إلى تحسين بنية التربة، وزيادة نمو النباتات، وتحسين الجودة وتقليل الفاقد بعد الحصاد. وفي هذه المقالة، سيتم عرض العديد من الوثائق التي تظهر أن استخدام المركبات الكيميائية، بالإضافة إلى تهديد صحة الإنسان والكائنات الأخرى، يؤدي إلى اختلال التوازن الميكروبي وسلامة التربة، مما يقلل من الإنتاجية وجودة المنتجات، ومن الناحية الاقتصادية يؤدي إلى انخفاض دخل المزارعين، وهجرتهم، والأضرار الاجتماعية الناتجة عن ذلك. كما سيتم في هذه المقالة - بالاستناد إلى حالات محددة تمت دراستها في الميدان بمساعدة القطاع الخاص - إثبات أن استخدام المكافحة البيولوجية التي تعتمد على نهج إنساني مستوحى من الطبيعة، لن يؤدي إلى تحقيق الزراعة الأخلاقية فحسب، بل سنشهد أيضاً إنتاجاً أكبر، وجودة أعلى، ومنتجات صحية.

الكلمات المفتاحية: المكافحة البيولوجية، الزراعة المستدامة، أخلاقيات الزراعة، الأمن الغذائي

مراجع:

- Barbercheck, M. (2010). Introduction to integrated pest management in organic farming systems. *eOrganic, Penn State University*.
- Lahlali, R., Ezrari, S., Radouane, N., Kenfaoui, J., Esmaeel, Q., El Hamss, H., Belabess, Z., & Barka, E. A. (2022). Biological control of plant pathogens: A global perspective. *Microorganisms*, 10(596). <https://doi.org/10.3390/microorganisms10030596>.
- Mills, P. K., Dodge, J., & Yang, R. (2009). Cancer in migrant and seasonal hired farm workers. *Journal of Agromedicine*, 14(2), 185–191. <https://doi.org/10.1080/10599240902824034>.
- Pretty, J., Sutherland, W. J., Ashby, J., Auburn, J., Baulcombe, D., Bell, M., Bentley, J., Bickersteth, S., Brown, K., Burke, J., & Campbell, H. (2010). The top 100 questions of importance to the future of global agriculture. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8, 219–236.
- Malusá, E., & Vassilev, N. A. (2014). Contribution to set a legal framework for biofertilizers. *Applied Microbiology and Biotechnology*, 98, 6599–6607.
- Perez-Alvarez, R., Nault, B. A., & Poveda, K. (2019). Effectiveness of augmentative biological control depends on landscape context. *Scientific Reports*, 9(1), 8664. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-45041-1>. PMID: PMC6572857.

نظریه امانتداری الهی: اخلاق کشاورزی اسلامی

میثم منتی زاده^۱ و طاهر عزیزی خالخیلی^{۲*}

۱- محقق، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان لرستان، پردیس بروجرد، بروجرد، ایران.

۲- استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: T.Azizi@sanru.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

منتی زاده، م.، عزیزی خالخیلی، ط. (۱۴۰۳). نظریه امانتداری الهی؛ اخلاق کشاورزی اسلامی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده

امروزه محیط زیست به عنوان یکی از ارکان توسعه در معرض تهدید و نابودی می باشد. با این حال، تنها پیشرفت در تولید تکنولوژی های زیست محیطی برای حل بحران های زیست محیطی کافی نبوده و با وجود ارائه راهکارهایی در این زمینه، عدم پایداری و رعایت اصول اخلاقی در برخورد با محیط زیست باعث شده این مشکلات هنوز لاینحل باقی بمانند. تحقیق حاضر به شیوه کتابخانه ای و با مرور پیشینه نگاشته ها به بررسی دیدگاه اسلام در باب محیط زیست پرداخته است. بر مبنای نتایج تحقیق، نظریه اسلام در مورد محیط زیست تحت عنوان امانتداری الهی ارائه شده است. مفاهیم کلیدی نظریه امانتداری الهی شامل سرپرستی، مسئولیت پذیری و امانت الهی می باشد. بدین معنا که خداوند به عنوان مالک حقیقی دنیا، انسان را که ذی شعورترین مخلوق خود است را به مقام جانشینی خود (خلیفه الله) برگزیده تا بار مسئولیت امانات خود را بر دوش او بگذارد؛ انسان نیز بایستی امانات به ودیعه گذاشته شده نزد او را مطابق دستورات اخلاقی الهی بکار بگیرد. به بیان دیگر، امانتداری الهی عبارت است از بهره برداری و حفاظت مسئولانه انسان از محیط زیست بگونه ای که مصالح جامعه، نسلهای آینده و دیگر انواع گونه ها را بطور متعادل در نظر گرفته و پاسخگوئی جدی در قبال بهره برداری از آن را بپذیرد. **واژگان کلیدی:** اخلاق دینی، اخلاق اسلامی، امانت الهی، مسئولیت پذیری، سرپرستی، محیط زیست.

مقدمه و بیان مسئله

برخی از دانشمندان معتقدند که مباحث مربوط به پایداری منابع پایه (آب، خاک، هوا و زیست کره) بایستی براساس الزامات اخلاقی و توجه به نسل های آینده باشد. همانگونه که در گزارش کنفرانس براندت لند بیان شده که توجه به پایداری مستلزم توجه به برابری اجتماعی بین نسل هاست. در واقع، منظور این کنفرانس از پایداری، همان پایداری به اخلاق برای تحقق عدالت بین نسل ها و درون نسل هاست. در این راستا، دانش علمی برای تشخیص و بهبود مسائل حاضر و دستیابی به راه حل های اقتصادی و فنی ضروری و واجب است اما دانش علمی به تنهایی کافی نیست بلکه باید با خرد و اخلاقیات همراه شده تا تمایل اجتماعی برای حرکت در این راستا را شکل دهد. اخلاق زمینه لازم برای دستیابی به توسعه پایدار را شکل می دهد؛ بگونه ای که به بیان برخی اندیشمندان، عمل بر مبنای اخلاقیات برای حل بحران های زیست محیطی در جامعه امروز ضروری است (Paula & Cavalcanti, 2000). شاهد این مدعا آن است که سوابق گذشته نشان می دهد تنها پیشرفت در تولید تکنولوژی برای حل بحرانهای زیست محیطی در عصر حاضر کافی نبوده و با وجود ارائه

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

راهکارهای فنی و قانونی در این زمینه، عدم پایبندی و رعایت اصول اخلاقی در برخورد با محیط زیست باعث شده آن مشکلات هنوز لاینحل باقی بمانند (عابدی سروستانی، ۱۳۸۶).

در سالهای اخیر اخلاق محیط زیست به عنوان راه حلی برای موضوعات و چالش های زیست محیطی مطرح شده است. در واقع، اخلاق محیط زیست در طول سه دهه گذشته توسط آلدولثوپولد و اساتید دیگری تکامل یافت که ادعا می کردند علل ریشه ای بحران اکولوژیکی، فلسفی ست. هر چند، اخلاق بطور سنتی به روابط بین افراد با خدا و سایر انسانها می پرداخت؛ ولی در قرن بیستم مقوله اخلاق به جزء سومی شامل روابط بین انسانها و طبیعت گسترش یافته و اخلاق زیست محیطی به عنوان شاخه ای از اخلاق کاربردی مطرح گردید (Appelgren, 2004). اخلاق زیست محیطی با روابط بین بشر و محیط زیست، ارزش گذاری طبیعت از دیدگاه انسانها و احساس مسئولیت بشر در حفظ محیط زیست برای نسل های آتی سروکار دارد (عابدی سروستانی، ۱۳۸۶). پژوهش حاضر با هدف تبیین دیدگاه دین اسلام در زمینه ارتباط با محیط زیست اجرا شده و نظریه امانتداری را به عنوان دیدگاه اسلام در تعامل با محیط زیست مفهوم سازی کرده است.

مواد و روش ها

این پژوهش به شیوه مطالعه کتابخانه ای و مرور پیشینه نگاشته ها در زمینه موضوع تحقیق انجام شده است. بنابراین ابتدا به رهگیری مفاهیم تحقیق در منابع اسلامی بخصوص قرآن و احادیث پرداخته و سپس با تحلیل آنها، نظریه اسلام در باب حفاظت از محیط زیست تحت عنوان امانتداری الهی ارائه شده است.

نتایج و بحث

از نظر اسلام، انسان زیباترین و شگفت انگیزترین مخلوق خداوند است. و به بهترین شکل ممکن توسط ذات اقدس الهی بر صحنه گیتی نقش بسته است. و بر همین مبناست که خداوند پس از آفرینش آن می فرماید «لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم»^۱. شناخت هرچه بیشتر زوایای مادی و معنوی انسان می تواند مفهوم آیه «فبارک الله احسن الخالقین»^۲ را بیش از پیش نمایان سازد. زیبایی وصف ناپذیر این چنین موجودی را باید در ابعاد روحانی آن جستجو کرد. بر همین مبناست که مصداق آیه «انی جاعل فی الارض خلیفه»^۳ قرار گرفته و شایسته جانشینی خدا بر روی زمین است. هیچ موجود دیگری را نمی توان یافت که با شناخت آن به خدا دست یافت (حدیث معروف «من عرف نفسه فقد عرف ربه»).

خداوند هیچ کاری را عبث و بیهوده انجام نمی دهد پس نمی توان گفت آفرینش انسان بدون هدف بوده است. از طرف دیگر، پوشاندن ردای خلافت بر قامت انسان نیز نمی تواند بدون دلیل و مبنا باشد. آیا مگر در علوم مدیریتی هر تفویض اختیاری، مسئولیتی را متوجه پذیرنده آن اختیار نمی کند. پس چگونه می توان باور کرد خداوند نعمت «وجود» را به انسان بخشیده و او را به مقام رفیع «جانشینی خود» در جهان رسانده و در عوض هیچگونه وظیفه ای را بر دوش او نگذاشته است؟ اگر انسان خلیفه الله است و از سوی خداوند وظیفه رهبری هستی را بر عهده دارد آیا در صورت قصور و کوتاهی در انجام وظایفش در قبال سایر موجودات جهان نباید پاسخگو باشد؟ اگر خداوند در برابر این کرامتی که به انسان بخشیده است هیچ توقعی از او نداشته باشد آیا سایر موجودات جهان حق ندارند که به عدالت او شک کنند؟ آری، هر اختیاری که تفویض می شود مسئولیتی را می طلبد. حال اگر آن اختیار به سنگینی جانشینی خداوند بر سرار گیتی باشد؛ وظیفه پذیرنده آن چقدر سخت خواهد بود. و در صورتی که نتواند آن را به سر منزل مقصود رساند چه عواقبی برای او خواهد داشت. انسان همانطور که وظیفه عبادت کردن خداوند و شکر گذاری نعمت های او را بر عهده دارد، در برابر سلامت و آبادانی

جهان نیز مسئول است. قرآن همانطور که انسان ها را با لفظ «فامشوا فی مناکیبها»^۱ به بهره گیری از منابع طبیعی فراخوانده، از او نیز می خواهد که به آبادانی آن بپردازد (واستعمر کم فیها)^۲.

از دیدگاه اسلام، خداوند در حالی که جهان را برای آسایش انسان و مسخر و فرمانبردار او آفریده، جهان طبیعت را فاقد روح ندانسته بلکه قائل به شعور نسبی برای آنهاست که تسبیح گوی خداوند هستند. خداوند به عظمت طبیعت و جهان سوگند یاد کرده و بیان می کند که تمام اجزای هستی، هماهنگ و بدون نقص ساخته شده است و هیچ گونه از گونه های گیاهی و جانوری در چرخه طبیعت، بیهوده نیافریده شده است. انسان نماینده خدا در روی زمین بوده بنابراین سایر مواهب طبیعی، امانتی در دست او هستند که در مسیر هدایتش از آنها استفاده می کند و بطور مسلم تخریب محیط زیست با هدایت و دستیابی به هدف او سازگار نیست. هرچند هدف او ساختن آخرت است ولی این مهم، از طریق آبادانی انسان صورت می گیرد. هر گونه ظلم و تعدی نسبت به سایر موجودات (انسانها، جانوران و گیاهان) پاسخگویی انسان را در معاد در پی دارد (فراہانی فرد و فراہانی فرد، ۱۳۹۰). به عبارت دیگر، رابطه انسان با طبیعت از نوع «سرپرستی»^۳ است. همانطور که سیطره خدا بر خلقت، سیطره ای بی قید و شرط نیست بنابراین انسان که بر صورت خداوند آفریده شده است؛ نمی تواند سیطره ای بی قید و شرط بر سایر موجودات داشته باشد. جایگاه ممتاز انسان در نظام خلقت به معنای سرپرستی او در قبال طبیعت است. برتری انسان نسبت به طبیعت در وهله اول، برتری در تکلیف و مسئولیت است نه برتری در حق و حقوق. در واقع نقش انسان در مورد طبیعت نقشی کاملاً فعالانه و مسئولانه است (رحمتی، ۱۳۸۶). در این راستا، عزالدین (۱۳۸۶) برخی از اصول اخلاق محیط زیست از دیدگاه اسلام را به شرح زیر بیان می کند:

- محیط زیست آفریده و آیت خداوند می باشد؛ حفاظت از آن به منزله حفظ نشانه ها و آیات خداوند است.
- اجزاء طبیعت پیوسته در حال ستایش آفریدگار خود هستند. هرچند، شاید انسانها این مسئله را درک نکنند.
- موجودات دیگری غیر از انسان بر روی زمین زندگی می کنند که درخور احترام و محافظت اند.
- همه روابط انسانی مبنی بر عدل و احسان هستند. بنابراین باید با سایر موجودات جهان با عطف و عدالت رفتار کنید.
- همه چیز در جهان از نظر کمی و کیفی بر طبق مصلحت خلق شده؛ بنابراین انسانها باید این نظم و مصلحت را درک و رعایت نموده تا تعادل موجود در جهان حفظ شود.
- طبیعت فقط در خدمت نسل حاضر نیست؛ بلکه هدیه خداوند به همه نسل ها است.
- هیچ موجود دیگری غیر از انسان قادر به حفظ محیط زیست نیست؛ بنابراین انسان به نیابت از خداوند این وظیفه را برعهده دارد.

اسلام طبیعت را به مثابه آیت الهی و نشانه شناخت خالق هستی (یونس: ۱۰۱؛ فصلت: ۵۳؛ سبأ: ۹؛ عنکبوت: ۴۴؛ جاثیه: ۵؛ انعام: ۷۵)، امانت خداوند دانسته است؛ و انسان به عنوان امانت دار خداوند باید در رفتار خود با محیط زیست و استفاده از منابع طبیعی اصول امانت داری را رعایت نموده، با آنچه به عنوان امانت به او سپرده شده است رفتاری حکیمانه و امانت مدارانه داشته باشد (آیه شریفه آتوهم من مال الله و ... (نساء: ۵) و وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ (حدید: ۷) (فراہانی فرد و فراہانی فرد، ۱۳۹۰).

۱. سوره تین، آیه ۴

۲. سوره مومنون، آیه ۱۴

۳. سوره بقره، آیه ۳۰

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کلیدی ترین و اساسی ترین مفاهیم در مکتب اخلاقی اسلامی شامل «امانت الهی» (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) (احزاب/ ۷۲)، «خليفة الله» (انی جاعل فی الارض خلیفه (بقره/ ۳۰)) و «مسئولیت پذیری» است. از آنجائیکه از لحاظ نظری دو مفهوم متاخر، منبعث از مفهوم اول هستند و حتی خود می توانند مصداق «امانت» قرار گیرند، مفهوم «امانت الهی» برای نظریه اخلاقی اسلام در باب محیط زیست مناسب است. انسان به عنوان خلیفه الله، توان پذیرش امانات الهی را داشته و بایستی بخاطر آن خود را مسئول بداند. زیرا هر امانتی بار مسئولیتی را بر دوش پذیرنده می گذارد و بایستی روزی در قبال این امانت پاسخگو باشد. محیط زیست بخشی از امانات الهی هستند که در اختیار خلیفه الله قرار گرفته تا او به عنوان تنها موجود ذی شعور مختار، به طریق اخلاقی از آنها بهره برداری کند. تنها بدین شکل می تواند رسم امانت داری را بجا آورده و وظیفه جانشینی اش را بنحو احسن انجام دهد. اهمیت محیط زیست بعنوان امانت الهی نسبت به سایر امانات، از آنجا ناشی می شود که در بین تمام موجودات مشترک است. مضاف بر حق الله، حق سایر موجودات زنده نیز بر این امانت اشتراکی مترتب است. بهر حال واگذاری این امانت الهی به انسان، مسئولیتی خطیر را متوجه او ساخته که در صورت خیانت در امانت و بجا نیاوردن آن، شقاوت ابدی را برای او به دنبال دارد.

انسان همانطور که وظیفه عبادت کردن خداوند و شکرگذاری امانات الهی را بر عهده دارد، در برابر بهره برداری اخلاقی از آنها نیز مسئول است. بگونه ای که قرآن همانطور که انسان ها را با لفظ «فامشوا فی مناكبها»^۱ به بهره گیری از منابع طبیعی فراخوانده، از او نیز می خواهد که به آبادانی آن بپردازد (واستعمرکم فیها)^۲. از سوی دیگر، خداوند دنیا را مزرعه آخرت انسان می داند (الدنيا مزرعة الاخرة). بگونه ای که هر چه در این دنیا بکارد، در دنیای عقبی و آخرت برداشت خواهد کرد. اگر به وظیفه جانشینی خود عمل کرده و ضمن پذیرش امانت الهی، مزرعه ای آب بسازد، محصول اعلاي آن را در آخرت برداشت می کند؛ و گرنه مزرعه ای آفت زده و خشک، محصولی به بار نمی آورد.

در نگرش اسلامی، انسان بعنوان امانتدار همانطور که در برابر خانواده خود مسئول است در برابر کل محیط زیست نیز دارای مسئولیت است. حق انسان در بهره برداری از طبیعت مطلق و نامحدود نبوده، و نمی تواند بی مهابا به بهره برداری و آلودگی طبیعت بپردازد (بلالی و همکاران، ۱۳۹۰). البته این مفهوم بطور ضمنی در پژوهش های برخی محققان دیگر نیز مورد بررسی قرار گرفته است. بطور مثال، بلالی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی خود برای تعیین نحوه تلقی ذینفعان حوزه اراضی و آب از طبیعت و محیط زیست از هفده گزاره اخلاقی که نماینده پنج گروه هنجاری (ضد محیط زیست، بی تفاوت به محیط زیست، حفاظت منفعت طلبانه، امانتداری و محیط زیست گرای افراطی)^۳ که توسط Minter و همکاران (۲۰۰۴) پیشنهاد شده بود، استفاده کردند. این طیف محدوده ای از انسان محوری افراطی تا غیرانسان محوری شدید را مورد سنجش قرار می داد. نتایج مطالعه ایشان نشان داد که نگرش ذینفعان به طبیعت، منطبق با ایده «امانتداری» بود؛ بگونه ای که از میان هفده گزاره اخلاقی، سه گزاره شامل «طبیعت مخلوق خداست»، «مراقبت از طبیعت مسئولیت دینی ماست» و «حفظ طبیعت برای نسل های آینده مهم است» که نماینده ایده امانتداری بودند، بیشترین امتیاز را توسط ذینفعان دریافت کردند. محققان به این نتیجه رسیدند که این موضوع اولاً بیانگر بستر مذهبی جامعه ایرانی بوده، ثانیاً نشانگر آنست که توسعه پایدار از طریق ایده امانتداری در ایران قابل تفسیر و دستیابی است. از اینرو تاکید بر «امانت داری الهی» در حوزه محیط زیست و منابع آب می تواند ضمن پیروی از آموزه های اسلامی، از نگرش های منفعت طلبانه بشر که بیشتر مبتنی بر انسان محوری

۱. سوره ملک، آیه ۱۵

۲. سوره هود، آیه ۶۱

قرن حاضر می باشد بکااهد.

رویکرد اخلاق امانتدار^۱ در یک سری اصول عمومی و پایه با بعضی مفاهیم اخلاقی نظیر «اخلاق زمین»^۲ لئوپلد، بوم‌شناسی ژرف^۳، حقوق حیوانات^۴ و دیگر رویکردهای حق محور^۵ نظیر امانتداری محیط زیستی، امانتداری حومه شهرها، امانتداری اراضی، امانتداری اراضی حیات وحش و امانتداری جنگل که در حوزه بهره‌برداری و مدیریت منابع طبیعی در حال گسترش می باشد، مشترک است (Wunderlich, 2004). در حوزه مدیریت منابع طبیعی نیز Ap-pleby (۲۰۰۰) تعریف زیر را برای امانتداری پیشنهاد نمودند. «امانتداری عبارت است از بهره‌برداری و حفاظت مسئولانه منابع طبیعی بگونه‌ای که مصالح جامعه، نسلهای آینده و دیگر انواع و گونه‌ها و همچنین نیازهای خصوصی را بطور کامل و متعادل در نظر گرفته و پاسخگویی جدی به جامعه و در تفسیر دینی به خدا را می‌پذیرد».

بهرحال «امانتداری اسلامی» را می‌توان به این معنا تفسیر کرد که «خداوند به عنوان مالک حقیقی دنیا و آخرت و تمامی موجودات وجودی آنها، انسان را که ذی شعورترین مخلوق خود است را به مقام جانشینی خود (خلیفه الله) برگزیده تا بار مسئولیت امانات خود را بر دوش آنها بگذارد. انسان نیز بایستی امانات به ودیعه گذاشته شده نزد او را مطابق دستورات اخلاقی الهی بکار بگیرد».

مهمترین یافته‌ها

۱- بین دین و محیط زیست یک ارتباط روان شناختی وجود دارد. در واقع، دین به عنوان یکی از منابع الهام غنی در فرهنگ بشر می‌تواند در تنظیم رفتار انسانها دخالت داشته باشد. به عنوان مثال، انسان دینداری که طبیعت و نظم موجود در آن را تجلی خداوند می‌داند، رفتاری آمیخته با احترام نسبت به طبیعت در پیش می‌گیرد و در مقابل، انسانی که این چنین دیدگاهی ندارد، دلیلی برای قید و شرط گذاری در تصرف بر طبیعت ندارد.

۲- ادیان آسمانی مختلف مثل اسلام، مسیحیت و یهودیت و سنن گذشته هر کدام آموزه‌هایی در باب اهمیت طبیعت و توجه به حفظ آن دارند. اخلاق دینی در کنار سایر منابع اخلاقی شامل اخلاق عاطفی، اخلاق عقلی، و اخلاق علمی، هر کدام معیارهای برای تعیین درستی یا نادرستی اعمال انسان در ارتباط با ابعاد محیط زیست (گیاهان، جانوران، آب و خاک) ذکر می‌کنند.

۳- طبق دیدگاه اخلاق دینی، دستورات الهی تعیین‌کننده ارزش یا ضد ارزش بودن افعال و تصمیمات انسانی بوده و پیروان این ادیان برای دستیابی به سعادت بایستی از این فرامین اخلاقی پیروی نمایند. مهمترین منبع دستورات اخلاقی الهی در ادیان، وحی الهی^۵ یا الهام الهی^۶ می‌باشد. وحی الهی به معنای آن است که دستورات اخلاقی موردنظر از سوی یک نیروی فرابشری به پیامبران انتقال داده شده تا آنها آن را عمومی سازند. الهام الهی، تابشی از بینش به درون معنای زندگی است؛ بینشی که به عنوان حقیقت شناخته می‌شود.

۴- کلیدی ترین و اساسی ترین مفاهیم در مکتب اخلاقی اسلامی شامل «امانت الهی» (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) (احزاب/ ۷۲)، «خلیفه الله» (انی جاعل فی الارض خلیفه (بقره/ ۳۰)) و «مسئولیت پذیری» ست.

۱. سوره ملک، آیه ۱۵

۲. سوره هود، آیه ۶۱

3..Anti-environment, Benning indifference, Utilitarian conservation, Stewardship, Radical environmentalism

۵- «امانتداری اسلامی» را می توان به این معنا تفسیر کرد که «خداوند به عنوان مالک حقیقی دنیا و آخرت و تمامی موجودات وجودی آنها، انسان را که ذی شعورترین مخلوق خود است را به مقام جانشینی خود (خلیفه الله) برگزیده تا بار مسئولیت امانات خود را بر دوش آنها بگذارد. انسان نیز بایستی امانات به ودیعه گذاشته شده نزد او را مطابق دستورات اخلاقی الهی بکار بگیرد». به بیان دیگر، امانتداری عبارت است از بهره برداری و حفاظت مسئولانه منابع طبیعی بگونه ای که مصالح جامعه، نسلهای آینده و دیگر انواع و گونه ها و همچنین نیازهای خصوصی را بطور کامل و متعادل در نظر گرفته و پاسخگوئی جدی به جامعه و در تفسیر دینی به خدا را می پذیرد.

Divine Trust Theory: Islamic Agricultural Ethics

Mentizadeh, M. ¹ & Azizi Khalkhili, T. ^{*2}

1-Researcher- Research and Education Center for Agriculture and Natural Resources of Lorestan Province, Borujard Campus, Borujard, Iran

2- Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agricultural Sciences, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Sari, Iran.

* Corresponding author's email: T.Azizi@sanru.ac.ir

Abstract:

Today, the environment as one of the pillars of development is under threat and destruction. However, only progress in the production of environmental technologies is not enough to solve environmental crises, and despite providing solutions in this field, the lack of adherence and observance of ethical principles in dealing with the environment has caused these problems to remain unsolved. The present research has investigated the perspective of Islam on the environment in a library manner and by reviewing the historical writings. Based on the results of the research, the Islamic theory about the environment is under the title of divine trust. The key concepts of divine trust theory include guardianship, responsibility and divine trust. This means that God, as the true owner of the world, has chosen mankind, who is the most intelligent of his creatures, as his successor (Khalifa Allah) to put the responsibility of his trusts on him/her; Mankind should also use the trusts entrusted to him/her according to divine moral orders. In other words, God's trustworthiness is the responsible exploitation and protection of environment in such a way that considers the issues of society, future generations and the benefits of the other types of species in a balanced way and accepts serious responsibility for him/her exploitation.

Keywords: Religious ethics, Islamic ethics, Divine trust, Responsibility, Acceptance of responsibility, Guardianship, Environment.

- 1 . Stewardship management
- 2 . Deep Ecology
- 3 . Animal Rights
- 4 . Rights-based approaches
5. Divine revelation
6. Divine inspiration

نظریه الأمانة الإلهية: أخلاقيات الزراعة الإسلامية

میثم منتی زاده^۱، طاهر عزیزی خالخیلی^{۲*}

۱- باحث في مركز البحوث والتعليم للزراعة والموارد الطبيعية في مقاطعة لورستان، بردیس بروجرد

۲- أستاذ مساعد بقسم الإرشاد والتعليم الزراعي، كلية العلوم الزراعية، جامعة ساري للعلوم الزراعية والموارد الطبيعية

* المؤلف المسؤول: Email: T.Azizi@sanru.ac.ir

ملخص

تعرض البيئة التي تمثل أحد أركان التنمية للتهديد والتدمير في هذا العصر. ومع ذلك، فإن التقدم في إنتاج التقنيات البيئية وحده ليس كافياً لحل الأزمات البيئية، وعلى الرغم من تقديم حلول في هذا المجال، فقد أدى عدم الالتزام والمراعاة للمبادئ الأخلاقية في التعامل مع البيئة إلى بقاء هذه المشاكل دون حل. يقوم البحث الحالي على دراسة وجهة نظر الإسلام حول البيئة بالاعتماد على الأسلوب المكتبي من خلال مراجعة التراث المكتوب. وبناءً على نتائج البحث، تم تقديم نظرية الإسلام حول البيئة تحت عنوان الأمانة الإلهية. وتشمل المفاهيم الرئيسية لنظرية الأمانة الإلهية: الإشراف، والمسؤولية، والأمانة الإلهية. بمعنى أن الله، باعتباره المالك الحقيقي للعالم، اختار الإنسان، الذي هو أذكى مخلوقاته، ليكون خليفته (خليفة الله) ليحمل مسؤولية أماناته؛ ويجب على الإنسان أن يستخدم الأمانات المودعة لديه وفقاً للتعليمات الأخلاقية الإلهية. وبعبارة أخرى، فإن الأمانة الإلهية تعني استغلال الإنسان للبيئة، والحماية المسؤولة لها بطريقة تأخذ في الاعتبار مصالح المجتمع، والأجيال القادمة، والأنواع الأخرى بشكل متوازن، وقبوله الجاد للمسؤولية مقابل استغلالها. الكلمات المفتاحية: الأخلاق الدينية، الأخلاق الإسلامية، الأمانة الإلهية، تحمّل المسؤولية، الإشراف، البيئة.

منابع:

- عابدی سروسنایی، ا. (۱۳۸۶). تبیین نظریه اخلاق زیست محیطی دانشجویان و استادان دانشگاه شیراز با استفاده از نظریه مراحل . پایان نامه دکتری، دانشکده ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز
- فرهانی فرد، س.، و فرهانی فرد، م. ا. (۱۳۹۰). محیط زیست و نظام اخلاقی آن در اسلام. دانش اقتصاد اسلامی، ۴(۲)، ۱۶۵-۱۵۱.
- رحمتی، ا. (۱۳۸۶). دین، اخلاق و محیط زیست. اطلاعات پژوهش حکمت و معرفت، ۳(۳)، ۴-۷.
- Appelgren, B. (2004). Water and ethics: Water in agriculture. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO).
- Balali, M. R., Keulartz, J., & Korthals, M. (2011). Reflexive land and water management in Iran: Linking technology, governance, and culture, part 2: Stakeholders' attitudes and the key elements of reflexive framework. Iranian Journal of Water Research in Agriculture (formerly Soil and Water Sciences), 25(1), 1-20.
- Minteer, B. A., Corley, E. A., & Manning, R. E. (2004). Environmental ethics beyond principle? The case for a pragmatic contextualism. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 17(2), 131-156.
- Paula, O. D. P., & Cavalcanti, R. N. (2000). Ethics: Essence for sustainability. Journal of Cleaner Production, 8(2), 109-117.
- Worrell, R., & Appleby, M. C. (2000). Stewardship of natural resources: Definition, ethical and practical aspects. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 12(3), 263-277.
- Wunderlich, G. (2004). Evolution of the stewardship idea in American country life. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 17(1), 77-93.

ضرورت اخلاق مدار بر بیوتکنولوژی کشاورزی

سمیه کرمی چمه*^۱، سید جلیل سید موسوی^۲

دانشجوی دکتری آگروتکنولوژی، گرایش فیزیولوژی گیاهان زراعی، دانشگاه ایلام، ایران. کارمند جهاد کشاورزی استان کرمانشاه

دانش آموخته کارشناس ارشد زراعت و اصلاح نباتات دانشگاه بیرجند. محقق گیاهان دارویی در استان کرمانشاه

*- نویسنده مسئول: Email: somayehkarami21@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

کرمی چمه، س. و سید موسوی^۲ ج. (۱۴۰۳). ضرورت اخلاق مدار بر بیوتکنولوژی کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کشاورزی از مهمترین فعالیتهایی است که رعایت ابعاد اخلاقی (انسان، محیط زیست، حیوانات، جامعه، اقتصاد و سیاست) تلاش می کند جایگاه اخلاق در حوزه کشاورزی تشریح نماید. می توان اخلاق کشاورزی را چنین تعریف کرد: آن عبارت است از ارزشها و مسائل اخلاقی مربوط به تولید غذا و کارهای مربوط به کشت و زرع یا زراعت. البته همچنین اخلاق کشاورزی یک رشته میان رشته ای است که پیوندی عمیق با بسیاری از رشته ها از قبیل اخلاق، فلسفه، بیوتکنولوژی، علوم کشاورزی، جامعه شناسی و غیره دارد. کشاورزی حوزه ای از فعالیت عملی انسان است که در آن طبیعت، تکنولوژی، انسان در تعامل مستقیم با هم هستند و این تعامل در نهایت بایسته های اخلاقی نیز می طلبد. یکی از مفاهیم اصلی در اخلاق کشاورزی بحث استفاده از بیوتکنولوژی و نقش آن در سلامت غذاست. اعتماد اخلاقی به محصولات کشاورزی یکی دیگر از مفاهیم در اخلاق کشاورزی است که استفاده از بیوتکنولوژی آن را مطرح می کند. به هر روی در اخلاق کشاورزی سوالات اخلاقی زیادی درباره محصولات کشاورزی، استفاده از سموم، استفاده مناسب از زمین، شخصیت کشاورز، محیط زیست مطرح می شوند بنابراین اصلی ترین هدف کشاورزی که تهیه غذا برای بشر است خودش از زوایای گوناگون اخلاقی مورد بررسی قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، بیوتکنولوژی، ضرورت اخلاق، توسعه، خودمحوری

مقدمه:

در جهان امروز، اخلاق در کشاورزی، یکی از شاخصهای مهم در صادرات محصولات یک کشور به شمار میرود. در دهه های اخیر در کشور ما هر چند که گامهای موثری در این زمینه برداشته شده است اما به نظر میرسد هنوز جای کار وجود دارد. سعی بر این است که علاوه بر اطلاع رسانی مسائل علمی، مسائل اخلاقی در این رشته به دست اندر کاران این حرفه داده شود. در قرآن کریم و روایات پیامبر اعظم (ص) و معصومین (ع) از کشاورزی و اخلاق کشاورزی و ارتباط شگفت آور آن با سایر عوامل، سخن به میان آمده است. فراهم کردن اخلاق کشاورزی، کار ساده و آسانی نیست. بستر اخلاق کشاورزی، بیشک باید مهیا گردد. یک کشاورز، بذر بپاشد، دانه در خاک قرار دهد تا خاک را شکافته و از زمین سربر آورد (رهبری و طهمزی، ۱۳۹۴). عامل انسانی مهمترین سازه در فرآیند توسعه است. در بخش کشاورزی نیز این

سازه شامل دو زیرسازه عمده سختافزاری مانند نیروی کار و نرمافزاری میباشد که به چگونگی رفتار یا اخلاق میردازد (زمانی، ۱۳۹۲). انحطاط اخلاق بدون شک به فروپاشی نظام اجتماعی منجر میشود و زندگی طاقت فرسایی را بر افراد تحمیل میکند. بنابراین تقویت اخلاق و رعایت آزادانه ارزشهای اخلاقی از جمله علل زمینه سازی در یک جامعه برای راحتی زیستن، توسعه و آبادانی است (زمانی، ۱۳۹۲) و بر رفتار انسان نسبت به دیگران و از جمله رابطه با سایر موجودات و گیاهان توسط جوامع انسانی تأثیر بسیار دارد (Mills et al., 2013). یکی از شاخه های جدید علم اخلاق، اخلاق کشاورزی ۱ است. ظهور فناوری و بیوتکنولوژیهای نوین در عرصه کشاورزی، چالشهای اخلاقی و حتی حقوقی را به وجود آورده است و همین امر در ظهور اخلاق کشاورزی نقش حیاتی داشته است (اصغری، ۱۳۸۸). اخلاق کشاورزی به ارزشها و مسائل اخلاقی مربوط به تولید غذا و فعالیتهای مربوط به کشاورزی و زراعت (Pascalev, 2009).

تأثیر اخلاق در کشاورزی:

اخلاق نوعی انتخاب تجلی پابندی به اعتقادات مذهبی، قانون، معیارهای اجتماعی و فرهنگی و در نهایت تفکرات شخصی افراد است (Maarten & Dina, 2003). رعایت اخلاق در تحقیقات علمی که از آن تحت عنوان اخلاق حرفه ای نیز یاد می شود؛ در بر گیرنده فعالیت های درست و صحیحی است که برای انجام یک پژوهش و تحقیق علمی مورد نیاز است. کشاورزی یکی از مهمترین فعالیت های انسان است که رعایت جنبه های اخلاقی در آن بسیار ضروری به نظر می رسد. این جنبه ها در بر گیرنده انسان (به عنوان یک جز)، حیوانات، محیط زیست، جامعه، اقتصاد و سیاست می باشد. مهم ترین مسئله اخلاقی تولید، مصرف و تجارت غذا در حضور گرسنگان است، همچنین سالم بودن مواد غذایی نیز یک مسئله ی اخلاقی بسیار مهم است (زیدعلی و همکاران، ۱۳۹۳). مسلماً کشاورزی یک رابطه تکنیکی و فنی بین انسان و محیط است. در زراعت انسان از طریق دستکاری طبیعت پیرامون خود هم بر آن سلطه پیدا می کند و هم سرنوشت خود را به دست خود می سپارد. هر کاری که ما در زمین انجام می دهیم تأثیرش را روی خودمان و دیگران می بینیم. با توجه به این رابطه متقابل انسانها و محیط طبیعی آدمیان از بدو تاریخ تا امروز با دست خالی کشاورزی نکرده اند بلکه از ابزار و آلات کشاورزی برای رفع نیازهای اصلی خود از جمله نیازهای غذایی استفاده کرده اند. بنابراین وقتی از کشاورزی صحبت می کنیم چهار مفهوم کلیدی مرتبط به هم برای ذهن خواننده تداعی می شود:

الف- فعالیت فردی یا جمعی کشت و زرع یا زراعت

ب- زمین یا محیط مساعد برای کشت و زرع

ج- تکنولوژی، از ساده ترین تا پیچیده ترین شان

د- باید و نباید و ارزش های اخلاقی در خصوص کشاورزی

در این چهار مفهوم آنچه بیشتر از همه در اخلاق کشاورزی برجسته می شود باید و نبایدهای اخلاقی است. در فرهنگ اسلامی ما پیامبر و ائمه معصومین (ع) در قالب احادیث گوناگونی ارزش بسیاری به کشاورز و کشاورزی قائل شده اند. واقعیت این است که امروزه میلیون ها هکتار از زمین های کشاورزی در سرتاسر جهان زیر کشت انواع محصولات کشاورزی می روند و گاهی منافع اقتصادی روستائیان یا کشاورزان دارای امکانات صنعتی پیشرفته باعث شده که محیط زیست ما گاهی دستخوش آسیب های جدی شود. تخریب محیط زیست به هیچ وجه مورد توصیه دین و علمای اخلاق نیست چون که بقای نسل بشر وابسته به آن است. طبیعت و ملک و شیء نیست که ما صاحب آن باشیم بلکه باید به مثابه امانت سپرده شده به دست مان از آن محافظت نماییم. این یک وظیفه اخلاقی و دینی است (۱). اکوفینیست ها نیز معتقدند که زمین به منزله مادر انسانهاست و ما به آن «نیاز» داریم، پس «باید» به حفظ و نگهداری آن کوشا باشیم. اخلاق کشاورزی

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

حوزه ای است که با این باید و نبایدها سر و کار دارد (رهبری و طهمزی، ۱۳۹۴). اخلاق کشاورزی یک رشته میان رشته ای نوپایی است که هنوز در کشور ما جا نیفتاده است هر چند قدمت آن در غرب به حدود سی سال اخیر می رسد. توجه به جنبه های اخلاقی کشاورزی به طور مشخص از دهه ۸۰ و ۹۰ به بعد در دانشگاه های آمریکا و اروپا صورت گرفته است (Pasclev, 2009).

اخلاق کشاورزی به این دلیل میان رشته محسوب می شود که در شکل گیری آن چندین رشته دخیل هستند، برای مثال اخلاق، فلسفه، جامعه شناسی، اکولوژی، علوم گیاهی، علوم حیوانی، علوم تغذیه و بیوتکنولوژی و سایر عوامل مرتبط با زراعت از زمینه های اصلی شکل گیری این رشته به شمار می آیند. اساساً ماهیت یک رشته میان رشته ای ایجاب می کند که چندین رشته دست به دست هم دهند تا یک رشته میان رشته ای نو متولد شود و مسلماً اخلاق کشاورزی نیز مستثنا از این قاعده نیست. اگر بخواهیم اخلاق کشاورزی را در یک جمله تعریف کنیم بهترین تعریف را باید از دایره المعارف فلسفه و اخلاق محیط زیست انتخاب کنیم: «اخلاق کشاورزی عبارت است از ارزشها و مسائل اخلاقی مربوط به تولید غذا و کارهای مربوط به کشت و زرع یا زراعت می پردازد (Pasclev, 2009).

نیازمندی کشاورزی به اخلاق مداری

تردید نیست که هر ساحتی از زندگی بشر از کشاورزی گرفته تا علوم فضایی نیازمند اخلاق است اما اخلاق نیازمند این ساحت ها نیست. اما کشاورزی ساحتی غنی برای اخلاق و نظریه های اخلاقی است چون کشاورزی با تغذیه و حیات آدمیان گره خورده است. لذا هر نوع خطایی در این ساحت بار اخلاقی در پی خواهد داشت. در اخلاق کشاورزی سوالات زیادی درباره ایمنی غذا، تاثیر کشاورزی بر محیط زیست، زیست فناوری یا بیوتکنولوژی، استفاده از مواد شیمیایی سرطان زا در مزرعه و زندگی خانواده کشاورز و نقش تکنولوژی در تخریب محیط زیست و مسائلی از قبیل مطرح می شود که در نهایت باید در بستر اخلاق نیز مورد بررسی قرار می گیرند. در کشاورزی ما دوشادوش تکنولوژی، علم و دانش کشاورزی به اخلاق نیاز داریم. یکی از طرفداران اخلاق کشاورزی درباره اهمیت مجهز شدن ما به وجدان اخلاقی می گوید که «ما باید خودمان و نسل جوان ترمان را به یک چیزی مجهز کنیم که همه جا همراه ما باشد و از مرز سیاست و دین عبور کند و در لحظه تصمیم گیری های سرنوشت ساز همراه ما باشد و آن چیز وجدان است یعنی اعتقاد عمیق به زندگی اخلاقی که در آن به جاذبه خودخواهی و زیان نه بگوئیم و به فرصت خدمت کردن فعالانه برای دیگران آری بگوئیم (Prozesky, 2005).

در این ساحت اخلاق حیوانات، اخلاق کشاورز، اخلاق محیط زیست، اخلاق زمین، اخلاق بیوتکنولوژی، اخلاق غذا مطرح می شوند. همچنین در کشاورزی ما با کشاورزان، کارگران و خانواده آنها مواجه می شویم و این مواجهه در وهله اول باید اخلاقی و عادلانه باشد. از آن جا که مزرعه جایی است که آدمی بیشترین ارتباط را با محیط زیست و زمین دارد لازم شاغلین در کشاورزی خود را ملزم به تعهدات و وظایف اخلاقی و اجتماعی بدانند. آنها نباید به بهانه افزایش تولید به درختان و گیاهان و جانورانی که مستقیماً در تولیدات کشاورزی نقشی ندارند آسیب بزنند. این یک «توقع» اخلاقی و اجتماعی است که طرفداران محیط زیست، اکوفینیست ها و دیگران از کشاورزان می خواهند؛ همانطور که ما از مردم توقع داریم که حقوق دیگران را رعایت کنند و عادلانه رفتار کنند. به عبارت دیگر، در حوزه اخلاق اجتماعی انتظار داریم که در امور اجتماعی حقوق همه افراد به یکسان از جانب اعضای جامعه مورد توجه باشد. برای مثال وظیفه اخلاقی یک مغازه دار این است که گرانفروشی نکند یا احتکار نکند. در حوزه اخلاق کشاورزی نیز انتظار داریم که شاغلین در بخش کشاورزی به خاطر منافع شخصی محصولات غذایی تولیدشده خودشان را آلوده به مواد شیمیایی سمی به جامعه

مصرف کننده تحویل ندهند و در نتیجه حقوق دیگران به مثابه مصرف کننده را رعایت نمایند. بنابراین هم مردم عادی و هم مغازه دار و هم شاغلین در بخش کشور باید خودشان را زیر چتر عظیم تکالیف اخلاقی احساس کنند. لیکن در اخلاق مخاطب ما همه انسانهای دیگر در تمامی مشاغل است ولی در اخلاق کشاورزی مخاطب ما فقط طبقه کشاورز و شاغلین آن در حوزه است. در ارتباط با نقش اخلاق در کشاورزی این سوال را باید پرسید که هدف کشاورزی چیست؟ پاسخ به این سوال مستقیم و غیرمستقیم مباحث اخلاقی را پیش می کشد. برای مثال یکی از اهداف اصلی کشاورزی تولید محصولات مناسب برای تغذیه بشر است. در همین راستا تغذیه سالم «وظیفه» ای اخلاقی است که کشاورزی بر عهده دارد. این وظیفه هم اخلاقی است و هم اجتماعی و هم سیاسی و لذا سالم بودن محصولات کشاورزی از لحاظ اخلاقی «ارزش» محسوب می شود. اما به نظر نگارنده این سطور اگر هدف اصلی کشاورزی با برون داد خودش یعنی محصولات و تولیدات غذایی سنجیده شود قطعاً نظریه اخلاقی سودانگاری بیش از نظریه وظیفه گرایانه کانتی نقش ایفا خواهد کرد (زیدعلی و همکاران، ۱۳۹۳).

بنابراین نظریه می توان گفت که «تولید بیشتر محصولات کشاورزی برای تعداد بیشتر افراد انسانی» معادل خوبی برای شعار «بیشترین سود و خیر برای بیشتر افراد جامعه» اخلاق سودانگارانه بنتامی است. اما نباید فراموش کرد که این تولید بیشتر هم برای انسان و هم برای محیط طبیعی گران تمام می شود. برای انسان از این جهت گران تمام می شود که ممکن است {اغلب چنین است} که کشاورز برای افزایش کمی محصول خود از تکنولوژی هایی استفاده کند که نوعی دستکاری ژنتیکی در محصولات کشاورزی محسوب می شود و بنابه تشخیص پزشکان استفاده از میوه ها، خوراکی ها تولید شده به سبک این چینی برای سلامتی انسان مضر هستند. بنابراین «صنعتی شدن در غرب، حتی غذاهای روزمره مثل نان» را نیز دربر گرفته است. ساتیش کومار نویسنده و سردبیر نشریه Resurgence در مقاله ای با عنوان «در حسرت نان سالم» به این مساله اشاره دارد. از نظر ایشان نان تازه و کاملی که در گذشته در منازل و یا نانوایی های سنتی محلی تولید می شد، نه تنها از درصد ابتلا به سرطان می کاست؛ بلکه با کاهش میزان بیماری های قلبی همراه بود؛ افزون بر این مردم مجبور نبودند هزینه های سرسام آور درمان این بیماری را بپردازند؛ میزان افسردگی نیز بسیار کمتر بود و شور و شوق فراوانی در زندگی حاکم بود. امروزه این نان های صنعتی، محصول شرکت هایی است که با تولید گندم های دستکاری شده ژنتیکی و با کنار زدن آردهای طبیعی، از آردهای سفید فاقد سبوس و حاوی دی اکسید کلر که ماده ای سمی است استفاده می کنند» (رمضانی و نبویان، ۱۳۸۸). همانطور که پیشتر ارائه گردید، تولید بیشتر محصولات کشاورزی برای طبیعت نیز گران تمام می شود چون استفاده بی رویه از کودهای شیمیایی، سموم دفع آفات، استفاده بی رویه از سفره های زیرزمینی آب، قطع درختان و غیره باعث تخریب محیط زیست می شوند. یکی از مضرات افزایش کمی محصولات کشاورزی کاهش آب شیرین مصرفی است بطوری که آگاهان امور آب معتقدند که جنگ های دهه های آینده غالباً بر سر آب خواهد بود.

اخلاق در بیو تکنولوژی کشاورزی

بیوتکنولوژی بطور کلی یک تکنولوژی مجزا و واحدی نیست بلکه اصطلاح عامی است که به طیف وسیعی از تکنولوژی های صنعتی، پزشکی و کشاورزی اطلاق می شود و محدود به اصلاح یا دستکاری ژنتیکی نیست. در واقع تاریخچه بیوتکنولوژی به گذشته های دور برمی گردد فعالیت هایی مثل آبجو درست کردن، در گرما پختن و تولید غذاهای تخمیر شده مثل ماست و پنیر نمونه های بسیار ابتدایی بشر از بیوتکنولوژی آغاز تا امروز هستند. ولی با مهندسی ژنتیک امروزه دستگاری در DNA موجودات امر فراگیر شده است و اصلی ترین تکنولوژی به کار رفته در بیوتکنولوژی به شمار می آید. البته در اینجا قصد نداریم به توصیف و تشریح دستکاری در ژن موجودات بپردازیم بلکه می خواهیم

معضلات و مسائل اخلاقی ناشی از این نوع تکنولوژی را در عرصه کشاورزی مورد بحث قرار دهیم تا جایگاه اخلاق در این کار مشخص شود. بیوتکنولوژی هم در ساحت موجودات زنده از حیوان گرفته تا انسان را شامل می شود و هم ساحت گیاهان غذایی را در برمی گیرد که با تغذیه انسان ارتباط دارد. در اینجا به بیوتکنولوژی گیاهی و غذایی و مسائل اخلاقی آن متمرکز می شویم. غالباً ۸۰ درصد بیوتکنولوژی گیاهی مربوط به بهبود و اصلاح گیاهان غذایی است و مابقی مربوط به محصولات غیر غذایی از قبیل تنباکو، کتان و گیاهان دارویی است (Fossey, 2005). عقیده مردم نیز درباره غذاهای دستکاری شده ژنتیکی متفاوت است. عده ای معتقدند که نباید از غذاهای تولید شده به شیوه دستکاری ژنتیکی استفاده کرد و باید آنها را نابود کرد و عده ای دیگر معتقدند که غذاهای دستکاری شده ژنتیکی کاملاً برای سلامتی انسان مفید هستند. گروه سوم بر این باورند که ممکن است غذاهای دستکاری شده ژنتیکی حاوی سموم یا آلرژی هایی باشند و کشت آنها می تواند منجر به کاهش تنوع زیستی گردد.

اما بی شک این نوع غذاها مزایا یا معایبی دارد که به ترتیب به برخی از آنها اشاره می کنیم. از جمله مزایای غذاهای دستکاری شده ژنتیکی عبارتند از: (اصغری، ۲۰۱۱).

- ۱- این نوع غذاها کیفیت غذایی مثل ویتامین ها و مواد معدنی را افزایش می دهند.
 - ۲- مقاومت محصولات را در برابر حشرات بیشتر می کنند.
 - ۳- در مقابل بیماری مقاوم می شوند.
 - ۴- عمر میوه ها زیاد می شود.
- البته مزایای دیگری نیز وجود دارد که می توان کنترل ژنتیکی زمان شکوفه دادن گیاهان اشاره کرد. در مقابل این مزایا معایبی نیز برای این نوع محصولات ذکر شده اند:
- ۱- تولید انواع سموم و آلرژی ها
 - ۲- وجود اثرات زیان بار غیرمنتظره این نوع محصولات غیرطبیعی.
 - ۳- احتمال انتقال این اثرات زیانبار به ژن انسان
 - ۴- کاهش ارزش گرده افشانی محصولات ارگانیک
 - ۵- اثرات زیانبار احتمالی بر جمعیت زنبورهای عسل
 - ۶- کاهش تنوع زیستی
 - ۷- وابستگی روزافزون کشاورزان بر شرکت های بیوتکنولوژی کشاورزی

استفاده از شیوه ها و فنون بیوتکنولوژی کشاورزی بحث اعتماد اخلاقی به محصولات کشاورزی را به پیش استفاده از شیوه ها و فنون بیوتکنولوژی کشاورزی بحث اعتماد اخلاقی به محصولات کشاورزی را به پیش می کشد. این سوال در ذهن مصرف کننده مطرح می شود که تا چه حد می توان به چنین محصولات غذایی اعتماد کرد؟ آیا کشاورز و تولید کننده غذا باید در مقابل چنین سوال اخلاقی پاسخگو باشد یا نه؟ ممکن است استفاده از چنین فنی به لحاظ وضعیت مالی خانواده کشاورز بهبود ببخشد و تا حدی این امر اخلاقاً عادلانه باشد ولی برای مصرف کننده وضعیت چنین نیست؟ آیا می توان به کشاورز مدرن اخلاقاً اعتماد کرد. به نظر می رسد که عموم مردم امروزه با آگاهی از مضرات این نوع محصولات گرایش بیشتری به محصولات تولید شده به روش سنتی و طبیعی دارند. بنابراین اگر توجه کافی و عاقلانه به مقولاتی نظیر سلامتی انسانها و سالم بودن محیط زیست و توجه عادلانه به اقتصاد کشاورز و خانواده او در بیوتکنولوژی کشاورزی مطرح باشد شاید بتوان گفت که نسبت به این نوع تکنولوژی رویکرد اخلاقی صورت گرفته است. اما نباید از

یاد ببریم که در عمل هیچ گاه به طور «کامل» به این مقولات توجه نمی شود و غالباً رویکرد اقتصادی هم نزد کشاورز و هم صاحبان بیوتکنولوژی این اجازه را به آنها نمی دهد که با عینک اخلاقی به قضیه نگاه کنند. این وظیفه متخصصان اخلاق کشاورزی که باید عینک اخلاقی برای خود کشاورز و صاحبان شرکت های بیوتکنولوژی بدهد و این امکان پذیر نیست مگر اینکه تفکر اخلاقی در بین این دو قشر کم کم حاکم شود. اگر تفکر اخلاقی در ساحت کشاورزی حاکم شود ثمرات آن کل جامعه انسانی را شامل می شود چون همه انسانها برای بقا نیاز به غذای کشاورزان دارند.

نتیجه گیری:

بررسی و تبیین جایگاه اخلاق و نظریه های اخلاقی در بخش کشاورزی نیازمند دقت بیشتری است چرا که هر نوع تجویز نظریه اخلاقی در این بخش باید با بررسی کامل زندگی کشاورز و ماهیت خود کشاورزی صورت گیرد. به نظر می رسد که به راحتی نمی توان یک یا چند نظریه را در این ساحت کاملاً تجویز نمود. ماهیت پیچیده کشاورزی ایجاب می کند که با احتیاط بیشتر از اخلاق و نظریه هایی اخلاقی صحبت کنیم چرا که همانطور که در مقدمه اشاره گردید اخلاق کشاورزی یک رشته میان رشته ای است که از دست به دست دادن سایر علوم و عوامل شکل گرفته است. لیکن این امر به این معنا نیست که باید از اخلاق کشاورزی دست کشید بلکه به این معناست که تأسیس اخلاق کشاورزی نیازمند تحقیق و مطالعات میدانی بیشتری است. یکی از متفکران حوزه اخلاق کشاورزی می گوید که «کشاورزی در جهان پیرامون در حال تغییر است. برجسته ترین این تغییرات تهدیدی بر خود توانایی بشر برای تولید غذایی است که برای بقای خودش نیاز دارد. آری، ما در حال تولید بیشتر روی زمین کوچک با تلاش کمتر انسانی هستیم ولی برخی روش های ما منابع ما را تهدید می کنند (Blatz, 1991) شکی نیست که با ادامه چنین وضعیتی در کشاورزی نسل آینده هرچه بیشتر با مسائل اخلاقی و حل آنها در حیطه کشاورزی مواجه خواهند شد. مسلماً این امر بسیار واضح و روشن است که سایه سنگین تفکر اقتصادی بر کشاورزی عرصه را بر ظهور اخلاق کشاورزی تنگ تر می کند ولی از دیگر سو، آشنایی مردم با اثرات زیانبار بیوتکنولوژی کشاورزی و وابسته شدن خانواده کشور به شرکت ها و صنایع مرتبط با کشاورزی و پیدایش بیکاری در بین طبقه کشاورز روزنه امیدی نیز به روی اخلاقیات باز می کند. به هر روی هرچند اخلاق کشاورزی در غرب سابقه ای سی و چند ساله دارد ولی در کشور ما هنوز جا نیفتاده است و جا دارد که توجه روزافزون به این رشته میان رشته ای نوپا صورت

The need for ethics in agricultural biotechnology

Karami Chame, S. ^{*1} & Seyed Mousavi, J. ²

1-PHD student of agrotechnology, field of crop physiology, Ilam University. Iran. Employee of the agricultural jihad of Kermanshah province

2- Graduated from Birjand University as a Master of Agriculture and Plant Breeding. Researcher of medicinal plants in Kermanshah province

* Corresponding author, Email: somayehkarami21@yahoo.com

Abstract:

Agriculture is one of the most important activities in which compliance with ethical dimensions (humans, environment, animals, society, economy and politics) is very necessary. Stein's article tries to explain the position of ethics in the field of agriculture. Agricultural ethics can be defined as follows: Of the values and ethical issues related to food production and agricul-

ture, of course, agricultural ethics is an interdisciplinary field that has a deep connection with many fields such as ethics, philosophy, biotechnology, agricultural sciences, and sociology. etc. Agriculture is a field of practical human activity in which nature, technology, and humans are in direct interaction with each other, and this interaction ultimately requires the use of biotechnology. Its role is in food health. Moral trust in agricultural products is another concept in agricultural ethics. However, in agricultural ethics, many ethical questions are raised about agricultural products, the use of pesticides, and the proper use of land, the character of the farmer, the environment are discussed, so the main goal of agriculture, which is to provide food for mankind, is examined from various ethical angles.

Keywords : Agricultural ethics, biotechnology, necessity of ethics, development, self-centredness

الحاجة إلى الأخلاقيات في مجال التكنولوجيا الحيوية الزراعية

سمیه کریمی چمه^۱، السید جلیل السید موسوی^۲

۱-دکتوره في التكنولوجيا الزراعية، تخصص فسيولوجيا المحاصيل الزراعية، جامعة إيلام، إيران. موظفة في الجهاد الزراعي،

محافظة کرمانشاه

۲-خريج درجة الماجستير في الزراعة وتربية النبات من جامعة بيرجند. باحث في النباتات الطبية في محافظة کرمانشاه

*- المؤلف المسؤول: Email: somayehkarami21@yahoo.com

ملخص

تعدّ الزراعة من أهم الأنشطة التي تستلزم مراعاة الأبعاد الأخلاقية بما يشمل (الإنسان، والبيئة، والحيوانات، والمجتمع، والاقتصاد والسياسة). وتسعى هذه المقالة إلى توضيح مكانة الأخلاق في مجال الزراعة. يمكن تعريف أخلاقيات الزراعة على أنها القيم والقضايا الأخلاقية المتعلقة بإنتاج الغذاء والأعمال المتعلقة بالزراعة. وبالطبع، فإن أخلاقيات الزراعة هي مجال متعدد التخصصات يرتبط بشكل وثيق بالعديد من المجالات مثل الأخلاق، والفلسفة، والتكنولوجيا الحيوية، والعلوم الزراعية، وعلم الاجتماع وغيرها. الزراعة هي مجال من الأنشطة العملية للإنسان حيث تتفاعل الطبيعة والتكنولوجيا والإنسان بشكل مباشر، وهذا التفاعل يستلزم في النهاية متطلبات أخلاقية. وأحد المفاهيم الرئيسية في أخلاقيات الزراعة هو استخدام التكنولوجيا الحيوية ودورها في سلامة الغذاء. الثقة الأخلاقية في المنتجات الزراعية هي مفهوم آخر في أخلاقيات الزراعة الذي تقدّمه التكنولوجيا الحيوية. في أخلاقيات الزراعة، تُطرح العديد من الأسئلة الأخلاقية حول المنتجات الزراعية، واستخدام المبيدات، والاستخدام المناسب للأرض، وشخصية المزارع، والبيئة. لذلك، فإن الهدف الرئيسي للزراعة، وهو توفير الغذاء للبشر، يتم فحصه من زوايا أخلاقية مختلفة.

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، التكنولوجيا الحيوية، ضرورة الأخلاق، التنمية، الأمانة

منابع:

- رهبري، ع.، و طهمزي، ا. (۱۳۹۴). اخلاق در کشاورزی. چهارمین همایش پژوهش های نوین علوم و فناوری. رضائی، ع.، و نبویان، س. م. (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی اخلاق کشاورزی در اسلام و غرب. معرفت اخلاقی، (۱)، ۱۷۰-۱۴۳. زیدعلی، ا.، علیزاده، ی.، قربانی، ر.، و خزایی، م. (۱۳۹۳). اخلاق در پایداری محیط زیست. اولین همایش ملی ایده های نوین در کشاورزی پایدار.

- اصغری، م. (۱۳۸۸). اخلاق در مزرعه، تفکری در مورد اخلاق کشاورزی. سومین کنفرانس ملی با تأکید بر اخلاق کاربردی. دانشگاه زنجان.
- زمانی، غ. (۱۳۹۲). نظریه مسئولیت انسانی: رویکرد اخلاقی در کشاورزی و محیط زیست. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۲(۱)، ۱۶۳-۱۴۹.
- Mills, J., Gaskell, P., Reed, M., Short, C., Ingram, J., Boatman, N., Jones, N., Conyers, S., Carey, P., Winter, M., & Lobley, M. (2013). Farmer attitudes and evaluation of outcomes to on-farm environmental management. *Countryside and Community Research Institute, Food and Environment Research Agency, Centre for Rural Policy, Exeter University*.
- Maarten, J. C., & Dina, F. M. (2003). Agricultural ethics. *Journal of Plant Physiology*, 132, 4-9.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), *Encyclopedia of environmental ethics and philosophy*. Macmillan Reference USA.
- Blatz, C. V. (1991). *Ethics and agriculture: An anthology on current issues in world context*. University of Idaho Press.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), *Encyclopedia of environmental ethics and philosophy*. Macmillan Reference USA.
- Prozesky, M. (2005). Ethics and agriculture. In A. Van Niekerk (Ed.), *Ethics in agriculture: An African perspective* (pp. 1-15). Springer.
- Fossey, A. (2005). Agricultural biotechnology. In A. Van Niekerk (Ed.), *Ethics in agriculture: An African perspective* (pp. 23-40). Springer.
- Zimdahl, R. L. (2012). *Agriculture's ethical horizon*. Elsevier.

بررسی عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب در باغات کشاورزی

ملیحه فلکی^{۱*}، محمدحسین رافعی^۲

۱- استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه بیرجند و عضو گروه پژوهشی خشکسالی و تغییر اقلیم دانشگاه بیرجند

۲- دانشجو کارشناسی ارشد توسعه روستایی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه بیرجند

نویسنده مسئول: falaki@birjand.ac.ir

نحوه رجاع به این مقاله

فلکی، م.، رافعی، م. ح.، (۱۴۰۳). بررسی عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب در باغات کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

علی رغم آنکه چندین دهه از مطرح شدن مباحث پایداری میگذرد، اما همچنان شاهد استفاده نادرست کشاورزان از منابع تولید، و سیاست های کشاورزی نامتوازن با توان محیط و درخشان بودن واژه خودکفایی در میان سیاست های توسعه کشاورزی هستیم. به نظر میرسد تمام اهرم های که تاکنون برای رسیدن به پایداری به کار گرفته شده است، آنچنان که باید و شاید موفق نبوده اند. لذا امروزه دانشمندان به راهبردهای اخلاق بیش از سایر راهبردها در رسیدن به پایداری و حل چالش های زیست محیط امیدوار هستند. با توجه به جایگاه و تاثیر بخش کشاورزی در زندگی انسان و محیط زیست، بررسی کارکردهای اخلاق در این زمینه ضروری است. بر طبق آیات قرآن و سخنان معصومان (ع) کشاورزی، یک تلاش مستمر، برای انسان به شمار میرود. از سویی، انسان با تلاش و کار، به صورت مستقیم و غیرمستقیم موجبات آسایش خود را فراهم آورده، اندوه بیکاری را از دل آنها میزداید لذا این مسائل سبب شده است که در اسلام، برای هر امری اخلاق عملی خاصی وجود داشته باشد؛ بنابراین سعادت مسلمانان در این جهان و جهان آخرت در گرو عمل به برنامه های اسلامی و تطبیق برنامه های روزمره در تمام زوایای آن است، چه فردی و چه اجتماعی چالش های اخلاقی متعددی مابین انسان و محیط زیست بواسطه کشاورزی صنعتی بوجود آمده است و رفتارهای انسان در بخش کشاورزی قابلیت ارزشگذاری اخلاقی را دارند. آب یکی از منابع حیاتی در کشاورزی است و مدیریت صحیح آن نقش بسزایی در بهره‌وری و پایداری تولید محصولات کشاورزی دارد. باغات زرشک به عنوان یکی از محصولات استراتژیک در ایران، نیازمند توجه ویژه به مصرف آب و مدیریت منابع آبی هستند. این مقاله به بررسی عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب در باغات زرشک می‌پردازد.

کلمات کلیدی: کشاورزی، اخلاق، محیط زیست، تولید، رفتار

مقدمه:

عامل انسانی مهمترین سازه در فرآیند توسعه است. در بخش کشاورزی نیز این سازه شامل دو زیر سازه عمده میباشد: یک زیر سازه سخت افزاری مانند نیروی کار و دو زیر سازه نرم افزاری که به چگونگی رفتار یا اخلاق میپردازد. از آنجا که مبحث اخلاق در کشاورزی اهمیتی روزافزون یافته و در سطح جهانی از تأکید ویژه ای برخوردار و به عنوان یک رشته یا دیسیپلین علمی جدید زمینه های تحقیقاتی و مطالعاتی فراوانی را در بر گرفته است ضرورت دارد که در راستای بومی

سازی و تولید علوم اسلامی نیازهای زیربنایی این حرکت تأمین شود (زمانی، ۱۳۹۵). آب یکی از ضروری ترین منابع طبیعی برای انسان و امکان پذیر نیست و ۱۰ کشور در شرایط بحرانی قرار دارند که ایران نیز یکی از این کشورها محسوب میشود موجودات و در عین حال بحرانی ترین منبع طبیعی در جهان است که کمبود شدید آن یک نگرانی و چالش جدی جهانی در حال حاضر و آینده محسوب میشود. آب منبع بحران های ناشی از کمبود منابع آب به عنوان تهدیدی حیاتی برای هر پدیده زیستی و انسانی است. اگر نقش جدی در توسعه پایدار، محیط زیست سلامت و رفاه نیروی انسانی در جامعه محور توسعه شناخته شده انسانها مطرح است در حال حاضر افزایش مصرف آب است، نقش آب نیز در منابع طبیعی به مثابه مرکز توسعه به لحاظ رشد جمعیت از یک سو و ظهور تقاضاهای جدید بیشترین تاثیر را در روند گسترش جامعه انسانی و برای آب از سوی دیگر کاهش روزافزون سرانه آب پیدایش فرهنگ و تمدن جهانی داشته است. پیش بینی کشور را موجب گردیده و تأمین پایدار نهاده آب به عنوان مجامع جهانی حاکی از آن است که تا سال ۲۰۵۰ جمعیت یکی از اصلی ترین نهاده های تولیدی با چالش هایی جهان به ۲/۹ میلیارد نفر افزایش یافته و در نتیجه تقاضا برای مواد غذایی ۷۰ درصد و انرژی ۴۰ درصد افزایش منطقه مواجه است کشاورزی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، یک فعالیت اساسی میباشد که وابستگی زیادی خواهد یافت. همچنین براساس پیش بینی های به عمل به آب دارد بررسی وضعیت مصرف آب به تفکیک آمده، تا سال ۲۰۳۰ جهان با ۴۰ درصد کمبود آب مواجه بخشهای اصلی نشان میدهد که در بیشتر مناطق خواهد شد که با این روند در آینده نزدیک بسیاری از جهان به غیر از قاره اروپا و آمریکا) بخش کشاورزی مناطق دچار کم آبی یا خشکسالی شدید خواهند شد بیشترین سهم آب مصرفی را به خود اختصاص میدهد. بیندرا و همکاران این مساله در کشوری نظیر سهم آب مصرف شده در بخش کشاورزی در ایران که در کمربند خشکی دنیا قرار گرفته و بسیاری از خاورمیانه و قاره آفریقا به ترتیب ۸۴ و ۸۲ درصد است (Bindra et al., 2014)، مناطق آن به صورت خشک و نیمه خشک می باشند، دارای در ایران ۹۲ درصد آب مصرفی در بخش کشاورزی اهمیت دوچندان است محمدی کانی گلزار و همکاران استفاده میشود رضائزاد (۲۰۱۶) در برخی از دشت ها ۲۰۱۴ کشور ایران با جمعیت حدود ۸۰ میلیون نفر که افت مستمر منابع آب زیرزمینی و عدم تأمین آب، سبب حدود یک درصد جمعیت دنیا را تشکیل میدهد تنها ۳/۰ شده تا بسیاری از اراضی مرغوب بلااستفاده مانده و درصد از منابع آب شیرین دنیا را در اختیار دارد ۴۰ بسیاری از باغات چندین ساله رو به نابودی روند (سند سال پیش ایران دارای سرانه آب تجدیدپذیر معادل یک تفضیلی برنامه ششم توسعه (۲۰۱۷)). در جهان امروز، اخلاق در کشاورزی، یکی از شاخص های مهم در صادرات محصولات یک کشور به شمار میرود. در دهه های اخیر در کشور ما هر چند که گام های موثری در این زمینه برداشته شده است اما به نظر میرسد هنوز جای کار وجود دارد. سعی بر این است که علاوه بر اطلاع رسانی مسائل علمی، مسائل اخلاقی در این رشته به دست اندر کاران این حرفه داده شود. هر شغل اخلاقیات خاص خود را میطلبد. در قرآن و احادیث شاهد آنیم که از ابعاد مختلفی به کشاورزی توجه شده است و یک کشاورز، چه تحصیل کرده و چه عامی باید دارای یک اخلاق حرفه ای مناسب شغل خود داشته تا بتواند در تأمین مایحتاج دیگران سهمی داشته باشد بنابراین رعایت نکات دینی برای یک فرد کشاورز دین مدار ضرورت ویژه ای پیدا میکند. تردیدی نیست که هر ساحتی از زندگی بشر از کشاورزی گرفته تا علوم فضایی نیازمند اخلاق است اما اخلاق نیازمند این ساحت ها نیست. اما کشاورزی ساحتی غنی برای اخلاق و نظریه های اخلاقی است چون کشاورزی با تغذیه و حیات آدمیان گره خورده است. لذا هر نوع خطایی در این ساحت بار اخلاقی در پی خواهد داشت. در اخلاق کشاورزی سوالات زیادی درباره ایمنی غذا، تأثیر کشاورزی بر محیط زیست، زیست فناوری یا بیوتکنولوژی، استفاده از مواد شیمیایی سرطان زا در مزرعه و زندگی خانواده کشاورز و نقش تکنولوژی در تخریب محیط زیست و مسائلی از این

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

قبیل مطرح میشود که در نهایت باید در بستر اخلاق نیز مورد بررسی قرار گیرند. در کشاورزی ما دوشادوش تکنولوژی، علم و دانش کشاورزی به اخلاق نیاز داریم. ما باید « یکی از طرفداران اخلاق کشاورزی درباره اهمیت مجهز شدن ما به وجدان اخلاقی می گوید که خودمان و نسل جوانترمان را به یک چیزی مجهز کنیم که همه جا همراه ما باشد و از مرز سیاست و دین عبور کند و در لحظه تصمیمگیری های سرنوشت ساز همراه ما باشد و آن چیز وجدان است یعنی اعتقاد عمیق به زندگی اخلاقی که در آن به جاذبه خودخواهی و زیان نه بگوئیم و به فرصت خدمت کردن فعالانه برای دیگران آری بگوئیم (Prozesk, 2005, p.18). در ارتباط با نقش اخلاق در کشاورزی این سوال را باید پرسید که هدف کشاورزی چیست؟ پاسخ به این سوال مستقیم و غیرمستقیم مباحث اخلاقی را پیش میکشد. برای مثال یکی از اهداف اصلی کشاورزی تولید محصولات مناسب برای تغذیه بشر است. در همین راستا تغذیه سالم وظیفه ای اخلاقی است که کشاورزی بر عهده دارد. این وظیفه هم اخلاقی است و هم اجتماعی و هم سیاسی و لذا سالم بودن محصولات کشاورزی از لحاظ اخلاقی « ارزش » محسوب میشود. رسالت کشاورزی پایدار زمان به فرجام می رسد که ضمن تأمین امنیت غذایی ، جنبه های اخلاق تولید نیز رعایت گردد. علم رغم ضرورت اخلاق در کشاورزی برای حل بسیاری از چالش های کشاورزی و زیست محیطی ، اما تاکنون آنگونه که باید و شاید به اهمیت آن پرداخته نشده است. با مطرح شدن مباحث اخلاق محیط زیست به طور عام و اخلاق آب به طور خاص در سال های اخیر ابعاد پنهان ارزشی و اخلاقی مدیریت و حکمرانی آب بیشتر مورد توجه قرار گرفته است متفکران اخلاق محیط زیست بر این عقیده اند که از یک سو ، ریشه بسیاری از بحران های زیست محیطی مثل بحران آب به اخلاق انسان ها در استفاده از این منابع برمیگردد و از سوی دیگر، اخلاق میتواند زمینه لازم برای بهره برداری پایدار از این منابع را فراهم آورد. ارزش های اخلاقی با شکل دهی تصمیمات انسانی، تعیین کننده بهره برداری درست و بهینه از منابع آب موجود هستند؛ بنابراین اخلاق آب راهبرد مهمی برای کاهش بحران آب حاضر میباشد. از این رو رشد اخلاقی ذینفعان و بهره برداران کشاورزی نقش مهمی در حفاظت از منابع آب خواهد داشت.

پیشینه پژوهش:

نظریه های اخلاقی مطرح در کشاورزی و محیط زیست در این زمینه حایز اهمیت است اندیشمندان این حیطه تحت عناوین مختلفی اصول و معیارهای سنجش رفتارهای اخلاقی در کشاورزی و محیط زیست را در قالب نظریه ارائه کرده اند. جمع بندی و تطبیق محتوای این نظریه ها، سه نظریه کلی را معرفی میکند که توسط برخی از این اندیشمندان معرفی شده است. کنمور و همکاران معتقدند (عدم اعمال در بخش منابع) که بسیاری از فلاسفه نظام های اخلاقی خود را کلاً بر یکی از سه دیدگاه یا نظریه زیر استوار کرده اند: (۱) فایده باوری (پیامد گرایی)، (۲) فضیلت گرایی و (۳) حق وظیفه محوری. محققین فوق اظهار میکنند که در مناقشات و چالش های اخلاقی معمولاً یک گروه ممکن است برای تبیین و دفاع از موضع خود به یکی از نظریه های فوق استناد کند در حالی که گروه مخالف به نظریه دیگری ممکن است متوصل و استدلال نماید.

نظریه فایده باوری

نظریه فایده باوری از زیر مجموعه های فلسفه اخلاقی پیامد گرایی است. در بحث اخلاق کشاورزی این نظریه مرتبط میشود با چالش های رفتاری کشاورزان، بهکارگیری فناوری ها و یا استفاده از نهادهای مختلف و یا عوامل انسانی که در این موارد مؤثر هستند. معمولاً پیامد گرایی رویکردی شفاف و مستقیم در تحلیل و ارائه موضع نسبت به چالش های مذکور ارائه میکند. از تأکیدهای این مکتب فکری "بهره‌وری" و مصرف بهینه نهاده ها برای برداشت بیشترین محصول است و به طور کلی از دید این مکتب یا نظریه، رفتاری اخلاقی است که بیشترین فایده و کمترین هزینه (خسارت) را در پی داشته باشد.

نظریه فضیلت گرایی

نظریه فضیلت گرایی به اندیشه های اخلاقی ارسطو باز میگردد. ارسطو اعتقاد داشت که انسان به اعتدال در رفتار تمایل دارد و از سوی دیگر اگر در کنترل و هدایت نباشد به شرارت و بدی خواهد افتاد. بنابراین فهرستی از فضائل و رذایل برای هدایت رفتار انسان ها ارائه کرد (رساله اخلاق نیکو ماخوس) و این مبنای نظریه فضیلت گرایی شد که انسان ها رفتار خود یا دیگران را با الگوهای انسانی، هنجارهای پذیرفته شده اجتماعی و به عبارت دیگر آنچه در جامعه به عنوان فضیلت شناخته میشود تطبیق و یا ارزیابی کنند.

نظریه حق - تکلیف محوری

این نظریه که برخی آن را وظیفه گرایی میدانند از مکاتب انسان محوری نیز نامیده اند، رفتاری را اخلاقی میدانند که رفتار کننده کلیه حقوق اساسی و وظائف مربوطه را به دور از نگرانی از پیامدها و شرایط رعایت نماید. بنابراین فعالیت های مختلف کشاورزی تا جایی اخلاقی است که حقوق اساسی (طبیعت، نسل های آینده، همه افراد و موجودات مرتبط) را رعایت و وظائفی که در قبال آنها است به انجام رسیده باشد. زرشک به عنوان یک محصول اقتصادی و صادراتی در مناطق خشک و نیمه خشک ایران کشت می شود. با توجه به محدودیت منابع آبی و تغییرات اقلیمی، مدیریت مصرف آب در این باغات اهمیت ویژه ای دارد. اخلاق مصرف آب به معنای استفاده بهینه و پایدار از منابع آبی است که می تواند به حفظ محیط زیست و افزایش بهره وری منجر شود.

اهداف: هدف این تحقیق بررسی عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب در باغات کشاورزی بود.

اهمیت پژوهش:

عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب:

۱- آموزش و آگاهی کشاورزان

- آموزش کشاورزان درباره تکنیک های مدرن آبیاری و مدیریت منابع آب می تواند به بهبود مصرف آب کمک کند. برنامه های آموزشی باید شامل روش های آبیاری قطره ای، زمان بندی مناسب آبیاری و استفاده از تکنولوژی های نوین باشد.

۲- تکنولوژی های آبیاری

- استفاده از سیستم های آبیاری پیشرفته مانند آبیاری قطره ای و بارانی می تواند به کاهش هدررفت آب و افزایش کارایی آن کمک کند. این سیستم ها به کشاورزان اجازه می دهند تا به صورت دقیق تری نیازهای آبی گیاهان را برآورده کنند.

۳- شرایط اقلیمی

تغییرات اقلیمی و نوسانات دما و بارندگی می توانند بر نیاز آبی زرشک تاثیر بگذارند. شناخت الگوهای اقلیمی و پیش بینی تغییرات می تواند به کشاورزان کمک کند تا برنامه ریزی بهتری برای مصرف آب داشته باشند.

۴- مدیریت خاک

کیفیت خاک و قابلیت نگهداری آب در آن نیز بر مصرف آب تاثیر دارد. استفاده از روش های بهبود خاک، مانند کمپوست سازی و کشت پوششی، می تواند به افزایش ظرفیت نگهداری آب در خاک کمک کند.

۵- سیاست های دولتی

سیاست ها و مقررات دولتی در زمینه مدیریت منابع آب و حمایت از کشاورزان برای استفاده از تکنولوژی های نوین می تواند نقش مهمی در بهبود اخلاق مصرف آب ایفا کند.

۶- فرهنگ و نگرش اجتماعی

فرهنگ مصرف آب در جامعه کشاورزان نیز باید تغییر کند. ترویج فرهنگ صرفه جویی و استفاده مسئولانه از منابع آب می تواند به تغییر رفتار کشاورزان کمک کند.

متدولوژی و روش ها:

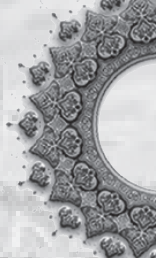
به اقتضای هدف، از روش پژوهش پدیدارشناسی توصیفی بهره برده شد؛ همچنین تجزیه و تحلیل داده ها براساس مدل هفت-مرحله ای کلایزی صورت گرفت. ابزار پژوهش کنونی، اسناد و کتاب و مقالات معتبر و به روز و همچنین مصاحبه ای عمیق نیمه ساختاریافته محقق ساخته می باشد. میدان پژوهش، شامل کلیه ی روش پژوهش حاضر با روش تحقیق توصیفی مبتنی بر همبستگی انجام شده است. جامعه مورد مطالعه شامل ۱۵ نفر از کارشناس کشاورزی سازمان مرکزی جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی بودند و جمع آوری اطلاعات با پرسشنامه انجام گرفت بودند. روش جمع آوری داده ها در تحقیقات کیفی و به ویژه در تحقیق پدیدار شناسی عبارت است از مصاحبه نیمه ساختارمند.

بحث و نتایج:

یافته ها مهمترین مسایل اخلاق کشاورزی شامل ساختار مزرعه و روش زندگی روستایی رفتار با حیوانات ایمنی غذایی، اثرات زیست محیطی، تجارت بین الملل، امنیت غذایی زیست فناوری و اخلاق پژوهش در کشاورزی میباشند یافته ها نشان داد که بررسی عوامل موثر بر اخلاق مصرف آب در باغات کشاورزی با اخلاق کشاورزی ارتباط مستقیم دارند و همچنین گرایش کارشناسان در مصرف اخلاق مدارانه در باغات کشاورزی دارد این گرایش مستقل از سن سطح تحصیلات و سابقه شغلی می باشد. از این نظر نتیجه گیری یافته های پژوهش حاضر بیانگر عقب افتادگی دیدگاه جاری کارشناسان کشاورزی درباره اخلاق کشاورزی و رعایت آن در فعالیت های بخش کشاورزی است، بنابراین لازم است اخلاق کشاورزی به عنوان یک عنصر ضروری در تربیت نیروی انسانی و همچنین در سیاستها و برنامه های توسعه کشاورزی گنجانده شود تا امید به سازگاری کشاورزی با ارزشها و فضایل انسانی افزایش یابد.

نتیجه گیری:

بررسی و تبیین جایگاه اخلاق و نظریه های اخلاقی در ساحت کشاورزی نیازمند دقت بیشتری است چرا که هر نوع تجویز نظریه اخلاقی در این ساحت باید با بررسی کامل زندگی کشاورز و ماهیت خود کشاورزی صورت گیرد. به نظر میرسد که به راحتی نمیتوان یک یا چند نظریه را در این ساحت کاملاً تجویز نمود. ماهیت پیچیده کشاورزی ایجاب میکند که با احتیاط بیشتر از اخلاق و نظریه هایی اخلاقی صحبت کنیم. از آنجا که کشاورزی دارای بعد اخلاقی است، ضرورت دارد تا ترویج کشاورزی برای حفاظت از منابع تولید و اطمینان از مخرب نبودن فعالیت های کشاورزی بر محیط زیست، جایگاه مناسبی به اخلاق زیست محیطی در فعالیت های خود اختصاص دهد. این ضرورت از منظر آموزشی بودن برنامه های ترویج، داوطلبانه بودن تغییر رفتار در ترویج کشاورزی و همچنین تربیت کارکنان مورد نیاز قابل توجه است. بنابراین، توصیه می شود تا ترویج کشاورزی در راستای تحقق یکی از مهمترین اهداف خود، یعنی حفظ محیط زیست، آموزش اخلاق زیست محیطی به کشاورزان و ارشاد آنان را به صورتی دنبال نماید که آنان بتوانند در کار و حرفه خود، تصمیمات درستی در چگونگی رفتار با منابع تولید بگیرند و تعامل مناسب تری با محیط زیست طبیعی داشته باشند.

Investigating factors affecting the ethics of water consumption in agricultural gardens

Falaki, M. ^{1*}, Rafei, M. H. ²

1- Assistant Professor of Agricultural Extension and Education, Birjand University Agriculture and Natural Resources and Environment Campus and member of the Drought and Climate Change Research Group of Birjand University

2-Master's students in rural development, University Agriculture and Natural Resources and Environment Campus Birjand

Corresponding author,s Email: falaki@birjand.ac.ir

Abstract:

Despite the fact that several decades have passed since sustainability issues were raised, we still see farmers' incorrect use of production resources, and agricultural policies that are unbalanced with the power of the environment and the brilliance of the word self-sufficiency among agricultural development policies. It seems that all the levers that have been used so far to achieve sustainability have not been as successful as they should be. Therefore, today, scientists are more hopeful about the strategies of ethics than other strategies in achieving sustainability and solving environmental challenges. Considering the position and impact of agriculture in human life and the environment, it is necessary to examine the functions of ethics in this field. According to the verses of the Quran and the words of the Infallibles (AS), agriculture is a continuous effort for humans. On the other hand, through effort and work, human beings directly and indirectly provided their own comfort, and removed the sadness of unemployment from their hearts. Therefore, these issues have caused that in Islam, there is a special practical ethics for every matter; Therefore, the happiness of Muslims in this world and the next world depends on the implementation of Islamic programs and the implementation of daily programs in all its aspects, both individual and social. Many ethical challenges between humans and the environment have arisen due to industrial agriculture and human behaviors. In the agricultural sector, they have the ability to be valued ethically. Water is one of the vital resources in agriculture, and its correct management plays a significant role in the productivity and sustainability of agricultural production. As one of the strategic crops in Iran, barberry orchards require special attention to water consumption and Water resources management. This article examines the factors influencing the ethics of water consumption in barberry orchards.

Keywords: agriculture, ethics, environment, production, behavior

دراسة العوامل المؤثرة على أخلاقيات استهلاك المياه في الحدائق الزراعية

مليحه فلكي^{۱*} و محمد حسين رافعي^۲

۱- أستاذ مساعد في الإرشاد والتعليم الزراعي، بريس الزراعة والموارد الطبيعية والبيئة، جامعة بيرجند. وعضو في مجموعة

أبحاث الجفاف وتغير المناخ بجامعة بيرجند

۲- طالب ماجستير في التنمية الريفية، بريس الزراعة والموارد الطبيعية والبيئة، جامعة بيرجند

الكاتب المسؤول: falaki@birjand.ac.ir

ملخص:

على الرغم من أن عدة عقود قد مرت منذ طرح قضايا الاستدامة، إلا أننا ما زلنا نشهد الاستخدام غير الصحيح للموارد من قبل المزارعين، والسياسات الزراعية غير المتوازنة مع قدرة البيئة، وبرز مصطلح الاكتفاء الذاتي في سياسات تطوير الزراعة. ويبدو أن جميع الأدوات التي استخدمت حتى الآن لتحقيق الاستدامة لم تكن ناجحة كما ينبغي. لذلك، تتعلق آمال العلماء اليوم بالاستراتيجيات الأخلاقية أكثر من غيرها للوصول إلى الاستدامة وحل التحديات البيئية. وبالنظر إلى مكانة وتأثير القطاع الزراعي في حياة الإنسان والبيئة، فإن دراسة وظائف الأخلاق في هذا المجال ضرورية. ووفقاً لآيات القرآن وأحاديث المعصومين (ع)، فإن الزراعة تُعتبر جهداً مستمراً للإنسان. ومن الناحية الأخرى، يوفر الإنسان من خلال الجهد والعمل الراحة لنفسه بشكل مباشر وغير مباشر، ويزيل هم البطالة عن نفسه. ولذلك، فإن الإسلام جعل لكل من هذه القضايا أخلاق عملية خاصة بها؛ وبالتالي، فإن سعادة المسلمين في هذا العالم والعالم الآخر تعتمد على العمل بالبرامج الإسلامية وتطبيق البرامج اليومية في جميع جوانبها، سواء كانت فردية أو اجتماعية. إن العديد من التحديات الأخلاقية بين الإنسان والبيئة قد نشأت بسبب الزراعة الصناعية، ويمكن تقييم سلوكيات الإنسان في القطاع الزراعي أخلاقياً. إن الماء هو أحد الموارد الحيوية في الزراعة، وإدارته الصحيحة تلعب دوراً كبيراً في إنتاجية واستدامة المنتجات الزراعية. تعدّ بساتين الزرشف أحد المنتجات الاستراتيجية في إيران، وتحتاج إلى اهتمام خاص باستهلاك المياه وإدارة الموارد المائية. وتتناول هذه المقالة العوامل المؤثرة على أخلاقيات استهلاك المياه في بساتين الزرشف.

الكلمات المفتاحية: الزراعة، الأخلاق، البيئة، الإنتاج، السلوك

منابع:

- افشاري، س.، رضايي، ر.، قلي زاده، ح.، و شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۹۴).
احمدی، م.، عباسی، ف.، و سلطانی، م. (۱۳۹۳). ارزیابی عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستای بالای اندآباد، شهرستان زنجان).
داغیانوسی، س.، امیری، ز.، و منهاج، م. (۱۳۸۹). بررسی حوزه‌های مشارکت کشاورزان در مدیریت آب و آبیاری در شهرستان رشت. کنفرانس ملی توسعه روستایی، دانشگاه گیلان، ایران، ۱۵-۱۴ شهریور: ۶-۱.
راس، دیوید. (۱۳۸۶). نظریه اخلاقی کانت. ترجمه محمدحسین کمالی نژاد. تهران: حکمت.
حسینی، س. ع. (۱۳۸۲). طبیعت و کشاورزی از دیدگاه اسلام. تهران: موسسه شقایق روستا، چاپ اول.
ملک حسینی، ا.، میرک زاده، ع. ا.، سلمان زاده، س.، و محقق داماد، س. م. (۱۳۹۸). نقدی بر جهان بینی های چهارگانه اخلاق کشاورزی بر اساس دیدگاه وندل بری. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴ (۴)، ۱۳-۷.
عابدی ساروستانی، ا.، و شاه ولی، م. (۱۳۸۸). نقش ترویج کشاورزی در ارتقا اخلاق زیست محیطی کشاورزان. اخلاق در علوم و فناوری، ۴ (۲-۱)، ۱۳۰-۱۲۰. بازیابی از <https://sid.ir/paper/122972/fa>
عیدی، ا. (۱۳۹۷). ارزیابی وضعیت مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: کشاورزان گندم کار شهرستان مراغه) [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز].

مرکز تحقیقات توسعه و آینده‌نگری، وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). سازمان برنامه و بودجه، بحران آب و مطالعه امکان‌سنجی از اتصال مناطق آبی شمال و جنوب ایران.

Blatz, C. V. (1991). *Ethics and agriculture: An anthology on current issues in world context*. University of Idaho Press.

Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), *Encyclopedia of environmental ethics and philosophy*. Macmillan Reference USA.

Prozesky, M. (2005). Ethics and agriculture. In A. Van Niekerk (Ed.), *Ethics in agriculture: An African perspective*. Springer.

Fossey, A. (2005). Agricultural biotechnology. In A. Van Niekerk (Ed.), *Ethics in agriculture: An African perspective*. Springer.

Zimdahl, R. L. (2012). *Agriculture's ethical horizon*. Elsevier.

Analysis of explanatory factors related to sustainable management of agricultural water resources in Kamijan County. (n.d.) *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*, 1(28). (In Persian)

Bindra, S. P., Hamid, A., Salem, H., Hamuda, K., & Abulifa, S. (2014). Sustainable integrated water resource management for production and food security in Libya. *Procedia Technology*, 12, 747-752.

Chartzoulakis, K., & Bertaki, M. (2015). Sustainable water management in agriculture under climate change. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 4(1), 88-98.

Detailed document of the Sixth Development Plan of the Islamic Republic of Iran. (2017). Program and Budget Organization, Water Department.

Development and Foresight Research Center, Ministry of Interior of the Islamic Republic of Iran. (2017). *Program and Budget Organization, Water Crisis and Feasibility Study of Connecting Water Zones of North and South Iran*.

Hu, Y., Moiwo, J. P., Yang, Y., Han, S., & Yang, Y. (2010). Agricultural water-saving and sustainable groundwater Manageme in Shijiazhuang irrigation district, North China Plain. *Journal of Hydrology*, 393, 219-232.

نقش اخلاق مداری در کاهش ضایعات گندم نان

جواد حسن پور^{۱*} و لاله دهقان^۲

۱- عضو هیات علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان تهران، تهران، ایران.

۲- محقق مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان تهران، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: Email: dr.hasanpourj@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

حسن پور، ج.، دهقان، ل.، (۱۴۰۳). نقش اخلاق مداری در کاهش ضایعات گندم نان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

گندم مهمترین محصول راهبردی در حوزه کشاورزی کشور است. با نگاهی دقیق به تحولات سیاسی امروزه در سطح جهان می توان دریافت این محصول به عنوان یک سپر سیاسی قدرتمند برای تسلط بر کشورهای دیگر مطرح گردیده است. در کشور ما هر ساله بخش قابل ملاحظه ای از گندم تولیدی، در مراحل مختلف به صورت ضایعات از چرخه مصرف خارج می شود. این حجم از ضایعات، ناشی از نبود تخصص، نبود تجهیزات به روز و از همه مهمتر عدم رعایت اخلاق در توجه به ارزش، تقدس و جایگاه این محصول در اقتصاد خانواده است. همانند همه عرصه ها، در حوزه کشاورزی و تولید گندم نیز ارتباط عمیقی میان آگاه سازی و ارتقای سطح دانش جامعه با فرهنگ مصرف و اخلاق مداری در کشاورزی وجود دارد. بخش اعظمی از بی اخلاقیها در زمینه تولید، فراوری و مصرف گندم (و به تبع آن نان)، ناشی از عدم وجود دانش صرفه جویی و فرهنگ مصرف و نیز عدم درک درست از قدر و ارزش این موهبت الهی است. با توجه به اهمیت موضوع، کاهش ضایعات گندم از یک سو مستلزم برنامه ریزی دقیق در جهت حذف موانع تولید و دسترسی به ابزارهای پیشرفته و افراد متخصص و از سوی دیگر نیازمند آگاه سازی، ارزش گذاری و آموزش اخلاق مداری در تولید، فراوری و مصرف نان می باشد. هدف این پژوهش بررسی راهکارهای کاهش ضایعات گندم از منظر تقویت اصول اخلاقی در جامعه می باشد. بر این اساس، شاخصهایی چون تقویت اعتقاد به استقلال و عدم وابستگی کشور، نهادینه کردن تقدس نان (گندم) بر پایه آموزه های دینی، ایجاد فرهنگ تولید محصولات کشاورزی بویژه گندم به عنوان شغل انبیا، تشویق کشاورزان به ارج نهادن به منابع تولیدی بویژه آب و خاک، و نیز آموزش و فرهنگ سازی نسل جدید از مهمترین راهکارها در این خصوص می باشد.

واژگان کلیدی: اخلاق، کشاورزی، گندم، ضایعات، نان، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

گندم به دلیل مغذی و ارزان بودن نسبت به سایر مواد غذایی مشابه، در الگوی غذایی سه چهارم جمعیت جهان جایگاه ویژه ای دارد و معمولاً میزان تولید گندم در هر کشور نشان دهنده میزان استقلال آن کشور در تأمین نیاز داخلی برای امنیت غذایی می باشد. جمعیت ایران علی رغم اینکه حدود یک درصد جمعیت جهان را تشکیل می دهد، ولی حدود ۲.۵ درصد گندم جهان را مصرف می کند که بیش از استاندارد بین المللی است و این امر باعث شده تا بیشترین سطح زیر کشت اراضی

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کشور به گندم اختصاص یابد (عبداللهزاده، ۲۰۱۷).

با توجه به سطح زیر کشت گندم در کشور، می توان دریافت که از مهم ترین دلایل کافی نبودن تولید برای تأمین نیاز داخلی، ضایعات گندم از کاشت تا مصرف می باشد. بسیاری از مردم کشور، مصرف گندم برای مواردی از جمله تهیه سبزه عید یا روز طبیعت و مشابه آن را ضایعات گندم به حساب نمی آورند. در بسیاری از مراسم، قرار دادن نان در سفره اگرچه عملاً مصرف نمی شود، اما مرسوم بوده و ضایع کردن نان محسوب نمی شود. عادت به تازه خوری نیز یکی از دیگر مواردی است که ضایعات نان را افزایش می دهد. نکته جالب اینجاست که بین سطح تحصیلات و میزان ضایعات نان خانواده ها رابطه مستقیم وجود دارد و میزان دورریز و ضایعات نان در خانواده های با سطح تحصیلات بالاتر، بیشتر است که ناشی از پایین بودن ارزش این موهبت الهی در میان این قشر جامعه است (کرزکی، ۲۰۱۷). از سوی دیگر نحوه نگرش و فرهنگ نانویان و نیز میزان اعتقادات آنان در افزایش یا کاهش تلفات نان تأثیر مستقیم دارد. لذا به نظر می رسد اهمیت اخلاق و درک حرمت نان در میان خانواده های ایرانی، به ویژه گندم کاران، نانویان و مصرف کنندگان نان از اهمیت ویژه ای در کاهش ضایعات در چرخه تولید از مزرعه تا سفره برخوردار باشد.

مواد و روش ها:

مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی گردآوری شده و هدف آن بررسی نقش تقویت اصول اخلاقی و تغییر نگاه جامعه در کاهش ضایعات گندم در عرصه تولید کشاورزی، نانویان ها و در نهایت سفره خانوار می باشد. در این راستا ضایعات گندم تولیدی کشور در طول روند تولید تا مصرف به شش دسته تقسیم و مورد بررسی قرار گرفته است که شامل ضایعات زمان کاشت که ناشی از اضافه مصرف بذر، ضایعات پیش از برداشت، ضایعات مرحله برداشت گندم، ضایعات پس از برداشت، ضایعات مرحله تبدیل و فراوری و پخت و ضایعات زمان مصرف می باشد.

نتایج و بحث:

یافته های این تحقیق نشان داد که ضایعات گندم تولیدی کشور در طول روند تولید تا مصرف به شش دسته یا مرحله تقسیم می شود. کاشت بذر به عنوان اولین مرحله از فرایند تولید گندم همواره با اما و اگرهای متعدد مواجه بوده است. میزان بذر مصرفی در هر هکتار برای به دست آوردن عملکرد مناسب در شرایط معمول بین ۱۶۰ تا ۱۸۰ کیلوگرم می باشد. با این حال در بسیاری موارد مصرف بیش از ۳۰۰ کیلوگرم بذر در هکتار دیده می شود که خود موجب هدر رفتن درصد زیادی از بذر مصرفی می گردد. این میزان حدود ۲۰٪ از کل بذر مصرفی است که ۲٪ کل ضایعات گندم تولیدی کشور را شامل می شود (حسین پور و همکاران، ۲۰۱۵). دومین عامل ایجاد ضایعات ریزش بذر در زمان رسیدگی است. در این مورد انتخاب رقم مناسب و مقاوم به ریزش برای مناطق بادخیز و مناطقی که احتمال تأخیر در برداشت وجود دارد اهمیت ویژه ای دارد. همچنین انتخاب ارقام با ریشک دار می تواند در کاهش خسارت ناشی از پرندگان مؤثر واقع شود (حسین پور و همکاران، ۲۰۱۵).

عامل سوم ایجاد ضایعات تولید گندم را می توان ضایعات طی زمان برداشت دانست. تأخیر در برداشت موجب کاهش رطوبت و خشک شدن بیش از حد خوشه و دانه ها شده و باعث می شود تا با حرکت و برخورد هد کمباین به ساقه ها درصد زیادی از دانه ها قبل از ورود به کمباین به روی زمین بریزد.

چهارمین عامل در افزایش خسارت به مزارع گندم، ضایعات ناشی از عدم دقت و کنترل در مراحل حمل و نقل،

بوجاری و انبارداری می‌باشد. همچنین در طی فرایند بوجاری نیز عدم دقت و یا مهارت کافی در انتخاب سرندها و نازل‌ها سبب هدر رفت بذور لاغر و چروکیده‌تر می‌شود. در طی فرایند ذخیره بذور گندم نیز عدم رعایت نکات انبارداری از جمله رطوبت و دما و دسترسی حشرات و چونندگان می‌تواند سبب خسارت به محصول برداشت شده گردد (علی‌پور و همکاران، ۲۰۱۸). عامل پنجم و بسیار مؤثر در ایجاد ضایعات گندم در طی فرایند تولید تا مصرف نان، خساراتی است که طی فرایند تبدیل دانه گندم به آرد و سپس پخت نان بروز می‌کند. سه عامل اختلاط آرد با کیفیت با بی کیفیت، فرایند نادرست پخت نان و عدم دقت و مهارت ناکافی کارگران نانوائی به شدت بر نان تولیدی تأثیر می‌گذارد به گونه‌ای که تولید نان بی کیفیت و خمیر و یا استفاده از آرد مخلوط سبب افزایش درصد دورریز نان و افزایش ضایعات گندم می‌شود (علی‌یگی، ۲۰۰۸). ششمین و آخرین مرحله از روند ایجاد ضایعات در تولید گندم، و شاید رایج‌ترین و مهم‌ترین آن، ضایعات حاصل طی مرحله مصرف نان می‌باشد که ناشی از عدم توجه مردم به رعایت اصول مصرف، نگهداری و تهدیر نان است. در مطالعه‌ای مقدار ضایعات گندم در طی مرحله کاشت (ناشی از خلا تکنیکی و عدم رعایت اصول به‌زراعی) را ۲۰ درصد، ضایعات قبل از برداشت ۴ درصد، ضایعات کمباین ۷٫۵ درصد، ضایعات پس از برداشت شامل حمل و نقل و ریخت و پاش ۵٫۵ درصد و ضایعات انباری و تبدیل را ۵ درصد اعلام کرده است. در این مطالعه ضایعات نان در شهر تهران به طور متوسط ۳۳ درصد ذکر شده است. این بررسی نشان داد که از این میزان ۷۶ درصد آن ناشی از خمیر بودن، سوخته بودن و غیرقابل مصرف بودن نان خریداری شده بوده است (ابوالحسنی و همکاران، ۲۰۲۰).

مهمترین یافته‌ها:

مهمترین عواملی که باید در برنامه ریزی کشاورزی کشور در راستای کاهش ضایعات گندم مد نظر قرار گیرد شامل موارد زیر می‌باشد

۱. تقویت اعتقاد به استقلال و عدم وابستگی کشور
۲. نهادینه کردن تقدس نان (گندم) در جامعه
۳. فرهنگ سازی کشاورزی به عنوان شغل انبیا
۴. تشویق کشاورزان به ارج نهادن به منابع تولیدی بویژه آب و خاک
۵. فرهنگ سازی جایگاه و ارزش نان در مدارس برای نسل آینده

The role of ethics in reducing bread wheat waste

Hassanpour, J. ^{*1} & Dehghan, L. ²

1- Member of the academic staff of the Research and Education Center of Agriculture and Natural Resources in Tehran Province, Tehran, Iran.

2- Researcher of the Center for Research and Education of Agriculture and Natural Resources of Tehran Province, Tehran, Iran.

* Corresponding author's email: dr.hasanpourj@yahoo.com

Abstract:

Wheat is the most important strategic product in Iran. In the world today, it can be seen that this product has been proposed as a powerful political shield to dominate other countries. Every year, a considerable part of the produced wheat is removed from the consumption cycle

in various stages as waste. This amount of waste is caused by lack of expertise, lack of modern equipment and most importantly, lack of ethics and attention to the value and position of this product in the family economy. there is a deep connection between raising awareness and raising the level of society's knowledge with the culture of consumption and ethics in agriculture. A large part of wheat production, processing and consumption waste is caused by the lack of knowledge of saving and consumption culture, as well as the lack of understanding of its value. Reducing wheat waste requires careful planning in order to eliminate production obstacles and access to advanced tools and expert people, and also, it requires awareness, values and ethical training in the production, processing and consumption of bread. The purpose of this research is to investigate ways to reduce wheat waste from the point of view of strengthening moral principles in society. Increasing belief in the country's independence, emphasizing the sanctity of bread (wheat) based on religious teachings, creating a culture of agricultural production (as the job of prophets) and encouraging farmers to respect production resources, especially water and soil, are among the most important solutions.

Keywords: Ethics, Agriculture, Wheat, Waste, Bread, Food security

دور الأخلاقيات في تقليل مخلفات قمح الخبز

جواد حسن بور^{۱*}، لاله دهقان^۲

۱- عضو هیئۀ التدریس فی مرکز أبحاث وتعلیم الزراعة والموارد الطبیعیۀ فی محافظۀ طهران

۲- باحث فی مرکز أبحاث وتعلیم الزراعة والموارد الطبیعیۀ فی محافظۀ طهران

* المؤلف المسؤول: Email: dr.hasanpourj@yahoo.com

ملخص:

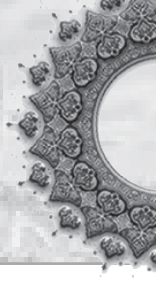
يُعتبر القمح أهم محصول استراتيجي في مجال الزراعة في البلاد. من خلال نظرة دقيقة على التحولات السياسية الحالية على مستوى العالم، يمكن ملاحظة أن هذا المنتج يُستخدم كدرع سياسي قوى للسيطرة على الدول الأخرى. وفي بلدنا، يتم إخراج جزء كبير من القمح المنتج سنوياً في مراحل مختلفة من دورة الاستهلاك بشكل مخلفات. وهذا الحجم من الهدر ناتج عن نقص التخصص، وعدم وجود معدات حديثة، والأهم من ذلك عدم الالتزام بالأخلاق في تقدير قيمة وقُدسية ومكانة هذا المنتج في اقتصاد الأسرة. وكما هو الحال في جميع المجالات، فإنَّ هناك ارتباطاً عميقاً بين التوعية ورفع مستوى معرفة المجتمع وبين ثقافة الاستهلاك والأخلاقيات في الزراعة وإنتاج القمح. معظم السلوكيات غير الأخلاقية في مجال إنتاج ومعالجة واستهلاك القمح (وبالتالي الخبز) ناتجة عن نقص المعرفة بالتوفير وثقافة الاستهلاك، وكذلك عدم الفهم الصحيح لقيمة هذه النعمة الإلهية. ونظراً لأهمية الموضوع، فإنَّ تقليل مخلفات القمح يتطلب من جهة تخطيطاً دقيقاً لإزالة معوقات الإنتاج والوصول إلى الأدوات المتقدمة والأفراد المتخصصين، ومن جهة أخرى يحتاج إلى التوعية، وتقدير القيمة، وتعليم الأخلاق في إنتاج ومعالجة واستهلاك الخبز. يهدف هذا البحث إلى دراسة طرق تقليل مخلفات القمح من منظور تعزيز المبادئ الأخلاقية في المجتمع. وبناءً على ذلك، فإنَّ هناك مؤشرات تعتبر من أهم الوسائل في سبيل تحقيق هذا الأمر، مثل تقوية الشعور بالاستقلال وعدم تبعية البلاد، وتقديس الخبز (القمح) وفقاً للتعاليم الدينية، وترويج ثقافة إنتاج المنتجات الزراعية وخاصة القمح كوظيفة للأنبياء، وتشجيع المزارعين على تقدير الموارد الإنتاجية وخاصة الماء والتربة، وكذلك تعليم وتنقيف الجيل الجديد.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الزراعة، القمح، المخلفات، الخبز، الأمن الغذائي

منابع:

- عبدالله‌زاده، ا. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر ضایعات نان در شهرستان سبزوار. مجله علوم و فناوری مواد غذایی، ۹، ۸۹-۹۷.
- کریزکی، و. م. (۱۳۹۵). نان‌های قومی و سنتی ایرانی: انواع مختلف و جنبه‌های تاریخی و فرهنگی. مجله غذاهای قومی، ۴، ۸-۱۴.
- حسین‌پور، ت.، احمدی، ا.، محمدی، ف.، و دریکوند، ر. (۱۳۹۳). اثر میزان بذر بر عملکرد دانه و اجزای آن در ارقام گندم در شرایط دیم. تحقیقات کاربردی محصولات زراعی، ۲۷(۱۰۵)، ۱۱۰-۱۰۱.
- علی‌پور، ا.، موسوی، س. ح.، ا.، خلیلیان، س.، و مرتضوی، س. ا. (۱۳۹۶). ارزیابی اثربخشی سیاست خرید تضمینی در تثبیت تولید گندم در ایران. مجله اقتصاد کشاورزی، ۱۳(۲)، ۱۰۷-۱۳۵.
- علی‌بیگی، ا. ح. (۱۳۸۶). نگرش تولیدکنندگان گندم، نانوایان و مصرف‌کنندگان به عوامل مؤثر بر ضایعات نان. مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی و توسعه ایران، ۳۹، ۴۵-۵۳.
- ابوالحسنی، ل.، شاهنوشی، ن.، دوراندیش، ا.، طاهرپور، ح.، و غفاری، ا. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر قیمت نان و آرد تحت فرضیه سیاست قیمت‌گذاری بازار آزاد در ایران.

بررسی جایگاه دوره‌های اخلاق در دوره‌های آموزش کارکنان وزارت جهاد کشاورزی

رحیم میرزائی ملاحمد^{۱*}، حسام الدین غلامی^۲، سید جلال الدین بصام^۳

۱- استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۲- استادیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

۳- دانشیار مؤسسه آموزش و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

*- نویسنده مسئول: Email: mirzaeirahim@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

میرزایی ملاحمد، ر.، غلامی، ح.، بصام، س.ج. (۱۴۰۳). بررسی جایگاه اخلاق در دوره‌های آموزش کارکنان وزارت جهاد کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

مباحث مرتبط با اخلاق در بخش کشاورزی نسبت به گذشته اهمیت بیشتری یافته است. یکی از ارکان توجه اصولی به اخلاق در کشاورزی مجهز کردن کارکنان و مدیران به دانش و مهارت‌های لازم برای انجام فعالیت‌های کشاورزی به صورت اخلاقی است. به عبارت دقیق‌تر یکی از لازمه‌های رعایت اخلاق در زنجیره ارزش بخش کشاورزی و غذا، یا دست کم بخش تولید که بیشتر در راستای مأموریت‌های وزارت جهاد کشاورزی است؛ آشنایی کارکنان وزارت جهاد کشاورزی به عنوان یکی از کلیدی‌ترین کنشگران این بخش با مباحث مرتبط با اخلاق در کشاورزی است. به بیان دقیق‌تر اگر قرار باشد وزارت جهاد کشاورزی به ترویج اخلاق در کشاورزی بپردازد باید کارکنان و مدیران آن با این مباحث دست کم در حد ضرورت آشنا باشند. براین اساس این مقاله به دنبال بررسی جایگاه اخلاق در کشاورزی در میان کارکنان و مدیران وزارت جهاد کشاورزی است. در این راستا فهرست دوره‌های با موضوع اخلاق در این سامانه تهیه شد که شامل ۴۱ دوره بود. این دوره‌ها به صورت استقرایی به چهار دسته تقسیم شد که عبارت بودند از: ۱- دوره‌های عمومی اخلاق شامل هشت دوره، ۲- دوره‌های اخلاق حرفه‌ای شامل ۲۰ دوره، ۳- دوره‌های اخلاق مرتبط با یک رشته شغلی خاص شامل ۱۱ دوره و ۴- دوره‌های اخلاقی مرتبط با فرایند تولید و توزیع کشاورزی شامل دو دوره. بیشترین دوره‌ها مربوط به دوره‌های اخلاق حرفه‌ای و کمترین دوره‌ها مربوط به دوره‌های اخلاقی مرتبط با فرایند تولید و توزیع در بخش کشاورزی است. بر اساس نتایج موجود باید توجه ویژه‌ای به مباحث اخلاقی مرتبط با فرایند تولید و توزیع کشاورزی داشت تا بتوان زمینه لازم را برای ترویج اخلاق در بخش کشاورزی ایجاد کرد. با توجه به این که دوره‌های جدید اغلب توسط بخش‌های مختلف وزارت متبوع پیشنهاد می‌شوند؛ لازم است تا وزارت جهاد کشاورزی تأکید خود بر مباحث مرتبط تولید اخلاقی را به نحو شفاف به اطلاع قسمت‌های مختلف به خصوص معاونت‌های اجرایی برساند تا احساس نیاز در این زمینه ایجاد شود.

واژگان کلیدی: آموزش کارکنان، آموزش سازمانی، اخلاق، کشاورزی، منابع انسانی.

مقدمه و بیان مسئله:

پیشرفت علمی و فناوری و معرفی روش‌های جدید تولید و افزایش دغدغه‌های محیط زیستی باعث شده‌اند تا پرسش‌ها

و نگرانی‌های اخلاقی جدیدی مطرح شوند. به همین دلیل، کشاورزان و دست‌اندرکاران بخش کشاورزی، با پرسش‌ها و تصمیم‌های جدیدی روبرو هستند که ابعاد اخلاقی دارند (عابدی سروستانی و شاه ولی، ۱۳۸۸). در دهه‌های اخیر، روش‌های ناپایدار کشاورزی که صرفاً برای افزایش تولید گسترش یافته‌اند، جایگاه اخلاق انسان در کشاورزی را زیر سؤال برده است (دارابی و صالحی، ۱۳۹۸). پرداخت به موضوع اخلاق در آموزش کارکنان وزارت جهاد کشاورزی از دو نظر می‌تواند مهم باشد. نخست این که یکی از لازمه‌های رعایت اخلاق در بخش کشاورزی، آشنایی کارکنان وزارت جهاد کشاورزی به عنوان یکی از کلیدی‌ترین کنشگران این بخش است. در این زمینه باید توجه داشت که رعایت جنبه‌های اخلاقی در فعالیت کشاورزی به عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین فعالیت‌های بشر، مستلزم آشنایی کنشگران این عرصه با اصول و مبانی اخلاق و قابلیت ایشان در تطبیق این اصول با عرصه فعلیت در بخش کشاورزی است. در نهایت باید کنشگران بتوانند این اصول را در فعالیت‌های بخش کشاورزی به کار گیرند. از این جنبه به طور خلاصه می‌توان گفت رعایت اخلاق در بخش کشاورزی حتی توسط بهره‌برداران این بخش به عنوان کنشگران اصلی مستلزم آشنایی کارشناسان و مدیران وزارت جهاد کشاورزی با اخلاق در بخش کشاورزی است. به بیان دقیق‌تر اگر قرار باشد وزارت جهاد کشاورزی به ترویج اخلاق در کشاورزی بپردازد باید کارکنان و مدیران آن با این مباحث دست کم در حد ضرورت آشنا باشند. در جنبه دوم که بیشتر جنبه سازمانی دارد از دغدغه‌های آموزش ضمن خدمت در وزارت جهاد کشاورزی، رعایت اخلاق بین مدیران و کارکنان است. بدیهی است جنبه دوم نیز اهمیت خود را دارد و رعایت اخلاق در وزارت جهاد کشاورزی به دلیل مأموریت مهم آن یعنی تأمین امنیت غذایی و هم به عنوان نهادی با ارتباط گسترده هم با مردم اهمیت دارد. از این نظر مقاله حاضر به دنبال بررسی جایگاه اخلاق در کشاورزی در میان کارکنان و مدیران وزارت جهاد کشاورزی است.

مواد و روش‌ها:

هدف این پژوهش تحلیلی بررسی میزان توجه به دوره‌های مرتبط با اخلاق در زمینه آموزش کارکنان و مدیران وزارت جهاد کشاورزی بود. آموزش‌های ضمن خدمت وزارت جهاد کشاورزی در یک سامانه متمرکز شده است. به عبارت دیگر فعالیت‌های آموزش کارکنان وزارت جهاد کشاورزی در این سامانه تحت وب انجام می‌گیرد که علاوه بر مدیریت فرآیند آموزش کارکنان برخی گزارش‌گیری‌ها را نیز امکان پذیر می‌کند. بر این اساس فهرست دوره‌های با موضوع اخلاق در این سامانه تهیه شد. روش تهیه این گزارش بدین صورت بود که دوره‌هایی که در عنوان، به موضوع اخلاق پرداخته‌اند، استخراج شد. لازم به ذکر است که ممکن است دوره‌هایی وجود داشته باشند که یکی از سرفصل‌های آنها به اخلاق پرداخته باشد که در این گزارش لحاظ نشده است. پس از تهیه فهرست دوره‌های فعال موجود در سامانه با موضوع اخلاق یا به عبارت دقیق‌تر با کلمه اخلاق در عنوان، این دوره‌ها به صورت استقرایی به چهار دسته تقسیم شد که شامل: دوره‌های عمومی اخلاق، دوره‌های اخلاق حرفه‌ای، دوره‌های اخلاق مرتبط با یک رشته شغلی خاص، دوره‌های اخلاقی مرتبط با فرآیند تولید در بخش کشاورزی.

نتایج و بحث:

بررسی دوره‌های موجود درباره اخلاق نشان می‌دهد که ۴۱ دوره فعال و قابل اجرا در این زمینه وجود دارد. بر اساس تحلیل صورت گرفته می‌توان این دوره‌ها را به چهار دسته تقسیم کرد:

۱- دوره‌های عمومی اخلاق شامل ۸ دوره که شامل دوره‌های: اخلاق (۱) و اخلاق (۲)، درنگی در اخلاق خانواده،

مکارم اخلاق در صحیفه سجاده، طریق سعادت با نگرشی بر فضائل اخلاقی و موانع آن، درس‌های اخلاقی از نهج البلاغه، اخلاق (۲) و اخلاق و سیره حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها است.

۲- دوره‌های اخلاق حرفه‌ای شامل ۲۰ دوره شامل دوره‌های اخلاق حرفه‌ای، مدیریت اخلاق حرفه‌ای و سازمانی، اخلاق اداری و مناسبات انسانی، اخلاق اداری و مناسبات انسانی (بخش اخلاق فردی)، مدیریت اخلاق حرفه‌ای در سازمان، مدیریت و اخلاق حرفه‌ای در کار، اخلاق حرفه‌ای در سازمان (مدیران آینده)، اخلاق حرفه‌ای سطح یک، اخلاق حرفه‌ای (چندرسانه‌ای)، روش‌های ارتباط مؤثر و اخلاق حرفه‌ای در کار، اخلاق حرفه‌ای با رویکرد اسلامی در کار، راهبرد علوی دولت اسلامی (شرح و بسط مدیریت، حقوق و اخلاق کارگزاران اسلامی)، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت‌های اجتماعی، کارگاه آموزشی الگوهای رفتاری در اخلاق حرفه‌ای و اداری، اخلاق در اداره، اخلاق کارمندی از منظر اسلام (۱)، اخلاق کارمندی از منظر اسلام (۲)، مدیریت اخلاق حرفه‌ای و سازمانی و اخلاق حرفه‌ای است. توضیح این که برخی دوره‌ها تکراری به نظر می‌رسند اما یا از نظر میزان ساعت یا نوع دوره (تخصصی، عمومی و غیره) متفاوت هستند.

۳- دوره‌های اخلاق مرتبط با یک رشته شغلی خاص شامل ۱۱ دوره شامل: اخلاق اسلامی با گرایش اطلاعاتی، اخلاق حرفه‌ای در بازرسی، رعایت اخلاق در کار با حیوانات آزمایشگاهی، اخلاق حرفه‌ای در گزینش (۱)، اخلاق حرفه‌ای در گزینش (۲)، اخلاق حرفه‌ای در روابط عمومی، اخلاق علمی و حرفه‌ای، کلیات و مبانی اخلاق علمی، اخلاق آموزش و اخلاق پژوهش و اخلاق راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه، رساله و نقد و داوری است.

۴- دوره‌های اخلاقی مرتبط با فرایند تولید توزیع کشاورزی شامل دو دوره و شامل دوره‌های: چالش‌های اخلاقی در کشاورزی سنتی و صنعتی و راهبرد جایگزین و نقش اخلاق در تولید و تجارت محصولات ارگانیک. چنان که از آن چه در مقدمه بیان شد مباحث اخلاق مرتبط با کشاورزی در زمینه آموزش کارکنان را می‌توان به دو دسته کلی یعنی اخلاق و اخلاق حرفه‌ای کارکنان و مدیران و دیگری مباحث مرتبط با رعایت اخلاق در زنجیره ارزش محصولات غذایی و به‌خصوص بخش تولید تقسیم کرد از این نظر چنان که از تحلیل دوره‌های موجود مشخص است؛ به دسته اول تا حد زیادی در دوره‌ها پرداخته شده است. هر چند شایسته است برای برخی از بخش‌های تخصصی لازم نیز تدوین شود. اما دسته دوم تا حدی زیادی مغفول بوده است.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- بیشترین دوره‌ها مربوط به دره‌های اخلاق حرفه‌ای است و کمترین دوره‌ها مربوط به دوره‌های اخلاقی مرتبط با فرایند تولید و توزیع در بخش کشاورزی.
- ۲- باید توجه ویژه‌ای به مباحث اخلاقی مرتبط با فرایند تولید و توزیع کشاورزی یا به‌طور دقیق‌تر زنجیره ارزش تولید غذا داشت تا بتوان زمینه لازم را برای ترویج اخلاق در بخش کشاورزی فراهم کرد.
- ۳- دوره‌های مرتبط با اخلاق حرفه‌ای نیازمند بازنگری هستند. از جمله می‌توان این دوره‌ها را در قالب یک پودمان جامع تدوین کرد تا ضمن ایجاد جامعیت لازم از تکرار غیرضروری جلوگیری شود.

Examining the place of ethics courses in the staff training courses of the Ministry of Agriculture- Jihad

Mirzai Mulla Ahmad, R.^{1*}, Gholami, H.², Basam, J.³

1-Assistant Professor of Agricultural Education and Extension Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization / 2- Assistant Professor of Agricultural Education and Extension Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization / 3- Associate Professor of Agricultural Education and Extension Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization

*- Responsible author: Email: mirzaeirahim@yahoo.com

Abstract:

Issues related to ethics in the agricultural sector have become more important than in the past. One of the pillars of attention to ethics in agriculture is equipping employees and managers with the necessary knowledge and skills to perform agricultural activities ethically. To be more precise, one of the requirements for compliance with ethics in the value chain of the agricultural and food sector is empowering the employees of the Ministry of Agriculture- Jihad in topics related to ethics in agriculture. In this regard, if the Ministry of Agriculture- Jihad is going to promote ethics in agriculture, its employees and managers should be familiar with these issues. Therefore, this article seeks to investigate the place of ethics in agriculture among staff training courses of the Ministry of Agriculture- Jihad. In this regard, a list of courses on ethics was prepared in the staff training management system, which included 41 courses. These courses were inductively divided into four categories, which were: 1- General ethics courses including eight courses, 2- Professional ethics courses including 20 courses, 3- Ethics courses related to a specific job including 11 courses, and 4- Ethics courses associated with the agricultural production and distribution process including two courses. The most number of courses is related to professional ethics courses and the least number of courses are related to ethical courses related to the production and distribution process in the agricultural sector. According to the results, special attention should be paid to the ethical issues associated with the agricultural production and distribution process to create one of the requirements for the extension of ethics in the agricultural sector. Considering that new courses are often proposed by different departments of the ministry; it is necessary for the Ministry of Agriculture- Jihad to communicate its emphasis on issues related to ethical production to administrations and organizations, especially the executive deputies, so that a sense of need is created in this field.

Keywords: Staffs' training, Organizational training, Ethics, Agriculture, Human resources.

دراسة مكانه دورات الأخلاق في الدورات التدريبية لموظفي وزارة الجهاد الزراعي

رحيم ميرزائي ملا أحمد^{۱*}، حسام الدين غلامی^۲، السيد جلال الدين بصام^۳

۱- أستاذ مساعد في مؤسسة التعليم والإرشاد الزراعي، هيئة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

۲- أستاذ مساعد في مؤسسة التعليم والإرشاد الزراعي، هيئة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

۳- أستاذ مشارك في مؤسسة التعليم والإرشاد الزراعي، هيئة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي

*- المؤلف المسؤول: Email: mirzaeirahim@yahoo.com

ملخص:

أصبحت المباحث المرتبطة بالأخلاق في القطاع الزراعي أكثر أهمية مما كانت عليه في الماضي. وأحد أركان الاهتمام الجاد بالأخلاق في الزراعة هو تزويد الموظفين والمديرين بالمعرفة والمهارات اللازمة لممارسة الأنشطة الزراعية بشكل أخلاقي. وبعبارة أخرى؛ فإن إلمام موظفي وزارة الجهاد الزراعي - كأحد أهم الفاعلين في هذا القطاع - بالمباحث المتعلقة بالأخلاق في الزراعة يعدّ واحداً من متطلبات الالتزام بالأخلاق في سلسلة القيمة للقطاع الزراعي والغذائي، أو على الأقل في قطاع الإنتاج الذي يتماشى مع مهام وزارة الجهاد الزراعي. وبعبارة أدق: إذا كانت وزارة الجهاد الزراعي تهدف إلى تعزيز الأخلاق في الزراعة، فيجب أن يكون موظفوها ومديروها على دراية بهذه المباحث على الأقل بالمقدار الضروري. وبناءً على ذلك، تهدف هذه المقالة إلى دراسة مكانة الأخلاق في الزراعة بين موظفي ومديري وزارة الجهاد الزراعي. وفي هذا السياق، تم إعداد قائمة بالدورات المتعلقة بالأخلاق في هذا النظام، والتي شملت ۴۱ دورة. وتم تقسيم هذه الدورات بشكل استقرائي إلى أربع فئات وهي: ۱- دورات الأخلاق العامة وتشمل ثمانى دورات، ۲- دورات الأخلاق المهنية وتشمل ۲۰ دورة، ۳- دورات الأخلاق المتعلقة بمهنة معينة وتشمل ۱۱ دورة، ۴- دورات الأخلاق المتعلقة بعملية الإنتاج والتوزيع الزراعي وتشمل دورتين. وكانت معظم الدورات تتعلق بالأخلاق المهنية، بينما كانت أقل الدورات تتعلق بالأخلاق المتعلقة بعملية الإنتاج والتوزيع في القطاع الزراعي. وبناءً على النتائج الحالية، يجب إيلاء اهتمام خاص بالمباحث الأخلاقية المتعلقة بعملية الإنتاج والتوزيع الزراعي لتهيئة الظروف اللازمة لتعزيز الأخلاق في القطاع الزراعي. ونظرًا لأن الدورات الجديدة غالبًا ما يتم اقتراحها من قبل الأقسام المختلفة في الوزارة، فمن الضروري أن توضح وزارة الجهاد الزراعي تأكيدها على المباحث المتعلقة بالإنتاج الأخلاقي للأقسام المختلفة، وخاصة الإدارات التنفيذية، لخلق شعور بالحاجة في هذا المجال.

الكلمات المفتاحية: تدريب الموظفين، التعليم التنظيمي، الأخلاق، الزراعة، الموارد البشرية.

منابع:

عابدي ساروستاني، ا.، و شاه ولي، م. (۱۳۸۸). نقش ترويج کشاورزی در ارتقاء اخلاق زیست محیطی کشاورزان. ۴(۱-۲)، ۱۳۰-۱۲۰. عابدي ساروستاني، ا. (۱۳۹۴). تبیین اخلاق کشاورزی. اخلاق در علوم و فناوری

<http://ethicsjournal.ir/article-1-62-fa.html>

عابدي ساروستاني، ا.، شاه ولي، م.، و محقق داماد، س. م. (۱۳۸۶). ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست محیطی با تأکید بر منظر اسلامی. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۲(۱-۲)، ۷۲-۵۹.

عابدي ساروستاني، ا.، و شاه ولي، م. (۱۳۸۷). ضرورت و ویژگی‌های پژوهش در اخلاق محیط زیست. اخلاق در علوم و فناوری، ۳(۳-۴)، ۶۱-۵۶.

دارابی، ن.، و صالحی، ل. (۱۳۹۸). چهارمین کنگره بین‌المللی توسعه کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و

گردشگری ایران. تبریز. <https://civilica.com/doc/973063>

وضعیت نگرش کودکان به منابع طبیعی پایه (مطالعه موردی: خاک)

نظام اصغری پور دشت بزرگ^{۱*}، محمد زنوزی راد^۲، فاطمه قطبی زاده^۳، امین صالح پورجم^۴

۱- دکترای ژنومورفولوژی، پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری کشور، تهران

۲- فوق دکترای علوم اعصاب تکاملی کودکان، رییس انجمن پزشکان اطفال استان البرز

۳- فاطمه قطبی زاده، کارشناس ارشد محیط زیست

۴- دانشیار پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری کشور، تهران، ایران

*- نویسنده مسئول: Nasgharipour@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

اصغری پور دشت بزرگ، ن.، زنوزی راد، م.، قطبی زاده، ف.، صالح پورجم، ا. (۱۴۰۳). وضعیت نگرش کودکان به منابع طبیعی پایه، مطالعه موردی: خاک. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

خاک از مهمترین منابع طبیعی پایه است که متناسب با بهره‌برداری گسترده، نیاز به آموزش‌های کمی و کیفی حفاظت از آن می‌باشد. انسان، بعنوان بهره‌بردار و محور اصلی حفاظت از خاک، ساکن سرزمین بوده و رفتارش توسط یک سیستم زیستی پیشرفته بنام مغز که بستر شکل‌گیری ذهن او می‌باشد بر محیط زیست پیرامون اعمال می‌گردد. آموزش هر فرد از کودکی با رشد و تکامل عصبی مغز با اتکا به ارتباط با ساختارهای مواد و میکروبیولوژی خاک و همچنین در کنش و واکنش با محیط بشکل رفتار بروز نموده و نهایتاً تجمیع رفتارهای فردی، شکل‌دهنده ساختارها و کنش‌های اجتماعی در جامعه خواهد بود. از این رو واکاوی نگرش بارگذاری شده در ذهن او، خصوصاً کودکان بعنوان تاثیرگذاران اصلی بر محیط زیست در آینده نزدیک، بسیار اهمیت دارد. این پژوهش بشیوه پرسش‌نامه محقق ساخته با هدف شناخت دیدگاه کودکان دختر زیر ۱۴ سال و والدین آنان در مورد خاک از جهت تمیز یا کثیف بودن برای بازی، بر روی ۱۶۴ کودک در شهر کرج صورت پذیرفت. نتایج نشان داد، ۶۵/۵ درصد کودکان دختر زیر ۶ سال و ۲۵/۵ درصد کودکان بالای ۶ سال مورد آزمون خاک را ماده‌ی کثیف و آلوده برای بازی معرفی نمودند، همچنین بین نظر والدین و کودکان در مورد خاک نیز رابطه مستقیم و معناداری طبق ضریب همبستگی من‌کنندال به میزان ۰/۳۹۹ برای گروه سنی زیر ۶ سال و ۰/۳۲۷ برای گروه سنی ۶-۱۴ سال بدست آمد. تحقیق حاضر ضرورت ارائه آموزش‌های متناسب با فرآیند رشد مغز کودکان در خصوص خاک را از محیط خانواده، مهدکودک و همچنین مدارس پایه و همچنین تحقیقات گسترده‌تر در ارتباط با شناسایی روابط ذهن، تکامل عصبی مغز و خاک را بیان می‌دارد.

واژگان کلیدی: حفاظت خاک، آموزش، خانواده، تکامل عصبی مغز، کودک، ذهن

مقدمه و بیان مسئله:

بهره‌گیری از رویکرد پاکسازی محیط زیست در قالب آگاهی‌های علمی و عمومی متأثر از بهره‌برداری بی‌رویه انسان از منابع طبیعی کره زمین و بروز مشکلات و تاثیرات منفی در محیط زیست کره زمین مانند گرمایش جهانی و تخریب خاک ضرورت دارد. در کشورمان نیز ضرورت توجه به این رویکرد متناسب با مسایل و مشکلات متنوع محیط‌زیستی

نمایان است. یکی از شیوه‌های این رویکرد آموزش و تربیت کودکان و نوجوانانی می‌باشد که به زودی شهروند می‌شوند و رفتار آن‌ها بر محیط‌زیست اثر خواهد گذاشت. خاک از ارکان اصلی محیط زیست و منابع طبیعی پایه بوده و شکل‌گیری و جایگاه آن بر روی زمین از جنبه‌های چون اسطوره‌ها و ادیان بعنوان ماده آفرینش، از نگاه علمی بستر حیات و در تاریخ تمدن بشر نیز تحولات تمدنی مانند انقلاب کشاورزی، ساخت خانه و شهرها، ساخت سفالینه‌ها و معماری در گرو وجود خاک بر روی کره زمین بوده است. امروزه مسائل مربوط به خاک در اولویت برنامه‌های سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)، موسسات تحقیقاتی و اجرایی مرتبط با خاک قرار داشته و یکی از مواد اصلی قانون حفاظت خاک کشور، آموزش در جهت حفاظت و نگهداری از خاک در سطح ملی می‌باشد. تحقیقات صورت گرفته در اثر گذاری خاک بر رشد و تکامل فیزیولوژیک و عصبی مغز لزوم توجه به مقوله جایگاه خاک در تعلیم و تربیت افراد، خصوصاً کودکان و نوجوانان و نوع نگرش و مفاهیم تربیتی موجود در جامعه را نشان می‌دهد، بطوریکه در تحقیقات لاوری و همکاران (در آزمون موش‌هایی که در تماس با خاک، مایکوباکتریوم واکا و محیط طبیعی رشد نمودند، دارای سیستم ایمنی و سیستم سروتونرژیک مغز فعال‌تر، نسبت به موش‌های که در تماس با خاک و مایکوباکتریوم واکا نبودند، تشخیص داده شد (Lowry et al., 2007) و سامنر بیان داشت که برنامه‌های آموزشی گروهی در محیط طبیعی تفاوت معنی‌دار و موثری تری بر نگرش و یادگیری کودکان نسبت به کودکانی که بدون کار گروهی و محیطی آموزش دیده‌اند، داشته‌است (Sumner, 2003). همچنین طلایی و همکاران، در ضرورت تربیت اوان کودکی (پیش از دبستان)، بر اهمیت پرداختن به تربیت در این دوره از چهار منظر توجیه بیولوژیک (یافته‌های پژوهشی حوزه عصب شناختی و مغز)، توجیه اقتصادی (تحلیل هزینه فایده)، توجیه آموزشی (عملکرد و پیشرفت تحصیلی مطلوب در طول دوره تحصیل) و توجیه اجتماعی (رشد منشا و کنشهای اجتماعی مطلوب در طول نوجوانی و بزرگسالی) تاکید نمودند (طلایی و همکاران، ۱۳۹۳) و اصغری پور و همکاران، در مقایسه جایگاه خاک از دیدگاه دانش آموزان مقطع ابتدایی و پیش دبستانی شهر تهران، نتیجه گرفتند که کودکان پیش دبستانی بیشتر از کودکان گروه سنی بالاتر و دانش آموز ابتدایی خاک را برای بازی کردن ماده‌ای کثیف می‌دانند (اصغری پور، ۱۴۰۰)، که این نگرش غالباً از طریق مادران در فرایند تربیت به آنها منتقل شده‌است. از این رو آموزش‌های محیط‌زیست را می‌توان از پایه به طور آموزش رسمی آغاز نمود و تغییراتی را در نگرش، دانش و مهارت‌های دانش آموزان در رابطه با محیط‌زیست ایجاد نمود. ولی از سوی دیگر، زیر بنای آموزش‌های رسمی، نوع تربیت تا سن شش سالگی در خانواده و مهد کودک‌ها می‌باشد؛ به‌طوری که بیشتر مفاهیم پایه و قالب اولیه ساختار شناختی مغز کودکان تا سن شش سالگی و پایین‌تر شکل می‌گیرد و خاک بازی و گل بازی یکی از فعالیت‌های بسیار با اهمیت در این سنین بوده، که موجب تماس پوست کودک با خاک و ارتقای سیستم ایمنی و سیستم سروتونرژیک بدن می‌گردد، همچنین در درک حسی پیکری، تکامل مراکز حسی مغز، پرورش تجسم فضایی، رشد مهارت‌های اجتماعی، محیط زیستی و غیره اثر دارد. هدف از این پژوهش متأثر از مسائل مختلف در زمینه خاک، بررسی جایگاه خاک در فرایند رشد کودک و شناسایی دیدگاه کودکان دختر زیر ۱۴ سال و والدین همراه آنان در مورد خاک از جهت تمیز یا کثیف بودن برای بازی در شهر کرج می‌باشد.

مواد و روش‌ها:

مواد: با توجه به جایگاه خاک در بازی و تاثیر بر فرآیند رشد و تکامل فیزیولوژیک و عصبی بدن کودکان در گام نخست، مفاهیم رشد و تکامل بدن، مغز و شکل‌گیری نگرش و باورهای ذهنی انسان در کودکی تبیین گردید و تعداد ۱۶۴

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

کودک دختر در گروه سنی زیر ۶ سال و بین ۶ تا ۱۴ سال و والدین آنها در منطقه مهندسی زراعی شهر کرج مورد آزمون قرار گرفت.

روش‌ها: پرسشنامه محقق ساخته با هدف شناخت نگرش کودکان و رابطه نگرش آنها با دیدگاه والدین در مورد خاک از جهت تمیز یا کثیف بودن بر طبق سؤالات (جدول ۱) تهیه و روایی پرسشنامه با نظرات کارشناسان و خبرگان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ انجام پذیرفت.

جدول ۱ سؤالات طیف لیکرت پرسشنامه مورد استفاده در تحقیق

ردیف	سوال	جواب				
		هرگز	به ندرت	گاهی اوقات	اغلب	همیشه
Q1	آیا تاکنون خاک بازی و گل بازی کرده اید؟	۱	۲	۳	۴	۵
Q2	چه میزان خاک بازی و گل بازی را دوست دارید؟					
Q3	آیا در صورت تمایل به خاک بازی و گل بازی، کسی شما را منع می کند؟ چه می گوید؟	بله	خیر			
Q4	آیا به نظر شما خاک تمیز است؟					
Q5	چه میزان به فرزند خود اجازه می دهید، خاک بازی و گل بازی نماید؟					
Q6	در صورت خاک بازی یا گل بازی کودک شما، به او چه می گوید؟					
Q7	دلیل شما برای اجازه دادن یا ندادن به فرزندتان برای خاک و گل بازی چیست؟					

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار Excel و SPSS استفاده گردید و نمودارهای فراوانی، میانگین داده‌ها، واریانس، ضریب تغییرات و ضریب همبستگی من کندال و اسپیرمن بین نگرش کودکان و رفتار والدین بدست آمد.

نتایج و بحث:

نتایج مربوط به پرسشنامه

سنجش روایی پرسشنامه مورد استفاده در این مطالعه مورد تایید ۱۵ کارشناس و خبره قرار گرفت و نتیجه آلفای کرونباخ برای پایایی پرسشنامه به میزان ۰/۷۸۴ بدست آمده و مورد تایید قرار گرفت، همچنین پرسشنامه با هفت سوال طراحی شد که از شماره Q1 تا Q7 توسط پرسش شونده‌گان و با استفاده از مقیاس لیکرت برای ارزیابی کمی نظرات استفاده گردید. سوال‌های Q1 تا Q4 از کودکان و سوال‌های Q5 تا Q7 از والدین آنها پرسیده شد. سوال Q3 که پاسخ دوگزینه‌ای دارد برای انجام تجزیه تحلیل با سایر سوال‌ها هم مقیاس و سوال‌های Q6 و Q7 نیز که دارای پاسخ تشریحی و کیفی بوده در سه دسته مثبت، خنثی و منفی قرار گرفت و در نهایت بصورت کمی و هم مقیاس با دیگر سوال‌ها گردید.

تحلیل نتایج گروه سنی دختر زیر ۶ سال

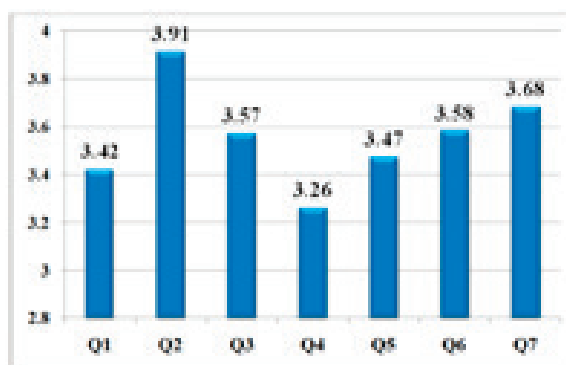
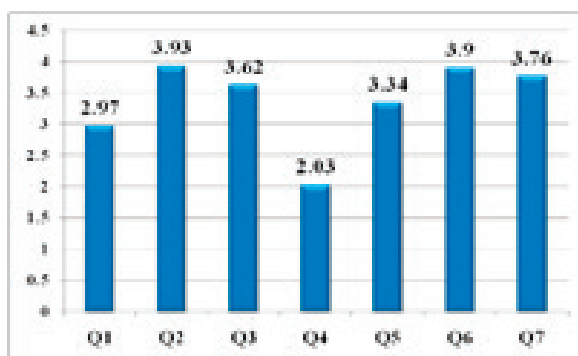
پاسخ‌ها به تعداد ۵۸ عدد پرسشنامه در گروه سنی دختر زیر ۶ سال و والدین آنها طبق ارزش دهی و کمی سازی طیف لیکرت (شکل ۱) نشان داد، کمترین میانگین پاسخ دهی به سؤالات به میزان ۲/۰۳ (نزدیک به طبقه به ندرت و ارزش عددی ۲) مربوط به سوال چهارم (Q4) که میزان کثیف یا تمیز بودن خاک برای بازی از کودک سوال شده و بیشترین مقدار میانگین مربوط به سوال (Q2) با ارزش عددی ۳/۹۳ (نزدیک به طبقه اغلب و ارزش عددی ۴) که میزان دوست داشتن کودک برای فعالیت خاک و گل بازی پرسش شده که تحلیل و مقایسه این مقادیر نشان می دهد با اینکه کودک زیر ۶ سال

علاقه به خاک بازی و گل بازی دارد ولی عواملی موجب گردیده است خاک را برای بازی کثیف بداند. معنی دار بودن رابطه در سطح یک درصد و محاسبه ضریب همبستگی من کندال به میزان متوسط $0/399$ و ضریب همبستگی اسپیرمن به مقدار $0/469$ بین سوال چهارم (Q4) که نگرش کودک در خصوص تمیز یا کثیف بودن خاک پرسیده شده با سوال پنجم (Q5) که اجازه دادن یا ندادن والدین به کودک برای فعالیت خاک و گل بازی سنجش گردید، می تواند دلیل انتقال باور کثیف بودن خاک به کودک از والدین باشد. همچنین بین جملاتی که والدین در موقع خاک بازی و گل بازی به کودک خود گفته اند که شامل جملات تشویقی، خنثی و منع کننده است و مربوط به سوال ششم (Q6) با دلیل والدین برای اجازه دادن یا ندادن به کودک برای خاک بازی و گل بازی با سوال هفتم (Q7) رابطه معنی دار در سطح یک درصد با همبستگی بالا در ضریب همبستگی من کندال به میزان $0/728$ و ضریب همبستگی اسپیرمن به مقدار $0/787$ محاسبه شد، که نشان از ارتباط سطح نگرش و میزان آگاهی و انتقال آن به کودک دارد.

تحلیل نتایج گروه سنی دختر ۷-۱۴ سال

پاسخ ها به تعداد ۱۰۶ عدد پرسشنامه در گروه سنی دختر ۱۴ تا ۷ سال و والدین آنها طبق ارزش دهی و کمی سازی طیف لیکرت (شکل ۲) نشان داد، کمترین میانگین پاسخ دهی به سوالات به میزان $3/26$ (نزدیک به طبقه گاهی اوقات و ارزش عددی ۳) مربوط به سوال چهارم (Q4) که میزان کثیف یا تمیز بودن خاک برای بازی از کودک سوال شده و بیشترین مقدار میانگین مربوط به سوال (Q2) با ارزش عددی $3/91$ (نزدیک به طبقه اغلب و ارزش عددی ۴) که میزان دوست داشتن کودک برای فعالیت خاک و گل بازی پرسش شده که تحلیل و مقایسه این مقادیر نشان می دهد با اینکه این گروه سنی علاقه به خاک بازی و گل بازی دارد ولی نظر و نگرش این گروه به ارزش های عددی بالا نرسیده و نزدیک به ارزش عددی طبقه گاهی اوقات و ارزش عددی ۳ می باشد. معنی دار بودن رابطه در سطح یک درصد و محاسبه ضریب همبستگی من کندال به میزان متوسط $0/327$ و ضریب همبستگی اسپیرمن به مقدار $0/391$ بین سوال چهارم (Q4) که نگرش کودک در خصوص تمیز یا کثیف بودن خاک پرسیده شده با سوال پنجم (Q5) که اجازه دادن یا ندادن والدین به کودک برای فعالیت خاک و گل بازی سنجش گردید، می تواند دلیل انتقال باور کثیف بودن خاک به کودک از والدین باشد. همچنین بین جملاتی که والدین در موقع خاک بازی و گل بازی به کودک خود گفته اند که شامل جملات تشویقی، خنثی و منع کننده است و مربوط به سوال ششم (Q6) با دلیل والدین برای اجازه دادن یا ندادن به کودک برای خاک بازی و گل بازی، سوال هفتم (Q7) رابطه معنی دار در سطح یک درصد با همبستگی بالا در ضریب همبستگی من کندال به میزان $0/876$ و ضریب همبستگی اسپیرمن به مقدار $0/787$ بود که نشان از ارتباط سطح نگرش، میزان آگاهی و انتقال آن به کودک در این گروه سنی دارد.

شکل ۱ نمودار میانگین پاسخ ها، دختر زیر ۶ سال (طیف لیکرت) شکل ۲ نمودار میانگین پاسخ ها، دختر ۷-۱۴ سال (طیف لیکرت)

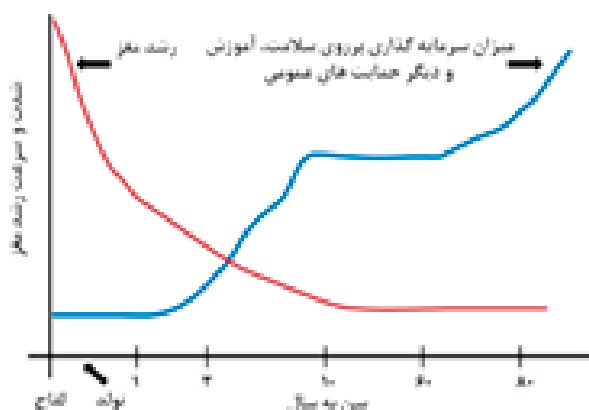

21-22-Oct 2024

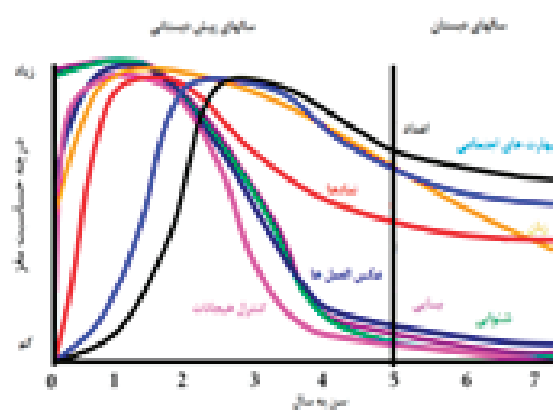
AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

نتایج بطور کلی نشان داد، ۶۵/۵ درصد کودکان دختر زیر ۶ سال و ۲۵/۵ درصد کودکان بالای ۶ سال خاک را ماده‌ی کثیف و آلوده برای بازی معرفی نمودند، همچنین بین نظر والدین و کودکان در مورد خاک نیز رابطه مستقیم و معناداری بدست آمد که گویای آموزش ناکافی و عدم شناخت صحیح والدین و انتقال به کودکان در خصوص درک ماهیت خاک و جایگاه اکولوژیک آن که جوهره‌ی اصلی آفرینش و بستر حیات بودن آن است، می‌باشد. نتایج مطالعات، اسدی و همکاران نیز تایید کننده عدم آموزش کافی در خصوص محیط زیست و مسائل مربوط به آن است (اسدی و همکاران، ۱۳۹۶). ارائه برنامه‌های آموزشی قابل درک و فعالیت‌های سرگرم کننده و مناسب با سن کودکان، از قبیل (کارگاه‌های گل‌بازی، اجرای نمایش و غیره) و شرکت فعال کودکان در این برنامه‌ها، می‌تواند یکی از راهبردهای موثر در جهت تغییر نگرش آن‌ها نسبت به خاک و زمینه‌ساز شکوفایی استعدادهای آنان باشد (Van der Gaag & Snijders, 2004). ویلسون معتقد است که یادگیری مفاهیم باید از طریق بازی و نمایش، خود جوش و بدون محدودیت و غیر رسمی باشد (Wilson, 2011). خانواده اولین اجتماعی است که کودک آن را می‌شناسد و ویژگی‌های فردی والدین بر نگرش و رفتار فرزندان نسبت به جامعه و محیط زیست اثر می‌گذارد. انتقال یک مفهوم نادرست در ذهن فرزند از سنین کم، مانند (نباید با خاک بازی کنید، چون کثیف است)، باعث پذیرش اجتناب ناپذیر آن از سوی فرزند و همچنین ایجاد یک نگرش نادرست بدون بررسی و علت‌یابی آن می‌شود و قطعاً بر رفتار حال و آینده آنان اثر می‌گذارد. با توجه به اینکه بالاترین میزان حساسیت مغز تا قبل از ۵ سالگی می‌باشد، شکل (۳) نمودار روند دوره رشد مغز و لزوم توجه به این دوره در بارگذاری درست مفاهیم مرتبط با خاک را نشان می‌دهد. اما واقعیت در حال اتفاق افتادن در بیشتر کشورها نشان از کمترین میزان سرمایه‌گذاری دولتی روی نیروی انسانی، در فعالترین دوره رشد سیستم عصبی است، یعنی زمانی که بالاترین توانایی برای شکل‌دهی عادات و شایستگی‌ها (شش سال اول کودکی) در افراد وجود دارد (طلایی و همکاران، ۱۳۹۳). شکل (۴) عدم تطابق میان رشد مغز و میزان سرمایه‌گذاری دولتها (Wilson, 2011) را نشان می‌دهد.

شکل ۴ عدم تطابق میان سرمایه‌گذاری دولتها و روند رشد

شکل ۳ نمودار روند دوره رشد مغز

مغز کودکان نسل آینده را تشکیل داده و مسئولیت ارتباط نسل حاضر با نسل‌های آینده را بر عهده دارند، بنابراین مهم‌ترین گروه هدف آموزش‌های زیست محیطی هستند. لازمه زندگی پایدار در یک جامعه شناخت صحیح محیط زیست و کسب مهارت‌های لازم در نحوه رفتار با آن است. با وجود مطالعات صورت گرفته در زمینه بررسی دانش و نگرش کودکان نسبت به مسائل زیست محیطی، این مطالعه با هدف بررسی دیدگاه کودکان نسبت به خاک و بررسی تأثیر منع گل‌بازی توسط برخی والدین در پاسخ به سوال اصلی تحقیق "به نظر شما خاک تمیز است" انجام شد. بر اساس نتایج، نوع انتقال مفاهیم توسط والدین و خصوصاً مادران در سنین قبل از ۶ سالگی در دیدگاه کودکان نسبت به خاک تأثیر گذاشته

است. به عبارت دیگر این نوع اطلاق و آموزش در مورد خاک علاوه بر بارگذاری یک باور و الگوریتم نادرست در بخش کورتکس مغز، بر عملکرد بخش میانی مغز که مرکز عواطف و احساسات انسان است، تاثیر منفی دارد، هم چنین می تواند بر کارکرد مغز تاثیر منفی گذاشته و بر کاهش قدرت تخیل ذهن اثر قابل توجهی بگذارد. از سوی دیگر مطالعات لاوری و همکاران تاثیر ارتباط و تماس پوست کودک با خاک و ارتقای سیستم ایمنی و سیستم سروتونرژیک بدن او را نشان داده، بنابراین توصیه می شود که فرزندان خود را از گل بازی منع نکنید و بگذارید که از این طریق مهارت های اجتماعی شان را ارتقاء دهند و محیط زیست خود را بهتر شناخته و در راستای حفاظت آن گام بردارند (Lowry et al., 2007).

مهمترین یافته ها:

- ۱- ۶۵/۵ درصد کودکان دختر زیر ۶ سال و ۲۵/۵ درصد کودکان بالای ۶ سال خاک را ماده ای کثیف و آلوده برای بازی معرفی نمودند.
- ۲- با توجه به رابطه مستقیم و معنی دار بودن ضریب همبستگی من کندانال و اسپیرمن بین نظر کودک و والدین، روند انتقال مفهوم کثیف بودن خاک از والدین به کودکان مشخص گردید.
- ۳- پایین بودن و وجود خطای نگرشی به مفهوم و جایگاه خاک بعنوان یکی از منابع طبیعی پایه در خانواده.
- ۴- عدم وجود تحقیقات مشابه در خصوص رابطه نگرش کودکان و خاک در سطح کشور و جهان.
- ۵- بارگذاری مفاهیم اشتباه با شکل گیری نگرشی نادرست در مغز و ذهن کودک و انتقال به سطوح جامعه همراه با تاثیر بر محیط زیست پیرامون.

The state of children's attitude towards basic natural resources (Case of soil)

Asgharipour Dasht Bozorg, N. ^{*1}, Zenozi Rad, M. ², Qutbizadeh, F. ³, Saleh Pourjam, A. ⁴

1- Ph.D. in Geomorphology, National Soil Conservation and Watershed Management Research Institute, Tehran

2- Post-doctorate in Child Developmental Neurosciences, Head of Alborz Province Pediatricians Association

3- Fatemeh Qutbizadeh, Senior Environmental Expert

4- Associate Professor, Country Soil Conservation and Watershed Management Research Institute, Tehran, Iran

* Responsible author: Nizam Asgharipour, Nasgharipour@gmail.com

Abstract:

Soil is one of the most important basic natural resources, which requires quantitative and qualitative training for its conservation in accordance with its extensive exploitation. Man, as the beneficiary and the main axis of soil conservation, is a resident of the land and their behaviour is applied to the surrounding environment by an advanced biological system called the brain, which is the basis for the formation of their mind. The education of each person from childhood with the growth and neural development of the brain by relying on the relation-

ship with the structures of materials and microbiology of the soil as well as in the action and reaction with the environment in the form of behaviour, and finally will be the aggregation of individual behaviours, forming the structures and social actions in the society. Therefore, it is very important to analyze the attitude loaded in his or her mind, especially children as the main influencers on the environment in the near future. This study was conducted in the form of a researcher-made questionnaire with the aim of knowing the views of female children under 14 years and their parents regarding whether the soil is clean or dirty for playing, on 164 children in Karaj city. The results showed that 65.5% of female children under 6 years old and 25.5% of children over 6 years old introduced soil as a dirty and polluted substance for playing. Also, there was a direct and significant relationship between parents' and children's opinions about soil according to the Mann-Kendall correlation coefficient of 0.399 for the age group under 6 years and 0.327 for the age group of 14-6 years. The present study shows the necessity of providing education that is suitable for children's brain development process regarding soil from the family atmosphere, kindergartens and elementary schools as well as wider research related to the identification of the relationship between the mind, the neural development of the brain, and soil.

Keywords : soil conservation, education, family, brain development, kid, mind

ماهیه نظره الأطفال تجاه الموارد الطبيعية الأساسية (دراسة حالة: التربة)

نظام أصغرى پور دشت بزرگ^{۱*}، محمد زنوزی راد^۲، فاطمه قطبی زاده^۳، امین صالح پورجم^۴

۱- دکتوره فی الجیومورفولوجیا، معهد أبحاث الحفاظ على التربة ومستجمعات المياه فی ایران، طهران

۲- دراسات ما بعد الدكتوراه فی علم الأعصاب التنموی للأطفال، رئیس جمعية أطباء الأطفال فی مقاطعة البرز

۳- فاطمه قطبی زاده، ماجستير فی علوم البيئة

۴- أستاذ مشارك، المعهد الوطني لبحوث الحفاظ على التربة ومستجمعات المياه، طهران، ایران

* المؤلف المسؤول: Nasgharipour@gmail.com

ملخص:

تعتبر التربة من أهم الموارد الطبيعية الأساسية التي تتطلب - بما يتناسب مع الاستغلال الواسع - الحاجة إلى التعليم الكمي والنوعي لحمايتها. ويسكن الإنسان - باعتباره المستفيد والمحمور الرئيسي لحماية التربة - الأرض، ويتم تطبيق سلوكه على البيئة المحيطة من خلال نظام بيولوجي متقدم يسمى الدماغ، وهو الأساس لتشكيل عقله. يبدأ تعليم كل فرد منذ الطفولة مع النمو والتطور العصبي للدماغ بالاعتماد على التفاعل مع هياكل المواد والميكروبيولوجيا للتربة، وكذلك في التفاعل مع البيئة على شكل سلوك، وفي النهاية يُشكّل جميع السلوكيات الفردية الهياكل والتفاعلات الاجتماعية في المجتمع. ولذلك، فإنّ تحليل النظرة المكوّنة في ذهنه يحظى بأهمية كبيرة، وخاصة لدى الأطفال باعتبارهم المؤثرين الرئيسيين على البيئة في المستقبل القريب. تم إجراء هذا البحث بطريقة استبيان من إعداد الباحث بهدف التعرف على وجهات نظر الفتيات دون سن ۱۴ عاماً وأولياء أمورهن حول التربة من حيث النظافة أو القذارة للعب، على ۱۶۴ طفلاً في مدينة كرج. أظهرت النتائج أن ۶۵,۵٪ من الفتيات دون سن ۶ سنوات و ۲۵,۵٪ من الأطفال فوق سن ۶ سنوات الذين تم اختبارهم وصفوا التربة بأنها مادة قذرة وملوثة للعب، وتم العثور على علاقة مباشرة وذات دلالة إحصائية بين آراء الوالدين

والأطفال حول التربة وفقًا لمعامل الارتباط مان-كيندال بمقدار ۰,۳۹۹، للفترة العمرية دون ۶ سنوات و ۰,۳۲۷، للفترة العمرية ۶-۱۴ سنة. يشير هذا البحث إلى ضرورة تقديم تعليمات تتناسب مع عملية نمو دماغ الأطفال فيما يتعلق بالتربة من البيئة الأسرية، ورياض الأطفال، وكذلك المدارس الأساسية، وأيضًا إلى الحاجة إلى أبحاث أوسع تتعلق بتحديد العلاقات بين الذهن، والتطور العصبي للدماغ، والتربة. الكلمات المفتاحية: حماية التربة، التعليم، الأسرة، النمو العصبي للدماغ، الطفل، الذهن

منابع:

اصغرپور دشت بزرگ، ن.، غریب رضا، م.، محمدزینوزی راد، م.، نوری، ع.، و قوتی زاده، ف. (۱۴۰۰). مقایسه وضعیت خاک از دیدگاه دانش آموزان ابتدایی و پیش دبستانی. هفدهمین کنگره علوم خاک ایران و چهارمین کنفرانس ملی مدیریت آب در کشاورزی، کرج.

اسدی، م.، ناغی زاده، م.، مزلومی، س.، و غزنفری، ز. (۱۳۹۶). بررسی دانش، نگرش و رفتارهای مسئولانه زیست محیطی دانش آموزان دختر مدارس متوسطه اول. نشریه پیشرفت، ۱۷(۶)، ۶۸۶-۶۷۷.

طلایی، ا.، و بزرگی، ح. (۱۳۹۳). ضرورت تبیین آموزش دوران کودکی (قبل از دبستان) بر اساس ترکیب شواهد تجربی معاصر. فصلنامه آموزش، شماره ۱۲۲.

Lowry, C. A., Hollis, J. H., de Vries, A., Pan, B., Brunet, L. R., Hunt, J. R., Paton, J. F., van Kampen, E., Knight, D. M., Evans, A. K., Rook, G. A., & Lightman, S. L. (2007). Identification of an immune- responsive mesolimbocortical serotonergic system: Potential role in regulation of emotional behavior. *Neuroscience*, 146, 756-772. <https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2007.02.038>

Sumner, J. (2003). Environmental adult education and community sustainability. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 2003(98), 23-32. <https://doi.org/10.1002/ace.108>

Van der Gaag, M., & Snijders, T. (2004). Proposals for the measurement of individual social capital. In H. D. Flap & B. Völker (Eds.), *Creation and returns of social capital* (pp. 199-218). Routledge.

Wilson, C. (2011). *Effective approaches to connect children with nature*. Publishing Team, Department of Conservation. PO Box 10420, The Terrace, Wellington 6143, New Zealand.

استفاده از اخلاق هوش مصنوعی در کشاورزی

زهره الویار*^۱، سمیرا حسینیان^۲ و فاطمه کیهان دوست^۳

- ۱- بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.
- ۲- بخش تحقیقات زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.
- ۳- بخش تحقیقات گیاه پزشکی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: zohre_alvyar@yahoo.com

چکیده:

هوش مصنوعی یکی از پیشرفت‌های بزرگ بشری است، اما کاربرد آن با چالش‌های اخلاقی زیادی همراه است. در این مقاله به شناسایی و طبقه‌بندی چالش‌های اخلاقی که در برنامه‌های کاربردی هوش مصنوعی با آن‌ها روبه‌رو هستند، مانند مسائل مربوط به حریم خصوصی، تعصب، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی پرداخته شده است. این امر با بررسی مقالات منتشر شده و مقالات کنفرانس که بر تأثیرات اجتماعی یا اخلاقی هوش مصنوعی در بخش کشاورزی متمرکز است، به دست آمده است. اخلاق هوش مصنوعی در واقع اصولی اخلاقی است که ذینفعان آن را برای هدایت و استفاده مسئولانه و منصفانه از هوش مصنوعی مورد استفاده قرار می‌دهند. مطالعات صورت گرفته در مورد پیاده‌سازی هوش مصنوعی اخلاقی، دیدگاه ارزشمندی را در توسعه هوش مصنوعی اخلاقی ارائه داده‌اند. ملاحظات اخلاقی در فناوری‌های هوش مصنوعی در حال ظهور، برای توسعه‌ی آتی حیاتی است، که نیازمند یک رویکرد آینده‌نگر است که چالش‌های اخلاقی بالقوه را پیش‌بینی می‌کند. توصیه‌های این مطالعه برای بهبود شیوه‌های اخلاقی در هوش مصنوعی، مبتنی بر نیاز به دستورالعمل‌های اخلاقی واضح و قابل اجرا، ادغام اخلاق در فرآیند توسعه هوش مصنوعی، ارتقای شفافیت و مسئولیت‌پذیری، تقویت همکاری چند ذی‌نفع، و تشویق مشارکت عمومی و آموزش است. همچنین ارزیابی اخلاقی مداوم برای اطمینان از همسویی فناوری‌های هوش مصنوعی با اصول اخلاقی و ارزش‌های اجتماعی ضروری است.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی اخلاقی، حریم خصوصی، تعصب در هوش مصنوعی، کشاورزی هوشمند

مقدمه و بیان مسئله:

استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی اهمیت فزاینده‌ای دارد و بهره‌وری را با فعال کردن کشاورزی هوشمند، که در آن از منابعی مانند آب و کودها به طور بهینه استفاده می‌شود، افزایش می‌دهد. هوش مصنوعی از طریق بینش‌های مبتنی بر داده در مورد الگوهای آب و هوا، شرایط خاک و سلامت محصولات، تصمیم‌گیری را بهبود می‌بخشد. این امر منجر به پیش‌بینی بهتر عملکرد، مداخلات به موقع کنترل آفات و بیماری‌ها و به طور کلی بهبود مدیریت محصول می‌شود. این منجر به بازده بالاتر، هزینه‌های عملیاتی کمتر و مدیریت ریسک بهتر برای مشاغل کشاورزی می‌شود. در نهایت به افزایش سودآوری و پایداری در بلند مدت کمک می‌کند. استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی می‌تواند تحولی در شیوه‌های کشاورزی، افزایش کارایی، اثربخشی بیشتر، افزایش بهره‌وری و حل مشکل جهانی غذا را تضمین کند. استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی در کشاورزی باید مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ارتباط اکولوژیکی، دوام طولانی مدت، بهره‌وری منابع

را تضمین کند. ادغام هوش مصنوعی در کشاورزی تحول آفرین خواهد بود. اما ما باید مطمئن شویم که استفاده از آن اخلاقی است. کاربران ملزم به رعایت اصول اخلاقی هستند و اطمینان حاصل کنند که استفاده از آن به دیگران آسیب نمی‌رساند. با تجزیه و تحلیل این مقاله، گزارش جامعی از خطرات موجود در استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی ارائه می‌شود. علاوه بر این، روش‌هایی را برای اجتناب از این خطرات و تشویق استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی در کشاورزی ارائه می‌دهد. این به بررسی کاربرد هوش مصنوعی در مدیریت محصول، دقت در آفت‌کش‌ها، مدیریت دام می‌پردازد. هدف اصلی این مقاله بررسی قدرت هوش مصنوعی در تحول حوزه کشاورزی با دستورالعمل‌ها و اصول اخلاقی است. جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۱۰ میلیارد نفر می‌رسد. بنابراین نیاز به تولید مواد غذایی برای تغذیه مردم وجود دارد. برای تغذیه چنین تعداد زیادی از مردم به مواد غذایی با کیفیت خوب نیاز است. این فرآیند باید به منظور استفاده بهینه از منابع و تولید انبوه بهینه شود. هوش مصنوعی می‌تواند به ما کمک کند تا این فرآیند را آسان و کارآمد کنیم، اما برخی نگرانی‌های اخلاقی در مورد آن وجود دارد. قبل از اجرا باید مسائل اخلاقی را در نظر گرفت. چالش‌ها و نگرانی‌های زیادی در ارتباط با مسائل مربوط به تعصبات، حریم خصوصی، شفافیت، ثبات وجود دارد (Karkhile et al., 2024).

کاربردهای عملی هوش مصنوعی در کشاورزی

نظارت بر سلامت محصول و خاک

تشخیص تشخیص بیماری‌های گیاهی، هجوم آفات، یا کمبود مواد مغذی

نظارت بر سلامت دام

اسپری هوشمند

خودکارسازی کارهای مختلف مانند کاشت، سمپاشی و برداشت

جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل مقادیر زیادی از داده‌های کشاورزی

نقشه‌برداری هوایی و تصویربرداری

چالش‌ها و جهت‌گیری‌های آینده

علیرغم نتایج امیدوارکننده، پذیرش هوش مصنوعی در کشاورزی بدون چالش نیست. یکی از نگرانی‌های اصلی در دسترس بودن و کیفیت داده‌های مورد نیاز برای آموزش موثر مدل‌های هوش مصنوعی است. علاوه بر این، ادغام سیستم‌های هوش مصنوعی در شیوه‌های کشاورزی و زیرساخت‌های موجود می‌تواند پیچیده باشد و ممکن است نیاز به سرمایه‌گذاری قابل توجهی داشته باشد. تحقیقات آینده باید بر روی پرداختن به این چالش‌ها و بررسی کاربردهای جدید هوش مصنوعی در کشاورزی متمرکز باشد. در نتیجه، ادغام هوش مصنوعی در کشاورزی پتانسیل ایجاد تحولی بزرگ در بخش کشاورزی، افزایش بهره‌وری، کارایی و پایداری را دارد. از آنجایی که این فناوری به تکامل خود ادامه می‌دهد، پرداختن به چالش‌ها و محدودیت‌های مرتبط با پذیرش آن ضروری است، تا اطمینان حاصل شود که هوش مصنوعی هم برای کشاورزان و هم برای محیط‌زیست استفاده می‌شود (Karkhile et al., 2024).

اخلاق در هوش مصنوعی

مفهوم اخلاق هوش مصنوعی یا اخلاق در هوش مصنوعی طیف گسترده‌ای از اصول و شیوه‌ها را در بر می‌گیرد که هدفشان حصول اطمینان از توسعه و استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی به گونه‌ای است که برای جامعه مفید و غیر مضر باشد و شامل تعادل دقیق بین پیشرفت تکنولوژی و پایبندی به استانداردهای اخلاقی است که ارزش‌های انسانی و

هنجارهای اجتماعی را منعکس می کند. این مفهوم به معنای اتخاذ رویکردی ایمن، امن، انسانی و سازگار با محیط زیست برای هوش مصنوعی است. (Ayinla et al., 2024)

اخلاق نقش مهمی در توسعه و کاربرد هوش مصنوعی دارد. الگوریتم ها و سیستم های هوشمند باید به گونه ای طراحی شوند که ارزش های اخلاقی انسان را تقویت کنند. تعصب و تبعیض در الگوریتم های هوش مصنوعی یکی از بزرگ ترین چالش های اخلاقی است که امروزه وجود دارد. الگوریتم ها در طول زمان آموزش می بینند و الگوهایی را از داده های ورودی استخراج می کنند. اگر این داده ها تعصب یا تبعیض داشته باشند، الگوریتم نیز همان تعصب را خواهد داشت. یکی از مهم ترین چالش های اخلاقی وجود تعصبات و تبعیض های ناخواسته در الگوریتم هاست. داده های آموزشی می توانند حاوی تعصبات باشند و الگوریتم ها این تعصبات را بازتولید کنند؛ برای مثال، اگر الگوریتمی برای استخدام با داده های تعصب آمیز آموزش ببیند، ممکن است در برابر برخی گروه های اقلیت تبعیض قائل شود. جلوگیری از این مسئله نیازمند دقت زیاد در انتخاب داده های آموزشی و حذف تعصبات از آن ها است. البته این کار آسان نیست؛ زیرا تعصبات ممکن است به شکلی ظریف در داده ها نهفته باشند. علاوه بر داده ها، خود الگوریتم هم باید به گونه ای طراحی شود که کمترین تعصب را داشته باشد. یکی دیگر از مسائل مهم حفظ حریم خصوصی افراد در سیستم های هوشمند است. امروزه حجم زیادی از اطلاعات شخصی افراد جمع آوری و ذخیره می شود. استفاده ی نادرست از این داده ها می تواند حریم خصوصی افراد را نقض کند. متأسفانه سوءاستفاده از داده های شخصی برای مقاصد تبلیغاتی، سیاسی و تجاری امری شایع است. قوانین سختگیرانه ای برای محافظت از داده های شخصی و جلوگیری از سوءاستفاده لازم است؛ همچنین رمزگذاری، محدود کردن دسترسی و اخذ رضایت از کاربران می تواند مفید باشد. البته رعایت حریم خصوصی نباید به بهانه ای برای فرار از پاسخگویی سیستم های هوشمند تبدیل شود. شفافیت الگوریتمی یکی دیگر از مباحث های مهم اخلاقی است. وقتی الگوریتم ها بسیار پیچیده و غیرقابل درک می شوند، رفتار آن ها نیز پیش بینی ناپذیر خواهد بود. این امر می تواند به تبعیض و تصمیم گیری های ناعادلانه و خطرناک بینجامد. الگوریتم ها باید تا حد امکان ساده و قابل درک باشند. البته پیچیدگی الگوریتم در برخی موارد اجتناب ناپذیر است، اما دست کم باید توضیحات کافی در مورد نحوه عملکرد الگوریتم ارائه شود تا کاربران و مردم از آن آگاهی داشته باشند. در مجموع، هر قدر الگوریتم ها شفاف تر باشند، اخلاقی تر هستند. یکی از بحث های مهم در حوزه اخلاق هوش مصنوعی موضوع مسئولیت پذیری در برابر خطاها و صدمه های احتمالی است. وقتی سیستم های هوشمند اشتباهی مرتکب می شوند یا وقوع حادثه ای را رقم می زنند، چه کسی باید پاسخگو باشد؟ آیا طراحان الگوریتم ها مسئول اند یا تولیدکنندگان؟ آیا کارفرما یا کاربر مسئول است؟ این مسئله در مورد خودروهای بدون راننده بسیار مهم است. تعیین مسئول در چنین مواردی بسیار دشوار است؛ بنابراین باید مقررات شفاف و واضحی برای مشخص کردن مسئولیت وجود داشته باشد تا افراد بتوانند در صورت وقوع خسارت یا صدمه، شکایت کنند و درخواست جبران کنند. علاوه بر این ها، هوش مصنوعی می تواند تأثیرات اجتماعی و اقتصادی عمیقی داشته باشد که لازم است مورد توجه قرار گیرند. جایگزینی نیروی کار انسانی با ماشین، تغییر ساختار مشاغل، افزایش شکاف دیجیتال میان اقشار مختلف جامعه و تمرکز قدرت و ثروت در دستان گروهی خاص از جمله این مسئله هاست. طراحی و استفاده از هوش مصنوعی باید به گونه ای باشد که به تشدید نابرابری های اجتماعی دامن نزند و منافع گروه های آسیب پذیر را در نظر بگیرد (Ayinla et al., 2024).

مزایا و معایب اجرای اخلاق هوش مصنوعی در کشاورزی

مزایا شامل بهبود تصمیم گیری از طریق پیش های داده محور، بهینه سازی مدیریت منابع منجر به بهره وری بالا و کاهش

تأثیرات زیست محیطی، و کنترل آفات و بیماری‌ها است. با این حال، معایب ممکن است هزینه‌های سرمایه‌گذاری اولیه، نگرانی‌های مربوط به وابستگی بیش از حد به فناوری و تشدید نابرابری‌ها در میان کشاورزان شامل شود با پردازش این چالش‌ها و بهره‌بردن از مزایای اجرای اخلاقی هوش مصنوعی در کشاورزی، ترویج همکاری بین توسعه‌دهندگان فناوری، سیاست‌گذاران و کشاورزان، حیاتی است. از طریق اطمینان از اینکه کاربردهای هوش مصنوعی، منافع ملموسی را برای همه ذینفعان فراهم می‌سازند، بخش کشاورزی می‌تواند پیشرفت‌های قابل توجهی در بهره‌وری تولید و پایداری محقق کند.

توصیه‌هایی برای بهبود کاربردهای اخلاقی در هوش مصنوعی

بهبود شیوه‌های اخلاقی در هوش مصنوعی برای حصول اطمینان از توسعه مسئولانه و استقرار فناوری‌های هوش مصنوعی ضروری است. بررسی‌های انجام گرفته بر اهمیت تحلیل پیوسته الگوریتم‌های هوش مصنوعی از لحاظ اخلاقی تأکید می‌کنند. آنها چارچوبی را برای ارزیابی اخلاقی مداوم پیشنهاد می‌کنند، زیرا برنامه‌های کاربردی هوش مصنوعی به روز می‌شوند و بهبود می‌یابند بنابراین ضرورت رویکردی پویا به اخلاق در هوش مصنوعی را برجسته می‌کنند. این رویکرد تضمین می‌کند که ملاحظات اخلاقی همگام با پیشرفت‌های تکنولوژیکی و تغییر هنجارهای اجتماعی است (Steinke et al., 2022).

چشم‌انداز آینده کشاورزی مبتنی بر هوش مصنوعی

در آینده، فناوریهای هوش مصنوعی برای مسائل و معضلات کشاورزی، که کشاورزان سراسر جهان با آن روبه‌رو هستند، از کنترل آفات گرفته تا پیش‌بینی آب و هوا و حتی نیروی کارگری در مزرعه راه‌حلهایی نوآورانه و دقیقی ارائه خواهد داد. هوش مصنوعی به کشاورزان کمک خواهد کرد تا با استفاده از کلان داده‌ها به دانشمندان کشاورزی تبدیل شوند تا بدین ترتیب محصولات را بسته به تقاضای بازار بهینه کنند. آینده هوش مصنوعی در کشاورزی نیاز به تمرکز قابل توجهی بر میزان دسترسی اطلاعات و کلان داده‌ها در سطح جهان دارد، زیرا در حال حاضر فناوریهای پیشرفته فقط در مزارع بزرگ استفاده می‌شوند. کشاورزی مبتنی بر یادگیری ماشین و علم پردازش و تفسیر داده با گسترش دسترسی و قابلیت اتصال مزارع کوچک در مناطق دور در سراسر جهان تضمین خواهد شد. از آنجا که هوش مصنوعی استفاده و کارایی منابع را به حداکثر می‌رساند و تا حد قابل توجهی کمبود منابع و نیروی کار را برطرف می‌کند، در صنعت کشاورزی مفید و مؤثر خواهد بود. این فناوری همچنین نقش اساسی در تحقیق و توسعه در زمینه محصولات باغی خواهد داشت. در کشور ایران وزارت جهاد کشاورزی، مرجع اصلی پژوهشهای کاربردی و توسعه‌ای در حوزه‌های مختل کشاورزی در تأمین امنیت غذایی و حفظ ذخایر ژنتیکی است. در راستای حکمرانی کشاورزی هوشمند در این بخش، هوش مصنوعی می‌تواند در تصمیم‌گیریهای کلان‌کشوری در حوزه‌های اولویت‌دار مانند الگو و مدیریت کشت، تسریع در معرفی ارقام و نژادهای برتر، تعیین اصالت ژنتیکی جانوری و گیاهی، پیش‌بینی میزان تولید، تعیین کیفیت محصولات، تشخیص بیماری در حوزه‌های گیاهی و جانوری، مدیریت منابع ژنتیکی و مدیریت آب و خاک نقش مهمی ایفا نماید (خیام نکویی، ۱۴۰۲).

مواد و روش‌ها:

با استفاده از کلمات کلیدی مانند "کشاورزی هوشمند"، "هوش مصنوعی"، "ملاحظات اخلاقی" و موضوعات مشابه، جستجوی سیستماتیک برای تحلیل موضوعی مقاله انجام شد. هدف این مقاله ارزیابی چالش‌های اخلاقی فعلی هوش مصنوعی در بخش کشاورزی است. برای بررسی موضوع از مقالات پژوهشی و مقالات مروری مرتبط که در سال‌های اخیر منتشر شده‌اند استفاده گردید.

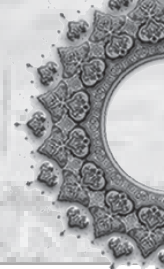

نتیجه گیری:

استفاده از اخلاق در هوش مصنوعی برای جلوگیری از سوء استفاده از فناوری ضروری است و بدون یک چارچوب اخلاقی پشت آن، هوش مصنوعی می تواند منجر به تهاجم به حریم خصوصی، سوگیری نابرابر، و خطرات دیگری شود که بسیاری از کاربران ممکن است هنگام شروع استفاده از آن در نظر نگیرند. اخلاق و هوش مصنوعی دو مسئله در هم تنیده شده است که نیازمند هوشیاری مداوم، همکاری و تفکر انتقادی دارد. همانطور که هوش مصنوعی همچنان در جامعه ما نفوذ می کند، پرداختن به معضلات اخلاقی که ارائه می دهد بسیار مهم است. با اولویت دادن به عدالت، حریم خصوصی، مسئولیت پذیری و ایمنی، می توان توسعه و استقرار هوش مصنوعی را به شیوه ای مسئولانه و انسان محور شکل داد. ایجاد تعادل مناسب بین پیشرفت فناوری و ملاحظات اخلاقی برای به کارگیری پتانسیل کامل هوش مصنوعی برای بهبود جامعه جهانی کلیدی است.

مهمترین یافته ها:

- برای مقابله با چالش های اخلاقی هوش مصنوعی راهکارهایی وجود دارد:
 - آموزش اخلاقی الگوریتم ها: الگوریتم ها می توانند با ارزش های اخلاقی آموزش ببینند تا کمتر دچار تعصب شوند. تنظیم مقررات و استانداردها: دولت ها باید مقرراتی برای رعایت اخلاق در هوش مصنوعی وضع کنند. استانداردهایی نیز باید تدوین شود.
 - طراحی مسئولانه سیستم های هوشمند: متخصصان هوش مصنوعی باید اثرات اجتماعی طراحی های خود را مدنظر قرار دهند.
 - افزایش آگاهی عمومی: افزایش سواد و آگاهی عمومی درباره هوش مصنوعی و جنبه های اخلاقی آن می تواند کمک کننده باشد.
- در مجموع، هوش مصنوعی فرصت های عظیمی را فراهم می کند، اما می تواند آسیب های جدی را نیز رقم بزند. رعایت اخلاق و ملاحظات انسانی در طراحی و استفاده از هوش مصنوعی امری حیاتی است. دولت ها، شرکت ها و شهروندان باید برای حل چالش های اخلاقی هوش مصنوعی همکاری کنند تا بتوان از مزیت های آن بهره برد، بدون آنکه آسیب های جبران ناپذیری به بار آید آینده ای اخلاقی و انسانی برای هوش مصنوعی می تواند و باید ساخته شود.

Use of Ethical Artificial Intelligence in Agriculture

Alvyar, Z.^{*1}; Hasanian, S.² and Keyhandoust, F.³

1- Department of Soil and Water Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran.

2- Department of Crop and Horticultural Science Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran

3- Department of Plant Protection Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran

* Responsible author's email: Email: zohre_alvyar@yahoo.com

Abstract:

Artificial intelligence(AI) is one of the great human advances, but its application is associated with many ethical challenges. In this paper have been discussed the identification and classification of ethical challenges faced in artificial intelligence applications, such as issues related to privacy, bias, responsibility, and accountability. This was achieved by reviewing published papers and conference papers that focus on the social or ethical implications of AI in the agricultural sector. AI ethics are actually ethical principles that beneficiaries use to guide the development and fair and responsible use of artificial intelligence. The studies conducted on the implementation of ethical artificial intelligence have provided a valuable perspective in the development of ethical artificial intelligence. Ethical considerations in emerging AI technologies are critical to future development, requiring a prospective approach that anticipates potential ethical challenges. The study's recommendations for improving ethical practices in AI are based on the need for perspicuous and applicable ethical guidelines, integrating ethics into the AI development process, promoting transparency and accountability, fostering multi-beneficiaries collaboration, and encouraging public participation and education. Also, continuous ethical evaluation is necessary to ensure the alignment of AI technologies with ethical principles and social values.

Keywords: Ethical Artificial Intelligence, Privacy, Bias in Artificial Intelligence, Smart farming

استخدام أخلاقيات الذكاء الاصطناعي في الزراعة

زهرة الويار^{۱*}، سمیرا حسینیان^۲، فاطمة کیهان دوست^۳

۱- قسم أبحاث التربة والمياه، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة الأبحاث

والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، ایران.

۲- قسم أبحاث الزراعة والبستنة، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة الأبحاث

والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، ایران.

۳- قسم أبحاث النباتات الطبية، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة الأبحاث

والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، ایران.

*المؤلف المسؤول: Email: zohre_alvyar@yahoo.com

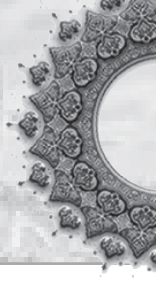
ملخص:

الذكاء الاصطناعي هو أحد التطورات البشرية الكبيرة، غير أن تطبيقه يواجه العديد من التحديات الأخلاقية. وفي هذه المقالة، يتم تحديد وتصنيف التحديات الأخلاقية التي تواجه التطبيقات العملية للذكاء الاصطناعي، مثل القضايا المتعلقة بالخصوصية، والتحيز، وتحمل المسؤولية، والمساءلة. تم الحصول على ذلك من خلال مراجعة المقالات المنشورة وأوراق المؤتمرات التي تركز على التأثيرات الاجتماعية أو الأخلاقية للذكاء الاصطناعي في القطاع الزراعي. أخلاقيات الذكاء الاصطناعي هي في الواقع مبادئ أخلاقية يستخدمها أصحاب المصلحة لتوجيه الاستخدام المسؤول والعادل للذكاء الاصطناعي. قدمت الدراسات التي أجريت حول تنفيذ الذكاء الاصطناعي الأخلاقي رؤى قيمة في تطوير الذكاء الاصطناعي الأخلاقي. وتعد الاعتبارات الأخلاقية في تقنيات الذكاء الاصطناعي الناشئة مسألة حيوية للتطوير المستقبلي، مما يتطلب نهجاً استباقياً يتوقع التحديات الأخلاقية المحتملة. تعتمد توصيات هذه الدراسة لتحسين الممارسات الأخلاقية في الذكاء الاصطناعي على الحاجة إلى إرشادات أخلاقية واضحة وقابلة للتنفيذ، ودمج الأخلاق في عملية تطوير الذكاء الاصطناعي، وتعزيز الشفافية وتحمل المسؤولية، وتعزيز التعاون بين أصحاب المصلحة المتعددين، وتشجيع المشاركة العامة والتعليم. كما أن التقييم الأخلاقي المستمر ضروري لضمان توافق تقنيات الذكاء الاصطناعي مع المبادئ الأخلاقية والقيم الاجتماعية.

الكلمات المفتاحية: الذكاء الاصطناعي الأخلاقي، الخصوصية، التحيز في الذكاء الاصطناعي، الزراعة الذكية

منابع:

- خیام نکویی، م.، غفاری، م.ر.، مردی، م.، قربانزاده، ز.، حمید، ر.، و زین العابدینی، م. (۱۴۰۲). فناوری هوش مصنوعی در کشاورزی چشم اندازها، کاربردها و چالش ها. بیوتکنولوژی محصولات زراعی، ۱۳(۴۵)، ۲۹-۱۵.
- Ayinla, B. S., Amoo, O. O., Atadoga, A., Abrahams, T. O., Osasona, F., & Farayola, O. A. (2024). Ethical AI in practice: Balancing technological advancements with human values. *International Journal of Science and Research Archive*, 11(1), 1311-1326.
- Karkhile, P., Kavade, V., & Bahalkar, P. (2024). Use of ethical AI in agriculture. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 6(3).
- Steinke, G., LaBrie, R., & Sarkar, S. (2022). Recommendation for continuous ethical analysis of AI algorithms. In *Proceedings of the 2022 European Interdisciplinary Cybersecurity Conference* (pp. 104-106).

امنیت غذایی و اخلاق در کشاورزی

زهره الویار*^۱، فاطمه کیهان دوست^۲ و سمیرا حسینیان^۳

۱- بخش تحقیقات خاک و آب، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.

۲- بخش تحقیقات گیاه پزشکی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.

۳- بخش تحقیقات زراعی و باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اردبیل (مغان)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، اردبیل، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: zohre_alvyar@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

الویار، ز، کیهان دوست، ف. حسینیان، س. (۱۴۰۳). امنیت غذایی و اخلاق در کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

با توجه به روند رو به افزایش جمعیت در جهان، نیاز به مواد غذایی نیز افزایش یافته است. برای تولید بیشتر غذا، از روش‌های مختلفی استفاده شده که این امر منجر به تخریب منابع طبیعی و محیط زیست گردیده و در نتیجه، امنیت غذایی انسان به خطر افتاده است. از آنجا که کشاورزی نقش اساسی در تأمین مواد غذایی دارد، توجه ویژه‌ای به این حوزه معطوف شده است. شواهد نشان می‌دهد که بشر در ایجاد توازن میان نیازهای خود و بهره‌برداری از منابع طبیعی و محیط زیست ناکام خواهد ماند و در آینده با چالش‌های امنیت غذایی روبرو خواهد شد. بنابراین، علاوه بر تولید، باید به پایداری تولید نیز توجه شود تا امنیت غذایی در جامعه حفظ گردد. به طور کلی، می‌توان گفت که تنها راه دستیابی به امنیت غذایی پایدار، انجام فعالیت‌های کشاورزی با کمترین تأثیرات منفی بر محیط زیست است. برای دستیابی به کشاورزی پایدار، نوعی اخلاق لازم است که انسان را وادار کند تا به محیط زیست احترام بگذارد و آن را نه تنها به خاطر منافع خود، بلکه به دلیل ارزش ذاتی آن، محافظت کند.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، اخلاق کشاورزی، کشاورزی پایدار، محیط زیست

مقدمه و بیان مسئله:

افزایش پیوسته جمعیت جهان و نیاز به مواد غذایی بیشتر در قرن گذشته تحولی عظیم در حوزه کشاورزی ایجاد کرد. استفاده از کودها و سموم شیمیایی و کشت گونه‌های پرمحصول زراعی و باغی به افزایش تولیدات کشاورزی منجر شد. با این حال، این روند افزایشی با مشکلاتی نظیر آلودگی منابع آب و خاک، شیوع آفات و بیماری‌های گیاهی و همچنین مسائلی مانند سوء تغذیه و بیماری‌ها به دلیل کاهش کیفیت مواد غذایی انسان همراه بوده است (میرزائی‌حیدری و نادری‌درباغشاهی، ۱۴۰۳). همچنین این روند، منجر به بهره‌برداری فزاینده از منابع طبیعی و بروز بحران‌های زیست‌محیطی شده است. به طوری که سطح اراضی کشاورزی در مقایسه با سی سال گذشته، پنج برابر افزایش یافته است. امروزه، جهان با گسترش تخریب منابع طبیعی و فشار بر این منابع مواجه است. اگر روندهای کنونی تولید و مصرف ادامه یابد، ممکن

است با یک بحران اجتناب‌ناپذیر روبرو شویم که تهدیدی برای نظام‌های بوم‌شناختی و سلامت انسان خواهد بود. از طرف دیگر، در چند دهه گذشته، به دلیل ناپایداری سامانه‌های رایج کشاورزی، انسان در تعامل با طبیعت به جنبه‌های اخلاقی توجه کافی نداشته است. بدون تردید، اگر این وضعیت در کشاورزی ادامه یابد، نسل‌های آینده بیشتر با چالش‌های اخلاقی و نیاز به حل آن‌ها در زمینه کشاورزی روبرو خواهند شد. (ملک‌حسینی و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین، با توجه به وجود این مشکلات، امروزه انسان به دنبال دستیابی به دیدگاهی جامع است که علاوه بر توجه به میزان تولید، پایداری آن را نیز مد نظر قرار دهد تا امنیت غذایی به ثبات برسد. به همین دلیل، مفهوم پایداری در کشاورزی به اندیشه‌های بشر افزوده شده و ارتقاء کشاورزی پایدار به عنوان یک رویکرد نوین قابل مشاهده است. کشاورزی پایدار تلاشی است به منظور حفظ منابع طبیعی که اهداف اصلی آن شامل حفاظت از محیط زیست، سودمندی اقتصادی و برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی از طریق استفاده بهینه از منابع طبیعی و کاهش مصرف مواد شیمیایی می‌باشد. در حال حاضر، در بسیاری از نقاط جهان، به ویژه در ایران، کشاورزی سنتی و رایج به عنوان مانعی غیر قابل انکار در راستای دستیابی به اهداف کشاورزی پایدار شناخته می‌شود (صیدی و همکاران، ۱۳۹۹).

امنیت غذایی

یکی از جنبه‌های مهم امنیت انسانی، امنیت غذایی است و نبود امنیت غذایی به معنای عدم وجود امنیت برای انسان‌ها به شمار می‌آید. در حال حاضر، با گسترش مفهوم توسعه انسانی، موضوع امنیت غذایی ابعاد جدیدی پیدا کرده است. □ امنیت غذایی یعنی اطمینان از اینکه همه مردم در همه اوقات به غذای اصلی مورد نیاز خویش به منظور تداوم یک زندگی سالم و فعال دسترسی مادی و اقتصادی داشته باشند و در خطر از دست دادن دسترسی خود نیز نباشند. □ اگرچه افزایش تولیدات یکی از روش‌های بهبود امنیت غذایی به شمار می‌آید، اما مسئله توزیع ناعادلانه غذا در سطح جهانی نیز اهمیت دارد. برای مثال کشورهای توسعه‌یافته ۶۰ درصد غذای جهان را مصرف می‌کنند (میرزائی‌حیدری و نادری‌درباغشاهی، ۱۴۰۳).

اخلاق کشاورزی

اخلاق کشاورزی یک حوزه بین‌رشته‌ای در اخلاق کاربردی محسوب می‌شود که به بررسی ارزش‌ها و مسائل اخلاقی مرتبط با کشاورزی و تولید مواد غذایی می‌پردازد. اخلاق کشاورزی به مجموعه‌ای از ارزش‌ها و مسائل اخلاقی مرتبط با تولید غذا و فعالیت‌های زراعی اشاره دارد. کشاورزی به عنوان یک حوزه عملی از فعالیت‌های انسانی، شامل تعامل مستقیم میان طبیعت، تکنولوژی و انسان است و این تعامل نیازمند رعایت اصول اخلاقی می‌باشد (اصغری، ۱۳۹۱). کشاورزی از جمله فعالیت‌های اساسی انسان به شمار می‌آید که توجه به جنبه‌های اخلاقی در آن از اهمیت بالایی برخوردار است. این جنبه‌ها شامل انسان، حیوانات، محیط زیست، جامعه، اقتصاد و سیاست می‌باشد. یکی از مهم‌ترین مسائل اخلاقی در این حوزه، تولید، مصرف و تجارت غذا است و همچنین سالم بودن مواد غذایی نیز به عنوان یک موضوع اخلاقی بسیار حائز اهمیت تلقی می‌شود. نگاه اخلاق‌گرایانه یک رویکرد جامع و کلی است که صرفاً مجموعه‌ای از روش‌ها نیست. این نگرش به تولید محدود نمی‌شود و به کل سیستم توجه دارد و انسان را نیز جزئی از این سامانه می‌داند. بنابراین، حرکت به سوی کشاورزی پایدار در راستای تحقق اهداف این نگرش قرار می‌گیرد. (زیدعلی و همکاران، ۱۳۹۳). در پژوهشی که توسط مهدوی دامغانی با محوریت امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار، به ویژه در کشاورزی ارگانیک نه تنها با تولید منافات ندارد، بلکه به عنوان پیش‌شرط‌های ضروری برای دستیابی به امنیت غذایی در سطح جهانی و تحقق پایداری جهانی به شمار می‌روند (مهدوی‌دامغانی و معین‌الدینی، ۱۳۹۰).

ضرورت به کارگیری اصول اخلاقی در کشاورزی

استفاده از فناوری‌های نوین مانند تولید محصولات با تغییرات ژنتیکی و به کارگیری انواع مواد شیمیایی، از جمله کودها و سموم شیمیایی جدید، به منظور افزایش تولید محصولات کشاورزی در یک قرن اخیر، به همراه افزایش تولید این محصولات، سلامت انسان‌ها و محیط زیست را به خطر انداخته است. از طرفی، پس‌ماندهای ناشی از استفاده از این مواد شیمیایی با تخریب و آلودگی محیط زیست، نه تنها حیات در زمین را تهدید می‌کند، بلکه توانایی تولید غذای کافی و سالم برای جمعیت در حال رشد را نیز کاهش می‌دهد. این تغییرات در شرایطی رخ می‌دهد که هنجارها و ارزش‌های اخلاقی دچار تحول شده و ضعف اخلاقی در میان جامعه کشاورزان مشهود است. بنابراین، رعایت اصول اخلاقی در میان کشاورزان ضروری است تا بتوان به بهبود سلامت انسان‌ها و پایداری محیط زیست کمک کرد و به کشاورزی پایدار، جامعه‌ای سالم و احترام به حقوق نسل‌های آینده امیدوار بود (دارابی و صالحی، ۱۳۹۸). بسیاری از پژوهشگران معتقدند که منشأ تخریب‌ها و ناهنجاری‌های زیست‌محیطی در تنزل اخلاق، به‌ویژه اخلاق زیست-محیطی به بهره‌برداران و تولیدکنندگان برمی‌گردد. اگرچه تولید، تبدیل و توزیع مواد غذایی و محصولات کشاورزی به عنوان یک موضوع روزمره در سطح جهانی شناخته شده است، اما این فعالیت‌ها به ندرت از منظر اصول اخلاقی مورد بررسی قرار می‌گیرند. با این حال، مواد غذایی و کشاورزی و منافع اقتصادی ناشی از مشارکت در نظام غذایی و کشاورزی، ابزارهایی برای دستیابی به اهداف اخلاقی در تغذیه جمعیت جهانی و حفظ ظرفیت تولید غذا در کره زمین و اکوسیستم‌های طبیعی برای نسل‌های آینده به شمار می‌روند. به همین دلیل، امروزه نگرش‌ها تغییر کرده و اخلاق نه تنها در کنار ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی در کشاورزی پایدار، بلکه به عنوان یک چتر که تمامی این ابعاد و اهداف را در بر می‌گیرد و تحت تأثیر قرار می‌دهد، مورد توجه قرار گرفته است. در حال حاضر، موضوع ناکارآمدی روش‌های سنتی کشاورزی در محافل علمی و تخصصی سازمان‌ها و بخش‌های مختلف کشاورزی به یکی از مباحث چالش‌برانگیز تبدیل شده است. بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که شیوه‌های کنونی نه تنها نمی‌توانند امنیت غذایی جهانی را تأمین کنند، بلکه با فشار بر منابع زیست‌محیطی و استفاده از سموم و نهاده‌های شیمیایی، خطرات زیادی برای محیط زیست و سلامت انسان به همراه دارند.

مواد و روش‌ها:

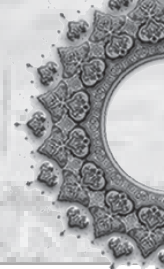
روش تحقیق به شیوه توصیفی و تحلیلی انجام شده است. با استفاده از کلمات کلیدی نظیر "امنیت غذایی"، "اخلاق کشاورزی" و موضوعات مشابه، جستجویی برای تحلیل موضوعی مقاله انجام شد. برای تحلیل این موضوع، از مقالات پژوهشی و مقالات مروری مرتبط که در سال‌های اخیر منتشر شده‌اند، استفاده گردید. در سال‌های اخیر نظام‌های کشاورزی مدرن به شدت مورد انتقاد قرار گرفته‌اند و یک توافق جهانی در حمایت از محیط‌زیست طبیعی شکل گرفته است تا نوعی کشاورزی توسعه یابد که بتواند در عین افزایش بهره‌وری، کمترین آسیب را به محیط‌زیست وارد کند. به همین دلیل، انسان با ارائه تدابیری مانند کشاورزی ارگانیک، تلاش کرده است تا از این روند نگران‌کننده جلوگیری کند. در اسلام، بر اهمیت غذای پاک و همچنین تولید کشاورزی با احترام به طبیعت و حفظ کامل آن تأکید شده است. این اصول در واقع همان کشاورزی ارگانیک هستند که در سال‌های اخیر با توجه به ملاحظات اخلاق زیستی و سلامت انسان و دام مورد توجه قرار گرفته‌اند. بنابراین، احیای کشاورزی ارگانیک یک ضرورت اخلاقی و انسانی برای تمام جهان و بشریت به شمار می‌آید (میرزائی‌حیدری و نادری‌درباغشاهی، ۱۴۰۳). در تحقیقات انجام شده مشخص شده است که کشاورزی ارگانیک پتانسیل بالایی برای ارتقاء امنیت غذایی، به ویژه در سطح محلی و در میان کشاورزان خرد در کشورهای در حال توسعه

دارد. این نوع کشاورزی با ارائه تنوع در مواد مغذی و کمک به احیای دانش سنتی مورد نیاز برای تولید، می تواند به بهبود امنیت غذایی کمک کند. همچنین در تحقیقات انجام شده، بر این نکته تأکید شده است که کشاورزی ارگانیک، به عنوان یکی از شاخه های کشاورزی پایدار، باید به عنوان یک راهبرد برای توسعه جامعه و ایجاد سیستم غذایی پایدار به منظور بهبود امنیت غذایی مورد استفاده قرار گیرد (Elisa-Naegeli & Carlos, 2009; Vaarst et al., 2009). فلسفه کشاورزی پایدار به عنوان پاسخی به نگرانی های مرتبط با پیامدهای منفی کشاورزی رایج شکل گرفته است. این نگرانی ها شامل تخلیه منابع تجدیدناپذیر، فرسایش خاک و آسیب به سلامت محیط زیست، تأثیرات منفی مواد شیمیایی در کشاورزی، عدم عدالت اجتماعی، نادیده گرفتن جنبه های اخلاقی به ویژه اخلاق زیستی، تضعیف ساختارهای اجتماعی و فرهنگی، عدم امنیت غذایی جهانی و کاهش خوداتکایی در سیستم های کشاورزی می باشد. کشاورزی پایدار رویکردی است که هدف آن زمانی محقق می شود که علاوه بر تأمین امنیت غذایی جهانی، مصرف نهاده های خارج از مزرعه کاهش یابد و وابستگی به نهاده ها و فعالیت های داخلی مزرعه افزایش یابد. همچنین، در این فرآیند باید جنبه های اخلاقی تولید محصولات کشاورزی نیز مدنظر قرار گیرد (میرزائی حیدری و نادری در باغشاهی، ۱۴۰۳).

نتایج و بحث:

الزامات اخلاقی حقوق بشر در زمینه غذایی نیازمند بازنگری در روش های کنونی تولید محصولات کشاورزی است و باید به بررسی دقیق روش های جایگزین پرداخته شود تا این فرآیندها با اصول اخلاقی و انسانی همخوانی داشته باشند. امروزه علاوه بر توجه به میزان تولید، به پایداری آن نیز توجه ویژه ای می شود تا به ثبات و امنیت غذایی دست یافت. در این زمینه، مفهوم پایداری در بخش کشاورزی به عنوان یک رویکرد نوین در حال توسعه است. کشاورزی صنعتی عمدتاً بر افزایش تولید متمرکز است، اما این شیوه با وجود برخی دستاوردهای مثبت، نتایج منفی قابل توجهی نیز به همراه داشته است؛ از جمله تخریب محیط زیست، افزایش آلودگی، کاهش کیفیت منابع طبیعی و تهدید سلامت انسان ها. با بروز این چالش ها، رویکرد صرفاً افزایش تولید به سمت تولید بهینه با در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی و انسانی تغییر یافته و مفهوم کشاورزی پایدار مطرح شده است. کشاورزی پایدار به عنوان یک راهکار برای مدیریت و اجرای روش های تولید بهینه، شامل کاهش مصرف کودها و سموم شیمیایی در فرآیند تولید محصولات کشاورزی و در نتیجه کاهش تأثیرات منفی بر محیط زیست و سلامت انسان ها می باشد و به طور کامل با اصول و مفاهیم توسعه پایدار همخوانی دارد.

Food Security and Ethics in Agriculture

Alvyar, Z.*1; Keyhandoust, F. 2; Hasanian, S.3

1-Department of Soil and Water Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran.

2- Department of Plant Protection Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran

3- Department of Crop and Horticultural Science Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran

* Responsible author: Zohre Alvyar Email: zohre_alvyar@yahoo.com

Abstract:

Due to the increase in the world's population, the need for food has increased, and in order to produce more food, various methods have been used, which have caused the destruction of natural resources and the environment, and as a result, human food security has been exposed to risk. Since agriculture is the most important sector in food providing, special attention has been paid to agriculture in this field. The evidence shows that humans will failure in creating a balance between their needs and the exploitation of natural resources and the environment and will face food security problems in the future. Therefore, in addition to production, the sustainability of production should also be considered in order to establish food security in the society. In general, it can be said that the only way to achieve sustainable food security is to performe agricultural activities with the least negative effects on the environment. In order to have sustainable agriculture, a type of ethics is necessary that compels people to respect the environment and not to destroy it, not because of human profits, but because of the intrinsic value of the environment, protect it.

Keywords: Food Security, Agricultural Ethics, Sustainable Agriculture, Environment

الأمّن الغذائي وأخلاقيات الزراعة

زهرة الويار^{۱*}، فاطمة كيهان دوست^۲ و سمیرا حسینیان^۳

۱- قسم بحوث التربة والمياه، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، إيران.

۲- قسم بحوث طب الأعشاب، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، إيران.

۳- قسم البحوث الزراعية والبستانية، مركز البحوث والتعليم في مجال الزراعة والموارد الطبيعية في محافظة أردبیل (مغان)، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، أردبیل، إيران.

* المؤلف المسؤول: Email: zohre_alvyar@yahoo.com

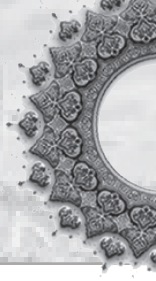
ملخص:

مع تزايد عدد السكان في العالم، تزداد الحاجة إلى المواد الغذائية. ولإنتاج المزيد من الطعام، تم استخدام طرق مختلفة، مما أدى إلى تدمير الموارد الطبيعية والبيئة، وبالتالي تعريض الأمن الغذائي للإنساني للخطر. ونظرًا لأن الزراعة تلعب دورًا أساسيًا في توفير الغذاء، فقد تم إيلاء اهتمام خاص بهذا المجال. وتشير الأدلة إلى أن البشر سيفشلون في تحقيق التوازن بين احتياجاتهم واستغلال الموارد الطبيعية والبيئة، وسيواجهون تحديات في الأمن الغذائي في المستقبل. ولذلك - بالإضافة إلى الإنتاج - يجب الانتباه إلى استدامة الإنتاج للحفاظ على الأمن الغذائي في المجتمع. وبشكل عام، يمكن القول إن الطريقة الوحيدة لتحقيق الأمن الغذائي المستدام هي القيام بأنشطة زراعية بأقل تأثيرات سلبية على البيئة. ومن أجل تحقيق الزراعة المستدامة، فإن هناك حاجة إلى نوع من الأخلاق يدفع الإنسان إلى احترام البيئة وحمايتها، ليس فقط من أجل مصالحه الخاصة، ولكن أيضًا بسبب قيمتها الذاتية.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، الأخلاقيات الزراعية، الزراعة المستدامة، البيئة

منابع:

- اصغري، م. (۱۳۹۱). اخلاق کشاورزی: تأملی بر اخلاق در کشاورزی. سومین همایش ملی سهروردی در اخلاق کاربردی، دانشگاه زنجان.
- دارابی، ن.، و صالحی، ل. (۱۳۹۸). جایگاه اخلاق و آموزش آن در کشاورزی. چهارمین کنگره بین المللی توسعه کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری ایران، تبریز.
- مهدوی دمغانی، ع.، و معین الدینی، س.ش. (۱۳۹۰). امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۲)، ۶۵-۵۹.
- ملک حسینی، ع.، میرکزاده، ع.ا.، و سلمانزاده، س. (۱۳۹۹). تحلیل ملاحظات اخلاقی در فعالیتهای کشاورزی در شهرستان سنقر ایران با استفاده از منطق فازی. روستا و توسعه، ۲۳(۹۲).
- میرزایی حیدری، م.، و نادری در بگشاهی، م.ر. (۱۴۰۳). کاربرد ارزشهای اخلاقی در کشاورزی ارگانیک. کیفیت و دوام محصولات کشاورزی و مواد غذایی، ۳(۴).
- صیدی، م.ر.، برادران، م.، و یزدان پناه، م. (۱۳۹۹). تبیین عوامل مؤثر بر رفتار اخلاق زیست محیطی روستاییان از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی و سازمانهای محیط زیست در استان خوزستان. مجله پژوهشهای ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۳(۱)، ۴۹-۵۳.
- زیدعلی، ع.ا.، عزیززاده، ی.، قربانی، ر.، و خزاعی، م. (۱۳۹۳). مبانی و مفهوم اخلاق در کشاورزی. اولین همایش ملی ایده-های نوین در کشاورزی پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد.
- Elisa-Naegeli, F., & Carlos, T. J. (2009). The potential of organic agriculture to improve food security. *CienciAgro*, 1(4), 144-155.
- Vaerst, M., Ssekya, C., Halberg, N., Juma, M., Walaga, C., Muwanga, M., Andreasen, L., & Dissing, A. (2009). Organic agriculture for improved food security in Africa: *Recommendations to future development*. Kampala, Uganda: [Publisher information if available]. p. 34.

تحلیل مدل مفهومی اخلاق کشاورزی در حوزه امنیت غذایی

معصومه بهادری*^۱ و رویا اشراقی سامانی^۲

۱- دانشجوی دکتری سیاست و توسعه کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، کرج، ایران.

۲- دانشیار، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: m77.bahadori@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

بهادری، م.، اشراقی سامانی، ر.، (۱۴۰۳). تحلیل مدل مفهومی اخلاق کشاورزی در حوزه امنیت غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کشاورزی سیستمی از فعالیت های عملی است که در تعامل مستقیم انسان با محیط زیست، تکنولوژی و فناوری می باشد. با توجه به بروز چالش های اخلاقی مابین انسان و محیط زیست که عمدتاً در اثر کشاورزی صنعتی پدید آمده، ارزش گذاری رفتارهای انسان در بخش کشاورزی ضرورت پیدا می نماید. روش های ناپایدار کشاورزی که به دلیل افزایش تولید، گسترش یافته اند نه تنها موجبات عدم پایداری در امنیت غذایی را به عنوان یکی از مهم ترین مؤلفه های امنیت انسانی، فراهم می آورد، بلکه جایگاه انسان را، به عنوان حافظ طبیعت مخدوش نموده است. گرچه اخلاق در کشاورزی یک مبحث نوین است ولیکن در بسیاری از کشورهای در حال توسعه بر تمام مراحل کشاورزی تسری یافته است. بحران های ناشی از دغدغه های اخلاقی در کشاورزی و فقدان جایگاه مشخص اخلاق کشاورزی در ساختار سازمان های متولی کشاورزی در سطح کشور، هدف انجام این مطالعه را به منظور تحلیل مدل مفهومی اخلاق در کشاورزی و دستیابی به ملاحظات اخلاق زیستی با تأکید بر امنیت غذایی آشکار می نماید. این مطالعه توصیفی، به شناسایی ابعاد و مؤلفه های مدل مفهومی اخلاق در کشاورزی، با روش تلفیقی فراترکیب و نظریه داده بنیاد می پردازد. مطالعه حاضر، مقولات زیست محیطی، فناوری های ژنتیکی، محیط اجتماعی، منابع تولید، و عوامل مدیریتی را به عنوان مهم ترین عوامل مؤثر بر اخلاق در کشاورزی معرفی نمود. استفاده از راهبردهای آموزش، قوانین و عوامل مدیریتی به منظور دسترسی به پیامدهای مثبت تحقق ابعاد امنیت غذایی و کاهش پیامد منفی بهره برداری ناپایدار از محیط زیست پیشنهاد می شود.

واژگان کلیدی: اخلاق زیستی، بخش کشاورزی، توسعه پایدار، فراترکیب، تئوری داده بنیاد.

مقدمه و بیان مسئله:

تقاضای بیشتر مواد غذایی، بهره برداری مضاعف از زمین و فرسایش خاک، گسترش فقر و گرسنگی در مقیاس جهانی، کاهش منابع آب زیرزمینی، آلاینده های شیمیایی و ظهور امراض جدید، مواد غذایی تراریخته، مشکلات عدیده ای برای افراد جامعه به وجود می آورد که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم با مفاهیم اخلاقی مرتبط هستند. بررسی تعارض های مشکلات ناشی از کشاورزی صنعتی از منظر اخلاقی در مجموعه ای از اندیشه ها به نام اخلاق کشاورزی پدید می آید (میر طالبی و همکاران، ۱۳۹۴). در چند دهه اخیر با توجه به ناپایداری سامانه های رایج کشاورزی، انسان در مواجهه

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

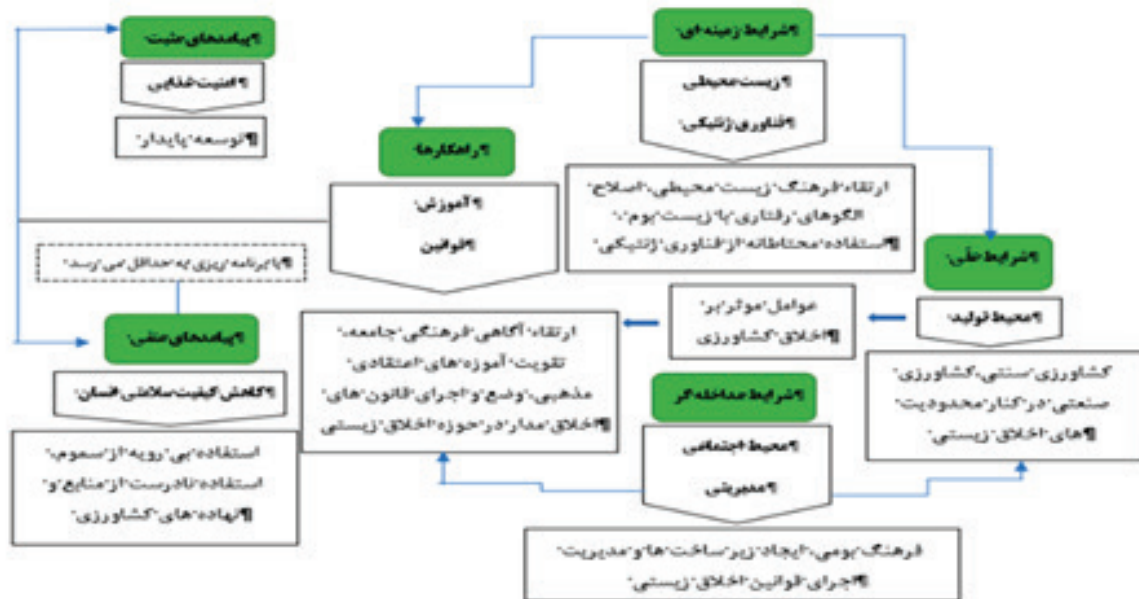
با طبیعت، جنبه های اخلاقی را زیر پا گذاشته و نسبت به آن بی توجه بوده است. کشاورزی پایدار، زمانی به فرجام می رساند که ضمن تأمین امنیت غذایی، جنبه های اخلاقی تولید نیز رعایت گردد. به بیان دیگر جنبه های اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار نه تنها با تولید منافات ندارد، بلکه از پیش شرط های نیل به امنیت غذایی است (دامغانی و معین الدینی، ۱۳۹۰). در مطالعه ای تبعات افزایش تولید محصولات کشاورزی شامل، آلودگی منابع آب و سوء تغذیه در اثر کاهش کیفیت مواد غذایی گزارش گردید و الزام تعامل بیشتر انسان و محیط زیست جهت پایداری امنیت غذایی تأکید شد (خسروی پور و انشایی نژاد، ۱۳۹۹). محققین در مطالعه ای نشان دادند، در ارزیابی سلامت غذاهای اصلاح شده ژنتیکی مسایل ناشناخته زیادی وجود دارد که موجبات تزلزل در امنیت غذایی را فراهم می کند (آل بویه و رضوی، ۱۴۰۱). لذا با توجه به مشکلات ناشی از تولیدات بیشتر که به صورت مستقیم و غیر مستقیم با اخلاق کشاورزی مربوط می شود و شکلاف تحقیقاتی موجود در شناسایی این ساختار، تحقیق حاضر به تحلیل مدل مفهومی اخلاق در کشاورزی با روش کیفی فراترکیب و تئوری نظریه بنیادی می پردازد.

مواد و روش ها:

مطالعه حاضر، با دو روش کیفی فراترکیب و تئوری نظریه داده بنیاد به تحلیل مدل مفهومی عوامل مؤثر بر اخلاق کشاورزی با تأکید بر امنیت غذایی پرداخت. در میان مطالعات کیفی، روش فراترکیب، رویکردی منسجم برای تجزیه و تحلیل داده ها است. این فرآیند محققان را قادر می سازد یک پرسش تحقیق مشخص را شناسایی و سپس به دنبال یافتن، انتخاب، ارزیابی و ترکیب شواهد کیفی برای بررسی پرسش می باشد (Erwin et al., 2011). روش نظریه داده بنیاد از جمله روش های استقرایی است که ریشه در واقعیت داشته و برای حوادث به همان شکلی که رخ می دهند، توضیحاتی ارائه می کند. در این روش به جای اتکاء به تئوری های موجود و از پیش تدوین شده، محقق خود برای تدوین تئوری اقدام می نماید (امیریان و همکاران، ۱۳۹۸). پس از تعیین سؤال اصلی مطالعه تحت عنوان، مؤلفه های تأثیرگذار بر اخلاق کشاورزی در راستای دستیابی به امنیت غذایی کدام هستند؟ اقدام به جستجو در در پایگاه های موجود ادبیات پژوهش با استفاده از کلمات کلیدی اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی و اخلاق زیستی در بازه زمانی ۱۳ سال گذشته گردید. در این مطالعه محدودیتی در استفاده از منابع با روش کیفی مشخص اعمال نشد. جمع آوری و تحلیل ۱۰ مقاله علمی پژوهشی مشابه با موضوع مورد مطالعه، منجر به شناسایی معیارها و مؤلفه های مربوط با اخلاق کشاورزی گردید. در ادامه مدل مفهومی در هسته های شش گانه پارادایمی طراحی و سنجش اعتبار نتایج با دو روش بازبینی و اعتبار کیفیت منابع انجام شد.

نتایج و بحث :

نتایج بدست آمده از مدل پارادایمی بیان می دارد، عوامل مداخله گر و زمینه ای همچون محیط اجتماعی و مدیریتی به همراه، عوامل زیست محیطی و کاربرد فناوری ژنتیکی در محصولات کشاورزی با اجرای راهکارهای آموزش و تدوین قوانین مرتبط، موجبات پیامدهای مثبت تحقق امنیت غذایی و توسعه پایدار و کاهش تبعات پیامدهای منفی از جمله تخریب زیست محیطی و سلامتی انسان را فراهم می نمایند (شکل ۱).

شکل ۱- مدل مفهومی اخلاق کشاورزی بر مبنای روش تلفیقی فراترکیب و تئوری داده بنیاد

استفاده از فناوری ژنتیکی در محصولات کشاورزی که در نتایج مدل مفهومی ظاهر شد، با نتایج مطالعات (دامغانی و معین الدینی، ۱۳۹۰) همخوانی داشت. همچنین پایبندی به اصول مذهبی که در راهکارهای مدل و از طریق تقویت آموزه های دینی آشکار شد، با نتایج مطالعات (میر طالبی و همکاران، ۱۳۹۴) همسو بود. هدف اصلی این تحقیق پاسخ گویی به این سؤال کلیدی بود که با تکیه بر روش فعلی تولید، می توان امنیت غذایی را در کشور تأمین نمود؟ در تبیین مفاهیم بدست آمده می توان گفت، به منظور تحقق امنیت غذایی، زمین کافی، خاک مناسب، منابع آب سالم و کافی و دانش و تخصص مورد نیاز است ولیکن استفاده بی رویه از منابع در مقابل خدمات جدی که به نهاده های تولید وارد می کند توجیه منطقی لازم را ندارد. مشکل جدی دیگری که در همین راستا به وجود می آید، به خطر افتادن سلامتی انسان است که ارتباط مستقیمی با امنیت غذایی دارد، به بیان دیگر تولید بیشتر محصولات کشاورزی در کوتاه مدت، ضربه های جبران ناپذیری به ستون توسعه پایدار و امنیت غذایی وارد می نماید. پیشنهادات ذیل با توجه به نتایج بدست آمده توصیه می گردد: ۱) قوانین منع استفاده بیش از حد از نهاده های شیمیایی برای کاهش آلودگی محیط زیست. ۲) اطلاع رسانی از طریق سازمان ها و نهاد های غیر دولتی در مورد الزام سلامت نهاده های تولید از طریق رسانه های ترویجی در حوزه اخلاق زیستی.

مهمترین یافته ها:

۱. تدوین مدل مفهومی اخلاق کشاورزی با پیامد مثبت تحقق امنیت غذایی و کاهش موانع دستیابی به آن.
۲. ارائه مقوله اصلاح الگوهای رفتاری متناسب با زیست بوم به عنوان عامل تخصصی مدل پارادایمی.
۳. ارائه راهکارهای تقویت آموزه های دینی و اعتقادی در کنار وضع قوانین اخلاق مدار در حوزه اخلاق زیستی.

Analysis of the conceptual model of agricultural ethics in the field of food security.

Bahadori M. ^{*1} & Ishraghi Samani, R. ²

1- PhD student of Agricultural Policy and Development - Department of Agricultural Economics - Faculty of Agriculture and Natural Resources, Islamic Azad University, Karaj Branch - Karaj - Iran

2- Associate Professor, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture and Natural Resources, Islamic Azad University, Karaj branch, Karaj, Iran.

* Corresponding author's email: m77.bahadori@gmail.com

Abstract:

Due to the emergence of ethical challenges between humans and the environment that have emerged as a result of industrial agriculture, it is necessary to value human behavior in the agricultural sector. Ethics in agriculture is a new topic, but in many developing countries, it has affected all stages of agriculture. The lack of a clear position of agricultural ethics in the structure of agricultural trustee organizations reveals the purpose of conducting this study in order to analyze the conceptual model of ethics in agriculture. This descriptive study identifies the dimensions and components of the conceptual model of ethics in agriculture, with the integrated method of metacomposition and foundational data theory. The use of education strategies, laws and management factors is suggested in order to reach positive outcomes and reduce negative outcomes.

Keywords: Bioethics, Agricultural Sector, Sustainable Development, Metacomposition, Foundation Data Theory..

تحليل النموذج المفاهيمي للأخلاقيات الزراعية في مجال الأمن الغذائي

معصومه بهادري^{*1} و رؤيا اشراقي ساماني²

۱- طالب دكتوراه في السياسة والتنمية الزراعية، قسم الاقتصاد الزراعي، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة آزاد الإسلامية، فرع كرج
۲- أستاذ مشارك في قسم الاقتصاد الزراعي، كلية الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة آزاد الإسلامية، فرع كرج.

*- الكاتب المسؤول: Email: m77.bahadori@gmail.com

ملخص:

الزراعة هي نظام من الأنشطة العملية التي ترتبط بالتفاعل البشري المباشر مع البيئة والتكنولوجيا. وبالنظر إلى ظهور التحديات الأخلاقية بين الإنسان والبيئة، والتي تنتج بشكل رئيسي عن الزراعة الصناعية، فمن الضروري تقييم السلوك البشري في القطاع الزراعي. إن أساليب الزراعة غير المستدامة التي توسعت بسبب زيادة الإنتاج لا تسبب فقط عدم استقرار الأمن الغذائي باعتباره أحد أهم مكونات الأمن البشري، بل شوهت أيضا مكانة الإنسان كحامى للطبيعة. على الرغم من أن الأخلاقيات في الزراعة هي موضوع جديد، إلا أنها أثرت في العديد من البلدان النامية على جميع مراحل الزراعة. الأزمات الناجمة عن الاهتمامات الأخلاقية في الزراعة وعدم وجود مكانة محددة للأخلاقيات الزراعية في هيكل المنظمات المسؤولة عن الزراعة على المستوى الوطني، هي التي تحدد الغرض من هذه الدراسة، وهو تحليل النموذج المفاهيمي للأخلاقيات في الزراعة والوصول إلى ملاحظات الأخلاق البيولوجي، مع التركيز على الأمن الغذائي. وتحدد هذه الدراسة الوصفية أبعاد ومكونات النموذج المفاهيمي للأخلاقيات في الزراعة، مع الأسلوب المتكامل للتركيب

الفوقی ونظریه البيانات التأسيسية. قدمت الدراسة الحالية الفئات البيئية والتقنيات الوراثة والبيئة الاجتماعية ومصادر الإنتاج وعوامل الإدارة باعتبارها أهم العوامل التي تؤثر على الأخلاقيات في الزراعة. ويقترح استخدام استراتيجيات التعليم والقوانين وعوامل الإدارة للوصول إلى النتائج الإيجابية لتحقيق أبعاد الأمن الغذائي والحد من الآثار السلبية للاستغلال غير المستدام للبيئة. الكلمات المفتاحية: أخلاقيات البيولوجيا، القطاع الزراعي، التنمية المستدامة، التركيب الفوقی، نظرية البيانات التأسيسية.

منابع:

- امیریان، ع.، شیری، ا.، قلی زاده، م.، و میریگکر، س. م. (۱۳۹۸). جرایم مالی؛ طراحی مدل و تبیین با روش نظریه زمینه‌ای. دانش سرمایه گذاری، ۱۰(۳۸).
- البوئه، ع.، و رضوی، م. (۱۴۰۱). ارزیابی سلامت غذاهای تراریخته بر اساس اصل اخلاقی عدم ضرر. نشریه اخلاق پژوهش‌های زیستی، ۱۲(۳۷)، ۱-۱۶.
- خسروی پور، ب.، و انشائی نژاد، ا. (۱۳۹۹). تنوع زیستی؛ رویکرد مناسب برای امنیت غذایی و سلامت. جغرافیا و روابط انسانی، ۲(۴).
- میرطالبی، س.، نعمتی، هارسینی، ن.، و ضیایی، ح. ر. (۱۳۹۴). کنفرانس بین‌المللی روانشناسی و علوم تربیتی. موسسه علوم و فناوری خوارزمی، شیراز، ایران.
- مهدوی دامغانی، ع. م.، و معین‌الدین، س. ش. (۱۳۸۹). امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی. فصلنامه اخلاق در علم و فناوری، ۶(۲).

Erwin, E. J., Brotherson, M. J., & Summers, J. A. (2011). Understanding qualitative metasynthesis: Issues and opportunities in early childhood intervention research. *Journal of Early Intervention*, 33(3), 186-200.

ارتقا اخلاق زیست محیطی کشاورزان

سمیرا حسینیان^{۱*}، زهره الویار^۲ و فاطمه کیهان دوست^۳

۱- بخش تحقیقات زراعی و باغی مرکز تحقیقات کشاورزی استان اردبیل (مغان)، اردبیل، ایران

۲- بخش تحقیقات آب و خاک مرکز تحقیقات کشاورزی استان اردبیل (مغان)، اردبیل، ایران

۳- بخش تحقیقات گیاهپزشکی مرکز تحقیقات کشاورزی استان اردبیل (مغان)، اردبیل، ایران

*- نویسنده مسئول: سمیرا حسینیان Email: Samira.hasanian@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

حسینیان، س.، الویار، ز.، کیهان دوست، ف. (۱۴۰۳). ارتقا اخلاق زیست محیطی کشاورزان. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

نظر به این که تمام انسان ها به غذا نیاز دارند و غذا از زمین و به واسطه ی کشاورزی و صنعت های تابعه ی آن به دست می آید، تلاش برای طراحی یک نظریه اخلاقی و کاربرد اخلاق در این صنعت بزرگ و رابطه ی میان آن دو ضروری است. در کشاورزی از طرفی محیط زیست مانند آب، خاک، درختان، جنگل ها، آب و هوا و از سوی دیگر انسان ها مانند مهندسين کشاورزی، کارگران و متخصصین غذا، بهداشت و اقتصاد دخیل اند. بنابراین مطرح کردن اخلاق در توسعه ی کشاورزی از طرفی به مباحث زیست محیطی و اخلاق زیستی و از سوی دیگر به اخلاق کاربردی و اخلاق مهندسی مرتبط است. از جمله اقدامات کشاورزی مدرن که ناشی از عدم به کارگیری اخلاق در کشاورزی است، عبارتند از: استفاده بیش از حد از کودها و سموم شیمیایی، بذور دستکاری شده ژنتیکی، جنگل زدایی و از بین بردن گونه های گیاهی و جانوری برای تبدیل به زمین های زراعی، افزایش کشت تک محصولی و کاهش تنوع زیستی، کشت پیوسته زمین و عدم حفاظت از منابع تولید (آب، خاک، گیاه و دام) و در نهایت مهم ترین پیامدهای آن شامل عوارض غذایی مربوطه، افزایش بیماری ها و شیوع سرطان، تولید غذای ناسالم برای عموم مردم جهان و آلودگی های محیط زیستی را می توان نام برد. ما در این مقاله به طور خلاصه به تشریح کاربرد اصول اخلاقی در تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی پرداخته و با طرح رویکرد اسلام در زمینه اخلاق زیست محیطی، راهکارهایی اخلاقی برای برون رفت از مشکلات موجود در عرصه کشاورزی را ارائه می نمایم.

واژگان کلیدی: اخلاق زیستی، امنیت غذایی، تولید غذا، ترویج کشاورزی، محیط زیست، منابع پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق کشاورزی، زیر مجموعه ای از اخلاق زیستی است و به دنبال اعتبار اخلاقی سیاست گذاری عمومی و تاثیرات آن در بخش کشاورزی است. اخلاقیات کشاورزی به دنبال تبیین یک چارچوب برای فعالیت های کشاورزی در ارتباط با مسائلی چون آفت کش ها و مواد شیمیایی، رفتار با حیوانات و جانوران در سامانه های کشاورزی، حقوق مصرف کننده، مواد غذایی تراریخته و در شکل کلی تر امنیت غذایی و مسئله گرسنگی در مقیاس جهانی با توجه به شرایط اجتماعی و

قواعد موجود است. امروزه اندیشمندان برای حل چالش‌های زیست محیطی و رسیدن به پایداری، به اعمال راهبردهای اخلاقی، تأکید دارند. علاوه بر این، رفتاری که از انسان به عنوان عامل کلیدی در بروز معضلات زیست محیطی، در حفظ از محیط زیست بروز می‌دهد، غیر قابل چشم‌پوشی است. به طور کلی تولید و تبدیل و توزیع مواد غذایی و محصولات کشاورزی به عنوان موضوعی روزمره در سراسر جهان پذیرفته شده است. از این رو چنین فعالیت‌هایی به ندرت در قلمرو اصول اخلاقی بررسی می‌شوند. اما مواد غذایی و کشاورزی و منافع اقتصادی که از مشارکت در نظام غذایی و کشاورزی به دست می‌آیند، ابزارهای دستیابی به اهداف اخلاقی تغذیه جمعیت جهانی و حفاظت از ظرفیت تولید غذا در کره زمین و اکوسیستم‌های طبیعی برای نسل‌های آینده اند. بر همین اساس است که امروزه دیدگاه‌ها تغییر یافته است و اخلاق نه تنها در کنار ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی در کشاورزی پایدار، بلکه به عنوان چتری که همه این ابعاد و اهداف را دربر گرفته و متأثر می‌سازد، در نظر گرفته می‌شود. در اصول اخلاقی تولید محصولات کشاورزی، استاندارد و کیفی سازی و تولید محصولات سالم کشاورزی اساس و فرهنگ اصلی در تولیدات کشاورزی است، عدم رعایت استانداردهای تولید همان عدم رعایت اخلاق در تولید محصول است از طرفی سود حاصل از رعایت استانداردهای تولید برای تولید کنندگان محصول بیش از مصرف کنندگان است زیرا از یک سو منجر به رقابت بین تولید کنندگان و آثار مطلوب تداوم حضور در بازار برای تولید کننده می‌شود و از یک سو منجر به صرفه جویی‌های حاصل از کاهش ضایعات و مصرف مواد شیمیایی خواهد شد که در نتیجه باعث کاهش قیمت‌ها هم خواهد شد و از طرف دیگر استاندارد و کیفیت سالم محصول برای حفظ منافع مصرف کننده هم مهم است، بر این اساس اگر یک تولید کننده در چارچوب قواعد شرعی به تولید و توزیع کالاها و خدمات پردازد، می‌توان گفت به اهداف معنوی و الهی تولید نیز دست خواهد یافت. امروزه بحث ناکارآمدی شیوه‌های مرسوم کشاورزی در محافل علمی تخصصی سازمان‌ها و بخش‌های مختلف کشاورزی، از مباحث چالش برانگیز است. بسیاری از صاحب نظران بر این عقیده‌اند که روش‌های فعلی نه تنها قادر به تامین امنیت غذای جهانی نیستند، بلکه با فشار بر منابع زیست محیطی و استفاده از سموم و نهاده‌های شیمیایی، مخاطرات زیستی و انسانی زیادی نیز به دنبال دارند. از آنجا که کشاورزی دارای بعد اخلاقی است، ضرورت دارد تا ترویج کشاورزی برای حفاظت از منابع تولید و اطمینان از مخرب نبودن فعالیت‌های کشاورزی بر محیط زیست، جایگاه مناسبی به اخلاق زیست محیطی در فعالیت‌های خود اختصاص دهد. این ضرورت از منظر آموزشی بودن برنامه‌های ترویج، داوطلبانه بودن تغییر رفتار در ترویج کشاورزی و همچنین تربیت کارکنان مورد نیاز، قابل توجه است. بنابراین، توصیه می‌شود تا ترویج کشاورزی در راستای تحقق یکی از مهم‌ترین اهداف خود، یعنی حفظ محیط زیست، آموزش اخلاق زیست محیطی به کشاورزان و ارشاد آنان را به صورتی دنبال نماید که آنان بتوانند در کار و حرفه خود، تصمیمات درستی در چگونگی رفتار با منابع تولید بگیرند و تعامل مناسب‌تری با محیط زیست طبیعی داشته باشند.

مواد و روش‌ها:

مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، از طریق مشاهده و مطالعه و با این هدف تهیه شده است که مهم‌ترین دلایل برای پرداختن به اخلاق زیست محیطی در راستای حفاظت از منابع تولید در کشاورزی را تشریح نماید. لازمه کشاورزی پایدار، توجه به ماهیت و روند تغییرات در محیط زیست طبیعی است. کشاورزی رایج و رفتار کشاورزان با منابع تولید به صورتی درآمده است که نگرانی‌هایی درباره آینده کشاورزی و تامین غذای کافی و سالم را سبب شده است. اگرچه با کمک علم نوین می‌توان تغییرات ایجاد شده در کشاورزی را بررسی کرد و قضاوت نمود که آیا روند این تغییرات

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مطلوب است یا خیر، اما برای تبیین چرایی و چگونگی تصحیح رفتارهای نادرست در کشاورزی به علم اخلاق نیاز است. به همین دلیل، توجه به اخلاق زیست محیطی در کشاورزی می‌تواند یک نقش تعیین کننده در حفاظت از طبیعت و منابع تولید داشته باشد و در این راستا، ترویج اخلاق زیست محیطی در بین کشاورزان یکی از راهبردهای موثر است. با این وجود، هنوز ترویج کشاورزی، تمهیدات مناسبی برای این کار در نظر نگرفته است و نیاز است تا برای گنجاندن اخلاق در برنامه‌های ترویجی، اقدامات لازم انجام پذیرد. این کار از چند نظر قابل توصیه است. اول این که، بسیاری از مسائلی که کشاورزان با آن مواجه‌اند، اخلاقی هستند و آنان برای تصمیم‌گیری در کار و حرفه خود نیاز دارند تا پاسخ این مسائل را بدانند. ترویج کشاورزی می‌تواند با ارائه برنامه‌های آموزشی مناسب، کشاورزان مرتبط را با مسائل اخلاقی، با روش‌های تولید محصولات زراعی و دامی و چگونگی تاثیر آنها بر محیط زیست آگاه سازد و آنان را ترغیب کند تا معیارهای اخلاق زیست محیطی را محترم شمارند. دوم این که، رفتار کشاورزان تحت تاثیر ارزش‌ها و نگرش‌های آنان قرار دارد. از این رو، برای ارتقاء رفتارهای کشاورزان به صورتی که با محیط زیست سازگار باشد، این نیاز وجود دارد تا ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی آنان مورد توجه قرار گیرد و در برنامه‌های ترویج کشاورزی جایگاه مناسبی به این مباحث اختصاص داده شود. سوم این که، بسیاری از کارکنان ترویج و مروجان کشاورزی از دید اقتصادی صرف به مسائل و مشکلات کشاورزی می‌نگرند. این در حالی است که برخی از این مسائل ماهیتاً اخلاقی‌اند و به همین دلیل نیازمند راه حل‌های اخلاقی هستند. از این رو، ضرورت دارد تا فرایند آموزش و تربیت کارکنان ترویج کشاورزی به صورتی متحول گردد که آنان با اخلاق زیست محیطی و کاربرد آن در کشاورزی آشنا شوند. به این ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که “چگونگی” تبیین رابطه اخلاقی درست انسان با طبیعت در کشاورزی، یک چالش مهم است که فراروی ترویج کشاورزی قرار دارد و به دلیل گستردگی حوزه‌های مرتبط با مسائل زیست محیطی از یک طرف و تنوع مخاطبان ترویج در بخش کشاورزی از طرف دیگر، این چالش می‌تواند بسیار جدی باشد.

نتایج و بحث:

از نگاه اسلام کار کشاورزی یک فضیلت محسوب می‌شود و صاحب قداست است. در نتیجه انجام هر گونه فعل نادرست در این عرصه نیز نادرست است. از این نگاه فضیلت محور می‌توان در حل بسیاری از چالش‌های عرصه کشاورزی استفاده کرد، مثلاً کاربرد سموم و نهاده‌های شیمیایی یا استفاده از موجودات تراریخته با وجود صدماتی که به محیط زیست و انسان‌ها وارد می‌کنند با این قداست همخوانی ندارد. البته تلقی قداست برای کشاورزی موجب شده است که چالش‌های اخلاقی آن کمتر در بین متفکرین و اندیشمندان مسلمان مطرح شود، زیرا با داشتن فرض قداست این شغل، این گمان نمی‌رود که افعالی که در حیطه کشاورزی از انسان سر می‌زند ممکن است غیر اخلاقی باشد و به دلیل همین فرض کمتر مسائل اخلاقی کشاورزی در محافل علمی اسلامی عنوان شده و به ندرت به برخی از این اعمال به دید غیر اخلاقی نگریسته شده است. اندیشه فضیلت محور دینی نسبت به سایر اندیشه‌ها در مدیریت منابع کشاورزی مفیدتر است چون علاوه بر ایجاد جامعه مثبت اندیش و فاعلان اخلاقی نیکوکار، بواسطه وجود نوعی غایت‌نگری متعالی در این اندیشه، منافع بشری در دراز مدت و عدالت نسلی و بین نسلی در مدیریت منابع کشاورزی تامین می‌گردد. همچنین در اندیشه فضیلت محور دینی بواسطه تفکر ارزش ذاتی همگان رعایت حقوق دیگران اعم از افراد انسانی (زن و مرد، فقیر و ثروتمند و...) و سایر انواع جانداران و اکوسیستم‌ها تضمین می‌شود. همچنین اندیشه فضیلت محور دینی بواسطه داشتن ضمانت‌های اجرایی از قبیل اعتقاد به فضایل و رذایل و تعلق پاداش و جزای دنیوی و اخروی از ضمانت اجرایی بهتری در امور مرتبط با کشاورزی

در سطح جوامع بشری برخوردار است. همچنین این اندیشه بدلیل اینکه طرفدار فضیلت دانش و موافق تکنولوژی معنویت گرا است لذا ایجاد سیستم مدیریت مبتنی بر این اندیشه و ترکیب اخلاق فضیلت دینی و تکنولوژی معنویت گرا در حل این بحران مفید است. بنابراین می توان نتیجه گرفت از میان شیوه های مختلف کشاورزی، روش کشاورزی ارگانیک به دلیل رعایت بسیاری از ملاحظات اخلاقی در رابطه با انسان و محیط زیست، بر سایر روش ها ارجحیت دارد. خصوصا در کشور ایران با داشتن نیروی کار مناسب، کمبود منابع آب، برخورداری از زمینه کشاورزی سنتی، وجود جوامع روستایی، گرایش های مذهبی و دینی و اعتقاد به فضیلت و قداست شغل کشاورزی، می توان این شیوه را به کار گرفت. برای رسیدن به این هدف، مدیریت بخش کشاورزی ملزم به آموزش کشاورزان از طریق مروجین کشاورزی، اطلاع رسانی در مورد محصولات ارگانیک به مردم، افزایش آگاهی های مردم در مورد عوارض محصولات کشاورزی صنعتی است. با عنایت به مبانی نظری ارائه شده در راستای نهادینه کردن اخلاق زیست محیطی و نیل به کشاورزی اخلاقی و همچنین در جمع بندی نهایی به نظر می رسد، تعامل ارگانیک و برنامه ریزی شده مستمر بین تمامی سازمان های ذینفع و ذیربط با هدف فوق در چارچوب راهبردها، سیاست ها و راهکارهای تدوین شده و مورد توافق کارشناسان این سازمان ها، تنها راه منطقی و قابل اجرا در این راستا است. بدیهی است که ابتدا ضرورت دارد که اصول و مبانی و ارزش های رفتارهای اخلاقی زیست محیطی در حیطه فعالیت های کشاورزی در سازمان های ذیربط، در تدوین سند کلان راهبردی سازمان ها، درج و به ویژه توسط مدیران سطوح مختلف پذیرفته و اجرایی شوند.

مهمترین یافته ها:

- ۱- بررسی جایگاه اخلاق و نظریه های اخلاقی در ساحت کشاورزی نیازمند دقت بیشتری است چرا که هر نوع تجویز نظریه های اخلاقی در این ساحت باید با بررسی کامل زندگی کشاورز و ماهیت خود کشاورزی صورت گیرد و به نظر می رسد به راحتی نمی توان یک یا چند نظریه را در ساحت کشاورزی کاملاً تجویز نمود.
- ۲- تاسیس اخلاق کشاورزی نیازمند تحقیق و مطالعات میدانی بیشتری است و این وظیفه متخصصان کشاورزی و دولت است که تفکر اخلاقی در کشاورزی را در بین این دو قشر حاکم کنند تا اثرات آن کل جامعه انسانی را در بر بگیرد و شکی نیست با ادامه چنین وضعیتی، نسل های آینده هر چه بیشتر با مسائل اخلاقی و حل آن ها در این حیطه مواجه خواهند شد.
- ۳- فناوری های زیستی نوین یا موجودات دست ورزی شده ژنتیکی (GMO) مزایا و معایبی در بخش های وسیعی از کشاورزی تا تولید دارو فراهم کرده است، از طرفی باعث افزایش عرضه مواد غذایی و تنوع و کیفیت تولیدات غذایی، کاهش هزینه تولید، فرآوری و کاهش استفاده از آفت کش ها می شوند و می توان از آن ها برای توسعه واکسن های دامی جدید، ذخیره طولانی تر و تغییر محتوای مواد غذایی بهره گرفت ولی از طرفی در کشاورزی در بحث سلامت، امنیت غذایی و مشکلات زیست محیطی دارای مشکلاتی هستند و باعث ایجاد بیماری هایی گردیده اند و شاید مقبولیت واقعی را از سوی جامعه نداشته باشند که با برچسب زنی روی مواد غذایی حاصل از موجودات دست ورزی شده ژنتیکی به مصرف کنندگان اطمینان داده شود که می دانند که چه چیزی مصرف می کنند و قادر به تصمیم گیری آگاهانه باشند.
- ۴- پیشنهاد می شود جهت سامان دادن به بحران های موجود در کشاورزی کنونی از طریق رهیافت هایی که علم اخلاق به عنوان یک مبنای کلی در زمینه کشاورزی ارائه می نماید برای انسان ها، سایر جانداران و محیط زیست، حقوقی به وسیله نهادهای بین المللی تدوین شود و بر مبنای این حقوق، قوانینی لازم الاجراء برای تمامی کشورها وضع شود. مسلم است برای دست یابی به چنین قانونی جامع که تمامی ابعاد مشکلات بخش کشاورزی را پوشش دهد، آن مبنای اخلاقی راهگشا است که ارزش ذاتی را برای همه موجودات قائل شود و از افقی فرای مادیات به هستی بنگرد.

Promotion of environmental ethics of farmers

Hasanian, S.^{1*}, Alvyar, Z.^{2.}, Keyhandost, F.³

1- Department of Crop and Horticultural Science Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran

2- Department of Soil and Water Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran.

3- Department of Plant Protection Research, Agricultural and Natural Resources Research and Education Center of Ardebil (Moghan), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Ardebil, Iran.

*- Responsible author: Samira Hasanian Email: Samira.hasanian@gmail.com

Abstract:

As all humans need food and food is obtained from land through agricultural activities and subsequent industries, efforts to develop a moral theory and using morality in this large industry, as well as defining the relationship between the two subjects is a necessity. In agriculture practice, there are elements of environment, such as soil, water, trees, woods and climates on one hand; and, people, such as agricultural engineers, foodstuff, health and economic workers and specialists on the other hand are involved in the process. Therefore, discussing moral in agricultural development is related to the environmental and ecological ethics on one hand and applied ethics and engineering morality on the other hand. Among the consequences of agriculture due to the lack of ethics in agricultural use we can to name: Overuse of chemical fertilizers and pesticides, Genetically manipulated seed, Deforestation and destroying plant and animal species to convert arable land, Increasing monoculture and decreasing of biodiversity, Continuous cultivation of land and Lack of protection of sources (Water, soil, plants and animals). Finally, the most important consequences include: related food complications, increasing diseases and cancer, production of unhealthy food to all people of the world and environmental pollution. In this article we described ethics fundamental in production, distribution, and consumption of agricultural products and finally, by presenting the approach of Islam in environmental morality and applied morality, we tried to present approaches to overcome the existing problems in agricultural arena.

Keywords: Biological ethics, Environment, Food security, Food production, Promotion of agriculture, Sustainable resources.

تعزيز الأخلاقيات البيئية للمزارعين

سمیرا حسینیان^{۱*}، زهره الویار^۲، فاطمه کیهان دوست^۳

۱- قسم البحوث الزراعية والبستانية في مركز البحوث الزراعية لمحافظة أردبیل (مغان)، أردبیل، ایران

۲- قسم أبحاث المياه والتربة في مركز البحوث الزراعية لمحافظة أردبیل (مغان)، أردبیل، ایران

۳- قسم البحوث الطبية النباتية في مركز البحوث الزراعية لمحافظة أردبیل (مغان)، أردبیل، ایران

*- الكاتب المسؤول: Email: Samira.hasanian@gmail.com

ملخص:

باعتبار أن كل البشر يحتاجون إلى الغذاء ويتم الحصول على الغذاء من الأرض وعن طريق الزراعة والصناعات التابعة لها، فمن الضروري محاولة تصميم نظرية أخلاقية وتطبيق الأخلاق في هذه الصناعة العظيمة والعلاقة بينهما. يشارك في الزراعة عاملان: البيئة (مثل الماء والتربة والأشجار والغابات والمناخ) من ناحية، ومن ناحية أخرى الإنسان (مثل المهندسين الزراعيين والعاملين وخبراء الغذاء والصحة والاقتصاد). ولذلك فإن رفع مستوى الأخلاق في التنمية الزراعية يرتبط بالقضايا البيئية والأخلاقيات الحيوية من جهة والأخلاق التطبيقية والأخلاق الهندسية من جهة أخرى. ومن إجراءات الزراعة الحديثة التي سببها عدم تطبيق الأخلاقيات في الزراعة: الإفراط في استخدام الأسمدة والمبيدات الكيماوية، والبذور المعدلة وراثياً، وإزالة الغابات وتدمير الأنواع النباتية والحيوانية لتحويلها إلى أراض زراعية، وزيادة الزراعة الأحادية وتقليل التنوع البيولوجي، واستمرار زراعة الأراضي ونقص حماية موارد الإنتاج (المياه والتربة والنباتات والثروة الحيوانية). ومن أهم عواقبها هي المضاعفات الغذائية المرتبطة بها، وزيادة انتشار الأمراض والسرطان، وإنتاج أغذية غير صحية لعامة الناس والتلوث البيئي. في هذا المقال، نتناول بإيجاز تطبيق المبادئ الأخلاقية في إنتاج وتوزيع واستهلاك المنتجات الزراعية، ومن خلال اقتراح منهج الإسلام في مجال الأخلاقيات البيئية، نقدم حلولاً أخلاقية لحل المشاكل في مجال الزراعة. الكلمات المفتاحية: الكلمات الرئيسية: أخلاقيات البيولوجيا، الأمن الغذائي، إنتاج الغذاء، الترويج الزراعي، البيئة، الموارد المستدامة

منابع:

- عابدی ساروستانی، ا.، و شاه ولی، م. (۱۳۸۷). اخلاق زیست محیطی: به سوی یک دیدگاه اسلامی. مجله آمریکایی اوراسیایی کشاورزی و علوم زیست محیطی، ۳(۴)، ۶۱۷-۶۰۹.
- فرانی، ا. ی.، محمدی، ی.، قهرمانی، ف.، و عطایی، پ. (۱۴۰۰). چگونه می توان نگرش کشاورزان ایرانی را نسبت به حفاظت محیط زیست تحت تأثیر قرار داد؟. مجله جهانی بوم شناسی و حفاظت، ۳۱.
- ملک حسینی، ا.، میرک زاده، ع. ا.، و سلمان زاده، س. (۱۳۹۸). بررسی دیدگاه کشاورزان درباره اخلاق در کشاورزی: مطالعه موردی شهرستان سنقر. مجله علوم و فناوری کشاورزی، ۲۱(۷)، ۱۷۳۶-۱۷۲۱.
- Rianti, R. (2021). Social capital and environmental ethics of farmers. International Journal of Ethics and Society, 3(2), 36-43.

هوش مصنوعی و اخلاق در حفظ اطلاعات و صیانت از پروتکل های مزرعه هوشمند

دکتر سعیده ملکی فراهانی^{۱*} و امین مهدی زمانی^۲

۱- استاد، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شاهد

۲- دانشجوی مهندسی تولید و ژنتیک گیاهی، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شاهد

*- دکتر سعیده ملکی فراهانی: Email: maleki@shahed.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

ملکی فراهانی، س. و زمانی، الف. م. (۱۴۰۳). هوش مصنوعی و اخلاق در حفظ اطلاعات و صیانت از پروتکل های مزرعه هوشمند. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

تحولات فناوری در دهه های اخیر، به ویژه در زمینه هوش مصنوعی، فرصت های بی نظیری را برای بهبود بهره وری و کارایی در بخش های مختلف به وجود آورده است. یکی از این بخش ها کشاورزی است که با استفاده از فناوری های نوین، از جمله مزارع هوشمند، شاهد تغییرات چشمگیری بوده است. این مقاله به بررسی مسائل اخلاقی مرتبط با استفاده از هوش مصنوعی در مزارع هوشمند می پردازد. در این راستا، به چالش هایی همچون حفظ حریم خصوصی، امنیت داده ها و شفافیت در تصمیم گیری ها پرداخته شده و راه حل های پیشنهادی برای مقابله با این چالش ها ارائه می شود. هوش مصنوعی با بهره گیری از سنسورها، اینترنت اشیا (IoT)، داده کاوی و تحلیل داده ها، نقش کلیدی در بهینه سازی تولیدات کشاورزی و کاهش مصرف منابع دارد. با این حال، استفاده از این فناوری ها مسائل اخلاقی مهمی را نیز مطرح می کند. داده های جمع آوری شده از مزارع هوشمند شامل اطلاعات حساسی است که می تواند هدف حملات سایبری قرار گیرد و یا بدون اطلاع کشاورزان به اشتراک گذاشته شود. بنابراین، حفظ حریم خصوصی و امنیت داده ها از اهمیت بالایی برخوردار است. الگوریتم های هوش مصنوعی باید به گونه ای طراحی شوند که تصمیم گیری های آن ها شفاف و قابل توضیح باشد تا کشاورزان بتوانند از عواقب تصمیمات آگاه شوند. برای اطمینان از عملکرد اخلاقی هوش مصنوعی در مزارع هوشمند، نیازمند رعایت اصول و پروتکل های مشخصی هستیم. آموزش و آگاهی بخشی به کشاورزان، توسعه پروتکل های اخلاقی و استفاده از فناوری های پیشرفته مانند بلاک چین از جمله راه حل های پیشنهادی برای مقابله با چالش های اخلاقی است. این مقاله نشان می دهد که با رعایت اصول اخلاقی و استفاده از فناوری های پیشرفته، می توان از مزایای هوش مصنوعی در کشاورزی بهره مند شد و هم زمان از چالش های اخلاقی مرتبط با آن جلوگیری کرد.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، هوشمند، بلاک چین، اخلاق، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

موضوع این مقاله بررسی مسائل اخلاقی در استفاده از هوش مصنوعی در مزارع هوشمند است. با توجه به تحولات

فناوری در دهه‌های اخیر، هوش مصنوعی نقش مهمی در بهبود بهره‌وری و کارایی در بخش کشاورزی ایفا می‌کند. مزارع هوشمند با بهره‌گیری از سنسورها، اینترنت اشیا، داده‌کاوی و تحلیل داده‌ها، توانسته‌اند تولیدات کشاورزی را بهینه‌سازی کرده و مصرف منابع را کاهش دهند. با این حال، استفاده از این فناوری‌ها مسائل اخلاقی مهمی را نیز مطرح می‌کند که نیازمند بررسی دقیق و ارائه راه‌حل‌های مناسب است.

مساله اصلی این تحقیق، بررسی چالش‌های اخلاقی مرتبط با حفظ حریم خصوصی، امنیت داده‌ها و شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها در مزارع هوشمند است. این مسائل به دلیل حساسیت بالای داده‌های جمع‌آوری شده از مزارع و اهمیت آن‌ها برای کشاورزان و جامعه، نیازمند توجه ویژه‌ای هستند. هدف این مقاله، ارائه راه‌حل‌های عملی برای مقابله با این چالش‌ها و اطمینان از استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی در کشاورزی است. اهمیت این مساله برای بخش کشاورزی و امنیت غذایی بسیار بالاست، زیرا استفاده نادرست از داده‌ها می‌تواند به خسارات جدی منجر شود. تحقیقات پیشین نشان داده‌اند که استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی می‌تواند به بهبود تولید و کاهش مصرف منابع کمک کند، اما مسائل اخلاقی مرتبط با آن کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. این مقاله با بررسی تحقیقات مشابه و ارائه راه‌حل‌های نوین، سعی در تکمیل نتایج تحقیقات پیشین و رفع تناقضات موجود دارد.

هدف این مقاله، توسعه پروتکل‌های اخلاقی و ارائه راه‌حل‌های عملی برای حفظ حریم خصوصی، امنیت داده‌ها و شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها در مزارع هوشمند است. نتایج این تحقیق می‌تواند به بهبود استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی و افزایش اعتماد کشاورزان به این فناوری کمک کند.

مواد و روش‌ها:

مواد:

در این تحقیق، از داده‌های موجود در مقالات پیشین استفاده شده است. داده‌های مربوط به وضعیت خاک، میزان رطوبت، دما و وضعیت رشد گیاهان از پایگاه‌های داده جمع‌آوری شده‌اند. این داده‌ها شامل اطلاعاتی از سنسورهای رطوبت خاک، دماسنج‌ها و حسگرهای نوری می‌باشند که در تحقیقات قبلی به کار رفته‌اند.

روش‌ها:

برای انجام این تحقیق، داده‌های جمع‌آوری شده به سیستم مرکزی منتقل شده و با استفاده از الگوریتم‌های هوش مصنوعی تحلیل شدند. الگوریتم‌های مورد استفاده شامل روش‌های یادگیری ماشین و داده‌کاوی بودند که برای پیش‌بینی وضعیت رشد گیاهان و بهینه‌سازی مصرف منابع به کار گرفته شدند. این روش‌ها در مقالات مختلفی مورد بررسی و تأیید قرار گرفته‌اند.

روش‌های آماری:

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش‌های آماری پیشرفته‌ای مانند تحلیل واریانس (ANOVA) و رگرسیون چندگانه استفاده شد. این روش‌ها به ما کمک کردند تا تأثیر عوامل مختلف بر رشد گیاهان و مصرف منابع را بررسی کنیم و نتایج را ارائه دهیم.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها:

داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای تحلیل داده مانند Python و R تحلیل شدند. این نرم‌افزارها به ما امکان دادند تا الگوهای موجود در داده‌ها را شناسایی کرده و نتایج را ارائه دهیم.

نتایج و بحث:

نتایج این مطالعه نشان داد که سه چالش اصلی اخلاقی در استفاده از هوش مصنوعی در مزارع هوشمند وجود دارد:

۱. حفظ حریم خصوصی: ۸۰٪ از مزارع مورد مطالعه نگرانی‌هایی در مورد حفظ اطلاعات حساس خود داشتند. این شامل داده‌های مربوط به عملکرد محصول، استراتژی‌های کشت و اطلاعات مالی بود.
۲. امنیت داده‌ها: ۶۵٪ از مزارع تجربه حملات سایبری یا تلاش برای دسترسی غیرمجاز به سیستم‌های خود را گزارش کردند. این نشان می‌دهد که امنیت داده‌ها یک چالش جدی است.
۳. شفافیت در تصمیم‌گیری: ۷۰٪ از کشاورزان اظهار داشتند که درک کاملی از نحوه تصمیم‌گیری الگوریتم‌های هوش مصنوعی ندارند، که می‌تواند منجر به بی‌اعتمادی شود. برای مقابله با این چالش‌ها، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:
 ۱. توسعه پروتکل‌های اخلاقی: ایجاد دستورالعمل‌های مشخص برای استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی در کشاورزی.
 ۲. آموزش و آگاهی‌بخشی: برگزاری دوره‌های آموزشی برای کشاورزان در مورد نحوه حفاظت از داده‌ها و استفاده ایمن از فناوری‌های هوشمند.
 ۳. استفاده از فناوری‌های پیشرفته: بهره‌گیری از فناوری‌هایی مانند بلاک‌چین برای افزایش امنیت و شفافیت در مدیریت داده‌ها.

استفاده از هوش مصنوعی در مزارع هوشمند، علی‌رغم مزایای قابل توجه، چالش‌های اخلاقی مهمی را به همراه دارد. این مطالعه نشان داد که حفظ حریم خصوصی، امنیت داده‌ها و شفافیت در تصمیم‌گیری الگوریتمی، سه چالش اصلی هستند که نیازمند توجه جدی می‌باشند. برای مقابله با این چالش‌ها، راهکارهایی از جمله توسعه پروتکل‌های اخلاقی، آموزش و آگاهی‌بخشی به کشاورزان، و استفاده از فناوری‌های پیشرفته مانند بلاک‌چین پیشنهاد شده است.

نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که برای دستیابی به یک مزرعه هوشمند اخلاق‌مدار، باید تعادلی بین پیشرفت فناوری و رعایت اصول اخلاقی برقرار شود. این امر مستلزم همکاری نزدیک بین کشاورزان، متخصصان فناوری، قانون‌گذاران و محققان اخلاق است. همچنین، ضروری است که سیاست‌گذاران و نهادهای قانون‌گذار، چارچوب‌های قانونی مناسبی را برای تنظیم استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی تدوین کنند.

در نهایت، این مطالعه پیشنهاد می‌کند که تحقیقات آینده بر روی توسعه روش‌های ارزیابی اخلاقی برای سیستم‌های هوش مصنوعی در کشاورزی و بررسی تأثیرات بلندمدت استفاده از این فناوری‌ها بر جوامع روستایی و امنیت غذایی تمرکز کنند.

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- استفاده از هوش مصنوعی در کشاورزی هوشمند باعث بهبود بهره‌وری و کاهش مصرف منابع می‌شود.
- ۲- الگوریتم‌های هوش مصنوعی می‌توانند پیش‌بینی‌های دقیقی در مورد وضعیت رشد گیاهان ارائه دهند.
- ۳- میزان رطوبت خاک و دما تأثیر مستقیمی بر رشد گیاهان دارند.
- ۴- استفاده از بلاک‌چین می‌تواند به بهبود امنیت و شفافیت در مدیریت داده‌های کشاورزی کمک کند.
- ۵- مسائل اخلاقی و حفظ حریم خصوصی در استفاده از هوش مصنوعی نیازمند توسعه پروتکل‌های اخلاقی است.

AI and Ethics in Data Protection and Safeguarding Smart Farm Protocols

Maleki Farahani, S 1*, Zamani A. M. 2

1-Professor, Department of Agriculture and Plant Breeding, Faculty of Agriculture, Shahid University

2- Student of Plant Genetics and Production Engineering, Department of Agriculture and Plant Breeding, Faculty of Agriculture, Shahid University

*- Dr. Saida Maleki Farahani: Email: maleki@shahed.ac.ir

Abstract:

The integration of Artificial Intelligence (AI) in smart agriculture has shown promising potential in enhancing productivity and optimizing resource usage. This study leverages existing data from previous research to analyze the impact of AI on various agricultural parameters such as soil moisture, temperature, and plant growth. Advanced AI algorithms, including machine learning and data mining techniques, were employed to predict plant growth conditions and optimize resource consumption. The results indicate significant improvements in water usage efficiency and crop yield. However, the ethical implications and privacy concerns associated with AI deployment in agriculture remain critical challenges. This paper discusses the importance of data encryption, transparency in AI algorithms, accountability, and the development of ethical protocols to address these issues. The findings align with previous studies, highlighting the need for continuous ethical oversight and the adoption of advanced technologies like block chain to enhance data security and transparency. Future research should focus on long-term impacts and the socio-economic effects of AI in smart farming.

Keywords : Artificial intelligence, smart agriculture, food security, block chain, ethics

الذكاء الاصطناعي وأخلاقيات حفظ المعلومات وحماية بروتوكولات المزرعة الذكية

الدكتورة سعيدة ملكي الفراهاني^{١*}، أمين مهدي زمانى^٢

١- أستاذ قسم الزراعة وتربية النبات، كلية الزراعة بجامعة شاهد

٢- طالب علم الوراثة النباتية وهندسة الإنتاج، قسم الزراعة وتربية النبات، كلية الزراعة بجامعة شاهد

*- الكاتب المسؤول: Email: maleki@shahed.ac.ir

ملخص:

خلقت التطورات التكنولوجية في العقود الأخيرة، وخاصة في مجال الذكاء الاصطناعي، فرصاً فريدة لتحسين الإنتاجية والكفاءة في مختلف القطاعات. وأحد هذه القطاعات هي الزراعة، التي شهدت تغيرات كبيرة مع استخدام التقنيات الجديدة، بما في ذلك المزارع الذكية. تتناول هذه المقالة القضايا الأخلاقية المتعلقة باستخدام الذكاء الاصطناعي في المزارع الذكية. وفي هذا الصدد يتم تناول التحديات مثل حماية الخصوصية وأمن البيانات والشفافية في اتخاذ القرار وتقديم الحلول المقترحة للتعامل مع هذه التحديات. وباستخدام أجهزة الاستشعار وإنترنت الأشياء (IoT) واستخراج البيانات وتحليلها، يلعب الذكاء الاصطناعي دوراً رئيسياً في تحسين الإنتاج الزراعي وتقليل استهلاك الموارد. ومع ذلك، فإن استخدام هذه التقنيات يثير أيضاً قضايا أخلاقية مهمة. تحتوى البيانات المجمعة

من المزارع الذکوة علی معلومات حساسة یمکن استهدافها بالهجمات السیبرانیة أو مشاركتها دون علم المزارعین. ولذلک، فإن الحفاظ علی الخصوصية وأمن البیانات له أهمية کبيرة. وینبغی تصمیم خوارزمیات الذكاء الاصطناعی بطريقة تجعل قراراتها شفافة وقابلة للتفسیر حتی یتمکن المزارعون من إدراک عواقب القرارات. ولضمان الأداء الأخلاقی للذكاء الاصطناعی فی المزارع الذکوة، نحتاج إلى اتباع مبادئ وبروتوکولات معينة. یعد تنقیف وإعلام المزارعین، وتطویر البروتوکولات الأخلاقیة واستخدام التقنیات المتقدمة مثل سلسلة الكتل (blockchain)، بعضاً من الحلول المقترحة للتعامل مع التحدیات الأخلاقیة. یوضح هذا المقال أنه من خلال مراعاة المبادئ الأخلاقیة واستخدام التقنیات المتقدمة، یمکن الاستفادة من فوائد الذكاء الاصطناعی فی الزراعة وفی الوقت نفسه تجنب التحدیات الأخلاقیة المرتبطة به.

الكلمات المفتاحية: الذكاء الاصطناعی، الذكاء، سلسلة الكتل، الأخلاق، الأمن الغذائی

منابع:

- Smith, J. (2020). Smart farming: The role of AI in agricultural innovation. *Journal of Agricultural Technology*, 15(3), 112-130.
- Johnson, L. (2019). Data privacy concerns in smart agriculture. *International Journal of Information Security*, 14(2), 88-99.
- Lee, K., & Kim, S. (2021). Cybersecurity measures in smart farming systems. *Journal of Cybersecurity*, 22(4), 303-319.
- Davis, M. (2018). Transparency in AI decision-making for smart agriculture. *AI Ethics Review*, 7(1), 45-60.
- Chen, Y. (2020). Educating farmers on AI technologies: Challenges and opportunities. *Rural Development Journal*, 18(1), 75-92.
- Wilson, P. (2019). Ethical protocols in AI-driven agricultural practices. *Journal of Agricultural Ethics*, 12(3), 134-150.

اخلاق در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی

دکتر سعیده ملکی فراهانی^{۱*} و امین مهدی زمانی^۲

۱-استاد، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شاهد

۲- دانشجو مهندسی تولید و ژنتیک گیاهی، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شاهد

*- نویسنده مسئول: Email: maleki@shahed.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

ملکی فراهانی، س.، زمانی، ا.م. (۱۴۰۳). اخلاق در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کشاورزی به عنوان یکی از اصلی‌ترین فعالیت‌های انسانی، نقش بسزایی در تامین غذای جهانی دارد، اما می‌تواند تأثیرات مخربی بر منابع طبیعی داشته باشد. این مقاله به بررسی اصول اخلاقی در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی می‌پردازد. روش‌های برنامه‌ریزی پایدار، ارزیابی اثرات زیست‌محیطی، مدیریت بهینه منابع آب، حفاظت از خاک، حفظ تنوع زیستی، مدیریت پسماندها، بازیافت و پایش مداوم به عنوان راهکارهای اصلی مطرح شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاقی در تمام مراحل کشاورزی می‌تواند به کاهش تأثیرات منفی بر محیط زیست و حرکت به سوی کشاورزی پایدار کمک کند. این مقاله تأکید می‌کند که صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی یک وظیفه اخلاقی برای حفظ محیط زیست و تامین غذای پایدار برای نسل‌های آینده است.

واژگان کلیدی: منابع طبیعی، کشاورزی پایدار، اخلاق کشاورزی، حفاظت محیط زیست، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق کشاورزی، حوزه‌ای بین‌رشته‌ای و در حال رشد است که به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد. هدف غایی این حوزه، دستیابی به معیارهای روشن و جهانی برای قضاوت درباره سیاست‌ها و اعمال در نظام کشاورزی و غذا است. (Thompson, 2021).

کشاورزی، علی‌رغم نقش حیاتی در تامین غذا، می‌تواند تأثیرات مخربی بر منابع طبیعی داشته باشد. استفاده بی‌رویه از آب، تخریب خاک، کاهش تنوع زیستی و آلودگی محیط زیست از جمله چالش‌های اخلاقی مرتبط با کشاورزی هستند. (FAO, 2022) مطالعات نشان می‌دهد که کشاورزی مسئول ۷۰٪ مصرف آب شیرین جهان و ۲۴٪ انتشار گازهای گلخانه‌ای است (World Bank, 2023).

این مقاله به بررسی اصول اخلاقی در صیانت از منابع طبیعی قبل، حین و پس از استفاده در کشاورزی می‌پردازد. هدف اصلی، ارائه راهکارهای عملی برای کاهش تأثیرات منفی کشاورزی بر محیط زیست و حرکت به سوی کشاورزی پایدار است.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه با استفاده از روش مرور نظام‌مند ادبیات انجام شده است. پایگاه‌های داده علمی شامل Web of Sci-ence، Scopus و Google Scholar با استفاده از کلیدواژه‌های "اخلاق کشاورزی"، "منابع طبیعی"، "کشاورزی پایدار" و "حفاظت محیط زیست" مورد جستجو قرار گرفتند. مقالات و گزارش‌های منتشر شده بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۳ مورد بررسی قرار گرفتند.

برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. مضامین اصلی مرتبط با اصول اخلاقی در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی استخراج و دسته‌بندی شدند. همچنین، مطالعات موردی از پروژه‌های موفق کشاورزی پایدار در نقاط مختلف جهان مورد بررسی قرار گرفتند تا راهکارهای عملی برای اجرای این اصول شناسایی شوند.

نتایج و بحث:

نتایج این مطالعه نشان داد که اصول اخلاقی در صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی را می‌توان در سه مرحله اصلی دسته‌بندی کرد:

۱. قبل از استفاده:

- برنامه‌ریزی پایدار: مطالعات نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی دقیق می‌تواند مصرف آب را تا ۳۰٪ کاهش دهد (Smith et al., 2022).

- ارزیابی اثرات زیست‌محیطی: این ارزیابی‌ها می‌توانند تأثیرات منفی پروژه‌های کشاورزی را تا ۵۰٪ کاهش دهند (Johnson & Brown, 2023).

۲. حین استفاده:

- مدیریت بهینه منابع آب: استفاده از سیستم‌های آبیاری قطره‌ای می‌تواند راندمان مصرف آب را تا ۹۰٪ افزایش دهد (Wang et al., 2021).

- حفاظت از خاک: روش‌های کشاورزی حفاظتی می‌توانند فرسایش خاک را تا ۹۰٪ کاهش دهند (Garcia et al., 2023).

- حفظ تنوع زیستی: کشت گیاهان بومی می‌تواند تنوع زیستی را تا ۴۰٪ افزایش دهد (Lee & Kim, 2022).

۳. پس از استفاده:

- مدیریت پسماندها: بازیافت پسماندهای کشاورزی می‌تواند تا ۳۰٪ از مصرف کودهای شیمیایی را کاهش دهد (Patel et al., 2021).

- بازیافت و استفاده مجدد: استفاده از آب بازیافتی می‌تواند تا ۲۵٪ از مصرف آب تازه را کاهش دهد (Ander-son & Wilson, 2023).

- ارزیابی و پایش مداوم: پایش مداوم می‌تواند به شناسایی و حل ۸۰٪ مشکلات زیست‌محیطی در مراحل اولیه کمک کند (Chen & Liu, 2022).

این یافته‌ها نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاقی در تمام مراحل کشاورزی می‌تواند به طور قابل توجهی تأثیرات منفی بر محیط زیست را کاهش دهد. با این حال، اجرای این اصول با چالش‌هایی از جمله هزینه‌های اولیه بالا و نیاز به

آموزش گسترده کشاورزان روبرو است.

نتیجه گیری:

صیانت از منابع طبیعی در کشاورزی یک وظیفه اخلاقی و ضروری برای حفظ محیط زیست و تامین غذای پایدار برای نسل های آینده است. این مطالعه نشان داد که اجرای اصول اخلاقی در تمام مراحل کشاورزی می تواند تاثیرات منفی بر محیط زیست را به طور قابل توجهی کاهش دهد. برای دستیابی به کشاورزی پایدار و اخلاق مدار، نیاز به همکاری نزدیک بین کشاورزان، دانشمندان، سیاست گذاران و جامعه مدنی است. توسعه سیاست های حمایتی، ارائه مشوق های مالی برای کشاورزی پایدار، و افزایش آگاهی عمومی در مورد اهمیت حفاظت از منابع طبیعی از جمله اقدامات ضروری در این زمینه هستند. پیشنهاد می شود که تحقیقات آینده بر روی توسعه فناوری های نوین برای کاهش مصرف منابع در کشاورزی، ارزیابی اقتصادی روش های کشاورزی پایدار، و بررسی تاثیرات اجتماعی-فرهنگی اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی تمرکز کنند.

مهمترین یافته ها:

- ۱- برنامه ریزی پایدار در کشاورزی می تواند به کاهش هدررفت منابع طبیعی و افزایش بهره وری کمک کند.
- ۲- ارزیابی اثرات زیست محیطی پروژه های کشاورزی برای حفظ تنوع زیستی و سلامت محیط ضروری است.
- ۳- مدیریت بهینه منابع آب با استفاده از فناوری های نوین می تواند مصرف آب را کاهش دهد.
- ۴- حفاظت از خاک با روش های کشاورزی حفاظتی به حفظ باروری و ساختار خاک کمک می کند.
- ۵- مدیریت صحیح پسماندهای کشاورزی می تواند تاثیرات منفی بر محیط زیست را کاهش دهد.

Ethics in conservation of natural resources in agriculture

Maleki Farahani, S.^{1*} & Zamani, A.M.²

1-Professor, Department of Agriculture and Plant Breeding, Faculty of Agriculture, Shahed University

2- Student of Plant Genetics and Production Engineering, Department of Agriculture and Plant Breeding, Faculty of Agriculture, Shahed University

*E-mail of the responsible author: maleki@shahed.ac.ir

Abstract:

Agricultural ethics is an interdisciplinary and growing field in applied ethics that addresses values and ethical issues in agriculture and food production. It aims to integrate philosophical ethical analyses with the specific challenges arising from agricultural systems. Ethics deals with what ought to be done to increase individual and collective good. Therefore, the ultimate goal of agricultural ethics is to establish clear, comprehensive, non-contradictory, and universal criteria for judging the right and wrong policies and practices in agricultural and food systems. Agriculture, as one of the primary human activities, plays a crucial role in global food supply and the livelihood of billions of people. However, this industry can have detrimental effects on natural resources. Overuse of water, soil degradation, loss of biodiversity, and environmental pollution are among the ethical challenges associated with agriculture. This paper examines the ethical principles in the conservation of natural resources before, during, and after their use in agriculture and proposes solutions to mitigate negative environmental impacts.

Keywords: agricultural ethics, natural resource conservation, environmental impact, sustainable farming, biodiversity, water management

الأخلاق، وحماية الموارد الطبيعية في الزراعة

الدكتورة سعيدة ملكي فراهانی^{۱*}، أمين مهدي زمانی^۲

۱- أستاذة بقسم الزراعة وتربية النباتات، كلية الزراعة جامعة شاهد

۲- طالب في هندسة الإنتاج وعلم الوراثة النباتية، قسم الزراعة وتربية النباتات، كلية الزراعة جامعة شاهد

*- المؤلف المسؤول: Email: maleki@shahed.ac.ir

ملخص:

تلعب الزراعة - كواحدة من الأنشطة البشرية الرئيسية - دوراً كبيراً في تأمين الغذاء العالمي، لكنها يمكن أن تؤثر سلباً على الموارد الطبيعية. تتناول هذه المقالة المبادئ الأخلاقية في الحفاظ على الموارد الطبيعية في الزراعة. وقد تمّ التطرق إلى أساليب التخطيط المستدام، وتقييم التأثيرات البيئية، والإدارة المثلى لموارد المياه، وحماية التربة، والحفاظ على التنوع البيولوجي، وإدارة النفايات، وإعادة التدوير والمراقبة المستمرة كحلول رئيسية لهذه المسألة. وتظهر النتائج أن الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في جميع مراحل الزراعة يمكن أن يساعد في تقليل التأثيرات السلبية على البيئة والتحرك نحو الزراعة المستدامة. تؤكد هذه المقالة أن الحفاظ على الموارد الطبيعية في الزراعة هو واجب أخلاقي من أجل الحفاظ على البيئة وتأمين الغذاء المستدام للأجيال القادمة.

الكلمات المفتاحية: لموارد الطبيعية، الزراعة المستدامة، الأخلاقيات الزراعية، حماية البيئة، الأمن الغذائي

مراجع:

- Thompson, P. B. (2021). The ethics of agriculture: An overview. *Annual Review of Environment and Resources*, 46, 741-760.
- FAO. (2022). *The State of Food and Agriculture 2022*. Rome.
- World Bank. (2023). *World Development Indicators 2023*. Washington, DC.
- Smith, J., et al. (2022). Sustainable water management in agriculture: A global perspective. *Water Resources Management*, 36(2), 525-540.
- Johnson, C., & Brown, D. (2023). Environmental impact assessments in agriculture: A review. *Environmental Impact Assessment Review*, 89, 106588.
- Wang, L., et al. (2021). Drip irrigation systems: Water use efficiency and crop productivity. *Agricultural Water Management*, 243, 106464.

ملاحظات اخلاقی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی و کشاورزی در ایران

علی کیانی راد^۱، غلامرضا فروهش تهرانی^۲، شهره سلطانی^{۲*}

دانشیار و رئیس موسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

۲ - عضو هیات علمی موسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

*- نویسنده مسئول: Email: sh.soltani@agri-peri.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

کیانی راد، ع.، فروهش تهرانی، غ.، سلطانی، ش. (۱۴۰۳). ملاحظات اخلاقی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی و کشاورزی ایران. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

برنامه‌ریزی به منظور توسعه کشاورزی و روستایی، مستلزم پیش آگاهی در زمینه مسایل ارزشی و اخلاقی می‌باشد. تنها در این حالت است که توسعه منجر به فرسایش منابع انسانی و طبیعی، افزایش آلاینده‌ها، از بین رفتن کشاورزی سنتی و کشاورزان فقیر و ... نخواهد شد. در بررسی حاضر از روش مرور منابع اسنادی برای بررسی منابع معتبر مرتبط با واژه کلیدی «اخلاق» در «کشاورزی» و بعد از آن اخلاق در زمینه خاص «برنامه‌ریزی» توسعه کشاورزی و روستایی استفاده شد از بین ۶۲ منبع جمع آوری شده، ۳۳ منبع در بررسی حاضر مورد استفاده قرار گرفتند. نتایج مطالعه نشان داد از آنجا که معیارهای اخلاقی، انتخاب‌های افراد را شکل می‌دهند، لذا مخاطب آنچه که امروزه «معیارهای اخلاقی توسعه روستایی و کشاورزی» نامیده می‌شود نه فقط روستاییان و کشاورزان، بلکه کلیه کشگران و ذی نفعان این عرصه (شامل مانند مقامات دولتی، عوامل توسعه، محققان، مدیران عامل، کارگران صنعتی، قانون‌گذاران توسعه دهنده گان فناوری، مصرف‌کنندگان و حتی معترضان به کیفیت محصولات و در واقع همه اجزای زنجیره ارزش هستند. پیشنهادات تحقیق نشان دهنده اهمیت «مشارکت» و «ترویج و آموزش» در دستیابی به همگرایی اخلاقی میان کلیه ذی نفعان توسعه روستایی و کشاورزی بود.

واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی، توسعه کشاورزی، توسعه روستایی، ملاحظات اخلاقی، ایران

مقدمه و بیان مسئله:

توسعه مفهومی چند بعدی شامل ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و انسانی است (خالقی و مجنونی، ۱۴۰۰: ۲۰۲۴ Srinivasan et al). و فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی و کشاورزی بایستی مبتنی بر تجارب گذشته، واقعیات امروزی و با در نظر گرفتن افق آینده و ابعاد مختلف توسعه صورت گیرد. در بین تحقیقاتی که به ابعاد توسعه روستایی در ایران پرداخته‌اند، برخی از تحقیقات، به بُعد ارزشی در توسعه به صورت روشن‌تر اشاره کرده‌اند. به طور مثال می‌توان به تحقیق دولتخواه اجیرلو و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد که عدم توسعه فرهنگی و اخلاقی منجر به «توسعه ناموزون» و در نهایت توسعه نیافتگی منطقه می‌شود. همچنین خالقی و مجنونی (۱۴۰۰) در فرایند آینده پژوهی برنامه توسعه روستایی در شهرستان ورزقان به این نتیجه رسیدند که شش حوزه پیرامون توسعه روستایی وجود دارد که یکی از این شش حوزه، حوزه ارزشها می‌باشد. این ارزشها شامل هویت حرفه‌ای کشاورزان، سرمایه روان‌شناختی ایشان برای توسعه، رفتار اطلاع

یابی، ارزشهای حکمرانی خوب، جغرافیای رفتاری، حس تعلق مکانی و هویت مکانی بوده است. کشاورزی از مهمترین فعالیت‌هایی است که رعایت ابعاد اخلاقی (انسان، محیط زیست، حیوانات، جامعه، اقتصاد و سیاست) در آن بسیار ضروری است (ملک حسینی و همکاران، ۱۳۹۹)، این امر علاوه بر دلایل دیگر، ناشی از تلقی اخلاقی کشاورزان از فعالیت خود در زمینه تامین مواد غذایی مردم است. بنابراین انتظار می رود اخلاق مسئولیت به «صاحبان حرف و مشاغل»، از جمله روستاییان و کشاورزان، در تشخیص مسایل و انتخاب راه حل مناسب کمک نماید (آرایش و همکاران، ۱۳۹۷). از آنجا که معیارهای اخلاقی، انتخاب‌های افراد را شکل می دهند، لذا مخاطب آنچه که امروزه «معیارهای اخلاقی توسعه روستایی و کشاورزی» نامیده می شود نه فقط روستاییان و کشاورزان، بلکه کلیه کنشگران و ذی نفعان این عرصه (شامل مانند مقامات دولتی، عوامل توسعه، محققان، مدیران عامل، کارگران صنعتی، قانون گذاران توسعه دهنده گان فناوری، مصرف کنندگان و حتی معترضان به کیفیت محصولات) و در واقع همه ما هستیم (کریسپلز و ماندولی ۲۰۰۳) و لازم است در مواجهه با معضلات به وجود آمده متناسب با معیارهای اخلاقی عمل نماییم. بنابراین تحقیق حاضر به منظور بررسی ابعاد ارزشی و اخلاقی توسعه که در برنامه ریزی باید مورد توجه قرار گیرد، انجام شد.

مواد و روش‌ها:

در بررسی حاضر از روش مرور منابع اسنادی یا Desktop research استفاده شد. در این روش، ابتدا منابع معتبر مرتبط با واژه کلیدی «اخلاق» جستجو شدند؛ سپس کلیدواژه اخلاق در زمینه مورد بررسی، یعنی در «کشاورزی» و بعد از آن اخلاق در زمینه خاص «برنامه ریزی» توسعه کشاورزی و روستایی بررسی شد و منابع مربوطه مرور شدند. از بین ۶۲ منبع جمع آوری شده، ۳۳ منبع در بررسی حاضر مورد استفاده قرار گرفتند و در بحث و نتایج مطرح شدند.

نتایج و بحث:

در سایه کم توجهی به بُعد ارزشی توسعه روستایی و کشاورزی، در شرایط کنونی و بیش از هر زمان دیگر در پی بروز عواقب پیش بینی نشده اقدامات توسعه ای بشر موجب بازنگری در «پایه های تمدن نوین» شده است. همانطور که می دانیم یکی از اصول اخلاقی تمدن نوین «منفعت گرایی» است. این اصل در حوزه کشاورزی معادل استفاده بیشتر از منابع به منظور افزایش محصول و تولید و گسترش بازار مصرف بود. در نتیجه با استفاده منابع مختلف و کاربرد علم و فناوری‌ها نوین، تولید افزایش یافت اما متعاقب آن بحران زیست محیطی بروز و ظهور یافت. برای مثال امروزه یکی از معضلات مهم «عواقب غیر منتظره استفاده از فناوری‌ها» است. بنابراین ابعاد ارزشی توسعه اهمیت خود را بیشتر نشان می دهند. در راستای برنامه ریزی بُعد ارزشی توسعه روستایی، سوال اصلی آن است که چگونه و با استفاده از کدام سازوکارها می توان همگرایی اخلاقی میان کلیه ذی نفعان توسعه روستایی و کشاورزی ایجاد نمود که برآیند آن بهبود مستمر و پایدار روستاها و کسب و کارهای کشاورزی باشد؟ در این زمینه برخی محققان نقش عواملی چون «مشارکت» و «آموزش» را برجسته ساخته اند. از جمله عابدی سروستانی (۱۳۹۴) در تحقیق خود بر نقش ترویج کشاورزی به عنوان رابط بین کشاورزان و مراکز پژوهشی تاکید کرده و نتیجه می گیرد که از طریق آن می توان اخلاق زیست محیطی در زمینه «کاهش مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات و همچنین مصرف بهینه آب» را ترویج نمود. همچنین این محقق بر نقش اخلاقی «کشاورزی خانوادگی» در حفظ سنت های بومی، ایجاد اشتغال و به خصوص نگهداری از طبیعت» تاکید می نماید. مهنی و همکاران (۱۳۹۹) نیز در تحقیق خود نقش «هنجارهای ذهنی» که خود منبعث از «گروه های مرجع» است را در انتقال دانش و فناوری و به خصوص تغییر رفتار کشاورزان را مورد تاکید قرار می دهند.

مهمترین یافته‌ها:

مهمترین یافته‌ها به منظور جریان سازی ملاحظات اخلاقی در برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی و روستایی عبارتند از:

۱- توسعه مشارکت مردم: فراهم آوردن شرایطی که در آن همه اقشار کشاورزان و روستاییان به خصوص اقشار محروم با بر عهده گرفتن مسئولیت و مشارکت در فعالیتهای، حس تعلق به برنامه‌های توسعه‌ای داشته باشند تا بتوانند همراه با برنامه‌های توسعه کشاورزی و روستایی به اهداف رشد و توسعه دست یابند. این مهم، مستلزم پذیرش تکثر آرا و اهداف برای دستیابی به همه اراده‌های انسانی در جامعه روستایی و کشاورزی می‌باشد.

۲- جریان سازی اصول ارزشی و اخلاقی در برنامه‌های توسعه کشاورزی و روستایی: حرکت به سمت توسعه یافتگی اصیل بر پایه اخلاقیات نیازمند ایجاد تحول در نگرش و پیش فرض‌ها درباره مفهوم توسعه کشاورزی و روستایی از یک‌سو، و تغییراتی بنیادین در روش شناسی برنامه‌ریزی توسعه از سویی دیگر است.

۳- ترویج و آموزش گروههای بهره‌بردار کشاورز و روستاییان: از طریق آموزش و ترویج کشاورزی می‌توان اخلاق زیست محیطی در زمینه «کاهش مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات و همچنین مصرف بهینه آب» را ترویج نمود. همچنین ضروری است بر نقش اخلاقی «کشاورزی خانوادگی» در حفظ سنت‌های بومی، ایجاد اشتغال و به خصوص نگهداری از طبیعت» تاکید بیشتری صورت پذیرد.

Ethical considerations in rural and agricultural development planning in Iran

Kiani Rad, A. ¹; Foruhesh Tehrani, G. ²; Z; Soltani, Sh. ^{*2}

Associate Professor and Head of Planning Research Institute, Agricultural Economics and Rural Development

2- Faculty member of the Institute of Planning Research, Agricultural Economics and Rural Development

* Responsible author's Email: sh.soltani@agri-peri.ac.ir

Abstract:

Planning for agricultural and rural development requires previous knowledge in the field of value and moral issues. It is only in this case that development will not lead to erosion of human and natural resources, increase of pollutants, loss of traditional agriculture etc. In the current study, the desktop research method was used to check the reliable sources related to the keyword "ethics" in "agriculture" and then ethics in the specific field of "planning" of agricultural and rural development, From the 62 publications, 33 were used in the analysis. The results of the study showed that since moral standards determines people's choices, when we say "ethical standards of rural and agricultural development", we do not only address villagers and farmers, but also we address national activists and stakeholders in this field (including government officials, development agents, researchers, CEOs, industrial workers, legislators, technology developers, consumers, and even product quality protestors, and all components of the value chain). Findings suggests the importance of "participation" and "extension and education" to achieve moral convergence among all the stakeholders of rural and agricultural development.

Keywords : Planning, Agricultural and rural development, Ethical considerations, Iran

الاعتبارات الأخلاقية في تخطيط التنمية الريفية والزراعية في إيران

علی کیانی راد^۱، غلام رضا فروهش طهرانی^۲، شهره سلطانی^{۳*}

۱- استاذ مشارک ورئيس معهد أبحاث التخطيط والاقتصاد الزراعى والتنمية الريفية

۲- أعضاء هيئة التدريس فى معهد أبحاث التخطيط والاقتصاد الزراعى والتنمية الريفية

* المؤلف المسؤول: Email: sh.soltani@agri-peri.ac.ir

ملخص:

يتطلب التخطيط من أجل التنمية الزراعية والريفية الوعى المسبق بالقضايا القيمية والأخلاقية. وهذا هو السبيل الوحيد الذى لن تؤدى التنمية من خلاله إلى تآكل الموارد البشرية والطبيعية، وزيادة الملوثات، وتدمير الزراعة التقليدية والفلاحين الفقراء، وما إلى ذلك. فى هذه الدراسة، تم استخدام منهج مراجعة المصادر الوثائقية لفحص المصادر الموثوقة المتعلقة بالكلمة المفتاحية "الأخلاق" فى "الزراعة"، وبعد ذلك الأخلاق فى السياق الخاص "تخطيط" التنمية الزراعية والريفية. ومن بين ۶۲ مصدرًا تم جمعها، تم استخدام ۳۳ مصدرًا فى هذه الدراسة. وقد أظهرت نتائج الدراسة أنه نظرًا لأنّ المعايير الأخلاقية تعيّن اختيارات الأفراد، فإن جمهور ما يسمى اليوم "المعايير الأخلاقية للتنمية الريفية والزراعية" ليس فقط الفلاحين والمزارعين، بل جميع الفعّالين وأصحاب المصلحة فى هذا المجال (بما فى ذلك المسؤولين الحكوميين، وعوامل التنمية، والباحثين، والمديرين التنفيذيين، والعمال الصناعيين، والمشرّعين، ومطورى التكنولوجيا، والمستهلكين وحتى المعارضين على جودة المنتجات، وفى الواقع جميع مكونات سلسلة القيمة). وقد أشارت اقتراحات البحث إلى أهمية "المشاركة" و"الإرشاد والتعليم" فى تحقيق التوافق الأخلاقى بين جميع أصحاب المصلحة فى التنمية الريفية والزراعية.

الكلمات المفتاحية: التخطيط، التنمية الزراعية، التنمية الريفية، الاعتبارات الأخلاقية، إيران

منابع:

- عابدى سرورستانی، ع. (۱۳۹۳). تبیین اخلاق کشاورزی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰(۱)، ۷۳-۸۴.
- آرایش، م. ب.، موسیائی، م.، و احسانی، ن. (۱۳۹۷). اخلاق حرفه‌ای در تعاونی‌های کشاورزی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳(۴)، ۸-۱۴.
- دولتخواه اجیرلو، گ.، میرسرمودو، ت.، و ادهمی، ا. (۱۴۰۰). تبیین موانع توسعه با تأکید بر توسعه اجتماعی-فرهنگی با رویکرد جامعه-شناختی (مطالعه موردی: شهرستان بيله سوار). تحقیقات جامعه‌شناختی، ۴(۵۴)، ۴۹-۲۵.
- خالقی، ع.، و مجنونى توتخانه، ا. (۱۳۹۹). آینده‌پژوهی برنامه‌ریزی توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ورزقان). برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۱(۴۲)، ۱۵۳-۱۳۷.
- ملک حسینی، ع.، میرک‌زاده، ع.، و سلمان‌زاده، چ. (۱۳۹۸). تحلیل راهبردهای اجرای اخلاق کشاورزی در شهرستان سنقر. علوم کشاورزی و تولید پایدار، ۳۰(۲)، ۲۸۹-۳۰۱.
- مهنی رفتار، ر.، نعیمی، ع.، رضایی، ر.، و خسروی، ی. (۱۳۹۸). تحلیل رابطه بین هنجارهای اخلاقی، دانش و رفتار حفاظت از آب در میان کشاورزان حوزه آبخیز هلیل‌رود در شهرستان جیرفت. تحقیقات ترویج و آموزش.
- Chrispeels, M. J. and Mandoli, D. (2003). Agricultural Ethics. In: Choice Series on Agricultural Ethics.
- Srinivasan, K., Bellamkonda, R., & Manjunatha B. (2024). Environmental Conservation for Rural and Urban Development.

چالش‌های اخلاقی در تولید محصولات کشاورزی و امنیت غذایی

پری طوسی*^۱ و زهرا امین دلداری^۲

استادیار پژوهشی مؤسسه تحقیقات برنج کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، رشت، ایران.

دکتری فیزیولوژی گیاهان زراعی، مرکز تحقیقات هواشناسی کشاورزی گیلان، رشت، ایران

*نویسنده مسئول: Email: p.tousi@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

طوسی، پ.، امین دلداری، ز. (۱۴۰۳). چالش‌های اخلاقی در تولید محصولات کشاورزی و امنیت غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

یکی از اهداف اصلی کشاورزی تولید محصولات مناسب برای تغذیه بشر است. تغذیه سالم رسالت اخلاقی است که حوزه کشاورزی بر عهده دارد. این رسالت، یک رسالت اخلاقی، اجتماعی و سیاسی است. لذا سالم بودن محصولات کشاورزی از لحاظ اخلاقی، ارزش محسوب می‌شود. کشاورزی ساحتی غنی برای اخلاق و نظریه‌های اخلاقی است. این پژوهش در سال ۱۴۰۲ با روش تحقیق توصیفی مبتنی بر همبستگی انجام شد. جامعه مورد مطالعه شامل ۱۵۰ نفر از فعالان حوزه کشاورزی استان گیلان بودند که ۶۰ نفر از آنان به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفتند. جمع‌آوری اطلاعات با پرسشنامه انجام گرفت. تحلیل نتایج نشان داد که آگاهی کارشناسان و متخصصان به اخلاق کشاورزی مستقل از سن و سابقه شغلی و وابسته به سطح تحصیلات بوده و می‌تواند نقش مهم و تاثیرگذاری در پذیرش این انگاره توسط جامعه مخاطب داشته باشد. همچنین تفاوتی بین کارشناسان کشاورزی با توجه به محل سکونت در شهر یا روستا و پرداختن به کشاورزی وجود نداشت. مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی در کشاورزی با ضریب همبستگی بالا (۹۸/۵ درصد) استفاده از مواد شیمیایی و اثرات آن بر سلامت و محیط زیست، سموم دفع آفات، کودهای شیمیایی، آنتی‌بیوتیک‌ها در دامداری (۹۰ درصد)، تغذیه اجباری طیور برای تولید تخم مرغ بیشتر (۸۵ درصد) و تولید شیر در گاوها (۷۰ درصد)، دستکاری ژنتیکی محصولات کشاورزی (۳۰ درصد)، مالکیت معنوی بر بذر (۳۰ درصد)، عدالت در دسترسی به غذا (۴۵ درصد)، تغییرات آب و هوایی (۵۰ درصد)، شرایط کاری سخت کارگران کشاورزی و حقوق پایین (۳۰ درصد) محسوب می‌شوند. براساس نتایج این پژوهش به نظر می‌رسد استفاده از روش‌های کشاورزی پایدار تا حدودی منجر به رفع چالش‌های اخلاقی در کشاورزی خواهد شد.

واژگان کلیدی: اخلاق، امنیت غذایی، کشاورزی پایدار.

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق کشاورزی درباره انتخاب افرادی است که به طور مستقیم (مانند کشاورزان) و یا غیرمستقیم (مانند قانونگذاران، مروجان، محققان، کارگران صنایع، مصرف کنندگان) درگیر کشاورزی می‌باشند (Burkhardt et al., 2005). اخلاق کشاورزی یک حوزه بین‌رشته‌ای و در حال رشد در اخلاق کاربردی محسوب می‌شود که به ارزشها و مسایل اخلاقی

در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد و تلاش دارد تحلیل‌های اخلاق فلسفی را با چالش‌های برآمده از مسایل خاص نظام کشاورزی ادغام نماید (Pascalev, 2009). علم اخلاق با بایدها و نبایدها سروکار دارد و هدف آن افزایش خیر فردی و گروهی است (عابدی سروسنایی و همکاران، ۲۰۱۲). از موضوعات دیگر اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی است. امنیت غذایی به معنای در اختیار داشتن غذای کافی برای پاسخگویی به نیازهای پایه همه انسانها است و هنگامی وجود دارد که مردم برای داشتن یک زندگی فعال، قادر باشند از نظر فیزیکی و اقتصادی به غذای ایمن و کافی دسترسی داشته باشند. به این ترتیب، امنیت غذایی با پدیده گرسنگی در ارتباط است و یک موضوع مهم در اخلاق کشاورزی به شمار می‌رود. اگرچه افزایش تولیدات یک راه افزایش امنیت غذایی محسوب می‌شود، اما مشکل به توزیع ناعادلانه غذا در جهان نیز مربوط است. برای مثال، کشورهای توسعه‌یافته ۶۰ درصد غذای جهان را مصرف می‌کنند. این توزیع نابرابر می‌تواند در یک کشور نیز صادق باشد. همچنین، دسترسی به مواد غذایی یکی از ابعاد امنیت غذایی است که در آن، توانایی خرید عامل مهمی به شمار می‌رود. بنابراین، ناکارآمدی نظام کشاورزی می‌تواند موجب کاهش امنیت غذایی شود، زیرا باعث می‌شود افراد به دلیل گران شدن تولید در بخش کشاورزی، قادر به خرید محصولات نباشند. اهمیت توان دسترسی به غذا آنقدر مهم است که برخی معتقدند، قحطی به دلیل کمبود غذا به وجود نمی‌آید، بلکه دلیل آن نبود دسترسی مردم به غذای کافی است (Young et al., 2001). از آنجا که تضمین غذا برای همه، یک مسئولیت اخلاقی محسوب می‌شود، لازم است که همگان در برطرف کردن مسایل توسعه کشاورزی تلاش کنند.

مواد و روش‌ها:

پژوهش حاضر با روش تحقیق توصیفی مبتنی بر همبستگی انجام شده است. جامعه مورد مطالعه شامل ۱۵۰ نفر از فعالان حوزه کشاورزی استان گیلان بودند که ۶۰ نفر از آنان به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفتند. جمع‌آوری اطلاعات با پرسشنامه انجام گرفت.

از آنجا که با بررسی منابع مشخص گردید که شاخص یا مقیاسی برای بررسی اخلاق کشاورزی ارائه نشده است، بنابراین، گزاره‌های یاد شده مبتنی بر مباحث نظری پیرامون ابعاد مختلف اخلاق کشاورزی و استدلال ناشی از آن طرح گردیدند. سپس پاسخگویان میزان گرایش فکری خود به هر گزاره را با انتخاب یکی از اعداد ۱ تا ۶ بین هر جفت گزاره مورد مقایسه مشخص کردند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار SPSS و آماره‌های میانگین، انحراف معیار، ضریب همبستگی استفاده گردید.

نتایج و بحث:

مهمترین مسایل اخلاق کشاورزی شامل ساختار مزرعه و روش زندگی روستایی، رفتار با حیوانات، ایمنی غذایی، اثرات زیست محیطی، تجارت بین‌الملل، امنیت غذایی، زیست‌فناوری و اخلاق پژوهش در کشاورزی می‌باشند. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد آگاهی کارشناسان و متخصصان به اخلاق کشاورزی مستقل از سن و سابقه شغلی و وابسته به سطح تحصیلات بوده و می‌تواند نقش مهم و تاثیرگذاری در پذیرش این انگاره توسط کشاورزان داشته باشند. از این نظر تفاوتی بین کارشناسان کشاورزی با توجه به محل سکونت در شهر یا روستا و پرداختن به کشاورزی وجود نداشت. همچنین مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی در کشاورزی با ضریب همبستگی بالا (۹۸/۵) استفاده از مواد شیمیایی و اثرات آن بر سلامت و محیط زیست، سموم دفع آفات، کودهای شیمیایی، آنتی‌بیوتیک‌ها در دامداری، تغذیه اجباری طیور برای

تولید تخم مرغ بیشتر و تولید شیر در گاوها، دستکاری ژنتیکی محصولات کشاورزی، مالکیت معنوی بر بذر (شرکت های بزرگ، با ثبت اختراع بذرهای اصلاح شده ژنتیکی، به انحصار بر تولید محصولات کشاورزی دست یافته اند که این امر می تواند به افزایش قیمت ها و کاهش تنوع زیستی منجر شود). عدالت در دسترسی به غذا، توزیع نابرابر غذا، تغییرات آب و هوایی و کشاورزی، شرایط کاری سخت کارگران کشاورزی و حقوق پایین محسوب می شوند. از جمله راهکارهای مقابله با چالش های اخلاقی در کشاورزی، ترویج کشاورزی پایدار (کشاورزی ارگانیک)، حمایت از کشاورزان کوچک، توسعه بازارهای محلی، توجه به حقوق حیوانات، تطبیق کشاورزی با تغییرات آب و هوایی و توسعه روش های کشاورزی مقاوم به خشکسالی و سیل، از جمله اقدامات ضروری برای مقابله با این چالش است. همچنین برای حل چالش های اخلاقی در کشاورزی، همکاری بین کشاورزان، دولت ها، سازمان های غیردولتی و مصرف کنندگان ضروری است.

مهمترین یافته ها:

۱. استفاده از روش های کشاورزی پایدار تا حدودی منجر به رفع چالش های اخلاقی در کشاورزی خواهد شد.
۲. استفاده از نهادهای ترویجی-آموزشی جهت آگاهی بخشی به دست اندرکاران و فعالان حوزه کشاورزی

Moral challenges in the production of agricultural products and food security

Toosi, P. ^{*1} & Amin Deldar, Z. ²

1- Research Assistant Professor of the Country Rice Research Institute , Agricultural Research, Education and Extension Organization , Rasht , Iran.

2- Ph.D. in Physiology of Crop Plants , Agricultural Meteorology Research Center, Gilan , Rasht , Iran

* Corresponding author's email: p.tousi@areeo.ac.ir

Abstract:

One of the main goals of agriculture is to produce products suitable for human nutrition. Healthy nutrition is the moral mission of agriculture. This mission is a moral, social and political mission. Therefore, the healthiness of agricultural products is considered a moral value. Agriculture is a rich field for ethics and moral theories. This research was conducted in 2023 year with a descriptive research method based on correlation. The studied population included 150 agricultural activists in Gilan province, 60 of whom were examined as a sample. Data collection was done with a questionnaire. The analysis of the results showed that the awareness of experts and specialists to agricultural ethics is independent of age and work history and depends on the level of education and can play an important and influential role in the acceptance of this concept by the audience. Also, there was no difference between the agricultural experts according to the place of residence in the city or the village and doing agriculture. The most important moral challenges in agriculture with a high correlation coefficient (98.5%) are the use of chemicals and their effects on health and the environment, pesticides, chemical fertilizers, antibiotics in animal husbandry (90%), forced feeding of poultry to produce more eggs. (85 %) and milk production in cows (70 %), genetic manipulation of agricultural products (30%),

intellectual property on seeds (30 %), justice in access to food (45 %), climate change (40 %) Hard working conditions of agricultural workers and low salaries (30 %) are considered. Based on the results of this research, it seems that the use of sustainable agricultural methods will to some extent lead to solving the moral challenges in agriculture.

Keywords: Moral, Food security, Sustainable agriculture.

التحديات الأخلاقية في إنتاج المنتجات الزراعية والأمن الغذائي

بری الطوسی* ۱، زهراء أمين دلداری ۲

۱- أستاذ باحث مساعد، معهد بحوث الأرز الوطني، منظمة البحوث والتعليم والإرشاد الزراعي، رشت، إيران.

۲- دكتوراه في فسيولوجيا نباتات المحاصيل، مركز أبحاث الأرصاد الجوية الزراعية في جيلان

*- المؤلف المسؤول: Email: p.tousi@areeo.ac.ir

ملخص:

إن أحد الأهداف الرئيسية للزراعة هو إنتاج منتجات مناسبة لتغذية البشر. والتغذية الصحية هي رسالة أخلاقية تقع على عاتق مجال الزراعة. هذه الرسالة هي رسالة أخلاقية، واجتماعية وسياسية. ولذا، فإن صحة المنتجات الزراعية تعد قيمة من الناحية الأخلاقية. وتعتبر الزراعة مجالاً غنياً بالأخلاق والنظريات الأخلاقية. تم إجراء هذا البحث في عام ۱۴۰۲ش باستخدام منهجية بحث وصفية تعتمد على معامل الارتباط الإحصائي. وشمل المجتمع المستهدف بالدراسة ۱۵۰ شخصاً من نشطاء مجال الزراعة في محافظة جيلان، وتم اختيار ۶۰ منهم كعينة للدراسة. وتم جمع المعلومات باستخدام استبيان. وقد أظهر تحليل النتائج أنّ وعي الخبراء والمتخصصين بأخلاقيات الزراعة مستقل عن العمر والخبرة العملية ويرتبط بمستوى التعليم، ويمكن أن يلعب دوراً مهماً ومؤثراً في قبول هذا المفهوم من قبل المجتمع المستهدف. كما ظهر عدم وجود فرق بين الخبراء الزراعيين بناءً على مكان الإقامة في المدينة أو الريف والانخراط في الزراعة. وأهم التحديات الأخلاقية في الزراعة مع معامل ارتباط عالٍ (۹۸,۵٪) تشمل استخدام المواد الكيميائية وتأثيراتها على الصحة والبيئة، والمبيدات الحشرية، والأسمدة الكيميائية، والمضادات الحيوية في تربية الحيوانات (۹۰٪)، والتغذية القسرية للدواجن لإنتاج المزيد من البيض (۸۵٪) وإنتاج الحليب في الأبقار (۷۰٪)، والتلاعب الجيني في المنتجات الزراعية (۳۰٪)، والملكية الفكرية للبذور (۳۰٪)، والعدالة في الوصول إلى الغذاء (۴۵٪)، والتغيرات المناخية (۵۰٪)، وظروف العمل الصعبة للعاملين في قطاع الزراعة، والأجور المنخفضة (۳۰٪). وبناءً على نتائج هذا البحث، يبدو أنّ استخدام أساليب الزراعة المستدامة قد يؤدي إلى حل بعض التحديات الأخلاقية في القطاع الزراعي.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الأمن الغذائي، الزراعة المستدامة.

مراجع:

- عابدي سروستاني، آ.، شاهولي، م.، و محقق داماد، س. م. (۱۳۹۰). مباني بيواخلاقي. تهران: مؤسسه پژوهش فلسفه ايران.
- Burkhardt, J., Comstock, G., Hartel, P. G., & Thompson, P. B. (2005). *Agricultural ethics*. Iowa: Council for Agricultural Science and Technology.
- Chrispeels, M. J., & Mandoli, D. F. (2003). *Agricultural ethics*. *Plant Physiology*, 132, 4-9.
- Pascalev, A. (2009). Agricultural ethics. In J. B. Callicott & R. Frodeman (Eds.), *Encyclopedia of environmental ethics and philosophy* (pp. 23-28). Detroit: Gale.
- Young, H., Jaspars, S., Brown, R., Frize, J., & Khogali, H. (2001). *Food-security assessment in emergencies: A livelihoods approach*. London: Humanitarian Practice Network.

ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا: از کشاورزی تا میز غذا

سمیه صالح فکر

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهریار

نحوه ارجاع:

صالح فکری، س. (۱۴۰۳). ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا: از کشاورزی تا میز غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

صنعت غذا یکی از بزرگ ترین صنایع در جهان است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر جامعه و محیط زیست تأثیر می گذارد. زنجیره تامین غذا به طور فزاینده ای جهانی شده است، به طوری که غذا از سراسر جهان به مصرف کنندگان در سراسر جهان منتقل می شود. زنجیره تامین غذا یک سیستم پیچیده و چند مرحله ای است که شامل تولید، فرآوری، توزیع و مصرف غذا می شود. این زنجیره شامل طیف گسترده ای از بازیگران، از جمله کشاورزان، تولید کنندگان، خرده فروشان و مصرف کنندگان است. ارزش های اخلاقی در هر مرحله از زنجیره تامین غذا نقش مهمی ایفا می کنند. این ارزش ها به اطمینان از تولید و مصرف غذا به روشی عادلانه، پایدار و مسئولانه کمک می کنند و همه بازیگران در زنجیره تامین غذا باید برای رعایت این ارزش ها تلاش کنند. ارتقای ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا، امری ضروری برای ایجاد یک سیستم غذایی پایدار و عادلانه است که به نیازهای نسل های کنونی و آینده پاسخ دهد. رعایت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین نه تنها از نظر اخلاقی درست است، بلکه فواید تجاری نیز به همراه دارد. در این مقاله، به بررسی ارزش های اخلاقی کلیدی در زنجیره تامین غذا پرداخته می شود و به چالش ها و فرصت های مرتبط با هر یک از آنها اشاره می شود، همچنین، برخی از راهکارهای عملی برای ارتقای ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا اشاره می شود.

واژگان کلیدی: زنجیره تامین غذا، ارزش های اخلاقی، سیستم غذایی پایدار، امنیت غذایی

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق در زنجیره تامین غذا، از مرحله تولید در مزارع و کشاورزی گرفته تا مرحله توزیع و مصرف در میز افراد، ابعاد گسترده ای دارد که ارتباط مستقیمی با سلامت اجتماعی و محیط زیست دارد. ارزش های اخلاقی در این زنجیره، عاملی مهم در تعیین روند توسعه پایدار و ایجاد جوامع سالم و عادلانه است (اکبری و همکاران، ۱۳۹۴). زنجیره تامین غذا به طور فزاینده ای جهانی شده است، به طوری که غذا از سراسر جهان به مصرف کنندگان در سراسر جهان منتقل می شود. در این زنجیره، ارزش های اخلاقی نقش مهمی در تمام جنبه های زنجیره تامین غذا، از تولید تا مصرف، ایفا می کنند. این ارزش ها می توانند به تضمین تولید و توزیع عادلانه، پایدار و ایمن غذا کمک کنند بطوریکه همه افراد، صرف نظر از نژاد، مذهب، جنسیت یا موقعیت اجتماعی و اقتصادی، به غذای کافی و مغذی دسترسی داشته باشند و تولید غذا به گونه ای انجام شود که به محیط زیست آسیب نرساند و منابع طبیعی را برای نسل های آینده حفظ کند و غذایی که به دست مصرف کننده می رسد عاری از آلودگی و سایر خطرات سلامتی باشد و با حیواناتی که برای تولید غذا پرورش داده می شوند با احترام و بدون درد و رنج غیرضروری رفتار شود و مصرف کنندگان اطلاعات دقیق و کاملی در مورد غذای خود

داشته باشند، از جمله نحوه تولید، فرآوری و توزیع آن. بنابراین این ارزشها بر نحوه رفتار با حیوانات، کارگران و محیط زیست تأثیر می گذارند و در نهایت کیفیت غذایی که می خوریم را تعیین می کنند (اسفندیاری و همکاران، ۱۴۰۰). ارزش های اخلاقی نه تنها برای اطمینان از یک زنجیره تامین غذای عادلانه، پایدار و ایمن مهم هستند، بلکه برای ایجاد اعتماد بین تولید کنندگان، مصرف کنندگان و سایر ذینفعان نیز ضروری هستند. با رعایت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا، می توانیم به ایجاد جهانی عادلانه تر و پایدارتر برای همه کمک کنیم.

اهمیت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا

دلایل اهمیت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا:

اعتماد مصرف کننده: مصرف کنندگان امروزه نسبت به آنچه می خورند آگاه تر هستند و به دنبال محصولاتی با کیفیت بالا و تولید شده به صورت اخلاقی هستند. رعایت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین، اعتماد مصرف کنندگان را جلب کرده و به وفاداری آنها منجر می شود.

پایداری محیط زیست: تولید مواد غذایی به صورت پایدار و با حداقل آسیب به محیط زیست، یکی از مهم ترین ارزش های اخلاقی است. کاهش مصرف آب، کاهش تولید زباله، استفاده از آفت کش های طبیعی و کاهش انتشار گازهای گلخانه ای، همگی از جمله این ارزش ها هستند.

حقوق کارگران: رعایت حقوق کارگران در تمام مراحل زنجیره تامین، از جمله پرداخت حقوق عادلانه، فراهم کردن محیط کار امن و سالم، و ممنوعیت کار کودکان، یک الزام اخلاقی است.

سلامت و ایمنی غذا: رعایت استانداردهای بهداشتی و ایمنی در تمام مراحل تولید، پردازش و توزیع غذا، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. این امر از بروز بیماری های ناشی از مصرف مواد غذایی آلوده جلوگیری می کند.

مسئولیت اجتماعی: شرکت های فعال در زنجیره تامین غذا، مسئولیت اجتماعی دارند و باید به جامعه اطراف خود کمک کنند. حمایت از کشاورزان کوچک، مشارکت در برنامه های توسعه روستایی و کمک به مناطق محروم، از جمله این مسئولیت ها هستند.

بهبود تصویر برند: رعایت ارزش های اخلاقی، به بهبود تصویر برند شرکت ها کمک کرده و به آنها کمک می کند تا از رقبا متمایز شوند.

کاهش ریسک های قانونی: عدم رعایت ارزش های اخلاقی می تواند منجر به بروز مشکلات قانونی و جریمه های سنگین شود (مهدوی دامغانی و همکاران، ۱۳۹۰).

چالش ها و راهکارها:

زنجیره تامین غذا با چالش های اخلاقی متعددی نیز روبرو است، از جمله:

استثمار کارگران، آسیب به محیط زیست، رفاه حیوانات، دسترسی به غذا، برای رسیدگی به این چالش ها، ضروری است که ارزش های اخلاقی بنیادی را در زنجیره تامین غذا تعیین و تبیین کنیم. این ارزش ها شامل موارد زیر می باشند:

عدالت، پایداری، حفاظت از محیط زیست، رفاه حیوانات، دسترسی به غذا

علاوه بر چالش ها، موانعی نیز می تواند وجود داشته باشد، مانند:

فقدان تعهد رهبری، فقدان منابع، فقدان آگاهی (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷). با وجود این چالش ها و موانع، اقدامات متعددی می توان برای ارتقای ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین انجام داد. این اقدامات شامل مواردی مانند: ایجاد

یک کد رفتاری جامع برای زنجیره تامین، ارزیابی و نظارت بر عملکرد تامین کنندگان، ایجاد کانال های گزارش دهی، همکاری با ذینفعان (اکبری و فهم، ۱۳۹۵). ترویج و نهادینه سازی اخلاق در زنجیره تامین غذا امری ضروری برای تضمین تولید، توزیع و مصرف پایدار و مسئولانه غذا است. این امر مستلزم اتخاذ رویکردی جامع و چندجانبه است که شامل اقدامات زیر می شود:

تدوین استانداردهای اخلاقی، آموزش و آگاهی رسانی، ایجاد سیستم های نظارتی و پاسخگویی، تشویق و ترویج اقدامات اخلاقی، مشارکت ذینفعان، تحقیق و توسعه، تعهد به اقدام، علاوه بر موارد فوق، موارد زیر نیز می توانند به ترویج و نهادینه سازی اخلاق در زنجیره تامین غذا کمک کنند: حمایت از کشاورزی پایدار، حمایت از تجارت عادلانه، کاهش ضایعات غذایی، ترویج مصرف پایدار (عباسی و همکاران، ۱۴۰۰).

نتایج و بحث:

زنجیره تامین غذا سیستمی پیچیده است که شامل تولید، فرآوری، توزیع و مصرف غذا می شود. این زنجیره به طور فزاینده ای جهانی شده است، به طوری که غذا از سراسر جهان به مصرف کنندگان در سراسر جهان منتقل می شود. در این زنجیره پیچیده، ارزش های اخلاقی نقش مهمی ایفا می کنند. این ارزش ها می توانند به تضمین تولید و توزیع عادلانه، پایدار و ایمن غذا کمک کنند. همه افراد، صرف نظر از نژاد، مذهب، جنسیت یا موقعیت اجتماعی و اقتصادی، باید به غذای کافی و مغذی دسترسی داشته باشند. تولید غذا باید به گونه ای انجام شود که به محیط زیست آسیب نرساند و منابع طبیعی را برای نسل های آینده حفظ کند. غذا باید عاری از آلودگی و سایر خطرات سلامتی باشد. حیواناتی که برای تولید غذا پرورش داده می شوند باید با احترام و بدون درد و رنج غیرضروری رفتار شوند. مصرف کنندگان باید اطلاعات دقیق و کاملی در مورد غذای خود داشته باشند، از جمله نحوه تولید، فرآوری و توزیع آن. ارزش های اخلاقی نه تنها برای اطمینان از یک زنجیره تامین غذا عادلانه، پایدار و ایمن مهم هستند، بلکه برای ایجاد اعتماد بین تولید کنندگان، مصرف کنندگان و سایر ذینفعان نیز ضروری هستند. با رعایت ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین غذا، می توانیم به ایجاد جهانی عادلانه تر و پایدارتر برای همه کمک کنیم.

مهمترین یافته ها:

چند نمونه از اقدامات برای عملی کردن ارزش های اخلاقی در زنجیره تامین انجام داد، آورده شده است: ایجاد استانداردهای کار عادلانه: دولت ها می توانند با وضع قوانینی که حداقل دستمزد، شرایط کاری امن و ساعات کاری معقول را برای کارگران زنجیره تامین غذا تضمین می کند، از آنها حمایت کنند. ترویج روش های کشاورزی پایدار: کشاورزی پایدار رویکردی جامع و ضروری برای تولید غذا، حفاظت از محیط زیست و تأمین نیازهای نسل های آینده است. این روش به جای تخریب منابع طبیعی، به دنبال حفظ و بهبود آنهاست. کشاورزان می توانند با استفاده از روش های کشاورزی پایدار مانند کشاورزی زیستی اثرات زیست محیطی (حفاظت از خاک، حفظ منابع آبی، کاهش آلودگی، حفظ تنوع زیستی) تولید غذا را کاهش دهند. حمایت از رفاه حیوانات: شرکت های مواد غذایی می توانند با اتخاذ سیاست هایی که از رفاه حیوانات در طول زنجیره تامین محافظت می کند، از حیوانات حمایت کنند. سرمایه گذاری در برنامه های امنیت غذایی: دولت ها و سازمان های غیردولتی می توانند با سرمایه گذاری در برنامه هایی که به افراد فقیر و آسیب پذیر دسترسی به غذا را فراهم می کند، با گرسنگی و سوء تغذیه مبارزه کنند. با تلاش و همکاری می توان زنجیره تامین غذایی ایجاد کرد که برای همه مردم سیاره ما پایدارتر، عادلانه تر و اخلاقی تر باشد.

Ethical values in the food supply chain: from agriculture to the table

Saleh Fekr, S.

Assistant Professor of Islamic Azad University, Shahriar Branch

Abstract:

The food industry is one of the largest industries in the world that directly or indirectly affects society and the environment. The food supply chain is increasingly globalized, with food moving from all over the world to consumers around the world. The food supply chain is a complex and multi-stage system that includes food production, processing, distribution and consumption. This chain includes a wide range of actors, including farmers, producers, retailers and consumers. Ethical values play an important role in every step of the food supply chain. These values help ensure that food is produced and consumed in a fair, sustainable and responsible manner, and all actors in the food supply chain must strive to uphold these values. Promoting ethical values in the food supply chain is essential to create a sustainable and just food system that meets the needs of current and future generations. Compliance with ethical values in the supply chain is not only morally correct, it also brings commercial benefits. In this article, the key ethical values in the food supply chain are examined and the challenges and opportunities associated with each of them are pointed out, and Some practical solutions for promoting ethical values in the food supply chain are mentioned.

Keywords: food supply chain, ethical values, sustainable food system, food security

القيم الأخلاقية في سلسلة الإمدادات الغذائية: من الزراعة إلى المائدة

ملخص:

تعد صناعة المواد الغذائية واحدة من أكبر الصناعات في العالم التي تؤثر بشكل مباشر أو غير مباشر على المجتمع والبيئة. وتشهد سلسلة الإمدادات الغذائية عولمة متزايدة، حيث تنتقل الأغذية من جميع أنحاء العالم إلى المستهلكين في جميع أنحاء العالم. سلسلة الإمداد الغذائي هي نظام معقد ومتعدد المراحل يشمل إنتاج الغذاء وتجهيزه وتوزيعه واستهلاكه. وتضم هذه السلسلة مجموعة واسعة من الجهات الفاعلة، بما في ذلك المزارعين والمنتجين وتجار التجزئة والمستهلكين. وتلعب القيم الأخلاقية دوراً مهماً في كل مرحلة من مراحل سلسلة الإمدادات الغذائية. وتساعد هذه القيم على ضمان إنتاج الغذاء واستهلاكه بطريقة عادلة ومستدامة ومسؤولة، ويجب على جميع الجهات الفاعلة في سلسلة الإمدادات الغذائية أن تسعى جاهدة لدعم هذه القيم. يعد تعزيز القيم الأخلاقية في سلسلة الإمدادات الغذائية أمراً ضرورياً لإنشاء نظام غذائي مستدام وعادل يلبي احتياجات الأجيال الحالية والمستقبلية. إن الالتزام بالقيم الأخلاقية في سلسلة الإمدادات الغذائية ليس صحيحاً من الناحية الأخلاقية فحسب، بل له أيضاً فوائد تجارية. يتم في هذا المقال دراسة القيم الأخلاقية الأساسية في سلسلة الإمداد الغذائي والإشارة إلى التحديات والفرص المرتبطة بكل منها، بالإضافة إلى بعض الحلول العملية لتعزيز القيم الأخلاقية في سلسلة الإمداد الغذائي.

الكلمات المفتاحية: سلسلة الإمدادات الغذائية، القيم الأخلاقية، النظام الغذائي المستدام، الأمن الغذائي

منابع:

- اسفندیاری، ز.، شیردلی، م.، و عسکری، غ. (۱۳۹۲). دسترسی جامعه به غذای سالم و ایمن با رویکرد اخلاق حرفه‌ای. مجله قرآن و پزشکی، ۶(۱)، ۵۴-۶۰.
- مهدوی‌دمغانی، ع. م.، و معین‌الدینی، س. ش. ا. (۱۳۹۲). امنیت غذایی و اخلاق زیستی در کشاورزی پایدار. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۲).
- اکبری، م.، و فهام، ا. (۱۳۹۴). مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و اخلاق کسب و کار در بخش کشاورزی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۳).
- عباسی، ح.، پارسا، ع.، و موسوی غفراخی، س. م. (۱۴۰۰). جایگاه اخلاق در کشاورزی صنعتی. فصلنامه علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۷(۱).
- اکبری، م.، هوشمند چایجانی، م.، و حاتمی‌نژاد، م. (۱۴۰۰). اخلاق حرفه‌ای و عملکرد پایدار در صنعت غذا: پژوهشی با رویکرد ترکیبی. مجله کسب و کار، ۲۵(۹۸).
- رضایی، ع.، و مظاهری، ح. (۱۳۹۶). اخلاق حرفه‌ای در حسابداری صنایع غذایی و دارویی. کنگره ملی پژوهش‌های پایه در مدیریت اقتصادی و حسابداری.

کاربرد اصول اخلاق اسلامی در رکن دسترسی اقتصادی به غذا

فاطمه سخی^{۱*} و زری سرابی^۲

۱- دانش آموخته دکتری اقتصاد کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکدگان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.

۲- دانش آموخته دکتری اقتصاد کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکدگان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: fatemesakhi@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

سخی، ف.، سرابی، ز. (۱۴۰۳). کاربرد اصول اخلاق اسلامی در دسترسی اقتصادی به غذا. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

در قرن حاضر یکی از چالش‌های اساسی اکثر دولت‌های جهان دسترسی فیزیکی و اقتصادی مردم به غذا می‌باشد. عدم توجه به این مهم تهدیدی علیه امنیت دولت‌ها و تهدیدی علیه صلح و امنیت جهانی است. بنابراین، حق دسترسی به غذا و تضمین رهایی بشریت از گرسنگی از مهمترین اولویت‌هایی است که همواره از سوی سیاست‌گذاران دولت‌ها و جامعه بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفته است. اخلاق کشاورزی یک حوزه بین‌رشته‌ای در اخلاق کاربردی محسوب می‌شود که به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد. از این‌رو، هدف از این تحقیق تحلیل و بررسی ارتباط اخلاق اقتصادی در آموزه‌ها و عملکرد دولت اسلامی با تأکید بر فعالیت‌های مرتبط با رکن دسترسی اقتصادی امنیت غذایی در ج.ا. ایران است. برای این منظور با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای ادبیات اصول اخلاق اسلامی، تحلیل سیاست‌های مربوط به مدیریت قیمت از منظر اقتصاد اسلامی استخراج و سپس با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی اصول اخلاقی در مورد بعد دسترسی اقتصادی شناسایی گردید. نتایج بررسی نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاق اسلامی که مضمون اصول "رعایت عدالت و انصاف در معامله"، "مسئولیت اجتماعی"، "همکاری و تعاون"، و "پرهیز از احتکار و گران‌فروشی" و ... که سازنده اصول اخلاقی اقتصادی است، می‌تواند پایه و اساس سیاست‌های سیاسی با هدف دستیابی به امنیت غذایی به طور پایدار و عادلانه باشد. علاوه بر این، اصول اخلاقی که توزیع عادلانه و مقرون به صرفه مواد غذایی را تضمین می‌کند و همچنین نظارت بر عوامل اقتصادی موثر بر قیمت‌ها، می‌تواند به کاهش نوسان‌های قیمت مواد غذایی کمک کند. در پایان، ادغام اخلاق اسلامی و سیاست می‌تواند با ارائه راه‌حل‌های پایدار و منصفانه برای جامعه، پایه‌ای قوی برای رسیدگی به ناامنی و بحران‌های غذایی و مشکل قیمت باشد و تلفیق بعد اخلاقی در الگوهای نظری و مفهومی و شاخص‌ها و نشانگرهای کشاورزی پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، قیمت‌گذاری، عدالت، انصاف، مسئولیت اجتماعی، اخلاق اسلامی

مقدمه و بیان مسئله:

اخلاق کشاورزی یک حوزه بین رشته‌ای در اخلاق کاربردی محسوب می‌شود که به ارزش‌ها و مسائل اخلاقی در کشاورزی و تولید غذا می‌پردازد. ابعاد اخلاق کشاورزی شامل ساختار مزرعه، اخلاق حیوانات، ایمنی غذایی، امنیت غذایی، اثرات زیست‌محیطی، تجارت جهانی، اخلاق تحقیق، اقتصاد و سیاست و ... است. در این بین سیاست‌های دولت نیز با توجه به اخلاق در متن و محتوا اما در عمل بر بعد کمی تولید و امنیت غذایی گرایش دارند. همچنین یکی از موضوعات اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی است (عابدی سروستانی، ۱۳۹۴). امنیت غذایی به معنای در اختیار داشتن غذای کافی برای پاسخگویی به نیازهای پایه همه انسان‌ها است. این مهم زمانی به دست می‌آید که همه مردم همواره به غذای کافی، سالم، مغذی و حلال دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند و این غذا نیازهای فرد برای یک زندگی سالم و فعال را فراهم سازد (سند ملی دانش‌بنیان امنیت غذایی، ۱۴۰۲). دسترسی به مواد غذایی یکی از ابعاد امنیت غذایی است که در آن، توانایی خرید عامل مهمی به‌شمار می‌رود. اهمیت توان دسترسی به غذا به قدری مهم است که برخی معتقدند، قحطی به دلیل کمبود غذا به وجود نمی‌آید، بلکه دلیل آن نبود دسترسی مردم به غذای کافی است. از آنجا که تضمین غذا برای همه، یک مسئولیت اخلاقی محسوب می‌شود، لازم است که همگان در برطرف کردن مسائل توسعه کشاورزی تلاش کنند (عابدی سروستانی، ۱۳۹۴). باید توجه داشت که دسترسی به غذا با توانایی خرید غذای مورد نیاز مصرف‌کنندگان هم در ارتباط است؛ بنابراین دسترسی به غذا با قیمت مواد غذایی عرضه شده و توانایی خرید مصرف‌کنندگان ارتباط دارد (پور اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین نمی‌توان فقط به تأمین امنیت غذایی توجه کرد و مقتضیات اخلاقی و رفتاری لازم برای نیل به آن را نادیده گرفت. هدف از انجام این تحقیق، بررسی چگونگی دستیابی به امنیت غذایی در کشاورزی از منظر رکن دسترسی اقتصادی، ضمن رعایت ملاحظات اخلاقی است. رعایت اخلاق در دسترسی اقتصادی ذینفعان بخش کشاورزی نیازمند برنامه‌ریزی راهبردی است اما تاکنون با بررسی به عمل آمده سوابق مطالعاتی مشخصی درباره ارتباط اخلاق و رکن دسترسی اقتصادی یافت نگردید. برای مثال؛ موسوی و همکاران پس از اثبات رابطه اخلاق با اقتصاد و نقد مبانی سرمایه‌داری، مبنی بر جدایی این دو، مهمترین عناصر اخلاق اقتصادی را در سه بخش فروش، توزیع و تولید از دیدگاه قرآن مورد بررسی قرار دادند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰). وصالی و امیدی با بررسی ارتباط اخلاق، اقتصاد و رفاه اجتماعی دریافتند که مداخله دولت برای اخلاقی کردن اقتصاد امری ضروری است و شکل‌گیری و توسعه دولت‌های رفاه و سیاست‌های رفاهی در این راستا تحلیل می‌شود (وصالی و امیدی، ۱۳۹۱). اسفندیاری و همکاران با بررسی دستیابی جامعه به غذای سالم و ایمن با رویکرد اخلاق حرفه‌ای دریافتند که در نتیجه رعایت اصول اخلاقی توسط کارکنان در زمان فعالیت کاری شرایطی را ایجاد می‌کند که سلامت جامعه ارتقا یافته و تضمین شود و از طرفی دیگر دسترسی به غذای سالم، بهداشتی و ایمن تسهیل شود (اسفندیاری و همکاران، ۱۳۹۹).

مواد و روش‌ها:

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش شامل استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی به عنوان ابزار گردآوری داده‌ها و به روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. اطلاعات این تحقیق با استفاده از مرور و خلاصه سازی مقالات و کتب مرتبط و از طریق جستجوی هدفمند کتابخانه ای و منابع الکترونیکی در پایگاه های اسنادی مختلف با کلیدواژه های اخلاق، اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی، دسترسی اقتصادی انجام شد. این مقالات بدون محدودیت زمانی بررسی و تحلیل شدند.

نتایج و بحث:

در تحقیق رویه اقتصاد سیاسی تعیین قیمت از منظر اخلاق، چارچوب نظری مبنایی برای بررسی رویه تعیین قیمت خواهد بود. بنابراین تعیین اینکه تا چه اندازه شیوه قیمت گذاری می تواند منعکس کننده عدالت اقتصادی، رعایت موازین اسلامی و حفظ منافع کل جامعه باشد، حائز اهمیت است. اصول اخلاق اسلامی مربوط به تعیین قیمت به شرح زیر است:

(۱) یکی از اصول کلیدی اخلاق اسلامی، عدالت است که ایجاب می کند با هر فردی منصفانه رفتار شود و هر عملی تأثیر عادلانه ای بر همه طرف های درگیر داشته باشد. دولت ها باید اطمینان حاصل کنند که سیاست ها و اقدامات انجام شده نه تنها به نفع برخی از احزاب است، بلکه برای منافع همه جوامع، به ویژه آنهایی را که در برابر تأثیر بحران های غذایی آسیب پذیر هستند، در نظر بگیرند و تعیین قیمت منجر به تبعیض یا نابرابری در جامعه نمی شود.

(۲) مسئولیت اجتماعی: مشاغل از جمله دولت ها مسئولیت اخلاقی دارند تا از دسترسی به غذا برای همه جوامع به ویژه افراد محروم اطمینان حاصل کنند. در این زمینه، شفافیت در مدیریت منابع و توزیع مواد غذایی کلیدی است، به طوری که هیچ سوء استفاده از قدرت و فساد به جامعه آسیب نرساند.

(۳) ممنوعیت انحصار و دستکاری قیمت: اسلام اعمال انحصاری و دستکاری قیمت را که به مصرف کنندگان آسیب می رساند، ممنوع می داند. دولت باید از این رویه جلوگیری کند تا قیمت ها منصفانه و معقول باقی بماند.

(۴) آزادی و مسئولیت. اسلام استقلال اقتصادی و تشویق فعالیت های تجاری و بازرگانی را به شرط رعایت اصول و مقررات مندرج در شریعت ترویج می کند. در شرایط خاصی دولت می تواند اعمال صلاحیت خود برای اجرای مقررات قیمت گذاری، در نتیجه بهبود رفاه عموم مردم انجام دهد.

(۵) مصالح (نفع) و مفسده (ضرر). قیمت گذاری دولتی باید بر اساس اصل منفعت باشد و از اثرات مضر جامعه جلوگیری شود. این شامل در نظر گرفتن کل جامعه، از جمله ثبات اقتصادی و رفاه جامعه است.

(۶) شفافیت و مشارکت: در اسلام، شفافیت و مشارکت از ارزش های مهم است. دولت ها باید قیمت گذاری را به اطلاع عموم برسانند و ذینفعان را در فرآیند تصمیم گیری مشارکت دهند.

(۷) تعادل بین منافع تولید کنندگان و مصرف کنندگان: اسلام تعادل را در معاملات بین تولید کنندگان و مصرف کنندگان تشویق می کند. دولت باید اطمینان حاصل کند که قیمت گذاری از مصرف کنندگان حمایت می کند و تداوم فعالیت تولید کنندگان را تشویق می کند.

(۸) همکاری: اصول اخلاق اسلامی نیز همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه را در مقابله با بحران غذایی تشویق می کند. آنها با گرد هم آمدن می توانند منابع موجود را بهینه کرده و راه حل های پایدار را برای رسیدگی به علل ریشه ای بحران غذایی شناسایی کنند. بنابراین، در زمینه مدیریت دسترسی اقتصادی به غذا توجه و به کارگیری اصول اسلامی مهم است. امید است با انجام این کار بتوان به گونه ای منصفانه مسئولانه و پایدار با این چالش روبه رور شده و حداکثر بهره برداری برای تمامی جوامع فراهم آید.

(۹) اعمال فتوای علما. با توجه به اینکه روحانیون صلاحیت اظهار نظر بر اساس موازین اسلامی را دارند، دولت می تواند در تصمیم گیری در خصوص تعیین قیمت به فتوای روحانیون یا نهادهای مذهبی استناد کند.

(۱۰) اصل انصاف باید رعایت شود و یکی از رویکردهای تحقق این هدف مداخله دولت در قیمت گذاری است. با تعیین قیمت قابل قبول دو طرف، دولت قصد دارد منافع هر دو طرف درگیر را آشتی دهد.

در نتیجه رعایت اصول اخلاقی توسط دولت برای تعیین مناسب قیمت شرایطی را ایجاد می کند که دسترسی به غذای

مقرون به صرفه و عادلانه تسهیل گردد. عدم شفافیت در تعیین و اجرای قیمت باعث کاهش اعتماد عمومی به دولت می شود. تمام جنبه های مشارکت جامعه از جمله در حوزه اقتصادی باید در راستای توسعه ارزش ها و اصولی باشد که تاثیر این پیامدها فراتر از تأثیرات اجتماعی است و اقدامات دولت را نیز شامل می شود. اجرای هر یک از اصول اقتصاد اسلامی نیروی محرکه زندگی اقتصادی ملت است که با دیدگاه اخلاقی هدایت می شود. دولت به دلیل برخورداری از قدرت سیاسی، نقش مهمی در اجرای مکانیسم های بازار ایفا می کند. در مواردی که قیمت محصولات به طور ناعادلانه افزایش می یابد دولت نیاز به ایجاد مقررات مناسب برای حفظ یکپارچگی مکانیسم های بازار دارد. بر مبنای اصول بالا، پیشنهاد های زیر ارائه می شود:

در شرایط بحران غذایی و افزایش قیمت مواد غذایی، از فعالان اقتصادی اسلامی انتظار می رود اقدامات مسئولانه اجتماعی و اقتصادی انجام دهند. اول، اخلاق اسلامی بر اهمیت انصاف در توزیع منابع تأکید دارد. از مشاغل اسلامی انتظار می رود اطمینان حاصل کنند که غذا به اندازه کافی در دسترس و مقرون به صرفه برای همه سطوح جامعه است. این امر می تواند از طریق راهبردهایی مانند تهیه محصولات غذایی مقرون به صرفه، ارائه کمک به جوامع نیازمند و شرکت در برنامه های گرسنگی انجام شود. دوم، اخلاق اسلامی با تأکید بر شفافیت و صداقت و اجتناب از انجام اقدامات سوداگرانه یا دستکاری در قیمت ها می باشد. مکانیسم قیمت گذاری باید با ارزش ذاتی کالای مورد مبادله با در نظر گرفتن توزیع عادلانه سود بین خریداران و فروشندگان هماهنگ باشد. این شامل حصول اطمینان از این است که فروشندگان حاشیه سود معقولی کسب می کنند در حالی که مشتریان ارزشی متناسب با قیمت پرداخت شده دریافت می کنند. این امر را می توان با تدوین چارچوب های قانونی و حمایتی که ایمنی و حمایت از مصرف کنندگان را که به کالاهای اساسی وابسته هستند، محقق کرد. در این صورت، ذینفعان اقتصادی می توانند با رعایت اصول اسلامی به حقوق خود دست یابند.

فلسفه اقتصاد اسلامی بر نیاز به تغییر مکانیسم های بازار و قیمت گذاری برای حفظ تعادل بازار و تضمین انصاف اقتصادی تأکید می کند و در عین حال رفاه همه فعالان بازار را نیز در نظر می گیرد. ایده قیمت گذاری منصفانه به ساختارهای قیمت گذاری مربوط می شود که استثمار یا بی عدالتی را کاهش می دهند. بنابراین در برابر آسیب بیش از حد به یک طرف و در عین حال به نفع طرف دیگر محافظت می کند. بنابراین توصیه می شود که دسترسی حداکثر افراد جامعه به مواد غذایی معیار قیمت گذاری محصولات کشاورزی باشد.

مهمترین یافته ها:

- ۱- پرهیز از اقدامات انحصاری، سفته بازی و دستکاری قیمت ها که اصول اقتصاد اسلامی را نقض می کند و در عین حال حفظ تعادل بین منافع تولید کنندگان و مصرف کنندگان و تضمین انصاف در معاملات اقتصادی مهم است.
- ۲- اصول اخلاق اسلامی بر موضوع تعادل قیمت ها به ویژه در مورد مداخله دولت در دستیابی به ثبات قیمت ها و غلبه بر مشکل بی ثباتی قیمت ها تأکید دارد.
- ۳- اجرای سیاست های اقتصادی دولت می بایست با هدف استقرار و منطبق با اعتقادات و آموزه های اسلامی باشد. تعیین و احیای مناسب قیمت مواد غذایی باید با در نظر گرفتن مصالح جامعه، در راستای اصل اخلاق اسلامی که به دنبال حفظ رفاه و اموال جامعه است، باشد.
- ۴- پایداری دولت به ایدئولوژی اسلامی در اقتصاد سیاسی با وجود اصول فقهی تقویت می شود که توصیه می دهد که پیشگیری و کاهش ضرر بر پیگیری منفعت اولویت دارد. این رویکرد در حفظ یکپارچگی مکانیسم های بازار بسیار مهم است؛ زیرا عدم حفظ یکپارچگی مکانیسم های بازار می تواند پیامدهای نامطلوبی داشته باشد.

Application of Islamic Ethics Principles in the Economic Access to Food

Fateme Sakhi ^{1*} & Zari Sarabi ²

1- PhD in Agricultural Economics, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, College of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran.

2- PhD in Agricultural Economics, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, College of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran.

* Corresponding author's email: fatemesakhi@yahoo.com

Abstract:

In the 21st century, one of the primary challenges faced by governments around the world is ensuring that their citizens have both physical and economic access to food. Neglecting this issue poses a threat to the stability of governments and global peace and security. As a result, guaranteeing the right to food and eradicating hunger have become top priorities for policy-makers and the international community. Agricultural ethics is an interdisciplinary field that focuses on ethical values and issues related to agriculture and food production. This research aims to analyze and examine the relationship between economic ethics in the teachings and practices of the Islamic government, with a specific emphasis on activities related to the economic access pillar of food security in Iran. To achieve this goal, the study draws on literature from Islamic ethical principles and uses an analytical-descriptive method to identify ethical principles related to economic access. The findings reveal that Islamic ethics, including principles such as "observing justice and fairness in transactions," "social responsibility," "cooperation," and "avoidance of hoarding and overselling," can serve as a foundation for political policies aimed at achieving sustainable and equitable food security. Additionally, incorporating ethical principles that promote fair and affordable distribution of food and monitoring of economic factors that affect prices can help mitigate fluctuations in food prices. Ultimately, integrating Islamic ethics and politics can provide a strong framework for addressing food insecurity, crises, and price issues by offering sustainable and equitable solutions for society. The study also suggests incorporating the ethical dimension into theoretical and conceptual models and indicators for agriculture.

Keywords: Equity, Food safety, Islamic Ethics, Justice, Pricing, Social Responsibility

تطبيق المبادئ الأخلاقية الإسلامية في ركن الوصول الاقتصادي إلى الغذاء

فاطمه سخی^{۱*} و زری سرابی^۲

۱- خريجه دكتوراه في الاقتصاد الزراعي، قسم الاقتصاد الزراعي، كلية الزراعة، كلية الزراعة والموارد الطبيعية، جامعة طهران،

کرج، ایران

۲- خريجه دكتوراه في الاقتصاد الزراعي قسم الاقتصاد الزراعي كلية الزراعة والموارد الطبيعية، جامعة طهران،

کرج، ایران.

* الكاتب المسؤول: Email: fatemesakhi@yahoo.com

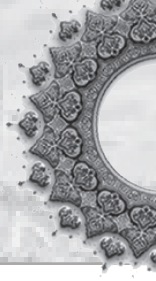
ملخص:

في هذا القرن، يتمثل أحد التحديات الأساسية التي تواجهها معظم الحكومات في العالم في حصول الناس ماديًا واقتصاديًا على الغذاء. وعدم الاهتمام بذلك يشكل تهديدًا للأمن والحكومات وتهديدًا للسلام والأمن العالميين. ولذلك، فإن حق الحصول على الغذاء وضمان تحرر البشرية من الجوع هو أحد أهم الأولويات التي تم التأكيد عليها دائمًا من قبل صناع السياسات في الحكومات والمجتمع الدولي. الأخلاقيات الزراعية هي مجال متعدد التخصصات في الأخلاقيات التطبيقية التي تتناول القيم والقضايا الأخلاقية في الزراعة وإنتاج الغذاء. لذلك، فإن الغرض من هذا البحث هو تحليل ودراسة العلاقة بين الأخلاقيات الاقتصادية في تعاليم وممارسات الحكومة الإسلامية، مع التركيز على الأنشطة المتعلقة بركن الوصول الاقتصادي للأمن الغذائي في الجمهورية الإسلامية الإيرانية. ولهذا الغرض وبالرجوع إلى المصادر المكتوبة لأدبيات المبادئ الأخلاقية الإسلامية، تم استخلاص تحليل السياسات المتعلقة بإدارة الأسعار من منظور الاقتصاد الإسلامي، وتحديد المبادئ الأخلاقية المتعلقة بعد الوصول الاقتصادي باستخدام المنهج الوصفي التحليلي. وأظهرت النتائج أن مبادئ "مراعاة العدالة والإنصاف في المعاملة" و"المسؤولية الاجتماعية" و"التعاون والتآزر" و"تجنب الاحتكار والبيع الغالي" و... (التي تعتبر من المبادئ الأخلاقية الاقتصادية) يمكن أن تكون أساساً لصنع السياسات الرامية إلى تحقيق الأمن الغذائي بطريقة مستدامة وعادلة. وبالإضافة إلى ذلك، فإن المبادئ الأخلاقية التي تضمن التوزيع العادل والميسور للأغذية، فضلاً عن رصد العوامل الاقتصادية التي تؤثر على الأسعار، يمكن أن تساعد في الحد من تقلبات أسعار الأغذية. وفي النهاية، فإن الجمع بين الأخلاق والسياسة الإسلامية يمكن أن يكون أساساً قوياً للتعامل مع انعدام الأمن والأزمات الغذائية ومشكلة الأسعار من خلال تقديم حلول مستقرة وعادلة للمجتمع، ويُقترح إضافة بعد أخلاقي في النماذج النظرية والمفاهيمية ومؤشرات ومؤشرات الزراعة.

الكلمات المفتاحية: الأمن الغذائي، التسعير، العدالة، الإنصاف، المسؤولية الاجتماعية، الأخلاق الإسلامية

منابع:

- عابدي ساروستاني، ا. (۱۳۹۴). توضیحی بر اخلاق کشاورزی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰(۱)، ۷۳-۸۴.
- اسفندیاری، ز.، شیردلی، م.، و عسکری، غ. (۱۴۰۰). دسترسی جامعه به غذای سالم و ایمن با رویکرد اخلاق حرفه‌ای. مجله قرآن و پژوهش، ۶(۱)، ۵۴-۶۰.
- موسوی، م.، ر.، کریمی، م.، و دارابی، م. (۱۳۹۰). اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن. چهارمین کنفرانس ملی قرآن کریم سفینه‌النجاة عصر، تبریز، ایران.
- سند ملی امنیت غذایی مبتنی بر علم. (۱۴۰۲). دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- پوراسماعیلی، ا.، وازی کاخکی، م.، و نارس‌تنی، م. (۱۴۰۰). چالش‌های حقوق مصرف‌کننده در غذای دست‌کاری‌شده ژنتیکی از منظر سلامت، اخلاق و حقوق. مجله دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ۲۸(۳)، ۴۳۸-۴۳۱.
- وصالی، س.، و امیدی، ر. (۱۳۹۱). رابطه بین اخلاق، اقتصاد و رفاه اجتماعی. برنامه‌ریزی اجتماعی و رفاه، ۳(۱۲)، ۷۹-۱۰۴.

اخلاق کشاورزی و زنبورداری پایدار حلقه ی گمشده مقابله با اختلال فروپاشی کلنی زنبور عسل

محمد آزاد زندیه^۱، حسام الدین اکبرین^۱ و سعید بکایی^{۱*}

۱- گروه اپیدمیولوژی و بیماری های مشترک، بخش بهداشت و کنترل مواد غذایی، دانشکده دامپزشکی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

*- نویسنده مسئول: Email: sbokaie@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

زندیه، آ.، اکبرین، ح.، بکایی، س. (۱۴۰۳). اخلاق کشاورزی و زنبورداری پایدار حلقه ی گمشده مقابله با اختلال فروپاشی کلنی زنبور عسل. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

سلامت انسان ها و محیط زیست به صورت اجتناب ناپذیری در گروی فعالیت و سلامت زنبور های عسل است. این موجودات با خدمات مختلفی که برای محیط زیست دارند از جمله گرده افشانی این مهم را تقویت می کنند. سلامت زنبورستان ها و زنبور ها به طور کلی در ارتقای سطح امنیت غذایی و کشاورزی پایدار نقش گسترده و غیر قابل انکاری دارد. متأسفانه در سال های اخیر، در این میان یک اختلال پیچیده به نام اختلال فروپاشی کلونی (CCD)، تهدید جدی علیه جمعیت زنبورهای عسل در سراسر جهان شده است که به طبع پیامدهای گسترده ای برای کشاورزی، تنوع زیستی و امنیت غذایی گذاشته است. عوامل مدیریتی، محیط زیستی و عوامل میکروبی در رخداد این بیماری نقش گسترده ای دارد. این مقاله به بررسی شیوه های پایدار زنبورداری به عنوان راهکاری برای مقابله با این بحران و اهمیت مسئولیت های اخلاقی زنبورداران، کشاورزان و سیاست گذاران در این زمینه توجه می کند. مبحث اخلاق کشاورزی به عنوان راهکاری متمرکز و سیستماتیک در کنترل و مراقبت از این معضل می تواند مثر ثمر باشد. به همین جهت تمرکز بر عوامل محیطی مانند استفاده از آفت کش ها، از دست رفتن زیستگاه ها و شیوه های فشرده زنبورداری، بیماری های میکروبی و مدیریت صحیح زنبورستان از طریق استفاده از رویکرد اخلاق کشاورزی و زنبورداری پایدار قابل کنترل است. تاکید این مقاله بر اهمیت حفظ تنوع زیستی، کاهش استفاده از مواد شیمیایی و ترویج همکاری بین بخش های کشاورزی است تا سلامت بلندمدت جمعیت های زنبور عسل تضمین شود. ادغام اصول اخلاقی در زنبورداری نه تنها به بقای زنبورهای عسل کمک می کند، بلکه باعث تقویت انعطاف پذیری اکوسیستم ها و امنیت غذایی و در نهایت کشاورزی پایدار را فراهم می آورد. رویکرد این مقاله جامع، اکولوژیک و بین رشته ای است که در آن اخلاق کشاورزی تاکید بر حفاظت از زنبورها دارد که همانا محور اصلی مقابله با CCD و کشاورزی پایدار است.

واژگان کلیدی: زنبور عسل، اخلاق کشاورزی، کشاورزی پایدار، زنبورداری

مقدمه و بیان مسئله:

زنبورهای عسل (*Apis mellifera*) با گرده افشانی نقش حیاتی در تداوم کشاورزی و در نتیجه سلامت موجودات

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

زنده دارند. گرده افشان ها تنوع گیاهی و زیستی در محیط زیست را تضمین می کنند. رقص پیچیده زنبورها بین گلها، یک خدمت اکولوژیکی کلیدی است که تولید زنجیره های بی شماری از گیاهان را فراهم می کند (Center; Crotti et al., 2013; Ollerton, 2017). بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی بیماری های دامی (WOAH) سلامت یک حیوان به رفاه آن بستگی دارد، یک حیوان تغذیه ی مناسب دارد و فربه می شود و به نهایت تولید خود می رسد. این مطلب در زمینه ی زنبور های عسلی که در کندوها مدیریت می شوند نیز صدق می کند (Olate-Olave et al., 2021). در چند دهه اخیر، جهان یک کاهش قابل توجه در جمعیت های زنبورها شاهد بوده است، یک پدیده که اغلب به عنوان فروپاشی ناگهانی کلنی (CCD) مطرح می باشد. این کاهش چند علتی بوده و تحت تأثیر عواملی چون از دست دادن محل زندگی، تماس با سموم کشاورزی و به خصوص پیشرفت بیماری ها قرار گرفته است. امروزه جمعیت زنبور های عسل تحت تهدید جدی از بیماری های گوناگون قرار گرفته است، انگل ها، ویروس ها و باکتری ها به همراه عوامل محیطی استرس زا از مهم ترین تهدیدات برای سلامت زنبور های عسل می باشد اختلال فروپاشی کلونی به پدیده ای اشاره دارد که در آن زنبورها به طور ناگهانی و بی دلیل کلونی های خود را ترک می کنند، و به این ترتیب جمعیت کلونی به سرعت کاهش می یابد. تحقیقات نشان داده است که عواملی همچون استفاده بیش از حد از آفت کش ها، تغییرات اقلیمی، از دست رفتن زیستگاه های طبیعی و عوامل بیماری زا در این روند نقش دارند (Grover et al., 2022; محمدیان و همکاران، ۱۴۰۲; Nazzi et al., 2012). به طور کلی قدرت تنوع در زنبورداری و مدیریت صحیح زنبورستان، مراقبت و کنترل محیط زیست اطراف زنبورستان، برنامه های جامع پایش عوامل میکروبی، شیوه های مدیریت بدون استرس و ارتباط بین رشته ای می تواند در کنترل این اختلال کمک کننده باشد (Rivas, 2024). امروزه در زمینه ی مراقبت و کنترل این اختلال تحقیقات متعددی انجام شده است، اما هنوز یک چارچوب جامع اخلاقی که پایداری کشاورزی و حفظ سلامت زنبور های عسل را به هم پیوند دهد، کمبود دارد. از این رو، هدف این مقاله بررسی شیوه های پایدار زنبورداری و معرفی یک رویکرد اخلاقی است که سلامت زنبور های عسل و امنیت غذایی را توأمان در نظر بگیرد. بنابراین، پرسش اصلی این مقاله این است که چگونه می توان با بهره گیری از رویکردهای میان رشته ای و اصول اخلاقی، این روند تخریب را کاهش داد و سلامت زنبور های عسل و در نتیجه، سیستم های کشاورزی را حفظ کرد؟

مواد و روش ها:

روش تحقیق این مطالعه، با هدف دربرداشتن یک دامنه گسترده از مطالعات درباره بیماری های زنبورها، با تأکید بر اخلاق زیستی و سلامت واحد و کلمات کلیدی "colony collapse disorder"، "Agricultural ethics" و "honey bee disease" در پایگاه های PubMed، Web of Science و Google Scholar در طی سال های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۴ جستجو شد. کلمات کلیدی "بیماری های زنبور عسل"، "اختلال فروپاشی کلنی" و "اخلاق کشاورزی" در پایگاه های SID، Magiran و ایرانداک نیز در طی سال های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۲ جستجو شد. در نهایت بر اساس عنوان مطالعه مقالات غیر مرتبط حذف گردید و مقالات مورد تایید در این مطالعه استفاده شدند.

نتایج و بحث:

نتایج این پژوهش نشان می دهد که عواملی همچون استفاده از آفت کش های شیمیایی، از دست رفتن تنوع زیستی و مدیریت ناپایدار کلونی ها، تأثیرات قابل توجهی بر شیوع اختلال فروپاشی کلونی (CCD) دارند. مهم ترین یافته های این مطالعه نشان می دهد که زنبورداری های پایدار که به کاهش مصرف آفت کش ها و حفاظت از تنوع زیستی توجه دارند، به طور قابل توجهی از فروپاشی کلونی ها جلوگیری کرده و بهبود چشمگیری در سلامت کلونی های زنبور های عسل

داشته‌اند. در این زمینه اخلاق کشاورزی که به حفظ پایداری محیط زیست، رفاه حیوانات من جمله زنبور عسل، امنیت غذایی و عدالت غذایی که رفاه و عدالت در میان زنبورداران تاکید می کند، مورد سوال قرار دادن استفاده از آفت کش ها و در نهایت تاکید بر روش های کشاورزی پایدار که خود این می تواند بر زنبورداری پایداری و به طبع کاهش بیماری های زنبورستان ها بشود تاکید می کند.

در زمینه ی این اختلال چند عاملی و پیچیده آفت کش های نئونیکوتینوئیدی که به طور گسترده در کشاورزی استفاده می شوند، تأثیرات شدیدی بر سیستم عصبی زنبورها دارند. این ترکیبات شیمیایی از طریق جذب گیاهان و گل ها به زنبورها منتقل می شوند و باعث تضعیف سیستم ایمنی و کاهش قدرت بازگشت زنبورها به کلونی هایشان می شوند (Goul-son et al., 2015). همچنین زنبورداری هایی که در محیط هایی با تنوع گیاهی بیشتر قرار دارند، کلونی های پایداری و قوی تری دارند. گیاهان متنوع نه تنها منابع غذایی بیشتری برای زنبورها فراهم می کنند، بلکه به حفظ تعادل اکولوژیک نیز کمک می کنند و از تأثیرات منفی بیماری ها و آفت کش ها می کاهند (Potts et al., 2010). بنابراین، پیشنهاد می شود که کشاورزان و زنبورداران با استفاده از رویکرد اخلاق کشاورزی در راستای تقویت تنوع زیستی و کاهش مصرف آفت کش ها، بتوانند به بهبود وضعیت زنبورها و کاهش اثرات منفی آفت کش ها کمک کنند. در تحلیل نتایج، مشخص شد که رویکردهای زنبورداری پایدار به طور معناداری باعث کاهش مرگ و میر زنبورها و افزایش طول عمر کلونی ها می شود. در مقابل، روش های فشرده و صنعتی که بیشتر بر تولید انبوه و استفاده گسترده از مواد شیمیایی متمرکز هستند، به طور معناداری باعث افزایش فروپاشی کلونی ها می شوند (Meixner, 2010). در نتیجه، این مطالعه توصیه می کند که سیاست گذاران و زنبورداران باید به اهمیت اتخاذ رویکردهای پایدار در زنبورداری و کاهش استفاده از آفت کش ها توجه ویژه ای داشته باشند. همچنین، لازم است مقررات سخت گیرانه تری برای استفاده از آفت کش ها و توسعه زیستگاه های زنبورها اعمال شود. در نتیجه، اصول توسعه پایدار برای نسل حاضر و آینده تبدیل به یک الزام اخلاقی می شود. طراحی، مدیریت و عملکرد اکوسیستم کشاورزی به شدت به انتخاب های انسانی، چه فردی و چه اجتماعی بستگی دارد. با توجه به اینکه «اخلاق در مورد انتخاب هاست»، کشاورزی یکی از اخلاقی ترین فعالیت های بشریت است.

مهمترین یافته ها:

۱. استفاده از آفت کش های نئونیکوتینوئید به طور مستقیم باعث افزایش بیماری های زنبور عسل و کاهش جمعیت آن ها و رخداد CCD می گردد.
۲. تنوع زیستی در اطراف کلونی ها و بهره گیری از شیوه های کشاورزی اکولوژیک، خطر اختلال فروپاشی کلونی را به طور قابل توجهی کاهش می دهد.
۳. سیاست های سختگیرانه در کشورهای پیشرفته باعث کاهش فروپاشی کلونی ها و بهبود وضعیت سلامت زنبورهای عسل شده است.
۴. اتخاذ رویکردهای اخلاقی در مدیریت زنبورها می تواند به کاهش اثرات منفی آفت کش ها و حفظ سلامت بلندمدت زنبورهای عسل کمک کند.
۵. همکاری میان رشته ای و رویکردهای اخلاقی برای مدیریت بیماری های زنبور عسل و حفظ تنوع زیستی ضروری است.

Title: Agricultural ethics and sustainable beekeeping, the missing link, dealing with bee colony collapse disorder

Arad Zandieh, M.¹, Akbarin, H.¹ & Bekai, S.^{*1}

1- Department of Epidemiology and Common Diseases, Department of Health and Food Control, Faculty of Veterinary Medicine, University of Tehran, Tehran, Iran.

*** Corresponding author's email: sbokaie@ut.ac.ir**

Abstract:

Human and environmental health are deeply intertwined with the well-being of honeybees. These tiny but crucial creatures contribute immensely to our ecosystems, particularly through their vital role in pollination. The health of beekeeping operations and bees directly impacts food security and sustainable agriculture, making their well-being essential to our collective future.

In recent years, Colony Collapse Disorder (CCD) has emerged as a severe threat to honeybee populations worldwide, posing significant risks to agriculture, biodiversity, and food security. This complex problem is influenced by various factors, including management practices, environmental conditions, and microbial threats. This paper explores sustainable beekeeping methods as a potential solution to this crisis and highlights the ethical responsibilities of beekeepers, farmers, and policymakers. It argues that agricultural ethics can play a crucial role in addressing CCD by focusing on environmental factors such as pesticide use, habitat loss, and intensive beekeeping practices. By integrating ethical principles into beekeeping practices, we can enhance biodiversity, reduce chemical reliance, and foster greater collaboration across agricultural sectors. The aim is to ensure the long-term health of honeybee populations and, by extension, the resilience of our ecosystems and food security. This paper adopts a comprehensive, ecological, and interdisciplinary approach, emphasizing that protecting bees through ethical and sustainable practices is key to tackling CCD and promoting a sustainable future for agriculture.

Keywords: Agricultural ethics, sustainable, bee

الأخلاقيات الزراعية وتربية النحل المستدامة، الحلقة المفقودة في التعامل مع اضطراب انهيار مستعمرة النحل

محمد آراد زندیه^۱، حسام الدین اکبرین^۱، سعید بکائی^{*}

۱- قسم الوبائيات والأمراض الشائعة، قسم الصحة ومراقبة الأغذية، كلية الطب البيطري، جامعة طهران، طهران، إيران

* الكاتيب المسؤول: Email: sbokaie@ut.ac.ir

ملخص:

إن صحة الإنسان والبيئة تعتمد على نشاط وصحة نحل العسل، ولا مفرّ منها. وإنّ هذه المخلوقة تعزّر هذه الأهمية من خلال الخدمات المتنوعة التي تقدمها للبيئة، بما في ذلك التلقيح. إن صحة المناحل والنحل بشكل عام لها دور كبير ولا يمكن إنكاره في تحسين مستوى الأمن الغذائي والزراعة المستدامة. وللأسف، في السنوات الأخيرة، أصبح اضطراب معقد يسمى اضطراب انهيار المستعمرة (CCD) يشكل تهديداً خطيراً لمجموعات نحل العسل في جميع أنحاء العالم، مما له عواقب بعيدة المدى على الزراعة والتنوع البيولوجي والأمن الغذائي. إنّ عوامل الإدارة والبيئة والعوامل الميكروبية لها دور واسع في حدوث هذا المرض. يركز هذا المقال على دراسة ممارسات تربية النحل المستدامة كحلّ للتعامل مع هذه الأزمة وأهمية المسؤوليات الأخلاقية للتّحاليين والمزارعين وواضعي السياسات في هذا المجال. يمكن أن يكون موضوع الأخلاقيات الزراعية مثمرًا كحلّ مركزي ومنتظم في السيطرة على هذه المشكلة والعناية بها. ولهذا السبب، فإن التركيز على العوامل البيئية مثل استخدام المبيدات الحشرية، وفقدان الموائل وممارسات تربية النحل المكثفة، والأمراض الميكروبية والإدارة السليمة لخلايا النحل يمكن السيطرة عليها من خلال استخدام نهج الأخلاقيات الزراعية وتربية النحل المستدامة. تؤكد هذه المقالة على أهمية الحفاظ على التنوع البيولوجي، والحد من استخدام المواد الكيميائية، وتعزيز التعاون بين القطاعات الزراعية لضمان صحة النحل على المدى الطويل. إن دمج المبادئ الأخلاقية في تربية النحل لا يساعد فقط على بقاء نحل العسل، بل يعزّز أيضاً مرونة النظم البيئية والأمن الغذائي، ويوفر في نهاية المطاف زراعة مستدامة. إن نهج هذه المقالة شامل وبيئي ومتعدد التخصصات، حيث تؤكد الأخلاقيات الزراعية على حماية النحل، وهو المحور الرئيسي للتعامل مع اتفاقية مكافحة التصحر (CCD) والزراعة المستدامة. الكلمات المفتاحية: نحل العسل، الأخلاق الزراعية، الزراعة المستدامة، تربية النحل.

منابع:

- محمدیان، ب.، توپچی، ب.، محرم‌ابی، م.، و رحیمی، ا. (۱۴۰۲). تعیین عوامل مؤثر بر پدیده اختلال فروپاشی کلنی زنبورعسل با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی. نشریه علم زنبورعسل، ۱۴(۲۷).
- Center, B. B. C. The Importance of Insect Pollinators for Agriculture. 2018. In.
- Crotti, E., Sansonno, L., Prosdoci, E. M., Vacchini, V., Hamdi, C., Cherif, A., Gonella, E., Marzorati, M., & Balloi, A. (2013). Microbial symbionts of honeybees: a promising tool to improve honeybee health. New biotechnology, 30(6), 716-722.
- Goulson, D., Nicholls, E., Botías, C., & Rotheray, E. L. (2015). Bee declines driven by combined stress from parasites, pesticides, and lack of flowers. Science, 347(6229), 1255957.
- Grover, A., Kalia, P., Sinha, R., & Garg, P. (2022). Colony collapse disorder: A peril to apiculture. Journal of Applied and Natural Science, 14(3), 729-739.
- Meixner, M. D. (2010). A historical review of managed honey bee populations in Europe and the United States and the factors that may affect them. Journal of invertebrate pathology, 103, S80-S95.
- Nazzi, F., Brown, S. P., Annoscia, D., Del Piccolo, F., Di Prisco, G., Varricchio, P., Della Vedova, G., Cattonaro, F., Caprio, E., & Pennacchio, F. (2012). Synergistic parasite-pathogen interactions mediated by host immunity

- can drive the collapse of honeybee colonies. PLoS pathogens, 8(6), e1002735.
- Olate-Olave, V. R., Verde, M., Vallejos, L., Perez Raymonda, L., Cortese, M. C., & Doorn, M. (2021). Bee health and productivity in *apis mellifera*, a consequence of multiple factors. Veterinary Sciences, 8(5), 76.
- Ollerton, J. (2017). Pollinator diversity: distribution, ecological function, and conservation. Annual review of ecology, evolution, and systematics, 48, 353-376.
- Potts, S. G., Roberts, S. P., Dean, R., Marris, G., Brown, M. A., Jones, R., Neumann, P., & Settele, J. (2010). Declines of managed honey bees and beekeepers in Europe. Journal of apicultural research, 49(1), 15-22.
- Rivas, C. (2024). How Beekeepers Can Combat Colony Collapse Disorder.

برآورد ضایعات آب مجازی میوه‌ها و سبزیجات در کشور، واقعیتی مغفول مانده در اخلاق تولید و مصرف محصولات کشاورزی

نرگس شاه نباتی^{۱*}، زهرا کیانی فیض آباد^۲، افتخار السادات شجاع الدینی^۳، محمد خالدي^۴

۱- دکتری اقتصاد کشاورزی دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران و کارشناس اقتصادی وزارت جهاد کشاورزی، کرج، ایران.

۲- دکتری اقتصاد کشاورزی دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران و سرپرست گروه مطالعات اقتصاد کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی، کرج، ایران.

۳- کارشناس وزارت جهاد کشاورزی، تهران، ایران.

۴- هیات علمی موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی و مدیر کل دفتر امور اقتصادی وزارت جهاد کشاورزی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: Email: nshahnabati@ut.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شاه نباتی، ن.، کیانی فیض آباد، ز.، شجاع الدینی، ا.، خالدي، م. (۱۴۰۳). برآورد ضایعات آب مجازی میوه‌ها و سبزیجات در کشور، واقعیتی مغفول مانده در اخلاق تولید و مصرف محصولات کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

کمیابی آب چالش اساسی برای توسعه اقتصادی کشور ایران بشمار می‌رود. در این راستا به منظور مدیریت آب، کاهش صادرات محصولات کشاورزی آب‌بر به عنوان راه کار مؤثر پیشنهاد شده است. این درحالی است که ضایعات محصولات کشاورزی در بخش‌های مختلف تولید، توزیع و مصرف سبب هدررفت آب مصرفی در جریان تولید این محصولات می‌گردد. با وجود این واقعیت، بیش از آنکه در کشور، آب مجازی ناشی از این هدر رفت محاسبه و تحلیل شود، صادرات آب مجازی و آسیب‌های آن نقد و بررسی شده است. هدف این پژوهش برآورد ضایعات آب مجازی میوه‌ها و سبزیجات کشور طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۲ است که از ضرب میزان ضایعات (بر اساس اطلاعات دریافتی از سازمان فائو) این محصولات در آب مجازی محاسبه شده به دست می‌آید. همچنین هدف از این برآورد، لزوم توجه به مدیریت ضایعات و اخلاق در تولید تا مصرف محصولات کشاورزی است. با توجه به نتایج به دست آمده، میانگین سالانه ضایعات آب مجازی محصولات فوق ۱٫۵ میلیارد مترمکعب محاسبه شد. با توجه به درصد بالای ضایعات آب مجازی در بخش تولید و مصرف، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌ها در این بخش به جای توجه اغراق‌آمیز به زیان‌های ناشی از صادرات آب مجازی، به اقدامات عملیاتی جهت کاهش ضایعات تولیدات کشاورزی بویژه در بخش‌های مذکور تغییر یابد.

واژگان کلیدی: ضایعات، محصولات کشاورزی، آب مجازی، اخلاق و اقدام عملیاتی

مقدمه و بیان مسئله:

امروزه بحران آب موضوعی مهم در جهان بشمار می‌رود (Grafton & Hussey, 2011) و کمیابی آب بدلیل عدم تعادل عرضه و تقاضا، از مسائل مهم در جهان است (Peterson, 2008&Schoengold). در کشور ایران نیز با توجه به

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

ریزش‌های جوی ناکافی، شدت بالای تبخیر و تعرق و نامناسب بودن زمانی و مکانی بارش‌ها، کمیابی آب از مسائل مهم و بحرانی است. با توجه به اینکه بخش کشاورزی به‌منظور تولید غذا، ۹۳/۲ درصد مصرف آب کشور را به خود اختصاص داده است (پناهی و مرادی)، و ضایعات محصولات کشاورزی موجب خارج شدن بخش قابل توجهی از تولیدات کشاورزی از چرخه تولید تا مصرف و در نتیجه اتلاف بخش قابل توجهی منابع تولید از جمله آب است. کشاورز و همکاران (۲۰۱۶) ضمن برآورد مقدار ضایعات محصولات کشاورزی (زراعی و باغی) در سال ۹۳-۱۳۹۲، میزان آب تلف شده و ارزش اقتصادی آن را محاسبه کردند مطالعات اصفهانی و همکاران (۱۳۸۸)، Qu و همکاران (۲۰۱۳) و معدن کن و همکاران (۱۳۹۴) نیز صرفاً به برآورد کمی مقدار ضایعات و آب هدر رفته ناشی از آن در سطح مزرعه پرداخته‌اند. اما هدف مطالعه حاضر برآورد ضایعات آب مجازی میوه‌ها، سبزیجات برگی و بطور خاص محصول سیب زمینی، پیاز و گوجه فرنگی براساس آمار اخذ شده از سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (FAO) و محاسبه هدررفت آب ناشی از آنها در کشور بین سال‌های ۲۰۱۰ الی ۲۰۲۲ می‌باشد. تا ضرورت توجه به ضایعات در بخش‌های مختلف تولید تا مصرف محصولات کشاورزی و هدر رفت آب مورد استفاده جهت کشت این محصولات (آب مجازی) مشخص گردد.

مواد و روش‌ها

ضایعات محصولات کشاورزی در بخش‌های مختلف تولید، توزیع و مصرف صورت می‌گیرد. از طرفی با اتلاف این محصولات در واقع آب مصرفی جهت تولید آن‌ها نیز هدر می‌رود. در مطالعه حاضر هدف برآورد ضایعات آب مجازی محصولات منتخب است که در ادامه روش برآورد بیان می‌شود:

در این مطالعه به منظور محاسبه آب مجازی محصولات منتخب در کشور، از رابطه (۱) استفاده شده است:

$$VWC_{ij} = \frac{NW_{ij}}{R \times Y_{ij}} \quad (1)$$

که در آن vwc_{ij} آب مجازی محصول (i) در استان nw_{ij} نیاز خالص آبیاری محصول (i) در استان (j) راندمان آبیاری و y_{ij} عملکرد محصول (i) در استان (j) است. نیاز خالص آبیاری محصولات منتخب در هر یک از دشت‌های استان‌های کشور از نرم افزار NETWAT استخراج شد. میانگین اعداد دشت‌های هر استان، نیاز خالص آبیاری محصول مورد نظر در آن استان در نظر گرفته شد. اعداد به دست آمده نیاز خالص آبیاری محصولات در هر هکتار می‌باشد، بنابراین به منظور تبدیل به نیاز خالص آبیاری برای هر کیلوگرم محصول، اعداد بر عملکرد محصولات در هکتار تقسیم شده است. لازم به ذکر است که اعداد به دست آمده نیاز خالص آبیاری هستند ولی در محاسبه آب مجازی کل آب مصرف شده در تولید هر واحد از محصول مد نظر است، لذا اعداد بر راندمان آبیاری نیز تقسیم شده‌اند. در نهایت اعداد محاسبه شده نیاز ناخالص آبیاری برای تولید هر کیلوگرم از محصولات و در واقع آب مجازی محصولات در هر یک از استان‌ها می‌باشد. میانگین آب مجازی استان‌ها به عنوان آب مجازی محصول در کشور لحاظ شده است. با محاسبه میزان آب مجازی هر یک از محصولات منتخب در کشور با استفاده از رابطه (۲) میزان ضایعات آب مجازی (آب هدر رفته ناشی از ضایعات) نیز محاسبه می‌شود:

$$VWZ_i = Z_i \times VWC_i \quad (2)$$

که در آن vwc_i آب مجازی محصول (i) در کشور، Z_i میزان ضایعات محصولات منتخب در کشور، vwc_i آب مجازی محصولات منتخب. لازم به ذکر است، میزان ضایعات محصولات منتخب از سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (FAO) استخراج شده است و اطلاعات مربوط به عملکرد و راندمان نیز از وزارت جهاد کشاورزی دریافت گردید.

نتایج و بحث

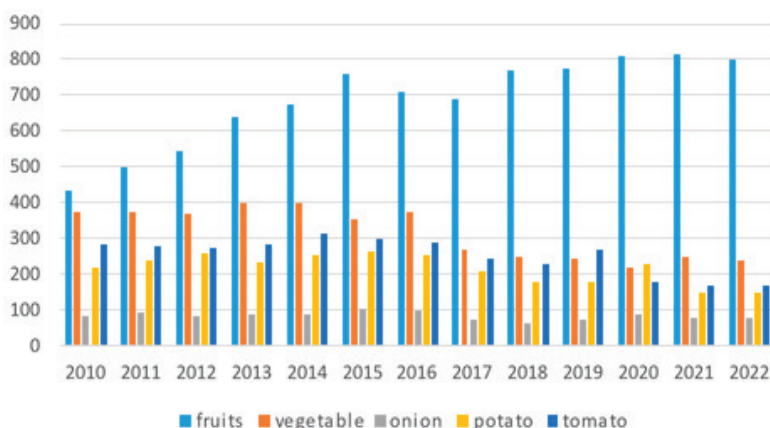
در این مطالعه به منظور بیان اهمیت توجه به ضایعات محصولات کشاورزی و توجه به اخلاق مصرف و تولید محصولات کشاورزی در راستای کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، معادل آب مجازی هدررفت میوه‌ها، سبزیجات، سیب‌زمینی، پیاز و گوجه‌فرنگی طی سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۰ محاسبه و میزان ضایعات محصولات کشاورزی براساس گزارش سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (FAO) لحاظ شده است. در این راستا ابتدا با استفاده از منابع موجود و گزارشات منتشر شده توسط FAO، مقادیر ضایعات محصولات کشاورزی از مرحله برداشت تا مصرف برای محصولات مذکور، تعیین و سپس براساس محاسبات انجام شده مقدار آب تلف شده ناشی از ضایعات این محصولات محاسبه شده است. جدول (۱) و نمودار (۲) نتایج محاسبه هدررفت آب محصولات منتخب کشاورزی و ارزش ریالی آن در سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۰ نشان می‌دهد. مطابق با نتایج به دست آمده، میانگین سالانه میزان هدررفت آب محصولات فوق ۱/۵ میلیارد متر مکعب به ارزش ۵ همت می‌باشد.

جدول (۱): برآورد آب هدررفت محصولات منتخب و ارزش ریالی آن (میلیون متر مکعب - میلیارد ریال)

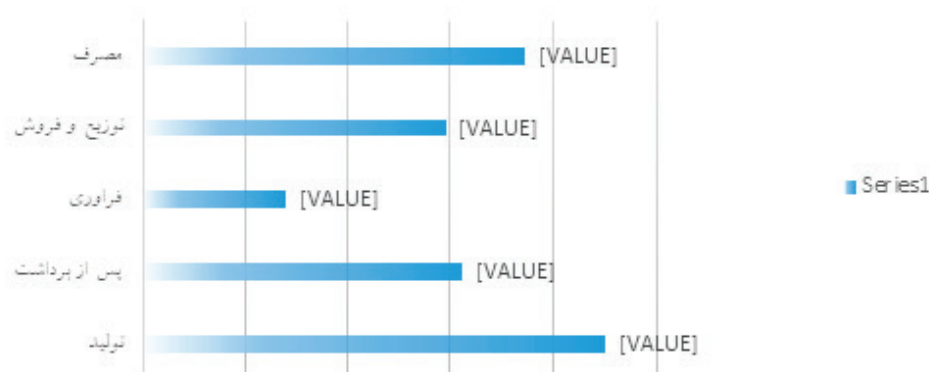
wasted water value	sum	tomato	potato	onion	vegetable	fruits	year
41,680	1389	281	219	81	374	434	2010
44,471	1482	279	241	91	373	498	2011
45,968	1532	275	259	81	371	546	2012
49,351	1645	284	235	86	401	638	2013
51,936	1731	314	255	87	399	676	2014
53,140	1771	297	263	102	352	757	2015
51,800	1727	288	256	101	373	710	2016
44,502	1483	242	211	71	268	692	2017
44,742	1491	230	180	66	248	767	2018
46,327	1544	270	177	76	245	777	2019
45,661	1522	179	229	87	220	808	2020
43,597	1453	168	147	77	248	813	2021
42,924	1431	168	147	76	238	802	2022
606,097	20,203	3,275	2,818	1,079	4,110	8,919	sum
46,623	1554	252	217	83	316	686	average

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همچنین براساس نتایج آب هدررفت محصولات، میوه‌جات به میزان ۶۸۶ میلیون متر مکعب بیشترین هدررفت و پیاز به میزان ۸۳ میلیون مترمکعب کمترین هدررفت را دارا می‌باشند. این نتیجه با توجه به درصد میزان ضایعات و آب مورد نیاز محصول قابل توجیه است.

همچنین براساس میزان سهم بخش های مختلف از کل ضایعات (۲۹ درصد در مرحله تولید، ۲۰ درصد در مرحله پس از برداشت، ۹ درصد در مرحله فرآوری، ۱۹ درصد در مرحله توزیع و فروش و ۲۴ درصد در مرحله مصرف) میانگین آب مجازی هدررفت در هر مرحله محاسبه شده و در نمودار (۳) به تصویر کشیده شده است. مطابق نتایج بیش از ۸۰۰ میلیون مترمکعب هدررفت آب در مراحل تولید و مصرف برآورد می شود.

ضایعات محصولات کشاورزی نه تنها درآمدی ایجاد نمی کند بلکه موجب از دست رفتن منابع آبی کشور خواهد شد. همچنین در این مطالعه تنها زیان مالی ناشی از تلفات آب که معادل ۵ همت می باشد، نشان داده شده است در حالیکه زیان اکوسیستمی ناشی از برداشت منابع آب و هدر رفت آن از طریق ضایعات محصولات کشاورزی، بسیار بزرگتر از زیان مالی محاسبه شده است. با توجه به حجم قابل توجه ضایعات محصولات منتخب و هدر رفت آب مجازی آنها، پیشنهاد می شود سیاستگذاری ها در این بخش به اقدامات عملیاتی جهت کاهش ضایعات تولیدات کشاورزی بویژه در بخش تولید، پس از برداشت، توزیع و مصرف تغییر یابد.

۱- میانگین سالانه میزان هدررفت آب محصولات منتخب ۱/۵ میلیارد متر مکعب به ارزش ۵ همت

۲- بیش از ۸۰۰ میلیون مترمکعب هدررفت آب در مراحل تولید و مصرف

۳- سیاستگذاری ها برای کاهش ضایعات کشاورزی

Estimating virtual water waste of fruits and vegetables in the country, a neglected fact in the ethics of

Shah Nabati, N. ^{*1}, Kiani Fayzabad, Z. ², Shojaedini, I. A. ³ & Khaledi, M. ⁴

1- Ph.D. in Agricultural Economics, Faculty of Agriculture and Natural Resources of Tehran University and economic expert of the Ministry of Agricultural Jihad - Karaj - Iran.

2- Ph.D. in Agricultural Economics, Faculty of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, and head of Agricultural Economics Studies Department, Ministry of Jihad and Agriculture, Karaj, Iran.

3- Expert of the Ministry of Agricultural Jihad - Tehran - Iran.

4- Academic staff of the Institute of Planning Research, Agricultural Economy and Rural Development of the Ministry of Agricultural Jihad and the Director General of the Economic Affairs Office of the Ministry of Agricultural Jihad - Tehran - Iran

*-Responsible author: Narges Shahnabati Email: nshahnabati@ut.ac.ir

Abstract:

Scarcity of water is considered a major challenge for the economic development of Iran. In this regard, in order to manage water, reducing the export of water-consuming agricultural products has been proposed as an effective solution. This is while the waste of agricultural products in different sectors of production, distribution and consumption causes the waste of water consumed during the production of these products. Despite this fact, more than virtual water caused by this waste is calculated and analyzed in the country, the export of virtual water and its damages have been criticized and analyzed. The aim of this research is to estimate the virtual water waste of fruits and vegetables in the country during the years 2010-2022, which is obtained by multiplying the amount of waste (based on the information received from FAO) of these products by the calculated virtual water. Also, the purpose of this estimate is the need to pay attention to waste management and ethics in the production and consumption of agricultural products. According to the obtained results, the annual average virtual water waste of the above products was calculated to be 1.5 billion cubic meters. Considering the high percentage of virtual water waste in the production and consumption sector, it is suggested that policies in this sector, instead of exaggerating the losses caused by the export of virtual water, take operational measures to reduce agricultural production waste. especially in the mentioned sections to be changed.

Keywords: Waste, agricultural products, virtual water, ethics and operational action

تقدیر هدر الماء الافتراضی للفواكه والخضروات فی الدولة، حقیقه مهمله فی أخلاقیات إنتاج واستهلاك المنتجات الزراعیة

نرجس شاه نباتی^{۱*}، زهراء کیانی فی آباد^۲، افتخار السادات شجاع الدینی^۳ و محمد خالدی^۴

۱- دکتوراه فی الاقتصاد الزراعی من کلیة الزراعة وکلیة الموارد الطبیعیة بجامعة طهران وخیبر اقتصادى من وزارة الجهاد الزراعی

۲- دکتوراه فی الاقتصاد الزراعی کلیة الزراعة وکلیة الموارد الطبیعیة بجامعة طهران ورئيس قسم دراسات الاقتصاد الزراعی

فی وزارة الجهاد الزراعی

۳- خیبر من وزارة الجهاد الزراعی

۴- عضو هیئة التدیس فی معهد بحوث التخطيط والاقتصاد الزراعی والتنمية الريفیة التابع لوزارة الجهاد الزراعی، ومدير عام

مكتب الشؤون الاقتصادية لوزارة الجهاد الزراعی

*الكاتب المسؤل: Email: nshahnabati@ut.ac.ir

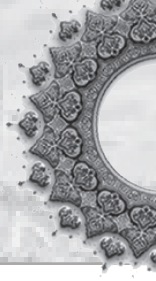
ملخص

تعتبر ندرة المياه تحديًا كبيرًا للتنمية الاقتصادية في إيران. وفي هذا الصدد، ومن أجل إدارة المياه، تم اقتراح الحد من تصدير المنتجات الزراعية المستهلكة للمياه كحل فعال. بينما يتسبب هدر المنتجات الزراعية في مختلف قطاعات الإنتاج والتوزيع والاستهلاك في هدر المياه المستهلكة أثناء إنتاج هذه المنتجات. ورغم هذا، فبدلاً من حساب وتحليل المياه الافتراضية الناجمة عن هذا الهدر في البلاد، تم انتقاد وتحليل تصدير المياه الافتراضية وأضرارها. يهدف هذا البحث إلى تقدير هدر الماء الافتراضى للفواكه والخضروات في الدولة خلال الأعوام ۲۰۱۰-۲۰۲۲، والذي يتم الحصول عليه بضرب كمية الهدر المائي (بناءً على المعلومات الواردة من منظمة الأغذية والزراعة) لهذه المنتجات في مقدار المياه الافتراضية المحسوبة. كما أن الغرض من هذا التقدير هو ضرورة الاهتمام بإدارة النفايات وأخلاقيات إنتاج واستهلاك المنتجات الزراعية. ووفقاً للنتائج التي تم الحصول عليها، فقد تم حساب متوسط هدر الماء الافتراضى للمنتجات المذكورة أعلاه بنحو ۱,۵ مليار متر مكعب. ونظراً لارتفاع نسبة هدر المياه الافتراضية في قطاع الإنتاج والاستهلاك، يقترح أن تركز السياسات في هذا القطاع على التدابير التشغيلية للحد من هدر الإنتاج - خاصة في القطاعات المذكورة - بدلاً من تضخيم الخسائر الناجمة عن تصدير المياه الافتراضية.

الكلمات المفتاحية: النفايات، المنتجات الزراعية، الماء الافتراضى، الأخلاقيات، التدابير التشغيلية

منابع:

- اصفهانى، م.، عزيزاده، م.، صبورى، س.، معتمد، م.، و اميرى، ز. (۱۳۸۸). تحليل ضايعات واستراتژی های کاهش ضايعات برنج. مجله علوم زراعى ايران، ۱۲(۲)، ۱۰۸-۱۹.
- پناهی، س.، و مرادی، م. (۱۳۸۹). ارزیابی تأثیر ضايعات کشاورزی بر آب مجازی با رویکرد مدیریت منابع آبی. چهارمین کنفرانس مدیریت منابع آب ایران، تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر.
- معدنکن، غ.، محمدرضاى، ر.، و دهقانی سانش، ح. (۱۳۹۴). بررسی آب مجازی معادل ضايعات سبزیجات مصرفی خانوارهای منطقه محمدشهر (کرج). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم کشاورزی.
- کشاورز، ا.، و خسروی، ا.، شیخ مهرآبادی، ا.، ا.، بیکی خوشک، ا.، شعبانی، م.، بخشایش، م.، کیانی پور، ر.، و فکاری، ب. (۱۳۹۴). برآورد ارزش اقتصادی آب از دست رفته ناشی از ضايعات محصولات کشاورزی. مجله آب و توسعه پایدار، ۳(۱)، ۸۲-۷۳.
- FAO. (2011). Global food losses and food waste—Extent, causes, and prevention. Rome.
<http://www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e.pdf>
- Grafton, R. Q., & Hussey, K. (Eds.). (2011). Water resources planning and management. Cambridge University Press.
- Qu, X., Alvarez, P. J., & Li, Q. (2013). Applications of nanotechnology in water and wastewater treatment. Water Research, 47(12), 3931-3946.

رونق اخلاق کشاورزی و تاثیر آن بر امنیت غذایی

دانش رضایی

کارشناس جهاد کشاورزی استان چهارمحال و بختیاری و کارشناس ارشد مطالعات منطقه ای خلیج فارس

*- نویسنده مسئول: Email: bazoftbazofti1371@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

دانشی، ر. (۱۴۰۳). رونق اخلاق کشاورزی و تاثیر آن بر امنیت غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

بخش عمده ی سفره تمام مردم این کره خاکی از کشاورزی تامین می گردد. چرخه محصولات کشاورزی به گونه است که نیازمند دقت در تمامی مراحل آن و علاوه بر علمی بودن این چرخه نیازمند ورود و بکارگیری جنبه های فراعلمی و انسانی جهت رسیدن به نتیجه مطلوب و استاندارد است. در این مقاله با توجه به اهمیت غذای سالم ضمن شناسایی تمامی تهدیدات بخش کشاورزی نحوه صحیح انجام فعالیت و اقدام عملی مبتنی بر مسائل اخلاقی مرتبط با امنیت غذایی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. از این رو در این پژوهش نگارنده ارتباط اخلاق کشاورزی به عنوان متغیر مستقل و امنیت غذایی (متغیر وابسته) را با مدل مفهومی ویژه ای نشان می دهد و تهدیدهایی که در سطوح فردی، ملی و بین الملل امنیت غذایی را تهدید می کند مورد بررسی قرار خواهد گرفت. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد در صورت رفع تهدیدهای بخش کشاورزی در سطوح یاد شده از منظر اخلاق، امنیت غذایی پایدار و ارتقای کیفیت سبک زندگی مردم حاصل خواهد شد. شیوه گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه ای و بر اساس آمار و اطلاعات روز دنیا است و روش پژوهش نیز توصیفی-تحلیلی خواهد بود.

واژگان کلیدی: امنیت، غذا، کشاورزی، اخلاق، تهدید، تغذیه

مقدمه و بیان مسئله:

کشاورزی، دانش و هنر کشت گیاهان به منظور به دست آوردن محصول می باشد. ثمره کشاورزی به صورت مستقیم و غیر مستقیم به مصرف انسان می رسد. اقدامات قبل از کاشت، مرحله کاشت، مرحله داشت، مرحله برداشت و پس از برداشت میتواند درست یا نادرست باشد که جنبه نادرست آن می تواند امنیت انسان را در معرض تهدید قرار دهد. تاکنون از جنبه های گوناگون تعاریف متفاوتی از مفهوم امنیت ارائه شده است؛ می توان گفت با وجود تفاوت در تعریف امنیت، در تمامی این تعاریف گزاره ی مشترکی دارند؛ اکثر نویسندگان مفهوم امنیت را برابر با رهایی از تهدید در نظر گرفته اند. در اینجا برای ارائه یک تعریف جامع از امنیت، به نظر می رسد باید شرایط خاص در نظر گرفته شود؛ یعنی با توجه به اینکه مفهوم امنیت نیز مانند اکثر مفاهیم علوم انسانی در شرایط مختلف معانی مختلف پیدا می کنند (اصل سیال بودن)، باید گفت در موقعیت های (مکانی و زمانی) مختلف ممکن است این مفهوم معانی مختلفی پیدا کند. با این همه احوال در این پژوهش «منظور از امنیت، رهایی و خلاص شدن از تهدیداتی است که از سوی محیط داخل و یا خارج، یک

موضوع (در اینجا امنیت غذایی) را مورد هدف قرار می دهند؛ حال آنکه این موضوع مربوط به فرد، جامعه، دولت، ملت یا نظام بین الملل باشد. برای سنجش میزان امنیت برای یک موضوع نیز باید شاخص ها و پایه های اساسی آن موضوع را استخراج کنیم و میزان تهدیداتی که این پایه ها را هدف قرار داده اند مشخص کنیم؛ هرچقدر تهدیدات بیشتر باشد امنیت کمتر و بالعکس؛ هرچه این تهدیدات کمتر باشد امنیت بیشتر خواهد شد. بنابراین با اینکه امنیت یک امر مطلق نیست، اما برای رسیدن به امنیت بالاتر باید با استفاده از ارتقاء قابلیت ها و پتانسیل ها و همچنین رفع ضعف ها و کاستی ها، جلوی تهدیدات را سد کرد و آنها را تحت کنترل و مدیریت قرار داد.

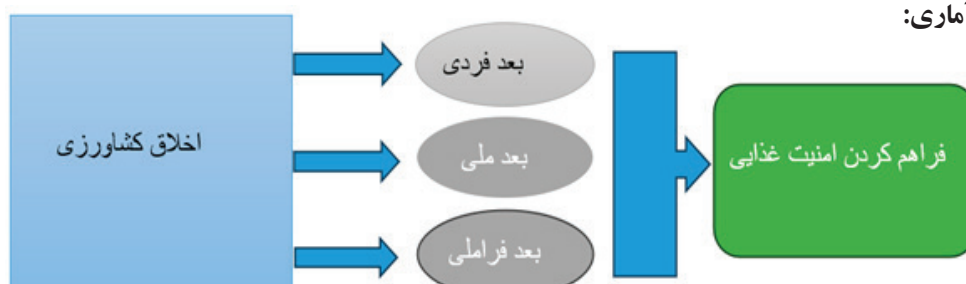
در این زمینه می توان گفت با در نظر گرفتن موضوع مهم اخلاق در مراحل مختلف و فرایندهای گوناگون که محصولات کشاورزی با آن سروکار دارد، مسئله امنیت و رهایی از تهدیدهایی که همیشه وجود داشته است را شاهد خواهیم بود.

سوال اصلی تحقیق حاضر این است که رعایت اخلاق کشاورزی چه تأثیری بر امنیت غذایی خواهد داشت؟ در جواب سؤال فوق فرضیه ای به این شرح مطرح می شود که: با رعایت اخلاق کشاورزی در کلیه فرایندهای بخش کشاورزی در سطوح فردی، ملی و بین المللی می توان به امنیت غذایی پایدار برای همه جهانیان دست یافت.

مواد و روش ها:

روش ها:

روش های آماری:

مدل مفهومی پژوهش

شکل زنجیره تامین مواد غذایی

نتایج و بحث:

امنیت غذایی یعنی رهایی از هرگونه تهدیدی که غذای انسان و فرایند های رسیدن محصول کشاورزی به مقصد نهایی سبد غذایی یعنی نیاز سلول بدن انسان را مورد هدف قرار می دهد. افزایش گرسنگی در جهان، سوء تغذیه، نابودی محیط زیست، عدم رعایت الگوی مصرف غذا و همچنین اتلاف زیاد منابع آب، خاک و غذا از عمده ترین مواردی است که عدم رعایت اخلاق در کشاورزی در سطوح فردی، ملی و بین المللی به صورت تهدیدی نمایان و امنیت غذایی را مختل نموده است. بانک جهانی، سازمان تجارت جهانی، صندوق بین المللی پول و سایر نهاد های زیر مجموعه سازمان ملل بیانیه ای صادر کردند که در آن بیانیه در آوریل ۲۰۲۲ خواستار اقدام ها و تدابیر فوری و هماهنگ کشور ها در زمینه امنیت غذایی شدند. همه این موارد بیانگر این مسئله است که بشر شاید تا حدودی به استاندارد های علمی جهت سنجش نیازهای انسان دست یافته است اما پاشنه آشیل رعایت نکردن اخلاق در بیشتر موارد را هنوز داراست که برای رفع آن باید علاوه بر جنبه های علمی مسائل اخلاقی را نیز جدی گرفت. زیرا در جهان درهم پیچیده کنونی وجود تهدید برای همه نگرانی آور و رفع تهدید برای همه امنیت و آرامش به همراه دارد.

مهمترین یافته ها:

- ۱- اخلاق در کشاورزی با کاربرد علم کشاورزی آمیخته شده است.
- ۲- در سطح بین المللی تصمیم گیرندگان باید سیاست هایی اتخاذ کنند که از منظر اخلاق ابعاد امنیت غذایی را تحت پوشش خود قرار دهند.
- ۳- با در نظر گرفتن اخلاق کشاورزی در تمامی سطوح فردی، ملی و بین المللی میتوان به امنیت غذایی پایدار، برای همه و همیشگی دست یافت.
- ۴- بیشتر تهدیداتی که حوزه امنیت غذایی را تاکنون تهدید کرده است و امنیت غذایی بشر را با مشکل مواجه ساخته از منظر اخلاق کشاورزی قابل حل می باشد.

The prosperity of agricultural ethics and its impact on food security

Rezaei, D.

Expert in agricultural jihad of Chaharmahal and Bakhtiari province and senior expert in Persian Gulf regional studies

*- Email of the responsible author: Email: bazoftbazofti۱۳۷۱@gmail.com

Abstract:

The major part of the table of all the people of this planet is provided by agriculture. The cycle of agricultural products is such that it requires precision in all its stages, and in addition to being scientific, this cycle requires the introduction and application of meta-scientific and human aspects in order to achieve the desired and standard result. In this article, considering the importance of healthy food while identifying all the threats of the agricultural sector, the correct way of doing activities and practical actions based on ethical issues related to food security will be examined. Therefore, in this research, the author shows the relationship be-

tween agricultural ethics as an independent variable and food security (dependent variable) with a special conceptual model, and the threats that threaten food security at the individual, national and international levels are investigated. The results of this research show that if the threats to the agricultural sector are removed at the mentioned levels from the point of view of ethics, sustainable food security and improvement of the quality of people's lifestyle will be achieved. The method of collecting documentary and library information is based on the statistics and information of the world, and the research method will be descriptive-analytical.

Keywords: security, food, agriculture, ethics, threat, nutrition

ازدهار الأخلاقيات الزراعية وأثرها على الأمن الغذائي دانش رضائی

۱- خبر في الجهاد الزراعي في محافظة جهار محال وبختباري، وخبير متخصص في الدراسات الإقليمية للخليج الفارسي

* المؤلف المسؤول: Email: bazoftbazofti1371@gmail.com

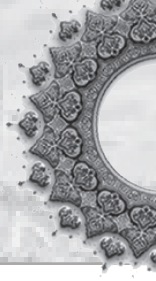
ملخص:

يعتمد الجزء الأكبر من غذاء جميع الناس على هذا الكوكب على الزراعة. وتتطلب دورة المنتجات الزراعية الدقة في جميع مراحلها، وبالإضافة إلى الجانب العلمي لهذه الدورة، تحتاج أيضًا إلى إدخال وتطبيق الجوانب الميترية-علمية والإنسانية للوصول إلى نتيجة مثلى ومعيارية. في هذه المقالة، وبالنظر إلى أهمية الغذاء الصحي، سيتم تحديد جميع التهديدات التي تواجه القطاع الزراعي، وسيتم استعراض الأسلوب الصحيح لتنفيذ الأنشطة والإجراءات العملية المستندة إلى الأصول الأخلاقية المتعلقة بالأمن الغذائي. ولذلك، يبرز الكاتب في هذا البحث العلاقة بين أخلاقيات الزراعة كمتغير مستقل وبين الأمن الغذائي (متغير تابع) باستخدام نموذج مفاهيمي خاص، وسيتم دراسة التهديدات التي تحيط بالأمن الغذائي على المستويات الفردية والوطنية والدولية. تشير نتائج هذا البحث إلى أنه في حال تم التغلب على التهديدات التي تواجه القطاع الزراعي على المستويات المذكورة من منظور أخلاقي، سيتم تحقيق الأمن الغذائي المستدام وتحسين جودة حياة الناس. ستكون طريقة جمع المعلومات وثائقية ومكتبية، وستعتمد على الإحصاءات والمعلومات الحديثة على المستوى العالمي، وستكون منهجية البحث وصفية تحليلية.

الكلمات المفتاحية: الأمن، الغذاء، الزراعة، الأخلاق، التهديد، التغذية

منابع:

- Anríquez, G., Daidone, S. & Mane, E. (2013). Rising food prices and undernourishment: A cross-country inquiry. Food Policy, 38, 190-202
- Babatunde, R. O. & Qaim, M. (2010). Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria. Food policy, 35(4), 303-311

بهره برداری از بقولات علوفه‌ای، راهبردی در راستای کشاورزی اخلاقی (مطالعه موردی: استان خراسان رضوی)

محمد رضا عباسی

بخش تحقیقات علوم زراعی-باغی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، مشهد، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: m.abbasi@areeo.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

عباسی، م. ر. (۱۴۰۳). اخلاق کشاورزی و بهره برداری از لگومهای علوفه ای (مطالعه موردی: خراسان رضوی). اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

تامین منابع غذایی دام و طیور یکی از ارکان در نیل به امنیت غذایی در کشور است. وقوع تغییر اقلیم، تولیدات کشاورزی از جمله تولید علوفه را تحت تاثیر قرار داده است. طبق آمار و تحقیقات گذشته، کشور عمدتاً با کمبود و جبران تولید برای منابع غذایی با کیفیت (از جمله لگومهای علوفه ای) برای دام و طیور مواجه بوده است. بطوری که استان خراسان رضوی هر ساله تقریباً با کمبود تولید علوفه نسبت به نیاز مواجه بوده است. به دلیل وقوع تغییر اقلیم که کم شدن منابع آبی و خشکی و شوری زمین های زراعی در بسیاری از نقاط کشور از پیامدهای آن می باشند، امکان افزایش سطح زیر کشت زمین های کشاورزی را عملاً محدود یا حتی ناممکن نموده است. از طرفی وجود رقابت اقتصادی بین محصولات مختلف، کشت لگوم های و بویژه لگومهای علوفه ای در استان را به حاشیه برده است. بطوری که ضریب نفوذ لگوم در استان حدود ۶/۵ درصد است. این عدد بر دور شدن بوم سازگان کشاورزی از پایداری در سیستم تولید دلالت دارد. این فرایند به تنهایی در مقابل اخلاق کشاورزی قرار دارد. برای حل این چالش، استفاده از لگوم های علوفه ای در نیمه دوم سال با بکارگیری آب سبز به ویژه در زمینهای آیش یکی از راه کارها می باشد. سطح چنین زمین هایی قابل توجه و حدود ۷۰ هزار هکتار در خراسان رضوی است. در صورتی که از هر هکتار حداقل سه تن علوفه خشک برداشت شود، رقم قابل توجهی از نیاز علوفه با کیفیت استان مرتفع خواهد شد. علاوه بر آن ضریب نفوذ لگوم در اراضی زراعی را که هم کنون بسیار پایین و حدود ۶ درصد در استان است را به حدود ۲۰ درصد افزایش می دهد. همچنین تناوب زراعی را بهبود می بخشد. تمام این اثرات در راستای حرکت به سمت اخلاق در کشاورزی است که در این مقاله مورد بحث و تحلیل قرار گرفته اند.

واژگان کلیدی: لگومهای علوفه ای، تولید علوفه، ضریب نفوذ لگوم، آب سبز

مقدمه و بیان مسئله:

تغییر اقلیم دارای اثرات متعددی بوده از جمله سبب خشک سالی، تغییر الگوی بارشی و در نقاط مختلف کره زمین می شود. مهمترین اثر تغییر اقلیم، تغییر در دمای محیط است که این اثر بصورت خشکی در برخی از مناطق کره زمین بروز می نماید. مشخص شده که عامل خشکی بر عملکرد علوفه، پروتیین خام و فیبر محلول در شویندهای خنثی در لگوم ها و

باریک بر گیان علوفه‌ای، تاثیر مستقیمی دارد (Mäkinen et al., 2015).

چهار گروه اصلی منابع تغذیه دام و طیور عبارت از علوفه مراتع، کاه غلات، گیاهان علوفه ای و سایر منابع (کنجاله و دانه ها) هستند. دو گروه اول جز منابع با کیفیت غذایی پایین و دو گروه دیگر جز منابع غذایی با کیفیت بالا هستند. در خراسان رضوی برای تمامی گروه ها مقدار نیاز علوفه استان از مقدار تولید آن در استان بیشتر است. به عنوان مثال در قسمت علوفه که عمدتاً توسط یونجه تامین می شود تولید استان حدود ۳۰۰ هزار تن است در صورتی که نیاز استان حدود ۴۸۰ هزار تن است. معمولاً کمبود یونجه استان بین ۱۷۰ تا ۲۸۰ هزار تن در سال نامه های آماری در سالهای مختلف متفاوت بوده است (سالنامه آماری، ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰).

با توجه به کاهش نزولات و متعاقباً کاهش منابع در دسترس آب برای تولید محصولات کشاورزی، تولید علوفه در رقابت با سایر محصولات زراعی از جاذبه کمتری برای کشاورزان برخوردار می باشد. لذا بکارگیری روشهایی که فشار کمتری بر منابع آبی و خاکی وارد نماید می تواند در تولید گیاهان علوفه ای نقش تعیین کننده ای داشته باشد. این موارد در این نگاشته صحبت می شود. لذا هدف از این گزارش تولید منابع علوفه با ارزش تغذیه‌ای و پروتئین بالا بدون افزایش سطح زیر کشت، با مدیریت زمان کشت و خلاءهای موجود می باشد.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه بر اساس بررسی پتانسیل تولید علوفه گیاهانی یکساله همانند شبدرها، یونجه ها، اسپرس ها، ماشکها و خلرها در طی ۳ دهه گذشته در مناطق مختلف کشور از جمله خراسان رضوی و همچنین دریافت اطلاعات و آمار سطح کشت گیاهان علوفه ای بطور خاص و سایر لگوم ها به طور عام در استان انجام شده است.

نتایج و بحث:

سیستمهای تک کشتی و عدم وجود تناوب مناسب یکی از چالشها در کشاورزی کشور به ویژه خراسان رضوی است. در این سیستمها با فشار بر منابع تولید آب و خاک، در طی زمان از پایداری در سیستم تولید دور شده که در تقابل با اخلاق کشاورزی می باشد.

یونجه و سایر لگوم های علوفه ای علاوه بر تامین نیاز علوفه دام و طیور استان، نقش ویژه ای در زمین های زراعی استان بازی می کنند. این نقش به همزیستی باکتری های تثبیت کننده ازت در ریشه این گیاهان بر می گردد. تحقیقات نشان داده است که هر هکتار کشت لگوم ها از جمله لگوم های علوفه ای، قادر به تثبیت ۵۰ تا ۳۰۰ کیلوگرم ازت مولکولی هوا در یک سال در خاک اطراف ریشه گیاه می باشد. این مقدار ازت بصورت آهسته رهش در طی فصل کشت بعدی در اختیار زراعت متعاقب لگوم قرار می گیرد که قادر است از ۲۰ تا ۱۰۰ درصد نیاز ازتی کشت بعدی را تامین نماید. علاوه بر این موضوع، حدود ۲۰ تا ۵۰ درصد عملکرد روی خاک نباتات علوفه ای توسط ریشه ها در زیر خاک تولید می شود. این مقدار ماده آلی در خاک سالانه با شخم بعد از برداشت محصول علوفه ای باعث افزایش مقدار ماده آلی خاک می شود که در حال حاضر میانگین ماده آلی موجود در خاک های استان کمتر از ۰/۵ درصد است. همچنین به دلیل وجود عمدتاً ریشه های عمیق در یونجه و سایر لگوم های علوفه ای، با شکستن لایه های سخت حاصل از کشت مکرر غلات با ریشه های افشان (تناوب گندم، ذرت) و حرکت زیاد ماشین آلات بر روی مزرعه، باعث بهبود توسعه و تنفس ریشه برای کشتهای بعدی شده در نتیجه به افزایش عملکرد در کشتهای بعدی منجر می شود.

برای درک بهتر نقش لگومها در زراعت، ضریب نفوذ لگوم در زراعت تعریف شده است. این ضریب به سطح لگومهای کشت شده نسبت به کل سطح زراعت در هر مکان یا سیستم می باشد. همچنان که داده های ده ساله در استان خراسان رضوی نشان می دهد (جدول ۱)، این ضریب برای استان حدود ۶/۷ است. همچنین این ضریب برای کشور حدود ۱۱ محاسبه شده است. در یک سیستم پایدار این ضریب حدود ۲۰ درصد است یعنی حداکثر هر پنج سال یکبار مزارع به کشت لگوم اختصاص می یابد. معنی ضریب نفوذ لگوم ۶/۹ در استان این است که حدود هر ۱۵ سال یک قطعه از زمین های زراعتی استان به کشت لگوم (به طور عام، علوفه ای یا غیر علوفه ای) تخصیص می یابد. البته به شرطی که کاملاً لگوم های علوفه ای در طی تناوب در تمام قطعات زمین بچرخند و جابجا شوند. در صورتی که می دانیم، معمولاً زمینهای مناسب در هر مزرعه به کشت سایر محصولات که از نظر اقتصادی در آمد بهتری دارند اختصاص دارد و معمولاً زمینهای حاشیه ای به کشت علوفه تخصیص می یابد. همچنین باید توجه داشت که در محاسبه ضریب نفوذ لگوم استان، سطح زیر کشت تمام حبوبات که عمدتاً برخی از آنها همانند نخود و عدس در دیمزارها کشت می شوند، در نظر گرفته شده است. لذا عملاً ضریب نفوذ لگوم در مزارع آبی کمتر و به ۵ درصد می رسد. یعنی هر ۲۰ سال یک قطعه از زمین در هر مزرعه مورد کشت لگوم قرار می گیرد. لذا تولید علوفه با استفاده از لگوم های علوفه ایی یک ساله علاوه بر تامین علوفه با کیفیت، باعث افزایش ضریب نفوذ لگوم در زراعت شده که خود اثرات چند گانه مثبتی بر حاصلخیزی خاک و کنترل چرخه آفات و بیماریهای حاصل از کشت مداوم یک نوع محصول یا محصولات مشابه می گردد. به عبارت دیگر با حرکت به سمت پایداری در سیستم تولید، علاوه بر فشار کمتر بر منابع تولید باعث افزایش حرکت به سمت اخلاق در کشاورزی می شود.

جدول ۱- سطح زیر کشت لگوهای علوفه ای و غیر علوفه استان و ضریب نفوذ لگوم در طی ده سال در استان خراسان رضوی (سالنامه آماری، ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰).

سال	سطح کل زراعی	سطح کشت یونجه	سطح کشت شبدر	سطح کشت حبوبات	ضریب نفوذ لگوم
۱۳۹۰	۶۰۸۰۰۰	۳۱۵۰۰	۲۶۷	۳۰۷۰	۵,۷
۱۳۹۱	۶۲۱۰۰۰	۳۴۰۰۰	۳۶۰	۳۳۹۵	۶,۱
۱۳۹۲	۵۶۰۰۰۰	۳۸۰۰۰	۱۹۵	۳۴۴۰	۷,۴
۱۳۹۳	۵۰۹۰۰۰	۳۳۶۰۰	۴۵۰	۲۹۷۷	۷,۳
۱۳۹۴	۵۱۱۰۰۰	۳۱۵۰۰	۳۴۸	۲۴۲۶	۶,۷
۱۳۹۵	۵۲۲۰۰۰	۳۴۰۰۰	۳۴۲	۳۰۰۷	۷,۲
۱۳۹۶	۴۷۸۰۰۰	۲۶۹۰۰	۲۳۰	۱۷۱۹	۶,۰
۱۳۹۷	۴۵۱۰۰۰	۳۱۱۰۰	۲۰۵	۱۶۶۳	۷,۳
۱۳۹۸	۴۰۸۰۰۰	۲۸۳۰۰	۱۹۵	۲۲۶۳	۷,۵
۱۳۹۹	۴۰۷۰۰۰	۲۶۹۰۰	۲۰۲	۱۷۱۷	۷,۱
۱۴۰۰	۳۵۳۰۰۰	۲۸۱۳۹	۱۶۶	۱۳۸۷	۸,۴
میانگین	۴۹۳۴۵۴,۵	۳۱۲۶۷,۲	۲۶۹,۱	۲۴۶۰,۴	۶,۹

یک مثال و برآورد کمی: با توجه به مواردی که ذکر شد در صورتی که به عنوان مثال در استان خراسان رضوی که طبق آخرین آمار ۱۷۰ هزار تن کمبود یونجه خشک (مقایسه میزان تولید و مصرف) دارد، با توجه به وجود ۸۷۶۷۶ هکتار

از زمینهایی که در زیر کشت محصولات بهاری (ذرت علوفه ای، سبزی-صیفی و گیاهان صنعتی) قرار می گیرند (آمارنامه سازمان جهاد ۱۴۰۰)، اگر فقط ۷۰ هزار هکتار از چنین زمینهایی در پاییز زیر کشت قرار گیرند، بنابراین با کشت لگومهای علوفه ای در پاییز و استفاده از فقط یک آب برای سبز شدن و سپس استفاده از آب سبز، مقدار تولید علوفه حاصل از این سطح در اوایل اردیبهشت سال بعد برابر با ۲۱۰۰۰۰ تن در صورت عملکرد سه تن در هکتار و یا ۳۵۰۰۰۰ تن با عملکرد ۵ تن در هکتار است. از طرفی سطح باغات آبی استان = ۳۱۷۴۷۱ هکتار است و در صورتی که کشت علوفه در ۲۰ درصد باغات استان انجام شود (= ۶۳۴۹۴ هکتار)، تولید علوفه لگوم در باغات استان برابر $۶۳۴۹۴ * ۲,۵ = ۱۵۸۷۳۵$ تن خواهد بود.

مهمترین یافته ها:

۱. استفاده از لگوم های علوفه ای یک ساله برای افزایش تولید علوفه و همچنین اصلاح و تقویت خاکها (عباسی، ۱۴۰۳).
۲. انجام کشت در نیمه دوم سال با شروع بارندگیهای پاییزه، برای استفاده از آب سبز (عباسی و همکاران، ۱۴۰۲).
۳. افزایش تنوع در سیستم تناوب کشاورزی استان (عباسی، ۱۳۹۹).
۴. حرکت به سمت اخلاق در کشاورزی

Utilization of forage legumes, a strategy in line with ethical agriculture: case study Khorasan-e Razavi

Abbasi, M.R.

Agricultural and Horticultural Sciences Research Department, Khorasan Razavi Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Mashhad, Iran

*- Responsible author's Email: m.abbasi@areeo.ac.ir

Abstract:

Providing livestock and poultry food resources is one of the pillars in achieving food security in the country. The occurrence of climate change has affected agricultural production, including fodder production. According to past statistics and researches, the country has mainly faced the shortage and production compensation for high-quality food resources (including fodder legumes) for livestock and poultry. In such a way that Khorasan-e Razavi province has been facing a shortage of fodder production compared to the need every year. Due to the occurrence of climate change, the reduction of water resources, dryness and salinity of agricultural land in many parts of the country are its consequences, the possibility of increasing the cultivated area of agricultural land has been practically limited or even impossible. Due to competition economically between forage and other crops, the forage cultivation is limited in the province. As result, the legume penetration index is near 6.9% that is too little for a sustainable agro-ecosystem. Therefore, it is opposite of agricultural ethic. Using of forage annual legume crops with green water can reduce the mentioned problems. There is significant

and about 70 thousand hectares that can be used for cultivation of the forage annual legumes in Khorasan-Razavi. If at least three tons of dry fodder are harvested from each hectare, a significant amount of the quality fodder requirement of the province will be met. In addition, it increases the penetration index of legumes in agricultural lands, which is still very low and about 6% in Khorasan-e Razavi. It also improves crop rotation. All these outcomes in benefit agricultural ethic that have been extensively discussed and analyzed in the current paper.

Keywords: Forage legumes, forage production, legume penetration index, green water

استغلال البقوليات العلفية استراتيجيية تتماشى مع الزراعة الأخلاقية (دراسة حالة: محافظة خراسان الرضوية)

محمد رضا عباسی

قسم أبحاث العلوم الزراعية والبستانية، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية، خراسان الرضوية، منظمة البحوث

والتعليم والترويج الزراعي، مشهد، إيران

*- الكاتب المسؤول: Email: m.abbasi@areeo.ac.ir

ملخص:

يعدّ توفير الموارد الغذائية للماشية والدواجن أحد ركائز تحقيق الأمن الغذائي في البلاد. لقد أثر تغير المناخ على الإنتاج الزراعي، بما في ذلك إنتاج الأعلاف. ووفقاً للإحصاءات والأبحاث السابقة، واجهت البلاد بشكل رئيسي النقص وتعويض الإنتاج للموارد الغذائية عالية الجودة (بما في ذلك البقوليات العلفية) للماشية والدواجن، بحيث تواجه محافظة خراسان رضوى نقصاً في إنتاج الأعلاف مقارنة بالحاجة كل عام. ونظراً لحدوث تغير المناخ، الذي من عواقبه انخفاض الموارد المائية وجفاف وملوحة الأراضي الزراعية في أجزاء كثيرة من البلاد، فقد أصبحت إمكانية زيادة المساحة المزروعة من الأراضي الزراعية محدودة عملياً أو حتى مستحيلة. ومن ناحية أخرى فإن وجود منافسة اقتصادية بين المنتجات المختلفة أدى إلى تهميش زراعة البقوليات وخاصة البقوليات العلفية في المحافظة، بحيث تبلغ نسبة انتشار البقوليات في المحافظة حوالي ٦,٥٪. ويشير هذا الرقم إلى أن النظم البيئية الزراعية تبتعد عن الاستدامة في نظام الإنتاج. هذه العملية وحدها تتعارض مع الأخلاقيات الزراعية. ولحلّ هذا التحدي يعدّ استخدام البقوليات العلفية في النصف الثاني من العام مع استخدام المياه الخضراء خاصة في الأراضي البور أحد الحلول. مساحة هذه الأراضي كبيرة وتبلغ مساحتها حوالي ٧٠ ألف هكتار في خراسان الرضوية. إذا تمّ حصاد ما لا يقلّ عن ثلاثة أطنان من العلف الجاف من كل هكتار، فسيتمّ تلبية كمية كبيرة من متطلبات العلف عالية الجودة في المقاطعة. بالإضافة إلى ذلك، فإنه يزيد من نسبة تغلغل البقوليات في الأراضي الزراعية - التي لا تزال منخفضة جداً وحوالي ٦٪ في المحافظة - إلى حوالي ٢٠٪، كما أنه يحسّن تناوب المحاصيل. وكل هذه التأثيرات تتماشى مع التوجه نحو الأخلاقيات في الزراعة، وهو ما يتمّ مناقشته وتحليله في هذا المقال.

الكلمات المفتاحية: البقوليات العلفية، إنتاج الأعلاف، نسبة تغلغل البقوليات، المياه الخضراء

منابع:

سالنامه آماری کشاورزی خراسان رضوی، سالهای (۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰)، انتشارات سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی
<https://koaj.ir/>:

سیمای کشاورزی خراسان رضوی، سالهای (۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸)، انتشارات سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی
<https://koaj.ir/> :

عباسی م ر، (۱۴۰۳) معرفی و پتانسیل تولید در شبدرها، اسپرس ها و برخی از لگوم های علوفه ای ایران، دست نامه: انتشارات موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، ۷۰ صفحه، شماره فروست سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی: ۶۵۸۱۳ مورخ ۱۴۰۳/۵/۴

عباسی م ر، مختارپور ح، زمانیان م، مهدیپور ع. (۱۴۰۲). بررسی تولید علوفه در منابع ژنتیکی زراعی و وحشی برخی شبدرهای یکساله ایران با استفاده از آب سبز در مناطق نیمه مرطوب معتدل کشور، نشریه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی، جلد ۳۰ شماره ۱، صفحات ۱۳۳ تا ۱۴۴.

عباسی، م ر (۱۳۹۹) تولید پایدار علوفه با بهره برداری از منابع ژنتیکی بومی، نشریه ترویجی علوفه و خوراک دام، جلد ۱ شماره ، صفحات ۴ تا ۱۵.

Mäkinen, H., Kaseva, J., Virkajärvi, P., & Kahiluoto, H. (2015). Managing resilience of forage crops to climate change through response diversity. *Field Crops Research*, 183, 23-30.

مروری بر راهکارهای حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در شرایط تحریم و تورم در کشورهای در حال توسعه

فاطمه بزی الله ری^{۱*}، غلامحسین حقایق^۲ و حامد کدخد^۳

۱- کارشناس ارشد مهندسی علوم و صنایع غذایی گرایش فناوری و رئیس اداره خوراکی و آشامیدنی معاونت غذا و دارو دانشگاه علوم پزشکی زاهدان

۲- هیأت علمی گروه علوم و صنایع غذایی دانشکده کشاورزی دانشگاه زابل

۳- دانشجوی کارشناسی مهندسی علوم و صنایع غذایی دانشکده کشاورزی دانشگاه زابل

*- نویسنده مسئول: Email: fatemehbazziallari1400@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

بزی الله ری، ف.، حقایق، غ.، کدخد، ح. (۱۴۰۳). مروری بر راهکارهای حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در شرایط تحریم و تورم در کشورهای در حال توسعه. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

هدف: این بررسی باهدف مروری بر تحقیقات انجام شده توسط محققان در خصوص راهکارهای حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در شرایط تحریم و تورم در کشورهای در حال توسعه نوشته شده است. علت انتخاب این عنوان برای مقاله وجود مشکلات تأمین غذا در شرایط تحریم و تورم و کوچک شدن سفره غذایی مردم کشورهای در حال توسعه بوده است. روش انجام تحقیق: اطلاعات را بر اساس جستجوی کلیدواژه‌ها در سایت‌های علمی معتبر مانند PubMed، Scopus و Google Scholar گردآوری و جمع بندی کردیم. یافته‌ها (چالش‌ها و راهکارها): بر اساس بررسی‌های انجام شده متأسفانه حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در شرایط تحریم و تورم در کشورهای در حال توسعه چالش‌های زیادی دارد. چرا که تحریم‌های اقتصادی معمولاً باعث کاهش تولید ناخالص داخلی، کاهش ارزش پول و افزایش تورم می‌شوند که این مسائل، امنیت غذایی و اخلاق در زنجیره تأمین را تحت تأثیر قرار می‌دهند. برای مقابله با این چالش‌ها، راهکارهایی مانند کمک‌های بشردوستانه بین‌المللی، اولویت‌بندی گروه‌های آسیب‌پذیر و اجرای نظام‌های جیره‌بندی غذایی پیشنهاد می‌شود. مدل‌سازی اخلاقی در زنجیره تأمین مواد غذایی بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و ارزیابی ریسک‌های اخلاقی تأکید دارد تا به نگرانی‌های عمومی درباره رفاه انسان و مدیریت محیط‌زیست پاسخ دهد. این امر شامل درک و ادغام استدلال‌های اخلاقی در سیاست‌های غذایی در سطوح دولتی و سازمانی است. همچنین، استفاده از فناوری‌هایی نوین مانند داده‌های بزرگ و اینترنت اشیا می‌تواند باعث بهبود مدیریت زنجیره تأمین مواد غذایی شود، ضایعات غذایی را کاهش دهد و قابلیت ردیابی را افزایش دهد. با این حال در این زمینه، چالش‌هایی مانند عدم وجود زیرساخت‌ها، موانع مالی و فنی در کشورهای در حال توسعه وجود دارد که باید به آن‌ها توجه شود. پیشنهادات: به منظور بهبود امنیت غذایی و پایداری اقتصادی، پیشنهاد می‌شود که تحقیقات آینده بر توسعه زیرساخت‌های مناسب، پذیرش فناوری‌های نوین و بهبود همکاری و یکپارچگی در زنجیره تأمین تمرکز کنند. همچنین، بررسی دقیق‌تر تأثیرات اجتماعی و اقتصادی این راهکارها می‌تواند به بهبود سیاست‌گذاری‌ها کمک کند.

واژگان کلیدی: اخلاق، تأمین و توزیع غذا، کشورهای در حال توسعه، تحریم، تورم.

مقدمه و بیان مسئله:

توجه به اخلاق در زنجیره تأمین مواد غذایی به این دلیل که می تواند باعث بهبود عملکرد و حفظ سلامت افراد جامعه شود از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در این زمینه اخلاق به معنای رعایت اصول درستکاری و مسئولیت پذیری و همکاری صادقانه بین تولیدکنندگان، فروشندگان و سازمان های مختلف است که منجر به ارتقاء استانداردها و ترویج کشاورزی پایدار می شود (Smith, 2008) و همچنین می تواند اعتماد مصرف کنندگان، بهبود شرایط زیست محیطی و اجتماعی را در پی خواهد داشت (Manning, 2006). در کشورهای در حال توسعه رعایت اخلاق در زنجیره تأمین مواد غذایی به دلایل متعددی اهمیت دارد. یکی از دلایل اصلی، نیاز به شفافیت و ردیابی در زنجیره تأمین برای اطمینان از حفظ ایمنی و کیفیت غذا است که با افزایش تقاضای مصرف کنندگان و تدوین مقررات جدید تقویت می شود (Gómez, 2011). همچنین، توسعه زنجیره های تأمین پایدار می تواند به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان و ایجاد فرصت های شغلی جدید کمک کند که این امر نیازمند ایجاد زیرساخت های مناسب و مدرن سازی سیستم های ذخیره مواد غذایی است (Mogale, 2022). عدم وجود زیرساخت های مناسب مانند زنجیره سرد، نبود امکانات و تجهیزات متناسب با روش های نوین فراوری، منجر به افزایش ضایعات غذایی و تهدید ایمنی مواد غذایی می شود و این مسائل نیازمند راه حل های نوآورانه و ترکیب سیستم های سنتی با روش های جدید است (Islam, 2022). کشورهای در حال توسعه با چالش های متعددی در زنجیره تأمین مواد غذایی مواجه هستند. عدم هماهنگی و تصمیمات و اقدامات بدون برنامه ریزی کشاورزان و مدیریت ضعیف و نادرست پیش از برداشت محصولات کشاورزی از چالش های اصلی زنجیره تأمین و توزیع هستند (Kumar, 2020). همه گیری COVID-19 باعث اختلالات گسترده در زنجیره تأمین غذا در سرتاسر جهان شده است. این همه گیری به ویژه بر کسب و کارهای کوچک و متوسط در مناطق شهری تأثیر گذاشته و منجر به افزایش قیمت ها و مشکلات اقتصادی شده است (Reardon, 2020) و تورم و تحریم های اقتصادی نیز باعث شده است که کشورهای در حال توسعه با مشکلات بیشتری در زمینه تأمین مواد غذایی و حفظ اخلاق در زمینه تأمین مواجه باشند. امنیت غذایی به دسترسی همه افراد به غذای کافی، سالم و مغذی برای زندگی فعال و سالم اشاره می کند و نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی دارد (Beisembina, 2023) و به عنوان یکی از چالش های بزرگ برای توسعه پایدار شناخته می شود. حفظ اخلاق در زمینه تأمین مواد غذایی به تدوین و اجرای برنامه های ایمنی مواد غذایی که به عنوان اجزای حیاتی برنامه های امنیت غذایی عمل می کنند نیازمند است (Havas, 2011). هدف از نوشتن این مقاله بررسی و تحلیل راهکارهایی است که می توانند به حفظ اصول اخلاقی در زنجیره تأمین مواد غذایی کمک کنند؛ و به دنبال ارائه راه حل هایی برای مقابله با چالش های ناشی از تحریم و تورم است که می تواند به امنیت غذایی و پایداری اقتصادی در این کشورها منجر شود.

مواد و روش ها:

برای نوشتن این تحقیق، مقالات علمی، کتاب ها و گزارش های مرتبط با کلید واژه های حفظ اخلاق در زنجیره تأمین مواد غذایی، امنیت غذایی، کشورهای در حال توسعه، تورم و تحریم بدون محدودیت زمانی و مکانی که توسط محققان نوشته شده بود را از سایت های معتبر مانند PubMed، Scopus و Google Scholar جمع آوری و تحلیل و دسته بندی کردیم.

نتایج و بحث:

کشورهای در حال توسعه در شرایط تحریم و تورم با چالش‌های متعددی برای حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی مواجه هستند. این چالش‌ها شامل موارد زیر می‌شوند:

کمیبود زیرساخت‌ها: نبود زیرساخت‌های مناسب برای زنجیره‌های سرد و امکانات پردازش مدرن منجر به اتلاف و کاهش کیفیت مواد غذایی می‌شود (Islam, 2022). فشارهای اقتصادی: تورم و تحریم‌ها محدودیت‌های مالی را تشدید می‌کنند و سرمایه‌گذاری در فناوری‌ها و فرآیندهای لازم برای حفظ استانداردهای اخلاقی را دشوار می‌سازند (Shah, 2023). چالش‌های نظارتی: نبود قوانین و حمایت‌های دولتی مؤثر، که برای تضمین پایداری و رعایت اصول اخلاقی در زنجیره‌های تأمین مواد غذایی ضروری است، یکی از مشکلات اساسی است (Kumar, 2020). مشکلات ردیابی: اجرای سیستم‌های ردیابی به دلیل موانع فنی و مالی چالش‌برانگیز است، اما برای تضمین ایمنی و منبع‌یابی اخلاقی مواد غذایی ضروری است (Opapa, 2001). اختلالات بازار: تحریم‌ها می‌توانند فشار بر شرکت‌ها برای کاهش استانداردهای اخلاقی را افزایش دهد (Reardon, 2020).

برای مقابله با این چالش‌ها، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، اصلاحات نظارتی و پذیرش فناوری برای بهبود ردیابی و کارایی ضروری است.

بر اساس نظرات محققان برای رفع چالش‌های حفظ اخلاق در زنجیره تأمین و توزیع مواد غذایی در کشورهای در حال توسعه تحت شرایط تحریم و تورم، راهکارهای زیر می‌تواند مؤثر باشد:

پذیرش فناوری‌های دیجیتال: استفاده از فناوری‌های دیجیتال مانند اینترنت اشیا و داده‌های بزرگ می‌تواند عملکرد زنجیره تأمین را بهبود بخشد و اتلاف مواد غذایی را کاهش دهد. این فناوری‌ها می‌توانند به ردیابی بهتر و بهبود مدیریت تقاضا و عرضه کمک کنند (Shah, 2023).

بهبود زیرساخت‌ها: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های زنجیره سرد و امکانات پردازش مدرن می‌تواند به کاهش اتلاف مواد غذایی و بهبود کیفیت کمک کند (Islam, 2022).

استفاده از رایانش ابری: رایانش ابری می‌تواند هزینه‌های ارتباط و هماهنگی بین شرکای زنجیره تأمین را کاهش دهد و اطلاعات به‌روز و دقیق را فراهم کند که به بهبود تصمیم‌گیری و کاهش ضایعات کمک می‌کند (Srivastava, 2015).

تقویت سیاست‌های دولتی: دولت‌ها باید برای حمایت از زنجیره‌های تأمین پایدار و اخلاقی سیاست‌هایی از جمله حمایت مالی و فنی از کشاورزان و کسب‌وکارهای کوچک را توسعه دهند (Reardon, 2020).

نوآوری در لجستیک و خدمات کشاورزی: نوآوری در لجستیک و خدمات کشاورزی می‌تواند به انعطاف‌پذیری زنجیره‌های تأمین کمک کند و از اختلالات ناشی از شوک‌های خارجی جلوگیری کند (Reardon, 2023).

مهمترین یافته‌ها:

۱- حفظ اخلاق، صداقت و درستکاری

۲- افراد دست‌اندرکار مواد غذایی (تولید و توزیع کننده)

۳- تحریم و تورم

۴- کشورهای در حال توسعه

۵- امنیت غذایی

۶- چالش ها

۷- راهکارها

۸- مسئولیت اجتماعی

۹- خرید مشترک

۱۰- مسئولیت اجتماعی شرکت ها

۱۱- حفظ یکپارچگی زنجیره تأمین

۱۲- روش های اخلاقی تجارت

۱۳- تأمین محلی

An overview of ways to maintain ethics in the food supply and distribution chain in the conditions of embargo and inflation in developing countries

Bazziallariy, F^{1*}; Haghayegh, GH²; Kadkhoda, H.³

1- Senior expert in food science and engineering engineering, technology orientation and head of the food and beverage department of the food and drug administration of Zahedan University of Medical Sciences.

2- Faculty member of the Department of Food Sciences and Industries, Faculty of Agriculture, Zabul University

3- Master's student of Science and Food Engineering, Faculty of Agriculture, Zabul University

*- Responsible author's Email: fatemehbazziallari1400@gmail.com

Abstract:

Purpose: This review was written with the aim of reviewing the research done by researchers regarding the ways to maintain ethics in the food supply and distribution chain in the conditions of embargo and inflation in developing countries. The reason for choosing this title for the article was the existence of food supply problems in the conditions of embargo and inflation and the shrinking of the food table of people in developing countries. Research method: We collected and summarized the information based on searching keywords in reliable scientific sites such as PubMed, Scopus and Google Scholar. Findings (challenges and solutions): Based on the studies, unfortunately, maintaining ethics in the food supply and distribution chain in the conditions of embargo and inflation in developing countries has many challenges. Because economic sanctions usually cause a decrease in GDP, a decrease in the value of the currency and an increase in inflation, which affect food security and ethics in the supply chain. To deal with these challenges, solutions such as international humanitarian aid, prioritizing vulnerable groups and implementing food rationing systems are suggested. Ethical modeling in the food supply chain emphasizes corporate social responsibility and ethical risk assessment to respond to public concerns about human welfare and environmental management. This includes under-

standing and integrating ethical arguments into food policies at governmental and organizational levels. Also, the use of new technologies such as big data and the Internet of Things can improve food supply chain management, reduce food waste and increase traceability. However, in this field, there are challenges such as the lack of infrastructure, financial and technical barriers in developing countries that should be taken into account. Recommendations: In order to improve food security and economic sustainability, it is suggested that future researches focus on developing appropriate infrastructure, adopting new technologies, and improving cooperation and integration in the supply chain. Also, a more detailed examination of the social and economic effects of these solutions can help to improve policies.

Keywords: Ethics, food supply and distribution, developing countries, embargo, inflation.

مراجعه سریعه لطرق الحفاظ على الأخلاقيات في سلسلة الإمدادات الغذائية والتوزيع في ظل ظروف الحظر والتضخم في البلدان النامية

فاطمه بزی الله ری^{١*}، غلام حسین حقانی^٢، حامد کدخدای^٣

١- حاصل على درجة الماجستير في هندسة علوم وصناعة الأغذية تخصص التكنولوجيا، رئيس قسم الأغذية والمشروبات،

معاونية الغذاء والأدوية، جامعة زاهدان للعلوم الطبية

٢- عضو هيئة التدريس بقسم علوم وصناعة الأغذية، كلية الزراعة، جامعة زابل

٣- طالب بكالوريوس في هندسة علوم وصناعة الأغذية، كلية الزراعة، جامعة زابل

* الكاتب المسؤول: Email: fatemehbazziallari1400@gmail.com

ملخص:

الغرض: تمت كتابة هذه المراجعة بغرض مراجعة الأبحاث التي أجراها الباحثون فيما يتعلق بسبل الحفاظ على الأخلاقيات في سلسلة الإمدادات الغذائية وتوزيعها في ظروف الحظر والتضخم في البلدان النامية. وكان سبب اختيار هذا العنوان للمقال هو وجود مشاكل في الإمدادات الغذائية في ظل ظروف الحصار والتضخم وتقلص المائدة الغذائية للناس في الدول النامية. طريقة البحث: قمنا بجمع المعلومات وتلخيصها بناءً على الكلمات المفتاحية في المواقع العلمية الموثوقة مثل PubMed وScopus وGoogle Scholar. النتائج (التحديات والحلول): بناءً على الدراسات، للأسف، فإن الحفاظ على الأخلاقيات في سلسلة الإمدادات الغذائية وتوزيع الغذاء في ظل ظروف الحظر والتضخم في البلدان النامية يواجه العديد من التحديات. لأن العقوبات الاقتصادية تتسبب عادةً في انخفاض الناتج المحلي الإجمالي وانخفاض قيمة العملة وزيادة التضخم، مما يؤثر على الأمن الغذائي والأخلاقيات في سلسلة الإمدادات الغذائية. ولمواجهة هذه التحديات، يتم اقتراح حلول مثل المساعدات الإنسانية الدولية، وإعطاء الأولوية للفئات الضعيفة وتنفيذ أنظمة التقنين الغذائي. تؤكد النمذجة الأخلاقية في سلسلة الإمدادات الغذائية على المسؤولية الاجتماعية للشركات وتقييم المخاطر الأخلاقية للاستجابة للمخاوف العامة بشأن رفاهية الإنسان والإدارة البيئية. ويشمل ذلك فهم ودمج الحجج الأخلاقية في السياسات الغذائية على المستويين الحكومي والتنظيمي. كما أن استخدام التقنيات الجديدة مثل البيانات الضخمة وإنترنت الأشياء يمكن أن يحسن إدارة سلسلة الإمدادات الغذائية، ويقلل من هدر الطعام، ويزيد من إمكانية التتبع. ومع ذلك، في هذا المجال، هناك تحديات مثل الافتقار إلى البنية التحتية، والحواجز المالية والتقنية في البلدان النامية التي ينبغي أخذها في الاعتبار. التوصيات: من أجل تحسين الأمن الغذائي والاستدامة الاقتصادية، يُقترح أن تركز الأبحاث المستقبلية على تطوير البنية التحتية المناسبة، وتبني التقنيات الجديدة، وتحسين التعاون والتكامل في سلسلة الإمدادات الغذائية. كما أن إجراء فحص أكثر تفصيلاً للآثار الاجتماعية والاقتصادية لهذه الحلول يمكن أن يساعد في تحسين السياسات.

الكلمات المفتاحية: الأخلاقيات، إمدادات الغذاء وتوزيعه، البلدان النامية، الحظر، التضخم.

منابع:

- Beisembina, A. N. (2023). Conceptual foundations of food security management in the region. *Bulletin of To raighyrov University: Economics Series*. <https://doi.org/10.48081/bqlr9800>.
- Gómez, M., et al. (2011). Research principles for developing country food value chains. *Science*, 332, 1154-1155. <https://doi.org/10.1126/science.1202543>.
- Havas, K. A., & Salman, M. (2011). Food security: Its components and challenges. *International Journal of Food Safety, Nutrition and Public Health*, 4(4). <https://doi.org/10.1504/IJFSNPH.2011.042571>.
- Islam, N., et al. (2022). Conceptual study of problems and challenges associated with the food supply chain in developing countries. *Arab Gulf Journal of Scientific Research*. <https://doi.org/10.51758/agjsr-02-2021-0013>.
- Kumar, A., et al. (2020). Challenges in perishable food supply chains for sustainability management: A developing economy perspective. *Business Strategy and the Environment*. <https://doi.org/10.1002/bse.2470>.
- Manning, L., et al. (2006). Ethical modelling of the food supply chain. *British Food Journal*, 108, 358-370. <https://doi.org/10.1108/00070700610661330>.
- Mogale, D., et al. (2022). Designing a food supply chain for enhanced social sustainability in developing countries. *International Journal of Production Research*, 61, 3184-3204. <https://doi.org/10.1080/00207543.2022.2078746>.
- Opara, L., & Mazaud, F. (2001). Food traceability from field to plate. *Outlook on Agriculture*, 30, 239-247. <https://doi.org/10.5367/000000001101293724>.
- Reardon, T., et al. (2020). How COVID-19 may disrupt food supply chains in developing countries. https://doi.org/10.2499/p15738coll2.133762_17.
- Reardon, T., & Vos, R. (2023). How resilience innovations in food supply chains are revolutionizing logistics, wholesale trade, and farm services in developing countries. *International Food and Agribusiness Management Review*. <https://doi.org/10.22434/ifamr2022.0138>.
- Shah, N. (2023). Technology adoption in food supply chain management in developing countries: A review. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*. <https://doi.org/10.35940/ijeat.c3961.0212323>.
- Smith, B. (2008). Developing sustainable food supply chains. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363, 849-861. <https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2187>.
- Srivastava, H. S., & Wood, L. C. (2015). Cloud computing to improve agri-supply chains in developing countries. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-5888-2.CH101>.

اخلاق تجاری از دیدگاه اسلامی در بخش کشاورزی

زری سرابی^{۱*}، فاطمه سخی^۲

۱- دانش آموخته دکتری اقتصاد کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.

۲- دانش آموخته دکتری اقتصاد کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: sarabi.zari@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

سرابی، ز.، سخی، ف. (۱۴۰۳). اخلاق تجاری از دیدگاه اسلامی در بخش کشاورزی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

گرسنگی، ناامنی غذایی و فقر از مهم ترین مسائل بحرانی در برخی از کشورهاست. در میان تمامی حقوق افراد یک اجتماع در قالب نیازهای پایه ای خانوار، امنیت غذایی از مهم ترین نیازهای فردی است که کشاورزی در بستر کنونی جهان وظیفه مهم تأمین آن را بر عهده دارد. عدم توجه به این مهم تهدیدی علیه امنیت دولت‌ها و تهدیدی علیه صلح و امنیت جهانی است. تجارت بین المللی می تواند ناامنی غذایی را در کشورها از طریق تسهیل دسترسی به بازارهای بزرگتر کاهش دهد و به عنوان راه‌حلی برای تأمین امنیت غذایی جهان به‌شمار آید. از طرفی با توجه به توسعه ارتباطات و در نتیجه گسترش بازارها بهترین راهکار رو آوردن به تجارتی است که در آن اخلاق و بایسته‌های اخلاقی به دقت فراگیر گشته و محقق گردد. اخلاق تجارت شاخه‌ای از اخلاق است که به بررسی مسائل اخلاقی در محیط تجاری می‌پردازد. از این رو، هدف از این تحقیق تحلیل و بررسی ارتباط اخلاق تجاری در آموزه‌ها و عملکرد دولت اسلامی بر بخش کشاورزی است. برای این منظور با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای ادبیات اصول اخلاق تجارت اسلامی، تحلیل سیاست‌های مربوط به آن از منظر اقتصاد اسلامی استخراج و سپس با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی اصول تجارت اخلاقی در مورد تجارت شناسایی گردید. نتایج بررسی نشان می‌دهد که مهم ترین اصول اخلاقی حاکم بر تجارت را عدالت، صداقت، انصاف، احسان، مسئولیت‌پذیری، حفظ اسرار تجاری و پایبندی به تعهدات تشکیل می‌دهد. بکارگیری اصول اخلاقی تجارت در بخش کشاورزی آثار مثبتی در توسعه پایدار از طریق کاهش مصرف مواد تجدیدنپذیر، حفاظت محیط‌زیست، مشتری‌مداری دارد که تضمینی برای امنیت غذایی به طور پایدار و عادلانه خواهد بود. همچنین به کارگیری اصول اخلاقی در تجارت توزیع عادلانه و مقرون به صرفه مواد غذایی را تضمین می‌کند که می‌تواند به کاهش نوسان‌های قیمت مواد غذایی کمک کند. بنابراین تلفیق بعد اخلاقی تجارت در الگوهای نظری و مفهومی و شاخص‌ها و نشانگرهای کشاورزی پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: عدالت، انصاف، احسان، صداقت

مقدمه و بیان مسئله:

در دنیای امروز توجه به مسائل اخلاقی در تجارت و به‌طور کلی در اقتصاد بین‌المللی اهمیت ویژه‌ای دارد. در میان شاخه‌های مختلف اخلاق، اخلاق تجارت شاخه‌ای از اخلاق است که به بررسی مسائل اخلاقی در محیط تجاری می‌پردازد.

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

اخلاقیات در تجارت به عنوان سیستمی از ارزش‌ها و باید و نبایدها تعریف می‌شود که بر اساس آن نیک و بدهای تجارت مشخص و عمل بد از خوب متمایز می‌شود. در حیطه تجارت لزوم پرداختن به مسئله اخلاق به طریقی تجربی و به مرور زمان به اثبات رسیده است؛ به گونه‌ای که تجار دریافتند، عدم رعایت برخی اصول، شانس ورود به بازار و حتی ادامه فعالیت را از آنها سلب خواهد کرد، بنابراین نیاز به اخلاق تجارت از سوی بازرگانان مطرح شد. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ توجه به این اصول، در محافل تجاری و دانشگاهی مورد توجه واقع شد و به ظهور رشته‌ای با عنوان اخلاق تجاری، در دانشگاه‌ها منجر شد. نیاز به رعایت اخلاق در تجارت، اولین بار در دهه ۱۹۹۰ توسط پایه‌گذاران سازمان جهانی تجارت مطرح شد و در انتها به تدوین موافقت‌نامه‌ای با عنوان رویه‌های تجاری غیرمنصفانه انجامید. بر طبق این عهدنامه دامپینگ محکوم و راهکارهایی برای مقابله با این معضل ارائه شد (رضانیا شیرازی، ۱۳۹۵). بکارگیری اخلاق تجارت آثار مثبتی در توسعه پایدار از طریق کاهش مصرف مواد تجدید ناپذیر، حفاظت محیط‌زیست، مشتری‌مداری دارد. اخلاق تجاری اسلامی ناظر به رعایت حقوق افراد مشتمل بر حقوق الزامی (رعایت عدالت و عدم ظلم) و حقوق ترجیحی (انصاف و احسان) است؛ بر این اساس، تجارتی اخلاقی است که از ظلم و بی‌انصافی عاری بوده و مبتنی بر احسان و ایثار باشد (توکلی و کریمی، ۱۳۹۳). از طرفی دیگر برای داشتن تجارت موفق رعایت اصول اخلاقی اسلامی الزامی خواهد بود چرا که عدم به کارگیری اخلاق در تجارت منجر به بروز خسارت به طرفین تجاری می‌شود که از مهم‌ترین پیامدهای آن می‌توان به تبلیغات گمراه‌کننده، بازاریابی برای کالاهای زیان‌آور، پوشیده نگه داشتن عیب‌های کالا از دید خریدار، عدم تحویل یا ارسال به موقع کالا، دامپینگ (ارزان‌فروشی مکارانه)، تبعیض در فروش کالا اشاره کرد (عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۴).

در بخش کشاورزی نیز گذار نظام‌های بهره‌برداری از حالت مزرعه به بنگاه و کسب و کار، موجب طرح مسائل و موضوعات جدیدی از جمله مباحث اخلاقی شده است که نیازمند بررسی است. کشاورزی در بستر کنونی جهان علاوه بر وظیفه مهم تأمین امنیت غذایی، مسئولیت حفاظت از منابع طبیعی و پایه را نیز بر عهده دارد. شایان ذکر است رکن فراهمی غذا در امنیت غذایی متأثر از سه عامل: تولید، تجارت و ذخیره‌سازی است و بیانگر تأمین کمی و کیفی غذای موردنیاز آحاد جامعه با بهره‌گیری از تولید داخل، خالص تجارت، ذخایر و کشت فراسرزمینی است. در راهبرد نهم رکن فراهمی غذا، به ساماندهی تجارت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی نیز تأکید شده است. همچنین با توجه به مبانی ارزشی سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی، اقتصاد مقاومتی، بیانیه گام دوم انقلاب، نقشه جامع علمی کشور، تأکیدات مقام معظم رهبری و چالش‌های این حوزه، اصول راهبردی و مبانی ارزشی سند ملی دانش‌بنیان امنیت غذایی عبارتند از: (۱) رعایت کرامت انسانی افراد در دسترسی به غذای کافی، و (۲) رعایت عدالت بین نسلی در توسعه بخش کشاورزی، حفاظت از منابع پایه، تعادل زیست‌بوم‌ها و مهار عوامل ناپایداری آنها (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۲). بنابراین با توجه به اهمیت دستیابی به امنیت غذایی جایگاه بخش کشاورزی در رسیدن به این امر مهم، رعایت اخلاق و احترام به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در فعالیت‌های تجاری بخش کشاورزی از اهمیت بسیاری برخوردار است.

بر اساس مطالعه خلیلیان (۱۳۹۱)، یکی از معیارهای تسهیل مبادله در بازار اسلامی، پایبندی به اخلاق اسلامی است. در مطالعه تسالکیس و همکاران (۲۰۰۸) اخلاقی بودن فضای کسب و کار در میان کشورهای مختلف با شاخص ذهنی اخلاق تجارت بررسی شد. این شاخص از مولفه‌های میزان پایبندی مشتریان و میزان اطمینان آنها به دست آمده است. یافته‌های مطالعه خلیلی و همکاران (۱۳۹۸)، بیانگر آن است که قواعد اخلاقی نظیر عدالت، انصاف و حفاظت از محیط‌زیست در مقررات و معاهدات موافقت‌نامه‌های کشاورزی، شرایط مناسبی را برای کشورهای در حال توسعه با اجتناب از انزوای اقتصادی و توسعه ارتباطات اقتصادی فراهم می‌آورد. همچنین بر اساس یافته‌های مطالعه عبدالله‌زاده و همکاران (۱۳۹۴)،

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مؤلفه‌های مفهومی اخلاق در فعالیت‌های کشاورزی شامل حفاظت از منابع، تجارت عادلانه، رعایت حقوق و نیروی کار، رعایت مسائل ایمنی و بهداشتی، تعهد به توسعه و بازاریابی اجتماعی و ... است.

مواد و روش‌ها:

در تحقیق پیش‌رو، با استفاده از رویکردی توصیفی-تحلیلی و با مطالعه تطبیقی اسناد کتابخانه‌ای به تحلیل و بررسی اصول اخلاق اسلامی در تجارت پرداخته شد. اطلاعات مورد نیاز با مرور و خلاصه‌سازی مقالات مرتبط و از طریق جستجوی هدفمند کتابخانه‌ای و منابع الکترونیکی در پایگاه‌های اسنادی مختلف با کلیدواژه‌های اخلاق، اخلاق کشاورزی، امنیت غذایی، تجارت صورت گرفت. این مقالات بدون محدودیت زمانی بررسی و تحلیل شدند.

نتایج و بحث:

در این بخش به شرح اصول اخلاقی مربوط به تجارت در ادبیات تجربی پرداخته شده است. در عرصه اخلاق تجاری، مهم‌ترین اصول اخلاقی حاکم بر تجارت را صداقت، انصاف، مسئولیت‌پذیری، حفظ اسرار تجاری و پایبندی به تعهدات تشکیل می‌دهد. پایبند بودن به موازین اخلاقی یک جزئی رقابتی بسیار مهم در عرصه تجارت بین‌المللی است. تحریم اقتصادی نیز با اصول اخلاق تجاری مغایرت دارد و مانع از عمل به تعهدات تحویل و تأمین به موقع کالاها پس از فروش می‌شود (رضافیا شیرازی، ۱۳۹۵).

رعایت حقوق الزامی (عدالت) به عنوان معیار قانون و فقه قرار گرفته است؛ اما رعایت حقوق ترجیحی (احسان و ایثار) در فضای قانون تعریف نمی‌شود؛ اما فقه آن را در قالب اباحه به معنای عام (مستحب و مکروه) بیان می‌کند، اخلاق نیز این موارد را به عنوان حقوق اخلاقی به رسمیت می‌شمارد.

اخلاق تجارت اسلامی شامل سه بعد عدالت، انصاف و احسان می‌باشد. اخلاق تجاری اسلامی ناظر به رعایت حقوق افراد مشتمل بر حقوق الزامی (رعایت عدالت و عدم ظلم) و حقوق ترجیحی (انصاف و احسان) در فضای کسب و کار است؛ بر این اساس، تجارتی اخلاقی است که از ظلم و بی‌انصافی عاری بوده و مبتنی بر احسان و ایثار باشد. عدالت به مفهوم رعایت حقوق الزامی در فضای تعامل‌های تجاری و برابر آن ظلم است. مؤلفه‌های عدالت عبارت است از: پرهیز از ربا، پرهیز از کم‌فروشی، عدم احتکار، پرهیز از کلاهبرداری (تدلیس، غش، غبن، نجش، تدابر)، وفای به عهد، عدم کذب (توکلی و کریمی، ۱۳۹۳؛ هادوی نیا و انصاری فرد، ۱۳۹۴).

احسان به معنای ایثار و تفضل و مفهومی برتر از عدل است. احسان در تجارت به این معناست که در حق دیگران به نیکی و تفضل رفتار شود. معنای دیگر احسان سروسامان دادن به امور و کارها به وجه نیکو و کامل است. تفاوت عدل و احسان این است که در عدل جزا و پاداش به اندازه عمل است، اما در احسان، پاداش و جزا بیش از عمل و رفتار است. برای ارائه مؤلفه‌های احسان باید مواردی به کار برده شود که از حوزه عدالت و انصاف فراتر باشند. احسان در پذیرش اقاله، خدمات پس از فروش، خوش‌خلقی، سهل‌گرفتن در معامله، تعریف نکردن از کالا یا خدمت، عدم تبعیض و در نظر گرفتن حال ضعیفان و ایثار هستند (توکلی و کریمی، ۱۳۹۳).

انصاف در تجارت مفهومی بینابین دارد و به عنوان حد وسط میان عدالت و انصاف قرار می‌گیرد. مؤلفه‌های انصاف عبارت است از: عدم غلو در آراستن و تبلیغ، قناعت بر سود کم (نگرفتن سود پس از تأمین مخارج). فرق انصاف با عدالت در این است که در انصاف، اعطا و دادن مطرح است؛ یعنی به اما عدالت می‌تواند هم به دادن و اعطا باشد (۲). رویه‌های

تجاری غیرمنصفانه به رفتارها و اقداماتی گفته می شود که در تجارت انجام دادن آنها خلاف اخلاق بوده و موجب بروز خسارت به طرفین تجاری می شود. برای مثال می توان به تبلیغات نادرست، بازاریابی محصولات ناسالم، منطبق نبودن کالای ارائه شده با نمونه آن، عدم اطلاع رسانی به طرف تجاری از عیوب کالاها، دامپینگ، تبعیض در فروش و عدم تحویل به موقع کالاها اشاره کرد (رضافیا شیرازی، ۱۳۹۵).

بر اساس مطالعه رجایی و کاظمی (۱۳۹۰)، شاخص صداقت به سه دسته زمینه ساز و فرایندی و جبرانی تقسیم می شود. شاخص زمینه ساز به شناخت احکام، شاخص فرایندی به قانونمندی و نظم، راستگویی، وفای به عهد، امانت داری، انصاف و پرهیز از غش و تبانی تقسیم شده است.

مهمترین یافته ها:

۱. رعایت اخلاق در تجارت زمانی اتفاق می افتد که حقوق افراد استیفا شود، انصاف رعایت شود و احسان و نیکوکاری در تجارت رواج یابد.
۲. اخلاقی بودن یا نبودن رفتارها و عملکردها می تواند موجب بروز پیامدهای مثبت یا منفی در سطح تجارت شود که اخلاق تجاری به عنوان پیامد مثبت و فساد تجاری به عنوان منفی انگاشته شود.
۳. عدالت، برابری و عدم تبعیض، انصاف و عدم توسل به فریب، پایبندی به تعهدات از مهمترین اصول و قواعد اخلاقی در تجارت است که در صورت بکارگیری در بخش کشاورزی تضمین کننده امنیت غذایی خواهد بود.

Business ethics from an Islamic perspective in agriculture

Sarabi, Z.^{1*}, Sakhi, F.²

1- PhD in Agricultural Economics, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Faculty of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran.

2- PhD in Agricultural Economics, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, College of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran.

* Responsible author's Email: sarabi.zari@yahoo.com

Abstract:

Hunger, food insecurity and poverty are among the most important critical issues in some countries. Among all the rights of people of a community in the form of basic household needs, food security is one of the most important individual needs, which agriculture has the important task of providing in the current context of the world. Failure to pay attention to this is a threat to the security of governments and a threat to global peace and security. International trade can reduce food insecurity in countries by facilitating access to larger markets and can be considered as a solution to ensure global food security. On the other hand, considering the development of communication and as a result the expansion of markets, the best solution is to start a business in which ethics and moral requirements are carefully spread and realized. Business ethics is a branch of ethics that examines ethical issues in the business environment. Therefore, the purpose of this research is to analyze and investigate the relationship of business

ethics in the teachings and performance of the Islamic government on the agricultural sector. For this purpose, by referring to the library sources of the Islamic business ethics literature, the analysis of related policies was extracted from the perspective of Islamic economics, and then, using the analytical-descriptive method, the ethical business principles were identified. The results of the survey show that the most important ethical principles governing business are justice, honesty, fairness, benevolence, responsibility, keeping trade secrets and adhering to commitments. Applying the ethical principles of business in the agricultural sector has positive effects on sustainable development through reducing the consumption of non-renewable materials, environmental protection, and customer orientation, which will be a guarantee for food security in a sustainable and fair manner. Also, the application of ethical principles in business ensures a fair and affordable distribution of food, which can help reduce food price fluctuations. Therefore, it is suggested to integrate the ethical dimension of business in theoretical and conceptual models and agricultural indicators.

Keywords (In English): Justice, fairness, benevolence, honesty

أخلاقيات التجارة من وجهة نظر إسلامية في القطاع الزراعي

زری سرابی^۱، فاطمة سخی^۲

۱- خریج دکتوراه فی الاقتصاد الزراعی، قسم الاقتصاد الزراعی، کلیة الزراعة، کلیة الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة طهران، کرج، ایران.

۲- خریج دکتوراه فی الاقتصاد الزراعی، قسم الاقتصاد الزراعی، کلیة الزراعة، کلیة الزراعة والموارد الطبيعية بجامعة طهران، کرج، ایران.

*- الكاتب المسؤول: Email: sarabi.zari@yahoo.com

ملخص:

يعد الجوع وانعدام الأمن الغذائي والفقر من أهم الأزمات في بعض البلدان. من بين جميع حقوق أفراد المجتمع في شكل احتياجات منزلية أساسية، يعد الأمن الغذائي أحد أهم الاحتياجات الفردية، والتي تتولى الزراعة مهمة توفيرها في السياق الحالي للعالم. وعدم الاهتمام بذلك يشكل تهديدا لأمن الحكومات وتهديدا للسلم والأمن العالميين. يمكن للتجارة الدولية أن تقلل من انعدام الأمن الغذائي في البلدان من خلال تسهيل الوصول إلى أسواق أكبر ويمكن اعتبارها حلاً لضمان الأمن الغذائي العالمي. من ناحية أخرى، وبالنظر إلى تطور الاتصالات ونتيجة لذلك توسع الأسواق، فإن الحل الأفضل هو بدء عمل تجاري يتم فيه تغطية الأخلاقيات والمتطلبات الأخلاقية بشكل كامل. أخلاقيات التجارة (أو أخلاقيات العمل) هي فرع من الأخلاقيات يدرس القضايا الأخلاقية في بيئة الأعمال. ولذلك فإن الغرض من هذا البحث هو تحليل ودراسة تأثير أخلاقيات الأعمال في تعاليم وممارسات الحكومة الإسلامية على القطاع الزراعي. ولهذا الغرض، وبالرجوع إلى المصادر المكتوبة لأدبيات أخلاقيات الأعمال الإسلامية، تم استخلاص تحليل السياسات ذات الصلة من منظور الاقتصاد الإسلامي، ومن ثم تم تحديد مبادئ الأعمال الأخلاقية باستخدام المنهج الوصفي التحليلي. وأظهرت نتائج البحث أن أهم المبادئ الأخلاقية التي تحكم الأعمال التجارية هي العدالة والأمانة والإنصاف والإحسان والمسؤولية وحفظ الأسرار التجارية والتعهد بالالتزامات. إن تطبيق المبادئ الأخلاقية للأعمال في القطاع الزراعي له آثار إيجابية على التنمية المستدامة من خلال الحد من استهلاك المواد غير المتجددة، وحماية البيئة، والتوجه نحو العملاء، والتي ستكون ضمانة للأمن الغذائي المستدام والعاقل. كما أن تطبيق المبادئ الأخلاقية في الأعمال التجارية يضمن التوزيع العادل وبأسعار معقولة للأغذية، مما يمكن أن يساعد في تقليل تقلبات أسعار

المواد الغذائية. ولذلك يقترح دمج البعد الأخلاقي للأعمال التجارية في النماذج النظرية والمفاهيمية ومؤشرات ومؤشرات الزراعة.
الكلمات المفتاحية: العدل، الإنصاف، الإحسان، الإخلاص

منابع:

- توکلی، م.ج.، کریمی، س. (۱۳۹۳). شاخص اخلاق تجارت از دیدگاه اسلام. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. دوره ۱۴، شماره ۵۳ - صفحه ۳۰-۵.
- خلیلیان اشکذری، م.ج. (۱۳۹۱). شاخص های ارزیابی تسهیل مبادلات در بازار اسلامی، مجله معرفت اقتصادی، دوره ۲، شماره ۲، صفحات ۱۲۷-۱۵۲.
- خلیلی، ح.، سلطانی، ر.، جلالی، م. (۱۳۹۸). تبیین جایگاه قواعد اخلاقی در موافقت نامه کشاورزی سازمان تجارت جهانی. مجله اخلاق زیستی، دوره نهم، شماره سی و سوم.
- رضانیا شیرازی، ح. (۱۳۹۵). اخلاق تجاری و تجارت اخلاقی، پژوهش های اخلاقی، سال ششم، شماره چهار.
- رجایی، م.ک.، کاظمی، م. (۱۳۹۰). شاخص ترکیبی صداقت در بازار اسلامی. معرفت اقتصادی، ۳(۱)، ۱۴۴-۱۱۵.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۴۰۲). سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی. تهران. ایران
- عبدالله زاده، غ.ح.، شریف زاده، م.، ش.، عربیون، ق. (۱۳۹۴). شناسایی مؤلفه های مفهومی اخلاق کسب و کار در کشاورزی: تحلیل خوشه ای برداشت ها. مجله توسعه کارآفرینی، دوره ۸، شماره ۲، صفحات ۲۷۱-۲۵۳.
- هادوی نیا، ع.ا.، انصاری فرد، س. (۱۳۹۴). اخلاق تجاری با رویکرد اسلامی. فصلنامه علمی-ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره هفدهم، صفحات ۲۳۸-۲۱۳.
- Tsalikis, J., Seaton, B. 2006. "Business Ethics Index: Measuring Consumer Sentiments Toward Business Ethical Practices"; Journal of Business Ethics , Vol 64, No. 4.

اخلاق کشاورزی از منظر ارزش های اسلامی در حوزه آب

علیرضا رفیعی پور^{۱*}، محمد صادق عطاریان خسروشاهی^۲، فهیمه شمس الهی^۳ و مصطفی نادرعقیف^۴

۱- مدیر کل دامپزشکی استان البرز

۲- کارشناس اداره کل دامپزشکی استان البرز

۳- پزشک

۴- دامپزشک

*- نویسنده مسئول: Email: arrp_8@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

رفیعی پور، ع.، عطاریان خسروشاهی، م.، شمس الهی، ف.، نادرعقیف، م. (۱۴۰۳). اخلاق کشاورزی از منظر ارزش های اسلامی در حوزه آب. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر - ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

آب، یکی از عناصر حیات بخش در عالم می باشد که اساسی ترین سنگ زیرین خلقت بشر و کل عالم هستی را تشکیل می دهد و به عنوان یکی از کلیدی ترین عناصر دخیل در توسعه اجتماعی و سیاسی کشورها به شمار می آید. کمبود منابع آب، یکی از عوامل مهم بازدارنده توسعه در بخش کشاورزی، اقتصادی و اجتماعی در بیشتر کشورهای در حال توسعه است. در ایران نیز محدودیت های منابع آب و تقاضای روز افزون برای مصرف آن در بخش های مختلف، بر اهمیت و حساسیت مدیریت بهینه آن افزوده است. بخش کشاورزی بزرگترین مصرف کننده منابع آب شیرین است. تاکنون مسائل مربوط به اخلاق آب بیشتر در حوزه اخلاق زیست محیطی مورد بحث قرار گرفته اند. لازم است به اخلاق در حوزه آب به عنوان یک اخلاق کاربردی در حوزه کشاورزی که مبتنی بر شناخت آب به عنوان یک الزام برای زندگی است توجه بیشتری شود. مسئله آب آنقدر مهم است که نباید برای حل بحران آن فقط داده های تکنیکی را لحاظ نمود بلکه باید داده های اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی نیز مورد استفاده قرار گیرد. ترویج اخلاق کشاورزی از منظر اسلام، که کامل ترین دستور زندگی بشریت است، بهترین شیوه جهت فایق آمدن بر بحران های موجود، مخصوصا در حوزه آب است. در منابع دینی، از جمله آیات و روایات، اشارات گوناگونی به جایگاه آب شده و نکات ظریفی در آن دیده می شود. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی با شیوه گردآوری، فیش ها و به صورت کتابخانه ای انجام گرفته است و اهداف آن تدوین راهکارهای دینی جهت تحول رفتاری انسان ها در حوزه اخلاق کاربردی کشاورزی در حوزه آب می باشد. بررسی ها نشان می دهد که اسلام دارای اصول اخلاقی و عملی ارزشمندی چون مسئله عدالت در حوزه فردی و اجتماعی، صرفه جویی و ابزار صرفه جویی، امانت داری، رعایت حقوق دیگران و حرمت اسراف و آلودگی آب است. در این پژوهش سعی شده است، آب از منظر اسلام بخصوص، آیات و روایات و فقه اسلامی مورد کاوش قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ارزش های اسلامی، اخلاق کاربردی، اخلاق کشاورزی، آب

مقدمه و بیان مسئله:

آب از دیرباز و از بدو پیدایش حیات نقش اساسی در زندگی و طبیعتا موجودیت انسان ایفا کرده است. عنصر آب، اساسی ترین سنگ بنای خلقت بشر و کل عالم طبیعت را تشکیل می دهد. به همین دلیل، قرآن کریم در آیه ۳۰ سوره انبیاء می فرماید: «و هر چیز زنده ای را از آب قرار دادیم». بنابراین، آب در حیات انسان ها، حیوانات و نباتات نقش حیاتی و کلیدی را ایفا می نماید. در منابع دینی، معصومین (ع) آب را بهترین نوشیدنی در دنیا و آخرت، اولین آفریده، اولین چیزی که در قیامت از آن سؤال می شود و ... معرفی کرده اند. امام صادق (ع) فرمودند: ای مفضل! بدان که اساسی ترین نیاز زندگی مادی انسان آب است و نان. بنگر که خداوند چگونه در این دو تدبیر کرده است: نیاز انسان به آب بیشتر از نیازش به نان است زیرا انسان آب را هم برای خوردن و هم برای وضو، غسل، شستشوی لباس ها، سیراب سازی حیوانات و آبیاری باغ و مزارع استفاده می کند آب به عنوان یکی از کلیدی ترین عناصر در توسعه اجتماعی و سیاسی کشورها به شمار می آید، به طوری که مسئله آب، در حال حاضر و در آینده، به یکی از چالش های مهم جامعه بین المللی تبدیل خواهد شد. بررسی های انجام شده نشان می دهد که تاکنون کتاب یا مقاله مستقلی درباره اخلاق کشاورزی از منظر ارزش های اسلامی در حوزه آب به رشته تحریر در نیامده است. هر چند تعدادی کتاب و مقاله در حوزه محیط زیست و اخلاق زیست محیطی، به طور پراکنده می توان یافت. البته در چند سال اخیر در مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی به مقوله آب نگاه ویژه ای شده است و رساله ها و پایان نامه های در این خصوص به رشته تحریر در آمده است. برخی آثار مهم در این زمینه شامل کتاب جایگاه محیط زیست در اسلام و مسیحیت به قلم فاطمه خداجویان، حفاظت از محیط زیست از بعد اخلاقی و حقوقی و فقهی به قلم مریم بلوچیان طرقی، اسلام و محیط زیست، به قلم عبدالله جوادی آملی، اخلاق زیست محیطی از منظر اسلام در حوزه آب به قلم رحمت الله جغتایی. هدف از این مطالعه کشف، طبقه بندی، تبیین راهکارهای علمی و ارائه خط مشی صحیح، عقلانی و اثبات اهمیت آب در اخلاق کشاورزی است.

مواد و روش ها:

روش بررسی و تحقیق در این پژوهش، توصیفی، تحلیلی، تطبیقی و از طریق گردآوری یافته ها و مطالعات کتابخانه ای بود است. با این توضیح که در این پژوهش براساس تحلیل مفهومی، مفهوم اخلاق کشاورزی از دیدگاه اسلام، تحلیل و تفسیر شد و با مراجعه به آیات و روایات و تفاسیر مفسرین، جایگاه اخلاق کشاورزی در حوزه آب مورد بررسی قرار گرفت. با استفاده از قواعد روش تحلیل محتوایی با استفاده از قواعد روش اجتهادی در تفاسیر آیات و روایات، ابزار گردآوری اطلاعات عبارت از بانک های اطلاعاتی، وب سایت ها و شبکه های کامپیوتری و سایر منابع می باشند.

نتایج و بحث:

با توجه به این که دین مقدس اسلام از کوچکترین مسائل زندگی بشر فروگذار ننموده و آیات مقدس قرآن به صورت مکرر نسبت به اهمیت این ماده در زندگی بشر اشاره نموده، با نگاهی اجمالی به آیات قرآن کریم اشارات خداوند متعال به آب را بررسی می نماییم. در ۳۳ آیه از قرآن کریم خداوند می فرماید: بعد از خلقت آسمان ها و زمین ما آب را فرو فرستادیم تا زمین مرده را زنده نماید و آب را مایه حیات و منشاء تمامی گیاهان و حیوانات و مایه هستی می داند آیات فوق عبارتند از: سوره نحل آیه ۱۰، ق آیه ۹، نحل آیه ۶۵، نمل آیه ۶۰، عنکبوت آیه ۶۳، روم آیه ۲۴، مرسلات آیه ۲۷، اعراف آیه ۵۷، یونس آیه ۲، هود آیه ۷، ابراهیم آیه ۳۲، حجر آیه ۲۲، بقره آیه ۱۶۴، فصلت آیه ۲۷، زخرف آیه ۱۱، کهف آیه ۴۵،

طه آیه ۵۳، حج آیه ۵ و ۶۳، مومنین آیه ۱۸، اعراف آیه ۴۸، عبس آیه ۲۵، نباء آیه ۱۴، لقمان آیه ۲۰، فاطر آیه ۲۷، زمر آیه ۲۱، انبیاء آیه ۳۰، ملک آیه ۳۰، نور آیه ۴۵، فرقان آیه ۵۳، سجده آیه ۸، مرسلات آیه ۲۰، طارق آیه ۶ یکی از عوامل فایق آمدن به مشکلات و چالش های اجتماعی، چه در حوزه ملی، منطقه ای و حتی جهانی شناخت ریشه ها و عناصر دخیل در آن است. از این رو سعی شده است علل مشکلات آب در حوزه کشاورزی با راهکارهای دینی و اسلامی ارائه گردد تا قدمی در این راه برداشته شود و زمینه بهبود وضعیت و حل مشکلات فراهم گردد. تجزیه و تحلیل های انجام شده نشان دهنده نیاز بیشتر برای تغییر نگرش در نحوه مدیریت مصرف در حوزه کشاورزی است. اسلام در حوزه مدیریت آب و منابع آن، دلیل بحران های آبی و محیط زیستی موجود را نگاه کاملاً مهندسی و به دور از الهیات انسان به منابع آب و محیط زیست می داند. از منظر اسلام راه حل بحران آب با احیای نگاه قدسی به طبیعت براساس بالاترین ارزش، که تقرب الهی است آغاز می شود. به شدت لازم است که رویکردی فرهنگی به عملی کردن مصرف بهینه ی آب و سازماندهی اخلاقی منابع آب در زمینه کشاورزی داشته باشیم که ثمره ی آن عملی شدن اخلاقیات آب به مثابه یک هدف اصیل است.

مهمترین یافته ها:

علم اخلاق علمی است که به ما نشان می دهد روابط گوناگون خود را چگونه تنظیم کنیم تا به هدف غایی از خلقت خویش دست یابیم. نتایج حاصل از این تحقیق و بررسی های بعمل آمده شامل ارکان اخلاق در کشاورزی بوده که عبارتند از: امنیت غذایی، سلامت اجتماعی، شیوه ترویج اخلاق در کشاورزی، تغییر باور و نگرش کشاورزان و مسئولین به این امر. بهترین راه در ایجاد سلامت و امنیت غذایی در کشاورزی، آیین نامه و بخش نامه نیست، بلکه تغییر تفکر و باور کشاورز در مورد عدم تولید به هر قیمتی است که از طریق گفتگو و مشاوره و ارتباط خوب با کشاورزان به دست می آید. بدیهی است از منظر اسلامی محدودیتی در تولید نیست، بلکه اسلام همت در تولید و قناعت در مصرف را توصیه می کند، همچنین بر طبق جهان بینی الهی انسان تنها امانتدار خداوند است و نباید بهره مندی از طبیعت به آسیب رساندن به نظام طبیعت بیانجامد، اسلام برای عملی کردن این امر مهم و بهینه سازی مصرف راه کارهای خوبی ارائه کرده است که از آن جمله می توان به موارد ذیل اشاره نمود: اعتدال در مصرف، عدم اسراف و تبذیر، سپاس گذاری و شکر عملی نعمت ها، و عدم کفران نعمت. اخلاق حرفه ای، تامل درباره ابعاد اخلاقی مسائل و موضوعاتی است که به مشاغل خاصی مربوط می شود مانند اخلاق در کشاورزی و امثال آن. گفتنی است که یکی از دغدغه های اخلاق حرفه ای حل معضلات و تعارضات اخلاقی است، به عبارت دیگر اخلاق حرفه ای در کشاورزی به این معناست که کشاورزان و دست اندرکاران در این حرفه باید اصول اخلاق حرفه ای را بدانند و دریابند خالق آن ها از این گروه چه می خواهد؟ اصول و ارزش های آرمانی اخلاقی چیست؟ سطح اخلاق حرفه ای آنان باید چگونه باشد؟ دارای چه تعهداتی نسبت به رعایت شئونات اسلامی و فرهنگ عمومی کشور هستند؟ نسبت به حقوق دیگران چه کاری باید انجام دهند؟

Agricultural ethics from the perspective of Islamic values in the field of water

Abstract:

The water is the most essential element to human life in the world which forms the most basic underlying rock of human creation and the universe. It is also one of the key elements involved in the social and political development of the countries. The scarcity of water resources is one of the important factors preventing development in the agricultural, economic and social sectors in most developing countries. In Iran, the limitations of water resources and the increasing demand for its consumption in different sectors have increased the importance and sensitivity of its optimal management. The agricultural sector is the largest consumer of fresh water resources. So far, water use ethics have been classified in the area environmental ethics issues and this topic has been discussed in the area of environmental ethics. Water ethics should be considered as an applied ethics that is based on the recognition of water as a requirement for life has been considered. The issue of water is so important that it is not only technical data be used that needs to be addressed to solve its crisis, but also social, moral and cultural data should be used. Promoting the idea of agricultural ethics from Islam point of view could be possibly the best practice to overcome the current existence crises in the world especially water shortage and contamination. There are various verses and statements in Religious resources which significantly clarify and provide delicate points regarding water importance. This descriptive - analytical study has collected data from libraries. It aimed to develop religious strategies in order to make a revolution in human behaviors regarding agricultural ethics of water. There are some evidences that Islam has valuable ethical and practical principles such as individual and social justice, savings and its instruments, integrity, respect the rights of others, respect of waste and its contamination. Accordingly, the present study explained different significant aspects of water from Islam point of view especially using holy verses of Quran and Prophets Statements.

Key words: Islamic values, practical ethics, agricultural ethics, water

الأخلاق الزراعية من منظور القيم الإسلامية في مجال المياه على رضا رفيعي بور^{۱*}، محمد صادق عطاريان خسرو شاهي^۲، فهيمه شمس الهي^۳، مصطفى نادر عفيف^۴

۱- مدیرکل دامپزشکی استان البرز

۲- کارشناس اداره کل دامپزشکی استان البرز

۳- پزشک

۴- دامپزشک

* الکاتب المسؤول: Email: arrp_8@yahoo.com

ملخص:

يعد الماء أحد العناصر الواهية للحياة في العالم، والذي يشكل أساس الخلق البشري والكون بأكمله، ويعتبر أحد أهم العناصر الأساسية المشاركة في التنمية الاجتماعية والسياسية للدول. ويعدّ نقص الموارد المائية أحد العوامل الهامة التي تحول دون تحقيق التنمية في القطاعات الزراعية والاقتصادية والاجتماعية في معظم البلدان النامية. وفي إيران، أدت محدودية الموارد المائية والطلب المتزايد على استهلاكها في مختلف القطاعات إلى زيادة أهمية وحساسية إدارتها المثلى. ويعتبر القطاع الزراعي أكبر مستهلك لموارد المياه العذبة. حتى الآن، تمت مناقشة القضايا المتعلقة بأخلاقيات المياه في الغالب في مجال الأخلاقيات البيئية. ومن الضروري الاهتمام أكثر بالأخلاقيات في مجال المياه باعتبارها أخلاقيات تطبيقية في مجال الزراعة، والتي تقوم على الاعتراف بالمياه كضرورة للحياة. إن قضية المياه مهمة للغاية لدرجة أنه لا ينبغي أخذ البيانات الفنية فقط في الاعتبار لحلّ أزماتها، بل يجب أيضاً استخدام البيانات الاجتماعية والأخلاقية والثقافية. إنّ ترويج أخلاقيات الزراعة من منظور الإسلام، الذي هو أكمل نظام للحياة البشرية، هو أفضل وسيلة للتغلب على الأزمات القائمة، وخاصة في مجال المياه. وفي المصادر الدينية، بما في ذلك الآيات والأحاديث، إشارات مختلفة إلى مكانة الماء ونقاط دقيقة فيها. وقد تم تنفيذ هذا البحث بطريقة وصفية وتحليلية من خلال جمع أوراق البيانات بالطريقة المكتبية، وأهدافه تجميع الحلول الدينية للتحويل السلوكي للإنسان في مجال الأخلاقيات الزراعية التطبيقية في مجال المياه. وتشير الدراسات إلى أن الإسلام له مبادئ أخلاقية وعملية قيمة، مثل مسألة العدالة في المجالين الفردي والاجتماعي، والتوفير ووسائله، والأمانة، واحترام حقوق الآخرين، وتحريم الإسراف وتلويث المياه. وقد تمت في هذا البحث محاولة دراسة المياه من منظور الإسلام، وخاصة الآيات والأحاديث والفقه الإسلامي.

الكلمات المفتاحية: القيم الإسلامية، الأخلاقيات التطبيقية، الأخلاقيات الزراعية، المياه

منابع:

- قرآن کریم
جوادی آملی، ا. (۱۳۹۷). اسلام و محیط زیست (چاپ دهم). انتشارات اسرا.
محمدی، م. مطاریان، ا. حیدرماه، ف. (۱۳۸۵). بررسی اهمیت آب از منظر قرآن کریم. انسان و محیط زیست، (۲)، ۱۳.
فغفوری مغربی، ح. (۱۳۸۸). اصول اخلاقی محیط زیست از منظر اسلام. اخلاق پزشکی، (۸)، ۴۴-۱۱.
باسی، پ، موسوی غفاری روهی، س. (۱۴۰۰). جایگاه اخلاق در کشاورزی صنعتی. مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، (۷)، ۲۹-۴۷.

رعایت اصول اخلاقی در رفاه حیوانات در تولید غذا: الزامات و چالش‌ها

شکوفه شارخی رضایی

دکتری علوم و صنایع غذایی، شیمی مواد غذایی پژوهشکده صنایع غذایی و فرآورده های کشاورزی پژوهشگاه استاندارد،
سازمان ملی استاندارد/

* نویسنده مسئول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

شارخی رضایی، ش. (۱۴۰۳). رعایت اصول اخلاقی در رفاه حیوانات در تولید غذا: الزامات و چالش‌ها. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

چکیده:

رعایت اصول اخلاقی در کشاورزی و تولید محصولات غذایی، به‌ویژه در زمینه پرورش دام و طیور، به یکی از موضوعات مهم و بحث‌برانگیز تبدیل شده است. در این مقاله مروری، به بررسی مقالات و استانداردهای جدید مرتبط با رفاه حیوانات در صنعت دام و طیور پرداخته می‌شود. استانداردهای جدید مانند (ISO 34700) با عنوان "الزامات سیستم مدیریت رفاه حیوانات در زنجیره تأمین غذایی" که چارچوبی جامع برای بهبود رفاه حیوانات در زنجیره تولید غذا ارائه می‌دهد، مورد توجه قرار گرفته‌اند. این استانداردها شامل الزاماتی مانند مدیریت اصولی رفاه حیوانات، استفاده از مواد اولیه سالم، رعایت بهداشت، و شفافیت در زنجیره تأمین است که می‌تواند راهنمایی برای صنعت در جهت پیاده‌سازی سیستم‌های اخلاق‌محور باشند. مطالعات جدید نشان می‌دهند که علی‌رغم اهمیت این استانداردها، چالش‌هایی نظیر عدم نظارت کافی، فشارهای اقتصادی و کمبود آگاهی در میان تولیدکنندگان، همچنان موانعی بر سر راه اجرای این الزامات محسوب می‌شوند. این مقاله مروری، همچنین به تجزیه و تحلیل راهکارهای پیشنهادی برای بهبود وضعیت رفاه حیوانات، مانند افزایش آموزش و آگاهی تولیدکنندگان، تشدید نظارت‌ها و استفاده از تکنولوژی‌های نوین در مدیریت دام و طیور می‌پردازد. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که اجرای استانداردهای بین‌المللی می‌تواند نه تنها به بهبود کیفیت زندگی حیوانات کمک کند، بلکه با ارتقای کیفیت محصولات دامی، اعتماد مصرف‌کنندگان را افزایش داده و به توسعه پایدار در کشاورزی و تولید غذا منجر شود.

واژگان کلیدی: رفاه، دام، طیور، استاندارد، نظارت، توسعه

مقدمه و بیان مسئله:

رفاه حیوانات در پرورش دام و طیور به یکی از موضوعات کلیدی در صنعت کشاورزی و تولید مواد غذایی تبدیل شده است. افزایش تقاضا برای محصولات دامی طی سال‌های اخیر، منجر به استفاده گسترده از روش‌های صنعتی و متمرکز شده که، هرچند بازده تولید را افزایش داده‌اند، اما چالش‌های جدی اخلاقی و رفاهی را برای حیوانات ایجاد کرده‌اند. حیوانات در این سیستم‌ها اغلب در فضاهای محدود و پرجمعیت پرورش می‌یابند، که این امر موجب بروز مشکلات جسمی و روانی از جمله استرس، بیماری‌ها و کاهش کیفیت زندگی آن‌ها می‌شود. (Smith et al., 2020) به عنوان مثال، مرغ‌های

پرورشی در چنین شرایطی بیشتر مستعد ابتلا به بیماری‌های تنفسی، عفونت‌های باکتریایی و ویروسی، آسیت (تجمع مایعات در حفره شکمی) و سندروم نارسایی ناگهانی قلب هستند، که همگی بر سلامت و رفاه آن‌ها تأثیر منفی دارند (Johnson et al., 2018).

مسئله اصلی این مقاله، عدم رعایت کافی اصول اخلاقی و استانداردهای رفاه حیوانات در زنجیره تأمین غذایی است. استاندارد بین‌المللی (ISO 34700) که به تازگی معرفی شده، چارچوب جامعی برای مدیریت رفاه حیوانات در این زنجیره ارائه می‌دهد و الزاماتی مانند استفاده از مواد اولیه سالم، رعایت بهداشت، و مدیریت اصولی رفاه حیوانات را شامل می‌شود. با این حال، اجرای این استانداردها در صنعت دام و طیور با موانعی مانند فشارهای اقتصادی، کمبود آگاهی تولیدکنندگان و نیاز به نظارت‌های دقیق‌تر روبرو است (Jones & Green, 2019; Wang et al., 2021).

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات قبلی مانند تحقیقات Bronson و همکاران (۲۰۲۱) و Zhou و Lee (۲۰۲۰) و به بررسی مزایا و چالش‌های اجرای این استانداردها پرداخته‌اند. همچنین، Smith و همکاران (۲۰۱۹) تأثیرات اجتماعی و اقتصادی بهبود رفاه حیوانات را بررسی کرده‌اند، اما مطالعات جامع‌تری که چالش‌های اجرای این استانداردها در کشاورزی ایران را تحلیل کند، محدود است.

هدف این مقاله، تحلیل دقیق موانع و راهکارهای پیاده‌سازی استانداردهای رفاه حیوانات در ایران است. انتظار می‌رود نتایج این تحقیق، راهبردهای موثری برای بهبود رفاه حیوانات و ارتقای کیفیت محصولات دامی فراهم کرده و به توسعه پایدار این صنعت کمک کند.

نتایج و بحث:

نتایج این مقاله مروری نشان می‌دهد که استانداردهای رفاه حیوانات، به‌ویژه (ISO 34700)، چارچوبی کارآمد برای بهبود شرایط پرورش دام و طیور ارائه می‌دهند که می‌تواند به ارتقای کیفیت محصولات دامی و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان کمک کند. با این حال، پیاده‌سازی این استانداردها با چالش‌های متعددی روبه‌رو است؛ از جمله عدم نظارت کافی، فشارهای اقتصادی، کمبود آگاهی و آموزش در میان تولیدکنندگان. همچنین، فقدان سیاست‌های حمایتی مناسب و محدودیت‌های مالی از موانع عمده در اجرای این استانداردها به‌شمار می‌آیند.

در بخش بحث، یافته‌ها با نتایج تحقیقات مشابه مقایسه شده‌اند. برای مثال، مطالعه برونسون و همکاران (۲۰۲۱) چالش‌های اقتصادی و نظارتی را به‌عنوان موانع اصلی پیاده‌سازی استانداردهای رفاه حیوانات معرفی کرده است. Bronson و همکاران (۲۰۲۱) و Zhou و Lee (۲۰۲۰) تأثیر مثبت آموزش و آگاهی‌بخشی به تولیدکنندگان را بر بهبود این وضعیت تأیید کرده‌اند. این تحلیل‌ها نشان می‌دهند که راهکارهایی نظیر تقویت نظارت‌ها، سیاست‌های حمایتی، و برنامه‌های آموزشی می‌تواند به بهبود رفاه حیوانات کمک کند.

یافته‌ها حاکی از آن است که بهبود رفاه حیوانات نه تنها بر کیفیت زندگی آنها، بلکه بر کیفیت و ایمنی محصولات دامی و بهبود سلامت عمومی جامعه نیز مؤثر است. علاوه بر این، اجرای استانداردهای رفاه حیوانات می‌تواند به توسعه پایدار در صنعت کشاورزی یاری رساند.

در نهایت، برای پژوهش‌های آتی، پیشنهاد می‌شود که تحقیقات بیشتری بر بررسی اثرات اجرای استانداردهای بین‌المللی در شرایط بومی ایران و ارائه راهکارهای اجرایی مؤثر تمرکز کنند. این اقدامات می‌تواند به بهبود وضعیت رفاه حیوانات و ارتقای صنعت پرورش دام و طیور در کشور کمک کنند.

مهمترین یافته‌ها:

۱. پیاده‌سازی استاندارد (ISO 34700) به بهبود کیفیت زندگی حیوانات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان در صنعت دام و طیور کمک می‌کند.
۲. چالش‌های عمده پیاده‌سازی شامل عدم نظارت کافی، فشارهای اقتصادی، و کمبود آگاهی در میان تولیدکنندگان است.
۳. نتایج تحقیقات مشابه تأکید بر نیاز به ارتقای آموزش و آگاهی‌بخشی به تولیدکنندگان برای بهبود وضعیت رفاه حیوانات دارند.
۴. سیاست‌های حمایتی و نظارت‌های دقیق می‌تواند به رفع موانع اجرای استانداردها و بهبود شرایط رفاه حیوانات کمک کند.
۵. بهبود رفاه حیوانات به افزایش کیفیت و ایمنی محصولات دامی و سلامت عمومی جامعه منجر می‌شود.

Adhering to Ethical Principles in Animal Welfare within Agriculture and Food Production: Requirements and Challenges

Sharokhi Rezai, Sh.

PhD in Food Science and Technology, Food Chemistry, Institute of Food Science and Agricultural Products, Standard Research Institute, National Standards Organization

Corresponding author's Email: sharokhi@standard.ac.ir

Abstract:

In recent years, adherence to ethical principles in agriculture and food production, particularly in livestock and poultry farming, has become a significant and contentious issue. This review article examines recent papers and standards related to animal welfare in the livestock and poultry industry. New standards, such as ISO 34700, titled "Requirements for Animal Welfare Management Systems in the Food Supply Chain," are highlighted for their comprehensive framework to improve animal welfare within the food production chain. These standards include requirements for effective animal welfare management, the use of safe feed ingredients, adherence to hygiene practices, and transparency in the supply chain. They serve as guidelines for implementing ethically-driven systems within the industry. Despite the importance of these standards, recent studies indicate that challenges such as inadequate oversight, economic pressures, and a lack of awareness among producers continue to obstruct their implementation. This review also analyzes proposed solutions to improve animal welfare, such as increasing producer education and awareness, enhancing oversight, and utilizing advanced technologies in livestock and poultry management. The findings suggest that implementing international standards can not only improve the quality of animal life but also enhance product quality, build consumer trust, and contribute to sustainable development in agriculture and food production.

Keywords: Welfare, Livestock, Poultry, Standards, Oversight, Development

الالتزام بالمبادئ الأخلاقية في الرفق بالحيوان في إنتاج الغذاء: المتطلبات

والتحديات

شكوفه شارخي رضائي

دكتوراه في علوم وصناعة الأغذية، كيميائية الأغذية، معهد بحوث صناعة الأغذية والمنتجات الزراعية، معهد البحوث المعيارية، المنظمة الوطنية للمعايير

* المؤلف المسؤول: Email: sharokhi@standard.ac.ir

ملخص:

أصبحت مراعاة المبادئ الأخلاقية في الزراعة وإنتاج المنتجات الغذائية - خاصة في مجال تربية الماشية والدواجن - من الموضوعات الهامة والمثيرة للجدل. وفي هذه المراجعة العلمية، يتم استعراض المقالات والمعايير الجديدة المتعلقة برعاية الحيوانات في صناعة الماشية والدواجن. وقد تم التركيز على معايير جديدة مثل (ISO 34700) بعنوان "متطلبات نظام إدارة رفاهية الحيوانات في سلسلة التوريد الغذائية" التي تقدم إطاراً شاملاً لتحسين رفاهية الحيوانات في سلسلة إنتاج الغذاء. وتشمل هذه المعايير متطلبات مثل الإدارة السليمة لرفاهية الحيوانات، واستخدام مواد أولية صحية، ومراعاة النظافة، والشفافية في سلسلة التوريد، والتي يمكن أن تكون دليلاً للصناعة في تنفيذ أنظمة قائمة على الأخلاق. وتظهر الدراسات الحديثة أنه على الرغم من أهمية هذه المعايير، فإن هناك تحديات لا تزال تشكل عقبات أمام تنفيذ هذه المتطلبات، مثل نقص الرقابة الكافية، والضغوط الاقتصادية، ونقص الوعي بين المنتجين. تتناول هذه المراجعة العلمية أيضاً عملية فحص وتدقيق الحلول المقترحة لتحسين حالة رفاهية الحيوانات، مثل زيادة تدريب ووعي المنتجين، وتعزيز الرقابة، واستخدام التقنيات الحديثة في إدارة الماشية والدواجن. وتظهر نتائج المراجعات أن تنفيذ المعايير الدولية يمكن أن يساعد ليس فقط في تحسين جودة حياة الحيوانات، ولكن أيضاً في تحسين جودة المنتجات الحيوانية، وزيادة ثقة المستهلكين، والمساهمة في التنمية المستدامة في الزراعة وإنتاج الغذاء.

الكلمات المفتاحية: الرفاهية، الثروة الحيوانية، الدواجن، المعايير، الإشراف، التنمية

مراجع:

- Bronson, K., & Knezevic, I. (2021). The ethics of care and animal welfare in agricultural food production. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 34(2), 1-15. <https://doi.org/10.1007/s10806-020-09842-7>
- Grandin, T. (2020). Improving animal welfare: A practical approach (3rd ed.). CABI Publishing.
- Lee, J., & Zhou, S. (2020). Challenges in implementing animal welfare standards in livestock production. *Animal Welfare Journal*, 29(1), 101-115. <https://doi.org/10.7120/09627286.29.1.101>
- Mellor, D. J., Beausoleil, N. J., & Stafford, K. J. (2022). Enhancing animal welfare in the food production chain: Key elements of an effective framework. *Frontiers in Veterinary Science*, 9, 1122. <https://doi.org/10.3389/fvets.2022.01122>
- World Organization for Animal Health (OIE). (2018). Animal welfare standards in food production. Retrieved from <https://www.oie.int>
- Zhang, Y., & Liu, H. (2019). Animal welfare standards and their impact on food safety and quality. *Food Control*, 100, 138-145. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2019.01.027>

استفاده از مواد زیست تخریب پذیر، روشی اخلاقی برای بسته بندی پایدار مواد غذایی

ملیحه فلکی^۱ و زهرا انوری^۲

۱- استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه بیرجند و عضو گروه پژوهشی خشکسالی و تغییر اقلیم دانشگاه بیرجند

۲- دانشجو کارشناسی ارشد توسعه روستایی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه بیرجند

* نویسنده مسئول: Email: falaki@birjand.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

فلکی، م.، انوری، ز.، (۱۴۰۳). استفاده از مواد زیست تخریب پذیر، روشی اخلاقی برای بسته بندی پایدار مواد غذایی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

غذا یک ماده مهم برای بقا است. افزایش روزافزون جمعیت جهان، شهرنشینی و جهانی شدن عامل تولید غذای بیشتر است. این مساله باعث افزایش چالش ها در ذخیره سازی و ایمنی مواد غذایی شده است. بنابراین، حفظ مواد غذایی با مواد بسته بندی مناسب ضروری است. از طرفی صنعت جهانی تولید مواد غذایی با نگرانی های زیست محیطی مواجه است که توسط ضایعات مواد غذایی تشدید می شود. از این رو کشورهای پیشرفته در تلاش برای کاهش ضایعات مواد غذایی و توسعه پایدار هستند. برای رسیدگی به مسائل زیست محیطی و کاهش زباله های پلاستیکی، محققان در حال توسعه سیستم های بسته بندی پایدار با استفاده از مواد زیست تخریب پذیر هستند. در حال حاضر در بسته بندی مواد غذایی از انواع مواد بسته بندی مانند پلاستیک، کاغذ، فلز و شیشه و ... استفاده می شود بیشترین موادی که به طور گسترده مورد استفاده قرار می گیرند پلاستیک های زیست تخریب ناپذیر هستند که برای محیط زیست و سلامت انسان مضر هستند. بنابراین، صنایع غذایی در جستجوی جایگزینی سازگار با محیط زیست است. افزایش تحقیقات بنیادی در استفاده از مواد زیست تخریب پذیر در بسته بندی مواد غذایی و تلاش برای حفاظت از محیط زیست نیاز به درک عمیق دارد و چالش های زیادی برای تجاری سازی وجود دارد که باید با آنها مقابله کرد. این جنبه ها در این مقاله مروری مورد بحث قرار گرفته است. واژگان کلیدی: زیست تخریب پذیر، بسته بندی مواد غذایی، ایمنی مواد غذایی، بسته بندی پایدار، حفاظت از محیط زیست.

مقدمه و بیان مسئله:

با افزایش مداوم جمعیت جهان، تقاضای مصرف کنندگان برای محصولات غذایی تازه، سالم و مغذی افزایش می یابد. ماندگاری کوتاه مدت مواد غذایی، منجر به هدر رفتن حجم زیادی از آن می شود. زمان ماندگاری یک محصول غذایی به عنوان دوره زمانی تلقی می شود که در آن یک محصول غذایی ایمن است و در عین حال ویژگی های حسی، شیمیایی، فیزیکی، میکروبیولوژیکی و عملکردی مورد نظر خود را بدون تغییر، مطابق با اطلاعات برچسب گذاری در شرایط توصیه شده حفظ می کند. افزایش ماندگاری محصولات غذایی منجر به کاهش ضایعات مواد غذایی و بسته بندی می شود، زیرا مواد غذایی خصوصیات اولیه خود را برای مدت طولانی تری حفظ می کنند. بسته بندی مواد غذایی برای

محافظت از مواد غذایی در برابر آلودگی، گرد و غبار، نشت، شرایط جوی و حمل و نقل ایمن اهمیت یافته است. همچنین باعث حفظ ارزش غذایی غذا و کاهش هدر رفتن مواد غذایی می شود. انواع مختلفی از مواد بسته بندی مانند شیشه، کاغذ، پلیمرهای زیست تخریب پذیر و غیره وجود دارد. امروزه مواد پلیمری به دلیل سبک وزنی، خواص حرارتی و مکانیکی خوب به طور گسترده به عنوان مواد بسته بندی مواد غذایی مورد استفاده قرار می گیرند. آنها همچنین دارای خواص مقاوم در برابر خوردگی و سهولت در تولید هستند.

مواد و روش ها:

مقاله حاضر یک مقاله مروری است بنابراین فاقد مواد و روش هاست و دارای یک بدنه اصلی می باشد که به طور اختصاصی استفاده از مواد زیست تخریب پذیر به عنوان یک روش اخلاقی برای بسته بندی پایدار مواد غذایی را مورد بررسی قرار می دهد. و اطلاعاتی که از قبل در این باره چاپ شده اند را خلاصه، تحلیل و ارزیابی می کند.

نتایج و بحث:

بخش بزرگی از زباله های جامد شهری زباله های بسته بندی هستند. روشهای رایج برای مدیریت زباله های پلاستیکی پر کردن زمین و سوزاندن است که باعث آلودگی محیط زیست می شود. هزینه بازیافت ضایعات بسته بندی بیشتر از هزینه تولید آن است که یک نگرانی جدی برای محیط زیست است. مواد پلاستیکی مورد استفاده برای بسته بندی مواد غذایی برای سال ها تجزیه نشده باقی می ماند و باعث گرم شدن کره زمین، کمبود منابع فسیلی و غیره می شود. برای ایجاد پایداری در بسته بندی مواد غذایی، از پلیمرهای زیستی استفاده می شود که در آن پلیمرهای زیستی با افزودنی های زیست تخریب پذیر مخلوط می شوند که به راحتی قابل تجزیه زیستی هستند. استفاده از پلیمرهای زیستی برای بسته بندی مواد غذایی، انتشار گازهای گلخانه ای را به حداقل می رساند. بیوپلیمرها ارزان تر از پلیمرهای مبتنی بر سوخت فسیلی هستند. پلاستیک های زیست تخریب پذیر نه تنها بسته بندی جذابی را ارائه می دهند بلکه ماندگاری را نیز افزایش می دهند. بسته بندی زیست تخریب پذیر که معمولاً مورد استفاده قرار می گیرد، شامل پوشش های توری برای میوه ها، سینی های تخم مرغ، بطری های سفت و سخت نوشیدنی و غیره است.

مهمترین یافته ها:

در طول دهه های گذشته، پلیمرها به عنوان مواد بسته بندی مواد غذایی به طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته اند. در صنایع غذایی، بسته بندی برای حفاظت از مواد غذایی بسیار مهم است. بسته بندی مواد غذایی کارکردهای متفاوتی دارد و همچنین با هدر رفتن مواد غذایی مرتبط است. از بین بسته بندی های مختلف مواد غذایی، پلاستیک ترجیح داده شده است. با این حال، با انواع مختلف مشکلات مرتبط با زباله های پلاستیکی، تلاش هایی برای پلاستیک های جایگزین زیستی انجام می شود. پلاستیک با منبع زیستی در صنعت بسته بندی مواد غذایی بسیار سودمند است. افزایش تحقیقات بنیادی در استفاده از پلیمرهای زیست تخریب پذیر در بسته بندی مواد غذایی و تلاش برای حفاظت از محیط زیست، مستلزم درک عمیق است و چالش های زیادی برای تجاری سازی وجود دارد که باید با آنها مقابله کرد.

Using biodegradable materials is an ethical method for sustainable food packaging

Falaki, M.^{*1} & Anvari, Z.²

1- Assistant Professor of Agricultural Extension and Education, Birjand University Agriculture and Natural Resources and Environment Campus and member of the Drought and Climate Change Research Group of Birjand University

2-Master's students in rural development, University Agriculture and Natural Resources and Environment Campus Birjand

* Responsible author's Email: falaki@birjand.ac.ir

Abstract:

Food is an important substance for survival. The ever-increasing increase in the world's population, urbanization, and globalization are factors in the production of more food. This issue has increased challenges in food storage and safety. Therefore, it is necessary to preserve food with suitable packaging materials. On the other hand, the global food production industry is facing environmental concerns that are exacerbated by food waste. Therefore, developed countries are trying to reduce food waste and sustainable development. To address environmental issues and reduce plastic waste, researchers are developing sustainable packaging systems using biodegradable materials. Currently, in food packaging, a variety of packaging materials such as plastic, paper, metal, glass, etc. are used. The most widely used materials are non-biodegradable plastics, which are good for the environment and They are harmful to human health. Therefore, the food industry is looking for an environmentally friendly alternative. Increasing fundamental research in the use of biodegradable materials in food packaging and efforts to protect the environment requires deep understanding, and there are many challenges to commercialization that must be tackled. These aspects are discussed in this review article.

Keywords: biodegradable, food packaging, food safety, sustainable packaging, Environmental Protection.

استخدام المواد القابلة للتحلل، طريقة أخلاقية للتغليف المستدام للمواد الغذائية

مليحه فلكي^{۱*}، زهراء أنوری^۲

۱- أستاذ مساعد في الترويج والتعليم الزراعي، قسم الإنتاج النباتي والوراثة النباتية، كلية الزراعة بجامعة بيرجند

۲- طالب ماجستير، قسم الإنتاج النباتي والوراثة النباتية، كلية الزراعة بجامعة بيرجند

*- الكاتب المسؤول: falaki@birjand.ac.ir

ملخص:

الغذاء مادة مهمة للبقاء على قيد الحياة. إن تزايد عدد سكان العالم والتوسع الحضري والعولمة هي عوامل في إنتاج المزيد من الغذاء. وقد أدت هذه المشكلة إلى زيادة التحديات في مجال تخزين الأغذية وسلامتها. لذلك، من الضروري حفظ الأغذية بمواد التعبئة والتغليف المناسبة. ومن ناحية أخرى، تواجه صناعة إنتاج الغذاء العالمية مخاوف بيئية تتفاقم بسبب هدر الطعام. ولذلك، تحاول البلدان المتقدمة الحد من هدر الغذاء وتحقيق التنمية المستدامة. ولمعالجة القضايا البيئية وتقليل النفايات البلاستيكية، يقوم الباحثون بتطوير أنظمة تعبئة مستدامة باستخدام مواد قابلة للتحلل. حالياً، يتم استخدام مجموعة متنوعة من مواد التعبئة والتغليف مثل البلاستيك والورق والمعادن والزجاج وما إلى ذلك في تغليف المواد الغذائية، وأكثر المواد استخداماً هي المواد البلاستيكية غير القابلة للتحلل، وهي مضرّة للبيئة، كما تضر بصحة الإنسان أيضاً. ولذلك، تبحث صناعة الأغذية عن بديل موائم للبيئة. إن زيادة الأبحاث الأساسية في استخدام المواد القابلة للتحلل في تغليف المواد الغذائية والجهود المبذولة لحماية البيئة تتطلب فهماً عميقاً وهناك العديد من تحديات التسويق التي تحتاج إلى معالجة. وتمت مناقشة هذه الجوانب في هذه المقالة.

الكلمات الرئيسية: التحلل الحيوي، تغليف المواد الغذائية، سلامة الأغذية، التغليف المستدام، حماية البيئة.

مراجع:

- Alias AR, Wan M, Khairul SNM (2022) Emerging materials and technologies of multi-layer film for food packaging application: a review. Food Control 136:108875
- Han JW, Ruiz-Garcia L, Qian JP, Yang XT (2018) Food packaging: a comprehensive review and future trends. Compr Rev Food Sci Food Saf 17(4):860–877. <https://doi.org/10.1111/1541-4337.12343>
- Lebelo K, Malebo N, Mochane MJ, Masinde M (2021) Chemical contamination pathways and the food safety implications along the various stages of food production: a review. Int J Environ Res Public Health 18(11):5795. <https://doi.org/10.3390/ijerph18115795>
- Youssef AM, El-Sayed SM (2018) Bionanocomposites materials for food packaging applications: concepts and future outlook. Carbohydr Polym 193:19–27. <https://doi.org/10.1016/j.carbpol.2018.03.088> (ISSN 0144-8617)
- Alamri MS, Qasem AAA, Mohamed AA, Hussain S, Ibraheem MA, Shamlan G, Alqah HA, Qasha AS (2021) Food packaging's materials: a food safety perspective. Saudi J Biol Sci 28(8):4490–4499. <https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2021.04.047> (ISSN 1319-562X)
- Chong JWR, Tan X, Khoo KS, Ng HS, Jonglertjunya W, Yew GY, Show PL (2021) Microalgae-based bioplastics: future solution towards mitigation of plastic wastes. Environ Res 112620

نقش اخلاق در حفاظت و صیانت از منابع طبیعی

داود بیات ترک*^۱ و ناصر رادمان^۲

۱- بخش تحقیقات نهال و بذر، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان خراسان رضوی، سازمان تحقیقات،

آموزش و ترویج کشاورزی، ایران

۲- استاد، گروه گیاهپزشکی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زابل، ایران

*- نویسنده مسئول: Email: dbayat13@gmail.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

بیات ترک، د. و رادمان، ن. (۱۴۰۳). نقش اخلاق در حفاظت و صیانت از منابع طبیعی. اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

امروزه بحران محیط زیست و منابع طبیعی به یک مساله جدی و یکی از چالش برانگیزترین مسائل تبدیل شده است. چرا که پیامدهای مهم و بلند مدت عملکرد انسان بر روی محیط زیست و منابع طبیعی با شتاب بیشتری در حال آشکار شدن است. بر این اساس، نظریه پردازان معتقدند تمام مشکلات زیست محیطی که ناشی از فعالیت های انسان است، با به کارگیری فناوری صرف حل نمی شوند و تغییرات در رفتار انسان مورد نیاز است. مطابق با یافته های پژوهش، بسیاری از مسائل وابسته به محیط زیست و منابع طبیعی امروزه به طور مستقیم یا غیر مستقیم نتیجه رفتارهای روزمره انسان است. بسیاری بر این باورند که راه حل بحران های زیست محیطی را می بایست در تغییر رفتار انسان و تغییر شیوه ی زندگی وی بر روی زمین جستجو کرد. از این رو انسان می تواند با استفاده از الگوها و رفتارهای مناسب به جای تخریب محیط زیست، با تعدیل سطح نیازهای خود و تطبیق شیوه زندگی خود با محدودیت های موجود نقش مهمی در کاهش و کنترل مشکلات و مسائل مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی داشته باشد. این پژوهش تلاش دارد به شیوه مروری در پی بررسی رفتار اخلاقی مناسب در ارتباط با محیط زیست و منابع طبیعی بوده که جمع آوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه ای و سایت های اینترنتی بوده است.

واژگان کلیدی: اخلاق، منابع طبیعی، محیط زیست

مقدمه:

روند رو به افزایش جمعیت کره زمین در سال های اخیر و محدود بودن منابع طبیعی از یک سو و استفاده غیر ایمن از فن آوری ها از سوی دیگر، مسایل فراوانی را برای جوامع بشری بویژه کشورهای در حال توسعه بوجود آورده است (رضایی و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین با افزایش مسایل زیست محیطی مانند بحران انرژی، اتلاف و تخریب منابع طبیعی و افزایش مواد زاید ناشی از توسعه شهرنشینی و صنعتی، اثر انسان بر محیط نیز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و آنان بسیاری از این چالش ها را ناشی از پیامدهای مستقیم و غیر مستقیم رفتارهای انسان می دانند (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۱). یکی از اهداف کلان توسعه پایدار، حفاظت، بازسازی و ترویج استفاده پایدار از منابع طبیعی و متوقف نمودن تخریب آن و تنوع زیستی است. عدم اتخاذ رویکرد اخلاقی در باب سلوک با منابع طبیعی و عدم همکاری بین بخشی و

مشارکت نهاد های اجتماعی در حفاظت از منابع طبیعی از مهم ترین علل آسیب به شمار می روند (Pojmanet al.,2015). در دهه گذشته راهبردهای مدیریت جنگل و مرتع و محافظت از تنوع زیستی به طور اساسی از توجه به برنامه ریزی متمرکز به راهبردهای مشارکتی منتقل شده است (عظیمی و امیری لامار، ۱۳۸۷). استفاده از مشارکت مردمی در احیای منابع طبیعی به عنوان یک نیاز و ضرورت مطرح است و تاکید بر مشارکت مردم در تصمیم های پیرامون منابع طبیعی به عنوان نزدیک ترین و آسان ترین راهکار حفظ این منابع است (روحی و همکاران، ۱۳۸۹). در این شرایط آینده نگری جنبه اخلاق اجتماعی پیدا می کند و مشارکت را برای حفظ پایدار منابع تشویق می کند (تقی لو و همکاران، ۱۳۸۸). واقعیت این است که سرزمین ما از نظر ساختار طبیعی و موقعیت جغرافیایی، دارای نظام زیستی حساس و شکننده ای است (رضوانی و هاشم زاده، ۱۳۹۰) و فرایند جنگل زدایی و بیابان زدایی یکی از بزرگترین مشکلات زیست محیطی محسوب می شود (اکبری و همکاران، ۱۳۹۰) که تخریب اکوسیستم ها، نابودی تنوع زیستی گیاهی و جانوری، فرسایش بادی و هجوم ماسه های روان به تاسیسات اقتصادی و منابع زیستی یکی از مهمترین مصادیق آن است (دهمردی و همکاران، ۱۳۸۷). به طور کلی مشارکت را می توان روند درگیر ساختن مردم در تعیین سرنوشت خود و احساس مسئولیت نسبت به این سرنوشت تعریف نمود (چراغی و همکاران، ۱۳۸۹). منظور از اخلاق، مجموعه ای از ارزش های متمایز از عرف و عادت و رفتارهای برآمده از طبیعت انسانی است. اخلاق حفاظت، اخلاق استفاده از منابع، تخصیص، بهره برداری و حفاظت آن است و به استفاده پایدار و کارآمد از منابع تجدید پذیر مربوط است (Vucetich & Nelson,2012). اخلاق حفاظت از منابع طبیعی، به معنای اخلاق استفاده، تخصیص، بهره برداری و حفظ منابع طبیعی است و درجه اول بر حفظ سلامت منابع طبیعی (جنگل ها، مراتع، آبزیان و ...) متمرکز است (رمضانی و محبوبی، ۱۳۸۷).

عقیده بر آن است که آموزش و رعایت هنجارهای اخلاقی می توانند بر نحوه مواجهه انسان با محیط پیرامونش تاثیر بگذارند. به عبارت دیگر اخلاق محیط زیست، نقش انسان را به طور موثر، از یک شهروند به یک حافظ محیط زیست تغییر می دهد. امروزه محققین معتقدند که ایجاد استاندارد هایی برای مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی در قبال استفاده از منابع طبیعی و اتخاذ رویکرد مسئولیت مشترک، تنها با رفتار و منش زیست محیطی میسر است. تربیت منش می تواند پایه گذار طیفی از نگرش ها و رفتارهای مطلوب و هماهنگ با محیط طبیعی و ضامن بقای نوع بشر و به همان اندازه، حفاظت از منابع طبیعی و احترام به حقوق نسل های بعدی و سایر گونه های حیات باشد. بنابراین، انسان در رفتار با طبیعت علاوه بر مقررات طبیعی، نیاز دارد که با کمک علم اخلاق، برای خود نیز به وضع مجموعه ای از مقررات یا [بایدها] و [نبایدها]ی رفتاری بپردازد. این مقررات به وی کمک می کنند تا خواست و امیال بی حد خود را به نحوی محدود کند تا منابع طبیعی صدمه نیند (Sesin,2003).

نتیجه گیری و پیشنهادها:

واقعیت این است که انسان محوری و ارزش های ناشی از آن میتواند یکی از دلایل بی اعتنائی نسبت به محیط زیست باشد. بنابراین، توصیه میشود در تعامل با طبیعت، از ارزش های انسان محور کاسته شده و بر ارزش های کل نگر مانند زیست بوم محور و خدامحور تاکید شود. همچنین، سعی شود افراد جامعه با مسئولیت ها و تعهد شخصی در قبال محیط زیست آشنا شوند. علاوه بر آن، یکی از اهداف آموزش های محیط زیست، تدوین یک قانون اخلاقی مرتبط با مسائل محیط زیست و ایجاد نوعی تعهد در افراد نسبت به عمل به ارزش های اخلاقی مناسب در برابر طبیعت است. بنابراین الزم است افراد با قواعد موجود درباره ارزش های اخلاقی و از جمله، ارزش های اخلاقی خود آشنا شده و از دیدگاه های

اخلاق محیط زیستی فرهنگ و جامعه خویش شناخت کافی داشته باشند. در پایان بحث این موارد توصیه می شوند: در پایان مهمترین مقوله برای رسیدن به اهداف بالا، افزایش سطح آگاهی های مردم در زمینه حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی، از طریق ترویج اخلاق زیست محیطی است. برای محقق شدن این امر، نقش وسایل ارتباط جمعی و آموزش های زیست محیطی در مقاطع تحصیلی مختلف می تواند نقش مهمی در بسیج افکار عمومی و آمادگی آنها جهت حفاظت از محیط زیست بازی کند چرا که آگاهی افراد نسبت به حقوق نسل های فعلی و آینده موجب افزایش حس امانتداری و مسئولیت پذیری آنها در قبال ایجاد محیط زیست بهتر می شود. باید فرهنگ رفتار با محیط زیست و منابع طبیعی ارتقا یابد و این موضوع باید جزو وظایف همه آحاد مردم باشد و همه در این باره احساس مسئولیت کنند. از آن جایی که فلسفه ترویج و نیز هدف از اجرای فعالیت های ترویجی در واقع ایجاد تغییر در بینش، دانش و اصلاح الگوی رفتاری می باشد می توان با تغییر نگرش، دانش و آگاهی، بر نوع رفتار محیط زیست تاثیر گذاشت.

The role of ethics in the protection of natural resources

Abstract:

Today, the crisis of environment and natural resources has become a serious issue and one of the most challenging issues. Because the important and long-term consequences of human action on the environment and natural resources are becoming more apparent. Based on this, theorists believe that all environmental problems caused by human activities cannot be solved by using technology alone, and changes in human behavior are needed. According to the findings of the research, many issues related to the environment and natural resources today are directly or indirectly the result of human's daily behavior. Many believe that the solution to environmental crises should be sought in changing human behavior and changing his way of life on earth. Therefore, by using appropriate patterns and behaviors instead of destroying the environment, by adjusting the level of their needs and adapting their lifestyle to the existing limitations, humans can play an important role in reducing and controlling the problems and issues related to the environment and natural resources. be This research tries to investigate appropriate ethical behavior in relation to the environment and natural resources in a review way, which has been collecting information using library resources and internet sites.

Keywords: ethics, natural resources, environment.

دور الأخلاق فی الحفاظ على الموارد الطبيعية

داود بیات ترک^{۱*} و ناصر رادمان^۲

۱- قسم أبحاث الشتلات والبذور، مركز أبحاث وتعليم الزراعة والموارد الطبيعية لمحافظة خراسان الرضوية، منظمة البحث والتعليم

والترويج الزراعي، إيران

۲- أستاذ قسم طب النبات، كلية الزراعة جامعة زابل، إيران

* الكاتب المسؤول: Email: dbayat13@gmail.com

ملخص:

لقد أصبحت اليوم أزمة البيئة والموارد الطبيعية قضية خطيرة ومن أصعب القضايا، لأن العواقب المهمة والطويلة المدى للعمل البشري على البيئة والموارد الطبيعية أصبحت أكثر وضوحاً. وبناء على ذلك، يرى المنظرون أن جميع المشاكل البيئية الناجمة عن الأنشطة البشرية لا يمكن حلها باستخدام التكنولوجيا وحدها، وأن هناك حاجة إلى تغييرات في السلوك البشري. ووفقاً لنتائج البحث، فإن العديد من القضايا المتعلقة بالبيئة والموارد الطبيعية اليوم هي نتيجة مباشرة أو غير مباشرة لسلوك الإنسان اليومي. ويرى الكثيرون أن حل الأزمات البيئية يجب أن يكون في تغيير سلوك الإنسان وتغيير أسلوب حياته على الأرض. ولذلك فمن خلال استخدام الأنماط والسلوكيات المناسبة بدلاً من تدمير البيئة، ومن خلال ضبط مستوى احتياجاته وتكييف نمط حياته مع القيود القائمة، يمكن للإنسان أن يلعب دوراً هاماً في الحد من المشاكل والقضايا المتعلقة بالبيئة والموارد الطبيعية والسيطرة عليها. يحاول هذا البحث دراسة السلوك الأخلاقي المناسب فيما يتعلق بالبيئة والموارد الطبيعية بطريقة المراجعة، وتم جمع المعلومات باستخدام المصادر المكتبية ومواقع الإنترنت.

الكلمات المفتاحية: الأخلاق، الموارد الطبيعية، البيئة

منابع:

- رضایی، ر.، ودادی، ا.، و مهردوست، خ. ح. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر مشاركت روستائیان در طراحی حوزه آبخیز آوری فروشی شهرستان خمرك. مجله تحقیقات روستایی، ۱۹۹، ۹.
- محبوبی، م. ر.، زاره، م.، و شاملو، ف. (۱۳۹۱). تحلیل عاملی اخلاق چوب کاران و حفاظت چوب. اخلاق در علوم و فناوری، ۹(۲)، ۱۰-۱.
- عظیمی، ن.، و امیری لامار، م. (۱۳۸۷). ارزیابی تأثیرات مقررات بر حیوانات جنگلی در جنگل داران استان گیلان (مطالعه موردی: شهرستان مرکزی رضوانشهر). پژوهش های جغرافیایی، ۶۳، ۱۵۷-۱۷۱.
- روحي، ف.، امیرنژاد، ه.، حیدری، غ. ه.، و قربانی، ج. (۱۳۸۹). نقش عوامل اجتماعی در مشاركت آن ها در اجرای طرح های مدیریت مرتع (مطالعه موردی: مراتع شهرستان قائم شهر). مجله مرتع، ۴(۳)، ۴۷۴-۴۸۲.
- شایان، ح.، و تغیلو، ا.، و آناستانی، ا. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل عوامل بازدارنده مشاركت زنان در توسعه روستایی با تأکید بر تفکر منطقی (مطالعه موردی: بخش سنبل آباد). مجله جغرافیا و برنامه ریزی، ۱۶(۳۸)، ۷۵-۱۰۰.
- رضوانی، م.، و هاشم زاده، ف. (۱۳۹۰). ارزیابی عوامل مؤثر بر تأثیر جنگل زدایی و دامداری در ۱۴ منطقه جنگلی شمال کشور (فومن). مجله علوم و تحقیقات فناوری چوب و جنگل، ۲۰(۳)، ۱۲۵-۱۳۸.
- اکبری، م.، و صادقی شاه دخت، ت.، و آوا، م.، و مهاجر تهرانی، س. (۱۳۹۰). اثرات بیابان زایی بر مسائل اجتماعی - اقتصادی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سرخس، استان خراسان رضوی). مجله اقتصادی، اجتماعی جنگل و مرتع، ۹۵(۹۶)، ۱۸-۲۳.
- دهمردی، م. د.، و یغمایی فرانی، ا.، و رستایی، ک. (۱۳۸۷). ارزیابی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر پذیرش طرح های بیابان زایی

(مطالعه: نقطه کانونی در خراسان جنوبی). مجله علمی، اجتماعی و اقتصادی جنگل و مرتع، ۸۹، ۸۴-۹۲.
محمدی گانه، ج. و اینالی، ج. و چراغی، م. و فریبهی، ف. (۱۳۸۹). تحلیل موانع اجتماعی-اقتصادی مشارکت روستائیان در فرآیند مدیریت روستایی (مطالعه موردی: دهستان لی شتار، شهرستان کهگیلویه). مجله توسعه فرآیند مدیریت، ۲۶(۱)، ۱۰۹-۱۲۴.
محبوبی، م. ر. و رمضانی، ن. (۱۳۸۷). ارزیابی اخلاق منابع طبیعی در روستائیان استان گلستان. اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۳)، ۵۸-۶۷.

Vucetich, J. A., & Nelson, M. P. (2012). *A handbook of conservation and sustainability ethics*. Washington: CreateSpace Independent Publishing Platform.

Sesin, V. (2003). Environmental ethics and human interests: Problems of mutual relations. In *Proceedings of the 5th International Conference on Ethics and Environmental Policies, Business Styles and Sustainable Development* (pp. 1-4). Ukraine, 2-6 April 2003.

Pojman, L. P., McShane, K., & Pojman, P. (2015). *Environmental ethics: Readings in theory and application*. Boston: Nelson Education.

ارزیابی میزان رعایت مؤلفه های اخلاق کشاورزی در رفتار بهره برداران حوزه کشاورزی از دیدگاه مدیران و کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان البرز

امیر افزلی گروه^{۱*}، سید داود حاجی میررحیمی^۲، جمشید اقبالی^۱ و محمد حیدرزاده^۱

۱- مدرس مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.

۲- دانشیار مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: afzali.amir32@yahoo.com

نحوه ارجاع به این مقاله:

افزلی گروه، ا.، میررحیمی، س.د.، اقبالی، ج. و حیدرزاده، م. (۱۴۰۳) اولین همایش ملی اخلاق در کشاورزی و غذا. ۳۰ مهر و ۱ آبان ۱۴۰۳، مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

چکیده:

رعایت اخلاق در بین کشاورزان لازم است تا بهتر بتوان به حفظ سلامت انسان ها و پایداری محیط زیست کمک کرد و به کشاورزی پایدار و جامعه سالم و رعایت حقوق نسل های آینده امیدوار بود. این با هدف ارزیابی میزان رعایت مؤلفه های اخلاق کشاورزی در رفتار بهره برداران حوزه کشاورزی از دیدگاه مدیران و کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان البرز انجام شد. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه مدیران و کارشناسان شاغل در سازمان جهاد کشاورزی استان البرز و مدیریت های وابسته بود. روش نمونه گیری به صورت تصادفی ساده با انتساب متناسب بود که در مجموع نظرات ۱۵۰ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده میان رعایت ابعاد اخلاقی در بین بهره برداران بخش کشاورزی در استان البرز در سطح مناسبی ارزیابی نشد. بیشترین سطح رعایت اصول اخلاقی مربوط به مؤلفه رعایت مسائل شرعی در کسبوکار (توکل به خدا و توجه کردن به حلال و حرام) بود.

واژگان کلیدی: اخلاق کشاورزی، کشاورزی اخلاق محور، توسعه پایدار

مقدمه و بیان مسئله:

افزایش تولید و نادیده گرفتن ظرفیتهای محیطی، نه تنها انسان را به عنوان موجودی که وظیفه صیانت از طبیعت را بر عهده دارد، سزاوار شمات کرده است، بلکه کاهش پایداری در تولید که از این نگرش منفعت طلبانه نشأت میگیرد، امنیت غذایی خود انسان را نیز تهدید می کند (عینالی و همکاران، ۱۳۹۵). کشاورزی به عنوان یک واقعیت تکاملی که رابطه بین انسان و طبیعت را از نظر تأمین غذا و تغییر کاربری زمین در طول سالها دچار تغییرات شگرفی شده است. از آنجا که کشاورزی واسطه بین نظام ارزش های انسانی و نظام نیازهای آن است دارای ویژگی های اخلاقی ضمنی است (Sanford, 2011). تعریف اخلاق، کار ساده ای نیست زیرا تعاریف می توانند با توجه به تحول دانش بشری، سازمان های نهادی و عوامل ذهنی تغییر کنند. اخلاق تقاطعی پیچیده از ارزش هایی است که از واقعیت سرچشمه ی گیرند. با عنایت به موارد مذکور، میتوان اذعان نمود که کشاورزی یک جنبه اخلاق محور نیز دارد؛ که لازم است دستاورد کاران به گنجاندن مؤلفه های آن در حیطه عمل خود، اهتمام ورزند (عابدی سروسنانی و همکاران، ۱۳۹۶). نتایج برخی پژوهش های انجام شده در داخل کشور نشان دهنده عقب ماندگی در زمینه رعایت ائصول اخلاقی در بخش کشاورزی است. از این رو انجام

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مطالعاتی در زمینه بررسی وضعیت رعایت اخلاق در بخش کشاورزی می تواند از اولین گام هایی برای که می توان در جهت توسعه پایدار اخلاق محور در بخش کشاورزی باشد کارشناسان و مدیران بخش کشاورزی به دلیل تعاملی که با این بخش دارند بیشترین اطلاع را از وضعیت رعایت اصول اخلاقی در این حوزه دارند. بنابراین در این پژوهش به دنبال بررسی وضعیت رعایت اخلاق در بخش کشاورزی از کارکنان سازان جهاد کشاورزی استان البرز و شناسایی نیاز های آموزشی آن ها در این حوزه هستیم.

مواد و روش ها:

مطالعه حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی به روش مقطعی بود که جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه مدیران و کارشناسان شاغل در سازمان جهاد کشاورزی استان البرز و مدیریت های وابسته بود. روش نمونه گیری به صورت تصادفی ساده با انتساب متناسب بود که در مجموع نظرات ۱۵۰ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. پس از دستیابی به دانش نظری و شناخت ادبیات و پیشینه موضوع و بررسی روند تکاملی پیرامون موضوع پرسشنامه ای محقق ساخت به عنوان ابزار پژوهش تدوین شد. ابزار پژوهش در این مطالعه مشتمل بر دو بخش بود. بخش اول شامل ویژگی های فردی کارکنان و بخش دوم به سنجش وضعیت رعایت اخلاق در بخش کشاورزی می پرداخت. بخش دوم پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه ای (از خیلی کم تا خیلی زیاد) تدوین شده بود. این پرسشنامه به صورت حضوری و اینترنتی در بین نمونه مورد مطالعه توزیع شد و داده های مورد نیاز تحقیق گردآوری شد. برای تعیین روایی پرسشنامه از روایی ظاهری و محتوایی استفاده شد و پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ ($\alpha=0.9$) مورد تایید قرار گرفت. جمع آوری داده ها به دو صورت پرسشنامه الکترونیکی و فیزیکی صورت گرفت. اطلاعات بدست آمده با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی مانند فراوانی، میانگین، ضریب تغییرات، آزمون تی تک نمونه ای و تحلیل محتوای اکتشافی به وسیله نرم افزار SPSS با در نظر گرفتن سطح معنی داری ۰/۰۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج و بحث:

بر اساس نتایج بدست آمده تقریباً ۵۶ درصد از افراد مورد مطالعه زن و ۴۴ درصد از آن ها مرد بودند. از نظر سطح تحصیلات و سابقه کاری بیشترین تعداد افراد مورد مطالعه دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و سابقه کاری ۱۰ تا ۲۰ سال بودند.

همانطور که در جدول یک مشاهده می شود بر اساس نتایج بدست آمده از آزمون χ^2 تک نمونه ای و بر اساس نظر کارکنان سازمان جهاد کشاورزی استان البرز وضعیت رعایت اخلاق کشاورزی در این استان در سطح خطای ۵ درصد در موارد برخورد مناسب با حیوانات (فراهم کردن شرایط آسایش و پرورش مناسب) و رعایت مسائل ایمنی و بهداشتی در کار، رعایت مسائل شرعی در کسب و کار (توکل به خدا و توجه کردن به حلال و حرام) و دسترسی همه مردم به محصولات کشاورزی و دامی در سطح مطلوب و بیش از متوسط بود؛ ابعاد اخلاقی، پرداخت وجوه شرعی (خمس، زکات و...)، رعایت قوانین و همکاری مناسب با سازمانها و نهادهای دولتی مسئول در اجرای طرح های توسعه ای در بخش کشاورزی در سطح متوسط ارزیابی شد. سایر موارد اخلاقی در سطح مطلوبی نبودند و در سطحی کمتر از متوسط بود.

جدول (۱) آزمون t تک نمونه‌ای وضعیت رعایت اخلاق کشاورزی در استان البرز

One-Sample Test						
Test Value = 3						
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean
Upper	Lower					
-۸۶	-۱/۱۴	-۱/۰۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۳/۶۴۷	۲/۰۰
-۱/۷۴	-۱/۸۶	-۱/۸۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۵۴/۹۳۰	۱/۲۰
-۰/۲۳	-۰/۵۷	-۰/۴۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۴/۷۸۸	۲/۶۰
-۰/۴۱	-۰/۷۹	-۰/۶۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۶/۱۰۳	۲/۴۰
۰/۳۹	۰/۰۱	۰/۲۰۰	۰/۰۳۸	۱۴۹	۲/۰۹۳	۳/۲۰
۰/۷۳	۰/۴۷	۰/۶۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	۹/۱۵۵	۳/۶۰
-۱/۰۴	-۱/۳۶	-۱/۲۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۴/۹۵۰	۱/۸۰
-۰/۶۴	-۰/۹۶	-۰/۸۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۹/۹۶۷	۲/۲۰
-۰/۲۰	-۰/۲۱	-۰/۰۰۹	۰/۱۱۸	۱۴۹	-۱/۵۷	۲/۹۱
۰/۱۲	-۰/۲۴	-۰/۰۰۶	۰/۰۵۱	۱۴۹	-۰/۶۶	۲/۹۴
-۸۶	-۱/۱۴	-۱/۰۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۳/۶۴۷	۲/۰۰
-۰/۰۴	-۰/۳۶	-۰/۲۰۰	۰/۰۱۴	۱۴۹	-۲/۴۹۲	۲/۸۰
-۰/۴۱	-۰/۷۹	-۰/۶۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۶/۱۰۳	۲/۴۰
۰/۱۵	-۰/۲۰	-۰/۰۰۲	۰/۰۷۶	۱۴۹	-۰/۳۰	۲/۹۷

ادامه جدول ۱

One-Sample Test						
Test Value = 3						
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean
Upper	Lower					
-۰.۲۷	-۰.۵۳	-۰.۴۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۶/۱۰۳	۲/۶۰ رعایت استانداردهای مقرر در زمینه تولید و عرضه محصولات غذایی
-۰.۲۸	-۰.۶۱	-۰.۴۴۷	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۵/۳۹۷	۲/۵۵ پابندی به شفافیت در عرضه اطلاعات صحیح در مورد محصول، هزینه، درآمد و...
-۰.۰۴	-۰.۳۶	-۰.۲۰۰	۰/۰۱۴	۱۴۹	-۲/۴۹۲	۲/۸۰ همکاری و تعاون با سایر تولیدکنندگان و کسب کارهای هم صنف
-۰.۲۳	-۰.۵۷	-۰.۴۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۴/۷۸۸	۲/۶۰ همراهی با سیاستهای دولت در حوزه فعالیت (امنیت غذایی، حفظ منابع آب، تولید با کیفیت برای صادرات و...)
۰.۳۹	۰.۰۱	۰.۲۰۰	۰/۰۳۸	۱۴۹	۲/۰۹۳	۳/۲۰ رعایت مسائل ایمنی و بهداشتی در کار
-۰.۶۴	-۰.۹۶	-۰.۸۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۹/۹۶۷	۲/۲۰ کاهش ضایعات و مدیریت پسماندها
-۰.۰۴	-۰.۳۶	-۰.۲۰۰	۰/۰۱۴	۱۴۹	۲/۴۹۲-	۲/۸۰ مشتری داری (رعایت خواسته ها و منافع مشتری ها)
-۰.۸۶	-۱/۱۴	-۱/۰۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۳/۶۴۷	۲/۰۰ فرآوری محصولات کشاورزی و دامی
-۰.۲۳	-۰.۵۷	-۰.۴۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۴/۷۸۸	۲/۶۰ بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی و دامی
-۰.۲۳	-۰.۵۷	-۰.۴۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۴/۷۸۸	۲/۶۰ تجارت محصولات کشاورزی
-۰.۸۶	-۱/۱۴	-۱/۰۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۳/۶۴۷	۲/۰۰ تدوین و نشر آمار تولیدات و سطح زیرکشت محصولات کشاورزی
-۰.۴۷	-۰.۷۳	-۰.۶۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۹/۱۵۵	۲/۴۰ تدوین و نشر آمار تولیدات دامی و تعداد و تنوع دام های کشاورزی
۰.۳۲	۰.۰۸	۰.۲۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	۳/۲۶۲	۳/۲۰ دسترسی همه مردم به محصولات کشاورزی و دامی
-۱/۰۸	-۱/۳۲	-۱/۲۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۹/۵۷۴	۱/۸۰ معرفی تراریخته بودن و نبودن محصولات کشاورزی
-۰.۹۰	-۱/۱۰	-۱/۰۰۰	۰/۰۰۱	۱۴۹	-۱۹/۳۰۰	۲/۰۰ معرفی سطح کیفیت محصولات تولیدی

مهمترین یافته‌ها:

- ۱- بسیاری از اصول اخلاقی در بخش کشاورزی مورد غفلت قرار گرفته است.
- ۲- اصول اخلاقی در برخورد مناسب با حیوانات (فراهم کردن شرایط آسایش و پرورش مناسب) و رعایت مسائل ایمنی و بهداشتی در کار در سطح مطلوب و بیش از متوسط بود.
- ۳- پرداخت وجوه شرعی (خمس، زکات و...)، رعایت قوانین و همکاری مناسب با سازمانها و نهادهای دولتی مسئول در اجرای طرح های توسعه ای در بخش کشاورزی در سطح متوسط ارزیابی شد.

Evaluation of the degree of compliance with the components of agricultural ethics in the behavior of agricultural operators from the point of view of managers and experts of Jihad Agriculture Organization of Alborz province.

Afzali Goroup, M.^{1*}; Haji Mirrahimi, S.D.²; Eghbali, J.¹ & Heydarzadeh, M.¹

1- Lecturer at Imam Khomeini Center for Higher Education, Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran, Iran.

2- Associate Professor of Imam Khomeini Higher Education Center (RA), Agricultural Research, Education and Extension Organization, Tehran, Iran.

Corresponding author's email: afzali.amir32@yahoo.com

Abstract:

Observance of ethics among farmers is necessary in order to better help preserve the health of humans and the sustainability of the environment, and to hope for sustainable agriculture and a healthy society and respect the rights of future generations. This was done with the aim of evaluating the degree of compliance with the components of agricultural ethics in the behavior of agricultural operators from the point of view of managers and experts of Jihad Agriculture Organization of Alborz province. The statistical population of this research included all managers and experts working in the Jihad Agricultural Organization of Alborz province and related managements. The sampling method was simple random with proportional assignment, and a total of 150 people's opinions were analyzed. Based on the obtained results, compliance with ethical dimensions among agricultural sector operators in Alborz province was not evaluated at an appropriate level. The highest level of compliance with ethical principles was related to the component of complying with Shariah issues in business (trusting in God and paying attention to what is halal and haram).

Keywords: Agricultural ethics, Ethical farming, sustainable development

تقييم درجة الالتزام بمكونات الأخلاقيات الزراعية في سلوك المشتغلين في مجال الزراعة من وجهة نظر مدراء وخبراء منظمة الجهاد الزراعي في محافظة البرز.

ملخص:

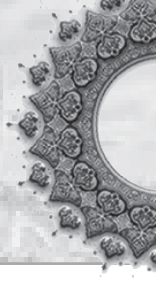
إن مراعاة الأخلاق بين المزارعين أمر ضروري للمساعدة بشكل أفضل في الحفاظ على صحة الإنسان واستدامة البيئة، والأمل في زراعة مستدامة ومجتمع صحي واحترام حقوق الأجيال القادمة. وقد أجرى هذا البحث بهدف تقييم درجة الالتزام بمكونات الأخلاقيات الزراعية في سلوك المشتغلين في مجال الزراعة من وجهة نظر مدراء وخبراء منظمة الجهاد الزراعي في محافظة البرز. شمل المجتمع الإحصائي لهذا البحث جميع المدراء والخبراء العاملين في منظمة الجهاد الزراعي في محافظة البرز والإدارات المرتبطة بها. وكانت طريقة أخذ العينات عشوائية بسيطة مع التخصيص النسبي، وتم تحليل إجمالي ١٥٠ تعليقاً. وبناء على النتائج التي تم الحصول عليها، لم يتم تقييم مدى مراعاة الأبعاد الأخلاقية بين العاملين في القطاع الزراعي في محافظة البرز على المستوى المناسب. وكان أعلى مستوى من الالتزام بالمبادئ الأخلاقية يتعلق بعنصر الالتزام بالمسائل الشرعية في الأعمال (التوكل على الله والاهتمام بالحلال والحرام).

الكلمات المفتاحية: أخلاقيات الزراعة، الزراعة الأخلاقية، التنمية المستدامة

منابع:

عابدي سروستاني، ا.، شاهولي، م.، و محققداماد، م. (١٣٩٦). ماهيت و ديدگاه‌های اخلاق زيرت محيطی با تأكيد بر ديدگاه اسلامي. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوري، (٢)، ٧٢-٥٩.

عينالي، ج.، كاظمي، ن.، چراغي، م.، و رابط، ع. ر. (١٣٩٥). تحليلي بر آگاهي و عملکرد زيرستي کشاورزان در نواحی روستایی. Sanford, A. W. (2011). Ethics, narrative, and agriculture: Transforming agricultural practice through ecological imagination. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 24, 283-303. <https://doi.org/10.1007/s10806-010-9257-8>

رعایت اعتدال و عدم اسراف در مصرف غذا و محصولات کشاورزی

مهدی مصری^۱، امیر گنجی^۲

مسئول دفتر نمایندگی ولی فقیه مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

مدرس مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

چکیده

این مقاله به بررسی تأثیر تغذیه بر روحیات و اخلاق انسان با استناد به آیات قرآن و روایات اسلامی می‌پردازد. تأکید بر رعایت اعتدال در مصرف غذا و محصولات کشاورزی به عنوان یک اصل اخلاقی ضروری است. نتایج نشان می‌دهد که مصرف متعادل غذا نه تنها به سلامت فردی کمک می‌کند، بلکه به ارتقاء سلامت اجتماعی نیز می‌انجامد. همچنین، تأثیرات منفی پر خوری و افراط در تغذیه بر روی اخلاق و رفتار انسان مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: اسراف، اخلاق تغذیه، اخلاق مصرف

مقدمه

با توجه به آیه ۵۱ سوره مومنون: *يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ* - روشن می‌شود که نوع تغذیه در روحیات انسان موثر است و غذاهای مختلف آثار اخلاقی متفاوتی دارند (۱) برای بهره بردن از این آثار رعایت اخلاق مصرف غذا ضروری است. امام سجاده در رساله حقوقی خودشان در به اهمیت حقوق شکم اشاره می‌کنند و می‌فرمایند برای تقویت از خوراک استفاده کن و هیچ وقت به فکر پر کردن شکم خودت تا حلقوم و نادیده گرفتن دیگران مباش و مروت و انصاف را فراموش نکن زیرا که نتیجه پر خوری تبلی و کسالت است و تو را از خیر و صلاح و انجام اعمال صالح باز میدارد- انواع محصولات کشاورزی بخش مهمی از غذا را تشکیل می‌دهد و در فرهنگ غذایی جامعه ایرانی جایگاه ویژه ای دارد (۲) در حدود هجده میوه و گیاه در قرآن مورد توجه قرار گرفته است (۳) این مقاله به بررسی اهمیت اعتدال در مصرف غذا و محصولات کشاورزی می‌پردازد و تأکید می‌کند که رعایت اصول اخلاقی در مصرف این نعمت‌های الهی نه تنها به سلامت فردی بلکه به ارتقاء سلامت اجتماعی نیز کمک می‌کند

متدلوژی و روش‌ها

این مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و تحلیل ثانویه انجام شده است. ابتدا مقالات و منابع علمی مرتبط با موضوع اعتدال در مصرف غذا و محصولات کشاورزی جمع‌آوری و بررسی شد. سپس به منابع اسلامی، از جمله کتب تفاسیر و رساله‌های دینی، مراجعه شد. همچنین، از کتب طب و پزشکی موجود در این حوزه بهره‌گیری شد. اطلاعات به دست آمده با استفاده از تحلیل محتوا دسته‌بندی و تحلیل گردید. این روش‌ها به درک بهتر ارتباط میان مصرف غذا و سلامت کمک کردند

بحث و نتایج

خداوند در آیه ۳۱ سوره اعراف می‌فرماید *كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ* (بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید همانا خداوند اسراف کنندگان را دوست ندارد). خداوند خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها را برای آدمی آفریده و افراط و تفریط در آن‌ها مذموم و حرام است. به همان میزان که امساک و کم‌خوری به دستگاه گوارش آسیب می‌رساند

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

و روزه گرفتن با همه خواص معنوی اش . گاه بر اثر ضرر رساندن به بدن حرام می شود. پرخوری و افراط نیز مضر و حرام است. پس باید در بهره گیری از نعمت ها اعتدال داشت (۴) در روایات اسلامی تشبیه جالبی برای حد اعتدال شده است و آن اینکه هنگامی که امام صادق آیه ۶۷ سوره فرقان (وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا و کسانی اند که چون انفاق کنند نه ولخرجی می کنند و نه تنگ می گیرند و میان این دو [روش] حد وسط را برمی گیرند) را تلاوت فرمود مشتی سنگ ریزه از زمین برداشت و محکم در دست گرفت. فرمود این همان اقتار و سخت گیری است. پس از آن مشت دیگری برداشت و چنان دست خود را گشود که همه آن به روی زمین ریخت. فرمود فرمود این اسراف است. بار سوم مشت دیگری برداشت و کمی دست خود را گشود به گونه ای که مقداری فرو ریخت و مقداری در دستش ماند فرمود این همان اعتدال است (۵) دکتر حسن اکبری در کتاب مثلث سلامت نسبت به اعتدال در مصرف خرما فواید خرمایی گوید: خرما رسیده دارای مواد قندی و چند ترکیب دارویی دیگر است از آن ها شبیه کاروتن است که برای التهابات و امراض عفونی و ریزش مو موثر و مفید است - زیاده روی در خوردن خرما موجب ثقل و امراض سوداوی می شود و ممکن است موجب گرفتگی کبد و طحا شده و در دهان تولید آفت کند (۶)

نتیجه گیری :

نتیجه مطالعات نشان می دهد برای بهره بردن از غذا رعایت اعتدال در مصرف غذا و توجه به عدم افراط و تفریط در آن ضروری است. مصرف غذا تاثیر مستقیمی بر روی اخلاق و رفتارهای انسان دارد دین اسلام و همچنین علم پزشکی تاکید زیادی بر توجه به مقدار مصرف و کیفیت خوراک انسان دارد. دکتر حسن اکبری در کتاب مثلث سلامت به این مساله اینگونه اشاره می کند: امام رضا (ع) می فرمایند کسی که زیاد غذا بخورد از آن غذا تغذیه نمی شود و کسی که به اندازه بخورد از آن غذا نفع می برد - جالب است بدانیم از دیدگاه علم امروزی هم زیاد خوردن غذاها موجب فشار بیش از حد روی سامانه های سلولی می شود و می تواند باعث بروز بیماری ها گردد. در معارف ما تاکید شده قبل از این که کاملاً سیر شویم از غذا خوردن دست بکشیم و هم چنین بدترین چیزها نزد خداوند متعال شکم سیر قلمداد شده است (۷)

Moderation and non-excessive consumption of food and agricultural products

Mesri, M.¹ & Ganji, A.²

1. Head of the Office of the Supreme Leader's Representative, Imam Khomeini Higher Education Center

2. Teacher, Imam Khomeini Higher Education Center

Abstract:

This article examines the impact of nutrition on human morals and ethics, citing verses from the Quran and Islamic traditions. Emphasis on observing moderation in the consumption of food and agricultural products is essential as a moral principle. The results show that balanced food consumption not only contributes to individual health, but also leads to the promotion of social health. Also, the negative effects of overeating and excessive nutrition on human morality and behavior have been examined.

Keywords: waste, food ethics, consumption ethics

الالتزام بالاعتدال وعدم الإسراف في استهلاك المنتجات الغذائية والزراعية

مهدي المصري^۱، أمير كنجي^۲

۱- رئیس مکتب المرشد الاعلی لمركز الامام الخميني للتعليم العالي

۲- محاضر في مركز الامام الخميني للتعليم العالي

ملخص:

تتناول هذه المقالة تأثير التغذية على أخلاق الإنسان وأخلاقه من خلال الرجوع إلى الآيات القرآنية والأحاديث الإسلامية. ومن الضروري التأكيد على الاعتدال في استهلاك المنتجات الغذائية والزراعية كمبدأ أخلاقي. وأظهرت النتائج أن الاستهلاك الغذائي المتوازن لا يساعد صحة الفرد فحسب، بل يحسن الصحة الاجتماعية أيضاً. كما تم دراسة الآثار السلبية للإفراط في تناول الطعام والإفراط فيه على أخلاق وسلوك الإنسان.

الكلمات المفتاحية: الإسراف، أخلاقيات التغذية، أخلاقيات الاستهلاك

منابع

- ۱- مكارم شیرازی تفسیر نمونه جلد چهاردهم صفحه ۲۷۷
- ۲- حیرانی، علی، و بنگلی، آذر. (۱۴۰۰). نامه به سردبیر: ایمنی محصولات کشاورزی: چالش های اعمال حاکمیت در یک موضوع بین بخشی سلامت. تحقیقات نظام سلامت حکیم (حکیم)، ۲۴(۴) (پیاپی ۹۵)، 311-314. SID. <https://sid.ir/paper/1133014/fa>
- ۳- پریسا یارمحدی-پرستو یارمحمدي (۱۳۹۱) -قرآن و تغذیه سالم- ویژه نامه سومین همایش استانی قرآن و سلامت
- ۴- جوادی آملی -تفسیر تسنیم جلد ۲۸ چاپ اول صفحه ۲۶۲
- ۵- مکارم شیرازی -تفسیر نمونه جلد ۱۵ چاپ ۲۸ صفحه ۱۷۳
- ۶- اکبری حسن -کتاب ملث سلامت جلد ۲ چاپ ۶ صفحه ۱۵۱ و ۱۵۲
- ۷- اکبری حسن -کتاب ملث سلامت جلد ۲ چاپ ۶ صفحه ۱۵۴

پوست

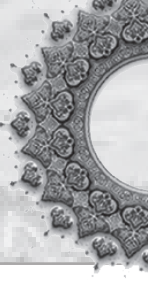
پیوست شماره ۱

بیانیه و نتیجه گیری پایانی همایش:

- از مجموعه مطالب مطروحه در بیش از ۱۱۰ مقاله، پرسش و پاسخ ها و بحث های نشست ها و نیز مباحث نشست ویژه با کشاورزان، موارد زیر بعنوان نتایج همایش در جلسه اختتامیه مورد توافق جمعی قرار گرفت:
- تغییر نظام کشاورزی از یک سبک زندگی به یک شغل و کسب کار و همچنین توسعه و پیچیدگی زنجیره ارزش غذا، پیامدهایی را از منظر تاثیر بر سلامت کره زمین، سلامت انسان و سلامت سایر زیست مندان به بار آورده و ضرورت پرداختن به «اخلاق کشاورزی و غذا» را بیش از پیش بارز نموده است.
 - امروز پیامد بی اخلاقی ها در بخش کشاورزی و غذا در قالب مشکلات محیط زیستی مانند فرسایش خاک، کمبود آب و فرونشست، کاهش تنوع زیستی، حیوان آزاری و نیز مشکلات انسانی مانند فقر و نابرابری غذایی، تولید غذاهای ناسالم و تجارت و توزیع ناعادلانه غذا رخنمون گردیده است.
 - سخنرانان طی این دو روز تلاش نمودند از یک طرف رفتار کشاورزی و غذا در ایران را بررسی و مشکلات پیش رو در ادامه این روند را نشان دهند. از طرف دیگر متخصصین اخلاق حرفه ای ریشه های بعضی از این رفتارها را در نظریه های اخلاقی انسان محور دانستند و با ارائه مبانی اخلاق اسلامی، در سطوح مختلف از سطح حکمرانی تا سطح روابط فرد با فرد، فرد با جامعه، فرد با حیوانات و طبیعت و فرد با خداوند، تلاش کردند نشان دهند که پاسخ این بی اخلاقی ها را می توان در مبانی اخلاق اسلامی یافت.
 - آنچه امروز در جوامع و نیز جامعه ما بروز نموده ریشه در تغییر نگرش های بنیادین به مأموریت علم، طبیعت و انسان و نیز پیشرفت های پر شتاب فناوری دارد که بیش از آنکه ما کنترل او را به دست بگیریم، او سبک زندگی ما را در کنترل خود دارد.
 - نتایج این تغییرات «افول معنویت» و تبدیل ارزشهای اخلاقی والا به هنجارهای جامعه سرمایه سالار تکنیک زده بوده است. کم رنگ شدن بسیاری از مولفه های فرهنگ غنی غذایی ایرانی با رویکرد مصرف غذا با تکیه بر ظرفیت های محلی مبتنی بر تعادل جسم و روح برای تعالی، تخریب فرهنگ، وابسته نمودن جامعه روستائی و خروج تدریجی این جامعه مولد به ویژه زنان و جوانان روستائی از چرخه تولید، از پیامدهای این رویکرد ها است.
 - به نظر می رسد راه برون رفت از این شرایط در «تغییر نگرش بنیادین با درس گرفتن از گذشته» و «توجه به معنویت» است. با توجه به تاثیر مولفه های مختلف فرا تخصصی از جمله جنبه های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و روانشناختی، تغییر رویکرد آموزش و پژوهش کشاورزی و غذا به «بین رشته ای»، «چند رشته ای» و «فرا رشته ای» اجتناب ناپذیر است.
 - قرار گرفتن آموزش و پژوهش های اخلاق کشاورزی و غذا در نظام آموزش و پژوهش کشور ضروری است.
 - در بررسی سیر تاریخی کشاورزی ایران شواهد گذار از نظام سنتی مبتنی بر معنویت و یاریگری به نظام مدرن مبتنی بر فناوریهای سخت و جایگزینی دولت به جای مدیریتهای مردمی و محلی دیده می شود.

- تراژدی منابع مشترک و بررسی نظریات اخلاقی فلاسفه از قبیل وظیفه گرایی، پیامد گرایی و فضیلت گرایی نشان می دهد، برای رسیدن به مبنای نظری قابل قبول در رفتار با منابع پایه، راه دیگری باید جست. شاید «اخلاق کثرت گرای یکپارچه» بتواند پاسخی مناسب باشد.
- قطعاً «اخلاق امانت مدار» منابع پایه، هم با رویکردهای متعادل حافظان محیط زیست و هم با مبنای دینی و معنوی جامعه ایرانی - اسلامی سازگار است. بررسی های میدانی نشان داد کارشناسان و کشاورزان ایرانی بر «اخلاق امانت مدار» منابع پایه و محیط زیست» باور دارند.
- جامعه جهانی در تبیین و اجرای اصول اخلاقی در کشاورزی، پیشرفتهای شگرفی داشته به نحوی که ردپای مبنای اخلاقی در گذار از کشاورزی رایج به کشاورزی ارگانیک، سپس کشاورزی اکولوژیک و در سالهای اخیر کشاورزی احیاء کننده کاملاً مشهود است. اما همچنان روابط زیرساختی و نظری این نظام های کشاورزی با مبنای و ارزشهای دینی و فرهنگ و آداب ملی ما ناشناخته و محل بحث است.
- مباحث مطروحه از طرف سخنرانان و به ویژه جامعه کشاورزان نشان داد در استخراج چالش های اخلاقی و جستجوی راه حل برای آنها، سهم دولت و یا ساختار و مناسبات حکمرانی بخش کشاورزی و غذا شایان توجه جدی ست.
- امروز پیشرفتهای علمی با ابزارهای معمول آزمون فرضیات علمی، تأثیر کیفیت غذا بر بیان ژن ها را در قالب علم نوتریژنومیکس (اثر لقمه بر بیان ژن) بررسی می نماید. آیا نتایج این تحقیقات فراخوانی برای نگرش اخلاقی به طعام خود نیست؟
- نشست ویژه با کشاورزان دستاوردهای خوبی به همراه داشت و نشان داد سهم ضعف حکمرانی در بروز بسیاری از چالشهای موجود، بارزتر و اثر گذارتر از رفتار تک تک ذی نفعان از جمله کشاورزان است. لذا به نظر می رسد در رویکرد تبیین اصول و ارزشهای اخلاقی، استخراج علل ضعف های اخلاقی بخش حکمرانی بسیار پر اهمیت است.
- شرکت کنندگان همایش به درستی خواستار پیگیری جدی حل چالش های پیش روی بخش کشاورزی و غذای کشور در ابعاد مختلف گردیدند و البته این همایش، که بعضی شرکت کنندگان «فراخوان بازیابی اخلاق در کشاورزی و غذا» خواندندش، تلاشی است تا اینبار بدون توافق جمعی بر سر مبنای نظری، کاری نکنیم. برگزار کنندگان، این همایش را پیش نیاز بررسی و تکمیل سند اخلاق کشاورزی و غذای کشور دانستند تا با مشارکت همه ذی نفعان و پس از توافق جمعی بر اصول و ارزشهای اخلاقی بر اساس مبنای اسلامی و فرهنگ ایرانی، تدوین و به معرض اجرا گذاشته شود.
- با عنایت به مباحث طرح شده در همایش، از همه شرکت کنندگان دعوت شد تا با تکمیل بخش مرتبط با حیطه کاری یا تخصصی خود در جدول چالش های اخلاقی بخش کشاورزی و غذا (جدول ۱)، کمیسیون اخلاق کشاورزی و غذا مستقر در وزارت جهاد کشاورزی را در مسیر تدوین سند اخلاق کشاورزی و غذا یاری نمایند.

گزارش تصویری همایش

۳۰ مهر - ۱ آبان ۱۴۰۳

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
ایران - تهران

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

Proceedings of The First National Conference on Ethics

مجموعه مقالات اولین همایش ملی

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

فهرست نگارندگان

بهادری، م. ۹۳۲.....
بهمنی، ذ. ۶۷۷.....
بیات ترک، د. ۱۰۱۹.....

پ

پاتو، م. ۷۱۶، ۶۲۸.....
پازکی، م. ۳۸۰.....
پالوج، م. ۳۰۶.....
پورباقر، ر. ۷۰۰.....
پورباقر، م. ۷۰۰.....

ت

تاج آبادی، ر. ۷۲۵، ۷۳۱.....
تاجالدین، ب. ۳۹۳.....
تقی زاده، ا.ع. ۴۵۳.....
تیموری، م. ۸۰۷.....

ج

جعفرآقایی، م. ۳۰۱.....
جلوداریان، س. ۶۶۱.....
جلیلی مقدم، ز. ۴۴۴، ۴۲۴.....
جمشیدی، ا. ۳۷۵.....
جنوبی، پ. ۳۳۷.....
جهانگیری، ح. ا. ۶۰۷.....

چ

چرمچیان لنگرودی، م. ۳۵۰.....
چمن باز، م. ۶۴۸.....

ح

حاتمی زاده، م.ع. ۳۵۶.....
حاجی محمدی، ل. ۴۶۹.....
حاجی میررحیمی، س.د. ۱۰۲۴، ۶۳۳.....
حافظی، ح. ر. ۶۱۲.....
حسن پور، ج. ۹۰۱.....
حسینان، س. ۹۳۷، ۹۲۶، ۹۱۹.....

۱

ابدالی، م. ۵۴۰.....
ابراهیم زاده موسوی، س.م.ع. ۱۶۸.....
ابراهیمی ورکیانی، ع. ۲۰۲.....
ابراهیمی وسطی کلایی، س. ۶۸۸، ۶۸۲.....
احمدزاده، م. ۸۷۳.....
احمدی، ف. ۴۰۵.....
احمدی، م. ۸۱۱.....
اسکندری دامنه، ه. ۷۱۱.....
اسلامی اردکانی، س.ح. ۱۶ و ۲.....
اسمعیل زاده، ا.ح. ۶۴۸.....
اشراقی سامانی، ر. ۹۳۲.....
اصغری پور دشت بزرگ، ن. ۹۱۱.....
افضلی گروه، ا. ۱۰۲۴، ۸۰۷.....
اقبال، ج. ۱۰۲۴، ۸۰۷.....
اکبرین، ح. ا. ۹۷۲.....
الویار، ز. ۹۳۷، ۹۲۶، ۹۱۹.....
امین دلدار، ز. ۹۵۷.....
امینی، ا. ۵۱۵، ۵۱۰.....
انوری، ز. ۱۰۱۵.....

آ

آراد زندیه، م. ۹۷۲، ۱۴۵.....

ب

بازرگان، ک. ۴۳.....
باغستانی، ع. ۳۱۳، ۳۰۶.....
بختیاری فر. آ. ۴۱۴.....
برجی، ی. ۲۱۲.....
بزی الله ری، ف. ۹۹۴.....
بصام، س.ج. ۹۰۶.....
بکایی، س. ۹۷۲.....
بلالی، م. ر. ۴۳.....

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

رفیعی پور، ع. ر. ۱۰۰۶
رفیعی علوی علویجه، ر. س. ۷۶۸
رنجبر، س. ۸۱۹
روحی، ش. ۶۶۶
روحیان، م. ه. ۵۶۰

ز

زایر زاده، ا. ۵۵۶
زمانی، ا. م. ۹۴۸، ۹۴۳
زمانی، غ. ح. ۳۱
زند، ا. ۳۲۰، ۲۳۶، ۶۸
زنوزی راد، م. ۹۱۱
زیمدال، ر. ۲۷۴

س

ساوینز، ع. ۸۴۶
سخی، ف. ۱۰۰۰، ۹۶۶
سرابی، ز. ۱۰۰۰، ۹۶۶
سردرودیان، م. ۵۴۵، ۵۲۰
سلحشور، ز. ۶۵۲، ۶۱۶
سلطانی، ش. ۹۵۳
سوری، س. ۳۶۶
سید موسوی، س. ج. ۸۸۵
سیدشریفی، ر. ۷۴۲، ۷۲۰، ۷۹۰
سیف دواتی، ج. ۷۴۲، ۷۲۰

ش

شارخی رضایی، ش. ۴۳۹، ۴۴۷، ۴۲۹، ۴۲۴، ۲۳۱
شاه نباتی، ن. ۱۰۱۱، ۵۴۵، ۵۱۵، ۵۱۰، ۴۹۹، ۴۹۵، ۴۷۷، ۴۴۹، ۴۴۴
شاهدی، م. ۹۷۸
شاهرخی، س. ع. ۱۵۵
شجاع الدینی، ا. ا. ۸۱۱
شعبان، م. ۹۷۲
شفیعی، م. ۴۰۹
شهایی، ح. ر. ۸۴۶
شهایی، ح. ر. ۶۶۶

حسینی شکرابی، س. پ. ۶۹۴
حسینی مطلق، ف. س. ۸۶۷
حسینی نیا، غ. ح. ۸۶
حسینی، م. ۳۶۶
حقایق، غ. ح. ۹۹۴
حیدرزاده، م. ۱۰۲۴

خ

خاکبازان، ع. ۸۳۶، ۷۵۷
خالدی، م. ۹۷۲
خجسته کی، م. ۶۰۷
خداوردیان، م. ر. ۷۵۲
خلج، م. ۲۴۵
خلیل زاده، ف. ۳۵۶
خوشبخت، ک. ۳۳۲
خیامیم، ف. ۸۵۰

د

دادمحمدی، ک. ۵۸۹
دانشیان، ج. ۳۰۱، ۶۸
دانشیان، د. ۷۸۵
دشتی اردکانی، م. ۳۵۶
دهقان، ل. ۹۰۱
دین پناه، ر. ۳۵۰

ر

رادمان، ن. ۱۰۱۹
راسخ، ا. ۷۷۹
رافعی، م. ح. ۸۹۳
رجبی، ا. ۸۴۱
رحمتی مطلق، ز. ۴۰۹
رحیم دخت، ر. ۷۱۶
رستمی اجیرلو، ا. ع. ۷۶۴
رستمی زاد، ق. ۸۰۱
رضاخانی، ا. ح. ۵۷۷
رضایی، د. ۹۸۴

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

فلاح، ر. ۱۰۵
فلکی، م. ۱۰۱۵، ۸۹۳
فهیمه شمس الهی ۱۰۰۶

ق

قاسمی آریان، ی. ۷۱۱
قاسمی، ا. ۳۸۶
قاسمی، ج. ۸۵۶
قاسمی، ص. ۵۶۰
قطبی زاده، ف. ۹۱۱

ک

کارگر برزی، ن. ۶۶۶
کارگر ده بیدی، ن. ۸۲۶
کاظمی، م. ۸۶۲، ۵۸۴
کاظمی، ع. ۱۳۵
کاووسی شریف، ب. ۴۹۱، ۴۸۷
کدخدای، ح. ۹۹۴
کرمی اسبو، ر. ۴۰۰
کرمی چمه، س. ۸۸۵
کریمی، گ. ۷۸۵
کسرایی، ا.ر. ۳۵۰
کیانی راد، ع. ۹۵۳
کیانی فیض آباد، ز. ۹۷۲
کیانی، ا. ۷۴۷
کیانی، د. ۷۷۹
کیخا صابر، م. ۶۰۷
کیهاندوست، ف. ۹۳۷، ۹۲۶، ۹۱۹

گ

گل محمدی، ج. ۱۶۸
گلباز، م. ۶۳۹، ۶۳۳
گنجی، ا. ۱۰۳۰

ل

لارتنی، م. ۷۱۶
لجماورک رمه چری، ش. ۳۳۲، ۳۲۰

ص

صادقی، س. ۶۱۲
صالح پورجم، ا. ۹۱۱
صالح فکر، س. ۹۶۱
صالح، ح. ۵۸۴
صداقت حسینی، س. م. ۸۳۶
صفری، ر. ۶۷۷
صفیاری، ش. ۶۷۷
صوفی زاده، س. ۲۳۶
صیدگر، م. ۸۱۹

ط

طالب نیا چلنبر، ا. ۷۴۲، ۷۲۰
طوسی، پ. ۹۵۷
طهماسبی، م. ۷۳۱

ع

عابدی سروستانی، ا. ۲۹۵
عباد الهی نطنزی، ع. ر. ۴۸۱
عباسی، م. ر. ۹۸۸
عبدی بنمار، ح. ۷۴۲، ۷۲۰
عزیزی خالخیلی، ط. ۸۷۸، ۳۲۵
عطاریان خسروشاهی، م. ص. ۱۰۰۶
علی عزیزی، ر. ۷۲۵
علیپور عین الدین، م. ۷۴۲، ۷۲۰
علیزاده خالد آباد، م. ۵۴۰
عمرانی، ح. ۷۹۵
غلامی، ح. ا. ۹۰۶

ف

فرآشیانی، م. ا. ۷۱۱
فروزش، ا. ۳۵۰
فرومدی، م. ۸۳۶، ۷۵۷
فروزش تهران، غ.ر. ۹۵۳
فریدوند، ش. ۷۱۶
فضائلی، ح. ۲۸۹

21-22-Oct 2024

AREEO, Tehran, Iran

اخلاق در کشاورزی و غذا in Agricultural and Food

مهدوی دامغانی، ع. ۳۴۴.....
میرجلیلی، س.ع. ۴۵۷، ۴۶۳، ۵۰۴.....
میرجلیلی، ن. س. ۴۵۷، ۵۰۴.....
میرجلیلی، ن. س. ۴۵۷، ۵۰۴.....
میرزائی ملااحمد، ر. ۹۰۶.....
میرزرگر، س.س. ۸۱۹.....
میرشفیعیان، س.م. ۷۶۸.....
میرصانع، س.م. ب. ۱۷۶.....
میری، ص. ۳۸۶.....
میناب، ه. ۳۸۶.....

ن

نادرعفیف، م. ۱۰۰۶.....
نادریزاده، ز. ۸۵۰.....
نباتی، ع. ۴۰۹.....
نجات نژاد، ه. ۶۳۹، ۸۰۷.....
نجاتیان، م.ع. ۶۶۱.....
نژاد رزمجوی اخگر، ر. ۵۳۲.....
نکوئی فرد، ع. ۸۱۹.....
نوروزی، ع. ۸۳۱.....
نهایی، ش. ۸۱۹.....
نیک منش، ع. ۶۱۲.....

ه

هاشمی شهرکی، م. ۵۹۳، ۶۰۱.....
هاشمی، س. ۸۷۳.....
هلاکو، غ.ع. ۷۹۵.....
هناره، ج. ۶۲۸، ۷۱۶.....

ی

یوسفی، ر. ۵۶۸.....
یوسفی، م. ۷۳۱.....

لک زائی، ف. ۶۷۷.....
لیاقتی، ه. ۳۳۲.....

م

مانیان، م.ع. ۳۳۲.....
مجرد، م. ۷۱۶.....
محبی، ف. ۷۱۶، ۸۱۹.....
محترمی، ف. ۵۴۰.....
محتشم علی احمد ۳۸۶.....
محمد قاسمی، م. ۳۸۶.....
محمدزاده، ج. ۵۹۳، ۶۰۱، ۷۰۰، ۷۹۵.....
محمدزاده، ل. ۶۲۳.....
محمدی، ز. ۷۷۹.....
محمودی، ح. ۳۳۲.....
محمودیان فرد، ح. ر. ۵۶۰.....
مدنیان، م. ۶۱۶، ۶۵۲.....
مرادی، ی. ۶۷۷.....
مشکور، م. ۵۹۳، ۶۰۱.....
مصدقی دوگاه، ع. ۷۴۷.....
مصری، م. ۱۰۳۰.....
مصطفی پور، ش. ۶۲۸.....
مصلحی، م. ۴۰۵.....
مطلبی، ع. ۱۴۵.....
مظاهری، م. ۲۷۷.....
معصومی، ج. ۶۷۰.....
ملکی فراهانی، س. ۹۴۳، ۹۴۸.....
منتظر، غ.ع. ۱۹۴.....
منتظری، م. ۵۱۰، ۵۱۵.....
متنی زاده، م. ۳۲۵، ۸۷۸.....
منصورآباد، ع. ر. ۶۴۸.....
موحد محمدی، ح. ۳۶۶.....
موذنی، ا. ۷۳۷.....
موسوی بهروز میر، س.ع. ۸۱۱.....
موسوی فضل، س.ح. ۷۰۵.....

